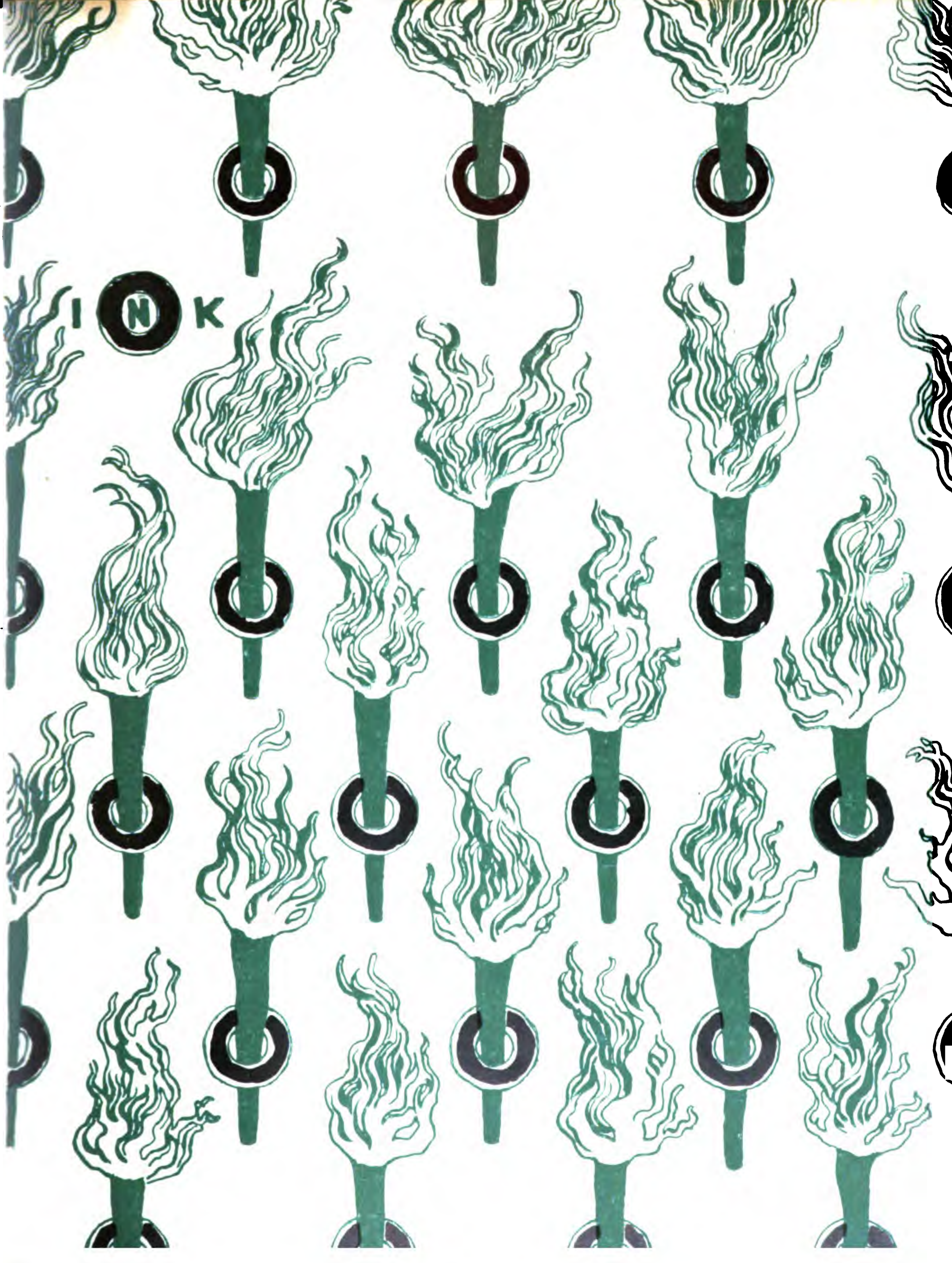

INK

ILLUSTRERET NORSK
KONVERSATIONSLEKSIKON

ILLUSTRERET NORSK
KONVERSATIONS LEKSIKON

REDIGERET AF

HAAKON NYHUUS

MED BISTAND AF

PROFESSOR DR. HJALMAR FALK · RIGSARKIVAR EBBE HERTZBERG
PROFESSOR DR. AXEL HOLST · INGENIØR MICHAEL LEEGAARD
PROFESSOR DR. YNGVAR NIELSEN · GENERALMAJOR PER NISSEN

BIND II

BYZANTINSK LITTERATUR—FABLIAU
ORDBØGERNE: EDELING—HENSLÆBE

KRISTIANIA
FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
1908

DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI

MEDARBEIDERE

Adjunkt M. O. Alfsen (matematik).
Adjunkt Ivar Alnæs (sjøudtryk).
Dr. phil. Otto Anderssen (pædagogik og forskj. litt. art.).
Ingeniør J. Arneberg (forskjellige tekniske artikler).
Biblioteksassistent Arne Arnesen (bibliografi).
Overlærer Aksel Arstal (geografi: hovedart. Europa etc.).
Skogforvalter Agnar Barth, Stenkjær (skogbrug).
Richard Berge, Kviteseid (folketradition).
Sekretær T. Boye (international ret).
Cand. mag. H. Dedekam (kunst og kunstindustri).
Sekretær John Egeland (slavisk litteratur og historie).
Sekretær Victor Engstrøm (forskj. geografiske artikler).
Professor dr. Hjalmar Falk (redaktør for ordbøgerne).
Amanuensis Harry Fett (kunst, kunstarkæologi).
Premierløitnant Christopher Fougner (sport [fra E]).
F. Fredericksen [Fredericksens maritime bureau] (sjøret).
Fru Hulda Garborg (forskjellige kulturhistoriske artikler).
Overlærer Alf Gjessing (tekniske artikler).
Kaptein K. G. Gleditsch (Norges topografi).
Oberst N. J. Gregersen (jagt og sportsfiske).
Adjunkt Einar Haffner (geografi: Nordamerika, Asien, Australien og en del større artikler i Europa).
Første arkivar K. V. Hammer (socialøkonomi og sociale spørsmaal, norsk biografi, presse).
Redaktionssekretær S. C. Hammer (forskjellige historiske og biografiske artikler).
Fru Engel Hansteen (redaktionssekretær).
Lars A. Havstad (døve).
Rigsarkivar Ebbe Hertzberg (medlem af redaktionsk.).
Cand. real. Adolf Hoel (geologi).
Maskindirektør P. Hoff (tekniske artikler).
Cand. min. A. Holmsen (mineralogi, bergverk, vasdrag).
Professor dr. Axel Holst (medlem af redaktionskomitéen).
Overlærer dr. G. Holtsmark (fysik).
Ingeniør H. T. Horn (veivæsen og forskj. tekniske art.).
Overlærer H. Isaachsen (husdyrbrug).
Ritmester G. Isachsen (polarforskning).
Biblioteksassistent Torstein Jahr, Washington (n.-amer. biografi og historie).
Dr. phil. Osc. Alb. Johnsen (Norges historie).
Kanonkontrollør, kaptein O. A. Julsrud (artilleri).
Sekretær, forfatter Andreas Jynge (teater).
Ivar Kleiven (folketradition, navnlig Gudbrandsdalen).
Redaktør, cand. pharm. Eivind Kohen (farmaci).
Fiskeriinspektør A. Landmark (ferskvandsfiskeri).
Dr. phil. Amund B. Larsen (norske dialekter).
Ingeniør M. Leegaard (medlem af redaktionskomitéen).
Cand. jur., konsulent Mikael S. H. Lie (statsforfatningsret).
Stud. mag. Knut Liestøl (folketradition).
Redaktionssekretær Paulus Ludwigsen (sjøteknik).
Kaptein Gabriel Lund (militær medarbeider).
Docent dr. E. Løseth (romansk litteratur).
Overlærer H. M. P. Misvær (havebrug).
Professor Moltke Moe (folketradition).
Docent Olaf Moe (norske kirkes historie og biografi).
Cand. mag. P. Th. Moe (norsk biografi).
Amanuensis Ragnvald Moe (æstetik og forskjellige litterære artikler).
Professor dr. H. Mohn (meteorologi).
C. O. Munthe, tjenstgj. oberstløitnant (krigshistorie og forskjellige militære artikler).
Forretningsfører Olaf Munthe (haandverk).
Prof. dr. Yngvar Nielsen (medlem af redaktionskomitéen).
Sekretær Hartvig Nissen (administration).
Ingeniør P. Egede-Nissen (elektroteknik).
Generalmajor Per Nissen (medlem af redaktionskomitéen).
Litterat Carl Nærup (norsk litteratur og forskjellige litterære artikler).
Missionsprest A. Olsen (mission).
Direktør Carl Polaczek (handel).
Lærer, kartograf Ivar Refsdal (karterne).
Amanuensis cand. real. Thekla R. Resvoll (botanik).
Universitetsstipendiat C. N. Riiber (kemi).
Sekretær N. Rygg (statistik).
R. S. N. Sartz, Washington (n.-amer. biografi og historie).
Prof. dr. jur. Jon Scheie (retsvidenskab).
Dr. phil. Wilh. Schencke (religionshistorie, orientalia).
Professor dr. med. K. E. Schreiner (zoologi).
Statsentomolog W. M. Schøyen (insekter).
Premierløitnant E. O. Sem-Jacobsen (luftseilads).
Assessor V. H. Siewers (musik).
Kemiker E. Simonsen (forskjellige artikler i teknisk kemi).
Skolebestyrer dr. O. J. Skattum (geografi: Afrika, Sydamerika).
Cand. mag. Olai Skulerud (ordbøgerne).
Amanuensis dr. O. M. Solberg (etnografi).
Arkitekt H. J. Sparre (arkitektur).
Arkivar Haagen Krog Steffens (norsk genealogi).
Ingeniør Hans Tønnessen (broer).
Arkæolog Fredrik B. Wallem (arkæologi, kunstarkæol.).
Konservator A. Wollebæk (saltvandsfiskeri).
Direktør John Ødegaard (forsikringsvæsen).
Direktør N. K. Ødegaard (jordbrug).
Cand. jur. Kr. Østberg (bonderet).
Marinekaptein C. J. G. Østbye (marine).

ENKELTE ARTIKLER ER SKREVET AF ANDRE FAGMÆND

Daler: Professor dr. BREDO MORGENSTIERNE.
Diligencefart: Bureauchef P. W. BARTH.
Dok: Bestyrer E. SOMMERFELDT.
Dollar og Dukat: Professor dr. BREDO MORGENSTIERNE.
Dun og Dunvær: Professor AMUND HELLAND.
Dykker, Dykkerklokke, Dykkersyge: Ingeniør INGVALD MAGNUS.
Dyrebeskyttelse: Frk. ERIKA BOMMEN.
Dødvand: Professor dr. BJERKNES.
Egvær: Professor AMUND HELLAND.
Elberfeld-systemet: Kommunefuldmægtig WIELGOLASKI.
Elektricitetslovgivning: Bureauchef HOFGAARD.
Elektroterapi: Dr. V. MAGNUS.
Eskimoere: ROALD AMUNDSEN.
Ester, Estnisk sprog og litteratur: Docent dr. KONRAD NIELSEN.

ENKELTE MINDRE ARTIKLER ER SKREVET AF

Brandchef DYBWAD. Ritmester GRØTTUM. Dr. E. H. HANSTEEN. Bureauchef JAC. VILH. HEIBERG. Cand. jur. ASBJØRN ISAKSEN. Sanitetskapt. I. REICHBORN-KJENNERUD. Sekretær SVEN OLSEN. Fru ALHED SCHOU. Observator SCHROETER. Forfatter IVAR SÆTER.

FORKORTELSER

a.	betyder	ar
aarg.	—	aargang
aarh.	—	aarhundrede
adj.	—	adjektiv
alm.	—	almindelig, almindelighed
amer.	—	amerikansk
apr.	—	april
arab.	—	arabisk
art.	—	artikel
aug.	—	august
bd.	—	bind
bl.	—	blandt
bl. a.	—	blandt andet
bl. fl.	—	blandt flere
bot.	—	botanisk
C.	—	Celsius
ca.	—	circa
cg.	—	centigram
cl.	—	centiliter
cm.	—	centimeter
d.	—	dansk
d. e.	—	det er
dg.	—	decigram
dl.	—	deciliter
dm.	—	decimeter
dr.	—	doktor
d. s. s.	—	det samme som
d. v. s.	—	det vil sige
efterm.	—	eftermiddag
e. Kr.	—	efter Kristus
ekskl.	—	eksklusive
el.	—	eller
eng.	—	engelsk
etc.	—	et cetera
feb.	—	februar
f. eks.	—	for eksempel
fem.	—	femininum
ff.	—	og følgende (sider, paragrafer etc.)
fig.	—	figur
filos.	—	filosofisk
f. Kr.	—	før Kristus
fl.	—	flere
flg.	—	følgende
fl. st.	—	flere steder
foreg.	—	foregaaende
fork.	betyder	forkortet
form.	—	formiddag
fr.	—	fransk
frc.	—	francs
frd.	—	forordning
fys.	—	fysisk
g.	—	gram
gen.	—	genitiv
geol.	—	geologisk
gl.	—	gammel
gramm.	—	grammatik, grammatikalsk
grl.	—	grundlov
Grw.	—	Greenwich
græ.	—	græsk
ha.	—	hektar
hebr.	—	hebraisk
henh.	—	henholdsvis
hg.	—	hektogram
h.k. (hk.)	—	hestekraft
hl.	—	hektoliter
holl.	—	hollandsk
indb.	—	indbyggere
inkl.	—	inklusive
isl.	—	islandsk
ital.	—	italiensk
jan.	—	januar
jur.	—	juridisk
jfr.	—	jevnfør
kap.	—	kapitel
kat.	—	katolsk
kb.	—	kubik
Kbh.	—	Kjøbenhavn.
kg.	—	kilogram
km.	—	kilometer
kgl.	—	kongelig
kr.	—	kroner
Kra.	—	Kristiania
l.	—	liter
lat.	—	latinsk
litt.	—	litteratur
luth.	—	lutheransk
m.	—	meter
m.³	—	kubikmeter.
m.²	—	kvadratmeter.
mask.	—	maskulinum
mat.	—	matematisk
med.	—	medicinsk
mek.	betyder	mekanisk
meteor.	—	meteorologisk
m. fl. st.	—	med flere steder
mg	—	milligram
mil.	—	militært
mill.	—	million
min.	—	minut(ter)
mm.	—	millimeter
mus.	—	musikalsk
m. v.	—	med videre
mytol.	—	mytologisk
n.	—	nord, norsk
n. br.	—	nordlig bredde
nedenf.	—	nedenfor
nedenn.	—	nedennævnte
neutr.	—	neutrum
n. f.	—	nord for
N. L.	—	Norske lov
nord.	—	nordisk
nov.	—	november
nr.	—	nummer
o. a.	—	og andre
o. a. st.	—	og andre steder
o. desl.	—	og deslige
o. fl.	—	og flere
o. fl. l.	—	og flere lign.
okt.	—	oktober
o. l.	—	og lignende
o. m.	—	og mere
o. m. a.	—	og mange andre
omtr.	—	omtrent
opl.	—	oplag
opr.	—	oprindelig
o. s. v.	—	og saa videre
ovenf.	—	ovenfor
ovenn.	—	ovennævnte
overs.	—	oversat, oversættelse, oversætter
pct.	—	procent
pd.	—	pund
plur.	—	pluralis (flertal)
port.	—	portugisisk
preus.	—	preussisk
prof.	—	professor
R.	—	Reaumur
rdl.	—	rigsdaler
reskr.	—	reskript
resol.	betyder	resolution
resp.	—	respektive
Rm.	—	Reichsmark
rom.	—	romersk
rus.	—	russisk
s.	—	syd
s. a.	—	samme aar
s. br.	—	sydlig bredde
s. d.	—	se denne (dette)
sek.	—	sekund(er)
sep.	—	september
s. f.	—	syd for
sh.	—	shillings
sing.	—	singularis (ent.)
smlg.	—	sammenlign
smst.	—	sammesteds
sp.	—	spansk
sp. v.	—	specifik vegt
sprogv.	—	sprogvidenskabelig
St.	—	Saint, Sankt
sv.	—	svensk
t.	—	tysk
tekn.	—	teknisk
temp.	—	temperatur
teol.	—	teologi
tidsskr.	—	tidsskrift
tsjek.	—	tsjekkisk
tyrk.	—	tyrkisk
udg.	—	udgave, udgivet
udt.	—	udtales
undt.	—	undtagen
ung.	—	ungarsk
univ.	—	universitet
v.	—	vest
vedk.	—	vedkommende
veter.	—	veterinærvidenskab
v. f.	—	vest for
v. l.	—	vestlig længde
zool.	—	zoologisk
ægyp.	—	ægyptisk
ø.	—	øst
ø. f.	—	øst for
ø. l.	—	østlig længde
£	—	pund sterling
$	—	dollar

FORKLARING TIL DEN I LEKSIKONET ANVENDTE LYDSKRIFT FINDES SIDE 1

PLANCHER OG KARTER

TRYKFEIL OG RETTELSER

TIL BIND I:

Aander, se Andor, læs: Andør.
Aarfugl (i ordbogen), l. 1, udgaar Auerhuhn.
Aberration, l. 4—5: 4 mil, 40000 mil, læs: 30 km., 300000 km.
Abome, l. 5: Behanziu, læs: Behanzin.
Acre, Sydamerika, elv (tilløb til Amason-bielven Purus) og territorium i det s.v. hjørne af Brasilien. A.-territoriet (191000 km.², 70000 indb., 0.3 pr. km.²), som har faaet betydning i den sidste tid paa grund af sine kautschukskoge, har været et stridsæble mellem Bolivia og Brasilien indtil overenskomsten af 1903—04. Det hørte i navnet til Bolivia, men indvandrerne var hovedsagelig brasilianere. Da Bolivia 1899 gjorde overhøihedsret gjældende, udbrød revolution, og Brasilien greb ind. (Indskydes sp. 68, efter Acquit-à-caution.)
À due, l. 2: massi, læs: mani.
Albert, Eugen F. C. d', l. 3: Pouer, læs: Pauer.
Aleurites, l. 3: livolje, læs: linolje.
Aleuron, sp. 200, l. 2: (poteïnkorn), læs: (proteïnkorn).
Alf Erikssøn, se Alv Erikssøn. Udgaar.
Alha'mbra, l. 6: stalakitkuppel, læs: stalaktitkuppel.
All'alla, læs: All', alla. (Art. skal saaledes staa foran Allah.)
Alsvinn, l. 2: se Aarvak, læs: ; den anden hed Aarvak (d. e. tidlig vaagen).
Altnøgle, l. 2 (tegnet): 𝄢, læs: 𝄡.

Amazonerne, l. 4; tilføi efter «mand»: inden sine enemerker.
Anatas, l. 1: broohit, læs: brookit.
Anemofile, l. 2: Bestøvning, læs: Fremmedbestøvning.
Ansigt (i ordbogen), l. 1: Anlitz, læs: Antlitz.
Armatur, l. 2: udrustning, læs: bevæbning.
Arnoldson, Karl Pontus, læs: Klas Pontus.
Arpa. Tegnet ⌇ foran akkorden mangler.
Ashton, Algemon, læs: Algernon.
Asir, landskab paa Arabiens vestkyst under omtr. 18° n. br. Høie, om vinteren snedækte fjelde. Indbyggerne, omtr. 150000, er tapre og frihedselskende; de antog islam først i slutten af 18 aarh. Erobret af tyrkerne 1873. (Indskydes sp. 518 foran Ask.)
Athelstan, l. 1, læs: Athelstan (895—940), angelsachs. konge (925—40).
Atle, se Attila. (Indskydes foran Atlet.)
Audiffret-Pasquir, læs: Audiffret-Pasquier.
Balke, se Bilning. Udgaar.
Baryt, mineral. Tilføi: d. s. s. tungspat (s. d.), jfr. Baryumsulfat.
Benzolderivater, l. 1: kaldes de aromatiske forbindelser, læs: el. aromatiske forbindelser kaldes de forbindelser,.
Berggreen, Andreas Peter. Tilføi: Navnlig bekjendt ved «Folkesange og melodier» (11 bd.), hentet fra mange lande og nationer.
Bergknap, l. 2: *fedum,* læs: *sedum.*
Bergsøe, Carl Vilhelm Otto, læs: Jørgen Vilhelm.
Berlioz *[berljå']*, læs: *[berljå'z]*.
Bif, l. 1: beaf, læs: beef.
Bjeloveshenskogen, se Biatowiczskogen, læs: Bialowiczskogen.
Bjerggrønt. Flyttes ned foran Bjergkjede.
Bjørnesen, sp. 1030, l. 12: efter «udforsket af» indskydes: Keilhau 1827,.
Blind, Karl, l. 6: Ledsu-Rollin, læs: Ledru-Rollin.
Borge, herred i Smaalenenes amt, l. 16: Lisleby, læs: Sellebak.
Bossuet, Jacques Benigne, sp. 1231; l. 3: «an usum, læs: «in usum. L. 10, efter «hovedverker» indskydes: Særlig berømt er hans mindetaler «Sermons et orations funèbres», som gjentagne gange er optrykt.
Botticelli, l. 5: Pollainolo, læs: Pollaiuolo.
Brudlængde, et maal for styrken af traad, papir o. l. B. angiver det antal meter af stoffet, som frithængende ved sin egen vegt vil bevirke afrivning. B. er uafhængig af tversnittets størrelse. (Indskydes sp. 1376 efter Brudes livbaad.)
Bruun, Constance, l. 11 (i endel eks.): 1902: læs: 1892.
Brüx, l. 5: Saidschitz, læs: Saidschütz.
Bræ, sp. 1404, l. 4: mountonnées, læs: moutonnées.
Brændalder, sp. 1406, l. 1: udbrændt, læs: ubrændt.
Brænderi, sp. 1407. l. 3: 16 øre, læs: 15 øre pr. liter, hvorhos der som godtgjørelse for allerede ved støbsætningen beregnet afgift betingelsesvis afkortes 16 øre pr. l. L. 4: 3.1, læs: 5.1.
Burkne, l. 6: *irride,* læs: *viride.*

TIL BIND II:

Byzantinske rige, l. 18: Justinian I, læs: II.
Bøgh, Johan, l. 2 f. n.: rifler: læs vifter.
Bømmelfjorden, l. 2: nordvestlig, læs: nordøstlig.
Børster og børsteindustri. Flyttes foran Børstesvin.
Caccini, Giulio, l. 8: Nuove musicha, læs: Nuove musiche.
Cachuca, l. 3: Pepita d'Oliva, læs: de Olivà.
Calvé, Emma, l. 5: Sapho, læs: Sappho.
Cantus, l. 2: ferinus, læs: firmus.
Carolus-Duran, l. 6: landfarven, læs: hudfarven.
Cassat, Mary, læs: Cassatt.
Cavalcace'lle, læs: Cavalcase'lle.
C-dur, l. 2: c-g-e, læs: c-e-g.
Cecil, Hugh R. H., l. 10: Camberlain, læs: Chamberlain.
Cellevæv, l. 5: eptitelvæv, læs: epitelvæv.
Cellini, Benvenuto, l. 13: efter nøgne indskydes: og.
Ces, l. 2: c., ceces, læs: ces, eses, ges.
Chaconne, l. 2: casso, læs: basso.
Charadsch. Feilagtig trykt: Caradsch.
Christiansfeld. (Fyldigere behandlet): C., by i Tyskland, prov. Schleswig-Holstein (Sønderjylland), anlagt af brødremenigheden, der i 1771 af Struensee fik tilladelse til at anlægge en menighedsby i Haderslev amt. C., der opkaldtes efter Christian VII, fik flere privilegier, og herrnhuterne grundede der adskillige industrielle anlæg, som dreves for menighedens regning. Foruden kirken («salen»), broder- og søsterhuset anlagdes to opdragelsesanstalter («instituter» med pension), hvortil kristelige familier langveisfra, ogsaa fra Norge, sendte sine børn. Menighedslivet i C. blev af stor betydning som modvegt mod rationalismen, baade som udgangspunkt for prædikanter og som valfartsted for de vakte. Ikke faa dansker og nordmænd slog sig ned der for bestandig og hviler paa C.s kirkegaard. C. er vistnok senere gaaet tilbage, men de to instituter for gutter og piger bestaar og har fremdeles søgning ogsaa fra Norge.
Christie, W. F. K., l. 1: (1788—1849), læs: (1778—1849).
Chydenii bjerg, omtrent midt paa Vest-Spitsbergen, er 1730 m. høit og øgruppens høieste top. Blev besteget første gang i 1900 af astronomerne Wassilien og Helge Backlund, medl. af den sv.-rus. gradmaalingsekspedition. (Indskydes sp. 296, efter l. 23.)
Chyrysoli't, læs: Chrysoli't.
Claretie, l. 8: samt de patriotiske skrifter «Cinq ans après» og «L'Alsace et Lorraine après l'annexion», læs: det patriotiske skrift «Cinq ans après; l'Alsace et la Lorraine depuis l'annexion».
Cochin, Charles Nicolas, l. 6: Hénauluts, læs: Hénaults.
Cody, William Frederick, l. 1: (1845—1906), læs: (1845—).
Columbus, sp. 390, l. 8, indskydes efter Havana: Hans lig blev i 1899 overført til Sevilla.
Co'nti, Augusto, l. 1: (1822—), læs: (1822—1905).
Corgosnjargga, l. 2: Porsangerfjorden, læs: Tanafjorden.
Cornelius, Peter, l. 5: «Gunlod»: læs: «Gunløđ».
Courbet, Gustave, sp. 463, l. 18: «Atelieret», »Allégorie réelle», læs: «L'atelier, allégorie réelle».
Cushing, Caleb, l. 1: (1800—99), læs: (1800—79).
Custo'zza, l. 4, indskydes efter 24 juni: 1866.
Dakota, sp. 569, l. 15 f. o.: næsten ¹/₈, læs: over ¹/₈; sp. 569, l. 9 f. n.: hovedstad Sioux Falls, læs: hovedstad Pierre.
Daljunkaren, l. 6 f. n.: Elisabet, læs: Elline.
Danbrée, Gabriel Auguste, l. 8: bygverker, læs: bergverker.
Danmark, sp. 641, l. 21: (d. 1439), læs: (d. 1459).
Dansemusik, l. 6: springs, læs: sprungk.
Dareste de la Chavanne, l. 2: Cléopas, læs: Cléophas.
Delibes, l. 6: Syloia, læs: Sylvia.
Derby, l. 8: ca. 2500 m., læs: ca. 2400 m. [Forøvrigt bemerkes:] Det franske D. (Prix du jockey club) er i senere aar aabnet for heste født udenfor Frankrige (210000 frcs.). Det nordtyske D. (siden 1889 det tyske D.) er aabnet for heste fra kontinentet undtagen Frankrige. Løbes ved Hamburg Horn (100000 mark). Det skandinaviske D. er ikke udskrevet siden 1895. Præmiesummen har varieret mellem 5000 og 10000 kr.
Dohnányi: *[dåna'nji]*, læs: *[dåkna'nji]*.
Dolm, l. 7: Nordlands amt, læs: Nordre Trondhjems amt.
Dominospil, l. 4: 0—9, læs: 0—6.
Drammen, sp. 941, l. 5 f. n.: «en jernbro» udgaar.
Duali'sme, l. 10: imitariske, læs: unitariske.
Dudevant, l. 19 f. n.: «Lavinis», læs: «Lavinia»; l. 6 f. n.: J. Sandeau, læs: G. Sand.
Duveyrier, Anne H. J., læs: Aimé H. J.; l. 4: og Mélesville, læs: og broderen Charles.
Dvorák, Antonin (1841—1904) (dødsaaret mangler i endel eks.).
Döbereiner, Johann Wolfgang, l. 9: kvælstofstrøm, læs: vandstofstrøm.
Edlund, Gustaf Vilhelm, l. 1: (1829—), læs: (1829—1907).
Ehrlich, Heinrich, l. 2: Henseet, læs: Henselt.
Eidfjord, l. 10: Siman, læs: Simoa.
Elektricitetslovgivning, sp. 1193, l. 6: 24 juli, læs: 23 juli; l. 18 indskydes foran «Overtrædelse»: Ifølge lov af 28 mai 1907, der er gjældende indtil videre, dog ikke længere end til 1 apr. 1909, skal de regler, som i lov af 12 juni 1906 er givet angaaende erhvervelse af brugsret til vandfald, ogsaa komme til anvendelse paa erhvervelse af ret til elektrisk energi, frembragt ved vandkraft i større mængder end 250 hestekræfter.
Elektrisk lys. I underskriften paa planchen Elektrisk lys staar: Tantalbuelampe, læs: Tantallampe.
Enebak, l. 12: Mjermen, læs: Mjer.
Erckmann-Chatrian, sp. 1383, l. 6: Lemaîtres, læs: Lemaître.

Forklaring til lydskriften.

Lang vokal betegnes ved ¯, kort ved ˘.
ə: engelske lyd i h*er*, und*er* (ɔ: mell. æ og ø).
ɒ: — » — b*u*t, come (ɔ: » a » ø).
Nasalering (næselyd) betegnes ved ˜.
ã som i fransk *en* (nogenlunde som ang)
æ̃ » » » *vin* (— » æng)
õ » » » *on* (— » ong)
ø̃ » » » *un* (— » øng)
ĩ » » port. *sim* (— » ing)
đ: engelsk *th*e. þ: engelsk *th*ing.
z: tysk singen, engelsk zeal, fransk rose.
ž: fransk *j*e (tonende eller stemt sj).
š: *sk*illing.
ķ: *kj*ende, tysk i*ch*, a*ch*.
ñ: fransk si*gn*e (mouilleret n, omtr. = nj).
ŋ: la*ng* (nasaleret g).
w: engelsk *w*as, fransk *ou*i.
hw: engelsk *wh*en.

Betonet stavelse betegnes ved ʹ over stavelsens vokal.

(Forts. af B fra bd. I.)

Byzantinsk litteratur. Saa benævnes den græske litteratur i middelalderen, ca. 324—1453 (d. v. s. fra Konstantin den store indtil tyrkertiden). Den byzantinske kultur, hvoraf den b. l. er vokset frem, hviler paa græsk-romersk-kristeligt grundlag, hvortil kommer orientalske elementer. Græciseringen foregik i beskeden maalestok; græsken kom ikke til at spille en lignende dominerende rolle i den østlige verden som latinen i den vestlige; i de første aarh. holdt man fast ved fiktionen om et latinsk statssprog. Statsvæsenet, lovgivning og forvaltning, principerne for uden- og indenrigspolitiken m. m. var og blev romersk; det byzantinske græsk, som angaar disse omraader, vrimler af latinske ord. Kristendommen fremkaldte i mange stykker en hel omveltning; dog møder man i litteraturen mange hedenske udtryk og forestillinger. Med Orienten stod Hellas i forbindelse fra ældgammel tid af, især fra Alexander den stores tid. Fornemmelig var det Ægypten og Syrien (med Palæstina), som paa en maade blev grækernes Amerika, hvor et nyt, hellensk-orientalsk folkeslag opstod. Og netop her, hvor folkeelementerne blandedes, finder vi de overveiende fleste bærere af den b. l.; ca. 90 pct. af forfatterne stammer fra Asien eller Afrika, og kun 10 pct. fra det europæiske Grækenland. Under disse omstændigheder har orientalismen naturligvis sat sit præg paa den byzantinske kultur; for litteraturens vedkommende skal her blot nævnes den stive formalisme, forkjærligheden for orientalsk fortællingsstof, græske ordsprogs iklædning i orientalske former og stokkonservatismen i det byzantinske litteratursprog. Dette er væsentlig identisk med det litterære fællessprog allerede i den hellenistiske tidsalder (det saakaldte «koiné»). Paa samme maade som den atticistiske retning paa keiser Augustus' tid søgte de byzantinske forfattere gjennemgaaende sine sproglige mønstre indenfor den kanoniserede attiske litteratur; herved blev kløften mellem skriftsprog og talesprog, den høiere litteraturs og folkelitteraturens sprog i tidens løb stadig udvidet. — 1. Den b. l.s første epoke (fra Konstantin til Heraklios, 324—641) bærer præg af overgangstiden, hvori det hedenske samfund efterhaanden, og navnlig med den platonske filosofi og nyplatonismen som formidlende faktorer, omformedes til et kristeligt. I det 4 aarh., da de kristelige forfattere ved sin religions officielle anerkjendelse havde opnaaet en tryg stilling, medens de samtidig holdtes i aande gjennem kampen med hæresierne, havde den græske kristelige litteratur, med undtagelse af kirkepoesien, sin klassiske tid, sin guldalder. De religiøse spørsmaal stod dengang i forgrunden. Af dette aarh.s kirkelige forfattere, som har behersket den græske kirkes (og dermed ogsaa de slaviske kirkers) aandelige liv indtil denne dag, og som samtlige stammer fra Asien eller Afrika, kan nævnes Athanasius fra Alexandria (s. d.), Eusebius fra Palæstina (grundlæggeren af den kirkehistoriske litteratur), Basilius (dogmatiker) og hans broder Gregor fra Nyssa (apologet), Gregor fra Nazianz (mester i kristelig veltalenhed) og Johannes, der paa grund af sit skjønne sprog fik tilnavnet «guldmund» (chrysostomos). Det 5—7 aarh. var for teologiens vedkommende epigonernes tidsalder, da man tærede paa arven fra de gyldne dage; alene polemiken med monofysiterne og monotheleterne bragte lidt liv i den teologiske litteratur. Derimod naaede munkehistorierne og helgenlegenderne (f. eks. «Johannes den barmhjertige», «Barlaam og Joasaf» (oprindelig hentet fra Buddhas historie)), hin tids romanlitteratur, sin høieste blomstring i 6 og 7 aarh. — I 6 aarh. kom kirkepoesien til fuld udfoldelse med rytmiken (en ombytning af den antike metrik med en digtform bygget paa akcentuering). En fremragende repræsentant for denne litteraturgren er Romanos fra

---

ⓔ = engelsk.
ⓣ = tysk.
ⓕ = fransk.
f. = femininum.
m. = maskulinum.
n. = neutrum.

Edeling ⓣ m, ædling.
edentate ⓔ tandløs; pl (zool.) gumlere = **édentés** ⓕ m pl.
édenter ⓕ slaa tænderne ind paa.
eder — ⓣ euch — ⓔ you — ⓕ (à) vous.
ederdun — ⓣ Eiderdaunen pl — ⓔ eider down — ⓕ édredon, duvet m **ederfugl** — ⓣ Eidergans f, -vogel m — ⓔ eider duck — ⓕ eider m; canard m (oie f) à duvet.
eders — ⓣ euer; der eur(ig)e — ⓔ your(s) — ⓕ votre; le vôtre.
edge ⓔ eg; rand; (bog)snit; skjærpe, egge; kante; rykke; flytte sig. **edging** kant, bord.
edible ⓔ spiselig.
edict ⓔ edikt, forordning.
edification ⓔ, **édification** ⓕ f, opbyggelse.
edifice ⓔ, **édifice** ⓕ m, bygning.
édifier ⓕ, **edify** ⓔ opbygge.
edit ⓔ udgive.
édit ⓕ m, an-, forordning.
éditer ⓕ udgive, forlægge.
éditeur ⓕ m, **editor** ⓔ udgiver, forlægger.
edition ⓔ, **édition** ⓕ f, udgave; oplag.
edredon ⓕ m, ederdun(sdyne).
educate ⓔ opdrage; (ud)danne.
education ⓔ, **éducation** ⓕ f, opdragelse; (ud)dannelse.
educator ⓔ opdrager.

Syrien (6 aarh.), hvis bedste verker i kunstnerisk fuldendt form giver udtryk for en begeistret digters høie tankeflugt. — Mindre interessant og betydelig er profanlitteraturen. Historieskrivningen fulgte de anerkjendte mønstre, Herodot og Thukydides. Man fortsatte traaden, hvor forgjængeren slap (paa denne maade spænder den græske historieskrivning over to aartusener). Den betydeligste historiker i denne periode er Prokop (6 aarh.). Ved siden af de tidshistoriske fremstillinger staar de i videnskabelig og litterær henseende betydelig mindre værdifulde verdenskrøniker, begyndende med skabelsen; de har imidlertid øvet en mægtig indflydelse paa den af Byzants afhængige slaviske og orientalske litteratur. Dens mest typiske repræsentant er Johannes Malalas fra Antiokia (6 aarh.). — Den profane poesi i denne periode, som benyttede dels det akcentuerede 12-stavelsesvers, dels det saakaldte «politiske vers» (8 og 7 stavelser; folkepoesiens yndlingsmetrum hele middelalderen igjennem og lige indtil nutiden), dyrkede fornemmelig eposet (hovedrepræsentant: Nonnos fra Ægypten, ca. 400) og den epigrammatiske poesi (hovedrepræsentant: Georgios fra Pisidien, ca. 600—660). — 2. De to aarh. fra ca. 650—850 betegner et sterkt forfald saavel i hensyn paa den nationale dannelse som paa litteraturen. Det var i dette tidsrum, alle kræfter maatte koncentreres paa kampen mod araberne, og derunder tabte man de i aandelig henseende mest produktive provinser Syrien (med Palæstina) og Afrika; hertil kom saa den bedrøvelige billedstrid. Under disse omstændigheder blev den profane litteratur liggende helt i dødvande; og heller ikke med den kirkelige blev det rart bevendt. En glimrende undtagelse danner Johannes fra Damaskus (første halvdel af 8 aarh.), billedstormernes, manichæernes og islams tapre modstander, hvis store lærebog i den kristelige dogmatik («erkjendelseskilden») har hævdet sin plads som den græske teologis standardverk indtil den nyeste tid. Ikke paa langt nær saa vellykket er Johannes i sin kirkelige digtning; hans kunstlede «kanones», fattige paa egte følelse, betegner overfor Romanos' sange en paatagelig klassicistisk reaktion. Johannes staar paa overgangen mellem de græske kirkelige forfattere fra de første 8 aarh. e. Kr., som tilhører hele den kristelige kirke, og de følgende tiders skribenter, som væsentlig giver udtryk for, hvad der rører sig i den specielt græske kirkeafdeling. — 3. Det 9—11 aarh. udgjør en gjenreisningens tid. Som en følge af tabet af provinserne koncentrerede det aandelige liv sig om hovedstaden. Her grundlagdes et universitet for filosofi, naturvidenskaber og filologi (863). Og fra denne by, som nu for lange tider kom til at danne et bolverk for den kristelige civilisation, blev der hos slaverne og kaukasusfolkene vundet nye plantesteder for den græske aand. Det 9 og 10 aarh. karakteriseres forøvrigt nærmest ved gjenopdagelsen og samlingen af den gamle græske litteraturs verker, ved udarbeidelsen af ekscerpter, ordbøger o. s. v. Det fornemste navn er her Fotios (9 aarh.), patriark i Konstantinopel, den samme mand, som skjærpede divergenserne mellem grækere og latinere til uforsonlig modsætning; hans «bibliotek» udgjør middelalderens vigtigste litteraturhistoriske verk. Denne mands litterære virksomhed fortsattes af den lærde erkebiskop Arethas fra Cæsarea (10 aarh.) og keiser Konstantin VII Porfyrogennetos (10 aarh.). Resultaterne af alle disse lærde studier samledes i det 11 aarh. af den alsidig interesserede og dannede Mikael Psellos, som desuden har gjort sig høit fortjent af den platonske filosofi. — 4. Det 12—15 aarh. er en høirenaissancens og humanismens tidsalder. Blandt forfatterne maa fremhæves keiserdatteren Anna Komnena (12 aarh., s. d.) samt Eustathios fra Thessalonika (12 aarh.), den utrættelige advarer mod klosterlivets forsumpning, og metropoliten i Athen Mikael Akominatos (ca. 1200), der bl. a. har forfattet talrige homilier. Ellers dyrkedes i denne periode baade den erotiske fortælling, «romanen», den satiriske digtning og dramaet («Kristi lidelse»). Samtidig hermed vandt den lærde atticistiske retning frem til en endnu mere dominerende stilling end tidligere. Denne byzantinske humanisme har som bekjendt befrugtet den vesteuropæiske, der dog havde langt mere sans for den gamle græske kulturs dybe indhold og store skjønhed end den byzantinske. I det 14 aarh. er den mest fremtrædende skikkelse Nikeforos Gregorás, en mand, der med sin omfattende viden minder om Psellos. Lige til det sidste dyrkedes den tidshistoriske skildring af mænd som Dukas, Georgios Frantzes og Laonikos Chalkondyles (samtlige i 15 aarh.). — 5. Medens den høiere litteratur med sit gammeldags høitidelige skriftsprog fjernede sig stadig længere fra det pulserende liv, fandt dette et udtryk i folkelitteraturen, som benyttede det levende folkesprog. Den møder os først paa poesiens omraade med kjærlighedssange, eventyr, helgenfortællinger o. s. v. Desuden finder vi store episke digtninger, f. eks. heltedigtningen om Digenis Akritas (Digenis, d. e. af dobbelt oprindelse, hans fader var muselman og hans moder kristen; Akritas, d. e. grænseforsvarer, «markgreve»); eposets urtypus stammer fra det 13, muligens endog fra det 12 aarh. Af prosaskrifter kan nævnes historien om filosofen Syntipas (identisk med de Syv vise mestere) og «Kalilah og Dimnah»; fortællingsstoffet stammer for begges vedkommende fra Indien; overhovedet gjør i folkelitteraturen orientalismen sig paa mange maader gjældende. — Den græske litteratur i tyrkertiden (1453—1821) er i det store og hele et tro speilbillede af de bedrøvelige ydre forhold. Og hvad nutiden angaar, fremviser den, som ovenf. bemerket, samme kløft i sprog og litteratur som fortiden. Først naar denne kløft udfyldes, vil den græske litteratur kunne gaa en lysende fremtid imøde. [Af studiet af den b. l. har særlig gjort sig fortjent Karl Krumbacher, til hvis forskninger denne oversigt støtter sig.]

Byzantinsk musik, den græsk-katolske kirkes gamle musik, som synes at have sine rødder i den antike græske tonekunst, samtidig med at den har havt stor indflydelse paa musikens udvikling i Syd- og Vest-Europa. Først i nyeste tid er studiet af b. m. begyndt, men da det maa bygge paa et vidtløftigt haandskriftmateriale, der er spredt i Østens klostre, har det store vanskeligheder at overvinde. De betydeligste forskere er dr. Pierre Aubry (Paris) og I. A. Gaisser (Rom).

Byzantinske mynter er pengestykker af bronce, guld eller sølv, som prægedes i det østromerske rige og spænder over tiden fra keiser Arcadius til rigets undergang ved tyrkernes erobring af Konstantinopel (395—

---

edulcorate ⓔ, **édulcorer** ⓕ forsøde.
eel ⓔ (fiske) aal.
efeu — ⓣ Epheu m — ⓔ ivy — ⓕ lierre m.
efface ⓔ, **effacer** ⓕ udslette; ⓕ ogs. fordunkle.
effarer ⓕ bestyrte, forvirre.
effaroucher ⓕ skræmme.
effect ⓔ virkning; kraft; (pl) effekter, løsøre; bevirke; udrette, iverksætte.
effectif ⓕ haandgribelig; m, (hærs) virkelige styrke.
effective ⓔ virksom; effektiv; tjenstdygtig.
effectuer ⓕ iverksætte, udføre.
effekt se virkning. **effektjageri** — ⓣ Effekthascherei f — ⓔ straining after effect — ⓕ amour (m) de l'effet; pose f.
effekter — ⓣ Effekten pl, Passagiergut n — ⓔ effects, chattels — ⓕ effets, objets m pl.
effektiv — ⓣ effektiv, thatsächlich — ⓔ effective, efficient — ⓕ effectif.
effektuere — ⓣ effektuieren, ausführen — ⓔ effect, execute — ⓕ effectuer, exécuter.
effeminacy ⓔ, **effémination** ⓕ f, kvindeagtighed.
effeminate ⓔ, **efféminé** ⓕ kvindeagtig, blødagtig.
effervesce ⓔ bruse (op).
effervescence ⓔ & ⓕ f, (op)-brusning.
effervescent ⓔ & ⓕ brusende, gjærende.

1453). Under betegnelsen indbefattes ogsaa de under det Latinske keiserdømme (1204—61) prægede mynter. Mest udgik de fra Konstantinopel (Byzants), ofte dog ogsaa fra de anseeligere provinsbyer, som Antiochia og Alexandria, efter det vestromerske riges undergang ogsaa fra Rom og i de tider, da det byzantinske keiserdømme skaffede sig store udvidelser, fra byer som Kartago, Ravenna og Mediolanum (Milano). Mynterne naaede ved handel viden om, selv til Norden.

Byzantinske rige (østromerske rige, græske keiserdømme) dannedes 395 e. Kr., da Theodosius den store delte det romerske rige mellem sine to sønner, Arcadius og Honorius. Arcadius, den ældste (395—408), fik alle asiatiske provinser, Ægypten og Kyrenaika, størstedelen af Illyrien, Dacien, Møsien, Thrakien, Makedonien og Achaia. Han lod sig helt lede først af sine formyndere, senere af sin rænkefulde hustru Eudoxia. Under hans søn Theodosius II (408—50) styrede dennes udygtige søster Pulcheria, som efter broderens død blev keiserinde og egtede den gamle senator Marcianus (450—57), der med held hindrede Attilas frygtelige angreb. I den følgende tid blev slaver og bulgarer rigets værste fiender, og Anastasios I (491—518) byggede en mur fra Propontis til det Sorte hav for at dække Konstantinopel mod deres plyndringstog. Krigen mod romernes gamle fiender perserne begynder nu igjen og fortsættes af Justinus I (518—27) og hans brodersøn Justinian I (527—65), der bragte riget en ny glansperiode. Han gjennemførte enevældet og den strenge ortodoksi og lod udarbeide «Corpus juris civilis» under ledelse af juristen Tribonian. Nordgrænsen dækkedes af en række fæstninger, vandalerriget tilintetgjordes af Belisar 533—34, Italien erobredes 553 tilligemed en kyststrækning af Spanien. Kampen mod perserne afsluttedes ved en fred (562), der kjøbtes mod en aarlig tribut. — Under Justinians efterfølgere gik det sterkt tilbage igjen. Longobarderne erobrede det meste af Italien (568), slaverne gjorde hyppige indfald og perserne erobrede baade Mesopotamien og Syrien; men den kraftige Heraklios (610—41) drev avarer og slaver tilbage og gik 622 mod perserne, som maatte tilbagegive alle erobringer ved freden 628. Til gjengjæld erobrede araberne Syrien 633—40, Ægypten 639—42, Tripolis 668 og Kartago 698. Efter Heraklios' død syntes riget i fuld opløsning, svækket af pøbeloprør og soldateropstande. Slaverne oversvømmer Balkanhalvøen, bulgarerne bosætter sig mellem Donau og Balkan, og Konstantin IV Pogonatos (668—85) maa udholde en langvarig beleiring af araberne i Konstantinopel, 672—77. En ny herskerslegt, den syriske, bringer imidlertid atter riget paa fode. Leo III, isaureren, afslog en arabisk beleiring af hovedstaden, 717—18, og reddede derved Europa fra arabernes indfald; ligeledes hævdede han Donaulinjen mod slaverne. Det 8 aarh. fyldes hovedsagelig af billedstriden (s. d.). 726 forbød Leo den afgudiske billeddyrkelse, og folket delte sig fra nu af i to partier, billedtjenere (ikonoduler) og billedstormere (ikonoklaster). Presterne og keiserinderne hørte i regelen til de første, medens keiserne søgte at sætte en skranke for prestestandens og munkenes voksende magt. Leo's søn, Konstantin V (741—75), kaldt Kopronymos (besudleren) paa grund af sin kamp mod billederne, bekjæmpede heldig arabere og bulgarer. Efter hans søn, Leo IV (775—80), regjerede dennes enke Irene for sønnen Konstantin Porfyrogennetos (780—97) og fik atter indført billeddyrkelsen paa den anden synode i Nicæa, 787. Sin søn lod hun blinde og regjerede selv, til hun blev myrdet 802. Efter et par uduelige keisere fulgte den dygtige Leo V, armenieren (813—20), som tvang bulgarerne til en ydmygende fred, 817, og ophævede beslutningen i Nicæa, hvorfor prestestanden lod ham rydde afveien. Under de næste keisere tog saracenerne Kreta, hvorfra de foretog plyndringstog; de erobrede ogsaa Sicilien 827. Billedstriden blev bragt tilende under Michael III (842—67) af hans moder Theodora, idet en synode i Konstantinopel fordømte ikonoklasterne, 842. Samtidig gik det imidlertid sterkt tilbage med rigets ydre magt; araberne erobrede en stor del af Lilleasien, Bulgarriget udvidede sig stadig, og russerne begyndte ogsaa at angribe Konstantinopel, 865. Det nye, makedoniske dynastis første hersker, Basilius I (867—86), regjerede kraftig og forstod at afverge barbarernes mange angreb, men hans efterfølgere Leo VI, filosofen (886—911), og den lærde historiker Konstantin VII Porfyrogennetos (912—59) overlod styret til andre, og kun kalifatets samtidige opløsning og bulgarernes omvendelse hindrede det B. r.s undergang. Derpaa fulgte flere dygtige soldaterkeisere, som atter udvidede rigets magtomraade. Nikeforos II Fokas (963—69) gjenvandt Kreta og slog araberne i Lilleasien; Johannes Tzimiskes (969—76) erobrede Østbulgarien, 971, og makedoneren Basilius II (976—1025) hævdede endnu engang den gamle Donaugrænse efter at have erobret det vestbulgariske rige, 1018, som saa hørte til det B. r. indtil 1186. Under hans broderdatter Zoe (1028—54) indtræder atter en kortere forfaldsperiode; i hendes tjeneste stod Harald Sigurdssøn som betroet officer ved den nordiske livgarde (væringerne). Hæren indsatte derpaa den dygtige feltherre Isaak I Komnenos (1056—59), med hvem en ny slegt, Komnenerne, besteg tronen. Hans fasthed bragte igjen orden i de forvirrede forhold, men de følgende keisere formaaede ikke at klare de ydre vanskeligheder. Robert Guiscard bemægtigede sig alle de græske besiddelser i Syditalien, 1071, og Romanos IV (1068—71) blev slaaet og fanget 1071 ved Manzikert af seldsjukfyrsten Alp Arslan, som derpaa erobrede hele Lilleasien. Først den næste Komnen, Isaaks brodersøn Alexios I (1081—1118), en klog og energisk hersker, trængte atter fienderne tilbage. Han afvergede et normannisk angreb paa Balkanhalvøen og under det første korstog (1096—99) udnyttede han efter bedste evne korsfarernes indre splid. Hans søn Johannes II (1118—43) og sønnesøn Manuel I (1143—80) var dygtige krigere, der gjenerobrede det meste af Lilleasien og med held tilbageslog slavernes angreb. Men efter Manuels død indtræder den vildeste forvirring med blodige paladsrevolutioner og grusomme mord. Isaak II Angelos (1185—95) blev blindet og afsat af sin broder, Alexios III (1195—1203), men hans søn Alexios bevægede venezianerne og de franske riddere til at rette det fjerde korstog mod Konstantinopel. Alexios IV blev keiser, men afsattes ved en folkeopstand, hvorpaa korsfarerne stormede og plyndrede det hidtil uovervindelige Konstantinopel. At det B. r. i saa mange

---

effet (f) m, virkning; iverksættelse; indtryk; (pl) tøi, gods; veksel. **en effet** virkelig.

effete (e) kraftløs, udlevet.

effeuillaison (f) f, løvfaldstid. **effeuiller** afblade.

efficace (f), **efficacious** (e) virksom, kraftig.

efficacité (f) f, **efficacy** (e) virkekraft.

efficiency (e) virksomhed; (fuld) brugbarhed. **efficient** virksom, kraftig; fuldt brugbar; (virkende) aarsag.

effigie (f) f, **effigy** (e) billede.

effiler (f) udtrevle; overanstrenge. **effilé** tynd, smal.

effiloche, -que (f) f, silketrevl; (pl) floksilke.

efflanquer (f) udmagre.

effleurer (f) streife.

effleurir: s'e. (f) forvitres.

effloresce (e) (kem.) udblomstre.

efflorescence (e) & (f) f, blomstring, flor; udslæt; ud-, forvitring.

efflorescent (e) & (f) fremblomstrende.

effluence (e) & (f) f, udflyden, udstrømning.

effluent (e) & (f) udstrømmende.

effluve (f) m, **effluvium** (e) udstrømning, uddunstning.

efflux (e) udflyden, udstrømning.

effluxion (f) f, tidlig abort.

effondrer (f) nedpløie (gjødning); slaa bunden ud paa. **s'e.** styrte sammen.

efforcer (f): **s'e.** anstrenge sig.

effort (e) & (f) m, anstrengelse; prestation.

hundrede aar modstod talrige beleiringer af arabere og slaver, skyldtes i første række Konstantinopels udmerkede beliggenhed og sterke fæstningsanlæg, men dernæst ogsaa dets velunderrettede diplomati og snedige statskunst, den gjennemførte centralisation, det fornuftige embeds- og finansstyre og den talrige velindøvede hær. — Efter Konstantinopels erobring deltes det B. r. mellem venezianerne, der fik ³/₈, og de franske riddere, der oprettede det Latinske keiserdømme (s. d.) og valgte grev Balduin af Flandern til keiser. I Lilleasien opstod keiserdømmer i Trapezunt under Alexios Komnenos og i Nicæa under Theodor Laskaris. En efterfølger af denne sidste, Michael VIII Palæologos (1261—82), erobrede i forbund med genueserne Konstantinopel og gjenoprettede det B. r. Dets magt var dog nu yderst ringe; franske lensfyrster holdt sig uafhængige, især i Grækenland; bulgarer og serbere angreb nordfra og osmanerne østfra. De uduelige Palæologer var ikke disse farer voksne, men stredes indbyrdes og med idelig opdukkende tronprætendenter. I begyndelsen af 14 aarh. tog osmanerne alle besiddelser i Lilleasien, 1354 besatte de Gallipoli, 1361 Adrianopel og underkastede sig Serbien og Bulgarien. Manuel II (1391—1425) beleiredes i flere aar i Konstantinopel, hans eneste faktiske besiddelse, og bad forgjæves Europa om hjælp; kun Timur Lenks seier over sultan Bajezid ved Angora, 1402, forhalede det B. r.s dødskamp. Manuels søn, Johannes VIII (1425—48), søgte atter forgjæves hjælp fra vesten, og under dennes broder, Konstantin XI Palæologos, erobrede sultan Muhammed II Konstantinopel, 29 mai 1453, efter et heltemodigt forsvar, hvorunder keiseren selv faldt. [Litt.: Gibbon, «Decline and fall of the Roman empire» (ny udg. 1903); Finlay, «History of the Byzantine and Greek empires» (2 bd. 1853—54); Hertzberg, «Geschichte der Byzantiner und des Osmannischen Reiches» (1883 i Onckens «Allgem. Geschichte»).]

Byza'nts (græ. Byzantion), det gamle navn for det senere Konstantinopel; græ. koloni ved det thrakiske Bosporos, grundet 667 f. Kr. af folk fra Megara, til hvem senere korinthiere sluttede sig. B. udmerkede sig ved sin glimrende beliggenhed og sin havn (det «Gyldne horn»), der skaffede byen rig handel. Dareios Hystaspes' søn lagde den under perserne; den deltog senere i opstanden omkr. 500, men erobredes igjen af perserne. Pausanias befriede byen 478, og den sluttede sig til Athens sjøforbund. 355 fik B. fuld selvstændighed, stod en kort tid under Alexander den store, men blev saa igjen fri. Romerne behandlede B. med skaansel. Omkr. 200 e. Kr. blev B. ødelagt af Septimius Severus, men blev dog snart gjenopbygget og fik sine privilegier tilbage. En ny glimrende tid begyndte for B., da Konstantin den store 330 e. Kr. gjorde den til rigets hovedstad under navn af Konstantinopel (s. d.).

Bäckaskog, bekjendt landeiendom i Skåne, ø. f. byen Kristianstad. Har en lang historie. I 1805 blev her afsluttet en subsidietraktat mellem Sverige og England. Eiendommen blev overtaget af Oscar I i 1845 og gik senere over til Karl XV. Nuværende kong Fredrik VIII af Danmark overtog den i 1885, men overdrog den i 1900 til kammerherre Stjernswärd.

Bäckström, Per Johan Edvard (1841—86), sv. forfatter og redaktør, skrev vakre elegiske digte, nogle skuespil og var en smagfuld oversætter (Ponsard, Bornier, Hugo).

Bäckström, Per Olof (1806—92), sv. embedsmand og historiker. Blev 1840 notar i sjøfartsvæsenets forvaltning og 1845 konstitueret, 1853 ordinær admiralitetsraad (til 1879), 1840—58 sekretær i rigsdagens ekspeditionsutskott, 1862—67 i konstitutionsutskottet. Var en tid stormester for «Par Bricoll». Ved siden heraf har B. udgivet en række historiske folkebøger og fremstillinger af det 19 aarh.s historie.

Bädecker (Bædeker), Karl (1801—59), boghandler i Koblenz, bekjendt som udgiver af reisehaandbøger. Han har udgivet saadanne over næsten alle lande, paa tysk, engelsk og fransk («Schweden und Norwegen» udkom første gang 1879 og i 9 udgave 1903). Paa grund af sin paalidelighed er de blevet de mest anseede af alle lignende bøger og udkommer i stadig nye oplag. Firmaet er nu flyttet til Leipzig og indehaves af sønnen Fritz B.

Bæger, et drikkekar, hvis munding oventil er afskaaret som en cirkel; herved kan det punkt, hvor vædsken, ved b.s heldning, løber ud, bestemt beregnes. Denne form for drikkekar har været i brug fra de ældste tider. Den homeriske «amphikypellon», «tvehanker» eller «dobbelt-b.» var, efter forskjellig opgivelse, enten et b. med to sterktsvungne hanker eller et b., hvor ogsaa foden var udhulet, saa den kunde bruges til b. — B. har altid været en yndet gjenstand for kunstindustrielle arbeider. De fineste overleverede eksempler paa oldtidens malerkunst findes i dekorationerne paa gammelgræske drikkekar. Man malte mørke figurer paa rødgul bund eller omvendt. Renaissancen skabte en storartet guldsmedkunst, og særlig yndede den smukt forarbeidede b. Man lavede da talrige kuriøse b.-former, «Tantalus-bægeret», hvor vædsken ved et hævertsystem forsvinder i b.s udhulede fod, naar man vil drikke, jomfru-b. med vippende kummer o. s. v.

Bæger skaaret i elfenben af Magnus Berg (Rosenborg).

Bæger, b.-blade kaldes de yderste, grønne blade i blomsten; de kan enten være indbyrdes frie, «fribladet b.» som hos pæon, eller sammenvokset, «sambladet b.» som hos smelle og nellik.

Bægerapparat, se Galvanisk batteri.

Bægerkoraller, en til stjernekorallerne (s. d.) hørende gruppe.

Bægerlav, se Cladonia.

Bægersop, se Peziza.

Bægna, se Begna.

effraction (f) f. indbrud.
effranger (f): s'e. frynse sig.
effrayer (f) forskrække.
effréné (f) tøilesløs.
effriter (f) udpine (jord).
effroi (f) m. skræk, forfærdelse.
effronté (f) uforskammet.
effronterie (f) f, **effrontery** (e) frækhed.
effroyable (f) skrækkelig, gyselig.
effusion (e) & (f) f. udgydelse; (patol.) udtrædelse.
éfourceau (f) m. tohjulet kjærre, blokvogn.
eft (e) (zool.) vandsalamander.
efter — (t) nach; hinter; gemäss — (e) after; behind; according to — (f) (d')après; selon, suivant; par.
efterabe — (t) nachäffen — (e) ape, mimic — (f) contrefaire, copier, singer.
efteraber — (t) Nachäffer m — (e) aper, mimic — (f) imitateur; singe(ur) m.
efterat — (t) nachdem — (e) after — (f) après (que), depuis que.
efterbyrd — (t) Nachgeburt f — (e) after-birth, secundine — (f) secondines f pl.
efterforske — (t) nachforschen — (e) investigate, explore, scrutinate, search — (f) rechercher.
efterforskning — (t) Nachforschung f — (e) investigation, exploration — (f) recherche, investigation, enquête f.
efterfølge — (t) (nach)folgen; nachahmen — (e) follow, succeed

Bähr, Otto (1817—95), t. dommer, retslærd og politiker, har bl. a. skrevet «Die Anerkennung als Verpflichtungsgrund». Under behandlingen af den tyske borgerlige lovbog blev der taget adskilligt hensyn til hans «Gegenentwurf zum Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich». Medlem af den tyske rigsdag 1867—80 (nationalliberal).

Bækkeblomst, soleihov *(caltha palustris)*, art af soleiefamilien, en paa fugtige steder meget almindelig vaarplante, let kjendelig paa de saftige, glatte og bredt nyreformede blade og de store gule blomster med enkelt blomsterdække. De unge blade kan spises som salat og blomsterknopperne som kapers.

Bækkeblomst.

Bækkekarse *(cardamine amara)*, art af de korsblomstredes familie, slank og glat urt med finnede blade opover stængelen og hvide blomster med fiolette støvknapper, voksende paa fugtige st. Smager bittert.

Bækkelaget, jernbanestation ved Smaalensbanen med stor omliggende villabebyggelse, 1 072 indb., 4 km. s. f. Kra., Aker herred, Akershus amt.

Bækken kaldes i den fysiske geografi en bred, paa alle sider af fjelde omgivet fordybning af jordoverfladen. Ligger et b. lavt i forhold til omgivelserne, er det ofte fyldt af en indsjø eller hav (hav-b.). Eksempel paa saadanne er Middelhavet, den Mexikanske golf og de nordamer. sjøer. Eksempel paa land-b. er det ungarske og det böhmiske b. B. uden afløb indeholder altid en saltsjø. — B. i geologisk betydning har man, naar lagdelte bergarter helder skaalformig mod samme punkt. Der behøver ikke at være nogen fordybning i overfladen, idet denne kan være udfyldt. De geologiske b. kan fremkomme dels ved en sænkning af forhaandenværende bergarter, dels ved at sedimenter har afsat sig i en fordybning med lagfladerne parallele med dennes overflade. Eksempler er de af tertiære bergarter bestaaende Pariser-b., Londoner-b. og Wiener-b.

Bækken. 1. (Anat.). Se Menneskets anatomi. 2. (Mus.). To messingskiver *(piatti cinelli)*, som alm. forbindes med stortrommen og slaaes mod hinanden.

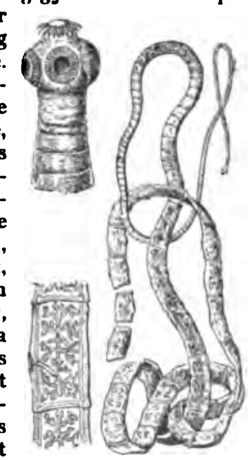
Bækkenforsnævring, én formindskelse af det kvindelige bækkens rumforhold, hvorved der optræder vanskelighed ved barnets passage gjennem bækkenet under fødselen, ligesom tilstanden ofte giver anledning til uregelmæssigheder ved fosterets leie og stilling. B. kan være ligelig fordelt paa bækkenets forskjellige dimensioner eller foraarsaget ved formindskelse af enkelte af disse. Den hyppigste form er det flade, forsnævrede bækken, hvor afstanden fra skambenet til den mest fremstaaende del af bækkenets bagvæg er formindsket. Den almindeligste aarsag til b. er engelsk syge i barnealderen. Undertiden kan der som følge af sygdom i hofteleddet, f. eks. efter den tuberkuløse hoftebetændelse, opstaa snæverhed og deformitet af bækkenet. Ved b. bliver fødselen ofte meget besværlig og kan hyppig ikke fuldendes uden hjælp. Det er navnlig under disse omstændigheder, at kunstig forløsning ved tang, vending, keisersnit, sønderdeling af fosteret finder anvendelse.

Bækkenmaaling. Ved bækkenforsnævring (s. d.) er det af stor betydning at kunne maale forskjellige afstande i det kvindelige bækken for at danne sig en forestilling om bækkenets rumforhold og form, forinden fødselen indtræder. Dette sker dels ved udvendig maaling med forskjellige apparater, dels ved indvendig undersøgelse, ved hvilken man f. eks. kan bestemme den korteste afstand mellem skambensbuen og bækkenets bagvæg.

Bækkerøie, Amerikansk *(salvelinus fontinalis)*, ogsaa kaldt amerikansk ørret, er en i Nordamerika østenfor Klippebjergene navnlig i mindre og kjølige elve og bække, almindelig udbredt og skattet røieart. I det ydre adskiller den sig fra vor røie navnlig ved talrige slyngede blaa eller grønagtige og sorte striber paa den øvre del af legemets sider, mindende om tegningerne paa makrellen. Den opnaar undtagelsesvis en vegt af 4 kg. og derover, men er oftest under 1.5 kg. B. er indført i en mængde lande i Europa. I Norge indførtes den i 1882—83 og er nu akklimatiseret paa flere steder, men fisket af den spiller ialfald hidtil ingen rolle hos os.

Bænd, sjøudtr., et slags stik el. knude, hvorved et taug fæstes til et andet taug eller til en anden gjenstand. — Bænde, fæste et taug paa saadan maade; at bænde et seil er at fæste dets ene kant til raa, gaffel o. s. v. — Bændsel, et stykke skibmandsgarn eller tynd line, som bruges til at bænde med.

Bændelorme *(cestoda)*, snyltende fladorme, som mangler tarmkanal og opsuger sin næring gjennem hele kropsoverfladen. Mest karakteristisk for de fleste b. er deres leddeling og eiendommelige udviklingshistorie. — Den udviklede b., som i lighed med de fleste tarmsnyltere er hvid af farve og uden øine, lever i forskjellige hvirveldyrs tarmkanal, til hvis væg den sidder fæstet ved eiendommelige fastheftningsorganer, sugeskaale (ofte tillige haker) paa den forreste del, hovedet *(scolex)*. Til hovedet, som er ganske lidet, slutter sig en kjede af flade led *(proglottider)*, som ved indsnøringer er skilt fra hverandre; deres antal kan hos de forskjellige b. variere fra et par til flere tusen. Leddene dannes ved afsnøring fra hovedets bagre del; de, som ligger nærmest hovedet, er saaledes de yngste og mindste, de bagerste de ældste og største. Hvert led indeholder et fuldstændigt kjønsapparat, som ikke staar i forbindelse med naboleddenes. Kjønsorganet, som er hermafroditisk, har en meget indviklet bygning. Leddene indeholder tillige nerve-

Bændelorm.

— ⓕ suivre; succéder à, remplacer; imiter.

efterfølgelse — ⓣ Nachahmung f — ⓔ & ⓕ imitation f.

efterfølgende — ⓣ nachfolgend — ⓔ subsequent — ⓕ suivant.

efterfølger — ⓣ Nachfolger m — ⓔ follower, successor — ⓕ successeur m.

eftergaa — ⓣ durch-, untersuchen; überarbeiten, nachbessern — ⓔ inspect, examine — ⓕ examiner, reviser; retoucher, remanier.

eftergive — ⓣ erlassen — ⓔ remit, pardon — ⓕ dispenser (q de qc); pardonner (qc à q).

eftergivende — ⓣ nachgiebig — ⓔ indulgent, compliant — ⓕ complaisant, facile, indulgent.

eftergjøre — ⓣ nachmachen — ⓔ counterfeit, forge; imitate ape — ⓕ contrefaire, imiter, copier.

efterhaanden, efterhvert — ⓣ nach und nach, allmählich — ⓔ by degrees, by little and little — ⓕ peu à peu.

efterhøst — ⓣ Nachernte, -lese f — ⓔ after-crop — ⓕ arrière-moisson f.

efterklang — ⓣ Nachklang, -hall m — ⓔ resonance; re-echo — ⓕ retentissement, écho m; résonance f; souvenir m, réminiscence f.

efterkomme — ⓣ nachkommen — ⓔ comply with, perform, observe — ⓕ satisfaire (obéir, se conformer) à; accomplir, remplir, observer, suivre; se rendre à.

strenge og ekskretionsorganer, som staar i forbindelse med naboleddenes. — Naar de ældste leds kjønsveie er fulde af eg, løsner de fra hovedkjeden, enten ét for ét el. nogle sammen, og udtømmes med «vertens» ekskrementer (hos den brede b. kan ogsaa enkelte eg udtømmes). Kommet ud i det fri, kryber leddene en tid omkring, men gaar saa tilgrunde. De i leddene indesluttede talrige eg (man har beregnet, at et modent led skal kunne indeholde op til 50 000 stykker) bliver nu fri. Da de er omgivet af et sterkt skal, er de meget modstandsdygtige saavel mod indtørring som mod kulde og hede. Forat disse eg skal kunne udvikle sig videre, maa de som regel optages i tarmen, ikke af den «vert», som huser b. selv, men af et andet slags dyr, en saakaldt «mellemvert». Sker dette, opløses egskallet af vedkommende dyrs mavesaft, og den lille b.-larve, som skallet har omsluttet, bliver fri og kommer fra maven ind i tarmen. Den er forsynet med tre par bevægelige, skarpe haker, hvormed den borer sig gjennem tarmvæggen, kommer ind i blodstrømmen og sætter sig fast i en muskels eller andet organs bindevæv. De nu overflødige haker kastes af, og larven vokser ud til en blære, den saakaldte b l æ r e o r m, t i n t e el. f i n n e. Fra blærens væg vokser der ind en hul tap, og i bunden af denne dannes sugeskaalene og, hvor saadanne er tilstede hos den voksne b., hakerne. Videre gaar ikke udviklingen, saalænge blæreormen er indesluttet i mellemvertens organer. Den kan dog bevare sin levedygtighed i aarevis. Forat blæreormen skal kunne udvikle sig til en ny b., maa den sammen med den legemsdel, hvori den befinder sig, blive spist af et individ af den art, i hvis tarmkanal den udvoksede b. lever. Sker dette, opløses blæren af mavesaften, og hultappen, som nu bliver fri, krænger sig ud og bliver til et b.-hoved, som fæster sig paa et passende sted i tarmvæggen, hvorpaa udviklingen af led ved afsnøring af hovedets bagre del begynder, og der dannes en ny b. — De hos pattedyr og fugle forekommende b. hører for største delen til slegterne *tænia* og *bothriocephalus*, hos fiskene flere andre slegter. — Hos slegten *tænia* er hovedet forsynet med fire sugeskaale, som sidder i en kreds; mellem disse, paa en fremspringende forhøining, hos flere arter en hakekrans. Egbeholderen blindt endende, forgrenet. Kjønsaabningen som regel paa leddenes side. Hertil hører bl. a.: *t. saginata* el. *mediocanellata*, lever i menneskets tyndtarm, den almindeligste b. hos os. Hovedet knappenaalshovedstort med kraftige sugeskaale, men uden haker. Længde op til 7 m. Leddenes antal op til over 1 000. De kjønsmodne led 18—20 mm. lange og 5—7 mm. brede, kjendes let ved egbeholderens form: fra en stamme udgaar op til 20 fine, gjerne to-delte grene til hver side. Blæreormen lever i kvægets muskulatur, og mennesket faar denne b. ved at spise utilstrækkelig kogt eller stegt oksekjød. *T. solium* er mindre end foregaaende art, op til 3—3.5 m. lang, leddenes antal op til 8—900. De kjønsmodne led omkr. 10 mm. lange, 6—7 mm. brede, egbeholderen kun med omkr. 8 plumpe grene paa hver side. Hovedet bærer foruden sugeskaale tillige en dobbelt hakekrans. B. lever i menneskets tyndtarm, dens blæreorm *(cysticercus cellulosæ)* hovedsagelig i det intermuskulære bindevæv hos det tamme svin. Eiendommelig for denne b. er, at blæreormen ogsaa kan udvikle sig i forskjellige indre organer hos mennesket. Hos os er *t. solium* sjelden, forekommer derimod hyppig saavel i Tyskland som i Sverige. Mennesket faar denne b. ved at nyde utilstrækkelig ophedet svinekjød. Sjeldnere findes i menneskets tarm *t. cucumerina*, 15—35 cm. lang, som er almindelig hos hunden og katten, samt *t. nana*, som kun er 10—20 mm. lang, men bestaar af optil 150 led. To meget farlige b. lever i tarmen hos hunden. Den ene, *t. echinococcus* el. den t r e l e d d e d e b., er kun 0.5 cm. lang og bestaar af 3—4 led. Den kan findes i store mængder i hundens tyndtarm, uden at hunden derved generes det mindste. Af langt større betydning er denne b.s blæreorm, den saakaldte vandblære, som kan findes hos forskjellige pattedyr samt hos mennesket, særlig i leveren, og som kan opnaa et barnehoveds størrelse. Fra blærernes vægge dannes saakaldte y n g l e k a p s l e r, og i disse vokser der frem talrige b.-hoveder, saaledes at der af ét eg kan udvikles flere tusen dyr. Den af vandblærerne fremkaldte leversyge forekommer særlig blandt hyrdefolk, som lever sammen med sine hunde; meget almindelig paa Island. Den anden b. fra hundens tarm er *t. coenurus*, kvæse-b., som bliver indtil 1 m. lang. Dens tinte, k v æ s e n *(coenurus cerebralis)*, lever i drøvtyggernes, særlig faarets hjerne og fremkalder den dødelig forløbende dreiesyge. Tinten bliver hønseegstor; fra dens væg vokser der frem talrige b.-hoveder, som alle, naar de kommer over i hundens tarmkanal, vokser ud til b. — Slegten *bothriocephalus* adskiller sig fra tænierne ved, at hovedet er kølleformet, forsynet med en dyb rende eller sugegrube paa hver side, altid uden haker; egbeholderen et bugtet, uforgrenet rør, som munder i midtlinjen paa bugsiden af leddene, som er korte og brede. Herhen hører *b. latus*, den b r e d e b., som lever i tyndtarmen hos mennesket og hunden. Almindelig i Finland, de russiske Østersjøprovinser og Schweiz, sjelden hos os. Tinten lever i kjødet af forskjellige ferskvandsfiske, som gjedden, aborren, harren o. s. v., den er aflang, uden blære. Hvordan fiskene faar tinten, er endnu ikke opklaret. Eiendommeligt er, at denne b.s tilstedeværelse i tarmen, skjønt den ikke er nogen blodsuger, kan fremkalde betydelig nedsættelse af de røde blodlegemers antal (se A n æ m i).

Bændeltang *(zostera)*, slegt af vandaksfamilien. Saltvandsplanter med krybende rodstok, som ved rødder er fæstet i bundslammet; fra oversiden udgaar de baandformede blade, som ved grunden har en lang og lukket skede, samt de blomstrende skud, der rager frit op i vandet. Blomsterstanden er et fladt aks, omgivet af et hylsterlignende blad; paa den ene side af akset, som vender mod dette blads aabning, sidder blomsterne i to længderækker og saaledes, at én støvvei og én støvbærer staar lige overfor hinanden i samme høide; disse opfattes som hørende sammen, saa at hver blomst kun kommer til at bestaa af én støvbærer og én støvvei; blomsterdække mangler. I Norge er der to arter, *z. marina*, med indtil næsten 2 m. lange stængler og 1 m. lange blade, alm. i havbugterne, og den lille *z. nana*, i alle dele spædere end foregaaende; den er kun fundet ved Brøndøen ved Kra. — B. har faaet anvendelse som stopmateriale til madrasser etc.

---

efterkommer — ⓣ Nachkomme m — ⓔ descendant; (pl) posterity — ⓕ descendant m, (pl) postérité f.

efterkrav — ⓣ Nachnahme f — ⓔ after claim — ⓕ remboursement m (postal).

efterlade — ⓣ hinter-, nach-, zurücklassen — ⓔ leave (behind), remit — ⓕ laisser; omettre, négliger. **efterladen** se forsømmelig. **efterladt: de efterladte** — ⓣ die Hinterlassenen — ⓔ the survivors — ⓕ les survivants. **efterladte skrifter** — ⓣ hinterlassene Schriften — ⓔ posthumous works — ⓕ œuvres (f pl) posthumes.

efterligne — ⓣ nachahmen, -bilden — ⓔ imitate, copy — ⓕ imiter, copier.

efterligner — ⓣ Nachahmer m — ⓔ imitator, copier — ⓕ imitateur; copiste m.

efterligning — ⓣ Nachahmung f — ⓔ imitation, copy — ⓕ imitation, copie f.

efterlyse — ⓣ durch die Zeitung suchen; steckbrieflich verfolgen — ⓔ advertise — ⓕ (faire) crier; publier la perte de (qc), la disparition de (q).

eftermand se efterfølger.

eftermiddag — ⓣ Nachmittag m — ⓔ afternoon — ⓕ après-midi m, f.

eftermæle — ⓣ Andenken n, Nachruf, -ruhm m — ⓔ posthumous fame, renown, name — ⓕ renom(mée) m (f), gloire (f) posthume; mémoire f.

Bænk. De faste b. langs den nordiske stues langvægge nævnes allerede i oldtiden som l a n g-b. Høisædet var i oldtiden reist midt paa lang-b., ret overfor aare-ilden. Da ildstedet senere blev opmuret ved stuens vægbjørner, blev høisædet i den vestenfjeldske røgovnstue flyttet til den korte tver-b., nær ovn og vindu. I Gudbrandsdalen er høisæde-b. nær indgangsdøren. Ildstedet ligger her skraat overfor høisæde-b. Endnu i begyndelsen af det 17 aarh. udstyres sale og øvrige rum i de nordiske slotte med f a s t e b. B. gjennemgaar en rig udvikling. Kirke-b. (d. e. brude-, kor- og væg-b.) samt «kiste-b.» har ofte høie, opbyggede rygge, med rig ornamentik, romansk, sengotisk eller tidlig renaissance. De faste b. smykkes med b.-d y n e n, sagaens pallklæde, palldyne. Dens længde var fra 3—11 alen, dens overtræk var meget kostbart; varet silke og fløiel, flamske tøier, med eierens vaaben udsyet i sølv og guld. Ved b.-h y n d e forstodes opr. b.s rygpuder. Nu betegner «hynden» b.s udstoppede løse sæde. I Norge var især de gudbrandsdalske b.-hynder bekjendt for sin smukke vævning.

Bænk, se B a r b e t t e.

Bænkebidere *(oniscus)*, ogsaa kaldt «munkelus», landkrebsdyr af isopodernes orden (s. d.), der holder til i kjeldere o. a. fugtige og mørke, skyggefulde steder. De er graa af farve med fladtrykt, oval krop og mange fødder. Lever mest af forraadnende plantedele, men gjør ofte skade paa opbevaret frugt, poteter, kaal etc. samt paa potteplanter i drivhuse, især unge kimplanter. Disse kan beskyttes ved dækning med glasskiver, ligesom b. kan samles i udlagt lokkemad af opskaarne rodfrugter el. l.

Bær (bot.), oftest farvet og saftig, uopspringende frugt med i regelen mange, gjerne haardskallede frø. Hos de fleste b. er der yderst et fastere lag, der hos kalebassen (græskarfamilien) endog er haardt som ben. Eksempler paa b. er vindrue, appelsin, ribs.

Bær. I daglig tale betegnes enhver saftig frugt som b., ikke blot de virkelige b., f. eks. stikkels-b., sol-b., blaa-b. og tytte-b., men stenfrugter som kirse-b., b.-kongler som ene-b. o. s. v. Der skjelnes mellem v i l d e b. og h a v e-b. Af de vilde b. er tytte-b., multer og blaa-b. de vigtigste hos os, dernæst jord-b., bringe-b., hegge-b., bjørne-b., trane-b., teie-b., ene-b., kreklinger, hylde-b., rogne-b. o. fl. I udnyttelsen af vore vilde b. ligger der en stor nationalformue. B. er en sund og god spise, særlig hører multer og markjord-b. til de delikateste retter. B. lader sig let opbevare og tilberede til syltetøier, geléer, marmelader o. s. v., ligesom saftning og vinlægning af b. i de senere aar er blevet ganske almindelig over det hele land. Af enkelte b.-sorter, særlig tytte-b., udføres ikke saa lidet til udlandet. Men en hel del af de vilde b. bliver desværre ikke benyttet, de raadner i skogen. Nogle af de vilde b.-sorter, f. eks. ene-b., benyttes til medicinsk brug. Af have.-b. er jord-b., bringe-b., stikkels-b., sol-b. og ribs de vigtigste. De vekster, hvorpaa disse frembringes, kaldes med fællesnavnet b.-b u s k e. Hvor frugttræer ikke trives, enten fordi jorden er for daarlig eller beliggenheden for høi, kan b.-buske ofte dyrkes med fordel. Have-b.s anvendelse er den samme som de vilde b.s. Alleslags b. bør plukkes i tørt veir og behandles renslig og forsigtig; kun hele og ubeskadigede b. kan hente høi pris. De bør ikke komme i berøring med jern, blik eller andet metal. Spaankurve og trækopper er bedst for indsamlingen, emaljerede kogekar for kogning og syltning.

Bære, b. a f, sjøudtr., falde af, forandre kurs og seile med vinden; b. r u n d t, vende et fartøi med vinden («kuvende», det modsatte af stagvende, gaa baut, s. d.); b. n e d p a a et fartøi, seile med vinden henimod det.

Bærkarse, d. navn for blomkarse.

Bærkongle kaldes den bærlignende, af sammenvoksede frugtblade dannede kongle hos ener (s. d.).

Bærlyng *(vaccinium)*, slegt af lyngfamilien, med 100 buskagtige arter, der har kuglerunde bær med bægeret siddende igjen paa toppen og lyserøde eller hvide blomster. Herhen hører blaabær *(v. myrtillus)*, tyttebær *(v. vitis idœa)* og skindtryte *(v. uliginosum)*, ligesom tranebær ogsaa ofte regnes til denne slegt (se disse art.).

Bærtæge *(dolycoris baccarum)*, en 10—12 mm. lang, oventil rødfiolet, under gulhvid og sortprikket tæge af ubehagelig væggelusagtig lugt, som den ogsaa meddeler jordbær, bringebær o. s. v., naar den besøger disse for at suge af dem. Kan ogsaa skade unge skud paa frugttrær, syrener m. m. ved at udsuge dem, saa at de visner.

Bærum, herred i Akershus amt, 185 km.² med 9046 indb.; 49.6 pr. km.²; svarer til prestegjeldene Østre B. og Vestre B. Herredet ligger s.v. f. Kra. og strækker sig fra Kristianiafjorden med nærliggende øer nordover til Krokskogen og Nordmarken. Forlandet mod Kristianiafjorden og terrænet langs Sandvikselven og dens bielve (Isielven og Lomma) er frugtbart og veldyrket. Ovenfor er skogaaser, hvoriblandt Kolsaas (380 m.) med glimrende udsigt. Langs Drammensbanen ved Stabæk, Høvik, Sandviken og Slependen samt paa Fornebolandet med nærliggende øer er adskillig villabebyggelse. Paa gaarden Nadderud (Stabæk) er en arbeiderkoloni af smaahuse (Typografbyen). Langs Lysakerelven (grænse mod Aker) er adskillig fabrikdrift (Fossum mølle, Granfoss brug m. fl.), ligesaa langs Sandvikselven (Sandvikens blikvarefabrik m. fl.). Ved kysten (Høvik) er Høvik glasverk (Kristiania glasmagasin), og ved Lomma (Bærumselven) er Bærums verk. Her findes flere høvlerier, hvoriblandt A/S Mölnbacka-Tryssil trælastforretning og høvleri, som i 1907 gik over paa norske hænder. Af store gaarde kan nævnes Kjørbu nær Sandviken; i Sandviken er middelskole, postkontor og apotek. Paa gaarden Tokerud er pleiehjem for vanføre, og paa gaarden Dønski er tuberkulosehjemmet «Frøken Marie Plahtes minde»; her er ogsaa bygdens gamlehjem og fattiggaard. B.s sparebank oprettet 1878. Af arealet er 38.4 km.² aker og eng, 110 km.² skog, 36.6 km.² udmark m. m. Havebruget har voksende betydning. Inden herredet fandtes (1900) 683 udlændinger, hvoraf 519 svensker og 40 dansker. Langs Sandvikselven fører chaussé over til Tyrifjorden og Ringerike. Antagen indtægt 1906 3 961 015 kr., formue 32 664 860 kr.

Bærums verk med omliggende bebyggelse, 211 indb., ligger ved Bærumselven (Lomma) n. f. Sandviken, Bærum herred, Akershus amt. Verket, der er et af landets ældste jernverker, havde i 1825 394 til stedet knyttede indb. I 1874 omdannedes det til ovnstøberi og er nu et aktieselskab med en aktiekapital paa 1 000 000 kr. under statsminister C. Løvenskiolds bestyrelse.

---

efternavn — ⓣ Zu-, Geschlechtsname m — ⓔ surname, family name — ⓕ nom (m) de famille.

efternøler — ⓣ Nachzügler m — ⓔ laggard, straggler, marauder — ⓕ traîneur, traînard; retardataire m.

efterpaa — ⓣ danach, nachher — ⓔ afterwards — ⓕ après.

efterret — ⓣ Nachspeise f — ⓔ second dish; meat — ⓕ second plat m.

efterretning — ⓣ Nachricht f — ⓔ intelligence, accounts, advice, notice, information, news — ⓕ nouvelle f; (oplysning) renseignement; avis; avertissement m.

efterrettelig: holde sig noget e. — ⓣ pünktlich erfüllen — ⓔ observe, attend to — ⓕ obéir (se conformer) à, observer

efterse — ⓣ durch-, nachsehen, besichtigen, untersuchen — ⓔ inspect, examine, see to — ⓕ examiner, revoir, vérifier; reviser.

efterskrive — ⓣ nachschreiben — ⓔ imitate (a handwriting); forge, counterfeit — ⓕ imiter, copier.

efterskrift — ⓣ Nachschrift f — ⓔ postscript — ⓕ post-scriptum m; (til bog) épilogue m.

efterslegt — ⓣ Nachkommen-(schaft) pl (f) — ⓔ posterity — ⓕ postérité f.

efterslæt — ⓣ Nachlese f — ⓔ after-math — ⓕ regain m.

eftersmag — ⓣ Nachgeschmack m — ⓔ after taste; tang — ⓕ arrière-goût m.

Bärwalde, liden by i Preussen, Brandenburg, 50 km. n. f. Frankfurt a. d. Oder. Her blev der i 1631 sluttet en traktat mellem Sverige og Frankrige, hvori det sidste land tilsagde Sverige pengehjælp.

Bæskades, fjeld (632 m.) paa vestsiden af Altenelven, paa grænsen mellem Alten og Kautokeino herreder, Finmarkens amt. Over dette fjeld gaar veien fra Alten til Kautokeino. Omtrent paa det høieste (625 m.) ligger poststuen Lodiken.

Bætylier, betegnelse for hellige stene, oftest meteorstene, der i oldtiden ansaaes for symboler for forskjellige guddomme. Der kjendes b. fra templer i Lilleasien og Grækenland, og selv langt ned i tiden ansaaes de ofte for at være templernes helligste skatte. De fleste gaar sikkert tilbage til ældgammel tid og har givet anledning til sagnene om himmelfaldne gudebilleder (sml. Palladier). — B. bruges ogsaa som navn for amuletter hos grækere, romere og etrusker, bl. a. ofte økser o. l. fra stenalderen.

Bætzmann, Samuel Frederik (1841—), n. pressemand. B. begyndte som æstetiker og studerede i flere aar sprog, litteratur og kunst i Italien, 1864 blev han amanuensis ved universitetsbiblioteket, hvor han arbeidede til 1869, samtidig som han 1864—65 redigerede «Illustreret nyhedsblad». 1867—71 var han medlem af «Aftenbladets» redaktion og 1871—78 sammen med H. E. Berner (s. d.) redaktør af «Dagbladet». 1878 flyttede han til Paris, hvorfra han skrev til «Dagbladet», senere, efter et kort ophold i hjemlandet 1883—84, til «Aftenposten», hvis redaktion han i ledende stilling siden har tilhørt. Ogsaa udenfor den daglige journalistik, som i ham har havt en ypperlig rustet foregangsmand og arbeidskraft, har B. udfoldet en betydelig virksomhed som forfatter, bl. a. af de historiske udredninger, «Det norske statsraad 1814—84» (Kbh. 1884) og (anon.) «Unionens opløsning; en dagbog» (særtryk af «Aftenposten», Kra. 1905), som bidragsyder til tidsskrifter i ind- og udland, som rapportør ved en række kommissioner, ved det grundlæggende arbeide for Norges tilslutning til Bernerkonventionen og med forberedelsen af den herhenhørende lovgivning: «Udkast til lov om forfatterret» (1891). B. var en af stifterne af og formand i den «Norske journalistforening» af 1883 og var Norges generalkommissær ved verdensudstillingen i Paris 1889.

Bævende hjerter, se Briza.

Bæver, se Bever.

Bæverdalen, se Bøverdalen.

Bævertun, se Bøvertun.

Bævregræs, se Briza.

Bævrerust *(gymnosporangium)*, en slags rustsop, som til sin fulde udvikling kræver to forskjellige vertplanter. Det stadium, som kaldes b., er at finde paa enerarter som store, gule, geléagtige masser, hvori de saakaldte hvilesporer dannes. Det andet udviklingstrin, skaalrusten, viser sig paa arter af æblefamilien (æble, pære, rogn o. a.) i form af flekker paa undersiden af bladene. Til de almindeligste arter hører *g. juniperinum*, hvis skaalrust findes paa rogn som rødgule, gruppevis ordnede hornlignende dannelser paa bladenes underside.

Bævresop *(tremellaceæ)*, sopfamilie med som oftest geléagtigt, skjælvende og uregelmæssig formet frugtlegeme, der kan have forskjellig farve. I ældre tilstand bliver frugtlegemet, eftersom det tørrer ind, fast og hornagtigt.

Bø (Telemarken), herred i Bratsberg amt, 282 km.² med 2 666 indb.; 9.5 pr. km.²; svarer til B. prestegjeld og sogn. Herredet, der ligger mellem Seljordvand og Norsjø omkring Erikstein(eller B.-)elven, er et indlandsdistrikt med frugtbare og veldyrkede bakkeskraaninger paa begge sider af Eriksteinelvens dalføre, samt opefter sidedalføret Aamotsdalen. Af fjelde kan nævnes det ca. 1 550 m. høie Lifjeld med Lifjeld sanatorium i den sydøstre skraaning. Af arealet er 20.1 km.² aker og eng, 156 km.² skog (væsentlig naaleskog) og 105.9 km.² udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (ialt 1.9 km.² ferskvand). Jordbrug og specielt fædrift er hovednæringsveie. Kvæget er af telemarksracens bedste. B. meieri oprettet 1895. Skogen er temmelig udhugget, men veksterlig; der findes flere sag- og møllebrug. Inden herredet er flere steder fundet levninger af gamle bygdeborge (befæstninger). Paa gaarden Bø, ved kirken, der eiedes af slegten Rye, er Olaf Rye født og har tilbragt sin barndom. Herredet har egen sparebank, oprettet 1852. Antagen indtægt 1906 424 224 kr., formue 3 181 305 kr.

Bø (Vesteraalen), herred i Nordlands amt, 179 km.² med 4 340 indb.; 24.7 pr. km.²; svarer til B. prestegjeld med B. og Malnes sogne. Herredet, der ligger ud mod havet paa vestsiden af Langøen, er dybt indskaaret af fjorde mellem steile (indtil 700 m. høie) fjelde; mellem fjordbundene fører smale, lave, tildels myrlændte eid. Af arealet er 6.7 km.² aker og eng, 4 km.² skog (birk), 168.3 km.² udmark m. m. (af ferskvand ialt 2 km.²). Den dyrkbare, men uopdyrkede jord er anslaaet til ca. 30 km.² eller $^1/_6$—$^1/_7$ af det samlede areal. Havnegangene er gode. Inden herredet ligger fiskeværene Nykvaag og Hovden m. fl. Fiskeri er hovednæringsveien; samlet udbytte af fiskerierne (1904) 247 385 kr. I 1904 deltog 1 225 fiskere i skreifisket med et samlet udbytte af 185 215 kr. (I 1895 2 577 fiskere med udbytte 255 216 kr.). Her foregaar tildels et godt sildefiske (i 1894 fiskedes saaledes fedsild for 319 200 kr.). Paa øer og holmer er eg og dunvær. B. sparebank oprettet 1887. Antagen indtægt (1906) 401 240 kr., formue 792 800 kr.

Bø (n.), gaard paa landet (samme ord som by, s. d.; oldn. *bœr*, paa islandsk skrevet *bær*); jfr. Bœr.

Bøchers banke, undervandsbanke (24 m. vand) i Kattegat, omkr. 11 km. n.ø. f. Læsø.

Böckh, Philipp August (1785—1867), t. filolog, studerede under Wolf i Halle; professor i klassisk filologi i Heidelberg, 1811 i Berlin. Han hævdede en fyldigere opfatning af den klassiske oltidsvidenskab end tidligere og satte som dens maal at erkjende oldtiden i alle livets ytringsformer. Verker: «Staatshaushaltung der Athener», «Metrologische Untersuchungen»; udgave af Pindar (grundlæggende ved de metriske studier); «Corpus inscriptionum Graecarum» (samling af græske indskrifter); «Encyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenchaften» (udgivet efter hans død).

Böckh, Richard (1824—), t. statistiker, indtraadte 1845 i preussisk statstjeneste, var 1875—1902 direktør for Berlins statistiske bureau og fra 1881 professor ved Berlins universitet. B. har beriget statistiken med for-

---

eftersnakker — (t) Nachbeter m — (e) repeater, copyer, parrot — (f) écho, perroquet m.

eftersom — (t) weil, da, je nachdem, wie — (e) (where)as, since, inasmuch as, seeing that; (alt e.) according as — (f) puisque, comme; selon (suivant) que; (alt e.) à mesure que.

eftersommer — (t) Spätsommer m — (e) after-summer, Indian summer — (f) fin (f) de l'été; été de la Saint-Martin.

efterspil — (t) Nachspiel n — after-piece, -play, conclusion; (mus.) postlude — (f) épilogue m; (mus.) clôture f.

efterspore — (t) nachspüren — (e) track, trace out — (f) suivre les traces de (q); (jagt) quêter.

efterspurgt — (t) gesucht, begehrt — (e) in (great) demand (request, favour), (much) run after — (f) recherché; en vogue; demandé.

efterspørgsel — (t) Nachfrage f, Begehr m — (e) inquiry; demand — (f) demande f.

efterstræbe — (t) nachstellen — (e) persecute; (ens liv) plot against, attempt — (f) poursuivre; chercher à s'emparer de.

eftersætning — (t) Nachsatz m — (e) consequent clause, apodosis — (f) second membre m (de la proposition), (proposition) subordonnée f.

eftertanke — (t) Nachdenken n — (e) reflection, meditation — (f) réflexion, méditation, attention f.

skjellige nye praktiske metoder og gav den som videnskab en dyberegaaende behandling. Hans bureau blev verdens ypperste i sit slags og fik forbilledlig indflydelse for udviklingen af den moderne kommunestatistik.

Bö'cklin, Arnold (1827—1901), schweiz.-t. maler. Studerede først under den klassicistisk-romantiske Schirmer i Düsseldorf, paavirkedes i Paris af Poussins og Corots idealiserende kunst, hvorefter en reise til Italien i 1850 yderligere udviklede hans interesse for den ideale landskabskunst. B. er det modsatte af en naturalistisk maler. Tyngdepunktet i hans kunst ligger i hans mægtige skabende fantasi, i dens urkraftige oprindelighed og mytedannende evne. Ved ikke at arbeide direkte efter

Arnold Böcklin (selvportræt).

naturen, men med opsamlede indtryk, ved forenkling og kontrastvirkninger stræber han efter i koncentreret form at gjengive et landskabs karakter og stemning og opnaar derved ogsaa den intenseste virkning. Sine landskaber befolker han med mytiske naturvæsener: fauner, nymfer, tritoner, najader o. s. v., der i kraft af hans mytedannende fantasi bliver troværdige levende naturpersonifikationer. Malerisk staar hans tidlige naturstudier, hvor de smaa figurer nærmer sig staffagen, høiere end hans senere billeder, hvor farven ofte (særlig fra ca. 1870) bliver haard, glat og glasagtig, samtidig med at behandlingen bliver bredere dekorativ. B. er i sine billeder ujevn; «han har liden sans for linjeskjønhed og form i det hele og tilstræber at give en sterkt betonet dekorativ farveharmoni». Han opholdt sig ligesaa meget i Italien som nord for Alperne. Hans kunst fandt længe kun paaskjønnelse hos et mindretal, f. eks. münchenermæcenen grev Schack. Denne og Baseler-galleriet har de største samlinger af B.s billeder. Først som gammel mand slog han igjennem i den offentlige mening, hvad der skyldtes tidens hele omslag fra naturalisme til idealisme. I 1890-aarene indtraadte i Tyskland en formelig B.-kultus, som siden er blevet fulgt af en reaktion (se f. eks. Meier-Gräfes bog «Der Fall B.», 1905). Til hans mest yndede og karakteristiske billeder hører hans mange idyller fra havfolkets, tritonernes og najadernes verden; desuden «Villa am Meer» (1864; Schack; i to ekspl., det ene med aften-, det andet med dagbelysning) og «Toteninsel» (1880; i Leipzig; findes ogsaa i fire andre forskjellige ekspl.). Meget populære er fremdeles «Gefilde der Seligen» (1878; Berlin) og «Heiliger Hain» (1883; Hamburg). Hans religiøse billeder har paa grund af den noget skjødesløse behandling af figurerne ikke gjort saa megen lykke. B. var en ivrig eksperimentator, der selv tilberedte sine farver. Indblik i hans kunstanskuelser faar man af R. Schick, «Tagebuchaufzeichnungen 1866, 68, 69 über A. B.» (1901) og G. Floerke, «Zehn Jahre mit B.» (1901). Afbildninger af hans verker i fotogravure og fortegnelse over dem i det store «Böcklinwerk» (4 bd. 1892—1901).

Bøckman, Marius Frimann Dahl (1846—), n. læge. Embedseksamen med «indstilling» 1871. Bosat i Trondhjem, hvor han paa grund af sine usedvanlige egenskaber som læge og administrator indtager en fremskudt stilling. Han har beklædt en række kommunale hverv og var fra 1892—94 stortingsrepræsentant for Trondhjems by; siden 1890 har han været stadsfysikus og siden 1895 formand i kontrolkommissionen for kriminalasylet. Som lægevidenskabelig forfatter har han optraadt med en del tidsskriftsartikler. I 1880-aarenes kamptid skrev han et par politiske brochurer, i hvilke han traadte i skranken for strengt konservative anskuelser.

Bøckman, Markus Olaus (1849—), n.-amer. prest, f. i Langesund, professor ved Luthersk presteskole i Northfield, Minn., 1886—90, ved Augsburg seminar, Minneapolis, 1890—93, senere bestyrer for den Forenede kirkes presteskole i St. Anthony Park, Minn. Var medredaktør af «Lutherske vidnesbyrd», organ for det «Antimissouriske broderskab».

Bøckman, Peter Wilhelm Kreydahl (1851—), n. biskop, blev efter at have taget teologisk embedseksamen 1873 bestyrer af Voldens lærerskole. 1877 stiftskapellan i Bergens stift, 1879 sogneprest til Skaanevik, 1890 stiftsprovst i Tromsø og valgtes 1893 til biskop i Tromsø stift. B. har leveret vegtige bidrag til dagens diskussion i den kirkelige presse og har som skattet prædikant ogsaa udgivet en prækensamling («Tolv prækener», 1891).

Bøckmann, Edvard (1849—), n.-amer. læge, bosat i Bergen 1874—86, senere i Nordamerika (St. Paul), hvor han nyder stor anseelse som øienlæge og kirurg. Hans doktorafhandling, «Om hornhindelidelsernes væsen og

---

eftertid — ⓣ Folge f — ⓔ after times, ages — ⓕ postérité f. Se ogs. fremtid.

eftertragte se tragte.

eftertryk — ⓣ Nachdruck m — ⓔ emphasis, stress; (optryk) piracy — ⓕ accent m; force, énergie f; emphase f; poids m; (optryk) reproduction f; (ulovlig) contre-façon f.

eftertrykkelig — ⓣ nachdrücklich — ⓔ emphatic(al), forcible — ⓕ fort, énergique; vigoureux; emphatique.

eftertælle — ⓣ nachzählen — ⓔ recount — ⓕ (re)compter.

eftertænksom — ⓣ nachdenklich, bedachtsam — ⓔ thoughtful — ⓕ réfléchi, pensif.

efterveer — ⓣ Nachwehen pl — ⓔ after-pains; (fig.) after-cost — ⓕ ressentiment m, ressouvenirs m pl; (tristes) suites f pl.

efterverdenen — ⓣ die Nachwelt f — ⓔ posterity, after-ages — ⓕ postérité f.

eftervirkning — ⓣ Nachwirkung f — ⓔ after-(secondary) effect — ⓕ effet ultérieur; contre-coup; ressentiment m.

eg — ⓣ Ei n — ⓔ egg — ⓕ œuf m. **eggeglas** — ⓣ Eierbecher m, -näpfchen n — ⓔ egg-cup — ⓕ coquetier m. **eggehvide** — ⓣ Eiweiss n — ⓔ white of an egg, ovalbumen, glair — ⓕ blanc (m) d'œuf; glaire f. **eggehvideholdig** — ⓣ eiweisshaltig — ⓔ albuminous — ⓕ albumineux, albuminoïde. **eggehvidestof** — ⓣ

aarsager» (1882), var et betydeligt arbeide; B. tildeltes som student Skjelderups guldmedalje for et arbeide om tonsillerne.

Böckmann, Frans (1669—1741), kjøbmand i Flensborg, som under Stenbocks indfald i Holsten og Slesvig 1713 ydede den danske regjering og sin by store tjenester. Med stor dristighed udspeidede han Stenbocks marsch, med list frelste han Flensborg fra at blive brandskattet, og han var den første, som bragte efterretning om, at Stenbock vilde kaste sig ind i Tønningen, og som indsaa, at den hertugelige regjering stod i ledtog med ham.

Böclerus, se Boeclerus.

Bødalsbræen, vakker isbræ, der fra Jostedalsbræens nordende kommer ned i Bødalen paa østsiden af Loenvandet i en høide over havet af ca. 600 m.

Bøddel (skarpretter) er et nedertysk ord, svarende til høitysk *Büttel,* retsbetjent.

Bøder anvendes i straffesystemerne som straf saavel for forbrydelser som for forseelser. I første tilfælde kan de efter norsk ret idømmes fra 3 til 10 000 kr., i sidste tilfælde fra 1 til 5 000 kr. Ved fastsættelse af bodens størrelse bør der tages særligt hensyn til den dømtes formuesforhold, og hvad han efter sine livsforhold antages at kunne udrede. Boden tilfalder statskassen. Den kan tilstedes betalt afdragsvis eller optjent i statens eller kommunens tjeneste. Hvis den ikke betales eller optjenes, bliver den at inddrive, medmindre domfældtes formuesomstændigheder eller livserhverv derved findes at ville lide føleligt skaar. I dommen skal fastsættes en fængselsstraf fra 1 dag til 3 maaneder eller i visse tilfælde 4½ maaned, der indtræder, saafremt boden ikke erlægges paa nogen af de nævnte maader (straffeloven 22 mai 1902 §§ 27—28).

Bödiker, Tonio (1843—), t. forsikringsmatematiker, blev 1881 ansat i Preussens indenrigsministerium, hvor han fik det hverv at føre den 1884 vedtagne ulykkesforsikringslov ud i livet, hvad han gjorde med stor dygtighed. 1897 tog B. afsked og blev generaldirektør i firmaet «Siemens & Halske». B. har skrevet adskilligt om forsikringsvæsenet, bl. a. «Die Unfallgesetzgebung der europ. Staaten» (1884) og «Die Arbeiterversicherung in den europ. Staaten» (1895).

Bødker, en haandverker, som arbeider tønder og kar af træstave sammenholdt af baand (gjorder) af ener, pil eller jern. B. er et gammelt haandverk, som, knyttet til vore fiskerier, særlig i kystbyerne har havt talrige udøvere. I Bergen var i 1559 alene paa Tyskebryggen sysselsat saa mange b., at Valkendorf i sin relation, hvori han giver opgave over Kontorets haandverkere (fif Amten), udtaler, «at af b. er saa mange baade i tjeneste og i dagløn, at jeg ikke med al den flid, jeg lagde mig derefter, kunde faa sandhed derom at vide». B. var blandt de fag, som tidligst oprettede laug, antagelig allerede før 1682; de var ogsaa blandt de 16 haandverk, som i Bergen havde bevaret sit laug, indtil de gjenværende laug ved loven af 1839 efterhaanden bortfaldt. B. vedblev at være en talrig haandverksstand, kun skomagerne overgik dem i antal. I den senere tid er b.-mesternes antal formindsket, idet bryggerier, salterier o. l. har etableret sine egne til bedrifterne knyttede verksteder. Desuden har vel ogsaa blikembalagefabrikerne for en del fortrængt tøndeembalagen og derved reduceret b.s produktion. For nærværende er der 171 b. i landets byer og vistnok desuden enkelte i landdistrikterne (fiskeridistrikterne).

Bødtcher, Ludvig Adolph (1793—1874), d. digter, tilbragte en stor del af sit liv i Italien, nydende i fulde drag det skjønne lands natur og folkeliv og i intim omgang med skandinaviske kunstnere, navnlig Thorvaldsen; det skyldtes i væsentlig grad B., at denne skjænkede sine verker til fædrelandet. Først 1856 debuterede han med en liden samling «Digte, ældre og nyere», der tillige med de faa «Sidste digte», der udgaves lige efter hans død, udgjør hele hans produktion. — B. er i sin udtryksmaade afdæmpet, hans billeder er plastiske og klare, hans farver er rene, sarte og uden nogen glød. Høiest naar han i sine digte over italienske emner.

Bødtker, Adam Fredrik Trampe (1866—), n. filolog. Har sammen med Sigurd Høst udgivet lærebøger i fransk. Har skrevet afhandlinger af sprogligt og litterært indhold, hvoraf særlig kan nævnes hans arbeide for doktorgraden «Parténopeus de Blois. Étude comparative des versions islandaise et danoise» (1904).

Bødtker, Bernt Anker (1831—), n. og sv. konsulatembedsmand, f. i Bergen, blev 1857 konsulatsekretær og 1863 chancelier i Konstantinopel, 1871 generalkonsul i Alexandria, 1882 konsul i Leight og var 1891—1905 generalkonsul i Hamburg, men fratraadte ved unionens opløsning. Under sin virksomhed i Konstantinopel og Alexandria var han medlem af flere internationale kommissioner til ordning af skibsfartsforhold, sundhedsvæsen og jurisdiktion i Orienten. Af B.s talrige konsulære rapporter og studier foreligger endel trykt, deriblandt som brochure den i sin tid meget diskuterede betænkning om «Vore næringsveie og midlerne til deres fremme» (2 opl. Kra. 1891).

Bødtker, Eyvind (1867—), n. kemiker, amanuensis ved universitetets kemiske laboratorium siden 1892. Elev af Wislicenus. Har udført mange kemiske og fysiologisk-kemiske arbeider, hvoriblandt fremhæves en prisbelønnet afhandling om eggehvidestoffenes afbygning i organismen. B. har ved sin lærervirksomhed bidraget meget her hjemme til udbredelsen og forstaaelsen af de nyere teorier i kemien.

Bødtker, Sigurd (1866—), n. kritiker, juridisk kandidat 1891, optraadte først med digtsamlingen «Elskov», har senere virket som teaterkritiker (S. B.) og har som saadan lagt for dagen en skarp kritisk evne, selvstændighed og paagaaenhed og særlig udmerket sig ved en fængslende, pointrig stil.

Bøe, Frants Diderik (1820—91), n. maler. Uddannet i Kjøbenhavn og Paris. Malte stilleben, blomster og dyrebilleder, deriblandt fuglebilleder fra Lofoten. I Kunstmuseet tre billeder af ham.

Bøffel *(búbalus),* fællesbetegnelse for en gruppe oksearter, som adskiller sig fra det tamme kvæg ved sin plumpere legemsbygning, sin stive, som regel tynde haarbeklædning, sin brede pande og sine kraftige, ved roden fladtrykte, mod spidsen afrundede horn. Alle b. lever helst i sumpige egne og er udmerkede svømmere; de græsser helst om natten, medens de om dagen holder sig skjult i skogens skygge eller i timevis ligger i vandet,

---

Eiweissstoff m — ⓔ albumen — ⓕ albumine f. **eggeplomme** — ⓣ Dotter, Eidotter n (m) — ⓔ yolk of an egg — ⓕ jaune (m) d'œuf. **eggeskal** — ⓣ Eierschale f — ⓔ egg-shell — ⓕ coqu(ill)e (f) d'œuf. **eggestok** — ⓣ Eierstock m — ⓔ ovary — ⓕ ovaire m.

eg (skarp kant) — ⓣ Schneide, Schärfe f — ⓔ edge — ⓕ tranchant, taillant, coupant; (sverds-) fil m.

egad ⓔ for pokker.

egal ⓣ ligegyldig.

égal ⓕ lig(e stor); ligegyldig; jevn, glat: m, ligemand.

égaler ⓕ gjøre lige; være lig (maale sig) med.

égaliser ⓕ gjøre lige (stor), udjevne, glatte.

égalité ⓕ f. lighed; jevnhed; ensformighed.

égard ⓕ m (sedv. pl), hensyn, henseende.

égarement ⓕ m, forvirring, sindsforstyrrelse; vildfarelse; udskeielse. **égarer** forvilde; føre bort, miste.

égayer ⓕ opmuntre, oplive. **s'é. sur** gjøre sig lystig over.

ege (i hjul) — ⓣ Speiche, Radspeiche f — ⓔ spoke — ⓕ rayon, rai m.

Egel ⓣ m, igle; leverikte.

egen — ⓣ eigen(tümlich); sonderbar — ⓔ (of one's) own, proper, (eiendommelig) peculiar, (særegen) particular — ⓕ propre; même; à moi; (særegen) ogs. propre; particulier; caractéristique;

alene med næseborene og øinene over vandfladen. De er kraftige dyr, som i sine horn har farlige vaaben. D e n i n d i s k e el. a s i a t i s k e b. *(b. búffelus)* udmerker sig ved sin sterkt hvælvede pande og sine mægtige, indtil 2 m. lange horn. Skulderhøide indtil 1.9 m. Farven sortgraa el. sort med brunligt anstrøg. Denne arts forskjellige racer lever i vild, halvtæmmet og tæmmet tilstand i det sydøstlige Asien og er herfra spredt som husdyr over Arabien, Ægypten og det sydøstlige Europa; fandtes tæmmet i Persien allerede paa Alexander den stores tid. Godmodige og nøisomme dyr, fortrinlige som trækdyr, leverer en fed melk og et fortrinligt smør, kalvenes kjød meget velsmagende. I Afrika to vilde b.: k a f f e r - b. *(b. caffer)* og r ø d - b. *(b. pumilus)*, af disse forekommer den første fra Kap til Abyssinien, den sidste i det vestlige Afrika mellem begge vendekredse. Den afrikanske b. skiller sig fra den indiske ved sin kortere skalle og kortere horn, disse faar med alderen en saa sterk udbredning ved roden, at de næsten møder hinanden; de har desuden større, med haarfrynser udstyrede ører. Den første er den største, 1.5—1.8 m. høi, sortagtig; lever gjerne i flokke paa 30—50 stykker, hvor den lever i fred for menneskene, endog i hjorder paa flere hundreder. Den sidste er noget mindre, 1.2—1.5 m. høi, med svagere horn, er gulagtig eller rødbrun af farve. Ingen af disse arter kan tæmmes. A n o a - b. *(anoa depressicornis)* fra Celebes, den mest opr. og antilopelignende okse, 1.3 m. høi med korte, lige opad rettede horn; haarklædningen tynd, brunfarvet.

Kaffer-bøffel *(búbalus caffer)*.

Bøgestrømmen, seilløb mellem halvøen Jungshoved og øen Nyord, har efter at være uddybet afløst det grunde Ulvshaleløb (mellem Nyord og halvøen Ulvshale paa Møen) som indløb til Stege fra nord.

Bøgh, C a r l H e n r i k (1827—93), d. dyremaler. Hans motiver er hentet fra Nordens dyreliv, mest skildrer han tæmmede eller halvtamme dyr.

Bøgh, E r i k (1822—99), d. humoristisk forfatter. Efter at have gjennemgaaet Jonstrup seminarium, blev B. skolelærer, men opgav hurtig denne virksomhed for at søge andre livsopgaver. Efter en næsten eventyrlig omflakken (som skuespiller, portrættegner o. s. v.) navnlig i Sverige kom han til Kristiania. Her opholdt han sig i 1848—49 og skrev for teatret sin tryllefarce «Nytaarsaften», som gav anledning til en pibekoncert og en avisfeide. Han reiste derpaa til Kjøbenhavn, blev direktør for Kasinoteateret og senere redaktør af «Folkets avis». Han har skrevet en mængde vaudeviller, som i sin tid gjorde megen lykke, føljetoner, udgivet senere under titelen «Dit og dat», viser og en humoristisk roman «Jonas Tværmoses ærgrelser». B. digtede ypperlige viser, som har vundet stor udbredelse ogsaa i Norge. I sine livserindringer har han givet fornøielige bidrag til tidens karakteristik.

(Fot. af W. Augustinus, Kbh.)
Erik Bøgh.

Bøgh, J o h a n W a l l a c e H a g e l s t e e n (1848—), n. kunstforfatter. Hans interesse for kunsthistoriske studier vaktes ved en reise i Italien og Tyskland i 1872. Tog efter hjemkomsten initiativet til den nationale scenes gjenoprettelse i Bergen, var efter dens gjenaabning i 1875 formand i direktionen og fra 1881 sceneinstruktør. Har været redaktør og medarbeider af forskjellige blade («Illustreret familieblad» fra 1873, «Dagbladet», «Bergensposten» efter 1884) og som saadan særlig skrevet talrige artikler om kunst og litteratur. Udgav i 1888 en novellesamling «Fra Bergenskanten». Havde fra begyndelsen af 1880-aarene med opmerksomhed fulgt den kunstindustrielle bevægelse og tog initiativet til oprettelsen af «Vestlandske kunstindustrimuseum» i Bergen, der aabnedes i 1889, og hvis direktør han siden den tid har været (ny bygning 1897). Har i denne egenskab udgivet en række artikler og skrifter om kunst og kunstindustri og med forkjærlighed behandlet den bergenske haandverkshistorie (porcellæn, Bergenske kandestøbere, Bergenske guldsmedmerker, om rifler, alt i museets aarbøger). 1907 udgav han i bogform «Oldtids kunst og nutids fund».

(Fot. af Otto Borgen, Bergen.)
Johan Bøgh.

Bøgh, N i k o l a j S e i d e l i n (1843—1905), d. biografisk forfatter, har skrevet en række biografier og afhandlinger om danske litterære og kunstneriske personligheder (f. eks. Chr. Winther, Kaalund o. a.); her leverer han et stort, noget uordnet, men ofte paa personligt kjendskab bygget materiale, hvis betydning ingenlunde er ringe.

Bøgh, V i l h e l m F r i m a n n C h r i s t i e (1817—88), f. i Bergen; udrustet med meget af sin slegts og fødebys humor og scenetalent kom han 1854 som stiftsarkivar til Trondhjem, hvor han ogsaa blev instruktør for det

---

(sær) étrange, singulier, curieux, drôle; (chambre f) indépendant(e); à part. **egenhaand: paa e.** — ⓣ auf eigene Hand — ⓔ of one's own accord, at one's own risk — ⓕ de mon (propre) chef. **egenhændig** — ⓣ eigenhändig — ⓔ done (written) with one's own hand, in (one's) own hand, writing; autograph, holograph — ⓕ de ma propre main; autographe. **egenkjærlig** — ⓣ selbstsüchtig, egoistisch — ⓔ selfish, egoistical — ⓕ plein d'amour-propre; égoïste. **egenkjærlighed** — ⓣ Eigenliebe, Selbstsucht f — ⓔ selfishness, egotism — ⓕ amour-propre; égoïsme m. **egenmægtig** — ⓣ eigenmächtig — ⓔ arbitrary, absolute, despotic, high-handed — ⓕ arbitraire, despotique; (adv) ogs. de ma propre autorité. **egenmægtighed** — ⓣ Eigenmächtigkeit f — ⓔ arbitrariness; arbitrary (high-handed) proceeding — ⓕ pouvoir (m) arbitraire; autorité (f) privée. **egennavn** — ⓣ Eigenname m — ⓔ proper name — ⓕ nom (m) propre. **egennytte** — ⓣ Eigennutz m — ⓔ self-interest, -seeking, selfishness — ⓕ intérêt personnel, égoïsme m. **egennyttig** — ⓣ eigennützig — ⓔ selfish, interested, self-seeking — ⓕ intéressé; égoïste. **egenraadig, -sindig** — ⓣ eigenwillig, -sinnig — ⓔ wilful, self-willed, arbitrary, obstinate — ⓕ entêté, obstiné, opiniâtre, têtu; capricieux; ((gjen)stridig) mutin; (dyr) indocile. **egen-**

nationale teater, som i 1860-aarene søgtes grundlagt der, og hvor han bibragte bl. a. Henrik Klausen den første sceniske undervisning.

Bøgildgaard mellem Silkeborg og Viborg, dansk opdragelsesanstalt for forsømte og forkomne børn, oprettet 1830, eies af staten og ledes af en forstander, under ansvar overfor en af regjeringen udnævnt tilsynskomité.

Bøgning er behandling af tøi i et «bøgekar», sedvanlig at træ, med kogende vand, som indeholder lud. I fabriker opvarmes vædsken med direkte indført damp, som ogsaa sætter vædsken i cirkulation.

Böhlau, Helene (1859—), t. forfatterinde, opholdt sig i længere tid i Orienten og er gift med en tyrker. Blandt hendes talrige romaner og noveller kan nævnes: «Ratsmädelgeschichten», «Der Rangierbahnhof», «Novellen», «Das Halbtier» etc.

Böhm, Joseph (1831—96), østerr. botaniker, tilsidst professor i Wien, skrev betydningsfulde afhandlinger om plantefysiologiske emner (stivelsesdannelsen, trærnes saftstigning, aandedrættet hos planterne, belysningens indflydelse o. s. v.) og kom ved sin paa flere punkter selvstændige opfatning, hvis rigtighed nu tildels er bevist, i strid med den dengang herskende vidensk. bot. retning, den «Sachs'ske skole» (se Sachs, Würzburgerskolen).

Böhm, Sir Joseph Edgar (1834—90), eng. billedhugger, f. af ungarske forældre i Wien. Har modelleret en række portrætstatuer af berømte englændere.

Böhm, Rudolf (1844—), t. farmakolog, professor i Leipzig, har bl. a. offentliggjort «Handbuch der Intoxikationen» (2 opl. 1880) og «Das südamer. Pfeilgift Curare» (1895—97; 2 bd.).

Böhm von Bawerk (el. von B.-B.), Eugen (1851—), østerr. politiker og socialøkonom, blev 1881 professor i Innsbruck, 1889 ministerialraad og var 1895—1904 finansminister. Foruden ved talrige afhandlinger har B. opnaaet verdensry navnlig ved sit verk «Kapital und Kapitalzins» (2 bd. 1884, 1889; 2 udg. 1900—02). B. indtager en central stilling inden den «østerrigske skole», der har gjenoptaget den klassiske nationaløkonomis analytisk-syntetiske metode, idet den som denne søger at føre de økonomiske fænomener tilbage til en række grundaarsager, fra hvilke de almengyldige økonomiske love derefter ad deduktionens vei udledes, blot at disses rigtighed søges dybere begrundet end tidligere. Kjernen i den nye lære er teorien om den saakaldte grænsenytte, hvorigjennem nyttens og dermed værdiens subjektive og foranderlige karakter fastslaaes. I rigest mon har B. tilført den økonomiske tænkning impulser ved sin ligesaa grundige og skarpsindige som klare og aandfulde fremstilling af kapitalrentens natur; han søger her gjennem rammende kritik og mesterlig opbyggende deduktion at paavise, hvorledes kapitaldannelsen og den produktive anvendelse af kapitalen er at opfatte som et bytte, en udveksling mellem nutidige og fremtidige goder eller fornødenheder paa den af grænsenytten normerede subjektive værdiansættelses grund.

Böhme, Franz Magnus (1827—98), lærer i musikhistorie og kontrapunkt i Frankfurt, har udgivet en værdifuld samling af gammeltyske tekster og melodier, verker om dansens historie i Tyskland, om harmonistudium m. v. Ogsaa korsange og avisartikler.

Böhme (Böhm), Jacob (1575—1624), t. teosof, skomager i Görlitz. Ivrig bibellæser, fordybede sig ogsaa i mystiske skrifter. Tid efter anden havde han ekstatiske syner, som gav ham indblik i tilværelsens inderste principer og dybeste grund. Herved førtes han til at udgive sit første skrift: «Aurora el. morgenrøden i opgang» (1612). Skjønt øvrigheden forbød ham at udgive flere bøger, har han ialt udgivet 28 skrifter (samlet udg. ved Schiebler, bd. I—VII 1831—47, 2 udg. 1861 ff.). I disse fremstiller han sine tanker om Guds væsens dyb og dets selvudfoldelse i forskjellige principer, hvorved modsætningen lægges ind i den oprindelige guddommelige enhed. I lys heraf søger han videre at forklare verdens oprindelse og maal, det ondes væsen og menneskets evige bestemmelse. Gjennem sine skrifter har han øvet en vidtstrakt indflydelse. Ogsaa den romantiske filosofi staar i flere henseender i gjæld til hans tanker. [H. Scharling, «J. B.s teosofi» (Kbh. 1879); H. Martensen, «J. B. Teosofiske studier» (Kbh. 1881); Joh. Claassen, «J. B.», bd. I—III (Stuttgart 1885).]

Böhmen (tsjek. Čechy), det næst største og næst folkerigeste kronland i Østerrige (efter Galizien), 51 948 km.² med 6 429 755 indb. (1902), d. e. 124 pr. km.² Det grænser i n.ø. til Schlesien, i n.v. til Sachsen, i s.v. til Bayern og i s.ø. til de østerrigske landskaber Øvre- og Nedre-Østerrige samt Mähren. — B. er i geologisk henseende et af Europas ældste lande. Den sydlige del bestaar mest af gneis, granit og krystallinske skifere. I midten træffes kambriske, siluriske, devoniske og stenkulslag, og i n. endelig er der ogsaa lag fra senere geologiske tider, kridt- og tertiærtiden. Her har der ogsaa været megen vulkansk virksomhed, hvorved der er dannet store basaltfjelde, og endnu er der i disse nordlige egne en mængde varme kilder, som minder herom, Karlsbad, Marienbad, Teplitz o. s. v. — Geografisk seet er B. et af Europas mest sluttede landskaber. Det omgives paa alle sider af fjelde. I n.ø. gaar paa grænsen af Schlesien Sudeterne, hvis høieste del kaldes Riesengebirge; den høieste top, Schneekoppe, 1 603 m., ligger i B. I n.v. ligger Fichtelgebirge samt Erzgebirge paa grænsen af Sachsen, i s.v. Böhmerwald, hvis høieste toppe er i Bayern, og endelig i s.ø. skiller de lave Mähriske fjelde B. fra Mähren. Det indre er et bakket lavland. Alle elve samles i Elben og dens bielv Moldau. Moldau, som kommer fra Böhmerwald, er meget vandrigere end Elben. Klimaet er jevnt over hele landet (undt. i fjeldene); Prag har aars-, januar- og julitemp. henholdsvis 8.8 °, ÷ 1.2 °, 19.3 °; nedbøren er ikke stor, kan gjennemsnitlig sættes til lidt over 600 mm. — Befolkning. B. er med sine næsten $6^1/_2$ mill. indb. et meget tæt befolket land. Efter nationaliteten er (i 1900) 2.337 mill. el. 37.3 pct. tyskere og 3.934 mill. el. 62.7 pct. slaver, mest tsjekkere. Tsjekkerne bor i midten, tyskerne mest i grænselandskaberne. Der er stort fiendskab mellem de to stammer; særlig i Prag har det ofte udartet til haandgribeligheder. Tysk var før landets sprog, men tsjekkerne har nu kjæmpet sit sprog frem til ligeberettigelse, ja holder endog flere steder paa at undertrykke tysk. Religiøst seet er 6 mill. katoliker, resten er protestanter (145 000) og jøder (93 000). Folkeoplysningen er meget god, ligeledes den høiere undervisning. Der er to universiteter

---

raadighed -sindighed — Ⓣ Eigenwilligkeit f, -sinn(igkeit) m (f) — Ⓔ wilfulness, arbitrariness, obstinacy — Ⓕ entêtement m, obstination, opiniâtreté f; caprice(s) m (pl); mutinerie; indocilité f. **egenvegt** — Ⓣ spezifisches Gewicht n — Ⓔ specific gravity — Ⓕ pesanteur (f) spécifique. **egenvilje** — Ⓣ Eigenwille m — Ⓔ wilfulness — Ⓕ obstination f.

egenhed — Ⓣ Eigenheit, Eigentümlichkeit f — Ⓔ peculiarity, oddness, singularity — Ⓕ singularité; originalité f.

egenskab — Ⓣ Eigenschaft f — Ⓔ quality, property; (in the) capacity (of) — Ⓕ qualité, propriété, vertu f; caractère; attribut m; (à) titre (de).

egentlig — Ⓣ eigentlich — Ⓔ proper, real, precise; (adv) ogs. by rights, after all; literally — Ⓕ propre(ment dit); véritable, vrai; précis; à proprement parler, à vrai dire, au fond.

egest Ⓔ udkaste, udstøde. **egestion** (ekskrementers) udstødelse.

egg Ⓔ eg; egge, tilskynde.

egge — Ⓣ reizen — Ⓔ egg, stir, goad — Ⓕ exciter, irriter, aiguillonner, stimuler, piquer.

Egge Ⓣ f, harv. **eggen** harve.

égide Ⓕ f, ægide: vern, skjold.

eglantine Ⓔ. **églantine** Ⓕ f, vinrose, vild rose.

église Ⓕ f, kirke.

eglogue Ⓕ f, dialogiseret hyrdedigt.

egn — Ⓣ Gegend f — Ⓕ coun-

i Prag, et tsjekkisk med henimod 200 lærere og over 3 000 studenter og et tysk med ligeledes 200 lærere og 1 400 studenter, foruden en mængde akademier, tekniske skoler, landbrugsskoler etc. I 1901 var der i B. næsten 700 aviser, hvoraf ca. 450 tsjekkiske og 240 tyske. — Næringsveie. Vigtigste næringsvei er landbruget. Halvparten af landet er aker. Der dyrkes havre, byg, rug og hvede, poteter, sukkerroer og andre rodfrugter, lin, cikori, humle, frugt og vin. Husdyrholdet er ikke særlig stort, mindre forholdsvis end i Norge. Skogen (mest bartrær) dækker næsten 1/3 af landet. Der findes nyttige mineraler i store mængder. Af metaller udvindes jern, bly, tin, antimon og sølv, videre brydes grafit, porcellænsjord, alunskifer samt kul, baade stenkul (i 1901 over 4 mill. tons) og brunkul (over 18 mill. tons). Værdien af bergverksproduktionen var i 1901 over 120 mill. kr., d. e. halvparten af den tilsvarende sum for hele Østerrige. Industrien er meget stor. Jernindustrien har sit hovedsæde i Prag. Glasindustrien er berømt; dens produkter hører til de fineste i verden. Videre maa nævnes tekstilindustri, ølbryggerier (Pilsen), brænderier, sukkerfabriker, papirfabriker, fyrstikfabriker o. s. v. Jernbanenettet er tæt, i 1901 havde det en længde af ca. 6 000 km. — Landet styres af en statholder (som bor i hovedstaden, Prag). De indre anliggender afgjøres af en landdag, der bestaar af 236 medlemmer, som vælges paa gammeldags maade, samt en del selvskrevne medlemmer. Landet er delt i 94 distrikter. Største by er Prag, som med forstæder har 1/2 mill. indb. (1904).

Historie. Opr. beboedes B. af keltiske boier (deraf navnet Bohemia), men paa Augustus' tid maatte disse vige for de germanske markomanner. I det 6 aarh. besattes B. af slaviske stammer, som her fik fællesnavnet tsjekkere. En tid bøiede de sig under avarernes overherredømme, men frankeren Samo gjorde (omkr. 620) B. frit og samlet. Enheden opløstes dog mere og mere i de følgende aarh. og en række stammehertuger forekommer, blandt disse Przemysl, der blev stamfader til B.s kongeæt (Przemysliderne). Gjennen Methodios' og Konstantins missionsvirksomhed kom kristendommen til landet i begyndelsen af det 9 aarh., og den befæstedes yderligere gjennem forbindelsen med Tyskland. 874 gav B. sig ind under dette, og i den følgende tid er det snart frit, snart afhængigt. Baade Henrik I (929) og Otto I (950) betvang B., der dog i aarh.s slutning vandt nye kræfter ved foreningen med Mähren. Kongenavnet bliver nu raadende i B., ofte skjænket af de tyske keisere; saaledes modtog Vratislav II titelen af Henrik IV, Vladislav II af Fredrik Barbarossa. Først da førstefødselsretten under Ottokar I (1197—1230) var trængt igjennem, vandt dynastiet større kraft. Ottokar II (1253—78) udstrakte sit herredømme over Østerrige, Steiermark, Kärnthen og Krain, men efter et sammenstød med Rudolf af Habsburg mistede han atter disse lande og faldt under et nyt forsøg paa at gjenvinde dem. Venceslaus II (1283—1303) knyttede B. og Polen sammen i en kortvarig personalunion, og med Venceslaus III uddøde den nationale kongeslegt 1306. 1310 tilfaldt B. det luxemburgske hus, idet Johan den blinde blev konge (d. 1346). Hans søn Karl blev ogsaa tysk keiser (Karl IV), og under ham oprandt der en blomstringstid for B. Næringsveiene fremmedes, love og retssikkerhed hævdedes, og den nationale kultur steg (universitet i Prag 1348). Efterfølgerne Venceslaus IV (til 1419) og Sigismund (d. 1437) var ligeledes tyske keisere. Under den første falder Johan Hus' optræden (brændt i Konstanz 1415), og en voldsom religiøs bevægelse greb folket. Husiterkrigen, der rasede med frygtelig kraft og satte hele Tyskland i uro, var ikke blot en religiøs, men ogsaa en national-tsjekkisk bevægelse, rettet mod tyskhedens indtrængen i landet. 1436 endte kampen, og først nu anerkjendtes Sigismund som B.s konge. Hans svigersøn, Albrecht af Østerrige fulgte ham 1437—39, derefter kom dennes søn Vladislav Postumus paa tronen (1457). Det nationale parti gjennemførte imidlertid, at dets fører, Georg Podiebrad blev rigsforstander og derefter konge (1457—71). Under ham oprandt atter en kort glansperiode. De følgende konger søgtes i Polen: Vladislav II (1471—1516) under hvem den religiøse strid endelig bilagdes, og Ludvig II, der 1526 faldt mod tyskerne. Habsburgeren Ferdinand, der var gift med Ludvigs søster, blev nu konge i B., der fra nu af knyttedes til det østerrigske hus. Ferdinand gjennemførte paa «den blodige landdag» 1547 sin slegts arveret til B. Under ham og hans efterfølger Maximilian II (1564—76) blev B. grebet af reformationskampene og der lagdes spirer til nye religiøse stridigheder. Rudolf II traadte op imod protestantismen, men blev dog 1609 nødt til gjennem «majestætsbrevet» at anerkjende B.s religiøse og politiske rettigheder. De stadige krænkelser fremkaldte sterk opposition, og under Matthias (1612—19) udbrød striden, da tsjekkerne havde kastet tre keiserlige raadsherrer ud af vinduet paa Hradschin i Prag (mai 1618). Trediveaarskrigen begyndte. Da Matthias døde, valgtes Fredrik af Pfalz til B.s konge. Men böhmernes vaabenlykke vendte sig brat, fienderne trængte ind over grænsen, og Tillys seier paa det Hvide bjerg ved Prag (nov. 1620) blev et vendepunkt i B.s historie. Nederlaget var religiøst: jesuiter og munke oversvømmede landet, medens tusender af protestanter maatte forlade det; det var politisk og nationalt: den böhmiske adel mistede for en stor del sine godser, der kom i indvandrede tyskeres hænder, og tysken banede sig vei paa det tsjekkiske sprogs bekostning. B. var lammet, og der gik et par aarhundreder, før det slagne folk lod høre fra sig. Men da det 19 aarh.s nationalitetsbevægelse vaagnede rundt omkring, fængede det ogsaa i B. I mars 1848 krævede folkemøder i Prag en særstilling for de böhmiske kronlande (B., Schlesien og Mähren) og større selvstændighed for det slaviske element, og regjeringen i Wien gav løfter (april). For at pointere B.s særstilling negtede tsjekkerne, ført af historikeren Palacky, at deltage i valgene til det nye tyske parlament, men søgte i stedet støtte i en panslavisk kongres i Prag (juni). Da hoffet gjorde mine til at tage løfterne tilbage, udbrød der uroligheder i Prag, saa at Windischgrätz bombarderde og indtog byen (17 juni). Nu tog hoffet sine indrømmelser helt tilbage, men tsjekkerne blev dog i den østerigske rigsdag, idet de haabede paa en føderalistisk forfatning. Den centraliserende politik, som affødte oktoberdiplomet 1860 og februarforfatningen 1861, drev tsjekkerne over i skarp opposition. 1865 blev Belcredi minister, og samtidig

---

try, region, parts, neighbourhood — (f) contrée f; (landskab) paysage, site m; climat m

egne: e. sig for — (t) sich zu etw. eignen — (e) be fit for, adapted to, lend itself to — (f) être propre, apte, bon à; être fait pour, se prêter à.

egoïsme — (t) Egoismus m — (e) ego(t)ism — (f) égoïsme m.

egoist — (t) Egoist m — (e) egotist, self-seeker — (f) égoïste m.

egoistisk — (t) egoistisch — (e) egotistic(al) — (f) égoïste.

égorger (f) skjære halsen over paa; flaa, ødelægge.

égout (f) m, afdryppende (afløbende) vand; tagrende; kloak.

égratigner (f) kradse; (fig.) saare.

egregious (e) overordentlig, udmerket.

égréner (f) af-, udpille; udterske.

egress (e) udgang, udløb.

egret (e) hvid heire.

egrette (f) f, diamantbusk; bævernaal.

egriot (e) glaskirsebær.

égruger (f) knuse, stampe.

egte — (t) echt — (e) genuine, true: lasting (colour); precious (stones); (-født) legitimate — (f) vrai, véritable; naturel; de bon aloi; pur; authentique; (farve) stable, solide; (sten) précieux, fin; (-født) légitime.

egte: til e. — (t) zur Ehe — (e) in marriage — (f) en mariage.

egte vb — (t) ehelichen, hei-

vandt slaverne flertal i B.s landdag, hvor de gjennemførte sit sprogs ligeret med det tyske i de høiere skoler (jan. 1866). Det venligsindede ministerium faldt imidlertid 1867 efter krigen med Preussen, og Beust traadte til. Den dualisme, som 1867 skilte monarkiet i to halvdele, skuffede böhmernes haab, da det tyske element blev aldeles overveiende i den østerr. halvdel, hvorunder de hørte. Som svar indgav 1881 tsjekkiske medlemmer af landdagen den saakaldte «deklaration» og forlod forsamlingen. Regjeringen greb til tvangsforanstaltninger, og 1868—69 var B. halvt i beleiringstilstand. 1870 kom tsjekkerne efter en opløsning af landdagen i flertal. Forgjæves søgte flere ministerier at skabe et forlig, tsjekkernes krav («fundamentalsætninger») var for store. Tsjekkerne holdt sig nu borte fra rigsraadet. 1873 vedtoges en ny, for slaverne uheldig valglov, og nationalitetsstriden vedblev. Først 1878 tog tsjekkerne atter sæde i landdag og rigsraad, 1880 vedtoges flere indrømmelser til fordel for tsjekkisk, og 1882 deltes Prags universitet i en tysk og en tsjekkisk halvdel. Det slaviske parti var i sterk fremvekst, medens tyskerne forbitrede holdt sig tilbage fra landdagen (1886). 1890 sluttedes endelig et forlig med gjensidige indrømmelser, men dette gik snart istykker. Ungtsjekkerne, der i 1890-aarene helt havde vundet overhaand, agiterede derimod, og striden begyndte paany. Nationalitetsspørsmaalet i B. venter endnu paa sin endelige løsning.

Böhmer, Johann Friedrich (1795—1863), t. historiker, sværmede for middelalderen, hadede Preussen og protestantismen; har i Tysklands, Italiens, Frankriges og Nederlandenes biblioteker og arkiver gjennemsøgt kilderne til Tysklands historie i middelalderen og udg. mange af disse. Blandt hans arbeider kan nævnes: «Die Regenten des Kaiserreichs 1246—1313» (Stuttgart 1844); «Die Regenten des Kaiserreichs 1198—1254» (Stuttgart 1847—49) og «Fontes rerum germanicarum» (Stuttgart 1843—68).

Böhmert, Karl Victor (1829—), t. statistiker og socialøkonom, blev 1866 professor i Zürich, 1875—95 direktør for Sachsens statistiske centralbureau og professor ved den tekniske høiskole i Dresden. B. har i utallige afhandlinger, hvoraf de fleste i det af ham siden 1873 ledede kvartalsskrift «Der Arbeiterfreund», og i mange bøger givet fortræffelige bidrag til udredning af alle samtidens sociale og filantropiske spørsmaal. Hans hovedverk er det grundlæggende «Die Gewinnbeteiligung» (2 bd., Leipzig 1878), der fik betydning for senere reformer i lønningssystemerne. Betydningsfuld blev ogsaa hans undersøgelse af «Das Armenwesen in 77 deutschen Städten und einigen Landarmenverbänden» (3 bd. 1886—88). B. tog (1857) initiativet til den liberale «Kongress deutscher Volkswirte» og var den ledende kraft i «Centralverein für das Wohl der arbeitenden Klassen».

Böhmerwald (d. e. Bøhmerskogen), fjeldkjede paa grænsen af Böhmen og Bayern, strækker sig fra Fichtelbjerget i n.v. til henimod Donau i s.ø. Den dannes af granit og gneis og er dækket af mægtige skoge, mest gran og bøk. Ved passet ved Furth deles den i to dele, en nordlig lavere del, hvis høieste top er Cerkow (1 039 m.) og en sydlig høiere og vildere del med toppe optil 1 500 m.; den høieste er Arber (i Bayern), 1 457 m. V. f. B. ligger i Bayern som en forpost den omtr. 1 000 m. høie Bayrisher Wald.

Böhmisch-Brod (tsjek. Ceský B.), by i Böhmen, 30 km. ø. f. Prag, 4 233 indb. (1900). I 1434 stod her et stort slag, som gjorde ende paa husiterkrigen. Et mindesmerke herom reistes 1881.

Böhmisch Leipa (tsjek. Ceská Lipa), by i Böhmen, ved elven Polzen (bielv til Elben), 30 km. fra den tyske grænse, 9 217 indb. (1900), mest tyskere. Stor industri, især væverier og spinderier.

Böhmisk sprog og litteratur, se Tsjekkisk sprog og litteratur.

Böhmiske brødre (Mähriske brødre) en böhmisk sekt, som fremgik af den husitiske bevægelse. Medlemmernes stræben gik ud paa at leve som den første menighed i lydighed mod statens love, saavidt samvittigheden tillod det, men forøvrigt uden forhold til staten og den officielle kirke. Bjergprædikenen var deres høieste lov, ed og krigstjeneste forkastedes, og kirketugt gjennemførtes strengt. 1467 traadte de officielt ud af kirken og valgte sin egen biskop. Trods mange forfølgelser naaede de en stor udbredelse. De stillede sig venlig til den lutherske reformation uden dog at kunne slutte sig til den, da de fastholdt læren om de 7 sakramenter og krævede en strengere kirketugt. Under trediveaarskrigen blev menigheden næsten opløst og fortsatte siden kun sit liv i mindre spredte samfund. Fra et af disse er Brødremenigheden (s. d.) udgaaet.

Bøhn, Albert (1836—), stortingsrepræsentant. Efter at have været handelsmand og gaardbruger blev B. 1891 lensmand i Nes, Romerike, hvor han før og senere i en lang aarrække har været ordfører. Han har repræsenteret Akershus amt paa stortinget 1877—79 og uden afbrydelse siden 1889; siden 1903 har han været lagtingspræsident. B. er medlem af repræsentantskabet for Norges bank og af civilproceslovkommissionen. B. er det ældste medlem af stortinget 1906—09, hvor han tilhører samlingspartiet.

Bøhn, Gudbrand (1839—1906), n. violinist, elev af N. og Fr. Ursin, senere af Leonard i Brüssel og Lauterbach i Dresden, mangeaarig koncertmester ved Christiania theater og «Musikforeningen», medlem af «Kunstnerkvartetten», der i flere aar gav soiréer for kammermusik; dygtig violinlærer.

Böhtlingk, Otto v. (1815—1904), t.-rus. orientalist, særlig sanskritist, studerede i Petersburg, Berlin og Bonn; boede indtil 1868 i Petersburg, indtil 1885 i Jena og siden i Leipzig. Hans udgave af Panini's grammatik (1840) var epokegjørende. En prøve paa et indisk drama fik man gjennem hans udgave og oversættelse af Kalidâsa's «Çakuntala» (1842). Af størst betydning blev dog den sanskrit-ordbog, som han (sammen med Roth) udarbeidede i 7 bd. (1853—75).

Bøi (bend) kaldes et rørstykke af form som en større eller mindre del af en cirkel. (Jfr. Rør.)

Bøi (vindstød) er eg. et nedertysk ord. Formen byge er falsk.

Bøiabræen (Bøiumbræen), smuk isbræ, der kommer fra Jostedalsbræens sydlige del ca. 8 km. indenfor bunden af Fjærlandsfjorden i Sogn.

Bøier, legemer bestemt til at flyde paa vandet i forskjellige øiemed. Man har: 1. fortøinings-b., der

---

raten — ⓔ marry — ⓕ épouser, prendre en mariage. **egtefolk** — ⓣ Eheleute pl — husband and wife — ⓕ époux, conjoints m pl. **egtefælle** — ⓣ Gatte m, Gattin f — ⓔ consort, spouse — ⓕ époux m, épouse f; mari m, compagne f.

egteskab — ⓣ Ehe f — ⓔ matrimony, marriage, wedlock; married life — ⓕ mariage m. **egteskabsbrud** — ⓣ Ehebruch m — ⓔ adultery — ⓕ adultère m.

egteskabelig — ⓣ ehelich — ⓔ matrimonial, conjugal, connubial — ⓕ conjugal.

egthed — ⓣ Echtheit f — ⓔ genuineness — ⓕ vérité; pureté; authenticité; légitimité f.

Egypt ⓔ, **Égypte** ⓕ f, Ægypten.

Egyptian ⓔ, **Égyptien** ⓕ m, ægypter; ægyptisk.

eh ⓔ, **éh** ⓕ (aa) hvad, naa?

ehe ⓣ før(end). **ehemals** før i tiden. **ehestens** med det første.

Ehe ⓣ f, egteskab. **Ehescheidung** f, skilsmisse.

ehern ⓣ erts-, metal-, bronce-. **eine eherne Stirn** frækhed.

ehrbar ⓣ ærbær.

Ehre ⓣ f, ære, hæder.

ehren ⓣ ære, hædre.

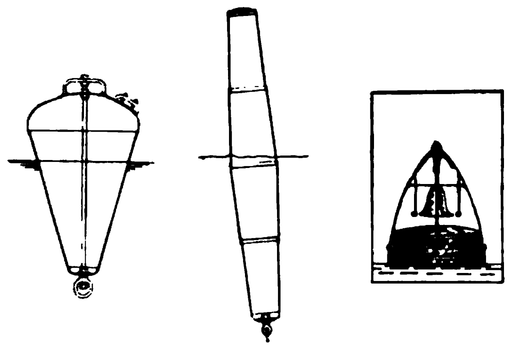
ehrenhaft ⓣ hæderlig.

Ehrenhandel ⓣ m, æressag. **Ehrenklage** f, injuriesøgsmaal.

ehrerbietig ⓣ ærbødig. **Ehrerbietigkeit, Ehrerbietung** f, ærbødighed. **Ehrgeiz** m, ærgjerrighed.

ehrlich ⓣ ærlig; hæderlig.

forankres i havne til fortøining af skibe; 2. merke-b., der forankrede viser beliggenheden af grunde, vrag eller andre farer for navigeringen. De er undertiden forsynet med et fyraparat (lys-b.) eller lydaparat (klokke el. fløite), som giver lyd ved bøiens bevægelse i sjøgang; 3. anker-b., der med et taug (b.-reb) fæstes til krydset af et skibs anker for at faa det op, om kjettingen skulde være sprængt; 4. fiske-b., der med et taug fæstes til udsatte fiskeredskaber; 5. rednings-b., som er bestemt til at kastes ud for at redde mennesker, der er faldt over bord. Fortøinings-b. og anker-b. er i regelen af

Fortøinings-bøie. Stage-bøie. Klokke-bøie.

jernplader, merke-b. af jernplader eller træ, fiske-b. af træ eller glas og rednings-b. af malet seildug fyldt med et let stof saasom kork eller renhaar.

Bøiestraffen. Militær straffelov af 23 mars 1866 bestemte, at simpel arrest ombord i krigsfartøier af menige mandskaber skulde udholdes som «arrest i bøie». Arrestanten fængsledes til dækket ved fødderne, dog saaledes, at han kunde staa, sidde eller ligge. Korteste tid for arrest i bøie var 12 timer, længste tid 8 dage. Ved lov af 14 juli 1894 blev denne straffemaade ophævet, og simpel arrest udsones nu ombord i arrestlugar.

Bøigen (eg. «den bøiede») kaldes en jøtun i slangeham. Den forekommer i sagnet om Peer Gynt i Asbjørnsens huldreeventyr (benyttet af Ibsen i hans «Peer Gynt»). Forestillingen om b. synes at høre til et ældre, nu for det meste bortglemt lag i folketroen. — B. er at opfatte som en personifikation af Langglupaaens (Mylinjes) nedre bugtede løb over det myrlændte strøg mellem Rondane og Atnesjøen paa grænsen til Østerdalen; saaledes maa han kaldes efter bygdeudtalen B. Ætnedalen (Atnedalen) og ikke B. Etnedalen, der er et navn i Valdres.

Bøilefoss, vandfald (27 m.) i Nidelven, Froland herred, Nedenes amt.

Bøining. 1. (Mek.). En bjelke, som er understøttet, er udsat for b., naar den paavirkes af kræfter, som virker lodret paa dens længderetning. Derved forandres dens form; den største afvigelse fra dens stilling, naar den er ubelastet, kaldes b.s-pilen. Denne afhænger bl. a. af tversnittets form. 2. (Gram.). B. kalder man en saadan ændring af et ords form, som nærmere bestemmer ordets forhold til andre ord i sætningen (kasus-b., adjektivernes kongruens med hovedordet, verbernes tal- og person-b.) eller ændrer dets brugbarhed (genitiv, vokativ, infinitiv, participium) eller endelig afgrænser dets betydning (substantivers tal- og bestemtheds-b., adjektivernes og adverbiernes grad-b.; og hertil snarest verbernes tids- og maades-b., som dog mere afgrænser hele sætningens end verbets betydning). 3. (Lysets b., diffraktion). Umiddelbart faar vi det indtryk, at lyset i et ensartet (homogent) medium forplanter sig i rette linjer, de saak. lysstraaler. Grimaldi viste imidlertid (1665), at lyset kan bøie om randen af en skyggende skjerm og frembringe belysning indenfor den geometriske skygge. Dette fænomen kaldes bøining. Det lys, som trænger ind i skyggen, er saa svagt, at det i almindelighed er vanskeligt at se, men i visse tilfælde kan det iagttages, saaledes naar man ser paa en meget smal lysstribe og holder en meget smal stang mellem øiet og lysstriben parallelt med denne. Man ser da lyse striber parallele med stangen i den geometriske skygge, og ikke det alene, men ogsaa lyse striber ved siden af skyggen. Fresnel forklarede (1826) fænomenet ved lysets bølgeteori, idet han gik ud fra en betragtningsmaade, som skyldes Huygens: Hvert punkt i en bølge kan betragtes som udgangspunkt for nye bølger; naar en bølge træffer en gjenstand, der delvis hindrer dens videre gang, vil de dele af bølgen, der skrider videre frem, sende nye bølger ind i rummet bag hindringen. Disse vil interferere (se Bølgebevægelse og Interferens), og saaledes opstaar de omtalte striber. Er lyset homogent (af kun én bølgelængde), er striberne mørke og lyse. Er lyset blandet, f. eks. hvidt, dannes spektre, fordi bøiningen afhænger af bølgelængden. Af stor teoretisk vigtighed er b. ved gittere. Fraunhofer lavede saadanne ved at spænde metaltraade mellem to skruer, senere ved at ridse linjer i en glasplade med diamant. Rowland har ridset gittere paa speilmetal, indtil 1 700 linjer paa 1 mm. Ved saadanne gittere fremstilles spektre af stor fuldkommenhed, og de bruges bl. a. til udmaaling af lysets bølgelængder. Myser man med øinene og betragter en helst smal lyskilde gjennem øienhaarene, virker disse som et gitter, og man iagttager tydelige b.-fænomener. De smaa farvede ringe, som kan sees om sol og maane, naar der er taage i luften, skyldes b. om vanddraaberne. Et tilsvarende fænomen sees, naar et gasblus betragtes gjennem en dugget vindusrude. I stor maalestok kan man iagttage b. ved vandbølger, som ruller forbi en fremstaaende væg. At lydbølger kan bøie om hjørner, er let at iagttage. Naar lysstraalernes b. er forholdsvis saa liden, beror det paa lysbølgernes lidenhed. B. ved randen af en kikkerts objektiv gjør, at lysende punkter, f. eks. fiksstjerner, afbildes i objektivets brændplan som skiver istedetfor som punkter. B. bestemmer saaledes den grænse, hvortil man kan gaa med forstørrelsen. Paa lignende maade sætter den grænse for vort øies evne til at skjelne punkter, som ligger tæt sammen.

Böjyk-de're, tyrk. by ved Bosporus, i nærh. af Konstantinopel. Sommeropholdssted for de europ. diplomater.

Bøk *(fagus)*, slegt af de skaalbærendes familie, trær med hele, elliptiske blade, som sidder i to rader paa grenen og udvikles samtidig med de enkjønnede blomster. Hanraklerne er kuglerunde, hængende paa lange stilke; hunblomsterne, som findes længere oppe paa skuddene, sidder to sammen i en fire-fliget skaal, som med frugternes,

---

ehrsam (t) ærbar.
Ehrwürden (t) pl. Deres velærværdighed.
Ei (t) n, eg. **Eidotter** m, eggeplomme. **Eierauflauf** m, omelet.
Eibe (t) f, taksus.
Eichamt (t) n, justerkammer.
Eichapfel (t) m, galæble.
Eiche (t) f, ek; justering; justeret maal og vegt.
eichen (t) justere. **Eich(n)er** m, justermester.
Eichhorn, -hörnchen n, **katze** f, ekorn.
eid — (t) Landenge f — (e) isthmus, neck of land, land-strait — (f) isthme m.
Eid (t) m, ed.
Eidam (t) m, svigersøn.
Eidechse (t) f, firfissel.
eider (e) & (f) m, **Eider** (t) m, ederfugl.
Eiderd(a)unen (t) pl, **eiderdown** (e) ederdun.
eidlich (t) edelig.
eie — (t) besitzen — (e) own, possess — (f) posséder, avoir.
eiendom — (t) Eigentum; Gut n, Besitz m — (e) possession, property — (f) propriété; fortune f; bien, avoir m. **eiendomspronomen** — (t) besitzanzeigendes Fürwort n — (e) possessive pronoun — (f) pronom (m) possessif.
eiendommelig — (t) eigentümlich — (e) peculiar, characteristic(al), individual — (f) propre, particulier; caractéristique, individuel; singulier.
eiendommelighed — (t) Ei-

bøkenøddernes, modning bliver træagtig. — Der er ialt 10 arter af b., men kun én findes vildtvoksende i Europa, nemlig den a l m i n d e l i g e b. *(f. silvatica)*. Dennes nødder er skarpt trekantede og de oprette skaale er udvendig beklædt med bløde pigge. Bladene er om vaaren lysegrønne og sterkt randhaarede, senere mørkere og glattere, altid glinsende paa oversiden. Stammen har lysegraa, oftest tynd og glat bark, veden er gullig hvid, tung, tæt og haard. B. begynder at blomstre fra det 40de til 60de aar, men fortsætter saa ikke hvert aar. Naar frøene spirer, følger de store, nyreformede og tykke kimblade, som i frøet er fint sammenfoldede, med op over jorden og bliver grønne paa oversiden, medens undersiden er lys. B., som paa flere steder i Europa, ogsaa i Danmark, er det vigtigste skogtræ, har i Norge kun ringe udbredelse og er indskrænket til de sydligste, laveste kystegne. Meget sjelden er den skogdannende, som ved Larvik. Paa grund af den sparsomme optræden, er den heller ikke af nævneværdig betydning som gavntræ. Derimod plantes b. ofte som prydtræ i vore haver og anlæg; en varietet, den purpurfarvede b l o d-b. *(f. s. purpurea)* er ogsaa alm. som saadant.

Bøkel, W i l l e m, se B e u k e l s z.

Bøkenødolje, faaes af bøkenødder; den er koldt udpresset, lysegul og klar, af svag, mild og fed smag. Anvendes til forfalskning af andre oljer og i sæbefabrikationen.

Bøkling, varmrøget rund (ikke flekket) sild. Navnet b. efter hollænderen Willem Bøkel (Beukelsz) s. d.

Bøle, jernbanestoppested med omliggende tæt bebygning (501 indb.) ved Skiensbanen, 4 km. syd for Skien, Gjerpen herred, Bratsberg amt. Adskillig fabrikdrift.

Bølgebevægelse (undulation), bevægelse af et mediums dele, hvorved alle dele langs en linje (b ø l g e s t r a a l e n) e f t e r hverandre udfører samme eller ens bevægelse, og saaledes at de enkelte deles bevægelse begynder desto senere, jo længere de befinder sig fra det punkt paa linjen, hvor bevægelsen først begyndte. — I t r a n s v e r s a l e bølger bevæger mediets dele sig lodret paa bølgestraalen (vandbølger, snorbølger, lysbølger), i l o n g i t u d i n a l e bølger parallelt med straalen (lydbølger). Mediets dele udfører s v i n g n i n g e r om en ligevegtsstilling, medens bevægelses-t i l s t a n d e n flytter sig i straalens retning, idet stadig nye dele af mediet gribes af bevægelsen og udfører bevægelser, som ligner dem, andre dele tidligere har udført. Den tid, i hvilken en svingende del udfører en svingning frem og tilbage, kaldes bølgens s v i n g e t i d, antallet af svingninger pr. tidsenhed s v i n g e t a l el. f r e k v e n s. I løbet af en svingetid skrider bølgen frem en b ø l g e l æ n g d e, og bølgens forplantningshastighed er lig bølgelængde gange svingetal. Længden af en svingende dels bane kaldes a m p l i t u d e, og dens plads i banen paa et givet tidspunkt kaldes dens f a s e. To dele, som ligger 1 (eller et helt antal) bølgelængde(r) fra hinanden paa samme straale, har altid samme fase. Ved vandbølger skyldes delenes bevægelse tyngdekraften. Paa havet er bølgernes forplantningshastighed 15 til 30 m. i sekundet, paa grundt vand mindre end paa dybt, for store bølger større end for smaa. Høiden er meget forskjellig, det hænder, at bølger overskyller det 41 m. høie fyrtaarn paa Eddystone. Da vandet er dybere under bølgetoppen end under bølgedalen, vil den første paa grundt vand skride hurtigere frem end den sidste, og toppen velter ned i dalen (brænding). — Lydbølger bæres frem ved mediets elasticitet, bølgen bestaar i en fortætning med paafølgende fortynding (se L y d). — Efter den nu raadende opfatning er l y s bølger i æteren, men i disse saavelsom i de Hertz'ske elektromagnetiske bølger (traadløs telegrafi) tænker man sig ingen egentlig bevægelse af mediets dele, men «forskyvninger» af elektrisk og magnetisk kraft (se L y s). — Naar en bølge gaar fra et medium ind i et andet, hvor forplantningshastigheden er en anden, vil den i almindelighed kløve sig i to, den ene del gaar tilbage i det første medium, den r e f l e k t e r e s, den anden del gaar ind i det andet medium, i regelen i en ny retning, den b r y d e s (se B r y d n i n g). — Ved b. forplantes bevægelse og dermed ogsaa energi. Hvis bevægelsen møder friktion i mediet, aftager amplituderne efterhvert, svingningerne d æ m p e s, og energien a b s o r b e r e s. Hvis et medium gjennemsættes af bølger fra to eller flere «kilder», vil bølgerne i n t e r f e r e r e, d. v. s. sammensættes til en ny b. (se I n t e r f e r e n s). Naar bølger reflekteres, kan de indfaldende og de reflekterede bølger interferere, og der kan dannes s t a a e n d e b ø l g e r. Da forbliver de dele, som ligger ved den reflekterende væg, samt de, som ligger et helt antal halve bølgelængder fra væggen, i ro (k n u d e r), medens de mellemliggende dele svinger (b u g e). Staaende bølger optræder bl. a. i strenge paa musikinstrumenter, i orgelpiber, i vand (skvulpen ved kaier), de er paavist ved elektromagnetiske bølger af H. Hertz (1888) og ved lysbølger af O. Wiener (1890) (sml. F a r v e f o t o g r a f i). Bølger, som træffer en reflekterende væg, øver et tryk mod denne. Dette saak. s t r a a l e t r y k er paavist ved lysbølger af Lebedew (1901); det eksisterer ogsaa ved lydbølger.

Bølgeblik, blik som er bøiet efter en bølgeline, hvorved det bliver stivere mod bøining, saa det kan taale en betydelig belastning. Det anvendes som tagmateriale samt til vægge og som understøttelse (mellem jernbjelker) for gulvmateriale. Mest anvendes fortinnet jernblik.

Bølgebryder, se M o l o.

Bølgedæmper. Oljens evne til at dæmpe sjøgang er først fra 1880-aarene kommet til alm. anvendelse i skibsfarten; den danner med stor hurtighed et ganske tyndt lag over vandfladen og hindrer bølgerne i at bryde. Animalske og vegetabilske oljer er bedst; de fyldes i dertil indrettede seildugsposer, som alm. hænges ud forud til luvart.

Bølgeslagsmerker (eng. *ripple-marks)* er bølgeformige fordybninger og forhøininger, som fremkommer paa sand-

Bølgeslagsmerker.

gentümlichkeit f — ⓔ peculiarity, (peculiar) feature, characteristic, distinction — ⓕ particularité, qualité particulière; singularité; originalité f; trait m, marque (f) caractéristique.

eier(mand) — ⓣ Eigentümer, Besitzer m — ⓔ owner, proprietor — ⓕ propriétaire; maître m.

Eifer ⓣ m, iver, nidkjærhed. **Eiferer** m, ivrer; fanatiker. **eifern** lægge iver for dagen; kappes. **Eifersucht** f, skinsyge. **eifersüchtig** skinsyg.

eifrig ⓣ ivrig; hidsig.

eigen ⓣ (sær)egen, eiendommelig. **Eigenart** f, eiendommelighed. **eigenartig** eiendommelig. **Eigendünkel** m, indbildskhed.

eigenhörig ⓣ livegen.

eigens ⓣ særlig, udtrykkelig.

Eigenschaft ⓣ f, egenskab. **Eigensinn** m, egensindighed, selvraadighed. **Eigensucht** f, egoisme. **eigensüchtig** egoistisk.

eigentlich ⓣ egentlig.

Eigentum ⓣ n, eiendom. **Eigenwille** m, selvraadighed.

eight(h) ⓔ otte(nde). **eighteen** atten. **eightieth** ottiende. **eighty** otti.

eignen ⓣ tilegne; tilkomme, -høre. **sich e.** egne, passe sig.

Eigner ⓣ m, eier.

Eiland ⓣ n, ø.

Eile ⓣ f, il, hast.

eilen ⓣ haste, skynde sig. **eilends** skyndsomt.

eller lerbund paa grundt vand under svag bølgegang. Dækkes saadanne b. af ny sand eller slam, og hæves og hærdnes havbunden, faaes b. i sten, som kjendes fra sandstene og lerskifere, f. eks. fra vor devoniske sandsten.

Bøling (buskap), egentlig det til bolet hørende. (Se Besætning af kreaturer.)

Bølle, Søren Jensen (1714—), n. sektstifter, blev student fra Aarhus skole og studerede teologi. Stiftede i begyndelsen af 1740-aarene i Drammen en egen menighed, «Zioniter»; de forkastede barnedaaben og havde en sterk tro paa, at Gud aabenbarede sig for dem gjennem syner og paa anden maade. Lederne kom først paa tugthuset og blev senere forvist til Altona, hvorhen en stor del af menigheden fulgte dem. Bevægelsen, der havde udbredt sig til de omliggende distrikter, døde derefter hen. B., der havde giftet sig med Anniken Wulfsberg, en datter af presten W. paa Eker, vendte snart tilbage til statskirken. Han døde i Altona (dødsaar ubekjendt).

Bølle, d. slangudtryk, voldsmand. Ordet stammer fra 1885, da en forening af kjøbenhavnske læregutter o. l. foretog søndagsudflugter til Bøllemosen. — Som middel til at bekjæmpe de stedse hyppigere overfald og raahedsforbrydelser af saakaldte b., hvilke navnlig i Kjøbenhavn var blevet en sand plage, foreslog den danske justitsminister Alberti, under sterk modstand i den liberale presse, gjenindførelse af pryglestraf og fremlagde under rigsdagssamlingen 1903—04 et hertil sigtende lovforslag, som efter megen debat med en del redaktionsforandringer 1 april 1905 blev stadfæstet som «midlertidig lov om nogle ændringer i straffelovgivningen». «Bølleloven» hjemler adgang til for en række nærmere betegnede «volds- og sedelighedsforbrydelser, betleri og løsgjængeri» at ilægge en legemlig revselse, i tilfælde som tillæg til anden straf. Straffemidlet er tamp eller rotting, ikke under 10 og ikke over 27 slag efter dommerens bestemmelse. Den heftige modstand, loven mødte, er endnu ikke helt overvundet.

Bøllingshavn, dampskibsanløbssted med postaabneri paa vestsiden af Kirkøen, Hvaler herred, Smaalenenes amt.

Bømmelfjorden er navnet paa Hardangerfjordens ytre del. Den gaar ind i nordvestlig retning mellem fastlandet og Bømmeløen i Søndre Bergenhus amt. (Se forøvrigt Hardangerfjorden.)

Bømmeløen (Bømmelen), 169 km.² med 3 577 indb., udgjør den største del af Finnaas herred, Søndre Bergenhus amt, ligger nord for Haugesund. Kysten er sterkt indskaaret af bugter og trange vaager. Paa det smaleste, ved Kuleseid, deles øen ved en kanal i 2 dele, af hvilke den nordligste er den største. Terrænet er smaakuperet, i den sydlige del tildels sparsomt skogklædt, i den nordlige skogbart og myrlændt. Fjeldet Siggen (470 m.), der rager betydelig op over sine omgivelser, er et meget brugt sjømerke, der sees langt tilhavs, og hvorfra der er en glimrende udsigt. I 1880-aarene dreves flere steder paa øen guldvaskning, dog uden synderligt udbytte.

Bømoen (Bøjarmoen), eksercerplads for Sogns bataljoner ved Raundalselven straks syd for Ygre jernbanestation (Bergensbanen), ca. 5 km. fra Vossevangen. Furumo.

Bøn er en af religionens elementæreste ytringer. Den ubetingede afhængighed af Gud el. det guddommelige giver sig aktivt tilkjende i bønnen. Denne er det menneskelige jegs henvendelse til det guddommelige du. Der gives ingen religion uden b. I kristendommen tillægges b. en central betydning. Den er livsnerven i den kristnes skjulte liv med Gud (Matt. 6, 6—7). Det nye testamente beretter, at Jesus Kristus levede i stadig b. til Gud (Mark. 1, 35; 6, 41—46; 8, 6—7; 14, 22—23; Luk. 5, 16; 6, 12; Mark. 14, 36; jfr. Hebr. 5, 7—8; Joh. 11, 41—42). — Svarende til den betydning, som b. havde i Jesu liv, indeholder hans ord en ofte gjentaget opfordring til b. (Matt. 7, 7—8; Mark. 14, 38; Luk. 21, 36; jfr. apostlernes formaninger herom Rom. 12, 12; Filip. 4, 6; Efes. 6, 18; Kol. 4, 2; 1 Tess. 5. 16—17; 1 Tim. 5, 5). Mønsterbønnen har Jesus givet, da han lærte sine apostler Fadervor (Luk. 11, 1—4). Forudsætningen for den rette b. er ved siden af viljens oprigtighed det forsonlige sind (Mark. 11, 25—26; jfr. Matt. 5, 23—24; Efes. 4, 32; Kol. 3, 12—13). Derimod har ydre former ingen betydning; det kommer hverken an paa ordenes form eller mængde (Matt. 6, 7—8). B. i Jesu navn betegner, at mennesket kun tør bede til Gud i tillid til hans naade i Jesus Kristus (Joh. 14, 13—14; 15, 7; 16, 23—27). Med hensyn til indhold er b. i sin almindeligste skikkelse en bede-b., d. e. en begjæring om opfyldelse af et eller andet ønske. Som saadan maa den være uopløselig forbundet med takke-b. (Efes. 5, 20; Kol. 3, 17; 4, 2; 1 Tess. 5, 18). Den kristelige b. omfatter alt lige fra det daglige livs mindste ting til Guds riges betydningsfuldeste opgaver. Specielt indskjærpes ofte forbønnens betydning (1 Tess. 5, 25; 1 Tim. 2, 1—2; Jak. 5, 14—16; 1 Joh. 5, 16; jfr. Matt. 18—19), som efter Jesu forbillede ogsaa maatte strække sig til fiender (Matt. 5, 44; Rom. 12, 14—20; jfr. Ap. gj. 7, 60). Ligesom Jesu ord indskjærper b., indeholder de ogsaa en række forjættelser om b.-hørelse (Luk. 11, 5—13; 18, 1—8; Matt. 21, 22; jfr. Jak. 1, 5—6; 5, 16). Den kristelige forvisning om denne grunder sig paa Guds aabenbaring i Kristus. Som kristendommens formaal er at bringe mennesket i samfund med Gud, som han saaledes har aabenbaret sig, maa al kristelig b. i sidste instans være rettet mod dette formaal og være bestemt heraf. [D. G. Monrad, «Fra bønnens verden», 6 udg. Kbh. 1898; F. L. Østrup, «Om bønnen», Kbh. 1906.]

Bønhas (t., af nedert. *bøn*, loft, og t. *Hase*, hare), egentlig lofthare, en, der ræd som en hare skjuler sig paa et loft; udtryk for den, der uden at være laugsmester driver et haandverk i smug (straffedes i middelalderen strengt); fusker, upaalidelig, udygtig person.

Bønne *(phaseolus)*, slegt af de erteblomstrede, med til venstre slyngende stængel. Bladene er uligefinnede med 3 smaablade og smaa akselbladlignende dannelser ved grunden af hvert smaablad. Blomsterstanden er gjerne en sammensat klase. Kronens kjøl er sammen med støvbærerne og griffelen skruesnoede tilhøire. Af b. dyrkes flere arter, og disse igjen tildels i talrige former. Den vigtigste kulturart er have-b. *(phaseolus vulgaris)*, hvortil hører de 2 grupper, stang-b. og kryb-b., som begge er meget formrige. De første er høie med store blade, smaa, hvide blomster og lange, flade belge med hvide frø, medens kryb-b. el. dverg-b. er lave og buskede med trindere belge og forskjellig farvede frø. Have-b.

---

eilig (t) ilsom, hastig, som har hastverk.
Eimer (t) m, spand.
ein (t) I en.
ein(-) (t) II ind(-).
einander (t) hinanden, hverandre.
einängstigen (t) indjage angst.
einäschern (t) lægge i aske.
einball(ier)en (t) emballere.
Einband (t) m, (ind)bind(ing).
Einbeere f, troldbær.
einbegreifen (t) indbefatte.
einbehalten (t) tilbageholde.
einbetten (t) lægge i seng; inddæmme.
einbilden (t) indbilde.
einbinden (t) indbinde; give faddergave.
einbrechen (t) nedbryde; styrte sammen; bryde ind (frem). **Einbrecher** m, indbrudstyv.
einbringen (t) bringe ind; indhente. **das Eingebrachte der Frau** medgift.
Einbruch (t) m, ind-, frembrud; sammenstyrtning.
einbürgern (t) naturalisere.
Einbusse (t) f, tab. **einbüssen** tabe, sætte til.
eindämmern (t) døse hen, sove ind.
eindrillen (t) indeksercere.
Eindringling (t) m, paatrængende fyr.
Eindruck (t) m, indtryk. **eindrücklich** eftertrykkelig, indtrængende.
einen (t) forene. **sich e.** (for)enes.

er ikke fundet vild, og man kjender ikke dens oprindelse. Dog antager man, at den stammer fra Sydamerika, da man har fundet frø meget lig have-b.s i de peruvianske grave. Til Norge kom denne kulturplante i begyndelsen af det 18 aarh. B. dyrkes i de fleste tempererede og varme egne og udgjør paa mange steder et vigtigt næringsmiddel. Der fremstilles ogsaa mel, b.-mel, af b. I troperne dyrkes mest andre b.-arter, af disse er især mungo-b. el. sansibar-b., hvis frø ikke er mere end tredjeparten saa store som den almindelige ert, et meget vigtig fødemiddel. Som prydplante dyrkes pral-b. *(phaseolus multiflorus)* med skarlagenrøde blomster og flerfarvede frø. Heste-b. tilhører en anden slegt *(faba)* end de her nævnte b.

Bønnemalm (Bohnerz), en jernerts, som bestaar af et vandholdigt jernoksyd og forekommer som smaa kugler, store som erter el. bønner, der har en skalformig bygning og ofte er sammenkittet. Findes især i Jurafjeldene, hvor den udvindes og benyttes som jernmalm.

Bøötien, se Boiotien.

Bør, søn af Bure, var fader til Odin, Vile og Ve (el. Odin, Høner og Loder).

Bør *(uterus)* kaldes hos dyrene det organ, hvori fosteret udvikles, og som hos mennesket benævnes livmoder. B. bestaar af et b.-legeme *(corpus uteri)*, som fortil gaar over i et par blindsækformede forlængelser, b.-hornene *(corni)*, paa spidsen af hvilke eggelederne indmunder, en paa hver side. I løbet af drægtigheden undergaar b. betydelige forandringer, hvorved den bliver skikket til dels at tjene som opbevarings- og ernæringssted for fosteret under dets udvikling, dels ved sine sterke sammentrækninger (veer) at besørge uddrivningen af fosteret under fødselen. Efter fødselen afgaar fosterhinderne (efterbyrden) ved de saakaldte efterveer, som i regelen er betydelig svagere end veerne, men dog ogsaa kan være saa voldsomme, at hele b. eller en større del af den vrænges ud af fødselsaabningen, og der fremkommer da den sygelige tilstand, som benævnes b.-vrængning.

Bœr betyder opr. bebygget sted, bø eller gaard med de dertil hørende huse. I sagatiden bestod b. i Norge foruden udhuse af mindst 3—4 beboelseshuse, der af hensyn til træbebyggelsens ildsikkerhed var opført i nogen afstand fra hverandre. Opholdsrummet var «stuen», se Aarestue. «Skaalen» var sovehuset med sovepladse paa siderne. «Ildhuset» var kjøkken, og her sad husets folk om aftenen. Almindelig fandtes der ogsaa en badstue, der mindede om den finske, og paa større gaarde en «dynge» el. fruerstue. — Den isl. b., som i modsætning til den norske b. var opført af sten og torv, og hvor husene af hensyn til øens ringe tilgang paa brændematerialer til varmens bedst mulige bevarelse var sammenbygget, har i hovedsagen beholdt sin gamle skikkelse lige til nutiden; de enkelte rum er alm. indvendig bordklædt, taget er et torvtækket bordtag. Bag ildhuset er «buret» (forraadskammeret); endog fjøs, redskabshus og smedje er oftest sammenbygget med de andre huse.

Børgefjeldet (Store Børgefjeld) kaldes det mægtige fjeldparti inde ved rigsgrænsen omkring grænselinjen mellem Nordre Trondhjems og Nordlands amter. B. danner vandskil mellem Namsen (N. Trondhjem) og Vefsenelven (Nordland). Af toppe kan merkes grænsepunktet Jetnamsklumpen (1 514 m.) og lidt længer mod nordvest den skarpe eg Kvigtind (1 703 m.) med snebræ.

Börgen, Carl Nicolaus Jensen (1843—), t. astronom, deltog 1869—70 i nordpolekspeditionen ombord paa «Germania», blev derpaa observator i Leipzig, ledede 1874 ekspeditionen til Kerguelen for at observere venuspassagen og udnævntes s. a. til direktør for det nye marineobservatorium i Wilhelmshafen.

Børglumkloster, d. herregaard i Børglum herred, var først kongsgaard og blev i 12 aarh. kloster for de «Hvide brødre». B. blev meget anseet og erhvervede sig et uhyre jordegods i Vendsyssel.

Börjeson, Johan Laurentius Helenus (1836—), sv. billedhugger. Studerede ved Stockholms kunstakademi og fra 1867 i Rom. Han regnedes i sin første periode for romantiker («Keglespilleren», «Havfruer», «Fangen viking»). Med sin kraftige, om franske indtryk vidnende skisse til et Sten Sture-monument slog han ind paa monumentalskulpturen. Han har udført en række statuer, kraftige, djerve, med skarp historisk karakteristik. Blandt de bedste er rytterstatuen af Karl X Gustaf i Malmö (1896). I 1881 seirede han i konkurrancen til Holbergstatuen i Bergen (afsløret 1884; se pl. Bergen). Af idealfigurer kan merkes «Svømmeren».

Børne-, se Barne-.

Börne, Ludwig (1786—1837), t. forfatter; var af jødisk herkomst og hed egentlig Löb Baruch. Han studerede medicin i Berlin, Halle og Heidelberg, men slog derpaa om og studerede jus og statsvidenskab i Giessen og fik derpaa ansættelse i det storhertugelige Frankfurts politidirektoriat, en stilling han maatte opgive, da Frankfurt i 1813 blev en fristat. Gik 1818 over til kristendommen og antog da navnet L. B. Han levede nu vekselvis i Paris, Heidelberg, Frankfurt, Berlin og Hamburg, men bosatte sig endelig fast i Paris efter julirevolutionen, som han begeistret sluttede sig til. Døde her og ligger begravet paa Père Lachaise.

Ludwig Börne.

B. begyndte tidlig som publicist, skrev saaledes i Frankfurt et skrift til forsvar for jøderne; senere redigerede han i oppositionel aand med vid og talent bladet «Die Zeitschwingen» og tidsskriftet «Die Wage». Han var en glødende forkjæmper for politisk og aandelig frihed og skrev derfor lidenskabelig og bittert mod de reaktionære forhold i Tyskland, ligesom han angreb Goethe og de ældre tyske digtere, og overhovedet var en af «det unge Tysklands» litterære førere. I sine «Breve fra Paris» hævdede B. med stor skarphed nødvendigheden af, at Tyskland vendte sig bort fra romantikens æstetiske livsidealer for at fremme sin politiske udvikling, medens han i tidsskriftet «La balance» søgte

---

einengen ⓣ indknibe, indsnævre.
Einer ⓣ m. ener.
einerlei ⓣ en og samme; (af) samme (slags), ligegyldig. **Einerlei** n. ensformighed.
einfach ⓣ enkel(t): simpel; jevn.
einfädeln ⓣ træde (i en naal).
einfallen ⓣ falde ind; styrte sammen.
Einfalt ⓣ f. enfold(ighed). **Einfaltspinsel** m. dumrian. **einfältig** ligefrem, jevn; enfoldig.
einfassen ⓣ indfatte, kante.
Einfluss ⓣ m. ind-, udløb; indflydelse.
Einflüsterer ⓣ m. øretuder, sufflør. **einflüstern** tilhviske, indgive.
einfordern ⓣ ind-, opkræve, indkalde.
einförmig ⓣ ensformig.
einfried(ig)en ⓣ indhegne.
Einfuhr ⓣ f. indførsel.
Eingabe ⓣ f. indlevering; beretning, ansøgning, klage. bønskrift.
Eingang ⓣ m. ind-, adgang; indledning; indførsel; ankomst.
eingebildet ⓣ indbildsk; indbildt, imaginær.
Eingebinde ⓣ m. faddergave.
eingeboren ⓣ enbaaren; ind-, medfødt.
Eingebung ⓣ f. indlevering, indskydelse.
Eingeburtsrecht ⓣ n. indfødsret.

at mægle mellem fransk og tysk aandsliv. Som ung mand forelskede B. sig i den skjønne og aandfulde Henriette Herz, hvis hus var samlingspunktet for Berlins første aander, en kjærlighed, som dog ikke blev besvaret. I sine sidste aar i Paris, da han var syg og nedbrudt, fandt han en trofast pleierske i Jeanne Wohl.

Børnskap, nordlandsk navn for redskaber, særlig fiskeredskaber, sjøredsk. Første led er «børna» (byrnad), der i det bergenske og trondhjemske bruges i samme betydning. Egentlig tilbehør.

Børresen, Hans Peter (1825—1901), d. missionær, lærte efter sin konfirmation smedehaandverket og drog 1852 som svend til Berlin, hvor han arbeidede sig op til civilingeniør. Her oplevede han et kristeligt gjennembrud, som bl. a. affødte en levende kjærlighed til missionen. 1855 egtede han Caroline Hempel, som ligeledes tidlig havde faaet en dyb interesse for missionen. I slutningen af 1864 drog de som missionærer til Indien i det Gossnerske missionselskabs tjeneste. Da navnlig nationale hensyn gjorde samarbeidet med de tyske missionærer vanskeligt, og da en henvendelse til det danske missionsselskab viste sig frugtesløs, besluttede B. at tage en gjerning op paa egen haand blandt de undertrykte og sedelig lavtstaaende santaler. 1867 begyndte han i forbindelse med nordmanden L. O. Skrefsrud (s. d.) og englænderen Johnson gjerningen blandt dem. 1869 lagde de grunden til den første station, Ebenezer, og siden da har missionsarbeidet gjort store fremskridt. Paa et besøg i Danmark 1877 blev han ordineret til prest.

(Fot. af I. Danielsen, Kbh.)
Hans Peter Børresen.

Børresen, Urban Jakob Rasmus (1857—), n. kontreadmiral. Blev sekondløitnant 1879, premierløitnant 1882, kaptein 1894 og udnævntes i 1899 til kontreadmiral og chef for den nyoprettede marinens generalstab (senere benævnt admiralstaben) efter i de foregaaende 3 aar at have tjenstgjort ved marinekommandoens generalstabskontor. B. har i aarene 1900—05 hvert aar gjort tjeneste som eskadrechef. Han har været redaktør af «Norsk tidsskrift for søvæsen» og har optraadt som forfatter paa militær-tekniske og andre omraader: «Tordenskiold», 1901, «Den russ.-jap. krig», 1904—05, 3 bd. Ved en kanonsprængning i 1891 blev B. haardt saaret og mistede brugen af høire haand.

Børs, Christian (1823—1905), n. mæcen, f. i Bergen, udvandrede ubemidlet til Amerika, hvor han, efter at være blevet medeier i et stort eksportfirma i New York, erhvervede en betydelig formue. 1858 blev han n. og sv. vicekonsul i Boston, 1867 konsul og 1871 generalkonsul i New York. 1878 opgav han sin private virksomhed og flyttede 1889 til Paris. Baade som konsul og senere udfoldede han en omfangsrig virksomhed i velgjørenheds- og veldædighedsøiemed. Særlig var hans fødebys videnskabelige institutioner gjenstand for hans gavmildhed, først og fremst museet, der foruden talrige gaver til sine samlinger 1898 modtog et legat stort 50 000 kr. «til fremme af naturvidenskabelige formaal», men endvidere i stor udstrækning ogsaa biblioteket, billedgalleriet, Nygaardsparken og Vestlandske kunstindustrimuseum.

Børs. Ved b.-forretning forstaaes den art af omsætningsvirksomhed, som opstaar derved, at kjøbere og sælgere inden samme by regelmæssig til fastsat tid træder sammen paa et dertil anordnet sted for, under fri konkurrance, hvad tilbud og efterspørsel angaar, at bevirke omsætning af nærmere efter art og beskaffenhed bestemte værdipapirer, saakaldte b.-papirer eller b.-effekter, varer eller arbeidsydelser. Efter formaalets natur taler man om fonds- eller effekt-b. (for statsobligationer og aktier), vare-b. (korn-, bomuld-, kaffe-, sukker-, petroleum-, kul-b.), arbeids-b. Ogsaa selve den bygning, hvori denne virksomhed foregaar, kaldes b. B.s nærmeste opgave er at formidle den store handel; som institution er b. derfor, undtagen for arbeids-b.s vedkommende, efter sit væsen kapitalistisk. B.-handelen reguleres ved saakaldte *usancer;* herved forstaaes, at kjøbs- og salgsforholdets kontrahenter mødes paa sin b. med den forudsætning for øie, at deres retshandel afsluttes efter visse fastslaaede sedvaner, eller at gjenstanden for deres forhandlinger er i besiddelse af visse egenskaber, som det er unødvendigt nærmere at betegne, fordi parterne paa forhaand er paa det rene med, at de sedvansmæssig skal være tilstede. Den omforenede pris er som regel gjenstand for offentliggjørelse (notering) til veiledning for bestemmelsen af gjenstandens (objektets) markedsværdi saavel inden b. selv som udenfor samme. Hvor prisen gjælder et værdipapir, kaldes den kurs; denne pris kan være den virkelig opnaaede, den af sælgeren forlangte, eller den af den kjøbelystne tilbudte; hvad der menes med papirets kurs maa derfor i hvert enkelt tilfælde undersøges. — B. opstod først, da handelen havde koncentreret sig i store byer og, understøttet af en høit udviklet samfærdsel, havde fæstnet sig i regelmæssige former. De kan ikke føres tilbage længere end til det 16 aarh., da man finder dem i Norditalien og Flandern. Betegnelsen b. antages at skrive sig fra Brügge, hvis mæglerhus van der Burse i sit skilt havde 3 pengepunge (middelaldersk lat. *bursa,* fr. *bourse*). De ældste b. var navnlig omsætningssteder for veksler. I det 17 og 18 aarh. udvikledes b.-handel med aktier, særlig saadanne i de store koloni- og oversjøiske kompanier. I begyndelsen af det 18 aarh. havde man i Amsterdam, Paris og London vilde spekulations- og kriseperioder (se Handelskriser, Law, Zwiebelsvindelen) som følge af et feberagtig ophidset b.-liv. Inden de nordiske lande er Kjøbenhavns b. den ældste; bygningen er opført 1619—24 af Kristian IV. Kra. fik en b. 1708, Bergen noget senere; egen b.-bygning fik dog Kra. først 1829, Bergen 1861. Stockholms nuv. b.-bygning fuldførtes 1776, Göteborgs 1849. — Foruden i den moderne tids overordentlig raske udvikling af handel og industri maa

---

eingedenk: e. sein (t) huske (paa), mindes.
eingefleischt (t) inkarneret, indgroet: skinbarlig.
eingehen (t) gaa ind (paa); indløbe, -komme; krybe (tøi); ophøre.
eingehend indgaaende, grundig.
eing(e)leisig (t) ensporet.
Eingemachtes (t) n, syltetøi.
Eingesessener (t) m, indbygger.
Eingeständnis (t) n, tilstaaelse.
eingestehen (t) tilstaa, bekjende, vedgaa.
Eingeweide (t) n, indvolde, (fig.) hjerte.
eingewohnt (t) husvant.
eingewöhnen (t) vænne til.
eingezogen (t) indgetogen.
eingliedern (t) indlemme.
eingraben (t) indgrave(re); nedgrave; indprente.
eingrenzen (t) afgrænse.
Eingriff (t) m, indgreb.
einhäkeln, einhaken (t) hegte. **sich e.** hake sig fast.
Einhalt (t) m, stans(ning).
einhalten (t) stanse; overholde; passe (tiden). **Einhaltung** f, tilbage-, overholdelse.
einhandeln (t) indkjøbe.
einhändigen (t) overrække, -levere
einheben (t) løfte ind; hæve, opkræve.
einhegen (t) indhegne, -gjærde.
einheimisch (t) indenlandsk, indfødt.

b.-livets opsving i det 19 aarh. navnlig søges i omsætningslivets tendens i retning af at tilveiebringe en stedse større ensartethed og prisfasthed for alle varer og værdier, som er gjenstand for omsætning efter en betydeligere maalestok. Dette er i første række kommet den offentlige kredit tilgode. Medens staterne i ældre tider maatte henvende sig til den enkelte pengemand for at faa sit laanebehov tilfredsstillet, fandt de i det 19 aarh. efterhaanden i øget maalestok paa b. et altid villigt marked for sine rentebærende, paa indehaveren lydende og derfor let overførbare gjældsforskrivninger. Dette eksempel fulgtes snart af kommuner og andre korporationer, og sluttelig blev b. de sedvanlig anvendte omsætningssteder ogsaa for hypotek-(pant-)obligationer, aktier, lodder, gjældsforskrivninger af forskjellig art. B. er dermed blevet kapitalomløbets centrum, dets hjerte og pumpeverk, og dertil midtpunktet for den faglig udviklede spekulation i bevægelige værdier. Hvor omsætningen af saadanne kun i formen er en handelsaftale, men i virkeligheden en hazardkontrakt, idet der bortsees fra evnen til at præstere eller viljen til at modtage selve salgsobjektet, og opgjøret parterne mellem udelukkende har hensyn til b.-prisens (kursens) svingninger, taler man om b.-spil (differenceforretning). Den i den nyeste tid videst udbredte form af saadanne forretninger er den saakaldte terminhandel, ved hvilken der afsluttes kontrakt om en fremtidig leverance af varer eller værdipapirer. Denne handel har som regel til forudsætning en forventning hos sælger og kjøber om naarsomhelst, altsaa ogsaa paa tidspunktet for salgskontraktens fuldbyrdelse, »at finde varen i markedet eller personer villige til at overtage den indgaaede forpligtelse mod betinget vederlag (præmie). De forskj. arter af terminhandel har bestemte hovedcentra. Termin-b. for kaffe findes saaledes i Havre og Hamburg, for bomuld i Liverpool og New York, for hvede i Chicago og Budapest, for sukker i Paris og Magdeburg. Terminspekulationen har ledet til en for uroligende demoralisation og har derfor bragt b. i miskredit. Der er nemlig omkr. sidste aarhundredskifte indtraadt en merkbar reaktion mod b.s udvikling. — En b. er en offentlig indretning. Som regel giver den derfor adgang for enhver uberygtet person. Undertiden afkræves dog visse garantier; ved Londons fonds-b. maa saaledes et nyt medlem stille tre ældre, som gaar i borgen for ham med 500 £ hver. Overalt er b. under tilsyn, enten af en af og blandt stedets handelsborgere opnævnt b.-komité, eller af personer tilforordnede af staten; det sidste er tilfældet i Frankrige og i Tyskland. Navnlig i sidstnævnte land har rigslovgivningen i den nyeste tid grebet sterkt ind i b.s selvstyre med sine paatvungne administrative kontrolregler. Dels som følge af saadanne indskrænkninger i b.s tidligere frihed, dels paa grund af bankernes stedse tiltagende herredømme over forretningslivet, telefonens almindelige udbredelse og af den fra videnskabelig økonomisk side fremkomne, ofte socialistisk anstrøgne kritik, er den til b. knyttede forretningsvirksomhed mangesteds i aftagende. En reform af b.-væsenet staar i flere lande paa dagsordenen. — Om b.s virksomhed, funktionærer, og de oppebørsler, som er tillagt dem, har vi i Norge en særlov af 8 sep. 1818 med en række senere tillægslove. Ifølge den anførte lov er der til enhver b. knyttet en egen b.- og handelskomité, som har at føre overopsyn med b.s hele virksomhed og dens regnskabsvæsen samt at «afgive de erklæringer og oplysninger, som af regjeringen maatte attraaes, handelen betræffende»; bl. a. æskes saaledes disse komitéers udtalelse ved valget af de personer, med hvilke konsulaterne besættes. B.-komitéernes medlemmer beskikkes for hvert aar af kongen. B.s daglige forretningsførsel forestaaes af en fast, lønnet b.-kommissær, som ligeledes beskikkes af kongen efter indstilling fra vedkommende b.-komité. De b. tillagte indtægter, de saakaldte b.-afgifter, er dels en afgift en gang for alle afkrævet personer, som løser borgerskab eller skipperbevilling, dels en aarsafgift afkrævet kjøbmænd over en bestemt indtægtsklasse i de byer, hvor b. er oprettet, endelig en fast tonnageafgift paalagt de til udlandet ekspederede skibe. De nu i Norge eksisterende b. er oprettet i hosføiede aar: Kra. (1818), Drammen (1839), Skien (1895), Kristiansand (1837), Stavanger (1878), Bergen (1837), Aalesund (1905), Kristiansund (1894) og Trondhjem (1819).

Børsafgift, se Børs.

Børseffekter, børspapirer, se Børs.

Børsen, herred i Søndre Trondhjems amt, 62.3 km.² (herredet er saa nylig delt, at folkemængdeangivelse m. v. endnu ikke foreligger), svarer til B. prestegjeld og sogn. Herredet, der ligger s.v. f. Trondhjem mellem Gulosen og Orkedalsfjorden, er et kuperet skogdistrikt med høider op til 400 m. Mod fjorden og opefter Viggas og B.-elvens dalfører er veldyrkede bakkepartier. Jordbunden er god, og akerbrug og fædrift er de vigtigste næringsveie. Her findes 2 meierier, flere sagbrug og 1 stenbrud (Almli skiferbrud). Omkring Viggas og B.-elvens udløb er bebyggelsen tæt. Herredet har egen sparebank. Antagen indtægt 156 740 kr., formue 1 282 000 kr.

Børseskognen, herred i Søndre Trondhjems amt, 129 km.² med 1 317 indb.; 10.8 pr. km.²; svarer til B. sogn under Børsen prestegjeld. Herredet, der ligger s.ø. f. Orkedalsøren, mellem Orkedalen og Guldalen, er et sterkt kuperet skogdistrikt med et veldyrket, forholdsvis aabent bakkeparti omkring indsjøen Laugen. Vandsystemet er sterkt forgrenet, og her er mange temmelig store vande og store myrstrækninger. Aaserne naar op i en høide af over 500 m. Jordbunden er god, og akerbrug og fædrift er de vigtigste næringsveie ved siden af skogdrift. Inden herredet ligger Lisbetsæter sanatorium (luft- og vandkuranstalt). Herredet har egen sparebank, oprettet 1891. Antagen indtægt 1906 129 965 kr., formuen 1 109 840 kr.

Børskommissær, se Børs.

Børsskat er skat paa en børsomsætning. En b. er altsaa en skat, der egentlig blot rammer en paa en børs istandbragt forretning, f. eks. den i den tyske lov om rigsstempelskat fastsatte afgift til staten af 4/10 pro mille af den solgte varemængdes værdi, og som afgjøres ved et paa slutsedlen paaført stempel, hvorfor ogsaa benyttelsen af slutseddel ved saadanne forretninger er obligatorisk. Som b. betegnes imidlertid ogsaa saadanne skatter, som er lagt paa visse omsætninger, uanseet om de i det bestemte tilfælde er afsluttet ved en børs, naar de blot sedvansmæssig er gjenstand for børsforretninger. En saadan uegentlig b. er den tyske rigsstempelskat af

---

einheimsen (t) indhøste.
Einheit (t) f. enhed; ental. **einheitlich** ensartet; central.
einheizen (t) fyre (lægge) i. **eim. e.** gjøre en helvedet hedt.
einhelfen (t) hjælpe ind; sætte paa glid; sufflere.
einhellig (t) enstemmig, samdrægtig.
einher (t) frem, afsted.
einherbsten (t) indhøste
einholen (t) indhente; hale ind.
Einhorn (t) n. enhjørning.
Einhufer (t) pl. de enhovede.
einhutzeln (t) skrumpe sammen.
einig (t) enig.
einigen (t) gjøre til ét, forene. **sich e.** enes, komme overens.
einiger (t) nogen. **e. massen** nogenlunde.
Einigkeit (t) f. enighed.
Einigung (t) f. forening; overenskomst. **Einigungsamt** n. forligelseskommission.
Einkehr (t) f. ophold, besøg; skydsstation; selvfordybelse. **einkehren** tage ind (et sted), træde af.
einkerkern (t) indesperre.
einklagen (t) indstevne, inddrive.
einklammern (t) sætte i parentes.
Einklang (t) m. samklang.
einkleiden (t) iklæde.
einknüpfen (t) knytte ind; indprente.
einkochen (t) lade koge ind, sylte.
einkommen (t) komme ind;

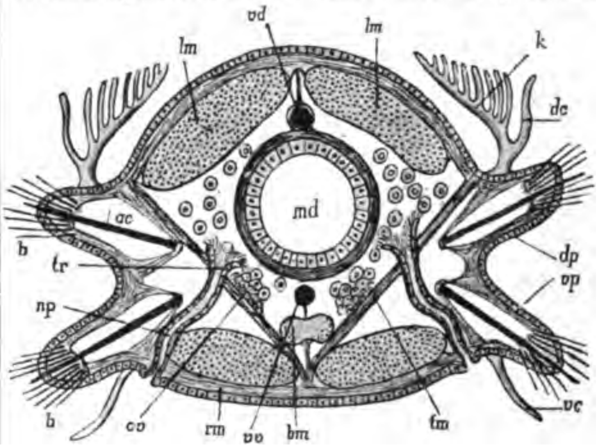
² ₁₀ pro mille af salgssummen ved omsætning af aktier, obligationer og andre børspapirer. Til b. regnes desuden ogsaa den stempelafgift, der i Tyskland paalægges aktier og obligationer ved deres udstedelse en gang for alle. B. forekommer ogsaa i Østerrige, Frankrige og Italien, men kjendes ikke i de nordiske lande.

Børsspil, se Børs.

Børstemaskine. 1. I tekstilindustrien, maskine med roterende børster til at børste luven op paa klæde o. l. — 2. Ved kornmøller, en maskine sedvanlig med parvise, stillestaaende og roterende, skaalformede børster, hvorimellem kornet passerer for at glattes og renses for smuds, samtidig med at støv bortsuges.

Børster og børsteindustri. I børstenbinderiet anvendes som raamateriale navnlig svinebørster, hestehaar, piassava og kokosfibre samt jern- og messingtraad. Svinebørster, navnlig rygbørster af russiske svin, er det bedste og kostbareste af disse materialer. Børsterne maa inden anvendelsen hegles, sorteres, vaskes og undertiden bleges el. farves. Børstetræet har huller, hvori børsterne fastgjøres med beg el. trækkes ind med seilgarn el. metaltraad. Garnet føres som en løkke gjennem hullet og om midten af børsteknippet. Naar løkken strammes, føres børsterne sammenbøiet ind i træet.

Børsteorme *(chætopoda)*, orden tilhørende ledormenes klasse (s. d.). Kroppen er ved tydelige tverfurer delt i et større antal led el. segmenter, som bærer parrede børsteknipper. Børsterne, efter hvilke ordenen har sit navn, er indplantet i dybe, sækformige indposninger af huden, saakaldte børstesække, og kan bevæges ved særskilte muskler. Børsterne kan hos de forskjellige former være meget forskjellig udviklet, de kan være lange, haarlignende el. korte og tykke, de kan være tilstede i meget stort antal el. som ganske faa; ofte viser en af børsterne i et knippe sig særlig udviklet (støttenaalen). Børsteknipperne sidder enten indleiret direkte paa legemets overflade eller bæres af korte, uleddede fremstaaenheder af kropsvæggen, de saakaldte børstefødder el. parapodier; af saadanne kan der enten være to par i hvert segment, et dorsalt og et ventralt par, el. kun ét par, idet samme sides to fødder er sammenvokset med hinanden. Børsteføddeme bærer ofte vedhæng, cirrer og gjeller. — B.s overflade er dækket af en sammenhængende cuticula, som er dannet af hudens celler; tæt op til disse ligger et ydre ringmuskellag og et indre længdemuskellag, som sammen med huden danner den saakaldte hudmuskelsæk; denne omgiver den rummelige kropshule, som ved tynde, mere eller mindre fuldstændige skillevægge er opdelt i et til de ydre led svarende antal smaa kammere. Disse skillevægge gjennembores af 1. tarmen, som fra mundaabningen i dyrets forende strækker sig til den i bagenden liggende gataabning, 2. den paa tarmens ventralside liggende nervestreng, 3. de paa tarmens dorsal- og ventralside forløbende karstammer, 4. ekskretionsorganerne el. de saakaldte segmentalorganer. — Tarmens forreste del danner hos mange b. et muskuløst svelg, som kan krænges ud som en snabel, og som ofte bærer chitintænder. Den egentlige tarm er enten rørformet eller i hvert segment forsynet med blindsække paa siderne. — Nervesystemet, karsystemet og ekskretionsorganerne viser samme bygning som hos ledormene i sin almindelighed (s. d.). — B. er enten særkjønnede el. hermafroditiske. Ved siden af den kjønnede formering kan ogsaa forekomme en kjønsløs formering ved deling el. knopskydning. Larverne gjennemløber oftest en forvandling. — De fleste b. lever i havet, hvor de kryber omkring paa bunden eller holder sig nedgravet i mudderet eller sanden; nogle svømmer frit omkring i vandet, atter andre er fastsiddende og omgiver sig med et rør af fremmede smaadele som sand, stene o. l. el. udsondrer selv et rør af chitin el. kalk. Et mindre antal b. lever i ferskvand el. i fugtig jord. — B. deles i to underordner: 1. Polychæter *(polychæta)* med børsterne som regel siddende paa børsteføddcr, som ogsaa ofte bærer cirrer og gjeller; hovedet oftest med særegne vedhæng; øine hyppig tilstede; paa faa undtagelser nær særkjønnede, gjennemløber en forvandling; lever i havet. — Hertil hører talrige former

Skematisk tversnit gjennem en børsteorm.
ac støttenaal i et børsteknippe; b børster; bm nervestreng; dc og vc ryg- og bugcirre; dp og vp øvre og nedre børstefod; k gjelle; lm og rm længde- og ringmuskellaget; tm skraat forløbende muskler; ov kjønskjertel; md tarmkanal; np og tr ekskretionsorgan; vd og vv den dorsale og ventrale karstamme.

f. eks. nereiderne, sandormen, skjælryggene, guldmusen, rørormene og flere (se disse art.). 2. Oligochæter *(oligochæta)* mangler børstefødder, cirrer og gjeller, kun faa børster i hvert knippe; hovedet som regel uden vedhæng; hermafroditer, gjennemløber ingen forvandling; lever i ferskvand eller i jorden. — Vigtigste repræsentant er medemarken (s. d.).

Børstesvin, gnaverpindsvin *(hystricidæ)* familie tilhørende gnavernes orden. Op til 1 m. lange, tætbyggede dyr, hvis krop delvis er dækket af pigger el. børster (omdannede haar); hovedet plumpt formet med smaa øine og ører; fodsaalerne nøgne. Talrige hidhørende arter lever saavel i den nye som gamle verden; de er dels gravende, dels klatrende dyr, de første har en kort hale, de sidste, som næsten alle hører hjemme i Sydamerika, en lang gribehale. — Den mest kjendte art er hulepindsvinet el det alm. b. *(hystrix cri-*

indgaa med; indløbe, falde ind. **Einkommen** n, (aarlig) indtægt. **Einkünfte** ⓣ pl, indtægter. **einladen** ⓣ indskibe, laste; indbyde. **Einlader** m, indbyder; befragter. **Einladung** f, lasting; indbydelse. **Einlage** ⓣ f. indlæg; indskud(t kapital).

Einlager ⓣ n, indkvartering. **einlagern** indkvartere; oplægge. **Einlass** ⓣ m, adgang. **E.karte** f, entrébillet. **einlassen** ⓣ slippe ind; helde i; (sich) indlade sig, give sig af (med). **einlaufen** ⓣ løbe (seile) ind; indløbe; krybe (tøi); (tr.) støde ind, op. **einlaugen** ⓣ lægge i lud.

einläuten ⓣ ringe ind. **einlautig** ⓣ monoton. **einleben** ⓣ: **sich e.** leve sig ind (i). **Einlegemesser** ⓣ n, foldekniv, lommekniv. **einlegen** ⓣ lægge i(nd); indskyde (penge); nedlægge (protest); sylte; fælde (en lanse); indlægge sig. **Einleger** m, indskyder.

einleiten ⓣ indlede, forberede. **Einleitung** f. indledning. **einlenken** ⓣ dreie ind i (sporet): (fig.) tage rev i seilene. **einlernen** ⓣ lære udenad, indstudere. **einlesen** ⓣ indsamle, -høste. **einleuchten** ⓣ (være) indlyse(nde). **Einlieger** ⓣ m, inderst.

stata) fra Sydeuropa og Nordafrika, jorddyr, omkr. 75 cm. langt, deraf halen 10 cm.

Børting, Peter (1626—1702), n. godseier. B. var en opkomling af bondeæt; ved hensynsløshed, svig, kryberi og brug af alle midler forøvrigt slog han sig frem i Danmark, hvor han 1655—61 var gaardsfogd hos Cai Lykke, som ved hans intriger blev tvunget i landflygtighed, hvorefter kongen lod den mægtige adelsmands godser inddrage under kronen og indsatte B. som generalinspektør over dem. 1665 blev B. raadmand i Odense. 1669 er han tilbage i Norge; thi i det aar kjøbte han Fossum jernverk af Preben von Ahnen, noget senere ogsaa Nes jernverk og drev dem med stor dygtighed, men uden at aflade med sine processer og chikaner. 1698 blev han imidlertid udnævnt til kommerceraad. Hans æt uddøde snart.

Børup, Morten (d. 1526), d. skolemand, overtog 45 aar gl. ledelsen af domskolen i Aarhus. Om hans iver for at gjøre skolegangen kjær for de unge vidner hans vaarsang «In vernalis temporis». Det samstemmige vidnesbyrd om B. fra de mange betydelige folk, som har været hans disciple, viser ham som en ualmindelig lærd, dygtig og elsket lærer.

Børvasstinderne er fællesbetegnelsen for to rækker vakre spidse tinder (1 180 m.) paa Saltfjordens sydside,

Børvasstinderne.

Bodin herred, Nordlands amt. Den vestlige tinderække benævnes Falkflaagtinderne, den østlige Aaselitinderne.

Børve (Berven), vakkert beliggende dampskibsanløbssted med post og telefon paa Sørfjordens østbred, Ullensvang, Hardanger.

Børse, afledet af t. *Büchse*, den oprindelige benævnelse paa skydevaaben, saavel kanoner (orgel-b., taras-b.) som haandvaaben (hake-b.). Er senere blevet populær betegnelse for et gevær. (Jfr. Haandvaaben.)

Børsebænk, planke, der danner underste kant af kanonporten i de ældre træ-krigsskibe.

Børsemager, militær haandverker med kommandersergents rang; efterser og reparerer afdelingens haandvaaben. Uddannes ved Kongsberg vaabenfabrik. Hvert infanterikorps har i fred 1 b., der ved mobilisering følger linjebataljonen; landvernsbataljonen tildeles da en vernepligtig b.

Børsemestere, særskilt uddannede artillerihaandverkere i Tyskland i 15—17 aarh. Ansattes i regelen ved en bestemt kanon, som de selv indrettede og affyrede. Ved større skyts var der ofte 2 b. De fungerede tillige som fyrverkere, minører og kanonstøbere.

Børsing, en kort uddreiet hylse, der f. eks. bruges til udforing af et hul, hvori skal lagres en aksel. (Jfr. Bussing.)

Böszörmény *[bøsørmēnj]* (Hajdu B.), by i Ungarn, 15 km. n. f. Debreczen, 25 065 indb. (1900), mest magyarer. Store markeder.

Bötel, Heinrich (1858—), t. operasanger i Hamburg, med en kraftig, især i høiden klangfuld tenor; har flere gange optraadt i Kra. i «Martha», «Trovatore», senest i 1896.

Bøttepapir, haandformet papir, se Papir.

Böttger, Adolf (1815—70), t. digter og oversætter. Hans lyriske og dramatiske produktion er lidet betydelig, men han har gjort sig fortjent ved smagfulde overs. af engelske digtere, først og fremst Byron.

Böttger, Johann Friedrich (1682—1719), t. kemiker. Opfinderen af det europæiske porcellæn og den første leder af porcellænsfabriken i Meissen.

Bötticher, Adolf Gustav (1842—1901), t. arkitekt og arkæolog, deltog i udgravningerne af Olympia 1875—81, som han beskrev. Forfatter af flere arbeider over græsk kunstarkæologi, samt af «Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreussen».

Bötticher, Karl Gottlieb Wilhelm (1806—89), t. arkæolog, lærer ved kunstakademiet i Berlin, senere direktør for Berlinermuseets skulpturafdeling. Hans hovedverk som arkæologisk forfatter er «Die Tektonik der Hellenen», en systematik over den græ. tempelbygning.

Bötticher, Karl Heinrich von (1833—), t. statsmand, var som medlem af rigsdagen ivrig tilhænger af Bismarcks toldlovforslag. Som rigskanslerens stedfortræder virkede han i forbundsraadet og paa rigsdagen for sociale love, saaledes skyldes alderdoms- og invalideforsikringslovens gjennemførelse væsentlig ham. 1888 blev B. ministeriets vicepræsident efter Puttkammer, tog 1897 sin afsked og blev overpræsident i Sachsen.

Böttiger, Carl Vilhelm (1807—78), sv. digter, litteraturhistoriker og sprogmand, professor i æstetik og moderne litteratur, senere i moderne lingvistik, har ogsaa gjort sig fortjent af studiet af de romanske sprog. Som digter debuterede B. 1830 med «Ungdomsminnen», der vandt stort bifald, men ogsaa angrebes som sentimentale; hans «Lyriska stycken» (1837—39) er friskere; 1845 fik han akademiets pris for en «Sång öfver Carl XIV Johan» og blev 1847 medlem af akademiet. Betydeligst er han som forfatter af mindeskrifter (Tegnér, Ödmann, Kellgren, Stagnelius o. a.).

Böttiger, Johan Fredrik (1853—), sv. kunstforsker. Som intendant for de kongelige samlinger (fra 1904 første hofintendant) har B. indlagt sig store fortjenester af disse samlingers ordning og beskrivelse. Særlig har han viet de værdifulde gobelinsamlinger sin interesse. Af hans arbeider skal fremhæves pragtverket «Svenska statens samling af väfda tapeter» (3 bd., 1894—98).

einmachen (t) lægge ind i; sylte; nedsalte. **Eingemachtes** n, syltetøi.
einmahnen (t) indkræve.
einmal (t) én gang, engang; for det første.
Einmaleins (t) n, den lille multiplikationstabel.
einmessen: sich e. svinde.
einmieten (t) indlogere.
einmumme(l)n (t) indhylle.
einmünden (t) munde ud i.
einmündig (t) enstemmig.
einmütig (t) endrægtig, enstemmig.
Einnahme (t) f, indtægelse; indtægt.
einnehmen (t) indtage.
Einnehmer (t) m, oppebørselsbetjent.
einnetzen (t) fugte; lægge iblød.
einnisten (t): **sich e.** bygge rede; sætte sig fast.
Einöde (t) f, (ud)ørken.
einpauken (t) banke ind i.
Einpauker m, manuduktør.
einpfarren (t) indlemme i et sogn.
einpferchen (t) sætte i kve, indelukke.
einpökeln (t) lægge i lage, (ned)salte.
einprägen (t) indpræge, -prente.
einpuppen (t): **sich e.** forpuppe sig.
einräuchern (t) (til)røge.
einräumen (t) sætte paa plads, indordne; indrømme.
einrechnen (t) medregne.

Bøtø Nor, langagtig sjø paa Sydfalster, 2 m. under havfladen, skilt fra Østersjøen ved en rand af klitter. Resten af en efter 1860 inddæmmet bugt af Østersjøen.

Bøverdalen, et dalføre v. og n. f. den egentlige Jotunheim. Dalen gjennemstrømmes af elven Bøvra, der har sine kilder fra Fanaraakens og Smørstabbræens snemasser og falder i Ottavand nær Lom kirke. Øverst i dalen ligger Bøvertun sæter (s. d.), omtr. midt i ligger Bøvertun annekskirke og Røiseim skydsstation, udgangspunkt for bestigning af Galdhøpiggen.

Bøvertun, sæter med turiststation i Jotunheimen, ved vestenden af Bøvertunvand. Herfra overgang over Sognefjeld til Turtegrø, gjennem Bøverdalen til Skogadalsbøen og til Nørstedalssæteren i Fortundalen.

C.

(Ord, som ikke findes under C, maa søges under K.)

C er det tredje bogstav i det latinske alfabet og er opr. det samme tegn som græ. Γ γ *(gamma)*, hvis plads i rækken det ogsaa har. Allerede de ældste romerske indskrifter har opgivet regelmæssig brug af *K* og bruger *C* baade for *k* og *g*; senere dannes *g*-tegnet ved en ubetydelig ændring af *C*. I oldtiden betegner ellers *C* altid *k*-lyden (undt. i Caius og Cnæus, der udtales Gaius og Gnæus), f. eks. Cæsar, udt. Kæsar. Senere svækkedes lyden foran de bløde selvlyd, hvor *C* i italiensk udtales *ts*, i fransk som et sterkt *s*, i tysk som *ts(z)*. I de nordiske sprog forekommer *C* kun i fremmedord og udtales foran *e, i, y, æ* og *ø* som *s*, ellers som *k*. — Som forkortelse betyder *C* almindelig Caius (se ovenfor); paa romerske indskrifter og mynter betyder *C* Claudius, Cæsar, consul, censor m. fl. Som romersk taltegn er *C centum* (100). — Ved temperaturangivelser er *C* Celsius, i kemien kulstof *(carboneum)*, ved naturvidenskabelige navne Cuvier; paa ældre preussisk mynt betegner *C* myntstedet Cleve, efter 1866 og paa tysk rigsmynt efter 1872 Frankfurt a. M.; paa østerrigsk mynt Prag; paa fransk mynt i ældre tid St. Lô, senere Caen, nu Lille. — I musiken er *C* første trin i den diatoniske skala og udgangspunktet for tonesystemet. C = 4/4 takt. ₵ = 2/2 takt *(alla breve)*. *C*-nøglen foran paa et af notesystemets linjer angiver pladsen for det enstrøgne *C*. *C*. bruges ogsaa som forkortelse for con, canto, capo.

Ca, kem. tegn for kalcium.

Ca., forkortelse for lat. *circa*, omkring, omtrent.

Caacati, by i Argentina, prov. Corrientes, omtr. 8 000 indb., handel med tobak, appelsiner, svin etc.

Cabagan, by paa Filippinerne, øen Luzon, omtr. 11 000 indb.

Caballāria (lat. *caballus*, hest) kaldtes i Aragonien og Frankrige en jordlod, hvoraf der ydedes ryttertjeneste. Deraf *caballarius*, ridder, hvorfra ordet kavaleri stammer.

Caballeria *[-ljé-]* (eg. riddergods), ældre sp. markmaal = 60 fanegas = 38.6 ha. Paa Kuba = 13.4, i Mexico 42.8 ha. o. s. v.

Caballero *[-ljé-]*, Fernán (1797—1877), sp. romanforfatterinde. Hendes fader var t., hendes moder sp., og hendes egentlige navn var Cecilia de Arroni, tredje gang gift med en advokat i Sevilla. I sine romaner behandlede hun samtidens liv, særlig livet i de spanske landsbyer, med streng virkelighedsopfatning, men ogsaa med udpræget katolsk tendens. Har ogsaa samlet spanske folkeeventyr og folkeviser.

Caballero *[-ljē'ro]*, Fermin Agostode (1800—76), sp. forfatter og politiker. Medlem af cortes fra 1834, udpræget liberal, 2 gange indenrigsminister. Vigtigste verker: «Pericia geografica de Cervantes» (1840); «Diccionario geogr. de la monarquia española» (1844) og «Conquenses ilustres» (4 bd. 1868—75).

Caballero *[-ljē'ro]* (sp.; lat. *caballus*, hest), ridder, kavaler.

Caba'llus (lat.), hest.

Cabal-ministeriet *[kəbæ'l-]*, navn paa et ministerium under Karl II af England. Det var ved magten 1669—73; dets vigtigste medlemmer var Clifford, Arlington, Buckingham, Ashley og Lauderdal. C. var forhadt, fordi det gjennem allehaande intriger («cabaler») begunstigede katolicismen og kongens absolutisme og blev det end yderligere ved at lade England forene sig med Frankrige mod Holland.

Cabane'l, Alexandre (1823—89), fr. maler. Fulgte i begyndelsen (i 1850-aarene) som elev af Picot Davids klassicistiske retning, men gik derpaa over til det moderne genrebillede (1859). Bekjendt for sine raffinerede, men noget flaue fremstillinger af det nøgne menneskelegeme, f. eks. «Venus' fødsel» (1863, i Luxembourgmuseet). Bedre er hans rent dekorative malerier (f. eks. tagmaleriet «Floras triumf» i Louvre, 1873). I Luxembourg den teatralske komposition «Francesca da Riminis og Malatestas død» (1897). Var en yndet portræt-

---

Einrede (t) f. indsigelse, indvending.
einreden (t) indbilde; indgyde; opmuntre, formane; gjøre indvendinger; blande sig i talen.
einreffen (t) reve.
einreiben (t) indgnide; gjengjælde.
einreichen (t) indgive.
einreihen (t) indrangere.
einreissen (t) gjøre rift i; rive ned, nedbryde; gaa istykker; gribe om sig.
einrenken (t) sætte i led.
einrichten (t) arrangere, indrette; sætte i led. **sich e.** udstyre sit hjem.
einrigeln (t) skyde slaaen for.
Eins (t) f, ettal; ener. **eins** enig.
einsacken (t) putte i sæk, i lommen.
einsam (t) ensom, alene; stille.
einsargen (t) lægge i ligkiste.
Einsatz (t) m, indsats, indskud.
einschachteln (t) lægge i æske, indpakke.
einschalten (t) indskyde, interpolere.
einscharren (t) grave ned; skrabe sammen.
einschätzen (t) skatlægge.
Einschiebsel (t) n, indskud.
einschiessen (t) indskyde; nedskyde.
einschiffen (t) indskibe.
einschläfern (t) dysse i søvn.
einschläfrig (t) enkelt (seng).
Einschlag (t) m, haandslag;

maler inden den fornemme dameverden. Var direktør for École des beaux-arts.

Cabanis *[kabani']*, Jean Louis (1816—1906), t. ornitolog, indehavde fra 1849 i en længere aarrække en ledende stilling ved Berlins zoologiske museum. C. gav sig især af med systematiske arbeider og har opstillet et naturligt fuglesystem. Sammen med Tschudi har C. bearbeidet fuglene i dennes «Fauna peruana» (1846). Stiftede 1853 «Journal für Ornithologie», der siden har været hovedorganet for de tyske ornitologers publikationer.

Cabani's, Pierre Jean George (1757—1808), fr. læge og filosof, var Mirabeaus raadgiver i medicinske og hygieniske anliggender, f. eks. ang. hospitalsvæsenet. Som filosof har han særlig betydning ved at have fremhævet forbindelsen mellem psykologi og fysiologi. Uden egentlig at være materialist mente han, at sjælen var materiel, men dog besad en vis selvstændighed i forhold til det øvrige legeme, som den ved døden løstes fra, og hvis livsfunktioner derved ophørte.

Cabarrus *[kabary']*, François, greve af (1752—1810), sp. statsmand, direktør for statsbanken San Carlos (1782) og statsraad, fængsledes 1790 for underslæb, men frikjendtes og blev greve og hofbankier. C. anvendtes som gesandt i Basel (1795), Rastatt (1797) og i Holland, var finansminister under Ferdinand VII (1808); under Josef beholdt C. sin stilling og blev atter direktør for San Carlosbanken.

Cabat *[kabá]*, Nicolas Louis (1812—93), fr. maler. En af grundlæggerne af det naturalistiske stemningslandskab *(le paysage intime)* og forløber for Dupré og Rousseau. I midten af 1830-aarene bragte en reise i Italien ham til at forlade sin tidligere retning og slaa ind paa en idealiserende, mindre frisk og personlig retning. Billeder fra hans første periode er: «Dam i Ville d'Avray» (1834) og «Høstaften», i Luxembourgmuseet.

Cabedello *[-ljo]*, brasiliansk havn i prov. Parahyba n.ø. f. byen Parahyba, med hvilken den staar i jernbaneforbindelse. Anløbes leilighedsvis af norske fartøier.

Caberon, Don Felix Antonio de (1510—66), fremragende sp. komponist og organist ved Filip II's hof. Blindfødt. I Pedrell's «Hispaniæ schola musica sacra» er nylig hans verker offentliggjort.

Caberu, farvede af blandet blod.

Cabes, havn i Tunis, se Gabes.

Cabet *[kabǽ]*, Étienne (1788—1856), fr. kommunist. Som ung advokat med stor praksis kastede C. sig med glødende iver ind i den carbonariske bevægelse. Efter julirevolutionen var han en tid statsadvokat paa Korsica, men blev 1834 dømt for en presseforseelse og flygtede til London. Under sit ophold her indtil 1839 blev han kommunist. Sin nye sociale og politiske trosbekjendelse fremstillede han i romanen «Reise i Ikarien» (1840), i hvilken han skildrer et opdigtet samfund, hvor alle er lykkelige, fordi den private eiendomsret er ophævet, og staten har overtaget ledelsen af alt arbeide og af indbyggernes livsførelse. Sine forholdsvis moderate teorier forsøgte C. 1848 praktisk at gjennemføre i en «ikarisk» koloni i Texas. Dette første forsøg mislykkedes, men et nyt, grundlagt 1850 i Illinois under C.s personlige ledelse, lykkedes det efter mange indre rivninger at redde fra undergang, og det bestaar endnu. [Litt.: Nordhoff, «Communistic societies of the United States», 1875.]

Cabi'ldo (sp.), kapitelhus; i Sydamerika raadssal, raadsforsamling, senat.

Cabinet noir *[kabine' nwār]* («det sorte kammer»), et hemmeligt værelse, hvor politiske breve aabnes og undersøges. Indført af Richelieu i Frankrige, meget benyttet under enevældet samt til nutiden især i Rusland.

Ca'bo (sp.), forbjerg, kap.

Cabochiens *[kabåšǽ']*, Les, navn paa et demokratisk parti i Frankrige, der 1411—13 havde stor magt i Paris. En slagtersvend, Caboche, var dets fører.

Caboclo kaldes i Brasilien de civiliserte efterkommere af indianerne eller af blandet indiansk og hvid race.

Ca'bo Frīo, forbjerg paa Brasiliens kyst, stikker ud i Atlanterhavet 120 km. ø. f. Rio de Janeiro. Stort fyrtaarn.

Caboto (Cabot), berømte sjøfarere og opdagelsesreisende. 1. Giovanni, i England kaldt John, C. (ca. 1428—98), f. i Genua, kom til England 1491, hvor han af kong Henrik VII fik et skib til at udforske og tage i besiddelse alle ukjendte lande, han maatte opdage. I juni 1497 opdagede han kysten af New-Foundland eller Labrador, hvilken kyst han fulgte i flere hundrede km. I 1498 seilte han ud fra Bristol paa en ny reise med 5 skibe, men vendte aldrig tilbage og intet kjendes om ekspeditionen. — 2. Sebastiano C. (ca. 1474—1557), forann.s søn. Nogle mener, at han i 1517 opdagede Hudsonstrædet og Hudsonbugten; men dette er usikkert. Han gik saa i spansk tjeneste og blev 1526 sendt afsted for at opdage Ofir og det østlige Cathay (Kina). Han seilede langs kysten af Sydamerika, udforskede elven Paraguay, men vendte saa tilbage til Spanien. Senere gik han igjen i engelsk tjeneste og aabnede for dette land handelen med Rusland.

Cabra, by i Spanien, Andalusien, 55 km. s.ø. f. Cordoba, 13 127 indb. (1900), med vakker slotsruin. I omegnen vinavl.

Cabrāl (el. Cabrera), Pedro Alvarez (omtr. 1460—1526), var admiral for en flaade, som efter Vasco da Gamas hjemkomst blev sendt til Indien. For at undgaa vindstille valgte han en mere vestlig kurs og blev tilslut drevet over til det da ukjendte Brasilien, som han tog i besiddelse for Portugal. Han seilede derpaa til Indien, hvorved halvdelen af hans flaade gik tilgrunde. Han vendte tilbage til Lissabon 1502 med rigt bytte.

Cabrēra, Don Ramon, greve af Morella (1807—77), sp. karlistgeneral og en af karlisternes dygtigste og tapreste guerillahøvdinger, men tillige hevngjerrig og grusom. C. tilføiede christinerne flere nederlag og trængte frem lige til Madrid (1837); men medanførernes og hofkamarillaens uenighed hindrede ham meget. Han blev slaaet af Espartero i Katalonien og trak sig ind i Frankrige (1840). Forsøgte 1848 oprør paany for greven af Montemolin, blev slaaet ved Pasteral og levede siden i London.

Cabrēra, ø i Middelhavet blandt de Baleariske øer, s. f. Mallorca, 16 km.², men med faa indb. God havn.

Caburet, farvede af blandet blod.

Caçadōres (port.), jægere tilfods, sp. *cazadores* (af sp. *caza*, fr. *chasse*, jagt), skarpskytter, gammel national vaabenart, først i nyere tid indført i Spanien.

(lyn)nedslag; omslag; indlæg, bilag; islæt: læg, fold.

einschlagen Ⓣ slaa i, ind paa, istykker; slaa til (om enighed); indpakke; slaa ned; slaa til, lykkes; høre ind under.

einschlägig Ⓣ vedkommende: didrørende.

einschleichen Ⓣ: **sich e.** liste sig ind, indsnige sig.

einschliessen Ⓣ indeslutte, -sperre, -lukke; vedlægge: (med)indbefatte. **einschliesslich** inklusive = **mit Einschluss.**

einschlüpfen Ⓣ smutte ind.

einschneidend Ⓣ indgaaende, indgribende: skarp.

Einschnitt Ⓣ m, indsnit, skaar.

einschränken Ⓣ indskrænke.

einschrecken Ⓣ sætte skræk i.

Einschreibebrief Ⓣ m, rekommanderet brev. **einschreiben** indskrive. -føre; rekommandere.

einschüchtern Ⓣ skræmme.

einschulen Ⓣ afrette, dressere.

einschütten Ⓣ øse, helde i; styrte i sæk.

einschwärzen Ⓣ sværte; indsmugle.

einschwatzen Ⓣ indbilde.

einschwemmen Ⓣ skylle ind.

einschwenken Ⓣ svinge, dreie ind.

einsegnen Ⓣ velsigne; (ind)vie, ordinere; konfirmere

einsehen Ⓣ se i(nd); tage i øiesyn, efterse: indse.

einseifen Ⓣ indsæbe; tage ved næsen.

einseitig Ⓣ ensidet; ensidig.

Cacātum non est pi'ctum, lat. ordsprog: smøreri er ikke maleri. Den, som ikke er virkelig maler, bare besudler lærredet eller væggen.

Ca'ccamo, by i Italien, Sicilien, omtr. 30 km. s.ø. f. Palermo, 12 234 indb. (1901). Vinavl, agat-, jaspis- og berylbrud.

Caccia *[katša]* (ital.), jagt, jagtmusik *(musica di caccia)*.

Caccianīga *[katš-]*, Antonio (1823—), ital. digter og romanforfatter. Efter revolutionen i 1848 forlod han Milano og bosatte sig i Paris, vendte senere tilbage til Italien, deltog i det politiske liv, men trak sig tilsidst tilbage til sin villa i fødebyen Treviso. Af hans romaner er «El proscritto» den bedst kjendte.

Caccini *[katšīni]*, Giulio (ant. 1550—1615), ital. musiker, tilhørte en kreds af florentinske skjønaander og kunstnere, som med Bardi, Peri, Galilei m. fl. i spidsen arbeidede paa den antike musiks gjenfødelse ved at bygge paa enkeltstemmen istedetfor den eneherskende flerstemmige, kontrapunktistisk formede sang. Heraf udviklede sig recitativet, arien og hele operaformen. C.s betydeligste verk er «Nuove musicha», en samling af monodier, madrigaler, kor og en sanglære som indledning.

Cáceres *[káseres]*, Andres Avelino (1831—), præsident i Peru, deltog i krigen mod Spanien 1866 og udmerkede sig i krigen mod Chile (1879—82). Den af Chile støttede præsident Iglesias styrtede han 1885 og blev præsident (1886—90). Under ham bevaredes den indre ro, han blev gjenvalgt 1894, men styrtedes af Pierola 1895 og forlod landet.

Cáceres *[káseres]*. 1. Prov. i Spanien, den nordlige del af Estremadura, omkr. Tajo, ved grænsen af Portugal, 19 863 km.^{2} med 362 164 indb. (1900), d. e. 18 pr. km.^{2} Der avles korn, frugt, vin og olje. og der holdes mange husdyr. Maaske den mest gammeldagse og mindst fremskredne af alle spanske provinser. — 2. Hovedstad i prov., s. f. Tajo, 16 933 indb. (1900). Meget gammeldags, bratte og trange gader, vakker gotisk domkirke og gamle befæstninger. Endel industri, garverier og tøifabrik. — C. er grundet af romerne 74 f. Kr. og kaldtes da Castra Cæcilia.

Cachaça *[kaša'sa]*, brasiliansk brændevin, lavet af sukkerrør.

Cachar (C. plains) *[katšáə plēnz]*, distrikt i Assam, det nordøstlige Forindien, 6 400 km.^{2} med omtr. 456 000 indb. (1901). C. er i de senere aar blevet midtpunktet for dyrkningen af te i Indien. I 1897 var der 191 teplantager, som beskjæftigede omtr. 126 000 personer.

Cacheo, fæstning og havneby i Afrika, portugisisk Senegambia, ved elven C., 15 km. fra havet. Havnen er god, men tilgjængelig kun for mindre skibe. 15 000 indb.

Cachetēro *[katšetēro]*, se Tyrefegtning.

Cachi *[kátši]*, Nevādos de, fjeldkjede i Argentina, prov. Salta, paa omkr. 25° s. br. Den høieste top er ca. 6 000 m. og dækket med sne. C. tilhører Andernes system.

Cachoeira *[kašoéjra]*, by i Brasilien, staten Bahia, ved den seilbare elv Paraguassu, 80 km. n.v. f. byen Bahia. Folkemængden ubestemt, angives fra 15 000 til 90 000 indb. Har store cigar- og tobaksfabriker (tyske eiere), udfører desuden ogsaa bomuld og frugt. — C. er ogsaa navnet paa en by i den brasilianske stat Rio Grande do Sul.

Cachou *[kašu']*, forsølvede piller, som anvendes mod ildelugtende aande. Indholdet er forskjellige aromatiske stoffe, f. eks. violrod, moskus, vanilje, flygtige oljer, mastiks o. s. v.

Cachou de Laval *[kašu' də lava'l]*, se Sulfinfarvestoffe.

Cachucha *[katšu'tša]*, sp. dans for et enkelt par, i almindelighed med kastagnetter, især gjort berømt af danserinder som Fanny Elsler og Pepita d'Oliva.

Cācus i de romerske sagn en røver, som Herkules (se Herakles) dræbte. Da Herakles havde fanget Geryones' okser og drev dem gjennem Italien, stjal C. nogle af dem og gjemte dem i en hule ved foden af Aventinerbjerget. Herakles dræbte til straf C. og hyldedes af de omkringboende; til minde om begivenden indviede Herakles et alter (ara maxima mellem Palatiner- og Aventinerbjerget).

Cadaha'lso, José de (1741—82), sp. officer og forfatter. Han blev opdraget i Paris og tilbragte sin ungdom paa reiser. I 1762 traadte han i spansk krigstjeneste, steg til obersts rang og faldt under beleiringen af Gibraltar. Har skrevet tragedier i fransk-klassisk stil, satirer i efterligning af Montesquieus «Lettres persanes», noveller og digte.

Cadamo'sto (el. Cada Mosto), Alvise (1432—1511), berømt ital. afrikareisende. Fór med venetianske handelsskibe paa Middelhavet og Atlanterhavet og blev paa en reise til Flandern af modvind opholdt i Portugal, hvor han af den port. prins Henrik Navigator lod sig overtale til at gaa i dennes tjeneste paa opdagelsesreiser langs Afrikas vestkyst. Foretog 1455 en reise til de Kanariske øer, Kap Blanco og Arguin-øen, til Senegal, det Grønne forbjerg (Cabo verde) og Gambias munding. 1456 drog han sammen med Uso ud paa en ny ekspedition, opdagede de Kapverdiske øer og undersøgte Gambias løb paa en strækning af over 400 km. Efter Henrik Navigators død 1460 vendte C. tilbage til Venedig. C.s reiseberetning (1507 og 1519) udmerker sig ved klarhed og nøiagtighed og ved sine malende skildringer, f. eks. af Cabo verde's skjønhed, den første skildring af et tropelandskab.

Cade *[kəd]*, Jack el. John (d. 1450), leder af en opstand i Kent mod den uduelige Henrik VI. C. udgav sig for John Mortimer, en fætter af hertug Richard af York, slog de kgl. tropper ved Sevenoaks og trængte ind i London, men blev faa dage efter fordrevet af borgerne og dræbt paa flugten (juli 1450).

Cadena'bbia, vakkert beliggende kursted ved den vestlige bred af Comosjøen, Italien. I nærheden hertugen af Sachsen-Meiningens Villa Carlotta, med flere bekjendte kunstverker, deriblandt Thorvaldsens «Alexandertoget».

Cadence *[kadáŋs]* (fr.), eg. fald, enhver afslutning paa en harmonigang, en periode eller et tonestykke. Bruges dog nu mest om bravurmæssige tilsætninger og indflettede forsiringer i et tonestykke. C. er her særlig af betydning som led i pianokoncerter med orkester.

Cader Idris, fjeldkjede ved vestkysten af Wales, England, med en top 893 m. h. Meget kjendt udsigtspunkt.

Cádiz (fr. Cadix), by i Spanien, ved Atlanterhavet, ca. 75 km. n.v. f. Gibraltarstrædet, 69 382 indb. (1900). C. ligger paa den nordligste spids af en halvø, som skyder ud mod n.v. fra øen Leon, udenfor Cadizbugten. Den er sterkt

---

Einsenkung (t) f, indsænkning.
einsetzen (t) sætte ind, i pant, indsætte, -stifte; falde ind, begynde.
Einsicht (t) f, indsigt; gjennemsyn. **E. von etw. nehmen** tage i øiesyn.
einsichtig, einsichtsvoll (t) indsigtsfuld, forstandig.
einsickern (t) sive ind.
Einsiedelei (t) f, eremitbolig.
einsiedeln leve som **Einsiedler** m, eneboer.
einsilbig (t) enstavelses-; ordknap.
einsingen (t) synge i søvn.
einsinken (t) synke sammen, ned.
einspannen (t) spænde fast; spænde for.
Einspänner (t) m. enspænder.
einspielen (t) indøve (i spil).
Einsprache (t) f, indsigelse.
einsprechen (t) indgive, indgyde.
einsprengen (t) (i)sprænge; stænke; galoppere ind.
Einspruch (t) m, indsigelse; protest.
einst (t) engang.
einstallen (t) sætte i stald el. fjøs.
einstampfen (t) indstampe; stampe istykker.
einstäuben (t) tilstøve.
einstecken (t) putte (i lommen, i hullet).
einstehen (t) indestaa, gaa i borgen for; træde isteden for.
einstellen (t) stille, sætte ind;

befæstet, men fæstningen er nu forældet. Den er regelmæssig bygget og har rene huse; klimaet er hedt og usundt. Der er faa merkelige bygninger, etpar store kirker kan nævnes. Videre er der et arkæologisk museum, kunst- og videnskabsakademi, kunst- og handelsskole, presteseminar etc. Folkemængden er stillestaaende, da handelen aftager, og det er vanskeligt at faa industri istand paa den sterkt begrænsede grund. Skjønt byen er en af Spaniens vigtigste sjøhavne, aftager dog skibsfarten, da havnen tilsandes. Vigtigste udførselsartikel er vin (sherry), dernæst salt, oliven og olivenolje, sølverts. Fra Norge indføres fisk og trælast. Den norske skibsfart paa C. er noksaa livlig, i 1904 ankom der saaledes 65 norske skibe, drægtig 36 956 tons. I C. er der norsk konsulat. — C. er en af Europas ældste byer. Den blev grundet af føniikerne ca. 1 100 f. Kr. og kaldtes da Gadir, kom senere i kartagernes, derefter i romernes besiddelse (206 f. Kr.), kaldtes da Gades. 711 blev den erobret af araberne, men blev tilbageerobret i 1262. I det 16 aarh. var C. udgangspunktet for Spaniens handel med sine kolonier. Under krigen

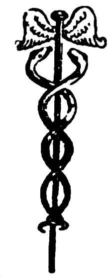
Cadiz: Plaza de Isabel II.

med Frankrige 1808—12 var C. sæde for regjeringen og cortes, og i 1868 begyndte her revolutionen mod Isabella II. — C. er hovedstad i provinsen af samme navn, den sydligste i Spanien, ved Gibraltarstrædet, fladeindhold 7 342 km.^{2} og folkemængde 452 659 (1900); deri er ogsaa indbefattet det ret overfor i Afrika liggende distrikt Ceuta.

Cadmĭa, forældet navn paa de naturlig forekommende kiselsure og kulsure zinkmalme saavel som for zinkoksyd. Navnene galmeie og calamin antages at være forvanskninger af c.

Cadoudal *[kadudál]*, Georges (1771—1804), fr. partigjænger, anførte fra 1793 chouanerne i Bretagne i kampene mod den franske republiks tropper. Indgik 1803 en sammensvergelse med Pichegru (s. d.) om at dræbe førstekonsulen Napoleon Bonaparte. Blev fanget i mars 1804 og dødsdømt. Henrettet 25 juni 1804.

Cadu'ca betegner i romerretten arvelodder, der i testament var tillagt en, som efter loven var ude af stand til at arve *(incapax)*, eller en person, som vel kunde arve *(capax)*, men som afslog arven eller af visse grunde ikke kom til at tiltræde samme (arven er *in causa caduci*). Som ude af stand til at arve *(incapaces)* blev efter lex Julia og lex Papia under visse vilkaar betragtet ugifte og barnløse, og bestemmelserne om c. nyttedes derfor til at modarbeide tidens ulyst til at gifte sig og faa børn. C. tilfaldt andre personer eller statskassen. Af Konstantin og hans efterfølgere ophævedes denne straf for ugifte og barnløse.

Caduceus.

Cadūceus (lat.), heroldstav, en stav, smykket med to slanger, der vender hovedet mod hinanden; særlig Hermes' stav, hvormed han dysser i søvn og forvandler; i senere tid ogsaa symbol paa kjøbmandsstanden.

Cae... Artikler, der ikke findes herunder, maa søges under Cæ...

Caen *[kā]*, by i Frankrige, Normandie, hovedstad i depart. Calvados, ved elven Orne, 45 km. s.v. f. Havre og 12 km. fra havet, 44 794 indb. (1901). C. har en god havn, tilgjængelig for noksaa store skibe. Den er regelmæssig bygget og har flere gamle interessante bygninger, deriblandt to kirker, Trinité (fra 11 aarh.) og St. Etienne, hvor Vilhelm Erobreren (byens grundlægger) ligger begravet sammen med sin hustru. I byen er der et universitet, stiftet 1436 af den engelske konge Henrik VII; det har jur., mat.-naturv. og humanistisk fakultet samt med.-farmaceutisk skole med ca. 800 studerende. Ved universitetet er der stadig kurser for udlændinger, som vil studere fransk sprog og historie. Videre er der i C. bibliotek, botanisk have, naturhistorisk museum, billedgalleri etc. Noksaa betydelig industri; der fabrikeres kniplinger, uld- og bomuldsvarer, maskiner og skibe. Handelen er ogsaa ganske stor. Til England udføres frugt, smør og eg. Norsk vicekonsulat (under legationen i Paris).

Caen-sten *[kā-]*, en til juraformationen hørende gulagtig, oolitisk kalksten fra Caen i Normandie. Er anvendt til baldakiner og figurer i Kölnerdomen, Westminster abbey, den engelske parlamentsbygning samt en mængde kirker i Normandie.

Caerleon *[kalīən]*, by i England, Monmouthshire, n. f. Newport paa nordsiden af Bristolkanalen, 5 781 indb. (1901). Under romerne kaldt Isca Silurum. Talrige romerske ruiner er fundet, deriblandt et stort amfiteater, kaldt «kong Arthurs runde bord».

Caermarthen, se Carmarthen.

Caernarvon, se Carnarvon.

Caerphilly *[kæəfili]*, by i England (Wales), Glamorganshire, 10 km. n. f. Cardiff, 15 835 indb. (1901). Store kulgruber; jernverk og uldvarefabriker.

Caĕtāni, Onorato, hertug af Sermoneta (1842—), ital. politiker, søn af Dante-forskeren Michelangelo C. (1804—82), 1871 medlem af deputeretkammeret, mars—juli 1906 udenrigsminister i ministeriet Rudini-Ricotti, 1900 senator. C., der 1890—92 var borgermester i Rom, har ogsaa gjort sig fortjent af kunst og videnskab.

Cafāro (d. 1163), genuesisk statsmand og historiker, har skrevet et særdeles værdifuldt verk om sin fødebys historie 1100—63; paa det genuesiske raads foranstaltning fortsattes dette arbeide indtil 1294 (trykt bl. a. i «Monumenta Germaniae historica», 18 bd.).

Café (fr.), kaffe, kaffehus. C. au lait, sterk kaffe med varm melk i; c. noir (ital. *nero*), sort kaffe uden

---

ansætte, antage, indkalde; indstille, stille i bero. **sich e.** indfinde sig, møde.
einstemmen (t) støtte imod.
einstig (t) fordums; tilkommende.
einstimmen (t) stemme i med.
einstippen (t) dyppe i.
einstöckig (t) enetages.
einstücke(l)n (t) sætte (lap) i.
Einsturz (t) m, indstyrtning, nedstyrtning, jordfald. **einstürzen** styrte ind, sammen; nedstyrte.
einstweilen (t) imidlertid, foreløbig.
Eintagsfliege (t) f, døgnflue.
eintauchen (t) dukke ind, ned; dyppe.
eintauschen (t) tilbytte sig.
einteeren (t) tjære.
einteilen (t) inddele.
einthun (t) komme (lægge) i; indesperre.
eintiefen (t) indskjære, udringe.
eintönig (t) enstonig, -formig.
Eintracht (t) f, en-, samdrægtighed. **einträchtig** en-, samdrægtig.
Eintrag (t) m, indførelse; indskud; skade, afbræk.
eintragen (t) bære ind, føre i hus; ind-, bogføre; indbringe. **einträglich** indbringende, fordelagtig.
eintränken (t) væde, lægge i blød; (einem etw.) lade bøde for.
eintreffen (t) indtræffe; ankomme; gaa i opfyldelse; stemme.
eintreiben (t) drive ind, inddrive. **Eintreiber** m, inkassator.

melk el. fløde; c. chantant el. c. consert, kafé, hvor der musiceres og synges; c. restaurant, kafé med gjestgiveri.

Caffagi(u)olo *[-džå'lå]*, en art majolika fra C. i Toscana. Fabriken eksisterede i slutningen af 13 og hele det 14 aarh. Farverne er som regel orange paa blaa grund. Fadenes rand er smykket med renaissance-ornamenter, midten har et kvindehoved, en scene fra dagliglivet eller blot ornamenter. Vurderes høit af samlere paa grund af sin sjeldenhed.

Caffare'lli (eg. Majorano), Gaetano (1703—83), en af musikhistoriens mest berømte kastratsangere, med mægtig stemme og fuldendt sangkunst, tog navn efter sin lærer Cafaro og kjøbte sig for sin uhyre formue tilsidst et helt hertugdømme.

Caffare'lli (du Falga). 1. Louis Marie Joseph Maximilian C. (1756—99), fr. officer (af ital. afstamning), under revolutionen frisindet monarkist, en tid lang fængslet, men undgik dog skafottet. Deltog i krigen 1795. Ved Kreuznach mistede han venstre ben. Deltog i og faldt under ekspeditionen til Ægypten («General træben»). — 2. François Marie Auguste C. (1766—1849). foreg.s broder, ligeledes fr. officer, der under Napoleon havde vigtige militære og administrative stillinger i Frankrige, Italien og Spanien.

Caffiso, maal for olje og melk paa Malta = 20.4 l.

Cafi'sso, ældre kornmaal paa Cypern = 17.6 l.

Cafiz (ital. *cafiso*), kornmaal i Tunis = 496 l. Andre opgiver fra 590 til 600 l.

Cagayan, prov. paa øen Luzon, Filippinerne, ca. 13 500 km.² med omtr. 128 000 indb. (1903). C. er ogsaa navnet paa en stor elv, som flyder gjennem provinsen og paa en by paa øen Mindanao i samme øgruppe.

Cagliari *[kåljari]*, by i Italien, paa sydkysten af Sardinien, øens største og vigtigste by, 53 727 indb. (1901). Byen blev grundet af fønikiske kolonister i det 6 aarh. f. Kr. og kom senere i kartagernes hænder, hvorefter den blev erobret af romerne. Fra disses tid er der ruiner af et amfiteater. Fra senere tider kan merkes et citadel, en domkirke og et universitet, stiftet 1596. Byen har en god naturlig havn, som nylig er forbedret ved bygning af to moloer. Industrien er ikke stor. Der er bomuld-, uldvare- og sæbefabriker, og af havet vindes salt. I omegnen avles store mængder vin. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Genua. — C. er ogsaa navnet paa en provins paa Sardinien, som omfatter øens sydlige halvdel og har 483 548 indb. (1901).

Cagliostro *[kaljå'strå]*, Alessandro (1743—95), ital. eventyrer (eg. navn Giuseppe Balsamo), f. i Palermo i fattige kaar, var 15 aar gl. allerede saa berygtet, at han maatte flygte. Streifede 1768—70 om i Tyrkiet, Ægypten, Asien og kom endelig til Malta, hvor han forestillede sig for stormesteren som grev C. Med glimrende anbefalinger fra stormesteren drog han saa til Italien, hvor han giftede sig med den skjønne Lorenza Feliciana, en gjørtlerdatter fra Rom. 1771 drog de begge, han som preus. officer, paa eventyr, til Tyskland, London, Paris, Sicilien, Spanien, og tjente mange penge, hun ved at sælge sin skjønhed, han ved eliksir- og guldmageri, mystik, aandemaning o. l. I London søgte han at grunde et nyt frimurersamfund. En mængde fornemme damer Europa rundt troede paa ham. I Paris kom han 1785 i forbindelse med kardinal Rohan og spillede en hovedrolle ved «halsbaandshistorien». Efterhaanden blev den offentlige mening ham dog for ugunstig. 1791 blev C. paa pavens bud arresteret i Rom. Døde i fængslet. (Sml. Schillers «Geisterseher» og Goethes «Der Grosskophta».) [Sierke: «Schwärmer und Schwindler zu Ende des 18 Jahrh.» (1874).]

Cagni *[kañi]*, Umberto (1864—), ital. kommandør (i marinen), deltog i hertugen af Abruzzernes polarekspedition 1899—1900 og naaede 86° 34' n. br. Deltog ligeledes i hertugens ekspedition til Ruvensori 1906.

Cagniard Latour *[kañár-latūr]*, Charles, baron (1777—1859), fr. fysiker, opfandt den første akustiske sirene (s. d.). Ved sine klassiske forsøg (1822) over mættede dampes tryk opdagede han, at vædsker over en vis temperatur ikke kan bestaa i flydende form, men kun som dampe. Dette forhold blev nærmere belyst af Andrews 1869 (kritisk temperatur).

Cagots *[kagå']*, en foragtet kaste eller folkestamme i de vestlige Pyrenæer, af ukjendt oprindelse; maaske efterkommere af spanske flygtninger af iberisk, vestgotisk eller arabisk herkomst, men etymologien cagots af lat. *canis gotikus*, d. v. s. gotiske hunde, er mere end tvilsom. Ligesom jøderne og de spedalske maatte c. i middelalderen bo i egne strøg udenfor byerne, var andetsteds omtrent fredløse og fik først borgerrettigheder i Frankrige ved revolutionen. De betragtes endnu med uvilje, og navnet er et skjeldsord.

Cahors *[kaå'r]*, by i Frankrige, hovedstad i depart. Lot, 100 km. n. f. Toulouse, 14 018 indb. (1901). I omegnen stor vinavl. C. er biskopsæde, har flere gamle bygninger, deriblandt en domkirke i romansk-byzantinsk stil (fra det 11 aarh.), videre et slot bygget af pave Johan XXII, som blev født i C. Her er ogsaa Gambetta født. I det 13 og 14 aarh. kaldtes de udenlandske aagerkarle og pengevekslere i Vest-Europa for caorsini (d. e. folk fra C.), da C. var hovedsædet for de sydfranske pengevekslere.

Cahours *[kaūr]*, Auguste André Thomas (1813—91), fr. myntguardein og professor i kemi ved École polytechnique i Paris. Betydelig organisk kemiker, der har udført en række vigtige undersøgelser. Anvendelsen af fosforpentaklorid ved fremstillingen af organiske klorforbindelser skyldes saaledes C.

Caicos-øerne (Keysøerne), den østligste gruppe af Bahamaøerne, Vestindien, tilhører England; 550 km.² med ca. 2 000 indb. Bestaar sammen med de tilstødende Turksøer af mere end 30 øer, hvoraf bare 8 er beboet. Svampe og salt produceres.

Cailletet *[kaitæ]*, Louis Paul (1832—), fr. fysiker, metallurg og jernverkseier, berømt ved, at det lykkedes ham i 1877 næsten samtidig med Pictet ved hjælp af lav temperatur og høit tryk at fortætte de permanente gasarter til vædsker. Medlem af det franske institut fra 1884.

Cailliaud *[kaijå]*, Frédéric (1787—1869), fr. opdagelsesreisende, gjorde i de første aartier af 19 aarh. betydningsfulde forskningsreiser i Ægypten, fulgte Nilen til de sidste katarakter, gjenfandt faraonernes smaragdminer ved Zubara og gjennemstreifede den Libyske ørken.

---

eintreten (t) træde ind; indtræde; træde i skranken for; (in einen Dienst) tiltræde; træde ned, sparke ind.
eintrichtern (t) fylde i (med tragt).
Eintritt (t) m, indtrædelse, entré: tiltrædelse; begyndelse. **Eintrittsgeld** n, entré.
eintunken (t) dyppe i.
einverleiben (t) indlemme, inkorporere.
Einvernehmen (t) n, (god) forstaaelse = **Einverständnis** n.
einverständigen (t): **sich e.** komme til forstaaelse.
einverstehen (t) underforstaa. **sich e.** være enige = **einverstanden sein.**
einwachsen (t) gro ind, fast.
Einwand (t) m, indvending.
einwärts (t) indad; indtilbens.
einwässern (t) lægge i blød, udvande = **einweichen.**
einweben (t) indvæve, indflette.
einweihen (t) indvie.
einweisen (t) indsætte (i embede).
einwenden (t) indvende.
einwerfen (t) kaste (slaa) ind; indvende.
einwickeln (t) indvikle, -svøbe.
einwiegen (t) vugge i søvn.
einwilligen (t) indvilge.
einwindeln (t) svøbe.
einwinden (t) indvikle.
einwintern (t) indefryse; blive vinter.

Caillié (el. Caillé) *[kaijé]*, René (1799—1839), fr. afrikareisende, besøgte som ganske ung gjentagne gange Senegal. Da det geogr. selskab i Paris opsatte en belønning paa 10 000 frcs. for den, som kunde naa Timbuktu ved Niger, besluttede C. at vinde denne. Han lærte sig arabisk, anlagde maurisk klædedragt og udgav sig for en ægypter, som franskmændene skulde have røvet som barn under toget til Ægypten (1798—1801). Drog saa vaaren 1827 tilfods fra Sierra Leone til Niger og naaede ogsaa 20 april 1828 Timbuktu, som forresten allerede 1826 var naaet af den brit. major Laing, der imidlertid blev myrdet straks efter. Efter et kort ophold i Timbuktu lykkedes det C. under en yderst besværlig og farefuld marsch tvers gjennem det vestlige Sahara med en karavane til Marokko at naa Tanger 7 aug. s. a. C. havde vist, at der kunde naaes lige saa store geogr. resultater ved en enkelt energisk forskers personlige anstrengelser som ved en vidtløftig, med store omkostninger udrustet ekspedition. Naar C. netop i vor tid sættes saa høit af sine landsmænd, sker dette ogsaa af den grund, at C. viste Frankrige veien for dets koloniale magtudfoldelse i Nordvest-Afrika, der saa at sige kan dateres fra C.s besøg i Timbuktu, som erobredes 66 aar senere.

Cain, Auguste Nicolas (1822—94), fr. dyrebilledhugger. Elev af Rude og Guionnet. Han har med stor naturtroskab fremstillet fugle og rovdyr, baade fredelige og i kamp. I Luxembourg-haven i Paris en løve (1874), i Tuilerierne en tigerfamilie (1867) og rhinoceros anfaldt af tigre (1884), paa Champs Élysées et hundekobbel i marmor og paa Monthalonpladsen «Kamp mellem en orm og en grib om en død bjørn», gave fra kunstneren til byen Paris.

Caine *[kēn]*, Thomas Henry Hall (1853—), eng. romanforfatter. Hans familie er fra øen Man, og han har i sin bog «The little Manx nation» behandlet emner fra øen. Han sluttede et fortroligt venskab med den prærafaelitiske retnings leder i engelsk litteratur, D. G. Rossetti, og med romanforfatteren W. Collins. Foruden fra sit eget land hentede han ogsaa stof til sine romaner fra reiser i Irland og Marokko. Af hans verker kan nævnes «The shadow of a crime», «The deemster», «The Christian», den mest populære af dem alle, og dramaet «Mahomet».

(Fot. af C.W. Cowen.)
Hall Caine.

Ça ira (det skal gaa), med omkvæd «Ah! ça ira, ça ira! Les aristocrats à la lanterne!», berygtet fr. revolutionssang fra 1789, tekst af gadesangeren Ladré, melodi af trommeslageren Bécourt.

Cairn *[kæən]*, keltisk fornlevning paa de Britiske øer fra sten- og broncealderen, en stenrøs opkastet over en grav eller som et historisk minde eller i religiøst øiemed. Til den afdødes ære lagdes stadig nye stene paa hans c., en skik, som kan spores helt til vor tid.

Cairnes *[kæənz]*, John Elliot (1823—75), eng. nationaløkonom, udgav 1857 en række forelæsninger over «The character and logical method of political economy» (2 udg. 1875), 1862 den fortræffelige udredning af slaveriet som økonomisk organisationsform, «The slave power», som fik betydning for de amerikanske nordstaters politik i de følgende kampaar. 1874 udkom hans hovedverk, «Some leading principles of political economy», en undersøgelse af grundprinciperne i værdilæren, i forholdet mellem kapital og arbeide og i den internationale handel. C. var 1866 blevet professor i London, men maatte med nedbrudt helbred trække sig tilbage fra sit embede 1872. Han er den sidste betydelige repræsentant for den ældre liberale engelske skole i nationaløkonomien, hvis teorier han uddybede, samtidig som han hævdede deres teoretiske og abstrakte karakter.

Cairngorm *[kæəngåəm]*, fjeldgruppe i Skotland, tilhører Grampiansfjeldene. Den høieste top er 1 309 m.

Cairns *[kæənz]*, Hugh M'Calmont, jarl af (1819—85), eng. politiker, 1852 medlem af parlamentet for Belfast, konservativ, klar og logisk taler, 1858 solicitor general, tog fremragende del i debatterne om Indien, modsatte sig stemmerettens udvidelse, blev 1866 attorney general og 1867 peer. Disraeli gjorde C. til lordkansler i sit ministerium. Ved ministeriets fald blev han «leader» i overhuset, paany lordkansler 1874, 1878 jarl af C.

Cairns *[kæənz]*, havneby i Australien, Queensland, prov. Nares. Ca. 3 600 indb.

Cairo *[kærō]*. 1. By i Forenede stater, Illinois. ved sammenløbet af Ohio og Mississippi, 12 566 indb. (1900). Stor bro over Ohio (over 5 km. lang). Ofte udsat for oversvømmelser, megen bomuldshandel. — 2. By i Ægypten, se Kairo.

Cairoli *[kai'roli]*, Benedetto (1826—89), ital. statsmand. Deltog i Garibaldis tog 1848, 1859, 1860 og 1867. Fra 1860 uafbrudt medlem af deputeretkammeret, til hvis venstre fløi han hørte, 1878 blev han dets formand og s. a. ministerchef og udenrigsminister. Nov. 1878 saaredes han ved et attentat mod kongen, som han søgte at dække. Kort efter gik han af. Fra juli 1879 til mai 1881 var han atter ved roret; men de vanskeligheder, som den franske besættelse af Tunis voldte, tvang ham til at gaa. Fra nu af i opposition, men høit agtet af alle. Mindesmerke i Verona 1890.

Caithness *[kēþnəs]*, det nordøstligste grevskab i Skotland, 1 844 km.² med 33 870 indb. (1901). Kysten er nøgen og brat, det indre ofte sumpigt. Hovednæringsvei er fiskeri; mange stenbrud. Der er talrige minder her om nordmændenes kampe og herredømme.

Calvāno, by i Italien, prov. Neapel, 10 km. n. f. denne by, 12 261 indb. (1901). Kalkbrænderier, glasfabriker, kongeligt slot.

Caix, Napoleone (1845—82), ital. romanist. Af hans arbeider, der for største delen er rent sproglige, kan nævnes «Storia della lingua italiana» (1872) og «Origini della lingua poetica italiana» (1880).

Cajama'rca *[kaka-]*, by i det nordlige Peru, 2 814 m. o. h., ca. 12 000 indb. Ruiner af det slot, i hvilket den sidste Inka, Atahualpa, blev taget tilfange 1532 af

---

einwirken ⓣ virke, væve ind; indvirke.
einwohnen ⓣ: **sich e.** blive husvant. **einwohnend** iboende.
Einwohner ⓣ m, indbygger.
einwühlen ⓣ nedgrave. **sich e.** rode sig ind i.
Einwurf ⓣ m. indvending, modgrund; (aabning i) brevkasse.
einwurzeln ⓣ fæste rod. **eingewurzelt** indgroet.
Einzahl ⓣ f. ental.
einzahlen ⓣ indbetale.
einzählen ⓣ medregne.
Einzahlung ⓣ f, indbetaling.
einzäunen ⓣ indgjærde. **Einzäunung** f, indhegning.
einzeichnen ⓣ indtegne, indskrive.
Einzeldruck ⓣ m, særtryk **Einzelfall** m, enkeltstaaende tilfælde. **Einzelhaft** f, ensomt fængsel. **Einzelkampf** m, enekamp.
einzeln ⓣ enkelt; separat; en for en.
einzelstehend ⓣ isoleret. **Einzelverkauf** m. detaljsalg.
einziehen ⓣ trække ind, inddrage, indhente; beslaglægge, konfiskere. **gefänglich e.** fængsle. **sich e.** indskrænke sig.
einzifferig ⓣ ensifret.
einzig ⓣ eneste; enestaaende.
einzingeln ⓣ omringe.
einzuckern ⓣ indsukre, kandisere
Einzug ⓣ indtog, indflytning.

Pizarro, og dræbt 1533. I nærheden varme kilder. — C. er ogsaa navn paa et peruansk depart., 32 482 km.² med 442 412 indb. (1896). Det ligger om det øvre løb af Amasonelven (Maranon).

Cajān, Johan Fredrik (1815—87), finsk historiker. Deltog i Elias Lönnrots berømte vandring i Finland og offentliggjorde derefter (1838—40) den første Finlandshistorie paa finsk (forbedret udg. 1846).

Cajane'llo, Anne Charlotte, hertuginde af, se Leffler, Anne Charlotte.

Cajānus, se Ertebønne.

Cajaue, brasiliansk navn paa en oljepalme *(elæis melanococca),* hvis frugt spises.

Cajeputolje, flygtig, æterisk olje, som faaes af et par til myrtefamilien hørende planter, *melaleuca minor* og *leucadendron.* Bruges i medicinen mod tandpine etc.

Cajetānus, Thomas de Vio (1469—1534), kardinal, biskop i Gaëta, blev 1518 sendt til Tyskland for at modarbeide reformationen. Hans forhandling med Luther paa rigsdagen i Augsburg (12—14 okt. 1518) førte ikke til noget resultat. Senere skrev han forskjellige skrifter mod Luther og vandt navnlig ry ved at udgive en lærd fortolkning til Thomas Aquinas' «Summa».

Caju matta buta, en særlig for øinene sterk gift, som faaes af en indomalajisk art af vortemelkfamilien, *excoecaria agallocha.*

Cajuela *[kaķ-]* (el. Caxuela), kornmaal i Centralamerika = 2.22 l.

Cakchiquél *[kaktšikél],* en indianerstamme i Guatemala, beslegtet med mayaerne i Yucatan.

Cakes *[kēks],* se Kjæks.

Cake walk *[kēk wåk],* eng., «kagedans», stammer fra de sydlige Forenede stater, dansedes oprindelig af negerne som en veddedans, hvor prisen var en mægtig kage. Karakteristisk ved sine latterlige bevægelser.

Çakuntalā, i det indiske epos «Mahābhārata» datter af kong Viçvāmitra og apsaras'en (nymfe) Menakā; egtedes af kong Dushyanta og blev moder til Bharataslegtens stamfader Bharata. Hovedperson i dramaet «Ç.» af Kālidāsa (s. d.).

Cal., forkortelse for Kalifornien (s. d.), kalorie (s. d.), calando (s. d.) og calendæ (s. d.).

Calabar, Vest-Afrika, navn paa to brede elvemundinger og to byer ved disse med omliggende distrikter i britisk Syd-Nigeria ved Biafrabugten, den inderste del af Guineabugten. Den største og østligste, som kaldes Gammel-(Old-)C., optager den betydelige Cross River, som er seilbar til grænsen af tysk Kamerun, hvor den har sine kilder. Ca. 140 km. længer mod vest er Ny-(New-)C., hvis smaaelve staar i forbindelse med Nigerdeltaets arme. C.-kysten, som er flad og sumpig, i høi grad usund og derfor næsten ubeboelig for europæere, kaldes ogsaa Oljeelvenes (Oil Rivers) distrikt paa grund af den store produktion af palmeolje. Britisk 1885.

Calabōzo, by i Venezuela, hovedstad i staten Guarico, ca. 6 000 indb. Her vandt Bolivar 24 juni 1821 en afgjørende seier over spanierne.

Calādium, en artrig, tropisk slegt af *araceæ* (s. d.) med langstilkede, flekkede og skjoldformede blade, og med spiselige, knoldformede rodstokke. Nogle arter dyrkes paa grund af de skjønne blade som stueplanter.

Calagu'rris, se Calahorra.

Calaho'nda, spansk havn ved Middelhavet, s.ø. for byen Motril, ved foden af et høit fjeld.

Calaho'rra, by i Spanien, prov. Logrono, Gammel-Kastilien, lidt s. f. Ebro, 9 475 indb. (1900). Omegnen frugtbar, stor vinavl. En af Spaniens ældste byer, romernes Calagurris; ved indtagelsen af denne by endte Pompeius krigen mod Sertorius. Quintilians fødeby.

Calais *[kalǽ],* by i Frankrige, depart. Pas-de-Calais, ved det smaleste sted af strædet ved C., 59 793 indb. (1901). C. bestaar af to dele, en gammel, uregelmæssig bygget by med trange gader, og en ny regelmæssig by; begge er omsluttet af en fælles fæstningsmur. I den gamle by ligger den rummelige havn. C. er en af Frankriges vigtigste handels- og sjøfartsbyer, nr. 7 i rækkefølgen. I 1904 var drægtigheden af de ankomne og afgaaede skibe 1 480 109 tons; norske skibe deltager ikke meget i handelen paa C. som forøvrigt i hele Frankrige; indførsel og udførsel tilsammen havde samme aar en

Calais: Det gamle vagttaarn og raadhuset.

værdi af omkr. 175 mill. kr. I den nye by er der mange fabriker, automobil-, cykle-, maskin-, kabel-, telefontraadfabriker samt bomulds- og silkefabriker. C. ligger 40 km. s.ø. for Dover og er derfor det vigtigste overfartssted til England. Hver dag afgaar 3—4 dampskibe til Dover, og disse besørger aarlig 300 000 passagerer. Norsk vicekonsulat under legationen i Paris. — C. skriver sig fra det 9 aarh. Den var med i Hansaforbundet, men blev erobret af engelskmændene i 1347; efter indtagelsen maatte de fornemste borgere gaa til den engelske konge Henrik III iført bodsdragt og med reb om halsen. Denne begivenhed er foreviget i Rodins «Borgerne i C.»; en kopi af en af borgerne er opstillet i Kra. C. var eng. til 1558. Udenfor C. ødelagde engelskmændene i 1588 den store spanske armada. Fra 1595—98 var C. spansk.

Calais *[kǽləs],* by i Forenede stater, Maine, ved elven St. Croix, som danner grænsen mod Canada, 7 655 indb. (1900). Tømmerhandel.

Calamagro'stis, græsslegt, høie og stive, mest bredbladede arter med udsperret top af smaaaks. I Norge 11 arter, hvoraf *c. phragmitoides* er alm. over hele landet.

---

einzwängen Ⓣ tvinge (klemme) ind.

Eis Ⓣ n, is. **Eisbahn** f, isføre; skøite(løber)bane. **Eisbein** n, hofteben.

eisen Ⓣ ise; fryse, afkjøle.

Eisen Ⓣ n, jern: hestesko; lænke; fælde. **Eisenstrasse** f, jernvei.

Eisente Ⓣ f, isand, havlit.

Eisenwurz Ⓣ f, knopurt.

eisern Ⓣ jern-; jernhaard; fast (kapital).

Eisfuchs Ⓣ m, polarræv.

eisig Ⓣ is-, iskold, isnende.

Eislauf Ⓣ m, skøiteløb.

Eispunkt Ⓣ m, frysepunkt.

Eisschrank Ⓣ m, isskab.

Eisstauung Ⓣ f, isskruing.

eitel Ⓣ tom, indholdsløs, forfængelig, forgjængelig; lutter, idel.

Eiter Ⓣ m, edder, materie.

eitern Ⓣ bulne, sætte edder.

either Ⓔ en (af to), den ene eller den anden, nogen, begge; enten; heller.

Eiweiss Ⓣ n, eggehvide.

ejaculate Ⓔ udstøde, ytre. **ejaculation** udbrud, hjertesuk.

éjaculation Ⓕ f, udsprøitning. **éjaculer** udsprøite.

eject Ⓔ udkaste, -vise; afsætte. **ejection** udkastelse(sforretning).

éjection Ⓕ f, udtømmelse.

ek — Ⓣ Eiche f — Ⓔ oak — Ⓕ chêne m. **ekenød** — Ⓣ Eichel f — Ⓔ acorn — Ⓕ gland m.

eke Ⓔ: **e. out** fuldstændiggjøre, skjøde paa, supplere.

Calama'tta, Luigi (1802—69), ital. kobberstikker; sluttede sig fra 1822 til Ingres i Paris. Begyndte med stik efter moderne malere, som Ary Scheffer, Delaroche og Ingres (f. eks. «Kilden») og gik senere over til de gamle ital. mestere: «Mona Lisa» efter Leonardo da Vinci (1837), «Madonna da Foligno», «Ezekiels syn» og «Madonna della Sedia» efter Rafael. Desuden portræter, f. eks. af George Sand.

Calame *[kalám]*. 1. Alexandre C. (1810—64), schweiz. landskabsmaler og raderer. Elev af Diday i Genf. Bekjendt for sine poetiske og farvefriske alpelandskaber. — 2. Jean Baptiste Arthur C. (1843—), schweiz. landskabsmaler, søn af foreg.; uddannede sig i 1864—66 under O. Achenbach i Düsseldorf. Landskabsbilleder fra Italien.

Calamiānerne, liden øgruppe, tilhørende Filippinerne, mellem Palauan og Mindoro, ca. 1 600 km.² med omkr. 20 000 indb. Befolkningen er blandet, malaiere, tagaler, kinesere etc. Ris, kaffe, sukker, tobak og kokosnødder er hovedprodukterne. Største ø Busuanga.

Calami'ntha, slegt af de læbeblomstrede, urter med sterk og behagelig duft, hvorfor de har været benyttet som lægemiddel. *C. alpina* anvendes saaledes af alpebeboerne mod brystsygdom og udgjør ogsaa en af bestanddelene af «schweizerte». I Norge kun én art, *c. acinos*, bakkemynte, med smaa, blaa blomster i kranse i den øverste del af stængelen.

Calamītes, en uddød planteslegt tilhørende sneldernes familie *(equisetales)*. Den findes i devontidens, kultidens og den permiske tids lag. Den er almindeligst i de produktive stenkullags mellemste og øvre afdeling, hvor mange lag bestaar udelukkende af denne plantes stamme, grene og blade. Stammen kunde blive 30 m. høi; den var tynd og i regelen riflet. Den var leddet og fra leddene udgik grenene. Mellem leddene var den hul, ved disse kompakt. Den havde tykkelsestilvekst. Bladene var smale og kransstillede. Grenene med blade kaldes *asterophyllites* eller *annularia*. Sporangierne var ligesom hos *equisetum* samlet i aks.

Calamites ramosus.

Ca'lamus (græ.-lat.), rør, navn paa et slags pen (med holder), som man brugte i oldtiden til at skrive med paa papyrus og pergament; forarbeidedes af en art ægyptisk siv; blækket dertil var sammensat af sod og gummi.

Ca'lamus, palmeslegt, som skiller sig fra de øvrige palmer derved, at bladene, som er tornede, ikke danner en krone i stængelens top, men er fordelt langs denne. Stammerne, der er meget lange (indtil 160 m.) og kun lidt mere end fingertykke og som derfor slynger sig mellem andre trær, bruges, efterat bladene er fjernet, som spanskrør (s. d.), stokke, eller forarbeides til kurve, kufferter, stolsæder el. l. Se ogsaa Rotang.

Calamus.

Calañas, by i Spanien, provinsen Huelva (Andalusien), 45 km. n. f. Huelva, 8 307 indb. (1900). Produktion af kobber.

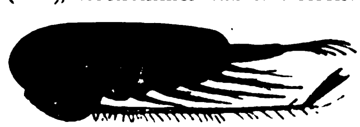
Cala'nda, fjeldkjede i Schweiz, Graubünden, v. f. Rhinen og byen Chur.

Cala'ndo (ital.), synkende, hendøende, aftagende baade i styrke og hurtighed (mus.).

Cala'ndra, se Kornsnudebille.

Calandre'lli, Alexander (1834—1903), t. billedhugger. Elev af F. Drake og A. Fischer. Hans monumentalstatuer har klassicistisk holdning og livfuld portrætlighed. Verker: Fredrik Vilhelm IV's rytterstatue udenfor Berlins nationalgalleri og relief paa østsiden af Siegesdenkmal.

Calanīder, smaakrebse, tilhørende copepodernes orden (s. d.), forekommer saavel i ferskvand som i havet; talrige arter, hvoraf en del forekommer i uhyre mængder og spiller en overordentlig vigtig rolle som hovednæring for en række af de planktonspisende dyr. — Vigtigste art, *calanus finmarchicus*, først beskrevet af biskop Gunnerus, findes i store mængder over hele Nordhavet og i alle vore fjorde; omtr. 4 mm. lang, bevæger sig rykvis gjennem vandet ved sine lange, røde antenner. Kroppen farveløs med røde flekker, paa overkroppen et lidet sort pandeøie.

Calanus finmarchicus.
(Omtr. 10 gange forstørret.)

Calas *[kalás]*, Jean (1698—1762), kjøbmand i Toulouse, calvinist. Da 1761 hans ældste søn, en halvt sindssyg døgenigt, blev fundet hængt i faderens lagerrum, beskyldte munke og almue denne for at have dræbt sin søn for at forebygge hans formodede overgang til katolicismen. Efter vidneudsagn af en mængde ophidsede og vistnok tildels bestukne mennesker blev han af parlamentet i Toulouse dømt til døden (med 8 stemmer mod 5) og henrettet (radbrækket). Hans enke fik Voltaire til at interessere sig for sagen. Dennes skrift «Sur la tolérance» paaviste, at C. var blevet et offer for religiøs fanatisme. Efter en revision af processen erklærede pariserparlamentet 1765 C. for uskyldig.

Calascibetta *[-šibe'tta]*, by paa Sicilien, prov. Caltanisetta, paa en isoleret høide, næsten 500 m. o. h., 9117 indb. (1901). Avler vin, olivenolje og silke.

Calatafīmi, by paa Sicilien, prov. Trapani (Vest-Sicilien), 11 374 indb. (1901). Her seirede Garibaldi over neapolitanerne 1860. I nærheden ruiner af det gamle Segesta.

---

ekel(haft) ⓣ ekkel, væmmelig, afskylig.
Ekel ⓣ m, kvalme; væmmelse, afsky.
ekeln ⓣ byde imod.
ekkel — ⓣ ekel(haft), widerlich — ⓔ disgusting loath-, fulsome — ⓕ dégoûtant, nauséabond; rebutant, repoussant, répugnant.
ekkelhed — ⓣ Ekel(haftigkeit) m (f) — ⓔ disgust, loathsomeness — ⓕ dégoût m, nausée, répugnance f.
ekorn — ⓣ Eichhörnchen n — ⓔ squirrel — ⓕ écureuil m.
eksalteret — ⓣ exaltiert; erregt, gereizt — ⓔ over-excited; wild, fantastical — ⓕ exalté.
eksamen — ⓣ Examen n, Prüfung f — examination — ⓕ examen m.
eksaminere — ⓣ examinieren, prüfen — ⓔ examine, catechise, try — ⓕ examiner, interroger.
ekscellence (titel) — ⓣ Excellenz f — ⓔ Excellency — ⓕ Excellence f.
ekscellere se glimre.
ekscentrisk — ⓣ exzentrisch — ⓔ eccentric — ⓕ excentrique; extravagant.
ekscesser se udskeielser.
eksekution — ⓣ Exekution; Auspfändung f — ⓔ distress, attachment, seizure, execution — ⓕ exécution; saisie f.
eksekvere — ⓣ exequieren — ⓔ execute — ⓕ exécuter. Se ogs. fuldbyrde.
eksempel — ⓣ Beispiel n — ⓔ example, instance, (tidligere)

Calatayud, by i Spanien, prov. Saragossa (Aragonien), 70 km. s.v. f. byen Saragossa, 11 526 indb. (1901). Silke- og læderfabriker. Gammel by fra arabernes tid med interessante bygninger, deriblandt ruiner af en arabisk fæstning.

Calatrāva, José Maria (1781—1846), sp. statsmand, forvistes af Ferdinand VII, hjemkaldtes ved revolutionen 1820, blev medlem af cortes, justitsminister 1823, men var atter forvist indtil 1834. Medvirkede 1835 til gjenindførelse af forfatningen fra 1812 og var premierminister 1836—37.

Calatrāvaordenen, sp. geistlig ridderorden, stiftet 1158 af abbed Raimund til forsvar for den kastilianske borg Calatrava, erobret 1146 fra maurerne af Alfons VII. C. fik 1164 pavelig stadfæstelse; mistede borgen til Almohaderne 1197—1212. Ferdinand d. katolske blev 1498 stormester for C., og 1523 forenede pave Hadrian VI for stedse stormesterværdigheden med den sp. krone. Ordenstegn: rødt liljekors i sølvfelt.

Calce'ola er navnet paa en til tetrakorallerne hørende slegt, som er karakteristisk for de mellemdevoniske lag; findes i skifre i Rhinegnene og England (calceolaskifer).

Calceolāria, se Tøffelblomst.

Calchaquí, en indianerstamme i Sydamerika, som efter at være blevet undertvunget af spanierne i 1664 gik tilgrunde og uddøde i begyndelsen af det 18 aarh.

Ca'lculus (lat.), liden sten, særlig om stene brugt til spil («brikker») el. afstemning el. beregninger; af den sidste betydning har udviklet sig gjennem fr. *calcul* vort kalkyle (s. d.). C. Minervæ, den stemmesten, som, naar stemmerne staar lige, redder den anklagede.

Caldāra, Polidore, se Caravaggio.

Caldārium (lat.), svedebadstuen i de gl.-romerske bad.

Ca'ldas, navn paa flere port. og sp. badesteder. 1. C. da Rainha, 75 km. n. f. Lissabon, 4639 indb. (svovlkilder). — 2. C. de Mombuy, ca. 30 km. n. f. Barcelona, 3 474 indb. (svovlkilder 67 °, maaske det bedste badested i Spanien). — 3. C. de Reyes, i prov. Pontevedra, Galicien (i det n.v.-lige Spanien), 7 505 indb. — C. er ogsaa navnet paa et badested i det sydlige Brasilien, staten Minas Geraes.

Caldecott *[kå'ldəkət]*, Randolph (1846—86), eng. humoristisk tegner og illustrator. Tegnede for «Punch», illustrerede Washington Irvings «Sketches» og andre verker af ham. Særlig bekjendte er hans kolorerede tegninger i «The graphic» (R. C., «Graphic pictures», 3 bd. 1882—86/87) og hans illustrerede barnebøger (samlet i R. C., «Picture book», 1 og 2).

Caldēra, se Barranco.

Caldēra, havneby i Chile, prov. Atacama, 82 km. v.n.v. f. Copiapo i en øde sandegn. Ca. 2 200 indb. Havnen, som er tryg, beskyttes af to moloer. Udførsel af kobber, sølv og anden malm, samt indførsel af kul.

Calderāri (d. e. kjedelflikkere), et hemmeligt politisk samfund i Syd-Italien, stiftet 1813 for at modarbeide carbonarierne og andre liberale frimurersamfund. Ledelsen var en tid hos den neapolitanske politichef. Opløst 1816.

Calderón de la Barca, Pedro (1600—81), berømt sp. digter. Han fik sin opdragelse i jesuiterskolen i Madrid og studerede derpaa teologi og jurisprudens ved universitetet i Salamanca, hvor han skal have tilegnet sig en sjelden omfattende viden. Kom derpaa til hoffet, hvor hans tiltalende personlighed vandt ham mægtige beskyttere. Han kastede sig nu over digtekunsten og vandt prisen i to poetiske veddekampe til ære for den hellige Isidor af Sevilla. Selv af gammel adelig asturisk slegt valgte han derpaa adelens virksomhed, gik i krigstjeneste og kjæmpede i de spanske krige baade i Italien og Flandern. Men under dette bevægede liv fik han alligevel tid til at dyrke poesien. Da den store dramatiker Lope de Vega døde i 1635, stod C. som hans værdige arvtager. Han blev hofdigter hos Filip IV med forpligtelse til at skrive dramaer for de kongelige teatre og lede de kongelige festligheder. Han overøstes med naadesbevisninger, blev ridder af St. Jago-ordenen, fik en aarlig digtergage og førte i det hele et liv i livsnydelse og glæde. Men da ungdommens kræfter begyndte at svigte, kastede C. sig træt af dette liv over i religiøs mysticisme. I 1650 traadte han ind i den geistlige stand, blev prest ved domkirken i Toledo og viede sig fra nu af til religiøs digtning, hvorved han vandt endnu større ry end før. C. skal være død i armod; den beskyttelse, han altid havde fundet hos Filip IV, ophørte under dennes triste efterfølger Karl II. Der feiredes dog ved hans død sørgefester over ham overalt i det spanske monarki; hans død føltes som en nationalsorg. Han regnes ogsaa med rette som en af de største af Spaniens digtere. C. var en digter af en vidunderlig skaberkraft. Hans verker er utallige og alle fyldte af en sydlandsk fantasis farveglød, som regel ogsaa sterkt farvede af hans kat. religiøsitet. Han har skrevet utallige dramaer, tragedier, komedier, romantiske skuespil med en alsidig produktivitet, som minder om Shakespeare. Lig denne udgav han heller ikke selv sine skuespil; ved hans død var dog over hundrede af dem trykt. Det berømteste af dem er «La vida es sueño» (Livet en drøm). Sine religiøse digte, «Autos sacramentales», udgav han derimod selv, da han tillagde disse et langt betydeligere værd. C.s fornemste skuespil er oversatte til en mængde sprog, og enkelte hører fremdeles til de store teatres faste repertoire.

Calderón de la Barca.

Calderon *[kæ̃ldərən]*, Philip Hermogenes (1833—98), eng. genremaler, sp. af fødsel, elev af Leigh og senere af Picot i Paris. Hans noget sentimentale, dygtige billeder har gjort megen lykke i England.

Calderón, Serafín Estebánez (1801—67), sp. digter, studerede først retsvidenskab, blev derpaa prof. i poesi og græsk i Granada, men bosatte sig 1830 i Madrid, hvor han studerede arabisk og ældre spansk litteratur. i 1849 deltog han i en spansk ekspedition til Italien for at beskytte paven. Han var en ivrig

---

precedent — (f) exemple; (forbillede) modèle m. **eksempelløs** — (t) beispiellos — (e) unparalleled, unexampled, unprecedented — (f) sans exemple, sans parallèle, inouï.

eksemplar — (t) Exemplar n — (e) (af bog) copy; (af plante) specimen; (mønster) exemplar — (f) exemplaire; (mønster) modèle, exemple m.

eksemplarisk — (t) exemplarisch — (e) exemplary — (f) (d'une manière) exemplaire.

eksercere — (t) exerzieren — (e) exercise, drill — (f) faire l'exercice; (tr.) exercer. **eksercerplads** — (t) Exerzierplatz m — (e) drill-ground — (f) champ (m) de manœuvres, d'exercices; place (f) d'armes.

eksercis — (t) Exerzieren n — (e) exercise, drill — (f) exercice m.

eksistens — (t) Existenz f — (e) & (f) existence f. **eksistensmidler** — (t) Existenzmittel — (e) means of subsistence — (f) moyens (m pl) d'existence; subsistances f pl.

eksistere — (t) existieren — (e) exist — (f) exister; subsister.

ekskommunicere — (t) exkommunizieren, in den Kirchenbann thun — (e) excommunicate — (f) excommunier.

ekskrementer — (t) Exkremente pl — (e) excrements — (f) excréments m pl.

ekskursion — (t) Exkursion f, Ausflug m — (e) & (f) excursion f.

bogsamler, og hans kostbare bibliotek blev kjøbt af den spanske stat som grundstamme for nationalbiblioteket i Madrid. Foruden digte og romaner har han skrevet historiske verker over de spanske morisker og Spaniens erobring og senere tab af Portugal.

Caldiēro, liden by i Italien, lige ved Verona. Her vandt østerrigerne i 1796 en seier over Bonaparte, som dog straks efter vandt slaget ved Arcole, og i 1805 seirede her erkehertug Karl over Massena.

Caledon *[kǽlədən]*, britisk Syd-Afrika. 1. Hovedstad i distrikt af samme navn i Kaplandets sydvestlige del, ca. 140 km. ø.s.ø. for Kapstaden, hvortil jernbane. Ca. 1300 indb. Varme bad. Stort uld- og hestemarked. — 2. Bielv til Oranje-elven fra n. Udspringer v. f. Mt. aux Sources, flyder mod s.v. paa grænsen af Oranjekolonien og Basutoland og falder i Oranje lidt ø. f. Bethulie.

Caledōnia var i oldtiden navn paa det nordlige af det nuværende Skotland, som ikke erobredes af romerne (se Britannia); indbyggerne omtales som raa og vilde (hustrufællesskab, tatovering; menneskeæderi?); senere kaldtes beboerne i C. pikter.

Calembourg *[kalābū'r]*, fr. ordspil, vits, brander, kan fremkomme ved forskjellige ords lydlighed, uden hensyn til skrivemaaden, el. ved at samme ord har forskjellige betydninger. Navnet c.s oprindelse er usikker, opkom i 2 halvdel af 18 aarh. i Frankrige, hvor navnlig marki de Bièvre blev bekjendt for sine c.

Cale'ndula, se Ringblomst.

Cale'ndæ (kalendæ) (lat.), hos romerne den første dag i hver maaned. Navnet afledes af *calare* (græ. *kalei'n*), kalde, udraabe, fordi maanedsdagenes tal oprindelig bekjendtgjordes den første dag i hver maaned for det forsamlede folk. Jfr. Ad calendas græcas.

Calentūra, sp. udtryk for feberdelirier ved solstik i troperne. C. amarilla, gul feber.

Calenzōli, Giuseppe (1815—82?), ital. lystspildigter, vittig og underholdende, men ikke betydelig. Har skrevet over tredive komedier. Som de bedste nævnes «Il sotto scala» og «Padre Zappata». C. har ogsaa skrevet fortræffelige barnehistorier.

Calgary, by i Canada, Alberta, ved foden af Rocky Mountaines, 1032 m. o. h. Havde i 1901 ca. 4 000 indb., men i 1906 11 937 indb. C. er den vigtigste by i Alberta; den ligger ved den kanadiske pacifikbane, som her sender en gren mod nord og en mod syd.

Calhoun *[kælhū'n]*, John Caldwell (1782—1850), nordamer. politiker, blev populær ved sin agitation for krigen med England (1812), 1817—24 krigsminister, derefter vicepræsident. Fra 1828 gjorde han sig til glødende talsmand for sydstaternes interesser: frihandel og negerslaveriets bevarelse, gjorde gjældende, at enkeltstaterne kunde negte at bøie sig for forbundslovene (nullifikation). Clays kompromistoldlov afvergede dog et aabent brud med sydstaterne. 1844—45 var C. statssekretær, virkede for anneksionen af Texas og vedblev siden ivrig at bekjæmpe kongressens ret til at forbyde slaveriet.

Cali, by i Columbia, Sydamerika, prov. Cauca, ved elven Cauca, 1014 m. o. h. Folkemængden angives fra 10 000 til 35 000 indb. En skidden, forfalden by. I nærheden kul- og kobbergruber.

Caliāri, Paolo, se Veronese.

Caliban *[kæ'libæn]*, i Shakespeares «Stormen» en vanskabt mellemting mellem et menneske og en sæl, hvis modstykke er Ariel (s. d.). I alm. et vildt uhyre. Ordet er dannet ved omsætning af bogst. i «kannibal».

Calicot *[kaliko']* (fr.), et slags katun (s. d.). Fransk spottenavn i betydningen «diskespringer».

Calicut, se Kalikut.

Ca'liga (lat.), soldaterstøvle, brugt i den romerske keisertid; deraf keiser Caligulas navn, fordi han som barn gik med det slags støvler. (Se planchen Fodtøi.)

Cali'gula, Gajus Cæsar (12—41 e. Kr.), romersk keiser 37—41, søn af Germanicus og Agrippina den ældre; opholdt sig som barn i hæren ved Rhinen, hvor soldaterne kaldte ham C., den lille soldaterstøvle, hvilket navn han beholdt. I begyndelsen af sin regjering herskede han forsigtig og klogt, afskaffede flere skatter, gjenindførte folkevalg af flere embedsmænd o. l., men efter en sygdom viste sig hans rette karakter («Cæsar-vanvid»): han bortødslede statens rigdomme, paalagde nye trykkende skatter, hengav sig til de laveste udsvævelser, foretog massehenrettelser og lod sig dyrke som gud. Foretog et par resultatløse tog til Germanien og mod Britannien; men holdt dog en pragtfuld triumf. Kort efter blev han myrdet af en officer, Cassius Chærea, som han havde fornærmet.

Gajus Cæsar Caligula.

Ca'ligus, fiskelus, se Copepoder.

Calīna, varmt, tørt og disigt veir i Spanien om sommeren. Disigheden væsentlig virkning af støv.

Cali'xtus, paver. 1. C. I (eg. Kallistos), biskop i Rom 217—22, var efter Hippolyts beretning opr. slave og blev for sine forbrydelser sendt som fange til bergverkene paa Sardinien. Trods dette vandt han senere den romerske biskops tillid og blev tilsynsmand ved menighedens kirkegaard. En af Roms bekjendteste katakomber bærer endnu hans navn. Som biskop i Rom kom han i strid med Hippolyt angaaende treenighedslæren og kirketugten. — 2. C. II, pave 1119—24. Sluttede som pave konkordatet i Worms med keiseren, hvorved den lange investiturstrid endte (1122). — 3. C. III, pave 1455—58 (opr. navn Alonso de Borja), f. i Spanien, søgte som pave at bevæge kristenheden til en alm. krig mod tyrkerne, men forgjæves.

Cali'xtus, Georg, se Callisen, Jørgen.

Calla, se Araceæ.

Callao *[kaljāā]*, vigtigste havneby i Peru, ved Stillehavet, 12 km. v. f. hovedstaden Lima, 48 118 indb. (1896). Byens havn er kunsthavn, men den beskyttes af udenforliggende øer mod de her hyppige syd- og sydvestvinde. Byens handel er livlig, i 1901 var tonnagen af ankomne og afgaaede skibe 1 534 000 tons. Norsk vicekonsulat

---

eksotisk — ⓣ exotisch — ⓔ exot(er)ic — ⓕ exot(ér)ique.
ekspedere — ⓣ expedieren — ⓔ dispatch, expedite — ⓕ expédier.
ekspedit — ⓣ expedit, flink — ⓔ expeditious, prompt, businesslike — ⓕ expéditif; prompt, vite.
ekspedition — ⓣ Expedition f — ⓔ expedition; forwarding, sending; (kontor) office — ⓕ (bureau (m) d')expédition f. Se ogs. spedition.
ekspeditør — ⓣ Spediteur m — ⓔ agent — ⓕ expéditeur m.
eksperiment — ⓣ Experiment n — ⓔ experiment — ⓕ expérience f.
eksperimentere — ⓣ experimentieren — ⓔ experiment — ⓕ expérimenter; faire des expériences.
eksplodere — ⓣ explodieren, zerplatzen — ⓔ explode — ⓕ faire explosion: éclater, sauter.
eksplosion — ⓣ Explosion f — ⓔ & ⓕ explosion f.
eksplosiv — ⓣ explodierbar — ⓔ explosive — ⓕ explosible.
eksponent — ⓣ Exponent m — ⓔ index, exponent — ⓕ exposant m.
eksport — ⓣ Export m, Ausfuhr f — ⓔ & ⓕ exportation f.
eksportør — ⓣ Exporteur m — ⓔ exporter — ⓕ exportateur m.
ekspres — ⓣ Eilbote m — ⓔ express — ⓕ courrier m, estafette f.
ekspropriation — ⓣ Expro-

under generalkonsulatet i Lima. — C. blev anlagt i 1537, men paa et lidt andet sted. I 1630 og 1746 blev den ødelagt af jordskjælv og dermed følgende flodbølger. I 1881 blev den erobret af chilenerne.

Calle *[-lj-]* (ital.), sti, vei, smug.

Calle *[kall]*, se La Calle.

Calle-Calle *[-lj-]*, vandrig elv i Chile, udspringer paa Anderne, optager afløbet fra flere sjøer og falder efter et 140 km. langt løb ud i Stillehavet i nærheden af byen Valdivia.

Callio'nymus, se Fløifisk.

Ca'llisen, Heinrich (1740—1824), d. læge, f. i Holsten, blev efter en grundig uddannelse 1749 generaldirektør for kirurgien og meddirektør for Frederiks hospital. Fremragende kirurg baade teoretisk og praktisk, udmerket lærer. Bl. a. forfatter af en lærebog i kirurgi, der benyttedes overalt i Europa.

Ca'llisen, Jørgen (Georgius Calixtus) (1586—1656), t. teolog, lærte paa reiser i Frankrige og England katoliker og reformerte at kjende paa nært hold og fik en forstaaelse af det fælleskristelige, som var ukjendt hos den tids lutheranere. 1614 blev han teologisk professor i Helmstädt og døde i dette embede. Mod tidens forkjetrelsessyge hævdede han det fælleskristelige, som han fandt udtrykt i den apostoliske trosbekjendelse. Istf. at opfinde stadig nye stridsemner skulde man vende tilbage til de 5 første aarhundreders fælles lære *(consensus quinquesæcularis)*. Denne anskuelse kaldtes af hans modstandere (særlig Calovius) synkretisme (s. d.), og der førtes endnu længe efter ophavsmandens død en voldsom strid derom.

Calli'stephus, se Aster.

Ca'llitris, slegt af cypresfamilien. Af *c. quadrivalvis* (og nogle andre arter) faaes sandarak, et slags harpiks, som sveder ud fra barken.

Callot *[kalå']*, Jacques (1592—1635), fr. raderer, en af Frankriges største kunstnere i det 17 aarh. Rigmandssøn, bestemt for teologien, rømte han to gange hjemmefra, engang sammen med en zigeunertrup og kom begge gange til Italien. Studerede under Thomassin i Rom, under Cantagallina og Parigi i Florens. Arbeidede bl. a. i Florens og i Paris hos Ludvig XIII. Førte et omflakkende liv og blev høit æret af sin samtid. C. brød nye baner for raderkunsten: han er den første, som ved planmæssig «dækning» gjengav luftperspektiv i radering, og som indsaa, at raderingen ved sine fine linjer har sin styrke som antydningskunst og deri en egen suggestiv magt over fantasien. Hans 1500 blade omfatter de forskjelligste emner: religiøse, genre, landskaber, fester, kostumer o. s. v. De er ofte meget rige paa figurer, der mesterlig er anbragt paa de ganske smaa blade. C. var ogsaa en fremragende karrikaturtegner og tog som saadan gjerne motiver fra den ital. maskekomedie. Hans raderinger har ligesaa stor kulturhistorisk som kunstnerisk interesse. Til hans hovedverker hører «Misères de la guerre» (1633) og prospekterne fra Paris. [Sml. O. Levertin i «Ord och bild» (1903).]

Callūna, se Røslyng.

Ca'llus, se Benbrud.

Calmeier, Jacob Mathias (1802—84), n. maler, studerede ved Stockholms kunstakademi. Har efterladt sig et ungdomsportræt af Welhaven. I kunstmuseet i Kristiania repræsenteret ved «En fos».

Calmet *[kalmæ]*, Augustin (1672—1757), romerskkatolsk teolog, traadte ind i Benediktinerordenen og blev 1728 abbed af Sénones. Han er forfatter af flere store arkæologiske, historiske og eksegetiske verker.

Calmon *[kalmō']*, Marc Antoine (1815—90), fr. politiker og nationaløkonom. I nationalforsamlingen (medlem 1873) hørte han til venstre centrum. 1875 senator. Forfatter af finanspolitiske skrifter. Udgiver af Thiers' taler, 15 bd.

Caloma'rde, Don Francisco Taddeo, greve af Almeida (1775—1842), sp. politiker, blev efter enevældets gjenoprettelse justitsminister (1824—32), var ivrig absolutistisk sindet, gjenindkaldte jesuiterne, lukkede universiteterne og forfulgte de liberale. Indlod sig 1832 med Don Carlos, blev derfor afsat og forvist, yderst forhadt af alle.

Calonne *[kalå'n]*, Charles Alexandre (1734—1802), fr. minister og finansmand. Blev 1783 generalskattekontrollør og skaffede ved laan og forskjellig svindel penge til hoffets luksus. 1786 maatte han imidlertid slaa om, talte for sparsomhed, for standsprivilegiernes ophævelse o. l. Afskediget 1787. Under hans ministertid (41 maaneder) forøgedes statsgjælden med 650 mill. livres. Hans letsindige finanspolitik bidrog i høi grad til at fremskynde revolutionen. Under revolutionen emigrant.

Calophy'llum, bot. slegt af den tefamilien nærstaaende *clusiaceæ*. Af et par arter udvindes ved indsnit en gummiharpiks, tacamahac, saaledes af *c. tacamahaca* fra Madagaskar og *c. inophyllum* fra Ostindien. Af den sidstes frø presses ogsaa olje.

Calōvius (Kalow), Abraham (1612—86), t. luthersk teolog, professor i Wittenberg og den mest udholdende og stridbare forkjæmper for den strengeste lutherske ortodoksi. Har skrevet stridsskrifter mod omtr. alle andre retninger. (Se Callisen, J. og Synkretisme.)

Calpe, i oldtiden navn paa Gibraltarklippen; denne og Abyla, der ligger overfor den paa afrikansk side, kaldtes tilsammen Herakles' (Herkules') støtter.

Calpu'rnia, gift med Cæsar, s. d.

Caltabello'tta, by i Italien, paa Sicilien, prov. Girgenti, inde i landet, 7214 indb. (1901). Gammel borg og vakker normannisk kirke. Frugtavl og handel med figener.

Caltagirone *[-džirå'ne]*, by i Italien, paa Sicilien, prov. Catania, 609 m. o. h., 44 879 indb. (1901). C. ligger paa to høider, forbundet med en bro, har en gammel borg og mange paladser, da den er et yndlingsopholdssted for øens adel. Mange skoler, biskopsæde. Tilvirkning af terrakottavarer.

Caltanisse'tta, by og prov. i Italien, paa Sicilien. Byen ligger omtr. midt paa øen, 588 m. o. h. paa en frugtbar høislette og har 29 504 indb. (1901). Slot, domkirke, teater, mange skoler etc. Store aarlige markeder. Prov. er 3 273 km.² med 327 977 indb. Frugtbar; der dyrkes hvede, vin og frugt, og der udvindes salt og svovl.

Ca'ltha, se Soleihov.

Caluire-et-Cuire *[kalyirækyi'r]*, by i Frankrige, ved elven Saone, lidt i n.v. f. Lyon, 10 597 indb. (1901). Pottemagerier og kobbervarefabriker.

---

priation f — ⓔ dispossession — ⓕ expropriation f.

ekspropriere — ⓣ expropriieren — ⓔ (en) dispossess; (grund) appropriate to public uses — ⓕ exproprier.

ekstase — ⓣ Extase f — ⓔ ecstasy — ⓕ extase f.

ekstemporere — ⓣ extemporieren, etw. aus dem Stegreif thun — ⓔ extemporize, speak extempore, off-hand, on the spur of the moment — ⓕ improviser.

ekstra — ⓣ & ⓔ & ⓕ extra; ⓕ ogs. extraordinaire(ment). **ekstrablad** — ⓣ Extrablatt n — ⓔ supplement; fly-sheet — ⓕ supplément m. **ekstra fin, god** — ⓣ extrafein — ⓔ superfine — ⓕ superfin, extra-fin; exquis. **ekstratog** — ⓣ Extrazug m — ⓔ special train — ⓕ train (m) spécial.

ekstrakt se uddrag.

ekstraordinær — ⓣ ausserordentlich — ⓔ extraordinary, exceptional — ⓕ extraordinaire; surnuméraire.

ekstravagance — ⓣ Extravaganz, Verschwendung f — ⓔ & ⓕ extravagance f.

ekstravagant — ⓣ extravagant, verschwenderisch — ⓔ & ⓕ extravagant.

ekvipage — ⓣ Equipage f — ⓔ equipage, carriage — ⓕ voiture f, équipage m; carrosse f.

ekviperingsforretning — ⓣ Konfektions-, Kleidergeschäft n — ⓔ outfitting establishment — ⓕ

Calumet.

Calumet *[kalymœ']* (fr.), eg. et rør, som bruges til piber; indianernes fredspibe.

Calu'mnia (lat.), bagvaskelse, særlig bevidst løgnagtig anklage, der hos romerne straffedes med, at vedkommende, *calumniātor*, mistede retten til at anklage mere; *calumniare audacter, semper aliquid hœret,* bagvask kun dristig, noget bliver der altid hængende.

Calvado's, depart. i Frankrige, Normandie, ved den Britiske kanal, 5 692 km.² med 410 178 indb. (1901). C. er opkaldt efter en rad af skjær og øer, som ligger udenfor (Rochers du C.). Jorden er frugtbar; der dyrkes meget korn og frugt (cider), og der holdes en mængde heste og kvæg. Til England udføres smør og ost. Hovedstad Caen (s. d.).

Calvaert *[kálfart],* Denijs, kaldt Dionisio Fiammingo (1545—1619), nederlandsk landskabsmaler. Grundlagde i Bologna en malerskole, hvoraf elever som Guido Reni, Albani, Domenichino o. a. udgik. Hans billeder er ikke fri for maner, men korrekte i tegningen og varme i farven. Billeder af ham i Pinakoteket i Bologna.

Calvāria (lat.), hjerneskalle. C.-bjerget, Golgata.

Calvé, Emma (omtr. 1862—), fr. operasangerinde, elev af madame Marchesi, debuterede 1882 i Brüssel, senere i Paris, har med stor fremgang ogsaa optraadt i Italien, England, Amerika og især gjort lykke i «Carmen», «Sapho», «Cavalleria rusticana» m. m.

Calverley *[kǽlvəli],* Charles Stuart (1831—84), eng. digter, var en spirituel og artistisk forfatter, hvis digte var særlig yndet i universitetskredse. De vigtigste er «Verses and translations», «Translations into English and Latin», «Fly leaves» og «Literary remains», udgivet efter hans død.

Calvert *[kálvət],* Frederick Crace (1819—73), eng. kemiker, har især gjort sig fortjent ved at anvende kemien til fremme af industrien; han var den første, der fremstillede ren karbolsyre og paaviste dens værd som desinfektionsmiddel, og han har ogsaa gjort forbedringer i garvning og tøitrykkeriet.

Calvert *[kálvət],* George, se Baltimore.

Calvi, Felice, greve (1822—1901), ital. historiker. En række romaner og historiske arbeider, bl. a. «Bianca Maria Sforza Visconti, regina dei Romani» 1888, skyldes C., som desuden i samarbeide med en del andre lærde har udgivet det værdifulde biografiske verk «Famiglie notabili Milanesi».

Calvi, liden by paa nordvestkysten af Korsika, 2 000 indb. Nogle korsikanske prester paastod uden nogen grund, at C. var Columbus' fødeby, og fik endogsaa den franske regjering til at udstede et dekret om at reise en statue her for Columbus. I 1794 blev C. taget af engelskmændene, hvorved Nelson mistede sit ene øie.

Calvīn, Johannes (Jean Cauvin) (1509—64), reformator, f. i Noyon i Picardie. Efter at have faaet en omhyggelig opdragelse studerede han efter faderens ønske jus, og i disse aar blev han sterkt paavirket af humanismen. Senere oplevede han et religiøst gjennembrud, som gjorde ham til reformationens begeistrede tilhænger. Paa grund af de usikre forhold, som de evangeliske levede under i Frankrige, maatte C. stadig færdes paa reiser. Bl. a. opholdt han sig en tid i Basel, hvor han fuldendte sit navnkundige dogmatiske hovedverk: «Institutio religionis christianæ», som udkom 1536. Samme aar kom han til Genf. Skjønt det kun var hans hensigt at overnatte i byen, lykkedes det dog de evangeliske prester at bevæge ham til at blive der og staa dem bi i det kirkelige arbeide. — I Genf fik C. sin livsgjerning. Han begyndte straks med kraft og iver at arbeide for reformationens gjennemførelse; forfattede en katekisme og trosbekjendelse og tog sig særlig af kirketugten. Den myndighed, hvormed han fordrede kristendommens krav gjennemført ogsaa i det borgerlige liv, vakte imidlertid meget modstand. Da hans fiender fik magten, blev han 1538 forvist fra byen. Efter et kortere ophold i Basel blev han prest for en flygtningemenighed i Strassburg. I Genf kom man imidlertid snart til at savne C.s faste haand, og da hans venner paany kom til roret, kaldte de straks C. tilbage (1541). Nu kunde han uhindret gjennemføre sine planer med hensyn til kirkens og samfundets ordning. Disse gik ud paa at virkeliggjøre Guds rige i menighedens liv. Der oprettedes et kollegium af prester og lægfolk, som skulde vaage over kirketugten og hver enkelts liv. Ved strenge love søgte han at stanse alle former for luksus og forlystelser. 1542 fik Genf en ny liturgi. Hovedpunktet i gudstjenesten er prækenen, og ved siden af denne bønner, en fælles syndsbekjendelse og salmer, som næsten udelukkende hentedes fra det gamle testamente. Alt skulde foregaa saa simpelt og enkelt som muligt, forat opmerksomheden ikke ved de ydre ceremonier skulde afledes fra det væsentlige. Daaben maatte kun foretages i kirken og kun ved en prest. Kun fire gange om aaret holdtes nadver. Overtrædelsen af de kirkelige bud fik ogsaa borgerlige følger. Øvrigheden skulde verge Guds ære og straffe alt, som var i strid med Guds bud eller rokkede ved den rene lære. Saaledes blev Michel Servet brændt 1553 paa grund af sine antitrinitariske anskuelser. Den sedelige rigorisme, som i det hele betegner calvinismen, er atter en følge af dens dogmatiske grundbetragtning. Kjernen i denne er læren om forudbestemmelsen. Ved en evig beslutning har Gud forudbestemt nogle til evig frelse, andre til evig fortabelse. Et menneske kan kun faa visheden om at høre til de frelstes tal ved at opdage udvælgelsens kjendetegn i sit liv. Disse er iveren for hellighed, renhed o. s. v. Den sedelige iver er derfor ligesaa nødvendig

Johannes Calvin.
(Efter et kobberstik fra det 17 aarh.)

---

commerce d'habits, magasin (m) de nouveautés, confection f.

elaborate ⓔ, **élaborer** ⓕ udarbeide; ⓔ ogs. (omhyggelig) udarbeidet.

elaboration ⓔ, **élaboration** ⓕ f, udarbeidelse; (fysiol.) forarbeidelse.

élaguer ⓕ kappe, beskjære.

elaine ⓔ oljestof.

élan ⓕ m, elg; sprang, sæt; sving, flugt; (følelses)udbrud, liv, varme.

élancé ⓕ smekker, slank. **élancement** m, (andagts)udbrud. **élancer** opjage (hjort). **s'é.** styrte frem; hæve sig; blive slank.

elapse ⓔ forløbe.

élargir ⓕ gjøre bredere, (ud)vide; sætte paa fri fod.

elasticitet — ⓣ Elastizität f — ⓔ elasticity, springiness — ⓕ élasticité f.

elastisk — ⓣ elastisch — ⓔ elastic, springy — ⓕ élastique.

élastique ⓕ m, springfjær.

elate ⓔ (gjøre) opblæst. **elation** opblæsthed, seiersstolthed.

elbow ⓔ albue; bøining; skubbe, puffe; staa ud, bøie af. **e. one's way** albue sig frem. **e.-chair** lænestol.

Elch ⓣ m, elg.

elder ⓔ (bot.) hyld.

elder ⓔ ældre, ældst(e). **elderly** aldrende. **eldest** ældst.

elecampane ⓔ (bot.) alant.

elect ⓔ vælge; udvalgt.

électeur ⓕ m, **elector** ⓔ vælger; kurfyrste.

for den enkelte som for menigheden. C.s teologi er forøvrigt i mange henseender mere beslægtet med Luthers end med Zwinglis. Ved sin overlegne begavelse, kraftige vilje og uopslidelige arbeidskraft fik C. betydning langt ud over Genfs grænser. De fleste af de reformerte kirkeordninger skyldes hans disciple og er præget af hans aand. Hans skrifter, der omfatter dogmatiske og eksegetiske arbeider, over 2000 prækener og en stor brevsamling, foreligger i «Corpus reformatorum», Braunschweig, 1863 ff. [Litt.: Kampschulte, «Johann Calvin, seine Kirche und sein Staat in Genf», I, 1869; E. Doumergue, «Jean Calvin, les hommes et les choses de son temps», I—III, Lausanne 1899—1905, endnu ikke afsluttet.]

Calvisĭus, Sethus, eg. Seth Kalwitz (1565—1615), t. musiker, direktør og kantor i Leipzig, en i sin tid høit anseet, alsidig teoretiker, ikke alene i musiken, hvor han, foruden ved sine videnskabelige skrifter, særlig vandt anseelse ved sine flerstemmige bearbeidelser af geistlige sange, men ogsaa som matematiker, kronolog, astronom og sprogforsker.

Ca'lvo, Carlos (1824—93), argentinsk gesandt i Berlin og bekjendt folkeretsforfatter. Navnlig regnes hans «Le droit international théorique et pratique» (Paris 1880—81) og «Dictionnaire de droit international public et privé» (Berlin 1885) for fortrinlige arbeider. Af andre verker kan nævnes «Annales historiques de la revolution de l'Amerique latine» (I—V, 1864—75).

Calx (lat.), kalk; c. chlorāta, klorkalk; c. usta el. vīva, brændt kalk (kalciumoksyd); c. zinci, zinkoksyd. I ældre kemisk terminologi bruges C = kalcium.

Calyca'nthus, en laurbærfamilien nærstaaende slegt. *C. floridus* og *occidentalis* er prydplanter, indtil over 2 m. høie med mørkebrune, ligesom barken og roden, vellugtende blomster. Barken bruges i Nordamerika som lægemiddel og ogsaa som kanelsurrogat.

Calystegĭa, se Vindelfamilien.

Camaco, længdemaal paa de Joniske øer = 5.03 m.

Camaïeu *[kamajø']*, fr. betegnelse for maleri udført i afskygninger af kun én farve, f. eks. graat i graat (grisaille).

Camail *[kama'j]* (fr.). 1. Tilknappet, let, til albuerne naaende skulderkrave af sort eller fiolet silke eller uld, forsynet med hætte, som bæres af høiere katolske geistlige. — 2. Ringflettet krave, som i det 14 aarh. anbragtes paa hjelmen, hvorfra den hang beskyttende ned over hals og skuldre. — 3. Let dameoverstykke.

Camajore, by i Italien, 20 km. n.v. for Lucca, 18 548 indb. (1901). Dyrker oliven.

Cama'ldoli. 1. Kloster i den ital. provins Arezzo (se næste artikel). — 2. Kloster n.v. for Neapel, berømt for den vakre udsigt over byen og Vesuv.

Camaldule'nsere var navnet paa de kongregationer, som stod i forbindelse med eneboerlag, som blev stiftet af den hellige Romualdo (omkr. 950—1027), der 1018 stiftede det berømte samfund Camaldoli i en dal i Apenninerne. Det eiendommelige for c. er den strenghed, hvormed klosterlivet gjennemføres.

Camargue *[kamárg]*, Ile de la, ø i Rhone, mellem dens to mundingsarme. Den er ganske lav og flad og vokser stadig ud mod havet. Størrelsen er nu 740 km.², og heraf er bare femteparten dyrket, resten bestaar af myrer, græsgange etc., hvor der græsser en mængde kvæg, medens der ikke findes et træ. Klimaet er paa grund af mistralen sundere end venteligt. Blot faa indb.

Camarilla *[-i'lja]* kaldte man 1814 i Spanien en liden gruppe af geistlige og andre, som havde forstaaet at skaffe sig indflydelse hos den svage og uvidende kong Ferdinand VII; siden bruger man ordet som betegnelse for en klik, der bag de egentlige ansvarlige raadgiveres ryg søger at paavirke fyrsten i en vis retning til fordel for sig selv eller et bestemt parti.

Camauro (ital.), rød fløils pavehue.

Cambacérès *[kābaserǽs]*, Jean Jacques Régis de (1753—1824), fr. statsmand. Medlem af konventet, hvor han stod «bjerget» nær. Efter Robespierres fald en tid formand for konventet. 1796 formand for de yngres raad. Efter brumaire-statskupet 1799 anden konsul. Deltog som saadan ivrig og dygtig i det lovgivnings- og lovordningsarbeide, der senere blev grundlaget for Code Napoléon. Under keiserdømmet rigets storkansler og hertug af Parma. I de 100 dage justitsminister, 1816 forvist som «kongemorder». Tilbage 1818. Forfatter af betydelige juridiske arbeider.

Cambay *[kǽmbē]*, brit. vasalstat i Forindien, præsidentskabet Bombay, ved bugten af samme navn, ca. 900 km.² med 75 122 indb. (1901). Hovedstaden heder ogsaa C. Det var før en mægtig handelsby med 200 000 indb., men nu er havnen tilsandet, og byen har bare lidt over 30 000 indb. Endnu bekjendt for sine agat-, onyks- og karneolsliberier.

Cambert *[kābǽr]*, Robert (1628—77), fr. komponist, musikintendant hos Ludvig XIV's moder Anna af Østerrige, lagde ved «La pastorale, première comédie francaise en musique», der opførtes i 1659 under stor tilslutning i nærheden af Paris, og den senere «Pomone» grunden til den franske opera. Hans tekstforfatter og kompagnon, digteren Perrin, fik af kongen et operaprivilegium, som Lully senere tilvendte sig, hvorpaa C. reiste til London og blev kapelmester hos Karl II.

Camberwell *[kǽmbəwel]*, bydel i det sydlige London, s. f. Themsen, 259 339 indb. (1901).

Ca'mbi, Ulisse (1807—?), ital. billedhugger. I Florens flere monumenter af ham (over Giuseppe Sabatelli, Cellini, Luigi Tempi, Goldoni). Særlig er hans statuetter og mindre terrakotta-arbeider yndede. Hvorvidt eller naar han døde, er ukjendt.

Cambiāso, Luca (1527—85), ital. maler, dygtig kunstner med realistisk sans og koloristiske anlæg, af sin samtid regnet blandt de bedste kunstnere. De fleste af hans billeder findes i hans fødeby Genua og i Madrid, hvor han arbeidede for Filip II.

Ca'mbio, Arnolfo di, se Arnolfo di C.

Ca'mbio (ital.), veksel, vekselbrev; nu lettera di c. C. proprio, den egne veksel, solaveksel, hvori udstederen forpligter sig til selv at betale beløbet. C.-conto, vekselkonto, hos os konto for udenlandske veksler.

Cambo *[kābå']*, Frankrige, badested i depart. Basses-Pyrénées, 1405 indb. (1901), ved Adours bielv Nive og Sydbanen, 62 m. o. h. Svovlkilder, der især bruges mod bronkit, kjertelsyge og hudsygdomme.

Cambon *[kābõ']*, Pierre Joseph (1754—1820), fr. politiker, medlem af den lovgivende forsamling 1791—92; virkede der for emigrantgodsets inddragelse. I konventet

---

électif Ⓕ, **elective** Ⓔ valg-.

election Ⓔ, **élection** Ⓕ f, valg: udvælgelse.

electioneer Ⓔ drive valgagitation.

électivité Ⓕ f, valgbarhed.

electoral Ⓔ, **électoral** Ⓕ valg-; kurfyrstelig.

électorat Ⓕ m, kurfyrstendømme; vælgerstilling, valgret.

électuaire Ⓕ f, **electuary** Ⓔ (med.) latverge.

elefant — Ⓣ Elefant m — Ⓔ elephant — Ⓕ éléphant m.

elegance — Ⓣ Eleganz f — Ⓔ elegance — Ⓕ élégance f.

elegant — Ⓣ & Ⓔ elegant — Ⓕ élégant.

elegi — Ⓣ Elegie f — Ⓔ elegy — Ⓕ élégie f.

elegisk — Ⓣ elegisch — Ⓔ elegiac — Ⓕ élégiaque.

elektricitet — Ⓣ Elektrizität f — Ⓔ electricity — Ⓕ électricité f.

elektriker — Ⓣ Elektriker m — Ⓔ electrician — Ⓕ électricien m.

elektrisere — Ⓣ elektrisieren Ⓔ electrify — Ⓕ électriser.

elektrisk — Ⓣ elektrisch — Ⓔ electric — Ⓕ électrique.

element — Ⓣ Element n — Ⓔ element — Ⓕ élément m. **elementer** se begyndelsesgrunde.

elementær — Ⓣ elementarisch — Ⓔ elementary, primary — Ⓕ élémentaire; primaire.

Elen(d) Ⓣ n (m), elg.

elendig — Ⓣ elend, jämmerlich, erbärmlich — Ⓔ wretched, miser-

stemte han for kongens død, men modarbeidede «bjergets» slette finansstyrelse. Blev dømt til deportation, flygtede og kom først tilbage 1795. Modstander af Napoleon, men protesterede dog 1815 mod Burbonernes tilbagevenden.

Cambon *[kābō']*. 1. Pierre Paul C. (1843—), fr. statsmand. Var 1882—86 Frankriges minister i Tunis, hvor han energisk og dygtig indrettede det franske protektorat. Paa grund af uenighed med den franske okkupationshærs chef, general Boulanger, blev han afskediget, da denne blev krigsminister. 1886—91 fr. gesandt i Madrid, 1891—98 i Konstantinopel, fra 1898 i London. — 2. Jules Martin C. (1846—), broder af førstn., fr. diplomat, 1891 generalguvernør i Alger, 1897 gesandt i de Forenede stater, 1898 i Spanien. Førte paa den spanske regjerings vegne fredsunderhandlingerne mellem Spanien og de Forenede stater i 1898.

Camborne *[kǽmbåən]*, by i England, Cornwall, blot ca. 30 km. fra Englands sydvestspids, 14 726 indb. (1901). Har tin-, kobber- og blygruber.

Cambrai *[kābrǽ]*, by i Frankrige, depart. Nord, ved Schelde, 50 km. s. f. Lille, 26 586 indb. (1901). C. er sæde for en erkebiskop og har en domkirke (ødelagt ved ildebrand, igjen opført 1860—70), et stort bibliotek med mange værdifulde haandskrifter, et museum, musikskole etc. Der er adskillig industri, sukkerfabriker, garverier, bryggerier o. m., men mest berømt er fabrikerne for batist, tyll, bomuldskniplinger etc. (de saakaldte «cambrais»). C. har befæstninger, mure og citadeller, opført i tiden fra det 13 til 17 aarh., men er nu ikke vigtig som fæstning. — C. var romernes Camaracum, som var en af de vigtigste stæder i den af nervierne beboede prov. Gallia belgica. I middelalderen tilhørte C. det Tyske rige og kom i 1678 til Frankrige. Her blev i 1508 afsluttet en liga rettet mod Venedig, og i 1529 kom her freden mellem Frankrige og Spanien, «damefreden», istand.

Ca'mbria, gammelt navn for Wales. (Jfr. Kambrisk formation.)

Cambric, se Batist.

Cambridge *[kēmbridž]*. 1. Adolfus Frederick, hertug af C. (1774—1850), 7de søn af Georg III, eng. general, fik 1802 den opgave at forsvare Hannover mod franskmændene, hvad der fuldstændig mislykkedes for ham, blev siden medlem af overhuset, gjorde sig her bemerket ved sit had til Napoleon. Som vicekonge i Hannover (1816—37) styrede C. dygtig og liberalt. — 2. Georg Frederick William Charles, hertug af C. (1819—1904), søn af førstn., eng. general, oberst 1837, udmerkede sig paa Krim 1854, blev 1862 feltmarskalk, 1887—95 chef for den eng. armé. Som peer tilhørte han det liberale parti. Som hærchef virkede han for humane reformer i arméen.

Cambridge *[kēmbridž]*, by i England, hovedstad i grevskabet af samme navn, ved elven Cam, 75 km. n. for London, 38 379 indb. (1901). Byen har mange smukke parker og en mængde gamle, vakre bygninger, som giver den et middelalderligt præg. Der findes omtrent ikke nogen industri, idet byen næsten udelukkende lever af sit universitet. Dette, et af de mest berømte i Europa, er først omtalt 1229. Det har en meget gammeldags organisation (ligesom Oxfords), aldeles forskjellig fra de andre europæiske universiteters. Det er en af byen fuldt uafhængig institution, hvilket bl. a. viser sig i, at det sender 2 repræsentanter til parlamentet, medens byen for sig sender 1. Studenterne bor i saakaldte «colleges», af hvilke der er 17 (hvoraf 2 for kvinder). De fleste colleges er meget rige og har pragtfulde bygninger. Hvert college har sine lærere, og desuden er

Cambridge: Trinity college.

der en hel del fælles for alle. Til universitetet er ogsaa knyttet et bibliotek (næsten 600 000 bd.), forskjellige museer, en botanisk have, et astronomisk observatorium etc. I C. drives særlig naturvidenskabelige og matematiske studier, og her har Newton studeret. — C. er en af Englands ældste byer, romernes Camboritum.

Cambridge *[kēmbridž]*, by i Forenede stater, Massachusetts, tæt ved Boston, saa at den nærmest er forstad til denne by, 91 886 indb. (1900). C. er sæde for Harvard universitet, maaske det mest anseede universitet i de Forenede stater (s. d.). — C. er ogsaa navnet paa en by i Ohio, 160 km. s. f. Cleveland, 8 241 indb., kulgruber, og paa en by i Maryland ved Chesapeakebugten, 5 747 indb., østers- og sildefiskerier.

Cambridgebugten *[kēmbridž-]*, stor bugt paa nordvestkysten af Australien, ca. 15° s. br. og 128° ø. l.

Cambriels *[kābriǽl]*, Albert (1816—92), fr. general, deltog i den ital. krig 1859 og i krigen 1870—71, i hvilken han blev saaret ved Sedan. Han undveg fra fangenskab og fik kommandoen over østarméen, men maatte efter den uheldige fegtning ved Oignon nedlægge kommandoen. Fik dog senere i 1871 kommandoen over 19 armékorps.

Cambronne *[kābrå'n]*, Pierre Jacques Étienne, greve af (1770—1842), fr. general. Fulgte 1814 Napoleon til Elba som kommandant over de 400 mand af den gamle garde. Deltog med heltemod i kampen ved Waterloo. Man tillægger ham, med urette, ordene «garden dør, men overgiver sig ikke». (Efter en anden beretning skal han have besvaret en opfordring om overgivelse med en haanlig bevægelse og ordet «merde» — «le mot de Cambronne».)

Cambuslang, by i Skotland, Lanarkshire, ved Clydes sydlige bred lige i ø. f. Glasgow, 28 393 indb. (1901). Kulgruber og jernverker.

Camden *[kǽmdən]*, William (1551—1623), eng. oldforsker og historiker, blev 1597 udnævnt til vaabenkonge hos dronning Elisabeth, har gjort sig meget fortjent ved sine flittige studier af Englands historie. Hoved-

---

able, piteous — (f) misérable, pitoyable, pauvre, chétif.
elendighed — (t) Elend n, Erbärmlichkeit f — (e) wretchedness, misery — (f) (état (m) de) misère f.
elephantiasis (e), **éléphantiasis** (f) f, elefantiasis.
elev — (t) Schüler m — (e) pupil, scholar — (f) élève m (f).
élevage (f) m, opdrætning.
elevate (e), **élever** (f) hæve, (op)løfte; ophøie; (f) spec. opføde, opdrage.
elevation (e), **élévation** (f) f, opløftelse, ophøielse; høide; vertikalprojektion; sjælsadel.
elevator — (t) Fahrstuhl m — (e) elevator, lift — (f) ascenseur m.
eleven (e) elleve. **eleventh** ellevte(del).
éleveur (f) m, kvægopdrætter.
elf (t) elleve. **elfte** ellevte.
Elf (t) m, **elf** (e) alv. **Elfenkönig** (t) m, elverkonge. **Elfenreigen** m, alvedans. **elf-lock** (e) marelok. **elf-shot** alveskud.
elfenben — (t) Elfenbein n — (e) ivory — (f) ivoire m.
elfin (e) alveagtig = **elfish.**
Elftel (t) n, ellevtedel.
elg — (t) Elen((d)tier) n — (e) elk — (f) élan m.
elicit (e) fremlokke; udfinde.
elide (e), **élider** (f) elidere, udstøde.
éligibilité (f) f, **eligibility** (e) valgbarhed; (e) ogs. antagelighed; hensigtsmæssighed.
eligible (e), **éligible** (f) valgbar; (e) ogs. ønskværdig; hensigtsmæssig

verk: «Britannia, sive florentissimorum regnorum Angliæ, Scotiæ, Hiberniæ et insularum adjacentium ex intima antiquitate chorographica descriptio» (med kobbere og kart, London 1586 og siden i mange udgaver, oversat paa engelsk 1610 og senere); desuden afhandlinger om de gamle briters og sachsers skikke og Elisabeths historie, «Annales rerum anglicarum et hibernicarum regnante Elisabetha». C. ligger begravet i Westminster. Efter ham er C. society opkaldt.

Camden *[kǽmdən]*, navn paa flere byer i de Forenede stater. 1. C. i New Jersey, ved elven Delaware, ret overfor Filadelfia, 75 935 indb. (1900). Skibsbyggeri vigtigste industri, videre mange jernverker. — 2. C. i Syd-Karolina. Her led amerikanerne i 1780 et stort nederlag mod engelskmændene. — 3. C. i Arkansas. Blev under borgerkrigen paa grund af sin strategiske betydning befæstet af sydstaternes regjering, men erobredes 1864 af nordstatsgeneralen Steele.

Camelīna, slegt af de korsblomstredes familie, slanke ugræsplanter med oftest helrandede, pilformig omfattende blade, smaa hvidgule blomster og pæreformede skulper. Herhen bl. a. linsøster *(c. sativa)*, der oftest optræder i linakre, og af hvilken der flere steder presses olje. Den findes ogsaa hist og her hos os.

Came'llia, se Kamelia.

Camelopa'rdalis, se Giraffen.

Camelopa'rdalus, se Giraffen (astr.).

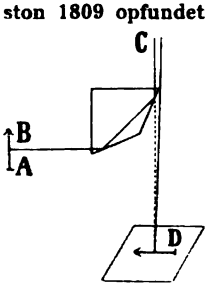
Camēlus, se Kamelslegten.

Camembert *[kamãbǽr]* (fr.), fed ost fra C., en landsby i depart. Orne, Normandie, Frankrige.

Camēnæ, hos romerne vistnok opr. gudinder for kilder, dyrkede udenfor Porta Capena i Rom; de dyrkedes tillige som spaadoms- og sanggudinder og ligestilledes ofte af digterne med de græ. Muser (s. d.).

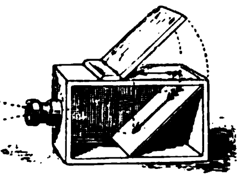
Cāmera (lat.), kammer, det sted, hvor en fyrstes privatformue opbevaredes, og de embedsmænd, som bestyrede den. C. apostolica, det pavelige rentekammer; C. imperialis, den keiserlige kammerret; C. paramentorum, kirkens sakristi; Alla c. (mus.), efter kammertonen.

Cāmera lūcida (lat., lyst kammer), et af W. Wollaston 1809 opfundet apparat, som tjener til at lette rigtig afbildning af gjenstande ved tegning, fornemmelig ved aftegning af mikroskopiske billeder. Bestaar i det væsentlige af et firkantet glasprisme, hvis vinkler er henholdsvis 90°, 67½°, 135° og 67½°. Fig. viser, hvorledes det virker. Lysstraalen fra gjenstanden AB gaar ubrudt gjennem prismets første flade, reflekteres totalt fra de to følgende, gaar ubrudt ud af den fjerde og opfanges af et øie ved C. Det samme øie ser forbi kanten af prismet mod papiret D. Betragteren ser saaledes billedet af gjenstanden paa papiret, hvor det kan tegnes med en blyant eller pen.

Camera lucida.

Cāmera obscūra (lat., mørkt kammer), apparat, bestaaende af en lystæt kasse, i hvis ene væg er indsat en konveks linse, der kan stilles i saadan afstand fra den modsatte væg, at den giver et skarpt billede paa denne af en gjenstand udenfor kassen. Danner man den væg, hvorpaa billedet opfanges, af en mat glasplade, kan billedet iagttages udenfra. Saaledes ved fotografiapparatet. Kassen kan ogsaa gjøres saa stor, at en person kan iagttage billedet inde i kassen. Isaafald opfanges billedet paa en hvid skjerm. Øiet er i princípet et c. o.

Transportabelt camera obscura.

Camerārius, Joachim (1500—74), t. filolog og pædagog, discipel og ven af Melanchton, hvis levnetsbeskrivelse han skrev. I tidens kirkepolitiske og teologiske forhandlinger deltog han meget, var med i Augsburg 1530 og 1555. Videnskabelig betydning som kirkehistorisk forsker.

Camerārius, Rudolf Jakob (1665—1721), t. botaniker, fra 1687 professor i medicin og direktør for den botaniske have i Tübingen. Særlig bekjendt ved sin paa eksperimenter grundede teori om planternes kjøn.

Camerīno, by i Italien, prov. Macerata, ca. 60 km. s.v. f. Ancona, 12 083 indb. (1901). Erkebiskopsæde. Har et saakaldt «frit» universitet, stiftet 1727 og underholdt af 21 kommuner; omtr. 300 studenter. Bibliotek (40 000 bd.).

Camerle'ngo (camerarius) er navnet paa flere høie embedsmænd ved den pavelige kurie. Den hellige rom. kirkes c. havde tidligere stor indflydelse som bestyrer af det pavelige pengevæsen. Nu er hans vigtigste hverv at ordne konklavet efter en paves død. — Det hellige kollegiums c. er et slags næstformand i kardinalkollegiet. — Den rom. geistligheds c. er den repræsentant, som byen Roms geistlighed hvert aar vælger som et slags formand.

Cameron *[kǽmərən]*, Richard (d. 1680), skotsk prest. Da Karl II søgte at udstrække det kgl. suprematí ogsaa over den skotske kirke, vakte dette megen modstand, som for en stor del ledede s af C. og hans ven Donald Cargill. Tilsidst udbrød aabent oprør, i hvilket C. faldt i et slag med de kgl. tropper. Hans tilhængere, cameronianerne, blev derefter haardt forfulgt. Efter revolutionen stillede de sig afvisende overfor den af Vilhelm III gjenoprettede presbyterianske kirke og dannede en frikirke, som 1743 blev anerkjendt af staten under navn af «det reformerede presbyteriums kirke». Denne kirke, som betragter sig selv som egte efterkommer af de gamle «covenanters», er i tidens løb svundet meget ind; navnlig sluttede 1876 en stor del sig til den skotske frikirke.

Cameron *[kǽmərən]*, Simon (1799—1889), nordamer. politiker. 1845—49 senator, opr. demokrat, senere republikaner, 1859 paany senator, virkede for Lincolns valg til præsident, 1861 krigsminister, 1862 gesandt i Rusland, 1866—77 igjen senator. C. havde, uden at indtage nogen fremskudt stilling, stor indflydelse paa Amerikas politik.

Cameron *[kǽmərən]*, Verney Lovett (1844—94), bekjendt brit. afrikareisende. Leder af den ekspedition, som 1873 fra Afrikas østkyst skulde bringe den af Stanley gjenfundne Livingstone nye hjælpemidler, men mødte allerede aug. s. a. i Tabora (Unjanjembé) Livingstones tro tjenere, som var paa vei til Sansibar med hans lig.

---

eliksir — ⓣ Elixir n — ⓔ elixir — ⓕ élixir m.

eliminate ⓔ, **éliminer** ⓕ bortskaffe, udslette; ⓔ sætte ud af betragtning; (amerik.) udlede, opnaa.

elimination ⓔ, **élimination** ⓕ f, bortskaffelse, udslettelse; (amerik.) udledelse, opnaaelse.

élingue ⓕ f, heisetaug.

élire ⓕ udvælge, udnævne.

elision ⓔ, **élision** ⓕ f, elision, udstødelse.

elite — ⓣ Elite, Auswahl f — ⓔ pick, elite — ⓕ élite f.

ell ⓔ, **Elle** ⓣ f, alen.

Ell(en)bogen ⓣ m, albue.

ellébore ⓕ m, nyseurt.

eller — ⓣ oder — ⓔ or — ⓕ ou.

ellers — ⓣ sonst — ⓔ else, otherwise; ordinarily — ⓕ (forøvrigt) d'ailleurs; d'ordinaire; (i modsat fald) autrement; sinon.

elleve — ⓣ elf — ⓔ eleven — ⓕ onze. **ellevte** — ⓣ elfte — ⓔ eleventh — ⓕ onze, onzième.

ellevild — ⓣ ausgelassen; ausser sich (vor Freude) — ⓔ crack-brained; mad (with joy) — ⓕ transporté (de joie), d'une gaieté folle.

ellipse — ⓣ Ellipse f — ⓔ (geom.) ellipse, (gram.) ellipsis — ⓕ ellipse f.

elliptisk — ⓣ ellipsenförmig — ⓔ elliptic(al) — ⓕ elliptique, ellipsoïde.

elm ⓔ alm. **elmy** almbevokset.

C. omseilede dernæst Tanganjikasjøen og fandt, at denne sjø midt paa den vestlige bred gjennem elven Lukuga havde et afløb mod vest til den store, af Livingstone opdagede, nordgaaende Lualabaelv, som Livingstone var tilbøielig til at betragte som Nilens sydlige kildeelv. Denne elv naaede C. ved den fra Livingstones reiser bekjendte by Nyangwe. Ved nøiagtig bestemmelse af Nyangwes høide over havet, som viste sig betydelig mindre end Nilsjøernes, gjorde C. det sandsynligt, at Lualaba ikke kunde tilhøre Nilsystemet, men Kongos elvesystem. Dette sidste lykkedes det senere Stanley at bevise. C. drog fra Nyangwe mod s.v. til landet Urua og herfra med en karavane gjennem Bihé ud til vestkysten. C. var den første europæer, som havde gjennemreist Afrika fra øst til vest. Han havde tilbagelagt 4751 km. gjennem helt eller delvis ukjendte egne, havde taget 87 astronomiske stedsbestemmelser og bestemt høiden af 3718 punkter. Udgav «Across Africa» (2 bd. 1876—77).

Cameronlänere, se Cameron, Richard.

Cami'llus, Marcus Furius, rom. feltherre, erobrede 396 f. Kr. Veji og senere Falerii; kort efter blev han jaget i landflygtighed, men kaldtes tilbage og ledede staten efter nederlaget mod gallerne (390, ved Allia) og gjorde sig saa fortjent, at han kaldtes Roms anden grundlægger.

Cami'llus og Cami'lla (lat.), fribaaren gut og pige i det gamle Rom, navnlig anvendt som offertjenere.

Cammermeyer, Albert Frederik (1838—93), n. boghandler. Uddannet hos Lyche i Drammen og Dybwad i Kra. aabnede han 1867 i Kra. egen forretning, som han drev op til en af Skandinaviens første. 1888 solgte han sortimentsboghandelen til tre mangeaarige medarbeidere (G. Gulbrandsen, Sigurd Pedersen og E. Raabe) og 1890 tillige forlagsafdelingen, som da omfattede 11 000 bd., til dr. phil. Knudtzon og L. Swanstrøm. 1906 blev C.s forlag solgt til Gyldendalske boghandel; Nordisk forlag, Kjøbenhavn.

Camões *[kamóŋis]* (ogs. skrevet Camoens), Luis Vaz de (ca. 1524—79), portug. digter, af anseet, men fattig familie, født i Lissabon, studerede nogle aar ved universitetet i Coimbra, opholdt sig derefter i hovedstaden, kom i berørelse med hoffet og forelskede sig i en af hofdamerne, Catharina de Ataíde. Han mødte imidlertid modstand hos hendes familie, og det endte med, at den fyrige, heftige, uforsigtige unge digter blev forvist til Santarem. Under sit ophold her skildrede han i «Rimas» og «Sonnets» sit hjertes sorg og sin triste stilling. Han gik derefter i krigstjeneste, var med og kjæmpede ved Ceuta, hvor han mistede sit høire øie, der blev rammet af en kuglesplint. Da han efter dette kom tilbage til Lissabon, havde han fremdeles ikke lykken med sig, forlod Portugal og drog til Indien (1553), hvor han slog sig ned i Goa og deltog i flere felttog. I sin satire «Disparatas da India» angreb han den daværende vicekonge og hans kreds og blev forvist til Macao. Her skrev han en stor del af sit berømte hovedverk «Os Lusiadas». I 1561 drog han tilbage til Goa, led skibbrud underveis, men reddede sig iland, idet han, som det fortælles, svømmede med den ene arm, medens han med den anden holdt manuskriptet til sit digt over vandet. I Indien var han atter udsat for mange vanskeligheder, blev saaledes bl. a. sat i gjældsfængsel, men fik endelig anledning til at forlade landet og vende tilbage til Portugal (1569). I 1572 udkom hans store digtning; den gjorde megen opsigt, men bidrog kun i ringe grad til at gjøre hans liv lettere og lysere, han led virkelig nød og døde i stor fattigdom. C. er den største af Portugals digtere og den eneste af dem, som er verdensberømt. «Os Lusiadas» (lusiaderne, lusitanerne, efterkommere af Lusus, d. e. portugiserne) skildrer Vasco da Gamas tog til Indien, men digtets helt er ikke den berømte sjøfarer, men hele det portugisiske folk. Det er saaledes i særlig grad et nationalepos, baaret og gjennemglødet af begeistret fædrelandskjærlighed. Side om side med det kristne element indføres væsener fra den gamle græsk-romerske gudeverden, Venus, Bacchus o. a., der ligesom i de gamle klassiske epos griber ind i begivenhedernes gang. Digtet er skrevet i skjøntklingende ottaver og lyser i rige, festlige farver. Blandt de mest berømte steder er afsnittene om den ulykkelige Inez de Castro, endvidere den mægtige, malende skildring af stormen og de hyppige erotiske og eksotisk farverige billeder fra den fortryllede kjærlighedsø. C. staar ogsaa høit blandt Portugals forfattere som lyriker. Ogsaa som dramatiker var han ikke uden betydning.

Luis Vaz de Camoes.

Camõnica, Val, elven Oglios dal i Nord-Italien. Gjennem dalen vei til Tyrol over Tonalepasset. Indb., 65 537 (1901), lever af fædrift, silkeavl og bergverksdrift. Vigtigste by i dalen er Breno.

Camo'rra, hemmeligt samfund i Syd-Italien, der ved pengeudpresning og forbrydelser indjog almindelig skræk. Under Ferdinand II gik det saa vidt, at de høiere samfundslag, ja selv ministre var medlemmer. Frans II søgte at kvæle ondet, men c. blev derved drevet til at støtte Garibaldi. Efter Italiens samling blev c. forkjæmper for de fordrevne Bourboner. Victor Emanuel bekjæmpede den, men først 1874 lykkedes det ved massedeportation i Neapel nogenlunde at komme c.s uvæsen tillivs. Dens tilhængere findes væsentlig blandt de laveste lag af folket. (Jfr. Mafia.)

Campagna *[-áña],* by i Italien, prov. Salerno, 30 km. ø. f. byen Salerno, 8 935 indb. (1901). Biskopsæde.

Campagna di Roma *[-áña],* Roms omegn, strækker sig, taget i videste forstand, langs det Toskanske hav fra Civitavecchia i n. til Terracina i s., ind mod land begrænset af Sabiner- og Albanerfjeldene og Apenninernes udløbere og omfattende størstedelen af det gamle Latium; den største længde er 150 km., medens bredden er knapt 70 km., og fladeindholdet er 2—3 000 km.² C. er gammel havbund, dækket af tuf fra undersjøiske vulkaner; den gjennemstrømmes af Tiber og dens bielve og

---

elocution ⓔ, **élocution** ⓕ f. foredrag(smaade), skjønlæsning.

éloge ⓕ m. lovtale. **élogiste** m. panegyriker.

éloignement ⓕ m. fjernelse, fraværelse; afstand; baggrund; uvenlig stemning, modbydelighed.

éloigner ⓕ fjerne, bortvise.

elongate ⓔ forlænge(s).

elope ⓔ løbe bort. **elopement** bortførelse.

eloquence ⓔ, **éloquence** ⓕ f. veltalenhed.

eloquent ⓔ, **éloquent** ⓕ (vel)talende; udtryksfuld.

else ⓔ ellers, anden. **elsewhere** andensteds.

Elseneur ⓕ m. **Elsinore** ⓔ Helsingør.

elsk: lægge sin e. paa — ⓣ Vorliebe für etw. fassen — ⓔ take a fancy for (to) — ⓕ s'éprendre de.

elske — ⓣ lieben — ⓔ love — ⓕ aimer, chérir.

elskelig — ⓣ liebenswürdig — ⓔ amiable, lovely — ⓕ aimable.

elsker — ⓣ Liebhaber, Freund m — ⓔ lover, (af noget) admirer — ⓕ amoureux; (utilladelig) amant; (paa teatret, første-) jeune premier; (af noget) amateur, ami m.

elskerinde — ⓣ Geliebte; (teater) Liebhaberin f — ⓔ sweetheart, mistress — ⓕ maîtresse; amoureuse; (teater, første-) jeune première f.

elskov — ⓣ Liebe f — ⓔ love — ⓕ amour m.

er bølgeformig eller ganske flad af overflade. I oldtiden var C. et rigt og frugtbart land, hvor de romerske stormænd havde sine villaer, og der fandtes ogsaa flere byer. Men i det 5—8 aarh. blev den herjet af indtrængende barbarer, goter, vandaler, senere ogsaa normanner og saracener, og derved gik landet lidt efter lidt over til ørken og sump, hvor malariaen stadig hersker. Nu findes der blot ruiner igjen af de store vandledninger og veie, paladser og gravmæler o. s. v. Om sommeren er C. næsten ubeboet, blot endel halvvilde kjør og heste vandrer da omkring, vogtet af sine gjætere. Men om vinteren kommer der ned fra fjeldene en mængde bønder med store saueflokke, og da er det livligere. Der er nu gjort forsøg med at opdyrke C., og aker- og englandet vokser stadig i udstrækning. En stor del af C. tilhører kirken eller store godseiere, som forpagter jorden bort. Man søger ogsaa nu at tørlægge myrerne for derved at faa bort malariaen.

Campagnoli *[-ñå'li]*, Bartolommeo (1751—1827), ital. violinist og frugtbar komponist, især bekjendt ved sine verker for kammermusik og en meget benyttet violinskole. Død som hofkapelmester i Neu-Strelitz.

Campan *[kãpã']*, Jeanne Louise Henriette (1752—1822), fr. forfatterinde, Marie Antoinettes kammerfrue. Under Napoleon var hun forstanderinde for en pigeskole for døtre af officerer af æreslegionen. Memoirer og breve.

Campane'lla, Thomas (1568—1639), ital. renaissancefilosof. C. gik 14 aar gammel ind i Dominikanerordenen, studerede teologi, filosofi og oldtidsvidenskab, men formaaede ikke at mætte sin erkjendelsestrang. Hans urolige, higende og spørgende aand fandt ingen ro i den dogmebundne klostertænkning; hans kritik vakte mistanke, og 1591 blev han dømt til at afsverge kjetterlæren. Ensom og forfulgt flakkede han om i Syditalien. 1599 indvikledes han i en politisk sammensvergelse mod det spanske herredømme, som dengang raadede i Neapel. Her underkastedes han flere gange den mest grusomme tortur, og i 27 samfulde aar blev han holdt i fangenskab. Pave Urban VIII, der havde sympati med den merkelige munk, fik ham 1626 befriet fra det spanske statsfængsel ved at kræve hans udlevering til inkvisitionsdomstolen i Rom, hvor han i 3 aar sad i et mildere fangenskab. 1634 lykkedes det ham at flygte til Paris, hvor Richelieu tog sig af ham og gav ham en pension. Ogsaa kongen lyttede gjerne til den djerve drømmer. Endelig fik C. ro til at arbeide; her redigerede han sine skrifter, og her døde han. C. repræsenterer sin samtids høieste bestræbelser; hos ham er antik hedensk livsbegjær forenet med vilje til at bøie sig for kirkens autoritet, hvor blot ikke denne kommer i strid med hans videnskabelige erkjendelse. Hans aandssmidighed og skaberevne er imponerende: 88 skrifter foreligger fra hans pen, og de omhandler alle emner og problemer, samtiden kjendte. C. er drømmer og verdensforbedrer, hans merkeligste verk er en efter forbillede af Platon digtet utopi (s. d.), «Solstaten» («Civitas solis»), et kommunistisk ordnet idealsamfund, hvor privateiendom og familie er ophævet og arbeidet sat i høisædet, medens presteskab og aristokrati er banlyst. «Solstaten» er en af alle tiders merkeligste statsromaner.

Campanha *[-åña]*, by i Brasilien, staten Minas Geraes, 250 km. nordvest for Rio de Janeiro, ca. 7 000 indb. Megen kvægavl omkring.

Campanīle (ital.), klokketaarn (oldn. *stöpull*). Særlig betegnes hermed de ital. klokketaarne fra den romanske periode. De var ofte ganske fritstaaende, stillet ved siden af kirken. En af de ældste tilhører Santa Maria i Cosmedin i Rom. Bekjendt er ogsaa den paa Markuspladsen i Venedig opførte c. Denne styrtede pludselig sammen 14 juli 1902, men er nu (1907) snart gjenopført.

Campanile: Giottos campanile, Firenze.

Campanula, se Klokkefamilien.

Campanulāria, en hydroideslegt (se Hydroider), som ved vore kyster er repræsenteret ved flere meget alm. forekommende arter.

Campānus, Johannes (d. ca.1575), antitrinitarisk tænker, f. i bispedømmet Liège. Ved religionssamtalen i Marburg 1529 udviklede han en eiendommelig nadverlære, som meget forargede Luther og hans venner. Da han senere fremkom med antitrinitariske, gjendøberske og antinomistiske lærdomme, brød reformatorerne med ham. Han søgte derefter i forskjellige tyske byer at virke for sin opfatning som den «sande reformation» i modsætning til den lutherske. Hans ekscentriske tanker, navnlig hans præken om verdens nære undergang, bragte ham imidlertid i konflikt med den verdslige øvrighed, og han maatte tilbringe de sidste 20 aar af sit liv i fængsel.

Campardon *[kãpardõ']*, Émile (1834—), fr. historisk forfatter. Bl. a. verker om revolutionsdomstolen 1793—94, Marie Antoinette (halsbaandshistorien og liv i fængslet), madame Pompadour. Udgiver af Fredrik II's memoirer.

Campbell *[kǽmbəl]*, skotsk æt, se Argyll.

Campbell *[kǽmbəl]*, Alexander (1764—1824), samler og udgiver af skotske og engelske folkeviser, Walter Scotts musiklærer, organist i Edinburgh.

Campbell *[kǽmbəl]*, Alexander, se Campbelliter 1.

Campbell *[kǽmbəl]*, Sir Colin, Lord Clyde (1792—1863), eng. feltmarskalk, udmerkede sig som ung officer under kampene i Spanien, tjente derefter i kolonierne, deltog i krigen mod Kina 1841 og i Pandsjab 1848—49, udmerkede sig som brigadegeneral paa Krim, blev 1856 generalløitnant. Ved efterretningen om den indiske opstand fik han overkommandoen og dæmpede oprøret med stor energi. Til belønning blev han peer med titelen baron Clyde.

Campbell *[kǽmbəl]* John, lord (1779—1861), eng. retslærd og statsmand, blev 1822 liberalt parlamentsmedlem, 1832 solicitor general, 1834 attorney general, 1841 lordkansler for Irland og peer, 1846 kansler for hertugdømmet Lancaster (d. e. minister uden portefølje),

---

elskværdig — (t) liebenswürdig — (e) amiable — (f) aimable.

elskværdighed — (t) Liebenswürdigkeit f — (e) amiability, attractions — (f) amabilité.

Elster (t) f, skjære. **Elster(n)-auge** n, ligtorn.

elte — (t) kneten — (e) knead — (f) pétrir, (bageri) boulanger, (billedhugger) manier.

Eltern (t) pl, forældre.

élu (f) udvalgt.

elucidate (e), **élucider** (f) belyse, gjøre klar.

elucidation (e), **élucidation** (f) f, belysning, forklaring.

élucubration (f) f, (ved) natligt arbeide (frembragt litterært verk).

elude (e), **éluder** (f) undgaa, omgaa, vride sig fra; (e) ogs. spotte (ens anstrengelser).

élusif (f), **elusive** (e) undvigende, skuffende.

elusion (e) undgaaelse, omgaaelse.

elutriate (e) klare, afsile, rense.

elv — (t) Fluss m — (e) river — (f) rivière f, fleuve m.

elver (e) havaal.

elvish (e) skadefro.

emaciate (e) afmagre(s).

emaciation (e), **émaciation** (f) f, afmagring. **émacié** (f) afmagret.

emalje — (t) Email n, Schmelz m — (e) enamel — (f) émail n.

emanate (e), **émaner** (f) udflyde, udstrømme; udspringe; hidrøre, udgaa (fra).

1850 lord-overdommer ved Queens Bench og 1859 lordkansler. C. har indlagt sig store fortjenester af den engelske retspleie. Han har bl. a. skrevet: «Lives of the lord chancellors of England» (7 bd., 1845—47; 8 opl. 1873) og «Lives of the chief-justices of England» (3 bd., 1849—57; 3 opl. 1874).

Campbell *[kǽmbəl]*, John Macleod, se Campbelliter 2.

Campbell *[kǽmbəl]*, Mrs. Patrick (1867—), eng. skuespillerinde, debuterede 1891 i London, hvor hun gjorde lykke og snart indtog en fremskudt plads. Hun har ikke blot udmerket sig i moderne stykker, men ogsaa i det klassiske repertoire (Julie, Lady Macbeth, Ophelia og Lady Teazle i «Bagtalelsens skole»).

Campbell *[kǽmbəl]*, Thomas (1777—1844), skotsk digter, skrev 1799 sit digt «The pleasures of hope», i hvilket han forherliger Polen. Senere reiste han til Tyskland, besøgte Klopstock, hvis indflydelse er merkbar i hans stil, og bosatte sig i München. Her skildrede han slaget ved Hohenlinden i et digt af samme navn. I Hamburg skrev han sit berømte digt «Ye mariners of England» og i Kjøbenhavn, lige før bombardementet 1807, krigssangen «The battle of the Baltic». C. udfoldede ogsaa senere en stor litterær virksomhed, som digter, essayist, reiseskildrer og biograf: «Life of Petrarch», «Frederick the Great» o. fl. Han blev i 1827 Lord rector ved Glasgow universitet og ligger begravet i Westminster Abbey.

Campbell *[kǽmbəl]*, ø s. f. Ny-Seeland, 52° 34′ s. br. og 169° 12′ ø. l., 184 km.² stor, ubeboet; opdaget 1810. Træløs, vulkanske fjelde. Besøges undertiden af hvalfangere, da den har en god havn.

Campbell-Bannermann *[kǽmbəl-]*, Sir Henry (1836—), eng. politiker, har været medlem af underhuset siden 1868, blev finanssekretær i krigsministeriet i Gladstones ministerium (1870—74), var paany finanssekretær 1880—82, 1880—85 statssekretær for Irland; 1886 blev han krigsminister, hvilken post han atter overtog 1892, da Gladstone paany blev premierminister. I 1899 blev han enstemmig valgt til det liberale partis fører, og var under boerkrigen en afgjort modstander af regjeringens politik. I 1901 blev han atter valgt til det liberale partis leder og stod i denne stilling, indtil han i slutten af 1905 blev ministerchef. Ved de derefter følgende valg i jan. 1906 fik C. (populært kaldt «C-B») en tilslutning til sin politik, som vakte alm. opmerksomhed verden over.

(Fct. af Beresford.)
Campbell-Bannermann.

Campbellerslaget. Da Kristiania nye teater paa Bankpladsen skulde indvies i 1837, udsatte direktionen en præmie for det bedste nationale stykke. A. Munchs «Kong Sverres ungdom» vandt prisen, medens H. Wergelands syngespil «Campbellerne» blev kjendt værdigt til at opføres senere. Dette skede det følgende aar. Forestillingen gav anledning til en voldsom demonstration af Wergelands modstandere, som mødtes af en moddemonstration af dennes venner. Det udartede til et slagsmaal, i hvilket Wergelands parti gik af med seieren. Begivenheden gav anledning til en lang pressefeide.

Campbelliter er navnet paa to eng. kirkelige samfund: 1. En baptistisk sekt, opkaldt efter Alexander Campbell (1788—1866). Efter en tid at have været prest i den presbyterianske kirke gik han 1812 over til baptistsamfundet. Men da han i sit tidsskrift «The Christian baptist» udviklede afvigende meninger, udstødte synoden 1827 ham og hans tilhængere af dette. De dannede derefter et eget samfund under navn af «Kristi disciple», men kaldtes i almindelighed c. — 2. En skotsk frimenighed, opkaldt efter presten John Macleod Campbell (1800—72). Da han udviklede en fra kirkelæren afvigende forsoningslære, blev han 1831 afsat som prest i den skotske statskirke og dannede derefter en fri menighed i Glasgow, som dog ikke officielt udtraadte af statskirken.

Campbeltown *[kǽmbəltaun]*, havneby i Skotland paa halvøen Kintyre, v. for Clydebugten, Argyllshire, 8 286 indb. (1901). Har en udmerket havn, skibsbyggeri, whiskydestillation (stor udførsel), kulgruber etc. Meget vigtig fiskerby.

Campe, Joachim Heinrich (1746—1818), t. skolemand og pædagogisk forfatter, var en ivrig tilhænger af Basedows opdragelsestanker og virkede en kort tid ved hans skole i Dessau. C. har mest betydning som forfatter af barnebøger, der skulde være belærende, samtidig med at de morede børnene. Mest bekjendt af disse er «Robinson Crusoe» og «Amerikas opdagelse».

Campeadōr, helt, tapper kriger; af sp. *campear*, drage i felten; tilnavn til Cid.

Campeche *[kampǽtše]*. 1. Stat i Mexico, den s.v.-lige del af halvøen Jucatan, 46 855 km.² med 86 542 indb. (1900), mest majaindianere. C. er et sletteland dækket af store skoge; der dyrkes mais, ris og sukkerrør. 2. C., hovedstad i staten, ved den Mexikanske golf paa vestsiden af Jucatan, 18 730 indb. (1900). Daarlig havn, bare smaaskibe kan anløbe den, derfor liden handel. 3. Campechebugten, sydligste del af den Mexikanske golf.

Campeche-træ *[kampǽtše-]*, se Kampesche.

Campeggi(o) *[-pe'ddži(o)]*, Lorenzo (1474—1539) ital. kardinal. Under et ophold i England 1518 fik han bispedømmet Salisbury, men mistede det senere paa grund af sin mægling i Henrik VIII's skilsmissesag. C. spillede en rolle paa rigsdagene i Nürnberg 1524 og i Augsburg 1530. Hans breve er af ikke ringe historisk interesse.

Campenhout, François van (1779—1848), belg. sanger og musiker; skrev foruden adskillige operaer nationalsangen «la Brabançonne» (s. d.).

Camper, Pieter (1722—89), nederl. anatom, 1755 professor i anatomi i Amsterdam. 1773 trak han sig tilbage for udelukkende at studere. Stor og alsidig videnskabsmand, særlig i sammenlignende anatomi. Op-

---

emanation ⓔ, **émanation** ⓕ f, udflyden, udstrømning.

emancipate ⓔ, **émanciper** ⓕ frigive, frigjøre; ⓔ ogs. frigiven.

emancipation ⓔ, **émancipation** ⓕ f. frigivelse, frigjørelse.

emarginate ⓔ, **émarger** ⓕ randbeskjære; ⓔ ogs. (bot.) udrandet; ⓕ ogs. skrive kvittering i randen, hæve gage.

emasculate ⓔ kastrere(t); forkjæle, svække; umandig.

embâcle ⓕ m, isblok, (seil)hindringer.

emballer ⓕ indpakke; besnakke; arrestere.

embalm ⓔ balsamere.

embank ⓔ opdæmme, fylde.

embankment opdæmning; kai.

embarcadère ⓕ f, brygge; jernbanestation.

embarcation ⓕ f, (seile-, ro-, skibs)baad.

embarder ⓕ dreie af, gire.

embargo ⓔ & ⓕ m, (skibs) tilbageholdelse, afseilingsforbud; ⓔ ogs. stoppe.

embariller ⓕ fylde paa tønder.

embark ⓔ, **embarquer** ⓕ indskibe; ⓔ ogs. indskibe sig = s'e. ⓕ; ⓕ ogs. faa en styrtsjø over sig; inddrage (i en sag).

embarkation ⓔ, **embarquement** ⓕ m, indskibning.

embarras ⓕ m, **embarrassment** ⓔ sperring; forhindring; vanskelighed; forvirring; forlegenhed.

dagede fugleskelettets pneumaticitet. Grundlagde kraniometrien («ansigtsvinkelen»). God kirurg og fødselshjælper (symfyseotomien). Stiftede den første kirurgiske poliklinik.

Camphausen. 1. Ludolf C. (1803—90), t. politiker, var bankier i Köln, blev 1842 medlem af provinslanddagen, hvor han fordrede pressefrihed og en rigsforsamling; 29 mars 1848 blev han preus. førsteminister, gik af i juni og blev i juli Preussens udsending i Frankfurt; her var C. en modstander af et tysk keiserdømme, tog i april sin afsked og blev paany bankier i Köln. 1849—50 var han medlem af Preussens andet kammer; i Erfurt-parlamentet var han ordfører for forfatningsudvalget, blev 1860 medlem af herrehuset og 1867 medlem af den nordtyske rigsdag. — 2. Otto von C. (1812—), t. politiker, broder af ovenn., blev preus. embedsmand og 1845 geheimefinansraad, var 1849—52 medlem af andet kammer, 1860 livsvarigt medlem af herrehuset, valgtes 1867 ind i den nordtyske rigsdag og blev 1869 preussisk finansminister, gjennemførte konverteringen af statsgjælden og vigtige skattereformer. Som ivrig frihandelsmand misbilligede han Bismarcks finanspolitik og gik af 1878.

Camphausen, Wilhelm (1818—85), t. slagmaler. Elev af A. Rethel. Har særlig heldig behandlet motiver fra trediveaarskrigen, Cromwells og Fredrik II's tid. Malte ogsaa billeder fra den slesvig-holstenske, tyskøsterrigske, fransk-tyske krig. Gode er hans rytterportræter fra den sidste. Optraadte ogsaa som humoristisk tegner og udgav en dagbog fra den danske krig «Der Maler auf dem Kriegsfeld» (1865).

Campi, ital. kunstnerfamilie i Cremona mod slutningen af det 16 aarh. Galeazzo C. (1475—1536) er paavirket af Boccaccino. Betydeligere er hans tre sønner: Giulio C. (ca. 1500—72), maler, billedhugger og arkitekt, elev af Giulio Romano. Hovedverk: Madonna mellem to hellige riddere i Sant' Abondio i Cremona (1527), af venetiansk farveskjønhed. Antonio C., kaldt Cremonese (død efter 1591), maler, arkitekt, billedhugger, kobberstikker, dygtig efterligner af Correggio. Vincenzo C. (død 1591) efterligner sin broder, som han nærmer sig i koloriten, men staar tilbage for i tegning. Bernardino C. (1522—ca. 1590), muligens slegtning af forann., opr. guldsmed studerede han senere under Giulio C. og Ippolito Costa. Dygtig efterligner af Tizian.

Campiglia Mari'ttima, by i Italien, prov. Pisa, 8 km. fra kysten, 60 km. s.ø. f. Livorno, 7 823 indb. (1901). Etruskiske grave.

Campīnas, by i Brasilien, staten São Paulo, 150 km. fra kysten n.v. for Santos, omtr. 30 000 indb. Jernbaneknudepunkt, midtpunkt for kaffehandelen i det indre af staten.

Campine *[kāpi'n]* (flamsk Kempen), et landsk. i Belgien, prov. Antwerpen og Limburg. C., som har en størrelse af 4—5 000 km.², bestaar for en del af barskog, men mest af heder. En stor kanal er ført gjennem C., og ved overrisling er en betydelig del blevet gjort til frugtbart land.

Campion *[kœmpiən]*, Thomas (mellem 1570/80—1619), eng. læge, digter og musiker, udgav i 1595 en samling latinske elegier og epigrammer under titelen «Poemata», skrev maskespil for hoffet og sange med melodier. Han var ogsaa litterær kritiker, forkastede de antike versformer, men vilde paa den anden side heller ikke anerkjende det moderne rim.

Ca'mpi Rau'dii (lat.), de Raudiske sletter ved Vercellæ i Nord-Italien; her slog Marius cimbrerne 101 f. Kr.

Campo (ital. og sp.), mark, slagmark, leir.

Campoamór y Campoosōrio, Ramon de (1817—1901), moderne sp. digter af gammel asturisk familie, studerede først medicin, men viede sig derpaa til litteraturen. Han kastede sig ind i det politiske liv, blev ved sin veltalenhed et indflydelsesrigt medlem af cortes og var en tid minister. Var ogsaa medlem af det spanske akademi. Som lyriker fandt C. sin egen form i de knappe, sammentrængte digte, som han kaldte «Doloras», snart filosofiske, snart mystiske, snart melankolske, snart humoristiske fantasier over livsfænomenerne, sterkt paavirket af Byron, Heine og andre store satirikere. Han var de fornemme kredses yndlingsdigter og foredrog ofte selv sine sange. Har ogsaa skrevet dramatiske arbeider, noveller, filosofiske og poetiske afhandlinger. Hans samlede verker udkom i Madrid 1901.

Campoba'sso. 1. Provins i Italien, som landskab kaldt Molise, 4 381 km.² med 366 571 indb. (1901). Ligger paa Apenninernes østskraaning ned mod Adriaterhavet. I fjeldene holdes sauer og kjør, i lavlandet dyrkes hvede, mais, vin, oliven og silke. — 2. C., hovedstad i prov. C., 730 m. o. h., 11 899 indb. (1901). Ligger østenfor Apenninerne lidt i s.ø. for Rom. Fabrikerer staalvarer.

Campobe'llo, byer i Italien, paa Sicilien. 1. C. di Licata, i prov. Girgenti, 12 095 indb. (1901). I omegnen svovlgruber og dyrkning af vin, korn og olje. — 2. C. di Mazzara, prov. Trapani, 9 090 indb. (1901). I nærheden berømte stenbrud fra oldtiden.

Ca'mpo Bisenzio, by i Italien, prov. Florens, 10 km. n.v. for byen Florens, 13 829 indb. (1901). Jernverker.

Ca'mpo Fo'rmio (officielt Campoformido), landsby i Italien i prov. Udine, landskabet Venezia. Her sluttedes 17 okt. 1797 en fred mellem Østerrige og Frankrige, ved hvilken Østerrige afstod Nederlandene (Belgien), Milano og Mantua og til gjengjæld fik det meste af Venezias statsomraade.

Ca'mpo Maior *[majå'r]*, fæstning i Portugal, prov. Alemtejo, lige ved den spanske grænse, ca. 6 000 indb.

Campomānes, Don Pedro Rodriguez, greve af (1723—1802), sp. politiker, blev 1762 generalprokurør ved Kastiliens høie raad og hjalp ivrig Aranda i hans store reformarbeide for Spanien. C. var sterkt præget af oplysningstidens aand og langt forud for sin tid, saa hans reformidéer slog ikke altid an. Efter Karl III's død 1788 fortrængtes han af Florida Blanca og levede udelukkende for videnskaben. Forfatter til mange udmerkede statsøkonomiske verker.

Campōri, Giuseppe (1821—87), ital. historiker og kunsthistoriker. C., der levede og virkede i Modena, har bl. a. i skriftet «Una vittima della storia» gjort det første forsøg paa at rense Lucrezia Borgias minde. Ogsaa et verk om Tasso skyldes C.s pen.

Ca'mpos, by i Brasilien, prov. Rio de Janeiro, ca. 250 km. n.ø. for byen Rio de Janeiro, 78 000 indb. (1890), har vakre gader og bygninger, teater, elektrisk lys, sporvei etc. I omegnen dyrkes udmerket kaffe.

---

embarrass ⓔ, **embarrasser** ⓕ bringe i forlegenhed, forvirre; besvære; ⓕ ogs. sperre.

embarrer ⓕ sætte bag el. mellem stænger; anbringe en løftestang under.

embase(ment) ⓕ f (m), fodstykke, sokkel.

embassy ⓔ gesandtskab(shotel).

embastiller ⓕ sætte i Bastillen.

embatailler ⓕ. **embattle** ⓔ stille i slagorden, fylke; ⓔ ogs. udtakke (mur). **embattled field** ⓔ valplads.

embâter ⓕ lægge paksadel paa.

embaucher ⓕ antage (svende, arbeidsfolk); (for)lokke; hverve til forbrydelser.

embaumer ⓕ fylde med vellugt; balsamere.

embay ⓔ indeslutte i en bugt.

embecquer ⓕ made (fugleunger); ægne.

embed ⓔ leire.

embede — ⓣ Amt n, Stelle f — ⓔ office, place, post — ⓕ fonction(s) (pl), charge f, emploi, poste m, place f. **i embeds medfør, paa embeds vegne** — ⓣ von Amtswegen, kraft des Amtes — ⓔ in his capacity as a public functionary; ex officio — ⓕ (à titre) d'office, ex officio. **embedsbroder** — ⓣ Amtsbruder m — ⓔ colleague; (pl) brethren — ⓕ collègue, confrère m. **embedseksamen** — ⓣ Amtsexamen n — ⓔ degree examination — ⓕ examen (m) universitaire définitif. **embedsmand** — ⓣ der Beamte m — ⓔ functio-

C. er i Brasilien navnet paa store græssletter, som skiller sig fra Llanos og Pampas ved større afveksling i overflade og vegetation. Der findes baade græs, buske og trær.

Ca'mpo sa'nto, ital. kirkegaardsanlæg. De er i regelen omgivet af søilehaller, hvori de fæstede familiegravsteder er anbragt. Undertiden anbringes kisterne rækkevis over hinanden indmuret i hallens vægge og forsynet med tavler med indskrifter. Et af de smukkeste gamle anlæg er C. s. i Pisa.

Ca'mpos Salles *[-sáljes],* Manoel Ferraz de (1846—), brasiliansk statsmand, blev 1885 republikansksindet deputeret, efter Pedro II's afsættelse justitsminister, derpaa guvernør i staten São Paolo og 1898—1902 præsident i Brasilien; har som saadan gjennemført finansielle reformer.

Campra *[kãpra'],* André (1660—1744), fr. komponist, kapelmester i sydfranske byer og fra 1694 i Paris. Komponerede 27 operaer i bergère-stil («L'Europe galante» m. fl.). Blev kgl. kapelmester og musikdirektør hos prinsen af Conti.

Campulung, by i Rumænien, paa sydskraaningen af Karpaterne, 13 033 indb. Romerske ruiner. Valakiets første hovedstad i det 14 aarh.

Ca'mpus Ma'rtius, en til krigsguden Mars indviet plads udenfor det gamle Roms mure mellem Tiberen, Monte Pincio, Quirinalet og Kapitolium (se Rom).

Camuccini *[kamuttšīni],* Vincenzo (1773—1844), ital. historie- og portrætmaler. Uddannede sig ved studium af det 16 aarh.s store mestere til en hovedrepræsentant for den klassicistiske stil. Bedre er han som portrætmaler.

Camus *[kamy'],* Armand Gaston (1740—1804), fr. politiker. Ivrig revolutionsmand. I konventet stemte han med «bjerget». 1793 udsendt for at fængsle Dumouriez, men blev selv fanget og udleveret til Østerrige; blev først frigivet efter 2½ aars forløb, udvekslet mod en datter af Ludvig XVI. Modstander af Napoleons keiserdømme.

Camwood *[kǽmwud],* angolatræ, barwood, rødtræ af *baphia nitida* fra det vestlige Afrika; ogsaa veden af nogle vestafrikanske arter af den til katostfamilien hørende slegt *thespesia.*

Can *[kæn],* maal for melk i de Forenede stater = 10 gallons = 37.85 l.

Cana, se Canna.

Canada *[kǽnəda]* (Kanada) eller med fuldstændig politisk betegnelse Dominion of C., den største af de britiske kolonier, omfatter den nordlige del af Nordamerika med undtagelse af Alaska (der tilhører de Forenede stater), samt Labradors kyst mod Atlanterhavet, der sammen med New-Foundland danner en egen britisk koloni. Grænsen mod de Forenede stater gaar fra Fundybugten s. f. St. Lorenselven til v. for Montreal, følger saa elven og de store sjøer til vestkysten af Øvresjø (paa 48° n. br.), gaar et stykke nordvestover og følger saa den 49 parallel til San Juan de Fucastrædet ved Stillehavet; det sydligste punkt i landet er en ø i Eriesjøen, lidt s. f. 42° n. br. Grænsen mod Alaska gaar fra Ishavet langs den 141 meridian indtil Eliasfjeldet; derfra holder den sig indenfor kysten med alle dens fjorde, saa at C. først ved ca. 55° n. br. naar frem til Stillehavet. Størrelsen er, iberegnet de arktiske øer, næsten 9 600 000 km.², d. e. omtr. som hele Europa. — Natur. Vestkysten ligner den norske, den er høi og steil, og dybe fjorde skjærer sig langt ind i landet. Indenfor kysten er landet fyldt af et fjeldsystem, hvis kjeder gaar omtr. parallel med kysten og hvis bredde er optil 700 km. I ø. afsluttes systemet af Rocky Mountains, som naar en høide af over 4000 m.; men systemets høieste top ligger i n. ved Alaskas grænse og lige ved havet: Mount Logan, 5948 m. Ø. for Rocky Mountains udbreder der sig en stor slette, som ved foden af fjeldene ligger 1000 m. høit, men som synker jevnt østover. Sletten naar igrunden lige til Atlanterhavet, men overfladen bliver i det østligste mere bakket, hist og her kan der ogsaa træffes høiere aaser. Isen har engang ligget over den store slette, og den har efterladt et tykt dække af moræneagrus. Store og smaa sjøer ligger spredt udover landet i utallig mængde, og vandrige elve fører vandet ud til havet. De største sjøer er i nord Store Slavesjø, Bjørnesjø og Athabascasjø, som alle har afløb til den mægtige elv Mackenzie (flyder ud i Ishavet), i midten Winnipegsjøen o. a. sjøer, som har afløb til Nelson, der gaar ud i Hudsonbugten, og endelig i syd den store gruppe af de saakaldte Canadiske sjøer, den største ferskvandssamling paa jorden, som gjennem St. Lorens-(Lawrence-)elven har afløb til Atlanterhavet. — Klima. Vestkysten har kystklima som det vestlige Norge. De store sletter i det indre har lav aarlig middelvarme (Winnipeg, ca. 50° n. br., d. e. som Prag, har ÷ 0.4°), med sterk vinterkulde (jan. i Winnipeg ÷ 20.5°), men sommervarmen er høi (juli i Winnipeg 19.1°), saa der kan dyrkes korn langt mod nord. Nedbøren er ogsaa tilstrækkelig. Klimaet ligner Sibiriens, men er gunstigere. Paa østkysten frembringer kolde havstrømme en lav sommertemperatur, og her ligger derfor korngrænsen nærmere ækvator end paa noget andet sted af den nordlige halvkugle. — Befolkning og inddeling. I 1801 blev indbyggertallet anslaaet til 240 000. Det steg raskt i første halvdel af det 19 aarh., men senere langsomt indtil aarhundredskiftet, da det ved folketællingen 1901 viste sig at være 5 371 315 (d. e. lidt mere end Sveriges). C. er altsaa et meget daarlig befolket land, befolkningstætheden bliver gjennemsnitlig som i Finmarken; bedst befolket er naturligvis de østlige dele af landet, hvortil indvandringen først begyndte (se forøvrigt tabellen længere nede). I de sidste aar er folketallet igjen steget hurtig paa grund af den voksende indvandring og kan vel nu sættes til 6 mill. I 1902 kom der 67 379 indvandrere, i 1906 derimod 189 064, hvoraf fra de Forenede stater 60 000, fra de Britiske øer 87 000 og resten fra det øvrige Europa. Indvandringen fra Norge er liden, af hele befolkningen er bare omtr. 12 000 født i Skandinavien. De første indvandrere til C. var franskmænd, som i modsætning til sine landsmænd i Europa formerer sig hurtig. Der er 1 649 371 fransktalende canadiere. De bor især i prov. Quebec, hvor der er steder, hvor engelsk ikke forstaaes; fransk er ligestillet med engelsk i parlamentet. Af indianere var der (i 1903) 108 233, som mest bor spredt i reservationer. Ved kysterne af Nordishavet lever der endel eskimoer, som er blevet godt kjendt ved Roald Amundsens undersøgelser. I det sidste er der indvandret endel kinesere og japanere, som modtages med blandede

---

nary, (public, government) officer, (civil, public) servant, office-bearer — (f) fonctionnaire, employé m.
embéguiner (f) ombinde (hovedet); sætte i hovedet.
embellir (f), **embellish** (e) forskjønne; (f) ogs. blive smukkere = s'e.
embellishment (e), **embellissement** (f) m, forskjønnelse.
embérize (f) f, gulspurv.
Emberday (e) kvatemberdag.
embers (e) pl, gløder, (ulmende) aske.
embêtant (f) kjedsommelig, ubehagelig. **embêter** drille, plage.
embeurrer (f) have smør paa.
embezzle (e) tilvende sig, underslaa. **embezzlement** underslag.
embitter (e) forbitre.
emblaison (f) f, saatid.
emblaver, emblayer (f) tilsaa.
emblaze, emblazon (e) dekorere: pryde, udmale. **emblazoner** vaabenmaler; heraldiker; udbasuner; tilskuestiller. **emblazonry** vaabenmaleri, -figurer.
emblée (f): d'e. med et tag, fra første færd.
emblem (e), **emblème** (f) m, sindbillede; symbol, attribut.
emblematic (e), **emblématique** (f) sindbilledlig, symbolsk. **emblematize** (e) fremstille sindbilledlig.
embodiment (e) legemliggjørelse; indlemmelse; indrullering.
embody (e) legemliggjøre; samle

følelser. Bybefolkningen har samme forholdsvise størrelse som i Norge. De største byer var i 1901 Montreal, 267 730 indb., Toronto, 208 040 indb., Quebec, 68 840 indb., Ottawa, 59 928 indb., Hamilton, 52 634 indb., Winnipeg, 42 340 indb. De vestlige byer er senere steget sterkt, i 1906 havde saaledes Winnipeg 90 234 indb. — Befolkningens fordeling i de forskjellige prov. sees af følgende tabel:

Provinser og territorier.	Km.^{2} (omtr.).	Indb. 1901.	Pr. km.^{2}	Vekst 1891—1901 (i pct.).
Prince Edward ø. .	5 600	103 259	18	5.34
Nova Scotia	55 500	459 574	8	2.04
New Brunswick. . .	72 500	331 120	5	3.06
Quebec	892 600	1 648 898	2	10.77
Ontario.	577 200	2 182 947	4	3.25
Manitoba	191 000	255 211	1.3	67.16
Britisk Columbia . .	965 100	178 657	0.2	81.98
Alberta } . . .	1 314 400	72 841	0.04	113.8
Saskatchewan }		91 460		
Keewatin } territ. .	4 214 700	9 800		
Jukon }		27 219		
Mackenzie }		5 216		
Ungava }		5 113		
Franklin (de arktiske øer)	1 301 100			
Tils.	9 589 700	5 371 315	0.6	11.14

Det sees, at befolkningen i det østlige vokser meget langsomt, i vest derimod hurtig; i den retning gaar udvandrerstrømmen. — Næringsveie. Landbrug. Korngrænsen (byg), som i ø. ved Atlanterhavet er ved 52° n. br., gaar jevnt mod n. indover landet og overskrider længst i n.v. polarcirkelen. Næsten halvparten af landet ligger s. for korngrænsen, og et omraade paa $1\frac{1}{2}$ mill. km.^{2} ligger s. for hvedegrænsen. Mest dyrkes der af hvede og havre, i 1905 avledes der af hvede 106 mill. bushels, af havre 185 mill. bushels. Desuden dyrkes der byg og poteter. I det sydlige Ontario dyrkes tobak, vin, frugt og mais. Husdyrholdet er stort. I 1901 var der omtr. $1\frac{1}{2}$ mill. heste, $5\frac{1}{2}$ mill. hornkvæg, $2\frac{1}{2}$ mill. sauer og $2\frac{1}{2}$ mill. svin. Meieristellet er meget udviklet, i 1906 udførtes smør og ost for $31\frac{1}{2}$ mill. dollars. Desuden udføres flesk, kjød, eg etc. Skogene er mægtige. Skoggrænsen er i ø. ved Atlanterhavet paa 58° n. br., men naar i n.v. 69° n. br.; omtr. tredjeparten af C. er skogklædt. I 1905 udførtes skogprodukter for over 33 mill. doll. (deriblandt træmasse for 3 400 000 doll.). Fiskerierne er ogsaa betydelige. Værdien beløb sig i 1904 til $23\frac{1}{2}$ mill. doll., deraf laks for 3.9 mill., torsk 3.6 mill., sild 2.2 mill., hummer 3.4 mill. etc. Mest fiskes der i Nova Scotia, saa i Britisk Columbia (laks). Bergverksproduktionen havde i 1905 en værdi af $68\frac{1}{2}$ mill. doll. Der findes jern, kobber (ved Øvresjøen), nikkel, bly, sølv og guld; dette sidste metal findes i Klondyke (i n.v. ved grænsen af Alaska), og produktionen havde i 1905 en værdi af $14\frac{1}{2}$ mill. doll. Af kul (især i Nova Scotia og Britisk Columbia) blev der i 1904 brudt for $17\frac{1}{2}$ mill., af petroleum (Ontario) produceredes for 850 000 doll. Vældige kulleier i de nordvestlige territorier (i en udstrækning af over 150 000 km.^{2}) venter endnu paa at blive taget i drift. Industrien er steget sterkt i det senere, men noget industriland kan C. ikke siges at være. De vigtigste industrigrene er trævarefabriker, papirfabriker, kornmøller og garverier. Handelen med udlandet naaede i det budgetaar, som endte 30 juni 1906, et beløb af 551 mill. doll., hvoraf indførsel over 294 mill. og udførsel over $256\frac{1}{2}$ mill. Størst var omsætningen med de Forenede stater, 240 mill. doll. (udførsel $77\frac{1}{2}$ mill., indførsel $162\frac{1}{2}$ mill.) og de Britiske øer, 162 mill. doll. (udførsel 102 mill., indførsel 60 mill. doll.), dernæst med Frankrige, Tyskland etc.; handelen med Norge er ikke nævneværdig. Udførselen bestaar især af landbrugsprodukter (hvede og hvedemel for 40 mill. doll., ost, smør, flesk, levende kvæg etc.), træ og træmasse, fisk, kul, guld, kobber o. s. v., indførselen af industrivarer, kul, kolonialvarer o. m. Det er værd at lægge merke til, at indførselen fra de Forenede stater er meget større end fra England, medens omvendt udførselen til det sidste land er større end til det første. Skibsfart. De vigtigste havne er Montreal, Quebec, Halifax, Sydney (Cape Breton), Toronto (blot for skibsfarten paa sjøerne). C.s handelsflaade er noksaa stor, men den vokser ikke; ved udgangen af 1905 bestod den af 4671 seilskibe, drægtige 306 937 tons, og 2654 dampskibe, drægtige 362 888 tons, tilsammen 7325 skibe, drægtige 669 825 tons. Den største del af flaaden bruges paa de store sjøer, og blot en liden del af den udenrigske skibsfart besørges af canadiske skibe. I C.s havne sees først og fremst det engelske flag, dernæst det amerikanske og saa det norske. Den norske skibsfart paa C. er steget sterkt, i 1899 var tonnagen 595 219 tons, i 1904 var den 1 042 964 tons. I enkelte havne sees af fremmede skibe næsten bare norske, saaledes i Sydney, hvor af 251 ankomne fremmede skibe, drægtige 462 539 tons, 240 skibe, drægtige 443 418 tons, var norske; noget lignende i Montreal. De norske skibe anvendes mest i kystfart (tidsbefragtning); de fører jernmalm og kul mellem de forskjellige havne i landet. Samfærdselen. Jernbanenettet havde (30 juni 1905) en længde af 32 000 km. Den vigtigste linje er den canadiske pacifikbane. Denne bane, som blev paabegyndt i 1880 og færdigbygget 1885, fører fra Montreal til Vancouver ved Stillehavet, i en længde af over 4600 km. Den gaar i den sydlige mest udviklingsdygtige del af landet og har bidraget mægtig til dets opkomst. Den har ogsaa stor betydning for verdenshandelen og for det brit. verdensrige, idet store dampskibslinjer udgaar fra dens endepunkter og derved forbinder England med dets kolonier. For C.s indre handel er de store seilbare elve og kanaler af stor vigtighed. Kultur. Der er ingen statskirke. Af befolkningen var i 1901 omtr. 41.5 pct. katoliker, nemlig 2 229 600 (mest i Quebec blandt de fransktalende), og 57 pct. protestanter af forskjellige sekter, 916 886 metodister, 842 442 presbyterianere, 680 886 anglikanere, 316 477 baptister etc. Folkeskolerne, som mest er konfessionsløse, havde omtr. 1 mill. elever. Hver provins har et eller flere universiteter og mange colleges. Statsforfatningen er fra 1867; den er dannet efter mønster af moderlandets og de Forenede staters. Den udøvende magt er hos en generalguvernør, som ved sin side har

---

(i korpser), koncentrere, sammenfatte.

emboîter ⓕ pakke i æsker; indfælde (æsker i hinanden). **e. le pas** følge i hælene; lystre.

embolden ⓔ gjøre dristig(ere).

embolus ⓔ stempel.

embonpoint ⓕ m. godt hold.

embosom ⓔ tage til sin barm, indeslutte i sit hjerte; omslutte, omgive.

emboss ⓔ pryde med (udføre i) ophøiet arbeide.

embosser ⓕ fortøle (med bredsiden til).

emboucher ⓕ sætte til munden, (støvler) paa blokken; optømme (hest); seile ind i elvemunding. **embouchoir** m. mundstykke, blok. **embouchure** f. elvemunding; mundhul, aabning; mundstykke.

embouer ⓕ besudle.

embourber ⓕ bringe ud i sølen; indvikle.

embourrer ⓕ udstoppe.

embourser ⓕ stikke i pungen, indkassere.

embout ⓕ m. dopsko. **embouter** forsyne med dopsko.

emboutir ⓕ forfærdige ophøiet arbeide.

embower ⓔ omgive med en løvsal.

embrace ⓔ (om)favne; omfatte, indeslutte; antage; omfavnelse. **embracement** antagelse.

embranchement ⓕ m. for-

et raad paa 14 medlemmer (King's privy council). Den lovgivende magt er hos parlamentet, som bestaar af et senat med 87 medlemmer, udnævnt af generalguvernøren, og et underhus paa 214 medlemmer. De forskjellige provinser har et forskjelligt antal senatorer og underhusmedlemmer efter sin størrelse. Forbundshovedstaden er Ottawa. F i n a n s e r. Indtægterne beløb sig i finansaaret 1906 til 80 139 360 dollar., udgifterne til 67 240 641 mill. doll. Tolden alene gav en indtægt af 46 mill. doll. Statsgjælden var 1905 over 377½ mill. doll. Myntfoden er den samme som i de Forenede stater, men ogsaa den engelske er lovlig mynt. F o r s v a r. Halifax og Esquimault (paa øen Vancouver, Britisk Columbia) er sterkt befæstet med garnison af canadiske tropper. England har ingen tropper i C. Landet er delt i 12 militærdistrikter med en permanent milits paa 1066 mand og en saakaldt fast milits paa ca. 58 000 mand; dertil kommer saa reserven. Alle voksne mænd mellem 18 og 60 aar er i tilfælde krig pligtige at gjøre tjeneste. Landet har ingen flaade, forsvaret af dets kyster overtages i krigstilfælde af England.

H i s t o r i e. Nordmændenes opdagelse af disse egne fik ingen betydning, da seiladsen snart ophørte. 1534 naaede franskmanden J a c q u e s C a r t i e r s St. Lawrencebugten, og aaret efter seilede han opad St. Lawrenceelven og grundlagde 1541 en fr. koloni i nærheden af Quebec. Kolonisationen tog dog først fart fra 1608, da Champlein grundede byen Quebec. 1628 gav Richelieu Hudsonsbugtkompaniet eneret paa handelen i disse egne, mod at det i løbet af 15 aar bosatte 16 000 akerdyrkere og haandverkere i C. Kolonisationen hemmedes meget ved jesuiternes uheldige indflydelse. 1674 fik C. sit eget styre, men regjeringen og al grundeiendom var i hænderne paa nogle faa mægtige seigneurs. 1670 oprettedes det eng. Hudsonsbugtkompani, og fra nu af bosatte mange englændere sig i den nordlige del af landet, der hidtil havde henligget urørt af europæere. Ved freden i Paris 1763 afstod Frankrige hele C. til England. Under den nordamer. frihedskrig indvandrede mange loyale nordamerikanere til C., og englænderne fik efterhaanden alle høiere stillinger. For at dæmpe det voksende misnøie blandt franskmændene deltes C. 1791 i to provinser: Øvre-C. (overveiende englændere) og Nedre-C. (mest franskmænd). Samtidig fik C. et over- og et underhus og en guvernør. Administrationen var meget vilkaarlig, og 1837 udbrød oprør i Nedre-C. Det blev dæmpet, men C. fik nu tildels selvstyre. I de følgende aar tog C. et sterkt opsving. Befolkningen forøgedes ved stor indvandring, handel, industri og akerdyrkning blomstrede, der oprettedes folkeskoler, og jernbaner anlagdes. 1856 fik C. fuldstændigt selvstyre. 1867 forenedes Øvre- og Nedre-C., New Brunswick og New Scotland til et konføderativt forbund, Dominion of C.; 1869 erhvervede forbundet Hudsonsbugtkompaniets lande, og 1871 har British Columbia, 1873 Prince Edward Island sluttet sig til forbundet. To oprør af halvblodsbefolkningen i den n.v. del af det udstrakte land (1869 og 1885) er hurtig blevet dæmpet. Siden 1898 har den chamberlainske imperialisme vundet mange tilhængere i C., og et canadisk hjælpekorps deltog i boerkrigen. Afgjørelsen af Alaska-grænsestriden (1903), der faldt ud til Amerikas fordel, har dog fremkaldt endel uvilje mod England, der deltog i voldgiften.

Canadian River *[kənédiən ri'və]*, elv i de Forenede stater, udspringer paa Rocky Mountains i Ny Mexico og falder efter et ca. 1400 km. langt løb i Arkansas, en bielv til Mississippi.

Canādiske sjøer, de 5 store ferskvandssjøer mellem Canada og de Forenede stater: Ø v r e s j ø (Lake Superior). 182 m. o. h., 81 000 km.²; ved St. Maryelven staar den i forbindelse med H u r o n s j ø, 176 m. o. h., 61 600 km.², og denne er igjen sammenhængende med M i c h i g a n s j ø, 176 m. o. h., 58 000 km.² Ved St. Clairelven. St. Clairsjøen og Detroitelven staar Huronsjø i forb. med E r i e s j ø, 172 m. o. h., 25 800 km.², og fra Eriesjø fører Niagaraelven (med fossen af samme navn) ud i O n t a r i o s j ø, 71 m. o. h., 18 750 km.² Fra Ontariosjø flyder St. Lorens-(Lawrence-)elven ud i bugten af samme navn. Tilsammen er altsaa sjøerne omkr. 250 000 km.², hvilket er den største ferskvandssamling paa jorden.

Canadōl, petroleumsæter, se P e t r o l e u m.

Canaigre *[kanǽgr]*, den til garvning benyttede bark af knolderne af *rumex hymenocephalus*. C. indeholder indtil 33 pct. garvesyre.

Canal-de-l'ést *[-də lest]* (Østkanalen), i det østlige Frankrige, udgaar fra Givet ved Meuse (Maas) ved Belgiens grænse, følger denne elv til Void, gaar saa over til Mosel, følger denne elv til Epinal og gaar derfra over til Saone. Bygget 1875—80 med en bekostning af 50 mill. kr.

Canal-du-centre *[-dy sâtr]* (Midtkanalen), kanal i det midtre Frankrige, forb. Loire og Saone. Den gaar gjennem en sænkning i fjeldene, som følges af en bielv til hver af de nævnte elve. Bygget i 1793, men ombygget omkr. 1880.

Canal-du-midi *[-dy-]* (Sydkanalen), kanal i det sydlige Frankrige, udgaar fra Garonne ved Toulouse og fører til Middelhavet.

Canāle, M i c h e l e G i u s e p p e (1808—90), ital. historiker. Som professor og bibliotekar udfoldede han en rig videnskabelig virksomhed i sin fødeby Genua, hvis historie han har fremstillet i hovedverket «Storia della republica di Genova», 5 bd. (1858—74). C. er en af stifterne af det Liguriske selskab for fædrelandets historie.

Canalétto. 1. G i o v a n n i A n t o n i o d a C a n a l e, kaldt C. (1697—1768), ital. maler af den venezianske skole. Elev af sin fader, dekorationsmaleren Bernardo da Canale. Ved videre studier i Rom udviklede han sig til sin tids ypperste maler af byprospekter, hvori undertiden Tiepolo har malt figurer. Arbeidede væsentlig i Venedig, 1746 og 1747 i London. Rigest repræsenteret i Windsor castle. 6 billeder fra Venedig i Dresden. Har raderet 31 billeder fra Venedig. — 2. B e r n a r d o B e l o t t o, kaldt C. (1720—80), ital. maler af den venezianske skole. Nevø og elev af foreg., efter hvem han antog navnet C. Landskabs- og arkitekturmaler, mest af sjøprospekter, ogsaa raderer. Virksom i Venedig, Rom, Over-Italien (til ca. 1745), München (ca. 1745), Dresden (1747—58 og 1762—68), Wien (1758—60) og Warschau (1762 og fra 1768 som hofmaler for Stanislaus II Poniatowski af Polen). Hans ogsaa historisk interessante billeder udmerker sig ved udmerket tegning og sine fine og sande farve- og lufttoner. 37 af hans billeder i Dresden. Hans 37

---

grening, kryds(ning); stikbjelke; sammenlodningssted. **embrancher** danne side-, forbindelsesveie, tilpasse træverk, tillodde siderør.

embraser Ⓕ antænde, opflamme.

embrassade Ⓕ f. omfavnelse.

embrasse Ⓕ f. gardinholder.

embrasser Ⓣ omfavne, kysse; omfatte, antage, indlade sig paa.

embrassure Ⓕ f. krampe; jernbaand om bjelker, skorstene.

embrasure Ⓔ & Ⓕ f. skydeskaar; (dør-, vindues)fordybning.

embreler Ⓕ fastsurre.

embrever Ⓕ indpasse, indfælde.

embrigader Ⓕ slaa sammen til en brigade; hverve.

embrocate Ⓔ indgnide.

embrocher Ⓕ sætte paa spid.

embroider Ⓔ brodere. **embroidery** broderi.

embroil Ⓔ forvikle, indfiltre; forurolige. **embroilment** floke, forvikling.

embrouiller Ⓕ sammenblande, gjøre floket, forvirre. **s'e.** tabe traaden.

embrunir Ⓕ gjøre brun, mørkere.

embryo Ⓔ. **embryon** Ⓕ m. foster-, fræspire; første udkast.

embûche, embuscade Ⓕ f. baghold. **embusquer** lægge i baghold.

emendation Ⓔ tekstrettelse, konjektur.

raderinger udmerker sig ved aandfuld behandling og rigtige tonværdier.

Canālis neurentericus, en hos hvirveldyrene i fosterlivet forekommende forbindelse mellem nerverørets bagerste del og urtarmen.

Canane'a, gammel brasiliansk havneby paa en ø udenfor sydøstkysten. Staten São Paulo. Handel med ris. 15 km. fra byen ligger den af schweizere stiftede koloni af samme navn, hvortil senere irlændere og italienere sluttede sig.

Cana'nga odorāta, træ af anonaceernes familie, hjemmehørende i det tropiske Asien. Af blomsterne faaes den bekjendte parfume ilang-ilang (ylang-ylang).

Cañar *[kánjar]*, prov. i Ecuador, Sydamerika, ca. 64 000 indb. Ved byen C. er der merkelige bygninger fra Inkaernes tid. I omegnen sølv- og guldgruber.

Canārium, slegt af balsamtrærnes familie, hjemmehørende i det tropiske Asien. *C. commune* dyrkes især paa grund af sin harpiks (kanariharpiks), som bruges til fakler, og en anden art, *c. rostratum,* giver sort dammaraharpiks.

Cancale *[kăka'l]*, by i Frankrige, depart. Ile et Vilaine, ved den Britiske kanal, ø. f. St. Malo, 3730 indb. (1901). Berømt østersfiske.

Cancan *[kăkă']* (fr.), støi, larm; især en kaad, støiende, udfordrende og uanstændig dans fra Algerie; efter 1830 alm. paa danseboderne i Paris; c a n c a n e r e, danse c., larme; c a n c a n e u r, c.-danser.

Ca'ncer. 1. (Zool.), se K r a b b e r. — 2. (Med.), se K r æ f t. — 3. (Astr.), se K r e b s e n.

Canciōn (sp., af *cantare*, synge), i sp. poesi i middelalderen en lyrisk digtform, der senere i det 16 aarh. ved paavirkning fra Italien blev aldeles lig den ital. c a n z o n e (s. d.).

Cancionēro (sp.; port. *cancioneiro*), en samling lyriske digte, oftest af flere forfattere, især «visebøger» fra det 15 aarh., hvori alle mulige digte samledes i broget blanding, navnlig den galante poesi («la gaya ciensia») ved de kastilianske og port. hoffer. De ældste kastilianske hofpoesisamlinger er Juan Alfonso de Baenas (omkr. 1450) og Lope de Estuñigas, den berømteste Hernando del Castillos «C. general» (1511), indeholdende kunstpoesi af over 100 digtere, mest fra det 15 aarh. Af port. c. findes den ældste i et vatikanerhaandskrift, udg. 1875, endvidere «G. da Ajuda», udg. 1880, og visesamlingen fra kongerne Johan II's og Emanuels hof: «C. geral de Garcia de Resende», Lissabon 1516.

Cancrīn, G e o r g, greve (1774—1845), rus. nationaløkonom, søn af en tysk mineralog. Udvandrede 1796 til Rusland, hvor han gjorde en glimrende karrière; 1823—44 var han finansminister og gjennemførte med rastløs energi et yderliggaaende beskyttelses- og monopolsystem, der gavnede statskassen, men hemmede erhvervslivet. C. kaldes Ruslands Colbert. Som nationaløkonomisk forfatter bekjæmpede han den frie konkurrance.

Cand., forkortelse for c a n d i d a t u s (s. d.).

Candarīn (el. -r e e n), guldvegt i Padang = 0.38 g. I Kina er c. el. c a n d o r i n de fremmedes betegnelse for kinesernes f e n = 5.34 øre; i Shanghai = 5.48 øre.

Candēla, by i Italien, prov. Foggia, paa østsiden af Apenninerne, 6095 indb. (1901). Avler vin og olje.

Ca'ndia. 1. Italiensk navn paa Kreta. — 2. By paa Kreta (paa græsk kaldt Megalokastron el. Herakleion), midt paa nordkysten, 22 744 indb. (1900). Havnen er tilsandet, men handelen er alligevel meget livlig; der udføres oliven og vin. Indb. er græske, men der er bare to græske kirker i byen, derimod 14 moskéer.

Candidātus (lat.), opr. ansøger til en af den romerske republiks embeder (eg. «hvidklædt», idet ansøgerne bar en hvid toga), dernæst i alm. 1. embedsansøger; 2. mand, der fremstiller sig til en eksamen; 3. mand, der har bestaaet en embedseksamen. C. t h e o l o g i æ, teologisk kandidat; c. j u r i s, juridisk k.; c. m e d i c i n æ, medicinsk k.; c. m a g i s t e r i æ (el. p h i l o l o g i æ), filologisk k.; c. r e a l i u m, k. i realfag; c. m i n e r a l o g i æ, berg-k.; c. p h i l o s o p h i æ, k. i filosofi; c. p h a r m a c i æ, k. i farmakologi. — Under overveielse er ogsaa (1907) titelen c. œ c o n o m i æ, k. i statsøkonomi.

Ca'ndido, P i e t r o, se W i t t e, P. de.

Candolle *[kădd'l]*, d e, se D e C a n d o l l e.

Candy *[kǽndi]*, ostindisk handelsvegt, oftest 20, 21 el. 22 muns, svarende til 254 à 279 kg., men ogsaa større el. mindre.

Canea, se K r e t a.

Cane'lla a'lba, træ af den med tefamilien beslegtede *clusiaceæ*, hjemmehørende paa Antillerne. Den indre, hvidgule bark giver den hvide kanel, som især i Amerika er et almindeligt krydderi.

Canelōnes, depart. i Uruguay, 4752 km.² med 88 800 indb. (1902), d. e. 19 pr. km.² Meget udviklet landbrug, mange sauer. Hovedstaden Guadalupe de C. ligger n. f. Montevideo og har ca. 20 000 indb.

Cañete *[kaňe'te]*, D o n M a n u e l (1822—91), sp. forfatter, embedsmand i det spanske indenrigsdepartement og kammerherre hos kong Alfons XII, medlem af det spanske akademi. C. har skrevet lyriske digte, men gjorde sig navnlig fortjent som dramatisk kritiker og litteraturhistoriker og bidrog derved til en reform af det spanske teater i retning af større natur og realisme.

Canevāro, F e l i c e P a s q u a l e, greve (1838—), ital. admiral, f. i Peru, mest kjendt som øverstkommanderende for stormagternes flaader ved Kreta 1897. Han var udenrigsminister i ministeriet Pelloux 1898—99.

Canga-Arguelles *[kánga-argéljes]*, J o s é (1770—1843), sp. politiker, forvistes 1814, blev efter revolutionen 1820 finansminister og søgte at ophjælpe finanserne ved kirke- og krongodssalg; men blev ikke støttet af kongen og flygtede ved enevældets gjenindførelse til England. Han vendte 1829 tilbage.

Cangas de Onis, by i Spanien, prov. Oviedo, 15 km. fra den Biskajiske bugt, 8537 indb. (1900). Kobbergruber. I nærh. det berømte kloster Cobadonga.

Cangas de Tineo, by i Spanien, prov. Oviedo, 45 km. fra den Biskajiske bugt, 22 742 indb. (1900). Uld- og linindustri.

Canicatti, by paa Sicilien, prov. Girgenti, 24 384 indb. (1901). Svovlgruber. Vin-, olje- og sydfrugtdyrkning.

Cani'cula, hundestjernen, se S i r i u s.

Ca'nidæ, canis, se H u n d e f a m i l i e n.

Canigou *[kanigū́]*, fjeld i Frankrige, de østlige Pyrenæer, mellem elvene Têt og Tech, 2785 m. Paa nordsiden ruiner af et kloster, grundet i det 11 aarh.

émender Ⓕ forbedre; underkjende (dom).
emerald Ⓔ, **émeraude** Ⓕ f, smaragd.
emerge Ⓔ, **émerger** Ⓕ dukke frem.
emergence Ⓔ, **émergence** Ⓕ f, frem-, opdukning, tilsynekomst.
emergency Ⓔ kritisk tilfælde, øieblik, tidspunkt, stilling. e.-**brake** nødbremse.
émeri Ⓕ m, smergel.
emeril Ⓔ (glasmesters) diamant.
émerillon Ⓕ m, lærkefalkens hun; (typ.) hake; krog (til haifiske.
emersion Ⓔ, **émersion** Ⓕ f, opdukken; tilsynekomst.
émerveiller Ⓕ: **s'é.** forundre sig, forbauses.
emery Ⓔ smergel.
emetic Ⓔ, **émétique** Ⓕ som fremkalder brækninger; sb m, brækmiddel.
émettre Ⓕ udsende, fremsætte; sætte i omløb.
émeute Ⓕ f, oprør(sk opløb).
émietter Ⓕ smuldre; splitte.
emigrant — Ⓣ Emigrant m — Ⓔ emigrant — Ⓕ émigrant m.
emigration — Ⓣ Emigration f — Ⓔ emigration — Ⓕ émigration f.
emigrere — Ⓣ emigrieren, auswandern — Ⓔ emigrate — Ⓕ émigrer.
émincer Ⓕ skjære i tynde skiver.
eminence Ⓔ, **éminence** Ⓕ f, høide, forhøining; eminence (kardinaltitel); Ⓔ ogs. høi stilling, rang, anseelse.

Canīna, Luigi (1795—1856), ital. arkitekt og arkæolog, foretog store udgravninger ved Via Appia og Tusculum og forfattede talrige verker af betydning over Roms topografi og antik bygningskunst.

Canīno, liden by i Italien, 80 km. n.v. for Rom, med 2509 indb. (1901). Af pave Pius VII blev C. i 1815 gjort til et fyrstendømme for Napoleons broder Lucien Bonaparte.

Cānis (lat.), hund; ogsaa et stjernebillede (den store hund).

Canīsius, Peter (1521—97), t. rom.-kat. teolog, maaske af familien de Hondt (Hund), traadte 1543 som den første tysker ind i Jesuiterordenen. Hans livsgjerning bestod i at fortrænge protestantismen fra Bayern, Wien og Böhmen og at styrke den rom. kirke ved at oprette jesuiter-kollegier. Desuden skrev han flere polemiske skrifter mod protestanterne. Særlig betydning fik hans to katekismer, den store «Summa doctrinæ christianæ s. cathechismus major» (1554) og den lille «Parvus cathechismus catholicorum» (1559). I aaret 1864 blev han erklæret hellig; hans mindedag er 27 april.

Canitz, Friedrich Rudolf Ludwig, friherre von (1654—99), preus. diplomat og t. digter, reiste meget i Italien, Frankrige, Holland og England. Var som digter paavirket af Boileau og den franske klassicisme. Hans verker udkom først efter hans død og første gang anonymt.

Cañizáres, José de (1676—1750), sp. dramatisk forfatter, var kyradserofficer, men skrev samtidig ikke færre end 80 skuespil, underholdende, men uden større originalitet, med sterke laan fra det 17 aarh.s store dramatikere. Bedst er hans satiriske «Comedias de figurón», som er fulde af lune og aand.

Canna, liden ø i Skotland, en af Hebriderne, s. f. Skye, 15 km.² med ca. 60 indb. Ved nordspidsen det bekjendte «kompasfjeld», som dreier magnetnaalen 90° mod vest.

Canna, slegt af den væsentlig amerikanske familie *cannaceæ,* med endestillet aks af usymmetriske blomster. De bønnestore, sorte frø af *c. indica* bruges til rosenkranse og halskjeder. Denne og andre arter er prydplanter. Af rodstokken af nogle arter faaes australsk arrow-root.

Ca'nnabis, se Hamp.

Cannan *[kǽnæn],* Edwin (1861—), eng. nationaløkonom. Foruden en liden lærebog, «Elementary political economy» (1888) og endel bidrag til den eng. kommunalbeskatnings historie har han aandfuldt udredet de økonomiske idéers udvikling paa eng. grund i «A history of the theories of production and distribution in English political economy from 1776 to 1848» (London 1893).

Cannanore (Kananur), by i Forindien, paa Malabarkysten, præsidentskabet Madras, omtr. 28 000 indb. (1901). Her bor radsja Ali, som eier de fleste af Lakkadiverne.

Cannes *[kan],* by i Frankrige, depart. Alpes Maritimes, ved kysten af Middelhavet, 30 420 indb. (1901). Paa grund af sin beliggenhed ved havet, beskyttet af Alperne mod kolde nordenvinde, har C. et mildt vinterklima (en vintermiddeltemperatur af $10^1/_4$ °) og besøges derfor af en mængde rige folk, særlig englændere, som opholder sig her om vinteren. Livlig handel med sardeller, sydfrugter, olje, sæbe etc. Udenfor ligger de Lerinske øer, og lige i øst Jouan-bugten, hvor Napoleon landede 1815 efter sin tilbagekomst fra Elba.

Canning *[kæ'niŋ],* George (1770—1827), eng. statsmand. Faderløs, da han ikke var mere end aarsgammel, og opdraget fra sit ottende aar hos en rig onkel med udpræget liberale sympatier og intime forbindelser med oppositionens førere Fox og Sheridan, skulde det synes, som om C. naturlig hørte hjemme i denne leir. Til alm. overraskelse sluttede han sig af aarsager, som endnu ikke er fuldt paa det rene, til det konservative parti og traadte 1793 ind i parlamentet. I 1796 blev han understatssekretær i udenrigsdepartementet under Pitts regjering og ydede i de nærmest følgende aar sin chef en værdifuld støtte som leder af det i samtiden bekjendte blad «Anti-Jacobin», hvis titel tydelig angav dets franskfiendtlige politik. C. fulgte Pitt, da han traadte af 1801, og da han atter tiltraadte 1804; ved denne leilighed blev C. skatmester for flaaden. Efter Pitts død blev C. udenrigsminister i Portlands ministerium og har i denne egenskab hovedansvaret for overfaldet paa Danmark-Norge 1807, baade hvad planen og hovedtrækkene i udførelsen angaar. Anden gang hans optræden har interesse for Norge, er i 1814, da han som medlem af parlamentet under fuld anerkjendelse af Norges ret til at afvise Kielertraktaten (s. d.) bestemt hævdede, at England var forpligtet til at hjælpe Sverige at sætte Kielertraktaten igjennem, naar den engelske regjering engang havde givet dette løfte. Fra 1822, da han igjen blev udenrigsminister, var han til sin død de smaa nationers

George Canning.

ubrødelige ven og tog sig af baade de sydamer. fristater, Portugal og Grækenland, ligesom han ogsaa optog flere liberale programsager hjemme. C. var en mand med lunefulde modsætninger og ubefæstede principer; men hans fremragende evner og betydningsfulde deltagelse i Englands offentlige liv bøter paa meget, og hans personlighed har baade psykologisk og politisk seet betydelig interesse.

Canning *[kæ'niŋ],* Sir Samuel (1823—), eng. ingeniør, kjendt for sit arbeide med undersjøiske telegrafudlægninger; han ledede som overingeniør de transatlantiske kabeludlægninger 1865—66 og 1869, forbedrede udlægningsapparatet og maskineriet til optagelse af den ødelagte kabel 1865.

Canning *[kæ'niŋ],* Stratford, se Stratford de Redcliffe.

Cannizzāro, Stanislao (1820—), bekjendt ital. kemiker, professor i kemi ved Roms universitet. Har særlig indlagt sig fortjeneste ved at anvise hjælpemidler til bestemmelse af grundstoffenes atomvegter; saaledes

---

eminent ⓔ, **éminent** ⓕ høi(tstillet), fremragende; udmerket; (adv) i fremragende grad.

émissaire ⓕ udsendt. **bouc** (m) **é.** syndebuk.

emissary ⓔ udsending, emissær; afførende kar.

emission ⓔ, **émission** ⓕ f, udsendelse, udkastning, udstraaling; (værdipapirers) udstedelse.

emit ⓔ udsende, afgive, udstede.

emmagasiner ⓕ oplægge i pakhus.

emmailloter ⓕ svøbe (barn).

emmancher ⓕ forsyne med skaft; sætte i gang.

emmariner ⓕ bemande; gjøre sjøvant.

emmasser ⓕ samle i store afdelinger.

emmêler ⓕ ugreie.

emmen — ⓣ ekelhaft, fade, widerlich — ⓔ nauseous, vapid, bland — ⓕ fade; doucereux.

emménager ⓕ flytte ind.

emmener ⓕ føre bort med sig.

emmenotter ⓕ paalægge haandjern.

emmer — ⓣ Emmern pl — ⓔ embers — ⓕ cendre (f) chaude.

emmet ⓔ maur.

emmeuler ⓕ hesje (hø, korn).

emmitoufler ⓕ indtulle.

emmurer ⓕ indmure, indesperre; omgive med mure.

emne — ⓣ Stoff, Gegenstand; Vorwurf m — ⓔ subject, theme, topic, matter; material, stuff — ⓕ matière f; sujet, germe m.

émoi ⓕ m, sindsbevægelse, uro.

henledede han opmerksomheden paa Dulong og Petits lov om den konstante atomvarme og Avogadros lov om gasarters konstante molekylarvolum og gav forklaringen til tilsyneladende uoverensstemmelser. Derhos har han offentliggjort banebrydende arbeider i den organiske kemi.

Cannobio, by i Nord-Italien, paa vestsiden af Lago Maggiore, ca. 3000 indb. Henrivende beliggenhed og derfor meget søgt som vinterkursted.

Cannock *[kǽnək]*, by i England, Staffordshire, 25 km. n. f. Birmingham, 23974 indb. (1901). Kul- og jerngruber.

Cannæ, by i oldtidens Apulien ved Aufidus (nu Ofanto). Ved C. led romerne 216 f. Kr. et stort nederlag mod Hannibal. Romerne havde omkr. 80000 mand fodfolk, Hannibal kun omkr. halvdelen, medens han havde 10000 ryttere og romerne kun 6000. Kampen indledededes med, at Hannibals ryttere slog romernes; til fodfolkskampen havde Hannibal stillet sine kjernetropper paa fløiene, og da romerne saa trængte ind mod hans centrum, der veg, blev de angrebet fra begge sider af hans fløie og nedhugget. Dette slag bevirkede, at de vigtigste byer i Syd-Italien forlod romernes parti og sluttede sig til Hannibal.

Cano, Alonso (1601—67), sp. maler og billedhugger. I Sevilla som billedhugger elev af Montañes, som maler af Pacheco og Castillo. Hans farvede træskulptur er uden sidestykke i udtrykkets styrke og holdningens ædelhed. Hans malerier er lidet individuelle, men yndet i Spanien ved den milde karakter, der adskiller dem fra den ellers gjennemgaaende noget dystre sp. malerkunst i det 16 aarh.

Cano, Juan Sebastian del, sp. opdagelsesreisende, var med Magelhaen paa hans verdensomseiling (1519). Efter Magelhaens død 1521 overtog han kommandoen, men blev med sit skib skilt fra den øvrige del af flaaden. Han førte skibet heldig over Stillehavet, passerede Kap det gode haab og kom i 1522 tilbage til Spanien, hvor han af Karl V blev modtaget med store æresbevisninger som den første, der havde omseilet jorden. Han døde paa en senere reise til Stillehavet.

Canon: Marble Canon, Colorado.

Canon, Hans, eg. Johann von Straschiripka (1829—85), østerr. maler. Elev af Waldmüller og Rahl. Arbeidede i Orienten, Frankrige, England, Karlsruhe, Stuttgart og Wien. Paavirket af Tizian, Rubens og van Dyck, hvad der giver hans billeder et gammeldags præg. Historiebilleder, genrebilleder, dekorative malerier og portræter.

Cañon er i det spanske Amerika og den vestlige del af de Forenede stater navnet paa de dybt indskaarne elveleier med næsten lodrette sider. Det anvendes nu i den fysiske geografi som navn paa lignende dannelser. Særlig storartet er Colorados store c. (se billede foreg. sp). Den er 383 km. lang med 800—1300 m. høie, næsten lodrette vægge, som bestaar af fladtliggende sandstenslag. Ogsaa hos os findes c., f. eks. Jutulhugget (s. d.), Utladalens bund, dalen nedenfor Vøringsfossen.

Cano'nicus, se Kannik.

Canōpus, fiksstjerne af første størrelse i skibet Argo s. f. Store hund, næst Sirius den klareste af alle; sees først i Europas sydligste egne.

Canōsa di Puglia, by i Italien, prov. Bari (Apulien), 23861 indb. (1901). Vin- og olivendyrkning. Det er det gamle Canusium, og i omegnen har man fundet mange romerske antikviteter.

Cano'ssa, forfaldent slot paa en klippetinde i den italienske provins Reggio nell' Emilia, hvor dronning Adelheid søgte ly mod Berengar II, der ikke kunde erobre det. Senere blev det i de tusciske markgrevers eie navnkundigt under Gregor VII's besøg her hos markgrevinde Mathilde i januar 1077, da keiser Henrik IV i bodsdragt maatte tigge paven om at løse ham af bannet. (Heraf udtrykket «at gaa til C.» om en dyb ydmygelse. Bismarcks udtalelse i den tyske rigsdag 14 mai 1872: «Til C. gaar vi aldrig», er blevet slagord.) Med Mathildes øvrige lande kom C. 1209 under pavestolen.

Canōva, Antonio (1757—1822), ital. billedhugger. Tilhører den «ny-klassicistiske» retning, der fra slutningen af det 18 aarh. fremstod som en reaktion mod rokokoens letlivede unatur, og som tog sit forbillede i antiken med dens værdige alvor og ro. Andre billedhuggere kom dog «ny-klassicismens» maal nærmere end C.: han frigjorde sig aldrig helt fra rokokoens kokette overfladiskhed. I behandlingen af marmoret var han en virtuos. C. arbeidede som ung i Venedig, uddannede sig efter 1779 videre i Rom, opholdt sig derpaa i Wien, Rom, Paris og tilslut i sit hjemsted Possagno. Af hans verker er de bedst, der skildrer kvindelig ynde, medens hans guders og heroers vekhed forgjæves er søgt skjult under overdreven modellering af muskulaturen. C.s populæreste verk er vistnok «Amor og Psyche» i Louvre.

Antonio Canova.

Cánovas del Castillo *[-sti'ljå]*, Antonio (1828—97), sp. politiker og forfatter, medlem af cortes 1854, flere gange minister. Var efter Isabellas tronfrasigelse 1868 hovedet for det alfonsistiske parti; 1875—81 konservativ premierminister, og fik undertvunget den anden

emolliate Ⓔ bløtgjøre; forkjæle. **emollient** Ⓔ & Ⓕ (m), bløtgjørende (middel), plaster. **emollition** Ⓔ bløtgjørelse. **emolument** Ⓔ, **émolument** Ⓕ m, fordel, indtægt; sportel. **émonctoire** Ⓕ m, (anat.) udsondringskanal. **émonder** Ⓕ kappe, beskjære.

emotion Ⓔ, **émotion** Ⓕ f, (sinds)bevægelse, rørelse. **emotionable** Ⓔ letbevægelig. **s'émotionner** Ⓕ bevæges, røres. **émotteur** Ⓕ m, kornrensningsmaskine; tromle. **émoucher** Ⓕ jage (fluer). **émoudre** Ⓕ slibe, hvæsse. **émousser** Ⓕ afstumpe; gjøre glansløs; sløve.

émouvoir Ⓕ (op)røre. **empailler** Ⓕ udstoppe, indpakke i halm. **empale** Ⓔ, **empaler** Ⓕ spidde; Ⓔ ogs. indpæle, indeslutte. **empalement** Ⓔ & Ⓕ m. spidning; Ⓔ ogs. indpæling. **empan** Ⓕ m, spand (af haand); favn(s længde).

empanacher Ⓕ pryde med fjærbusk. **empanel** Ⓔ liste over jurymænd. **empanner** Ⓕ brase op. **empaqueter** Ⓕ indpakke. **emparer** Ⓕ: **s'e. de** bemægtige sig. **emparquer** Ⓕ lukke ind i kve, grind.

karlistkrig og oprøret paa Kuba. C. afløstes af Sagasta, ledede den konservative opposition mod denne og var oftere premierminister (1884—85, 1890—92, 1895—97); myrdet af en anarkist. Skrev flere udmerkede historiske arbeider: «Estudios del Reinado de Felipe IV» (2 bd., 1888—90) og ledede udgivelsen af den store «Historia general de España» (1890 ff.).

Canrobert *[kãråbæ'r]*, François Certain (1809—95), fr. officer. Tjente i 1830- og 40-aarene i Afrika. 1850 brigadegeneral. Var ved statskupet 2 dec. 1851 Napoleons adjutant. Deltog i Krimkrigen og den ital. krig. 1856 marskalk. I 1860-aarene ivrig for en hærreform og støttede krigsminister Niels arbeide derfor. Deltog 1870 i kampene ved Metz (Saint Privat). Optraadte 1873 som vidne mod Bazaine. Medl. af senatet 1879—94.

Canso, Gut of C. el. Straight of C., strædet mellem Nova Scotia og Cape Breton-øen, Nordamerika. Det er 34 km. langt, men paa det smaleste bare ca. 1.5 km. bredt.

Canstein, Karl Hildebrand, friherre von (1667—1719). Efter at have gjort bekjendtskab med Spener sluttede han sig til pietismen og oprettede 1710 den efter ham opkaldte Cansteinske bibelanstalt i Halle, hvis formaal er at trykke og udbrede gode og prisbillige udgaver af bibelen. Den er endnu et led i de Franckeske stiftelser i Halle.

Cant *[kænt]* (eng.), betyder dels jargon, dels skinhellige talemaader, hykleri. C. skal stamme fra lat. *cantus*, sang, og opr. være brugt om tiggernes klynkende maade at tale paa.

Cantābile (ital.) med sangbart, musikalsk foredrag, melodiøst. Cantando, syngende.

Cantacuzēno, rumænsk bojarfamilie, sagdes at stamme fra den byzantinske keiser Johannes C. (1347—57); siden 15 aarh. træffes flere af slegten som fyrster og statholdere i Moldau og Valakiet. — 1. Konstantin C. (1797—1875), statholder i Valakiet 1848—49 efter den tyrkiske hærs forjagelse og 1854, da russerne havde rømmet Rumænien. — 2. Georg C. (1845—98) var tilhænger af Bratianu og faldt med denne 1888. Finansminister 1897 i Sturdzas liberale kabinet.

Cantal *[kãta'l]*, depart. i Frankrige i landskabet Auvergne, 5579 km.² med 230 511 indb. (1901), d. e. 40 pr. km.² Det er opfyldt af fjeldene af samme navn og har et raat klima. Fædrift er hovednæringsvei. Mange af indb. udvandrer til andre steder for at tjene sit livsophold. Hovedstad Aurillac.

Cantalfjeldene (Montagne du C.), fjeldgruppe i depart. C., af vulkansk natur, dækker 600 km.² og danner en fuldstændig regelmæssig kegle, hvis høieste top, Plomb du C., er 1787 m. Fra toppen gaar der straaleformet dale ud til alle sider: elvene rinder til Garonne og Allier.

Cantāni, Arnoldo (1837—93), ital. læge, 1868 direktør for den medicinske klinik i Neapel; medlem af det øverste undervisnings- og sanitetsraad i Rom. C. har bl. a. udgivet en haandbog i farmakologi og en lærebog over stofskiftesygdomme. Bekjendt for sin behandling af kolera med hede entero- og hypodermoklyser og for sin deltagelse i stridsspørsmaal angaaende tuberkulose (særlig tuberkulinet), hundegalskab og thyreodectomi ved *cacbexia strumipriva*.

Cántara, ældre spansk vinmaal, i Kastillien = 16.1 l.

Cantarīni, Simone, kaldt il Pesarese (1612—48), ital. maler og kobberstikker. I tegning elev af Giacomo Pandolfini, i maleri af Claudio Ridolfi. Uddannede sig dog væsentlig under Guido Reni som hans elev i Bologna.

Cantāro el. cantajo (d. e. centner), ældre handelsvegt i Italien og andre lande, oftest = 100 rotoli af forskjellig vegt, saaledes i Neapel = 89.1, i Rom 33.9, i Ancona 49.4 kg. o. s. v.

Canterbury *[kǽntəberi]*, by i England, s.ø. f. London i grevskabet Kent, ca. 25 km. n.v. for Dover, 24 899 indb. (1901). C., som danner et eget grevskab, er en af Englands ældste og mest interessante byer. Helt siden den normanniske erobring (1066) har C. været sæde for den engelske kirkes primas, erkebiskopen af C., som dog nu mest residerer i London. Den berømte domkirke er bygget i aarene 1174—82, men blev først færdig i 1517. — C. skal være anlagt 900 f. Kr. og var alt ved romernes ankomst til England en betydelig stad.

Canterbury katedral.

Canth, Vilhelmina (Minna), f. Johnsson (1844—97), finsk forfatterinde, udfoldede under fattige kaar et omfattende forfatterskab, hvoraf skal nævnes dramaerne «Murtovarkaus» (indbrudstyveriet), 1881, «Työmiehen vaimo» (arbeiderens hustru), 1885, «Papin perke» (prestens familie), 1891, «Anna Liisa», 1895, foruden en del digte og noveller. Hun har megen realistisk sans og et skarpt blik, men savner fantasi og smag.

Canthare'llus, sopslegt af familien *agaricineæ*, udpræget ved nedløbende, gaffelgrenede lameller. Herhen hører en af vore bedste spiselige soparter, *c. cibarius*, som er lysegul af farve, ovenpaa glat og med tykke lameller, medens den nærstaaende art, *c. aurantiacus*, som ikke spises hos os, er lodden paa hatten og brandgul.

Cantharidīn, det virksomme stof i spansk flue (s. d.).

Cantha'ris, se Spansk flue.

Ca'nticum, opr. en gammelromersk sangmonolog, nu lovsang, hymne. C. canticorum, Salomos høisang.

Cantilēna (ital.), en kort, melodiøs sang eller del af et større verk.

---

empâter (f) overstryge med deig eller klæbrigt stof; made (fjærkræ); male tykt; sammenlaske.
empaumer (f) opfange og raskt tilbagekaste (bolden), gribe (øieblikket); følge (færten) ivrig (hunde).
empeau (f) m. podekvist.
empêchement (f) m. hindring.
empêcher (for)hindre.
empeigne (f) f. overlæder.
empeloter (f) afhaspe i nøster.
empelotonner afhaspe; formere pelotoner.
empennelage (f) m. kalning af to ankere. **empenelle** f. varpanker.
empenner (f) forsyne (pile) med fjære.
empereur (f) m. **emperor** (e) keiser.
empeser (f) stive.
empester (f) smitte med pest; forpeste.
empêtrer (f) binde fødderne paa (hest), indvikle.
Empfang(nahme) (t) m (f), modtagelse.
empfangen (t) modtage; tage imod; undfange.
Empfänger (t) m. modtager.
empfänglich (t) modtagelig.
Empfängnis (t) f (n), undfangelse.
Empfangsanzeige, -bestätigung (t) f. kvittering.
empfehlen (t) anbefale.
Empfehlung (t) f. anbefaling; hilsen.
empfindbar (t) følelig, følsom.

Cantilever (eng.; fr. *modillon*), udliggende bjelkeende (f. eks. udskaaret tagsperrehoved). C.-broer, udliggerbroer, se Broer.

Canton *[kæntn]*, John (1718—72), eng. fysiker, forelæste 1750 for Royal society om en «metode til at frembringe kunstige magneter uden hjælp af naturlige» og var den første englænder, der gjentog Franklins berømte forsøg over luftelektriciteten. Han konstruerede et elektroskop og et elektrometer, opfandt «C.s amalgam» til brug paa elektricermaskinens puder og «C.s fosfor», en fosforescerende blanding af østersskaller og svovl.

Canton *[kǽntən]*, navn paa mange byer i de Forenede stater. Den største er C. i Ohio, 80 km. s. f. Cleveland, 30 667 indb. (1900), med kulgruber og maskinfabriker.

Canton, by i Kina, se Kanton.

Cantor, Georg (1845—), t. matematiker, blev 1872 docent og 1879 ekstraordinær professor i Halle. Hans matematiske arbeider angaar væsentlig talteori og rækker.

Cantor, Moritz (1829—), t. matematiker, fra 1863 professor i Mannheim. Hans hovedverk er «Vorlesungen über die Geschichte der Mathematik» i 3 bd.; desuden var han medredaktør af Schlömilchs «Zeitschrift f. Math. u. Physik», han har skrevet en lang række monografier vedrørende matematikens historie.

Cantù, Cesare (1807—95), berømt ital. forfatter og historiker. Opr. bestemt til geistlig, brød han af og kastede sig ind i en rig forfattervirksomhed. «Margherita Pusterla» (1838) vandt stort ry, og en række historiske verker fulgte efter hinanden. 1829 «Storia di Como», 1832—33. «Ragionamenti sulla storia lombarda nel secolo XVII», der kostede ham et aars østerr. fængsel, og endelig fra 1836 den mægtige «Storia universale» i 35 bd., oversat i en række sprog (sterkt forkortet paa dansk ved Holm og Weilbach, 7 bd., 1871—78). Emnet er behandlet fra katolsk standpunkt.

Ca'ntus (ital. *canto*), hovedmelodien i den flerstemmige sang. C. ferinus, oprindelig hovedstemmen i den gregorianske kirke- og koralsang eller samtlige derhen hørende melodier underet, senere den melodiførende stemme i en kontrapunktistisk formet komposition i det hele. C. planus, den enstemmige gregorianske koralsang med lige noteværdier.

Canule, se Kanyle.

Canule'jus, Cajus, rom. almuetribun, der 445 f. Kr. stillede og gjennemførte et lovforslag om, at plebeiere og partriciere kunde indgaa retsgyldige egteskaber.

Canzōne (ital.), en kort melodiøs strofe med el. uden ord. Diminutiv canzonetta.

Cape Breton *[kēp bretn]*, ø i Nordamerika ved indgangen til St. Lorensbugten, skilt fra Nova Scotia ved Gut of Canso, 10 400 km.² med 97 625 indb. (1901). Ved bugten Bras d'Or er den delt i to dele, som bare hænger sammen ved et smalt eid. Øen er bjergfuld og skogrig; i fjeldene findes kul. Der dyrkes havre, byg og poteter; kvægavl, fiskeri og skogdrift er ogsaa vigtige. En jernbane gaar gjennem hele øen. Der er gode naturlige havne. — Fra først af fransk blev øen 1758 britisk og i 1820 forenet med Nova Scotia.

Capecelatro *[kapeželātrå]* **di Castropagāno,** Alfonso (1824—1905), kardinal, 1893 bibliotekar ved det vatikanske bibliotek. Han har skrevet en række kirkehistoriske og dogmatiske arbeider, som foreligger i en samlet udgave i 22 bd. (1886—1902).

Cape Coast Castle *[kēp-kōst-kāsl]*, Vest-Afrika, sterkt befæstet kystby i den britiske koloni Guldkysten med (1900) 11 614 indb. C. har livlig handel med det indre, hvormed telegrafforbindelse. Anlagt af portugiserne, som opdagede denne kyst 1471, blev C. hollandsk 1641, men erobredes af England 1664; overtoges først 1844 af den britiske regjering.

Cape Cod *[kēp kåd]*, paa kysten af de Forenede stater, Massachusetts, danner nordspidsen af en lang, smal halvø, som omslutter C. C.-bugten.

Cape Colony *[kēp kóləni]*, se Kaplandet.

Cape Division *[kēp divišn]*, se Kaplandet.

Cape Fear *[kēp fīə]*, Forenede stater, Nord-Carolina, et frygtet forbjerg paa Smithsøen, foran mundingen af C. F.-elven.

Capefigue *[kapfi'g]*, Baptiste Honoré Raymond (1802—72), fr. journalist. Ultramontan katolik og monarkist. Forfatter af et utal af overfladiske, upaalidelige, tildels pikante historiske arbeider (saaledes 15 bind om «Dronninger uden krone»).

Cape Hock *[kēp håk]*, hvid Kapvin, se Kapvine.

Cape'lla, Galeazzo Flavio Capra (1487—1537), ital. diplomat og historiker. Keiser Karl V brugte ham ofte i diplomatiske sendelser. Af hans filos. og hist. forfatterskab interesserer især hans verk om den samtidige milanesiske krig (oversat paa tysk med fortale af Luther 1538).

Cape'lla, cirkumpolarstjerne af 1ste størrelse i Kusken; dens spektrum ligner solens.

Cape'lle, Jan van de, se Cappelle.

Capellen, Georg (1869—), t. musikteoretiker, som gjennem forskjellige skrifter har virket for en reform af harmonilæren i opposition mod H. Riemanns system.

Cape'llo, Hermenegildo Augosto de (1839—), port. afrikareisende, deltog 1860 i en ekspedition i Angola, undersøgte 1877—79 sammen med Roberto Ivens Kuangos løb og foretog 1884—85 en reise gjennem det sydl. Afrika fra Mossamedes til Quilimane. Sammen med Ivens har han skrevet «De Benguella ás terras de Jacca» (2 bd., 1881) og «De Angola á Contra Costa» (2 bd., 1886).

Cape May *[kēp mē]*, sjøbad paa spidsen af en landtunge af samme navn i Forenede stater, New Jersey, paa nordsiden af Delawarebugtens munding.

Cape Nome *[kēp nōm]*, forbjerg paa vestkysten af Alaska, lidt s. f. Beringstrædet. I nærh. et i 1898 opdaget gulddistrikt.

Capet *[kapœ']*, Hugo, se Hugo Capet og Kapetingerne.

Cape Town *[kēp taun]*, Kapstaden (s. d.).

Cap Français *[-fråsœ']*, se Cap Haïti.

Cap Haïti, by i republiken Haïti, paa øen Haïtis nordkyst, 20—30 000 indb. Stor udførsel af kaffe. Anlagdes i 1670, var hovedstad i en fransk koloni, men blev forladt af franskmændene i 1803. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Havana.

Capio bruges i romerretten i enkelte forbindelser for at betegne visse erhvervsmaader, saaledes usu c. (hævd), mortis causa c. (dødsgaver og ydelser til nogen, der ikke opfattedes som arving eller legatar), pignoris c. (en slags eksekution i visse tilfælde).

Empfindelei ⓣ f. føleri. **empfindeln** være sentimental.
empfinden ⓣ fornemme, føle. **etw. übel e.** tage noget ilde op.
empfindlich ⓣ følsom, modtagelig, emtaalig; pirrelig. **empfindsam** emtaalig, sentimental.
Empfindung f. følelse.
emphase ⓕ f. **emphasis** ⓔ eftertryk. ⓕ ogs. svulst.
emphatic ⓔ, **emphatique** ⓕ eftertrykkelig, fyndig.
emphysema ⓔ, **emphysème** ⓕ m, luftsvulst, sygelig opsvulmen.
emphytéose ⓕ f, jords bortfæstning (paa lang aarrække, arvelig). **emphytéote** m, arvefæster.
empiéger ⓕ fange i snare.
empiètement ⓕ m, overgreb, indgreb. **empiéter: e. sur** tilegne sig (jord), gjøre indgreb i.
empiler ⓕ stable.
empire ⓔ & ⓕ m, herredømme, magt keiserdømme, (-)rige.
empirer ⓕ forværre; forværres = s'e.
empiric ⓔ, **empirique** ⓕ erfaringsmæssig, empirisk; sb m, empiriker; kvaksalver, charlatan.
empirism ⓔ, **empirisme** ⓕ m, empiri(sk lægevidenskab), kvaksalveri.
emplacement ⓕ m, (bygge-, leir)plads; lagring (af salt).
emplage ⓕ smaasten (til fyld i murverk).
emplanter ⓕ beplante.
emplâtre ⓕ m, plaster; svagelig person; (iron.) skrog.

Capistrānus, Johannes (1386—1456), ital. munk og prædikant, traadte 1416 ind i et franciskanerkloster af den strenge observans og vandt snart navn som en mægtig prædikant og streng asket. Gjentagende anvendte kirken ham som inkvisitor bl. a. overfor jøderne og senere husiterne. 1456 deltog han i det ungarske korstog. som tvang Muhammed II til at hæve beleiringen af Belgrad. 1690 blev han kanoniseret.

Capitāno (ital.), kaptein, staaende figur i den ital. maskekomedie, en storpralende, løgnagtig og feig soldat. — Capitani, flert. af ovenst., hed i middelalderen de ital. biskopers høiere lensmænd og i Grækenland palikarernes og klefternes førere.

Capitay (Kapitay), se Koba.

Ca'pite ce'nsi (lat., «de kun efter hoved(er) paa censuslisten opførte») kaldtes de romerske borgere, hvis formue var under 11 000 (12 500) as; de betalte ikke skat og gjorde til Marius' tid ikke krigstjeneste.

Ca'pitis deminūtio betegner i romerretten tilintetgjørelse el. ændring af en romers retlige personlighed (*caput*). Man sondrer mellem c. d. maxima, der stillede vedk. udenfor samfundet og indtraadte, naar en rom. borger mistede friheden, f. eks. ved at blive slave eller krigsfange, c. d. media eller magna, tab af de statsborgerlige rettigheder, f. eks. paa grund af deportation eller udvandring, og c. d. minima, tab af ens stilling som medlem af en familie, f. eks. ved døtres giftermaal, ved adoption og mancipation.

H. A. Cappelen: Fos i Nedre Telemarken.

Capitolīnus mons, en af Roms syv høie med Kapitolium (s. d.).

Capi'tulum (lat.), eg. «lidet hoved», hovedafsnit, kapitel (s. d.).

Cap Martin *[-martæ']*, forbjerg i Frankrige paa kysten af Middelhavet, et meget besøgt vinterkursted.

Cāpo (ital.), eg. hoved, begyndelsen af et musikstykke. Da c. betegner, at stykket skal gjentages til det med fine (ende) betegnede sted.

Capo di Monte, ital. porcellænsfabrik ved Neapel, grundlagt 1736; 1759 flyttet til Neapel; nedlagt 1821. Kunstigt porcellæn *(pâte tendre)*. Eiendommelig dekoration med motiver fra havets verden: muslinger, nereideoptog o. s. v. Merke: kronet N (d. e. Neapel) og fra ca. 1780 R. F. (d. e. Rex Ferdinandus). Eftergjøres meget.

Capodi'stria, by i Østerrige, Istrien, paa en liden ø i Adriaterhavet, 12 km. s. for Triest, 8230 indb. (1900), mest italienere. Byen, som er forbundet med fastlandet ved en bro, har store saltverker, en god havn og livlig handel. Tilhørte Venedig i aarene 1278—1797 og var da hovedstad i det venetianske Istrien.

Capo d'I'strias, Johannes Antonio, greve (1776—1831), græ. statsmand, minister i republiken de Joniske øer 1803—07, gik i rus. tjeneste og deltog som diplomat i Wienerkongressen 1815. C. kom i stor gunst hos Alexander I og var hans udenrigsminister 1816—22; men arbeidede dog samtidig ivrig for sit folks vel. 1827—31 præsident i Grækenland, styrede kraftig og enevældig for at faa ordnet forvaltningen, men hans rus. sympatier gjorde ham forhadt; en opstand udbrød, og han blev myrdet.

Caponnière *[kapånjæ'r]*, en muret. kasematteret, eventuelt pansret bygning, der er sikret mod enhver slags artilleriild, og som anlægges i fæstningsgraven saaledes, at denne kan bestryges paa langs.

Caporāli, Cesare (1531—1601), ital. digter, var i tjeneste hos en række af tidens store kardinaler og blev tilsidst guvernør i Atri. C. skrev burleske satirer. i hvilke han bl. a. spottede over de litterære mæcener.

Capo-ta'sto (it.), en metalklods til at sætte over strengene paa guitaren for at forhøie tonearten.

Capoverdiske øer, se Kapv. øer.

Ca'pparis, se Kapersfamilien.

Cappelen, Von, n. slegt, der fra Nord-Tyskland ved midten af det 17 aarh. kom til Bragernes, hvor slegten som formaaende handelsmænd boede i flere generationer. En søn af den indvandrede bosatte sig i Skien, i hvis omegn denne gren af slegten snart erhvervede vidtstrakte skogeiendomme. I 1835 erhvervede Didrik von C. (1795—1866), søn af nedenn., Holden el. Ulefoss jernverk, der nu eies af hans sønnesøn, kammerherre Didrik C. (1856—). [Litt.: E. A. Thomle, «Familien v. C.», Kra. 1896.]

Cappelen, Christian (1845—), n. musiker, uddannet i Leipzig, i mange aar organist i Drammen, af hvis musikliv han har indlagt sig store fortjenester, nu organist ved Vor Frelsers kirke i Kra. og lærer ved det praktisk-teologiske seminar. Han er Norges fornemste orgelspiller efter Lindeman, og hans kompositioner, sange, pianostykker, orgelpræludier, to store kantater m. v., vidner om kunstnerisk smag og fremtrædende skjønhedssans.

---

emplette (f) f, indkjøb.
emplir (f) (ud)fylde.
emploi (f) m. anvendelse, brug; beskjæftigelse; embede, bestilling; (teater) rollefag.
employ (e). **employer** (f) bruge, anvende: beskjæftige; (e) ogs tjeneste (hos en). **s'e.** (f) bruges. **s'e. pour q** (f) tale, virke for.
employé (e) & (f) m, funktionær, arbeidstager.
employer (e). **employeur** (f) m. arbeidsgiver.
employment (e) anvendelse; ansættelse. **e. office** engagementskontor.
emplumer (f) befjære. **s'e.** berige sig; komme i godt hold.
empocher (f) stikke i lommen.
empoigner (f) gribe. holde fast; tage ved vingebenet.
empointer (f) tilspidse (naale).
empois (f) m. stivelse.
empoise (f) f, tapleie.
empoisonner (f) forgifte. fordærve; fordreie. **empoisonneur** m, giftblander; slet kok; slet læres udbreder: (adj giftig. fordærvelig.
empoisser (f) bestryge med beg.
empoissonner (f): **s'e.** blive fiskerig.
empor (t) op(ad).
Empor(e) (t) m (f), pulpitur, tribune
empören (t) egge til oprør. **Empörer** m. oprører.
emporium (e) stabelplads, oplag.
emportement (f) m, lidenskabeligt udbrud.

Cappelen, Diderik v. (1761—1828), kjøbmand i Skien, eier af Gimsø kloster, borgerrepræsentant, mødte som repræsentant for Skien paa rigsforsamlingen paa Eidsvold, var under krigen et virksomt medlem af amtets provideringskommission. Han skjænkede universitetet ved dets oprettelse 10 000 rdl.

Cappelen, Herman August (1827—52), n. landskabsmaler. Elev af Schirmer og Gude i Düsseldorf. Udpræget romantiker. Malte især øde skogtrakter (mest fra Telemarken) i patetisk tungsindig stemning, med bred pensel og af koloristisk virkning. Tre karakteristiske hovedverker fra hans sidste leveaar i Kunstmuseet i Kra.: «Skogtjern fra Nedre Telemarken», «Fos i Nedre Telemarken» (se billede foreg. side), «Uddøende urskog», desuden en stor samling friske naturstudier og tegninger.

Cappelen, Jørgen Wright (1805—78), n. boghandler. C. oprettede 1829 sin boghandel, som snart blev en af de første i landet. Hans forlagsboghandel omfattede især religiøse bøger og skolebøger. C. var en af stifterne af den «Norske boghandlerforening».

Cappe'lle, Jan van de (1625—79), holl. maler. Elev af Simon de Vlieger. Væsentlig marine- og vinterlandskaber. Mesterlig skildrer af stille havn- og strandpartier i dæmpet tone med høi skyrig himmel. Rigest repræsenteret i England (5 billeder i Nationalgalleriet), desuden i Amsterdam, Petersburg, Berlin og Wien.

Ca'ppeller, Joh. Wilh. Karl (1840—), t. orientalist; blev 1875 professor i Jena; har bl. a. udarbeidet en fortræffelig sanskrit-ordbog.

Cappe'llo, Bianca (1548—87), en venezianerinde af fornem æt, der 1563 flygtede med en florentinsk handelsmand, Pietro Buonaventuri, medtagende endel af familiens juveler. Sterkt forfulgt fandt parret fristed i Firenze, hvor de giftede sig. Prins Francesco af Medici, som blev heftig forelsket i C., tog hende med mandens samtykke til elskerinde. 1572 blev Buonaventuri myrdet, og da Francesco, der 1574 blev storhertug, var blevet enkemand, egtede han hemmelig C. 1578. Det følgende aar holdtes bryllupet offentlig, og C., der nu forsonedes med sin slegt, hædredes af sin fødeby som «republikens datter». Da C. og hendes mand døde pludselig efter et forsoningsmøde med den eventuelle tronarving, kardinal Fernando, vandt rygtet om giftmord indpas, en beskyldning, som sikkert savner hjemmel.

Cappōni, Gino, marchese (1792—1876), ital. statsmand og historiker, det sidste skud af en gammel florentinsk æt, høit dannet og fuld af videnskabelig og kunstnerisk interesse, som han uddybede ved reiser og studier. 1848 en kort tid Toscanas ministerpræsident. Trods svagt syn, en tid var han blind, ofrede han sig derefter for sine studier. Hans hovedverk er hans fødebys historie («Storia della republica Firenze», 1875).

Capra, se Gjeder.

Capra'ja, ital. ø i Middelhavet, ca. 30 km. ø. f. Korsikas nordspids, 19½ km.² med 550 indb. Øen er af vulkansk oprindelse (høieste top 447 m.) og vanskelig at komme iland paa undtagen paa østsiden. Befolkningen er mest fiskere.

Caprara, Giambattista (1733—1810), ital. kardinal og diplomat, afvergede 1785 et brud mellem Josef II og paven, blev 1792 kardinal og forestod 1801 ordningen af de franske kirkeforhold efter konkordatet, et hverv han løste baade til pavens og Bonapartes tilfredshed. Han var nær knyttet til denne, bevægede paven til at drage til kroningen i Paris og blev selv af keiseren gjort til erkebiskop i Milano.

Caprarōla, by i Italien, 50 km. n. f. Rom, 5538 indb. (1901), med et berømt, omkr. 1550 opført renaissanceslot.

Caprera, Isola di, ø i Middelhavet, øst for nordspidsen af Sardinien, 15.7 km.² med 721 indb. (1901). Her boede Garibaldi fra 1854, her døde han 1882, og her er han begravet.

Cāpri, ø i Middelhavet, ved den sydlige indgang til bugten ved Neapel, 10.4 km.² med omtr. 6200 indb. (1901). Kysten er brat og temmelig utilgjængelig; det indre stiger i Monte Solaro til 585 m. o. h. Ved kysten er der flere huler, af hvilke den mest kjendte er den Blaa grotte. Klimaet er mildt og sundt, og øen besøges derfor af en mængde fremmede. Der dyrkes vin, oliven og sydfrugter, og desuden fanges der vagtler og fisk. Der er to byer, C. i øst, som sammen med landingspladsen Marina har ca. 4000 indb., og Anacapri i det indre, næsten 300 m. o. h. Der findes en mængde ruiner fra romertiden, da flere af keiserne, særlig Tiberius, opholdt sig meget her. Tiberius skal have opført 12 paladser paa øen. — Dampskibsforbindelse med Neapel.

Capri: Den Blaa grotte.

Capriccio *[kapri'ttšå]* (ital.), et musikst. i helt fri form. A c. (capriccioso *[kapri'ttšåsså]*), med frit, ubundet foredrag.

Caprifīcus, det vilde figentræ, se Figentræ og Kaprifikation.

Caprifoliāceæ, caprifolium, se Kaprifoliumfamilien.

Caprimu'lgus, se Natravnen.

Caprīvi (de Caprara de Montecuculi), Georg Leo, greve af (1831—99), t. statsmand, gjennemførte som chef for admiralitetet flaadens nyorganisation og forøgede ved hyppige øvelser dens manøvredygtighed. 1888 blev han chef for 10 armékorps og ved Bismarcks afgang 20 mars 1890 rigskansler og indtil mars 1892 preus. ministerpræsident. Han gjennemførte 1892—93 en ny hærlov, afsluttede handelstraktater med Østerrig-Ungarn, Italien, Belgien og Rusland, den sidste især til de konservatives

---

emporte-pièce (f) m, udhuggerjern.

emporter (f) føre bort (med sig), bortrive; henrive; (be)tage; bemægtige sig; medføre, have til følge. **l'e. sur** overvinde, -fløie. **s'e.** fare op, blive hidsig; løbe løbsk; skyde for sterkt (trær).

Empörung (t) f, oprør.

empoter (f) nedlægge i potter, krukker.

empower (e) bemyndige, give fuldmagt

empreindre (f) paatrykke, præge, stemple. **empreinte** f, aftryk

empress (e) keiserinde

empressé (f) ivrig, travel; tjenstvillig. **empressement** m, iver, travelhed, tjenstvillighed. **empresser: s'e. de** skynde sig at; (ogs. à) bestræbe sig for; være tjenstvillig, forekommende.

emprisonner (f) fængsle; indelukke.

emprunt (f) m, laan. **emprunter** laane (selv).

empty (e) tom; ledig; tømme(s).

empuantir (f) fylde med stank.

empyème (f) m, (med.) materieansamling.

empyreal (e) ildklar, himmelsk.

empyrean (e). **empyrée** (f) m, ildhimmel, den syvende himmel.

empyreuma (e). **empyreume** (f) m, brændt lugt el. smag.

empyrical (e) brændbar, kulstofholdig.

misfornøielse. 1894 voksede angrebene paa hans politik, og C. tog sin afsked 26 okt. s. a. [Litt.: Arndt, «Reden des Grafen von C. 1883—94», Berlin 1894.]

Capse'lla, se Hyrdetaske.

Ca'psicum, slegt af søtviderfamilien, tropiske urter eller buske med hele blade, i hvis hjørner de ugjenslige, gulhvide blomster sidder. Frugten er et ved modningen tørt bær, som i frugtskallen indeholder et stof. capsicin, der giver frugterne en brændende skarp smag. Herhen hører sp. pepper, paprika, cayennepepper, s. d.

Georg Leo Caprivi.

Ca'pua. 1. I oldtiden Kampaniens vigtigste by; laa der, hvor nu S. Maria di Capua vetera (s. d.) ligger, 4 km. s.ø. f. det nuværende C. — C. blev grundlagt af etruskere omkr. 600 f. Kr., omkr. 420 besat af samnitere; 343 sluttede C. sig til romerne for at faa hjælp mod samniterne, men 216 efter slaget ved Cannæ løsrev det sig igjen og sluttede sig til Hannibal. Da det gjenerobredes af romerne 211, straffedes det strengt og mistede sin kommunale selvstændighed. Cæsar sendte kolonister til byen 59 f. Kr., og den blomstrede nu op paany og blev snart Italiens næstrigeste by. Den blev omtr. fuldstændig ødelagt 840 e. Kr. af araberne. Vigtigste ruin et stort amfiteater (kun lidet mindre end colosseum). — 2. By i Italien, prov. Caserta, ved elven Volturno, 30 km. nord for Neapel, 14 285 indb. C. er sæde for en erkebiskop og har 18 kirker, deriblandt en (moderniseret) domkirke, som skriver sig fra det 11 aarh. Byen ligger i et meget frugtbart og veldyrket landskab og har livlig handel. Det er en stor garnisonsby, særlig for artilleri og en hovedfæstning for det sydlige Italien. — Det nuværende C. anlagdes omkr. 850.

Capuāna, Luigi (1839—), ital. digter, skrev som ung et digt «Garibaldi» og udgav derpaa en sonettesamling. Senere levede han som journalist og teaterkritiker i Florens og Milano. Han har skrevet en række romaner og noveller, delvis i naturalistisk retning, som «Giacinta» og «Profumo», desuden satirer, skjønne eventyr og et verk over Sicilien: «L'isola del sole».

Capus *[kapy's]*, Alfred (1858—), fr. forfatter, var oprindelig ingeniør, men blev derpaa journalist og forfatter. Har i bladet «Figaro» skrevet en række vittige politiske satirer, men har særlig vundet ry som en af de betydeligste af de nyere franske dramatiske forfattere, som skildrer det moderne livs tragiske og komiske konflikter. Hans mest kjendte skuespil er «La bourse ou la vie», «La veine» og «Les deux écoles».

Ca'put (lat., flert. capita), hoved, hovedsag, afsnit, kapitel. Anat., den tykke ende af en knogle; c. jejunii, fastens begyndelse, d. e. askeonsdag; c. obstipum, skjæv hals; c. meducæ, ringformet aaresvulst ved navlen. Jfr. Capitis deminutio.

Ca'put mo'rtuum, farvestof (engelskrødt), se Jernoksyd.

Caquetá *[kaketa']*. 1. Elv i Sydamerika, Columbia, udspringer i Anderne og danner det øvre løb af Japura, en bielv til Amasonelven. — 2. Territorium i Columbia, før kaldt Mocoa, danner størstedelen af staten Cauca, 527 000 km.² med maaske 50 000 indb., mest indianere. Kvægavl.

Carabīdæ, se Løbebiller.

Carabōbo, en af staterne i Venezuela, ved det Karaibiske hav, 7732 km.² med 210 665 indb. (1894). Den nordl. del er bjergfuld, den sydl. flad og frugtbar, særlig om hovedstaden Valencia, som ved jernbane er forbundet med havnen Puerto Cabello. Der dyrkes kaffe, sukker og kakao. Navnet er fra den lille by C., hvor Bolivar to gange slog spanierne.

Carabus, se Løbebiller.

Caracal, by i det vestlige Rumænien, 12 025 indb. (1900). Opkaldt efter Caracalla.

Caraca'lla, M. Aurelius Antoninus Bassianus, rom. keiser 211—17, søn af Septimius Severus; havde først sin broder Geta til medkeiser, men dræbte ham og mange af hans venner, deriblandt Papinianus. Han herskede ødselt og grusomt, støttende sig til hæren. 212 gav han alle frie beboere af riget romersk borgerret (af finansielle hensyn, for at fordele skattebyrden paa alle). Han førte krigen ved Rhinen og i Orienten; der blev han myrdet af sin prætorianerchef Macrinus. I Rom byggede han en berømt pragtfuld badeanstalt, hvis ruiner endnu staar.

Carácas, hovedstaden i Venezuela, Sydamerika, ca. 15 km. fra det Karaibiske hav, omtr. 75 000 indb. C. ligger ved foden af de 2800 m. høie fjelde Silla de C. i en høide af 674 m. o. h. Gaderne er brede og regelmæssige, men husene er ensformige, gjerne en-etages. Den pragtfuldeste bygning er det store Guzman Blanco teater; videre merkes præsidentens hus, parlamentsbygningen, domkirken etc.; byen har ogsaa universitet og teknisk skole. Gaderne er belyst med gas el. elektricitet, og der findes vandledning og sporveie. Statuer af Bolivar, Washington og Guzman Blanco. Livlig industri, pottemagerier, sæbefabriker, cigar- og tobaksfabriker. Dens havn er La Guaira, hvortil der fører jernbane. Norsk generalkonsulat for Venezuela. Landet omkring danner forbundsdistriktet C. — C. stammer fra 1570.

Caracci *[kara'ttši]*, se Carracci.

Caraccioli *[kara'ttšoli]*, berømt neapolitansk adelsslegt. 1. Gianni C. (d. 1432), stod i høi gunst hos Johanne II af Neapel, blev konnetabel, storsenechal o. s. v. og styrede haardt (1416—32), indtil han fældedes af en sammensvergelse. — 2. Francesco C. (1752—99), neapol. sjøhelt, vakte ved sit ry Nelsons skinsyge. C. forlod den neapolitanske konges tjeneste og gik i den Partenopæiske republiks. Efter Neapels fald blev han udleveret, og Nelson gjorde sig skyldig i den skjendselsdaad at lade ham hænge i en raa paa hans egen fregat og lade liget kaste i havet.

Cara'fa, Michele Enrico (1787—1872), ital. komponist, adjutant hos Murat under Napoleons russiske felttog, senere professor ved musikkonservatoriet i Paris, medlem af det franske akademi. Har særlig komponeret operaer som «Masaniello», «Le valet de chambre» m. v.

---

emsig (t) flittig, ivrig, virksom.
Emsigkeit f, flid, iver, travelhed.
emulate (e) kappes, rivalisere.
emulation (e), **émulation** (f) f, kappelyst, strid.
emulative (e) kappelysten.
emulator (e), **émule** (f) m, medbeiler, rival.
emulous (e) rivaliserende.
emulsion (e) melkevædske, svaledrik.
émulsion (f) f, dekokt.
en — (t) ein; (pron.) einer, jemand; man — (e) (talord, pron.) one: (artikkel) a(n) — (f) un (pron.) quelqu'un. **enbaaren** — (t) eingeboren — (e) only begotten — (f) unique. **endrægtig** — (t) einträchtig, einmütig — (e) harmonious — (f) uni, d'accord, en bonne intelligence. **endrægtighed** — (t) Eintracht, Einträchtigkeit f — (e) harmony, concord — (f) union, concorde, harmonie, bonne intelligence f. **enfold(ighed)** — (t) Einfalt f — (e) simplicity; (nedsættende) silliness — (f) simplicité, naïveté; candeur, innocence: (nedsættende) niaiserie f. **enfoldig** — (t) einfältig — (e) simple, silly — (f) simple, naïf; (uskyldig) candide, innocent; (dum) niais. **enhjørning** — (t) Einhorn n — (e) unicorn — (f) licorne f. **enrum: i e.** — (t) unter vier Augen — (e) in private, privately — (f) entre quatre yeux, seul à seul, en particulier. **ensidig** — (t) einseitig — (e) partial, one-sided — (f) exclusif; (ind-

Cara'ffa, neapolitansk slegt. 1. Giovanni Pietro (se Paul IV). — 2. Carlo C. (1517—61), foreg.s nevø, blev kardinal og samlede som pavens slegtning store rigdomme, onkelen styrtede ham dog selv, og Pius IV lod ham henrette. — 3. Antonio C. (d. 1693), udmerkede sig i Østerriges krig mod tyrkerne og kvalte Ungarns oprør i blod. — 4. Ettore C. di Ruvo (1769—99), neapol. frihedsmand, blev fængslet 1795, men undveg. Kom tilbage med den franske hær 1799, men blev efter byens tilbageerobring grebet og henrettet.

Caraffe, ældre ital. maal for flydende varer, i Neapel = 0.73 l., paa Sicilien = 0.44 l.

Caragāna, slegt af de erteblomstredes familie, trær eller buske med enlige, stilkede, gule blomster i de finnede blades hjørner. Herhen *c. arborescens,* en i vore haver og anlæg oftest som hæk plantet busk, som gjerne gaar under navnet sibirisk ert. Af bladene kan udvindes et blaat farvestof.

Carage'n, se Carr...

Caragiale, Jon Luca (1853—), rum. forfatter, erhvervede sig ved selvstudier en betydelig klassisk dannelse, kastede sig ind i journalistiken og skrev samtidig en række lystspil og sensationsdramaer, som har gjort megen lykke i hans hjemland. Af disse kan nævnes: «Noaptea furtunoasâ» (Stormfuld nat), «Scrisoarea perdutâ» (Det tabte brev) og «Nepasta» (Uretfærdighed).

M. A. Caravaggio: Falskspillerne.

Caran d'Ache *[karā dāš],* eg. Emmanuel Poiré (1859—), fr. karrikaturtegner. Han var særlig en ypperlig tegner af soldater og heste. Talrige tegninger i fr. aviser (f. eks. «Le Figaro») og vittighedsblade, samt i særlige hefter.

Caranx trachūrus, se Tagmakrel.

Carāpa guyane'nsis, et sydamerikansk træ, af hvis frø faaes karapafedt, som især har faaet anvendelse ved sæbefabrikationen.

Cara'ssius, se Karuds.

Carau'sius, Marcus Aurelius Valerius (d. 293), romersk feltherre, gjorde oprør mod Maximian 286 e. Kr., blev anerkjendt som «Augustus» i Britannien af Diocletian og Maximian; myrdet i Britannien.

Carava'ca, by i Spanien, prov. Murcia, ved elven C., 15 846 indb. (1900). Forskjellig industri, jern- og kobberverker.

Caravaggio *[karaváddžå].* 1. Michelangelo Amerighi el. Merisi da, kaldt C. efter byen af samme navn (ca. 1569—1609), ital. maler af den romerske skole. I Rom Cavaliere d'Arpinos medhjælper. Virksom i Milano (før 1592), især i Rom (1592—1606), derpaa i Neapel, Malta og Sicilien. En søn af folket, en vild og raa natur blev C. grundlæggeren af det 16 aarh.s naturalisme i Rom, Neapel og paa Sicilien og frelste herved den italienske malerkunst fra at gaa tilgrunde i manierisme. I sin forkjærlighed for det lidenskabelige, for det hverdagslige og vulgære bliver denne retning i sin behandling af bibelske emner undertiden af kraftig virkning («Gravlægningen» i Vatikanet), oftere frastødende brutal. Heldigere er den ved behandlingen af samtidige genremotiver («Lutspillersken», Gall. Lichtenstein i Wien), som den med forkjærlighed vælger fra gade- og soldaterlivet («Falskspillerne» i Dresden og Palazzo Sciarra i Rom). C.s tidlige billeder viser gjenskin af den gyldne venezianske tone, hans senere har derimod de karakteristiske grelle lysvirkninger med sterkt belyste partier og sorte skygger. Dette ugjennemsigtige «kjelderlys» er vidt forskj. fra Rembrandts clair-obscur, der skyldes varmt solskin eller er fyldt af gyldne reflekser med rige skalaer af farvetoner. C.s clair-obscur er som hans billeder uden poesi; den forhøier deres grelle og uhyggelige virkning. — 2. Polidoro da C., kaldt Caldara (ca. 1495—1543), ital. maler af den romerske skole, var Rafaels medhjælper i Rom, hvor han malte façader af paladser i sgraffito og clair-obscur. Drog senere til Neapel og Messina og slog ind paa en grelt naturalistisk retning.

Caravaggio *[karaváddžå],* by i Italien, prov. Bergamo, 35 km. ø. f. Milano, 8786 indb. (1901). Fabrikation af silke og hatte. Valfartskirke. Her er begge malerne af samme navn født.

Caravellas *[-éljas],* by i Brasilien, staten Bahia, 8 km. ovenfor mundingen af elven C., ca. 4000 indb. Udmerket havn, livlig udførsel af kaffe, kokosnødder og fisk.

Čaravarre, et af de høieste fjelde i det indre af Finmarken, 881 m. Ligger i Kautokeino herred omtrent midtveis mellem bunden af Altenfjorden og grænsen mod Finland.

Carayon *[karæjō'],* Auguste (1813—74), fr. jesuit og historiker, har skrevet flere store verker vedrørende sin ordens historie.

Carballo *[-áljå],* by i det n.v.-lige Spanien, prov. Coruna, 30 km. s.v. for byen La Coruna, 13 032 indb. (1900). Varme kilder.

Ca'rbo, C. Papirius (d. 119 f. Kr.), berømt romersk taler, oprindelig tilhænger af Graccherne, men som konsul 120 stod han paa det aristokratiske parti; han dræbte sig selv, da han var anklaget og frygtede for domfældelse.

---

skrænket) étroit; (partisk) partial. **ensidighed** — ⓣ Einseitigkeit, Beschränktheit f — ⓔ partiality, one sidedness — ⓕ point (m) de vue exclusif; partialité f. **enspænder(hest, -vogn)** — ⓣ Gabelpferd n, Einspänner m — ⓔ one-horse, single-horsed chaise (cart) — ⓕ brancardier, limonier m; voiture (f) à un cheval. **enstavelses(ord)** — ⓣ einsilbig(es Wort n) — ⓔ monosyllabic (monosyllable) — ⓕ monosyllabe (m). **enstemmig** — ⓣ einstimmig — ⓔ unanimous(ly), with one voice; (mus) in unison — ⓕ unanime; (adv) à l'unanimité (mus.) à l'unisson. **enstemmighed** — ⓣ Einstimmigkeit f — ⓔ unanimity — ⓕ unanimité f. **envis** — ⓣ eigensinnig — ⓔ stubborn, wilful — ⓕ opiniâtre, entêté, têtu.

en ⓕ (hen) i, til, i løbet af: i egenskab af; (adv) derfra; deraf; derfor.

enable ⓔ sætte istand (til).

enact ⓔ vedtage (lov), bestemme (ved lov); opføre, spille, give. **enactment** vedtagelse; lov.bestemmelse).

enamel ⓔ emalje, glassur; emaljere, glassere.

enanthème ⓕ m, indvendigt udslet.

énarrer ⓕ fortælle udførlig.

encablure ⓕ f, kabellængde.

encadrement ⓕ m, indfatning, ramme. **encadrer** indramme; omslutte; indflette; indlemme (i

Carbonāra di Bari, by i Italien, prov. Bari, 7784 indb. (1901). Dyrker vin og olje.

Carbonāri (d. e. kulsviere), et hemmeligt politisk samfund i Syd Italien, dannet 1808—10 mod franskmændene, efter 1814 rettet mod Østerrige og kjæmpende for Italiens enhed og frihed. 1820—21 forsøgtes et oprør i Neapel, men det blev slaaet ned. C. var udbredt over hele Italien og støttedes af de dannede klasser. Medlemmerne var delt i klasser og maatte lystre blindt. En mængde ceremonier, mystik og uklarhed kjendetegnede dette frimurerselskab, hvis indretninger bar navne fra kulsviersproget; men trods alt fantasteri bidrog c. dog i høi grad til at vække frihedssansen og fædrelandskjærligheden. De italienske c, der styredes af et øverste hemmeligt raad, stod en tid i forbindelse med de franske, der var dannet efter deres forbillede, men snart skiltes deres veie, og hver gren fulgte sine maal.

Carbondale *[kāəbəndēl]*, flere byer i de Forenede stater. Den største er C. i Pennsylvanien, 13 536 indb. (1900). I omegnen store stenkulgruber.

Carboru'ndum el. siliciumcarbid faaes ved at gløde en blanding af koks og sand i den elektriske smelteovn ($SiO_2 + 3C = SiC + 2CO$). Det danner blaalige og graagrønlige krystaller, haardhed 9.5, benyttes mere og mere istedetfor smergel som slibepulver, til c.-stene og -papir.

Carbu'nculus, se Brandbyld.

Carcagente *[-ķénte]*, by i Spanien, prov. Valencia, paa en frugtbar slette omkr. elven Jucar, 40 km. s f. byen Valencia. 12 262 indb. (1900). Dyrker appelsiner, silke og ris. I omegnen palmeplantninger.

Ca'rcano, Giulio (1812—84), ital. digter, skabte i Italien familieromanen ved sin fortælling «Angiola Maria», som udkom 1839, og som fulgtes af «Racconti semplici» og romanen «Damiano». Har ogsaa skrevet lyriske digte. Efter opstanden i 1848 maatte C. flygte til Schweiz, men kom senere tilbage og blev professor ved akademiet for de skjønne kunster i Milano og senator. Blandt hans andre arbeider kan merkes hans oversættelse af Shakespeares dramaer.

Ca'rcano, Paolo (1843—), ital. politiker, blev 1881 radikalt medlem af deputeretkammeret, 1898—99 finansminister (generalskattedirektør), 1900—01 landbrugsminister, 1901—03 atter finansminister (for forvaltning af statens pengevæsen) i kabinettet Fortis.

Carcassonne *[-sån]*, by i Frankrige, hovedstad i depart. Aude, ved Canal-du-midi og elven Aude, 30 720 indb. (1901). Byen deles af elven i en gammel, middelalderlig del, trang og mørk, omsluttet af mure med mange taarne, og en ny del med boulevarder og brede gader. I den gamle by kirken St. Nazaire (fra det 11 aarh.), i den nye domkirken St. Michel. Toifabrikation, vin- og kornhandel. Biskopsæde. — C. er romernes Carcaso og var alt paa Cæsars tid en vigtig by.

Carcassonnes *[-sån]* er navnet paa forskjellige fine klædessorter fra byen Carcassone.

Ca'rcer (lat.), fængsel, især skole- og undervisningsfængsel, hvor tidligere grovere forseelser mod ordensreglerne afsonedes. Carcerarius, slutter.

Carchārias, carchariidæ, se Haier.

Ca'rcinus, se Krabber.

Cardāmine, se Springklap.

Cardāno, Hieronimo (1501—76), ital. matematiker og læge, virkede dels som professor i medicin, dels som professor i matematik i forskjellige italienske byer til 1570; de sidste aar levede han i Rom af en pension fra paven. I matematiken er han mest kjendt ved den «cardanske formel» 1545 til løsning af tredje grads ligningen, men som først er fundet af S. Ferro og derpaa af Tartaglia.

Cardānske formel, se Cardano.

Cardānske ophængning, en af Cardano opfunden maade at ophænge et legeme paa saaledes, at visse bevægelser undgaaes; anvendes især tilsjøs ved kompasser, lamper, barometre o. l. Principet bestaar i, at det paagjældende legeme er ophængt ved en vandret akse, der ligger høiere end dets tyngdepunkt og bæres af en ring, som atter kan dreie sig om en vandret akse vinkelret paa den forrige.

Carde'll, Karl von (1764—1821), sv. artillerigeneral, var opr. i preus. tjeneste, men traadte senere ind i den svenske hær, hvor han organiserede artilleriet Deltog i krigen 1813—14 i Tyskland, hvor hans artilleri væsentlig bidrog til seiren ved Dennewitz, og i felttoget mod Norge i 1814.

Ca'rdenas, vigtig havneby paa nordkysten af Kuba, 110 km. ø. for Havana, 26 448 indb. (1902). Stor udførsel af sukker. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Havana.

Cardew's *[kā'ədjus]* **voltmeter,** se Voltmeter.

Cardi, Lodovico, se Cigoli.

Ca'rdia, mavemunden, se Mave.

Cardi'aca, hjertestyrkende midler, f. eks. spiritus og æter. jfr Analeptika.

Cardiff *[kāədif]*, by i England, Wales, Glamorganshire, ved nordkysten af Bristolkanalen, 183 823 indb. (1906). C. ligger i et vældigt kuldistrikt og er Englands (og verdens) største kuludførselshavn; i 1905 udførtes 14 500 387 tons (d. e. 1/3 af hele udførselen fra de Britiske øer) til en værdi af omkr. 162 mill. kr. Byens havn er af uhyre udstrækning, og desuden anlægges der stadig udenfor byen dokker, som staar i forbindelse med den. Regnet efter skibstrafiken i havnen var C. i 1903 nr. 7 af alle verdens sjøbyer og nr. 3 af de britiske; i 1905 var tonnagen af den udenrigske skibsfart (ankomne og afgaaede skibe) 11 814 599 tons. Norske skibe har her et vigtigt fragtmarked, i 1904 ankom til byen 329 skibe, drægtige 244 955 tons. C. har et universitet, kunstskole, museum etc. Norsk udsendt vicekonsul under generalkonsulatet i London.

Cardigan, *[kāədigən]*, James Thomas, jarl af (1797—1868), eng. general, førte det mislykkede angreb af det eng. lette rytteri ved Balaklava 1854, hvilket alm. kaldes «dødsridtet». Blev senere generalinspektør for kavaleriet.

Cardigan *[kāədigən]*, grevskab paa vestkysten af Wales, England, 1783 km.² med 61 078 indb. (1901). C. er opfyldt af fjelde af en høide indtil 750 m. og er et fattigt landskab. Hovedstaden C. ligger et stykke fra mundingen af elven Teifi, har 3 510 indb. Maskinfabriker, teglverk, fiskeri. I nærheden ruiner af et gammelt kloster og et slot.

---

en bataljon); forsyne med befalingsmænd
encager (f) sætte i bur, putte i hullet.
encaissage (f) m. træers plantning i kasser, baljer.
encaisse (f) f. inkasso, kontantbeholdning.
encaisser (f) indpakke i kasse; indkassere; inddæmme. **encaissé** mellem høie bredder; som i en gryde.
encamp (e) lægge i (slaa) leir, leire (sig). **encampment** leir.
encan (f) m. auktion.
encanailler (f) indføre i simpelt selskab.
encaper (f) seile mellem to pynter.
encapuchonner (f) give hætte paa; gjøre til munk.
encaquer (f) nedlægge i tønder; sammenstuve.
encartonnage (f) m. opheftning paa pap; omtrykt blads indsætning.
encase (e) forsyne med overtræk, futteral.
encashment (e) betaling (af veksel o. l.).
encastelure (f) f. (hests) hovtranghed.
encastrer (f) sammenføie med tap; lade brænde (lervarer).
encaustic (e) **encaustique** (f) (f) indbrændt; enkaustik; (f) ogs. politur. **peinture** (f) **e.** (f) voksmaleri.

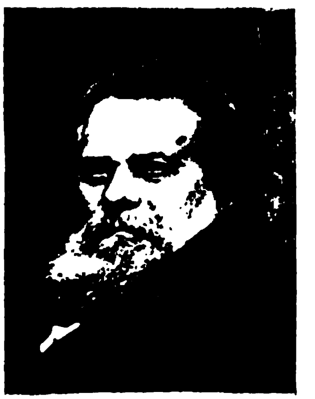
Cardinal von Widdern, Georg (1841—), preus. oberst og militærforfatter, deltog i felttogene 1866 og 1870—71. Har som lærer ved krigsskolen i Metz og senere som forstander for krigsskolen i Neisse udfoldet en betydelig virksomhed som militærforfatter. Har bl. a. skrevet «Handbuch für Truppenführung und Stabsdienst».

Ca'rdium, se Hjertemusling.

Cardon *(cynara cardunculus, var. altilis)*, en fra Middelhavslandene stammende art af de kurvblomstredes familie, hvis blegede blade, især de tykke bladribber bruges som grønsager. C. er en meget gammel kulturplante, som dyrkedes allerede af romerne.

Cardōna, gammel by i Spanien, prov. Barcelona, 75 km. n.v. for Barcelona, 3855 indb. Er berømt ved et 80 m. høit fjeld af rent stensalt, anslaaet til at indeholde 300 mill. m.³

Carducci *[-dúttši]*, Giosuè (1836—1907), ital. digter, studerede ved universitetet i Pisa og blev i 1860 professor i litteratur ved universitetet i Bologna, er den nyere tids betydeligste ital. digter, sund, kraftig og original, enkel og klassisk i sin form, med en dyb kjærlighed til naturen og en kraftig realisme. Sine første digte, «Rime», udgav han under navnet Enotrio Romano, ligeledes sin merkelige hymne «Inno a Satana» (1865), i hvilken han hævder fornuftens og naturens oprørsaand som den drivende kraft i menneskelivet og verdenshistorien. I sine «Odi barbare», som udkom i 1877, fornyer han de Horatsiske versemaal. C. var desuden en betydelig ital. filolog og litteraturhistoriker, udgav en række studier og afhandlinger om ældre ital. digtere, kommenterede disses verker, saaledes Petrarcas, og udgav dem paany. I 1850 udgav han den litterære revy «Il Poliziano», som førte en kort, men glimrende tilværelse. C. udmerkedes af det ital. parlament med en aarlig nationalbelønning paa 12 000 lire og fik i 1906 den litterære Nobelpris. C. er blevet karakteriseret som det ordnende geni i Italiens poesi- og aandsliv. Han er ingen nyskaber, men han smeltede sammen det, som fandtes før. [Se H. E. Kinck, «Gammel jord», 1907.]

Giosuè Carducci.

Carducho (Carducci). 1. Bartolommeo C. (1560—1608), ital. maler. Uddannet som arkitekt og billedhugger under Ammanati og som maler i Rom under F. Zuccaro, med hvem han drog til Spanien, hvor han blev hofmaler og grundede en talrig skole. Hans hovedbilleder i Prado i Madrid. — 2. Vicente C. (1578—1638), ital. maler, broder af foreg. Fulgte sin broder til Spanien, hvor han efter dennes død blev hofmaler. Billeder af ham i Prado.

Ca'rduus, slegt af de kurvblomstrede, tornede urter med vinget stængel og finnede blade og som oftest røde blomster. Herhen den paa dyrkede steder almindelige krusetistel *(c. crispus)*, hvis blade er hvidfiltede paa undersiden, desuden den sterkt pigget tornede *c. acanthoides* og en art med store, nikkende, gjerne enlige kurve, *c. nutans*. Begge de sidste er dog meget sjeldne i Norge.

Cardwell *[kā'ədwəl]*, Edward Cardwell, viscount (1813—86), eng. politiker, 1842 medlem af parlamentet, 1864—66 minister for kolonierne, fremmede disses selvstyre og selvforsvar ved at fjerne de eng. tropper. Da det liberale parti 1868 kom til magten, blev C. krigsminister. Han gjennemførte sparsommelighed i hærforvaltningen, afskaffede kjøbet af officerspatenter og indførte kortere tjenestetid. Da C. 1874 gik af, blev han viscount.

Carenage *[karnāž]*, se Port Castries.

Cārex, se Star.

Carey *[kǽri]*, Henry (omtr. 1696—1743), eng. digter og komponist, særlig bekjendt ved en samling ballader, og muligens melodien til «God save the king», der dog ogsaa tillægges andre som John Bull, Purcell, Lully.

Carey *[kǽri]*, Henry Charles (1793—1879), amer. økonomisk forfatter. C. trak sig 1835 tilbage fra en med stort udbytte dreven boghandel og levede resten af sine dage for socialvidenskabelige studier og forfatterskab. Hans mest bekjendte verker er «Principles of political economy» (1837—40), «The past, the present, and the future» (1848) og «Principles of social science» (1858—59). C. er dilettant; hans viden er mangelfuld, hans slutninger ofte forhastet eller slet begrundet; men hans opfatning er selvstændig og interessant, ialfald ved at danne udtrykket for samtidens forhold i de Forenede stater. Ved sin optimisme og tro paa en social udvikling med fred og harmoni som maal minder han om Fr. Bastiat (s. d.). For C. er arbeidet værdiens eneste maalestok; han bekjæmper Ricardos pessimistiske jordrenteteori, og ligeoverfor Malthus gjør han gjældende, at næringsmidlernes mængde tiltager sterkere end befolkningen, hvorfor frygten for overbefolkning og hungersnød er en ørkesløs ond drøm. Af uvilje mod England er han ivrig agitator for beskyttelsessystemet og kom som saadan til at øve en betydningsfuld indflydelse paa Amerikas toldpolitik. C.s lære, der betegner et brud med den liberale engelske skole, fik stor tilslutning af samtiden, men har nu nærmest kun historisk interesse.

Carey *[kǽri]*, William (1761—1834), eng. missionær og indolog og den egentlige grundlægger af det 19 aarh.s missionsvirksomhed. Var opr. skomager, men studerede i sin fritid og lærte paa egen haand flere fremmede sprog. Han blev baptistprest, virkede ivrig for at faa begyndt missionsarbeide blandt hedningerne og reiste 1793 som missionær til Indien. Her vandt han ved sit sprogtalent grundig indsigt i mange nyindiske sprog og i sanskrit. 1803 blev han ansat som professor heri i Kalkutta. C. oversatte bibelen paa 7 indiske sprog og det nye testamente paa 21, udgav grammatiker og ordbøger samt forskjellige sanskrittekster.

Carezze'vole (ital.), med indsmigrende mus. foredrag.

Ca'rga, gammel spansk-kastiliansk vegt, endnu brugt i Mexico til hvede = 200 spanske pund, og i Peru, hvor den inddeles i 6 arrobas eller 150 kastilianske pund.

Ca'rgo (sp.). 1. Ladning, skibsladning. 2. Fortegnelse over ladningen. Cargador (sp.), cargadør, en funk-

---

encaver (f) nedlægge i kjelder.
enceindre (f) omgive, indeslutte.
enceinte (f) frugtsommelig; f, indhegning; vold, fæstningsmur.
encelluler (f) indesperre i celle.
encens (f) m, virak; (offer)-røgelse; smiger. **encenser** røge; smigre. **encenseur** m, plump smigrer. **encensoir** m, røgelsekar.
encéphalalgie (f) f, nervøs hovedpine.
enchain (e), **enchaîner** (f) lænke(binde): sammenkjede, forbinde; fængsle.
enchaînement (f) m, **enchainment** (e) sammenkjedning.
enchant (e), **enchanter** (f) fortrylle; blende, indtage; henrykke, glæde.
enchanteler (f) opstable.
enchantement (f) m, **enchantment** (e) trolddom, fortryllelse, henrykkelse.
enchanter, enchantress (e), **enchanteur** (f) m, **-eresse** f, troldmand, -kvinde; fortryller, tryllerinde; (f) ogs. (adj) fortryllende.
enchaperonner (f) give lue paa; binde hætte paa (jagtfalk).
enchase (e), **enchâsser** (f) indfatte; (e) ogs. ciselere, drive; (f) ogs. indflette (i talen).
enchâssure (f) f, indfatning.
enchatonner (f) indfatte (ædelstene).
enchâtre (f) f, tømmerstok (som binder en anden deri i dfældt).
enchausser (f) dække med halm.

tionær, som følger med et skib for at føre tilsyn med ladningen under reisen samt for at sælge den paa bestemmelsesstedet, undertiden ogsaa for at indkjøbe returladning. Ved større udskibninger medfulgte undertiden over- og undercargadør (s u p e r-c. og u n d e r-c.).

Cārica papaya, se M e l o n t r æ e t.

Cāries, benedder, d. e. kronisk benbetændelse; se ogsaa under T æ n d e r n e (tandcaries).

Carignano *[-iñánò],* by i Italien, prov. Turin, ved Po, 15 km. s. f. Turin, 7129 indb. (1901). Vakre kirker. Efter C. har den yngre, nu regjerende linje af huset Savoyen navn.

Carihuairāzo, vulkan i Ecuador, Sydamerika, n. f. Chimborazo. C. naar over snegrænsen, er 5106 m. h.

Carillon *[karijõ']* (fr.), klokkespil, et system af stemte klokker (eller staalstænger) med urverk til udførelse af musikstykker, især fra kirketaarne. Ogsaa formede som smaa haandinstrumenter med taster af glas eller metal og hammer.

Carinăria, se K j ø l s n e g l e.

Carinātæ, fugle med carina el. brystbenskam, hvis udvikling hænger sammen med flyveevnen. C. udmerker sig videre, i modsætning til løbefuglene (s. d.), ved kraftige sving- og styrefjær i vinger og hale samt ved nøglebenenes sammenvoksning til et gaffelben.

Carīni, by paa Sicilien, prov. Palermo, 15 km. v. for byen Palermo, 12 907 indb. (1901). 6 km. længer nord laa det gamle Hykkara.

Carīnus, M a r c u s A u r e l i u s, søn af den rom. keiser Carus, af ham udnævnt til medregent, kjæmpede efter Carus' død mod Diocletian 285, men blev myrdet efter et nederlag i slaget ved Margus i Møsien.

Carīpe, by i Venezuela, staten Bermudez. Før sæde for de aragonske kapucinermunke. I nærh. en berømt grotte, beskrevet af Alex. v. Humboldt, tilhold for vældige fugleskarer.

Carisbrooke Castle *[kǽrəsbruk kāsl],* liden by paa øen Wight, England, med storartede ruiner efter et gammelt slot, hvor Karl I sad fangen 1647—48.

Cari'ssimi, G i a c o m o (omtr. 1604—74), ital. musiker, kapelmester i Rom, en genial og meget betydningsfuld repræsentant for den nye monodiske stil, bidrog afgjørende til udvikling af de saakaldte kammerkantater, der indeholdt en betydelig udvidelse i dramatisk retning. Ogsaa i sine 14 oratorier («Jephta», «Salomos dom», «Beltzasar» m. fl.) har han ved sin storstilede behandling af korene og deres dramatiske forening med solostemmerne løftet denne kunstform betydelig frem.

Carità (ital.), lat. *caritas,* barmhjertighed (kristelig), næstekjærlighed. Personificeres hyppig som en moder med (diende) barn og er en yndet gjenstand for fremstilling i billedkunsten.

Carit Etlar, pseudonym for B r o s b ø l l, J. C. C., s. d.

Carlén. 1. E m i l i e F l y g a r e C., f. Smith (1807—92), sv. forfatterinde, vokste op i den bohuslenske skjærgaard, hvor hun modtog blivende indtryk af natur og folkeliv. Hun blev gift med lægen A. Flygare og efter hans død med J. G. Carlén. 1838 udkom hendes første roman «Valdemar Klein», der efterfulgtes af en mængde andre romaner, hvoraf maa nævnes «Skjutsgossen» (1841), «Rosen på Tistelön» (1842), hvor hun tager motivet fra skjærgaarden, «Ett köpmanshus i skärgården» (1859); de vandt stor udbredelse og blev oversat paa mange sprog. 1862 fik hun akademiets guldmedalje. [K. Warburg, «E. F. C.» i «Nord. tidskrift», 1892.] — 2. J o h a n G a b r i e l C. (1814—75), sv. litterat, gift med ovenst., optraadte ogsaa som forfatter bl. a. af digte, der havde et folkeligt præg og derfor vandt en del udbredelse. Har besørget udgaver af Bellmann, fru Lenngren o. fl. — 3. R o s a u r a (Rosa) K a t a r i n a C. (1836—83), datter af 1. gift med R. Th. C., broder til 2., skrev bl. a. «Agnes Tell» (1861), der gjorde betydelig lykke. To aar efter hendes død kom hendes bedste roman «Tatarnas son».

Emilie Flygare Carlén.

Carleton *[kā́ltən],* W i l l (1845—), amer. digter, besynger særlig nybygger- og farmerlivet, patetisk og med typisk amerikansk humor. Har bl. a. skrevet «Farm ballads», «Farm legends», «Farm festivals», «City ballads», «City festivals» etc.

Carleton *[kā́ltən),* W i l l i a m (1794—1869), irsk forfatter, var oprindelig bestemt for den geistlige stand, men fik afsmag for den og kastede sig over litteraturen. Af politiske grunde opholdt han sig flere aar i Amerika. Han har i sine fortællinger og romaner fortrinsvis skildret de irske bønders liv, ofte med stort humor, men ogsaa deres lidelser med rystende realisme, saaledes i «The black prophet».

Carlīna, slegt af de kurvblomstrede, tistellignende urter med tætsiddende blade og én til faa gule, glinsende blomsterkurve. De inderste svøbblade i kurven er straagule og hygroskopiske, saa at de i tørt veir er straaleformig udbredt og tager sig ud som glinsende stjerner. Herhen hører den i sydligere egne almindelige s t j e r n e t i s t e l *(c. vulgaris),* som ogsaa findes hist og her hos os søndenfor Mjøsen. Af den i Grækenland og Nord-Afrika hjemmehørende mastikstistel *(c. gummifera)* faaes en harpiks, som sveder ud af blomsterkurvene og sælges som et billigt surrogat for den egte mastiks.

Carlingford *[kā'əlingfəd],* C. Lough, fjord paa østsiden af Irland, 16 km. lang og 2—3 km. bred. Fra bunden fører en kanal til den store indsjø Lough Neagh. Ved fjorden ligger et badested af samme navn, store østersfiskerier.

Carlīno (dim. af Carlo), navn paa flere ital. mynter i tidligere tid, saaledes i Neapel en sølvmynt værd omkr. 30 øre, i Sardinien en guldmynt værd omkr. 36 kr., i Savoyen en guldmynt værd omkr. 103 kr.

Carlisle *[kaəlai'l].* 1. By i England, Cumberland, ved elven Eden, ikke langt fra den skotske grænse, 45 480 indb. (1901). Protestantisk biskop. Vakker domkirke fra ca. 1100 og et gammelt slot, hvor Maria Stuart sad fangen en tid. I omegnen jern og kul. Stor bomulds-

---

enchaux (f) m. kalkkar.
enchère (f) f. overbud; (ogs. pl) auktion.
enchérir (f): e. **sur** overbyde; overgaa, overdrive; fordyres.
enchevalement (f) m. (bygnings) afstivning under reparation).
enchevaucher (f) sammenfælde lagvis.
enchevêtrer (f) lægge grime paa; forbinde ved stikbjelke; gjøre uklar, indviklet. **s'e.** faa foden i grimen (hest): indvikle sig (i noget).
enchifrènement (f) m. snue.
enchymose (f) f. blodets tilstrømning, sterk rødmen.
encircle (e) omringe; omslutte.
encirer (f) overdrage med voks.
enclasser (f) indrullere.
enclavation (f) f. maste-, tømmergrav.
enclave (f) f. stykke land indesluttet i et andet; del i en bygning, som rager ind i det øvrige.
enclaver (f) indeslutte (land) i andens land, jord: (ind)fæste med tap; lægge (tømmer) i mastegraven.
enclenchement (f) m. maskindels fraspænding, stilling i ro.
enclin (f) tilbøielig.
enclitic (e), **enclitique** (f) (n). enklitisk (ord)
encloîtrer (f) sætte i kloster.
enclore (f) indeslutte. **enclos** m. indhegnet plads; hegn, ringmur
enclotir (f) drive (dyr) til leiet.
encloture (f) f. rand (om broderi, maleri).

og lædervareindustri. — 2. C., by i de Forenede stater, Pennsylvanien, 9626 indb. (1900). Metodistisk college og indianerskole.

Carlitte *[karli't]*, Pic de, fjeld i Pyrenæerne, paa den fr. side, s. f. Carcassonne, 2923 m.

Carlofo'rte, by paa øen St. Pietro ved Sardiniens sydvestkyst, 7693 indb. (1901). C. er et centrum for det ital. tunfiskeri og var før centrum for koralfisket. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Genua.

(Fot. af Stuart Richmond.)
Carlos I af Portugal.

Ca'rlos I (1863—), konge af Portugal siden 1889, søn af kong Luis I, 1886 gift med Marie Amélie af Orléans, datter af greven af Paris. 1893 forøvedes et attentat mod ham. Han regjerer nu (1907) ved sin premierminister Franco efter at have opløst rigsdagen og suspenderet forfatningen.

Ca'rlos, Don (1545—68), infant af Spanien, søn af Filip II og Maria af Portugal; viste allerede som barn daarlige evner og blev senere sindssyg. Da Filip ikke vilde gaa ind paa hans vilde idéer, fattede han mordplaner mod faderen, blev derfor fængslet 1568 og døde (officielt) af en sygdom. Schillers Don C. er idealiseret og uhistorisk.

Ca'rlos. 1. C., Luis Maria Fernando, Don (1818—61), sp. tronprætendent, søn af 3; fik 1845 overdraget faderens arvekrav og kaldte sig greve af Montemolin (el. Karl VI). 1848—49 forsøgte Cabrera en reisning for ham i Katalonien. 1860 blev C. fanget ved et oprørsforsøg i Tortosa og gav afkald paa alle rettigheder mod at faa friheden. — 2. C., Maria de los Dolores, Don (1848—), ældste søn af Juan Carlos Maria Isidoro (1822—87), yngre broder af forann.; efter Isabellas forjagelse 1868 tronprætendent under navn af Karl VII. 1873 forsøgte C. oprør og holdt sig 2½ aar i det nordlige Spanien ved en blodig og grusom krig. Egtede 1867 Margrete af Parma; har en søn Jaime (f. 1870). — 3. C., Maria José Isidoro, Don (1788—1855), næstældste søn af Karl IV; gift 1816 med Maria Francisca af Portugal. Da Ferdinand VII ingen børn havde, blev C., bigot og fanatisk som han var, midtpunktet for den absolutistisk-klerikale reaktion; men 1830 forandrede Ferdinand arveloven til fordel for datteren Isabella (f. 1830). Ved Ferdinands død 1833 gjorde derfor karlisterne oprør og udraabte Don C. til konge som Karl V. Med vekslende held rasede borgerkrigen, til C 1839 maatte flygte til Frankrige, hvorfra han senere drog til Østerrige.

Carlow *[kāəlō]*. 1. Grevskab i det sydøstlige Irland, Leinster, 896 km.² med 37 748 indb. (1901). Et bakket, frugtbart land. 2. C., hovedstad i grevskabet, ved elven Barrow, 6513 indb. (1901). Sæde for en katolsk biskop. Har en vakker domkirke og ruiner af et slot fra det 12 aarh. I nærh. et kulgrubedistrikt.

Carlowitz, Albert von (1802—74), t. politiker, var adelens fører paa den sachsiske landdag og virksom ved udarbeidelsen af den nye straffelovbog 1837; 1845 blev C. formand for første kammer og 1846 justitsminister indtil mars 1848. 1850 blev han preus. regjeringskommissær paa Erfurtparlamentet, var 1853—55 medlem af det preus. underhus, hvor han tilhørte det gammelliberale parti, blev gjenvalgt 1858—66 og 1867 medlem af den første nordtyske rigsdag.

Carlsberg, Gamle- og Ny-, d. ølbryggerier, grundlagt, det første 1847 af kaptein, dr. phil. J. C. Jacobsen (s. d.) og det andet bygget af sønnen, dr. phil. Carl Jacobsen (s. d.). Begge bryggerier eies nu af C.-fondet (s. d.). C., der staar som det største og mest fuldkomne industrielle foretagende i sin art indenfor Europas grænser, har i overensstemmelse med den tradition, bryggeriernes grundlægger skabte, hævdet stillingen som mønsterbryggerier paa alle omraader og har saavel teknisk som videnskabelig seet stedse været ledende paa ølbryggeriets omraade. Af de mangfoldige forbedringer og nye konstruktioner inden bryggeriteknikken, som C. indførte, kan nævnes dampkogning i lukkede cylindriske kjedler, endvidere anlæg af pneumatisk malteri, indførelse af rørkjedler, ismaskiner, skiferkar o. s. v. samt, hvad der har været epokegjørende i ølteknikken, indførelsen af den rene gjær; denne opfindelse skyldes forstanderen for C.-laboratoriets fysiologiske afdeling, prof. dr. Emil Chr. Hansen (s. d.).

Carlsbergfondet, d. fond, oprettet 1876 af afdøde kaptein, brygger, dr. phil. J. C. Jacobsen med et grundfond af 1 mill. kr., som giveren 1887 forøgede med 1 mill. til. Efter brygger Jacobsens død er C. eier af bryggeriet Gl. Carlsberg i Valby. C.s indtægter skal anvendes til driften af Carlsberglaboratoriet (s. d.), samt til at fremme studiet af naturvidenskaberne, matematik, filosofi, historie og sprogvidenskab.

Carlsberglaboratōriet, d. videnskabelig institution, beliggende i Valby ved Kbh., stiftet 1875 af brygger, dr. phil. J. C. Jacobsen. Laboratoriets formaal er gjennem kemiske og gjæringsfysiologiske undersøgelser at skabe et videnskabeligt grundlag for bryggerivirksomheden. Med dette for øie er laboratoriet delt i to afdelinger, og ved hver af disse arbeider en forstander og flere assistenter med videnskabelige undersøgelser, medens laboratoriet normalt ikke har forbindelse med Carlsbergbryggeriernes drift. Af forstanderne har afdøde prof. Kjeldahl og prof. E. Chr. Hansen opnaaet verdensberømmelse. Ved Carlsbergfondets stiftelse stilledes laboratoriet under en af det Kgl. danske videnskabernes selskab valgt bestyrelse.

Carlsen, Elling (1819—1900), n. ishavsfarer, f. paa Tromsø, gjorde sin første ishavstur i 1843 og førte senere fangstfartøi. 1863 udførte C. den første omseiling af Spitsbergen, og 1871 fandt han paa Novaja Semlja levningerne efter Willem Barents' ekspedition 1596—97. C. deltog som islods paa den af Payer og Weyprecht ledede polarekspedition 1872—74, hvorunder Frans Josefs land opdagedes. Udgav «Optegnelser fra den østerr.-ungarske polarekspedition» (1875).

---

enclouer (f) fornagle. **s'e.** træde sig en nagle op i foden (hest).
enclume (f) f. ambolt.
encoche (f) f. indsnit; sigteskaar (paa gevær); (træskomagers) arbeidsbord. **encocher** lægge skuren i en pil paa buestrengen; gjøre indsnit.
encoffrer (f) gjemme i kiste; skrabe sammen (penge).
enco(i)gnure (f) f. kraa, krog; hjørneskab, -bord.
encoller (f) overstryge med lim, gummi.
encollure (f) f. sammensveisning.
encolure (f) f. hals(beining, paa hest); (klædnings) udringing; udseende, holdning; (sjøudtr.) afstanden fra midten af bundstokken til spundingen.
encombrer (f) (til)sperre, belemre.
encomiast (e) lovpriser. **encomium** lovtale.
encompass (e) omslutte, omfatte.
encontre (f) f: **à l'e.** imøde.
encore (e) (forlange) da capo.
encore (f) endnu, endda (en gang), paany. **e. que** omendskjønt, uagtet.
encorner (f) paasætte (indfatte med) horn.
encorneter (f) lægge i kræmmerhus.
encounter (e) sammenkomst, sammenstød; møde(s), træffe, støde paa.

Carlsen, Hans Rasmussen (1810—87), d. godseier og politiker, fra 1855 medlem af rigsraadet, senere landstingsmand (1859—66) og folketingsmand, fra 1870 kongevalgt landstingsmand. C., der var eiderdansk og skandinav, blev 1864 for en kort tid medlem af Monrads ministerium. Han var noget paavirket af Grundtvig, hvis svoger han var. 1864—66 kjæmpede han for bevarelsen af junigrundloven, men sluttede sig siden helt til høire.

Carlshøi, turisthotel ved dampskibsanløbsstedet Sandstangen, paa østsiden af indsjøen Øieren, Smaalenene.

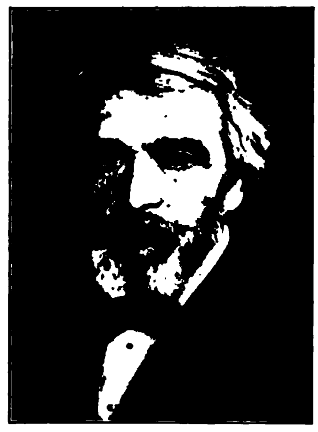
Carlson. 1. Fredrik Ferdinand C. (1811—87), berømt sv. historiker, universitetslærer og politiker. Efter at have været docent og adjunkt i historie i Upsala blev han 1846 ekstraordinær, 1849—77 ordinær professor i historie sammesteds. 1850—66 sad han paa stænderrigsdagen og var 1873—87 medlem af første kammer, hvor hans arbeidskraft især fandt rig anvendelse i alle spørsmaal vedrørende undervisningsvæsenet. 1863—70 og 1875—78 var C. statsraad og chef for ekklesiastikdepartementet. I statholderstriden tilhørte C. det mindretal, der vilde imødekomme de norske fordringer. Han var ivrig frihandelsven. Hans videnskabelige storverk er «Sveriges historia under konungarna af pfalziska huset» (7 bd., 1855—85), der ogsaa er optaget i «Geschichte der europäischen Staaten». Medlem af akademiet. — 2. Carl Fredrik Ernst C. (1854—), sv. historiker og skolemand, søn af førstn., virkede som lærer, var 1890—93 professor i Göteborg, sad 1897—1905 i andet kammer, hvor han fik stor indflydelse paa den svenske skolereform (1904), og blev derpaa overdirektør for de svenske «almänna läroverk». Han har bl. a. forfattet «Karl XII's ryska fälttågsplan 1707—09».

Carlsund, Otto Edvard (1809—84), sv. mekaniker, var 1843—70 leder af Motalas mek. verksted, der under ham tog et sterkt opsving. Han opfandt den direkte virkende dampmaskine, konstruerede talrige dampskibe (ogsaa kanonbaade), broer o. m. a.

Carlton *[kā̊ltən]*, by i England, Nottinghamshire, lige i ø. for byen Nottingham, 10 041 indb. (1901) Strømpe- og kniplingfabriker.

Carludovica palmāta, en buskagtig, med palmerne nær beslegtet plante fra Sydamerika. De haandformig 3—5-delte blade danner raamaterialet til panamahattene.

Carlyle *[kaəlai'l el. kā̊əlail]*, Thomas (1795—1881), skotsk folkeopdrager og historiker. C. udgik fra bondeæt; faderen var smaabonde og haandverker, en frikirkelig religiøs, steil og indesluttet, kraftig personlighed, moderen blød, gemytfuld, nervøs, hjemmet fattigt, behersket af puritansk strenghed. Arv og paavirkning satte et uudsletteligt præg paa den sære, lidet omgjængelige gut, der som ældste søn blev holdt til bogen. Han skulde blive prest. Men han blev grubler, tviler, tænker; haarde aandelige kampe bragte ham efter en indre religiøs krise 1821 til at havne i en positiv, men dogmebefriet tro paa en guddommelig verdensorden. 1814—21 førte C. en timelærers bekymringsfulde tilværelse. Saa bedredes hans kaar noget, og han kunde studere friere og begynde at skrive. Han kastede sig over tysk litteratur og filosofi; det gav hans aand et islæt af mystisk idealisme. Gjennem en række fortrinlige oversættelser (1824—27) og en Schiller-biografi (1826) blev han banebryder for tysk aandsliv i England. 1826 giftede han sig med den intelligente, forfinede og kritisk overlegne Jane Welsh. De flyttede til en øde beliggende gaard, hun eiede; her stængte han sig inde i sin egen tankeverden og skrev den originale, halvt selvbekjendende, humoristisk-ironiserende verdensbetragtning «Sartor resartus» (den lappede lappeskrædder). Bogen var færdig 1831, men udkom først 1838. Dens tendens var billedlig at vise, hvorledes samfundsformer, dogmer og meninger slides ud og maa omsyes som brugte klæder. Verket er blevet et af den engelske sprogverdens mest læste. 1834 flyttede C. til London, hvor han blev boende for resten af livet. Efter omfattende forstudier udgav han 1837 «The French revolution», en malerisk levende og storslaaet, men i høi grad personlig farvet skildring af den store revolution, fuld af dyb psykologi og rammende, historisk karakteristik. Med et slag var C. hermed en berømthed, og han kunde for alvor faa sin samtid i tale. Han havde seet sig arg paa den økonomiske liberalisme med dens hensynsløse udnytten af arbeiderbefolkningen og dens mammonstrældom. Med flammende veltalenhed holder han opgjøret i de socialpolitiske skrifter «Chartism»(1839)og«Past and present» (1843), hvis indignation bidrog til at fremskynde reformer i eng. socialpolitik. Samtidig fremhæver han den store personligheds afgjørende historiske betydning i «Heroes, heroworship, and the heroic in history» (1841) og belægger sin opfatning med et i stor stil gjennemført eksempel i «Oliver Cromwell's letters and speeches» (2 bd. 1845), der virkede som en æresopreisning for den lidet forstaaede protektor. Efter endnu engang at have rusket op i samvittighederne ved de bitre «Latter-day pamphlets» (1850), som ubønhørlig bryder staven over Manchester-opfatningens lad-skure-system, slaar han sig til ro med forarbeiderne til sit mest omfangsrige verk, «The history of Friedrich II» (6 bd. 1858—65), lidt ujevnt, men med mange livfulde karakterskildringer og merkelig anskuelige slagbilleder. 1865 blev C. paa høiden af sit ry æresdoktor ved Edinburghs universitet. 1870 udgav han sine samlede skrifter i 34 bd. (folkeudg. 1872 i 37 bd.). I sit livs aften nedskrev han sine fængslende erindringer, «Reminiscences», der udkom posthumt 1881. En standardudg. af C.s verker, mønstergyldig redigeret og annoteret, er under udgivelse siden 1904. — C. er et af de sterkest særprægede karakterfysiognomier i moderne litteratur. Hans indflydelse var i samtiden vældig, aftog endel efter offentliggjørelsen af hans hustrus efterladte breve

Thomas Carlyle.
(Efter maleri af E. Hader.)

encourage ⓔ, **encourager** ⓕ opmuntre, tilskynde, (for)fremme.
encouragement ⓔ & ⓕ m, opmuntring, fremhjælp.
encourir ⓕ paadrage sig
encouture ⓕ f. klinkbygning. **encouturer** klinkbygge
encrage ⓕ m, farves el. sværtes paaføring.
encrasser ⓕ tilsmudse; føre op i tarveligt selskab. **s'e.** gjøre en mesalliance
encre ⓕ f. blæk; (typ.) farve; (de la Chine) tusch
encrêper ⓕ give sørgeflor paa.
encrer ⓕ paastryge sværte.
encrier ⓕ m. blækhus; (typ.) farve-, sværtekasse.
encroach ⓔ: **e. upon** gjøre indgreb i. **encroachment** indgreb.
encroûtement ⓕ m, (skorpe)belæg; aandssløvhed, fordomsfuldhed.
encroûter ⓕ udrappe (med kalk). **s'e.** faa skorpebelæg; (fig.) sløves.
encuirasser ⓕ iføre panser; tilstøve, -smudse.
enculasser ⓕ sætte bundstykke paa (skydevaaben).
encumber ⓔ betynge, behefte. **encumbrance** byrde, hindring; heftelse, gjæld.
encuver ⓕ lægge i blød; mæske (korn).
encyclical ⓔ, **encyclique** ⓕ: **e. letter, epistle** ⓔ, **lettre** ⓕ **e.** ⓕ (pavelig) rundskrivelse
encyclopedia ⓔ, **encyclopédie** ⓕ f, konversationsleksikon.

og optegnelser, der afslørede den mod hjemmet vendte side af hans særhed og ubevidste mangel paa personlig elskværdighed i huslig omgang, men den er i den sidste halve menneskealder atter i stigende. Han blev halvhedens, principløshedens og hykleriets tugtemester; for ham blev det et kald at egge til selvtænkning og maalbevidsthed, at vække viljekraften, anspore til etisk idealisme. Alt skulde tjene moralske principer; kunsten for dens egen skyld var ham en vederstyggelighed. Han var en religiøs fritænker, en prædikant udenfor kirken, lige brændende af had til gold ateisme og geistligt skinvæsen. I politiken gaar hans haan lige meget ud over konservative og radikale. Hans forkyndelses krav er: Sanddruhed, retfærdighed, pligtopfyldelse, disciplin. Ved sin hævden af personlighedens betydning er han individualist, men han betoner samtidig sterkt den sociale ansvarsfølelse. Hans bud er: Kjend dig selv, behersk dig selv, reis dig selv, men gjør godt mod andre. Hans stil er udpræget eiendommelig; dens tilstræbte vilkaarlighed, dens patetiske forkyndertone og dens fantastiske billedpragt kan ikke efterlignes. [Bl. biografierne over *C. er de vigtigste: Froude (4 bd., 1882 og 84), Garnett (1887), Nichol (1892), Macpherson (1896), v. Schulze-Gävernitz (1897) og paa norsk den udmerkede af V. Troye (Bergen 1889).]

Carmagnola *[-añå'la]*, Francesco di Bartolommeo Bussone (d. 1432), ital. feltherre, bondesøn fra C. ved Saluzzo. 1412 i hertug Filip Maria Visconti af Milanos tjeneste, hvor han kjæmpede glimrende og erobrede en række byer. Til løn fik C. en uegte datter af hertugen tilegte, men senere fortrængte misundere ham af hertugens gunst. Fornærmet drog C. til Venedig og anførte dettes hær mod Milano, i begyndelsen med held, men senere temmelig slapt. Mistænkt for forræderi og pint til tilstaaelse blev C. henrettet. (C. er skildret af Manzoni i tragedien «Il conte di C.», 1820.)

Carmagnole *[-mañå'l]*, under den franske revolution navnet paa: 1. en republikansk sang og dans, der skal være opstaaet ved indtagelsen af byen Carmagnola i Piemont 1792 (omkvæd: «Dansons la Carmagnole! Vive le son du canon!»). — 2. En kort trøie i revolutionstiden. — 3. De ivrigste jakobinere, fordi de gik med dette folkelige klædningsstykke.

Carmarthen *[kaəmåəþn]*. 1. Grevskab i det sydlige Wales, England, paa nordkysten af Bristolkanalen, 2378 km.² med 135 328 indb. (1901). Et bakket land, gjennemskaaret af elven Towys store dal. Store kul- og jerngruber. 2. C., hovedstad i grevskabet, 15 km. ovenfor mundingen af Towy, 11 205 indb. (1901), har en gotisk kirke fra det 14 aarh., to colleges etc. Jern- og tinverker, laksefiske, noksaa stor handel.

Carmaux *[karmå']*, by i Frankrige, depart. Tarn, 75 km. n.ø. for Toulouse, 10 956 indb. (1901). Kulgruber og glasfabriker.

Ca'rmen (lat., flert. *carmina*), digt, sang, især festdigt. C. sæculare, digt ved en hundredeaarsfest (Horats' digt til Roms hundredeaarsfest aar 17).

Carmen, opera af Bizet.

Carmen, havneby i Mexico, Campeche, ved bugten af samme navn, 6428 indb. (1900). Ligger paa en ø udenfor Laguna de Terminos, har god havn, stor udførsel af træ.

Carmen Sylva, pseudonym for den rumænske dronning Elisabeth (s. d.).

Carme'nta, i den rom. mytologi vistnok opr. en kildegudinde, dernæst dyrket som gudinde for forudsigelser og fødsler; hun havde et alter ved Porta Carmentalis i Rom (fest: Carmentalia 11 og 15 jan.); ifølge senere sagn moder til Euander (s. d.).

Ca'rmina burāna (lat.), «Sangene fra Beuern», navn paa en samling latinske (og tyske) sange, forfattet af omreisende studenter («vaganter») i 12 og 13 aarh. Haandskriftet fandtes opr. i klosteret Benediktbeuern, nu i München; udgivet af Schmeller; indholdet meget broget; drikke- og elskovsviser, naturbeskrivende digte; ogsaa aandelige sange, nærmest salmer, findes derimellem.

Carminatīva, lægemidler, som forhindrer luftudspiling af tarmene, som kamillete, karve, vismutforbindelse o. a.

Carmōna, by i Spanien, prov. Sevilla (Andalusien), 30 km. n.v. for Sevilla, 17 215 indb. (1900). Vin- og olivenhandel. Ruiner af romerske og arabiske bygninger.

Carmontelle *[-môtæl]*, Louis Carrogis (1717—1806), fr. digter, var i hertugen af Orléans' tjeneste som forelæser og festarrangør og har bl. a. skrevet en række livfulde skisser under titel «Proverbes dramatiques» og «Théâtre de campagne».

Carna'c, flekke i Bretagne. I nærheden findes et af de bekjendteste «megalitiske mindesmerker», antagelig hidrørende fra en tidlig del af den yngre stenalder, nemlig en mængde opreiste stene af fra 1—4 m s høide i lange rækker. De staar i 3 grupper med mellemrum, i den ene 11, den anden 10 og den tredje 13 rækker stene.

Carnarvon *[kaənåəvən]*, Henry Howard Herbert (1831—90), eng. konservativ statsmand, gjentagne gange koloniminister og 1885—86 vicekonge i Irland. Arbeidede for de canadiske provinsers samling til Dominion of Canada, stemte for den irske statskirkes afskaffelse og ivrede for at give Irland begrænset selvstyre.

Carnarvon *[kaənåəvən]*. 1. Grevskab i det n.v. Wales, England, ved kysten af C.-bugten, skilt fra øen Anglesey ved Menaistrædet, 1481 km.² med 125 649 indb. (1901). Det er meget bjergfuldt, her er saaledes den høieste top i Wales, Snowdon 1085 m. Der findes skifer, kobber og bly. — 2. C., hovedstad i grevskabet, ved Menaistrædet, 9760 indb. (1901). Livligt badested; udførsel af skifer. Historisk bekjendt sted med et mægtigt slot, bygget af Edvard I.

Carnaubapalme *(copernica cerifera)*, en indtil 30 m. høi palme, som vokser i Brasilien, særlig ved elvebredderne, og som er af stor og mangeartet betydning for befolkningen. De hasselnødstore, fiolette frugter spises, og af kjernerne tilberedes en nærende drik. Af stammens marv faaes palmemel, bladknopperne bruges som kaal. De friske blade tjener til tækning af hytterne og af deres basttrevler forarbeides en hængematter, som i disse egne bruges istedetfor senge. Ogsaa stammerne har forskjellig anvendelse, til bygning af huse, pæleverk etc. Og endelig er c. en meget vigtig plante for udvinding af voks; dette findes som et tyndt overtræk over de unge blade, hvilket efter bladenes tørring og barkning falder af som et graahvidt pulver. Dette smeltes saa sammen til store kager. Carnaubavokset udføres i stor mængde til Europa (saaledes i 1879 1 500 000 kg.),

---

encyclopedian ⓔ, **encyclopédique** ⓕ encyklopædisk

encyclopedist ⓔ, **encyclopédiste** ⓕ m. encyklopædist.

encysted ⓔ indkapslet.

end — ⓣ (efter kompar.) als; (foran kompar.) noch; (e. videre) ferner; (e. sige) geschweige; (ubest.) auch — ⓔ (efter kompar.) than; (foran kompar.) still, even; (ubest.) ever; (e. sige) to say nothing of, not to mention; (e. videre) moreover — ⓕ (efter kompar.) que, de; (foran kompar.) encore; (e. sige) et bien moins, et moins encore; (e. videre) de plus, encore, en outre.

end ⓔ, **Ende** ⓣ n. ende, slutning; rest, stump; ⓔ ogs. ende, slutte. **aus allen Ecken und Enden** ⓣ fra alle kanter.

Endabsicht ⓣ f, egentlig hensigt.

endanger ⓔ bringe i fare.

endauber ⓕ koge (kjød) i egen saft.

endda — ⓣ (den)noch, doch — ⓔ even (then), still — ⓕ pourtant, cependant, après tout, tout de même; encore.

ende — ⓣ Ende n, Schluss m; (podex) der Hintere m — ⓔ end, termination; (yderste) extremity; (podex) fundament, bottom — ⓕ fin f; bout m; extrémité f; (grænse) terme m; (podex) derrière m. **endeløs** — ⓣ endlos — ⓔ endless, interminable — ⓕ sans fin, interminable, infini. **endemaal** — ⓣ Endzweck m, -ziel n, -absicht f — ⓔ object, aim, end — ⓕ but m,

hvor det bl. a. anvendes ved blanksværtefabrikationen og til skomagervoks.

Carnegie *[kāənəgi]*, Andrew (1837—), forhenv. nordamer. storindustriel, en af samtidens rigeste mænd, enestaaende som kosmopolitisk donator, virksom ogsaa som forfatter af populære bøger i samfundslære og moralfilosofi, ivrig fredspropagandist. C. er skotlænder af fødsel, kom som 10 aars gut til Amerika, var en tid fyrbøder, saa telegrafist i Pittsburg, men kom snart ind paa forretningsbanen, først i transportselskabet Adams express, saa i Woodruffs selskab for sovevogne paa jernbanerne, det første i sit slags, oljekilder i Pennsylvanien, og endelig ved Homestead jern- og staalverker i Pittsburg, hvor han indførte bessemermetoden og med skarpt blik for alt nyt, som dukkede op, mange andre forbedringer. Han var en mester i at udnytte patenter og idéer og omgav sig altid med den bedste hjælp, som kunde findes. Efterhaanden, men eventyrlig hurtig blev hans firma, The C. steel co. limit., verdens største jern- og staalverk, kombineret med kulgruber, maskinverksteder og andre beslegtede forretningsgrene. 1901 gik alle disse op i den endnu langt vældigere amer. staaltrust, U. S. steel corporation. C. trak sig da tilbage fra aktiv deltagelse i forretningslivet med en formue, som ikke anslaaes under 1800 mill. kr. Allerede forlængst havde han vundet et navn for sine store gaver navnlig til oplysningsformaal. Nu erklærede han aabent, at han vilde «dø fattig». Og hans senere virksomhed som stifter af alle slags kulturinstitutioner har ikke sidestykke. Enhver engelsktalende by i verden faar af C. en saa stor biblioteksbygning, som den vil paatage sig at udnytte og vedligeholde. Han har indstiftet legater af forskjellige slags, navnlig til sin fødeby Dunfermline i Skotland og sit hjemsted i Staterne, Pittsburg, men ogsaa ellers rundt om i Amerika og Europa. Hans største gave gjælder «C. institute» i Pittsburg, som efterhaanden har faaet 72 mill. kr. til bibliotek, museum (hvori bl. a. urverdenens hidtil vældigste skelet, af *diplodocus carnegiei*), billedgalleri, koncerthal og tekniske skoler. I 1904 oprettede C. et fond, «The C. hero fund», paa 18 mill. kr. til støtte for efterkommere af personer, som har ofret livet for redning af medmennesker. I 1905 gav han midler til bygning af et prægtigt «fredspalads» i Haag. Ialt har C. hidtil bortgivet mindst 350 mill. kr. Blandt C.s bøger er «The triumphant democracy» (1886), og i norsk overs. «Pengenes ABC» ved Gustav Heiberg (Kra. 1904) og det i alle kultursprog udgivne «For fred og voldgift», ved B. M. og Chr. L. Lange (Kra. 1906). [Litt.: B. Alderson, «A. C., the man and his work» (1902).]

Andrew Carnegie.

Carnegie *[kāənəgi]*, by i Pennsylvanien. 7330 indb., opstaaet ved forening af de to byer Chartiers og Mansfield. Kulgruber.

Carnivora, se Rovdyr.

Carnot *[karnå']*. 1. Lazare Nicolas Marguerite C. (1753—1823), fr. ingeniørofficer. Medlem af konventet, jakobiner, medlem af velfærdsudvalget og leder af krigsvæsenet. «Hærenes og seirenes organisator». 1795 medlem af direktoriet. 1797 brud med kollegerne; deporteret; flygtede til Tyskland. Afslørede de øvrige direktorers udueligheđ og uredelighed og bidrog derved til deres fald i juni 1799. 1800 krigsminister, men trak sig s. a. tilbage, utilfreds med Napoleons politiske holdning. 1802 medlem af tribunatet, men modarbeidede jevnlig Napoleons planer (stemte mod oprettelsen af æreslegionen og keiserdømmet). I de 100 dage paanødte Napoleon ham indenrigsministeriet, som han ogsaa styrede med sin sedvanlige dygtighed og redelighed. 1815 landsforvist af Bourbonerne. Død i Magdeburg. 1889 overførtes hans kiste til Panthéon i Paris. C. var en redelig republikaner, der kun modstræbende og altid med forbehold af menings- og handlefrihed modtog stillinger under Napoleon. Han var en universel aand, der baade syslede med digteriske arbeider («Don Quijote»), matematik, ingeniør- og krigsvidenskab foruden politik og administration. Hans breve udgives siden 1892. — C. er en af de betydeligste af grundlæggerne af den rene eller nyere geometri. Hans arbeider støtter sig til metoder, der er overleveret fra grækerne og har havt umaadelig indflydelse paa videnskabens udvikling, idet deres smukke resultater gav de lærde smag for denne art undersøgelser, der var blevet tilsidesat ved den analytiske geometris fremkomst, men som siden har taget et saa stort opsving, at hele den nyere geometri er grundlagt derpaa. — 2. Lazare Hippolyte C. (1801—88), ovenn.s søn, sluttede sig i 1820-aarene til saintsimonismen. 1839 deputeret, yderste venstre. 1848 en kort tid undervisningsminister. Modstander af bonapartismen og Napoleon III. 1871 medlem af nationalforsamlingen, republikaner.

L. N. M. Carnot.

M. F. S. Carnot.

fin f. **endepunkt** — (t) Endpunkt f — (e) extreme point, terminus — (f) bout, point (m) extrême; extrémité f. **endetarm** — (t) Mastdarm m — (e) & (f) rectum m. **endevende** - (t) umkehren, stülpen — (e) turn upside down, capsize; put the back part foremost — (f) bouleverser, mettre sens dessus dessous.

ende vb — (t) (be)endigen; (intr.) end(ig)en — (e) end, finish, close, terminate, conclude; (e. med) result in — (f) (tr.) finir, terminer, achever, mettre fin à; (intr.) se terminer (en), cesser, finir (par faire qc).

endear (e) gjøre kjær, afholdt. **endearment** kjærtegn.

endeavour (e) bestræbelse; (be)stræbe (sig).

endecagon (e) ellevekant.

endelig — (t) endlich: durchaus, jedenfalls — (e) final, ultimate, definitive; (adv) at last (length), in fine: (be) sure (to do smth) — (f) final; (afgjørende) définitif; (adv) enfin, en dernier lieu, en définitive; (absolut) absolument, à toute force: (ved opfordring) de grâce je vous en prie.

endeligt — (t) Ende n, Tod m — (e) end, death — (f) fin, mort f.

endelse — (t) Endung f — (e) termination — (f) terminaison f.

endemic (e), **endémique** (f) stedegen; (e) ogs. landsott, landesyge = **endémie** (f) f.

1875 livsvarig senator. Udgav 1830 et verk om Saint-Simons lære. — 3. Marie François Sadi C. (1837—94), foreg.s søn, var civilingeniør, men kom 1871 ind i politiken. I 1870- og 80-aarene flere gange minister (moderat republikaner, modstander af Ferrys skolelove). Ved præsident Grévys afgang valgt til republikens præsident 3 dec. 1887 (med 616 af 827 stemmer) og røgtede dette embede redelig og værdig i en for republiken saare vanskelig tid (Boulanger, Panama). Dødelig saaret i Lyon 24 juni 1894 af en italiensk anarkist, Caserio. Død 25 juni, bisat 1 juli i Panthéon. — 4. Nicolas Léonard Sadi C. (1796—1832), fr. fysiker, søn af ovennævnte L. N. M. C., uddannedes til officer, tog 1828 afsked som kaptein og levede siden for videnskab, musik og poesi. 1824 udgav han en bog «Réflexions sur la puissance motrice du feu» (betragtninger over varmens bevægende kraft), hvori han undersøgte, hvilke betingelser dampmaskinens arbeidsydelse afhang af, og fremlagde opdagelsen af det efter ham opkaldte princip, at varmen for at udføre et arbeide maa gaa fra et legeme med høiere til et med lavere temperatur, ganske som naar vand for at levere arbeide maa falde fra et høiere til et lavere sted; arbeidets størrelse afhænger ikke af, hvilket stof der overfører varmen, men kun af temperaturerne. C. gik ved denne undersøgelse ud fra den, som det senere viste sig, feilagtige forudsætning, at varmen var som saadan uforgjængelig, som et stof; hans princip har imidlertid bevaret sin gyldighed, ogsaa efterat den nyere opfatning af varmen som en energiform (bevægelse) trængte igjennem. Da hans efterladte arbeider 1878 blev udgivet af hans broder, viste det sig endog, at C. selv senere var kommet til en rigtigere opfattelse. C.s princip udgjør kjernen i varmelærens saakaldte anden hovedsætning, som formuleredes af Clausius 1850, og som er en af alle tiders største videnskabelige bedrifter (se Termodynamik).

Carnoustie, by i Skotland, ved Nordsjøen, 15 km. ø. f. Dundee, 5204 indb. (1901). Sjøhandelsby og sjøbadested. Berømte golfspilpladse.

Carnu'ntum, gammel keltisk by i Pannonien ved Donau; betydelige levninger er endnu tilbage. C. var en vigtig romersk militærstation; Marcus Aurelius havde her sit hovedkvarter under kampene mod markomannerne.

Caro, Annibale (1507—66), ital. digter, var sekretær først hos kardinal Gaddi, senere hos kardinal Allessandro Farnese, og kunde som indehaver af indbringende præbender frit dyrke sine litterære interesser. Han var en betydelig digter, men de fleste af hans verker udkom først efter hans død, saaledes hans oversættelse af «Æneiden», hans komiske lystspil og hans ypperlig skrevne breve.

Caro', Elme Marie (1826—87), fr. filosof, professor i Paris, medlem af akademiet, tilhænger af den franske spiritualistiske filosofi. Hans skrifter, der udmerker sig ved klar og livlig fremstilling, handler især om moralske og sociale problemer, om materialisme, videnskab og gudsbegreb samt om litterære personligheder, f. eks. madame Staël, G. Sand og Goethe. — Hans hustru Pauline, f. Cassin, skrev bl. a. en meget læst roman «Le péché de Madeleine» (1864).

Carobe de Guida, hornformede bladlusgaller paa *pistacia terebinthus;* røges mod astma sammen med tobak.

Carol I, konge af Rumænien (1839—), yngre søn af Karl Anton, fyrste af Hohenzollern. 1857 løitnant i den preus. hær, 1866 valgt til arvefyrste i Rumænien ved alm. folkeafstemning. I de første 10 aar havde han megen uro og partistrid at bekjæmpe, især fra de radikales side. 1877 sluttede han sig til Rusland mod Tyrkiet og erklærede Rumænien for uafhængig. Han fik overanførselen over den rus.-rumænske hær og bidrog væsentlig til Plevnas overgivelse. Valgt til konge 26 mars 1881. Af harme over tabet af Bessarabien sluttede han sig 1884 til det tysk-østerr. forbund. 1869 gift med Elisabeth, fyrstinde af Wied (Carmen Sylva), men egteskabet er barnløst, hvorfor hans brodersøn Ferdinand (f. 1865) er udnævnt til tronfølger.

Carol I af Rumænien.

Carole *[karå'l]* (fr.), en gammel fransk ringdans, som udførtes til en solosang, hvis omkvæd blev gjentaget af de dansende. Ansees af enkelte som forbilledet til vore folkevisedanse. Eng. *carol,* se Ordbog.

Carolina, se Constitutio criminalis Carolina.

Carolina *[kærəlai'nə],* landskab i Nordamerika, ved Atlanterhavet, opdaget af Sebastian Cabot 1497. I 1512 blev det taget i besiddelse af spanierne, som gjorde flere mislykkede koloniseringsforsøg: ogsaa franske hugenotter kom ind i landet, og det blev da opkaldt efter den franske konge Karl IX. I 1729 kjøbte den engelske regjering landet og delte det i to kolonier Nord-C. og Syd-C., som nu er selvstændige stater i den nordamerikanske union. Se Nord-C. og Syd-C.

Carolina, La, by i Spanien, prov. Jaen (Andalusien), 9756 indb. (1900). Blev anlagt af Karl III i 1769 for at bidrage til opdyrkningen af Sierra Morena.

Caroline, guldmynt, som prægedes i Sverige 1856—74, nøiagtig lig 10 francs = kr. 7.20.

Carolīni libri, se Karolinske bøger.

Carōlus (c. dollar, c. pjaster), sp. sølvmynt fra Karl III og Karl IV = omkr. kr. 3.85. — C. magnus, d. e. Karl den store.

Carolus-Duran *[karålÿs-dyrå'],* pseud. for Charles Aug. Émile Durand (1838—), fr. maler. Studerede i sin fødeby Lille, Paris og Italien. Hans første billeder (som «Den myrdede», 1865) er af en djerv, kraftig naturalisme, hans senere er glatte og rutinerede. Paa hans portræter og kvindelige akter staar gjerne landfarven kraftig lysende mod dybe vinrøde eller sorte stoffe.

Carōni, bielv til Orinoco, udspringer paa Serra Pacaraima paa grænsen af Brasilien og falder efter et ca. 800 km. langt løb ud i høire bred af Orinoco.

Carōra, by i Venezuela, staten Lara, omtr. 8000 indb. Handel med heste og muldyr, med gummi og læder. Anlagdes 1572 af spanierne.

---

end(ig)en Ⓣ (til)ende(bringe); ophøre.

endenter Ⓕ forsyne (hjul o. l.) med tænder; sammenfælde, -fuie.

ender Ⓔ tilendebringer.

Endergebnis Ⓣ n, endeligt resultat.

endetter Ⓕ paadrage gjæld.

endêver Ⓕ være opbragt.

endgültig Ⓣ definitiv, uomstødelig.

endiablé Ⓕ besat, meget ivrig; meget slet. **endiabler** blive opbragt

endiguer Ⓕ inddæmme

Endigung Ⓣ f **ending** Ⓔ (til)ende(bringelse), slutning; Ⓔ (gram.) endelse.

endimancher Ⓕ: s'e. trække i kisteklæderne.

endive Ⓔ & Ⓕ f, (bot.) endivie, havecikorie.

endizainer Ⓕ sætte ti neg sammen i rauk

endless Ⓔ endeløs, hensigtsløs. e. **saw** baandsag.

endlich Ⓣ endelig.

endnu — Ⓣ noch, bis jetzt — Ⓔ (as) yet, still, even now — Ⓕ encore; toujours.

endoctriner Ⓕ meddele, indprente.

endog — Ⓣ sogar, selbst, auch — Ⓔ even — Ⓕ même.

endolorir Ⓕ gjøre smertefuld.

endommager Ⓕ beskadige.

endormir Ⓕ dysse i søvn; dulme (smerte).

endorse Ⓔ, **endosser** Ⓕ endossere; Ⓔ ogs. tiltræde (en me-

Carōtis, halspulsaaren.

Carouge *[karūž]*, by i Schweiz, kant. Genf, ved elven Arve, lige s. for byen Genf, 7437 indb. (1900). Fabrikforstad til Genf.

Carp, Petrache (1837—), rumænsk politiker, medvirkede til Cusas fald 1866, stiftede et nyt parti, «junimister», ungkonservative, og bekjæmpede ivrig J. Bratianu. C., der ofte har været udenrigs- og landbrugsminister, arbeider for at hæve bøndernes stilling og udvikle det lokale selvstyre og modarbeider jødeforfølgelserne. Premierminister 1900—01.

Carpaccio *[-pa'ttšå]*, Vittore (omkr. 1500), ital. maler af den venezianske skole. Daterede billeder fra 1489—1522. Formodentlig elev af Lazzaro Bastiani, hvis haardhed og kantethed i figurer og foldekast er merkbar i hans ældste billeder. Videre uddannet ved indflydelse af Gentile Bellini, hvis naive fortællertalent endog overgaaes af C. Ogsaa paavirket af Giovanni Bellini, sammen med hvem han udsmykkede Dogepaladset (1507; disse billeder brændte i 1576). Hans store vægmalerier for Venedigs scuola'er (laug) skildrer scener fra Venedigs fest- og folkeliv og er i virkeligheden pompøse genremalerier. Malerisk viser de en sans for fine lysvirkninger, der sætter dem i række med holl. genremalere som Vermeer van Delft og Peter de Hoogh. Et hovedverk er billedserien «Den hellige Ursulas legende» (i akademiet i Venedig), der kan sammenlignes med Memlings samtidige behandling af samme emne paa Ursulaskrinet i St. Johanneshospitalet i Brügge. Som hans mesterverk regnes «Fremstillingen i templet» med de musicerende engle ved billedets fod (1510; akademiet i Venedig).

Carpeaux *[karpǻ']*, Jean Baptiste (1827—75), fr. billedhugger. Elev af David d'Angers, Rude og Duret. C. har ved siden af Rude og Barye ført den fr. skulptur tilbage til de nationale naturalistiske traditioner, der ogsaa danner grundlaget i Rodins kunst. Hans kompositioner og hans formbehandling har et sterkt «pittoresk» præg. I hans bedste verker er figurerne intenst livfulde. Hans overfladebehandling giver legemerne karakter af livfuldt kjød og blod. C. kjæmpede sig først langsomt frem til dette mesterskab. Det betydeligste af hans tidlige verker er «Ugolino og hans sønner» (1862; i Tuileri-haven). Hans hovedverk er den berømte lidenskabelig bevægede marmorgruppe «Dansen» (1869) udenfor den store opera i Paris. Andre af hans bedste verker er: relieffet «Flora» paa Tuileriernes Florapaviljon (1866), fontænen med de fire verdensdele, der bærer jordkloden, ved observatoriet i Paris (1872, hestene er af Frémiet). Af hans mange livfulde portrætbuster skal fremhæves den af hertuginden af Mouchy og den af frk. E. Fiocre. Gibsoriginalerne til de betydeligste af hans verker findes i en egen sal i Louvre. [Biografi af E. Chesneau (1880).]

J. B. Carpeaux: Dansen.

Carpenedŏlo, by i Italien, prov. Brescia, 15 km. s. f. Lago di Garda, 4435 indb. (1901). Her seirede 1797 franskmændene over østerrigerne.

Carpenter *[kā̊əpentə]*, Mary (1807—77), eng. forfatterinde og filantrop. 16 aar gammel begyndte hun i Bristol at udfolde et kjærlighedsverk, der snart fik et storartet omfang og megen betydning ved sin pædagogisk forbilledlige organisation. Hun oprettede efterhaanden en hel række særskoler for samfundets mest ulykkelig stillede børn, 1846 den første «ragged school» (for fillede børn), 1852 for mindreaarige forbrydergutter, 1854 for straffede smaapiger, 1858 for vanartede gutter, 1866 for vanartede pigebørn, 1866 en fællesskole for vanvyrdede og moralsk forkomne børn. 1866—75 besøgte hun 4 gange Indien for at arbeide for reformer i den hinduiske kvindes opdragelse og sociale stilling. Sine idéer og resultaterne af sin virksomhed fremlagde hun i talrige bøger og afhandlinger.

Carpenter *[kā̊əpentə]*, William Benjamin (1813—85), eng. biolog. 1849 professor i medicinallovkyndighed ved University college i London. 1868 paabegyndte han sammen med Wyville Thomson fysiske og biologiske undersøgelser af havbunden. Resultaterne modificerede mange gjængse geologiske og zoologiske anskuelser og gav stødet til den berømte Challenger-ekspedition (s. d.). C. har publiceret meget i «Philosophical transactions» og «Proceedings of the Royal society». Har desuden skrevet mange selvstændige arbeider, f. eks. «Principles of general and comparative physiology» (4 udg. 1854), «Manual of physiology» (4 udg. 1865), «Principles of human physiology» (9 udg. 1882), «Principles of mental physiology» (6 udg. 1881) o. fl.

Carpenter *[kā̊əpentə]*, William Henry (1853—), amer. filolog, studerede ved Cornell, i Leipzig, Kjøbenhavn og Freiburg, tog 1881 doktorgraden med en afhandling over Nikolas drapa «Halls prest». Blev 1883 lærer i nordisk sprog ved Columbia universitet. Siden 1902 er han «villard» professor i germansk filologi sammesteds. Har skrevet flere artikler om nordiske emner i amerikanske tidsskrifter og haandbøger.

Carpenterbremse *[kā̊əpentə-]*, en lufttrykbremse til bremsning af jernbanetog. C. har en større luftbeholder fælles for hele toget og en mindre hjælpebeholder bag bremsecylinderen for hver enkelt vogn eller bremse. Et overtryk af ca. 3 atm. i hjælpebeholderen bevirker bremsningen ved ledningsbrud. C. anv. ved de n. smalsp. baner.

Carpentras *[karpãtra']*, by i det sydøstlige Frankrige, depart. Vaucluse, smukt beliggende ved elven Auzon, ca. 25 km. n.ø. f. Avignon. 10 443 indb. (1901), hvoraf over 2000 jøder. Byen er omgivet af gamle fæstningsverker, hvis merkeligste levning er den 37 m. høie Orangeport, har et bibliotek paa 52 000 bd., betydelig handel med

---

ning); (f) ogs. tage paa ryggen, overtage, iføre sig.
endorsement (e), **endos(sement)** (f) m, endossement; (e) ogs. transport; godkjendelse; (f) ogs. bogryg.
endossat — (t) Indossatar, Girator m — (e) endorsee — (f) endossé m.
endossent — (t) Indossant, Indossent. Girant m — (e) endorser — (f) endosseur m.
endossement — (t) Indossament, Giro n — (e) endorsement — (f) endossement m.
endossere — (t) indossieren — (e) endorse, back — (f) endosser.
endow (e) udstyre, dotere. **endowment** udstyr, gave; begavelse.
end-paper (e) forsatspapir.
endroit (f) m, retten (paa tøier); punkt, sted. **à l'e. de** hvad angaar.
endskjønt — (t) obgleich, obwohl, wenn auch — (e) (al)though, notwithstanding — (f) bien que.
enduire (f) bestryge. **enduit** m, lag, belæg; glasur; maskinsmørelse.
Endung (t) f, endelse.
endurable (e) & (f) udholdelig.
endurance (e) varighed, udholdenhed.
endurcir (f) gjøre haard(før); (for)hærde.
endurcissement (f) m, forstenelse; hærdelse: forstokkethed.
endure (e), **endurer** (f) udholde, lide, bære; (e) ogs holde stand; vare.

vin, sydfrugter, safran og driver industri i silke, alkohol, sæbe og olje.

Carpet-bagger *[kā'əpətbæ'gə]* (af eng. *carpet-bag*, reisevæske), betegnelse for dem, der efter den nordamer. borgerkrig udvandrede fra nordstaterne til sydstaterne for at skaffe sig embeder ved bestikkelser o. l.

Ca'rpi. 1. By i Norditalien, prov. Modena, ved Secchiakanalen, 7296 indb. (1901). Den har slot og domkirke bygget af Bramante, silkeværverier og fabrikation af straahatte. — 2. By i prov. Verona, ved Adige. Prins Eugen af Savoyen vandt her 9 juli 1701 en seier over der franske general Tessé.

Carpīni, G i o v a n n i P i a n o, ital. geistlig, var Frants af Assissi's gode kamerat og elev og havde stor anseelse inden Franciskanerordenen. I 1245 udnævntes han af pave Innocens IV til fører for den legation, som paven sendte til mongolske fyrster i Asien. Han kom tilbage i 1247 efter en besværlig reise og blev erkebiskop af Antivari i Dalmatien, men synes ikke at have overlevet reisens besværligheder længe, thi hans eftermand i embedet var død før april 1253. Sine indtryk fra reisen samlede C. i et arbeide «Liber tartarorum».

Carpinus, se A v n b ø k.

Carpzow. 1. B e n e d i k t C. (1595—1666), t. jurist, blev ved sin bog «Jurisprudentia ecclesiastica seu consistorialis» en af grundlæggerne af episkopalsystemet i den tyske evangeliske kirke. — 2. J o h a n n B e n e d i k t C. (1607—57), broder af foreg., prest og professor i Leipzig, har skrevet en symbolik, hvilket fag han var en af de første, som indførte i teologien. — 3. J o h a n n B e n e d i k t C. (1639—99), søn af foreg., prest og professor i Leipzig, vandt navnlig ry som lærd orientalist. I de pietistiske stridigheder optraadte han som en modstander af Spener og hans venner.

Carrāca, L a, se S a n F e r n a n d o.

Carracci *[karráttši]*, ital. malerfamilie af den bolognesiske skole, som mod slutningen af det 16 aarh. i Bologna stiftede «Academmia degli Incamminati» (de, som er bragt paa rigtig vei) og grundede den «eklektiske» skole, hvis maal var at bekjæmpe manieristerne og ved gjenoptagelse af de store mesteres principer og naturstudium at give den hensygnende ital. malerkunst nyt liv. 1. L o d o v i c o C. (1555—1619), elev af Prospero Fontana. Dannede sin stil ved studier i Florens, Venedig og særlig i Parma efter Correggio. Han har havt større betydning ved sin organisation og sin lærervirksomhed end ved sine billeder. — 2. A g o s t i n o C. (1557—1602), elev af manieristerne i Bologna og af sin fætter Lodovico C., derpaa videre uddannet ved studier især af venetianerne og Correggio. Arbeidede i Bologna, Parma (1581 og i sine sidste aar), Venedig (1581 og efter 1589) og Rom (1597—99). Af hans billeder skal fremhæves portrætet af Johanna Parolini-Guicciardini i Berlin. Har havt mere indflydelse ved sine kobberstik (ialt 270 blade) end ved sine malerier. — 3. A n n i b a l e C. (1560—1609), elev af sin fætter Lodovico C. Uddannet ved studier efter Correggio i Parma (fra 1580), efter venetianerne, især Paolo Veronese, endelig i Rom efter Michelangelo og Rafael. Arbeidede i Bologna og senere væsentlig i Rom (1596—1609). Det er væsentligt ved ham, at den nye stil vandt udbredelse i Italien. I billeder som bacchantinden, der sidder med ryggen til beskueren (i Uffizierne), kommer der frem en modernitet, som indvarsler Velasquez og nyere fransk malerkunst. Interessante landskaber i Galleri Doria i Rom, i Berlin, London og Louvre. Har ogsaa stukket og raderet.

Carrage'n er det tørrede og blegede «løv» af *chondrus crispus* og *gigartina mamillosa*, to rødalger, som vokser ved kysterne af det nordlige Atlanterhav. C. svulmer geléagtig op, naar det koges, og har af denne grund faaet anvendelse i medicinen. Desuden bruges det, foruden i tekniske øiemed, til at klare øl med og er i Irland, som er et af de steder, hvor det samles i størst mængde, ogsaa et alm. næringsmiddel.

Carra'nza, B a r t o l o m é d e (1503—76), sp. erkebiskop, tilhørte Dominikanerordenen og var høit anseet for sin lærdom og sine gode evner. Blev 1557 erkebiskop af Toledo. Inkvisitionen veirede imidlertid kjetteri i en katekismus, som han udgav, og udvirkede, at han blev fængslet. Efter at have tilbragt 8 aar i fængsel blev han 1567 paa pavens bud ført til Rom. Efter langvarige undersøgelser maatte han afsverge sine mistænkelige sætninger.

Carrāra, F r a n c e s c o (1805—88), ital. kriminalist, professor i Pisa, er forfatter af et vidtløftigt verk om strafferet: «Programma del corso di diritto penale» og flere andre strafferetlige skrifter.

Carrāra, by i Italien, prov. Massa e C. i en dyb kløft i de Apuanske alper, ca. 7 km. fra bugten ved Genua. 18 126 indb. (1901). I nærheden ligger de bekjendte marmorbrud, hvorfra man faar det carrariske marmor, der snart er hvidt, snart har gule, grønlige el. sorte aarer. Man tæller ialt 400 brud med ca. 2 500 arbeidere. C.s havn er Avenza, hvorfra der i 1903 gik 1372 skibe med 112 400 tons marmor.

Carrārisk marmor, se M a r m o r.

Carré, M i c h e l (1819—72), fr. dramatisk forfatter, skrev 1843 et versificeret drama «La jeunesse de Luther», og forfattede senere sammen med Barbier en række vaudeviller og operatekster.

Carrel *[karæ'l]*, A r m a n d (1800—36), fr. journalist og politiker. Udgav 1830 sammen med Thiers bladet «National», der 26 juli bragte journalisternes protest mod juliordonnanserne. Blev snart det republikanske partis leder. Dødelig saaret i en duel med Émile de Girardin. Avisartikler udgivet i 5 bd. af Littré (sml. G. Brandes, «Samlede skr.», VI, 281 ff.).

Carreño *[-éñå]*, T e r e s a (1853—), verdensberømt pianistinde, f. i Venezuela. Har ogsaa optraadt som sangerinde, operaleder, dirigent og komponist, bl. a. af Venezuelas nationalhymne. Optraadte første gang i Kra. 1891. Har efterhaanden været gift med violinisten Sauret, sangeren Tagliapetra og pianisten d'Albert. Datteren Teresita Tagliapetra optraadte i Kra. 1901.

Carreño *[-éñå]* **de Miranda,** D o n J u a n (1614—85), sp. maler. Elev af Pedro de los Cuevas og Bartolomé Roman. Arbeidede i Madrid og delvis i Toledo. Paavirket især af van Dyck, ogsaa af Rubens og Velasquez, hvis efterfølger som hofmaler han i 1669 blev. Hans bibelske billeder er mindre gode end hans portræter. Historisk interessante er portræterne af Filip IV's anden gemalinde Marianne af Østerrige (Madrid og München) og Karl II af Spanien (Madrid og Berlin).

---

endways, endwise ⓔ paa ende (kant) opret.

Endziel ⓣ n, **-zweck** m, hovedølemed.

ene se alene. **ene og alene** — ⓣ einzig und allein — ⓔ solely. — ⓕ uniquement, entièrement.

eneberettiget — ⓣ allein berechtigt — ⓔ (være e.) have the monopoly (exclusive privilege) — ⓕ qui seul a le droit de; privilegié, monopolisé. **eneboer** — ⓣ Einsiedler, Eremit m — ⓔ anchorite, hermit, recluse — ⓕ ermite, solitaire m **enepige** — ⓣ Mädchen (n) zum Alleindienen — ⓔ maid of all work, general (servant) — ⓕ bonne (f) à tout faire. **eneret** — ⓣ Monopol n — ⓔ monopoly, exclusive right (privilege) — ⓕ monopole, privilège m. **enestaaende** — ⓣ alleinstehend; (fig.) einzig, unvergleichlich — ⓔ unique, exceptional, phenomenal, isolated ⓕ isolé; (fig.) unique, incomparable. **enetale** se monolog. **enevoldsherre** — ⓣ Alleinherrscher, absoluter Monarch m — ⓔ absolute monarch — ⓕ monarque (m) absolu. **enevælde** — ⓣ Alleinherrschaft f; Absolutismus m — ⓔ absolute power — ⓕ absolutisme; pouvoir (gouvernement m) absolu. **enevældig** — ⓣ absolut, unumschränkt — ⓔ absolute, uncontrolled — ⓕ absolu.

enema ⓔ klyster.

enemerker — ⓣ Gebiet n, Bereich, Bann m — ⓔ precincts, domain — ⓕ domaine m; brisées f pl..

Carrēr, Luigi (1801—50), ital. digter, f. i Venedig. Han var først professor i filosofi i Padua, senere i litteratur i Venedig. Han har skrevet oder og ballader og har udgivet kritiske udgaver af ældre italiensk litteratur.

Carrēra, Rafael (1814—65), præsident i Guatemala, søn af en indianer og en negerinde, forjog 1841 diktatoren Morazan, blev 1844 præsident og skilte Guatemala fra det mellemamer. forbund. 1854 præsident paa livstid, styrede haardt og grusomt i reaktionær og klerikal aand.

Carrēra, Valentino (1834—1904), ital. digter, har skrevet en mængde dramatiske arbeider, dels fantastiske stykker som «L'incubo» og «Il Conte Orazio», dels allegoriske komedier som «Concordia», dels folkeskuespil som «La quaderna di Nanni», dels sociale og realistiske dramaer som «O l'una o l'altra», «Galateo nuovissimo» o. fl. Sammen med sin broder Quintino C. (1840—), skrev han ogsaa et par komedier.

Ca'rrhæ, gammel by i n.v.-lige Mesopotamien, det bibelske Haran, hvorfra Abraham drog ud til Kanaan. Romerne under anførsel af Crassus blev slaaet her 53 f. Kr. Under mongolerne forfaldt byen.

Ca'rri (ital.), kaldes lystige optøier, der under det romerske karneval foregaar paa vogne (c.), trukket af okser; da jøderne ofte maa holde for, kaldes c. ogsaa giudate, jødeløier.

Carrickfergus *[kærrikfə̄gəs]*, by i Irland, prov. Ulster, 15 km. n.ø. f. Belfast. Ca. 9000 indb.; der drives betydeligt fiskeri, væveri og farveri. I nærheden findes stensaltgruber.

Carrick on Suir *[kǽrik ən šuə]*, by i Irland, prov. Munster, ligger i en frugtbar egn ved Suir og har ca. 6000 indb., et gammelt slot, ubetydelig klædefabrikation, men vigtig handel med landbrugsprodukter.

Carrier *[karjé]*, Jean Baptiste (1756—94), fr. revolutionsmand. Medlem af konventet, terrorist, talsmand for brutal og grusom adfærd mod moderate og royalister («republikanske egteskaber», «republikanske drukninger», «republikanske bad»; 15 nov. 1793 lod han saaledes 94 prester drukne paa én gang). Efter Robespierres fald blev han guillotineret.

Carriēra, Rosalba (1675—1757), ital. malerinde. Hendes portræter i pastel i rokokoens lyse toner var høit skattet af hendes samtid. Hun malte i Paris, i 1723 ved hoffet i Modena, senere ved hoffet i Wien og portræterede en stor del af sin samtids fyrster og adelsfolk. Den største samling af hendes pasteller i Dresden (157), desuden i Uffizierne. Fra sit ophold ved Wienerhoffet skrev hun en dagbog: «Diario degli anni 1720 ed 1721» (1793).

Carrier-Belleuse *[karje bælø̄z]*, Albert Erneste (1824—87), fr. billedhugger, elev af David d'Angers. Som hans bedste verk regnes den sovende Hebe vogtet af en ørn (1869, i Louvre). Har udgivet 200 figurskisser under titelen «Application de la figure humaine à la décoration et à l'ornementation industrielles» (1884).

Carrière *[karjǣr]*, Eugène (1849—1906), fr. maler, elev af Cabanel. Drømmer og psykolog. Hans billeder er malt i graa og sorte toner med udflydende konturer, saa figurerne faar udseende som af taagebilleder eller aandesyner. Denne udflydende, farvesky form tjener ham til i potenseret grad at gjengive det oversanselige, det sjælelige. I kysset, moderen giver sit barn, er der en nervøs, intens lidenskabelig hengivenhed («Maternité» i Luxembourgmuseet). I de karakteristiske portræter af Verlaine, Rodin, Alphonse Daudet, Dumas fils og Edmond de Goncourt «har han ikke malt de store mænds legemer, men deres aand — det billede, man gjør sig af dem, naar man lukker øinene og tænker paa deres verker».

E. Carrière: Kysset (Le baiser).

Hans billeder bærer ogsaa præg af en drømmers livssky, milde sørgmodighed. C. har ofte benyttet sig af litografi, hvis bløde toner i sort og hvidt egner sig fortræffelig som udtryksmiddel for hans kunst.

Carriere *[karjǣr]*, Moritz (1817—95), t. filosof, prof. 1849 i Giessen, 1853 i München, opr. hegelianer, men udformer senere sin egen idealistiske verdensopfatning. Hans vigtigste verker er: «Die philosophische Weltanschauung der Reformationszeit» (1847), «Aesthetik» (1859), «Die Kunst im Zusammenhang der Kulturentwickelung und die Ideale der Menschheit» (5 bd., 1863—74).

Carrierindianere, bor i det nordvestlige Amerika og er en Athabaskerstamme.

Carriès *[karjǣs]*, Jean (1856—94), fr. billedhugger og keramiker. Antodidakt. Bekjendt for sine livfulde broncebuster, men især for sine keramiske arbeider: portræter, statuetter, vaser o. s. v. af glasseret stentøi. Bedst repræsenteret i Hamburg og «Salle Carriès» i Petit Palais i Paris.

Carrington *[kǽriŋtn]*, Richard Christopher (1826—75), eng. ølbrygger og astronom, skulde have været prest, men blev vundet for astronomien af Challis, blev 1849—51 assistent ved Durhams observatorium og grundede i Redhill et privatobservatorium, hvor han vandt fortjent ry for sine udmerkede solpletiagttagelser 1853—61 og for observationer over nathimlens stjerner.

Carroccio *[karå'ttšå]*, fanevogn, som brugtes af de ital. kommuner i middelalderen og betragtedes som byens palladium. Paa fire hjul, trukket af røde eller

---

enemy ⓔ fiende, uven.

ener I (bot.) — ⓣ Wachholder m — ⓔ juniper — ⓕ genévrier, genièvre m.

ener II — ⓣ Einer m — ⓔ one, unit — ⓕ unité f

energi — ⓣ Energie f — ⓔ energy — ⓕ énergie f.

energisk — ⓣ energisch — ⓔ energetic, earnest — ⓕ énergique.

énergumène ⓕ rasende, besat.

enervation ⓔ, **énervation** ⓕ f, svækkelse, margløshed.

enervere — ⓣ entkräften — ⓔ enervate — ⓕ énerver

enes — ⓣ sich vertragen, einig werden, übereinkommen — ⓔ agree — ⓕ être d'accord, s'accorder; convenir (de), tomber d'accord (sur).

enfaîteau ⓕ m, hul tagsten. **enfaîter** dække mønet.

enfance ⓕ f, barndom.

enfant ⓕ m (f), barn. **enfantement** m, barnefødsel. **enfanter** føde: frembringe, skabe. **enfantillage** m, barnagtighed. **enfantin** barn(s)lig.

enfariner ⓕ strø (mel) paa.

enfeeble ⓔ svække.

enfeoff ⓔ forlene. **enfeoffment** forlening, lensbrev.

enfer ⓕ m, helvede; (pl) underverdenen.

enfermer ⓕ indelukke, laase for; indesperre.

enferrer ⓕ gjennembore. **s'e.** løbe sig en kaarde (fig., en stage) i livet.

enfeuiller ⓕ: **s'e.** løves (trær).

hvide okser og bærende byens bannere, førtes den med i slag. Milanos c. erobredes 1162 af Fredrik I, 1237 af Fredrik II.

Carroll *[kǽrəl]*, Lewis, pseudonym for Dodgson, Charles L.

Carron *[kǽrən]*, by i det skotske grevskab Stirling ved elven C. Her findes et af Skotlands største jernverker og maskinverksteder. Efter C. er de smaa skibskanoner «carronader» opkaldt. 1200 indb.

Carry, se Curry.

Carshalton, by i England, grevskabet Surrey, ca. 5 km. s. f. London. 6745 indb. (1901). Har en gammel gotisk kirke og et jernverk.

Carson *[kā'ᵊsn]*, Christopher (Kit) (1809—68), nordamer. jæger og pioner, begyndte 17 aar gl. som pelsjæger, tjente Frémont som fører under hans undersøgelse af Rocky Mountains (1842—44) og tjente under ham ved erobringen af Kalifornien (1846—47), bosatte sig senere i Ny Mexico og var de Forenede staters indianeragent. For sin hjælp under borgerkrigen fik han titel som brigadegeneral.

Carson City *[kāᵊsən siti]*, by i Nordamerika, staten Nevada, paa den østre skraaning af Sierra Nevada, 1400 m. o. h. Den opstod 1849 som følge af guldfund, men efter de rige sølvfund længer mod n. er nu folkemængden minket til 2100 indb. (1900).

Carstens, Asmus Jacob (1754—98), d. maler, begyndte sin kunstnerbane som tegner af rødkridtsportræter. Senere tog han efter forskjellige reiser fast ophold i Rom og skabte der, sterkt paavirket af antikens og renaissancens mestere, en række arbeider over antike emner, udført i langt enklere og renere stil end den foregaaende tids malerier. Hans mangelfulde uddannelse hemmede vel meget hans arbeide, men han har uvisnelig fortjeneste af at have ført udviklingen ind i den retning, hvor hans elever (f. E. Thorvaldsen) skulde naa saa langt frem. Han ligger begravet i Rom.

Carstensen, Georg Johan Bernhard (1812—57), d. publicist, udgav tidsskrifterne «Portefeuillen» og «Figaro» og oprettede 1843 Kjøbenhavns sommertivoli. Opførte Kasino som et tilsvarende vinterforlystelsessted og var en tid dets direktør. Grundlagde 1856 Alhambra i Kjøbenhavn.

Carstensen, Henrik (1753—1835), eidsvoldsmand, fra Risøen i Dybvaag prestegjeld i Nedenes amt, skibsreder og kjøbmand i Østerrisør, eier af Egeland jernverk i Gjerstad; skjænkede 100 rdl. til det norske universitet (1811). I 1814 repræsenterede han Østerrisør paa rigsforsamlingen paa Eidsvold, hvor han først hørte til foreningspartiet, men siden sluttede sig til Kristian Fredriks parti. C. har oprettet flere legater for sit hjemsted.

Cartagēna, by i det sydøstlige Spanien, prov. Murcia, krigshavn og fæstning af første rang, ligger paa nordsiden af en 6 km.² stor af høider omgiven bugt, der danner en af de bedste havne ved Middelhavet; indløbet fra syd dannes af en ca. 700 m. bred kanal mellem to med forter besatte klipper; byen er regelmæssig og godt bebygget og har 99 871 indb. (1901). I byen findes en forfalden katedral fra 13 aarh., militærhospital og marineetablissementer samt fabriker for seildug, papir, glas og lervarer. I 1900 ankom 404 skibe paa 316 627 tons og afgik 652 paa 621 772 tons. Der indføres kul, træ, korn, maskiner og udføres bly, sølv, zink, jern, manganerts, sydfrugter og espartogræs. — Byen, der af romerne kaldtes Carthago nova, grundlagdes af Hasdrubal 228 f. Kr. og voksede sterkt paa grund af de rige sølvminer. I febr. 1844 gjorde C. oprør mod dronning Isabella, men maatte allerede kapitulere i mars. I 1873 udbrød en kommunistisk opstand paa flaaden, oprørerne bemægtigede sig byen, men blev ½ aar efter tvunget til at overgive sig ved bombardement 12 jan. 1874.

Cartagēna (før C. de las Indias), hovedstad) i den sydamerikanske republik Columbia, depart. Bolivar, paa nordkysten af den Dariske bugt, ca. 25 000 indb. C. har trange gader og høie huse, men er godt bygget og har flere kirker og klostre, udfører især kvæg, huder, tobak og ædle metaller. C. anlagdes 1533, den nedbrændtes af Francis Drake 1585, men gjenopbyggedes.

Cartāgo. 1. By i Mellemamerika, republiken Costa Rica, 1417 m. o. h., paa en høislette syd for den altid rygende vulkan Irazu (3417 m.). Byen har lidt meget ved jordskjælv (1723, 1825, 1841) og har nu kun 4536 indb. (1903), medens den i 1820 havde 30 000 indb. I omegnen dyrkes væsentlig kaffe. — 2. By i Sydamerika, republiken Columbia, depart. Cauca ved Rio Viejo, der 5 km. s. f. byen falder i Rio Cauca, ca. 8000 indb. Dyrkning af kaffe, tobak og kakao.

Carteret *[kāᵊtərət]*, Philip (d. 1796), eng. opdagelsesreisende, foretog sin første verdensomseiling 1764—66 under Byron; paa den anden (1766—69) opdagede han øen Pitcairn, de efter ham opkaldte Carteret-øer og Admiralitetsøerne. — Carteret-øerne er en gruppe paa 9 koraløer tilhørende Salomon-øerne og omfattende et areal af 30 km.²

Cartēsius, se Descartes.

Carthage *[kāᵊpədž]*, by i den sydvestlige del af den nordamerikanske stat Missouri, 9416 indb. (1900). I nærheden rige bly- og zinkgruber, marmor- og kalkbrud.

Ca'rthamus, se Saflortistel.

Cartier *[kartjé]*, Jacques (1491—1557), fr. sjøfarer, gik 1534 med to skibe paa opdagelsesreise til Amerika og fandt kysten af Labrador. Paa en ny reise i 1535 seilede han op St. Lawrenceelven og stødte paa en indianerkoloni, som han 1541 atter traf paa, men maatte da opgive videre undersøgelser paa grund af mangel paa levnetsmidler.

Cartmel *[kāᵊtməl]*, ældgammel by i England, grevskabet Lancaster, 6270 indb. (1901). Berømt kirke fra 1188. Udenfor, i Morecambe-bugten, ligger store sandbanker, C. sands, der ved ebbetid næsten ligger tørre.

Cartouche *[kartúš]*, Louis Dominique (1693—1721), parisisk mestertyv, var i flere aar høvding for en talrig tyvebande. Fanget i okt. 1721; trods tortur røbede han ikke sine medskyldige før paa retterstedet, da ingen af dem var kommet ham tilhjælp. [«Der neue Pitaval», 13 bd.]

Cartwright *[kā'ᵊtrait]*, Edmund (1743—1823), eng. prest og opfinder, begyndte med at gjøre akerdyrkningseksperimenter. 1784 opfandt han en mekanisk vævestol efter et besøg hos Rich. Arkwright (s. d.); senere opfandt han en uldkardemaskine, hvorfor han 1809 fik en belønning af regjeringen paa 10 000 £.

---

enficeler (f) ombinde, snøre.
enfièvrement (f) m. lidenskabelig stemning. **enfiévrer** paadrage feber; indgive lidenskab.
enfilade (e) & (f) f. suite (af værelser); beskydning efter længden; (e) ogs. bestryge, enfilere; (f) ogs. remse.
enfiler (f) træde (paa traad, snor); gjennembore; slaa ind paa, føre til; forlokke; begynde en lang tale; bestryge (paa langs). **s'e.** løbe i modstanderens kaarde; tabe i spil; komme i vanskeligheder.
enfileur (f) m: **e. de paroles** vidtløftig taler
enfilure (f) f. trædning.
enfin (f) endelig, tilslut.
enflammer (f) antænde; (op)hidse; begeistre.
enfléchure (f) f. vevling.
enfler (f) oppuste; forøge; forsterke; gjøre overmodig; udhamre, udbue **e. son style** skrive svulstig.
enfleurer (f) give parfume blomsterduft.
enflure (f) f. hævelse; svulstigt sprog.
enfonçage (f) m. pakning i tønder; (bunds, langs) tilpasning; (tønders) tilslaaen.
enfoncement (f) m. inddrivning, nedramning; gjennem-, op brydning, sprængning; ud-, fordybning; baggrund, perspektiv.
enfoncer (f) drive, støde ind; tage en udfordrende holdning, en modig beslutning; overgaa, narre;

Carucci *[-u'ttši]*, Jacopo, kaldt Jacopo da Pontormo (1494—1557), ital. maler af den florentinske skole. Elev af Leonardo da Vinci (fra 1507), Mariotto Albertinelli og Piero di Cosimo; især uddannet under Andrea del Sarto, hvis medhjælper han fra 1512 var. Skattet paa grund af sine portræter.

Cārum, se Karve.

Carū'ncula (lat., et lidet stykke kjød), i anatomien betegnelse for smaa forhøininger omkring kjertlers udførselsgang (c. sublingualis under tungen, der hvor spytkjertlen munder ud). C. myrtiformis er resterne af den iturevne hymen.

Caru'pano, havneby i staten Bermudez i Venezuela paa nordkysten af halvøen Paria i en frugtbar egn. 12 000 indb.

Cārus, Julius Victor (1823—1903), t. zoolog. 1849 konservator ved det anatomiske museum i Oxford; 1853 professor i komparativ anatomi i Leipzig. Af større skrifter nævnes: «Zur näheren Kenntniss d. Generationswechsels» (1849); «System der thierischen Morphologie» (1853). Sammen med Gerstäcker udgav han «Handbuch der Zoologie». Meget anseet bibliograf og historiker: «Geschichte d. Zoologie» (1872), «Bibliotheca Zoologica» (2 bd., 1861 sammen med W. Engelmann). Fra 1878 gav han aarlige fortegnelser over zoologisk litteratur i tidsskriftet «Zoologischer Anzeiger». C. har oversat Darwins arbeider paa tysk.

Cārus, Karl Gustav (1799—1868), t. læge, professor i fødselshjælp og direktør for jordemoderskolen i Dresden. 1827 kgl. livlæge. C. har stor betydning for den sammenlignende anatomi, for kranioskopi og psykologi og har fremmet medicinalvæsenet i Sachsen.

Cārus, Marcus Aurelius, rom. keiser 282—83, valgt til keiser af livvagten, hvis fører han havde været; førte flere heldige krige, bl. a. i Orienten, hvor han fandt sin død (dræbt af lynet el. myrdet?).

Carūso, Enrico (1871—), ital. tenorsanger, søn af en fattig bonde i Neapel med 24 børn, opr. mekanisk arbeider. C. er en efter den gamle ital. skoles bel canto glimrende formet natursanger.

Caru'tti di Cantogno *[kantå'ñå]*, Domenico (1821—), ital. diplomat og historiker, 1860—61 medlem af deputeretkammeret, 1862—69 gesandt i Haag. Foruden politiske skrifter har C. forfattet endel historiske arbeider, hvoriblandt «Vittore Amadeo» (1856), «Carlo Emanuela III» (1859) og «Storia della diplomazia della casa di Savoia» (4 bd., 1875—80).

Carvalho *[-välju]*, José da Silva (1782—1845), portug. statsmand, tog del i revolutionen 1820, justitsminister 1821—23, blev forjaget af reaktionen under Dom Miguel. Var medlem af formynderskabet for Maria da Gloria og finansminister 1832—35 indtil gjenoprettelsen af forfatningen fra 1822. C. deltog i den mislykkede modrevolution 1836, maatte derfor en tid flygte til England; var medlem af statsraadet fra 1842 til sin død.

Carver *[kāəvə]*, Jonathan (1732—80), eng. reisende, foretog 1766—68 en forskningsreise til øvre Mississippi og Øvresjøen, paa hvilken han tilbagelagde 11 000 km. Hans reiseberetning («Travels through the interior parts of North America») udkom i 3 oplag i London 1779.

Carvin *[karvæ̃']*, C. Epinoy, by i Frankrige, depart. Pas-de-Calais, 7002 indb. (1901). I nærheden findes stenkulsgruber og et gammelt kapel. C. er et meget besøgt valfartssted.

Cary *[kǽri)*, Alice (1820—71) og søsteren Phœbe C. (1824—71), amer. forfatterinder, har begge skrevet lyriske digte, den første tillige reiseskildringer. Deres hus i New York var i en række af aar et samlingssted for byens litterære og kunstneriske verden. Deres digte udkom i en fælles udgave i 1882 under titelen «Poetical works».

Ca'rya, se Hickory.

Caryophyllāceæ, se Nellikfamilien.

Caryophy'llus, se Myrtfamilien.

Caryota urens, ostindisk palme, indtil 16 m. høi med over 5 m. lange, fjærdelte blade. Frugterne er omtrent saa store som kastanjer og har en skarpt brændende smag. Af stammen udvindes palmesukker, og bladskedernes basttrevler leverer piassava.

Cāsa, Giovanni della (1503—56), ital. forfatter, tilhørte den geistlige stand, blev erkebiskop, nuntius og pavelig sekretær. Han har skrevet digte, breve og oversættelser af den græske historiker Thukydids taler. Hans hovedverk er det filosofisk-etiske skrift «Galateo, trattato de' costumi».

Cāsa (lat., ital., sp., portug.), hus, hytte; slegt. C. santa, jomfru Marias hellige hus i Loreto.

Casabla'nca (Dar-el-Beida), by i Marokko ved Atlanterhavet, 33° 37' n. br., omtr. 10 000 indb. Som alle marokkanske byer ved Atlanterhavet er havnen blot en aaben red, og skibene maa losse og laste ved lægtere. Noksaa livlig handel, udfører uld, mais, gjedeskind, erter, bønner etc. — Da nogle europæere var blevet dræbt af de indfødte høsten 1907, sendte Frankrige og Spanien i henhold til Algecirastraktaten en flaade med tropper did for at opretholde ordenen. Franskmændene bombarderede byen og drev marokkanerne ud af den. Franske tropper har indtil dette skrives (21 okt. 1907) holdt byen og dens nærmeste omegn besat og har herunder været udsat for stadige angreb af de indfødte.

Casāle (ital.), landeiendom; ogsaa forstad til en større by.

Casāle Monferrāto, by i Nord-Italien, prov. Alessandria, ved Poelvens høire bred, ca. 30 km. n.n.v. f. Alessandria, 18 332 indb. (1901). C. har en i 1107 færdigbygget domkirke, en renaissancekirke og har strategisk betydning som det første overgangssted over Po nedenfor Torino og derfor sterkt befæstet. C. var tidligere residens for markgreverne af Monferrato og kom 1703 til Savoyen.

Casālepusterlengo, by i den ital. prov. Milano. 5502 indb. (1901). Stor handel med parmesanost.

Casalis *[kazali']*, Eugène (1812—91), fr. protestantisk missionær, blev 1832 sammen med to andre unge mænd udsendt til Syd-Afrika. Her tog de et missionsarbeide op blandt basutofolket, hvis høvding Moshesh gav dem en venlig modtagelse. 1833 oprettedes den første missionsstation i Morija og kort efter en anden i residensbyen Thaba Bosiu. Herfra udfoldede C., understøttet af sin ædle hustru, Sara Dyke, en rig virksomhed som evangelist, kirkeleder og bibeloversætter. Efter sin hustrus død 1854 kaldtes han tilbage for at overtage ledelsen af missionsskolen i Paris. Han har skrevet:

---

indsætte bunden; uddybe (kar, fad); gaa dybt ind, synke.

enfonçoir Ⓕ m, knippel.

enfonçure Ⓕ f, fordybning; bund.

enforce Ⓔ fremtvinge, tvinge til; skjærpe, styrke; paabyde; sterkt fremholde; indpræge; haandhæve.

enforcement Ⓔ tvang, magt; haandhævelse.

enformer Ⓕ sætte paa blok, form.

enfouir Ⓕ nedgrave.

enfourcher Ⓕ sætte sig overskrævs paa; tage, gjennemstikke med en gaffel; sammenfælde tømmer gaffelformig.

enfourchure Ⓕ f, (træs) forgreningspunkt; skræv, sæde overskrævs paa en hest.

enfourner Ⓕ sætte i ovnen; spise dygtig. **s'e.** rode sig op i vanskeligheder.

enfranchise Ⓔ frigive; optage (som borger, i laug); naturalisere.

enfranchisement Ⓔ frigivelse; naturalisation; opnaaelse af repræsentationsret.

enfranger Ⓕ besætte med frynser.

enfreindre Ⓕ bryde, overtræde.

enfuir Ⓕ: **s'e.** flygte.

enfumer Ⓕ fylde med (drive ud ved) røg; (til)røge; hede (teglovn) svagt.

eng — Ⓣ Wiese f — Ⓔ meadow — Ⓕ prairie f; pré m. **engkarse** — Ⓣ Wiesenschaumkraut n — Ⓔ cuchoo-flower — Ⓕ cresson (m) des prés.

«Les Bassoutes» (Paris 1859) og «Mes souvenirs» (4 udg. Paris 1886, sv. overs. Stockholm 1885).

Casalmaggiore *[-maddžå're]*, by i Nord-Italien, prov. Cremona, ved Po, 35 km. s.ø. for Cremona; store dæmninger beskytter den mod Pos hyppige oversvømmelser. 3938 indb. (1901). Tilvirkning af lervarer, glas og læder.

Casamicciola *[-mittšå'la]*, et meget besøgt badested paa Ischia, 3283 indb. (1901). Ved jordskjælv 4 mars 1881 og 28 juli 1883 er C. næsten ganske ødelagt. Har meget virksomme alkaliske kogsaltkilder (indtil 70 °).

Casa Mira'nda, Kristina, se Nilsson, K.

Casanāre, en del af depart. Boyaca i den sydamer. republik Columbia, dannede indtil 1886 et nationalt territorium af de forenede stater i Columbia. 53 000 km.² med 30 000 indb. Driver livlig handel med kvæg, mais, sukker, kaffe og kakao. En af de talrige elve er C., der udspringer paa Østkordiljerne.

Casanōva. 1. Francesco C. (1727—1805), ital. maler, broder af den berygtede memoireforfatter. Elev af Guardi og F. Simonini i Venedig, studerede Wouwermann i Dresden. Slagbilleder, landskaber, dyrebilleder, raderinger. 2. Giovanni Battista C. (1722—95), ital. maler, broder af foreg. Elev af L. de Silvestre og Dietrich i Dresden, af Raphael Mengs i Rom. Lærer for Angelika Kaufmann og Winckelmann, til hvis «Monumenti antichi inediti» han tegnede pladerne.

Casanōva, Gian Giacome Geronimo, chevalier de Seingalt (1725—98), en høit begavet ital. eventyrer, der i anden halvdel af det 18 aarh. var en af Europas mest bereiste og mest omtalte mænd. Studerede i sin ungdom jus og teologi, men blev paa grund af kjærlighedshistorier jaget bort fra presteseminaret. Førte fra da af et omflakkende liv, snart rig, snart fattig. Et ubændigt temperament og et sterkt hang til sarkasme umuliggjorde ethvert varigt forhold. 1755—56 sad han fangen i Venedigs blykamre, undkom ved en dumdristig flugt og drog til Paris, derfra til Sydtyskland, Schweiz, Neapel, atter til Paris, London, Berlin (samtaler med Fredrik II), Petersburg, Warschau, Dresden, Prag, Wien, Paris (1767), Madrid, Venedig. Han vandt folk af alle slags, men stødte de fleste fra sig igjen Sin idérigdom og kundskabsfylde udnyttede han ofte paa betænkelig maade og narrede uden skrupler rige narre og taabelige kvinder ved magi og andet gjøgl. 1785—98 opholdt han sig som bibliotekar paa slottet Dux i Böhmen hos grev Waldstein, der ved hans hjælp vilde drive alkymi o. l. Overordentlig interessante memoirer, hvoraf kun to udgaver, en fransk i 12 bd., udg. 1826—38, og en tysk i 18 bd., udg. af L. Buhl 1850—51, er paalidelige. [Oversigt over C.s skrifter i «Zeitschrift für Bücherfreunde», I, 1897.]

Casáres, by i det sydlige Spanien, prov. Malaga, ligger 1450 m. o. h. paa en steil klippe ca. 7 km. fra kysten. 5702 indb. (1900). I nærheden kobbergruber og svovlkilder.

Casas, Bartolommeo de las, se Las Casas.

Casas grandes (sp., store huse), merkelige ruiner af en by, som efter traditionen aztekerne skulde have anlagt paa deres indvandring til Anahuac i Mexico. C. g. ligger 200 km. sydvest for El Paso i den mexikanske stat Chihuahua. Omfattende udgravninger i C. g. foretoges 1891 af den n. opdagelsesreisende C. Lumholtz («Blandt Mexicos indianere», Kra. 1903).

Casāti, Gabrio, greve (1798—1873), ital. politiker, blev 1837 podesta i Milano, hvor han 1848, da oprøret for en kort tid befriede byen for østerrigernes herredømme, blev formand i den provisoriske regjering. Fra juli—aug. var han sardinsk førsteminister og derefter formand for den lombardiske consulta i Torino. 1853 senator, 1859 undervisningsminister og 1865—70 senatets formand.

Casāti, Gaetano (1838—1902), ital. opdagelsesreisende. Efter opdrag af Milanos handels-geogr. selskab foretog han en reise til Sudan og udforskede her elven Velle-Makua. I 1883 kom han til Lado ved Nilens øvre løb, hvor han traf Emin pasha. Af denne blev han i 1888 sendt til Unjoro, hvor han nær var blevet myrdet af kongen, Kabba Regga. I 1889 vendte han tilbage til Italien og udgav her en beskrivelse af sine reiser.

Casaubon *[kazobō']*, Isaac (1559—1614), berømt klassisk filolog, f. i Genf, hvor han studerede og blev professor i græsk, senere professor i Montpellier, bibliotekar i Paris hos Henrik IV, fra 1608 til sin død levede han i London; besørgede gode udgaver af klassiske forfattere; kommentarer til Athenaios og «Scriptores historiæ Augustæ».

Cascade Range *[kæskéd rēndž]*, se Kaskadebjergene.

Cascāra sagrāda, barken af *rhamnus purshiana*, paa grund af purgerende egenskaber anvendt i medicinen.

Cascarillebark, den hvidgraa, haarde, aromatiske, bitre bark af det til vortemelkfamilien hørende træ *croton eluteria*, som vokser paa Bahamaøerne og Kuba. C. indeholder bitterstoffet cascarillin, flygtig olje og harpiks; bruges som lægemiddel, mest i form af draaber.

Case'lli, Giovanni (1815—91), ital. abbate og fysiker, professor i fysik i Florens, virkede for at udbrede fysisk kundskab blandt det store publikum. Konstruerede den saakaldte pantelegraf (s. d.) og en elektr. motor.

Casentīno, navnet paa den øvre Arnodal i Italien, er 36 km. lang og bekjendt for sine skoge, sin rigdom paa vand og sine maleriske gamle byer.

Case'rta. 1. Provins i Syditalien, landskabet Campanien, indtil 1871 kaldt Terra di Lavoro; 5268 km.² med 797 734 indb. (1904). Den gjennemstrømmes af flere elve, er frugtbar og vel dyrket. 2. Hovedstad i samme provins, ligger 24 km. n.n.ø. f. Neapel; 18 751 indb. (1901). Har et af de største og prægtigste slotte i Europa, opført 1752 af Karl III med herlige haveanlæg og en mægtig akvædukt, silkespinderier og væverier.

Cash *[kæš]* (eng., eg. penge, kontanter), er i Kina og Japan den fremmedes betegnelse for en liden, i disse lande brugelig mynt- el. vegtenhed. Man skjelner her mellem forskjellige sorter c., og erholder ved pengeomsætninger gjerne denne tilmaalt efter vegt. Den kinesiske mynt c. (kin. li) fremstilles af èn messinglignende legering og har i midten et firkantet hul, gjennem hvilket den trædes paa snore eller pinder; den japanske c. (sen) har siden 1873 været udmyntet i bronce og uden hul.

Cashel *[kæšl]*, by i Irland, prov. Munster, grevskabet Tipperary, ligger ved kalkklippen Rock of C., paa hvis top findes ruinerne af St. Patrick domkirke; 2938 indb. (1901).

---

eng(e) Ⓣ trang, snæver; tæt; inderlig. **engbrüstig** trangbrystet, kortpusten. **Engpass** m, snævring. **engstehend** tætstaaende.

engage Ⓔ, **engager** Ⓕ forpligte; tage i tjeneste; indvikle; overtale, tilskynde; indlade sig, deltage; Ⓔ ogs. bestille, leie, fragte; forhyre, hverve; lægge beslag paa; angribe; Ⓕ ogs. pantsætte. **s'e. pour** Ⓕ indestaa for.

engaged Ⓔ forlovet.

engagement Ⓔ & Ⓕ m, forpligtelse; beskjæftigelse, engagement, hvervning; træfning; kamp; Ⓔ ogs. deltagelse, interesse; (aftalt) møde; forlovelse; Ⓕ ogs (kjærligheds)forbindelse; pantsættelse.

engaging Ⓔ indtagende.

engaîner Ⓕ stikke i skeden

engaller Ⓕ farve med galæble.

engang — Ⓣ einmal, (der)einst — Ⓔ once, one day, at one time, sometime; (ikke e.) not even — Ⓕ une fois, autrefois, un jour; (pas) même.

engazonner Ⓕ besaa (belægge) med græs(torv).

Enge Ⓣ f, snæverhed; snævring. **in die E. treiben** bringe i knibe.

engel — Ⓣ Engel m — Ⓔ angel — Ⓕ ange m.

engelsk — Ⓣ englisch — Ⓔ English; (e. plaster) court-plaster, sticking p.; (e. salt) (Epsom) salts; (e. syge) rickets — Ⓕ anglais; (e. salt) sel (m) d'Epsom; (e. syge) rachitis(me) m.

Casimir-Périer *[kazimir perje']*, se Périer.

Casīno, se Cassino.

Casiquiare, en 200 km. lang elvearm, som Orinoco sender til Rio Negro. Dens løb danner saaledes en naturlig kanal mellem Orinoco og Amasonelven og har en middeldybde af 10 m., men er ikke seilbar til alle aarstider (se Bifurkation).

Caslau, by i østre Böhmen ved den østerrigske nordvestbane, 263 m. o. h.; 8954 indb. (1901). Nord for C. ligger slagfeltet ved Chotositz.

Caslon *[kæ'slən]*, William (1692—1766), «det engelske skriftstøberis fader», var oprindelig gravør og stempelskjærer, men optog skriftstøberiet og udførte efter Elzevirernes forbillede en række smukke skrifter. 1742 optog han sin søn William C. (1720—78) i firmaet, der endnu eksisterer (A. W. C. & co.).

Caso'ria, by i Syditalien, prov. Neapel; 9099 indb. (1901). Har flere kirker, vin-, frugt- og morbæravl.

Caspāri, Carl Paul (1814—92), n. teolog, var f. i Dessau af jødiske forældre. Som student kom han til Leipzig, hvor han først kastede sig over studiet af østerlandske sprog, men da han af en ven blev henvist til det nye testamente og ved læsningen deraf overbevistes om kristendommens sandhed, lod han sig 1838 døbe og gik over til teologien. Efterat han i Berlin havde studeret gammeltestamentlig eksegese under Hengstenberg, slog han sig ned i Leipzig, hvor han tog de akademiske grader og levede som manuduktør, indtil han i 1847 paa opfordring af sin norske ven Gisle Johnson søgte og fik det ledige lektorembede i teologi i Kra. (konst. 1847, fast ansat 1848). I 1857 udnævntes han til professor, og han følte sig siden saa fast knyttet til sit nye fædreland, at han gjentagende afslog kaldelser til tyske universiteter. Hans semitiske og gammeltestamentlige studier har afsat frugt i en række gedigne arbeider, hvoriblandt en arabisk grammatik, der er oversat paa flere sprog. Større betydning fik alligevel hans kirkehistoriske forskninger over daabssymbolet, hvortil han foranledigedes ved Grundtvigs paastand om det apostoliske symbols ælde og betydning. C. foretog i den anledning talrige reiser til europæiske biblioteker og klostre og fremdrog et rigt kildemateriale, som han har udgivet og bearbeidet dels i egne verker (navnlig «Quellen zur Geschichte des Taufsymbols und der Glaubensregel», I—III, Kra. 1866—75), dels i det af ham og G. Johnson udgivne «Teologisk tidsskrift». Ved siden af disse af den lærde verden saa anerkjendte studier har C. ogsaa ved en række mere populære, for hele den kirkelige almenhed beregnede arbeider gjort sin lærdom frugtbar for vor kirke, idet han foruden skrifter over bibelske emner som «Abrahams kaldelse», «Jakobs kamp med Gud», «Populære foredrag over profeten Daniel» o. fl. ogsaa, sammen med G. Johnson, oversatte og udgav den lutherske kirkes bekjendelsesskrifter («Konkordiebogen») og fremfor alt deltog i arbeidet med den nye kirkelige oversættelse af det gamle testamente, hvori han har en hovedandel. Ved siden af sin ven Johnson, til hvem han paa en gang dannede et pendant og en modsætning, har C. ved sin store lærdom, livlige aand og barnlige fromhed øvet den største indflydelse paa de teologiske studenter og derigjennem paa hele vor kirke i over en menneskealder, idet han søgte at indplante dens prester den kjærlighed til bibelen og den lutherske bekjendelse, som var ham selv egen.

(Fot. af L. Szacinski.)
Carl Paul Caspari.

Caspāri, Carl Theodor (1853—), n. forfatter, søn af foreg., debuterede i beg. af 1880-aarene med et par digtsamlinger af væsentlig polemisk indhold. I en tredje samling «Lyrik og satire» (1887) maa polemiken dele plads med en række fintformede stemningsøgende vers, og i den følgende samling «Digte af Peer Gynt» (1891) har satiren maattet vige for den rene lyrik. C.s verskunst er her og i de to pragtfulde, illustrerede bind: «Norsk høifjeld» og «Vintereventyr», viet den naturskildrende og naturforherligende poesi. C. er som lyriker i besiddelse af en udviklet formsans, en smidig og indsmigrende rytmik. C. tilhører den Welhavenske skole. Hans digtning er behersket, gjennemreflekteret, vemodig (hvor den er bedst). I «Norsk høifjeld» findes ogsaa skildringer i ubunden stil. En hel bog paa prosa om høifjeldet gav C. i «Vildren» (1905), som gjorde megen lykke.

(Fot. af L. Forbech.)
Carl Theodor Caspari.

Caspāri, Otto Heinrich Gotthold (1841—), t. filosof, fra 1877 professor i filosofi i Heidelberg, 1877—86 medudgiver af tidsskriftet «Kosmos», forfatter til verker om Leibnitz og om Lotze samt til «Die Grundprobleme der Erkenntnissthätigkeit beleuchtet vom psychologischen und kritischen Gesichtspunkte» o. fl.

Casparsson, Edvard (1827—99), sv. rigsdagsmand. Blev 1866 medlem af førstekammer, 1870—72 af statsutskottet, 1872—81 af andetkammer, 1881—99 paa ny i førstekammeret. Sæde i statsutskottet 1884—94, i forsvarsutskottet 1892. Han var konservativ i sin synsmaade, en varm tilhænger af inddelningsverket og talsmand for protektionismen.

Ca'spe, by i Spanien, ø.s.ø. f. Saragossa, hvor Guadalope falder i Ebro. 7735 indb. (1900). I nærheden findes mange mineralkilder og svovlbad.

Cass *[kas]*, Lewis (1782—1866), nordamer. statsmand, deltog i krigen 1812 og blev general, 1814 guvernør

---

engelskmand se englænder.
Engelsüss (t) n. sødrod.
engelure (f) f. frostknude.
engen (t) indsnævre.
engender (e), **engendrer** (f) avle, frembringe; (f) ogs. fremkalde, foranledige.
engerber (f) binde i neg, opstable.
Engerling (t) m. larve.
engin (f) m. **engine** (e) (kraft)-maskine; (f) pl. spec. fangstredskaber; (e) spec. (brand)sprøite; lokomotiv; (fig.) middel. **engine-factory** (e) mekanisk verksted
engineer (e) ingeniør; maskinbygger, -mester; maskinist; (amerik.) lokomotivfører; (ingeniørmæssig) bygge, anlægge. **engineering** ingeniørarbeide; maskinvæsen.
England — (t) & (e) England — (f) l'Angleterre f.
englelig — (t) engelgleich, -haft — (e) angelic — (f) angélique.
English (e) engelsk. **the E.** engelskmændene.
englober (f) inddrage under et større hele.
engloutir (f) (op)sluge, nedsvelge, fortære.
engluer (f) bestryge med fuglelim.
englænder(inde) — (t) Engländer(in) m (f) — (e) Englishman, -woman — (f) Anglais(e) m (f).
engommer (f) bestryge med gummi; give sterk blyglassur.
engoncer (f) gaa for høit op (kjole).
engorgement (f) m. tilstop-

i Michigan og 1831 krigsminister, 1836 gesandt i Paris, 1844 senator for Michigan og 1848 demokraternes præsidentkandidat, men faldt. 1857 statssekretær under Buchanan, men tog afsked, da han var modstander af sydstaternes udtræden af unionen; har skrevet en bog om Nordamerikas indianere.

Ca'ssa (ital.), kasse, se Kassa.

Cassagnac *[kasañák]*. 1. Bernard Adolphe Granier de C. (1808—80), fr. journalist og politiker. Før 1848 ivrig orléanist, men sluttede sig siden nær til Napoleon III. Forlod efter keiserdømmets fald 1870 Frankrige og udgav i Belgien bladet «Le drapeau» (fanen). Vendte 1871 tilbage til Paris og virkede til sin død for bonapartismen, dels i pressen, dels i deputeretkammeret. C.s journalistik var lidenskabelig og udfordrende, hans øvrige forfattervirksomhed lige saa mangfoldig som overfladisk (bl. a. et fantastisk verk om det franske sprogs historie). — 2. Paul Adolphe Marie Prosper Granier de C. (1843—), foreg.s søn, ligner i meninger og arbeidsmaade faderen. Ivrig bonapartist, men har ved sin lidenskabelighed ofte skadet partiet. Ivrig boulangist (i deputeretkammeret «kandidat for hadet til republiken»), udgiver af bladet «Autorité».

B. A. G. de Cassagnac.

Cassāno. 1. C. al Jonia, by i den italienske prov. Cosenza; 6677 indb. (1901). Har betydelig vin-, oliven- og morbæravl. — 2. C. d'Adda, by i den italienske prov. Milano; 8782 indb. (1901). Her blev østerrigerne under prins Eugen 16 aug. 1705 overvundet af franskmændene under Vendôme og 27 april 1799 franskmændene under Moreau af russerne og østerrigerne under Suvarov. — 3. C. delle Murge, by i den ital. prov. Bari; 6115 indb. (1901). I nærh. findes en kalkgrotte med stalaktitdannelser.

Cassat *[kǽsət]*, Mary, amer. malerinde. Var ligesom Berthe Morizot og Eva Gonzalès med at grunde den moderne franske impressionistiske malerskole. Elev af og paavirket af Degas. Hun er en af de bedste moderne fremstillere af børn og unge mødre. Ligesom Berthe Morizot's har hendes kunst en helt mandig kraftig karakter. Sammen med Raffaëlli har hun fortjenesten af at have gjenoptaget den farvede raderingskunst. Hendes pasteller kan maale sig med Manets og Degas'.

Cassaziōne (ital.), afsked, afslutningen af et større musikverk el. en musikaften. Ogsaa en instrumental aftenserenade i friluft.

Cassel, David (1818—93), jødisk historiker og teolog, 1872 docent ved det jødiske lærerseminarium i Berlin. Skrev «Gesch. der jüdischen Literatur» (2 bd., 1872—73); «Lehrbuch der jüd. Gesch. und Literatur» (1879); «Hebräisch-deutsches Wörterbuch» (1871), samt udgav en del ældre jødiske forfattere.

Cassel, Karl Gustaf (1866—), sv. nationaløkonom, studerede først matematik og blev 1902 docent, 1904 professor i socialøkonomi og finansvidenskab ved Stockholms høiskole. Foruden mange, ved skarp tænkning udmerkede tidsskriftafhandlinger har han skrevet «Das Recht auf den vollen Arbeitsertrag» (1900), «Socialpolitik» (1902) og «The nature and necessity of interest» (1903). C. er en erklæret modstander af den «østerrigske skole» (se Böhm-Bawerk) og hylder i socialpolitiske spørsmaal fremskredent radikale anskuelser. — Broderen Hjalmar C. (1868—), socialøkonomisk pressemand, har vakt opmerksomhed ved livlige reiseskildringer fra Nordamerika og Østasien samt ved talrige bidrag i dagspresen til samtidens økonomiske historie.

Cassequēre el. mucassequere, et dvergfolk i det indre af det vestlige Central-Afrika, opdaget af Serpa Pinto i 1878. De er af paafaldende lys hudfarve, har smaa skjævtliggende oine, fremstaaende kindben og haaret i totter; de lever som jæger- og nomadefolk og er maaske beslegtet med hottentotterne.

Ca'ssia, belgplanter, som paa forskjellig maade er nyttiggjort af mennesket. *C. fistula* dyrkes i troperne, de 60 cm. lange og 25 cm. tykke, cylindriske belge har en klæbrig marv, som smager meget sødt og tildels kaldes manna. Af de træagtige arter *c. angustifolia* og *acutifolia* faaes de i medicinen anvendte sennesblade og sennesbelge, s. d. art.

Cassianus, Johannes (omkr. 360—omkr. 435), munkefader, tilbragte det meste af sin ungdom i Orientens munkeklostre. Senere anlagde han to klostre i Marseille, som han søgte at ordne efter orientalsk mønster. C. var en frugtbar og opbyggelig teologisk forfatter og betragtes som en af ophavsmændene til semipelagianismen.

Cassīni. 1. Giovanni Domenico C. (1625—1712), berømt astronom, f. i grevskabet Nizza, 1650 professor i Bologna, opdagede planeten Jupiters fladtrykthed og bestemte rotationstiderne for Jupiter, Mars og Venus. 1669 kaldte Ludvig XIV C. til Paris, og her blev han direktør for det nyopførte observatorium fra 1676 til sin død. C. opdagede fire Saturn-maaner (nr. 3, 4, 5, 8), udledede ved sine Mars-iagttagelser den for solparallaksen omtr. rigtige værdi 9.5″ samt paabegyndte den store franske gradmaaling. — 2. Jacques C. (1677—1756), foreg.s søn, fulgte faderen i direktoriatet, fuldførte gradmaalingen, men drog feilagtige slutninger deraf om jordens form, fordi graden syntes mindre i det nordlige end i det sydlige Frankrige. — 3. César François C. de Thury (1714—84), foreg.s søn og — 4. Jacques Dominique C., greve af Thury (1748—1845), sidstnævntes søn, indtog begge den samme stilling, udførte kartografiske arbeider og skrev astronomiske, nu tildels forældede afhandlinger.

Cassīno (tidligere San Germano), by i den sydital. prov. Caserta ved den lille elv Rapido; 6234 indb. (1901). 5 km. v. f. C. ligger høit oppe paa et bjerg det berømte kloster Monte C. (s. d.).

Cassiodōrus, Flavius Magnus Aurelius (omkr. 480—omkr. 580), rom. senator, politiker og forfatter, nød stor anseelse hos Theodorik og hans efterfølgere og beklædte høie embeder; arbeidede paa at forsone romere og goter. Omkr. 540 trak han sig tilbage til et kloster

---

ning; forstoppelse; stansning i penges omløb.

engouement ⓕ m, forstoppelse; forgabelse (i).

engouer ⓕ hindre synkningen. **s'e.** forsluge sig (paa), forgabe sig (i).

engouffrer ⓕ styrte i en afgrund.

engoulevent ⓕ m, natravn.

engourdir ⓕ gjøre stiv, følelsesløs, sløv. **s'e.** falde i vintersøvn.

engourdissement ⓕ m, (lems) sovende tilstand; vintersøvn, dvale; sløvhed.

engrain ⓕ m, tilsaaing (med korn).

engrais ⓕ m, foder (til fedning af fjærkræ), fed græsgang; gjødning.

engraissement ⓕ m, fedning; nøiagtig sammenfælding.

engraisser ⓕ fede; berige.

engranger ⓕ kjøre korn ind.

engrave ⓔ (ind)gravere; (fig.) indpræge. **engraver** gravør.

engraver ⓕ indgravere; sætte paa grund; forsande.

engraving ⓔ, **engravure** ⓕ f, (ind)gravering; ⓔ ogs. (kobber)stik.

engrenage ⓕ m, (hjulverks)tænder; sammentanding; tønders stuvning i skibsrum.

engrener ⓕ fede (med korn); helde korn i karret over kvernen; sætte korn i terskemaskinen; begynde paa; gribe i hverandre (med tænderne) = **s'e.**; stuve fade rudeformig; glatpolere.

i Syditalien, Vivarium, hvor han studerede og skrev. Hans hovedverk er en goternes historie, kun bevaret i Jordanis' udtog; bevaret er derimod bl. a. en (mager) verdenskrønike og en encyklopædi («Institutiones litterarum»).

Cassiquiare *[kasikiāre]*, se Casiquiare.

Cassiterīdes i'nsulæ, Tinøerne, fra hvilke fønikerne hentede tin; nogle har ment, at det var de britiske øer, andre, at det var nogle smaaøer ved Spaniens nordvestkyst (neppe Scillyøerne).

Ca'ssius. 1. Cajus C. Longinus, en af Cæsars mordere; 54 f. Kr. kvæstor under Crassus og reddede en del af hans hær efter nederlaget ved Carrhæ; kjæmpede i borgerkrigen for Pompeius, blev benaadet af Cæsar og endogsaa gjort til prætor, men var dog hovedanstifteren af Cæsars mord, væsentlig bevæget af privat uvilje mod Cæsar; samlede derpaa en hær i Syrien, forenede sig med Brutus, kjæmpede ved Filippi 42, hvor han blev overvundet af Antonius; lod sig dræbe af en frigiven, da han ikke anede, at Brutus havde seiret paa sin fløi over Octavian. — 2. Spurius C. Viscellinus, flere gange konsul i den romerske republiks første tid; 486 f. Kr. i sit tredje konsulat foreslog han den første akerlov (se Ager publicus), som ikke gik igjennem. Aaret efter blev han anklaget for at tragte efter kongeværdigheden, dømt og henrettet. — 3. C. Parmensis, en af Cæsars mordere, kjæmpede senere under Sextus Pompeius, tjente derefter som officer under Antonius; 31 lod Octavian ham henrette. Han skrev elegier, tragedier og satirer, der dog ikke er bevaret.

Cassivellau'nus, en britisk høvding, der førte overkommandoen i kampen mod Cæsar 54 f. Kr.; han blev slaaet, maatte bede om fred, stille gidsler og betale skat til Cæsar.

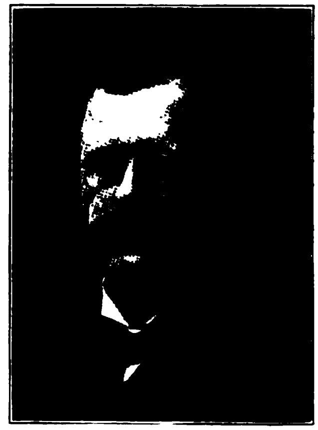
Castagno *[-ánå]*, Andrea del (ca. 1390—1457), ital. maler af den florentinske skole. Den ældste af den kunstnergeneration, som er paavirket af Masaccios realisme og Donatellos naturalisme, og som fremmede malerkunsten ved naturstudium, indgaaende detaljbehandling, plastisk afrunding, perspektiv, korrekt tegning og tekniske eksperimenter. I domen i Florens findes hans rytterbillede af Niccolò da Tolentino (1456). De fleste af hans fresker er samlet i Museo di S. Apollonia i Florens. Her findes hans hovedverk «Nadveren» og de i over legemsstørrelse udførte billeder af ital. digtere og helte. I realistisk naturtroskab, karakteristik, energi, alvor, lys, men kraftig farve overgaaes disse billeder i det 15 aarh. kun af Masaccios. I Annunziata er for nogle aar siden afdækket en fresko af ham, «Gud fader med den korsfæstede Kristus i skjødet», der er karakteristisk for hans begavelse og hensynsløse realisme.

Casta'ldi, Pietro (1398—1490), ital. humanist og digter, som ifølge italienske kilder skal være den virkelige opfinder af kunsten at trykke med bevægelige typer.

Castănea, se Kastanje.

Castaños, Don Francisco Xaver, hertug af Bailén (1756—1852), sp. general; tvang 1808 den franske general Dupont til at overgive sin hær ved Bailén, blev s. a. slaaet ved Tudela af Lannes og derpaa afsat. 1811 gjorde C. udslaget i seieren ved Vittoria og anførte 1815 den spanske hær, der rykkede ind i Frankrige. Blev 1825 statsraad og forsvarede de maadeholdne synspunkter mod den klerikale reaktion. 1833 grande af Spanien og 1843—45 formynder for Isabella.

Castberg, Johan (1862—), n. politiker og embedsmand, søn af nedenn. J. C. T. C. Efter at have taget juridisk embedseksamen 1884 var C. 1885—87 ansat i finansdepartementet; 1888 nedsatte han sig paa Gjøvik som praktiserende sagfører. 1902 blev han statsadvokat i Hedemarkens og Kristians lagsogne og 1906 sorenskriver i Toten, Vardal og Biri. Tidlig havde C. med liv og sjæl interesseret sig for politik og sociale spørsmaal og deltaget i den offentlige diskussion herom. 1891—92 reiste han med stipendium i Tyskland, Østerrige, Schweiz og England for at studere sociallovgivning. Udbyttet af sine iagttagelser nedlagde han i et par indberetninger, trykt som stortingsdokumenter. 1899—1900 sad han i den departementale komite til udredning af spørsmaalet om oprettelse af smaa selveierbrug og deltog saaledes fra første færd i udarbeidelsen af loven om arbeiderbrug og boliglaan af 1903. Allerede 1900 indvalgtes C. paa stortinget, hvor han ikke nølede med at gjøre sig bemerket; han har senere været gjenvalgt som repræsentant for Kristians amt. Han tilhører det yderste venstre (demokratiske arbeiderparti) med aabent udtalt vilje til samarbeide med socialdemokraterne, med hvis synsmaader han vedkjender sig berøringspunkter. C. er en bitter modstander af den i 1903 indledede samlingspolitik. I 1905 ledede han den politik, som baade før og efter 7 juni forfegtede andre synsmaader og linjer end de, som blev de seirende, en politik, han nærmere har gjort rede for i brochuren «Om begivenhederne i 1905» (Kra. 1906). C. er en af stortingets hyppigst optrædende talere; han er impulsivt varmblodig i debatten, frygtløs og paagaaende, og forfølger sine politiske maal med stor kraft. C. har siden 1903 været formand i fællesstyret for de «Forenede norske arbeidersamfund».

(Fot. af L. Szacinski.)
Johan Castberg.

Castberg, Johan Christian Tandberg (1827—99), n. politiker, var fra 1856 af undertoldbetjent, fra 1866 overtoldbetjent i Brevik, senere i Skien, hvis stortingsrepræsentant han var 1877—88; 1887 blev han udnævnt til toldinspektør i Trondhjem. C. var radikal demokrat. Sine ofte høist originale synsmaader fremførte han, foruden i stortinget, ogsaa som anonym redaktør af bladet «Varden» i Skien 1875—84.

Castberg, Peter Harboe (1844—), n. bankmand og militær forfatter. Efter i nogen tid at have studeret jus, erholdt C. 1869 ansættelse hos Ths. Joh.s Heftye & søn, 1879—84 var han bankchef i Stavanger privatbank og har siden 1886 været chef for Kra. bank og

---

engros — Ⓣ engros, Engros — Ⓔ wholesale — Ⓕ en gros.
engross Ⓔ fortykke; renskrive; optage ganske; opkjøbe (i det store).
engrosser Ⓕ besvangre
engrossment Ⓔ renskrift; fordybelse (i); opløb; tilegnelse.
engrumeler Ⓕ bringe til at kongulere.
enguirlander Ⓕ pryde med blomsterfletninger, løvverk.
Engung Ⓣ f, snævring.
enhance Ⓔ (for)øge(s), forhøie(s), skrue op (prisen). **enhancement** forøgelse; stramning (af krav).
enhardir Ⓕ sætte mod i.
enharnacher Ⓕ give sæletøi paa; udspjnake.
enhed — Ⓣ Einheit f — Ⓔ unity; (ener) unit — Ⓕ unité; (logisk) suite, continuité f.
enhver — Ⓣ (ein) jeder — Ⓔ every(body; e. one); (e. især) each; anybody, any one — Ⓕ (e. især) chaque, chacun; (e. som helst) tout, qui que ce soit; (alle og e.) tous, tout le monde.
enig — Ⓣ einig; einverstanden — Ⓔ unanimous; agreed (about) — Ⓕ d'acoord, uni.
enighed — Ⓣ Einigkeit f — Ⓔ concord, harmony, union, agreement — Ⓕ union, bonne intelligence, concorde, harmonie f.
enigma Ⓔ, **énigme** Ⓕ f. gaade.
enigmatical Ⓔ, **énigmatique** Ⓕ gaadefuld.
enigmatize Ⓔ tale i gaader.

kreditkasse. C. har gjort sig bemerket ved et par militærpolitiske afhandlinger, «Vil Ofoten—Luleåbanen blive af nogen særegen betydning for de forenede rigers militære forhold?» (1886) og «Sveriges faste forsvar» Kra. 1902, se Boden), samt ved en større socialøkonomisk monografi, «Produktion» (Kbh. og Kra. 1906).

Castelār, Emilio (1832—99), sp. politiker, forfatter og taler; blev 1857 professor i Madrid; hans aandfulde foredrag var sterkt søgt. Stiftede 1864 bladet «Democracia» og kjæmpede i cortes for sine republikanske idéer; forvistes 1866. Efter revolutionen 1868 forsvarede C. i cortes den føderative republik med glødende veltalenhed. Føderativrepubliken mislykkedes, og C. maatte selv som premierminister med diktatorisk magt (1873—74) underkue anarkiet med strenghed og kraft. Da kongedømmet oprettedes, bekjæmpede C. som fører af possibilisterne den nye forfatning og krævede den frisindede forfatning af 1869 indført. C. var en glimrende taler og har forfattet mange romaner, litterær- og kulturhistoriske skrifter: «Historia del movimiento republicano en Europa» (2 bd. 1875); «Cuestiones politicas» (3 bd. 1870). Hans parlamentariske taler er samlede i «Discursos parlamentarios» (4 bd. 1886).

Emilio Castelar.

Castelbuōno, by paa Sicilien, prov. Palermo; 10 734 indb. (1901). Tidligere benediktinerkloster med et værdifuldt bibliotek.

Castelfida'rdo, landsby i den ital. prov. Ancona. Her seirede den sardinske hær under Cialdini den 18 sept. 1860 over de pavelige tropper under Lamoricière.

Castelfra'nco. 1. C. Veneto, by i den ital. prov. Treviso ved elven Musone, med gamle befæstninger; 3662 indb. (1901). Her seirede 23 nov. 1805 franskmændene under Saint-Cyr over østerrigerne under prins Rohan. — 2. C. dell'Emilia, by i den ital. prov. Bologna, ansees for at være det Forum gallorum, hvor Hirtius 43 f. Kr. slog Antonius.

Castel Gando'lfo, landsby ved Rom ved Albanersjøen med et paveligt lystslot; i nærheden ligger villaerne Berberini, Ludovisi o. fl.

Castellamāre. 1. C. Adriatico, kommune i den ital. prov. Teramo ved Pescaros munding i Adriaterhavet; 5170 indb. (1901). — 2. C. del Golfo, by paa Sicilien, prov. Trapani v. f. Palermo; 18 987 indb. (1901). Har stor handel med vin, korn, olje, fiskeri af ansjos og tunfisk. — 3. C. di Stabia, by i Syditalien, prov. Neapel, 24 km. s.s.ø. f. Neapel ved den inderste del af Neapelbugten; 23 777 indb. (1901). Har en smuk domkirke, en god, af batterier forsvaret havn. C. er meget besøgt for sit herlige kjølige klima, sin vakre beliggenhed og sine svovlkilder. C. er bygget paa ruinerne af Stabiæ, der tilligemed Pompeji og Herculanum ødelagdes aar 79 ved Vesuvs udbrud. S.ø. f. C. ligger det kongelige lystslot Quisiana med sin herlige udsigt.

Castellāna, by i Italien, prov. Bari i Apulien, 8945 indb. (1901). Har bomuldsspinderier.

Castellanēta, by i Italien, prov. Lecce i Apulien med 9040 indb. (1901).

Caste'lli, Ignaz Franz (1781—1862), østerr. digter, var en frugtbar dramatisk forfatter, har skrevet eller bearbeidet over hundrede komedier og dramaer, af hvilke det bedst kjendte er «Die Waise und der Mörder». Har derhos skrevet interessante digte i nederøster. dialekt.

Caste'llio, Sebastian (1515—63), fr. humanist, blev af Calvin vundet for reformationen. Derefter virkede han en tid i Genf som rektor og prest, men maatte senere paa grund af teologiske divergenser opgive sit embede. Han levede derefter i Basel i trange kaar, indtil han 1552 blev professor i græsk litteratur. C. har i flere skrifter med stor varme talt trosfrihedens sag.

Caste'llo-Bra'nco, Camillo (1826—90), portug. forfatter; var den mest nationale af Portugals moderne romanforfattere. Han har skrevet historiske romaner som «O Judeu» og «Paço de Niñaes» og behandlet samtidens liv i «Amor de perdição», «Amor de salvação» o. fl. Har ogsaa skrevet digte, dramaer og litteraturhistoriske afhandlinger. Endte sit liv for egen haand.

Caste'llo Bra'nco, befæstet by i Portugal, prov. Beira, s.ø. f. Coimbra, 472 m. o. h.; 7292 indb. (1900). Betydelig vin- og oljehandel.

Caste'llo de Vide, befæstet by i Portugal, prov. Alemtejo, 603 m. o. h.; 5132 indb. (1900). Blindeinstitut.

Castellón *[-eljå'n]* **de la Plana.** 1. Prov. i Spanien, den nordre del af det tidligere kongerige Valencia; 6465 km.² med 310 828 indb. (1900). — 2. Hovedstad i samme prov. ikke langt fra Middelhavet; 29 904 indb. (1900). Har linvæverier, sukker- og papirfabriker og driver livlig handel med vin og sydfrugter. Byens lille havn er Grao de C.

Castelnau *[-nå']*, Francis, greve af (1812—80), fr. opdagelsesreisende og naturforsker, bereiste 1837—41 Nordamerika; 1843—47 ledede han en af Frankrige udsendt videnskabelig ekspedition til det ækvatoriale Sydamerika. Beskrivelsen af denne interessante reise findes i «Expédition dans les parties centrales de l'Amerique du Syd, de Rio de Janeiro à Lima et de Lima au Para» (15 bd. Paris 1850—61).

Castelnaudary *[-nådari']*, by i Frankrige, depart. Aude, ved Canal-du-midi, 185 m. o. h.; 8006 indb. (1901). Tilvirkning af lervarer og grovere tøier, skibsbyggeri, handel med mel og trævarer. 1 sept. 1632 seirede marskalk Schomberg her over hertugen af Orléans.

Castelnuōvo, Enrico (1839—), ital. romanforfatter, var en tid redaktør, blev derpaa professor ved handelsakademiet i Venedig. Her skrev han et bind fortællinger og derefter en række romaner og noveller. De bedste af hans arbeider er «Filippo Bussini juniore», hvori han skildrer et gammelt handelshus' fald, og «Due convinzioni» (to livsanskuelser), med emne fra begivenhederne i 1859.

Castel San Giovanni, landsby i Italien, prov. Piacenza, ved Po; 4804 indb. (1901). Her seirede 17—19

---

enivrement Ⓕ m, fuldskab, rus.
enivrer Ⓕ drikke fuld, beruse; betage.
enjabler Ⓕ sætte bund i tønder.
enjambée Ⓕ f, langt skridt. **enjambement** m, sætnings overskriden fra et vers til et følgende. **enjamber** overskride, -skræve, -springe (en klasse); skræve ud, tage lange skridt.
enjaveler Ⓕ lægge (korn) i bunker.
enjeu Ⓕ m, indsats.
enjoin Ⓔ, **enjoindre** Ⓕ paalægge, tilholde, indskjærpe.
enjoler Ⓕ besnakke; forføre.
enjoliver Ⓕ udpynte; pynte paa. **enjolivure** f, sirat.
enjoué Ⓕ opremt. **enjouement** m, opremthed, skjæmt.
enjouer Ⓕ lægge an (skydevaaben).
enjoy Ⓔ nyde; sætte pris paa, godgjøre sig med; more sig over, (kunne) glæde sig ved. **e. himself** kose, more sig. **enjoyment** nydelse.
enke — Ⓣ Witwe f — Ⓔ widow — Ⓕ veuve f. **enkedronning** — Ⓣ verwitwete Königin f — Ⓔ queen dowager (mother) — Ⓕ reine-mère, reine douairière f. **enkekasse** — Ⓣ Witwenkasse f — Ⓔ widow's fund — Ⓕ caisse (f) des veuves. **enkemand** — Ⓣ Witwer m — Ⓔ widower — Ⓕ veuf m. **enkestand** — Ⓣ Witwenstand m — Ⓔ widowhood — Ⓕ veuvage m.

juni 1799 østerrigerne og russerne under Melas og Suvarov over franskmændene under Macdonald.

Castel San Piĕtro dell' Emilia, by i Norditalien, prov. Bologna; ca. 5000 indb. Har et sterkt besøgt aarsmarked.

Casteltermini, by paa Sicilien, prov. Girgenti; 12 239 indb. Er høit beliggende og har en smuk kirke med to billeder af Velasquez; svovlgruber.

Castelvetrāno, by paa Sicilien, prov. Trapani, ligger i en frugtbar egn; 21 446 indb. (1901). Olje- og vinavl; silke-, bomulds- og linvæverier. S. f. C. ligger de storartede ruiner af Selinunt.

Ca'sti, Giambattista (1721—1803), ital. digter, var opr. geistlig og gjorde i Florens bekjendtskab med Josef II af Østerrige, hvem han fulgte til Wien som hofdigter. Han reiste senere som medlem af østerrigske gesandtskaber til St. Petersburg, Berlin og Madrid. Efter keiserens død vendte han tilbage til Florens. Har skrevet «Novelli galanti» af et temmelig letfærdigt indhold, satiriske digte og sonetter.

Castiglione *[-iljå'ne]*, Baldassare, greve af (1478—1529), ital. statsmand og forfatter, f. i Toledo i Spanien. Han var gesandt ved den engelske konge Henrik VII's og den franske konge Ludvig XII's hof, senere ved det spanske hof. Stod i stor gunst hos keiser Karl V. Hans hovedverk er «Libro del cortegiano», hvor han i dialogens form skildrer en hofmands ideal.

Castiglione *[-iljå'ne]*, Giovanni Benedetto (1616—70), ital. maler af den genuesiske skole. Oprindelig elev af Giov. Batt. Paggi og derpaa af Giov. Andr. Deferrari og en kort tid af van Dyck i Genua udviklede han sig senere selvstændig. En «fantastisk-dybsindig» kunstner. I hans bibelske, historiske og karavane-billeder spiller dyrene hovedrollen.

Castiglione *[-iljå'ne]*. 1. C. della Stiviere, by i Italien, prov. Mantua, 30 km. n.v. f. Mantua og 10 km. s. f. Gardasjøen; 3542 indb. (1901). Særlig bekjendt fra Bonapartes seier 5 aug. 1796 over østerrigerne under Wurmser. — 2. C. di Sicilia, by paa Sicilien, prov. Catania, n. f. Etna. 9194 indb. (1901).

Castilho *[-i'lju]*, Antonio Feliciano (1800—75), portug. digter, blev i 6-aarsalderen blind, men studerede ikke desto mindre med stort udbytte retsvidenskab, naturvidenskab og litteratur. Under Don Miguels styre flygtede han til Azorerne, men kom senere tilbage, fik en ledende stilling inden folkeskolens administration og blev adlet. Han har skrevet lyriske digte, som udmerker sig ved en elegisk følelsesfuldhed og fin naturopfattelse; har ogsaa oversat Ovid og Vergil og af modernere forfattere Shakespeare, Molière og Goethe.

Castilhos *[kasti'ljos]*, Julio Prates de (1860—1903), brasiliansk politiker 1890 præsident for staten Rio Grande do Sul, maatte trække sig tilbage efter Fonsecas mislykkede statskup 1891, men blev gjenvalgt. Som præsident (til 1895) gjorde han sig fortjent af landets økonomiske opkomst og tog ogsaa senere fremtrædende del i statsledelsen.

Castilla *[-i'lja]*, Ramon (1797—1867), peruansk general og statsmand; var mestits; udmerkede sig i uafhængighedskrigen mod Spanien; forjog 1839 præsident Obregoso, blev finansminister, men maatte gaa i landflygtighed (1841—44). Styrtede 1844 diktatoren Vivanco, blev præsident 1845—51 og paany 1858—62. Han styrede dygtig og kuede urolighederne, men blev forhadt for sit tyranni.

Castilla *[-i'lja]*, det sp. navn paa Kastilien (s. d.).

Castillejo *[-iljékå]*, Cristobal de (omtr. 1490—1556), sp. digter, f. i Wien, kom som page til den senere keiser Ferdinand I's hof, blev hans sekretær og fulgte ham til Tyskland. C. hævdede de gammelspanske litterære traditioner mod den italienske klassicisme. Han var en dristig satiriker, og af frygt for den geistlige censur vovede man længe ikke at trykke hans digte, saaledes hans dristige «Sermon de amor» og «Historia de Piramo y Tisbe». Da de endelig udkom i bogform, var paa censurens befaling lange stykker udeladt.

Castillo *[-i'ljo]*, Diego Enriquez de, sp. historiker; var kong Henrik den IV (1454—74) af Kastiliens kapellan og skrev hans historie: «Crónica de Don Enrique 4to» i en jevn, fortællende stil med indskudte reflekterende taler. Udg. i Ribadeneyras «Biblioteca de autores Españoles» (bd. 10).

Castillo *[-i'ljo]*, Fernando de Leon y (1842—), sp. politiker; 1871 medlem af cortes, bekjæmpede under republiken den radikale retning, ligesom han senere forsvarede de konstitutionelle principer imod Canovas' reaktion. 1886 indenrigsminister under Sagasta og 1888—90 samt 1893 gesandt i Paris.

Castillōa elastica, af morbærfamilien, den vigtigste kautschukplante i Mexico, Centralamerika, Ecuador og Peru. Paa grund af voldsom medfart er bestanden i den senere tid gaaet sterkt tilbage.

Castillon *[-ijô]*, by i Frankrige, depart. Gironde, ved Dordogne; 3272 indb. (1901). Her vandt 13 juni 1453 Karl VII af Frankrige over engelskmændene under Talbot. Dette var det sidste slag i hundreaarskrigen.

Castlebar *[kaslbå̄ə]*, by i Irland, prov. Connaught; ca. 4000 indb.

Castleford *[káslfəd]*, by i Nordøst-England, Yorkshire, ca. 15 km. s.ø. f. Leeds, ved Aire; 17 386 indb. (1901). Glashytter, kulgruber og lervarefabriker.

Castle Garden *[kasl gå̄ədən]*, se New York.

Castle line *[kasl lain]* (of steamships), britisk dampskibsselskab, grundlagt 1872, postdampskibslinje siden 1876, sammensluttet med Union line i 1900. Selskabet, som trafikerer ruten England—Sydafrika, har for tiden (1907) 46 baade med en bruttotonnage paa 302 000 tons.

Castlemaine *[kaslmén]*, by i Australien, kolonien Victoria, 124 km. n.v. f. Melbourne; 5704 indb. (1901). I omegnen guldgraverier, der tidligere var langt betydeligere, men 1900 dog endnu sysselsatte 5121 arbeidere.

Castlereagh *[kaslrē']*, Robert Stewart, viscount, marki af Londonderry (1769—1822), eng. statsmand, blev allerede 1790 valgt ind i det irske underhus, hørte som lord først til oppositionen, var talsmand for katolikernes ligestilling og Irlands ret, sluttede sig derpaa til regjeringen og blev irsk seglbevarer og undersekretær hos vicekongen, tog fremragende del i undertrykkelsen af den irske opstand og i gjennemførelsen af unionen med England 1800. Under Addington blev C. minister for Indien, var 1805 og fra april 1807 krigsminister, lod Kjøbenhavn bombardere og sendte en

---

enkesæde — (t) Witwensitz m — (e) dowager seat (mansion) — (f) domicile (m), résidence (f) d'une veuve.
enkel — (t) einfach, schlicht — (e) simple, plain — (f) simple, uni.
Enkel (t) m, barnebarn; sønne-, datterson; efterkommer.
enkelhed — (t) Einfachheit f — (e) plainness — (f) simplicité f.
Enkelin (t) f, barnebarn, sønne-, datterdatter.
enkelt — (t) einzeln, einfach; (pl) einige — (e) single; (ikke sammensat) simple; (en e gang) once in a way; (pl) some, a few — (f) (usammensat) simple; (eneste) seul; (pl) quelques, certains. **enkeltstaaende** — (t) vereinzelt — (e) isolated — (f) isolé. **enkeltvis** — (t) einzeln — (e) singly — (f) un à un, séparément.
enkelthed — (t) Einzel(n)heit f — (e) detail, particular, incident — (f) détail, fait (m) isolé; particularité f.
enkindle (e) opflamme.
enkyster (f) indslutte i en sæk, hud.
enlacer (f) sammenflette, -binde; omslynge; binde; besnære; sammenlaske.
enlaidir (f) gjøre hæslig, vansire.
enlarme (f) f, (fuglegarns)maske; vidjekvister (paa fiskeruse).
enlarge (e) udvide (sig), forstørre; (bib.) løslade. **e. upon** udbrede sig over.
enlèvement (f) m, borttagelse;

hær til Portugal. Efter toget til Walcheren blev C. udfordret af Canning og saarede ham i duellen. De udtraadte nu begge af ministeriet, men 1812 blev C. udenrigsminister og regjeringens egentlige leder. Han var sjælen i koalitionen mod Napoleon, deltog i kongressen i Chatillon og fredsslutningen i Paris. Paa kongressen i Wien viste C. for stor eftergivenhed mod de andre stormagter, og paavirket af Metternich lod han den hellige alliance tilrive sig den overveiende indflydelse paa Europas politik. C. var en fuldblods tory og modsatte sig indadtil ethvert demokratisk fremskridt. Han blev derfor forhadt af almuen, som han altid behandlede med største foragt. De mange angreb paa hans styrelse, overanstrengelse og sorg over Englands sunkne anseelse gjorde ham tungsindig, og tilsidst skar han halsen over paa sig med en pennekniv.

Castleton *[kāslt∂n]*, by i England, Derbyshire, i den vildeste del af Peakbjergene; ca. 2000 indb. Er bekjendt for sine drypstenshuler.

Castletown *[kāsltaun]*, by paa den eng. ø Man, var tidligere hovedstad; 1965 indb. (1901). I nærheden slottet Rushen castle, der er fra 10 aarh. og nu benyttes som fængsel.

Ca'stor, se Bever.

Castōreum, se Bevergjel.

Ca'stor og Po'llux. 1. (Myt.) se Dioskurerne. — 2. (Astron.) se Tvillingerne.

Ca'stra, flert. af lat. *castrum*, s. d.

Castrén, Jonas (1850—), finsk advokat og politiker, indtraadte 1885 som medlem af bondestanden i den finske landdag, hvor han stillede sig skarpt mod gammelfennomanerne og fik betydelig indflydelse, indtil det omsider lykkedes disse at umuliggjøre hans gjenvalg. Han deltog i deputationen til tsaren 1899, udtalte efter hjemkomsten de berømte ord: «Ett sinne fastän två språk», blev landsforvist 1903 og bosatte sig i Stockholm.

Castrén. 1. Mathias Alexander C. (1813—52), finsk sprogforsker. Foretog vidtløftige videnskabelige reiser, besøgte flere gange lapperne (finnerne), bereiste hele det vestlige Sibirien og indsamlede et overordentlig rigt og værdifuldt sprogligt og etnologisk materiale fra mange forskjellige finsk-ugriske, samojediske og mongolske stammer. Efter hans hjemkomst oprettedes for ham 1851 det første professorat i finsk sprog ved Helsingfors universitet, men hans helbred var da undergravet, saa han ikke naaede vidt med bearbeidelsen af det indsamlede stof. Efter hans død udkom «Nordiska resor och forskningar», udgivet paa tysk ved Schiefner 1853—62 i 12 bd. — 2. Robert C. (1851—83), finsk forfatter, foreg.s søn, medarbeider ved, senere redaktør af «Helsingfors dagblad», udgav flere afhandlinger om Finlands nyere historie og deltog ogsaa i det politiske liv. Hans tidlige død tilintetgjorde de forhaabninger, man havde til ham.

Castres *[kastr]*, by i Frankrige, depart. Tarn, ca. 65 km. ø. f. Toulouse, ved Agout; 19 483 indb. (1901). Meget betydelig industri i klæde, bomuld og silke samt i papir og pergament.

Castries *[kastri']*, Port, se Port Castries.

Ca'stro, Cipriano (1863—), præsident i Venezuela, er halvblodsindianer (andino); hjalp 1892 general Crespo med at styrte præsident Palacio. Forjog 1899 præsident Andrada og blev selv præsident; gjenvalgtes 1905. Indviklede Venezuela i strid med England og Tyskland, der blokerede havnene. Kom 1907 paany i strid med Tyskland og kjæmper for tiden med indre uroligheder og oprør.

Ca'stro, Eugénio de (1869—), portug. digter, har bl. a. skrevet «Oaristos» (1890), «Horas» (1891), «Salomé» (1896), «Constança» (1900). Et udvalg af hans digte udkom 1902: «Poesias Escolhidas».

Ca'stro, Guillén de, se Castro y Belvis.

Ca'stro, Ines de, sp. adelsdame, kom 1328 til Portugal som hofdame hos Costança de Paza, infanten Dom Pedros gemalinde. C. blev Pedros elskerinde og efter Costanças død (1345) hemmelig viet til ham. Hans fader lod hende dræbe af tre af rigets fornemste mænd; Pedro gjorde i sin harme oprør, men forsonedes dog med faderen. Da Pedro 1357 blev konge, hevnede han sig grusomt paa morderne, erklærede C. for sin retmæssige hustru og lod hende bisætte i det kgl. kapel. C.s skjæbne er behandlet i flere tragedier og i Camões' «Os Lusiadas».

Ines de Castro.

Ca'stro, João de (1500—48), portug. sjøfarer, kjæmpede som ung mod maurerne, var med Karl V i Tunis 1533. Kom 1540 til Indien, blev guvernør der 1545 og vicekonge 1547. Forsvarede heltemodig Diu mod araberne og udvidede Portugals besiddelser i Indien.

Ca'stro, by i Chile, prov. Chiloé (en ø), ligger ved en bugt paa østsiden af denne; har et regnfuldt klima.

Ca'stro del Rio, by i Spanien, prov Cordoba, ligger ved Guadalquivirs bielv Guadajoz; 11 821 indb. (1901). Saltverk, gibs- og kalkstensbrud.

Castrogiovanni *[kastrådžåvånni]*, by paa Sicilien, prov. Caltanissetta, 997 m. o. h.; 23 290 indb. (1901). Er bygget paa ruinerne af det gamle Enna, midtpunktet for Ceresdyrkelsen.

Ca'stro Urdiāles, by i Spanien, prov. Santander, ved den Biscayiske bugt; 14 191 indb. (1901). Fiskeri; udførsel af jernmalm.

Ca'stro y Belvis, Guillén de (1569—1631), sp. digter, var en tid i stor gunst hos den sp. statsmand Olivarez og skrev skuespil for det kgl. teater. Senere drev hans eventyrlyst ham til Neapel. C. hørte til Lope de Végas skole. Af hans talrige dramaer er «Las mocedades del Cid» (Cids ungdomsbedrifter), som ligger til grund for Corneilles «Cid», det mest kjendte.

Ca'strovillāri, by i Syd-Italien, prov. Cosenza, paa en høideryg ved Coscile; 8887 indb. (1901). Vinavl og handel.

Castruccio *[-stru'ttšo]* **Castracāni,** hertug af Lucca (1281—1328), berømt ghibellin. Efter at have vundet krigerry i udlandet, blev C. Luccas hærfører og slog guelferne 1315. Nu tog C. selv magten i Lucca, forøgede

---

bortførelse; opsnappelse; (stillings) erobring; sterkt opkjøb, rift.

enlever (f) løfte op, i veiret; bortrive; tage med magt; fængsle, bortføre; vinde (stemmer) for sig, henrive; (qc à q) berøve; opkjøbe; uddybe (kjedel), udhamre (buler).

enlier (f) forbinde kvader- og murstene.

enlig — (t) einsam, einzeln; (ugift) ledig — (e) lone(ly), solitary; (ugift) single — (f) seul, solitaire, isolé; (ugift) célibataire.

enlighten (e) oplyse. **enlightenment** oplysning.

enligner (f) stille snorlige, bringe i flugt; tilhugge ens.

enliouber (f) (tilsjøs) indfælde (tap).

enlist (e) indskrive, (lade sig) hverve, vinde (for, imod). **enlistment** indrullering; (compulsory) vernepligt.

enliven (e) oplive; garnere, staffere (i maleri).

enlizement (f) m, nedsynken i flyvesand.

enluminer (f) illuminere; gjøre blussende rød; farve (stil) sterkt.

enluminure (f) f, illuminering; ansigtets røde farve; søgt farvepynt (i stilen).

enmity (e) fiendskab, uvenskab.

ennasser (f) bringe fisk i rusen, teinen.

enneagon (e), **ennéagone** (f) m, nikant.

enneigé (f) tilsneet.

ennemi (f) m, fiende, uven; (adj) fiendtlig; som ikke passer sammen.

dets omraade og slog 1325 Firenze. Ludvig af Bayern oprettede 1327 et hertugdømme for C., der dog svigtede ham. C.s liv er skildret af Machiavelli.

Ca'strum (lat.), skanse, borg, flert. c a s t r a, leir; navn paa mange byer i de romerske provinser, der skrev sig fra leire: C. v e t e r a (ved Xanton), C. b a t a v a (Passau) o. fl. — C. d o l ō r i s (sørgeforhøining), lit de parade (s. d.).

Castua, by i Østerrige, paa halvøen Istrien, ca. 10 km. n.v. f. Fiume; ca. 6000 indb.

Castuēra, by i det vestlige Spanien, prov. Badajoz; 6312 indb. (1900)., Faareavl og vindyrkning.

Casuarinācеæ, familie af træagtige planter, væsentlig udbredt i Australien og i de sydøstligste egne af Asien. Blomsterne er lidet iøinefaldende, enkjønnede og med utydeligt blomsterdække. Frugtsamlingerne ligner smaa kongler. Herhen slegten *casuarina. C. equisetifolia* danner i Australien ofte flere mil lange skoge og giver ved sit sneldelignende ydre landskabet et eiendommeligt præg. Af veden, den saakaldte jernved, der er meget haard, tung og tæt, forarbeides verktøi. Ogsaa andre arter giver nyttige træsorter.

Casuārius, se K a s u a r.

Cāsus (lat.). 1. Tilfælde, tildragelse. C. n e c e s s i t ā t i s, nødsfald; c. r e s e r v ā t u s, i den katolske kirke en synd, for hvilken kun paven eller biskopen kan give absolution; c a s u, ved et tilfælde, tilfældig; i n c ā s u, h o c c ā s u, i n p r æ s e r t i c ā s u, i det foreliggende tilfælde; i n c a s u m, for det tilfælde. — 2. (Jur.). C. bruges i retssproget væsentlig for at betegne en hændelse, som i forholdet mellem de interesserede parter maa betegnes som tilfældig og uberegnelig og derfor ikke kan tilregnes nogen af dem. Man kan ikke give nogen almindelig regel for, hvem der bærer følgerne af c. De derom formulerede almensatser *(casum sentit dominus* og *c. a nullo præstantur)* har ikke gyldighed hos os. Efter lov om kjøb og salg af 24 mai 1907 § 17 gjælder ved kjøb og salg af løsøre, naar intet andet er aftalt eller forudsat, at sælgeren bærer vaagnaden (risikoen) for salgsgjenstandens tilfældige undergang eller forringelse, indtil levering er skeet. Angaar imidlertid kjøbet en bestemt gjenstand, som skal hentes af kjøberen, bærer denne vaagnaden, naar den aftalte hentningstid er kommet, og sælgeren er færdig til at levere. Ved leie og forvaring (depositum) svarer leietageren og depositaren ikke for c.; derimod er hovedregelen ved laan af løsøre, at laantageren ogsaa skal erstatte tab ved den laante tings tilfældige undergang eller forringelse. Om ulykkelig hændelse i sjøfartsforhold se sjølovens § 142. — Se ogsaa V i s m a j o r. — 3. (Gram.), se N o m e n.

Cāsus be'lli (lat.), krigstilfælde, begivenhed, som fremkalder krig mellem to stater. Medens i gamle dage tvist angaaende en ubetydelighed kunde give anledning til krig, er i nutiden tvistemaal mellem stater ofte blevet gjenstand for voldgift. I de mellem en række lande afsluttede voldgiftstraktater er dog i almindelighed de tilfælde undtaget fra tvungen voldgift, som berører noget af rigernes uafhængighed, integritet eller vitale interesser.

Catalāni, A n g e l i c a (1779—1849), ital. sangerinde, der med sin skjønne stemme, glimrende, men kjølige sangkunst og imponerende fremtræden vakte den største opsigt rundt i Europa, særlig i London og Paris. Med en betydelig statsunderstøttelse ledede hun i nogen tid «Théâtre italien» i Paris, men uden held. Døde af kolera.

Catalau'num, se C h â l o n s-s u r-M a r n e.

Cata'lpa, se B i g n o n i a c e æ.

Cataluña, det sp. navn for Katalonien.

Catama'rca. 1. Provins i den nordv. del af republiken Argentina; 123 138 km.² med 101 761 indb. (1903). Den største del af landet er bjergland med dale fyldt af saltholdige laguner. Af den store malmrigdom tilgodegjøres kun noget kobbermalm; opdyrket er kun 45 000 ha., vinplantagerne indtager ca. 2000 ha., og kvægavl er hovednæringsvei. — 2. S a n F e r n a n d o d e C., hovedstad i samme prov., ligger 525 m. o. h. ved foden af det 3320 m. h. fjeld Ambato, er grundlagt 1683 og har ca. 9000 indb.

Catandu'anes, ø blandt Filippinerne, s.ø. f. Luzon, 1625 km.², med kanske 20 000 indb., malaier. Bjergfuld og frugtbar.

Catānia (Catanea). 1. Prov. paa Sicilien, grænser mod n. til prov. Messina, mod v. til Palermo og Caltanissetta, mod s. til Siracusa og mod ø. til det Joniske hav; er 4966 km.² med 705 412 indb. (1901). Den nordlige del opfyldes af Etna; søndenfor Etna strækker sig Siciliens største slette (Piana di C.), der er 300 km.² og er et frugtbart akerland. Der dyrkes meget korn og sydfrugter, produceres hvid vin og olivenolje; findes desuden marmor, soda og svovl. Handel og skibsfart er ogsaa af vigtighed. Prov. deles i 4 kredse (circondarii): Acireale, Caltagirone, Nicosia og C. — 2. C. l a b e l l a, hovedstad i samme prov., ligger s.ø. f. Etna ved det Joniske hav, er Siciliens vakreste og efter Palermo øens største by; 149 295 indb. (1901). C. har lange, rette gader, for en del brolagte med lava. Af pladse merkes Domtorvet med Elefantbrønden og haven Villa Bellini; af bygninger domkirken (fra 1094), universitetet, raadhuset, benediktinerklosteret. C. blev i 1900 anløbet af 3349 skibe. C. (tidligere C a t a n a) er flere gange ødelagt af jordskjælv (1169, 1669, 1693 og 1819).

Catanzāro. 1. C. (tidligere Calabria ulteriore II), prov. i Italien paa halvøen Calabrien; 5258 km.² med 476 227 indb. (1901). Der dyrkes korn, vin, oliven og sydfrugter; af mineraler findes brunkul, grafit og marmor. C. er delt i 4 kredse (circondarii): C. Cotrone, Monteleone og Nicostro. — 2. Hovedstad i samme prov., 9 km. fra Squillacebugten; 22 265 indb. (1901). C. anlagdes 963; har lidt meget ved jordskjælv i 1783 og 1905.

Catara'cta, øiensygdom, graa stær, se S t æ r.

Catargiu, L a s c a r (1823—99), rumænsk statsmand, var 1859 tronkandidat, medvirkede 1866 til at styrte Cusa og blev medlem af den foreløbige regjering. 1866 og 1871—76 konservativ premierminister, siden fører for den konservative opposition i senatet mod Bratianu og var med paa at styrte denne 1888. Premierminister 1889 og paany 1891—95 i et liberalt-konservativt ministerium.

Catarrhīni, smalnæsede aber, se A b e r og Ø s t a b e r.

Catawba *[kətå'ba]*, elv i Nordamerika, Nord- og Syd-Carolina, kommer fra de Blaa bjerge og er 400 km. lang; under navnet Santee falder den i Atlanterhavet.

Catch *[kætš]* (eng.), i regelen trestemmig kanon fuld af musikalske vanskeligheder (f. eks. de enkelte ord, ja

---

ennoble (e), **ennoblir** (f) adle, forædle, hæve.
ennoblement (e), **ennoblissement** (f) m. adling, forædling; (e) ogs. optagelse i adelsstanden.
ennui (f) m. sorg; kjedsom(melig)hed: livslede.
ennuyer (f) kjede, plage. **s'e.** kjede sig.
ennuyeux (f) kjed(somm)elig.
énoncé (f) m. ytring. **énoncer** udtrykke, udsige.
enorgueillir (f) gjøre stolt.
énorme (f), **enormous** (e) uhyre (stor); afskylig, oprørende.
énormité (f) f. **enormity** (e) kolossal størrelse, overordentlighed; afskylighed, uhørthed.
énouer (f) rense (klæde) for knuder, trevler.
enough (e) nok.
enquérir (f): **s'e. de qc.** forhøre, erkyndige sig.
enquête (f) f. (retslig) undersøgelse, vidneførsel; (de pavillon) jagt paa skib for at faa det til at tone flag.
enraciner (f): **s'e.** slaa rod, rodfæstes. **enraciné** indgroet; fast.
enrage (e) gjøre rasende.
enragé (f), **enraged** (e) rasende, forbitret.
enrageant (f) til at blive gal over.
enrager (f) blive gal, rasende, forbitret.
enrapture (e) henrykke.
enrayer (f) sætte eger i hjul;

endog de enkelte stavelser kan være fordelt paa forskjellige stemmer) og med komisk tekst. Blomstrede paa Karl II's tid; 1761 stiftedes den endnu (1907) bestaaende London catchclub.

Cateau-Cambrésis *[katåkābrezi']* el. Le Cateau, by i Frankrige, depart. Nord, ved Selle; 10 341 indb. (1901). Har et raadhus fra renaissancetiden, et hospital og et «collège». Stor industri især i uld, bomuld, silke, sukker og oljetilvirkning. C. er historisk bekjendt for freden i C. 2 og 3 april 1559 mellem Frankrige paa den ene side og England, Spanien og Savoyen paa den anden.

Catél, Charles Simon (1773—1830), fr. komponist og musikteoretiker, særlig bekjendt ved sit hovedverk «Traité d'harmonie», som i en række af aar udgjorde grundlaget for undervisningen ved Pariserkonservatoriet, hvor han var inspektør. Forøvrigt et halvt snes operaer, verker for kammermusik m. v.

Cate'l, Franz (1778—1856), t. maler. Autodidakt. Arbeidede i Berlin, Paris, Schweiz og Italien. Historiebilleder og landskaber, væsentlig fra Italien, i klassicistisk retning. Repræsenteret i Thorvaldsens museum i Kbh., i München og Berlin.

Catēna, Vincenzio di Biagio, kaldt C. (?—1531), ital. maler af den venezianske skole. Uddannet under indflydelse af Giovanni Bellini. Virksom i Venedig (første gang omtalt 1495). Lidet original. Enkelte billeder af ham i forskjellige af Europas gallerier.

Catgut *[kǽtgɒt]*, traad, der laves af tarme, navnlig faaretarme. C. anvendes ved operationer til underbinding og syning og udmerker sig i modsætning til silke og andre stoffe ved at kunne opsuges af organismen.

Cātha edūlis, busk af celastraceernes familie, hjemmehørende i Abyssinien. De tørrede blade bruges af befolkningen dels som te («abyssinsk te»), dels til tygning.

Cathcart *[kǽþkaət]*, William Shaw, jarl (1755—1843), eng. general og diplomat, tjente i krigen i Amerika (1777—80), i Flandern og Tyskland, blev 1803 chef for hæren i Irland og 1807 øverstbefalende for landgangshæren, der bombarderede Kjøbenhavn. Til løn for denne bedrift blev C. peer; var siden gesandt i Rusland og Sverige (1813—21).

Cathēdra (lat.), talerstol, bispestol. C. Petri, pavestolen. Ex c., se under Ex. Cathedrāticum, en afgift, som presterne og kirketiendeeierne i Danmark og Norge fra gammel tid har betalt til bisperne og universitetet i Kjøbenhavn. Afskaffet i Norge.

Cathelineau *[katlinå']*, Jacques (1759—93), anfører for Vendées royalister mod de republikanske tropper under den franske revolution. Stod sommeren 1793 i spidsen for en hær paa over 100 000 mand. Dødelig saaret under et mislykket angreb paa Nantes 29 juni 1793.

Catilīna, Lucius Sergius (omkr. 108—62 f. Kr.), hovedmand for en bekjendt sammensvergelse i Rom; tilbragte sin ungdom i udsvævelser, berigede sig ved Sullas proskriptioner. 68 var han prætor og styrede derefter Afrika. Hjemkommen til Rom blev han anklaget for udsugelser og kunde derfor ikke søge konsulatet. Han stiftede da en sammensvergelse for at tilrive sig konsulatet for 65, men planen kom ikke til udførelse. Frifundet for anklagen stiftede han nu en ny omfattende sammensvergelse, i hvilken mange forgjældede unge fornemme mænd og ikke faa af Sullas veteraner deltog. C. lovede sine tilhængere gjældfrihed og leilighed til udsugelser og vilde vistnok gjøre sig selv til eneherre. Hverken for 63 eller 62 blev han trods anstrengelser valgt til konsul, og Cicero, den ene konsul i 63, der var vel underrettet om hans planer, angreb ham i senatet (første catilinariske tale) 63 saa heftig, at han fra Rom begav sig til sin hær i Etrurien. Medens flere af hans tilhængere i Rom blev fængslet og henrettet, blev han selv overvundet i Etrurien og faldt 62. I nyere tid er C. fremstillet som ledet af ideelle motiver (f. eks. af Ibsen og G. Bang). [Litt.: Sallustius, «Catilina».]

Catinat *[katina']*, Nicolas (1637—1712), fr. hærfører. 1672—78 generalstabsofficer i Nederlandene. Ledede i 1680-aarene undertrykkelsen af valdenserne. Vandt flere betydelige seire i den pfalziske krig. 1692 marskalk af Frankrige. Deltog ogsaa i den spanske arvefølgekrig, men uden videre held. Memoirer.

Cat Island *[kæt ai'lənd]*, en af Bahamaøerne i Vestindien; 556 km.² med ca. 2400 indb. Ansees af enkelte, skjønt vistnok med urette, for at være Columbus' Guanahani.

Catlin *[kǽtlin]*, George (1796—1872), amer. etnograf og maler, en udmerket kjender af indianernes kultur. I 8 aar opholdt han sig blandt de nordamer. indianerstammer, foretog senere omfattende reiser i Nord- og Sydamerika. Blandt hans rigt illustrerede arbeider merkes: «Letters and notes on the manners, customs and conditions of the North American Indians», «Life amongst the Indians», «Last rambles in the Rocky Mountains and Andes». Hans malerier med motiver fra indianerlivet udgjør en egen samling i nationalmuseet i Washington.

Cāto. 1. Marcus Porcius C. den ældre el. Censorius (234—149 f. Kr.), rom. statsmand og første latinske prosaforfatter, f. i Tusculum, deltog i den anden puniske krig med dygtighed, kjæmpede som konsul 195 i Spanien med held, 191 afgjorde han slaget ved Thermopylæ mod Antiochos den store til romernes fordel. Hjemvendt optraadte han i senatet og 184 som censor med stor kraft mod den moderne græske aands indtrængen i Rom; han saa kun skyggesiderne derved, forstod ikke den græske kulturs overlegenhed; han bekjæmpede strengt overdaadighed og udsvævelser, rensede som censor senat og ridderstand for uværdige medlemmer. I sine sidste aar ophidsede han sterkt til krig mod Karthago. C. skrev en, desværre tabt Italiens historie («Origines»), den første paa lat. prosa; bevaret er et skrift af ham om landvæsen. — 2. M. Porcius C. den yngre el. Uticensis (d. e. som døde i Utica) (95—46 f. Kr.), foreg.s sønnesønssøn, studerede i sin ungdom ivrig filosofi og blev selv stoiker. 63 støttede han som almuetribun Cicero mod Catilina, bekjæmpede i den følgende tid Cæsar, Pompeius og Crassus; i borgerkrigen fulgte han Pompeius mod Cæsar, gik efter nederlaget ved Farsalos til Afrika; da han og hans parti var slaaet ved Thapsus 46, dræbte han sig selv, da han kun vilde leve i en fri stat.

Cāto de moribus (om sederne), titelen paa en lat. samling af 164 dobbeltheksametre af moraliserende indhold; de skriver sig fra 3 el. 4 aarh. e. Kr.; titelen Cato betegner dem vistnok kun som visdomsord. Meget benyttet som lærebog i middelalderen.

---

lægge en hemsko paa; bremse; tage skeen i en anden haand.

enrayoir Ⓕ m. hemsko. **enrayure** f. hemsko: skraat tømmerlag; første plogfure.

enregistrement Ⓕ m. protokollering, tinglæsning; registreringsattest, -gebyr, -kontor.

enregistrer Ⓕ indregistrere.

enrhumer Ⓕ: **s'e.** forkjøle sig.

enrich Ⓔ, **enrichir** Ⓕ berige; udstyre (med værdifulde prydelser); Ⓔ spec. gjødsle.

enrichissement Ⓕ m. **enrichment** Ⓔ berigelse: prydelse.

enrockment Ⓔ (sten)jeté, røs.

enrol Ⓔ, **enrôler** Ⓕ indrullere, hverve; Ⓔ ogs. indregistrere (lov).

enrôlement Ⓕ m, hvervning(sdokument).

enrolment Ⓔ indrullering, -registrering.

enrouement Ⓕ m, hæshed. **enrouer** gjøre hæs. **enroué** hæs.

enrouillement Ⓕ m, rustenhed. **s'enrouiller** ruste.

enroulement Ⓕ m. pan-, omrulling: spiralformig snirkel; sneglelinje. **enrouler** sammenrulle.

enrubaner Ⓕ behænge med baand.

enrue Ⓕ f, bred og dyb plogfure.

ens — Ⓣ einerlei, gleich eins — Ⓔ identical, the same; alike — Ⓕ le même; égal, pareil, semblable, identique. **ensartet** — Ⓣ gleichartig — Ⓔ homogeneous, of the same species — Ⓕ de même na-

Cato'cala, «ordensbaand», en slegt af store og smukt farvede natfly med brede tverbaand over bagvingerne. To norske arter: *c. fraxini* og *nupta*, begge sjeldne.

Catoniāna regula (lat.), den catonianske regel, gik ud paa, at en arvedisposition, der ikke vilde være gyldig, hvis vedkommende arvelader døde straks efter testamentets oprettelse, blev heller ikke gyldig senere, selv om ugyldighedsgrunden faldt bort.

Catórce (Mineral de C.), bjergstad i Mexico, staten San Louis Potosi, 7203 indb. (1900); ligger paa Sierra Madre, 2678 m. o. h.; har sølv- og blygruber.

Cats, Jacob (1577—1660), holl. digter, studerede retsvidenskab i Leyden og Paris og blev senere «pensionær» (borgermester) i Middelburg og Dortrecht, gesandt i London, medlem af staten Hollands raad og storseglbevarer. Hans digte, som udmerker sig ved en bred folkelighed og religiøs grundtone, har altid været meget populære. «Het boek van Vader Cats» (fader C.s bog) var længe ved siden af bibelen en familiebog i Holland.

Catskill Mountains *[kǽtskil mauntənz]*, en fjeldgruppe i Nordamerika, staten New York, hører til det apalachiske bjergsystem. Den naar i Slide Mountain 1282 m. og i Hunter Mountain 1231 m. Er rige paa vakre skoge og maleriske vandfald.

Catt, Henri Alexandre de (1725—95), fr.-schweiz. forelæser hos Fredrik II af Preussen 1758—80, ledsagede kongen i syvaarskrigen og førte dagbog over kongens liv og sine samtaler med ham indtil 1760. C.s dagbøger og memoirer er udgivne af R. Koser (Leipzig 1884).

Ca'ttaro. 1. Distrikt i Dalmatien, 678 km.² med 35 854 indb. (1900). — 2. Hovedstad i samme distrikt, 70 km. s.ø. f. Ragusa i bugten Bocche di C., nær den montenegrinske grænse; 3021 indb. (1900). Er en udmerket krigshavn; i C. indklareredes i 1900 1337 skibe paa 372 092 tons. C. var tidligere republik, sluttede sig 1420 til Venedig, men blev 1797 østerr. I 1563 og 1667 ødelagdes C. næsten aldeles af jordskjælv (se Bocche di C.).

Cattle'ya, epifytiske orkideer fra Mellemamerika og de nordlige egne af Sydamerika, almindelig dyrket i drivhuse paa grund af sine store, pragtfulde blomster, som ogsaa er meget holdbare. Disses diameter kan naa optil 20 cm. (som hos *c. gigas*). Af c. findes en stor mængde arter og varieteter, ligesom der ved krydsning mellem arterne indbyrdes saavelsom med andre slegters arter fremelskes bastarder, hvis antal er i stadig stigende.

Catto'lica Eraclēa, by paa Sicilien, prov. Girgenti, 8067 indb. (1901); betydelige svovlgruber.

Catty *[kǽti]*, flert. catties, de fremmedes navn paa det kinesiske *kin* eller pund, i handel med fremmede oftest svarende til 604.79 gram. I Ostindien er værdien forskjellig paa forskjellige steder.

Catu'llus, Cajus Valerius (omkr. 87—omkr. 54 f. Kr.), rom. lyriker, ven af Cicero, Hortensius og Cornelius Nepos; hans elskovsforhold til Lesbia (hendes virkelige navn maaske Clodia, søster af Clodius), en gift kone, optog ham sterkt, men tilsidst maatte han bryde med hende. Han foretog en reise til Bithynien for at bringe sine formuesforhold paafode. Vi har af ham dels oversættelser og bearbeidelser af græske digte, dels originale smaadigte til venner og kjærlighedsdigte (til Lesbia); deres kraftige følelse og smukke naturlige udtryksform berettiger os til at regne C. blandt de allerypperste romerske digtere.

Ca'tulus. 1. Cajus Lutatius C., rom. feltherre, slog 241 f. Kr. den karthagiske flaade ved de Ægadiske øer og endte den første puniske krig. — 2. Quintus Lutatius C. (d. 87 f. Kr.), rom. konsul 102 f. Kr. sammen med Marius, med hvem han 101 slog cimbrerne i nærheden af Vercellæ. Senere sluttede han sig til det aristokratiske (Sullas) parti, og da han var blevet proskriberet af Marius, dræbte han sig selv; var ogsaa digter, taler og historiker (intet bevaret). — 3. Quintus Lutatius C. (d. 61 f. Kr.), foreg.s søn, fører for det aristokratiske parti efter Sullas død, skattet ogsaa af folket for sin redelighed; modsatte sig Pompeius og Cæsar.

Cauca, Sydamerika, republiken Columbia. 1. Elv, som har sit udspring i de columbiske Anders midtre kjede s.v. f. vulkanen Pan de Azucar. Med syd-nordlig hovedretning gjennemstrømmer C. Andernes vestlige længdedal og forener sig med Magdalenaelven nær Tacaloa, ca. 880 km. i ret linje fra dens udspring. C. er seilbar i sit nedre løb op til Cáceres og i sit øvre løb mellem Carthago og Popayán. — 2. Columbias vestlige depart., fra Atlanterhavet (bugten ved Darien) i n. langs Stillehavskysten til Ecuador's nordgrænse i s., 84 400 km.² med 505 000 indb. (6 pr. km.²). C. er i v. et usundt, tyndt befolket lavland langs Stillehavet, hvor endel negere og indianerstammer (cunas, chocoes, noanamas) bor; i midten og i s. har C. sundere og tættere befolkede landskaber i den vestlige Andeskjede og i C.-elvens frugtbare, for sin naturskjønhed og mineralrigdom bekjendte dal. Der udvindes guld (særlig ved Barbacoas i s. og Choco), kobber, salt og zink. Hovedstad er Popayán i s. ved C.s øverste løb, 1741 m. o. h.

Cauchy *[kåši']*, Augustin Louis (1789—1857), fr. matematiker, blev allerede 1816 medlem af akademiet og senere ansat ved École polytechnique. Efter julirevolutionen opholdt han sig først i udlandet, men vendte tilbage som lærer for jesuiterne, 1848 blev han professor i matematisk astronomi. Han er den egentlige grundlægger af determinantteorien og har ydet vigtige bidrag til lysets bølgeteori og til læren om rækkeudviklinger.

Caucus *[kåkʊs]*, betegnelse for politiske partimøder, hvor partipolitiken fastslaaes, og for vælgermøder, hvor kandidaten udpeges, ofte af et ringe antal indviede. Betegnelsen, der skal komme af *calkers*, skibskalfatrerne, der 1770 holdt møder i Boston, er nordamer., men bruges nu ogsaa i England.

Cau'da (lat.), hale. C. equīna (anat.), «hestehale», den fra den nederste del af rygmarven udgaaende kvastformede bundt af store nerver. C. pancre'atis, den tilspidsede venstre ende af bugspytkjertelen.

Caudebec *[kådbék]*. 1. C. en Caux, se Caux. — 2. C. les Elbeuf *[kådbœk læz ælbø'f]*, by i Frankrige, depart. Seine Inférieure; 9751 indb. (1901). Uldfabriker.

Caudéran *[kåderã']*, en forstad til Bordeaux; 11 548 indb. (1901). Fabriker for chokolade og kemikalier.

Caudīnske passer i nærheden af byen Caudium i de gamle samniters land i Italien; i disse indesluttede den samnitiske feltherre Pontius en romersk hær under konsulerne Postumius og Veturius. Romerne sluttede

---

ture; analogue (à); similaire, homogène. **ensartethed** — ⓣ Gleichartigkeit f — ⓔ homogeneousness — ⓕ homogénéité f. **ensbetydende** — ⓣ gleichdeutig — ⓔ synonymous — ⓕ synonyme. **ensfarvet** — ⓣ gleichfarbig — ⓔ of one colour — ⓕ d'une seule (de la même) couleur. **ensformig** — ⓣ einförmig, -tönig — ⓔ uniform, monotonous — ⓕ monotone. **ensformighed** — ⓣ Einförmigkeit f — ⓔ uniformity, monotony — ⓕ monotonie f.

ensablement ⓕ m. sanddynge, tilsanding.

ensabler ⓕ dække med sand; grundsætte; udsætte (garn) paa sandbund.

ensaboter ⓕ give træsko paa; bremse.

ensacher ⓕ fylde i sæk.

ensanglanter ⓕ tilsøle med blod, hjemsøge med blodsudgydelse.

ensanguine ⓔ gjøre blodig.

ensauvager ⓕ gjøre vild, berøve civilisation.

ensconce ⓔ forskanse, dække.

enseigne ⓕ f. skilt; fane; m. (fordum) fænrik; (de vaisseau) marineunderløitnant, **à bonnes enseignes** med føie, fuld sikkerhed. **à telles enseignes que** og det saa vist at.

enseignement ⓕ m. undervisning; lærerfag, -virksomhed.

enseigner ⓕ angive, vise; lære (andre), undervise i.

enseller ⓕ opsadle.

fred mod at slippe fri; men denne fred erklæredes ugyldig i Rom, og konsulerne sendtes tilbage for at sone sin brøde. Pontius vilde imidlertid ikke modtage dem.

Caudry *[kådri']*, by i Frankrige, depart. Nord; 9934 indb. (1901). Betydelige tyll- og musselinfabriker.

Caulaincourt *[kålækū'r]*, Armand Augustin Louis de (1773—1827), fr. diplomat. Som diplomatisk agent fra 1801 og gesandt fra 1807 i St. Petersburg vandt han keiser Alexanders yndest. 1808 hertug af Vicenza. Søgte at hindre brud mellem Napoleon og Alexander og tog, da det mislykkedes, sin afsked 1811. Det skyldtes hans indflydelse paa Alexander, at Napoleon 1814 beholdt Elba. I de 100 dage udenrigsminister. Ludvig XVIII's regjering satte hans navn paa proskriptionslisten, men Alexander fik det strøget.

Caulfield *[kå'lfīld]*, by i Australien (Victoria), 10 km. s.ø. f. Melbourne; 8700 indb. (1900). Fortrinlig veddeløbsbane.

Caulōnia (tidligere Castelvetere), by i Syditalien, prov. Reggio di Calabria; 4274 indb. (1901). Har faaet navn efter det antike Kaulonia, der laa 7. km. ø. derfra ved kysten.

Caulo'pteris er et slegtsnavn paa fossile bregnestammer, som findes i kultidens og den permiske tids lag.

Caupolicān, Sydamerika, landskab i det nordvestlige Bolivia ved grænsen mod Peru mellem elvene Amaru—May i v. og Beni i ø. C er i n.ø. lavslette, i s.v. opfyldt af Andernes østlige greue. Paa grund af sin rigdom paa kautschukholdige trær har C. i den sidste tid modtaget talrige indvandrere.

Cauquenes, Sydamerika, republik. Chile, hovedstad i prov. Maule, ved kyst-kordiljernes østskraaning, omtr. midt i prov., med (1903) 10119 indb. Ved jernbane til Parral i prov. Linares forbundet med den indre hovedlinje.

Caus *[kå]*, Salomon de (1576—ca. 1630), fr. ingeniør, skrev 1615 en bog om «bevægende kræfter», hvori han forklarer, hvorledes vand kan løftes med dampkraft. Dette skrift gav Arago («Annuaire» 1829 og 1837) anledning til uden tilstrækkelig grund at hævde æren af dampmaskinens opfindelse for Frankrige. Et sagn om, at C. paa Richelieus foranledning som sindssyg blev indesperret i hospitalet Bicêtre og døde der, er behandlet af A. Munch i tragedien «Salomon de C.» (Kra. 1854). C. har ledet anlægget af slotshaven i Heidelberg, hvor hans billede endnu skal findes i antikvitetssamlingen.

Cau'sa (lat.), grund, aarsag; retsgrund. C. co'gnita, efter foregaaende undersøgelse; c. inco'gnita, uden foregaaende undersøgelse; causæ cognītio, retslig prøvelse af en sag; c. efficiens, bevirkende aarsag; c. finalis, sidste aarsag; c. pia, fromt, veldædigt øiemed; c. proxima, nærmeste aarsag. I katolsk kirkeret er causæ majores (graviores) anliggender, som kun paven kan afgjøre, modsat c. minores, der afgjøres af en provinsialsynode.

Causerie *[kåsri']* (fr.), snak, passiar, let og vittigt (især improviseret) foredrag. Causeur *[kåsø'r]*, snakkesalig person, forfatter af et c. Causeuse *[kåsö's]*, liden sofa med sæde til to personer.

Causses *[kås]*, Plateaux des C., er navnet paa nogle i det midtre Frankrige, særlig i depart. Aveyron og Lozère, beliggende høisletter. De er lidet kultiveret og temmelig tyndt befolket. De ligger i en høide af 700—1100 m. o. h., bestaar af fladtliggende lag af jurakalk og ligner karstlandskaberne med sine huler og underjordiske vandløb. De er fattige paa vegetation og egner sig bedst til kvægavl. De deles ved elvenes dybe erosionsdale i flere adskilte flader. Den største er C. Méjean el. Grand C., som er 400 km.²

Caussin de Perceval *[kåsæ̃-də-pærsəva'l]*, 1. Jean Jacques Antoine (1759—1835) og 2. Armand Pierre (1795—1871), far og søn, fr. orientalister, proff. i arabisk ved Collège de France. Førstnævnte udgav bl. a. Harīri's makāmer og Lokmān's fabler; sidstnævnte skrev bl.a. «Essai sur l'histoire des Arabes avant l'Islamisme».

Cau'sticum (lat., flert. caustica), etsmiddel. C. lunare, helvedessten; c. antimoniale, klorantimon.

Cauterets *[kåtre']*, Frankrige, badested i depart. Hautes-Pyrenées, 1594 indb. (1901), 925 m. o. h., har 24 svovlkilder (24—56°; 1.6 mill. l. om dagen); kursted for reumatiske lidelser, skrofulose og kvindesygdomme.

Cautīn, Sydamerika, Chile. 1. Elv, som udspringer paa vulkanen Llaimas nordside og med øst-vestlig hovedretning under ca. 39° s. br. løber ud i Stillehavet; den kaldes da Rio Imperial. Længde ca. 290 km. — 2. Prov. mellem Malleco i n. og Valdivia i s., 15105 km.² med (1903) 93013 indb. (6 pr. km.²). Hovedstad Temuco midt i C. ved den indre hovedjernbane med (1903) 10390 indb.

Cauvery el. Coleroon, elv i Forindien, kommer fra Ghats og gaar mod s.ø. ud i den Bengalske bugt. C. er 765 km. lang og er det sydlige Indiens hellige elv; er af betydning til vanding af det omliggende land.

Cauwès *[kåvæ's]*, Paul (1843—), fr. socialøkonom og retslærd, blev 1882 professor i retshistorie ved Sorbonnen. C. har skrevet en række retsvidenskabelige og historiske specialafhandlinger, men hans meget betydelige hovedverk er «Cours d'économie politique» (2 bd. 1879—80, senest i en 5te, meget udvidet udg.). C. indledede her et aabent felttog mod den i Frankrige dengang endnu herskende Manchester-liberalisme i socialøkonomien; han er ved siden af Chr. Gide en af førerne for den moderne socialpolitisk interesserede retning.

Caux *[kå]*, landskab i Frankrige, depart. Seine Inférieure; udmerker sig ved sin rigdom paa frugttrær. Hovedstad er Caudebec en C., 2416 indb. (1901).

Cava dēi Tirrēni, by i Syditalien, prov. Salerno, i en malerisk og frugtbar dal; berømt benediktinerabbedi; 5263 indb. (1901).

Cavaignac *[kavæña'k]*. 1. Jean Baptiste C. (1762—1829), fr. politiker, jakobinsk medlem af konventet. Sluttede sig 1794 til thermidorianerne og slog 1795 to gange bjergpartiets opstand i Paris ned. Medlem af de yngres raad. Indehavde forskjellige administrative embeder (generaltolddirektør, lotteridirektør). Efter 1806 i Neapel, først under Joseph Bonaparte, siden under Murat. Under restaurationen landsforvist som «kongemorder». — 2. Eugène C. (1802—57), søn af foreg., var officer. I 1840-aarene tjeneste i Afrika. 1848 divisionsgeneral. Under juliopstanden 1848 overdrog nationalforsamlingen ham militærdiktatur, og i løbet af 4 dage nedslog han med koldblodig haardhed opstanden

---

ensemble (f) sammen, samtidig; m. ensemble; sammenhæng, overensstemmelse; samspil. **morceau** (m) **d'e.** orkesterstykke.
ensemencer (f) tilsaa; udsætte fiskeyngel i.
enserrer (f) indeslutte, gjemme; sætte i drivhus.
enseuillement (f) m. vindusmurs høide til karmen.
ensevelir (f) svøbe (lig); jorde, begrave. **ensevelissement** klædning af lig; jordfæstelse.
enshrine (e) gjemme i skrin; hegne og frede om.
enshroud (e) indhylle.
ensiform (e), **ensiforme** (f) (bot.) sverdformet.
ensign (e) tegn; fane; (tilsjøs) kampagneflag; fænrik; sekondløitnant. **ensigncy, -ship** fænriks-, sekondløitnantsansættelse, -rang.
ensilage (e) & (f) m. (høs) syltebjerging, nedlægging i grønfodergrube.
ensile (e) syltebjerge (hø).
ensimer (f) bestryge (uldstof) med fedt.
ensirostre (f) med sverdformet neb, snabel.
enslave (e) trælbinde; hilde (i).
ensoleiller (f) lade solen skinne paa; gjøre skjøn, lykkelig.
ensom — (t) einsam — (e) lone(ly), solitary — (f) solitaire, seul; isolé; retiré; désert.
ensomhed — (t) Einsamkeit f — (e) solitude, loneliness — (f) solitude f, isolement m.

Blev derefter enstemmig valgt til chef for den udøvende magt, men opnaaede ved præsidentvalget kun omtr. 1½ mill. stemmer mod Ludvig Napoleons omtr. 5½ mill. Efter statskupet 2 dec. 1851 fængslet, men snart løsladt. Som medlem af den lovgivende forsamling negtede han at aflægge ed paa den nye forfatning. Trak sig tilbage fra det offentlige liv. — 3. Godefroy C. (1853—), søn af foreg., kom 1882 ind i deputeretkammeret som moderat republikaner. I 1890-aarene flere gange minister, krigsminister i Bourgeois' ministerium 1895 og i Brissons ministerium 1898. Efter opdagelsen af oberst Henrys falskneri i Dreyfus-sagen høsten s. a. blev han imidlertid nødt til at gaa af og fik aldrig senere nogen indflydelse.

Cavaillé-Col *[kavajekå'l]*, Aristide (1811—99), berømt fr. orgelbygger, der ved orgelverkerne i St. Denis, St. Sulpice, Madeleinekirken, Trocadero og andetsteds indførte en væsentlig forbedret konstruktion. Har ogsaa i skrift virket for orgelbygningens fremme.

Cavaillon *[kavajõ']*, by i Frankrige, depart. Vaucluse, 20 km. s.ø. f. Avignon; 5712 indb. (1901). Har en domkirke fra 1251 og et smukt raadhus. Omegnen, som er meget frugtbar, kaldes Provences have; her dyrkes især meloner.

Cavalca'nti, Guido (1255—1300), ital. digter, af florentinsk slegt, en fortrolig ven af Dante, og efter denne den betydeligste digter af den florentinske skole. Hans digte udmerker sig ved følelsesfuldhed og dybsind.

Cavalcace'lle, Giovanni Battista (1820—97), ital. kunsthistoriker. Uddannede sig opr. som maler. (Se Crowe, J. A.). Var i sine sidste aar ansat som kunstinspektør ved ministeriet i Rom.

Cavalier *[kavalje']*, Jean (ca. 1669—1740), hovedanfører for kamisarderne (s. d.) i Cevennerkrigene, stillede sig 1702 i spidsen for hugenotterne i Cevennerne og førte dem saa dygtig, at Villars 1704 tilbød ham forlig; han nedlagde vaabnene paa det vilkaar, at regjeringen viste tolerance, fik oberstpatent, men maatte snart flygte til England; han udmerkede sig i krigen i Spanien og døde som eng. generalmajor og guvernør paa Jersey.

Cavaliēre, Emilio del (omtr. 1550—1602), ital. komponist, musikintendant hos storhertugen af Toscana, særlig bekjendt ved sit geistlige allegoriske oratorium «Rappresentazione di anima e di corpo», et førsteforsøg med geistlig opera i Peris recitativiske stil. Han deltog ogsaa i førsteforsøgene med den verdslige opera og komponerede madrigaler m. v.

Cavaliēre (ital.), ridder, kavaler. C. servente, tjenende ridder, i Italien en gift kvindes ledsager el. beskytter, husven, jfr. Cicisbeo.

Cavaliēri, Bonaventura (1598—1647), ital. matematiker, f. i Bologna, professor i matematik smst. Han blev en af forløberne for differential- og integralregningens opfinder ved sine undersøgelser over arealer, begrænset af krumme linjer, og volumener, begrænset af krumme flader, idet de førte ham til begrebet «uendelig liden». Endvidere er han den første, som lærer at bestemme brændvidden af glaslinser.

Cavallerīa (ital.), ridderskab, ridderlighed.

Cavallerīa rusticana, opera af Mascagni.

Cava'lli, Francesco (omtr. 1600—76), anseet ital. operakomponist, senest kapelmester ved Markuskirken i Venedig. C., hvis «Xerxes» opførtes ved festforestillingen i Paris til Ludvig XIV's bryllup, virkede ligesom Carissimi for at skabe et friere og naturligere recitativ og udvikle solosangen yderligere.

Cavallīn, Christian (1831—90), sv. filolog, 1857 docent, 1875 professor i græsk ved universitetet i Lund; arbeider angaaende klassisk filologi (bl. a. «Om Apuleius»); «Latinsk lexikon», «Svensk-latinsk ordbok», «Grekisk syntax».

Cavallius, Gunnar Olof Hyltén- (1818—89), sv. historiker og arkæolog, var en tid i diplomatisk tjeneste, (1860—64) og chef for det kgl. teater i Stockholm. Han var en alsidig interesseret mand og bl. a. en af stifterne af «Svenska fornminnesföreningen». Hans mest bekjendte arbeide er «Vårend och Virdarne; ett försök i svensk ethnologi» (1863—68).

Cavallo'tti, Felice Carlo Emanuele (1842—98), ital. digter, deltog med Garibaldi i befrielseskrigen i 1860 og bekjæmpede derpaa i pressen Victor Emanuels kongedømme. I 1873—98 var han med afbrydelser medlem af det italienske deputeretkammer, hvor han optraadte med lidenskabelig heftighed som republikaner og forkjæmper for tanken om at indlemme Østerriges italienske provinser i Italien. Han blev dræbt i en politisk duel. Hans første digt var «Germania e Italia», rettet mod Tyskland. Senere skrev han en række dramaer: «Pezzenti», «Guido», «Alcibiade» o. fl. Han har desuden skrevet en række kritiske og historiske arbeider og redigerede avisen «Secolo».

Cavan *[kævən]*. 1. Grevskab i Irland, prov. Ulster, 1932 km.² med 97 541 indb. (1901). — 2. Hovedstad i samme grevskab, ca. 3000 indb.; baade katolsk og protestantisk bispesæde.

Cavanilles *[-ni'ljes]* **y Centi,** Antonio (1805—64), sp. historiker. Verker: «Historia de la dominación española en Portugal» og «Historia de España» (til Filip II), 5 bd., 1860—64, samt de livlig skrevne «Diálogos politicos og literarios» (1858).

Cavarzēre, by i Italien, prov. Venezia, ved Adige; 16 384 indb. (1901).

Cavatine, et syngestykke i en opera, af mindre omfang og enklere form end arien, en mellemting mellem denne og romancen.

Cavazzōla, Paolo, se Morando.

Cāvea (lat.), i de romerske teatre betegnelse for tilskuerpladsen.

Ca've ca'nem (lat.), «vogt Dem for hunden», stod i de romerske huse ved lænkehundens plads. Ogsaa anvendt som indskrift paa mosaikgulve under billedet af en hund.

Cavelier *[kavəlje']*, Pierre Jules (1814—94), fr. billedhugger. Repræsenteret i Luxembourgmuseet med statuerne «Sandheden», «Gracchernes moder» og «Den nyomvendte».

Cavendish *[kævendiš]*, eng. adelsslegt (whig), se ogsaa Devonshire.

Cavendish *[kævendiš]*, Frederick Charles, lord (1836—82), eng. statsmand, siden 1865 medlem af underhuset, 1873—74 skatkammerlord og 1874 skatkammersekretær. April 1882 blev han minister for Irland, men 6 mai s. a. myrdet af fenierne i Føniksparken i Dublin,

---

ensorceler (f) bedaare, forhekse, fortrylle.
ensoufrer (f) svovle.
ensouple (f) f, væverbom.
ensucrer (f) kandisere.
ensue (e) paafølge; opstaa, indtræde.
ensuifer (f) overdrage med talg.
ensuite (f) derpaa, siden.
ensuivre (f): **s'e.** følge efter; følge af.
entablature (e), **entablement** (f) m, gesims. **entabler** (f) sammenfælde.
entacher (f) plette. **entaché de** befængt med.
entadeln (t) skille ved adelskabet: fornedre.
entail (e) (oprette til) stamgods, (gjøre til et) fideikommis; arvegang(smaade); testamentere; medføre, paaføre.
entaille (f) f, indsnit; dybt saar; hugstskog.
entamer (f) skjære (tage) hul paa; begynde paa; angribe, gjøre indgreb i, vinde en fordel over; rokke ens pligtfølelse; gjøre skaar; begynde at tilride.
entamure (f) f, indsnit; skalk; øverste lag i stenbrud.
entangle (e) ugreie; indvikle, indfiltre
entanglement (e) ugreie, forvikling; naturlig forhugning; staaltraadnet.
entarten (t) degenerere **Entartung** f. degeneration.
entassement (f) m, obstabling.

hvor han spadserede med understatssekretæren, Mr. Burke, mod hvem mordplanen egentlig var rettet.

Cavendish *[kǽvendiš]*, Henry (1731—1810), eng. kemiker. Arbeidede som velhavende privatmand med naturvidenskabelige, især fysiske og kemiske undersøgelser. C. maa siges at have grundlagt gasarternes kemi. Han erkjendte vandstoffet som en særlig gasart og viste, at vand bestaar af vandstof og surstof, samt at luften er en konstant sammensat blanding af kvælstof og surstof, og endelig at kvælstof og surstof kan forenes direkte med hinanden. Skjønt C.s eksperimentelle arbeider væsentlig har bidraget til den saakaldte Flogistonsteoris fald, var han selv en ivrig tilhænger af denne.

Cavendish *[kǽvendiš]*, Thomas (1555—92), eng. admiral og opdagelsesreisende, drog 1586 ud med 3 skibe og vendte 1588 tilbage efter at have opdaget St. Helena. Foretog 1591 en reise til Brasilien sammen med den arktiske opdager John Davis, men togtet mislykkedes, og C. døde under forsøg paa at naa Ascension.

Caveri, se Cauvery.

Cāvia, se Marsvin.

Cavico'rnia, hulhornede drøvtyggere, har to indvendig forbenede, udvendig hornklædte horn; hertil hører antiloperne, faarene og okserne (s. d.).

Cavīni, Giovanni (1499—1570), ital. stempelskjærer og diamantarbeider i Padua, kjendt for sine ypperlige efterligninger af antike mynter, som næsten ikke kan skjelnes fra egte. Derefter har man i det hele kaldt falske antike mynter «paduanere».

Cavīte. 1. Provins paa øen Luzon, Filippinerne, 1384 km.² med 132 567 indb. (1899). — 2. Hovedstad i samme prov. ved Manilabugten, 15 km. s.v. f. Manila; har en udmerket havn. Her tilintetgjorde den nordamerikanske admiral Dewey 1 mai 1898 den spanske flaade under Montojos.

Cavling, Henrik (1858—), d. journalist og forfatter, deltog som korrespondent i det kubanske oprør og i krigen mellem Tyrkiet og Grækenland. Blev 1905 redaktør af «Politiken». Har bl. a. skrevet «Fra de dybe dale» (roman, 1894), «Fra Amerika» (1897), «Paris» (1899), «Østen» (1901) og «London» (1904).

Cavour *[kavū'r]*, Camillo Benso di (1810—61), ital. statsmand, var 1842 med at stifte Assosiazione agraria, som ogsaa arbeidede for politiske reformer. Mars 1848 blev der givet en forfatning, og i juni fik C. sæde i kammeret, hvor han tilhørte høire. Gjenvalgt 1849 regnedes han for dettes fører, aug. 1850 blev han handels- og marine-, april 1851 tillige finansminister og nærmede sig nu venstre centrum, med hvis fører Rattazzi han sluttede det saakaldte «connubio». Afskediget i mai 1852 drog C. til England og Frankrige, hvor han vandt Louis Napoléon for sig. Nov. 1852 blev han premierminister og leder af handel, akerbrug og finanser. En reformperiode oprandt med en frisindet handelslovgivning og forbedrede kommunikationer. Geistlige ordener ophævedes, og staten inddrog deres godser. Samtidig spændtes forholdet til Østerrige, og man rustede sterkt. I modsætning til Mazzini (s. d.) og hans partifæller, som mente, at Italiens nationale enhed kunde og burde gjennemføres ved nationen selv, hævdede C., at udlandets og specielt Frankriges hjælp var uomgjængelig nødvendig til opnaaelsen af dette maal. I den anledning lod C. Sardinien deltage i Krimkrigen paa vestmagternes side 1855 og aabnede det derved adgang til Pariserkongressen, hvor han protesterede mod Østerriges optræden. C. sikrede sig Napoleons hjælp ved Plombières-mødet, og krigen udbrød (april 1859). Østerrige maatte afstaa Lombardiet (juli). C., som havde nedlagt sin magt en kort tid, traadte i jan. 1860 atter til som uden- og indenrigsminister. Emilien og Toscana inddroges, medens Savoyen og Nizza meget mod C.s og alle italieneres ønske maatte overlades til Frankrige. Stødet til det øvrige Italiens frigjørelse udgik fra Garibaldi, hvem C. hemmelig støttede. For at drage fordel af Neapels erobring og hindre den konflikt med Frankrige, et angreb af Gáribaldi paa Rom vilde fremkalde, opnaaede C. af Napoleon tilladelse til at besætte størstedelen af Kirkestaten (undtagen Rom). Garibaldi nedlagde sin magt i Victor Emanuels haand; med undtagelse af Rom og Venetien var Italien nu samlet. Døden afbrød C., inden verket var fuldbragt, men hans fædrelandskjærlighed, klare, sterke aand og glimrende diplomatiske evner havde bidraget til at grundlægge Italiens enhed, og den mangel paa forstaaelse, som fra folkets side ofte var blevet ham til del under kampen, svingede nu over i almindelig beundring og taknemmelighed.

C. B. di Cavour.

Cavour *[kavūr]* el. Cavore, by i Italien, prov. Turin, ved foden af Alperne og elven Pelice; 6817 indb. (1901). Silkespinderi, linvæveri, skifer- og marmorbrud.

Cavourkanalen *[kavūr-]*, en 82.3 km. lang kanal i Italien, depart. Piemont. Den er gravet 1863—65 af engelskmænd og har kostet ca. 40 mill. lire.

Cawdor *[kå'də]*, landsby i det nordlige Skotland, 7 km. fra Nairn, med et slot fra 15 aarh., bygget paa det sted, hvor Macbeth skal have myrdet kong Duncan.

Cawnpore *[kå'npåə]*, eng. navn for Khanpur.

Caxias *[kak̦ias]*, Luis Alvez de Lima, hertug af (1803—80), brasiliansk general; anførte 1837 hæren mod præsident Rosas i Argentina og vandt en glimrende seier ved Cazeros; blev derefter marskalk og marki. 1857 og 1861—62 premier- og krigsminister. Kommanderede de forbundne hære i krigen mod Paraguay, erobrede Asuncion 1869, men tog derpaa sin afsked af helbredshensyn. 1875—78 paany premier- og krigsminister.

Caxias *[kak̦ias]*, Sydamerika, Brasilien, by i den østlige del af staten Maranhão ved elven Itapicurus øvre løb, ca. 270 km. fra kysten, med ca. 10 000 indb. Betydelig bomuldsavl. Fra C. jernbane mod s.ø. til Therezina ved elven Parnahyba i staten Piauhy.

Caxoeira, se Cachoeira.

---

sammenstuving; mængde, dynge.
entassər sammenhobe, -skrabe.
entasten, entästen ⓣ berøve grenene.
entat(h)men ⓣ gjøre aandeløs.
entäussern ⓣ skille sig ved, opgive. **Entäusserung** f. opgivelse, afstaaelse.
entbehren ⓣ undvære, savne.
entbehrlich undværlig. **Entbehrung** f. (af)savn.
entbieten ⓣ byde; stevne, kalde til sig.
entbinden ⓣ løse, befri; fritage; skille af med; forløse.
Entbindung ⓣ f. befrielse; forløsning. **Entbindungsanstalt** f. fødselsstiftelse.
entblättern ⓣ afblade.
entblöden ⓣ: **sich e.** driste sig til; undse sig for.
entblössen ⓣ blotte; skille (ved).
entbrechen ⓣ: **sich e.** unddrage sig, afholde sig fra; undlade. **sich nicht e. können** ikke kunne bare sig for.
entbrennen ⓣ antændes, opflammes, blusse op; blive begeistret.
entbürden ⓣ befri for en byrde.
Entchen ⓣ n. andunge.
entchristlichen ⓣ afkristne.
entdecken ⓣ opdage, blive var; aabenbare, meddele.
Entdecker ⓣ m. opdager.
Entdeckung ⓣ f. opdagelse, meddelelse.
Ente ⓣ f. and, ogs. avisand.

Caxton *[kǽkstən]*, William (omkr. 1421—91), eng. bogtrykker, tilbragte over 30 aar af sit liv som forretningsmand i Brügge, hvor han i forening med Colard Mansion besørgede trykningen af «Recuyell of the historyes of Troye» (1474) o. fl. eng. bøger. 1476 vendte C. tilbage til sit fødeland og grundlagde i Westminster Englands første bogtrykkeri. Af de henved 100 skrifter, som C. her lod trykke, er mange oversat eller bearbeidet af ham selv.

William Caxtons bogtrykkermerke.

W. C. er C.s forbogstaver. Tallet 74 i midten betyder sandsynligvis 1474 (det aar, da C. begyndte at trykke); S.C. betyder enten Sigillum Caxtonii el. Sancta Colonia, det hellige Köln, hvor C. havde lært kunsten.

Cayambe, Sydamerika, Ecuador. 1. Snedækket vulkan paa den indre Andes-kjede ved grænsen af Columbia, ca. 60 km. ø.n.ø. for Quito, 5840 m. o. h. — 2. Liden by ca. 20 km. n.v. f. 1.

Cayenne *[kajǽn]*, nordøstlige Sydamerika, kaldes i almindelighed efter hovedstaden C., den østl. og mindste, Frankrige tilhørende del af landskabet Guayana, mellem Atlanterhavet i n., Surináme el. holl. Guayana i v. og Brasilien i s. og ø.; 78 900 km.² med (1901) 32 908 indb. (0.4 pr. km.²). C. er gjennemskaaret af lave aaser og bjergrygge, som først ved sydgrænsen naar en høide af 800 m. C. har et endog for de indfødte usundt tropeklima, særlig paa kysten, men er et frugtbart land med urskog nærmest kysten og savanner i det indre land. C., der i 18 aarh. havde en rig blomstring, er for tiden den mindst værdifulde europæiske besiddelse i Guayana og Frankriges daarligste og tyndest befolkede koloni, skjønt guldfund fra 1886 har bragt nyt liv, men paa samme tid trukket mange arbeidere bort fra plantagerne. C., der blev fr. koloni 1664, har siden 1852 været anvendt som straffekoloni. Byen C. (anlagt 1604, hovedstad fra 1877) har 12 600 indb. Lidt i v. straffekolonien Iles du Salut, hvor Dreyfus sad fangen paa Ile du Diable.

Cayennepepper er de smaa, rødgule, tørre bær af den til søtviderfamilien hørende sydamerikanske *capsicum frutescens* og andre arter af samme slegt. C. har en meget brændende smag.

Cayes, Les *[læ kæ]*, se Aux Cayes.

Cayley *[kē'li]*, Arthur (1821—95), eng. matematiker, studerede i London og Cambridge, hvor han blev professor i matematik fra 1849—63. Han var senere præsident for det matematiske selskab og for British association. Han har skrevet mange vigtige arbeider over høiere matematik, specielt om elliptiske funktioner.

Caymansøerne, tre koraløer i Vestindien, 310 km. v.n.v. f. Jamaica, 584 km.² Klimaet er sundt og planteveksten frodig; kun Great Cayman er beboet, og indbyggerne driver lidt akerbrug og skildpaddefangst.

Cayor, Vest-Afrika, frugtbart landskab mellem Senegals munding og Kap Verde. C., som beboes af djolofnegere, producerer bomuld, indigo, korn, som bringes til de opblomstrende kystbyer Dakar og Rufisque ved Kap Verde. Tilhører fransk Senegambien.

Cayūga, indianerstamme, se Irokeser.

Cazalès *[kazalæ's]*, Jacques Antoine Marie de (1752—1805), fr. politiker. I nationalforsamlingen talsmand for et konstitutionelt monarki. Emigrerede. Deltog som emigrant i toget til Toulon 1793.

Cazalla de la Sierra, by i Spanien, prov. Sevilla; 7782 indb. (1900). Berømt vin- og olivenavl.

Cazin *[kazǣ']*, Jean Charles (1841—1901), fr. maler. Efterat friluftsmaleriet havde erobret det blendende sollys, fulgte en reaktion, da man fordybede sig i studiet af dæmringstimernes halvlys. Det var C., som begyndte at skildre poesien i disse «heures du Cazin». Han befolker undertiden sine landskaber med bibelske figurer.

Cazorla, by i Spanien, prov. Jaen, 7936 indb. (1901). Ø. f. byen ligger Sierra de C., et skog- og vandrigt bjergstrøg.

Cazotte *[kazå't]*, Jacques (1720—92), fr. digter, var ansat i marineforvaltningen, gik senere ind i Martinistordenen, blev fængslet 1792 og kort efter henrettet. Hans hovedarbeider er «Ollivier», et ridderdigt i Ariosts stil, og eventyret «Le diable amoureux». Men mest populær blev han ved sin vakre vuggesang: «Tout au beau milieu des Ardennes», som blev skrevet for hertugen af Burgunds amme.

Cd., kemisk tegn for kadmium.

C-dur er grundtypen for nutidens 12 durtonearter og har intet fortegn. C-dur akkord er c-g-e.

C. E., eng. forkortelse for civil engineer, civilingeniør.

Ceanōthus americanus og **azureus,** to fra Nordamerika stammende prydbuske, tilhørende familien *rhamnaceæ*. Blomsterne, som er smaa, men samlet i tætte toppe i spidsen af grenene, er hos den første art hvide, hos *c. azureus* derimod vakkert lyseblaa.

Ceara', Sydamerika, stat i n.ø. Brasilien mellem staterne Piauhy i v., Pernambuco i s., Parahyba og Rio Grande do Norte i ø. og Atlanterhavet i n. 104 250 km.² (som Island) med (1890) 805 687 indb. (8 pr. km.²). Gjennemskaaret af lavere (indtil ca. 1000 m. høie) v.-ø. fjeldrygge og korte, lidet seilbare nordgaaende kystelve. C. er frugtbart og en af Brasiliens folketætteste stater med stor produktion af bomuld, tobak, kaffe, sukker, kakao og værdifulde træsorter, ligesom der findes ypperlige græsgange, særlig i ø. i den største elv, Rio Jagnaryba og dens bielves dalfører. Hovedstad er Fortaleza el. C. ved kysten med (1902) 33 000 indb. Herfra en jernbane til Cachoeira i det indre; en anden længer mod v. fører fra kystbyen Camocin til Ipú. I Fortaleza norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Rio de Janeiro.

Cebú, ø i Filippinerne, 4697 km.², 592 300 indb. Har mere end 50 skoler. Udfører manilahamp og sukkerrør. Hovedstad C., 35 200 indb. (1900). Erkebiskopsæde; stor sjøhandel.

Ceccano *[tšekkánå]*, by i Italien, prov. Rom; 4547 indb. (1901). I nærheden laa det gamle Fabrateria.

Cecchi *[tšǽkki]*, Antonio (1849—96), ital. afrikareisende, deltog 1876 i Antinoris ekspedition til Abessinien, hvor han kartlagde ruten fra Seila til Schoa. Senere undersøgte han sammen med Chiarini gallaernes land, hvor han blev taget til fange. 1885 tog C. del i den første ital. militærekspedition til Massaua og sendtes samme aar til Sansibar for at afslutte en handelstraktat med sultanen. Siden blev han ital. generalkonsul i

---

ente (f) f. podekvist; podet træ; podning; fremspringende pille; penselskaft; (pl) udstoppede lokkefugle.

entehren (t) vanære, krænke.

enteignen (t) skille ved, ekspropriere.

enteilen (t) bortile, haste bort.

entéléchie (f) f, **entelechy** (e) fri virksomhed, virksomhedsprincip.

enten — (t) entweder; (hvad e.) sei es dass — (e) either; (hvad e.) whether — (f) ou; soit.

Entenflott, -grün (t) n, **-grütze** f, (bot.) andemad.

entendement (f) m. tænkeevne, skarpsindighed.

entendre (f) tilsigte, ville; mene; forstaa: høre (paa). **cela s'entend** det forstaar sig. **c'est entendu** det er en aftale. **s'e. à, en** forstaa sig paa. **entendu** erfaren, dygtig.

entente (f) f. forstaaelse; udtydning: indsigt.

enter (e) træde (gaa, komme, seile) ind (i, paa); (lade sig) indskrive, immatrikulere, udmønstre; anmelde; angive (til fortolding); tiltræde (eiendom); indgive. **e. into** gaa ind paa, behandle. **e. upon** tiltræde; tage fat; gaa ind paa.

enter (f) pode; sammenføie, -fælde.

enterben (t) gjøre arveløs.

Enterich (t) m, andestegg.

entériner (f) indregistrere.

Aden (Arabien); men under en kort ekspedition til det sydlige Somaliland blev han tilligemed flere ital. officerer dræbt i Makdischu 26 nov. 1896.

Cecchi *[tšækki]*, Giovanni Maria (Giammaria) 1518—87), ital. digter, var retslærd, men skrev ved siden deraf lystspil, hvoraf enkelte er efterligninger af Plautus og Terents. Han har ogsaa skrevet dramaer over bibelske emner, saaledes «La morte del re Acab».

Čech *[tšetz]*, Svatopluk (1846—), en af det slaviske Böhmens største digtere. Tog juridisk eksamen 1869 og arbeidede derefter en tid paa et advokatkontor, men har siden 1879 helt ofret sig for litteraturen. Var i flere aar medarbeider i forskjellige böhmiske tidsskrifter og dagblade, hvorpaa han 1879 sammen med et par andre grundlagde det endnu udkommende belletristiske tidsskrift «Květy» (blomster). Č.s rige poetiske produktion er overveiende episk-lyrisk i national aand. Som hans fornemste verker nævnes «Adamiterne» med emne fra husiterkrigen, «Vaclav af Michalovic», «Europa» og «I lindenes skygge». — Paa prosa har han bl. a. skrevet 4 bind fortællinger, arabesker og humoresker samt romanen «Udødelighedens kandidat». Č. nyder den største popularitet i det slaviske Böhmen, er æresborger i Prag og medlem af det böhmiske Keiser Frants Josefs akademi.

Čechy *[tšeķi]*, det tsjekkiske navn paa Böhmen.

Cecidier, se Galler.

Cecidomy'ia, se Galmyg.

Cecil *[sésil]*, eng. æt, se Burleigh og Salisbury.

Cecil *[sésil]*, Hugh Richard Heathcote, lord (1869—), eng. politiker, siden 1895 medlem af underhuset, er særlig interesseret i kirke- og skolesager og har megen indflydelse i saa henseende. Indbragte 1901 efter de irske medlemmers spektakelscener lovforslag om fængsling af medlemmer, skyldige i voldsom obstruktion, men forslaget faldt. Fik 1903 forkastet loven om tilladelse til giftermaal med en afdød hustrus søster og modsatte sig energisk dens vedtagelse (aug. 1907). Ivrig frihandelsmand og modstander af Camberlains protektionistiske toldpolitik. Er en glimrende taler, men ofte steil konservativ i sine anskuelser.

Cecīlia, den hellige, kirkemusikens beskytterinde. Efter legenden var C. en fornem romersk jomfru, som overtalte sin brudgom Valerian, med hvem hun senere levede i et jomfrueligt egteskab, til at blive kristen. Under en forfølgelse (under Alexander Severus, Marcus Aurelius el. Diocletian) blev begge martyrer. C.s lig blev bisat i Calixt-katakomben ved Via Appia. I 821 skal pave Paschalis I have ført hendes ben til den efter hende opkaldte kirke i Rom (S. Cecilia in Trastevere), hvor man mente at have gjenfundet hendes sarkofag i 16 aarh. Opfattelsen af C. som musikens helgeninde skyldes vistnok oprindelig en misforstaaelse af nogle ord i hendes martyrakter.

Cecīlia, kong Sigurd Munds datter, blev af Erling Skakke overgivet til Folkvid lagmand i Vermland som frille og fødte ham sønnen Haakon Galen. Da Sverre vandt fremgang i Norge, flygtede hun til ham og blev gift med hans tro mand Baard Guttormssøn af Rein. Med Baard blev hun moder til kong Inge (konge 1204—17).

Cecīlia, uegte datter af kong Haakon Haakonssøn, blev gift første gang med den anseede gamle baglerhøvding Gregorius Andressøn og efter hans død med kong Harald af Man, men druknede paa reisen fra Norge sammen med sin husbond og hele sit følge (1248).

Cecīlia (1540—1627), sv. prinsesse, datter af Gustaf Vasa og Margrete Leijonhufvud, prises for sin sjeldne skjønhed. Som ung pige indlod hun sig 1559 i et elskovsforhold med grev Johan af Østfriesland, som da var paa besøg i Sverige. C.s broder Erik (XIV) fik nys herom og fremkaldte en offentlig skandale ved at overraske parret om natten. Den forbitrede fader lod greven fængsle. 1564 egtede C. markgrev Kristoffer af Baden-Rodemacher, med hvem hun levede et ulykkeligt 11-aarigt egteskab. Siden førte hun et omflakkende liv, gik over til den katolske kirke og var, maaske især paa grund af dette skridt, gjenstand for mange bagvaskelser, som dog vistnok er meget overdrevne. Hun døde i Brüssel.

Cecīliaforeningerne, der har sit navn efter musikens skytshelgen den hellige Cecilia, har i almindelighed til opgave at dyrke ældre kirkelig kormusik. Allerede Palestrina stiftede i 1500 et saadant privilegeret selskab. Nu findes disse foreninger i flere lande og byer. En i 1867 i Regensburg stiftet omfatter saaledes alle tysktalende folkeslag. Stockholms C.-forening blev stiftet i 1903 af Erik Åkerberg. Den tilsvarende forening i Kra. er stiftet i 1902 af Thorvald Lammers som en fortsættelse af hans i 1879 grundede korforening, der under sin 23-aarige virksomhed bistod ved 70 koncerter til opførelse af større verker af Bach, Händel, Mozart, Beethoven, Mendelssohn m. fl. C.-foreningen har givet 2—3 koncerter aarlig og har allerede opført en hel række af større ældre klassiske verker, af berømte tyske og nyere norske.

Cecrōpia peltāta, art af morbærfamilien; et høit træ fra Sydamerika og Vestindien, paa grund af den ofte hule stamme almindelig kaldt trompettræ. C. er særlig interessant derved, at stammens marv er delt i kamre, som beboes af myrer, der lokkes til træet ved smaa, næringsrige dannelser ved bladstilkens grund. Bladene og frugterne udgjør dovendyrets vigtigste føde.

Cedar Creek *[sīdə krīk]*, bielv til Shenandoah i Virginia, Forenede stater. De konføderede under Early led her et alvorligt nederlag 19 okt. 1864 imod unionens general Sheridan.

Cedar Mountains *[sīdə mau'ntənz]*, Nordamerika. Forenede stater, en ca. 35 km. lang n.—s. fjeldryg i staten Utah, s.v. for den store saltsjø og straks ø. f. den lille sandørken, som kaldes «Great American desert».

Cedar Rapids *[sīdə ræ'pidz]*, by i Nordamerika, staten Jowa, ved Red Cedar River ca. 300 km. v. for Chicago; 25 656 indb. (1900). Store svineslagterier.

Cēde majōri (lat.), vig for den mægtigere, giv efter.

Ceder *(cedrus)*, naaletræer, nær beslegtet med lerketrær, men de fælder ikke som disse sine naale om vinteren. «C. fra Libanon» *(c. libani)* danner skoge i Lilleasien og paa Cypern. Af de fordums store skoge paa Libanon er endnu en liden rest tilbage, og blandt disse 2000—3000 aar gamle trær kan træffes stammer af indtil 12 m. i omfang. I Jardin des Plantes i Paris staar der en c., som i 1734 af Tournefort blev medbragt fra Libanon. Atlas-c. *(c. atlantica)*, som hører hjemme i Nordafrika, kan ogsaa have mægtige dimensioner, og ligeledes himalaya-c. *(c. deodara)*. Samtlige arter

---

entérite Ⓕ f. tarmbetændelse. **entern** Ⓣ entre. **enterocele** Ⓔ tarmbrok. **enterology** Ⓔ indvoldslære. **enterprise** Ⓔ foretagende: driftighed. fremfærd. **enterpriser** entreprenør. **enterrage** Ⓕ m. jord om støbeform. **enterrement** m. begravelse; ligfærd. **enterrer** nedgrave, begrave. **entertain** Ⓔ underholde; more; beverte; antage; nære (følelse). **entertainer** vert. **entertainment** underholdning, bevertning, festlig tilstelning. **en-tête** Ⓕ m. (trykt) indledning paa breve, prospekter.

entêté Ⓕ stivsindet, stædig. **e. de** indtaget for, opsat paa. **entêtement** Ⓕ m. betagethed; stædighed. **entêter** Ⓕ betage, bedøve, sætte i hovedet; sætte hoveder paa (knappenaaler). **entfachen** Ⓣ optænde, puste til, opflamme. **entfahren** Ⓣ smutte ud, undslippe. **entfallen** Ⓣ falde (en) ud af hænderne: gaa i glemmebogen. **entfalten** Ⓣ udfolde: udglatte. **entfärben** Ⓣ borttage farven. **sich e.** skifte farve. **entfernen** Ⓣ (bort)fjerne. **entfernt** fjern.

Ceder.

dyrkes i Europa som parktræer og kan vokse saa langt mod nord som i Danmark. Ved Stavanger er der plantet en himalaya-c., som har holdt sig i flere aar. — C.s ved er meget holdbar og letspaltelig, er hvidere og mindre harpiksholdig end andre naaletræers. Libanon-c.s ved benyttedes i ældre tid som skibstømmer, desuden er flere af Orientens kirker bygget af c.-træ, saaledes keiserinde Helenas kirke i Jerusalem. Det egte c.-træ er nu saa godt som ude af handelen; nutidens c.-træ stammer fra andre naaletræer, som arter af cypres, tuja og ener.

Cederborgh, Fredrik (1784—1835), sv. forfatter, udgav i Stockholm tidsskriftet «Anmärkaren» (1816—23) og har skrevet en del romaner, hvorved han har betydning for svensk prosadigtning. Mest kjendt og oftere oplagt er «Uno von Trasenberg» (1809—10), «Ottar Tralling» (1810—18) og «Något litet om grefve Jacques Pancroce von himmel och jord» (1818). Hans samlede skrifter udkom 1834 under titelen «Ungdoms tidsfördrif».

Cedēre (lat.), afstaa, overdrage, vige.

Cedergren, Henrik Tore (1853—), sv. telefontekniker, var opr. guldsmed, men slog sig fra 1883 helt paa telefonvæsenet og fik stiftet «Allmänna telefonbolaget i Stockholm», som under hans ledelse har havt en enorm udvikling. 1900 erhvervede C. eneret paa telefondrift i Moskva og Warschau. Han er i høi grad fortjent af telefonindustrien og telefontekniken.

Cederhielm, Josias (1673—1729), sv. diplomat og politiker, der under Karl XII's felttog havde vist stor dygtighed. Ved Poltava blev C. fanget og slap først 1722 fri. 1723 blev han rigsraad og fører for det holstenske parti, der ønskede Karl Fredrik paa tronen. Ved tronskiftet i Rusland 1725 blev C. sendt til Petersburg for at varetage Sveriges tarv, men han arbeidede vel saa meget i Gottorpernes interesse og nærede fantastiske planer om gjenerhvervelsen af Østersjøprovinserne. Et sv.-rus. forbund afvergedes dog af A. Horn, og Sverige sluttede sig til Ruslands fiender. C.s politik var strandet, og truet af retslig undersøgelse trak han sig ud af politiken.

Cederhielm, Josias Carl (1734—95), sv. politiker og nationaløkonom. Paa rigsdagen sluttede C. sig opr. til huerne, men nærmede sig efterhaanden hatterne, da hans hensynsløshed skabte ham mange fiender. Paavirket af fysiokraterne skrev han bl. a. «Tankar om spannemåls brist och dyrhet» (1757), «Tankar om handtverkerierna i Sverige» (1794) og udgav det oppositionelle ugeblad «Sanning och nöje» (1779—80).

Cederolje, en tyktflydende olje, som fremstilles af cedertræ og anvendes som immersionsvædske ved mikroskopiske undersøgelser (sml. Mikroskopi).

Cederschiöld, Gustaf (1845—), sv. sygegymnast og massør, virkede 1872—79 i Hannover, 1879—89 i Stockholm, 1889—95 i Baden-Baden, fra 1895 atter i Stockholm. Han har uddannet virkningsfulde massagemetoder mod migræne, øren- og øienlidelser, mavekatarrh o. s. v., samt opfundet en massage af slimhinderne mod svelg- og næsekatarrh, som han siden 1895 er begyndt at indføre i Stockholms folkeskoler. C. har bl. a. skrevet «Über die schwedische Heilgymnastik».

Cederschiöld, Gustaf (1849—), sv. sprogmand og pædagog, docent i Lund 1875, professor i Göteborg 1893. Vakte først opmerksomhed ved sine udgaver og studier af indvandrede sagn i den gamle nordiske litteratur («Fornsögar inðrlanda», 1877—84 o. fl.), blev knyttet til det store ordbogsarbeide og har i senere tid virket for en rigere opfattelse af modersmaalet (især «Om svenskan som skriftspråk», 1897) og en forbedret undervisning i dette fag (lærebøger i forening med seminaradjunkt Valborg Olander i Falun).

Cederström, Gustaf Olof (1845—), sv. maler. Har studeret under Winge og Malmström i Stockholm, under Fagerlin i Düsseldorf og under Léon Bonnat i Paris. Indtil 1887 bosat i Paris, fra den tid professor ved akademiet i Stockholm. Af hans historiske billeder er det bekjendteste «Karl XII's lig bæres over de norske fjelde» (1878 kjøbt af storfyrst Konstantin af Rusland, gjentaget for Nationalmuseum i 1883). Af hans billeder, der behandler samtidens liv, er «Frelsesarméen» (1886) i Göteborgs museum.

Cederström, Jacob (1782—1857), sv. embedsmand. deltog i felttoget mod Norge 1808 og blev ved Skarbokil saaret i det ene ben, der maatte sættes af, var dog med i Tyskland 1813—14, i Norge 1814. 1817 landshøvding paa Gotland, hvor han gjorde sig meget fortjent. 1826 generalmajor, 1831—47 præsident i kammerkollegiet. C. deltog som medlem af adelstanden i flere rigsdagssamlinger; han var en ganske frisindet mand, som uden partihensyn kjæmpede for, hvad han ansaa for ret.

Cederström, Olof Rudolf (1764—1833), sv. generaladmiral og statsraad. Vernede 1796 og 1798 handelsskibene i Nordsjøen mod engelske kapere. Førte 1801—03 en heldig ekspedition mod Tripolis, tilbagetog 1808 Gotland fra russerne og kommanderede tilsjøs 1813—14. 1819 greve, 1823 generaladmiral. Han delte Karl Johans sterkt royalistiske statssyn og paadrog sig en anklage for rigsretten, men frikjendtes (1818). C.s ansvar for den saak. «skibshandel», der voldte Sverige en diplomatisk ydmygelse, tvang ham 1828 til at gaa af som statsraad.

Cedertræ, se Ceder.

Cédille *[sedij']*, eg. liden z (sp.), skrives under c for at angive udtalen ç. Bruges ikke mere i spansk, men derimod fra 17 aarh. i fransk (f. eks. façon).

---

entfesseln (t) løslade. **entfetten** (t) afmagre. **entflammen** (t) opflamme(s); (sich) blusse op, begeistres. **entflattern** (t) flagre bort, undslippe **entfleischt** (t) i daarligt hold, mager. **entfliegen** (t) flyve fra, bort. **entfliehen** (t) undfly, flygte fra. **entfliessen** (t) flyde, strømme ud af **entfremden** (t) gjøre fremmed for, fjerne. **Entfremdung** f. ligegyldighed, kulde. **entführen** (t) føre bort fra, bortføre. **Entführung** f. bortførelse. **entgegen** (t) mod, imøde. **entgegenbringen** bringe imøde; byde: vise. **entgegenhalten** sammenligne; indvende. **entgegenkommen** komme imøde; imødekomme. **entgegennehmen** modtage. **Entgegennahme** f. modtagelse. **entgegnen** (t) svare, gjenmæle. **Entgegnung** f. (gjen)svar. **entgehen** (t) undgaa; forlade. **Entgelt** (t) m (n), godtgjørelse. **ohne E.** gratis. **entgelten** (t) undgjælde, bøde. **entgleisen** (t) komme ud af sporet. **entgleiten** (t) glide bort (ud af). **entglimmen** (t) optændes, blusse op. **entglitschen** (t) glide ud af. **entglühen** (t) gløde, opflammes.

Cedrāl, by i Mexico, staten San Luis Potosi; paa vestsiden af Sierra de Catorce: 4546 indb. (1900). Stort amalgamationsverk.

Cedrāttræ (*cedrato*, ital. navn for citron), et slags citrontræ, hvis kugleformede frugter benyttes til sukat.

Cedrēla odorāta, træ, beslegtet med mahognitræet, med meget let, rødbrun og vellugtende ved, som bruges til cigarkasser.

Cedrus, se Ceder.

Cefalù *[tšefalú]*, by paa Sicilien, prov. Palermo, 11 788 indb. (1901). Har en i 12 aarh. bygget domkirke. Handel med olje, manna og sardeller. I 1903 indklareredes 86 skibe paa 29 018 tons.

Ceglie Messāpica *[tše'lje-]*, by i Italien, prov. Lecce (Apulien), 15 339 indb. (1901). Stenbrud; olje- og vinhandel.

Ceība pentandra, kapok- el. bomuldstræet (af fam. *bombaceæ*), et i troperne udbredt høit træ med hvide blomster, fingrede blade og kapselfrugt, hvis indre har en tæt haarbeklædning; denne, som gaar i handelen under navn af kapok, anvendes som stopmateriale.

Celadūsiske øer, en samling af ca. 60 smaa klippeøer i Adriaterhavet ved Dalmatien; frembringer olje og sydfrugter.

Celakovsky *[tše-]*. 1. František Ladislav C. (1799—1852), tsjek. digter, studerede filosofi, blev derpaa lærer og senere professor i filologi, først i Prag, senere, da han paa grund af sine polske sympatier blev afsat, i Breslau. C. har skrevet digte, slaviske folkesange, filosofiske og politiske digte, har derhos udgivet verker over slavisk sprog og litteratur. Han var en af førerne for tsjekkernes nationale bestræbelser i den tid. — 2. Ladislaus C. (1834—1902), botaniker, professor først ved Prags universitet, senere ved den tsjek. høiskole sammesteds.

Celano *[tšelā'nå]*, Thomas fra, se Thomas fra Celano.

Celano *[tšelánå]*, by i Mellem-Italien, prov. Aquila, 7556 indb. (1901). Har en smuk domkirke, papirfabriker og garverier, handel med olje og sardeller. — C.-sjøen el. Lago Fusino, 4 km. s. f. C., havde i oldtiden intet naturligt afløb, hvorfor keiser Claudius (44—54) lod bygge en tunnel, der imidlertid snart tilstoppedes. Fyrst Torlonio byggede en ny (1852—62), hvorved den 158 km.² store sjø er tørlagt.

Celastrāceæ, plantefamilie med fire- eller femtallige, frikronede blomster, ofte i klase, kapselfrugt og frø med frøkappe. Omfatter trær og buske med størst udbredelse i den varme og tempererede zone. Af de ca. 40 slegter kan nævnes *catha, celastrus, evonymus* og *staphylea* (s. d.).

Cela'strus, slegt af familien *celastraceæ*, buske, hvoraf nogle er slyngende og af den grund dyrkes til beklædning af mure, træstammer el. l., saaledes *c. articulatus* fra Kina og Japan og *c. scandens* fra Nordamerika. Den sidste, som trives godt i det sydlige Norge, har egformede blade og orangefarvede kapsler; blomsterne er dog meget uanselige.

Celāya, by i Mexico, staten Guanajuato, 1830 m. o. h., ved Rio Laja; 25 656 indb. (1900). Adskillig industri i uld og bomuld.

Cele'bes, ø i det ostindiske arkipel, den tredje største af Sundaøerne, ligger mellem 1° 45' n. br. og 5° 37' s. br. og 118° 49' og 125° 5' l. ø. f. Grw. Skilles i v. ved Makassarstrædet fra Borneo, i s. ved Flores- og Sundahavet fra de smaa Sundaøer, i ø ved Molukkerstrædet fra Molukkerne og i n. ved det dybe C.-hav fra Filippinerne. Øen har en eiendommelig form; fra en midtkjerne skyder fire halvøer ud i havet, mod s., s.ø., n.ø. og en fjerde først mod n., siden mod ø. og saa n.ø. Disse landtunger adskilles af 3 dybe bugter: Tominibugten mellem de to nordøstlige, Tomori- el. Tolobugten mellem den sydøstlige og nordøstlige og Bonibugten mellem den sydøstlige og sydlige halvø. Fra Kap Polisan længst mod n.ø. til Kap Laikan i s. maaler øen i lige linje 1050 km. Størrelsen er 179 416 km.² C. hører til de mindst kjendte af de ostindiske øer. Lange parallele bjergkjeder følger halvøernes længderetning. Den nordre halvø er rig paa vulkanske bjergarter, og her træffer man virksomme vulkaner som Kalabat, 2030 m., Sudara, 1373 m. Paa den sydlige halvø har man øens vistnok høieste top, Latemodjong, 3300 m. Elvene er smaa, og af sjøer har man Pososjøen og Tafoetisjøen. C. har et egte tropeklima med middeltemperatur 26—27° C., men varmen dæmpes af de friske havvinde. Regnmængden er i nord 2550 mm. og i syd 3950 mm. Som følge heraf har øen en rig plantevekst, der i hovedtrækkene ligner de øvrige Sundaøers, men ogsaa viser tilslutning baade til Ny Guinea og Molukkerne. Bjergene er dækkede af prægtige skoge med palmer og træagtige bregner. Af egentlige kulturplanter maa nævnes sago- og kokospalmer, banan, peppertræ, teak- og sandeltræ, bambus og mangotræ; der dyrkes ris, mais, tobak, kaffe, kakao, indigo, sukkerrør, muskatnød. Dyreverdenen hører nærmest til den australiske region, om man end ogsaa finder ostindiske arter, saa at C. danner et overgangsland mellem begge faunaer. Af de 16 pattedyrarter er de fleste saa afvigende, at de ikke har nogen nær slegtning nogetsteds i verden; dette gjælder hjortesvinet, bøffelantilopen og en stor sort abe. Af landfugle haves 164 slegter, hvoraf 13 slegter med 94 arter er eiendommelige for C. alene. Krybdyrene er talrige og insektlivet udmerker sig ved sine smukke sommerfugle og biller. Af husdyr holdes okser, bøfler og smaa, men fortrinlige heste. Af mineraler findes jern, kobber og lidt tin, desuden svovl og brunkul. — Befolkningen (ca. 1 800 000) tilhører den malajiske race. Som urbefolkning har man antaget alfurerne (s. d.), der bebor det indre af øen. — C. opdagedes 1512 af portugiserne, men disse blev omkring 1600 efter en række kampe fordrevet af hollænderne, hvis overherredømme de indfødte maatte anerkjende. I administrativ henseende deles C. i 1. Guvernementet C., der omfatter den vestlige og sydlige del, 128 478 km.² med 1 434 000 indb.; hovedstad er Makassar, 2. resident-

Celebes: Mand fra Syd-Celebes.

---

enthaaren ⓣ berøve haar(et). **enthalten** ⓣ indeholde, rumme. **sich e.** afholde sig fra; bare sig for. **enthaltsam** ⓣ afholdende. **Enthaltsamkeit** f, afholdenhed. **enthaupten** ⓣ halshugge. **enthäuten** ⓣ flaa. **entheben** ⓣ løfte bort; befri (fritage) for, afskedige fra. **Enthebung** f, fritagelse; afskedigelse. **entheiligen** ⓣ vanhellige. **enthousiasme** ⓕ m, lidenskabelig henrykkelse, begeistring. **enthousiasmer** begeistre. **enthousiaste** (m) begeistret (person), sværmer. **enthrone** ⓔ sætte paa tronen; indsætte (biskop). **enthusiasm** ⓔ henrykkelse, begeistring; sværmeri. **enthusiast** begeistret tilhænger, sværmer. **enthusiastic** begeistret. **enthymène** ⓕ m, forkortet slutningsrække. **enthüllen** ⓣ blotte, afsløre; aabenbare. **enthülsen** ⓣ afbelge, pille. **entice** ⓔ lokke. **enticement** lokken; lokkemiddel. **enticher** ⓕ befænge med. **entiché de** betaget af, forgabet i. **entier** ⓕ, **entire** ⓔ hel, udelt; fuldstændig; ⓕ ogs m, helhed = **entireness, entirety** ⓔ. **entité** ⓕ f, **entity** ⓔ tings væsen i og for sig. **entitle** ⓔ titulere; berettige. **entjochen** ⓣ tage aaget af, befri. **entkeimen** ⓣ spire frem af.

skabet Menado, 57 436 km.² med 583 000 indb., i n. og 3. residentskabet Iernate i øst.

Cele'bessjøen kaldes havet mellem Celebes, Borneo, Suluøerne, Mindanao og Sangiøerne. Den største dybde er ikke mindre end 5111 m.

Celesia *[tšelēsia]*, Emanuele (1821—59), ital. forfatter og historiker, spillede en fremtrædende rolle under oprøret 1848. Blev siden universitetsbibliotekar og professor i litteraturhistorie i Genua. Foruden flere digtsamlinger har C. skrevet en ital. litteraturhistorie og en række skrifter om Genuas topografi og historie.

Celestīna, navnet paa en spansk dramatisk roman i 21 optrin. Hovedfiguren er en ryggesløs koblerske af romanens navn. Efter hende er C. blevet et fællesnavn for enhver koblerske. Romanen udkom i Sevilla i 1502.

Célimène *[selimæn]*, hovedpersonen i Molières komedie «Le misanthrope». Er efter hende blevet et fællesnavn for enhver aandfuld koket kvinde.

Ce'lla (lat.), kammer, værelse, bestemt til bolig for slaver; forraadskammer.

Cellamāre *[tšell-]*, Antonio Giudice, fyrste af (1657—1733), blev 1715 sp. gesandt i Paris og stiftede i tilslutning til Alberonis planer en sammensvergelse for at styrte hertugen af Orléans og gjøre Filip V til regent for den umyndige Ludvig XV. Planen opdagedes 1718, C. udvistes af Frankrige og blev generalkaptein i Gammel-Kastilien.

Celle, by i Preussen, prov. Hannover, regjeringsdistrikt Lüneburg, ved den seilbare Aller, s. f. Lüneburger hede; 21 400 indb. (1905). I det gamle slot levede den danske dronning Karoline Mathilde efter sin forvisning 1772—75 og ligger begravet her. — C., der anlagdes 1292, var indtil 1705 residens for hertugerne af Braunschweig-Lüneburg.

Celle. Bortseet fra de laveste organismer, viser alle planter og dyr sig ved undersøgelse under mikroskopet sammensat af talrige smaa legemer el. elementardele, som kaldes c. Trods mange forskjelligheder viser alle c. en ganske bestemt og karakteristisk fælles bygningstype: de bestaar af en klump saakaldt protoplasma, som indeslutter én el. flere kjerner, meget ofte er de udad begrænset af en væg el. membran. — Man lærte først at kjende c. hos planterne, hvor de allerede blev iagttaget i slutten af det 17 aarh. De fik sit navn c. (af lat. *cellula*, et lidet aflukke el. kammer), fordi man først blev opmerksom paa den hos planterne tydelig fremtrædende c.-væg; man tænkte sig disse smaa kammere fyldt med vand el. luft. Endnu i begyndelsen af det 19 aarh., da man var naaet til den rigtige erkjendelse af c.s betydning som morfologisk og fysiologisk enhed saavel i plante- som dyreriget (den Schleiden-Schwannske c.-teori), antog man fremdeles, at væggen var c.s anatomisk og fysiologisk vigtigste del. Først omkr. midten af forrige aarh. gjennemgik denne opfatning en ændring. Man havde da lært at kjende talrige vægløse c., og man havde viet c.-indholdet et mere indgaaende studium og havde (fornemmelig i plante-c.) kunnet forfølge dettes bevægelser; videre havde man under visse lavere algers formering seet c.-indholdet forlade sin gamle væg og danne en ny, medens den forladte væg ikke mere viste noget livstegn. Disse iagttagelser førte til, at den gamle opfatning, efter hvilken c.-væggen ansaaes for c.s vigtigste del, blev opgivet, og istedet blev alle livsfunktioner henlagt til c.-indholdet. — C.-substansen el. protoplasmaet, som det først kaldtes af Hugo von Mohl, danner hovedmassen af de fleste dyriske c. (se pl., fig. 1) og af unge plante-c., medens det i ældre plante-c., hvor den største del af c.-rummet er optaget af cellesaft, ofte kun danner et tyndt lag indenfor c.-membranen. Indesluttet i protoplasmaet findes en varierende mængde legemer, som farvelegemer, pigmentkorn, fra kjernen udtraadte dele, saakaldte chromidier, optagne næringskorn, saftrum el. vakuoler, ekskretionsprodukter o. s. v. I c.-substansen findes hos dyr og lavere planter som regel ogsaa et el. to smaa korn, de saakaldte centrallegemer, som er omgivet af en noget tættere protoplasmazone, den saakaldte sfære. Udad omgives c.-substansen i plante-c. (se fig. 4) af en, som regel vel udviklet og ofte meget kompliceret bygget c.-membran, som væsentlig bestaar af cellulose; hos de fleste dyriske c. er derimod c.-membranen lidet udviklet eller mangler helt; i sidste tilfælde siges c. at være nøgen. Det egentlige protoplasma er et seigt flydende, slimlignende legeme, som svæller ud ved optagelse af vand; det danner intet kemisk skarpt definerbart legeme og er under c.s liv underkastet vekslinger i sin sammensætning; som konstante bestanddele af alle c.s protoplasma findes dog eggehvidestoffe og vand, hertil kommer organiske fosforforbindelser, kulhydrater og ofte fedt. Angaaende protoplasmaets finere struktur hersker endnu ingen enighed; nogle mener, at det opbygges af fine traade, som krydser hinanden eller danner et sammenhængende fletverk, og af en maskerummene fyldende grundsubstans, medens andre antager, at protoplasmaet har en skumlignende bygning. — C.s anden hovedbestanddel, kjernen el. *nucleus* (se fig. 1), ligger oftest i nærheden af c.s midtpunkt og er sfærisk el. ovoid, den kan ogsaa være stavformet, lappet eller forgrenet. I almindelighed findes der kun én kjerne i hver c., visse store c. kan dog være flerkjernet, og hos mange éncellede organismer findes konstant samtidig to kjerner, en stor og en liden (se Infusionsdyr). I almindelighed er kjernen synlig allerede i den levende c., men bliver tydeligere ved tilsætning af forskjellige reagenser og ved anvendelse af visse farvestoffe, som karmin eller hæmatoksylin. Kjernen begrænses udad mod protoplasmaet af kjernehinden el. kjernemembranen, denne omslutter kjerneindholdet, det saakaldte *karyoplasma*, dette bestaar igjen af kjernenettet, det saakaldte *karyomitom*, af kjernesaften, en flydende substans, som fylder maskerummene i nettet, samt endelig af et eller flere i kjernenettet beliggende, runde eller noget uregelmæssig formede legemer, som farves sterkt af flere farvestoffe, og som sammenfattes under navnet kjernelegemer eller *nucleoli*. Kjernenettet, som maa betragtes som kjernens vigtigste del, bestaar af to meget forskjellige dele. Den ene del, som danner kjernens protoplasmatiske basis, kaldes som regel *linin*. Den er, saalænge kjernen lever, usynlig, men viser efter behandling med reagenser en finkornet bygning og farves paa samme maade som protoplasmaet. Den anden bestanddel af kjernenettet kaldes *chromatin* paa grund af sin affinitet til en række

---

entketten (t) løse fra lænker, befri.

entkleiden (t) afklæde; blotte, berøve.

entknechten (t) befri.

entkommen (t) undslippe.

entkorken (t) trække (en flaske) op.

entkräft(ig)en (t) afkræfte, svække.

entladen (t) aflæsse, losse, befri for bør: affyre. **sich e.** udlade sig, gaa af (skud), bryde løs.

entlang (t) langs med, efter.

entlarven (t) demaskere, rive masken af. **Entlarvung** f, demaskering.

entlassen (t) løslade; afskedige; fritage (for).

Entlassung (t) f, afskedigelse, løsladelse, befrielse

entlasten, entlästigen (t) befri (for bør), aflæsse; godskrive.

Entlastung (t) f, aflæsning, befrielse, decharge; godskrivning.

entlauben (t) afløve, afblade.

entlaufen (t) undløbe, løbe bort fra.

entledigen (t) frigjøre, befri (for); afskedige (fra embede). **sich e.** skille sig af med; opfylde, udføre.

entleeren (t) tømme.

entlegen (t) afsides.

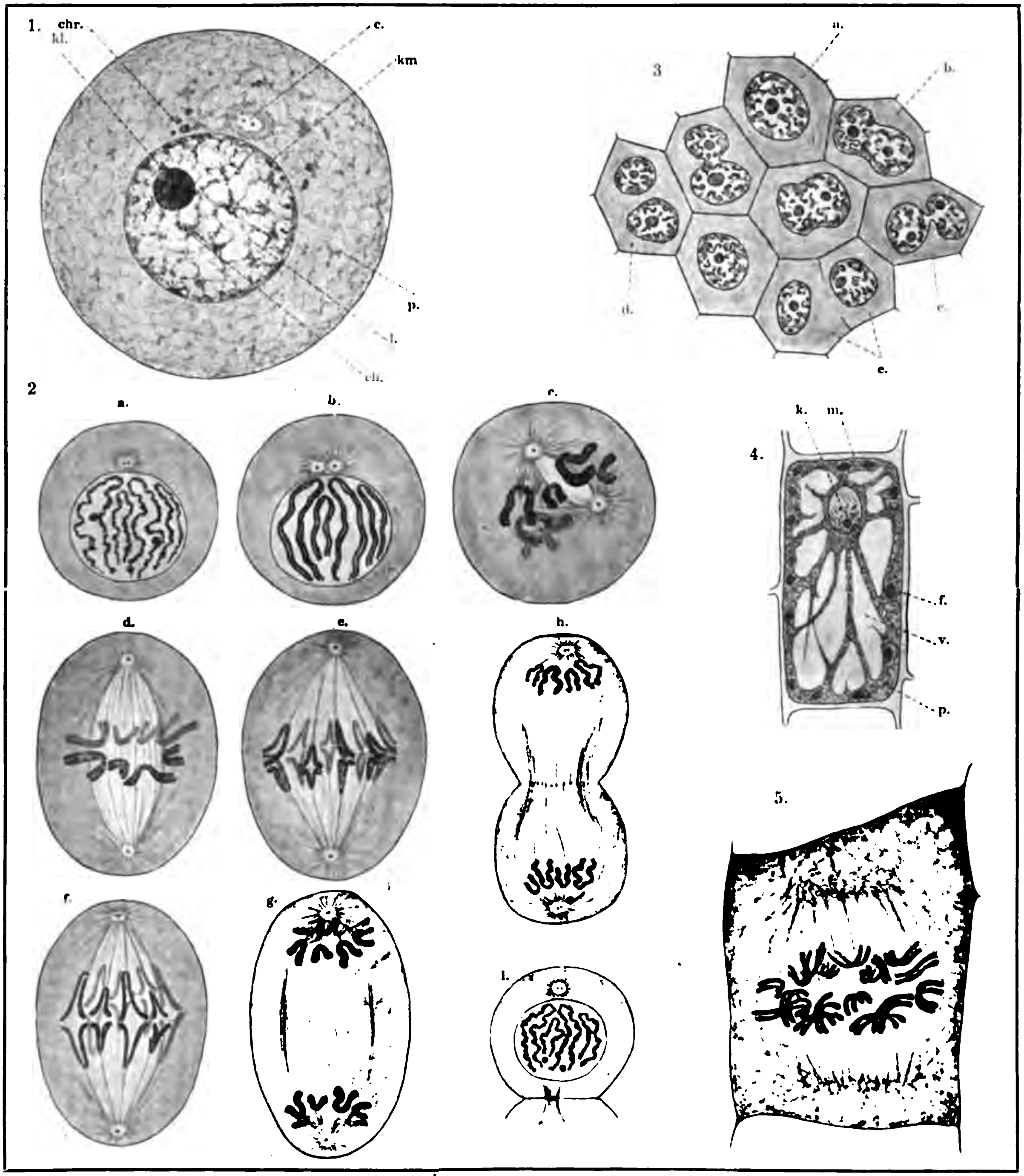
entlehnen (t) laane, borge af.

entleiben (t) aflive, tage af dage.

entleihen (t) laane, borge af.

entlocken (t) lokke ud af, af-, fralokke.

CELLER

1. Skema af en dyrisk celle. c. centrallegemer, omgivet af sfæren, ch. chromatin, chr. chromidier, kl. kjernelegeme, km. kjernemembran, l. linin, p. protoplasma.
2. Skematisk fremstilling af den indirekte celledeling eller karyokinesen (af kjernens 8 chromosomer er i a, b, h og i kun de 4 mod iagttageren vendende indtegnet). a. chromosomerne netop dannet som lange foldede sløifer. b. chromosomerne har trukket sig noget sammen og viser sig nu længdedelt; centrallegemerne, omgivet af protoplasmastraalinger, er begyndt at vige fra hinanden. c. kjernemembranen opløst, de forkortede chromosomer samlet om den unge centralspindel. d. chromosomerne indstillet i spindlens ækvatorialplan. e.—f. chromosomernes længdedele trækkes fra hinanden. g.—h. datterchromosomerne samler sig om de to poler, samtidig sker der en deling af hver af de to centrallegemer, og protoplasmaet begynder at indsnøres. i. protoplasmaets afsnøring tilendebragt; datterchromosomerne er begyndt at vokse i længden for snart at danne et kjernenet, en kjernemembran dannet, straalingen om centrallegemerne forsvinder.
3. Gruppe af celler i forskjellige stadier af direkte celledeling. a.– e. betegner fortløbende stadier.
4. Skema af en plantecelle. f. assimilerende farvelegeme, k. kjerne med kjernelegeme, m. cellemembran, p. protoplasma, v. saftrum el. vakuole.
5. Indirekte deling af en plantecelle (fra en rodspids); de længdespaltede chromosomer indstillet i spindlens ækvatorialplan, spindlen selv tøndeformet; ingen centrallegemer synlige.

farvestoffe. Chromatinet kan være fordelt i kjernenettet paa forskjellige maader, hyppigst er det saa intimt forenet med lininet, at det er vanskelig eller umulig at adskille de to bestanddele af kjernenettet fra hinanden.

C.s formerelse sker ved deling; den er i almindelighed en saakaldt indirekte (mitotisk el. karyokinetisk) c.-deling, sjeldnere en saakaldt direkte (amitotisk) deling.

1. Den indirekte c.-deling (se fig. 2) indledes af betydelige saavel kemiske som morfologiske forandringer af kjernesubstansen. Chromatinet tiltager i farvbarhed, opgiver sin netformige anordning og flyder sammen til et for vedkommende dyre- el. planteart karakteristisk antal sterkt farvbare stave el. sløifer, som kaldes chromosomer (fig. 2, a—b). Efter dannelsen af chromosomerne opløses kjernemembranen, og disse kommer til at ligge frit i protoplasmaet (fig. 2, c). Under disse forandringer i kjernens bygning har der ved siden af kjernen optraadt en kompliceret straalefigur, den saakaldte *amphiaster*. Dennes opstaaen er nøie knyttet til centrallegemet og sfæren: Ved c.-delingens begyndelse deler centrallegemet sig i to, hvis det ikke oprindelig var dobbelt. De to dele viger snart fra hinanden og mellem dem udspændes en række fine traade, de saakaldte spindeltraade, ligesom der ogsaa omkr. hvert centrallegeme samtidig dannes en stjerneformig protoplasmastraaling (fig. 2, b—c). Af disse straaler vokser en del hen mod chromosomerne og fæster sig paa disse. Idet centrallegemerne i det følgende fjerner sig fra hinanden og tilslut kommer til at ligge ret over for hinanden i hver sin c.-halvdel, føres chromosomerne, som tidligere viste en uregelmæssig anordning, ind mod den mellem begge centrallegemer liggende spindels æquatorialplan (fig. 2, d). Hvert chromosom spaltes nu efter længden (denne spaltning er allerede begyndt paa et tidligere tidspunkt) i to dele, hvoraf den ene føres mod den ene pol, den anden mod den modsatte (fig. 2, e—g). Ved hver pol nærmer nu de saakaldte datterchromosomer sig hinanden og løser sig op til et kjernenet, som snart ved en membran adskilles fra det omliggende protoplasma (fig. 2, h—i). Denne deling af kjernen ledsages af en indsnøring af protoplasmaet, svarende til spindlens æquatorialplan, denne indsnøring fører sluttelig til c.s to-deling (fig. 2, h—i). Saasnart den nye kjernes chromatin begynder at antage en netformig bygning, ofte ogsaa noget tidligere, forsvinder straalingen omkring centrallegemet, og dette og sfæren antager sit gamle udseende. Hos de høiere planters c., hvor centrallegemer hidtil ikke er paavist, viser delingsspindlen sig ofte mod polerne trukket ud i bredden (se fig. 5), saaledes at den faar tøndeform, hyppig løber den ogsaa ud i flere spidser.

2. Den direkte (amitotiske) c.-deling (se fig. 3), som man oprindelig antog for den eneste form for c.-deling, forekommer i naturen sjelden under normale forhold, noget hyppigere under visse sygelige tilstande. Kjernen indsnøres, saa den først faar form af et 8-tal, hvorpaa den helt skilles i to dele; denne deling af kjernen følges af en lignende indsnøring af protoplasmaet; udebliver denne, dannes c. med flere kjerner.

C.s størrelse. De fleste c. er mikroskopisk smaa; de største c., eg-c., opnaar imidlertid hos visse dyr en størrelse af flere cm. i gjennemsnit. — C.s form kan ogsaa være meget vekslende. Fritliggende unge c. har gjerne en sfærisk el. ovoid form, som f. eks. blodets c., eg-c. o. s. v. Udvikles fra c. udløbere i forskjellig retning, faar c. stjerneform, som mange nerve-c. Presses c., saaledes som naar de forenes til væv, op mod hinanden, antager de en polygonal form (se fig. 3), bliver kubiske, cylindrisk-prismatiske, pladeformede, eller de trækkes ud i længden og bliver ten- el. stjerneformede.

C. er sædet for alle de processer, som vi sammenfatter under begrebet liv. Enhver organismes funktion sammensættes af de enkelte c.s virksomhed, er resultanten af millioner af c.s livsytringer. At c. fører et selvstændigt liv, sees bedst deraf, at der findes talrige dyr og planter, som alene bestaar af én c., de saakaldte protister. I de enkleste tilfælde ytrer c.s liv sig ved følgende virksomheder: a. Følsomhed el. irritabilitet og bevægelse. Udsættes c. for visse mekaniske, kemiske eller fysikalske indvirkninger, som let berøring, ændring af temperaturen, paavirkning af syrer eller alkalier o. s. v., indtræder en bevægelse af c.s protoplasma, som enten kun giver sig tilkjende ved en forskyvning af dettes smaadele eller tillige ved en forandring af c.s ydre form (amøboid bevægelse). — b. Stofveksel og vekst. Ved c.s bevægelse foregaar en spaltning el. forbrænding af protoplasmaet, og dettes masse vilde efterhaanden svinde og c. tilslut dø, hvis der ikke tilførtes den nyt stof, hvoraf den kunde erstatte det tabte. Denne erstatning foregaar ved, at protoplasmaet optager næring, hvoraf det opbygger nyt protoplasma (assimilation). De ufordøielige dele af næringen og de ved protoplasmaets spaltning dannede faste, flydende el. gasformede affaldsprodukter udskilles atter af c. (ekskretion). Forat der skal kunne foregaa spaltninger i protoplasmaet, maa c. optage surstof; denne surstof-optagelse og den med samme forbundne udskillelse af kulsyre kaldes med et fælles navn c.s aanding el. respiration. — Naar i en c. assimilationen overgaar spaltningerne, dannes der stadig mere protoplasma, og c. tiltager i størrelse, den vokser. — c. Formering. Naar veksten har naaet en vis, for de forskjellige c. karakteristisk grænse, indtræder en deling af c. (se ovenfor); paa denne maade opstaar altid nye c. af tidligere eksisterende c. — I enhver c. finder en stadig vekselvirkning sted mellem dens protoplasma og kjerne, begge disse dele er derfor lige nødvendige for c.s liv. Ved de til c.s funktion og stofskifte knyttede forandringer af protoplasmaet synes kjernen at spille en regulerende rolle. (Se pl. Celler.)

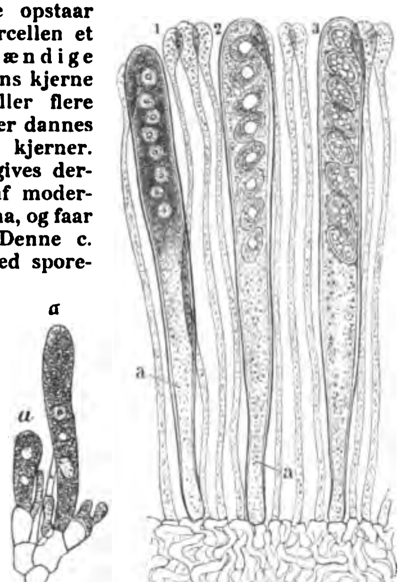
Celledannelse sker i planteriget ved celleformering eller ved en sammensmeltning af celler, i sidste tilfælde ved befrugtning (s. d.) og kopulation (s. d.). C. er altid knyttet til levende celler, af andet organisk stof eller uorganiske emner kan nye celler ikke opstaa. Cellerne formeres ved 1. todeling, 2. celleafsnøring, 3. fri c. og 4. mangedeling. Hos énkjærnede celler er todelingen forbundet med indviklede omleiringsprocesser i kjernen, hvorved dennes indhold bliver delt i to lige dele. Om de forskjellige faser i denne saakaldte indirekte kjernedeling eller mitose, karyokinese, se art. Celle. Mitosen

---

entlohnen ⓣ betale, holde skadesløs.
entmannen ⓣ gilde, kastrere.
entmenscht ⓣ umenneskelig, brutal.
entmummen ⓣ afsløre, røbe.
entmündigen ⓣ umyndiggjøre.
entmut(h)igen ⓣ gjøre modløs. **Entmut(h)igung** f, modløshed.
Entnahme ⓣ f, borttagelse; hentning: laan.
entnehmen ⓣ fratage; trække (paa en); laane (af); slutte, indse af; tage af, hente hos: befri (fra).
entnerven ⓣ svække, afkræfte, slappe.
entnüchtern ⓣ gjøre ædru.
entoiler ⓕ opklæbe paa lærred; paasy kniplinger.
entomb ⓔ gravlægge.
entombment ⓕ gravlæggelse.
entomologie ⓕ f, **entomology** ⓔ insektlære.
entomologist ⓔ, **entomologiste** ⓕ m, insektkjender, entomolog.
entomophagous ⓔ insektædende.
entonner ⓕ intonere, istemme; fylde paa tønder
entonnerie ⓕ f, fyldningsrum, ølkjelder.
entonnoir ⓕ m, tragt; afløbsaabning
entorse ⓕ f, forvridning. **donner une e. à** forvride; fordreie, forvanske.

kan foregaa meget hurtig. I levende støvtraadhaar af *tradescantia virginica* tager saaledes processen, som direkte kan forfølges under mikroskopet, 1½ à 2 timer. Naar mitosen er naaet saa langt som til dannelsen af de mellem de to nye kjerner, «datterkjernerne», udspændte støttetraade, tager vægdannelsen sin begyndelse. I det ækvatoriale plan mellem datterkjernerne samler der sig nemlig talrige smaa korn, som danner et tyndt lag, cellepladen, der, efter at have opnaaet den fornødne tæthed, udvikler sig til cellevæg (se figuren). Ved den nye cellevæg er også protoplasmaets masse blevet delt og derved celledelingen fuldbyrdet. Ogsaa ved de andre former af c. spiller kjernen en vigtig rolle. Ved celleafsnøring opstaar der paa modercellen en eller flere udposninger, som ved en trang aabning staar i forbindelse med denne. Udposningerne vokser ved at optage i sig af modercellens protoplasma og skilles tilsidst ved en væg fra den oprindelige celle. Ved celleafsnøring dannes konidier og basidiesporer hos soppene, og gjærsoppens celler formerer sig ogsaa paa samme maade. Ved fri celledannelse opstaar der inde i modercellen et antal nye, selvstændige celler. Modercellens kjerne todeler sig en eller flere gange, hvorved der dannes et vist antal nye kjerner. Hver af disse omgives derpaa med noget af modercellens protoplasma, og faar tilslut en væg. Denne c. er mest typisk ved sporedannelsen hos *ascomycetes* (se fig.). — Ved mangedeling dannes der paa samme maade som ved den fri c. flere kjerner i en modercelle. Frøhvidedannelsen hos blomsterplanterne foregaar ved mangedeling. I embryosækken delercentralkjernen sig i et stort antal datterkjerner, som grupperes temmelig regelmæssig i protoplasmaet. Paa et bestemt udviklingstrin dannes der saa paa meget kort tid støttetraade og celleplader mellem kjernerne, hvorved der opstaar et sammenhængende væv, ikke frie celler som ved fri c.

Fri celledannelse: Ascus-sporer i udvikling. a, sporesække (asci).

Cellebroer el. intercellularbroer, de protoplasmatiske forbindelsestraade mellem naboceller.

Cellemellemrum el. intercellularrum, smaa rum, som opstaar mellem cellerne i udvokset plantevæv, og som spiller en vigtig rolle ved sit luftindhold. I sjeldne tilfælde fører de vand eller andre stoffe som harpiks, æteriske oljer etc.

Celleslim, protoplasma, se Celle.

Cellesystem, se Fængselsvæsen.

Cellevæggen (cellemembranen) er hos planterne en uundværlig bestanddel af de aller fleste celler. Kun et lidet faatal planteceller mangler cellevæg, saaledes er kjønsceller, sværmesporer og slimsoppenes celler «nøgne». Hos unge celler er c. som en ganske tynd hud, der begrænser cellen udadtil. Senere kan den vokse saavel i flade som i tykkelse, og ligesom den fra begyndelsen af er anlagt af protoplasmaet, sker ogsaa denne dens vekst fra dette. Af c.s fladevekst afhænger cellens form. C.s tykkelsestilvekst foregaar ikke jevnt over hele fladen, men der bliver tilbage visse ufortykkede partier, som kaldes porer, eller hvis væggen er meget tyk, som f. eks. i stenceller, opstaar porekanaler. I karrene kan de ufortykkede dele være meget store og præge væggens udseende som i karrene, s. d. C. kan tiltage saa sterkt i tykkelse, at cellerummet næsten ganske forsvinder, som i styrkevævets celler. Ogsaa i kemisk henseende kan cellevæggen undergaa forandringer. De vigtigste betanddele af cellevæggen er pektinstoffe og cellulose. Men ogsaa andre stoffe kan træde til og delvis eller helt erstatte disse. Saaledes bestaar karrenes vægge overveiende af lignin, i korkcellernes vægge indgaar fedtlignende stoffe, suberin. Forslimede vægge findes hos overhudcellerne af en del frø, desuden kan der optræde mineralske stoffe i c., som kiselsyre, f. eks. hos kiselalger, og kulsur kalk som hos kalkalger.

Celletyper. Da cellens form og indhold, c.s tykkelse og kemiske bestanddele altsammen er faktorer, som er underkastet en sterk variation, fremkommer der en stor mængde celletyper. Disse kan dog henføres under følgende tre hovedformer: 1. Parenkymcellen (fig. 1) er omtrent lige stor i alle retninger og har oftest tynde, af cellulose bestaaende vægge med runde porer. Den findes i vekstpunkterne, i marv og bark, i bladkjødet etc. 2. Prosenkymcellen (fig. 2) er mange gange saa lang som bred og er tilspidset i begge ender; væggen er tyk og ofte forvedet, og cellerummet er trangt og oftest fyldt med luft el. vand, idet protoplasmaet er forsvundet.

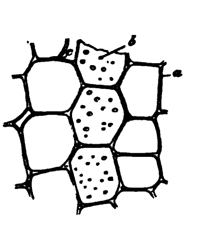
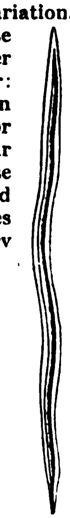
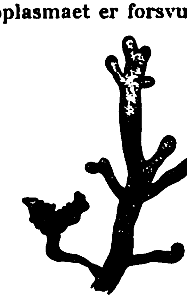

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

entortillage ⓕ m. indvikling; søgt, forsætlig uklart udtryk.
entortillement ⓕ m. omvikling; snoning, bugtning; uklarhed i talen.
entortiller ⓕ indvikle; omsno; besnære; udtrykke søgt og utydelig.
entours ⓕ m pl. omgivelser.
entourage ⓕ m. omgivelse, indhegning; indfatning.
entourer ⓕ omslutte; omgive.
entournure ⓕ f. ærmegab.
en-tout-cas ⓕ m. stor parasol, der kan tjene som paraply.
entozoon ⓔ indvoldsorm.
entpropfen ⓣ trække op.
entpressen ⓣ presse, perse ud af.
entpuppen ⓣ: **sich e.** krybe ud af forpupningen, aabenbare, vise sig.
entquellen ⓣ vælde ud af.
entr'accuser ⓕ: **s'e.** anklage hinanden.
entr'acte ⓕ m. mellemakt; intermezzo.
entraffen ⓣ fra-, udrive.
entrailles ⓕ f pl. **entrails** ⓔ pl. indvolde; ⓕ og. moderskjød; sjælens indre; følelse.
entrain ⓔ anbringe paa, tage plads i et (jernbane)tog.
entrain ⓕ m. munterhed, liv, raskhed.
entraînement ⓕ m. henrivende magt, kraft; henrykkelse; skoling, træn(er)ing.
entraîner ⓕ rive med sig, føre

3. Hyfen (fig. 3) er en tynd, sterkt grenet celle, som kun vokser i spidsen. Findes væsentlig hos soppene.

Cellevæv, en samling af celler, som er ordnet i et bestemt forhold til hinanden, og som er omdannet eller differentieret i samme retning og herved tilpasset samme funktion. — I de dyriske organismer adskilles 4 slags c.: 1. eptitelvæv, 2. muskelvæv, 3. nervevæv, 4. støtte- og bindevæv (se disse art.). — For planternes vedkommende inddeles c. almindelig i: 1. dannelsesvæv, 2. hudvæv, 3. støttevæv, 4. ledningsvæv og 5. grundvæv (s. d. art.).

Cellini *[tšælīni],* Benvenuto (1500—72), ital. guldsmed og billedhugger, af florentinsk skole, paavirket af Michelangelo. Har ved sin selvbiografi (bl. a. oversat af Goethe) vundet en berømmelse, som er større end hans verker fortjener. Af de mange guldsmedarbeider i Cellini-stil kan intet med bestemthed tillægges ham (det berømteste er saltkarret med Neptun og Ceres i Wien). Som billedhugger viser han i fremstilling af det nøgne i sine portrætbuster alvor i naturstudiet og formbehandlingen og dertil ofte adskillig ynde. C.s hovedverk er Perseus med det af huggede Medusa-hoved i Loggia de'Lanzi i Florens; bedre er de to modeller hertil i bronce og voks i Bargello. I Cosimo I's kolossalbuste i Bargello stikker guldsmeden for sterkt frem i den overdrevne ciselering. Et krucifiks i Escurial viser ogsaa smuk behandling af det nøgne. Broncerelieffet «Nymfen af Fontainebleau» i Louvre kan ikke med sikkerhed tillægges C. — [Litt.: E. Plon, «B. C.» (1882—84).]

Cellini: Perseus; model i bronce i Museo Nazionale i Florens.

Cello *[tšællå],* forkortelse for violoncello.

Cellulärpatologi, en teori om sygdommenes forklaring, som i midten af 19 aarh. opstilledes af den berømte tyske patologiske anatom Virchow. I modsætning til den indtil da gjældende teori, ifølge hvilken de sygelige processer havde sin oprindelige aarsag i en feilagtig sammensætning af legemets vædsker (humoralpatologien), antager c., at den oprindelige aarsag maa søges i sygelige forandringer i organismens celler. For de infektiøse sygdommes vedkommende er teorien senere blevet modificeret derved, at cellernes forandringer igjen kan paavises at skyldes smittestoffene henholdsvis de af disse udskilte kemiske gifte.

Celluloïd, et hornagtigt elastisk og meget brændbart stof, egenvegt 1.7. C. fremstilles af kollodiumuld (nitrocellulose), som opløses i en blanding af alkohol og æter; til det saaledes dannede kollodium tilsættes kamfer. Massen knades og opvarmes, hvorved de flygtige bestanddele uddrives, og nitrocellulosen og kamferet forener sig til en gjennemsigtig masse, som udvalses mellem varme valser. C. tilsættes ofte med forskjellige mineralske stoffe og farves gjerne med tjærefarver. Ved 125° er c. meget plastisk og kan sveises, ved 130° begynder det at dekomponeres, og ved 240° brænder det livlig under sterk røgudvikling. C. anvendes som erstatning for elfenben (klavertangenter), rav (pibespidser), skildpaddeskal (kamme), glas (fotografiske plader), lærred (mansjetter, snipper) o. s. v. — C. angribes ikke af vand eller atmosfærilier, men dekomponeres af varm salpetersyre, svovlsyre, saltsyre og lud. C.-gjenstande er let kjendelige paa den tydelige kamferlugt, der fremkommer ved gnidning. De er ikke lidet ildsfarlige.

Cellulõse som kemisk betegnelse er et stof, tilhørende kulhydraternes (s. d.) gruppe af sammensætning $n(C_{12}H_{20}O_{10})$. Molekylets størrelse ubekjendt. Den er det stof, der udgjør plantecellernes vægge og danner derfor den væsentlige og værdifulde bestanddel af de til spinding og vævning anvendte plantefibre; jo renere c., des smidigere, mere holdbare fibre. Bomuld er næsten ren c. I lin, hamp og jute findes c. sammen med «inkrusterende» stoffe (f. eks. lignin). Dette er endnu i langt sterkere grad tilfældet i trærnes ved, der indeholder ca. 50 pct. c. C. er et hvidt, amorft stof, uopløseligt i de alm. opløsningsmidler. Ophedes c. under tryk med fortyndet svovl- eller saltsyre, omdannes den for en del til gjæringsdygtigt sukker (se Alkohol). Ved kort indvirkning af sterk svovlsyre svulmer c.-fibrene op og omdannes til hydro-c. (amyloid). Paa denne maade fabrikeres pergamentpapir af filtrerpapir, der er næsten ren c., derved, at fibrene paa overfladen delvis forandres til hydro-c. Klorzink har lignende virkning. Sterk natronlud omdanner c. til alkalihydro-c. (mercerisering). Behandles dette med svovlkulstof, faar man en slimet, i vand opløselig, klæbrig masse, viskoid og viskose (s. d.). En ammoniakalsk kobberoksydopløsning opløser c. og udskiller den igjen med syrer. Behandles c. med en blanding af sterk salpetersyre og svovlsyre, dannes alt efter syreblandingens styrke forskjellige nitro-c., forbindelser af salpetersyre og c. Nogle er opløselige i æter-alkohol og anvendes som kollodium og derigjennem til kunstsilke, celluloid o. s. v., andre med større salpetersyreindhold som skydebomuld, røgsvagt krudt, sprænggelatin o. s. v. (se disse artikler). — C. som teknisk benævnelse betegner i papirindustrien et raastof (halvstof), fremstillet ved kemisk behandling af træ. Træet, hovedsagelig gran, opsages i længder af 0.6 m., befries for bark og omdannes ved ophugning paa tvers til kort flis, som koges i en lukket kjedel under høitryk ved tilledning af damp. Herved opløses harpikser og de inkrusterende bestanddele i træet, og man faar tilbage cellulose, som dog tildels maa bleges før benyttelsen til papir. Den kogte masse opdeles i enkelte fibre i en slagmølle og fordeles i vand, som senere frasiles. Efter kogevædskens beskaffenhed skjelner man mellem sulfat-c. og sulfit-c. Ved fremstillingen af den første sort benyttes en opløsning af soda, som gjøres etsende ved tilsætning af kalk. Man koger 2 à 3 timer under et tryk af 6—10

---

afsted: henrive: forlede; henrykke; have tilfølge, medføre; træne(re).

entrait (f) m, stikbjelke.

entrance (e) henføre, henrykke.

entrance (e) sb. ind-, tiltrædelse; ind-, adgang; indløb; indledning. **e.-fee** indskrivningspenge.

entrap (e) lokke i fælden: fange; hilde. **entrapment** besnærelse.

entr'apercevoir (f) skimte.

entr'appeler (f): **s'e.** kalde (paa) hinanden.

entr'assigner (f): **s'e.** sætte hinanden stevne; stevne hinanden.

entrat(h)en (t) undvære.

enträt(h)seln (t) gjette, udtyde.

entr'attaquer (f): **s'e.** angribe hinanden.

entrauben (t) frarøve, fratage.

entrave (f) f. (sedv. pl) helde (paa hest); hindring; (poet.) baand, lænke.

entraver (f) give (hest) fodlænke paa: hindre, lamme.

entraverser (f) vende et skib med bredsiden til.

entr'avertir (f): **s'e.** underrette (advare) hinanden.

entre — (t) entern — (e) ascend, climb. board — (f) aborder.

entré — (t) (forstue) Vorzimmer n, Hausflur m; (adgang) Zutritt, Einlass m — (e) (forstue) entry, (entrance-)hall, lobby; (adgang) admission(-money), admittance — (f) (forstue) antichambre f; (adgang) entrée f.

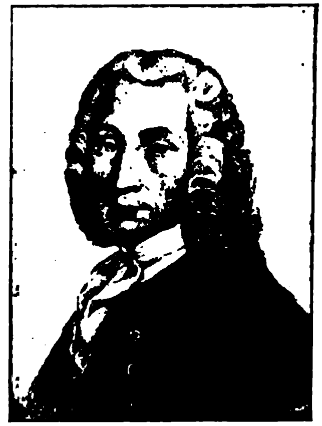
entre (f) (i)mellem; iblandt; i

atmosfærer. Kemikalierne kan tilbagevindes ved inddampning af den brugte lud og bortbrænding af de optagne organiske stoffe. Som erstatning for det tab, der altid lides, tilsættes istedetfor soda det billigere natriumsulfat, deraf navnet. Kjedelen er af støbejern. Ved inddampning af den brugte lud («svartluden») og ved residuets glødning dannes der af det tilsatte sulfat ved reduktion natriumsulfid. Kogeluden ved denne metode kommer derfor til at bestaa af: etsnatron, natriumhydrosulfid og lidt natriumkarbonat. Ved sulfidets indvirkning paa de organiske substanser i træet dannes der organiske svovlforbindelser. Det er disse, der er aarsag til den ubehagelige lugt, som saadanne fabriker udsender. Sulfit-c. koges i 12—14 timer under et tryk af 4—6 atmosfærer. Kjedlerne er af staalplader og foredes tidligere med bly, nu med syrebestandig sten. Kogevædsken er en opløsning af svovlsyrlinggas og kalciumbisulfit. Gasen fremstilles ved brænding af svovl eller billigere ved røstning af svovlkis. Den brugte lud kan her ikke tilgodegjøres, men er et besværligt affald. Sulfit-c. trænger som regel ikke blegning. Den fremstillede c. omdannes i begge tilfælde til pap, som nu mest forsendes i tørret tilstand. Sulfit-c. giver et fint produkt, særlig egnet til finere, hvide papirsorter som skrive- og trykpapir. Sulfat-c. giver sterke fibre særlig skikket til pakpapir, kouverts etc. Sulfat-c.-fabrikationen byder den fordel, at man som raastof ogsaa kan anvende furu og de forskjelligste slags træaffald, som man før alene kunde anvende som brændeved. — C.-fremstillingen blev opfundet i Amerika 1866. Den første fabrik i Norge byggedes 1874 af ingeniør Størmer. Sulfitmetoden bragtes til praktisk anvendelse (1880) af svensken Ekman og tyskeren Mitscherlich. Fra norske c.-fabriker udførtes i 1886 kun 3656 tons af værdi 766 000 kr., medens der i 1906 udførtes 130 340 tons af værdi ca. 19 mill. kr. Desuden leveres nu (1907) meget c. til vore egne papirfabriker. Der er i Norge over et snes fabriker, hvoraf 5 sulfatfabriker. I 1904 beskjæftigede fabrikerne (19) 2900 arbeidere, hvis løn var 2.8 mill. kr. Tømmerforbruget udgjorde 340 000 tylvter (12 alen 6″ top) repræsenterende en værdi af 5 mill. kr. for skogeierne. Siden 1904 er flere nye fabriker anlagt. (Se ogsaa Papir.)

Celmān, Miguel Juarez (1844—), argentinsk præsident. var først minister og guvernør i staten Cordoba, 1886—90 præsident i Argentina: hans uheldige finansstyre fremkaldte en revolutionær bevægelse i Buenos Ayres, saa han maatte gaa af.

Celōsia cristata, hanekam *(amarantaceæ)*, en i Kina hjemmehørende plante med røde, gule el. hvide hanekamlignende blomsterstande. Dyrkes som prydplante. væsentlig i drivhus.

Ce'lsius, Anders (1701—44), sv. astronom, prof. i astronomi i Upsala 1730, udgav 1733 i Nürnberg sine «Observationes luminis borealis», hvori han bekjæmper Mairans hypotese om, at nordlys hidrører fra zodiakallyset; i Rom maalte han sollysets intensitet, som han fandt 320 000 gange sterkere end maanelysets. I Paris, hvor der netop forberedtes en gradmaalingsekspedition til Peru, foreslog C. at udføre lignende maalinger i Norden, hvilket under C.s medvirkning fandt sted i Lappland, og hvorved det bevistes, at jorden er fladtrykt ved polerne. Paa foranledning af C. byggedes 1740 observatoriet i Upsala, det første i Sverige. Her fortsatte han sine iagttagelser over planeter, kometer, Jupiters maaner, aberrationen o. s. v., bestemte magnetnaalens misvisning, anstillede talrige meteorologiske iagttagelser samt gjorde forarbeider til paavisning af Skandinaviens hævning. Navnet C. blev dog videst kjendt ved den hundreddelte termometerskala, som imidlertid var afvigende fra den nu kjendte C.-skala, idet han havde sat vandets kogepunkt til 0 °, dets frysepunkt til 100 °; C.-skalaen i sin nu brugte form er foreslaaet af Martin Strömer.

Anders Celsius.

Ce'lsius, Olof, den yngre (1716—94), sv. lærd, prof. i Upsala og 1777 biskop i Lund. Han tilhørte først huerne, men gik siden over til hattepartiet. Blandt hans mange skrifter er især «Konung Gustaf I's historia», I—II, 1746, 1753, og «Konung Erik XIV's historia», 1774, meget fortjenstfulde.

Ce'lsus, Aulus Cornelius, rom. forfatter paa Tiberius' tid, skrev en encyklopædi omfattende landbrug, lægevidenskab, krigsvæsen, retorik og filosofi; bevaret er kun afsnittet om lægevidenskaben, vigtigt især for kirurgiens historie.

Ce'lsus, antik filosof fra 2 aarh. e. Kr., skrev et angreb paa kristendommen, «Den sande tale»; kun brudstykker deraf bevaret i et modskrift af Origenes. C. bebreider de kristne deres uvidenskabelighed, hidsighed i partikampe og deres selvgodhed.

Celt, betegnelse for en egen art smaa økser fra broncealderen, bagtil hule til optagelse af et vinkelbøiet skaft. Det var vistnok arbeidsredskaber; i gravene forekommer de ikke. Fra den ældre broncealder kjendes kun et mindre antal; i den yngre broncealder var de meget almindelig forekommende (se planche Broncealderssager, fig. 6).

Celtis (-es), Conradus (1459—1508), t. humanist, studerede i Köln og Heidelberg; i flere aar reiste han fra universitet til universitet og holdt forelæsninger; derefter professor i Ingolstadt og fra 1497 til sin død i Wien; stiftede en række vigtige lærde selskaber. skrev paa latin elegante digte, nærmest i antik hedensk aand.

Ce'ltis, slegt af almefamilien, indbefattende trær og buske med udbredelse i varme og tempererede lande. *C. australis* fra Sydeuropa og *c. occidentalis* fra Nordamerika dyrkes i haver og anlæg, dog neppe hos os. De har begge skjæve, ru blade, meget uanselige blomster og smaa, haarde stenfrugter. Hos enkelte arter er frugterne spiselige. Veden af *c. australis* anvendes til blæseinstrumenter, snedkerarbeider etc.

Cembalo *[tše'mbalå]*, hakkebret, forgjænger for kla-

---

sammensætn. ogs. indbyrdes, hinanden.

entreat ⓔ bede (om), bønfalde; overtale.

entreaty ⓔ bøn, overtalelse.

entre-bâiller ⓕ aabne paa klem, paa gløt.

entre-bas ⓕ m, stort skil(le) (i væv).

entre-céder ⓕ: **s'e.** afstaa til hinanden; vige for hinanden.

entre-charger ⓕ: **s'e.** angribe, anklage hinanden.

entrechat ⓕ m, slags dansetrin

entre-choquement ⓕ m, sammenstød.

entrecôte ⓕ m. stykke mellem ribbenene.

entre-couper ⓕ gjennemskjære, afdele, afbryde.

entre-croisement ⓕ m, krydsning.

entre-croiser ⓕ lægge krydsvis.

entre-cueillir ⓕ plukke efterhaanden.

entre-dent ⓕ m, affald ved uldspinding.

entre-deux ⓕ m, mellemrum, -stykke; konsol; krop paa torsk.

entrée ⓕ f, indtrædelse; debut; dansestykke; (embeds)tiltrædelse; begyndelse; adgang. (de faveur) fribillet; indgang; indførelse (i bog); (pl) indgaaende varer, værdier; (pl) første retter efter suppen.

entre-fesson ⓕ m, hudløshed (nær anus).

veret. Cembal d'amour, fra det 16 og 17 aarh., var et forsøg paa ved et klavikord med strenge af dobbelt længde at virke baade med forte og piano.

Ceme'nt er 1. i alm. et mineralsk bindemiddel, som har den egenskab at hærdne stenhaardt, naar det i pulveriseret tilstand udrøres med vand, f. eks. magnesia-c., der benyttes til plombering af tænder. — 2. et brændt og derefter finmalet pulver af lerholdig kalk, som har den egenskab at være «hydraulisk», d. e. den deraf tilberedte mørtel vil hærdne under vand. Den ældste c. er vulkanske produkter som trass, puzzolaner og santorinjord, der for at hærdne trænger kalktilsætning. Senere opdagede Parker 1796 roman-c., som fremstilledes ved brænding og findeling af sheppysten, en kalkmergel. Bornholmsk c. fremstilledes ligeledes af mager lerholdig kalk. Disse og lignende c.-arter er nu næsten fortrængt af den af Aspdin i 1824 opfundne portland-c., som fremstilles ved brænding af en kunstig bestemt blanding af ler og kalk eller kridt og derfor er af mere ensartet beskaffenhed end den naturlige hydrauliske kalk. Godheden afhænger af raastoffenes, særlig lerets kvalitet, deres fuldkomne blanding, brændingstemperaturen og finmalingen. Portland-c. er et graaagtigt, meget fint pulver, sp. v. 3.1, af omtrentlig sammensætning $^2/_3$ kalk, $^1/_3$ ler. Raamaterialerne renses omhyggelig for alle uvedkommende urenheder, males, blandes og fugtes derefter lidt og presses til «briketter», som brændes i ringovne eller schaktovne. Den brændte c. («klinkerne») finmales ved hjælp af kuglemøller og sigtes meget fint. Hvad der særlig kræves af c. er, at den er «volumbestandig», d. e. den maa under bindingen og hærdningen ikke i mindste maade forandre sit volum, faa sprækker eller vise udvidelser eller krumning. Saadan «drivende» c. er absolut ubrugelig. C.-bygverker vinder i styrke med tiden. — C.-fabrikationen har i de sidste aartier overalt i verden taget et ganske overordentligt opsving, hvilket dels skyldes de forbedrede fabrikationsmetoder, dels det forøgede forbrug. Der importeredes i 1890-aarene til Norge 20 000 tons aarlig, i 1899 endog 33 650 tons; i de tre senere aar (1904—06) er importen gaaet ned til 12—13 000 tons. Norge har en c.-fabrik ved Slemmestad i Røken.

Cementēring, øgning af kulindholdet i sveisjern el. blødt staal ved glødning i trækulpulver 8—10 dage og langsom afkjøling. Der anvendes ogsaa kul af organisk oprindelse (forkullet læder). Kulstoffet optages sterkest i de ydre lag. Det erholdte staal kaldes cementstaal el. blære- el. blemmestaal. Staalgjenstande (geværdele) kan ved c. bibringes større haardhed paa enkelte flader, idet de øvrige dækkes med lere under glødningen.

Cementkobber, er metallisk kobber, som afsættes af en kobberopløsning (cementvand) paa blanke jerngjenstande, der neddyppes deri.

Cementstaal, se Cementering.

Cementsten. 1. En lerholdig kalksten, som danner raamaterialet for fremstilling af cement. C. brændes og males og er da anvendelig til hydraulisk mørtel, d. e. mørtel, som kan hærdne under vand. C. findes bl. a. paa Bornholm, men fabrikationen af denne sort cement er her som andre steder opgivet, da produktet ikke er saa godt som portlandcement (se Cement) og heller ikke billigere. — 2. En kunstig bygningssten fremstillet af cementmørtel eller beton i form af mursten, tagsten eller kvadre.

Cementvand, se Cementkobber.

Cenci *[tšæ'ntši]*, Beatrice (1577—99), rom. adelsdame af en rig, men raa og ukultiveret slegt. Faderen, Francesco, var en bundfordærvet person, hvis laster gik i arv til børnene af hans to egteskaber. B. C.s usedelighed bevirkede, at faderen forviste hende til en borg i Abruzzerne, og af hevntørst lagde hun i forbindelse med et par af sine brødre planer om at myrde ham. 1598 fuldførtes dette ved gift i B. C.s nærvær. Familien blev fængslet, og under processen gik B. C. til bekjendelse, hvorpaa hun, to brødre og hendes stedmoder blev henrettet. Begivenheden gjorde et sterkt indtryk, sagndannelsen tog fart, og snart blev B. C. i folkets bevidsthed et uskyldigt offer. Emnet har flere gange fristet digterne, f. eks. Shelley i tragedien «The Cenci». Ovenstaaende i Rom i utallige gjengivelser udbredte portræt er ikke hendes.

Beatrice Cenci
(feilagtig tillagt Guido Reni; se teksten).

Cendrillon *[sădrijŏ']* (af fr. *cendre*, aske) er det fr. navn paa heltinden i et meget udbredt eventyr; dette er i sin franske form optegnet af Charles Perrault i hans «Contes» (1697). C. er en ung pige, som bliver tilsidesat af sin stedmoder og sine halvsøstre. Hun maatte udføre alt det simpleste og tyngste arbeide, og hun likte bedst at sidde i asken; men tilslut vinder hun kongesønnens kjærlighed. Jfr. Askepot.

Cenere (-ri) *[tšénere]*, Monte, en bjergryg i Schweiz, kanton Ticino. Herover gaar veien mellem Bellinzona og Lugano (høieste punkt 553 m.). I 1880—81 gjennemboredes C. af en 1673 m. lang tunnel.

Cenis, Mont *[mŏ-səni']*, pas i Vestalperne, hovedvei mellem Frankrige og Italien. Den 2098 m. høie pasvei er anlagt af Napoleon I (1802—10), men benyttes ikke mere nu, efterat jernbanen er bygget. Denne fører fra Chambery til Turin, er anlagt 1857—70 og gjennemskjærer Col de Frejus 22 km. s.v. f. C. med en 12.2 km. lang tunnel; det høieste punkt, 1294 m. o. h., ligger midt i tunnelen; foruden denne har banen 37 mindre tunneler og beskyttes paa begge sider af forter.

Cennini *[tšen-]*, Cennino (14—15 aarh.), ital. maler, elev af Agnolo Gaddi. Har malt fresker i Compagnia di S. Croce i Volterra. Mere berømt ved sit skrift om maleriets teknik «Trattato della pittura» (udg. 1821 og 1859).

Cenomán er den underste afdeling af den øvre kridtformation.

Ce'nsor bruges dels om de sagkyndige, som ved eksamener bedømmer kandidatens præstationer, dels om en af myndighederne ansat person, som ud fra moralske

---

entrefilet (f) m. kort redaktionsartikkel; ord mellem tankestreger; anførte ord.
entregent (f) m. belevenhed, omgangstone.
entreillisé (f) gitterformet.
entreissen (t) frarive; udrive.
entrelacer (f) sammenslynge, -flette.
entrelacs (f) m (pl), sammenslyngede baand, sirater; gjennembrudt arbeide; gardinsnorer, -holdere.
entrelarder (f) spække.
entre-ligne(s) (f) m. rum mellem to linjer; det som skrives mellem to linjer.
entreluire (f) lyse halvt, skinne igjennem.
entremêler (f) sammenblande, forbinde. **s'e. dans** blande sig (op) i.
entremets (e) & (f) m (pl) mellemret.
entremetteur (f) m, mellemmand, kjærlighedsagent.
entremettre (f): **s'e.** være mellemmand, virke for en.
entremise (f) f. mellemkomst, medvirkning; (tilsjøs) kravel.
entre-nerf(s) (f) m, rygfelt (paa bøger).
entrennen (t) undløbe.
entre-nœud(s) (f) m, led (paa stilk).
entre-pilastre (f) m, rum mellem piller.
entre-plant (f) m. nyplantet vinstok.
entrepont (f) m, mellemdæk.

og politiske synspunkter skal give tilladelse til offentliggjørelser af forskjellig art. Se Censur.

Censörer, to rom. embedsmænd, der besørgede folketællingen, census, og de dermed sammenhørende forretninger. Valgtes første gang 443 f. Kr. og i regelen senere hvert 5te aar, sidste gang 50 f. Kr. Deres opgaver var: 1. folketællingen, hvormed forbandtes fastsættelse af skatteindtægten, indordning af folket i de forskjellige afdelinger (klasser, centurier), prøvelse af ridder- og senatorlisten (udstødelse eller optagelse i ridder- og senatorstanden); 2. tilsyn med den offentlige sedelighed (straffe for ting, som lovene ikke rammede, f. eks. overdreven luksus, udsvævende liv, fjernelse af senat eller ridderstand, berøvelse af stemmeret, ansættelse til høiere skat); 3. bortforpagtning af statens indtægter og bortlicitering af større statsopgaver (byggeforetagender o. l.). Til udøvelsen af census krævedes positiv enighed af begge c. I rang stod c. mellem prætorer og ædiler (de havde ikke imperium), men faktisk var de de mest anseede embedsmænd, og til c. valgtes mest forhenværende konsuler. — I keisertiden overtog keiseren den censoriske myndighed.

Censūr (lat. *censura*), eg. prøvelse, undersøgelse, bedømmelse, var i Rom den embedsmyndighed, censorerne (s. d., sml. Census 1) udøvede. I middelalderen havde biskoperne i kraft af sin *censura ecclesiastica* ret til at ilægge straffe for forseelser mod kirken. I moderne tid betyder c. sedvanligvis kun den granskning, en dertil bemyndiget autoritet udøver ligeoverfor tryksager eller verker, bestemt for scenisk opførelse, altsaa bog-, avis- eller skuespil-c. C. i denne betydning er omtrent ligesaa gammel som bogtrykkerkunsten. Den udgik fra den katolske kirke og blev første gang bragt i anvendelse af kurfyrst Berthold af Mainz i 1486. Eksemplet blev snart fulgt af andre fyrster og navnlig af paverne. Kirkemødet i Trident (1545) forbød under trudsel om strenge straffe ikke blot at udgive, men ogsaa at trykke og læse «kjetterske» skrifter og gav stødet til istandbringelse af den fortegnelse over forbudte bøger, *index librorum prohibitorum,* som stedse senere, og endnu i 1907, er blevet suppleret. Ved siden af denne kirkelige c. blev der snart ogsaa indført og har der i de fleste kulturstater indtil den nyeste tid bestaaet en af statsmyndighederne udøvet og af politiske hensyn opretholdt c. Denne verdslige c. vakte imidlertid tidlig sterk modstand og er efterhvert i næsten alle lande blevet først mildnet og tilslut ophævet. Dette skede i det Britiske rige allerede 1695, men gjenindførtes her 1737 af Robert Walpole for dramatiske arbeider. Denne teater-c. bestaar den dag idag. Mod denne rest af c. er der gjennem en offentlig protestudtalelse af 29 okt. 1907 aabnet et felttog af Englands dramatiske forfattere. I de Forenede stater blev trykkefriheden fastslaaet i menneskerettighedernes erklæring af 1776. I Frankrige var c. i Ludvig den XV's tid mildnet, og den forsvandt ganske i forfatningen af 1791, gjenindførtes 1814 og var i den følgende tid snart i fuld udøvelse, snart praktisk sat ud af virksomhed, indtil den helt blev ophævet 1881. I Belgien er c. undertrykt ved forfatningen af 1831. I videst udstrækning har c. været udøvet i det Russiske rige, men dog med nogen lempning efter manifestet af 30 okt. 1905. I Tyskland blev c. i ældre tid udøvet af et rigs-bogkommissariat i Frankfurt, men keiserne i det Romerske rige formaaede kun daarlig at haandhæve institutionen. Efter det Tyske forbunds oprettelse blev c., særlig for at mestre dagspressen, i 1819 paabudt for dettes omraade, en ordning, som ialfald i navnet stod ved magt indtil 1848, og som senere kun ved undtagelseslove paany er blevet sat i virksomhed (1878—90 mod socialisterne). I Sverige blev c. afskaffet 1765, undtagen for religiøse skrifter og kritik af grundlovene, men indførtes atter under Gustaf III, som navnlig lagde kapsun ogsaa paa pressen ved 1785 at bestemme, at intet avisforetagende maatte sættes igang uden efter kgl. privilegium; i regjeringsformen af 1809 fik dog trykkefriheden atter hjemmel, hvilket stadfæstedes i den endnu gjældende presselov af 1812. I Danmark, og under foreningstiden ogsaa i Norge indtil 1814, blev c. udøvet af universitetet med hjemmel i kirkeordinansen af 14 juni 1539 «for Danmarks og Norges riger». Den her længe meget strenge c. slappedes noget i eneväldets senere tid; betydeligere videnskabsmænd fik tilladelse til at udgive sine bøger uden c.; avis-c. blev 1701 henlagt under kancelliet, 1738 under generalpostdirektørerne, 1765 under en egen avis-censor. Den af Struensee ved forordningen af 14 sep. 1770 indførte fuldstændige trykkefrihed begrænsedes atter noget allerede aaret efter og ophævedes i alt væsentligt 1799. Trykkefrihed under ansvar for domstolene fik Danmark først 1849, og endnu bibeholdes c. ligeoverfor teaterverker, variétenummere og kinematografbilleder. C.s indskriden ligeoverfor skuespillet «Karen Borneman» af Hjalmar Bergstrøm (opført første gang i Kristiania 12 nov. 1907) gav høsten 1907 anledning til et bittert pressefelttog mod c. — Norge erholdt en usedvanlig udstrakt trykkefrihed ved grl. 1814 § 100, som ophævede al c. Forbrydelser i trykt skrift har senere kun været underlagt straffeloven. De mest kjendte tilfælde af strafferetslig forfølgelse i anledning trykt skrift er den Harro Harring'ske sag (se Harring) og søgsmaalet mod Hans Jæger (s. d.) for offentliggjørelsen af romanen «Fra Kristiania-bohêmen» (1885). Sml. Trykkefrihed.

Ce'nsus (lat.). 1. Se Censorer. — 2. Ogsaa i moderne tid har udøvelsen af borgerlige rettigheder som regel været bundet til c., d. v. s. til iligning af en vis formue eller indtægt, saaledes i England (efter *Representation of the people act* af 6 dec. 1884) eiendomsret til hus eller tomt eller en aarlig husleie af mindst 10 £. Hos os var indtil grundlovsforandringen af 30 april 1898 (grl. § 50) stemmeretten bundet til besiddelse af fast eiendom af en vis minimumsskyld paa landet, en vis minimumsindtægt i byerne (se Valgret). I England og Nordamerika er c. ogsaa den officielle betegnelse for den hvert 10de aar foretagne folketælling (s. d.).

Cent (af lat. *centum*, hundrede), forkort. c., ct., fl. cts. 1. Amer. skillemynt = $^1/_{100}$ dollar = 3.7 øre; 2. Nederl. skillemynt = $^1/_{100}$ gulden = 1.5 øre.

Cental *[séntəl]*, eng. vegt = 100 pund avoirdupois (s. d.), svarende til 45.359 kg.

Centau'r, se Kentaur.

Centaurēa, knopurt, slegt af de kurvblomstrede, urter med store, af tokjønnede, rørformede blomster

---

entreposer (f) oplægge (varer).
entreposeur (f) m. en som har varer paa oplag, oplagsforvalter.
entrepôt (f) m. lager; kreditoplag; oplag, udsalg af monopolvarer; mellemhandels-, stapelplads.
entreprenant (f) virksom, driftig.
entreprendre (f) paa-, overforetage (sig at udføre noget).
entreprenør — (t) Unternehmer m — (e) enterpriser, undertaker; contractor — (f) entrepreneur m.
entreprise (f) f. foretagende; (arbeides, leverances) overtagelse.
mettre (donner) à l'e. bortlicitere.
entrer (f) gaa, komme, rykke, trænge ind; bringe ind, i hus; indføre (i bog).
entre-regarder (f) kaste et stjaalent blik paa.
entre-sabords (f) m. rum mellem stykporte.
entresol (e) & (f) m. mezzaninetage.
entre-sourcils (f) m. rum mellem øienbrynene.
entre-taillure (f) f. saar en hest tilføier sig ved at stryge skank.
entretenir (f) holde vedlige; underholde; samtale med.
entretien (f) m. underhold, vedligeholdelse; samtale, underholdning.
entretoile (f) f. knipligs mellemverk.

Centaurea: Kornblomst.

dannede kurve, fra hvis rand de langt større, golde blomster udstraaler. Hos os 6 arter, hvoraf *c. scabiosa* og *jacea* har sin væsentlige udbredelse paa Østlandet, *c. nigra* derimod i kystegnene i det søndenfjeldske; samtlige har fioletrøde blomster. Herhen hører ogsaa den blaa kornblomst, *c. cyanus*, der forekommer som ugræs i akrene og desuden almindelig dyrkes i haver under flere former med forskjellige farver. Andre dyrkede arter af denne slegt er f. eks. *c. americana* med røde, *c. babylonica* med mørkegule og *c. moschata* med vellugtende blomster; *c. candidissima* dyrkes mest paa grund af de smukke, sølvhvide blade.

Centau'ren, stjernebillede paa sydhimmelen ved Vandslangens halespids, næsten skjult under vor horisont; indeslutter den fiksstjerne, *α* af 1ste størrelse, som staar vort solsystem nærmest, men som først begynder at komme tilsyne s. f. Nildeltaet. Til at gjennemløbe afstanden fra stjernen, vel 4 billioner mil, bruger lyset 3½ aar.

Centāvo el. centesimo (sml. Cent), skillemynt i forskjellige sydamer. stater = 1/100 peso el. boliviano.

Centenaar *[-nār]*, den gamle holl. centner = 100 gl. punden = 49.4090 kg.

Centerbord, eng. *centerboard*, «sænkekjøl», bredt bord af træ eller (oftest) metal, som fires ned gjennem en aabning i midten af baadens bund; c. tjener til at hindre baadens afdrift og bruges særlig paa mindre, grunde lyst-seilbaade; lidet brugt i Norge.

Centesimāl betegner en deling i hundrede dele. Ved c. cirkeldeling deles cirkelkvadranten i 100 grader à 100 minutter à 100 sekunder, altsaa hele cirkelen i 400 grader. — C.-vegt, brovegt, hvor lodderne veier 1/100 af lasten. Se Vegt.

Centesimo *[tšen-]* (af lat. *centesimus*, den hundrede), ital. skillemynt = 1/100 lire = omkr. 0.7 øre. Sml. Centavo.

Cent-gardes *[sā ga'rd]*, Les, navnet paa en livgardeafdeling paa 100 mand, som de franske konger fra Ludvig XI til Ludvig XV og senere keiser Napoleon III holdt.

Centi- (af lat. *centum*, hundrede) bruges i metersystemet (s. d.) for at danne navn paa enheden = 1/100 af grundenheden, f. eks. centigram = 1/100 gram.

Centime *[sātīm]* (af lat. *centum*, hundrede), skillemynt i Frankrige, Belgien og Schweiz = 1/100 franc = omkr. 0.7 øre.

Centimo, sp. skillemynt = 1/100 peseta = omkr. 0.7 øre Sml. Centime.

Ce'ntner, vegt i mange lande, oftest lig 100 af landets pund. Det danske, svenske, tyske og schweiziske c. er nu fastslaaet til 50 kg, den østerrigske (meter-c.) til 100 kg. Se Centenaar, Cental, Kintal, Kintar, Kantar, Hundredweight, Quintal.

Cento *[tše'ntå]*, by i Nord-Italien, prov. Ferrara, ved Renoelven og den til Po di Volano førende Canale di C. (55.5 km. lang); ca. 5000 indb. (1901). C., der er biskopsæde, har en teknisk skole og er maleren Barbieris (kaldt Guercino) fødested.

Cento (lat., dragt, sammensyet af pjalter) kaldte man en art digte, som dannedes af vers eller versstumper af kjendte digte, saa der fremkom nyt indhold; opstaaet hos grækerne og romerne i slutningen af oldtiden; græske centoner navnlig efter Homer, latinske efter Vergil.

Cento novelle antiche *[tšento nove'lle anti'ke]* el. «Il novellino» er en ital. novellesamling fra omkr. 1300, vistnok af flere forfattere. Det er et af de ældste ital. prosaverker og har betydning som forløber for Boccaccio og de senere novellister.

Centor'bi *[tše-]*, se Centuripe.

Centovalli *[tše-]*, en dal i Schweiz, kanton Tessin; berømt for sin naturskjønhed.

Centradenia, af familien *melastomaceæ*. De to dyrkede, i Amerika hjemmehørende arter, *c. floribunda* og *rosea* er lave planter med rødlige stængler og blade, som er farvede paa undersiden. De lyserøde blomster fremkommer om vinteren og tidlig om vaaren.

Centrāl (lat.), hvad der ligger i, hører til midten, danner midtpunktet; det væsentligste, øverste. — Centralisere, forene i samme midtpunkt; jfr. Koncentrere.

Centrālalper kaldtes tidligere den østligste del af Vestalperne; de mest bekjendte af disse var Adula-, Tessiner-, Glarneralperne.

Centrālamerika, se Mellemamerika.

Centrālantændelse har de patroner, hvor tændmidlet, i regelen en fænghætte, sidder midt i hylstrets bund, i modsætning til randantændelse, hvor tændsatsen er anbragt i omkredsen.

Centrālasien, et til forskjellige tider meget forskjellig opfattet geografisk begreb. Efter F. v. Richthofen defineres C. nu som en del af det østasiatiske høiland, der i den sidste geologiske periode ikke har havt afløb til havet. Grænserne bliver da mod n. Altaï, mod ø. Chinganbjergene og vandskillet for de kinesiske elve Jang-tse-kiang og Hoangho, mod s. Tibets høiland og mod v. Pamir. Det indre af C. bestaar af talrige saltsjøer, der periodisk udtørres, og paa grund af det tørre klima er steppe- og ørkennaturen næsten overalt fremherskende.

Centrālbanken for Norge, Norges største private aktiebank, konstitueredes 20 nov. 1899 som en efter initiativ af bankchef N. Kielland-Torkildsen (s. d.) foretagen sammenslutning af et større antal udenbys banker til oprettelse af et sterkt og selvstændigt pengeinstitut i Kra. I dette indgik ogsaa straks efter bankfirmaerne Ths. Joh. Heftye & søn og Sev. Chr. Andersen, der likvideredes som selvstændige forretninger, og hvis chefer indtraadte i den nye banks direktion. I C. f. N. blev som aktiekapital af 44 norske banker, 6 udenlandske bankinstituter og de to nævnte kristianiahuse indskudt tils. 10.5 mill. kr. Banken, der begyndte sin virksomhed 15 feb. 1900, fik en overordentlig rask vekst. Dens samlede omsætning, der 1900 var 686.4 mill. kr., var 1906 steget til 1713.4 mill. kr. Overskuddet var i dette sidste aar 570 295 kr.

---

entretoise Ⓕ f, tvertømmer, -bolt, -træ.

entre-voie Ⓕ f, rum mellem skinnerne: gruslag paa banen

entrevoir Ⓕ se uklart, skimte, ane

entrevous Ⓕ m, rum mellem bjelker; murverk mellem stolper, fylding i døre. **entrevoûter** mure, fylde mellem bjelkerne.

entrevue Ⓕ f, sammenkomst, møde.

entr'hiver Ⓕ m. vinterpløining. **entr'hiverner** pløie om vinteren.

Entrich Ⓣ m, andestegg

entrichten Ⓣ udrede, betale; præstere; overbringe, aflægge. **Entrichtung** f, udredelse, betaling.

entriegeln Ⓣ slaa skaaten fra, aabne.

entring — Ⓣ Enterung f — Ⓔ boarding — Ⓕ abordage m

entringen Ⓣ fravriste.

entrinnen Ⓣ rinde bort; undløbe.

entrollen Ⓣ rulle bort; oprulle, udfolde.

entr'ouverture Ⓕ f, halvaabning, aabning paa gløt.

entr'ouvrir Ⓕ gjøre aabning i, aabne paa gløt.

entrücken Ⓣ bortrykke, unddrage; henrykke.

entrunzeln Ⓣ tage rynkerne bort, glatte.

entrüsten Ⓣ opirre, bringe i harnisk **entrüstet** opbragt. **Entrüstung** f, harme.

entrure Ⓕ f, plogfures dybde.

Centrālbevægelse kaldes den bevægelse, et legeme vil udføre, naar det paavirkes af en kraft (centralkraft), der virker efter en linje, som altid gaar gjennem samme punkt, og legemet fra først af har en hastighed, som ikke falder i denne linje. For c. gjælder følgende lov: det af radius vector beskrevne fladerum er proportionalt med tiden, og i lige lange tider beskrives lige store fladerum (eks.: planeternes bevægelse omkring solen).

Central Falls City *[se'ntrəl fålz si'ti],* by i Nordamerika, staten Rhode-Island, 18 167 indb. (1900). Vigtigt jernbaneknudepunkt; stor industri.

Centrālforeningen for udbredelse af idræt, stiftet 15 mars 1861 som «Centralforeningen for udbredelse af legemsøvelser og vaabenbrug», arbeidede fra først af for skyttersagen og for indførelse af gymnastik i skolerne. Overgik i 1892—93 til centralorganisation for idrætssagen, virker for denne — fortrinsvis den idræt, som kommer arméen og forsvaret tilgode — ved at organisere idrætsforeninger over det hele land og ved at faa idræt ind paa ungdomsforeningernes program, uddeler præmier, afholder foredrag o. s. v., udsender brochurer og aarbog. 1 jan. 1893 var der ca. 40 idrætsforeninger med ca. 3600 medlemmer; 1907 er der over 600 foren. med ca. 37 000 medl. Oprindeligt statsbidrag til idrætssagen kr. 5000, nuværende statsbidrag kr. 12 000; af dette gaar ca. kr. 2500 til militære idrætsstevner under de aarlige vaabenøvelser.

Centrālforvaltningen udøves i Norge af kongen gjennem regjeringen. Hvert af dennes medlemmer (statsminister og statsraader) styrer et eller undertiden to af følgende 9 departementer: udenrigsdepartementet, kirke- og undervisningsdepartementet, justits- og politidepartementet, departementet far handel, sjøfart og industri, landbrugsdepartementet, departementet for de offentlige arbeider, finans- og tolddepartementet, forsvarsdepartementet og revisionsdepartementet. Hvert departement bestaar af en eller flere afdelinger, der ledes af hver sin ekspeditionschef. Denne har igjen under sig en eller flere bureauchefer i spidsen for hvert sit kontor, hvis underordnede tjenestemænd i almindelighed er sekretærer og assistenter.

Centralia, by i Nordamerika, staten Illinois, 6721 indb. (1900). Jernbaneverksteder og kulgruber.

Centrālindien (Central India), det officielle navn paa en del skattepligtige smaastater og stammer i den midtre del af Forindien mellem Bengalen, Centralprovinserne, Bombay, Radjsputerstaterne og Nordvestprovinsen. Arealet er 204 008 km.² med 8 628 781 indb. (1901). I administrativ henseende har englænderne delt landet i 9 agentskaber, der styres af indfødte fyrster, alle under opsyn af en fælles agent, «Agent to the governor-general for Central India», der residerer i Indore, og hvis styrelse støttes af en sterk militærmagt. C. er i det hele frugtbart, men ikke veldyrket, der avles en del opium. Ogsaa handelen er ringe, dog gjennemskjæres landet nu af to jernbaner, den vestlige Agra—Bombay- og den østlige Allahabad—Bombay-linje.

Centralisatiōn af forvaltningen betegner det forhold, at forvaltningen samles hos nogle faa administrative myndigheder. Dette vil som regel i særlig grad være tilfældet under enevældigt styre. I lande med frie forvaltningssystemer vil derimod regelmæssig kræves en større eller mindre decentralisation, hvorved lokale forvaltningsmyndigheder faar afgjørelsen i flere eller færre sager. Men ogsaa her vil det i nogen udstrækning være nødvendigt at centralisere forvaltningen.

Centrālkommissionen for Norges befæstningsvæsen eller, som den ofte for kortheds skyld benævnes, c. af 1836 var en militær kommission paa oprindelig 5, senere 8 (9) medlemmer, der nedsattes i 1836. Dens opdrag var at udarbeide en fuldstændig plan for Norges befæstningsvæsen; ligeledes skulde den afgive betænkning om et fremkommet forslag til indredning af Akershus som hoveddepotfæstning for landet. Resultatet af c.s arbeide forelaa 1838 som et forslag til, hvor befæstninger burde forefindes. Dette forslag gaar ud paa anlæg af 11 større befæstninger med magasiner og dernæst 16 «permanente støttepunkter» paa steder, hvor feltarméen kunde forudsættes at maatte kjæmpe. Forslaget blev fra første stund anseet som altfor omfattende og kostbart; dets fremkomst efterfølges ikke af forceret fæstningsbygning, og tiden medførte efterhaanden store modifikationer i de af c. fremholdte tanker og meninger. Disse har dog delvis faaet udtryk ved senere fortifikatoriske anlæg.

Centrālkraft, se Centralbevægelse.

Centrālopvarmning, se Varmeapparater.

Centrālprovinserne (eng. Central provinces), provins i eng. Indien, mellem 17° 50' og 24° 27' n. br. og 76° og 85° 15' l. ø. f. Grw. Den begrænses af Bengalen, Madras, Haiderabad, Berar og Centralindien. Størrelsen er 300 154 km.², af hvilke 223 920 km.² er umiddelbar eng. besiddelse med 9 876 646 indb. (1901), og 76 234 km.² tilhører mindre vasalstater med 1 996 383 indb. (1901). C. er i det hele en bølgeformet, bakket høislette, hvis høieste parti danner hovedvandskillet for Centralindien; i nord er den opfyldt af Windhyabjergenes østre skraaninger og længere mod syd findes Satpurakjeden, der er 1200 m. h. Hovedelvene er Narbada mod v., Mahanadi mod ø., og Godavarys bielve vander den sydlige del af provinsen. Klimaet udmerker sig ved regelmæssighed i regnmængden (1—1.5 m.), middeltemp. er + 25° C. Indbyggerne er mørkere af farve end folkene længere mod n. Sproget er i n. og ø. hindi, i s. telugu og i v. maratti. C., der i 1861 blev organiseret som provins, styres af en overkommissær (chief commissioner) under generalguvernøren. Hele C. er delt i 4 «divisioner», der styres af en «commissioner». Provinsens hovedstad er Nagpur.

Centrālsol, den ukjendte klode, om hvilken man tidligere antog, at alle Melkeveiens solsystemer, vort eget medregnet, skulde kredse. Lambert antog tilværelsen af flere mørke c. Fra forestillingen om en c. gik man over til at antage et fælles tyngdepunkt for samtlige til melkeveisystemet hørende kloder, men om dette punkts beliggenhed vides endnu intet. Maedlers mening, at det ligger i Pleiaderne, er opgivet.

Centrālstyret for de norske folkeskolers barne- og ungdomsbiblioteker, se Barnebiblioteker.

Central time *[se'ntrəl taim],* enhedstiden for den tredje østlige timezone i Nordamerika (Chicago); den er 7 timer efter Grw.s tid.

Centra'nthus, slegt af baldrianfamilien. Urter med meget usymmetriske blomster, hvor støvbærernes antal

---

entry (e) indtræden; indgang, indtog; (told)angivelse; (ind)ekspedition; tiltrædelse; (bogført) post; notis; indførsel.
entsagen (t) forsage, give afkald paa, frasige sig.
entsatteln (t) afsadle.
Entsatz (t) m, undsætning.
entschädigen (t) holde skadesløs, erstatte. **Entschädigung** f, (skades)erstatning, godtgjørelse.
entscheiden (t) (træffe) afgjøre(lse). **sich e.** bestemme sig.
Entscheidung (t) f afgjørelse, beslutning, dom. **entscheidungsvoll** skjæbnesvanger.
entschieden (t) afgjort, utvilsom; bestemt, resolut.
Entschiedenheit (t) f, bestemthed, resoluthed.
entschlafen (t) sove ind; dø.
entschlagen (t): **sich e.** opgive, undslaa sig for, rive sig løs fra.
entschleichen (t) snige sig bort.
entschleiern (t) afsløre.
entschliessen (t): **sich e.** bestemme sig til, beslutte.
entschlossen (t) resolut; raadsnar.
entschlummern (t) slumre ind; hensove.
entschlüpfen (t) smutte bort, undslippe.
Entschluss (t) m, beslutning.
entschnallen (t) spænde af.
entschuldbar (t) undskyldelig.
entschuldigen (t) undskylde.

er reduceret til 1, kronen er forsynet med spore. *C. macrosiphon* fra Spanien dyrkes i rosa, kjødrøde og hvide varieteter i haverne.

Centrifugāl (lat.), flygtende fra eller bevægende sig fra et midtpunkt; modsat centripetal.

Centrifugālkraft er det tryk eller drag, som et legeme, der bevæger sig i en krum bane, udøver paa et andet legeme, der tvinger det første til at følge den krumme bane istedenfor at bevæge sig i ret linje, som det efter træghedsprincipet (se Bevægelse) vilde gjøre, om det var frit. Naar en jernbanevogn løber i en kurve, øver den et tryk mod skinnerne udad; svinges en sten rundt ved en snor, strammer den snoren. Vognens tryk og stenens drag er c. Det andet legeme (jernbaneskinnerne, snoren eller den haand, som holder snoren) øver et tryk eller drag paa det første legeme, som er rettet ind mod krumningscentret; denne kraft kaldes centripetalkraft. C. og centripetalkraft er lige store (Newtons tredje lov, se Bevægelse). C. er lig legemets masse (m) gange kvadratet af dets hastighed (v) divideret med banens krumningsradius (r): $c = mv^2/r$ dyn, naar C.-G.-S.-systemet anvendes. — Den praktiske anvendelse af c. i melkeseparatorer, centrifugaltørremaskiner o. l. beror paa, at man giver et legeme en saa stor omdreiningshastighed, at forbindelsen mellem dets bestanddele ikke formaar at yde tilstrækkelig centripetalkraft til at holde de tyngre bestanddele med deres større c. forenede med de lettere, hvis c. er mindre: skummetmelken skiller sig fra fløden i separatoren, vandet fra tøiet i tørremaskinen.

Centrifugālpumper, se Pumper.

Centrifugālsigt eller -sold er apparater, hvor sigtegodset ved centrifugalkraften drives mod sigtefladen. Se Mel, Træmasse.

Centrifugālvifter har et hjul med radieltstillede skovler, fæstet paa en aksel, som sættes i hurtig rotation. Hjulet er indesluttet i en kapsel. De benyttes til befordring af luft el. gaser, som tilledes omkring akselen og faar afløb langs hjulets omkreds, hvor de opfanges og bortledes af kapselen. C. konstrueres lettere (tyndere) end pumper (s. d.). God virkning opnaar ingeniør Elling ved at anvende stilbare fangskovler. (Jfr. Blæsemaskine.)

Centrifūge, en maskine til at adskille forskjellige flydende stoffe eller faste fra flydende under benyttelse af centrifugalkraften. C. benyttes til at fjerne vand fra uld, tøi o. l. Den har da en cylindrisk beholder med gjennemhullet væg anbragt paa en aksel, som sættes i hurtig omdreining (800 pr. min.). De faste dele holdes tilbage af beholderen, medens vædsken af centrifugalkraften drives ud i en omsluttende, stillestaaende beholder, hvorfra den bortledes. Stor anvendelse har c. faaet til skumning af melk. Ved de første i praksis anvendelige melke-c. tilføres melken til et cylindrisk kar, som dreies hurtig rundt om en lodret aksel. Ved centrifugalkraften drives melken udad og opdeles i skummet melk og fløde, idet den tungere skummetmelk samler sig yderst langs karrets væg, og den lettere fløde samler sig som et næsten cylindrisk indvendigt lag. Karret har oventil en rand, som hindrer indholdet i at flyde over. Ved en ringformet «skilleplade» hindres fløden i at naa karrets øverste del, hvor der derfor findes skummetmelk i hele lagets tykkelse. Melken og fløden fjernes gjennem to stillestaaende rør, som er bøiet over kanten af den roterende beholder, hvoraf det ene stikker ind i melkelaget over skillepladen og det andet i flødelaget under samme. Sødmelken tilføres nedentil under den saakaldte bundkrave og kommer saaledes ikke til at forstyrre det afsatte flødelag. Karrets omdreiningstal er 2000—3000 pr. minut, og melken tvinges ved lodrette «medbringerplader» til at deltage i denne rotation. Ved senere konstruktioner er det roterende kar forsynet med et konisk laag, som i midten har en cylindrisk del. Sødmelken tilføres ovenfra gjennem et rør i midten af karret, og udenom dette rør samler fløden sig og undviger gjennem et kort rør fra et ringformet rum oventil, efterhaanden som sødmelken føres til. Ved at skrue det korte rør længere ind eller ud reguleres skumningsgraden. Fløden opfanges af en omsluttende blikring med bøiet afløbsrør. Skummetmelken samler sig yderst i karret og presses op gjennem rør fra dets ydervæg til laagets cylindriske del,

Centrifuge: Model 1907. Patent Knudsen. Burmeister & Wain.

Centrifuge: Alfa-Laval-separator.

hvorfra den faar afløb til en lignende blikring som den, der optager og bortleder fløden. Beholderen roterer med 5000—9000 omdreininger pr. minut. Et betydeligt fremskridt gjordes 1890 af tysk friherre v. Bechtolsheim, som ved i c.-beholderen at indsætte en stabel omvendte dybe bliktallerkener uden bund delte melken i et stort antal tynde lag. Ved denne anordning vindes en kraftbesparelse og større renskumningsevne, antagelig fordi fløde- og melkepartiklerne uden at krydse hverandres vei kan bevæge sig henholdsvis opad langs tallerkenernes overside og nedad langs deres underside. Forbedringen optoges straks af de Laval (i de saakaldte «Alfa-separatorer»), senere, efter patentets udløb, af Burmeister & Wain og flere andre c.-fabriker. C.-beholderens bund kan ogsaa være kegleformet optrukket, hvilende løst paa enden af akslen, hvorved gangen bliver jevnere. Ved Burmeister & Wains nyeste c. (model 1907, patent Knudsen) er det samme princip anvendt: Beholderen er selvbalancerende ophængt paa enden af akslen noget over

---

Entschuldigung ⓕ f. undskyldning.
entschweben ⓣ svæve bort.
entschwinden ⓣ forsvinde, svinde bort.
entseelt ⓣ afsjælet, død.
entsenden ⓣ udsende, sende bort
entsetzen ⓣ afsætte: forfærde; undsætte. **sich e.** forfærdes.
Entsetzen ⓣ n, rædsel, forfærdelse.
entsetzlich ⓣ rædselsfuld, forfærdelig.
Entsetzung ⓣ f, afsættelse; undsætning.
entsiegeln ⓣ bryde seglet paa, aabne.
entsinken ⓣ synke ned, ud af.
entsinnen ⓣ: **sich e.** erindre, huske.
entsittlichen ⓣ demoralisere.
entspinnen ⓣ: **sich e.** udspinde sig, opstaa
entsprechen ⓣ svare til, stemme overens med; efterkomme, opfylde.
entspriessen ⓣ spire frem, udspringe af, nedstamme fra.
entspringen ⓣ springe bort fra, undløbe; udspringe, fremgaa, opstaa.
entsprudeln ⓣ sprudle, vælde ud af.
entstammen ⓣ nedstamme fra.
entstehen ⓣ opstaa, op-, fremkomme.
Entstehung ⓣ f, oprindelse, opkomst.

tyngdepunktet, men akslen er derhos støttet ved et lager i selve kuglens tyngdepunkt. Herved opnaaes den fordel, at kuglen vil rotere støt, selv om den eller «indsatsen» ikke er aldeles nøiagtig afbalanceret. Mindre c. med skummeevne af indtil ca. 500 liter pr. time drives ved haandkraft, større ved maskinkraft. — Medens sødmelk indeholder omkr. 3.5 pct. eggehvidestoffe, omkr. 3.5 pct. smørfedt og omkr. 4.5 pct. melkesukker, indeholder c.-melk kun 0.1 pct. smørfedt og haandskummet melk 0.6 pct. smørfedt.

Centripetāl, rettet mod et midtpunkt, se Centrifugalkraft.

Centronōtus, se Tangspræl.

Ce'ntrum. 1. (Mat.). C., d. e. midtpunkt, er i matematiken det punkt indenfor en kurve eller flade, der halverer alle linjer gjennem punktet; disse linjer kaldes diametre. Til kurver med centrum hører cirkel, ellipse og hyperbel, til fladerne kuglen og ellipsoiden. — 2. (Mil.). C. kaldes den midterste del af en troppeopstilling i modsætning til fløiene. I ældre tider stilledes det svære fodfolk i c., og det lettere fodfolk og rytteriet dannede hærens fløie. — 3. (Polit.). C. er navn paa et politisk parti, et mellemparti mellem høire og venstre; der er dog ogsaa tale om høire c. og venstre c., saaledes i den franske nationalforsamling 1871—75, hvor høire c. var tilhængere af et liberalt kongedømme (orléanister) i modsætning til legitimisterne, og venstre c. var maadeholdne republikanere i modsætning til de radikale. De to c.s-partier var Thiers' støtte. — I den tyske rigsdag er c. siden 1871 navnet paa et katolsk samlingsparti, der omfatter næsten alle politiske afskygninger, men som holdes sammen af fælles kirkelig interesse. Det voksede sig sterkt under «kulturkampen» og har i de sidste 30 aar tællet omkr. 100 medlemmer. Fører var Windthorst, indtil han døde 1891; senere dr. Lieber. — I Preussens og Bayerns rigsdag findes et lignende c.s-parti. — Ogsaa i Danmark har navnet været brugt om det nationalliberale parti i modsætning til høire og bondevenner. — I Norge har betegnelsen c. aldrig fundet varig indgang. Se forøvr. Moderate.

Ce'ntum (lat.), hundrede.

Centūrie (lat., afdeling paa 100). 1. I den romerske hær 1/60 af legionen, i regelen ikke 100 mand sterk; hver c. førtes af sin centurion; centurionerne var underofficerer, som aldrig kunde avancere til officerer, men kun fra post nr. 60 til nr. 1 ved hver legion. — 2. En af de 193 afdelinger af det romerske folk i Servius Tullius' inddeling (se Roms historie); denne inddeling laa til grund for hærordningen og folkeforsamlingen *(comitia centuriata)*, paa hvilken hver c. havde én (kollektiv)stemme, medens man indenfor c. stemte efter hoveder.

Centurīpe *[tšen-]*, tidligere Centorbi, by paa Sicilien, prov. Catania, paa en høide ved Simeto, 703 m. o. h., ca. 25 km. s.v. f. Etna; 10 762 indb. (1901). Svovlgruber.

Cephal..., se ogsaa Kefal...

Cephala'spis er en fossil fiskeslegt tilhørende panserfiskene. Hovedet var bedækket med et halvmaaneformet skjold. Kroppen var beklædt med mindre plader, som var ordnet i rader. Forekommer i sidste del af silurtiden og i devontiden.

Cephalo'poda, se Blæksprutter.

Cephalothōrax, det ved sammensmeltning af hovedets og brystets led dannede forreste kropsafsnit hos forskjellige leddyr.

Cēpheus, cirkumpolart stjernebillede mellem himmelens nordpol og en aabning eller ø i Melkeveien. De tre klareste stjerner i billedet, alle af 3dje størrelse, faar efterhaanden rang som polarstjerner, den første af dem (γ) om 2 000 aar.

Cer, kem. tegn for cerium.

Cēra (lat.), voks.

Ceram (Serang), den største af de sydlige Molukker med tilhørende kystøer, 17 153 km.² med 67 000 indb., er 35 km. lang og har fjeldtoppe indtil 2960 m. Regnmængden er rigelig, 2—3000 mm., saa hele øen er beklædt med yppig tropisk plantevekst. Indbyggerne er ved kysten malaier, i det indre alfurer. Der dyrkes sago, pepper, kaffe, tobak og kakao. C. eies af hollænderne, der har en liden garnison i Sawai paa nordkysten.

Cerambȳcidæ, se Træbukke.

Cera'stium, slegt af nellikfamilien, med dybt delte kronblade og cylindrisk, i spidsen krum kapsel. I Norge 9 arter, alle smaa med nedliggende stængler og hvide blomster. Af disse er *c. vulgare,* almindelig arve, udbredt over hele landet (se art. Arve og fig. bd. I, sp. 498). Et par arter dyrkes i haver paa grund af sine smukt hvidfiltede blade og stængler, saaledes *c. tomentosum* og *biebersteinii.*

Cerāter er blandinger, hvis grundbestanddel er voks og olje, hvortil er sat æteriske oljer eller forskjellige lægemidler, f. eks. læbepomade, *ceratum ad labia.*

Ceratītes er en i triaslagene forekommende ammonitslegt.

Ceratōdus, se Lungefisk.

Ceratōnia, se Johannesbrødtræ.

Ceratopȳge er en trilobitslegt, som kjendes paa en krum tagg paa hver side af halen. Tilhører Norges og Sveriges laveste undersiluriske lag. Findes i kalk og skifer (c.-kalk og c.-skifer).

Ce'rbera, se Ahovaitræ.

Ce'rberus, se Kerberos.

Cercārier, se Ikter.

Ce'rcis, slegt af *cæsalpiniaceæ,* træer eller buske med rundagtig hjerteformede blade og røde eller hvide blomster, som kommer frem før løvsprættet. Af de dyrkede arter kan nævnes *c. siliquastrum* fra Sydeuropa og *c. canadensis* fra Nordamerika, begge for ømtaalige for vinterkulden til at trives hos os. Den første kaldes ogsaa judastræ, da Judas Iskariot efter sagnet skal have hængt sig i dette træ.

Cercolābes, se Gnaverpindsvin.

Cercopithēcus, se Marekatte.

Cercottes *[særkå't]*, en fr. landsby nær Orléans. Her stod en heftig kamp mellem franske og tyske soldater 4 dec. 1870.

Cerdagne *[særdåñ]*, sp. Cerdaña, dal i Østpyrenæerne, hører dels til det franske depart. Pyrenées-Orientales og dels til de spanske prov. Gerona og Lerida. Bekjendt for sin gode kvægavl.

Cereavoks, det samme som carnaubavoks, se Carnaubapalme.

---

entsteigen (t) stige, op, ud, frem af
entstellen (t) forvanske, fordreie. **entstellt** ogs. fortrukken.
entstöpseln (t) trække op (flaske)
entstricken (t) (op)løse; befri.
entströmen (t) strømme ud af.
entstürzen (t) styrte frem, ud af.
entsühnen (t) sone, rense.
enttäuschen (t) berøve illusion skuffe. **Enttäuschung** f, skuffelse.
entthronen (t) støde fra tronen.
enttönen (t) tone ud af.
entträufeln, enttriefen (t) dryppe ud af.
enture (f) f, skaar, hvori podes; tvertræ, trin paa klatrestang.
entvölkern (t) affolke.
entwachsen (t) vokse op, ud af, fra.
entwaffnen (t) afvæbne.
entwalden (t) afskoge.
entwässern (t) udtørre, tørlægge.
entweder (t): e.... **oder** enten ... eller.
entweichen (t) undvige; svinde.
entweihen (t) vanhellige.
entwenden (t) fravende, frastjæle. **Entwendung** f, tyveri.
entwerfen (t) udkaste; gjøre udkast til.
entwert(h)en (t) gjøre værdiløs. **Entwert(h)ung** f, værdiforringelse.
entwickeln (t) udfolde, ud-

Cerebe'llum (lat.), den lille hjerne.

Cerebrāl, hvad der hører til eller har at gjøre med hjernen *(cerebrum)*.

Cerebrāler (cerebrallyd), kakuminaler, se Lyd.

Cerebrospināl, hvad der hører til hjernen og rygmarven. C. meningitis, en epidemisk optrædende betændelse i hjernens og rygmarvens hinder, se Meningitis.

Ce'rebrum (lat.), den store hjerne.

Ceremonī (lat.), skik, høflighedsskik, hofskik (jfr. Etikette), enhver høitidelig skik, ogsaa kirkeskik, gudstjenestens hele ydre form. C.-mester, den, der ved høitidelige leiligheder paaser, at de foreskrevne c. overholdes.

Ceremonie'l, indbegrebet af de ved offentlige høitideligheder brugelige skikke. Stats-c. omfatter de regler, som er aftalt for formerne i det parlamentariske liv, for forhandlingerne mellem to stater, for behandlingen af gesandter, for fyrsternes titulaturer og rang o. l. Her lægger man særlig merke til den i forveien nøie bestemte maade, hvorpaa æresbevisninger ydes en fyrste under ophold i fremmed land, «velkomstskysset» fra den modtagende fyrstes side, salutering (som fra først af skulde vise, at byen nu var ude af stand til et eventuelt forsvar) og fyrstens eksterritorialitetsret. Fyrsternes indbyrdes rang er nøie fastsat, i regelen saaledes, at alderen er det afgjørende mellem konger og keisere, konger er indbyrdes «brødre», fyrster «fættere», majestætsnavnet gives konger, prinser af det kgl. hus samt storhertuger er «kgl. høiheder», og hertuger er «høiheder». — Sjø-c. er de regler, hvorunder skibe, som møder hinanden, eller skibe, som seiler til en fæstning, skal hilse. Det sker dels ved salut, dels ved strygning af flaget eller af seil. I Fredrik II's tid maatte alle skibe hilse en dansk orlogsmand ved at stryge topseilet for «herren paa Østersjøen», ligeledes var der senere nøiagtige forskrifter for, hvorledes skibe, som seilede gjennem Sundet, skulde hilse Kronborg. Nu er det regelen, at det mindre orlogsskib hilser det større, og at koffardiskibe hilser orlogsskibe. — Hof-c. (hofetiketten) foreskriver ordningen af de ved hoffet stedfindende høitideligheder (daab, bryllup, tronbestigelse o. l.) og formerne for det daglige liv der (audienser); i sin nuværende form er det bygget paa Ludvig XIV's c., og dette er atter en mildere form af den stive spanske etikette. Hof-c. er af meget gammel dato og kjendtes i Orienten allerede i den ældste oldtid.

Cēres, en rom. gudinde for kornavl (navnet er beslegtet med *creo*, avler, og *cresco*, vokser); C. smeltede tidlig saa fuldstændig sammen med den græske gudinde Demeter (s. d.), hvis dyrkelse indførtes i Rom 496 f. Kr., at C.s prestinder i Rom skulde være græske, og ceremonierne ved dyrkelsen var græske. C. dyrkedes særlig af plebeierne, og i hendes tempel havde de plebeiiske ædiler sit embedslokale.

Cēres, den først fundne planetoïde, opdaget af Piazzi i Palermo 1 jan. 1801, tabt af syne, men gjenopdaget af Olbers 1 jan. 1802. C. er 55 mill. mil fra solen (omløbstid $4\frac{2}{3}$ aar) og lyser som stjerne af 7—8de størrelse.

Ceresīn, se Jordvoks.

Cēreus, «søilekaktus», slegt af kaktusfamilien. Omfatter over 100 arter, de fleste med lange, riflede stængler, som er søileformede, krybende eller rankende. Mange arter har pragtfulde, store blomster og dyrkes af den grund som prydvekster, saaledes *c. flagelliformis*, slangekaktus el. paradisorm fra Mexico, med lange og tynde, hængende grene og rosenrøde blomster, som i mængde kommer frem om vaaren. Mest kjendt for sin skjønhed er *c. grandiflorus*, nattens dronning, fra Vestindien; dennes vellugtende, snehvide blomster kan blive over 20 cm. brede. De aabner sig om aftenen, og hver blomst varer kun én nat. Endnu større blomster har *c. mac. donaldiæ* fra Honduras. Til de almindelig dyrkede arter hører ogsaa *c. speciocissimus* med oprette, oftest 4-ribbede grene med stive torne og store, røde, indvendig fiolette blomster. Enkelte arter kan blive meget høie, saaledes *c. giganteus*, kjæmpekaktus, hvis oprette, sparsomt grenede stamme kan naa en høide af optil 20 m. med en diameter af 9 cm. Denne art vokser paa klippefulde, ufrugtbare steder i Kalifornien, hvor den paa grund af sine spiselige, figenlignende frugter er af stor betydning for befolkningen. Ogsaa af andre arter, som *c. triangularis*, anvendes bærene, der er store som en knyttet haand, til menneskeføde. I visse egne af Mexico, hvor de fleste c.-arter hører hjemme, er, efter hvad der berettes, hver hytte omgivet af en hæk af *c. pruinosus*, der ligesom de to sidstnævnte arter har spiselige bær.

Cereus giganteus.

Cerevīs (lat. *cerevisia*), øl. Deraf forskjellige tyske studenterudtryk: par c., paa æresord; c.-lue, studenternes svirelue; Cerevisius, Gambrinus, øldrikkernes skytshelgen.

Cere'zo, Mateo (1635—75), sp. maler. Elev af sin fader og J. Carreños de Miranda, uddannet under paavirkning af Murillo og van Dyck. Billeder i Madrid, Berlin, Haag, Leipzig, Kassel.

Cerignola *[tšeriñā'lā]*, by i Italien, prov. Foggia, 7 km. fra Ofanto i en kornrig egn; 34 195 indb. (1901). Her seirede spanierne under Gonsalvo af Cordoba 28 april 1503 over franskmændene under hertugen af Nemours, hvorved Neapels skjæbne blev afgjort.

Cerīgo *[tše-]*, oldtidens Kythēra, den sydligste af de Joniske øer, ved indgangen til Marathonisibugten, 227 km.² med 13 300 indb.; for størstedelen grækere. Øen, der har et mildt, men temmelig usundt klima, har betydelig kvægavl og frembringer vin, korinter, korn, honning; udfører især olivenolje og figener til Østerrige. Hovedstaden er Kapsalion. Fra oldtiden er kun tilbage nogle rester af Kythera's bymure og ruiner af Afrodite Urania's tempel.

Cérise du Sénégal *[serīz-dy-senegāl]*, de saftfulde og velsmagende frugter af *aphania senegalensis*, et afrikansk træ af familien *sapindaceæ*.

Ceri't, mineral, som bestaar af et vandholdigt cerium-, lantan- og didymsilikat. Mineralet forekommer i Bastnäs gruber ved Riddarhyttan i Vestmanland län i Sverige og er det vigtigste raamateriale for udvinding af cerium-, lantan- og didymsalte.

---

vikle. **Entwickelung** f, udfoldelse, udvikling.
entwinden (t) fravriste. **sich e.** sno sig ud af.
entwine (t) sammentvinde, indflette.
entwirren (t) udvikle, greie. **Entwirrung** f, udredning.
entwischen (t) smutte fra, undslippe.
entwohnt (t) afvant.
entwöhnen (t) afvænne, vænne fra.
entwölken (t): **sich e.** klarne.
entwürdigen (t) nedværdige.
Entwurf (t) m, udkast, plan, skitse.
entwurzeln (t) rykke op med rod.
entzaubern (t) løse af fortryllelsen.
entziehen (t) trække ud; unddrage.
entziffern (t) desifrere, tyde.
entzücken (t) henryke. **Entzücken** n, **Entzückung** f, henrykkelse.
entzügeln (t) tage tøilen af, slippe løs.
entzünden (t) antænde; opflamme, ophidse. **sich e.** komme ibrand; blive betændt.
entzündlich (t) let antændelig: inflammatorisk.
Entzündung (t) f, betændelse.
entzwei (t) istykker.
entzweien (t) skille ad, stifte splid mellem. **sich e.** blive uven-

Cērium (Cer) er et grundstof (Ce = 140.25), der hører til de sjeldne jordarters metaller. C. forekommer aldrig frit i naturen; af de mineralier, hvoraf dette vindes, kan nævnes cerit og monazit. Det salpetersure salt, c e r o n i t r a t ($Ce(NO_3)_3$, $6H_2O$), finder anvendelse ved fremstillingen af glødenet, idet det ved glødningen af saltet dannede oksyd, c e r i o k s y d (CeO_2), skjønt det kun anvendes i ringe mængde (se T h o r i u m), bidrager væsentligt til forøgelse af lysstyrken. Andre salte, især det oksalsure og det svovlsure salt, finder anvendelse til fremstilling af gule farver i porcellænsfabrikationen.

Čermak, se T s c h e r m a k.

Cerna *[tšérna]* («den sorte»), elv i Ungarn, kommer fra Rumænien, danner paa en strækning af 70 km. den ungarske grænse og falder ved Orsova i Donau.

Cernagora, urigtig form f. Crnagora. d. e. Montenegro.

Cernēring af en fæstning er den fuldstændige indeslutning, som angriberen maa iverksætte, før han kan skride til den egentlige beleiring. C. har til hensigt helt at afskjære fæstningen fra forbindelse med den øvrige del af landet for at hindre tilførsel af levnetsmidler og krigsfornødenheder, at den civile befolkning slipper ud, samt at tropper rykker ind eller ud. Da en moderne fortfæstning med detacherede forter fremskudt 5—10 km. rundt den by, som skal forsvares, indtager et meget stort omraade, kan c.s-arméen ikke fordeles jevnt udenom fortlinjen, men maa ordnes i grupper, der hurtig og let kan understøtte hinanden, naar der gjennem telegraf og telefon fra luftballoner og faste observationsposter indløber melding enten om udfald fra fæstningen eller anfald udenfra af undsætningstropper. Først naar c. er fuldstændig, kan der sættes fuld kraft paa den egentlige beleiring.

Cernuschi *[tšernúski]*, E n r i c o (1821—96). ital.-fr. socialøkonom og bankmand, deltog i 1840-aarene i den nationale bevægelse i Italien og blev 1848 medlem af det revolutionære Romas forfatningsgivende forsamling. Under den paafølgende reaktion flygtede C. til Frankrige, hvor han ved industrielle og finansielle foretagender tjente en stor formue og vandt en anseet stilling. Han blev saaledes en af Banque de France's tre direktører. 1871—73 reiste han i Orienten, hvorfra han hjemførte rige etnografiske samlinger, som han 1882 testamenterede til byen Paris. C.s skrifter omhandler overveiende mynt-, bank- og finansspørsmaal. Han var en ivrig tilhænger af principet om en dobbelt myntfod. Desuden skrev han med klar og skarp bevisføring mod socialismen.

Cerōma, vokshud, den nøgne, ofte sterkt farvede hud, som omgiver nebbet hos visse fugle, f. eks. rovfuglene.

Cero'xylon andicola, fjærpalme fra Andesbjergene, kjendt som en af de bedste voksplanter. Vokset danner skorper paa stammen og kan skrabes af uden nævneværdig beskadigelse af planten.

Cerquozzi *[tšerkvåtsi]*, M i c h e l a n g e l o, kaldt M. d e l l e B a t t a g l i e (1602—60), ital. maler, elev af Cavaliere d'Arpino og nederlænderen Piter van Laar, nyder især anseelse for sine livlige slagbilleder.

Cerrēto *[tše-]* **Sannīta,** by i Italien, prov. Benevento, ca 55 km. n.ø. f. Neapel; 5338 indb. (1901).

Cerre'tti *[tše-]*, L u i g i (1738—1808), ital. digter, var professor i historie og veltalenhed ved universitetet i Modena og sluttede sig til Napoleon mod det østerrigske styre. Hans digte i klassisk smag var meget skattede af hans samtid.

Ce'rro (sp.), høi, bjerg, hyppig i navne paa bjerge, pas o. l.

Ce'rro de Pa'sco *[tše-]*, Sydamerika, Peru, hovedstad i depart. Junin, Perus og Andernes høiest beliggende by, paa en øde og ufrugtbar høislette indenfor Andernes vestlige kjede, 4302 m. o. h., ca. 20 km. n. f. Juninsjøen og ca. 160 km. i ret linje n. ø. f. Lima, hvormed C. d. P. er forbundet ved en jernbane, som i Paso de San Mateo overskrider Anderne i en høide af 4834 m. Berømt for sine i 1630 opdagede sølvminer, som tidligere, under det spanske herredømme, gav et enormt udbytte, men nu er delvis udtømte. Indbyggerantallet, som veksler med sølvproduktionen, anslaaes for tiden til ca. 14 000 (mest indianere og mestitser).

Ce'rro Go'rdo *[tše-]*, bjergpas i Mexico, 64 km. n.v. f. Vera Crux. Her seirede 18 april 1847 amerikanerne under Scott over mexikanerne under Santa Anna.

Ce'rro La'rgo, prov. i Uruguay, ved grænsen af Brasilien, omtr. 14 900 km.[2] med (1904) 39 234 indb., d. e. bare 2—3 pr. km.[2]; blot to provinser er endnu tyndere befolket.

Certepartī, en kontrakt mellem rederen eller føreren af et skib og befragteren om leie af hele eller en del af skibet paa visse vilkaar og for en angivet reise eller tid. Befragteren forpligter sig til at levere lasten og betale den stipulerede fragt, ligeledes liggedagspenge, hvis skibet bliver opholdt udover de bestemte laste- eller lossedage. Rederen forpligter sig til at levere skibet i fuldt sjødygtig stand, at indtage lasten og bringe den frem og levere samme paa de i c. opstillede betingelser til nævnte lossested. C. indeholder forøvrigt flere eller færre klausuler, alt efter de mange forskjellige c.-former. Man er endnu ikke kommet saa langt som til indførelse af ensartede c. (Se forøvrigt B e f r a g t n i n g.)

Ce'rthia, se T r æ l ø b e r.

Certifikāt er i mange sprog en betegnelse for et offentlig troværdigt vidnesbyrd el. en attest af forskjellig slags; et c. er altsaa et bevisdokument, og ordet benyttes oftest sammen med andre ord, som nærmere angiver den særlige betydning. Saaledes tales der om d e k l a r a t i o n s-c., der er en bevidnelse fra en udenlandsk eller konsulær myndighed om markedspriser for varer, af hvilke værditold beregnes. R e n t e-c. (fr. *rentes*) er statsobligationer, som er uopsigelige fra kreditors side. Et s k i b s c. er et af skibsregistreringsmyndighederne udstedt bevis for, at skibet er optaget i vedkommende lands skibsregister. Navnlig i internationale retsforhold tales der om c i v i l s t a n d s-c., som er bevidnelser fra offentlig myndighed ang. en persons fødsel, død, egteskab.

Certōsa *[tšer-]*, en kirke for Karteuserordenen. Den berømteste af dem er C. d i P a v i a mellem Pavia og Milano. Det her beliggende kloster grundedes 1396 af Visconti, og bygningerne fuldførtes 1542. Klosteret er nu ophævet, og anlægget er nationaleiendom. Selve kirkens hovedanlæg med skibene, apsiderne og kapellerne er opført i en overgangsstil mellem romansk og gotisk, paabegyndt af Bernardo da Venezia og Campione. Den indeholder talrige kunstverker og smukke gravmæler.

---

ner. **Entzweiung** f. uenighed, splid.

enucleate (e) tage kjernen ud af; faa frem, udvikle, forklare.

enucléation (f) f. (kirurg.) bens blottelse; uddrivning af en hævelse, knude.

enumerate (e), **énumérer** (f) opregne.

énumérateur (f) m, **enumerator** (e) optæller, -regner.

énumératif (f), **enumerative** (e) opregnende.

enumeration (e), **énumération** (f) f. opregning.

enunciate (e) udtale; erklære.

enunciation (e) udtalelse; udtryk(smaade), foredrag.

envahir (f) angribe, falde ind i, besætte; gribe om sig, oversvømme. **envahissement** m, angreb, indfald; omsiggriben.

envaser (f) fylde, tilstoppe med mudder.

envelop (e), **envelopper** (f) indhylle, indpakke, slutte i omslag; (f) ogs. omringe.

envelope (e), **enveloppe** (f) f. hylster, dække; konvolut; kapsel, hætte; omgivende lavere vold.

envelopment (e), **enveloppement** (f) m, indhylling, (ind)pakning.

envenimer (f) forgifte; forværre; forbitre; fremkalde blemmer i; udlægge til det værste.

envenom (e) forgifte.

enverger (f) om-, gjennemflette

Cerūmen, ørevoks.

Cerussi't, se Hvid blyerts.

Cerva'ntes Saavedra, Miguel de (1547—1616), sp. digter, af fornem slegt, født i Alcala de Henares, studerede i Salamanca og lagde tidlig sin poetiske begavelse for dagen. Ganske ung fulgte han med kardinal Acquaviva paa en reise gjennem Spanien og til Italien, hvor han snart gik ind i den derværende spanske hær. Han var soldat med liv og sjæl, deltog bl. a. med stor udmerkelse i slaget ved Lepanto (1571), hvor han blev farlig saaret og fik sin venstre haand ødelagt. I 1575 tog han afsked for at vende tilbage til Spanien, men blev paa overreisen taget tilfange af sjørøvere og ført til Alger, hvor han henlevede en lidelsesfuld tid snart i fængsel og snart under de mest eventyrlige flugtforsøg, indtil han endelig blev løskjøbt (1580). I Spanien gik han atter i krigstjeneste og var med i Portugal, men opgav derefter militærlivet og begyndte sin egentlige forfattervirksomhed. I 1584 giftede han sig og slog sig ned i Esquivias i nærheden af Madrid. De indtægter, hans litterære arbeide skaffede ham, var imidlertid for knappe, og han maatte for at klare sig overtage smaa levebrødsstillinger paa forskjellige steder i landet; han var herunder flere gange udsat for ubehageligheder og trakasserier, blev saaledes beskyldt for underslæb, men, som det viste sig, uden grund. Fra 1606 boede han i Madrid; hans livsvilkaar bedrede sig noget, men han levede dog altid i smaa kaar. Han begyndte som forfatter med hyrderomanen «Galatea» (1585) og fortsatte med en række dramaer, hvoraf kun to er bevaret: «El trato de Argel», hvis motiv er hentet fra hans trængselsaar under fangenskabet i Alger, men som iøvrigt er et værdiløst stykke, og det langt betydeligere nationale drama «La Numancia». Først i 1605 udkom første del af den roman, som skulde blive hans hovedverk og stille ham blandt verdenslitteraturens største mænd: «El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha». Anden del udkom, efterat der af en vis Avellaneda, vistnok et pseudonym, i 1614 var blevet udsendt en fortsættelse af romanen. C.s geniale digterverk rummer først en satire paa de mere og mere udartede spanske ridderromaner. Den ædle, høisindede Don Quixote er blevet helt forvirret i hovedet af disse romaners eventyrlige historier, saa han ikke kan skjelne digt fra virkelighed, og han beslutter at drage ud som de vandrende riddere i romanerne for at øve store og gode gjerninger. Paa denne sin omvankende ridderfærd bliver han fulgt af den praktiske, beregnende, snusfornuftige bonde Sancho Panza som væbner. Don Quixotes fantasiopfyldte hjerne og mangel paa sans for livets realiteter (han tager veirmøller for kjæmper, saueflokke for hedningehære, bondejenter for prinsesser) leder dem ind i en række af forviklinger, der virker med stor komik ved modsætningen mellem den ædle ridders høitsvævende syner og de virkelige forholds plumpe hverdagslighed, som fremtræder i en række ypperlige tids- og folkelivsbilleder. Satiren paa den forskruede ridderromantik og de fortræffelige humoristiske skildringer er imidlertid kun romanens overflade; i virkeligheden bliver verket den store menneskelige tragikomedie. Thi Don Quixote og Sancho Panza, den upraktiske, selvopofrende idealist og den praktiske, beregnende materialist, som dog haabet om at vinde gods og guld kan gjøre til fantast, har altid vandret omkring side om side paa menneskenes grønne jord. Og fordi romanen saaledes griber dybt ind i det evig menneskelige, har den fængslet sindene hele verden over. Ogsaa i sine «Novelas exemplares» (1613) viste C. sig som den store forfatter; af novellerne kan særlig nævnes «Rinconete y Cortadillo», «Coloquio de los perros», «El casamiento engañoso», «Licenciado Vidriera». I det satiriske digt «Viaje del Parnaso» angreb han samtidige digtere. I sine senere aar skrev han ogsaa komedier i Lope de Vegas stil og endel mellemspil, hvoriblandt «Pedro de Urdemalas» og «El retablo de los maravillas». Hans sidste arbeide var ridderromanen «Los trabajos de Persiles y Sigismunda». [«Dòn Quixote» er oversat til dansk af Charlotte D. Biehl og F. Schaldemose, til svensk bl. a. af E. Lidforss (udmerket). L. Ruis y Llosella har udarbeidet en stor C.-bibliografi (1895—99, 2 bd. og suppl.). Blandt nye udgaver af C. merkes Kelly og Ormsby's (London 1898—99, 2 bd.).]

Cervantes Saavedra.

Cervelātpølse (af lat. *cerebellum*, den lille hjerne), pølser, hvis indmad oprindelig var hjernemasse, nu altid finhakket svinekjød, røgede.

Cervený, Václav František (1819—96), böhmisk fabrikant og opfinder af instrumenter, grundede en fabrik for musikinstrumenter i Königgrätz og konstruerede efterhaanden en hel række af nye instrumenter af forskjelligt slags. Fabriken har nu ogsaa klokkestøberi.

Cervēra, by i Spanien, prov. Lérida, 4350 indb. (1901), 1714 oprettede Filip V her et universitet, som senere blev forflyttet til Barcelona. I C. viedes Ferdinand den katolske og Isabella.

Cervēra y Topēte, Pascual (1839—), sp. admiral, anførte den sp. flaade ved Kuba i den spansk-amer. krig 1898, blokeredes i Santiago af admiral Sampson; ved udfaldet (3 juli) ødelagdes eller erobredes hele hans flaade, og han selv blev fanget.

Ce'rvidæ, se Hjorte.

Cervin, Mont *[mō-servǣ]*, se Matterhorn.

Ce'rvix (lat.), nakke. C. uteri, livmoderhalsen, se Livmoder.

Cervolle *[særvå'l]*, Arnold de, berygtet fransk leietropanfører i 14 aarh.

Ce'rvus, se Hjorte.

Ces er det med ♭ fordybede c. C.-dur akkord er c., es, ges, c.-moll c., ceces, ges. C.-dur toneart har 7 ♭ til fortegn. C.-moll toneart skrives som h-moll.

Cesalpīno *[tšes-]*, Andrea (1519—1603), ital. botaniker og bl. a. bestyrer af den botaniske have i Pisa. I sit mest berømte verk, «De plantis, libri XVI», opstiller han

med vidjekviste; sammentvinde.
envergeure f, gjennemfletning; krydsvævning.
enverguer (f) beslaa ræerne.
envergure f, ræers beslaaen; raastængernes længde; vingefang.
envermillonner (f) farve sinnoberrød. **s'e.** blive rød.
envers (f) imod.
envers (f) m, vrangen, sømside.
à deux e. bedragersk. **à l'e.** forkjert.
envi (f): **à l'e.** omkap.
enviable (e) & (f) misundelsesværdig.
envicler (f) paarulle, paavikle.
envie (f) f, **envy** (e) misundelse; (f) ogs. lyst, attraa.
envieillir (f) gjøre gammel.
envier (f), **envy** (e) misunde; (f) ogs. attraa.
envieux (f), **envious** (e) misundelig.
environ (e), **environner** (f) omgive.
environ (f) omkring: omtrent.
environs (e) & (f) m pl, omgivelser, omegn.
envisager (f) se lige i ansigtet, betragte.
envoi (f) m, forsendelse: sending: dedikationsstrofe, slutningsvers.
envoiler (f): **s'e.** blive krumt (staal, jern som hærdes).
envoisiner (f) omgive med naboer.
envoler (f): **s'e.** flyve, ile bort; henveires, forsvinde.

et plantesystem i 15 klasser, hvori han særlig lægger vegt paa forplantningsorganerne. Som plantefysiolog har han leveret en teori om planternes ernæring.

Cesari *[tšēsari]*, Antonio (1760—1828), ital. filolog og litteraturhistoriker, kjendt som ivrig purist, der gik op i beundring for det 14 aarh.s sprog- og stilform, hvori han fulgtes af flere. Han virkede for sine idéer gjennem talrige taler, noveller, biografier, afhandlinger, udgaver af gamle tekster og oversættelser fra latinske klassikere. Besørgede 1806—11 et optryk af Crascaakademiets ordbog med puristiske tilføielser.

Cesarini *[tšesāri'ni]*, Giuliano (1389—1444), ital. kardinal, blev 1430 sendt til Tyskland for at præke korstog mod husiterne og for at indtage forsædet paa Baselkoncilet. Toget mod husiterne mislykkedes ganske. Derimod lykkedes det ham en tid at mildne modsætningen mellem koncilet og paven. Da det yderliggaaende parti fik magten, forlod han 1438 Basel. Senere deltog han i unionskoncilerne i Ferrara og Florens. Efter koncilets slutning lykkedes det ham at bevæge kongen af Ungarn til et tog mod tyrkerne. Dette faldt uheldig ud, og paa flugten døde C.

Cesaro'tti *[tšes-]*, Melchiore (1730—1808), ital. digter og lærd, var professor i retorik ved seminaret i Padua og reiste derpaa til Venedig, hvor han var lærer i en adelig familie. Her skrev han tragedier og litterære afhandlinger samt en udmerket oversættelse af «Ossian», som fik stor indflydelse paa den italienske poesi. I 1768 blev C. professor i græsk og hebraisk i Padua. Her oversatte han «Iliaden» og skrev en række nye afhandlinger om sprog, litteratur og æstetik. Napoleon I gav ham en aarlig pension, for hvilken han takkede i digtet «Pronea» (1807). C. øvede i sin tid stor indflydelse, men hans ry har ikke holdt sig.

Cesēna *[tšes-]*, by i Italien, prov. Forli, 7623 indb. (1901). C., som er bispesæde, har en domkirke og et stort bibliotek med værdifulde haandskrifter. Forøvrigt svovlgruber, vin- og silkeavl.

Cesnola *[tše'snōla]*, Luigi Palma di (1832—), ital. arkæolog, oprindelig officer (Krimkrigen; general i slavekrigen i Nordamerika), 1865—77 amer. konsul paa Cypern, hvor han foretog store udgravninger, hvis udbytte væsentlig kom til New York, hvor han selv blev museumsdirektør; udgav skrifter om Cypern og dets oldsager.

Ce'ssio bonōrum (lat.), en skyldners opbud efter romersk ret eller frivillige overdragelse af sin formue til sine kreditorer. C. b. medførte enkelte fordele, særlig befrielse for gjældsfængsel og undgaaelse af infami.

Ce'ssio lēgis (romerret), overdragelse ifølge loven, anvendes nu ofte i retssproget om den overdragelse af en fordring, som finder sted ifølge lovens bestemmelse uden overdragerens medvirkning, f. eks. en forlover, som indfrier sit forløfte, indtræder i kravet paa hovedskyldneren, en forsikrer, som betaler skaden, indtræder derved i den forsikredes erstatningskrav.

Cessiōn, se Transport.

Cesti *[tše'sti]*, Marc Antonio (omtr. 1620—69), en af det 17 aarh.s betydeligste operakomponister, elev af Carissimi, efterhaanden kirkekapelmester i Florens, tenorsanger i det pavelige kapel og kapelmester hos keiser Leopold I i Wien.

Cestius' pyramīde, et pyramideformet, 37 m. høit gravminde i Rom over en prætor Cestius (Augustus' tid); den ligger tæt ved Porta S. Paolo i Aurelians mur; udført af mursten med marmorbelæg; gravkammeret er dækket af et tøndehvælv. Lige i nærheden Roms protestantiske kirkegaard.

C'est la guerre *[se-la-gær]* (fr.), «det er krigen», saadan er krigens gang, det hører med til krigen.

C'est le premier pas qui coute *[se-l-prømje-paki-kút]* (fr.), «det er det første skridt, som koster», begyndelsen volder mest besvær.

Cestōdes, se Bændelorme.

Cetāceæ, se Hvaler.

Ce'stus (lat., græ. *kestos*), belte, brystbaand, især Afrodites belte, som havde en hemmelighedsfuld magt til at bedaare mænd (hos Homer laaner Afrodite det til Hera).

Cēteris pāribus (lat.), under forøvrigt lige forhold.

Ce'terum ce'nseo Cartha'ginem esse dele'ndam (lat.), «forøvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges», den stadige slutning paa den ældre Catos senatstaler i hans alderdom (se Cato 1).

Ce'tehwayo (omtr. 1836—84), zulukonge, afsatte sin fader Panda 1856 og blev 1873 ved Englands hjælp konge over alle zulustammer. Slog 1879 englænderne ved Isandhlwana, men blev selv slaaet og fanget ved Ulundi s. a. Gjenindsat 1883, men under forsøg paa at hævde sin magt blev han overvundet af Usibepu, høvding for en af zulustammerne.

Cetinje *[tšeti'ñe]*, hovedstad i fyrstendømmet Montenegro, ligger 638 m. o. h. i en 6 km. lang og 930 m. bred fjelddal og er ved en landevei forbundet med havnen Cattaro; 3000 indb. (1901). C. har et sterkt befæstet kloster, et nyt tarveligt palads, et teater, der tillige indeholder statens bibliotek samt et museum. C. er ogsaa sæde for archimandriten.

Cetolōg, en som beskjæftiger sig med cetologi el. læren om hvalerne.

Cetonīa, se Guldtorbist.

Cetrāria, slegt af laver. De fleste arter har et opret, grenet thallus, «løv». Dette kan være forskjellig farvet, fra graahvidt, olivenbrunt og grønt til livlig gult som hos den lille *c. juniperina*. Den almindeligste art hos os er *c. islandica*, islandsk lav. Paa vore høifjelde er denne en hyppig bestanddel af den væsentlig af rensdyrlaven dannede tætte vegetation. — Den islandske lav har været anvendt i medicinen og ligeledes som næringsmiddel, saaledes paa Island, hvor den har tjent som et slags brødplante.

Cetraria islandica:
Islandsk lav.

Cette *[set]*, vigtig havneby og fæstning i Frankrige, depart. Hérault, 30 km. s.v. f. Montpellier, ved foden af et 180 m. h. fjeld paa en landtange, der skiller sjøen Thau fra Middelhavet, samt ved mundingen af den med Canal-du-midi forbundne Canal-du-C.; 31 946 indb. (1901). Udfører vin, salt og jernvarer. Besøgt badested.

Cettinje, se Cetinje.

Cētus (astron.), se Hvalfisken.

---

envoûter (f) dække med en hvælving, baldakin.
envoyé (f) m. gesandt. **envoyée** f. gesandts hustru.
envoyer (f) sende; tilskikke.
envoyeur m. afsender.
enwrap (e) (ind)hylle, forvikle.
enzootie (f) f. stadig kvægsyge i en egn.
épagneul (f) m. langhaaret jagthund.
épailler (f) rense guldarbeider.
épais (f) tyk, tæt; tung, dum.
épaisseur (f) f. tykkelse; tæthed; dumhed.
épaissir (f) gjøre (blive) tykkere, tættere.
épaler (f) justere.
épamprer (f) kappe vinløv.
épanchement (f) m. udgydelse; (med.) udflyden, udtræden.
épancher (f) udgyde; yde, tildele; udøse; træde, strømme ud.
épanchoir (f) m. afløbsaabning.
épandage (f) m. (gjødsels)spredning.
épandre (f) udstrø, udbrede.
épannelage (f) m. stenbloks første tilhugning; affald ved tilhugning.
épanouir (f) udfolde; (la rate) faa til at le. **s'e.** udfolde sig; (fig.) opklares, fyldes med glæde.
épare (f) f. gransperre, spir.
épargne (f) f. sparsommelighed; besparelse; det opsparede; slags pære; slags gummipræparat.

Ceulen *[kø'lən]*, Cornelis Janssens van (1593—1664), holl. portrætmaler. Opholdt sig 1618—43 i England, hvor han paavirkedes af van Dyck.

Ceulen *[kø'lən]*, Ludolf van (1540—1610), t. matematiker, professor i krigsbygningskunst i Leyden, efterat han først havde været lærer i matematik i forskjellige byer, f. eks. Antwerpen. Han har beregnet værdien af forholdet mellem cirkelperiferiens længde og diameteren med 35 decimaler.

Céuta, Nordvest-Afrika, spansk by og fæstning paa en mod ø. fremspringende halvø paa Marokkos nordkyst ved Gibraltarstrædet, ca. 22 km. ret i s. f. Gibraltarklippen. 13 269 indb. (1900). Byen selv ligger paa en smal landtange, som ender i en større halvø, hvor der indenfor Punta de la Almina hæver sig en 194 m. høi, befæstet klippe, Monte del Acho. Ogsaa mod landsiden er C. beskyttet ved en række befæstninger, hvoraf den vigtigste er fortet O'Donnell. Under romersk og arabisk herredømme var C. en livlig handels- og industriby, men skjønt frihavn spiller den ikke længer nogen rolle i denne henseende. C. har nu væsentlig kun militær betydning for Spanien ved sin beliggenhed ret overfor den uindtagelige britiske fæstning; i den anledning er det 1905 besluttet at gjøre C. til en førsterangs fæstning som en modvegt mod Gibraltar. C.s navn kommer af Sebta, en middelalderlig form af lat. *septem (fratres)*, eg. 7 (brødre), saa kaldtes en romersk koloni her ved foden af bjerget Abyla efter 7 ligeformede fjeldrygge i nærheden. Portugisisk 1415 kom C. med Portugal til Spanien 1580.

Ceva *[tše'va]*, by i det nordv. Italien, prov. Cuneo, 3300 indb. (1901). Vin- og silkeavl og tilberedning af ost (Robbiole). C. har et gymnasium og en teknisk skole.

Cevallos *[sevåljås]*, Pedro (1761—1838), sp. diplomat: blev udenrigsminister under Godoy 1803; sluttede sig til nationalpartiet mod kong Josef, indyndede sig hos Ferdinand VII, var premierminister 1814—16, derpaa gesandt i Neapel og Wien, fik sin afsked 1820.

Cevedāle *[tše-]*, Monte, bjerg i Ortleralperne, 3774 m. N. f. M. C. fører C.-passet (3267 m.) fra Martell til Fornodalen.

Cevennerne (Les Cevennes). bjergsystem i det sydlige Frankrige, strækker sig fra Canal-du-midi i nordøstlig retning og danner vandskillet mellem Atlanterhavet og Middelhavet. Fællesnavnet C, der ikke kjendes af beboerne, omfatter en hel del kjeder, som strækker sig lige til St. Etienne ca. 250 km. og opfylder helt eller delvis depart. Haut-Garonne, Aude, Tarn, Hérault, Lozère, Gard, Ardèche og Haut-Loire. De vigtigste elve, som udspringer paa C., er Tarn og Lot med bielve, som sender sit vand til Garonne, samt Allier og Loire, alle til Atlanterhavet, medens elvene paa østsiden, Ardèche, Gard, Hérault og Orb, sender sit vand til Rhone eller Middelhavet. C.s østlige skraaning er steil med dybe, tørre, varme dale med sjeldne, men heftige regnskyl, den vestlige er jevnere, mere fugtig, men mindre varm. Vegetationen er derfor forskjellig; medens man i øst har oliven, vin og kastanje, har man i vest skoge, marker og mellemeuropæisk flora. Gjennemsnitshøiden af C. er over 1000 m. og det hoieste punkt er Mont Mézenc, 1754 m.

Ceylon *[selå'n]*, eng. ø i det Indiske ocean ved Forindiens sydspids, hvorfra den skilles ved Manaarbugten og Palkstrædet, der paa det smaleste kun er 96.5 km. bredt. Tvers over Palkstrædet strækker sig en række smaa øer og sandbanker og danner den saakaldte Adamsbro. C. er 445 km. lang, 160—250 km. bred og er 65 610 km.² stor; ligger mellem 5° 55' og 9° 51' n. br. Øens nordlige tredjedel er skogbevokset og flad, den sydlige bjergfuld med foranliggende fladland; her har man toppene Pedrotallagalla, 2538 m., og Adams Peak, 2241 m. Kysten er steil, men har gode havne. Den største elv er Mahavili, 330 km. lang. Klimaet er tropisk øklima, med rigelig regnmængde paa vestkysten (Colombo 2250 mm.). Floraen er overmaade yppig, især i vest og syd, og slutter sig til det sydvestlige Forindiens; C. har ibenholt og teaktræ, det egte kaneltræ har sit hjem her, kaffetræet, tebusken og kinatræet findes ogsaa. Dyrelivet staar ogsaa det sydlige Forindiens nær. Tigeren mangler paa C. En for C. karakteristisk dyreform og de reisendes plageaand er den lille landblodigle. I Manaarbugten findes perler. Af mineraler findes grafit og ædelstene som safirer, rubiner og granater. Befolkningen, i 1901 3 578 333 indb. (54 pr. km.²), er temmelig blandet. Der er 2 330 807 singhalesere, 951 740 tamuler, 228 034 «morer» (d. e. efterkommere af muhammedanske eventyrere fra Arabien), 23 482 eurasier (d. e. blanding af europæere og singhalesere), 11 902 malaiere, 13 689 arabere og weddaer og 8640 europæere. Singhaleserne er buddhister, tamulerne brahmaner og «morerne» muhammedanere. — Den ældste befolkning paa øen er weddaerne, en dravidastamme, som i tidens løb er blevet trængt sterkt tilbage; de staar paa et lavt kulturtrin, drager om i det indre som halvvilde flokke og lever af jagt. Singhaleserne er sandsynligvis en blandingsrace af hinduer og weddaer; de er spinkle og spædlemmede, men meget smukke og livlige folk, er buddhister, og deres prester staar høit i anseelse og nyder den ære ved sin død at blive høitidelig brændt, medens almindelige mennesker bliver begravet. Singhaleserne lever af akerbrug og fiskeri. Singhalesisk er C.s hovedsprog. Tamulerne, som har en mørkere hudfarve og er kraftigere bygget, staar i et fiendtligt forhold til singhaleserne; deres sprog er tamil. — Hovednæringsveien paa C. er akerbruget. Der dyrkes ris, mais, hirse, kanel; kaffeplantagerne har i de senere aar lidt meget af sop, saa C. udfører ikke saa meget som før. Teudførselen indbragte i 1904 110.7 mill. kr. I 1903 fandtes der paa C. 7101 heste, 1 401 533 st. kvæg, 89 604 faar og 149 534 gjeder. — Til fremme af samfærdselen har englænderne anlagt fortrinlige landeveie og i 1904 var der 700 km. jernbane og 2300 km. telegraflinjer. — C. er et engelsk kronland og danner en koloni for sig selv; i spidsen staar en af den engelske konge udnævnt guvernør, der bor i Colombo og støtter sig til et lovgivende og et eksekutivt raad. I administrativ henseende er C. delt i 9 provinser, der styres af engelske guvernementsagenter, medens skatteopkrævning og politiopsigt er betroet til indfødte embedsmænd. — C. var fra tidligere tider kjendt af grækere og romere for sin rigdom paa ædelstene og krydderier. I 1505 tog portugiserne en del af øen, men blev fordrevet af hollænderne i 1602. Ved freden til Amiens 1802 blev det engelske herredømme

---

épargner (f) spare (paa), skaane: behandle skaansomt.
éparpiller (f) sprede.
épars (f) spredt; opløst, flagrende; m, elektrisk lysning paa himmelen: spir.
épart (f) m, trin paa vognstige, tvertræ.
éparvin (f) m. spat hos heste.
épater (f) bryde foden af (glas); gjøre for flad: gjøre forundret, lade tabe næse og mund. **s'é.** blive flad, bredere forneden; falde næsegrus.
épaufrure (f) f, stensplint.
épaulard (f) m, spækhugger, hvalart.
épaule (f) f, skulder; bóg; bred tømmerøks; baug.
épaulée (f) f, stød, tryk mod skulderen; skipperteg; lammefjerding uden bóg.
epaulement (e), **épaulement** (f) m, skulder-, brystvern.
épauler (f) gjøre bóglam, beskadige; give en støtte, haandsrækning; yde dækning; lægge (gevær) an.
epauletter — (t) Epauletten f pl — (e) epaulettes, shoulder-straps, -knots — (f) épaulettes f pl.
épave (f) uden eier; f, herreløs gjenstand; vragstump.
épeautre (f) m, spelt (kornart).
épêcher (f) øse bundfaldet af kjedlen.
épée (f) f, sverd; kaarde; krigerstand.
épeler (f) stave. **épellation** f, staving.

anerkjendt, men først 1815 blev England fuldstændig herre over øen, da de indfødte fyrster ophørte at regjere.

Cézanne *[sezán]*, Paul (1839—1906), fr. maler. Landskaber, figurbilleder og stilleben. I sin ungdom paavirket af Delacroix og Courbet, dyrkede fra 1873 friluftsmaleriet og udstillede med «impressionisterne» paa deres første udstilling i 1874. Fra 1877 udstillede han paa en undtagelse nær ikke mere. Som velstaaende og uafhængig kunde han arbeide helt selvstændig og uden hensyn til publikums smag. Han er en af de djerveste impressionister (se Impressionisme), der mere end nogen anden har været uforstaaet og haanet af det store publikum. Det skal være ham, der er skildret som Claude Lantier i Zolas bog «L'oeuvre».

Cezimbra, by i Portugal, prov. Estremadura, 30 km. s.ø. f. Lissabon, ved foden af en brat skrænt; 9066 indb. (1900). God havn.

Cfr., d. e. confer (lat.), jevnfør, sammenlign, eller conferatur, man sammenligne.

Cg., forkort. for centigram.

C.-G.-S., forkort. for centimeter-gram-sekund, se Absolut maal.

Ch . . ., art., som ikke findes herunder, søges under K . . . el. Kh . . .

Chabaro'vsk (før 1893 Chabarovka), by i russisk Asien, guv. Amur, ved Amurs og Ussuris sammenløb; 14 932 indb. (1897). C., som blev anlagt 1858, er i rask opkomst; den har en betydelig handel med zobelskind, er af betydning for handelen mellem Rusland og Kina og et midtpunkt for dampskibsfarten paa Amur.

Chabas *[šabá]*, François (1817—82), fr. ægyptolog (og vinhandler!), udgav bl. a. et verk om «Le papyrus magique Harris», samt en række overmaade betydningsfulde afhandlinger, samlet under betegnelsen «Mélanges égyptologiques». Specielt studerede han ivrig hieratiske tekster, udgav en fortolkning af «Les maximes du scribe Ani», og (sammen med Goodwin) «Voyage d'un Égyptien en Syrie, en Phénicie etc. au quatorzième siècle avant notre ère». Ogsaa med arkæologiske undersøgelser har C. beskjæftiget sig. Hans mindre arbeider er samlet af G. Maspero: «Oeuvres diverses» (i «Bibliothèque égyptologique»).

Chabasi't, et rhomboedrisk krystalliserende mineral af zeolitgruppen (s. d.). C. viser en noget vekslende sammensætning, men bestaar hovedsagelig af et vandholdigt kalk-lerjordsilikat, hvor endel af kalken kan erstattes af kali. Findes bl. a. i smukke krystaller paa Færøerne, Island og Grønland.

Chabaud-Latour *[šabålatū'r]*, François Ernest Henri, baron de (1804—85), fr. officer og politiker. 1837—48 medlem af deputeretkammeret, regjeringsvenlig. 1871 under Paris' beleiring ingeniørtroppernes fører. Medlem (høire centrum) af nationalforsamlingen 1871. 1877 senator paa livstid.

Chablais *[šablæ']*, landskab i det østl. Frankrige, s. f. Genfersjøen; 914 km.² med ca. 15 000 indb. Det er et frugtbart, paa græsgange og kastanjeskoge rigt alpeland. I 1860 indlemmedes det med Savoyen i Frankrige.

Chablis *[šabli']*, by i Frankrige, depart. Yonne, 18 km. ø. f. Auxerre; 2238 indb. (1901). Bekjendt for sin hvide bourgognevin (ca. 9—10 pct. alkohol).

Chabōras, se Chabur.

Chabot *[šabå']*, François (1759—94), fr. revolutionsmand. Oprindelig munk, men brød under revolutionen sit munkeløfte og giftede sig. Som medlem af nationalkonventet ivrig og voldsom forfølger af aristokraterne. Medlem af Cordelier-klubben. Virkede for Notre-Dames omdannelse til tempel for fornuftdyrkelsen. Forøvrigt egennyttig og uredelig. Robespierre fik ham guillotineret april 1794.

Chabrias *[ka'-]*, atheniensisk feltherre i første halvdel af 4 aarh. f. Kr.; 378 kjæmpede han heldig mod Agesilaos tillands, 376 slog han en spartansk flaade ved Naxos og sikrede derved Athen herredømmet over det Ægæiske hav; faldt 357 ved et angreb paa Chios.

Chabrier *[šabrie']*, Alexis Emmanuel (1841—94), fr. komponist, kaldt «wagnerianismens Falstaff», bekjendt for operaer som «Gwendoline», med motiv fra nordiske vikingers tog til Bretagne, «Briseis» m. fl. Desuden operette, komisk opera, klaverstykker og orkestermusik. Opfindsom instrumentator og harmoniker.

Chabur, to elve i tyrkisk Asien, den ene, oldtidens Chaboras, munder ud i Eufrat, den anden i Tigris.

Chacabuco *[tšakabu'kå]*, Sydamerika, Chile, by i depart. Aconcagua, 81 km. n.ø. f. Santiago, bekjendt fra den sydamer. frihedskamps historie. Her vandt nemlig general San Martin 12 feb. 1817 en afgjørende seier over spanierne, hvorved Chiles frihed sikredes.

Chachapoyas *[tšatšapå'jas]*, Sydamerika, Peru, hovedstad i depart. Amazonas, beliggende i Andernes centralkordiljer, 2323 m. o. h., ca. 50 km. ø. f. Marañon, ved en bielv til denne. Ca. 5000 indb.

Chaco *[tša'kå]*, Sydamerika. 1. C., sedvanlig kaldt El gran C., «det store jagtfelt», er et fællesnavn for de store sletter, der strækker sig mellem 19 og 29 ° s. br. og 58 og 64 ° l. v. f. Grw. og anslaaes til 537 000 km.², hvoraf 325 000 km.² ansees for at tilhøre Argentina, 120 000 km.² Bolivia og 92 000 km.² Paraguay. Den store slette gjennemstrømmes af Paraguays bielve Pilcomayo og Bermejo og bliver i regntiden for en stor del oversvømmet. Klimaet viser pludselige forandringer; maksimum om sommeren er 45 ° C. og minimum om vinteren 9 ° C. For jordbrug egner landet sig mindre, men derimod er det fortræffeligt for kvægavl. C., der beboes af 30—40 000 temmelig vilde indianere, deles i C. boreale, n. f. Pilcomayo, C. centrale, mellem Pilcomayo og Bermejo, og C. australe. — 2. Territorium i den nordre del af Argentina, 136 600 km.² med 13 400 indb. (1903), er et sletteland og optager største delen af C. australe. Hovedstaden, Resistencia, har ca. 1200 indb.

Chaconne *[šakå'n]* (fr.), opr. en gammel dans, senere et musikstykke med variationer over en *casso continuo*. Særlig berømt er Bachs c. af violinsonaten i d-moll.

Chacornac *[šakårna'k]*, Jean (1823—73), fr. astronom. Var først assistent ved observatoriet i Marseille, derefter fra 1854—63 adjunkt ved det keiserlige observatorium i Paris; opdagede 6 planetoïder og udførte meget detaljerede stjernekarter.

Chacun (a) son goût *[šakē (na) sō gú]* (fr.), enhver (har) sin smag.

Chadderton *[tšǽdətən]*, by i England, Lancashire, 24 892 indb. (1901). Uld- og bomuldsindustri.

épepiner, épépiner ⓕ udpille frugtkjerner.

éperdu ⓕ ude af sig selv, sterkt bevæget, lidenskabelig.

epergne ⓔ blomster-, frugtvase.

éperlan ⓕ m, smelt (en fisk).

éperon ⓕ m, spore (ogs. zool.); skibssnabel; væder (paa panserskibe); fremspringende udenverk; støtte, murafstivning, bropille; bølge-, isbryder.

éperonner ⓕ spore; tilskynde.

épervier ⓕ m, høg; (fiske)garn; næsebandage.

épervin ⓕ se éparvin.

éphélide ⓕ f, fregne.

ephemera ⓔ, **éphémère** ⓕ m, døgnflue, -insekt; ⓔ ogs. endagsfeber; ⓕ ogs. døgn-, kortvarig = **ephemeral, ephemeric** ⓔ.

éphémerides ⓕ f pl, **ephemeris** ⓔ (stjerne)dagbog, astronomisk aarbog.

Epheu ⓣ m, efeu.

épi ⓕ m, aks; haartot; dige.

épiage m, **épiation** f, aksdannelse.

epic ⓔ episk.

épicarpe ⓕ m, frugters yderhud.

épice ⓕ f, krydderi.

épicéa ⓕ m, hvidgran.

epicene ⓔ af begge kjøn.

épicène ⓕ med ét grammatikalsk kjøn for han- og hunvæsen.

épicer ⓕ krydre.

épicerie ⓕ f, speceri; kolonialhandel, -vare.

épicier ⓕ m, kolonialhandler; spidsborger; realist.

Chadīdsja (d. 619), en rig arabisk kjøbmandsenke, der giftede sig med den 15 aar yngre Muhammed, den senere profet, med hvem hun levede i et lykkeligt egteskab, hvori hun fødte ham to sønner (der begge døde tidlig) og 4 døtre (deriblandt den bekjendte Fatima, som i sit egteskab med den senere kalif Ali var den eneste, der forplantede slegten). C. troede fast paa sin mands religiøse mission.

Chadwick *[tšædwik]*, Sir Edwin (1800—90), eng. socialreformator. Indvalgtes 1832 som medlem af komitéen til reform af fattiglovgivningen, og hans virksomhed her blev af epokegjørende betydning for Englands hele sociale udvikling. Han blev sekretær i det 1834 oprettede centrale embedsverk for fattigpleie, *poor law commission*, hvor han tog initiativet til mange vigtige reformer. Han havde en hovedandel i lovgivningen om barns arbeide i fabriker. Et frugtbart arbeide viede han ogsaa den offentlige sundhedspleie og udviklingen af en paalidelig socialstatistik. Han var utrættelig i at fremkomme med forslag om sociale reformer, men skaffede sig derved ogsaa mange uvenner. Hans socialpolitiske afhandlinger er sammenarbeidet af B. W. Richardson til et verk i 2 bd.: «The health of nations» (London 1887).

Chafarīnas (arab. Dschafaran), Nordvest-Afrika, 3 smaaøer paa Marokkos kyst i Melillabugten, den østligste af de 5 spanske besiddelser (presidios) her. Sp. 1848.

Chagny *[šañi']*, by i det østlige Frankrige, depart. Saône-et-Loire, 4187 indb. (1901). Vinavl; stenbrud. Er i den senere tid blevet sterkt befæstet som vigtigt jernbaneknudepunkt.

Chagosøerne, eng. koraløer i det Indiske ocean s. f. Maladiverne, 110 km.² med ca. 1000 indb. Den største, Diego Garcia, med 700 indb. (1891) har en fortrinlig havn og bruges af englænderne som kuldepot. Øerne blev først opdaget af portugiserne. 1791 grundede franskmændene her nogle kolonier, der senere kom under englændernes herredømme.

Chagres *[tšāgres]*, Amerika, republiken Panama, usund sjøby ved det Karibiske hav paa Panamaeidets nordside ved mundingen af den lille elv af samme navn. Før af stor vigtighed, men efter Panamajernbanens aabning 1855 har C. tabt sin betydning.

Chagrin *[šagræ']* (fr., af tyrk. *saghir*, ryg) er eg. et sterkt læder med særlig narv, der fremstilles af ryggen paa æsel- el. hestehuder, især i Astrachan, Persien og Lilleasien. De udblødte huder bestrøes med frø af melde *(chenopodium album)*, der presses ned deri og bagefter udbankes; derpaa bortskrabes de dannede forhøininger, hvorefter huderne atter opblødes. De steder, der er sammentrykket af kornene, vil saa blive sterkt opsvulmet, hvorved fremkommer de eiendommelige ujevnheder, der holder sig ved den efterfølgende garvning. Det færdige læder farves saa oftest grønt. Hvad der gaar i handelen under navnet c., er imidlertid hyppigst gjedeskind, der er behandlet ved hjælp af mønstrede presser eller valser.

Chailar, handelsplads i det nordlige Mantsjuri ved den mantsjuriske jernbane. C. bestaar af en eneste gade; handelen foregaar for en stor del kun om sommeren af kinesiske kjøbmænd.

Chain *[tšēn]*, eng. længdemaal = 100 links = 4 poles, perchs, rods eller lugs = 22 yards = 20.117 m.

Chaironei'a (Chæronea), liden by i den vestlige del af det gamle Boiotien; her seirede Filip af Makedonien aug. 338 over de forenede tebanere og athenere; en marmorløve reistes paa valpladsen til minde om de faldne, ødelagt i frihedskrigen omtr. 1820; brudstykker af den findes endnu.

Chaki, stor saltsjø i Rusland, guv. Astrachan, midt paa Volgasteppen; jordbunden omkring C. er tør med saltblandet ler og kun bevokset med saltplanter.

Chakot *[šakå']* (ung.), høi militærlue, gjerne af filt; kan være lige bred oventil og nedentil, men ogsaa bredere i pullen end nedentil eller omvendt. Tilhørte egentlig husaruniformen, senere adopteret af andre vaaben. Forlængst forladt hos os.

Chalatenango *[tša-]*, depart. og by (6000 indb.) i republiken Salvador i Mellemamerika.

Chalaza, kjernefod, se Frøemne.

Chala'zion, en sygdom i øienlaagene, der viser sig som en gulagtig, afgrænset svulst under den fremhvælvede slimhinde; opstaaet ved rentention i der liggende kjertler. De smaa c. generer ikke, de større fjernes let ved en ubetydelig operation.

Chalcidīæ, en familie af smaa og i alm. vakkert metallisk farvede snyltehvepse (s. d.), hvoraf flere spiller en vigtig rolle ved at ødelægge skadelige insektarter. Mange snylter i larverne af barkbiller og snudebiller, andre i eg, larver eller pupper af sommerfugle (furuspinderen f. eks.), i bladlus og skjoldlus, mange ogsaa i galhvepse eller i andre snyltehvepse. Nogle udvikles ogsaa i plantedele, f. eks. den sydeuropæiske *blastophaga psenes*, der formidler befrugtningen eller «kaprifikationen» af figener.

Chalco *[tšálkå]*, by i Mexico, 31 km. s.ø. f. hovedstaden, 2290 m. o. h., ved C.-sjøen; bekjendt for sin frugt og sine grønsager, der dyrkes i sjøens svømmende haver.

Chaldron *[tšål'drən]*, eng. maal for tørre varer = 256 imp. gallons = 1163.157 l. Ogsaa kulvegt, i Canada = 30 cwt = 1524 kg., i England: London c. = 24 cwt = 1219 kg., Newcastle c. = 53 cwt = 2693 kg.

Chaleurbugten *[šalø'r-]*, bugt paa vestsiden af St. Lawrencebugten, Nordamerika, med fiskerbyerne Bathurst, Carleton og Dalhousie.

Chalgrin *[šagræ']*, Jean François Thérèse (1739—1811), fr. arkitekt tilhørende sin periodes strenge antikiserende retning. Har restaureret Luxembourgpaladset og planlagt kirken St. Philippe du Roule. Hans hovedverk er triumfbuen i Paris (Arc de l'étoile), det mægtige og virkningsfulde monument til ære for det første keiserdømme.

Chālid ibn al-Walīd (d. 642), berømt arab. feltherre, kjæmpede ved Uhud (624) mod Muhammed, men gik senere over til ham og fik hædersnavnet Saif Allah, Guds sverd. Han beseirede perserne (633), indtog Damaskus (635), slog den byzantinske hær (636) og erobrede Palæstina og Syrien.

Chalikōse, en sygelig tilstand i lungerne, opstaaet ved indaanding af sten- og kalkstøv.

Chalīl, el- (d. e. vennen, fuldstændig: c. er-rahmān, den barmhjertiges (d. e. Guds) ven, betegnelse for Abraham), arab. navn paa Hebron (med Abrahams grav).

épicrâne (f) f. hjerneskallens bedækning af hud, haar.
epicure, epicurean (e), **épicurien** (f) (m), epikuræer; epikuræisk.
epicur(ean)ism (e), **épicurisme** (f) m, epikuræisme.
epidemi — (t) Epidemie f — (e) epidemic — (f) épidémie f.
epidemisk — (t) epidemisch — (e) epidemic — (f) épidémique.
epiderme (f) m, **epidermis** (e) overhud.
épier (f) lure paa, udforske; sætte aks.
épierrer (f) rense for sten.
épieu (f) m, spyd.
épieur (f) m, speider.
épigastre (f) m, stykket under brystet, hjertet.
epigastric (e), **épigastrique** (f) overlivs-.
épiglotte (f) f, **epiglottis** (e) strubelaag.
epigrammatic (e), **épigrammatique** (f) epigrammatisk; bidende, spottende.
epigraph (e), **épigraphe** (f) m, indskrift; motto.
épilation (f) f, haars udrykning.
epilepsi — (t) Epilepsie, Fallsucht f — (e) epilepsy, falling sickness — (f) épilepsie f.
epileptiker, epileptisk — (t) Epileptiker m, epileptisch, fallsüchtig — (e) epileptic — (f) épileptique (m).
épiler (f) bevirke haars affald; afpille graa haar.

Chalkēdon, se Kalchedon.

Chalkīdiske halvø el. Chalkidike, navnet paa den halvø, der fra Makedonien strækker sig ud i det Ægæiske hav, og som ender i tre landtunger, Kassandra (i oldtiden Pallene), Longos (i oldtiden Sithonia) og Athos (i oldtiden Akte). Den oprindelige befolkning var trakere; omkr. 700 f. Kr. koloniseredes halvøen af folk fra Chalkis (deraf dens navn) og Eretria; senere anlagdes ogsaa nybygder fra andre byer, bl. a. Korinth. I 5 aarh. blev Olynthos hovedbyen; den hørte oprindelig med til det attiske sjøforbund, men blev uafhængig i den peloponnesiske krig og dannede et forbund af halvøens byer, som dog kun bestod til 341, da Filip af Makedonien erobrede og ødelagde Olynthos.

Cha'lkis, i oldtiden betydelig by midt paa Euboias vestside ved det smaleste sted af sundet Euripos, som den beherskede, saa den laa godt til for handel. Befolkningen var jonere, som allerede i 8 og 7 aarh. udbredte sit herredømme over omliggende egne og drev vigtig handel og industri (sverd og lervarer); desuden anlagdes mange kolonier herfra, bl. a. paa den Chalkidiske halvø og Kyme (Cumæ) i Campanien. Henimod 500 begynder det at gaa tilbage med C., der blev erobret af athenerne og maatte modtage attiske klerucher. 411 løsrev byen sig fra Athen og byggede en bro over Euripos; senere sluttede den sig paany til Athen, kom derefter under makedonerne, endelig under romerne. I det moderne C. er der kun ubetydelige ruiner af oldtidsbyen.

Chalko'ndylas. 1. Demetrios C. (1425—1511), græ. filolog, virkede som lærer i græsk i flere ital. byer, skrev en græsk grammatik og udgav de første trykte udg. af Homer o. fl. — 2. Laonikos C., foreg.s broder, skrev det Byzantinske riges historie fra 1297—1462.

Challemel-Lacour *[šalmæ̂l-lakū'r]*, Paul Amand (1827—96), fr. politiker. Efter statskupet 1851 landsforvist paa grund af republikanske meninger. 1859 tilbage til Frankrige. 1872 medlem af nationalforsamlingen (yderste venstre), Gambettas ven og partifælle. 1879—82 gesandt, dels i Bern, dels i London. 1883 udenrigsminister i Ferrys ministerium, men traadte ud s. a., da han misbilligede Ferrys tyskvenlige politik. 1893—96 formand for senatet. Af hans litterære arbeider kan merkes et verk om A. Humboldt og «Études et réflexions d'un pessimiste».

Challenger-ekspeditionen *[tšæ̂ləndžə-]* (1872—76), eng. ekspedition med korvetten «Challenger» for vidensk. havundersøgelser under ledelse af Wyville Thompson. C. seilede fra Portsmouth syd om Afrika, ind i det antarktiske polaromraade, syd om Australien op til Filippinerne, forbi Honolulu til Valparaiso, gjennem Magellans-strædet, om Ascension og Azorerne tilbage til England. Paa ialt 360 stationer gjordes talrige undersøgelser af havbundens beskaffenhed og dyreliv, temperaturmaalinger etc. Det righoldige materiale er bearbeidet af talrige specialister, bl. a. G. O. Sars *(schizopoda)* og publiceret i 41 store kvartbind; heraf omhandler 32 bind zoologi, 2 botanik, 2 fysik og kemi, 2 reiseberetning, 1 bundafleiringer og 2 bd. resumé. Sidste bind udkom i 1895. Foranledningen til denne, den største videnskabelige ekspedition, som hidtil er foretaget, var dels M. og G. O. Sars' undersøgelser af de dybe norske fjorde, hvorunder det lykkedes at paavise som endnu levende arter, som man forlængst ansaa som uddøde, og dels de nærmest foregaaende mindre, engelske o. a. ekspeditioners fund af dyreliv paa store havdyb. Det antoges nemlig tidligere, at alt dyreliv ophørte ved ca. 600 m. dybde. — Med C. som forbillede blev senere den norske Nordhavsekspedition (1876—78), den danske Ingolfekspedition (s. d.) m. fl. udrustet.

Chalmers *[tšæ̂lməz]*, James (1782—1853), skotsk boghandler, opfinderen af frimerket, idet han 1837 foreslog at anvende dette som betalingsmiddel for postforsendelser. Hans søn Patrick C. beviste i en række flyveskrifter, at C. og ikke Rowland Hill var opfinderen af frimerket.

Chalmers *[tšæ̂lməz]*, James (1841—1901), skotsk missionær, udsendtes 1866 i Londonermissionsselskabets tjeneste til Rarotonga, en af Herveyøerne i Sydhavet. 1877 overtog han ledelsen af et nyt arbeidsfelt blandt kannibalerne paa sydøstkysten af Ny Guinea. Under hans energiske ledelse, med Port Moresby som hovedstation, gjorde missionsarbeidet trods alle vanskeligheder gode fremskridt. Paa en ekspedition til Aiardelven blev han tilligemed sin medarbeider Tomkins og 12 indfødte evangelister myrdet af kannibalerne. I «Pioneer life and work in New Guinea 1877—94» (Rel. tract. soc. 1895) skildrer han sine missionserfaringer.

Chalmers *[tšæ̂lməz]*, Thomas (1780—1847), skotsk prest, kastede sig over naturvidenskabelige, matematiske og nationaløkonomiske studier. Han hyldede som prest først den gjængse kirkelige forstandsretning, men naaede gjennem en alvorlig sjælekamp 1809—10 til en inderlig tro. Som prest i Glasgow gjorde C. sig særlig bekjendt ved den iver, hvormed han arbeidede for en praktisk ordning af fattigvæsenet. Flere betydelige skrifter herom foreligger fra hans haand, af hvilke maa nævnes: «On the Christian and civic economy of large towns» (1819; senere udvidet: «On the Christian and economic polity of a nation», I—III). 1823 blev han professor ved universitetet i Glasgow i moralfilosofi og 1828 i Edinburgh i teologi. I de kampe om prestevalget, som førte til dannelsen af den skotske frikirke (s. d.), var C. de udtraadtes anerkjendte fører og leder. Da han efter udtrædelsen maatte opgive sit professorat, blev han forstander for frikirkens første presteskole i Edinburgh. [Litt.: W. Hanna, «Memoirs of the life and writings of Th. C.», bd. I—IV, 1849—52; Fr. Nielsen, «Statskirke og frikirke», Kbh. 1883; C. E. Floystrup, «Folkekirken og den frie kirke i Skotland», Kbh. 1894. I oversættelse foreligger: Th. Chalmers, «Den kirkelige fattigpleie» ved J. Friis Hansen, Kbh. 1888.]

Chalmers *[tšæ̂lməz]*, William (1748—1811), sv. kjøbmand, tjente sig en formue i Kina, testamenterede midler til en sløidskole i Göteborg, som senere gik over til Chalmers' tekniska läroanstalt. Ved denne tekniske skole har mange norske ingeniører faaet sin uddannelse, særlig i 1870-aarene. Skolen er delt i en lavere og en høiere afdeling hver med 3-aarskurser. Samlet elevantal omtr. 400. [Litt.: «Chalmerska institutet 1829—1904», Göteborg 1907.]

Chalon *[šalō']*, et let diagonalvævet uldstof af haardt kamgarn, gjort glinsende paa retsiden ved presning.

---

epilog — (t) Epilog m — (e) epilogue — (f) épilogue m.
épiloguer (f) gjøre udsættelser ved, dadle.
epiloguize (e) fremsige (tilføie som) epilog.
épinaie (f) f. tornekrat.
épinard (f) m. spinat(plante).
épincer (f) afnopre (klæde): afknibe (skud); tilhugge (brosten).
épinçoir m. kløftet brolæggerhammer.
épine (f) f. torn; (du dos) ryg-rad, (du nez) næseben; (pl) takker.
épinette (f) f. spinet (tangentinstrument); fuglebur; nordamerik. furu, lerketræ.
épineux (f) tornet, vanskelig; farlig, med skjær (farvand).
épingle (f) f. naal; klemme; (pl) damers toiletpenge, drikkepenge til kvindelige tjenere.
épingler (f) fæste med en knappenaal; gjennemstikke krudtkarduser; udrense fænghul.
épinglier (f) m. -ère f. naalemager(ske).
épinière (f): moelle (f) é. rygmarven.
épiniers (f) m pl. tornekrat hvor større vildt har tilhold.
épinoche (f) f. (zool.) stingsild.
Epiphanie (f) f. **Epiphany** (e) helligtrekonger.
epiphora (e) (med.) øienflod.
épiplocèle (f) f. tarmbrok.
épiplomphale (f) f. navlebrok.
épiploon (f) m. (anat.) nettet i underlivet.

Châlon-sur-Saône *[šalõ'-syr-sån]*, by i det østlige Frankrige, depart. Saône-et-Loire, i en frugtbar, men paa grund af oversvømmelse usund egn, ved høire bred af Saône, hvor Canal-du-centre udmunder i denne elv; 25 565 indb. (1901). C. er uregelmæssig bebygget, har et justitspalads, et bibliotek paa 22 000 bd. og en bekjendt tegneskole. Dens udmerkede beliggenhed gjør den til en vigtig landhandelsstad især for vin, læder og træ; betydelig er ogsaa handelen med glasvarer, kniplinger, øl, eddike og kemikalier. Den staar i dampskibsforbindelse med Lyon. — C., som er oldtidens Cabillonum, var allerede en betydelig handelsstad under det romerske keiserdømme. Her led den hellige Marcellus og Valerianus martyrdøden 179.

Châlons-sur-Marne *[šalõ-syr-marn]*, by i det nordøstlige Frankrige, depart. Marne, ligger i en smuk egn ved Rhin-Marne-kanalen og elven Marne, som her deler sig i to arme, over hvilke fører 22 broer; 21 290 indb. (1901). C. er biskopsæde, har en domkirke, et raadhus, et bibliotek paa 70 000 bd., en sindssygeanstalt og flere velgjørenhedsanstalter. Den har en del industri især i læder og uldvarer og handel med korn, uld, men især champagnevine, omtr. 1 mill. flasker aarlig. 8 km. n.ø. ligger den pragtfulde valfartskirke Notre-Dame-de-l'Épine, bygget 1420—1529, med statue af den hellige jomfru. C. er en meget gammel by og kaldtes i oldtiden Catalaunum eller Durocatalaunum. 273 e. Kr. slog her keiser Aurelianus Tetricus og i 366 beseirede Jovinus alamannerne, derimod stod slaget paa de Catalauniske marker, hvor Attila blev overvundet 451, længere borte, nærmere Troyes. Fra 1857—70 var C. øvelsesleir.

Chalotais *[šalotæ']*, Louis René de Caradeuc de la (1701—85), fr. jurist, udgav 1761—62 skarpe skrifter mod jesuiterne og bidrog væsentlig til deres fordrivelse fra Frankrige. Skrev derefter et verk om ungdommens opdragelse (rettet mod jesuiternes praksis). Angreb som generalprokurør ved Bretagnes parlament Bretagnes guvernør for forskjellige overgreb, men blev anklaget for to majestætsfornærmende anonyme skrifter 1765. Langvarig proces. Ved tronskiftet 1774 fik C. sin stilling tilbage og skadeserstatning.

Chaloupe *[šalu'p]* (fr.), aaben baad af mellemstørrelse (7—9 m.); bruges paa orlogsskibe og ved sjøbefæstningen, alm. til officersbefordring.

Châly *[šali']*, vævet stof, som ligner uldmusselin, men har rending af silke og islæt af kamuld.

Cham (Ham), Noas yngste søn og efter hebraisk tradition (1 Mos. 10) stamfader til de sydlige folkeslag, særlig de afrikanske. Efter C.s usømmelige adfærd (1 Mos. 9, 22) overfor Noa blev han af denne dømt til at være sine brødres træl (1 Mos. 9, 25); dette er undertiden brugt til forsvar for negerslaveriet.

Cham *[kam]*, eg. Amédée de Noé (1819—79), fr. karrikaturtegner. Elev af Delaroch og Charlet. Hans karrikaturer af det lystige pariserliv udkom i litografi og træsnit, væsentlig i bladet «Charivari» og i særlige hefter 1843—57. [Ribeyre, «C., sa vie et son œuvre» (1885).]

Cham. 1. By i Bayern, distrikt Ober Pfalz. 45 km. n.ø. f. Regensburg, 385 m. o. h. ved Regen; 4074 indb. (1900). Sagbrug og granitbrud. — 2. Landsby i Schweiz, kanton Zug, 4.5 km. v.n.v. f. Zug; 3025 indb. (1900).

Har et gammelt slot, fabrik for papir og cellulose og kondenseret melk (Anglo-Swiss condensed milk co.).

Chamade *[šama'd]* (fr.), brugtes tidligere om de horn- el. trommesignaler, som blev givet for at tilkjendegive fienden, at man ønskede underhandlinger.

Chamba, en liden stat i Forindien, ligger mellem 32° 10' og 33° 9' n. br. og mellem 75° 54' og 76° 30' l. ø. f. Grw. C. styres af en raja og maa aarlig betale 500 £ i tribut til England. Folkemængden er i jevn vekst: i 1881 var der 115 773 indb., i 1891 124 032 og i 1901 128 005 indb.

Chamberlain *[tšē'mbələn]*, Alexander Francis (1865—), professor i antropologi ved Clark universitet i Massachusetts, har udgivet «The child and childhood in folkthought (the child in primitive culture)» (1896) og «The child: study in evolution» (1900).

Chamberlain *[tšē'mbələn]*, Houston Stewart (1855—), eng.-tysk filosofisk forfatter, docent i filosofi ved universitetet i Wien. I et stort verk: «Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts» (1899—1901; senere flere udgaver) behandler han hele samtidens tænkning og kultur. Han forsøger at fastslaa den germanske kulturs overlegenhed paa basis af Gobineaus og Wagners teorier. Det er germanerne (inkl. kelter og slaver), som har skabt den moderne kultur. C. er ingen jødeven; saaledes forsøger han at bevise, at Kristus ikke var jøde. Verket er friskt og idérigt. Det har fremkaldt varm beundring og skarpe angreb (f. eks. H. Thode). Han er en begeistret beundrer af Wagner, har udgivet «Das Drama R. Wagner» (1892), Wagners biografi (1896) og «Die ersten 20 Jahre der Bayreuther Bühnenfestspiele» (1896). Blandt hans mange verker kan nævnes: «Worte Christi» (1901) og «Immanuel Kant» (1905).

Chamberlain *[tšē'mbələn]*. 1. Joseph C. (1836—), eng. politiker, f. i Birmingham, tog tidlig ivrig del i det kommunale liv, var i 1874—76 byens mayor, i hvilken egenskab han gjennemførte en række udmerkede reformer. I 1876 blev han parlamentsmedlem for Birmingham, som han senere altid har repræsenteret, og blev snart en af de radikale ledere. Ved Gladstones overtagelse af regjeringen 1880 gik C. ind som handelsminister og var især en ivrig talsmand for den fredelige sydafrikanske politik, som ledede til Transvaals gjenoprettelse som selvstændig stat ved Pretoriafreden 1881. Da Gladstone 1886 indviede sin bekjendte irske home-rule-politik, kunde C. ikke følge ham længer, og efterat han forgjæves havde søgt at forsone de liberale unionister med Gladstone, nærmede C. sig mere og mere de konservative, indtil han i 1895 traadte ind i Lord Salisburys tredje mini-

(Fot. af Draycott, London.)
Joseph Chamberlain.

episcopal ⓔ, **épiscopal** ⓕ biskoppelig.
épiscopat ⓕ m, biskops embede, embedstid: bispekollegium.
episk — ⓣ episch — ⓔ epic — ⓕ épique.
episode — ⓣ Episode f — ⓔ episode — ⓕ épisode m.
episodisk — ⓣ episodisch — ⓔ episodical — ⓕ épisodique.
epispastic ⓔ, **épipastique** ⓕ (m), trækkende, trækmiddel.
épisser ⓕ (sammen)splelse.
epistle ⓔ epistel, skrivelse.
épistolaire ⓕ, **epistolary** ⓔ skriftlig, pr. brev; ⓕ ogs. m, brevforfatter.
epitaph ⓔ, **épitaphe** ⓕ m, gravskrift.
épithalame ⓕ m, **epithalamium** ⓔ bryllupsdigt.
epithet ⓔ, **épithète** ⓕ f, tillægsord, epitet.
epitome ⓔ, **épitomé** ⓕ m, udtog.
epitomize ⓔ bringe i (forfatte) udtog.
épître ⓕ f, brev, epistel.
epizoon ⓔ snyltedyr.
epizootic ⓔ, **épizootique** ⓕ epidemisk (bl. dyr); ⓔ ogs. snyltedyr-.
épizootie ⓕ f, **epizooty** ⓔ kvægsyge.
épiplaigner ⓕ opkradse(klæde).
éploration ⓕ f, graad, klage.
éploré forgrædt, heftig bedrøvet; sørgelig.
éplucher ⓕ renpille; skrabe;

sterium i egenskab af koloniminister. Denne udnævnelse betegner et ligefrem gjennembrud i engelsk politik i det 19 aarh. Hidtil havde koloniministeriet, betegnende nok, været et af de mindst vigtige departementer inden det britiske kabinet. Fra nu af blev det i en aarrække det, som satte sit stempel paa regjeringens politik, efterhvert som C. kom til større og større klarhed over sit imperialistiske program. De nærmeste resultater af denne politik var Jameson's raid ved nytaarsskiftet 1896 og boerkrigen fra 1899—1902. Det enorme materiale, som foreligger i begge disse tilfælde, og som med tiden vil blive yderligere suppleret med en mængde endnu hemmelige aktstykker, gjør det for nærværende umulig at fælde en fuldt upartisk dom om C.s optræden; men ingen vil negte, at han gjennemførte sin sydafrikanske politik med et personligt mod og en parlamentarisk slagfærdighed, som uvilkaarlig imponerede selv hans bitreste modstandere. Efter krigen foretog C. i slutten af 1902 en tur til Sydafrika, hvor han besøgte baade de gamle og de nye provinser og holdt en række taler, hvori han stadig præciserede betydningen af et intimt forbund mellem moderlandet og kolonierne. Da han kom hjem, beseglede han denne politik officielt gjennem indvielsen af sit saakaldte «protektionistiske felttog», som rummes i slagordene *free trade within the empire* (frihandel inden riget), hvilket i praksis vil sige en saadan sammenslutning mellem moderlandet og kolonierne, at alle andre konkurrenter skulde udestænges. For at staa friere i kampen for disse idéer, som vakte den voldsomste modsigelse i vide og indflydelsesrige kredse, men ogsaa vandt adskillige dygtige tilhængere, traadte C. i sept. 1903 ud af Balfours ministerium, hvor han havde siddet siden Balfours overtagelse af regjeringen i 1902, og kjæmpede paa en række møder med vanlig slagfærdighed for sit program. I det senere har C., tvunget af en haardnakket sygdom, været borte fra det offentlige liv og derigjennem hindret fra at forsvare sin protektionistiske politik, som blev ministeriet Balfours bane og hovedaarsagen til den store liberale valgseier i begyndelsen af 1906. — 2. Joseph Austen C. (1863—), eng. politiker, søn af ovenn., blev 1892 medlem af parlamentet som liberal unionist, 1895—1900 civil admiralitetslord, 1900 finansiel skatkammersekretær, 1902 generalpostmester i Balfours ministerium, 1903—05 skatkammerkansler.

Chamberlain *[tšē'mbələn]*, Winthrop Burr (1864—), amer. journalist, medredaktør i «Minneapolis journal», det af nordmænd i Amerika mest læste amerikanske blad. Under den politiske krise i 1905 besøgte han som sit blads repræsentant Kristiania og Stockholm og bidrog til at vække amerikanernes sympati for Norges sag.

Chamberlen *[tšē'mbələn]*, Peter (I, den ældre) (før 1588—1631), eng. læge, f. i Paris. 1598 medlem af Londons «Barber surgeons company». Opfinder af fødselstangen, som i lange tider bevaredes af familien som en hemmelighed. Døde som den engelske dronnings livkirurg. [Jfr. Scharffenberg, «Bidrag til familien C.s historie» (1902).]

Chambers *[tšēmbəz]*, Ephraim (omtr. 1680—1740), udgiver af det første eng. konversationsleksikon, «Cyclopædia, or universal dictionary» (2 bd. i folio), eg. en forbedret og udvidet udgave af Harris' «Lexicon technicum» (1704). En fransk udgave gav Diderot og d'Alembert idéen til deres «Encyclopédie».

Chambers *[tšēmbəz]*, Sir William (1726—96), eng. arkitekt og havekunstner, født i Sverige af engelske forældre, opholdt sig længe i Indien og Kina, hvor han studerede bygningskunst og haveanlæg. Besøgte derefter Frankrige og Italien og blev senere tegnelærer for prinsen af Wales, den senere kong Georg III. Har bl. a. opført paladset Somersethouse og forestaaet de mægtige haveanlæg i Kew. Som havekunstner skabte han den saakaldte engelske stil. Har udgivet talrige rige pragtverker i sit fag.

Chambers *[tšēmbəz]*, William (1800—83) og Robert (1802—71), skotske forlagsboghandlere og forfattere, brødre. De etablerede meget tidlig hver sin lille boghandel i Edinburgh, men sluttede sig sammen og dannede firmaet W. & R. C., efterat de 1832 i fællesskab havde startet det billige ugeskrift «Chambers's journal», som blev en glimrende sukces. Forretningen tog et stort opsving gjennem udgivelsen af en række folkelige haandbøger, som «Chambers's information for the people» (1833), «Cyclopædia of English literature» (1844), «Chambers's encyclopædia» (1859—68) o. s. v.

Chambersburg *[tšēmbəzbəg]*, by i Nordamerika, Pennsylvanien; 8864 indb. (1900).

Chambertin *[šābœrtǣ']*, rød Burgundervin fra Gerry-C. (depart. Côte-d'Or). Indeholder omkr. 11 pct. alkohol.

Chambéry *[šāberi']*, by i det sydøstlige Frankrige, depart. Savoie, ligger mellem haver og villaer i en bred bjergdal, 269 m. o. h., 9 km. s. f. Bourgetsjøen, ved elvene Loisse og Albane, som i nærheden danner en 71 m. høi fos; 15 683 indb. (1901). C. er erkebispesæde, har flere læreanstalter og et bibliotek paa 25 000 bd. Den har en del industri i silke, klæder, papir og sæbe. 2 km. fra C. ligger det fra Rousseaus historie bekjendte landsted Les Charmettes. C. udgjorde i lang tid et eget grevskab, indtil det i 1232 blev erobret af Savoyen. 1792 indlemmedes det i den franske republik. 1815 kom det tilbage til kongeriget Sardinien. 1860 blev C. sammen med Savoyen atter fransk.

Chambon-Feugerolles, Le *[lə-šābõ-føžrå'l]*, by i Mellemfrankrige, depart. Loire, 11 528 indb. (1901). Har et gammelt slot, kulgruber og jernfabriker.

Chambord *[šābå'r]*, Henri Charles Ferdinand Marie Dieudonné, greve af (1820—83), sidste mand af de franske Bourboners slegt, født 7 maaneder efter faderens, hertugen af Berrys mord. Fik titelen hertug af Bordeaux. Paa hans daabsdag (1 mai 1820) skjænkede en kreds af legitimister ham slottet og godset Chambord. Efter julirevolutionen forsøgte Karl X forgjæves at redde Bourbonernes trone ved at abdicere til fordel for C. og proklamere ham som konge under navnet Henrik V (2 aug. 1830); men Ludvig Filips valg til konge tilintetgjorde hans udsigter. Misstemning baade mod Ludvig Filip personlig og slegten Orléans i det hele og mod dette dynastis liberale politik fjernede den i ultrakatolske og legitimistiske grundsætninger opdragne greve af C. fra Orléanserne. Forsøg paa at forsone de to beslegtede huse mislykkedes 1848 efter revolutionen. 1871 og følgende aar arbeidede baade orléanistiske og legitimistiske deputerede atter paa

---

rense; undersøge skarpt, efterspore. **épluchoir** m. pudsekniv, noprejern. **épluchure** f. affald.
épointement (f) m. stumphed. **épointer** afbrække spidsen; spidse. **épointé** bøglam.
épointiller (f) rense (klæde).
épois (f) m pl. spids paa hjortens takker.
epoke — (t) Epoche f — (e) epoch; era — (f) époque f.
éponge (f) f. svamp. **éponger** opsuge, aftørre med svamp. **épongier** m. svampehandler.
épontille (f) f. dækstiver.
éponymous (e) eponym, navngivende.
epopee, epopœia (e), **épopée** (f) f. (emne for et) epos.
épouiller (f) lyske.
époumoner (f) trætte lungerne, stemmen.
épousailles (f) f pl. brudevielse.
épouse (f) f. kvindelig egtefælle.
épouser (f) egte; antage sig. **épousée** f. nygift kone, brud.
épousseter (f) afstøve; banke. jule; polere (krudt).
épousseteur (f) m. streng kritiker.
époussetoir (f) m. fjærkost, støvpensel.
époutir (f) rense (klæde).
épouvantable (f) skrækindjagende, forfærdelig.

en udsoning, og de orléanske prinser anerkjendte greven af C. som den hele kongelige families overhoved og eneste prætendent til kronen. Men alle forsøg strandede paa grevens vægring ved at anerkjende tricoloren og ved paa forhaand at afgive bindende forfatningstilsagn. Af legitimisterne kaldes greven af C. ogsaa Henrik V.

Chambord *[šābā'r]*, berømt fr. slot, beliggende i en stor park ved en bielv til Loire. Anlagt af Frans I i begyndelsen af det 16 aarh. og udvidet af Ludvig XIV. Bygget i en rig renaissancestil med 4 mægtige runde hjørnetaarne og talrige mindre taarne, karnapper og

Chambord slot.

gavler. Ogsaa indvendig rigt udstyret, bl. a. kan nævnes en kunstfærdig dobbelt vindeltrappe. Blev 1792 plyndret og solgtes som nationaleiendom, men blev senere indkjøbt og foræret til greven af C.

Chambre *[šābre]*, C. a r d e n t e *[šābrardā'l]* («Branddomstolen»), en ekstraordinær fransk domstol, der i 16 aarh. især anvendtes mod hugenotter, og hvis domme var meget haarde (ofte baal). 1679—82 oprettedes en domstol af samme navn til undersøgelse af de mange rygter om forgivelse, der var i omløb efter markien af Brinvilliers proces (s. d.) — C. d e s d é p u t é s *[-dædepyté]*, det franske andet-kammer, nu valgt ved almindelig stemmeret (21 aar) og ved direkte valg. — C. g a r n i e *[-garni']*, møbleret værelse til udleie. — C. i n t r o u v a b l e *[-ætruvábl]*, «det mageløse kammer», navn paa kamret af 1815, som var ultraroyalistisk, «mere kongeligsindet end kongen selv». — C. s y n d i c a l e *[-sædikál]*, oprindelig laugsorganisation, nu næsten kun fagforeninger.

Chambrière *[šābriær]*, en med lang snert forsynet pisk som anvendes i cirkus og ved longering (s. d.) under hestens første uddannelse til ridebrug.

Chamfort *[šāfā'r]*, S é b a s t i e n R o c h (N i c o l a s) (1741—94), fr. forfatter, sluttede sig til den franske revolution, var en ven af Sieyès og Mirabeau og bibliotekar under Roland. Men han blev snart mistænkt, fængslet og døde som følge af et selvmordsforsøg. C. var en aandfuld og vittig mand, men en kynisk libertiner. I 1781 blev han medlem af det franske akademi. Han har skrevet en tragedie: «Mustapha et Zéangir», samt en række «Pensées», «Maximes» o. l., som udkom efter hans død.

Chamilly *[šamiji']*, N o ë l B o u t o n d e (1636—1705), fr. adelsmand og officer. Hans navn fik litterær berømmelse ved udgivelsen af en samling overordentlig interessante kjærlighedsbreve, skrevet til ham af en port. nonne, Marianna Alcoforado (s. d.), hvis lidenskab han havde vakt, medens han 1663—66 deltog i et felttog i Portugal. [Jfr. Karl Larsen, «Søster Mariannes kærlighedsbreve».]

Chamisso *[šami'so]*, A d a l b e r t, eg. L o u i s C h a r l e s A d e l a i d e d e C. d e B o n c o u r t (1781—1838), t. digter og naturforsker, f. i Champagne, d. i Berlin. Han udvandrede fra Frankrige med sine forældre i 1790, blev page ved det preussiske hof og derpaa officer, men vilde ikke tjene mod Frankrige. Han forblev dog i Berlin, viede sig til poesien og traadte i forbindelse med Varnhagen v. Ense og hans kreds; samtidig studerede han græsk og naturkundskab. I 1806 traadte han ud af militærtjenesten og drog til Frankrige. Herfra drog han til Gent, hvor han gjorde bekjendtskab med fru v. Staël, men vendte atter i 1812 tilbage til Berlin. I 1815 fulgte han med russeren Kotzebue, digterens søn, paa en verdensomseiling. Hans beretning om denne udkom i 1836 i første og andet bind af hans samlede verker. Efter sin tilbagekomst blev han ansat ved den kongelige botaniske have og blev medlem af videnskabernes akademi. Foruden naturvidenskabelige arbeider har C. skrevet lyriske digte af stor inderlighed. Mest berømt er han blevet ved romanen «Peter Schlemihl», manden, som havde tabt sin skygge, som han skrev i 1813 i den oprevne sindstilstand, i hvilken han blev hensat ved krigen mellem hans gamle og nye fædreland.

Adalbert Chamisso.

Chamois *[šamwa']*. 1. Rødgult semsgarvet gjede-, faare- eller gemseskind. — 2. Rødgul farve.

Chamonix el. C h a m o u n y *[šamåni']*, en romantisk og meget besøgt alpedal i det sydøstlige Frankrige,

Chamonix: Jernbanestation og Montblanc.

épouvantail Ⓕ m, fugleskræmsel; (tomt) skræmmebillede.
épouvante Ⓕ f, pludselig skræk, forfærdelse.
épouvanter Ⓕ forfærde.
époux Ⓕ m, egtemand; (pl) egtefæller.
Eppich Ⓣ m, vedbende; selleri.
épreindre Ⓕ (ud)presse.
épreinte Ⓕ f. (sedv. pl) smertefuld, resultatløs trang til stolgang.
éprendre Ⓕ: **s'é. de** indtages af.
épreuve Ⓕ f, prøve, forsøg; prøvelse. Guds tilskikkelse; (prøve)aftryk, korrektur. **à l'é. de l'eau, de la bombe** vandtæt, bombefast, **de l'argent** ubestikkelig.
éprouver Ⓕ (sætte paa) prøve, gjøre forsøg med, gjennem-, undergaa.
éprouvette Ⓕ f. prøveredskab; (kirurg.) sonde; krudtprøver.
Epsom Ⓔ & Ⓕ: **E. salts** Ⓔ, **sel** (m) **d'E.** Ⓕ engelsk salt.
épucer Ⓕ befri for lopper.
épuche Ⓕ f, torvgravers spade.
épuisement Ⓕ m, udtømning, tørlægning; udtommelse, afkræftelse.
épuiser Ⓕ (behandle) udtømme(nde), opbruge; udmatte.
épuisette Ⓕ f, øsekar.
épurateur Ⓕ m, rensemaskine; sigte til papirmasse.
épuratif, épuratoire Ⓕ rensende, udsondrende.
épuration Ⓕ f, rensning, lutring.
épure Ⓕ f, rids, tegning.

depart. Haute-Sovoie, strækker sig 22 km. i s.v. retning fra det 2204 m. h. Col de Balme, idet den mod n.ø. begrænses af bjergkjederne Aiguilles-Rouges og Brévent (2600—2900 m.), mod s.v. af Montblancgruppen med dens 3200—4810 m. høie toppe. Dalen, som gjennemstrømmes af Arve, er 24 km. lang og 1—3 km. bred; dalbunden ligger 1050 m. o. h. og er opfyldt af enge og græsgange. Klimaet er strengt om vinteren, høst og vaar hersker der voldsomme storme, og sommeren har ofte store temperaturforandringer. Besøges aarlig af ca. 15 000 turister. Udgangspunkt for trafiken til Montblanc etc.

Chamo'rro, beboerne af Marianerne (s. d.).

Chamotte *[šamå't]*, et knust og brændt ildfast ler, hvoraf man fremstiller c.-sten til ovne og andre lervarer.

Chamouny *[šamuni']*, se Chamonix.

Champ de Mars *[šã-də-mā'rs]*, plads i Paris, oprindelig en ekscercerplads. Brugt til folkefester og revuer. Verdensudstillingerne 1867, 78, 89 og 1900. Eiffeltaarnet. Se ogsaa Paris.

Champagne *[šåpa'ñ]*, landskab og tidligere provins i det nordlige Frankrige, grænser i n. til Belgien, i ø. til Lothringen og Franche-Comté, i s. til Bourgogne og i v. til Orléanais og Ile-de-France. Det var paa revolutionens tid 25 900 km.² med 1 200 000 indb. og deltes i det egentlige C. med hovedstaden Troyes, Basse-C., Haute-C. og Brie Champenoise. — C. var i romertiden en del af Gallia Lugdunensis og Belgica. Fra det 10 aarh. styredes det af grever under fransk overhøihed, indtil det i 1284 kom til Frankrige ved kong Filip IV's giftermaal med Johanna, arving til Navarra.

Champagne *[šampánje]*, vine (baade røde og hvide) fra den gamle fr. provins C., især depart. Marne. Almindelig tænker man ved navnet c. paa en mousserende vin, idet den ikke-mousserende c. næsten ikke udføres, skjønt der produceres det dobbelte kvantum af den. Den ikke-mousserende c. kræver lang lagring (indtil 10 aar). Den mousserende c. fremstilles almindelig af en blanding af blaa og hvide druer; mosten ligger vinteren over paa fade og tappes saa paa flasker, idet der tilsættes en opløsning af sukker i vin og konjak («likør»), flaskerne korkes omhyggelig, henlægges med korken paaskraa nedad i et lunt rum (19 ° C.) og vendes i længere tid daglig. Naar gjæringen er naaet til et vist punkt, fjernes korken, saa gjær og bundfald slynges ud, flasken efterfyldes med «likør», og en ny kork sættes i. Den «likør», som sættes paa c., er bestemmende for vinens karakter, saa den derefter bliver tør, halvtør eller sød. Den vin, som spildes ved omkorkningen («degorgeringen») eller ved sprængning af flaskerne, opsamles i fade og benyttes igjen. C. fremstilles i tre mousseringsgrader, *crémant* med svagt skum, *mousseux* med sterkere og *grand mousseux* med meget sterkt, men hurtig faldende skum. — Den tyske sekt (Schaumwein) er hyppigst kun en hvid vin præpareret med kulsyre som selters og med tilsætning af sukker og frugtæter; den sælges meget under franske etiketter. Ogsaa i Amerika og Rusland fremstilles c.-lignende vine.

Champagny *[šåpañi']*. 1. Jean Baptiste Nompère de C., hertug af Cadore (1756—1834), fr. statsmand. Medlem af nationalforsamlingen 1789. I rædselstiden arresteret, men løsladt efter Robespierres fald. 1804 indenrigs-, 1807 udenrigsminister. Tog ivrig del i underhandlingerne med det spanske hof 1807 og 1808. 1808 af Napoleon udnævnt til hertug af Cadore (by i Italien (Venetien), Tizians fødeby). Sluttede sig i de 100 dage til Napoleon, derfor efter 1815 længe i unaade hos Bourbonerne. — 2. François Joseph Nompère de C. (1804—82), fr. forfatter, særlig af historiske arbeider vedrørende den romerske keisertid. 1869 medlem af akademiet.

Champaign *[tšǽmpēn]*, by i de Forenede stater, Illinois, 200 km. s. for Chicago, 9098 indb. (1900). Lærerindeseminar.

Champaigne *[šåpǽ'ñ]*, Philippe de (1602—74), flamsk-fr. maler. Elev af Bouillon, Bourdeaux og Fouquières. Malte historiske billeder, men især portræter. Til hans bedste arbeider hører portræterne af kardinal Richelieu, af Ludvig XIII og kunstnerens datter som nonne, alle i Louvre.

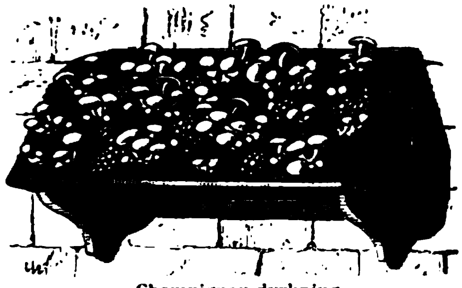
Champērico, havneby ved Stillehavet, Centralamerika, rep. Guatemala, ca. 1600 indb. Udførsel af kaffe, kautschuk, huder og kakao.

Champfleury *[šåfløri']*, Jules Fleury Husson (1829—89), fr. forfatter, var direktør for Théâtre des Funambules (linedansernes teater), for hvilket han skrev en række groteske pantomimer. Har ogsaa skrevet mange romaner i satirisk-realistisk retning, som «Bourgeois de Molinchart», «Les excentriques» og «Les amis de la nature», «La petite rose» o. fl. Han har endvidere skrevet en række historisk litterære arbeider, som «Histoire générale de la caricature», «Histoire de la littérature et de l'art».

Champignon *[šampinjong]* *(psalliota)*, slegt af skivesoppene. Omfatter flere spiselige arter, hvoraf de mest bekjendte er den mørke c. *(p. campestris)* og den lyse c. *(p. arvensis)*. De er let kjendelige paa de chokoladebrune lameller paa hattens underside og paa den omkring foden siddende ring. Desuden antager saavel hattens som stokkens hvide kjød en rødlig farve, naar soppen brækkes over. Som ung, naar lamellerne er lyst kjødrøde, kan den let forveksles med den giftige, hvide fluesop, men dennes lameller vedbliver ogsaa som ældre at være hvide. Begge de nævnte arter findes hos os, den første mest paa enge og marker, som har været gjødslet med hestegjødning, den anden art træffes i skoge og i haver med god jord. I jordens øvre lag lever myceliet i form af hvide, sammenfiltrede, loddent udseende traade og fra disse vokser frugtlegemerne (den spiselige del af soppen) frem; som smaa hvide, kuglerunde legemer viser de sig først over jorden, efterhaanden strækker disse sig i længden og antager efter kort tids forløb sin endelige form. — C.-dyrkning (væsentlig af *p. campestris*) foregaar i flere lande i Europa og i Amerika, i størst maalestok i England og Frankrige. Særlig bekjendt er den gjennem aarh. drevne c.-dyrkning i nærheden af Paris. Den foregaar i underjordiske gruber i stenbruddene. Man kan faa et begreb om disse «sophavers» størrelse og labyrintagtige forgrening, naar man hører, at eieren af en saadan en gang gik sig vild der og ikke blev fundet igjen før om tre dage. I Frankrige var den samlede produktion af c. i 1901 omtr. 10 mill. pund. C. formeres i kultur ved myceliet, da dette nemlig

---

épurer (f) rense.
equability (e) jevnhed, ligelighed. **equable** jevn, ligelig.
equal (e) ligelig, jevn, upartisk; ligemand; være lig, kunne maale sig med.
equality (e) lig(estillet)hed, jevnhed, ligeberettigelse.
equalize (e) udjevne, fordele ligelig, stille paa lige fod.
equanimity (e) sindsligevegt, jevnt sind.
équarrir (f) tilhugge firkantet, tilpasse; opprydde, udvide; flaa og partere.
equate (e) udjevne, reducere til et middeltal.
équateur (f) m, **equator** (e) ækvator. **république de l'É.** (f) Ecuador i Sydamerika.
equation (e), **équation** (f) f, ligning.
équerrage (f) m, vinkel, kant.
équerre (f) f, vinkel (redskab); knæ paa rørledning.
equerry (e) (hof)staldmester.
équestre (f), **equestrian** (e) ridder-, rytter-; ride, ridende.
equestrianism (e) ridning, ridekunst. **équestrienne** berideske.
équiangle (f), **equiangular** (e) retvinklet.
équidifférence (f) f, ligestor indbyrdes forskjel, aritmetisk proportion.
équidistance (f) f, lige afstand indbyrdes. **equidistant** (e), **équidistant** (f) i lige afstand.
équignon (f) m, jernbeslag paa træakse.

Champignon-dyrkning.

paa et vist udviklingsstadium kan holde sig levende i tør tilstand gjennem flere aar. Myceliet som formeringsemne kaldes i daglig tale «yngel». Betingelserne for dennes videre udvikling er: jevn temperatur (helst noget over 12° C.) og fugtighed, mørke og vel gjødslet jord.

Champigny *[šãpiñi']*, fr. landsby, nær Paris. Blodige kampe 30 nov. og 2 dec. 1870.

Champion *[tšæ'mpiən]* betyder i middelalderen opr. en leiet kjæmpe, som traadte i skranken for kvinder eller andre, der ikke kunde forsvare sig selv med vaaben i haand. Senere forstaaes ved c. en ridder, der paatager sig en vergeløs sag. Ved den engelske regents kroning udfordrer endnu en saakaldt c. enhver til kamp, som ikke anerkjender regentens lovlige herredømme. I det moderne sportsliv er c. en indehaver af et mesterskab (c.-ship). C. of the world, verdensmester.

Championnet *[šãpiånæ']*, Jean Étienne Vachier (1762—1800), fr. officer. Deltog med stor dygtighed i kampene 1793, 1794 og senere som overgeneral, i 1798 i krigen i Italien, erobrede Neapel 1799 og proklamerede den Parthenopæiske republik. Blev senere slaaet af russerne og østerrigerne.

Champlain *[šãplæ']*, Samuel de (1567—1635), fr. sjøfarer, grundlagde Quebec og var dens første guvernør. I 1609 opdagede han den efter ham opkaldte C.-sjø.

Champlainformationen *[tšæmplēn-]* er i Nordamerika navnet paa de lerafsætninger, der er afleiret under sænkningen af landet under og umiddelbart efter afsmeltningen af den store indlandsis.

Champlain Lake *[tšæmplēn lēk]*, indsjø i Nordamerika paa grænsen mellem New York og Vermont, opdaget 1608 af S. Champlain, er 1982 km.² stor, har en længde af 177 km. og er bredde af 1—24 km.; dybden er 180 m., og den ligger 28 m. o. h. Den har gjennem Richelieu afløb til St. Lawrenceelven og staar ved den 104 km. lange C.-kanal i forbindelse med Hudson.

Champollion *[šãpåljõ']*, Jean François (1790—1832), fr. orientalist, grundlæggeren af ægyptologien. Studerede tidlig orientalske sprog og blev 1809 professor i historie ved universitetet i Grenoble. Dyrkede særlig koptisk, udgav 1814 «L'Égypte sous les Pharaons» (2 bd.) efter koptiske kilder og arbeidede paa tydningen af hieroglyfskriften. Ved hjælp af navne paa Rosettestenen (s. d.) og andre indskrifter desifrerede han 1822 flere hieroglyfer. Sine opdagelser bekjendtgjorde han i «Lettre à M. Dacier» (1823) og «Précis du système hiéroglyphique» (1824), hvori han beviser, at hieroglyfer delvis er fonetiske og alfabetiske tegn. Udgav 1823 «Panthéon Égyptien» med afbildninger af ægyptiske guddomme. C. undersøgte derpaa de rige ægyptiske samlinger i Turin, hvorfra han skrev «Lettres rélatives au Musée Égyptien de T.» (2 bd., 1824—26) og sendtes af Ludvig XVIII med en videnskabelig ekspedition til Ægypten (1828—30) for at studere indskrifter, som han beskrev og tolkede i «Lettres écrites d'Égypte» (1829) med en vidunderlig nøiagtighed og skarpsindighed. I 1830 optoges han i Académie des inscriptions og blev 1831 professor i ægyptologi ved Collège de France. Hans haandskrifter kjøbtes af staten for 50 000 frcs.; efter dem udgav han «Grammaire Égyptienne» (1836—41), «Dictionnaire Égyptien en écriture hiéroglyphique» (1842—44) og «Monuments de l'Égypte et de la Nubie» (5 bd., 1829—47).

Champollion-Figeac *[šãpåljõ'-fižak']*, Jean Jacques (1778—1867), fr. arkæolog, ovenn.s broder. 1828 konservator af manuskripter ved det kgl. bibliotek i Paris, professor ved École des chartes og 1849 bibliotekar i Fontainebleau. Hovedverker: «Annales des Lagides» (2 bd., 1819), «L'Égypte ancienne et moderne» (1840), efter haandskrifter og originaltegninger «Les tournois du roi René» (1827—28) samt talrige publikationer af fr. hist. dokumenter. [Litt.: A. Champollion, «Les deux C.», Grenoble 1888.]

Champooing *[tšæmpū'iŋ]* (eng., hindustansk *tschampua*, trykkes), rensning af haaret og hovedhuden ved sterk indgnidning med en spirituøs sæbeopløsning.

Champoto'n, by paa vestkysten af Yucatan ved elven C., ca. 60 km. s. f. Campeche, dannede paa opdagelsens tid en liden stat, der 1517 gjorde tapper modstand mod Yucatans opdager.

Champs-Élysées *[šãzelizé]*, se Paris.

Chamsin, en varm søndenvind i Ægypten, der blæser gjennemsnitlig i 11 dage i et tidsrum af 50 dage efter vaarjevndøgn. Himmelen tilsløres og lufttemperaturen kan stige til over 40° C. Begynder nogle timer efter solopgang, er sterkest om efterm. og flauer af om aftenen.

Chamæcy'paris, cypreslignende naaletrær, hvoraf nogle hører hjemme i Japan, andre i Amerika. I det vestlige Nordamerika danner den indtil 30 m. høie *c. nutkaensis* skoge, især i Kalifornien vokser den slanke, pyramideformede *c. lawsoniana*. Skogdannende er i Japan *c. obtusa* og *pisifera*. Samtlige her nævnte arter er indførte til Europa, hvor de dyrkes i talrige varieteter, forskjellige i farvetone og vekst. Helt saa langt nord som i Danmark trives mange c.-former i parker og haver og kan naa ikke ubetydelig høide, saaledes kan f. eks. *c. lawsoniana* der blive over 13 m. høi. De haardføre former er ogsaa forsøgt hos os og trives bra især langs den sydligere kyst. Som særegne varieteter optræder ogsaa visse fikserede ungdomsformer, der har naaleformede, fri og udstaaende blade, ikke som hovedarterne skjælformede, flade og tiltrykte. Videre om disse ungdomsformer se art. Retinospora.

Chamædo'rea, slanke palmer, med lange, oftest fjærformede blade og tætsiddende runde ar paa stammen. Flere arter dyrkes, i stuerne især *c. elegans* fra Mexico.

Chamæleo, se Kamæleoner.

Chamæleon minerāle, et gammelt navn paa kaliummanganat (s. d.). En vandig opløsning af dette salt er grøn, men ved henstaaen i luften skifter den efterhaanden farve, idet den efter at have antaget forskjellige blaa og fiolette mellemfarver tilsidst bliver rød.

---

equilateral (e), **équilatéral** (f) ligesidet.
equilibrate (e), **équilibrer** (f) bringe (holde) i ligevegt.
équilibre (f) m, **equilibrium** (e) ligevegt; ligelig fordeling.
equilibrious (e) ligevegtig, balancerende.
equilibrist (e), **équilibriste** (f) m, ekvilibrist, linedanser.
équille (f) f, bundskorpe (i saltverk); skrabejern.
équin (f): **pied** (m) **é.** klumpfod.
equine (e) hest(e)-.
equinoctial (e), **équinoxial** (f) jevndøgns-; (m) -linje; (e) ogs. himmelens ækvator.
equinox (e), **équinoxe** (f) m, jevndøgn.
equip (e), **équiper** (f) udruste, udstyre, ekvipere.
equipage (e), **équipage** (f) m, udstyr, udrustning; ekvipage; (reise)tilbehør; (f) ogs. (skibs)mandskab; tros; optog.
équipe (f) f, afdeling arbeidsfolk; stationspersonale; sammenbundne elvebaade.
équipée (f) f, uoverlagt handling, dum streg.
équipement (f) m, **equipment** (e) forsyning, udrustning, (f) særl. skibs.
équipet (f) m, kahytshylde.
equipoise (e) (holde i) ligevegt; opveie, være modvegt til.
équipollence (f) f, lighed i betydning, værd.

Chamærops, lave palmer med vifteformede, halvrunde, stive og dybt spaltede blade i toppen af den af talrige bladrester skjællede stamme. Den oftest mindre end meterhøie *c. humilis,* dvergpalme, er den eneste vildtvoksende palme i Europa, hvor den naar sin nordgrænse ved Nizza. Den er meget nøisom og tager tiltakke selv med stenet eller sandig bund. Baade denne og andre arter, som *c. excelsa* fra Nepal og den blank- og mørkbladede *c. fortunei* fra Kina, dyrkes i stuer og drivhuse.

Chañarāl, depart. i Chile, prov. Atacama, 25 864 km.² med ca. 50 000 indb. Er en fuldstændig ørken, men har vigtige bergverker, til hvilke fører en 65 km. lang jernbane. Hovedstad er C. de las Animas med 1932 indb. (1902).

Chance *[šā's]* (fr.), terningspil, deraf: mulighed for held el. uheld, sandsynlighed for og imod, udsigt til.

Chancellorsville *[tša'nsələzvil]*, by i Nordamerika, staten Virginia, 20 km. v. f. Fredericksburg. Her blev i 1863 potomachæren under general Hooker slaaet af de konfødererede under general Lee, og i 1864 stod her et uafgjort slag mellem Grant og Lee.

Chancre *[šanker]*, et saar, som optræder ved veneriske sygdomme. Den b l ø d e c. er en lokal lidelse, der næsten altid har sit sæde paa kjønsdelene. Den optræder nogle faa dage efter smitten og tilheles forholdsvis sent, men er ufarlig, selv om den tildels kompliceres med smertefulde kjertelbylder i lysken («buboner»). Den h a a r d e c. optræder først et par uger efter smitten og er det første symptom paa syfilis (s. d.).

Chanda *[tšændá]*, distrikt i Forindien, Centralprovinserne, 589 399 indb. (1901). Her dyrkes meget ris og hvede og udføres olje og silke. I 1900 led landet meget af hungersnød. Hovedstaden C. har mange gamle templer og grave.

Chandāla *[tšan-]* (sanskrit *candāla*) var i det gamle Indien betegnelse for «de lavest staaende væsener», en klasse mennesker, der sandsynligvis nedstammede fra en overvunden urbefolkning, og som gjaldt for uren og derfor maatte holde sig for sig selv for ikke at besmitte de rene kaster. Det bruges nu gjerne som benævnelse paa en af de laveste hindukaster i Bengalen og Assam (henimod 2 mill., hvoraf ikke faa bekjender sig til Islam eller til kristendommen).

Chandarnagor, fr. by i Forindien, ligger i Gangesdeltaet ved den høire bred af Hugli, 26 km. n. f. Kalkutta. C. er anlangt af franskmændene i 1676 og har flere gange været besat af englænderne, senest 1793—1816. Den udfører endel opium.

Chandausi, by i Forindien, distrikt Moradabad, i Nordvestprovinserne, ca. 150 km. ø.s.ø. f. Delhi. Udfører især bomuld, sten og sukker.

Chandragupta *[tschan-]* (Sandrakottus), ca. 300 f. Kr. konge i Pātaliputra (Patna) i Nordindien, grundlægger af Maurya-dynastiet, befriede Indien fra grækerne, traadte siden i forbindelse med Seleucus, blev hans svigersøn og forærede ham 500 elefanter (ved hvis hjælp Seleucus i aaret 301 vandt slaget ved Ipsus mod Antigonus).

Chandritis er en fossil havalgeslegt, som forekommer lige fra silur til tertiær.

Changaibjergene, et endnu lidet udforsket bjergstrøg i Asien, udgaar fra Altaï og gaar i sydøstlig retning indtil 105 ° l. ø. f. Grw. Ingen af de toppe, der rager over snegrænsen, er nøiagtig bestemt. Elven Selenga har her sit udspring. Ved den østlige del ligger ruinerne af Karakorum.

Changarnier *[šāgarnjé]*, N i c o l a s A n n e T h é o d u l e (1793—1877), fr. general, udmerkede sig i aarene 1830—48 gjentagne gange i Alger. Blev efter februarrevolutionen kommandant over nationalgarden i Paris, men snart, som orléanist, fjernet af præsidenten. Blev i statskup-natten (2 dec. 1851) fængslet og senere forvist. Deltog i krigen i 1870. 1875 livsvarig senator.

Changeant *[šāžā']*, vævede stoffe, hvor rending og islæt er af forskjellig farve, og som derfor faar et eiendommeligt farvespil.

Changere *[šaŋšēre]* kaldes det, naar man under ridning bringer sin hest fra høire galop over i venstre eller omvendt eller fra en sidebøining over i den modsatte.

Chania', se K a n e a.

Chankasjøen, paa grænsen af den russisk-sibiriske kystprovins og Mantsjuriet, ca. 150 km. n. f. Vladivostok, er 4381 km.² stor, men kun 12 m. dyb og ligger 49 m. o. h. Fra april til oktober er den seilbar.

Channing *[tšæniŋ]*, W i l l i a m E l l e r y (1780—1842), nordamer. unitarisk teolog, blev 1830 prest for en kongregationalistisk menighed i Boston. Da striden mellem den konservative og liberale teologi brød ud i Ny England, stillede C. sig paa den sidstnævnte retnings side og blev snart den nordamer. unitarismes egentlige fører. Han bekjæmpede den ortodokse treenighedslære og forsoningslære, men hyldede forøvrigt en adskillig positivere kristologi end unitarismen i almindelighed. Samtidig tog han virksom del i arbeidet for forskjellige reformer, navnlig i kampen for slaveriets ophævelse. [Litt.: W. H. Channing, «Memoirs of W. E. C.», bd. I—III, Boston og London 1848; 11 oplag 1876.]

Cha'nskaja Sta'vka, d. e. kanens telt eller leir, den bukejevske kirgiserhordes centralpunkt, blev grundlagt 1826 af Dschangin kan og er som følge af de vigtige aarsmarkeder blevet fast koloni; 2590 indb. (1900).

Chanson *[šāsō']* (fr., vise, sang, jfr. ital. *canzone*) bruges i den ældste franske digtning baade om episke (c. d e g e s t e s, f. eks. Rolandskvadet), lyrisk-episke (f. eks. c. d'h i s t o i r e, c. d e t o i l e, viser, som blev sunget af kvinderne ved deres arbeide med væv og naal) og rent lyriske digtninge. C. blev efterhaanden det alm. navn for en folkelig vise, enten den var alvorlig eller morsom, rosende eller satirisk. C. har mange gange øvet stor indflydelse paa folkestemningen i politiske gjæringstider (fronden, revolutionen). Berømte er Bérangers (s. d.) c.s Ogsaa i nutiden dyrkes digtarten meget i agitatorisk øiemed.

Chansonette *[šāsånæ't]* (fr.), liden sang (jfr. C h a n s o n), for det meste af komisk eller slibrigt indhold. Ofte ogsaa urigtig brugt om sangerinden, der foredrager c.

Chant du départ *[šā'-dy-depār]*, fr. nationalhymne fra den store revolution. Tekst af Chénier, musik af Méhul.

Chantenay *[šātnæ']*, by i det vestlige Frankrige, depart. Loire-Inférieure, vestlige forstad til Nantes; 18 417 indb. (1901). Skibsverfter, jernverker, støberier og betydelige stenbrud.

---

equipollent ⓔ ligegjældende.
equiponderance ⓔ, **équipondérance** ⓕ f. lighed i vegt.
equiponderate ⓔ veie lige med, opveie.
equitable ⓔ, **équitable** ⓕ retfærdig, upartisk.
equitation ⓔ, **équitation** ⓕ f. ridning, ridekunst.
equité ⓕ f. **equity** ⓔ retfærdighed, billighed.
equivalence ⓔ, **équivalence, -valeur** ⓕ f. lige (modsvarende) værd; lige kraft, magt.
equivalent ⓔ, **équivalent** ⓕ ligeværdig, ligegjældende; (m) vederlag, erstatning, ekvivalent.
équivaloir ⓕ have samme værdi.
equivocal ⓔ, **équivoque** ⓕ fler-, tvetydig; ⓕ ogs. f. flertydighed; ordspil; tvetydighed.
equivocate ⓔ, **équivoquer** ⓕ tale tvetydig.
equivocation ⓔ tvetydig(hed); tale, orakelsvar.
equivoque ⓔ tvetydighed.
equivorous ⓔ hestekjødspisende.
er ⓣ han, den.
era ⓔ tidehverv, æra.
érable ⓕ m. løn(netræ), valbirk.
erachten ⓣ anse, mene, skjønne, dømme. **Erachten** n. skjøn.
eradiate ⓔ udstraale. **eradiation** udstraaling.
eradicate ⓔ oprykke (med rod); udrydde.

Chantepie de la Saussaye *[šãtpi'-də-la-sâsœ']*, Pierre Daniel (1848—), holl. teolog og religionshistoriker, 1878 professor i teologi i Amsterdam, 1899 i Leiden. Hans hovedverk er hans udmerkede «Lehrbuch der Religionsgeschichte» (2 bd., 1887—89; 3 udg. 1905), den første udførlige fremstilling af hele religionshistorien; desuden «The religion of the Teutons» (1902). C. søger at forene positiv kristendom med streng historisk metode, er derfor ogsaa optraadt som prædikant og religiøs forfatter: «Zekerheid en Twijfel» (1893), der omhandler den religiøse vished.

Chantilly *[šãtiji']*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Oise, 41 km. n. f. Paris; 4463 indb. (1901). Industri i uld, knapper og naale. I mai, september og oktober finder der 8 veddeløb sted (bl. a. «Prix du jockey club»). Det store slot, Condés Versailles, blev ødelagt under revolutionen 1793, men er nu restaureret. Hertugen af Aumale testamenterede det i 1886 til Institute de France. Slottet, der indeholder værdifulde kunstsamlinger, er omgivet af prægtige parkanlæg.

Chantre *[šãtr]*, Ernest (1843—), fr. arkæolog, har behandlet Frankriges ældste metaltid i verket «Age du bronze» og det sydøstlige Frankriges forhist. arkæologi i «Études paléoéthnologiques» (6 bd.); har desuden foretaget omfattende antropologiske undersøgelser i Kaukasien, Lilleasien og Ægypten.

Chantrey *[tš'antri]*, Sir Francis Legatt (1781—1842), eng. billedhugger. Statuer i London af ham er Georg IV's rytterstatue paa Trafalgar Square, William Pitt paa Hannover Square og den kolossale rytterstatue af Wellington foran Englands bank (hesten er udført efter hans død af en anden).

Chant royal *[šã-rwaja'l]*, en i 14 og 15 aarh. i Frankrige yndet digtform, der nærmest er en videre udvikling af chanson. Sedvanlig 5 strofer i 11 verslinjer. Første strofes sidste verslinje gjentages som omkvæd efter hver af de senere strofer; sluttes af et «envoi» paa 5 linjer. C. r. er altid alvorlig, besynger sedvanlig jomfru Maria.

Chanzy *[šãzi']*, Antoine Eugène Alfred (1823—83), fr. general. Gjorde 1843—59 tjeneste i Alger; deltog 1859 i den ital. krig, derpaa atter i Afrika. Den nationale forsvarsregjering overdrog ham i dec. 1870 kommandoen over vesthæren, som han førte tappert og dygtig, men uden held. Som medlem af nationalforsamlingen stemte han mod freden 1871. Var 1879 Grévys modkandidat til præsidentstillingen. 1880—81 gesandt i St. Petersburg.

Chaōnerne, et folk i oldtidens Epeiros, beboede opr. hele Epeiros, senere kun kyststrækningen; i Italien fandtes i ældgammel tid ogsaa c. el. choner i det senere Lukanien.

Chāos, i den græske mytologi det tomme uendelige rum, hvoraf verden opstod. Af c. fremkom Nyx (nat) og Erebos (mørke), som avlede Aither (lys) og Hemera dag. Se ogsaa Kaos.

Chapelain *[šaplẽ']*, Jean (1595—1674), fr. digter. Richelieu benyttede ham som hjælper ved sine egne digte og ved indretningen af det franske akademi. C., der var en litterær autoritet for sin tids forfattere, skal have formuleret teorien om dramaets tre enheder (tid, sted og handling). Han har skrevet større digte, som «La Pucelle d'Orléans», men er uden digterisk fantasi og kunstnerisk stil. Boileau kritiserede ham med bidende ironi.

Chapelle *[šapœ'l]*, Claude Emanuel Lhuillier (1626—86), fr. digter, stod i venskabsforhold til Racine, Molière og Boileau. Han har skrevet digte og en underholdende reiseskildring «Voyage en Provence et en Languedoc».

Chaperon *[šaprô']* (fr.), hovedplag, hætte; i arkitekturen: murkrone. — Ogsaa anstandsdame, se Duenna.

Chaplain *[šaplẽ']*, Jules Clément (1839—), fr. medaljør. Fra 1860-aarene begyndte i Frankrige en reaktion mod den tørre, klassicistiske medaljestil henimod en friere, naturfrisk, fin og poetisk behandling. En af de ledende kunstnere i denne bevægelse var C. Hans talrige portrætmedaljer (se billedet til Berthelot, M. P. E.), leilighedsmedaljer med allegorier, er kraftige og smukke. [Litt.: R. Marx, «Médailleurs français», 1897; «Art et décoration» VII, 97.]

Chaplin *[tšœplin]*, Charles (1825—91), fr. maler og raderer. Hans blege, rokokoagtige portræter fra den elegante dameverden paa keiserinde Eugenies tid er det samme for hin tid som Boldinis dameportræter for vor.

Chaplin *[tšœ'plin]*, Henry (1840—), eng. politiker, var 1868—1906 medlem af parlamentet, 1885 minister uden portefølje i Salisburys kabinet, 1889 landbrugsminister, 1895—1900 indenrigsminister, ivrig tilhænger af Chamberlains politik.

Chapman *[tja'pman]*, Fredrik Henrik af (1721—1808), sv. admiral og skibskonstruktør. Efter studier i udlandet ansat ved skibsbyggeriet, hvor han ved sin store dygtighed svang sig i veiret. Som chef for orlogsværftet i Karlskrona indførte C. mange forbedringer.

Chapman *[tšœ'pmœn]*, George (1559—1634), eng. digter, har skrevet tragedier med emner dels fra den samtidige franske historie som «Bussy d'Ambois», dels fra oldtiden som «Cæsar and Pompey», dels komedier som «All fools», «The widow's tears». Han har ogsaa oversat Homers «Iliade» og «Odyssee» i sin tids romantiske smag, men med stor kraft og friskhed.

Chappe *[šap]*, Claude (1763—1805), fr. opfinder, abbed, udtænkte et system for optisk telegraf, hvorefter den fr. stat 1793—94 byggede en linje mellem Paris og Lille og senere en række andre; regjeringen oprettede en telegrafstyrelse bestaaende af C. og to af hans brødre. Den ene af disse, Ignace Urbain Jean C. (1760—1828), som før revolutionen var ansat i finansministeriet, vedblev som telegrafdirektør indtil 1823.

Chapra, by i Forindien, prov. Behar i Bengalen; 45 392 indb. (1901). Udfører indigo og salpeter og har stor handel tilsjøs og med jernbane.

Chaptal *[šapta'l]*, Jean Antoine Claude, greve af Chanteloup (1756—1832), fr. kemiker og politiker, studerede medicin og kemi, blev professor i kemi i Montpellier og praktiserede samtidig som læge; var 1800—04 indenrigsminister; atter 1815 minister i de 100 dage, 1819 pair af Frankrige. Er særlig fortjent af den anvendte kemi; han opfandt den saakaldt chaptalisering, en metode til at formindske syreindhold i vinmost ved tilsætning af kridt og sukker, indførte farvning med tyrkiskrødt og har skrevet flere verker, hvor-

---

éradicatif (f), **eradicative** (e) (med.) udryddende, radikal.
eradication (e), **éradication** (f) f. oprykkelse; udryddelse.
érafler (f) skrabe, gjøre ujevn. **éraflure** f. rift, skrabning.
éraillement (f) m, fordreining, krængning (af øielaag).
érailler (f) forskyde traade. **yeux** (m pl) **éraillés** rødstribede, blodsprængte, med krænget øielaag.
erarbeiten (t) tjene ved arbeide, oparbeide.
erase (e) (ud)radere, -slette. **eraser** raderer; raderkniv; radergummi.
erasement, erasion, erasure (e) radering, (ud)slettelse.
érater (f) skjære milten ud. **s'é.** løbe veiret af sig.
Erb- (t) arve-.
erbangen (t) blive bange.
erbarmen (t) gjøre (en) ondt. **sich e.** forbarme sig over.
Erbarmen (t) n, medynk, barmhjertighed.
erbärmlich (t) ynkværdig, elendig. **Erbärmlichkeit** f, ynkelighed, elendighed.
Erbarmung (t) f, barmhjertighed.
erbauen (t) (op)bygge; trøste, styrke.
Erbauer (t) m, opbygger, bygmester.
erbaulich (t) opbyggelig.
Erbauung (t) f, bygning, opbyggelse.
Erbe (t) m, arving.

iblandt «La Chimie appliquée aux arts» (4 bd., 1807) og «Chimie appliquée à l'agriculture» (2 bd., 1823).

Chaptalisēring *[šap-]*, se Chaptal, J. A. C.

Chapu *[šapý]*, Henri Michel Antoine (1833—91), fr. billedhugger. Staar Carpeaux nær, baade som elev sammen med ham af Duret og ved sine figurers naturlighed. Som elev af Pradier lærte han at sætte særlig pris paa ynde og finhed i formen, hvad der ogsaa godt stemte med hans temperament. Hans berømteste verk er Jeanne d'Arc (1872), som han, meget betegnende for sit naturel, ikke har fremstillet som amazone, men som gjæterpigen fra Domremy, knælende i bøn (I Luxembourg og Glyptoteket i Kjøbenhavn, hvor der ogsaa findes otte andre arbeider af ham).

Chapu: Jeanne d'Arc.

Chara, kransnaal, se artikelen Alger.

Char-à-bancs *[šarabā']*, «bænkvogn», aaben, firhjulet vogn med sæder langs siderne og indgang bagfra.

Chara'cter indelēbilis er efter den rom.-kat. kirkelære «det umistelige særpræg», som gives mennesket ved de tre sakramenter: daab, konfirmation og ordination. Disse kan derfor ikke gjentages.

Charadridæ, brokfugle, s. d.

Charadrius, brokfuglslegten (s. d.).

Carādsch (arab.), den tribut, som de kristelige vasalstater tidligere havde at betale til sultanen. Ogsaa betegnelse for den særskat, som sultanens ikke-muhammedanske undersaatter maatte erlægge. Siden 1856 er den afløst af en erstatning for fritagelse fra militærtjeneste.

Charas, se Hamp.

Charavay *[šaravǽ]*, Jacques (1809—67), fr. bibliograf og boghandler, var en fin kjender af autografer og gav handelen med disse et stort opsving. Han grundlagde 1862 tidsskriftet «Amateur d'autographes», fortsat af sønnen Marin Étienne C. (1848—), som foruden mønstergyldige autografkataloger har offentliggjort forskjellige historiske kildesamlinger og selvstændige afhandlinger.

Cha'rbin (Harbin, Kharbin), by i Mantsjuriet ved Sungaris sydlige bred: folkemængden opgives fra 9000 til 20 000. C. er knudepunkt paa den mantsjuriske jernbane, idet her linjerne til Vladivostok og det nordlige Kina skilles. Store jernbaneverksteder. C. var i den rus.-jap. krig russernes vigtigste støttepunkt.

Charcas *[tšárkas]*. 1. Gammelt navn for Peru. — 2. Hovedplads i et minedistrikt i Mexico, staten San Luis Potosi, 110 km. n. f. Lima; 4000 indb.

Charcot *[šarkå']*, Jean Baptiste Étienne Auguste (1867—), søn af den berømte nervelæge, professor J. M. C. og selv chef for nervekliniken ved la Salpetrière i Paris 1897—99 samt knyttet til Pasteurinstitutet fra 1900, gjorde i 1902 en reise med videnskabeligt formaal til Island, Færøerne og Jan Mayen. Var 1903—05 chef for den franske antarktiske ekspedition med «Français»; forbereder nu (1907) en ny antarktisk ekspedition.

Charcot *[šarkå']*, Jean Martin (1825—93), fr. læge, blev 1862 læge ved hospitalet Salpetrière i Paris, hvor han holdt forelæsninger over kroniske sygdomme, især af nervesystemet. 1882 oprettede regjeringen en professorplads i neurologi for ham ved samme hospital. Stor litterær virksomhed nedlagt i «Archive de physiologie», «Archive de neurologie» o. s. v. Vigtigste arbeider: Forelæsninger over nervesygdomme, lokalisation af hjerne- og rygmarvssygdomme. Banebrydende især paa nervesystemets omraade (arbeider over hysteri, hystero-epilepsi, hysterisk katalepsi, *paralysis agitans*, tabes, metalloskopi og metalloterapi o. s. v.).

Jean Martin Charcot.

Charcotske *[šarkå'ske]* **krystaller,** spidse oktaedriske krystaller, bestaaende af en organisk bases fosforsure salt. Findes i sæden, i opspyttet ved astma og i forskjellige væv.

Chard *[tšāəd]*, by i England, grevskabet Somerset; 4437 indb. (1901). Jernstøberier og en kniplingsfabrik.

Chardin *[šardǽ']*, Jean (1643—1713), fr. reisende, reiste i 1665 til Ostindien for at kjøbe diamanter, derefter til Persien. Han vendte 1670 tilbage til Frankrige med rige historiske og antikvariske samlinger. I 1671—81 var han igjen i Persien og Indien og reiste efter sin hjemkomst til London. Af kong Karl II blev han udnævnt til Englands minister i Holland og til agent for det eng.-ostindiske kompani.

Chardin *[šardǽ']*, Jean Baptiste Siméon (1699—1779), fr. maler, elev af de Cazes og N. N. Coypel. Malte først væsentlig stilleben, senere genremotiver fra det borgerlige liv (sit eget hjem). Saavel ved den ypperlige maleriske behandling af lys og farve som ved motivernes jevnhed og intimitet fortsætter han de hollandske genremaleres bedste traditioner. Hans farver er dog holdt i rokokoens lyse, kjølige toner, snart pastøst, snart flydende paasat. Som kunstner hører han ved siden af Watteau og Fragonard til Frankriges første

---

Erbe (t) n. arv(elod).
erbeben (t) skjælve, bæve sterkt.
erben (t) arve; gaa i arv = **sich e.**
erbetteln (t) tiltrygle sig.
erbeuten (t) gjøre til bytte, erobre.
Erbfall (t) m. arvefald.
Erbfolger (t) m. arving, tronfølger.
Erbgang (t) m. arvefølge.
Erbgenahm, -genoss (t) m. medarving.
erbieten (t): **sich e.** tilbyde sig.
Erbin (t) f. kvindelig arving.
erbitten (t) udbede; røre, bevæge ved bøn.
erbittern (t) forbitre; opirre, -egge. **Erbitterung** f. forbitrelse.
erblassen (t) blegne = **erbleichen**; dø.
Erblasser (t) m. arvelader.
erblich (t) arvelig. **Erblichkeit** f. arvelighed.
erblicken (t) øine, blive var.
erblinden (t) blive blind; blende.
erblühen (t) fremblomstre, springe ud.
Erbnehmer (t) m. arvtager.
erbosen (t) opbringe, forbitre.
erbötig (t) beredt, villig til.
Erbpacht (t) f. arvefæste. **Erbpächter** m. arvefæster.
erbrechen (t) brække, bryde op, aabne. **sich e.** brække sig, kaste op.
Erbrechen (t) n. opkastning, brækning.

malere i det 18 aarh. Watteaus idealiserende poesi og Fragonards rokoko-pikanteri er hos ham afløst af jevn borgerlighed, uden spor af sentimentalitet som hos Greuze. Bedst repræsenteret i Louvre, Stockholm (9 billeder), Liechtensteingalleriet i Wien og Erimitagen i Petersburg.

Chardonnets *[šardåne's]* **silke** el. kollodiumsilke, se Kunstsilke.

Charente *[šarā't]*. 1. Depart. i sydvestlige Frankrige med hovedstad Angoulême, 5792 km.² med 350 305 indb. (1901). Er mod n. opfyldt af granit, i s. dannes overfladen af kridt og jurakalk. Gjennemstrømmes af elven C. med dens bielve. Klimaet er mildt og sundt, og akerbrug er den vigtigste næringsvei. Bjergverksdriften er ikke betydelig; derimod er industrien i glas, konjak og papir anseelig. Handelen fremmes ved ca. 310 km. jernbane, seilbare elve og kanaler. — 2. Elv i samme depart., er 361 km. lang og udspringer i Limousinbjergene, 319 m. o. h.

Charente-Inférieure *[šarā't æferjø'r]*, depart. i det vestlige Frankrige med hovedstad La Rochelle, 7232 km.² med 452 149 indb. (1901). Hovedelven er den seilbare Charente med dens bielve. Klimaet er i det hele mildt og sundt og C. er en af Frankriges bedste akerbrugsegne; ogsaa kvægavlen er betydelig. Industrien beskjæftiger sig foruden med saltvinding ogsaa med skibsog maskinbyggerier. C. har ca. 400 km. jernbane og 29 havne.

Charenton-le-Pont *[šarātõ'-lə-põ']*, by i det n.v. Frankrige, depart. Seine, 2 km. s.ø. f. Paris, 17 758 indb. (1901). Har en veterinærskole, teglbrænderier, stor handel med vin og tømmer.

Chāres. 1. Atheniensisk feltherre i det 4 aarh. f. Kr., som ved mindre fine midler skaffede sig indflydelse og kommandoer; kjæmpede bl. a. mod Filip af Makedonien ved Chæronea, senere mod Alexander den store i persisk tjeneste. — 2. Billedhugger fra Rhodos, elev af Lysippos, udførte omkr. 300 f. Kr. «Kolossen paa Rhodos», en kolossal broncestatue af solguden (35 m. høi; stod kun omkr. 60 aar).

J. B. S. Chardin: Bordbønnen.
(Efter Timothy Coles træsnit efter franske mestere.)

Charesm, middelalderligt navn for Chiva.

Charette de la Contrie *[šarǽt-də-la-kõtri']*, François Athanase (1763—96), fr. officer, royalist; emigrerede 1791 til Koblenz, hvor han bortspillede sin formue. Vendte 1792 tilbage til Frankrige og var fra 1793 fører for royalistiske bander i Vendée. Berygtet for grusomhed mod republikanerne. Efter Ludvig XVII's død 1795 lod C. sine tropper udraabe Ludvig XVIII til konge. Blev 1796 fanget og skudt.

Chargē, el (el Chargeh), Nordøst-Afrika, eg. «den ytre oase», oldtidens «store oase», gammelægypt. Kenem, den største af Ægyptens 5 oaser. Ligger ca. 150 km. s.v. f. Girgeh ved Nilen i en dyb indsænkning i det 4 à 500 m. høie ørkenplateau, kun 68 m. o. h. Oasen, som er ca. 150 km. lang og i gjennemsnit 5 km. bred, har omtr. 220 kilder, hvoraf kun 70 bruges. Her bor i en mængde landsbyer ca. 6 à 7000 indb. (blandinger), som dyrker korn, bomuld, sydfrugter og vin. C.s kulturland vil uden tvil let kunne udvides ved boring af artesiske brønde; sikkert nok er det, at oasen var frugtbarere og tættere befolket i oldtiden, derpaa tyder de mange gammel-ægypt., græske og romerske bygverker. Særlig udmerker sig et af Dareios I paabegyndt, af Dareios II fuldført Ammon-tempel ved sin rige arkitektur og sine farvede hieroglyftekster. Besøgtes af Poncet 1690, af Caillaud 1818, af Rohlfs og Schweinfurth 1874, af Brugsch 1875.

Charge *[šarž]*, benyttes undertiden militært istedetfor grad.

Chargé d'affaires *[šaržé daffǣr]*, se Ambassadør.

Chargere *[šaržē're]* (fr.), belaste; lade (til skydning); beskyde; gjøre rytteriangreb med blanke vaaben; overlæsse, overdrive. — Chargering kaldtes tidligere (salve-)skydning med geværer og kanoner; ligeledes gammelt navn for den ammunitionsmængde, som skulde findes til hver kanon og hvert gevær.

Chargeurs réunis *[šaržø'r reyni']*, fr. dampskibsselskab med 40 dampere (150 732 tons); har fart paa Brasilien, La Plata, Canada, Vest-Afrika og Bagindien.

Charing Cross *[tšǣ'riŋ krås]*, se London.

Chāris (græ. mytol.) i «Iliaden» Hefaistos' hustru; efter den alm. forestilling var der tre Chariter: Eufrosyne, Thaleia og Aglaia, gudinder for skjønhed, ynde og glæde, dotre af Zeus; dyrkedes særlig i Orchomenos i Boiotien; fremstilledes som tre unge piger, opr. staaende bag hinanden i lange klædebon, fra 5 aarh. i gruppe holdende hinanden i hænderne, fra det 3 aarh. nøgne. — Romerne optog forestillingen om Chariterne og kaldte dem Gratierne.

Charīsi, Juda ben Salomo, jødisk digter i 13 aarh. Han har dels oversat Hariri's, Moses Maimonides' og andre arabiske forfatteres verker paa hebraisk og dels selv skrevet hebraiske digte, f. eks. verket «Tachkemoni».

Charīsius, Flavius Sosipater, rom. grammatiker fra slutningen af 4 aarh. f. Kr.; hans «Ars grammatica» er omtrent fuldstændig bevaret (indeholder mange vigtige citater af ældre forfattere).

Charīsius, Jonas (1571—1619), d. statsmand; 1603 dr. juris. 1599 ledsagede C. Kristian IV paa hans reise til Norge, 1600 og 1602 førte han forhandlinger med

---

erbreitern (t) gjøre bredere, udvide. **erbringen** (t) tilveiebringe. **Erbschaft** (t) f. arv, efterladenskab. **Erbschaftsmasse** f. dødsbo. **Erbschaftspfleger** m. kurator i dødsbo. **Erbschaftssteuer** f. arveafgift. **Erbschaftst(h)eilung** f. skifte. **Erbschaftsverwalter** m. eksekutor. **Erbschleicher** (t) m. testamentjæger. **Erbse** (t) f. ert. **Erbsetzer** (t) m. testator. **Erbtum** (t) n. arvelod. **Erbzins** (t) m. arvelig afgift. **Erdapfel** (t) m. potet. **Erdball** m. jordklode. **Erdbeben** n. jordskjælv. **Erdbeere** f. jordbær. **Erdboden** m. jordoverflade; jordsmon. **Erde** (t) f. jord. **zu ebner E.** i stueetagen. **Erdenrund** n. jordens kreds. **Erdenwallen** n. jordevandring. **erdfahl** gusten. **Erdfall** m. jordskred. **erdfleckig** jordsløaet. **Erdgeschoss** n. stueetage. **Erdgürtel** m. jordbelte, zone. **Erdkugel** f. globus. **Erdkunde** f. geografi. **Erdöl** n. petroleum. **Erdpech** n. asfalt. **Erdschildkröte** f. landskildpadde. **Erdteil** m. verdensdel. **Erdzunge** f. landtunge. **erdehnen** (t): **sich e.** udstrække sig. **erdenken** (t) udtænke, udfinde. **erdenklich** (t) optænkelig. **erdicht** (t) jordagtig = **erdig.**

England om det norske og islandske fiskeri og blev fra nu af lige til sin død almindelig anvendt af den dansk-norske regjering, særlig til handelspolitiske forhandlinger med fremmede magter.

Cha'risma, se N a a d e g a v e.

Charité *[šaritẻ]*, L a, by i Mellem-Frankrige, depart. Nievre, 170 m. o. h., ved Loire; 5147 indb. (1901). Uldspinderi, skotøifabriker og betydelig træ- og jernhandel.

Charité *[šaritẻ]* (fr.), barmhjertighed, navn paa milde stiftelser, hospitaler (Paris. Berlin).

Charīter, se C h a r i s.

Cha'riton fra Afrodisias, (pseudonym for) en græ. romanforfatter omtr. fra 5 aarh. e. Kr., der skrev en roman om Chaireas' og Kallirhoë's kjærlighedshistorie (henlagt til den peloponnesiske krigs tid).

Charivari *[šarivari']* (fr.). 1. Spektakel, kattemusik, der udførtes for at forhaane f. eks. enker, som giftede sig tredje eller fjerde gang. — 2. Fr. vittighedsblad, stiftet 1832, spillede en rolle under Ludvig Filip. — 3. Dingeldangel til at hænge i urkjedet.

Cha'rkov (Karkov). 1. Guv. i Rusland, udgjør en del af Lillerusland, er 54 495 km.² med 2 773 047 indb. (1901). C. danner en frugtbar høislette med en middelhøide af 100—150 m. Donets med dens bielve samt Vorskla og Psiol er de største elve. Om vaaren, ved tøbruddet, oversvømmer disse landet og gjør det frugtbart ved sit dynd. Jordbunden bestaar af «sort jord» og er meget frugtbar. Klimaet er kontinentalt med strenge vintere og saa varme sommere, at vin og meloner kan trives i det fri. Akerbruget er hovednæringsvei; der dyrkes især hvede, mais, boghvede og hirse, men ogsaa hør, humle, tobak og hvidbeter. Kvægavlen er vigtig, ypperligt fedekvæg, og faareavlen gjør C. til Ruslands første uldmarked. Hesteavlen fremmes ved 53 stutterier. Industrien er betydelig, især hvidbetesukkertilvirkningen (i 1899—1900 118.4 mill. kg. sukker). I guv. holdes 600 aarlige markeder. — C. deles i 11 kredse. — 2. C., hovedstad i guv., ligger ved Charkovka, 198 237 indb. (1901). Har en smuk domkirke, 26 andre kirker, et universitet fra 1805, flere høiere skoler og velgjørende instituter. C. har fabrikation af sukker, sæbe, øl, brændevin og handel, særlig paa de 5 store aarlige markeder. C. anlagdes 1653.

Charlatan *[šar-]* (fr., af ital *ciarlare*, snakke, skrige op), markskriger, som gjør reklame med foregivne arkana, tryllemidler el. l. og derved søger at blende og bedrage godtroende folk.

Charlemagne *[šarləma'ñ]*, fr. navn for Karl den store (s. d.).

Charleroi *[šarlrwá]*, by i det sydlige Belgien, prov. Hennegau, 26 528 indb. (1904). C. deles i Øvrebyen, Nedrebyen og «Entre deux villes», de to sidste forbundet med en bro over Sambre. De rige kulgruber har fremkaldt en storartet industri, især i glas og jern (knive, geværer, spiker). I omegnen, der er meget tæt befolket (2000 pr. km.²), ligger grube- og hyttestæderne Gilly, Jumet, Châtelet o. fl. C. er anlagt 1666 under Karl II af Spaniens regjering. Mars 1886 forefaldt her store sociale urolighеder, der maatte dæmpes med vaabenmagt.

Charles, eng. og fr. navn for Karl (s. d.).

Charles *[šarl]*, J a c q u e s A l e x a n d r e C é s a r (1746—1823), fr. fysiker, professor ved Conservatoire des arts et métiers, byggede 1783 den første luftballon med vandstoffylding (c h a r l i è r e) og foretog 3 dec. s. a. sammen med Robert den første større luftreise med en saadan.

Charleston *[tšāəlztən]*, byer i Forenede stater. 1. By i Syd-Carolina ved en bugt af Atlanterhavet, 56 147 indb. (1904), deraf omkr. 32 000 negere. Havnen er stor og god og sterkt befæstet, beskyttet af flere forter. C. er Syd-Carolinas største by og vigtigste handelsstad, den udfører træ, bomuld, ris og tobak. Der er fabriker for kunstig gjødning (fosfat) og maskiner. Sæde for en katolsk erkebiskop. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i New York. — I borgerkrigen spillede C. en vigtig rolle. Med bombardementet af fort Sumter, efter hvis indtagelse C. overgav sig til de konfødererede, begyndte krigen. Det var saa en af de konfødereredes vigtigste vaabenpladse, som i flere aar blev beleiret af unionisterne; den overgav sig først 17 feb. 1865. — 2. Hovedstad i Vest-Virginia, ved en bielv til Ohio, omtr. 20 000 indb. (1904). — Desuden navn paa byer i flere andre stater.

Charlestown *[tšāəlztaun]*. 1. Før by i Massachusetts, nu forstad til Boston, adskilt fra hovedbyen ved en bugt. Se B o s t o n. — 2. By paa den britisk-vestindiske ø Nevis. — 3. Havneby i England, Cornwallshire, ved bugten og kanalen St.-Austell. Ca. 2700 indb. Udførsel af porcellænsjord.

Charlet *[šarlǽ]*, N i c o l a s T o u s s a i n t (1792—1845), fr. maler og raderer. Elev af Gros. Historie- og genrebilleder. Malte og litograferede især humoristiske scener fra soldaterlivet blandt Napoleons grenaderer. I galleriet i Versailles maleriet «Hjemtoget fra Rusland» (Salonen 1836). [Litt.: Dayot, «C.» (1893).]

Charleville *[šarlvi'l]*, by i Frankrige, depart. Ardennes, ved Maas, ligeoverfor Mézières, med hvilken den er forbundet ved en bro; 18 772 indb. (1901). Tilvirkning af jernvarer og sukker.

Charlier *[šarlje']*, C a r l V i l h e l m L u d v i g (1862—), sv. astronom, blev 1897 professor ved Lunds universitet. Foruden talrige arbeider, væsentlig i fysisk astronomi, har han behandlet forskjellige statsøkonomiske og sociale spørsmaal.

Charlière *[šarljǣr]*, se C h a r l e s, J. A., og L u f t b a l l o n.

Charlieu *[šarljø']*, by i det mellemste Frankrige, depart. Loire; 5406 indb. (1901). Silke- og bomuldsvæverier.

Charlotte (M a r i e C.) (1840—), fhv. keiserinde af Mexico, datter af Leopold I af Belgien; gift 1857 med erkehertug Maximilian af Østerrige, der 1864 blev keiser af Mexico. 1866 reiste hun til Europa for at bevæge Napoleon III og paven til at hjælpe Maximilian. Da hendes anstrengelser forblev frugtesløse, blev hun sindssyg og har siden juli 1867 levet paa et slot i Belgien. Maximilians henrettelse 19 juni 1867 blev først senere meddelt hende.

Charlotte Amalie (1650—1714), d.-n. dronning, datter af landgrev Vilhelm VI af Hessen-Kassel, egtede 1667 Kristian V. C. A. var som reformert ikke velseet af flere af de ortodokse lutherske bisper. Dog lykkedes det

---

erdichten Ⓣ opdigte. **Erdichtung** f, (op)digt(else).
erdienen Ⓣ (for)tjene.
erdolchen Ⓣ dolke.
erdreisten Ⓣ: **sich e.** driste sig til.
erdröhnen Ⓣ drøne, give gjenlyd.
erdrosseln Ⓣ kvæle.
erdrücken Ⓣ knuge, tynge; trykke ihjel.
erdulden Ⓣ taale, lide, udholde.
ere Ⓔ forinden, før.
ère Ⓕ f, æra: tid, tingenes orden.
erect Ⓔ (op)ret, rank, strunk; fast, standhaftig; (be)staaende: (op)reise, opføre (bygning), opkaste (batteri), oprette, grunde.
erectile Ⓔ, **érectile** Ⓕ reisbar, istand til at reise sig.
erection Ⓔ, **érection** Ⓕ f, reisning, opførelse, oprettelse.
ereifern Ⓣ: **sich e.** forivre sig.
ereignen Ⓣ: **sich e.** hænde, indtræffe, tildrage sig.
Ereignis Ⓣ n, begivenhed, tildragelse.
ereilen Ⓣ naa, indhente.
éreinter Ⓕ brække (forslaa) krydset paa; overanstrenge; udmatte; skamride: rive ned paa.
eremit — Ⓣ Eremit, Einsiedler, Klausner m — Ⓔ hermit, anchorite — Ⓕ ermite m.
ererben Ⓣ arve, faa ved arv.
éréthisme Ⓕ m, overdreven livskraft, anspændelse i et lem; heftig lidenskab.

hende, velbegavet og taktfuld som hun var, efterhaanden at vinde megen folkeyndest, ikke mindst ved sin interesse for og kjærlighed til det danske sprog. For sine reformerte trosfæller lykkedes det hende at opnaa forskjellige begunstigelser.

Charlotte Elisabeth, hertuginde af Orléans, se Elisabeth Charlotte.

Charlotte Fredrikke (1784—1840), datter af storhertug Friedrich Franz I af Mecklenburg-Schwerin, egtede 1806 sin fætter, prins Kristian Fredrik af Danmark, og blev i dette egteskab moder til den senere Fredrik VII. C. F., som var ulykkelig i sit egteskab, indlod sig i et kjærlighedsforhold til sin sanglærer, komponisten J. B. E. Dupuy (s. d.); hendes egteskab blev opløst 1810, og hun selv forvist til Horsens, hvor hun levede i en aarrække. Døde i Rom.

Charlotte *[šarlå't]*, byer i Forenede stater (Michigan, New York, Nord-Carolina etc.). Den største er C. i Nord-Carolina, 18 091 indb. (1900). Jernbaneknudepunkt, maskinfabriker, handel med bomuld.

Charlotte Amalie, by paa den dansk-vestindiske ø St. Thomas, 8540 indb. (i 1901; i 1890 derimod 9455 indb.). Den har en udmerket havn og var engang midtpunktet for handelen paa Vestindien og de omliggende strøg af fastlandet. Nu er den tid forbi, men havnen anløbes endnu af mange skibe. Byen er hovedstad i den dansk-vestindiske koloni, sædet for øernes administration. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Havana.

Charlottenberg, jernbanestation i Sverige og grænsestation mellem Norge og Sverige, ligger i Värmland, 7 km. fra rigsgrænsen. Toldstation. C. ligger 143 km. fra Kra. og 432 km. fra Stockholm.

Charlottenborg slot paa Kongens Nytorv i Kjøbenhavn, bygget 1672—83 efter tegning af Hans Wiedewelt for U. F. Gyldenløve (s. d.). Allerede 1700 blev det solgt til enkedronning Charlotte Amalie, som døde der 1714; senere boede Fredrik V der som kronprins 1743—45. Akademiet og udstillingskomitéen har nu sine lokaler her. Haven var 1777—1874 botanisk have.

Charlottenburg, by i Tyskland, prov. Brandenburg, i det preussiske regjeringsdistrikt Potsdam, ligger umiddelbart v. for Berlin, adskilt fra denne ved Thiergarten og den zoologiske have, og har 239 559 indb. (1905). Af bygninger merkes det kgl. slot, der er bygget 1695 for kurfyrstinde Sophie Charlotte, efter hvem byen har faaet navn. I slotsparken findes Hohenzollernes berømte mausoleum; her hviler bl. a. dronning Louise, Fredrik Vilhelm III, Vilhelm I og keiserinde Augusta. C. har brede gader, store pladse og mange vakre villaer, 6 kirker og en synagoge, har høiskoler for bildende kunst og musik, en teknisk høiskole med 4157 studerende (1904), 3 gymnasier. C. er sædet for den fysikalsk-tekniske rigsanstalt. Den betydelige industri omfatter jernstøberier og maskinverksteder, Siemens og Halske's store elektro-tekniske anstalt, den kgl. porcellænsfabrik, glasverk. I 1905 var der 180 fabriker med 21 834 arb. C. anlagdes 1705 af Fredrik I, den fik byrettigheder 1721 og er navnlig efter 1870 steget meget og vokset mere og mere sammen med Berlin. I 1905 fik C. ret til at sende repræsentant til overhuset.

Charlottenlund, d. statsskog, lidt n. f. Kjøbenhavn ved Øresund; et hjørne af skogen er forstbotanisk have. I skogen Slottet, Fredrik VIII's sommerbolig. C. er et yndet udflugtssted for kjøbenhavnerne. Ved stranden C. kystbatteri.

Charlottesville *[tšåələtsvil]*, by i Forenede stater, Virginia, 100 km. n.v. for Richmond, 6449 indb. (1900), med et af Jefferson 1822 grundet statsuniversitet og observatorium. I nærheden er Jefferson begravet.

Charlottetown *[tšåələttaun]*, by i Canada, hovedstad i prov. Prins Edwards ø, 12 080 indb. (1900). God havn og livlig handel.

Charmettes *[šarmæt']*, Les, se Chambéry.

Cha'rmides, Glaukons søn, fornem athener, fætter af Kritias, tilhørte det aristokratiske parti, faldt 403 f. Kr. sammen med Kritias mod dem, der befriede Athen fra de 30 tyranner; C., der interesserede sig for filosofi, er hovedperson i en af Platons dialoger.

Chārnay *[šarnǽ]*, Claude Joseph Desiré (1828—), fr. reisende, foretog 1857—61 en forskningsreise i Mexico og Jucatan. Senere reiste han til Madagaskar, derefter til Nordamerika, Chile, Argentina, Java og Australien. I 1880 reiste han paa ny til Mexico og opdagede nær Guatemalas grænse en «død» by. Han bragte med tilbage til Paris en stor samling etnografiske og arkæologiske gjenstande, som skaffede ham det franske geografiske selskabs guldmedalje.

Charnay-spænden *[šarnǽ-]* er den alm. benævnelse paa en sølvspænde fra merovingisk tid, fundet 1857 ved Charnay i Bourgogne. Spænden har stor runologisk interesse, idet der paa dens bagside er indridset den ældre runerække.

Charnwood Forest *[tšåənwud få'rəst]*, et tidligere skogbevokset høidedrag i det mellemste England, grevskabet Leicester; naar i Bardon Hill en høide af 274 m.

Charolais *[šarålǽ]*, tidligere grevskab i Frankrige, mellem Loire, Guise, Arroux og Maconnais, var først en del af Briennais, kom saa til Bourgogne og blev ophøiet til grevskab; 1477 inddroges C. under kronen, men efter freden i Senlis 1493 gik det over til Østerrige, derefter 1556 til Spanien; gjennem Ludvig XIV 1659 til huset Condé, og 1771 forenedes det med den franske krone.

Charolais-kvæg *[šarålǽ-]*, se Kvægracer.

Charolles *[šarå'l]*, by i det østlige Frankrige, depart. Saône-et-Loire; 302 m. o. h. i en skog- og vinrig egn; 3343 indb. (1901). Tilvirkning af fajance og porcellæn. Handel med træ.

Chāron, i den græske mytologi en færgemand i underverdenen, der fører de dødes sjæle over Styx eller Acheron; han kan først føre sjælen over, naar legemet er blevet bedækket med jord; som færgeløn faar han en obol (skilling), som lagdes under tungen paa enhver afdød. C. tænktes som en plump gammel mand. I nygrækernes overtro er Charos en aand, der tænkes at bortføre sjælene gjennem luften. (Se billede næste side.)

Charo'ndas skrev i 7 aarh. f. Kr. love for indbyggerne i Katane (nu Catania) paa Sicilien.

Chāros, se Charon.

Charost *[šarå']*, Armand Joseph de Béthune, hertug af (1728—1800), fr. filantrop, gjennemførte paa sine godser i Bretagne store humane og økonomiske

---

erfare — (t) erfahren, inne werden — (e) experience, learn, ascertain, get to know — (f) éprouver, sentir; apprendre, savoir.

erfaren — (t) erfahren — (e) experienced — (f) expérimenté; (sagkyndig) expert: pratique; (dygtig) entendu; versé (dans), rompu (à), routiné.

erfaring — (t) Erfahrung; Kunde f — (e) experience, practice — (f) expérience; pratique: routine f.

erfassen (t) gribe (fat); (op)fatte, begribe.

erfassbar, erfasslich (t) fattelig.

erfechten (t) tilkjæmpe sig.

erfinden (t) op-, udfinde, udtænke.

Erfinder (t) m, opfinder.

erfinderisch, erfindsam (t) opfindsom. **Erfindsamkeit** f, opfindsomhed.

Erfindung (t) f, opfindelse; opdigtelse.

erfischen (t) fiske op; tillliste sig.

erflehen (t) tiltrygle sig.

Erfolg (t) m, (godt) udfald, sukces, resultat. **erfolgreich** heldig, følgerig.

erfolgen (t) ud-, overlevere; paafølge, følge, flyde af.

erforderlich (f) fornøden, nødvendig.

erfordern (t) fordre, kræve.

Erfordernis (t) n, fornødenhed, krav.

erforschen (t) udforske, granske.

erfragen (t) udspørge, faa at vide.

reformer før revolutionen (bl. a. fattigkasser, apoteker, sygehuse, brandkasser o. l.). I nationalforsamlingen 1789 talsmand for ensartet beskatning Under rædselsperioden ½ aar fængslet; befriet ved Robespierres fald. Forfatter af landøkonomiske skrifter.

Charpentier *[šarpàtjé]*, Alexandre Louis Marie (1856—), fr. billedhugger og medaljør. I medaljørkunsten repræsenterer han en bredere, mere impressionistisk retning end Roty og Chaplain. Hans portrætskulptur, genre- og fantasifigurer udmerker sig ved sin livfuldhed.

Charpentier *[šarpàtjé]*, Gustave (1868—), fr. komponist, bekjendt ved sine af musikalsk impressionisme farvede orkesterverker «Les fleurs de mal», «Impressions d'Italie» og korverket «En digters liv», men mest ved sin saakaldte *roman musical* operaen «Louise», som ved sin yndefulde musik og begeistrede hyldest til byen Paris blev den komiske operas store sukces i udstillingsaaret 1900.

Charpentier *[šarpàtjé]*, Johann Friedrich Wilhelm Toussaint de (1779—1847), t. metallurg og entomolog. Af hans entomologiske verker maa nævnes: «Libellulinæ Europææ» (1840) og «Orthoptera» (1841—43). Udgav paany Espers «Die europäischen Schmetterlinge» (1829—39) og «Die ausländischen Schmetterlinge».

Charpentier *[šarpàtjé]*, Marc Antoine (1634—1702), fr. komponist, senest kapelmester ved Sainte Chapelle i Paris, har komponeret 15 operaer, «tragédies spirituelles», kirkemusik og mindre vokalsager.

Charpi, et trevlet, blødt forbindingsstof (i regelen optrevlet linlærred), som tidligere spillede en stor rolle i kirurgien, men nu kun bruges til paasmøring af salve o. l.

Charput, by i Armenien, i det tyrkiske vilajet Mamuret-ul-Asis, ligger paa en frugtbar høislette, 1290 m. o. h.; 30—35 000 indb. (armeniere, kurder og osmaner). C. er bekjendt for sine maleriske borgruiner. sin gamle kirke og sit kloster, der gjemmer en del haandskrifter. Byen er paa grund af sin i militær henseende vigtige beliggenhed sædet for en sterk tyrkisk troppemagt. I omegnen vokser en mængde frugttrær, især morbærtrær; derfor silkespinderier.

Charque *[ša'rk]* (sp.), lufttørret kjød.

Charras *[šara']*, Jean Baptiste Adolphe (1810—65), fr. officer. Lige fra sin ungdom republikaner. Under Ludvig Filip forflyttet til Afrika. 1848 medlem af nationalforsamlingen. Modarbeidede Napoleons præsidentskab. Efter 2 dec. 1851 forvist. Forfattede bl. a. et udmerket verk om Napoleon 1815.

Charron *[šarō']*, Pierre (1541—1603), fr. romerskkatolsk teolog. Studerede jus og praktiserede flere aar som advokat, blev saa prest og vandt snart navn som taler. Senere blev han paavirket af Montaignes' kritiske filosofi, som han benyttede i apologetikens tjeneste. Just fordi fornuften ikke evner at forklare de store evighedsspørsmaal, gjør man bedst i at holde sig til kirkens lære. Han døde pludselig i Paris. Hovedverk: «Traité de la sagesse» (Bordeaux 1601).

Charon fører døde over Styx i sin baad.
(Fra en antik salveflaske, nu i München.)

Charta, eg. et lag af papyrusplantens bast; da denne brugtes til at skrive paa, gik ordet over til at betyde alt, hvorpaa noget var skrevet eller tegnet; i denne betydning er det ogsaa gaaet over i vort sprog. ændret til kart (landkart o. s. v.). I middelalderen kaldtes forordninger, haandfæstninger o. l. alm. c. eller diploma. Berømt er den eng. Magna c. af 1215. C. er ogsaa brugt om den skrevne forfatningslov, nu alm. kaldt konstitution; «la charte» kaldtes f. eks. Ludvig XVIII's forfatning for Frankrige 1815 og «carta de lei» Dom Pedros for Portugal 1826; dette c.s ivrige tilhængere kaldtes chartister (s. d.). For Englands vedkommende, se Chartismen.

Chartepartie, se Certeparti

Chartered company *[tšā'tə̆d kŏmpəni]*, se British South Africa company.

Charters Towers *[tšā'təz tauəz]*, by i Australien, Queensland, 20° s. br., 20 976 indb. (1901), midtpunkt for det i 1872 opdagede gulddistrikt af samme navn.

Chartier *[šartjé]*, Alain, fr. digter, f. omkr. 1390, d. henimod midten af 15 aarh., skrev allegoriske og moraliserende digte, hvoraf det mest kjendte er «Lay de la belle dame sans mercy». Paa prosa behandlede han politiske og sociale spørsmaal, saaledes i «Le quadriloge invectif» og «Le curial».

Charti'smen (af eng. *charter*, d. e. charta, s. d.) var en demokratisk bevægelse i England 1837—54. Dens maal var at give folkets store flertal øgede politiske og sociale rettigheder. Den tog navn efter programskriftet «The people's charter», folkets fribrev, som modsætning til den paa *Magna charta* (s. d.) hvilende aristokratiske forfatning. Udvidelsen af valgretten ved *Reform act* af 1832 blev en stor skuffelse. Slutten af 1830-aarene bragte sammen med krise- og dyrtid ny gjæring, som naaede sit høidepunkt, da Lord John Russell erklærede, at nu fik det have sit forblivende med reformbevægelsen. 1838 formuleredes ved William Lovett (s. d.) demokratiets krav. Programmet indeholdt 6 hovedpunkter: almindelig stemmeret, hemmelig stemmeafgivning, ophævelse af census til valgbarhed, valgkredsenes omregulering, aarlige parlamentsvalg, løn for parlamentsmedlemmer. Bevægelsen førte til blodige sammenstød med ordensmagten 1839. I det følgende aar oprettedes «National charter association» med hovedsæde i Manchester, hvorfra ca. 400 underordnede foreninger ledes. Saaledes organiseret fik bevægelsen ikke ringe indflydelse. Den blev imidlertid trængt i baggrunden under den nu voksende agitation for ophævelse af

---

erfrechen (t): **sich e.** driste sig til have den frækhed

erfreuen (t) fornøie, glæde.

erfreulich (t) glædelig, fornøielig.

erfrieren (t) fryse fordærvet, ihjel.

erfrischen (t) forfriske, vederkvæge.

erfüllen (t) opfylde, fyldestgjøre.

ergänzen (t) fuldstændiggjøre, supplere. **Ergänzung** f, fuldstændiggjørelse, komplettering; supplement. **Ergänzungsmannschaft** f. reservemandskab.

ergattern (t) opsnappe.

ergeben (t) give; (ud)vise **sich e.** overgive sig: finde sig i, hengive sig til, hellige sig; følge, fremgaa; tildrage sig, begive sig.

ergeben (t) hengiven, forfalden, tilbøielig til: resigneret, taalmodig.

ergebenst ærbødigst. **Ergebenheit** f. hengivenhed; hengivelse.

Ergehen (t) n, befindende.

ergiebig (t) frugtbar; som kaster af sig: rigelig. **Ergiebigkeit** f, rigelighed, frugtbarhed.

ergiessen (t) udgyde, udøse. **sich e.** udmunde. **Ergiessung** f, udgydelse.

erglänzen (t) straale, glimre.

erglühen (t) flamme op, blusse.

ergo (e) & (f) altsaa

ergot (e) & (f) m, (zool.) spore, flodgalle; meldrøie; (f) ogs. sidetaa; vissen gren; affald af horn.

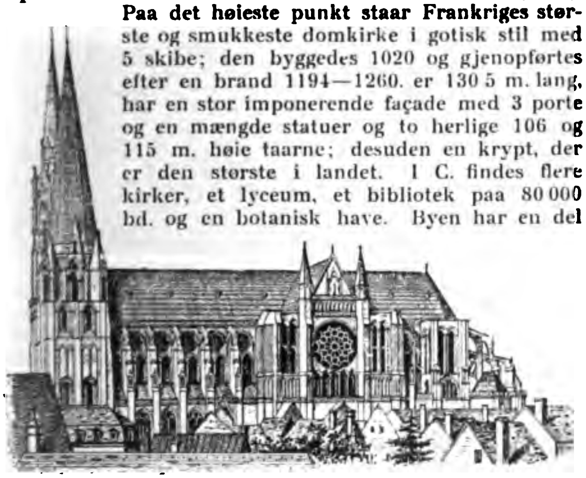
ergotage (f) m, **ergoterie** f, spidsfindighed, stridslyst.

korntolden og for frihandel. 1848 indtræder krisen under paavirkning af februarrevolutionen og udbredt arbeidsledighed; i Glasgow, Edinburgh og Manchester kommer det til opløb, og i London forberedes vældige demonstrationer, som dog slagberedte tropper og et frivilligt politivern paa 170 000 mand holdt stangen. Dermed var bevægelsen brudt, begeistringen for den dæmpedes snart, og de socialt høitgaaende bølger lagde sig efterhaanden. Efterhaanden er flere af c.s krav gjennemført. [Litt.: Carlyle, «On Chartism» (London 1839); Gammage, «History of the chartist movement» (London 1854); J. L. Tildsley, «Chartistenbewegung» (Jena 1895); B. Disraelis roman «Sibyl» har c. som baggrund.]

Charti'ster, et konstitutionelt, moderat parti i Portugal, der holdt paa den af Dom Pedro 1826 givne forfatning (carta de lei). Denne blev ophævet 1827 af Dom Miguel og c. fordrevet. 1834 fik c. atter magten og carta de lei gjenindførtes, men de maatte idelig kjæmpe med septembristerne (tilhængere af den mere frisindede forfatning af sep. 1822) om magten. C.s vigtigste førere var Villaflor, Palmella og Costa Cabral (s. d.). Jfr. Charta.

Chartres *[šartr]*, Robert Philippe Louis Eugène Ferdinand, hertug af (1840—), sønnesøn af Ludvig Filip. Deltog i den nordamer. borgerkrig og skrev derom et verk i 7 bind. Efter keiserdømmets fald 1870 traadte han ind i den franske hær, men blev 1886 (efter loven om prinsernes udvisning) strøget af hærens lister.

Chartres *[šartr]*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Eure-et-Loir, s.v. f. Paris: 19 232 indb. (1901). Paa det høieste punkt staar Frankriges største og smukkeste domkirke i gotisk stil med 5 skibe; den byggedes 1020 og gjenopførtes efter en brand 1194—1260, er 130,5 m. lang, har en stor imponerende façade med 3 porte og en mængde statuer og to herlige 106 og 115 m. høie taarne; desuden en krypt, der er den største i landet. I C. findes flere kirker, et lyceum, et bibliotek paa 80 000 bd. og en botanisk have. Byen har en del

Chartres: Domkirken.

industri i læder, maskiner og er berømt for sine akerhønsposteier og pepperkager; tillige er der handel med korn, kvæg, heste, træ og uld. — C. kaldtes i romertiden Autricum og var da karnuternes hovedstad, hvorfor den fik navnet Carnutum. Af Ludvig XIV blev C. og dens omegn ophøiet til hertugdømme for huset Orléans, hvis ældste søn førte titel af Hertug af C. Nu (1907) bæres denne titel af Ludvig Filips sønnesøn Robert, f. 9 nov. 1840.

Chartreuse *[šartrö'z]*. 1. Urtelikør, indeholdende omkr. 40 pct. alkohol, opr. tilberedt af munkene i La grande C. (s. d.). — 2. Bagt form, beklædt med grønsager og fyldt med kogte eller stegte kjødvarer; skal være opfundet af munkene i La grande C.

Chartreuse, La grande *[la grāt šartrö'z]*, Kartheuserordenens ældste og betydeligste kloster i nærheden af Grenoble. Den store bygning med kirke og bibliotek skriver sig fra 15—17 aarh. Munkene førte et strengt asketisk liv, med hyppig faste og nattevaagen. Dog lagdes der ogsaa vegt paa det legemlige arbeide (haandverk, akerbrug, kvægavl, tilberedelsen af den berømte c.-likør o. s. v.). 1903 blev ordenen udvist af Frankrige.

Chartulāria, bøger, hvori klostre, kirker og stiftelser lod optegne afskrifter af sine skjøder, gavebreve o. l.

Chary'bdis, hos Homer et havuhyre, som tre gange daglig indsuger og igjen udspyr havvandet; senere tænkte man sig C. sammen med Skylla (s. d.) i Messinastrædet. Ordsprog: «den, som vil undgaa Skylla, falder ofte i C.», d. e. fra den ene yderlighed eller fare glider man ofte over i den anden.

Chāsan (hebr.), forbederen i en israelitisk menighed.

Chasārer, tyrkisk folk, der i middelalderen fra øst trængte ind i Syd-Rusland, underkastede sig en række slaviske stammer og i det 9 aarh. beherskede landet mellem Uralelven, det Sorte hav, Dnjepr og Bug. Allerede ved aar 1000 blev deres magt imidlertid atter brudt, og de gik efterhvert op i de sydrussiske folk. Endnu mener man dog at kunne paavise c. i enkelte strøg af russisk Polen.

Chase *[tšēs]*, Salomon Portland (1808—73), nordamer. statsmand af gammel puritansk slegt. Optraadte fra 1837 som de flygtende slavers forsvarer, var 1855 med at stifte det republikanske parti, 1861 finansminister under Lincoln, men maatte 1864 gaa af, da han lod udstede for mange papirpenge; understøttede proklamationen om slaveriets ophævelse 1 jan. 1863, dec. 1864 formand for Unionens høiesteret, modarbeidede de altfor ivrige republikanere, som vilde udelukke sydstaternes oprørere fra borgerlige rettigheder.

Chasidæer (chassidīm, d. e. «de fromme»), et parti i jødefolket, som dannede sig for at forsvare den fædrene religion mod de selevkidiske kongers forsøg paa at paatvinge folket den græske kultur i 2 aarh. f. Kr. I presten Mattatija fra Modeim fik de en tapper fører, som organiserede dem til en guerillakamp mod syrerne. Efter hans død (167 f. Kr.) fortsatte hans sønner, særlig Juda Makkabæus, frihedskampen (se Makkabæer).

Chasköi, by i Østrumelien, 25 km. s.v. f. Silistria. 14 966 indb (1900).

Chasles *[šāl]*, Michel (1793—1880), fr. matematiker, blev 1847 den første professor i den høiere geometri i Paris, idet han var den egentlige grundlægger af denne videnskabsgren, som er grundet paa studiet af oldtidens matematikere. Ogsaa paa det matematisk-historiske omraade var han en meget betydelig forsker. Ogsaa til fysik og astronomi udstrakte han sine studier.

Chasles *[šāl]*, Philarète (1798—1873), fr. forfatter af en mængde historiske og kritiske arbeider (Englands historie, Frankriges litteratur, især i 16 aarh., romaner og noveller, overordentlig interessante memoirer). Har

ergoter (f) kappe vlane grene; være disputersyg.
ergotisme (f) m. meldroiesyge.
ergötzen (t) forlyste. more **ergötzlich** morsom, kostelig.
ergrauen (t) graane.
ergrau(s)en (t) grue, gyse.
ergreifen (t) gribe, tage fat.
Ergreifung f. paagribelse, bemægtigelse.
ergrimmen (t) blive forbitret.
ergrübeln, ergründen (t) udgrunde, -forske.
ergrünen (t) grønnes.
Erguss (t) m. udgydelse.
erhaben (t) (opphøiet). **über etw. e.** hævet over. **Erhabenheit** f. ophøiethed, forhøining
erhalten (t) vedligeholde, bevare; underholde; modtage.
Erhalter (t) m. opholder, forsorger
erhältlich (t) erholdelig.
Erhaltung (t) f. opholdelse, frelse; underhold. **Erhaltungstrieb** m. selvopholdelsesdrift.
erhandeln (t) tilforhandle sig, kjøbe
erhängen (t) tr., hænge.
erharren (t) oppebie, afvente.
erharten (t) hærdes, størkne.
erhärten (t) bevise, godtgjøre, stadfæste.
erhaschen (t) snappe, fange, gribe.
erheben (t) løfte op, hæve, reise; begynde; oploftc.
erheblich (t) vigtig, betydelig. **Erheblichkeit** f. vigtighed, betydning.

særlig havt betydning ved at gjøre andre folks litteraturer kjendt i Frankrige.

Chasmops er en trilobitslegt, som forekommer i kalk og skifer (c.-kalk og -skifer) tilhørende den øvre afdeling af undersilur. Findes i Norge, Sverige og de russiske Østersjøprovinser.

Chasna (arab.-tyrk. *chasīne*, skat), skatkammeret i Konstantinopel.

Chassa (arab.), den tyrkiske sultans livgarde.

Chassaignac *[šasæña'k]*, Charles Marie Edouard (1805—79), fr. kirurg. 1868 medlem af det medicinske akademi. Opfandt den efter ham opkaldte ublodige operationsmetode: *écrasement linéaire*. Stor betydning for kirurgien, især efter antiseptikens indførelse ved den metodiske anvendelse af drainage og okklusions-forbinding. Frugtbar litterær forfatter.

Chassé *[šasé]*, David Hendrik, baron (1765—1849), holl. general, gik i fransk tjeneste, kjæmpede under Pichegru, siden under Dumonceau og i Spanien, fik tilnavnet «général la baionette»; efter Napoleons abdikation 1814 gik han atter i holl. tjeneste, udmerkede sig ved Waterloo, blev især berømt for sit haardnakkede forsvar af Citadellet i Antwerpen 1830—32.

Chasseloup-Laubat *[šaslu-låba']*, Justin Napoléon Samuel Prosper (1805—73), fr. politiker, søn af ingeniørgeneralen François C. (1754—1833), sluttede sig efter februarrevolutionen til bonapartisterne, oftere minister under Napoleon III. 1869 præsident for statsraadet.

Chasse-marée *[šas-maré]*, fiskerfartøi med dæk og gjerne med tre master, rigget med luggerseil (skjæve, spidse raaseil); bruges mest i Nord-Frankrige.

Chassepot-geværet *[šaspå'-]* udgjorde i krigen 1870—71 det franske infanteris bevæbning; det var det tyske tændnaalsgevær langt overlegent. C. var den fr. armés første bagladningsgevær.

Chasseral *[šasra'l]*, bjergryg i Schweiz, mellem kantonerne Bern og Neuchâtel, v. f. Bielersjøen; 1609 m. h.

Chassériau *[šaserjå']*, Théodore (1819—56), fr. maler. Først elev af Ingres, af hvis klassicistiske kunst hans ældste billeder er præget, senere af Delacroix, hvis romantiske retning hans senere billeder tilhører. Af hans ypperlige portræter, der i sin fuldkomne tegning staar Ingres' nær, bør fremhæves «Les deux sœurs» (1843). I sine romantiske billeder med emner fra Shakespeare, middelalderen og Orienten viser han sig som en lidenskabens og farvens kunstner. Som fremstiller af kvindelig skjønhed, ved sit koloristiske raffinement og sin merkelige moderne opfatning er han i sine religiøse og mytologiske billeder en forløber for Gustave Moreau. Den anerkjendelse, han fortjener, fik han først 50 aar efter sin død, ved verdensudstillingen i Paris i 1900.

Chasseron *[šasrõ']*, bjergryg i Schweiz, kanton Vaud, 11 km. n.v. f. Yverdun ved Neuchâtelsjøen; 1611 m. h.

Chasseurs *[šasø'r]*, fr. jægere. benævnelse paa lette infanteritropper; stammer fra 1741, da de som beredne skarpskyttere tildeltes de fr. saakaldte legioner.

Chasseurs d'Afrique *[šasø'r dafri'k]*, d. e. fr. jægere, navn paa let fr. kavaleri eller rettere beredent infanteri, der i 1831 oprettedes i Alger og fornemmelig var bestemt til at skulle kunne optage kampen med de fortrinlig beredne beduiner.

Chassidīm, se Chasidæer.

Chassis, understillingen i automobiler (s. d.).

Chastellain *[šatlæ̃']*, Georges (1405—75), flandersk historieskriver, har skrevet «Chronique des ducs de Bourgogne 1419—70» og «Récollection des merveilles avenues en notre temps» (for størstedelen tabt). Hans verker er udgivet af Kervyn de Lettenhove (Bruxelles 1863—68, 8 bd.).

Chatanga, elv i Sibirien, begynder under polarcirkelen og falder ud i bugten af samme navn øst for Taimyrhalvøen. Længde omtr. 750 km.

Châteaubriand *[šatåbriã']*, François René, vicomte af (1768—1848), fr. forfatter og statsmand, f. i St. Malo i Bretagne, d. i Paris. Han var af gammel adelig familie, blev først bestemt for marinen, senere for kirken, men endte med at gaa ind i arméen. Efter faderens død flyttede han til Paris, hvor han tilegnede sig tidens filosofiske livsbetragtning. I 1791 reiste han med en fransk ekspedition, som skulde finde Nordvestpassagen, og kom herunder til at reise langt ned i Nordamerikas indre, hvor han gjorde de studier af natur og folk, som han senere saa virkningsfuldt skulde benytte i sine fortællinger. Efter sin tilbagekomst sluttede han sig til emigranterne, blev saaret ved Thionville og flygtede til London, hvor han levede i stor fattigdom. Hans moders død i 1798 bevirkede et religiøst omslag hos ham, som fik sit udtryk i det berømte skrift «Génie du christianisme», et poetisk forsvarsskrift for kristendommen, som dog saa lidet stemte med den officielle katolicisme, at paven satte det paa listen over forbudte bøger. De to fortællinger «Atala» og «René», i hvilke han forherliger naturtilværelsen med Rousseausk lidenskab og farveglød, er dele af dette store verk. «Génie du christianisme» passede saa vel ind i Napoleons daværende kirkepolitik, at forfatteren blev udnævnt til gesandt i Rom. Senere brød han dog med Napoleon, bereiste Orienten, Nordafrika og Spanien og skrev under indtryk fra disse egne «Les martyrs», hvori han stiller oldkirkens kristendom op mod hedendommen og hævder den førstes overlegenhed. Han sluttede sig i 1814 til Bourbonerne og blev medlem af pairskammeret og senere udenrigsminister. Han svingede igjen om, sluttede sig til julirevolutionen og negtede endog at hylde Ludvig Filip. Tilbragte sine sidste aar med litterære og historiske studier og forfatterskab. C. er den første betydelige repræsentant for den franske romantik. [Jfr. G. Brandes, «Hovedstrømninger: Emigrantlitteraturen.]

F. R. Châteaubriand.

Châteaubriand *[šatåbriã']*, se Bif.

Châteaubriant *[šatåbriã']*, by i det vestlige Frankrige.

Erhebung ⓣ f, ophøielse, opløftelse; hævning, reisning, opstand; opkrævning, statistisk tælling.

erheirat(h)en ⓣ tilgifte sig.

erheischen ⓣ udfordre, -kræve.

erheitern ⓣ opmuntre.

erhellen ⓣ oplyse, opklare; blive klar, tydelig; fremgaa.

erhenken ⓣ tr., hænge.

erheucheln ⓣ fremhykle; tilhykle sig

erhitzen ⓣ ophede: ophidse.

erhoffen ⓣ haabe paa.

erhöhen ⓣ for-, ophøie, gjøre høiere: forædle; prise. **Erhöhung** f, op-, forhøielse; forhøining.

erholde se modtage, faa.

erholen ⓣ: **sich e.** komme sig; søge dækning, regress. **sich bei einem Rats e.** hente raad hos.

Erholung ⓣ f, hvile, rekreation

erhören ⓣ bønhøre; opfylde (bøn) **Erhörung** f, bønhørelse.

erhverv — ⓣ Erwerb m — ⓔ trade; livelihood — ⓕ métier m; profession, industrie f.

erhverve — ⓣ erwerben — ⓔ acquire earn, gain — ⓕ gagner, acquérir; se faire (des amis o. l.).

erhvervelse ⓣ Erwerb(ung) m (f) — ⓔ acquiring, acquisition, acquirement — ⓕ acquisition f.

ériger ⓕ opreise. **s'é. (en)** opkaste sig til.

erindre — ⓣ sich erinnern, sich entsinnen — ⓔ remember.

depart. Loire-Inférieure; 5945 indb. (1901). Jern- og klokkestøberi. I C. udstedte Henrik II 27 juni 1551 sit religionsedikt mod de reformerte.

Château d'Oex *[šatåde']*, by i Schweiz, kanton Vaud, 994 m. o. h.; 3025 indb. (1900). Bekjendt luftkursted.

Châteaudun *[šatådõ']*, by i Mellemfrankrige, depart. Eure-et-Loir, 143 m. o. h.; 5562 indb. (1901). Der drives industri i maskiner, jernvarer, uldtepper. Byen gjorde sig bekjendt i oktober 1870 ved beboernes tapre forsvar mod preusserne.

Château-Gontier *[šatå-gõtje']*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Mayenne, ved Mayenne, 58 m. o. h.; 7080 indb. (1901). Olje- og vinhandel; jernholdige kilder.

Château-Lafitte *[šatå-lafi't]*, slot i Frankrige, depart. Gironde, eies af Rotschild. Vinbjergene, der indtager et areal af 70 ha., giver en af de bedste røde Bordeaux-(Medoc-)vine.

Châteaulin *[šatålæ̃']*, by i Frankrige, depart. Finistère, 2786 indb. (1901); har en for store skibe tilgjængelig havn. Laksefiskeri, handel med kvæg, smør og korn; i nærheden skiferbrud.

Château-Margaux *[šatå-margå']*, slot i Frankrige, depart. Gironde, n. f. Bordeaux; leverer gode rødvine.

Châteauneuf *[šatånø'f]*, navn paa mange byer i Frankrige, deriblandt: 1. C.-de-Faou, by i depart. Finistère, 1417 indb. (1901); skiferbrud. — 2. C.-de-Randon, by i depart. Lozère; her døde du Guesclin 1380 under beleiring af denne by. — 3. C.-sur-Charente, by i depart. Charente, 1932 indb. (1901); uldspinderi. — 4. C.-sur-Loire, 2841 indb. (1901).

Château-Renard *[šatå-rənār]*, by i det s.ø. Frankrige, depart. Bouches-du-Rhône, 3576 indb. (1901). Bekjendt for sine grønsager og morbærplantager.

Châteauroux *[šatårú]*, by i Mellem-Frankrige, depart. Indre, ved Indre, 23 738 indb. (1901). Tilvirkning af klæder og tobak. C. har et museum, lærer- og lærerindeseminar og et bibliotek paa 20 000 bind.

Château-Salins *[šatå-salæ̃']* (t. Salzburg), by i det tyske rigsland Elsass-Lothringen; 2 392 indb. (1905). Landbrugsskole, tobaksfabrik.

Chateau-Thierry *[šatå-tjæri']*, by i Frankrige, depart. Aisne, ved Marne, 7083 indb. (1901). Tilvirkning af musikalske og matematiske instrumenter; handel med træ, uld og vin. Her seirede Napoleon 12 feb. 1814 over preusserne og russerne under Sacken.

Chatel *[šatæl]*, Ferdinand François (1795—1857), fr. prest, dannede efter julirevolutionen 1830 et uafhængigt religiøst samfund, «Église catholique-française», paa rationalistisk-panteistisk grundlag. Efter en kort blomstring døde bevægelsen hurtig hen.

Châtelaine *[šatlæ'n]* (fr.). 1. Borgfrue. — 2. Kvindehalsbaand. — 3. Et af metalled sammensat livbelte, som kvinderne i slutningen af 16 aarh. gik med. Ved dette hang nøgler, vifter, bønnebøger, toiletsager o. l.

Châteldon *[šateldõ]*. Frankrige, badested i depart. Puy-de-Dôme, 1191 indb. (1901), 300 m. o. h., har fire kulsyreholdige jernkilder. Slot fra 12 aarh.

Châtelet *[šatlæ]* (eg. fæstning, liden borg, kastel), navn paa to borge (Grand C. og Petit C.), som dækkede det gamle Paris (Cité), og hvor kongens domstol for Paris havde sit sæde. Châtelet-fængslet var berygtet; ødelagt under revolutionen. Nu navn paa et af Paris' største teatre (3400 pladse), grundlagt 1861.

Châtelet *[šatlæ]*, by i Belgien, prov. Hennegau, ved Sambre, lige overfor Châtelineau, 12 688 indb. (1904). Kulgruber, lervarefabriker, naal- og knivfabriker.

Châtelet-Lomont *[šatlæ-låmõ']*, Gabrielle Émilie, markise du, se Du Châtelet.

Châtelguyon *[šatælgijõ']*, Frankrige, badested i depart. Puy-de-Dôme, 1470 indb. (1901); 25 kulsyreholdige jernkilder, to badeanstalter; slotsruiner.

Châtelineau *[šatlinå']*, by i Belgien, prov. Hennegau, ved Sambre, 14 319 indb. (1905). Kulgruber, storartet jernindustri.

Châtellerault *[šatelrå']*, by i Frankrige, depart. Vienne, ved Vienne, 17 962 indb.; er ved en 144 m. lang stenbro forbundet med forstaden Châteauneuf. I C. findes en vaabenfabrik, der eies af staten og beskjæftiger ca. 5000 arbeidere.

Chatham *[tšætəm]*, William Pitt, jarl af, se Pitt.

Chatham *[tšætəm]*. 1. Befæstet by i England, grevsk. Kent, 17 km. fra Medway's munding, har 38 504 indb. (1901). C. er flaadestation, har dokker, der kan optage de største panserskibe, store skibsverfter og magasiner til krigsskibenes bygning og udrustning, samt et stort marinehospital. C. befæstedes allerede under dronning Elisabeth. I slutningen af forrige aarh. er en del af verkerne blevet moderniseret, og flere nye befæstninger er anlagt. 1667 ødelagde admiral Ruyter verfterne. — 2. By i Canada, prov. Ontario, paa halvøen mellem Huron- og Eriesjø, 9068 indb. (1900). — 3. Havneby i Canada, prov. New Brunswick, omtr. 5000 indb.; sæde for en katolsk biskop; norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Montreal.

Chathamøerne *[tšætəm-]*, brit. øgruppe i Stillehavet øst for Ny Seeland, 43° 50' s. br. og 117° v. l., 971 km.² med 399 indb. (1906), hvoraf 197 europæere og resten maorier. Befolkningen lever af fiskeri og fædrift, der findes 66 000 sauer og 450 kjør paa øerne. — Opdaget 1791 af Broughton, deraf ofte navnet Broughtonøerne. Efter den største ø Varekauri ofte Varekauriøerne.

Chatīb (arab.), betegnelse for den, som ved den muhammedanske fredagsgudstjeneste foredrager den saakaldte chutba (s. d.); det er ikke nødvendigt, at han er imām (officiel leder af bønnen i en moské).

Châtillon *[šatijõ]*, navn paa flere byer i Frankrige, bl. a. C.-sur-Seine *[šatijõ-syr-sæ̃n]*, by i det østlige Frankrige, depart. Côte-d'Or, 4807 indb. (1901); jernstøberier og handel med slibestene og litografiske stene.

Chat Moss *[tšæt mås]*, en torvmyr i England, grevskabet Lancaster, v. f. Manchester. Ved bygningen af jernbanen mellem Manchester og Liverpool i 1829 beredte denne myr Stephenson meget besvær. Den er nu for en del opdyrket.

Chatrian *[šatrjā']*, Alexandre, se Erckmann-C.

Chatsworth *[tšætswəþ]*, herresæde i England, grevsk. Derby, tilhører hertugen af Devonshire. Slottet, som ligger midt i storartede parkanlæg, indeholder kostbare samlinger af malerier og skulptur og en prægtig vinterhave. I det gamle slot sad Maria Stuart fangen 1570—84.

Chattahoochee *[tšættəhū́tši]*, elv i Forenede stater, begynder paa det sydlige af Alleghanyfjeldene i Georgia,

---

recollect, call to mind — (f) se souvenir de, se rappeler

erindring — (t) Erinnerung f; Andenken n — (e) remembrance; recollection, reminiscence: (gave) keepsake; (in) memory (of) — (f) souvenir m, mémoire f.

erinnerlich (t): **es ist mir e.** jeg husker det.

erinnern (t) minde (en paa), have (noget) at udsætte, indvende. **sich e.** huske, mindes.

Erinnerung (t) f, hukommelse; paamindelse, formaning: indvending. **Erinnerungskraft** f, **-vermögen** n, hukommelse.

éristique (f) som er gjenstand for drøttelse, strids-.

erjagen (t) opjage; erholde, opnaa.

erkalten (t) kjølne

erkälten (t) afkjøle. **sich e.** forkjøle sig

Erkaltung (t) f, afkjøling.

Erkältung (t) f, forkjølelse.

erkämpfen (t) tilkjæmpe sig.

erkaufen (t) kjøbe; underkjøbe, bestikke.

erkäuflich (t) tilkjøbs; bestikkelig. **Erkäuflichkeit** f, bestikkelighed.

erke- — (t) erz-, Erz- — (e) arrant, the verlest; arch- — (f) arch(i)-, fieffé. **erkebiskop** — (t) Erzbischof m — (e) archbishop — (f) archevêque m. **erkedum** — (t) erzdumm — (e) amazingly stupid — (f) archibête. **erkeengel** — (t) Erzengel m — (e) archangel — (f)

danner grænsen mellem denne stat og Alabama og flyder under navnet Apalachicola (s. d.) gjennem Florida ud i den Mexikanske golf. Længde omkr. 1000 km.

Chattanooga *[tšætənūgə]*, by i Forenede stater, Tennessee, ved elven Tennessee. 30 574 indb. (1904). Universitet, noksaa stor industri, jernstøberier, møller etc. Her seirede 22—25 nov. 1863 unionstropperne under Grant over de konfødererede under Bragg.

Chatterton *[tšæ'tətən]*, Thomas (1752—70), eng. digter, udmerkede sig ved ualmindelig tidlig aandsmodenhed og skrev digte, da han var 11 aar gammel. Som skriver hos en advokat i Bristol udgav han endel digte, ballader og andet, i gammel stil, som han paastod at have fundet, og som skulde være forfattet af en munk Rowley i det 15 aarh. De vidnede om en betydelig digterisk evne, og den gamle sprogklædning var efterlignet med stor kunst. Falskneriet blev opdaget, og den overspændte unge mand, som blev afskediget fra sin stilling, reiste til London, hvor han sank ned i stor elendighed og endte sit liv ved gift.

Chatterton-compound *[tšǽtətən kå'mpaund]*, et af guttaperka, harpiks og tjære sammensat isoleringsmiddel for elektriske ledninger. C. anbringes i opvarmet tilstand.

Chaucer *[tšå'sə]*, Geoffrey (1340—1400), eng. digter, var søn af en eng. kjøbmand, men levede en verdensmands liv. Han fulgte som 19 aars yngling Edvard III i hans krig mod den fr. konge, blev taget tilfange og sad i fangenskab et aar. Ved sin tilbagekomst blev han ansat ved hoffet og sendtes 1370—80 ud i diplomatiske erender, flere af stor vigtighed. Til belønning for sine udmerkede tjenester fik han indbringende embeder i toldopkrævningen og de off. arbeider, blev medlem af parlamentet og fik senere en aarlig pension. Londons borgere forærede ham et hus, og kongen en krukke vin daglig. Under al denne ydre lykke lærte han dog i sit familieliv at kjende baade modgang og sorg. C.s bevægede og rastløse tilværelse gav hans aand den vidde og rigdom og hans livssyn den frihed og finhed, som lyser paa hver side i hans skrifter. Han elskede naturen og kunsten, verdenslivet som arbeidet og ensomheden. C.s første digtning bærer præg af den herskende fransk-romantiske smag, saaledes fortællingen «Troylus and Cryseyde». Men et ophold i Italien gjorde ham fortrolig med den tidlige italienske renaissance, med Dante og Boccaccio. Det er denne indflydelse, som former den overlegne og fine fortællekunst i hans store verk «Canterbury tales», som han arbeidede paa fra 1384 til sin død uden at kunne fuldende det. Af de planlagte 64 fortællinger fuldførte han kun de 24. Den plan, som forbinder dem, er følgende: Et selskab, som afspeiler samtidens England i alle dets forskjellige stænder og livsvilkaar, skal paa pilgrimsreise til Thomas à Beckets grav i Canterbury. Selskabet, som fremføres for os i den livfulde «Prologue», reiser ud fra London og bliver enige om at korte reisen ved, at hvert medlem skal fortælle hver sin fortælling paa frem- og tilbagereisen. Disse fortællinger, som dreier sig om bedrifter, om kjærlighed, om helgeners liv, om komiske hændelser, om religiøse emner, giver ypperlige karakteristiker af samtidens engelske samfund. C. har i «Canterbury tales» indviet den engelske poesi, og hans stil og sprog betegner et overordentligt fremskridt fra middelalderens ufærdige form. [Litt.: Fortrinlig udgave af C.s verker ved Skeat (6 bd. og suppl. 1894—97) paa grundlag af Chaucer society's publikationer.]

Geoffrey Chaucer.

Chaudes-Aigues *[šådzæ'g]*, Frankrige, by i depart. Cantal, 1645 indb. (1901), 650 m. o. h.; berømte hede kilder (57—81 °), der indeholder indkulsurt natron, og som benyttes til badning (mod reumatisme og neuralgi) og til opvarmning af husene.

Chaudet *[šådǽ]*, Antoine Denis (1763—1810), fr. billedhugger. Napoleons yndling og fremragende repræsentant for klassicismen under det første keiserdømme. Verker: «Amor med sommerfugl» og «Gjæteren Forbas med den lille Ødipus», begge i Louvre, den første ogsaa i Glyptoteket i Kjøbenhavn; flere statuer af Napoleon I (deriblandt ogsaa den, der stod paa Vendôme-søilen og nedstyrtedes i 1814).

Chaudière *[šådjǣr]*, sydlig bielv til St. Lorenselven, Canada, falder ud ret overfor Quebec. Lige før udløbet er der en 30 m. høi fos.

Chauker, gammel folkestamme i Nordhannover, tilhørte den angelsachsisk-frisiske dialektgruppe. Stammenavnet, der vistnok betyder «de høie», gjenfindes hos kelterne. C. gaar siden 4 aarh. op i sachserne og angelsachserne.

Chauliac *[šålja'k]*, Guy de (f. omkr. 1300), berømt fransk kirurgisk forfatter i middelalderen. Hans «Store kirurgi» var i flere aarh. en meget brugt haandbog. Døde som pavelig livlæge i Avignon.

Chaulieu *[šåljø']*, Guillaume Amfrye de (1639—1720), fr. digter. Som lærer og ven af prinsen af Vendôme, Henrik IV's uegte søn, førte han sammen med denne et udsvævende og ødselt liv. Han var en fin og følelsesfuld lyriker, og navnlig har han skrevet skjønne digte til sin elskede mlle. Launay.

Chaulmoograolje *[tšålmugra-]*, en ved almindelig temperatur fast, fed olje, udvundet ved kold udpresning af frøet af *gynocardia odorata*, hjemmehørende i Bag-Indien; dette indeholder omtrent 50 pct. fed olje og ca. 18 pct. gynocardiasyre. Saavel oljen som frøet benyttes i Indien mod lepra og andre hudsygdomme. Barken af træet benyttes som febermiddel. Frugtkjødet siges at finde anvendelse som fiskegift og efter udkogning som næringsmiddel.

Chaumette *[šåmǽt]*, Pierre Caspar (1763—94), fr. revolutionsmand, vakte opmerksomhed ved sin fanatisme i septemberdagene 1792, talsmand for oprettelse af revolutionsdomstolen 1793, ivrig for fornuftdyrkelsen, iverksatte festen i Notre-Dame 10 nov. 1793, hvor en bogtrykkers unge hustru fremstillede guddommen. Guillotineret i april 1794.

---

archange m. **erkehertug** — (t) Erzherzog m — (e) archduke — (f) archiduc m.
erkennbar (t) (er)kjendelig, fattelig.
erkennen (t) (er-, gjen)kjende; indse, forstaa, fatte: fælde dom, ikjende: kreditere (en) for.
erkenntlich (t) taknemmelig, erkjendtlig.
Erkenntnis (t) n. kjendelse, dom; erkjendelse, kundskab.
Erkennung (t) f. er-, gjenkjendelse **Erkennungswort** n. løsen.
Erker (t) m. karnap.
erkiesen (t) udsøge, udkaare, vælge
erkjende (indromme tilstaa) — (t) erkennen: gestehen — (e) acknowledge, own, admit — (f) reconnaître; admettre. Se ogs. indse, fatte.
erkjendelse — (t) Erkenntnis f — (e) acknowledgement, admittance: (det at indse) apprehension, comprehension; consciousness (of one's sins) — (f) reconnaissance f; (det at indse) connaissance f.
erkjendtlig(hed) se taknemmelig(hed).
erklärbar (t) forklarlig.
erklären (t) forklare, udtyde, fortolke, oplyse; erklære
erklärlich (t) forklarlig.
Erklärung (t) f. forklaring, fortolkning; erklæring.
erklecklich (t) klækkelig, betydelig.
erklettern, erklimmen (t) klatre op paa.

Chaumont *[šåmõ']*, bjergryg i Jura i Schweiz, kanton Neuchâtel, 1172 m. høi. Paa toppen ligger en uhyre stenblok, som er kommet fra Mont Blanc.

Chaumont en Bassigny *[šåmõ'-ã-basiñi']*, by i Frankrige, depart. Haute-Marne, 324 m. o. h.; 11 697 indb. (1901). Livlig industri, især i hansker, knive, uld og jernvarer. 1 mars 1814 sluttede Østerrige, Rusland, England og Preussen her en alliance mod Napoleon I.

Chauny *[šå'ni']*, by i det nordøstlige Frankrige, depart. Aisne, ved Oise; 10 547 indb. (1901). Stort speilglassliberi, industri i tøier, kemikalier og roesukker; jern- og kobberstøberier.

Chaussée *[šåsé]* (fr.), eg. dæmning dernæst dæmning, der tjener som vei, og endelig en kjørebane i alm. Her i landet gaar ordet mere og mere af brug og anvendes kun om særlig omhyggelig udførte landeveie med god tracé, solid bygningsmaade og specielt et kraftigt veidække (se Veie). Betegnelsen c. antages afledet af fr. *chaux*, kalk, idet romerne tildels anvendte kalk som bindemateriale i veidække og sidemure.

Chausson *[šåsõ']*, Erneste (1855—99), fr. komponist, som har vundet betydelig anerkjendelse ved symfoniske verker, værdifuld kammermusik, et par operaer m. m. Omkom ved et cyklefald.

Chautauqua *[tšåtå'kwa]*, sjø s.v. f. New York, de Forenede stater, ved bredden af hvilken der 1874 af J. H. Vincent og L. Miller blev anlagt en anstalt til undervisning af søndagsskolelærere og unge mennesker; 1878 stiftedes «C. literary and scientific circle», der har et slags «university extension» til formaal og har faaet aflæggere omkring i forskjellige stater; den har sit eget organ, «Chautauquan». Omkring anstalten er vokset op en by paa over 3500 indb.

Chauvin *[šåvæ̃']*, J., fr. navn paa Calvin, J.

Chauvinisme *[šåvini'sme]*, udfordrende patriotisme, der rasler med sabelen. Skal have sit navn efter en af Napoleons grenaderer, Chauvin.

Chaux-de-Fonds *[šå-də-fõ']*, La, by i Schweiz, kanton Neuchâtel, 15 km. n.v. f. Neuchâtel, nær den franske grænse, i en vild og vandfattig egn, 992 m. o. h.; 38 784 indb. (1904). C. er hovedsædet for den schweiziske urfabrikation og den dermed i forbindelse staaende biindustri som fabrikation af guld-, sølv- og broncearbeider, emalje-, agat- og krystalsliberier. Byen har en urmagerskole.

Chavanne *[šava'n]*, Joseph (1846—1902), østerr. reisende og geografisk forfatter. Bereiste 1867—69 de Forenede stater, Mexico, Vestindien og Nord-Afrika og har forfattet en række verker af geografisk og klimatologisk indhold samt udgivet flere kartografiske arbeider. 1884 foretog C. efter opdrag af Kongostatens regjering en topografisk ekspedition til egnene ved Kongo's nedre løb og offentliggjorde 1887: «Reisen und Forschungen im alten u. neuen Kongostaat 1884 u. 85». Men dette verk ødelagde hans litterære ry, da det tildels viste sig at være et plagiat af Peschuel-Lösche's Loango-verk. 1887 udvandrede C. til Buenos Ayres, hvor han omsider fik ansættelse i det hydrografiske institut. Han udgav et fysisk og et politisk kart over Argentina samt et jernbanekart over denne stat. Hans sidste arbeide var «Temperatur- und Regenverhältnisse Argentinas».

Chavannes *[šava'n]*, Pierre Puvis de, se Puvis de Chavannes.

Chaves *[ʂa'vez]*, Manoel de Silveira, marki af (1780—1830), portug. general; ledede 1823 den absolutistiske opstand for Dom Miguel, men maatte flygte til Spanien. 1827 kjæmpede han atter forgjæves for Dom Miguel; da denne havde seiret 1828, kaldte han C. hjem, men lønnede hans troskab daarlig

Chaves *[ʂa'ves]*, by og fæstning i Portugal prov. Traz os Montes, i en frugtbar dal; 6403 indb. (1900). I nærheden saltholdige og varme kilder.

Chazi-Christos (1783—1853), anfører for det serbiskbulgarsk thrakiske hjælpekorps i den græske frihedskrig; blev fanget af tyrkerne ved Pylos, befriedes af Capo d'Istrias, under hvem han kjæmpede i Naupaktos. Kong Otto gjorde C. til statholder i Arkadien.

Cheadle and Gatley *[tšīdləndgæ̀tli]*, sogn i England, Cheshire, s. f. Stockport, 10 807 indb. (1901); bomuldsindustri.

Chebec (schebek) *[šebek]*, lidet tomastet fartøi; bruges i det vestlige Middelhav (Spanien og Italien).

Check *[tšek]* (fr. *chèque*, t. *Scheck* el. *Check*) er en anvisning paa penge, som man har tilgode hos en tredjemand, der som regel er en bank eller en bankier, og som indløses ved forevisning (sigt). C. har i nyere tid fundet udbredelse fra England af; denne form af forretningspapir var dog kjendt i Nord-Italiens handelsbyer allerede i det 16 aarh. og noget senere i Amsterdam og Antwerpen. Englænderne har i nyere tid gjort c. til et praktisk, i det daglige liv ogsaa af folk udenfor forretningsverdenen, brugbart betalingsmiddel. Rigfolk flest og mange, som har lidt mere end fra haanden til munden, deponerer, mod at erholde en lav rente, penge (eller let realisable værdipapirer) i en bank eller hos en bankier. Pengehuset aabner kunden en konto og udleverer ham en c.-bog med afrivningsblanketter, ofte i bekvemt lommeformat. Indehaveren af disse kan da spare sig for at gaa omkring med større beløb i kontanter, idet han afgjør sine regninger og indkjøb ved at udfærdige en c. Denne er altsaa paa en maade en privat banknote. I og med at udfærdige en c. afgiver dens udsteder (trassenten) borgen for, at den ogsaa bliver indløst. Da misbrug herunder let kan finde sted, har lovgivningen i de fleste lande efterhaanden omgjærdet c.s anvendelse med bestemmelser, som ved sin strenge karakter nærmer sig de i vekselretten (s. d.) foreskrevne. Navnlig er dette tilfældet i den engelske c.-lov af 1882. Frankrige og Belgien har ældre og ganske utidsmæssige c.-love. De tre nordiske lande fik omtrent samtidig en i alt væsentlig enslydende og nogenlunde udtømmende c.-lov (den norske er af 3 aug. 1897). Efter denne lov skal en c. indeholde: udtrykkelig benævnelse af c., indført i selve teksten; den pengesum, der skal betales; til hvem betalingen skal ske; dens navn, der skal indfri c (trassaten); det sted, hvor betalingen skal ske; udbetalingsdagen samt udstederens underskrift. En c. kan kun lyde paa betaling ved forevisning (sigt). Den kan lyde paa betaling til ihændehaveren. Desuden gjælder for en c. de i loven om veksler af 7 mai 1880 givne regler om papirets overdragelse, udstederens og endossenternes ansvar, om betalingen og regres (s. d.) paa grund af manglende betaling

erklingen (t) klinge; give gjenklang.
erklirren (t) klirre.
erklügeln (t) udgrunde, udpønse.
erklære — (t) erklären; (erklæret modstander) abgesagt — (e) declare; (erklæret modstander) avowed — (f) déclarer.
erklæring — (t) Erklärung f, Gutachten n — (e) declaration — (f) déclaration f; manifeste m.
erkranken (t) blive syg.
erkriechen (t) krybe op paa, krybe sig til
erkühnen (t): **sich e.** fordriste, understaa sig.
erkundigen (t): **sich e.** erkyndige sig, spørge sig for. **Erkundigung** f, forespørgsel, oplysning.
erkünsteln (t) (frem)kunstle.
erküren (t) udvælge, -kaare.
erkyndige sig se forhøre sig.
erlaben (t) vederkvæge.
erlahmen (t) lamme s).
erlangbar (t) opnaaelig
erlangen (t) opnaa faa.
Erlass (t) m. eftergivelse; fritagelse; afslag, rabat; tilgivelse, aflad; forordning, reskript.
erlassen (t) lade udgaa, udstede; eftergive, fritage for.
erlässlich (t) efter-, tilgivelig.
Erlassung (t) f, udstedelse; eftergivelse fritagelse.
erlauben (t) tillade, tilstede.
Erlaubnis (t) f, tilladelse.
erlaucht (t) høivelbaaren(hed), høi.
erlauern (t) lure paa, udspeide.

samt om fordringens præskription. En c., som er overdraget til trassaten, maa ikke overdrages videre. Akceptpaategning paa en c. er uden retsvirkning. En her i landet paa samme sted udstedt og betalbar c. skal forevises til betaling senest den tredje dag efter udstedelsesdagen. For at paaskynde c.s omløb og yderligere formindske adgangen til misbrug har ogsaa nordisk ret optaget den fra engelsk forretningsbrug hentede regel om «korsning» (eng. *crossing*), d. v. s. at der «mellem to streger tvers over c.s forside findes anbragt ordene ‚til bank eller bankier' eller anden paategning, som angiver det samme» (anført i lovens § 7) som tilkjendegivelse af, at betalingen ikke maa ske til nogen anden end en bank el. bankier; et saadant paabud kan gives saavel af udstederen som af enhver c.-eier. Tyskland har endnu ingen alm. lov om c., men rigsregjeringen har i juli 1907 offentliggjort et længe forberedt udkast til en saadan lov. Det tyske forslag stemmer i de væsentlige punkter overens med nordisk lovgivning. Det kræver udtrykkelig, at trassaten skal være en bank eller bankier (firma), ligesom det bestemmer, at udlevering af en c. til en afregningsanstalt (*clearing-house*, s. d.) skal regnes lige med forevisning til betaling. Dette er skeet for at fremme en af c.s vigtigste øiemed: at lette omsætningsvirksomheden uden at ty til kontante penge. Ved en saadan afregningsanstalt udlignes nemlig gjældsposterne saa langt gjørligt ved, at de forskjellige bankers tilgodehavender bringes til at gaa op i op som en bogføringssag, hvorefter der kun for en restsum bliver tale om kontant saldering. Til gjennemførelse af et saadant tids- og myntbesparende *clearing*-system har c. vist sig at være det effektive middel.

Chee-foo, se Tshifu.

Chefren (Chafrē), en af de bekjendte ægypt. pyramidebyggere af 4 dynasti (første halvdel af tredje aartusen f. Kr.); jfr. Bygningskunst.

Chefsgaardsfondet er dannet ved salg eller bortforpagtning af de norske embedsgaarde, som tidligere af det benificerede gods anvistes et stort antal militære chefer til bolig. Renterne anvendes væsentlig til godtgjørelse for afsavn af chefsgaarde. Fondet bestyres umiddelbart under forsvarsdepartementet. Det bestaar af et kapitalfond og et rentefond, der pr. 31 mars 1907 udgjorde henholdsvis kr. 2 823 981.46 og kr. 1 553 371.42. Se lov 25 aug. 1848 og kgl. res. 22 juni 1857.

Cheiloplasti'k (græ.), læbedannelse, en form for autoplastik, s d.

Cheimato'bia, se Frostmaaler.

Cheira'nthus, se Gyldenlak.

Chei'ron, i de græ. gudesagn en af kentaurerne (s. d.), men af en ganske anden natur end de andre: mild, vis og retfærdig; han tænktes boende i en klippehule i Pelion og underviste Asklepios i lægekunsten og ligesaa Achilleus og Jason (i lyrespil); han saaredes og dræbtes af Herakles med hans forgiftede pile og steg ned til Hades. Efter andre sattes han paa himmelen som stjernebilledet «Skytten».

Chelāth, se Achlath.

Chelčický *[ke'ltšitskī]*, Petr (omtr. 1390—omtr. 1460), tsjekkisk teolog, optraadte paa husitismens tid som forfatter af en række stridsskrifter og traktater. I disse protesterede han bl. a. mod vold i trossager og krævede lighed, broderkjærlighed og gjensidig fordragelighed. Navnlig efter taboriternes nederlag slog hans tanker igjennem i store kredse, og flere samfund dannedes, som blev roden til den böhmiske brødremenighed.

Chelicerer, det første, foran munden liggende, som overkjæver tjenende ekstremitetspar hos de edderkoplignende dyr.

Chelīdon, se Hussvale.

Chelidōnium, se Svaleurt.

Chelifer, se Bogskorpion.

Chelles *[šæl]*, landsby i det n.v.-lige Frankrige, depart. Seine-et-Marne, 3952 indb. (1901); har en kirke fra det 13 aarh. C. var i Merovingertiden ofte residensby. Chilperik I blev myrdet her 584. 21 dec. 1870 seirede sachserne her over franskmændene.

Chelm, se Cholm.

Chelmsford *[tše'(l)mzfəd]*, Frederick Augustus Thesiger, lord (1827—1905), eng. officer, deltog i Krimkrigen, blev 1877 generalmajor, 1878 guvernør i Kaplandet, havde overanførselen i kafferkrigen, fik skylden for nederlaget ved Isandula, hvorfor overkommandoen overdroges general Wolseley, men tog opreisning ved at tilføie kong Cethswayo det afgjørende nederlag ved Ulandi.

Chelmsford *[tše'(l)mzfəd]*, by i England, grevskabet Essex, 48 km. n.ø. f. London; 12 580 indb. (1901). Livlig handel med kvæg, korn og humle; fabrikation af akerbrugsmaskiner.

Chelōne, chelōnia, chelōnidæ, se Skildpadder.

Chelsea *[tšélsi]*. 1. Bydel i London, v. f. Westminster paa nordsiden af Themsen ligeoverfor Battersea, 95 086 indb. (1901). Har et stort invalidehospital, bygget 1682, et «military asylum» for forældreløse soldaterbørn, en botanisk have, anlagt 1673. — 2. By i de Forenede stater, Massachusetts, forstad til Boston, 37 270 indb. (1905); store kautschukfabriker.

Cheltenham *[tšéltnhæm]*, by i det vestlige England, greskabet Gloucester, ved foden af Cotswolds Hills, 12 km. n.ø. f. Gloucester, 49 439 indb. (1901). Paa grund af C.s milde klima har mange afskedigede indiske embedsmænd bosat sig her. I C. findes mineralske kilder, hvis vand indeholder svovl, jern og kalk. Ved Stowell Park, 14 km. fra C., opdagedes 1864 resterne af en rom. villa og to templer.

Che'lys (græ., skildpadde), rimeligvis en fællesbetegnelse for de forskjellige gamle instrumenter med strenge spændt over et skal. Stammer antagelig fra sagnet om Hermes, som af et skildpaddeskal skabte den første lyre.

Chemillé *[šmijé]*, by i det vestlige Frankrige, depart. Maine-et-Loire, 4257 indb. (1901); har en jernholdig mineralkilde, lærredsvæveri og papirfabriker.

Chemnitz, Bogislav Philipp von (1605—78), pommersk Adelsmand, sv. historiograf og hofraad. Traadte i Gustaf Adolfs tjeneste og fik under dronning Kristina det hverv at skildre Sveriges deltagelse i trediveaarskrigen. Foruden ved dette verk, «Geschichte des schwedischen in Deutschland geführten Kriegs», vakte C. under pseudonymet Hippolytus a Lapide opsigt som flyveskriftforfatter.

Chemnitz, Martin (1522—86), luthersk teolog, superintendent i Braunschweig, betragtes med rette som en af sin tids lærdeste og betydeligste teologer. Sammen med Jakob Andreæ er han hovedforfatter af «Konkordie-

---

erlaufen ⓣ løbe op, indhente.
erlauschen ⓣ lytte sig til, opsnappe.
erläutern ⓣ oplyse, forklare.
Erläuterung f, oplysning, forklaring.
erle — Bachstelze f — ⓔ wagtail — ⓕ bergeronnette f.
Erle ⓣ f, or(etræ). **Erlengebusch** n, orekrat.
erleben ⓣ opleve.
Erlebnis ⓣ n (f), oplevelse, hændelse.
erledigen ⓣ fritage for, skille ved; gjøre færdig, fuldende, afgjøre. **erledigt** ledigt, vakant.
Erledigung f, fritagelse; tilendebringelse, afgjørelse.
erlegen ⓣ nedlægge, fælde; erlægge, betale.
erleichtern ⓣ lette.
Erleichterung ⓣ f, lettelse.
erleiden ⓣ lide, taale, udholde.
erlen ⓣ ore-, af or.
erlernen ⓣ lære.
erlesen ⓣ udsøge, -vælge.
erleuchten ⓣ oplyse, illuminere.
erliegen ⓣ bukke under; segne.
erlisten ⓣ tilliste sig.
Erlkönig ⓣ m. ellekonge.
Erlös ⓣ m, udbytte.
erlöschen ⓣ (ud)slukke(s), -slettes; ophøre, dø.
erlosen ⓣ faa ved lodtrækning, vinde.
erlösen ⓣ befri, forløse; tage (penge) ind.
Erlöser ⓣ m, forløser, frelser.

formelen» (1577). Af hans mange skrifter kan særlig nævnes: «De duabus naturis in Christo» (1570), i hvilket han udvikler grundtrækkene af den senere ortodokse kristologi, og «Examen concilii Tridentini» (1565—1573), et lærd stridsskrift mod romerkirken.

Chemnitz, by i kongeriget Sachsen, ved elven C., 307 m. o. h., paa 50 ° 50 ' n. br. og 12 ° 55 ' l. v. f. Grw., er en af Tysklands vigtigste byer og Sachsens største industriby; 244 927 indb. (1905). Af ældre bygninger merkes et raadhus med et høit taarn, den gotiske St. Jakobskirke, af nyere et teater, raadhus, handelsinstitut og talrige industrielle læreanstalter. I 1902 var der 90 metalfabriker med omtr. 20 000 arbeidere, deraf 5000 i Sächsische Maschinenfabrik, antallet af arbeidere i spinderierne var 3000 og i væverierne 5000. Af tekstilprodukter er især strømpe- og trikotvarer berømte, desuden forekommer tilvirkning af læder, kemikalier, voksdug, tapeter og øl. Byen er knudepunkt for 11 jernbanelinjer. C. opstod under navnet Kaminizi omkring et kloster, der byggedes 1136, fik handelsrettigheder 1143 og kom 1330 til Meisen, hvis fornemste fabrikby den blev. Det er dog først i 19 aarh, at den har taget det store opsving.

Che'mnitzer, Ivan Ivanovitsj (1745—84), den betydeligste rus. fabeldigter før Krylow. Af hans 91 fabler er ca. $^1/_3$ oversættelser af Lafontaine m. fl. og de øvrige 60 originale. Disse sidste udmerker sig ved et naivt, ofte bidende indhold i en let, forstaaelig stil.

Chemōsis (græ.), en opsvulmen af øiets bindehinde, der alm. skyldes bylder i øielaaget eller bag øiet eller betændelse i bindehinden.

Chemota'xis, se Kemotaksis.

Chemulpo, se Tsjemulpo.

Chenavard *[šnavār]*, Paul Marc Joseph (1808—95), fr. maler. Elev af Hersent, Delacroix og Ingres. Malte store historiske kompositioner i noget tør, farveløs klassicistisk stil. Bedst repræsenteret i sin fødeby Lyon. Hovedverk: «Divina tragedia», der forestiller religionens undergang (i Luxembourg-museet).

Chênedollé *[šœndàlé]*, Charles Julien Lioult de (1769—1833), fr. digter. Emigrerede 1791 og var med i første koalitionskrig mod Frankrige, opholdt sig derpaa i Tyskland og Schweiz, kom senere tilbage til Frankrige og blev 1812 undervisningsinspektør først i akademikredsen Caen, senere for det hele land. Han har skrevet et større digt: «Génie de l'homme» og «Étude poétique».

Chênée *[šœné]*, fabrikby i Belgien, prov. Liège, 8986 indb. (1904); har store zinkhytter, der tilhører aktieselskabet Vieille Montagne, kobberverker og glasfabriker.

Chengalpa't (Chingleput), by og distrikt i Forindien, præsidentskabet Madras, ved den Bengalske bugt s. for Madras. Byen ligger lidt inde i landet 50 km. s. for Madras og har ca. 10 000 indb.; den var før en vigtig fæstning, en af nøglerne til Madras. Distriktet er 7360 km.² og har over 1 300 000 indb.

Chénier *[šenjé]*. 1. André Marie de C. (1762—94), fr. digter. Hans fader var fr. generalkonsul i Konstantinopel, hans moder en fornem grækerinde. C. forsøgte først den militære og senere den diplomatiske bane, men hans kjærlighed til poesi og kunst, som næredes ved en reise i Italien, bragte ham til at vie sig til digtekunsten. I Paris, til hvilken by han vendte tilbage 1790, sluttede han sig til de maadeholdne republikanere og angreb heftig jakobinerne i «Journal de Paris». Disses fiendskab tvang ham til at holde sig skjult i Versailles, men da han 1794 vovede sig tilbage til Paris, blev han fængslet og guillotineret 25 juli s. a., tre dage før Robespierre styrtedes. Som digter er C. sterkt paavirket af oldtidens græske og romerske hyrdedigtere og elegikere. Hans skjønneste digte er hans oder til «Fanny», hans elskede i Versailles, til «Charlotte Corday», «La jeune captive». Den dybe følelsesfuldhed i disse er i slegt med den kommende romantik. — 2. Marie Joseph de C. (1764—1801), foreg.s broder, dramatisk digter. Hans første tragedie «Charles IX» var fyldt af revolutionær lidenskab og vandt bifald ikke mindst ved den store skuespiller Talmas udførelse af titelrollen. Hans senere tragedier «Henri VIII», «Calas», «Gracchus» o. fl. gjorde mindre lykke. C. var medlem af konventet, senere af de 500's raad og tribunatet. Under Napoleon blev han generalinspektør for undervisningsvæsenet. Han skrev i denne tid flere nye tragedier: «Cyrus», «Tibère», «Oedipe». Enkelte af disse mishagede keiseren, og C. maatte tage afsked fra sit embede. Hans tragedier og oder mangler naturlighed og følelse; derimod var han fortræffelig som satirisk forfatter, saaledes i «Epître à Voltaire». Hans «Chant du départ» er blevet en folkesang.

Chenille *[šənij']*, blød, lodden snor af silke, uld el. bomuld med lang luv strittende til alle sider. Anvendes til sjaler og possementarbeider.

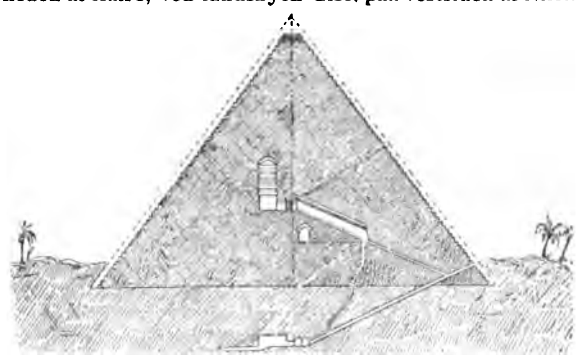
Chenonceaux *[šnōsǻ']*, slot i renaissancestil i Mellem-Frankrige, paa en liden ø i Cher. Paabegyndtes under Frans I og har tilhørt Diana af Poitiers. Fuldførtes af Katharina af Medici under medvirken af Philibert Delorme, Jean Goujon og Benevenuto Cellini. Restaureret 1870—88.

Chenopodiāceæ, se Meldefamilien.

Chenopōdium, se Melde.

Chenzy'ny, by i Polen, guv. Kielzy, 100 km. n.ø. f. Krakau, 8910 indb. (1901). I omegnen bly- og sølvgruber samt marmorbrud.

Chēops (Chufu), gammel-ægypt. konge, tilhørende det fjerde dynasti (første halvdel af tredje aartusen f. Kr.). Fra ham stammer den største af pyramiderne i nærheden af Kairo, ved landsbyen Gise, paa vestsiden af Nilen.

Cheops-pyramiden i gjennemsnit.

Erlösung (t) f, befrielse, forløsning, frelse.
erlügen (t) lyve, opdigtes.
erlægge — (t) erlegen, entrichten — (e) pay down, disburse — (f) payer, acquitter.
ermächtigen (t) bemyndige. **sich e.** bemægtige sig. **Ermächtigung** f, bemyndigelse, fuldmagt.
ermahnen (t) formane, advare.
ermangeln (t) mangle: forsømme, undlade. **Ermangelung** f: **in E.** (m. gen.) i mangel af
ermannen (t) opmande.
ermässigen (t) nedsætte, moderere formindske. **Ermässigung** f, nedsættelse, moderation.
ermatten (t) udmatte(s).
ermessen (t) udmaale, vurdere, bedømme; skjønne, indse. **Ermessen** n, skjøn.
ermine (e) røskat; hermelin-(skind).
ermitage (f) m, eremitbolig; afsides landsted.
ermite (f) m, eneboer.
ermitteln (f) udfinde, opdage.
ermöglichen (t) muliggjøre.
ermorden (t) myrde. **Ermordung** f, mord.
ermüden (t) trætte(s). **Ermüdung** f, udmattelse, træthed.
ermuntern (t) opmuntre, vække. **sich e.** vaagne, morgne sig.
ermut(h)igen (t) sætte mod i. **Ermut(h)igung** f, opmuntring.
ernähren (t) underholde, ernære. **Ernährer** m, forsorger.

Denne C.-pyramide, 233 m. bred og oprindelig ca. 147 m. høi, er opført af kalkstensblokke (som tilsammen endnu har et volum af ca. 2 352 000 m.³) og var klædt med kvadere af gulagtig kalksten. C.s sarkofag af rød granit findes fremdeles i det ene af pyramidens 3 kamre; mumien er dog fjernet. Jfr. Bygningskunst, Pyramide etc.

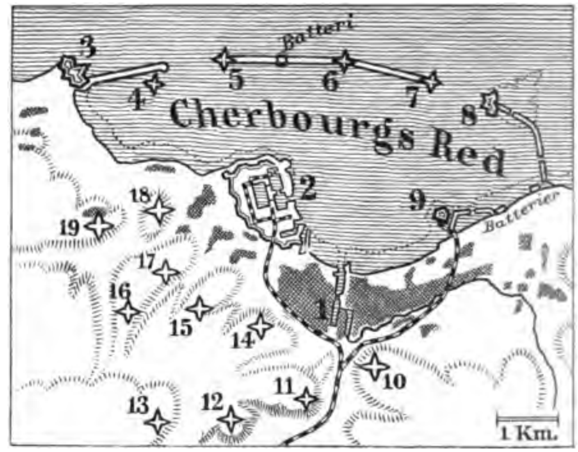
Chepstow *[tše'pstō]*, by i England, grevsk. Monmouth ved Wye, over hvilken der fører en 182 m. lang jernbanebro; 3067 indb. (1901). Handel med korn, kul og jern.

Cher *[šǣr]*. 1. Bielv til Loire, kommer fra Auvergnebjergene og falder efter et 350 km. langt løb ud i Loire lidt nedenfor Tours. C. er meget rig paa fisk; den vil let gaa over sine bredder, hvorfor den ofte anretter ødelæggelse. — 2. Depart. i Mellem-Frankrige, har navn efter elven C., 7304 km.² med 345 543 indb. (1901). C. er en bølgeformig slette med skogbevoksede aaser, mod s. findes lave udløbere af Centralplateauet, den vestlige del vandes af C. med dens bielve. Landet er rigt paa jernmalm, stenkul, porcellænsler og bygningssten. Industrien omfatter tilvirkning af glas, porcellæn og uldvarer. Depart. er inddelt i 3 arrondissementer. Hovedstad Bourges.

Chera'sco *[ker-]*, by i Nord-Italien, prov. Cuneo ved Tanaro; 3400 indb. (1901). Har en kuppelkirke, to triumfbuer samt silkeindustri. I 1633 og 1796 blev her sluttet fred mellem Frankrige og Savoyen.

Chera'skov, Michaël Matvejevitsj (1733—1807), rus. digter, var først officer, men ansattes senere som assessor ved universitetet i Moskva. Var 1770—78 ansat ved bergakademiet i St. Petersburg, men vendte atter tilbage til Moskva som kurator ved universitetet. Efter fransk klassisk mønster skrev han de episke digte «Rossiada» og «Wladimir», i hvilke han behandlede Ruslands ældre historie. Disse digte skaffede ham tilnavnet «Ruslands Homer». Han har ogsaa skrevet dramaer, romaner, fabler og sange.

Cherbourg *[šærbūr]*, by og sterkt befæstet krigshavn i det nordvestlige Frankrige, depart. Manche, ved en bugt af Kanalen og mundingen af Divette; 34 326 indb. (1901). C. bestaar af to dele, den gamle, borgerlige by omkring handelshavnen og Divettes munding, som er omgivet af skogbevoksede høider og er gammeldags bebygget, og den nye, militære by, der ligger n.v. f. den anden ved krigshavnen, omgivet tillands af en grav og en 5 km. lang befæstningslinje. Krigshavnen bestaar af tre hovedbassiner, tilsammen 22 ha., som staar i forbindelse med hverandre ved sluser; de har ved lavvand en dybde af 9 m. og kan rumme 40 af nutidens største skibe. Desuden findes flere mindre bassiner, dokker, verfter, arsenaler, maskinverksteder og etablissementer til skibenes udrustning og proviantering. Handelshavnen bestaar af et 406 m. langt og 127 m. bredt bassin og en ydre havn, som staar i forbindelse med havet ved en kanal, der er indfattet af en 600 m. lang granitmolo. I 1901 ankom 1893 skibe paa 1 646 000 tons og afgik 1847 paa 1 644 000 tons. Udenfor krigs- og handelshavnen er en red, som mod n. beskyttes mod havet af en 3638 m. lang molo. Paa moloen findes 3 forter og 3 fyrtaarn. Det østre indløb beskyttes af Fort National paa øen Pelée og det vestre af Fort Chavagnac, som er bygget paa et skjær. — C. forekommer i historien under

Cherbourg.

1. Byen med handelshavnen. 2. Krigshavnen. 3. Fort Querqueville. 4 Fort Chavagnac. 5. Fort de l'Oust. 6 Fort Central. 7. Fort de l'Est 8. Fort National. 9. Fort des Flamands. 10. Fort du Roule. 11. Fort de la Fauconnière. 12 Fort de la Prévallère. 13 Fort d'Octeville. 14 Redoute d'Octeville 15. Redoute des Fourches. 16. Fort des Varennes. 17 Redoute du Tot. 18. Redoute des Couplets. 19. Fort de Henneville.

navnet Carusburg først paa Vilhelm Erobrerens tid. Under krigene mellem England og Frankrige var C. stadig udsat for angreb fra englænderne, og fra 1450 har det stadig tilhørt Frankrige. Det var Ludvig XIV, der udkastede planen til at befæste C. Napoleon I fortsatte arbeidet, og 1858 kunde Napoleon III under stor høitidelighed i nærvær af dronning Victoria indvie verket.

Cherbuliez *[šærbylję̄]*, Antoine Elisée (1797—1869), schweiz. statsretslærer, socialøkonom og konservativ republikaner. Hans politisk-teoretiske hovedverker er «Théorie des garanties constitutionelles» (2 bd., 1838) og «De la démocratie en Suisse» (2 bd., 1843), men videst kjendt er hans navn ved den klare og velformede oversigt over socialøkonomien, «Précis de la science économique» (2 bd., 1862). Han var ogsaa aktiv politiker. Som følge af sin deltagelse i bevægelserne 1848 maatte han forlade Schweiz og opholdt sig 1848—51 i Frankrige. Han bekjæmpede i avisopsæt og brochurer med fynd og klem socialismen.

Cherbuliez *[šærbylję̄]*. Victor (1829—99), fr. forfatter, f. i Genf, studerede matematik, sprog og filosofi i Genf, Paris, Bonn og Berlin og traadte 1864 ind i redaktionen af «Revue des deux mondes». Han har skrevet kunstkritiske afhandlinger, men er særlig berømt som romanforfatter. Af hans talrige og meget underholdende romaner kan nævnes: «Le comte Kostia», «Le roman d'une honnête femme», «Noires et Rouges», «Méta Holdenis», «Oliver Maugant». I «Revue des deux mondes» skrev han ogsaa en række skarpe og aandfulde politiske artikler under pseudonymet G. Valbert. C. lod sig 1880 naturalisere som fransk borger og blev det følgende aar medlem af det franske akademi.

Cherbury *[tšə̄bəri]*, Edward Herbert af, se Herbert.

---

ernennen (t) udnævne.
erneue(r)n (t) fornye. **Erneu(er)ung** f. fornyelse.
erniedrigen (t) fornedre. **Erniedrigung** f. fornedrelse, nedværdigelse
Ernst (t) m. alvor.
ernst(haft) (t) alvorlig.
ernstlich (t) for alvor, alvorlig ment.
Ernte (t) f. høst. **ernten** (ind)-høste.
ernüchtern (t) gjøre ædru.
ernære — (t) ernähren — (e) maintain, support. (blot fysisk) nourish; (dagligtale) cater for; (sig) ogs. earn a livelihood as — (f) nourrir, entretenir; (sig) ogs. gagner sa vie.
ernæring — (t) Ernährung f — (e) maintenance, support; nourishment, (med.) nutrition — (f) alimentation, nutrition f; (næring) nourriture f.
erobre — (t) erobern — (e) conquer (f) conquérir.
erobrer — (t) Eroberer m — (e) conqueror — (f) conquérant m.
erobring — (t) Eroberung f — (e) conquering, conquest — (f) conquête; prise f.
erode (e), **éroder** (f) tære paa; borttære.
eröffnen (t) aabne, lukke op; begynde; meddele, erklære, aabenbare.
Eröffnung (t) f. aabning; begyndelse; meddelelse.
erörtern (t) undersøge, drøfte,

Cherchel *[šœršœl]*, Nordvest-Afrika, fr. sjøby i Algerie, depart. Alger. ca. 70 km. v. f. hovedstaden. Gammel fønikisk by Jōl, som af Mauretania's konge Juba II gjordes til residens og til ære for keiser Augustus kaldtes Cæsarea (deraf navnet), som i keisertiden var romernes vigtigste by i Afrika. Af dens mange pragtbygninger findes endel ruiner i C.

Chéret *[šerœ]*, Jules (1836—), fr. litograf. En af de mest produktive tegnere af moderne kunstneriske reklameplakater. C.s plakater med svævende, dansende og leende varieté- og karnevalsdamer er et fyrverkeri af farve i rødt, blaat og gult. Hans kunst er paavirket af japanske farvetræsnit. Den besnærende galliske chic formaar ikke at dække over tegningens svaghed.

Cherībon, by paa nordkysten af Java, 200 km. o. f. Batavia, omtr. 15 000 indb. Hovedstad i et distrikt af samme navn med omtr. 1½ mill. indb.

Cheriton *[tše'ritn]*, by i det østlige England, grevskabet Kent, 4 km. n. v. f. Folkestone; 7091 indb. (1901).

Cherokī, nordamer. indianere, fordum ved øvre Tennessee, beslegtet med irokeserne, fra hvem de var skilt ved mellemboende algonkinfolk. C. er en af nutidens største og levedygtigste indianerstammer og blev efter sin overflytning til Indianerterritoriet tidlig civiliseret; de har egen forfatning, egne skoler, en egen skrift, som 1821 blev opfundet af cherokien Sequoya, og som allerede i den første halvdel af det 19 aarh. anvendtes til nedtegnelse af stammens gamle riter og sange. Jordbrug og en ret omfattende kvægavl har lagt grunden til almindelig velstand.

Cherra Punji, by i Forindien, prov. Assam, paa sydsiden af Kasi Hills, 1398 m. o. h. Berømt ved sin uhyre nedbørhøide, den største hidtil observerede paa noget sted paa jorden. Gjennemsnitlig er den omtr. 12 000 mm. om aaret (Kristiania 583 mm., Bergen 1856 mm.), men den veksler meget. I 1861 faldt der 22 990 mm., deraf bare i juli 9 300 mm. Paa en dag er der faldt 1036 mm.! Aarsagen er, at den varme og fugtige s.v.-monsun tvinges over 1000 m. tilveirs fra lavlandet (blot 30 m.) og derved afkjøles pludselig.

Cherrier *[šœrjé]*, Charles Joseph de (1785—1872), fr. officer og historiker. Hovedverker: «Pavedømmet og de hohenstaufiske keisere» og «Karl VIII af Frankrige».

Cherryøen *[tšéri-]*, se Bjørneøen.

Che'rsifron, berømt græ. arkitekt fra Kreta, der med sin søn paabegyndte opførelsen af Artemistemplet i Efesos, et af verdens underverker, omtr. 580 f. Kr.

Cherso *[kœrsǻ]*. 1. En til det østerrigske markgrevskab Istrien hørende langstrakt ø i Quarnerobugten, ved en bro forbundet med den tæt i v. beliggende ø Lussin; 400 km.² med 8835 indb. (1900). I n. stiger øen indtil 638 m.; i s. dyrkes vin, olivenolje og sydfrugter, og midt paa øen, 13 m. o. h., ligger Vranasjøen, 56 m. dyb, uden synlige til- eller afløb. — 2. Hovedstad paa øen, ligger paa vestsiden, 4379 indb. (1900); har en god havn. Fiskeri og skibsbyggeri, handel med vin og sydfrugter.

Cherso'n. 1. Guvernement i det sydlige Rusland, omgivet af Besarabien, Podolien, Kiev, Poltava, Jekaterinoslav, Taurien og det Sorte hav; 71 284 km.² med 2 956 208 indb. (1900). C. er for størstedelen steppeland, ufrugtbart ved havet, men meget frugtbart mod «den sorte jord». Gjennemstrømmes af Dnjepr, Dnjestr og Bug med bielve. Klimaet er om sommeren tørt og hedt, om vinteren koldt og stormfuldt, den aarlige middeltemperatur er 7.5—12° C. Akerbruget er den vigtigste næringsvei, og C. hører til Ruslands bedste kornegne; de store græssletter er af betydning for kvægavlen, navnlig holdes en mængde faar. Fiskeri i det Sorte hav og i elvene. Industrien gjør betydelige fremskridt. Befolkningen er store- og lillerussere, kosakker, polakker, serbere, bulgarere, grækere, tyrkere, de fleste tilhører den græ.-katolske religion. Guvernementet deles i seks kredse. — 2. Hovedstad i guv., ved Dnjepr, 30 km. fra dens munding; 72 451 indb. (1900). Industrien beskjæftiger sig især med uldrensning, fabrikation af cigarer og tobak. C. er anlagt 1778 af Potemkin.

Chersonēsos (Ke-) (græ., halvø), med forskjellige tillæg i oldtiden navn paa flere halvøer: C. Cimbrica, Jylland (efter cimbrerne); C. Taurica el. Scytica, Krim; C. Heraclea, by paa vestsiden af Krim, nær det nuværende Sebastopol, ødelagt paa Kristi tid, gjenopbygget lidt østligere, en ogsaa i den byzantinske tid anseelig by, ødelagt i 14 aarh., betydelige ruiner endnu i slutningen af 18 aarh., ødelagt af russerne ved bygningen af Sebastopol; C. Thracica el. blot C., Gallipoli-halvøen, beboet i oldtiden oprindelig af thrakere, men senere delvis af græske kolonister; her grundede omtr. 550 f. Kr. Miltiades den ældre (s. d.) et rige; senere erobredes det af perserne, derefter tilhørte det snart athenerne, snart spartanerne, tilsidst makedonerne og endelig romerne.

Chertsey *[tšǿtsi]*, by i England, grevskabet Surrey, omtr. 40 km. s.s v. f. London, 12 762 indb. (1901); har nogle ubetydelige ruiner af et stort benediktinerkloster fra 963.

Cherubīni, Luigi (1760—1842), berømt komponist, italiener af fødsel, men gjennem udviklingen næsten helt franskmand, idet han i 1788 nedsatte sig i Paris, hvor han komponerede sine bedste verker. I kortere tidsrum virkede han ogsaa i Wien, hvor han fik anerkjendelse af mestre som Haydn og Beethoven, samt i London. I hele Napoleonstiden var C. i unaade, men kom efter keiserens fald atter til ære og blev i 1821 direktør for musikkonservatoriet. Han fulgte med iver striden mellem Glück og Piccini og modtog sterke impulser baade af Haydns og Mozarts fine aand. Han komponerede en række operaer, hvoraf de mest bekjendte er «Vandbæreren» og «Ali Baba», 11 store messer, 2 rekviem og meget anden kirkemusik, en mængde kammermusik og romancer, prægtige ouverturer m. m. C. var med sin aandfulde instrumen-

Luigi Cherubini.

udvikle. **Erörterung** f. undersøgelse, drøftelse.
érosif Ⓕ, **erosive** Ⓔ tærende, ædende; (ud)gravende.
erosion Ⓔ, **érosion** Ⓕ f. fortæring; udgravende virksomhed.
erotisk — Ⓣ erotisch — Ⓔ amatory, erotic — Ⓕ érotique
erpacken Ⓣ gribe, tage fat.
erpicht Ⓣ forhippet, opsat (paa).
erpressen Ⓣ udpresse.
erproben Ⓣ (sætte paa) prøve.
erprobt prøvet, paalidelig.
erquicken Ⓣ vederkvæge, forfriske, styrke
erquicklich Ⓣ vederkvægende, fornøielig
Erquickung Ⓣ f. vederkvægelse, forfriskning.
err Ⓔ, **errer** Ⓕ flakke om; tage feil.
errand Ⓔ erende. **e.-boy** visergut
errant Ⓔ (om)vandrende, -streifende. **errantry** omflakken, vandringer
errata Ⓔ & Ⓕ m pl, trykfeil(sliste).
errat(h)en Ⓣ gjette, udfinde.
erratic Ⓔ, **erratique** Ⓕ omflakkende, flyt-, vandre-; Ⓔ ogs. ekscentrisk. **planète** (m) **e.** Ⓕ komet
erre Ⓕ f. (skibs)fart; hjorts spor.
erregbar Ⓣ let bevægelig; pirrelig.
erregen Ⓣ sætte i bevægelse; vække, fremkalde; opegge, hidse.
Erregtheit f. sindsbevægelse.

tationskunst, rige fantasi, musikalske inderlighed og lidenskabelige ømhed en forløber for Boieldieu, Hervé, Auber m. fl. Især i sine sidste leveaar skrev han ogsaa med forkjærlighed kirkemusik i streng stil.

Chéruel *[šeryœ́l]*, Pierre Adolphe (1809—91), fr. historiker. Har skrevet en række fortjenstfulde arbeider om Frankriges indre styrelse, især «Histoire de l'administration monarchique en France depuis Philippe Auguste jusqu'à la mort de Louis XIV» og «Histoire de France sous le ministère de Mazarin».

Cheru'sker, germansk folk, først omtalt af Cæsar, boede rimeligvis nær Weser, slog under anførsel af Arminius (s. d.) Varus i Teutoburgerskogen (9 e. Kr.) og modstod senere Germanicus (15—16 e. Kr.). I begyndelsen af 4 aarh. forsvinder de og er rimeligvis gaaet op i sachserne.

Cherville *[šœrvi'l]*, Gaspard Georges, marki af (1821—98), fr. forfatter, var først officer, men blev siden en af den ældre Alexandre Dumas' vigtigste medarbeidere i dennes romaner og dramaer. Siden 1870 var han knyttet til bladet «Le temps». I sine selvstændige arbeider har C. fortrinsvis behandlet emner fra jagt- og dyrelivet.

Cherwell *[tšǝ̄wǝl]*, bielv til Themsen (s. d.).

Chesapeakebugten *[tše'sǝpīk-]*, bugt af Atlanterhavet paa østsiden af Forenede stater, i staterne Virginia og Maryland, 320 km. lang og indtil 50 km. bred. I bugten munder flere store elve, Susquehanna, Potomac, James etc., og bredderne har gode havne. Hovedsædet for den amerikanske østersfangst. Ved kanaler forbundet med Delawarebugten i øst og Albemarlesund i syd.

Cheselden *[tše'sǝldǝn]*, William (1688—1752), berømt eng. anatom og kirurg. Bekjendt for sine blærestensoperationer, men især for en bestemt øieoperation (dannelse af en kunstig pupil), som han var den første, der udførte.

Chesham *[tše'šǝm]*, by i det sydøstlige England, grevskabet Buckingham, 7245 indb. (1901). Papirfabriker.

Cheshire *[tše'šiǝ]*, eg. Chestershire, grevskab i det vestlige England, 2657 km.² med 599 070 indb. (1901). C. er en lavslette, som gjennemstrømmes af Weaver med dens bielve, dens altid saftige græsgange er gunstige for kvægavlen, og chesterost sendes over hele verden. Af mineraler udvindes kul og salt (i 1903 1 199 000 tons salt). Industrien har i den senere tid udviklet sig betydelig, navnlig i bomuld- og silkefabrikation og tilvirkning af jern- og staalvarer. Hovedstad Chester (s. d.).

Cheshunt *[tše'šǝnt]*, by i det sydøstlige England, grevskabet Hertford, 22 km. n. f. London, 12 292 indb. (1901); har et berømt seminar for huntingdonianerne.

Chesnelong *[šœnlõ']*, Pierre Charles (1820—99), fr. kjøbmand og politiker, der som medlem af nationalforsamlingen fra 1872 var medlem af det monarkistudvalg, som forhandlede med greven af Chambord (s. d.). Var ivrig klerikal og monarkist. [Hanotaux, «Histoire de la France contemporaine», I—II.]

Chesney *[tše'sni]*, Francis Rawdon (1789—1872), eng. general og forskningsreisende. Han undersøgte eidet ved Suez og viste, at det var muligt at bygge en kanal; paa hans undersøgelser stottede senere Lesseps sig. Det var hans livs drøm at forbinde Indien med Europa ved jernbane, og han foretog i den anledning flere reiser, hvorved han bl. a. viste, at Eufrat er seilbar langt op. Hans plan strandede paa fransk og russisk modstand.

Chester *[tše'stǝ]* (eng.), by med volde om, stammer fra lat. *castra*, leir, og er i England hyppig anvendt som egennavn eller del af egennavn paa steder, hvor der har været romersk leir. I Cumberland, Lancashire, Yorkshire og egne syd herfor findes det i formen *caster*. Forbindelsen med *-cester* (f. eks. Worcester) er uklar.

Chester *[tšǝ'stǝ]*. 1. Grevskab i England, se Cheshire. 2. By i det vestlige England, grevskabet C., ligger 25 km. s.s.ø. f. Liverpool ved Dee, 13 km. fra dens munding; 38 309 indb. (1901). C., som er en af Englands ældste byer, kaldtes af romerne Deva; intetsteds i England findes saa mange spor efter romerne som her. Den gamle romerske mur danner nu en 2.35 km. lang spadservei rundt byen, og selve byens anlæg gjenspeiler den romerske leir, de to gamle, lodret paa hinanden staaende, hovedgader er de gamle leirgader; af Vilhelm Erobrerens gamle borg er kun faa rester tilbage. C. er en sjøhavn, men kun smaa kystbaade kan naa byens havn, og selv Ellesmerekanalen, der fører til Ellesmere Port er kun tilgjængelig for smaa skibe. Handel med chesterost, salt, bly, kul og irsk lærred. Udenfor byen ligger veddeløbsbanen Rodee og 6 km. mod s. hertugen af Westminsters store gods, Eaton Hall. Mod ø. ligger Hawarden, Gladstones gods.

Chesterfield *[tše'stǝfīld]*, Philip Domer Stanhope, jarl af (1694—1773), eng. politiker, medlem af parlamentet, 1742 udsendt som diplomat til Holland, 1744 statholder i Irland, 1747—48 statssekretær. Var en udmerket taler og en i alle henseender fuldendt verdensmand med store evner og grundige kundskaber, men uden høiere idealer. Sin livsbetragtning har han fremstillet elegant i den endnu meget læste bog «Letters to his son».

Chesterfield *[tše'stǝfīld]*, by i Mellem-England, grevskabet Derby, 36 km. n. f. Derby; 27 185 indb. (1901). Har en smuk kirke med et 70 m. høit, snoet taarn; jern- og messingstøberi. I nærheden jern-, kul- og blygruber. I St. Trinity church hviler George Stephenson.

Chesterfieldøerne *[tše'stǝfīld-]*, fr. øgruppe i Stillehavet v. for Ny Kaledonien, 20° s. br., omtr. 1 km.² Koraløer, rige paa fugleguano.

Chester-le-Street *[tše'stǝ-li-strīt]*, by i England, grevskabet Durham, ved Wear; 11 753 indb. (1901). Kulgruber og jernverker.

Chesterost *[tše'stǝ-]*, eng. ost, lavet i Cheshire.

Chesvan (marchesvan), hos jøderne den 2den maaned i det borgerlige aar, den 8de i festaaret, svarende til oktober—november.

Cheti'ter (hetiter). 1. Et folk (ægyptisk: cheta, assyrisk: chatti), som i 15 aarh. f. Kr. fra Kappadokien trængte sydover ind i Syrien, hvor det i 13 aarh. stødte fiendtlig sammen med ægypterne under Ramses II; omsider sluttedes fredelig overenskomst (det ældste hidtil kjendte eksempel; en kopi i templet i Karnak), hvorved grænsen fastsattes. Chatti-riget fik senere en brat ende, bl. a. som følge af den aramæiske folkevandring; kun i Karkemisch ved Eufrat eksisterede en chatti-stat, indtil den i 717 f. Kr. blev assyrisk provins. — 2. Fra dette

---

Erregung (t) f, ophidselse; bevægelse: oprør.
erreichbar (t) opnaaelig.
erreichen (t) (op)naa. **Erreichung** f. opnaaelse.
errettbar (t) til at redde. **erretten** redde, frelse **Erretter** m, redningsmand, frelser.
erreur (f) m, **error** (e) vildfarelse, feiltagelse, (feil)greb.
errichten (t) oprette, opføre, (op)reise.
erringen (t) tilkjæmpe sig
erroné (f), **erroneous** (e) feilagtig.
erröt(h)en (t) rødme.
Errungenschaft (t) f, tilkjæmpelse fordel, erhvervelse, erobring.
Ersatz (t) m. erstatning, godtgjørelse; rekrutering. **Ersatzmann** m, stedfortræder, suppleant. **Ersatzmittel** n. surrogat.
ersaufen (t) drukne.
ersäufen (t) (tr.) drukne.
erschachern (t) tilsjakre sig.
erschaffen (t) skabe.
erschallen (t) lyde.
erschau(d)ern (t) gyse, forfærdes.
erschauen (t) skue, faa øie paa.
erscheinen (t) komme tilsyne, vise sig; indfinde sig, møde; synes, forekomme; udkomme (avis bog).
Erscheinung (t) f, (til)syn(ekomst); fremtoning, fænomen.
erschiessen (t) skyde ihjel.
erschlaffen (t) slappe(s).
erschlagen (t) slaa ihjel.

folk (hvorfra de i det gl. test., f. eks. 1 Mos. 15, 20, nævnte kanaanæiske c. sikkert ikke er forskjellige) er navnet c. laant som betegnelse for en hel, dermed sammenhængende folkegruppe eller race (mørkøiede og mørkhaarede brachycefaler), som foruden det nævnte folk bl. a. omfattede mitanifolket i Nordsyrien og Nordmesopotamien (i 14 aarh. overvundet af assyrerne), lukki (hvoraf «Lykien» og «Lykaonien»), kummuk («Kommagene»), chilakku («Kilikien»); ogsaa i Armenien fandtes c.-stater; ved Van-sjøen dannedes i 9 aarh. et stort rige «Biaina» (assyr.: Urartu), som blev assyrerne en farlig modstander. Disse folk var ikke semiter, og neppe heller indogermaner. Deres kultur, som udgjorde en egen størrelse ved siden af den babyloniske og den ægyptiske, lærer man efterhaanden at kjende gjennem udgravninger (særlig i Sendschirli i Nordsyrien, Boghazköi og Yjyk i Lilleasien samt Jerabīs, d. e. Karkemisch); dog maa kjendskabet vedblive at være temmelig mangelfuldt, indtil man har lært at tyde den overordentlig indviklede chetitiske billedskrift (derimod kjender man prøver paa sproget, bl. a. gjennem et par af brevene fra Amarna (s. d.), som er skrevet med kileskrift, og hvorpaa de norske forskere Sophus Bugge, Torp og Knudtzon har øvet sin skarpsindighed, uden at det dog har lykkes dem overbevisende at paapege slegtskab med andre, bekjendte sprog; muligens er der berøring med det georgiske). Det indre af paladserne var klædt med stenplader smykket med relieffer (blandt figurerne er især bemerkelsesværdig den oftere forekommende dobbeltørn; den blev nemlig herfra optaget af de seldsjukiske sultaner, og fra dem igjen af de tyske keisere); den c. skulptur er gjennemgaaende stiv og ubehjælpelig, navnlig mangler der næsten fuldstændig perspektiv. Derimod synes c. at have været dygtige i bearbeidelse af metaller. I Lilleasien og Nordsyrien dyrkedes den «store moder» under forskjellige gudindenavne (Ma, Semiramis, Kybele, Rhea); hun betjentes bl. a. af krigerske prestinder, «amazoner». Som øverste gud feiredes af de vestlige c. Tarku, af de østlige uveirsguden Teschup (der svinger hammeren, frugtbarhedens symbol, jfr. Tor med Mjølner). Det berømte relief (med ca. 70 personer) i Boghazköi fremstiller sandsynligvis en foraarsmyte.

Chetubīm, se Hagiografer.

Chevalier *[švalje']*, Michel (1806—79), fr. socialøkonom og politiker. Som ung ingeniør sluttede C. sig med begeistring til saint-simonismen (s. d.) og var et par aar endog medredaktør af retningens hovedorgan «Globe». Dette førte ham 1832 i fængsel, men endnu inden straffetiden var tilende, blev han med offentligt stipendium sendt til Amerika for at studere jernbanevæsen. Imidlertid dampede de socialistiske sværmerier af ham, og han viede herefter sin overlegne dygtighed til mere praktiske opgaver. 1840 blev han professor ved Collège de France. Af hans forelæsninger fremgik det i liberal aand affattede «Cours d'économie politique» (opr. 2 bd. 1842—44). 1845 blev han deputeret, bekjæmpede 1848 Louis Blanc (s. d.) og socialisterne og sluttede sig senere til Napoleon III, blandt hvis mest indflydelsesrige medhjælpere han blev. Paavirket af C. optog keiseren frihandelspolitiken paa sit program, hvilket førte til, at C. i forening med Rich. Cobden (s. d.) kunde istandbringe den epokegjørende fransk-engelske handelstraktat af 1860. S. a. blev C. senator. Han var en af hovedmændene for istandbringelsen af verdensudstillingen i Paris 1867. Hans talrige skrifter omhandler navnlig handels- og myntpolitik. C. var en letbevægelig og impulsiv aand, altid ivrig optaget, aldrig forlegen for udveie, langtfra dyb, men endnu mindre doktrinær, en udmerket skribent, som forstod at tilpasse sin salonliberalisme for keiserdømmets behov. Altid ellers optimist saa han mørkt paa Frankriges skjæbne umiddelbart før krigen 1870, og han var den eneste af senatets medlemmer, som stemte mod at indlade sig paa dens vovespil.

Chevalier sans peur et sans reproche *[švaljé sā pør æ sā rəprå'š]*, «ridder uden frygt og dadel», tilnavn til den fr. ridder Bayard (s. d.).

Chevé *[švé]*, Émile Joseph Maurice (1804—64), fr. læge, virkede gjennem skrifter og reiser og paa grundlag af sin svigerfader A. Paris og Galins idéer for at forenkle noteskriften og lette sang fra bladet ved at indføre tal istedetfor noter og skrifttegn for tonernes tidsværdi. Heraf C.-metoden, der bl. a. har været søgt indført i Danmark.

Cheveau-légers *[švå-legé]*, navn paa visse lette kavaleriafdelinger i Bayern og Italien.

Chevillard *[švijār]*, Pierre Alexandre François (1811—77), fr. cellist, professor ved Pariserkonservatoriet, Lamoureux' efterfølger som leder af hans populærkoncerter.

Cheville, Pas de *[pad'švij']*, bjergpas i Schweiz, i Freiburgeralperne paa grænsen af kantonerne Waadt og Wallis. Veien fører fra Bex, naar en høide af 2049 m. og sænker sig ned i Rhonedalen 5 km. v. f. Sitten.

Cheviot *[šéviåt]*, diagonalvævet tøi af grov uld, ofte med kunstuld, lidet valket og med lidet markeret mønster. Benyttes i forskjellige tykkelser som drestøier for herrer og damer.

Cheviotfaar *[šéviåt-]*, se Faar.

Cheviot-Hills *[tšīviət-hilz]* (Cheviots), et 56 km. lang bjergstrøg paa grænsen mellem England og Skotland, gaar fra s.v. til n.ø. og naar i Peak Cheviot en høide af 802 m.

Chevreau *[švrå']*, gjedeskind til fint skotøi, garvet omtrent som glacéskind, men med sterk glans paa narvsiden (haarsiden).

Chevreul *[švrøl]*, Michel Eugène (1786—1889), fr. kemiker, blev 1826 direktør for den kgl. gobelinfabriks farveri og var 1830—79 professor i kemi i Paris. C. blev især berømt for sine udmerkede, baade teoretisk og praktisk betydningsfulde undersøgelser af fedtstoffene, der begyndte 1813, og hvis resultater han samlet udgav 1823 under titelen: «Recherches chimiques sur les corps gras». Ogsaa paa andre omraader af kemien har C. indlagt sig stor fortjeneste, især gjælder dette farvekemien.

Chevreuse *[švrøz]*, Marie de Rohan-Montbazon, hertuginde af (1600—79), fr. adelsdame, tog ivrig del i adelsintrigerne og adelige sammensvergelser mod Richelieu og blev forvist til England. Efter Richelieus død kom hun tilbage til Frankrige og tog, navnlig sammen med Condé, ivrig del i fronden (s. d.).

Chevrotēre (fr.), synge med skjælvende, bævrende stemme.

---

erschleichen (t) tilsnige sig. **erschliessen** (t) aabne: forklare; slutte sig til. **erschmeicheln** (t) tilsmigre sig. **erschöpfen** (t) udøse, udtømme: udmatte. **erschöpflich** udtømmelig. **Erschöpfung** f. udtømmelse, udmattelse. **erschrecken** (t) forskrække(s), forfærde(s). **Erschrecken** n. (for)skræk(kelse). **erschrecklich** skrækkelig, rædsom. **erschüttern** (t) ryste, rokke. **erschwellen** (t) svulme, svelle ud. **erschweren** (t) vanskeliggjøre. **erschwindeln** (t) tilsnyde sig. **erschwingen** (t) naa, svinge sig op til; overkomme, have raad til; opdrive (penge). **erschwinglich** opnaaelig, opdrivelig. **ersehen** (t) faa øie paa; (ud)se; passe. **ersehnen** (t) længte efter. **ersessen** (t) forhippet, opsat. **ersetzen** (t) erstatte, godtgjøre. **erseufzen** (t) drage et suk, sukke. **ersichtlich** (t) synlig; tydelig, aabenbar. **ersingen** (t) erhverve ved at synge. **ersinnen** (t) op-, udtænke, udgrunde. **ersitzen** (t) faa hævd paa. **erspähen** (t) udspeide, faa øie paa. **ersparen** (t) (op)spare; forskaane (en for).

Chevsūrer, blandingsfolk (omkr. 6000) af georgier, osseter og kister, som bebor dalstrøgene i Nordkaukasien. De er opr. et krigerfolk og udmerker sig ved mange eiendommeligheder af meget gammelt præg. De kalder sig kristne, men deres religion er en blanding af kristendom, jødedom, Islam og hedenskab. [Litt.: O. Lange, «C.» i «Naturen og mennesket», 1894.]

Chevsur-kvinde.

Cheyenne.

Cheyenne *[šiến]*, algonkinstamme, der tidlig blev skilt fra sine stammefrænder ø. f. øvre Mississippi og mellem fiendtlige folk trængt frem til det vestlige Syd-Dakota, senere til Wyoming og Colorado. C. lever nu samlet paa reservationer i Syd-Dakota, Montana og Indianerterritoriet.

Cheyenne *[šiến]*, by i de Forenede stater, hovedstad i Wyoming, ligger ved foden af Rocky Mountains, ved indgangen til Evanspasset, hvorover jernbanen er ført; 14 087 indb (1900); stor handel med kvæg.

Cheyne *[šḗn]*, J o h n (1777—1836), eng. læge, professor i medicin i Dublin. Litterær virksomhed særlig angaaende barnesygdomme. Bekjendt for den af ham i forening med Stokes beskrevne C. Stokes respirationstype (intermitterende, periodisk respiration).

Cheyne *[šḗn]*, T h o m a s K e l l e y (1841—), eng. teolog. 1885 oriel prof. i eksegese i Oxford og canon af Rochester. Han er forfatter af en række arbeider vedrørende fortolkningen af det gamle testamente, i hvilke han har indført den kritiske metode i den gammeltestamentlige forskning i England.

Chiabrēra *[kja-]*, G a b r i e l l o (1552—1638), ital. digter. Efter at have faaet en udmerket opdragelse i Rom traadte han i kardinal Cornaros tjeneste, men maatte i 1572 paa grund af en hevnhandling paa en adelsmand flygte til sin fødeby Savona. Her dyrkede han sin videnskab og digtning, som vandt ham de toskanske storhertugers og pave Urban VIII's gunst. Han vilde dog ikke knytte sig til deres hof. C. har forsøgt sig i de forskjelligste digtarter, men det er særlig sine lyriske digte i pindarsk og anakreontisk form, som han skylder sit ry. I disse har han givet den italienske verskunst nyt liv og ny form. Hans samlede digte udkom første gang i Rom 1718 under titelen «Rime».

Chiāna *[kja-]*, elv i Mellemitalien i den s.ø.-lige del af Toscana. Paa grund af sit ringe fald havde den forvandlet dalen til en usund og ufrugtbar sump, og først 1823 lykkedes det at skaffe afløb mod n. til Arno og mod s. til Tiberns bielv Paglia, saa dalen nu er forvandlet til en yderst frugtbar, vel dyrket og tæt befolket egn, navnlig bekjendt for sin gode vin, Montepulciano.

Chianti *[kja-]*, bjerglandskab i Mellemitalien, prov. Siena, bekjendt for sin oliven- og morbæravl, men fornemmelig for sin vin, der ligner rød Bordeauxvin. Den beste sort udføres fra Broglio.

Chiapas *[tšāpas]*, den sydøstligste stat i Mexico, grænser til Guatemala og Stillehavet, 70 500 km.² med 360 799 indb. (1900). Den nordlige del er et lavland, men den midtre og sydlige del er et fjeldland, som skraaner brat ned til en lav strand ved Stillehavet. Flere af fjeldene er vulkanske, deriblandt den høieste top Tacana, 4260 m. Indbyggerne er for det meste kristne indianere med eget sprog (majaind. ca. 150 000 o. fl.). I det tropiske klima trives kakao, kaffe, tobak, kautschuk- og vanilje. Paa fjeldene meget skog. Ruiner af gamle pragtbygninger vidner om en tidligere kultur. Hovedstad San Cristobal, 2000 m. o. h. — C. tilhørte Guatemala til 1821, men sluttede sig efter revolutionen til Mexico.

Chiaramonte *[kja-]* **Gulfi,** by paa Sicilien, prov. Siracusa, 10 460 indb. (1901); har et gammelt slot og vinavl.

Chiari *[kja-]*, by i Norditalien, prov. Brescia, 4171 indb. (1901). Silke-, bomuld-, kemikalieindustri. Her beseirede østerrigerne under prins Eugen den 2 sep. 1701 franskmændene og spanierne under Velleroi.

Chiarīni *[kja-]*, G i u s e p p e (1833—), ital. digter, har skrevet lyriske digte, et bind kritiske digte og oversat Heines «Atta Troll». Han var en intim ven af Carducci, for hvis digtning han nærede stor beundring. C. var i længere tid ansat i undervisningsministeriet i Turin og har skrevet flere artikler om undervisningsspørsmaal.

Chiaroscūro, se C l a i r o b s c u r.

Chia'sme (græ.), «stilling overkors», krydsning i ordstillingen af ord, som svarer til hinanden, f. eks. manden er dygtig, dygtigere er hustruen.

Chiasso *[kja-]*, landsby i Schweiz, kanton Ticino, kun 5 km. n.v. f. Comosjøen; 3710 indb. (1900). Silkeindustri og tobaksfabrikation.

Chiavacci, V i n c e n z (1847—), østerr. forfatter, skrev under merket «Frau Sopherl», «en kvinde af stand», humoristiske ugerevuer i bladene i wienerdialekt. Disse og lignende skildringer fra wienerlivet er udkommet i en række bind.

Chiavari *[kja-]*, by i Norditalien, prov. Genua, malerisk beliggende ved Rapallobugten; 10 290 indb. (1900). Har flere vakre kirker, en navigationsskole. Tilvirkning af møbler, sardelfiskeri; handel med vin, olje og ost.

Chiavenna *[kja-]*, by i Norditalien, prov. Sondrio, i en frugtbar af snefjelde omgiven dal; 3211 indb. (1901). Industri i bomuld, silke og papir; handel med frugt og vin. Fra C. gaar der alpeveie over Septimer, Splügen og Maloja. 1902 aabnedes elektrisk jernbane til Lecco og Sondrio.

Chibcha el. m u i s c a, sydamer. folkestamme i Columbia, paa Østkordiljernes høisletter mellem Tunja og Bogotá.

Ersparnis Ⓣ f (n), sparepenge; besparelse.
Ersparung Ⓣ f, besparelse, opsparing.
erspielen Ⓣ spille sig til, erhverve ved spil.
erspriessen Ⓣ spire frem; nytte, gavne.
erspriesslich Ⓣ nyttig, gavnlig.
erspüren Ⓣ opspore.
erst Ⓣ (i) først(ningen); blot, bare.
erstarken Ⓣ blive sterk.
erstärken Ⓣ styrke.
erstarren Ⓣ stivne, isne.
erstatning — Ⓣ Ersatz m, Vergütung f — Ⓔ compensation, indemnification, (skades-) damages — Ⓕ remplacement m; réparation; compensation; restitution f; (skades-) dedommagement m, indemnité f; (en) retour, (en) revanche.
erstatte — Ⓣ erstatten, ersetzen, vergüten — Ⓔ replace (the want of), compensate, make good, make up for; (holde skadesløs) indemnify — Ⓕ remplacer; réparer; (opveie) compenser; (holde skadesløs) dédommager; rembourser.
erstatten Ⓣ give tilbage, erstatte, betale; aflægge. **Erstattung** f, erstatning; aflæggelse.
erstaunen Ⓣ forbause(s), overraske, studse.
Erstaunen Ⓣ n, forbauselse.
erstechen Ⓣ stikke ihjel.
erstehen Ⓣ opstaa; udholde; kjøbe (ved auktion). **Erstehung** opstandelse; kjøb (ved auktion).

Deres tal antages før den spanske invasion at have beløbet sig til ca. 1½ mill. I kultur stod de kun tilbage for Perus og Mexicos folk. Grundlaget for deres ernæring var et udviklet jordbrug, tildels med kunstig vanding; ogsaa handel, haandverk og industri indtog en fremtrædende stilling. Af metaller udvandtes og forarbeidedes guld, sølv og kobber, især fandt det første udbredt anvendelse til forfærdigelse af smykker, bægere og kultusgjenstande. Derimod var alle redskaber og vaaben af sten, træ og ben. Endnu lever en talrig befolkning af muiscaer paa Columbias østlige høisletter, men deres gamle kultur er forlæn st gaaet tabt.

Chibuk *[tšibūk]*, tyrk. tobakspibe, med hoved af rødt ler eller merskum, langt trærør og et kort ravmundstykke.

Chica *[tšíka]*, en boliviansk drik, lavet af en blanding af tyggede maiskorn, maismel og vand, som har staaet til gjæring.

Chica *[šíka]* el. c.-rødt, rødt farvestof, uddraget af *bignonia chica*'s blade.

Chicacole *[tšikəkōl]*, by i Forindien, hovedstad i distriktet Ganjam, præsidentskab Madras, nogle km. fra kysten af den Bengalske bugt, omtr. 18 000 indb. (1901). Var før meget vigtigere end nu, er gaaet tilbage paa grund af oversvømmelse og hungersnød.

Chicago *[šikå'go]*, by i de Forenede stater, Illinois, paa vestsiden af Michigansjøen nær dens sydlige ende, ved mundingen af Chicagoelven, 41° 54' n. br. (som Rom). C. er unionens anden by i størrelse. Den strækker sig langs sjøen i en længde af 40 km. og dækker en flade af omtr. 500 km.², d. e. 8 gange saa meget som Berlin med samme indbyggertal (sml. ogsaa Mjøsen 360 km.²). C. er som de fleste amerikanske byer meget regelmæssig bygget, husmasserne er ved gader, som skjærer hverandre retvinklet, delt op i rektangulære kvadrater. Gaderne er brede, men synes alligevel ofte smale, ialfald i centrum, hvor de ligger dybt nede mellem uhyre «skyskrabere» (huse paa optil 25—30 etager og indtil 100 m. høie). I udkanterne er forøvrigt mange af husene af træ. Ved Chicagoelvens to mundingsarme, North- og South Branch, deles byen i tre dele, nord-, syd- og vestsiden. Sydsiden er forretningsbyen og den fineste bydel, skjønt der ogsaa findes store fattigkvarterer indiblandt. De vigtigste gader her er Michigan Avenue Boulevard, State Street, Drexel og Grand Boulevard etc. Her findes en mængde storartede bygninger, raadhuset (City Hall), posthuset, Auditoriumhotellet (hotel med 500 værelser og teater med 4000 pladse), bybiblioteket, C. universitets bygninger etc. I den n.v. del af byen bor de fleste nordmænd og dansker, i den nordlige del svenskerne. Udenom den indre by gaar en næsten sammenhængende række af storartede parker, deriblandt i nord Lincoln Park, i syd Washington Park og Jackson Park. Forøvrigt er naturligvis ikke hele byens uhyre omraade bebygget, men byen udvider sig stadig ud over markerne. Byen havde før et temmelig daarligt vand- og kloaksystem. Nu hentes drikkevandet 7 km. ude i Michigansjøen, og kloakerne munder ud i en stor kanal, som fører fra C.-elven sydover og tilslut lige til Mississippi.

Chicago: Leiv Eriksens monument i Humboldt Park. Reist af nordmænd i Chicago. (Billedhugger: Sigvald Asbjørnsen.)

Chicago: Den Norske synodes kirke (Johannes-kirken).

Befolkning. C.s vekst er uden sidestykke. Byen havde i 1840 4470 indb., i 1860 109 260 indb., i 1880 503 185 indb., i 1900 1 698 575 indb., og nu (1907) anslaaes indbyggerantallet til adskillig over 2 mill. Befolkningen er kosmopolitisk af fødsel. I 1900 var 587 112 eller 34.5 pct. født i udlandet og 727 341 el. 42.8 pct. var født i landet af udenlandske forældre; bare 20.9 pct. var født af indenlandske forældre. Født i Tyskland var 170 738, i Danmark 10 166, i Sverige 48 836. Født i Norge var 22 011, men desuden var der 37 887 født i Amerika af norske forældre, og regner man videre med 9020 personer med norsk far el. mor, bliver den samlede norske befolkning i 1900 næsten 70 000, nu sikkert 75 000, saa at C. altsaa er den 3dje norske by (efter Kra. og Bergen). — Industri, handel, samfærdsel. C. er en vældig fabrikby. I 1905 var der 10 851 fabriker med 274 467 arbeidere og en produktionsværdi af 1 123 587 645 $. Den vigtigste industrigren er slagterierne, de største i verden, alt i alt 68 med omtr. 27 000 arbeidere og en produktionsværdi af 317 mill. doll. Der blev i 1905 slagtet næsten 2 mill. hornkvæg og over 6 mill. svin foruden en mængde sauer; dyrene kommer fra alle stater omkring og opstaldes indtil slagtningen i Union Stock Yards, som optager et areal i byens s.v. del paa ialt 1600 maal. Andre vigtige industrigrene er staal- og jernverker (27 anlæg, 18 000 arbeidere, 87 mill. doll.

---

ersteigen Ⓣ bestige.
ersteigern Ⓣ kjøbe paa auktion.
ersterben Ⓣ (hen)dø.
erstgedacht, -genannt Ⓣ førstnævnt.
ersticken Ⓣ kvæle(s). **Erstickung** f. kvælning.
Erstling Ⓣ m. det første(fødte); førstegrøde.
erstrahlen Ⓣ straale, glimre.
erstreben Ⓣ tilstræbe, stræbe efter.
erstrecken Ⓣ udstrække, udvide, forlænge. **sich e.** strække sig.
erstreiten Ⓣ tilkjæmpe sig.
erstürmen Ⓣ indtage ved storm. **Erstürmung** f. storm(ning).
ersuchen Ⓣ ansøge, anmode om, bede, begjære. **Ersuchen** n, **Ersuchung** f. anmodning, bøn.
ert — Ⓣ Erbse f — Ⓔ pea; (pl) pease — Ⓕ pois m. **erteblomstrede** — Ⓣ Schmetterlingsblumen pl — Ⓔ papilionaceous plants — Ⓕ papillonacées f pl.
ertappen Ⓣ gribe, attrapere.
ertauschen Ⓣ tilbytte, tiltuske sig.
erte — Ⓣ necken, foppen — Ⓔ tease — Ⓕ taquiner.
ert(h)eilen Ⓣ tildele, give, meddele.
ertönen Ⓣ tone, lyde.
ertö(d)ten Ⓣ dræbe; kvæle, døde.
Ertrag Ⓣ m. udbytte, indtægt.

produktionsværdi), maskinfabriker og støberier (793 anlæg, 37 000 arbeidere, 80 mill. doll. produktionsværdi), bryggerier og brænderier, klædesfabriker, jernbanevognfabriker, bogtrykkerier og litografiske anstalter etc. Byens handel er uhyre. C. er et af Amerikas største, om ikke det største jernbanecentrer; bare af passagertog ankom der i 1906 gjennemsnitlig 1600 om dagen (6 jernbanestationer). C. er ogsaa midtpunktet for skibsfarten paa sjøerne, til dens havn ankom (i 1905) 7236 skibe. drægtige 7 364 192 tons. Norsk konsulat under generalkonsulatet i New York. Trafiken i byen besørges af et sporveis- og jernbanenet paa næsten 2400 km., som daglig befordrer næsten 1 400 000 passagerer samt af et underjordisk system af smaa smalsporede jernbaner til befordring af gods. Byens pengeomsætning besørges af 67 banker. — Skoler, aviser, teatre etc. I 1906 havde C. 130 folkeskoler med 287 000 elever og næsten 6000 lærere, desuden en mængde høiere skoler. Der er tre universiteter, to i forstæder til byen og et i selve byen, C. university, et af de mest anseede i de Forenede stater. Dette sidste har faaet en mængde store legater, bl. a. af petroleumskongen Rockefeller, og havde i 1906 230 lærere og over 5000 studenter, med hensyn til de studerendes antal det største i de Forenede stater. Byen har en hel del biblioteker, C.s offentlige bibliotek med 325 000 bind, Universitetsbiblioteket med 450 000 bind, Newberry-biblioteket, John Crerar-biblioteket etc. I 1904 udkom der i alt 650 aviser og tidsskrifter paa alle mulige sprog, deraf to norske, «Skandinaven» og «Scandia». Der er 39 teatre og varietéer, hvoraf det største, Coliseum, rummer 15 000 tilskuere. Der er omtr. 1000 kirker tilhørende alle konfessioner; byen er sæde for en katolsk erkebiskop. Der er næsten 60 hospitaler, deriblandt to norske; den norske befolkning har grundet en hel del selskaber til gjensidig understøttelse og desuden mange selskabelige klubber og idrætsforeninger. Byen styres af en borgermester (mayor) sammen med et raad; dens udgifter var i 1906 omtr. 40 mill. doll. — Historie. Som nævnt er C.s udvikling uden sidestykke. I 1804 nedsatte de første hvide sig her, men endnu i 1830 boede der i blokhusene omkr. det fort, som var anlagt til beskyttelse mod indianerne, knapt 100 mennesker. I 1837 fik C. byrettigheder, da havde den lidt over 4000 indb. Folketallets vekst er før anført. I 1871 blev byen herjet af en frygtelig ildebrand, hvorved 17 000 huse til en værdi af 200 mill. doll. gik op i luer. Men byen opstod igjen i ny og forbedret skikkelse. I 1893 blev til minde om Amerikas opdagelse 1492 afholdt en verdensudstilling, The World's Columbian exposition. Af senere begivenheder kan merkes Iroquois-teatrets brand (dec. 1903), hvorved næsten 600 mennesker omkom. (Se pl. Chicago.) [Litt.: P. Daae, «Om Chicago» (Kra. 1903).]

Chichen-I'tza, merkelig ruinby i Yucatan, 50 km. ø. f. Valladolid, med store levninger af gamle indianske bygninger. Byen har været et vigtigt religiøst centrum; blandt dens pragtfuldeste monumenter er «guvernørens hus».

Chichester *[tši'tšəstə]*, by i England, grevskabet Sussex, 23 km. n.ø. f. Portsmouth, ved Levant; 12 244 indb. (1901). C. er en gammeldags by med en vakker domkirke. Handel med korn, malt og salt. I nærheden ligger Goodwood Park med hertugen af Richmonds slot med en stor malerisamling.

Chickahominy *[tši'kəhå'mini]*, elv i Forenede stater, Virginia. Her seirede 1 juni 1862 de konfødererede under Johnston over unionisterne under Mac Clellan.

Chickasaw *[tši'kəså]*, stor nordamer. indianerstamme, bosat i ø. f. midtre Mississippi indtil det 18 aarh., da de indvikledes i ødelæggende kampe med franskmændene, der fordrev dem fra det gamle stammeland til elvens vestlige bred. I den første halvdel af det 19 aarh. flyttede c. til Indianerterritoriet, hvor de for tiden tilhører de bekjendte «civiliserede stammer» med selvstyre og egne skoler.

Chickering *[tši'kəriŋ]* **& co.,** verdensberømt pianofabrik i Boston og New York, grundlagt 1823 af Jonas C. Fabriken har for sine fortræffelige instrumenter faaet udmerkelser paa mange udstillinger.

Chiclāna de la Frontēra, by i det sydlige Spanien, prov. Cadiz, 22 km. s.v. f. Cadiz; 10 768 indb. (1900). Udmerket vinavl. Meget besøgte svovlbad (18.5 ° C.); berømt arena for tyrefegtninger.

Chiclayo *[tši-]*, Sydamerika, Peru, hovedstad i depart. Lambayeque, ca. 10 km. fra kysten, 25 m. o. h., med ca. 13 000 indb. Knudepunkt for kystbanerne fra byerne Lambayeque og Ferreñafe ud til Pimentel og Eten.

Chicopee *[tši'kəpī]*, by i Forenede stater, Massachusetts, 20 180 indb. (1905); har vaaben- og cyklefabriker.

Chida'mbaram *[tši-]*, se Chilambaram.

Chiddekel, en af paradisets fire hovedstrømme (1 Mos. 2. 14); sandsynligvis menes dermed Tigris.

Chidher (arab. al-Chidr, den grønne, d. e. altid livsfriske), muhammedansk sagnfigur, vesir hos den eventyrlige verdenserobrer Dsu 'l-Karnain, d. e. «han med de to horn» (efter arab. kommentatorer en samtidig af Abraham, desuden identificeret med Alexander den store). C. sammenstilles ogsaa med profeten Elias og med St. Georg. Det skal have lykkes ham at trænge frem gjennem underverdenen og drikke af livets kilde og derved bevare sig livsfrisk indtil den yderste dag (deraf hans navn). Han er istand til at hjælpe al nød og kan meddele hemmelighedsfuld viden (han spiller derfor en stor rolle i sufismen, den mystisk-spekulative muhammedanske retning). Sagnet om ham er digterisk behandlet af Rückert.

Chief *[tšīf]* (lat., samme ord som chef), i eng. rets- og administrationssprog den, som er den ledende og fører forsædet. Lord c.-justice, lord overdommer, er justitiarius i Englands høieste ret. C.-baron kaldtes præsidenten i den nu ophævede ret Court of exchequer.

Chiemsee, den største indsjø i Bayern, derfor kaldt det «Bayerske hav», ligger i den sydøstlige del af Øvre-Bayern ved foden af Alperne, 518 m. o. h., 73 m. dyb og 85 km.² stor. I den sydvestlige del ligger tre øer: Herrenwörth (Herrenchiemsee) med et kgl. slot, bygget af Ludvig II 1878—85 efter forbillede af Versailles, Frauenwörth med et benediktinerindekloster og Krautinsel, der er Frauenwörths kjøkkenhave. C. optager Achen, Prier og Roth og har gjennem Alz afløb til Inn.

Chie'nti *[kje-]*, elv i Mellem-Italien, prov. Macerata, udspringer ved Monte Femma (1573 m.) i Apenninerne og falder ca. 40 km. s.s.ø. f. Ancona i Adriaterhavet; 74 km. l.

---

ertragen (t) udholde, udstaa, bære; indbringe.
erträglich (t) udholdelig.
ertragsfähig (t) indbringende, produktiv.
ertränken (t) (tr.) drukne.
erträumen (t) drømme.
ertreten (t) træde ihjel, knuse.
ertrinken (t) (intr.) drukne.
ertrotzen (t) tiltrodse sig.
erts se malm.
erubescence (e), **érubescence** (f) f, rødmen. **erubescent** (e), **érubescent** (f) rødlig, rødmende.
erübrigen (t) blive eller faa tilovers, spare, levne.
eructation (e), **éructation** (f) f, opstød.
érudit (f), **erudite** (e) lærd.
erudition (e), **érudition** (f) f, lærdom.
érugineux (f) f, **eruginous** (e) spanskgrøntfarvet; kobberagtig; irret.
éruptif (f), **eruptive** (e) ud-, frembrydende, eruptiv, vulkansk; forbundet med udslæt.
eruption (e), **éruption** (f) f, udbrud; udslæt; (e) ogs. udfald; (f) ogs. blodstyrtning.
erwachen (t) vaagne.
erwachsen (t) vokse (op); opstaa opkomme.
erwägen (t) overveie, overlægge. **Erwägung** f, overveielse, overlæg.
erwählen (t) (ud)vælge.

CHICAGO

1. Fra Lincoln Park.
2. The Chicago Federal Building. Indeholder offentlige kontorer, deriblandt postkontoret.
3. Hovedtrappeopgangen i Chicago offentlige bibliotek (Chicago Public Library).

1. Monroe Street mod øst fra La Salle Street. En bankgade.
2. Naturhistorisk museum (Jackson Park). I det lille skur tilhøire ligger »Viking«.
3. Raadhuset (Cook County Court House).

Chiēri *[kje-]*, by i Nord-Italien, prov. Turin, 12 336 indb. (1901). Silke- og bomuldsspinderier, linnedvæveri og vermutfabrik.

Chiers *[šjǣr]*, elv i det nordøstlige Frankrige, udspringer i storhertugdømmet Luxemburg (kaldes her Korn) og munder ud i Meuse s.ø. f. Sedan. Den er 142 km. lang, men seilbar kun 10 km.

Chiesa *[kje-]* **cattolĭca riformāta d'Italĭa** (C. catt. italiana, C. catt. nazionale), et lidet gammelkatolsk, af romerkirken uafhængigt samfund i Italien, stiftet af den tidligere domherre ved Peterskirken i Rom grev Enrico di Campello, som 1881 traadte ud af romerkirken. Senere sluttede han sig til gammelkatolikerne og modtog bispevielsen af den gammelkatolske biskop Herzog i Schweiz. Det tæller 9 større og en del mindre menigheder rundt om i Italien.

Chiesa *[kje-]* **evangelĭca italia'na** (C. libera), «den evangeliske italienske kirke», et ital. kirkesamfund, som dannedes 1870 i Milano, idet 23 evangeliske menigheder sluttede sig sammen og udarbeidede en trosbekjendelse i 8 hovedartikler. Generalforsamlingen i det følgende aar i Florens gav en forfatning i 21 hovedartikler. Kirken styres af en evangelisationskomité paa 5 medlemmer. Ved kgl. resol. af 2 juli 1891 blev kirken anerkjendt af staten.

Chiese *[kje-]*, elv i Italien, prov. Brescia, kommer fra Ortleralperne og falder i Oglio ved Canneto; 140 km. lang.

Chieti *[kje-]*. 1. Prov. i Syd-Italien ved Adriaterhavet, kaldtes før 1871 Abruzzo citeriore; 2947 km.² med 376 824 indb. (1905). I de store ekeskoge holdes en mængde svin, og der dyrkes hvede, ris og belgfrugter. — 2. Hovedstad i prov., ligger ved Pescara, 12 km. fra Adriaterhavet; 24 384 indb. (1901). Fabrikation af hatte, glas, fyrstikker samt handel med vin, korn og olje. C. hed i oldtiden Theate Marrucinorum.

Chievitz *[ki-]*, Poul (1817—54), d. forfatter. Hans debutarbeide «Nytaarsgave for forlovede. Saaledes forholder det sig, original fortælling af Annette P...» (1845), der er sterkt paavirket af samtidig fransk litteratur (P. de Kock, Musset), er et kraftigt angreb paa det kjøbenhavnske selskab, navnlig i moralsk henseende. Ligesaa hans følgende fortællinger, «Fra gaden» og «Japhet, der søger sig en hustru».

Chiffer, se Siffer, Code.

Chigi *[kī'dži]*, Agostino (d. 1512), ital. bankier og mæcen, som i Rom bl. a. lod Rafael smykke Villa Farnesina med fresker. Fra ham stammer C.s rige slegt, af hvilken Fabio blev pave (Alexander VII). C.-paladset i Rom med dets værdifulde kunstsamling er endnu i slegtens eie.

Chignon *[šiñō']* (fr.), nakke, nakkehaar, en særlig opsætning af nakkehaaret i en aflang pung, valk (ofte fremmed haar), som med en kam fastgjøres til issen.

Chihuahua *[tšiua'ua]*. 1. Stat i Mexico, støder i n. til de Forenede stater, 233 094 km.² med 327 784 indb. (1900). Den vestlige del er et fjeldland opfyldt af kjeder, som løber fra n.v. til s.ø, Sierra Madre og Sierra Tarahumare (henimod 3000 m. h.). Øst for fjeldene er landet en høislette, 12—1600 m. o. h., tør og steppeagtig af udseende. Sommeren er hed, vinteren er kold og nedbøren ringe, derfor maa der kunstig vanding til. I n. streifer der vilde indianere omkring (apacher), i fjeldene bor der akerdyrkende indianere (tarahumarer), som i navnet er kristne; de er godt kjendt gjennem Carl Lumholtz's reiser («Blandt Mexicos indianere» Kra. 1903). Den øvrige befolkning dannes af kreoler og mestitser. Der dyrkes hvede, mais, poteter, frugt, vin, bomuld etc. I fjeldene findes guld, sølv, kobber og bly. — 2. Hovedstad i staten, 1400 m. o. h., 30 405 indb.; domkirke, regjeringsbygning, mynt etc.

Chikāne *[ši-]* (fr.), rænker, lovtrækkeri, ondskabsfuldt drilleri, smaalig forfølgelse. Chikanere, udøve c.

Chilambaram, by i Forindien, præsidentskabet Madras, nogle km. fra kysten af den Bengalske bugt, 200 km. s. f. Madras, 19 900 indb. (1901). Byens templer hører til de helligste og mest berømte i hele Sydindien, og den besøges hvert aar i dec. af 60 000 pilgrimme.

Child *[tšaild]*, Francis James (1825—97), amer. litteraturhistoriker og digter, død som professor ved Harvard universitet. Hans hovedverk er «The English and Scottish popular ballads», et samlerverk af folkeviser efter Grundtvigs eksempel.

Child *[tšaild]*, Sir Josiah (1630—99), eng. administrator og økonomisk forfatter. Ved kjøbmandskab erhvervede C. i ung alder en stor formue. 1674 blev han direktør i det eng.-ostindiske kompani, hvis øverste leder han var fra 1681 af. I denne høie stilling støttedes han af broderen Sir John C. (d. 1690), som 1686 blev hans efterfølger. Ved brødrene C.s kraftige og kloge, men hensynsløse styre blev Englands magt i Indien grundfæstet. C. var forfatter af en række historisk interessante afhandlinger, indeholdende bidrag til diskussionen af samtidens brændende økonomiske spørsmaal; de forfegter en maadeholden merkantilisme og gjør C. til en af den økonomiske videnskabs betydeligere forgjængere.

Child *[tšaild]*, Lydia Maria, f. Francis (1802—80), nordamer. forfatterinde, skrev en række romaner, barnebøger og digte, var den første, som behandlede slavespørsmaalet («Appeal for that class of Americans called African», 1833), og deltog med sin mand, David Lee C. (1794—1874), i redaktionen af «The national antislavery standard».

Chi'ldebert, konger af Merovinger-ætten. — C. I (d. 558) fik efter sin fader Chlodvig aar 511 landet nær Paris, øgede siden sin lod ved mord og svig, deltog i Burgunds erobring 532, kjæmpede med vestgoterne 531 og 542, døde sønneløs. — C. II (550—96), søn af Sigebert og Brunehild, herskede i Austrasien efter sin faders mord (576), under stridigheder med sine stormænd og med de merovingiske nabofyrster; arvede 593 Burgund. C. sveg 585 keiser Mauricius i kamp mod longobarderne, med hvem han selv kjæmpede uheldig 588 og 590; til hjælp mod tyske folk ved Elben indkaldte han slaviske horder 595.

Chi'lderik, konger af Merovinger-ætten. — C. I (d. 481), hedensk konge i Nord-Gallien, hjalp Rom mod vestgoter og sachser og stod i godt forhold til sine romerske undersaatter. Hans grav opdagedes 1653 i Tournai. — C. II (d. 673) herskede først i Austrasien, siden i hele Frankrige, myrdedes af stormænd. — C. III, sidste Merovinger

---

erwähnen ⓣ nævne, omtale. **Erwähnung** f. omtale. **erwärmen** ⓣ (op)varme. **erwarten** ⓣ vente (paa), oppebie. **Erwartung** ⓣ f. forventning. **erwecken** ⓣ (op)vække, gjøre vaagen. **erwehren** ⓣ: **sich e.** verge sig imod, afverge; bare sig for, afholde sig fra. **erweichen** ⓣ gjøre blød; røre, formilde. **Erweis** ⓣ m. bevis. **erweisen** ⓣ (ud-, be)vise, godtgjøre. **erweislich** bevislig. **erweitern** ⓣ udvide. **Erwerb** ⓣ m. erhverv; næringsvei. **Erwerbnis** ⓣ n. erhvervelse. **Erwerbung** ⓣ f. erhvervelse. **erwidern** ⓣ gjengjælde, (be)svare. **Erwiderung** f. gjengjældelse, (be)svar(else). **erwinden** ⓣ: **sich. e.** vaage sig til. **erwirken** ⓣ udvirke. **erwischen** ⓣ gribe, fange, faa fat paa. **Erworbenschaft** ⓣ f. erhvervelse. **erwühlen** ⓣ rode, grave op. **erwünschen** ⓣ ønske. **erwünscht** (for)ønsket, ønskelig, kjærkommen. **erwürgen** ⓣ kvæle(s), dræbe(s). **Erwürgung** f. kvælning, drab. **erysipelas** ⓔ, **érysipèle** ⓕ m. (med.) rosen.

paa tronen, udraabt til skyggekonge af Pipin den lille 743, afsat og sendt i kloster 751.

Childers *[tši'ldəz]*, Hugh Culling Eardley (1827—96), eng. og australsk statsmand, udvandrede som ung til Australien, i Victoria blev han undervisningsinspektør og generalauditør, 1850—57 medlem af koloniens regjering, vendte hjem til England 1857, blev parlamentsmedlem og civil admiralitetslord under Palmerston, sad i Gladstones ministerier som første admiralitetslord 1868—71, som krigsminister 1880—82, 1882—85 skatkammerkansler og var 1886 indenrigsminister i Gladstones korte tredje ministerium.

Chile *[tšīle]* (Republica de Chile), republik paa vestkysten af Sydamerika mellem 17° 47' og 55° 59' s. br., er saaledes 4297 km. lang, men har i gjennemsnit kun en bredde af 140 km.; bredest er landet i provinsen Antofagasta, under den sydlige vendekreds, hvor bredden er 400 km. Grænserne er i vest det Stille hav, i nord Peru, i øst Bolivia og Argentina. Grænsestridighederne mellem C. og Argentina bilagdes 20 nov. 1902 ved den engelske konges mægling. Det blev bestemt, at Ildlandet v. f. 68° 34' v. l., øerne søndenfor dette, kyststrækningen paa begge sider af Magellansstrædet samt Patagonien s. f. 52° s. br. og v. f. 70° l. v. f. Grw. skulde tilhøre C. Til C. hører ogsaa Juan Fernandez-øerne, Paaskeøen o. fl. øer i det Stille hav. Størrelsen er 757 366 km.² (efter en ny planimetrisk beregning 759 000 km.²) med 3 205 992 indb. (1903). C. er et udpræget bjergland, der naturlig kan deles i tre parallele zoner, som med vekslende bredder strækker sig fra nord mod syd, nemlig Andernes høie hovedkjede, en lavere kystkjede og en mellemliggende længdedal. I det nordlige C. gaar langs kysten indtil 27° s. br. en lav bjergkjede, Cordillera de la Costa, der bestaar af krystalinske skifre, sandstene og gamle eruptivmasser. Østenfor denne strækker sig C.s længdedal; det er imidlertid kun de nordlige ²/₃, der ligger over havfladen, idet den fra Chacaokanalen er undersjøisk og danner sundene og fjordene mellem fastlandet og fjeldenes fortsættelse som øer. Andernes hovedkjede gaar i det nordlige langt fra kysten, mellemrummet mellem Anderne og kystfjeldene optages her af ørkenen Atacama (s. d.) og dens fortsættelse Pampa de Tamarugal. S. f. 27° s. br. nærmer Anderne sig mere og mere kysten og efterlader et smalt belte mellem sig og havet. Dette belte er ved forgreninger fra fjeldene opdelt i flere smaa sletter. Søndenfor 42° s. br. gaar en vestlig arm af Anderne ud i havet og gjør denne kyststrækning til en af jordens mest udprægede skjærgaardskyster. Af øer kan nævnes Chiloé, Chonosøerne, Campaña, Wellington, Madre de Dios, Chatham, Hannover, Dronning Adelaides øer, St. Ines samt de syd for Ildlandet liggende store øer Hoste, Navarin og Wallaston. Anderne har mere end 50 toppe, som er over 2000 m., Mercenario 6798 m., Tupungato 6710 m., Llullaillaco 6620 m., Antofalla 6370 m., Maipo 5315 m., Descabezado 3888 m. og Villarica 2840 m. Snegrænsen ligger øst for Atacama paa 4500—5000 m., ved Santiago 3300 m., syd for Concepcion 2000 m. og paa Ildlandet 1100 m. Det laveste pas, der fører over fjeldene, er Barilochepasset (41° 20' s. br.), 840 m., andre er Perez Rosalespasset (1980 m.), Planchonpasset (2507 m.), Como Caballa (4356 m.) og Tacorapasset (4170 m.). Mange af Andernes toppe er vulkaner, derfor er jordskjælv meget hyppige. 1751 blev den gamle by Concepcion begravet i havet, 1822 ødelagdes Valparaiso delvis, 1835 det nye Concepcion. Heftige jordskjælv hjemsøgte 16-22 aug. 1906 C.s kystland og ødelagde Valparaiso og flere smaabyer i omegnen. Flere hundrede mennesker omkom. Paa grund af vandskillets ringe afstand fra kysten er elvene korte. I nord er de vandfattige, i det sydlige vandrige, hurtigstrømmende, danner ofte store fosser og er kun seilbare et par km. De vigtigste er Rio Loa, den betydeligste i det nordlige C., Rio de Copiapo, Choapa og Maipo, som gjennemstrømmer Santiagodalen, Biobio, der har en længde af 370 km., udmunder paa 37° s. br. og er landets længste elv, samt Rio de Valdivia med sin udmerkede havn. Sjøerne er uanseelige; de største findes i syd, bl. a. Llanquihue, Ranco, Huanhue.

Klima. Der er med hensyn til klima stor forskjel paa de nordlige tropiske og de sydlige tempererede egne og mellem den milde kyst og de evig snedækkede Ander. Landets almindelige struktur tvinger vindene til at antage en nordlig el. sydlig retning. Om vaaren og sommeren er de sydlige, polare vinde fremherskende og bidrager til at formindske heden, om vinteren formilder de nordlige, ækvatoriale vinde temperaturen. Gjennemgaaende er C.s klima sundt og i Mellem-C., landets egentlige kjerne, er det overordentlig gunstigt for akerbruget. Fra n. til s. gjennemløber landet følgende facer: I Nord-C. er den største eiendommelighed en stadig herskende regnmangel; at dette ikke altid har været tilfældet, fremgaar af de talrige fund af store træstammer. En overordentlig vigtig rolle for den sparsomme plantevekst spiller den saakaldte garuga, en tæt taage, som dannes om morgenen, idet sjøbrisen stryger ind og møder den kolde nattevind. Da taagen ikke naar høiere end ca. 400 m., har de høiere liggende steder en varmere gjennemsnitstemperatur end de lave kystegne. For Copiapo (27° 23' s. br., 400 m. o. h.) er middeltemperaturen for de to forskjelligste maaneder, januar og juli, henholdsvis 31° og 7.5°, og aarsmiddeltemperaturen 14.6°, regnmængden kan anslaaes til 80 mm., og det regner én, høiest to gange om aaret. I Mellem-C. er klimaet meget behageligt, de varmeste maaneders temperatur er som en mild mellemeuropæisk sommerdags, medens vintertemperaturen ikke synker ned under Syd-Italiens; uveir og storme er sjeldne, enkelte voldsomme regnskyl kan dog anrette ødelæggelser. For Santiago (33° 26' s. br., 570 m. o. h.) er aarsmiddeltemperaturen 12.75° og regnmængden 419 mm. fordelt paa 21 dage. I Syd-C. er sommeren kjølig og vinteren mild, men sludfuld og regnet jevnt fordelt over hele aaret. Paa Chiloé er der 3400 mm. nedbør fordelt paa 194 dage. — Planteveksten staar i nøie sammenhæng med nedbørmængden. I s. er skogene sterkt udviklet, de naar saa langt n. som til Valparaiso, længer mod n. bliver de fattigere, og høisletterne mellem Anderne er øde stepper. Den eneste palme *(jubaea spectabilis)* naar 35° s. br. — Dyreverdenen er meget rig. Man finder puma, vildkat, stinkdyr, tre hjortearter, sumpbæver, ræv, vicuña, guanaco, lama, alpaka, 135 arter fugle som kondoren, papegøier, kolibrier og sjø-

---

érysipélateux (f), **érysipelatous** (e) (med.) rosenagtig.
erythrean (e): **the E. Sea** det Røde hav.
erythrocyte (e) rødt stof i blodet.
Erz (t) n, erts, malm: metal, bronce.
erz-, Erz- (t) erke-.
erzählbar (t) som lader sig fortælle. **erzählen** fortælle. **Erzählung** f. fortælling
erzeigen (t) vise, bevise.
erzen (t) tiltale med ‹han›.
erzen (t) erts-, malm-.
erzeugen (t) avle, frembringe. **Erzeuger** m, producent: fader. **Erzeugnis** n, produkt, frembringelse. **Erzeugung** f, avling, frembringelse, produkt.
erziehen (t) opdrage, -tugte, -dressere. **Erziehung** f, opdragelse,
erzielen (t) tilsigte, opnaa: avle, frembringe. **Erzielung** f. opnaaelse.
erzittern (t) ryste, skjælve, bæve.
Erzpriester (t) m, yppersteprest.
erzürnen (t) fortørne, opirre, vredes.
Erzvater (t) m, patriark.
erzwingen (t) tiltvinge sig, fremtvinge.
es — (t) Ass n — (e) (i kort) ace; (mus.) E flat — (f) (i kort) as m; (mus.) mi bémol (m).
es: være i sit es — (t) in seinem Elemente sein — (e) be in

fugle; af krybdyr og slanger er der faa arter, og ingen er giftige. Fiskene ligner Ny-Seelands og Australiens. Insekterne er sparsomme. — Om C.s folkemængde har man ingen sikre oplysninger. Man anslaar den til 3 205 992 indb. (1903). Landets ældste befolkning var i s. ildlænderne, i midten araukanere og i n. aymarastammer. En stor del af befolkningen er blandede, efterkommere af hvide og urindvaanerne. De er smeltet sammen med de rene kreoler til én spansktalende nation. De rene indianeres antal anslaaes nu til 50 000, n. f. Biobio er de bosiddende og kristne, de s. f. Biobio boende deler sig i to grene, kystindianerne *(indianos costinos)* og de krigerske moluches, som bebor Andernes dale. De blandede (mestitser) kaldes i C. cholos (s. d.) og afkom mellem disse og hvide chinos. De vigtigste byer er: Santiago, Valparaiso, Concepcion, Talca, Chillan og Iquique. Norsk generalkonsul findes i Valparaiso, vicekonsul i Antofagasta, Coronel, Iquique, Punta Arenas og Taltal. — Akerbrug et landets hovednæringsvei, dog lider dette meget ved, at jorden er samlet paa faa hænder. De vigtigste kornsorter er hvede, havre, mais, desuden dyrkes bønner, poteter, tobak, hamp samt en mængde vin og dadler, indigo og laurbær. Af husdyr holdtes i 1903 182 821 heste, 829 953 okser, 1 335 332 faar, 165 280 gjeder, 135 471 svin. Til melkeproduktion har man begyndt at indføre engelsk kvæg. Soltørket kjød (charque) er en vigtig eksportartikel, ligesaa huder, ben, salt kjød, røgede tunger og skinker samt konserverede frugter. Skogene i s. leverer tømmer og bark. C. er meget rigt paa nyttige mineraler. Vigtigst er natronsalpeter el. chilisalpeter (s. d.). I forbindelse med produktionen af salpeter staar tilvirkningen af jod, i 1904 udførtes der jod for 7 mill. kr. Størstedelen af kobbermalmen smeltes i landet og eksporteres i form af stænger; i 1904 udførtes for 26 mill. kr. Guld findes nu i mindre mængde end før, gjennemsnitlig 1 938 kg. aarlig, af sølv gjennemsnitlig 159 620 kg. Jern findes, men ikke sammen med kul. Heldigvis for C.s industri har man fundet ikke ubetydelige kullag, saa C. selv kan smelte sin malm. Rige leier af guano findes paa Lobosøerne, som staar under C.s forvaltning, indtil 1 mill. tons er udført fra øerne, hvorefter de atter gaar tilbage til Peru. Industrien er ubetydelig, naar man undtager bergverksdriften, ølbryggerier, brændevinsbrænderier, sukker-, tobak-, likørfabriker. Handelen begunstiges af den lange kyst med dens mange havne. De vigtigste er Valparaiso, Talcahuano, Iquique, Pisagua, Antofagasta. Indførselen var i 1903 194 mill. kr. og udførselen 264 mill. kr. Handelsflaaden bestod i 1905 af 54 dampskibe paa 42 873 tons og 94 seilskibe paa 39 346 tons. Ankomne skibe udgjorde i 1904 11 756 paa 17 723 138 tons og udgaaede 11 689 paa 17 370 763 tons. Jernbanerne havde i 1903 en længde af 4630 km. Statstelegrafen havde en linjelængde af 14 986 km. En kabel gaar til Panama. I 1904 var der 1010 postkontorer. Bankerne er alle private, nogle med ret til at udstede sedler. Myntenheden er peso, sedvanlig kaldt dollar = omkr. kr. 1.38. Der myntes i guld 20 pesos, der kaldes colon el. condor, 10 doblon og 5 escudo. I sølv 20, 10 og 5 centavos og i kobber 2 og 1. I budgettet for 1904 var indtægterne 128.5 mill. pesos og udgifterne 129.3 mill. pesos. Statsgjælden var i 1903 til udlandet 221.99 mill. pesos og til indlandet 75.30 mill. pesos. — I de sidste par aar har der gaaet en sterk spekulationsbølge over C., som bl. a. har medført grundlæggelsen af en række private kompanier uden tilstrækkelig kapital. Dette forhold har nu (høsten 1907) ved opgangsperiodens afslutning ledet til en økonomisk krise af betydelig rækkevidde. — I C. raader fuldstændig religionsfrihed. Romersk-katolsk er dog statskirken, og den øverste ledelse af denne indehaves af en erkebiskop i Santiago; der findes dog mange protestantiske skoler og kirker. For den høiere undervisning virker statsuniversitetet i Santiago og et privat katolsk universitet, og i provinsernes hovedstæder findes gymnasier. Folkeskolernes antal var i 1902 1821 med 145 000 børn. Nationalbiblioteket i Santiago havde i 1905 121 825 bind, og nationalmuseet er det største i Sydamerika. Ingen privilegerede klasser findes i C., alle er lige for loven, og absolut forsamlings- og trykkefrihed hersker. Der udkommer omtr. 200 aviser og tidsskrifter i C.; den ældste avis er «El Mercurio» i Valparaiso. Republiken C.s konstitution er af 25 mai 1833. I spidsen for regjeringen staar en præsident, der vælges af folket paa 5 aar, samt 6 ministre. Kongressen *(el congreso)* er delt i 2 kamre, deputeretkammeret *(cámara de los deputados)* bestaar af 94 medlemmer (1 for 30 000 indb. eller del deraf nedtil 15 000 i et depart.), valgte paa 3 aar, og senatet *(cámara de los senadores)* paa 32 medlemmer, valgte for 6 aar (hvert tredje aar fornyes det halve). For at have stemmeret eller for at være valgbar til deputeretkammeret kræves, at man har fyldt 21 aar, og for at være valgbar til senatet 36 aar. I administrativ henseende er landet delt i 23 provinser med 74 departementer og 1 territorium. Depart. deles i subdelegationer *(subdelegaciones)* og distrikter *(districtos)*. Hovedstad er Santiago (s. d.). Efter loven af 5 sep. 1900 er enhver borger mellem 20—45 aar vernepligtig. De faste kadre udgjorde 1905 4757 mand og 915 officerer. Flaaden bestod i 1905 af 1 slagskib, 8 krydsere og 24 andre krigsfartøier med 3794 mand og 208 officerer.

Historie. 1536 trængte conquistadoren Almagro (s. d.) ind i C. fra Peru, og spanierne underlagde sig snart den nordlige del af landet, som senere kom til at danne et selvstændigt generalkapitani. 1810 reiste chilenerne sig mod spaniernes trykkende herredømme, og efter at have faaet hjælp fra La Plata tilføiede de spanierne afgjørende nederlag ved Chacabuco (1817) og Maypu (1818). Hermed var uafhængigheden sikret, men først 1844 anerkjendte Spanien formelt den nye stat. Landets politiske og økonomiske udvikling gik nu raskt fremad, og der blev udrettet meget for landbrug, industri og handel, især under de dygtige præsidenter Bulnes (1841—51) og Manuel Montt (1851—61). Da Peru 1865 kom i krig med Spanien, sluttede C. sig til det, og Valparaiso bombarderedes af en spansk flaade, hvorfor spanierne ved fredsslutningen 1871 maatte betale skadeserstatning. 1876 kom C. i krig med Peru og Bolivia om de rige guano- og salpeterleier paa Atacamakysten. Efter en stor sjøseier 1879 landsatte C. en hær i Peru, vandt en afgjørende seier ved Tacna 1880 og besatte derefter Callao og hovedstaden Lima. Ved freden 1884

---

high spirits: (ikke) be out of sorts — ⓕ être à son aise.

es ⓣ det; der.

ès ⓕ i.

esbroufe ⓕ f: **faire de l'e.** gjøre blæst, ophævelser. **esbroufer** forbløffe. **esbroufeur** m. vigtigper.

escabeau ⓕ m. **escabelle** f. skammel. **escabelon** m, fodstykke, sokkel.

escadre ⓕ f, eskadre.

escadron ⓕ m, eskadron; skare.

escalade ⓔ & ⓕ f, storm(ning); ⓔ ogs. storme = ⓕ **monter à l'e., escalader.**

escale ⓕ f, havn. **faire e.** løbe i havn = **escaler.**

escalier ⓕ m, trap.

escal(l)op ⓔ kammusling; runde udskjæringer, tunger.

escamotage ⓕ m, borteskamotering. **(tour** (m) **d')e.** taskenspillerkunst, hokuspokus. **escamote** f, (taskenspillers) kugle. **escamoter** skaffe væk, borttrylle; (qc à q) stjæle, rapse fra. **escamoteur** m, taskenspiller; listig tyv, falskspiller.

escamper ⓕ stikke af = **prendre (de) la poudre d'escampette.**

escapade ⓔ & ⓕ f, spænd bagud, kast, sæt; guttestreg; ubesindighed.

escape ⓔ undgaa; slippe væk; gaa af minde; sive ud; undvigelse, flugt; utæthed; (brand)stige. **a narrow (hair-breadth) e.** red-

afstod Peru og Bolivia de omstridte landstrækninger. Efter krigen fortsåttes den raske udvikling, indtil indre partistridigheder begyndte at herje landet. Præsident Balmaceda (1886—91) kom i strid med kongressen, regjerede uden finanslov og søgte at opkaste sig til diktator. Kongrespartiet fik flaaden med sig under admiral Jorje Montt, og da Balmaceda ogsaa blev slaaet tillands, dræbte han sig selv. Montt blev præsident (1891—96), tog et ministerium af begge partier, reorganiserede hær og flaade, ordnede finanserne og indførte guldmyntfod. 1892 maatte C. give de Forenede stater opreisning for en fornærmelse tilføiet nogle krigsskibe i Valparaisos havn, og de skyldige afstraffedes. Til Argentina kom C. i et meget spændt forhold paa grund af grænsestridigheder, og under den følgende præsident Federigo Errazuriz (1896—1901) foretoges store rustninger, indtil striden bilagdes ved voldgift 1899. Præsident Errazuris tilhørte det klerikalt-konservative parti. Hans regjering var meget urolig med idelige partistridigheder og daarlige pengeforhold. Jerman Riesco, præsident 1901—06, valgtes af det liberale parti. Under ham bedredes forholdene noget, og den indre uro er taget af. Pedro Montt er valgt til præsident for 1906—11.

Chilecito, se Villa Argentina.

Chilia'sme, se Kiliasme.

Chilisalpeter (salpetersurt natrium, natriumnitrat), $NaNO_3$, er et hvidt salt, der krystalliserer i terninglignende romboëdre, smelter ved 318 °, opløses let af vand og tiltrækker langsomt fugtighed af luften. Det bruges i stor mængde i tekniken til fremstilling af salpetersyre og vanligt salpeter (kalisalpeter). C. bruges derhos i de senere aar i stedse større udstrækning i landbruget som kvælstofgjødsel. Trods dets høie pris (over 20 kr. pr. 100 kg. og omtr. kr. 1.25 pr. kg. kvælstof) er dets brug meget lønsom. Paa grund af sin letopløselighed og energiske virkning bruges c. i smaa mængder, 10—20 kg. pr. maal, enten umiddelbart før saaningen eller som overgjødsling, efterat planterne er kommet op, mest til korn og rodvekster, men ogsaa som overgjødsling paa eng; til belgplanter kun undtagelsesvis. C. vil i fremtiden faa at konkurrere med kalksalpeter (s. d.). C. forekommer færdigt i naturen, overveiende i Chile (produktion i 1905 1 603 140 tons), i mægtige lag, forurenset med jord og andre salte. Rent c. erholdes ved udludning af jorden med kogende vand og udkrystallisation. Norge indførte i 1906 802 tons til en værdi af omtr. 160 000 kr.

Chilka, lagune paa østkysten af Forindien, omtr. 20 ° n. br. Staar i forbindelse med havet ved et smalt sund og er i almindelighed salt, i regntiden dog næsten fersk. Størrelsen veksler efter aarstiden, men er i middeltal omtr. 1000 km.²; dybden er bare 1 m.

Chilkootpasset *[tši'lkut-]*, fjeldpas i Nordamerika, fører fra Lynnkanalen (59 ° n. br.) paa vestkysten over fjeldene i 1070 m. h. til Jukonelvens omraade og var før anlægget af jernbanen over Whitepas den vigtigste adgang til guldlandet Klondike.

Chilkov, Michail Ivanovitsj, fyrste (1837—), rus. statsmand, drog 1860 paa store reiser i Europa og Amerika. Særlig paa sidstnævnte sted levede han en aarrække, hvor han, arbeidende sig op fra de mest underordnede stillinger, satte sig grundig ind i jernbanevæsen. Fra Liverpool kaldtes han hjem til Rusland, og 1880 ledede han bygningen af linjen Kisil—Arwat. 1882—84 var C. direktør for de offentlige arbeider i Bulgarien, men blev 1894 hovedinspektør for samtlige rus. baner og det følgende aar trafikminister. I disse stillinger har C. indlagt sig stor fortjeneste, baade ved bygningen af den sibiriske jernbane og ved sin evne at udnytte denne til militær transport under den russisk-japanske krig.

Chillán *[tšiljån]*, Sydamerika, midtre Chile. 1. Vulkan paa Andernes hovedkjede i fjeldgruppen Nevados de Chillán under ca. 36 ° 40 ' s. br., 2904 m. Dens sidste udbrud fandt sted 1864. — 2. Hovedstad i prov. Nuble ved elven Nuble, ca. 80 km. n.ø. f. La Concepcion, hvormed C. er forbundet ved jernbane. 36 681 indb. (1903). Tidligere centrum for jesuitmissionen. Lidt i s.ø. svovlkilder, hvor badestedet Baños de C., 2217 m. o. h.

Chillicothe *[tši'likət]*, byer i de Forenede stater. 1. By i Ohio, 70 km. s. f. Columbus, 12 976 indb. (1900). I nærheden ruiner af indianske fæstningsverker. — 2. By i Missouri, 100 km. ø. f. St. Joseph, 6905 indb. (1900).

Chillon *[šijō']*, berømt slot i Schweiz, kanton Waadt, er bygget paa en klippe i den østre ende af Genfersjøen og er forbundet med fastlandet ved en 20 m. lang bro.

Slottet Chillon.

Slottet er mest bekjendt som den schweiziske reformator François de Bonivards (s. d.) fængsel. Byron omhandler dette i sit digt «The prisoner of Chillon».

Chiloé *[tšilóe]*, Sydamerika, sydlige Chile. 1. Stor ø, som skilles fra fastlandet ved den smale Chacaokanal i n. og de brede Chacao- og Corcovadobugter i ø. og s., 8394 km.² med ca. 80 000 indb. (mest kristne indianere). Skjønt C. med omliggende øer er at betragte som stykker af Chile's kystkordiljer, er C. dog væsentlig et lavland: først i s.ø., paa den lille ø San Pedro naaes en høide af 915 m. o. h. C., som har mange elve og flere temmelig store indsjøer, har et udpræget havklima med rigelig nedbør og jevn temperatur, som dog er lavere, end man skulde vente efter dets ækvatorafstand (ca. 43 ° s. br.). Øen har en rig vegetation med store naaleskoge (særlig i v.) og løvskoge tildels med eviggrønne trær. Opdaget 1558 erobredes C. 1565 af spanierne, som først 1826

---

ning med nød og neppe. **e.-valve** sikkerhedsventil.

escape (f) f, apofyge, søileskaft.

escapement (e) hem(me)verk. gang i ur.

escarbille (f) f, kulstøv.

escarbot (f) m, bille.

escarboucle (f) f, karfunkel.

escarcelle (f) f, (penge)pung.

escargot (f) m, snegle (med hus); vindeltrap.

escarmouche (f) f, skjærmydsel.

escarmoucher (f) levere skjærmydsler; mundhugges.

escarole (f) f, (bot.) endivie.

escarpe(ment) (f) f (m), **escarpment** (e) brat skraaning.

escarper (f) gjøre brat; falde brat af; myrde (og plyndre).

escarpin (f) m, balsko.

escarpolette (f) f, huske.

escarre (f) f, **eschar** (e) skorpe, skurv.

escart (f) m, forsprang (i leg).

eschalot (e) skalotløg.

Esche (t) f, ask. **eschen** aske-.

escheat (e) hjemfaldt gods; hjemfalde; overtage som hjemfaldt.

eschew (e) fly, sky.

escient (f) m: **à bon e.** med velberaad hu, med vilje. **à mon e.** saavidt jeg ved.

esclaffer (f): **s'e.** slaa op en høi latter.

esclame (f) tyndlivet.

esclandre (f) m, skandale.

esclavage (f) m, slaveri, trældom.

esclave (f) m, f, slave, slavinde.

maatte rømme øen. — 2. Prov. i Chile omfattende øen C., Chonosøerne og den indenfor liggende del af fastlandet, fra Chacaokanalen i n. til halvøen Taytaos sydlige forbjerg Tres Montes i s., 22 255 km.² med (1903) 95 914 indb. (4 pr. km.²). Den smale fastlandsdel er et skogdækket fjeldland (høieste top vulkanen St. Valentin 3 870 m.) med steile fjordkyster, kun tyndt befolket af indianere. Prov.s hovedstad er Ancud paa C.-øens nordkyst med (1903) 3979 indb.

Chilognātha, egte tusenben, s. d.

Chilok, elv i Sibirien, bielv til Selenga, som falder ud i Baikalsjøen, seilbar. Omtr. 470 km. lang.

Chīlon, spartaner, en af Grækenlands «syv vise»; man tilskrev ham ordet: kjend dig selv.

· **Chilo'poda,** skolopendere, s. d.

Chilpancingo *[tšil-]*, by i Mexico, hovedstad i staten Guerrero, 1380 m. o. h., 7500 indb. (1900). Blev i 1899 og 1902 delvis ødelagt af jordskjælv.

Chi'lperik, konger af Merovinger-ætten. — C. I (d. 584), konge i Neustrien 561, søn af Chlotar I, egtede sin broder Sigeberts svigerinde Gailesvintha, myrdede hende samme aar, siden gift med sin frille Fredegund. C. faldt idelig i ryggen paa sin broder, Sigebert af Austrasien, men havde stadig uheld, indtil Fredegund 576 fik Sigebert snigmyrdet. Siden angreb C. sin broder Gunthram af Burgund. C. blev myrdet, uvist af hvem. Han var talentfuld, men liderlig og ryggesløs. — C. II (d. 720), konge i Neustrien 715, uheldige kampe mod hushovmesteren Karl Martel, dog valgt til konge over hele Frankrige 720, men døde samme aar. — I nordiske sagn optræder en C. (C. I?) som H j a l p r e k i sammenhæng med frankiske sagnfigurer, saasom Sigmund.

Chiltern Hills *[tši'ltən hilz]*, et høidedrag i England, strækker sig gjennem grevskaberne Oxford, Buckingham og Hertford og naar i Wendower Hill sin største høide, 276 m. Længden er 113 km. og bredden 25—30 km. Var tidligere dækket af skog.

Chiltern hundreds *[tši'ltən hʊ'ndrədz]*, et embede, som oprettedes for at udrydde de røverbander, der tidligere havde tilhold i Chiltern Hills. Embedet bestaar nominelt endnu og benyttes af de parlamentsmedlemmer, som vil nedlægge sit mandat, hvilket ikke er tilladt. Da derimod ethvert parlamentsmedlem, der faar et statsembede, maa opgive sit sæde i parlamentet, ansøger vedkommende om og faar stedse dette nominelle embede, hvorved han er udtraadt af huset. «To take the c. h.» betyder derfor at nedlægge sit mandat.

Chimaira (græ. mytol.) omtales hos Homer som et ildspyende uhyre: fortil en løve, i midten en gjed, bagtil en drage; det ødelagde Lykien, men nedlagdes af Bellerofon (s. d.); ofte fremstillet i ældre græ. kunst; man tillagde vistnok billedet ondtafvergende betydning. Afledet heraf k i m æ r e, fantasifoster, indbildning.

Chimaira.

Chimay *[šimǽ]*, by i Belgien, prov. Hennegau, ved Blanche; 3480 indb. (1900). C. ligger i en bergverksegn, jernverker og marmorbrud og fyrsten af C.s residensslot.

Chimborazo *[tšimbårásǻ]*, Sydamerika, Ecuador. 1. Snedækt, nu udslukt vulkan ved Riobamba-bækkenets nordvestende, 1 ° 47 ' s. f. ækvator, ogsaa kaldt Urcurazu, Sydamerikas mest bekjendte fjeld, som paa det 4000 m. høie grundfjeld hæver sin vulkankegle til en høide af 6310 m. Medens bestigningen af C., som ikke har været virksom i historisk tid, er forholdsvis let, indtil snegrænsen, er det desto vanskeligere at bestige dens mægtige iskappe, som begynder i en høide af 4700—5000 m. Det første forsøg blev gjort af Condamine 1745. Humboldt og Bonpland naaede 1802 5917 m., Boussingault og Hall 1831 6004, Remy 1856 næsten toppen, Reifs og Stübel 1872 5810 m., endelig 1880 lykkedes det Whymper at naa toppen. — 2. Prov. i Ecuador, omfatter det midtre parti af Ecuadors Ander, 14 360 km.² med 122 000 indb. (8 à 9 pr. km.²). Hovedstad Riobamba, ca. 25 km. s.ø. f. C. nær jernbanen Guayaquil—Quito, 2798 m. o. h., med 18 000 indb., Ecuadors fjerde by.

Chimbote *[tšimbå'te]*, havneby i Peru, depart. Ancachs, ved bugten Puerto Ferrol, 8 km. s. f. Santa. Betydelig handel.

Chimirri *[tši-]*, B r u n o (1844—), ital. politiker og advokat, blev 1876 medlem af deputeretkammeret, var 1891—92 medlem af ministeriet Rudini, 1900—01 finansminister i ministeriet Saracco.

Chimpansen *(troglodytes niger)* hører til de antropomorfe aber (se A b e r, A n t h r o p o m o r p h a og planchen A b e r, fig. 1). C.s legemshøide er omtrent som menneskets, derimod er skulderbredden noget større, ligesom forarmene er længere og kraftigere; i opreist stilling naar de næsten til anklerne. Underlemmerne er derimod kortere og svagere. Den helt sorte haarklædning er for størstedelen tynd, men i nakken udviklet til en haartop og paa kinderne til stride bakkenbarter. Som hos de øvrige menneskelignende aber er underarmens haar rettet mod albuen. Ansigtet samt hænder og fødder er nøgne; de store udadrettede ører samt størsteparten af ansigtet er skidden kjødfarvet, medens øienregionen, næseryggen samt hænder og fødder er sortagtige. Medens hos de voksne hanner underansigtet er sterkt fremhvælvet, øienbuerne og issekammene fremspringende, viser hunnerne og i endnu høiere grad ungerne en hovedform, som mere stemmer med de laveste menneskeracers. — C. lever ligesom gorillaen i det vestlige Afrikas urskoge, træffes dels sammen i familier, bestaaende af far, mor og barn, dels samlet i større flokke, lever af frugter, saftige blade og rødder samt af mindre pattedyr og fugle. Den bygger simple boliger i trærne, hvor hunnerne føder sine unger. Den er en udmerket klatrer. Forøvrigt kjender man lidet til dens liv i fri tilstand. De tammeste dyr viser en betydelig intelligens og er let bevægelige og venlige. Som regel bukker de zoologiske havers c. under efter nogle aars fangenskab af sygdom, ofte lungetæring. Da ungernes tandfælding foregaar i det sjette aar, kan c.s levealder antagelig sættes omtrent lig menneskets.

Chimu *[tši'mu]*, høit kultiveret, nu næsten forsvundet indiansk folk, der beboede kysten af Peru mellem den chilenske grænse og Trujillo. I nærheden af denne by laa hovedstaden, G r a n C., hvis ruiner endnu vidner om det gamle folks magt og rigdom, før det beseiredes af Inkaerne.

---

træl(kvinde); (adj) trælbunden. nègre e. negerslave.

esclavon (f) (m), slavonisk. **Esclavonie** f, Slavonien.

esclot (f) m. træsko.

escobar (f) m. jesuit, hykler.

escoffier (f) myrde

escogriffe (f) m, tyv(eknegt), bandit; svær slamp.

escompte (f) f, diskonto; rabat.

escompter (f) diskontere; bruge (paa forhaand); spekulere i; gjøre regning paa.

escopie (f) f, sæc(kar).

escopette (f) f, (gammeldags) karabin; fotografiapparat.

escort (e). **escorte** (f) f, eskorte, følge, dækning; (e) ogs. eskortere, ledsage = **escorter.**

escot (f) m, (slags) sars (uldstof).

escouade (f) f, korporalskab.

escrache (f) f, papir, attest, pas; overhaling. **escracher** give en overhaling.

escrime (f) f, fegtning, fegtekunst. **(s')escrimer** fegte. **s'e. de qc** give sig af med. **s'e. à faire qc** øve sig paa, gjøre sig umag med.

escritoire (e) skatol, sekretær.

escroc (f) m, snyder, bedrager. **escroquer** snyde, bedrage. **escroquerie** f, snyderi, optrækkeri.

esculape (f) m, doktor.

esculent (e) & (f) spiselig.

escutcheon (e) (vaaben)skjold; familievaaben; (skudes) navnebret; melkespeil.

Esel (t) m, æsel. **Eselei** f, grovhed, dumhed. **Eselin** f, hun-

Chimæra, se H a v m u s.

Chinandega, by i Nicaragua (Mellemamerika) paa Stillehavskysten, 12 620 indb. (1902). Hovedstad i et depart. af samme navn med 34 614 indb.

Chincha *[tšintša]*, Sydamerika, Peru. 1. En gruppe af tre større og flere, mindre overordentlig tørre og nøgne klippeøer (tilsammen kun 16.2 km.²) i Piscobugten under 13° 38' s. br., ca. 20 km. fra depart. Ica's kyst. Øerne er bekjendt for sin tidligere, nu udtømte rigdom paa fugleguano, som paa grund af klimaets tørhed har kunnet afleire sig til en høide af indtil 60 m. o. h. Guanoens værd kjendtes allerede i Inka-tiden; men i nyere tid udnyttedes leierne først fra 1840 af. Eksporten af guano erklæredes for statsmonopol og blev snart Perus vigtigste udførselsartikel, hvis samlede værdi indtil 1867 androg til ca. 820 mill. kr. Men allerede 1874 var leierne omtrent udtømt. — 2. Et dalføre indenfor 1, hvor to byer af samme navn, C. og C. A l t a.

Chinchilla *[tšintši'lja]* er ca. 30 cm. lange, meget bløde skind af u l d m u s e n *(c. eriomys)*. De 2—3 cm. lange haar er i den nedre halvdel mørkegraa, længer op sølvhvide og i spidsen brune. Imitationer i afskaarne og farvede kaninskind kan kjendes paa mindre smidighed og de afskaarne haarenheder.

Chinchilla *[tšintši'lja]* **de Monte Aragon,** by i Spanien, prov. Albacete, 6680 indb. (1900). I nærheden af byen findes grotter, som tidligere var beboet. Marmor og kalkbrud.

Chi'ngan, S t o r e, fjeldkjede i Asien, de østlige randfjelde for det store centralasiatiske bjergland. Vestover mod ørkenen Gobi er skraaningen langsom, østover mod Nord-Kinas og Mantsjuriets lavland brat. Høiden er omtrent 2000 m. Længer øst i det nordlige Mantsjuri ligger den meget lavere kjede L i l l e C.

Chingleput *[tši'nglpʋt]*, se C h e n g a l p a t.

Chinīn, se K i n i n.

Chiniquy *[šiniki']*, C h a r l e s (1809—99), nordamer. prest, 1833 prest i den romersk-katolske kirke. C. gjorde sig bekjendt ved sit ivrige arbeide for afholdssagen. 1858 gik han over til den presbyterianske kirke og begyndte derefter med mund og pen at bekjæmpe romerkirken, især dens skriftemaalspraksis. Af hans skrifter foreligger i norsk-dansk overs.: «Den romerske prest, kvinden og privatskriftemaalet», Kra. 1892, og «Femti aar i den romersk-katolske kirke. Et tilbageblik paa mit liv», Odense 1893.

Chinioidīn, se K i n a b a r k.

Chinizarīn, se K i n i z a r i n.

Chinodoxa, løgvekster af liljefamilien. *C. luciliæ* fra Lilleasien er en liden vaarplante, som dyrkes i haverne paa grund af de smukke, stjerneformede, blaa, i midten hvide blomster.

Chinoidīn, se K i n a b a r k.

Chinolīn, se K i n o l i n.

Chinōn, se K i n o n.

Chinon *[tšinõ']*, by i Frankrige, depart. Indre-et-Loire, ved Vienne, 15 km. fra dens udløb i Loire; 6033 indb. (1901). Handel med vin og tørrede frugter. I C. findes ruinerne af et gammelt slot, i hvilket Henrik II af England døde, og hvor Jeanne d'Arc første gang traf Karl VII 1429.

Chinookvind *[tšinu'k-]*, en faldvind af samme slags som «føhn» (s. d.) paa østsiden (læsiden) af Rocky Mountains i Nordamerika. Den er tør og usedvanlig varm for aarstiden.

Chintreuil *[šætrøi']*, A n t o i n e (1814—73), fr. maler. Tilhører Barbizon-skolen. Som Daubigny har han malt lyse, duftige sommerlandskaber, men ogsaa dystrere stemninger, der minder om Duprés romantik.

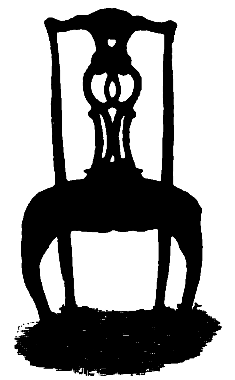
Chinūk, gruppe af beslegtede indianerstammer, fordum bosat ved Columbiaelvens nedre løb, nu samlet paa flere reservationer i Washington og Oregon. Kunstig deformation af hovedet, der hos flere oregonfolk var almindelig, har blandt c været herskende skik lige til slutningen af det 19 aarh.

Chioggia *[kjå'ddža]*, by i Norditalien, prov. Venezia paa en laguneø, ca. 25 km. s. f. Venedig, 6 km. n. f. Brenta's munding; 20 708 indb. (1901). Havnen, der er den dybeste i lagunen, forsvares af forterne Coroman og San Felice. C. er sædet for biskop, har ikke ubetydelige silkevæverier og fabrikation af kniplinger, skibsbyggerier, skibsfart og betydelige fiskerier.

Chīos, tyrkisk ø i Ægæerhavet s. f. Lesbos ved Lilleasiens vestkyst, adskilt fra halvøen Karaburnu ved det 7 km. brede Chiosstræde; 827 km.² med 59 600 indb. (1900), hovedsagelig grækere. Øen er bjergfuld (den høieste top, Eliasbjerget, 1264 m.), men frugtbar og vel dyrket; der avles vin, olje, bomuld og især sydfrugter. Handelen med læder, silke- og bomuldstøier samt med syltede frugter er betydelig. — C., som i oldtiden var en af de mest blomstrende joniske kolonier i Lilleasien, kom i 1566 under tyrkerne. Under grækernes frihedskrig 1820—29 reiste C. sig mod tyrkerne; men disse herjede i april 1822 øen paa det forfærdeligste. 23 000 mennesker blev myrdet, 47 000 solgtes til slaver, og kun 5000 undkom. 3 april 1881 hjemsøgtes C. af et frygteligt jordskjælv.

Chiozza, se C h i o g g i a.

Chippendale *[tši'pəndēl]*, T h o m a s (18 aarh.), eng. møbeltegner og snedker. Hans hovedverk, en række forskjellige tegninger, offentliggjordes 1754. Han samler alle strømninger, der behersker tidens engelske smag, men har dog ogsaa lært adskilligt af de store franske ornamenttegnere. Størst interesse har C.s stol, hvis ryg er sterkt særpræget, ofte ved en dobbelt ꝏ og linjeføringen langs overkanten. Han har havt stor indflydelse ogsaa paa norsk møbelkunst i 18 aarh.

Chippendale-stol.

Chippenham *[tši'pənhəm]*, by i England, Wiltshire, 48 km. n.n.ø. f. Salisbury, 5074 indb. (1901); er bekjendt for sin kondenserede melk og ost.

Chippewa *[tši'pəwē]*, bielv til Mississippi i staten Wisconsin, udspringer s. for Øvresjø, 380 km. lang, mange stryk. Ved elven ligger byen C. F a l l s *[-fålz]*, 8094 indb. (1900); sagbrug.

æsel. **eseln** slide haardt; bomre. **Eselsbank** f, skamkrog. **Eselstritt** m, æselspark.

esgourde (f) f, øre. **esgourder** lukke ørene op, høre efter.

esherber (f) luge.

eskadre — (t) Eskadre f, Geschwader n — (e) (naval) squadron — (f) escadre f.

eskadron — (t) Eskadron, Schwadron f — (e) squadron; troop — (f) escadron m.

eskimo — (t) & (e) Eskimo m — (f) Esquimau m.

esophagous (e) spiserør.

esoteric (e), **ésotérique** (f) hemmelig, kun for indviede.

espace (f) f, (mellem)rum, strækning; (verdens)rummet.

espacer (f) opstille med (passende) mellemrum; (typ.) sperre; lade hengaa længere tid imellem. **espacé** spredt sjelden.

espadon (f) m, slagsverd; huggert; sverdfisk.

Espagne (f) f, Spanien. **espagnol** (m) spansk.

espagnolette (f) f, (fint) uldent stof; vindussvelv, -krog.

espalier — (t) Spalier n — (e) & (f) espalier m.

espar (f) m, (tilsjøs) spir.

esparcette (f) f, (bot.) esparset.

espargoutte (f) f, (bot.) linbendel

Espe (t) f, asp.

espèce (f) f, slag(s), art; myntsort; foreliggende tilfælde; (pl) klingende mynt; urter; (altergang) brødet og vinen.

Chippeways *[tšipəwēz]*, indianerstamme, se Odjibwa.

Chippewyans *[tšipəwaiənz]*, tinnestamme mellem Athabasca River og Store Slavesjø i v. og Hudsonbugten i ø. Som de øvrige beslegtede indianerstammer i de vestlige Hudsonbugt-egne ernærer de sig udelukkende ved jagt og fiske; de staar som pelsjægere i Hudsonbugtkompagniets tjeneste.

Chipping-Barnet *[tši'piŋ-bāənət]*, se Barnet.

Chipping-Wycombe *[tši'piŋ-wikəm]*, se Wycombe.

Chiquinquira *[tšikinkira']*, Sydamerika, Columbia, by i depart. Boyacá ved Rio Suarez, en bielv til Magdalenaelven, ca. 120 km. n. f. Bogotá, med ca. 15 000 indb. Paa grund af et undergjørende Mariabillede besøges C. aarlig af 20—30 tusen pilgrimme.

Chiquitos *[tšiki'tos]*, indianerstamme paa den sydamerikanske stat Bolivias østlige lavland. Deres sproglige stilling til nabostammerne endnu ukjendt.

Chir..., **Chiro...** (græ. *cheir*, haand), ofte første stavelse i sammensatte ord, som betyder noget med haand..., sml. Kir...

Chi'ragra, gigt i fingerleddene, se Arthritis.

Chiriguānos, tupistamme paa den sydamerikanske stat Bolivias østlige lavland.

Chiriqui *[tširi'ki]*. 1. Bugt paa nordsiden af Panama (82 ° v. l.) med gode havne. — 2. Vulkan s. f. bugten, 3439 m. — 3. Provins i Panama med ca. 45 000 indb.

Chirōmo, brit. Central-Afrika, befæstet by og vigtig handelsstad, ca. 200 km. s. f. Njassa-sjøen, ved Shire's og Ruo's sammenløb. Er ved jernbane forbundet med Port Herald i s. og i n. med Blantyre, hvis havn C. er. Har telegrafforbindelse med Kapstaden og med Quelimane (portug.) paa Mosambik-kysten.

Chirŏmys, aye-aye (s. d.).

Chiron, se Cheiron.

Chiro'ptera, flaggermus (s. d.).

Chirothērium er en uddød dyreform tilhørende labyrintodonterne. Dens haandformede fodspor træffes i triasformationens lag. Forøvrigt er dyret ukjendt.

Chislehurst *[tši'zəlhəst]*, landsby i England, grevskabet Kent, 17 km. s.ø. f. Londonbroen; 7429 indb. (1901). I slottet Camden House døde Napoleon III 9 jan. 1873; hans lig flyttedes 1888 til Farnborough.

Chiswick *[tši'zik]*, by i England, grevsk. Middlesex, ved Themsen, 15 km. v. f. London bro; 29 809 indb. (1901). Her findes mange prægtige landsæder, hvoriblandt Chiswick-House, der tilhører hertugen af Devonshire.

Chita'rra *[ki-]* (ital.), guitar. Chitarrone *[ki-]*, romernes theorbe, en stor basguitar fra det 17—18 aarh., omtr. 3 alen lang og med 6—12 strenge paa gribebrettet og 8 ved siden af.

Chitīn, en kvælstofrig, ligeoverfor syrer og alkalier meget modstandsdygtig substans, som danner en vigtig del, særlig af mange ormes og leddyrs cuticulardannelser (hudskelet); i mange tilfælde, f. eks. i de fleste krebsdyrs skal, forekommer c. sammen med kalk, hvorved skallerne faar en betydelig fasthed.

Chīton, skallus, s. d.

Chi'ton (græ.), de gamle grækeres underdragt, omtr. som en ærmeløs skjorte, hyppig temmelig aaben i den ene side; om livet bar de et belte, saa c. kunde fæstes op. Mændenes c. og de spartanske kvinders naaede i regelen til knæet, de attiske kvinders til fødderne. C. forfærdigedes mest af uld og var som oftest hvid.

Chitor *[tšitå'ə]*, Chittor, Tulaiti, by i Forindien, vasalstaten Udaipur, Radsjputana, omtr. 7000 indb. C. er egentlig bare rester af en stor by Tulaiti, som alt eksisterede i det 8 aarh. Af denne by er der en mængde storartede ruiner, fæstninger, citadeller og templer. Ved forskjellige leiligheder blev Tulaiti beleiret, senest i 1557, og derved ødelagt, saa at der nu bare er ruiner igjen.

Chitral *[tši'trəl]*, brit. vasalstat i det n.v.-lige Indien, mellem Kasjmir og Afghanistan, omtr. 20 000 km.² med ca. 75 000 indb. Det er et vildt fjeldland opfyldt af Hindukusj, som her har en top paa 7750 m. Befolkningen er af arabisk herkomst, tilhører af religion Islam. De lever i fjeldene af fædrift og i dalene af akerbrug; der kan dyrkes korn og frugt. Hovedstaden heder C.; den ligger 1518 m. o. h. — C. er bare ved en smal stribe af Afghanistan, 20—30 km. bred, skilt fra rus. Pamir, og da desuden de lettest tilgjængelige pas over Hindukusj ligger i landet, har det altid været vigtigt for englænderne at have politisk indflydelse her. I 1876 kom C. under Kasjmirs overhøihed (Kasjmir er britisk vasalstat). England har havt politisk agent der fra 1886 af. I 1895 døde fyrsten Nisam, som herskede i god forstaaelse med England. Der trængte da flere tronkrævere ind i landet, og de indesluttede den lille eng. garnison i hovedstaden C. Efter et heltemodigt forsvar blev fæstningen tilslut undsat af oberst Kelly, som med 400 mand trængte frem fra Gilgit gjennem egne hidtil anseet som ufarbare. Der blev saa krig, og tronprætendenterne maatte flygte. Siden den tid har C. været sterkt afhængig af England, som bevogter alle pas over Hindukusj.

Chittagong *[tsi'təgåŋ]*. 1. Distrikt i Forindien, ved den Bengalske bugt, ø. for Gangesdeltaet, 6638 km.² med 1 353 250 indb. (1901). — 2. By i distriktet, lidt ovenfor mundingen af Karnafulielven, 22 140 indb., betydelig havneby; norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Kalkutta. — 3. C. Hills, distrikt indenfor, opfyldt af fjelde, omtr. 14 000 km.² med 124 762 indb. (1901).

Chittak *[tši'tæk]*, basarvegt i Ostindien = 58.32 g.

Chiusa *[kjuza]*, ital. bjergpas; navn paa flere ital. byer.

Chiusa Sclafāni *[kjuza-]*, by paa Sicilien, prov. Palermo, ligger i en frugtbar egn med oliven- og appelsintrær; 6891 indb. (1901).

Chiusi *[kjūzi]*, by i Italien, prov. Siena (Toscana), i Chianadalen; 6011 indb. (1901). I byens museum findes mange etruskiske og romerske oldsager fra omegnen, der er rig paa etruskiske grave (bl. a. den saakaldte Porsenagrav). C. hed i oldtiden Clusium.

Chiva (Khiva, Choarizm, Chorazm, d. e. lavlandet, ogsaa kaldt Urgendsj), rus. vasalstat med titel af kanat (khanat el. chanat) i Vest-Turkestan s. f. Aralsjøen og langs vestbredden af Amu-darja; i ø. støder det til Buchara, men omgives ellers af direkte rus. besiddelser. Størrelsen er omtr. 60 000 km.², og indbyggerantallet antages at være ca. 800 000. C. er et lavland, som sænker sig mod Aralsjøen. Den største del er ørken eller steppe, kun langs Amu-darja ligger en stribe oaseland, som gjøres frugtbart ved kunstig vanding gjennem talrige kanaler fra elven; dette frugtbare land optager bare omtr.

---

especial ⓔ særlig, speciel; udmerket, fremragende.
espérance ⓕ f. (for)haab(ning), forventning; (pl) gode udsigter.
espérer ⓕ haabe (paa). **j'espère que non** det vil jeg da ikke haabe.
espial ⓔ speiding.
espiégle ⓕ m, uglspil, skøier; (adj) skøieragtig, kaad **espièglerie** f, overgivenhed; skøierstreg.
espingole ⓕ f, muskedonner.
espion ⓕ m, spion.
espionnage ⓕ m, (ud)spioneri(ng).
espionner ⓕ (ud)spionere.
esplanade ⓔ & ⓕ f, esplanade, plads; græsplæn; markbrystvern.
espoir ⓕ m, haab.
espo(u)le ⓕ f, **espolin** m, (væver)spole.
esponton ⓕ m, haandspyd.
espouliner ⓕ spole.
espousal ⓔ trolovelse; antagelse (af), tilslutning (til).
espouse ⓔ bortgifte; trolove (med); egte; antage sig, slutte sig til; forfegte.
esprit ⓕ m, aand; spøgelse; forstand; sind, gemyt, natur; aandrighed, vid, vittighed; (pl) spirituosa. **e. de sel** fortyndet svovlsyre.
esprot ⓕ m, (zool.) brisling.
espy ⓔ faa øie paa.
Esq. ⓔ esquire, hr.
esquif ⓕ m, lidet fartøi, baad.
esquille ⓕ f, (ben)splint.
esquimau ⓕ m, eskimo(isk).

tiendeparten af hele landet. Klimaet er udpræget oplandsklima. Den rus. fæstning Fort Peter Alexandrovsk, som ligger paa grænsen af C. omtr. i samme bredde som hovedstaden C. (41½ ° n. br.), har en aarstemperatur af 12.5 °, medens juli har 28.3 ° (Kristiania 17 °) og jan. ÷ 4.7 ° (Kristiania ÷ 4.4 °). Nedbøren er høist ubetydelig, i Peter Alexandrovsk blot 64 mm., som mest falder om vinteren og vaaren. Paa steppen lever der ulve, sjakaler, hjorte, antiloper; plantevekst savnes ikke helt endog i ørkenen. Indbyggerne er dels nomader, dels fastboende. Nomaderne dannes af kirgiser, turkmenner og karakalpater, tilsammen kanske 250 000, medens den fastboende befolkning udgjøres af nogle tusen russere, usbeker (250 000), perser, sarter, tadsjiker etc. Kanen tilhører usbekerne, som er den herskende stamme. Religionen er Islam. Nomaderne lever af fædrift og har som husdyr dromedarer, sauer, kjør og heste. Den fastboende befolkning dyrker jorden. Der avles hvede, byg, ris og hirse, frugt, meloner, druer, silke, tobak etc. samt bomuld, som er det vigtigste produkt. Industrien er ubetydelig, der er lidt bomulds- og silkevæveri samt tilvirkning af lervarer. Handelen drives særlig af sarterne. Fyrstens, kanens, magt er uindskrænket. Han maa efter traktat afsluttet med Rusland 1873 ikke træde i forbindelse med fremmede magter, idet udenrigspolitiken besørges af Rusland. Nogen egentlig hær har landet derfor ikke, blot et gendarmeri paa 2000 mand. — Hovedstaden heder ogsaa C., den ligger lidt s. f. Amu-darja midt i et net af vandingskanaler, og skal efter nogle have 30 000 indb., efter andre (Statesman's «Yearbook») blot 4—5000. Den bestaar mest af smaa lerhuse, men har stor karavanehandel. — C. har siden 1515 været frit og regjeres af en kanslegt, som siges at nedstamme fra Dsjingis-Kan. Friheden varede til 1873, da landet som nævnt blev rus. vasalstat. Ogsaa før den tid, saaledes i 1839, havde russerne søgt at erobre landet, men da mislykkedes forsøget, paa grund af de vanskeligheder, som klimat og naturforholdene frembød.

Chi *[ki]* **va piāno va sāno** (ital.), den som gaar langsomt, gaar sikkert; man kommer længst uden hastverk.

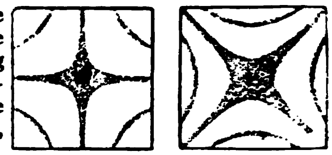
Chiva'sso *[ki-]*, by i Italien, prov. Turin, paa venstre bred af Po; ca. 4500 indb. Betydelig korn- og kvæghandel.

Chivilcoy *[tši-]*, Sydamerika, Argentina, opblomstrende by i prov. Buenos Ayres, i en usund egn ca. 140 km. s.v. f. hovedstaden, hvormed C. er forbundet ved jernbane. Havde 1895 14 632 indb.

Chivot *[šivå']*, H e n r i C h a r l e s (1830—97), fr. dramatiker, har sammen med Alfred Duru skrevet en mængde komedier, vaudeviller og operetter, som gjorde megen lykke paa Paris' teatre. Offenbach, Lecocq og andre har sat musik til flere af dem.

Chizerots *[šizero']* el. b u r i n s, en i depart. Saône-et-Loire levende merkelig folkestamme, som har sagn om at nedstamme fra saracenere. De lever sit eget liv uden videre samkvem med de omboende folk, der hader og foragter dem. Lever som landarbeidere, kræmmere og slagtere.

Chla'dni, E r n s t F l o r e n s F r i e d r i c h (1756—1827), t. fysiker, studerede først jus, men hengav sig senere helt til naturvidenskabelige studier, idet han ernærede sig ved indtægten af sine skrifter og af akustiske forelæsninger. Opdagede de efter ham opkaldte k l a n g f i g u r e r (s. d.) og hævdede først den anskuelse, at meteorstene ikke stammer fra atmosfæren, men fra verdensrummet.

Chladnis klangfigurer.

Chlamydoselachus, kravehai, s. d.

Chla'mys, hos de gamle grækere en kort mandskappe til ride- og reisebrug; c. bestod af et aflangt stykke tøi, kastet over venstre skulder og sammenholdt over høire med en spænde.

Chloanti't, et regulært krystaliserende mineral, der bestaar af 28 pct. nikkel og 72 pct. arsen ($NiAs_2$). Findes mest som et finkornigt eller stængligt aggregat, som ved at ligge i luften let anløbes. Forekommer paa mange ertsgange, f. eks. i Schneeberg i Sachsen, Joachimsthal i Böhmen, Ungarn, Frankrige o. s. v.

Chloa'sma, leverplet, en forøget pigmentafleiring i huden, der viser sig som gulbrune pletter, oftest symmetrisk i panden og tindingerne eller paa kinderne, overlæben og hagen. Sees oftest hos svangre kvinder *(c. uterinum);* de svinder efter fødselen. Kan ogsaa fremkaldes ved sygdomme i de kvindelige kjønsorganer. Om aarsagen vides intet.

Chlodio (Clodion) (d. omkr. 450), første hist. konge af Merovinger-ætten. Under C. erobrede frankerne ud fra Nord-Belgien landet om Cambrai. Aëtius slog ham omtr. 430 og tvang ham under Rom, men knæsatte forøvrigt en af frankerfyrsterne, medens dennes broder søgte hjælp hos hunerne. Frankisk overlevering henlægger Merovinger-ættens mytiske ophavssagn til C.s tid. En figur af C.s navn optræder i eng. sagn som Hliðe, i nord. som Hlǫðr. I «Hervararsaga» (s. d.) er han stedbroder til Anganty, goternes konge, mod hvem han forgjæves søger hjælp hos hunerne; heri har man ment at gjenfinde de folkekampe, hvori C., Aëtius, goter og huner spiller hovedrollen.

Chlodvig (Chlodovech, fr. Cloris, ældre form for Ludvig) (omkr. 466—511), konge af Merovinger-ætten, det fr. riges første samler, søn af Childerik. C.s første rigssæde var Tournai. Han erobrede 486 Syagrius' rige om Soissons, sidste levning af vestrom. statsomraade; 496 kuede han alamannerne i Østgallien, uddrev 507 vestgoterne fra størstedelen af Sydgallien, men hindredes dog af østgoterkongen Theoderik den store i at fuldende erobringen. I sine sidste leveaar fik C. ved ryggesløs svig udryddet alle frankerfyrster i nabolaget. 496 afsvor C. hedenskabet og antog i Reims den rom.-kat. tro. Dette valg sikrede Frankerriget romerkirkens støtte mod goter, burgunder og longobarder, som dengang alle hyldede arianismen. C.s ry naaede helt til Norden, hvor han i sagn optræder som Hlǫðver, sidestillet med romernes keiser.

Chloë (græ. mytol.), eg. «grøn», tilnavn til Demeter (s. d.) som den, der beskytter den grønne sæd.

Chlopicki *[ķlåpi'tski]*, G r z ę g ó r z J ó z e f (1771—1854), polsk general. Efter at have deltaget med hæder i krigen 1794 traadte han 1797 i fr. tjeneste, i hvilken han virkede i Italien 1799—1801, ved Eylau og Friedland 1807, i Spanien 1811 og 1812 i Rusland. Blendet

---

esquinter Ⓕ trætte, udmatte; mørbanke.
esquipot Ⓕ m, sparegris.
esquire Ⓔ skjoldbærer; godseier (velbaarenhed); rentier, partikulier.
esquiver Ⓕ undgaa, undvige. **s'e.** liste sig unda; smutte bort.
essai Ⓕ m. (litterært) essay, (mindre) afhandling; forsøg; (metallers) probering; prøve (af noget). **balance** (f) **d'e.** kornvegt.
essaim Ⓕ m. (bi)sværm. **essaimage** m. sværmetid. **essaimer** sværme.
essandole Ⓕ f. tagspaan.
essanger Ⓕ lægge i vand.
essarder Ⓕ spyle.
essarter Ⓕ rydde, opdyrke. **essarts** m pl. rydningsland.
essay Ⓔ, **essayer** Ⓕ prøve, forsøge; probere (metaller); Ⓔ ogs. liden afhandling.
essayerie Ⓕ f. proberstue.
essayeur m. probermester; prøver (hos skrædder).
essayist Ⓔ, **essayiste** Ⓕ m, essayforfatter.
essbar Ⓣ spiselig.
ess(-)bouquet Ⓕ m. navn paa en parfume.
esse — Ⓣ Schmiedeesse f — Ⓔ forge, furnace — Ⓕ forge, fournace f.
Esse Ⓣ f. (smedie)avl, ildsted; skorsten. **Essenfeger, -kehrer** m. skorstensfeier.
esse Ⓕ f. lunstikke; koben (verktøi); (mus.) lydhul.

af Alexander I's løfte om Polens gjenreisning tog han senere tjeneste i den polske hær som divisionsgeneral, men trak sig, fornærmet af storfyrst Konstantin, paany tilbage. 1830 kaldte Polens oprør atter C. frem paa skuepladsen, og han overtog diktaturet. Da hans bestræbelser for at udvirke en forsoning med tsaren vakte misnøie, nedlagde han i jan. 1831 sit hverv for som soldat at kjæmpe for sit land. Miskjendt og tilbagetrukken boede han senere i Krakow.

Chlōris (græ. mytol.). 1. En nymfe gift med Zephyros, af romerne sidestillet med Flora (s. d.). — 2. Datter af Niobe og Amfion, gift med Neleus, moder til Nestor.

Chlorophȳceæ, grønalger, se Alger.

Chlorophȳtum, sydafrikansk, til liljefamilien hørende slegt, af hvis arter *c. elatum variegatum,* der har hvidstribede blade, dyrkes som ampelplante.

Chloropla'ster, bladgrøntlegemer, s. d.

Chlorōse, blegsot (s. d.).

Chlotar (ældre form for Lothar, Luther, fr. Clotaire), konger af Merovinger-ætten. C. I (d. 561) fik efter sin fader Chlodvig landet nær Soissons 511, myrdede sin faldne broder Chlodomers smaa sønner 524, deltog i erobringen af Burgund 532, kjæmpede uheldig mod sachserne 557, samlede hele Frankrige 558. — C. II (d. 628), sønnesøn af C. I. Efter faderen Chilperiks mord 584 herskede C.s moder Fredegund i Neustrien. C. fortsatte hendes kamp mod Sigeberts æt i Austrasien, og efter at have henrettet Sigeberts enke Brunehild 613 var han herre i hele Frankrige. C.s støtter var biskop Arnulf af Metz og hushovmesteren Pipin, de første fremtrædende medlemmer af Karolinger-ætten. Gav vigtige love. — C. III, frankisk konge 656—70, døde 15 aar gl. Riget styredes af Ebroin. — C. IV var 717—19 modkonge mod Chilperik II; støttedes af Karl Martel.

Chlysto'vtsjini (rus., «piskere»), en gammel, vidt udbredt rus. sekt, hvis tilhængere i sine religiøse møder pisker hverandre under sang og dans, til de besvimer og begynder at profetere.

Chmel *[kmæl],* Joseph (1798—1858), østerrigsk historiker. Ungdomsarbeide: «Geschichte Kaiser Friedrichs IV», siden stor udgivervirksomhed, saaledes udgav han: «Regesta chronologica-diplomatica Ruperti regis Romanorum» (1843) og «Regesta chronol.-diplomatica Friderici imperatoris Romanorum» (1838—40), desuden flittig medarbeider ved «Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen».

Chmielnik *[kmjæl-],* byer i Rusland. 1. By i prov. Kielce (Polen), i nærheden af Galiziens grænse, 9628 indb. (1897). Flere markeder. — 2. By i prov. Podolien, ved elven Bug, 14 281 indb. (1897). Flere fabriker.

Chmielni'tski *[kmjæl-],* Nikolaj Ivanovitsj (1789—1846), rus. komediedigter; deltog i krigen 1812—14 og traadte senere i statstjenesten. Hans komedier, der hovedsagelig er mere eller mindre frie oversættelser af franske digtere (f. eks. Molière) og efterligninger efter fr. mønster, udmerker sig ved livlige, vittige repliker og et let sprog. De var i sin tid meget yndet.

Chmielo'wski *[kmjæl-],* Piotr (1848—), polsk litteraturhistoriker af ypperste rang. Foruden en mængde bidrag til forskjellige tidsskrifter har han bl. a. skrevet «Polske forfatterinder i 19 aarh.», «Vore romanforfattere», «Kvinderne hos Mickiewitz, Slowacki og Karisinski» og «Skitser fra den polske litteraturs historie». Hele hans rige produktion vidner om grundige kundskaber, skarpt blik og udmerkede stilistiske evner.

Chnum, ægypt. skabergud, som ved pottemagerskiven former de menneskelige lemmer; blev i Elefantine til katarakternes gud, og afbildes med væderhoved ligesom nilguderne; sammenstilledes ogsaa med solguden og benævntes da Chnum-Rē.

Chnum.

Choan (græ.), de to indre næseaabninger, gjennem hvilke hos alle hvirveldyr med undtagelse af fiskene næsehulen bagtil staar i forbindelse med svelget.

Choarizm, se Chiva.

Choa'spes, se Kercha.

Choc (chok) *[ŝåk]* el. attak benævnes den sidste del af kavaleriets anfald tilhest, enten dette foregaar sluttet eller i sværm. Medens den første og hovedsageligste del af anfaldet rides i reglementsmæssigt eksercergalop, øges farten paa de sidste 60—80 m. før sammenstødet med fienden saa meget, som de daarligste heste kan springe, idet der kommanderes «marsch-marsch». Hensigten hermed er at søge modstanderen redet overende.

Chocho'l (rus., «haartop») bruges af storrusseren som øgenavn for lillerusseren.

Choctaw *[tŝå'ktå],* indianerstamme, paa opdagelsernes tid ø. f. nedre Mississippi, s. f. de nærbeslegtede chickasaw (s. d.). Ligesom for disse blev berøringen med de indtrængende fremmede fordærvelig ogsaa for c., der sammen med sine stammefrænder blev drevet mod vest og omsider maatte slaa sig ned i Indianerterritoriet, hvor de fra det 19 aarh.s midte under rolige forhold er gaaet jevnt frem i folketal.

Choczim *[kåtŝi'm],* se Chotin.

Chodavendikjār, tyrkisk vilajet i Lilleasien, omfatter den nordvestlige del af halvøen s. f. Marmarasjøen, er 73 800 km.² og har 1 626 000 indb. Deles i 5 sandschak'er; hovedstad Brussa.

Chodkiēwicz *[-vitŝ],* Jan Karol (1560—1621), polsk feltherre, overtog 1602 kommandoen over den polske hær i Lifland og kjæmpede med held mod svenskerne; men forholdene i Polen gjorde, at hans held ikke fik betydning. 1611 sendtes C. af kong Sigismund til Rusland for at støtte den falske Dimetrij, men havde ikke lykken med sig og maatte udstaa meget, før han 1618 naaede hjem. 1620—21 var han anfører i krigen mod tyrkerne.

Chodorkow, by i Rusland, guvernementet Kiev, ca. 90 km. s.v. f. Kiev; 5733 indb. (1897). Sukkerfabriker. I nærheden findes 950 grave fra broncetiden.

Chodowiecki *[kåddåvjætski],* Daniel Nicolaus (1726—1801), t. maler, kobberstikker og raderer. Begyndte som emaljemaler og gik derefter over til miniatur-

---

essen ⓣ spise. **Essen** n, spisning; mad; maaltid; ret.

essence ⓔ & ⓕ f, væsen; (udtrukken) kraft, essens; ⓔ ogs. parfumere. **en e.** ⓕ in natura.

essential ⓔ, **essentiel** ⓕ (m), væsentlig, vigtig; væsentlig betingelse; hovedsagen; ⓔ ogs. æterisk (olje); ⓕ ogs. paalidelig, tilforladelig.

Essgeld ⓣ n, kostpenge. **Essgier** f, graadighed. **Esslöffel** m, spiseske. **Esslust** f, appetit.

esseulé ⓕ ensom.

essieu ⓕ m, akse(l).

Essig ⓣ m, eddike. **zu E. werden** gaa i vasken.

essor ⓕ m, flugt; sving; opsving.

essorer ⓕ tørke (i luften).

essoriller ⓕ studse (en hunds) øren.

essouflement ⓕ m, aandeløshed, forpustethed. **essouflé** andpusten, aandeløs. **essoufler** tage veiret fra en.

essui ⓕ m, tørkehus, -loft, -plads.

essuie-main ⓕ m, haandklæde. **essuie-plumes** m, penneterker.

essuyer ⓕ (af)tørke; (maatte) lide, døie; være udsat for.

est ⓕ øst(lig), østre.

establish ⓔ befæste; fastsætte, bestemme; bevise; grunde, oprette. **e. oneself** etablere (nedsætte) sig. **the Established Church** statskirken.

establishment ⓔ anlæg, grundlæggelse, oprettelse; organisation,

portræter. Mest kjendt ved sine stukne og raderede romanillustrationer (over 2000 blade), der væsentlig har værd som kulturhistoriske skildringer af tysk borgerligt liv. Kunstnerisk staar de meget under hans franske forløberes. Bedst i lidet format, hvor den svage tegning ikke kommer saa sterkt frem. Hans malerier er middelmaadige og blottet for en Watteaus og en Chardins finhed. Interessante er hans 108 tegninger (i Berliner-akademiet), hvori han skildrer sin reise til Danzig i 1773 (udg. i lystryk 1883).

Chodsjent, by i Vest-Turkestan, prov. Samarkand, ved elven Syr-darja, 30 076 indb. (1897). C. ligger ved den vestlige indgang til det frugtbare Ferganabækken, hvor der dyrkes bomuld, og har bomuldsindustri. Den gjælder for den ældste by i det midtre Asien.

Chodzko *[kå'džkå]*. 1. Alexander C. (1804—91), polsk forfatter og sproglærd, 1829—41 rus. konsul i Persien, 1858—84 professor i slavisk litteratur ved Collège de France i Paris. Har udgivet videnskabelige verker paa fransk og engelsk over persisk poesi og grammatik samt en række arbeider over slavisk sprog og litteratur. — 2. Ignacy C. (1794—1861), polsk forfatter. Foruden oder og sange i klassisk stil har han bl. a. skrevet en række fortræffelige skildringer af litauiske tilstande under titelen «Litauiske billeder» og «Litauiske traditioner». — 3. Leonard C. (1800—71), polsk historieskriver. Tilbragte den største del af sit liv i Paris, kjæmpede i julirevolutionen paa de liberales side som Lafayettes adjutant. Udgav paa polsk og fransk et stort antal biografiske, historiske og geografiske skrifter, hvoraf kan nævnes «Histoire populaire de la Pologne» og «Observations sur la Pologne et les polonais».

Choi, by i det n.v. Persien, prov. Aserbeidsjan, n. f. Urmiasjøen, omtrent 25 000 indb. Omegnen er frugtbar, og der dyrkes ris, bomuld og frugt.

Choiseul *[šwazø'l]*. 1. Étienne François C., greve af Stainville, hertug af C. og Amboise (1719—85), fr. statsmand. Ledende minister i Frankrige 1758—70, først udenrigsminister, senere krigs- og marineminister. Hans politik gik ud paa at isolere England. Fik 1761 afsluttet den bourbonske familietraktat (s. d.), fik dauphinen (Ludvig XVI) gift med den østerrigske prinsesse Marie Antoinette, erhvervede Korsika 1769. C. var en udmerket dygtig, klog, kundskabsrig, fordomsfri og frisindet mand, fremmede efter evne handel og industri, ven af det videnskabelige aandsliv, modstander af jesuiterne. Ludvig XV's mætresse fru Dubarry fik ham styrtet 1770. — 2. Marie Gabriel Auguste Laurent, greve af C.-Gouffier *[šwazø'l-gufje']* (1752—1817), fr. arkæolog, studerede græsk arkæologi som gesandt i Konstantinopel. Under revolutionen flygtede han til Rusland, hvor han blev direktør for kunstakademiet. Vendte 1801 tilbage til Frankrige, hvor han levede for sin videnskab.

Choiseul *[šwazø'l]*, ø i Stillehavet, en af Salomonsøerne (ø. f. Ny-Guinea), mellem Bougainville i v. og Isabella i ø., omtr. 5850 km.², ubekjendt folketal. Tilhører Tyskland.

Choisy-le-Roi *[šwazi'-lə-rwa']*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Seine, smukt beliggende 11 km. s. f. Paris, 35 m. o. h.; 11 607 indb. (1901). Industri i porcellæn, glas, kemikalier samt handel med vin og kul.

Chokand, se Kokan.

Chokolade fremstilles ved særlige processer af frøene af det i Amerika hjemmehørende kakaotræ *(theobroma cacao)*. Dette blev allerede tidlig dyrket af indianerne, som af frøene tilberedte en drik «chokolatl», der havde en meget bitter smag. Europæerne lærte sig dog snart at gjøre drikken mere smagelig, bl. a. ved at tilsætte sukker. De bønnestore frø sidder i længderækker i den agurklignende, haardskallede frugt, og mellem dem er der en saftig, spiselig masse; det er dog kun frøene, som anvendes til c.-fabrikationen. Ved denne bringes frøene først i enslags gjæring, tørres derpaa og ristes svagt, hvorved frøskallen bliver sprød, saa den ved frøenes knusning let blæses bort. Saa males de væsentlig af to tykke kimblade bestaaende kjerner paa maskiner, der er varme nok til, at frøenes fedtstof smelter, og massen bliver deigagtig. Denne masse udgjør da, tilsat sukker og af krydderi især vanilje, i afkjølet tilstand den til plader dannede faste c. Tilsættes der c. kondenseret melk, faaes den saakaldte melke-c. — C. har høi næringsværdi, idet den foruden sukker indeholder meget fedtstof, kakaosmør (i kakaobønnerne 45—50 pct.), desuden 10—15 pct. kvælstofholdige stoffe og indtil 13 pct. stivelse; af theobromin er der omtr. $1^1/_2$ pct. — C. fremstilles i alle civiliserede lande; tidligere fik man den bedste c. fra Frankrige, Schweiz og Holland. Til Norge indførtes i 1906 af kakaobønner 580 000 kg.; af c. og c.-pulver indføres aarlig 110 000—120 000 kg. — Der er i Norge 7 c.-fabriker, hvis interesser varetages af de Norske c.-fabrikanters forening, og et par udenfor denne. Den samlede aarlige produktion af c. og kakao er ca. 1.2 mill. kg.

Cholagōga (græ.), galdeafsondrende midler, særlig rabarber ansees for at være et c.

Cholecystektasī, udvidning af galdeblæren paa grund af hindring for galdens udtømmelse ved betændelse, galdesten eller svulster.

Cholecysti'tis, betændelse i galdeblæren ved infektion af galden, ofte sammen med galdesten.

Cholelithi'asis, galdestensygdom, s. d.

Cholesteatōm, perlesvulst, smaa faste, indtil kirsebærstore, perleglinsende svulster, som bestaar af flade celler og kolesterin. De findes i hjernen, bensystemet, talgkjertler o. a. steder.

Cholesterīn, se Kolesterin.

Cholet *[šålœ]*, by i Mellemfrankrige, depart. Maine-et-Loire, 60 km. s.v. f. Angers, ved Maine, har 15 335 indb. (1901). Betydelig industriby, især i bomulds- og lærredsstoffe; stor handel med slagtekvæg.

Cholia'mbe (græ.), «haltende jambe», ogsaa kaldt skazont, et vers, som bestaar af fem jamber og en trokæ el. spondé: ⏓ ⏑ ⏑ ⏑ – ⏑ – – ⏑, anvendt af græske og latinske, men ogsaa af moderne digtere.

Cholīn ($C_5H_{15}NO_2$), kemisk forbindelse af kulstof, vandstof, surstof og kvælstof, er en i dyreorganismen og planteriget meget udbredt base, der navnlig forekommer i hjernen og eggeblomme i forbindelse med glycerinfosforsyre og fedtsyrer som lecithin.

Cholm, by i det russisk-polske guv. Lubin, ved Uker, bielv til Bug; 19 236 indb. (1897). Stor handel med kvæg.

Cholon *[šålō']*, by i den franske koloni Kochinkina, Bagindien, lige s. f. Saigon, omtrent 130 000 indb. C.

---

forlatning; etablissement, institut; hus(holdning). **war e.** krigsfod.
estacade (f) f, pæleverk, havnebom.
estafet (e), **estafette** (f) f, ilbud.
estafier (f) m, væbnet lakei; drabant; lømmel.
estafilade (f) f, rift, flenge.
estafilader skjære, flenge.
estame (f) f, (kam)uld.
estaminet (f) m, vertshus, kneipe; (kafé's) røgeværelse.
estampage (f) m, aftrykning; prægning, stempling.
estampe (f) f, kobberstik; (en bois) træsnit; radering.
estamper (f) tage aftryk af; præge, stemple; tage ved næsen.
estampeur (f) m, graver; præger; snyder.
estampillage (f) m, stempling.
estampille (f) f, (paatrykt) stempel; stempel(jern).
estampiller (f) stemple.
estasi (f) fuld, salig.
estate (e) bo, formue; (land)-gods; stand; stade. **man's e.** manddomsalder.
esteem (e) skatte (høit); agte(lse).
ester (f): **e. en jugement** møde i retten.
estère (f) f, sivmatte.
estéticien (f) m, æstetiker, (en) smagens mand.
esthetic(al) (e), **esthétique** (f) æstetisk; (f) ogs. f, æstetik
esthetics (e) pl.

er den største by i kolonien og er midtpunktet for handel og industri; der findes rismøller, sagbrug og sæbefabriker. En stor del af indbyggerne er kinesere, og byen har kinesisk udseende. C. forbindes med Saigon ved kanal og jernbane. Omkring et distrikt af samme navn.

Cholos *[tšå'lâz]*. 1. Farvede blandingsfolk i det vestlige Sydamerika; betegnelsen anvendes navnlig om efterkommere af mestitser og indianske kvinder. — 2. Indianerstamme i ørkenen Atacama, ogsaa benævnt changos.

Cholūla *[tšå-]*, by i Mexico, staten Pueblo, 90 km. s.ø. for Mexico, 6899 indb. (1900). Da spanierne trængte ind i Mexico, var C. en af aztekernes største og mest blomstrende byer med 150 000 indb. og over 400 templer. Endnu staar guden Kvetzakoatls tempel, en uhyre pyramide, 54 m. høi (afstumpet) og med en grundflade af 453 m. i kvadrat.

Chômage-forsikring *[šåmāž-]* (af fr. *chômage*, arbeidsstansning), er en navnlig i Frankrige benyttet supplerende forsikring mod det indirekte tab, som efter en ildsvaade paaføres en industriel bedrift som følge af arbeidets ophør, eieren af en leiegaard som følge af husleieindtægtens ophør o. s. v. Dens hensigt er altsaa at give erstatning for, at indtægtskilden stoppes i kortere eller længere tid. Tabet herved beregnes med en vis sum for en given tid, og præmiens størrelse staar i forhold til dennes længde. Det hasardiøse ved denne art forsikring har bevirket, at den ikke har formaaet at trænge igjennem; i Preussen er den endog ved lov forbudt.

Chomer, rummaal for tørre og flydende varer hos jødefolket i oldtiden. En c. = 10 bath. Dets størrelse i forhold til nu brugelige maal kjendes ikke.

Chomja'kov, Aleksei Stepanovitsj (1804—60), rus. forfatter. Var først militær og deltog i tyrkerkrigen 1828—29, men forlod derpaa tjenesten og ofrede sig senere udelukkende for litteraturen. 1857 medlem af det rus. videnskabsakademi. Har betydning som en af repræsentanterne for den ældre slavofilisme og en af det slavofile partis ledere. Af hans forfatterskab fremhæves tragedien «Den falske Demetrius» samt hans «Lyriske digte».

Chondrīn el. brusklim er den i de forskjellige slags brusk forekommende limsubstans.

Chondrītes er navnet paa en fossil algeslegt, som forekommer i alle geologiske formationer fra silur til tertiær.

Chondrologī, læren om bruskene, se Menneskets anatomi.

Chondrōm, brusksvulst (s. d.).

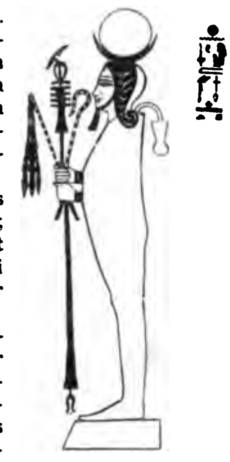
Cho'ndrus cri'spus, en rødalge, se Alger og Carragen.

Cho'nia, navn paa et land paa Italiens sydøstkyst (mellem Metapont og Kroton), beboet af chonerne (se Chaonerne).

Chonia'tes, Niketas A., se Niketas.

Chonos-øerne, Chile, en øgruppe tilhørende prov. Chiloé, mellem øen Chiloé i n. og den store halvo Taytao i s., bestaar af 45 større øer samt ca. 1000 holmer og klipper, tilsammen 12 200 km.² med omtr. 800 indb. (chonos-indianere). Øerne er høie med snedækkede bjergtoppe, dyrelivet er fattigt, klimaet ligner Ildlandets. Den største ø er Magdalena, 2225 km.²

Chonsu, d. e. «himmelens gjennemvandrer», ægypt. maanegud (med maanehornene paa hovedet), opr. muligens gravgud (afbildes ofte i mumieskikkelse). I det «nye rige» (ca. 1600—1100) optoges han i den thebanske gudetriade som søn af Amon og Mut (har gjerne en haarlok paa siden af hovedet, kjendemerke paa barnealderen). C. vandt efterhaanden høi anseelse, især som mirakeldoktor.

Chonsu.

Chopart *[šåpā'r]*, François (1743—95), stor fr. kirurg, f. i Paris; en bestemt fodoperation er opkaldt efter ham. Udgav en lærebog i kirurgi; hans vigtigste arbeider handler om urinveisygdomme.

Choper *[kåpēr]*, elv i det s.ø.-lige Rusland, bielv til Don. C. er en egte steppeelv, der om sommeren har lidet vand, men om vaaren oversvømmer hele dalen. Dens høire bred er steil, dækket af løvskog, den venstre lav og bevokset med buske.

Choperskiske *[kjå-]* **steppe,** en landstrækning i Sydrusland. Jordbunden er meget frugtbar og græsmarker afveksler med skogstrækninger og kulturland; ca. 19 000 km.² med 253 055 indb. (1897). Akerbrug og kvægavl.

Chopin *[šåpǣ']*, Frédéric François (1810—49), berømt komponist, f. i Polen af fr. fader og polsk moder, «vidunderbarn» allerede i otte-aars-alderen, reiste i 1828 til Paris, hvor han siden forblev. Her blev han optaget i de høieste kredse og kom i venskabsforhold til de ypperste kunstnere og videnskabsmænd. Gjennem baron Rothschild blev han musiklærer i de fornemste pariserfamilier, hvilket ved siden af hans virksomhed som koncertgiver og komponist skaffede ham gode indtægter. Disse aar i Paris var hans lykkeligste, idet han blev forgudet af kvinder og misundt af mænd. Paa en Tysklandsreise kom han i forbindelse med Mendelssohn, Robert og Clara Schumann. I 1837 begyndte hans helbred at svigte og et ulykkebringende forhold til den bekjendte forfatterinde George Sand, ikke mindst et ophold med hende i en klosterruin paa øen Mallorca, lagde grunden til hans tidlige død. Efter en koncertreise til England og Skotland naaede han saavidt hjem. Han ligger begravet mellem Cherubini og Bellini. Hans kunstnerpersonlighed er tegnet i Heines ord om, at Polen gav ham hans sans for det ridderlige og den «historiske smerte», Frankrige hans gratie og Tyskland hans romantiske dybde, men naturen gav ham en slank, smægtende skikkelse, et ædelt hjerte og geniet. Han var som komponist og eksekutør en forfinet aristokrat, der tog sine impulser fra sit fødeland, fra Tyskland, fra Frankrige og Italien, men altid bevarede sin eiendommelige individualitet, en glimrende forening af lyrisk poesi, følsomt sværmeri, national begeistring, ung, stundom

---

Esthonie (f) f. Estland. **Esthonien** m. ester.
estimable (e) & (f) agtværdig.
estimate (e), **estimer** (f) værdsætte, anslaa; vurdere, skatte; (sjøudtr.) gisse; agte, anse (for); (e) spec. budgettere.
estimate, estimation (e), **estimation** (f) f, overslag, skjøns(forretning); (tilsjøs) gisning; (e) ogs. budget(forslag): agtelse.
estimateur (f) m, **estimator** (f) taksator, skjønsmand.
estimatif (f), **estimative** (e) vurderende. **devis** (m) **e.** (f) overslag.
estime (f) f, (tilsjøs) gisning; agtelse.
estivage (f) m, sæterbeiting, -tid; (tilsjøs) stuving.
estival (e) & (f) sommerlig, sommer-.
estivation (e) & (f) f, sommerdvale; (f) ogs. blomstring(stid).
estive (f) f, stuving.
estiver (f) ligge tilstøls (med buskapen); (tilsjøs) stuve.
estoc (f) m, træstub; kaardespids; stødkaarde. **couper à blanc e.** rodhugge. **frapper d'e.** støde. **estocade** f, stød.
estomac (f) m. mave; bryst (af fjærkræ). **avoir beaucoup d'e.** spille høit. **estomaquer** forbløffe, ærgre, falde for brystet.
estompe (f) f, (tegne)stup.
estop (e) (jur.) stanse, (billiard) stænge.

patetisk lidenskab, tilbagetrængt smerte og aristokratisk overforfinelse. Ikke mindst træder det polsk nationale sterkt frem i store dele af hans verker, særlig i mazurkaerne. C. skabte ogsaa en helt ny klaverstil, mere selvstændig og særegen end nutidens, ikke mindst ved en aandfuld harmonisk kunst og en ornamentik, som i de fineste former forener sig med hans skjønne, inderlig betagende melodier. Eiendommelig er ogsaa de mange trioler, kvintoler o. s. v., som bryder den lige rytme, og hans hyppige brug af rene kvinter og oktaver. Foruden en række sange komponerede han kun for klaver, delvis med orkester: to koncerter, tre sonater, ballader, fantasier, polonæser, rondoer, scherzoer, nokturner, mazurkaer, valser, etuder, præludier, impromtuer, berceuse, barcarole m. m. [Biografier af Karasowski, Fr. Niecks, Hösick og Leichentritt etc. samt essays af Liszt, A. Grønvold og G. Schjelderup etc.]

Frédéric François Chopin.

Chorassān, prov. i det nordlige Persien, grænser i øst til Afghanistan og i nord til den rus. transkaspiske provins. Størrelsen er omtrent 300 000 km.² og folketallet ½—1 mill. Den sydlige del optages af saltørkenen Kevir, hvor der findes mange rovdyr, sjakaler, pantere og tigere, medens den nordlige del er opfyldt af høie fjelde, Irans randfjelde mod nord. Disse fjelde sammenbinder Hindukusj med Elbursfjeldene og naar en høide af over 4000 m. I fjeldene er der frugtbare dale, og her dyrkes korn, frugt, tobak, bomuld, silke etc. Paa stepperne og ørkenerne i syd lever nomader, som har heste, gjeder og kameler til husdyr. I byerne tilvirkes udmerkede vaaben, især sabler, og der væves silke- og bomuldstøi. Befolkningen bestaar mest af fastboende tadsjiker, medens den nomadiserende befolkning dannes af arabere, kurder og afghaner. Den største by er Mesjed i n.ø., 930 m. o. h., over hvilken flere vigtige karavaneveie fører.

Chorazi'n, liden by i Galilæa (Math. 11, 21; Luk. 10, 13), nu ruinerne Kerâze.

Cho'rda (lat.: ital. *corda*), streng paa et mus. instrument, tone.

Cho'rda dorsālis, c h o r d a, n o t o c h o r d, a k s e s t r e n g, a k s e s t a v, r y g s t r e n g, en under medullarrøret forløbende stav af bruskliguende fasthed, som hos de laveste hvirveldyr (lancetfisken og de rundmundede fiske) gjennem hele livet repræsenterer akseskelettet, og som ogsaa hos alle høiere hvirveldyrs embryoner danner dettes første anlæg, men her under udviklingen mere eller mindre fortrænges af den omkring samme dannede bruskede eller benede hvirvelsøile (s. d.).

Chordi'tis, betændelse af stemmebaandene.

Chorēa (sancti Viti), St. Veits dans, en nervesygdom, hvis nærmere aarsag ikke kjendes. Den optræder hyppigst hos børn mellem 5 og 15 aar, oftest hos piger. Hos voksne kvinder undertiden under svangerskab. Den viser sig ved eiendommelige trækninger i forskjellige muskler i ansigtet, armene eller benene. Sygdommen kan vare i flere maaneder, men ender som regel i helbredelse.

Choregei'on (græ.), det sted, hvor koret indøvedes; c h o r e g ī a, opførelse af et kor; c h o r ē g o s, 1. korfører; 2. mand, som bestrider udgifterne til et kor (se K o r).

Chorēus, trokæ.

Choreuti'k (græ.), dansekunst; c h o r e u t el. c h o r ē t, 1. danser; 2. medlem af koret i et græsk drama (se K o r).

Chorla'mbe (græ.), sammensat versfod, bestaaende af en trokæ og en jambe: — ⏑ ⏑ — (glædeberust).

Chorioīdea, aarehinden, den mellem øiets senehinde og nethinde liggende pigment- og karrige bindevævshinde, som fortil, svarende til grænsen mellem senehinden og hornhinden, gaar over i regnbuehinden (se Ø i e t).

Chorioidi'tis, aarehindebetændelse, se Ø i e t s s y g d o m m e.

Chorīon. 1. Den serøse fosterhinde eller aarehinden, dannes fra fosteranlægget hos de amniote hvirveldyr (s. d.) ved amnionfoldens sammenvoksning af denne folds ydre blad og kommer saaledes til at omslutte amnion (s. d.) og fosteret. Af særlig betydning hos de placentale pattedyr (s. d.), hvor de i allantoïsvæggen (s. d.) forløbende navlekar vokser ind i c.s væg og der efter foreningen mellem allantoïs og c. paa dennes udside danner sig karrige fryndser, som sænker sig ind i livmoderens slimhinde og med denne danner moderkagen (placenta, s. d.). C. fødes sammen med amnion og moderkagen. — 2. De sekundære eghinder, se E g h i n d e r.

Chorioretini'tis, betændelse i øiets aare- og nethinde, se Ø i e t s s y g d o m m e.

Choripe'talæ, se F r i k r o n e d e.

Chorley *[tšå'əli]*, fabrikby i England, Lancashire, 13 km. s. f. Preston, 26 852 indb. (1901). Bomuldspinderier og væverier. I nærheden kulgruber.

Choro'l, by i Rusland, guv. Poltava, ved elven af samme navn; 9199 indb. (1897). Seildugsfabriker.

Choron *[šårō']*, A l e x a n d r e (1772—1834), en af Frankriges fornemste musikteoretikere, i nogen tid direktør for den store opera og konservatoriet i Paris, senere leder af et eget konservatorium. Hans fornemste verker er et leksikon og en stor musikalsk encyklopædi, udgivet af hans medarbeider Le Fage, samt en hel række andre praktiske og teoretiske arbeider.

Chorōter, indianerstamme ved øvre Pilcomayo i den sydamer. stat Bolivia. [E. von Rosen, «The Chorotes Indians in the Bolivian Chaco» (Stockholm 1904).]

Chorsabād (Khorsabad), liden landsby i Mesopotamien, lidt n. f. Mosul, i nærheden af det gamle Ninives ruiner, berømt ved Bottas udgravninger (1843) af det gammel-assyriske Dur-Sjarukkin (bygget af Sargon II, 711 f. Kr.), af grundlæggende betydning for assyriologien.

Chorti'tsa, ø i Rusland, guvernementet Jekaterinoslav, i Dnjepr, nær Aleksandrovsk. Den er hovedsædet for efterkommerne af de mennoniter, som udvandrede til Rusland efter traktaten i Danzig 1789.

---

estourbir (f) kvæle, kverke.
estrade (f) f, forhøining, tribune.
battre l'e. streife (snuse) om.
estragon (f) m, (bot.) estragon, burod.
estramaçon (f) m. pallask.
estramaçonner hugge løs paa.
estrange (e) gjøre fremmed, fjerne, stille i kjøligt forhold (**estrangement**).
estrapade (e) sprang, hvorved hesten søger at afkaste rytteren.
estrapade (f) f, vippegalge, vippestraf.
estray (e) herreløs(t dyr), omstreifende; streife om; fare vild.
estreat (e) (tage) (attesteret) udskrift (af), uddrag af justitsprotokol, dom.
Estrich (t) m (n), (sten-, ler-)gulv.
estropié (f) m, krøbling, vanfør. **estropiement** m, lemlæstelse; lamhed. **estropier** slaa til krøbling; lamme; radbrække (sprog), forvanske.
estuaire (f) m. **estuary** (e) os, (elve)munding; (f) ogs. fjære, strand.
esturgeon (f) m, (zool.) stør.
ettal — (t) Eins f — (e) one, unit — (f) un m.
et (f) og.
établage (f) m, staldleie. **étable** f, fjøs, stald; m, (for)stavn. **établer** opstable.
etablere se grunde.
établi (f) m, (høvel)bænk, buk, (skrædder)bord.
établir (f) grunde, oprette; opslaa; opstille; (ind)stifte, indføre, ind-, nedsætte; forsørge, sætte ive

Choræus, Michael (1774—1806), sv. digter, finlænder, har især skrevet læredigte og elegier i oplysningstidens smag, hvoraf maa nævnes «Ehrensvärd» (1802) til minde om Sveaborgs grundlægger og «Trollhättan» (1800). Mere poetiske er flere mindre digte, f. eks. «Ånkans visa» og «En tanke på min egen graf». Hans samlede digte udgaves 1815 med biografi af Franzén, der egtede hans enke.

Choschen, brystskjoldet, som hørte med til den jødiske yppersteprests embedsdragt. Det bares i gyldne kjeder og var forsynet med 12 guldindfattede ædelstene med navnene paa Israels 12 stammer (2 Mos. 28, jfr. 3 Mos. 8, 7 ff.).

Chosen, «morgenrødens land», det indfødte navn paa Korea.

Chosrev pasha (Mehemed) (omtr. 1763—1855), tyrk. statsmand; opr. slave, 1804 statholder i Ægypten, fortrængt 1806 af Mehemed Ali. 1822 storadmiral (Capudan pasha), erobrede 1824 Ipsara, men blev slaaet ved Samos. 1827—36 krigsminister; reorganiserede hæren efter preussisk mønster. Sluttede 1833 den for Rusland gunstige traktat i Hunajar Suclessi, 1838—40 storvesir.

Chosroes. 1. C. I Nuskervan (pers. Anōsharvān, «med udødelig sjæl»), en af de betydeligste af de sassanidiske konger i Persien (531—79), regulerede grundskatten, drog omsorg for handel og jordbrug, nærede interesse for folkeoplysningen, retspleien, videnskabernes trivsel o. s. v. Byzantinske, af Justinian forfulgte filosofer fandt hos ham et fristed. Siden 540 laa han stadig i krig med det østromerske rige. — 2. C. II Parvēs («den seierrige») (591—628), foreg.s sønnesøn, laa ogsaa i krig med byzantinerne og erobrede derunder Jerusalem og «bortførte Kristi kors» (614).

Chotan (Khotan), by i Øst-Turkestan, ved elven af samme navn (bielv til Tarim), der hvor elven forlader fjeldene og gaar ind i ørkenen, 1410 m. o. h., omtrent 40 000 indb. C. ligger ved den store sydlige karavanevei fra Kasjgar til Kina og driver livlig handel med guld, moskus etc. Ogsaa nogen industri, væverier og metalstøberier, særlig kobber. C. er en gammel berømt oase og kom i 1758 i kinesisk besiddelse.

Choti'n, by i Rusland, guvernementet Bessarabien ved Dnjestrs høire bred ved den østerrigske grænse; 23 839 indb. (1897). Industri; især garverier, lysestøberier, teglverker og bryggerier.

Chouāner *[šu-]* (fr. *chouans*) kaldtes de kongeligsindede partigjængere i Bretagne og Maine under den fr. revolution; navnet skal stamme fra deres fører Jean Cottereau, kaldt Chouan (af fr. *chat-huant,* natugle, fordi han brugte ugleskrig som signal), som høsten 1793 begyndte guerillakrig mod republikens tropper («de blaa»). C. blev gjentagne gange slaaet og 29 juli 1794 faldt Cottereau. De senere ledere af bevægelsen var endnu uheldigere; et forsøg, som de franske prinser sammen med emigranter gjorde paa at slutte sig til reisningen, mislykkedes, de blev slaaet ved Quiberon af Hoche, der havde gjort ende paa opstanden i Vendée og nu med ild og sverd forfulgte c. — Under direktoriet reiste c. sig paany under anførsel af Cadoudal (s. d.), men blev fuldstændig adsplittet af Brune, og da der blev udstedt almindelig amnesti, underkastede alle sig. Dog vedblev urolighederne til slaget ved Waterloo.

Chr., fork. for Christus.

Chrenovo'je, by i Rusland, guvernementet Voronesj, ø. f. Dons bielv Bitjug; 7401 indb. (1897). Ruslands største statsstutteri, anlagt 1778.

Chrestomatī (græ.), samling af udvalgte forfatterstykker, i regelen til undervisningsbrug.

Chrétien (Créstien) de Troyes *[kretjæ̃-də-trwa']*, nordfransk digter i det 12 aarh., levede ved grevinde Maria af Champagnes hof, senere hos grev Filip af Flandern; er berømt for sin digtning om Artussagnene, som fik stor udbredelse over de europæiske lande og gav stof til nye digte. De bærer præg af en mildere og finere kultur end de ældre «chansons de geste».

Chriē (græ.), eg. «brug, sentens», hos de græske veltalenhedslærere en bestemt form for behandlingen af et (oftest filosofisk) udsagn, efter skemaet: quis, quid, cur, contra, simile et paradigmata, testes: «hvem (der har sagt det; hvad (indholdet); hvorfor (begrundelse), modsætning (belysning ved modsætning), sammenligning og eksempler, vidnesbyrd», hvortil kommer slutning. C. anvendtes ofte i skolerne.

Chrischona (af St. Christiana), den af Chr. Fr. Spittler i aaret 1840 grundede missionsanstalt ved den høire Rhinbred, n.ø. f. Basel. Dens formaal er at uddanne unge mænd for missionsarbeidet.

Chri'sma (græ., salve) er i den romerske kirke navnet paa den indviede salveolje, som navnlig anvendes ved konfirmationen, ordinationen, ved indvielse af kirker og de hellige kar. Den græske kirke bruger c. ved daab, konvertiters optagelse i kirken og keiserens kroning.

Christchurch *[kraisttšətš]*. 1. By i England, Hampshire, lidt ovenfor Avons udløb i den Britiske kanal, v. f. øen Wight, 4204 indb. (1901). Gammel berømt kirke. — 2. By paa Ny-Seeland, paa østsiden af sydøen ved elven Avon, 57 051 indb. (1901). Har et universitet (college), museum, kunstskole, domkirke etc. Grundet 1850 af den engelske kirke (Canterbury association). Dens havn er Lyttleton.

Christensen, Balthasar Matthias (1802—82), d. politiker, var i yngre aar assistent ved den danske koloniforvaltning i Guinea; blev 1839 overretssagfører i Kjøbenhavn og kastede sig samtidig ind i det politiske liv, var 1839—41 redaktør af «Fædrelandet» og blev 1840 medlem af kommunestyret, 1841 af Roskilde stænderforsamling. C. var demokrat, kjæmpede for bondejordens overgang til selveiendom, liberale skattereformer, alm. vernepligt; deltog 1846 i stiftelsen af «Bondevennernes selskab». I den grundlovgivende rigsforsamling spillede han en fremtrædende rolle og havde betydelig indflydelse paa udformningen af grundloven af 1849. Var medlem af folketinget indtil 1853, sad 1853—66 i landstinget og senere indtil sin død atter i folketinget. C. havde ry som en ærlig og uegennyttig folkets mand indtil det sidste.

Christensen, Christen, eidsvoldsmand, se Kollerud.

Christensen, Christen (1806—45), d. stempelskjærer, gjennemgik akademiet og fik guldmedaljen som billedhugger, lagde sig efter medaljørkunsten og reiste udenlands, blev efter hjemkomsten akademimedlem som anerkjendelse for den store Thorvaldsen-medalje (endnu i brug). 1844 professor.

---

s'é. nedsætte sig; sætte bo; komme i brug; opstaa; lægge sig for to ankere.

établissement (f) m. grundlæggelse, oprettelse, anlæg; bosættelse: konstatering; indførelse, ind-, nedsættelse; forsørgelse: giftermaal; anstalt, etablissement; stiftelse: koloni.

etage — (t) Etage f, Stockwerk n; (1.) Erdgeschoss, Parterre n, (2.) erstes Stockwerk — (e) flat, floor, story; (1.) ground-floor, (2.) first floor — (f) étage m; (2.) premier m.

étage (f) m. etage; afsats, trin, lag, række; grad, rang. stand. **étager** opstille, ordne trinvis.

etagère — (t) Etagère f, Stufengestell n — (e) canterbury, étagère, whatnot — (f) étagère f.

étai (f) m. (sjøudtr.) stag; stiver, bjelke. **étaiement** m, afstivning.

étaim (f) m, kamuld.

étain (f) m, tin.

étal (f) m. slagterbænk, -bod.

étalage (f) m, ud-, opstilling; udkramning. **étalagiste** m: **(marchand) é.** gadesælger.

étale (f) (m), ro(lig), ubevægelig(hed).

étaler (f) ud-, opstille; udfolde; smøre: gjøre sig til = s'é.

étalier (f) m: **(garçon) é.** slagtersvend.

étalinguer (f) (tilsjøs) gjøre fast.

étalon (f) m, hingst; normalmaal, -vegt; myntfod.

étalonnage, étalonnement (f) m, justering.

étalonner (f) bedække (hingst);

Christensen, H a l f d a n (1874—), n. skuespiller, født i Porsgrund, begyndte som litterat, men gik snart til scenen, debuterede ved Bergens teater i 1896 og blev en af dette teaters mest fremtrædende og afholdte skuespillere. Da Nationalteatret i Kra. aabnedes i 1899, gik han over til dette og har allerede fra første færd af været en af dets mest anvendte og vurderede kræfter.

(Fot af atelier Rude & Hilfling.)
Halfdan Christensen.

Der er en lyrisk aare hos ham, men først og fremst en klar intelligens, der lader ham opfatte det skarpt karakteristiske ved de forskjellige figurer, og han har evne til at gjengive det gjennem spil og replik. Af de mange roller, han har havt, kan nævnes: I Ibsens stykker: Falk i «Kærlighedens komedie», Ejnar i «Brand», Peer Gynt, Osvald i «Gengangere», Rosmer i «Rosmersholm». Ejlert Løvborg i «Hedda Gabler»; i Bjørnsons stykker: Darnley i «Maria Stuart i Skotland», Aksel i «De nygifte», Sannæs i «En fallit», Elias Sang i «Over ævne» I og II, Langfred i «Laboremus», og i Gunnar Heibergs stykker: Eivind Stabell i «Tante Ulrikke», Erling Kruse i «Kjærlighedens tragedie». — Hans hustru G y d a, f. Andersen (1872—), n. skuespillerinde, var først ved Chra. theater og har fra Nationalteatrets aabning i 1899 været ved dette; af roller kan nævnes Anitra i «Peer Gynt».

Christensen, H a l v o r O l a u s (1800—91), n. embedsmand og politiker, byfoged i Stavanger 1832—89, repræsenterede denne by paa stortingene 1833—73 (undtagen i 1851, 1857, 1859). C., der hørte til stortingets indflydelsesrigere og mest benyttede medlemmer (ofte præsident i lagtinget, 1848 i stortinget), tilhørte den kreds af det gamle embedsmandsparti, som særlig tog sigte paa Norges fulde selvstændighed i unionen med Sverige og tog sig med iver af flere vigtige reformer, særlig statholderpostens ophævelse og indførelsen af aarlige storting.

Christensen, H j a l m a r (1869—), n. forfatter og kritiker. Han debuterede med den ungdommelige roman «En frisindet» (1889); siden fulgte en række skuespil, af hvilke det første, «Loths hustru» (1892), vistnok er det værdifuldeste. Som fortæller har han ydet sit bedste i den lille samling noveller «I unge aar» (1905). Ulige betydeligere er dog C.s produktion som kritiker og litteraturhistoriker. Den omfatter følgende arbeider: «Unge nordmænd» (1893), «Nordiske kunstnere» (1895), «Streiftog i oplysningstiden. I» (1898), «Af det norske aandslivs historie. I N. Wergeland», s. a., «Vort litterære liv» (1902), «Danske digtere i nutiden» (1904) samt «Det 19 aarhundredes kulturkamp» (1905). Som litteraturforsker er C. den kloge, kyndige og forstaaelsesfulde dommer. Hans fremstillingsform er livlig og underholdende, hans stil klar og sikker. — C. var 1893—98 ansat som sceneinstruktør ved Christiania theater. Han tog 1902 doktorgraden med en afhandling om Gustave Flaubert.

Christensen, J e n s C h r i s t i a n (1856—), d. politiker. C. er gaardbrugersøn, gjennemgik Grundtvigs folkehøiskole, senere et seminarium, var 1877—1901 folkeskolelærer, fra 1886 i Stadil sogn ved Ringkjøbing. 1890 valgtes han til folketingsmand for denne by, hvorfra han stedse senere er gjenvalgt. Efter Christen Bergs død (1891) blev han fører for det Berg'ske venstre, 1895 medlem af reformpartiets styre og fra 1897 dets formand. 1901 blev han statsrevisor efter Hørup, en stilling, han ikke tiltraadte, da han 24 juli s. a. blev kirkeminister i Deuntzers ministerium. C. var dets kraft og store politiske evne, og da Deuntzer jan. 1905 gik af, blev C. ministerchef (konseilspræsident) og forsvarsminister. Hans programtale i denne egenskab fremkaldte venstres sprængning, idet dettes mere radikale elementer gik over til aaben opposition. Valgene 1906 viste imidlertid, at C. havde et fast tag i folkets flertal. C. har, uden at besidde den store statsmands overlegenhed, fremragende egenskaber som politisk folkehøvding.

J. C. Christensen.

Christensen, O d i n T i d e m a n d (1851—), d. kemiker. fra 1887 lærer i kemi ved den kgl. veterinær- og landbohøiskole. C. har udført en række grundige, uorganiske undersøgelser, især over manganets forbindelser, og var i en aarrække medarbeider ved «Jahresberichte über die Fortschritte der Chemie». Har desuden skrevet forskjellige lærebøger i kemi samt i «Frem» en populær fremstilling af kemien.

Christensen, P o l y c a r p u s G o d f r e d B e n j a m i n W i l d e n r a d t (1845—), d. landskabsmaler, 1888 professor. er mere paavirket af udenlandsk (fransk) kunst end sine jevnaldrende; hans bedste egenskaber som maler er hans farver og hans behandling af lys og luft.

Christensen, S o p h u s (1848—), n. oberstløitnant. Var som frivillig attacheret den finske garde-skytterbataljon i den russisk-tyrkiske krig 1877—78. Foruden af adskillige artikler i dagspressen og militære tidsskrifter er han forfatter af flere brochurer, bl. a. «Om den norske hærs krigsdygtighed», «Nationen og arméen», «Om forsvarets gjenreisning». I disse har han søgt at paavise mangler ved arméen og dens uddannelse samt redegjort for sin opfatning af, hvorledes de kan rettes.

Christiand'or, d. guldmynt, af 1827 = kr. 14.76, af 1775 = kr. 14.96.

Christian endeavour *[kri'stjen ɔnde'və]* **societies** (t. *Entschiedenes Christenthum*) er navnet paa en kristelig ungdomsforening, som har til formaal at samle troende

---

justere. **étalonneur** m. justermester.

étamage (f) m. fortinning.

étambot (f) m. agterstavn.

étambrai (f) m. (sjøudtr.) (maste)fisk.

étamer (f) fortinne; belægge (speil).

étamine (f) f. etamine; sigtedug; (tilsjøs) flagdug; kummer, nød; (bot.) støvtraad. **passer par l'é.** sigte; prøve haardt; (blive) gjennemhegle(t).

étamure (f) f. fortinning; staniol.

étanche (f) (vand)tæt. **étanchéité** f. (vand)tæthed. **étanchement** m. dæmpning, stansning; slukning. **étancher** stille, stanse; dæmpe, slukke; stoppe (en læk); tætte.

étançon (f) m. stiver, bjelke. **étançonner** afstive.

étang (f) m. dam.

étape (f) f. skifte, holdeplads, station; (mil.) kvarter; dagsreise, -marsch; marschdag; afsnit, stadium.

étapier (f) m. proviantmester.

etat — (t) Etat m — (e) service; profession — (f) état m.

Etat (t) m. etat; status; budget.

état (f) m. (til)stand, forfatning. husstand; overslag, fortegnelse; opgjør, status; væsen, kram, stilling, stand, etat; haandverk, profession. **É.** stat, rige, land. **é.-major** m. (general)stab(sbygning). **États-Unis** m pl. de Forenede stater.

étau (f) m. skruestikke.

unge til virksomt kristeligt arbeide i nøie tilslutning til deres kirke. Den første forening dannedes 1881 af den nordamer. kongregationsprest dr. F. E. Clark. Senere har denne bevægelse faaet stor udbredelse baade i Amerika og Europa.

Christiani'ssimus, se Allerkristeligste konge.

Christian science *[kri'stjən sai'əns]*, en religiøs-terapeutisk bevægelse, som skyldes fru Mary Baker Eddy (f. 1821 i New Hampshire). Hun mente at være blevet befriet fra svære lidelser og sygdomme ved udelukkende at stole paa Guds godhed. 1875 udgav hun en bog herom: «Science and health, with key to the scriptures» (252de oplag, Boston 1903). 1876 dannede hun «Foreningen for C. s.», og 1879 fik denne sin første kirke i Boston. Grundtanken er, at alle moralske og fysiske onder kun er indbildning. Dette følger nødvendig af, at Gud som den absolut gode er alt i alle. Naar mennesket bliver sig dette bevidst, vil alle formentlige lidelser af sig selv forsvinde. Saaledes er den kristelige indsigt i menneskets sande aandelige natur midlet til at overvinde al sygdom og nød. Denne bevægelse, ogsaa kaldt «the mindcure», har vundet stor udbredelse ikke blot i Amerika, men ogsaa i Europa.

Christiansen, Arne Ejnar (1861—), d. forfatter, har skildret det høiere bourgeoisis liv i skuespil som «En egoist» (1882) og «Modne mænd» (1897) og romanerne «Joppe» (1889) og «Hjarl» (1894). Af helt anden art er de romantiske skuespil «Broder Rus» (1888) og «Peter Plus» (1890) og det vegtige filosofiske drama «Cosmus» (1897), vistnok C.s betydeligste verk. Blev 1899 direktør (artistisk leder) for det Kgl. teater.

Christiansen, Christian (1843—), d. fysiker, prof. i fysik, har som lærer havt vidtrækkende betydning, ligesom ogsaa hans eget videnskabelige arbeide paa mange punkter har været banebrydende. Hans teoretiske og eksperimentelle undersøgelser, offentliggjort bl. a. i «Wiedemanns annaler», «Poggendorfs annaler» og det danske «Videnskabernes selskabs skrifter», bevæger sig over omraader som: Lysbrydning i vædsker, anomal dispersion, vædskers og luftarters varmeledningsevne («ledningssøilen»), gnidningselektricitet, elektroteorien m. fl. — C.s vandluftpumpe. Af større arbeider nævnes: «Lærebog i fysik», «Indledning til den matematiske fysik» (1887—89), «Elemente der theoretischen Physik» (1894).

Christiansfeld, by i Sønderjylland, nær Haderslev, anlagt 1773 af Brødremenigheden. I slutningen af 18 og begyndelsen af 19 aarh. øvede denne menighed en ikke ringe indflydelse paa den danske kirke, i hvilken rationalismen da for en stor del herskede.

Christianssted, by paa den dansk-vestindiske ø St. Croix, 5500 indb. Den er sæde for øens styrelse og har flere store og vakre offentlige bygninger.

Christić. 1. Nikola C. (1818—1902), serb. politiker, blev statsminister okt. 1883 under kritiske omstændigheder og bekjæmpede den radikale opposition med voldsomme midler. Han gik af i 1884, men stod atter i spidsen for regjeringen 1888—89 og gjennemførte en ny statsform. 1894—95 var han for tredje gang statsminister. — 2. Filip C. (1819—1905), serb. politiker, 1860 udenrigsminister, 1870 gesandt i Konstantinopel, 1873—74 indenrigsminister. Havde forskjellige diplomatiske hverv, indtil han 1885 blev guvernør for den serb. nationalbank.

Christie, Edvard (1849—), n. embedsmand, gik efter jur. embedseksamen 1871 og en stipendiereise ind i indredepartementet, hvis ekspeditionssekretær han blev 1883. I 1890 blev han udnævnt til borgermester (1894 første-borgermester) for Kra., en stilling, der fuldt ud lagde beslag paa hans administrative og repræsentative evner, og fra hvilken han 1907 trak sig tilbage for at blive byfoged i Kra.

Christie, Eilert Christian Brodtkorb (1832—1906), n. arkitekt, f. i Bergen og brodersøn af præsident C. Han studerede arkitektur i Hannover og Karlsruhe under Hase og Eisenlohr samt paa flere reiser i England og overtog straks efter sin hjemkomst ledelsen af Trondhjems domkirkes restaurering. Dette arbeide blev hans store livsverk, hvori han nedlagde sin betydelige arbeidskraft, sin utrættelige flid og sin varme begeistring for opgaven. C. naaede før sin død at faa gjenreist det hovedsageligste af anlægget og efterlod tegninger og skisser, der i væsentlig grad kan tjene som grundlag for det videre arbeide. Det hele bærer præget af hans fine kunstneriske evne, hans hensynsfulde pietet for det overleverede og hans sjeldnekombinationsevne. Om enkelte dele af arbeidet, særlig midttaarnet og hans planer til vestfronten, har der dog været meningsforskjel. C. har ogsaa leveret planer til restaureringen af Haakonshallen og Mariakirken i Bergen samt til flere landskirker, som Værnes, Vossevangen og Ullensvang kirker. Han har endvidere udført flere nybygninger saasom kirkerne i Borgund, Lærdal, Aardal, Holmedal og Sogndal.

(Fot. af Aune, Trondhjem.)
E. C. B. Christie.

Christie, Hartvig Caspar (1826—73), n. naturvidenskabsmand, uddannet som mineralog, 1859 lektor, 1866 professor i fysik, desuden fra 1860 lærer ved krigsskolen. C. var en mangesidig kundskabsrig og interesseret mand. Han arbeidede saaledes ivrig for den tekniske undervisnings fremme som et led i landets industrielle udvikling. C. var en af grundlæggerne af den «Norske haandverks- og industriforening» og var meget benyttet som medlem af direktioner og kommissioner. 1869 blev han medlem af Kra. formandskab. C. var en fortræffelig lærer i sine fag, og han skrev flere for sin tid udmerkede lærebøger i fysik.

Christie, Wilhelm Frimann Koren (1788—1849), af en oprindelig fra Skotland indvandret familie, født i Kristiansund, juridisk kandidat 1799, var fra 1801 ansat i det danske kancelli, men droges til hjemlandet og udnævntes i 1808 til sorenskriver i Nordhordland ved

---

étayer ⓕ afstive; støtte.
etch ⓔ radere. **etching** etsekunst, radering.
été ⓕ m. sommer.
éteignement ⓕ m. slukning. **éteignoir** m. slukker, snydeskaft.
éteindre ⓕ slukke: læske (kalk); dæmpe, svække; udrydde, ophæve; afbetale, amortisere.
étendage ⓕ m. klædesnorer; tørkerum, -plads.
étendard ⓕ m. standart, rytterfane; parti; (bot.) fane.
étendelle, étenderie ⓕ f. tørkeplads.
étendre ⓕ (ud)strække, -brede, -sprede, -spænde; smøre; fortynde, spæde; udvide. **étendu** udstrakt, stor, udbredt; udførlig. **étendue** ⓕ f. rum; (ud)strækning, størrelse, omfang.
eternal ⓔ, **éternel** ⓕ evig. **éternelle** ⓕ f. evighedsblomst.
éterniser ⓕ, **eternize** ⓔ forevige; trække ud, i langdrag; forlænge i det uendelige.
éternité ⓕ f. **eternity** ⓔ evighed.
éternuer ⓕ nyse. **éternûment** m. nysing.
étêtement ⓕ m. kapning. **étêter** kappe.
éteuf ⓕ m. bold. **renvoyer l'é.** give svar paa tiltale.
éteule ⓕ f. (aker)stub.
ether ⓔ, **éther** ⓕ m. æter.
éthéré ⓕ, **etherial** ⓔ æterisk, flygtig, aandig.

Bergen. I 1814 mødte han som første repræsentant for denne by paa rigsforsamlingen paa Eidsvold, hvis stadige sekretær han var, og deltog derpaa sammen med Aall i den resultatløse deputation til England. Paa det første overordentlige storting (1814) repræsenterede han atter Bergen og stemte efter sine vælgeres udtrykkelige mandat mod foreningen. Men som præsident i stortinget, hvortil han allerede ved dets sammentræden var valgt, og senere som medlem af forhandlingskomiteen, blev det netop ham, der kom til at lede de forhandlinger med Karl Johan og svenskerne, der resulterede i unionens oprettelse. Og dette hverv udførte han paa en maade, der med rette har skaffet ham et udødeligt navn i vort fædrelands historie. Ved sin fasthed og sin overlegne dygtighed vidste han at skaffe respekt for grundloven af 17 mai og satte igjennem, at der kun foretoges saadanne forandringer i denne, som foreningen med Sverige antoges nødvendigvis at maatte medføre. Til alles og ikke mindst sine landsmænds store tilfredshed udførte han det derpaa ingenlunde lette hverv at overbringe Karl XIII stortingets adresse tilligemed et eksemplar af grundloven. Hans store fortjenester anerkjendtes beredvillig af samtiden; stortinget skjænkede ham en guldpokal og voterede ham en takadresse, og Bergens borgere oprettede et legat til hans ære. Karl Johan tilbød ham plads i regjeringen; men C. afslog og udnævntes derpaa (1815) til stiftamtmand i Bergen. Herfra mødte han paa stortingene 1815 og 1818, hvor han jevnlig fungerede som præsident. Og naar det lykkedes stortinget forholdsvis hurtig at overvinde de første parlamentariske vanskeligheder, skyldtes dette først og fremst C., som derfor med rette kan betegnes som grundlæggeren af norsk konstitutionel praksis. Sin store anseelse tiltrods undgik C. ikke miskjendelse. Da han nød stor anseelse hos Karl Johan, mistroede embedsmandsoppositionen ham for at spille under dække med regjeringen og med bønderne, ja endog for at ville fremme svenske amalgamationsplaner, en mistanke, som var helt ugrundet. Imidlertid knækkede det uhyre arbeide C. før tiden. Efter 1818 negtede han af hensyn til sin helbred at modtage gjenvalg til stortinget; 1825 tog han afsked fra sit embede med fuld gage; tre aar efter var han dog saa vidt bra, at han kunde overtage stillingen som toldinspektør i Bergen (1828). Derimod afslog han et tilbud om at blive statsminister i Stockholm. C., der livlig interesserede sig for arkæologi, folketraditioner og norske dialekter, er stifteren og grundlæggeren af Bergens museum. Der er

W. F. K. Christie.

(Efter tegning af Gaertner.)

reist mindesmerker over ham, i hans fødeby (buste) og paa Bergens torv (statue, afsløret 1868). C.s dagbog fra Eidsvold er trykt i «Norske saml.», II; hans dagbog fra 1815 i «Hist. tidsskr.» 1901.

Christie *[kri'sti]*, William Henry Mahoney (1845—), eng. astronom, blev 1870 assistent ved og 1881 direktør for Greenwich-observatoriet («astronomer royal»). C. udgiver de aarlige Greenwich observationer og har især beskjæftiget sig med spektrallinjernes forskyvning og med stjernefotografering.

Christie *[kri'sti]*, bekjendt firma for kunstauktioner i London, grundet 1766 af James C.

Christiern, se Kristian.

Christine de Pisan *[kristi'n də pizā']* (1363—1431?), fr. digterinde, fulgte sin fader, der som berømt astronom blev kaldt til den fr. konge Karl V's hof, giftede sig 15 aar gammel, men blev straks efter enke. Hun søgte da sin trøst i litteraturen. Har skrevet ballader, et digt om Jeanne d'Arc og en livsskildring af kong Karl V, der er en af de vigtigste kilder til den tids historie.

Christmas *[kri'sməs]*. 1. Ø i det Indiske hav, 400 km. s. f. Java, 20 km. lang, 15 km. bred og 400 m. høi, omgivet af koraller, bedækket med tropisk urskog. Nogle hundrede indb., kinesere, malaiere og etpar europæere, som er beskjæftiget i øens rige kalkfosfatleier. C. tilhører England. — 2. Ø i Stillehavet, 1° 57' n. br. og 157° 27' v. l. Atol. Ca. 150 km. i omkreds med en stor lagune i midten. Tilhører England.

Christmas *[kri'sməs]* (eng.), «kristmesse», Kristi dag (25 december), jul. C.-box, «julekasse», julegave.

Christmas pantomime *[kri'sməs pántəmaim]*, julepantomime, engelske teaterstykker, blandinger af opera, ballet og feeri, bygget over eventyr og udstyret med største pragt; den første opførelse foregaar 26 dec. C. p. stammer fra 17 aarh.

Christofle *[kristå'fl]*, Charles (1805—63), fr. guldsmed, grundlægger af et endnu bestaaende stort galvanoteknisk etablissement i Paris og Karlsruhe, der fremstiller forgyldte og forsølvede brugsgjenstande og smukt udførte plastiske arbeider.

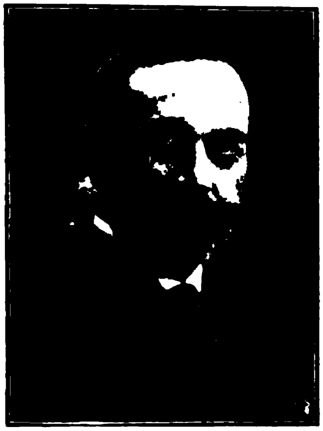
Christöl, paastrygningsmasse for paptage og isoleringer. C. angives at danne en gummiagtig fibrig masse, som ikke flyder eller sprækker, og som ikke forandres af regn. Den kan paaføres som tjære uden opvarmning.

Christophe, Henri (1767—1820), negerkeiser paa Haïti; var fører for negeropstanden mod Frankrige 1793 og efter Dessalines død 1806 overanfører. Delte 1808 Haïti med mulathøvdingen Pétion og udraabtes 1811 til keiser over den nordlige del af øen. Han herskede ganske dygtig, men var grusom og pragtlysten; der udbrød derfor opstand 1820, og C. skjød sig selv.

Christophersen. 1. Wilhelm Christopher C. (1832—), n. konsulatembedsmand og diplomat, blev n.-sv. konsul i Barcelona 1864, Buenos Ayres 1867, Leith 1878, forflyttedes endelig 1882 som konsul til Antwerpen, hvor han er generalkonsul siden 1884. Ved siden af sin virksomhed som konsul har C. oftere indehavt diplomatiske og andre officielle missioner, besøgte saaledes 1872 Australien og Ny-Seeland, udsendtes i særligt diplomatisk hverv til Mexico 1884—85, deltog i afslutningen af handelstraktater med Frankrige 1892, Spanien

---

etherialize (e) forvandle til (mætte med) æter.
éthériser (f), **etherize** (e) æterbedøve.
éthérol (f) m. æterolje.
ethic(al) (e), **éthique** (f) etisk.
ethic(s) (e) (pl), **éthique** (f) f. etik.
ethnarque (f) m. etnark, statholder.
ethnic (e), **ethnique** (f) hedensk: folke-, race-.
ethnicism (e) hedendom, hedenskab.
ethnographe (f) m. **ethnographer** (e) etnograf.
ethnographie (f) f. **ethnography** (e) etnografi.
ethnologie (f) f. **ethnology** (e) læren om folkeslags slegtskab.
étiage (f) m. lavvande.
étier (f) m. saltvandskanal, -rende.
étinceler (f) funkle, gnistre, tindre.
étincelle (f) f. gnist.
étiolate (e), **étioler** (f) blege, falme, bringe til at sygne hen; (e) ogs. sygne hen — **s'é.** (f).
etiolation (e), **étiolement** (f) m. vantrivsel.
étique (f) udtæret, mager.
étiqueter (f) etikettere, sætte merke(lap) paa.
etiquette (e), **étiquette** (f) f. (omgangs-, ydre) former, (hof)skik; (f) seddel, merke(lap).
étirer (f) strække, trække.
étireur m. traadtrækker.

(Fot. af Ferdinand Buyle, Anvers.)
W. C. Christophersen.

1893, Schweiz 1894, var formand i komitéen for statskontrol med skibes sjødygtighed 1894—95, formand i konsulatkomitéen af 1891 og medlem af den unionelle konsulatkomité af 1902, var Norges generalkommissær ved verdensudstillingerne i Filadelfia 1876 og i Paris 1900. C. har havt betydningsfuld andel i arbeidet for oprettelse af eget norsk konsulatvæsen og gik 1905 ind i dette som dets ældste og mest fremtrædende medlem. — 2. Christian Eilert Rasch C. (1840—1900), foreg.s broder, var stor forretningsmand i Kristiania, navnlig inden træmassebranchen. I de opadgaaende tider i 1890-aarene antog C.s forretninger et omfang, der ikke svarede til de kapitaler, over hvilke han raadede. Han kom derfor i vanskeligheder og maatte indstille sine betalinger 13 juni 1899. Hermed aabnedes den handelskrise, som i de følgende aar lammede Kristianias forretningsliv. Boet, som havde en uprioriteret gjæld af ca. 14 mill. kr., afsluttedes med en dividende af noget over 6 pct. (og ca. 2.5 pct. i privatboet). — 3. Søren Andreas C. (1849—), n. diplomat, foreg.s broder, var 1879—1905 n. og sv. generalkonsul i Buenos Ayres og blev 1906 udnævnt til n. minister for Argentina, Paraguay og Uruguay.

Christophle, Albert (1830—1904), fr. politiker, blev 1871 medlem af nationalforsamlingen, 1876 af deputeretkammeret, var 1876—77 minister for de offentlige arbeider, 1878—95 guvernør for Crédit foncier.

Christophōros, den hellige, levede efter sagnet i Samos i Lykien, hvor han led martyrdøden under keiser Decius eller keiser (kong) Dagnus(?). Den middelalderlige legendedigtning beskjæftigede sig med forkjærlighed med hans liv. I en bekjendt variation berettes det, hvorledes han søgte at tjene den sterkeste herre. En tid tjente han satan, men forlod ham, da han merkede, at han frygtede korset. Han levede derefter som eneboer ved en rivende bæk, som han hjalp vandringsmænd over. En nat bar han Kristus over i barneskikkelse. Da han undrede sig over, hvor tungt barnet var, udbrød dette: «Du bærer ikke alene verden, men ogsaa den, som har skabt verden», og dykkede ham derefter under vandet, døbte ham og gav ham navnet C., d. e. «den, som bærer Kristus».

Christopūlos, Athanasios (1770—1847), nygræ. digter. Han blev opdraget i Bukarest, studerede derpaa medicin i Pest og Padua, var en tid hovmester for fyrsten af Valakiets børn, men levede siden for det meste i Grækenland, optaget af digterisk arbeide. Han har skrevet kjærligheds- og drikkesange.

Christus, se Jesus.

Chrodegang (d. 766), erkebiskop af Metz, virkede for at knytte den franske kirke fast til Rom. Desuden reformerede han med stor energi geistligheden og gav en kannikeregel.

Chromatīn, cellekjernens vigtigste bestanddel (se art. Celle), antages i kjønscellerne at være de arvelige egenskabers bærer; karakteriseres kemisk ved sit indhold af nukleoproteider (forbindelser af eggehvide og nukleïnsyre).

Chromatophōrer, pigmentrige celler, som findes i huden hos mange dyr, og som ved bevægelser af sit farvestofrige cellelegeme i kort tid kan fremkalde betydelige forandringer af hudens farve. Disse bevægelser af cellerne reguleres gjennem nervesystemet. — Særlig kjendt for sin evne til hurtig farveveksling er blæksprutene og kamæleonerne (s. d.).

Chromosōm, se Celle.

Chronique scandaleuse *[kroni'k skãdalø'z]* (fr.), bysladder, som især gaar ud paa at berette ting, som maa nedsætte en persons anseelse og vække forargelse.

Chro'nos (græ.), «tiden», undertiden tænkt som Gud, ogsaa falskelig stillet lig med Kronos (s. d.).

Chro'tta, et af Europas ældste strygeinstrumenter, antagelig af britisk oprindelse, afløstes i det 13 aarh. af violinerne, men har endnu holdt sig hos landbefolkningen i England og Frankrige.

Chroust, Anton (1864—), t. historiker, 1898 prof. i Würzburg, skrev «Untersuchungen über die langobardischen Königs- und Herzogsurkunden» og har udgivet aktstykker til trediveaarskrigens historie o. fl.

Chrūdim, by i Østböhmen, ved Elbens lille bielv Chrudimka, 111 km. ø. f. Prag, 270 m. o. h.; 13 045 indb. (1900). Betydelig fabrikby med industri: sukker, sprit, møllebrug, bryggerier og store hestemarkeder.

Chrys..., **Chryso...** (græ.), i sammensætninger: guld..., sml. Krys... og Kryso...

Chrysamīn el. flavofenin er et gult azofarvestof, fremstillet af benzidin og salicylsyre.

Chrysamīnsyre ($C_{14}H_4N_4O_{12}$), kemisk forbindelse af kulstof, vandstof, surstof og kvælstof, erholdes som gule krystaller, naar aloë opvarmes med koncentreret svovlsyre.

Chrysa'nder, Friedrich (1826—), anseet t. musikforfatter, forfatter af den store Händel-biografi, en af Händel-selskabets stiftere og redaktør af den monumentale tyske Händel-udgave. Han udgav i tiden efter 1860 aarbøger for musikalsk videnskab, var senere redaktør af «Allgemeine musikalische Zeitung» og udgiver af Bachs klaververker samt «Denkmäler der Tonkunst».

Chrysanilīn ($C_{19}H_{15}N_3$), kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og kvælstof, er hovedbestanddelen i det gule farvestof fosfin, der faaes som biprodukt ved rosanilinfabrikationen.

Chrysanthĕmum, slegt af de kurvblomstrede; urter med hele eller fligede blade og store blomsterkurve med hvide eller gule tungekroner i randen. *C. leucanthemum,* den hvide prestekrave, vokser i Norge paa tørre bakker og enge nordover til Nordlands amts sydgrænse. Hist og her findes som ugræs ogsaa den gule prestekrave, *c. segetum.* — Af denne slegt er der en stor mængde kulturformer, og hvert aar bringer stadig flere hundrede nye. De fleste forsvinder dog før eller senere igjen, og kun

---

etikette — ⓣ Aufschrift f, Inhaltszettel m; Umgangsform, Hofsitte, Etikette f — ⓔ etiquette, (seddel) label — ⓕ étiquette f.

etlich ⓣ nogle, en del.

Etmal ⓣ n, (tilsjøs) døgn.

etna ⓔ spiritus(koge)apparat.

étoffe ⓕ f, stof, tøi; anlæg, evner; slags, kaliber, surdeig.

étoffé ⓕ rig(t udstyret), overdaadig; klangfuld (stemme); kraftig (hest).

étoffer ⓕ udstyre, montere, indrette (rigt).

étoile ⓕ f, stjerne. **é. qui file, filante** stjerneskud

étoilé ⓕ stjernebesaaet, -klar, -lys, -formet.

étole ⓕ f, stola, messehagel.

étonnement ⓕ m, forbauselse, forundring. **étonner** forbause, forundre.

étouffé ⓕ kvalm, lummer.

étouffement ⓕ m, kvælning; dæmpning; beklemmelse.

étouffer ⓕ (være nær ved at) kvæle(s); slukke (ild), dæmpe (lyd); undertrykke, neddysse.

étouffoir ⓕ m, kulslukker; (mus.) dæmper.

étoupage ⓕ m, tætting, stopping.

étoupe ⓕ f, stry; drev.

étouper ⓕ tætte, stoppe (med stry).

étoupier ⓕ m, **-ière** f, drevpiller(ske); f, (bær)strie.

étoupille ⓕ f. (mil.) fængrør.

étoupillon ⓕ m, prop (til fænghul).

et faatal er i kultur i længere tid. De dyrkede former stammer fra de to i Kina og Japan hjemmehørende arter, c. *sinense* og *japonicum*. De dyrkede c.-former kan inddeles i tre grupper: 1. storblomstrede, 2. smaablomstrede og 3. enkeltblomstrede, hvilke saa atter deles i klasser. Af de storblomstrede er de saakaldte japanesere de almindeligst dyrkede; disse byder megen afveksling og er i det hele taget den formrigeste af alle klasser. Til de smaablomstrede hører bl. a. klassen pompon, som er særlig interessant derved, at den er den ældste dyrkede c. De enkeltblomstrede ligner de vildtvoksende arter mest, idet de har tungeformede randkroner og utydelige, rørformede skivekroner.

Chrysanthĕmum-ordenen, se Ordener.

Chrysāor (græ. mytol.), et uhyre, der sammen med Pegasos sprang frem af Medusas blod bærende et guldsverd i haanden (andre: søn af Poseidon og Medusa); fader til Geryones og Echidna.

Chryseïs nævnes i «Iliaden» som datter af Apollonpresten Chryses; blev af grækerne fanget og givet som bytte til Agamemnon; da Apollon derfor sendte pest over Agamemnons hær ved Troja, gav denne hende fri og sendte hende til hendes fader.

Chryselephantīn (græ.), udført af guld og elfenben. Paa c.-statuer fremstilledes klædebonnet af guld, de blottede legemsdele af elfenben; berømte er Fidias' statue af Zeus i Olympia og Athene i Parthenon, Polykleitos' statue af Hera i Argos.

Chrysi'ppos (omkr. 280—205 f. Kr.), græ. stoisk filosof, elev af Zenon, leder af den stoiske skole i Athen fra 232 til sin død. Han skrev talrige skrifter, hvoraf vi kun har mindre brudstykker. Han lærte, at grundstoffet til alt var ilden, og at alt igjen gik op i ild, fremdeles at sjælen var af legemligt væsen, ligesaa guddommen.

Chrysis, se Guldhveps.

Chrysoba'lanus icaco, guldplomme, et 3 m. høit træ med hvide blomster og rundagtige blade. Hjemmehørende paa Antillerne, men dyrket overalt i det varmere Amerika for frugternes skyld. Disse er søde og ligner noget plommer. Af frøene faaes en fed olje.

Chrysobery'l, et rombisk krystalliserende mineral, der bestaar af beryllium-aluminiumoksyd ($BeAl_2O_4$). Mineralet har stor haardhed og en vakker gjennemsigtig grøn farve. Rene varieteter er værdifulde ædelstene. Findes i Brasilien, Ceylon, Sibirien, Nordamerika m. fl. st.

Chrysografī (græ.), kunsten at skrive eller male med guld, hyppig anvendt i middelalderlige haandskrifter, dels til initialer, dels (sjelden) til hele teksten. (Smukke prøver paa chrysograferede initialer i Aslak Bolts bibel i det Deichmanske bibliotek.)

Chrysoïdīn ($C_{12}H_{12}N_4$), kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og kvælstof, et azofarvestof, fremstillet af saltsurt diazobenzol og metafenylendiamin. Giver orangegul farve.

Chyrysoli't, en ædel varietet af mineralet olivin (s. d.). Anvendes tildels til smykkestene, men er paa grund af den forholdsvis ringe haardhed let udsat for at ripes. Forekommer i Lilleasien, Ægypten Ostindien, Brasilien m. fl. st.

Chrysolōras, Manuel (omkr. 1350—1415), græ. lærd fra Konstantinopel, holdt forelæsninger over græsk 1397—1400 i Florens og senere i andre ital. byer; fik stor betydning ved at vække interessen for græske studier i Italien; forfattede bl. a. en græsk grammatik.

Chrysomelīdæ, bladbiller, s. d.

Chrysōpa, guldøie, s. d.

Chrysophy'llum, guldblad, et 16 m. høit, i Vestindien vildtvoksende og dyrket træ, hvis blade er overtrukket med en guldgul filt. De runde, røde, æblestore frugter viser paa tversnit en stjernefigur af 10 mandellignende sorte, meget velsmagende frø. Er i sit hjemland en yndet bordfrugt.

Chrysops, se Kleg.

Chrysorīn er en guldlignende legering af to dele kobber og én del zink og anvendes til galanterivarer.

Chryso'rrhoas («guldelven», hebr. Amana, nu Nahr Barada), elv i Syrien, udspringer paa Antilibanon, løber gjennem Damaskus og munder ud ø. f. byen i en sumpsjø.

Chrysosplēnium, se Maiguld.

Chrysostŏmos, Johannes (omkr. 345(47?)—407), græ. kirkefader. Fik af sin fromme moder Anthusa en god opdragelse. Efter en kort juridisk løbebane blev han greben af kristendommen og døbt omkr. 368. Efter moderens død drog han omkr. 374 ud i bjergene for at leve som eneboer. Senere vendte han tilbage til Antiochia og blev 381 diakon og 386 presbyter. Som saadan fik han en stor gjerning. Hans veltalenhed, som skaffede ham navnet C, d. e. guldmund, fyldte kirken, og menigheden hang ved ham med trofast kjærlighed. 398 blev han erkebiskop af Konstantinopel. Ved sin store gavmildhed vandt han de fattiges hjerter. Derimod skaffede hans sedelige strenghed ham mange fiender baade i geistligheden og blandt stormændene. Da keiserinden sluttede sig til disse, lykkedes det dem at faa C. afsat og forvist (403). Folkets forbitrelse og et jordskjælv, som man udlagde som en straf over hoffets fremfærd mod C., bevirkede, at han blev kaldt tilbage; men aaret efter maatte han paany gaa i landflygtighed og døde i Komana i Armenien. C. er en af den græske kirkes største skikkelser. Af hans skrifter er navnlig hans prækener berømte.

Chrzanov *[ķršánuv]*, by i Galizien, 10 170 indb. (1900). Brændevinsbrænderi og likørfabrikation, akerbrug, handel.

Chrzanowski *[ķršanófski]*, Adalbert (1788—1861), polsk general, deltog i krigene 1812—15, mod tyrkerne 1829 og 1830 i det polske oprør som general og guvernør i Warschau. Mistænkt for forræderi traadte han dernæst for kort tid i rus. tjeneste. Fra Paris kaldtes han 1849 til Piemont, reorganiserede hæren og førte felttoget, der endte med Novara-nederlaget.

Chtho'nios (græ., underjordisk) el. chthonisk, tilnavn til flere græske guder, som havde forbindelse med underverdenen, f. eks. Hades, Hermes (sjælefører), Dionysos.

Chthonisote'rmer kalder man i den fysiske geografi saadanne flader i jordens indre, hvor temperaturen er den samme. C. vil under større sletter paa jordoverfladen i alm. ligge nogenlunde parallele, hvorimod de under fjeldene har et mere ujevnt forløb. Bestemmelsen af c. har været af vigtighed under projekteringen af de store alpetunneler.

Chubut *[tšu-]*, Sydamerika. 1. Elv i Patagonien, udspringer med tre arme paa Kordiljernes østskraaning

---

étoupin (f) m. (sjøudtr.) forladning. **étourderie** (f) f. letsindighed, tankeløshed. **étourdi** (f) tankeløs, letsindig, overilet; fortumlet, ør; m. fusentast, vildstyring. **étourdir** (f) bedøve; gjøre (ganske) ør, fortumlet; kuldslaa. **s'é.** slukke sin sorg. **s'é. sur qc** slaa af tankerne, forsage, glemme. **étourdissement** m. bedøvelse; bestyrtelse, forskrækkelse; svimmelhed, rus; drelesyge, kuller. **étourneau** (f) m. (zool.) stær; (fig.) vindbeitel, hvalp. **étrange** (f) besynderlig, sælsom, underlig. **étranger** (f) fremmed, udenlandsk: ukjendt; m. udlænding; udlandet. **étrangeté** (f) f. besynderlighed, underlighed. **étranglé** (f) for smal, trang. **étranglement** m. kvælning: sammen-, indsnøring; indklemning, indsnævring; (insekts) indsnit. **étrangler** (f) kvæle(s), strype; sammen-, indsnøre. **étrape** (f) f. stubljaa. **étraper** skjære, slaa stubber. **être** (f) være (til); befinde sig, se ud: udgjøre. **ê. à** tilhøre, tilkomme; være iferd med, optaget af. **ê. de** høre med til; være med i, paa. **y ê.** være med; være hjemme. **il s'en fut** han forsvandt.

og falder ud i Atlanterhavet paa 43° 18′ s. br. Den er ikke seilbar. — 2. Guvernement i Argentina, 242 039 km.² stort, ligger paa begge sider af elven C. og er lidet kjendt. De vigtigste byer er Puerte Madryn og Rawson, der er hovedstad og ligger ved elven C. ca. 5 km. fra dens munding.

Chufu, se Cheops.

Chulalongkorn, Phra Paramindr Maha (1853—), Siams konge siden 1868. Blev sterkt engelsk paavirket i sin opdragelse, var mindreaarig til 1873 med Suri-Wongse som regent; begge var ivrige for indførelse af europæisk kultur og bedre udnyttelse af landets hjælpekilder. Foretog 1907 en reise til Paris og flere europæiske hoffer; besøgte ogsaa Norge.

Chulm, før en selvstændig stat, nu en del af Afghanistan, ligger i den n. del af dette land ved grænsen af Buchara. Hovedstaden C., som engang var en mægtig by, ligger nu i ruiner.

Chulos *[tšulos]* (sp.), tyrefegtere tilfods (jfr. Torero).

Chun, Karl (1852—), t. zoolog, 1883 professor i zoologi i Königsberg, 1890 i Breslau, 1898 Leuckarts efterfølger i Leipzig. Betydelige arbeider om laverestaaende, flercellede dyr samt om den pelagiske dyreverden i det hele taget. Vigtigste arbeider: «Die Ctenophoren des Golfes v. Neapel» (1880); «Die canarischen Siphonophoren» (1891—93); «Die Dissogonie, eine neue Form geschlechtlicher Zeugung» (1892); «Die pelagische Thierwelt in grosseren Meerestiefen» (1888); «Atlantis» (1895—96). Leder af den tyske dybhavsekspedition med damperen «Valdivia» (1898—99). Populært er ekspeditionen fremstillet i hans verk: «Aus den Tiefen des Weltmeeres» (1900) Redegjørelsen for dens videnskabelige udbytte er (1907) under publikation.

Chuquet *[šykæ']*, Arthur Maxime (1853—), fr. filolog og historiker, siden 1893 professor i germansk filologi ved Collège de France, fra 1888 redaktør af «Revue critique d'histoire et de littérature». Forfatter af en række bøger om revolutionskrigene og om Napoleon I («La jeunesse de Napoléon», I—III).

Chuquisaca *[tšukizāka]*, Sydamerika, depart. i republiken Bolivia, 68 420 km.², 204 434 indb. (1900). Gjennemstrømmes i n. af Rio Grande og i s. af Pilcomayo. Den vestre del gjennemskjæres af grene fra Kordiljerne, den østre, der hører til Chacoomraadet, er usund. Akerbrug og fædrift; der findes lidt guld, sølv og kobber.

Chur *[kōr]*, by i det s.ø. Schweiz, kanton Graubünden, nær Plessurs udløb i Rhinen, 596 m. o. h.; 11 532 indb. (1900). Byen ligger ved indgangen til alpeveiene over Albula, Julier, Splügen og Bernhardin og var før alpebanernes bygning en betydelig speditions- og stapelplads, nu har den i denne henseende liden betydning. Byen har en domkirke, et bibliotek paa 80 000 bd. I nærheden ligger mineralkilden Pasugg.

Church *[tšə̄tš]*, Sir Richard (1784—1873), græ. general, traadte ind i den eng. hær 1800, deltog i felttoget i Ægypten, tjente siden i Neapel, blev 1827 øverstbefalende for den græske landmagt. Hans forsøg paa at undsætte Akropolis strandede, men 1828 tvang han Misolonghi og Lepanto til overgivelse og tvang tyrkerne til at rømme Akarnanien. 1843 bidrog han til den frie forfatnings indførelse, blev senator og 1854 general.

Church *[tšə̄tš]*, Richard William (1815—90), eng. teolog, sterkt paavirket af Newman og Oxford-bevægelsen. Forfattede en studie over Anselm (1843) og udmerkede biografier af Spenser (1879) og Bacon (1884), samt «History of the Oxford movement» (1891), «Cathedral and university sermons» (1892) og «Village sermons» i tre serier (1892—97).

Church army *[tšə̄tš ā̆əmi]*, kirkearméen, en organisation i forbindelse med den eng. statskirke med det formaal at redde løsgjængere og landstrygere, stiftet i London af presten W. Carlile 1882. I 1888 begyndte man med en række arbeidshjem for mænd, og dertil er senere kommet hjem for kvinder, gutter og piger, hjemløse, forbrydere, som er straffet første gang, o. s. v. Hertil kommer logihuse o. m. a. Bestyrerne af hjemmene («fathers» og «mothers») er hovedsagelig udgaaet fra arbeiderklassen.

Churchill *[tšə̄'tšil]*, gammel anseet eng. adelsslegt fra Dorsetshire. Af dens mere bekjendte medlemmer er Winston C. (ómkr. 1620—88), en ivrig royalist og tilhænger af Stuarterne. — Hans ældste søn John C. blev 1702 hertug af Marlborough (s. d.); men da han døde sønneløs, arvede hans dattersøn Charles Spencer, 5te jarl af Sunderland, hertugtitelen; en ætling af denne føiede navnet C. til sit familienavn Spencer. Slegtens stamgods er Blenheim House (se Woodstock). — Randolph Henry Spencer-C., lord (1849—95), eng. statsmand, blev 1874 medlem af parlamentet for Woodstock, var konservativ, men dannede 1880 «the fourth party», som paa det heftigste bekjæmpede Gladstone (Midlothians Molok) og hans liberale politik. C.s fremskridtsvenlige konservatisme gik ud paa at vinde arbeiderne ved politiske og sociale reformer, ligesom han vilde omorganisere det gamle toryparti i demokratisk retning. I Salisburys første toryministerium blev C. minister for Indien (juni 1885—febr. 86), angreb heftig Gladstones home-rule-program under valgene i 1886 og foreslog navnet «unionister» som betegnelse for denne plans konservative og liberale modstandere. Gladstone led et knusende nederlag og i Salisburys paafølgende andet konservative kabinet (1886—92) blev C. skatkammerkansler (juli 1886), samtidig med at han var de konservatives leder i underhuset; men allerede dec. s. a. gik han af, fordi han ikke vilde gaa med paa det store militærbudget, som hans kolleger ønskede. Efterhaanden trak C. sig nu ud af den aktive politik, foretog af helbredshensyn en reise til Sydafrika 1891—92 og optraadte for sidste gang 1893 mod Gladstones nye home-

R. H. Spencer-Churchill.

être Ⓕ m, tilværelse; væsen, skabning.

étrécir Ⓕ indsnævre. **étrécissement** m, ind-, forsnævring.

étreignoir Ⓕ m, skruetvinge

étreindre Ⓕ binde, presse, trykke fast sammen; snøre; knuge, trykke.

étreinte Ⓕ f, sammenpresning, -trykning; tryk; omfavnelse.

étrenne Ⓕ f, hansel, haand-, stedpenge; indvielse; (pl) nytaarsgaver.

étrenner Ⓕ give (en noget) til nytaar: give (faa) handsel; indvie, krympe; faa prygl.

êtres Ⓕ m pl, værelser, rum.

étrésillon Ⓕ m, stiver, bjelke. **étrésillonner** afstive.

étrier Ⓕ m, stigbøile; **(bas** (m) **à) é.** ridegamasche.

étrière Ⓕ f, stigbøllerem.

étrille Ⓕ f, strigle. **étriller** strigle; gjennemhegle, jule; flaa (for penge).

étriper Ⓕ tage tarmene ud af. **s'é.** optrevles, flosse.

étriqué Ⓕ snæver, trang, knap.

étriquer gjøre for trang; knappe af paa; afkorte.

étrivière Ⓕ f, stigrem; **(coups** (m pl) **d')étrivières** pisk, prygl.

étroit Ⓕ trang, smal; snæverhjertet; indskrænket; inderlig, fortrolig.

étroitesse Ⓕ f, snæverhed.

étron Ⓕ m, lort. **étronner** skide.

rule-forslag. [Litt.: Escott, «R. S.-C», 1895; W. Churchill, «R. C.», 2 bd., 1905.] — Winston Leonard Spencer-C. (1874—), foreg.s søn; deltog under Kitchener i Sudanekspeditionen 1899, drog s. a. som krigskorrespondent for «Morning post» til Sydafrika, fangedes af boerne 15 nov., men flygtede fra Pretoria og deltog paany i krigen som kavaleriløitnant. Blev 1900 medlem af parlamentet, konservativ unionist; kritiserede sterkt krigsminister Brodricks hærreformer og Chamberlains toldpolitik, gik derfor 1904 over til det liberale parti og blev dec. 1905 understatssekretær for kolonierne i ministeriet Campbell-Bannermann. I valgkampagnen 1906 var C. en af de liberales hovedtalere. C. har skrevet «The river war, the reconquest of Sudan», 1—2, 1899; «London to Ladysmith via Pretoria», 1900 samt ovennævnte ypperlige biografi af faderen.

Churchill *[tšǝ'tšil]*, Charles (1731—64), eng. satiriker, var prest ved Westminsterkirken, men skrev ved siden deraf skarpe satirer, saaledes «The Rosciad» mod tidens skuespillere, i efterligning af Pope's «Dunciad». Han maatte af politiske grunde flygte til Frankrige, hvor han døde i Boulogne.

Churchill *[tšǝ'tšil]*, Winston (1871—), amer. romanforfatter, har været redaktør af «Army and navy journal of New York» og «Cosmopolitan magazine». Af hans romaner er «The crisis» (1901; norsk overs.: «Fra Lincolns tid») og «Coniston» (1906) de mest bekjendte.

Churchill *[tšǝ'tšil]* (Mississippi el. English River), elv i Canada. Dens kilde er Methyesjøen, ø. for Fort Murray ved Athabasca, hvortil farbar forbindelse, gaar saa i ø. og n.ø. retning gjennem en mængde sjøer og falder efter et omtr. 1 500 km. langt løb ud i Hudsonbugten ved Fort C. (omtr. 59° n. b.). Den har mange stryk og er derfor bare stykkevis seilbar.

Church missionary society *[tšētš-mi'šǝnæri-sǝsai'ǝti]*, eng. missionsselskab, det største af alle evangeliske missionsselskaber, dannet 12 april 1799 af prester og lægfolk, som tilhørte den evangeliske retning i den eng. statskirke. Dets arbeidsfelt er Vest-Afrika (siden 1804), Øst-Afrika (1844), Ægypten (1882), Indien (1813), Ceylon (1818), Mauritius (1856), Kina (1845), Japan (1869), Ny-Seeland (1814), britisk Nordamerika (1823). Dets organ er maanedsskriftet «Church missionary intelligencer» og det populære «C. m. gleaner».

Churfirsten *[kur-]*, bjergkjede i Schweiz, kanton St. Gallen, danner en 12 km. lang kam, der gaar v. til ø., n. for Wallensjø. Den begrænses i v. af Speer (1 954 m.) og i ø. af Gonzen (1 833 m.), den høieste del dannes af syv toppe (den høieste 2 309 m.), der har givet gruppen navnet «de syv kurfyrster».

Churrus, se Hasjisj.

Churwalden, Schweiz, luftkursted i kanton Graubünden, 1265 m. o. h., 620 indb. (1900), 7 km. s. f. Chur, i en dal ved veien over Lenzer Heide.

Chusanøerne, se Tsjusanøerne.

Chusistān el. Arabistan, det gamle Susiana, prov. i Persien ved nordkysten af den Persiske bugt og ø. for Mesopotamien. Størrelse og folketal ubekjendt. Den sydl. del er flad, men den nordl. del er opfyldt af en mængde parallele fjeldkjeder, som gaar i retning n.v. til s.ø., og som naar en høide af over 4 000 m. Slettelandet er ved kunstig vanding frugtbart og leverer sukker, tobak, korn og opium. Befolkningen er meget blandet, bestaar af persere, arabere o. fl. Ved byen Disful i n.v. er ruinerne af det gamle Susa.

Chutba (arab., «tale»), en slags præken, som af den saakaldte chatīb (s. d.) i en syngende tone foredrages fra prækestolen (minbar) ved muhammedanernes fredagsgudstjeneste. Den begynder gjerne med formaning og ender med velsignelse og bøn for profeten og hans familie samt sultanen.

Chutia (Chota) Nagpur, se Nagpur.

Chvaly'nsk, by i østl. Rusland, guvernementet Saratov, ved Volga; 15 455 indb. (1897), store markeder.

Chvolson, Daniil Avraamovitsj (1820—?), t. orientalist, f. af jødiske forældre, studerede i Breslau, Wien og St. Petersburg, gik 1855 over til kristendommen og blev 1858 prof. i hebraisk i St. Petersburg. Hans mest bekjendte arbeider er «Die Ssabier und der Ssabismus» og en samling hebraiske indskrifter.

Chvolson, Orest Danilovitsj (1852—), rus. fysiker, fra 1890 prof. ved St. Petersburgs universitet; hans store «Lærebog i fysik» er et standardverk, som er oversat paa tysk og fransk.

Chydēnius, Anders (1729—1803), finsk-sv. økon. og polit. forfatter, prest og folkelærer. C. begyndte sin løbebane som sjælesørger i et lidet finsk sogn, men forud for sin tid paa mange omraader endte han med at blive sit folks opdrager. Da læger manglede i hans egn, studerede han medicin og indførte vakcinationen i landet. Det var 1761. S. a. begyndte han en forfattervirksomhed, som efterhaanden blev banebrydende. I en række afhandlinger, mest djerve stridsskrifter, udvikler han med et for samtiden merkeligt frisind i en klar og fortræffelig form et helt økon.-polit. program. Ved sine angreb paa tvangsstyre, standsrettigheder, privilegier og monopolvæsen og ved at forfegte fuldstændig nærings-, handels- og arbeidsfrihed indvarsler han det moderne demokrati i det svensk-finske rige. Han kom som den friske havstrøm i en lummer bagevje. 1765—66 sad C. paa rigsdagen. Her tilhørte han huepartiets yderste venstre fløi og vakte det voldsomste røre ved sin hvasse kritik over det herskende økon. vanstyre. Man afsatte ham som prest og stemplede ham som landsforræder. Det kuede ham ikke, og han fik sit embede tilbage 1770. Paany af 1778—79 aars rigsdag var C. et virksomt medlem. Ved sin «Memorial angående religionsfrihet» (1779) udvirkede han mod presteskabets energiske protest «Tolerance-ediktet» af 1781. Efter i nogle aar at have syslet med religiøst forfatterskab vendte han endnu en gang tilbage til de økon. og sociale spørsmaal og skrev en række betænkninger som begrundelse for positive, vidtskuende reformforslag. Uden at kunne maales med Adam Smith, hvis epokgjørende verk kom senere end C.s første optræden som økonomisk forfatter, afgiver en sammenligning mellem dem interessante berøringspunkter. C.s skrifter, indledet med en udførlig levnetsskildring, er udgivet af E. G. Palmén (Helsingfors 1877—80). Hans buste, som er modelleret af Walter Runeberg, reistes 1903 i Gamla-Karleby. [Litt.: G. Schaumann, «Biografiska anteckningar om A. C.», Helsingfors 1907.]

étronçonner (f) kappe (træ).
étrope (f) f, (sjøudtr.) strop.
etse — (t) ätzen — (e) corrode; (med.) cauterize; (radere) etch — (f) corroder, mordre; (med.) cautériser; (radere) graver à l'eau forte.
etsmiddel — (t) Ätzmittel n — (e) corrodent, corrosive; caustic, cauter(ant) — (f) caustique, corrosif m.
etsning — (t) Aetzen n — (e) corrosion; etching — (f) corrosion, (med.) ogs. cautérisation.
étude (f) f, studium; kundskaber; indstudering; unaturlighed; studie; skoletid; (sagførers) kontor, praksis. **(salle (f) d')é.** klasse.
étudiant (f) m, student. **étudiante** f, studenterpige.
étudier (f) studere, læse, indøve; udforske; fremkunstle, paatage sig. **s'é. à** anstrenge sig for, beflitte sig.
etui — (t) Etui n — (e) etui, etwee — (f) étui m; (smykke-) écrin m.
étuve (f) f, badstue; tørkeovn, -rum. **étuvée** f, dampning, stuing. **étuvement** m, (med.) badning. **étuver** ovntørke; dampe, stue; bade (saar). **étuviste** m, bademester.
etwa (t) maaske; omtrent, henved. **nicht e.** dog vel ikke; ikke just
etwaig (t) mulig, forekommende.
etwas (t) noget. **in e.** til en vis grad.
etymolog — (t) Etymolog m — (e) etymologist — (f) étymologiste m.

Chylurī, optræden af fedt i urinen. Aarsagen kan være parasiter, navnlig i tropiske egne, hvor en rundorm *(filaria sangvinis)* kan give c. Lidelsen sees ogsaa ved forskjellige alvorlige sygdomme, som langvarige betændelser o. a.

Chȳlus, den i tarmen og krøsets lymfekar indeholdende fedtrige lymfe (s. d.), som under fordøielsen viser en hvidlig farve paa grund af de talrige fra føden optagne fedtkugler, som den indeholder.

Chȳluskar, tarmens og krøsets lymfekar (se Chylus)

Chȳlustarm. 1. I videre betydning: midttarmen, hvor føden opløses og opsuges. 2. I snevrere betydning: insekternes entodermale midttarm.

Chȳmus, den ved fordøielsessafternes indvirkning til en grødagtig masse omdannede næring.

Chytræus (eg. Kochhofe), David (1531—1600), t. luth. teolog, professor i Rostock, organiserede 1569 den protestantiske kirke i Østerrige og Steiermark. Han nød stor anseelse og har udgivet flere kirkehistoriske, dogmatiske og polemiske skrifter.

Chærophy'llum, slegt af de skjermblomstrede, ligner af udseende hundekjæks, men til forskjel fra denne har frugten intet neb, og smaafrugterne har oljekanaler i furerne. Af arter, hvoraf ingen tilhører vor vildtvoksende flora, kan merkes den hvidblomstrede, ildelugtende *c. aureum*, hvis stængel er kantet og rødplettet. Den er tidligere fundet ved Kristiania.

Chætopōda, børsteorme, s. d.

Ciaconna *[tša-]*, se Chaconne.

Cialdīni, Enrico (1813—92), ital. general, deltog i oprøret 1831, kjæmpede 1833 mod Don Miguel i Portugal, 1835 mod carlisterne i Spanien, hvor han blev oberstløitnant. 1848 atter i Italien for at deltage i krigen mod Østerrige. 1855 kjæmpede han paa Krim, og i den ital. krig 1859 udmerkede han sig ved Palestro og blev generalløitnant. 1860 førte han de sardinske tropper gjennem Kirkestaten, indtog Gaëta og en række andre fæstninger og blev af Victor Emanuel udnævnt til general, hertug af Gaëta og, for kort tid, statholder i Neapel. 1866 kom C. ikke til at virke synderlig. 1876—81 gesandt i Paris.

Ciampoli *[tša-]*, Domenico (1855—), ital. digter, for tiden bibliotekar ved Vittorio Emanuele-biblioteket i Rom. Har skrevet noveller med motiver fra sin fødeegn Abruzzerne, samt en række romaner. Han har ogsaa skrevet studier over slavisk litteratur.

Cibber *[si'bə]*, Colley (1671—1757), eng. skuespiller og dramatiker, ansat ved Drury-Lane teatret, hvor han gjorde stor lykke i naragtige gammelmandsroller. 25 aar gammel skrev han sit første lystspil, der blev indledning til et meget frugtbart dramatisk forfatterskab. Han skrev væsentlig lystspil, ofte med sterk satirisk tendens. En stor selvbiografi: «Apology for the life of C. C.» var hans sidste arbeide.

Cibōrium, se Alter.

Cibōtium, slegt af familien *cyatheaceæ*, træagtige bregner med palmelignende krone af dobbeltfinnede blade. Et par arter dyrkes til pryd, saaledes *c. glaucescens* fra Kina og den meksikanske art, *c. schiedei*, hvis blade er blaagrønne paa undersiden, men glinsende grønne paa oversiden.

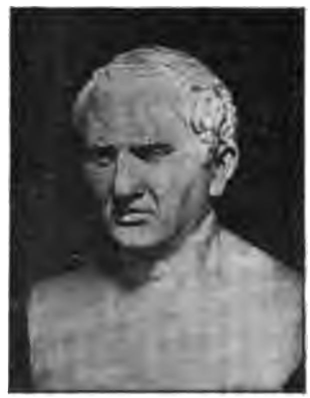
Cibrārio *[tši-]*, Giovanni Antonio Luigi, greve (1802—70), ital. statsminister, nationaløkonom og historiker, traadte 1824 i sardinsk statstjeneste, varetog 1832—33 flere diplomatiske hverv i udlandet og tog aug. 1848 i kong Alberts navn Venezien i besiddelse for den sardinske krone. Som generaltoldintendant 1850 indførte han organiseret grænseopsyn samt handelsstatistik; 1852 blev han finans-, dernæst indenrigs- og 1855 udenrigsminister. 1856 efterfulgtes han af Cavour; han trak sig nu tilbage til privatlivet og helligede sig videnskabelige interesser. En række værdifulde arbeider om Savoyens kongehus skyldes hans pen, samt betydelige socialøkonomiske skrifter. Hovedverker: «Della Schiavitu e del Servaggio e specialmente dei servi agricoltori», 2 bd., 1868—69, samt «Storia dell' economia politica nel medio evo», 3 bd., 1839 og senere.

Cibuneys, de forlængst uddøde, fredelige indianske beboere af Kuba og de omliggende smaaøer.

Cicāda, cicade'llidæ se Cikader.

Cīcer, slegt af de erteblomstrede; belgene er opblæste med 1—2 store, kantede, ujevne, snabelagtig tilspidsede frø. Den fra Orienten stammende *c. arietinum*, kikerert, bukert, en fodhøi, kjertelhaaret plante med takkede smaablade og hvide eller blegblaa blomster, er helt fra de gamle romeres tid dyrket i Sydeuropa helt op til Sydtyskland, mest dog i Spanien, i hvilket land de melrige frø har stor betydning som folkenæringsmiddel. Ellers kan de spises raa, kogte eller ristede. I Tyskland bruges kikererten mest til kaffesurrogat.

Ci'cero. 1. Marcus Tullius C. (106—44 f. Kr.), berømt rom. taler, forfatter og statsmand, f. i Arpinum af ridderstand, fik en udmerket opdragelse og uddannelse, studerede talekunst, filosofi og jus. Aar 80 vandt han allerede navn ved dygtigt forsvar af den paa livet anklagede Sextus Roscius, reiste saa til yderligere uddannelse til Grækenland. Efter sin hjemkomst fik han, takket være sin dygtighed, af folket forskjellige embeder overdraget (kvæstur 75, ædilitet 69, prætur 66). Han sluttede sig til folkepartiet, forøgede sin anseelse ved den heldige anklage mod Verres (s. d.), og 66 bidrog han til at

M. T. Cicero.

skaffe Pompeius overkommandoen mod Mithradates. Som konsul 63 undertrykte han Catilinas sammensvergelse, hvorfor han, forfængelig som han var, muligens tillagde sig større fortjeneste end fortjent. Nu følte han sig som senatets og konservatismens fører og blev derved farlig for triumvirerne, som derfor ved P. Clodius' hjælp (s. d.) fik ham landsforvist 58. Aaret efter kaldtes han hjem, men havde nu mistet sin politiske indflydelse. 51—50 bestyrede han redelig og godt Kilikien. I borgerkrigen gik han med Pompeius,

---

etymologi — ⓣ Etymologie f — ⓔ etymology — ⓕ étymologie f.
euch, euer ⓣ eder(s).
Eucharist ⓔ, **eucharistie** ⓕ f. nadveren; ⓔ ogs. (rel.) taksigelse; ⓕ ogs. (ark.) hølkor.
eucharistic ⓔ, **eucharistique** ⓕ nadver-.
eucologe ⓕ m. ritual, liturgi.
eufemisme — ⓣ Euphemismus m — ⓔ euphemism — ⓕ euphémisme m. **eufemistisk** — ⓣ euphemistisch — ⓔ euphemistic — ⓕ euphémique.
eufraise ⓕ f. (bot.) øientrøst.
euh ⓕ ja saa! hm hm! aa! saa!
Eule ⓣ f. ugle; støvekost. **Eulenflucht** f. skumring. **Eulenspiegel(ei)** m (f), uglspil(streg).
eulogic(al) ⓔ lovprisende, rosende. **eulogist** lovpriser, panegyriker. **eulogium, eulogy** lovprisning, forherligelse. **eulogize** lovprise, forherlige, rose.
eunuk — ⓣ Eunuch m — ⓔ eunuch — ⓕ eunuque m.
eupatoire ⓕ f. (bot.) hjortetrøst.
euphemize ⓔ formilde, forskjønne, tilsløre.
euphonic ⓔ, **euphonique** ⓕ vellydende, vellyds-.
euphonie ⓕ f, **euphony** ⓔ vellyd, velklang
euphrasy ⓔ (bot.) øientrøst.
euphorbe ⓕ f. (bot.) vortemelk; springfrø.
euphuism ⓔ søgt, sirligt sprog.
eurig ⓣ eders.

men fik tilgivelse af Cæsar og levede derefter stille i Rom. Efter Cæsars mord optraadte han atter i politiken mod Antonius og støttede Octavian mod ham (angreb Antonius i de «filippiske» taler); men da Antonius og Octavian sluttede det andet triumvirat, var C. en af de første, som proskriberedes; henrettet i Formio. — Som politiker viste C. hæderlighed og personligt mod, men savnede klarsyn. Sin hovedbetydning havde han som taler og forfatter. Foruden omtr. 60 taler har vi af ham en række skrifter, der behandler talerens uddannelse, berømtest skriftet «Om taleren» og «Brutus», der giver en latinsk litteraturhistorie. Fremdeles filosofiske skrifter: C. kaldte sig selv tilhænger af Platons lære, men tog i virkeligheden, hvad han mente var rigtigt, fra de forskjellige skoler (var eklektiker), men bekjæmpede sterkt epikuræerne. Vigtigste skrifter: «Om staten», «Om lovene», «Om det største gode og det største onde», «Om pligterne»; intet af disse skrifter giver selvstændige resultater, de bringer græske tænkeres tanker, gjengivet i et klart og godt sprog; vigtige for os for kjendskabet til græsk filosofi. Endelig har vi store dele af hans brevveksling, vel 750 breve af ham selv og omtr. 100 fra andre til ham; vigtige som kilde til tidens historie og interessante ved det indblik, de aabner os i C.s ofte vaklende og usikre karakter og hans tids politiske og sociale forhold; de har ogsaa foranlediget flere (Drumann, Mommsen) til at fælde haarde domme om C. Ubestridt staar han som den latinske litteraturs første stilist. — 2. Q u i n t u s T u l l i u s C. (102—43 f. Kr.), foreg.s broder, prætor 62, var officer i Cæsars hær i Gallien 54—52, hos sin broder i Kilikien 51, kjæmpede mod Cæsar, benaadet, proskriberet af Antonius og Octavian og henrettet; vi har nogle faa breve af ham; han forfattede ogsaa (tabte) tragedier.

Ci'cero kaldes i bogtrykkerkunsten en skrift mellem korpus og mittel (cicero). Findes baade i antikva og fraktur. C. brugtes i ældre tid mere end nu.

Cicerone *[tšitšerō'ne]*, veiviser, afledet af Cicero og antagelig opstaaet ved de ital. veiviseres rige ordforraad. Bruges ogsaa som bogtitel (f. eks. Burckhardts «C.»).

Cichorĭum, kurvblomstret planteslegt, store, gjerne grenede urter med oftest fligede blade og i bladhjørnerne store, mest blaablomstrede kurve med udstraalende randkroner. *C. intybus*, cikori, vokser hist og her som ugræsplante i de sydligere dele af vort land; i Mellemeuropa, tildels ogsaa i Danmark og Sverige dyrkes den. Denne fleraarrige plante frembringer første sommer en tyk pælerod, som optil er kranset af en bladroset. Det er roden, som benyttes; efter at være tørret ristes den, hvorved dens stivelse- og sukkerindhold ialfald delvis omdannes til karamel, hvilket stof giver «cikorien» dens brændte og bitre smag. C. har forskjellig anvendelse, væsentlig dog som kaffesurrogat eller kaffetilsætning. Den spiller ogsaa en rolle som farvemiddel ved ølfarvning. Bladene giver i bleget tilstand en udmerket salat, som især er yndet i Frankrige. En anden kulturplante af denne slegt er *c. endivia*, endivie, der i Mellem- og Sydeuropa dyrkes i flere varieteter og anvendes til salat. Hos os blev den allerede for 200 aar siden dyrket, saaledes f. eks. i Trondhjem.

Cicignon *[sisiñō']*, et udenverk til Fredrikstad fæstning (Østre Fredrikstad), beliggende paa sydspidsen af Rolfsøen og anlagt 1704. Verket («fortressen») var bygget som et hornverk, bestykket med indtil 8 kanoner og tjente som brohoved ved overfartsstedet til hovedfæstningen (byen). Sit navn fik verket efter den fra den store nordiske krig bekjendte generalmajor F. C. Cicignon (d. 1718), som fra 1703 var chef for det regiment, der afgav garnison til Fredrikstad. C. tilligemed Fredrikstads øvrige gamle befæstninger blev 1903 af stortinget besluttet solgt (afhændet til Fredrikstad kommune 1907).

Cicindēla, se S a n d l ø b e r.

Cicisbeo *[tšitšisbe'o]*, i Italien en kavaler, som ledsager en gift dame. God tone forbød egtemanden at vise sig med sin hustru udenfor hjemmet, og c. var da en familien nærstaaende ven. Skikken florerede før 16 aarh. Nu bruges navnet i regelen kun med nedsættende betydn.

Ciconĭa, storkeslegten (s. d.).

Cicūta, se S e l s n æ p e.

Cid (El C., ogsaa Mio C.) er navnet paa middelalderens spanske nationalhelt, hovedpersonen i digtene om de kristnes kampe med maurerne. Hans egentlige navn var R u y D i a z d e V i v a r, og han blev født i nærheden af Burgos omkr. 1050. Hans landsmænd kaldte ham Campéador, krigeren, maurerne Seid, herre, hvoraf navnet C. Han kjæmpede for Kastiliens konger Sancho II og Alfons VI, hvis søsterdatter han egtede. I 1094 erobrede han Valencia og døde der i 1099. Det første spanske digt, i hvilket han feires, «Poēma del Cid», opstod allerede omkring 1150; her prises hans troskab mod kongen; i det 50 aar senere digtede «Crónica rimada del Cid» er han derimod blevet til adelens fører mod kongen. Over 200 C.-romancer er digtet om denne helt; disse er omtrent alle digtet efter 1500, men hviler paa sagn og folkeviser, som endog er ældre end «Poēma». De behandler forskjellige perioder af heltens liv og danner tilsammen et storartet lyrisk-episk heltedigt, hvortil intet andet folk har magen. Fra først af opbevaret gjennem mundtlig tradition blev de i det 16 aarh. samlet i større eller mindre dele, «cancioneros» eller «romanceros». En fuldstændig samling gjordes først i 1840 af den tyske litteraturforsker Keller. Den første spanske samlede udgave er fra aarene 1849—51. En fri bearbeidelse af nogle af disse romancer af den tyske digter Herder blev i 1859 oversat til svensk af Oscar Fredrik (Oscar II). C.-romancerne har ydet stof til romaner og dramaer af spanske og franske digtere, saaledes af Corneille, Victor Hugo, Casimir Delavigne. Den franske tonedigter Massenet har skrevet en bekjendt opera over en tekst, hentet fra C.-sagnene. [Litt.: Merk udg. af E. Lidforss (1895—96) og Dozy, «Recherches sur l'histoire de l'Espagne»; overs. af F. L. Mynster, Kbh. 1865.]

Cīder, se F r u g t v i n.

Ci-devant *[si-dvā']* (fr.), forhen, tidligere, forhenværende. Under den store revolution spottende benævnelse paa fhv. fyrstelige og adelige personer.

Cie. (fr.), forkortelse i firmanavne for c o m p a g n i e.

Ciechanov *[tšækānov]*, by i Polen, guv. Plozk, 75 km. n.v. f. Warshau, ved elven Lidynia; 10 644 indb. (1897). Brændevinsbrænderier og bryggerier.

Europa — ⓣ Europa n — ⓔ Europe — ⓕ l'Europe f.
europæer(inde) — ⓣ Europäer(in) m (f) — ⓔ European — ⓕ Européen(ne) m (f).
europæisk — ⓣ europäisch — ⓔ European — ⓕ européen.
eustache ⓕ m, (stor) kniv.
Euter ⓣ n, jur, yver.
euthanasia, euthanasy ⓔ let og rolig død, henslumren.
eux ⓕ de, dem; sig.
Euxine ⓔ: **the E.** det Sorte hav.
evacuant ⓔ, **évacuant** ⓕ (m), afførende (middel).
evacuate ⓔ, **évacuer** ⓕ (ud)tømme, overflytte, overføre; rømme (land).
evacuation ⓔ, **évacuation** ⓕ f, udtømmelse, afføring; flytning; rømning.
evade ⓔ om-, undgaa; unddrage sig, spotte; søge udflugter.
évader ⓕ: **s'é.** undslippe, undvige, bryde ud.
évagation ⓕ f, mangel paa andagt.
evakuere se rømme.
évaluable ⓕ beregnelig. **évaluation** ⓕ f, vurdering, skjøn, overslag. **évaluer** ⓕ beregne, ansiaa (til)
evanescent ⓔ svindende, flygtig; forsvindende (liden).
evangéliaire ⓕ m, evangeliebog.
evangelic(al) ⓔ evangelisk; lavkirkelig, metodistisk.

Cieco *[tšækå]* **da Ferrara** (eg. Francesco Bello), ital. digter, som levede i det 15 aarh. og fik sit navn efter sin blindhed. Han har skrevet flere store heltedigte. Helten i et af disse, «Il Mambriano», er Roland.

Cielo *[tšēlå]* el. **Ciullo,** d'Alcamo, angives som forfatter af et italiensk stevdigt, «Rosa fresca», fra det 13 aarh.

Cienāga, La, by i Columbia, prov. Magdalena, i nærheden af Santa Marta, omtr. 8 000 indb., handel med kjør og landbrugsprodukter.

Cienfuēgos, Nicasio Alvarez de (1764—1809), sp. digter, studerede i Salamanca, ansattes i udenrigsstyret, deltog 1808 i en opstand i Madrid mod franskmændene og forvistes til straf til Frankrige, hvor han kort efter døde. Har skrevet dramaer, romancer, oder og andre lyriske digte.

Cienfuēgos, by paa sydkysten af Kuba, 30 038 indb. (1899), Kubas anden sjøhavn, stor udførsel af sukker og tobak. Norsk vicekonsulat under generalkonsul. i Havana.

Ciēza, by i Spanien, prov. Murcia, 40 km. n. v. f. Murcia; 13 626 indb. (1900). Rom. ruiner, papirfabriker.

Cif, c. i. f., eng. *cost, insurance, freight,* (afskibnings-) omkostninger, assurance, fragt, eller d. s. s. *cost included freight,* omkostninger indbefattet fragt. C. ved en prisangivelse betyder altsaa, at de nævnte omkostninger er indbefattet i prisen paa modtagelsesstedet. Prisangivelser for varer fra oversjøiske steder sker ofte c., da importøren derved undgaar de stundom betydelige fluktuationer i fragtraterne til Europa. [Jfr. «Responsa, afgivet af Kra. handelsstands 50-mands-udvalg», I—II.]

Cigārer. Ved Amerikas opdagelse saa spanierne de indfødte røge paa sammenrullede blade af tobaksplanten, og derfra kom fabrikationen af c. i Spaniens hænder; den første tyske c.-fabrik oprettedes 1788 i Hamburg, men først langt ind i 19 aarh. blev det almindelig skik at røge c. En c. bestaar af indlæg og omblad, som tilsammen udgjør viklen og dækbladet. Indlægget er mindre blade (i simple c. affald eller knuste bladribber), dækbladet maa derimod være udsøgt og helt. Før anvendelsen fugtes bladene; de som skal bruges til dækblade, glattes og presses omhyggelig; hvad der skal bruges til indlæg, tørres igjen. Derpaa tager man det fornødne indlægsmateriale, vikler ombladet omkring og ruller det paa bordet med flad haand, til viklen er blevet tilstrækkelig fast. Saa lægges viklen skraat paa dækbladet, der er tilskaaret som en lang strimmel og nu rulles som en skrue op omkring viklen; spidsen tildannes derpaa og fæstes med tragant. Simplere c. forarbeides ved hjælp af vikkelmaskiner, dobbelte former med udhulinger, hvori viklerne lægges løst sammenlagt; formerne presses derpaa sammen, og derefter anbringes dækbladet paa viklen, i regelen ogsaa ved maskiner. C. sorteres efter farver *(claro, colorado, maduro, oscuro),* lagres og tørres, helst ved almindelig temperatur. Til Norge indføres vel 100 000 kg. c. og cigaretter aarlig, medens behovet forøvrigt dækkes ved den indenlandske produktion. Se forøvrigt Tobak.

Cigaretter forarbeides af finskaaren tobak, omgivet af meget fint silke- eller rispapir. C. med mundstykke fabrikeres for haanden, idet man lægger tobakken i et messingrør eller i pergamentpapir og skyder den ind i papirhylstret. C. uden mundstykke fabrikeres nu alm. saaledes: Tobakken tildannes i maskinen som en tynd rulle, føres derpaa et gjennem et rør ud paa et papir, som omvikles tobakken; c. afskjæres saa i den ønskede størrelse efter at være gummeret og sammenklæbet.

Cigarkassetræ, se Cedrela.

Cigarrillos *[-iljås]* fremstilles paa lignende maade som cigaretter uden mundstykke, men er omgivet af et tobaksblad istedetfor af et papirblad.

Cigliano *[tšiljānå],* by i Norditalien, prov. Novara, 6084 indb. (1901).

Cignani *[tšiñāni],* Carlo (1628—1719), ital. maler af skolen i Bologna. Elev af G. B. Cairo og Fr. Albani, uddannet ved studium af Correggio og Carraccierne. Fresker og staffelibilleder med bibelske og antike mytologiske emner. Sat høit af sin samtid.

Cigoli *[tši'gåli],* eg. Lodovico Cardi (1559—1613), ital. maler af den florentinske skole. Elev af Al. Allori og Santi di Titi, sterkt paavirket af Baroccio og Correggio. Gik ikke uden grund for sin tids bedste tegner og kolorist i Florens. Arbeidede i Florens og Rom. Hans hovedverk «Den hellige Stefans stening» (1597) i akademiet i Florens er en blanding af brutal naturalisme og falsk sentimentalitet, men har trods grelle modsætninger ved sin farvepragt og dekorative skjønhed bevaret meget af det bedste i den store ital. kunst.

Cikāder *(cicadina),* en afdeling af nebmundede insekter med i alm. to par hudede vinger, der under hvilen dækker kroppen tagformig; forvingerne undertiden læderagtige og farvede, ugjennemsigtige. Hovedet bredt, saa øinene staar langt fra hinanden. Følehornene meget korte. Bagbenene ofte fortykket, indrettet til hopning. Lever af plantesaft, som de suger med dertil indrettet sugesnabel. — I syden findes større arter, sang-c., hvis hanner frembringer høie, gjennemtrængende toner, den saakaldte «sang», ved hjælp af et særeget udviklet hudparti paa hver side af bagbrystet, hvilket sættes i svingninger ved muskelsammentrækninger. I Nordamerika findes den syttenaarige c. *(cicada septendecim),* hvis udvikling varer 17 aar. Hos os lever kun mindre arter, hvoriblandt skum- el. spyt-c. *(aphrophora spumaria)* gjør sig bemerket ved det saakaldte «troldkjærringspyt», som den frembringer paa græs o. a. planter.

Cikōri, se Cichorium.

Cīlia, øienhaar, se Øie.

Ciliārlegemet *(corpus ciliare),* den del af øiets mellemste hinde (*choroidea,* s. d.), som ligger mellem regnbuehinden og den eg. aarehinde, og som indeholder ciliarmuskelen, øiets akkommodationsmuskel (se Øiet).

Ciliāter, se Infusionsdyr.

Cilicien, se Kilikien.

Cilli, by i Østerrige, prov. Steiermark ved Sann, bielv til Save; 5176 indb. (1901). I nærheden findes zinkhytter, bly- og zinkgruber og stenkulsleier. Her findes ogsaa flere badesteder, Neuhaus (36.5 ° C.), Tüffer, Römerbad.

Cima *[tšī'ma],* Giovanni Battista da Conegliano, kaldt (omtr. 1460—1518), ital. maler af den venezianske skole. Fra 1490 paavirket af Giovanni Bellini. Hans religiøse billeder har det venezianske maleris bedste egenskaber: stilfærdigt alvor, dyb, lysende kolorit, hvori

---

évangéliser Ⓕ, **evangelize** Ⓔ forkynde evangeliet.

evangelisk — Ⓣ evangelisch — Ⓔ evangelic(al) — Ⓕ évangelique.

evangelist — Ⓣ Evangelist m — Ⓔ evangelist — Ⓕ évangéliste m.

evangelium — Ⓣ Evangelium n — Ⓔ gospel; evangel — Ⓕ évangile m.

évanouir Ⓕ: **s'é.** (for)svinde; besvime. **faire é.** (mat.) bortskaffe.

évanouissement Ⓕ m, forsvinden: besvimelse; bortskaffelse.

evaporate Ⓔ, **s'évaporer** Ⓕ fordampe, fordufte· Ⓔ ogs, lade fordampe, tørre: Ⓕ ogs. give sig luft; blive letsindig, vidtløftig.

evaporation Ⓔ, **évaporation** Ⓕ f, fordampning, tørring.

évasement Ⓕ m, udvidelse. **évaser** udvide.

évasif Ⓕ, **evasive** Ⓔ fuld af udflugter, undvigende.

evasion Ⓔ, **évasion** Ⓕ f, und-, omgaaelse; udflugt.

évasure Ⓕ f, vid aabning.

eve Ⓔ aften.

évêché Ⓕ m, bispedømme, -værdighed, -gaard. **évêchesse** f, bispinde.

éveil Ⓕ m, advarsel, vink, varsko. **éveillé** vaagen; opvakt. **éveiller** vække. **s'é.** vaagne.

even Ⓔ endog; endda; netop, just; lige, jevn; (ud)jevne, planere; balancere. **e.-handed** upartisk.

évènement Ⓕ m, udfald; be-

lokalfarverne af lyset harmonisk sammensmeltes i bløde overgange. Et af hans hovedverker er en tronende madonna med helgener i Parma. Flere billeder af ham i Berlin og London.

Cima *[tšīma]* (ital.), tinde, betegnelse for talrige bjerge i Alperne og Apenninerne, f. eks. C. Dodici (s. d.)

Cimabue *[tšimabūe]*, Giovanni, eg. Cenno di Pepo (ca. 1240—1302), ital. maler af den florentinske skole. Har siden Vasaris dage gjældt for grundlæggeren af det moderne maleri, der brød med de byzantinske formler og gav maleriet fornyet liv. Nyere forskninger har frakjendt ham det ene billede efter det andet, saaledes hovedverket, madonna i S. Maria Novella i Florens, der nu tillægges sieneseren Duccio. En anden madonna, i akademiet i Florens, gaar for et verk af C. Om de fresker i S. Francesco i Assisi, der tilskrives ham, hersker delte meninger. Johannes-figuren paa apsismosaiken i domen i Pisa er det eneste, der sikkert er af ham. Spørsmaalet om, hvilke verker der skal tillægges C., hører til de vanskeligste i kunsthistorien. Til dets løsning er der ogsaa fra norsk side leveret et indlæg af A. Aubert, «Cimabue-Frage» (1907).

Cimarōsa *[tši-]*, Domenico (1749—1801), ital. operakomponist, af fattige forældre, arbeidede sig frem som jevnbyrdig med sin berømte samtidige Paisiello. Han reiste allerede i tidlig alder i triumf gjennem Italien og over Wien til St. Petersburg. Af hans operaer, der baade var af historisk og bibelsk indhold, har det af ital. humor sprudlende «Il matrimonio segreto» holdt sig til vore dage. Ved uforsigtighed blev han inddraget i politiske forviklinger og fængslet som revolutionsmand. Hans venner paastod ved hans død, at han var forgivet, men lægen konstaterede mavekræft.

Cimbal, hakkebret, forløber for klaveret.

Cimbrer, se Kimbrer.

Cimbrishamn, se Simrishamn.

Cimbrisk, se Kimbrisk.

Cīmex, se Væggelus.

Cimino *[tšimīnå]*, Monte, Italien, prov. Rom, et skogbevokset trakytbjerg mellem Rom og Viterbo, 1056 m. h. Man har herifra en herlig udsigt over Campagnen. S.v. ligger Lago di Vico, 507 m. o. h., en 1488 m. bred og 4460 m. lang kratersjø.

Cimone *[tšimå'ne]*, Monte, Italien, bjergtop i Apenninerne, prov. Modena, 2167 m. h.

Cinca, elv i Spanien, udspringer paa Mont Perdu, Pyrenæerne, er 180 km. lang og falder i Segre, bielv til Ebro.

Cinchōna, se Kinabarktrær.

Cincinnati *[sinsināti]*, by i de Forenede stater, Ohio, ved elven Ohio, en af de største byer i Unionen og Ohios anden by, 345 230 indb. (1906). C. er en vakker by. Den er i modsætning til de fleste andre amer. byer uregelmæssig i sit anlæg. Den deles ved Miamikanalen, som udgaar fra C. og ender ved Toledo ved Eriesjøen, i to dele, af hvilke den østlige kaldes «Little Germany», da den for en stor del beboes af tyskere. Byen har mange vakre parker, hvoraf de største er Eden og Burnt Park. Forretningskvarteret ligger lavt og fladt, medens forstæderne ligger i et lidt kuperet land. Den mest storartede bygning er en unionel regjeringsbygning, videre raadhuset, bybiblioteket, domkirken etc. Byen har et universitet med ca. 1600 studenter, flere colleges og en skole til uddannelse af jødiske rabbinere, den eneste i Staterne. Der er flere videnskabelige selskaber, kunstskole, museum o. s. v; det nævnte bibliotek har 300 000 bind. Byen er sæde for en katolsk erkebiskop. C. er en stor industriby. I 1900 var der over 5000 fabriker med over 60 000 arbeidere. Der findes skofabriker, vognfabriker, fabriker for færdige klæder, jernstøberier og mekaniske verksteder, bryggerier og brænderier, garverier og slagterier, særlig svineslagterier; men i denne henseende kan C. dog ikke paa langt nær maale sig med Chicago og andre byer i vesten. I C. mødes en mængde jernbanelinjer, og her er endestationen for de store Mississippi-dampere fra New Orleans; Ohio er her endnu 600 m. bred, men dens vandstand er meget foranderlig, saa at blot mindre skibe gaar længer op. Over elven fører fem broer og talrige færger til byerne Newport og Corington i Kentucky. — C. stammer fra 1788 og er en af de ældste byer v. for Alleghanyfjeldene.

Cincinnātus, Lucius Quinctius, konsul i Rom 460 f. Kr., modstander af plebeierne; reddede 458 som diktator konsulen Minucius, som var indesluttet af ækverne; vendte derefter tilbage til sin plog.

Cincinnātus-orden, nordamer. orden, stiftet efter frihedskrigen 1783 af arméens officerer til opretholdelse af de erhvervede rettigheder og friheder. Der reiste sig snart skarp kritik mod ordenen som stridende mod de republikanske grundsætninger, og den forsvandt derfor snart.

Ci'nclus, fossekal, se Skvætteslegten.

Cindere'lla, d. s. s. Askepot (s. d.).

Cinders, der tjener som brændsel i metallurgiske øiemed, fremstilles i lighed med koks ved brænding af stenkul, dog uden opsamling af de flygtige destillationsprodukter som ved gastilvirkningen.

Cinĕas, se Kineas.

Cine'ller, smaa bækkener, de store i janitscharmusik kaldes piatti.

Cinerarĭa, slegt af de kurvblomstrede. *C. hybrida,* hvis blade er hjerteformede og grovt tandede, er paa grund af kurvenes straalende farver (purpur, blaa, fiolette, hvide el. blandede farver) en yndet stueplante. *C. maritima* fra Middelhavslandene anvendes for de fjærsnitdelte, graalig hvidfiltede blades skyld til teppebed.

Cinerārium (lat.), askekrukke. Hos oldtidens romere urne med den afdødes aske, hos de rom.-kat. gjemme for en helgens aske.

Ci'ngulum (lat., belte), en bandage til at fastholde forbindinger eller omslag eller til at indskrænke ribbenenes bevægelighed ved brud af disse. C. dannes af et dobbelt sammenlagt lærredsstykke, omkr. 20 cm. bredt og saa langt, at det kan føres halvanden gang rundt omkring bryst eller underliv.

Cinkonīn er et alkaloid, der sammen med mange andre, især kinin, findes i barken af *cinkona*-arter.

Ci'nna, Lucius Cornelius (d. 84 f. Kr.), fornem romer, som hørte til folkepartiet, valgt til konsul 87 med C. Octavius efter at have lovet Sulla, at han intet skulde forandre i hans foranstaltninger. Da Sulla var reist til Asien, brød han sit løfte, kaldte Marius

---

givenhed, tilfælde. **faire é.** gjøre opsigt.

evening ⓔ aften. **e.-dress** selskabsantræk.

evenness ⓔ jevnhed.

evensong ⓔ aftensang(sgudstjeneste).

event ⓔ begivenhed; ende, udfald; tilfælde. **eventful** skjæbne-, begivenheds-, indholdsrig.

évent ⓕ m, (frisk) luft; raadden smag, lugt; trækhul; (zool.) sprøitehul. **mettre à l'é., donner de l'é.** à lufte ud. **tête à l'é.** vindbeutel.

éventail ⓕ m, vifte.

éventaire ⓕ m, (gadesælgers) kurv; (blomster)bod.

évente ⓕ f, lyskasse.

éventement ⓕ m, udluftning; viftning; bedærvet tilstand

éventer ⓕ lufte ud; stille (seil) efter vinden; kaste (korn); vifte; (op)snuse, lugte; opspore.

éventeur ⓕ m, snushane.

eventide ⓔ aftentide.

éventrer ⓕ sprætte maven op paa; skjære op, hul paa; udtage.

eventual ⓔ deraf følgende, flydende. **eventually** endelig, omsider.

eventualiser ⓕ overlade til tilfældet.

eventualitet — ⓣ Eventualität f — ⓔ contingency, eventuality — ⓕ éventualité f.

eventuel — ⓣ eventuell — ⓔ contingent — ⓕ éventuel.

eventyr — ⓣ Abenteuer; (folke-)

tilbage og styrede staten med stor grusomhed; konsul ogsaa 86, 85 og 84; myrdet af sine egne soldater, da han vilde gaa mod den hjemvendende Sulla.

Cinnabari't, se Zinnober.

Cinnamōmum, se Kaneltræ og Kamfertræ.

Cinnōber, se Zinnober.

Cino *[tšīnå]* **da Pistoja** (1270—1340), ital. digter, studerede retsvidenskab i Bologna, blev dommer i Pistoja, men førte siden et uroligt vandreliv. Han sluttede sig til ghibellinernes parti og fulgte den tyske keiser Henrik VII paa hans romertog. Han har kommenteret «Codex Justianianus», men blev mest berømt som forfatter af elskovsdigte, i hvilke han besynger den skjønne ghibellinerdame Selvaggia.

Cinq-Mars *[sœ̃mā'r],* Henri Coiffier de Ruzé, marki af (1620—42), fr. adelsmand. Blev som ung mand af Richelieu udnævnt til Ludvig XIII's overstaldmester og blev kongens yndling. For at styrte Richelieu indgik han en sammensvergelse med kongens broder, Gaston o. fl. Det gik galt, og C.-M. blev henrettet. [Sml. Alfred de Vigny, «C.-M.», hist. roman, og «Der neue Pitaval», IV.]

Cinquecento *[tšinkvetšœ'ntå]* (ital.), 500, forkortelse for 1500, betegner i den ital. litteratur- og kunsthistorie renaissancen i det 16 aarh. Cinquecentisterne er det nævnte aarh.s store kunstnere og digtere (f. eks. Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rafael, Tizian, Correggio, Ariost, Tasso, Macchiavelli).

Cinque Ports *[siŋkpåəts],* 5 havne paa kysten af grevskaberne Kent og Sussex i England: Hastings, Romney, Hythe, Dover, Sandwich, hvortil senere kom Winchelsea og Rye. C. P. var i middelalderen sterkt befæstet, og borgerne havde mod at stille skibe til kystforsvar visse privilegier: egen jurisdiktion og overdommer (the lord warden of the C. P.), fra hvis domstol (court of shipway), der var appel til kongens ret. Indtil 1832 besatte hver havn to pladse i underhuset; nu er C. P. uden betydning.

Ci'ntra, by i Portugal, prov. Estremadura, ligger 7 km. n.v. f. Lissabon, 329 m. o. h. paa nordskraaningen af Sierra de C.; 5918 indb. (1900). I nærheden af byen ligger «korkklosteret», Santa Cruz, hvis celler er indhugget i klippen og beklædt med kork for fugtighedens skyld. Ved C. ligger det kgl. lystslot Palacio da Pena.

Cione *[tšå'ne],* Andrea di, se Orcagna.

Ciotat *[siåtå]* el. La C., by i det sydøstlige Frankrige, depart. Bouches-du-Rhône, 10 035 indb. (1901). Har en prægtig havn og skibsverfter *(messagéries maritimes).* Betydeligt koralfiskeri og handel med frugt og vin.

Cipollīn er en marmorart med bleggrønne aarer af indesluttet talk eller glimmer. Stenarten antager en smuk politur og har derfor adskillig anvendelse. Forekommer i krystallinske skifere, f. eks. i Sachsen, Grækenland o. fl. steder.

Cippus: Romersk gravsten. (British museum.)

Ci'ppus (lat.), en for det meste firkantet søile, som ender i en spids oventil, benyttet af romerne som grænsesten, gravsten og veisten.

Cirage *[sirāž],* fr. betegnelse for maleri udført brunt i brunt og glasmaleri for toner udført i sølvgult.

Ci'rca, forkortet ca. (lat.), omkring, henved, omtrent.

Circars, før navnet paa den høieste regjeringsmyndighed i Indien, nu navnet paa en del af præsidentskabet Madras langs den Bengalske bugt.

Circassienne *[-siœ́n],* et diagonalvævet, uldent eller halvuldent stof, som bruges til sommerdragter.

Ci'rce, se Kirke.

Circe'nses el. ludi c., cirkuslege, ældgamle romerske kamplege, bestaaende af hesteveddeløb og veddekjørsel i cirkus (s. d.). Opr. feiredes de som dele af en fest til gudernes ære, men mistede senere det meste af sin religiøse betydning. Staten bekostede opr. festerne, der foranstaltedes af embedsmænd, mest ædilerne; men det blev alm., at embedsmændene lagde betydelige summer til for saaledes at vinde det menige folks gunst. Navnlig i keisertiden var det et yndet middel at tilfredsstille folket ved at give det c. (se Panem et circenses). Først længe efter kristendommens seier forsvandt c. Allerede under republikens tid kom der til veddekjørslerne andre former for kampe, bl. a. veddeløb, nævekamp og brydning; derimod fandt gladiator- og dyrekampe sjelden sted i cirkus. Kuskene ved veddekjørslerne var i regelen slaver; i keisertiden optraadte ofte fornemme mænd, selv keisere (f. eks. Nero og Domitian) som vognstyrere. Prisen var i den ældre tid palmegrene eller palmekranse, senere betydelige pengesummer.

Circeo *[tširtše'å],* Monte, el. Monte Circello, Promontorio C. el. Monte San Felice, forbjerg paa Italiens vestkyst, 18 km. v. f. Terracina, ligger paa 41° 12′ 25″ n. br. og er 540 m. høit. Skraaningerne mod havet er fulde af huler og grotter (stalaktitgrotten della Maga). S.ø. for C. ligger San Felice C., 2013 indb. (1900). Til denne klippe er det gamle sagn om troldkvinden Kirke knyttet.

Circleville *[sə̄'klvil],* by i de Forenede stater, Ohio, 60 km. s. f. hovedstaden Columbus, 6991 indb. (1900). Kornhandel.

Circuit *[sə̄kit]* (lat. *circuitus,* omkreds) betegner i den engelske retspleie 1. en reise, som assessorerne i «high court of justice» foretager fire gange om aaret for at administrere civil- og straffe-jurydomstolene i grevskabshovedstæderne; 2. ordet betegner ogsaa de 7 store retskredse, hvori England og Wales er delt. En lignende ordning med reisende dommere er efter engelsk forbillede indført i flere af Nordamerikas stater. Jfr. ogsaa vor inddeling i lagsogne og lagmandens reiser til lagtingene.

Ci'rculus (lat.), cirkel, kreds. C. meridionālis, middagscirkel; c. para'llelus, breddecirkel; c. polāris, polarcirkel (c. arcticus, den nordlige, c. antarcticus, den sydlige); c. tropicus, vendecirkel. — C. vitiōsus, falsk cirkelslutning (hvor man forudsætter det, der skal bevises, som rigtig).

Circumcīsio, se Omskjærelse.

Circæa, se Troldurt.

Cirencester *[sai'rənsestə],* by i England, grevskabet Gloucester, 25 km. s.ø. f. Gloucester, ved Churn, en af

---

Märchen n — ⓔ adventure; (folke-) story, (fairy-, nursery)tale — ⓕ aventure f; (folke-) conte m (bleu, de fées). **eventyrkomedie** — ⓣ Zauberposse, Feerie f, Feenstück n — ⓔ fairy comedy — ⓕ féerie f. **eventyrverden** — ⓣ Märchenwelt f — ⓔ fabulous world — ⓕ monde (m) fantastique, fabuleux. **eventyrer** — ⓣ Abenteurer m — ⓔ adventurer — ⓕ aventurier m, chevalier (m) d'industrie. **eventyrlig** — ⓣ abenteuerlich — ⓔ marvellous, romantic — ⓕ aventureux; (vidunderlig) fabuleux, prodigieux, merveilleux.

Ever, Ewer ⓣ m, pram.

ever ⓔ nogensinde; altid. **e. so** aldrig saa. **e.green** eviggrøn(t træ, plante). **e.lasting** stedsevarig(hed); (handelsspr.) lasting; (bot.) harefod. **e.more** stedse, evig.

éversif ⓕ omstyrtende

eversion ⓔ, **éversion** ⓕ f, omstyrtelse.

evert ⓔ kuldkaste; udkrænge, vrænge.

évertuer ⓕ: **s'é.** anstrenge sig; mande sig op, oppe sig.

every ⓔ (en)hver, alle. **everybody, -one** enhver. **everything** alt. **everywhere** overalt.

evict ⓔ (jur.) udkaste, udsætte.

eviction ⓔ, **éviction** ⓕ f, udkastelse, udsættelse.

évidage, évidement ⓕ m, udskjæring, -hugning, -huling, -boring.

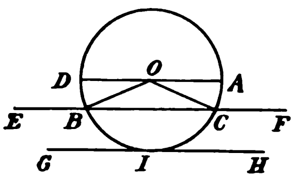
evidence ⓔ vidnesbyrd, -prov;

Themsens kildeelve; 7536 indb. (1901). Betydelig industri i klæde, tepper, knive. I nærheden findes Royal agricultural college, et berømt landbrugsinstitut, opr. 1845.

Ci'rka, se C i r c a.

Cirka'ssien, se T s j e r k e s s i e n.

Cirkel, en plan figur begrænset af en krum linje, c.-l i n j e n el. c.s p e r i f e r i, med den egenskab, at alle dens punkter har samme afstand fra et indvendigt punkt, c e n t r u m *(O)*. Denne afstand kaldes r a d i u s *(OA)*. En k o r d e *(BC)* er en ret linje mellem to af c.s punkter; en korde gjennem centrum kaldes en d i a m e t e r *(AD)*; den er dobbelt saa lang som radius. En s e k a n t *(EF)* er en ret linje, der skjærer c. i to punkter *(B* og *C)*, en t a n g e n t berører c. i ét punkt *(I)*. En b u e *(BIC)* er en del af periferien. Et a f s n i t el. s e g m e n t *(BCI)* begrænses af en bue og en korde, et u d s n i t el. s e k t o r *(BOCI)* begrænses af en bue og to radier. — C.s k v a d r a t u r er den opgave at bestemme et kvadrat lig c.s areal; denne opgave har beskjæftiget mange matematikere lige fra oldtiden, indtil det i det 19 aarh. blev matematisk paavist, at løsning ved passer og linjal er umulig. Denne opgave har i oldtiden været af betydning for matematikens udvikling. π (pi) betegner forholdet mellem periferiens længde og diameteren og er ens for alle c. Den ældste bestemmelse skyldes Archimedes, der satte den $= {}^{22}/_{7}$, som i regelen bruges. Bedre er værdien 3.1415926, men nøiagtig kan værdien ikke findes. C.s areal er π gange radiens kvadrat, medens c.s længde er π gange diameteren.

Cirkel.

Cirkelbevis, se B e v i s.

Cirkelsag, en tynd cirkelrund staalskive med tænder, som bringes til at rotere om sin akse med f. eks. 800 omdreininger pr. minut. Bruges til opsagning af planker til bord og til kapning af tømmer.

Cirkulatiōn (lat.), kredsløb; c i r k u l e r e, være i omløb, gaa fra haand til haand. — (Bot.). Foranderlige strømme i protoplasmaet, saavel i den del af dette, som ligger langs cellevæggen, som i de gjennem saftrummet udspændte strenge. I en og samme celle kan der samtidig være et større antal saadanne strømme. Nødvendig for bevægelsen er surstof og en vis varmemængde; livligst er strømningen i beskadigede plantedele. C.s fysiologiske betydning er vistnok den at føre de forskjellige plantestoffe om i cellen. — (Fysiol.). Se B l o d.

Veddekjørsel i Cirkus maximus.
(Efter maleri af E. Fortl.)

Cirkulær, kredsformig; c i r k u l æ r e, rundskrivelse, omgangsbrev, skrivelse til flere om én og samme sag.

Cirkumcelliōner (d. e. *qui circa cellas rusticas versabantur,* som færdes omkring i landsbyerne), en sværmerisk religiøs og social retning inden den donatistiske bevægelse (s. d.) i Nord-Afrika i 4 aarh.

Cirkumfere'ns (lat.), omkreds, omfang.

Cirkumfle'ks, se A k c e n t.

Cirkummeridiānhøide, en stjerne- el. solhøide nær meridianen; af flere saadanne kort før og efter kulminationen beregnes sand høide i meridianen; bruges navnlig paa sjøen, hvor man maa undvære faststaaende instrumenter.

Cirkumpolār betegner, hvad der ligger omkring himmelpolerne. — C.-s t j e r n e er en stjerne, hvis afstand fra himmelpolen er mindre end stedets polhøide, og som derfor stadig er over horisonten; til c.-stjernerne hører i vore egne Polarstjernen, Karlsvognen, Capella m. fl.

Ci'rkus (lat.), hos romerne plads, hvor kamplege, navnlig veddekjørsel og hesteveddeløb, afholdtes. Opr. afholdtes slige fester i Rom vistnok paa Campus Martius; men tidlig henlagdes de til dalen mellem Palatium og Aventinerhøien, saaledes at tilskuerne sad paa skraaningerne, og kampen foregik i dalens bund. Her skal Tarquinius Priscus efter traditionen have bygget C. m a x i m u s; en virkelig bygning kom dog først paa Cæsars tid; udvidelser omtales først under Augustus og Trajan; i sin største skikkelse rummede c. vistnok 200 000 mennesker. Resterne af C. m. er nu kun ubetydelige; bedre bevaret er et c., som er bygget af Romulus, Maxentius' søn. I Bovillæ ved foden af Albanerbjergene er ogsaa ret betydelige rester af et c.; overhovedet fandtes overalt i Romerriget c. Indretning af C. maximus: Arenaen var omtr. 650 m. lang og omtr. 130 m. bred; midt gjennem arenaen paalangs gik en lav mur, *spina,* omkring hvilken der kjørtes; paa enderne af *spina* var anbragt tre kegledannede søiler, *metæ*. Vognene, som deltog i veddekjørselen, stod i aflukker, *carceres,* paa den ene smalside, indtil løbet begyndte. Siddepladsene var ordnede opstigende i tre etager; i den nederste sad senatorerne og senere keiserfamilien. — Det moderne c., som virker ubetydelig sammenlignet med det antike, har overalt samme arena (manege). Præstationerne indskrænker sig ikke til opvisning i ridning og kjøring, men omfatter ogsaa optræden af akrobater, klovner, danserinder, dresserede dyr etc.

Cirpan, by i Østrumelien paa den frugtbare Filippopel-slette; 14 928 indb. (1900).

Cirrhipēdia, rankefødder (s. d.).

---

bevis(middel); vidne(r); gjøre indlysende: bevise.

évidence (f) f, øiensynlighed, klarhed, tydelighed, vished, evidens

evident (e), **évident** (f) (sole)-klar, indlysende, paatagelig.

évider (f) udskjære, -hule, -hugge, -bore; rifle, kannelere; udvaske; lægge sidste haand paa.

évier (f) m, (kjøkken)vask.

evig — (t) ewig — (e) eternal, everlasting, perpetual; (for e.) for ever — (f) éternel; (stadig) perpétuel; continuel; (uendelig) interminable; (for e.) à, pour jamais, pour toujours, à perpétuité.

evighed — (t) Ewigkeit f — (e) eternity; perpetuity; (aldrig i e.) never to all eternity — (f) éternité; perpétuité f; (aldrig i e.) au grand jamais.

evil (e) ond, slet; onde, skyggeside. **evildoer** u-, ildgjerningsmand.

évinçant (f) overbevisende.

evince (e) (be)vise; røbe, ytre.

évincement (f) m, fortrængen.

évincer (f) (jur.) sætte ud; fortrænge, stikke ud.

evincible (e) paaviselig, beviselig

éviration (f) f, kastrering.

eviscerate (e) udtage indvoldene af.

evitable (e), **évitable** (f) undgaaelig.

évitage (f) m, **évitée** f, svaining, svaierum.

Cirrhōse, kronisk betændelse i bindevævet, som ledsages af en tilgrundegaaen af de karakteristiske vævselementer i de angrebne organer; herved svinder disse ind og formindskes i størrelse samt bliver haarde, faste og ujevne paa overfladen. C. optræder hyppigst i leveren og nyrerne, især hos alkoholikere; tildels ogsaa i leveren og andre organer ved kræft.

Cirro-cu'mulus, c.-stratus, cirrus, se Skyer.

Ci'rrus (bot.), slyngtraad, ranke.

Ci'rsium, tistel, slegt af de kurvblomstrede, oftest temmelig store og tornede urter med fjærfligede blade og røde blomsterkurve, enlige eller flere sammen. Alle kurvens blomster er rørformede. I Norge 6 vildtvoksende arter, hvoraf især akertistel *(c. arvense)* og veitistel *(c. lanceolatum)* er alm. Paa myrene vokser *c. palustre*, en vakker, slank art, ofte noget mørk i farven, med mange smaa kurve tæt sammen i spidsen af den høie, udelte, vinget tornede stængel. Særlig i fjeldlierne findes hvidbladtistel *(c. heterophyllum)*, hvis oftest hele blade er hvidfiltede paa undersiden. Flere arter dyrkes i haver og parkanlæg, saaledes den nordamerikanske indtil 2½ m. høie *c. altissimum* med purpur-rosa blomster og den fra Persien stammende meterhøie *c. spectabile*.

Cirta, by i det gamle Numidien, gjenopbygget af Konstantin den store, efter ham kaldt Constantina, nu Constantine (s. d.).

Cis (lat.), «paa denne side af», ofte anvendt i sammensætninger: c.-alpinsk, paa denne side (den nærmest Rom liggende) af (s. f.) Alperne; c.-padansk, paa denne side af Po; c.-rhenansk, paa denne side af Rhinen; modsat trans.

Cis (mus.) er det med ♯ forhøiede c. C.-dur akkord er c.-eis-gis. c.-moll c., e, gis. C.-dur toneart har 7, c.-moll 4 ♯ som fortegn.

Cisalpīnske Gallien, hos romerne navnet for Norditalien (Posletten) mod syd indtil Rubicon, beboet af gallere.

Cisalpīnske republik (cisalpinsk, se Cis), oprettet juni 1797 af Bonaparte, anerkjendt i Campo Formio okt. 1797. Den bestod af de cis- og transpadanske republiker, omfattende Lombardiet og Montona, der før var Østerriges, de venezianske besiddelser Bergamo, Brescia og Cremona, hertugdømmerne Modena, fyrstendømmerne Massa og Carrara samt de pavelige Bologna, Ferrara, Mesola og Romagna. Hertil kom enkelte dele, der hørte under Graubünden. Ialt 42 500 km.² med omtr. 3.5 mill. indb. Direktorialforfatningen indførtes og nær tilknytning til Frankrige. Omstyrtet 1799, men gjenreist med ny forfatning 1800, omdøbt 1802 til den Italienske republik, med Bonaparte som præsident, og 1805 kongerige med Napoleon som konge. Med hans vælde faldt denne statsdannelse 1814.

Cis-dur, se Cis og Toneart.

Ciselēring (af fr. *ciseau* el. *ciselet*, meisel), bearbeidelse af en metalgjenstands overflade med meisel, fil, gravstik, pünsel o. s. v. Bruges saavel til at fjerne støberand og andre ujevnheder efter støbning som til udarbeidelse af finere detaljer paa støbt eller drevet (hamret) arbeide.

Cisiojānus (lat.), verssamling, der brugtes som kalender helt ind i 18 aarh., da den fortrængtes af vore almanakker. Versene, et slags lat. heksametre, angav rækkefølgen af fest- og helgendage, idet der var ligesaa mange stavelser i verset som dage i maaneden. Navnet kommer af begyndelsesordene, en forkortelse af *cricumcisio*, Kristi omskjærelsesfest, 1 januar.

Cisjurānsk, hvad der ligger paa denne side (regnet fra Frankrige) af Jurabjergene.

Ciskaukāsien, den del af Kaukasien, som ligger n. f. Kaukasus' hovedkjede, omfatter guvernementet Stavropol tilligemed provinserne Kuban, Terek og Dagestan. Jfr. Transkaukasien, landet s. f. Kaukasus.

Cisleithānien, en alm. brugt, men ikke officiel betegnelse paa den del af det østerr.-ung. monarki, som ligger paa «denne side» af elven Leitha (regnet fra Wien). Disse lande har en fælles repræsentation i det østerr. rigsraad.

Cis-moll, se Cis og Toneart.

Cis- og transformer, se Stereokemi.

Cispadānske Gallien (se Cis), hos romerne den sydlige del af det cisalpinske Gallien, landet s. f. Po.

Cispadānske republik (se Cis), oprettet 1796 af Bonaparte (i lighed med den Transpadanske n. f. Po), omfattende hertugdømmet Modena, samt Reggio, Ferrara og Bologna, pavelige legationer. Direktorialregjering indførtes, men allerede 1797 slugtes republiken af den Cisalpinske republik (s. d.).

Cissey *[sisœ']*, Ernest Louis Octave Courtot de (1810—82), fr. officer og politiker. Tjeneste i Alger. Deltog i Krimkrigen. 1854 brigadegeneral. Deltog i kampene ved Metz 1870, i krigsfangenskab. 1871 medlem af nationalforsamlingen. Trængte 22 mai ind i Paris og besatte venstre Seine-bred. 5 juni krigsminister indtil Thiers' fald mai 1873. Efter ministeriet Broglies fald 1874 ministerchef og krigsminister, gik af 1876. 1880 afsked som officer som følge af nogle afsløringer, som en proces mod oberst Jung havde bragt. Blev dog rehabiliteret af en parlamentskommision.

Ci'ssus, klatrende slyngplanter, nær beslegtet med vinranken. *C. discolor*, som hører hjemme paa Java, dyrkes paa grund af sine fløielsagtige, mørkerøde, med sølvgraa tegninger prydede blade. En anden dyrket art er *c. antarctica* fra Australien, hvis blade er egrunde og blankgrønne.

Ci'sta (lat., kiste), den arkæologiske benævnelse paa mindre skrin af forskjellig art. Smaa cylindriske c. af bronceblik, gjerne med rig figurornamentik,

Cista: Den ficoroniske cista.

évitement (f) m: (gare, voie (f) d')é. vigespor.

éviter (f) undgaa; sky; (intr.) svaie.

evne — (t) Anlage, Fähigkeit f, Vermögen n — (e) ability (to), faculty (for, of), power (of, to), (raad) means; (pl) ogs. parts — (f) faculté f; (anlæg) disposition f, don, talent m; (magt) pouvoir m, puissance f; forces f pl; (raad) moyens m pl. . **evnerig** — (t) begabt — (e) gifted, of great powers — (f) bien doué, (plein) de talent.

evne vb — (t) vermögen — (e) to be able — (f) pouvoir, être en état de, capable de.

evocable (f) som kan fremkaldes.

évocateur (f) (m), aandemaner; manende, vækkende.

évocation (f) f, (frem)maning; besvergelse.

evoke (e), **évoquer** (f) fremmane, besverge; fremkalde; (f) ogs. indstævne for høiere ret.

évoluer (f) (mil.) foretage evolutioner, manøvre; dreie sig; udvikle sig.

evolution (e), **évolution** (f) f, udfoldelse, udvikling; (mil.) manøvre; (e) ogs. (mat.) roduddragning; (f) ogs. dreining.

évolutio(n)isme (f) m, udviklingslæren.

evolutionist (e), **évolution(n)iste** (f) m, tilhænger af udviklingslæren.

evolve (e) udfolde, udvikle.

brugtes i Etrurien som toiletskrin. I etruskiske grave findes askeurner af andre former, som ligeledes benævnes c., saaledes forsirede lerskrin med figurfremstillinger, som staar i forbindelse med dødskultusen.

Cistercie'nserordenen, rom.-kat. munkeorden, opkaldt efter det af den hellige Robert fra Champagne 1098 grundede kloster i Citeaux. Større betydning fik ordenen først, da den hellige Bernhard (s. d.) sluttede sig til den. Dens fire første og betydeligste datterklostre er La Ferté (1113), Pontigny (1114), Clairvaux og Morimond (1115). Streng overholdelse af Benedikts regel, stor tarvelighed og nøisomhed i alle livets forhold var i denne tid ordenens kjendemerker. Munkene gik klædt i grove, hvide kutter («de hvide munke»); de maatte ernære sig ved akerdyrkning og kvægavl og fik derved ofte betydning som foregangsmænd paa landbrugets omraade. Foruden munke optoges lægbrødre, som sattes til at bestyre landgaardene udenfor klostrene. Ordenens øverste styrelse blev tillagt generalkapitlet, som hvert aar samledes i Citeaux. I religiøs henseende lagde man særlig vegt paa ærefrygten for jomfru Maria, ordenens beskytterinde. Cistercienserne («Bernhardinerne») havde sin blomstringstid indtil anden halvdel af 13 aarh. Efter denne tid gik det tilbage med ordenen. Forgjæves forsøgte man at stanse tilbagegangen ved forskjellige reformforsøg. Disse fik kun varige følger for enkelte grene: feuillanterne og trappisterne (s. d.). I 18 og 19 aarh. blev ordenen helt eller delvis ophævet i de fleste rom.-kat. lande. Nu findes der fire kongregationer (en østerrigungarsk, en belgisk, en italiensk og en schweizisk-tysk), som siden 1891 har en fælles ordensgeneral. Ved siden af de mandlige c. fandtes ogsaa c.-nonner (Bernhardinerinder), som var organiseret paa lignende maade. De omtales første gang 1120. — Til Norge kom C. fra England omkr. 1146 og stiftede Lyse kloster ved Bergen, St. Mariæ kloster paa Hovedøen ved Oslo og nonneklosteret Nunnusetr (Nonnesæter) ved Bergen. Ca. et halvt aarh. senere (1207) grundedes klosteret paa Tauterøen i Trondhjemsfjorden af munke fra Lysekloster. Til Danmark kom C. ved erkebiskop Eskil i Lund, som stod i nært venskabsforhold til Bernhard af Clairvaux. De bekjendteste c.-klostre var Herridsvad i Skåne, Esrom, Aas, Sorø etc. og desuden et nonnekloster i Roskilde. De bekjendteste svenske c.-klostre var Alvastra, Nydala, Varnhem etc. Af nonneklostre kan nævnes: Vreta, Vårfruberga paa Fogdö, Riseberga. Ved reformationen blev de alle ophævet.

Ciste'rne, et underjordisk, overhvælvet og tætmuret reservoir, der i vandfattige egne tjener til opsamling af regnvand, som ved afledning fra jordoverfladen og fra hustage føres ind i c. gjennem sandfiltre og derved bliver skikket til mad- og drikkevand.

Cistophōrus, kurvbærer, betegnelse for nogle sølvmynter af omtr. 3 drachmers (francs') sølvværdi, præget i Pergamon i den alexandrinske tid. Navnet hidrører fra, at de paa forsiden viser et billede af en rund cylindrisk kurv eller kasse, c i s t a, et gjemme for tempelredskaber, der navnlig i dyrkelsen af Demeter og Dionysos havde særlig betydning og antoges at gjemme selve guddommens symbol, paa mynterne en slange, der viser sig under det aabnede laag.

Cistrōse, se C i s t u s.

Cistus, c i s t r o s e, slegt af *cistaceæ*, væsentlig hjemmehørende i egnene om Middelhavet. Af de stedsegrønne, buskagtige vekster dyrkes et par arter, saaledes *c. purpureus* med purpurfarvede, store blomster og *c. ladaniferus* med smukke, hvide blomster. Af den sidste og nogle andre arter faaes ladanumgummi, en vellugtende harpiks, som tidligere var et berømt lægemiddel, men som nu væsentlig bruges til røgelse.

Citade'l, del af en større fæstning, bestemt til at danne besætningens sidste tilflugtssted eller reduit. Lagdes før i tiden ofte isoleret inde i fæstningen for tillige at tjene til at holde en oprørsk befolkning i tømme.

Cita'nt, den som anlægger en civil sag (af lat. *citāre*, stevne); ordet benyttes almindelig i teori og praksis.

Citāt (lat.), ordret anført sted af et skrift; særlig kjendte og brugte c. kaldes b e v i n g e d e o r d. C i t e r e, ordret anføre, henvise til.

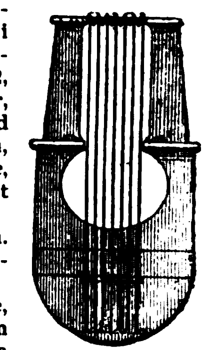
Citāto lōco, forkortet c. l. el. l. c. (lat.), paa anførte sted (af et verk).

Cité (fr.) betyder by og bruges gjerne om den ældre del af byen, i modsætning til de senere tilkomne dele (forstæder). Jfr. C i t t à, C i t y, C i u d a d og C i v i t à.

Citeaux *[sitå']*, landsby i det østlige Frankrige, departementet Côte-d'Or, 493 indb. (1901). Efter det der beliggende kloster, oprettet 1098, fik Cistercienserordenen sit navn.

Citērior (lat), dennesidig. G a l l i a c., Gallien paa denne (d. e. Roms) side af Alperne.

Cither, et strengeinstrument, som rimeligvis skriver sig fra den graa oldtid, forekommer nu især i de tyske bjergegne og i Spanien. Navnet hidrører fra det græ. *kithara*. C. er i vore dage formet som en flad resonanskasse med et stort antal, indtil 42, strenge, der spilles med begge hænder, idet høire haands tommelfinger ved hjælp af en metalstift fører melodien, akkompagneret af de andre fire fingre, medens venstre haand paa gribebrettet giver tonehøiden.

Cither.

Citium, by paa Cypern, se K i t i o n.

Citlaltēpetl, aztekisk navn paa vulkanen Orizaba (s. d.).

Ci'to (lat.), hurtig; c i t i s s i m e, meget hurtig. Brugtes tidligere som paaskrift i betydningen «haster» paa breve, recepter o. l.

Citokromī, hurtigfarvetryk, fremgangsmaade til forbedring af trefarvetryk (s. d.), ved at indlægge en sort farve og paatrykke de følgende farver, inden de først trykte er tørre.

Citoyen *[sitwajæ̃']* (fr.), borger, oprindelig navnet paa fuldborgeren i en *cité* (by). 1792 fastsatte en lov, at c. (i hunkjøn *citoyenne*) skulde bruges i til- og omtale istedetfor *monsieur*, *madame*. Afskaffet med keiserdømmet. 1848 atter i brug. I vore dage bruges c. officielt i socialdemokratiske kredse.

Citrāl, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_{10}H_{16}O$), er en kamferart, der i kemisk henseende er et aldehyd. C. findes i naturen som bestand-

---

évonyme (f) m. (bot.) benved.
evulsion (e), **évulsion** (f) f. op-, udrykning.
ewe (e) hunfaar, søle. **ewe-lamb** gimmerlam.
ewer (e) (vand)mugge.
ewig (t) evig. **Ewigkeit** f. evighed. **ewiglich** evindelig.
ex- (e) & (f) eks-, forhenværende.
exacerbate (e) skjærpe, forværre (sygdom).
exacerbation, exacerbescence (e), **exacerbation** (f) f. skjærpelse, forværrelse.
exacerbé (f) bitter, skarp.
exact (e) & (f) eksakt, nøiagtig, punktlig; (e) ogs. inddrive.
exacteur (f) m. pengeudpresser.
exacting (e) fordringsfuld, haard.
exaction (e) & (f) (penge)udpresning; inddrivelse.
exactitude (e) & (f) f. **exactness** (e) nøiagtighed, punktlighed.
exagération (f) f. **exaggeration** (e) overdrivelse; unatur.
exagérer (f), **exaggerate** (e) overdrive.
exalt (e), **exalter** (f) ophøie, berømme, prise; henrykke, begeistre; (e) ogs. opløfte.
exaltation (e) & (f) f. opløftelse, ophøielse; (e) ogs. (kem.) lutring; (f) ogs. overspændthed, begeistring. **the E. of the Cross** (e), **E. de la croix** (f) korsmesse, 14 septbr.
exalté (f) overspændt, eksalteret.
exalted (e) (op)høi(et); lutret. **exaltedness** ophøiethed, høide.

del af citronolje og især af lemongræsolje. Benyttes til fremstilling af det som violer lugtende stof ionon.

Citrōn, frugt af citrontræ (s. d.).

Citrone'lleolje, der er en slags andropogonolje, er den sterkt lugtende æteriske olje af den indiske græsart *andropogon nardus;* den gaar ogsaa under navn af indisk melisseolje, har en noget skarp, om citroner mindende lugt og bruges til parfumer.

Citrōnolje er den æteriske olje af frugtskallerne af *citrus limonum (rutaceæ),* et træ, der stammer fra Centralasien og nu dyrkes specielt i Sydeuropa og forøvrigt i næsten alle lande med tempereret og varmt klima. Fremstillingen af c. foretages ved udpresning af frugtskallet, hvor c. findes i cellerne i dets yderste lag. C.s mest karakteristiske bestanddele er citral og citronellal. C. er svagt gulfarvet, i frisk tilstand noget uklar, senere næsten klar, smagen først aromatisk, derefter noget bitter.

Citrōnsaft faaes ved udpresning af umodne, uskrællede citroner. Den kan koncentreres ved inddampning i vacuum. Kunstig c. bestaar af citronsyre, spiritus, citronolje, farvet med safran. Anvendes til limonader og i medicinen mod reumatisme, skjørbug o. s. v.

Citrōnsommerfugl *(rhodocera rhamni),* en i det sydlige Norge alm. dagsommerfugl med citrongule (♂) eller grønlighvide (♀) vinger, hvis rand springer frem i en vinkel. Flyver om høsten og tidlig om vaaren. Larven lever paa *rhamnus*-arter.

Citrōnsyre, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof ($C_6H_8O_7$, H_2O), er en i naturen, især i mange frugter, hyppig forekommende organisk syre. Den kan fremstilles kunstig, men vindes altid af citronsaft, hvori findes 5—6 pct. af syren, idet saften efter en kort gjæring koges, filtreres og neutraliseres med kridt. Herved udskilles citronsur kalk, der ved tilsætning af svovlsyre giver gips og c. Denne faaes som store, farveløse krystaller med behagelig, sur smag. Opløses let i vand og alkohol. Anvendes i husholdningen, til fremstilling af limonader o. l. samt i farveriet. C.s salte kaldes citrater. Magnesiumcitrat (citronsur magnesia) anvendes i medicinen som erstatning for andre, mere bittertsmagende magnesiumsalte.

Citrōntræ, den hvide og tætte ved af forskjellige *citrus*-arter. Det c., som gaar i handelen, har dog intet med *citrus* at gjøre, men stammer fra en helt anden træart.

Citrōntrær er fællesnavn for et større antal former af *citrus medica* (se Citrus). C. har rødlige blomster, og de lysegule, tyndskallede og syrlige frugter, «citroner», er gjerne egformede med en vortelignende udvekst i spidsen. C. stammer fra sydligere egne i Asien og kom allerede paa Alexander den stores tid til Europa, hvor de nu dyrkes i alle Middelhavslande. — Af formerne kan merkes: 1. Det alm. c. *(c. m. limonum)* med varieteterne bignetter, peretter, rosaliner og de ostindiske limetter. Dettes dyrkning er overmaade udbredt i Sydeuropa; Italien alene producerer aarlig 2000 mill. citroner. Trærne blomstrer omtrent hele aaret, og frugten kan høstes i alle aarets maaneder undtagen jan. og febr. Citronerne indeholder i frugtkjødet 7—8 pct. citronsyre. 2. Cedrattræ *(c. m. bajoura),* hvis kugleformede frugter især benyttes til sukat. 3. *C. m. acida* med mange, mest amerikanske varieteter; herhen de smaa, kuglerunde lemoner, som dyrkes i Vestindien.

Citru'llus, se Vandmelon og Kolokvint.

Ci'trum (lat.), hos de gamle romere benævnelse paa den vellugtende, holdbare ved af *thuja occidentalis,* som anvendes til fine træarbeider.

Ci'trus, orangetrærne, slegt af familien *rutaceæ,* indbefattende mindre trær med oftest tornede skud og med læderagtige, eg- eller lancetformede blade paa vinget stilk. De temmelig store blomster er hvide eller rødlige og vellugtende. Frugten, som har forskjelligt navn efter arterne og varieteterne (appelsin, citron etc.), er et flerrummet, stort bær, hvis usedvanlige saftrigdom skyldes saftfyldte haar, som udgaar fra frugtvæggen. Skallet løsner mere eller mindre let fra frugtkjødet; det bestaar af et ydre farvet, med talrige aromatiske oljekjertler forsynet lag og et indre hvidt og noget svampet lag. Frøene er store med lyst, blødt skal. — Til c.-slegten hører et stort antal kulturformer, som imidlertid grupperer sig om tre hovedarter: appelsintræet *(c. aurantium),* citrontræet *(c. medica)* og mandarintræet *(c. nobilis),* s. d.

Città *[tši'ta]* (ital.), i sammensætninger hyppig Cività *[tšivi'ta]* (af lat. *civitas*), by, begyndelsen af mange ital. bynavne.

Cittadella *[tšitade'lla],* by i Italien, prov. Padova; 3627 indb. (1901). Silke-, klæde- og papirfabriker. Byen blev anlagt 1220 som grænsefæstning og er endnu omgivet af mure.

Città *[tši'ta]* **di Castello,** by i Italien, prov. Perugia, ved Tiber; 6061 indb. (1901). Silkespinderier, vin- og oljeavl.

Città *[tši'ta]* **ducāle,** by i Italien, prov. Aquila, s. f. Monte Terminello (2213 m.); ca. 2000 indb. Har en kirke med berømt portal.

Città *[tši'ta]* **Leonīna,** en del af byen Rom.

Cittanōva *[tši'ta-],* by i Italien, prov. Reggio di Calabria; 11 713 indb. (1901). C. ligger paa ruinerne af det af jordskjælv i 1783 ødelagte Casalnuovo og fik sit nuværende navn 1852.

Cittavecchia *[tši'tavæ'kkja]* (slav. Starigrad), by paa nordkysten af den dalmatiske ø Lesina; 3120 indb. (1900). God havn; skibsbyggeri.

Città Vecchia *[tši'tavæ'kkja]* **nota'bile,** af de indfødte paa arabisk kaldt Medina, gammel hovedstad paa Malta; 6152 indb. (1901). I nærheden store katakomber.

City *[si'ti]* (eng.), by i alm. I England betegnes dermed byer, som er eller har været bispesæder; den ældste del af London fører navnet C. I Nordamerika betegnes ved C. enhver by, som styres af en *mayor* og *aldermen.* Jfr. Cité, Città, Ciudad og Cività.

Ciudād (sp., af lat. *civitas*), by, benævnelse paa større byer med egen jurisdiktion, i modsætning til Villas, mindre kjøbstæder uden egen jurisdiktion, og Aldeas, handelspladse eller store landsbyer.

Ciudād Bolīvar, se Bolīvar.

Ciudadēla, havneby paa den sp. ø Minorca; 8611 indb. (1900). Bispesæde og mange gamle adelspaladser. I nærheden den berømte drypstensgrotte Cava Perella.

Ciudād Real. 1. Prov. i Spanien, den sydligste og største af Ny-Kastiliens fem prov., er 19 608 km.² med 321 580 indb. (1900). Den er en af Spaniens daarligst be-

---

examen Ⓕ m, undersøgelse, prøvelse; eksamen.

examinate, examinee Ⓔ eksaminand; (jur) inkvisit.

examinateur Ⓕ m, **examiner** Ⓔ undersøger; eksaminator; Ⓔ spec. forhørsdommer; censor.

examination Ⓔ undersøgelse; (told)visitation; eksamen; afhørelse; forhør.

examine Ⓔ, **examiner** Ⓕ undersøge; eksaminere; Ⓔ spec. (told)visitere; afhøre, forhøre.

example Ⓔ eksempel.

exanimate Ⓔ livløs; skindød.

exanthemata Ⓔ pl, **exanthème** Ⓕ m, udslæt.

exasperate Ⓔ, **exaspérer** Ⓕ forbitre; skjærpe, forværre; irritere.

exasperation Ⓔ, **exaspération** Ⓕ f, forbitrelse, skjærpelse, forværrelse.

exaucement Ⓕ m, bønhørelse. **exaucer** bønhøre.

excavate Ⓔ, **excaver** Ⓕ udhule, -grave.

excavateur Ⓕ m, **excavator** Ⓔ gravemaskine.

excavation Ⓔ, **excavation** Ⓕ f, udgravning; fordybning.

excédant Ⓕ overskydende, -tallig; m, (ogs. **excédent**) overskud; (de bagages) overvegt.

excéder Ⓕ, **exceed** Ⓔ overskride, -stige; Ⓕ ogs. overanstrenge, udmatte; plage; Ⓔ ogs. gaa for vidt. **exceedingly** Ⓔ overmaade, overordentlig.

folkede provinser. Hovedelv Guadiana med dens bielve. De vigtigste næringsveie er akerbrug og kvægavl; af husdyrene har mulæslerne ry som de bedste i Spanien. Af mineraler maa merkes kviksølv og zinnober fra Almaden. Industrien er ringe. — 2. Hovedstad i samme provins, ligger 632 m. o. h., ca. 10 km. s. f. Guadiana; 15 255 indb. (1900).

Ciudād Rodrigo, by i det vestlige Spanien, prov. Salamanca, ved Aguedas høire bred, 27 km. fra den port. grænse; 8930 indb. (1900). Bispesæde; uld-, lærred- og læder-, men især sæbeindustri. C. anlagdes i det 13 aarh.; indtoges 30 mai 1706 af englænderne, men erobredes tilbage af franskmændene 4 okt. 1707. 9 juli 1810 erobredes det atter af franskmændene, men blev 19 jan. 1812 taget af Wellington, som af de spanske cortes fik titel af hertug af C.

Ciullo *[tšu'llå],* d'Alcamo, se Cielo, d'Alcamo.

Çiva (kaldes ogsaa Mahādeva, «den store gud»), ved siden af Vishnu hinduismens største gud, er en arvtager efter den gamle vediske gud Rudra; dog har efterhaanden forskjellige kultuser forenet sig om at forme hans mangesidige skikkelse. Han er «bjergenes herre», som sammen med sin ligesindede gemalinde Parvati troner paa fjeldet Kailāsa i Himalaya. Han er den grusomme, tilintetgjørende og frygtede gud; med et tredje, flammespyende øie midt i panden, slanger og hjerneskaller om halsen; han hengiver sig til den forfærdeligste askese o. s. v. Paa den anden side er han den naadige gud (dette er betydningen af hans navn), den fornyende og befrugtende (han dyrkes ofte med fallus som symbol).

Çiva.

Civetta *[tšivétta],* se Bles, Hendrik met de.

Civiale *[siviāl],* Jean (1792—1867), verdensberømt fr. kirurg, var den første, som fjernede blæresten ad ublodig vei (1824) ved at knuse stenen ved hjælp af et i blæren indført instrument *(lithotripsi)*. 1828 oprettedes paa Hospital Necker en afdeling alene for stenpatienter, hvor han fik leilighed til at vise sin enestaaende manuelle færdighed.

Cividāle *[tši-]* **del Friūli,** by i det n.ø. Italien, prov. Udine (Venezia), ved elven Natisone; 4147 indb. (1901). Silke- og bomuldsspinderier, papir- og læderfabriker; en prægtig domkirke, i hvis arkiv der findes mange merkelige haandskrifter.

Civīl betegner det almindelig borgerlige i modsætning til 1. militær og 2. geistlig. I retssproget bruges det desuden som modsætning til 3. kriminal- (civilret—kriminalret og civilproces—straffeproces). Civilist betegner borgeren i modsætning til militære; i det juridiske sprog bruges ordet om en teoretiker i civilret i modsætning til en strafferetslærer.

Civīlingeniør var tidligere betegnelsen for ingeniører i modsætning til officerer, nu tildels anvendt feilagtig om bygningsingeniører i mods. til maskiningeniører.

Civīlis, Julius el. Claudius, batavernes fører i en opstand mod romerne 69—70 e. Kr. Han indledede opstanden ved at tage parti for Vespasian mod Vitellius, men dannede dernæst et stort rige af hele Gallien, uafhængigt af Rom. Det lykkedes dog Vespasien som keiser at slaa opstanden ned. C.s videre skjæbne er ukjendt.

Civilisatiōn (af lat. *civis*, borger), dannelse, forædling, udvikling af tænkesæt og seder, som betinger et ordnet samfund. Civilisere, danne, forædle, oplyse.

Civili'st, se Civil.

Civīlliste, apanage (s. d.).

Civīlproces betegner i modsætning til straffeproces de rettergangsskridt, hvorved et civilt retskrav gjennemføres ved domstolene. I de fleste tilfælde er c.s gjenstand et privat retsforhold, som parterne har fuld raadighed over: den berettigede kan opgive eller undlade at gjøre gjældende et krav, som med rette tilkommer ham; statens retshaandhævende organer skrider aldrig ind ukaldet, og dommeren giver aldrig en sagsøger mere, end han paastaar. Og den sagsøgte kan paa sin side (udtrykkelig eller stiltiende) vedkjende sig en forpligtelse, som i virkeligheden ikke tidligere har eksisteret. Anderledes derimod i straffeprocessen. Straffen er efter nutidens opfatning aldrig en ydelse til staten eller til den privat fornærmede, men en lidelse, som paalægges forbryderen i samfundets interesse. Anklagede kan derfor aldrig med retsvirkning overtage en straffeskyld, som dommeren ikke finder begrundet, ligesaalidt som paatalemyndigheden vilkaarlig kan frafalde en straf, som af samfundshensyn findes paakrævet. Denne principielle modsætning, som man i korthed pleier betegne ved at sige, at i c. gjælder dispositionsprincipet, i straffeprocessen derimod officialprincipet, er begrundet i processens helt forskjellige gjenstand. Og den gjælder derfor i alle moderne processystemer. I nøie sammenhæng hermed staar ogsaa en anden forskjel mellem civil- og straffeproces, nemlig den forskjellige stilling, loven har anvist dommeren med hensyn til fremskaffelsen og vurderingen af det materiale, hvorpaa dommen skal bygges. I straffesager paalagde allerede forordningen af 21 mai 1751 § 8 dommeren at sørge for sagens fuldstændige oplysning, det samme princip altsaa, som nu er udtalt i vor straffeproceslov af 1 juli 1887 § 331. I vor gjældende c. derimod har dommeren regelmæssig ingensomhelst hverken pligt eller ret til at fremskaffe eller fuldstændiggjøre domsmaterialet; han har kun at dømme paa grundlag af det materiale, parterne har fremlagt, og at give den ret, som ifølge dette materiale har retten. Parterne kan forme det faktiske grundlag for dommen efter eget godtykke (forhandlingsprincip i modsætning til undersøgelsesprincipet). Det gjælder ikke alene i den betydning, at sagsøgte kan indrømme en retsbegrundende kjendsgjerning (f. eks. at en vare er modtaget), og at sagsøgeren paa sin side kan indrømme en retsophævende kjendsgjerning (f. eks. betaling); dommeren har isaafald ikke at kræve noget bevis; ja, han maa lægge indrømmelserne til grund, selv om han af sagens dokumenter kan se, at de er urigtige. Forhandlingsprincipet gjælder ogsaa beviserne for de retslig bestemmende kjendsgjerninger; og det ikke bare saaledes, at dommeren maa nøie sig med det bevismateriale,

---

excel (e), **exceller** (f) udmerke sig, ekscellere; (e) ogs. overgaa, overtræffe.

excellence (e) & (f) f, fortrinlighed, fortrin E. (f) ekscellence (titel) = **Excellency** (e). **par e.** (f) fortrinsvis.

excellent (e) & (f) udmerket, fortrinlig, ypperlig.

excentricité (f) f, afstand fra midtpunkt· overspændthed

excentrique (f) ekscentrisk.

except (e) (jur.) gjøre indsigelse (mod).

except (e), **excepté** (f) undtagen; (e) ogs. medmindre.

except (e), **excepter** (f) undtage, udelukke.

excepting (e) undtagen.

exception (e) & (f) f. undtagelse; (jur.) indsigelse· (e) ogs. anstød.

exceptionable (e) hvorimod der kan gjøres indvendinger, indsigelse; tvilsom· anstødelig.

exceptional (e) **exceptionnel** (f) undtagelsesvis usedvanlig, sjelden.

exceptious (e) modsigelseslysten.

exceptive (e) som indeholder en undtagelse, betinget.

excerpt (e) uddrag(e), ekscerpere; særtryk.

excès (f) m, **excess** (e) overskud, ·maal; overdrivelse, -skridelse; (pl) udskeielser.

excessif (f), **excessive** (e) overdreven, umaadelig, overordentlig.

parterne har samlet; parterne kan ogsaa (paa forhaand eller under processen) foreskrive dommeren, hvorledes beviset skal vurderes; de kan f. eks. aftale, at et enkelt vidne ubetinget skal regnes for tilstrækkeligt, eller endog at et ellers inhabilt vidne skal tages for godt. Alene i den juridiske vurdering af de paaberaabte kjendsgjerninger staar dommeren ubunden af parternes procedure. Denne uvirksomme stilling, som dommeren indtager i den norske og danske c., staar i forbindelse med den regel, at processen er skriftlig (undtagen delvis i høiesteret) og bevisbedømmelsen middelbar. Dommeren har under hele processens gang regelmæssig intet kjendskab til sagen, før den er optaget til doms. Som følge heraf faar dommeren intet herredømme over processen; han kan ikke gribe ind for at begrænse en unødig procedure. Og han vil derfor ofte savne forudsætningen for ikke alene at spørge, men ogsaa at opfatte vidnerne paa rette maade. De midler, vor gjældende c. har til at samle processtoffet og modarbeide sagens forhaling, er de processuelle mulkter for vidtløftig procedure samt den saakaldte eventualmaksime, d. v. s. den grundsætning, at alle angrebs- og forsvarsmidler skal fremføres første gang, der var opfordring og anledning til det. Men eventualmaksimen haandhæves ikke af dommeren paa embeds vegne; dertil har han jo ingen adgang, naar han ikke kjender sagen. Desuden har lovgivningen gjentagne gange, senest ved lov af 4 juni 1892, søgt at hindre unødige udsættelser. Men en saadan forskrift er vanskelig at haandhæve i en udelukkende skriftlig proces. Og det har vist sig, at intet af disse midler har været tilstrækkelige. — Ved kgl. res. af 3 jan. 1891 blev der nedsat en kommission til at «forberede en reform af lovgivningen om den civile retspleie», og ved res. af 23 april 1898 blev det overdraget den samme kommission «at tage under overveielse og afgive forslag til en revision af skiftelovgivningen». Kommissionens formand var opr. rigsadvokat Getz, senere professor Hagerup og er nu (1907) rigsadvokat Smedal. Særlig paa grund af, at kommissionens oprindelige formand var optaget med andre lovarbeider, blev dens arbeide først paabegyndt i 1898. Kommissionen har i 1902 afgivet «udkast til lov om domstolenes ordning». Og om kort tid vil «udkast til lov om rettergangsmaaden i tvistemaal» og «udkast til lov om tvangsfuldbyrdelse og om foreløbig retshjælp» foreligge i trykken. I justitsdepartementets lovafdeling er under udarbeidelse udkast til en indførselslov (forandringer i den ældre lovgivning, overgangsregler, sportelbestemmelser, bl. a. om godtgjørelse til vidner og sagkyndige) samt til en lov om retspleien i borgerlige sager udenfor tvistemaal (skjønsvæsen, tinglysningsvæsen, nødvendige og frivillige auktioner, mortifikationsproces m. v.). Med hensyn til p r o c e s m a a d e n vil de ledende principer i det nye lovudkast blive: mundtlighed og bevisumiddelbarhed. Og i sammenhæng hermed vil dommeren faa en helt anden ledende indflydelse paa sagens gang. Vistnok har ogsaa lovudkastet opretholdt forhandlingsmaksimen som den store hovedregel: «forsaavidt parterne er enige om sagsforholdet eller dette betragtes som uomtvistet, bliver parternes fremstilling at lægge til grund for rettens afgjørelse»; og det afhænger af parterne at gjøre gjældende baade de relevante kjendsgjerninger og beviserne for disse. Denne ordning er ogsaa en naturlig følge af c.s gjenstand; skulde nemlig dommeren have det principielle ansvar for sagens fuldstændige udredning og oplysning, vilde det føre til en indblanding (med processuelle tvangsmidler) i parternes forhold, som er uforenlig med den private frihed og fred. Forhandlingsgrundsætningen gjælder derfor som hovedregel i alle moderne c.-love. Vort nye udkast har alene — ligesom de fremmede forbilleder — modificeret den, fjernet dens uheldige ensidighed. Efter udkastet er parternes fremstilling af sagsforholdet ikke bindende for dommeren, naar den «strider mod vitterlige eller fuldt beviste kjendsgjerninger». Udkastet opstiller videre den almindelige forskrift, at rettens formand ved spørsmaal eller paa anden hensigtsmæssig maade bør virke hen til, at parternes anførsler i enhver henseende bliver klare og fuldstændige; og retten kan paa embeds vegne beslutte bevisførsel (endog efterat sagen er optaget til doms), naar den finder, at nye oplysninger er nødvendige. En særlig betydning har det, at udkastet giver retten adgang til at indkalde parterne til personligt møde. I udkastet er den frie bevisbedømmelse helt gjennemført ogsaa for civile sager. Særlig er at merke, at dommeren ikke længer i nogen henseende er bundet af et retsligt syn og skjøn. Syn og granskning og sagkyndiges udtalelser er efter udkastet et erkjendelsesmiddel, som dommeren kan bruge eller undlade at bruge uafhængig af parternes ønske. — D o m s t o l e n e er efter udkastet: f o r l i g s r a a d (tre medlemmer; de foreslaaes valgt af kommunestyret, ikke som nu direkte af vælgerne), h e r r e d s- og b y r e t (som enten bestaar af herredseller bydommeren alene eller af ham i forening med to domsmænd), l a g m a n d s r e t (der bestaar enten af en lagmand og to meddommere eller af disse i forening med fire domsmænd), h ø i e s t e r e t og h ø i e s t e r e t s k j æ r e m a a l s u d v a l g (tre høiesteretsassessorer). I sager angaaende fast eiendoms grænser eller erstatning for skade paa fast eiendom, skal domsmænd altid tilkaldes (sml. lovbogens 1—7—1 om odels- og eiendomstrætter); i andre sager kan parterne altid kræve, at domsmænd tilkaldes, og retten kan paa embeds vegne tilkalde dem, naar den finder det ønskeligt. Dette er en af de vigtigste reformer i udkastet. — Den t v u n g n e f o r l i g s m æ g l i n g foreslaaes ophævet. Forligsraadet bliver paa den anden side en virkelig domstol. — De i udkastet foreslaaede r e t s m i d l e r er: 1. a n k e, 2. k j æ r e m a a l og 3. o p h æ v e l s e a f r e t s k r a f t i g d o m o g g j e n o p t a g e l s e. Dette sidste retsmiddel (3) betegner et nyt princip i vor c.

Civilret bruges hos os alm. om privatretten i mods. til den offentlige ret, forfatningsret, administrativret, strafferet etc. C. bruges imidlertid ogsaa om den alm. obligationsret i mods. enten til handelsretten i sin helhed eller i mods. til vekselretten. C. omfatter formueret, arveret, familieret, personret og rettigheder, man i den senere tid pleier sammenfatte under navnet autorrettigheder (forfatterret, patentret o. s. v.). C. (i videre betydning) er i flere lande samlet (kodificeret) i en enkelt lov; saaledes i Frankrige («Code civil», eller «Code Napoléon» fra 1804), Italien («Codice civile» 1865), Tyskland («Das bürgerliche Gesetzbuch» 1896, i kraft siden 1 jan.

---

exchange ⓔ (bort-, om)bytte; mageskifte; udveksle, skifte; udveksling: (course of) kurs; (bill of) veksel; børs. **e.-office** vekselerkontor. **exchanger** (bib.) veksler.

exchequer ⓔ skatkammer; kasse; stevne for skatkammerretten.

exciper ⓕ: **e. de** gjøre indsigelse imod.

excipient ⓔ & ⓕ m, (med.) bindemiddel.

excisable ⓔ akcisepligtig.

excise ⓔ, **exciser** ⓕ (kirurg.) (ud-, bort)skjære; ⓔ ogs. kassere, vrage; stryge; (lægge) akcise (paa).

exciseman ⓔ akcisebetjent.

excision ⓔ & ⓕ f, ud-, bortskjæring; ⓔ ogs. udryddelse; udelukkelse.

excitabilité ⓕ f. **excitability** ⓔ pirrelighed. **excitable** ⓔ & ⓕ pirrelig. **excitant** ⓔ & ⓕ (m), pirrende, stimulerende (middel). **excitateur** ⓕ m, opvigler; anstifter; (fys.) udlader. **excitation** ⓔ & ⓕ f, ansporelse, opeggelse, pirring.

excite ⓔ, **exciter** ⓕ vække, fremkalde; anspore; (op)hidse, pirre; opegge.

excitement ⓔ (sinds)bevægelse; (nerve)pirring; opmuntring, tilskyndelse.

exclaim ⓔ, **s'exclamer** ⓕ udraabe, udbryde.

exclamatif ⓕ, **exclamative** ⓔ udraabende.

1900). Hos os har vi siden Kristian V's norske lov (1687) ingen samlet civillovbog. Rigsforsamlingen paa Eidsvold bestemte i grundlovens § 94, at «en ny civil og kriminel lovbog skal foranstaltes udgivet paa første eller, om dette ikke er muligt, paa andet ordentlige storting». Der blev ogsaa nedsat en lovkomité; men det viste sig umuligt at opfylde grundlovens bud paa en tilfredsstillende maade, og fra 1845 opgav man foreløbig tanken paa at faa istand en ny civilkodifikation. Man har istedet efterhvert revideret c. ved speciallove (saaledes odelsloven af 1821, arveloven af 1854, panteloven af 1857, vekselloven af 1880, sjøfartsloven af 1893 og loven om kjøb og salg af 1907; disse tre sidste er istandbragt ved samarbeide mellem Norge, Sverige og Danmark og er omtrent enslydende i de tre lande). Lovbogen af 1687 gjælder endnu (ligesom den danske lovbog af 1683) i mange vigtige punkter. En ikke ringe del af den norske (og danske) c. hviler paa sedvane.

Civil service reform *[si'vil sɔ̄vis rifå'əm]* kaldes i de Forenede stater en bevægelse, hvis program er at ophæve eller i stor udstrækning begrænse den fremgangsmaade, at embederne efter hævdvunden skik derover besættes med det ved valgene seirende partis meningsfæller (*the spoils system*, d. e. byttet tilhører de sterkeste), for istedet at indføre systemet med faste, fagdannede embedsmænd. Bevægelsen kom op i 1850-aarene, men fik først rod 1883 ved den saakaldte Pendleton-lov, som bl. a. fastsætter, at de vordende embedsmænd har at underkaste sig en eksamen, anordnet af en c i v i l s e r v i c e c o m m i s s i o n. Loven ledede til, at reformen er gjennemført i stor udstrækning. I 1883 gik 14 000 embeder ind under den nye ordning med saakaldte «klassificerede» embedsmænd; i 1903 omfattede den allerede 121 000 embeder eller det langt overveiende antal. Mange stater og kommuner har fulgt Unionens eksempel.

Civīlstand er et tysk ord for optegnelser om forskjellige personlige forhold, som det er af alm. interesse at kunne faa fastslaaet med sikkerhed, særlig navn, fødsel, egteskab og død. I flere lande gives oplysning herom gjennem offentlige, i dette øiemed udarbeidede registre. I Norge findes endnu ikke saadanne, hvorfor de nævnte oplysninger her væsentlig maa søges i kirkebøgerne.

Civiltà catto'lica, L a (ital.), «Den katolske kulturverden», et i Rom 1850 grundlagt tidsskrift, der udkommer to gange maanedlig som organ for den jesuitiske propaganda i yderliggaaende klerikal og antinational aand.

Cīvis (lat.), borger.

Cività *[tšivīta]*, se C i t t à.

Cività *[tšivīta]* **Castellāna,** by i Mellemitalien, prov. Roma, ved Treja, bielv til Tiber; 5265 indb. (1901). Bispesæde, et citadel bygget af pave Alexander VI. Ved C. blev neapolitanerne beseiret af franskmændene 4 dec. 1798.

Civitale *[tši-]*, M a t t e o (1435—1501), ital. billedhugger af den florentinske skole. Uden stor eiendommelighed og friskhed udmerker hans marmorarbeider sig ved skjønhedssans, følelsens inderlighed og smag. Hans fleste arbeider findes i hans fødeby Lucca, deriblandt flere store gravmonumenter i domen, nogle i Bargello i Florens, nogle i Genua.

Civitanōva Marche *[tšivītanåva márke]*, by i Italien, prov. Macerata, 3 km. fra Adriaterhavet; 11 095 indb. (1901). Tilvirkning af olje, træ- og lervarer. Dens havneby er Porto di C., n. f. Chientis munding; 3700 indb. (1901). Verfter og skibsfart.

Cīvitas (lat.). 1. Borgersamfund. — 2. Borgerret; c. c u m s u f f r ā g i o, borgerret med stemmeret; c. s i n e s u f f r ā g i o, borgerret uden stemmeret.

Civitavecchia *[tšivītavæ'kkja]*, by i Mellemitalien, prov. Roma, i en usund egn ved det Toskanske hav, 71 km. n.v. f. Rom, er denne bys havneplads. C.s havn, som i hovedsagen allerede blev anlagt af Trajan, er 87 ha. stor, har 13 store bassiner, er 6 m. dyb og har to havnarme paa 170 m. og 250 m.s længde; den er indesluttet af to mægtige moloer og beskyttet af en bølgebryder. Havnen indeholder betydelige skibsverfter, magasiner og et af Bernini bygget arsenal. Den har regelmæssig dampskibsforbindelse med Marseille, Genua, Livorno, Neapel og Cagliari. I nærheden meget besøgte svovlbade og sjøbade. 1849—70 var C. besat af fr. tropper.

C. l., forkortelse for c i t a t o l o c o (s. d.).

Cl., forkortelse for C l a u d i u s og C l o d i u s og for k l o r.

Clackmannan *[klæ'kmænən]*, grevskab (shire) i det sydøstlige Skotland, n. f. Forthbugten, er det mindste i landet, 129 km.² med 32 029 indb. (1901). Der udvindes jern og kul, industrien leverer whisky, støbegods, papir. Hovedst. C., 1779 indb. (1901), har kun én brolagt gade.

Clacton *[klæktn]*, badested i England, grevskab Essex, 24 km. s.ø. f. Colchester; 7453 indb. (1901).

Clade'l, L é o n (1835—92), fr. romanforfatter, stúderede retsvidenskab i Toulouse, men flyttede derpaa til Paris for at dyrke litteraturen. I sin roman «Les martyrs ridicules» giver han en satirisk skildring af Paris' lavere litterære liv. Han har ogsaa skrevet fortræffelige bondenoveller.

Cladonĭa, en over hele jorden udbredt lav-slegt. C. har to slags løv: 1. nedliggende og tiltrykt underlaget og 2. frit opragende, hvilket sidste er det mest iøinefaldende og det, som bærer formerelsesorganerne (sporerne), medens det første, der oftest ser ud som skjæl, altid er goldt. Herhen hører ca. 50 arter, de fleste voksende selskabelig paa jord. Flere arter har bægerformigt løv med «frugterne» udgaaende fra bægerets rand. Frugterne kan være mørkebrune, som hos *c. pyxidata*, eller røde, som hos *c. digitata*. Hos *c. rangiferina*, den velkjendte rensdyrlav, er det oprette løv buskformig grenet. Denne art danner flere steder i kolde egne hovedmassen af vegetationen og er rensdyrenes fornemste føde. Den har ogsaa været anvendt som foder for svin og faar og endog været forsøgt som menneskeføde, iblandet brødet. Næringsgehalten skal være betydelig, det opgives saaledes, at én vegtdel lav skal have samme næringsværdi som tre vegtdele poteter.

Cladospōrium, s o t d u g, s v æ r t e s o p, en slegt af de endnu ufuldstændig kjendte soppe med mange arter, der i alm. lever paa døde plantedele, hvorpaa de danner sorte, støvformige overtræk. En af de almindeligste er *c. herbarum*, der især i vaade aar ogsaa indfinder sig paa kornakrene og vistnok med urette er blevet tildelt skylden for, at rug og hvede under saadanne omstændigheder undertiden faar giftige egenskaber (se Ø r s k e r u g).

---

exclamation ⓔ & ⓕ f. udraab, udbrud.
exclude ⓔ, **exclure** ⓕ udelukke, udstøde.
exclusif ⓕ, **exclusive** ⓔ udelukkende; eksklusiv, fornemt afsondret; ⓕ ogs. ensidig.
exclusion ⓔ & ⓕ f. udelukkelse, udstødelse.
exclusiveness ⓔ fornem tilbageholdenhed, eksklusivitet.
exclusivisme ⓕ m. eksklusiv natur, ensidished.
excogitate ⓔ udtænke, udpens(k)e. **excogitation** udspekulering.
excommunicate ⓔ, **excommunier** ⓕ sætte i ban; ⓔ ogs. banlyst person.
excommunication ⓔ & ⓕ f. ban(lysning).
excoriate ⓔ, **excorier** ⓕ flaa, skrabe huden af, skrubbe
excoriation ⓔ & ⓕ f. flaaning, hudafskrabning; hudløshed, skrubsaar.
excortication ⓕ f. afbarkning, bærking. **excortiquer** afbarke, bærke.
excrement ⓔ, **excrément** ⓕ m. ekskrement.
excrémenter ⓕ udsondre. **excrémentation** f. udsondring.
excrescence ⓔ, **excroissance** ⓕ f. udvekst, gevekst.
excrescent ⓔ udvoksende.
excrete ⓔ ud-, afsondre. **excretion** ud-, afsondring; ekskrement.

Cladōthrix, slegt af traadformede bakterier, hvoraf *c. dichotoma* og *c. natans* forekommer alm. i stillestaaende eller langsomt rindende vand (vandledningsrør) og danner slimede hobe.

Claesz, Pieter (ca. 1590—1660), holl. maler. Af hans stillebensbilleder findes det tidligste og bedste i Dresden.

Claim *[klēm]* (eng.), fordring, reklamation; i Amerika og Australien specielt andel i guldgraveri. — C. of rights *[- əv raits]*, skotsk statsakt fra april 1689; indeholder de vilkaar, paa hvilke kronen blev tilbudt Vilhelm af Oranien. Den udtaler, at Jakob VII har forspildt retten til kronen, og fastsætter, at ingen papist fremtidig maa herske over Skotland.

Clair, Saint, se Saint Clair.

Clairac *[klæra'k]*, by i Frankrige, depart. Lot-et-Garonne, 1543 indb. (1901). Her dyrkes fine hvide vine *(vins pourris)* og drives handel med plommer. C. var den første franske by, som bekjendte sig til den reformerte kirke (1527).

Clairault *[klærå']*, Alexis Claude (1713—65), fr. matematiker, grundlagde den analytiske stereometri allerede i sit 17 aar og blev 18 aar gl. medlem af akademiet. Han deltog i Maupertuis gradmaaling i Lappland 1736, og paa grundlag heraf udarbeidede han sin teori om jordens form 1743; ogsaa vigtige astronomiske teorier har han fremsat, saaledes maaneteorien 1752.

Clairet *[klæræ']*, lys fransk rødvin. Clairette *[klæræ't]*. 1. Let sydfransk hvidvin. — 2. En lyserød likør.

Clair-obscur *[klæråbskȳr]* (ital. *chiaroscuro*), kaldes paa fransk i malerkunsten en blanding af lys og skygge i de dele af et maleri, der hverken har fuldt lys eller hel skygge. Enkelte dele eller det hele billede kan være malt i c. De største mestere i c.-maleri er Correggio og Rembrandt.

Clairon *[klærö']*, se Clarino.

Clairon *[klærö']*, eg. Legris de Latude, Claire Josèphe Hippolyte (1723—1803), fr. skuespillerinde, debuterede 1743 paa Théâtre-français, hvor hun gjorde stor lykke i de tragiske heltinderoller (især Racines Medea og Phædra). 1765 førte en teaterkonflikt til hendes fængsling, og hun optraadte derefter ikke mere. 1773—91 levede hun hos markgreven af Ansbach. Døde fattig.

Clairvaux *[klærvå']* (Clara vallis), tidligere fr. cistercienserkloster, grundet af den hellige Bernhard 1115. Efter Cistercienserordenens ophævelse solgtes C. 1792. Kirken blev nogen tid efter nedbrudt, og klosteret er nu omdannet til et af Frankriges største fængsler.

Clairville *[klærvi'l]*, eg. Nicolaie, Louis François (1811—79), fr. skuespildigter, har skrevet vaudeviller, tekster til operetter o. l. Mest bekjendte er «Cendrillon», «Daphnis og Chloë» med musik af Offenbach og «Madame Angots datter» med musik af Lecoq.

Clairvoyance *[klærvwajã's]* (eg. «klarsyn») kaldes evnen til at se enten ind i fremtiden (fremsyn) eller hvad der samtidig foregaar paa steder, som er skjult for den naturlige synssans (fjernsyn). Om saadanne tilfælde findes der mange beretninger baade i ældre tid og nutildags. At der under visse abnorme sjælstilstande, f. eks. hypnose, forekommer visioner, som ikke beror paa bedrag og dog viser overensstemmelse med de virkelige tildragelser, er vistnok utvilsomt. Men hvor stor overensstemmelsen med virkeligheden er, og hvorvidt der maa antages en særlig evne til forklaring af fænomenet, er der strid om. Spiritisterne tager tilfældene som beviser paa aanders indgriben. Videnskabsmænd mener, at resultaterne (spaadommene) bygges op af vedkommende individs egen sjælelige erfaring, af erindringer og indtryk, som ikke under sedvanlige forhold staar til bevidsthedens raadighed, men som under den eiendommelige tilstand af ekstase eller hypnose gjør sig gjældende og sætter individet istand til at «ane» eller drage uvilkaarlige slutninger med større held end ellers. Ogsaa tankeoverføring fra andre mennesker tænkes at kunne medvirke. I traadløs telegrafering har man noget, som maaske i nogen grad kan siges at svare til, hvad der antages at foregaa under saadan tankeoverføring.

Clamāmus (lat.), «vi skriger», nedsættende udtryk om en længere, i regelen kjedelig udtalelse eller besværing, skriftlig irettesættelse, anmerkning.

Clamart *[klamār]*, landsby i Frankrige, depart. Seine, nær ved parken Meudon paa det 180 m. høie plateau C., 9 km. s.v. f. Paris; 7 391 indb. (1901). Under Paris' beleiring besatte fienden C., hvorfra han kunde beskyde de indre forter og byen.

Clamecy *[klamsī]*, by i Mellem-Frankrige, depart. Nièvre, 4 722 indb. (1901), er en slet bebygget, men velhavende by. Handel paa Paris med tømmer, vin, kvæg, kul.

Clam-Gallas, Eduard von, greve (1805—91), østerr. kavalerigeneral, kjæmpede 1848 med udmerkelse i Italien, 1849 i Ungarn, hvor han adsplittede fienden i flere træfninger, og 1859 som fører for 1ste armékorps ved Magenta og Solferino. C. var derimod uheldig i 1866 med samme korps ved Podol, Münchengrätz og Gitschin. Blev stillet for en krigsret, men blev frikjendt.

Clam-Martinitz, østerrigsk-böhmisk greveslegt. 1. Carl Joseph Nepomuk Gabriel, greve af C.-M. (1792—1840), ledsagede 1814 Napoleon til Elba, deltog i Wienerkongressen, blev 1835 keiserens generaladjutant og siden diplomat. Som gesandt i Berlin var han Metternichs tro talerør. — 2. Heinrich Jaroslaw, greve af C.-M. (1826—87), søn af ovenn., havde fra 1860 sæde i det forsterkede rigsraad, siden i den böhmiske landdag, hørte begge steder til det klerikal-feudale parti. — 3. Richard, greve af C.-M. (1832—91), broder af ovenn., var fra 1879 medlem af det østerrigske Abgeordnetenhaus, vicepræsident 1882—88 og blev 1891 medlem af herrehuset.

Clan, se Klan.

Clan-na-Gael *[klænəgē'l]* (irsk), gælernes sønner, hemmeligt selskab af irsk-amer. feniere, stiftet i Amerika omkr. 1877 (se Feniere).

Claparède *[klaparǣd]*, Antoine René Édouard (1832—71), schweizisk zoolog. Har leveret en række meget værdifulde arbeider, særlig om de encellede dyr og om ledormene, af disse kan særlig nævnes: «Études sur les infusoire et les rhizopodes» (1857—61, 2 bind), «Études anatomique sur les annélides» etc. (1861) samt «Les annélides chétopodes du Golf de Naples» (1868).

Clapeyron *[klaperö']*, Benoit Tierre Émile (1799—1864), fr. ingeniør, professor, bekjendt for sine brokonstruktioner og dertil hørende teoretiske under-

---

excretive ⓔ udsondrende, afførende. **excretory** afføringskanal.
excruciate ⓔ martre. **excruciation** marter, pinsel.
exculpate ⓔ retfærdiggjøre; undskylde. **exculpation** retfærdiggjørelse, renvaskelse.
excursion ⓔ & ⓕ f, tur, udflugt; streiftog, ekskurs; afstikker, digression; ⓔ ogs. ekstratog = e. train.
excursionniste ⓕ m, lystreisende; deltager i udflugt.
excusable ⓔ & ⓕ undskyldelig.
excuse ⓔ & ⓕ f, undskyldning; meldeseddel; ⓔ ogs. surrogat.
excuse ⓔ, **excuser** ⓕ undskylde; fritage.
exeat ⓔ & ⓕ m, udgangs-, reisetilladelse, permission; ⓕ ogs. udskrivningsattest.
execrable ⓔ, **exécrable** ⓕ afskylig.
execrate ⓔ, **exécrer** ⓕ forbande, afsky.
execration ⓔ, **exécration** ⓕ f, forbandelse; (gjenstand for) afsky; ⓕ ogs. vanhelligelse.
execratory ⓔ forbandelsesformel.
exécutable ⓕ udførlig.
executant ⓔ, **exécutant** ⓕ (m), optrædende (kunstner).
execute ⓔ, **exécutor** ⓕ udføre, iverksætte, eksekvere; henrette; (ud)pante.
exécuteur ⓕ m, **executor** ⓔ

søgelser og for en elegant geometrisk og analytisk udarbeidelse af de af Sadi Carnot fremsatte anskuelser om varmen (1834).

Clapham *[klǽpəm]*, en sydlig forstad til London, 5 km. fra Westminster bro, 51 361 indb. (1901).

Clapperton *[klǽpətn]*, Hugh (1788—1827), brit. sjøofficer og bekjendt Afrika-reisende. Foretog 1822—25 sammen med Denham og Oudney en reise fra Tripolis gjennem ørkenen til Bornu, opdagede Tsad-sjøen og trængte mod v. frem til Sokoto. Paa en ny reise 1825—27 lykkedes det C. fra Guineabugten at trænge frem til det indre Sudan, hvor han sammen med Lander undersøgte dele af Niger's løb og for anden gang naaede Sokoto. C.s reiser gav de første sikre, gjennem iagttagelser erhvervede efterretninger om det sydl. Sahara og midtre Sudan.

Claque *[klak]* (fr.), eg. slag med den flade haand. Benævnelse for folk, som i teatrene er leiet til ved klappen og bravoraab, paa forud angivne steder, at lede publikums stemning i en bestemt retning. Opstod i Paris (1820) og har derfra bredt sig til alle større teaterbyer. Claqueur *[klakø'r]*, medlem af «klakken».

Clara, den hellige (1194—1253), datter af adelsmanden Favorino Sciffi i Assisi, blev som ganske ung pige greben af Frants af Assisi's forkyndelse og skal 18 mars 1212 ved Portiunculakirkens alter til ham have aflagt de tre løfter om lydighed, fattigdom og kyskhed. Denne dag betragtes som Clarisserindernes stiftelsesdag. Omkr. aar 1214 tog hun sammen med sin yngre søster Agnes og nogle faa andre bolig i et hus ved St. Damianokirken for at leve i den absolute fattigdom, som Frants forkyndte. Denne tanke holdt hun urokkelig fast ved trods alle forsøg fra den kirkelige øvrigheds side paa at mildne fordringen. To aar efter sin død blev hun kanoniseret. I Danmark fik C. et kloster i Roskilde i 13 aarh. og senere klostre i Kbh. og Odense. I Sverige havde hun et kloster i Stockholm.

Clara Raphael, se Fibiger, Mathilde.

Clāra vallis, se Clairvaux.

Clare *[klǣə]*, John (1793—1864), eng. digter, søn af en fattig husmand, havde intet lært, men forfattede, ud af en umiddelbar digterisk inspiration de to fine naturdigte «The morning walk» og «The evening walk». Hans senere liv var delt mellem slid og poesi, i hvilken en dyb fromhed og naturkjærlighed er forenet. Han døde i fattigdom og vanvid.

Clare *[klǣə]*, kystgrevskab i Irland, prov. Munster, 3 480 km.² med 112 334 indb. (1901); er i det hele bjergfuldt, men har brede dale og smaa, men gode græsmarker. Skog mangler ganske. Fiskeriet er betydeligt, og stenkul, jern, bly og mangan findes; der brydes ogsaa skifer, marmor og bygningssten. Hovedstad Ennis.

Claremont *[klǣəmənt]*. 1. By i Forenede Stater, New Hampshire, 6 498 indb. (1900), n.v. f. Concord, ved elven Connecticut. — 2. Brit. Syd-Afrika, by i Kaplandet, ca. 8 km. s.ø. f. Kapstaden, med 6 300 indb.

Clarence *[klǣ'rəns]*, eng. hertugtitel, ofte givet til medlemmer af kongehuset. — 1. Lionel (1338—68), Edvard III's anden søn, som 1360 egtede Elisabeth de Burgh, Lady of Clare. — 2. Thomas (1389—1421), anden søn af Henrik IV. — 3. George (1449—78), Richard af Yorks tredje søn, egtede 1469 Isabella Neville, datter af kongemageren Warwick, hvem han hjalp at fordrive sin broder Edvard IV 1470. Forsonedes atter med denne, men blev senere indsat i Tower og dræbt, ifølge sagnet ved efter eget valg at druknes i et fad malvasir. — 4. William (1765—1837), senere Vilhelm IV (s. d.). — 5. Albert Victor (1864—92), Edvard VII's ældste søn.

Clarence *[klǣ'rəns]*, elv i Australien, Ny Syd-Wales, kommer fra Macphersonfjeldene og falder efter et omtr. 400 km. langt løb ud i Stillehavet ved ca. 29° s. b. Seilbar for 3—4 m. dybtgaaende skibe til Grafton, 80 km. fra mundingen.

Clarencestrædet *[klǣ'rəns-]*, mellem Australiens fastland og Melvilleøen (n.v. Australien), forbinder Timorhavet med Van Diemensbugten.

Clarendon *[klǣ'rəndn]*. 1. Edward Hyde, jarl af C. (1609—74), eng statsmand og historiker; medlem af det korte parlament (1640); i det lange parlament (1640—53) først modstander af Karl I, men sluttede sig senere til ham. Virkede for Karl II's tilbagekomst, blev 1661 greve af C. og var Karls ledende minister, indtil han 1667 anklagedes for høiforræderi og flygtede til Frankrige, hvor han skrev «History of the rebellion» (1702—04), en hovedkilde til tidens historie. — 2. George William Frederick Villiers, fjerde jarl af C. (1800—70), eng. statsmand, 1833 gesandt i Madrid, 1838 jarl af C. og medlem af overhuset; hjalp Peel med at faa ophævet kornloven 1846. Blev 1847 vicekonge i Irland, hvor han underkuede O'Briens oprørsforsøg. 1852—58 udenrigsminister og spillede som saadan en ledende rolle paa Pariserkongressen 1856. Deltog 1864 i Londonkonferencen (s. d.). Udenrigsminister paany 1864—66 og 1868—70.

Clarendon press *[klæ'rəndn pres]* el. Oxford university press, gammel engelsk trykkeri- og forlagsanstalt, tilhørende Oxford universitet. Forlaget omfatter særlig videnskabelig litteratur og undervisningsbøger og har sammen med Cambridge universitets Pitt press privilegium paa fremstilling af bibler og gudstjenstlige bøger for England. C. p., som er verdens største bibeltrykkeri, omfatter flere filialer, eget skriftstøberi, papirfabrik o. s. v.

Clarens *[klarā']*, landsby i Schweiz, kantonen Waadt, ved Genfersjøen, nær Montreux. Flere scener af Rousseaus «Heloise» er henlagt til C.

Claretie *[klarti']*, Jules, eg. Arsène Armand (1840—), en af det moderne Frankriges aandfuldeste og mangesidigste forfattere, dramatiker, romanforf., kritiker, journalist, medl. af det fr. akademi, fortræffelig chef for Théâtre français. Af hans romaner nævnes: «Madeleine Bertin», «Monsieur le ministre», «Candidat» og «l'Accusateur». Efter krigen skrev han sit store verk «Histoire de la révolution de 1870—71» samt de patriotiske skrifter «Cinq ans après» og «L'Alsace et Lorraine après l'annexion». Af hans teaterstykker behandler flere den store revolution, som «Les Muscadins» og «Les Mirabeau». I sit verk «Vie à Paris», som udkom fra 1896—1905, har han samlet sine interessante ugekroniker, som han særlig har skrevet i bladet «Figaro». Hos ingen nulevende forfatter faar vi et saa træffende og alsidigt billede af det franske samfunds og særlig Paris' vekslende og rige

fuldbyrder: eksekutor testamenti; (f) ogs. skarpretter.
exécutif (f), **executive** (e) udøvende.
execution (e), **exécution** (f) f, udførelse, iverksættelse; henrettelse; (ud)pantning, eksekution; (e) ogs. skade, ødelæggelse, mandefald. **e.-sale** (e) tvangsauktion.
executioner (e) skarpretter, bøddel.
exégèse (f) f. **exegesis** (e) eksegese, fortolkning(skunst).
exegete (e), **exégète** (f) m, fortolker.
exegetic (e), **exégétique** (f) fortolkende.
exekutieren (t) gjøre eksekution hos.
exemplaire (f), **exemplary** (e) eksemplarisk; (f) ogs. m, eksemplar.
exemplar (e) mønster, eksemplar.
exemple (f) m, mønster, forbillede, eksempel; forskrift. **par e.** for eksempel; aa pyt! nei, ved De hvad!
exemplification (e) belysning ved eksempler; bekræftelse; (bekræftet) afskrift.
exemplify (e) belyse ved eksempler, illustrere; tage (bekræftet) afskrift af, bevise ved afskrift.
exempt (e) & (f) fri(taget); (e) ogs. (patol.) immun; (f) ogs. m, fripræst.
exempt (e), **exempter** (f) fritage, forskaane.

liv, og hans spirituelle og artistiske stil gjør det til en udsøgt nydelse at læse hans bøger.

Clare'tta, Gaudenzio, baron (1835—1900), ital. historiker. Især Savoyens historie har været hans studiefelt, og hans hovedverk er «Storia del regno e dei tempi di Carlo Emanuele duca di Savoia» (3 bd., Genova 1877—79). Har skrevet en bog om dronning Kristina af Sverige (1892).

Clarino, en ældre trompet med knap mensur, senere d. s. s. tromba.

Clarisserinder, se Clara, den hellige.

Clark *[klāək].* 1. Alvan C. (1804—87), berømt amer. optiker, først gravør og portrætmaler, begyndte senere at bygge teleskoper og foretog med mesterhaand slibningen af vor tids største akromatiske linser; fra hans verksted i Boston er udgaaet kikkerter til alle verdens egne. — 2. Alvan Graham C. (1832—), foreg.s søn, har arvet faderens talent. 1862 opdagede han Sirius' ledsager i den til Chicago bestemte kikkert, og han har slebet den 110 cm. kjæmpelinse i Yerkes-observatoriets kikkert ved Chicago.

Clark *[klāək],* Charles Heber (pseud. Max Adeler) (1841—), amer. journalist og forfatter. Udgav som sekretær for «Manufacturers' club» i Filadelfia ugeskriftet «The manufacturer». Har ogsaa skrevet en række bøger, fyldt af egte amerikansk humor.

Clark *[klāək],* John Bates (1847—), amer. socialøkonom, siden 1895 professor ved Columbia universitet, New York. C. tilhører som teoretiker den østerrigske skole; de vigtigste af hans skrifter er: «The philosophy of wealth» (1885), «The distribution of wealth» (1900) og «The control of trusts» (1901).

Clark *[klāək],* Latimer (1822—98), eng. elektroingeniør, chef for ingeniørfirmaet C., Forde & comp., forestod som saadan nedlægningen af ca. 50 000 eng. mil undervandskabler i alle verdens egne og skrev bøger om elektriske maalinger, som vandt megen anseelse. Efter C.s forslag blev «ohm», «farad» og «volt» antaget som benævnelser for elektriske enheder. Se Clarks element.

Clarke *[klāək],* Sir George Sydenham (1848—), eng. officer, deltog med udmerkelse i ekspeditionerne til Ægypten og Sudan 1882—85. Har fremsat en gjennemgribende plan til omorganisering af det engelske krigsministerium og den høiere arméledelse, grundet paa erfaringer fra den sydafrikanske krig. Ansees som en autoritet paa kystartilleriets omraade og har udgivet flere fagmilitære og militærpolitiske skrifter.

Clarke *[klāək],* Edward Daniel (1769—1822), eng. mineralog, professor i Cambridge, bekjendt for sine reiser, som omfattede ogsaa de nordiske lande, og for sine indsamlinger af græske og orientalske manuskripter og antik skulptur.

Clarke *[klāək],* Henri Jacques Guillaume, hertug af Feltre (1765—1818), fr. marskalk. Udmerkede sig i revolutionshæren 1792 og 93, men blev dog som adelig mistænkt, afsat og en tid fængslet. Deltog paany i krigen efter 1795. 1796 sendte regjeringen ham til Italien for at holde øie med Bonaparte, men de to generaler sluttede sig nær sammen, og C. benyttedes senere meget af Napoleon baade som minister, som gesandt og paa anden maade (var saaledes 1805 guvernør over Wien, 1806 over Erfurt, senere Berlin). Blev 1809 hertug af Feltre. Stemte dog 1814 for Napoleons afsættelse. Under Ludvig XVIII pair og krigsminister.

Clarke *[klāək],* Jacob Augustus Lockhart (1817—80), eng. læge, bekjendt for sine fysiologisk-histologiske arbeider, særlig om nervesystemet (offentliggjort i «Philosophical transactions of the Royal society», 1861—68). En streng af graa substans i rygmarven, strækkende sig fra 7de hals- til 3dje lændenerve, heder de «C.ske søiler».

Clarke *[klāək],* Samuel (1675—1729), eng. filosof og prest. I en strid med Leibniz forsvarede C. viljens frihed, i sin naturfilosofi sluttede han sig til Newton, og som moralfilosof var han intellektualist, d. e. han hævder, at moralsk vurdering er rent logisk virksomhed. At handle umoralsk er at behandle ting og forhold i modstrid med deres natur og bevislige egenskaber. Moralen behøver derfor ikke religiøs begrundelse. Den aabenbarede religion styrker vor etiske stræben ved at give os vished for et evigt liv med belønning og straf, men den er ikke grundlag for den etiske vurdering.

Clarke'ske søiler, se Clarke, J. A. L.

Cla'rkia (natlysfamilien), urter med vakre, store, enlige blomster med otte ulige lange støvdragere. Som prydplanter i haver dyrkes flere former af *c. pulchella* med hvide eller røde blomster og *c. elegans* med hvide, røde eller fiolette blomster. Begge arter er hjemmehørende i Nordamerika.

Clark's *[klāək]* **element,** et af L. Clark konstrueret, meget konstant galvanisk element, som er almindelig antaget som «normalelement» ved maaling af elektromotorisk kraft. Den positive pol er et stykke amalgameret platina; dette er omgivet af en tyk masse af kviksølvoksydulsulfat, zinksulfat og kviksølv. Derpaa kommer en koncentreret opløsning af zinksulfat og som negativ pol amalgameret zink. Den elektromotoriske kraft er ved 18° 1.4292 volt, og den aftager med 0.00123 volt, naar temperaturen stiger 1° C.

Clark's Fork *[klāəks fāək],* elv i Nordamerika, en af Columbias kildeelve, opkommer ved sammenløbet af Flathead River og Bitter Root River, løber gjennem Montana og den nordre del af Idaho og falder ud efter et omtrent 1000 km. langt løb i Columbia paa engelsk omraade.

Clarkson *[klā'əksn],* Thomas (1761—1846), eng. filantrop, vandt 1785 i Cambridge prisen for en afhandling om slavehandelen og agiterede energisk for dennes ophævelse 1807. Dannede tilligemed Wilberforce «Antislaveselskabet» og skrev «History of the abolition of the slave trade» (2 bd., 1808).

Clark's River *[klāəks ri'və],* se Clark's Fork.

Clarksville *[klāəksvil],* by i de Forenede stater, Tennessee, 60 km. n.v. for Nashville, 9431 indb. (1900). Tobakshandel. Sæde for South Western Presbyterian university.

Clary *[klari'],* Désirée, se Desideria og Karl Johan.

Clason, Isak Gustaf (1856—), sv. arkitekt. Gjennemgik den tekniske høiskole i Stockholm og derefter kunstakademiets arkitekturafdeling, hvorfra han i 1881 fik prismedaljen. Studerede 1883—86 paa reiser i ud-

---

exemption ⓔ & ⓕ f, fritagelse; forskaanelse; ⓔ ogs. immunitet; ⓕ ogs (skoleudtr.) flidsprivilegium.

exequatur ⓔ & ⓕ m, anerkjendelse (af konsul).

exequies ⓔ pl. begravelse, jordefærd.

exercer ⓕ, **exercise** ⓔ (op-, ind)øve; (ind)eksercere; øve sig; motionere; ⓕ spec. indride, dressere; sætte paa prøve; varetage, drive; fungere, paktisere.

exercice ⓕ m, **exercise** ⓔ op-, ind-, udøvelse; bevægelse, motion; eksercis; idræt, sport; opgave, stil; ⓕ ogs arbeide, besvær; driftsaar; ⓔ ogs. andagtsøvelse.

Exercitium ⓣ n, øvelse, stil.

exergue ⓕ m, (rum til) aarstal, indskrift (paa mynt).

exert ⓔ anstrenge, -spænde; bruge, øve. **exertion** anstrengelse

exfoliate ⓔ, **exfolier** ⓕ afblade, -skalle; ⓔ ogs. afskalles = s'e. ⓕ.

exfoliation ⓔ & ⓕ f, afbladning, afskalling.

exhalaison ⓕ f, **exhalation** ⓔ & ⓕ, (ud)dunst(ning).

exhale ⓔ, **exhaler** ⓕ uddunste; udaande; ⓕ ogs. give (sin vrede) luft.

exhaussement ⓕ m, forhøielse.
exhausser forhøie, gjøre høiere.

exhaust ⓔ (ud)tømme; udmatte.

exhaustion ⓔ udtømmelse,

landet og blev medlem af akademiet samt professor i arkitektur ved høiskolen. C. staar som en af førerne for den yngre arkitekturskole, særlig for den retning, der vil bygge videre paa det historiske grundlag, ligesom han ivrig har kjæmpet for benyttelsen af gode og egte materialer istedetfor pudsarkitektur. Han har opført en række private og offentlige bygverker, fremragende saavel i stilistisk som konstruktiv henseende. Hans hovedverk er Nordiska museet i Stockholm.

Clason, Samuel (1867—), sv. historiker og stenograf. Afhandlingen «Till reduktionens förhistoria» skaffede ham 1895 doktorgraden, den Geijer'ske pris og en docentpost i historie i Upsala. 1895—1904 amanuensis i rigsarkivet, senere professor i historie i Lund. Skriver (1907) det 19 aarh. af «Sveriges historia intill 20:e seklet». Fra Västmanlands län indvalgtes han 1906 i rigsdagens førstekammer, hvis høire han tilhører. C. var sekretær i unionskomitéen 1895—98 og skrev herunder «Historisk redogörelse för unionsfrågans tidigare skeden» (1898). Foruden arkivstudier har han redigeret 3 bd. af A. Oxenstiernas skrifter (1900) og (1887—90) «Hermes», organ for den Arend'ske stenografi.

Classen, Johan Frederik (1725—92), d. fabrikant og legatstifter, f. i Kra. Kom under Fredrik V's Norgesreise i forbindelse med norske fabrikanter af krigsmateriel og blev 1750 statsleverandør. Anlagde 1756 sammen med Just Fabricius et krudtverk og en vaabenfabrik ved navn Frederiksverk (s. d.). For hans meget betydelige efterladte midler stiftedes bl. a. det bekjendte Classenske fideikommis.

Cla'ssis el. Classes, havnestad ved den krigshavn, som Augustus anlagde øst for Ravenna til den adriatiske flaade. Var ved en kanal forbundet med Po.

Claude *[klåd]* (de France) (1499—1524), fr. dronning, gift med Frans I. Efter hende har Reine-Claude-plommen navn.

Claude-Lorrain *[klåd-lårǣ']*, se Gellée.

Claudiānus, Claudius (d. omkr. 410 e. Kr.), den betydeligste af de senere rom. digtere, f. i Alexandria, i Rom fra 395. I Rom vandt han sig en beskytter i Stilicho, hvem han forherligede i temmelig svulstige digte, ligesom han ogsaa berømmede Honorius; hovedverk: et ufuldendt episk digt om Proserpinas rov; desuden har vi en række naturbeskrivende digte af ham.

Claudius, gammelrom. patricisk familie (gens Claudia, se ogsaa Clodius), der opr. skal være indvandret til Rom fra Sabinerlandet; opnaaede tilsidst gjennem sin forbindelse med den juliske slegt keiserværdigheden; bekjendtest er: 1. Appius C., der 451 f. Kr. valgtes som en af decemvirerne (s. d.) for at skrive love; gjenvalgt for 450 viste han sig tyrannisk og gjorde sig forhadt; han fortsatte sit herredømme ind i 449, men blev styrtet (se Virginia) og sat i fængsel, hvor han dræbte sig selv. — 2. Appius C. Cæcus («den blinde»), fremragende rom. statsmand; som censor 312 f. Kr. lod han anlægge en vandledning til Rom samt Via Appia (s. d.); han skal ogsaa have optaget sønner af frigivne i senatet (for at sikre sig indflydelse?). Som gammel mand blev han blind, men kom dog i senatet 280 for at fraraade det at slutte fred med kong Pyrrhos. Han skal have havt betydning ogsaa som jurist og er den ældste rom. forfatter, hvis navn vi kjender. — 3. Publius C. Pulcher, søn af foreg.; konsul 249 f. Kr., kommanderede en rom. flaade i første puniske krig ved Drepana og blev fuldstændig slaaet af karthagerne (man sagde senere, at han havde ringeagtet varslerne). Han blev anklaget i Rom for uduelighed, men undgik at blive dømt; han døde kort efter. — 4. Tiberius C. Nero, se Tiberius. — 5. Tiberius C. Nero Drusus Germanicus (10 f. Kr.—54 e. Kr.), f. i Lugdunum (Lyon), søn af Drusus; regnedes af Augustus og Tiberius for ubegavet og fik derfor ingen embeder før under Caligula. Efter dennes mord blev C. udraabt til keiser 41 e. Kr. Skjønt han før væsentlig havde syslet med lærde studier (historie o. l.), viste han sig som en dygtig regent: han forbedrede retspleien paa flere maader og fremmede handelen ved anlæg af en udmerket havn ved Ostia, lod anlægge den store claudiske vandledning, tog sig af provinserne, navnlig Gallien, og begyndte erobringen af Britannien. I sit privatliv viste han stor svaghed, navnlig overfor sine hustruer Messalina (s. d.) og Agrippina (s. d.); denne sidste forgav ham for at sikre sin søn Nero regjeringen. — 6. Gaius C. Nero, se Nero.

Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus.

Claudius II, Marcus Aurelius C. Goticus, rom. keiser 268—70 e. Kr., f. i Illyrien, udraabt til keiser af soldaterne, kjæmpede tappert og heldig mod alamanner og goter, men regjerede for kort til varig at sikre riget.

Claudius, Matthias (1740—1815), t. folkedigter, f. i Holsten. Under navnet «Asmus» skrev han som redaktør af «Wandsbecker Bote» sine kjendte sange: «Der Mond ist aufgegangen», «War einst ein Riese Goliath», «Wenn jemand eine Reise thut» o. fl. Han har ogsaa skrevet om religiøse emner mod rettroenheden paa den ene side og rationalismen paa den anden. Sine samlede verker udgav han under titelen: «Asmus omnia sua secum portans» (Asmus, som bærer alt med sig).

Clauren, Heinrich, pseud. for Heun, Karl.

Claus *[klå]*, Émile (1849), belg. maler. Fremragende som impressionistisk landskabsmaler.

Claus, Karl Friedrich Wilhelm (1835—99), t. zoolog, blev 1863 ordinær professor i Marburg, kom 1870 til Göttingen. Kaldtes 1873 til professor i zoologi og sammenlignende anatomi ved universitetet i Wien samt til leder af den biologiske station i Triest. C. hører til den nyere tids betydeligere zoologer. Navnlig bør fremhæves hans undersøgelser over krebsdyrene og cœlenteraterne. Af disse kan igjen nævnes: «Die frei lebenden Kopepoden» (1893), «Untersuchungen zur Erforschung der genealogischen Grundlage des Krustazeensystems» (1876), «Untersuchungen über die Organisation der Medusen» (1883) og talrige andre arbeider. Ogsaa

---

tømning; udstrømning; udmattelse.
exhaustive ⓔ udtømmende.
exhaustless uudtømmelig.
exhérédation ⓕ f. arveløsgjørelse. **exhéréder** gjøre arveløs.
exhiber ⓕ, **exhibit** ⓔ fremlægge, fremvise; ⓔ ogs. (kem.) fremstille; udvise; udstille; indgive (klage); fremlagt dokument, indlæg; udstillingsgjenstand.
exhibitant, exhibiter ⓔ udstiller.
exhibiteur ⓕ m. fremviser.
exhibition ⓔ & ⓕ f. fremvisning; fremlæggelse; ⓔ spec. udstilling; stipendium.
exhibitioner ⓔ stipendiat.
exhilarant ⓔ (op)muntrende; opmuntring. **exhilarate** (op)muntre, -live. **exhilaration** opmuntring, oplivelse; munterhed.
exhort ⓔ, **exhorter** ⓕ formane, opmuntre; ⓕ spec. berede (til døden)
exhortation ⓔ & ⓕ f. opmuntring, formaning.
exhumation ⓔ & ⓕ f. opgravning.
exhume ⓔ, **exhumer** ⓕ grave op, frem.
exigeant ⓕ fordringsfuld.
exigence ⓕ f, **exigency** ⓔ behov, krav, forlangende; ⓕ ogs. fordringsfuldhed.
exigent ⓔ presserende, uopsættelig.
exiger ⓕ forlange, (af)kræve.
exigible ⓔ & ⓕ inddrivelig.

C.s lærebøger i zoologi er med rette høit skattet og udkommer fremdeles i nye oplag.

Clausel *[klosćl]*, Bertrand (1772—1842), fr. officer. Deltog i revolutions- og napoleonskrigene. 1814 i Bourbonernes tjeneste, men sluttede sig 1815 til Napoleon. 1815—20 i Nordamerika. Efter julirevolutionen 1830 kommando over Algerie, marskalk 1831. 1735—37 generalguvernør over Algerie; kjæmpede heldig mod Abd-el-Kader.

Clausen, Claus Lauritz (1820—92), d.-amer. prest, kom i sin tidlige ungdom under grundtvigiansk paavirkning. Reiste 1841 til Norge, hvor han blev kjendt med Hauges venner. Han blev opfordret til at reise til Amerika for at virke blandt de norske emigranter og udvandrede 1843. C. var den første ordinerede prest blandt nordmænd i Amerika. Da disse i 1851 sluttede sig sammen til ét kirkesamfund, blev han valgt til «superintendent», men samfundet opløstes allerede det følgende aar. I 1853 deltog han i dannelsen af den Norske synode. Han udtraadte i 1868 og var med at stifte de Norsk-danske konferens. Under borgerkrigen blev han feltprest ved det bekjendte femtende Wisconsin regiment, men maatte allerede 1862 slutte paa grund af svækket helbred.

Clausen, Georg (1852—), eng. maler. Følger den franske naturalistiske og impressionistiske skole. Kraftfulde bondebilleder og engelske landskaber med fint gjengivne luftvirkninger.

Clausen, Henrik Nikolai (1793—1877), d. teolog og politiker, professor i teologi. C., der var sterkt paavirket af Schleiermacher, udgav 1825 sin første bog: «Katholicismens og protestantismens kirkeforfatning, lære og ritus», som fremkaldte Grundtvigs modskrift «Kirkens genmæle», og derved gav anledning til en langvarig kirkekamp. Blandt hans øvrige skrifter kan nævnes kommentarerne til de synoptiske evangelier (1847—50), Johannes-evangeliet (1855) og Romerbrevet (1863), «Det nye testaments hermeneutik» (1840), «Udvikling af de kristelige hovedlærdomme» (1843), «Kristelig troslære» (1853) og «Det evangeliske kirkelivs nutid og fremtid» (1859). Ved siden af sit videnskabelige arbeide tog C. ogsaa levende del i sin tids politiske liv, som en af det nationalliberale partis ypperste førere. Efter hans død udkom hans selvbiografi: «Optegnelser om mit levneds og min tids historie» (1877).

Clausen, Jenny Blicher- (1865—1907), d. forfatterinde, udgav tyve aar gl. sit første bind «Digte» under merket «John Bentsen»; senere fulgte bind efter bind, der snart skaffede sin forfatter en stor popularitet. De betydeligste af disse senere arbeider er den dramatiske digtning «Violin», 2 dele (1899, 1903) og romanerne «Inga Heine» (1898) og «Farbror Frans» (1902). — B.-C.s smag holder ikke altid maal med hendes fantasi, saa formen i hendes verker altfor ofte er dilettantisk. Hendes motiver og idéer er i høi grad paavirket af Ibsenske arbeider, navnlig «Peer Gynt» og «Brand».

Clausewitz, Karl von (1780—1831), preus. general, kjæmpede 1812 i rus. tjeneste, traadte atter efter freden 1814 i preus. tjeneste og blev 1818 direktør for krigsskolen i Berlin, i hvilken stilling han udfoldede en stor og for de tyske officerer betydningsfuld virksomhed som militærforfatter. Han havde en glimrende fremstillingsevne og udmerkede sig ved sin kritiske behandling af krigshistorien. C. skylder sine skrifter en stor del af sin berømmelse.

Claushavn (grønl. Ilimanak), handelssted i Vestgrønland, 69° 5' n. br., tæt s. f. Jacobshavns Isfjord; det hører under kolonien Kristianshaab.

Clausholm, d. hovedgaard i Randers amt, bygget af grev Konrad Reventlow, hvis datter Anna Sophie 1712 bortførtes af kong Fredrik IV, som egtede hende. Efter kongens død blev dronning Anna Sophie forvist til C., hvor hun døde. Fra dronning Anna Sophies tid har C. et pragtfuldt udstyr med stuklofter, gobeliner og vægmalerier.

Clausīlia, en artsrig slegt af smaa landsnegle.

Clausius, Rudolph Julius Emanuel (1822—88), t. fysiker, 1840 lærer ved artilleriskolen i Berlin, 1855 lærer ved polytechnicum og 1857 professor ved universitetet i Zürich, 1867 professor i Würzburg og 1869 i Bonn. C. viste (1850), at Carnots princip lod sig forene med Mayers og Helmholtz's opdagelse af ækvivalens mellem varme og arbeide, en bedrift, som blev banebrydende i termodynamiken (s. d.). Hans andet hovedverk er grundlæggelsen af den kinetiske gasteori (1857). Ogsaa paa andre omraader har han gjort vigtige undersøgelser.

Claussen, Sophus (1865—), d. forfatter, har udgivet tre digtsamlinger samt adskillige novellistiske og journalistiske arbeider af forskjelligt værd, saaledes «Unge bander» (1894), «Kitty» (1895), «Antonius i Paris» (1896), «Junker Firkløver» (1900); endvidere et skuespil «Arbeidersken» (1898). — C. har navnlig betydning som lyriker; hans opfattelse af dansk natur er indtrængende og fin, han eier et rigt fond af humor, og hans digtnings form er i høi grad særegen.

Claussøn (Friis), Peder (1545—1614), n. geistlig, f. i Egersund, blev 1566 prest i Undal efter faderen, Claus Friis, og kort tid efter provst i Lister provsti, senere tillige kannik i Stavanger og kapitlets viceformand. C. arbeidede ivrig for udbredelsen og befæstelsen af den lutherske lære og var herunder den dygtige biskop i Stavanger, Jørgen Erikssøn (s. d.), en god medhjælper. Han forstod at skaffe sig indflydelse over almuen, som han bevægede til at opgive sin modstand mod den nye forordning om tienden, der var vedtaget paa herredagen i Skien 1576, hvor C. selv havde været med blandt deltagerne. Mest bekjendt er C. dog som topografisk-historisk forfatter og sagaoversætter. Han har forfattet historiske og topografiske optegnelser om Island, Færøerne og Grønland. en Norges

Peder Claussøn (Friis).

---

exigu Ⓕ, **exiguous** Ⓔ (for)liden, ringe, kneben.

exiguïté Ⓕ f, **exiguity** Ⓔ lidenhed, ubetydelighed, ringhed.

exil Ⓕ m, **exile** Ⓔ (lands)forvisning, landflygtighed, udlændighed; Ⓔ ogs. (sb) forvist, landflygtig = **exilé** Ⓕ m.

exile Ⓔ, **exiler** Ⓕ (lands)forvise.

exility Ⓔ smekkerhed, spæd bygning; svaghed.

exist Ⓔ, **exister** Ⓕ eksistere, være til, leve; bestaa, gives, findes.

existence Ⓔ & Ⓕ f. eksistens, tilværelse, liv.

exit Ⓔ (teaterspr.) han, hun gaar; udgang, sortie; bortgang, afgang (ved døden).

exocet Ⓕ m, flyvefisk.

exode Ⓕ m, **Exodus** Ⓔ 2den Mosebog; (masse)udvandring.

exogen Ⓔ plante som vokser udvendig. **exogenous** eksogen.

exomphalos Ⓔ navlebrok.

exonerate Ⓔ, **exonérer** Ⓕ frigjøre, frifinde, fritage, frikjøbe.

exoneration Ⓔ, **exonération** Ⓕ f, befrielse, lettelse, frikjøbelse.

exorable Ⓕ som lader sig røre, bevæge.

exorbitance, exorbitancy Ⓔ ualmindelighed; ubluhed.

exorbitant Ⓔ & Ⓕ umaadelig, overdreven; ublu, blodig.

exorcise Ⓔ, **exorciser** Ⓕ uddrive, (bort)mane.

exorciser, exorcist Ⓔ, **exor-**

naturhistorie og en beskrivelse af Stavanger stift foruden den bekjendte «Norriges og omliggende øers beskrivelse», som har bidraget til at udbrede kundskaben om vort land og vort folk ogsaa udenfor Norge. Af den største betydning blev endelig C.s store overs. af Snorre Sturlasons kongesagaer, som paany udbredte kjendskabet til Norges oldtids og middelalders historie og mægtig har bidraget til at vække den norske nationalfølelse. Intet af C.s skrifter blev trykt i hans egen levetid; men i 1632 udgav Ole Worm hans Norgesbeskrivelse i latinsk og tysk oversættelse og aaret efter tillige sagaoversættelsen. Hans «Norges naturhistorie» antoges længe at være bortkommet ved en brand hos Thomas Bartholin, men en afskrift deraf blev fundet af G. Storm i 1876. [Se «Saml. skrifter af Peder Claussøn Friis», udg. af G. Storm, Kra. 1881.]

Clavāria, clavariăceæ, fingersop (s. d.).

Clavecin *[klavsǣ']*, musikinstrum., forløber for klaveret.

Clāves Sancti Petri (lat.), «den hellige Peters nøgler», binde- og løsenøglen. Udtryk for kirkelig jurisdiktionsmyndighed, kirkevælde.

Clavicembalo *[klavitše'mbalå]*, forløber for klaveret.

Clāviceps, se Meldrøie.

Clavichord, musikinstrument, forløber for klaveret.

Clavico'rnia, køllehornede, en afdeling af billerne, hos hvem følehornene ender i en kølle- eller knapformig fortykkelse.

Clavi'cula, nøglebenet (s. d.).

Clavière *[klavjǣ'r]*, Étienne (1735—93), fr. revolutionsmand, f. i Genf. Var 1789—90 Mirabeaus litterære medhjælper. 1791 medlem af den lovgivende forsamling; hørte til girondisterne. 1792 finansminister i Rolands ministerium. Delte girondisternes skjæbne 1793; blev arresteret og dræbte sig selv i fængslet.

Clavijo y Fajardo *[klavi'ķå i faķ'ardå]*, José (omkr. 1730—1806), sp. forfatter, kgl. arkivar i Madrid. Mest kjendt er han ved sit forhold til den franske digter Beaumarchais, hvis søster han forførte. Beaumarchais tvang ham til at gjøre en skriftlig afbigt og fik ham afsat og forvist fra Madrid. Beaumarchais har skildret dette i skuespillet «Eugénie», og Goethe i «Clavigo». C. har oversat Buffon's «Histoire naturelle» til spansk.

Clāvis (lat.), nøgle, opr. betegnelse for tangenterne paa et orgel (klaviatur), nu det tegn paa linjesystemet, som bestemmer den ledende tones plads og dermed alle de andres.

Clāvus (lat.), brem, betegner særlig en (smalere eller bredere) purpurkant, som (henholdsvis) de romerske riddere og senatorer havde paa sin tunika (s. d.).

Clay *[klē]*. 1. Cassius Marcellus C. (1810—1903), nordamer. politiker, brodersøn af H. C. Var ivrig abolitionist og startede 1845 antislaveribladet «The true American». Deltog 1846—47 i den mexikanske krig og var 1861—69 gesandt i St. Petersburg. — 2. Henry C. (1777—1852), nordamer. statsmand. Blev 1806 medlem af senatet og 1811 af repræsentanternes hus, hvor han var speaker til 1823. Opfordrede til krigen med England 1812—14 og understøttede den sydamerikanske uafhængighedskrig. I slavespørsmaalet søgte han at mægle mellem nord- og sydstater, var saaledes en varm talsmand for «Missouri-kompromisset» af 1820, der udelukkede slaveri n. f. 36° 30'. C. hyldede monroedoktrinen og var den, der 1824 satte igjennem det «amerikanske system» med dets høie beskyttelsestold og sterke betoning af de nordamer. fristaters udvikling som selvstændigt industriland. Paa dette program kandidat til præsidentværdigheden i 1824, men faldt. Senator paany 1831—42 og præsidentkandidat 1832 og 1844 uden held. Var hovedmand for «The omnibus bill», kompromisset af 1850, der udskjød borgerkrigen i over 10 aar. [Litt.: C. Colton, «Correspondence and speeches of H. C.» (6 bd. 1846—57; ny udg. 1898).]

Henry Clay.

Clay Cross *[klē krås]*, by i England, grevskabet Derby, 8 358 indb. (1901), vigtig industriby med talrige kulgruber og jernverker.

Clayton-Bulwer-traktaten *[klētn-bu'lwə-]*, opkaldt efter den nordamer. udenrigsminister J. M. Clayton og den eng. gesandt i Washington Sir Henry Lytton Bulwer, den blev sluttet i 1850 mellem de Forenede stater og England ang. landenes stilling til Centralamerika. De kontraherende parter vedtog bl. a., at en projekteret kanal mellem Atlanterhavet og det Stille hav skulde ansees som neutral, og at de ikke skulde erhverve nye kolonier eller anlægge befæstninger i Centralamerika.

Clayton le Moors *[klētn-lə-måəz]*, fabrikby i det nordvestl. England, grevskabet Lancaster, 8 153 indb. (1901). Bomulds-, maskin- og sæbefabriker.

Clearing-house *[klīriŋ-haus]*, bankudtryk, er den eng. betegnelse paa et afregningskontor til indbyrdes udveksling og opgjør af bankers og andre pengeindretningers gjensidige fordringer og tilgodehavende. C.-systemet opstod i London omkr. 1775 derved, at en kreds af bankbogholdere efter eget initiativ daglig traadte sammen for saaledes at gjøre op sine firmaers poster for hverandre efter principet: naar A. skylder B. 100, og B. skylder A. 110, afgjøres det indbyrdes gjældsforhold ved et kontantopgjør af 10, som B. betaler A. Afregningerne bliver for en væsentlig del en posteringssag, og anvendelse af kontante pengemidler reduceres til et minimum, hvilket medfører store fordele. Heller ikke de ved clearingen fremkomne saldi opgjøres nu længere kontant, men udlignes ved giroanvisninger, trukket paa den ledende bank. Denne fremgangsmaade er sat i system navnlig efter de store aktiebankers opstaaen og kreditvæsenets raske udvikling fra midten af forrige aarh. af; og hvor pengeanvisninger i checkens form har vundet almindelig indgang, altsaa navnlig inden den engelsktalende verden, bliver c.-systemet et uundværligt led i bankvæsenets daglige virksomhed. 1864 tiltraadte Bank of England kredsen af deltagerne i Londons c. Systemets anvendelse fik derved et sterkt

---

cisseur, exorciste (f) m, djævlebesverger, aandemaner.

exorcism (e), **exorcisme** (f) m, djævlebesvergelse.

exorde (f) m, begyndelse.

exordium (e) indledning.

exostose (f) f, **exostosis** (e) (ben)udvekst, knude.

exoteric (e), **exotérique** (f) populær.

exotic (e), **exotique** (f) fremmed, udenlandsk, eksotisk.

exotisme (f) m, fremmed væsen, natur.

expand (e) udfolde, -brede, -vide (sig); afskjære (damp).

expanse (e) vidde, udstrækning.

expansibilité (f) f, **expansibility** (e) udvidelighed.

expansible (e) & (f) udvidelig.

expansif (f), **expansive** (e) udvidende; meddelsom; (e) ogs. udvidelig; vidtstrakt.

expansion (e) & (f) f, udvidelse; udbredelse: (e) ogs. stort rum, vidde; (f) ogs. meddelsomhed.

ex-parte (e) ensidig; advokatorisk.

expatiate (e) udbrede sig (over).

expatiation vidtløftig behandling (af).

expatriate (e), **expatrier** (f) fordrive, forvise. **e. himself** (e), **s'e.** (f) udvandre.

expatriation (e) & (f) f, forvisning; udvandring.

expect (e) (for)vente.

expectance, expectative (f)

fremstød og fandt udbredelse efterhvert til alle større handels- og bankcentrer. Tyskland fik sit første c. («Abrechnungs-Stelle») 1883, Sverige 1896, og i Norge oprettedes 1898 Kra. bankafregningskontor. Dette staar under Norges banks ledelse og har for tiden (1908) fem deltagere; dets omsætning var 1902 155 mill. kr., i 1906 206 mill. kr. Omsætningen i Londons c., der i 1885 var 5511 mill. £, var i 1904 steget til 10 564 mill. £. Under krisen i de Forenede stater høsten 1907 øvede New York c. betydelig indflydelse. [Litt.: T. H. Aschehoug, «Socialøkonomik»; W. Scharling, «Bankpolitik», 2 udg., Kbh. 1903.]

Cleasby *[klī'zbi]*, Richard (1797—1847), eng. filolog, skulde været forretningsmand, men kastede sig over filologiske studier og foretog mange reiser. Tog 1839 bopæl i Kbh. for at studere islandsk og fattede her planen til et islandsk leksikon; han døde imidlertid af tyfus, før verket var fuldført; hans arvinger overdrog saa den lærde Guðbrandr Vigfússon (s. d.) at fuldføre verket, og han udgav «An Icelandic-English dictionary, based on the ms. collections of the late R. C.» (fuldendt 1874), i hovedsagen dog Vigfússons arbeide, trods feil og mangler et betydeligt verk.

Cleator Moor *[klītə mūə]*, by i England, grevskabet Cumberland, 8120 indb. (1901). Kulgruber og fortrinlig hæmatitjernerts.

Clebsch, Rudolf Friedrich Alfred (1833—72), t. matematiker, 1858—63 prof. i Karlsruhe, 1863—68 i Giessen og fra 1868 i Göttingen. Hans hovedarbeider angaar matematisk fysik, geometri og funktionslære. Han grundlagde tidsskriftet «Mathematische Annalen». Modtog 1869 *Prix Poncelet*, der tildeles den, som i de sidste 10 aar har udrettet mest i matematik.

Cleburne, by i de Forenede stater, Texas, 70 km. s.v. f. Dallas, 7493 indb. (1900).

Cleckheaton *[kle'khītn]*, fabrikby i England, grevsk. York, 12 523 indb. (1901). Har uld- og maskinindustri.

Cleethorpes *[kli'þåəps]*, badested i England, grevskabet Lindsey, 3 km. s.ø. f. Grimsby; 12 578 indb. (1901); meget besøgte sjøbad.

Cle'matis, slegt af soløiefamilien; mest klatrende, buskagtige planter med modsatte, ofte trekoblede eller fjærdelte blade, som i spidsen ender med en slyngtraad. Blomsterne har gjerne fire kronbladlignende blomsterdækblade. — Af c. er der ialt ca. 170 arter, fordelt i alle tempererede egne; et større antal af disse dyrkes som prydvekster paa grund af de ofte pragtfulde blomster. Her skal nævnes: *c. niticella* fra Sydeuropa, med enlige, aabent-klokkeformede, rødfiolette eller blaa blomster, c. *patens, lanuginosa* og *florida* fra Japan og Kina, hvilke arter har meget store blomster, indtil mere end 15 cm. i tvermaal. Blomsterbladene varierer fra 4—8 i antal, ligeledes har de en rig farvevariation fra rent hvid, gjennem blaahvid og grønlighvid til blaa, fiolet og purpurviolet. Disse fire arter er de oprindelige stamarter til de «storblomstrede c.», af hvilke der i aarenes løb er fremkommet et stort antal kulturformer. Langt mindre og mere uanselige blomster har *c. vitalba*, der dog til gjengjæld har de grønne dele kraftigere udviklet. Den kan blive 16 m. høi og vokser hurtig, hvorfor den egner sig godt til dækning af verandaer og lysthuse. Alle c.-arter maa hos os dækkes om vinteren.

Clémenceau *[klemāso']*, Georges Benjamin Eugène (1841—), fr. politiker. Udgaaet af en udpræget republikansk familie traadte C. ind i det offentlige liv som medlem af «Regjeringen for det nationale forsvar» 4 sep. 1870, to dage efter keiserdømmets fald, og blev febr. 1871 medlem af nationalforsamlingen, hvor han stemte mod freden. Mægler mellem Pariserkommunen og regjeringen i Versailles, men uden held. Traadte ud af forsamlingen, men gjenvalgtes 1876 og var uafbrudt deputeret til 1893. Tilhørte yderste venstre, hvis fører han blev. Virkede for almindelig amnesti for dømte kommunarder, bekjæmpede Ferrys kolonipolitik og styrtede Ferrys ministerium 1885. Hans af Wilson-skandalen motiverede vægring ved at danne et ministerium 1887 fremkaldte Grévys afgang. Boulanger-affæren (se Boulanger) bragte splittelse i hans parti og svækkede hans indflydelse, skjønt han ubetinget gik imod boulangismen. Panama-affæren bragte C. i miskredit, og da han tillige høilydt misbilligede alliancen med Rusland, beskyldte patrioterne ham for landsforræderi, og i en enestaaende voldsom valgkampagne lykkedes det hans modstandere at hindre hans gjenvalg 1893. Var under Dreyfus-affæren ivrig dreyfusard. Hans nye blad «Aurore» blev dreyfusardernes hovedorgan. 1902 valgt ind i senatet. Hans politiske indflydelse voksede atter, 14 mars blev han indenrigsminister i Sarriens radikale ministerium, og efter Sarriens afgang overdrog præsidenten ham at danne det nye ministerium. Fra 24 okt. 1906 er C. ministerchef og indenrigsminister. — C.s politiske løbebane er rig paa interessante og stormfulde begivenheder.

(Fot. af Gerschel, Paris.)
G. B. E. Clémenceau.

Stridbar af temperament og radikal af synsmaader har han i hele sit offentlige liv uforfærdet forsvaret den republikanske statsform. Noget ensidig, men slagfærdig, som taler, skribent og — duellant er han en af Frankriges og Europas mest fremskudte statsmænd i vor tid. [Litt.: Essay af G. Brandes i «Contemporary review», nov. 1903.]

Clemens, paver. 1. C. I el. C. fra Rom, ifølge traditionen, omend med urette, nævnt som apostelen Peters anden el. tredje (fjerde) eftermand som biskop i Rom. Det saakaldte første C.-brev, affattet mellem 93—97 i Rom, giver os de eneste paalidelige oplysninger om hans liv. Han har været en ledende personlighed i den rom. menighed, paa hvis vegne han skriver til menigheden i Korinth og irettesætter den paa grund af nogle indbyrdes stridigheder. Den senere tradition beretter snart, at han har været Paulus' medarbeider i Filippi (Filip. 4, 3), snart, at han var den konsul Titus Flavius C., fætter af Domitian, som skal have lidt martyrdøden aar 95. Disse beretninger er dog lidet sandsynlige. Det er ogsaa med

---

f. **expectancy** ⓔ forventning, udsigt, ekspektance.
expectant ⓔ & ⓕ afventende; sb m, ekspektant.
expectatif ⓕ afventende.
expectation ⓔ & ⓕ f, forventning. **E. Week** ugen mellem Kristi himmelfartsdag og pinse.
expectorant ⓔ & ⓕ (m), brystrensende, hosteløsende (middel).
expectorate ⓔ, **expectorer** ⓕ hoste, spytte op.
expectoration ⓔ & ⓕ ophostning, opspyt.
expedience, -ency ⓔ hensigtsmæssighed, tjenlighed; il, hast.
expedient ⓔ, **expédient** ⓕ (m), hensigtsmæssig, tjenlig; gavnlig, opportun; middel, udvei, raad.
expédier ⓕ affærdige, ekspedere; besørge; udstede. **s'e.** skynde sig.
expedite ⓔ frem-, paaskynde; let, nem, rask.
expediteur ⓕ m, (ek)speditør.
expéditif ⓕ ekspedit.
expedition ⓔ raskhed, greihed; ekspedition, færd, (krigs)tog.
expédition ⓕ f, affærdigelse, besørgelse; udstedelse; afsendelse; (ek)spedition; tog.
expeditionary ⓔ, **expéditionnaire** ⓕ ekspeditions-; ⓕ ogs. m, speditør. **(commis) e.** ⓕ ekspedient; kopist.
expéditionner ⓕ (af)sende, foretage (ekspedition, tog).
expeditious ⓔ grei, ekspedit; hurtig, let, nem.

urette, at man har tillagt ham skrifterne: andet C.-brev, Clementinerne (s. d.) og de apostoliske konstitutioner. Første C.-brev er derimod utvilsomt egte og henregnes til de saakaldte apostolske fædre. Det foreligger i norsk oversættelse («Vidnesbyrd fra kirkefædrene», IV, Kra. 1881). — 2. C. II, pave 1046—47, hed oprindelig Suidger og var biskop af Bamberg. Som pave søgte han at modarbeide simonien. — 3. C. III, 1080—1100, modpave. — 4. C. III, 1187—91, oprindelig Paolo Scolari, afsluttede sine forgjængeres stridigheder med romerne og tog bolig i Lateranet. Da Jerusalem 1187 faldt i de vantroes hænder, lykkedes det ham at bringe det saakaldte tredje korstog istand. Under ham blev den skotske kirke løst fra sit lydighedsforhold til den engelske og stillet umiddelbart under den apostoliske stols styrelse. — 5. C. IV, 1265—68, oprindelig Guido Le Gros, franskmand, først advokat og raadsherre ved Ludvig IX's hof, gik af sorg over sin hustrus død i kloster, blev biskop, kardinal og tilsidst pave. Arbeidede paa at tilintetgjøre Hohenstaufernes indflydelse og oplevede denne slegts undergang. — 6. C. V, 1305—14, oprindelig Bertrand de Got, af aquitansk adelsslegt, tog paa Filip den smukkes opfordring bopæl i Avignon i Frankrige, hvorved han indledede pavernes «babyloniske fangenskab». Beskyldtes for gjerrighed, nepotisme, simoni og usedelighed. Ophævede 1312 efter Filips ønske tempelherrernes orden (s. d.). — 7. C. VI, 1342—52, oprindelig Pierre Roger, benediktiner, overvandt den tyske konge Ludvig Bairer og fik Karl IV valgt til konge. Udskrev 1350 et nyt jubelaar. Førte et pragtfuldt hof i Avignon. — 8. C. VII, 1378—94, modpave. — 9. C. VIII, 1425—29, modpave. — 10. C. VII, 1523—34, oprindelig Giulio Medici, uegte søn af Giuliano Medici, som myrdedes i domkirken i Florens 1478. Søgte at danne et forbund mod Karl V, hvilket førte til, at Rom blev erobret af de keiserlige tropper (6 mai 1527). Paven blev beleiret i Engelsborg og maatte slutte fred paa haarde vilkaar. Derefter kronede han keiseren i Bologna 1530. Hans haab om ved keiserens hjælp at undertrykke reformationen mislykkedes, da han ikke kunde bekvemme sig til at gaa ind paa keiserens ønske om et koncilium. Under hans papat løsrev ogsaa England sig fra romerkirken, da C. ikke vilde give Henrik VIII dispensation til at skille sig fra sin dronning. — 11. C. VIII, 1592—1605, oprindelig kardinal Ippolito Aldobrandini, søgte med held ved Frankriges hjælp at sætte grænser for Spaniens mægtige indflydelse. Holdt 1600 jubelaar i Rom. S. a. blev Giordano Bruno brændt som kjetter. — 12. C. IX, 1667—69, oprindelig Giulio Rospigliosi, søgte forgjæves at bilægge den jansenistiske strid. — 13. C. X, 1670—76, oprindelig Emilio Altieri af Rom, blev pave 80 aar gammel. — 14. C. XI, 1700—21, oprindelig Giovanni Francesco Albani fra Urbino, var en lærd og dygtig pave, som rundhaandet sørgede for kunst og videnskab. Stod under den spanske arvefølgekrig paa Bourbonernes side, hvorved han kom i strid med den østerrigske keiser. Stillede sig paa jesuiternes side overfor jansenismen. — 15. C. XII, 1730—40. Under hans styrelse led pavestolen en række politiske nederlag. — 16. C. XIII, 1758—69, oprindelig Carlo Rezzonico fra Venezia, var en from, men svag pave. Da flere katolske stater begyndte at udvise jesuiterne, søgte han ved flere edikter at forsvare ordenen. Disse faldt imidlertid magtesløse til jorden overfor fyrsternes og folkenes modstand. — 17. C. XIV, 1769—74, oprindelig Lorenzo Ganganelli, franciskaner, gav omsider efter for magternes forestillinger og ophævede Jesuiterordenen ved det berømte brev «Dominus ac redemptor noster» af 21 juli 1773. Efter hans død gik der forskjellige rygter om, at han var blevet forgiftet.

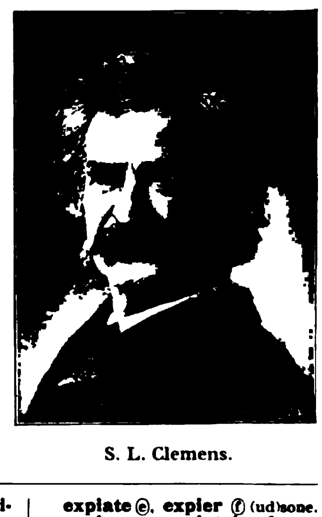
Clemens Alexandrīnus, eg. Titus Flavius (d. før 216), en af oldkirkens betydeligste teologer, søgte i sin ungdom paa reiser til Stor-Grækenland, Syrien og Palæstina at vinde det størst mulige kjendskab til kristendommen. Hans hovedverk er en trilogi, som udvikler kristendommens væsen som den sande visdom i modsætning til gnosticismens. Dens første del: «Logos protreptikos» (d. e. formaningstalen (til grækerne)) er en apologi, hvori han paaviser hedenskabets falskhed, men dog samtidig anerkjender sandhedsmomenterne i den græske filosofi, særlig hos Platon. Den anden del: «Pædagogos» (d. e. opdrageren) fremstiller i detaljeret form den kristelige sedelære. Den tredje del: «Stromateis» (d. e. brogede vævede tepper) indeholder i «broget» form en del tanker om den fuldkomne kristelige visdom.

Clemens Bonifācius, pseud. for Asbjørnsen, P. Chr.

Clemens, Jacques (omtr. 1475—1558), med tilnavnet non papa (ikke paven) til adskillelse fra pave Clemens VII, betydelig nederlandsk komponist, kapelmester hos Karl V. Hans kompositioner er væsentlig messer, motetter, salmer.

Clemens, Johan Frederik (1749—1831), d. kobberstikker, f. ved Stettin. Elev af Preisler. Udførte pladerne til «Peder Paars» efter Wiedewelts tegninger. Studerede senere i Paris. Stak 1787 det udmerkede blad «Sokrates» og «Ossian» efter Abildgaard. Samtidig udgav han «Niels Klim» med egne stik. Kaldtes 1788 til Berlin for at stikke efter Cunninghams tegning «Fredrik II's revu», et blad, som det tog ham fire aar at fuldføre og vandt ham europæisk ry. Reiste 1792 til London for at stikke Trumbulls «Montgomerys død», hvilket arbeide betaltes med 1050 £. C. har udført mange gode portrætstik, og han hører i det hele til Danmarks ypperste kunstnere.

Clemens, Samuel Langhorne (1835—), Amerikas berømte humorist «Mark Twain». Han førte som ung et meget bevæget liv, var bogholder, lærer, guldgraver, lods paa Mississippi og blev endelig redaktør i Buffalo. De mangeartede oplevelser og indtryk, han havde under denne eventyrlige

S. L. Clemens.

expel ⓔ fordrive; for-, udvise; udstøde.
expend ⓔ anvende, ofre; (for-, op)bruge, udlægge; udtømme.
expenditure ⓔ udgivelse; udlæg, udgift(er); forbrug.
expense ⓔ udgift, omkostning; bekostning.
expensive ⓔ kostbar. **expensiveness** kostbarhed.
experience ⓔ, **expérience** ⓕ f. erfarings, øvelse; ⓕ ogs. forsøg, eksperiment; ⓔ ogs. prøve, forsøge; erfare.
experienced ⓔ erfaren.
experiment ⓔ forsøg, eksperiment; eksperimentere.
expérimenter ⓕ prøve, forsøge; erfare, eksperimentere.
experimental ⓔ, **expérimental** ⓕ erfaringsmæssig.
experimentalist ⓔ, **expérimentateur** ⓕ m. eksperimentator.
expert ⓔ & ⓕ (m), sagkyndig. **expertise** ⓕ f. undersøgelse, besigtigelse (ved sagkyndige). **expertiser** ⓕ undersøge, besigtige. **expertness** ⓔ erfaring; dygtighed, øvelse.
expiate ⓔ, **expier** ⓕ (ud)sone.
expiateur, expiatoire ⓕ, **expiatory** ⓔ forsonende, forsonings-, son-.
expiation ⓔ & ⓕ f. udsoning; ⓔ ogs. sonoffer.
expiator ⓔ (ud)soner.
expiration ⓔ & ⓕ f. udaanding; død; ende, udløb; uddunstning.

tilværelse, gav ham det rigeste stof til hans senere forfatterskab. Efter borgerkrigen reiste han rundt i de Forenede stater og holdt foredrag og var ogsaa en stund redaktør i San Francisco. Sin første store humoristiske bog skrev han efter en reise, som han gjorde med et selskab til Europa, og hvis oplevelser han derpaa skildrede. Det er den berømte «Innocents abroad» (1869), i hvilken han med uforligneligt humor satiriserer ligemeget over sine landsmænd som over europæerne. Denne bog fulgtes af en lang række andre, alle præget af det samme lune, hvis hovedegenskab er det uforstyrrelige alvor, hvormed de mest barokke situationer skildres og uensartede ting sammenstilles. Men bag hans overgivne og kaade spot merker man en mandig aand, en hader af humbug og hykleri. Blandt hans senere arbeider kan nævnes: «Life on the Mississippi» (1874), «Tom Sawyer» (1876) og forts. «Huckleberry Finn» (1884), «A tramp abroad» (1880), «A yankee at king Arthur's court» (1889), i hvilken han gaar løs paa konventionelle nedarvede fordomme, og «The man that corrupted Hadleyburg» (1900) samt en mængde skizzer og essays. Flere af hans arbeider er oversatte til nordiske sprog. Paa dansk foreligger «Mark Twain i udvalg» ved V. Møller (1904—05, 4 bd.); paa norsk: «Huck Finns eventyr», oversat af Hilditch (1889).

Clement (d. 1536), d. «skipper», d. e. sjøkaptein, feidede efter Kristian II's forjagelse paa egen haand mod Fredrik I, hvis skibe han erobrede og bortførte. 1531—32 deltog han i Kristian II's tog til Norge; 1534 traadte han i grev Kristoffers tjeneste, erobrede Aalborg og slog den jydske adelshær ved Svenstrup; men 18 dec. erobrede Johan Rantzau Aalborg tilbage, og efter to aars fangenskab skal C. være blevet henrettet paa Viborg landsting.

Clément *[klemã']*, Charles (1821—87), fr. kritiker og kunsthistoriker. Hans hovedverk er «Michel Ange, Léonard de Vinci, Raphaël» (1861, 4 udg. 1881). Desuden har han skrevet monografier over Géricault, Prudhon, Decamps o. a.

Clément *[klemã']*, Jacques (1565—89), en fr. dominikanermunk, som af katolsk fanatisme myrdede kong Henrik III 31 juli 1589. Blev straks selv dræbt af kongens tjenere.

Clément *[klemã']*, Jean Pierre (1809—70), fr. historiker og nationaløkonom. Har skrevet en række ypperlige, grundige arbeider om Colbert og Frankriges indre forhold i 17 aarh.; desuden bl. a. «Beskyttelsessystemet i Frankrige fra Colberts tid til 1848».

Clementi, Muzio (1752—1832), ital. pianovirtuos og komponist, romer af fødsel, men virkede hovedsagelig i England, hvor han en tid som dirigent for den ital. opera i London har uddannet mænd som Meyerbeer, Moscheles, Kalkbrenner, Field. Han drev ogsaa en pianoforretning. Hans mest bekjendte verk «Gradus ad parnassum» har øvet en betydelig indflydelse paa klaverteknikén, særlig fingersætningen.

Clementinerne el. den pseudoclementinske litteratur er navnet paa en samling oldkirkelige skrifter, som med urette tillægges Clemens fra Rom. Af disse er tre skrifter bevarede: «Homili», «Recognitiones» og «Epitome». Indholdet er historisk værdiløst. Teologisk seet er skrifterne udtryk for en jødekristelig gnosticisme. Affattelsestiden er usikker; den ansættes sedvanlig til anden halvdel af 2 aarh. eller til 3 aarh. — C. er ogsaa navn paa en del kirkeretslige bestemmelser, som stammer fra pave Clemens V.

Clemmensen, Andreas Laurits (1852—), d. arkitekt, har bygget en mængde offentlige bygninger, deriblandt Kreditkassen for huseiere (prægtig renaissancemaner) (1890) og Immanuelskirken paa Frederiksberg (1893 og 1905). C. var en af de første arkitekter, som i høiere grad anvendte keramisk udsmykning.

Cleōme, slegt af kapersfamilien, urter eller halvbuske, oftest med sammensatte blade. Nogle arter dyrkes som prydplanter, saaledes den hvidblomstrede *c. spinosa* og *c. pungens* med mørkfiolette blomster. I Arabien vokser *c. ornithopodioides*, hvis frø bruges til sennep, «levantinsk sennep».

Cle'psine, se Bruskigler.

Clerck, Karl Alexander (1710—65), sv. entomolog, har bl. a. skrevet: «Svenska spindlar» (1757, farvelagte figurer) og «Icones insectorum rariorum» (1759, farvelagte figurer).

Clerfait *[klærfæ']*, François Sébastien Charles Joseph de Croix, greve af (1733—98), østerr. feltmarskalk, udmerkede sig allerede i syvaarskrigen og kjæmpede med berømmelse mod tyrkerne 1788—89. Deltog i den franske revolutionskrig 1792, i hvilken han overtog anførselen mod Dumoriez, overfaldt de franske ved Aldenhoved 1793 og afgjorde slaget ved Neerwinden; beseirede 1795 Jourdan ved Höchst, stormede Mainzerforskansningerne og trængte de fr. tilbage over Rhinen.

Clērica (lat.), tonsur.

Clēricus (lat.), geistlig. C. clericum non decimat (lat.), den ene geistlige tager ikke tiende af den anden, d. e. den ene ravn hugger ikke øiet ud paa den anden.

Clerk *[klāək]*, af lat. *clericus*, i middelalderen benævnelse paa geistlige (underordnede) personer. Efterhaanden d. s. s. skriver, kontorbetjent, i denne betydning endnu i Frankrige og tildels i England. Chief-c. (eng.), den som staar i spidsen for personalet i de større forretninger. C. of parliament og c. of the house of commons, overhusets og underhusets bureauchefer. C. of the peace, de engelske fredsdommeres sekretærer.

Clerkenwell *[klāəkənwel]*, østre bydel i London, hovedsagelig beboet af urmagere og juvelerer; 63 704 indb. (1901).

Clermont *[klærmõ']*. 1. C. el. C.-Ferrand, by i Mellem-Frankrige, depart. Puy-de-Dôme, ligger 407 m. o. h.; 47 943 indb. (1901). C. er en livlig by; den er gammeldags bebygget, med krumme, steile gader og har bygninger, som er opført af mørk lava. Mod n.v. ligger bydelen Mont Ferrand, som i middelalderen var hovedbyen. I C. findes flere mineralkilder. Byen er bispesæde og har mange institutioner for kunst og videnskab, et meteorologisk observatorium, et bibliotek paa 90 000 bd., en botanisk have. Der fabrikeres læder, kemikalier, lys, maskiner og drives en betydelig handel med kvæg, vin, frugt, smør og ost. — 2. C.-en-Beauvaisis, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Oise, 5723 indb. (1901), har et gammelt slot og en bekjendt sindssygeanstalt. — 3. C.-l'Hérault, by i det sydlige Frankrige, depart.

---

expire ⓔ, **expirer** ⓕ uddunste: udaande, (hen)dø; udløbe.
expiree ⓔ udtjent (dimitteret) straffange.
expiry ⓔ udløb, død.
explain ⓔ forklare.
explanation ⓔ forklaring. **explanatory** forklarende, oplysende.
explétif ⓕ (m), **expletive** ⓔ (gram.) udfyldende; fyldeord; ⓔ ogs. ed. **expletory** ⓔ udfyldende.
explicable ⓔ & ⓕ forklarlig.
explicateur ⓕ m, forklarer.
explicatif ⓕ, **explicative** ⓔ forklarende.
explication ⓕ f, forklaring, fortolkning, tydning; (skolespr.) oversættelse.
explicit ⓔ, **explicite** ⓔ udtrykkelig, klar, tydelig.
expliquer ⓕ forklare, fortolke, (ud)tyde, udlægge; (skolespr.) oversætte.
explode ⓔ (lade) eksplodere, springe; bryde ud; bringe i miskredit, ud af verden; udpibe.
exploder ⓔ tændladning.
exploit ⓔ & ⓕ m, bedrift, daad; ⓕ ogs. stevning.
exploit ⓔ, **exploiter** ⓕ eksploitere, udnytte.
exploitable ⓕ frugtbringende, rig (paa udbytte).
exploitant ⓕ m, udnytter; driftsherre, særl. bergverkseier.
exploitation ⓕ f, udnyttelse; brug, avl, drift; udsugelse.
exploiteur ⓕ m, driftsherre; blodsuger.

Hérault, 5004 indb. (1901). Tilvirkning af klæder og papir. C. har ruiner af et gammelt slot.

Clermont-Ganneau *[klærmō'-ganå]*, Charles Simon (1846—), fr. orientalist, var dragoman i Jerusalem og Konstantinopel, vicekonsul i Jafa, vendte 1882 tilbage til Frankrige. Har bl. a. forfattet «La Palestine inconnue», «Études d'archéologie orientale», «Recueil d'archéologie orientale». Siden 1900 leder han udgivelsen af «Répertoire d'épigraphie sémitique».

Clermont-Tonnerre *[klærmō tånær]*. 1. Aimé Marie Gaspard, marki, senere hertug af C.-T. (1779—1865), fr. officer og politiker. Deltog i Napoleonskrigene. Sluttede sig 1815 til Bourbonerne, marineminister 1820, krigsminister 1823. Virkede energisk for reorganisation af hær og flaade. — 2. Stanislas, greve af C.-T. (1747—92), medlem af stænderforsamlingen 1789, stemte for de tre stænders forening og for standsprivilegiernes ophævelse (4 aug. 1789). Talsmand for konstitutionelt kongedømme med konge-veto og to kamre. Imod jakobinerne og gjenstand for deres mistanke og had. Myrdet af pøbelen 10 aug. 1792.

Clerode'ndron (familien *verbenaceæ*), drivhusplanter, der enten er slyngende, som den vestafrikanske, pragtfulde *c. thomsonæ*, hvis blomster har skarlagenrøde kronblade og hvidt, klokkeformet bæger; eller de er buskagtige, som *c. squamosum*, der har store, hjerteformede blade og skarlagenrøde, vellugtende blomster.

Cles, landsby i Østerrige, grevskabet Tyrol, 35 km. n.v. f. Trient, 656 m. o. h., i en vakker egn: 2691 indb. (1900). Har en gotisk kirke. C. har sit navn efter en kirke (lat. *ecclesia*), som er bygget paa ruinerne af et gammelt Saturnus-tempel.

Clésinger *[klezǣže']*, Jean Baptiste Auguste (1814—83), fr. billedhugger. Især portrætbuster og nøgne kvindefigurer.

Clesse *[klæs]*, Antoine (1816—89), belg. sangdigter; f. i Haag; var oprindelig vaabensmed, men fik ved læsningen af Boileaus «Art poétique» lyst til at prøve sig som digter og begyndte at skrive oder og dramatiske forsøg. Af hans store digte kan nævnes «Godefroi de Bouillon» og «Rubens». Det er dog særlig som folkedigter, han har vundet ry. Hans samlinger af «Chansons», som bæres af en dyb fromhed og fædrelandskjærlighed, er blevet det belgiske folks nationaldigtning.

Clēthra, planteslegt, beslegtet med lyngfamilien; buske eller smaa trær med læderagtige, ofte vintergrønne blade og regelmæssige, mest hvide 5-talsblomster. Den meterhøie nordamer. art *c. alnifolia* og den betydelig høiere *c. arborea* fra Madeira dyrkes i haver.

Clēve, Halfdan (1879—), n. musiker, bosat i Berlin, elev af Winter-Hjelm og Lindemans konservatorium, senere af professor Raif, v. Eyken og brødrene Scharwenka, har baade som komponist og eksekutør af egne kompositioner vundet anerkjendelse i Norge, Tyskland og andetsteds. Hans kompositioner omfatter væsentlig klavermusik, deriblandt tre store koncerter med orkester.

Cleve. 1. Joos van C., den yngre (første halvdel af 16 aarh.), nederlandsk maler. Malte udmerkede portræter. Arbeidede i Antwerpen, Paris og London. Billeder af ham i Berlin og München. — 2. J. v. C., den ældre, er blevet identificeret med «Mesteren for Marias død».

Cleve, Per Teodor (1840—1905), sv. kemiker, geolog, botaniker og hydrograf, fra 1874 prof. i kemi ved universitetet i Upsala. C., som var sjelden alsidig, har udført en række udmerkede og betydningsfulde arbeider paa forskjelligartede omraader; han var dog især en virksom kemiker, der bl. a. arbeidede med metalammoniakforbindelser, sjeldne jordarter, forskjellige organiske stoffe, navnlig naftalinforbindelser, og han opdagede grundstoffene holmium og tulium. Men ogsaa hydrografien og geologien skylder ham værdifulde bidrag saaledes optog han under en reise 1868—69 til Nordamerika og Vestindien geologiske karter over de n.ø. Antiller. Ogsaa som lærer har C. havt betydning for kemiens udvikling i sit fædreland. Har forfattet forskjellige lærebøger, var medlem af en række hjemlige og udenlandske videnskabelige selskaber og hædredes 1894 med Royal society's Davymedalje.

Clevedon *[kli'vdən]*, sjøbadested i England, grevskab. Somerset, ligger paa sydkysten af Bristolkanalen.

Clevei't, et paa sjeldne grundstoffe rigt mineral, som i sine egenskaber ligner brøggerit (s. d.). Dog indeholder c. mere ytrium.

Cleveland *[klī'vlənd]*, Grover (1837—), nordamer. statsmand. Var advokat, blev 1881 mayor i Buffalo, hvor han reorganiserede forvaltningen. 1882 valgt af demokraterne til guvernør i New York, udmerkede sig ved uegennyttighed, energi og stort administrationstalent, gjennemførte orden og sparsommelighed i styrelsen. 1885—89 præsident, valgt af det demokratiske parti, styrede upartisk, forbedrede administrationen og søgte at stanse partikorruptionen og det ødsle misbrug af statens midler. Prøvede forgjæves at faa nedsat de høie toldsatser, men faldt 1888 mod republikaneren Harrison, protektionist og tilhænger af guldmyntfoden. Gjenvalgtes 1892 af demokraterne som bimetallist og frihandelsmand og var præsident 1893—97. Forvaltningen reformeredes yderligere, og embederne gjordes delvis uafhængige af regjeringsskifter. 1893 gik C. over til guldmyntfoden og fik ophævet den uheldige Shermanbill, der paalagde staten et maanedligt opkjøb af sølv. Derfor svigtede sølvfyrsterne ham, og C. opnaaede kun ringe nedsættelser i sin nye toldtarif.

Grover Cleveland.

Cleveland *[klīvlənd]*, landskab i England, grevskabet York, bakket, ufrugtbart, men hovedsædet for den eng. jern- og staalindustri. Var tidligere bekjendt for sine brune heste. Hovedstaden er Middlesborough.

Cleveland *[klīvlənd]*, by i de Forenede stater, Ohio, ved Eriesjøens s. bred, anlagt 1796, 460 327 indb. (1906), den største by i Ohio (i 1840 bare 6 000 indb.). C. er en

---

explorateur (f) m, **explorator, explorer** (e) udforsker; opdagelsesreisende.
exploration (e) & (f) f, undersøgelse, udforskning; (e) ogs. skjærpning (af metaller).
explore (e), **explorer** (f) undersøge, udforske; (e) ogs. skjærpe i.
exploser (f) eksplodere. **explosible** eksploderende; m, sprængstof.
explosif (f) (m), **explosive** (e) eksplosions-, knald-; spræng-, fængstof.
explosion (e) & (f) f, eksplosion, sprængning; knald; udbrud.
explosion(n)er (f) eksplodere.
exponent (e) eksponent; bærer; repræsentant; fremstiller; udtryk (for).
export (e), **exportation** (e) & (f) f, udførsel(sartikel), eksport.
export (e), **exporter** (f) udføre, eksportere.
exportateur (f) m, **exporter** (e) eksportør.
exposant (f) m, udstiller; ansøger; eksponent.
expose (e), **exposer** (f) udstille; udsætte for fare; blotstille, kompromittere; udvikle, fremstille.
exposé (f) m, redegjørelse, fremstilling.
exposition (e) & (f) f, stilling, beliggenhed; udvikling, fremstilling; (f) ogs. (barns) udsættelse; udstilling.

meget vakker by med brede gader, store pladse og en rigdom paa trær («The Forest City», skogbyen). Den vigtigste gade heder Superior Street, som udvider sig til Monumental Park. De vakreste bygninger er raadhuset, den rom.-kat. domkirke og den storartede «Case Hall». C. er en af Unionens største fabrik- og handelsbyer. Der er omtr. 3 000 fabriker med omtr. 60 000 arbeidere, jern- og staalverker, jernstøberier og mek. verksteder, skibsbyggerier og slagterier. Byen ligger ved endepunktet af Ohio-Eriekanalen og har en udmerket havn. «Standard-oil-company» har et vældigt petroleumsoplag her, og andre selskaber har store jernoplag, som undertiden kan indeholde over 2 mill. tons. Paa sjøerne driver C. en udstrakt handel, og dens havn er en af de livligste i Unionen; den anløbes aarlig af 8—9000 skibe paa 7—8 mill. tons. I C. er Western reserve university, et stort bibliotek (næsten 200 000 bind), mange colleges etc. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i New York.

Clia'nthus, slegt af de erteblomstrede; urter eller halvbuske med uligefinnede blade og pragtfulde blomster i klaser. — Som prydplanter dyrkes *c. dampieri,* der har urteagtige stængler, graalige blade og pragtfulde, store skarlagenrøde blomster, samt *c. puniceus,* hvis træagtige stængler bærer glinsende grønne, finnede blade og 8 cm. lange, røde blomster; begge er australske planter.

Clichy la Garenne *[kliši'-la-garœ'n],* by i det nordvestl. Frankrige, depart. Seine, n.v. f. Paris, 39 521 indb. (1901). Betydelig fabrikation af kemikalier, kautschukvarer og tarmstrenge.

Clifden, havneby i det vestl. Irland, grevskabet Galway, ca. 1 000 indb. Marmorbrud og udførsel af hummer.

Cliff dwellers *[klif-dwe'lɘz],* nordamer. indianere, der i forhistorisk tid befolkede talrige, nu i ruiner liggende bosteder i Coloradoplateauets og det nordl. Sierra Madres cañons. I grotter og langs overdækkede afsatser i de lodrette cañonvægge, jevnlig i betydelig høide over dalbunden, er opført landsbyer og enkeltboliger af sten, ofte blot tilgjængelige ad de slidte, i fjeldsiden udhugne trin, der ogsaa fordum var boligernes eneste forbindelse med dalen nedenunder. De største grupper af klippeboliger forekommer i det sydvestlige Colorado (Mesa Verde), det sydøstl. Utah samt i det nordlige og centrale Arizona (Cañon de Chelly, Rio Verde's og øvre Gila's dale). Som arkitekturen og de fremdragne kulturelle minder forøvrigt viser, var klippeboerne nær beslegtede med nutidens puebloindianere og antages alm. for disses forfædre. [G. Nordenskiöld, «Ruiner af klippboningar i Mesa Verde's cañons,» Stockh. 1893.]

Cliff dwellers: Casa blanca, ruin af klippebolig i Canon de Chelly, Arizona.

Clifford *[kli'fɘd],* gammel eng. adelsfamilie, nedstammer fra Walter, Richard Fitzponces søn, som ved giftermaal (før 1138) erhvervede C. Castle og antog navnet C. Hans datter Fair Rosamund (d. omtr. 1176) var Henrik II's elskerinde og meget sagnomspundet i gammel eng. folkedigtning. I rosekrigene stod huset C. paa Lancasters, den røde roses, side; Lord Thomas C. faldt ved St. Albans 1455 og Lord John C., «the Lancastrian», faldt 1461. George C. (1558—1605) udmerkede sig i sjøkrigen mod spanierne og stod i høi gunst hos Elisabeth, men bortødslede sin formue i et vildt liv. Til en yngre linje hørte Thomas C. (1630—74); han viste i underhuset stor iver for at udvide kongens magt, blev 1668 skatmester og 1670 finansminister i Cabalministeriet (s. d.). Kunde ikke hindre Testaktens gjennemførelse 1673 og gik derfor af, da han var katolik.

Clifford *[kli'fɘd],* John (1836—), eng. kongregationalistprest og politiker. Efter at have studeret teologi ved Baptist college i Nottingham blev han 1858 prest for en baptistmenighed i London. Som saadan har han øvet en udstrakt kirkelig og social virksomhed. 1876—77 byggede hans menighed den anseelige Westbourne-Park-church for ham. 1870—83 var han udgiver af «The general baptist magazine». Tog forøvrigt del i nonkonformisternes angreb paa Balfours skolelov af 1902 og bidrog sin del til den store liberale valgseier januar 1906.

Clinchant *[klæ̃šā'],* Justin (1820—81), fr. general, deltog i Krimkrigen, hvor han udmerkede sig ved stormen paa Malakoff og i felttoget i Italien 1859. Deltog 1870 som brigadechef i kampene ved Metz, undgik fangenskab og fik efter Bourbaki kommandoen over tropperne ved Besançon; men det lykkedes ham ikke at redde hæren, idet han maatte føre den ind paa schweizisk territorium. Deltog senere som chef for femte armékorps i kampen mod kommunen. 1880 militærguvernør i Paris.

Clinch River *[klintš ri'vɘ],* elv i de Forenede stater, gaar i s.vestl. retning gjennem Virginia og Tennessee og falder efter et omtr. 400 km. langt løb i elven Tennessee.

Clinopōdium, se Kransbørste.

Clinton *[klintn],* bekjendt nordamerikansk familie. 1. Charles C. udvandrede 1729 fra Irland. Af hans sønner var 2. James C. (1736—1812) brigadegeneral i uafhængighedskrigen og 3. George C. (1739—1812) guvernør i New York (1777—95) og staternes vicepræsident (1805—12). — 4. De Witt C. (1769—1828), søn af James C., besad stor indflydelse som republikanernes leder i staten New York. Gjennemførte som mayor i New York (1803—14) talrige reformer og var guvernør flere gange (1818—22 og 1824—28). Fik 1817 vedtaget bygningen af Eriekanalen, som han selv lagde grundstenen til og høitidelig aabnede 1825.

Clinton *[klintn],* Sir Henry (1738—95), eng. general, slog 1775 amerikanerne paa Long-Island, beskjød Charleston, indtog New York og stormede 1777 Hudsonforterne. I Charleston, som han indtog 1780, begik han store grusomheder, og da han ikke formaaede at und-

expositive ⓔ forklarende, oplysende.
expositor ⓔ fortolker.
expostulate ⓔ gaa i rette, gjøre forestillinger. **expostulation** (sterke mod)forestillinger, bebreidelse. **expostulatory** advarende, bebreidende.
exposure ⓔ udsathed; beliggenhed; blottelse; demaskering; (i fotografien) eksponering.
expound ⓔ fortolke.
exprès ⓕ (m), **express** ⓔ udtrykkelig, tydelig, nøiagtig; ⓕ ogs. med hensigt, flid; sb ekspres, ilbud; ⓔ ogs. iltog, hurtigtog.
express ⓔ udpresse; udtrykke, ytre.
expressif ⓕ, **expressive** ⓔ udtryksfuld.
expression ⓔ & ⓕ f, udpresning; fremtvingelse; udtryk; ⓕ ogs. (mat.) formel.
exprimer ⓕ udpresse; udtrykke; ytre.
expropriate ⓔ, **exproprier** ⓕ ekspropiere; ⓔ ogs. give slip paa, opgive.
expropriation ⓔ & ⓕ f, ekspropriering.
expulser ⓕ fordrive, udvise.
expulsif ⓕ, **expulsive** ⓔ fordrivende
expulsion ⓔ & ⓕ f, fordrivelse; udvisning; udstødelse.
expunction ⓔ (ud)slettelse, udstrygning. **expunge** (ud)slette, stryge.

sætte Cornwallis i Yorktown, blev han 1782 kaldt tilbage til England.

Clinton *[klintn]*, byer i de Forenede stater. De største er: 1. C. i Iowa, paa vestbredden af Mississippi, 22 698 indb. (1900). Vigtigt jernbaneknudepunkt, stor bro over elven. Sagbrug og jernbaneverksteder. — 2. C. i Missouri, 5 061 indb. (1900). Jernbaneknudepunkt, cigarfabriker.

Clintongruppen *[klintn-]* er en underafdeling af Nordamerikas oversilur.

Clio, se Kleio.

Clio, cliōne, se Vingesnegle.

Clique *[klik]*, se Klik.

Cliquot, et slags champagnevin fra Reims.

Clisson *[klisō']*, Olivier de (1336—1407), fr. ridder, som i hundredeaarskrigen først paa eng., senere paa fr. side i særlig grad udmerkede sig ved grusomhed (tilnavnet «slagteren»). 1380 du Guesclins efterfølger som connétable.

Cli'sthenes, se Kleisthenes.

Clitheroe *[kli'pərō]*, by i England, grevskabet Lancaster, ved elven Ribble; 11 414 indb. (1901). Spinderier. Ruiner af et gammelt slot. I omegnen rige kalkbrud.

Clitu'mnus (nu Clitunno), bielv til Tiberen, berømt for sit klare vand og sine skjønne omgivelser. Flodguden C. dyrkedes ved elvens kilde i nærheden af det nuværende Spoleto sammen med andre guder; et lidet tempel er endnu bevaret som kapel (San Salvatore).

Clive *[klaiv]*, Robert, baron C. af Plassey (1725—74), grundlægger af det britiske herredømme i Indien. Blev 18 aar gammel skriver i det ostindiske kompanis tjeneste, gik over i hæren og udførte glimrende bedrifter, erobrede bl. a. 1751 naboben af Karnatiks hovedstad Arcot og holdt den mod overlegne franske og indfødte fiender. Erobrede 1757 Kalkutta fra naboben af Bengalen, Suradj ed-Dowlah, og fik hans minister Mier Jaffier til at forraade ham i slaget ved Plassey 23 juni 1757. Mier Jaffier blev derpaa nabob mod at betale C. 260 000 £, men var fuldstændig afhængig af England. 1760 reiste C. hjem med uhyre rigdomme og blev 1762 baron af Plassey, men drog 1764 paany til Indien med overordentlig fuldmagt for at ordne administration og finansvæsen. Dette udførte han med hensynsløs energi, men blev derved forhadt, og efter sin hjemkomst 1767 anklagedes han 1773 for myndighedsmisbrug og underslæb. C. frikjendtes, men dræbte sig selv. [Litt.: A. J. Arbuthnot, «Lord Clive» (1899).]

Clīvia, slegt af *amaryllidāceæ* med kun tre kapske arter, som har kraftige, lange og smale, tilbagekrummede blade og langskaftede samlinger af store klokke- eller tragtformede, røde blomster. C.-arterne er vakre prydplanter.

Cloāca ma'xima (lat., «den største kloak»), navn paa en stor gammel kloak (s. d.) i oldtidens Rom, opr. en bæk, men senere inddæmmet og overdækket (efter traditionen i kongetiden); endnu i brug. (Se billede næste sp.)

Clōdia, se Clodius.

Clodion *[klådjō']*, eg. Claude Michel (1738—1814), fr. billedhugger. Elev af sin fader T. Michel og L. S. Adam. Den mest fængslende af rokokoens boudoirskulptører, der bl. a. i sine smaa terracottaer og biscuitfigurer viser stor sans for kvindelig ynde. I Louvre: marmorstatue af en bacchantinde med en liden satyr, paa triumfbuen paa Place du Carrousel et relief med franskmændenes indtog i München.

Clo'dius, Publius C. (d. e. Claudius) Pulcher, medlem af den patriciske familie Claudius, rom. politiker. Ciceros bitre fiende, 59 f. Kr. optaget i en plebeiisk familie og valgt til almuetribun; i denne stilling fik han 58 Cicero jaget i landflygtighed under henvisning til, at han havde ladet flere af Catilinas tilhængere henrette uden dom. I dette og de følgende aar søgte han at sætte sin vilje igjennem i folkeforsamlingen ved hjælp af en væbnet bande og brugtes af triumvirerne, navnlig Cæsar, til at fremme sine formaal. Hans fornemste modstander var Milo (s. d.); ved et sammenstød med denne paa Via Appia blev han myrdet 52. — Hans søster Clodia, som var meget smuk, men førte et udsvævende liv (beskyldtes for at have myrdet sin mand), er rimeligvis den Lesbia, der besynges af Catullus (s d.).

Clodt-Jürgensburg, Peter Karlovitsj, baron von (1805—67), rus. billedhugger. Udmerker sig særlig ved sin fremstilling af heste. Hovedverker: «Firspandet» paa triumfbuen, «Nikolaus' rytterstatue» og «Hestetæmmerne» paa Anitsjkovskabroen (kopier foran slottet i Berlin), alle i Petersburg.

Clonmel *[klənme'l]*, by i det sydlige Irland, grevskabet Tipperary, ved den seilbare Suir, ligger i en vakker dal og er smukt bebygget, har en kunstskole, et hospital og sindssygeanstalt; 10 167 indb. (1901).

Clontarf *[kləntāəf]*, Irland, forstad til Dublin, ligger n.ø. ved havet; 5104 indb. (1901). Her stod 23 april 1014 et berømt slag mellem irerne og nordiske vikinger. I dette slag faldt kong Brian Boroimhe.

Cloots, Jean Baptiste, baron von (1755—94), fr. revolutionær af tysk herkomst, men opdraget i Paris. Begeistret for det antike demokrati og for revolutionen, kaldte sig «menneskeslegtens talsmand» og vakte opsigt ved svulstige taler og skrifter og fantastiske idéer. Medlem af konventet, stemte i «menneskeslegtens navn» for kongens henrettelse. Mistænkt som rig, udlænding og

Cloaca maxima.

expurgate ⓔ, **expurger** ⓕ rense.
expurgation ⓔ renselse; afføring.
expurgatory ⓔ rensende, renselses .
exquis ⓕ, **exquisite** ⓔ udsøgt; ⓔ ogs. sprade, pyntedukke.
exquisité ⓕ f, udsøgthed, finhed.
exsangue ⓕ. **exsanguine, exsangui(n)ous** ⓔ blodfattig, -løs.
exscind ⓔ ud-, afskjære.
exsiccant ⓔ tørrende (middel). **exsiccate** (ud)tørre. **exsiccation** udtørring.
exsuction ⓔ udsugning.
exsudation ⓔ & ⓕ f, udsvedning. **exsuder** udsvede.
extant ⓔ fremstaaende, overragende; bevaret, (endnu) eksisterende.
extase ⓕ f, ekstase. **extasier: s'e.** falde i ekstase, henrykkes. **extatique** ekstatisk; m, ekstatiker.
extemporaneous, extemporary ⓔ ekstempore(ret). **extemporize** ekstemporere, improvisere.
extend ⓔ (ud)strække (sig), tøie; (op)spæde; forlænge; udvide; skjænke, yde. **extendible** tøielig **extensible** ⓔ & ⓕ.
extenseur ⓕ m, **extensor** ⓔ strækkemuskel.
extensibilité ⓕ f, **extensibility** ⓔ tøielighed.
extensif ⓕ udvidende.
extension ⓔ & ⓕ f, (ud)strækning, udvidelse, tøining; ⓔ ogs.

adelig af Robespierre, henrettet 1794. Ogsaa kjendt under navnet Anacharsis C.

Clostrīdium buty'ricum, se Smørsyrebakterie.

Closure *[klōšə]*, se Clôture.

Clot *[klå']*, Antoine (1793—1868), fr. læge, blev 1825 chef for Ægyptens militære lægevæsen, og fik ved hjælp af tyske, franske og ital. professorer oprettet et sundhedsraad, en læge-, apoteker-, veterinær- og jordmoderskole.

Clotûre *[klåtyr]* (fr.), closure (eng.), eg. lukning, er i det parlamentariske sprog betegnelsen for en debats afslutning, særlig hvor det gjælder at sætte en stopper for, at debatten udtværes. Kun enkelte nationalforsamlinger har bestemmelser for dette tilfælde. I det fr. deputeretkammer kan debatten ved en c. bringes til afslutning, selv om listen over indskrevne talere ikke er udtømt. I England gav de irske nationalisters obstruktion i beg. af 1880-aarene anledning til det reglement for c., som Gladstone, efter forbillede fra kolonien Victoria, indførte nov. 1882, som skjærpedes 1887, og som nu er afløst af de af Balfour 1902 gjennemdrevne bestemmelser. — I en 20 dec. 1907 afgivet indstilling fra komitéen til revision af stortingets forretningsorden foreslaaes i denne optaget bestemmelser sigtende til debattens begrænsning, bl. a. ved c., besluttet med to tredjedele af de tilstedeværende medlemmers stemmer. Sml. Obstruktion.

Clou *[klu]* (fr.; lat. *clavus*), spiker, nagle, den enkelthed i en forestilling, paa en udstilling o. l., hvorpaa det hele beror, «trækplaster».

Cloud, St., se Saint-Cloud.

Clouet *[kluæ]*, François (ca. 1510—72), fr. maler. Ypperlige portræter. Frans I og hans efterfølgeres hofmaler. Fra hans haand ogsaa en række udmerkede kridttegninger, der fremstiller personer ved det franske hof (88 i Howard Castle). Hans stil minder om nederlænderne, men har ogsaa en fornem, egte fransk holdning. Hans billeder er oftere forvekslet med Holbeins.

Clough *[klɒf]*, Arthur Hugh (1819—61), eng. digter, studerede i Oxford, blev grebet af den i 1830- og 40-aarene der herskende katolicerende bevægelse, opholdt sig siden i Paris og Rom. I sine «Amours de voyage» skildrer han sine indtryk og oplevelser i sidstnævnte by i 1849. Har ogsaa skrevet flere samlinger «Poems», snart humoristiske, snart elegiske.

Clouman, Peter Jørgen (1747—1817), eidsvoldsmand, f. i Strandebarm, foged i Øvre Telemarken 1772—1811, justitsraad 1783, deltog i rigsforsamlingen 1814 som anden repræsentant for Bratsberg amt.

Clove *[klōv]*, i England en gammel vegtenhed for uld; 1 c. = 7 eng. skaalpund = 3.175 kg. C. bruges ogsaa om vegt for smør og ost, men er da = ca. 8 kg.

Clovio, Giulio (1498—1578), ital. miniaturmaler. Elev af Giulio Romano, efterlignede Rafael og Michelangelo. Hans manuskriptminiaturer udmerker sig ved den omhyggelighed, hvormed de mindste enkeltheder er udført. Fra hans haand er sikkert en «Dante i Vatikanet», «Karl V's seire» i British museum, bønnebøger i forskjellige biblioteker, deriblandt den pragtfulde missale i museet i Neapel.

Clovis *[klåvi's]*, fr. navn for Klodvig.

Clown *[klaun]*, se Klovn.

Cluniace'nserne, se Cluny.

Cluny *[klyni']*. Efter den fr. kirkes sedelige og religiøse forfald i det 9 aarh. kom der i det 10 aarh. en ny religiøs vækkelse; den udgik fra klostret C. i Syd-Frankrige (ved Maçon, i depart. Saône-et-Loire), stiftet 910 af hertug Vilhelm af Aquitanien. Under en række dygtige abbeders ledelse kom livet i dette kloster til at udmerke sig ved streng askese, pragtfuld gudstjeneste, forskjønnet ved alle kunstens midler, og endelig ved en ivrig virksomhed i videnskabens og oplysningens tjeneste. En mængde klostre i Frankrige og Italien blev reformeret efter C.s mønster og stilledes under dettes overtilsyn; saaledes dannedes den første klosterkongregation. Bevægelsen bredte sig til Spanien, Tyskland, England og andre lande. Overalt arbeidede cluniacenserne ikke alene for reform af klosterlivet, men ogsaa for sociale og kirkelige reformer. De søgte at afskaffe og indskrænke feidevæsenet ved indførelsen af «gudsfreden» *(treuga dei)*, de hævdede kirkens absolute uafhængighed af enhver verdslig myndighed, bekjæmpede simoni og forlangte tvungent cølibat for hele geistligheden. Pave Gregor VII udgik fra dem. Sin største indflydelse havde ordenen i det 11 aarh.; fra sidste halvdel af det 12 aarh. gik det tilbage for den; dog holdt den sig lige til revolutionen, da staten lod klosteret i C. sælge, medens dets pragtfulde kirke blev nedbrudt. — I de skandinaviske lande fandtes enkelte cluniacenserklostre: St. Mikael ved Slesvig by, Allehelgensklosteret ved Lund og, en kort tid omkr. 1280, Nidarholms kloster i Norge.

Cluny-museet *[klyni'-]* (Musée de Cluny) i Paris grundedes omkr. 1833 af du Sommerard i de cluniacensiske abbeders gamle aftrædelsesbolig i Paris. Det omfatter en stor samling rom. og middelalderlige kunstgjenstande, hvoraf en del stammer fra klosteret Cluny. Efter du Sommerards død kjøbtes museet 1842 af byen Paris, som derpaa 1843 overdrog det til staten.

Cluny-museet: Hôtel de Cluny.

Clūpea, clupeidæ, se Sild.

Cluseret *[klyzræ']*, Gustave Paul (1823—1900), fr. politiker, oprindelig officer, men gik ud af hæren 1858. Deltog i Garibaldis tog til Sicilien og Neapel 1860, senere i den nordamer. borgerkrig, 1867 tilbage til Frankrige, medarbeider ved socialistiske blade, 1871 en af førerne for pariserkommunen. Undslap til England og senere til Mexico og blev fraværende dødsdømt af krigsretten i Versailles. Amnesteret 1880. Memoirer.

(frists) forlængelse; (amer.) tilbygning.

extensional ⓔ vidt udstrakt.

extensive ⓔ udstrakt, omfattende; (slang) flot.

extent ⓔ udstrækning, omfang.

extenuate ⓔ, **exténuer** ⓕ tage paa, svække, medtage; ⓔ ogs. fortynde; formindske; undskylde, formilde, besmykke; magres, minke.

extenuation ⓔ, **exténuation** ⓕ f, afmagring, svækkelse; ⓔ ogs. fortyndelse; undskyldning, formildende omstændighed.

extenuatory ⓔ undskyldende, besmykkende.

extérieur ⓕ, **exterior** ⓔ ydre, udvendig; (sb m) ydre, udvortes; ⓕ ogs. ud(en)land(sk); udenrigsk.

exterminate ⓔ, **exterminer** ⓕ udrydde, tilintetgjøre; ⓔ ogs. (mat.) eliminere.

exterminateur ⓕ m, **exterminator** ⓔ udrydder; ⓕ ogs. adj. ødelæggende, morder-.

extermination ⓔ & ⓕ f, udryddelse, tilintetgjørelse; ⓔ ogs. eliminering.

exterminatory ⓔ udryddelses-.

extern ⓔ, **externe** ⓕ m, elev, som ikke bor paa skolen; ⓕ ogs. kandidat paa hospital.

external ⓔ, **externe** ⓕ ydre, udenrigs-, udvendig. **externals** ⓔ pl, ydre; udvortes(heder).

externat ⓕ m, skole, som ikke modtager kostgjængere; (students) hospitalstjeneste.

extinct ⓔ udslukt; uddød; ophævet (lov); forældet (gjæld).

Clūsia, slegt af *guttiferæ;* epifytiske buske eller ogsaa trær med luftrødder og læderagtige blade. Meget rige paa harpiks. Omtr. 80 arter fra urskogene i Amerika. Af enkelte arter, som de vestindiske *c. rosea* og *minor*, anvendes harpiksen i medicinen, dels ogsaa til fremstilling af beg og tjære.

Clūsium, se Chiusi.

Clūsius, fr. botaniker, se Lecluse.

Clyde *[klaid]*, Colin Campbell, lord, se Campbell.

Clyde *[klaid]*, Skotlands betydeligste elv, udspringer paa Lanarkbjergene, gaar i nordvestlig retning forbi byerne Lanark, Hamilton, Glasgow, Reufrew og Clydebank og falder efter et 170 km. langt løb ved Dumbarton i C.-fjorden. Denne fjord er 100 km. lang, 1.6—60 km. bred og mellem 6.7—180 m. dyb. — C.-distriktet kaldes skibsbyggeridistriktet om C.-elven. Det omfatter 49 større og mindre skibsverfter og 73 mekaniske verksteder. C.-sdale er C.-elvens opland i Lanark, bekjendt for sine ypperlige heste og sin rigdom paa frugthaver.

Clydebank *[klai'dbæŋk]*, by i Skotland, grevskabet Dumbarton, ved Clydes høire bred, 9 km. n.v. f. Glasgow; 18 654 indb. (1901). Skibsbyggerier.

Clydesdale *[klaidzdēl]*, se Clyde.

Clydesdale-hesten *[klaidzdēl-]*, se Hesteracer.

Clypeastrīdæ, se Sjøpindsvin.

Clytæmne'stra, se Klytaimnestra.

Clüver (Cluverius), Philipp (1580—1623), t. geograf, den historiske geografis grundlægger, d. som professor i geografi i Leyden. 1607—13 gjennemreiste han størstedelen af Europa. Efter offentliggjørelsen af «Germania antiqua» (1616) fik han titel af *geographus academicus.* Hans hovedverk «Introductio in universam geographiam tam veterum quam novum» udkom først efter hans død.

Clœlia *[klø-]*, en ung romerinde, om hvem traditionen fortalte, at hun udleveredes til kong Porsenna som gidsel; hun svømmede imidlertid over Tiberen og slap saaledes hjem, og da senatet sendte hende tilbage til Porsenna, frigav han hende af beundring for hendes mod; i Rom skal der have staaet en rytterstatue af hende.

Cm., forkortelse for centimeter = 1/100 m. Cm.² betegner kvadrat-cm. og cm.³ kubik-cm.

C-moll, se C og Toneart.

Cnicus benedi'ctus (de kurvblomstrede), en ca. 1/2 m. høi, grenet urt med vingede stængler, gulblomstrede kurve og tornet-fligede blade. Vildtvoksende paa golde steder i Spanien og Grækenland. Indeholder et bitterstof, korbendikt-bitter, og er af den grund officinel.

Cnidāria, nesledyr (s. d.).

Co, kemisk betegnelse for cobaltum, kobolt.

Co., forkortelse for fr. compagnie og eng.-amer. county, grevskab, provins.

C/o, eng. forkortelse for care of, under adresse.

Coahuīla, stat i Mexico, inde i landet paa grænsen mod de Forenede stater og skilt herfra ved Rio Grande del Norte, omtr. 165 000 km.² med 296 938 indb. (1900). Den nordlige og østlige del er opfyldt af de fjeldkjeder, som begrænser det mexikanske høiland i øst, medens resten af landet er en høislette, ofte ørken- eller steppeagtig, tør og kun opdyrket i dalene eller paa de steder, hvor der er anledning til kunstig vanding. Der er flere store saltsjøer uden afløb. Klimaet er hedt om sommeren og meget koldt om vinteren, i det indre kan der være indtil ÷ 10 °. Der dyrkes hvede, mais og bomuld samt lidt vin. I fjeldene findes der sølv og guld, jern og kobber, og der vindes ogsaa lidt kul og salt. Jernbane fører gjennem staten ind i Texas. Hovedstad Saltillo (i s.ø.).

Coalbmejavrre (paa n. Klostervand), et 17 km. langt og 3 km. bredt vand i Pasvikelven paa grænsen mod Rusland, Sydvaranger herred, Finmarkens amt. Bredderne er flade og skogklædte (furu). Ved Svanviken, en bugt paa nordvestsiden, hvorfra kjørevei fører over til Langfjordvatn og Langfjorden, er en norsk nybyggerkoloni.

Coalville *[kōlvil]*, by i England, grevskabet Lancaster, 15 280 indb. (1901). Jern- og silkeindustri og kulgruber.

Coast Range *[kōst rēndž]*, d. e. Kystkjeden, fjeldkjede i det vestlige Nordamerika, strækker sig langs kysten af Stillehavet gjennem Britisk Columbia, Washington, Oregon og Kalifornien og danner den yderste rand af det store fjeldsystem, som fylder den vestlige del af Nordamerika. I Britisk Columbia har kjeden en gjennemsnitlig høide af 2000 m. med enkelte høiere toppe. I Kalifornien er der toppe af 2600 m.s h. Kjeden begrænser her i v. den vakre dal, som gjennemstrømmes af Sacramento. I s.ø. for San Francisco ligger Mt. Hamilton, 1354 m., med det berømte Lick observatorium.

Coatbridge *[kōtbridž]*, by i Skotland, grevskabet Lanark, 14 km. ø. f. Glasgow; 36 981 indb. (1901). Stenkulsgruber, jernverker, bygning af jernbanevogne.

Coatepec, by i Mexico, staten Vera Cruz, lidt s. for Jalapa, 1190 m. o. h., 8539 indb. Dyrker kaffe.

Coati, ø i Titicacasjøen, helliget til maaneguddommen og meget rig paa monumenter fra Inkatiden.

Coating *[kōtiŋ]*, vinterfrakketøi, temmelig sterkt valket, med lang luv, ligner kalmuk.

Coatzacoa'lcos, by i Mexico, staten Vera Cruz, ved den Mexikanske golf, udgangspunkt for jernbanen over eidet ved Tehuantepec til Salina Cruz ved Stillehavet.

Cob (eng.), betegnelse for en middelstor eller snarest mindre, tæt, sterk ridehest af halvblodstype.

Cobæa scandens (fjeldflokfamilien), en i Mexico hjemmehørende slyngplante med enlige, store, klokkeformede, blaa blomster. Anvendes paa grund af de vakre blade og den hurtige vekst som espalierplante.

Cobán, by i Guatemala, 110 km. n. f. hovedstaden Guatemala, 6351 indb. (1893), skal i 1900 have ca. 25 000, hvilket er usandsynligt. Mange tyske kolonister i omegnen. Udmerket kaffedistrikt.

Cobar *[kōbaə]*, by i Australien, Ny Syd-Wales, langt inde i landet, endepunkt for en jernbanelinje, 5500 indb. (1901). I omegnen brydes kobber, guld og sølv, desuden holdes sauer.

Cobbett *[kå'bət]*, William (1762—1835), eng. politisk forfatter. Tjente 1784—91 i hæren, flygtede 1792 til Amerika, hvor han begyndte en rig forfattervirksomhed under navnet Peter Porcupine (pindsvin) og udgav et tidsskrift «Porcupine gazette». Idømt en stor mulkt for et smædeskrift vendte han 1801 tilbage til London, hvor han til sin død redigerede «Weekly political register», først toryvenlig, men fra 1804 yderlig radikalt. Idømtes 1810 to aars fængsel for en artikel om pryglestraffen i hæren. Skrev «History of the re-

---

extincteur ⓔ & ⓕ m, **extinguisher** ⓔ slukningsapparat.

extinction ⓔ & ⓕ f. slukning; uddøen; udryddelse. tilintetgjørelse; udslettelse, amortisation, ophævelse; afskaffelse; ⓔ ogs. (gjælds) forældelse; ⓕ ogs. (kalks) læskning.

extinguish ⓔ (ud)slukke. **extinguished** (om krav) forældet.

extinguishable slukkelig, amortisabel; ophævelig.

extirpate ⓔ, **extirper** ⓕ oprykke med roden, udrydde; (kirurg.) udskjære.

extirpateur ⓕ m, **extirpator** ⓔ udrydder, grubber.

extirpation ⓔ & ⓕ f, oprykkelse, udryddelse; (kirurg.) udskjæring.

extol ⓔ ophøie, (lov)prise; udskrige.

extorquer ⓕ, **extort** ⓔ afnøde, fravriste.

extorqueur ⓕ m, **extortioner** ⓔ pengeudpresser; jøde.

extorsion ⓕ f, **extortion** ⓔ af-, udpresning; udsugelse; optrækkeri.

extortionate ⓔ trykkende, haard.

extra ⓔ & ⓕ m, noget ekstra; tilgift: ⓔ ogs. ekstra. **e.-budgétaire** ⓕ udenfor budgettet. **e.-civilisé** ⓕ overciviliseret.

extract ⓔ udtrække, -drage.

extract ⓔ udtræk; ekstrakt; uddrag; udtog.

formation» (1824—27). Udvalg af «Political works» (9 bd., 1848).

Cobbler, s h e r r y c., en kjølende sommerdrik, som tilberedes af is-sukkervand tilsat sherryvin og citronskiver. Opsuges gjennem straa el. hule makaronistænger.

Cobden, R i c h a r d (1804—65), eng. politiker og nationaløkonomisk agitator, gjennemførte frihandelen i eng. næringsliv. C. vokste op i fattige kaar og blev sin egen lykkes smed, kom tidlig til velstand som handelsmand og fabrikant af trykte bomuldsvarer, katuner, hvoraf enkelte sorter en tid endog blev kaldt C. p r i n t s. Allerede 1835—36 skrev han nogle polit.-økon. brochurer og var snart midt oppe i en stor radikal bevægelse, hvis traade løb sammen i Manchester, hvor C. boede, og hvis maal først og fremst var at faa afskaffet den høie korntold, men som i det hele krævede fuld frihed paa det økon. livs omraade, saaledes at produktion og handel, saavidt gjørlig uhemmet af statens indgreb og lovmageri, kunde udfolde sig under fri konkurrance; udviklingen skulde ene være betinget af de økonomisk kræfters frie samspil. Opfattet som doktrinær, individualistisk ensidighed kaldes den hele retning efter sit oprindelige hovedsæde «manchesterskolen». C. var sjælen i den hele frihandelsbevægelse, og den skyldte sin merkelig hurtige fremgang ikke mindst hans altid beredte energi, hans ildfulde veltalenhed og vindende personlighed. 1839 grundlagdes det snart overordentlig mægtige forbund «Anti-corn-law league» (s. d.), hvori kampen mod de af middelklasserne saa forhadte kornlove organiseredes. 1841 kom C. ind i underhuset, hvor han, fra 1843 af støttet af John Bright (s. d.), udrettede underverker; allerede efter et par aar var godseiernes modstand brudt, og da den Peel'ske regjering indsaa, at bevægelsen ikke længer var til at modstaa, foreslog den selv 1846 korntoldens ophævelse og fik loven herom vedtaget i begge huse. Kampen havde lagt beslag paa C.s hele arbeidskraft, og han havde herunder tilsat sin formue. En nationalsubskription til fordel for ham indbragte ca. 1.4 mill. kr. 1846—47 reiste C. gjennem Europa, feiret overalt som den store forkjæmper for en stor sag. Han indvalgtes 1847 paany i parlamentet, hvor hans arbeide herefter navnlig var viet liberale reformer og fredspolitik. 1859 tilbød Palmerston ham en plads i sit kabinet, men C. afslog; han vilde staa helt uafhængig for at virke for sit livs andet storverk, istandbringelsen af den engelskfranske handelstraktat af 23 jan. 1860, idet det ved M. Chevalier's (s. d.) hjælp var lykkedes ham at vinde Napoleon III for frihandelspolitiken. Traktaten blev epokegjørende ved at afgive forbilledet for en lang række af lignende overenskomster rundt om i Europa og blev derved bestemmende for den den hele økon. udvikling i den nærmest følgende tid. C.s styrke laa i hans personlige optræden, som var præget af overbevisning, ærlighed, hjertevarme; i den økonomiske videnskab var han en dilettant, men hans skrifter og taler har interesse som historiske dokumenter. De foreligger samlet som «The political writings of R. C.» ved Sir Louis Mallet (2 bd. 1867) og «Speeches on questions of public policy» ved John Bright og Thorold Rogers (2 bd. 1870), begge i flere udg. [Litt.: L. J. Vogt, «Frihandelens fremgang og seir i Storbritannien og Irland» (Kra. 1864); den bedste biografi er John Morleys «Life of R. C.» (2 bd. 1881, senere i talrige udg. ogsaa som folkeskrift). Sml. ogsaa «Frihandelsforeningens tidsskrift», red. af L. Holst (bd. I—III, Kbh. 1862) og art. F r i h a n d e l.]

Richard Cobden.

Cobden-klubben (eng. C. club) er en i London 1866 stiftet forening, hvis formaal er at virke for de af R. Cobden forfegtede idéer: «frihandel, fred og velvilje mellem nationerne». Den spillede længe en ledende rolle inden den internationale frihandelsbevægelse og virkede navnlig gjennem udsendelse af brochurer eller større soc.-økon. arbeider, foredrag og afholdelse af polit. banketter. Den blev i 1890-aarene trængt i baggrunden af andre polit.-økon. sammenslutninger, men bestod endnu i 1907.

Cobenzl, J o h a n n L u d w i g J o s e p h, greve af (1753—1809), østerr. statsmand, 1774 gesandt i Kbh., 1777 i Berlin, 1779—97 i St. Petersburg, hvor han stod i høi gunst hos Katharina II. 1797 undertegnede han freden i Campo Formio, 1801 freden i Luneville, blev derefter udenrigsminister til 1805. C. var en glødende modstander af den franske revolution.

Cobet *[kåbæ],* C a r e l G a b r i e l (1813—89), holl. filolog, 1846 prof. i Leiden; han beskjæftigede sig væsentlig med studiet af græsk og har i en række kritiske verker ydet vigtige bidrag navnlig til forstaaelsen og forbedringen af græske tekster, ligesom han har udgivet flere græske forfattere.

Coburg (Tyskland), se K o b u r g.

Coburg *[kôbəg],* 1. By i Australien, Victoria, lige n. f. Melbourne, omtr. 5 000 indb. Stort fængsel, Pentrigde stockade. — 2. Halvø paa nordkysten af Australien, n. f. Van Diemens bugt, 132 ° ø. l.

Cocabusk *(erythroxylon coca),* en i de sydamerikanske Andesbjerge vildtvoksende og i hele Sydamerika dyrket busk med smaa ovale eller lansetformige blade og uanseelige blomster. Bladene er, tørret og rullet sammen til smaa kugler og tilsat lidt læsket kalk, et uundværligt stimulerende middel for indianerne, som tygger dem, som malaierne tygger betel og europæerne tobak. Cocatygningen er meget gammel; der fandtes saaledes allerede ved spaniernes ankomst til Peru store cocaplantager, og der fortælles, at de indfødte betragtede c. som en gave fra solguden. — Den aarlige produktion af cocablade i Sydamerika anslaaes til ca. 15 mill. kg. Af c.s blade udvindes alkaloidet kokain (s. d.).

Cocagna *[-a'ña]* (cuccagna), «slaraffenland», bruges især om ital. folkefester med maduddelinger. I Frankrige kjendes *mâts de cocagne,* fedtindsmurte klatrestænger, i hvis top der var anbragt lækre sager for den, som naaede tiltops.

---

extractible ⓔ udtrækkelig, uddragelig.

extractif ⓕ, **extractive** ⓔ uddragnings-, udtræknings-.

extraction ⓔ & ⓕ f. udtrækning, uddrag(ning); afstamning, ekstraktion.

extractor ⓔ udtrækker; fødselstang.

extrader ⓕ udlevere.

extradition ⓔ & ⓕ f, udlevering.

extrados ⓔ & ⓕ m, (hvælvings) ryg. yderflade.

extraire ⓕ udtrække, uddrage, destillere.

extrait ⓕ m, uddrag, udtog, ekstrakt.

extrajudiciaire ⓕ, **extrajudicial** ⓔ udenfor retten, mindelig.

extra-légal ⓕ ulovlig.

extraneous ⓔ fremmed, udenfor-, udenomliggende.

extraordinaire ⓕ, **extraordinary** ⓔ overordentlig, usedvanlig; paafaldende, merkværdig.

extraordinaries ⓔ pl, tilfældige udgifter.

extravagance ⓔ & ⓕ f, overspændthed; daarskab; ekstravagance; overdrivelse, ødselhed.

extravagant ⓔ & ⓕ urimelig, overspændt; ekstravagant; ⓔ spec. uregelmæssig, letsindig, ødsel; overdreven, unaturlig; sb m, overspændt menneske, nar.

extravaguer ⓕ vrøvle; tale, handle i vildelse; ekstravagere.

Cocanada, by i Forindien paa vestkysten af den Bengalske bugt, i den nordl. del af Godavaris delta, 48 096 indb. (1900). Vigtig havneby, udfører bomuld, ris, sukker og cigarer.

Cocca, Pizzo di, Italien, den høieste top i Bergamasker-alperne (3 052 m.); bestiges fra Bondione i Seriodalen.

Coccēji, Samuel von, friherre (1679—1755), t. jurist og statsmand, f. i Heidelberg, blev prof. i Frankfurt a. d. O., senere præsident i overappellationsretten og storkansler. Han forbedrede Preussens retsvæsen.

Coccejus, Johannes (Jan Cock) (1603—69), reformert teolog, 1650 professor i teologi i Leiden, har udfoldet en rig og meget alsidig forfattervirksomhed. Den centrale idé i hans teologi er pakten (lat. *fœdus*, deraf navnet føderalteologi), der fremtræder først som gjerningernes pakt eller naturpakt i Guds forhold til Adam. Efter syndefaldet opretter Gud sin nye pakt, naadens pakt, med menneskeslegten. Den er først proklameret i protevangeliet (1 Mos. 3, 15), og fuldendes i Kristus. Saaledes maa hele frelseshistorien forstaaes ud fra dette synspunkt, idet det gamle testamentes indhold er forbilledlige typer paa, hvad kristendommen bringer. C. vandt mange tilhængere (cocceianerne), som snart kom i strid med de ortodokse calvinister. Den hollandske teologi var i lange tider præget af modsætningen ortodoksi og cocceianisme.

Coccīdier, se Sporozoer.

Coccinellīdæ, se Marihøne.

Coccōloba, slegt af syrefamilien. Herhen *c. uvifera*, et vestindisk, 9 m. høit træ med lange, røde frugtklaser. Ved udkogning af veden faaes vestindisk kino, der bruges som egte kino (s. d.). Et par arter dyrkes ogsaa, væsentlig for bladenes skyld, som prydplanter, saaledes *c. obovata* og *pubescens*.

Cocco'steus er en devonisk fiskeslegt tilhørende panserfiskene. Hoved og forkrop var dækket, medens bagkroppen var nøgen.

Coccothraū'stes, kirsebærfugl (s. d.).

Co'ccus, se Skjoldlus.

Cocentaina, by i Spanien, prov. Alicante, n. f. Alcoy ved foden af Moncabrer (1 386 m. h.); omtr. 7 000 indb. C. har ruiner af gamle befæstninger, et slot tilhørende hertugen af Medina Celi. Papirfabriker.

Cochabamba, Sydamerika. 1. Bjerge, der udgjør en gruppe af Anderne i det mellemste Bolivia. De bestaar af silur, naar en høide af 5 000 m. og kan passeres i et 3 900 m. høit pas. — 2. Depart. i republ. Bolivia, 60 417 km.² med 328 163 indb. (1900); har et tempereret, sundt klima med tilstrækkelig nedbør og er derfor meget frugtbart. Akerbrug og kvægavl hovednæringsvei. — 3. Hovedstad i ovenn. depart., aulagdes 1565 under navnet Ciudad de Oropesa, 2 560 m. o. h.; har 30 050 indb. (1900), er bispesæde med 15 kirker og 10 klostre, uld- og bomuldsvæverier, læderfabriker.

Cochenille *[kåtšeni'lje]* el. skarlagenlus *(coccus cacti)*, en i Mexico hjemmehørende skjoldlus, der lever paa kaktus og paa grund af det prægtige røde farvestof, den indeholder (cochenillerødt), er gjenstand for avl i egne kaktusplantager el. «nopalerier», hvorfra insekterne indsamles, tørres og bringes i handelen. Der gaar ca. 70 000 tørrede insekter paa 1 pund c.-rødt. Den meste c. faaes nu fra de Kanariske øer, hvorfra alene i et enkelt aar udførselen har udgjort 400 000 mill. c. Avlen er dog nu gaaet meget tilbage efter opfindelsen af anilinfarverne. Tidligere spillede ogsaa den polske c. *(porphyrophora polonica)*, der lever paa rødderne af forskjellige planter, en stor rolle i Europa som farvemiddel.

Cochin *[kåšæ']*, Charles Nicolas, den yngre (1715—90), fr. tegner og raderer. Mest kjendt for sine raderede vignetter og titelblade til bøger i Louis XVI's stil med rammer omvundet med rosenguirlandere, amoriner o. s. v. Vignetter til «Tartufe», Rousseaus «Oeuvres», Hénauluts «Histoire de France». C.s teguinger udførtes ofte af andre i radering. [Litt.: Goncourt, «L'art au XVIIIe siècle».]

Cochin *[kå'tšin]*. 1. Engelsk vasalstat i Forindien, præsidentskabet Madras, paa s.v.-kysten af halvøen, 3525 km.² med 800 000 indb. (1901), d. e. 225 pr. km.² C. ligger mellem havet og Ghatsfjeldene og har store skoge af teaktræ. Der dyrkes te, kokosnødder, ris og pepper. Af grunde laguner langs stranden udvindes salt. Hovedstad Ernakolam. 2. By i Forindien, før hovedstad i C., nu brit. besiddelse, 19 274 indb., hvoraf mange kristne. Havnen er daarlig, men er allerede meget besøgt af skibe. C. var den første by, portugiserne erobrede i Indien; i 1502 grundede Vasco da Gama her et handelsfaktori.

Cochinkina, se Kochinkina.

Cochlĕa. 1. Skallet hos sneglene (s. d.). — 2. Sneglehuset, en del af det indre øres benlabyrint, omslutter det Corti'ske organ, hørenervens vigtigste endeparti (se Øret).

Cochleāria, se Kokleare.

Cochrane *[kå'krən]*, Thomas, jarl af Dundonald (1775—1860), eng. admiral; blev 1800 chef for briggen «Speedy» og erobrede med den i løbet af 10 maaneder en spansk fregat og over 50 skibe, men blev 1801 taget af tre franske linjeskibe. 1805 laa C. ved Azorerne, hvor han gjorde talrige priser. Blev 1806 medlem af underhuset. Ødelagde 1809 en del af den franske Atlanterhavsflaade paa reden i Aix, men kom i strid med sin chef Lord Gambier, fordi denne ikke havde støttet ham nok, og med admiralitetet, som han angreb i parlamentet. Blev 1814 anklaget for børssvindlerier, dømt trods sin uskyldighed og udstødt af parlamentet og flaaden. C. gik nu 1818 i Chiles tjeneste i befrielseskrigen mod Spanien, erobrede fæstningen Valdivia 1820 og Callao. Var 1823—25 i brasiliansk tjeneste og kommanderede 1827—28 den græske flaade, men kunde intet udrette af mangel paa penge og mandskab. Vendte hjem 1828, rehabiliteredes og udnævntes til kontreadmiral 1832, blev chef for Vestindieflaaden 1848—51 og rigskontreadmiral 1854. C. var yderst forvoven og koldblodig, glimrende begavet, men en ubændig og voldsom fribytternatur. [Litt.: «Autobiografy of a seaman», 2 bd., 1860.]

Cockburn *[kōbən]*, C. Land, den n.v.-lige del af Baffins Land, den store ø v. for Davisstrædet og Baffinsbugten og n. for Labrador.

Cockerell *[kå'kərəl]*, Charles Robert (1788—1863), eng. arkitekt og arkæolog, tilhørte den internatio-

---

extravasate ⓔ. **extravaser** ⓕ lade udtræde (blod).

extravasation ⓔ. **extravas(at)ion** ⓕ f. (blod)udtrædelse.

extreme ⓔ, **extrême** ⓕ yderst; yderlig, overordentlig, uhyre; høiest, størst, yderliggaaende; sb m, yderkant, -grænse; yderlighed; høieste grad; (mat.) yderled.

extrémité ⓕ f, **extremity** ⓔ ydergrænse, -punkt; (pl) ekstremiteter, hænder og fødder; det yderste, yderste nød; yderlighed, fortvilet beslutning, handling.

extricate ⓔ udrede, udvikle, greie; befri. **extrication** udredning, løsvikling; udvikling.

extrinsèque ⓕ, **extrinsic** ⓔ ydre, udvortes.

extrude ⓔ udstøde; fordrive, uddrive. **extrusion** udstødelse, fordrivelse.

extuberance ⓔ bule, kul. **extuberant** frem-, udstaaende.

exuberance ⓔ, **exubérance** ⓕ f, overflod, fyld(igh)e(d), frodighed.

exuberant ⓔ, **exubérant** ⓕ overstrømmende, frodig.

exubérer ⓕ svulme, bugne.

exudation ⓔ udsvedning. **exude** ⓔ udsvede.

exulcération ⓕ f, (let) byld. **exulcérer** fremkalde byld.

exult ⓔ, **exulter** ⓕ juble, hovere.

exultant ⓔ jublende, hoverende.

exultation ⓔ jubel; hoveren

exutoire ⓕ m. fontanelle.

nale vennekreds af kunstnere, som fra 1810 i flere aar drev omfattende og meget betydningsfulde udgravninger i Grækenland (Athenetemplet paa Ægina, Apollotemplet ved Bassæ). Blandt C.s kunsthistoriske og arkæologiske verker kan nævnes hans arbeide over Wellskatedralens vestfronts ikonografi, vigtigt for studiet af Trondhjems domkirkes vestfront og spørsmaalet om dennes udsmykning.

Cockerill *[kå'kəril]*, John (1790—1840), belgisk industridrivende, englænder af fødsel, uddannet som mekaniker og maskinbygger, kom 1807 til Liège og grundlagde 1817 ved det nærliggende Seraing et støberi og vaabenverksted, som efterhaanden antog et storartet omfang. Som fremragende organisator og finansmand fik han snart en ledende stilling i Belgiens industri, blandt hvis banebrydere han regnes. Han eiede anlæg af forskjellig art i flere europæiske lande og plantager i Surinam, men maatte realisere endel af disse, da den belgiske banks betalingsindstilling 1838 bragte ham i pengevanskeligheder. Verkerne i Seraing eies nu af det mægtige Société John C.

Cockermouth *[kå'kəmauþ]*, by i England, grevskabet Cumberland, ved Cockers udløb i Dervent, 12 km. n.ø. for Workington; 5355 indb. (1901). Uld- og papirindustri.

Cock-Jensen, Halfdan (1865—), n. amts- og folkeskolebestyrer paa forskj. steder, nu (1908) i Langesund. Virker for landbrugets binæringer, særlig fjærkræavlen. Skrevet: «Larvik og omegn» (1889) og de populære naturhist. «Fra dyrenes verden» (1894), «Fuglekvidder og fiskeleg».

Cockney *[kå'kni]* (eng.), eg. haneeg; kjæledægge, forkjælet barn. Allerede 1600 bruges c. som spottenavn paa indfødte londonere, derefter ogsaa om det sprog, de taler; dette udmerker sig bl. a. ved flere vokalforskyvninger.

Cocktail *[kå'ktēl]* (eng., eg. hanehale). 1. Veddeløbshest, som ikke er fuldblod. — 2. Amerik. drik, blandet af forskjellige bittere, konjak, whisky, champagne o. m. a.

Cocoa-plums *[kōko-plūm]*, de plommestore, røde, gule eller sorte stenfrugter af en sydamer., til rosefamilien hørende busk, *chrysobalanus icaco*. C. smager lidt bittert, men spises dog, raa eller syltet.

Cocon *[kåkō']*. 1. Silkeagtigt spind, hvormed insekternes pupper ofte omgiver sig. — 2. Et af moderdyret udskilt kjertelsekret, som omslutter flere eg, og som tjener disse til beskyttelse og tillige ofte som næring.

Cocos, se Kokospalme.

Cocos. 1. Øgruppe i det Indiske hav s.ø. f. Sumatra, se Keelingøerne. 2. Ø i Stillehavet, omtr. 500 km. i v. for Amerika (Costarica), omtr. 5½° n. br. og 87° v. l. Ubeboet, men besøges af hvalfangere.

C. O. D., eng. *cash on delivery*, betaling ved aflevering.

Cod, Kap, se Cape Cod.

Coda (ital., hale, slæb) betegner i metriken slutningen af canzonestrofen; bruges ogsaa om verslinjer, som i ældre italiensk poesi undertiden knyttes til den regelmæssige sonet. — C. (mus.), et afsluttende tillæg til et musikstykke. Ogsaa den frie afslutning paa en kanon.

Cōdans bølge, digterisk navn paa Østersjøen; fra Plinius' navn paa denne: Sinus codanus, den Codanske bugt.

Codde, Pieter (ca. 1599—1678), holl. maler. Formodentlig uddannet under Frans Hals i Haarlem. Arbeidede i Amsterdam. Malte legemsstore portræter og genrebilleder med festlige sammenkomster af herrer og damer, soldater, bønder o. s. v. Billeder bl. a. i Berlin, Dresden, Haag og Kjøbenhavn.

Code *[kōd]* (eng., af lat. *codex*). 1. Lovbog. — 2. Et slags ordbog, indeholdende et system af ord, der bruges ved telegrafering for at spare udgifter, idet hvert enkelt ord har betydning af en hel mening. Der findes flere saadanne c.; mest udbredt er ABC-c. (fremkom 1872); to korrespondenter kan ogsaa have sin private c., og større firmaer har ofte sit specielle tillæg til den almindelige c. Ved den internationale telegrafkonvention er fastsat regler for c.-telegrammer, hvoraf her skal nævnes: Telegrammet kan anvende ord af de fleste europæiske sprog om hverandre, men intet ord maa være over 10 bogstaver. I siffertelegrammer maa tal og bogstaver ikke bruges i samme ord. Egennavne maa kun bruges i sin virkelige betydning.

Code *[kåd]*, fr. ord for lovbog (af lat. *codex*), bruges ofte som betegnelse for de 5 franske lovbøger, som blev givet i aarene 1804—10 (civillovbog, civilproces, handelsret, straffeproces og strafferet). Særlig anvendes udtrykket om den første af disse, C. civil. — For at opnaa større retsenhed blev der under konsulatet i 1800 nedsat en kommission af jurister. Dennes forslag blev efter endel omarbeidelser vedtaget i 1804 som C. civil. Efter keiserdømmets oprettelse blev navnet ombyttet med C. Napoléon. Denne betegnelse gjaldt ogsaa under det andet keiserdømme, medens det oprindelige navn (C.-civil) anvendtes i mellemtiden og gjenoptoges efter republikens indførelse i 1870. C.-civil er bygget paa gammel fransk sedvaneret, kgl. forordninger og romerret og omhandler privatrettens forskjellige dele. Den indførtes i flere lande og er den dag idag grundlaget for privatretten bl. a. i Holland, Belgien og Italien.

Cōdex, flert. codices (lat., eg. træstamme, trætavle), var hos de klassiske folk navnet paa en bog, sammensat af flere skiver af træ eller elfenben. Disse var som regel overtrukket med voks, hvorpaa man skrev med en griffel. Siden benyttede man ogsaa ordet som betegnelse for en bog, skrevet paa pergament (c. membranaceus). Efterat bogtrykkerkunsten var opfundet, kom ordet c. væsentlig til at betegne haandskrifter. Bortseet fra den specielle sprogbrug, bruges ordet sedvanlig om bibelhaandskrifter. Naar de kun indeholder den græske tekst, benævnes de codices puri (d. e. de rene c.). Hvis de derimod ogsaa indeholder noter, kommentarer og oversættelser, kaldes de codices mixti (d. e. de blandede c.). De saakaldte codices rescripti (overskrevne c.) eller palimpsester er navnet paa saadanne haandskrifter, som først har været benyttet til den hellige skrift, men hvor senere den oprindelige skrift er vasket af og fjernet, forat andre verker kunde nedskrives. Dog er det ofte lykkedes videnskaben atter at gjøre den ældste skrift læselig. — Af de mere bekjendte codices kan nævnes: 1. C. alexandrinus (A) fra 5 aarh. Den indeholder det nye testamente, Clemens' to breve og de to første bind af det gamle testamente i Septuaginta's oversættelse. Den findes nu i British museum i London. — 2. C. vaticanus (B) fra 4 aarh., indeholder det gamle og nye testamente med enkelte lakuner. Findes nu i Vatikanet. — 3. C. sinaiticus (א) fra 4 aarh. indeholder næsten hele

---

exuviæ ⓔ pl, (kastet) ham, skal: forsteninger, af skal, af dyr. **exuviate** ⓔ skifte (ham, hud, skal). **exuviation** (ham-, skal-, hud)skifte.

eyas ⓔ falkunge.

eye ⓔ øie; betragte, mønstre. **e.-ball** øieæble, øiesten. **e.-bright** (bot.) øientrøst. **e.-lashes** øienhaar. **e.-sketch** kroki. **e.-sore** (fig.) torn i øiet.

eyelet ⓔ snørehul; (tilaj.) revhul.

eyot ⓔ holme.

eyrie, eyry ⓔ høge-, ørnerede.

faa vb — ⓣ bekommen, erhalten, empfangen — ⓔ get, have; receive, obtain — ⓕ avoir, recevoir; obtenir.

faa — ⓣ wenige; (nogle f.) einige wenige — ⓔ few; (nogle f.) a few; (ikke f.) not a few — ⓕ peu (de); peu nombreux; (nogle f.) quelque peu de, un petit nombre de. **faafængt** — ⓣ vergeblich, vergebens — ⓔ (in) vain — ⓕ (en) vain; inutile(ment). **faamælt** — ⓣ wortkarg, schweigsam — ⓔ of few words, reticent, taciturn — ⓕ avare (sobre) de paroles; laconique, taciturne. **faamælthed** — ⓣ Wortkargheit, Schweigsamkeit f — ⓔ reticence, taciturnity — ⓕ taciturnité f. **faatallig** — ⓣ gering an Zahl, wenige — ⓔ few in number — ⓕ peu nombreux. **faatallighed** — ⓣ geringe Anzahl f — ⓔ paucity, smallness of numbers — ⓕ petit nombre m.

det gamle testamente, hele det nye testamente, Barnabas' brev og fragmenter af Hermas' hyrdebog. Den blev fundet af den bekjendte forsker Tischendorf i St. Katharinaklosteret paa Sinai. Findes nu i St. Petersburg. — 4. C. a r g e n t e u s (sølvbogen) fra omkr. 500, indeholder fragmenter af biskop Ulfilas (311—81) oversættelse af evangelierne paa gotisk (mesogotisk). Det er et pragthaandskrift med sølvbogstaver paa purpurfarvet pergament, vistnok oprindelig bestemt for den gotiske kongefamilie. Da svenskerne i trediveaarskrigen erobrede Prag, tog de den med til Sverige. Senere kom den til Holland, men blev atter kjøbt tilbage og findes nu i universitetsbiblioteket i Upsala. — 5. C. a u r e u s (guldbogen), et haandskrift i 4° i K.biblioteket i Stockholm, indeholdende de fire evangelier paa latin i en oversættelse, som er forskjellig fra Vulgata. Udgivet af J. Belsheim (Kra. 1878). — C. (jur.) betegner i det romerske retssprog en samling af love eller forordninger. Blandt de mest bekjendte er C. T h e o d o s i a n u s (fra aar 438) og særlig den paa denne og nogle andre samlinger byggede C. J u s t i n i a n u s fra 529, hvoraf en revideret udgave blev offentliggjort i 534. Denne udgjør en væsentlig del af «Corpus juris (civilis)» (s. d.).

Codiæum (vortemelkfamilien), en slegt, særlig rig paa dyrkede former. De fleste af disse nedstammer fra *c. pictum* fra Sydhavsøerne og er paa grund af de sterktfarvede blade, der oftest er gule og røde med grøn bund, yndede prydplanter.

Cod liver oil *[kåd li'və åil]*, se T o r s k e l e v e r t r a n.

Cod. ms., fork. for c o d e x m a n u s c r i p t u s (lat.), haandskrift.

Codogno *[kådå'ñå]*, by i Italien, prov. Milano, 22 km. s.ø. f. Lodi, 11 594 indb. (1901). Silkevæverier og handel med parmesanost.

Codrington *[kå'driŋtn]*. 1. S i r E d w a r d C. (1770—1851), eng. admiral. Udmerkede sig i slaget ved Trafalgar 1805 som fører af linjeskibet «Orion». Blev 1826 chef for Middelhavseskadren, tvang Ibrahim pasha til vaabenstilstand (sept. 1827), men da denne ikke overholdtes, ødelagde han i forening med en fransk-russisk flaade fuldstændig den tyrkisk-ægyptiske ved Navarino (20 okt. 1827). C. desavoueredes officielt og gik ud af aktiv tjeneste; først 1831 blev han chef for Kanalflaaden og 1839 øverstkommanderende i Portsmouth. — 2. S i r W i l l i a m J o h n C. (1804—84), eng. general, foreg.s søn, var brigadechef ved Alma og Inkjerman 1854, divisionsgeneral juni 1855 og fik (11 nov. s. a.) overkommandoen over den engelske hær paa Krim. 1859—65 guvernør paa Gibraltar.

Codronchi-Argeli *[kådrå'ŋki artšēli]*, G i o v a n n i, greve (1841—), ital. politiker, 1871 deputeret, 1889 senator, 1875—76 generalsekretær i indenrigsministeriet, 1888 præfekt i Neapel, 1896 civilkommissær i Palermo og 1897 undervisningsminister.

Cody *[kō'di]*, W i l l i a m F r e d e r i c k (1845—1906), almindelig kaldt B u f f a l o B i l l, var speider og fører for unionstropperne i borgerkrigen (1861—65), indgik 1867 kontrakt med Kansas pacificbaneselskabet om at levere kjød til dets arbeidere og dræbte i den anledning 4280 bøfler paa 18 maaneder. Tjente fra 1868 paany regjeringen som speider mod sioux- og cheyenneindianerne. Organiserede 1883 et cirkusforetagende «Wild West», hvormed han 1887 bereiste Europa.

Coehoorn *[kū'hōrn]*, M e n n o v a n (1641—1704), holl. ingeniørgeneral, deltog i forsvaret af Maastricht og beleiringen af Grave 1673 og anvendte her de efter ham opkaldte smaa morterer til bekastning af løbegrave o. s. v. Stod som forsvarer af Namur overfor Vauban og erhvervede sig dennes høieste anerkjendelse. Deltog i den spanske arvefølgekrig i erobringen af talrige faste pladse. Hans verker om krigsbygningskunsten danner grundlaget for det senere nederlandske befæstningssystem.

Coelho *[koe'lju]*, F r a n c i s c o A d o l p h o (1847—), portug. filolog, 1878 prof. i Lissabon, har forfattet sprogvidenskabelige, folkloristiske og pædagogiske verker: «Origen da lingua portugueza» (1870), «Os dialectos romanicos na Africa, Asia e America» (1880—82), «Diccionario etymologico da lingua portugueza» (1890) o. a.

Coello *[kåe'ljå]*, A l o n s o S a n c h e z (ca. 1515—90), sp. maler. Elev af Antonis Mor i Madrid. Arbeidede i Lissabon og Madrid. Filip II's hofmaler. Bedst i sine portræter, f. eks. i Brüssel og Berlin.

Coen *[kūn]*, J a n P i e t e r s z o o n (1547—1629), grundlægger af det hollandske kolonivælde i Ostindien. Traadte 1607 i det ostindiske kompanis tjeneste, blev 1617 generalguvernør, erobrede og ødelagde 1619 fæstningen Djakatra og anlagde der Batavia. Vendte 1623 hjem, blev 1627 atter generalguvernør og bekjæmpede energisk fyrsterne af Bantam og Mataram. Døde af kolera under en beleiring af Batavia.

Coeur *[kør]*, J a c q u e s (ca. 1398—1456), fr. storkjøbmand, bankier og politiker, traadte i 1430-aarene i venskabsforhold til Karl VII, adledes 1440, blev 1442 medlem af kongens raad og var snart rigets mægtigste mand, ikke mindst i kraft af sine umaadelige pengemidler, som satte ham istand til at sætte Frankriges finanser paa fode baade ved at forstrække kongen med store laan og ved at fremme landets næringsveie. Selv drev han en mængde økonomiske foretagender som gruber, saltverker, klædesvæverier og derhos et omfangsrigt skibsrederi og en betydelig import- og eksporthandel paa Levanten. I sin fødeby Bourges byggede han et slot, som nu tjener som raadhus (se bill. bd. I, sp. 1249). Ved sit overmod skaffede han sig mange fiender; de anklagede ham 1451 for at have ryddet af veien kongens elskerinde Agnes Sorel. Han blev fængslet og 1453 dømt til landsforvisning. Hans formue konfiskeredes. Det lykkedes ham at flygte til sin gamle velynder paven, som satte ham i spidsen for en ekspedition mod de vantro. Herunder døde han paa Chios.

Co'ffea, se K a f f e t r æ e t.

Coffeïn, se K o f f e i n.

Cogalniceânu, M i h a i l (1806—91), rumænsk statsmand og historiker. Udnævntes i ung alder til professor i Jassy og har bl. a. skrevet «Histoire de Moldau et Valachie». 1863 førsteminister for det samlede Rumænien. Da hans udkast til en ny landbolov, der vilde ophæve bøndernes ufrihed og gjøre dem til selveiere, mødte modstand i kamrene, gjorde han 1864 statskup, opløste kamrene, udstedte en ny forfatning med større frihed, gjennemførte landboloven tilligemed en række andre vigtige reformer og lod den hele omveltning stadfæste

---

faar — (t) Schaf n — (e) sheep; (kjødet) mutton — (f) mouton; (hun-) brebis f; (menighed) ouailles f pl. **faarehyrde** — (t) Schäfer m — (e) shepherd — (f) berger m.

fabel — (t) Fabel f — (e) fable; (fig.) romance, story — (f) fable f. **fabelagtig** — (t) fabelhaft — (e) fabulous; fabled — (f) fabuleux; qui tient du roman. **fabeldigter** — (t) Fabeldichter m — (e) fabulist — (f) fabuliste m.

fable — (t) fabeln — (e) fable — (f) déraisonner, extravaguer, délirer.

fabric (e) bygning; tekstur; stof.

fabricien, fabricier (f) m, kirkeverge.

fabrik — (t) Fabrik f — (e) (manu)factory — (f) fabrique; (støre) manufacture, usine f. **fabrikarbeider** — (t) Fabrikarbeiter m — (e) factory (mill) hand (operative) — (f) ouvrier m (de fabrique). **fabrikby** — (t) Fabrikstadt f — (e) manufacturing town — (f) ville (f) industrielle, manufacturière. **fabrikdrift** — (t) Fabrikbetrieb m — (e) manufacturing trade — (f) industrie (f) manufacturière.

fabrikant — (t) Fabrikant m — (e) maker, manufacturer — (f) fabrikant, manufacturier m.

fabrikat — (t) Fabrikerzeugnis, Fabrikat n — (e) manufacture, products — (f) produit (m) manufacturé; article (m) de fabrique.

ved en almindelig afstemning. Han fuldendte ogsaa sammenslutningen af de to rumænske lande.

Cōgito, ergo sum (lat.), «jeg tænker, altsaa er jeg til», Descartes' (s. d.) filosofiske grundsætning.

Cognac *[kåña'k]*, by i det vestlige Frankrige, depart. Charente, i en vakker egn; 18 747 indb. (1901). C. er midtpunktet for tilkirkningen af druebrændevin (se Konjak). Den hed i oldtiden Condate, senere Coniacum og efter 12 aarh. Coignac. I den senere middelalder var C. et grevskab og kom i 16 aarh. under kronen. I mai 1526 sluttedes her den hellige ligue mellem Frans I, Henrik VIII af England, pave Clemens VII, hertug Frans af Milano og republiken Venedig mod Karl V.

Cogniet *[kåñæ]*, Léon (1794—1880), fr. historiemaler. Meissonniers lærer. «Kvinderne ved graven» (i Madeleine-kirken), «Napoleon i Ægypten» (loftsmaleri i Louvre).

Cognōmen (lat.), binavn, tilnavn.

Cogolēto el. Cogoletto, landsby i Norditalien, prov. Genua, ved Genuabugten; 3087 indb. (1901). Tilvirkning af blyhvidt, kalk og papir. C. er et af de steder, som gjør fordring paa at være Columbus' fødested.

Cohen (hebr. *cohen* el. *kohen*, prest), hyppig forekommende jødisk familienavn; ved siden deraf findes formen Cohn.

Cohen, Emil Wilhelm (1842—), t. mineralog og geolog, blev 1871 docent i Heidelberg, 1878 professor i Strassburg og indehar fra 1886 samme stilling i Greifswald. Besøgte i begyndelsen af 1870-aarene diamant- og guldforekomsterne i Syd-Afrika. C. har leveret talrige betydningsfulde videnskabelige arbeider, saaledes 1879—81 sammen med Benecke «Geognostische Beschreibung der Umgebung von Heidelberg». 1881—83 udgav han «Sammlung von Mikrophotographien zur Veranschaulichung der mikroskopischen Struktur von Mineralien und Gesteinen». C. har nydt stor anseelse som vidensk. lærer.

Cohen, Hermann (1842—), t. filosof, prof. i filosofi i Marburg, er en skarpsindig filosof, den ny-kantiske retnings hovedmand. Foruden en kritisk fremstilling af Kants filosofi i «Kants Theorie der Erfahrung» (1871), «Kants Begründung der Ethik» (1877) og «Kants Begründung der Ästhetik» (1889) udgiver han en fremstilling af sin egen filosofi i «System der Philosophie», hvis to første bind indeholder: «Logik der reinen Erkenntniss» (1902) og «Ethik des reinen Willens» (1904). Sin logik bringer han i nøie forbindelse med matematik, og sin etik med retsvidenskaben. 1907 udkom grundlag til en religionsfilosofi: «Religion u. Sittlichkeit».

Cohn, Clara Viebig (1860—), t. forfatterinde, uddannede sig først for musik i Berlin, men egtede derpaa forlagsboghandler Cohn og begyndte en meget omfattende forfattervirksomhed. Flere af hendes bøger behandler emner fra Eifel og Posen, hvor hun opholdt sig længere tid. Af hendes noveller kan nævnes: «Kinder der Eifel», «Vor Tau und Tag», «Naturgewalten», af hendes romaner: «Rheinlandstöchter», «Es lebe die Kunst», «Das Weiberdorf», «Die Wacht am Rhein», «Das schlafende Heer», «Einer Mutter Sohn». Har ogsaa skrevet et par skuespil. C. fortæller med stort liv og anskuelighed og i et kraftigt og realistisk sprog.

Cohn, Ferdinand Julius (1828—98), professor i botanik og bestyrer af det plantefysiologiske institut i Breslau. Har leveret betydelige arbeider over bakterier og alger. Var siden 1870 udgiver af tidsskriftet «Beiträge zur Biologie der Pflanzen».

Cohn, Gustav (1840—), t. socialøkonom, blev 1869 professor i Riga, 1875 i Zürich og siden 1884 i Göttingen. Skrev de indgaaende og værdifulde «Untersuchungen über die englische Eisenbahnpolitik» (2 bd., 1874—75), fortsat med «Die englische Eisenbahnpolitik der letzten 10 Jahre» (1883) og endel senere afhandlinger i emnet, som er hans specialitet. Som transportøkonom er han tilhænger af statsbanesystemet og tilhører forøvrigt den «katedersocialistiske» retning. Hans hovedverk er et velskrevet, men som universitetsbog lidet anvendt «System der Nationaløkonomie» (3 bd., 1885—98), suppleret med flere bind monografier om transport-, finans- og forvaltningsvæsen.

Cohn, Hermann Ludwig (1838—1906), t. øienlæge i Breslau. 1874 ekstraordinær professor, 1904 geheimemedicinalraad. Foruden som øienlæge og lærer har han havt stor betydning for øiets praktiske hygiene, særlig for forebyggelse af nærsynthed hos skolebørn.

Cohnheim, Julius Friedrich (1839—84), t. læge, prof. i patologisk anatomi i Kiel, Breslau og Leipzig. Bekjendt for sine histologiske undersøgelser med nye metoder (fryse- og guldmetode) og sine arbeider om cirkulationens patologi, emboli, stase og især betændelse, hvor han revolutionerede den gjængse opfatning ved at lære, at det essentielle i betændelsen bestod i en udvandring af hvide blodlegemer. Bekjendt er hans «Allgemeine Pathologie».

Cohoes *[kəhōz]*, by i de Forenede stater, New York, 15 km. n. f. Albany, ved Hudsons bielv Mohawk, som der danner en høi fos, 23 910 indb. (1900). Stor fabrikvirksomhed, uld- og bomuldsfabriker.

Coillard *[kwallār]*, François (1834—1904), fr. missionær, gjerne kaldt Zambesemissionens apostel, blev 1857 udsendt til Basutomissionen i Sydafrika, hvor han 1858 anlagde en station, Leribe. Foretog 1877—79 sammen med sin hustru en undersøgelsesreise til Banyaystammen og landet omkr. Zambese og grundede 1880 den franske Zambesemission blandt Barotse-folket. (Samme folk som Makololo, der omtales af Livingstone.) Den franske missionsvirksomhed i disse egne har baaret rig frugt. C. udgav 1898 «Sur le Haut Zambèse».

Coimbatore el. Kaiambatur, distrikt og by i det s. Forindien, præsidentskabet Madras, inde i landet ø. f. Kalikut. Distriktet er omtr. 20 000 km.² med 2 201 752 indb. (1901). Der findes store skoge af teaktræ; producerer bomuld og tobak. Byen har 53 080 indb. (1901).

Coi'mbra. 1. Distrikt i Portugal, prov. Beira, 3 883 km.² med 332 168 indb. (1900). Den østlige del er opfyldt af Serra da Estrella og dens fortsættelse Serra de Lousã. 2. Hovedstad i nævnte distrikt, ligger vakkert mellem vinhaver, oliven- og orangelunde paa høire bred af Mondego; 18 144 indb. (1900). C. er bispesæde og har Portugals eneste universitet; stiftet 1290 i Lissabon af kong Dionysius og 1308 flyttet til C.; det bestaar af 5 fakulteter med 70 professorer og mere end 1200 studenter. Til universitetet hører et observatorium, etnografiske og naturhistoriske samlinger og en botanisk have. I nærheden, paa den anden side af elven, ligger

fabrikere (t) fabrizieren. — (e) make, manufacture, (i slet forstand) fabricate — (f) fabriquer, manufacturer, faire, produire.
façade — (t) Façade, Vorderseite f — (e) façade, front(age) — (f) face, façade f.
face (e) & (f) f. ansigt; forside; side(flade); (over)flade; udseende; (e) ogs. mine, udtryk; frækhed, dristighed: (vb) stille sig ansigt til ansigt med, møde; have udsigt til, vende (mod); gjøre front (imod); trodse; bedække, klæde, belægge, forblænde; kante; pryde med opslag.
facétie (f) f, **facetiæ** (e) pl. vittighed(er).
facétieux (f), **facetious** (e) vittig, spøgefuld, lystig.
facette — (f) Facette, Schleifseite f — (e) facet — (f) facette f.
facettere — (t) facettieren — (e) facet — (f) facetter.
Fach (t) n, rum; skuf; sideflade; fag.
fächeln (t) vifte.
Fächer (t) m. vifte.
fâcher (f) ærgre, fornærme, gjøre vred.
fâcherie (f) f. uenighed, splid, knude (kurre) paa traaden.
fächern (t) vifte.
fâcheux (f) ærgerlig, fortrædelig, fatal; pirrelig, vanskelig; generende, paatrængende; m. plageaand.
Fachgenoss (t) m. kollega.
Fachwerk n bindingsverk.
facial (e) & (f) ansigts-.

Quinta das lagrimas («taarernes landsted»), hvor Peter den grusommes dronning, Ines de Castro, holdtes fangen, og klosteret Santa Clara, hvor hun blev myrdet. — C. har faaet navn efter den romerske by Conimbrica, der laa lidt sydligere; blev 1064 erobret fra maurerne. 1755 led den meget af jordskjælv.

Coi'n el. C o i n a, by i Spanien, prov. Malaga, 20 km. s. v. f. Malaga, 12 326 indb. (1901). C., som er en af Andalusiens vakreste byer med 2000 frugthaver, udfører frugt og hvidt marmor.

Coïr, kokostrevler, 15—30 cm. lange, brune trevler, som faaes af kokosskaller ved at lade disse ligge i vand, indtil alle de blødere dele er raadnet bort. C. er meget sterke og holdbare og anvendes til taugverk, matter etc.

Coïra, se C h u r.

Coiter (Koyter), V o l c h e r (1534—90), holl. læge, bekjendt anatom. Udgav et topografisk-anatomisk atlas og anatomiske skrifter (om eggets udvikling, synsnerven, ben og muskler i øregangen). Opdagede de øverste næsemuskler og ganglierne i rygmarvsnerverne. Ogsaa fortjeneste af den komparative anatomi.

Cōitus (lat.), samleie, parring. C. i l l i c i t u s, c. d a m n a t u s, blodskam, c. a n t i c i p a t u s, samleje før egteskabet.

Coix lacryma-Jobi, jobstaare, et ostindisk prydgræs med eiendommelige, draabeformede, som modne blaagraa, stenhaarde og perlelignende frugter. Dyrkes i haver.

Cojutepeque *[kåkutepéke]*, by i republiken San Salvador, Mellemamerika, en tid landets hovedstad, 11 620 indb. (1901).

Coke *[kōk]*, S i r E d w a r d (1552—1634), eng. jurist, speaker i underhuset (1593), solicitor general og i 1594 attorney general, senere medlem af geheimeraadet. Efter at være afskediget af Jakob I sluttede han sig til oppositionen i underhuset. Forfatter af «Institutes of the laws of England», der sammen med hans «Reports» har havt megen betydning for den senere retsudvikling i England.

Čokkarašša, en af Finmarkens høieste fjeldtoppe, 1131 m., sydvest for Porsangerfjordens bund, Kistrand herred. Det er en af de vestligste toppe af den fjeldrække, der under fællesnavnet Gaisserne hæver sig i syd for Porsangerfjorden og Laksefjorden.

Col (fr.), hulvei eller bjergpas, findes i en mængde navne paa pas i Vestalperne (svarende til norsk «hals»), f. eks. C.-d i-T e n d a (1873 m. o. h.), C.-d e-T r a v e r s e t t e (3155 m. o. h.), C. d e-l a-S e i g n e (2538 m. o. h.), C.-d e-B a l m e (2204 m. o. h.). Navnet benyttes ogsaa i Jurabjergene: C.-d e-T r a v e r s n. for Neuchâtelsjøen, og i Pyrenæerne som C.-d e-l a-P e r c h e (1620 m. o. h.) og C.-d e-C a n f r a n c (1632 m. h.).

Col *(con il)*, c o l l', c o l l a *(con la)*, c o l l o *(con lo)*, ital. musikudtryk, f. eks. c o l l a d e s t r a, med høire haand, c o l l a p a r t e, med hovedstemmen, c o l l' a r c o, med buen, c o l l a p u n t o d e l l' a r c o, med buespidsen, c o l l e g n o, med buestokken, c o l l' o t t a v a, med tilsat oktav.

Colanødder, se næste art.

Colatræet *(cola acuminata)*, et med kakaotræet beslegtet, tropisk, vestafrikansk træ, hvis frø, c o l a n ø d d e r, tygges af negerne. Frøene, som er indesluttet i belgkapsler, smager aromatisk og bittert; de er rige paa næringsstoffe (stivelse) og stimulerende stoffe, koffein og theobromin. Frøene kan tilberedes i lighed med kakaobønner, saaledes f. eks. som chokolade; de har dog endnu faaet liden anvendelse i Europa.

Colban, A d o l p h i n e M a r i e (1814—84), n. forfatterinde, f. i Kra., d. i Rom. Gjennem sin mand, adjunkt C., førtes hun til et ivrigt og indtrængende studium af fransk sprog og litteratur, og dette kom hende tilgode, da hun efter mandens død begyndte at optræde som oversætter og forfatter. Blandt hendes talrige større og mindre fortællinger kan nævnes: «Tre noveller tilegnet de norske kvinder» (1873), «Tre nye noveller» (1875), «Jeg lever» (1877), «En gammel jomfru» (1879) og «Cleopatra» (1880). Samtlige disse arbeider tilhører den gode underholdningslitteratur; de er præget af æstetisk dannelse og skrevet i en let, pointeret stil.

Colberg, J o h a n W i l h e l m (1837—), n.-amer. musiker, f. i Kra., kom 15 aar gammel ind i militærmusiken og udvandrede 1870 til Amerika. Blev musik- og sanglærer ved Illinois industrielle universitet i Urbana, Ill. Nedsatte sig 1872 i Chicago, hvor han senere har virket. C. er leder af det norske musikkorps og var i 25 aar instruktør for «Nordmændenes sangforening». Dirigerede ved den store sangerfest under udstill. i Chicago 1893.

Colbert *[kålbǣr]*, J e a n B a p t i s t e (1619—83), fr. statsmand, søn af borgerlige forældre i Reims, kom tidlig ind i krigsministeriet og tiltvang sig her ved sin evnerigdom og arbeidsomhed Mazarins opmerksomhed. Den mægtige kardinal knyttede ham til sin tjeneste, hørte snart hans raad i politiske spørsmaal og anbefalede ham paa sit dødsleie (1661) til den unge Ludvig XIV. Sin administrative magtstilling indviede C. med at faa fjernet den hovmodige og egenmægtige finansminister Fouquet (s. d.), hvis vanstyre han afslørede og erstattede med kongens personlige styre som skjermbret for sin egen ledelse af landets finanser og næringsliv. Som ydre besegling af dette forhold fik han 1665 titelen «contrôleur général des finances», og saaledes blev de franske finansministre benævnt indtil revolutionen 1789. C. blev imidlertid Frankriges ledende statsmandsvilje paa omtrent alle omraader. Han satte sin første opgave i at bringe landets statshusholdning og næringsliv paa fode. Det lykkedes ham at afløse den forvirring, han forefandt i finanserne, med orden og planmæssighed, og han byggede sin politik paa ophjælp af landets industri og handel. C. var en af alle tiders største næringspolitikere; han havde den praktiske borgerlige mands sans for udviklingen af landets materielle hjælpekilder: Frankriges produktionsevne skulde støttes og udvides. Derfor lettede

J. B. Colbert.

facile (e) & (f) let, nem; venlig, omgjængelig, medgjørlig; (f) ogs. letfærdig.
facilitate (e), **faciliter** (f) lette, befordre.
facilitation (e) & (f) f, lettelse.
facilité (f) f. **facility** (e) lethed; medgjørlighed, omgjængelighed; eftergivenhed, uselvstændighed; svaghed; lettelse.
facing (e) kantning; opslag: forblænding; brystmur; farvning.
facit — (t) Fazit n — (e) answer; total — (f) résultat m.
Fackel (t) f. fakkel.
fackeln (t) flagre, blaffe; dingle, rave; nøle.
façon — (t) Form, Gestalt f; Zuschnitt m — (e) build, cut, make, shape — (f) façon f.
façon (f) f, udførelse, behandling, arbeide; arbeids-, syløn; snit, façon; art, slag(s); ydre, anstand; art, maade; pl, manerer, væsen; ophævelser, omstændigheder. **de f. que, à** saa at.
faconde (f) f, veltalenhed, svada.
façonnage, façonnement (f) m, bearbeidelse, formning.
façonner (f) bearbeide, forme, pudse; tilhugge; sætte skik paa, vænne til.
façonnier (f) (m), stiv, affekteret (person).
fac-simile (e), **fac-similé** (f) m, nøiagtig efterligning, faksimile; (e) ogs. faksimilere — (f) **fac-similer.**
fact (e) sag, omstændighed, forhold, tilfælde; kjendsgjerning. **be**

han indførsel af raavarer, indkaldte industriarbeidere andetsteds fra, opmuntrede opfindere og tekniske foregangsmænd, støttede industrielle anlæg med monopoler og privilegier og lod staten træde til, hvor det private initiativ ikke strak til, anlagde saaledes bl. a. teppevæveriet Les gobelins 1667. Paa den anden side søgte han ved toldmure at holde fremmede varer ude, at hindre udvandring af landets kapital og arbeidskraft, at begrænse udenlandsk handel og skibsfart. Han kom saaledes til efterhaanden at udvikle et fuldstændigt, meget strengt beskyttelsessystem, der blev af epokegjørende betydning i Frankriges og den hele verdens økonomiske historie. Hans politik hvilede imidlertid ikke paa nogen bevidst opgjort teori. Ialfald forfulgte han ingenlunde sine maal med doktrinær ensidighed. C. var den mest mangfoldig virksomme og initiativrige administrator, Frankrige har havt. Fra 1662 styrede han marinen, 1664 blev han leder af statens og hoffets omfattende byggevirksomhed og udvidede kommunikationsvæsenet i storartet maalestok. Derhos satte han sit præg paa kirkepolitiken, retsforvaltningen og politivæsenet og søgte at befæste Frankriges ydre magt og kommercielle fremhjælp ved en energisk kolonialpolitik. En række for sin tid udmerkede lovgivningsarbeider skyldtes hans forsorg, bl. a. handelsloven af 1673 og sjøfartsloven af 1681. C.s beskatningsreformer betegner et overordentligt fremskridt: han formindskede den direkte skat, *la taille*, som hvilede særlig trykkende paa de ubemidlede, og omlagde den til indirekte skatter, som rammede alle. Han nedbrød talrige toldskranker mellem de gamle provinser og stæder og fik samlet en stor del af riget til et fælles toldomraade, og bevirkede derved en langt friere samfærdsel inden landet selv. Hans store maal var at sammensveise Frankriges dengang endnu løst forbundne provinser til en kraftig enhedsstat under den absolute kongemagts styre, og han tog ikke i betænkning for at opnaa dette maal at undertrykke resterne af det tidligere lokale og feudale selvstyre og provinsparlamenternes magt. Med og under ham fuldbyrdedes rigets endelige samling. Frankrige skylder fremfor alle C. sit centraliserede styresæt, sin kolonialmagt, sin tidlig udviklede storindustri og eksporthandel. Ved siden af saaledes i mange retninger at høine landet materielt var C. en ivrig beskytter af litteratur, videnskab og kunst. C. var bæreren af Ludvig XIV's glansfulde styre. Men hans sidste dage forbitredes af kongens misundelse og utaknemlighed. Han blev fortrængt i kongens gunst af den krigslystne og intrigante Louvois (s. d.), og dette paaskyndede hans død. [Litt.: A. Neymarck, «Colbert et son temps» (2 bd., 1887).]

Colbert *[kålbær]*, Jean Baptiste, marki af Torcy (1665—1746), fr. statsmand, søn af ovenn. 1699 udenrigsminister og holdt sig, trods ikke ringe selvstændighed overfor hoffet, i denne stilling under hele den sp. arvefølgekrig, fordi hans dygtighed gjorde ham uundværlig. Blev 1715, efter Ludvig XIV's død, afskediget. Memoirer.

Colbjørnsdatter, Anna (omkr. 1665—1736), datter af sogneprest til Sørum hr. Colbjørn Thorstensen (Arneberg), gift 1682 med mag. Jonas Ramus (s. d.), fra 1690 sogneprest til Norderhov paa Ringerike. Da under krigen 1716 den sv. oberst Löwen med 5—600 mand 28 mars ved 10-tiden om kvelden ankom til Norderhov prestegaard paa vei til Kongsberg, modtog Anna de sv. soldater paa det venligste, lod gjøre op et stort baal i gaardsrummet og bevertede dem, efter hvad der fortælles, rigelig med øl og brændevin. Imidlertid fik hun gjennem sin svigersøn, fogden Lars Michelsen, budsendt en afdeling norske soldater (200 mand), som samme aften var ankommet til Stein i Hole, og derefter overrumplede nordmændene de svenske, nedhuggede 40 mand og tog Löwen og 130 mand tilfange. Resten flygtede. Anna overlevede sin egtefælle og alle sine børn og døde som en meget formuende gammel kone; hun blev begravet under Norderhov kirke, men hendes lig findes ikke længer der; portræt af hende og Ramus hænger i kirken (dets original i universitetets oldsamling). A. C.s bedrifter under krigen er blevet sterkt udsmykket af traditionen.

Anna Colbjørnsdatter.

Colbjørnsen, Christian (1749—1814), d.-n. jurist, af den bekjendte norske slegt C., tidlig anseet for sin ildfulde veltalenhed. Udnævntes i 1786 til den store landbokommissions sekretær og har sammen med Reventlow æren for den hurtighed og dygtighed, hvormed kommissionen fik de i Danmarks historie mest indgribende forandringer gjennemført; hans dybe kjærlighed til den personlige frihed og hans tillid til det oplyste enevælde fandt i dette store reformarbeide sit lykkeligste udtryk. Hans fortrinlig affattede forestillinger laa til grund for forordningerne om fæstevæsenets ordning og om stavnsbaandets ophævelse. 1788 generalprokurør. I 1790-aarene ansaaes han almindelig for frisindets varmeste talsmand, og store lovarbeider som forordningerne om trykkefriheden o. a. befæstede dette hans ry. Men eftersom han ikke kunde dele den begeistring for den franske revolution, som nu bredte sig, og navnlig da man med urette gav ham skylden for, at den paa Ruslands bud udstedte trykkefrihedsforordning af 1799 fik en saa reaktionær karakter, fandt der et meget pludseligt omslag sted i stemningen overfor C., der efter P. A. Heibergs domfældelse endog blev hadefuld. Skuffet herover trak han sig en tid til-

Chr. Colbjørnsen.

---

taken in the f. blive greben paa fersk gjerning.
factage Ⓕ m. godsbesørgelse, -ombringelse; speditionsforretning.
facteur Ⓕ m. instrumentmager; (de bagages) pakmester; (post)bud; forretningsfører, handelsbetjent; torvhandler; (mat.) faktor. **factrice** f. ekspeditrice.
factice Ⓕ kunstig; kunstlet.
factieux Ⓕ oprørsk; m. oprører.
faction Ⓔ & Ⓕ f. (politisk) parti, klik; Ⓕ ogs. vagt, post.
factionist Ⓔ partigænger, vigler.
factionnaire Ⓕ m. skildvagt.
factious Ⓔ partisyg, urolig, parti-.
factitious Ⓔ kunstig; tilgjort, affekteret.
factor Ⓔ kommissionær, agent; faktor; (skotsk) forvalter.
factorage Ⓔ kommission.
factorat Ⓕ m. torvhandlerbestilling.
facto(re)rie Ⓕ f. **factory** Ⓔ faktori, handelshus udenfor Europa; Ⓔ ogs. fabrik, verk.
factotum Ⓔ & Ⓕ m. faktotum, «høire haand».
factum Ⓕ m. indlæg; stridsskrift.
facture Ⓕ f. fabrikation (af musikalske instrumenter); udførelse, komposition; regning, faktura. **facturer** udfærdige faktura over. **facturier** m. fakturabog.
facultatif Ⓕ fakultativ, valgfri
faculté Ⓕ f. **faculty** Ⓔ kraft, egenskab, evne, dygtighed; befø-

bage, men udnævntes 1804 til justitiarius i høiesteret og beklædte denne stilling til sin død.

Colbjørnsen, Hans (omkr. 1680—1754), yngre halvbroder af Anna Colbjørnsdatter, bosatte sig paa Fredrikshald, hvor han sammen med broderen Peder drev stor handel, særlig med trælast. Under svenskernes indfald 1716 deltog brødrene ivrig i alle foranstaltninger til byens beskyttelse: oprettelse af et frikompani, opførelse af batterier m. v. Efter byens erobring af fienden henvendte de sig til Karl XII med bøn om beskyttelse for indbyggernes gods og for de kvinder og børn, som var flygtet og befandt sig i omegnen. Kongen modtog H. C. med trudsler og lod ham fængsle; men da byen senere blev stukket i brand af brødrene C.s egne tjenestefolk, og svenskerne trak sig tilbage, førende H. C. o. a. fanger med sig, saa han sit snit til at rømme og kom i behold til sin gaard Eskeviken i nærheden af Fredrikshald. Ogsaa i 1718 arbeidede H. C. ivrig for byens og fæstningens forsvar. Som paaskjønnelse havde han allerede 1717 faaet kapteins titel; 1749 hædrede Fredrik V ham med et personligt besøg og gav ham titel af oberst.

Hans Colbjørnsen.
(Billedets egthed omstridt.)

Colbjørnsen, Jacob Edvard (1744—1802), d.-n. jurist, f. i Norge, broder af C. C. Professor i retsvidenskab ved Kjøbenhavns universitet, senere ekstraordinær assessor i høiesteret, 1799 justitiarius. Skjønt meget lidet produktiv var han af samtiden anerkjendt som en fremragende videnskabsmand.

Colbjørnsen, Peder (1683—1738), yngre halvbroder af Hans C., bosat paa Fredrikshald, velstaaende handelsmand, blev 1716 valgt til fører for det frikompani, som han selv og broderen havde arbeidet for at faa oprettet, og deltog paa energisk og dygtig maade i dettes operationer. Da Karl XII efter indtagelsen af Fredrikshald søgte at faa istand en vaabenstilstand, modsatte C. sig dette: «Fienden er selvbuden kommet ind; vi maa gjøre vort bedste for at faa ham ud igjen.» Han søgte fra fæstningen at skyde byen i brand; men da det ikke lykkedes, lod C. efter forudgaaende aftale sætte ild paa sine og broderens huse. Ilden greb om sig, og svenskerne maatte trække sig ud af byen. Samme aar drog C. paa sine medborgeres vegne til Kjøbenhavn for at søge kongen om hjælp til byens gjenopbyggelse og opnaaede, at der hertil udlignedes en ekstraskat i Norge og Danmark. C. fik titel af kaptein, senere af oberstløitnant.

Peder Colbjørnsen.
(Billedets egthed tvilsom.)

Colchagua *[kåltša'gwa]*, Sydamerika, prov. i midtre Chile under ca. 34 ° 30 ' s. br., tvers over landet, mellem prov. O'Higgins i nord og Curico i syd, 9987 km.² med (1903) 186 761 indb. (19 pr. km.²). Har rigt akerland, fede græsgange og indbringende bergverker. Byerne er smaa. Hovedstad San Fernando, omtr. midt i C., med (1903) 8277 indb.

Colchester *[kóltšestə]*, by i det sydøstlige England, grevskabet Essex, ved elven Colne, 12 km. ovenfor dens munding; 38 373 indb. (1901). C. er berømt for sine østersbanker og har en stor fiskerflaade til fiskeri i Nordsjøen; har desuden Englands største borgtaarn og ansees for at være det romerske Camulodunum, som keiser Claudius ophøiede til koloni.

Co'lchicum, af giftliljernes familie, løgvekster, som dyrkes for blomsternes skyld. Disse kommer først frem, naar bladene allerede er visnet. Af de dyrkede arter kan nævnes: *c. autumnale*, med 1—4 lilla-farvede blomster, den i Orienten hjemmehørende *c. speciosum*, med store purpurrøde, indvendig gulflekkede blomster, og *c. agrippinum* fra Grækenland, med meget lyse, næsten hvide blomster med purpurrøde flekker. Alle c.-arter er giftige, frøene af *c. autumnale* er officinelle.

Cold-cream *[kōldkrīm]*, en meget blød salve af hvidt voks, spermacet, mandelolje og rosenvand.

Colding, Ludvig August (1815—88), d. ingeniør og fysiker, ledede anlæggene af gas- og vandverkerne i Kjøbenhavn og fastslog de pinciper, efter hvilke senere byens kloaksystem blev dannet. 1858 statsingeniør, samtidig lærer (i 20 aar) ved polyteknisk læreanstalt. Har beskjæftiget sig med flere videnskabelige og tekniske emner: vandets bevægelser i lukkede ledninger, havstrømninger, jordbundens indflydelse paa sundhedsforholdene o. s. v. Størst betydning har dog hans undersøgelser over energimængdens uforanderlighed, dem han allerede paabegyndte som ung student. Det er et nu alm. anerkjendt princip, at ingen energimængde gaar tabt; hvad der tilsyneladende tabes i energi, vil atter gjenfindes paa andre steder eller under andre former, f. eks. som varme. Nutidens klare opfattelse af dette princip skyldes i første række (omtr. samtidige) arbeider af tyskeren Mayer, C. og englænderen Joule.

Coldwater *[kōldwåtə]*, by i de Forenede stater, Michigan, 200 km. s.v. f. Detroit, 6216 indb. (1900). Garverier, fabrikation af landbrugsredskaber.

Cold wave *[kōld wēv]* (den kolde bølge), en kold nordenvind i Nordamerika, der trænger sig som en flad kile langs jordoverfladen ind under varmere luftlag, som saaledes ved at løftes tilveirs kan afgive nedbør. Der kan være et fald af over 30 ° i luftens temperatur, naar en varm søndenvind afløses af den kolde bølge.

Colebrooke *[kō'lbruk]*, Henry Thomas (1765—1837), eng. orientalist, satte sig under et langt ophold som embedsmand i Indien ind i indisk litteratur og videnskab og bidrog meget til, at der vaktes interesse

---

else, ret (til): fakultet (især det medicinske): (f) ogs. (pl) indtægter, formue; (skole)fag.

fad — (t) Fass n, Schüssel f — (e) dish; (grød-, suppe-) porringer; (tønde) butt, cask; (fra fadet) from the wood — (f) (tallerken) plat m: (vaskevands-) cuvette f; (tønde) tonneau m; (vin-) fût m, pièce f; (fra f.) tiré au tonneau.

fad adj — (t) fad(e) — (e) insipid, vapid — fade, insipide.

fad (e) indfald, grille; liebhaberi; kjephest.

fadasse (f) flau; mat.

fadder — (t) Gevatter, Pate m — (e) godfather, -mother, sponsor — (f) parrain m, marraine f; compère m, commère f. **faddergave** — (t) Patengeschenk n — (e) christening gift — (f) cadeau (présent m) de baptême. **fadderskab** — (t) Gevatterschaft f — (e) sponsorship — (f) qualité (f) de parrain, de marraine; affinité (f) spirituelle. **faddersladder** — (t) Geschwätz n — (e) gossip — (f) commérage(s) m (pl); bavardage m, cancans m pl.

fade (e) visne; falme. **f. away** svinde hen; fordufte.

fade (f) flau, smagløs, vandig: ubetydelig, intetsigende; m, andel (i tyvekoster o. l.)

Faden (t) m, traad: favn (maal). **fadengerade** snorlige. **fadennackt** splitternaken. **fadenscheinig** luslidt.

fader — (t) Vater m — (e) father — (f) père m. **faderlig** — (t) väterlich — (e) fatherly, parental.

i Europa for dette studium. Skrev en mængde afhandlinger i «Asiatic researches» og andre tidsskrifter, udgav en sanskritgrammatik og -ordbog samt flere større verker, bl. a. «A digest of Hindoo law, transl. from the Sanskrit». Døde som præsident for det af Will. Jones stiftede «Asiatiske selskab».

Colenbrander, Herman (1871—), holl. historiker, 1897 arkivar, 1902 sekretær ved den historiske kommission i Haag, har skrevet «De patriotentyd» (3 bd. 1897—99), «Gedenkstukken der algemeene geschiedenis van Nederland 1795—1840» (2 bd. 1905—06) og «De belgische omwenteling» (1905).

Colenso, John William (1814—83), eng. biskop i Natal i Sydafrika. Her indlagde han sig store fortjenester af missionen blandt zuluerne, oversatte dele af det gamle testamente og hele det nye testamente (1876) og skrev en grammatik (1859) og en ordbog (1861) i zulusproget. 1861 udgav han en fortolkning af Romerbrevet, hvori han udtalte sig imod helvedesstraffenes evighed. Senere udkom et større skrift: «The Pentateuch and the Book of Joshua, critically examined» (7 bd. 1863—79), hvori han hævdede, at Moses ikke kunde være forfatter af Mosebøgerne, som for en del først var blevet til efter landflygtigheden, og at 5 Mosebog var den lovbog, som fandtes under Josias. For disse anskuelser kjendte et møde af biskoper ham i 9 punkter skyldig i afvigelser fra kirkelæren og vedtog hans afsættelse (1863). C. appellerede til kronen, og «The privy council» erklærede afsættelsen ugyldig. C. blev i sit embede, men missionsselskaberne vendte sig fra ham, en modbiskop udnævntes, og mange prester ivrede mod ham. Alligevel udfoldede C. en betydelig virksomhed og vandt navnlig megen anseelse ved sit mandige og dygtige forsvar for de indfødte under zulukrigen. [Litt.: G. W. Cox, «Life of J. W. C.», 2 bd., 1888.]

Colenso, by i den eng. koloni Natal i Sydafrika paa Tugelaelvens høire bred. Skueplads for general Bullers nederlag 15 dec. 1899, da han søgte at forcere overgangen over elven, se Boerkrigen.

Coleo'ptera, se Biller.

Coleraine *[kå'lərēn],* by i Nordirland, grevskabet Londonderry, nær mundingen af Bann, 6958 indb. (1901). Lærredsvæverier; rigt laksefiske.

Coleridge *[kōlridž].* 1. Samuel Taylor C. (1772—1834), eng. digter, født i Devonshire. C. gjennemgik Christhospital-skolen i London og studerede derpaa ved Cambridge universitet. Han var i disse aar en lidenskabelig tilhænger af den franske revolutions idéer. Religiøst og digterisk var han tilhænger af Milton, hvis poesi han efterlignede i sine første hymner og sonetter. C. førte et uroligt og omflakkende liv. Sammen med digteren Southey vilde han grundlægge et kommunistisk brodersamfund i Nordamerika, men planen maatte opgives af mangel paa penge. Ved denne tid mødte han digteren Wordsworth og dennes søster i Dorsetshire. Fra nu af hører han sammen med denne den engelske romantiks og naturlyriks digter; frugten af deres indbyrdes paavirkning var Wordworths berømte «Lyrical ballads» og C.s «The rime of the ancient mariner». Sammen med sine venner besøgte han ved aarh.s skifte Tyskland; da han vendte tilbage herfra og bosatte sig i det naturskjønne sjødistrikt sammen med Southey, var han i sine politiske meninger blevet yderliggaaende konservativ. De følgende 15 aar led C. fysisk og moralsk under overdreven opiumsnydelse. Men han reiste sig af sin nedværdigelse og udgav sit bekjendte digt «Christabel» og i de følgende aar en række prosaskrifter, «Lay sermons», «Aids to reflection» o. fl., i hvilke vi lærer hans religiøse og filosofiske meninger at kjende. C. er ved siden af Wordsworth den saakaldte sjøskoles betydeligste digter, fantasirig, følelsesfuld og tankedyb, derhos en mester i sprogets og versets kunst. — 2. Hartley C. (1797—1846), eng. digter, foreg.s søn, har skrevet «Poems» og prosaverker, som «Biographia borealis» og «The worthies of Yorkshire and Lancashire». — 3. Sara C. (1802—52), foreg.s søster, var en udmerket kjender af døde og levende sprog, udgav 1847 sin faders digte og har skrevet vakre barnefortællinger og eventyr.

Colesberg, britisk Syd-Afrika, hovedstad i distriktet af samme navn, i Kaplandets nordlige del, ca. 50 km. s. f. Oranje-elvens øvre løb, 1340 m. o. h., med ca. 2000 indb.

Colēta (Colette), den hellige (1380—1447), fr. helgeninde. Begyndte efter 1406 at virke for at føre clarisserinderne tilbage til den oprindelige strenghed. Sixtus IV gav hende plads blandt de salige, og Pius VII kanoniserede hende 1807. Hendes symbol er lammet og lerken.

Cōleus, slegt af de kurvblomstredes familie. Fra *c. blumei* fra Java og *c. scutellarioides* fra Ostindien stammer de talrige, dyrkede krydsningsformer, som gaar under fællesnavnet *c. hybridus.* Bladene har ofte vakre farver, der dog kun holder sig i sterkt lys, hvorfor de gjerne falder af mod vinteren.

Colfax *[kō'lfæks],* Schuyler (1823—85), nordamer. journalist og politiker, udgav 1845—55 et ledende politisk ugeblad i Indiana, sluttede sig 1854 til republikanerne og var medlem af repræsentanternes hus 1855—69. Blev populær, især ved energisk modstand mod et forslag 1864 om sydstaternes uafhængighed. Var Unionens vicepræsident 1869—73, men trak sig tilbage, da han beskyldtes for uredelighed; senere blev han frikjendt.

Colico, landsby i Norditalien, prov. Como, ved den nordøstlige bred af Comosjøen, 600 indb. (1901); er et vigtigt udgangspunkt for alpeveiene over Splügen og Stilfer Joch.

Coligny *[kåliñi'],* François de (1521—69), Gaspard de, herre til Châtillon (1519—72), og Odet de, kaldt kardinalen af Châtillon (1517—71), fr. adelsmænd, brødre, fremragende medlemmer af det protestantiske parti. — 1. François var i 1560-aarene en af hugenotternes dristigste førere i religionskrigen. — 2. Gaspard var ligesom François en dygtig feltherre, der i 1550-aarene med hæder førte de franske hære mod Karl V og Filip II. Kom 1557 ved overgivelse af Saint Quentin i spansk fangenskab i 1½ aar. I fængslet blev han calvinist og traadte under kong Frans II aabenlyst frem som saadan. Under Karl IX søgte han at vinde den umyndige konge og hans moder Katharina for calvinismen for derved at sætte Frankrige i spidsen for den europæiske protestantisme mod Habsburgerne. Han fik ogsaa regjeringen til at vise sine trosfæller nogen tolerance, men de katolske

---

paternal — (f) paternel; de père. **faderløs** — (t) vaterlos — (e) fatherless, bereaved — (f) orphelin. **fadermord** — (t) Vatermord m — (e) & (f) parricide m. **fadermorder** — (t) Vatermörder m — (e) & (f) parricide m. **fadervor** — (t) Vaterunser n — (e) the Lord's prayer — (f) l'oraison dominicale f, Pater m.

fader (f) dele.

fadeur (f) f, flauhed, smagløshed; flause.

fadge (e) passe.

fadger (e) glasmesterramme.

fading se karm.

fadmonger (e) kjephestrytter.

fadæse — (t) Dummheit f — (e) blunder, solecism — (f) fadaise, bêtise f.

fæces (e) pl, ekskrementer; bundfald.

faf(iot) (f) m, (penge)seddel.

fag — (t) Fach n — (e) (arkit.) bay, window; (rum) compartment, (omraade) department, line, province, (levevei) line, profession, (lære-) branch, subject; (rolle-) line of acting; set (of curtains) — (f) (ark.) pan m; (vindues-) croisée; (rum) case f, compartiment m; (fig.) branche, partie, spécialité f; (omraade) domaine, ressort; (haandverk) métier; (rolle-) emploi m; (af f.) par état, de profession.

fagforening — (t) Arbeiterverein m — (e) trade-society, trades-union — (f) syndicat m (professionnel), chambre (f) syndicale (ouvrière).

fagkundskab — (t) Fachgelehr-

guiser (s. d.), der ønskede venskab med Spanien, fik overtaget, og 1562 begyndte katolikerne borgerkrigen. C. blev hugenotternes dygtigste fører og holdt ved sin sedelige kraft sine trosfællers mod oppe trods nederlag mod de overmægtige katoliker. 1570 sluttedes religionsfreden i St. Germain, der gav hugenotterne næsten fri religionsøvelse, og i 1571 syntes C. atter at nærme sig sit gamle maal. Han kom hoffet nær, der knyttedes forbindelser med protestanterne i Europa, og en spanskfiendtlig politik indlededes. 1572 brød i Nederlandene opstanden løs mod Alba; C. søgte at vinde Karl IX for nederlændernes kamp, og det saa ud til, at hans plan skulde lykkes. Men enkedronning Katharina var bange for en saa kraftig politik og ængstelig for, at C. helt skulde bryde hendes magt over kongen. Under festerne i anledning af Henrik af Navarras bryllup med Marguerite af Valois i aug. 1572 iverksatte hun et mordforsøg imod ham 22 aug., der dog ikke helt lykkedes, men han blev Bartholomæusnattens første offer. — 3. O d e t var oprindelig geistlig, kardinal og biskop, men brød ligesom brødrene med den katolske kirke og var under religionskrigene virksom som diplomat.

Gaspard Coligny.

Colīma, stat i Mexico, ved Stillehavet, ca. 19° n. br., 5886 km.² (Mexicos næstmindste stat), med 65 115 indb. (1900). Fra en lav kystrand hæver landet sig op og er i det indre opfyldt af høie, delvis vulkanske fjelde; ved nordvestgrænsen ligger C.-vulkanen, 3940 m. Fjeldene er rige paa metaller og klædt med skog. Der dyrkes ris, sukker, bomuld, indigo og tobak, som er vigtigst. Hovedstaden heder ogsaa C.; den har 20 698 indb. (1900); dens havn er Manzanillo, hvortil jernbane.

Coll, en ø af de sydøstligste Hebrider, der hører til grevskabet Argyll, 9 km. n. v. f. Mull, 20 km. lang, har 500 indb., som taler gælisk; der drives fiskeri og akerbrug og fabrikeres soda.

Collān, K a r l (1828—71), finsk komponist og forfatter, universitetsbibliotekar, redaktør af «Litterært tidsskrift», har komponeret en række meget afholdte sange, bl. a. «Vasamarschen» og «Savolaxernes sang», har oversat Heine og det store Kalevalaepos til svensk, udgivet en fortræffelig samling af finske folkeviser og en oversigt over Serbiens folkeviser m. m.

Colla pi'scium, se H u s b l a s.

Collard *[kålā'r],* P i e r r e P a u l R o y e r-, se R o y e r-C o l l a r d.

Collart *[kålạ̄r],* C l a u d e, f. i Champagne i Frankrige, kom til Sverige, hvor han vandt Erik XIV's yndest og blev anvendt til diplomatiske hverv, navnlig ved kongens frierfærder. Efter syvaarskrigens udbrud blev han sat til at lede angrebet paa det nordlige Norge. Med en hær paa ca. 4000 mand indtog han Jemteland, gik over fjeldene og bragte Stenviksholm i sin magt. Derefter svor Trondhjems kapitel og borgerskab Erik XIV troskabsed, og landsbygderne rundt om faldt fra Fredrik II. C. forstod dog ikke at udnytte sit held. Ved uklog strenghed og tøilesløs fremfærd ophidsede han befolkningen mod sig, og samtidig svækkede han sin stilling ved at bortsende en del af sine tropper. En ekspedition mod Bergen mislykkedes ganske, hvorefter nordmændene under Erik Munk tog Trondhjem tilbage og indesluttede C. paa Stenviksholm, hvor han maatte overgive sig. Han førtes som fange til Danmark, men hans senere skjæbne er ukjendt.

Collé *[kåle'],* C h a r l e s (1709—83), fr. digter, har skrevet smaa morsomme lystspil, som er udgivet samlet under titelen «Théâtre de société», enkelte større sentimentale skuespil, desuden viser, «Chansons», af ikke ringe poetisk værd.

Collé *[kålé]* (fr., af *coller,* lime), billardudtryk for, at en bal ligger lige op til banden; kaldes ogsaa «presse» eller «presse c.». Ballen flyttes fra banden ved c.-s t ø d.

Collectānea (lat.), samlede bemerkninger, uddrag af forfatteres skrifter.

Colle di Val d'Elsa, by i Mellemitalien, prov. Siena, ved Arnos bielv Elsa, 9819 indb. (1901); er bispesæde, har en domkirke fra 13 aarh. og betydelige glas-, papir- og jernfabriker.

College *[kå'lədž]* kaldes ved de engelske universiteter Oxford og Cambridge de enkelte instituter, hvor studenterne bor og faar sin væsentlige undervisning. Saaledes har Oxfords universitet 20 og Cambridge 17 c. De enkelte c. har en udstrakt myndighed i forholdet til de fælles universitetsautoriteter. C. er for saa vidt ældre end universiteterne, som enkelte af dem, saaledes University c. i Oxford, siges at skrive sig fra den tidlige middelalder. De er rige institutioner, der bærer sine særskilte navne: Christ church c., Trinity c., Magdalen c. o. s. v. og staar under ledelse af en rektor, der bærer forskjellige navne: principal, master, warden, dean. De raader over store stipendier, *fellowships,* hvis indehavere, *fellows,* derved sættes istand til at drive videnskabelige studier. Undervisningen var tidligere begrænset til de klassiske sprog og matematik. Senere er dog studiekredsen betydelig udvidet. Ved siden af professorerne er der lærere, som kaldes *tutors* manuduktører, som driver en mere skolemæssig undervisning. Som forskoler for universiteternes c.s oprettedes i middelalderen rundt om i England høiere skoler, som ogsaa i begyndelsen bar det samme navn, saaledes Winchester c., Eaton c. o. fl. Nu kaldes disse gjerne «public schools». Der er i England ogsaa andre høiere fagskoler eller institutioner, som bærer navnet c., saaledes Royal military c. i Sandhurst, C. of preceptors, C. of physicians. Saadanne findes ogsaa i Skotland og Irland. De amerikanske universiteter har delvis bevaret navnet c., men dette navn benyttes fortrinsvis af de høiere skoler for gutter og piger.

Collège *[kålǣž]* benyttes i Frankrige og Belgien som navn paa kommunale høiere skoler, som forbereder enten for universiteter eller for andre høiskoler. De har for-

---

samkeit f — ⓔ professional (skilled, special) knowledge — ⓕ connaissances (f pl) spéciales. **faglig** — ⓣ fachlich — ⓔ professional, skilled — ⓕ professionnel, spécial. **faglærer** — ⓣ Fachlehrer m — ⓔ professional teacher — ⓕ professeur (m) spécial. **fagmand** — ⓣ Fachmann m — ⓔ professional (man) — ⓕ homme (m) du métier.

fagskole — ⓣ Fachschule f — ⓔ special school — ⓕ école (f) spéciale. **fagudtryk** — ⓣ Fachausdruck m — ⓔ technical term, pl ogs. technicalities — ⓕ terme (m) technique.

fag ⓔ trækdyr, træl, tjener, dreng; (i skolesprog) yngre elev; slid; slide (og slæbe); tufse sig; lade trælle, udtrætte. **fagged out** sliten.

fag-end ⓔ (optafset) endekant, frynser; utaklet tamp; udskud, vraggods.

fager — ⓣ hold, anmutig, lieblich — ⓔ beautiful, fine, fair — ⓕ beau, belle.

fagging ⓔ slid.

fagot ⓔ & ⓕ m, (ris)knippe; bundt; ⓔ ogs. straamand; kjærring; sammenbundte; ⓕ ogs. pakke, bunke; røverhistorie; tøv, væv; galeislave. **sentir le f.** ⓕ være befængt med kjetteri, mistænkelig. **f.-vote** ⓔ myrmandsstemme. **f.-voter** myrmand.

fagotage ⓕ m, binding (i knipper); kvas, risved; makverk.

fagoter ⓕ binde i knipper; forkludre; udstaffere; brygge sammen.

saavidt samme opgave som statskolerne, de franske «lycées», de belgiske «athénées». C. er baade humanistiske og reale anstalter, men deres kursus er forskjelligt, dels svarende til vore middelskoler, dels til vore gymnasier. Navnet skriver sig fra de middelalderske universitetskollegier.

Collège de France *[kålǣž də frās]*, navnet paa en høiskole i Paris, stiftet af Frans I i 1530 efter opfordring af den store humanist Budé. Oprindelig var det bestemt for græsk og hebraisk filologi og litteratur. Senere oprettedes der lærestole i andre sprog, i filosofi og i matematik og naturvidenskab. C. d. F. har som universitet indtaget en uafhængig stilling og været et hjem for fri densk. forskning. Det har altid tællet Frankriges største videnskabsmænd blandt sine lærere.

Collēgia nationālia el. p o n t i f i'c i a er navnet paa romersk-katolske uddannelsesanstalter for prester, som skal virke i ikke-katolske kristne lande. Det første, «Collegium germanicum», for Tyskland, blev stiftet 1552 i Rom af Ignatius Loyola. Senere efterfulgtes det af c. for Grækenland, England, Ungarn (som senere forenedes med det tyske) og andre. (Se artikelen P r o p a g a n d a).

F. J. L. B. Collett: Fra Mesnaelvens udløb.

Collēgia pietātis lat.), fromhedskollegier, kaldtes de opbyggelige forsamlinger, som Ph. J. Spener begyndte i sit hjem 1670. Derfra stammer navnene pietisme og pietist.

Colle'mbola, se S p r i n g h a l e r.

Colleōni, B a r t o l o m e o (1400—75), ital. condottiere. Efter at have lært krigskunsten under Sforza og Braccio da Montone optraadte han snart i Venedigs tjeneste mod Milano, snart omvendt. 100 000 dukater testamenterede C. til milde stiftelser i Venedig, men paa den betingelse, at hans statue opstilledes. Ved kirken S. Giovanni e Paolo (og ikke, som C. havde ønsket, paa Marcuspladsen) knelser nu den storladne rytterstatue, som skyldes Verrochio.

Collesāno, by paa Sicilien, prov. Palermo, 6910 indb. (1901); bekjendt for sin vin.

Collett, n. slegt, der ca. 1690 fra England kom til Norge med J a m e s C. (1655—1727). Efter at have egtet Karen Leuch, en rig borgerdatter, nedsatte han sig som trælasthandler i Kra., hvor slegten gjennem flere generationer spillede en fremtrædende rolle i det sociale, kommunale og merkantile liv. Det af stamfaderen stiftede handelshus indtog med enkelte forandringer i dets sammensætning (C. & Leuch, C. & søn) en anseet stilling inden Kra. handelsstand i over 100 aar, indtil det paa grund af de slette konjunkturer for trælasten i 1821 maatte indstille sine betalinger. James C. blev gjennem sine 9 børn stamfader til en talrig efterslegt, der desuden har skaffet landet en række fremragende embedsmænd (dommere, officerer og videnskabsmænd). [Litt.: Se næste art.]

Collett, A l f (1844—), n. genealog og specialhistoriker, søn af P. J. C. og Camilla C., siden 1895 ekspeditionschef i marinestyrelsen. Hans i 1883 udg. «En gammel Christiania-slegt», for hvilket et ældre geneal. verk («Familien Collett», trykt som manuskript 1872) ligger til grund, er et interessant og betydeligt arbeide, hvor slegten C.s historie er skildret paa baggrund af den norske hovedstads hele kommercielle og selskabelige liv. Af stort kulturhist. værd er hans skildringer af livet paa herregaarden Fladeby i beg. af det 19 aarh. («Fladeby», Kra. 1881), det store, illustrerede verk «Gamle Christianiabilleder» (Kra. 1893) saavelsom enkelte mindre skildringer fra det ældre Kra. Ogsaa de genealogiske arbeider «Familien Elieson» (Kra. 1881) og «Raadmand Peder Müllers efterkommere» (Kra. 1886) behandler Kristiania-forhold.

Collett, F r e d e r i k J o n a s L u c i a n B o t h f i e l d (1839—), n. landskabsmaler. Elev af Gude i Düsseldorf. Udstillede første gang 1865. Arbeidede senere flere aar i Kjøbenhavn. I sine tidligere billeder behandlede han væsentlig motiver fra den norske kyst og kystbyerne, i de senere fra Oplandene. Særlig er C. skattet som maler af vinterbilleder fra egnene omkring Lillehammer. Ved disse billeder, med halvt tilisede bække og den let overskyede vinterdags egne fine graafiolette tone, indtager C. en særstilling i sit lands malerkunst som en personlig skildrer af et stykke eiendommelig norsk natur.

Collett, J a c o b i n e C a'm i l l a, f. Wergeland (1813—95), n. forfatterinde, f. i Kristiansand, d. i Kra. Sin barndom tilbragte hun paa Eidsvold prestegaard, hvor hun fik en meget ujevn og gammeldags undervisning af forskjellige huslærere, indtil hun 14 aar gammel sendtes til herrnhutternes opdragelsesanstalt Christiansfeld i Slesvig-Holsten. Her blev hun et par aar. Mest lærte hun dog, som hun selv siger, ved omgang med de mange interessante og begavede personligheder, som færdedes i 1830-aarenes Kra., og blandt hvem C. vakte opsigt ved sin yndefulde skjønhed og livlige aand. Hun tilhørte nærmest den «danomane» kreds og var i disse aar sværmerisk forelsket i Welhaven. (Jfr. breve i «Samtiden» for 1901.) Brudt af hjertesorg og anden modgang gjorde hun i 1834 en reise til Paris og Hamburg, hvorfra hun vendte tilbage med nye kræfter og nyt livsmod. I 1841 blev hun gift med daværende lektor ved universitetet P. J. C.; ogsaa han var en af Henrik Wergelands modstandere, ja maaske hans bitreste og uretfærdigste kritiker. Egteskabet varede ikke mere end 10 aar. Ved mandens død var det, som alt brast for fru C. Hun havde da i løbet af faa aar mistet

---

fagoteur (f) m. risbinder; fusker. **f. de chansons, de vers** rimsmed.
fagotin (f) m. bundt pindeved; abekat: gjøgler, bajas.
fagoue (f) f. kalvebrissel.
faguette (f) f. liden faskine.
fagter — (t) Gebärden, Gesten pl — (e) gestures, grimaces — (f) gestes m pl.

fähig (t) modtagelig for; istand til: flink, dygtig, habil.
Fähigkeit (t) f. dygtighed; evne.
fahl (t) gusten, bleg.
Fahlheit (t) f. gustenhed, bleghed.
Fähnchen (t) n. liden fane, flag; fille, klud.
fahnden (t) gjøre jagt (paa).

Fahne (t) f. fane, flag; (veir)-fløi. **Fahnenflüchtiger** desertør.
Fähnrich (t) m. fænrik.
fahrbar (t) farbar, fremkommelig, seilbar.
fahren (t) fare; kjøre; seile.
Fahrer (t) m. kusk.
Fahrgast (t) m. passager. **Fahrgelegenheit** f. vognleilighed.

fahrig (t) stundesløs, ustadig, vægelsindet.
Fahrkarte (t) f. billet.
fahrlässig (t) forsømmelig, skjødesløs, uagtsom.
Fahrnis (t) f. løsøre.
Fahrpost (t) f. diligence. **Fahrpreis** m. takst. **Fahrrad** n. cykkel. **Fahrschein** m. billet. **Fahrstrasse** f. **Fahrweg** m.

først sin broder Henrik, saa en kjær veninde og derefter begge sine forældre. Men prøvelserne og ensomheden modnede hendes tankeliv. Og dybden og alvoret af hendes refleksioner slog samtiden med forbauselse, ja forfærdelse, da hendes store, anonymt udgivne roman «Amtmandens døtre» kom i 1855. Det var det dristigste og mest moderne arbeide i norsk litteratur; en social roman, hvori selve det hellige egteskab blev underkastet en skarp og skaanselløs kritik. At «Amtmandens døtre» forøvrigt har holdt sig godt nedigjennem tiderne, beviser de stadig nye oplag, sidste i 1897. Siden udgav fru C. «Fortællinger» (1861), de mesterlige slegtsbiografiske og autobiografiske skildringer «I de lange nætter» (1863), «Sidste blade» (3 bd., 1868—73), «Fra de stummes leir», «Mod strømmen», I—II (1879—85). I de to sidste aartier af sit liv stod hun i første række blandt kvindeemancipationens forkjæmpere; hun arbeidede for denne sag ud fra en stridbar, retfærdighedskrævende, moralsk idealisme. — Fru C. er den største kvindelige forfatter i norsk litteratur; den eneste, som kan nævnes ved siden af hende, er Amalie Skram, der dog staar langt tilbage for hende som skribent. 1892—94 kom en samlet udg. af fru C.s skrifter i 8 bind. [Litt.: «Norsk forfatterlexikon»; H. Jæger, «Litteraturhist. pennetegninger»; Clara Tschudi, «Silhouetter»; Clara Bergsøe, «Camilla Collett, et livsbillede»; Mathilde Schjøtt, «C. C.» («Nordmænd i det nittende aarhundrede») etc.]

Camilla Collett.
(Efter maleri af Gørbitz.)

Collett, Johan (1775—1827), f. i Præstø paa Sjælland, cand. jur. 1793, foged i Buskerud 1802, amtmand sammesteds 1814, repræsenterede Buskerud paa rigsforsamlingen paa Eidsvold, paa det overordentlige storting 1814 samt paa stortingene 1818—27. C. var medlem af rigsforsamlingens finanskomité og en række andre komitéer, oftere som formand.

Collett, Johan Christian (1817—95), n. embedsmand, amtmand i Kristians amt 1854, i Akershus amt 1859, anseet administrator. Sterkt politisk og videnskabelig interesseret; tilhørte den Birch-Motzfeldt'ske fraktion. I C.s hus samledes flere af samtidens yngre videnskabsmænd.

Collett, John (1758—1810), n. handelsmand, drev sammen med nordmanden Andreas Gram 1783—92 et handelshus i London, hvor hans hjem var et samlingssted for nordboere, og hvor han stiftede et «Nordisk selskab». 1792 indtraadte han i C. & søn, hvis eneindehaver han blev ved faderen, James C.s død (1794). C. blev Kra.s rigeste kjøbmand næst efter Bernt Anker (s. d.), navnlig ved trælasthandel, skogdrift og sagbrug. Han var stor jordegodseier og drev sine gaarde, bl. a. Ullevaal i Aker og Fladeby i Enebak som mønsterbrug med talrige forbedringer, som han havde lært i England, og som han frit lod enhver faa godt af. Flere gode skoler oprettede han ogsaa og var 1809 med om stiftelsen af Selsk. for Norges vel. Under krigen 1807—08 udfoldede han en frugtbar virksomhed for hærens og landets forsyning med levnetsmidler. I hans omgangskreds førtes datidens sterke selskabsliv, krydret med dramatiske opførelser og romantiske jagtpartier (jfr. fru Dunkers «Erindringer»). Med C. uddøde familiens ældste gren.

Collett, Jonas (1772—1851), n. statsmand, opdraget i Kbh., var en tid ansat i rentekammeret, men udnævntes 1795 til foged i Numedal og Sandsvær og boede fra nu af paa Kongsberg, hvis fattigvæsen han efter sølvverkets nedlæggelse var med om at ordne. Under trængselsaarene 1807—14 udfoldede C. en storartet virksomhed til hjælp for de nødlidende og vandt herfor offentlig paaskjønnelse. 1813 blev han amtmand i Buskerud, men kaldtes det følgende aar efter mødet i februar paa Eidsvolds verk, hvor han deltog, til medlem af Kristian Fredriks raad. Som statsraad deltog C. i de forhandlinger, som førte til Mosse-konventionens afslutning. Efter foreningens indgaaelse blev han staaende i regjeringen, hvor han indtil 1822 for det meste bestyrede indredepartementet. 1822 overtog han ledelsen af finansdepartementet og fortsatte som dettes chef med stor dygtighed sin forgjænger, grev Wedels arbeide med at bringe finansvæsenet paafode. 1826 anskaffede han for statskassens regning de to første norske dampskibe. Ham skyldtes det ogsaa, at Kongsberg sølvverk ikke blev solgt trods stortingets beslutning om at afhænde det for 75 000 rdl. I denne tid var C. dog lidet populær, dels paa grund af Bodøsagens uheldige udgang, dels fordi han i striden mellem statsmagterne støttede kongen. I 1827 blev han endog af stortinget tiltalt for rigsret; rigtignok blev han frikjendt, men for et af anklagepunkternes vedkommende med den begrundelse, at hans forseelse maatte antages at være foranlediget ved en undskyldelig misforstaaelse af grundloven. Eftersom de gode resultater af hans finansstyrelse begyndte at vise sig, forandredes dog opinionen. Og da C. efter grev Platens død blev den norske regjerings leder og som saadan arbeidede for en udvidet selvstændighed for kommunerne, vandt han megen anerkjendelse i stortinget, men kom til gjengjæld i opposition til kongen og chefen for den norske statsraadsafdeling i Stockholm, Løvenskiold. Da kongen under striden med stortinget 1836 besluttede at opløse dette, gav C. straks stortinget underretning herom, hvorved dette fik tid til at anklage Løvenskiold for

Jonas Collett.
(Efter maleri af Gørbitz.)

---

kjørevei; kjørebane. **Fahrstuhl** m, elevator; rullestol. **Fahrstunde** f, en times kjørsel.

Fahrt ⓣ f, fart, reise, tur; kjørsel.

Fährte ⓣ f, far, fært, spor.

Fahrwasser ⓣ n, farvand.

Fahrwind ⓣ m, bør.

Fahrzeug ⓣ n, fartøi; (sj.) kjøretøi.

faiblard ⓕ svagelig; tarvelig, dvask.

faible ⓕ svag(elig), sart, skrøbelig; ringe, ubetydelig, tarvelig; ikke efterspurgt (vare); m, svag side, svagt punkt; svaghed, tilbøielighed. **du fort au f., le fort portant le f.** i gjennemsnit.

faiblesse ⓕ f, svaghed; afmagt; ubetydelighed; svag side, skjødesynd.

faiblir ⓕ svækkes, blive svag(ere); tabe sig, tage af; give efter.

faiblot ⓕ svagelig.

faïence ⓕ f, fajance, stentøi.

fail ⓔ, **faillir** ⓕ slaa feil, feile, glippe, svigte, mangle; gaa fallit; ⓔ ogs. slippe op; aftage; uddø; skuffe, lade i stikken; ikke formaa; ⓕ ogs. være nær ved.

faille ⓕ f, slags silketøi; spræk.

failli ⓕ fallit, falleret; m, fallent.

faillibilité ⓕ f, feilbarhed.

faillible feilbar.

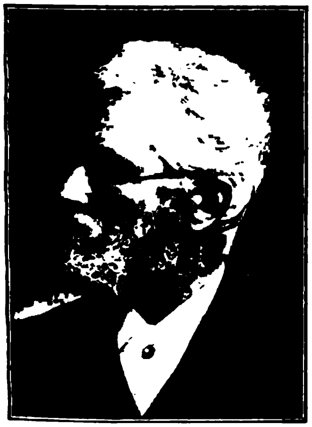
faillite ⓕ f, fallit. **f. ouverte** konkurs.

failure ⓔ mangel; feilslag; aftagen, svigten; fallit; fiasko.

rigsret, fordi han ikke havde protesteret mod opløsningen. Kongen blev forbitret herover, og da Løvenskiold blev dømt til en bøde, fik C. sin afsked. C. var nu meget populær og blev forherliget af Wergeland i et vakkert digt. Litt.: Boeck, «J. C.» (1870); Johanne Vogt, «Statsraad C.s hus og hans samtid» (1903).]

Collett, Peter Jonas (1813—51), n. retslærd og publicist. Født i Lier, juridisk kandidat 1835; blev i 1841 udnævnt til lektor og i 1848 til professor i lovkyndighed ved Kristiania universitet; var medlem af en i 1846 nedsat kgl. kommission med opdrag at udarbeide et udkast til en lov om arveretten og andre i forbindelse hermed staaende dele af civilretten. Hans forelæsninger over familie- og personretten er udgivet efter hans død. C. leverede talrige æstetisk-kritiske bidrag bl. a. til bladet «Den constitutionelle» (1837—40) og skrev i kalenderen «Ydale» (1851) en samling «Breve fra Rom». Hans optegnelser fra Kbh. 1838 er offentliggjort i «Personalhist. tidsskrift», V, bd. 3. Han stod Welhaven nær og kritiserede skarpt Wergeland.

Collett, Robert (1842—), n. zoolog, søn af ovenn. P. J. C. og Camilla C. Var 1871—72 assistent, fra 1874 konservator ved universitetets zoologiske museum, fik 1875 guldmedalje for et arbeide over Norges *araneæ,* blev 1876 universitetsstipendiat i zoologi, 1882 det zoologiske museums bestyrer og 1884 professor i zoologi. C. har udfoldet en rig produktion. Hans videnskabelige arbeider behandler hovedsagelig hvirveldyrenes forskj. klasser, særlig Norges hvirveldyr. Ved sine talrige studiereiser har han indsamlet et rigt og værdifuldt materiale for universitetets zool. museum og erhvervet sig et enestaaende kjendskab til landets hvirveldyr-fauna. Af C.s videnskabelige arbeider maa særlig fremhæves hans arbeider over Norges fiske og fugle som grundlæggende paa sit felt, bl. a. «Norges fiske» (1874), med tre hovedsupplementer (1879—1905), «Den norske Nordhavsekspeditions fiske» (1880), «Fiske fra «Michael Sars'» togter» (1905) samt talrige arbeider i tidsskrifter. Fremmede videnskabelige ekspeditioners materiale er overdraget ham til bearbeidelse. Blandt C.s fortræffelig populære arbeider merkes: «Liv i naturen», «Fuglenes husliv», «Fugleliv i det arktiske Norge» (oversat paa tysk og engelsk, ny udg. 1907 med illustr. efter forf.s udmerkede fotografier), «Dyreliv» i «Norge i det 19 aarh.», «Norges præmieværdige rovfugle» og «Dyreliv i det nordlige Norge». C. er en særdeles fortjenstfuld samlingsbestyrer. Det zoologiske museums værdifulde samling af norske hvirveldyr skyldes væsentlig hans personlige samlervirksomhed. Den fortrinlige opstilling (f. eks. de talrige biologiske grupper) er en frugt af C.s indgaaende kjendskab til dyrene og deres levevis.

(Fot. af L. Forbech.)
Robert Collett.

Colletta, Pietro (1775—1831), ital. historiker og officer, sluttede sig som ung officer 1798 til franskmændene, hvilket kostede ham hans stilling og en tids fængsel. Gjenoptaget i hæren under Joseph 1806 blev C. 1813 ingeniørkorpsets chef, en stilling han beholdt efter Bourbonernes tilbagekomst. 1820 kvalte han som statholder Siciliens oprør, blev derpaa krigsminister, men 1821 fængslet og afsat paa grund af liberale sympatier. Skrev «Storia del reame di Napoli, 1734—1825», I—II, 1834 og senere.

Colli, flert. af collo (s. d.).

Collie, se Hunderacer.

Collier *[kå'ljə],* Jeremy (1650—1726), eng. prest og forfatter, vægrede sig efter revolutionen 1688 ved at aflægge troskabsed til Vilhelm af Oranien og blev gjentagne gange fængslet. Dog vedblev han til sin død at virke som prest for sine jakobitiske meningsfæller, de saakaldte «nonjurors». Vandt særlig berømmelse i sin samtid for et kraftigt angreb paa den tiltagende demoralisation i det engelske teater; dette affødte en livlig litterær strid.

Collier *[kå'ljə],* John Payne (1789—1883), eng. litteraturhistoriker. Allerede som ung rettede han sine studier mod de med Shakespeare samtidige digtere som Green, Peele, Marlowe og Nash. Hans hovedverk er «History of dramatic poetry» (London 1831 og 1879) i 3 bind. Den engelske statsmand, hertugen af Devonshire, som var en stor bogven, gjorde ham til sin bibliotekar. I denne stilling fik han anledning til at gjøre grundige Shakespeare-studier; af hans arbeider om disse emner kan nævnes «New facts regarding the life of Sh.», en udgave af Sh.s dramaer og «Notes and emendations to the text of Sh.s plays» (1852), som støttede sig paa randbemerkninger i en gammel folioudgave. Disse viste sig imidlertid at være forfalskninger. Han har ogsaa skrevet en række andre litteraturkritiske og bibliografiske arbeider, som vidner om hans store flid, men ogsaa om mangel paa videnskabelig nøiagtighed.

Collijn *[-līn],* Gustaf Alfred Gabriel (1880—), sv. schakspiller og forfatter, har sammen med sin broder Per Ludvig C. (1878—), formand i Nordisk schakforbund og forfatter af «Lärobok i schack för nybörjare» (1905), paa mange maader arbeidet for at fremme schakspillet i Sverige. De har udg. «Lärobok i schack» (2 udg., 2 bd. 1903—06) og har siden 1902 redigeret «Tidskrift för schack».

Collin, Christen Christian Dreyer (1857—), n. litteraturhistoriker, fra 1895 docent i europæisk litteratur ved Kra. universitet. Udgav 1894 «Kunsten og moralen», en samling polemiske artikler rettet mod naturalismens immoralske æstetik, «Studier og portrætter», en række essays (1901) samt den vidtløftige Bjørnsonbiografi, I—II (1902—07). I dette verk, som behandler Bjørnsons liv og digtning til omkr. 1860, har C. nedlagt et meget betydeligt arbeide. Det byder paa en masse stof: historiske oplysninger, kritiske analyser, personlige meddelelser fra digteren o. s. v. C. har ogsaa behandlet engelsk litteratur, fortrinsvis Shakespeare.

Collin, Edgar (1836—1906), d. prof., teaterhistoriker

---

faim (f) f. sult; begjærlighed.

fain (e) glad til; gjerne.

faîne (f) f. bøkenød, olden.

fainéant (f) doven, lad; m. dagdriver. **fainéanter** dovne sig, drive. **fainéantise** f. driveri, ladhed.

fainée (f) f. bøkenødhøst.

faint (e) besvime(lse), (falde i) afmagt; svag, (ud)mat(tet), afkræftet, træt; uvel, flau; forsagt; dunkel; svinde (hen). **fainting fit** besvimelse. **faint-hearted** forsagt.

fair (e) I marked, basar.

fair (e) II ren, skjær, fager, lyslet; klar, smuk; (om vind) gunstig, følelig; grei; aaben, ærlig; ganske god, antagelig. **copy f.** renskrive. **keep f. with** holde sig tilvens med. **f.-minded(ness)** retsindig(hed). **f.-sized** middels (stor). **f.-spoken** beleven. **f.-way** (seil)led.

faire (f) gjøre (istand), lage, danne; forfatte; frembringe; m. handling; arbeidsmaade, manér. **se f.** blive; tildrage sig; anstille sig; vænne sig (til). **se laisser f.** ikke gjøre modstand. **il fait . . .** det er . . . (om veiret).

fairness (e) skjærhed, fagerhed; blond hudfarve; klarhed, følelighed; aabenhed, ærlighed; billighed, rimelighed.

fairy (e) hulder. **f.-comedy** eventyrkomedie. **f.-cups** nøkleblomst.

faisable (f) gjørlig, mulig.

og journalist, sønnesøn af Jonas C. En mængde grundige verker, deriblandt «Af Jonas Collins papirer», fuldførelsen af Overskou's «Teaterhistorie», «Holbergske skuespillere» til jubeludgaven af Holbergs komedier foruden arbeider af statistisk natur, teateranmeldelser o. s. v., skyldes hans flittige pen.

Collīn, Edvard (1808—86), d. embedsmand og samler, har skrevet «Anonymer og pseudonymer i den danske, norske og islandske litteratur» (1869) og «H. C. Andersen og det Collinske hus» (1882).

Collīn, Jonas (1776—1861), d. finansmand og kunstbeskytter, 1816—48 finansdeputeret, geheimeraad. C. var en af hovedmændene, da hele Danmarks pengevæsen 1812—13 maatte omordnes ved statsbankrotten; tog ved siden heraf virksom del i saagodtsom hvert nyt foretagende af betydning. 1809—55 var han en af landhusholdningsselskabets præsidenter og arbeidede her for indførelsen af nye redskaber og en omhyggeligere jordbehandling. Kom som medlem af teaterdirektionen o. s. v. i berøring med næsten alle datidens kunstnere og digtere og ydede dem paa forskjellig maade bjælp, sørgede saaledes bl. a. for den praktiske gjennemførelse af Thorvaldsens plan om at skjænke Kbh. sine verker og kunstskatte og var H. C. Andersen en virksom støtte og trofast ven.

Collīn, Jonas Sigismund (1840—1905), d. zoolog (faunistiker), forf. til «Danmarks frøer og tudser» (1869), har omarbeidet N. Kjærbølling's «Skandinaviens fugle» (1875—77) og har givet talrige mindre bidrag til oplysning om Danmarks fiskeri og østersavl.

Collin *[kålǣ']*, Louis Joseph Raphaël (1850—), fr. maler. Elev af Cabanel. Maler som denne gjerne nøgne kvinder, der ofte er anbragt i landskaber holdt i friluftsmaleriets lyse toner.

Collin d'Harleville *[kålǣ' d'arlvi'l]*, Jean François (1755—1806), fr. digter, har skrevet lystspil paa vers, af hvilke det bekjendteste er «Le vieux célibataire» (den gamle pebersvend), desuden mindre digte.

Collings *[kå'liŋs]*, Jesse (1831—), eng. socialpolitiker, fra 1866 af chef for et stort handelshus i Birmingham, hvor han deltog ivrig i det kommunale liv og 1878—79 var borgermester. Medvirkede 1868 til oprettelsen af National education league, som 1870 gjennemdrev loven om tvungen folkeskoleundervisning, og var 1870 medstifter af Agricultural labourer's union, hvis maal var at skaffe ubemidlede jord («tre maal (acres) og en ko»), og som opnaaede parlamentets tilslutning 1892. Siden 1880 har C. siddet i parlamentet, først som radikal, efter 1886 af misnøie med Gladstones homerule-forslag som liberal unionist. 1895—1902 var han understatssekretær for det indre (minister) i Salisburys tredje ministerium. C. er en god ven af J. Chamberlain og er som denne unitarier.

Collingwood *[kå'liŋwud]*, Cuthbert, lord (1750—1810), eng. admiral, kjæmpede tappert ved Bunkers Hill 1775 og udmerkede sig under admiral Jervis ved Kap St. Vincent omtr. 1797. Et inderligt venskab, først afbrudt ved døden, forbandt C. med den berømte Nelson; han var ogsaa dennes næstkommanderende ved Trafalgar 21 okt. 1805 og førte den eng. lælinje, som gjennembrød den fr.-sp. flaades slagorden. Efter Nelsons fald overtog C. kommandoen og fuldførte seieren. Blev til løn herfor lord og var til sin død chef for Middelhavseskadren. [Litt.: Russell, «Lord C.».]

Collingwood *[kå'liŋwud]*. 1. By i Australien, forstad til Melbourne, 32 776 indb. (1901). Stor fabrikvirksomhed. 2. By i Canada, prov. Ontario, ved sydenden af Georgian Bay (Huronsjøen), 5755 indb. (1901).

Collins *[kå'linz]*, William (1721—59), eng. digter, studerede i Oxford, boede senere i London. Et sterkt hang til melankoli nedbrød hans livskraft, og han søgte forgjæves helbredelse ved et ophold i syden. Hans digtsamling «Odes», som udkom 1747, varsler den kommende romantik.

Collins *[kå'linz]*, William Wilkie (1824—89), eng. romanforfatter, skrev sine første fortællinger i Dickens' «Household words» og viste allerede i dem sine ualmindelige evner som sensationsforfatter. Senere udgav han en række særdeles spændende romaner, af hvilke de mest kjendte er «The woman in white», «Armadale», «The moonstone», «The new Magdalen». Han har ogsaa skrevet dramaer som «The frozen deep» og «Lighthouse».

Colli'nsia (de maskeblomstrede), mindre, grenede urter, hvoraf et par arter dyrkes i haverne, saaledes *c. bicolor* fra Kalifornien; den har lilla og hvide blomster, medens en anden, ligeledes nordamerikansk art, *c. verna*, har himmelblaa og hvide blomster.

Collinson *[kå'linsən]*, Sir Richard (1811—83), eng. admiral og nordpolfarer, afseilede 1849 paa «Enterprise» sammen med Mac Clure (s. d.), som under ham førte «Investigator», for gjennem Beringstrædet at komme John Franklin til undsætning. Underveis kom skibene fra hinanden, og C. drog først mod nord og dernæst mod øst til Kap Barrow, men maatte vende om paa grund af ishindring. 1851 drog han atter nordover gjennem Prinsen af Wales sund, hvor han overvintrede paa Prins Alberts land. 1852—53 overvintrede han i Cambridge Bay. Sommeren tiltraadte han tilbagereisen, men maatte endnu en gang overvintre i Camdenbugten v. f. Mackenzies munding og kom 1854 tilbage til Europa, uden at have fundet Franklins spor.

Collioure *[kåljū̃r]*, by i det vestlige Frankrige, depart. Pyrénées-Orientales, ved en liden bugt af Middelhavet, 2826 indb. (1901). — C., hvis gamle navn Caucoliberis minder om iberisk oprindelse, hørte til Spanien indtil Pyrenæerfreden 1659.

Co'llo, flert. colli (ital.), betegner ved transport det enkelte stykke gods, henholdsvis den enkelte indpakning, uanseet dens form og indhold.

Collōmia coccinea (fjeldflokfamilien), en ca. 30 cm. høi plante med skarlagenrøde blomster. Stammer fra Chile; dyrkes som prydplante i haverne.

Collon *[kålō̃']* el. Colon, Mont, Schweiz, kanton Wallis, er en af hovedgrupperne i Walliseralperne, v. f. Matterhorn og s. f. Arolladalen.

Collōquium (lat.), samtale, benyttes nu ofte som betegnelse for en gren af universitetsundervisningen. I reformationstiden og tiden derefter forstod man sedvanlig ved c. religionssamtaler mellem anseede teologer af forskjellige retninger og partier.

Collorēdo, østerr. adelsslegt. 1. Hieronymus von C., greve (1582—1638), udmerkede sig i trediveaarskrigen,

---

faisan(de) Ⓕ m (f) fasan(høne). **faisandeau** m, fasankylling. **faisander** give vildtsmag.

faisceau Ⓕ m, knippe, bundt.

faiseur Ⓕ m, forarbeider, anstifter; -mager. **f. de tours** taskenspiller. **f. d'embarras** vigtigper. **f. de dupes** bondefanger. **f. (d'affaires)** svindler; aagerkarl.

faisselle Ⓕ f, kurv. **faisserie** f, kurvarbeide. **faissier** m, kurvmager.

fait Ⓕ m, handling, gjerning, træk; bedrift, daad; optræden, væsen; kjendsgjerning, faktum; begivenhed; gods, formue. **au (par, dans le) f.** egentlig, i grunden. **de f.** faktisk. **en f. de** med hensyn til.

faîtage Ⓕ m, tagryg, møne, mønsaas.

faîte Ⓕ f, aas; mønning; vandskille; top.

fait-diversier Ⓕ m, reporter.

faith Ⓔ (til)lid, tro(skab); givet løfte, ord; (interj.) min tro! s(aa)gu!

faithful Ⓔ troende, tro(fast). **faithless(ness)** vantro; troløs(hed).

faix Ⓕ m, byrde, vægt. **prendre son f.** synke (huse).

fajance — Ⓣ Fayence f, Steingut n — Ⓔ delf, Delft ware — Ⓕ faïance f.

fake Ⓔ bugt (af taugkveil); (slang) forretning; (slyngel)streg, kneb; (slang) udføre; bedrage; bestjæle; slaa for panden. **fakement** slyn-

blev feltmarskalkløitnant, haardt saaret ved undsætningen af St. Omer, hvor han førte rytteriet, døde kun faa dage efter slaget. — 2. R u d o l f v o n C., greve (1585—1657), feltmarskalk i trediveaarskrigen, udmerkede sig i slaget ved Lützen, siden ved kampene om Prag 1648. — 3. J o s e p h M a r i a, greve af C.-Mels og Wallsee (1735—1818), østerr. general, udmerkede sig i syvaarskrigen, blev af Josef II udnævnt til chef for artilleriet, af hvis udvikling han gjorde sig fortjent; blev feltmarskalk og ledede som statsminister hofkrigsraadet 1805—09.

Collot d'Herbois *[kålō dærbwá]*, J e a n M a r i e (omkr. 1750—96), fr. revolutionsmand, opr. skuespiller; i revolutionens første tid gjorde han sig i Paris bekjendt som gade- og folketaler, var med paa at forberede septembermyrderierne 1792, medlem af konventet og velfærdsudvalget, talsmand for den yderste terrorisme (som han sammen med Fouché, udøvede med særlig grusomhed i Lyon, hvor han tidligere som skuespiller havde gjort fiasko); ivrede 1794 mod dantonisternes moderation. Vakte Robespierres misundelse og dreves derved til at søge Robespierre styrtet, hvilket ogsaa lykkedes 27 juli (9 thermidor). Dog blev han selv nogen tid efter udstødt af konventet og 1795 deporteret. Døde i Guyana.

Co'llum (lat.), hals. C. u t e r i, moderhalsen; c. f e m o r i s, laarhalsen.

Colman *[kólmən]*, G e o r g e, den yngre (1762—1832), eng. skuespildigter, studerede i Oxford og Aberdeen, hvor han skrev sit første digt «The man of the people», en satire over politikeren Fox. Senere blev han leder af Haymarket teatret i London og skrev en række operaer, farcer og komedier, hvori han udfoldede et djervt lune, som undertiden kunde blive anstødeligt.

Colne *[kōln]*, by i Nordengland, grevskab Lancaster, n. f. Burnley, 23 000 indb. (1901); bomuldsspinderier. I omegnen skifer- og kalkbrud.

Colney Hatch *[kólni-hætš]*, by i England, grevskab Middlesex, 11 km. n.n.v. f. Londonbroen; har et sindssygehus, der rummer 2000 syge.

Colocāsia, indiske planter af familien *araceæ* (s. d.), paa grund af de pragtfulde blade yndede stueplanter. C. *esculenta* har knoldagtig jordstamme, medens *c. odora* efterhaanden faar overjordisk stamme. *C. vendlandii* har olivengrønne blade med lyse striber. Alle de dyrkede c.-arter maa have rigelig næring og vand for at trives.

Colocynthīn er et bitterstof, som i liden mængde findes i frugtkjødet og i frøene af kolokvinter (s. d.).

Cologna *[kålå'ña]* **Venēta,** by i Norditalien, prov. Verona, omtr. 3000 indb. Byen har en gammel ringmur, og en kirke med malerier af Paolo Veronese. Silkeavl.

Cologne *[kålå'ñ]*, det franske navn paa Köln.

Colōma, L u i s (1851—), sp. forfatter, tilhører Jesuiterordenen, har været medarbeider i bladet «La ilustracion catolica» og skrevet romaner, i hvilke han med bidende ironi har behandlet Madrid-societetens frivole liv. Hans roman «Pequeñeres» («Bagateller») har havt en overordentlig sukces og er oversat paa mange sprog, ogsaa paa dansk. Af hans andre verker kan nævnes romanen «Por un piojo» og en række historier for børn «Cuentos para niños». Ved siden deraf har han været en skarp og polemisk katolsk journalist og skrevet biografier af det 18 aarh.s filosofer og digtere.

Colomb *[kålō']*, M i c h e l (1430—ca. 1512), fr. billedhugger, den betydeligste af den ældre generation af fr. renaissance-billedhuggere, der opretholdt den fr. tradition imod ital. indflydelse. Paavirket af Claus Sluter. Hovedverk: gravmæle af forskjelligfarvet marmor over Frans II og hans gemalinde, Margarete de Foix, i domkirken i Nantes (1507) med de rolige, fuldendt udførte fire kardinaldyder som hjørnefigurer, apostle og 16 realistiske smaafigurer *(pleureuses)*. Desuden: relief med St. Georg (Louvre) og alter med Marias død i St. Sernin i Toulouse.

Colomb *[kå'ləm]*. 1. P h i l i p H o w a r d C. (1831—99), eng. admiral, opfandt 1861 det overalt antagne C.s k e natsignalsystem med blinksignaler og afvekslende korte og lange blink. Omarbeidede 1864—66 signalsystemet i den engelske flaade. Regnedes i hele Europa for autoritet i sjøkampens teori. Den første virkelige sjøstrategi skyldes ogsaa ham, «Naval warfare» (1891). Tog sin afsked 1886 og blev 1892 viceadmiral i reserven. — 2. S i r J o h n C h a r l e s R e a d y C. (1838—), stiftede 1884 sammen med W. E. Forster «Imperial federation league», der arbeidede for koloniernes nærmere tilknytning til moderlandet. Har talt og skrevet meget om det britiske sjøforsvar: «Protection of our commerce in war» (1867) og «The defence of great and greater Britain» (1879).

Colombes *[kålō'b]*, landsby i det n.v.-lige Frankrige, depart. Seine, 11 km. n.v. f. Paris, 23 061 indb. (1901); har en veddeløbsbane, petroleumsraffinaderi og eddikefabriker.

Colombey-Nouilly *[kolōbænuji']*, en gaard ø. f. Metz. Her stod 14 aug. 1870 det første af de tre store slag i omegnen af Metz (jfr. B o r n y og M e t z).

Colo'mbia el. C o l u'm b i a (La republica de Colombia), republik i den nordvestlige del af Sydamerika, 1 135 550 (efter en ny planimetrisk beregning 1 206 200) km.² med 4 630 000 indb. Det strækker sig fra 2 ° 50 ' s. br. til Sydamerikas nordligste punkt, Punta Gallinas, 12 ° 24 ' n. br. og grænser mod øst til Venezuela, hvor grænsen paa store strækninger dannes af elve (Rio Savare, Arauca, Meta, Orinoco, Atabapo og Negro), og Brasilien, mod syd til Ecuador, hvor Rio Caquetá er grænseelv, mod vest til det Stille hav og republiken Panama, der i 1903 løsrev sig fra C., og mod nord til det Karaibiske hav. Det Stille hav danner en mængde bugter, hvoraf de vigtigste er fra syd Rada de Tumaco, Bahia del Choco og Bahia Coqui, og paa nordkysten haves Darienbugten med dens smalere sydlige fortsættelse Urababugten samt den aabne Golfo de Morosquillo. Længere mod nord merkes strandsjøen Boca di Cienaga og den store halvø Goajira ved Maracaibobugten. — I øst er C. et lavland, der dels hører til Orinocoelvens Llanos og dels til Amasonelvens Selvas. Det optager omtr. halvdelen af landets areal, men er meget daarlig bebygget. I vest er C. et høiland, hvor Kordiljerne er delt i tre kjeder (Cordillera oriental, Cordillera central og Cordillera occidental), der strækker sig gjennem landet fra syd mod nord. Østkordiljerne danner vandskillet mellem Magdalenaelven og Amasonelven, er lavere end de øvrige kjeder, men bliver bredere, idet de opløser sig i en mængde grene, som omslutter dale og høisletter. Mest bekjendt er Bogotás høislette, som ligger 2450—2700 m.

---

gelstreg; falskt papir, især tiggerbrev.

fakke — (t) ertappen, erwischen — (e) nab, take up — (f) attraper, prendre.

fakkel — (t) Fackel f — (e) link, torch — (f) (voks-) flambeau m; (beg-) torche f; (halm-) brandon m. **fakkelbærer** — (t) Fackelträger m — (e) linkboy, linkman, torchbearer — (f) porte-flambeau m. **fakkeltog** — (t) Fackelzug m — (e) torch-light procession — (f) marche (promenade) (f) aux flambeaux.

faktisk — (t) faktisch — (e) actual; (adv) in point (as a matter) of fact — (f) effectif, réel, positif; (adv) de fait; réellement.

faktor — (t) Faktor m — (e) factor; (printer's) foreman — (f) facteur; (i trykkeri) prote m.

faktotum — (t) Faktotum n — (e) factotum, all in all — (f) factotum m.

faktum — (t) Faktum n, Thatsache f — (e) (an ascertained, established, a settled) fact — (f) fait m (réel).

faktura — (t) Faktur(a) f — (e) invoice — (f) facture f.

fakultet — (t) Fakultät f — (e) faculty — (f) faculté f.

falaise (f) f, klippe, knat. **falaiser** bryde mod klippen, kysten.

falb (t) bleggul, blak.

falbala (f) m, kappe (paa kjole); stas.

falbyde — (t) feil bieten — (e)

o. h. Lidt nord for Bogotá findes det høieste parti, Sierra Nevada de Cocui (5300 m.), men saa sænker de sig gjennem Sierra de Perija mod Goajirahalvøen. Vest for denne halvø danner Sierra Nevada de Santa Marta en isoleret fjeldkjede, der naar en høide af 5300 m. Fra Østkordiljerne rinder en mængde elve ned paa sletten, hvor de optages af Orinocos og Amasonelvens bielve. Midtkordiljerne har et regelmæssigt forløb uden sidegrene og kan opvise de høieste toppe, hvoraf merkes Pan de Azucar (4870 m.), den udslukkede vulkan Nevada de Huila (5700 m.) og vulkanerne Puracé (4700 m.), Tolima (5616 m.) og Ruiz (5600 m.). De slutter omtr. ved 8 ° n. br., hvor Cauca bøier mod n.ø. for at forene sig med Magdalena. Vestkordiljerne strækker sig fra fjeldknuten Pasto (4264 m.) til 7 ° n. br., hvor de har en høide af 2000 m. Mellem disse og kysten gaar en mindre kjede, Kystkordiljerne, hvis toppe er 800—1800 m. — C.s hovedelv er Magdalena, som løber i dalen mellem Øst- og Midtkordiljerne, og dens bielv Cauca, der har sit leie mellem Midt- og Vestkordiljerne. Paa sletten rinder Meta og Guaviare, bielve til Orinoco, og en del mindre elve. — Klimaet afhænger af høiden over havet. I «tierra caliente», som naar til 1000 m., er der egte tropeklima med en aarlig middelvarme af 25.9 ° (Puerto Berrio ved Magdalena). I «tierra templada», der naar til 2000 m., er middeltemperaturen i den varmeste maaned, februar, 21.7 °, og i den koldeste, november, 20.3 °; i «tierra fria» er aarsmidlet 14.4 ° (Bogotá 2645 m.), og kommer man over 3000 m. til «paramo», hæver temperaturen sig, ialfald i de øvre egne, kun lidt over frysepunktet. Paramo stiger i det hele til den øverste grænse for menneskelig bebyggelse, og i en høide af 4500—5000 m. har man evig sne. De fremherskende vinde er i den tørre tid (nov.—mars) nordøstpassaten, og i regntiden vestlige vinde. Regnmængden er i Cartagena 1100 mm., i Bogotá 1600 mm. — Planteveksten er indtil 1300 m. rent tropisk med kokuspalmer, talrige frugttrær, som mango, bananer, appelsiner og oranger. Kommer man høiere, forsvinder palmerne, men man finder træbregner, kinatræ, stedsegrønne eke og en mængde orchideer, og i en høide af 3000 m., hvor paramo begynder, ophører skogen. — Dyreverdenen afhænger ogsaa af høiden.. Lige til snegrænsen finder man puma, pungrotten, ræve, bjørne, harer og kondor. Til 1900 m. gaar papegøierne, og til 1400 m. træffer man jaguaren og nogle aber. Lavere nede findes alligatorer, giftslanger, perlemuslinger og skildpadder. — Befolkningen udgjorde i 1902 4 630 000. De hvide ansees for at udgjøre 10 pct., indianerne 40—45 pct., negerne 5 pct., resten er blandet. Antallet af udlændinge er lidet, flest er det af italienere, endel englændere og tyskere og nogle faa franskmænd. Af indianerstammer haves en hel del, de vigtigste er chibcha paa Bogotás høislette, nutabe og tahimi paa Midtkordiljerne, chocofolket, der er halvvildt, paa Vestkordiljerne og arhuaco paa Goajirahalvøen. Religionen er romersk-katolsk, men andre religioner er tilladt. I landet findes en erkebiskop og 10 biskoper. — Undervisningsvæsenet har været meget forsømt. Folkeundervisningen er gratis, men ikke tvungen. I 1898 var der 2036 folkeskoler med 110 320 børn. Der findes 34 høiere skoler, 4 tekniske, 2 musik- og 1 kunstskole, endvidere et statsuniversitet i Bogotá. — Af næringsveie er landbruget den vigtigste, men det er paa langt nær ikke udnyttet som det kunde. Af indenlandske planter dyrkes bananer, mais, poteter, bomuld, tobak, kakao, kokuspalmer og en mængde frugt. Ananas vokser vild, og meloner er et vigtig fødemiddel for de lavere klasser. Af indførte vekster kan merkes kaffe, sukkerrør, ris, hvede. Kvægavlen er liden, og bergverksdriften er gaaet betydelig tilbage. Før 1720 var C. jordens rigeste guldland. Nu findes en del kul, kobber, bly-, zink- og jernmalm. Smaragdleierne ved Muzu og stensaltleierne ved Zipaquira er berømte. Industri og handel er ubetydelige. Handelsflaaden bestod i 1902 af 1 dampskib og 5 seilskibe, og af jernbaner var der 661 km. Myntfoden er 1 peso d'oro = 100 centimos = kr. 3.60. Metersystemet indførtes 1857. — Forfatningen er dateret 4 aug. 1886. Præsidenten vælges for 6 aar. Den lovgivende myndighed indehaves af et senat paa 27 medlemmer (3 fra hvert departement), valgt for 6 aar, og et repræsentantkammer paa 72 medlemmer, valgt paa 4 aar ved direkte valg. For stemmeret kræves fyldt 21 aar, at man kan læse og skrive samt en aarlig indtægt af 500 pesos. Republiken er delt i 9 depart. Hovedstaden er Bogotá. — C. staar under det norske generalkonsulat i Havana, i Çartagena findes en norsk konsul, og i Barranquilla og Santa Marta er norsk vicekonsul.

Historie. C. opdagedes 1499 af Hojeda og Vespucci, og 1501 bereistes nordkysten indtil Darienbugten af Rodrigo de Bastidas. Columbus selv udforskede en del af landet 1502, og 1513 gik Balboa (s. d.) over Panamatangen og opdagede Pacifikhavet. Spanierne koloniserede først nordkysten, hvor Bastidas anlagde kolonien Santa Marta 1525. Statholderen her, Gonzalo Jimenez de Quesada gjorde 1536 et tog op langs Magdalenaelven til Bogatás høislette, hvor han omstyrtede chibchaernes gamle kulturstater og anlagde Santa Fé (nu Bogatá), som blev hovedstad i «Ny-Granada». Dette gjordes 1547 til selvstændigt generalkapitanat, ogsaa omfattende Venezuela og Ecuador, og 1718 ophøiet til vicekongedømme. Chibchaerne, de indfødte, blev slaver; inkvisitionen indførtes 1571 og C. styredes elendig af raadet i Indien; næsten alle embeder solgtes til spanske spekulanter, og handelen monopoliseredes til fordel for Sevilla. — 1810 udbrød der oprør mod spanierne i C. ligesom i det øvrige Sydamerika, og efter Simon Bolivars seier ved Boyacá 1819 forenedes Ny-Granada med det allerede befriede Venezuela til republiken C. under Bolivars præsidiat, hvortil sluttede sig Panama 1821 og Ecuador 1822. Paa grund af indre splid opløstes denne stat dog hurtig igjen (se Bolivar); 1829 traadte Venezuela og 1830 Ecuador ud af forbundet. Derpaa konstituerede det nuværende C. sig 1831 som republiken Ny-Granada med general Santander til præsident (1833—37). Før C. kunde komme i nogen rolig udvikling, begyndte indre stridigheder. Allerede under den anden præsident dr. Marquez (1837—41) opvakte Obando borgerkrigen (1839—41), som styrtede landet i dyb elendighed og bevirkede, at Cartagena og Panama udskilte sig fra C. Præsident Herran (1841 45) forenede dog atter det adskilte, og under ham og hans efterfølger Mosquera (1845—49) gik C. sterkt frem

---

offer for sail — (f) exposer (mettre) en vente.

falcate(d), falciform (e) sigdformig. **falchion** kort huggert.

falcon (e) falk.

fald — (t) Fall, Sturz m — (e) fall, downfall, tumble; (gradvist) lapse; (tone-) cadence; (pris-) drop; (sjøudtr.) haliard; (fig.) ogs. overthrow, ruin; (tilfælde) case — (f) chute; ruine, faillite; (skraaning) pente, descente; (barometer-, pris) baisse; (tone-) cadence f; (tilfælde) cas m. **i al(ethvert)f.** — (t) jedenfalls — (e) any way, at any rate, at all events — (f) en tout cas; toujours. **isaaf.** — (t) in dem Falle — (e) if so, in that case — (f) dans ce cas. **i modsat f.** — (t) im entgegengesetzten Falle, wenn nicht — (e) otherwise; on a contrary supposition, if not, on the other hand — (f) autrement, sinon. Se ogsaa ifald.

falde — (t) fallen; (f. af sig selv) sich von selbst verstehen, ergeben; (auf die Idee) verfallen — (e) drop, fall, tumble; (vand) recede, subside; (f. dyrt) come expensive; (det falder mig let) I find it easy; (lade f.) ogs. drop (the affair), throw out (a hint); relinquish (a design); (f. af sig selv) be a matter of course; (f. igjennem) break through, (forslag) be defeated, lost, (ved valg) lose the election, be blackballed, (til eksamen) be, get ploughed, rejected, sent back; (f. en ind) occur to, strike; (f. ind i) invade; (f. paa) hit upon, think

i økonomisk henseende; handel og samfærdsel udvikledes, og oplysningen forbedredes. I den følgende tid gjennemførtes en del demokratiske reformer; under Lopez (1849—53) slaveriets ophævelse 1852 og under Obando (1853—57) forfatningsforandringen af 1853. Ved denne fik enhver provins ret til at blive suveræn stat, blot i føderativforbund med Ny-Granada. Følgen heraf blev det rene anarki, især i Ospinas præsidiat (1857—61), da separatismen, ledet af den liberale general Mosquera, gjorde yderligere fremskridt, og ved en ny forfatning 1858 blev C. opløst i otte selvstændige føderativrepubliker. I den paafølgende borgerkrig seirede de liberale, erobrede Bogatá og dannede et føderativt forbund: C.s forenede stater (september 1861) med Mosquera som diktator 1861—63. I Murillos præsidiat (1864—66) var uroen stadig stor, Mosquera blev igjen præsident (1866—67), men styrtedes hurtig, hvorefter der i nogle aar herskede forholdsvis fredelige tilstande. Rafael Nuñes (1884—95) indsattes af de liberale, men utilfredse med hans energiske styre gjorde de oprør, og en blodig borgerkrig rasede 1884—85. Det lykkedes dog Nuñes at faa bugt med opstanden og at gjennemføre en ny forfatning (5 aug. 1886), som atter gjorde C. til en enhedsstat med en sterkere, centraliseret styrelse. Efter Nuñes fulgte Miguel Caro (1894—98) og Sanclemente (1898—1900); denne sidste valgtes af de klerikale og maatte kjæmpe med stadige oprør af de liberale, hvis leder Marroquin tilsidst seirede og proklameredes som præsident (1900—04). De indre uroligheder fortsattes imidlertid stadig, og C. indvikledes i stridigheder med den ustyrlige præsident Castro i Venezuela, indtil freden gjenoprettedes (nov. 1902) ved de Forenede staters mægling. 1903 afsluttedes den saakaldte Hay-Herran overenskomst, ifølge hvilken C. mod erstatning skulde afstaa en strimmel land omkring Panamakanalen (s. d.) til de Forenede stater. Da C.s parlament imidlertid ikke vilde ratificere den mellem regjeringerne sluttede overenskomst, udskilte depart. Panama (s. d.) sig fra C., erklærede sig for en selvstændig republik og anerkjendtes øieblikkelig af de Forenede stater, noget senere af de øvrige magter. 1904 valgtes Rafael Reyes til præsident; hans embedstid besluttedes 1905 af repræsentationen forlænget til 10 aar. Reyes har energisk stræbt at ordne finanserne, hvortil oprettelsen af en rigsbank (banco central) 1905 har bidraget endel. [Litt.: Borda, «Compendio de historia de C.», Bogotá 1890; Scruggs, «The Columbian and Venezuelan republics», London 1900.]

Colombiāno, en sølvmynt i Columbias forenede stater til en noget vekslende værdi af omtr. kr. 1.75.

Colombīna (Arlecchinetta, ital.), «lille due», kvindelig maske i den ital. commedia dell' arte. Hun er Pantalones datter (el. kammerpige hos denne) og Harlekins elskerinde.

Colombo, Christofero, se Columbus.

Colombo, Giuseppe (1845—), ital. ingeniør og politiker, fik 1886 sæde i deputeretkammeret og regnedes snart blandt høires betydeligste førere. Efter Crispis fald blev han under Rudini finansminister (febr. 1891—april 92) og atter 1896 (mars—juli), medlem af kabinettet. Valgtes 1899 til kammerets præsident, men faldt 1900, hvorefter han blev senator.

Colón, Cristóbal, se Columbus.

Colo'n. 1. By i republiken Panama, ved det Karaibiske hav, udgangspunkt for jernbanen over eidet og ligeledes for kanalen, ca. 14 000 indb. Livligt dampskibsanløbssted, mange dampskibslinjer til Amerika og Europa. Blev anlagt 1852, da jernbanen paabegyndtes og kaldtes Aspinwall efter den mand, som havde idéen til jernbanen. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Havana. — 2. By paa Cuba, inde i landet v. f. Matanzas, 7175 indb. (1899). Statue af Columbus.

Cōlon, den eg. tyktarm. Se Tarm.

Colon, Mont, se Collon.

Colonel [fr. *kolånæ'l*, eng. *kɒ'ənəl*] (af lat. *columna*, søile). — 1. Oberst; lieutenant-c., oberstløitnant. — 2. En bogtrykskrift mellem nonpareille og petit.

Colōnia (lat.), koloni. Forekommer i en mængde gammelromerske stedsnavne: C. Agrippina, Köln; C. Augusta Trevirorum, Trier; C. Eboracensis, York; C. Julia Pisana, Pisa; C. Julia Romula, Sevilla; C. Julia Victrix Tarraconensis, Tarragona o. m. fl.

Colōnia, Amerika. 1. Prov. og by af samme navn i det sydlige Uruguay ved La Plata, 5682 km.^{2} med (1904) 55 686 indb. — 2. By i den sydbrasilianske stat Rio Grande do Sul. — 3. Mine-by i den østlige del af republiken Nicaragua i Central-Amerika. — 4. Missionsstation i den sydlige del af den til Mexico hørende halvø (Gammel-)Kalifornien.

Colo'nna, ital. slegt, knyttet til Rom og omegn, i hvis historie den fra middelalderen af har sat dybe spor, og hvor den findes endnu. Tilhørende ghibellinerne bekjæmpede den de guelfiske Orsinier og spillede en stor rolle ved pavevalgene (Martin V tilhørte denne slegt). I Rom eiede familien det berømte Palazzo C. ved Kvirinalet, fra 15—18 aarh., med berømt malerisamling og herlige haver (levninger af Konstantins termer). — 1. Egidio C., kaldt Ægidius Romanus (1247—1316), er kjendt som en lærd forfatter. Han blev 1295 erkebiskop i Bourges, men støttede pave Bonifacius VIII mod den fr. konge. — 2. Jacopo C. (d. 1318), kardinal, maatte paa grund af sin modstand mod Bonifacius VIII's valg forlade Rom, men kom 1305 tilbage. — 3. Stefano C., rom. senator, foreg.s broder, medvirkede ved pavens tilfangetagelse 1303 og Ludvig af Bayerns keiserkroning 1328, faldt senere i de kampe, Cola di Rienzis optræden 1347 fremkaldte i Rom. — 4. Sciarra C., foreg.s broder, deltog med sin broder i voldsdaaden mod Bonifacius VIII og i keiserkroningen 1328. — 5. Prospero C. (1452—1523), pavelig feltherre, var oprindelig tilhænger af Karl VIII af Frankrige, hvem han siden bekjæmpede i forening med spanierne. 1515 blev han fanget af franskmændene, men slog dem 1522 ved Bicocca og indtog Genova. — 6. Pompeo C. (1479—1532), kardinal, blev 1530 vicekonge i Neapel. — 7. Marcantonio C. (1536—84), kjæmpede forvist fra Rom i spansk tjeneste, men kom tilbage, sattes i spidsen for den pavelige flaade 1571 og var med ved Lepanto. Blev siden spansk statholder paa Sicilien.

Colo'nna, Giovanni Paolo (omkr. 1637—95), en af sit aarh.s største kirkekomponister og kontrapunktist, kirkekapelmester og medstifter af det filharmoniske

---

of; come on, close in (natten); (f. sammen) collapse, (med) coincide with; (f. tilbage paa) recoil upon; (f. sig) fall, come, chance, happen — ⓕ tomber; (dale, synke) descendre; baisser, diminuer; (f. igjennem) échouer, être refusé, (ved valg) ne pas passer; (fæstning) se rendre, capituler; (lade f.) abandonner, renoncer à (un projet), dire, toucher un mot de; (f. af) (sjøudtr.) arriver; (drive) dériver; (f. fra) faire défection; renier (sa foi); abandonner (q); (f. en ind) venir à l'idée, à l'esprit de q, passer par la tête à q; (f. ind i) (fiendtl.) faire irruption, invasion dans, envahir; (f. paa) (natten) tomber, (sur)venir; (en tanke) s'aviser de; (f. sammen) s'écrouler, s'affaisser, (med) s'accorder. **faldefærdig** — ⓣ baufällig — ⓔ tumbledown; in a state of decay, ruinous — ⓕ caduc, délabré; (fig) croulant. **faldgrube** — ⓣ Fallgrube f — ⓔ pitfall — ⓕ trappe f; (fig) piège m. **faldreb** — ⓣ Fallreep n — ⓔ gangway — ⓕ tire-vieille; (-strap) échelle (f) d'artimon, de commandement. **et glas paa faldrebet** — ⓣ ein Glas zum Abschied — ⓔ stirrup cup — ⓕ coup (m) de l'étrier.

faldstool ⓔ faldistolium, foldestol.

falk — ⓣ Falke m — ⓔ falcon, hawk — ⓕ faucon m.

fall ⓔ fald; tilfælde; hugst; (tilsjøs) (talje)løber.

Fall ⓣ m, fald; kasus. **fallen** falde.

akademi i Bologna. Salmer, motetter, messer, oratorier, operaer m. v.

Colo'nna, Vittoria (1492—1547), ital. digterinde, egtede 17 aar gammel Ferrante d'Avalos, marchese af Pescara, hvem hun selv elskede høit, men som ikke besvarede hendes kjærlighed. Da han døde, viede hun sin digtning til hans minde. Hun var nær knyttet til tidens lærde, kunstnere og digtere, saaledes til Michelangelo og Ariosto og var ivrig interesseret i en reform af den katolske kirke. Hendes religiøse følelser afspeiler sig i hendes sonetter, «rime» (udg. 1538). Fra 1544 levede hun i Rom, hvor hun ogsaa døde.

Colonne *[kålå'n]*, Jules Édouard (1838—), violinist og leder af de berømte Châteletkoncerter i Paris, som har bidraget til at gjenføde Berlioz og gjøre Wagner, Schumann, Brahms, Grieg, Svendsen, de unge franske komponister og mange andre bekjendt i Frankrige.

Colonsay *[kå'lənsē]* og Oronsay, to øer af Hebriderne v. f. Skotland, adskilt ved et 80 m. bredt sund, der ved lavvand ligger tørt og kan passeres af fodgjængere. 45 km.² med 313 indb. (1901), alle gæler, som driver faareavl og udvinding af soda.

Colōnus (lat., kolonist, bonde) betegner i romerretten: 1. forpagter, 2. omtr. fra Konstantin d. stores tid den stavnsbundne, kun halvt frie fæster; hans stilling betegnedes ved ordet kolonat.

Colorado. 1. Elv i de Forenede stater, opstaar ved sammenløbet af de to elve Green og Grand River. Den første kommer fra Wind River-fjeldene paa omtr. 43½ ° n. br. og gaar i sydlig retning, den anden fra Colorado el. Front Range paa omtr. 40½ ° n. br. og flyder vestover. Efter sammenløbet kaldes elven C. Denne løber gjennem Utah og Arizona, og efter at have optaget bielven Gila (fra øst) gaar den ind i Mexico og falder ud i den Kaliforniske bugt. Baade C. og dens kildeelve gaar paa store strækninger gjennem uhyre dybe og næsten utilgjængelige dale, cañons, indskaaret i det omgivende plateau til en dybde af optil 1800 m. Længde (fra begyndelsen af Green River) ca. 3000 km., vanddistrikt ca. 565 000 km.² — 2. Elv i de Forenede stater, Texas, gaar forbi Austin ud i den Mexikanske golf. — 3. Elv i Argentina. Udspringer under ca. 34 ° 30 ′ s. br. ø. f. vulkanen Tinguiririca paa grænsen mod Chile, rinder under navn af Rio Grande mod s. og s.ø. gjennem Andernes østlige forgreninger ud paa Pampas. Nu kaldes den Rio C., og efter et sydøstligt løb gjennem lavsletten munder den s. f. Bahia Blanca i Atlanterhavet gjennem to arme (C. nuevo i nord og C. viejo i syd). Ca. 1300 km. lang, seilbar ca. 500 km.

Colorado *[kålərādō]*, stat i de Forenede stater i Amerika (forkortet navn Col.), danner et rektangel mellem 37 ° og 41 ° n. br. og 102 ° og 109 ° v. l. og omgives af Utah, Wyoming, Nebraska, Oklahoma og New-Mexico. Fladeindhold 269 269 km.², folketal 539 700 (1900). Den vestlige del af staten er et bjergland, en høislette, oppe paa hvilken hæver sig vilde fjeldkjeder, de høieste dele af Klippebjergene (Rocky Mountains). En mængde toppe er over 4000 m., de høieste er Blanca Peak, 4390 m., og Grays Peak, 4371 m. Høisletterne mellem fjeldkjederne kaldes «parks». De har en høide af optil 3000 m., og gjennem dem har elvene gravet sig ned i dybe dale, cañons, især Grand River, en af Colorados kildeelve. «Parkerne» er dels stepper, dels er de klædt med skog, hvoraf der ogsaa er endel i fjeldene. Den østlige del af staten øst for fjeldene danner træløse og flade prærier, som skraaner mod øst; ved foden af fjeldene har de en høide af 16—1800 m. Hele staten har en gjennemsnitshøide af over 2000 m., mere end nogen anden stat. — Klimaet er tørt og sundt. Der er stor forskjel paa sommer og vinter, især oppe paa høisletterne. Denver (1584 m. o. h.) har en aarlig middeltemperatur af 9.6 °, jan. ÷ 2.5 °, juli 22.2 °. Luften er tør og nedbøren ringe, gjennemsnitlig 380 mm. om aaret; den falder mest om vaaren og sommeren. — Folketallet er steget raskt, i 1860 var det 34 277, i 1880 194 327 og nu vel henimod 600 000; der er ikke mange norske her. Den største by er Denver med (1904) næsten 150 000 indb. — Trods landets høide og det tørre klima kan der dog paa prærien og i den lavere del af fjeldene dyrkes korn, da der bruges kunstig vanding. Der dyrkes hvede, mais, havre, poteter samt sukkerroer. Der holdes mange husdyr, særlig sauer (i 1905 2 340 000). Fjeldene er meget rige paa mineraler. I 1905 udvandtes guld for over 25 mill. doll., mere end i nogen anden stat, videre sølv, 7 mill. doll., kul, næsten 9 mill. tons, petroleum, kobber, bly, jern, zink, cement, granit etc., alt ialt til en værdi af over 59 mill. doll. Industrien er endnu liden; vigtigst er sukkerfabrikationen. Denver er midtpunktet for kvæghandelen i Rocky Mountains. Der er næsten 8000 km. jernbane. — Indvandringen til C. begyndte 1858. I 1861 blev C. organiseret som territorium, i 1876 optaget som stat. Hovedstad er Denver. Der er to universiteter, hvoraf det i Denver har 170 lærere og over 1200 studenter. Til staternes fælles kongres sender C. to medlemmer af senatet og tre af repræsentanternes hus.

Colorādo, se Cigarer.

Colorādo-billen, se Potetbillen.

Coloradoplateauet, en stor høislette i de Forenede stater, Arizona. Det har en høide af 2000—2500 m. og er temmelig flad ovenpaa. Mod syd har det en uhyre brat styrtning, som strækker sig i mange hundrede km.s længde og er kjendt under navnet Mogollon escarpment.

Colorado Springs *[kålərādō spriŋz]*, by i de Forsnede stater, Colorado, ved foden af Rocky Mountains, 100 km. s. for Denver, 25 861 indb. (1904). Storartet beliggenhed, udsigt til over 4000 m. høie fjelde. Har et tørt og sundt klima, og i omegnen findes mange mineralkilder (Manitou), derfor meget søgt af syge, særlig brystsyge. Vigtigt jernbaneknudepunkt.

Coloradoørkenen, i den sydlige del af Kalifornien, Nordamerika. Det er en ufrugtbar, sandig strækning, som delvis ligger lavere end havfladen (91 m. under havet). Den Kaliforniske bugt har rimeligvis engang strakt sig hid. Undertiden gaar endel af elven Colorados vand over i indsænkningen, hvorved er dannet en grund sjø, Salton Lake.

Colossēum (ital. Coliseo), navnet paa det store flaviske amfiteater (s. d.), bygget i Rom af keiser Vespasian og indviet af Titus 80 e. Kr.; det blev anlagt paa det sted, hvor Nero havde havt sit palads. C. rummede omkr. 50 000 mennesker. Ydervæggen var 48½ m. høi,

---

fall (e) falde; synke; fødes. **f. in** styrte sammen: blive indfalden; udløbe (kontrakt): ophøre (pension); blive ledigt (kald); slutte sig til (toget), (mil.) stille. **f. in with** støde paa, gaa ind paa; stemme med. **f. out** hænde sig; blive uvenner. **f. to** skride til verket, tage fat. **falling sickness** faldsyge, epilepsi.

fallacieux (f), **fallacious** (e) falsk, vildledende.

fallacy (e) feilslutning; vildfarelse; bedrageri.

Falle (t) f, fælde.

fällen (t) fælde.

fallent — (t) Bankerottierer m — (e) bankrupt — (f) failli; banqueroutier m.

fallieren (t) gaa fallit.

fällig (t) forfalden (til betaling).

Falli(sse)ment (t) n, fallit.

fallit — (t) Bankerott m, Fallissement n — (e) failure, bankruptcy, insolvency — (f) faillite; banqueroute f. — (Adj) — (t) fallit, bankerott — (e) bankrupt — (f) insolvable, failli **gaa f.** — (t) fallieren, Bankerott machen — (e) fail, become bankrupt, break — (f) faire faillite. **falliterklæring** — (t) Konkurs-, Falliterklärung f — (e) declaration of bankruptcy, schedule; (fig.) confession of ignorance, incompetency — (f) déclaration (f) de faillite.

falloir (f) behøves; være nødvendig. **s'en f.** mangle. **faut-il . . .!** (gud bevares) hvor!

fallow (e) brak(mark), i hvile;

bygningens længdeakse 188 m. og tveraksen 156 m.; arenaens længdeakse 86 m. og tveraksen 54 m.; materialet var væsentlig travertin. Mere end halvdelen af bygningen er bevaret, en af verdens vældigste ruiner;

Colosseum, det indre.

i middelalderen benyttedes C. som fæstning af flere romerske adelsfamilier, og senere toges stene herfra til opførelse af paladser, bl. a. Palazzo Venezia og Farnese i Rom.

Colo'strum, se Melk.

Colquhoun *[-kəhūn]*, Archibald Ross (1848—), eng. reisende og politiker. Han besøgte i 1879 Siam og fik her idéen til en jernbane, som skulde forene Indien og Kina. Han undersøgte denne banes linjeretning i det sydlige Kina og tilgrænsende lande. Han vandt i 1883—85 berømmelse som «Times» korrespondent i Kina og Bagindien. I 1890 blev han administrator af britisk Masjonaland (Afrika), og i 1895 undersøgte han projekterne for Panama- og Nicaraguakanalerne. Udgivet mange bøger.

Colstrup, Jens (omtr. 1646—1721), n. prest, f. i Marstrand, blev 1669 medhjælper hos sognepresten i Uddevalla, 1672 sv. rigsdagsmand. Under den skaanske krig, da Uddevalla blev taget af nordmændene under Gyldenløve, sluttede C. sig til sine gamle landsmænd, blev antaget til feltprest og fik 1677 Nes sognekald paa Romerike, men forblev i arméen, saa længe krigen varede. Ogsaa under den store nordiske krig tjenstgjorde han i den norske hær som feltprest og efterstræbtes forgjæves af Karl XII. C., der var en anseet taler og en praktisk dygtig mand, tog sig ivrig af skole- og fattigvæsenet i sit prestegjeld. Han har ogsaa skrevet bøger, bl. a. «Tidernes bibelregninger», hvor han af skriften vil bevise, at 1775 er aaret for Kristi gjenkomst. [Litt.: L. Daae, «Historiske skildringer», II, 108.]

Colt, Samuel (1814—62), nordamer. geværfabrikant, opfandt 1828 revolveren, oprettede 1835 en revolverfabrik i Patterson, New Jersey, men maatte 1842 nedlægge den; den oprettedes paany 1847, flyttedes 1850 til Hartford og har nu en daglig produktion af over 1000 revolvere.

Co'luber, colu'bridæ, se Snoge.

Colu'mba (Colum), den hellige (521—97), irsk munkefader. Efter at have grundet flere munkesamfund i Nord-Irland, drog han 563 til Skotland for at missionere blandt de hedenske pikter. Han grundede her det navnkundige kloster paa klippeøen Hy (nu Jona) som udgangspunkt for sin virksomhed. Blev baade af samtid og eftertid æret høit for sin fromhed og lærdom. I Norge dyrkedes han under navnene Kolban og Kolbjørn, hvilke skyldtes en sammenblanding med Columbanus. Hans dag, 9 juni, betegnes paa primstavene ved en laks («Kolbjørn med laksen»).

Colu'mba, columbidæ. 1. Se Duer. — 2. (Astron.) Se Duen.

Columbaczer-myg *(simulia columbaczensis)*, en navnlig i Temesvar-Banatet i Ungarn ofte i uhyre masser optrædende «knot» (s. d.), der er en frygtelig landeplage, da den i skylignende sværme anfalder baade mennesker og dyr og ofte dræber kreaturerne ved i mængde at trænge ind i næsehulen og luftrøret for at stikke og suge blod.

Columbānus (omkr. 540—615), irsk missionær, drog omkr. 590 til Frankrige og grundede her flere klostre, bl. a. i Luxovium (Luxeuil), som brændpunkter for arbeidet paa at vække kristeligt liv i den franske kirke og arbeidede især paa at gjenindføre det private skriftemaal. Det er tvilsomt, om den under hans navn bevarede bodsbog i virkeligheden er af ham. Da han ogsaa irettesatte fyrsterne for deres umoralske liv, maatte han gjentagne gange flygte. Tilsidst kom han til Italien, hvor han grundede det navnkundige kloster Bobio, s. f. Pavia.

Columbārium (lat., «dueslag») kaldes en eiendommelig art gravanlæg, bestemt for askeurner; de kjendes næsten bare fra Rom og hidrører væsentlig fra den første keisertid, fra Augustus til Claudius (31 f. Kr.—51 e. Kr.), dog ogsaa fra noget senere tid. Det var temmelig store, hvælvede anlæg med smaa nischer (optil 4—500) i væggene, ordnet i rækker over hverandre og bestemt til at optage i regelen to urner hver. De benyttedes som gravsteder for fattigfolk, frigivne og slaver. Nogle c. er anlagt af rige folk, bl. a. keiserne, for det store antal frigivne og slaver, der var knyttet til deres husstand; hertil hørte et i ny tid gjenfundet c. udenfor byen, ved Via Appia, opført af Livia, Augustus' hustru. Andre byggedes af foreninger eller begravelsesselskaber for deres medlemmer eller af privatspekulanter, til benyttelse mod betaling. Ved de enkelte nischer kunde ogsaa anbringes smaa marmortavler med indskrift. (Se billede: Begravelse, bd. I, sp. 809.)

Colu'mbia (rep.), se Colombia.

Colu'mbia, Britisk, se Britisk Columbia.

Columbia *[kəlɒ'mbia]* el. Oregon, elv i de Forenede stater, udspringer i Britisk Columbia paa ca. 50½° n. br., gaar først mod nord, saa mod syd omsluttende Selkirkfjeldene, danner de lange Arrowsjøer og gaar saa ind i de Forenede stater. Den optager her Snake River, som kommer fra fjeldene v. f. Yellowstone-parken. I sit nedre løb danner den grænsen mellem staterne Washington

---

bleggul, gulblak; lægge brak. **f.-deer** daadyr.

falls Ⓣ ifald.

Fallstrick Ⓣ m. snare.

fallsüchtig Ⓣ epileptisk.

Fallthür Ⓣ f. falddør, lem.

falme — Ⓣ (ver)welken, verblühen, (ver)bleichen, verschiessen — Ⓔ fade — Ⓕ se décolorer (faner, flétrir), passer.

falot Ⓕ m. (stang)lygte. (skibs)-lanterne; (mil.) kepi; snodig, snurrig (fyr).

falourde Ⓕ f. knippe (ved); (løsladt) tugthusfange; fæ, tulling.

falque Ⓕ f. (tilsjøs) skvetbord.

fals — Ⓣ Falz m; Fuge, Rinne f — Ⓔ (bogb. og kobbersl.) fold; (tømmerarb.) groove, channel, notch — Ⓕ (tømmer-, snedkerarb.) feuillure, rainure; coulisse f; (bogb.) onglet, pli m.

falsch Ⓣ falsk. **Falsch** m. falskhed. **fälschen** forfalske.

false Ⓔ falsk; uegte; urigtig. **f. alarm** blind alarm. **play him f.** svige, bedrage.

falsehood Ⓔ usandhed, løgn.

falset — Ⓣ Fistelstimme f — Ⓔ falsetto, head-voice — Ⓕ fausset m: voix (f) de tête.

falsifiable Ⓔ & Ⓕ som (let) kan forfalskes.

falsificateur Ⓕ m. **falsifier** Ⓔ forfalsker.

falsification Ⓔ & Ⓕ f. forfalskning; Ⓔ ogs. gjendrivelse; beskjæmmelse; forkastelse (af regnskabspost).

og Oregon. Længde ca. 2250 km., vandomraade ca. 775 000 km.² Farbar til omtr. 300 km. fra mundingen. Bekjendt laksefiske.

Columbia *[kəlʊ'mbiə],* District of C., de Forenede staters forbundsdistrikt, sæde for forbundsregjeringen, oprettet 1800 ved to love vedtaget 1790 og 1791. Det staar direkte under kongressen og sender ingen repræsentanter til denne. Fladeindholdet er 179 km.² og folketallet (1906) 326 435, hvoraf 95 018 negere og «farvede». Byen Washington, som er en del af distriktet, har over 307 000 indb.

Columbia *[kəlʊ'mbiə],* byer i de Forenede stater. 1. Hovedstaden i Syd-Carolina, ved Santee-elven, 200 km. fra Atlanterhavet. 21 108 indb. (1900). Det er en vakker by med brede gader og vakre bygninger. Sæde for Syd-Carolina universitet og en hel del colleges. Jernstøberier og bomuldsfabriker. — 2. By i Pennsylvania ved Susquehanna, over hvilken elv en stor bro, 110 km. v. f. Filadelfia, 12 316 indb. (1900). — 3. By i Tennessee, 60 km. s. f. Nashville, 6052 indb. (1900). Kornmøller, bomuldsfabriker. — 4. By i Missouri, 180 km. n.v. f. St. Louis, 10 km. fra elven Missouri, 5651 indb. (1900). Sæde for statens universitet og flere colleges.

Columbia *[kəlʊ'mbiə]* **university,** se New York.

Columbi't, mineral bestaaende af jernmetaniobat med større eller mindre blanding af det tilsvarende tantalat. Istedetfor jern kan ogsaa indgaa mangan. C. krystalliserer rombisk, er temmelig haardt og tungt og har oftest en mørk farve. Mineralet hører til de mere karakteristiske mineraler paa granitiske mineralgange og findes bl. a. flere steder i Norge.

Columbium kaldtes opr. det i mineralet columbit forekommende metal; men da det senere viste sig, at der i virkeligheden var to metaller, fik disse navnene tantal og niob. C. eksisterer altsaa ikke.

Columbrētes (Slangeøerne), sp. øer i Middelhavet i Valenciabugten, 65 km. fra kysten, hører til provinsen Castellon de la Plana. Vulkanske; besøges kun af fiskere.

Columbus, Christofer, ital. Christoforo Colombo, sp. Christóbal Colón (C. er en lat. form) (1446 el. 47—1506). Amerikas opdager, blev født i Genua. Mange byer strides om æren af at være hans fødested, ikke alene en mængde smaabyer i nærheden af Genua, men ogsaa længere borteliggende byer som Piacenza, ja selv Calvi paa Korsika; men nu kan det ansees som sikkert, at han blev født i Genua. Ogsaa hans fødselsaar har været usikkert, saaledes ser man det hyppig angivet til 1435 eller 1436, men nu kan 1446 eller 1447 ansees for fastslaaet. Hans fader var haandverker og ernærede sig som væver. Han havde en datter og fire sønner, af hvilke C. var den ældste. Man kjender lidet til C.s barndoms- og ungdomsaar, men det er rimeligt, at han har faaet meget liden boglig dannelse. Som ung ernærede han sig sandsynligvis som væver ligesom sin fader, indtil han i 1473 forsvinder fra Genua. Han fór nu tilsjøs i flere aar og gjorde i denne tid vidtløftige reiser, bl. a. kom han saa langt syd som til Guinea, og i nord besøgte han England; han siges fra England at have seilet til Island, men historien herom er vistnok opdigtet. Fra England drog han til Portugal i et af aarene 1477—79. Her blev han i Lissabon gift med en adelig dame, og derved blev hans livsforhold bedret. Fra Portugal udgik paa den tid en mængde opdagelsesekspeditioner mod syd langs Afrikas kyst. C. var med paa flere af disse, og samtidig studerede han flittig reisebeskrivelser og karter. Her blev han ogsaa kjendt med den berømte florentinske fysiker Toscanelli's idéer. Toscanelli mente, at den europæisk-asiatiske landmasse optog ²/₃ af jordklodens omkreds, og denne opfatning gav han udtryk paa et kart, hvor han indtegnede alt, hvad man da troede at vide. Paa dette kart er den vestlige vei til Indien meget kortere end den østlige, bare halvt saa lang. Tanken om at søge Indien ad vestlig vei greb C., og fra nu af satte han hele sit liv ind paa at gjennemføre den. Men han fik mange skuffelser. Han tilbød i 1484 sin plan til den portug. regjering, men blev afvist. Saa reiste han til Spanien, idet han forlod sin familie, men blev ogsaa her afvist. Her knyttede han en forbindelse med en ugift dame, og frugten heraf var sønnen Fernando; denne uegte søn var senere den største hindring for, at han kunde blive — helgen! Ogsaa England bød han sin plan, og han tænkte paa at reise til Frankrige. Men da han i 1491 for alvor vilde vende Spanien ryggen, traf han ved et tilfælde indflydelsesrige folk, som tog sig af ham, og han fik den besked fra dronning Isabella, at han skulde vente, til Granada, som blev holdt af maurerne og beleiret af dronningen, var faldt. Dette fandt sted jan. 1492. Snart efter blev der afsluttet en kontrakt mellem C. og kong Ferdinand og dronning Isabella, hvorefter han udnævntes til admiral og til vicekonge over alt det land, han maatte opdage, desuden skulde han nyde en hel del andre fordele. Han fik tre smaa skibe, hvoraf det største, «Santa Marta», tjente som flagskib, og med disse seilede han fredag 3 aug. 1492 ud fra Palos i det sydlige Spanien. Under reisen vestover maatte han stadig kjæmpe mod mandskabets frygt og overtro. Flere gange troede man at se land, men blev skuffet. Endelig, fredag 12 okt. tidlig om morgenen, opdagede en matros en lav strand. Det var en ø, som C. kaldte San Salvador, medens den af de indfødte kaldtes Guanahani; nogle mener, at det er den nuværende Watlingø blandt Bahamaøerne. C. tog øen i besiddelse for Kastiliens (Spaniens) regning. Han troede at være kommet til en ø ved Indien og kaldte derfor de indfødte for indianere. Han hørte tale om en stor ø, som de indfødte kaldte Cuba; dette troede han maatte være Zipangu el. Japan. Han opdagede denne ø, og her lærte spanierne at kjende brugen af tobak. Senere opdagede han Haïti, som han kaldte Espãnola, d. e. den spanske ø (senere paa lat. Hispaniola). Hvor han kom hen,

Christofer Columbus.

---

falsifier (f). **falsify** (e) forfalske; (e) ogs. gjendrive; gjøre (spaadom, tro) tilskamme: svigte.
falsity (e) falskhed; urigtighed, uvederheftighed.
falsk — (t) falsch: trügerisch — (e) false; disloyal insincere; (uegte) spurious, (eftergjort) counterfeit, forged; mock (diamonds) — (f) faux; falsifié, contrefait, imité; artificiel, postiche: (svigagtig) trompeur; (troløs) perfide; (løgnagtig) mensonger; (hyklet) simulé feint; (mus.) discordant. dissonant **falskmynt(n)er** — (t) Falschmünzer m — (e) (counterfeit) coiner — (f) faux monnayeur m. **falskmynt(n)eri** — (t) Falschmünzerei f — (e) coining — (f) fabrication (f) de fausse monnaie.
falskhed — (t) Falschheit f — (e) double-dealing, duplicity, falseness — (f) fausseté perfidie f.
falskner — (t) Fälscher m — (e) falsifier, forger — (f) faussaire m.
falskneri — (t) Fälschung f — (e) falsification; forgery — (f) faux m.
Falte (t) f, fold, læg; rynke. **fälteln** pibe, rynke, kruse. **falten** folde; lægge sammen, rynke.
Falter (t) m, sommerfugl.
falter (e) stamme, lede efter ordene; vakle.
faltig (t) folderig: rynket.
falun (f) m, skjældyraflelring, -jord. **faluner** gjødsle dermed. **falunière** f, brud, grav, hvor man faar skjældyraflelring
Falz (t) m, fals.
falzar (f) m, (arbeids)bukser

spurgte han efter guld, det var hans vigtigste bestræbelse at finde dette metal. I jan. 1493 tiltraadte han hjemreisen, og 4 mars seilede han ind i Lissabons havn. Senere drog han til Palos, og derfra til Barcelona, hvor hoffet var. Hans reise gjennem Spanien formede sig som et triumftog, og hans modtagelse i Barcelona var glimrende, fyrstelig; men man troede jo ogsaa, at han havde været i Indien og Japan. Alle hans rettigheder blev stadfæstet, og han blev adlet. I 1494 seilede han ud paa en ny reise. Nu havde han 17 skibe, og en mængde adelsmænd, prester, haandverkere etc. fulgte med, alt ialt 1500 mennesker. Han opdagede nu flere af de smaa Antiller og anlagde paa Española den første spanske by, som han kaldte Ciudad Isabella. Han søgte at befæste Spaniens herredømme i de nye lande, men maatte herunder kjæmpe mod sine folks griskhed og grusomhed. Han indsatte sin yngre broder, Bartolomeo, til guvernør og seilede saa hjem igjen, og efter mange

Columbus' dødssted i Valladolid.

farer og lidelser ankom han 11 juni 1496 til Cadiz. Han blev ogsaa nu naadig modtaget, men ikke begeistret, da det viste sig, at guldet ikke straks veltede ind over Spanien. Først i 1498 kunde han drage ud paa sin tredje reise. Herunder opdagede han Sydamerikas kyst (Orinocodeltaet), men fulgte den ikke, da han vilde til Española. Han fandt kolonien i fuldt oprør. Da han prøvede at dæmpe dette, klagede oprørerne til kongen. Denne sendte en kommissær derover, som lod C. og hans broder fængsle og hjemsende i lænker. Men i Spanien vakte dette raseri, og kongen lod øieblikkelig brødrene løse af sine lænker. Han fik ogsaa skibe til en fjerde reise (1502). Under denne opdagede han Mellemamerika; han landede paa kysten af Nicaragua o. fl. st. og traf her civiliserede indianere og blev derfor bestyrket i sin tro at have fundet det østlige Asien (Kathay el. Kina). Efter mange uheld og megen forfølgelse af sine fiender i de nye lande kom han 1504 tilbage til Spanien. Nu døde hans beskytterinde dronning Isabella, og kongen interesserede sig ikke for de «indiske» foretagender, som kostede mange penge. Han fratog C. hans indtægter og vilde ikke anerkjende hans rettigheder som vicekonge. C. søgte at faa overført sine rettigheder til sin søn Diego, men blev ogsaa her skuffet. Overvældet af sorg og skuffelser døde han upaaagtet i Valladolid i den faste tro, at han havde fundet det østlige Asien. Hans lig blev i 1541 bisat i domkirken i S. Domingo (Haïti) og senere (1795) overført til domkirken i Havana. Hans søn Diego opnaaede senere at faa anerkjendt sine rettigheder som vicekonge over Haïti; hans sønnesøn opgav dem, men fik til gjengjæld titelen hertug af Veragua og marki af Jamaica. Disse titler har efterkommerne senere beholdt. [Litt.: Gustav Storm, «Christofer Columbus og Amerikas opdagelse», Kra. 1893; H. H. v. Schwerin, «De store opdagelsesreiser», Kbh. 1905; H. Harrisse, «Chr. Colomb, son origine, sa vie, ses voyages» (2 bd., 1884) etc.]

Colu'mbus, Samuel (1642—79), sv. digter, en intim ven af Georg Stiernhielm, hvis «Hercules» de i fælleskab dramatiserede. C. udgav to lyrisk-religiøse samlinger: «Den bibliske verlden» og «Odæ sveticæ». Han har betydning for svensk poesi paa grund af det musikalske element i sin lyrik. Hans diktion er ogsaa smidigere end samtidens.

Columbus *[kəlʊ'mbəs]*, byer i de Forenede stater. 1. Hovedstad i Ohio, ved elven Scioto (bielv til Ohio), 138 795 indb. (1904). Det er en pen by med brede gader og flere vakre bygninger, deriblandt et i dorisk stil bygget kapitolium. Stor industri, jern- og staalverker, maskinfabriker, cigarfabriker etc. Sæde for Ohios statsuniversitet og det lutherske Capital university, to medicinske skoler og et kunstinstitut. — 2. By i Georgia ved elven Chattahoochee, der her danner stryk, som driver store bomuldsfabriker. 17 614 indb. (1900). — 3. By i Indiana, 60 km. s.ø. for Indianopolis, 8130 indb. (1900). 4. By i Mississippi, 6484 indb. (1900). Midtpunkt for et rigt bomuldsdistrikt. — Desuden smaabyer af samme navn i flere andre stater.

Columbus' eg, et billede, overført fra en meget udbredt anekdote, for at betegne, hvorledes en opgave kan synes uløselig, men naar geniet først har løst den, finder alle, at det er en ganske ligefrem sag. Anekdoten tilskrives først 1565 Columbus, men skal stamme fra den ital. arkitekt Brunelleschi, som 1420 i en forsamling af arkitekter, der drøftede, om det kunde lade sig gjøre at sætte kuppel paa domkirken i Florens, skal have foreslaaet, at den arkitekt, som kunde faa et eg til at staa paa spidsen paa en marmorplade, skulde opføre kuppelen, og derpaa, da de andre ikke havde kunnet faa egget til at staa, skal have slaaet dets spidse ende mod pladen, saa det stod. Da de andre sagde, at det kunde de ogsaa have gjort, svarede han, at de ogsaa havde kunnet opføre kuppelen, hvis de havde seet hans tegning.

Colume'lla, Lucius Junius Moderatus, lat. forfatter, f. i Gades (Cadix) i Spanien, skrev i temmelig høi alder et eneste bevaret verk om landvæsenet, «De re rustica», omkr. 60 e. Kr.; afsnittet om havebrug er affattet paa vers, resten i prosa; C. viser sig som en dygtig landmand, en god fremstiller og en samvittighedsfuld benytter af den ældre (mest tabte) lat. akerbrugslitteratur.

---

fame ⓔ ry(gte).
famé ⓕ: (bien) vel anseet, agtet; (mal) berygtet.
famed ⓔ navnkundig, berømt.
famélique ⓕ forsulten.
fameux ⓕ berømt, udmerket; fames, berygtet; kolossal.
familial ⓕ familie-, hus-.
familiar ⓔ, **familier** ⓕ fortrolig, intim; familiær; ligefrem, utvungen, jevn; tilvant, kjendt (med); ⓕ (zool.) tam. **f. spirit** ⓔ fylgje **f. language** ⓔ dagligtale. Subst. (m) fortrolig ven, ⓔ ogs. husaand, nisse
familiariser ⓕ, **familiarize** ⓔ gjøre kjendt, fortrolig med; vænne til: (f) ogs. tæmme.
familiarité ⓕ f, **familiarity** ⓔ fortrolighed; ⓕ pl, friheder; ⓔ ogs. jevnhed, tvangfrihed.
familie — ⓣ Familie f — ⓔ family — ⓕ famille f. **familiekreds** — ⓣ Familienkreis m — ⓔ domestic circle — ⓕ sein (m) de la famille; intérieur m
familiær — ⓣ familiär — ⓔ familiar — ⓕ familier
famille ⓕ f, **family** ⓔ familie, slegt, hus(stand). **f.-way** ⓔ: **in a f.** i al tarvelighed, en familie. **be in the f.-way** vente sin nedkomst.
famine ⓔ & ⓕ f, hungersnød, dyrtid.
famish ⓔ udsulte; forhungre.
famle — ⓣ umhertappen; (paa) betasten; (i sin tale) stottern — ⓔ fumble, grope (for); hesitate (for

Colume'lla. 1. Kalksøilen i mange koraldyrs skelet, fortsætter sig ind i midten af de enkelte individer. — 2. Skalsøilen, en i midten af sneglernes skal liggende massiv eller af en kanal (navlerøret) gjennemsat søile, om hvilken skallets vindinger er spiralformig snoet. — 3. Et søileformig lidet ben i mellemøret hos mange hvirveldyr, som overfører trommehindens svingninger paa hudlabyrinten. — 4. Et ben i øglernes hovedskalle.

Colu'mna (lat.), søile, ofte æressøile, f. eks. C. trajana, Trajansøilen i Rom, C. antoniniana, søile til ære for Antoninus, d. e. M. Aureliussøilen i Rom; C. mænia, æressøilen paa det gamle Roms torv for C. Mænius, der beseirede latinerne 338 f. Kr.; ved denne dømtes og straffedes slaver og tyve. C. rostrata, en med skibssnabler (se Rostra) prydet søile paa Roms torv, reist til ære for C. Duilius (s. d.).

Colu'mna vertebrālis, hvirvelsøilen (s. d.).

Colūtea, se Blæretræ.

Colwyn Bay *[kå'lwin-bē],* sjøbadested i England, grevskabet Denbigh, Nord-Wales, 4750 indb. (1901).

Coly'mbus, colymbīdæ, se Lommer.

Coma, en sygelig tilstand, under hvilken bevidstheden er fuldstændig ophævet. Muskulaturen er slap; urin og ekskrementer afgaar uvilkaarlig; aandedrættet er i regelen snorkende, uregelmæssigt. C. er ofte slutningsstadiet i forskjellige sygdomme, f. eks. sukkersyge og nyrebetændelse. Ved forgiftning med narkotiske gifte, f. eks. alkohol, kloroform og morfin, kan der indtræde en comatøs tilstand.

Coma (lat.), hovedhaar. C. Berenices, se Berenikes hovedhaar.

Comacchio *[kåma'kkiå],* by i det nordøstlige Italien, prov. Ferrara, i en usund egn i Valli di C., lagunerne s. f. Pos munding, 5 km. fra Adriaterhavet; 10 745 indb. (1901). Bispesæde; driver fiskeri, især af aal. C. hed tidligere Comacula.

Coma'ncher, shoshonistamme, fra Wyoming drevet mod s. af fremtrængende dakotaindianere til sletterne i det vestlige Kansas og Texas og østlige Colorado og Ny Mexico. Skjønt de altid var faa i tal, levede de gjennem to aarhundreder i stadig krig med spanierne i Mexico og udstrakte sine frygtede streiftog lige til Durango, vendte sig ogsaa mod beboerne af Texas, der berøvede dem deres bedste jagtgrunde, medens de sedvanlig stod paa god fod med amerikanerne forøvrigt. Stammen flyttede ca. 1875 til Oklahoma.

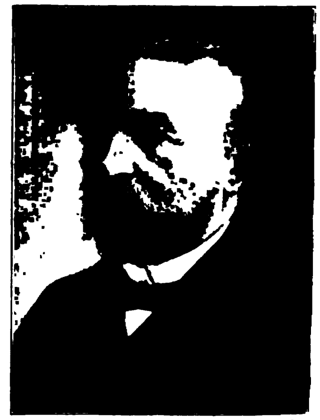
Coma'rca (ital.), retsdistrikt. C. di Roma, selve byen Rom og dens nærmeste omgivelser, som under pavernes verdslige herredømme dannede en særlig provins indenfor Kirkestaten.

Co'marum, se Myrhat.

Comayāgua, by i republiken Honduras, Mellemamerika, ved elven Humuya, omtr. lige langt fra Stillehavet som Atlanterhavet. Omtr. 10 000 indb. C. var til 1880 hovedstad i republiken og er nu hovedstad i et depart. af samme navn med 29 000 indb. Mange indianske ruiner.

Combe *[kūm].* 1. Andrew C. (1797—1847), skotsk læge, broder af nedenn., livlæge hos kongen og dronningen af Belgien og fra 1838 hos dronning Victoria. Udgav forskjellige skrifter, hvoraf nævnes: «Observations on the mental derangement», «The principles of physiology applied to the conservation of health» o. s. v. — 2. George C. (1788—1858), bekjendt skotsk frenolog, broder af ovenn. Opr. sagfører udgav han 1838 sin bekjendte «Outlines of phrenology», hvori han mente efter kraniets ydre form at kunne slutte sig til personens egenskaber. Senere udgav han skrifter om opdragelse, fængselsvæsen, popularisering af fysiologien.

Combes *[kōb],* Justin Louis Émile (1835—), fr. politiker, nedsatte sig som læge i byen Pons, hvor han siden 1878 har været borgermester. Ivrig radikal politiker. 1885 senator. 1895—96 undervisningsminister i Bourgeois' radikale ministerium og virkede allerede da for forbud mod de katolske kongregationers skoledrift. Da ministeriet Waldeck-Rousseau gik af 1902, dannede han det nye, radikale ministerium, der støttedes af alle de radikale og socialistiske grupper *(le bloc),* og som gik kraftig frem mod kongregationerne, hvis skoler lukkedes. Pave Pius X's protest mod præsident Loubets romerreise i april 1904 og egenmægtige fremfærd mod to franske biskoper gav anledning til fuldstændigt brud med paven og til opsigelse af konkordatet, til adskillelse af stat og kirke. C. gik af 18 jan. 1905. Udgav s. a. sine politiske taler («Une campagne laïque»).

(Fot. af Piron, Paris.)

J. L. É. Combes

Combin *[kōbæ̃']* el. Grand C., bjergtop i Schweiz, kanton Wallis, s.ø. f. St. Pierre, hører til Walliseralperne. 4317 m. h.

Combretāceæ, tropisk plantefamilie, best. af trær og buske, hvoraf enkelte, som *conocarpus-* og *laguncularia-*arter, deltager i dannelsen af mangroveskogene (s. d.).

Combu'stio (lat.), forbrænding.

Come *[kåme]* (ital.), som, ligesom; c. prima, som før; c. sopra, som ovenfor; c. sta, som det staar.

Come'dia, betegnelse for det sp. nationaldrama fra Lope de Vegas tid, ogsaa kaldt La comedia nueva, et tre-akts versificeret skuespil med en meget underholdende handling, hvori det komiske element aldrig savnedes, hvor tragisk dramaet end var. Endnu den dag idag væsentlig det sp. dramas form.

Comédie française *[kåmedī' frāzæ̃'s],* se Théâtre français.

Comédie larmoyante *[kåmedī' larmwaja'nt]* (fr.), det rørende lystspil; opkom i Frankrige med Nivelle de la Chaussée og vandrede derefter sin seiersgang gjennem Tyskland og Danmark i slutningen af det 18 aarh. Selv Lessing anerkjendte det, og først romatiken gjorde ende paa det.

Co'medo (flert. comedoner), smaa fedtproppe, som dannes i hudens fedtkjertler, især paa næsen og i panden.

---

words), falter — (f) tâtonner; (paa) tâter; (efter) chercher à tâtons; (i sin tale) bégayer, balbutier.

famos (t) prægtig, storartet.

famosité (f) f, (van)ry.

famous (e) navnkundig, berømt; prægtig, ypperlig; famøs.

fan (e) vifte (ogs. vb); rense(maskine), kasteskovl; propelvinge; puste til.

fanage (f) m, høiing, høvending; græs (paa næper o. l.). **fanaison** f, høonn, slaat, foderurters tørring.

fanal (f) m, lygte, lanterne; (havne)fyr, blus, baun; lys, ledestjerne; hals, strube.

fanatiker — (t) Fanatiker m — (e) fanatic — (f) fanatique m.

fanatiser (f) gjøre fanatisk.

fanatisk — (t) fanatisch — (e) fanatic(al) — (f) fanatique.

fanatisme — (t) Fanatismus m — (e) fanaticism — (f) fanatisme m.

fanchon (f) m, hovedklæde, -dug.

fanchonnettes (f) f pl, smaakager.

fancied (e) indbildt; yndet, likt.

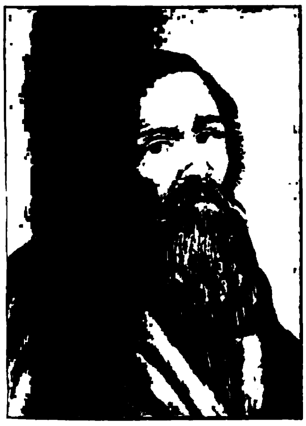
fancier (e) (især i smstngg.) -opdrætter, handler.

fanciful (e) fantasirig; fantastisk; forunderlig; naragtig.

fancy (e) fantasi; forestilling, indbildning; indfald; inklination, sværmeri, kjærlighed; lyst; forestille (indbilde) sig. **f.-article** modeartikel; (pl) galanterivarer. **f.-ball** kostumebal. **f.-cloth**

hvor de viser sig som smaa sorte eller brune punkter. Ved tryk paa disse udskydes en ormformet masse. De er ofte udgangspunktet for infektioner. Se Acne.

Comēnius (Komensky), Johann Amos (1592—1671), tsjekkisk pædagog, har sit navn efter sin fødeby Komma i Mähren. Hans forældre, som tilhørte Brødremenigheden, døde tidlig. C. studerede teologi i Heidelberg og Amsterdam, blev 1612 bekjendt med Ratkes metode, udgav 1616 i Prag sin første bog, en grammatik, og blev s. a. ansat som lærer i Prerau. To aar efter blev han prest i Fulnech; 1621 blev byen plyndret og brændt af spanierne. C. mistede næsten alt, ogsaa sine manuskripter; kort efter døde hustru og barn. 1624 forvistes alle protestantiske prester, C. flygtede til Böhmen, men var stadig menighedens prest og vovede sig ofte over grænsen. Et nyt edikt 1627 forviste alle protestanter, og hele menigheden drog 1628 med C. til Lissa i Polen. 1629 udgav han sin store undervisningslære («Didactica magna») og 1631 «Janua linguarum reserata» («Sprogdøren»). 1641 reiste han til England, tilkaldt af parlamentet i anledning af skolevæsenet, derefter til Sverige, hvor man ogsaa ønskede hans raad; en indbydelse til Frankrige havde han derimod afslaaet. 1648 blev han Brødremenighedens biskop i Lissa, og s. a. udgav han sin «Ny sprogmetode». Som leder af en mønsterskole i Saros-Patak 1650—54 udarbeidede han sin «Orbis pictus» («Verden i billeder»), en illustreret forkortet udgave af «Janua»; den udkom først 1657 i Nürnberg. 1656 mistede C. paany al sin eiendom ved Lissas brand, bl. a. manuskriptet til et stort latinsk leksikon, som han havde arbeidet paa i 40 aar, samt sit verk om «Pansophia». Han flakkede da gjennem Tyskland og havnede i Amsterdam, hvor han underviste rige folks børn og udgav alle sine skrifter paa latin (1657 i folio), skrev sin sidste bog, «Unum necessarium» («Det ene fornødne»), og døde næsten 80 aar gammel.

J. A. Comenius.

C. ansees for pædagogikens grundlægger. Spiren til næsten alle senere pædagogiske idéer (enhedsskole, barnehave, indbyrdes undervisning, anskuelsesundervisning, selvvirksomhed, skolehygiene, human tugt o. s. v.) findes i hans verker. Alle behøver opdragelse til visdom, dyd og fromhed, baade for dette liv og for at blive himmelborgere, og med stadig henvisning til analogier fra den øvrige natur (f. eks. eggets og fuglenes udvikling) fremstiller han «naturens» egen fremgangsmaade som forbillede. Undervisningen skal stemme med den naturlige udvikling (sansning, hukommelse, forstand og dømmekraft); der skal ikke saaes planter, men plantefrø. Nyttig viden skal erhverves gjennem selvvirksomhed, sprogundervisning begynde med modersmaalet og aldrig skilles fra sagundervisning (realisme kontra verbalisme og formalisme). Skolerne skal være lyse, rummelige verksteder for arbeide, hvor der hersker humanitet, ikke barbarisk tugt. Leg og legemsøvelser skal have sin plads. Fattige og rige, gutter og piger skal opdrages ens og sammen fra begyndelsen af, idet skolen ordnes som en trindelt enhedsskole. I moderskolen (hjemmet) skal barnet til 6 aarsalderen lære maadehold og lydighed gjennem eksemplet og lære at bruge sine sanser. I modersmaalets skole (6—12 aar), som skal findes i hver menighed, læres at læse, skrive, regne, synge og maale samt religion, historie, geografi og kjendskab til haandverk og kunster. I latinskolen (12—18 aar): modersmaal og latin, græsk, hebraisk, de syv frie kunster, fysik, historie, moral og teologi. Akademiet er for videregaaende studier (18—24 aar). Til dansk er oversat: «Moderskolen», ved J. Pio (1874). H. Trier udgav 1874 et lidet skrift om «Comenius' grundtanker» og Otto Anderssen et mindeskrift om Comenius (Kra. 1893).

Comēnius-selskabet er stiftet 10 okt. 1891 i Berlin med L. Keller som formand. Dets formaal er at virke for udbredelsen af Comenius' tanker. Selskabet udgiver periodiske skrifter: «Monatshefte», «Mitteilungen», «Vorträge und Aufsätze».

Comēnius-stiftelsen er oprettet 1871 af en lærerforening i Leipzig, hvor den har sit pædagogiske bibliotek, det største i verden, idet det lægger an paa at samle al litteratur om opdragelse; stiftelsen har underafdelinger rundt om i Tyskland.

Cōmes (lat.), ledsager, særlig om en rom. statholders ledsagere, som fulgte ham til provinsen; de dannede hans følge: comitatus el. cohors; fra Konstantin den stores tid blev c. en titel for høie hof- og statsembedsmænd: c. sacrarum largitionum, finansminister. I middelalderen betyder c. greve (fr. *comte*). — C. (mus.), se Fuga.

Come sopra (ital.), som ovenfor, bruges til henvisning i noteskrift.

Comettant *[kåmætâ']*, Oscar (1819—98), frugtbar fr. forfatter og komponist, der bl. a. har skrevet en række musikalske artikler og flere større verker samt komponeret mandskor, klaverfantasier, etuder og kirkemusik. Virkede ogsaa nogle aar i Amerika.

Comines *[kåmi'n]*, Philippe de La Clite de (omkr. 1445—1509), fr. statsmand og historieskriver. Opholdt sig i sin ungdom ved Filip d. godes hof i Burgund og deltog i dennes krig mod Ludvig XI af Frankrige. Gik senere i dennes tjeneste og lønnedes rigt derfor. Efter Ludvig XI's død en tid i unaade, men levede i slutningen af sit liv i høi anseelse. Forfattede berømte memoirer, især om Ludvig XI's regjering. Hans politiske hovedgrundsætning i dette verk er: «Ceux qui gagnent ont l'honneur», Æren afhænger af resultatet. (Sml. Macchiavelli.)

Comines *[kåmi'n]*, by paa grænsen mellem Belgien og Frankrige, deles af elven Lys i to dele, af hvilke den paa høire bred, 5850 indb. (1901), siden freden i Rastatt (1714) har tilhørt Frankrige, depart. Nord, og den paa venstre bred, 5957 indb. (1901), tilhører Belgien, prov. Vest Flandern. C. var indtil 17 aarh. en sterk fæstning.

Comino el. Cumino, eng. ø i Middelhavet, hører

---

mønstret tøi. **f.-dog** hund af finere race. **f.-dress** kostume. **f.-fair** (velgjørenheds)basar. **fancy-free** hvis hjerte er frit. **f.-line** (sjødir.) stadsline; nedhaler. **f.-paper** brevpapir med paatrykte figurer. **f.-price** fantastisk, fabelagtig pris. **f.-shop** galanteri-, broderihandel. **f.-skater** kunst(skøite)løber. **f.-skating** kunstløb. **f.-stationer** galanterihandler. **f.-work** finere haandarbeide.

fanden — ⓣ Teufel, Henker m; (fandens) verteufelt, höllisch — ⓔ the deuce, the devil, Old Harry, the Old Gentleman; (fandens) devilish, the devil of — ⓕ le diable; diantre; (fandens) diable de . . .; de (du) diable; endiablé, diabolique, satane, infernal.

fane — ⓣ Fahne f — ⓔ banner, colours, standard — ⓕ drapeau; (rytter-) étendard m. **fanebærer** — ⓣ Fahnenträger m — ⓔ standard-bearer — ⓕ porte-drapeau, porte-étendard m. **fanejunker** — ⓣ Fahn(en)junker m — ⓔ colour-serjeant — ⓕ enseigne; (rytteri) cornette m.

fane (sne-) — ⓣ Schneewehe f — ⓔ drift, wreath (of snow) — ⓕ amas (m) de neige.

fane ⓕ f. (visne) blade, løv, græs.

faner ⓕ sprede, vende (hø); bringe til at visne, falme; tørke. **faneur** m, høier, høvender. **faneuse** f, høvender (maskin).

fanfan ⓕ m, barn, krabat.

fanfare — ⓣ Fanfare f — ⓔ fanfare, flourish — ⓕ fanfare f.

til Maltagruppen, har et sterkt fort, der ligger overfor Castel Rosso paa Malta.

Comīsa, by paa vestkysten af den østerrigske ø Lissa ved kysten af Dalmatien; ca. 4000 indb. God havn.

Comiso *[kåmīså]*, by i den ital. prov. Siracusa (paa Sicilien); ca. 22 000 indb. (1901). Tobaksavl, sæbe- og stentøiindustri.

Comi(s)sātio (lat.), drikkelag el. optog i forbindelse med drikkelag; hos romerne fandt drikkelag, ledet af en *magister bibendi* (s. d.) sted efter hovedmaaltidet, *cena*, og varede ofte til langt ud paa natten.

Comitān, by i Mexico, staten Chiapas, s.ø. for hovedstaden S. Christobal, 9316 indb. (1900).

Comitātus, se Comes.

Comi'tia (lat.), hos de gamle romere navn paa de folkeforsamlinger, hvor der afstemtes (se Contio). Der fandtes 3 arter: 1. C. curiata, der væsentlig kun havde betydning i kongetiden; folket optraadte her delt i kurier. — 2. C. centuriata, den efter centurier (s. d.) inddelte folkeforsamling, i republikens tid den suveræne folkeforsamling, ledet af en embedsmand med imperium (s. d.). Paa c. c. valgtes de høiere embedsmænd: konsuler, prætorer og censorer; fremdeles vedtoges her love (foreslaaet af en embedsmand med imperium) bindende for hele folket; endelig dømte c. c. i kriminalsager, hvilken funktion dog fra 2 aarh. f. Kr. indskrænkedes, idet der dannedes staaende domstole af edsvorne. — 3. C. tributa, den efter tribus (s. d.) ordnede folkeforsamling, opr. kun forsamling af plebeiere, hvis beslutninger kun var bindende for dem. Paa c. t. valgtes almuetribuner og senere ogsaa kvæstorer og ædiler; fremdeles vedtog c. t. love, opr. kun bindende for plebeierne, men fra 286 f. Kr. bindende for hele folket; endelig kunde c. t. idømme en bod (livsstraf kunde kun idømmes af c. centuriata). Augustus lod c. bestaa, men de tabte det meste af sin betydning, især under Tiberius, som henlagde valget af embedsmænd til senatet.

Comme'dia, ital. lystspil efter de romerske komediedigteres mønster, paa vers eller i prosa; stod særlig høit i det 16. aarh., men blev ikke, hvor stor interesse, ikke mindst i kulturhistorisk henseende, det end kan have, forløberen for nogen virkelig national lystspildigtning.

Comme'dia dell' a'rte, betegnelsen for en bestemt art af ital. skuespil fra det 16 aarh., folkelige løier, hvor forfatteren kun havde skisseret scenegangen, og hvor det overlodes til skuespillernes rutine og fantasi at fylde de tomme rammer ud ved improvisation. Navnet betyder «haandverkskomedie», fordi det ikke var dilettanter, men folk af faget, som udførte disse ofte meget grove og drøie skuespil, der er ganske uden virkelig karakterskildring. Snart dannede da ogsaa denne skuespilart faste masker eller typer, hvis navne stadig gaar igjen: Pantalone, Capitano, Arlecchino, Cassandro, Scapino, Scaramuccia, Brighella, Colombina o. m. a. — I Italien florerede c. d. a., indtil Goldoni i det 18 aarh.s slutning trods Carlo Gozzis modstand seirede i sin kamp mod den. Til Frankrige bragtes den i slutningen af det 16 aarh. og fik en ikke ringe indflydelse paa fr. dramatisk litteratur; Molière (som Holberg hos os) har hentet ikke saa lidet derfra.

Commelīna cœlestis, 40—60 cm. høi prydplante, dyrket, med blaa eller hvide blomster; egner sig bedst til rabatter.

Commelināceæ, en næsten udelukkende tropisk enfrøbladet plantefamilie med omskedende blade og ensymmetriske, blaa eller fiolette blomster, hvis støvblade ofte har lange perlesnorformede haar, som er bekjendte for sine tydelige protoplasmastrømninger. Herhen flere prydvekster, som *commelina* og *tradescantia* (s. d.).

Commemorātio (lat.), omtale, mindefest i den katolske kirke. C. omnium sanctorum, alle helgens dag (1 nov.); c. omnium fidelium el. defunctorum, alle sjæles dag (2 nov.).

Commensali'sme, et samliv mellem to dyr, som ikke er til skade, men kun til gavn for begge parter (modsat parasitisme, s. d.).

Commentry *[kåmātri']*, by i Mellemfrankrige, depart. Allier, 12 km. s.ø. f. Montluçon, 8084 indb. (1901). Har betydelige kulleier, der i 1900 gav næsten 800 000 tons. samt jernindustri.

Commer, Franz (1813—87), kgl. t. musikdirektør, professor ved akademiet, stifter af «Tonkünstlerverein» og formand i selskabet for musikforskning i Berlin, har udgivet omfattende samlinger af ældre kompositioner og selv skrevet musik bl. a. til «Frøerne» af Aristofanes og «Elektra» af Sofokles.

Commercy *[kåmœrsi']*, by i det nordøstlige Frankrige, depart. Meuse, 7665 indb. (1901). C. har et slot. der er bygget 1708; her boede Voltaire og Stanislaus Leszczynski. Industri i jern og kortevarer.

Commines, se Comines.

Commi'phora kataf, en arabisk skjermplante, hvoraf udvindes en vellugtende gummiharpiks, der under navn af opoponaks (s. d.) anvendes i parfumeriet.

Commission *[kəmi'šən]* **of inquiry** betegner i den engelske statsret en undersøgelseskommission, som nedsættes af kongen, efter eget initiativ eller efter udtalelse derom fra parlamentet, særlig for at samle og bearbeide materiale i vigtige lovgivningsspørsmaal. Royal commissions kan regelmæssig ikke (saaledes som de parlamentariske committees) afhøre vidner; til gjengjæld kan de foretage undersøgelser paa stedet, medens parlamentariske kommissioner maa holdes i Westminster.

Commission *[kåmisjō']* svarer i de franske kamre (deputeretkammer og senat) nærmest til komitéerne i vort storting. De vælges undertiden i plenum (saaledes Panamakommissionen) eller af de bureauer, hvori kamrene er delt: hvert bureau vælger for en maaned ad gangen en eller to repræsentanter til c. d'initiative parlementaire. c. d'intérêt spécial, c. des pétitions og c. des congés. Desuden vælger bureauerne flere c.s spéciales. som varer under hele legislaturperioden; de vigtigste af disse er budgetkomitéen (der i deputeretkammeret benævnes c. du budget; i senatet c. des finances).

Commi'ssum bruges dels i betydning af et paalagt hverv, dels i betydning af en begaaet strafbar handling i modsætning til omissum, d. e. en ved undladelse bevirket forbrydelse.

Committee *[kəmi'ti]* **of the whole house** betegner i den engelske statsret en særegen forhandlingsmaade i parlamentets huse. Forsamlingen bestaar af samtlige medlemmer. Men «huset forvandler sig til et udvalg».

---

fanfare ⓔ (blæse) fanfare(r).
fanfare ⓕ f, fanfare; musikkorps.
fanfariste ⓕ m, (messing)-blæser.
fanfaron ⓔ & ⓕ m, pralhans, skryder, skvadronør; ⓕ ogs. (adj) brautende. **f. of vices** ⓔ, **de vice** ⓕ en som gjør sig værre end han er.
fanfaronade ⓔ, **fanfaronnade** ⓕ f, praleri, skryd.
fanfaronnerie ⓕ f, pralelyst.
fanfreluche ⓕ f, snurrepiberi; flitterstas, pynt.
fang — ⓣ Schoss m; (ogs. fange) Armvoll m; fallende Sucht f — ⓔ knee(s), lap; (ogs. fange) armful; falling sickness — ⓕ giron m, genoux m pl; (ogs. fange) brassée f; haut mal m, épilepsie f.
Fang ⓣ m, fangst; pl **Fänge** (rovdyrs) tænder, (rovfugles) klør.
fang ⓔ (hug.tand; tandrod; klo.
fange vb — ⓣ fangen — ⓔ capture, catch; (i snare) snare, (i fælde) trap — ⓕ prendre, attraper; arrêter, faire prisonnier.
fange sb — ⓣ Gefangener m; (tage til f.) gefangen nehmen, (give sig til f.) sich gefangen geben — ⓔ captive, prisoner; (straf-) convict — ⓕ prisonnier; (arrestant) détenu m **fangevogter** — ⓣ Gefangenwärter, Schliesser m — ⓔ jailer, keeper — ⓕ geôlier m.
fange ⓕ f, søle, dynd.
fangen ⓣ fange; (Feuer) fænge.

Forhandlingerne ledes ikke af the speaker (eller i overhuset af lordkansleren), men af en chairman. Og regelen om, at et medlem ikke kan have ordet mere end én gang om samme sag, gjælder ikke i komitéforhandlingen. Komitéen giver huset meddelelse om sine beslutninger; det tilkommer dette at træffe den endelige afgjørelse. Select committees er enten komitéer, som nedsættes for særegne tilfælde, eller faste komitéer for hele perioden (standing committees) eller undersøgelseskommissioner. En select c. har myndighed til at afhøre og edfæste vidner. Den faar derved en blandet karakter af domstol og lovgivningsorgan. En privat ekspropriationsbill bliver saaledes forberedt gjennem en select c.; og hvis ekspropriatus gjør indsigelse, føres forhandlingerne mellem parterne i de almindelige retslige former.

Co'mmodus, Lucius Aurelius (el. Marcus Aurelius C. Antoninus, død 192), romersk keiser 180—192, søn og efterfølger af Marcus Aurelius Antoninus; ved sin faders død var han hos ham i krigen mod markomannerne; med disse sluttede han en lidet ærefuld fred og ilede saa til Rom, hvor han levede ødselt og udsvævende, medens landets sager vanrøgtedes; hans hovedfornøielse var at optræde som gladiator (en bevaret statue viser ham som Herkules); han blev myrdet, og senatet fordømte hans minde.

L. A. Commodus.

Common law *[kå'mən lå]* betegner i det eng. retssprog først den strenge ret i modsætning til den billighedsret *(equity)*, som er udviklet ved chancery-domstolene. Dernæst den oprindelige, nationale engelske ret i modsætning til den reciperede fremmede, særlig romerske ret eller den uskrevne ret i modsætning til den skrevne, og endelig bruges c. l. om den i England almindelig gjældende ret i modsætning til lokale særregler.

Commonwealth *[kå'mənwelþ]* (eng., stat, samfund), statsvidenskabeligt udtryk brugt omtrent i betydningen af lat. *res publica;* især anvendt om den eng. stat i tiden 1649—60. C. bruges nu i mere indskrænket betydning for at betegne en halvt uafhængig stilling som led af en større statsorganisme, f. eks. C. of Massachusetts, Pennsylvania o. a. De australske kolonier kunde derfor ved sin føderative sammenslutning 1 jan. 1901 kalde sig «The C. of Australia».

Commune affranchie *[kåmy'n-afrãši']*, den fri el. befriede kommune, navn for byen Lyon i rædselsperioden under den første franske revolution, da konventet formelig vedtog den gjenstridige bys ødelæggelse.

Commūne naufrāgium du'lce, lat. ordsprog, «fælles skibbrud er behageligt», d. e. ulykken er lettere at bære, naar man er flere om den.

Communicātio idio'matum, i den ældre lutherske dogmatik betegnelsen for den dogmatiske bestemmelse af forholdet mellem den guddommelige og den menneskelige natur i Jesu Kristi person.

Commūnio bonōrum, se Formuesfællesskab.

Como. 1. Prov. i Norditalien, omkring C.-sjøen, 2861 km.² med 595 160 indb. (1905). Er i nord bjergfuld med mange herlige dale og skraaner mod syd jevnt ned til Posletten. Hovedprodukterne er vin og silke, især i «Lombardiets have», landskabet Brianza, dernæst korn, oliven, frugter, fisk og jern. Det milde, sunde klima og den herlige natur hidlokker mange fremmede. — 2. Hovedstad i ovenn. prov. paa sydsiden af C.-sjøens vestre forgrening, 38 895 indb. (1901). C er bispesæde, har en pragtfuld, gotisk domkirke, et gotisk raadhus fra 13 aarh. Silke- og fløielsvæverier, fabrikation af sæbe, hansker og strømper; livlig handel. Paa en høide s. f. byen ligger ruiner af borgen Baradello, og langs den vestlige sjøbred strækker sig den prægtige Strade Regina forbi talrige villaer til Villa d'Este. — C. hed i romertiden Comum og tilhørte oprindelig de keltiske insubrer.

Comodamēnte, comodo (ital.), bekvemt, mageligt musiktempo.

Comonfort, Ygnacio (1812—63), mexikansk præsident, blev 1834 guvernør i Tlapadistriktet, dygtig og redelig i sit styre. Var kongresmedlem 1842 og 1846 og ledede de liberales revolution mod præsident Paredes 1846. Deltog som oberst i krigen mod de nordamer. fristater 1846—48 og var en udmerket organisator af guerillakrigen, foruden at han som medlem af Queretarokongressen havde del i fredsslutningen. C. styrtede 1855 Santa Anna og blev provisorisk præsident; han støttede sig til de liberale og søgte at bryde hærens og presteskabets uheldige indflydelse. Gav 1857 en ny forfatning og blev konstitutionel præsident, men svigtet af sine tilhængere flygtede han 1858. Vendte tilbage 1862 og kjæmpede mod den franske invasion, men myrdedes af en guerillabande.

Comōrerne (Ilhas de Comoro), fransk øgruppe paa Afrikas østkyst under ca. 12° s. br. i Mosambik-kanalens nordligste del, mellem Madagaskar og fastlandet. 1978 km.² med 85 000 indb. (43 pr. km.²). C., som danner en nordvest—sydøst, ca. 250 km. lang række af 4 større øer: Mayotta (Maote), Johanna (Anjouan), Mokelli og Stor-Comoro (Angasija), er bjergfulde, af koralrev omgivne vulkanøer med i vest endnu virksomme vulkaner (St. Kartala 2598 m. paa Stor-Comoro). Øerne, som har et af stadige havvinde tempereret tropeklima, er særdeles frugtbare paa alskens tropiske kulturplanter, og indbyggerne, som er en blanding af østafrikanske suahelinegere, arabere og malaier, driver derfor et indbringende jordbrug, tilligemed fædrift og adskillig husflid, ligesom øerne har en livlig handel. C er delt i flere sultanater, som kom under fransk protektorat 1886. Opdaget af hollænderen Houtman 1596.

Comorin, Kap, sydspidsen af Forindiens halvø, ca. 8° n. br.

Comosjøen (ital. Lago di Como), sjø i Norditalien; strækker sig fra foden af Adula-alperne mod syd og spaltes af landtungen Bellagio i to arme, en sydvestlig, der ender ved byen Como, og en sydøstlig, som kaldes

---

fangenskab — ⓣ Gefangenschaft f — ⓔ captivity, confinement — ⓕ captivité; détention f.

fangle(ment) ⓔ nyt paafund, nymodens væsen.

fangst — ⓣ Fang m — ⓔ catch(ing), take, taking; (bytte) capture; (af fisk) ogs. draught — ⓕ prise; capture f; (fiske) pêche f.

fan(i)on ⓕ m, afdelings-, merkeflag.

fanlight ⓔ halvrundt vindu.

fanner ⓔ vifter; viftebelg; (især pl) drøfteverk.

fanon ⓔ bind paa messeprests venstre arm.

fanon ⓕ f. snip, flig, snor, baand; (zool.) hudlap, hovskjeg; barde.

fant se omstreifer.

Fant ⓣ m, ung gut; fyr, krabat; vindbøitel.

fantail ⓔ (kulsjauers) sydvest; høistjert, en dueart.

fantaisie ⓕ f, indfald, lune, nykke; lyst, forgodtbefindende; smag, «orm»; fantasi(stykke); floksilke. **cravate** (f) **de f.** kulørt slips. **objets** (m pl) **de f.** galanterivarer.

fantaisisme ⓕ m, humor.

fantaisiste (m), fantasimaler; humorist(isk).

fantasere — ⓣ phantasieren — ⓔ be delirious, rave, wander; (mus.) play voluntaries; extemporize, rove — ⓕ rêv(ass)er; (i vil-

Lago di Lecco: den største længde er 51.1 km., af hvilke 22.9 km. falder paa den nordre del til Bellagio og 28.2 km. paa den sydvestlige arm. Den største bredde er 4.5 km., arealet 145.9 km.², og den ligger 198 m. o. h.; dybden er 414 m., den største i nogen alpesjø. Sjøens vigtigste tilløb er Adda, som forlader den i den sydlige

Comosjøen: Udsigt mod Villa d'Este.

del af Leccosjøen og fører dens vand til Po. Sjøen er rig paa fisk og er omgivet af høie fjelde som Le Grigna (2410 m.) og Monte Legnone (2612 m.). Langs stranden ligger en mængde villaer og kirker. Det milde klima og den sydlandske vegetation har gjort C. meget søgt af turister.

Compagni *[kåmpa'ñi]*, D i n o (død 1324), florentinsk historiker. Blev 1293 gonfaloniere della giustizia; tilhørte de hvide (ghibellinerne). Han vandt ry ved sin «Krønike over begivenheder i hans egen tid», en sterkt personlig præget fremstilling af Florens' historie 1280—1312 (udg. 1726 af Muratori i «Scriptores rerum italicarum», 9 bd.). Dette verk regnedes for en kilde af rang, indtil P. Fanfani 1858 angreb dets egthed og værd (i «Il Piovano Arlotto»). Det fandt imidlertid en forsvarer i K. Hillebrand («D. C.», Paris 1862), og dermed var en langvarig, dybtgaaende diskussion indledet. Angriberne har helt villet henføre skriftet til 16 aarh. Sandheden ligger vistnok i midten, nemlig at C. virkelig er ophavsmanden, men at verket i 16 aarh. er forvansket og forøget.

Compagnie générale transatlantique *[kõpañi' ženerál trãsatlãti'k]*, fr. dampskibsselskab (Paris), stiftet 1862, har for tiden (1908) en flaade paa 56 dampskibe (de to hurtigste gjør 21 knob) paa tilsammen 183 321 tons. Ruter fra Havre til New York, Vestindien, Mellemamerika, Middelhavs- og afrikanske havne.

Compagnonnage *[kõpañånāž]* (fr., af *compagnon*, haandverkssvend) er i Frankrige navnet paa en faglig sammenslutning af haandverkets arbeidere som modsætning og kampmiddel mod mestrenes laug. Dens oprindelse gaar tilbage til tiden for bygningen af de store gotiske katedraler i det 13 aarh., og, i slegt med frimureriet, har den stedse været ledsaget af en rig symbolik i sine ceremonier og har yndet at omgive sin virksomhed med en mystik, der samtidig lokkede og truede. C. spiller en betydelig rolle i Frankriges økonomiske historie. Dens maal var at støtte haandverkets arbeiderstand ved selvhjælp; i arbeidernes lønningskampe, ved arbeidsstansning og ved en vidtforgrenet udbredelse var organisationen en bistand for «den farende svend» *(le compagnon du tour de France)*. C. overlevede revolutionen og fik endog under restaurationen sin kraftigste blomstring. Efter 1870 var organisationen opløsningen hjemfalden nærmest som følge af fagforeningernes og socialismens udbredelse. [Litt.: E. Martin Saint-Léon. «Le C.» (Paris 1904).]

Compañia transatlantica, sp. dampskibsselskab (Barcelona), stiftet 1881, for tiden (1908) 25 dampskibe paa tils. 86 305 tons. Ruter paa Vestindien, Mexico, Brasilien. Argentina, Vest-Afrika og Østasien.

Compare'tti, D o m e n i c o (1835—), ital. filolog, prof. i Rom, har udfoldet en stor forfattervirksomhed, hvoraf skal nævnes: «Vergilio nel medio evo» (2 bd., 1872), «Kalewala» (1892), «La guerra gotica di Procopio» (3 bd., 1895—98). Sammen med Ancona har C. udgivet «Canti e racconti del popolo italiano» (9 bd., 1870—91).

Compartime'nto (ital.), afskilt rum, fag, jernbanekupé; distrikt, landskab.

Compa'ssio beātæ Marīæ vi'rginis, Jomfru Marias smertesfest (Marias syv smerter), feires i den rom. kirke fredag før palmesøndag. Til denne fest hører den vakre gamle salme «Stabat mater dolorosa» (d. e. «Under korset stod med smerte med et sønderknust hjerte Kristi moder ængstelig» o. s. v.).

Compayré *[kõpœré]*, J u l e s G a b r i e l (1843—), fr. skolemand, blev efter 1881—89 at have været deputeret rektor i Poitiers, 1891 i Lyon; fortjent af den fr. folkeskole og skolelovgivning. Har bl. a. skrevet «L'évolution intellectuelle et morale de l'enfant» (1893; overs. til tysk).

Compiègne *[kõpjæñ]*, by i det nordlige Frankrige. depart Oise, ved elven Oise, 15 933 indb. (1901); har flere merkelige kirker, et pragtfuldt slot med park, i forbindelse med hvilken den 14.5 km.² store C. s k o g. fra gammel tid de franske kongers jagtmark. I C. tilvirkes hampelærred, strømper og linvarer. C. kaldtes før Compendium. 1430 blev jomfruen af Orléans her taget tilfange af englænderne. 1880 er der i C. reist en statue for hende. I nærheden slottet Pierrefonds.

Compitālia, se C o m p i t u m.

Co'mpitum (lat.), korsvei, gadehjørne; betyder ogsaa et alter paa en korsvei, reist til ære for l a r e s c o m p i t a l e s, korsveislarerne, som beskytter gaderne (se L a r e r); disse l. c. feiredes ved en fest c o m p i t a l i a, som Augustus fornyede, da den var kommet i forfald; fra den tid dyrkedes hans genius sammen med larerne.

Complu'vium (lat.), rektangulær aabning i taget over atrium i det rom. hus; gjennem c. fik huset lys og luft (vinduer havde man næsten ikke).

Compo-board *[kå'mpo-bå∂d]*, et bygningsmateriale sammensat af to papplader med mellemlagt lag af sammenlimede trælister. C. anvendes f. eks. til indvendig vægbeklædning og er let at sætte op, da det faaes færdigt i temmelig store flager.

Compōsitum (lat.), sammensat, især et sammensat ord. Flert. c o m p o s i t a, sammensatte lægemidler mods. s i m p l i c i a (s. d.). M i x t u m c., et miskmask.

---

delse) délirer: (mus.) improviser (une fantaisie).

fantasi — (t) Phantasie f — (e) fancy, imagination; (mus.) fantasia, voluntary; (pl) ogs. imaginings — (f) imagination; (mus.) fantaisie f; (pl) ogs. rêveries.

fantasmagorie (f) f, kogleri, blendverk. **fantasmagorique** gjøglende, skuffende.

fantasque (f) lunet, vægelsindet.

fantassin (f) m, infanterist.

fantast — (t) Phantast m — (e) visionary, (dagligtale) high-flier — (f) (homme m, femme f) fantasque; rêveur m, rêveuse f; visionnaire m, f

fantasteri — (t) Phantasterei f — (e) fantasticality — (f) idée (f) fantastique; chimères f pl.

fantastisk — (t) phantastisch — (e) fantastic(al), visionary, wild — (f) fantastique.

fantoche (f) m, marionet(figur).

fantom — (t) Phantom n — (e) phantom — (f) fantôme m.

fanu (f) bladet, (for) bladrig.

faon (f) m, (hjorte)kalv. **faoner** kalve (hjorte).

faquin (f) m. straamand; slyngel, slubbert. **faquinerie** f, slyngelstreg.

far se spor.

far (e) I (kuld) gris(e).

far (e) II fjernt(liggende); langt (borte); vidt (og bredt). **by f.** uden (al) sammenligning. **f. too** altfor. **f.-fetched** søgt.

Compōsitæ (bot.), kurvblomstrede (s. d.).

Composte'la, se Santiago de C.

Compound *[kå'mpaund]* (eng.), sammensat. En «c.-maskine» er en dampmaskine med mere end én cylinder; ofte bruges benævnelsen dog kun om maskiner med to cylindere, eller rettere to ekspansionsstadier. En c.-dynamo er en dynamo, hvis magneter magnetiseres ved strøm gjennem mere end ét sæt traadvindinger eller fra mere end én elektricitetskilde.

Comprador *[-då'r]* (portug.) kaldes i Østasien (især Kina og Japan) et slags mægler, som skaffer de udenlandske handelshuse forbindelse med indfødte handlende og ofte indestaar for disses soliditet. De større firmaer har hver sin c., der foruden fast løn faar provision. Desuden er der c., som arbeider for egen regning.

Compsognāthus er en til dinosaurierne (s. d.) hørende fossil dyreform, som har flere om fuglene mindende kjendemerker. Er fundet i juraformationens øverste afdeling.

Co'mputus ecclesia'sticus (lat.), «kirkelig beregning», betegner læren om de regler, hvorefter tiden for de bevægelige kirkelige fester udregnes. Da disse bestemmes ud fra paaskefesten, gjælder det først og fremst at beregne tiden for denne. I ældre tid var læren herom et vigtigt led i den teologiske uddannelse.

Comte *[kõt],* Isidore Auguste Marie François Xavier (1798—1857), fr. tænker, grundlægger af den positive filosofi og af sociologien som selvstændig videnskab. C. havde gjort grundige studier i matematik og naturvidenskaber og, efterat han 1818 var kommet under paavirkning af St. Simon (s. d.), i historie, politik og samfundslære. Tidlig modnedes hos ham tanken om at anvende de eksakte videnskabers metode paa de sociale kjendsgjerninger for derigjennem at udvikle en virkelig videnskabelig samfundslære. I nogle aar var C. St. Simons medhjælper, og hans første arbeider blev offentliggjort som dele af lærerens skrifter. 1826 laa C. under for et anfald at sindsforvirring; han kom sig imidlertid snart og fandt omsider en stilling som tarvelig aflønnet lærer ved den polytekniske høiskole, hvor han virkede 1832—51. Udenom holdt han privatforelæsninger i filosofi, samtidig som han udarbeidede sit berømte «Cours de philosophie positive» (6 bd. 1830—42; 5 udg. 1893—94), en af aarhundredets merkeligste aandelige bedrifter. Fra dette verk udgaar den moderne positivisme (s. d.) og den videnskabelige samfundslære, af C. givet navnet sociologi. C. finder, at der gives tre maader at opfatte verden og tilværelsen paa. Den første, og i tid ældste, er den teologiske, som antager, at verden styres af iboende, levende vilje; den antager naturformaalene besjælet. Den næste, høiere verdensopfatning er den metafysiske; den skjelner mellem den konkrete naturgjenstand og det «væsen», som ligger bagved de ydre egenskaber; den søger «kræfterne» i naturen, «begreberne» bag de sanselige forestillinger. Disse stadier er forberedelsen til den først af C. konsekvent gjennemførte positive tankeform, som ikke erkjender noget «væsen» bag den sanselige verden. Mennesket maa, mener derfor C., nøie sig med at gribe og forstaa «fænomenerne», tingenes udslag i konkret form, deres konstante forhold og love. Efter at have optrukket grundtendenserne i de verdensforklaringer, menneskeheden maa gjennemgaa, paaviser C. deres historiske udslag paa forskjellige omraader af samfundslivet. C. er i særegen grad en systematisk konstruktiv aand. Videnskaberne danner for ham en helhed og enhed. Udgangspunktet er de enkleste matematiske forhold, men erkjendelsen omfatter stedse mere sammensatte fænomener. Videnskabernes trinfølge bliver derfor: aritmetik, geometri, mekanik, astronomi, fysik, kemi, biologi med sociologien som deres slutsum. Logik og psykologi finder ingen plads i hans system; at forklare de intellektuelle og moralske fænomener overlader han til frenologien. Samfundslæren inddeler C. i den sociale «statik», som undersøger det menneskelige samlivs former og betingelser, og den sociale «dynamik», hvis gjenstand er den lovmæssige, fremadskridende udvikling. — C.s sidste leveaar formørkedes af pinlige økonomiske sorger og af sterke aandelige kriser. En sværmerisk forelskelse i en gift dame, Clotilde de Vaux, bidrog omkr. 1845 til at føre hans spekulation i retning af religion og mysticisme. Saaledes paavirket skrev han sit andet store verk, «Système de politique positive, ou traité de sociologie» (1852—54; 3 udg. 1890 flg.), hvortil sluttede sig nogle mindre propagandaskrifter. I denne del af sin produktion fremtræder han som religionsstifter. Formaalet for hans forkyndelse blev alle tiders menneskehed opfattet som en enhed, det store væsen *(le grand être)*. At «leve for andre» erklærede han nu at være det høieste sedelige bud, og for bestræbelserne i den retning indførte han benævnelsen «altruisme». Der maa skjelnes mellem de to, fra hinanden meget afvigende stadier i C.s produktion. Begge retninger fandt begeistrede tilhængere. Det er dog udelukkende i kraft af sit «Cours», at han blev en af aarhundredets ledende aander; fra det udstraaler impulser til alle sider. [Litt.: H. Waentig, «A. C.» (Leipzig 1894); Franck Alengry, «La sociologie chez A. C.» (Paris 1899); M. Defourny, «La sociologie positiviste» (Louvain 1902); Wald. Dons, «Om positivismen» i «Nyt norsk tidsskrift», I og II (Kra. 1877—78); A. Nyström, «Positivismen» (Stockholm 1879) giver med ubetinget tilslutning en fremstilling af C.s samlede tankeverden indbefattet dens religion.]

Auguste Comte.

Comte *[kõt],* Pierre Charles (1823—95), fr. historiemaler. Har væsentlig malt episoder af fransk historie omkring Henrik III's tid: Jane Gray (1847), Henrik III og hertugen af Guise (1855, Luxembourgmuseet), Karl IX før Bartholomæusnatten o. s. v.

Comtesse *[kõtæ's]* (fr.), grevinde, en greves hustru eller datter. I Danmark især en greves ugifte datter.

Comunēros (sp.), de oprørere, som ledede af by-

---

farandole (f) f. slags dans.

faraud (f) (m), laps(et).

farbar — (t) fahrbar — (e) available; practicable; boatable; navigable — (f) praticable; (for vogne) carrossable; (tilsjøs) navigable.

farbroder — (t) Vatersbruder, Oheim, Onkel m — (e) father's brother, paternal uncle — (f) oncle m (paternel).

Farbe (t) f, farve, kulør; maling.

färben (t) farve.

Färber (t) m, farver.

Färberei (t) f, farveri.

farbig (t) farvet, kulørt.

farce — (t) Posse(nspiel) f (n) — (e) farce — (f) farce f. Se ogs. fars(e). **farceagtig, -mæssig** — (t) possenartig — (e) farcical — (f) burlesque.

farce (e) & (f) f, (kjød)fars(e), hakket spinat (syre); farce(spil); (f) ogs. grov komik; spøg; pl, løier, spilopper.

farce (e), **farcir** (f) farsere, fylde, spække; stoppe, proppe.

farceur (f) m, vindbøitel, gjøgler, spilopmager, galfrans; udhaler.

farcin (f) m, springorm.

farcissure (f) f, fyld, fars(e).

farcy (e) udslæt, skab hos heste.

fard (f) m, sminke; udsmykning, pragt.

fardeau (f) m, byrde, last, bør; vegt, tryk, besvær(lighed).

fardel (e) (poet.) bundt, knytte, pakke; byrde.

farder (f) tynge, trykke; synke,

erne *(comunidades)* reiste sig 1520 mod Karl V. De dannede en junta (s. d.) ledet af Juan de Padilla, men denne blev slaaet af adelen ved Villalar 1521 og henrettet, hvorpaa byerne gav efter for Karls fordringer. C. el. hijos de Padilla var ogsaa navn paa et spansk hemmeligt revolutionært selskab, stiftet 1821, men allerede 1823 ophævet af regjeringen.

Comūni, «de 7 og 13 sogne» (ital. Sette og Tredici), kaldes to bjerglandskaber i Norditalien, hvoraf det første ligger i prov. Vicenza, det andet i Verona. Befolkningen nedstammer antagelig fra sydtyskere, som har udvandret i middelalderen. Merkelig seiglivet har det tyske sprog holdt sig her til vore dage; nu er det dog i tilbagegang. Tredici («de 13») dannede til den venetianske republiks undergang en fristat under dennes protektorat. Lignende mindre tyske sprogøer findes i ital. Tirol.

Con (ital.), med, i forbindelse med de forskjellige mus. foredragsbetegnelser. Se Col.

Con amōre (ital.), «med kjærlighed», af hjertens lyst.

Conc., fork. for concisus, concentratus (s. d.).

Co'nca (ital.), skjæl (jfr. Concha). C. d'oro (det gyldne muslingeskal), benævnelse for Palermos omegn.

Concarneau *[kõkarnå']*, by i det vestlige Frankrige, depart. Finistère, 15 km. s.ø. f. Quimper, 7635 indb. (1901). Har betydeligt hummer-, makrel- og sardinfiske og en af Coste anlagt fiskeudklækningsanstalt i forbindelse med zoologisk station.

Concēdo (lat.), «jeg indrømmer det», tager en fremført paastand tilbage.

Concentrātus (lat.), forsterket, fortættet.

Concepción (eg. «undfangelse»), hyppig anvendt stedsnavn i det romanske Amerika, særlig Sydamerika, fordi stedets anlæg eller opdagelse fandt sted paa Maria bebudelsesdag. 1. Prov. i det mindtre Chile under ca. 37 ° s. br., 8422 km.² med (1903) 220 974 indb. (26 pr. km.²). — 2. Hovedstad i prov. C., nær elven Biobios munding i Stillehavet. Skjønt gjentagne gange ødelagt ved jordskjælv og angreb af araukanerne er C. Chiles tredje by med (1903) 49 801 indb. Et knudepunkt for flere jernbanelinjer, som forbinder C. med landets bedste havn, Talcahuano, i nordvest, med sjøbyerne i syd og med det indre land. Livlig handel, men mest paa tyske hænder. — 3. C. del Uruguay, by i den argentinske prov. Entre Rios ved elven Uruguays høire bred, ca. 240 km. n. f. Buenos Ayres. — 4. Villa C., by i Paraguays nordlige del ved elven Paraguay, med ca. 2000 indb. — 5. Laguna de C., indsjø i den bolivianske prov. Santa Cruz, 290 m. o. h., optager fra syd Rio Parapiti og har gjennem Rio San Miguel afløb mod n.v. til Amasonelvens store bielv Madeira.

Concerta'ndo, concertato (ital.), betegner i flerstemmige verker eller solostykker den eller de stemmer, der afvekslende med eller sideordnet med hovedstemmen optræder som melodiførende og derved selv bliver en slags hovedstemme. F. eks. arie med (obligat) violin, fløite o. s. v. Concerto grosso er et stykke med flere saadanne koncerterende stemmer.

Conce'ptio (lat.), undfangelse; c. immaculata, Marias ubesmittede undfangelse.

Concetti *[-tše'tti]* (ital., fler. af *concetto*, begreb, idé) kaldtes i 16—17 aarh., især i Italien og Spanien, i æstetiken og rektoriken en leg med ord, som skulde være vittig og elegant og undertiden ogsaa var det, men oftere gik over til affekteret manierisme. Maneren bredte sig over hele Europa; i Danmark er Wadskiær dens mest typiske repræsentant.

Concha *[kå'ntša]*. 1. José Gutierrez de la C., marki af Habana (1800—95), sp. general, udmerkede sig i karlistkrigen, var generalkaptein i de Baskiske prov., senere paa Cuba, gesandt i Paris 1862 og i mange aar senator. Støttede som ministerchef Isabella under oprøret 1868, men gik senere over til Alfons XII's parti. — 2. Manuel Gutierrez de la C., marki af Duero (1808—74), sp. general, broder af foreg., vandt flere seire i karlistkrigen, gjorde oprør 1841 mod Espartero, men maatte flygte ud af landet, indtil Espartero styrtedes væsentlig ved C.s hjælp. Blev derpaa generalkaptein i Katalonien og 1847 i Gammelkastilien. I krigen mod Portugal 1847 besatte han Oporto og bilagde striden ved behændige underhandlinger. Underkuede 1849 et oprør af karlistgeneralen Cabrera (s. d.). Landsforvistes, fordi han 1853 havde underskrevet en adresse til Isabella om en mere liberal regjering, vendte tilbage, efterat Narvaez var styrtet 1857, men søgte dog 1868 under militærrevolutionen at bevare tronen for Isabella. Fik 1873 overbefalingen mod karlisterne, undsatte Bilbao, men faldt kort efter i kampen.

Co'ncha (lat.), musling. Conchæ præparatæ, rensede og pulveriserede østersskaller.

Conchiolīn, en med kulsur kalk impregneret, chitinlignende organisk substans i bløddyrenes skal, danner hos muslingerne skallets ydre hindeagtige lag.

Conchos *[kå'ntšås]*, Rio de los C., elv i det nordlige Mexico, gaar nordover gjennem Chihuahuas høislette og falder efter et ca. 500 km. langt løb i Rio Grande del Norte ved Presidio del Norte.

Conciergerie *[kõsjæržri']*, La, fængsel i Paris (for varetægtsarrestanter). To gamle taarne staar endnu som rester af den gamle kongeborg. Under den første revolution var C. fængsel for politiske «forbrydere».

Concīlium bibliogra'phicum, et internationalt bibliografisk bureau i Zürich, grundlagt af Herbert Haviland Field efter opdrag af den tredje internationale zoologkongres (1895). Udgiver en efter Deweys system indrettet seddelkatalog over naturvidensk. og medicinsk litteratur.

Concini *[-tši'ni]*, Concino, se Ancre.

Concīsus (lat., paa recepter, fork. conc.), smaaskaaret (urter, rødder o. l.).

Concitāto (ital.), heftig, i rask bevægelse (mus.).

Concōne, Giuseppe (1810—61), kgl. organist i Turin, virkede 1837—48 i Paris, hvor han blev en meget anseet sanglærer, hvis vokaliser endnu er meget benyttet. Forresten et par operaer og kammermusik.

Concord, byer i de Forenede stater. 1. Hovedstad i New Hampshire, ved elven Merrimac, 60 km. n.v. f. Boston, 19 632 indb (1900). En af Ny-Englands vakreste byer, med brede gader og et stateligt kapitolium. Store stenbrud. — 2. By i Nord-Carolina, 160 km. v. f. Raleigh, 7910 indb. (1900). Bomuld- og jernindustri. — 3. By i Massachusetts, 20 km. n.v. f. Boston, 5652 indb. (1900). Her boede Emerson, Hawthorne og Thoreau. En af de første træfninger i frihedskrigen fandt sted ved C. 1775.

---

give sig; bugne (seil); sminke; farve, fikse op, pynte paa; tilsløre, skjule.

fardier (f) m, blokvogn, kjærre.

fare vb — (t) fahren; segeln; (styrte, ile) stürzen, rennen; (f. vel, ilde med) verfahren; (f. med løgn) mit Lügen umgehen; (f. vild) sich (ver)irren; (f. sammen) zusammenschrecken — (e) (reise) go, travel; (om skib) sail; (styrte, ile) rush, dart, dash, bolt, bounce; (f. med løgn) tell; (f. op) start up, jump, (i vrede) fire up; (sammen) start; (tilsjøs) be a sailor, be at (to) sea; (vild) (go a)stray; lose one's way — (f) (reise) partir; (ile) courir, voler; (tilsjøs) naviguer; (f. frem, fig.) procéder, agir, se conduire; (f. op) se lever en sursaut, (i vrede) s'emporter; (f. sammen) tressaillir, (f. vild) s'égarer, se fourvoyer.

fare sb — (t) Gefahr f — (e) danger, peril, jeopardy, hazard, risk; (løbe f. for) ogs. stand the chance of — (f) danger, péril; risque m; (løbe f. for) courir risque.

fare (e) fare, vandre; færdes; leve; gaa (en godt, ilde); fragt, kjøre-, reisepenge; (vogn)passager(er); kost, levemaade.

farfadet (f) m, nisse.

farfouiller (f) rode, rumstere.

fargue (f) f, skvætbord; graverende omstændighed; (skam)rødme. **farguer** befragte; vidne mod; farve rød; rødme. **se f.** sminke sig **fargueur** m, speditør; modvidne.

Conco'rdia (lat., «enighed»), dyrkedes af romerne som enighedens gudinde (fremstilledes med overflødighedshorn og offerskaal); navnlig efter forfatningskampe reistes der templer for hende; hovedtempel i Rom paa sydøstskraaningen af Kapitolium, bygget af Camillus 366 f. Kr., ombygget af Tiberius 10 e. Kr.; bevaret er kun underbygningen.

Concordia. 1. Sydamerika, by i den argentinske prov. Entre Rios ved elven og staten Uruguay, 12 694 indb. (1895). — 2. Syd-Afrika, missionsstation i britisk Namaqua-land i Kaplandets n.v. hjørne.

Concordia college *[-kå'lədž]*, nordamer. læreanstalt i Moorhead, Minn.; tilhører den Norske forenede lutherske kirke.

Concordia seminarium i St. Louis, Mo., Missourisynodens presteskole; mange norske prester i Amerika har faaet sin uddannelse her. Samfundet har ogsaa flere andre anstalter af dette navn paa forskjellige steder i de Forenede stater.

Conco'rdia pa'rvæ res cre'scunt, disco'rdia ma'ximæ dilabu'ntur (lat.), «ved enighed vokser en liden stat, ved uenighed falder den største fra hverandre» (staar hos Sallustius i «Jugurtha», kap. 10).

Concours hippique *[kôkūr ipi'k]*, konkurrance i rytterfærdighed og hestedressur, specielt med hensyn paa alt, som indgaar under begrebet hinderridning og sprangøvelser.

Concu'rsus el. k o n k u r r e n s, sammenløb, -stød, bruges i det juridiske sprog i flere betydninger: om den særegne søgsmaals- og tvangsfuldbyrdelsesform, som (under visse betingelser) kommer til anvendelse overfor en skyldner, som ikke formaar at tilfredsstille alle sine kreditorer helt ud (se herom nærmere under K o n k u r s). Paa lignende maade bruges ordet om flere rettigheder, f. eks. panteret til en enkelt gjenstand; man skjelner her mellem c. (el. k.) og kollision; man betegner sammenstødet kollision, naar to eller flere rettigheder har samme prioritet, konkurrens, naar de har forskjellig prioritet. I strafferetten bruges ordet c. el. k.: 1. Om flere personers delagtighed i én forbrydelse *(c. ad delictum)*. Visse forbrydelser kræver begrebsnødvendig en anden persons medvirkning; man taler her om *c. necessarius* (se herom under art. M e d v i r k n i n g). 2. C. bruges dernæst om flere forbrydelser begaaet af samme person. Man skjelner her mellem r e a l-konkurrens og i d e a l-k. *(c. idealis)*. Realkonkurrens vil kun sige, at flere (særskilte) forbrydelser kommer til paadømmelse i én sag (jfr. straffeproceslovens §§ 133—34). Ved idealkonkurrens forstaar man derimod flere forbrydelser begaaet i én handling. Det har i teorien (bl. a. af v. Liszt) undertiden været bestridt, at man nogensinde kan begaa flere forbrydelser i én handling; det er, siger man, ikke forbrydelseskonkurrens, men kun en l o v konkurrens: én og samme handling rammes af flere straffebestemmelser. Striden skriver sig fra uenighed om selve begrebet forbrydelse. Man kan ved en enkelt handling krænke flere forskjellige retsgoder (overtræde flere retspligter), f. eks. ved at kaste en bombe dræbe et menneske og sprænge et hus i luften, eller en gift mand har samleie med en pige under 16 aar (se straffel. §§ 196 og 209). Hvis man nu ved en forbrydelse forstaar en af loven under straf forbudt (forsætlig eller uagtsom) krænkelse af et retsgode, kan en handling altsaa indeholde flere forbrydelser. Dette er ogsaa den nye norske straffelovs standpunkt; det heder i § 62 (jfr. § 63): Har nogen i samme eller i forskjellige handlinger forøvet flere forbrydelser o. s. v.; og lovens regler for strafudmaalingen er de samme i real- og idealkonkurrens. I enkelte tilfælde har imidlertid loven selv forenet flere retskrænkelser til én (sammensat) forbrydelse, saaledes i § 258 (indbrudstyveri) og § 266 (strafb artvang og formueskrænkelse), og her bliver da selvsagt kun denne enkelte bestemmelse at anvende.

Condamine *[kōdamin']*, C h a r l e s M a r i e d e l a, se L a C o n d a m i n e.

Condé *[kōdé]*, fr. fyrsteslegt, yngre gren af huset Bourbon. Navnet stammer fra byen C. (nær Valenciennes), som i 14 aarh. ved giftermaal kom i familien Bourbons besiddelse. Den første, der optog navnet C., var L u d v i g af C. (1530—69), søn af Karl af Bourbon-Vendôme (s. d.), som var broder til Anton af Navarra. Fiende af guiserne (s. d.) og hugenotternes fører i religionskrigen. I slaget ved Jarnac 1569 blev han sparket halvt fordærvet af en hest og, da han overgav sig til en katolsk adelsmand, af denne dræbt ved et pistolskud i hovedet. — Hans ældste søn H e n r i k (1552—88) blev nu sammen med Henrik af Navarra calvinisternes fører. Maatte Bartholomæusnatten afsverge sin tro, men gik 1574 tilbage til calvinismen og arbeidede i udlandet for hjælp til hugenotterne. Skal være død af gift. ½ aar efter hans død fødte hans hustru sønnen H e n r i k (1588—1646), som i Ludvig XIII's mindreaarighed var den farligste af de stormænd, der reiste sig mod den voksende kongemagt. Udsonede sig dog med Richelieu og hans politik. Hans ældste søn var L u d v i g (1621—86), tillige hertug af Enghien, kaldt «den store C.». Allerede 20 aar gammel ry som feltherre; berømt er hans seier over spanierne ved Rocroi (nær Sedan) 1643. Var som alle Condé'erne forvoven, voldsom og hovmodig, men medens han vandt stort ry som feltherre baade i trediveaarskrigen og i den fransk-holl. krig 1672—78, i hvilken han efter Turennes død 1675 fik overkommandoen, som han dog kort efter maatte opgive paa grund af gigt, var han en maadelig politiker. Under det stormandsoprør mod kongemagten, som kaldes Fronden (s. d.), var hans holdning vaklende og lunefuld; tilsidst overtog han ligefrem overkommandoen over den fiendtlige spanske hær og blev derfor 1654 dødsdømt som høiforræder. Forsonet med Ludvig XIV 1659. Levede sine sidste aar verkbrudden, men aandslivlig og omgivet af det franske aandslivs fornemste mænd og kvinder paa slottet Chantilly. De senere medlemmer

Ludvig af Condé,
«den store Condé».

---

faribole Ⓕ f, fjas, narrestreger, sludder.
farin — Ⓣ Farin(zucker) m — Ⓔ bastards, moist sugar — Ⓕ cassonade f.
farinacé Ⓕ, **farinaceous** Ⓔ mel(agtig)-, melet.
farine Ⓕ f. mel; (fig.) surdeig. kaliber.
fariner Ⓕ bestrø med mel, mele.
farinet Ⓕ m. (slags) terning.
farineux Ⓕ mel(holdig)-, melet.
farinier Ⓕ m, melhandler.
farinière f, melkiste.
farisæer — Ⓣ Pharisäer m — Ⓔ pharisee — Ⓕ pharisien
farisæisk — Ⓣ pharisäisch — Ⓔ pharisaical — Ⓕ pharisaïque, pharisien.
farlig — Ⓣ gefährlich — Ⓔ dangerous, perilous, hazardous — Ⓕ dangereux, périlleux; (alvorlig) grave; grièvement (blessé).
farlouse Ⓕ f (zool.), eng-, piplerke.
farm Ⓔ bondegaard; (bort)forpagte; drive, bruge; bortsætte (fattige); drive jordbrug.
farmaceut — Ⓣ Pharmazeut m — Ⓔ pharmac(eut)ist — Ⓕ pharmacien m.
farmaci — Ⓣ Pharmazie f — Ⓔ pharmacy, pharmaceutics — Ⓕ pharmacie f.
farmakopø — Ⓣ Pharmakopöe f — Ⓔ dispensatory, pharmacopœia — Ⓕ pharmacopée f; code(x) m (médicamentaire).
farmer Ⓔ forpagter; bonde.

af slegten Bourbon-C. var lidet fremragende. Under revolutionen emigrerede slegtens repræsentant Ludvig Josef (1736—1818) og kjæmpede dels i østerrigsk, dels i russisk tjeneste mod Frankrige. 1814 vendte han tilbage. Hans søn Ludvig Henrik Josef (1756—1830) emigrerede ogsaa og levede efter 1815 paa Chantilly, som han ved testamente skjænkede hertugen af Aumale. Hans eneste søn var Ludvig Anton Henrik, hertug af Enghien (1772—1804), hvem Napoleon lod skyde (se Enghien).

Condé *[kõdé]*, navn paa flere byer i Frankrige, blandt hvilke de vigtigste er: 1. C.-sur-l'Escaut, depart. Nord, i nærheden af den belgiske grænse, ved elvene Escauts og Haines sammenløb, 3611 indb. (1901); har militærsygehus, cikori-, sæbe- og stivelsefabriker, er stamsæde for familien C. 2 km. n. f. byen ligger Vieux C., med kulgruber og jernindustri, 3603 indb. (1901). — 2. C.-sur-Noireau, depart. Calvados, ved Noireaus og Drouances forening, 6110 indb. (1901), har betydelige bomuldsspinderier, garverier og farverier.

Co'nde (sp.), greve. Conde'sa, grevinde.

Condillac *[kõdiják]*, Etienne Bonnot de Mably de (1715—80), fr. filosof, abbed og medlem af akademiet. Som psykolog bygger han paa John Locke's erfaringspsykologi, men gaar endnu videre i den saakaldte sensualisme, d. e. forsøg paa at forklare alle sjælelivets tildragelser som sansning eller efterbilleder af sansning uden nogen aktiv forstand eller vilje til at gribe ledende ind. Fremstillingen i hans «Traité des sensations» (1754) er klar og rig paa gode iagttagelser. Han tænker sig en statue efterhaanden beriget med de menneskelige sanser og viser, hvorledes vort sammensatte bevidsthedsliv da maa opstaa, uden at der kræves antagelsen af et jeg. Trods denne opfatning var C. ikke materialist, men forblev troende katolik.

Condi'tio (lat.), betingelse; c. sine qua non, betingelse, uden hvilken (noget) ikke (kan ske), ufravigelig betingelse; se Kondition.

Condom *[kõdõ]*, by i det s.v. Frankrige, depart. Gers, ved Baïses og Gèles sammenløb, 4132 indb. (1901). Uldspinderier, brændevinstilvirkning, handel med korn og vin. I C. findes en vakker, gotisk domkirke fra det 16 aarh.

Condomi'nium (lat.), sameie. Condominat, besiddelse (land), som eies af flere i fællesskab.

Condōr, sydamer. guldmynt = 10 pesos, i Chile værd omkr. 34 kr., i Colombia omkr. 36 kr.

Condorcet *[kõdårse']*, Marie Jean Antoine Nicolas Caritat, marki af (1743—94), fr. matematiker og filosof, ven af d'Alembert, ivrig medarbeider ved «Encyclopédie». Hilste revolutionen med glæde. Medlem og i feb. 1792 formand for den lovgivende forsamling, medlem af konventet, tilhørte nærmest girondisterne. Blev som de anklaget for konventet og, da han flygtede, dømt fredløs. En kvinde, madame Vernet, skjulte ham i 8 maaneder. Da han i april 1794 vovede sig ud, blev han arresteret, men fandtes dagen efter død i arresten. — Hos madame Vernet skrev han et merkeligt verk om «Menneskeaandens fremskridt», hvori han, skjønt selv offer for revolutionen, forkynder en tillidsfuld tro til de demokratiske fremskridtsidéers lykkebringende seier.

Condottiēri (ital., fler. af *condottiere*) kaldtes førerne for de leietropper, som i 14—15 aarh. tjente i Italien. Især de velhavende byer anvendte dem meget, da borgerne paa den maade sparede sit eget skind, og c. tjente, hvor de fik høiest sold. C. uddannede efterhaanden en betydelig krigskunst; deres væsentligste styrke var rytteriet. Mange ital. herskere var begyndt som c. (f. eks. Sforza).

Condroz *[kõdro']*, landskab i Belgien, paa Cæsars tid beboet af condrusierne, der har givet det navn.

Conegliano *[kåneljånå]*, by i det n.ø. Italien, prov. Treviso, 5328 indb. (1901). Har silkeindustri og udfører fortrinlig vin. Marskalk Moncey fik af Napoleon I titel af hertug af C.

Coney Island *[kóni ai'lənd]*, en lang sandrevle eller sandø, som skyder sig ud fra øen Long Island mod s.v. ved indløbet til New York. Store sjøbad og forlystelsesanlæg for New Yorks befolkning. Tilhører nu Greater New York.

Confarreātio (lat.), en særlig høitidelig form for egteskabs indgaaelse hos romerne, særlig blandt patricierne.

Confer (lat.), forkortet cfr., jevnfør, sammenlign.

Confe'ssio (lat.), bekjendelse, er i den græsk-katolske og de evangeliske kirkeafdelinger navnet paa de bekjendelsesskrifter, som kirkesamfundene officielt anerkjender som gyldige udtryk for sin kristendomsopfattelse (se Symbol, Symbolske bøger). C. fidei, trosbekjendelse (s. d.); C. oris, mundens bekjendelse (se Bod og Skriftemaal); C. variata, den ændrede bekjendelse (se Augsburgske konfession).

Confessionārius (lat.), skriftefader.

Confessōres (lat.), bekjendere, var i oldkirken hædersnavnet for de kristne, som under forfølgelserne bekjendte sin tro og negtede at ofre til keiserens billede eller til afguderne.

Confe'tti (ital.), konfekt, sukkerkugler, oversukrede nøddekjerner, korinter o. l., ogsaa smaa gipskugler, som i Italien i karnevalstiden under korsokjørselen kastes fra balkoner og vinduer ned paa kjørende og gaaende. C. af kulørt papir i lighed med den, som benyttedes ved «mardi gras»-løierne i Paris, indførtes for nogle aar siden ved 17 mai-festlighederne i Kra.; paa grund af misbrug blev c.-kastning snart igjen forbudt.

Confi'teor (lat.), jeg bekjender, er navnet paa den i romerkirken foreskrevne offentlige syndsbekjendelse, som fremsiges af presten ved begyndelsen af hver messe og ved andre kirkelige handlinger, saasom ved uddelingen af nadveren udenfor messen, før skriftemaalet og ved tildelingen af den sidste olje.

Confrāter (lat.), medbroder, protestantiske geistliges indbyrdes titel.

Confrèrie de la passion *[kõfræri'-d'la-pāsjõ']*, La (Passionsbroderskabet), er navnet paa en korporation af parisiske haandverkere, som havde eneret til opførelsen af religiøse skuespil (mysterier, s. d.). Det stammer fra slutningen af 14 aarh. 1548 indrettede det et teater i Hôtel de Bourgogne, men da opførelsen af mysterier forbødes samme aar, ophørte efterhaanden dets skuespillervirksomhed, og det leiede sit privilegium ud til forskjellige selskaber, indtil det ophævedes 1677.

---

farniente Ⓕ m, lediggang.
Farn(kraut) Ⓣ m (n), bregne.
far-off Ⓔ fjern(tliggende).
faro(t) Ⓕ m, brüsselerøl.
farouche Ⓕ vild, sky, steil; barsk, utilgjængelig; raa, grusom.
faroucherie f, skyhed.
farrago Ⓔ & Ⓕ m, miskmask; Ⓕ ogs. blandkorn.
Farre Ⓣ m, okse.
farrier Ⓔ hovslager, beslagsmed; dyrlæge. **farriery** beslaaing; dyrlægekunst.
farrow Ⓔ kuld griser; faa griser.
fars(e) — Ⓣ Füllsel n — Ⓔ forcemeat, mince — Ⓕ farce f.
Färse Ⓣ f, kvige.
fart — Ⓣ Fahrt; Eile f — Ⓔ (skibs) head(way); (hastighed) rate (of progress), speed; (rute) service; trade; (fig.) animation, spirit; energy; impetus, impulse, start; (i en f.) by the run in a trice; (altid paa f.en) always on the move — Ⓕ (skibs) sillage m, marche, erre f; (hastighed) vitesse, rapidité f, train m; (i en f.) à la (en) hâte; (med fuld f.) à fond de train, ventre à terre; à toute vitesse; (bestandig paa f.en) par voie et par chemin.
fart Ⓔ fjert(e).
farther Ⓔ fjernere; længere (bortliggende), videre.
farthest Ⓔ fjernest, længst.
farthing Ⓔ 1/4 penny; hvid.
farthingale Ⓔ fiskebensskjørt.
fartøi — Ⓣ Fahrzeug n — Ⓔ

Confūcius, se Kong-fu-tse.

Congaree *[kåŋgəri']*, elv i Nordamerika, se Santee-elven.

Conger *[kå'ŋgə]*, Edwin Hurd (1843—), nordamer. diplomat, var 1885—91 medlem af repræsentanternes hus, 1891—93 og 1897—98 amer. minister i Brasilien, forflyttedes derfra til Peking, hvor han hørte til de under bokseroprøret beleirede, spillede en hovedrolle under de følgende diplomatiske forhandlinger og sluttede 1902 en gunstig handelstraktat med Kina. Blev 1905 gesandt i Mexico, men trak sig s. a. tilbage.

Co'nger, se Havaal.

Co'ngius (lat.), hos de gamle romere et maal for flydende varer = 3.283 l. (1/8 amfora).

Congleton *[kå'ŋltən]*, by i det n.v. England, grevsk. Chester, i en vakker dal ved elven Dane, 10 707 indb. (1901). Silke-, bomulds- og læderfabriker, udfører salt og kul.

Congo, se Fransk Kongo, Kongo og Kongostaten.

Congreve *[kå'ŋgrīv]*, Richard (1818—99), eng. filosof, var tilhænger af Auguste Comte's positivisme og fulgte ogsaa Comte i dennes senere mystisk-religiøse retning. Han udgav 1858 «Catechism of the positive religion». Foruden historiske verker om det rom. keiserdømme i vesten og om Elisabeth har han skrevet «Essays, political, social and religious» (1874 og 92).

Congreve *[kå'ŋgrīv]*, William (1670—1729), eng. dramatiker. Han blev født i Leeds, studerede i Dublin, men opholdt sig efter 1688 i London, hvor han studerede lovkyndighed. I 1693 skrev han sin første komedie, «The old bachelor», hvis vid og glimrende stil vandt ham Drydens ros og Lord Halifaxs gunst. Han forfulgte sit held med komedierne «The double dealer», «Love for love» og i 1700 sit ypperste verk, «The way of the world», som regnes for den engelske litteraturs bedste komedie, men som ikke gjorde lykke hos samtiden. C.s senere produktion var ubetydelig. Ved sit forfatterskab og ved indbringende stillinger, som hans beskyttere skaffede ham, blev han rig, men i sine senere aar rammedes han af gigt og blindhed. Han døde som følge af en legemsskade, han fik ved, at hans vogn veltede, og blev begravet i Westminster abbey.

William Congreve.

Congreve *[kå'ŋgrīv]*, Sir William (1772—1828), eng. artillerigeneral og ingeniør, har indlagt sig fortjeneste paa forskjellige tekniske omraader og organiserede det eng. hærvæsen; C. er særlig bekjendt for sine brandraketter, som bl. a. anvendtes 1807 ved Kjøbenhavns bombardement. En anden opfindelse af ham er c.-tryk, til trykning af to farver paa én gang.

Coni, provins og by i Italien (se Cuneo).

Coni'feræ, naaletrær (s. d.).

Coniīn ($C_8H_{17}N$), kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og kvælstof, er et flydende, meget giftigt plantealkaloid, der navnlig findes i skarntyden *(conium maculatum)*. C. har særlig interesse derved, at det er det første plantealkaloid, kemikerne har fremstillet kunstig (1886).

Conīl, by i det sydlige Spanien, prov. Cadiz, 35 km. s.ø. f. Cadiz, 5579 indb. (1900); har en god havn, tunfiskeri og sardinfangst. I nærheden svovlgruber. 15 km. s.s.ø. f. C. ligger Kap Trafalgar.

Coning, Jacob (ca. 1650—ca. 1720), holl. maler. Elev af Adriaen van de Velde. Landskaber med figurer og dyr, historiske billeder. Blev af Kristian V kaldt til Danmark og 1698 «kgl. hofskildrer». S. a. sendtes han til Norge for at male prospekter. 10 af disse er kjendt (de 9 i Kunstmuseet): 3 af Kristiania med Akershus (1698 og 1699), Akershus (1698), Moss (1699), Kragefoss ved Moss (1699), Sarpsfossen (1701), Sponviken (1701) og 2 af Fredrikshald (1699). Billederne er naturtro og dygtige, men noget rutinemæssige.

Coninxloo, Gillis van (1544—1607), flamsk maler. Elev af Gillis Mostaert o. a. Grundlagde den landskabsstil, som med Jan Brueghel holdt sig langt ind i det 17 aarh.

Coniston *[kå'nistən]* el. C. Water, indsjø i England, grevskab Lancaster, er 4.9 km.² stor, 10 km. lang og 56 m. dyb og bekjendt for sin maleriske beliggenhed. Ved sjøen ligger byen C. og bjerget C. Old Man (802 m.).

Conium maculatum, skarntyde (s. d.).

Conjūgium (lat.), egteskab

Conjunctīva, øiets bindehud, som forener øielaaget med selve øiet; conjunctivitis, betændelse i c. (se Øiet).

Connaught *[kå'nåt]*, Arthur, hertug af, se Arthur.

Connaught *[kå'nåt]*, prov. i den nordvestlige del af Irland, kun 17 773 km.²; befolkningen er i rask aftagende, i 1841 var der 1 418 859, i 1891 719 511 og i 1901 646 932 indb. Kysterne er meget indskaarne, det indre er fladt, skogrigt, fuldt af myrer, og jorden ikke synderlig frugtbar. Klimatet er tempereret og fugtigt, akerbruget er den fornemste næringsvei, men drives paa en forældet maade, fiskeri er der lidet af, og industri mangler. C. er den mest keltiske, den fattigste og mindst oplyste del af øen. C. omfatter grevskaberne Leitrim, Mayo, Sligo, Galway og Roscommon.

Conneaut *[kåniå't]*, by i de Forenede stater, Ohio, ved Eriesjøen, 100 km. n.ø. for Cleveland, 7133 indb. (1900). God havn. De første indvandrere til det nordlige Ohio landet her i 1796.

Connecticut *[kəne'ktikət]*, en af de Forenede stater i Nordamerika, 14 534 km.² med 908 420 indb. (1900). C. ligger ved nordkysten af Long Island sund (bugt af Atlanterhavet) og omgives af New York, Massachusetts og Rhode Island. Overfladen er bakket, og der er en mængde smaa sjøer dannet under istiden. Flere elve flyder gjennem landet, deriblandt Connecticut, hvoraf statens navn. Indbyggertallet er vokset forholdsvis langsommere end i de indre og vestlige stater. Af det samlede antal (se ovenfor) er lidt over 15 000 negere, medens omtrent 240 000 er født i udlandet (ikke mange i Norge, men over 16 000 i Sverige). Foruden korn

---

vessel, craft, ship — ⓕ bâtiment m; embarcation f.

farvand — ⓣ Fahrwasser n — ⓔ sea, (navigable) waters — ⓕ parages m pl, passe f.

farve — ⓣ Farbe f — ⓔ colour, hue; (-stof) dye; (printer's) ink; (maling) paint; (i kortspil) suit; fig. ogs. colouring — ⓕ couleur f; teint m; (typogr.) encre f.

farveblind — ⓣ farbenblind — ⓔ colour-blind; (sb) daltonian — ⓕ aveugle pour les couleurs.

farveløs — ⓣ farb(en)los, ungefärbt — ⓔ colourless; (om glas) achromatic — ⓕ sans couleur, incolore; pâle, décoloré. **farveskjær, -tone** — ⓣ Farbenton m — ⓔ tinge, tint — ⓕ teinte, nuance f, ton m (de couleur). **farvetryk** — ⓣ Farbendruck m — ⓔ colour printing, lithochromy — ⓕ impression (f) en couleur(s), chromolithographie f.

farve vb — ⓣ färben — ⓔ colour; (tøi) dye; (f. eks. glas) stain; fig. ogs. tincture, tinge — ⓕ teindre; colorer.

farvel — ⓣ Lebewohl n — ⓔ farewell; goodbye — ⓕ adieu m.

farver — ⓣ Färber m — ⓔ dyer — ⓕ teinturier m.

farveri — ⓣ Färberei f — ⓔ dye(ing) house, dyeing establishment, works — ⓕ teinturerie f.

fasan — ⓣ Fasan m — ⓔ pheasant — ⓕ faisan m.

fasce ⓕ f, (ark.) stribe, frise; (paa vaabenskjold) tverbjelke.

Faschine ⓣ f. faskine.

dyrkes der meget tobak (for 4½ mill. doll.). Af fjeldene udvindes lidt brunkul, granit, kalk etc. Der er temmelig stor industri. I 1905 var der omtrent 3500 fabriker med omtrent 182 000 arbeidere og en produktionsværdi af over 370 mill. doll. I 1904 havde staten over 1600 km. jernbane og over 1000 km. sporveie og elektriske baner. C. er en af de ældste kolonier i Amerika (tilhører de saakaldte Ny-Englandsstater) og er derfor jevnt og tæt befolket. Det er ogsaa en af de oprindelige 13 stater, som dannede de Forenede stater; alt da var indbyggertallet over 200 000. Foruden flere colleges er der et universitet, Yale universitet i New Haven, et af de største og mest anseede i Amerika med (i 1906) 377 lærere og 3200 studenter. Hovedstaden er Hartford, største by New Haven (omtr. 117 000 indb.). Til kongressen sendes to senatorer og fem repræsentanter.

Connellsville *[kå'nəlzvil]*, by i de Forenede stater, Pennsylvanien, 70 km. s.ø. for Pittsburg, 7160 indb. (1900). Lokomotivfabriker, kulgruber.

Connemāra *[kånimārə]*, landskab i det vestlige Irland, grevskabet Galway, ved Atlanterhavet. Navnet (bugternes land) har det faaet af de talrige, store bugter paa vestkysten. C. er opfyldt af bjerge, af hvilke det høieste er The twelve pins (730 m.); har mange sjøer og fosser. C. er bekjendt for sine ponier.

Connersville *[kå'nəzvil]*, by i de Forenede stater, Indiana, 90 km. ø. for Indianopolis, 6836 indb. (1900). Cigarfabriker, kornmøller etc.

Connétable *[kånetā'bl]*, af lat. *comes stabuli*, staldmester (jfr. Konstabel), hos Merovingerne og Karolingerne navnet paa den mand, der havde opsyn med kongens stald. Fra at være et slags tyendestilling blev det efterhaanden et høit rigsembede (sml. Stallare og Marskalk). Fra 13 aarh. er c. den første mand i riget næst kongen og har overkommandoen over de kgl. tropper. Værdigheden blev afskaffet af Richelieu.

Connūbium (lat.), 1. egteskab; 2. ret (for folkeslag, stammer, familier) til gjensidig at slutte retsgyldige egteskaber.

Conolly *[kå'nåli]*, John (1796—1866), læge ved en stor sindssygeanstalt i England. Bekjendt som stifteren af no-restraint-systemet (d. e. ingen mekanisk tvang overfor de sindssyge), hvorved der blev indført en hel ny retning i behandlingen af sindssyge, saa at i 1856 spændtrøien var saagodtsom ukjendt i 24 eng. anstalter med omkr. 10 000 sindssyge.

Conques *[kōk]*, i depart. Aveyron, berømt benediktinerkloster fra den tidlige middelalder, med St. Foy's undergjørende helgenskrin, hvortil der valfartedes. Den skjønne, høist interessante romanske kirke har bl. a. en mægtig relieffremstilling af den yderste dom. Den gamle kirkeskat af middelalderske kunstgjenstande er overmaade værdifuld og af stor arkæologisk interesse.

Conquistadores *[kånkistadō'res]* (sp., erobrere) kaldes de spanske krigere, ofte eventyrere, som i 16 aarh. erobrede hele det sp. Amerika. (Jfr. Almagro, Cortez, Pizarro.)

Conrad, Johannes (1839—), t. socialøkonom og statistiker, har siden 1870 været professor i Halle a. S. og siden 1872 medredaktør af det høit anseede maanedsskrift «Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik», hvis sedvanlige navn er «C.s Jahrb.»; desuden er han medudgiver af den stort anlagte «Handwörterbuch der Staatswissenschaften» (Jena, 1890—94; 3 udg under forberedelse). Foruden talrige afhandlinger i disse publikationer har han forfattet den sterkt benyttede haandbog «Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie» i 4 dele (6 bd.) og kortere udtog af samme under titelen «Leitfaden», begge i forskjellige oplag.

Conrad, Joseph (1857 —), eng. forfatter, f. i Polen. Hans forældre deltog i den polske opstand i 1862 og straffedes, moderen med at sendes til Sibirien, faderen med fængsel. Sønnen flygtede til England, blev sjømand og flakkede som saadan jorden rundt. Sine reiser har han senere skildret i en række arbeider, af hvilke kan nævnes: «Almayer's folly», «An outcast of the islands», «Tales of unrest», «Typhoon», «Nostromo». C. bor nu i Kent.

Conrad, Michael Georg (1846—), t. politisk-pædagogisk forfatter, har levet vekselvis i Genf, Paris og München, hvor han grundede tidsskriftet «Die Gesellschaft». Har i frisindet aand skrevet en række afhandlinger som «Erziehung des Volkes zur Freiheit», «Flammen! Für freie Geister», derhos causerier over litteratur og kunst, dernæst noveller, romaner og dramaer. I bogen «Majestät» behandler han Ludvig II's forhold til Richard Wagner.

Conrad von Hötzendorf, Franz (1852—), østerr. militærforfatter, udmerkede sig under det bosniske okkupationsfelttog, blev 1903 feltmarskalkløitnant, 1906 chef for generalstaben. Har skrevet en række taktiske o. a. afhandlinger, hvoraf nævnes «Infanteristische Fragen und die Erscheinungen des Burenkrieges», 1903; «Die Gefechtsausbildung der Infanterie», 1906.

Conradi, Andreas Christian (1809—69), siden 1845 prof. i indre medicin i Kra. Har ved sin skarpe iagttagelsesevne og høit begavede lærerpersonlighed samt ved sin omfattende indgriben i datidens medicinske diskussion øvet en stor indflydelse paa den norske lægestand, uagtet han som videnskabelig forfatter var forholdsvis lidet frugtbar. Indførte i 1830-aarene benyttelsen af auskultation og perkussion i Norge.

Conradi, Hermann (1862—90), t. forfatter, sluttede sig til den naturalistiske skole, skrev skizzer og romanen «Phrasen» (1887), hvortil sluttede sig tidskarakteristiken «Wilhelm II und die junge Generation». Hans roman «Adam Mensch» paadrog ham en proces for krænkelse af sedeligheden.

Conradi, Johan Gottfried (1820—96), n. musiker, reiste flere aar omkring i Norge for at vække sansen for musik og stiftede herunder flere musikalske foreninger, grundlagde 1857 sammen med Halfdan Kjerulf de offentlige abonnementskoncerter i Kra., var i 1850-aarene en kort tid dirigent ved det nye teater der. Virkede senere væsentlig som lærer og leder af forskjellige sangforeninger. C. har skrevet musik til Chr. Monsens drama «Gudbrandsdølerne» med motiv fra skottertoget, kirkekantate, mandskvartetter («Det spredes mer og mer»), «Oversigt over den norske musiks historie» (1878).

Conradsen, Harald (1817—1905), d. billedhugger og medaljør. Hans vigtigste medaljer er «Thorvaldsens minde», «Oehlenschlägers minde», «Collins medalje»,

---

Fasching (t) m. fastelavn.
fascia (e) baand, list; planets belte.
fasciation (f) f. (bot.) fladtrykthed.
fascicule (f) m. **fasciculus** (e) bundt; (f) ogs. hefte, levering.
fascie (f) f. stribe.
fascinate (e), **fasciner** (f) (fortrylle, indtage, besnære; (f) ogs. beklæde med faskiner.
fascinateur (f) fortryllende.
fascination (e) & (f) f. fortryllelse, trylleri; (f) ogs. faskinebeklædning.
fascine (e) & (f) f. faskine, risknippe
fase — (t) Phase f — (e) phase, phasis — (f) phase f.
Fase(l) (t) f. traad, trevl, fnug.
Fasel (t) m a(v)l, opdræt. **F.-hengst** m. stodhingst. **F.stier** springtyr.
Faselei (t) f. vrøvl. **Faseler** m. vrøvlehoved. **faselhaft, faselig** vrøvlevoren; flygtig **Faselhans** m. **-liese** f. vrøvlehoved.
faseln (t) trevles; faa unger; frembringe frugt; vrøvle, tale over sig.
fasel-, fasen-, fasernackt (t) splitter naken.
faséole (f) f. (snitte)bønne.
faserig (t) trevlet. **fasern** optrevle(s).
fashion (e) bygning, form; stil, snit, façon; mode; maade, vis; danne, forme; afpasse, sætte skik paa. **f.-book, -sheet** modejournal.

«Medaljen til minde om Eckersbergs fødsel». Han har udført stemplerne til flere af de danske mynter fra 1874.

Conrart *[kōrār]*, Valentin (1603—75). fr. forfatter, i hvis hus der samledes en kreds, hvoraf senere det fr. akademi fremgik (1634). Han var akademiets sekretær til sin død. Hans forfatterskab er ubetydeligt.

Conring, Hermann (1606—81), t. læge, 1632 professor i filosofi i Helmstädt, 1626 i medicin. 1650 livlæge hos dronning Kristina i Sverige. Stor litterær virksomhed paa de forskjelligste omraader. Ivrig tilhænger af den nyere videnskabelige i modsætning til den gamle mystiske retning i medicinen, sluttede sig til Harveys nye lære om blodomløbet og betonede vigtigheden af kemiske undersøgelser.

Consa'lvi, Ercole (1757—1824), ital. kardinal Vandt ved sit fiendskab mod den fr. revolution de fordrevne fr. prinsessers yndest og steg hurtig til chef for den pavelige hærforvaltning. Forvistes 1798 af franskmændene. Til tak for sin virken for Pius VII's valg blev han kardinal og statssekretær og afsluttede 1801 konkordatet med Frankrige. Hans ulyst til at bøie sig for Napoleons vilje medførte et brud med denne, og 1810 førtes C. fangen til Paris, hvorfra han atter forvistes til Reims. 1813 delte han pavens fangenskab paa Fontainebleau og medvirkede ved strandingen af det aftalte forlig. 1814 var han pavelig afsending paa Wienerkongressen, hvor han gjennemførte legationernes og Anconas tilbagegivelse til pavestolen. Derefter atter statssekretær til 1823. Han var en ynder af kunst og videnskab og ophavsmand til mindesmerket for Pius VII, som Thorvaldsen skabte.

Consangui'neus (lat.), eg. blodsbeslegtet; bruges særlig om halvsøskende med samme fader.

Conscience *[kōsjā's]*, Hendrik (1812—83), flamsk romanforfatter, f. i Antwerpen, traadte ind i hæren ved udbruddet af Belgiens frihedskamp i 1830. Han blev en ivrig forkjæmper for det flamske sprog, i hvilket han skrev sine verker. Hans første historiske roman «In't wonderjaer 1566» udkom i 1837. Senere fulgte «De leeuw van Flandern» og en række ypperlige noveller med skildringer af flamsk folkeliv, som gjorde hans navn berømt over hele Europa. Han skrev senere en række moderne og historiske romaner, «Blinde Rosa», «De geldduivel», «Jocob van Artevelde», «De boerenkrijg» o. fl. samt det illustrerede historiske verk «Geschiedenies van Belgie» (1845). Han var i flere aar tilforordnet professor ved universitetet i Gent og i sine sidste aar inspektør ved Wiertz museum i Brüssel.

Consecūtio te'mporum, i grammatiken læren om verbets tider ved indbyrdes afhængige sætninger.

Conseil d'état *[kōsœj' deta']*, statens raadgivende forsamling, er i Frankrige en institution, som uafhængig af regjering og nationalforsamling dels er en domstol i høieste instans, dels en støtte for den udøvende magt ved at underkaste lovforslag fra regjering eller parlament en prøvelse. C. opstod under Henrik III som navn paa den afdeling af kongens raad, der tidligere hed c. privé (hemmeligt raad), senere fik det navnlig med finansforvaltningen at gjøre. Under Ludvig XIV blev raadet delt i fire afdelinger: for politiske sager, indre forvaltning, finanser og retsudøvelse. Senere har c.s organisation været underkastet en række forandringer, indtil det med den tredje republik fik sit nuværende endnu ganske betydelige magtomraade anvist. C. er herefter delt i fem sektioner, en for administrative tvistemaal og fire for den almindelige forvaltning. Det bestaar af justitsministeren som præsident, 32 ordinære og 19 ekstraordinære «statsraader» *(conseillers d'état)*, 32 revisionssekretærer *(maîtres de requêtes)*, 40 «auditører» *(auditeurs)* og en generalsekretær. [Litt.: Henri Chardon, «L'Administration de la France» (Paris 1908).]

Conse'nsus (lat.), overensstemmelse, overenskomst, betegner i det teologiske sprog dogmatiske enighedsformler, hvorom forskjellige teologer og teologiske retninger samler sig. Derfra er c. gaaet over til at betegne skrifter, som udtrykker den teologiske enighed dels om tidligere omstridte spørsmaal, dels overfor nye retninger, som herved afvises. Indenfor den reformerte kirke kan af saadanne skrifter nævnes C. tigurinus (af 1549), som indeholder den opfattelse af nadverlæren, hvorom den zwingliske og den calvinske teologi enedes, og C. helveticus, et læreskrift, i hvilket den ortodokse calvinisme søgte at afvise Amyrauts og andre teologers heterodokse anskuelser. Indenfor den lutherske kirke er de mest bekjendte: C. dresdensis (af 1571), d. e. de sachsiske teologers trosbekjendelse i anledning af de kryptocalvinistiske stridigheder, og C. repetitus fidei vere lutheranæ (af 1664), d. e. de ortodokse lutheraners afvisning af synkretismen.

Conse'ntes dīi (lat.), de 12 vigtigste græsk-romerske guder (eg. «de samværende guder»): Jupiter, Juno, Neptun, Minerva, Mars, Venus, Apollo, Diana, Vulkan, Vesta, Merkur og Ceres.

Consett *[kå'nsət]*, by i det nordlige England, grevsk. Durham, 9694 indb. (1901). Kulgruber og jernverker.

Conshohocken *[kənšókn]*, by i Nordamerika, staten Pennsylvania, ved Schuylkill. 21 km. n.v.f Filadelfia, 5762 indb. (1900). Valseverk, støberier, bomuld- og uldfabriker.

Considérant *[kōsiderā']*, Prosper Victor (1808—93), fr. socialistisk forfatter. Tog 1831 afsked som kaptein i artilleriet for helt at ofre sig for det af Charles Fourier (s. d.) udviklede socialistiske system. Han gjorde flere mislykkede forsøg paa at gjennemføre dette praktisk, fik 1845 igang et politisk dagblad «La démocratie pacifique», var 1848—49 medlem af nationalforsamlingen, hvor han tilhørte yderste venstre. Efter sin deltagelse i revolutionsforsøget 13 juni 1849 maatte han flygte til Belgien, derfra til Amerika, hvor han i Texas grundlagde socialkommunen «La réunion» uden bedre held end før, og vendte 1869 tilbage til Frankrige. C.s hovedverk er «Destinée sociale» («Samfundets bestemmelse», 3 bd., 1834—44), hvor Fourier's idéer, delvis befriet for deres fantastiske paahæng, udvikles i klar og fængslende form.

Consīlia evangēlica (lat.), evangeliske raad. Romerkirkens sedelære skjelner mellem «guddommelige bud» *(præcepta divina)*, som alle kristne skal opfylde, og «evangeliske raad», som de kristne ikke nødvendig behøver at følge, men som, naar de følges, giver en høiere grad af hellighed. Den lutherske kirke forkaster denne adskillelse (Augsb. konf. art. 27).

Consīlium (lat.), raad, bruges navnlig om de mænd, som de romerske embedsmænd eller i provinserne statholderne raadførte sig med.

---

fashion Ⓕ f, den fine verden(s moder, tone).
fashionable Ⓔ & Ⓕ (m), fashionabel, moderne, fin; sprade, laps
fasler Ⓕ (sjøudtr.) skjevre, klapre
faskine — Ⓣ Faschine f — Ⓔ & Ⓕ fascine f; Ⓕ ogs. fagot (m) de sape.
Fass Ⓣ n, tønde, kar, fad, bøtte. **F.bier** n, øl fra fad. **F.binder** m, bødker, lagger.
Fassade Ⓣ f, façade.
fassbar Ⓣ fattelig, haandgribelig.
fassen Ⓣ fylde paa fad; indfatte, optage, rumme; tage fat i, gribe; begribe, fatte; udtrykke.
fasslich Ⓣ fattelig, tydelig; haandgribelig
Fassung Ⓣ f, indfatning; affattelse; fatning, sindsligevegt.
fast — Ⓣ fest — Ⓔ firm; (mods. flydende) solid; (tæt) compact; (standhaftig, ubevægelig) fast; (bestemt, fastsat) fixed; regular (employment); established (rule); real (property) — Ⓕ ferme, solide; (tæt) compact, dense; (bestemt) fixe; (biens m pl) immeuble(s). **fastboende** festen Wohnsitz habend — Ⓔ settled — Ⓕ ayant demeure fixe. **fastholde** — Ⓣ festhalten — Ⓔ fix (the attention); maintain, insist on — Ⓕ maintenir. **fastland** — Ⓣ festes Land, Festland n — Ⓔ mainland; (større verdensdel) continent — Ⓕ terre (f) ferme,

Consolāto del māre er navnet paa en samling af sjøretslige sedvaner m. v., sandsynligvis udgivet i Barcelona omkr. 1370. Sit navn fik den i det 15 aarh. Den benyttedes nemlig af consules maris, d. v. s. sjøretternes dommere.

Conso'lo, Ernesto (1866—), ital. pianovirtuos med glimrende teknik, klart og rent foredrag, elev af Sgambati og Reinecke, bosat i Schweiz, men stadig paa koncertreiser, besøgte Kra. 1905.

Consols *[kå'nsål:]* (eng., forkortelse af consolidated stocks), er det hævdvundne navn paa obligationerne i den del af den funderede eng. statsgjæld, som opstod 1751 ved at slaa sammen en række tidligere statslaan, der konverteredes. Oprindelig var beløbet blot 9 137 812 £, men er stedse senere øget, indtil det 1858 naaede 400 mill. £, hvorefter det atter efterhaanden er gaaet betydelig ned derved, at regjeringen opkjøbte obligationerne. Renten havde altid været 3 pct., indtil finansminister Goschen 1888 konverterede det hele laan, som dengang var 323 mill. £, til $2^3/_4$ pct. fra 1889 og paany til $2^1/_2$ pct. fra 1903. Fra 1923 af skal regjeringen have adgang til at indløse det hele laan.

Consp. (paa recepter) fork. for lat. *consperge*, bestrø, f. eks. piller med et pulver.

Constable *[kɒ'nstəbl]*, John (1776—1837), eng. landskabsmaler. Møllersøn som Rembrandt lærte han tidlig at iagttage lysets og luftens virkninger. Hans første landskaber i brunlig galleritone er paavirket af de gamle hollandske landskabsbilleder: skoglandskaberne af Ruysdael, hans slettelandsk. af Philipps Koninck. Derefter nærmer han sig Gainsboroughs rokokokunst. Ved aarhundredskiftet bryder hans selvstændighed igjennem. I lyse, friske toner gjengiver han i raske skisser sine subjektive, stemningsfulde naturindtryk. Han er ved siden af Crome den første, som bryder med Claude Lorrains klassiske kulisselandskaber, der er paavirket af ital. tradition, og som herved skaber det moderne realistiske landskab, den første «friluftsmaler». Han «opdagede himlen» og gjengav gjenstandene med konturer opløst i lys og luft. Han har paavirket saavel Barbizonskolen *(le paysage intime)* som de moderne impressionister. Denne store nyskaber af landskabsmaleriet døde miskjendt og fattig i Hampstead, hvorfra han har malt sine herligste billeder og skisser (de bedste i Victoria and Albert museum i London). Ved C. fik England et nationalt landskabsmaleri, som det havde et nationalt portrætmaleri, og ved ham blev det England, der kom til at give de nye impulser til det 19 aarh.s malerkunst. [Litt.: A. B. Chamberlain, «C.» (1903).]

J. Constable: Salisbury Meadows.

Constable *[kɒ'nstəbl]* (eng.) kommer ligesom fr. *connétable* af lat. *comes stabuli*, marskalk, men har i tidens løb faaet forskjellige betydninger. Lord high c. var under de normanniske konger en hof- og rigsembedsmand som den franske connétable (s. d.) og præsiderede i ridderretten *(court of chivalry)*. High c.s ansattes siden 1285, to i hvert herred, til at holde vaabensyn over de krigspligtige og opretholde orden. Parish c.s valgtes tidligere i hvert sogn og ligestillede med dem var petty c., der udpegedes af sheriffen til at hjælpe fredsdommerne og udføre den almindelige polititjeneste i sognet. Siden Municipal corporations act 1835 findes nu en mængde forskjellige politikonstabler (special c.), som paa lignende maade vælges og bistaar det sedvanlige politi.

Constans *[kõstā']*, Jean Antoine Ernest (1833—), fr. politiker. Prof. i lovkyndighed ved forskjellige universiteter, indtil han helt gik ind i praktisk politik. 1876 deputeret for Toulouse, ivrig republikaner. 1880—81 indenrigsminister. Blev en af opportunisternes dygtigste førere. 1886 gesandt i Kina, 1887 generalguvernør over Indokina: gjorde i begge stillinger udmerket fyldest. 1889 indenrigsminister i ministeriet Tirard og fik som saadan organiseringen af verdensudstillingen under sig og ledede valgene til deputeretkammeret under den farlige Boulangerkrise, ligesom det var ham, som ved mod og kløgt gjorde Boulanger uskadelig. Hans haardhændte politik vakte et voldsomt had imod ham, baade hos radikale og konservative modstandere. Gik af som minister 1892 og har siden ikke deltaget synderlig i indre fr. politik. 1899 gesandt i Konstantinopel.

Constant *[kõstā']*, Jean Joseph Benjamin (1845—), fr. maler. Elev af Cabanel, paavirket af Fortuny. Farvelysende, realistiske billeder fra Alger og Marokko.

Constant *[kõstā']*, Paul d'Estournelles de, se Estournelles de C.

Constant de Rebecque *[kõstā drəbæ'k]*, Henri Benjamin (1767—1830), fr. forfatter og politiker. Hans politiske løbebane meget vekslende. Paa grund af sit intime forhold til madame de Staël blev han forvist af Napoleon 1802. Arbeidede 1814 for Bourbonerne, men gik dog 1815 over til Napoleon i haab om, at denne nu skulde give Frankrige en konstitutionel forfatning. Vir-

---

continent m. **som fastnaglet** — (t) wie festgebannt — (e) fixed, riveted (rooted) to the spot — (f) planté, fasciné. **fastslaa** — (t) feststellen — (e) establish — (f) établir; constater, prouver. **fastsætte** — (t) fastsetzen, bestimmen — (e) fix, settle; (betingelser) stipulate; (tid) ogs. appoint; establish, lay down (rules) — (f) fixer (un jour, le prix); arrêter, décider, statuer; (kontraktmæssig) stipuler. **fastsættelse** — (f) Festsetzung, Feststellung f — (e) fixation; settlement, stipulation; appointment, establishment — (f) fixation f; établissement m; stipulation f.

fast (t) næsten, omtrent.

fast (e) fast(siddende); sterk(t befæstet); tro(fast); dyb (søvn); hurtig(gaaende), rask(t), som lever raskt; emanciperet.

Fastage (t) t, fadeverk; emballage.

faste vb — (t) fasten — (e) fast — (f) jeûner. **(paa) fastende (hjerte)** — (t) nüchtern — (e) on an empty stomach — (f) à jeun.

faste sb — (t) Fasten pl — (e) fast; (-tiden) Lent, Quadragesima — (f) jeûne; (-tid) carême m.

fastelavn — (t) Fastnacht f, Fasten-, Fastelabend m — (e) Shrovetide — (f) veille (f) de carême, mardi gras; carnaval m. **fastelavnsbolle** — (t) Fastnachtswecken m — (e) crossbun — (f) petit pain (m) de carnaval. **fastelavnsmandag** — (t) Fastnachtsmontag m — (e) Shrove (Collop) Monday — (f) lundi (m) gras

H. B. Constant de Rebecque.

kede 1830 for hertugen af Orléans valg til konge. Glimrende taler («Parlamentstaler» udg. 1828 i 2 bd.) og skarp politisk tænker(«Den konstitutionelle politik», 1816—20 i 4 bd.). Betydelige religionshist. og -filosofiske arbeider. Overs. Schillers «Wallenstein». Hans berømteste arbeide er dog den lille roman«Adolphe», som skildrer hans forhold til Madame de Staël. Hans breve til hende, Madame Récamier o. fl. er udgivet, ligesaa en dagbog («Journal intime et lettres à sa famille et à ses amis», 1895).

Consta'ntia (lat.), standhaftighed, fasthed, dyrkedes af romerne som gudinde, fremstillet som en siddende kvinde, der løfter høire haand op mod ansigtet.

Constantia, brit. Syd-Afrika, navn paa 3 godser ca. 4 km. s. f. Kapstaden, hvor de berømte røde og hvide likøragtige C.-vine avles. Vinavlen her begyndte allerede i 17 aarh.; men produktionen har aldrig været stor, nu kun ca. 1 000 hl. aarlig; C.-vinen er derfor dyr.

Constantīna, by i det s.v.-lige Spanien, prov. Sevilla, 60 km. n.n.ø. f. Sevilla, 9 975 indb. (1900), har bly- og sølvminer og handel med vin, brændevin og eddike.

Constantine *[kõstãti'n]*, fr. Nordvest-Afrika. 1. Depart. i det østl. Algerie, 85 518 km.² med (1901) 1 875 722 indb. (22 pr. km.²). — 2. Hovedstad i 1, det østl. Algeries vigtigste by med (1901) 48 243 indb. Ligger 60 km. inde i landet og har en storartet beliggenhed 590 m. o. h. paa en af dybe kløfter omgiven klippe, som kun i s.v. har naturlig forbindelse med omgivelserne, men særlig i ø. og n.ø. falder steilt af mod Rumels dal. Over denne førte en gammel romersk bro, som styrtede sammen 1857 og erstattedes med et moderne broverk. C. har livlig handel og adskillig industri og er med jernbaner forbundet med Philippeville i n. og det indre land helt til Biskra i s. C., oldtidens Cirta, som allerede dengang ansaaes for næsten uindtagelig og derfor tidlig fik stor betydning, blev efter at være ødelagt 311 e. Kr. gjenopført og sterkt befæstet af Konstantin den store, deraf navnet. Trodsede i længere tid franskmændenes gjentagne angreb; først 1837 lykkedes det dem at erobre byen.

Consta'nza el. Kystendsje, by i Rumænien, landskabet Dobrudsja, ved det Sorte hav, 12 725 indb. (1899). C. har en udmerket havn, der blev aabnet 1902; den er 8 m. dyb og har et areal af 80 ha. C. udfører korn, faar og petroleum og indfører jern og kolonialvarer. C. er det romerske Constantiana. I nærheden laa Ovids forvisningssted Tomi. I 1857 stod her en kamp mellem russere og tyrkere. Da byen var tyrkisk, hed den Kystendsje, men siden den i 1878 blev rumænsk, er det officielle navn C.

Constitucion, Sydamerika, by i den chilen. prov. Maule nær elven Maules munding, med 6 400 indb. (1905). Ved jernbane forbundet med Talca. Handel med korn og tømmer.

Consti'tuens, bindemiddel, anvendes f. eks. om de stoffe, som maa tilsættes for at faa en passende pillemasse. Jfr. Piller.

Constitūtio er i romerretten navn paa keiserlige forordninger. Saadanne er bl. a. samlet af keiserne Theodosius II og af Justinian, jfr. Codex og Corpus juris civilis.

Constitūtio criminālis Carolīna er en i 1532 vedtaget straffeproces- og straffelov for det Tyske rige. Til grund for den ligger dels gammel tysk strafferet, dels romerretten. Dens straffe var meget strenge og grusomme. Med forskjellige ændringer udgjorde den i 300 aar grundlaget for den tyske strafferet. Den kaldes ogsaa «Die peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V» eller bare «Carolina».

Constitutionel *[kõstitysjånɛl]*, Le (fr., «Den forfatningstro»), var et blad grundlagt 1815 i Paris og som i 1820-aarene spillede en fremtrædende rolle som moderat oppositionsorgan; det oplevede en ny glansperiode, da det 1844—49 havde Thiers som hovedredaktør. Under det andet keiserdømme var bladet regjeringsorgan og blev under republiken afbleget liberalt og betydningsløst.

Constitutionelle, Den, n. dagblad 1836—47, grundlagt af boghandler Johan Dahl (s. d.), med C. A. Fougstad, U. A. Motzfeldt og A. M. Schweigaard som første redaktører, som politisk og litterært organ, særlig for den Welhavenske retning. Bladet fik stor betydning ved de navne, der bar det, og ved sit ofte meget værdifulde indhold. Foruden redaktørernes artikler fandt man her bl. a. æstetisk-kritiske bidrag af P. J. Collett, skjønlitterære af Welhaven og A. Munch. Bladet er den vigtigste kilde for studiet af «Dæmringsfeidens» skarpe brydninger og for de politiske kampe mellem den 1833 fremtraadte demokratiske opposition og det af «D. c.» forsvarede bureaukratiske «intelligensparti». Redaktionen gik 1841 over til cand. jur. Carl Motzfeldt, der kort efter afløstes af A. Munch, som fra 1844 af ogsaa blev bladets forlægger, indtil det juli 1846 blev overtaget af den ivrige skandinav G. A. Krohg. Fra 1 april 1847 blev det slaaet sammen med «Den norske rigstidende» (s. d.).

Constitutionen, det første norske dampskib (bygget i England), eiedes af staten. Ankom til Norge dec. 1826. Gik om sommeren i ruten Kristiania-Bergen.

Constri'ctor, anatom. benævnelse for muskler, som ved sin sammentrækning kan lukke eller forsnævre en kanal, f. eks. svelget.

Consuālia, se Consus.

Consuēgra (romernes Consaburum), by i Spanien, prov. Toledo, ved Amarguillo, 7601 indb. (1900). Lidt industri og handel; i nærheden jaspis- og marmorbrud.

Consu'lta (ital., sp., af lat. *consulere,* raadslaa), raadgivende forsamling, statsraad.

Co'nsus, en oldital. høst- og frugtbarhedsgud, der ogsaa dyrkedes hos romerne; C.s fest hed Consualia og feiredes i Rom navnlig 15 dec. med veddeløb i Circus maximus; C.s alter i cirkus var nedgravet i jorden og opgravedes kun til hver fest; senere stilledes C. ofte sammen med Poseidon, som ogsaa feiredes med veddeløb.

---

faste (f) m. pragt(udfoldelse), pomp, prunk, bram, svulst; (pl) aarbøger; historien. **jour** (m) f. romersk retsdag.

fasten (e) fæste, fastgjøre, (-)binde; fæste sig.

fasthed — (t) Festigkeit f — (e) firmness; solidity; compactness, consistency; fastness; (standhaftighed) constancy; (karakter-) fortitude; stability; fixity — (f) fermeté; solidité; compacité, densité, dureté (d'un corps); consistance (d'une matière); fixité constance, persévérance, stabilité f.

fastidieux (f) kjed(somm)elig.

fastidious (e) kræsen, fin paa det.

fastueux (f) pragtelskende, overdaadig, brammende.

fat: tage f. — (t) ans Werk gehen — (e) set to work — (f) se mettre à la besogne. **faa f. i, paa** — (t) einer Sache habhaft werden — (e) catch, get hold of; pick up — (f) saisir, attraper. **hvorledes er det f. med ham?** — (t) wie steht's um ihn, wie geht's ihm — (e) how is he — (f) comment va-t-il (vont ses affaires).

fat (e) fed, før; fedt; ister; fede. **cut it f.** overdrive.

fat (f) indbilsk; vigtig; m, vigtigper, blære, laps.

fatal — (t) fatal — (e) fatal, calamitous, unfortunate — (f) fatal, funeste; (slem, kjedelig) malheureux, fâcheux.

Cont., forkortelse for contusus, knust.

Contades *[kõta'd]*, Louis Georges Érasme, marki af (1704—93), fr. feltherre. Deltog fra 1720 i Frankriges krige. Under syvaarskrigen 1756—63 blev han marskalk.

Contāgium, smitte, s. d.

Contango (eng., antagelig en forvrængning af *contingent*, andel) er i det eng.-amer. børssprog benævnelsen paa den rentegodtgjørelse, som sælgeren erlægger for at opnaa udsættelse med opfyldelsen af sin terminforretning.

Contarīni, veneziansk slegt, hvoraf 8 doger udgik. 1. Domenico I C., doge 1043—71, byggede, den nuværende Markuskirke. — 2. Giacomo C., doge 1275—80, undertvang Ancona og forøgede Venezias omraade i Romagna og hinsides Adriaterhavet. — 3. Andrea C., doge 1367—82, beseirede Genua, som efter en hundredaarig krig maatte anerkjende Venezias herredømme paa sjøen (1381). A. C.s seiersindtog er foreviget i Dogepaladset af Paolo Veronese. — 4. Francesco C., doge 1623—24. — 5. Nicola C., doge 1630—31, vandt ogsaa navn som lærd forfatter, hvem bl. a. en del historiske verker om Venezia skyldes. — 6. Carlo C., doge 1655—56, førte krig mod tyrkerne og vandt en del fordele. — 7. Domenico II C., doge 1659—75, blev derimod nødt til at afstaa Kreta til dem (1669). — 8. Ludovico C., doge 1676—84.

Conté *[kõté]*, Nicolas Jacques (1775—1803), fr. mekaniker, var den første, som fik luftballonen brugt i milit. øiemed (i Nederlandene), fremstillede blyanten som den nu bruges, og var Napoleon til stor nytte under det ægyp. felttog.

Co'nte (ital.), greve; contessa, grevinde.

Conte *[kõt]*, det franske ord for poetisk fortælling. I middelalderen benyttedes det som navn paa smaa rimede berettelser, dels af religiøst dels verdsligt indhold, som blev foredraget, ikke sunget. I de religiøse «Contes dévots» forherligedes gjerne jomfru Maria, i de verdslige fortaltes gjerne om riddernes liv, og disse kunde ofte være meget dristige i sine emner. En samling middelalderske contes udgaves i 1840 af Lacroix: «Les vieux conteurs». Ogsaa som navn paa moderne fortællende digtning bruges ordet contes, saaledes «C. de fées», «C. moraux» o. s. v. Alphonse Daudet har skrevet en bekjendt samling: «Contes du lundi». C. er ogsaa skrevet af Moreau, Maupassant o. a.

Contemporary review *[kəntémpərœri rivjú]* (d. e. samtiden, kringsjaa), et i England 1866 grundlagt maanedsskrift for politik, samfundsspørsmaal og litteraturkritik. Nyder høi anseelse.

Conti *[kõtī]*, rom. slegt, hvis navn man mener skyldes nedstamning fra greverne *(conti)* af Anagni, Segni og Tuscolo. Slegten, som omtales allerede i 11 aarh., har afgivet en række paver, nemlig Innocens III (1198—1216), Gregor IX (1227—41), Alexander IV (1254—61), Innocens XIII (1721—24) og modpaven Victor IV (1138). C. uddøde 1815 med Innocens XIII's brodersøn. — Af slegtens øvrige medlemmer bør nævnes: Torquato C., hertug af Guadagnuola (d. 1636), ital. feltherre. Efter 1616—17 at have gjort tjeneste i den sp. hær gik C. i keiser Ferdinand II's sold, hvor han af Wallenstein udnævntes til oberstløitnant. 1620 deltog han i slaget ved det Hvide bjerg, kjæmpede dernæst mod Bethlen Gabor og blev efter Wimpfenslaget 1622 udnævnt til oberst og keiserlig krigsraad. Han havde overbefalingen over de pavelige tropper i Valtellina og blev hertug af Guadagnuola. Krigen i Tyskland beslaglagde derefter hans arbeidskraft; 1626—29 kommanderede han i Holsten, og da Gustaf Adolf drog mod Pommern, fik C. den opgave som generalfeltmarskalk at hindre svenskernes landgang. Skjønt C. hverken kunde afverge denne eller besættelsen af Stettin, formaaede han dog i sin faste stilling ved Garz og Greiffenhagen en tid lang at forhale fiendens yderligere fremtrængen. Sep. 1630 tog C. sin afsked, traadte i pavens tjeneste og udnævntes til chef for Kirkestatens hær.

Co'nti, Augusto (1822—), ital. filosof, studerede jus, var advokat i Florens, deltog i krigen mod østerrigerne 1848, blev prof. først i Lucca, derefter i Pisa og 1867 i Florens, var 1866—70 parlamentsmedlem. Hans filosofi stemmer med den katolske tro. Størst betydning har hans fremstilling af filosofiens historie (2 bd. 1864 og senere.

Co'nti, Niccolò del, ital. reisende fra 15 aarh., var den første europæer, som gjennemreiste halvøen Dekan. Besøgte ogsaa Ceylon, Sumatra, seilede op Ganges og reiste gjennem Arakan til Iravadi. Da han kunde baade arabisk og persisk, er hans reiseberetninger af stor vigtighed. De blev først udgivet 1723.

Co'nti, se Konto.

Conti'nuo, se Basso c.

Co'ntio (lat.), sammenkomst, forsamling, hos romerne betegnelse for folkeforsamlinger, hvor folket modtog en meddelelse, hørte taler, men derimod ikke stemte (se Comitia); ogsaa soldaterforsamling i leiren.

Co'nto de reis, i Portugal og Brasilien betegnelsen for 1000 milreis (s. d.) eller 1 million reis, altsaa i Portugal = 4032 kr., i Brasilien = 2039 kr. C. d. r. er kun et regnebeløb.

Contra (lat.), imod, ligeoverfor.

Contradi'ctio (lat.), modsigelse; c. in adjecto, modsigelse i tillægsordet, d. e. at et til et substantiv føiet adjektiv strider mod substantivets begreb (f. eks. en aflang cirkel).

Contrārium (lat.), modsætning, modstykke.

Contrat social *[kõtrá sósja'l]* (fr.), d. e. samfundskontrakten, det af naturretslærerne forudsatte retslige grundlag for enhver statsdannelse, idet denne tænktes grundet paa en bindende aftale mellem de i statslivet interesserede; i den nærmere udformning af begrebet var dog opfattelserne afvigende; en af de yngste, men tillige mest indflydelsesrige udviklinger af læren findes i Jean Jacques Rousseau's (s. d.) mest berømte socialpolitiske skrift «C. s.».

Contra vim non vālet jus (lat.), overfor magten gjælder retten (faktisk) ikke.

Contre-escarpe *[kõtræska'rp]*, se Kontreskarpe.

Contrefort *[kõtrəfå'r]*, se Stræbepille.

Contregarde *[kõtrəga'rd]*, se Kontregarde.

Contrēras, Juan (1807—81), sp. general, kjæmpede for Isabella i karlistkrigen 1833—40, men deltog dog senere i flere sammensvergelser mod hende og blev ved hendes fordrivelse 1868 generalkaptein i Katalonien. Sluttede sig til den føderalistiske opstand 1873 og var præ-

---

fatal ⓔ & ⓕ skjæbnesvanger, uundgaaelig; uheldbringende, dræbende.

fatalism ⓔ, **fatalisme** ⓕ m, skjæbnetro.

fatalist — ⓣ Fatalist m — ⓔ fatalist — ⓕ fataliste m.

fatalité ⓕ f, **fatality** ⓔ uundgaaelig skjæbne; vanskjæbne.

fatalitet — ⓣ Fatalität, Widerwärtigkeit f — ⓔ adversity, calamity — ⓕ fatalité f, malheur m, adversité f.

fata morgana — ⓣ Fata Morgana, Luftspiegelung f — ⓔ Fata Morgana — ⓕ (palais (m) de) la Fée Morgane; mirage m.

fate ⓔ skjæbne. **Fates** norner, skjæbnegudinder.

father ⓔ fader; antage som barn; (smth on) tilskrive, gjøre ansvarlig for, (a child on) udlægge som barnefader.

fathom ⓔ favn; maale dybden af, favne op; udgrunde. **fathomable** maalbar, lodbar; udgrundelig. **fathomless** bundløs; uudgrundelig.

fatidique ⓕ varslende.

fatigue ⓔ & ⓕ f, udmattelse, træthed; anstrengelse, strabads, slit.

fatigue ⓔ, **fatiguer** ⓕ udmatte, trætte, anstrenge; ⓕ ogs. (spec.) udpine (jorden); røre (længe) om i; udpensle, forkunstle; anspænde sig, udmattes.

fatling ⓔ fedekalv, -kid.

fatner ⓔ gjøder; gjødemiddel.

fatness ⓔ fedme.

sident for den revolutionære regjering i Cartagena. For ikke at overgive sig forlod C. denne by (jan. 1874) paa fregatten «Numancia», gjennembrød blokaden og seilede til Alger, hvor han overgav sig til franskmændene.

Contrexéville *[kõntrœksevi'l]*, Frankrige, badested i depart. Vosges, 937 indb. (1901). 3 kilder med jernholdigt vand, der ogsaa indeholder svovl- og kulsur kalk. Vandet fra den ene kilde drikkes, de to andre bruges kun til bad.

Contube'rnium (lat.). 1. Teltkameratskab (se Kontubernal). 2. Det ikke lovgyldige samliv mellem en slave og slavinde (modsat egteskab mellem frie).

Contucci *[kåntu'ttši]*, Andrea, se Sansovino.

Contumācia (in contumaciam), ulydighed, brugtes i ældre retssprog (efter romerretsligt forbillede) om indstevntes udeblivelse. Contumacialproces, se Udeblivelsesproces.

Convallāria, konval (s. d.).

Conversāno, by i Italien, prov. Bari, 8 km. fra Adriaterhavet; 13 865 indb. (1901). Bispesæde, med en vakker domkirke. Handel med vin, oliven og bomuld.

Conve'rsi *(fratres conversi)* er i middelalderen sedvanlig navnet paa lægbrødrene i klostrene, som besørgede de ydre forretninger. Navnlig i Cistercienserordenen fik de stor betydning som bestyrere af klostrenes landeiendomme. Desuden betegnede c. undertiden ogsaa omvendte jøder og muhammedanere, for hvis underhold kirken paa særlig maade drog omsorg.

Conveyor *[kənvē'ə]*, en mekanisk, oftest kontinuerlig virkende transportindretning (transportskrue, transportør, paternosterverk etc.).

Convīvium (lat.), gjestebud, (middags-)selskab.

Convocation *[kånvokē'šən]* kaldes den eng. kirkes to synoder i erkestifterne Canterbury og York. De bestaar af et overhus (erkebiskop og biskoper), et underhus (dekaner, erkediakoner, delegerede for domkapitler og lavere geistlighed) samt et «House of laymen». C. træder sammen, naar et nyt parlament aabnes, for at forhandle kirkens anliggender. Til vedtagelse af forslag kræves begge c.s tilslutning og kongens stadfæstelse, samt, hvis de vedtagne love griber ind paa den verdslige lovgivnings omraade, parlamentets sanktion. (Se Anglikansk kirke.)

Convolvulāceæ, vindelfamilien (s. d.).

Convo'lvulus, vindel (s. d.).

Conway *[kå'nwē]*, Sir William Martin (1856—), eng. forskningsreisende, reiste 1889 i Ægypten, Syrien og Lilleasien, udforskede 1892 Karakorum og besteg Pioner Peak (7010 m.), gjennemkrydsede 1896 og 97 Spitsbergen og besteg under en reise i 1898 Andernes høie toppe Illimani og Aconcagua. Efter hjemkomsten blev han «professor of fine arts» i Cambridge. Har udgivet en del kunsthistoriske arbeider og beskrivelser af sine forskningsreiser: «Climbing and exploration in the Karakoram-Himalayas» (1894, 3 bd.), «The Alps» (1904), et par bøger om Spitsbergen etc.

Conway *[kå'nwē]*, by i England, grevsk. Carnarvon (Wales), 2 km. ovenfor mundingen af elven C., over hvilken Stephensons jernbanebro og Telfords merkelige kjedebro fører; 4681 indb. (1901).

Conze, Alexander Christian Leopold (1831—), t. fremragende klassisk kunstarkæolog, prof. i arkæologi i Wien, senere museumsdirektør i Berlin og generalsekretær i det tyske arkæologiske institut sammesteds. Ledede de betydningsfulde udgravninger paa Samothrake og i Pergamon; har udgivet en række fortræffelige kunsthistoriske publikationer.

Cooch Bahar, se Kuch Behar.

Cook *[kūk]*, James (1728—79), berømt eng. sjøfarer og opdagelsesreisende. Fra 1759 i brit. marine-tjeneste fik C. under krigen med Frankrige det farefulde hverv at kartlægge St. Lorens-elvens nedre løb. Studerede en tid matematik og astronomi og kartlagde dele af New Foundland. Foretog tre store opdagelsesreiser tilsjøs. Paa den første (1768—71) ledede han den ekspedition, som fra øen Tahiti skulde iagttage Venus-passagen (3 juni 1769), styrede derpaa mod syd uden at finde noget stort sydligt fastland, omseilede Ny-Seeland, som Tasman havde anseet for randen af dette sydland, opdagede det efter C. opkaldte stræde mellem Ny-Seelands to hovedøer, seilede langs Australfastlandets nordøstkyst, gjennem Koralhavet og Torresstrædet. Paa sin anden reise (1772—75), da han ledsagedes af to tyske videnskabsmænd, Johann og Georg Forster, foretog C. den første jordomseiling i vest-østlig retning og gjennemseilede det sydl. ishav paa kryds og tvers indtil 71° 10′ s. br. uden at finde det formodede sydland. C.s tredje reise (1776—79) gjaldt Nordvestpassagen. Efter opdagelsen af talrige øer i Stillehavet, deriblandt Havaii eller Sandwichøerne, som han kaldte dem, udforskede C. Nordamerikas hidtil ukjendte nordvestkyst og trængte gjennem Beringsstrædet mod n.v.; men stanset af ishindringer seilede han tilbage til Havaii, hvor han dræbtes af de indfødte 14 febr. 1779. C. har bl. a. bevist, at der ikke fandtes noget stort antarktisk fastland, som man havde formodet lige siden oldtiden, endvidere at havet har dobbelt saa stor udstrækning som landmassen, der væsentlig er samlet paa to store jordøer, kun adskilt ved Beringsstrædet.

James Cook.

Cook *[kūk]*, Thomas (1808—92), grundlægger af det C.ske reisebureau i London. 1841 begyndte C. at foranstalte billige selskabsreiser fra Leicester; 1865 flyttedes forretningen til London og vandt efterhaanden enormt terræn. 1878 overtog sønnen John Mason C. (1834—99) ledelsen, og nu ledes bureauet af hans tre sønner. Det har omtr. 120 filialer (deriblandt i Norge) og beskjæftiger over 4000 mennesker.

Cook *[kūk]*, Mount (indfødt navn Aorangi), det høieste fjeld paa Ny-Seeland, 3786 m., har evig sne og mange bræer; ligger paa sydøen, nær vestkysten. Første gang besteget 1882.

Cooke *[kūk]*, Sir William Fothergill (1806—79),

---

fatning — (t) Fassung f — (e) composure, coolness, self-possession, serenity — (f) (bonne) contenance f. **bringe ud af f.** — (t) aus der Fassung bringen — (e) discompose, disconcert, put out of countenance — (f) faire perdre contenance à, déconcerter, décontenancer.

fatras (f) m, dynge, haug; kram, skrab; væv; skvalder. **fatrasier** m, vrøvl(ebøtte).

fatte — (t) fassen — (e) (gribe) catch; (forstaa) comprehend, realize, take in; form (an intention, a resolution), take (a fancy, a dislike to), conceive (the project of); (f. sig) compose (recollect, recover) himself; (f. sig kort) be brief — (f) saisir; empoigner; prendre; former (un dessein); (opfatte) concevoir; (forstaa) comprendre; (f. sig) se recueillir (calmer, rassurer); (f. sig kort) être court, bref; s'expliquer en peu de mots.

fatteevne — (t) Fassungskraft f, -vermögen n — (e) capacity, comprehension — (f) intelligence, compréhension f.

fattelig — (t) fasslich, begreiflich — (e) comprehensible, intelligible — (f) compréhensible, concevable.

fatten (e) fede, gjøde; mæske sig, blive fed.

fattes se mangle.

fattig — (t) arm, dürftig, armselig — (e) poor, indigent; deficient (in), barren (of) — (f) pauvre; (ussel, ringe) misérable, chétif,

eng. elektriker, gik 1837 i kompani med Wheatstone (s. d.); de tog patent paa en telegraf med 5 naale og 5 traade, men deres opfindelse slog først an, da det 1845 lykkedes dem at konstruere enkeltnaalsapparatet. Adlet 1869.

Cook-strædet *[kūk-]* (C. Strait), mellem nordøen og sydøen, Ny-Seeland, opdaget 1770 af James Cook, opkaldt efter ham. Paa det smaleste omtr. 25 km. bredt.

Cooks-øerne *[kūks-]*, se Hervey-øerne.

Cooktown *[kūktaun]*, Australien, havneby i det nordlige Queensland, ved Endeavourelven; 1936 indb. (1901). Byen var vigtigere før, da guldleierne ved Palmerelven var rigere. Nu drives en del tingruber, og i den senere tid har man fundet kul i nærheden.

Coolgardie *[kulgāədi]*, by i Vest-Australien, ligger 571 km. ø. f. Perth i en ørkenagtig egn; 3830 indb. (1903). Byen er daarlig bygget, husene er for det meste af jernplader; C. er af stor betydning som midtpunktet for Yilgarnguldleierne, Broad Arrowfeltet og Kalgoorliefeltet. I 1900 gav disse 33 870 kg. guld eller 68.9 pct. af hele Vest-Australiens guldproduktion. For at skaffe byen vand lagde man en 525 km. lang jernrørledning oppe paa jorden, og for at faa et tilstrækkeligt tryk pumpede man vandet først 780 m. op.

Coom *[kūm]*, eng. hulmaal = 145.395 l. Den gamle, før 1826 brugelige c., som endnu bruges i de Forenede stater = 140.953 l.

Cooper *[kūpə]*, se Shaftesbury.

Cooper *[kū'pə]*, Sir Astley Paston (1768—1841), berømt eng. kirurg. 1793 professor anatomiæ, 1800 kirurg ved Guys hospital, 1828 serjeant surgeon hos kongen. Var den første, som foretog underbinding af den store pulsaare, *carotis communis*. Arbeider om brok, benbrud, forvridninger, brystets og testiklernes anatomi og sygdomme. Udmerket kliniker, fortræffelig lærer, utrættelig videnskabsmand.

Cooper *[kūpə]*, James Fenimore (1789—1851), amer. romanforfatter, f. i New Jersey, studerede lovkyndighed ved Yale universitet, blev derpaa sjøofficer og tilbragte fem aar paa reiser i Europa, hvor han i nogen tid ogsaa var amer. konsul i Lyon. Ved sin tilbagekomst til Amerika begyndte han forfatterskabet af sine bekjendte romaner, hvis stof hentedes dels fra sjømandslivet, dels fra de vilde indianerstammers jagt- og krigerliv, som han fremstillede i et idealt romantisk lys. Han har ialt skrevet 35 bind og vundet læsere hos alle folk ved sin livfulde og spændende fortællekunst. Særlig er han blevet en af ungdommens yndlingsforfattere, og hans bøger er udkommet i en mængde oplag saavel i originalsproget som i oversættelser. De mest populære af hans romaner er «The spy», «The pilot», «The pioneers», «The last of the Mohicans», «The pathfinder». Han har ogsaa skrevet reiseskildringer og historiske og politiske skrifter, saaledes «The history of the American navy».

James Fenimore Cooper.

Cooper *[kū'pə]*, Peter (1791—1883), nordamer. industridrivende, oprettede 1830 et jernverk i Canton ved Baltimore, byggede der det første amerikanske lokomotiv; 1845 grundede han et valseverk i Trenton. 1850 skjænkede C. 800 000 $ til oprettelsen af C. institute i New York; her gives fri undervisning til arbeidere, især i tekniske fag og videnskaber. C. vilde, at baade mænd og kvinder derved skulde kunne faa kundskab til det, hvorved de tjente det daglige brød. 1876 var C. kandidat til præsidentværdigheden.

Cooper *[kūpə]*, Thomas (1805—92), en af lederne for chartistbevægelsen i England, var efterhaanden skomager, lærer, metodistprædikant, men kastede troen overbord og var 1836—39 journalist. 1840 blev han grebet af chartismen (s. d.) og var snart en af dennes mest yderliggaaende førere, som saadan 1843 dømt til to aars fængsel. Hermed var hans rolle som agitator udspillet. I fængslet skrev han et stort politisk epos, «The purgatory of suicides» (1845). Ved dette og senere digte opnaaede han tilnavnet *the chartist poet*. Forøvrigt virkede han mest som forelæser for arbeidere, blev 1856 atter troende, udgav 1872 sin selvbiografi og 1877 sine samlede «Poetical works».

Cooper Creek *[kūpə krīk]*, se Barcoo.

Cooper institute *[kūpə i'nstitjut]*, se Cooper, P.

Coopers guld *[kūpəs-]*, legering af 16 dele kobber, 7 dele platina og 1 del zink. Er meget smidigt og minder i udseende om guld. Coopers speilmetal bestaar af 25 dele kobber, 16.5 dele tin, 6 dele platina, 2 dele zink og 1 del arsen. Legeringen lader sig godt polere og anvendes til metalspeile.

Coorg *[kūrg]*, eng. prov. i det sydvestlige Forindien, ligger mellem præsidentskabet Madras i vest og syd og Mysore i øst og nord og styres af den eng. agent *(chief commissioner)* i Mysore. C. var indtil 1834 et selvstændigt fyrstendømme, er 4097 km.² og har 180 607 indb. (1901). De vestre Ghats sender forgreninger ind i landet og naar i Tadiandamol en høide af 1718 m. Hovedelven er Cauvery med dens bielve Hemavati og Lakchmantirtha. Regnmængden er omtr. 4 m. om aaret. Størstedelen af befolkningen er hinduere, som lever i landsbyer. De vigtigste produkter er ris, tobak, bomuld og i den seneste tid kaffe, hvis dyrkning nu sysselsætter mere end en tredjedel af befolkningen. Hovedstaden er Merkara.

Coornhert *[kōrn-]*, Dirck Volkertszoon (1522—90), holl. forfatter og statsmand, deltog i bevægelsen mod Spanien og maatte flygte til Tyskland. Efter frihedskrigens udbrud vendte han tilbage og blev Hollands statssekretær. I sine skrifter kjæmpede han især for religiøs tolerance, men vakte herved de fanatiske presters vrede og blev afsat fra sit embede. Skrev bl. a. en afhandling mod dødsstraf for kjetteri, «Zedekunst, dat is Wellevenskunst» (1586) og oversættelser af Cicero, «Iliaden» og Boccaccio.

---

mesquin. **fattigfolk** — ⓣ die Armen — ⓔ the indigent, the poor — ⓕ les pauvres. **fattigforstander** — ⓣ Armenpfleger, -vorsteher m — ⓔ overseer, relieving officer, (skotsk) deacon — ⓕ directeur de l'assistance publique, chef (m) du bureau de charité. **fattighjælp** — ⓣ Armenpflege m — ⓔ out-door (parish, union) relief — ⓕ secours (m) de l'assistance publique. **fattigkasse(n)** — ⓣ Armenkasse f — ⓔ the poor rates; (become chargeable on) the parish — ⓕ caisse (f) des pauvres. **fattiglem** — ⓣ Armenhäusler m — ⓔ pauper — ⓕ pensionnaire m (d'une maison de charité). **fattigmand(sbakkels)** — ⓣ Krausgebackenes n — ⓔ flead-cake(s) — ⓕ merveille f.

fatuité ⓕ f, vigtighed, indbilskhed.

fatuity ⓔ aandssløvhed, -svaghed, aandelig tomhed. **fatuous** aandssvag, -sløv, tom(hovedet); skuffende, illusorisk.

faubert ⓕ m, svaber. **fauberteur** m, svabergast.

faubourg ⓕ m, forstad.

faucarder ⓕ m, rense (for siv).

fauchage ⓕ m, (af)slaaing, -skjæring. **fauchaison** f, slaat-, skur(onn). **fauchard** m, (tveegget) kniv. **fauche** f, høslaat. **fauchée** f, slaattekars dagsverk; skaare.

fauchen ⓣ hvæse, pruste.

faucher ⓕ slaa, skjære; meie, bortrive, udrydde; gaa udtilbens.

fauchet ⓕ m, (hø)rive. fau-

Copaïfera, sydamer. træer, tilhørende belgplanterne. Alle 16 arter giver ved indsnit i barken en terpentinlugtende balsam, «kopaïvabalsam», der har anvendelse i medicinen mod blærebetændelser og teknisk bruges til fremstilling af lakfernis og gjennemsigtigt tegnepapir. Til de mest bekjendte arter i Brasilien og Vestindien hører *c. multijuga, c. langsdorffii* og *c. coriacea.* Af stammen af en anden art, *c. bracteata,* faaes amaranttræ (s. d.).

Copán: Gudebillede — gudebillede og alter.

Copán, by og distrikt i Honduras, Centralamerika, med berømte ruiner.

Cope *[kōp],* Edward Drinker (1840—97), nordamer. naturforsker, studerede i Amerika og Europa og blev i 1864 professor i zoologi og komparativ anatomi ved Haverford college, en stilling, som han fratraadte i 1867. Blev i 1889 professor i geologi og mineralogi ved universitetet i Filadelfia. Han har foretaget geologiske undersøgelser, særlig i de vestlige af de Forenede stater, fra hvis geologiske formationer han har beskrevet en mængde hvirveldyr, hvis indbyrdes slegtskab han har søgt at udrede.

Copeland *[kō'plænd],* Ralph (1837—1905), eng. astronom, fik som ung under et 5-aarigt ophold i Australien interesse for astronomien, studerede derefter i Göttingen, blev 1889 astronomer royal for Skotland og professor i astronomi ved universitetet i Edinburgh.

Cope'poda, kopepoder (s. d.).

Copernīcia cerifera, carnaubapalme (s. d.).

Cope'rnicus, se Coppernicus.

Cōpia (lat.), rom. gudinde, personliggjørelse af overflødighed. I sit «overflødighedshorn» tænktes hun, overensstemmende med en opr. græsk forestilling, at frembære rigdom, frugtbarhed og alle gode gaver.

Copiapó, Sydamerika, hovedstad i den chilenske prov. Atacama ved elven C., 115 km. v. f. vulkanen C. (6072 m.), i en øde egn 395 m. o. h., med (1903) 9128 indb. Ved jernbane forbundet med sjøbyen Caldera (83 km. i nordvest) og med sølvverksbyen Juan Godoi (79 km. i sydvest). Anlagt 1707 paa grund af omegnens mineralrigdom (kobber, sølv, guld), gjentagne gange ødelagt af jordskjælv.

Copley *[kå'pli],* John Singleton (1737—1815), nordamer. maler; bosatte sig i London. Historiske billeder fra kunstnerens samtid med realistisk portrætlighed i personerne, f. eks. «Lord Chathams sidste tale» og «Major Piersons død» (begge i nationalgalleriet i London).

Coppée *[kåpé],* François (1842—), fr. digter, offentliggjorde sine første digte i tidsskriftet «Parnasse contemporain», som var organ for den digterkreds, der samlede sig om Leconte de Lisle. I 1869 udgav han «Poèmes modernes» med gribende skildringer af arbeidernes liv. Blandt disse er det dramatiske «La grève des forgerons» («Smedenes streik»), som er blevet et af vor tids populæreste deklamationsnumre. Hans ypperlige lille drama «Le passant» gav Sarah Bernhardt den første anledning til at vise sin geniale skuespillerbegavelse. C. udfoldede i den følgende tid en ualmindelig digterisk produktion, der viser ham som en af det moderne Frankriges fineste og eiendommeligste forfattere, og som banede ham vei til det franske akademi. Han har skrevet en række dramaer: «Severo Torelli», «Les Jacobites», «Le luthier de Cremone, «Le trésor», «Madame de Maintenon». Endvidere en række fortræffelige fortællinger: «Contes en prose», «Contes rapides»; større romaner: «Le coupable» og «La bonne souffrance», i hvilken sidste forf. skildrer, hvorledes han under en svær sygdom gaar over til den katolske tro. C. har ogsaa skrevet skjønne digte: «Le reliquaire», «Les humbles» o. fl. C. sluttede sig under Dreyfus-sagen til det nationalistiske parti og optraadte herunder med stor voldsomhed.

Coppermine River *[kå'pəmain ri'və],* se Kobbermineelven.

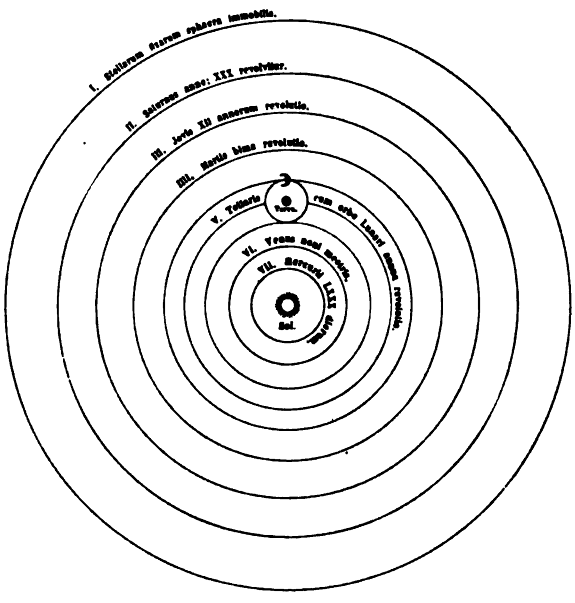
Coppe'rnicus, Nicolaus (1473—1543), berømt astronom, opdageren af det heliocentriske verdenssystem, f. i Thorn (det gamle Polen). Under studiet af det gamle sprog, teologi, jus, medicin og astronomi førtes hans tanker ind paa verdensbygningen, og under et længere ophold i Italien opkom hos C. tvil om rigtigheden af det ptolemæiske system. C. blev i 1510 domherre i Frauenburg, og ved tiltrædelsen af sit embede fastsatte han tre leveregler, som han trofast fulgte: at forrette sin prestegjerning samvittighedsfuldt, at staa de fattige bi som læge og at ofre astronomien al sin øvrige tid. Senere blev C. af kapitlet enstemmig valgt til generalvikar og bestyrer af de biskoppelige godser. Observationer var noget, som laa den tid fjernt, og C. anfører kun 27 iagttagelser, d. e. vinkelmaalinger, som han i løbet af 30 aar havde anstillet med selvlavede træapparater; men hans tankearbeide skulde gjøre ham til grundlæggeren af den nyere astronomi, forsaavidt som han ved at indordne jorden i planeternes række og lære,

Nicolaus Coppernicus.

chette f, havesaks. **faucheur** m, slaattekar, skurmand; (zool.) hellig høiben **faucheuse** f, slaamaskine. **fauchon** m, (liden) sigd. **faucille** f, sigd, krumkniv.
faucon (f) m, falk; (mil.) falkonet. **fauconneau** m, falkunge. **fauconnerie** f, falkeopdræt, -jagt, -gaard. **fauconnier** m, falkejæger, falkoner.
faufil (f) m, traakletraad. **faufiler** traakle. **se f.** presse, trænge sig frem, snige sig ind. **se f. avec** gjøre bekjendtskab med.
faul (t) raadden; fordærvet; daarlig; doven, lad. **Faulbaum** m, vrietorn. **Faulbett** n, leibænk, sofa. **Faulfieber** n, forraadnelsesfeber; skulkesyge. **faulkrank** skulkesyg. **Faulpelz** m, ladhans. **Fault(h)ier** n, dovendyr.
faulen (t) raadne.
faulenzen (t) dovne. **Faulenzer** m, dagdriver.
Faulheit (t) f, dovenskab.
fäulicht, faulig (t) raadden.
Fäulnis (t) f, raaddenskab; forraadnelse.
fault (e) feil; skyld. **find f. with** kritisere. **f.-finder** ræsonnør. **faulty** fuld af feil, mangelfuld.
fauna — (t) Fauna, Tierwelt f — (e) fauna — (f) faune f.
faunist (e) dyrekjender, naturforsker.
faussaire (f) m, falskner, bedrager.

at alle planeter omkredser solen, gav os det rette syn paa verdensbygningen. Hans berømte verk «De revolutionibus orbium cœlestium», frugten af næsten 36 aars stille, alvorlig eftertanke, maatte hans ven Rheticus ligefrem afnøde ham for at besørge det trykt, og C. modtog det første trykte eksemplar paa sit dødsleie. C. døde i Frauenburg og ligger begravet i domkirken der. I Thorn og i Warschau er der reist monumenter for C.

Coppernicus: Coppernikanske system.
(Efter «De revolutionibus orbium cœlestium».)

Coppet *[kåpœ']*, slot i Schweiz, kanton Waadt, 13 km. n.ø. f. Genf, ved Genfersjøen, eiedes 1790—1804 af finansminister Necker, hvis datter, den franske forfatterinde Md. de Staël, her samlede omkring sig en række fremstaaende mænd. Slottet eies nu af grev d'Haussonville, som er gift med en datterdatter af Md. de Staël.

Copra, de tørrede kjerner af kokosnød. Af c. udpresses den fede olje, kokosolje, -fedt el. -smør, som har anvendelse ved margarinfabrikationen og tillige bruges ved tilberedning af sæbe og i medicinen som salve. D e s i c c a t e d c. er tynde sukkerstrøede strimler, som anvendes til konditorkager.

Coprinus, blæksop (s. d.).

Coprolither, ekskrementstene, forstenede dyreekskrementer, sandsynligvis hovedsagelig stammende fra haifiske og fiskeøgler; udmerker sig ved sin fosforsyrerigdom og anvendes derfor ogsaa som fosfat.

Cōpula (lat.), baand, jfr. K o p u l a.

Copyhold *[kå'pihōld]* (eng.) kaldes i England jord, som retslig underligger en anden eiendom, gjerne et større jordegods *(manor)*, men som faktisk med fuld besiddelsesret tilhører en forpagter *(copyholder)*, hvis adkomst grunder sig paa en udskrift *(copy)* af matrikulen. C. er stedse blevet mindre og mindre forskjellig fra den almindelige selveiers jordeiendomsret *(freehold)*, men er dog fremdeles betynget med visse grundbyrder og afgifter til jorddrotten, hvorfor der siden midten af forrige aarh. har været gjort bestræbelser fra statens side paa at faa disses afløsning gjennemført. Den gjældende lov herom er af 1894.

Copyright *[kå'pirait]*, se B e r n e r k o n v e n t i o n e n. F o r f a t t e r r e t o g k u n s t n e r r e t.

Coquelin *[kåklæ']*. 1. B e n o î t C o n s t a n t C., kaldt *aîné* (1841—), fr. skuespiller, debuterede paa Théâtre français 1860 og blev hurtig indehaver af den klassiske komedies tjenerroller, som han arbeidede sig op til at give med fuldendt mesterskab. Overtog senere en mængde roller i det moderne skuespil, hvor han i lige høi grad mestrede de komiske partier, blandingen af det komiske og det rørende, den lette, elegante verdensmandsmæssighed, hvor dog hans ydre var imod ham, og den inderlige følelse. Fra tidligere aar er blandt hans berømteste roller hertugen af Septmonts i Dumas fils «Den fremmede» og den gamle tjener Noïl i «Man dør ikke af glæde», fra senere aar hans Cyrano de Bergerac i Rostands skuespil af samme navn. — C. har turneret verden rundt og ogsaa optraadt i Kristiania. Ogsaa som skribent har han gjort sig bemerket, ikke mindst ved sine teoretiske afhandlinger om skuespilkunst. — 2. E r n s t A l e x a n d r e H o n o r é C., kaldt *cadet* (1848—), fr. skuespiller, foreg.s yngre broder. Kom 1868 til Théâtre français, til hvis mest benyttede kræfter han en aarrække hørte, og hvor han væsentlig gik i broderens fodspor. Vandt særlig yndest som fremsiger af monologer.

Coquerel *[kåkrœ'l]*. 1. A t h a n a s e L a u r e n t C h a r l e s C. (1795—1868), fr. protestantisk prest og teolog, blev 1830 prest i Paris, hvor han udgav et par tidsskrifter, hvori han kjæmpede for den frie forsknings ret paa det religiøse omraade. Begyndte 1841 tidsskriftet «Le lien», med det formaal at forsone det ortodokse og liberale parti i den franske reformerte kirke. C. var en af sin tids ypperste prædikanter og en frugtbar homiletisk forfatter. — 2. A t h a n a s e J o s u é C. (1820—75), fr. protestantisk prest og teolog, søn af foreg., er som teolog ikke uden betydning. Foruden skrifter i liberal aand redigerede han efter faderen «Le lien».

Coques *[kåks]* el. C o c x, G o n z a l e s (Gonzalo) (1618—64), flamsk maler. Elev af P. Brueghel III og D. Ryckaerts d. y., uddannet under indflydelse af A. van Dyck. Arbeidede i Antwerpen. Borgerlige portrætgrupper og enkeltportræter med genreagtigt anstrøg.

Coquet *[kå'kət]*, Skotland, en ø 40 km. n. f. Newcastle, omgivet af farlige rev. Den er 6.5 ha. stor og eies af hertugen af Northumberland. Paa øens s.v.-kyst ligger en gammel borg, i hvis taarn der nu er 2 fyre.

Coquimbo *[kåki'mbå]*, Sydamerika, prov. i det midtre Chile under ca. 30° s. br., mellem prov. Atacama i n. og Aconcagua i s., 34 862 km.² med (1903) 193 193 indb. (6 pr. km.²). Har indbringende akerbrug og frugtavl, desuden betydelig bergverksdrift, særlig efter kobber (ved Qvalle og Tamaya). Hovedstad La Serena med havnebyen Coquimbo.

Cor, hjerte, s. d.

Co'ra, se C o r i.

---

fausse-couche (f) f. abort; (fig.) svækling. **faussement** (f) falskelig, med urette. **fausse-page** (f) f. smudstitel. **fausser** (f) forfalske, forvanske; bryde, svige; forvride, bringe i ulag; synge, spille falskt. **fausset** (f) m. falset(sanger), fistel. **fausseté** (f) f. falskhed, uegthed; upaalidelighed; urigtighed; usandhed. **faussure** (f) f. udsvelfning. **Faust** (t) f. næve, haand. **Fäustling** m. vott; tommelliden. **faute** (f) f. mangel; feil(trin), forseelse; skyld. **fauter** feile, ødelægge. **fauteuil** (f) m. lænestol; plads i akademiet. **tenir le f.** have forsædet, præsidere. **fauteur** (f) m. ynder, ven; hovedmand. **fautif** (f) upaalidelig, usikker; feilfuld, feilagtig; syndig (om mennesker). **fauve** (f) (m), rødbrun, rødgul (farve); (hjorte)vildt. **bêtes** (f pl) **f.s** dyr af hjorteslegten; vilde dyr. **fauvette** (f) f. (zool.) sanger (mølleren). **faux** (f) f. ljaa. **faux** (f) falsk; feilagtig; forkjert; mislykket; uegte; m. forfalskede varer; falsk(neri). **f. accord** m. mislyd, dissonans. **f.-bord** m. (tilsjøs) slagside. **f.-côté** m. **f.-bourdon** m. drone. **f.-du-corps** m. midje, liv. f.-

Coracoid *(os coracoideum)*, ravnenebsbenet, den bagre af de to ventrale grene af skulderbeltet (s. d.) hos hvirveldyrene; er hos padder, krybdyr og fugle et vel udviklet ben, hos pattedyrene derimod, naar undtages kloakdyrene, sterkt tilbagedannet og optræder her kun som et fremspring paa skulderbladet, ravnenebsudveksten *(processus coracoideus)*.

Corallīna, rødalger, hvis løv er fjærformig grenet og inkrusteret med kulsur kalk, hvorved planten blir haard og kommer til at ligne koraller.

Coralliorhi'za, koralrod, s. d.

Corāto, by i Syditalien, prov. Bari, 41 573 indb. (1901). Olje- og læderindustri. Paa en høide s.v. f. C. ligger det af Fredrik II byggede slot Castel del Monte, hvor Manfreds sønner sad fangne.

Corbeil *[kårbæj']*, by i det n.v.-lige Frankrige, depart. Seine-et-Oise, ca. 40 km. s.o. f. Versailles; 9 632 indb. (1901). Bomuldsspinderier, stor mølledrift og handel med mel og korn.

Corbett, James John (1866—), berømt nordamer. bokser, seirede overalt hvor han kom frem i aarene 1886—97; sidstnævnte aar blev han overvundet af den fire aar ældre Robert Fitzsimmons fra Cornwall efter 40 omgange.

Corbie *[kårbi']*, Corbey el. Corvey, by i det n.v.-lige Frankrige, depart. Somme, 3 775 indb. (1901). Industri i uld og bomuld. C., der i middelalderen kaldtes Corbeia, er bekjendt for det af dronning Bathilde grundlagde benediktinerkloster.

Corbières *[kårbjǟr]*, bjergstrøg i Frankrige, depart. Aude og Pyrénées-orientales, med det høieste punkt Puy de Bugarach (1 231 m.); udgaar fra de østre Pyrenæer i n.ø.-lig retning.

Co'rbulo, Gnæus Domitius, rom. feltherre under Claudius og Nero, kjæmpede aar 47 mod chaukerne og friserne, men blev af keiseren hindret i at afslutte krigen: 54 ff. gjenvandt han Armenien for romerne; da han vakte Neros mistanke, kaldtes han til Grækenland 67, hvor han dømtes til døden og dræbte sig selv.

Corchorus capsularis.

Co'rchorus, slegt af lindfamilien, med et par i teknisk henseende meget nyttige arter, hvis bast giver det hampagtige stof jute (af indisk *choti*). Den vigtigste juteplante er *c. capsularis*, en indisk, enaarig, 3—5 m. høi urt med gule blomster. Bladenes form sees af fig. Stænglerne afskjæres før frugtmodningen og bringes til at raadne, hvorefter basttrevlerne frigjøres ved haandkraft. De finere sorter jute bruges til gardiner, tepper og møbelbetræk, de simplere til paklærred, sække etc. Jute kan ogsaa, impregneret med antiseptiske midler, bruges til forbinding. Den meste jutetilvirkning foregaar i Indien, hvorfra der i 1900 udførtes 600 mill. kg. jute til en værdi af ca. 200 mill. kr.

Corcovādo, Sydamerika. 1. Golfo de C., havbugt i det s. Chile s. og s.ø. f. øen Chiloé, mellem denne og fastlandet. — 2. Alto do C., høide nær (s. f.) Rio de Janeiro, hvortil tandhjulbane for udsigtens skyld (682 m. h.).

Cōrcȳra, Korfu (s. d.).

Cord, kulvegt i England = 26½ cwt. = 1346 kg. Som maal for brænde 14 × 3 × 3 = 126 cubic feet = 3.5678 m.³, eller = 8 × 4 × 4 = 128 cubic feet = 3.6245 m.³ Sælges brænde efter vegt er 1 c. = 10 cwt. = 508 kg.

Corda, August Joseph (1809—49), t. botaniker. Studerede botanik i Berlin og blev 1834 ansat som kustos ved det böhmiske nationalmuseum i Prag. I 1847 foretog han i naturvidenskabeligt øiemed en reise til Texas, men druknede ved skibets forlis paa hjemturen. Hans vigtigste arbeider er om sop.

Corda (ital.), streng. Una c. betegner ved strygeinstrumenter, at der skal spilles paa én streng *(sul G., D. o. s. v.)*, i klavernoter, at dæmperpedalen skal bruges, hvilket atter ophæves ved betegnelsen *a due (tre) corde*.

Cordaites, fossil planteslegt, som findes fra devon til perm, men i størst mængde i overkarbon. Det var slanke, optil 30—40 m. høie trær, som øverst grenede sig ud til en krone. Bladene var spiralstillet, baandformede eller egformede, undertiden lappede, optil 1 m. lange og 20 cm. brede samt ustilkede og ligenervede; de mindede om bladene hos drageblodstræet. Blomsterne var samlet i klaser eller aks og var enbo. C. minder baade om cycadeer, bartrær og ginkjo, men afviger i flere vigtige henseender fra dem alle.

Corday *[kårdǽ]*, Michel (1871—), fr. romanforfatter. Har som officer skildret officerslivet i romanen «Les Bleaux» og i bladet «Gil blas», i novelletterne «Intérieurs d'officiers» og «Femmes d'officiers». Han har derhos behandlet moderne samfundsemner i flere romaner, «Mariés jeunes», «Vénus ou les deux risques», «Les embrasés», «Les frères Jolidan».

Corday d'Armans *[kårdǽ d'armā']*, Marie Anne Charlotte (1768—93), Marats morderske, f. i Normandie. Læste i ung alder Plutark og andre historiske og filosofiske arbeider og dannede sig, uden kjendskab til samtiden og virkeligheden, et idealbillede af et republikansk samfund, som hun troede, revolutionen skulde virkeliggjøre. Jakobinernes rædselsherredømme og arrestordren mod girondisterne i juni 1793 vakte hendes harme, og hun besluttede at dræbe Marat, i hvem hun saa revolutionens onde aand. Hun reiste til Paris 11 juli, opsøgte Marat 13 juli. Han var syg og laa i et badekar. Hun stødte en lang kniv i brystet paa ham, og han døde straks. 17 juli blev hun dødsdømt og henrettet.

Charlotte Corday.

---

fuyant m, udflugt, snig-, krogvei. **f.-monnayeur** m, falskmynt(n)er. **f.-ourlet** m, skoning (paa kjole). **f.-semblant** m, falskt skin.

faveur (f) f, **favour** (e) gunst, naade(sbevisning), ære; yndest, indflydelse; bifald; (f) ogs. snor, lisse, bændel; (e) ogs. gave; ærede, brev; være gunstig stemt for, begunstige.

favn — (t) (maal) Faden m; (ved) Klafter f; (-fuld) Armvoll m; Arme pl — (e) (maal) fathom; (ved) cord; embrace — (f) (maal) toise; (tilsjøs) brasse; (ved) corde f, moule m; (-fuld) brassée f; (arme) bras m pl.

favntag — (t) Umarmung f — (e) embrace, hug — (f) embrassement m, étreinte f.

favne — (t) umarmen — (e) clasp, embrace, hug — (f) embrasser.

favorable (f), **favourable** (e) gunstig, naadig.

favori (f) (m), **favourite** (e) yndling(s); (f) m pl, kindskjeg.

favoriser (f) begunstige, fremme, (op)hjælpe, (under)støtte.

favør: i min f. — (t) zu meinen Gunsten — (e) in my favour; to my credit — (f) à mon crédit.

fawn (e) daakalv; kalve (om daadyr); (fig.) logre; brunblak.

Faxe(rei) (t) f, narrestreg.

fay (e) huldre; indpasse, -fælde; passe.

fe — (t) Fee f — (e) fairy — (f) fée f.

feagtig — (t) feenhaft, feenartig — (e) fairy-like — (f) féerique.

féal (f) tro.

Cordeliers *[kårdeljé]* (fr.), eg. navn paa franciskanermunkene (af *corde, cordelle,* et reb, idet disse munke brugte et reb til belte). Under den franske revolution navnet paa en politisk ultraradikal klub, som holdt møder i det nedlagte franciskanerkloster. Klubbens organ var det af Marat redigerede «Folkevennen», senere Camille Desmoulins' «Den gamle cordelier». Klubben ophævet efter dantonisternes henrettelse april 1794.

Co'rdia, slegt af de rubladedes familie, af hvis arter især kan merkes følgende: 1. C. m y x a, et 10 m. høit, ostindisk træ, hvis plommestore, slimede og søde frugter tidligere havde medicinsk anvendelse mod brystsygdomme. — 2. C. s e b e s t e n a fra Vestindien leverer sammen med et par andre arter det rosenrøde, høit skattede rosen- el. cyperntræ.

Cordier *[kårdje']*, H e n r i J o s e p h C h a r l e s (1827—1905), fr billedhugger. Elev af Rude. Har med skarp naturiagttagelse modelleret eksotiske typer (neger fra Timbuktu, 1851; «Den afrikanske Venus», 1852; kinesisk egtepar o. s. v.). For at opnaa større livagtighed benyttede C. delvis farvet materiale (forskjellige metaller og stenarter). Paa denne maade er ogsaa hans buste af keiserinde Eugénie udført. Desuden fantasifigurer og monumentalskulptur.

Cordieri't, et rombisk krystalliserende mineral, der væsentlig bestaar af magnesium aluminiumsilikat. Ved siden af aluminium gaar dog ogsaa jern ind som bestanddel. C. er haardt, glasglinsende og gjennemskinneligt til gjennemsigtigt. Mineralet har en udpræget pleokroisme (s. d.), d. v. s. det udviser en forskjellig farve, naar man lader lyset skinne gjennem fra forskjellige sider. Seet fra en side er farven blaa, fra en anden gulagtig graa. Findes flere steder i Norge, f. eks. Kragerø og Tvedestrand. Andre forekomster er Falun og Bodenmais i Bayern.

Cordilleras *[-di'lj-]* **de los Andes** (Kordiljerne) el. A n d e r n e er navnet paa den store fjeldkjede, som gaar langs Sydamerikas vestkyst fra Kap Hoorn til det Karaibiske hav Grænsen i vest og syd er havet, men i øst er grænsen ikke sikker, idet flere forfattere regner enkelte af Pampas' fjeldkjeder til C. C. dækker et fladeindhold af over 1.8 mill. km.^{2} og er med sine krumninger 7300 km. lange. Den største bredde (vandskillet mellem Madeira og Pilcomayo, 19—20 ° s. br.) er 920 km., den mindste (i Chile, 47 ° s. br.) er 170 km., middelbredden er 500 km. Kamhøiden overstiger i enkelte tilfælde 5000 m., men er i alm. 3—3500 m. og synker sjelden under 2000 m. Tophøiden er ogsaa forskjellig, størst er den i Chile og Peru. Snegrænsen ligger i syd 1500 m. o. h., men i nord, mellem Bolivia og Santa Marta, 4500—5000 m. Fra Valdivia og over til Patagoniens øde steppe fører et pas, der neppe ligger 800 m. o. h., lidt længere nord haves et pas paa 3960 m. (Uspallatapasset), og i Peru og Bolivia ligger intet pas under 4000 m. Trods den store pashøide fører mange jernbaner over C. Saaledes har Arequipa—Punobanen i Peru, ved Titicacasjøen, en pashøide paa 4580 m. Jernbanen, der forbinder havnestaden Callao med Lima, naar paa sin vei til Oraya en høide af 4769 m. o. h. — Det karakteristiske for C. er den uhyre meridionale længde med forholdsvis ringe bredde, deling i parallele kjeder, de mange indesluttede høilande, den steile side mod vest, de sjeldne og høist besværlige pas, og de mange vulkaner, af hvilke omtr. 60 endnu er i virksomhed. Foruden at C. er Sydamerikas vigtigste vandskil, deler de ogsaa Sydamerika i klimatisk henseende. Der er stor meteorologisk forskjel paa C.s øst- og vestside, og som følge heraf er ogsaa plante- og dyrelivet uligt paa de to sider. Man kan dele C. i tre dele, de sydlige C., de midterste C. og de nordlige C. — De s y d l i g e C. regner man fra Ildlandet til Aconcagua. De bestaar af to parallele kjeder, af hvilke den ene tilhører fastlandet, medens den anden danner øerne paa vestkysten. Mellem disse kjeder strækker sig en længdedal. Disse fjelde har mange virksomme vulkaner, og deres sider er gjerne skogklædt. Høiden tiltager fra syd mod nord indtil Aconcagua, der er 7035 m. høi. — De m i d t e r s t e C. gaar fra Aconcagua til Arequipa, de er i begyndelsen uden vulkaner, men deler sig saa i to hovedkjeder, mellem hvilke ligger et af jordens største høideplateauer. Denne del af C. er meget vulkansk, den indre og vestlige del er ørkenagtig, medens den østlige del, fra 25 ° s. br. er skogklædt. — De n o r d l i g e C. strækker sig helt op til det Karaibiske hav, og man kan dele dem i tre dele: 1. de peruanske, fra Arequipa til 4 ° s. br., der bestaar af tre hovedkjeder med smale høisletter uden vulkaner, deres vestside mangler gjerne skog, 2. de ecuadorske, fra 4 ° s. br. til 1 ° n. br., der danner to kjeder, begge sterkt vulkanske, og 3. de colombianske, fra 1 ° til 8 ° n. br., der har tre kjeder, som kun i det sydlige er vulkanske. — Aldeles for sig selv ligger ved det Karaibiske hav, v. f. Goajirahalvøen, Sierra Nevada de Santa Marta, der naar en høide af 5100 m.

Cordite *[kå'ədait]*, eng. røgsvagt krudt, som anvendes til geværer og hurtigskydende kanoner. Det bestaar af skydebomuld og nitroglycerin og fremstilles i form af traade.

Córdoba. 1. G o n z a l o F e r n a n d e z d e C. y A q u i l a r (1443—1515), sp. feltherre, en af Ferdinand den katolskes dygtigste hjælpere; underhandlede 1492 med kong Boabdil om Granadas overgivelse. Sendtes 1495 til hjælp for Ferdinand II af Neapel mod Karl VIII af Frankrige, som blev slaaet ved Foronuovo og fordrevet fra Italien. 1501 drog C. Venedig til hjælp mod tyrkerne og erobrede fra disse Zante og Kefalonia, hvorpaa han i forening med franskmændene tog Neapel fra Fredrik af Anjou. I den paafølgende strid om byttet slog C. de franske tropper ved Cerignola og Garigliano 1503 og lagde hele Syditalien under Spanien. C. blev vicekonge i Neapel, men paa grund af Ferdinand den katolskes mistænksomhed kaldtes han tilbage 1506. C. er grundlæggeren af det frygtede, tunge spanske infanteri, som i over 100 aar var det ypperste i Europa og først ved trediveaarskrigen tabte sin betydning. [Litt.: Duponcet, «Histoire de G. de C.», 1714.] — 2. L o u i s F e r n a n d e z de C. (1799—1840), sp. general, ivrig tilhænger af Ferdinand VII og yndet af denne; derfor oftere udsendt som gesandt, bl. a. i Kjøbenhavn 1827 og Berlin 1829. Kjæmpede for Isabella i karlistkrigen (1833—40) og blev 1835 chef for nordarméen. Deltog 1838 i Narvaëz' absolutistiske oprør i Sevilla, men maatte flygte til Portugal.

---

fealty ⓔ troskab, huldskab(sed).
fear ⓔ frygt(e). **fearful** ræd; frygtelig. **fearless** frygtløs, uræd.
feasibility ⓔ gjørlighed, mulighed. **feasible** gjørlig, mulig.
feast ⓔ fest(maaltid), gilde; holde (være i) gjestebud, leve høit; beverte, traktere; kvæge.
feat ⓔ daad, bedrift; kunst(stykke).
feather ⓔ fjær; ribbe (til forsterkning); feil (i ædelsten). **f.-bed** dyne.
feature ⓔ ansigtspræg; træk; drag.
feaze ⓔ optrevle; nervøsitet, spænding; (især amerik.) være nervøs, ophidset.
feber — ⓣ Fieber n — ⓔ fever — ⓕ fièvre f. **feberhed** — ⓣ fieberheiss — ⓔ feverish — ⓕ fiévreux, en feu. **feberstillende** — ⓣ fieberstillend — ⓔ antifebrile, febrifuge, -fugal — ⓕ fébrifuge, antifébrile.
fébricitant ⓕ febersyg; m. feberpatient.
febricula ⓔ let feber.
febrific ⓔ febervoldende.
febrilsk — ⓣ fieberhaft — ⓔ fidgety, in a fidget (twitchet) — ⓕ fébrile, fiévreux.
februar — ⓣ Februar m — ⓔ February — ⓕ février m.
fécal ⓕ bærmet, gjørmet; skarn-, lort-.
fécer ⓕ afsætte bundfald.
feces ⓔ, **fèces** ⓕ f pl. bærme, gjørme, bundfald; ekskrementer.
Fechtboden ⓣ m. fegtesal.

Córdoba (Córdova). 1. Prov. i det sydlige Spanien, landskabet Andalusien, 13 727 km.², 455 859 indb. (1900). Den største, nordlige del af prov., n. f. Guadalquivir, er opfyldt af Sierra Morena og høisletten Los Pedroches, søndenfor Guadalquivir findes et meget frugtbart, hedt lavland, Campiña de C. Hovedelven er Guadalquivir med dens mange bielve. Klimaet er hedt og for det meste tørt. Akerdyrkningen er meget betydelig, og C. regnes for landets rigeste provins, hvad olivenplantning angaar. Bergverksdriften i det nordlige giver en del kul, jern, bly og kobber. Industrien er liden. Prov. deles i 16 distrikter. — 2. Hovedstad i ovennævnte prov., ligger ved Guadalquivir, 104 m. o. h., 58 275 indb. (1900). C. har trange, krumme gader og en mængde gamle, uanseelige, faldefærdige huse. Den fornemste bygning er domkirken, oprindelig en moskée, bygget 786—990 og 1 238 forandret til kirke, se planchen Arabisk bygningskunst; desuden findes et biskoppeligt palads, to teatre og en tyrefegtningsarena. C. skal være anlagt af fønikerne, der kaldte den Karta Tuba (den store by); under romerne (Corduba) var den halvøens vigtigste by. Efterat maurerne havde erobret den (711), blev den 755 kalifens residens, og nu begyndte dens glansperiode, der kulminerede i 10 aarh. Den kaldtes «Vestens Mekka» og skal have været 30 km. i omkreds, have havt 1 mill. indb., 600 moskéer, 60 000 større bygninger. Efter kalifatets fald 1031 gik det hurtig ned ad bakke. 1 juni 1808 blev den erobret af franskmændene under Dupont de l'Etang og plyndret.

Córdoba, Sydamerika, prov. i det midtre Argentina mellem ca. 30° og 35° s. br., 161 036 km.² med (1905) 487 435 indb. (3 pr. km.²). I vest, hvor Andernes forpost Sierra de C.s parallelkjeder hæver sig til 2 350 m., har C. en anden natur, dens nordl. del med sine saltsjøer (Mar Chiquita, Lagunas de los Porongos) nærmer sig Chaco'en, men i prov.s centrale og sydl. del breder sig træløse græssletter (Pampas), derfor regnes C. til Pampasprovinserne. C. har en betydelig, endnu tildels unyttet mineralrigdom (guld, sølv, bly, kobber), og akerbruget giver ved kunstig vanding godt udbytte (luzerne, mais, hvede); dog er kvægavlen den vigtigste næringsvei (sauer, storkvæg, hester, muldyr). Jernbanevæsenets raske udvikling i den sidste tid har medført anlæg af talrige kolonier. Hovedstad er Córdoba i n.; i s. er Rio Cuarto den vigtigste by. Prov. deles i 25 depart. og styres af en guvernør, et senat og et deputeretkammer.

Córdoba, by i Mexico, staten Vera Cruz, i en vakker, frugtbar egn, 928 m. o. h., 8 136 indb. (1900). Byen er omgivet af kaffeplantager.

Cordouan *[kårdwā']*, klippe ved Girondes munding, sidste rest af en temmelig stor ø; allerede Ludvig den fromme skal her have bygget et fyrtaarn; det nuværende fyrtaarn byggedes 1555—1611, men er gjentagne gange ombygget.

Co'rdyceps, kølleformede soppe paa døde insekter. Medens disse er i live, lever soppen i deres indre. Den mest kjendte art er *c. militaris* paa pupper og larver af natsommerfugle.

Cordy'line (konvalfamilien), tropiske trær eller halvbuske med sverddannede eller lancetformede blade og hvide eller lilla blomster. Af arterne kan merkes *c. australis, congesta, cannæ, folia* og *rubra,* alle med grønne, vakkert buede blade, og *c. terminalis* med mørkerøde blade; disse arter hører alle hjemme i Ny-Seeland og Australien. Vakre prydplanter for stuer og drivhuse.

Coregōnus, se Sik.

Core'lla, by i det nordl. Spanien, prov. Navarra, 6 793 indb. (1900). Stenkulsgruber; handel med hamp, vin og olje.

Core'lli, Arcangelo (1653—1713), banebrydende ital. violinvirtuos og komponist, som sprengte den kontrapunktistiske kunsts tvangsbaand og bl. a. blev et forbillede for Bach. En gavotte af en sonate («Folies d'Espagne») findes endnu paa violinvirtuosers repertoire. Buste i det kapitolinske museum i Rom.

Corelli *[kəre'li]*, Marie (1864—), eng. romanforfatterinde, af halv skotsk og halv italiensk herkomst, f. i England, adopteret af forfatteren Charles Mackay og opdraget i Frankrige. Hun lever nu i Stratford on Avon. Hendes første roman, «A romance of two worlds» (1886), gjorde hende med et til en af Englands populæreste novellister. Af hendes senere bøger kan nævnes «The sorrows of Satan», «The master Christian», «Temporal power», hvorpaa hendes indtryk fra Italien har sat sit præg. Hun er en spændende, for ikke at sige overspændt forteller, og hendes menneskeskildringer savner dybde og realisme.

Cōremans, Eduard (1835—), belg. politiker, ivrig forkjæmper for det flamske sprogs ret, var med at stifte «Nederduitsche Bond», hvis præsident han ofte var. Som medlem af kammeret (fra 1868) fik han gjennemført lovene om brugen af det flamske sprog i forvaltningen (1878), i gymnasiet (1883), i hæren (1888) og ved domstolene (1889).

Corentyne *[kårəntī'n]* el. Corantijn, Sydamerika, grænseelv mellem brit. og holl. Guayana. Opstaar af to kildeelve, Aramutau og Cutari, som udspringer paa Wanguwaibjergene nær den brasilianske grænse. Rinder med mange stryk og fossefald mod n.n.v. ud i Atlanterhavet.

Coreo'psis, slegt af de kurvblomstrede med ca. 70 væsentlig amerikanske og afrikanske arter; en- eller fleraarige urter med store, ofte pragtfuldt farvede blomsterkurve. Flere arter er yndede haveplanter, saaledes af de enaarige: *c. cardaminifolia, tinctoria, coronata* og *drummondii,* den sidste med 4 cm. brede kurve med mørkegule randblomster og brune skiveblomster. Desuden er der varieteter med fløielsagtige purpurfarver. Der er ogsaa lave dvergformer, som egner sig til indfatning.

Corfinium, i oldtiden by i pælignernes land i Mellem-Italien; blev 90 f. Kr. hovedstad for forbundsfællerne, der førte krig mod Rom (se Forbundsfællekrigen); den kaldtes den gang Italica.

Čorgošnjargga (*njargga,* halvø) kaldes paa finsk den del af den store halvø mellem Porsangerfjorden og Laksefjorden, der ligger nord for det kun 600 m. brede, lave og flade Hopseid. Langs halvøens kyst, der er sterkt indskaaret af fjorde, ligger flere fiskevær, hvoriblandt Kjøllefjord, Skjøtningberg, Mehavn, Gamvik og Finkongkjeilen. Terrænet er opdelt ved flere smaadale, og fjeldene naar i syd en høide af 630 m. Halvøens nordligste pynt er Nordkyn (s. d.).

---

fechten (t) fegte, hugge, kjæmpe, slaas; (om svende) tigge.
fécond (f) frugtbar, rig; befrugtet; befrugtende = **fécondateur.**
fécondation (f) f, **fecundation** (e) befrugtning.
féconder (f), **fecundate** (e) befrugte, gjøre frugtbar.
fécondité (f) f, **fecundity** (e) frugtbarhed, rigdom, frodighed.
fécule (f) f, stivelsemel.
feculence (e), **féculence** (f) f, gjærme; bundfald.
feculent (e), **féculent** (f) gjærmet; (f) ogs. stivelseholdig.
féculerie (f) f, stivelsefabrik.
fed adj — (t) fett, feist — (e) fat; (jord, ret) rich; (embede) lucrative; (typer) blacker, larger — (f) gras; (indbringende) lucratif; (typer) gros.
fed sb — (t) Fitze f — (e) lea, skein — (f) écheveau m.
fedde — (t) fitzen — (e) skein — (f) mettre en écheveaux.
fede — (t) mästen — (e) fatten (up), feed fat — (f) engraisser.
Feder (t) f, fjær; pen; staalfjær. **F.bart** m, fane. **F.bett** n, **-decke** f, fjærdyne. **F.büchse** f, penalhus. **F.halter** m, penneskaft. **F.-hemd** n, fjærham. **F.kraft** f, elasticitet. **F.krieg, -streit** m, pennefeide. **F.messer** n, pennekniv. **F.pose, -spule** f, pennepose. **F.spiel** n, jagtfalk. **F.-strich, -zug** m, pennestrøg. **F.-vieh** n, fjærkræ. **F.wild** n, fuglevildt.

Cori (lat. Cora), by i Mellemitalien, prov. Rom, 7363 indb. (1901). Vin, tobak og sydfrugter. Mange ruiner fra oldtiden.

Cória. 1. By i Spanien, prov. Caceres, 3142 indb. (1900). Bispesæde. Dyrker vin og citroner. — 2. C. (del Rio), by i det sydlige Spanien, prov. Sevilla, ved Guadalquivir, 6101 indb. (1900); lervarefabriker.

Coria'ndrum, se Koriander.

Coriaria, slegt af familien *rutaceæ*, buske med kantede, undertiden slyngende grene, hele, modsatte blade og smaa, hvide blomster, enlige eller i klaser i grenspidserne. Kun faa arter. *C. myrtifolia* fra Middelhavsegnene og Ny-Seeland indeholder en mængde garvestoffe i barken og dyrkes af den grund, dog ogsaa som prydbusk.

Corigliano Calābro, by i Syditalien, prov. Cosenza, 6 km. fra Tarantobugten, 13 320 indb. (1901). Vin- og oljedyrkning.

Cori'nga (el. Karinga), by i Forindien, præsidentskabet Madras, ved Godavaris udløb i den Bengalske bugt, omtr. 5000 indb. Var tidligere hollandsk og havde en meget besøgt havn (Ptolemaios' Kalinga), som nu kun er tilgjængelig for smaa fartøier.

Corinth, Louis (1858—), t. maler. Elev af Löfftz i München og Bougereau i Paris. Djerv naturalistisk kunstner. Kraftige religiøse billeder (korsfæstelsen).

Corinth. 1. By i Grækenland, se Korinth. — 2. By i Nordamerika, i den nordøstlige del af staten Mississippi, 150 km. ø. f. Memphis; 3661 indb. (1900). C. var under borgerkrigene 1861—66 sterkt befæstet, og her udkjæmpedes blodige kampe i mai og okt. 1862.

Corinto, by i Mellemamerika, er republiken Nicaraguas vigtigste havneby med omtr. 1200 indb. (1900). I 1903 udførte C. 7.5 mill. kg. kaffe, desuden guld, mahogni og kvæg.

Coriolānus, Gnæus Marcius, fornem romer i den ældre republiks tid. Om C. beretter traditionen: Paa grund af sin tapperhed ved erobringen af Corioli, volskernes borg, fik han tilnavnet C. I kampene mellem patriciere og plebeiere var han en af patriciernes førere og vilde benytte en hungersnød til at berøve plebeierne flere rettigheder, bl. a. almuetribunerne; han blev derfor anklaget for tributcomitierne og dømt. Landflygtig gik han til volskerne, som betroede ham at føre en hær mod Rom, der med nød og neppe modstod hans angreb; først hans moders bøn bevægede ham til at trække sig tilbage. Han skal derefter være blevet dræbt af volskerne (efter en anden beretning død som gammel mand i landflygtighed). — Beretningen om C. er helt igjennem sagn; de virkelige træk kan vanskelig bestemt udskilles.

Cori'sco, Bahia de, Vestafrika, bugt paa Nedre Guinea-kysten mellem spansk Guinea og fransk Kongo, hvor grænsen dannes af Muni-elven. I C. ligger C.-øen (spansk) og Elobeyøerne (fransk).

Coritibas, se Curityba.

Co'rium, underhuden el. læderhuden, se Hud.

Cork *[kåək]*. 1. Grevskab i Irland, prov. Munster, i syd begrænset af Atlanterhavet, 7485 km.², 328 489 indb. (1901), af hvilke 93.6 pct. er romersk katolske. Landet er i vest bjergfuldt, i øst fladt, frugtbart og rigt paa græsgange. Elvene Blackwater, Lee og Brandon løber alle mod øst. Kysten er klippefuld og danner dybt indskaarne bugter med mange øer. Kvægavlen er betydelig, og ved kysten drives et rigt fiske. Af mineraler findes jern, kobber og kul. Industrien er ikke betydelig; der findes endel bomuldsspinderier, skibs- og maskinbyggerier. Grevskabet sender sammen med byen C. 9 medlemmer til parlamentet. — 2. By og siden 1898 eget grevskab, 17 km. fra elven Lees munding i den vakre C. Harbour; 76 122 indb. (1901). Byens nye gader er brede og har gode huse, men de ældre er trange og forfaldne. Over elven fører 9 broer. Paa en ø i elven ligger størstedelen af handelsbygningerne, toldbod og børs, paa nordsiden kaserner, den katolske domkirke, paa sydsiden den protestantiske domkirke, undervisningsanstalterne, kornbørsen, et sindssygehospital. C. er hovedoplagspladsen for Sydirlands landbrugsprodukter, har uld- og bomuldsspinderier samt fabriker for læderhansker. Skibe paa indtil 600 tons kan lægge til ved dens kaier, større skibe maa stanse i Queenstown, som er C.s udhavn. Handelen paa England overstiger langt udenrigshandelen. — 3. C. Harbour, en af de sikreste havne paa Irlands sydkyst, er sterkt befæstet og danner en hovedstation for den engelske flaade. Indløbet er beskyttet af forterne Carlisle og Camden. Paa øen Great Island ligger Queenstown.

Corleōne, by paa Sicilien, prov. Palermo, 550 m. o. h., ligger ved foden af Monte Cardellia (1264 m.); 14 803 indb. (1901). I omegnen varme kilder.

Corliss maskine og styring, efter amer. George Henry C. (1817—88). Se Dampmaskiner.

Cormenin *[kårmnæ̃']*, Louis Marie de la Haye, vicomte de (1788—1868), fr. politiker og forfatter. Under julikongedømmet angreb han i voldsomme flyveskrifter den uredelige administration («Breve om civillisten») og julikongedømmets hele politiske system (under navnet Timon, efter den atheniensiske «menneskehader» Timon paa Sokrates' tid). 1848 medlem af nationalforsamlingen. Ivrig republikaner. Gik dog efter 2 dec. 1851 i Napoleons tjeneste.

Cormons, by i Østerrige, 40 km. n.v. f. Triest, ved jernbanen mellem Görz og Udine, 3972 indb. (1900). Bomulds- og møbelfabriker; vindyrkning og silkeavl. 22 aug. 1866 sluttedes her vaabenstilstand mellem Østerrige og Italien.

Cormontaigne *[kårmõtæ̃ñ]*, Louis (1695—1752), fr. ingeniørofficer, deltog bl. a. i den østerrigske arvefølgekrig og ledede angrebet paa flere fæstninger. Han udviklede og forbedrede det bastionære grundrids og anlagde forskjellige fæstningsverker ved Metz og Thionville. Hans system har siden den tid dannet grundlaget for den franske befæstningskunst indtil 1870.

Co'rmus, kolonistok, en ved organisk sammenhæng betinget varig forening af flere individer (dyr el. planter), fremgaaet ved ufuldstændig deling eller hyppigere ved knopskydning.

Cornāceæ, kornelfamilien (s. d.).

Cornāro, venetiansk adelsslegt. 1. Marco C. blev doge 1265. — 2. Giovanni C. 1625 og 3. Giovanni II C. 1709, men berømt fremfor alle blev især 4. Caterina C. (1454—1510), f. i Venedig. Ved sit egteskab med titulærkongen af Jerusalem, Jakob III Lusignan, blev C. efter hans død 1470 arving til Cypern, som hun

---

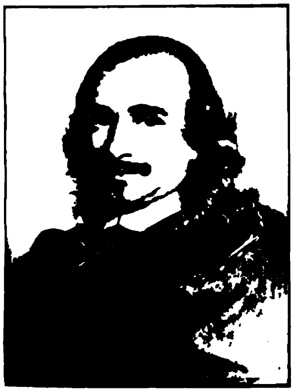
federal ⓔ, **fédéral** ⓕ forbunds-. **fédérals** ⓕ m pl, **federalists** ⓔ pl, unionisterne (i Amerika).
fédéraliser ⓕ, **federalize** ⓔ forene i forbund.
federalism ⓔ, **fédéralisme** ⓕ m. forbundssystem.
federat(iv)e ⓔ, **fédératif** ⓕ forenet, føderativ.
fédération ⓕ f, (stats)forbund; (væbnet) sammenslutning.
fédéré ⓕ (m), forenet, forbundsmedlem, føderet. **fédérer** forene.
federn ⓣ fælde fjær; blive dunet; være elastisk.
fedevarer — ⓣ Fettwaren pl — ⓔ fat goods, provisions — ⓕ graisses f pl; charcuterie f.
fedme — ⓣ Fettigkeit; (om personer) Stärke f — ⓔ fatness; corpulency — ⓕ graisse f; (om personer) embonpoint m, corpulence f.
fedt — ⓣ Fett, Schmalz n — ⓔ fat(s), grease, (nyre-) suet, (svine-) lard; (afdryppet) dripping; (med.) adeps — ⓕ graisse f, gras m. **fedtlæder** — ⓣ Schmierleder n — ⓔ greased leather — ⓕ cuir (m) graissé.
fedte — ⓣ (ein)fetten, beschmieren — ⓔ grease — ⓕ graisser.
fedtet — ⓣ fett, schmierig — ⓔ greasy — ⓕ gras(seux).
fee ⓔ honorar, salær; gebyr. **f.-farm** leilændingsgaard.
fée ⓕ f, fe, huldre.

paa grund af vanskeligheden ved at hævde sin ret 1489 solgte til sin fødeby. — 5. L u i g i C. (d. 1566, omtr. 105 aar gl.), skrev en bog, «Discorsi della vita sobria», hvori han anbefalede maadehold som middel til at bevare sin helbred. — 6. E l e n a L u c r e z i a C. P i s c o p i a (1646—84) var en lærd nonne.

Co'rnea, øiets hornhinde, s. d. og Ø i e t.

Corned beef *[kå'ənd bif]*, hermetisk, kogt oksekjød, som er svagt saltet og presset.

Corneille *[kårnæj']*. 1. P i e r r e C. (1606—84), fr. dramatisk forfatter. Han opdroges i en jesuiterskole, studerede derpaa retsvidenskab, erhvervede advokattitelen uden dog at virke som saadan. Sin første komedie «Mélite» skrev han for at faa brug for en sonet, han havde skrevet til en ung dame. Den fulgtes af en række andre komedier, i hvilke tidens seder behandledes. Det er imidlertid som tragedieforfatter, at C. har vundet sin navnkundighed. Richelieu var blevet opmerksom paa ham og benyttede ham til at udarbeide de dramatiske udkast, som han selv forfattede. Samarbeidet med den store statsmand tør have vakt C.s opmerksomhed for livets dybere spørsmaal og konflikter og egget ham til at stille sig større opgaver. Den spanske litteratur var dengang den ledende i Europa. Under indflydelse af denne skrev C. i 1636 sin første store tragedie «Le Cid» med den spanske nationalhelt som hovedfigur. Den indviede i en vis forstand det franske klassiske drama, som snart skulde beherske Europas skuepladse, og hilsedes med begeistring; men den vakte Richelieus og det franske akademis mishag ved sit brud med de herskende litterære regler. C., som var en mandig og stolt karakter, fortsatte imidlertid sit dramatiske forfatterskab. I de følgende aar skrev han «Horace», «Cinna», «Polyeucte», «La mort de Pompée», «Andromède», hvortil han tog emnerne fra oldtidens historie og mytologi, «Le menteur», «Don Sancho d'Arragon» og flere. C.s dramaer udmerker sig ved fantasiens og følelsens kraft, de dramatiske konflikters voldsomhed og sprogets patos. Han minder i saa henseende med al forskjel forøvrigt om Victor Hugo. C. tiltvang sig efterhaanden anerkjendelse som tidens største tragiker, blev i 1646 medlem af det franske akademi og fik en pension af kongen. Han fortsatte at skrive til en høi alder, men hans senere skuespil mangler de tidligeres kraft og skjønhed. Døde i Paris 78 aar gammel. — 2. T h o m a s C. (1625—1709), broder af foreg. og ligesom denne dramatisk forfatter. Af hans tragedier oplevede «Timocrate» en mængde opførelser, medens «Ariane» ansees for den bedste.

Pierre Corneille.

Cornēlia, romerinde, datter af Scipio Africanus den ældre, gift med Sempronius Gracchus, moder til Gaius Gracchus og Tiberius Gracchus (s. d.) og 10 andre børn, som hun efter sin mands død opdrog udmerket; berømt ogsaa for sin fine dannelse.

Cornēlisz, C o r n e l i s, v a n H a a r l e m (1562—1638), holl. maler. Elev af Peeter Peetersz i Amsterdam og senere af Gillis Coignet i Antwerpen. Arbeidede væsentlig i Haarlem. Historiske, religiøse og allegoriske billeder. Skjønt kold og maniereret var han ved sin idealiserende og akademiske retning blandt dem, der paavirkede den sidste fase i det holl. maleri. Han var selv paavirket af flamsk kunst og var med at grunde et malerakademi i Haarlem.

Cornēlius (lat., flert. Cornelii), slegtsnavn for flere gammelromerske familier; se C i n n a, D o l a b e l l a, G a l l u s, L e n t u l u s, S c i p i o, S u l l a og T a c i t u s.

Cornēlius, d e n h e l l i g e, biskop i Rom 251—53. Sidstnævnte aar led han martyrdøden med 21 andre romerske kristne. Hans valg til biskop gav anledning til det Novatianske skisma (se N o v a t i a n).

Cornēlius, P e t e r v o n (1783—1867), t. maler. Monumentalmalerier i fresko med efterligning af Michelangelos og Rafaels figurer; spekulativt «tankemaleri» med ukorrekt tegning og uden farveglæde. Lod oftest freskerne udføre af andre efter sine kartoner. Sluttede sig til «nazarenerne» (Overbeck, Veit, Schadow) i Rom, hvor han malte fresker i den tyske konsul Bartholdys villa (Josefs historie; nu overflyttet til Berlins nationalgalleri). Fra 1819 direktør for akademiet i Düsseldorf og fra 1825 for akademiet i München, hvor to af hans hovedverker: fresker med græske gude- og heltesagn i Glyptoteket (1820—26) og den kristne trosbekjendelse og dommedag i Ludvigskirkens kor og tverskib (1830—40). Fra 1841 i Berlin, hvor kartonerne udførtes til den kgl. families gravkapel, der dog aldrig blev bygget. Faa oljemalerier: i Berlins nationalgalleri «Kristus i de dødes rige».

Cornēlius, P e t e r (1824—74), t. komponist, lærer ved Münchens musikskole, tilhænger af Wagner og Liszt og dennes litterære medarbeider, skrev afhandlinger for den nytyske retning og komponerede operaer i wagnersk stil, «Cid», «Gunlod» m. fl., desuden poetiske og varme sange, «Brautlieder», «Weinachtslieder». Mest bekjendt er han ved operaen «Barberen fra Bagdad». Han var ogsaa en meget talentfuld digter og skrev selv sine operatekster.

Cornēlius Ne'pos, rom. historiker i 1 aarh. f. Kr., f. i Norditalien, ven af Catullus, Cicero og Atticus. Bevaret af ham er 23 levnetsbeskrivelser af ikke-romerske feltherrer, fremdeles en kortere af den ældre Cato og en udførligere af Atticus; i oldtiden fandtes betydelig flere verker af ham. Han viser i disse biografier ringe historisk sans (mange unøiagtigheder), forstaar heller ikke rigtig at skildre sine personer; men hans stil er jevn og naturlig (ofte benyttet som læsebog i latin).

Cornell *[kå'ənel]*, E z r a (1807—74), nordamer. filantrop, begyndte som mekaniker, tjente sig senere en uhyre formue ved at bygge telegrafledninger og oprette telegrafselskaber. 1868 stiftede han C. university. [Litt.: A. B. Cornell, «Life of E. C.», 1884.]

Cornell university *[kå'ənel junivə'siti]* i Ithaca, staten New York, er grundlagt 1868 af E. Cornell. Det giver undervisning baade i de almindelige fag og i tek-

---

feeble ⓔ svag. **feebleness** svaghed.

feed ⓔ føde, nære, fóre; made; lade afbeite; spise, æde; leve (af); for; beite. **feeder** en som fórer, spiser· bikanal, -elv; sidebane.

feel ⓔ føle, kjende; føle sig; kjendes, føles; følelse. **feeler** følehorn.

feeling ⓔ følsom, sympatisk: varm, levende: følelse.

féer ⓕ forhekse, fortrylle.

féerie ⓕ f. feeri, eventyrverden; eventyrkomedie, udstyrsstykke.

féerique ⓕ eventyrmæssig, fe-, huldreagtig.

fee-simple ⓔ frigods. **fee-tail** stamgods.

Fegefeuer ⓣ n, skjærsild.

Fegelappen m, skureklud.

fegen ⓣ feie, børste, rense.

Fegsel ⓣ n, søppel.

fegte — ⓣ fechten — ⓔ fight; fence — ⓕ (s')escrimer. **fegtekunst** — ⓣ Fechtkunst f — ⓔ (art of) fencing — ⓕ escrime f **fegtemester** — ⓣ Fechtmeister m — ⓔ fencing master — ⓕ maitre (m) d'escrime.

fegtning — ⓣ Fechten, Gefecht n — ⓔ fight(ing); fence, fencing; (træfning) ogs. action, engagement — ⓕ escrime f.

fehlen ⓣ (for)feile; tage (slaa) feil; klikke; mangle. **weit gefehlt dass** langtfra at.

fehlgebären ⓣ abortere. **Fehl-**

niske og praktiske fag, saaledes undervises der ogsaa i journalistik. Staten New York har skjænket C. u. store landstrækninger, mod at det til gjengjæld giver fri undervisning til én studerende fra hvert af statens 128 distrikter. 1902 talte C. u. 367 lærere og 2845 studerende.

Corner *[kå'ənə]*, amer. børsudtryk, eg. hjørne, betegner paa effekt- el. varebørsen en spekulationsform, hvis øiemed er at gjøre spekulanten til herre over alt, hvad der udbydes paa markedet af en bestemt vare. Naar den planlagte monopolisering begynder at nærme sig sit maal, vil priserne drives voldsomt i veiret; de, som har forbundet sig til leverance af vedkommende vare til en bestemt termin (se B ø r s), tvinges da «ind i et hjørne» *(in a c.)*, d. v. s. de bliver afhængige af den eller dem, som behersker markedet. Disse spekulationer medfører en uhyre risiko, mislykkes oftest og kan da virke overordentlig ødelæggende ved det pludselige prisfald, som i saa tilfælde let vil indtræde. Det monopolherredømme, en c. tilstræber, maa ikke forveksles med de mere langsigtige, men langt sikrere forsøg paa at underlægge sig markedet ved hjælp af en trust eller et kartel. En c. forudsætter et sterkt pulserende børsliv.

Cornet, J u l i u s (1793—1860), t. sanger, forfatter, skuespiller, teaterdirektør i Hamburg, leder af hofoperaerne i Wien og Berlin, gjorde glimrende lykke ved sin prægtige stemme og fortrinlige sangkunst. Et skrift om Tysklands opera og nutidens teater samt heldige oversættelser.

Cornēto Tarquīnia, i prov. Roma, bispesæde med prægtig romansk basilika. Omegnen rig paa grave fra de gamle etruskiske byer Tarquinii, Corioli, Vulci og Graviscæ, hvorfra vigtige arkæologiske fund delvis i byens museum.

Cornevilles *[-vils]* **klokker,** operette af Planquette.

Corniche *[kårni'š]*, La, en for sine vakre udsigter verdensberømt vei, som fører langs Rivieraen (s. d.) mellem Sjøalperne og havet, fra Nizza til Genua. Den er anlagt af romerne og forbedret af Napoleon I. Parallelt med den gaar gjennem en mængde tunneler Corniche-jernbanen.

Corni'l, A n d r é V i c t o r (1837—), fr. anatom, siden 1882 professor ved Paris' universitet. Hans hovedverk er den anseede «Manuel d'histologie pathologique» (3 opl. 1900 ff.).

Cornill, K a r l H e i n r i c h (1854—), t. evang. teolog, blev 1886 ekstraordinær professor i Marburg, 1888 ordinær professor i Königsberg og 1898 i Breslau. Blandt hans skrifter maa nævnes: «Das Buch des Propheten Ezekiel» (1886), «Einleitung in das alte Testament» (1891, 5 udg. 1905), «Der israelitische Prophetismus» (1894, 5 udg. 1906) og «Geschichte des Volkes Israel» (1898).

Corning *[kå'əniŋ]*, by i Nordamerika, staten New York, ved Chemungelven; 120 km. s.s.ø. f. Rochester. 11 061 indb. (1900). Kulgruber, maskinverksteder og oljefabriker.

Co'rno (ital.), horninstrument. C. d i c a c c i a, valdhorn, c. d i b a s e t t o, basethorn, c. i n g l e s e, eng. horn.

Cornouaille *[kårnwaj']*, landskab i Frankrige, ligger i det sydvestlige Bretagne, er delt mellem departementerne Finistère, Morbihan og Côtes-du-Nord. Den største by er Quimper.

Cornu *[kårny']*, M a r i e A l f r e d (1841—1902), fr. fysiker, fra 1867 prof. i fysik ved École polytechnique, har udført flere fysiske maalinger, som udmerker sig ved stor nøiagtighed; jordklodens gjennemsnitlige tæthed fandt han efter Cavendishs metode = 5.56, lysets hastighed ved Fizeaus metode = 298 500 km.

Co'rnus (kornelfamilien), høie buske eller urter med hele blade og smaa, oftest hvide blomster i skjermformede samlinger. Frugten er en stenfrugt med benhaarde vægge om de to rum. Flere arter dyrkes som prydbuske, nogle for løvet, andre paa grund af vakre blomster og frugter, atter andre for grenenes skyld, der særlig om vinteren er sterkt røde eller brune. *C. alba*, nordamerikansk art, har smukke, purpurbrune grene, store, elliptiske, paa undersiden lysere blade og kugleformede, blaahvide frugter; af denne art findes varieteter med hvidrandede blade, med gule blade og med gulrandede blade. Andre arter med vakre grene er c. *alternifolia, amomum* (Nordamerika), *sanguinea*, «blodrød kornel» (Europa), og *tatarica* (Sibirien), de to sidste med skinnende røde grene. *C. florida* (Nordamerika) er en pragtfuld busk med rødbrune grene og egformede, under grønhvide blade samt hovedformede, smaa blomsterskjerme, som paa grund af det 4-bladede, hvide svøb ser ud som enkelte, store blomster. *C. mas*, «kirsebærkornel» (Sydeuropa), paa grund af de ofte store gule blomstermasser, som fremkommer længe før bladene, en dekorativ vaarvekst. De store, ovale, røde frugter kan benyttes til syltning, til saft og endog til vin, ligesom de ogsaa spises raa. Kjerner af disse frugter er fundet i italienske og østerrigske pælebygninger. De gamle grækere lavede lanser af veden af denne busk, hvilken endnu anvendes til dreierarbeide. — Hos os dyrkes især *c. alba* og *tatarica*. Vildtvoksende i Norge er af de nævnte arter kun *c. sanguinea*, som findes hist og her i de sydligste og laveste egne; derimod er den lille urt skrubbær, *c. suecica*, meget almindelig blandt lyngen gjennem hele landet. Den har i lighed med den ovenfor beskrevne *c. florida* et 4-bladet, hvidt svøb under den lille uanselige mørkebrune blomstersamling og røde, tyttebærlignende frugter. — C.-arterne er rige paa garvestoffe og indeholder ogsaa gult farvestof.

Cornūtus (lat.), hornet, kaldtes i ældre tider den nybagte student ved de tyske universiteter. Se nærmere D e p o s i t s og P e n n a l i s m e.

Cornwall *[kå'ənwål]*, det sydvestligste grevskab i England, danner en halvø, der i øst grænser til Devonshire, 3513 km.², 322 334 indb. (1901). Landet er bjergfuldt; længst mod sydvest deler det sig i to halvøer, som ender i Lands End og Lizard Head. Til C. hører ogsaa Scillyøerne. Sydkysten er rig paa havne, som Falmouth og Plymouth, nordkysten har derimod ingen havne, som er helt tilgjængelige ved ebbe. Af elve udmunder Tamar og Fal i Kanalen, medens Camel falder ud i Atlanterhavet. C.s klima er udpræget kystklima med saa milde vintre, at frost og is er ukjendt langs sydkysten. Halvøen er kun lidet frugtbar, og store strækninger er heder eller dækket af lavt krat, skoge er sjeldne, men græsset holder sig grønt hele aaret rundt, saa kvægavlen er betydelig; langs kysten drives en del makrelfiske; C.s vigtigste indtægtskilde har lige til den

---

geburt f, abort: misfoster. **Fehljahr** n, misvekstaar. **Fehlschlag** m. feilslag, uheld. **fehlschlagen** slaa feil, mislykkes. **fehlschliessen** slutte feil. **Fehlspruch** m, feilagtig dom.

Fehme ⓣ f, stak: ekenød; blodret; hemmelig domstol

feide — ⓣ Fehde f — ⓔ quarrel, feud, war — ⓕ querelle f, démêlé m: guerre f; (litterær) polémique f. **f.brev** — ⓣ Fehdebrief m — ⓔ (letter of) challenge — ⓕ défi m.

feide vb — ⓣ fehden — ⓔ be at feud — ⓕ avoir un démêlé (avec), guerroyer (contre); polémiser.

feie — ⓣ fegen, kehren — ⓔ sweep — ⓕ balayer; (skorsten) ramoner.

feiekost — ⓣ Kehrbesen m — ⓔ besom, broom — ⓕ balai m. **feieskarn** — ⓣ Kehricht m — ⓔ sweepings — ⓕ balayures, ordures f pl.

feien ⓣ gjøre usaarlig.

feier — ⓣ Feger, Kehrer m — ⓔ (chimney-)sweep chummy — ⓕ balayeur m.

Feier ⓣ f, fritid, hvile; feiring, fest, høitidelighed. **F.abend** fyrabend.

feierig ⓣ arbeidsløs, fyrig.

feierlich ⓣ høitidelig, festlig. **Feierlichkeit** f, høitidelighed, festlighed.

feiern ⓣ hvile, gaa ledig; høitidelig-, helligholde, feire.

feig — ⓣ feig; dem Tode nahe — ⓔ cowardly, craven; on the

sidste tid været bergverksdriften. Allerede fønikerne og romerne hentede tin fra C., og en mængde gruber skriver sig fra den tid; nu findes der ikke saa meget tin som før, hvorimod der er fundet rige leier af porcellænsler. Den keltiske befolkning har her holdt sig længer end i andre dele af England. C. er rigt paa mindesmerker fra gammel keltisk tid. Hovedbyen er Bodmin.

Cornwall *[kå'ənwål]*, by i Canada, ved den nordlige bred af St. Lorenselven, 120 km. s.v. f. Montreal, 6704 indb. (1901), livlig handel.

Cornwallis *[kåənwå'lis]*, Charles Mann, Lord Brome, marki af (1738—1805), eng. general; tjente under syvaarskrigen (1756—63) i Tyskland, blev 1775 generalmajor og sendtes til Nordamerika, hvor han 1780 erobrede Charlestown og seirede ved Camden og Guildford, men 1781 maatte overgive sig til Washington med 8000 mand ved Yorktown, hvorved Englands magt i Nordamerika var brudt. Sendtes 1786 som generalguvernør til Ostindien, som han styrede med stort organisationstalent. Angreb 1789 Tippo Saïb og fratog ham halvdelen af hans landomraade. Vendte hjem i 1793; underkuede som vicekonge oprøret i Irland 1798 og slog de franske hjælpetropper. Var Englands befuldmægtigede ved fredsunderhandlingerne med Napoleon 1801—02 og underskrev freden i Amiens 1802. Blev 1805 atter generalguvernør i Indien, og døde der.

Cornwallis *[kåənwå'lis]*. 1. Ø i Nordishavet n. for Amerika, mellem North Devon og Bathurst, 75° n. br. og 95° v. l. — 2. (Johnston.) Koraløe i det Stille hav s.v. f. Sandwichøerne, 16° 53' n. br. og 168° 40' v. l. Opdagedes 1807 af kaptein Johnston paa korvetten C.

Cornwall-kjedel *[kå'ənwål-]*, se Dampkjedler.

Coro, by i Venezuela, hovedstad i staten Falcon (før kaldt C.), ved Maracaibobugten, omtr. 9000 indb. Kysten er her grund og utilgjængelig, derfor har den en havn, La Vela de C., ved det Karaibiske hav, 10 km. borte. C. er grundet 1527, var nogle aar i det 16 aarh. Venezuelas hovedstad.

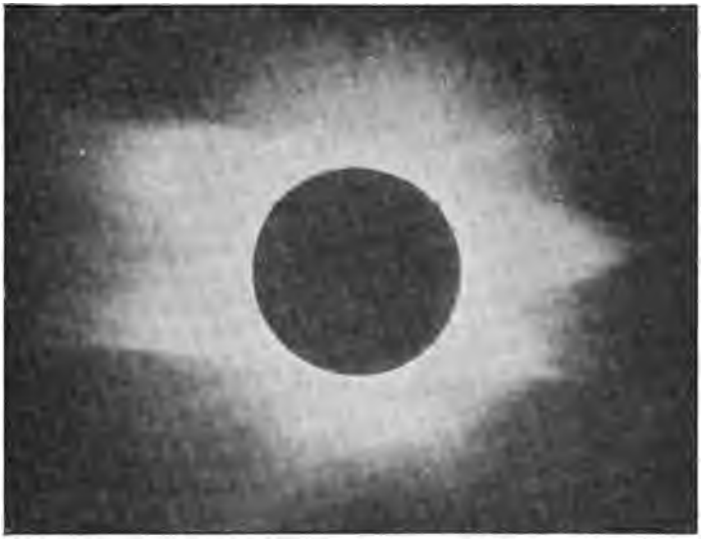
Corõa, navnet paa en portug. guldmynt = 10 000 reis eller 10 milreis. Dens værdi er omtr. kr. 40.32. Sml. Conto de reis.

Corocoro, Sydamerika, by i det n.v. Bolivia, prov. La Paz, s v. f. Titicacasjøen, 4070 m. o. h., med 5000 indb. (1903). Har rige kobbergruber, som aarlig producerer 3—3.5 mill. kg. kobber.

Corollārium (lat.) kaldes i logiken en sætning, som følger umiddelbart af en anden i forveien bevist sætning som et slags «tilgift» eller foræring. C. betyder nemlig foræring, eg. en blomsterkrans, der brugtes som saadan.

Corōna (lat., krans, krone) brugtes hos romerne særlig om udmerkelseskranse, som tildeltes for tapperhed i krig: c. civica, se Borgerkrans; c. muralis, murkrans, af guld, smykket med efterligning af murtinder, fik den, som først besteg en fiendtlig bys mure ved en storm; c. classica, navalis el. rostrata, smykket med skibssnabler, fik den, som først besteg et fiendtligt skib; c. triumphalis, en laurbærkrans, baaret af triumfatoren; c. obsidionalis el. graminea, græskrans, fik den feltherre, som befriede en indesluttet hær (trods det tarvelige materiale den høieste udmerkelse).

Corōna (astron.), nordlyslignende glorie om solen, kun synlig under totale solformørkelser, dannes af lysstriber, hvis længde oftest er lig solradien. I de aar, da der er flest solpletter, gaar de ud i alle retninger, i modsat fald navnlig fra ækvator indtil 5°—5°, d. e. 13 mill. km.s afstand fra solen. Spektret af c. er et mat farvebaand med en tydelig grøn linje, tilh. et hidtil uopdaget stof (coronium), samt andre lyse linjer. Utallige sværme af glødende smaalegemer antages at omkredse solen og danne dens c., men der maa tillige findes en yderst tynd luft, som hverken byder protuberanser nedenfra eller kometer ovenfra nogen merkbar modstand.

Corona (astron.): Solens corona 1 jan. 1889.

Coronādo, Carolina (1823—), sp. digterinde, vakte opsigt ved i 14-aarsalderen at skrive en ode «A la palma». Hun egtede i 1848 den nordamer. legationssekretær Horatius Perry. Foruden lyriske digte, «Poesias» (1843), har hun skrevet det hist. drama «Alfonso IV de Aragón» og romanerne «Paquita», «Adoración» og «Jarilla» og bidraget meget til tidsskrifter og blade.

Coronation-bugten *[kårånēšn-]*, en del af Nordvestpassagen v. f. Deasestrædet, mellem Nordamerikas fastland og Wollastonland.

Corōna Vēneris, et i panden, langs haargrænsen lokaliseret udbrud af syfilitiske papler.

Coronél, Sydamerika, sjøby i den chilenske prov. Concepcion, ved Arauco-bugten, ca. 20 km. s. f. hovedstaden Concepcion, hvormed C. har jernbaneforbindelse. 4 600 indb. Norsk vicekonsulat.

Corone'lla, hasselsnog, se Snoge.

---

verge of death — (f) lâche, poltron; voué à la mort.

Feigbohne (t) f, lupin.

Feige (t) f, figen.

feighed — (t) Feigheit f — (e) cowardice, poltroonery — (f) lâcheté; poltronnerie f.

Feigling (t) f, kujon, kryster.

feign (e), **feindre** (f) (frem)hykle, fingere, bruge som paaskud.

feigned (e), **feint** (f) forstilt, fingeret, falsk.

feil — (t) Fehler m — (e) error, fault, mistake; (legemlig; ved en vare) defect; blemish; (i ædelsten) feather, flaw — (f) (mangel, lyde) défaut; vice m; (begaaet; brøde, skyld) faute f; erreur f; (bommert) bévue f. Adj og adv se feilagtig. **tage feil** — (f) sich irren; (af) (den Weg) verfehlen, sich in einer Person täuschen — (e) be mistaken, wrong, mistake — (f) se tromper, être dans l'erreur, s'abuser, se méprendre (à). **slaa feil** — (t) fehlschlagen — (e) fail, miscarry, prove abortive — (f) manquer, mal(ne pas) réussir; échouer, rater. **feilfri** — (t) fehlerfrei — (e) faultless, without a fault — (f) sans défaut(s), sans faute(s), irréprochable. **feilgreb** — (t) Fehl-, Missgriff m — (e) error, mistake, slip — (f) méprise; bévue f. **feilslagen** — (f) fehlgeschlagen — (e) disappointed, balked — (f) manqué, échoué, raté; ((for)haab(ning)) frustré, trompé, perdu. **feilslutning** — (t) Fehlschluss m — (e) erroneous inference — (f) fausse conclusion f.

Coroner *[kå'rånə]* (af lat. *coronator*), eng. embedsmand, som i tilfælde af mistænkelige dødsfald har at sammenkalde en undersøgelsesjury (c.s j u r y) paa 12—23 gode mænd og sammen med disse holde ligsyn, optage vidneforhør samt derpaa afgive sin kjendelse *(verdict)*. Lyder denne paa mord el. drab *(manslaughter)*, maa vidneprovene protokolleres og bevismaterialet sendes enten til King's bench eller den nærmeste assiseret, hvor sagen paadømmes. Hvis juryen sigter en bestemt person, afsiger c. fængslingskjendelse; men verdiktet er ogsaa i dette tilfælde kun en anklage, ikke en dom. C.-embedet kan føres tilbage til Richard I's tid. Der findes 3—7 c.s i hvert grevskab (county). Til c. vælges som regel en sagfører (solicitor) eller læge.

Coroni'lla (de erteblomstredes familie), urter eller buske med uligefinnede, ofte blaagrønne blade og gule, sjeldnere purpurfarvede el. hvide blomster i langstilkede skjerme i bladhjørnerne. Ca. 20 arter, hvoraf flere i Middelhavslandene. Dyrkede er *c. montana* og *c. emerus*, begge gulblomstrede. Den sidste vokser ogsaa vild i flere af det sydligste Norges urer.

Corot *[kårå']*, J e a n B a p t i s t e C a m i l l e (1796—1875), fr. maler. Efter at have staaet i en klædeshandel fik han først 25 aar gl. af sine forældre lov at blive maler, og først i 50-aarsalderen slog han igjennem som kunstner med sine stemningsfulde landskaber af fr. natur. Han begyndte som klassicist og styrkedes i denne tendens ved gjentagne ophold i Italien. I hans senere billeder gaar hans klassiske interesser igjen i de nymfer og satyrer, hvormed han ofte befolker sine landskaber. C. var en digternatur; hans billeder, der gjerne maltes i atelieret efter friluftsskisser, udmerker sig (det gjælder figurer som landskaber) ved sin bløde, slørede, sølvgraa tone, isprængt med enkelte kjølige, douce farveflekker og malt med flydende, lette penselstrøg. Med forkjærlighed fremstillede han fredelige naturstemninger med aftenens taageslør eller den tidlige morgens dugfriskhed, for en stor del fra omegnen af Paris (Ville d'Avray). Han har tilfælles med den samtidige Barbizon-skole fordybelsen i landskabets lys- og luftvirkninger, men ved sin idealisme adskiller han sig fra denne skoles kunstnere, der er realister. [Litt.: E. Moreau-Nélaton, «Histoire de C.», 1905.]

Corot: Landskab (Louvre).

Corozál, Centralamerika, sjøby i den nordl. del af brit. Honduras ved den inderste vik af Chetumai-bugten, med ca. 5000 indb. Udførsel af tømmer og kvæg.

Co'rpora amylācea, smaalegemer af i regelen mikroskopisk størrelse, lignende stivelsekorn. De findes normalt i hjernen og prostata, især hos ældre folk. Ved visse sygdomme i centralnervesystemet, f. eks. *tabes*, dannes de i stor mængde.

Corps *[kår]* (fr., af lat. *corpus*), legeme, samfund, selskab, korps. C. à c., mand mod mand. A c. p e r d u *[- perdý]*, paa liv og død. C. d'a r m é e, hovedhær, hærkorps. C. d e b a l l e t *[- d'ballæ']*, hele balletpersonalet. C. d e b a t a i l l e *[- d'bataj']*, i tidligere tid benævnelse paa den midterste og kraftigste del af en slagorden. C. d e g a r d e *[- d'gard]*, vagt, vagtmandskab, vagtstue. C. d e l o g i s *[- d'låži']*, hovedbygningen af et slot eller større bygningskompleks (modsat sidefløiene). C. d i p l o m a t i q u e *[- diplåmati'k]*, samtlige ved et hof ansatte fremmede gesandter og diplomater. C. l e g i s l a t i f *[- ležislati'f]*, et lands lovgivende forsamling. — C. (militær), se K o r p s.

Co'rpus (lat.), legeme, anvendes i anatomien som betegnelse for den væsentligste del af en knogle eller et organ, f. eks. *c. vertebræ*, hvirvellegemet, *c. uteri*, den del af livmoderen, som omslutter livmoderhulen, eller som betegnelse for et særlig bygget, afsondret væv, f. eks. *c. vitreum*, øiets glaslegeme, *c. cavernosum*, se artiklerne P e n i s og M e n n e s k e t s a n a t o m i.

Co'rpus catholicōrum og c. e v a n g e l i c o r u m er fra midten af 17 til begyndelsen af 19 aarh. navnet paa de tyske henholdsvis katolske og protestantiske rigsstænders sammenslutning, en naturlig adskillelse, naar rigsdagen forhandlede om religiøse og kirkelige sager. Ifølge den westfalske fred skulde disse sager afgjøres ved overenskomst mellem katoliker og protestanter, ikke efter stemmetal. Indenfor c. c. førte kurfyrsten af Mainz forsædet, indenfor c. e. kurfyrsten af Sachsen, til August II (s. d.) blev katolik og hans efterfølger fulgte eksemplet; saa overtog Sachsens repræsentant forsædet i c. e. Da det Tyske rige gik under 1806, opløstes begge c.

Co'rpus Chri'sti, havneby i det sydlige Texas, ved bugten af samme navn (en lagune af den Mexikanske golf), omtr. 5000 indb.

Co'rpus deli'cti brugtes i det ældre retssprog almindelig om en forbrydelses gjerningsindhold, d. v. s.

---

feiltagelse — ⓣ Irrtum m; Versehen n — ⓔ mistake — ⓕ erreur, méprise, bévue f; (par) mégarde, inadvertence f. **feiltrin** — ⓣ Fehltritt m — ⓔ false step, slip — ⓕ faux pas m.

feil ⓣ tilfals, tilkjøbs. **f.bieten, -halten** falbyde.

feilagtig — ⓣ unrichtig, verkehrt, fehlerhaft — ⓔ faulty, erroneous, mistaken, wrong — ⓕ (à) faux; incorrect(ement), inexact; vicieux; abusivement, à tort.

feile — ⓣ fehlen, sich versehen; sich irren — ⓔ err; (ikke ramme) miss; (legemlig) ail, be the matter with — ⓕ faillir; manquer (à), pécher (contre); se tromper, avoir tort; (f. noget) avoir qc.

Feile ⓣ f. fil. **feilen** file.

Feilicht ⓣ f, **Feilsel** n. filspaaner.

feilschen ⓣ tinge, prute.

Feim(en) ⓣ m, stak, hesje.

fein ⓣ fin; spæd; pen. **Feinschmecker** m, gourmand. **feinsinnig** skarpsindig, fin.

feind ⓣ fiendsk.

Feind ⓣ m, fiende, uven.

feindlich, feindselig ⓣ fiendtlig. **Feindlich-, Feindseligkeit** f, fiendtlighed.

Feindschaft ⓣ f, fiendskab.

feining — ⓣ Fegen, Kehren n — ⓔ sweeping — ⓕ balayage; ramonage m.

Feinsliebchen ⓣ n, hjertenskjær.

feint ⓔ, **feinte** ⓕ f, forstil-

alle de subjektive og objektive momenter, som efter loven kræves til en vis forbrydelse, f. eks. tyveri. Desuden brugtes ordet ogsaa om de redskaber, forbryderen har anvendt, eller om det ydre resultat af den forbryderske handling.

Co'rpus jūris civīlis er en samling love, som keiser Justinian i aarene 528—34 e. Kr. udgav for det østrom. rige. Den bestod af 3 dele: codex, digesterne og institutionerne. — Codex var en samling af de i tidens løb udgivne og endda gjældende keiserlige forordninger *(constitutiones, leges)*. Keiseren lod først en lovkommission paa 10 medlemmer, deriblandt Tribonian, udarbeide en samling, som udkom 7 og blev sat i kraft fra 16 april 529. — Digesterne el. pandekterne er et sammenarbeidet uddrag væsentlig af de rom. autoriserede juristers skrifter (se herom under Romersk ret). Dette arbeide blev udført 530—33 af Tribonian i forening med 16 medarbeidere, som han selv havde frihed til at vælge. Digesterne blev publiceret 16 og sat ikraft fra 30 dec. 533. De indeholder ca. 9000 brudstykker (fragmenter). Det benyttede materiale var 2000 bøger *(libri)* med tilsammen 3 mill. linjer af 39 forskjellige forfattere: omfanget er reduceret til $^{1}/_{20}$; omkr. $^{1}/_{3}$ af digesterne er hentet fra Ulpian, $^{1}/_{6}$ fra Paulus. Brudstykkerne er grupperet i 50 bøger og disse (undtagen 30—32) igjen i titler. Hvert brudstykke begynder med en inscriptio, som angiver forfatter og verk, hvorfra det er hentet. I udgaverne er fragmenterne atter delt i principium og paragrafer; denne inddeling er af senere opr. Efterat digest-kommissionen var færdig med sit arbeide, gav keiseren Tribonian ordre til sammen med retslærerne Theophilus og Dorotheus at udarbeide en lærebog i den saaledes kodificerede ret. Denne lærebog, *Institutiones* er skrevet efter forbillede af Gajus' institutioner. Den blev publiceret allerede 21 nov. 533. Ogsaa den blev givet lovskraft (fra 30 dec. 533). Verket er delt i 4 bøger og disse igjen i titler. Efter publikationen af den første codex *(C. vetus)* var der udkommet flere nye forordninger. Keiseren gav nu 534 Tribonian det opdrag sammen med 4 medhjælpere at udarbeide en ny udgave af codex; heri skulde de nye forordninger optages og de ældre revideres, saa der blev sammenhæng i det hele lovverk. Den reviderede codex *(C. Justinianus repetitæ prælectionis)* udkom 17, med lovskraft fra 25 dec. 534. Den er (ligesom den ældre) delt i 12 bøger og disse i titler. — De keiserlige forordninger, som udkom efter 534 benævnes noveller *(novellæ leges)*; de blev ikke udgivet i nogen officiel samling. — Efter Italiens erobring blev den justinianianske lovsamling 554 indført ogsaa i det vestrom. rige. Det er digesterne, som har den største betydning for eftertidens retskultur, ikke paa grund af kompilatorernes arbeide, men ved det, som trods omkalfatringen deri er bevaret af den klassiske rom. jurisprudens.

Co'rpus luteum, det gule legeme, en vævsmasse af gul farve, som dannes i pattedyrenes egstok efter eggets udtrædelse af den Graaf'ske follikel, se Egstok.

Co'rpus vitreum, glaslegemet i øiet, se Øiet.

Corrēa d'Olivēira, Antonio (1879—), portug. digter, forfatter af udmerkede lyriske og lyrisk-dramatiske digte.

Correggio *[kårræ'ddžå]*, eg. Antonio Allegri da C. (ca. 1494—1534), ital. maler af skolen i Parma. Elev af A. Bartolotti i sin fødeby C., sandsynligvis ogsaa af Franc. Bianchi Ferrari i Modena; navnlig uddannet ved studium af Andrea Mantegna og skolen i Ferrara (især L. Costa). Arbeidede i C. og Parma. — I C. naar den ital. malerkunst sin høieste udvikling i rent malerisk henseende. C. havde fuldstændigt herredømme over midlerne til at give et illusorisk indtryk af virkelighed. Disse hans udtryksmidler bestod i rum- og lysvirkning. Clair-obscuren er i det 15 aarh leilighedsvis anvendt til den mest mulig fuldkomne modellering af enkeltfigurer: C. er den første, der bruger den som middel til at gjøre kompositionen til et sluttet malerisk hele. Istedetfor den tidligere linjekomposition træder hos ham harmonisk fordeling af lys og skygge, og den klassiske formskjønhed afløses hos ham af ynde. Han var den første, der vidste, at det menneskelige legeme først i halvlys og reflekser viser sig i sin høieste skjønhed. Til opnaaelse af rumillusion bruger han ogsaa sterk forkortning. Alt er ordnet konsekvent perspektivisk fra beskuerens standpunkt. Hans figurer er ofte sterkt bevægede. Denne bevægelse er dog ikke ydre, men gjennemtrængt af indre liv. Thi de nævnte maleriske midler tjener ham som i al høiest udviklet kunst til udtryk for et eiendommeligt sjæleliv, hvori det centrale var skjønhedssans og en fin følsomhed for potenseret livsglæde og sanselig henrykkelse, der kan stige til salighed. Han kjender nervelivets fineste rørelser; han giver udtryk for livsfølelsen fra stille fryd til overstrømmende jubel — især hos kvinden, som Rubens udtrykker den hos manden. Inden denne grænse er han uden ligemand. — Der er i den senere tid (takket være Morellis studier) paavist en række ungdomsarbeider af C. (de første fra 1512—14), der for en stor del findes i privatsamlinger, og som væsentlig har madonna med barnet til motiv. De fleste af hans berømte billeder i Dresdener-galleriet er slet bevaret. Det bekjendte

Correggio: Madonna med den hellige Hieronymus.
(Brudstykke. Parma.)

---

lelse, foregivende, paaskud, list; forstilt angreb, finte.

feire — ⓣ feiern — ⓔ celebrate, solemnize, keep — ⓕ célébrer, fêter.

feist ⓣ fed. **Feist(heit)** n (f), fedme.

félatier ⓕ m. glaspuster.

felbereder — ⓣ Weissgerber m — ⓔ currier, leather-dresser — ⓕ mégissier m.

Felch(en) ⓣ m (n), sik.

feld — ⓣ Pelzdecke f — ⓔ large skin with the fur on; pelt; bed-cover made of skins — ⓕ fourrure f, couverture (f) fourrée.

Feld ⓣ n, mark; felt. **Feldbau** m, akerdyrkning. **Feldbinde** f, skjerf. **Feldfrucht** f, markfrugt; sæd, afgrøde. **Feldjäger** m, jæger, ordonnans. **Feldmark** f, bymark. **Feldmaus** f, markmus. **Feldmesser** m, landmaaler. **Feldscher(er)** m, feltskjær, barber. **Feldstecher** m, feltkikkert. **Feldstein** m. kampesten. **Feldwebel** m, stabssergeant.

fele se fiolin.

fêle ⓕ f, glaspusterrør.

fêler ⓕ slaa spræk i. **fêlé** revnet; svag; skjør, tullet. **le timbre f.** en skrue løs.

felge — ⓣ Radfelge, Felge f — ⓔ felly — ⓕ jante f.

félibre ⓕ m, digter.

felicitate ⓔ, **féliciter** ⓕ lykønske.

felicitation ⓔ, **félicitation** ⓕ f. lykønskning.

billede der af «Den bodfærdige Magdalena» er en gammel kopi. Kun i Parma faar man det rette indtryk af C.s kunst. Her smykkede han i 1518 i nonneklosteret San Paolo abedissens privatværelser med fresker bl. a. forestillende «Dianas jagt». Taget er dekoreret som en løvhytte, gjennem hvis ovale aabninger man ser amoriner i Dianas jagtfølge. Fra 1520—24 malte han i kuplen i kirken San Giovanni Evangelista «Kristi himmelfart» og sammesteds «Marias kroning», der nu er overflyttet til biblioteket i Parma. Fra 1526—30 dekorerede han kuplen i domkirken i Parma med «Marias himmelfart» (sterkt medtaget). Af hans staffelibilleder findes fire hovedverker i museet i Parma, deriblandt det deilige «Madonna med den hellige Hieronimus» (1527—28; se afbildningen). Religiøse og mytologiske billeder af ham findes spredt i museerne i Madrid (Kristus viser sig for Magdalena, ca. 1523), Dresden, London, Louvre (Antiope, 1523—25), Rom (Danaë, 1530—32), Wien (Io, Ganymed, begge ca. 1530) og Berlin. [Litt.: H. Thode, «C.», 1898.]

Correggio *[kårœ'ddžå]*, by i Italien, prov. Reggio, n.v. f. Modena, 3500 indb. (1901). I C. fødtes 1494 maleren Antonio Allegri da Correggio.

Corre'nti, Cesare (1815—88), ital. statsmand. Som ivrig fædrelandsven rettede han 1845 et sterkt angreb paa Østerriges herredømme i Norditalien i skriftet «L'Austria e la Lombardia», og han var en af hovedmændene i oprøret 1848. Da dette strandede, tyede C. til Sardinien, hvor han 1849 blev medlem af deputeretkammeret og uafbrudt gjenvalgtes til 1886. 1860 udnævntes C. til statsraad, og han var 1867 undervisningsminister i Ricasolis kabinet, samt fra dec. 1869 til mai 1872 i Lanzas. 1886 blev han senator.

Corrèze *[kårǣz]*, depart. i det s.v. Frankrige, 5888 km.² med 318 422 indb. (1901). Landet er i øst opfyldt af Auvergnebjergenes forgreninger, men er i vest et frugtbart lavland; der dyrkes især rug og poteter; faareavlen er stor, og C. er bekjendt for sine udmerkede heste. Ubetydelig industri.

Corrib *[kå'rib]* (Lough C.). indsjø i Irland, prov. Connaught, 40 km. lang og indtil 10 km. bred; har gjennem en bred elv udløb i Galwaybugten.

Corrie'ntes, Sydamerika. 1. Prov. i det nordlige Argentina mellem republiken Paraguay i nord og prov. Entre Rios i syd, paa tre sider begrænset af elve, i nord og vest af Parana, i øst af Uruguay, derfor kaldt Argentinas Mesopotamien, 84 402 km.² med (1905) 304 583 indb. (3.6 pr. km.²). Bestaar af lave, flade sletter med mange sjøer og myrer, med skog, krat og stepper. Har en overordentlig frugtbar jord, som begunstiger et indbringende akerbrug (tobak, ris, mais, sukker) og betydelig kvægavl. C. blev temmelig tidlig koloniseret, fra 1825 ogsaa af basker, fra 1850 af spaniere og italienere. Deles i 25 departementer. — 2. Hovedstad i prov. C., i det nordvestlige hjørne, ved Parana, 77 m. o. h., med ca. 20 000 indb. Anlagt 1588. Endepunkt for jernbanen tvers gjennem prov. fra Monte Caseros ved Uruguay. — 3. Elv i prov. C.s s. del, rinder i s.v. retning til Parana.

Corriger la fortune *[kårižе-la-fårty'n]* (fr.), «hjælpe paa lykken», spille falsk.

Corrōdi, August (1826—85), schweiz. forfatter, skrev baade paa tysk og i sit fædrelands dialekt digte, som udmerkede sig ved fin natursans, humor og formfuldendthed. Han har desuden udgivet noveller og lystspil.

Co'rsica (fr. La Corse) el. Korsika, ø i Middelhavet, tilhører Frankrige og danner et eget departement, ligger mellem 41° 21′ 4″ (Kap Pertusato) og 43° 42″ (Kap Corse) n. br. samt 8° 32′ (Kap Rosso) og 9° 31′ (Torre d'Alistro) l. ø. f. Grw. Fra Sardinien skilles den ved det 15 km. brede San Bonifaciostræde. Længden er 183 km., bredden 84 km., kystlinjen ca. 700 km. og arealet 8722 km.² med 295 589 indb. (1901), 34 pr. km.² En bjergkjede gjennemskjærer øen omtrent i dens længderetning og fylder med sine forgreninger den større vestlige del, hvis kyst er indskaaret og furet og har flere havne; de vigtigste er Golfe de St. Florent paa nordkysten, Golfe de Porto, de Sagone, d'Ajaccio og de Valinco. Østkysten er saagodtsom uden indskjæringer og havne. De høieste toppe er Monte Cinto (2710 m.), Monte Rotondo (2625 m.), Monte d'Oro (2391 m.). Af elve kan merkes Golo (82 km.) og Tavignano (75 km.) paa østsiden og Gravone (45 km.) og Liamone (40 km.) paa vestsiden, ingen af dem seilbare. Øens største sjø er Rotondo, 7 ha. stor. Klimaet er i det hele taget behageligt, idet heden mildnes af havvindene. Aarets middeltemperatur er 17—18° C., og regnmængden rigelig. Baade plante- og dyreverdenen har Middelhavslandenes almindelige præg. Jordbunden er frugtbar, men slet dyrket. Foruden hvede og rug avles sydfrugter, vin, indigo, bomuld og silke. Kvægavlen er betydelig. Af mineraler findes jern og bly. Tunfiske-, sardel- og østersfangst er en vigtig indtægtskilde for kystbeboerne. Øens indbyggere, som i oldtiden var en blanding af ligurer og iberer, er senere sterkt blandet og betragtes nu som italienere. Folkeoplysningen staar ikke høit, men er i den senere tid gaaet frem. Blodhevnen (vendetta) er endnu ikke fuldt udryddet. Kommunikationsvæsenet er daarligt, der findes kun 296 km. jernbane. C. deles i 5 arrondissementer. Hovedstad Ajaccio.

Historie. C. var opr. beboet af iberer; tidlig anlagdes paa kysten etruskiske og fønikiske handelskolonier. Under Karthago i 5 aarh., under Rom 238 f. Kr. I folkevandringens tid herjedes øen af vandalerne i 5 aarh. Øen kom 754 under Frankerriget, erobredes 850 af saracenerne og omkr. 1000 af Pisa. Ved denne tid grundedes paa C. en slags repræsentativ forfatning i den nordlige del af øen under 15 arvelige caporali. Omkr. 1300 fik genueserne magten over øen. Stadig gjentagne opstande i de følgende aarh. hemmede økonomisk udvikling og forvildede sederne. 1735 udraabtes en af førerne i kampen mod Genua, Theodor Neuhoff (s. d.), til konge under navnet Theodor I. Genua søgte Frankriges hjælp, og en fransk hær tvang 1738 kongen til at flygte. Men da franskmændene drog bort fra øen, udbrød opstanden paany under ledelse af Pasquale Paoli. 1768 sluttedes saa mellem Genua og Frankrige den overenskomst, at Frankrige skulde undertvinge og regjere over øen, til det fik alle krigsomkostninger erstattet. Paoli fortsatte i haab om engelsk hjælp kampen til 1769, men flygtede saa til England, medens «folkets krig» (guerilla'en) fortsattes. Under den franske revolution syntes der i begyndelsen at være haab om, at C. som et fransk departement med delvis selvstyre skulde falde tilro. Paoli vendte tilbage, men det jako-

---

felicité Ⓕ f, **felicity** Ⓔ lyksalighed; lykke, velsignelse.
féliciteur Ⓕ m, gratulant.
felicitous Ⓔ lykkelig; heldig.
félin Ⓕ, **feline** Ⓔ katte(agtig); Ⓕ m pl, katteslegten. **félinité** Ⓕ f, katteagtighed. **félir** Ⓕ fræse.
Fell Ⓣ n, skind.
fell Ⓔ grusom, frygtelig; skind, pels; fælde, afdrive (skog).

Felleisen Ⓣ ransel, vadsæk.
fellow Ⓔ fælle, tilhænger; (jevn)lige; mage; kollega; fyr; (ved universitetet) kollegiat; medlem af lærd selskab. I sammensætninger med-. **f.-soldier** vaabenbroder.
fellowship Ⓔ fælles-, kameratskab; forbindelse, omgang; stipendium; selskabsregning.

felo-de-se Ⓔ (jur.) selvmorder.
felon Ⓔ grusom, umenneskelig; misdæder, forbryder.
félon Ⓕ forrædersk; grum; m, forræder.
félonie Ⓕ f, forræderi.
felonious Ⓔ forbrydersk; forsætligt (drab).
felony Ⓔ grov forbrydelse.
felouque Ⓕ f, middelhavsskib.

Fels(en) Ⓣ m, klippe, fjeld.
felsicht, felsig klippe(fuld)-.
Felssturz m, (fjeld)skred.
felt — Ⓣ Feld n — Ⓔ field; (omraade) ogs. department, province, sphere; (i bretspil) square; (i vaaben) ogs. compartment — Ⓕ campagne f; (omraade) domaine, ressort, département m; (i bretspil) case f; (i vaaben) champ, quartier

binske demokrati var ham imod, og 1793 begyndte han paany, støttet af England, opstanden. 1794 hyldede en corsikansk nationalforsamling i Corte Englands konge, og øen fik et parlament og en engelsk vicekonge og stod i et lignende forhold til England som Irland. 1796 maatte englænderne dog rømme øen, og siden har den været en del af Frankrige. Paoli døde i England 1807.

Corsicana, by i Nordamerika, staten Texas, 9313 indb. (1900). C. har et katolsk akademi og et waisenhus; handel med bomuld og korn.

Corsīni, florentinsk slegt. 1. Andra C. (d. 1373), biskop i Fiesole, blev 1629 kanoniseret. — 2. Lorenzo C., pave under navnet Clemens XII 1730—40. — 3. Bartolomeo C. (d. 1752) blev sp. grande, 1737 vicekonge paa Sicilien, 1745 førsteminister i Neapel. — 4. Tommaso C. (1767—1856), 1809 fr., senere rom. senator, understøttede Pius IX's reformer og nedlagde sit embede ved dennes flugt. — 5. Neri C. (1771—1845), foreg.s broder, virkede som diplomat bl. a. under Napoleon, blev senere minister i Toscana. — 6. Andrea C. (1804—68), Tommaso's søn, var 1849—56 toscansk udenrigsminister. — 7. Neri C. (1805—59), foreg.s broder, var 1848 toscansk krigsminister. Slegten lever endnu. — Palazzo C. i Rom, som en tid var dronning Kristinas bolig, er med sine kunstsamlinger siden 1883 statens eiendom.

Co'rso (ital., løb) betyder en veddeløbsbane eller veddeløb, men navnet er især knyttet til den promenadekjørsel af alle samfundslag, som paa festdage finder sted i de store italienske hovedgader, som derfor selv fører betegnelsen C. De høiere stænders c. søndag eftermiddag 5—7 er dog nu i aftagen. C. i Rom er en smal, lang gade fra Piazza del Popolo til den venetianske plads; lignende C. findes i andre byer, ogsaa i Syd-Frankrige.

Co'rssen, Wilhelm Paul (1820—75), t. filolog, 1844—66 ansat i Schulpforta som lærer, studerede særlig de olditaliske sprog og dialekter; hovedverker: «Über Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache» (1858—59), «Kritische Beiträge zur lateinischen Formenlehre» (1866) og «Über die Sprache der Etrusker» (1875—76); i det sidste skrift søgte han at bevise, at etruskerne var nærbeslegtede med romerne.

Cort, Frans de (1834—1878), flamsk digter, begyndte som handelsmand, blev derpaa journalist, men gik igjen tilbage til forretningslivet. I 1861 fik han en stilling som sekretær ved Cour militaire i Brüssel. Samtidig redigerede han det pædagogisk-litterære tidsskrift «De Toekomst». Han har udgivet flere samlinger «Liederen» og oversat bl. a. Robert Burns.

Co'rte, by paa Korsika, 5425 indb. (1901), ved elven Tavignano, 465 m. o. h. Marmor, vin, makkaroni.

Cortelyou *[kåətəlju]*, George Bruce (1862—), nordamer. politiker, blev 1895 stenograf hos præsident Cleveland og gjorde sig saa bemerket ved sin fremragende begavelse, at han blev privatsekretær hos McKinley 1898 og senere sekretær hos præsidenten 1900—03. Var derpaa handelsminister 1903—04 og generalpostmester 1905—07. Blev finansminister (mars 1907) og gjorde sig fortjent under pengekrisen i New York (okt. og nov. s. a.), da han i forening med Pierpont Morgan afhjalp bankernes finansnød ved hurtig og energisk at understøtte dem med laan fra statskassens guldbeholdninger.

Cortenuōva, landsby i Italien, prov. Bergamo, ved Oglio. Her seirede keiser Fredrik II den 27 nov. 1237 over lombarderne.

Co'rtes (sp., fler. af *corte*, hof; fr. *cour*) kaldes de repræsentative forsamlinger i Spanien, Portugal og flere sydamerikanske stater.

Co'rtex (lat.), bark, farmakognostisk betegnelse for droger, der bestaar af træagtige planters bark eller dele deraf, f. eks. *c. quercus*, ekebark; *c. cinnamomi*, kanel. Mindre korrekt bruges ordet om forskjellige frugters yderlag, f. eks. *c. fructus aurantii*, pomeransskal.

Cortez *[kortē's]*, Hernando (Fernando) (1485—1547), Mexicos erobrer, drog 1504 til Hispaniola (Haïti) og blev statholderen Diego Velasquez' sekretær og deltog i dennes tog til Cuba (1511). Efter Grijalvas skildring af Mexicos rigdomme udrustede Velasquez en ekspedition til erobring af Mexico og satte C. i spidsen. 18 febr. 1519 forlod C. Cuba, omseilede østkysten af Yucatan og landede ved elven Tabasco, hvor de indfødte underkastede sig, betalte tribut og leverede 20 slavinder. En af disse, Marina, blev C.s elskerinde, lærte spansk og ydede ham senere store tjenester som tolk. Efter en kort seilads i n.v. retning landede C. 21 april der, hvor nu byen Vera Cruz ligger. De indfødte modtog ham venlig, og keiseren, Montezuma, sendte dem kostbare gaver, forat de skulde vende om, hvilket blot yderligere ophidsede spaniernes guldbegjær. Samtidig maatte C. underkue et forsøg paa mytteri af Velasquez' tilhængere i ekspeditionen og afbrød nu forbindelsen med Velasquez; han efterlod 150

Hernando Cortez.

mand som besætning i Vera Cruz og brød 16 aug. 1519 op mod Mexico. De krigerske beboere af Tlascala blev slaaet og forbandt sig derefter med C. mod Mexico. Et planlagt overfald paa spanierne i Cholula, aztekernes hellige stad, opdagedes ved Marinas hjælp og straffedes med et grusomt myrderi. 8 nov. naaede C. hovedstaden Tenochtitlan, blev tilsyneladende venlig modtaget, men befæstede sig straks i det ham anviste palads. Paa grund af truende misstemning i befolkningen fængslede C. Montezuma og tvang ham til at anerkjende Karl V's overherredømme. — Imidlertid havde Velasquez afsendt Narvaez med en hær for at fængsle C. og fuldende erobringen af «Ny-Spanien». C. ilede til kysten, overfaldt og fængslede Narvaez (24 mai 1520), hvorefter de fleste af dennes folk gik over til C. Alvarado, som var efterladt i Tenochtitlan, havde imidlertid ved blodbad paa de fornemste azteker ophidset befolkningen, saa at C. ved sin tilbagekomst fandt fæstningen beleiret. Nogle dage efter blev Montezuma dræbt af oprørerne, og C. maatte tiltræde tilbagetoget, som kostede ham store tab. Efter en seier over en stor aztekisk hær ved Otumba

---

m. **drage i felten, tilfelts mod** — (t) ins Feld, zu Felde ziehen — (e) take the field; crusade (inveigh) against — (f) entrer en campagne; combattre. **feltapotek** — (t) Feldapotheke f — (e) army medicine chest — (f) pharmacie (f) militaire (de campagne). **feltflaske** — (t) Feld-, Weidmannsflasche f — (e) canteen — (f) bidon m. **feltfod: paa f.** — (t) auf dem Kriegsfusse — (e) on the war establishment, at enmity — (f) sur le pied de la guerre; (fig.) en camp volant. **feltherre** — (t) Feldherr m — (e) captain, general — (f) général; capitaine m. **feltmarskalk** — (t) Feldmarschall m — (e) field-marshal, F. M. — (f) (feld-) maréchal m. **feltprest** — (t) Feldprediger m — (e) army chaplain — (f) aumônier m. **feltraab** — (t) Feldgeschrei, Lösung f — (e) parole, pass (watch-) word; (fig.) cry — (f) mot (m) d'ordre. **felttjeneste** — (t) Felddienst m — (e) field duty — (f) service (m) de (en) campagne. **felttog** — (t) Feldzug m — (e) campaign — (f) campagne, expédition f. **feltvagt** — (t) Feldwache f — (e) outpost — (f) grand'garde f.

feltspat — (t) Feldspat m — (e) feldspar — (f) feldspath m.

Feluke (t) f, **felucca** (e) Middelhavsbaad, -skib.

fêlure (f) f, brist, stek, spræk.

fem — (t) fünf — (e) five — (f) cinq. **ikke være ved sine fulde fem** — (t) seine Fünfe nicht

naaede C. Tlascala, og forsterket med nye tropper drog han atter mod Tenochtitlan, hvor Montezumas brodersøn Guatemozin var blevet keiser. C. erobrede først rigets anden by, Tezcuco, og efter 75 dages haarde kampe blev Tenochtitlan taget og Guatemozin fanget. — Efter erobringen arbeidede C. med stor dygtighed paa udviklingen af Mexicos naturlige hjælpekilder, bergverksdrift og akerbrug, og paa landets fuldstændige kolonisation. Udnævnt til guvernør og generalkaptein (1522) over Ny-Spanien lod C. Tenochtitlan eller Mexico gjenopbygge og udsendte ekspeditioner, som erobrede hele Mellemamerika. 1528 vendte C. hjem til Spanien for at forsvare sig mod fienders og misunderes angreb. Karl V udnævnte ham til Marqueso del Valle de Oaxaca og lod ham beholde generalkapitanatet, men forvaltningen af Mexico blev overdraget til et raad og en ny vicekonge, Antonio de Mendoza. 1530 drog C. ud paa nye opdagelsesreiser, konstaterede bl. a. 1536, at Kalifornien var en halvø; men plaget af evindelige anklager og ydmygelser drog han 1540 til Spanien for at forsvare sig. Dette lykkedes ikke, og den dristige og energiske «conquistador» døde i Spanien upaaagtet og tilsidesat. [Litt.: Diaz del Castillo, «Historia verdadera de la conquista de la Nueva España» (1632; overs. paa dansk af E. Gigas); Prescott, «History of the conquest of Mexico» (1843 ff.); «Letters and dispatches of C.», ed. by Folsom (1843); A. Helps, «Life of C.» (2 bd. 1871).]

Cortiske organ, se Cochlea og Øret.

Cortland *[kå'ətlənd]*, by i de Forenede stater, staten New York, langt inde i landet. 9014 indb. (1900); jernbaneknudepunkt.

Cortōna, Pietro Berettini, kaldt da C. (1596—1669), ital. maler. Bekjendt for sine store, allegoriske loftsmalerier i flere af Florens' og Roms paladser.

Cortōna, by i Italien, prov. Arezzo (Toscana), 95 km. s.ø. f. Florens, i den herlige Chianadal; 3667 indb. (1901). C. har været bispesæde siden 1325. Mellem C. og den nærliggende Perugiasjø ligger slagfeltet, hvor Hannibal 217 f. Kr. beseirede romerne under Flaminius. C. er en af Etruriens ældste byer.

Cortusa mathioli (aurikelfamilien), en liden planteart fra Mellemeuropa, paa grund af de purpurfarvede, hængende, i langstilkede skjerme samlede blomster og lodne, vakkert formede blade en pragtfuld prydplante, især for stenhauge.

Coruña, La. 1. Provins i det n.v. Spanien, 7903 km.² med 653 556 indb. (1900). C. er et bjergland med tæt befolkede og rigt vandede dale. Aarets middeltemperatur er 15°, og nedbørmængden er rigelig; i Santiago saaledes 1729 mm. Akerbrug og kvægavl er de vigtigste næringsveie, tillige drives skogbrug og fiskeri. Industrien er ubetydelig. — 2. Hovedstad i ovennævnte provins, paa en halvø ved Ria de la C., 43 971 indb. (1900). C. er en af Spaniens fornemste handelsbyer og har en meget god havn. Byen bestaar af to dele, den gamle paa østsiden af halvøen og den nye, som kaldes Pescaderia, paa den smale landtunge, der forbinder halvøen med fastlandet. C. har navigationsskole, cigarfabrik, glasverk og bomuldsvæverier. 2 km. fra byen staar det 23 m. høie Herkulestaarn, der skal stamme fra fønikerne og restaureredes af Trajan. C. er anlagt af fønikerne, kaldtes under romerne Brigantium, senere Coronium. Den indtoges og brændtes af englænderne 1598. Den 22 juli 1805 blev her den spansk-franske flaade slaaet af englænderne. 1809 tvang marskalk Soult englænderne under Moore til at rømme byen; Moore selv faldt.

Corvīna, et berømt bibliotek, samlet af den ungarske konge Matthias Corvinus, i Ofen. Det omfattede tilslut 5000 haandskrifter, men gik efter kongens død (1490) tilgrunde ved vanrøgt og tyrkernes plyndringer. De faa levninger, som nu er tilbage, er spredt omkring i Europas større biblioteker.

Corvinie'llo, metalarbeider prydet med skildpadde, perlemor, rav, stene o. s. v., der sammenholdes ved et galvanoplastisk udfældt metallag. Opkaldt efter opfinderen Otto von Corvin og niello (s. d.). Bruges til bordplader, skaale, møbler, bogbind o. s. v.

Corvīnus. 1. Se Matthias C. — 2. Se Messala C. — 3. Pseudonym for Raabe, Wilhelm.

Corvin-Wiersbitzki, Otto von (1812—86), t. historiker, officer, deltog april 1848 i opstanden i Baden og ledede 1849 forsvaret af Manheim og siden som chef for den badensiske generalstab forsvaret af Rastatt. Efter byens overgivelse blev han dømt til døden, men benaadet med 6 aars fængsel. Efter sin løsladelse levede han i London som forfatter. Under den nordamer. borgerkrig og krigen 1870—71 var C.-W. krigskorrespondent for tyske blade. Skrifter: «Abriss der Geschichte der Niederlande» (1841), «Pfaffenspiegel» (1891), «Ill. Weltgeschichte» (1844—51) o. fl.

Corvisart des Marest *[kårvisār dæ maræ']*, Jean Nicolas (1755—1821), fr. læge, den første professor ved den 1794 oprettede medicinske skole i Paris. 1807 livlæge hos Napoleon I. Var med at grundlægge den nyere patologiske anatomi. Gjenoptog 1808 den fuldstændig forglemte Auenbrugger'ske perkussion. Arbeider om hjertets og de store blodkars sygdomme.

Co'rvus, kraakeslegten (s. d.).

Corȳdalis, lerkespore (s. d.).

Corylācеæ, hasselfamilien (s. d.).

Co'rylus, se Hassel.

Co'rypha, palmeslegt, høie trær med en stor krone af vifteformige, næsten kredsrunde, tæt indskaarne blade paa tornede stilke. Blomsterstanden er en mægtig, sterkt grenet kolbe, som er endestillet, hvorfor c. dør efter blomstringen. De duftende blomster er hvide el. grønne, bærene er saftløse. Især udbredt i det tropiske Asien. Af marven laves sago, bladene bruges til fletverk eller som hos den paa Ceylon og i Indien voksende *c. umbraculifera*, hvis blade er 4 m. brede, til solskjerme. Paa blade af sidstnævnte art er ogsaa singhalesernes hellige skrifter opbevaret. Saavel denne art som den ostindiske *c. elata* dyrkes i drivhuse.

Co'ryza, se Snue.

Cos., i matematiken forkortelse for cosinus, se Trigonometri.

Cōsa (ital., ting) brugtes i ældre tider i algebraen som betegnelse for den ukjendte størrelse, der skal findes, deraf betegnelsen regola della c. for metoden at løse en ligning. I Tyskland brugtes længe c. som betegnelse for algebraen.

Cosēcans til en vinkel, se Trigonometri.

---

beisammen haben — ⓔ not in his right senses (mind) — ⓕ (ne . . .) pas dans son bon sens. **femdobbelt** — ⓣ fünffach, -fältig — ⓔ five-fold, quintuple — ⓕ quintuple: cinq fois (autant). **femfodet (vers)** — ⓣ fünffüssig — ⓔ pentameter — ⓕ de cinq pieds: pentamètre m. **femkant** — ⓣ Fünfeck n — ⓔ pentagon — ⓕ pentagone m. **femkantet** — ⓣ fünfeckig — ⓔ pentagonal — ⓕ pentagone. **femtal** — ⓣ Fünf f — ⓔ five — ⓕ (le chiffre) cinq.

female ⓔ, **femelle** ⓕ (f), kvinde-, hun-; kvinde; hun(dyr); ⓕ ogs. strudsfjær (af hunnen): tapleie, hængsel; rorhake = **femelot** m.

femineity ⓔ kvindelighed.

féminin ⓕ, **feminine** ⓔ kvindelig, kvindeagtig, kvinde-; (gram.) af hunkjøn, hunkjøns; ⓕ ogs. m, (gram.) hunkjøn.

féminiser ⓕ gjøre kvindeagtig.

féminisme ⓕ m, kvindeemancipation.

féministe ⓕ (m), forkjæmper for kvindesagen; kvinde-, emancipations-.

féminité ⓕ f. **feminity** ⓔ kvindelighed; ⓕ ogs. (gram.) hunkjøn; dameverdenen.

femme ⓕ f, kvinde; hustru, kone: (pl) kvindeligt tyende. **f.-auteur** f. forfatterinde.

femmelette ⓕ f, (stakkars) fruentimmer; vekling, jomfrunalsk mand.

femmer se femtal.

Cosel (Cossell), Anna Konstanze, grevinde af (1680—1765), August II's elskerinde, var datter af en dansk oberst Brockdorff og blev 1699 gift med den sachsiske minister v. Hoymb, fra hvem hun lod sig skille, da August blev forelsket i hende. I 9 aar forstod hun ved sin skjønhed og aand at bevare kongens gunst; hun blev rigsgrevinde, og de 4 børn, hun fødte kongen, blev ophøiet i den polske grevestand. 1716 faldt hun i unaade, og da hun ikke vilde udlevere det dokument, hvori kongen anerkjendte hende for sin legitime hustru, blev hun fængslet og holdt i fangenskab lige til sin død. Novellistisk behandlet af Emmy Drachmann (Kbh. 1899).

Coseley *[kózəli]*, by i England, grevskabet Stafford, 4.5 km. s.ø. f. Wolmerhampton, 22 219 indb. (1901). Jern- og kulgruber.

Cose'nza. 1. Prov. i Syditalien, Kalabrien, kaldtes indtil 1871 Calabria citeriore, 6653 km.² med 465 276 indb. (1901). Landet er bjergfuldt baade i øst og vest og har i midten en bred dal, hvori elven Crati flyder. — 2. Hovedstad i ovenn. prov., 256 m. o. h., ligger ved Crati i en usund, men frugtbar dal, 18 km. fra det Toskanske hav, 14 924 indb. (1901). Handel med silke, vin og olje; fabrikation af jern- og staalvarer. C. hed under romerne Cosentia. Ved dens beleiring faldt Alarik 410. C. er ofte blevet hjemsøgt af jordskjælv saaledes i 1835, 1854, 1870 og sept. 1905.

Così fan tutte (ital.), «saaledes gjør de alle» (kvinder), titel paa en opera af Mozart (tekst af Daponte). Er blevet et ordsprog.

Cosimo, se Piero di Cosimo.

Cosinus til en vinkel, se Trigonometri.

Cosmāterne, rom. kunstnerfamilie i det 14 aarh., hvis arbeider i stenmosaik har givet navnet til den art af denne kunst, der gaar under navn af cosmatarbeide, og som dyrkedes i Rom i det 13 og 14 aarh. Denne mosaik arbeidede væsentlig med brudstykker af antike farvede marmorrester. Den brugtes til forsiring af gulve, altere, prækestole (amboner), søiler o. l. Mønstrene viser antik paavirkning. Lignende arbeider paa Sicilien er byzantinsk paavirket.

Cosmone'ttæ, se Strømand.

Cosne *[kŏn]*, by i Mellemfrankrige, depart. Nièvre, ved Loire, 7176 indb. (1901). C. har flere gamle kirker, filfabriker og jernindustri.

Coss el. cos el. hardary, længdemaal i Bengalen = 1000 fathoms à 2 eng. yards = 1¹/₈ eng. mil = 1828.8 m.

Coss (af ital. *cosa*), ældre betegnelse for algebra. cossiske tal, d. v. s. potenser og rødder.

Cossa, Luigi (1831—96), ital. socialøkonom og økonomisk historiker, blev 1858 professor i Pavia og var desuden docent ved den tekniske høiskole i Milano. C. har i yderst sammentrængt form, men med forbausende klarhed tilrettelagt den økonomiske videnskabs resultater i et par velskrevne, sterkt udbredte haandbøger, «Første elementer i socialøkonomi» (1876), og «Første elementer i finansvidenskab» (s. a.). Derhos har han skrevet en fortræffelig socialøkonomikens litteraturhistorie i «Introduzione allo studio dell' economia politica» (1892; ogsaa i fr. og eng. overs.) samt endel bibliografiske arbeider paa dette omraade.

Cossa, Pietro (1830—81), ital. dramatiker, deltog i Italiens uafhængighedskrige, reiste til Sydamerika, efterat franskmændene havde besat Rom, men vendte efter nogen tid tilbage og blev professor i italiensk litteratur ved en teknisk skole i Rom. Blandt hans talrige dramaer kan nævnes «Nerone», «Messalina», «Cleopatra», «Cola di Rienzi» og «Guiliano l'Apostata».

Cossé, se Brissac.

Co'ssus benævnes hos den gamle romerske forfatter Plinius en larve, antagelig af en stor træbuk, der spistes som en delikatesse af datidens epikuræere efter at være fedet med mel. Bruges nu som videnskabeligt slegtsnavn for en stor graa natsommerfugl, pileboreren eller trædræberen *(c. ligniperda)*, hvis larve lever i stammerne af forskjellige løvtræer, som derved ofte dræbes.

Cossyri't, et sjeldent triklint hornblendemineral, der er fundet paa øen Pantallerina.

Co'sta, Isaak da (1798—1860), holl. digter, tilhørte en anseet jødisk kjøbmandsfamilie, som stammede fra Portugal. Gik 1822 over til kristendommen og deltog ivrig i tidens politisk-religiøse kampe i konservativ retning. Han oversatte den græske digter Aischylos' dramaer «Perserne» og «Prometheus» og skrev senere det historisk-politiske digt «Vijf-en-twintig jaren» og «De slag bij Nieuwpoort», hans sidste arbeide. Han har ogsaa skrevet det historiske verk «Israël en de volken».

Co'sta, Lorenzo (1460—1535), ital. maler af skolen i Ferrara. Elev af Cosmè Tura og Ercole Roberti. Realist, som ved samarbeide med Fr. Franci i Bologna tilegnede sig meget af dennes skjønhedssans og sjæleudtryk uden at give afkald paa sin sundere følemaade og kraftigere farve.

Co'sta, Sir Michele (1810—84), komponist, f. i Italien, men virkede i England, hvor han var sanglærer, dirigent og operadirektør, og hvor han blev adlet som baronet. Især berømt ved sin kanoniske kvartet «Ecco quel fiero instante», som første gang blev sunget af Pasta, Malibraer, Rubini og Tamburini.

Co'sta (lat.), ribben.

Co'sta Cabrāl, Antonio Bernardo da, greve af Thomar (1803—89), portug. statsmand; 1833 medlem af deputeretkammeret, oprindelig liberal, sluttede sig senere til hofpartiet. 1839 justits- og kultusminister, dannede 1842 en revolutionær junta i Oporto og gjendindførte Dom Pedros forfatning af 1826; styrede, fra 1844 som ministerchef, yderst vilkaarlig. kuede al politisk frihed og paalagde tunge skatter. Styrtedes 1846, men fik allerede magten igjen ved valgene 1847, indtil han 1851 blev fordrevet af Saldanha og flygtede til England. Vendte hjem 1852; udsendtes som gesandt til Brasilien 1859—61 og ved den pavelige kurie 1870—85.

Costarīca, republik i Mellemamerika, mellem Stillehavet i v. og det Karaibiske hav i ø., Nicaragua i n. og Panama i s., fladeindhold omtr. 47 660 km.², folketal (1905) omtr. 334 300. C. er et bjergfuldt land, opfyldt af Kordiljerne, som danner flere parallele kjeder i retning n.v.—s.ø.; den høieste top er 3900 m. Flere af de høieste fjelde er vulkaner, som dog ikke har havt mange farlige udbrud. Paa Stillehavssiden er der flere gode havne, men ingen saadanne paa Atlanterhavssiden. Klimaet er hedt, langs kysten ofte usundt, i fjeldene

---

femoral (e). **fémoral** (f) laar-. **fémur** (f) m, laarben.

femte — (t) fünfte — (e) fifth — (f) cinq(uième). **femtedel** — (t) Fünftel n — (e) fifth (part) — (f) (la) cinquième (partie).

femten — (t) fünfzehn — (e) fifteen — (f) quinze.

femtende — (t) fünfzehnte — (e) fifteenth — (f) quinze, quinzième.

femti — (t) fünfzig — (e) fifty — (f) cinquante.

fen (e) myr.

fenaison (f) f. høonn, -slaat.

fence (e) gjærde; fegtning; hæler; skjulested for tyvekoster; indgjærde; fegte; (søge at) omgaa spørsmaalet. **f.-month** fredningsmaaned. **fencer** fegter.

Fench (t) m, hirse.

fencibles (e) milits.

fencing (e) (floret)fegtning; gjærdefang; gjærder.

fend (e) afbøde, afverge. **f. a boat** tage stød.

fendage (f) m, kløvning, vedhugning.

fendant (f) m, kamphane, skryder; (i fegtn.) prim.

fender (e) kamingitter; fender, friholt.

fenderie (f) f, kløvning, spaltning; spaltemaskine.

fendeur (f) m, en som kløver, hugger.

fendille (f) f, revne, spræk.

fendiller (f) slaa sprækker i.

fendoir m, kløvejern, flækkeøks; podekniv.

derimod sundt. Hovedstaden, S. José, paa omtr. 10 ° n. br. og 1135 m. o. h., har en aarlig middeltemperatur af 19.6 °, medens den varmeste maaned (mai) har 20.4 ° og den koldeste (dec.) har 18.7 °; nede ved kysten er det meget varmere. Ved Atlanterhavskysten regner det meget (optil 3500 mm.), ved Stillehavskysten mindre. Vigtigste næringsvei er landbrug. Mest dyrkes der af kaffe, hvoraf der i 1905 udførtes 13 774 258 kg., og bananer, hvoraf der udførtes 7 283 000 bundter; bananerne gaar til New York, Boston og New Orleans, næsten udelukkende paa norske skibe. Videre dyrkes kakao, mais, ris og poteter. Der er ikke megen mineralrigdom, dog findes der lidt guld. Indførselens værdi var (1905) omtr. 5 240 000 $; udførselens omtr. 8 140 000 $, deraf kaffe 3 771 000 $, bananer 3 642 000 $ og guld 249 000 $. Næsten ingen handelsflaade. Der er 471 km. jernbane, 1500 km. telegraflinje med 74 stationer og 73 postanstalter. Der er tre banker, hvoraf to udsteder sedler. — Af befolkningen er 3500 vilde indianere, nogle tusen «civiliserede» indianere og et par tusen negere. Resten er blandinger (af spansk blod) eller hvide af ublandet blod, egte spaniere; disse sidste bor især i hovedstaden S. José, som har over 24 000 indb. Religionen er den katolske. Størstedelen af befolkningen kan hverken læse eller skrive. Der er 386 folkeskoler med 18 000 elever, 5 høiere skoler og (i S. José) et medicinsk fakultet, en juridisk skole, tandlægeskole og farmaceutisk institut. Landet, som blev uafhængigt 1821, styres af en præsident, valgt paa 4 aar, og et storting med 32 medlemmer. Budgettet viste (1905—06) en indtægt paa omtr. 10½ mill. kr. Statsgjælden er (udenlandsk) omtr. 50 mill. kr., indenlandsk 13 mill. kr. Hæren tæller høist 1000 mand, desuden er der en milits paa 5000 mand. Orlogsflaaden er en torpedobaad og en kanonbaad. I S. José er der norsk konsul, i to andre byer vicekonsuler.

H i s t o r i e. C. opdagedes 1502 af Columbus, men først 1561—65 erobrede spanierne virkelig landet og anlagde 1561 Cartago tæt ved den nuværende by. C. blev del af det spanske generalkapitanat Guatemala, som 1821 erklærede sig uafhængigt og dannede republiken de Forenede stater i Centralamerika, hvortil C. sluttede sig. Det har siden da langt overfløiet de andre stater i velstand og kultur, takket være sine dygtige præsidenter, landets rige naturlige hjælpekilder og befolkningens arbeidsomhed og nøgternhed. Desuden har C. lidt mindre af revolutioner og forfatningsændringer end de andre republiker. 1840 løsrev C. sig fra føderativstaten og erklærede sig uafhængigt under den energiske, men despotiske præsident Carillo (1839—42). 1852 sluttedes et konkordat med paven, hvorved katolicismen blev statsreligion. Præsident Thomas Guardia (1870—83) indførte tvungen, men gratis undervisning og almindelig vernepligt, men ødelagde finanserne ved sin mangel paa sparsommelighed. Under Rafael Iglesias (1894—1902) afgjordes en grænsestrid med Colombia ved voldgift af den franske præsident 1900. Nuværende præsident er Cleto González Viquez, valgt for 1906—10. [Litt.: Fernandez, «Historia de C. 1502—1821» (1889); Calvo, «The republic of C.» (1890); Niederlein, «The republic of C.» (1898).]

Coste *[kât]*, J e a n V i c t o r (1807—73), fr. naturforsker, har udgivet endel embryologiske arbeider og navnlig indlagt sig fortjeneste ved sine arbeider om kunstig fiskeavl og sine forsøg med kunstig østersavl.

Coster, L o u r e n s J a n s z o o n, nævnt som borger i Haarlem 1440, er i Holland længe blevet feiret som bogtrykkerkunstens opfinder. C.s adkomst til denne hæder kan nu betragtes som videnskabelig gjendrevet.

Coster, S a m u e l (1579—1662), holl. dramatiker, var først læge, stiftede efter italiensk mønster i 1617 Nederduitsche Academie, skrev lystspil, tragedier, politiske satirer og allegorier.

Coste'tti, G i u s e p p e (1834—), ital. dramatiker, gik ind i undervisningsdepartementet, hvor han blev direktør for afdelingen for «skjønne kunster». Af hans mange lystspil blev de to «Il figlio di famiglia» og «I dissoluti gelosi» prisbelønnet.

Costi, se A c o s t i.

Costons lys er blinkfyr med forskjellig farvet ild og anvendes til signaler.

Co'stus (familien *zingiberaceæ*), planteslegt af mest tropiske urter med tykke, kjødfulde rodstokke, ovale blade og blomster i aks. Nogle arter dyrkes for de smukke blomsters skyld i drivhuse, saaledes *c. afer* med hvide blomster og *c. igneus* med orangefarvede blomster.

Cota, R o d r i g o d e, med tilnavnet e l T i o (onkelen), sp. digter i det 15 aarh., ansees for at være forfatter af satiren «Las coplas de Mingo Revulgo» og «Dialogo entre el Amor y un viejo», et af de første dramatiske forsøg i Spanien.

Cotacachi, Syd-Afrika. 1. Udslukt vulkan i det nordlige Ecuador paa Andernes vestlige hovedkjede, 4966 m. Har en regelmæssig kegleform med steil toppyramide. — 2. By nær 1. med ca. 4000 indb.

Cota'ngens til en vinkel, se T r i g o n o m e t r i.

Côte *[kât]*, L a, landskab i Schweiz, kanton Waadt, er en 20 km. lang kyststrækning ved Genfersjøen, bekjendt for sine druer, der leverer en fin hvidvin.

Côte *[kât]* (kote), høidelinje paa kart, høidepunkt i terrænet i forhold til et bestemt nulmerke.

Coteau des Prairies *[kâtå-dæ-prærí']*, en høislette i den nordamer. prærie i Syd-Dakota, s.v.lige Minnesota og n.lige Iowa. Den har en høide af over 600 m. og hæver sig 2—300 m. over det omliggende land. Længden er omtr. 300 km., bredden 60—70 km. Ovenpaa ligger mange smaa sjøer.

Coteau du Missouri *[kâtå-dy-misuri']*, høislette i den nordamerik. prærie, gaar i en længde af over 1000 km. fra Assiniboia i Canada gjennem Nord-Dakota og Syd-Dakota ø. f. Missouri og v. f. C. des Prairies: den danner paa en længere strækning vandskillet mellem Missouri og Hudsonbugten. Den er berygtet for sine vilde vinterstorme. Lidet frugtbar, blot egnet til fædrift.

Côte d'Or *[kâtdår']*. 1. Bjergkjede i Frankrige, sammenbinder Cevennerne med Vogeserne og danner vandskillet mellem Saône og Loire; det høieste punkt ligger 636 m. o. h. Paa østskraaningen dyrkes vindruer, som giver den berømte Bourgognevin. — 2. Depart. i Frankrige (Bourgogne), 8787 km.² med 361 626 indb. (1901). Den mellemste del er opfyldt af C.-kjeden, i det nordl. rinder Seine og i det s.østl. Saône, og Bourgognekanalen, som forbinder Seine med Saône, gjennemskjærer landet fra n.v. til s.ø. Vigtigst af næringsveiene er vindyrk-

---

fendre (f) kløve, flække; hugge (ved); skjære; briste, sprænges. **se f.** kløvne, sprække, revne; (i fegtn.) falde ud; (de) punge ud, spendere.

fenestré (f) gjennemstukket. -hullet = **fenêtré. fenêtrage** m, **fenêtrée** f, vinduer. **fenêtre** f, vindu; øie, «brikke». **fenêtrer** forsyne med vinduer.

fenil (f) m, høloft, -lade.

Fenn(e) (t) n (f), myr.

fennikel — (t) Fenchel m — (e) fennel — (f) fenouil m.

fennish, fenny (e) myr(lændt)-.

Fenster (t) n, vindu. **F.spiegel** m, refleksionsspeil, spion; kikkert. **F.thür** f, glasdør.

fente (f) f, revne, rift, spræk; slidse. **fenton** m, jernanker.

fenugrec (f) m, (bot.) bukkehorn.

féodal (f) feudal, lens-. **féodalisme** m, kapitalen(s herredømme). **féodalité** f, lensret, -pligt, -væsen. **f. financière** pengearistokrati.

feoff (e) len; forlene. **feoffee** lensmand. **feoffer** lensherre. **feoffment** forlening.

fer (f) m, jern(redskab); (de, à cheval) hestesko; vaaben, sverd, dolk, klinge; (med.) kniv, (pl) fødselstang; lænker, baand.

fer-blanc (f) m, blik. **ferblanterie** f, blikkenslageri, -verksted; blikvarer. **ferblantier** m, blikkenslager.

fer-chaud (f) m, (med.) haubit.

Ferge (t) m, færgemand.

férial (f) hverdags-.

ningen (bourgognevine og champagne), akerbruget staar ogsaa høit, og i fjeldene findes jern og kul. Industrien omfatter tilvirkning af jernvarer, papir og klæde. Depart. inddeles i 4 arrondissementer. Hovedstaden er Dijon.

Cotentin *[kåtåtæ̃']*, en halvø paa n.v.-kysten af Frankrige, hører til landskabet Normandie. Den gjennemskjæres af et høidedrag, der i n.v. danner Cap de la Hague. C. udgjør største delen af depart. Manche og har byerne Cherbourg, Coutances, St. Lô og Valognes.

Cotentiner-kvæg *[kåtåtiner-]*, se Kvægracer.

Côte-Rôtie *[kåtråti']*, en fin, ildfuld, første klasses rødvin fra omegnen af Lyon.

Côte-Saint-André *[kåt-sæ̃t-ãdre']*, La, by i det sydøstlige Frankrige, depart. Isère, 3230 indb. (1901). Bekjendt for sin hvide vin og sine udmerkede likører (eaux de Côte).

Côtes-du-Nord *[kåt-dy-nå'r]*, depart. i det nordvestlige Frankrige, 7218 km.² med 609 349 indb. (1901). C. er et bjergland med mange smaa elve, kysten er rig paa bugter og halvøer, og i fjeldene findes jern, bly og skifer. Akerbrug og kvægavl er de vigtigste næringsveie, ved kysten drives sild-, makrel- og sardinfiske, desuden deltager befolkningen i fisket paa New Foundlandsbanken med flere hundrede skibe og næsten 10 000 mand. Departementet deles i 5 arrondissementer. Hovedstaden er St. Brieuc.

Cotg., forkort. for cotangens, se Trigonometri.

Cotidal lines *[kåtai'dəl lainz]*, se Tidevand.

Cotin *[kåtæ̃']*, Charles (1604—82), fr. digter og prest, medlem af akademiet, forfatter til 12 bind nu glemte digterverker, er bekjendt som forbilledet til Trissotin i Molières «Femmes savantes».

Co'tinus, se Rhus.

Cotonea'ster, dvergmispel, slegt af æblefamilien, mest lave buske med udelte, helrandede blade og smaa blomster i oftest faatallige samlinger i bladhjørnerne. De bærlignende røde el. sorte frugter bliver siddende paa buskene efter bladfældningen. Vildtvoksende, dog kun i sydligere egne, er hos os *c. vulgaris* med røde og *c. nigra* med blaasorte frugter. — Flere arter er skattede prydbuske, saaledes de rødfrugtede *c. acuminata* (Himalaya), *multiflora* (Sibirien), *pyracantha* og *tomentosa*, de to sidste europæiske. Af de sortfrugtede c. kan nævnes den sibiriske art *c. lucida* med mørke, glinsende blade. Et par af de dyrkede c. har stedsegrønne blade, saaledes *c. microphylla* (Himalaya), hvis grene kryber langsmed jorden, hele vinteren gjennem prydet med de røde frugter og de glinsende, mørke blade.

Cotopaxi *[kåtåpa'ki]*, Sydamerika, vulkan i Ecuador paa Andernes østlige hovedkjede ca. 40 km. s.ø. f. hovedstaden Quito, 5943 m. C., som fra gammel tid er typisk som en vulkan med fuldkommen udviklet kegleform, er for tiden jordens høieste virksomme vulkan og med sin 2000 m. høie snekappe en af dens vakreste. Skjønt C.s krater kun har et tversnit af ca. 700 m., har dens udbrud (1532—34, 1742—44, 1803 og oftere i 19 aarh., sidste gang 1886) dog altid anrettet frygtelige ødelæggelser ved lavastrømme og ikke mindst ved voldsomme vandflomme som følge af den pludselige smeltning af vulkankeglens snemasser. Besteget af Reisz 1872, af Stübel 1873, af Meyer 1903.

Cotrōne, by i Syditalien, prov. Catanzaro (Kalabrien), 7902 indb. (1901). C. er bispesæde, har en god havn og handel med vin, olje og sydfrugter. C. er den gamle græske koloni Kroton, anlagt 700 f. Kr. Den naaede sin glansperiode 510 f. Kr. Pythagoras levede her.

Cotswold-faar *[kå'tswōld-]*, se Faar.

Cotswold Hills *[kå'tswōld hilz]*, høidedrag i England, grevskabet Gloucester, strækker sig fra Bath mod n.ø. til Stratford on Avon, danner vandskillet mellem Severn og Themsen og naar i Cleeve Hills den største høide (345 m.).

Cotta, t. boghandlerfamilie. Allerede 1640 oprettede familiens stamfader ved indkjøb af en ældre forretning «Johann Georg Cottasche Buchhandlung», som siden gik i arv i familien og særlig vandt et anseet navn under ledelse af Johann Friedrich, friherre C. von Cottendorf (1764—1832), Goethes og Schillers forlægger og udgiver af mange værdifulde litterære publikationer. Han grundlagde bl. a. «Allgemeine Zeitung» og (Dinglers) «Polytechnisches Journal». Under sønnen Georg, friherre C. von Cottendorf (1796—1863), blev forlaget sterkt udvidet ved indkjøb af beslegtede forretninger, hvoraf dog flere senere atter er udskilt. 1889 gik den Cotta'ske boghandel ved salg ud af familiens besiddelse og fortsættes nu under firmanavn «J. G. Cottasche Buchhandlung Nachfolger».

Cotta, Bernhard von (1808—79), t. geolog, prof. ved bergakademiet i Freiberg, udgav geologiske karter over Sachsen og Thüringen, praktisk-videnskabelige geologiske arbeider samt flere populære verker om geologi.

Cotta, Heinrich v. (1763—1844), t forstmand, oberforstrat og direktør for forstakademiet i Tharand, Sachsen, som oprettedes under ham i 1811, og hvis ledelse han indehavde til sin død. Bekjendt som forstvidenskabens grundlægger, lige anseet som fremragende lærer og som forfatter. Af hans verker er særlig «Grundriss der Forstwissenschaft» (1832) bekjendt. 6te oplag deraf udkom saa sent som i 1871.

Cottage-systemet *[kå'tədž-]* (af eng. *cottage*, hytte, lidet hus) tilsigter at fremme arbeiderboligspørsmaalet ved at skaffe arbeiderne smaahuse, helst eneboliger med smaa haveflekker. Herved undgaaes de sanitære og moralske ulemper, som ofte flyder af en ophobning i større «kaserner». Paa grund af tomternes høie pris, strenge byggeregler o. l. er systemet desværre ofte netop vanskeligst praktikabelt, hvor det ellers er ulige mest attraaværdigt, nemlig i og om de store byer.

Cottereau *[kåtrå']*, Jean, med tilnavnet Chouan (se Chouaner), bretagnesisk skomager og smugler, som fra 1792—94 ledede royalistopstanden mod revolutionen. Faldt 29 juli 1794.

Cottet *[kåtœ']*, Charles (1863—), fr. maler. Elev af Roll og Puvis de Chavannes. Begyndte som friluftsmaler med lysende, funklende farver, gik siden over til dystrere toner, som er anvendt i hans udmerkede skildringer af natur og bondeliv i det alvorlige Bretagne. I Luxembourgmuseet «Aftensol» og «Begravelse i Bretagne».

Cottin *[kåtæ̃']*, Sophie, f. Risteau (1770—1807), fr. forfatterinde, i tre aar gift med en rig bankier, har skrevet flere bind romaner, mest elskovshistorier, af hvilke «Elisabeth ou les exilés de Sibérie» gjorde mest lykke.

---

ferie(r) — (t) Ferien pl — (e) holidays pl, vacation — (f) vacances; (rets-) vacations f pl.

férie (f) f. (antik. kirkelig) festdag, hviledag; ugedag. **férié: jour** (m) **f.** helligdag.

feriere — (t) Ferien haben — (e) make (a) holiday, take holiday — (f) être en vacances; vaquer; chômer.

férir (f) slaa.

Ferkel (t) n, gris.

ferler (f) beslaa (seil).

ferm — (t) ferm; geschickt, tüchtig — (e) smart, clever — (f) habile; fort.

fermage (f) m, (forpagtnings)-afgift.

fermail (f) m, spænde.

ferme (f) fast; sikker, bestemt, urokkelig, modig, sterk, kraftig, fyndig; (adv) ogs. dygtig, grundig, tilgavns.

ferme (f) f. (bort)forpagtning(s-afgift); forpagter-, bondegaard.

ferme-bourse (f) f. portemonnælaas. **ferme-circuit** m, strømslutter.

ferment (e) (bringe i) gjær(ing); (lade) gjære.

ferment (f) m, gjæringsstof; (fig.) frø, spire.

fermentation (e) & (f) f. gjæring.

fermentatif (f), **fermentative** (e) gjærende; (f) ogs. m, gjæringsmiddel

fermenter (f) gjære; ulme.

fermer (f) lukke, laase; (af)-

Ord, som ikke findes under C, maa søges under K.

Cottonolje *[kåtn-]*, se Bomuldsfrøolje.

Co'ttus, se Ulker.

Cotu'rnix, se Vagtel.

Co'tyle, se Strandsvale.

Cotyledon, bot., kimblad, se art. Frø.

Coucheron *[kušerång]*, Peter Jacob Barthold (1828—), n. skolemand, cand. teol. 1850, adjunkt ved Trondhjems katedralskole 1855, ved skoledirektoriaternes oprettelse 1860 udnævnt til skoledirektør indtil 1871 i Tromsø stift, derefter i Bergens og fra 1876—1907 i Kra. stift. I de 31 aar, C. virkede inden folkeskolens øverste administration, har han udført et betydningsfuldt rydningsarbeide og kraftig medvirket til gjennemførelsen af de indgribende skolereformer, som i hans tid blev iverksat. Som forfatter har C. optraadt med endel spredte teologiske, pædagogiske og historiske afhandlinger.

Coucheron-Aamot *[kušerång-]*, William (1868—), n. forfatter, f. i Stavanger, blev sekondløitnant i marinen, gik 1890 til Kina, hvor han i to aar tjenstgjorde paa en kanonbaad og foretog herunder en reise i landets indre til den kinesiske mur og udflugter til andre dele af Østasien. Sine iagttagelser skildrede han i breve til «Morgenbladet» og senere i bøgerne «Fra den kinesiske mur til Japans hellige bjerg» (1893), «Kineserne og den kristne mission» (1894) og «Gjennem de gules land og krigen i Østasien» (1895). I «Det norske følk paa land og sjø» (1901) giver han en populær oversigt over Norges krigshistorie indtil 1814. Var 1898—1905 toldassistent, hvorefter han bosatte sig som gaardbruger paa Veø i Romsdalen.

Couckelaere *[kau'kelåre]*, by i Belgien, prov. Vestflandern, 5480 indb. (1900). Lærredsvæverier og kniplingefabriker.

Coucy *[kusi']*, Gui, kaldt Châtelain de, gammelfransk digter, som levede i slutningen af det 12 aarh., og af hvem 15 minnesange er bevaret. En versroman fra slutningen af det 13 aarh. fortæller, at han elskede fru de Fayel, men at hun af sin mand blev tvunget til at spise sin elskedes hjerte, efterat han var falden i et korstog, og tog sin død deraf.

Coucy-le-Château *[kusi'-lə-šatå']*, i depart. Aisne (Champagne), betydelige levninger af den mægtige middelalderske borg, bygget 1230—40, ødelagt af Mazarin 1652. Den vældige donjon er 31 m. i tversnit, 55 m. høi og er et af Frankriges mest imponerende middelalderske bygverker.

Coudreau *[kudrå']*, Henri (1859—99), fr. opdagelsesreisende i Sydamerika, professor ved Paris' universitet. Undersøgte 1881—91 Cayennes indland, særlig de først af Crevaux besøgte Tumuc-Humaebjerge paa grænsen mod Brasilien. Fra 1895 udforskede C. Amazonas' bielve, Tapajos, Xingú, Araguaya—Tocantins, endelig Trombetas, ved hvis bredder han døde. C. drev ogsaa etnografiske studier af indianerstammerne. Hans hustru, O. C., fortsatte hans verk og udforskede 1900 Cuminas løb.

Couillet *[kujœ̂]*, by i Belgien, prov. Hennegau, 9872 indb. (1900). Kulgruber og smeltehytter.

Coulage *[kulāž]* (fr.), tab paa flydende varer ved udlækning; ogsaa kaldt lækage. Beregnes i procenter af bruttovegten.

Couleur *[kulø'r]* (fr.), farve. I kortspil den bedste farve, trumf; tendens, politisk farve, f. eks. et dagblads.

C. de rose *[- d'roz]*, rosenfarvet, betegnelse for det tilfredse, fornøiede. C. au feu *[- o-fø']*, i keramiken de farver, som frembringes ved en bestemt varmegrad.

Coulomb *[kulō']*, Charles Augustin (1736—1806), fr. fysiker, uddannedes som ingeniørofficer, opholdt sig som saadan i 9 aar i Vestindien, vandt 1779 akademiets pris for en afhandling om skibskompasset, opfandt 1785 sin torsionsbalance (vridningsvegt), hvormed han udførte nøiagtige maalinger af magnetiske og elektr. tiltrækningskræfter og opdagede loven for disse kræfters afhængighed af afstanden (C.s lov). Da revolutionen udbrød, flyttede han fra Paris ud paa landet for at kunne studere i ro og vendte først tilbage i republikens tredje aar. Han har ogsaa gjort grundlæggende undersøgelser over friktion.

Coulomb *[kulō']*, enhed for elektricitetsmængde = 3000 mill. absolute elektrostatiske enheder = 0.1 absolut elektromagnetisk enhed = $^1/_{3600}$ ampèretime = den elektricitetsmængde, som pr. sekund transporteres i en ledning, hvori strømstyrken er 1 ampère.

Coulommiers *[kulåmjé]*, by i det n.ø. Frankrige, depart. Seine-et-Marne, 5 512 indb. (1901). Stivelse- og ostefabriker (fromage de Brie); handel med korn, uld og kvæg.

Couma, planteslegt af familien *apocynaceæ;* enkelte arter fra egnene om Amasonelven har spiselige, velsmagende, søde frugter.

Council *[kau'nsəl]* (lat. *consilium*) bruges i den eng. statsret i flere forbindelser: County c. paa landet og town c. i byerne, administrative organer for grevskabet og byen, valgt af de stemmeberettigede borgere. Privy c. (geheimeraadet), kongens raad. Af dette har (særlig siden 1660) det senere engelske ministerium, kabinettet, der nu er det eneste virkelige raad, udviklet sig som et snævrere udvalg.

Council Bluffs *[kau'nsəl blɒfs]*, by i de Forenede stater, Iowa, 25 346 indb. (1904). Ligger ved Missouri, ret overfor Omaha, vigtigt jernbaneknudepunkt, to store broer over elven, hver 8—900 m. lang. Blev anlagt 1846 af en del mormonere.

Counsel *[kau'nsəl]* (eng.), egentlig raadgiver, bruges i England og de Forenede stater om en sagfører *(barrister)*, naar han optræder i retten som procesfuldmægtig. King's c., K. C. (eller Queen's c., Q. C.) er en ærestitel, som kongen meddeler de mere anseede advokater. Siden midten af det 19 aarh. uddeles den ofte; den indehaves for tiden af flere hundrede advokater.

Count *[kau'nt]*, i England titel paa ikke eng. grever (den eng. greve kaldes earl). Countess *[kau'ntes]*, fem. baade af c. og earl.

Count-out *[ka'unt-aut]* (eng.), en optælling af de tilstedeværende medlemmer ved begyndelsen af et parlamentsmøde for at bringe paa det rene, om huset er beslutningsdygtigt eller maa ajourneres.

County *[kau'nti]*, grevskab, er i England med kolonier saavel som i Nordamerika en administrativ inddeling, omtrent svarende til amt; stammer fra den normanniske erobrings tid og er ensbetydende med angelsachsertidens shire. I spidsen for c. staar en lordløitnant og en sherif.

County council *[kau'nti kau'nsəl]*, grevskabsraad, se Council.

---

spærre, stænge; skyde, trække for, ned; (af)slutte.

fermeté (f) f, fasthed: bestemthed, sikkerhed, kraft, fynd.

fermeture (f) f, stængsel, laas, skaate, gitter; lukning, spærring.

fermier (f) m, forpagter; bonde; (i spil) bankør.

fermoir (f) m, spænde, beslag, laas; stemmejern, meisel.

fern (t) fjern, langt borte. **fernab** fjernt, langt borte. **F.-glas, -rohr** n, kikkert. **f.her** langt borte fra. **f.sichtig** langsynt. **F.sichtigkeit** f, langsynthed. **F.sprechamt** n, **-stelle** f, telefonstation. **F.sprecher** m, telefon.

fern (e) bregne.

Ferne (t) f, afstand, det fjerne.

ferner (t) videre, yderligere; fremdeles = **fernerhin.**

Ferner, Firner (t) m, bræ.

fernis — (t) Firnis m — (e) varnish — (f) vernis m.

fernissere — (t) firnissen — (e) varnish — (f) vernir.

fernissering — (t) Firnissen n — (e) varnishing — (f) vernissage m; vernissure f.

féroce (f), **ferocious** (e) vild, rovgjerrig, grum.

férocité (f) f, **ferocity** (e) vildhed, rovlyst, grumhed.

ferrage (f) m, beslaaing; skoning (af hest); lænkning; plombering (af uldvarer).

ferraille (f) f, gammelt jernskrab. **ferrailler** slaas, duellere;

County court *[kau'nti kåət]* betegner i den nugjældende engelske domstolsorganisation en civildomstol, oprettet 1846, som beklædes af en enkelt dommer; hans jurisdiktionskreds falder nu ikke mere sammen med grevskabet, men med en circuit (s. d.). Den havde oprindelig kun domsmyndighed i mindre gjældssager, men har efterhaanden faaet en mere udvidet kompetence. Dens domme kan appelleres til the high court of justice, og derfra kan sagen med denne rets samtykke indbringes for court of appeal og overhuset.

Coup *[ku]* (fr.), hug, slag, stik, stød; raskt udført foretagende (ofte i nedsættende mening). — C. d'archet *[- daršœ']* (mus.), bueføring. — C. d'état *[- deta']*, statskup. — C. de main *[- mœ̃']* (eg. slag med haanden), overrumpling. — C. de théâtre *[- dteātr]*, teaterkup, overraskende hændelse paa scenen for at frembringe effekt. — C. d'œil *[- dö'i]*, øiekast, blik; hurtigt overskuende blik; standpunkt.

Coupé *[kupé]* (fr.), kaldes i fegtning med floret og kaarde den udfaldsbevægelse, under hvilken man fører sin klinge over modstanderens klingespids.

Couperin *[kuprœ̃']*, François (1668—1733), fr. komponist, af en bekjendt musikerslegt, organist ved St. Gervais i Paris og ved Ludvig XIV's hofkapel, høit anseet virtuos paa klavicymbal og lærer. Som klaverkomponist var han fører for en hel tidsperiode og forbillede for den senere slegt. Han komponerede smaa kunstverker af tonemalerier og udgav en banebrydende klaverskole.

Couperus *[kupérəs]*, Louis (1863—), nutidens betydeligste holl. romanforfatter, tilbragte sin første ungdom i Batavia, men vendte tilbage til Holland og udgav 20 aar gammel sin første digtsamling. Hans første roman, «Eline Vere», der udkom 1889, skildrer det høiere selskabsliv i Haag og gjorde megen lykke. Betydeligere er dog «Noodlot», «Majesteit», «Metamorphoze» og «De stille Kracht». Har ogsaa skrevet et par novellesamlinger og eventyrdigtninge.

Cour *[kūr]*, Janus Andreas Bartholin la (1837—), d. landskabsmaler, elev af P. C. Skovgaard; hans arbeider med emner dels fra d. skog- og kystlandskaber, dels fra Italien, røber en kjøligt fornem, behersket karakter, forenet med fin naturfølelse.

Cour *[kūr]*, Poul la (1846—), d. fysiker, professor, var en kort tid underbestyrer ved det danske meteorologiske institut og er fra 1878 lærer i fysik og matematik ved Askov folkehøiskole. Blandt C.s mange opfindelser skal nævnes tonehjulet, et instrument, der muliggjør samtidig afsendelse af flere forskjellige telegrammer ad samme linje, spektrotelegrafen, et apparat til telegrafering ad optisk vei over kortere afstande, samt en hel del indretninger i forsøgsmøllen i Askov, hvor C. siden 1898 med understøttelse af offentlige midler har drevet omfattende undersøgelser over vindkraftens anvendelse, den hensigtsmæssigste form af vindmøller samt metoder til vindkraftens omdannelse i andre energiformer, navnlig elektricitet. Til at arbeide for udbredelsen af de sidstnævnte opfindelser er dannet et «Dansk vindelektricitetsselskab», som udgiver et «Tidsskrift for vindelektricitet» og som (indtil jan. 1906) har udført 40 mindre elektricitetsverker rundt om paa landet. C. har bl. a. skrevet en fortræffelig «Historisk matematik» og (sammen med J. Appel) en «Historisk fysik», som ogsaa er oversat paa tysk.

Poul la Cour.

Cour *[kūr]* (fr.), hof, hofpersonale; høflighedsbevidnelse; domstol. C. d'appel, Frankriges overretter, hvortil arrondissements-tribunalernes domme appelleres; landet er delt i 26 overretsdistrikter. C. d'assises svarer nærmest til vore lagmandsretter; de dømmer i sager angaaende større forbrydelser *(crimes)* samt visse presseforbrydelser og politiske forbrydelser. C. de cassation, Frankriges høiesteret baade i civile og kriminelle sager. Den afsiger ikke ny dom, men enten stadfæster den paaankede afgjørelse eller ophæver den og henviser sagen til behandling for en ny ret. Den bestaar af tre kamre: chambre des requêtes, chambre civile og chambre criminelle. Haute c. de justice, senatet konstitueret som rigsret, dømmer i politiske sager mod republikens præsident og ministre samt i forbrydelser mod statens sikkerhed. C. des comptes, statsrevision og øverste domstol i finansforvaltningsspørsmaal. Den afgiver hvert aar indberetning til parlamentet om revisionen og desuden rapport til præsidenten om de reformer, som den finder paakrævet i statsforvaltningen.

Courant-dukat *[ku-]*, dansk guldmynt fra 1757 = kr. 6.77.

Courante *[kurā't]* (fr.), corrente (ital.), en ældre i dansesuiten optaget ital. dans med lige noteværdier og af livlig bevægelse. Franske og tyske komponister gav den en mere lidenskabelig karakter.

Courbet *[kurbœ́]*, Amédée Anatole Prosper (1827—85), fr. sjøofficer. Fik 1883 overkommandoen over den franske flaade ved Tongkings kyst, erobrede forterne ved Hué-elven og havde i nogle maaneder, til febr. 1884, ogsaa overkommandoen over landhæren; indtog Sontaï-fæstningen. Aug. 1884 overbefaling over den franske Stillehavsflaade, blokerede Formosa og forjog en kinesisk undsætningsflaade. Døde ombord paa panserskibet «Bayard» under Pescadores-øerne.

Courbet *[kurbœ́]*, Gustave (1819—77), fr. maler. Regnes for den moderne realismes fader i malerkunsten og ansaa sig ogsaa selv herfor. Med sin store egenkjærlighed og forfængelighed vilde han gjerne gaa for en voldsom reformator og kaldte sig «tilhænger af enhver revolution». Publikum, som ikke forstod at skjelne mellem hans meninger og hans kunst, tog megen forargelse af hans billeder. «Stenhuggerne» (1850, Dresdenergalleriet) blev endog opfattet som et socialistisk agitationsbillede. Paa verdensudstillingen i 1855 blev han negtet at udstille og holdt da en særudstilling med skiltet «Le réalisme. G. Courbet». C. er en ligefrem virkeligheds-

---

kjevle, skjendes. **ferrailleur** m, jernskrabhandler; slagsbroder.

ferrant (f): **maréchal** (m) f. beslag-, grovsmed.

ferrate (f) m, jernsurt salt.

ferrement (f) m, fødselstang; (pl) jernbjelker, -dele.

ferreous (e) jern-.

ferrer (f) beslaa; sko (hest); sætte dop paa (stok); plombere (uldvarer); ringe (svin). **f. à glace** skarpsko. **être ferré (à glace) (sur qc)** være vel bevandret, hjemme (i). **voie** (f) **ferrée** jernbane.

ferret (e) fritte, slags ilder; floretbaand; opstøve, -snuse = **f. out.**

ferret (f) m, dup.

ferriage (e) færgeløn.

ferriferous (e) jernholdig.

ferronnerie (f) f, jernhammerverk, -handel; isenkram, jernhandel. **ferronnier** m, grovsmed, jernhandler. **ferronnière** f, pandesmykke.

ferrugineux (f), **ferrugin(e)ous** (e) jern(holdig)-; (e) ogs. rustfarvet. **ferruginosité** f, jernholdighed.

ferrugo (e) rust paa planter.

ferrule (e) dopsko; holk; (dampmaskine) bøssing(sring), klemring.

ferrure (f) f, (jern)beslag; (heste)sko.

ferry (e) færge(sted), sund; (vb) færge.

Ferse (t) f, hæl. **Fersengeld** n: **F. geben** smøre haser.

fersk — (t) frisch; (vand) süss

skildrer, en kraftig og jordbunden natur, hvis maleriske og koloristiske skjønhedssans gjorde hans kunst mere idealiserende end realistisk. Han er en af det 19 aarh.s største malere saavel i sine landskabs- og marinebilleder som i fremstillingen af det nøgne. Hans kolorit er snart holdt i brunlige og grønne toner, f. eks. i de smukke skoginteriører med hjorte, som selv hans modstandere ikke kunde undlade at beundre; snart er den i lyse toner, der indvarsler friluftsmaleriet. I sin ungdom kopierede han de spanske mestre i Louvre. I hans egne billeder finder man saavel disses forskjønnende dybe skygger som flatterende mildt lys. Til C.s hovedbilleder hører «Atelieret», «Allégorie réelle», hvor typiske figurer fra hans forskjellige billeder er samlet. I 1870—71 sluttede han sig til kommunarderne, men frelste Paris' kunstsamlinger fra at ødelægges. Han anklagedes senere, med urette, som ophavsmand til Vendôme-søilens omstyrtning, ilagdes omkostningerne, hans verker solgtes, og selv gik han i landflygtighed til Schweiz, hvor han døde fattig og forgræmmet. [Litt.: G. Riat, «G. Courbet» (1906).]

Gustave Courbet (selvportræt).

Courbette *[kurbǽt]*, et af den høiere rideskoles forholdsvis lette sprang. Forbenene hæves samtidig, hvorefter bagbenene kastes frem, inden forbenene berører marken.

Courbevoie *[kurbvuá]*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Seine, 25 330 indb. (1901). C., der er en forstad til Paris, har mange villaer, fabriker for jernbanevogne og kemikalier.

Courbière *[kurbjǣ'r]*, Guillaume René, baron de L'Homme de (1733—1811), preus. generalfeltmarskalk, traadte 1756 fra hollandsk over i preussisk tjeneste. Førte 1759 og 60 med udmerkelse en fribataljon og i krigen med den franske republik den preussiske garde, erobrede 1792 Verdun og afgjorde 1793 slaget ved Pirmasens. Blev 1798 guvernør i Graudenz, som han forsvarede mod de franske fra 22 jan.—12 dec. 1807.

Courcel *[kursǽl]*, Alphonse Chodron, baron af (1835—), fr. diplomat. 1881—86 fr. gesandt i Berlin, 1894—98 i London.

Courcelles *[kursǽl]*, landsby i Lothringen, nær Metz. Her stod 14 aug. 1870 det første af de store slag ved Metz.

Courcelle-Seneuil *[kursæ'l snø'j]*, Jean Gustave (1813—92), fr. økonomisk forfatter. Var først forretningsmand, senere journalist i Paris, 1853—63 professor i nationaløkonomi i Santiago i Chile, men vendte tilbage til Frankrige og blev 1879 medlem af conseil d'état. Var en flittig skribent i liberal-individualistisk retning. Hans hovedverker er, foruden en vel anseet haandbog i bankvæsen, «Traité théorique et pratique des opérations de banques» (1853), «Traité théorique et pratique d'économie politique» (2 bd., 1858—59), «Protection et libre échange» (1879) og «Préparation à l'étude du droit» (1887).

Cour d'amour *[kurdamū'r]*, «elskovsdomstol». I den allegoriske middelalderlige digtning undersøges og defineres elskovens væsen og krav ofte paa den maade, at elskovens sag procederes for en domstol, Amors parlament. Under indflydelse af denne digtning opstod i fornemme kredse en art selskabelig underholdning med efterligning af de allegoriske processer. Virkelige elskovsdomstole har neppe eksisteret. [Litt.: Trojel, «Middelalderens elskovshoffer», Kbh. 1888.]

Courier de Méré *[kurje d'meré]*, Paul Louis (1772—1825), fr. lærd og politisk forfatter. Studerede navnlig græsk sprog og litteratur (oversatte bl. a. den græske roman «Daphnis og Chloe»). Deltog en tid i revolutionskrigene, men blev træt af krig og levede senere som landmand i nærheden af Tours. Udgav en række aandfulde og bidende, i et naivt-djervt bondesprog holdte flyveskrifter mod det bourbonske regimente efter 1815, især mod det klerikale hykleri. [Litt.: G. Brandes, «Skrifter», V, 251 ff.]

Courmayeur *[kurmajø'r]*, landsby i Italien, prov. Turin, 1224 m. o. h., paa sydsiden af Mont Blanc, 538 indb. (1901). Har jern- og svovlholdige mineralkilder.

Cournot *[kurnó']*, Antoine Augustin (1801—77), fr. matematiker og socialfilosof. Et grundlæggende arbeide er hans «Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses» (1838, eng. overs. i «Economic classics» 1897), der længe upaaagtet i nyeste tid er kommet til ære og værdighed. C. er en selvstændig teoretiker af høi rang. Uden matematisk apparat fremsatte han sine økonomiske idéer i «Principes de la théorie des richesses» (1863) og i «Revue sommaire des doctrines économiques» (1877). C.s anvendelse af matematiske teoremer paa økonomiske begreber fortsættes af Gossen, Jevons og navnlig Walras, som endelig henimod 19 aarh.s slutning dannede en «matematisk skole» inden nationaløkonomien med udgangspunkt i idéer, som en menneskealder tidligere var udviklet af C.

Cour permanente d'arbitrage *[kur pærmanā' darbitrāž]* (fr.) er det officielle navn paa den faste internationale voldgiftsdomstol, som har sit sæde i Haag. Se Voldgift.

Courrières *[kurjǣr]*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Pas-de-Calais, 3390 indb. (1901). C. har kulgruber og sukkerfabriker. Den 10 mars 1906 indtraf i gruberne en forfærdelig eksplosion, hvorved næsten 1100 mennesker satte livet til. I C. findes en kirke med et pragtfuldt gravmæle over Jean af Montmorency.

Court *[kūr]*, Antoine (1695—1760), fr. protestantisk teolog, «den fransk-reformerte kirkes gjenopretter», opsøgte og støttede de efter det nantiske edikts ophævelse splittede evangeliske menigheder, bekjæmpede sværmeriet og reorganiserede kirken. 1726 kunde man paany efter 66 aars afbrydelse holde en generalsynode i Frankrige. 1729 tog han bolig i Lausanne, hvor et teologisk seminarium var oprettet til uddannelse af prester til «Ørkenens kirke». Herfra udfoldede han en stor virksomhed til sin død. [Litt.: E. Hugues, «A. C.» (2 udg. 1872); Otto Anderssen, «Huguenotterne» (1907).]

— ⓔ fresh (water), sweet — ⓕ frais, fraiche; (eau f) douce. **paa f. gjerning** — ⓣ auf frischer That — ⓔ in the very act — ⓕ sur le fait, en flagrant délit.

forsken — ⓣ Pfirsich m, Pfirsche f — ⓔ peach — ⓕ pêche f.

forskhed — ⓣ Frische f — ⓔ freshness, sweetness — ⓕ fraicheur.

fertig ⓣ færdig; dygtig, øvet. **mit eim. f. werden** faa bugt med; komme ud af det med. **F.stellung** f. fuldendelse.

fertigen ⓣ forfærdige.

Fertigkeit ⓣ f. færdighed.

Fertigung ⓣ f. for-, udfærdigelse; afsendelse.

fertile ⓔ & ⓕ frugtbar.

fertilisation ⓕ f, **fertilization** ⓔ frugtbargjørelse. **fertiliser, fertilize** gjøre frugtbar, gjøde.

fertilité ⓕ f, **fertility** ⓔ frugtbarhed.

féru ⓕ skudt, væk (i); opsat, forhippet (paa)

ferule ⓔ, **férule** ⓕ f. ferle, ris, pisk; tugt; ⓔ ogs. give af ferlen.

fervency ⓔ varme, inderlighed.

fervent ⓔ & ⓕ hed, varm, ivrig, fyrig.

ferveur ⓕ f, **fervour** ⓔ iver, lidenskab, inderlighed.

fesch ⓣ fiks fjong, flot.

fescue ⓔ pegepind.

fess(e) ⓔ (heraldik) vaabenbaand.

fesse ⓕ f. (rumpe)ball; (pl) ende, podeks. **fessée** f. en dragt

Court *[kūr]*, Pieter de la (omtr. 1618—85), nederlandsk økonomisk forfatter. Var kjøbmand og uldvarefabrikant i Leiden, men flygtede derfra 1672 efter hans ven og partifælle Jan de Witts mord. Slog sig saa paa økonomisk forfatterskab og blev en af sit aarh.s merkeligste økonomer ved sin kritik af det herskende merkantilistiske system, med hvilket han dog ikke konsekvent brød. Med stor kraft forfegtede han frihedens ret i det økonomiske liv fra den praktiske handelsmands synspunkt. Han angriber laugsvæsenet og de store handelskompanier, fordi de lagde baand paa næringsfriheden. Ogsaa politisk fik han betydning ved at understøtte de Witt i hans kamp mod det oraniske parti.

Court *[kåᵊt]* (eng.), hof, domstol. Den ældste høiere domstol er c. of king's bench, oprettet 1178. Ved *magna charta* 1215 oprettedes c. of common pleas og senere skatkammerdomstolen (c. of exchequer). Alle disse dømte efter (landets almindelige) retsregler, common law, i modsætning til kanslerretten, c. of chancery, som kunde dømme efter equity (billighed). Ved retsreformen i 1873 og 1875 blev disse fire domstole ophævet som selvstændige institutioner; istedet har man nu supreme c. of judicature, som bestaar af to instanser. Første instans er high c. of justice (den tilsvarende domstol i Skotland benævnes c. of session). Denne bestod oprindelig af fem afdelinger *(divisions)*, nemlig de fire nævnte retter, der nu fik ensartet kompetence, og af testaments- og egteskabsdomstolen samt sjøretten (c. of admiralty) som femte afdeling. I 1881 blev imidlertid exchequer division og common pleas division ophævet. Anden instans er i civile sager c. of appeal, medens c. for crown cases reserved (i visse tilfælde) er ankedomstol i straffesager. I mindre civile sager er county c.s første instans med appel til high c. of justice.

Courtage *[kurtåž']*, se Kurtage.

Courteline *[kurtli'n]*, Georges Moinaux (1860—), fr. digter, har skrevet militær-humoresken «Lidoire», flere komedier, hvoraf kan nævnes «Les gaîtés de l'escadron», «Le gendarme est sans pitié», «L'article» og en forts. af Molières «Misanthrope» «La conversion d'Alceste» (1905).

Courtenay *[kurtnǽ]*, by og sogn i det nuværende depart. Loiret. I middelalderen et fransk len, som under Ludvig den tykke (1108—37) blev overdraget dennes søn Peter. Fra ham nedstammede flere af de saakaldte latinske keisere i Konstantinopel i 13 aarh. (Peter, Robert, Balduin II), flere grever af Edessa og de engelske grever af Devon (Devonshire).

Courtens *[kūrtens]*, François (1853—), belg. maler. Betydelige impressionistiske landskaber med tykt paalagte farveflekker af overraskende frisk virkning.

Courthope *[kå'ᵊlhōp]*, Wm. John (1842—), eng. forfatter, skrev i tidsskriftet «Quarterly review» og grundlagde og redigerede «National review». Har ogsaa skrevet digte og satirer, men er særlig blevet kjendt ved sine arbeider over det 18 aarh.s engelske litteratur, Pope og Addison og sin «History of English poetry» (1895—97).

Courtney *[kə̄'tni]*, Leonard Henry (1832—), eng. forfatter og politiker; 1872—76 professor i politisk økonomi i London, 1876—1900 medlem af parlamentet, yderliggaaende doktrinær liberal, tilhænger af forholdstalsvalgmaaden og kvindernes stemmeret. 1886 bragte home-rule-spørsmaalet ham til at forlade Gladstone og slutte sig til liberalunionisterne. 1886—92 var C. underhusets næstformand *(chairman of committees)*. C. var ivrig boervenlig og faldt derfor ved valgene 1900; faldt ogsaa 1906 som liberal kandidat. Har skrevet mange artikler i «Times» og de store maanedsmagasiner samt er en meget produktiv og meget læst forfatter af politiske essays.

Courtois *[kurtwa']*, Bernard (1777—1837), fr. kemisk fabrikant, opdagede grundstoffet jod og skal ogsaa have opdaget morfinen.

Courtrai *[kurtré]*, by i Belgien, prov. Vestflandern, kun 4 km. fra den franske grænse; 34 760 indb. (1905). C. er omgivet af gamle mure og har mange kirker, et gotisk raadhus og en børs. Industrien omfatter især vævning af damask, dækketøi og fabrikation af kniplinger og blonder. C. hed før Cortoriacum. 11 juli 1302 blev her det franske ridderskab under Robert af Artois slaaet af Brügges og Yperns vævere under grev Wilhelm af Julich. De paa slagfeltet fundne gyldne sporer bevares som trofæer.

Cousin *[kuzǽ']*, Jean (ca. 1501—90), fr. kunstner, alsidig renaissancepersonlighed, glasmaler, maler, billedhugger, kobberstikker og kunstteoretiker. Sterkt paavirket af italiensk kunst. Ved sit maleri «Dommedag» i Louvre blev han af sin samtid med urette kaldt «den franske Michelangelo».

Cousin *[kusǽ']*, Victor (1792—1867), fr. filosof, gjorde tidlig overordentlig lykke ved sine veltalende forelæsninger over filosofiens historie. Afsat fra sin lærerstilling 1820 udgav og oversatte han ældre filosofer (Descartes, Platon) og studerede den tyske spekulative filosofi. Efter julirevolutionen nød han atter officiel anerkjendelse, blev medlem af akademiet, pair af Frankrige og 1840 undervisningsminister og havde stor politisk indflydelse, saalænge kongedømmet bestod. — Som filosof er C. eklektiker, d. e. han slutter sig ikke til et enkelt system, men udvælger efter et historisk studium af filosofien, hvad der findes af formentlig berettiget hos de forskjellige filosofer. Han er saaledes paavirket saavel af den skotske skole som af Hegel og Schelling samt af sine landsmænd Biran og Ampère. Han var en afgjort modstander af den sensualistiske filosofi, som var grundlagt af Condillac, og overfor materialismen hævdede han en idealistisk verdensopfatning. Nogen samlet fremstilling af sin egen filosofi har han ikke givet, skjønt han har skrevet en stor mængde verker, saaledes de bindsterke «Cours de l'histoire de la philosophie moderne» og «Fragments philosophiques». Som hans hovedverk ansees «Le vrai, le beau et le bien», der bl. a. øvede stor indflydelse paa Renan og er udkommet i mange oplag.

Cousin-Montauban *[kusǽ' mōtåbå']*, Charles, greve af Palikao (1796—1878), fr. officer. Deltog i 1830- og 1840-aarene i kampene i Alger, 1855 divisionsgeneral og guvernør over Oran. 1859 overanfører over ekspeditionen mod Kina, som han ledede kraftig, men brutalt. 1862 greve af Palikao. Efter udbruddet af den fransk-tyske krig 1870 efter keiserinde Eugenies ønske ministerchef og krigsminister. Drev rustninger og forsvarsforan-

---

ris. **fesse-mathieu** m, aagerkarl. **fesse-pinte** m, drukkenbolt, svirebroder. **fesser** rise, piske; gjøre færdig i en fart. **fessier** m, ende, sess. **fessu** bredbaget.

Fessel (t) f, lænke; kode(led). **F.ballon** m, ballon captif.

fesseln (t) lænke(binde); fængsle. **Fesselung** f, lænkning, lænkebinding; fængsling.

fest — (t) Fest n — (e) feast, festival. celebration — (f) fête; (høitidelighed) solennité f. **festmaaltid, -middag** — (t) Fest-, Zweckessen n — (e) feast, banquet — (f) banquet: festin m. **festskrift** — (t) Festschrift f — (e) commemorative writing — (f) écrit (m) de fête en mémoire de (qc), en l'honneur de (q); (skoles) palmarès m. **festtale** — (t) Festrede f — (e) principal speech — (f) discours m (d'apparat).

fest (t) fast; solid; vel hjemme (i). **f.legen** fastsætte, fastslaa; baandlægge. **F.nahme** f, arrestation. **f.nehmen** arrestere. **f.stellen** fastsætte, konstatere.

Fest (t) n, fest.

feste — (t) festen — (e) feast — (f) faire la fête, festoyer, banqueter, festiner.

fester (e) eddre, blive betændt (saar): gribe om sig (lidenskaber); ondartet saar: omsiggriben.

Festigkeit (t) f, fasthed. **Festigung** f, befæstelse.

staltninger meget energisk, men skuffede pariserne og den øvrige befolkning ved løgnagtige fremstillinger af krigsbegivenhederne. Revolutionen 4 sep. nødte ham til at flygte ud af landet. Vendte tilbage efter freden.

Coussemaker *[kusmakǣr]*, Charles Edmond Henri de (1805—76), fr. advokat og dommer, tillige betydelig og virksom musikhistorisk forsker og forfatter, der har udgivet en række store verker og en mængde skrifter og artikler. Behandlede fortrinsvis musiken i middelalderen.

Coustou *[kustú]*, Nicolas (1658—1733), fr. billedhugger. Elev af sin onkel Coysevox. Hans kokette kvindehoveder udmerker sig ved den livagtige gjengivelse af kjødets blødhed (morbidezza).

Coutances *[kutã's]*, by i det n.v.-lige Frankrige, depart. Manche, ved elven Soulle, 10 km. fra kysten; 6991 indb. (1901). C. er bispesæde og har en gotisk domkirke fra 13 aarh. med to 77 m. høie taarne, har uldfabriker, tilvirkning af orgler, vogne og pergament. I nærheden findes marmorbrud. Handel med kvæg og smør.

Couthon *[kutõ']*, Georges (1756—94), fr. revolutionsmand, opr. sagfører. 1791 medlem af den lovgivende forsamling, 1792 af konventet. Ivrig for republiken og for Ludvig XVI's henrettelse. Sluttede sig 1793 til bjerget mod girondisterne, medlem af velfærdsudvalget. Herjede det oprørske Lyon. Fanatisk terrorist og tilhænger af Robespierre, imod dantonisterne, til hvis fald han medvirkede. Robespierres fald medførte ogsaa hans. Sammen med Robespierre og Saint Just guillotineredes han 28 juli 1794.

Coutras *[kutrá]*, by i det s.v.-lige Frankrige, depart. Gironde, 2427 indb. (1901); handel med vin, brændevin og mel. 20 okt. 1587 seirede Henrik af Navarra her over den kgl. hær under Joyeuse.

Coutts, se Burdett-Coutts.

Coutume *[kutým]*, fr. ord, som betyder sedvane, vedtægt. Det anvendes særlig om retslige sedvaner og tillægges ofte megen betydning ved retsafgjørelser.

Couture *[kutýr]*, Thomas (1815—79), fr. maler. Elev af Gros og Delaroche. Historiske billeder, hvoraf hans første «Romersk orgie» (1847; i Luxembourgmuseet) vakte særlig opsigt. Han har indlagt sig stor fortjeneste som lærer for franske og udenlanske malere.

Couvade *[kuvád]*, eiendommelig skik, som ved barnefødsel iagttages navnlig af naturfolk, og som bestaar deri, at faderen efter barnets fødsel tilbringer en tid i ro, afholder sig fra nydelsen af visse spiser o. s. v., medens moderen ofte efter faa timers forløb vender tilbage til det daglige arbeide. Skikken har en vid udbredelse; den kjendes særlig fra Sydamerika og Indonesien, er sjelden forekommende i Afrika, optræder i Europa hos baskerne, fra hvem betegnelsen c. er hentet. Dens oprindelse er gaadefuld; alm. antages den at bero paa overtroiske forestillinger om en usynlig forbindelse mellem faderen og barnet nogen tid efter fødselen.

Covãdo, portug. alen, den store (for detaljhandelen) = 0.6806 m., den lille = 0.6600 m.

Cove *[kōv]*, se Queenstown.

Covenant *[kɒ'vənənt]*, navn paa de forbund, som de skotske presbyterianere i 16—17 aarh. indgik for at beskytte sin trosfrihed. Især c. af 1580 med Jakob VI mod katolikerne og c. af 1638 rettet mod Karl I's forsøg paa at indføre «The common prayer book» og dermed den episkopale kirke i Skotland.

Covent-garden *(kå'vənt gā̊ədən]*, et berømt marked i London, hvor der hver tirsdag, torsdag og lørdag morgen sælges blomster, frugt og grønsager. C kaldtes tidligere Convent-garden og var Westminster-munkenes have. I nærheden findes teatret C., se London.

Coventry *[kɒ'ventri]*. 1. By og siden 1888 eget grevskab i England, før tilhørende grevskabet Warwick, ved Sherbourne, bielv til Avon. 16.8 km.² med 69 978 indb. (1901). C. har 20 kirker, hvoriblandt St. Michaelskirken med et 92 m. h. taarn. Tilvirkning af ure, silkebaand, bicykler og kunststøberier. Sagnet om Lady Godiva (s. d.) feires her aarlig med en folkefest. — 2. By i de Forenede stater, Rhode Island, 29 km. s.v. for Providence, 5279 indb. (1900). Bomuldsindustri.

Covilhão *[kovilja'uŋ]*, by i Portugal. prov. Beira, ved den østlige skraaning af Estrellabjergene, 664 m. o. h.; 15 469 indb. (1900). Betydelig klædesfabrikation. I nærheden varme mineralkilder.

Covington *[kɒ'viŋtn]*, by i Nordamerika, staten Kentucky ved Lickings udløb i Ohio; 42 938 indb. (1900). Katolsk bispesæde. Er ved en hængebro forbundet med Newport, som ligger paa den anden side af Licking. og med Cincinnati, der ligger paa den anden side af Ohio, ved en 685 m. lang hængebro samt ved en jernbanebro.

Co'volo, pas i Norditalien, prov. Belluno, gjennem hvilket veien fører fra Sydtirol, langs Brenta, ind i det venetianske. Ved passet ligger grænsefæstningen C., der i 1509 blev indtaget af keiser Maximilian I.

Cowboys *[kau'bǒiz]* (eng., kogutter), navn paa kvægdriverne i den vestlige del af de Forenede stater, udmerkede ryttere, som med stor dygtighed og energi vogter sine halvvilde hjorder.

Cowcatcher *[kau'kætšə]*, kofanger, en plogformet skjerm paa forenden af lokomotiver. C. anvendes paa uindhegnede baner og afverger afsporing ved at opfange eller bortslynge kreaturer eller hindringer af anden art, som toget støder paa.

Cowell *[kau'əl]*, Edward Byles (1826—1903), eng. sanskritist, kom til Kalkutta 1856, hvor han virkede som lærer indtil 1864. Fra 1867 var han professor i sanskrit ved universitetet i Cambridge. Han har oversat verker af Kalidasa og andre indiske forfattere samt leveret talrige udgaver af sanskrittekster.

Cowen *[kau'ən]*, Frederic Hymen (1852—), fra Jamaica, klavervirtuos og komponist i England, direktør for akademiet i Edinburgh, har skrevet symfonier, kantater, klaverkoncert, kammermusik, opera, operette m. v. Koncerterede i 1877 i Kra. sammen med Trebelli.

Cowen *[kau'ən]*, Joseph (1831—1900), eng. politiker; knyttede i sine unge aar et fortroligt venskab med politiske flygtninge som Garibaldi, Kossuth og Herzen og arbeidede energisk for de underkuede europæiske nationer. 1873—86 medlem af parlamentet, home-rule-venlig, demokratisk-radikal, ivrig for folkeoplysning og sociale fremskridt, medens han samtidig i udenrigspolitik var udpræget imperialist. Var eier af og flittig medarbeider ved «Newcastle daily chronicle».

---

festin Ⓕ m, gilde, festmiddag. **festiner** holde gilde.
festival Ⓔ & Ⓕ fest(lig)-, høitids-; Ⓔ ogs. fest(dag), høitid.
festivity Ⓔ feststemning, -glæde; fest(lighed).
festlig — Ⓣ festlich, feierlich — Ⓔ festive, festal, solemn — Ⓕ solennel; pompeux. **festlighold-de(lse)** se feire, høitideligholdelse.
festlighed — Ⓣ Festlich-, Feierlichkeit f — Ⓔ festivity — Ⓕ caractère (m) solennel, solennité f; (pl) fêtes f pl.
feston Ⓕ m, **festoon** Ⓔ guirlande. **festooned curtain** Ⓔ kappegardin. **festonnage** Ⓕ m, slingring. **festonner** Ⓕ smykke, udsy med guirlander; slingre.
festoyer Ⓕ beverte, traktere; more sig, feste.
Festung Ⓣ f, fæstning.
fetal Ⓔ foster-.
fêtard Ⓕ m, sprade, dagdriver, udhaler.
fetch Ⓔ hente; indbringe (ved salg); naa; bibringe (slag); kneb; draug. **f. to windward of** knibe op forbi.
fête Ⓕ f, fest; fest, helligdag; navne, fødselsdag. **f.-Dieu** Kristi legemsfest
fêter Ⓕ feire, høitideligholde; holde fest for, gjøre stas af, fetere
fêteur Ⓕ m, festdeltager; gratulant.
feticide Ⓔ fostermord, -fordrivelse.

Cowes *[kauz]*, dobbeltby paa nordkysten af øen Wight. Elven Medina deler den i West-C. med 8652 indb. (1901) og East-C. med 3196 indb. (1901). C. har en god havn og et meget besøgt sjøbad. Ved indløbet til byen ligger et gammelt slot, som nu er klublokale for den kgl. engelske yachtklub, som i august holder sine bekjendte regattaer. I nærheden ligger det kgl. slot Osborne.

Cowley *[kau'li]*, Abraham (1618—67), eng. digter. Allerede som elev af Westminsterskolen udgav han en digtsamling «Poetical blossoms», og som student i Cambridge skrev han engelske og latinske digte. Under borgerkrigene sluttede han sig til kongens parti og angreb puritanerne i satiren «The puritan and the papist». Han blev fanget af Cromwell og først sat i frihed efter dennes død. Efter restaurationen levede han tilbagetrukket, dyrkede naturvidenskaben og skrev latinske vers og engelske essays. Hans samlede verker udkom i 1669. C. var en aandfuld og tankedyb digter, som gav den klassiske kunstform en sjelden kraft.

Cowley *[kau'li]*, Henry Richard Charles Wellesley, jarl (1804—84), eng. diplomat, brodersøn af hertugen af Wellington; attaché i Wien 1824, ambassadør i Konstantinopel 1843, i Schweiz 1848 og i Frankfurt 1850. Gesandt i Paris 1852—67, arbeidede taktfuldt og dygtig paa at bevare vestmagternes gode forhold; var 1856 Englands anden repræsentant paa Pariserkongressen og afsluttede sammen med Cobden den frihandelsvenlige handelstraktat af 1860 mellem England og Frankrige.

Cowpen *[kau'pən]*, by i England, grevskabet Northumberland, 17 803 indb. (1901). Kulgruber, glasfabriker og skibsverfter.

Cowper *[kau'pə* el. *kū'pə]*, William Cowper, jarl (1664—1723), eng. statsmand; 1695 medlem af underhuset; ivrig whig, vandt stort ry som politisk taler. 1705 storseglbevarer («lord keeper»); tog ledende del i forhandlingerne 1706 om den eng.-skotske union og blev ved dennes iverksættelse 1707 den første lordkansler af Storbritannien. Da whigministeriet faldt 1710, gik C af, men under Georg I fik han samme embede igjen 1714—18. C.s «Private diary» blev udgivet 1833.

Cowper *[kau'pə* el. *kū'pə]*, William (1666—1709), eng. læge, udmerket kirurg og anatom. Vigtigste arbeider om legemets muskler. Var den første, som beskrev de efter ham opkaldte kjertler i urinrøret, der allerede 1684 var opdaget af Mery.

Cowper *[kau'pə* el. *kūpə]*, William (1731—1800), eng. digter, elev af Westminsterskolen, led allerede som ung af melankoli, gjorde selvmordsforsøg og maatte anbringes paa en sindssygeanstalt. Han fandt sin midlertidige helbredelse og trøst i den sterke religiose vækkelse, som metodismen skabte, fandt et hjem hos en af dennes tilhængere, Mrs. Unwin, og skrev for denne sekt «Hymns of Olney». Senere fik en anden dame, Lady Austen, stor indflydelse over ham. Hun gav ham idéen til den komiske ballade «John Gilpin». Ved digtene «The task» og «Table talk» befæstede han sit digteriske ry. C. betegner ved følelsens naturlighed og udtrykkets enkelhed og kunstløshed en reaktion mod den abstrakte, kolde og artificielle poesi, som udmerkede Popes skole. Han er forsaavidt en forløber for Wordsworth og den engelske sjøskole. Hans samlede verker blev udgivet efter hans død af hans ven Haylay (1803—06).

William Cowper.

Cowperske kjertler, to omtr. ertstore kjertler, som ligger ved den bagerste del af mandens urinrør og udmunder i dette. De afsondrer en slimet vædske. De kan undertiden, navnlig ved dryppert, blive sæde for betændelse.

Cox, Sir George William (1827—1902), eng. vidensk. forfatter, prest og senere professor ved Cheltenham college. Har skrevet en mængde verker om mytologiske og historiske emner: «Tales from Greek mythology» (1861), «Tales of the gods and heroes» (1862), «Mythology of the Aryan nations» (2 bd., 1870), der er hans hovedverk, «History of Greece» (2 bd., 1874), «The Athenian empire» (1876) og «The life of J. W. Colenso» (1888).

Co'xa (lat.), hofte.

Coxie, Michael van (1499—1592), nederlandsk maler. Elev af sin fader og Bernh. van Orley, paavirkedes i Rom sterkt af den romerske skole, især af Rafael. Arbeidede i Brüssel og Mecheln. Filip II's hofmaler, for hvem han kopierede brødrene van Eycks genteraltег og R. van der Weydens «Nedtagelse af korset».

Coxwell *[kå'kswəl]*, Henry Tracy (1819—1900), eng. aeronaut. Første ballonopstigning 1844, sidste 1885. Ledede 1848 en række tyske, militære aeronautiske undersøgelser. Fra 1862 gav han sine ballonforsøg et meteorologisk formaal, naaede sammen med Glaisher en høide af omtr. 10 000 m. Ledede de tyske ballonopstigninger under den tysk-franske krig 1870. Udgav fra 1885 tidsskriftet «Ballon». Hovedverk «My life and ballooning».

Coyet *[kwajæ']*. 1. Peter Julius C. (1618—67), sv. diplomat. Var gesandt i England, dernæst i Holland. Deltog i Roskildefreden og var sammen med Sten Bielke i Kjøbenhavn for at arbeide paa en nærmere forbindelse mellem nabolandene. Hans stive hævden af sin opfatning af fredstraktaten mentes for en del at være skyld i dens stranding og det svenske fredsbrud, hvorfor han efter høiere ordre udgav et latinsk forsvarsskrift. 1659 søgte han i Holland forgjæves at skille dette fra Danmark, og 1666 deltog han i fredskongressen i Breda. — 2. Gustaf Vilhelm C. (1678—1730), sv. officer, foreg.s sønnesøn, gjorde tjeneste i det polske felttog, men tog sin afsked 1705. Gjenindtraadt udmerkede han sig ved Helsingborg og blev 1719 generalmajor. Uvillig stemt overfor de nye magthavere slog han sig ned i Kjøbenhavn, hvor han forbandt sig med nordmanden Poul Juel, der, afskediget fra sin amtmandspost i Lister og Mandal, hadede Fredrik IV dødelig. De to venner intrigerede nu af al magt mod Fredrik IV og til bedste for hertug Karl Fredrik af Gottorp, idet planen dels gik ud paa at

---

fetid ⓔ, **fétide** ⓕ stinkende.
fétidité ⓕ f. stank
fetlock ⓔ hovskjeg.
fetor ⓔ stank
fett ⓣ fed. **Fett** n. fedt. **F.-gans** f. pingvin. **f.leibig** tykmavet. **F.wanst** m. tyksak. **F.-waren** pl. fedevarer.
Fette, Fettheit, Fettigkeit ⓣ f. fedme.
fetter ⓔ (fod)lænke; slutte i bolt og jern. **f.-lock** lænkelaas; klamp om foden.
fetticht, fettig ⓣ fedtet.
fettle ⓔ orden; gjøre (sig) istand.
fétu ⓕ m. halmstraa; en døit.
fétuque ⓕ f (bot.), svingel.
fetus ⓔ, **fétus** ⓕ m. foster.
Fetzen ⓣ m. lap. fille.
feu ⓕ m. ild, lue; (pl) varme, hede; ildsted, peis; arne, hjem; familie; brand; baal (straf); (mil.) salve; lys, blus; lanterne; fyr(taarn); glød, begeistring; lidenskab, kjærlighed.
feu ⓕ (sidst) afdød, salig.
feucht ⓣ fugtig. **f.kalt** klam.
Feuchte, Feuchtigkeit ⓣ f. fugtighed.
feuchten ⓣ fugte, væde.
feud ⓔ feide; len.
feudal- se lens-.
feudal ⓔ lens-; middelalderlig.
feudatism lensvæsenet. **feudality** feudalforfatning. **feudary** lens(mand)-, vasal.
feudataire ⓕ m. **feudatary, -tory** ⓔ vasal; ⓔ ogs. len(s-).
feudiste ⓕ m. lensretskyndig.

løsrive Grønland, dels frarive Danmark Norge ved russisk hjælp. Da imidlertid et kompromitterende brev beslaglagdes, kom deres planer 1723 for dagens lys. Juel blev henrettet som høiforræder, og C. dømt til livsvarigt fængsel i kastellet i Kjøbenhavn.

Coypel *[kwapœl]*, fr. malerfamilie. 1. A n t o i n e C. (1661—1722), søn og elev af nedenn. N. C. Direktør for akademiet, hofmaler. Dekorative historiske billeder, allegorier og religiøse emner. I det norske Kunstmuseum «Zeus som barn blandt nymfer og kureter». — 2. C h a r l e s A n t o i n e C. (1694—1752), søn og elev af foreg. A. C. Hofmaler. Udkast til gobelinserien «Don Quixote». — 3. N o ë l C. (1628—1707). Hofmaler. Paavirket af Poussin og Lebrun. Billeder fra mytologien og romersk historie i de fr. slotte. — 4. N o ë l N i c o l a s C. (1692—1734), stedbroder af A. C. Viser naturiagttagelse.

Coyzevox *[kwazvå']*, C h a r l e s A n t o i n e (1640—1720), fr. billedhugger. Naar han lagde tilside den allegoriske pomp, har han leveret arbeider, der udmerker sig ved smag og formsikker behandling. Bedst er hans malerisk behandlede portrætbuster af statsmænd, lærde og kunstnere under Ludvig XIV og XV. Bedst repræsenteret i Louvre.

Cr., forkortelse for lat. *circiter*, omtrent, og lat. *currentis*, løbende (maaned el. aar).

Cr, kemisk tegn for k r o m.

Crabbe *[kræb]*, G e o r g e (1754—1832), eng. digter. Han var en selvlært mand, tog tjeneste hos en saarlæge, men skrev samtidig digte i Popes stil. Politikeren Burke hjalp ham til at blive prest. I sine digte «The village», «The newspapers», «The borough» gav han billeder fra engelsk landsbyliv med kraftig virkelighedssans. Hans søn udgav hans samlede verker i 8 bd. i 1834.

Cracovienne *[krakåvjœn]*, se K r a k o w i a k.

Craesbeeck *[krāsbēk]*, J o o s t v a n (ca. 1606—ca. 1655), flamsk maler. Ven og elev af Adriaen Brouwer. Arbeidede i Antwerpen og Brüssel. Verthusscener og bondeslagsmaal; smukke i farven. Billeder bl. a. i Antwerpen, München, Wien, Brüssel.

Lucas Cranach: Judith.
(K. Gemälde-Galerie, Wien.)

Craik *[krēk]*, M r s. D i n a h M a r i a, f. Mulock (1826—87), eng. forfatterinde, navnlig kjendt som «the author of John Halifax, gentleman» (1857). Ogsaa «A life for a life» (1859) og nogle af hendes øvrige romaner finder endnu læsere.

Crail *[krēl]*, by i Skotland, grevskabet Fife, ligger paa nordsiden af Forthfjorden, 30 km. s.ø. f. Dundee, 1077 indb. (1901); har en god havn.

Craiova, by i Rumænien, depart. Dolj, ved Siulelven, 80 km. n.ø. f. Vidin; 45 438 indb. (1901). Har 32 kirker og 3 synagoger; handel med korn. Var tidligere hovedstad i Lille Valakiet.

Crambe, se S t r a n d k a a l.

Cramer, G a b r i e l (1704—52), matematiker, f. i Genf. Elev af Joh. Bernouilli, blev professor i Genf, først i matematik, derpaa i filosofi. Hans hovedarbeide om kurvernes teori er endnu af vigtighed; han giver deri desuden grundlaget for determinater.

Cramer, J o h a n n A n d r e a s (1723—88), t. teolog, hørte til de betydelige t. forfattere, som Bernstorff indkaldte til Danmark. Ikke blot som prest og universitetslærer, men ogsaa gjennem sit tidsskrift «Der nordische Aufseher» øvede han en ikke ringe indflydelse paa sin tids æstetiske og moralske almenbevidsthed. Udgav en ny katekismus og salmebog. C kom senere til Lübeck og derfra til Kiel, hvor han 1784 blev universitetskansler.

Cramer, J o h a n n B a p t i s t (1771—1858), tyskfødt pianovirtuos, lærer og komponist i London, hvor han især nød stor anseelse ved sit skjønne, elegante pianospil. Hans klaverskoler og etuder (et udvalg af Bülow) benyttes endnu. Han ledede ogsaa et musikforlag for klassiske verker, Cramer & co.

Cramér, J o h a n N i k l a s (1812—93), sv. skolemand og forfatter, 1842—56 rektor i Visby. Skjønt selv presteviet virkede han paa mange maader for, at skolen skulde adskilles fra kirken, være helt konfessionsløs og give en for alle fælles dannelse, hvorfor ogsaa de klassiske sprog skulde udskydes til universitetet. Virkede ogsaa i politiske tillidshverv for skolevæsenets ordning og skrev en række artikler og bøger om skolevæsen og religion. Hans religiøse standpunkt var en fornufttro paa Gud og udødelighed med forkastelse af al overnaturlig aabenbaring.

Cramlington *[kræmliŋtn]*, by i England, grevsk. Northumberland. 6437 indb. (1901); har kulgruber.

Cran *[kræn]*, eng. maal for fiskevarer, indeholdende 45 imperial-gallons el. 204.46 liter fersk, 37½ imperial-gallons el. 170.38 liter saltet fisk.

Cranach. 1. L u c a s C., den ældre (1472—1553), t. maler, kobberstikker og træsnittegner, søn af Lucas Müller (?) og kaldt C. efter sin fødeby Kronach. Elev af sin fader. Arbeidede væsentlig i Wittenberg, 1502—04 i Wien, fra 1504 som hofmaler hos kurfyrsten af Sachsen. Holdt stort malerverksted ogsaa for dekorationsarbeider, var samtidig apoteker, bog- og papirhandler og flere gange borgermester i Wittenberg. Deltog ivrig i reformationen. Hans kunst er mindre betydelig end Dürers og Holbeins; tegningen er uudviklet, men farven frisk og klar. Hans portræter er spidsborgerlige i sin opfatning (Luther,

---

Feuer ⓣ n, ild; fyr; baal; (ilde)brand; fyr(et). **F.bestattung** f, ligbrænding. **F.blume** f. valmue **F.brand** m, brand, stykke brændende træ. **F.eifer** m, brændende iver. **F.käfer** m, ekehjort. **F.mal** n, brandsaar; brændemerke. **F.schwamm** m knusk. **F.stein** m, flint(esten). **F.wehr** f, brandkorps.

feuern ⓣ fyre, skyde; lægge i (kakkelovnen).

feuillage ⓕ m, løv(verk). **feuillaison** f. løvspræt.

feuillard ⓕ m, tøndebaand.

feuille ⓕ f. blad; liste. bog; følgeseddel; folie; flade; lag; fløi (af vindusskaate).

feuillée ⓕ f, løv(verk), -hytte, -sal.

feuille-morte ⓕ (m), vissen-, brungul (farve).

feuiller ⓕ male blade, løv; false. **se f.** løves.

feuillet ⓕ m, blad (i bog); lag; (zool.) bladmave.

feuilleté ⓕ m, butterdeig. **feuilleter** lage butterdeig; blade i, gjennem.

feuilletis ⓕ m, eg (paa diamant)

feuilleton ⓣ m, føljeton. **feuilletonniste** m, føljetonforfatter.

feuillette ⓕ f. vinfad (½ pibe).

feuillu ⓕ løvrig.

feuillure ⓕ f, fals: blade, løv.

feurig ⓣ brændende, luende, gloende; ildfuld. **Feurigkeit** f. ildfuldhed, fyrighed.

Melanchton, Fredrik den vise, alle i München), hans alterbilleder præget af tør protestantisme. Ofte viser han dog en egte tysk trohjertighed og romantisk poesi, der i sin stemning er i slegt med eventyret og folkevisen, saaledes i de lyshaarede, blaaøiede madonnaer, i «Jugendbrunnen», de uskyldige Bathseba-billeder, i legender og mytologi, men fremforalt i sine naive, hjemlig opfattede landskaber. Man finder i denne side af hans kunst ikke blot et tro billede af datidens borgerlige liv, men ogsaa et levende udtryk for tysk gemyt og aand. Han er derfor bedst, hvor han kan følge sit temperament og ikke er paavirket af sine lærde høviske omgivelser i Wittenberg. En blanding af hans egen oprindelighed og af humanistisk indflydelse viser de talrige billeder af nøgne kvinder: en karakteristisk type, smallivet med runde, faste former, skraatliggende, skjelmske øine, rød Rembrandt-hat og guldkjeder, forøvrigt i Evakostume, optrædende som nymfe eller gudinde, i selskab med reformationstidens pompøse herrer. Signatur: en vinget slange, før 1537 med opstaaende vinger, efter s. a. med liggende. I Kunstmuseet: «Kristus og egteskabsbrydersken» (1529), «St. Sebastian» (1543) og «Kristus velsigner de smaa børn» (efter 1537). — 2. Lucas C., den yngre (1515—86), t. maler, søn og elev af foreg., hvis verksted i Wittenberg han fortsatte fra 1553.

Cranbrook *[kræ'nbruk]*, Gathorne Hardy, jarl (1814—1906), eng. statsmand, beseirede 1865 Gladstone i en valgkamp og var en af det konservative partis dygtigste mænd. Gjennemførte som indenrigsminister (1867—68) betydelige forbedringer i fattigvæsenets ordning og fabriklovene; 1874—78 krigsminister og 1878—80 minister for Indien under Beaconsfield. Da de konservative atter fik magten, blev C. lordpræsident for geheimeraadet i Salisburys første og andet kabinet 1885—jan. 86 og juli 1886—92.

Crane: The wedding of the Medway and the Thames.
(Illustration fra «Faerie Queene».)

Crane *[krēn]*, Walter (1845—), eng. maler og tegner. Studerede først i London, hvor han paavirkedes af præraфaeliterne, siden i Rom, hvor antiken fængslede ham. I hans kunst er ogsaa middelaldersk romantik blandet med antik skjønhedsfølelse. Hans uhyre produktion viser gjennemgaaende lidet af naturstudium og meget af manierisme. Den omfatter oljemaleri, akvareller, bogillustrationer, kartoner til glasmaleri, udkast til tapeter, bogbind o. s. v. Til hans betydeligste oljemalerier hører «Amor omnia vincit», «Timernes flugt» og «Livets bro», «Svaneprinsesserne». Bedre er hans dekorative arbeider og mange kolorerede barnebøger og illustrationer til egne og andres digte («Echoes of Hellas», «The first of May» og Spensers «Faerie Queene»). Har udgivet flere ræsonnerende bøger om dekorativ kunst.

Cranganore *[krængænå'ə]* (Kodungalore), by i Forindien, præsidentsk. Madras, paa vestkysten, n.f. Cochin, omtr. 10 000 indb. Efter sagnet begyndte apostelen Thomas der at omvende Indien. I C. fandtes en syrisk kirke før 9 aarh., og jøder var bosat der endnu tidligere. Nu sæde for en kat. biskop, i nærheden et jesuitisk seminarium.

Cra'ngon, se Ræker.

Craniologī, læren om hovedskallen.

Craniōte hvirveldyr, hvirveldyr, som har hovedskalle, d. e. alle hvirveldyr med undtagelse af lancetfisken.

Crānium, hovedskalle, s. d.

Cranmer, Thomas (1489—1556), eng. erkebiskop, blev kgl. kapellan ved Henrik VIII's hof og 1533 erkebiskop af Canterbury. Han føiede kongen m. h. t. opløsningen af hans egteskaber, men forsøgte at frelse Anna Boleyn og Catharina Howard fra døden. Støttede ligeledes kongen, da han løsrev den eng. kirke fra pavedømmet. C. stod protestantismen langt nærmere end kongen, og efter Henrik VIII's død gjennemførte han som formynder for Edvard VI reformationen i England. I teol. henseende endte han med at indtage et mellemstandpunkt, som i mange henseender kom til at præge den engelske kirkes lære. Maria lod C. fængsle og anklage for høiforræderi og kjetteri. Han lod sig aftvinge en tilbagekaldelse af sin lære, men blev dog dømt til døden og brændt. Paa baalet bad han frimodig Gud om tilgivelse for sit frafald og lod først den høire haand brænde, fordi denne havde skrevet tilbagekaldelsen. Hans samlede verker er sidst udgivet af Cox, 2 bd. 1844—46. [Litt.: A. J. Mason, «T. C.», 1898.]

Crannog *[kræ̀nəg]*, forhistorisk pælebygning (s. d.) i irske og skotske sjøer. Se Munro, «Scotish lake dwellings or crannoges» (London 1882).

Cranston *[krænstn]*, by i de Forenede stater, Rhode Island, ved Narragansettbugten s.v. for Providence, 13 343 indb. (1900). Stor industri, bomulds- og maskinfabriker, antracitkulgruber.

Crapelet *[kraplǽ]*, Charles (1762—1809), fr. bogtrykker. Blandt hans omhyggelig udførte tryk kan fremhæves pragtverket «Les oiseaux dorés» (1802), hvoraf 30 eksemplarer blev trykt med tekst i guld. Hans søn, Georges Adrien C. (1789—1842), var en endnu dygtigere typograf end faderen og forfattede endel skrifter over bogtrykkerkunstens historie.

Craquelé *[kraklé]*, craquelure, fr. betegnelse for keramik, hvis glassur viser et net af grovere og finere

---

feurio, feuerio ⓣ brand! **feurre** ⓕ m, langhalm. **feutier** ⓕ m, overfyrbøder. **feutre** ⓕ m, filt(hat). **feutrer** filte. **feutrier** m, filtmager. **fève** ⓕ f, bønne. **fever** ⓔ (bringe i, faa) feber. **f.-few** (bot.) balderbraa. **feverish** febersyg. **février** ⓕ m. februar.

few ⓔ faa. **a f.** nogle faa. **fewness** faatallighed. **ff** ⓣ: **aus dem ff** grundig. **fi** ⓕ fy! tvi! **faire f. de** lade haant om. **fiacre** ⓕ m, droske. **fiançailles** ⓕ f pl. forlovelse. **fiancé(e)** forlovet; kjæreste. **fiancer** forlove. **fiasko** — ⓣ Fiasko n — ⓔ failure, fiasco; (gjøre f.) fail (egregiously, disastrously) — ⓕ fiasco, insuccès m; (gjøre f.) ogs. faire four, échouer (complètement), tomber (à plat) **fiat** ⓔ ordre. **fib** ⓔ løgn, skrøne, lyve. **Fibel** ⓣ f. abc. **fiber** — ⓣ Fiber f — ⓔ & ⓕ fibre f.

fibreux ⓕ, **fibrous** ⓔ traad(et). trevlet **fibril** ⓔ. **fibrille** ⓕ f, liden trevle, slintre. **fibrine** ⓔ & ⓕ f, fibrin. **fibster** ⓔ skrønemager, løgner. **fibula** ⓔ. **fibule** ⓕ f, (romersk) spænde. **fic** ⓕ m, vorte. **ficaire** ⓕ f, (bot.) vaarkaal.

masker dannet ved sprang i glassuren. Opr. en feil er det særlig paa kinesisk porcellæn med overlæg udnyttet til kunstnerisk virkning. Det frembringes ved hurtig og sterk temperaturveksel.

Cra'ssula, urter el. buske af de tykbladedes familie, med modsatte, ofte parvis sammenvoksede blade og røde el. hvide 5-talsblomster i kvastformede blomsterstande. Over 100 arter, de fleste i Syd-Afrika. Flere arter er prydvekster, saaledes *c. coccinea* med høirøde blomster i skjermlignende kvast og *c. falcata,* rødgule blomster.

Crassulāceæ (bot.), tykbladede, s. d.

Cra'ssus (d. e. den tykke), navn i den romerske plebeiiske slegt Licinius. Fremtrædende medlemmer: 1. Lucius Licinius C. (ca. 140—91 f. Kr.), berømt taler, i politisk henseende tilhænger af senatspartiet, men ivrig for en forsoning med folkepartiet. — 2. Marcus Licinius C. (114—53 f. Kr.), triumvir, kjæmpede med dygtighed paa Sullas side aar 83, skaffede sig derpaa ved spekulationer og ved at kjøbe proskriberedes eiendomme en stor formue. Nedslog fuldstændig slaveopstanden 71 (se Spartacus), var aar 70 konsul sammen med Pompeius og støttede dennes arbeide for at omstyrte Sullas foranstaltninger, medens han før havde tilhørt stormandspartiet. Sluttede sig senere til Pompeius' modstandere, men forsonedes med ham af Cæsar og deltog i det første triumvirat aar 60; i denne forbindelse ydede han pengene. Opnaaede paany konsulatet sammen med Pompeius 55 og fik provinsen Syrien. Her begyndte han straks krig mod partherne; narret ind i ørkenen blev han slaaet, maatte gaa tilbage og blev endelig ved en sammenkomst med de fiendtlige førere myrdet.

Cratere'llus, se Trompetsop.

Crati, elv i Syditalien, prov. Cosenza, kommer fra Silabjerget, optager ved Cosenza Busento, senere Mucone og Coscile og falder ud i bugten ved Tarent. Ved dens munding laa det gamle Sybaris.

Cratægus (bot.), haktorn, s. d.

Crau, La *[lakrå],* slette i det s.ø.-lige Frankrige, depart. Bouches-du-Rhône; er omtr. 200 km.² og dækket af rullesten; den er træløs, men mellem stenene vokser græs, der giver næring til faarehjorder; i den senere tid er man begyndt at opdyrke den.

Craven *[krēvn],* M.me Augustus (1809—91), forfatternavn for den franske forfatterinde Pauline C., f. de la Ferronays. Hendes fortælling «Recit d'une sœur» (1866) udkom i 30 oplag, en anden «Fleurange» blev prisbelønnet af det franske akademi. Et af hendes sidste arbeider var «Réminiscences», erindringer fra Italien og England (1879).

Crawford *[krå'fəd],* Francis Marion (1854—), amer. romanforfatter, søn af Th. C., tilbragte sin ungdom i Italien, gjennemreiste senere Indien og de fleste europæiske lande og slog sig derpaa ned i Sorrent. Har skrevet en række romaner, som med udpræget virkelighedstroskab forbinder en ædel livsopfatning. Af disse kan nævnes «Mr. Isaacs» (1883), «Dr. Claudius», «A Roman singer», «Zoroaster», «Marzio's crucifix», for hvis franske oversættelse han af det franske akademi fik Monbrun-prisen, «A lady of Rome» (1907) etc. Flere af hans romaner har gaaet som føljeton i norske aviser.

Crawford *[krå'fəd],* Thomas (1814—57), nordamer. billedhugger. Elev af Thorvaldsen i Rom. Hovedverker: Washingtons kolossale rytterstatue i Richmond (Virginia) og «Amerikas genius» paa Washingtons kapitol.

Crawford *[krå'fəd],* William Harris (1772—1834), nordamer. statsmand; 1803—07 senator i staten Georgia, 1807—13 medlem af Fristaternes senat og virkede ivrig for krigen med England 1812. Var gesandt i Paris 1813—15 og finansminister 1816—25. Opstilledes som demokratisk kandidat ved præsidentvalget 1824 samtidig med Adams, Henry Clay og Jackson.

Crawfurd *[krå'fəd],* John (1783—1868), skotsk orientalist, opr. læge i Indien (fra 1803), bosatte sig 1808 paa en ø ved Malakkas kyst og studerede malaiisk sprog og kultur. Efter at have været guvernør i Singapore 1823—26 levede han fra 1827 i England. Hovedverker: «History of the Indian archipelago» (1820); «Grammar and dictionary og the Malay language» (1851).

Crayer *[kræje'],* Gaspar de (1584—1669), flamsk maler. Elev af Raphaels van Coxie og uddannet under indflydelse af Rubens. Arbeidede i Brüssel og Gent. Religiøse og allegoriske emner, portræter.

Crayon-manér *[kræjõ'-],* kridtmanér, en art kobberstik, der efterligner kridttegning. Opfundet af franskmanden J. F. François 1756 og videre udviklet af G. Demarteau og L. M. Bonnet. Frembringes ved roulette og mattoir, der danner kornede flekker i etsegrunden.

Crēas, linlærred vævet af garn, som er bleget før vævningen.

Creasy *[krī'si],* Sir Edward Shepherd (1812—78), eng. historiker; opr. advokat, blev 1840 prof. i historie ved universitetet i London og 1860 overdommer paa Ceylon, hvorfra han vendte hjem 1869 paa grund af sygdom. Hovedverk: «The fifteen decisive battles of the world» (1851); endvidere: «The rise and progress of the English constitution» (1853) og «History of the Ottoman Turks» (1854—56).

Creātor (lat.), skaber.

Crébillon *[krebijõ'].* 1. Prosper Jolyot de C. (1674—1762), fr. tragedieforfatter, studerede retsvidenskab og var en tid ansat ved pariserparlamentet, men vendte sig snart til litteraturen. Han skrev en række tragedier i tidens klassiske smag, hvoraf «Atrée et Thyeste», «Electre», «Zénobie» og «Pyrrhus» gjorde megen lykke. Paa grund af sin forkjærlighed for det rædselsfulde kaldtes han «le terrible» (den frygtelige). Han blev i 1731 medlem af det franske akademi og fik ved M.me de Pompadours gunst en aarlig pension. — 2. Claude Prosper Jolyot de C. (1707—77), fr. romanforfatter, foreg.s søn, opdroges i en jesuiterskole, men vilde ikke indtræde i ordenen og kastede sig ud i tidens glade og tøilesløse liv. Hans talrige romaner søger i letfærdighed sin lige. Af disse er «Les égarements du cœur et de l'esprit», «Tanzai», «Le sopha, conte moral» de bedst kjendte.

Crécy-en-Ponthieu *[kreši'-ā-põljø'],* by i Nord-Frankrige, nær Abbeville. Her seirede englænderne 26 aug. 1346 over den mere end dobbelt saa talrige franske hær.

Credé, Karl Sigismund Franz (1819—92), t. læge, berømt fødselshjælper. 1852 direktør for Berlins

---

ficeler (f) binde (til), snøre; pynte, klæde paa.
ficelle (f) f, seilgarn, hyssing; traad; kunstgreb, kneb, fif; halunk.
fichant (f) ubehagelig.
fiche (f) f, merkepæl; jeton (i spil); seddel.
ficher (f) nedramme; fæste; kaste, hive; give, lange; vedkomme. **f. le camp** fortrække. **se f. de** bryde sig pokker om.
fichet (f) m, jeton.
fichoir (f) m, klædesklemme.
Fichte (t) f, (rød)gran.
fichtre (f) for pokker!
fichu (f) pokkers, daarlig, ynkelig; færdig, fløiten, kaput; m, halstørklæde. **mal f.** fælt klædt. **f. de, pour** istand til.
fickle (e) vankelmodig, uberegnelig.
fictif (f), **fictitious** (e) opdigtet, fingeret; (f) ogs indbildt.
fictile (e) formet; pottemager-.
fiction (e) & (f) f, opdigtelse, opspind, historie; (f) ogs. indbildning.
fid (e) (sjøudtr.) slutholt.
fiddle (e) (spille paa) fele, violin; fingre, lege; fjase. **f.-faddle** bagatel; passiar, sludder; sludre.
fiddler violinspiller. **f.-stick** violinbue; tøv! sludder!
fidéicommis (f) m, stamgods.
fidéjusseur (f) m, kautionist.
fidéjussion f, kaution.
fidel (t) hyggelig, gemytlig.
fidèle (f) (m), tro(fast); troende; sandfærdig; nøiagtig.

jordemoderskole og overlæge ved fødselsafdelingen i Charité. 1856—87 en lignende stilling i Leipzig. Fra 1853 til sin død redaktør af forskjellige fremragende tidsskrifter paa fødselsvidenskabens og kvindesygdommenes omraade. Opfinder af det efter ham opkaldte haandgreb til fjernelse af efterbyrden. Indførte udmerket forebyggende forholdsregler mod nyfødtes øienbetændelse. Opfandt couveusen. Fuldendt operatør, udmerket lærer særlig i de praktiske fag.

Crēdi, Lorenzo di, eg. L. di Andrea d'Oderigo (1457—1536), ital. maler af den florentinske skole. Elev af Verrocchio og paavirket af sin medelev Leonardo da Vinci, af hvem han lærte en blød, sammensmeltende behandling af sine lyse, godt samstemte farver. Eiendommelig for ham er en egen ynde og følelse for stille andagt; hans kompositions- og opfindsomhedsevne er derimod mager. Hovedverk: tronende madonna i domen i Pistoja (1486); flere billeder i Florens, bl. a. den smukke «Maria bebudelse» i Uffizierne og det store «Hyrdernes tilbedelse» i akademiet.

Crédit foncier *[kredi' fõsje']* (fr.), kredit (laan) ydet mod sikkerhed i fast eiendom; bankinstitut, som yder saadan kredit. C. f. de France, Frankriges hypotekbank, blev oprettet ved dekret af 10 dec. 1852 som et med statstilskud støttet aktieselskab, der opstod ved sammenslutning af flere tidligere hypotekariske laanebanker.

Crédit lyonnais *[kredi' liånæ']* (den lyon'ske kreditbank), verdenskjendt fr. bankinstitut, grundlagt 1863 i Lyon med 20 mill. frc. grundkapital. Denne har i de seneste aar været 400 mill. frc. Aktierne er paa 500 frc. Banken, hvis filial i Paris forlængst har overfløiet hovedsædet, har afdelingskontorer i en mængde fr. provinsbyer og mangesteds i udlandet. C. l. er en af verdens ledende banker og befatter sig med alslags bankvirksomhed, bl. a. ogsaa formidling af statslaan.

Crédit mobilier *[kredi' måbiljé]* (fr.), bank, som driver handel med værdipapirer, yder laan paa saadanne samt medvirker ved emission af aktier og obligationer. Særlig bekjendt under dette navn er den 1852 af brødrene Pereire oprettede bank, som i det følgende aarti spillede en betydelig rolle, men som 1867 maatte likvidere som følge af svindelagtige operationer.

Credner, Hermann (1841—), t. geolog, studerede først i Tyskland, bereiste 1865—68 Nordamerika, blev prof. i Leipzig i 1870 og i 1871 tillige direktør for Sachsens geol. undersøgelse. Har udgivet «Elemente der Geologie» samt arbeider om t. og nordamer. geol. forhold.

Crēdo (lat., «jeg tror») er navnet paa det saakaldte apostoliske symbol og undertiden ogsaa paa det nicænokonstantinopolitanske symbol. Desuden betegner c ogsaa den tredje afdeling af den romerske messe, som begynder med dette ord. Herfra er c. gaaet over til at betegne trossalmen i den lutherske gudstjeneste («Vi tro og trøste paa én Gud»).

Crēdo quĭa absu'rdum (lat.), «jeg tror, fordi det strider imod fornuften», et paradoks, der fra kirkefædrenes tid til nutiden (f. eks. af S. Kierkegaard) bruges som udtryk for, at troen ikke er eller kan være noget, der tilegnes ad fornuftens vei.

Creek *[krīk]* bruges i de Forenede stater og Australien som navn paa elve og bække, som tørker ind i tørketiden.

Creeks *[krīks]*, nordamer. indianere, bosat i det nordl. Alabama og Georgia til 1836 og de nærmest følgende aar, da de overflyttedes til Indianerterritoriet. C. havde allerede før europæernes ankomst sluttet sig sammen til et forbund, der heldig modstod alle angreb af de krigerske nabostammer mod n. og indtog en ledende stilling i det s.ø.-lige Nordamerika. Under kolonisationsperioden var c. engelskmændenes og amerikanernes allierede mod spanierne, indtil c.-oprøret 1813 bragte dem i konflikt med den amer. stat., som allerede efter oprørets undertrykkelse lagde beslag paa den største del af deres stammeland.

Creighton *[krētn]*, Mandell (1843—1901), eng. kirkehistoriker; blev 1874 prest og 1884 professor i kirkehistorie i Cambridge. Var med at grunde tidsskriftet «The English historical review», hvis redaktør han var 1886—91. Udgav 1882 de to første bind af sit fremragende arbeide: «History of the papacy during the period of reformation»; 1887 kom 3—4 bind og med meget besvær naaede han at fuldende 5 bind efter 1891 at være blevet biskop i Peterborough. Verket udmerker sig ved klar dømmekraft, koncis fremstilling og en sjelden upartiskhed, men blev aldrig færdigt, fordi C.s embedsvirksomhed, især da han 1897 forflyttedes til London, slugte al hans tid og glimrende evner. Af andre arbeider kan nævnes «Simon de Montfort» (1876), «Cardinal Wolsey» (1888) og «Queen Elizabeth» (1896). [Litt.: «Life and letters of M. C. by his wife» (1905).]

Creil *[krœj]*, by i det n.v.-lige Frankrige, depart. Oise, 9089 indb. (1901). Mekaniske verksteder og glasfabriker. Paa en ø i Oise ligger ruinerne af et slot, hvor Karl VI opholdt sig under sin sindssygdom.

Crēlinger, Augusta (1795—1865), t. skuespillerinde, tilhørte fra 1812 i 50 aar Berlins kgl. teater. Hun medbragte udmerkede betingelser for de tragiske heltinderoller, navnlig roses hendes intime forstaaelse og pragtfulde skikkelse; ikke mindre anvendelig blev hun med aarene i det ældre rollefag. C. var elev af Iffland.

Crelle, August Leopold (1780—1855), t. matematiker og bygmester, bekjendt som stifter af «Journal für die reine und angewandte Mathematik», hvis udgiver han var fra 1826 til sin død. Forfattede flere skrifter om matematik og landmaaling. De fleste mellem 1816 og 1820 i Preussen anlagte chausséer er bygget under hans ledelse. Se Abel, N. H.

Crema, by i Italien, prov. Cremona, 40 km. s.ø. for Milano, 9755 indb. (1901). Bispesæde, har en gammel domkirke. I omegnen dyrkes ris og silke. Nogen fabrikvirksomhed.

Crémaillère *[kremajæ'r]* er sagdannede indsnit i et brystvern, hvorved opnaaes en god flankering af vedkommende linje, samtidig med at linjens beskydning paalangs vanskeliggjøres.

Crēmer, August Hermann (1834—1903), t. protestantisk teolog, blev 1870 professor i teologi i Greifswald. C. var udpræget skriftteolog, en af den konservative teologis mest fremragende førere. Hans hovedverk er «Biblisch-theologisches Wörterbuch des neutestamentlichen Grāzitāt» (1866, 9 udg. 1902). Desuden har han skrevet en mængde større og mindre teologiske skrifter: «Die Fortdauer der Geistesgaben in der Kirche» (1890),

---

fidélité (f) f, **fidelity** (e) troskab; (f) ogs. sandfærdighed; nøiagtighed.
fidget (e) vimse; rastløshed. **fidgety** urolig, rastløs, febrilsk, nervøs.
fidibus — (t) Fidibus m — (e) paper-match, spill, (candle-)lighter; pipe-light — (f) fidibus m.
Fiduz (t) n, fidus, tillid.
fie (e) fy!
Fieber (t) n, feber.
fieberisch (t) feberagtig; febrilsk.
fiebern (t) have feber, fantasere.
Fiedel (t) f, fele, violin.
fiedeln (t) gnide paa fele, spille violin.
Fiedler (t) m, spillemand.
fief (e) & (f) m, len.
fieffal (f) lens-. **fieffant** m, lensherre. **fieffataire** m, lensmand. **fieffé** durkdreven, erke-. **fieffer** forlene med, give til len.
fiel (f) m, galde; bitterhed, had. **fielleux** galdesyg, arrig.
field (e) mark, jorde; aker, slagmark; felt. **f.-day** mønstring(sdag). **f.fare** graatrost. **f.-officer** stabsofficer.
fiend (e) djævel.
fiende — (t) Feind m — (e) enemy, foe — (f) ennemi m.
fiendskab — (t) Feindschaft f — (e) enmity — (f) inimitié, hostilité f.
fiendtlig — (t) feindlich, feindselig — (e) hostile; inimical — (f) ennemi, hostile.
fiendtlighed — (t) Feindlich-

«Das Wort vom Kreux» (prækener, 3 udg. 1900), «Zum Kampf um das Apostolikum» (4 udg. 1893), «Duell und Ehre» (2 udg. 1893), «Pastoraltheologie» (1904) o. m. a.

Crémer *[kremǣ'r]*, Camille (1840—76), fr. officer. Deltog som kaptein i krigen 1870—71. Fanget i Metz. Blev ved fæstningens overgivelse i oktober fri mod at love ikke at tjene i krigen mod Tyskland. Brød dog sit ord og deltog som divisionsgeneral i østhærens kampe mod tyskerne (ved Nuits 18 dec., Lisaine 15—18 jan. 1871).

Cremer, Jacobus Jan (1827—80), holl. novellist, var først maler. I sin fortræffelige novellesamling «Betuwsche novellen» skildrer han med fin iagttagelse og megen humor sit hjemsted Betuwe. Hans romaner og skuespil er af ringere værd.

Cremer *[krīmə]*, William Randal (1838—), eng. politiker og fredsforkjæmper, begyndte som tømmermand og tog ledende del i arbeiderbevægelsen. Siden 1885 har han som de liberale arbeideres kandidat været medlem af underhuset, hvor han har øvet stor indflydelse. Allerede 1872 blev han sekretær for International arbitration league og virkede som saadan energisk for at oprette en voldgiftsoverenskomst mellem de Forenede stater og England og i det hele for fredstankens udbredelse. Af størst betydning i saa henseende var hans initiativ til istandbringelsen af de internationale parlamentariske konferencer, som tog sin begyndelse 1889 i Paris. 1903 erholdt C. Nobels fredspris; pengene skjænkede han til det internationale freds- og voldgiftsforbund. 1907 blev han baronet.

William Randal Cremer.

Cre'mera (nu Fiume Valca), bielv til Tiberen fra høire; kjendt ved det nederlag, som vejenterne her tilføiede den fabiske slegt 477 f. Kr.

Crémieux *[kremjø']*, Isaac Moïse, kaldt Adolphe (1796—1880), fr. jurist og politiker af jødisk byrd. I 1830-aarene berømt som advokat for de demokratiske oppositionsmænd, der var anklaget for presseforseelser. 1842 medlem af deputeretkammeret; angreb Guizot. Efter februarrevolutionen en tid justitsminister. Ivrig for Napoleons præsidentkandidatur, men misfornøiet med hans senere politik. 4 sep. 1870 atter justitsminister (fra 12 sep. i Tours). Satte igjennem, at jøderne i Alger fik borgerret. 1875 senator paa livstid. Grundlagde «Alliance israélitique universelle».

Cremōna, Luigi (1830—1903), ital. matematiker, deltog som ung i kampen for Italiens frihed, studerede derpaa matematik, var lærer i flere byer, indtil han 1873 blev kaldt til professor ved universitetet i Rom og direktør for den polytekniske læreanstalt. Han reformerede undervisningen i matematik og har som videnskabsmand særlig arbeidet for den høiere geometri, særlig projektivgeometrien.

Cremōna, provins og by i Norditalien (Lombardiet). Prov. C. ligger n. for Po mellem elvene Adda og Oglio; fladeindholdet er 1756 km.² og folketallet 335 000 (1906). Byen C. har 37 693 indb. (1901). Den ligger ved Pos n. bred; over elven fører en næsten 1 km. lang bro. Den er omgivet af gamle ringmure og har mange gamle bygninger, deriblandt en romansk domkirke fra det 12te aarh. med et 121 m. høit taarn. C. er bispesæde, har teknisk skole, gymnasier, bibliotek, to teatre, museum etc. Industrien omfatter fabrikation af maskiner, glas- og lervarer, hatte, silke o. m. I C. blev før de bedste violiner laget (af Amati, Stradivari og Guarneri). — C. anlagdes som romersk koloni 219 f. Kr., blev ødelagt i 70 og 605, var i middelalderen en fristat, men blev i 1334 taget af Milano. Senere har byen været under Spanien, Frankrige og Østerrige; af dette land blev C. i 1859 afstaaet til Italien.

Cremonēsere, fællesbetegnelse for de gamle violiner fra Cremona, tildels ogsaa fra andre ital. byer.

Crēmor ta'rtari, surt vinsurt kali, se Vinsyre.

Cremu'tius Co'rdus, Aulus (d. 25 e. Kr.), rom. historiker, som skildrede republikens sidste tid og Augustus med stor frimodighed; anklaget i senatet for dristige udtryk (han havde rost Brutus og kaldt Cassius den sidste romer) og sultede sig saa selv ihjel. Hans skrifter brændtes paa offentlig foranstaltning, en afskrift reddedes dog af hans datter Marcia, men er senere gaaet tabt.

Crenilābrus, se Læbefisk *(labridæ)*.

Creno'thrix polyspora er en traadformet ugrenet sopart, der staar bakterierne nær. Den formerer sig ved sporer, som dannes inde i traadene; disse vokser i mængde i brønde eller vandrør, som fører jernholdigt vand, idet jernet, der ofte afleires i traadene og farver dem brune, betinger deres vekst. Soppen kaldes tildels brøndtraad og forekommer undertiden i saa store mængder, at rørene kan tilstoppes.

Creodo'nta er en gruppe af uddøde primitive pattedyr, fundet i ældre tertiære jordlag i Europa og Nordamerika. Af de fleste kjendes kun kjævestykker med tænder. Nogle var udelukkende taagjængere, andre traadte tillige paa den forreste del af mellemfoden. Som det kan sees af de høist forskjellig formede tænder, var de dels plante-, dels kjødædere, og de maa betragtes som de nulevende rovdyrs stamfædre; men de viser forøvrigt ogsaa, navnlig i bækkenets bygning, store overensstemmelser med pungdyr og insektædere. Nogle var saa store som en ræv, andre som en bjørn.

Cre'pis, slegt af de kurvblomstredes familie, urter med bladløs eller mangebladet stængel og oftest gule, kun af tungeformede blomster bestaaende kurve i klaseformede eller kvastformede samlinger. I Norge 5 arter, hvoraf dog kun to er almindelige, nemlig *c. paludosa,* som har hjerteformig omfattende stængelblade og sorte kjertelhaarede svøbblade, og *c. tectorum,* hvis øvre blade er pilformig omfattende. — Dyrket i haver er *c. barbata,* hvis kurve er svovlgule, i midten brune, og *c. rubra* med rosenrøde kurve.

Feindseligkeit f — (e) hostility — (f) hostilité f.

fiente (f) f, møg. **fienter** gjødsle; udtømme sig.

fier (f): **se f. à** stole paa.

fier (f) stolt; stor, rigtig, egte: vild. **f.-à-bras** m, skryder, pralhans.

fierce (e) vild, voldsom, heftig, bister.

fieriness (e) hede, fyrighed.

fieri facias (e) bemyndigelse til udpantning og auktion.

fiérot (f) stolt.

fierté (f) f, stolthed.

fiery (e) ild-; heftig, fyrig, vælig.

fièvre (f) f, feber; ophidselse, uro. **fiévreux** (m), febersyg; febrilsk. **fiévrotte** f, let feber.

fif se kneb.

fife (e) piccolofløite.

fiferlin (f) m, døit, snus.

fiffe (op) — (t) putzen, schmücken — (e) dress, make smart — (f) parer, ajuster; faire beau, belle.

fiffig — (t) pfiffig — (e) sly, crafty, cunning — (f) rusé, malin, fin(aud), madré.

fiffikus — (t) Pfiffikus m — (e) cunning dog — (f) finaud, rusé compère m.

fifi (f) m, lillegut. **fifille** f, lillemor.

fifre (f) m, piccolofløite. **fifrer** blæse derpaa.

fifteen(th) (e) femten(de) **fifth** femte(del); (mus.) kvint. **fiftieth** femtiende. **fifty** femti.

figen — (t) Feige f — (e) fig —

Crépy-en-Laonnais *[krepi'-ã-lanœ']*, fr. landsby nær Laon. Her sluttedes 18 sep. 1544 freden mellem Frans I af Frankrige og keiser Karl V, ved hvilken Frans gav afkald paa Milano, Neapel m. m., Karl paa Bourgogne.

Crépy-en-Valois *[krepi'-ã-valwa']*, by i Frankrige, depart. Oise, 50 km. n.ø. for Paris, 4406 indb. (1901), før hovedstad i grevsk. Valois.

Créqui *[kreki']*, François de (omtr. 1624—87), fr. marskalk. Deltog 1640—48 i trediveaarskrigen. Under frondekrigen (s. d.) kongetro. Under «dronningens krig» kommandant over Rhinhæren. Deltog ogsaa i den hollandske krig i 1670-aarene.

Crescendo *[krešẽndå]* (ital.), voksende (i tonestyrke), betegnes ogsaa med <, ligesom decrescendo (aftagende) med >.

Cresce'ntia, slegt af *bignoniaceæ*, trær med hele eller trekoblede blade og uregelmæssige, klokkeformede blomster. Bærfrugt, som er haard udvendig og bløđ og saftig indvendig. De faa arter er alle hjemmehørende i Amerikas tropeegne. Af *c. cujete*, «kalebastræet», anvendes de haarde frugtskaller, de saakaldte kalebasser, som kar; saften bruges som lægemiddel.

Crescentini *[-šen-]*, Girolamo (1766—1846), ital. sanger, en af de sidste berømte kastratsangere, der under store æresbevisninger optraadte rundt i Europa og en tid virkede i Paris under Napoleon. Han forenede den høieste vokale velklang med fuldkommen virtuositet og dramatisk varme. Han har ogsaa selv komponeret, var en meget anseet lærer og har skrevet verker for sangkunsten.

Crescimbēni *[-šim-]*, Giovanni Maria de (1663—1728), ital. digter, studerede først jus og litteratur, blev senere prest og traadte ind i Jesuiterordenen. Han har skrevet tragedier i klassisk stil og en «folkepoesiens historie».

Crespi, ital. kunstnere. 1. Daniele C. (1592—1630), maler, billedhugger, arkitekt, af skolen i Milano, elev af nedenn. G. B. C. og G. C. Procaccini. Han har smykket mange kirker i Milano med fresko- og oljemalerier. Paavirket af Tizian, Murillo og Caraccierne. — 2. Giovanni Battista C., kaldt il Cerano (1557—1633), maler, billedhugger og arkitekt, af skolen i Milano, uddannet under Procaccinierne, i Venedig og under Caravaggio i Rom. Eklektiker. Fresker, alter- og dyrebilleder. — 3. Giuseppe Maria C., kaldt lo Spagnuolo (efter sin spanske dragt) (1665—1747), maler af skolen i Bologna, elev af Canuti og Cignani. Paavirket af Caracciernes eklekticisme og naturalisterne.

Crespo, Joaquin (1845—98), præsident i Venezuela; af blandet neger- og indianerrace; var under Guzman Blancos diktatur af navn præsident 1884—86. Ledede 1892 forfatningspartiets, «legalisternes», reisning mod den efter diktaturet stræbende præsident Andueza Palacio, styrtede denne og blev diktator. Gjennemførte en forfatningsændring (juni 1893), hvorefter han blev præsident paa fire aar (1894—98). Under C.s præsidentskab opstod en grænsestrid (1895) mellem Venezuela og britisk Guyana, saa det nær var kommet til krig mellem England og de Forenede stater. 1898 udbrød et oprør; C. slog oprørshæren, men faldt selv i kampen.

Crest *[kræst]*, by i Frankrige, depart. Drôme, ved elven Drôme, bielv til Rhone, 5579 indb. (som kommune). Var før befæstet og led meget i albigenserkrigen. Et stort taarn er tilbage af muren.

Crest (eng., af lat. *crista*, kam), hjelmprydelse over et vaabenskjold. Ofte anvendt som emblem for hele skjoldet (f. eks. de tre af en krone sammenholdte fjære i prinsen af Wales' vaaben).

Creston *[kresln]*, by i de Forenede stater, Iowa, 90 km. s.v. for Des Moines; 7752 indb. (1900).

Crēta (lat.), kridt.

Crêt-de-la-Neige *[kræ-d'la-næž]*, den høieste top i de fransk-schweiziske Jurafjelde, n.v. f. Genf, 1723 m.

Crête *[kræt]* (d. e. hanekam) er topografisk betegnelse for linjen langs den høieste ryg af et høidedrag (d. e. kamlinjen). I befæstningskunsten betegnes i almindelighed ved et verks c. skjæringslinjen mellem dækningsvoldens overflade («kronen») og dens steile, indre skraaning («indre brystvernsskraaning»), d. e. verkets ildlinje.

Crétineau-Joly *[kretino'-žåli']*, Jacques (1803—75), fr. katolsk-legitimistisk forfatter. Historiske arbeider om Vendée-opstanden, om Jesuiterordenen (1844—46, 6 bd.).

Cretonne *[krətå'n]*, navn paa et fr. lærred, vævet af lin og hampegarn. Bruges ogsaa som benævnelse paa sværere trykte bomuldstøier, der anvendes som gardin- og møbelstoffe.

Cretzensten blokhus ved Halden (nu Fredrikshald) opførtes 1645 af oberstløitnant Bendix Cretz. Blokhuset, hvortil snart flere mindre verker og bygninger af træ og sten sluttede sig, laa der, hvor nu «klokketaarnet» paa Fredriksten staar, og dannede kjernen i Haldens befæstninger under kampene 1658—60. Fæstningen Fredriksten grundlagdes her 1661, hvorefter det oprindelige navn C. forsvinder.

Creus *[kreūdž]*, Cabo de, forbjerg i Spanien, skyder ud i Middelhavet lige s. for den franske grænse.

Creuse *[krœz]*. 1. Elv i Frankrige, bielv til Vienne (som igjen gaar i Loire), 250 km. lang. — 2. Depart. opkaldt efter elven, 5606 km.² med 277 831 indb. (1901), siden 1896 aftaget med omtr. 1500. Det er et noksaa bjergrigt landskab, opfyldt af det indre høilands n.v. skraaning. C. er et af de fattigste depart. Befolkningen lever af jordbrug, men en hel del udvandrer om vaaren til andre dele af Frankrige, hvor de særlig ernærer sig som murere, for at vende tilbage igjen om vinteren.

Creusot *[krøzå']*, Le, by i Frankrige, depart. Saône-et-Loire, 30 584 indb. (som kommune, den eg. by 17 586 indb.). I omegnen store kulgruber, som har ledet til vældig industri. Her er et af Europas største industrielle anlæg, tilhørende Schneider & co. Der fabrikeres lokomotiver, skinner, panserplader, jernbroer og kanoner. Paa kanonfabrikationens omraade er Schneider ledende ved siden af Krupp; de saakaldte Schneider-Canet kanoner er banebrydende. Fabrikerne beskjæftiger 15—20 000 arbeidere.

Creutz, Gustaf Filip (1731—85), sv. statsmand og digter, greve, finl. af fødsel, kom 1751 til Stockholm og sluttede sig til G. F. Gyllenborg; de indtraadte i fru Nordenflychts litterære kreds, «Tankebyggarorden», i hvis «Våra försök» (1753—55) C.s første digte fremkom. Han viste sig straks som en formens mester i rokokodigtningen; hans farver var afdæmpede, lyse, hans smag

---

(f) figue. **figentræ** — (t) Feigenbaum m — (e) fig-tree — (f) figuier m.

figer (f): se f. størkne, stivne.

fight (e) kjæmpe; kamp; strid; slagsmaal.

figment (e) digt, paafund.

fignoler (f) være pertentlig; pynte sig.

figuline (f) f. terrakottavase.

figur — (t) Figur f — (e) figure, shape — (f) figure; (vekst) taille, stature, tournure f; personnage m. (i) hel figur — (t) in ganzer F. — (e) full-length — (f) en pied.

Figur (t) f, figur; brikke.

figural (e) figur-.

figurant (f) m, figurant, operadanser.

figuratif (f), **figurative** (e) figurlig, billedlig, symbolsk.

figuration (e) form(giv)ning; (mus.) blanding af harmonier og disharmonier.

figuration (f) f, (billedlig) fremstilling, betegnelse.

figure (e) & (f) f, skikkelse, ydre, form; billede, billedligt udtryk; figur; (f) ogs. ansigt, udtryk; billed-, herrekort; tur (i dans). **f.-head** (e) gallionsfigur.

figuré (f) billedlig, figurlig; mønstret.

figure (e), **figurer** (f) fremstille; afbilde; gjengive; forestille (sig); figurere, optræde; (e) ogs. pryde med figurer; billedlig betegne; (f) ogs. ligne.

figurere — (t) figurieren — (e) figure; (for, i dans) set to — (f) figurer, faire figure.

fint dannet, hans maal at behage, derfor var hans digtning elskværdig og idyllisk. Betydeligst er hans hyrdedigt «Atis och Camilla» (1761) i fem sange i alexandriner; det handler om løvejægeren Atis' elskov til dianaprestinden Camilla og gjorde ligesaa stor lykke som senere «Fritiofs sagå» eller «Fänrik Ståls sägner»; samtiden kunde det udenad, og det citeredes i tide og utide. Efter dette skrev C. kun ubetydeligt, men hans ry var slaaet fast. 1763 blev han minister i Spanien, 1766—83 i Frankrige, derpaa kancellipræsident i Sverige og kansler for Upsala universitet. C. var en dygtig diplomat og en fint dannet mand med evne til at gjøre sig gjældende i enhver kreds.

Creutz, L o r e n t z (1615—76), sv. rigsraad og admiralgeneral. Modtog 1658 det erobrede Trondhjems len, men blev paa hjemveien fanget i Elverum og var en tid krigsfange paa Akershus. 1660 rigsraad, 1673—76 rigskammerraad samt friherre 1654. I den skaanske krig udnævntes C. til admiralgeneral, skjønt han savnede de nødvendige forudsætninger for at udfylde posten, og 1 juni 1676 led den sv. flaade et stort nederlag ved Öland. Under kampen omkom C. paa admiralskibet, der sprang i luften med 800 mand.

Creuzer, G e o r g F r i e d r i c h (1771—1858), t. klassisk filolog, prof. i klassisk filologi i Marburg og senere i Heidelberg. Han var en livlig universitetslærer og flittig forfatter: «Die historische Kunst der Griechen», «Symbolik und Mythologie der alten Völker» (fantastisk og sterkt angrebet), en række arkæologiske arbeider og endelig udgaver bl. a. af Plotinus og Cicero.

Crevaux *[krøvå']*, J u l e s N i c o l a s (1847—82), fr. sjøofficer og den mest bekjendte fr. opdagelsesreisende i Sydamerika. Paa sine to første reiser (1876—79) undersøgte han Cayennes indland, gik over de hidtil ukjendte Tumuc-Humac-bjerge, udforskede Amazonas' bielve Jary og Paru, fulgte Içа til dens kilder i Anderne paa grænsen af Ecuador og Colombia, hvorfra han seilede nedover Ya Pura. C. fandt, at indianerne her talte samme sprog som Guayanas indianere. Paa sin tredje reise (1880—82) undersøgte han Magdalena-elven i Colombia, gik over Anderne og naaede ad bielven Guaviare Orinoco. Under et forsøg paa at seile nedad Pilcomayo i Gran Chaco blev han april 1882 myrdet af toba-indianerne i Bolivia (fort Crevaux) nær Argentinas grænse.

Crève-cœur *[krævkør]*, fr. hønserace (s. d.).

Crevillente *[krevilje'nte]*, by i Spanien, prov. Alicante, 30 km. s.v. for byen Alicante, 10 726 indb. (1900). Vindyrkning, espartogræsfletning.

Crewe *[kru]*, by i England, Cheshire, 45 km. s.ø. for Liverpool, 42 075 indb. (1901). Ganske ny by, grundet af Nordvestbaneselskabet, som her har store verksteder, hvor over 7000 mennesker er beskjæftiget.

Crex, se A k e r r i k s e.

Cribbage *[kri'bədž]*, eng. kortspil; hertil bruges 5—8 spil whistkort (260—416 kort).

Cricētus, se H a m s t e r.

Crichton *[kriktn]*, J a m e s (f. 1560, død mellem 1585 og 1591), eng. lærd med tilnavnet «den beundringsværdige»; opdraget sammen med Jakob VI af Skotland af den lærde Buchanan. 20 aar gammel kunde C. tale og skrive 20 sprog og var tillige en af de ypperste i alle ridderlige idrætter. Paa sine reiser disputerede han med tidens lærdeste mænd og beseirede dem altid. I Mantua dræbte han Italiens mest frygtede slagsbroder i tvekamp og blev derefter opdrager for hertugens søn Vincenzo af Gonzaga, der paastaaes at have snigmyrdet ham.

Cricket *[kri'kət]*, et særlig i England overordentlig populært boldspil, der drives paa aaben, flad mark, bedst paa særskilt planerede baner. Paa spillepladsen, der maa have et betydeligt omfang, er i ca. 20 m. indbyrdes afstand anbragt to parallele «grinder», hver bestaaende af 70 cm. lange med syv cm.s mellemrum nedrammede stokke, hvorover der ligger to træpinder (overliggere). Spillerne er delt i to partier, hvert paa 11 mand. Af det ene parti er kun to mand ad gangen i virksomhed; disse stiller sig en ved hver grind, bevæbnet med boldtræ. Modpartiet vælger en «kaster», der stiller sig ved et bestemt maal i nærheden af den ene grind. Partiets øvrige spillere fordeler sig over pladsen. Spillets gang er: «kasteren» slynger en haard bold (lavet af kork, seilgarn og læder) mod nærmeste grind for at rive ned mindst én af de to overliggere. Dette skal modpartiets mand hindre ved med boldtræet at slaa bolden tilbage og længst mulig bortover marken. Lykkes dette, maa de over pladsen fordelte spillere gribe bolden og kaste den tilbage til «kasteren». Den tid, som medgaar, inden bolden kommer tilbage, nytter manden med boldtræet til at bytte plads en og mulig flere gange med sin medspiller ved den anden grind. For hver gang, de kan skifte plads, faar deres parti 1 point. Naar fem kast er gjort fra en grind, fortsættes spillet ved den anden grind, men med ny kaster fra samme parti. De to partier veksler om at kaste og forsvare, og efter et vist antal omgange summeres hvert partis points (løb). Spillet udvikler i høi grad kraft og energi.

Crieff *[krīf]*, by i Skotland, Perthshire, ved foden af Grampiansfjeldene, 25 km. v. for Perth, 5208 indb. (1901). Kemisk industri, uldvarefabriker. Besøgt af turister og syge (vandkuranstalt).

Crillon *[krijõ']*, fr. adelsfamilie af den piemontesiske slegt Balbes. 1. L o u i s d e s B a l b e s d e B e r t o n d e C. (1543—1615). Malteserridder; deltog i slaget ved Lepanto 1571. I den franske religionskrig stod han paa hoffets side imod hugenotterne. Fulgte prins Henrik (senere Henrik III, s. d.) til Polen. Sluttede sig efter dennes død til Henrik IV. — 2. L o u i s d e s B a l b e s d e B e r t o n d e C., hertug af C.-Mahon (1717—96). Deltog i den polske og den østerrigske arvefølgekrig og i syvaarskrigen. 1762 i spansk tjeneste og efter erobringen af Minorca udnævnt til hertug af Mahon (en fæstning paa Minorca). Memoirer.

Crīmen brugtes i det romerske retssprog oprindelig om anklage for en forbrydelse, senere om selve forbrydelsen. Eks.: c r i m e n f a l s i, falskneri; c. i n c e n d i i, c r i m e n l æ s æ m a j e s t a t i s, majestætsforbrydelse; c. p e r d u e l l i o n i s, høiforræderi; c. s t e l l i o n a t u s, bedrageri; c. v i s, strafbar tvang. Om norsk ret, se F o r b r y d e l s e.

Crin végétal *[kræ̃ veželta'l]*, se T i l l a n d s i a.

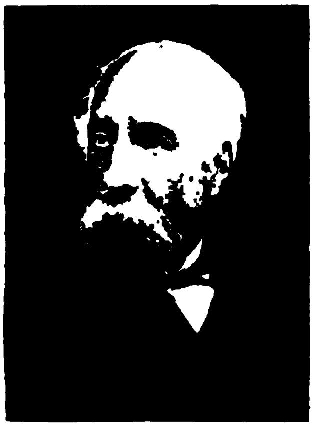
Crinoidēa, sjøliljer (s. d.).

Cripple Creek *[kri'pəl krīk]*, by i de Forenede stater, Colorado, oppe i Klippefjeldene ved foden af Pikes Peak, 10 147 indb. (1900). Opstod i 1891, da der opdagedes guld i egnen. Til 1902 udvundet for omtr. 133 mill. doll. guld.

---

figurine (f) f, statuette.
figuriste (f) m, gibsstøber.
figurlig — (t) figurlich; im bildlichen Sinne — (e) figuratively speaking) — (f) figuré(ment).
fig-wort (e) brunrod.
fiks — (t) gewandt, tüchtig, geschickt; fix (und fertig), fixe (Idee) — (e) smart; (f. idé) fixed idea, monomania, crotchet; (f. og færdig) quite ready, trim and tight — (f) (idée f) fixe; élégant, pimpant, (qui a du) chic; (f. og færdig) tout prêt; en ordre.
fikse (op) — (t) aufputzen — (e) dress up, make smart, (amer.) fix (up) — (f) parer, rajuster, embellir.
fiksere — (t) vexieren, foppen, necken; fixieren, scharf ansehen — (e) fix; stare (look hard) at; trick, dupe — (f) fixer; regarder fixement; (narre) mystifier, berner.
fiksstjerne — (t) Fixstern m — (e) fixed star — (f) étoile (f) fixe.
fiktion — (t) Fiktion, Erdichtung f — (e) & (f) fiction f.
fil — (t) Feile f — (e) file — (f) lime f.
fil (f) m, traad, garn; (pl) væv; snor, baand; sammenhæng; forløb; aare, fiber, trevl; (de l'eau) strøm; (skarp) eg.
filaceous (e) traadet, trevlet.
filage (f) m, spind(ing).
filaire (f) f, (zool.) traadorm.
filament (e) & (f) m, trevl; (e) ogs. støvtraad.
filandière (f) f, spinderske.
filandres (f) f pl, (kjød)slintrer.

Cri'spi, Francesco (1819—1901), ital. statsmand, f. paa Sicilien, var advokat i Palermo og dernæst i Neapel og ivrig deltager i politiske sammensvergelser. Under Siciliens oprør 1848 blev C. medlem af parlamentet, men blev efter underkuelsen 1849 landsforvist. C. flakkede nu om og kom tilslut til London, hvor han sluttede sig til Mazzini. 1859 var han atter i hjemlandet, medvirkede ved Siciliens reisning 1860 og udvirkede Garibaldis hjælpetog. C. virkede nu haand i haand med denne, deltog i Victor Emanuels hyldning, men var dog af forskjellige grunde stemt for en forhaling af øens forening med Norditalien, et standpunkt, som vakte en del uvilje mod ham. Jan. 1861 fik han sæde i det ital. deputeretkammer, hvor han, skjønt radikal, erklærede kongemagten for enhedens midtpunkt i Italien. Han var ogsaa imod Garibaldis tog mod Rom 1867. 1876 valgtes C. til kammerets formand og foretog 1877 en reise i udlandet, som især fik betydning paa grund af det bekjendtskab, han sluttede med Bismarck. Dec. 1877 blev C. udenrigsminister, men maatte mars 1878 vige, anklaget for bigami. Selv om domstolene gav ham medhold i, at det første egteskab paa grund af formelle feil ikke kunde være bindende, vendte uviljen sig dog saa sterkt mod C., at han gik af. Som oppositionens fører bekjæmpede han nu regjeringen, indtil han 1887 blev indenrigsminister under Depretis og efter dennes død (juli s. a.) tillige ministerchef og udenrigsminister. Som saadan ledsagede han 1889 kongen til Berlin. Varm tilhænger af tripelalliancen, hvori han saa en garanti for fredens bevarelse. Endvidere satte C. kraft ind paa skabelsen af en ital. kolonimagt i Øst-Afrika. Indadtil vedtoges 1888 en udvidet stemmeret til provins- og kommuneraad, samt 1890 en lov om milde stiftelsers forvaltning, som unddroges presterne. Jan. 1891 gik C. af, da han modsatte sig hærudgifternes nedsættelse, men den voksende nød og uro bar ham (dec. 1893) atter frem til roret. Med fast haand knuste han oprørsbevægelsen paa Sicilien og arbeidede med energi paa finansernes forbedring. Dog rokkedes hans stilling ved skandalprocessen mod Banca romanas bestyrelse, af hvilken Giolitti beskyldte C. for at have modtaget penge. C. stevnede Giolitti og opløste kammeret, og de nye valg (juni 1895) gav ham majoritet, saa at han nu næsten indtog en diktators stilling. Med kraft kvaltes uroen, men forbitrelsen mod C. gav sig luft i flere mordforsøg mod ham. Kolonipolitiken, der affødte krigen med Abessinien og italienernes nederlag, hidførte endelig C.s fald, mars 1896. C. frifandtes vel af domstolen for oppositionens ærekrænkende beskyldninger mod ham, men der udtaltes dog en misbilligelse af hans forhold (1898). Straks efter dommen nedlagde C. sit mandat som parlamentsmedlem, men gjenvalgtes med stor majoritet i Palermo. [Litt.: Ibsen, «Mænd og magter» (1894) og biografier af Riccio, Fortis (ital.), Narjoux (fr.), Barth (t.), Stillman (eng.).]

Francesco Crispi.

Crispin *[krispɛ̃']*, tjenerskikkelse i den franske komedie; oftest lystig, undertiden dum.

Crispīnus og **Crispiniānus,** romerske helgener og martyrer, som ifølge legenden under Diocletians forfølgelse flygtede til Soisson, hvor de ernærede sig som skomagere. For at hjælpe de fattige skal de have stjaalet læder fra velhavende garvere (deraf crispinader, d. e. velgjerninger paa andres bekostning); omtr. 287 blev de fængslet og kastet i en kjedel med kogende bly. De betragtes som skomagernes særlige helgener, deres helgendag er 25 okt.

Crispīnus, pseudonym for Riis, C. P.

Cri'spus, ældste søn af Konstantin den store, udmerket undervist af Lactantius, 317 udnævnt til Cæsar (d. e. medregent), kjæmpede heldig mod franker og alamanner; men 326 lod hans fader ham dræbe i Pola i Istrien, maaske efter tilskyndelse af sin hustru Fausta, maaske ogsaa af misundelse.

Crista'llo, Monte, fjeldtop i Alperne, paa grænsen af Tirol og Italien, en af Dolomiternes høieste toppe, 3199 m.

Cristīnos, tilhængere af Kristina Maria, dronning af Spanien, i karlistkrigen 1833—40.

Cristo'fori, Bartolommeo (1653—1731), opfinder af klaveret med hammere (istedetfor stifter eller fjære) og dæmper samt udløsningsmekanik, konservator ved fyrsten af Medicis instrumentsamling.

Cristus, Petrus (?—1472), nederl. maler. Uddannet under indflydelse af Jan van Eyck; synes senere paavirket af van der Weyden og Bouts. Fra 1443 bosat i Brügge. Portræter, religiøse emner og de første nederl. genrebilleder.

Crittenden *[kri'tndən]*, John Jordan (1787—1863), nordamer. statsmand, ivrig national, ven af H. Clay, hvem han støttede i hans kompromisbestræbelser i slavespørsmaalet. Var attorney general 1841—42 og 1850—55 samt oftere medlem af senatet. Efter ved mæglingsforslag at have søgt at hindre borgerkrigen støttede han med kraft Lincoln efter dens udbrud. 1861 blev han medlem af repræsentanternes hus og stillede her sin berømte resolution om, at krigens formaal var «at forsvare og opretholde forfatningens supremati og bevare unionen uden formindskelse af staternes rettigheder» (vedtaget 19 juli 1861 med alle stemmer mod 2).

Crive'lli, Carlo (ca. 1430—efter 1493), ital. maler af den venetianske skole. Uddannet under indflydelse af skolen i Parma, særlig Mantegna. Daterede billeder fra 1468 til 1493. En stor og merkelig kunstner. Middelaldersk mystik, stille sværmeri, ynde og ømhed i madonnafigurer og helgeninder veksler med rasende smerte og dramatisk, lidenskabelig bevægelse. Hans figurer er i begyndelsen kraftige og kantede, senere slanke og sirlige, næsten sygelig forfinede. Han elsker en besnærende pragt af guldindvirkede stoffe, metalsmykker, ædelstene og farvede marmorarter og giver i sine billeder disse

---

flyvende sommer. **filandreux** trevlet; langtrukken.

filant Ⓕ tyk(t)flydende, jevn). **étoile** Ⓕ f.e stjerneskud.

filar Ⓔ traad-.

filardeux Ⓕ aaret.

filasse Ⓕ f. hamp, lin. **filassier** m. linbereder, -handler.

filateur Ⓕ m, spindemester; spinderieier.

filature Ⓔ & Ⓕ f, (snelle til) silkens afhaspning af cocon'en; spinding, spinderi.

filbert Ⓔ lambertsk nød.

filch Ⓔ rapse. **filcher** rapsetyv.

file — Ⓣ feilen — Ⓔ file, (fig.) polish — Ⓕ limer; (fig.) polir, châtier.

file Ⓔ & Ⓕ f, række; rode; Ⓔ ogs. bundt (dokumenter); papirholder; rulle, liste; ordne, anbringe paa rette sted; indgive (ansøgning); lægge til akterne; gaa en og en; fil(e).

filemot Ⓔ gulbrunt.

filer Ⓕ spinde; fire (taug); (f. dix nœuds) gjøre ti knob; forfølge; holde (tone); (intr.) male (kat); flyde langsomt; ose; slappes (taug); seile, løbe, kjøre (hurtig); stryge sin kos.

filerie Ⓕ f, spinderi.

filet Ⓕ m, (støv)traad, fiber; (anat.) tungebaand; trense; mørbrad; (fin) straale; en smule; smal list; (typ.) streg, linje; (skrue)gang; net, garn.

fileter Ⓕ trække (traad); skjære skruegang i.

ting en illusorisk virkelighedsvirkning ikke blot ved lysende farver og anvendelse af meget guld, men endog ved at udføre dem i relief. Samme forkjærlighed for udførelsen af detaljer viser han i gjengivelsen af legemets aarer, tær og fingre o. s. v. Saavel de blege, nervøse kvindehænders overdrevne slankhed som detaljernes glitrende metal og farve, der leder tanken hen paa middelalderske guldsmedarbeider, synes at tyde paa, at denne konservative kunst er udslag af en næsten til det sygelige udviklet kunstnerisk forfinelse. C. har mange berøringspunkter med slutten af det 19 aarh., og med rette er han blevet sammenlignet med kunstnere som maleren Gustave Moreau og forfatteren Huysmans *(à rebours)*. Hans bedste verker findes i England og i Brera i Milano.

Crnagora *[tšær-]*, «Sortfjeldet», det serb. (indfødte) navn paa Montenegro.

Crny *[tšæ'rni]*, serbisk slegt, se Kara-Georg, Karageorgevitsj.

Croce *[krå'tše]*, Benedetto (1866—), ital. forfatter, har skrevet en mængde verker om teatervæsen, æstetik, filosofi, Syditaliens politiske historie, neapolitansk litteraturhistorie o. a., deriblandt det meget betydelige verk «Estetica come scienza dell' espressione e linguistica generale. I. Teoria. II. Storia» (1 udg. 1902; fr. overs. 1904; t. overs. 1905) og «Studii storici sulla rivoluzione napolitana del 1799». Siden 1903 udgiver C. «La critica, rivista di litteratura, storia e filosofia», hvori mange artikler af ham selv.

Croce *[krō'tše]*, Giovanni (1560—1609), ital. musiker, en af den venetianske skoles betydeligste komponister, kirkekapelmester i Venedig. Sonater, motetter, madrigaler, cantiones sacræ, messer, salmer, magnifikater.

Crocodīlia, crocodīlus, se Krokodiller.

Cro'cus, i Middelhavsegnene hjemmehørende, ganske lave, liljeblomstrede vekster, hvoraf nogle dyrkes og hører til vore vakreste planter i den tidlige vaar eller i de sene høstmaaneder. Tidligblomstrende er *c. aureus* med store, gule og *c. vernus* med blaa og hvide blomster i flere nuancer, medens *c. speciosus,* der er vakkert blaa med mørke aarer, *c. susianus,* som er guldgul med brunt, og den fiolette *c. zonatus* samt den mørkfiolette *c. sativus* først blomstrer fra sep. af. Den sidstnævnte (eg. en form af denne *c. s., var. autumnalis,* «safranplanten») har en lang, gul griffel, som i toppen deles i tre lange, mørkerøde ar af en krydret lugt og smag. Disse ar giver i tørret tilstand safran, der anvendes i medicinen og desuden som farvestof, især til bagverk. Safranplanten dyrkes fleresteds i Mellem- og Sydeuropa. Safran er paa grund af sin store lethed og den ringe mængde i hver blomst en kostbar vare. Til 1 kg. tør safran skal der opimod 80 000 blomster. Varen er derfor ofte forfalsket, saaledes f. eks. med griflerne af samme plante eller med blomster af ringblomst *(calendula)* o. a.

Crocus metallōrum, metalsafran, kaldes hos ældre kemikere forskjellige gule og røde metalforbindelser.

Crofter *[krå'ftə]* (eng., af angels. *croft,* jordlap) kaldes de smaa leilændinger paa aaremaal i de skotske Høilande. De var tidligere udbredt over en stor del af Skotland, men er nu trængt tilbage af større jordegodseiere. Imidlertid udgjør de endnu efter 1900 flertallet af befolkningen bl. a. paa Hebriderne, Orkn- og Shetlandsøerne. Indtil 1745 havde c. jorden i fælleseie med de gamle klanhøvdinger, men da den feudale ordning efter skotternes sidste nationale reisning forsvandt, tog klanhøvdingerne jorden til eie og behandlede c. som leilændinger eller fordrev dem fra al god jord, som blev lagt ud til beite for faarene, fordi ulden med storindustriens opkomst kom i høi pris. I begyndelsen af 1880-aarene opstod en bevægelse for at bøde paa den overlast og uret, c. havde lidt under, og 1884 grundlagdes «Highland land law reform association», som snart fik stor indflydelse og satte frugt i en række love om jordens overgang til livsfæste paa billige vilkaar el. til selveie og efter forbilleder nærmest i den irske jordlovgivning. Siden 1897 har staten ydet aarlige pengebidrag til fremme af denne jordreform, som endnu i 1908 ikke er afsluttet.

Croisé *[krwazé]*, den franske betegnelse for diagonalvævede stoffe.

Croisic *[krwasi'k]*, Le, havneby i Frankrige, udenfor mundingen af Loire, 20 km. v. f. St. Nazaire, omtr. 2500 indb. Fiskeri, hermetikfabriker. Udenfor Rade du C., god ankerplads.

Croisy *[krwazi']*, Onésime Aristide (1840—), fr. billedhugger. I Luxembourgmuseet det populære «Le nid» (reden; 1882), to børn sovende i en lænestol. Talrige portrætbuster.

Croix *[krwa]*, by i Nord-Frankrige, depart. Nord, forstad til Roubaix (lige ved den belgiske grænse), 15 993 indb. (1900). Uldvæverier og jernstøberier, kem. fabriker.

Croizette *[krwazæt]*, Sophie Alexandrine (1847—), fr. skuespillerinde, f. i St. Petersburg, debuterede 23 aar gl. paa Théâtre-français. Har udført en meget stor del af de kvindelige hovedroller i det moderne franske drama for 20—30 aar siden, særlig i Alexander Dumas fils' skuespil.

Croker *[krō'kə]*, John Wilson (1780—1857), eng. forfatter og politiker; vakte stor opsigt 1804 ved sin teaterkritiske bog «Familiar epistles on the present state of the Irish stage». Blev 1807 medlem af underhuset, var en glimrende taler, sluttede sig til torypartiet, men tilraadede dog katolikernes emancipation. Var 1809 med at grunde toryernes litterære organ «The quarterly review», hvori han skrev omtr. 260 artikler. Samme aar admiralitetssekretær, udviste fremragende dygtighed og øvede stor politisk indflydelse, især ved sit venskab med Peel. C. gik af 1830 sammen med Wellingtons ministerium, bekjæmpede heftig Macaulay i kampen om stemmeretsreformen og vilde efter dennes vedtagelse 1832 ikke længere være i underhuset. C.s digt «The battle of Talavera» og «Stories for children from the history of England» (1817) vakte stort bifald. [Litt.: «The C. papers. Correspondence and diaries of J. W. C.», udg. af Jennings (3 bd. 1884).]

Croker *[krōkə]*, Thomas Crofton (1798—1854), irsk folklorist og forfatter. Hans bekjendteste verk er «Fairy legends and traditions of the South of Ireland». Har desuden bl. a. udgivet «Legends of the lakes» og «Researches in the South of Ireland» samt skrevet endel romaner og historiske verker.

Croker *[krå'kə]*, Richard (1843—), nordamer. politiker, f. i Irland, var vertshusholder i New York, hvor

---

fileur (f) m. spinder.

filial — (t) Filiale f — (e) subordinate institution (establishment), branch (office) — (f) succursale, filiale f.

filial (e) & (f) sønlig, datterlig, barnlig

Filialkirche (t) f. anneksakirke.

filiation (e) barneforhold, udlæggelse som barnefader.

filiation (f) f, afstamning, fødsel; forbindelse, sammenhæng.

filibuster (e) (drive) fribytter(i).

filière (f) f. trækkejern; (fig.) række-, rangfølge; (zool.) spindevorte.

filiform (e), **filiforme** (f) traadformig.

filigransarbeide — (t) Filigran-, Drahtarbeit f — (e) filigree, filigrane — (f) filigrane m.

filin (f) m. trosse.

filipens se finne.

filister — (t) Philister m — (e) Philistine; (fig.) cit, snob, narrow-minded person — (f) Philistin: (fig.) philistin, prud'homme m.

filisteri — (t) Philisterei f — (e) philistinism — (f) habitudes (idées f pl) de prud'homme; vie (f) de philistin, philistinisme m.

filistrøs — (t) philiströs, philisterartig -mässig — (e) narrow-minded, matter-of-fact — (f) bourgeois. prud'hommesque.

fill (e) fylde; mætte; beklæde (embede); indtage (forsæde); udfylde (vakance), erstatte (embedsmand); fyldes; mætten sin.

han vandt stor indflydelse i Tammanyringen, hvis leder han var fra Kellys død til 1902. Se T a m m a n y r i n g.

Cro-Magnon *[kråmañõ']*, en hule i nærheden af byen Eyzies i det franske depart. Dordogne. Her fandtes i 1868 spor af en palæolitisk menneskerace, den saakaldte C.-M.-r a c e, som udmerkede sig ved høi vekst, kraftig bygning, langstrakt, rummeligt kranium, høi og hvælvet pande, bredt ansigt og fremstaaende kjæver. Denne type er gjenfundet paa mange steder lige fra Skandinavien til det nordvestre Afrika.

Cromarty *[krå'məti]*, fjord i det n.ø. Skotland, arm af Morayfjorden. Ved begyndelsen af fjorden ligger den lille by C., badested og fiskerby. Landet omkring dannede før grevskabet C., nu forenet med Ross til grevskabet R o s s a n d C.

Crome *[krōm]*, J o h n (1769—1821), eng. maler, kaldt «Old C.» i modsætning til sønnen J o h n B e r n a y C. Grunder af Norwich-skolens landskabsmaleri. Paavirket af holl. malere som Hobbema og Ruysdael, men med en kjærlig fordybelse i den hjemlige natur og et personligt syn, hvorved han er enestaaende i sin samtid og bliver en forløber for det 19 aarh.s «paysage intime». I sin maade at male luft overgaar han Gainsborough; hans herlige trær minder om Th. Rousseau. Billeder i nationalgalleriet i London, Norwich museum etc.

Evelyn Baring, jarl af Cromer.

Cromer *[krō'mə]*, E v e l y n B a r i n g, jarl af (1841—); afløstes i mars 1907 som britisk agent i Kairo af Sir Eldon Gorst og fik som belønning for sine fortjenester en stor nationalgave (juli 1907). Har sluttet sig til det unionistiske frihandelsparti. Feb. 1908 bebudedes hans «Modern Egypt». (Se forøvrigt B a r i n g 9.)

Crōmer, M a r t i n (1512—89), polsk historieskriver, var en tid gesandt ved keiserhoffet samt i Rom og deltog 1570 i fredskongressen i Stettin. Endte som biskop af Ermeland. Hovedverker: det elegante, men ukritiske «De origine et rebus gestis Polonorum», Basel 1555, samt det geografiske arbeide «Polonia, sive de situ, populis etc. regni Poloni», Basel 1568.

Cromlech *[krå'mlek]* (keltisk, stenkreds), eng. betegnelse for forhist. stensætning (s. d.). Den mest berømte c. er den vældige stensætning Stonehenge ved Salisbury.

Crompton *[krå'mtən]*, S a m u e l (1753—1827), eng. mekaniker, opfandt 1779 den første spindemaskine med spindler uden vinge *(mule-jenny)*.

Crompton *[krå'mtən]*, by i England, Lancashire, 4 km. n. f. Oldham, forstad til denne by, 13 427 indb. (1900). Bomuldsindustri.

Cromwell *[krå'mwəl]*. 1. O l i v e r C. (1599—1658), alm. anerkjendt som den største, mest originale styrer, England nogensinde har fostret. Født i byen Huntingdon i Wales af en gammel anseet familie vokste han op i strengt puritanske omgivelser og gjennemlevede mere intenst end nogen af sine samtidige den store moralske evolution, som i begyndelsen af det 17de aarh. var i fuld udvikling i England, og som kan betegnes afsluttet med «det lange parlament»s (s. d.) sammentræden i 1640. I denne periode blev bibelen Englands bog. Sprog, tænkesæt, billeder, ræsonnement, alt tog farve af den; men først med C. blev den en politisk og social faktor af gjennemgribende betydning. I modsætning til flere andre af historiens stormænd gjennemgik C. en langsom udvikling. Dyster og tungsindig af naturen følte han sig overvældet af det samme mismod, som greb hele det øvrige England under Karl I's tyranni (1629—40), og flere vidnesbyrd om hans triste sindsstemning foreligger fra disse aar. Men i denne daadløshedens tid modnedes hans geni gjennem sjælskampe, prøvelser og ensomme studier, og da begivenhederne i 1640 kaldte ham frem paa skuepladsen, sprang det hurtig ud i fuld blomst. Gjennembruddet skede i det uafgjørende slag ved Edge Hill (1642), det første, som blev leveret i borgerkrigen. C. opdagede her med en gang, hvad der manglede parlamentets tropper, og pegte paa den religiøse begeistring som det eneste middel til at reise deres mod og sikre deres seier. Ud fra denne betragtningsmaade gik han igang med at reorganisere arméen, afskaffe banden, svergen, drik og andre uordener og indføre nye regler for befordring efter mod og dygtighed istedetfor som før efter fødsel og rang. Resultaterne udeblev ikke. Slagene ved Marston Moor og Newbury (begge i 1644) godtgjorde rigtigheden af C.s reformer, og ved Noseby i 1645 vandt de sin afgjørende seier. Karl I blev her slaaet saa totalt, at han maatte flygte til Skotland, hvorfra han i jan. 1647 blev udleveret til det engelske parlament. Imidlertid var der udbrudt en skarp strid mellem arméen og C. paa den ene side og parlamentet paa den anden, en strid, som danner udgangspunktet for de senere politiske partier i England. C. og hans folk krævede samvittighedsfrihed og tolerance; parlamentet streng puritansk ensartethed, og for at fremtvinge en afgjørelse, bemægtigede C. sig kongens person, da parlamentet ogsaa krævede hæren opløst. Det er forlængst anerkjendt, at C. klart forudsaa de vanskeligheder, som kongedømmets afskaffelse vilde føre med sig, og satte derfor hele sin energi ind paa at opnaa en hæderlig og betryggende ordning for landet; men alt strandede paa kongens troløshed og dobbeltspil, og en dag i nov. 1647 erfarer C. til sin forbauselse, at han er narret og

Oliver Cromwell.

---

fille — ⓣ Lumpen, Lappen m — ⓔ rag, tatter — ⓕ haillon m, guenille f.
fille ⓕ f, datter; pige.
fillet — ⓣ zerlumpt — ⓔ ragged — ⓕ déguenillé.
fillet ⓔ (pryde med) haar-, pandebaand, (ark.) list(er); stykke skjært kjød, mørbrad. **filleting** listverk.
fillette ⓕ f, liden, ung pige.
filleul(e) ⓕ m (f), gudsøn, (-datter).
fillibeg ⓔ (skotsk) knæsidt plæd.
fillip ⓔ knips(e); sæt, udbrud; stimulans, vækker.
filly ⓔ ungmær, (hoppe)fole.
film ⓔ (overdrage med en) hinde; kingelvævtraad.
filoche ⓕ f, haar(net).
filolog — ⓣ Philolog m — ⓔ philologist — ⓕ philologue m.
filologi — ⓣ Philologie f — ⓔ philology — ⓕ philologie f.
filologisk — ⓣ philologisch — ⓔ philologic(al) — ⓕ philologique.
filon ⓕ m, (metal)aare.
filoselle ⓕ f, floksilke.
filosof — ⓣ Philosoph m — ⓔ philosopher — ⓕ philosophe m.
filosofere — ⓣ philosophieren — ⓔ philosophize — ⓕ philosopher.
filosofi — ⓣ Philosophie f — ⓔ philosophy — ⓕ philosophie f.
filosofisk — ⓣ philosophisch — ⓔ philosophic(al) — ⓕ philosophique: (la faculté) des lettres.
filou ⓕ m, tyv(eknegt); bedrager, kjeltring; skøier. **filouter**

kongen rømt. Efterretningen herom vakte hærens raseri, og efter en seier ved Preston i aug. 1648 og nye underhandlinger bemægtigede C. sig kongens person paa Isle of Wight og lod den ulykkelige monark dømme til døden ved en speciel domstol, som C. selv havde sæde i. De vanskeligheder C. havde forudseet, meldte sig lige efter kongens henrettelse (jan. 1649), og de par første aar af republikens historie («The Commonwealth»), er derfor en yderst urolig tid. I disse aar falder underkuelsen af Irland og Skotland, som begge havde taget parti for det fordrevne kongehus; navnlig var underkuelsen af Irland overordentlig blodig og unødig grusom. Seirene ved Dunbar i Skotland (1650) og Worcester i England (1651) gjorde det fuldstændig af med Karl II, den henrettede konges søn, som maatte flygte til Frankrige, hvor han siden opholdt sig helt til «restaurationen» (s. d.). C. forsøgte her at opløse parlamentet og drev i den anledning igjennem, at det med to stemmers flertal voterede sin egen opløsning paa den betingelse, at det skulde sidde sammen i yderligere tre aar. Imidlertid udbrød krigen med Holland (1652—54), som for en stund bortledede opmerksomheden fra de indre forhold, indtil C. i febr. 1653, træt af de lange stridigheder med parlamentet, lod det opløse med magt. Saa brutal som denne handling var overfor parlamentet, havde den saa langt fra til hensigt at etablere noget despoti, at den tvertimod tog sigte paa at bevare nationens konstitutionelle rettigheder. Overensstemmende hermed sammenkaldte C. et nyt parlament og forsøgte at skabe en ny konstitution, efterat han i forveien af sit regjeringsraad havde ladet sig vælge til «lord protector», men hverken dette parlament (opløst 1654) eller det, han lod sammenkalde i 1656 (opløst febr. 1658), var istand til at samarbeide med ham, og størsteparten af hans regjering blev derfor et despoti, som England aldrig havde været vidne til. Den maade, hvorpaa han ledede England indad og udad, forsoner med dette strenge enevælde. Han skabte orden og velstand i riget, sikrede samvittighedsfriheden, gjorde Englands navn hædret og frygtet i udlandet og er derigjennem blevet grundlæggeren af det britiske verdensrige. C. døde i sept. 1658 og blev lagt til hvile i Westminster Abbey blandt nationens stormænd; men efter «restaurationen» skjændede de nye magthavere hans grav ved at lade hans lig kaste ud og ophænge i en galge. — I næsten to aarh. var C.s historiske personlighed gjenstand for den største misopfatning, indtil endelig Carlyle i 1845/46 rehabiliterede ham ved en udgave af hans breve og taler («O. C.s letters and speeches»). Senere har en række historikere og politikere optaget hans liv og gjerning til drøftelse, og han er nu forlængst sat i høisædet blandt Englands største, mest berømte mænd. [Litt.: Firth, C.-bibliografi med art. C. i «Dict. of national biography». Den nyeste, mest populære biografi over ham er John Morley's «O. C.» (1900).] — 2. Richard C. (1626—1712), søn af ovenn., overtog efter sin faders død protektoratet. Svag og ubegavet som han var, og uduelig som kriger, støttede han sig til parlamentet, men han var ilde likt af hæren, der ogsaa fremtvang hans fald. Uden modstand nedlagde han 22 april 1659 sin værdighed og levede resten af sit liv som privatmand, først i Paris og fra 1680 i England.

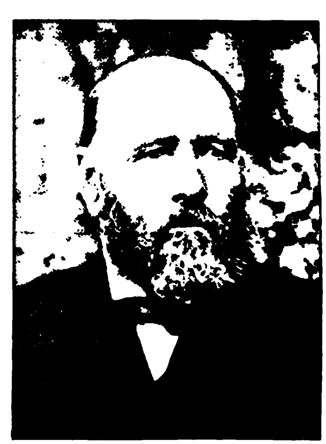
Cromwell *[krå'muəl]*, Thomas, jarl af Essex (1485—1540), eng. statsmand; levede i sin ungdom flere aar i Italien, hvor han blev en stor beundrer af Macchiavelli og hans politik. Blev medlem af parlamentet 1523 og kom i kardinal Wolseys tjeneste, hvem han trofast støttede indtil hans fald 1529. Erhvervede sig Henrik VIII's gunst ved at tilraade skilsmissen med Catharina af Aragonien. Indtraadte 1531 i geheimeraadet, blev 1533 skatkammerkansler og ved suprematsakten 1534 kongens generalvikar i kirkelige sager; i denne stilling gjennemførte C. kongens fuldstændige herredømme over kirken. 1536 blev C. geheimeseglbevarer og ledede nu helt kongens politik, idet han med macchiavellistisk statsmandskløgt søgte at befæste det kongelige enevælde baade over stat og kirke. C. fik 1540 Henrik gift med Anna af Kleve, men mistede tildels derved kongens gunst, blev anklaget for høiforræderi og henrettet. [Litt.: Galton, «Character and times of Thomas C.» (1887)].

Cro'naca, Simone, eg. S. di Tommaso d'Antonio del Pollajuolo (1454—1509), ital. arkitekt. Hans berømteste verk er søilegaarden og den epokegjørende taggesims paa Palazzo Strozzi i Florens (paabegyndt 1489 af Benedetto da Majano). Af ham ogsaa Palazzo Guadagni, kirken San Francesco al Monte og den store sal i Palazzo Vecchio i Florens.

Cronhamn, Johan Peter (1803—75), sv. komponist. Lærer og sekretær ved musikakademiet i Stockholm, virkede særlig for fremme af kirke- og skolesang, komponerede meget afholdte sange og udgav samlingen «Sjung».

Cronhielm, Gustaf (1664—1737), sv. hofkansler, ophøiedes 1712 i grevestand, udnævntes 1719 til kanslerpræsident og beklædte flere andre, høie embedsstillinger. Han var ordfører i den svenske lovkommission, som udarbeidede den af rigsdagen i 1734 vedtagne «Sveriges riges lov». C. har særlig fortjeneste af denne lovs klare og kraftige sprog.

Cronholm, Abraham Peter (1809—79), sv. historiker, 1849 ansat som ekstraordinær professor i Lund. Frugterne af flittige studier, dels indvundet ved udlandets arkiver, nedlagde C. i en række lærde verker: «Väringarna» (1832), «Skånes politiska historia» (1847—51) og «Sveriges historia under Gustaf II Adolfs regering» (6 bd. 1857—72).

Piet Arnoldus Cronje.

Cronje, Piet Arnoldus (1835—), boergeneral; nedstammer fra en gammel hugenotfamilie; kommanderede i krigen mellem England og Transvaal 1880—81 en afdeling i slagene ved Doornkop og Majuba Hill, beleirede dernæst Potchefstroom og tvang garnisonen til kapitulation (1881) ved at holde den i uvidenhed om en indgaaet

---

(be)stjæle; snyde, bedrage. **filouterie** f, skøier-, kjeltringstreg; snyderi.

fils Ⓕ m, søn; gut.

filt — Ⓣ Filz m — Ⓔ felt — Ⓕ feutre m.

filter Ⓔ, **filtre** Ⓕ m, filtrerpapir, -pose, -apparat; Ⓔ ogs. filtrere.

filth Ⓔ smuds.

filtrere — Ⓣ filtrieren — Ⓔ filtrer, filtrate, percolate, strain — Ⓕ filtrer.

filtrering — Ⓣ Filtrierung f — Ⓔ filtration, percolation — Ⓕ filtrage m, filtration f.

filur — Ⓣ Gauner, Spitzbube m — Ⓔ sly dog, (wily) rogue — Ⓕ malin, espiègle, filou m.

filureri — Ⓣ Spitzbüberei f — Ⓔ dodge(s), trick(s) — Ⓕ espièglerie, filouterie f.

filure Ⓕ f, spind.

Filz(er) Ⓣ m, gnier; røffel.

filzen Ⓣ filte; give en drøi irettesættelse; være gjerrig. **sich f.** filte sig.

filzicht, filzig Ⓣ sammenfiltet, ugrei; gnieragtig. **Filzigkeit** f, gjerrighed.

fimble Ⓔ: **f.-hemp, Fimmel** Ⓣ m, hanhamp; Ⓣ ogs. jernkile.

fimmeln Ⓣ plukke hanplanten af hampen.

fin — Ⓣ fein, zart — Ⓔ delicate, fine; (middag; smag) elegant, (diplomat) subtle, (distinktion) nice; (a) sly (allusion); acute, shrewd (observer); (the) fashionable (world), genteel (manners) — Ⓕ fin; (tynd,

vaabenstilstand. C. blev senere medlem af Transvaals folkeraad, viste sig meget gammeldags og fremskridtsfiendtlig som politiker. Da dr. Jameson dec. 1895 faldt ind i Transvaal, tog C. ham tilfange ved Krügersdorp (2 jan. 1896). Ved boerkrigens udbrud 1899 ledede C. først beleiringen af Mafeking, men satte ikke noget større ind paa den og drog senere imod den engelske undsætningshær under Lord Methuen; denne blev slaaet i de blodige slag ved Modder River (28 nov.) og Magersfontein (11 dec.), i hvilken stilling C. holdt sig, indtil Lord Roberts uventet omgik hans venstre, østlige flanke, befriede Kimberley 15 febr. 1900 og afskar ham fra Bloemfontein. C. drog i ilmarscher mod ø, men omringedes i Modder Rivers elveleie ved Paardeberg, hvor han forsvarede sig haardnakket i otte dage, før han overgav sig med 4100 mand og 6 kanoner. C. førtes til Kapstaden og derfra i april til St. Helena. Vendte efter freden mai 1902 tilbage til Transvaal, men har senere paa verdensudstillingen i St. Louis 1904 og andre steder i Staterne optraadt ved cirkusforestillinger med en trup boere og opført scener fra krigen som «Slaget ved Paardeberg».

Cronstedt, Axel Fredrik (1722—65), sv. mineralog og kemiker, studerede først matematik, men gik senere over til mineralogien. Blev i 1758 bergmester i Öster og Vester Bergslagen og har leveret mange betydelige videnskabelige arbeider. C.s fortjeneste er det ogsaa at have fastsat den kvalitative kemiske sammensætning af en mængde mineraler, noget hvortil man før hans tid kun havde et yderst mangelfuldt kjendskab. Desuden opdagede han i 1751 metallet nikkel. Hans betydeligste videnskabelige verk «Försök till en mineralogie eller mineralrikets uppställning», der udkom anonymt i 1758 og oversattes bl. a. til engelsk, fransk og tysk, maa ansees som et betydeligt fremskridt ligeoverfor de tidligere opstillede mineralsystemer. Særlig havde C.s system den fordel, at der heri toges langt mere hensyn til mineralernes kemiske sammensætning end i de tidligere systemer. Han gjennemførte desuden en langt fuldstændigere adskillelse mellem mineraler og organiske naturprodukter, og derved, at han skilte bergarterne ud fra de egentlige mineraler, bidrog han ogsaa en væsentlig del til at grundlægge bergartslæren.

Cronstedt, Gabriel (1670—1757), sv. officer, blev 1718 oberstløitnant og generalkvartermester ved den jämtlandske hærstyrke under Armfelt, anlagde en faskinevei over fjeldene mod Trondhjem og slog paa en nat bro over byelven. Han udarbeidede karter over Trondhjem og egnen om Røros. 1719 arbeidede han paa at sikre Stockholm mod russisk angreb. C. blev senere overkommandant i Stockholm og døde som generalløitnant.

Cronstedt, Karl (1672—1750), sv. officer, deltog som ganske ung i slaget ved Narva (1700) og fulgte dernæst Karl XII's tog indtil slaget ved Poltava (1709), hvor han toges tilfange af russerne. 1710 udveksledes han dog og kjæmpede under Stenbocks kommando i slaget ved Helsingborg. En række forbedringer, som paa C.s initiativ gjennemførtes i hæren, bidrog i 1712 til seieren ved Gadebusch; 1716 blev han chef for artilleriet, af hvis omordning han havde store fortjenester. Udnævntes 1720 til generalløitnant og 1740 til præsident i krigskollegiet.

Cronstedt, Karl Olof (1756—1820), sv. officer, 1801 udnævnt til Sveaborgs kommandant. Under krigen mod Rusland 1808 lod C. sig skræmme, dels af fienden og dels af bestukne undergivne, til at overgive den sterke fæstning med mandskab, skibe og 2000 kanoner til fienden. Dette vakte en storm af forbitrelse, som han forgjæves søgte at afverge ved et forsvarsskrift. Han stevnedes for en krigsret, men udeblev og levede siden, slettet af den sv. hær og berøvet sine udmerkelser, i Finland til sin død.

Cronstedti't, et sjeldent forekommende melanglimmermineral (s. d.), der er fundet i Cornwall og Přibram i Böhmen og har faaet sit navn efter A. F. Cronstedt.

Crooked Islands *[krukəd ai'ləndz]*, øgruppe n. f. Cubas østende, tilhørende Bahamaøerne.

Crookes *[kruks]*, Sir William (1832—), eng. fysiker og kemiker. Efter at have indehavt forskjellige underordnede lærer- og assistentstillinger flyttede han 1859 til London, hvor han grundlagde «Chemical news». Fra 1864 har han udgivet «Quarterly journal of sciences». C. var blandt de første, som studerede elektriske strømme i fortyndede gasarter og udgav 1879 derom en populær afhandling «Radiant matter» (straalende materie), som vakte opsigt ved de glimrende forsøg, den beskriver. 1874 lavede han det første radiometer. Hans spektralanalytiske studier ledede ham 1866 til opdagelsen af metallet thallium og senere til paavisning af, at den gas, som indeholdes i mineralet cleveit, er identisk med helium i solens atmosfære. Senest studerer han radioktive stoffe. C. er ivrig spiritist.

Crookesi't *[kruk-]*, et blygraat metallisk glinsende mineral, som bestaar af selen, kobber, thallium og lidt sølv. Findes ved Skrikerum i Småland.

Crookes' *[kruk]* **rør,** en glasbeholder, paa hvilken metaltraade paa to steder fører gjennem væggen, og som er paa det nærmeste lufttom. En høispændt elektrisk strøm mellem metaltraadene gjennem den fortyndede luft giver katodestraaler. Lufttrykket i røret maa være omkr. 1 milliontedels atmosfære.

Crookston *[kru'kstən]*, by i de Forenede stater, Minnesota, 40 km. s. f. Grand Forks, 5359 indb. (1900).

Croquet, et ogsaa i vort land om sommeren under navnet kroket meget yndet selskabsspil. I en bestemt orden nedrammes jerntraadsbøiler i marken tilligemed to træplugger, der markerer begyndelses- og slutpunkt. Med langskaftede træklubber gjælder det at slaa smaa trækugler gjennem samtlige bøiler mod sidste træpinde. Det parti, som først faar sine kugler frem til og paa denne, har seiret.

Croquis *[kråki']* (fr., n. kroki), en skitse. I landmaalingen et uden større nøiagtighed ved terrænets rekognoscering optegnet kart. C. er af betydning for den senere opmaaling, hvad enten denne skal omfatte hele terrænet eller kun en ved hjælp af C. fastslaaet linje deri.

Crore *[kråə]* (ind. *karor*) er i brit. Indien en værdibetegnelse paa 100 lakks eller et beløb af 10 mill. rupier (s. d.).

Crosby, Great *[grēt krå'zbi]*, by i England ved mundingen af Mersey, lidt n.v. for Liverpool, 7555 indb. (1901). Badested.

---

spinkel) ogs mince, menu, ténu, délié; bien mis, élégant, pimpant; distingué; (beleven) poli, (lækker) délicat; (spidsfindig) subtil; (fintfølende) sensible; (le) beau (monde). **finfølelse** — ⓣ Zart-, Feingefühl n — ⓔ delicacy of feeling, sensitiveness — ⓕ délicatesse f (de cœur). **finhakke** — ⓣ feinhacken — ⓔ chop small, mince — ⓕ hacher menu.

fin ⓕ f, ende, ophør, slut(ning); død; maal, hensigt, øiemed.

fin ⓕ fin, ren, egte, udsøgt; sindrig; snedig; m, finhed; fint guld, sølv; fin vask; hovedsagen.

fin ⓔ (svømme)finne; opskjære (fisk).

final ⓔ & ⓕ ende(lig)-, slutnings-.

finale — ⓣ Final(e) n — ⓔ finale, finish — ⓕ finale f.

finale ⓕ f, endestavelse.

finality ⓔ endelighed; (endelig) ordning, afgjørelse.

finance ⓕ f. penge; finanser; finansvidenskab, -verdenen.

financer ⓕ punge ud.

financier ⓕ finansiel; m, finansembedsmand, bankier.

finanser — ⓣ Finanzen pl — ⓔ & ⓕ finances f pl. **finansdepartement** — ⓣ Finanzministerium n — ⓔ revenue (treasury) department, treasury — ⓕ ministère (m) des finances. **finansminister** — ⓣ Finanzminister — m — ⓔ minister of finance, (i

Cross, M a r y A n n, se E l i o t, George.

Cross, Richard Assheton Cross, viscount (1823—), eng. statsmand; medl. af underhuset 1857—62 og 1868—86, efter at have beseiret selve Gladstone ved valgene 1868. Sluttede sig til torypartiet, hvor han blev en af Lord Derbys nærmeste politiske venner og som en glimrende taler fik stor indflydelse. Var 1874—80 indenrigsminister i Beaconfields kabinet og gjennemførte loven om arbeiderboliger («Cross act») 1875 og en fabriklov 1878. Atter indenrigsminister i Salisburys første ministerium (juni 1885—jan. 1886) og minister for Indien i Salisburys andet kabinet (1886—92); ophøiedes samtidig til peer som viscount C. Optoges ogsaa i Salisburys tredje kabinet som storseglbevarer (1895—1900), men traadte ud ved ministeriets rekonstruktion efter valgene høsten 1900.

Crossopterȳgii, en orden af uddøde fiske fra devon, kul- og permtiden.

Cro'ssopus, vandspidsmus, se S p i d s m u s.

Crotalāria juncea, art af de erteblomstredes familie, vildtvoksende paa Sundaøerne og dyrket sammesteds og i Forindien paa grund af sine basttrevler, som giver den saakaldte bengalske hamp el. sunhamp. Denne udmerker sig særlig ved sin ringe vandtrækningsevne og anvendes til taugverk, sække, papir etc.

Crotalocrinus, fossil slegt tilhørende crinoideernes (sjøliljernes) klasse. Er ledefossil for en afdeling af vor oversilur og findes ogsaa i andre lande i den øvre del af silurformationen.

Crōtalus, se K l a p p e r s l a n g e.

Croton, elv i den nordamer. stat New York, udspringer paa grænsen af Connecticut og falder i Hudson. Hele C.s vandomraade er ved mægtige reguleringsarbeider udnyttet til vandforsyning for byen New York. Gjennem to vandledninger af imponerende dimensioner føres vandet til et reservoir i Central Park, der rummer 4.5 mill. m.^{3}, og fordeles herfra omkring i byen. Den første ledning toges i brug 1842, den anden i 1890. Ledningerne har en længde af henholdsvis ca. 55 og 50 km. og har tilsammen kostet 120 mill. kr. Ovenfor ledningsindtagene er bygget en række meget store reguleringsdammer, af hvilke den største blev færdig i 1906 efter at have været under bygning i 14 aar. Denne dam er for tiden verdens største murdam. Dens længde er 650 m., største høide 91 m. Det ved dammen tilveiebragte reservoir er 30 km. langt og rummer 144 mill. m.^{3}, hvoraf 75 mill. er disponibel. Hele anlægget med tilstødende veie og broer har kostet 57 mill. kr., hvoraf selve dammen 28.5 mill. (alle tal afrundet; se art. og planche D a m).

Croton, planteslegt af vortemelkfamilien. *C. tiglium*, ostindisk, 6 m. høi busk, af hvis frø der presses c.-o l j e, som er et særdeles kraftigt afføringsmiddel. *C. eleutheria*, træagtig busk fra Vestindien, leverer cascarillebark (s. d.). Af *c. draco*, et mexikansk, med en tæt filt beklædt træ, faaes en blodrød harpiks, saakaldt mexikansk drageblod. Gartnernes c.-arter henregnes nu gjerne til slegten *codiæum* (s. d.).

Crotonolje, se C r o t o n.

Crōtus Rubiānus (omkr. 1480—efter 1539), t. humanist, hed opr. Johannes Jäger; studerede i Erfurt sammen med Luther og Hutten; var 1510—15 forstander for klosterskolen i Fulda, og 1517—20 paa reiser i Italien. Efter sin hjemkomst sluttede han sig først varmt til reformationen, men blev efterhaanden betænkelig ved dens virkninger, 1531 modtog han et kanonikat i Halle af erkebiskop Albrekt af Mainz og brød med reformatorerne. Han betragtes i alm. som forfatter til den første samling «Epistolæ obscurorum virorum» (s. d.).

Croup *[krup]* (eng.), se B r o n k i a l k r u p og K r u p.

Crowe *[krō]*, J o s e p h A r t h u r (1825—96), eng. kunsthistoriker. Opr. uddannet som maler. Udgav sammen med italieneren Cavalcaselle «The early Flemish painters» (1837, 3 udg. 1879) og «A new history of painting in Italy» (5 bd. 1864—72, ital. udg. 4 bd. 1882—88). Disse arbeider, der er de første systematiske verker om malerkunst, har med sit rige materiale været af største betydning for den kunsthistoriske forskning, skjønt forfatternes resultater og domme naturligvis i mange punkter er blevet berigtiget (f. eks. af Morelli, Richter, Frizzoni o. a.). Samme forfattere har ogsaa skrevet monografier over Tizian (1876, 2 udg. 1881) og Rafael (1882—85). C. har desuden været krigskorrespondent og diplomat.

Crown *[kraun]*, krone, eng. sølvmynt = 5 sh. el. ca. kr. 4.50. Ogsaa h a l f - c.s præges.

Crownglass *[krau'nglas]*, se G l a s.

Crows *[krōz]* el. u p s a r o k a, indianere, dakotastamme, fordum i det n. Wyoming, nu paa Crowreservationen i Montana.

Crowther *[krau'þə]*, S a m u e l A d s j a i (1812—91), den første negerbiskop, f. i Oshogun ved Nigerelven i Vest-Afrika, blev 1821 røvet af muhammedanske slavejægere, kom efter mange eventyr til England, blev undervist i kristendommen og døbt 1825. Efter at have gjennemgaaet teol. uddannelse blev han presteviet og grundede 1845 en mission i Yoruba. 1857 begyndte han med en stab af negerkristne en mission i Nigerlandet, som havde stor fremgang. 1864 blev han i Canterbury indviet til missionsbiskop; universitetet i Oxford hædrede ham senere med den teol. doktorgrad. [Litt.: S. A. C., «Slave-boy, who became bishop of the Niger», London 1888.]

Croy *[krwa]*, gammel fr. adelsslegt fra Crouy i Picardie, erhvervede 1397 Chimay i Belgien. Til den ældre linje hørte: 1. V i l h e l m af C. (1458—1521), statholder i Nederlandene 1506, opdrager for Karl V. — 2. F i l i p (d. 1595), spillede en ofte betydelig rolle i Nederlandenes opstand. — 3. K a r l (1560—1612), foreg.s søn, var først kalvinist og tilhænger af Vilhelm af Oranien, men blev senere katolik og kjæmpede for Filip II mod Nederlandene; 1598 af Henrik IV udnævnt til hertug af C. Hans memoirer er udgivet 1845 af Reiffenberg. Karl døde barnløs, og godserne gik 1640 over til den yngre linje, hvoraf kan nævnes: 4. K a r l E u g e n (1651—1712); deltog i den skaanske krig som generalløitnant i dansk tjeneste; gik tilsidst i rus. tjeneste og anførte den rus. hær ved Narva, hvor han blev fanget. — Slegtens overhoved er arveligt medlem af det preus. herrehus.

Croydon *[krȯi'dən]*, by i England, Surrey, s. f. London og næsten forstad til denne, danner et eget grevsk. og har 151 000 indb. (1906). Gammel by med flere gamle bygninger, deriblandt ruiner af et palads, opført af en erkebiskop i Canterbury. Udmerket off. bibliotek. C. er bosted for en mængde forretningsfolk fra London.

Engl.) Chancellor of the Exchequer — (f) ministre (m) des finances.

finansiel — (t) finanziell — (e) financial — (f) financier.

finasser (f) bruge kneb, list. **finasserie** f, (grovt) kneb, fif. **finasseur** m, lurendreier, fulas. **finaud** fiffig; m, fiffikus. **finbec** m, gourmand.

finch (e) finke.

find (e) finde; skaffe (en noget); opdrive (penge); holde, forsyne; afgive kjendelse; fund.

finde — (t) (be)finden; (f. sted) stattfinden; (f. paa) erfinden, auf etw. fallen; (f. sig i) sich in etw. fügen, schicken, sich etw. gefallen lassen; (f.s.) sich finden — (e) find, meet with; (f. for godt) choose, see (think) fit (good, proper); (f. sig i) acquiesce in, bear: submit to, put up with; (f. paa) contrive, devise; invent; think of, take into his head; (f s.) (be) found, exist — (f) trouver; (mene) ogs. penser, être d'avis (que); (f. for godt) ogs. juger convenable de; (f. paa) inventer, imaginer; s'aviser de; (f. sig i) souffrir, prendre en patience, s'accommoder de, se résigner à; (f.s.) y avoir (upers.). **findeløn** — (t) Finde(r)geld n — (e) finder's fee — (f) récompense (f) au trouveur.

findested — (t) Findeort m — (e) finding-place; habitat station — (f) endroit (m) de la trouvaille.

Findelkind (t) n, hittebarn.

finder — (t) Finder m — (e) finder — (f) trouveur m.

Crozat *[kròza']*, Joseph Antoine (1696—1740), fr. kunstsamler i Toulouse. Hans samlinger, der bl. a. indeholdt ca. 19 000 haandtegninger og over 400 malerier, er delvis offentliggjort i hans verk «Cabinet de C.» (180 bl., 1729 ff.; forøget udg. og beskr. af haandtegninger af Mariette 1741). Det meste af C.s samlinger gik senere til St. Petersburg (1772).

Crozet-øerne *[kròzæ'-]*, øgruppe i det Indiske hav, 46°—47° s. br. og 51° ø. l. De er af vulk. natur uden et træ, ubeboede. Den største er Possession-øen. De er rige paa sæler og andre dyr af samme familie; en n. fangstekspedition strandede her i 1906. En ny ekspedition afgik høsten 1907 under kaptein Ree. (Jfr. Bull, Henrik Joh.)

Crozier *[kròžæ']*, John Beattie (1849—), filosofisk forfatter, f. i Canada, nedsatte sig som læge i London 1872, har udgivet «The religion of the future» (1880), «Civilization and progress» (1885), «Lord Randolph Churchill, a study of English democracy» (1887), «My inner life» (1898) og et større verk i 4 bd. om den intellektuelle udviklings historie (1897—1904).

Crozon *[kròzö']*, by i Frankrige, Bretagne, paa nordsiden af Douarnenezbugten, 15 km. s. f. Brest, 8625 indb. (1901). Sardinfiske.

Cruciane'lla stylosa *(rubiaceæ)*, en i Persien vildtvoksende, fleraarig liden plante med kransstillede blade og rosenrøde blomster. Dyrkes som prydplante og egner sig især til indfatninger og paa stenhauger.

Crucíferæ, se Korsblomstrede.

Cruikshank *[kru'kšæŋk]*, George (1792—1878), eng. karrikaturtegner. Begyndte med politiske karrikaturer, men gik siden mere over til groteske og satiriske fremstillinger af det borgerlige liv og staar i disse sedeskildringer paa høide med Hogarth. Tegnede for «Punch» og illustr. verker af Dickens, Goldsmith og Walter Scott.

Cruiser *[krū̆'zə]* (sjøudtr.; eng.), moderne lystfartøi, ved hvis bygning der, foruden til seileevne, ogsaa er taget hensyn til komfort, sjødygtighed og smukt udseende (i mods. til racer'en, som kun er bestemt til kapseilads, og hvor hurtighed er det eneste formaal). De lystfartøier, som bygges efter de nugjældende maaleregler for lystfartøier, kan alle henføres til c.-typen. (Jfr. ordbogen).

Cru'sca (ital.), Accademia della, se Akademi.

Crusebjörn, Jesper Ingevald (1843—1904), sv. militær og politiker. 1888 oberstløitnant, 1891 landshøvding i Västerbotten län, 1893 medlem af rigsdagens første kammer, 1896 af andet kammer. 1895 var han medlem af lappekomiteen og 1897—98 formand i befæstningskomiteen, bl. a. for anlæggene ved Boden. 1899 blev C. statsraad og chef for landforsvarsdepart. samt generalmajor; i denne stilling gjennemdrev han Bodenfæstningens anlæg og hærordningen af 1901. S. a. blev han generalløitnant. Nedbrudt af sygdom afgik han som statsraad 1903. Skrev en række milit. afhandlinger, hvoribl. «Öfversigt af grannstaternas arméorganisationer» (1873).

Crusell, Bernhard Henrik (1775—1838), finsk komponist og klarinetvirtuos, deltog i felttoget 1788, virkede senere i Stockholm, hvor han var medlem af akademiet og korpsdirektør. Som komponist mest bekjendt ved musiken til «Fritiofs saga» (navnlig bekjendt som «Længe var Nordens herlige stamme» og «Afsted, afsted til arbeid vil vi gaa») og sange som «Häll dig, du höga nord» m. fl.

Crusenstolpe, Magnus Jakob (1795—1865), sv. journalist og forfatter, fik sæde i riddarhuset og optraadte 1828—30 paa rigsdagen som oppositionsmand. Da han imidlertid lærte Karl Johan nærmere at kjende, slog han brat om og viede hoffet sin lynsnare pen. Men han fik utak til løn, og mangel paa hjælp fra hoffets side tvang ham efter tre aars forløb til at opgive bladet «Fäderneslandet». Dybt krænket tog C. sin afsked som assessor og blev paa rigsdagen 1834—35 regjeringens mest forbitrede modstander. Hans mesterlige «Skildringar ur det inre af dagens historia» betegner omslaget, og en hagl af glimrende artikler i «Ställningar och förhållanden, behandlade i bref» (1838—64) fulgte lige efter. En beskyldning mod regjeringen for helligbrøde paa grund af et paa søndag afholdt statsraad paadrog C. en proces og tre aars fængsel paa Vaxholm (1838—41), men den alm. sympati gav sig udslag i demonstrationer imod dommen og blodige tumulter. Ogsaa i fængslet fortsatte C. sin virksomhed, idet han skabte en række merkelige arbeider, halvt digt og halvt historie («Morianen eller Holstein-Gottorpska huset i Sverige» (1840—44), «Carl Johan och svenskarne» (1845—46), «Huset Tessin etc.», 1847—50). C. var offer for en ublid skjæbne, som voldsomt kastede ham, den fine, kjølige aristokrat ud i en stilling, der i grunden var hans væsen imod. Men som den skarpe aand, den fuldendte stilkunstner, elegant, formsikker og hurtig kom C. til at spille en betydelig rolle.

Crusher gauge *[krɒ'šə gēdž]*, et af den eng. kaptein Noble konstrueret apparat til maaling af gastryk ved eksplosioner.

Crūsius, Otto (1857—), t. filolog, f. i Hannover, studerede klassisk filologi i Leipzig, prof. i dette fag i Tübingen, senere i Heidelberg, fra 1903 i München; udgiver af tidsskrifet «Philologus», har udgivet bl. a. «Herondas og Babrios» samt flere arbeider om de græske ordsprogssamlinger.

Cru'sta (lat.), skorpe, er i medicinen betegnelse for indtørret blod, materie eller anden afsondring. *C. phlogistica,* navnet paa den øverste, farveløse del af den blodkage, som fremkommer, naar udtømt blod henstilles uden at rystes. Udseendet og størrelsen af denne spillede tidligere, da aareladning anvendtes almindelig, en stor rolle for lægerne i deres bedømmelse af sygdommens natur og behandling.

Crustācea, krebsdyr (s. d.).

Cruveilhier *[kryvæljе']*, Jean (1794—1874), fr. læge, 1825 prof. i deskriptiv anatomi og 1836 i patologisk anatomi i Paris. 1830 overlæge ved Hospice de la maternité, senere ved Salpêtrière og Charité. Anatomiske og patologisk-anatomiske arbeider om centralnervesystemet.

Cruys *[kròis]*, Cornelius (1657—1727), n. admiral i rus. tjeneste, hed opr. Niels Olsen og var udgaaet fra et fattigt hjem i Østervaag i Stavanger. Allerede tidlig maa han være kommet til Nederlandene, da han i 1680, kun 23 aar gl., var fører for en holl. ostindiefarer. Senere blev han ansat ved admiralitetet i Amsterdam og gjorde her i 1697 bekjendtskab med tsar Peter af Rusland. Paa Peters opfordring traadte han som vice-

---

fin(-)de(-)siècle (f) ultramoderne.
Findling (t) m. hittebarn; vandreblok.
Findung (t) f. finden; fund.
fine (e) fin; smuk, pen, kjæk; (ilægge. -dømme) bod, mulkt; kjendelse. **f.-drawn** haarfin. **f.-spun** fint udtænkt. **f.-spoken** beleven i tale.
fineer (e) tiltvinge sig kredit (ved uredelige midler).
fineness (e) finhed, lødighed.
finere — (t) fournieren — (e) veneer — (f) fournir.
finery (e) stas.
finesse — (t) Finesse f — (e) subtlety, nicety — (f) finesse f.
finesse (e) (bruge) kunstgreb, kneb.
finesse (f) f. finhed; skarpsindighed; sluhed; list, kneb.
finet (f) fiffig
finette (f) f. (slags) tøi.
finger — (t) Finger m — (e) finger — (f) doigt m. **se igjennem fingre med** — (t) mit etw. durch die Finger sehen — (e) connive (wink) at — (f) être indulgent envers, pour (q). **pege fingre ad** — (t) mit Fingern auf jemand weisen — (e) point at — (f) montrer au doigt. **ikke lægge fingeren imellem** — (t) nicht glimpflich zu Werke gehen — (e) handle without mittens — (f) ne pas y aller de main morte. **kunne paa sine fingre** — (t) an den Fingern herzählen können — (e) have at one's fingers' ends — (f)

admiral ind i den rus. marine og indlagde sig saa stor fortjeneste af dennes udvikling, at han endog er blevet kaldt «den rus. flaades skaber». Men tiltrods for sin dygtighed og hæderlighed blev C. ofte meget slet behandlet, og efter et uheld under det rus. felttog mod Finland 1713 lykkedes det endog hans uvenner at faa ham dømt til døden. Han blev dog benaadet med landsforvisning til Kasan, og da tsar Peter snart savnede ham, blev han kaldt tilbage, ophøiet til admiral og hædret med en stor pengebelønning. Ogsaa under Katharina I stod han i høi gunst. C. har offentliggjort karter og beskrivelser over Dons sydlige løb, det Asovske hav m. m. [Litt.: (Norsk) «Hist. Tidsskr.», 2 r., IV, 413, og (Dansk) «Tidsskrift for søvæsen» for 1899.]

Crux (lat.), kors; billedlig: pine, plage, f. eks. c. interpretum (fortolkernes kors), de steder, som var vanskelige at fortolke, merkedes med et kors i marginen.

Cruyshautem *[krøi'shåtem]*, by i Belgien, prov. Flandern, 20 km. s.v. for Gent, 5918 indb. (1900). Store linvarefabriker.

Cruz, Juan de la (1542—91), sp. religiøs forfatter; blev 21 aar gammel karmelitermunk og hjalp ivrig Santa Teresa med at reformere ordenen; stiftede selv 1568 «Barfod-karmeliternes» orden. C.s mystisk-religiøse skrifter er skrevet med en brændende andagt og inderlighed, som skaffede ham tilnavnet «doctor exstático» og et stedse stigende ry, saa at paven 1674 kanoniserede ham. De betydeligste af hans verker er «Sjælens mørke nat» og «Bestigning af Karmels bjerg». Som mystisk-religiøs digter udmerker C. sig ved sterk følelse og en næsten sanselig glød i skildringen af sjælens længsel efter sin himmelske brudgom. C.s samlede skrifter er udgivet i «Biblioteca de autores éspañoles» (bd. 27); digtene er udgivet og oversat paa tysk 1854 af W. Storck. [Litt.: Muñoz Garinca, «San Juan de la C.» (Madrid 1875).]

Cruz Cano y Olmedilla *[-dilja]*, Ramón Francisco de la (1731—99), sp. skuespildigter, har skrevet henved 300 skuespil af udpræget national karakter i indhold og form. Hans mellemspil («sainetes») med emner fra folkelivet udmerker sig ved humor og realisme. Det mest bekjendte er «Manolo tragedia para reir o sainete para llorar».

Crwth (chrotta), en ældgammel walisisk (fra Wales) violintype, hvoraf en række andre strygeinstrumenter har udviklet sig, og som spilledes med plekter eller bue.

Crüger, Johann (1598—1662), t. komponist, kantor og musikdirektør i Berlin, bekjendt ved sine mange salmemelodier, af hvilke «Nu takker alle Gud», «Jesus du mit haab, min trøst», «Fra Gud vil jeg ei vige» m. fl. fremdeles benyttes i Tyskland og Norden. Desuden melodisamlinger, teoretiske verker m. v.

Crüger, Simon (1687—1760), bekjendt d. kirurg, livkirurg hos Fredrik IV. Studerede anatomi og kirurgi i Paris, blev 1736 generaldirektør for kirurgien. Arbeider: «General Tabellen von den Gebeinen des menschlichen Körpers» og «Anatomische Präparaten».

Cryptobra'nchus japōnicus, kjæmpesalamander, 1—2 m. lang, den største af alle nulevende padder; lever i Japans fjeldbække og kratersjøer.

Cryptogāmæ, se Kryptogamer.

Cryptomēria japōnica, høit naaletræ med udspærrede grene og tætsiddende, ca. 4 cm. lange, opad buede naale. I sine hjemlande, Japan og Kina, plantes det ogsaa ofte, saaledes til grupper om templerne, ligesom det flere steder danner mægtige alléer, undertiden flere hundrede aar gamle. — Indførtes ved midten af det 19 aarh. til Europa, hvor det dyrkes som busk eller træ i anlæg og parker.

Crøger, Olea Styhr (1801—55), n. prestedatter, f. i Hitterdal, d. ugift i Seljord, interesserede sig meget for Telemarkens folkeviser og sagn. Sine betydelige samlinger af viser og stev med tilhørende melodier overlod hun til Landstad, som benyttede dem i sine «Norske folkeviser».

Cs, kemisk tegn for cæsium.

C. s., forkortelse for come sopra, con sordino, colla sinistra.

Csaba, se Bekes-Csaba.

Csako, se Chakot.

Csáky *[tšа'ki]*, Albin, greve (1841—), ung. statsmand, tog 1885 virksom del i omdannelsen af magnathuset, blev 1888 kirke- og undervisningsminister (indtil 1894). Som saadan hævdede han med kraft statens ret overfor den katolske kirke. Spørsmaalet om daaben af børn, født i blandede egteskaber, gav stødet til borgerligt egteskabs indførelse, og 1891 gjennemførte C. en lov om tvungen oprettelse af asyler. 1900 præsident i magnathuset.

Csanád *[tša-]*, komitat i Ungarn, paa nordsiden af elven Maros, ø. f. Theiss, 1715 km.² med 140000 indb. (1900), mest magyarer (omtr. 75 pct.), dernæst slovaker og rumæner. Landet danner en stor frugtbar slette, hvor landbrug er omtr. den eneste næringsvei. Største by er Mako.

Csángós *[tša'-]*, el. csango-magyarer, d. e. m., bosatte i Donaulandene og nedstammende dels fra kumaner, udvandrede i reformationstiden, dels fra udflyttede szekler. De er for største delen katoliker og bor nu ogsaa langs Donau i Syd-Ungarn.

Csánki *[tša'-]*, Desiderius (1857—), ung. historiker, ansees for den bedste kjender af Hunyadis tid. C. er medlem af det ungarske landsarkiv og har skrevet «Ungarns historiske geografi paa Hunyadis tid» (Budapest 1890 ff.).

Csányi *[tšani]*, László (1790—1849), ung. frihedsmand. Havde deltaget i felttogene 1809—15, blev derefter underdommer og ivrig tilhænger af den ungarske opposition. Under oprøret 1848—49 var C. regjeringskommissær ved de ungarske hære, bl. a. hos Gørgey i Nord-Ungarn. I Transsilvanien optraadte han med haardhed mod alle, som viste Østerrige sympati. I mai 1849 blev C. trafikminister, men blev, da han efter overgivelsen i Vilagos ikke flygtede, taget tilfange af russerne og hængt.

Csárdás *[tšardāš]* el. czardas (af *csarda*, kneipe), en vild zigøinerdans i 2/4 takt af meget vekslende form og indhold. Dens to store hovedbestanddele er *lassu* og *frischka*. Den er en pardans, som begynder langsomt og under slag med sporebesatte støvler og stiger til rivende hurtighed.

Csengery *[tšœngœri]*, Antal (1822—80), ung. politiker. Var 1844—49 redaktør af det frisindede «Pesti hirlap», som Kossuth havde grundlagt, og 1857—69 af

---

savoir sur le bout du doigt. **fingerbøl** — (t) Fingerhut m — (e) thimble — (f) dé m. **fingerfærdighed** — (t) Fingerfertigkeit f — (e) dexterity, skill of execution — (f) habileté (f) des doigts (mains); dextérité f. **fingerkys** — (t) Kusshand f — (e) blown kiss — (f) baiser (m) qu'on envoie à q **fingernem** — (t) fingerfertig — (e) handy — (f) habile des doigts (mains). **fingerpeg** — (t) Fingerzeig m — (e) hint — (f) indication f. **fingerspids** — (t) Fingerspitze f — (e) finger's end, finger tip — (f) bout (m) du doigt.

finger (e) finger; fingre ved; bruge fingrene. **f.-post** afviser.

Fingerling (t) m, finger (i hanske); smok, fingerhætte.

fingre ved — (t) fingern, betasten — (e) finger — (f) tâter, toucher à; patiner, palper.

finhed — (t) Fein-, Zartheit f — (e) fineness, delicacy — (f) finesse; ténuité; élégance; politesse f; tact, savoir-vivre m, noblesse f; délicatesse; subtilité f.

fini (f) færdig, forbi; fuldendt, fuldkommen, erke-; endelig, begrænset; (gram.) finit; m, fuldkommenhed.

finical, finicking, finikin (e) pertentlig. **finicality** pertentlighed.

fining (e) mulktering; klaring, klaremiddel; kulør.

finir (f), **finish** (e) (gjøre) ende (paa), slutte; lægge sidste haand paa; (f) ogs. tage ende holde op;

tidsskriftet «Budapesti szemle». Fra 1861 til sin død havde C. sæde i underhuset, hvor han tilhørte de moderate. Gjennem oprettelsen af sparekasser, landboforeninger o. l. har C. gjort et fortjenstfuldt arbeide, samt vundet ry som en dygtig skribent, hvem bl. a. en række skildringer af ungarske statsmænd og talere skyldes (1852).

Csepel *[tšœ'pel]*, ø i Donau, s. f. Budapest, dannet ved at Donau deler sig i to løb. Omtr. 300 km.² med 23 769 indb. (1900), magyarer, tyskere og serber. Før sommeropholdssted for de ungarske konger.

Cservenka *[tšœr-]*, by i det s. Ungarn, ved Franzenskanalen (mellem Donau og Theiss), med 7563 indb. (1900), mest tyskere.

C. S. I. *[si es ai]*, «Companion of the star of India», ridder af Indiens stjerne, eng. orden, som gives til folk, der har udmerket sig i Indien; med ordenen følger ridderskab.

Csik *[tšik]*, komitat i Ungarn, det ø. Siebenbürgen, ved grænsen af Rumænien, 4859 km.² med 128 000 indb. (1900), mest magyarer (omtr. 86 pct.), dernæst rumæner. Det er et bjergrigt og skogbevokset land, vakkert, men med strengt klima. Hovedby C.-Szereda.

Csikós *[tši'kōš]* (af ung. *csikó*, et føl), betegnelse for hestegjæterne paa de ung. sletter (pitstaer). C. er en høist karakterfuld type; haardfør og smidig, iført kort skjorte, vide lærredsbukser, rund hat, læderbelte og snørestøvler med klirrende sporer, udfoldende stor behændighed ved indfangning og tæmning af de halvvilde heste. Hans vaaben er en stok, forsynet med en øks i enden. C. er ofte besunget af digterne (Lenau, Petöfi, Karl Beck).

Csiky *[tši'ki]*, Gergely (1842—91), ungarsk skuespildigter, var først professor i teologi ved seminaret i Temesvar, men gik over til protestantismen og bosatte sig i Pest. Hans første lystspil, «A joslat» (oraklet), skaffede ham Teleky-prisen. Med dramaet «Proletarerne» aabnede han rækken af de moderne samfundsdramaer, som gjorde ham til Ungarns populæreste dramatiker. Han har derhos oversat en hel række antike og moderne skuespil.

Csokonay *[tšå'kkonai]*, Vitéz Mihály (1773—1805), ungarsk digter, var først professor i litteratur ved kollegiet i Debreczin, men gik senere over til selvstændig digterisk virksomhed. Han grundlagde en ungarsk nationallyrik med folkepoesien som udgangspunkt. Hans digtning udmerker sig ved sprogets rigdom og versets smidige rytme.

Csoma *[tšo'ma]*, Sándor (1798—1842), ung. reisende, besluttede at opsøge magyarernes hjem i Asien, drog derfor i 1821 til Ladak (i Kasjmir i det n. Indien), hvor han i flere aar opholdt sig i et buddhistisk kloster og lærte tibetansk. I mange aar reiste han gjennem landene i det v. og indre Asien og havde faaet Dalailamas tilladelse til at besøge Lassa, da han pludselig døde. Han har udgivet en grammatik og ordbog over det tibetanske sprog (paa engelsk).

Csongrád *[tšo'ngrād]*. 1. Komitat i Ungarn, omkr. det midtre løb af Theiss, 3544 km.² med 295 927 indb. (1900), mest magyarer. Det er et fladt og sumpigt land med mange smaa grunde sjøer. Meget frugtbart, akerbrug, fædrift og vindyrkning. Hovedby Szegedin. 2. By i komitatet ved Theiss, n. f. Szegedin, 22 619 indb.

Csorba-sjøen *[tšå'rba-]*, indsjø i Tatra-fjeldene, Ungarn, storartet beliggenhed 1350 m. o. h., midtpunkt for turisttrafiken i den vestl., høieste del af Karpaterne.

Ctenolābrus, se Læbefisk *(labridæ)*.

Cteno'phora, ribbemanæter (s. d.).

Ctr., forkortelse af centner (s. d.).

Cu, kemisk tegn for cuprum (kobber).

Cua'dra, længdemaal (og markmaal) i Sydamerika; i Buenos Ayres = 129.9 m. (og 168.7 ar), i Chile = 127.1 m. (og 161.6 ar) o. s. v.

Cuanza (Quanza), elv i portug. Vest-Afrika, udspringer under ca. 13° 30′ s. br. i det indre Benguella paa et plateau, hvor ogsaa flere andre elve har sine kilder. Rinder først mod n., saa mod v. gjennem Angola, modtager særlig fra ø. flere betydelige bielve (Loanda, Lukalla), danner talrige stryk og fosser (Cambamba-faldene ca. 20 m. høie). Seilbar i sit nedre løb; men dette er foreløbig af liden betydning, da C.s munding (ca. 50 km. s. for São Paulo de Loanda) spærres af en sandbanke. Længde ca. 900 km.

Cuartilla *[-i'lja]*, kornmaal, i Buenos Ayres = 34.2994 l., Parana 72 l., Cuba 27.272 l., Mexico 22.7037 l., Madrid 13.8350 l., Uruguay 34.3180 l. Ogsaa gammelt vinmaal i Spanien, omtr. 4 l.

Cuartillo *[-i'ljå]*, maal for flydende varer, i Chile 1.1 l., Gammelkastilien og Mexico 0.5042 l. o. s. v. Ældre kornmaal, i Gammelkastilien 1.1563 l., Mexico 1.8920 l. o. s. v.

Cuba el. Kuba, den største af de store Antiller og af alle de Vestindiske øer, ligger mellem omtr. 85° og 74° v. l. og 20° og 23° n. br. Den omgives af Atlanterhavet og den Mexikanske golf i n. og det Karaibiske hav i s.; den skilles fra Florida ved Florida-strædet og fra Jucatan ved Jucatan-strædet. Fladeindholdet er iberegnet de omliggende kystøer 114 000 km.², uden disse omtr. 105 000 km.² (d. e. tredjedelen af Norge). Øens længderetning gaar fra s.ø. til n.v., og den største længde er omtr. 1250 km. (d. e. Lindesnes—Ofoten), medens bredden bare er 40—200 km. Udenfor kysten er der mange øer, hvoraf den største er Isla de Pinos i s.; forøvrigt er kysten i almindelighed lav og havet udenfor opfyldt af koralrev. — Natur. I ø. gaar der langs sydkysten en høi fjeldkjede, Sierra Maestro, hvis høieste top er 2560 m. (d. e. nøiagtig som Galdhøpiggen). N. for disse fjelde ligger en stor dal, gjennemstrømmet af Rio Canto, øens største elv, over 300 km. lang. Vestenfor denne dal danner landet et sletteland af høide 200—500 m., som omtr. i midten af øen gaar over i et fjeldland. Den v. del af C. er for en stor del et lavt og sumpigt land, blot længst i v. hæver der sig høiere aaser. — Klimaet er hedt, men sundt og behageligt. Havana paa nordkysten har en aarlig middeltemperatur af 25.1°, medens juli har 27.8° og jan. 21.8°; gjennemsnittet af de laveste iagttagne temperaturer er 12.9°. Sommeren og høsten fra mai til okt. er regntid, medens den øvrige del af aaret er forholdsvis tør; i Havana er den aarlige nedbør 1175 mm. I den største del af aaret blæser nordøstpassaten, men undertiden opkommer der frygtelige hvirvelstorme, cykloner, som anretter umaadelige ødelæggelser. — Planteveksten er tropisk med palmer, store bregnetrær etc., men der findes ogsaa naaleskog,

---

dø; ⓔ ogs. gjøre det af med; appretere; pudse (væg); slutning; sidste haand (paa); (af)puds(ning); nataaben restauration.

finite ⓔ endelig.

finke — ⓣ Fink(e) m — ⓔ finch — ⓕ pinson m, fringille f.

finkel, se fusel.

Finkler ⓣ m, fuglefænger.

Finland — ⓣ Finnland n — ⓔ Finland — ⓕ la Finlande.

finlænder — ⓣ Finne m — ⓔ Finlander — ⓕ Finlandais, Finnois m.

finne — ⓣ Finne, (paa fisk) Flosse; (i ansigtet) ogs. Pustel f — ⓔ (i ansigtet) pimple; (paa fisk) fin — ⓕ (paa fisk) nageoire f; (i ansigtet) bouton, bourgeon m.

finner ⓔ finhval.

finnet — ⓣ finnig — ⓔ pimpled; finny — ⓕ couvert (plein) de boutons, bourgeonné; pourvu de nageoire.

finsk — ⓣ finnisch, finnländisch — ⓔ Finnish; (the Gulf) of Finland — ⓕ finlandais; finnois (m).

finster ⓣ mørk, **Finsterkeit, -nis** f, mørke; formørkelse. **Finsterling** m, obskurant.

finte — ⓣ Finte, Spitze f — ⓔ (i fegtekunst) feint; (skose) wipe, sneer, skit — ⓕ feinte f; (skose) brocard, lardon m, picoterie f, trait m.

fiol — ⓣ Veilchen n — ⓔ violet — ⓕ violette f.

fiole ⓕ f, (liden) flaske; fjæs. **fioler** drikke. **fioleur** m, drukkenbolt.

som dog bestaar af ganske andre arter end i Norge. Da europæerne kom til øen, fandt de mange nytteplanter der, bomuld, vanilje, jams, tobak o. fl., og senere er alle slags europæiske nytteplanter blevet overflyttet. — Dyreverdenen er forholdsvis fattig, men der findes naturligvis slanger, krokodiller og andre tropiske dyr. — Folket. Folketallet anslaaes (1905) til omtr. 1 880 000, altsaa blot 17 pr. km.² Ved tællingen i 1899 var det 1 572 845 og heraf var omtr. 1 050 000 hvide, 235 000 negere, 271 000 blandinger og 15 000 kinesere. Af indianere er der ingen tilbage. Paa opdagelsens tid boede der kanske $^1/_2$ mill. indfødte der, men disse bukkede temmelig snart under for spaniernes raa og grusomme behandling, og saa blev der indført negere isteden. Omkr. 1840 begyndte indførselen af kinesere, men den ophørte snart, da det viste sig, at kineserne ikke taalte klimaet. I de senere aar har indvandringen fra andre lande vokset betydelig, saa at over 170 000 er født i udlandet, deraf næsten 130 000 i Spanien; i 1905 indvandrede der 54 000 mennesker. For at fremme indvandringen bevilger regjeringen store summer, i 1905 saaledes 1 mill. doll. De største byer er hovedstaden Havana (sp. Habana) med 262 395 indb. (1902), Cienfuegos 59 128 indb. (omtr. 30 000 i 1899), Santiago 45 478 indb. og Matanzas 45 282 indb. Med befolkningens oplysning staar det daarlig til. Skolepligt blev indført i 1880, men loven er ikke gjennemført. I 1899 kunde 64 pct. af befolkningen hverken læse eller skrive, og blot 1 pct. modtog en høiere undervisning. Efterat de Forenede stater har faaet magten, er skolerne bedret. I 1904 var der 1936 folkeskoler med omtr. 3600 lærere og 143 000 indskrevne elever. Der er adskillige høiere skoler og i Havana et universitet med omtr. 600 studenter. Statens religion er den katolske. — Næringsveie. Jordbrug er praktisk talt landets eneste næringsvei. Der dyrkes først og fremst sukker (rørsukker), dernæst tobak, kaffe, kakao, kokospalmer og frugt (bananer, appelsiner etc.), derimod lidet korn og næsten ikke poteter, som derfor maa indføres. Sukkeravlen er vokset sterkt i de senere aar, fra 795 000 tons i 1902 til 1 163 000 tons i 1905. Næsten halvparten af den dyrkede jord, som blot er en mindre del af øens areal, er optaget af sukkerplantager. Af husdyr holdtes (1905) næsten 2 200 000 kjør, over 330 000 heste og omtr. 45 000 muldyr og æsler. En stor del af jorden eies af amerikanere. Af disse er der 6000 eiendomsbesiddere bosat paa øen og 15 000 bosat udenfor den. Omtr. hele frugtavlen er paa deres hænder og en stadig stigende del (nu 25 pct.) af sukkeravlen. De eier ogsaa en stor del af øens jernbaner og hele Havanas sporveisnet; alt i alt er der anbragt 165 mill. doll. amerikansk kapital paa øen. I de sidste aar er der foregaaet en liden indvandring af norske til det ø. C. De norske bor ved byen Baracoa (s. d.), hvor de har kjøbt eiendomme og begyndt at dyrke øens almindelige nytteplanter. Der er (1907) ialt 14 norske plantager paa dette sted. — Der er meget skog paa C. med mange værdifulde træsorter som mahogni, ceder (der bruges til cigarkasser), gummitrær etc. I fjeldene findes der metal, især jernmalm, hvoraf der aarlig udføres (til de Forenede stater) omtr. 600 000 tons; der findes ogsaa lidt guld og kobber. Industrien beskjæftiger sig især med tilvirkning af cigarer (Havanacigarer) og cigaretter, videre sukker og rum. — Udenrigshandelen er steget sterkt i de sidste aar. I 1901 havde den en værdi af 134 mill. doll., i 1905 derimod 215 mill. doll. (d. e. forholdsvis næsten det dobbelte af den norske), hvoraf udførselen 112 mill. og indførselen 103 mill. doll. Den overveiende del af handelen sker med de Forenede stater, og dette saavel som handelens store stigning skyldes en traktat, de to lande indgik med hverandre i 1903. Begge lande indrømmer hverandres varer stor toldnedsættelse, medens de overfor andre lande holder stramme toldsatser, hvorved disse landes konkurrance vanskeliggjøres. Under dette system er C.s udenrigshandel, særlig dets sukkerudførsel, som i de sidste aar af den spanske tid var næsten ødelagt, igjen blomstret op. Der udføres altsaa for 112 mill. doll., deraf 95 mill. doll. til de Forenede stater, 5.8 mill. doll. til England og 4 mill. doll. til Tyskland. Mest udføres der af raasukker, for 71 mill. doll., dernæst tobak, 14 mill. doll., og cigarer, 14 mill. doll. (216 mill. stykker). Af indførselen, 103 mill. doll., er 43 mill. fra de Forenede stater, 13.5 mill. doll. fra England og 10 mill. doll. fra Spanien. Skibsfarten er meget livlig, i 1904 ankom fra udlandet 4320 skibe paa 8 361 097 tons, heraf var (1905) 603 skibe paa 781 039 tons norske (deraf bare 7 seilskibe). De norske skibe beskjæftiger sig især med kvægtransport mellem de Forenede stater og C. og mellem Venezuela, Colombia og C.; denne transport er for den overveiende del paa norske hænder. Videre gaar mange skibe med frugt fra det ø. C. til de Forenede stater, og sukkerudførselen foregaar ogsaa for en stor del paa norske skibe. I 1905 var der omtr. 2370 km. jernbaner; de store sukkerplantager har egne private linjer, som forbinder dem med hovedlinjerne. Der er 479 postkontorer og 153 telegrafkontorer (næsten 3200 km. linjer). Metrisk maal og vegt. Mest brugte mynt er den amerikanske doll. og den spanske peso (doll.), hvis værdi er noget mindre end den amerikanske. — Statsforfatning. I 1898 erkjendte Spanien C. som en uafhængig stat, men paa grund af de Forenede staters intervention i krigen mellem Spanien og C. er landet kommet i en nær forbindelse med de Forenede stater. Forfatningen er fra 1901. Landet er en republik og styres af en præsident og en nationalforsamling bestaaende af et senat og et repræsentanthus. C. har overfor de Forenede stater forpligtet sig til ikke med et andet land at indgaa en traktat, som kan true dets uafhængighed, og ikke at gjøre nogen gjæld, som ikke kan betales af de aarlige indtægter, samt til at afstaa marinestation til de Forenede stater; endelig har ogsaa de Forenede stater forbeholdt sig ret til intervention, hvis der skulde opstaa uroligheder. I aug. 1906 udbrød der oprør, og efter forgjæves forsøg paa at undertrykke det, maatte landets første præsident, Palma, nedlægge sit embede. Ingen efterfølger blev valgt, og saa intervenerede de Forenede stater. Den amerikanske krigsminister overtog styrelsen, og han blev 13 okt. 1906 efterfulgt af Mr. Magoon; det amerikanske styre vil ifølge præsident Roosevelts budskab atter blive afløst af regulært cubansk styre 1908. Landets budget viser (1906—07) en indtægt af henimod 100 mill. kr., medens udgifterne er omtr. 10

---

fiolet — ⓣ violett — ⓔ violet, purple — ⓕ violet, violacé.

fiolin — ⓣ Geige, Violine f — ⓔ violin, fiddle — ⓕ violon m. **fiolinbue** — ⓣ Fiedelbogen m — ⓔ violon-bow, fiddlestick — ⓕ archet m.

fiolinist — ⓣ Violinspieler, Geiger m — ⓔ violinist, violin-player — ⓕ joueur de violon, violoniste, violiniste m.

fioloncel — ⓣ Violoncell n, Bassgeige f — ⓔ violoncello — ⓕ violoncel m, basse (f) de viole.

fioloncellist — ⓣ Violoncellspieler m — ⓔ performer on the violoncello, violoncellist — ⓕ violoncell(ist)e m.

fion ⓕ m: **donner le (dernier coup de) f. à** lægge sidste haand paa.

fioriture ⓕ f, koloratur.

fipskjeg — ⓣ Spitzbart m — ⓔ chintuft — ⓕ barbe (f) en pointe, de bouc.

fir ⓔ gran, furu. **f.-apple** grankongle.

firben, firfisle — ⓣ Eidechse f — ⓔ lizard — ⓕ lézard m.

firbenet — ⓣ vierfüssig, -beinig — ⓔ four-legged — ⓕ à quatre jambes (pieds); quadrupède.

fire — ⓣ vier — ⓔ four — ⓕ quatre. **firedobbelt** — ⓣ vierfältig, -fach — ⓔ quadruple, fourfold — ⓕ quadruple; (plier) en quatre; quatre fois (autant).

fire vb — ⓣ fieren, vieren; (fig.) nachgeben — ⓔ ease off, lower.

mill. kr. mindre. For at opretholde ro og orden er der et gendarmerikorps paa henimod 6000 mand. Norge har paa C. en legation, som samtidig er generalkonsulat for hele Vestindien og Mellemamerika. — C. blev opdaget 28 okt. 1492 af Columbus paa hans første reise. Spanierne begyndte straks erobring og kolonisation; den første by, Baracoa, blev anlagt 1512. Den indfødte befolkning blev som nævnt udryddet og negerslaver indført isteden. Øens opkomst blev i lang tid hindret af ukloge spanske udførselsforbud mod landets varer og ved krig. I 1762 blev Havana taget af engelskmændene og af dem gjort til frihavn, og da den i 1763 blev givet tilbage til Spanien igjen, blev det gamle system med statsmonopol for Spanien og eksportforbud opgivet. C. blev gjort til et eget «generalkapteinat», og under dygtige generalkapteiner udviklede øens næringsliv sig sterkt. Selvstændighedstrangen begyndte nu at vise sig, men øen forblev dog tro mod Spanien i den tid, da de syd- og mellemamerikanske kolonier løsrev sig. Den spanske styrelse begyndte imidlertid nu at blive stadig mere vilkaarlig og skadelig for landet, og i 1868 udbrød der et oprør, som Spanien blot med stor vanskelighed kunde undertrykke, og som varede lige til 1878. Nu søgte Spanien ved forskjellige reformer at bøde paa sine forrige misgreb, slaveriet blev ophævet, og øen blev repræsenteret i de spanske cortes; men i 1895 udbrød et nyt oprør, som blev ledet af kreolen Gomez og mulatten Maceo. Spanien gjorde uhyre anstrengelser, sendte saaledes en hær paa 200 000 mand derover. Men det lykkedes ikke at beseire oprørerne, og 1 jan. 1898 proklamerede disse en ny forfatning. Imidlertid blev 15 febr. 1898 det amerikanske krigsskib «Maine» ødelagt ved en eksplosion paa Havanas havn af ukjendte aarsager. Der udbrød saa en krig mellem Spanien og de Forenede stater, og ved fredsslutningen 10 dec. 1898 opgav Spanien sine rettigheder til C.

Cubān, et broncegult mineral, som bestaar af kobber, jern og svovl og er nær beslegtet med brogetkobber (s. d.). Forekommer paa Cuba samt ved Kafveltorp og Tunaberg i Sverige.

Cubēber er frugterne af den til pepperfamilien hørende, indtil 6 m. lange, klatrende, tvebo busk *piper cubeba,* hvis hjem er de store Sundaøer; den dyrkes der, paa Ceylon og Antillerne ofte opad skyggetrærne i kaffeplantagerne. Hunblomsterne sidder i kolber, men under frugtmodningen forlænges frugtknudens nederste del til en omkr. 10 mm. lang stilk. Frugterne, som samles umodne, er næsten kuglerunde, graabrune, rynkede og indeholder kun ét frø. Bruges som lægemiddel og indeholder æterisk olje, c.-syre samt cubebin.

Cubiculārius (lat.), hos de gamle rom.: kammertjener.

Cubi'culum (lat.). 1. Værelse, særlig soveværelse. — 2. Martyrgrav og særlig et kapel i en saadan.

Cubit *[kjūbit],* ældre længdemaal i England = 18 eng. tommer = 0.4572 m.

Cu'bitum el. -us (lat.). 1. Albue. — 2. Gammelrom. længdemaal, længde fra albuen til langfingerens spids (= 6 palmi, 24 digiti) = 0.44 m.

Cucu'jo, det spanske navn paa en i Sydamerika hjemmehørende billeslegt *(pyrophorus)* af smeldernes familie, hvis talrige arter lyser om natten med et sterkt grønlig opaliserende lys fra to pletter paa brystskjoldets overside og et parti forrest paa undersiden af bagkroppen. Den bekjendteste art er *p. noctilucus,* der før spaniernes ankomst til Sydamerika brugtes alm. af indianerne der til fakler og lamper baade ude og inde. Senere brugte spanierinderne dem til kjolepynt paa bal.

Cuculīdæ, cuculus, se Gjøker.

Cucumāria, slegt af sjøpølser (s. d.).

Cu'cumis, se Græskarfamilien.

Cucu'rbita, cucurbitāceæ, se Græskarfamilien.

Cu'cuta (San José de C.), Sydamerika, by i republiken Colombia, depart. Santander, nær grænsen af Venezuela, 360 m. o. h. Er ved jernbane forbundet med Villamizar ved elven Zulia.

Cudbear *[kʊ'dbœə],* et farvestof, fremstillet af lav, opkaldt efter opfinderen Cuthbert Gordon.

Cuddalore, by i Forindien, præsidentskabet Madras, paa østkysten af Dekan s. for Pondichéri, 52 216 indb. (1901), deraf over 2000 kristne. Betydelig handel med ris og sukker. Havnen er grund og kan ikke anløbes af store skibe.

Cuddapah, by og distrikt i Forindien, præsidentskabet Madras. Byen C. ligger 220 km. n.v. for Madras og har 17 379 indb. (1901); protestantisk og katolsk mission. Distriktet C. er 22 649 km.² og har 1 272 072 indb. Der avles bomuld og indigo.

Cue'nca, prov. og by i Spanien, Nykastilien. Prov. er 17 193 km.² og har 249 696 indb. (1900), d. e. knapt 15 pr. km.², den tyndest befolkede af alle Spaniens prov. Den vestre del er flad og frugtbar, men daarlig dyrket, den østre del bjergrig. Der er faa veie og jernbaner. Byen C., hovedstad i prov., ligger 130 km. s.ø. for Madrid, 902 m. o. h., har 10 756 indb. (1900), gotisk domkirke, gamle adelspaladser etc. Var før berømt for sin kunstindustri.

Cue'nca (Santa Ana de C.), Sydamerika, by i republiken Ecuador og hovedstad i prov, Azuay, under ca. 3° s. br. i en vakker, frugtbar dal mellem Andeskjederne, 2355 m. o. h., Ecuadors tredje by med 30 000 indb.

Cuernavāca, by i Mexico, hovedstad i staten Morelos, 60 km. s. for Mexico, 1660 m. o. h., 9584 indb. (1900), sukkerfabriker, landbrugsskole.

Cuesmes *[kyœ'm],* by i Belgien, prov. Hainaut (Hennegau), 3 km. s.v. for Mons, 9291 indb. (1905), maskinfabriker, kulgruber.

Cueto, Leopold de, marki de Valmar (1815—1901), sp. forf. og diplomat, var i 1847 sp. minister i Kbh., senere gesandt ved andre europæiske hoffer og i Amerika. Indvalgtes 1857 i det spanske akademi. C. har skrevet en række kritiske og litteraturhistoriske afhandlinger over det 18 aarh.s spanske forfattere samt dramaerne «Donna Maria Coronel» og «Cleopatra».

Cueva, Juan de la (ca. 1550—1609?), sp. digter, reformerte det sp. dramas teknik og stil til større naturlighed og enkelhed. Blandt hans dramaer kan nævnes «El infamador» og «Il saco de Roma». Har ogsaa skrevet sonetter, chanzoner, elegier og romancer og et stort episk digt, «La conquista de la Bética».

Cue'vas de Vera, by i Spanien, prov. Almeria, ved elven Almanzora, 12 km. fra Middelhavet, 20 562 indb. (1900). I nærheden rige sølvgruber.

---

veer (away); (fig.) yield, give way — (f) (paa) larguer, filer, mollir; (ned) amener, faire descendre; (fig.) céder, plier, fléchir.

fire (e) ild; brand; baal; tænde (an); opflamme; affyre; komme i brand; fyre, skyde. **f. up** komme i harnisk. **f.-work(s)** fyrverkeri.

firer (e) ildspaasætter.

firkin (e) et ølmaal, ca. 40 liter; spand.

firhændig — (t) vierhändig — (e) for four hands; (spille) play duets — (f) à quatre mains.

firkant — (t) Viereck n; (brase i f.) vierkant, ins Kreuz (brassen) — (e) square, quadrangle, foursided figure — (f) carré m; (figure f) quadrilatère.

firkantet — (t) viereckig — (e) square, quadrangular — (f) carré, quadrangulaire.

firkløver — (t) vierblätteriger Klee m, Vierblatt n — (e) fourleaved clover — (f) trèfle (m) à quatre feuilles.

Firlefanz (t) m, fusentast, vindig person; ogs. narrestreg = **Firlefanzerei** f.

firm (e) fast; firma.

firma — (t) Firma f — (e) firm — (f) raison (sociale); maison f.

firmament — (t) Firmament n — (e) & (f) firmament m.

firman (f) m, (hos tyrkerne) forordning.

firme(l)n (t) konfirmere (hos katolikerne).

firmenning — (t) entfernter

Cugnot *[kyñå']*, Nicolas Joseph (1725—1804), fr. ingeniørofficer, var den første, som benyttede dampkraft til at drive kjøretøier frem med. 1769 konstruerede C. en trehjulet dampvogn, som med 4 personer i kunde gaa 3.5 km. i timen. Vognen opbevares i Conservatoire des arts et métiers i Paris. Et landeveislokomotiv til at trække svært artilleri med (1771) viste sig uhensigtsmæssigt, men C. maa dog ansees som lokomotivets første opfinder.

Cui *[kyi']*, César (1835—), rus. komponist, ingeniørgeneral og professor i St. Petersburg, som komponist tilhørende den ungrussiske skole (Borodin, Riniski-Korsakow, Mussorgski, Dargomyzski) med programmusik i tilslutning til Berlioz og Liszt. Operaerne «Fangen i Kaukasus», «Mandarinens søn», «Ratcliff», «Le flibustier» m. fl., orkesterverker, kor, romancer, artikler og skrifter, navnlig om musiken i Rusland.

Cui bono? se Bonum.

Cuijp *[kåip]*, holl. malerfamilie. 1. Aalbert C. (1620—91), elev af sin fader Jacob Gerritsz C. (1594—1652); uddannet under indflydelse af Jan van Goijen. Arbeidede væsentlig i Dordrecht. Dyrebilleder, portræter, stilleben, men især gode landskaber. Billeder bl. a. i Dresden, Berlin, Louvre, Kjøbenhavn. — 2. Benjamin Gerritsz C. (1612—52), elev af sin onkel Jacob Gerritsz C., videre udviklet under paavirkning af Rembrandt. Arbeidede i Dordrecht. Repræsenteret i nationalmuseet i Stockholm og i grev Moltkes galleri i Kjøbenhavn.

Cuivre poli *[kyivrə-påli']* (fr.), messing (legering af kobber og zink), især siden 1870 meget anvendt istfr. bronce.

Cujas *[kyžа']* (Cujacius), Jacques de (1522—90), fr. retslærd, virkede i forskjellige byer, særlig i Bourges, hvor han døde. Han har forfattet en række skrifter af megen betydning for romerretsstudiet. Skarp kritiker og fortolker. Eiede selv næsten 500 haandskrifter af *Corpus juris civilis*.

Cu'jus re'gio, e'jus reli'gio (lat.), «hvis land, hans religion», en grundsætning i det saakaldte kirkelige territorialsystem. Paa reformationstiden blev dette ofte gjennemført, saa at undersaatternes religion maatte rette sig efter landets regjerings. I nyere tid er det overalt opgivet som stridende med religionsfriheden.

Culdéer (keltisk *céle dé*, «Guds mand»), det gammelirske navn paa munke og eneboere, senere ogsaa navnet paa sammenslutninger af geistlige (i lighed med kannikerne i den romerske kirke) i den gamle irsk-skotske kirke. Navnet forekommer i begyndelsen af 9de aarh., men forsvinder i det 12te aarh., da den gammel-irske kirke fortrængtes af og gik op i den romerske kirke.

Cu'leus el. cu'lleus (lat.), lædersæk, ogsaa som maal = 20 amphoræ el. 160 congii = 0.525 l.

Cu'lex, se Myg.

Culiacān, by i Mexico, hovedstad i staten Sinaloa, 80 km. fra Stillehavskysten, forbundet ved jernbane med sin havn Altata, 10 380 indb. (1900). Bispesæde. Sukkerraffinaderier, bomuldsvæverier. Blev anlagt 1532.

Cullen *[kɒ'lən]*, Paul (1803—78), irsk erkebiskop og kardinal, udfoldede et energisk arbeide for at styrke den romerske kirkes stilling i Irland. Han grundede skoler og hospitaler, lod opføre kirker og gjennemførte grundlæggelsen af et katolsk universitet i Dublin. Politisk forsvarede han kronen og forfatningen og optraadte gjentagne gange mod sine trosfællers lyst til at løsrive sig fra det engelske herredømme.

Cullera *[kuljéra]*, by i Spanien, prov. Valencia, nær mundingen af elven Jucar, s. f. Valencia, 11 947 indb. (1900). Rester af mauriske bygverker. Dyrker og udfører ris og andet korn samt sydfrugter.

Cullinan-diamanten, verdens største diamant, opkaldt efter direktøren for Premier (Transvaal) diamond mining co., i hvis gruber den blev fundet i jan. 1905. Usleben veier den ca. 3000 karat; sleben som brillant vil den antagelig veie 800 karat. Foræret af den Transvaalske stat til kong Edward VII.

Culloden *[kəlŏdən]*, C. Moor, slette i det nordlige Skotland, grevskabet Nairn, ø. f. Inverness. Her seirede 16 april 1746 hertugen af Cumberland over prætendenten Karl Edvard Stuart.

Culmann, Karl (1821—81), t. matematiker og ingeniør. Efter flere aars praksis ved jernbane- og broanlæg blev han i 1855 professor i ingeniørfag ved den tekniske høiskole i Zürich, hvor han udfoldede en særdeles frugtbringende lærervirksomhed. Som videnskabsmand har han særlig indlagt sig fortjeneste ved udvikling af grafostatiken, hvor hans navn specielt er knyttet til den saakaldte C.s snitmetode til bestemmelse af kræfterne i fagverkskonstruktioner.

Culpa, se Erstatning, Skyld, Uagtsomhed.

Cumacēer *(cumacea)*, smaa rækelignende krebsdyr med afrundet krop og lang, tynd hale. Kun den forreste del af kroppen er dækket af et skjold, de bagerste kropsringe ubedækket. Øinene siddende, smaa, som regel sammensmeltet med hinanden. Lever paa dybt vand, flere arter ved vor kyst.

Cumanā, by i Venezuela, staten Bermudez, lige ved det Karaibiske hav, omtr. 10 000 indb. Noksaa livlig udførsel af landets produkter, kakao, sukker, tobak etc. Er ofte herjet af jordskjælv, især i 1853, da en stor del af byen blev ødelagt. — Anlagt 1521 af Diego Colon.

Cumba'l, vulkan i Colombia, nær sydgrænsen, 4790 m. høi, med et af svovl og slam fyldt krater, hvorfra blaalige svovldampe stiger op.

Ernst August Cumberland.

Cumberland *[kɒ'mbəlænd]*, Ernst August, hertug af C. og af Braunschweig-Lüneburg (1845—), som søn af Hannovers sidste konge, Georg V, prætendent til den hannoverske trone; deltog sammen med faderen i krigen mod Preussen som Østerriges allierede indtil nederlaget ved Langensalza (1866), hvorpaa han gik i landflygtig hed til Østerrige og har siden 1878 levet i Gmunden. Ved Faderens død 1878 fastholdt C. sine arvekrav overfor Preussen og erklærede ved hertugen

---

Verwandter m — ⓔ third cousin — ⓕ cousin (m) au huitième degré.

Firmling ⓣ m. konfirmand.

firn ⓣ (fjor)gammel). **Firn** m, fjorgammel sne; bræ. **Firner** m, bræ.

Firnis ⓣ m. fernis. **firnissen** fernissere.

firskaaren — ⓣ vierschrötig — ⓔ square-built, thick-set — ⓕ trapu.

firspand — ⓣ Viergespann n — ⓔ (drive) four-in-hand — ⓕ attelage (m) de quatre chevaux; (i oldtiden) quadrige m.

firsprang — ⓣ Galopp m — ⓔ gallop, full speed — ⓕ galop m; (i fuld f.) ogs. ventre à terre, à bride abattue.

First ⓣ m. mønning, (tag)rygning; aas, bjergkam.

first ⓔ først. **at first** i førstningen. **firstly** for det første.

firti — ⓣ vierzig — ⓔ fourty — ⓕ quarante.

firtiende — ⓣ vierzigste — ⓔ fourtieth — ⓕ quarantième.

fisc ⓔ & ⓕ m, statskasse; skatkammer.

fiscal ⓔ & ⓕ fiskal; ⓔ ogs. skatmester.

Fisimatenten ⓣ pl, udflugter, omsvøb.

fisk — ⓣ Fisch m — ⓔ fish — ⓕ poisson m. **hverken fugl eller f.** — ⓣ nicht Fisch, nicht Fleisch — ⓔ neither fish nor flesh (nor good red herring) — ⓕ ni chair ni poisson. **fiskedræt** — ⓣ Fischzug m — ⓔ draught of fish — ⓕ coup (m) de filet. **fiske-**

af Braunschweigs død 1884, at han som arving tiltraadte regjeringen af Braunschweig; men det tyske forbundsraad kundgjorde 1885, at hans regjering stred mod rigsforfatningens grundprinciper, og Braunschweigs landdag valgte prins Albrekt af Preussen til regent (1885—1906). 1892 erklærede C. sin rigstroskab i et brev til Welhelm II, men opnaaede kun ved dette om ikke formelle saa dog reelle afkald, at beslaglæggelsen af Welferfondet blev hævet. Efter den braunschweigske regent, prins Albrekts død (sept. 1906) indlededes atter frugtesløse forhandlinger om C.s næstældste søns tronbestigelse i Braunschweig (se Braunschweig). C. egtede 1878 prinsesse Thyra af Danmark, en datter af Kristian IX.

Cumberland *[kɒ'mbəlænd]*, Richard (1732—1811), eng. forfatter, søn af biskop Denison C. og sønnesøn af filologen Bentley, var først sekretær hos Lord Halifax, gik derpaa som Englands hemmelige gesandt til hofferne i Madrid og Lissabon. Senere levede han kun for litteraturen. Han har skrevet flere gode komedier som «The brothers», «The West Indian», «The Jew». Disse skaffede ham tilnavnet «den engelske Terents». Han udgav ogsaa en tid ugeskriftet «The observer».

Cumberland *[kɒ'mbəlænd]*, William Augustus, hertug af (1721—65), tredje søn af Georg II af England; saaredes haardt i slaget ved Dettingen 1743; blev 1745 generalkaptein over den engelske hær i Flandern og led her et nederlag mod franskmændene under marskalk Morits af Sachsen ved Fontenoy. Slog 1746 den stuartske prætendent Karl Edvard ved Culloden og rasede saa grusomt mod høilænderne, at han fik tilnavnet «slagteren». I Flandern blev C. atter slaaet af marskalken af Sachsen ved Laffelt 1747 og 1757 ved Hastenbeck af marskalk d'Estrées; han maatte her slutte en ydmygende overenskomst i Kloster Zeven, hvorved hæren opløstes og Hannover rømmedes.

Cumberland *[kɒ'mbəlænd]*, grevskab i det n.v. England, ved den Irske sjø og den skotske grænse, 3938 km.² med 266 933 indb. (siden 1891 blot tiltaget med 382). Det er et fjeldland, i n.ø. opfyldt af de Penninske fjelde, i s.v. af Cumbrian-fjeldene, begge grupper adskilt ved elven Edens vakre dal. Cumbrian-fjeldene er de høieste fjelde i det egentlige England, den høieste top, Sca Fell, er 978 m. De bestaar af flere kjeder, som straaler ud fra et fælles midtpunkt; fjeldsiderne er bratte, og fjeldene har derfor et vildt udseende. Bjergbestigerne øver sig paa de bratte styrtninger, og ofte finder ulykker sted. Der er mange vakre sjøer, Windermere, Buttermere, Grasmere o. fl. (The Lake District). Klimaet er sundt, men raat, regnmængden er større end paa noget andet sted i Europa. Der holdes mange sauer. Kul og jern produceres i store mængder, ligeledes bly, zink, kalksten etc. Store fiskerier, især af laks.

Cumberland *[kɒ'mbəlænd]*. 1. By i de Forenede stater, Maryland, ved Potomac, 350 m. o. h., 17 128 indb. (1900). Stenkul- og jerngruber, jern- og staalverker, glasverker etc. — 2. By i de Forenede stater, Rhode Island, n. for Providence, 8925 indb. Kulgruber. — 3. Elv i de Forenede stater, østl. bielv til Ohio, udspringer i Cumberland-fjeldene og gaar gjennem Kentucky og Tennessee. Seilbar for større dampskibe til Nashville. Længde omtr. 1100 km. — 4. Halvø paa Baffinsland (den store ø n. for Labrador), skyder sig ud i Davisstrædet; søndenfor ligger C. sund.

Cumberland-dalen *[kɒ'mbəlænd-]*, eng. C. Valley *[- væ'li]*, en del af den store længdedal i Alleghanyfjeldene, mellem Harrisburg ved Susquehanna og Williamsport ved Potomac (i Pennsylvanien).

Cumberland-fjeldene *[kɒ'mbəlænd-]*, eng. C. Mountains *[- mau'ntənz]*, de vestligste kjeder af Alleghanyfjeldene (Nordamerika), strækker sig gjennem Kentucky og Tennessee; høieste top 1170 m. Rige kul- og jernleier.

Cu'mbre el. C. de Uspallata, pas i Anderne under ca. 33° s. br., straks s. for Aconcagua, 3760 m. o. h. Den gjennem C. planlagte jernbane fra Mendoza (Argentina) til Valparaiso (Chile) er paa grund af den 1890 udbrudte grænsestrid endnu ikke fuldført paa en strækning af ca. 60 km. mellem Punta de Vacas (Argentina) og Salto Soldado (Chile).

Cu'mbria, kongerige i det gamle Britannien, bestod indtil midten af det 10 aarh. Omfattede Cumberland og otte skotske grevskaber.

Cumbrian-fjeldene *[kɒ'mbriən-]*, se Cumberland.

Cum grāno sālis (lat.), med et korn salt. At forstaa noget c. g. s., d. e. med de i sagens natur liggende, underforstaaede modifikationer.

Cumīnum cymīnum, en i Middelhavsegnene voksende skjermplante, hvis frugter benyttes som krydderi (saaledes i «nøgelost») og tidligere ogsaa anvendtes i medicinen; de var officinelle i den første norske farmakopø (1854).

Cum la'ude (lat.), med ros (underforstaaet *admissus*, bestaaet).

Cummins *[kɒ'minz]*, Maria Susanna (1827—66), amer. romanforfatterinde. Hendes litterære ry knytter sig væsentlig til romanen «The lamplighter», som har været trykt i en række oplag og mange tusen eksemplarer.

Cu'mulus, se Skyer.

Cūmæ (græ. Kyme), i oldtiden berømt by, maaske ældste græske koloni i Italien, beliggende n. f. Misenum, omtr. 15 km. v. f. Neapel; anlagt omkr. 1050 f. Kr. (?, snarere senere) af jonere fra Euboia og æolere fra Kyme (?); moderstad til Neapel; blomstrende handelsby, høidepunkt omkr. 500 f. Kr. Vigtigt sted for apollondyrkelsen; i en hule spaaede den cumæiske sibylle (s. d.). Kom under Rom omkr. 350 f. Kr., tabte nu sin betydning; byen ødelagt fuldstændig 1203 af neapolitanerne. Ruiner: en borg (akropolis) med rester af ringmur, et amfiteater, rester af villaer og grave.

Cunard-linjen *[kunā'əd-]*, eng. dampskibsselskab, stiftet 1878 som en fortsættelse af et britisk-nordamer. postdampskibsselskab, grundlagt 1839 af den eng.-amer. skibsreder Sir Samuel Cunard (1787—1865) i forening med to Liverpool-redere. Har for tiden (1908) en flaade paa 24 dampskibe paa tils. 357 000 tons, heri indbefattet de to turbinbaade «Lusitania» og «Mauretania» (hver paa 32 500 tons), verdens hurtigste dampskibe og indehaverne af atlanterhavsrekorden (efter en gjennemsnitshurtighed af 25 knob 4 dage 18 timer 40 min.). Alle de største baade er udstyret med traadløs telegraf, og ombord udkommer «Cunard bulletin», fuld af de sidste nyheder fra Europa og Amerika, og i virkeligheden den første oceanavis. C.-linjen, hvis aktiekapital er 2 mill. £, oppebærer et aarligt statsbidrag paa 150 000 £, bl. a. som

---

gjo — (t) Fischadler m — (e) osprey — (f) aigle (m) pêcheur. **fiskehandler** — (t) Fischhändler m — (e) fishmonger — (f) marchand de poissons, poissonnier m.

fiske — (t) fischen — (e) fish, angle — (f) pêcher. **fiskekrog** — (t) Angelhaken m — (e) fish(ing) hook — (f) hameçon m. **fiskeredskab** — (t) Fischgerät n — (e) fishing tackle — (f) engin, attirail (m) de pêche. **fiskevær** — (t) Fischplatz m — (e) fishing station — (f) pêcherie f.

fiske(ri) — (t) Fischerei f — (e) fishing, fishery; angling — (f) pêche f.

fisker — (t) Fischer m — (e) fisherman, angler — (f) pêcher m.

Fiskus (t) m, statskasse.

fissile (e) kløvbar. **fissility** kløvbarhed. **fission** kløvning.

fissure (e) & (f) f, revne, kløft, spræk; (e) ogs. splitte, kløve.

fist (e) næve.

fistel — (t) Fistel f — (e) falsetto; (med.) fistula — (f) (voix (f) de) fausset m; (med.) fistule f.

fisticuffs (e) pl, nævesl ag, -kamp.

fiston (f) m, gut, ven.

fistula(r) (e) rør(formig).

fit (e) (gjøre) tjenlig, skikket; passe(nde); udstyre, forsyne; indrette, -rede; det at sidde godt; (krampe)anfald; ryk, ri. **f. out** udruste.

fitchet, fitchew (e) ilder.

fitful (e) stød-, rykvis, ustadig.

fitness (e) skikkethed, hensigtsmæssighed.

anerkjendelse for sin holdning overfor J. Pierpont Morgans forsøg paa at monopolisere atlanterhavstrafiken gjennem daunelsen af Atlantic shipping trust (s. d.).

Cunctātor (lat.), «nøleren», et oprindelig spottende tilnavn for diktatoren Q. Fabius Maximus (s. d.), fordi han ikke straks vilde indlade sig i kamp med Hannibal.

Cundinama'rca, Sydamerika, depart. i republiken Colombia, 13 334 km.² med 279 000 indb. (20 pr. km.²). C. er en høislette, gjennemskaaret af Andernes østlige forgreninger, med betydeligt jordbrug (mais, hvede, tobak, sukker, kakao) og bergverksdrift (stensalt, sølv). Stor udførsel af kinabark, som indsamles i de vidtstrakte cinchona-skoge. Hovedstad (tillige hele republikens) Bogotá.

Cunēne, elv i portug. Vest-Afrika, udspringer i det indre Benguella paa østsiden af randkjeden Andrade Corvo under ca. 12 ° 30 ' s. br., modtager talrige tilløb og rinder mod s. gjennem prov. Mossamedes, bøier derpaa mod v. og danner grænsen mellem denne og tysk Norvest-Afrika (Ovambo-land) til sin munding i Atlanterhavet, hvor den ogsaa kaldes Omulonga. C. har en længde af ca. 2000 km., men er ingen vandrig elv.

Cu'neo, prov. og by i Italien. Prov. ligger i Norditalien (Piemont), s. for Turin og er 7430 km.² med (1906) omtr. 642 000 indb. (tilvekst siden 1882 bare 7000). I v. og s. er landet opfyldt af Alperne, i midten er der en stor slette. Byen C. har (som kommune) 27 065 indb. (1901). Den ligger paa en rig slette ved elven Stura og blev ved sin beliggenhed før anseet som nøglen til den øvre Poslette, var derfor sterkt befæstet. Bispesæde, har en gammel gotisk kirke, teknisk skole etc. Stor silkeindustri.

Cu'neus (lat.), kile, særlig 1. kileformig slagorden, undertiden lig falanx (s. d.); 2. en af de kileformige afdelinger, hvori tilskuerpladsen i det rom. teater og amfiteater deltes ved de straaleformig udgaaende trapper.

Cunha *[ku'ña]*, Tristão da (1460—1540), portug. sjøfarer, fik 1506 befalingen over en flaade og kjæmpede med held ved Madagaskar, Mosambik etc. samt i Indien. Efter ham er en ø v. for Afrika opkaldt. Hans søn, Nuño da C. (1487—1539), blev i 1528 vicekonge i Indien og udvidede portugisernes herredømme her, men blev alligevel i 1538 afsat og døde paa hjemreisen.

Cunningham *[ka'niŋhəm]*, Sir Alexander (1814—93), eng. arkæolog, søn af Allan C.; kom som adjutant hos generalguvernøren til Indien 1834, udsendtes i særlige ambassader til Kasjmir og Tibet og blev 1858 overingeniør i Nordvestprovinserne samt 1870—85 arkæologisk generalinspektør for Indien. Verker: «The Bhilsa topes, or Buddhist monuments of Central India» (1854); «Archæological survey of India» (1871 ff.) og «Corpus inscriptionum Indicarum» (bd. 1, 1878).

Cunningham *[kɒ'niŋhəm]*, Allan (1784—1842), skotsk digter, begyndte som stenhugger, men skaffede sig bøger, samlede folkeviser og skrev selv digte, som han tildels udgav som gamle. Han flyttede til London og udgav der «Remains of Nithsdale and Galloway song». Samtidig som han skrev for dagblade, var han sekretær hos billedhuggeren Chantrey. Han har skrevet sange i dialekt og forøvrigt i sine «Songs of Scotland» og andre digte heldig anslaaet folkevisens tone.

Cunningham *[kɒ'niŋhəm]*, Joseph Davy (1812—51), eng. historiker, søn af Allan C.; kom 1834 til Indien, færdedes siden 1837 meget som politisk agent blandt sikherne og andre folk i Nordvest-Indien; deltog i den første sikhkrig (1845—46) og sendtes derpaa som agent til Bopal. Skrev «History of the Sikhs» (1849), hovedverket til kjendskab om dette folk.

Cunningham *[kɒ'niŋhəm]*, William (1849—), skotsk teolog og økonomisk historiker. Blev 1887 universitetsprest i Cambridge, hvor han fremdeles (1908) virker i sin geistlige stilling og som en af lederne af bevægelsen for universitetsdannelsens spredning blandt folket («university extension movement»). Men navnlig har han banebrydende betydning som økonomisk forfatter. 1878 begyndte han allerede at holde forelæsninger over Englands økonomiske og sociale historie, og heraf opstod det monumentale verk «The growth of English industry and commerce» (1 udg. 1882; 4 betydelig forøgede og omarbeidede udg. 1905). Til dette i sit slags inden alle litteraturer enestaaende hovedverk slutter sig de mindre arbeider «Outlines of English industrial history» (sammen med E. A. McArthur, 1895), «Modern civilisation in some of its economic aspects» (1896) og «Western civilisation in its economic aspects» (2 bd. 1898—1900) samt «The rise and decline of the free trade movement» (1904). 1891—97 var C. professor i socialøkonomi ved King's college (universitet) i London. C. er et af samtidens betydeligste navne paa den historiske nationaløkonomis omraade.

Cupar *[kūpə]*, by i Skotland, grevsk. Fife, 15 km. s. for Dundee; 6768 indb. (1901). Linindustri.

Cu'phea (kattehalefamilien), urter eller buske med modsatte, hele blade og uregelmæssige, hvide eller røde blomster i mellemrummene mellem bladene. Ca. 150 arter, udbredt i Amerika. Flere arter er prydplanter, saaledes den sentblomstrende, rødgule *c. eminens*, den orangegule *c. strigulosa* og *c. platycentra*, hvis blomster er skarlagenrøde nedentil, medens kronbladene er hvide med en sortfiolet flek.

Cupīdo (lat.), attraa. Lat. benævnelse for elskovsguden, se Eros.

Cupre'ssus, cypres, se Cypresfamilien.

Cuprija *[tšu-]*, by i Serbien, ved Morava og jernbanen Belgrad—Nis; omtr. 5000 indb. N.ø. for byen de store stenkulgruber ved Senje.

Cupri't, se Rødkobbererts.

Cu'prum (lat.), kobber.

Cu'pula, cupuliferæ, se Skaalbærende.

Cura, Sydamerika, by i staten Aragua i den nordlige del af republiken Venezuela, nær Tacarigua eller Valenciasjøens s.ø. bred, med ca. 8000 indb. Kaffeproduktion.

Cūra (lat.), pleie, forsorg, bekymring, bestyrelse af formue: c. minorum, for mindreaarige; c. furiosi, for sindssyge; c. absentis, for fraværende; c. ventris, varetagelse af ufødt fosters ret. Se ogsaa Kurator.

Curaçao *[kyrasả']* (Curassao), holl. ø i Vestindien, ca. 60 km. fra Venezuelas nordkyst, 550 km.² med ca. 40 000 indb. (1900). C. bestaar af gamle, af en kridtformation dækkede eruptiver og koralkalk (største høide, Christoffelbjerg, 376 m.). Tør og for det meste træløs. Producerer fosfat og sjøsalt. Den efter C. opkaldte likør

---

fitter (e) tilpasser, indreder.
Fittich (t) m, vinge.
fittings (e) pl, apparater.
fit-out, -up (e) udstyr(else).
Fitze (t) f, fed(d).
five (e) fem(mer), femtal.
fives (e) pl, slags boldspil; fibel (hestesygdom).
fix (t) fiks.

fix (e) vaande, knibe; fæste; opslaa (bolig); bestemme, fastsætte; (kem.) fiksere; nedsætte sig; blive fast, fæstne sig. **fix on** bestemme sig for.
fixation (e) & (f) f, fastgjøring. fæsting; fastsættelse; (kem.) fiksation, fortættelse; (e) ogs. fasthed.
fixative (e) fæstemiddel.
fixature (e) stangpomade.

fixe (f) fast, ubevægelig; fiks; (mil.) giv agt! m, fast indtægt.
fixed (e) (som) fast(naglet): fiks (idée, -stjerne); fed (olje). **f. air** kulsyre.
fixer (f) fæst(n)e; opslaa (bolig); rette, henvende; fængsle (opmerksomhed); stirre paa; fastsætte; (kem.) fortætte. **fixé sur** paa det rene med.

fixieren (t) slaa fast, fastsætte; se stivt paa.
Fixigkeit (t) f, raskhed, flinkhed.
fixité (f) f, **fixity** (e) fasthed.
fixture (e) fast tilbehør, tilhæng· (pl) fast inventarium.
fiz (e) surr(e), summe(n), bruse(n), moussere(n).
fizzle (e) (gjøre) fiasko.

af orangeskaller, fabrikeres nu i Amsterdam. Hovedstad Willemstad paa sydkysten med 14 235 indb. (1904).

Curaçao *[kyrasà']*, en sterk og sød likør, der bl. a. indeholder den æteriske olje af orangeskaller.

Curāre, indiansk pilegift, hvis fremstilling er forskjellig og utilstrækkelig kjendt, dog synes den i regelen at indeholde saft af *strychnos*-arter blandet med forskjellige andre sager, bl. a. muligvis slangegift. Indført i blodet virker c. lammende, hvorimod den ikke synes at virke, naar den optages gjennem fordøielseskanalen. Det virksomme stof curarin kan fremkalde døden allerede i dosis af brøkdel af et mg.

Curci *[ku'rtši]*, Carlo Maria (1809—91), ital. jesuit, vandt først ry som prædikant; var 1850 med at grunde det jesuitiske organ «Civiltà cattolica» (s. d.), som snart fik stor indflydelse. Her kjæmpede C. for pavens ubetingede magt ogsaa over konger og fyrster. Senere hævdede han derimod nødvendigheden af en udsoning mellem paven og kongeriget Italien, samt opgivelsen af pavens verdslige magt. Da han i en skrivelse til paven udtalte samme anskuelse, blev han 1877 udstødt af Jesuiterordenen. Dog slog han til lyd for samme tanke bl. a. i «La nuova Italia ed i vecchi zelanti» (1881), der kom paa index, og C. underkastede sig. Hans næste skrift: «Il vaticano regio, tarlo superstite della chiesa cattolica» (1883) kom ligeledes paa index, og da han gjentog sine tanker, krævede Leo XIII ubetinget underkastelse. C. adlød og blev paany optaget i Jesuiterordenen. Nævnes maa hans italienske oversættelse af det nye testamente (1879—80) og salmerne (1883). Efter hans død udkom et bind af hans «Nyttige erindringer om et unyttigt liv» («Memorie de padre C.», 1891).

Curcu'ligo recurvāta (narcisfamilien), ostindisk plante, der dyrkes i drivhuse og stuer som bladplante. Medens blomsterne er smaa og uanselige, er bladene, der udgaar direkte fra en tyk og kort jordstamme, indtil 1 m. lange og meget dekorative.

Curcu'lio, se Snudebiller.

Cu'rcuma (af familien *zingiberaceæ*), urter med tyk og sterkt grenet rodstok og rødder, som er tykke i spidsen. Blomsterne, som sidder i en kongleliguende samling, er næsten skjult af de brede dækblade. Kapselfrugt. Ca. 30 arter i det tropiske Asien og Afrika. Af disse kan merkes: *c. longa* (gurkemeie), som dyrkes i Øst- og Syd-Asien for rodstokkens skyld. Denne indeholder et vakkert gult farvestof, som bruges til farvning. Rodstokken anvendes ogsaa til krydderi og er en væsentlig bestanddel af «curry-powder», en slags karri, som er alm. brugt i England. Desuden har rodstokken tidligere været officinel, hvilket ogsaa var tilfælde med rodstokken af den i Indien dyrkede *c. zedoariæ*, der indeholder zittwerolje. Hos nogle arter, som *c. angustifolia* og *c. leucorrhiza,* indeholder de underjordiske dele stivelse. — Prydvekster er f. eks. *c. purpurea,* hvis blomster kommer frem før bladene.

Curel *[kyrœ'l]*, François de (1854—), fr. dramatiker, blev uddannet som ingeniør, men vendte sig snart mod litteraturen. Sine første stykker, som han skrev for Théâtre libre, udmerkede sig ved emnernes dristighed. For Vaudeville-teatret skrev han sit bedste stykke «L'invitée» og for Théâtre Antoine «Le repas du lion». Af hans senere stykker kan nævnes «La nouvelle idole» og det antireligiøse «Fille sauvage».

Cu'res, gammel italisk by i Sabinerlandet, ø. f. Tiber (ruiner ved Arei og Correse); fra C. stammede efter sagnet Titus Tatius og Numa (s. d.); C. mistede sin betydning ved Roms vekst (se Quiriter).

Cureton *[kjū'ətən]*, William (1808—64), eng. orientalist; ansattes 1837 ved British museum, over hvis arabiske haandskrifter han udgav 1 bd. af en katalog 1846. Ordnede og katalogiserede Tattams store samling af syriske haandskrifter fundet i Ægypten og erhvervet af museet 1841 og 1843, hvoriblandt C. fandt og udgav flere, som var af betydelig værdi for den kristne kirkes ældre historie, og som man tidligere havde anseet for tabte.

Cūria (lat.). 1. Navn for 30 afdelinger, hvori det romerske folk (opr. maaske kun patricierne) var inddelt; denne inddeling dannede grundlaget for comitia (s. d.) curiata, paa hvilken der stemtes efter curier. I republikens tid havde denne folkeforsamling dog ingen betydning, medens den i kongetiden var den virkelige folkeforsamling, som bl. a. valgte konger. Medlemmerne af c., curiales, havde en vis forbindelse med hinanden gjennem fælles ofringer, der ledede af en curio i deres samlingslokale, som ogsaa kaldtes c. — 2. Navn for det romerske senats forsamlingslokale(r): C. Hostilia, C. Julia. C. Hostilia laa ved Comitium; den ældre bygning, som traditionen førte tilbage til kongetiden, blev ombygget og udvidet af Sulla, men brændte aar 52 f. Kr. Cæsar paabegyndte en ny bygning for senatet, fuldført og indviet af Augustus som C. Julia; rester af denne bygning findes endnu i den romerske kirke S. Adriano. — Navnet c. blev ogsaa af romerne brugt for raadsforsamlingsbygninger i andre byer. — 3. (I middelalderlig og nyere sprogbrug): Hof, særlig anvendt om pavehoffet.

Curicó, Sydamerika, prov. i det midtre Chile under ca. 35 ° s. br., 7714 km.² med (1903) 125 102 indb. (16 pr. km.²). Hovedstad C., med (1903) 14 465 indb., midt i prov., 228 m. o. h., ved den chilenske indlandsbane, har livlig handel.

Curie *[kyri']*. 1. Marya C., f. Sklodowska (1867—), fr.-polsk fysiker, datter af en gymnasieprofessor i Warschau, studerede ved universitetet i Paris, egtede 1895 nedenn. Pierre C., men fortsatte sine studier og udgav 1897 et arbeide om de magnetiske egenskaber ved hærdet staal. Derpaa studerede hun de af Becquerel 1896 opdagede og efter ham opkaldte straaler. Hun opdagede 1898, at foruden uran ogsaa elementet thorium udsender lignende straaler, og kaldte stoffe med denne egen-

Marya Curie.

---

fjante — ⓣ Narr, Thor m — ⓔ fool, silly person — ⓕ imbécile, niais, sot m.

fjantet — ⓣ albern — ⓔ foolish, silly — ⓕ imbécile, fou, sot, niais.

fjas — ⓣ Tändelei f, dummes Zeug — ⓔ foolery, nonsense — ⓕ bavardage m, niaiserie f.

fjase — ⓣ tändeln — ⓔ trifle, dally — ⓕ folâtrer, badiner.

fjeld — ⓣ Fels(en) m, Gebirge n — ⓔ mountain, hill; rock — ⓕ montagne f; roche(r) f (m), roc m.

fjeldvand — ⓣ Felsensee m — ⓔ lake, tarn — ⓕ lac (m) alpestre.

fjed, se fodspor.

fjerde — ⓣ vierte — ⓔ fourth — ⓕ quatrième, quatre. **fjerdedel, -part** — ⓣ Viertel n — ⓔ fourth (part), quarter — ⓕ quart m.

fjerding — ⓣ Viertel(fass n, -tonne, -melle f) n — ⓔ quarter; (a) firkin (of butter) — ⓕ quart(ier), (1/4 tønde) baril m, (smør) tinette f.

fjerdingaar — ⓣ Vierteljahr n — ⓔ quarter of a year — ⓕ trois mois m pl, trimestre m.

fjern — ⓣ fern, entfernt, entlegen — ⓔ far(-off), distant, remote — ⓕ éloigné, lointain, distant; (tid) reculé. **i det fjerne** — ⓣ in der Ferne — ⓔ in the distance — ⓕ au loin.

fjerne — ⓣ entfernen — ⓔ remove, retire, withdraw — ⓕ éloigner; (borttage, -rydde) écarter, enlever; (ophæve) supprimer; (uddrive) expulser.

fjernelse — ⓣ Entfernung, Beseitigung f — ⓔ removal, with-

skab radioaktive. Hun paaviste dernæst, at ingen andre hidtil bekjendte elementer var radioaktive, men kom til den overbevisning, at der i begblende maatte findes et nyt, hidtil ukjendt, overordentlig sterkt radioaktivt element. Efter langvarigt arbeide i forening med sin mand og Bemont udvandt hun dette element i en ren klorforbindelse. I samme mineral fandt hun endnu et radioaktivt element, som hun kaldte polonium. Radiums atomvegt bestemte hun til 225. For disse glimrende opdagelser tildeltes hun og hendes mand 1903 halvdelen af Nobelprisen for fysik; den anden halvdel fik Becquerel. Samme aar fik hun doktorgraden ved Paris' universitet og udvævntes sammesteds 1906 som sin mands efterfølger til professor. — 2. Pierre C. (1859—1906), fr. fysiker, 1878—82 préparateur (hjælpelærer) i fysik ved Paris' universitet, derpaa lærer og senere professor ved skolen for teknisk fysik og kemi, holdt fra 1900 forelæsninger ved universitetet og overtog 1904 sammesteds et for ham særskilt oprettet professorat. Med sin hustru Marya C. deler han æren for den berømmelige opdagelse af radium. — Sammen med broderen Jacques C. opdagede og studerede han fænomenet piezoelektricitet (1880). Videre har han gjort teor. studier over symmetrien i fysiske fænomener, samt over legemers magnetiske egenskaber ved forskjellige temperaturer (doktorafhandling 1895), konstruerede flere fysiske apparater o. s. v. Han omkom ved et ulykkestilfælde, idet han paa gaden blev overkjørt af en vogn.

Pierre Curie.

Cūrio, Gaius Scribonius (omkr. 85—49 f. Kr.), rom. politiker og taler, tribun aar 50; fra nu af Cæsars talsmand i senatet, medens han før havde støttet Pompeius. Ved borgerkrigens udbrud flygtede han fra Rom til Cæsar; for ham besatte han Sicilien, gik derfra over til Afrika, hvor han efter flere heldige kampe led et nederlag og faldt.

Curitȳba, Sydamerika, hovedstad i den sydbrasilianske prov. Paraná, i en sund egn, ca. 60 km. fra Atlanterhavet, med (1902) 25 000 indb. Har jernbaneforbindelse med flere indlandsbyer og med sjøstaden Paranagua i ø.

Cu'rius Dentātus, Manius (d. 270 f. Kr.), berømt rom. feltherre; slog 290 samniterne, 275 kong Pyrrhos ved Beneventum, 274 samniterne, lukanerne og bruttierne; 272 opførte han en vandledning fra Anio til Rom. Berømmes som eksempel paa gammelromersk uegennytte og jevnhed i seder.

Curling *[kə́liŋ]*, et skotsk vintersportspil, som minder om vort «at kaste skothella (skothylla)». Tunge, optil 20 kg.s stene med haandtag kastes henover isen mod maalet. Spillet udvikler spænstighed og kraft. Det har vundet megen udbredelse i den engelsktalende verden.

Cūrman, Karl Peter (1833—), sv. læge, 1859 badelæge ved Lysekil og 1872 direktør sammesteds. 1869 professor i plastisk anatomi ved kunstakademiet, 1879 æresdoktor ved Kjøbenhavns universitet, 1880 docent i balneologi og klimatologi ved det Karolinske institut. Har studeret badeforhold og badeanstalter i udlandet og massage i Amsterdam under Meyger. Gjort sig fortjent af badevæsenets udvikling i sit hjemland og udgivet endel afhandlinger desangaaende.

Curragh *[kə́rag]*, en stor flad hede i Irland, 50 km. s.v. for Dublin. Statens eiendom, bruges til militæretablissement og har plads for 12 000 soldater. Desuden holdes her 4 aarlige hesteveddeløb.

Currency *[kə́rənsi]*, i alm. ensbetydende med penge som værdimaaler og ombytningsmiddel. — C.-teorien kaldes den opfatning, som danner grundlaget for den endnu (1908) gjældende saak. Peel'ske banklov af 1844 om den eng. banks seddeludstedelsesret. Efter denne teori betragtes pengesedler som c., altsaa som penge, hvorfor en forøgelse af seddelmængden virker paa samme maade som en forøgelse af myntcirkulationen, altsaa til at drive priserne i veiret. Lærens tilhængere mente ogsaa, at der teoretisk intet var iveien for, at bankerne kunde øge sin seddelmængde i ubegrænset maalestok. For at forebygge en saadan mulighed blev seddeludstedelsesretten 1844 udskilt fra den engelske banks øvrige virksomhed og henlagt til en særlig afdeling af banken, som, bortseet fra et begrænset beløb, ikke maatte udstede nye sedler uden mod deponering af den tilsvarende sum i guld. Teorien har været meget omstridt. [Litt.: W. Scharling, «Bankpolitik» (2 udg. 1903).]

Curre'nte ca'lamo (lat.), «med løbende pen» (skrive c. c., d. e. nedskrive flydende, uden betænkning).

Currer *[kə́rə]* **Bell,** pseudonym for Brontë, Charlotte.

Curri'culum vītæ (lat.), levnetsløb.

Curry *[kə́ri]*, ogsaa kaldt karri, er en blanding af flere eller færre af efterfølgende krydderier: gurkemeie, pepper, koriander, cayennepepper, muskatblomme, ingefær, kanel, kryddernellik, sennep, kardemomme, kumen m. fl.

Curschmann, Karl Friedrich (1804—41), populær t. romancekomponist, som i sine bedre frembringelser dog ikke naar synderlig høiere end Franz Abt. C. var selv en fortræffelig sanger.

Cursōres, løbefugle (s. d.).

Curtatōne, herred i Italien, v. f. Mantua. Her seirede 1848 østerrigerne over de neapolitansk-toskanske tropper.

Curtis *[kə́tis]*, George Ticknor (1812—94), nordamer. jurist. Praktiserede som advokat i Boston og har skrevet flere juridiske og historiske bøger. Hans vigtigste verk er et grundigt arbeide angaaende de Forenede staters forfatningshistorie: «History of the origin, formation and adoption of the constitution of the United States» (2 bd., 1855—58, nyt opl. 1888—96).

Curtis *[kə́tis]*, George William (1824—92), amer. forfatter, begyndte som forretningsmand, blev derpaa farmer, men forlod 1846 Amerika for at studere i Berlin og bereiste senere Ægypten og Syrien. Da han i 1850 vendte tilbage, skildrede han sine reiser i en fortræffelig

---

drawal — (f) éloignement; écartement, enlèvement m; suppression, expulsion f.

fjernhed — (t) Ferne, Entlegenheit f — (e) remoteness, distance — (f) éloignement m, distance f.

fjert — (t) Furz m — (e) fart — (f) pet, vent m.

fjerte — (t) furzen — (e) fart — (f) péter.

fjog, se fjante.

fjollet — (t) blödsinnig — (e) idiotic(al), silly, sottish — (f) imbécile, idiot; niais, nigaud; (adv.) bêtement.

fjollethed — (t) Blödsinnigkeit f — (e) imbecility — (f) imbécillité f, idiotisme m.

fjord — (t) Meerbusen m, Bai f, Fjord m — (e) bay, frith, fjord, estuary, inlet — (f) fiord, bras (m) de mer.

fjorgammel — (t) jährig — (e) year-old, of one year (old) — (f) d'un an, qui date de l'année précédente (dernière, passée).

fjorten — (t) vierzehn — (e) fourteen — (f) quatorze; quinze (jours).

fjortende — (t) vierzehnte — (e) fourteenth — (f) quatorzième.

fjæl — (t) Brett n — (e) board — (f) planche f; als m. **fjælebod** — (t) Bretterbude f — (e) booth (of boards) — (f) baraque.

fjær (t) Feder f; (pl) ogs. Gefieder n — (e) feather, plume; (paa lans osv.) spring; (pl) ogs. plumage — (f) plume f; (metal-) ressort m.

bog, «Nile notes of a Howadji». Han var en tid professor i det engelske sprog ved Cornell universitet og direktør for statsuniversitetet i New York. Han har deltaget i det politiske liv og varmt taget sig af kvindesagen.

Curtius, Ernst (1814—96), fremragende t. kunstarkæolog og historiker, professor og museumsdirektør i Berlin. C. gav stødet til og planlagde de store t. udgravninger i Olympia 1875—80, ligesom han tog væsentlig del i udgivelsen af «Die Ausgrabungen zu Olympia». Blandt hans hist. verker kan nævnes «Peloponnesos», «Griechische Geschichte» (i 3 bd.) og «Die Stadtgeschichte von Athen» (1891).

Ernst Curtius.

Curtius, Georg (1820—85), t. klassisk filolog, broder af Ernst C., professor i klassisk filologi i Prag, Kiel og Leipzig, d. i Harmsdorf ved Warmbrunn. Han var den første, som i en række arbeider søgte at overføre den sammenlignende sprogvidenskabs principer paa og udnytte dens resultater for græsk og latinsk grammatik: «Griechische Schulgrammatik», «Grundzüge der griechischen Etymologie», «Das Verbum der griechischen Sprache», «Philologie und Sprachwissenschaft»; udgav (med bidrag fra andre) «Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik».

Cur'tius, Marcus (d. 362 f. Kr.), en ung romer, som efter sagnet opofrede sig for fædrenebyen. Der dannede sig paa torvet i Rom et dybt svelg, som ikke kunde fyldes. Spaamænd forkyndte nu, at staten vilde være i stor fare, om det ikke blev fyldt, men at det kun kunde lukkes med Roms kosteligste eie. Da styrtede C. sig i kløften i fuld rüstning tilhest med de ord: «Rom eier intet kosteligere end vaaben og mod», og svelget lukkede sig.

Curtius, Theodor (1857—), bekjendt t. kemiker, professor i kemi ved universitetet i Heidelberg. Har særlig befattet sig med undersøgelsen af kvælstofholdige forbindelser, som hydrazin, fede diazoforbindelser, kvælstofvandstofsyre og kvælstofholdige cykliske organiske stoffe.

Cur'tius Rūfus, Quintus, rom. historiker, som under keiser Claudius skrev Alexander d. stores historie i 10 bøger, hvoraf 8 bevaret (tiden fra 333). Om C. selv er intet sikkert kjendt. — Hans verk viser mangel paa kritik, unøiagtigheder i tids- og stedsbestemmelser, mangel paa militær forstaaelse; fremstillingen er livlig; personer og situationer søges jevnlig karakteriseret ved indlagte (af ham selv komponerede) taler; det sidste kan tyde paa, at han selv var retor.

Curwen *[kɔ̄'wən],* John (1816—80), eng. musiker, grundlagde den saakaldte tonic-solfa-sangmetode og udgav lærebøger samt et tidsskrift til dens fremme.

Cu'rzola, ø i Adriaterhavet, tilhørende Dalmatien, 276 km.² med 17 377 indb. (1900). Øen er opfyldt af aaser, den høieste er 573 m. Der var før megen skog, som bruges til skibsbygning. Indbyggerne lever af skibsbygning, skibsfart, fiskeri og lidt jordbrug. I n.ø. byen C. med 2068 indb., har god havn, gammel domkirke og gamle bymure.

Curzon of Kedleston *[kē'zən əv ke'ldstən],* George Nathaniel Curzon, lord (1859—), eng. statsmand; foretog 1888 en politisk studiereise i Central-Asien («Russia in Central Asia and the Anglo-Russian question», 1889); var 1889 Times' korrespondent i Persien («Persia and the Persian question», 2 bd. 1892), reiste derpaa i Øst-Asien («Problems of the far East, Japan, Korea, China», 1894). Var 1891—92 understatssekretær for Indien og i Salisburys tredje konservative kabinet understatssekretær for udenrigske sager (1895—98). C. har som vicekonge i Indien (1899—1905) med fremragende dygtighed og energi gjennemført betydelige reformer i Indiens forvaltning og i sin anglo-indiske politik maalbevidst stræbt af udvide Englands indflydelse over de tilgrænsende lande, saaledes ved oberst Younghusbands Tibetekspedition 1903—04 og en ny overenskomst med Afghanistan 1905. C. søgte ogsaa at styrke de indfødte vasalfyrsters loyalitetsfølelse mod det britisk-indiske herredømme, dels ved personlig paavirkning, dels ved at nærme sig orientalske former i styresættet. Hans reformbestræbelser skaffede ham mange fiender, især i bureaukratiske kredse, og da hertil kom en konflikt med den indiske armés chef, Lord Kitchener, og ministeren for Indien, Brodrick, fik C. sin afsked og afløstes af Lord Minto (aug. 1905). Blev i jan. 1908 som konservativ indvalgt i de irske pairers repræsentation i overhuset. [Litt.: Lipsett, «Lord C. in India» (1903), og Th. Raleigh, «Lord C. in India, a selection from his speeches as viceroy 1898—1905» (1906).]

Cusa, bojarslegt, se Alexander Johan I.

Cusānus, Nicolaus, eg. Nicolaus Chrypffs el. Krebs (1401—64), kardinal, teolog og filosof, f. i Cues ved Trier. Blev 22 aar gl. doktor i den kanoniske ret. Traadte i kirkens tjeneste og deltog i kirkemødet i Basel. Han forelagde dette sit store skrift: «De concordantia catholica» (3 bd. 1433), hvori han hævder, at et alm. kirkemøde staar over paven. Skuffet over kirkemødets gang sluttede han sig senere til paven, Eugen IV, i hvis tjeneste han udførte flere betydningsfulde hverv. Til løn blev han kardinal og 1450 biskop af Brixen. C. var en betydelig tænker og teolog, han betegner overgangen mellem middelalderen og den nyere tid. Paavirket af Dionysius Areopagita og mystiken lærer han, at Gud er den uendelige, i hvem alle modsætninger opløser sig i uendelig harmoni. Derfor er Gud den absolute virkelighed, i og ved hvem alle enkeltting bestaar. Saaledes er verden kun Guds væsens selvudfoldelse i enkelthedernes mangfoldighed. Medens mennesket empirisk kan erkjende disse, kan det kun erkjende Gud ved negativt at tænke alle ufuldkommenheder bort, som knytter sig til endeligheden, og ved en mystisk opløftelse til Gud som enheden i mangfoldigheden. Disse tanker har C. udviklet i sit hovedskrift: «De docta ignorantia» (tysk overs. 1882).

---

fjærbedækning, -beklædning — (t) Federkleid n — (e) & (f) plumage m. **fjærbold** — (t) Federball m — (e) shuttlecock — (f) volant m. **fjærbusk** — (t) Federbusch m — (e) crest, panache — (f) panache f, plumet m. **fjærkræ** — (t) Federvieh, Geflügel n — (e) poultry — (f) volaille f. **fjærmadras** — (t) (Stahl)federmatratze f — (e) spring-mattress — (f) sommier (m) élastique. **fjærpen** — (t) Gänsefeder f — (e) quill(-pen), Dutch pen — (f) plume (f) d'oie.

fjære — (t) Ebbe f; der zur Ebbezeit blossliegende Strand — (e) ebb(-tide); beach, strand, sands — (f) mer (marée) basse; plage, grève f.

fjæs — (t) Fratze f — (e) face, phiz — (f) frim(ouss)e f.

fjøs — (t) Vieh-, Kuhstall m — (e) byre, cow-house — (f) étable f.

fla (f) m, dobbeltslag (paa tromme).

flaa — (t) schinden, abdecken; (fig.) ogs. aussaugen — (e) flay, skin; (fig.) fleece; strip (off) — (f) écorcher.

flaade — (t) Flotte f; (tømmer-) Floss n — (e) fleet, squadron; (stats) navy; (tømmer-) float, raft — (f) flotte, marine f; (tømmer-) radeau; train (m) de bois. **flaaderevue** — (t) Flottenmusterung f — (e) naval review — (f) revue (f) navale. **flaadestation** — (t) Flottenstation f — (e) naval station — (f) port (m) maritime.

Cuscūta, sniketraad (s. d.).

Cushing *[ku'šiŋ],* Caleb (1800—99), nordamer. statsmand; valgt af republikanerne til kongressen (1835—43), men svingede senere med præsident Tyler over i mere demokratisk retning. Afsluttede som særlig udsending den første handelstraktat mellem Kina og Fristaterne (1844). Kommanderede 1847—48 et af ham selv udrustet regiment i den mexikanske krig. C. var Unionens generalfiskal 1853—57 og medlem af voldgiftsretten i Genf 1872 angaaende Alabamasagen (s. d.). Gesandt i Madrid 1874—77.

Cusset *[kysœ'],* by i Frankrige, et par km. n.ø. for Vichy, 6598 indb. (1901). Kursted, har flere mineralkilder af samme slags som Vichy.

Cust *[kʋst],* Robert Needham (1821—), eng. orientalist; beklædte 1843—69 høie administrative stillinger i Indien, saaledes 1864—65 medlem af det indiske lovgivende raad i Kalkutta og foretog derefter reiser i Asien og Afrika. Betydeligste verker: «A sketch of the modern languages of the East Indies» (1878), «Linguistic and oriental essays» (7 serier, 1880—1904), «Pictures of Indian life» (1881), «Modern languages of Africa» (2 bd., 1883) og «The languages of Oceania» (1886).

Custer *[kʋ'stə],* George Armstrong (1839—76), nordamer. kavaleriofficer; tjente med stor dygtighed og glimrende tapperhed paa nordstaternes side i borgerkrigen. Havde senere forskjellige kommandoer mod indianerne, slog cheyennerne ved Washita 1866 og tilføiede siouxerne flere nederlag 1873 i Yellowstoneegnene. Paa en ekspedition mod siouxerne angreb han med utilstrækkelig styrke en stor indianerleir (15 mai 1876); fiendernes antal (omtr. 9000) var meget større end formodet, C. faldt og hans afdeling tilintetgjordes omtr. fuldstændig.

Custine *[kysti'n],* Adam Philippe, greve af (1740—93), fr. officer, deltog i syvaarskrigen og i den amer. frihedskrig. 1789 medlem af rigsstænderne; reformivrig. Deltog i krigen med Østerrige og Preussen 1792, erobrede Mainz og Frankfurt; overalt ivrig for at gjennemføre de revolutionære frihedsidéer. Efter Dumouriez' forræderi fik C. overbefalingen over nordhæren, hvis slappe disciplin han med held søgte at gjenoprette; vandt trods sin strenghed soldaternes hengivenhed («general Moustache»). Han blev imidlertid gjenstand for velfærdsudvalgets mistanke, under falsk paaskud lokket til Paris, uden grund anklaget for forræderi og guillotineret.

Cu'stos (lat.), vogter (se Kustode).

Custo'zza, landsby i Norditalien, omtr. 18 km. fra Verona, hvortil mindet om to ital. nederlag mod Østerrige knytter sig. 25 juli 1848 maatte Karl Albert i spidsen for sardinierne vige for Radetzky, og 24 juni led Lamarmora nederlag overfor erkehertug Albrecht.

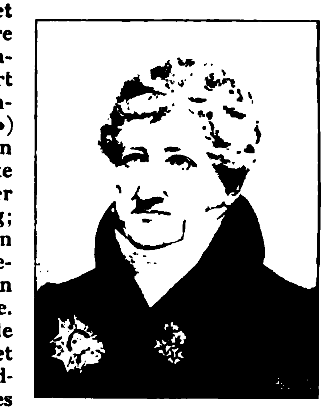
Cutch *[kʋtš]* el. Katsj, britisk vasalstat i Indien, præsidentskabet Bombay, ved det Indiske hav, ø. for mundingen af Indus og n. for bugten ved C., 19 730 km.² med 488 022 indb. (1901). Det er et træløst og øde land med fjelde af et vildt udseende. Blot lidt af jorden kan dyrkes, da der hersker stadig tørke, og som følge deraf er der ofte hungersnød. I n. ligger den store saltsjø Rann of C.

Cuti'cula (bot.), en tynd hinde, som beklæder plantedelenes overhud paa ydersiden. (Se Hudvæv.)

Cuttack eller Cattack, by og distrikt i Indien, Bengalen. Distriktet, som ligger paa vestsiden af den Bengalske bugt, er omtr. 9400 km.² og har 2 052 758 indb. (1901). Byen C. har 51 364 indb. Den ligger som midtpunkt i det vigtige Orissa-kanalsystem ved indgangen til bakkelandet indenfor kysten og har militær betydning.

Cuvette *[kyve't]* (fr.), vaskefad, f. eks. til fotografisk brug; i lommeure den indre dækplade, som beskytter urverket.

Cuvier *[kyvje'],* Georges Léopold Chrétien Frédéric Dagobert, baron (1769—1832), fr. naturforsker, studerede i Stuttgart, 1895 prof. ved Panthéon, kort tid efter ansat ved Jardin des plantes, hvor han grundlagde de zool. samlinger, 1814 kansler ved universitetet i Paris, 1831 pair af Frankrige. — C. har udgivet en række epokegjørende zoologiske og geologiske arbeider. I «Le règne animal, distribué d'après son organisation» (4 bd. 1817, 2 udg. 1829) opstillede han en ny inddeling af dyreriget, grundlagt paa komparativ anatomi, medens man før kun havde taget hensyn til enkelte, ofte ydre kjendemerker. Han paaviste videre, at der hos hvert dyr findes en række sammenhørende («korrelative») bygningsforhold, saa at man af kjendskabet til et eneste organ kan drage slutninger m. h. t. dyrets hele bygning; ved hjælp heraf kunde han rekonstruere uddøde dyreformer, af hvilke man kun kjendte enkelte skeletdele. Hans undersøgelser over de fossile hvirveldyr har været banebrydende for vort kjendskab til disse. I «Recherches sur les ossements fossiles des quadrupèdes» (4 bd., 4 opl. 12 bd. 1835—37) viser han, at de uddøde dyr er forskjellige fra nutidens, og at de i de ældste jordlag afviger sterkest. Men at de nulevende skulde nedstamme fra fortidens, antog C. ikke. Hver geologisk periode var skilt fra den nærmest foregaaende og nærmest efterfølgende ved naturrevolutioner («kataklysmer»), som tilintetgjorde alt organisk liv, og som nødvendiggjorde en ny skabelse af planter og dyr, forskjellige fra den foregaaende periodes. Foruden de omtalte arbeider kan nævnes: «Leçons d'anatomie comparée (5 bd. 1800—05, 2 opl. 8 bd. 1836—45), «Déscription géologique des environs de Paris» (1808) og «Histoire naturelle des poissons» (22 bd., 1828—49, forts. af A. Valenciennes).

Georges Cuvier.

Cuxhaven, se Kuxhaven.

Cuyabá, Sydamerika. 1. Rio C., elv i det midtre Brasilien, løber s. til Paraguays bielv São Lourenço. — 2. Hovedstad i den brasilianske prov. Matto Grosso under 15° 36' s. br. ved Rio C., 219 m. o. h., med (1902) 18 000 indb. Grundlagt 1720 af guldgravere; hovedoplagssted for gummi.

Cuyp, se Cuijp.

---

flaaer (fig.) — ⓣ Schinder m — ⓔ usurer — ⓕ écorcheur m.
flab — ⓣ Maul n, Schnauze f; (fig.) Lümmel, Flaps m — ⓔ chaps; (fig.) malapert — ⓕ gueule f; (fig.) impertinent, insolent m.
flabbet — ⓣ lümmelhaft — ⓔ malapert — ⓕ impertinent.
flabby, flaccid ⓔ slap, slak. **flaccidity** slaphed, slakhed.
flach ⓣ flad, jevn; flau; overfladisk. **F.feld** n, slette. **f.füssig** platfod.
Fläche ⓣ f, (over)flade, plan; slette.
flachen, flächen ⓣ gjøre flad, jevne, planere.
Flachheit ⓣ f, fladhed.
Flachs ⓣ m, hør; lin. **F.breche** f, hørbrage.
flächse(r)n, flachsen ⓣ hør-, af hør.
Flachsfink ⓣ m, graasisik.
flackerig ⓣ flagrende.
flackern ⓣ flagre, vifte; lue, blusse.
flacon ⓕ m, liden flaske, flakon.
flad — ⓣ flach, eben, platt; (fig.) beschämt — ⓔ flat; (fig.) blank, nonplussed, sheepish, satupon; level (land); (den flade haand) the palm (of the hand) — ⓕ plat; (fig.) penaud, confus, honteux; (den flade haand) la paume. **fladbrænder** — ⓣ Flachbrenner m — ⓔ flat-burner — ⓕ bec (m) plat. **fladbrød** — ⓣ Fladen(brot) m (n) — ⓔ bannock — ⓕ galette f. **fladbundet** — ⓣ flach-, plattbodig — ⓔ flat-bottomed — ⓕ à

Cuypers *[kåi'pərs]*, Peter Josef Hubert (1827—), holl. arkitekt. Har opført en række vakre gotiske kirker i Holland og ledede fra 1875 restaureringen af domkirken i Mainz. I sin profanarkitektur, som rigsmuseet og centralbanegaarden i Amsterdam, har han med held gjenoptaget den hollandske renaissances stilformer.

Cuyūni, elv i det n. Sydamerika, udspringer paa Sierra de Rincote i s.ø. Venezuela, rinder n.ø., saa ø. ind i britisk Guayana, hvor den ved Penal falder i Essequibos æstuarium. Længde 950 km.

Cuzco, Sydamerika. 1. By i det sydlige Peru paa en af de østlige Andes-kjeder, v. for elven Urabambas dal, 3496 m. o. h., den næststørste by i landets indre med (1896) 30 000 indb. Hovedstad i depart. C. C., i indianernes øine endnu en hellig by, var Inka-rigets midtpunkt og et hovedsæde for ketschuafolkets kultur med mægtige, pragtfulde templer og paladser, nu i ruiner. I det store soltempel stod i en med guldplader smykket hal solens billede af guld og med ædelstene. Ved siden af laa soljomfruernes kloster og kongeborgen. Erobret af spanierne 1533 blev C. ødelagt ved ildebrand af ketschuaindianerne 1536, men snart efter gjenopbygget. — 2. Depart. i s. Peru, 404 845 km.² med (1896) 438 646 indb. (1 pr. km.²). — 3. Fjeldtop i Peru, Nudo de C., ret ø. for byen C., 6153 m. — 4. Cerro de C., fjeld i Bolivia, prov. Potosi, ca. 50 km. s. for Poopo-sjøen; 5454 m.

Cuzco: Solens tempel.

Cuzzōni, Francesca (1700—70), ital. operasangerinde, kaldt «den gyldne lyre», vandt især berømmelse ved Händels operaforetagende i London, hvor hun rivaliserede saa sterkt med Faustina Bordini, at de sloges for aaben scene. Giftede sig siden med komponisten og klavervirtuosen Sandoni og fristede efter mislykkede kunstreiser tilslut livet med haandarbeide.

Cwt., fork. betegnelse for eng. hundredweight (s. d.).

Cy, kemisk betegnelse for atomgruppen cyan (CN).

Cy'amus, hvallus (s. d.).

Cyān er den af kulstof og kvælstof bestaaende atomgruppe (CN), der findes i alle c.-forbindelsers molekyler. C. forholder sig som et af elementerne klor, brom og jod, med hvis forbindelser derfor c.s forbindelser har stor lighed. Udgangspunktet for c.-forbindelsernes fremstilling er hovedsagelig gasverkernes jernoksydholdige rensningsmasse, hvoraf udvindes ferrocyankalium eller gult blodludsalt, $K_4Fe(CN)_6 + 3H_2O$, som ogsaa fremstilles ved at gløde dyrisk affald, som blod, læder, horn o. s. v. med potaske og jernspaan. Dette salt er i modsætning til de fleste andre c.-forbindelser ikke giftigt. Med jernoksydulsalte giver dette berlinerblaat (s. d.). Smeltes ferrocyankalium, faaes ved udludning c.-kalium (s. d). Destilleres ferrocyankalium med fortyndet svovlsyre, faaes den i medicinen anvendte fortyndede blaasyre eller c.-vandstof, HCN, der særlig i koncentreret form er overordentlig giftig. Behandles ferrocyankalium med klor, faaes ferridcyankalium eller rødt blodludsalt, $K_3Fe(CN)_6$, der med jernoksydulsalte giver Turnbulls blaat. Smeltes c.-kalium med mønje, faaes kalisaltet af c.-syren, NCOH. C.-gas, $(CN)_2$, faaes ved ophedning af c.-kviksølv, er brændbar, fortættes til vædske ved ÷ 21 ° og er ganske overordentlig giftig.

Cyanamīd, $NCNH_2$, faaes som et krystallinsk legeme, naar klorcyan ledes ind i en æterisk opløsning af ammoniak. Dets vigtigste forbindelse er kalcium-c., $CaCN_2$, ogsaa kaldt blot c. eller kalkkvælstof, der fremstilles teknisk ved at lede kvælstof over kalciumkarbid ved høi temperatur. Det synes at have en stor fremtid som kvælstofholdigt gjødningsmiddel.

Cyānea, brændmanæt (se Manæter.)

Cyanīder el. cyanmetaller er forbindelser af cyan og metaller. C. fremstilles som oftest enten ved metaloksyders opløsning i cyanvandstof eller, naar de er uopløselige, ved at fælde en opløsning af metallets salt med cyankalium. Alkalimetallernes c. er uopløselige og spaltes i vandig opløsning langsomt allerede af luftens kulsyre under udvikling af blaasyre. De tunge metallers c. er uopløselige og dekomponeres ved ophedning. Eiendommelig for c. er de mange dobbeltsalte mellem forskjellige c.; saaledes opløses de tunge metallers c. i et overskud af cyankalium under dannelse af et opløseligt dobbelt-c.; saadanne finder udstrakt anvendelse i galvanoteknikken.

Cyanīdproces, udvinding af guld eller sølv ved udludning med cyankaliumopløsning af ertser, der indeholder de nævnte metaller i fint fordelt form. Se nærmere under Guld og Sølv.

Cyani't (disthen), et triklint krystalliserende mineral, som bestaar af et aluminiumsilikat (Al_2SiO_5). Krystallerne har i regelen en meget langstrakt form og en god spaltningsretning. Haardheden er forskjellig i de forskjellige retninger, saa mineralet med lethed lader sig ridse med kniv efter én retning, medens det ikke lader sig ridse efter en anden. I almindelighed er farven blaaagtig eller grønlig, men ogsaa farveløse, hvide og graa varieteter forekommer. C. forekommer især i regionalmetamorfoserede bergarter, saaledes flere steder i vore krystallinske skifere, i Schweiz, Tirol o. fl. a. st.

Cyankālium, KCN, fremstilles i regelen ved at smelte gult blodludsalt; det kan ogsaa faaes ved at lede ammoniakgas over en glødende blanding af potaske og kul. En blanding af c. og cyannatrium, der i de fleste tilfælde kan erstatte c., faaes ved at smelte gult blodludsalt med natrium. C. danner en krystallinsk masse, der er let opløselig i vand. Denne opløsning reagerer alkalisk og lugter af blaasyre, fordi luftens kulsyre langsomt driver blaasyren ud. Det anvendes i stor udstrækning ved galvanisk forgyldning, forsølvning og fornikling. Store

---

fond plat. **fladlus** — (t) Filz-, Platt-, Klebelaus f — (e) crab-louse — (f) pou du pubis; morpion m. **fladtryt** — (t) plattgedrückt — (e) flattened; (mat.) oblate — (f) aplati; (næse) écrasé, épaté, camus.

flade — (t) Fläche f — (e) flat, plane — (f) surface f; (— side) plat m; (slette) plaine f; (mat.) plan m. **fladeindhold** — (t) Flächeninhalt, -raum m — (e) superficial content, area — (f) superficie; étendue f.

Fladen (t) m, fladbrød; kokase.

fladhed — (t) Flachheit f — (e) flatness — (f) forme (f) plate, aplatissement m.

flafla (f) m, vigtighed, praleri, blæst.

flag — (t) Flagge, Fahne f — (e) flag; (kampagne-) ensign; (nations) colours — (f) pavillon m; couleurs f pl. **flagdug** — (t) Flaggenzeug n — (e) bunting — (f) étamine f. **flagsmykket** — (t) mit Flaggen geschmückt — (e) beflagged — (f) pavoisé. **flagstang** — (t) Flaggenstange f — (e) flag-staff — (f) mât (m) de pavillon.

flag (e) hænge slapt (ned); synke hen (samtale), slappes, slakne; helle; flise(lægge); ((be)plante med) sverdlilje(r); flag.

flage — (t) flaggen — (e) hang, put out a flag (flags), (tilsjøs) display colours; be flagged — (f) arborer le pavillon; être pavoisé.

flagellate (e), **flageller** (f) hudflette, piske. **flagellation** (e) & (f) f, piskning.

mængder anvendes ogsaa ved cyanidprocessen (s. d.). Det er meget giftigt.

Cyanōse, blaasot (s. d.).

Cyanotypī, fotografisk kopieringsmetode, baseret paa den egenskab ved visse jernoksydsalte, at de under lysets paavirkning omdannes til jernoksydulsalte, samt paa gult og rødt cyanjernkaliums evne til med henholdsvis jernoksyd og jernoksydulsalte at give et mørkeblaat uopløseligt bundfald. Kopieringen sker ved gjennem originalen at belyse et med f. eks. jernklorid (Fe_2Cl_6) imprægneret papir, hvorved der under originalens klare partier dannes jernkloryr ($FeCl_2$). Ønsker man nu positiv kopi af en positiv original, f. eks. en tegning, fremkalder man med gult cyanjernkalium, hvorefter kopiens belyste dele kan udvaskes, medens de ubelyste bliver staaende. Ønsker man derimod positiv kopi af et fotografisk negativ eller negativ kopi af en tegning, maa man fremkalde med rødt cyanjernkalium, hvorefter de ubelyste dele af kopien kan udvaskes. Under blaakopiering (s. d.) er angivet en nemmere proces, hvorved fremkaldelse og kopiering foretages samtidig.

Cyānsyre, se Cyan.

Cyatheāceæ, tropisk bregnefamilie med mange træagtige, ofte meget anselige arter, der ligesom palmerne har bladene samlede til en krone i stammens top. Nogle arter er prægtige prydplanter i veksthuse, saaledes *cyathea dealbata* og *c. medullaris,* begge fra Ny-Seeland.

Cyathophy'llum er en til tetrakorallerne hørende uddød slegt, som findes i størst mængde i devon, men ogsaa i silur og karbon.

Cycadāceæ, se Konglepalmer.

Cȳcas, slegt af konglepalmernes familie, indbefattende træer med knoldformet eller søileformet, oftest ugrenet stamme med en krone af store, fjærdelte, læderagtige og fleraarige blade. I vekst ligner de palmerne, medens bladene i meget minder om bregnerne. Hunplanten mangler egentlig blomst, idet frugtbladene sidder sammen med løvblade og lavblade og fremkommer afvekslende med dem. Frugtbladene ligner løvbladene af form, idet de er fjærfligede, men de er mindre end disse og bærer paa hver side af midtnerven et lidet antal frøemner. Hanplanternes blomster ser ud som store kongler; de bestaar af talrige støvblade med et stort antal støvsække paa undersiden. 16 arter i det tropiske Asien, Australien og Polynesien. *C. revoluta* fra Japan er et par m. høi og har indtil 2 m. lange blade. Af den stivelsesrige marv tilberedes der en slags sago. Paa grund af sit værd som dekorationsplante dyrkes denne art i gartnerierne. De vakre, lange blade bruges meget til kranse ved begravelser og kaldes gjerne «palmegrene». *C. circinalis* fra Ostindien har bredere bladafsnit end foregaaende; den dyrkes sjeldnere.

Cyclāmen, se Alpeviol.

Cyclanthe'ra, slegt af græskarfamilien; klatrende urter med uanselige blomster og smaa, agurklignende frugter. Paa grund af de vakre blade dyrkes et par arter som prydplanter, saaledes *c. explodens,* hvis frø ved modningen med stor kraft slynges ud af den opspringende frugt; *c. pedata* fra Mexico har syvkoblede blade; begge arter egner sig til espalier.

Cycli'tis, betændelse i øiets *corpus ciliare,* se Iritis.

Cy'clops, vandloppe (se Kopepoder).

Cyclo'pterus, se Stenbit.

Cyclo'stomi, rundmundede fiske (s. d.).

Cydōnia (d. kvæde), slegt af æblefamilien, buske med haarede frugter; frøskallet danner slim. *C. vulgaris* er en fra Orienten stammende prydbusk med store, vakre, rosenrøde blomster, hvis bladagtige bægerblade bliver siddende om de gule, vellugtende frugter. Anvendes ogsaa ved podning som grundstamme for pærer. *C. japonica* fra Japan og Kina dyrkes i mange varieteter med forskjellige nuancer i blomsterfarverne og med enkelte eller fyldte blomster. C.-frø er paa grund af slimdannelsen i skallet officinelle.

Cy'gnus, 1. (zool.), se Svaneslegten; 2. (astron.), se Svanen.

Cygnæus, Fredrik (1807—81), finsk forfatter, blev 1839 docent i historie ved universitetet i Helsingfors og var 1854—67 professor i moderne litteraturhistorie og æstetik sammesteds. Som universitetslærer fik C. stor betydning, ikke mindst ved sin varme fædrelandskjærlighed og sit frisind, men som forfatter kom han ikke til at spille nogen rolle. Hans sprog var tungt og hans form uheldig; størst betydning har hans kritiske arbeider.

Cygnæus, Uno (1810—88), bekjendt finsk skolemand. Han virkede som lærer i Viborg og St. Petersburg, studerede fremmede landes skolevæsen paa mange reiser, blev i 1861 overinspektør over Finlands folkeskolevæsen og senere medlem af overstyrelsen for landets hele undervisningsvæsen. Skoleloven af 1866, som har fortjenesten af at have hævet den almindelige folkeoplysning til et høit standpunkt, er væsentlig hans verk. Han har ogsaa store fortjenester af den finske sløid og husflid. Han blev i 1877 æresdoktor ved Upsala universitet.

Cykle (græ. *kyklos,* kreds, hjul) er den nu gjængse benævnelse for det sidste led i udviklingsrækken: velociped, bicykle, bicyklette (el. «safety»). Idéen til grundtypen for disse kjøretøier med to i linje anbragte hjul skyldes friherre v. Drais (1816). De oprindelige velocipeder havde som nutidens c. et styre til dreining af forhjulet og en sadel til at bære rytterens vegt, men fremdrivningen skede ved med taaspidsen at sparke bagud mod jorden (planche, fig. 1). Omtr. aar 1860 forbedredes velocipeden ved anbringelse af forhjulspedaler (fig. 2). omkr. 1880 fremkom de høie bicykler (fig. 3) med gummiringe og kuglelagere, og fem aar senere bicykletter med kjedeudveksling (fig. 4). som dog først vandt almindelig udbredelse, da de til en begyndelse massive gummiringe omkr. 1890 erstattedes af luftringe (Dunlop pneumatics), hvorved c. i hovedsagen naaede sin nu brugelige og tilsyneladende endelige skikkelse. De senere aars udvikling har ikke bragt nye levedygtige typer, kun forbedringer af detaljerne, samtidig med at salgsprisen er dalet sterkt. — Den moderne c. (fig. 5 og 6) bestaar af et staalrørstativ med sadel, forgaffel og styre, pedaler og udveksling, to hjul (oftest 70 cm. i diameter), undertiden ogsaa bremse. Stativet el. rammen har normalt den i fig. 5 viste form, men ændres for damecykler som vist i fig. 6, idet det øverste vandrette rør er sænket. hvorved opstigningen bliver lettere. Forgaflen, hvortil styret er fæstet, gaar gjennem stativets forreste rør og er dreielig om to kuglelagere. Forhjulets dreining

---

flageoler (f) spille paa flageolet; dingle, vakle.

flageolet (e) & (f) m, flageolet, slags fløite; (f) pl, pibestilker (ben).

flaggermus — (t) Fledermaus f — (e) bat — (f) chauve-souris f.

flaggy (e) slap, mat; flau (af smag); rig paa sverdliljer.

flagitious (e) skjendig; nederdrægtig, ryggesløs.

flagning — (t) Flaggen n — (e) a display of bunting; a dressing of ships — (f) pavoisement m.

flagon (e) flaske.

flagorner (f) sleske, krybe for. **flagornerie** f, spytslikkeri. **flagorneur** m, spytslikker.

flagrancy (e) aabenbarhed, vitterlighed; (virkelig) forøvelse; oprørende beskaffenhed.

flagrant (e) & (f) under (virkelig) udøvelse; aabenbar, vitterlig, skrigende. **in f. delict** (e), **en f. délit** (f) paa fersk gjerning.

flagre — (t) flattern, flackern — (e) flicker, flutter; (baske) flap; (ild) flare; (flagrende) flowing, dishevelled (locks) — (f) voltiger; flotter, ondoyer; (baske) voleter; (lys) vaciller; (ild) flamboyer; (fig.) être inconstant, volage; folâtrer, papillonner.

flail (e) slagvol, tust.

flair (f) m, lugt, (fig.) næse. **flairer** lugte, spore; opsnuse. **flaireur** m, snushane, sporhund; (de cuisine, de table) snyltegjæst.

flake (e) tynd skive, flak, skjæl; fnug, fnok; (fiske)hjell; skive sig.

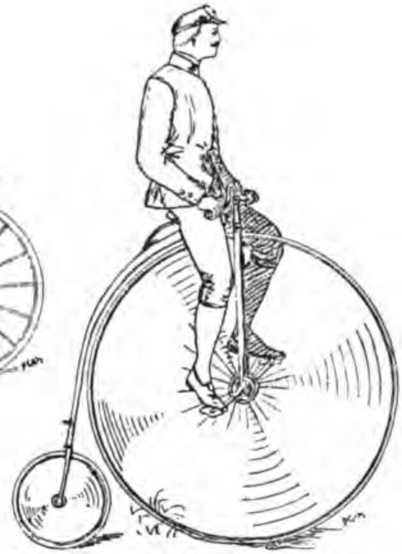
CYKLE

1. Dræsine. 1820.

2. Velociped. 1865.

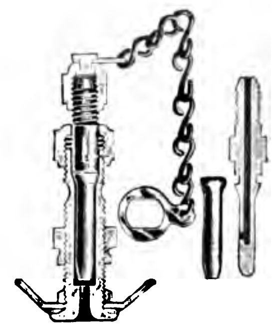
3. Bicykle. 1880.

4. Bicyklette. 1885.

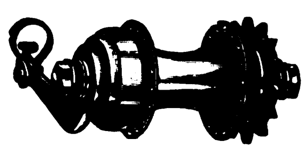
5—6. Dame- og herrecykle. 1908.

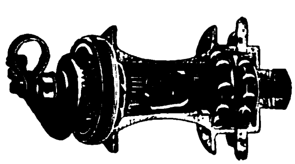
9. Dunlopventil.

7. Vevparti.

10. Frihjulsnav med bremse.

11. Frihjulsnav med bremse (tversnit).

8. Dunlopring.

under kjørselen tjener ikke blot til styring, men muliggjør ogsaa balanceringen. Forgaflen er noget heldende, og gaffelgrenene er bøiet fremover; herved opnaaes det, at forhjulets stilling bliver stabil, saa at man ogsaa kan kjøre uden at røre styret, idet man baade styrer og balancerer ved at bøie sig til den ene eller den anden side. I stativets nederste knudepunkt, som gjerne ligger noget lavere end hjulakslerne, er vevlageret anbragt, og dette bærer vevakselen med sine to under 180° fortsatte vevtappe, som drives rundt ved, at man træder paa pedalerne (fig. 7). Fra vevakselen overføres bevægelsen ved kjedehjul og kjede, undertiden ogsaa ved to par koniske tandhjul til baghjulsakselen. Udvekslingen indrettes altid saaledes, at hjulet kommer til at gjøre flere omdreininger end pedalerne. Hjulene dreier sig om faste aksler i henholdsvis for- og baghjulsgaffelen. Navene har i hver ende en kugleskaal, hvortil svarer en konus paa hver ende af akselen. Trykket overføres fra konus til kugleskaal gjennem hærdede staalkugler. Ekerne er af staaltraad og stramt udspændt mellem navet og felgen. For stivhedens skyld er ekerne ordnet efter to keglefladcr og tangentielt i forhold til navkransene. Felgene er af træ eller staal og udvendig hule af hensyn til luftringene (fig. 8). Disse bestaar af et indre lufttæt rør af tyndt gummi («slangen») og et sværere «dæk», som yderst har et slidelag af gummi og indvendig et lag seildug, som dels modvirker gummiens elasticitet, dels yder nogen sikkerhed mod punkteringer (gjennemhulning). Til slangen hører en ventil (fig. 9), som stikker ud gjennem felgen, og hvorigjennem oppumpningen (indtil 2½ atm.) finder sted. Luftringene er af stor betydning ikke alene for rytterens behagelighed, men ogsaa for holdbarheden af c. — Bremse anvendes ved kjørsel nedover bakke og anbragtes tidligere paa forhjulets felg el. ring, men nu mest paa baghjulsakselen i forbindelse med det saakaldte frihjulsnav (fig. 10—11), der er en anordning, hvorved baghjulet, naar pedaltrædningen stanser, automatisk sættes ud af forbindelse med baghjulstandhjulet. Træder man baglængs paa pedalen, virker bremsen, idet en akselen omsluttende ringformet bremseklods presses ud mod navets inderside, men atter løsnes derfra, naar man paany træder forlængs.

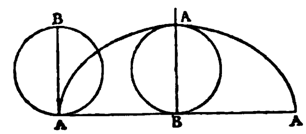
Foruden den ovenfor beskrevne hovedtype af c. findes der en del herfra afvigende konstruktioner, f. eks. c. med tre hjul (tricykler), som mest anvendes til varetransport, c. for to personer (tandem), den enhjulede c. (mono-c.) og endelig c. med mekanisk drivkraft (se M o t o r-c.). — Der findes neppe nogen fabrik, som fremstiller alle de enkelte dele af en c., men derimod mange, især i Amerika, som kun fabrikerer en enkelt saadan del (kjede, nav o. s. v.). Fabrikationen af c. bestaar som oftest kun i bygning af rammen og anbringelsen af de forskjellige smaadele paa denne. Rammen sammenloddes af staalrør og lakeres, de mindre dele tildannes ved presning, dreining, fræsning o. s. v. og beskyttes mod rust ved fornikling. (Se planche C y k l e r.)

Cykliske digtere, se K y k l i k e r.

Cykliske forbindelser er i den organiske kemi saadanne kemiske forbindelser, hvis molekyler efter de kemiske teorier indeholder et skelet af atomer, der indbyrdes er forbundet til en ring, i modsætning til metanderivaterne, der indeholder et skelet, bestaaende af atomer forbundet til en aaben kjede. De vigtigste af c. f. er benzolet og de deraf afledede forbindelser. Andre vigtige c. f. er naftalin, antracen og kinolin.

Cykliske former betegner de større instrumentalverker i flere afdelinger, f. eks. symfoni, kvartet, sonate, tidligere ogsaa suite, serenade, partita.

Cykloïde (græ., hjullinje) er den kurve, som et med en cirkel fast forbundet punkt beskriver, naar cirkelen ruller henad en ret linje. Ligger punktet (se figuren) paa cirkelen, faaes den alm. c., hvis længde for en omdreining er fire gange diameteren $A—B$. Ligger punktet udenfor eller inde i cirkelen faaes den forlængede eller forkortede c. C. har mange vigtige egenskaber, fundet af matematikerne i det 17 aarh. Den er i s o k r o n, hvilket er af betydning ved pendelure. Ruller cirkelen udvendig eller indvendig paa en cirkel, faaes en e p i-c. eller h y p o-c.

Cykloide.

Cyklōn (meteor.), fællesnavn for hvirvelstorme i den hede zone eller tropiske orkaner. Omkring et minimum af lufttryk blæser vinden i spiraler eller næsten cirkelformede baner med hastigheder fra 30 til 50 meter i sekundet eller derover. Paa den nordlige halvkugle mod solen, paa den sydlige omvendt. I centret er der stille. C. opstaar i nærheden af de ækvatoriale stillebelter og flytter sig gjerne mod høiere bredder, idet de samtidig gaar først fra øst mod vest, senere fra vest mod øst. De kaldes i Østasien t a i f u n e r. Svær sjøgang, oversvømmelser, ødelæggende virkninger af vind og regn ledsager c. Populært bruges c. om alle hvirvelstorme.

Cyklōne, se S t ø v s u g e r.

Cy'klus (cirkel) betegner det mindste antal aar, efter hvis udløb visse kronologiske tildragelser gjentages i samme orden. Efter udløbet af den 28-aarige s o l c i r k e l falder ugedagene, og efter den 19-aarige m a a n e c i r k e l falder maanefaserne atter paa de samme datoer. Af disse cykler faaes den v i c t o r i a n s k e p e r i o d e (paaskecyklen), som er $28 \times 19 = 532$ aar. Forbindes denne med i n d i k t i o n s c i r k e l e n, en gammel 15-aarig renteperiode, faaes den vigtige j u l i a n s k e p e r i o d e paa $28 \times 19 \times 15 = 7980$ aar, hvor hvert aar er bestemt ved sine af de tre nævnte cirkler tagne merketal, ligesom hver dag i perioden har sit nummer, hvorved tidsrummet mellem opgivne datoer let findes, selv om der er aarhundreder mellem dem.

Cyli'nder (græ., valse). 1. (Geom.). C. kaldes et legeme, der begrænses af to parallele ens krumlinjede figurer (i regelen cirkler), og en flade (c.-flade), der beskrives af en ret linje, som bevæger sig parallel med sig selv og støtter sig til de to kurver. De figurer, som begrænses af disse, kaldes grundfladerne. Rumindholdet af en c. er produktet af grundfladens areal og afstanden mellem grundfladerne. Hvis c. er en omdreinings-c., d. e. kan beskrives af et rektangel, som dreier sig om den ene side, bliver den krumme flades areal lig cirkelens omkreds gange c.s høide. — 2. (Tekn.). Se D a m p m a s k i n e.

Cyli'ndergang, se U r.

---

flakke (om) — ⓣ umherstreifen, -schweifen; (lue) flackern — ⓔ roam, rove, ramble, (lys) flicker — ⓕ errer (çà et là), vagabonder; courir les champs; (lys) vaciller.

flakse se baske.

flaky ⓔ skallet, flaget, bladet, skivet.

flambant ⓕ flammende; glimrende, smuk; splitter(ny).

flambe ⓕ f, flammesverd; (bot.) sverdlilje.

flambé ⓕ fløiten, kaput.

flambeau ⓕ m, fakkel, blus; lys; (lyse)stage; kjerte.

flambée ⓕ f, baal, nying.

flamber ⓕ blusse, brænde, flamme; svide.

Flamberg ⓣ m, **flamberge** ⓕ f, klinge, dyrendal.

flamboiement ⓕ m, blinken.

flamboyer blinke, blusse, funkle, lyne.

flamingo — ⓣ Flamingo m — ⓔ flamingo — ⓕ flam(m)ant m.

flamlænder — ⓣ Flamländer, Fläming(er) m — ⓔ Fleming — ⓕ Flamand m.

flamme — ⓣ Flamme, Lohe f — ⓔ flame, blaze — ⓕ flamme f. Vb — ⓣ flammen; (i veiret) ogs. auflodern — ⓔ flame, blaze — ⓕ être en (jeter des) flammes; flamb(oy)er; (funkle) étinceler; (i veiret) s'enflammer.

flamme ⓕ f, flamme; lidenskab, kjærlighed, ild; vimpel; hjelmbusk; (dyrlægesprog) sneppert.

flammèche ⓕ f, gnist.

Cyli'nderpresse, se Bogtrykkerkunst.

Cyli'nderspeil, et speil formet som en cylinderflade. Det giver fortrukne billeder, idet billedet forkortes eller forlænges i retning lodret paa cylinderaksen, derimod ikke parallelt med aksen. Ved anamorfose(s.d.) kan et c. afbilde en fortrukken tegning med rigtige forhold.

Cylinderspeil.

Cy'mbal, hakkebret, med oprindelse fra det ældgamle assyriske psalterium, forløber for klavi-c. (med klaviatur) og det senere klaver.

Cymofān, se Krysoberyl.

Cymōl, $C_{10}H_{14}$, kemisk forbindelse af kulstof og vandstof, er et benzolderivat, der navnlig forekommer i romersk kamilleolje og kan fremstilles ved at ophede kamfer med fosforsyreanhydrid. Det er en sterkt lysbrydende, aromatisk lugtende vædske, der koger ved 175 °.

Cymøs, benævnelse for en kvastformig blomsterstand.

Cy'nara, slegt af de kurvblomstredes familie (tistelgruppen). Herhen hører artiskok og cardon (s. d.).

Cynips, se Galhvepser.

Cynoce'phalus, se Bavianer.

Cy'nodon, græsslegt med fingerformig grenet blomsterstand. *C. dactylon* vokser paa tørre steder i varmere egne og danner ved hjælp af sine talrige udløbere gode græsmarker («Bermuda grass» i Nordamerika).

Cynoglo'ssum, se Hundetunge.

Cynomōrium coccinēum, en lav, kjødfuld og brunagtig snylteplante af balanophoraceernes familie. Ved korte, rodlignende organer er dens rodstok forbundet med vertplanten, som kan være forskjellige urter eller buske. Fra rodstokken udgaar de overjordiske stængler, tæt bevokset med smaa skjællignende blade, som hurtig falder af. I stængelens top sidder blomsterstanden, en tæt kolbe af smaa, uanselige blomster. C. c. vokser i Middelhavslandene. Den har under navn af maltesersop *(fungus melitensis)* tidligere været brugt i medicinen.

Cynosūrus, se Kamgræs.

Cyperāceæ, halvgræsfamilien (s. d.).

Cypern (nygræ. Kypros, tyrk. Kibris, eng. Cyprus), ø i den ø. del af Middelhavet, i bugten mellem Lilleasien og Syrien, 9282 km.² (den tredje største ø i Middelhavet), med 237 022 indb. (1901). Gjennem øen strækker sig i ø.-v. retning to parallele fjeldkjeder, af hvilke den s. i Troodos stiger til 1952 m. (øens høieste fjeld). Mellem begge kjeder ligger Mesoreas slette, gjennem hvilken flyder mod ø. elven Pidias, den største paa øen og den eneste, som ikke tørker ind om sommeren. — Klimaet udmerker sig ved hed og tør sommer og noksaa kjølig og fugtig vinter. Hovedstaden Nikosia, 33 ° 22 ' n. br. og 150 m. o. h., har en aarlig middeltemperatur af 18.8 °, medens juli har 27.7 ° og januar 9.4°; men om vinteren kan temperaturen synke ned til 0 ° eller derunder; nedbøren er blot 404 mm. — Befolkningen bestaar mest af grækere; i religiøs henseende var (1901) 182 739 græsk-katoliker, 51 309 muhammedanere, medens resten, 2974, tilhørte andre kirkesamfund. Der findes et gymnasium og fem høiere skoler, desuden (1900) 297 folkeskoler med 18 754 elever for de græsk-katolske indb. og 121 folkeskoler med 4197 elever for muhammedanerne, desuden nogle skoler for andre religioners tilhængere. Der er 8 græske og 1 tyrkisk avis. Landbrug er den vigtigste næringsvei. Der dyrkes hvede, byg, havre, oliven, bomuld, olje, johannesbrødtræ og silke. Vinranken trives til en høide af 1000 m., og den cypriske vin var før berømt, men nu er den ikke mere saa god. Landbruget lider forøvrigt sterkt under tørken. Øen var før dækket med skog, særlig cypresser, men nu er den dels hugget ned, dels ødelagt af gjederne. Af husdyr holdes heste, muldyr, æsler, kjør og især sauer (236 000 i 1905) og gjeder (251 000). Biavlen er af stor betydning; der produceres aarlig 800 000 kg. honning og 200 000 kg. voks. Der findes gips og marmor, og kobber (som har faaet sit navn efter øen) udvindes der en del af. Indførselen havde (1905) en værdi af omtr. 7 830 000 kr., udførselen omtr. 7 720 000 kr.; der udføres korn, vin, bomuld, rosiner, uld, frugt etc. Den samlede tonnage af ind- og udgaaende skibe var (1905) omtr. 800 000 tons; den vigtigste havn er Larnaka (paa sydkysten). Der er ingen jernbaner, men omtr. 1200 km. kjørevei og 384 km. telegraflinjer. Hovedstaden er Nikosia, som har 14 752 indbyggere. Ifølge en overenskomst mellem sultanen af Tyrkiet og den engelske regjering afsluttet 1878 styres øen (som i navnet er tyrkisk) af en engelsk guvernør; han har ved sin side et udøvende raad *(executive council)* og et lovgivende raad paa 18 medlemmer, hvoraf 12 vælges af folket. — Historie. C. blev i oldtiden koloniseret af grækere og fønikere og kom i 333 under Alexander den store. Efter hans død kjæmpede Syrien og Ægypten om øen, indtil den i 58 kom under Rom, senere under det østromerske rige. I 1191 gav Richard Løvehjerte øen til den tidligere konge af Jerusalem. I 1570 blev C. erobret af tyrkerne, i 1832—40 stod øen under vicekongen af Ægyptens forvaltning, og i 1878 kom den som anført under England.

Cyperntræ, se Cordia.

Cy'perus, slegt af halvgræssenes familie, der oftest har bladede stængler og mangeblomstrede smaaaks, som atter er forenede til skjerm- el. hovedformede blomsterstande. Der er ialt ca. 400 arter, udbredt i varmere egne, hvor de vokser paa sumpige steder, ofte ved vandbredder. En art, *c. fuscus,* vokser saa langt nord som i Danmark. I Sydeuropa og Afrika dyrkes *c. esculentus,* en fleraarig art med nødstore knolder paa udløberne, de saakaldte jordmandler. Disse smager som mandler og er meget nærende, de spises raa eller tilberedte. En berømt art er *c. papyrus,* papyrusplanten, der kan blive indtil 3 m. høi; af denne blev der i oldtiden tilberedt papyrus, og i vore dage forarbeides den til fletverk. *C. papyrus* findes i landene ved Middelhavet, især i Ægypten og Lilleasien. Den dyrkes undertiden i varmhus, hvilket ogsaa er tilfælde med en anden art, *c. alternifolius* (Madagaskar).

Cypervine er fine saavel bord- som dessertvine fra Cypern. Mest bekjendte er commanderi- el. comthurivine; de er oftest lyse af farve og har fin buket.

---

flammerole (f) f. lygtemand, varlys.
flammette (f) f. (liden) vimpel.
flammicht, flammig (t) blussende, flammet.
flammivorous (e) ildspyende.
flamsk — (t) flä-, vlämisch — (e) Flemish — (f) flamand (m).
flamy (e) luende, flammet.
flan (f) m. flødekage, terte.
flanc (f) m. side; moders liv, (moder)skjød; flanke.
flanchet (f) m. slagside (af okse).
flanconade (f) f. (i fegtn.) sidestød.
Flandern — (t) Fandern — (e) Flanders — (f) Flandre f.
flandrin (f) m. lang lømmel, ræke.
flane — (t) Kokette, Gefallsüchtige f — (e) giddy girl, flirt, coquette, flzgig — (f) femme (f) légère; coquette f. Vb — (t) kokettieren — (e) flirt — (f) coqueter, minauder.
flâne (f) m. f. se flâneur, flânerie.
Flanell (t) m. **flanelle** (f) f. **flannel** (e) flonel; (e) ogs. tørre, gnide med flonel.
flâner (f) drive, følte om. **flânerie** f. gade-, (dag)driveri. **flâneur** m. gade-, dagdriver. **flâneuse** f. flane.
flange (e) (ophøiet) kant; list; (paa maskine) krave; (bund)flange.
flank (e) det tynde af livet, side; slagside (paa kreatur); flanke(re); dække (staa, ligge langs) siden af.

Cypre's, se næste artikel.

Cypre'sfamilien bestaar af stedsegrønne naaletrær med oftest skjælformede blade og gjerne enbo blomster. Hunblomsterne danner smaa kongler i spidsen af korte grene, hanblomsterne er ogsaa smaa og sammensat af skjoldformede støvblade. Konglerne modnes i blomstringsaaret og falder hele af. Hos de arter, som har skjælformede blade, har kimplanten ofte naaleformede; saadanne unge planter kan fikseres ved stiklinger, og de af disse fremgaaede former har faaet sit eget navn, «retinospora» (s. d.). — De mest kjendte af de 9 slegter er *cupressus* (cypres), *juniperus* (ener), *thuja* (d. livstræ) og *chamæcyparis* (for de tre sidstnævnte slegters vedkommende s. d. art.). Cypresserne har oftest næsten trinde grene, og bladene er skjælformede; konglerne er kuglerunde med 5-kantede, mangefrøede kongleskjæl. *C. sempervirens* hører egentlig hjemme i Grækenland og de nærmeste egne i Asien, men dyrkes overalt i Middelhavslandene. Ved sin elegante, slanke og opad langsomt tilspidsede form og sin dybgrønne farve er den af storartet virkning i parker og haveanlæg og danner enkeltvis eller i mindre grupper en skjøn ramme om de hvide paladser og villaer. Denne cypres kan blive over 20 m. høi og skal kunne opnaa en alder af 2000 aar. Blandt de gamle grækere og romere var c. symbol paa sorg. Sørgecypres *(c. funebris)* stammer fra Kina, men blev ved midten af det 19 aarh. ogsaa overført til Europa, hvor den især plantes paa kirkegaarde, hvortil den med sin brede krone og sine vakkert hængende grene er særlig skikket. I veksthuse og tildels i stuer dyrkes *c. sempervirens* og *c. excelsa.*

Cypres.

Cypre'stræ. 1. Den gulhvide, tætte, holdbare ved af *cupressus sempervirens* fra Middelhavsegnene. Af denne træsort, «orientalsk c.», byggede fønikerne sine skibe, og i vore dage anvendes det ogsaa saavel til bygningstømmer som til finere snedkerarbeider. — 2. «Virginsk c.», veden af et nordamerikansk træ, *taxodium distichum,* der i meget ligner den førstnævnte og i Nordamerika har lignende anvendelse som denne.

Cy'pria (lat., græ. Kypris), tilnavn for Venus (Afrodite), af øen Cypern (Kypros), hvor hun særlig dyrkedes.

Cypriānus, Thascius Cæcilius (d. 258), biskop i Karthago, uddannet til retor, gik omkr. 245 over til kristendommen og blev snart diakon, presbyter og omkr. 248 biskop. Under den Deciske forfølgelse flygtede C. til ørkenen, hvorfra han ved breve søgte at lede og trøste menigheden. Mange kristne faldt fra, som imidlertid senere, da der kom rolige forhold, ofte begjærede at gjenoptages i kirken. Herved fremkom megen forvirring. De saakaldte confessores (s. d.) krævede ret til at udstede «fredsbreve» for alle faldne. Et strengere parti fastholdt derimod, at faldne kun undtagelsesvis maatte gjenoptages. C. søgte at gaa en mellemvei. Skjønt baade det mildere og strengere parti udskilte sig i særmenigheder, seirede C.s opfatning, bl. a. ved Romermenighedens støtte. Senere støttede C. biskop Cornelius af Rom overfor Novatian (s. d.). C. er en myndig talsmand for bispeembedets betydning, som han udviklede i skriftet: «Om den almindelige kirkes enhed» (Kra. 1880). Bisperne er apostlenes arvtagere, principielt ligestillet, den romerske biskop er kun den første blandt ligemænd. At C. ikke ubetinget bøiede sig for den romerske biskop, viste han i striden om kjetterdaaben (s. d.). Under forfølgelsen under Valerian blev C. martyr. Af hans skrifter kan nævnes: «Ad Donatum», «De mortalitate», «De bono patientiæ» (oversat: «Vidnesbyrd af kirkefædrene», Kra. 1883), «De oratione dominica» (oversat, Kra. 1880). C.s verker er udgivet af W. Hartel, bd. I—III, Wien 1868—71. [Litt.: E. W. Benson, «C., his life, his times, his work», London 1897.]

Cypriānus, d. trolddomsbog, indeholder særlig trylleformularer, ved hvis hjælp man troede at kunne fremmane aander og tvinge den onde til at lyde sig. C. var ifølge legenden en hedensk troldmand, som gik over til kristendommen, blev biskop og led martyrdøden aar 290. Allerede i den tidligste middelalder findes trolddomsbøger af navnet C. bevaret i latinske og græske haandskrifter. De danske og norske C.er er fra det 18 og 19 aarh. og indeholder ved siden af de sedvanlige aande- og djævlebesvergelser meget af middelalderlig heksekunst og levninger af hedenske trylleformularer, ofte i kristelig forklædning. Om oprindelsen til C. fortælles, at den blev fundet i Wittenberg, hvor man brugte den paa den «sorte skole». C. er gjerne liden og skrevet med røde bogstaver. Den brænder ikke i ild, og man kan ikke blive af med den uden ved at kaste den i rindende vand eller sælge den for mindre, end man selv har givet for den. Den, som eier C., tilhører den onde og maa gjøre noget ondt hver eneste dag. C. som navn paa trolddomsbog tilhører særlig Danmark; i Norge er det sedvanlige navn «Svarteboka» (s. d.), i Tyskland «Dr. Fausts bog».

Cypridīna er navnet paa en slegt tilhørende ostracodernes orden, krebsdyrenes klasse. Lever nu og er funden fossil i de ældste geologiske perioder.

Cyprīn, en smuk blaa varietet af mineralet vesuvian (s. d.), der bl. a. er fundet i selskab med hvide granater og thulit i Sauland i Telemarken.

Cyprīna-ler, en lerafleiring, som indeholder skaller af muslingen *cyprina islandica.* Findes paa fl. st. omkring den vestlige del af Østersjøen. Morænedannelser overleirer leret, som alm. antages at være af interglacial alder.

Cyprinīdæ, Cyprinus, se Karper.

Cypripe'dium, se Marisko.

Cy'pris, familie af muslingekrebs (s. d.).

Cypræus, Johan Adolf (1592—), f. i Slesvig, blev 1631 prest ved Michaelis kirke i Slesvig og gik 1633 i Köln over til romerkirken. I Köln udgav han 1634 den af hans fader Poul C. forfattede slesvigske bispekrønike i katoliserende bearbeidelse, en vigtig kilde til Sønderjyllands historie.

Cy'pselus, se Taarnsvale.

Cyrano de Bergerac *[sirano' d'bæržerā'k],* se Bergerac.

Cyri'llus, se Kyrillos.

---

flanke — (t) Flanke f — (e) flank — (f) flanc m.

flankere — (t) flankieren — (e) flanc — (f) flanquer; (beskyde) enfiler.

flanquer (f) være, staa ved siden af; omgive; flankere, bestryge; hive, kaste (paa dør): give, stikke, lange. **se f. par terre** dratte, deise overende.

flap (e) klaf; (øre)lap; klaps(e), dask(e), flakse med; slaa ned (hatteskygge); hænge og dingle.

flappen (t) hænge slapt ned, daske.

Flaps (t) m, flab. **flapsig** flabbet.

flaque (f) f, vand(pyt). **flaquée** f, skvæt, sprut. **flaquer** kaste, skvætte.

flare (e) brænde (flamme) ustadig, vifte; skimte; flammelys; blus. **flaring** grel, iøinefaldende, skrigende; udfaldende (baug).

flas — (t) Kopfklein n, Schinn m — (e) dandriff — (f) pellicules (f pl).

Flaser (t) m, aare (i træ). **flaserig** aaret, marmoreret. **flasern** aare, marmorere.

flash (e) blink, glimt: (tanke)-lyn; feil, klik; ful, slu; flot; simpel; blinke, glimte, lyne, funkle; ud-, fremlyne; afbrænde (krudt). **f.-house** tyverede. **flashy** prunkende, uegte, bedragersk.

flask (e) flaske; støbeform; krudthorn.

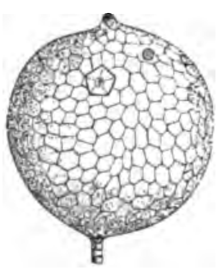
flaske — (t) Flasche f — (e) bottle, flask; (apoteker-) phial —

Cyrus, se K y r o s.

Cyste. 1. (Med.). C. er en blæreagtig el. sækformet svulst, som indeholder vædske, fedt el. l., og hvis væg er dannet af bindevæv. Aarsagen er hyppigst, at en kjertels udførselsgang paa en eller anden vis stoppes igjen, hvorved kjertlen udspiles af sekret, som derefter ofte undergaar en forandring. Saadanne c. findes i huden (se A t e r o m), spytkjertlerne (se R a n u l a), brystkjertlerne og nyrerne; tillige forekommer c. i ovarierne. Den egentlige o v a r i e-c., *cystoma ovarii,* svarer nærmest til adenomerne; den bestaar af indbyrdes kommunicerende, ofte meget store hulrum, fyldt med en vædske af forskjellig konsistens og udseende. C. kan ogsaa opstaa ved henfald og omdannelse af afgrænsede blødninger, f. eks. i hjernen efter apopleksi, eller ved henfald af nydannet væv, f. eks. i kræftsvulster. De kan endelig være medfødt, saaledes som de træffes paa halsen ved mangelfuld lukning af halsspalterne. — 2. (Zool.). Mange af de indvoldsorme (f. eks. ikter, bændelorme, trikiner), der gjennemløber sin udvikling ved at opholde sig hos flere vertdyr, har i enkelte verters legeme en kortere eller længere hvileperiode, som de tilbringer indesluttet i en kapsel, en c. Denne c. kan dels være dannet af vertens organer, idet bindevævet i det paagjældende organ (lever, hjerne, muskler o. s. v.), hvor snylteren har taget ophold, beklæder indersiden af den hulhed, hvori ormen ligger, med et tæt lag celler, der beskytter organet; dels kan c. dannes af snylteren selv, idet denne omgiver sig med en kitin- eller kalkkapsel. Naar snylteren overføres til en ny vert, f. eks. ved at de befængte organer af den gamle vert fortæres af den nye, opløses c., og indvoldsormen bliver fri.

Cysticе'rcus, blæreorm, se B æ n d e l o r m e.

Cystīdea er en uddød dyreklasse tilhørende de pighudedes række *(echinodermata).* De havde som regel et kugleformet eller egformet legeme, der som oftest var forsynet med en kort stilk, hvorfor de sammen med *crinoidea* og *blastoidea,* som ogsaa havde stilk, danner en egen afdeling *(pelmatozoa)* af de pighudedes række. Legemet havde en diameter af 10—60 mm. og var beklædt med talrige, for det meste uregelmæssig ordnede plader, som ofte var gjennemsat af fine kanaler. Armene var svagt udviklet, manglede undertiden helt og var aldrig forgrenet. Paa midten af oversiden fandtes en mundaabning og til siden for denne en tarmaabning. Fra munden udstraalede ambulakralfurer, som kunde være aabne eller dækket med plader. C. viser enkelte tilknytningspunkter til crinoideerne, men de staar i et langt nærmere slegtskabsforhold til blastoideerne; i mange tilfælde er det endog vanskeligt at trække grænsen mellem disse to grupper. C. begynder allerede i kambrium, naar i silur høidepunktet af sin udvikling og forsvinder i karbon. De findes i størst mængde i den undre afdeling af silur i omegnen af St. Petersburg, i Sverige (Öland og Östergötland), i Wales og Böhmen.

En cystide
(echinosphærites).

Cystītis (lat.), se B l æ r e b e t æ n d e l s e.

Cystoīdea, se C y s t i d e a.

Cystoli'ter (bot.), lokale forkalkninger, særlig i overhudcellerne, hos nogle familier, f. eks. neslefamilien; c. opstaar derved, at der paa cellens ydervæg dannes en fortykning, som efterhaanden tiltager i størrelse og tilsidst i form af et større, stilket, kølle- el. kugleformet, vortet legeme rager ind i cellerummet.

Cystōma, cystiske svulster, se C y s t e.

Cysto'phora, se K l a p m y d s e n.

Cysto'pteris, lok, bregneslegt med 2—3 gange fjærdelte, temmelig smaa og fine blade. I Norge 3 arter, hvoraf *c. fragilis,* skjørlok, er alm. over hele landet, selv i større høider; *c. montana,* berglok, tilhører især fjeldlierne, *c. sudetica* er kun fundet ved Vinstraelven. Enkelte arter dyrkes, saaledes foruden *c. montana* og *fragilis* ogsaa den nordamerikanske art *c. bulbifera,* som har «løgknopper» i de øverste smaabladhjørner; disse spirer, naar de falder ned paa jorden.

Cystopteris fragilis.

Cy'stopus ca'ndidus, hvidrust, en liden snyltesop, som danner hvide, melede flekker paa forskjellige arter af de korsblomstrede, saaledes meget ofte paa hyrdetaske. De angrebne plantedele bliver gjerne vredne og misdannede.

Cystoskōp, et kateterformet apparat, der er forsynet med en liden elektrisk lampe, prismer og linser. Det kan indføres i urinblæren, hvorved denne kan undersøges direkte ved synet, og spiller derfor en stor rolle ved diagnosen af blære- og nyresygdomme.

Cȳtinus hypoci'stis *(rafflesiaceæ),* en paa *cistus*-arter snyltende plante, som over jorden kun har skjælklædte, vakkert rødliggule skud med blomsterklase i toppen. Bærene, som er klæbrige og søde, spises tildels i Sydeuropa, f. eks. i Portugal.

Cytisīn, se C y t i s u s.

Cy'tisus, planteslegt af de erteblomstredes familie; trær eller buske med oftest trekoblede blade og blomster i klaser eller i hoveder, belgene er mangefrøede. Herhen ca. 30 arter, hvoraf flere i Europa. Paa grund af de vakre blomstersamlinger dyrkes nogle arter som prydbuske, saaledes især *c. alpinus* og *laburnum,* guldregn, begge vildtvoksende i Sydeuropa. Disse buske med de pragtfulde, hængende gule blomsterklaser er meget giftige og indeholder i alle sine dele stoffet c y t i s i n. Andre dyrkede arter er *c. purpureus,* en sydeuropæisk lav busk med fiolet-purpurrøde blomster, 2—3 sammen i de smaa trekoblede blades hjørner, *c. nigricans* med smaa gule

---

(f) bouteille f; verre; (sleben) flacon; (patte-)biberon m. **flaske sig** — (t) sich flecken — (e) succeed — (f) réussir, marcher, aller, avancer.

flasque (f) lasket, blød, løs; (fig.) mat, svag.

flat (e) plan, flad(lændt), jevn; flau, ensformig; trykket; tydelig; ligefrem; liden (om ters); moll (om toneart); aabenbar (løgn); næsegrus; plan, jevn flade; flad-, lavland; (flad) grunde; (laste)pram; aaben jernbanevogn; flad-, bredside; etage, leilighed; enfoldig fyr; (pl) baggrundskulisser; gjøre (blive) flad, jevne; trykke, matte, sløve; fordybe med 1/2 tone; synke (tone). **f.-catcher** bondefanger. **f.-iron** strygejern.

flatten (e) jevne(s), gjøre (blive) flad; kaste fladt ned; trykke, nedslaa; gjøre (blive) flau, smagløs; (mus.) (lade) synke.

flatter (e) planerer, platter; planeringsredskab, platteverk; fladstempel.

flatter (e) & (f) smigre; (f) ogs. kjærtegne; logre for; behandle varlig, lempelig; pirre, kildre; fryde, glæde; lindre.

flatterer (e), **flatteur** (f) (m), smigrer; (f) ogs. smigrende, anerkjendende, rosende; flatterende.

Flattergeist (t) m, ubestandig person. **Flatterhaar** n, flagrende haar.

flatterhaft (t) ustadig, flygtig.
flatterie (f) f, **flattery** (e) smiger.
flattern (t) flagre. **Flattersinn** m, ustadighed.

blomster i oprette klaser, samt c. *capitatus* og *leucanthus*, der har blomsterne siddende i hoveder i grenspidserne. Andre arter dyrkes i veksthuse, som den hvidblomstrede c. *linkii* og den lille, stedsegrønne, vellugtende c. *racemosus*.

Cytopla'sma, protoplasma, se Celle.

Cz..., slaviske navne, som ikke findes herunder, maa søges under Tsj...

Czacki *[tša'tski]*, Tadeusz, greve (1765—1813), polsk forfatter. Tabte efter Polens anden deling (1793) sine godser og slog sig ned som lærer i Krakau, men fik siden af keiser Paul I sine eiendomme igjen og virkede derefter ivrig for folkeundervisningen og nationalfølelsens vekst i de gammelpolske provinser. Udnævntes 1807 til generalinspektør for den off. undervisning i de vestlige guvernementer.

Czajkowski *[tšaikå'fski]*, Michael (1808—86), polsk novelleforfatter, f. i Ukraine, udvandrede 1831 til Frankrige efter at have deltaget i den polske opstand, traadte 1851 i tyrkisk tjeneste og gik over til muhammedanismen, kjæmpede i den orientalske krig under navn af Mohammet Sadyk mod russerne, men opgav senere sit had til disse og gik atter over til kristendommen. Begik selvmord. Hans noveller behandler livet blandt kosakkerne og slaverne omkring Donau.

Czako, se Chakot.

Czapek *[tša'pek]*, Joseph (1825—), komponist og musiker, f. i Böhmen, regiments-musikdirektør i Göteborg, hvor han var den ledende kraft i musiklivet, dirigent, komponist, organist, sanglærer, medlem af Stockholms musikakademi. Symfonier, messer, koncertstykker, kantater o. s. v.

Czapka *[tša'pka]* (polsk lue), opr. de polske uhlaners lue med firkantet pull. Anvendes nu alm. som hovedbedækning for denne vaabenart.

Czar (tsar) er (ligesom keiser) udledet af det lat. *cæsar*, græ. *kaisar*. Fra først af var c. slavernes navn for keiseren over det østromerske rige, men 1547 antog storfyrst Ivan den skrækkelige denne titel, og fra da af er c. blevet den alm. betegnelse for det rus. riges overhoved.

Czarniecki *[tšarnjæ'tski]*, Stefan (1599—1665), polsk feltherre, deltog 1648 i undertrykkelsen af kosakoprøret og udmerkede sig 1655 mod svenskerne. Disses tilbagetog fra Polen skyldtes for en stor del C. 1658 fik C. ordre til at drage Danmark til undsætning; han tilbageerobrede Als, men kaldtes kort efter tilbage til Polen, som russerne havde angrebet. C. seirede i en række slag og nødte Rusland til 1661 at undertegne freden i Karnis. C. var en af Polens største hærførere, tapper, men grusom.

Czartoryski *[tšartåry'jski]*, gammel indflydelsesrig polsk adelsfamilie, som 1623 fik tysk rigsfyrste- og 1788 ungarsk magnatværdighed. 1. Adam Kazimierz C. (1734—1823), fyrste; var 1763 kandidat til Polens trone, men maatte vige for Stanislaus Poniatowski. Traadte efter Polens første deling i østerrigsk tjeneste, men deltog i den polske rigsdag 1788—91 og sluttede sig her ivrig til det national-polske parti. 1812—13 polsk rigsdagsmarskalk og istandbragte konføderationen 1812. — 2. Adam Jérzy C. (1770—1861), fyrste, foreg.s søn; deltog i Kosciuszkos frihedskamp og kom som gidsel til St. Petersburg, hvor han vandt storfyrst Alexanders venskab. Efter dennes tronbestigelse udnævntes han til udenrigsminister og kurator for de polske læreanstalter. Ved udbruddet af den polske revolution 1830, som han sluttede sig til og ofrede over halvdelen af sin formue for, udpegedes han til præsident; men 1831, da Krukovicki blev diktator, trak han sig tilbage og tog tjeneste i hæren som menig soldat. Levede senere i Paris som hoved for de aristokr. polske emigranter. — 3. Konstantin C. (1773—1860), fyrste, sidstn.s broder; oprettede 1809 paa egen bekostning et regiment, hvormed han deltog i Napoleons tog mod Rusland 1812; udmerkede sig i slaget ved Moskva. Grundede senere en kostbar malerisamling i Wien.

Czaslau, by i Böhmen, se Caslau.

Czecher, czechisk sprog, se Tsjekker, Tsjekkisk sprog.

Czegléd *[tšæ'glēd]*, by i Ungarn, 50 km. s.ø. f. Budapest, 30 106 indb. (1900), magyarer. Dampmølle, korn-, frugt- og vindyrkning.

Czekanowski *[tšækanå'fski]*, Alexander (1832—76), polsk opdagelsesreisende; studerede medicin og senere mineralogi i Kiev og Dorpat, deltog i den polske opstand 1863 og blev paa grund heraf forvist til Sibirien. Her foretog han flere opdagelsesreiser og gjorde geologiske undersøgelser. Blev benaadet 1876, men tog sig afdage kort efter.

Czenstochowa *[tšænståkå'va]*, by i Rusland, guv. Petrokov, Polen, ved Warthe, 10 km. fra Schlesiens grænse, 53 650 indb. (1900), deraf mange jøder. C. er polakkernes (og alle katolske slavers) mest berømte valfartssted med et kloster, grundet af kong Vladislav Jagelló (omkr. aar 1400). Hvert aar kommer der 300 000 pilgrimme til byen fra alle det gamle Polens egne.

Czeremosz *[tše'remås]*, elv i Østerrige, bielv til Pruth, udspringer i Karpaterne og danner grænsen mellem Galizien og Bukovina. 135 km. lang.

Czernin'ske galleri, privat malerisamling i greverne Czernin von Chudeniz' palæ i Wien. Det berømteste billede er Jan Vermeer van Delfts «Maleren i sit atelier».

Czernowitz *[tšæ'rnåvits]*, by i Østerrige, hovedstad i Bukovina, i nærheden af elven Pruth, 245 m. o. h., 67 622 indb. (1900), deraf næsten 22 000 jøder. Sæde for Bukovinas regjering og landdag, en græsk-katolsk erkebiskop etc. Der er et universitet med (1906) 51 lærere og 700 studenter, flere høiere skoler og seminarier, et museum o. s. v. Der findes ølbryggerier, møller, sagbrug, maskinfabriker og andre industrielle anlæg, og handelen med Rusland er meget livlig, men drives mest af armeniere og jøder.

Czerny, serbisk slegt, se Crny.

Czerny *[tšæ'rni]*, Carl (1791—1857), komponist og klaverlærer i Wien, i nogen tid elev af Beethoven og selv lærer for Liszt, Thalberg, Jaëll m. fl. Han har komponeret over 1000 verker af forskjelligt slags og skrevet flere instruktive studieverker, hvori han bl. a. har fremstillet de enkle grundsætninger for alt passageverk.

Czerny *[tšæ'rni]*, Vincenz (1842—), bekjendt böhmisk kirurg. 1871 professor i Freiburg i Böhmen, 1877 i Heidelberg. Æresmedlem af det tyske kirurgiske selskab. Arbeider: «Forsøg angaaende strubehovedets ekstirpation», «Bidrag til læren om svulster», «Om for-

---

flattish (e) noget flad, fladvoren. **flatty** (e) gudsord fra landet, dompap. **flatueux** (f) opblæsende. **flatulency** (e) vindsyge. **flatulent** vindsyg; opblæsende. **flatuosités** (f) f pl. (med.) opblæsning, vinde. **flau** — (t) (handelsspr.) flau; fade; schal(es Getränk); abgeschmackt; verlegen — (e) flat, vapid, insipid; (handelsspr.) ogs. dull; bad (joke), ashamed, sheepish; blank, small, foolish, sold — (f) fade; insipide; (doven) éventé; languissant; calme, stagnant, mou; honteux, confus, embarrassé. **flaue (af)** (vind) — (t) flau werden, flauen — (e) fall light — (f) mollir.

flauhed — (t) Verlegenheit; (handelsspr.) Flauheit; Abgeschmacktheit f — (e) flatness, vapidness, insipidity; dulness — (f) fadeur; insipidité; langueur f; calme m, stagnation; honte, confusion f; embarras m. **Flaum** (t) m. dun(fjær). **F.bart** m. fløieskjeg. **F.streicher** m. smigrer. **flaumig** dunet. **flaunt** (e) kneise, prange (med); brede, bryste sig; flagre, vaie. **Flaus(ch)** (t) m. n. tot; vadmel. **flavour** (e) (sætte) duft, (vel)smag (paa). **flaw** (e) bræk, brud, sprække; feil; lyde, mangel; klik (paa rygte); slaa revner i; knække; rive. **f.-piece** baghon. **flawy** sprukken; feil-, mangelfuld.

holdet mellem kirurgien og naturvidenskaben», «Bidrag til den operative kirurgi».

Czibulka *[tšibu'lka],* Alphonz (1842—94), bekjendt wienerkomponist, hvis danse, gavotter og salonstykker er meget populære. En operette, «Pintse i Florens».

Czortków *[tšå'rtkåf],* by i Galizien ved elven Sereth, omtr. 5200 indb., polakker og jøder.

Czuber *[tšūbər],* Emanuel (1851—), østerr. matematiker og forsikringstekniker. Blev 1886 professor i Brünn og er siden 1891 knyttet til den tekniske høiskole i Wien. C.s arbeider ligger overveiende paa sandsynlighedsregningens omraade; et hovedverk inden dette er hans «Warscheinlichkeitsrechnung und ihre Anwendung auf Fehlerausgleichung, Statistik und Lebensversicherung» (1903).

Czuczor *[tšu'tsår],* Gergely (1800—66), ung. digter og sprogmand. Blev 1824 benediktinermunk og lærer i Raab og Komorn og vakte opmerksomhed ved sine heltedigte «Slaget ved Augsburg», «Rigsdagen i Arad» o. fl. 1835 valgtes han til sekretær ved det ungarske videnskabsakademi og blev 1839 professor i Raab. Hans digtes erotiske indhold og uvenners intriger paaførte ham en tid tilbagekaldelse til klosteret og forbud mod at skrive; dette forbud blev senere taget tilbage, og 1844 blev han betroet udgivelsen af akademiets store ordbog, som fuldendtes 1874. C.s ordbogsarbeide har været udsat for streng kritik.

Czurkan-faar, se Faar.

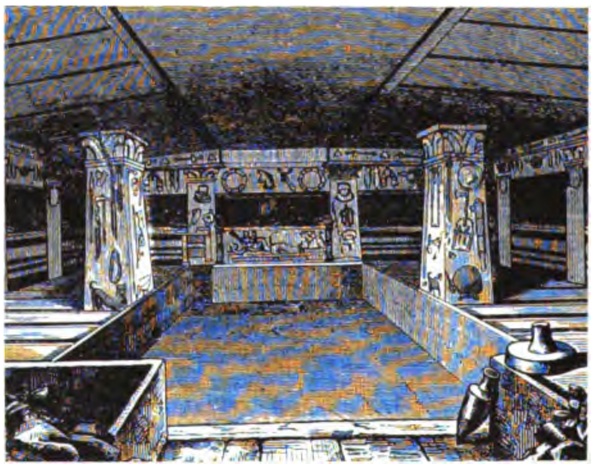
Czörnig *[tšørnik],* Karl, friherre von Czernhausen (1804—89), østerr. statistiker og demograf, 1841 direktør ved det administrativ-statistiske bureau i Wien, 1850 afdelingschef i handelsministeriet, 1863—65 præsident for den af ham organiserede statistiske centralkommission, ligesom han 1853—63 organiserede centralkommissionen for det offentlige bygningsvæsen og 1853—59 de østerrigske statsbaners administration. Af hans verker er de vigtigste «Ethnographie der österreichischen Monarchie» (3 bd., 1855—57) og «Österreichs Neugestaltung von 1848—58» (1859).

Cæcīlius, se Metellus.

Cæcīlius Sta'tius (d. omtr. 168 f. Kr.), rom. komediedigter, f. insubrer, altsaa kelter, slave i Rom, frigivet, ven af Ennius (s. d.), skrev og fik opført talrige komedier, der gjorde en del lykke, bearbeidelser af græske stykker. Vi har kun ubetydelige brudstykker bevaret af ham.

Cælus, romernes betegnelse for himmelen som gud, d. s. s. grækernes Uranos (s. d.).

Cǣre, en gl. by i Sydetrurien, i oldtiden befæstet med svære mure og rig (handel, korn, vin); omtr. 350 f. Kr. indtaget af romerne og efter den tid uden betydning; nu kun en landsby Cervetesi med faa ruiner. I nærheden af C. paa en bakke er dens begravelsesplads fundet med talrige gravkamre, som i form og indretning er efterligninger af de etruskiske boliger; kamrene er i regelen ikke over 4 m. høie (se billedet).

Cære: Gravkammer.

Cærulārius, Michael, se Kerularios, M.

Cæsalpīnia, tropisk planteslegt af familien *cæsalpiniaceæ.* Dens arter udmerker sig særlig derved, at deres kjerneved indeholder farvestoffe. Den mest kjendte er *c. brasiliensis,* som giver permambuktræ, ogsaa kaldt rødt brasilietræ, samt *c. echinata,* rødtræ. Af andre arter faaes garvemidler, saaledes dividivi af belgene af *c. coriaria.*

Cæsalpiniāceæ, en plantefamilie, som staar meget nær de erteblomstrede, fra hvilke den skiller sig ved blomstens bygning. Denne er nemlig ingen «erteblomst», idet kronbladene, der indbyrdes er helt frie, ikke afviger meget fra hinanden i form. 10 frie støvdragere og opspringende eller uopspringende belgfrugt. Næsten udelukkende tropisk familie med ca. 80 slegter og flere hundrede arter. En mængde nytteplanter hører hid, saaledes *cæsalpinia-, cassia-, copaifera-, hæmatoxylon-*arter, johannesbrød-træet, tamarind og mange flere (s. d. art.).

Cæsalpīnus, se Cesalpino.

Cǣsar, Gaius Julius (100—44 f. Kr.), berømt rom. statsmand, feltherre og forfatter, af den patriciske juliske familie, som regnede sin herkomst fra Æneas. Som ung vakte han Sullas mistanke som slegtning af Marius og svigersøn af Cinna; og da han ikke vilde forstøde sin hustru, som Sulla forlangte, tilgav denne ham nødig («der bor mange Marius'er i den unge mand», sagde Sulla). I den følgende tid drev han studier i Grækenland og Lilleasien. Hjemvendt sluttede han sig til folkepartiet. Aar 71 støttede han Pompeius og gav ham senere sin datter Julia til egte. Hans flothed bragte ham imidlertid i bundløs gjæld, som han først slap ud af som statholder i Spanien (aar 61). Aar 60 sluttede han en hemmelig forbindelse med Pompeius og Crassus (første triumvirat) med det formaal, at de tre i forening skulde have magten i staten. C. blev valgt til konsul for aar 59 og skaffede som saadan trods haardnakket modstand af senatspartiet Pompeius' foranstaltninger i Asien anerkjendelse. Derpaa fik han statholderskabet i det cisalpinske Gallien for fem aar (senere forlænget med fem aar til) med ret til at udskrive hære. Senatet gav ham yderligere det nuværende Provence. Aarene 58—50 benyttede han til i Gallien at uddanne sig en slagfærdig, paalidelig, hengiven hær, som han kunde bruge til sine planer; for Romerriget sikrede han ikke blot besiddelsen af Provence, men erobrede hele det

---

flax ⓔ hør, lin. **f.-comb** linhekle. **f.dresser** linskaker. **flaxen** lin-, hørfarvet; straagul. **flaxy** linagtig; blond; træet.

flay ⓔ flaa.

flea ⓔ loppe.

flead ⓔ ister(blomme). **f.-cake** fattigmand(sbakkels).

fleam ⓔ bild, aareladejern.

fléau ⓕ m, slagvol, tust; (lande)plage, tugtens ris; vegtbjelke; bom, skaate.

flèche ⓕ f, pil; spir; stængel, stamme; (landmaaler)stok; vognbom; plogaas; brovippe; pilformet skanse; fleskeside. **f.(-)en(-)cul** gaffeltopseil.

flécher ⓕ sætte stængel.

fléchir ⓕ bøie (sig), give efter, vige; bevæge, røre; falde (i pris).

fléchissement m, bøining. **fléchisseur: muscle** (m) **f.** bøiningsmuskel.

Flechse ⓣ f, sene. **flechsicht, flechsig** senet.

Flechte ⓣ f, fletning; udslæt; mose, lav.

flechten ⓣ flette; sammenføie, binde, slutte. **Flechtwagen** m, kurvevogn.

Fleck ⓣ m (n), **fleck** ⓔ flek, plet; ⓣ ogs. sted; lap, bot; ⓔ flekke, plette, stribe.

Flecken ⓣ m, plet; flekke, kjøbstad.

flecken ⓣ flekke (til, af); flaske sig, lykkes.

fleckig ⓣ plettet, spettet.

flection ⓔ bøining.

Fledermaus ⓣ f, flaggermus.

øvrige Gallien mellem Pyrenæerne og Rhinen. Derved spærredes veien for de gjennem Gallien indtrængende germanske stammer, som ellers kunde være blevet farlige for Rom; der dannedes en stødpude for Italien, og den allerede paabegyndte germanske folkevandring blev udsat i flere aarhundreder, i løbet af hvilke hele Gallien og Rhinegnen blev romaniseret. Det erobrede forstod C. glimrende at organisere og lod gallerne beholde sine eiendommeligheder saavidt gjørligt; skatteforholdene ordnede han lempelig. I aar 55 foretog han et resultatløst tog over Rhinen for at skræmme germanerne og et tog til Britannien, hvor han heller ikke fik fodfæste; aar 54 nyt tog til Britannien, aar 53 nyt tog over Rhinen, aar 52 haard kamp og tilsidst afgjørende seier over det samlede af Vercingetorix til oprør ledede Gallien, aar 51—50 organisering af det erobrede. Imidlertid var forholdet til Pompeius efter Julias og Crassus' død kjølnet sterkt. Pompeius frygtede C. og sluttede sig til stormandspartiet. Aar 49 kom det endelige brud: senatspartiet forlangte, at C. skulde nedlægge sin kommando; C. stillede den modfordring, at Pompeius saa ogsaa skulde aftakke den hær, han havde i Spanien. Da denne fordring afvistes, gik C. med sin hær over Rubikon ind i Italien og begyndte dermed krig mod Pompeius og det herskende parti. Paa kort tid havde C. hele Italien (og dermed statskassen) i sin magt; Pompeius flygtede til Grækenland for at samle tropper. Først sikrede C. sig i ryggen ved at slaa Pompeius' hær i Spanien; aar 48 gik han til Grækenland, slog Pompeius ved Farsalos, gik derpaa til Ægypten, hvor den flygtende Pompeius var blevet myrdet, og ordnede forholdene der (se Kleopatra). Aar 47 fik han Lilleasien i sin magt; aar 46 slog han republikanerne under Pompeius' to sønner og Cato (s. d.) i Afrika ved Thapsus, og endelig aar 45 nedslog han den sidste modstand i Spanien ved Munda. Allerede fra aar 49 havde han faktisk været eneherskerr og udøvede sin magt først som flere gange valgt diktator, derefter som diktator paa livstid og som imperator (s. d.); men han beholdt republikens former (embedsmænd, som han faktisk udnævnte o. s. v.). Han tilgav let sine tidligere fiender, ja viste dem tillid og gav dem embeder. I den korte tid, han nu ledede staten, regjerede han med stor dygtighed: kolonianlæg (forsørgelse af veteraner), ordning af kornuddeling i Rom til fattige og provinsernes bestyrelse, forbedring af kalenderen (se Julianske kalender); endelig havde han planer om en krig mod partherne (hevn for Crassus' nederlag). Da rammede døden ham; han faldt for en sammensvergelse (hovedmænd Brutus og Cassius), dannet dels af gammelrepublikanere dels af tidligere tilhængere af Cæsar, som mente ikke at have faaet løn nok; i et senatsmøde i Pompeius' teater, foran hans statue, sank C. sammen, myrdet af de sammensvorne. Han efterlod sig ingen børn, men i sit testamente havde han adopteret C. Octavius (se Augustus). — C. er et af historiens største maalbevidste politiske genier, fjern fra alt fantastisk væsen; han indsaa, at den republikanske statsform var umulig for Romerriget, at enevældet var en historisk nødvendighed; hans tanke var klar og sikker, og de egnede midler forstod han altid at finde. Og som han var det politiske geni, saaledes var han glimrende taler, ypperlig feltherre og fremragende forfatter. — C.s forfattervirksomhed strakte sig over de forskjelligste emner; vi har dog kun bevaret to skrifter: «Gallerkrigen» (7 bøger, skildrende krigen 58—52) og «Borgerkrigen» (3 bøger, fra dens begyndelse til Pompeius' død). Begge er klart skrevne beretninger om hans krige, naturligvis partisk farvet; i «Gallerkrigen» er af særlig interesse nogle afsnit om gallisk, germansk og britannisk levevis og kultur. [Litt.: Biografier af Plutark, Sveton, Napoleon III (forts. af Stoffel), Mommsen, Froude etc. Historisk skildring af Lobedanz og Giersing (Kbh. 1900).]

Gaius Julius Cæsar.

Cæsar (lat.), opr. familienavn for en gren af den rom. juliske familie; ved Julius C., hans adoptivsøn Augustus og keiserne af den juliske slegt, som bar navnet, blev det betegnelse for de rom. keisere, saa at de følgende, der ikke hørte til denne familie, antog det. Fra Hadrians tid blev det særlig betegnelse ogsaa for keiserens udpegede efterfølger, senere for en slags underkeiser. — Navnet lever endnu i «keiser» og «czar» (s. d.).

Cæsarēa (lat.; græ. Kaisareia), navn paa flere byer i oldtiden, benævnt saaledes efter en eller anden cæsar (keiser): 1. C. i Kappadokien, hed opr. Mazaka, kaldtes C. af keiser Claudius, rig og blomstrende, nu ruiner ved Kaisari. 2. C. i Palæstina, s. f. Karmel, udvidet af kong Herodes 13 f. Kr. og kaldt C. til ære for Augustus; god havn og anseelige bygninger; ødelagt i korstogstiden. 3. C. i Mauretanien (Alger), nu Shershel, opr. en fønikisk koloni Jol, senere hovedstad i Mauretanien og opkaldt efter Augustus; betydelige ruiner ved Shershel. 4. C. Augusta, nu Zaragossa (s. d.).

Cæsareopapi'sme (af *cæsar*, keiser, og *papa*, pave, biskop) betegner den ordning af forholdet mellem stat og kirke, hvorefter statens regent tillige er indehaver af den høieste kirkelige magt. C. er nærmest blevet virkeliggjort af de østromerske keisere, særlig af Justinian. Til en vis grad kan ogsaa den russiske keisers stilling til den ortodokse russiske kirke betegnes som c.

Cæsārion (f. 47 f. Kr.), søn af Julius Cæsar og Kleopatra (s. d.), udnævnt til Kleopatras medregent 34 af Antonius, men henrettet af Octavianus (Augustus) efter Kleopatras død.

Cæsari'sme, et politisk system som det af Julius Cæsar i Rom grundede. Betegnelse for Napoleon I's og især Napoleon III's regjeringssystem, et monarki, som i modsætning til det historiske enevælde er demokratisk og i modsætning til det sedvanlige konstitutionelle monarki lader herskerens person træde sterkt frem, et moderniseret «oplyst enevælde», der dog vil benytte en lovgivende folkerepræsentation, men som fortrinsvis vil

---

fledern flagre; støve af; prygle. **Flederwisch** m, fjærving; støvekost.

fledge ⓔ gjøre flyvedygtig. **fledgeling** netop flyvefærdig fugleunge.

flee ⓔ fly(gte); sky.

fleece ⓔ (uld)skind, (faars) pels; afklippet uld; klippe (faar); flaa; overdrage, som med uld. **fleecy** ulden.

fleet ⓔ flaade; rap, rask; ile (afsted); haste, svæve.

Flegel ⓣ m, slagvol, tust; tølper, lømmel. **Flegelei** f, tølperagtighed, slyngelstreg. **flegelhaft** tølperagtig. **Flegeljahre** pl, lømmelalderen, slyngelaarene.

flegeln ⓣ terske, prygle. **sich f.** opføre sig tølperagtig.

flegma — ⓣ Pflegma n — ⓔ phlegm — ⓕ flegme m.

flegmatiker — ⓣ Pflegmatiker m — ⓔ phlegmatic person — ⓕ flegmatique m.

flegmatisk — ⓣ pflegmatisch — ⓔ phlegmatic — ⓕ phlegmatique; (adv) avec phlegme.

flehen ⓣ bede indstændig, bønfalde. **flehentlich** bønlig, indstændig.

Fleisch ⓣ n, kjød. **F.bank** f, slagterbod. **F.beschau** f, kjødkontrol. **F.schätzer, schauer** m, kjødkontrollør.

fleischen ⓣ trænge ind i kjødet.

Fleischer ⓣ m, slagter. **F.-gang** m, forgjæves gang.

lade en sterk statsmagt virke gjennem regjeringsadministrationen.

Cæsium, grundstof, kemisk tegn Cs, atomvegt 132.9, er et metal, der staar metallerne kalium og natrium nær. Det findes i smaa mængder som salt i en mængde tyske og franske mineralvande og opdagedes deri ved spektralanalysens hjælp i 1861. Det findes ogsaa sammen med aluminium som kiselsurt salt i det sjeldne mineral Pollux. C. er sølvhvidt, smelter allerede ved 26° og har egenvegten 1.85. Det angribes let af luftens surstof. Dets kemiske forbindelser, hvoriblandt kan merkes kloridet CsCl, har stor lighed med de tilsvarende kaliumforbindelser.

Cæsūr (lat.), «overskjæring», betegner i metriken et hvilepunkt (i regelen omkr. midten af verset) i en helst længere verslinje; c. findes ved slutningen af et ord, men inde i en versefod, saa at øret kræver fortsættelse. Er den sidste stavelse før c. betonet (el. lang), kaldes c. mandlig, er den ubetonet (el. kort), kvindelig. Eks. paa mandlig c.: vreden, gudinde! besyng | som greb peleiden Achilleus; paa kvindelig: Mellem den ædling Achilleus | og mændenes drot Agamemnon.

Čævresduoddar («Oterfjeldet»), en 550 m. høi fjeldvidde, hvorover fjeldveien mellem Alten og Kautokeino fører, omtrent midtveis mellem Alten og Kautokeino, Kautokeino herred, Finmarkens amt.

Cœcum, blindtarmen (s. d.).

Cœlenterāta, se C ø l e n t e r a t e r.

Cølenterāter *(cœlenterata)*, den enklest byggede og oprindeligste stamme af de flercellede dyr, kaldtes tidligere ogsaa plantedyr *(zoophyta)* paa grund af sin ydre lighed med planter. C. karakteriseres ved, at deres legeme kun indeslutter et eneste hulrum eller system af hulrum og kanaler, det saakaldte cœlenteron (s. d.).

Cœle'nteron, tarm-kropshule, en af det indre kimblads epitelceller omsluttet hulhed i cølenteraternes legeme, udfylder her den samme fysiologiske rolle som tarmkanalen, kropshulen og blodkarsystemet hos de høiere dyr; benævnes ogsaa gastrovaskulærrummet eller -systemet.

Cølestīn, paver. C. I (pave 422—32) arbeidede energisk paa at udvide pavedømmets magt. Herved kom han i strid med den afrikanske kirke, som afviste hans fordring om Roms ret til at modtage appellationer. — C. II (1143—44). — C. III (1191—98), opr. J a c i n t o B o b o af slegten Orsini, blev pave 85 aar gammel. Maatte nødtvungent krone Henrik VI og dronning Constantia. Faa aar efter bemægtigede keiseren sig det normanniske rige i Syd-Italien. Skjønt han negtede at yde paven lensed og lensskat, vovede denne dog ikke at bryde med ham. 1191 maatte C. løse Filip August af Frankrige fra hans korstogsløfte, skjønt han vendte hjem fra det Hellige land med uforrettet sag. Ligeledes mislykkedes hans bestræbelser for at hindre kongen i at skille sig fra sin dronning, den danske prinsesse Ingeborg. — C. IV (1241). — C. V (1294), oprindelig P e t e r f r a M o r r o n e, var benediktinermunk og ivrig asket. Folket ærede ham som en helgen, og mange disciple flokkedes om ham. Som pave residerede han i Neapel og var ganske afhængig af Karl II af Anjou. Da han stod ganske hjælpeløs overfor de opgaver, hans embede paalagde ham, og desuden længtes efter sit gamle eneboerliv, nedlagde han sit embede. Hans efterfølger Bonifatius VIII lod ham indespærre i borgen Fumone, hvor den trange fængselsluft, faste og bodsøvelser snart gjorde ende paa hans liv (1296). Clemens V optog ham blandt kirkens hellige; hans mindedag er 19 mai.

Cølestīn, et rombisk krystalliserende mineral, som bestaar af strontiumsulfat ($SrSO_4$). Oftest er mineralet farveløst, hvidt eller graaligt, men den først opdagede varietet var himmelblaa, hvoraf navnet (lat. *cœlestis*, himmelsk). Mineralet er forholdsvis blødt og den specifike vegt 3.9—4.0. Smukke krystaller findes paa Sicilien o. fl. steder. I hvide, kornige masser har c. en temmelig udbredt forekomst i mergel-, kalkstens- og sandstenslag.

Cølestīnere er navnet paa to af Cølestin V (Peter af Morrone) stiftede munkeforeninger. De b e n e d i k t i n s k e c. stammer fra de eneboere, som samlede sig om ham, da han levede som asket i Abruzzernes bjerge. De fulgte en skjærpet benediktinerregel. De f r a n c i s k a n s k e c. eller «Cølestins fattige eneboere» er en kongregation, som dannedes 1294 efter Cølestin V's tilskyndelse.

Cœle Sȳria, se C ø l e s y r i e n.

Cølesȳrien (græ. Koile Syria, d. e. «det hule Syrien») var i oldtiden opr. navn for den dybe dal mellem Libanon og Antilibanon (nu El Beka-a), gjennemstrømmet af elven Orontes (nu El Asi); senere udvidedes navnet til ogsaa at betegne hele landet indtil Eufrat.

Cølibāt, ugift stand, jomfruelighed, er i romerkirken paalagt alle geistlige, som har modtaget de høiere vielser. Det nye testamente indeholder intet paabud om c. Tvertimod gaar det ud fra, at det sedvanlige er, at menighedens forstandere, ligesom apostlene (Matt. 8, 14; 1 Kor. 9, 5), lever i egteskab (1 Tim. 3, 2 jfr. 4, 1—3). Dog omtaler Paulus, at det af hensyn til Herrens nære gjenkomst vil være raadeligt ikke at indgaa egteskab (1 Kor. 7 jfr. Matt. 19, 12). Det varede imidlertid ikke længe, før den anskuelse fremkom i kirken, at ugift stand var et fortrin, et høiere stade end den gifte. Allerede i 2 aarh. er der eksempler paa, at kristne frivillig har aflagt løfte om at leve som ugifte. Navnlig begyndte man at foretrække ugifte til de kirkelige embedsstillinger. Dog vedblev egteskabet i de tre første aarh. at være en fri sag ogsaa for kirkens tjenere. I den følgende tid var udviklingen forskjellig i den østerlandske (græsk-katolske) og den vesterlandske (romerske) kirke. Den østerlandske blev i det væsentlige staaende ved, at gifte mænd vel kunde blive prester, men at det var forbudt prester efter ordinationen at indgaa egteskab. I det store og hele er dette endnu gjældende skik i den græsk-katolske kirke. Det er presterne tilladt at leve i egteskab, kun maa dette være indgaaet før ordinationen. Derimod er det paalagt biskoperne at leve i c. Følgen heraf er, at disse ofte søges blandt munkene. Denne ordning har romerkirken ogsaa ladet beholde gyldighed for den del af den græsk-katolske kirke, som er traadt i union med Rom («de unerede grækere»). — I den vesterlandske kirke trængte derimod fordringen om c. igjennem. Allerede i 4 aarh. paabød paver og synoder presterne at leve i ugift stand.

---

fleischig (t) kjødfuld.
fleischlich (t) kjødelig.
Fleiss (t) m, flid. **fleissig** flittig.
flek — (t) Fleck(en) m — (e) speck, spot, stain; (paa frugt) bruise; plot, patch (of ground) — (f) tache, marque, (uren) ogs. souillure f; (sted) endroit, lieu m; (paa frugt) meurtrissure, cotissure f; morceau m (pièce f, coin m) (de terre).
flekke vb I — (t) beflecken — (e) speck, spot, stain — (f) tacheter, moucheter; maculer, souiller.
flekke vb II se flaa.
flekke sb — (t) Flecken m — (e) non-corporate town, borough — (f) bourg(ade) m (f).
flémard, flemmard (f) m, ladhans.
flème, flemme (f) f, slap-, ladhed.
flémer, flemmer (f) drive, være doven.
flennen (t) sutre, tude. **Flenner** m, taareperse.
flense (e), **flensen** (t) flense (hval).
fléole (f) f: f. des prés timotelgræs.
fler(e) — (t) mehr; (adskillige) mehrere — (e) more; (adskillige) several; various — (f) plus (de); (adskillige) plusieurs, divers, différents. **fleraarig** — (t) mehrjährig — (e) of several years, several years old — (f) de plusieurs années; (bot.) vivace. **flerkoneri** — (t) Viel-

Dog varede det længe, inden man formaaede at faa dette paabud anerkjendt. Først da den cluniacensiske vækkelse optog det paa sit program, begyndte kampen for alvor mod de gifte prester («nikolaiterne»). Efterat flere paver havde gjentaget forbudet mod presteegteskab, paabød Gregor VII 1074, at enhver, som overtog et geistligt embede, skulde leve i c., og at prester, som levede i egteskab, enten skulde skille sig fra sine hustruer eller miste sit embede. Efter denne tid trængte c. omend langsomt igjennem i hele romerkirken. — C. trængte aldrig helt igjennem i den norske kirke trods gjentagne bestræbelser i den retning, bl. a. af Gregorius IX (1237) og biskop Arne af Bergen (beg. af 14 aarh.). — Tridentinerkoncilet fastslog, at pligten til c. er bindende for alle klerikere, som har modtaget de høiere vielser. Hvis en saadan gifter sig, er egteskabet ugyldigt. Hvis derimod en geistlig, som kun er indehaver af de lavere grader, indgaar egteskab, er dette ganske vist gyldigt, men medfører tillige embedsfortabelse og al udsigt til avancement. De, som allerede er gift, kan modtage de lavere grader, men kun stige til de høiere vielser, hvis de lover stadig kyskhed, og hustruen er villig til at gaa i kloster. Skjønt der lige fra reformationstiden til vore dage stadig har hævet sig røster indenfor romerkirken for ønskeligheden af c.s afskaffelse, har paverne dog stadig modsat sig dette. Derimod har gammelkatolikerne paa en synode 1878 ophævet c.-tvangen for sine prester. — Den evangeliske kirkes forskjellige afdelinger har alle forkastet c. og udtalt dette i sine bekjendelsesskrifter: den lutherske kirke i den Augsburgske konfession, art. XXIII jfr. XXVII; Apologien, art. XI jfr. XIII; de Schmalkaldiske artikler, III, 11; den reformerte kirke i den første schweiz. bekjendelse, art. 27; den anden schweiz. bekjendelse, art. 29; og den anglikanske kirke i de 39 artikler, art. 32.

Cølõm, kropshule, en mellem tarmen og kropsvæggen liggende epitelklædt hulhed; optræder i dyreriget første gang hos rundormene. Hos de lavere hvirveldyr fremgaar af c. hjerteposhulen (perikardialhulen) og bughulen (peritonealhulen); hos de høiere hvirveldyr (blandt disse mennesket) afsnøres af den sidste dens forreste del, som omgiver lungerne, og bliver til brysthulen (pleuralhulen).

Cønosa'rk, den del af nesledyrenes kolonier, som forbinder de enkelte individer med hinanden, og som danner koloniernes fælles grundmasse.

Cøruleïn, $C_{20}H_8O_6$, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof, er et værdifuldt tjærefarvestof, der farver beiset bomuld olivengrøn og fremstilles af ftalsyre og pyrogallussyre.

D.

D, det fjerde bogstav i alfabetet, er en tungespidslyd. I det ældste runealfabet er D-tegnet gaaet over til at betegne Þ, og der er dannet et nyt D-tegn ᛞ; det yngre runealfabet har samme tegn for d og t. — Som forkortelse betyder D D e c r e t u m, D e u s, D i v u s, D o m i n u s m. fl. Som romersk taltegn er D = 500. — I England betyder d penny (pence). Paa tysk rigsmynt betegner D München, paa østerrigsk mynt Graz, paa fransk Lyon. I international telegrafi er D betegnelse for iltelegram. Paa recepter er d d e t u r (der gives). — D er i mus. det andet trin i vor tonerække. Bruges ogsaa som fork. for d a, d a l, d i s c a n t u s, d e s t r a, d. e. m a n u d., høire haand.

Da, d a l, d a l l a (ital.), fra. D a c a p o, se C a p o. Bruges ogsaa i germanske lande som opfordring til optrædende kunstnere om at gjentage et nummer, i romanske lande bruges b i s. D a l s e g n o, fra tegnet 𝄋

Daa, L u d v i g K r i s t e n s e n (1809—77), n. politiker, historiker og journalist, student 1826, cand. philol. 1834, stod i 1830-aarene sammen med Wergeland i spidsen for norskhedsbevægelsen blandt studenterne og forfegtede udpræget liberale anskuelser. Var 1835—37 konstitueret docent i historie ved universitetet, senere statsrevisor (1839—51) og stortingsarkivar (1845—71) og virkede samtidig som adjunkt og overlærer ved Kra. katedralskole. 1862 lektor, 1867 professor i historie, virkede han tillige som historisk, geografisk og statsøkonomisk forfatter. Størst betydning har D. dog faaet ved sin virksomhed som journalist og politiker. 1840—43 udgav han tidsskriftet «Granskeren», der arbeidede for dannelsen af en sterk liberal opposition og for indførelsen af reformer i europæisk «nationalliberal» retning. 1842 og 1845 valgt til stortinget for Akershus fungerede han 1845 som præsident i odelstinget; repræsenterede 1854 Kra. I stortinget sluttede D. sig til bondeoppositionen og var en tid en af dens ledende mænd. I flere vigtige spørsmaal tog han dog afstand fra bondepartiet, da dette endnu væsentlig kun kjæmpede for sine klasseinteresser, kom derved paa kant med sine partifæller og laa i en uophørlig, oprivende pressefeide. Sin journalistiske virksomhed fortsatte han hele sit liv igjennem, dels som redaktør af «Christianiaposten», dels som udgiver af «Den norske tilskuer» (1851—53) og «Tidstavler» (1872—76). Han viste i sine artikler i «Christianiaposten»

---

weiberei f — ⓔ polygamy — ⓕ polygamie f. **flertal** — ⓣ Mehrzahl. Mehrheit f — ⓔ the plural (number); majority, plurality, generality — ⓕ (gram.) pluriel m; majorité, pluralité f; la plupart. **flertydig** — ⓣ mehrdeutig — ⓔ ambigous — ⓕ ambigu, équivoque.

flerhed — ⓣ Mehrheit f — ⓔ plurality, majority — ⓕ pluralité, majorité f.

flesh ⓔ kjød; give blod paa tand; indvie; hærde; mætte; male med kjødfarve. **f.-glove** frotterhanske. **fleshings** trikot. **fleshly** kjødelig. **fleshy** kjødfuld.

flesk — ⓣ Speck m, Schweinefleisch n — ⓔ (spæk) lard; pork, bacon — ⓕ (spæk) lard m; (svinekjød) (viande (f) de) porc m. **fleskefedt** — ⓣ Schmalz n — ⓔ fat of pork — ⓕ graisse (f) de porc, saindoux m. **fleskesvor** — ⓣ Speckschwarte f — ⓔ bacon-rind — ⓕ couenne f (de lard).

flest — ⓣ meist — ⓔ most — ⓕ la plupart, le plus grand nombre, la majorité (de).

flet ⓕ m, (zool.) skrubbe. **flétan** m, helleflyndre, kveite.

Flet(e) ⓣ n (f), kanal.

fletning — ⓣ Geflecht n — ⓔ plait(ing), braid(ing) — ⓕ (vidje-) claie f; (det at flette) tressage m.

flétrir ⓕ bringe til at visne; betage glans, farve, friskhed; brændemerke; vanære, skjæmme (ud). **se f.** visne, falme.

Ludvig Kristensen Daa.

megen forstaaelse af arbeiderbevægelsen 1848—49 og var, omend ivrig skandinav, tillige en tilhænger af tanken om Slesvigs deling efter nationalitetsprincipet. D.s stil var fyndig og sterkt personlig særpræget. [Litt.: Richter, «L. Kr. D.» (1850) og Sars, «Norges politiske historie» (1904).]

Daaben er det sakrament, hvorved mennesket indlemmes i den kristne kirke. Dens gammeltestamentlige forbillede var omskjærelsen, hvorved den enkelte israelit optoges i det udvalgte folk. Den nærmeste historiske tilknytning for den kristelige d. er dog Johannes døberens d. Denne var en omvendelses-d., d. e. en handling, hvorved den angrende sindbilledlig bekjendte sit forsæt om at afstaa fra synden og at begynde et nyt liv (Mark. 1, 4; Matt. 3, 11). Naar Jesus underkaster sig denne d., tilkjendegiver han at være rede til «at fuldkomme al retfærdighed», d. e. til at paatage sig den frelsergjerning, som Guds vilje kræver (Matt. 3, 13 ff.). Den nye kristelige d. indstifter han først efter sin opstandelse (Matt. 28, 19; jfr. Mark. 16, 16). — Med hensyn til indhold er den kristelige d. menneskets optagelse i samfundet med Gud. Ligesom dette kan sees under forskjellige synspunkter, tillægger den hellige skrift d. forskjellige virkninger. D. bevirker frelse (1 Pet. 3, 21), syndsforladelse og gjenfødelse (Rom. 6, 1—11; Kol. 2, 11—12; 1 Kor. 6, 11; 10, 1—2; Ef. 5, 26; Tit. 3, 5; Hebr. 10, 22) og fører saaledes den døbte ind i livssamfundet med Kristus (jfr. Gal. 3, 27). I d. bliver mennesket delagtig i den Helligaands kraft (Ap. gj. 2, 38), som knytter alle døbte sammen til et samfund, som lemmer paa det samme legeme (1 Kor. 12, 13, jfr. Ef. 4, 5; Hebr. 6, 2). D.s gave forudsætter, at mennesket i tro tilegner sig den. En antydning af barne-d.s brug i den apostoliske tid er maaske givet i den hellige skrifts beretning om hele familiers d. (Ap. gj. 16, 15, 32 f.; 18, 8; 1 Kor. 1, 16). Da barnet ikke kan have en bevidst tro, kan barne-d. kun forsvares ved en henvisning til den ubevidste længsel efter frelse, som lever i barnets sjæl (jfr. Mark. 10, 13—16). — Alle kristelige kirkesamfund fastholder, at d. er indgangen til Guds rige. Derimod er der betydelig forskjel i læren om den. Romerkirken hævder, at der i d. skjænkes tilgivelse for alle forud for den begaaede synder og for arvesynden, samt at den syndige lyst tilintetgjøres. Hvis den kristne synder efter d., maa han søge tilgivelse i bodens sakramente (se Bod). Den lutherske kirke lærer, at d. bevirker optagelse i barneforholdet til Gud, d. e. syndsforladelse og gjenfødelse. D.s gave gjælder ubetinget for enhver, som i troen tilegner sig den (jfr. «Confess. aug.», art. II og IX). I den reformerte kirke er meningerne forskjellige. Zwingli lærte, at d. væsentlig kun maa betragtes som en bekjendelses- og lydigheds-handling fra menneskets side. Calvins opfatning gik i hovedsagen ud paa, at d. er pant og segl paa, at den syndsforladelse, som Kristus har vundet, ogsaa gjælder den enkelte. — D. udførtes opr. ved neddykkelse, skjønt overøselse el. bestænkning tidlig var i brug ved syges d. Ved slutningen af 13 aarh. blev denne form almindelig anerkjendt i den vesterlandske kirke. Derimod har den østerlandske kirke stadig fastholdt neddykkelsen. Ofte byggede man ved siden af kirkerne, navnlig domkirkerne, særlige daabskapeller, de saakaldte baptisterier (s. d.). — D. udføres af presten i kirken og sker i overvær af de saakaldte faddere som daabsvidner og repræsentanter for menigheden. Er et barn sygt eller af anden gyldig grund ikke kan føres til kirken, kan det døbes hjemme i huset. De nærmere forskrifter om d.s udførelse indeholdes i den norske kirkes alterbogs anden afdeling (afsnit A—D). Efter Norske lovs 2—5—6 og 8 paaligger det statskirkens medlemmer som pligt at lade sine børn døbe, og hvor barnet maatte være hjemmedøbt, snarest muligt at fremstille det i kirken til hjemme-d.s stadfæstelse. Før et barn er døbt (eller dets hjemmedaab stadfæstet), bliver det ikke indregistreret i kirkebogen; som følge heraf vil der for et udøbt barn ikke kunne skaffes tilveie officielle attester om dets alder og familieforhold.

Daabsattest er en af presten paa grundlag af kirkebøgerne meddelt bevidnelse om en persons daab, fødselsdag, fødested, forældre m. v. Ligesom andre presteattester udstedes den uden betaling i offentlige anliggender, men forøvrigt mod erlæggelse af 50 øre eller i visse tilfælde af 1 krone (l. nr. 1 14 juli 1897 § 27).

Daadyret *(cervus dama)*, en til hjortenes gruppe hørende drøvtygger, mindre end kronhjorten, men mere robust bygget end denne, ikke saa langbenet og med længere hale. Farven variabel, flekket eller ensfarvet, rødlig eller graalig. Takkerne har en rund stamme, som efter at have afgivet to sidegrene, hvoraf den nederste sidder ganske nær rosenkransen, breder sig ud til et skovlformet endeparti, som bærer talrige smaa grenskud. — D. træffes nu kun fredet i dyrehaver og vildtparker i Mellemeuropa, Danmark og det s. Sverige; hos os trives d. ikke. Det stammer fra Middelhavslandene. — D.s kjød ligner i smag hjortens, men er finere.

Daadyret.

flétrissure ⓕ f, visnen; brændemerke; skamplet.
fletschen ⓣ vrænge; vise (tænder).
flette vb — ⓣ flechten, zöpfen — ⓔ pla(i)t, braid — ⓕ tresser, natter; (krans, kurv) faire; (vidjer) clayonner.
flette sb — ⓣ Zopf m — ⓔ plait — ⓕ tresse, natte f.
fletverk — ⓣ Flechtwerk n — plait(ing) — ⓕ clayonnage m; claie f; (ark.) treillis m.
fleur ⓕ f, blomst(ring); glans, skjønhed; eliten af noget; overflade; narvside; (d'un vaisseau) kimming; skimmel (paa øl, vin).
fleurage ⓕ m: **f. de pommes de terre** potetesmel.
fleuraison ⓕ f, blomstring(stid), flor.
fleur-de-lis ⓕ f, vaabenmerke med tre liljer; brændemerke. **fleurdeliser** brændemerke.
fleurer ⓕ lugte, dufte.
fleuret ⓕ m, floksilke; (i fegtn.) floret.
fleurette ⓕ f, smaablomst; galanteri, smiger. **fleuretter** smigre, gjøre kur.
fleurir ⓕ blomstre; spire (skjeg); pynte med blomster. **Pâques** (f pl) **fleuries** palmesøndag.
fleurissement ⓕ m, blomstring.
fleuriste ⓕ m, blomsterelsker. **(jardinier** m) **f.** blomstergartner. **(marchand** m) **f.** blomsterhandler

Daae, n. slegt, der optræder i Trondhjem ved midten af det 17 aarh. Til slegten, der i en udpræget grad er en presteslegt væsentlig knyttet til Sogn, hører bl. a. professor Ludvig Kristensen Daa, professor Ludvig Ludvigsen D. og statsraad Ludvig D. [Litt.: J. F. Lampe, «Den norske familie Daae», Bergen, 1862.]

Daae, A n d e r s (1852—), n. læge, bekjendt for sit studentikose humor, siden 1880 praktiserende læge i Chicago. D. indtager en fremskudt stilling i den norske koloni, og har med adskillig ret været kaldt «norsk konsul i Chicago». Han var medlem af den n.-amer. kroningsdeputation.

Daae, L u d v i g (1829—93), n. politiker, 1856 overretssagfører, 1869 foged paa Søndmøre, 1876 sorenskriver i Nordre Søndmøre. 1859—79 sad han som repræsentant for Romsdals amt paa stortinget, hvor han blandt sine meningsfæller nød høi anseelse for dygtighed, kundskabsrigdom og praktisk greihed. Han var lagtingspræsident 1871—79 og medlem af en række komiteer og kommissioner. D. tilhørte venstre og stod J. Sverdrup nær. Fra 1879 var han udenfor det politiske liv, indtil han 26 juni 1884 indtraadte i Sverdrups regjering som forsvarsminister. Som saadan fratraadte han allerede 30 april følg. aar, hvorefter han paany bosatte sig paa sin fædrenegaard Solnør i Skodje (Borgund) paa Søndmøre. Perioden 1886—88 var han repræsentant for Aalesund og Molde. 1889 blev han udnævnt til toldkasserer i Kristiansand.

Daae, L u d v i g L u d v i g s e n (1834—), n. historiker, 1863 universitetsstipendiat i historie, 1869 bibliotekar og 1876 professor i historie ved Kra. universitet. Allerede som student begyndte D. sin historiske forsker- og forfattervirksomhed. Med off. understøttelse har han anstillet undersøgelser i danske svenske og tyske biblioteker og arkiver og udgivet flere vigtige kildesamlinger. Hans talrige afhandlinger, der for størstedelen er offentliggjort i forskjellige norske og danske tidsskrifter, særlig n. «Historisk tidsskrift» udgivet af den Historiske forening, blandt hvis stiftere D. selv er, omfatter næsten alle perioder af fædrelandets historie.

(Fot. af L. Forbech.)
Ludvig Ludvigsen Daae.

)ybest er han maaske trængt ind i det 15 og det 16 ıarh.s historie, hvor hans forskning har bidraget til ıt omdanne vore forestillinger om den dansk-norske 'eformation og dens følger for Norden. Med stor for-ıjærlighed har D. behandlet Norges kirke- og kultur-ıistorie. Han har skrevet «Trondhjems stifts geistlige ıistorie» (1863), «Norske bygdesagn» (bd. I—II, 1870—71), Norges helgener» (1879), «Det gamle Christiania 1624—814» (1871, 2 ill. udg. 1891), «Kong Christian den ørstes norske historie 1448—58», udg. 1879 som det norske universitets lykønskningsskrift til universitetet i Kbh. ved dets 400-aarsfest, ved hvilken leilighed forfatteren blev kreeret til æresdoktor, «Stemninger i Danmark og Norge i anledning af og nærmest efter adskillelsen» (1887), «En krønike om erkebiskoperne i Nidaros» (i «Festskrift for Trondhjem» 1897) m. m. m. D.s historiske forfatterskab udmerker sig ved grundig viden, en paa samme tid naturlig og livlig, kunstnerisk udarbeidet og af forfatterens eiendommelige personlighed særpræget stil (dette gjælder ogsaa hans paa latin skrevne arbeider). Som foredragsholder besidder D. en sjelden evne til at interessere sine tilhørere gjennem en klar og livfuld, gjerne ved vid og humor fængslende fremstilling. Blandt hans forelæsningsserier ved universitetet maa især fremhæves hans fremstilling af korstogenes, pavedømmets, humanismens og reformationsaarhundredets historie. I den politiske diskussion har D. deltaget med stor iver, baade som folketaler og i pressen, altid til forsvar for et udpræget konservativt standpunkt. — Venner og disciple hyldede ham med et festskrift 1904.

Daae *(galeopsis)*, stivhaarede urter af de læbeblomstredes familie med hele blade og blomsterne i kranse i de øverste bladhjørner. Bægeret har fem brodspidsede tænder, kronens overlæbe er hel og hvælvet, den trekløvede underlæbe har en hul, tandformet pukkel paa hver side af midtfligens grund, hvilket sidste er slegtens bedste kjendemerke. I Norge forekommer tre vildtvoksende arter, der alle optræder som ugræs: H v a s-d. *(g. tetrahit)* er stivhaaret, d u n-d. *(g. ladanum)* er dunhaaret, begge med røde blomster, den første undertiden ogsaa hvide; g u l-d. *(g. versicolor)* har meget større blomster end de foregaaende arter, og kronen er lysegul med fiolet midtflig paa underlæben.

Hvas-daae *(galeopsis tetrahit)*.

Daalder *[dāl-]* el. r i j k s d a a l d e r var en holl. i det 17 og 18 aarh. indtil 1816 præget sølvmynt af værdi $1^1/_2$ gulden = 30 stuivers = 150 cents, omkr. kr. 2.25.

Daasvatn (øvre), gaard og turiststation i Hornnes herred, Nedenes amt, ved den nye rodelagte vei, omtr. midtveis mellem Hornnes jernbanestation (Sætersdalsbanen) og Aaseral sanatorium.

Daba, liden landsby i Tibet lige ved Indiens grænse, ca. 80 ° ø. l., omtr. 4500 m. o. h. Berømt for sine i dalvæggene udgravede huler, som om sommeren bruges til beboelse. Et berømt kloster og tempel er ogsaa klippehuler.

Dabbeh el. D e b b a, Nordøst-Afrika, by i Nubien ved Nilens bøining under 18 ° n. br. Udgangspunkt for karavanerne til Kordofan. Her er sydgrænsen for det nubiske sprog.

---

fleuron (f) m, (ark.) blomsterirat; vignet; klenodie, perle. **fleuronner** pryde med blomsterirater.
fleuve (f) m, elv; strøm.
flexibilité (f) f, **flexibility** (e) bøielighed, smidighed; føielighed.
flexible (e) & (f) bøielig, smidig; (altfor) føielig.
flexion (e) & (f) f, bøining.
flexueux (f) bugtet, krum. **flexuosité** f, krumhed.
flibuste (f) f, fribytteri. **flibuster** drive fribytteri. **flibustier** m, fribytter.
flic (f) m, konstabel.
flic(-)flac (f) m, klask.
flick (e) snerte let, knerte til.
flicken (t) lappe, bøte. **eim. etw. am Zeuge f.** yppe klammeri med.
Flicken (t) m, lap.
Flicker (t) m, flikker, lapper.
flicker (e) flagre(n); vifte(n); bølge.
Flickerei (t) f, flikkeri, lapperi.
Flickgans (t) f, røget gaasebryst. **Flickhering** m, røget sild.
Flickwort n, fyldekalk.
flid — (t) Fleiss m; Emsigkeit f; (gjøre sig f.) sich Mühe geben; (med f.) vorsätzlich, absichtlich — (e) diligence, industry, application; (gjøre sig f.) take pains; (med f.) on purpose, deliberately — (f) application; assiduité; activité f; soin m; (med f.) à dessein, exprès.
Flieder (t) m, hyld; syrin.
Fliege (f) f, flue; korn (paa ge-

Dabistān, en paa persisk skreven religionshistorie fra 17 aarh., angivelig forfattet af Mohsin Fāni fra Kasjmir; engelsk oversættelse Paris 1843.

Dabrowski, se Dombrowski.

Dabū (Dabou), Vest-Afrika, fr. faktori paa Øvre Guineakysten ved Ébrié-lagunen i den franske koloni Elfenbenskysten, ca. 40 km. v. for koloniens hovedstad Bingerville. Udførsel af palmeolje.

Daçanāmin, d. e. «med 10 navne», indisk religiøst broderskab med 10 afdelinger, benævnt efter 10 disciple af den berømte vedānta-lærer Çankara (ca. 800 e. Kr.). Endel (især omkring Benares), de saakaldte dandin-d., som bærer en stav (danda) som symbol paa selvbeherskelse, omfatter kun brahmaner, de øvrige derimod folk af alle kaster.

Da capo, se Capo og Da.

Dacca (Dhaka), distrikt og by i Forindien. Distriktet ligger i Ganges' og Brahmaputras delta og er et fladt alluvialland, gjennemskaaret af en mængde elve. Fladeindhold 7244 km.² med 2 649 522 indb. (1901), d. e. mere end 360 pr. km.² Producerer ris, bomuld og jute i vældige mængder. Byen D. ligger n. for Ganges, har 90 542 indb. (1901). Var fra 1610 hovedstad for Bengalens muhammedanske herskere og derfor en af Indiens største byer; fra denne tid mange ruiner. I det 18 aarh. berømt tilvirkning af fint musselin.

Dacer el. daker, indbygger i Dacien (se Dacia).

Dach, Simon (1605—59), t. digter, har skrevet verdslige og aandelige sange og leilighedsdigte. Af disse er bryllupsdigtet «Anke von Tharau» i preussisk dialekt og senere omdigtet af Herder til høitysk mest kjendt. D. døde som prof. i poesi ved universitetet i Königsberg.

Dachau, landsby i Bayern, ved Amper, 18 km. n.v. for München; 5055 indb. (1900). I nærheden ligger Dachauer-Moos, en sumpig slette, 18 km. lang og 6—12 km. bred, paa Ampers høire bred; er nu for en del opdyrket.

Dachel (Dakhl), Ægypten, oase i den Libyske ørken under ca. 25° 30' n. br., ca. 240 km. s.v. for Siut ved Nilen, tre dagsreiser v. for Charga-oasen. D., som ligger i en sænkning i ørkenplateauet 58—100 m. o. h. med indtil 480 m. høie fjeldrygge i n., har mange kilder, hvoraf flere jern- og svovelholdige og indtil 36° varme, er frugtbar paa daddelpalmer og oliventrær og frembringer desuden hvede, ris, durra og forskjellige frugter. Af dens ca. 15 oasebyer med tilsammen ca. 18 000 indb. (fellaher) er den største el-kasr (100 m. o. h.) med 3 à 4000 indb.

Dachs (hund), se Hunderacer.

Dachstein, fjeldgruppe i Østerrige, Salzkammergutalperne; den høieste del danner et plateau paa 1600—2300 m.s høide og er omgivet af en del toppe, hvoraf den største, den egentlige D. (2995 m.), ligger paa sydsiden.

Da'cia. 1. Dacien, rom. provins, indbefattende det nuværende Siebenbürgen, Rumænien og en del af Ungarn. Dakerne var vistnok af trakisk herkomst, tapre og krigerske. Under Augustus plyndrede de s. f. Donau, men Augustus drev dem tilbage. Domitian førte en uheldig krig med dem (se Decebalus); men Trajan undertvang deres land (101—106 e. Kr.) og gjorde det til en rom. provins (fremstilling af dakerkrigene paa Trajansøilen). Dakerne romaniseredes hurtig. Aurelian opgav D. og gjorde Donau til Romerrigets grænse; indbyggerne i D. flyttede da s. f. Donau, men deres efterkommere dannede vistnok en af bestanddelene i det rumænske folk. — 2. D. anvendtes ofte af middelalderlige latinister for Danmark (korrektere Dania).

Dacier *[dasjé]*, Anne, f. Lefèbre (1654—1720), lærd fr. filolog, datter af den berømte videnskabsmand Tanneguy Lefèbre, egtede 1683 André D., hvem hun i filologisk lærdom og dygtighed overgik; hun udgav græske og latinske forfattere, oversatte til fransk bl. a. stykker af Plautus og Aristofanes samt «Illiaden» og «Odysseen».

Daci't, se Andesit.

Dacke, Nils (d. 1543), anfører for det efter ham opkaldte bondeoprør (Dackefeiden) mod Gustaf I Vasa. D., som tilhørte en anseet bondeæt, udnyttede den i Blekinge og Småland herskende uvilje mod kongens reformer til fordel for sine ærgjerrige planer og reiste bønderne (mai 1542). Gustaf lod hære rykke frem, men da disse intet kunde udrette, sluttedes der en vaabenstilstand (nov.). Da D. atter aabnede krigen, brød tre nye hære i forening med et dansk hjælpekorps ind, og Lars Siggesson slog bønderne ved Åsunden. D. undkom og traadte nu i forbindelse med Pfalzgrev Fredrik. Albrekt af Mecklenburg, Granvella og andre af Gustafs fiender, men et nyt oprørsforsøg faldt til jorden; D. flygtede, men skal under flugten være blevet skudt.

Da Costa, se Costa.

Dacryadeni'tis, betændelse i taarekjertlen, se Øie.

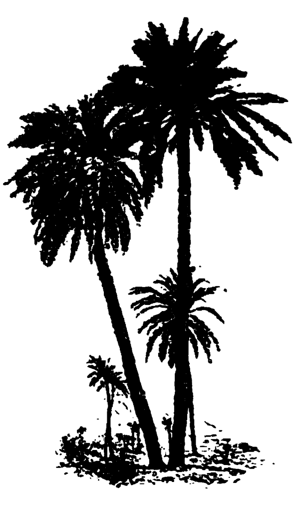
Dacryocysti'tis, betændelse i taaresækken, se Øie.

Dacryomycetāceæ, familie af basidiesoppe med geléagtigt eller brusket frugtlegeme. Basidierne er kølleformede og deler sig i spidsen i to lange grene, som hver bærer en stor, aflang basidiespore. Denne deler sig før spiringen ved tvervægge i to til flere celler, som hver udsender en spiretraad. Af slegterne skal nævnes: *Dacryomyces,* som har pudeformet, foldet frugtlegeme og lever paa død ved, og *calocera,* der har brusket, opret, kølleformet eller grenet frugtlegeme; den gule, klæbrige, gaffelformig grenede *c. viscosa* vokser paa gamle naaletræstubber.

Da'ctylis, se Hundegræs.

Dactylo'pterus, se Flyveulke.

Daddelpalme *(phønix),* slegt af palmefamilien. Buske eller høie trær med fjærdelte blade, hvis afsnit er rendeformede eller, de nederste, omdannet til torne. De tvebo blomster danner store, indtil over 1 meter lange blomsterstande, de saakaldte kolber. I hunblomsterne er der tre frie

Daddelpalme.

---

vær; ankerflig; letsindig kvinde; flipskjeg. **F.enklappe, -klatsche** f, fluesmække.
fliegen Ⓣ flyve
Fliegenkraut Ⓣ n, malurt. **Fliegenschimmel** m, skimmel med sorte pletter. **Fliegenvogel** m, kolibri.
fliehen Ⓣ fly(gte) (for).
Fliese Ⓣ f, flise, helle.
Fliess Ⓣ n, uldent skind.
fliessen Ⓣ flyde, rinde; flagre; følge, fremgaa (af). **Fliessgold** n, udvasket guld. **Fliesspapier** n, trækpapir.
flig — Ⓣ Zipfel m — Ⓔ lap; corner — Ⓕ bout, coin; (af tøi) pan; (anat. og bot.) lobe m.
flight Ⓔ flugt; (fugle)færd; træk. **f. of stairs** trap(pegang).
flightiness Ⓔ fantasteri, overspændthed. **flight shot** pileskuds afstand.
flikke — Ⓕ flicken, ausbessern — Ⓔ patch, piece, botch, vamp up, (sko) cobble — Ⓕ raccommoder; mettre une (des) pièce(s) à.
Flimmer Ⓣ m, glimmer; tindren.
flimmern Ⓣ glimre, flimre, glitre.
flimre — Ⓣ flimmern — Ⓔ glimmer — Ⓕ vaciller.
flimsy Ⓔ tynd, løs, usolid, tyndt kopierpapir.
flinch Ⓔ give sig, vige (tilbage), brække kanten, sætte fløikant paa; flekke (hval).
flinders Ⓔ stumper, stykker.

frugtblade, af hvilke dog kun det ene udvikles til frugt; denne er et saftigt bær med 1 frø, som paa den ene side har en dyb længdefure. — Den egentlige d. *(ph. dactylifera)* er et indtil 20 m. høit træ; den tilhører de store ørkenomraader i Nord-Afrika og det sydvestlige Asien, hvor den spiller en overordentlig stor rolle og i høi grad bidrager til at lette tilværelsen for beboerne. D. forlanger for at trives, foruden tilstrækkelig varme, ogsaa rigeligt vand i jordbunden. «Oasernes konge staar med fødderne i vand og med hovedet i himmelens glød», siger araberne om denne plante. Men saasnart der er grundvand nok, til at en oase kan opstaa, indfinder d. sig, og overalt, hvor der i disse egne er betingelser tilstede for dens trivsel, bliver den dyrket. I almindelighed er det rodskud, som plantes, da disse vil komme til at vise kjønnet før de planter, som er vokset op af frø. Der plantes gjerne i forholdet 100 hunplanter og 6 hanplanter. Naar blomsterne er modne for bestøvning, hænges der hankolber op i huntrærne, en bestøvningsmaade, som kjendtes allerede i oldtiden. Bærene, «dadler», er saftige og før modningen høirøde; de spises saavel friske som tørrede og er meget nærende; de indeholder foruden en del slim og gummi 58 pct. sukker og 24 pct. vand. En fuldt udvokset d. (i alderen fra 30 til opimod 100 aar) giver aarlig 15—20 kolber med dadler, og hver kolbe veier 5—7½ kg. Ogsaa marven og de unge blade spises, og ved indsnit i stammen flyder der en saft ud, som gjæres til d a d d e l v i n. Ogsaa ellers nyttiggjøres dette træ af ørkenegnenes beboere; af de udvoksede blade forarbeides saaledes matter og kurve, medens stammerne giver tømmer og brændmateriale. — D. vokser ogsaa i visse dele af Sydeuropa, hvor frugterne kan modnes i de sydligste egne af Spanien og Italien samt i Grækenland. — De fleste af de dadler, som kommer i den europæiske handel, stammer fra Persien; disse gjælder sammen med de tunesiske som de bedste dadler. — Flere buskagtige *ph.*-arter dyrkes i handelsgartnerierne, saaledes den gulliggrønne *ph. reclinata* fra Syd-Afrika, *ph. rupicola* fra Himalaja samt den tornede *ph. spinosa* fra Vest-Afrika.

Daddelplommer, se D i o s p y r o s.

Daddelvin, se D a d d e l p a l m e.

Daddi, B e r n a r d o (omtalt 1317—55), ital. maler af den florentinske skole. Elev af Giotto. For hans skjønne madonna (1347) i Or San Michele i Florens skabte Orcagna sit berømte marmortabernakel. Fresker i S. Croce i Florens. I sine senere verker paavirket af sienesisk kunst.

Dade Guðmundsson (d. 1563), islandsk storbonde fra Vestlandet, ivrig for reformationens gjennemførelse, kom i strid med den katolske biskop Jon Arason, der 1548 banlyste ham. D. G. fik imidlertid opfordring fra Kristian III om at gribe bispen, og dette gjorde han 1550. D. G. var den d. regjering en villig tjener, og denne saa til gjengjæld gjennem fingrene med hans langtfra pletfri levnet.

Dadler, s o r t e, se D i o s p y r o s.

Dadūchos (græ.), «fakkelbærer(inde)». 1. Tilnavn til Artemis og Demeter. — 2. Titel for en prest ved templet i Eleusis.

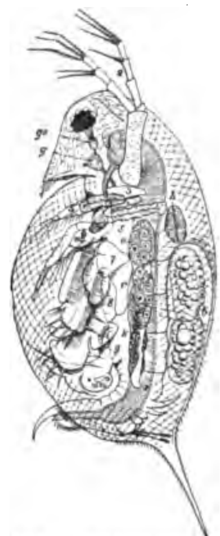
Daehn *[dǣn]*, W o l d e m a r K a r l v o n (1838—1900), finsk officer og embedsmand, blev Ehrnroots efterfølger som ministerstatssekretær (1891). D. var eftergivende overfor russificeringsbestræbelserne for derved at hindre større ulykker, men udvirkede til gjengjæld tsar Nikolais manifest ved tronbestigelsen, hvori Finlands forfatning bekræftedes, og forordningen af 23 juli 1896, hvorved det finske senat fik tilbage de rettigheder, som Alexander III havde indskrænket 1892. 1898 faldt D. i unaade og tog sin afsked.

Daendels, H e r m a n W i l h e l m (1762—1818), holl. general; deltog 1787 i oprøret mod arvestatholderen Vilhelm V, blev derfor landsforvist, indtil han paa revolutionstiden kom tilbage med de franske invasionshære under Dumouriez (1793) og Pichegru (1795) og blev divisionsgeneral i den nyoprettede Bataviske republiks hær. Afslog som overgeneral den engelsk-russiske landgang 1799, udnævntes til marskalk af Holland 1807 og styrede med stor dygtighed de ostindiske besiddelser (1808—11), indtil englænderne besatte Java. Hjemkaldt af Napoleon ledsagede D. denne paa toget mod Rusland (1812—13). Efter Wienerkongressen sendtes D. 1815 til Guineakysten for at reorganisere de gjenerhvervede kolonier, men døde der.

Daflas (dufflas), tibetansk folk i det østlige Himalaja, nær Assams nordgrænse.

Da'fne. 1. (Græ. mytol.). Nymfe, datter af en flodgud og Gaia, elsket af Apollon; da han forfulgte hende, flygtede hun for ham og modtoges af sin moder, der forvandlede hende til et laurbærtræ (græ. *dafne*), som derefter var helliget Apollon. — 2. En laurbær- og cypreslund ved Antiochia i Syrien, berømt for sin skjønhed; i lunden et tempel for Apollon og Artemis, brændt 362 e. Kr.

Dafnier *(cladocera)*, en orden af smaakrebs, staar nær bladfødderne (s. d.), men har en kortere krop med færre lemmer og er omsluttet af et sadelformigt skjold. Hovedet bærer et stort, sammensat, bevægeligt øie, dannet ved sammensmeltning af de to sideøine, samt et lidet uparret pandeøie. Det forreste par følehorn korte, det andet par derimod mægtig udviklet, tjener som dyrenes vigtigste svømmeredskab. Munddelene, med undtagelse af kindbakkerne, rudimentære. Den korte krop bærer 4—6 par svømmefødder. — D. er smaa, kun 1—2 mm. lange, gjennemsigtige dyr, som lever saavel i ferskvand som i havet, hvor de undertiden kan optræde i store masser. Forplantningen hos d. er meget eiendommelig: Hunnerne lægger om sommeren talrige, ubefrugtede, tyndskallede «sommereg», som udruges i en hulhed under skjoldet paa dyrenes rygside (rugesækken). Hanner optræder hos mange arter kun om høsten; de befrugtede hunner lægger da hver et tykskallet «vintereg», som efter

Dafnie *(daphnia pulex)*.

go, g nerveknuder, over disse det uparrede øie; h hjerte; k egstok; e eg i dannelse; o sommereg; b sommereg i rugesækken; 1 første, 2 andet følehorn; 3 kindbakker; 5—9 svømmefødder.

hunnens død synker tilbunds og overvintrer for den følgende vaar at give anledning til dannelsen af en ny generation, som i sommerens løb atter formerer sig parthenogenetisk. — Hos os almindelig i ferskvand slegten *daphnia*, vandlopperne, kaldt saa paa grund af sine hoppende bevægelser; i vort kysthav forekommer særlig almindelig den lille *evadne nordmanni*.

Da'fnis (græ. mytol.), søn af Hermes og en siciliansk nymfe, nævntes som opfinderen af hyrdedigtningen (bukolisk poesi); viste sig utro mod sin elskede, mistede til straf synet, men optoges i himmelen; stadig besunget i den (alexandrinske) hyrdedigtning.

Dag er i nordisk mytologi søn af Delling (den straalende; af Müllenhoff identificeret med Heimdal) og Nat; opfattes som et mandligt væsen, som hver dag færdes over himmelen. D. bruges ogsaa som mandsnavn.

Dag Eilifssøn, lendemand, gift med Ragnhild af Giske, bosat paa Bratsberg, ledsagede Magnus Barfod paa hans andet vesterhavstog, kjæmpede tappert mod irerne ved kongens side og var den sidste, som flygtede efter hans fald. D. E., som eiede betydeligt jordegods paa Grenland og Vestfold, stiftede Gimsø nonnekloster. Af hans sønner er Gregorius Dagssøn (s. d.) den mest bekjendte.

Dag Ringssøn, en slegtning af Olav den hellige. Da denne i 1030 drog til Norge for at gjenerobre sit rige, ilede D. R. ham til hjælp med en stor stridsflok, men blev forsinket og naaede først frem til Stiklestad, efterat kongen var faldt. Ikke destomindre gjenoptog D. R. kampen med bønderne («Dagsriden»), men maatte snart flygte for disses overmagt.

Dag, den tid, solen er over horisonten. Dens længde beror paa aarstiden og stedets geogr. bredde. S t j e r n e-d. er tiden mellem to paa hinanden følgende meridianpassager af samme fiksstjerne, d. e. perioden for jordens akseomdreining, hvis varighed maa ansees for at være aldeles uforanderlig. Det samme gjælder ogsaa middelsol-d. (se S o l t i d). D e n b o r g e r l i g e d. (døgn) begynder ved midnat og har to gange 12 timer, hvorimod d e n a s t r o n o m i s k e d. regnes fra den paafølgende middag, og timerne fortsættes til 24, saa at f. eks. den 20 jan. kl. 9 formiddag borgerlig tid svarer til den 19 jan. kl. 21 astron. tid. Ordet d. er beslegtet med det arab. *da-a*, lyse, den tid, solen lyser. Ugedagenes gamle latinske navne stammer fra planeterne, som i rækkefølgen efter det ptolemæiske system (Saturn, Jupiter, Mars, solen, Venus, Merkur og maanen) sagdes at beherske hver sin time. Behersker Saturn d.s første time, kaldes d. «Saturns d.» (vor lørdag af islandsk *laugardagr*, badedag), men saa behersker Saturn ogsaa den 8de, 15de og 22de time. Den 23de beherskes af Jupiter, den 24de af Mars, og den 1ste time af næste d. beherskes af solen og kaldes solens d. (søndag). Derefter følger maanens d. (mandag), Mars' d. (tirsdag, Tyrs d.), Merkurs d. (onsdag, Odins d.), Jupiters d. (torsdag, Tors d.) og Venus' d. (fredag, Frøyjas d.).

Dag (Dagh), tyrkisk ord for fjeld, forekommer i en mængde geografiske sammensætninger, f. eks. D a g e s t a n (d. e. fjeldlandet).

Dag bruges i bergmandssproget, f. eks. i udtrykket «ude i dagen» i modsætning til inde i gruben.

Dagalien (udt. Daagaalia), høitliggende fjeldbygd i vakkert, skogklædt, øst-vestgaaende dalføre, mellem øvre del af Hallingdal og Numedal. Gaardene ligger paa rad oppe i lien paa nordsiden af dalføret, der gjennemstrømmes af Numedalslaagen. D. hører til Nore i Numedal, hvorhen offentlig kjørevei fører. Til Hallingdal (Gjeilo jernbanestation) gjennem Skurdalen er vei under bygning.

Dagami, by paa Filippinerne, øen Leyte, omtr. 25 000 indb.

Dagana', Vest-Afrika, fort i den franske koloni Senegal og hovedstad i distriktet D., ved Senegals nedre løb, ca. 110 km. ret n.ø. for St. Louis med ca. 3500 indb.

Dagbladet, n. politisk avis i Kra., hvis første nummer udkom 2 jan. 1869, grundlagt af Anthon Bang. D. blev organ for den liberale opposition, som fremgik af valgene 1868. Fra 22 febr. 1869 indtil udgangen af 1879 var H. E. Berner (s. d.) redaktør med F. Bætzmann (s. d.) som mest fremtrædende medarbeider. Dets uforsonlige kamp mod det Stang—Selmerske høire (navnlig artikelrækken «Det Stangske system», aarg. 1870) bidrog til at fremkalde rigsretsopgjøret 1883—84. Blandt senere redaktører har været Erik Vullum 1880, N. Grevstad 1880—83, L. Holst 1883—98, A. T. Omholt 1899—1904, Olaf Thomesen 1904—07 og H. Volckmar siden 15 feb. 1907. D. har i hele denne tid været organ for det rene venstres politik.

Dagbladet, d. dagblad, stiftet 1851, sluttede sig først til det nationalliberale parti og fik betydelig indflydelse. saavel i politisk henseende som overfor de kommunale forhold i Kbh. Efter 1894 gjorde bladet sterk front mod venstrepartiet. Redigeredes senere en række aar af forfatteren Vilh. Topsøe; nuværende ansvarshavende er siden 1898 redaktionssekretær Bartholin. Bladet er siden Topsøes død blevet ledet i udpræget konservativ retning, men har ikke bevaret sin tidligere indflydelse.

Dagblindhed, *nyktalopi,* kaldes den tilstand, hvor synsevnen er forholdsvis bedst ved svag belysning; den forekommer ved synsnervelidelser.

Dagbog el. m e m o r i a l, en af bogholderiets hovedbøger, hvori indføres alle formuesforandringer, forsaavidt de ikke vedkommer de kontante penge (se B o g h o l d e r i).

Dagbrud anvendes istedetfor egentlige gruber ved leiesteder, som lader sig afbygge ved aabne arbeidssteder i dagen. Endel nyttige sten- og jordarter udvindes i regelen altid ved d. som f. eks. torv og bygningssten, men ogsaa ved en del ertsleiesteder anvendes denne afbygningsmaade. D. anvendes saaledes i Dunderlandsdalen, ved flere af de store jernmalmforekomster i svensk Norrland, videre ved svovlkisforekomsterne ved Riotinto i Spanien, blyforekomsterne ved Bleiberg i Kärnthen, de alluviale guldforekomster i Kalifornien, de diamantførende jordlag i Syd-Afrika o. s. v. D. drives enten i fjeldskraaninger som stenbrud eller i forsænkninger (graverier), og afbygningen foretages i regelen i trappeafsatser (strosser).

Dagbue, den del af et himmellegemes dagcirkel (s. d.), som ligger over horisonten. For stjerner i himmelens ækvator er d. 180°. For stjerner, hvis poldistance er mindre end stedets polhøide, er d. 360° (se C i r c u m p o l a r).

Dagcirkel el. d ø g n c i r k e l, den kredsbane, et himmellegeme beskriver i løbet af et døgn som følge af jordens akseomdreining. Den største d. er himmelens ækvator.

---

flag(-stone) — (f) dalle f, carreau m. **fliselægge** — (t) mit Fliesen belegen — (e) flag — (f) daller, carreler.

flispern, flistern (t) hviske.

flit (e) flyve; flagre; flytte.

flitch (e) kveiteflak; baadtømmer: fleskeside.

flitter — (t) Flitter m (f) — (e) tinsel — (f) clinquant m. **flitterstas** — (t) Flitterstaat, -kram, -tand, -werk m — (e) tinsel — (f) colifichets, oripeaux m pl; fanfreluches f pl; pompon m.

Flitterjahr (t) n, **-monat** m, **-wochen** pl, hvedebrødsdage.

flittermouse (e) flaggermus.

flittig — (t) fleissig; emsig — (e) diligent; studious; industrious, sedulous; frequent (visitor) — (f) appliqué, assidu, studieux, actif; (hyppig) fréquent.

Flitz (t) m, pil. **F.bogen** m, armbrøst, flitsbue.

float (e) (tømmer)flaade; flydholt, kavl, flaa; flyde, svømme, glide (henover vandet); svæve; vale; bringe flot; fløte (tømmer); pudse (mur). **f.-board** hjulskovl.

floater (e) (tømmer)fløter.

floc (f) m, dusk, kvast.

flocculent (e) fnokket.

floche (f): **soie** (f) f. brodersilke.

flock (e) flok; hjord; ulddot; flokke sig, flokkes.

Flocke (t) f, **flacon** (f) m, fnug, floke, fnok; dot.

floquer (f) flagre (i vinden).

flod — (t) (mods. ebbe) Flut f;

Dagden, se Dagö.

Dagen, n. daglig avis i Kra., grundlagt april 1878 af Jacob Breda Bull (s. d.) som upolitisk nyhedsavis. «D.» gik ind med 1ste halvaar 1888, idet det sloges sammen med «Nationaltidende».

Dagens nyheter, sv. politisk avis, som udkommer i Stockholm, indtil 1897 alle virkedage, senere hver dag om morgenen. Dets første nr. udkom 23 dec. 1864. «D. n.» eiedes først af et interessentskab med L. J. Hierta og Rudolf Wall, chefredaktøren, som største deltagere. Wall indløste efterhaanden parterne. 1889 afløstes han af F. Vult von Steijern. Siden 1 juli 1898 har «D. n.» været ledet af O. v. Zweigbergk, der med stor dygtighed har fortsat bladets frisindede traditioner, senest som organ for det 1900 dannede liberale samlingsparti og for social reformpolitik. I unionstiden indtog det stedse en imødekommende holdning ligeoverfor de norske krav. Bladet, hvis aktiekapital flere gange er forøget, sidst 1893 til 2 mill. kr., udgaar 1907 i over 25 000 ekspl. og hører til Sveriges betydeligste og mest anseede presseforetagender.

Dagerort, det vestligste punkt paa den rus. ø Dagö i Østersjøen. Her staar, 60 m. o. h., et fyrtaarn, der er 35 m. høit. Fra 1878 staar dette i telegrafisk forbindelse med Ösel og fastlandet.

Dagestan (Daghestan), prov. i Rusland, i Transkaukasien, ligger paa nordskraaningen af Kaukasus og ved den vestl. bred af det Kaspiske hav, omtr. 29 710 km.² med 587 326 indb. (1905), d. e. 20 pr. km.² Det er et vildt fjeldland, med toppe paa over 4000 m., enkelte endog dækket med evig sne. Befolkningen bestaar af en blanding af en mængde folkeslag, lesgiske stammer, tyrkiske folk, persere, armeniere, jøder samt nogle tusen russere; med undtagelse af de sidste tre folk er alle de andre muhammedanere. Fjeldfolkene lever mest som nomader, medens befolkningen i øst ved det Kaspiske hav lever af akerbrug, dyrker korn, vin, frugt og tobak. — D. blev efter langvarig og tapper modstand i 1859 rus. besiddelse.

Dagfin Bonde, birkebeiner, en af Sverres og hans efterfølgeres mest betroede mænd, var 1201 og senere befalingsmand paa Sverresborg ved Bergen, som han 1207 saa sig nødt til at overgive til baglerne. Af Inge Baardssøn blev D. B. gjort til lagmand og kgl. stallare. Efter Inges død satte han igjennem, at Haakon Haakonssøn blev kaaret til konge paa Øreting 1217 og forsvarede paa rigsmødet i Bergen 1223 Haakons ret til tronen. D. B. var en afgjort modstander af Skule og fraraadede forgjæves kongen at øge hans magt; han døde kort efter Skules ophøielse til hertug.

Da'ggert, se Dolk.

Dagh, se Dag.

Daghavende officer ved en militær afdeling udøver paa chefens (leirkommandantens) vegne den overordnede politimyndighed inden afdelingens leiromraade o. lign. Han kontrollerer leirvagten, paaser, at der er ro i leiren efter rosignal, inspicerer lokaler, som ikke er stillet til underafdelingernes disposition m. v.

Daghestān, se Dagestan.

Dagleie er en kontrakt om personligt arbeide i en eller flere dage mod dagløn, i modsætning til tyendekontrakt, som gjælder et længere tidsrum, og hvori ogsaa lønnen sedvanlig er beregnet for en noget større tidsenhed (uge, maaned, halvaar o. s. v.). Ofte er der ogsaa den forskjel, at dagleien er sluttet med en bestemt arbeidsart for øie, medens tjenestekontrakten regelmæssig omfatter forefaldende arbeide af forskjellig slags. Arbeideren er som regel ikke berettiget til at stille en anden i sit sted.

Dagliganker, undertiden om bagbords bauganker. Se Anker.

Daglilje, se Hemerocallis.

Dagmar, kvindenavn, indkommet til Norden med den d. dronning D., Valdemar Seiers gemalinde, hvis böhmiske navn var Dragomir; dette omdannedes til D. (dagens mø).

Dagmar Marie Sophie Frederike (1847—), rus. keiserinde, datter af Kristian IX, 1864 forlovet med den rus. tronfølger Nikolai Alexandrovitsj, som imidlertid døde det følgende aar, hvorefter D. 1866 blev forlovet med den nye tronarving Alexander Alexandrovitsj efter at have antaget den græske tro under navnet Marie Feodorovna, viedes 9 nov. 1866 i Vinterpaladset, besteg med Alexander III tronen 1881, kronedes 1883 og blev 1894 enke. Som enke tilbringer D. en stor del af aaret i sit gamle fædreland.

Dagmarteatret, Kjøbenhavns yngste privatteater, indviet 1883, Kbh.s eneste litterært og kulturelt betydelige scene foruden det Kgl. teater. Den store tragedie, dansk som udenlandsk, fik et hjemsted paa D. D.s offervillige og udmerkede direktør Riis-Knudsen optog 1897 Martinius Nielsen, der i en aarrække havde været teatrets første mandlige kraft, som meddirektør; 1905 blev Martinius Nielsen enedirektør. D. har siden søgt at hævde sit litterære ry, særlig ved at knytte unge danske forfattere til sig. Udmerkede kræfter som skuespillerinden fru Anna Larsen og brødrene Adam og Johannes Poulsen, Emil Poulsens sønner, har i de sidste aar bidraget til at skabe D. dets position.

Dagnan-Bouveret *[danā'-buvræ']*, Pascal Adolphe Jean (1852—), fr. maler. Elev af Gerôme. Moderne genrebilleder (f. eks. «Vakcinationen»), senere fremstillinger af folkelivet i Bretagne og i de sidste aar religiøse billeder («Nadveren», 1896; «Disciplene i Emmaus», 1897; «Madonna», 1900). Ved eiendommelige belysninger (gjerne et grønligt-gult lys) giver han sine billeder en egen mystisk virkning.

Dagny, sv. tidsskrift (ugeskrift), udgivet af Fredrika-Bremer-förbundet i Stockh. siden 1886, virker i overensstemmelse med forbundets formaal for at høine kvindens stilling i sedelig, intellektuel, social og økonomisk henseende.

Dagob (dagop) betegnelse for «relikviekammeret» (singalesisk *dāgaba*, sanskr. *dhātugarbha*) i det indre af en indisk stūpa.

Dagobert, tre konger af Merovingerætten. 1. D. I (d. 638), søn af Chlotar I, blev konge i Austrasien 622, i Neustrien og Burgund ved faderens død 628, i Aquitanien efter broderen Charibert 630; havde hermed hele Frankerriget. 630 led D. et stort nederlag mod Samo, fyrsten over slaverne i Böhmen og Mähren; s. a. nedsablede han forrædersk omtr. 9 000 landflygtige bulgarer i Bayern. Var den sidste kraftige Merovinger. — 2. D. II,

---

(elv) Fluss m — (e) (mods. ebbe) flood(-tide); (oversvømmelse) inundation: (elv) river — (f) (mods. ebbe) flux m; haute marée; (oversvømmelse) inondation; (elv) rivière f. fleuve m. **flodbølge** — (t) Flutwelle, -woge f — (e) tidal (tide) wave — (f) flot m. **flodfart** — (t) Flusschiffart f — (e) river navigation — (f) navigation (f) fluviale.
flodhest — (t) Flusspferd n — (e) hippopotamus — (f) hippopotame m.
flog (e) piske, banke, tampe. **flogging** bank, tamp.
Floh (t) m, loppe.
flöhen (t): **sich f.** loppe sig.
Flo(h)m(en) (t) m, ister.
flok — (t) Schar, Herde f, Schwarm, Trupp, Haufe m — (e) flock; (fugle-) ogs. flight, wisp; (skare) swarm, troop, party — (f) groupe m; troupe, bande, foule f; (hjord) troupeau; tas m (d'enfants).
floke — (t) Gewirre n, Filz m — (e) tangle, snarl — (f) embrouillement m.
floke sig — (t) sich filzen — (e) (get) tangle(d) — (f) s'embrouiller.
flokke sig — (t) sich scharen, sich zusammenrotten — (e) flock, crowd, throng — (f) s'assembler, s'attrouper, se réunir.
floksilke — (t) Flock-, Floretseide f — (e) flirt, flurt, floss-silk — (f) bourre (f) de soie; effiloches f pl, filoselle f, fleuret m.
flom — (t) Überschwemmung f — (e) waterflood, inundation, freshet, overflow — (f) débordement

konge i Austrasien 674—678 og 3. D. III, konge i Frankerriget 711—715, var rene skyggefyrster i Karolingerættens ledebaand.

Dago'mba, Vest-Afrika, landskab i Øvre-Guinea, 4 à 500 km. indenfor Guldkysten mellem Volfas og dens bielv Otis øvre løb. Indbyggerne, som tilhører mandingo-negerne, staar nu dels (i ø.) under t. (Togoland), dels (i v.) under brit. (Guldkystens nordterritorium) herredømme. Den tidligere hovedstad Jendi ligger paa t. omraade.

Dagon.

Dagon, en filistæisk gud, der bl. a. dyrkedes i Gath og Asdod (Dom. 16, 23; 1 Sam. 5); rimeligvis identisk med den i kileskrifterne omtalte gud Dagan.

Dagsmulkt er en ved dom fastsat mulkt til fremtvingelse af en i dommen paalagt handling; den løber, saalænge dommen siddes overhørig, og inddrives som almindelig gjæld.

Dagsommerfugle *(rhopalocera)*, en afdeling af sommerfuglene (s. d.) med enkle, i en kølle endende følehorn og store, i alm. livlig farvede vinger, der under hvilen slaaes sammen lodret opad og derfor oftest paa undersiden har en beskyttelsesfarve, der ligner omgivelserne. Flyver kun om dagen i solskinnet og suger honning af blomsterne, hvorved de ogsaa bidrager til disses bestøvning. Larverne er 16-fodede, enten nøgne, svagt haarede eller taggede, lever i alm. enkeltvis paa urtagtige planter, sjeldnere paa buske eller løvtræer. De fleste er uden nogen økonomisk betydning; kun ganske faa er skadelige, f. eks. «kaalmarken». Pupperne har ofte fremspringende partier og delvis metalglans, samt er i alm. fæstet til træstammer, vægge etc. enten bare ved enden eller desuden ved en silketraad om livet. — D. har gjennem sine navnlig i de varmere lande pragtfulde farver en ikke ringe æstetisk betydning som et belivende og forskjønnende element i naturen og yndes af samme grund ogsaa specielt af amatør-insektsamlere. Hos os findes 93 arter, hvoraf som mere alm. kjendte nævnes: svalehalen *(papilio machaon)*, apollo *(parnassius apollo)*, citronsommerfugl (s. d.), kaalsommerfugl (s. d.), neslesommerfugl *(vanessa urticæ)*, sørgekappen *(vanessa antiopa)*, blaa argus *(lycæna argus)* m. fl.

Dagsorden kaldes ved parlamentariske og andre raadslaaende og besluttende forsamlinger (f. eks. generalforsamlinger i aktieselskaber) den paa forhaand i bestemt rækkefølge fastsatte fortegnelse over de sager, med hvilke forsamlingen i et givet møde har at befatte sig. Sager, som ikke er opført paa d., vil da kun under særlige omstændigheder og bestemte betingelser kunne foretages, og da som regel først, efterat sagfortegnelsen er udtømt. Paa den anden side har forsamlingen det i sin magt at udskyde sager af d. eller forandre deres rækkefølge. I stortinget kan en sag udenfor d. ikke foretages straks, dersom præsidenten eller $^1/_5$ af tingets tilstedeværende medlemmer modsætter sig det. Hvis der i en forsamling under debatten stilles og vedtages et forslag om overgang til d., saa betyder dette, at forsamlingen ikke længer vil befatte sig med vedkommende sag, hvorfor denne afvises, forat forhandlingerne kan fortsættes med næste sag paa d. En afvisning af et forslag eller af forelæg i denne form kaldes simpel d. Angiver forsamlingen grunde for, at den voterer overgang til d., kaldes det en motiveret d. Hvis saadanne grunde angives ganske kort og i al almindelighed, saaledes at man derved ikke tager standpunkt til sagens realitet (f. eks. «idet forsamlingen anser denne sags behandling som liggende udenfor sin kompetence . . . gaar man over til d.» el. lign.), er en paa denne maade motiveret d. at sidestille med en simpel d. eller en afvisning. — I norsk sprogbrug betegner d. ofte bare specielle politiske voteringstemaer, f. eks. Bernerske d., Moursundske d., Løvlandske d. etc.

Dagsordrer udfærdiges i felten ved større troppestyrker ved siden af operationsordrene, som kun omhandler kamp, marsch, bevogtning og tilsvarende. D. indeholder hovedsagelig bestemmelser for troppernes forhold under hvile eller stilstand og omfatter f. eks. feltraab, ammunitionserstatning, proviantforsyning, sygepleie, udmerkelser. De benyttes ogsaa til kundgjørelse af den øverste chefs tilfredshed eller misnøie med troppernes holdning o. l.

Dagsposten, n. politisk daglig avis i Trondhjem, hvis første nummer udkom 2 okt. 1877 paa et aktieselskabs forlag. Den første redaktør, Olai Olssen (indtil juni 1883), ledede det nærmest i upolitisk aand. Med cand. teol. Kr. Olsen (okt. 1883—april 1886) blev D. venstre og fortsatte som udpræget venstreblad under de følgende redaktører, adv. Hjalmar Løken (1 mai 1886—27 juni 1890) og overretssagfører Håkon Løken (2 sept. 1890—mars 1902). Siden april s. a. har H. O. Oppedal været «D.s» redaktør. Under hans ledelse brød bladet med det rene venstre og sluttede sig til det nationale samlingsparti af 1903.

Dagsværmere, se Dagsommerfugle.

Daguerre *[dagæ'r]*, Louis Jacques Mandé (1789—1851), fr. maler, konstruerede 1822 et diorama og opfandt 1838 efter mange forsøg daguerreotypien. 1829—33 arbeidede D. sammen med J. N. Niepce (s. d.), hvem en del af æren for opfindelsen tilkommer. Staten gav D. en livsvarig pension paa 6 000 frcs. og Niepces arvinger 4 000 frcs., forat opfindelsen skulde blive almeneiendom.

Daguerreotypi, se Fotografi.

Daguesseau, Henri François, se Aguesseau.

Dagupan; by paa Filippinerne, paa vestkysten af øen Luzon ved Lingajenbugten, omtr. 200 km. n. for Manila. Omtr. 16 000 indb. Vigtig udførselsby, endepunkt for jernbanen fra Manila.

Dagvagt (sjøudtr.), vagten (tiden) fra kl. 4 til kl. 8 om morgenen. Se Vagt.

Dagvand bruges i bergmandssproget om det fra dagen igjennem fuger og sprækker i berget nedrindende vand.

Dagverd, davre, dugur, durmaal, norske (davre ogsaa dansk, især jysk) almueudtryk for et formiddagsmaaltid omkr. kl. 10. Oldnorsk *dagverdr* eller *dǫgurdr*. Modsætning er aftansverd eller eftasverd (s. d.).

Dagviol *(hesperis matronalis)*, en temmelig høi, ved de rødfiolette blomsterklaser let iøinefaldende plante, som træffes hist og her i de sydligste og laveste egne

---

m, inondation f; déluge, flux m (de paroles).

flomme (over) — (t) austreten — (e) be flooded, swollen — (f) déborder.

flonel — (t) Flanell m — (e) flannel — (f) flanelle f.

flonflon (f) m, gadevise; fallera (omkvæd).

flood (e) flom, flod; overflod; kvindens perioder; oversvømme, sætte under vand. **the F.** syndfloden. **f.-gate** sluseport. **f.-tide** højvande.

flooding (e) blodstyrtning fra livmoderen.

floor (e) gulv(lægge); etage; skibsbund (indvendig); (pl) bundstokker; slaa overende, bænde i bakken. **f. manager** baldirektør.

flop (e) slaa, flakse (med); slaa ned (hatteskygge).

floppée (f) f, mængde; juling.

flopper jule.

flor (sørge-) — (t) Flor m — (e) crape, gauze — (f) crêpe m.

flor — (t) Flor m, Blüte f — (e) bloom, flowering, blossom, blow — (f) fleur(aison), floraison f.

flora — (t) Flora f — (e) flora — (f) flore f.

floral (e) & (f) blomster-.

floréal (f) m blomstermaaned.

florentini (f) m: **jeu** (m) **de f.** svarteper.

florere, florissant se blomstre(nde).

florès (f) m: **faire f.** leve *høit*; gjøre furore.

af vort land, hvor den dog vel neppe oprindelig er vild. D. hører til de korsblomstrede, har lancetformede, tandede blade og næsten trinde, lange skulpefrugter.

Dagviol *(hesperis matronalis).*

Dagö (Dagden), rus. ø i Østersjøen, nær Estlands vestkyst, adskilt fra Ösel ved det 4.27 km. brede Sölasund, er 960 km.² med 16 000 indb., for største delen ester, forøvrigt af svensk eller tysk herkomst. Øen er rig paa bugter og har 4 store halvøer, Köppo i v., Simpernäs i n., Sarve i ø.s.ø. og Serro i s.; dens længde fra ø. til v. er 55 km., medens bredden fra n. til s. er 47 km. Den nordlige og indre del optages af myrstrækninger, medens den sydlige del er frugtbar og tæt bebygget.

Dahabīye, dæksfartøi, almindelig anvendt i Nilfarten.

Dahalak, se Dahlak.

Dahl, Bastian Anastasius (1851—95), n. filolog. Videnskabelige arbeider: «Die lateinische Partikel Vt» (1882), «Zur Handschriftenkunde des ciceronischen Cato maior», I—II (1885—86). Hans «Latinsk litteraturhistorie» (1889) er væsentlig en bearbeidelse af et italiensk verk. Anonymt udgav D. reisehaandbogen «Molde og Romsdalen» (1892).

Dahl, Carl Adolf (1828—1907), n. ingeniør. D. var 1859—99 stadsingeniør i Trondhjem, af hvis økonomiske udvikling han indlagde sig stor fortjeneste, navnlig ved den efter hans plan foretagne ombygning af byens havn (1877—82) og af Rosenborg havn paa østsiden af Nidelvens udløb (1894—99). Ved de talrige nybygninger, reguleringer og forskjønnelser, han forestod, fik byen i de 41 aar, han virkede der, et helt forandret og smukkere fysiognomi.

Dahl, Carl Adolph (1769—1819), f. i Sogndal, cand. jur. 1791, viceraadmand, senere byfoged i Fredrikshald, sorenskriver i Idde og Marker, kancelliraad, repræsenterede Fredrikshald paa rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814, blev valgt til stortingsmand 1818, men mødte ikke paa grund af sygdom.

Dahl, Erik Christian (1814—82), n. forretningsmand, grundlægger af det landskjendte E. C. D.s bryggeri i Trondhjem (1856), som efter hans død er gaaet over til et aktieselskab af samme navn. Oprettede ved testamente «E. C. D.s stiftelse», hvortil han skjænkede over 900 000 kr., heri ikke medregnet tomter. [Litt.: Kr. Koren, «E. C. D.s bryggeri», Trondhjem, 1906.]

Dahl, Frederik August (1818—90), elev af Degebergs landbrugsskole, inspektør paa nogle af de større eiendomme i Skåne (Marsvinsholm, Areslöf og Jordberga), fra 1847 inspektør og praktisk lærer ved Ultuna nye landbrugsinstitut. Derfra kaldtes han i 1858 til direktør ved den høiere landbrugsskole i Aas, som da oprettedes. D. nød stor anseelse som lærer og praktisk landmand. Han har skrevet flere afhandlinger og mindre skrifter om landbrug. Udgav fra 1874 i nogle aar «Tidsskrift for landmænd».

Dahl, Gustav Adolf (Doffen) (1855—87), n. forfatter. Udgav 1879 «Eva», et treakts skuespil, som senere under titelen «Fru Faber» blev opført paa Kra. teater. Hvad han ellers skrev, findes trykt i aviser og tidsskrifter, blandt disse ting bør fremhæves et par novellistiske studier: «En forgrundsfigur» samt «En lykkelig mands lykkelige hustru» («Nyt tidsskrift», 1882—83).

Dahl, Hans (1849—), n. maler. Oprindelig officer. Elev af Gude i Karlsruhe; studerede senere i Düsseldorf; siden 1888 bosat i Berlin. Mest genrebilleder med bondepiger i landskabsomgivelser.

Dahl, Johan Christian Clausen (1788—1857), n. landskabsmaler. Fik tegneundervisning hos en svensk tegnelærer i Bergen, kom senere i malerlære hos dekorationsmaler J. G. Møller og malte adskillige «dørstykker» med landskaber og figurer, dekorerede rullegardiner o. l. Malte paa egen haand landskaber, dyr, blomster, portræter, der vakte opmerksomhed. For penge indsamlet af Lyder Sagen reiste D. 1811 til Kjøbenhavn, hvor han kom ind paa akademiet. Han studerede naturen som de holl. mestere. Hans landskaber, hvoriblandt ogsaa var norske, vandt megen anerkjendelse. Bosatte sig derefter i Dresden, hvor han traadte i nært forhold til Kaspar D. Friedrich. Blev 1820 medlem af Dresdenerakademiet; drog derpaa til Italien. Italiens natur gjorde et dybt indtryk paa ham; han malte her en række udmerkede studier og malerier. I Rom sluttede han venskab med Thorvaldsen, der udførte en buste af ham. Fra 1821 tog han blivende bolig i Dresden, hvor han 1824 udnævntes til professor. D. elskede Norge og gjorde stadige reiser did: i 1826, 34, 39, 44 og 50. Hver gang tog han ivrig skisser og studier af norsk natur. Han arbeidede ogsaa for udviklingen af norsk kunstliv, gav stødet til kunstforeningernes oprettelse, virkede for nationalgalleriet i Kra., for gamle fortidsmindesmerkers bevaring, udkastede tanken om restaurering af Haakonshallen og Trondhjems domkirke. Han var ogsaa den første, der henledede opmerksomheden paa de norske stavkirker og udgav paa egen bekostning verket «Denkmale einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst aus den früheren Jahrhunderten in den innern Landschaften Norwegens» (1836—37). — D.s kunst er naturalistisk.

Johan Chr. C. Dahl.
(Efter Thorvaldsens buste.)

---

florescence . ⓔ blomstring.
florescent blomstrende.
floret — ⓣ Stossdegen m, Florett, Rappier n — ⓔ foil — ⓕ fleuret m.
floret ⓔ smaablomst.
floribond ⓕ blomsterrig.
floriculture ⓔ & ⓕ f, blomsteravl.
florid ⓔ blomstrende. **floridity, floridness** blomstrende farve; snirklethed.
florifère ⓕ, **floriferous** ⓔ blomsterbærende.
florin ⓔ & ⓕ m, gylden.
florissant ⓕ blomstrende.
florist ⓔ blomsterdyrker, -gartner, -kjender.
floroon ⓔ (ark.) blomsterverk.
flos(hat) — ⓣ Cylinder(hut), Seidenhut m — ⓔ tall silk-hat, chimney(-pot hat), stovepipe — ⓕ chapeau de hauteforme (de soie), décalitre m.
floskel — ⓣ Floskel m — ⓔ mere (set) phrase — ⓕ fleur (f) de rhétorique.
Floss ⓣ n (m), (tømmer)flaade.
floss ⓔ dun (paa frøbelg); floss; slagg; floksilke — **f.-silk.**
flosse sig (op) — ⓣ rauch werden, sich fasern — ⓔ fray, fuzz — ⓕ s'effiler.
Flosse ⓣ f, finne.
flössen ⓣ helde, gyde; fløte (tømmer). **Flösser** m, fløter.
flot — ⓣ flott — ⓔ (som flyder) afloat; (fig.) free (and easy), cavalier; jaunty, dashy, smart, rakish, fast; off-hand (assertion);

Hans styrke ligger netop i hans hengivelse i studiet af naturen forenet med teknisk overlegenhed og koloristisk begavelse. Hans billeder er «erindringskunst», komponeret i atelieret efter studier, erindringer og hollandsk paavirkning. Størst er han i sine glimrende og friske førstehaands skisser og studier. Bedst repræsenteret i Kunstmuseet i Kra., bl. a. ved en righoldig samling af studier, og i den kgl. malerisamling og Thorvaldsens museum i Kbh. [Litt.: Andreas Aubert, «Maleren professor D. 1788—1857» (1893) og «Den nordiske naturfølelse og professor D.» (1894).]

Dahl, Johan Fjeldsted (1807—77), f. i Kbh., d. i Kra., grundlagde i 1832 en boghandel i Kra., som fik stor betydning for norsk litteratur. D.s boglade var i 1830—40-aarene det daglige mødested for den unge hovedstads litterære og kunstneriske celebriteter, navnlig den Welhaven'ske kreds. Wergeland og hans tilhængere stod i opposition til D., der for dem betegnede «Kjøbenhavneriet». Wergelands farce «Papegøien» er en satire rettet mod D., som dog lod den udkomme paa sit forlag. — D. var ogsaa med at stifte læseselskabet Athenæum og Kra. kunstforening.

Dahl, Johannes Siegwald (1827—1902), n. maler. Søn af professor J. C. C. D. Elev af faderen og dyremaleren W. Wegener. Studerede Landseer i London. Dyrebilleder, hvoraf to i Dresdener-galleriet.

Dahl, Jonas Anton (1849—), n. forfatter og prest, f. i Stavanger. Udgav «Paa hellig grund», kirkelige reiseskisser og indtryk (1879) og derefter et par bind populære religions-filosofiske afhandlinger. Som skjønlitterær forfatter slog han igjennem med «Cargadør Sahl» (1898), en stemningsfuld, mildt humoristisk skildring fra gamle dage. Blandt hans øvrige bøger kan nævnes «Vestanveir» (1896; 1907 indlemmet i «Bedstemors forlovelse»), samt «Paa gamle tomter» (1906). Begge disse bind skildringer og fortællinger gjorde stor lykke hos publikum. — D. har ogsaa vundet et anseet navn som salmedigter.

Johan Chr. C. Dahl: Birk i storm.

Dahl, Knud (1823—94), n. industridrivende, foregangsmand paa maskinteknikens omraade. Som bondegut fra Nordre Fron i Gudbrandsdalen kom han i 1840-aarenes slutning til Kra., hvor han fik ansættelse paa brødrene J. J. og A. J. Jensens (s. d.) mek. verksted. Da dette 1849 flyttede til «Myren» ved Akerselven, gik D. med og snart efter ind i firmaet. Dette blev fra 1863 kaldt «J. & A. Jensen og Dahl». Det undergik under de tre lederes styre stadig betydeligere udvidelser og blev endnu i D.s levetid landets største anlæg i sit slags.

Dahl, Konrad Neumann Hjelm (1843—), n. forfatter og prest. Udgav i 1874 «Løven», en fortælling fra Finmarken, som gjorde adskillig lykke og i aarenes løb er udkommet i tre oplag. Blandt hans senere arbeider kan nævnes «Eda Mansika», «Glimt», «Et slør», samt «Arne Livaag», en forbryders livsroman, hvori D. har benyttet sine erfaringer som fængselsprest til at give en varmt sympatisk og forstaaelsesfuld skildring af et samfundets stedbarn.

Dahl, Ludvig Vilhelm (1826—90), n. læge. Udgav i 1859 efter offentlig foranstaltning sit bekjendte verk: «Bidrag til kundskab om de sindssyge i Norge». Efter en fremskudt virksomhed, væsentlig paa sindssygevæsenets omraade, udnævntes han i 1875 til medicinaldirektør og har som usedvanlig klar og karakterfast administrator indlagt sig store fortjenester af Norges medicinalvæsen. — Af hans øvrige omfattende litterære produktion nævnes hans i sin tid ligesaa udbredte som udmerkede bog: «Den offentlige sundhedspleie med hensyn til norske forhold» (tillægshefte til «Folkevennen», 1879). — D. var en høit anseet og rigt udstyret personlighed, som var meget af en kunstner; bl. a. efterlod han sig en efter norske forhold betydelig kunstsamling og har privat ladet trykke en af hans individualitet sterkt præget samling digte («Værn og fæste», af Bifrons).

Dahl, Mikael (1656—1743), sv. portrætmaler. Elev af Ehrenstrahl. Efter ophold i Paris og Rom bosat i London, hvor han blev en populær portrætmaler i de høieste kredse. Hans fleste billeder i England (f. eks. «Karl XI til hest» i Windsor); i Stockholm «Dronning Kristina» (paa Strömsholms slot) og «Karl XII» i Nationalmuseum.

Dahl, Nils Nilsen (1806—54), n. prest og politiker, fra Veø prestegjeld i Romsdalen, cand. teol. 1830, blev efter i nogle aar at have fungeret som personel kapellan og hjælpeprest udnævnt til resid. kap. i Melhus og endelig i 1851 til sogneprest i Eid i Nordfjord. D. repræsenterede S. Trondhjems amt paa stortingene 1845—51, hvor han hørte til bondepartiets ledere og i 1848 fungerede som præsident i odelstinget (1851 vicepræsident).

(adv) ogs. extravagantly, luxuriously — (f) (som flyder) à flot; (fig.) nonchalant, dégagé, libre; (fiks) élégant, pimpant, chic; (overdaadig) somptueux, luxueux; (ødsel) libéral, prodigue; (leve f.) mener grand train.

flot (f) m, bølge, sjø; flod(bølge); strøm, sværm. **à f.** (sjoudtr.) flot; (fig.) pr. kasse.

flotation (e) flyden, svømmen; opdrift.

Flöte (t) f, fløite. **flöten** fløite (nattergalen). **f. gehen** gaa fløiten.

flothed — (t) Freigebigkeit f, flottes Wesen n — (e) nonchalance, jauntiness, extravagance — (f) nonchalance, désinvolture; élégance; somptuosité f, luxe m; libéralité, prodigalité f.

flotille — (t) Flotille f — (e) flotilla — (f) flotille f.

flotsam, flotson (e) (flydende) vraggods.

flottabilité (f) f, flydeevne. **flottable** flydedygtig. **flottage** m, fløtning. **flottaison** f, (ligne de) vandgang, -linje.

flotte sig — (t) flott sein — (e) spread one's self; (med) sport — (f) mener grand train; être libéral, prodigue; (med) prodiguer, gaspiller; faire parade de; se payer, se régaler de.

Flotte (t) f, flaade.

flotte (f) f, flaade; mængde (mennesker); bøie; flaa, kavl.

flotter (f) flyde, svømme; bølge, flagre, vaie; svæve; vakle; sætte bøier paa (taug); fløte.

Han har udgivet folkeskrifter til almuens oplysning og skrevet fortællinger paa vers og prosa i blade og tidsskrifter. Enkelte af hans utrykte digte lever som folkeviser i det trondhjemske.

Dahl, Ove Christian (1862—), n. botaniker; studerede først filologi og vandt 1888 accessit for en prisafhandling om sproget i den gamle norske homiliebog, men har siden væsentlig ofret botaniken sit arbeide. Blev i 1893 assistent og noget senere konservator ved universitetets botaniske museum. Har udgivet mange plantegeografiske og floristiske arbeider over flere tidligere i botanisk henseende lidet undersøgte dele af vort land og har ved siden heraf leveret værdifulde bidrag til botanikens historie i Norge. Efter professor A. Blytts død udgav han dennes «Haandbog i Norges flora» (1906).

Dahl, Theodor H. (1845—), n.-amer. biskop, f. i Smaalenene, kom til Amerika i 1865. 22 aar gammel blev han prest, først ved Litchfield, Minn., senere i Green Bay og dernæst i Stoughton, Wis., hvor han virkede i 22 aar. Han var sekretær for den Norskdanske konferens 1876—81, formand i samme 1881—86; 1886—1902 formand i Zionsforeningen for Israel. I 1902 valgtes han til formand for den Forenede norsk-lutherske kirke i Amerika.

Dahl, Valdemar Ferdinand (Vladimir Ivanovitsj Dalj) (1801—72), rus. forfatter og leksikograf, søn af en indvandret dansk læge. Erhvervede paa talrige reiser til alle egne af Rusland et grundigt kjendskab til rus. folkeliv og udgav under pseudonymet Kazak Luganskij (kosakken fra Lugansk) en række folkelivsskildringer, der foreligger i en samlet udgave paa 8 bd. (1860—61 og 1878—84). Forfattede 1861—68 sin store «Forklarende ordbog over det levende storrussiske sprog» (2 udg. 1880—82), der er en meget værdifuld materialsamling. Paa sine reiser indsamlede han folkeviser, sagn og eventyr og udgav «Det russiske folks ordsprog» (1862; ny udgave 1879) indeholdende ca. 30 000 ordsprog.

Dahl, Walter Scott (1839—1906), n. jurist og politiker, f. i Melhus, søn af resid. kapellan Nils D., repræsenterede Romsdals amt paa stortingene 1874—76 og 1877—79, men frasagde sig derpaa gjenvalg. Dog mødte han paa tingene 1883 og 1885 som suppleant. Særlig bekjendt som aktor i rigsretten mod ministeriet Selmer. I 1885 blev D. udnævnt til sorenskriver i Nordre Gudbrandsdalen, repræsenterede derpaa Kristians amt paa stortinget 1886—88. I mars 1888 indtraadte han i det Sverdrupske ministerium, hvor han forblev til dets fald (juli 1889); blev samme aar lagmand i Gulating. D. har udgivet vel anseede juridiske haandbøger for lægmænd (f. eks. «Landdistrikternes kommunalforfatning» (1878, 3 opl. 1894) og enkelte skrifter af historisk indhold, deriblandt en fremstilling af biskop Nikolas Arnessøns historie og det særdeles fortjenstfulde: «Johan Sverdrup, et stortingsbillede» (1899—1904, 3 bd.).

(Fot. af Otto Borgen, Bergen.)
Walter Scott Dahl.

Dahlak (Daalac), Øst-Afrika, øgruppe i det Røde hav ret ud for Massaua, tilhører (siden 1885) den italienske koloni Eritrea. Bestaar af Store D., Norah og mange mindre øer, tilsammen 1100 km.² med (1899) 4790 indb. (blanding af arabere og abessiniere). Øerne, som bestaar af vulkanske, af koralkalk dækkede bergarter, er lidet frugtbare; kvægavl og skildpaddefangst er de vigtigste næringsveie. I den romerske keisertid var D. centrum for perlefiskeriet og den dermed forbundne handel og dengang tæt befolket.

Dahlander, Gustaf Robert (1834—1903), sv. tekniker og videnskabsmand, 1856—70 lærer og lektor ved Chalmers' tekniske læreanstalt i Göteborg, derpaa professor i fysik og fra 1890 direktør ved den tekniske høiskole i Stockholm. D. har store fortjenester af Sveriges tekniske undervisningsvæsen og har udfoldet en betydelig forfattervirksomhed dels ved videnskabelige afhandlinger (determinantteori, lysets diffraktion, havfladens form, mekanisk varmeteori o. s. v.) dels ved lærebøger (mekanik, maskinlære, elektricitet, fysik), ligesom han ogsaa har skrevet nogle skuespil.

Dahlbergh, Erik Jönsson, greve (1625—1703), berømt sv. ingeniørofficer, deltog i næsten alle Karl Gustafs felttog, og hans navn er knyttet til de fleste sv. beleiringer og befæstningsarbeider. Vandt paa Karl Gustafs tog mod Danmark 1657 berømmelse ved indtagelsen af fæstningen Frederiksodde (Fredericia), ligesom det var ham, som ledede den dumdristige overgang over Belterne paa isen. Efter i hemmelighed at have rekognosceret Kbh.s fæstningsverker raadede han kongen til uden nølen at vove en storm paa Kbh., men hans mening gik ikke igjennem, hvilket muligens reddede Danmark. Han ledede beleiringen og deltog i den mislykkede storm 1659. Til løn for sine fortjenester blev han adlet. Senere deltog han med stor udmerkelse i krigen mod Danmark 1675—79, udnævntes til greve og feltmarskalk og blev 1696 statholder i Livland. D. har udarbeidet en mængde tegninger til fæstninger og planer over samtidige feltslag samt tegningerne til Karl Gustafs historie af Pufendorf. Hans billedverk «Suecia antiqua et hodierna», som bestaar af kobberstik af Sveriges byer, slotte o. s. v., er vel kjendt.

Dahle, Herman Bjørn (1855—), n.-amer. forretningsmand og politiker, f. i Perry, Dane Co., Wis., af norske forældre fra Telemarken, forretningsmand i Mount Horeb, Wis. Valgt af republikanerne repræsenterede han Wisconsins andet distrikt i de Forenede staters kongres 1899—1903.

Dahle, John (1853—), n.-amer. musiker, f. i Østre Slidre, Valdres. Udvandrede til Amerika 1877. Har der virket som lærer og leder af sangkor. Har redigeret «Norsk-amerikansk musiktidende» og udgiver «Jubilate», kirkelige sange. Leder af den Norske synodes sangerforbund, den største organisation i sit slags i Amerika. Er 1908 lærer ved Luther seminar i Hamline, Minn.

---

flotteron (f) m. flaa, kavl.
flotteur (f) m. fløter.
flottweg (t) glat væk.
flou (f) blød.
flounce (e) kast(e sig), kave, sprel(le); pynte, garnere; ryk; kappe (paa kjole).
flounder (e) (zool.) flyndre, skrubbe; kave, sprelle, velte sig.
flour (e) (sigte) mel; finmale; mele.
flourish (e) blomstre, trives; gjøre kunstige sving, snirkler, kruseduller; braute; svinge (sabel); prydelse; snirkel, krusedul, broderi; fanfare; sving (af sverd).
floury (e) melen.
flout (at) (e) spot(te), haan(e).
flow (e) falde, flyde; stige, flø; oversvømme; strøm; (jevnt) fald; overflod; flod (mods. ebbe). **flowage** flom(vand).
flower (e) blomst; blomstre; pryde med blomster. **floweret** smaablomst. **floweriness** blomsterflor.
Flöz (t) n. fløts.
Fluch (t) m. forbandelse, ed. **fluchen** (for)bande.
Flucht (t) f. flugt; flok; suite, række.
flüchten (t) bringe i sikkerhed, redde.
flüchtig (t) flygtende; løbsk; hurtig, rap; flygtig; slurvet. **Flüchtigkeit** f. flygtighed; slurveri, slurvefeil. **Flüchtling** m. flygtning.

Dahle, Lars Nilsen (1843—), missionssekretær i N. missionsselskab, f. i Grytten prestegjeld (Romsdalen). D. gjennemgik Klæbo seminar og derpaa missionsskolen i Stavanger 1864—67. Paa grund af de glimrende evner, han lagde for dagen, bestemte hovedbestyrelsen ham til at studere videre ved universitetet, hvor han i to aar lagde sig efter teologi og østerlandske sprog. I 1869 foretog han en reise til Danmark, Tyskland og Schweiz for at studere missionsvæsen. Kommen til Madagaskar (1870) fik han sit virkefelt i Tananarivo, hvor han satte igang en presteskole, hvis bestyrer han i flere aar var. Fra 1873—87 var han med i oversættelsen af bibelen paa madagassisk og i 1877—87 tilsynsmand for den n. mission paa Madagaskar. I 1888 kom han hjem og overtog stillingen som missionssekretær. Han er desuden lærer ved missionsskolen og redaktør af «Norsk missionstidende». D. har baade paa Madagaskar og i Norge udfoldet en betydelig forfattervirksomhed. Paa Madagaskar skrev han bl. a. en mængde afhandlinger i «The Antananarivo annual and Madagascar magazine» og flere bøger til belysning af det madagassiske folks historie, sprog og kultur («Madagaskar og dets beboere», Kra. 1876—77, 2 dele, «Specimens of malagasy folk-lore», Ant. 1877). Mest kjendt vil dog hans mange teologiske skrifter være, af hvilke kan nævnes: «Livet efter døden og gudsrigets fremtid», «Profeten Jonas», «Verdens ende», «Synd mod den Helligaand», «Religionen og menneskeslegtens stormænd», «Kristi forsoningsgjerning», «Den hellige skrifts oprindelse»,«Adventisterne», foruden en hel del bøger om missionen samt artikler om mission og kirke i dagspressen og tidsskrifter. Han har fra konservativt hold været en af de ledende i de sidste aars teologiske stridigheder. D. er anseet som en lærd og alsidig teolog og sprogforsker, en af vore første missionskjendere og en fremragende prædikant og foredragsholder.

(Fot. af Norland, Stavanger.)
Lars Nilsen Dahle.

Dahlerup, Jens Vilhelm (1836—1907), d. arkitekt, titulær prof., etatsraad. Af hans kjøbenhavnske bygninger kan bl. a. nævnes: Tivoliportalen, den gamle toldbod, Kunstmuseet, det Kgl. teater, Jesuskirken i Valby, Ny Carlsberg, den ældre del af Glyptoteket. D., der som arkitekt udmerker sig ved fantasi og smidighed, har ogsaa øvet stor indflydelse paa den d. kunstindustri.

Dahlerup, Karl Verner Hornemann (1859—), d. filolog, docent i dansk ved Kbh.s universitet. Dygtige udgaver af gamle islandske tekster; arbeider nu (1908) paa en dansk ordbog.

Dahlgren, Erik Vilhelm (1848—), sv. biblioteksmand og geograf, siden 1903 overbibliotekar ved Kungl. biblioteket i Stockholm, hvor han tidligere var amanuensis. D. har, særlig som geograf, udfoldet en flittig forfattervirksomhed.

Dahlgrén, Eva Charlotta (Lotten) Carolina (1851—), sv. forfatterinde, 1891—1907 redaktør af tidsskriftet «Dagny» (s. d.), har foruden sin litterære virksomhed nedlagt et alsidigt arbeide i kvindesagens tjeneste. Har bl. a. skrevet «Ransäter» (1905) og «Ur Ransäters familjearkiv» (1907). Mødte som repræsentant for Fredrika-Bremer-förbundet ved kvindekongressen i Kra. 1902.

Dahlgren, Fredrik August (1816—95), sv. forfatter, er især kjendt for sit yndede skuespil «Värmländingarne» (1846) og sine «Viser på värmlanske tongmåle», hvoraf flere er yndede folkesange. D. har ogsaa udgivet flere middelaldersskrifter, udfoldet en stor oversættervirksomhed (Shakespeare, Calderon, J. L. Heiberg), samlet betydelige bidrag fra det 16 aarh. til «Svenska akademiens ordbok», hvis «Källförteckning» (1893) skyldes ham, og har skrevet det vigtige teaterhistoriske verk «Anteckningar om Stockholms teatrar» (1866). [Litt.: Se foreg. art.]

Dahlgren, John Adolf (1809—70), nordamer. admiral, søn af en svensk konsul i Filadelfia; var 1845—61 ansat i sjøartilleridepartementet i Washington og opfandt der en forbedret konstruktion af bombekanoner. Blev under borgerkrigen kontreadmiral 1863 og chef for den sydatlantiske blokadeeskadre; ødelagde Fort Sumter ved Charleston og udmerkede sig ved erobringen af denne by (1865).

Dahlgren, Karl Fredrik (1791—1844), sv. digter og prest, var med at stifte «Manhemsförbundet» for at vække kjærlighed til Sveriges store minder og dyrkede ved siden af prestegjerningen den humoristisk-satiriske poesi. 1819—20 kom hans «Mollbergs epistlar», i nogen grad paavirket af Bellman. D. deltog med fosforisterne i forfatterskabet af «Markalls sömnlösa nätter», udgav en mængde kalendere, hvori bl. a. flere udmerkede vaardigte, og skrev den komiske roman «Nahum Bergströms krönika».

Dahlhausen, by i Preussen, prov. Westfalen, 8 km. s.ø. f. Essen, ved Ruhr; 9965 indb. (1905). D. har kulgruber, staal- og jernverk samt fabrik for ildfast sten.

Dahlia, se Georgine.

Dahll, Johan Martin (1830—77), n. bergverkseier og forretningsmand. Overtog som ung mand sin faders betydelige forretning i Kragerø og senere bestyrelsen af nikkelgruberne i Bamle, hvilke han siden drev for egen regning. Han indførte flere forbedringer i nikkeludvindingen og opnaaede at fremstille et nikkelprodukt, som vandt almindelig anerkjendelse. Drev desuden ogsaa apatitgruber i Bamle og var vistnok i sin tid landets største grubeeier. Desuden bidrog han meget til vor isindustris fremgang. 1877—79 valgtes han til stortingsrepræsentant for Kragerø.

Dahll, Lars Kristian (1823—), n. militær, officer 1842, oberstløitnant og felttøimester 1875, oberst 1884, tog afsked 1897. Han var i 1884 det Schweigaard'ske ministeriums forsvarsminister. D. optraadte i yngre aar som flittig og kundskabsrig krigsvidenskabelig og militærpolitisk forfatter, bl. a. med den praktisk betydningsfulde afhandling «Om hovedetablissementet for den norske marine» (1856).

---

fluctuant (e) & (f) bølgende, vaklende.

fluctuate (e), **fluctuer** (f) bølge; vakle; fluktuere (priser).

fluctuation (e) & (f) f, bølgen; vaklen; stigen og fald.

fluctueux (f) bølgende, urolig.

flue — (t) Fliege f — (e) fly — (f) mouche f. **sætte en fluer i hovedet** — (t) elm. einen Floh ins Ohr setzen — (e) turn one's head — (f) mettre martel en tête à q. **slaa to fluer med ét smæk** — (t) zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen — (e) kill two birds with one stone — (f) faire d'une pierre deux coups. **fluesnapper** — (t) Fliegenschnäpper m — (e) fly-catcher — (f) gobe-mouches m. **fluesop** — (t) Fliegenschwamm m — (e) toad-stool — (f) agaric (m) des mouches.

flue (e) luftgang, røgfang, skorsten(spibe); ovnsrør; røgkanal; fnug, dun; influenza.

fluency (e) talefærdighed, flydende foredrag. **with f.** flydende.

fluent flydende.

fluer (f) flyde.

fluet (f) spinkel, svag.

fluff (e) lu; dun.

Flug (t) m, flugt; flok. **F.blatt** n, flyveblad. **F.sand** m, flyvesand. **F.schrift** f, flyveskrift.

Flügel (t) m, vinge; fløi; flygel. **F.kleid** n, kappekjole. **F.weite** f, vingefang.

flugelman (e) fløimand.

flügeln (t) bevinge.

flügge (t) flyvefærdig, flyg.

Dahll, Tellef (1825—93), n. geolog. Blev i 1850 bestyrer af Neskilens jerngruber ved Arendal, geschworner i vestre søndenfjeldske distrikt 1861 og 1872 bergmester i samme distrikt. Da Norges geologiske undersøgelse blev oprettet i 1858, overdroges ledelsen heraf til Kjerulf og D. Han arbeidede med undersøgelsen af Kristiansands stift til 1866, da han begyndte den geologiske undersøgelse af det nordlige Norge. Blandt de praktiske resultater af hans arbeide kan nævnes opdagelsen af apatitgruberne ved Kragerø, guldleierne i Finmarken, stenkullene paa Andøen og nikkelforekomsten paa Senjen. Han har udgivet flere geologiske karter og videnskabelige afhandlinger. Var stortingsmand for Bratsberg 1865—66.

Dahlli't er et efter Tellef Dahll (s. d.) opkaldt mineral, bestaaende af kalciumfosfat og -karbonat.

Dahlmann, Friedrich Christoph (1785—1860), t. historiker og politiker, studerede filologi ved Kbh.s universitet og erhvervede dansk indfødsret. Senere professor, først i Kiel, saa i Göttingen, endelig i Bonn; sendtes 1848 som Preussens repræsentant til forbundsdagen. I nationalforsamlingen blev D. en af de mest fremtrædende førere, men da hans tanke om at faa keiserkronen overdraget til Preussens konge ikke lod sig virkeliggjøre, trak han sig ud af det politiske liv. Har udgivet en «Geschichte von Dänemark» i 3 bd., som omfatter tiden til reformationen, et fremragende og i det hele upartisk arbeide, der i den nyeste tid er blevet fortsat af Schäfer.

Dahme, by i Preussen, prov. Brandenburg, ved elven D., en bielv til Spree, 5 858 indb. (1905). D. har landbrugsskole, klæde- og cigarfabriker.

Dahmeni't, et af de saakaldte sikkerhedssprængstoffe; angives at bestaa af 91.5—93.5 pct. ammoniumnitrat, 6.5—4 pct. naftalin og 2.5—1.5 pct. kaliumbikromat. Anvendes i bergverksdriften.

Dahn, Felix (1834—), t. jurist, historiker og digter, var professor, først i München, senere i Würzburg, Königsberg og Breslau. Foruden juridiske arbeider har han udgivet det store retshistoriske verk «Die Könige der Germanen». Af andre historiske arbeider kan nævnes «Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker» (bind IV i Onckens samling). Han har derhos skrevet en mængde romaner med emner fra middelalderen, som «Harald und Theano», «Ein Kampf um Rom», lystspil og livserindringer. Hans samtlige verker udkom i Leipzig i 1898—99 i 21 bind.

Dahna (Dehna), den sydlige arabiske ørken, ligger i en høide af 500—700 m. og omgives af randfjelde; blot i det sydøstlige Arabien paa omtr. 20° n. br. naar den havet. Den er dækket med dyb sand, mange steder uden nogensomhelst plantevekst. Kaldes ogsaa Robaa eller Chaly.

Dahomey *[-me]*, Vest-Afrika, tidligere negerstat, siden 1893 fransk koloni paa Slavekysten (Øvre Guinea), mellem tysk Togoland i v. og britisk Nigeria i ø., 169 500 km.² med ca. 1 mill. indb. (6 pr. km.²). Den korte (130 km.) kyst, som er uden indskjæringer og vanskelig tilgjængelig paa grund af sandbanker og stadige brændinger, bestaar af en lav, sandig landstrimmel, som følges af en række grunde strandsjøer, gjennem hvilke D.s to hovedelve, Ueme og Kuffo, har afløb til Guineabugten. Indenfor lagunerne ligger et skogklædt plateau, som ved de brede Lama-myrer skilles fra et aasland, hvor skog og savanner veksler, og som er frugtbarere end det indre bjergland, Mahé, hvis største høide er Monts de l'Atacora (ikke over 1000 m.). D. har et egte tropeklima, som ialfald i kystegnene er meget usundt for europæere, og hvis plante- og dyreliv er det for det tropiske Afrika sedvanlige. Jordbrug er ved siden af nogen industri den vigtigste næringsvei, og palmolje, mais, kokos- og kolanødder, kautschuk, i den senere tid ogsaa kaffe og kakao udføres over kystbyerne Grand-Popo, Uida, Kotonu og hovedstaden Porto Novo ved Nokué-lagunen. Disse byer har telegrafforbindelse med fransk Sudan og Senegal, ligesom en jernbane fører fra Uida og Kotonu til Tschauru, ca. 280 km. fra kysten. — D.-riget, som stiftedes 1625 af høvdingen Takudonu, hvis slegt har regjeret indtil nu, som en ubetydelig indlandsstat omkring hovedstaden Abomey, udvidedes snart mod det indre og 1728 ogsaa til kysten. Fra nu af havde D. sin største blomstring ved slavejagt og slavehandel, hvis ophør 1843 bragte riget i forfald. 1885—87 under portugiserne, 1890 under fransk protektorat begyndte D.s konge, Behanzin, krig med Frankrige 1892, men blev efter to maaneders fortvilet kamp beseiret af oberst Dodds, som nov. 1892 erobrede Abomey og juni 1893 fangede Behanzin. — Befolkningen i D. er hovedsagelig ewe-negere, der under despotiske konger (fra ca. 1620) efterhaanden har fortrængt eller udryddet landets oprindelige beboere. Ved siden af kongen stod et mægtigt presteskab, der ledede folkets kultus. Religionen var naturdyrkelse, isprængt fremmede elementer; den krævede menneskeofringer, der var sedvanlige ved store festligheder og begravelser. Landets endelige erobring af franskmændene og Behanzins, den sidste konges, deportation har medført gjennemgribende forandringer i forholdene i D., der nu i kulturel henseende ikke væsentlig skiller sig fra nabokolonierne Togo og Lagos.

Dahra, Nord-Afrika, fjeldlandskab (760 m. o. h.) i det nordlige Algerie mellem Cheliffs dal og Middelhavskysten til Ténès i ø. Her begik general Pélissier 1845 den udaad at lade 500 oprørske kabyler af stammen Ulad Riah, som havde søgt tilflugt i Dahra-fjeldenes huler, kvæle ved røg fra fugtig ved, som var antændt foran indgangen.

Dahr-el-Chodib, den høieste top af Libanon (Syrien), 55 km. n.ø. for Beirut, 3063 m.

Dai'dala (græ., «træbilleder»), en fest, som feiredes i Boiotien til Heras ære. Hera havde ifølge sagnet efter en strid med Zeus skjult sig for ham; da han lod, som om han vilde egte en anden, kom hun forbitret frem, men lod sig forsone, da hun saa, at hendes rivalinde var en udklædt træstøtte.

Dai'dalos, i de græ. myter en berømt kunstner fra Athen; maatte flygte derfra, fordi han havde myrdet en elev, og blev modtaget af kong Minos paa Kreta. Ogsaa her arbeidede han baade som bygmester og billedhugger, byggede labyrinten (s. d.); men i denne blev han selv indespærret med sin søn Ikaros (s. d.). D. forfærdigede da vinger til sig selv og sønnen og und-

---

fluge (t) fluks.
flugt — (t) Flucht f; (fugles) Flug m — (e) escape; flight; (høi f.) soaring — (f) (flygten) fuite f; (flyven) vol(ée) m (f); (fig.) ogs. essor m; (vild f.) déroute f. **slaa paa f.** — (t) in die Flucht schlagen — (e) put to flight — (f) mettre en fuite. **i f. (med)** — (t) in einer Flucht (Reihe) — (e) flush, level, even, in a line with — (f) en enfilade, de suite; au niveau de, de niveau avec.
fluid (e), **fluide** (f) (m), flydende (legeme), fluidum.
fluidité (f) f. **fluidity** (e) flydende tilstand.
fluke (e) (skotsk) pigvar; ankerflig; (i biliard) gris; slump, lykketræf, (være) svineheld(ig). **f.-(worm)** leverikte (indvoldsorm).
fluks se straks.
flummery (e) melpap; smiger, komplimenter.
flummox, -ux (e) sætte bête, forbløffe, knibe,
Flunder (t) m, skrubbe (flyndre).
flunkende: f. ny — (t) funkel (nagel) neu — (e) fire-, bran-, spick-and-span new — (f) tout (battant) neuf.
Flunkerei (t) f, praleri, skryderi. **Flunkerer** m, pralhans. **flunkern** kyte, skryde.
flunk(e)y (e) lakei.
fluor (e) flusspat = **fluor-spar.**
fluor (f) m, (kem.) fluor = **fluorine** (e).
Flur (t) f, eng; bymark.

kom derved til Sicilien; baade der og paa Sardinien og i Ægypten var han senere virksom. D. stod for de senere tider som alle kunstneres stamfader, og talrige primitive tekniske opfindelser tillagdes ham (f. eks. sag, øks. ror); sml. i de nordiske sagn Vølund smed.

Daily chronicle *[dēli krå'nikəl]*, daglig morgenavis i London, grundlagt 1876 af Edw. Lloyd som uafhængigt organ for venstres radikale fløi og en fremskreden socialpolitik. Under boerkrigen gik det over til krigspartiet. I de senere aar har «D. c.» bekjæmpet den Chamberlain'ske toldpolitik. Bladet eies nu (1908) af grundlæggerens fire sønner. Dets chefredaktør er siden 1899 R. Donald. Dets daglige oplag gaar op til 350 000 eksemplarer. Nummerpris ½ d.

Daily express *[dēli ekspre's]*, daglig konservativ morgenavis i London, grundlagt 1900 af A. Pearson i nær tilslutning til J. Chamberlains politik. Dets salg er gaaet op til 600 000 eksemplarer pr. dag, men dets indflydelse svarer ikke til den store udbredelse. Nummerprisen er ½ d.

Daily mail *[dēli mēl]*, daglig morgenavis i London, grundlagt 1896 af A. Ch. Harmsworth (s. d.). «D. m.» var en af de første godtkjøbsaviser (½ d. pr. nummer). Det har altid lagt an paa sensation og tillægges ikke synderlig troværdighed. Men dets udbredelse har været overvældende, op til 1½ mill. eksemplarer om dagen. Uden bestemt partifarve forfegter det de Chamberlain'ske toldbeskyttelses- og rigspolitikplaner.

Daily news *[dēli njuz]*, daglig liberal morgenavis i London, grundlagt 1846 bl. a. af. Ch. Dickens, som dog kun redigerede de første 17 nr. 1854—66 skrev den radikale positivist Harriet Martineau bladets daglige leder. 1861 var «D. n.» en af de meget faa engelske aviser, som tog parti for nordstaterne i Amerikas borgerkrig. 1870—71 fik «D. n.» et sterkt opsving ved Archibald Forbes' korrespondancer fra den fransk-tyske krig. Siden den tid blev det Gladstones trofaste organ. 1902 gik eiendomsretten over til den rige fabrikant og kvæker George Cadbury, som drev dets ledelse over i frikirkelig retning. Siden 1892 har den havt A. G. Gardiner som chefredaktør. Nummerprisen, som oprindelig havde været 5 d., sank med den stigende konkurrance og har siden 1904 været ½ d.

Daily telegraph *[dēli te'legræf]*, daglig upolitisk morgenavis i London, grundlagt 1855. Bladet har knyttet sit navn til en række store foretagender, som det har bekostet, bl. a. 1873 G. Smiths udgravninger i Mesopotamien, sammen med «New York Herald» 1874—77 Stanleys anden Afrika-ekspedition, 1884—85 N. Johnstons udforskning af Kilimandsjaro og 1899—1900 L. Deales reise fra Kap til Kairo. Oplaget gaar op til 300 000 eksemplarer daglig. Blandt dets redaktører var 1861—1904 digteren Edwin Arnold; den nuværende (1908) chefredaktør er J. M. Le Sage. «D. t.» var 1894 den første London-avis, som indførte sættemaskiner.

Daimie'l, by i Mellem-Spanien, prov. Ciudad Real, 95 km. s.ø. for Toledo; 11 825 indb. (1900). Teglverker og sæbefabriker, uld- og lærredsvæverier samt brændevinsbrænderier. 10 km. n.ø. for D. ligger «Guadianas øine» (ojos del Guadiana).

Daimio *[-ð]* (jap., «det store navn»); indtil lensvæsenets ophævelse 1869 benævnelse paa de omkr. 270 store kronvasaller i Japan i modsætning til shomioerne («det lille navn»), den lavere lensadel.

Daimler, Gottlieb (1834—1900), t. maskiningeniør, begyndte 1882 i Kannstatt at bygge automobiler med den af ham opfundne eksplosionsmotor, D.-motoren. Nu drives fabrikationen af D.-Motorengesellschaft i Untertürkheim.

Dairi (jap., «store indre»), gammelt udtryk for mikadoens palads og i overført betydning for mikadoen selv; anvendes ikke siden shogunatets (s. d.) fald 1868.

Dajāker, malaiisk folkestamme paa Borneo. Som malaierne almindelig er d. af middels størrelse, ofte spædbyggede, men vel proportionerede og kraftige. De bor sedvanlig i befæstede landsbyer, bestaaende af pælehuse, og styres af høvdinger, der deler magten med folkeforsamlingerne. D. ernærer sig ved akerbrug, navnlig ved risdyrkning. Stadige krige, stammefeider og blodhevn har sat sit præg paa deres kultur. Dennes vigtigste kjendetegn er hovedjagten (Koppensnellen). Besiddelse af krigstrofæer i form af menneskelige hovedskaller er blandt d. en nødvendig betingelse for at kunne opnaa anseelse inden stammen. D.s antal sættes alm. til ca. 2½ mill. [Jfr. Bock, «Hovedjægerne paa Borneo».]

Dajak-kriger.

Dâk (dawk), ostindisk benævnelse for brev- og personbefordring pr. elefant, ridehest, vogn eller bærestol.

Dakalieh, prov. i Nedre-Ægypten, i den nordøstlige del af Nildeltaet, 2411 km.² med (1897) 736 708 indb. (305 pr. km.²). Overordentlig frugtbar paa korn, bomuld, tobak, indigo o. m., derfor saa tæt befolket. Hovedstad Mansura ved Nilens østlige hovedarm.

Dakār, Vest-Afrika, fr. sjøby og fæstning paa sydsiden af halvøen Kap Verde. Havde 1891 8737 indb. og er i stadig fremgang paa grund af sin gode, rummelige havn. Fra 1857 hovedstad i fr. Vest-Afrika. Forbundet med St. Louis de Sénégal ved en 264 km. lang jernbane.

Daker, se Dacia.

Dakīkī, Abū-Mansur Muhammed, persisk digter; efter opdrag af samanidefyrsten Nūch ben-Mansur (976—97) begyndte han en digterisk fremstilling af de oldpersiske kongesagn (som senere førtes videre af den berømte Firdusi).

Dakota *[dakōta]*, et stort distrikt i de Forenede stater, mellem Canada i n., Montana og Wyoming i v., Nebraska i s. og Iowa og Minnesota i ø., erhvervet 1803 og fra 1861 territorium (omfattende foruden D. ogsaa Idaho, Montana og Wyoming, som lidt efter lidt blev udskilt). I 1889 blev saa D. territorium delt i to stater Nord-D. og Syd-D., idet grænsen mellem begge gaar langs 45° 55' n. br. D. ligger paa begge sider af Missouri, som skjærer landet i retning n.v.—s ø. Overfladen er en træløs prærie, som i ø. mange steder er meget frugtbar, v. for Missouri derimod øde, ofte rent ørkenagtig. Landet stiger jevnt i høide fra ø. til v., fra 250 m. til 650 m.;

Flur (t) m, forstue, entré. **F.-klingel** f, entréklokke. **F.nachbar** m, nabo i samme etage.

flurry (e) vindstød; forvirring, befippelse; sætte i bevægelse, forurolige; gjøre befippet, forfjamse.

flush (e) ruse, strømme voldsomt; (bringe til at) blusse, rødme, glode; gjennemstromme, fylde, betage, henrive, beruse; (jagtudtr.) opjage, -støde; pludselig tilstrømning; sprut, straale; rødme(n), glød, blussen; flor; opjaget flok (af fugle); suite (af kort); frisk, kraftig; overflødig, (tilstede) i overflod; vel forsynet (med); gavmild; i flugt, i niveau, i plan, i vater; lige, bent.

flusher (e) tornskade.

flushness (e) friskhed.

Fluss (t) m, flydende bevægelse, strøm, gang; reumatisme, verk; flod, elv. **f.ab(wärts)** nedover floden, med strømmen. **f.auf(wärts)** opover (floden), mod strømmen.

flüssig (t) flydende. **Flüssigkeit** f, flydende tilstand, vædske.

fluster (e) ophede (som ved drik); forvirre; forplumre; være varm, hed; være besværet, overlæsset, kave; glød, hede, varme; bevægelse, forvirring; opkavethed.

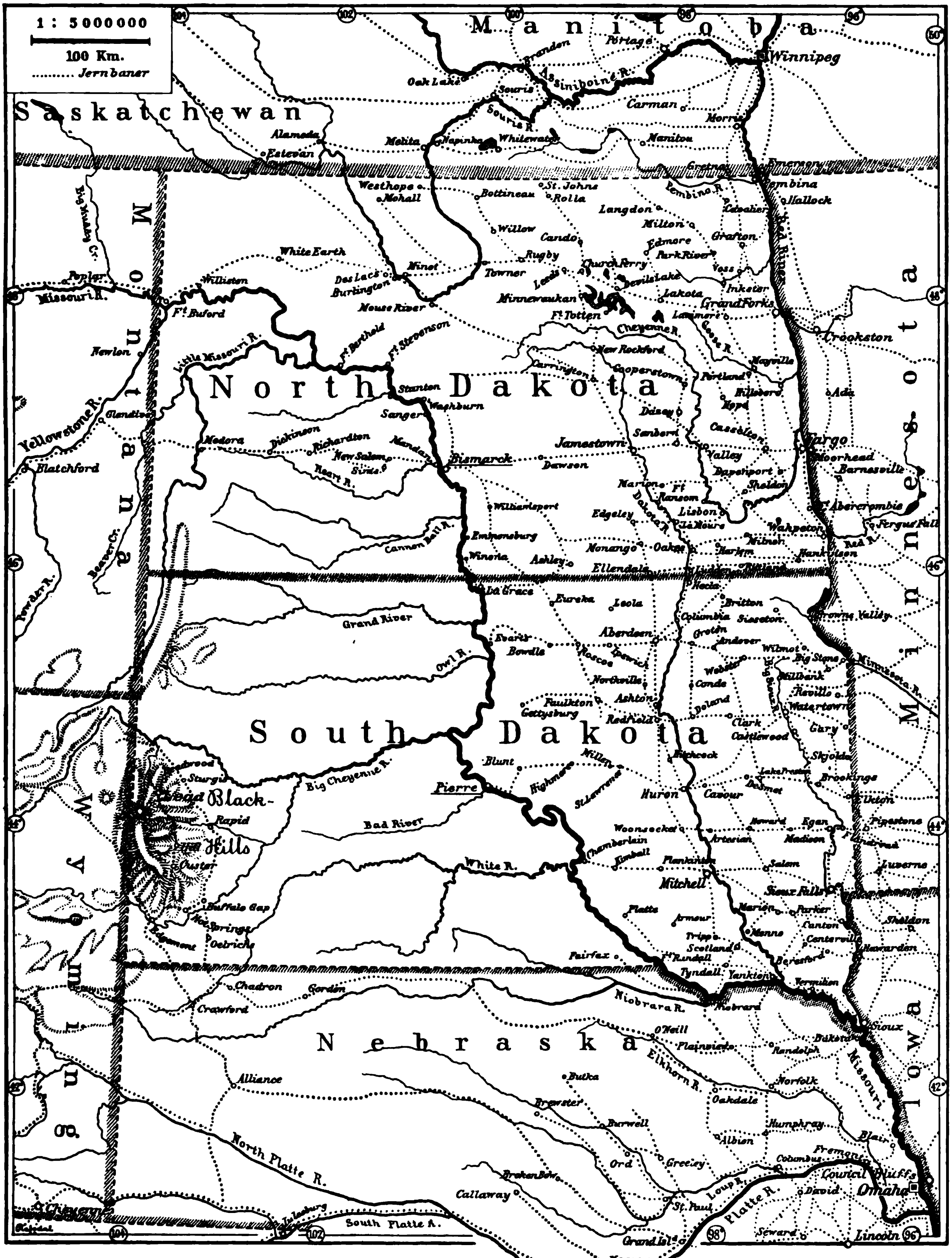
flüstern (t) hviske.

Flut (t) f, flod (mods. ebbe); bølge(r); strøm.

flute (e), **flûte** (f) f, fløite; (e) ogs. fure, rifle.

flûteau (f) m, barnefløite, pibe.

KART OVER DAKOTA

langt i s.v. ligger Black Hills, de eneste fjelde, med toppe paa 2350 m. Klimaet udmerker sig ved frygtelig sommerhede og sterk vinterkulde. Bismarck, hovedstad i Nord-D., har aars-, juli- og jan.-temperatur henholdsvis 3.9 °, 19.7 og ÷ 15.4 °, men om vinteren kan temperaturen synke til ÷ 40 °, om sommeren stige til 40 °. Om vinteren farer ofte frygtelige storme, blizzards, henover sletterne, om sommeren derimod hede vinde. Nedbøren er liden. — Nord-D. er 183 569 km.² (d. e. mere end halvparten af Norge). Indbyggertallet var i 1880 36 909, i 1890 182 719 og i 1900 319 146. Heraf var født i udlandet 113 091 eller ca. 36 pct. Deraf var igjen 30 206 født i Norge, og regnes ogsaa de indfødte norske med, kan den norske befolkning sættes til 115 000, d. e. næsten ⅓ af statens samlede folketal. Af indianere er der endnu tilbage næsten 7000, som bor i reservationer. Den største del af befolkningen bor i ø., i Red Riverdalen, samt i Missouridalen. Der dyrkes hvede (i 1905 omtr.

Dakota: Norsk farmerhjem i Syd-Dakota.

76 mill. bushels til en værdi af 52 mill. doll., d. e. mere end i nogen anden stat), havre, byg etc. Stort husdyrhold. I 1904 var der over 5000 km. jernbane, næsten bare ø. for Missouri. Repræsenteres i kongressen af to senatorer og to repræsentanter. Et statsuniversitet, stiftet 1883, med (1905) 51 professorer og 800 studenter. — Syd-D. er 200 924 km.² Folketallet var i 1880, 1890 og 1900 henholdsvis 98 268, 328 808 og 401 570 (i 1907 anslaaet til 485 000). I udlandet var født 88 508, deraf i Norge 19 788; den samlede norske befolkning kan anslaaes til 72 000. Af indianere er der over 20 000 (mere end i nogen anden stat end Indianerterritoriet og Arizona), og kampe med indianerne har fundet sted lige til 1890. Den største del af befolkningen bor i ø. og langs Missouri og dens tilløb (særlig Dakota- el. Jameselven). Der dyrkes mais, havre, byg og hvede, desuden frugt, poteter etc. Meget stort husdyrhold. I Black Hills er der mineraler, der udvindes guld for omtr. 7 mill. doll. (1905). I 1906 var der 4400 km. jernbaner. Repræsenteres i kongressen af to senatorer og to repræsentanter. Statsuniversitet med 42 professorer og 380 studenter. Hovedstad Sioux Falls.

Dakotas *[dakōtas]*, gruppe af syv siouxstammer, der ved det 19 aarh.s begyndelse indehavde landet om øvre Mississippi samt de vidtstrakte prærier v. f. Missouri, mellem Yellowstone i n. og Platteelven i s. D. er de høieststaaende af de vestlige indianerstammer. For sin udholdenhed og tapperhed i krig, og især for sin grusomhed har de indtil de seneste aar været frygtet i staterne v. for de store sjøer. En lang række, tildels alvorlige oprør har fundet sted, indtil de mod slutten af det 19 aarh. endelig faldt til ro. Det farligste oprør i 1862, da henved 700 kolonister mistede livet; det sidste større oprør 1890—91. D. lever nu fordelt paa flere reservationer i et antal af over 25 000. (Se planchen Menneskeracer I.)

Daksja, d. e. «dygtighed», fremtræder i den indiske mytologi som en skabergud; selv beskrives han som fremgaaet af Brahmas høire tommelfinger. Han har en mængde døtre, og fra dem nedstammer de fleste væsener. Datteren Satī var gift med guden Çiva.

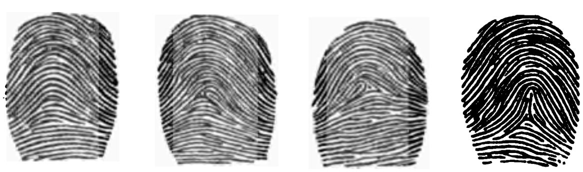
Daktȳl. 1. Versfod, se Daktylos. — 2. I den græ. mytologi en slags dæmoner, som tænktes boende paa Idabjerget (Kreta el. Frygien), og som skulde have opfundet smedning o. s. v. af jern.

Daktyliotēk (græ.), ringkasse, særlig samling af ringe og gemmer og kameer (s. d.); saadanne samlinger fandtes allerede i oldtiden, navnlig i Rom; senere i middelalderen grundedes flere; den righoldigste er nu i Florens.

Daktylologī (af græ. *daktylos*, finger) kan betegne enten tælling paa fingrene, regning ved hjælp af fingrene, eller fingeralfabet, urigtig ofte kaldt «fingersprog». Se Fingeralfabet.

Da'ktylos (græ.) el. daktyl, en versfod, som bestaar af én lang og to korte stavelser: — ◡ ◡ (ordets betydning eg. finger); anvendt af grækerne og romerne navnlig i heksameter og Pentameter (s. d.).

Daktyloskopī (af græ. *daktylos*, finger, og *skopein*, se), fingeraftryksystem til identificering af forbrydere, uddannet i begyndelsen af 1890-aarene af F. Galton. Vedkommende forbryders fingerspidser trykkes enkeltvis ned mod en med bogtryksværte farvet plade, saa at hele indersiden farves, og trykkes derpaa af enkeltvis og samlet paa en blanket; aftrykkene beregnes og klassificeres efter de forskjellige buer, slynger og hvirvler,

Bue. Slynge. Hvirvel. Sammensat figur.

Daktyloskopi: Fingeraftryksystemet.

registreres efter et fast system og opbevares sammen med personens opgivne navn. Naar der nu sker en forbrydelse, søger man mulige fingeraftryk (i støv, sved, blod), og det har da vist sig, at d. er et næsten ufeilbart identifikationsmiddel, idet rynketegningerne paa indersiden af fingerspidserne ikke forandres i et menneskes levetid, ligesom man ikke har kunnet paavise to ensartede fingeraftryk af to forskjellige personer. [C. Hansen. «Om fingeraftryk som identifikationsmiddel», Kbh. 1905.]

Dal, n. adelsslegt, der optræder ved begyndelsen af det 16 aarh. og endnu lever paa mandssiden i bondestand paa Stord. Slegten havde allerede længe før 1660 fortabt sin adel paa grund af ufrit giftermaal. [Litt.: «Dansk adels aarbog» (1891), «Medd. fra Rigsarkivet», II, side 97 flg.]

---

fluten (t) være flod, flø; bølge, strømme; flyde, svømme; skylle.
flûter (f) (spille paa) fløite; prøve (smør); bølge i sig.
flûteur, flûtiste (f) m, **flutist** (e) fløitespiller.
flutter (e) flagre, svæve, vaie; kave, vimse; sitre; vakle, være ubestemt; slaa, vifte med; skræmme, forurolige; bringe af lave; slag, ryk; viften, flagren; jag, opstyr; forvirring, uro.
Flutung (t) f. strømning.
fluvial (e) & (f) flod-, elve-.
flux (e) & (f) m, flod; (e) ogs. (kem.) flus; smelte; (f) ogs. strøm (af ord).
fluxibility (e) smeltelighed.
fluxible smeltelig.
fluxion (e) flyden; flod; variation; (pl) integraler.
fluxion (f) f, betændelse, hævelse.
fluxional, fluxionary (e) integral; variabel, foranderlig.
fly se flygte, sky.
fly (e) (lade) flyve, vaie; fly(gte fra); opjage; flue; droske; flags længde; kompasrose; svinghjul; (pl) loftkulisser. **f.-blow** (lægge) spy, flueeg (i); beklikke. **f.-leaf** forsatsblad.
flyde — (t) fliessen, (paa vandet) schwimmen — (e) flow, run; (paa vandet) float; be shed (blood) — (f) couler; (paa vandet) flotter, (sur)nager; (f. over) déborder.
flydebro — (t) schwimmende Brücke f — (e) floating bridge — (f) pont (m) flottant.

Dal, Dale, Dalsbygden er hyppig forekommende navne paa gaarde, kirker og grænder udover det hele land. Specielt nævnes Dale i Søndfjord, vakkert beliggende handels- og dampskibsanløbssted med post og telefon ved Dalsfjorden i Ytre Holmedal herred, Nordre Bergenhus amt.

Dal, se Dalsland.

Dal. Ved en d. forstaar man en langstrakt og forholdsvis smal indsænkning i jordens overflade. Man skiller mellem d.-sider og d.-bund. Bliver d. snæver og d.-siderne steile, kaldes d. en slugt el. cañon (s. d.). Efter d.s tversnit skiller man mellem U-formede og V-formede d. En d. i et af foldede bergarter bestaaende landskab kan dels være parallel med lagenes strøgretning, længde-d., eller den kan være lodret derpaa, tver-d. I det nordlige Norge har vi en sammenhængende række af længde-d., der løber parallelt med kysten og strækker sig fra den inderste del af Trondhjemsfjorden til Saltenfjorden; lodret derpaa har vi et system af tver-d. Undertiden kan en tver-d. gaa tvers igjennem en fjeldkjede (s. d.); man faar da en gjennembruds-d. Eksempel paa saadanne er Ångermanälfvens og Luleälfvens d., som gaar tvers igjennem den skandinaviske fjeldkjede. — D. kan dannes paa forskjellige maader. Det rindende vand kan danne dybe d. selv i de haardeste bergarter, naar det faar

Dal: Fra Gudbrandsdalen.

virke i tilstrækkelig lang tid. Isbræer spiller ogsaa en stor rolle ved d.-dannelser. Endelig kan d. opstaa ved «forkastninger», idet der i jordoverfladen dannes revner, som videre kan udformes af rindende vand eller bræer.

Dalaguete, by paa østkysten af øen Cebu, Filippinerne, 21 323 indb. (1898). Omegnen øde og ufrugtbar.

Dalāi-lama («stor-lama»; mongolsk *dalai*, hav, uendelighed, uendelig magt; tibetansk *lama* betegner en munk, især af høiere rang), den ene af de to paver i den lamaistiske hierarkiske kirke i Tibet og Mongoliet. Den anden heder Taschi-(el. Pan-tschhen-)lama, residerer i Ta-schilhun-po og betragtes som en inkarnation af Amitābha-Buddha. D., hvis residens er byen Lhasa, er en inkarnation af Amitābhas søn (udsprunget af hans pande) bodhisattvaen Padmapāni. De to paver er lige i rang; men fra D. udgaar den største indflydelse. Begge har sin oprindelse i den reform af lamaismen (en egen, i meget om katolicismen mindende form af den nordlige buddhisme), som ved midten af 15 aarh. e. Kr. foretoges af munken Tsong-kha-pa. De nye «gule» (gulklædte) munke fik sig paalagt cølibat; paveværdigheden kan altsaa ikke nedarves, men gjennem visse forholdsregler finder man ved pavens død et nyfødt barn som repræsenterer den nye inkarnation; ved sit fjerde aar føres den nye D. under store æresbevisninger til Lhasa. Den tredje D. (1543—86) og hans nærmeste efterfølgere søgte tilknytning hos mongolerne. Senere traadte hierarkerne i Lhasa i sterk opposition til Mantsjudynastiet i Kina; men det endte med, at de maatte bøie sig og for eftertiden finde sig i en stadig kontrol udøvet af to kinesiske embedsmænd i Lhasa. Den næstsidste D. blev forgiftet, da det saa ud til, at han kunde blive farlig for den kinesiske politik. Den nuværende D. blev fundet i 1875.

Dalāi-nor. 1. Indsjø i Mongoliet, i n.ø., ved grænsen af Sibirien; kaldes ogsaa Kulun-nor. Den optager elvene Kyrylun og Urson; afløbet, Argun, gaar til Amur. — 2. Indsjø i Mongoliet, i den ø. del af ørkenen Gobi, paa østsiden af Chinganfjeldene, 1280 m. o. h. Intet afløb, har salt vand.

Dalarne (Dalekarlien), landskab i Sverige, det nordligste og største i Svealand, grænser i n. til Härjedalen, i v. til Norge, i s.v. til Värmland, i s. til Västmanland og i ø. til Gästrikland og Hälsingland. Det er 29 849 $km.^2$, hvoraf 28 150 $km.^2$ land og 1699 $km.^2$ vand, og har 223 893 indb. (1905), hvoraf 13 491 i byerne. D. er gjennemgaaende et skogrigt fjeldland især mod n. og v., hvor kjølen sender endel arme ind, som naar en høide af 900 m., medens de enkelte toppe rager høiere op som Härjehågna (1160 m.), Städjan (1176 m.), Nipfjäll (1185 m.) og Storvätteshågna i n.v., landskabets største høide (1265 m.). Mod s. og ø. sænker landet sig, men heller ikke her er det et lavland. Hovedelven er Dalälfven med dens bielve, og af sjøer haves Idresjön (474 m. o. h.), Särnasjön (442 m.), Siljan (165 m.) og Runnsjön (109 m.). Klimaet er barskt. Faluns middeltemperatur er saaledes + 4°. I mere end $^3/_4$ af D.s areal bestaar jordbunden af gneis, gneisgranit, porfyrer, helleflintgranit og granit; det er derfor lidet frugtbart, men i naturskjønhed er der faa af Sveriges landskaber, som kan komme op mod D. — Aker og dyrket mark udgjør 3.7 pct., naturlig eng 3.4 og skog 73.6 pct. Der dyrkes havre, rug, hvede og poteter. I 1904 var der 18 471 heste, 80 914 kjør, 42 524 faar, 11 757 gjeter og 20 233 svin. Skogdriften er ogsaa betydelig. Bergverksdriften er en af hovednæringsveiene. I 1904 fik man af 86 gruber 975 740 tons jernmalm til en værdi af 4.69 mill. kr., og af 10 andre gruber fik man sølv, bly- og kobbermalm. Der findes 504 fabriker med 8632 arbeidere; handelsflaaden er selvfølgelig liden, 12 seil- og 4 dampskibe paa tilsammen 649 tons. I 1905 var der 949 km. jernbane. — D. deles i 6 fogderier og har 3 byer: Falun, Hedemora og Säter. — De egentlige dalfolk (dalkarler, dalkullar) er bekjendt for sin dialekt, sin eiendommelige nationaldragt og sine gamle skikke. De har spillet en stor rolle i Sveriges historie (Sture, Gustaf Vasa).

Dalarö, bekjendt badested i Sverige, 45 km. s.ø. for Stockholm. 2 km. s.s.v. ligger D. skans.

Dalasandsten er en over 600 m. mægtig, i den nordvestre del af Dalarne og de tilgrænsende dele af Härje-

---

flyden — ⓣ Fliessen n. Fluss m — ⓔ flowing — ⓕ coulement m.

flydende — ⓣ fliessend, flüssig; geläufig — ⓔ fluid, liquid; fluent(ly), with fluency — ⓕ liquide; fondu; (ogs. fig.) courant; coulant.

flygel — ⓣ Flügel m — ⓔ grand (piano) — ⓕ piano (m) à queue.

flygte — ⓣ fliehen — ⓔ flee — ⓕ (s'en)fuir, se sauver, (s')échapper.

flygtig — ⓣ flüchtig, unstät, unbeständig; oberflächlich — ⓔ volatile; (ubestandig) inconstant, fleeting, transitory; (karakter) giddy; (hastig) hasty, cursory; (a) flying (visit); (a) rough (sketch) — ⓕ fugitif, passager; rapide; (ustadig) léger, inconstant, volage; (overfladisk) superficiel; fait à la hâte; peu soigné.

flygtighed — ⓣ Flüchtigkeit f — ⓔ volatility, giddiness — ⓕ légèreté, inconstance; (kem.) volatilité f.

flygtning — ⓣ Flüchtling m — ⓔ fugitive, refugee — ⓕ fugitif, fuyard; exilé, réfugié m.

flyndre — ⓣ Flunder m. Scholle f — ⓔ flounder — ⓕ plie f.

flygtning — ⓣ Wegschaffen, Bewegen; Umziehen n. Umzug m — ⓔ moving, removal, transfer, move, flitting — ⓕ transport; déplacement; déménagement m.

flytte — ⓣ bewegen; transportieren, rücken, wegschaffen; (intr.) umziehen; (ind i) beziehen

dalen optrædende prækambrisk (algonkisk) lagserie, som dækker et omraade af over 7000 km.² Bestaar hovedsagelig af sandstene samt af konglomerater og skifere, desuden mægtige diabaslag i to niveauer.

Dalasýsla (Dalesyssel), Island, distrikt paa Vestlandet ved bunden af Breiðifjörður, omtr. 2 000 km.² med 2 044 indb. (1901). D. ligger mellem Gljúfurá og Gilsfjörður, er fjeldrigt (indtil vel 900 m.) og kun bebygget langs kysten og i dalene.

Dalayrac *[dalerák]*, se Alayrac.

Dalberg, Karl Theodor Anton Maria von (1744—1817), t. geistlig kurfyrste, senere en tidlang storhertug, søn af en kurmainzisk geheimeraad, studerede teologi og jus, blev dr. juris og domherre i Mainz, 1772 statholder i Erfurt. 1787 koadjutor i Mainz og 1802 kurfyrste i Mainz og Tysklands primas. Da fr.mændene 1801 erobrede Kurmainz, sluttede han sig til Frankrige og knyttede sig stedse nærmere til Napoleon, hvem han ansaa for Tysklands frelser og sammenlignede ham med Karl den store. 1806 fik han tillige Frankfurt og blev Rhinforbundets præsident. Efter Østerriges nederlag 1809 ophørte han at være geistlig fyrste og ophøiedes til storhertug af Frankfurt (Frankfurt, Honau, Nassau, Fulda o. fl.). D. arbeidede ivrig paa at ophjælpe sine lande; men efter slaget ved Leipzig nedlagde han sin værdighed og drog til Schweiz. 1814 fik han erkebispedømmet Regensburg tilbage og fik desuden bispedømmet Konstanz. D. var elsket for sit retsind og sin store godgjørenhed.

Dalbergia, tropisk planteslegt af de erteblomstredes familie. Herhen en del træer, hvoraf faaes værdifulde træsorter; saaledes er f. eks. blackwood af *d. latifolia* og ebène du Sénégal af *d. melanoxylon*.

Dalbosjön er den almindelige benævnelse paa den vestre og mindste del af Vänern, Sverige.

Dalby, landsby og sogn i Sverige, Skåne, Malmöhus län, 9 km. s.ø. for Lund; 1527 indb. (1905). Sven Estridsøn byggede her en kirke og et augustinerkloster, og da Roskilde stift i 1060 deltes, blev D. bispesæde, men nogle aar efter flyttedes bispesædet til Lund, og D. tabte lidt efter lidt sin anseelse. D. kirke er fra bispetiden, og rester af den gamle kirke haves endnu i langskibet og forhallen. D. kloster blev nedrevet 1533 af rigsraad Anders Bille, som havde faaet det til forlening.

Dale, Knut Johannesen (1834—), telemarkisk hardangerviolinist. D., der har givet koncerter saavel i Amerika som i Norge, har gjort sig særlig fortjent ved at vedligeholde en egte musikalsk tradition. Hans slaatter er egte overlevering fra de gamle mesterspillemænd; nogle af dem er nedskrevet af Johan Halvorsen («Norwegische Bauerntänze»), og Halvorsens musik til «Fossegrimen» er sterkt paavirket af disse.

Dale fabriker, stor bomulds- og uldvarefabrik ved Dale station paa Vossebanen, Bruvik herred, Søndre Bergenhus amt, ligger paa en flade mellem høie fjelde ved Bergsdalselven, hvorfra vandkraft tages. Fabrikerne, der grundlagdes i 1870-aarene af konsul P. Jebsen, gik i 1905 over til et aktieselskab. De har gjentagne gange været hjemsøgt af ildebrande, senest i jan. 1907, da bomuldsvarefabriken og store lagere gik op i luer. Fabrikerne sysselsatte før sidste brand 380 arbeidere, og der var ialt rundt fabrikerne 55 beboelseshuse med 1332 indb. Bomuldsvarefabriken producerede aarlig 60 000 stykker lærred og 250 000 kg. garn og uldvarefabriken 300 000 m. uldvarer (floneller, tepper, vadmel, cheviot, kamgarn og drestøier). Til fabrikkomplekset hører kapel, skole m. m.

Dale kirke (Lyster sogn), en liden middelalderlig stenkirke opført med kistemure af graasten med hjørner og indfatninger i klæbersten. Har en smuk, spidsbuet hovedportal samt et senere tilføiet vesttaarn. Havde oprindelig aaben tagstol, men i det 17 aarh. indlagdes fladt loft. Blev 1903 smukt og stilfuldt restaureret af arkitekt Jens Z. Kielland.

Daleca'rlia, en latiniseret form for det sv. Dalarne, paa lignende maade er dalecarlus dannet af det sv. dalkarl.

Dale-Gudbrand, mægtig høvding i det sydlige Gudbrandsdalen, bosat paa Hundorp i Fron, blev af Olav Haraldssøn overtalt eller tvunget til at antage kristendommen, hvilket han til en begyndelse haardnakket modsatte sig. Til denne begivenhed knytter der sig en række sagnagtige beretninger (Torsbilledet paa Hundorp m. m.), hvis paalidelighed ikke godt kan kontrolleres. At D.-G. selv er en historisk person, synes dog med sikkerhed at fremgaa af samtidige kvad.

Dalen i Telemarken, kjendt hotel i vakre omgivelser ved vestenden af Bandak, knudepunkt i turistruten

Dalen i Telemarken.

Telemarken—Haukeli. Her begynder kjøreveien over Haukelifjeld, og her er udgangspunkt for dampskibsfarten Bandak—Norsjø.

Dalene (D. sorenskriveri, Jæderen og D. fogderi) kaldes den del af Stavanger amt, der ligger ø. for Jæderen og s. for Ryfylkefjordene. Denne 1942.28 km.² store, skogfattige, spredt bebyggede landstrækning (ialt 16 073 indb.), der omfatter herrederne Sogndal, Lund. Heskestad, Helleland, Bjerkreim, Egersund og Ogne, er gjennemfuret af talrige mindre dalfører i forskjellige retninger. Vandsystemet er sterkt forgrenet, og der er mange tildels ganske store vande. Fjeldene er ensformige (heier og knuder) med afrundede toppe, men steile sider. I den nordøstlige del naar fjeldene op til en høide af omkr. 1000 m. Egersund—Flekkefjordbanen gaar gjennem den sydlige del af omraadet.

— ⓔ (re)move, shift; (ind i) take possession of — ⓕ transporter, déplacer; (tage bort) ôter, retirer; écarter, éloigner; (røre) remuer; (frem) avancer; (længere bort, ind, tilbage) reculer; (intr.) déménager; (tjenere) changer de (quitter) sa place; (ind) emménager, s'installer. **flyttedag** — ⓣ Umziehtag m — ⓔ removing day — ⓕ jour, terme (m) de déménagement. **flyttefolk** — ⓣ Arbeiter (pl), die beim Umziehen helfen — ⓔ porters — ⓕ déménageurs m pl. **flyttevogn** — ⓣ Möbelwagen m — ⓔ spring-van — ⓕ voiture de déménagement; tapissiére f.

flyve — ⓣ fliegen — ⓔ fly; (høit) soar — ⓕ voler; (afsted) s'envoler; (ile) courir. **flyveblad, -skrift** — ⓣ Flugblatt n, -schrift f — ⓔ fly-sheet, pamphlet — ⓕ feuille volante, brochure f. **flyvedygtig, -færdig** — ⓣ flügge, flugfertig — ⓔ fledged — ⓕ apte au vol; dru. **flyvefisk** — ⓣ fliegender Fisch, Flugfisch m — ⓔ flying fish — ⓕ poisson (m) volant. **flyvesand** — ⓣ Flugsand m — ⓔ quick-sand — ⓕ sable(s) (m (pl)) mouvant(s).

flyvende: f. gal, sint — ⓣ ergrimmt — ⓔ in a towering rage, passion — ⓕ transporté de rage. **i f. fart** — ⓣ in der grössten Eile — ⓔ in a great hurry, post-haste — ⓕ au grand galop, bride abattue, ventre à terre.

flæng: i f. — ⓣ durch ein-

Daler, en i mange lande under denne eller tilsvarende betegnelser anvendt større sølvmynt. Navnet er en oversættelse af det tyske *Thaler*, som atter er en forkortelse af *Joachimsthaler*. Dette navn fik mynten efter det böhmiske bergverk Joachimsthal, af hvis sølv man i 1518 begyndte at udmynte disse store sølvmynter, der skulde svare til guldgyldenens værdi. I Danmark-Norge efterlignede Kristian II i 1523 disse mynter under deres tyske navn, medens de faa ældre af ham og hans forgjænger Hans prægede lignende store sølvmynter var kaldt sølvgylden. De første norske dalere sloges i 1543—46 i Telemarken af sølv fra Guldnes gruber (se tegningen).

Den første norske daler fra 1546.

Medens den udmyntede daler, senere ogsaa kaldt rigsdaler, i Danmark og Norge stadig beholdt omtrent den samme værdi af omkr. 4 kr. i vor nuværende mynt (vegt ca. 2 lod eller 28 à 29 gram), sank den langt overveiende mængde cirkulerende smaamynt stadig i værdi. Dette gav anledning til skjelningen mellem daler *in specie* (d. e. i selve den udmyntede myntsort) el. speciesdaler og daler eller rigsdaler i «courant» (omløbende mynt) eller kurantdaler. Denne sidste gjaldt i det 18 og begyndelsen af det 19 aarh. 4/5 speciesdaler eller kr. 3.20. Kurantdaleren var en regningsmynt, der kun rent undtagelsesvis udmyntedes (de saakaldte «reisedalere» bestemt for kongernes reiser i Norge). Derimod lød pengesedlerne indtil 1813 paa denne myntsort. Kurantdaleren deltes i 6 mark à 16 skilling eller almindelig i Norge i 4 orter (egentlig kvarter) à 24 skilling. Speciesdaleren, som i 1816 lagdes til grund for det norske myntsystem, indeholdt altsaa 5 saadanne orter (paa Østlandet kaldt marker) eller 120 skilling. I Danmark havde man fra 1813 til kronemyntens indførelse daler eller rigsdaler rigsmynt værd 1/2 speciesdaler. I Sverige udmyntedes, foruden speciesdalere af omtrent samme vegt og værdi som de danske og norske, i perioden 1528—1830 flere andre sorter daler af ringere værdi, navnlig daler sølvmynt og daler kobbermynt (= 1/3 daler sølvmynt) og senere rigsdaler banco. Ogsaa platmynt og de af baron Görtz i 1718 og 1719 udmyntede nødmynter bærer betegnelsen daler.

Dalfoss, vandfald (9 m.) i Tokeelven ca. 3 km. n. f. Kragerø, er under udbygning til teknisk brug.

Dalgas, Enrico Mylius (1828—94), en af det danske hedeselskabs stiftere og i mange aar sjælen i dette selskabs stadig voksende virksomhed for de danske heders opdyrkning og beplantning. Ansattes som ung ingeniørofficer ved veibygningen i Randers og Viborg amter og erhvervede sig herunder et indgaaende kjendskab til jyske forhold. Sammen med endel andre stiftede han 1866 det danske hedeselskab, som hvis administrerende direktør han stod til sin død. Det lykkedes D., som i sjelden grad forstod at vinde menigmands tillid, at forene alle klasser og alle myndigheder til samarbeide for denne store folkesag; og naar man nu allerede har indvundet over halvparten af de danske heder, skyldes dette først og fremst D.

Dalgety, landsby i Australien, Ny Syd-Wales, ved Snowy River, udseet til vordende hovedstad for den australske forbundsstat. Se Australien.

Dalhousie *[dælhúzi]*, James Andrew Broun-Ramsay, marki af (1812—60), eng. statsmand; blev 1837 medlem af parlamentet, hørte til torypartiet; blev 1845 handelsminister og støttede kraftig Robert Peel med korntoldens ophævelse 1846. Ved Peels gjenkomst til magten blev D. generalguvernør i Indien (1847—57). Fuldendte den anden sikhkrig, der førte til Pandsjabs annektering 1849; efter den anden birmakrig (1852—54) annekteredes Pegu, og for yderligere at styrke det britiske vælde annekterede D. Nagpur 1854, Satara og Audh 1856. D. reformerte i høi grad det engelske styre i Indien, lod hinduer indtræde i administrationen og oprettede det lovgivende raad i Kalkutta; udviklede ogsaa samfærdselsmidlerne sterkt ved at bygge den store Gangeskanal (1848—54), anlægge 3700 km. jernbaner og veie og 7500 km. telegraflinjer og gjennemføre et ordnet postvæsen. [Litt.: Arnold, «History of marquis D.s administration of British Indies», 2 bd. 1863—64; Warner, «Life of the marquis of D.», 1904.]

Dalias, by i Spanien, prov. Almeria, 12 km. fra Middelhavet; 7136 indb. (1900). I nærheden findes blysmeltehytter.

Dalila (Delila), Samsons filistæiske elskerinde, boede ifølge Dom. 16 ved bækken Sorek og blev af sine landsmænd brugt til at forraade dommeren Samson.

Dalimils krønike kaldes den ældste tsjekkiske rimkrønike. Den ukjendte forfatter har skrevet den omtr. 1310; den aander varm fædrelandskjærlighed og vender sig skarpt mod tyskerne. Den hviler dels paa ældre krøniker, dels paa overlevering og er temmelig ukritisk. Oversat paa tysk omtr. 1350.

Dalin, Olof von (1708—63), sv. digter, publicist og historiker, kgl. bibliotekar 1737, lærer for kronprinsen (Gustaf III) 1751—56 (adlet), rigshistoriograf 1755, forvist fra hoffet til 1761, hofkansler 1763. D. vandt alm. yndest med tidsskriftet «Den svenska Argus» (1733—34), skrev

Olof von Dalin.
(Buste af L'Archevesque i Kgl. vitterhets- och antiquitetsakademien.)

---

ander, ohne Unterschied, durch die Bank — (e) indiscriminately, promiscuously — (f) confusément, pêle-mêle; indifféremment, indistinctement.

flænge (vb) — (t) zerfetzen, zerreissen — (e) slash — (f) déchirer; (ens ansigt) balafrer (q).

flænge, flære sb — (t) Riss m, Schramme f, Schnitt, Hieb m — (e) slash, gash, tear, rent — (f) déchirure; (i ansigtet) balafre f.

fløde — (t) Rahm m, Sahne f — (e) cream — (f) crème f.

fløi — (t) Flügel m, (tag-) Wetter-, Windfahne f — (e) (tag-) vane; (af hær, bygning) wing; (af dør) leaf — (f) aile f; (dør-) battant m; (veir-) girouette f. **fløiadjutant** — (t) Flügeladjutant m — (e) aide-de-camp — (f) aide (m) de camp du roi, de l'empereur. **fløidør** — (t) Flügelthür f — (e) folding door — (f) porte (f) à deux battants. **fløimand** — (t) Flügelmann m — (e) flugelman, file-leader, corner man — (t) chef (m) de file.

fløiel — (t) Samt m — (e) velvet — (f) velours m.

fløite — (t) Flöte f — (e) flute — (f) flûte f. **fløitespiller** — (t) Flötenspieler m — (e) player on the flute, fl(a)utist — (f) joueur de flûte; flûtiste m.

fløite se plystre.

fløiten: gaa f. — (t) flöten gehen — (e) be lost — (f) se perdre.

fløte — (t) flössen — (e) float — (f) faire flotter.

senere skuespil (bedst komedien «Den afundsjuke»), læredigte («Sagan om ången», «Svenska friheten»), humoristiske prosastykker, lyriske digte (ogsaa religiøse) og politiske smaating. Det ligger nær at sammenligne hans forfattervirksomhed med Holbergs. Selv om D.s forsøg som sørgespilforfatter ikke faldt heldig ud, viser det dog udover Holberg, og langt mere gjælder dette hans lyriske digtning, som vidner om forstaaelse af folkevisen, og om hans smaa skjemteviser. Medens han paa flere omraader, som historiker («Svea Rikes historia») og humorist i mindre maalestok, staar værdig ved Holbergs side, eier han ikke Holbergs komiske genialitet. Som lærer for kronprinsen blev han indblandet i hoffets intriger, og da det kom for en dag, at han var delagtig i visse bestræbelser for at udvide kongemagten, skal der have været fare for hans liv. Hans høitstaaende venner afvergede faren, men hans fleraarige forvisning fra hoffet føltes som et haardt slag baade af dronningen og ham selv.

Dalj, Vladimir Ivanovitsj, se Dahl, Vald. F.

Dálj, markedsplads i Slavonien, komitatet Verőcze, 25 km. s.ø. f. Esseg, ved Donaus høire bred, er dampskibsstation og knudepunkt for flere jernbanelinjer. 5 785 indb. (1901).

Daljunkaren var eg. en sv. bondegut fra Västmanland ved navn Jöns Hansson. Han skal en tid have tjent som staldgut hos adelsmænd og herunder gjort sig skyldig i tyveri. Senere drog han til Dalarne, hvor han optraadte i begyndelsen af aaret 1527. Bønderne i Dalarne var ved denne tid sterkt ophidset som en følge af de tunge skatter og Gustaf Vasas velvilje for reformationen. De ønskede Sturerne tilbage, og allerede i 1525 var der udbrudt oprørske bevægelser. Då nu D. udgav sig for den afdøde rigsforstander Sten Stures yngre søn, Nils Sture, fandt han i begyndelsen adskillig tilslutning blandt almuen i Öfre Dalarne. Men snart ankom der en skrivelse fra Sten Stures enke, hvori hun afslørede bedrageriet og oplyste, at vedkommende søn nylig var død; dette havde til følge, at almuen faldt fra D., som maatte flygte til Norge; her blev han imidlertid venlig modtaget af statholderen, den ærgjerrige og intrigante Vincents Lunge, og hans svigermoder fru Inger til Østraat. V. L.s optræden kan maaske forklares af, at der paa den tid gik rygter om, at Gustaf Vasa var død. Hvad fru Inger angaar, har hun aabenbart troet paa D.s foregivende, da hun endog lod ham forlove sig med sin datter Elisabet. Efter et forgjæves forsøg paa med støtte fra sine venner i Norge at vinde fast fod i Dalarne, indskibede D. sig efter V. L.s raad i mai 1528 for at drage til Kristian II i Nederlandene, men blev fængslet i Rostock og henrettet inden aarets udgang. (Jfr. art. Inger til Østraat.)

Dalkarlsberg, jerngrubedistrikt i Örebro län, s. f. Nora stad. D. gruber har siden 1300 været drevet paa to parallele leier af jernglans med endel magnetjernsten. Malmen er rig, idet den indeholder 50—60 pct. jern. Den aarlige produktion har i den senere tid dreiet sig om 20 000 tons.

Dalkeith *[dalkīþ]*, by i det s.ø. Skotland, grevsk. Edinburgh, ved elven Esk; 6 753 indb. (1901). D. har kornhandel og fabriker for silkevarer. I nærh. D. palace, hertugen af Buccleuchs slot. I omegnen kul- og jerngruber.

Dalkulla (sv.), kvinde fra Dalarne.

Dallas *[dæ'ləs]*, by i de Forenede stater, Texas, ved Trinityelven, 49 678 indb. (1904). Vigtigt jernbaneknudepunkt, centrum for et rigt hvede-, mais- og bomuldsdistrikt.

Dalldorf, by i Preussen, 8 km. n.v. f. Berlin; 5 443 indb. (1900). I D. ligger Berlins sindssyge- og abnormanstalt. Jernindustri.

Dalling and Bulwer *[dæ'liŋ ənd bu'lwə]*, Lord, se Bulwer.

Dall' Ongāro, Francesco (1808—73), ital. digter og politiker, var først prest, men blev paa grund af sine frie meninger forbudt at præke. Han drog til Triest, hvor han gjorde propaganda for sine revolutionære meninger, udvistes derfra og levede siden i Venedig, Florens, Rom og andre italienske byer. D. organiserede oprøret i 1848 i Venedig og sluttede sig i Rom til Garibaldi. Han levede en tid senere som journalist i Paris, men vendte i 1859 tilbage til Italien, blev professor i litteraturhistorie i Neapel, hvor han døde. Har skrevet noveller, tragedier og dantestudien «Storia del diavolo».

Dalman, Vilhelm Fredrik Akates (1801—81), sv. rigsdagsmand, blev 1821 ansat i kancelliet og 1824 medarbeider af «Allmännjournalen», hørte som medlem af ridderhuset til oppositionen paa rigsdagen 1828—30. Fra 1833—50 var han med en kort afbrydelse redaktør af «Dagligt allehanda». Da det norske storting i 1859 besluttede statholderpostens ophævelse, fremsatte D. den 22 dec. s. a. paa ridderhuset en motion, gaaende ud paa, at grundlovsbestemmelserne vedkommende statholderposten var et unionsvilkaar, der ikke kunde forandres uden Sveriges samtykke. Motionen, som blev vedtaget og oversendtes regjeringen, bidrog til, at Karl XV saa sig nødt at tage tilbage sit løfte om sanktion i statholdersagen. — D. har bl. a. udgivet «Några anteckningar från våra ståndsriksdagar 1809—66» (1874—79).

Dalmätien, kronland i Østerrige, grænser i n. til Kroatien, i ø. til Bosnien, Herzegovina og Montenegro og i s. og v. til Adriaterhavet. Det er 12 863 km.², hvoraf 2387 km.² kommer paa øerne. Folkemængden er (1900) 593 764, hvoraf 96.9 pct. serbo-kroater og 2.6 pct. italienere. — D. er et fjeldland; paa grænsen af Kroatien gaar Velebitfjeldene, medens de Dinariske alper danner grænsen mod Bosnien; blandt disse har man Dinara (1831 m.) og Troglav (1913 m.). Parallelt med disse gaar andre kjeder nærmere kysten, de høieste er Mosor planina og Biokovo planina med toppen Sveti Juro (1762 m.). Øerne er ogsaa bjergfulde. Af elvene, som er vandrige og seilbare, er de vigtigste Irmanja, Kerka med bielven Cikola, Citina og Narenta. Af sjøer findes kun Vranasjø, som ligger 25 km. s.ø. for Zara og er 29 km.² stor; dog har man endel periodisk fyldte sjøer. Kysten, som er rigt udstyret med halvøer, er 560 km. lang. Af øer kan nævnes Arbe og Pago i Quarnerolobugten, Brazzo, Lesina, Lissa, Curzola, Lagosta og Meleda, af halvøer Sabioncello, som er 65 km. lang. D. har et sundt klima og er varmere end nogen anden del af Østerrige. Middeltemperaturen er i Zara 15.3° og i Ragusa 17.1°, regnmængden er 700—800 mm., og hovedregntiden varer fra okt. til dec. Den almindeligste vind er sydøsten, som kaldes scirocco; sjeldnere blæser

---

fløter — ⓣ Flösser m — ⓔ river-driver — ⓕ flotteur m.

fløtning — ⓣ Flössung f — ⓔ floating, floatage — ⓕ flottage m.

fnat — ⓣ Krätze f — ⓔ itch, scabies, psora — ⓕ gale f. **fnatmide** — ⓣ Krätzmilbe f — ⓔ itch mite — ⓕ ciron (m) de la gale.

fnattet — ⓣ krätzig — ⓔ itchy — ⓕ galeux.

fnise — ⓣ kichern — ⓔ titter, giggle — ⓕ rire d'un rire étouffé, rioter.

fnisen — ⓣ Kichern n — ⓔ titter(ing), giggle — ⓕ rire(s) (m (pl)) étouffé(s).

fnug — ⓣ Flocke(n), Fase(n) f (m); Federchen n — ⓔ flue, mote — ⓕ flocon; (bot.) coton m.

fnyse — ⓣ schnauben — ⓔ snort; snuff; (fig.) fret and fume, chafe — ⓕ souffler, renifler; (hest) ronfler, s'ébrouer; (fig.) frémir (de rage).

foal ⓔ føl; (vb) fole, følle. **f.-foot** (bot.) lerfivel, hestehov.

foam ⓔ skum(me), fraade.

foc ⓕ m, klyver.

focal ⓔ som hører til brændpunktet.

Fock ⓣ f, fok(kemast).

fod — ⓣ Fuss m; (jagtudtr.) ogs. Fährte f; (strømpe-) Füssling m — ⓔ foot, (paa bord) leg; (stet) stem; (paa mast) heel; (jagtudtr.) scent; (bjergets) base(s) — ⓕ pied m; (fugle-, insekt-) patte f; (af ark, side) bas m; (jagtudtr.) ogs. trace f. **for fode** — ⓣ alles ohne Unterschied — ⓔ wholesale, galore

nordvesten (mistral) og nordøsten (bora). Jordbunden bestaar af eocen kalk, som er tør og lidet dyrkbar. 10.7 pct. er aker og 46.3 pct. eng. Fiskeriet er af stor betydning, i 1901 var der 1958 fiskerfartøier med 8461 fiskere. Af mineralier findes brunkul, kalksten og marmor. Industrien omfatter skibsbygning og tilvirkning af likør (maraschino), kalk- og teglbrænding. Skibsfarten er anselig; handelsflaaden udgjorde i 1900 7832 skibe paa tilsammen 42109 tons. I 1901 ankom til D.s 67 havne 50366 skibe paa tilsammen 7.3 mill. tons. Der findes kun 226 km. jernbane. Forfatningen er af 26 febr. 1861. Landdagen bestaar af den katolske erkebiskop, den græske biskop og 41 valgte medlemmer. D. sender 11 deputerede til rigsraadet i Wien. I administrativ henseende bestaar D. af 13 distrikter. Hovedstaden er Zara.

Historie. D. fik navn af en stamme af de illyriske folkeslag, som opr. beboede landet, og 180 f. Kr. dannede denne en egen republik, som dog allerede 156 blev skatskyldig til Rom. Augustus gjorde D. til romersk provins. Diocletian, som var fra D., levede efter sin tronfrasigelse i hovedstaden Salona (paladsruiner sees endnu ved Spalato). Ved Romerrigets deling kom D. under det vestlige rige, men gled 423 over til det østlige. 489 besatte østgoterne landet, som efter Theodorik den stores død (526) atter forenedes med det østromerske rige. Under slavernes folkevandring i 7 aarh. bosatte kroater sig i det nordlige, serber i det sydlige D., og omkr. 1000 kom kysterne under Venedig, hvis Doge blev hertug af D. Omkr. 1100 erobrede ungarerne den største del af D. Men handelsbyerne ved kysten var i hele middelalderen et stridens æble mellem Venedig og Ungarn. Venedig kom 1420 i besiddelse af D. og beholdt det til 1797. Med en afbrydelse 1805—14, da Frankrige havde landet, har D. siden tilhørt Østerrige, fra 1816 som et kongerige. De sterke slaviske strømninger 1848 og 1860 blev modarbeidet af det italienske element af befolkningen. Efter forfatningen 1867 indordnedes D. under den østerrigske halvdel af monarkiet, og oprørsbevægelser (1869 og især 1881) er med magt blevet kuet.

Dalmātika (lat.), en fra Dalmatien stammende lang, hvid overklædning med ærmer; bares i purpur af de romerske keisere efter Diocletian og blev senere embedsdragt for katolske geistlige, jfr. Alba. En d. af fiolet silke hørte til de tidligere tyske keiseres kroningsdragt.

Dalni (rus., «fjern»), havneby i Mantsjuriet, ved Talien-van-bugten paa sydsiden af Liau-tung-halvøen (som stikker ud i Gulehavet), 30 km. n. f. Port Arthur. Blev anlagt af russerne i 1899 for at danne endepunktet for den sibirisk-mantsjuriske jernbane. I bugten, som er isfri, blev der anlagt en stor og god havn ved opmudring og moloer. Den blev aabnet som frihavn 1901, og byen skal ved den rus.-jap. krigs udbrud have havt 50000 indb. 30 mai 1904 blev den indtaget af japanerne, som gav den navnet Ta-lien og endnu har den.

Dalou *[dalū]*, Jules (1838—1902), fr. billedhugger, elev af Carpeaux og Duret. Hans ofte malerisk bevægede stil beherskes af stor formsans og natursandhed. Et hovedverk er Delacroix-monumentet i Luxembourg-haven (1890). Som kommunard flygtede han 1871 til London, hvor han fik stor indflydelse paa engelsk skulptur.

Dalry *[dǽlrai]*, by i det s.v. Skotland, grevsk. Ayr, 32 km. s.v. f. Glasgow; 5136 indb. (1901). D. har bomuldsvæverier, store jernverker og meget besøgte svovlkilder.

Dalrymple *[dœ'lrimpl]*, Sir David, Lord Hailes (1726—92), skotsk jurist og historiker; blev 1748 advokat i Edinburgh, 1776 overdommer i Skotlands kriminalret; førte en livlig brevveksling med datidens litterære verden og skrev selv adskillige verker om Skotlands ældre historie: «Annals of Scotland» 1776, et nøiagtigt og paa grundigt kildestudium bygget arbeide. Kritiserede skarpt Gibbons berømte verk «Decline and fall of the Roman empire» og polemiserede foruden mod denne ogsaa mod Hume.

Dal segno *[dal se'ñå]*, se Da.

Dalselven, hyppig forekommende elvenavn i alle egne af Norge. Særlig nævnes D. i Ranen, der kommer fra Akersvandene og falder i Ranenfjorden omtr. midtveis mellem Hemnes og Mo, Nordlands amt. Nedslagsdistrikt 205 km.²

Dalsfjord, flere steder i Norge forekommende fjordnavn. Særlig nævnes D. i Søndfjord, en ca. 34 km. lang, smal fjord, der fra Askvold skjærer ind omtrent ret i øst gjennem Ytre Holmedal til Sveen i Indre Holmedal. I mundingen har den en bredde af 3.5 km.; ved Strømsnes, 9 km. indenfor, snævres den ind til 1 km., og ved Dale indsnævres den yderligere til 500 m.

Dalsfoss. 1. Vandfald i Glommen straks ovenfor Kykkelsrud. — 2. Vandfald (35.9 m.) i Opdalselven, kort før denne elv forener sig med Laagen (Numedal).

Dalsgaard, Christen (1824—1907), d. maler, hørte som Exner og Vermehren til den gruppe malere, som fremstillede billeder af den danske almues liv. I modsætning til den lyse Exner har hans billeder ofte en mørk og trist karakter. D. malte ogsaa religiøse billeder. Farverne er ofte skjærende og haarde.

Dalsland el. Dal, landskab i Sverige, grænser i n. til Värmland, i v. til Norge og Bohus län, i s. til Bohus län og Västergötland og i ø. til Vänern. Det er 4136.3 km.², hvoraf 3686.6 km.² land og 449.7 km.² vand. D. er for størstedelen et høiland, men overstiger ikke 280 m. Den fornemste elv er Upperudsälfven, som danner afløb fra Stora Lee (101 m. o. h.) og Leløngen (93 m.). Foruden disse sjøer kan nævnes Grann (100 m.), Iväg (101 m.), Laxsjön (75 m.), og Råvarpen (58.8 m.). Fra sydsiden af Stora Lee og til Vänern gaar D.s-kanalen (s. d.) gjennem landskabets vakreste partier. Folkemængden var i 1905 70486, hvoraf 3858 tilhørte D.s eneste by Åmål. I administrativ henseende hører D. til Älfsborgs län og bestaar af to fogderier; i geistlig henseende hører det til Karlstads stift og er delt i tre provstier. Hovednæringsveiene er akerbrug og kvægavl. Industrien er ubetydelig; af jernbaner fandtes i 1905 232 km.

Dalslandsbanen, bredsporet sv. privatbane, 70 km. lang, tilhører Dalslands järnvägsaktiebolag, udgaar fra Sunnanå ved Vänern over Mellerud i s. og v. retning op mod Dalslands høislette og fortsætter derfra i n.v. og v. retning til Kornsjö, hvor den forener sig med Smaalensbanen. Banen, som aabnedes for trafik 1879, er delvis bygget for norske penge, forsaavidt som Fredrikshalds kommune af hensyn til banens eventuelle betydning for denne by, tog aktier for 519700 kr.

Dalslandsgruppen er en i Öster Dalsland forekommende ca. 1900 m. mægtig prækambrisk (algonkisk) lag-

---

— Ⓕ tout en gros, à la douzaine. **hjælpe paa fode** — Ⓣ auf die Beine helfen — Ⓔ help on his legs, set up — Ⓕ mettre sur pied, à flot. **paa staaende fod** — Ⓣ stehenden Fusses, aus dem Stegreife — Ⓔ off-hand, out of hand, extempore — Ⓕ de ce pas, sur-le-champ. **staa paa en god (spændt) fod med** — Ⓣ mit eim. auf einem guten (gespanntem) Fusse leben (stehen), über den Fuss gespannt sein — Ⓔ be on good (bad) terms with — Ⓕ être sur un bon pied, en bons (mauvais) termes avec q. **paa fri fod** — Ⓣ auf freien (freiem) Fuss(e) — Ⓔ at liberty, released; at large — Ⓕ en liberté. **leve paa (en) stor fod** — Ⓣ auf grossem Fusse leben — Ⓔ live in high (a magnificent) style — Ⓕ vivre sur un grand pied, mener grand train. **staa paa svage fødder** — Ⓣ auf schwachen Füssen stehen — Ⓔ be shaky — Ⓕ être mal établi. **paa lige fod** — Ⓣ gleichgestellt — Ⓔ on an equal footing — Ⓕ aller de pair, être sur le pied d'égalité. **falde til fode** — Ⓣ sich demütigen — Ⓔ submit, yield, humble one's self — Ⓕ s'humilier. **til fods** — Ⓣ zu Fusse — Ⓔ on foot, afoot — Ⓕ à pied. **træde under fødder** — Ⓣ etw. mit Füssen (unter die Füsse) treten — Ⓔ trample under foot — Ⓕ fouler aux pieds. **fodangel** — Ⓣ Fussangel f — Ⓔ man-trap, caltrop — Ⓕ chausse-trape f. **fodbeklæd-**

serie, bestaaende af sterkt foldede lag af konglomerat, sandsten, skifer og en til kloritskifer omvandlet diabas.

Dalslandskanalen er det fælles navn for de kanaler, som forbinder en del sjøer i Värmland og Dalsland med hverandre og med Vänern. Den er 255 km. lang og har en stigning paa 59 m. Anlagt 1864—68 efter en af Nils Ericson udarbeidet plan. I 1905 passeredes kanalen af 2792 dampskibe, 200 seilskibe og 914 prammer, alle fuldlastet.

Dalton *[då'ltən]*, John (1766—1844), eng. fysiker og kemiker, søn af en fattig uldvæver, var først ansat som lærer ved skoler i sin hjembygd og i Manchester, ernærede sig fra 1799 som privatlærer og kemiker i Manchester og modtog i sine sidste leveaar en liden statspension. Hans navn er knyttet til nogle af fysikens og kemiens vigtigste love, saaledes til lovene for gasarters udvidelse ved varme (1801), de saak. Gay-Lussacs love, endvidere den saak. D.s lov: i en gasblanding er trykket lig summen af de tryk, som de enkelte gaser vilde øve, om de andre gaser ikke var tilstede (1803). D. har grundlagt den moderne atomteori (1808, se Atom) og gjort vigtige arbeider over varmeledning, vædskers udvidelse ved varme, meteorologi o. s. v.

Dalton in Furness *[då'ltən in fə́nəs]*, by i det n.v. England, grevsk. Lancaster, 5 km. n. f. Barrow, 13 020 indb. (1901). Betydelige jernverker og metalindustri.

Daltoni'sme, se Farveblindhed.

Dalton's lov, se Dalton, John.

Dalvola, 1111 m. høit fjeld, med storartet udsigt, ved østre ende af Aursunden, Røros herred, S. Trondhjems amt.

Daly *[déli]*, elv i Nord-Australien, heder først Katherine-elven, falder efter et 700—800 km. langt løb ud i Ansonbugten (Timorsjøen). Seilbar paa en længde af 150 km. fra mundingen.

Dalälfven, Sveriges længste elv, gjennemstrømmer Dalarne i sydøstlig retning, dannes af Väster og Öster Dalälf, som begge begynder ved den norske grænse. Öster Dalälf gaar gjennem Idresjön, Särnasjön og Siljan og forener sig ved Djursmo (156 m. o. h.) med Väster Dalälf, som opstaar af Fulu- og Göraälf. D., som falder i den Botniske bugt s.ø. f. Gäfle, er rig paa fisk og danner mange vandfald; mest bekjendt er Älfkarlebyfaldet, 8 km. fra mundingen. D. er 420 km. lang.

Dam, længdemaal i Anam = 890.45 m.

Dam (overført fra tysk til norsk teknisk sprog, d.-n. dæmning), fællesbetegnelse for en række bygverk, der bevirker opsamling eller opstuvning af vand, forandring af vandløb eller begrænsning af vandarealer. D.-bygninger er kjendt saalangt tilbage, som historien rækker. Saaledes i Kina fra ca. 4 000 aar før vor tidsregning. I Ægypten kjendes kjæmpemæssige anlæg, der skriver sig fra ca. 2 000 aar f. Kr. I vor tid indgaar d.-anlæg som vigtige led i vandbygningstekniken. Øiemedet kan være: Regulering af elves vandføring, særlig forøgelse af vandstanden i den tørre aarstid og for at hindre skadevirkning af flomme, opmagasinering af vand til fløtningsøiemed for kunstig at øge flommenes varighed, vandtilførsel for sluser og kanaler, nyttiggjørelse af vandkraften for industrielle foretagender, vandforsyning for byer eller anden bebyggelse, vanding af jorder og dyrket mark, isudvinding m. v. Angaaende d., som tjener til beskyttelse af lavereliggende landstrækninger mod oversvømmelse af elve, sjøer og havet, se Elveregulering, Havneanlæg. Grundridsformen kan alt efter de stedlige forhold og øiemedet være ret, krum eller brukket. Man skjelner videre mellem faste og bevægelige d., samt kombinationer af begge konstruktioner. Faste d. kan anvendes i elve, der er lidet materialførende, eller hvor passage ikke er nødvendig, samt hvor høivand ikke kan foraarsage skadelig oversvømmelse. De kan anordnes enten saaledes, at d.s øverste kant (kronen) er helt over høivand (fig. 1), hvilket reguleres ved overfaldsaabninger

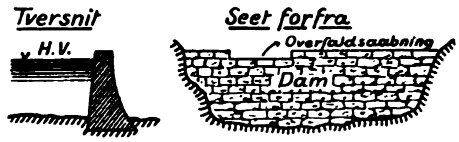

Fig. 1. Dam med overfaldsaabning.

for flomvand, eller som overfalds-d. (fig. 2), hvis krone ligger over vandspeilet nedenfor d., og endelig som grund-d. (fig. 3), hvor kronen ligger lavere end vandspeilet før d.s anbringelse. Som bygningsmateriale for faste d. anvendes træ, sten, beton, jord og tildels jern samt flere af disse materialer sammen. Træ-d. udføres oftest sammen med sten og jord. Den simpleste anordning er vist i fig. 4. En enkelt række pæle er nedrammet kant i kant og foran dækket med udfyldt sten og jord. Anvendes dog mest til provisoriske d. (se ogsaa Spundvæg). Paa nedsiden af d. er bunden forsterket med et lag af tømmer (flaade), der hindrer udgravning. Bliver d.-høiden over 1 m., afstives pælevæggen med strævere. En anden byggemaade er lafteverk (s. d.) fyldt med sten (tømmerkister), som forankres i bunden. Den hos os almindeligste form er vist i fig. 5, forøvrigt varieres byggemaaden meget. Træ-d. er som regel billige i anlæg og har derfor været meget anvendt særlig i vore tømmerdistrikter; men varigheden er ringe, og de gaar derfor mere og mere af brug. Sten-d. anvendes nu hyppigst. De kræver solid fundament, helst fjeld. Tversnitformen afpasses efter vandtrykket

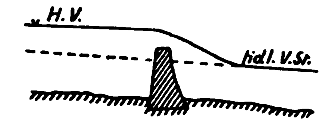

Fig. 2. Overfaldsdam.

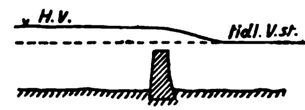

Fig. 3. Grunddam.

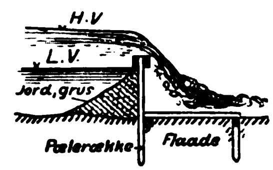

Fig. 4. Tversnit af pæledam.

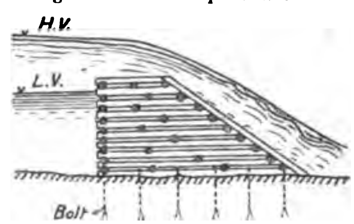

Fig. 5. Tversnit af lafteverksdam.

---

ning se fodtøi. **fodbold** — (t) Fussball m — (e) & (f) foot-ball m. **fodfolk** — (t) Fussvolk n — (e) infantry, foot(-soldiers) — (f) soldats (d'infanterie); fantassins m pl. **fodfæste** — (t) fester Fuss, Fusshalt m — (e) footing, foothold — (f) (avoir, prendre, perdre) pied. **fodgjænger** — (t) Fussgänger m — (e) pedestrian, (foot-)passenger — (f) piéton(ne) m (f); (bon) marcheur m. **fodjern, -lænke** — (t) Fusseisen n, -schelle f — (e) iron anklet, fetters — (f) fers m pl. **fodlag** — (t) Gang m — (e) action, gait — (f) allure f. **fodpose** — (t) Fusssack m — (e) foot-bag, -muff — (f) sachet m, musette f, **fodrap** — (t) schnellfüssig — (e) swift-footed, fleet — (f) léger (à la course), agile. **fodsaale** — (t) Fusssohle f — (e) sole of the foot — (f) plante (f) du pied. **fodsoldat** — (t) Fusssoldat m — (e) foot-soldier — (f) fantassin m. **fodspor** — (t) Fussspur f, -stapfe m — (e) foot-step, -print — (f) trace f; pas, vestige m. **fodstykke** — (t) Fussgestell n — (e) foot; socle, stand — (f) pied; piédestal, socle m. **fodtur** — (t) Fussreise f — (e) journey on foot, walk tour — (f) voyage (m) à pied. **fodtøi** — (t) Fuss-, Schuhzeug n — (e) boots, shoes — (f) chaussure f. **fodsbred** — (t) Fussbreit m — (e) foot-breadth — (f) un pied de terre; (ne pas reculer d'une) semelle f.

fodder (e) fór(e).

foe (e) fiende, uven.

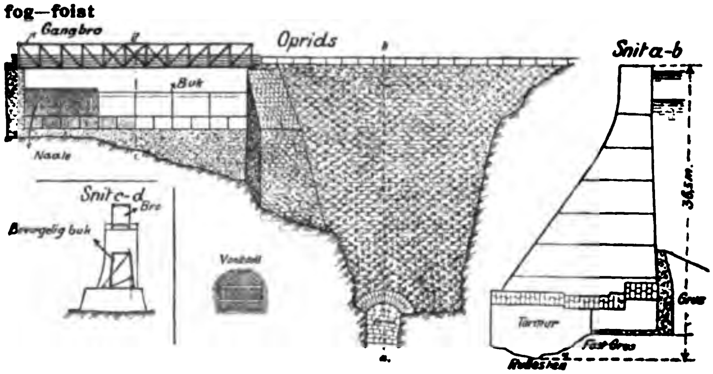

Fig. 6. Vrangfoss dam.

og er forøvrigt afhængig af stenart, temperaturforhold m. v. Det i fig. 6 viste tversnit af Vrangfoss-d. er karakteristisk. Høie sten-d. mures helt i cement af hensyn til saavel styrken som tætheden; desuden anvendes ekstra tætningsmidler. Som eks. paa store sten-d. kan nævnes Croton-d. (se planche Damanlæg og art. Croton), Assuan-d. (se Assuan); her i landet har man Vrangfoss-d. (fig. 6 og planche Damanlæg), Svælgfoss-d. m. fl. I udlandet bygges ofte d. af brudsten uden forband og lagt i fed cementmørtel tildels blandet med trass (s. d.). D. helt af beton bruges ikke saa lidet baade ude og her hjemme. Lavere d. bygges hyppig af tørmur med et tætningsskikt foran af beton, cementspækning, træ o. l. eller med en fyldning af lere og jord foran. Den sidste anordning danner en overgang til de egentlige jord-d., som dog ikke bruges saa meget her i landet, men som særlig i England og de engelske kolonier finder udstrakt anvendelse og bygges i betydelige høider, optil 30 à 40 m. Fig. 7

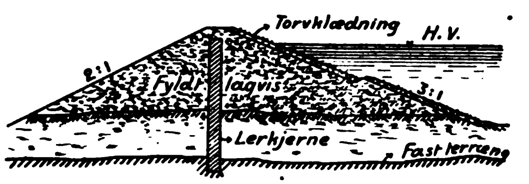

Fig. 7. Tversnit af jorddam.

viser et alm. tversnit. Jorden stampes godt lagvis, saa at d. bliver kompakt. I midten anbringes et tætningsskikt af beton, lere eller andet materiale ugjennemtrængeligt for vand. Den del, som vender mod vandet, beskyttes mod opløsning og udvaskning ved torvklædning eller ved et dække af grus, sten el. l. — Bevægelige d. anvendes, hvor det er ønskeligt at kunne regulere vandstanden ovenfor eller nedenfor d. De udføres af træ eller jern. Enklest er at variere gjennemløbsaabningens størrelse ved horisontale bjelker (naale), der trækkes op, naar vand skal slippes ud (fig. 8).

Fig. 8. Dam med horisont. naale.

Paa grund af vandtrykket er bjelkernes længde begrænset, og derfor anvendes ofte flere aabninger. Hvor større vandmasser skal afledes under flom, bruges vertikale naale af smekre firkantede stokke, der stilles kant i kant og ligger an mod en sville oppe og nede. Svillerne understøttes af bukke, der kan være faste (fig. 9) eller bevægelige. De sidste anvendes, hvor det af hensyn til tømmer- eller isgang er nødvendigt at skaffe fri gjennemløbsaabning. Bukkene er af jern og svinges om en ved foden anbragt horisontal akse. Naar naalene er taget op, lægges bukkene ned paa dammen eller underlaget (se fig. 6). Naalene gjøres sjelden høiere en 3 m. af hensyn til manøvreringen. Ved større høider kan anvendes en kombination af vertikale og horisontale naale, eller man anvender lemmer (luger) af træ eller jern, der bevæges ved heiseapparater. Lemmerne kan ogsaa anordnes paa horisontal akse (klappe-d.), der enten bevæges ved mekaniske midler (fig. 10) eller

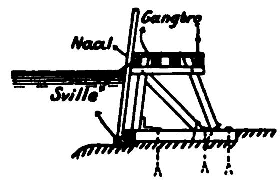

Fig. 9. Tversnit af naaledam med fast buk.

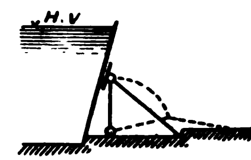

Fig. 10. Klappedam.

selvregulerende ved hjælp af vandtrykket. Af selvvirkende d. findes en hel række konstruktioner, som dog har liden anvendelse her i landet, hvor is- og tømmergang hindrer brugen. Se planche Damanlæg.

Damān (portug. Damão), portug. besiddelse i Forindien, ved Cambaybugten, 150 km. n. f. Bombay, bestaar af to adskilte dele, en ved kysten og en inde i landet, tilsammen 383 km.² med 56 285 indb. (1900). Indb. (mest hinduer) lever af at dyrke ris, hvede og tobak. Store teaktræskoge. Hovedstaden D. er sæde for en guvernør og en biskop. — D. blev erhvervet af Portugal i 1588 og 1780.

Damān, se Fjeldgrævling.

Damanhūr (af gammelægyptisk Tema-n-Hor), Nedre-Ægypten, hovedstad i prov. Beherah i deltaets nordvestlige del lige s. for Edku-lagunen, med (1897) 32 122 indb. Her deler Kairo-banen sig til Alexandria og Rosette. D. hed i den rom. tid Hermupolis parva.

Damão, se Daman.

Damār el. Dammar, by i Arabien, landsk. Jemen, 250 km. n. for Bab el Mandebstrædet; omtr. 10 000 indb. Berømt hesteopdrætning. Muhammedansk høiskole.

Dāmara-land el. Herero-land, den midtre del af tysk Sydvest-Afrika fra ca. 20° til 23° s. br., mellem Ovambo-land i n. og Store Nama-land i s. D. er koloniens bjergfuldeste del, hvis gneis- og granitfjelde (høieste punkt Omatako i n. 2680 m.) er gjennemskaaret af talrige elveløb, som dog ikke har aargangsvand, da det forholdsvis mindre varme klima er meget tørt. D. er derfor væsentlig et steppeland (græs- og kratstepper),

---

fog (e) taage, skodde; efterslæt, haa; formørke; (slang) bringe i vildrede. **foggy** taaget, ogs. omtaaget.

fogderi — (t) Vogtei f, Schulzenamt n — (e) bailiwick; (fogedembede) shrievalty, sheriffship — (f) territoire m, charge (f) d'un bailli; baillage m.

foged — (t) Vogt, Schulze, Schultheiss m — (e) bailiff, sheriff — (f) bailli; (kongens) huissier m.

fogie (e) dødbider, stabels, stokkonservativ.

foh (e) fy!

Fohlen, Füllen (t) n, føl. **fohlen, füllen** fole, følle.

Föhn (t) m, føhnvind.

Föhrde (t) f, fjord.

Föhre (t) f, furu(træ). **föhren** af furu, furu-.

foi (f) f, tro(skab); ord, løfte; (til)lid.

foible (e) svaghed, svag side.

foie (f) m, lever.

foil (e) tilintetgjøre, forpurre; floret; folie. **foiling** daadyrspor.

foin (f) m, hø; penge, mynt. **foin de . . . !** pyt, blaas (med . . .)!

foire (f) f, marked; mavesyge, (fig.) -pine. **foirer** have mavesyge, -pine. **foireux** som har maveknib; kujon, rædhare.

fois (f) f, gang.

foison (f) f, overflod, -flødighed. **foisonner** formere sig sterkt, tage overhaand, brede sig, have overflod (paa); svulme op

foist (e): f. in indskyde falske-

DAM

Croton-dam over elven Croton ca. 40 km. ovenfor New York.

Vrangfoss-dam ved Strengenkanalen.

Svælgfoss-dam over Tinneelven ovenfor Notodden.

Eidsfoss-dam ved Ulefoss—Strengenkanalen.

Sundfoss-dam over Vormen ved Eidsvold.

som især nærmest kysten har et ørkenagtigt præg. Beboes af (1902) ca. 90 000 til bantu-folkene hørende damara el. herero, som lever af fædrift; næsten udelukkende af plantefødе lever bjerg-damara paa Komashøisletten. Naar undtages Walfish Bay, som er britisk, har D. faa gode havne; den vigtigste er Swakop (Tsoachaub)-mund, hvorfra jernbane til de vigtigste pladse i det indre, Otjimbingue og Windhoek. Tysk 1884.

Dama's, Ange Hyacinthe Maxence, baron af (1785—1862), fr. adelsmand og officer. Emigrerede sammen med sin familie under revolutionen. Deltog som officer i russisk tjeneste i alle russiske felttog mod Frankrige 1805—14. Under Bourbonerne i fransk tjeneste. 1824 krigsminister, s. a. udenrigsminister (til 1828), opdrager for hertugen af Bordeaux (jfr. Chambord), hvem han 1830 fulgte i landsforvisning.

Dama's, Étienne Charles, greve af, senere hertug af D.-Crux (1754—1846), malteserridder, fr. officer. Emigrerede under revolutionen; ivrig for Bourbonerne. Under restaurationen pair, hertug og divisionsgeneral.

Dama's d'Antigny *[damá dâtiñi']*. 1. Joseph François Louis Charles César, greve, senere hertug af D. (1758—1829), fr. officer og politiker. Deltog i den nordamerikanske frihedskrig, senere oberst i den franske hær. Skulde 1791 hjælpe med ved kongens flugt, men blev arresteret i Varennes. Da kongen havde aflagt ed paa den nye forfatning, blev han løsladt og emigrerede. Deltog i krigen mod Frankrige. Under Ludvig XVIII chef for nationalgarden tilhest i Paris, pair og hertug. — 2. Roger, greve af D. (1765—1823), foreg.s broder, tjente som ung i den russiske hær og deltog i tyrkerkrigen 1787—88. Sluttede sig senere til emigranterne. Under Ludvig XVIII havde han høie militærstillinger og kuede med haarhed bevægelserne i Grenoble og Lyon.

Damascēnerklinge, se Damascenerstaal.

Damascēnerplommer, de egformede, énfrøede, spiselige bær af *chrysophyllum monopyremum*, et træ, som vokser paa Antillerne.

Damascēnerstaal, opkaldt efter Damaskus, et af hjemstederne for dets tilvirkning, er et slags digelstaal med fibret struktur, som i Orienten fremstilledes ved glødning af sveisjern med trækul. D. blev navnlig anvendt til fremstilling af blanke vaaben, «damascenerklinger», af stor styrke og smidighed. Kunstigt d. fremstilles ved sammensveisning af tynde jern- og staalplader.

Damascēring, den for damascenerstaal særegne aarede og vredne tegning, som tydeligst fremtræder efter etsning. Uegte d. frembringes ved linjeetsning paa overfladen af alm. staal. Den forsvinder ved slibning, hvilket ikke er tilfælde med egte d.

Damaschke, Adolf Wilhelm Ferd. (1865—), t. socialpolitiker. Var 1886—96 lærer og journalist, men kastede sig saa udelukkende over arbeidet for en jordreform-politik, hvis program han har udredet i en række skrifter. Blandt disse er «Aufgaben der Gemeindepolitik» (1904), «Der Bodenreform» (4 opl. 1907) og en (ikke meget god) «Geschichte der Nationaløkonomie» (2 opl. 1905). D. er udgiver og redaktør af tidsskriftet «Bodenreform» og en række «Soziale Zeitfragen» (1895 flg.).

Dama'sk kaldtes atlaskvævede silketøier fra Damaskus og Babylon; udføres nu ogsaa af uld, lin el. bomuld. D. væves med figurer af forskjellig art, som paa retten danner rendingsatlask, medens bunden danner islætatlask el. omvendt, under anvendelse af glinsende traade, saa figurerne bliver glinsende mod mat bund el. omvendt. Paa vrangsiden bliver det omvendte tilfældet af hvad det er paa retten. Mest anvendes ensfarvet traad, men d. kan ogsaa være flerfarvet. Silke- og uld-d. anvendes til møbelstoffe o. l., lin-d. til dækketøi. Bomulds-d. er billig erstatning for lin-d.

Dama'skus (tyrk. og arab. Dimisjk-esj-Sjam), by i Syrien (tyrk. Asien). D. ligger paa østsiden af Antilibanon, 691 m. o. h., i en frugtbar slette, vandet af elven Barada; elven deler sig i en mængde kanaler, som gjennemskjærer de store enge, akre og haver, der omgiver byen. Folketallet anslaaes til 230 000, hvorved D. bliver det tyrkiske riges næststørste by. Der findes nogle tusen jøder og kristne, resten er fanatiske muhammedanere. Byen er omgivet af mure; gaderne er trange og krogede (undtagen «den rette gade», omtalt i bibelen), og husene er smaa og stygge udvendig, men ofte prægtige indvendig. Mange moskéer (omtr. 250), deriblandt den

Damaskus: Den østre byport.

prægtige Omajadernes moské, først et hedensk tempel, saa en kristen kirke og senere (omtr. 710) omgjort til moské. — Handelen er stor, basarerne er de mest berømte i Østen. Før berømt for sine «damascenerklinger», som dog nu ikke smedes længere, og for sin silkevævning («damask»). Der udføres nu uld, hamp, korn, rosenolje, rosiner, vævede bomuldstoffe, guld- og sølvvarer etc. Byen forbindes ved en jernbane med Beirut ved Middelhavet; fra denne bane udgaar nordover en linje til Hama, og fra D. gaar sydover en jernbane (østenfor Jordandalen), som skal fortsættes til Mekka, og som bliver vigtig for de muhammedanske pilgrimme, da D. er samlingspunkt for disse. — D. er hovedstad i vilajetet Syrien, der har 720 000 indb., og som saadan sæde for en vali. — D. er en ældgammel by, alt omtalt paa en indskrift fra det 16 aarh. f. Kr., og har havt en meget vekslende historie. I 1860 fandt her sted et frygteligt blodbad paa de kristne.

Damāsus, paver. D. I, 386—84, bekjæmpede i dogmestridighederne arianismen og apollinarismen. Var i besiddelse af videnskabelig dannelse og lærde interesser; gav saaledes stødet til Hieronymus' revision af den latin-

---

lig. indsmugle. **f. smth on** prakke ind paa, paaliste.

fok — ⓣ Fock f, Focksegel n ⓔ foresail; (raaseil) forecourse; (i sammensætng.) fore(-) — ⓕ misaine f.

folâtre ⓕ kaad, overgiven, spøgefuld. **folâtrer** være kaad, overgiven, spøge, fjase. **folâtrerie** f. overgivenhed, kaadhed, fjas.

fold (kve) — ⓣ Hürde f, Pferch m — ⓔ fold, pen — ⓕ parc, clayon m.

fold: give tyve f. — ⓣ zwanzigfältig geben — ⓔ return twenty fold — ⓕ rendre vingt fois autant.

fold — ⓣ Falte f — ⓔ fold, plait, crease — ⓕ (faux) pli m. **komme i sine gamle folder** — ⓣ wieder ins Geleise kommen — ⓔ settle down in one's old ways — ⓕ reprendre sa vie habituelle; être remis dans son état normal.

fold ⓔ fold; fals; grind, kve; fold; folde (sig); false; sætte i kve.

folde — ⓣ falten — ⓔ fold, plait; clasp (one's hands together) — ⓕ plier; (lægge i læg, folder) plisser; (hænderne) joindre.

foldekniv — ⓣ Taschen-, Einlege-, Zuschlagemesser n — ⓔ clasp (shut-up) knife — ⓕ couteau pliant (de poche), canif m.

folding ⓔ folding; fals(ning); kvehold. **f. doors** dobbeltdøre. **f. camp-stool** feltstol. **f.-screen** skjermbret.

ske bibeloversættelse og er selv forfatter af et nu tabt skrift om jomfruelighed. Desuden smykkede han de romerske katakomber med en række metriske indskrifter, hvoraf flere brudstykker er bevaret. — D. II, 1047—48, udnævntes af Henrik III til pave; han døde faa maaneder efter at være kommet til Rom.

Damayantī, se Nala og D.

Dambach, Otto (1831—99), t. jurist, blev efter at have indehavt forskjellige embeder professor i retsvidenskab i Berlin, 1ste justitiarius i rigspost- og telegrafstyrelsen. Har havt en væsentlig andel i post- og telegrafvæsenets udvikling i Tyskland. Blandt hans litterære arbeider er kommentar til rigspostloven af 1871, som for den væsentligste del er udarbeidet af ham.

Dame (af lat. *domina*, hunkjøn af *dominus*, herre; sml. ital. *donna* og sp. *doña*, kvinde, i ældre tid særlig om fornemme kvinder). Notre d., vor frue, jomfru Maria. D. d'honneur, hof-d. Torvkonerne i Paris hed og heder les d. de la halle. I schakspil er d. d. s. s. dronningen; heraf igjen navnet paa et særligt bretspil, damspil (fr. *dame*), s.d. — D. i kortspil. — Formindskelsesord til d. er damoiselle, demoiselle, eg. lille d., i ældre tid om ugifte døtre af fornem familie (svarende til frøken, t. *Fräulein*), senere om gifte kvinder af borgerstanden eller overhovedet kvinder af borgerstanden i modsætning til bondepiger. I tiltale madame (ma, d. e. min, ligesom mon i monsieur), mademoiselle, svarende i anvendelse til d. og demoiselle. Madame var titel for kongedøtre i Frankrige før revolutionen. Nu er madame og mademoiselle alm. i tiltale til kvinder af alle stænder.

Damefreden, se Cambrai.

Damejeanne *[damža'n]* (fr., af arab. *damagān*, eng. *demijohn*), ballonformet glasflaske med kurvfletning; benyttes til opbevaring af syrer o. l., i Middelhavslandene til vin.

Damergu', Central-Afrika, landskab mellem Air-oaserne i n. og Bornu i s., v.n.v. for Tsad-sjøen paa overgangen mellem Sahara og Sudan, med yppigere vegetation, kulturland og skog. Beboes af negere og haussa-folk. Tilhører det franske militær-territorium Niger.

Dames, Wilhelm Barnim (1848—98), t. geolog og palæontolog, prof. i geologi og palæontologi ved universitetet i Berlin. Bereiste Grækenland, Østersjøprovinserne og Sverige og har udgivet talrige arbeider om disse landes og Tysklands geologiske forhold.

Damfoss, vandfald (3.8 m.) i Gløtelven (Tryssilelven), straks efter dens udløb af Fæmund.

Damfoss og Klosterfoss, vandfald (4 m.) i Skienselven lige ved Skien.

Damgān, by i Persien, paa sydskraaningen af Elbursfjeldene, 1139 m. o. h.; indb. angives fra 2000 til 15 000. Ligger ved veien Teheran-Mesjed og var før en vigtig handelsby. Udfører mandler.

Damiāni, Petrus (1006(7)—72), ital. munk. 1043 prior, senere abbed for klosteret i Fonte Avellana. D. gjennemførte blandt munkene en haard tugt med faste og daglige selvpiskninger. Udadtil optraadte D. som bodsprædikant overfor folkets og geistlighedens synder. Politisk betydning fik han især, da keiser Henrik III begyndte at reformere kirken. D. stillede sig paa hans side i kampen mod simoni, presteegteskab og nekolaitisme. 1049 skrev han «Liber Gomorrhianus» (Gomorrhabogen), rettet til pave Leo IX, hvori han refsede geistlighedens synder. 1057 blev han mod sin vilje udnævnt til kardinalbiskop af Ostia, men vendte snart tilbage til klosterlivet.

Damianistinder, se Clara, den hellige.

Damiānus, katolsk helgen, som sin broder Cosmas læge paa Sicilien; de led begge martyrdøden under Diocletian (287 el. 303) og kanoniseredes senere (helgendag 27 sep.). I 12 aarh. stiftedes ridderordenen Cosmas- og D.-ordenen med det formaal at støtte og yde lægehjælp til pilgrimme i Palæstina. I middelalderen var brødrene lægers og apotekeres skytshelgener.

Damiat, se Damiette.

Damiens *[damjæ̃']*, Robert François (1714—57), gjorde 5 jan. 1757 i Versailles forsøg paa med en dolk at myrde den franske konge Ludvig XV, men opnaaede kun at saare ham. Blev under forfærdelige pinsler henrettet paa Grèvepladsen i Paris 28 mars s. a.

Damiette *[damjæ't]* (i oldtiden Tamiathis, arabisk Dumjat), Ægypten, før blomstrende handelsby mellem Nilens østlige hovedarm og Mensaleh-sjøen med (1897) 31 288 indb. Som nøglen til Ægypten maatte D. paa korstogenes tid udholde flere beleiringer, sidst af Ludvig IX 1249, hvorfor den 1260 blev flyttet længere ind i landet. 1 nov. 1799 erobredes D. af Kléber, men gjenerobredes snart efter af Sidney Smith.

Damīrī, Kemāl ad-dīn Muhammed ibn Isā (d. 1405 e. Kr.), arab. forfatter; hans «hajāt al-haivān» («dyrenes liv») giver en alfabetisk ordnet oversigt over dyrene (ogsaa fabeldyrene) i hensyn paa deres rolle i litteraturen, overtroen, drømmene, folkemedicinen etc. og er derfor af høi betydning for kulturhistorien.

Da'mjanics *[-nitš]*, Johann (1804—49), ung. revolutionsgeneral; var af serbisk oprindelse, men sluttede sig straks til revolutionen, da denne udbrød, og udmerkede sig i den grad, at han fik tilnavnet *l'homme de fer*. Blev 1849 general og udmerkede sig i flere træfninger, men maatte efter Görgeys kapitulation ved Vilagos overgive sig til russerne, der udleverede ham til østerrigerne, som lod ham hænge.

Damkultur af ferskvandsfisk omfatter navnlig to grupper af fiske, nemlig karpeartede, især karpen, og ørretartede, især den almindelige europæiske ørret, samt i den seneste tid et par amerikanske ørretarter. For begge grupper gjælder, at en rationel d. kræver en række damme, saa de forskjellige størrelsesklasser kan holdes hver for sig, og enhver dam bør kunne fyldes og helt tørlægges uafhængig af de øvrige. De bør helst ligge paa frugtbart jordsmon og have tilsig fra dyrket mark eller akerland, da deres ernæringsevne derved i høi grad forøges. Iøvrigt er betingelserne for d. af karper og ørret i mange henseender forskjellige. Karpekulturen kræver væsentlig store, forholdsvis meget grunde damme med liden vandomskiftning og høi temperatur. Saadanne anlæg omfatter stundom et samlet fladerum af mange tusen ha., og hver enkelt dam er oftest flere eller mange ha. stor. Under gunstige forhold giver en dam stundom et aarligt udbytte af 200 kg. karper pr. ha. For at forøge produktionen af naturlig føde for fisken bliver mange damme afvekslende benyttet som fiskedam og

---

fole — (t) Fohlen m — (e) colt — (f) poulain m. Vb — (t) fohlen, füllen — (e) foal — (f) pouliner.

Folge (t) f, følge; følgende tid, fremtid. **F. leisten** vise (en) lydighed; efterkomme (indbydelse, befaling).

folgen (t) følge (efter), gaa (komme) bagefter; rette sig efter, efterkomme; lystre; fremgaa.

folgenreich, -schwer (t) skjæbnesvanger.

folgern (t) slutte. **Folgerung** f, slutning, konsekvens.

folgewidrig (t) ulogisk, inkonsekvent.

folglich (t) følgelig.

folgsam (t) lydig.

foliacé (f), **foliaceous** (e) blad(agtig)-.

foliage (e) blade(hang), (pryde med) løv(verk).

foliaire (f) blad-.

foliant — (t) Foliant m — (e) folio — (f) (livre, volume) in-folio m.

foliate (e) foliere, belægge med folie; bladet.

foliation (e) bladdannelse; foliering.

foliation (f) f, bladsætning, -stilling.

folichon (f) kaad, tosset, gal. **folichonner** fjase.

folie — (t) Folie f — (e) foil; (serve as a) foil (to) — f feuille f (de métal); (speil-) tain m.

folie (f) f, afsind(ighed), galskab; grille, kjephest, mani; dumhed, narrestreg.

akerland eller tørlægges ialfald om vinteren, ligesom der ofte tilføres dem gjødning. Derhos benyttes ved mindre damme ofte i stor udstrækning kunstig fodring (kjødmel, blod, erter, korn, kli o. s. v.). — Til ørretkultur anvendes derimod oftest mindre, men dybere damme med koldere vand og raskt vandskifte. I disse spiller den kunstige fodring en væsentlig rolle. Der opnaaes i disse damme sjelden en større aarlig produktion end 50 kg. pr. ha., i regelen mindre. — D. af karper er af meget gammel oprindelse, hvorimod ørretkulturen er forholdsvis ung. For tiden har begge slags i mange lande, naaet en høi udvikling, særlig i Tyskland og Østerrige, hvor den spiller en væsentlig rolle i landenes forsyning med fisk. Ogsaa i Danmark og det sydlige Sverige har d. i den senere tid faaet adskillig betydning. I Norge er derimod en fordelagtig d. af karper helt udelukket, navnlig paa grund af vor korte og kolde sommer. Ogsaa ørretopdrætning i damme har hidtil hos os været uden al betydning og har neppe nogen fremtid for sig, dels paa grund af de klimatiske forhold, navnlig for sterk og langvarig vinterkulde, dels fordi man ikke her kan opnaa paa langt nær de høie priser for den opdrættede ørret, som betales i Mellemeuropa for den i levende tilstand. Snarere tør det maaske vise sig, at aal paa sine steder med fordel vil kunne gjøres til gjenstand for d. hos os.

Damm, se Altdamm og Neudamm.

Dammagruppen, se Dammastock.

Dammār, se Damar.

Dammāra austrālis og **orientālis,** naaletrær, af hvilke faaes haarde harpikser, kopal, s. d. art.

Dammāraharpiks, en klar og haard, lysegul harpiks, som faaes af trær af dipterokarpaceernes familie (f. eks. *hopea-* og *vateria*-arter). D. er klar og gjennemsigtig og anvendes derfor især til farveløse lakeringer. Sort d., se Canarium.

Dammastock, fjeldtop i Schweiz, hører til Dammagruppen, den nordøstligste del af Berneralperne, er 3633 m. høi og ligger paa grænsen af kantonerne Uri og Wallis. Til Dammagruppen hører Galenstock (3897 m.), Tierberg (3446 m.), Sustenhorn (3512 m.) o. fl., af gletschere merkes Rhone-, Trift-, Winter- og Tiefen-gletscher. I en hule i nærheden af den sidste fandtes 1867 en mængde røgtopas.

Dammuslingerne *(anodonta),* store, indtil 20 cm. lange, tyndskallede muslinger, som lever i stillestaaende ferskvand. Ungerne, som svømmer omkring i vandet, fæster sig ved en klæbrig traad paa huden af forbisvømmende fiske og borer sig ved hjælp af to tænder paa skallene ind i fiskenes hud; her gjennemløber de sin forvandling; senere falder de unge muslinger ud og lever fra nu af halvt nedgravet i bundens slam.

Da'mno, se Agio.

Da'mnum (lat.), skade. D. emergens bruges i den juridiske litteratur for at betegne skade paa forhaandenværende værdier i modsætning til lucrum cessans, tabt vinding foraarsaget ved en skadegjørende handling.

Damoh, by og distrikt i Forindien, Centralprovinsen, 300 km. s.v. f. Allahabad. Distriktet, som ligger oppe i Vindhyafjeldene og har vakker skog og frugtbar jord, har 285 326 indb. (1901), medens størrelsen er omtrent 7300 km.² Byen har 13 355 indb. (1901).

Damoisel, damoiseau *[damwazǿl, damwazǻ']* (fr.), formindskelsesord til dan, danz (af lat. *dominus,* herre, sml. sp. *don*), i ældre tid betegnelse for sønnen af en fornem kriger, før han blev væbner *(écuyer)* eller ridder (nærmest d. s. s. page). Det svarer til det tyske *Junker (Jung-Herr).*

Damoiselle *[damwazǿl],* se Dame.

Da'mokles, ung mand, som Dionysius den ældre af Syrakus begunstigede. Da han berømmede Dionysius som det lykkeligste menneske, overlod denne ham pladsen paa sin trone. D. var først henrykt derover, men blev rædselsslagen, da han saa, at der hang et sverd i et hestehaar over hans hoved, og bad sig fritaget for stillingen. — Et D.-sverd er derfor betegnelse for en fare, som stadig truer midt under den største lykke.

Dāmon og **Fi'ntias,** to for sit trofaste venskab berømte syrakusanere. F. blev anklaget for at have stræbt herskeren Dionysius efter livet og dømt til døden. Da han bad om en opsættelse, fik han denne mod at stille D. som borgen for sin tilbagekomst. I rette tid vendte F. tilbage for at lide døden og udfri D., og Dionysius blev saa begeistret over denne troskab, at han ønskede at blive den tredje i deres venskabsforhold. Behandlet af Schiller i «Die Bürgschaft».

Damouri't, en varietet af mineralet kaliglimmer, opkaldt efter den franske mineralog Damour.

Damp. Naar et stof, som er fast eller flydende ved almindelig temperatur (d. e. ca. 18 ° C.) og almindeligt tryk (d. e. 1 atmosfære (s. d.) eller 760 mm. kviksølvtryk), optræder i gasform, kaldes det d. (jfr. Aggregatformer). Vand eller is, som befinder sig i fri luft, fordamper. Vand-d. er farveløs og gjennemsigtig ligesom luft og kan for øiet ikke skilles fra saadan. Den hvide straale, som sees over en lokomotivpibe, er, ligesom skyerne paa himmelen, synlig, fordi den foruden d. indeholder vand i smaa, lette draaber. D., som danner sig fra en aaben vandbeholder, svinder bort i luften, idet den blander sig med denne. Man kan skaffe sig ublandet d. i et rum ved f. eks. at bringe lidt af en vædske ind i tomrummet over kviksølvet i et barometerrør. Ved forsøg med saadan ren, ublandet d. har man fundet, at den, saalænge den ikke er nær ved at fortættes, i et og alt følger samme love som gasarterne, saaledes f. eks. Boyles lov (se Boyle, R.); formindskes volumet, tiltager trykket i omvendt forhold, men kun til en vis grænse, d.s maksimumstryk, da d. begynder at gaa over til vædske (kondensation). Ved dette tryk siges d. at være mættet. Den mættede d.s tryk (maksimumstrykket) stiger raskt med temperaturen (V. Regnault, 1847). Det er ved ÷ 30 ° 0.4 mm. kviksølvtryk, ved 0 ° 4.6 mm., ved 50 ° 92.0 mm., ved 100 ° 760.0 mm. eller 1 atmosfære (s. d.); ved denne temperatur koger vandet i aabne kar, fordi damptrykket er saa stort, at dampblærerne i vandet kan udholde atmosfærens tryk paa vandets overflade. Videre er ved 120 ° maksimumstrykket 1.9 atmosfærer, ved 150 ° 4.7 atm., ved 200 ° 15.4 atm. og ved 364.3 ° 194.6 atm. Over 364.3 ° kan vand ikke under nogetsomhelst tryk eksistere i flydende form. Denne temperatur kaldes vandets kritiske temperatur. Andre vædsker har en anden kritisk temperatur, saaledes æter 194.4 °, alkohol 243.6 °, kviksølv over 1 000 °. Gasarter har

---

folié (f) bladet.
foliere — (t) folliieren — (e) foliate — (f) folioter; (speil) étamer.
foliferous (e) bladudviklende.
folio — (t) Folio n — (e) account — (f) folio m, page f; in-folio.
foliole (e) & (f) f, smaablad.
folioter (f) foliere, paginere.
folious (e) bladagtig, tynd; bladrig.

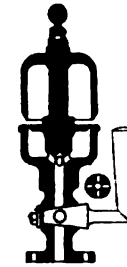
folk — (t) Volk n; Leute pl; (tyende) Gesinde n — (e) people; folk; crew, hands; servants — (f) peuple m; nation f; (arbeidere) hommes, gens m pl; le monde, le public; on. **folkeafstemning** — (t) Volksabstimmung f — (e) vote of the people — (f) suffrage universel; plébiscite m. **folkebog** — (t) Volksbuch n — (e) popular book, people's book — (f) livre (m) populaire. **folkefærd** — (t) Völkerschaft f, Volk n — (e) tribe — (f) race, nation f, peuple m. **folkemunde: komme paa f.** — (t) ins Gerede kommen — (e) become the common talk — (f) être décrié, compromis. **folkemængde** — (t) Volksmenge, Einwohnerzahl f — (e) & (f) population f. **folkemøde** — (t) Volksversammlung f — (e) popular meeting — (f) réunion (f) publique; meeting m. **folkeretten** — (t) Völkerrecht n — (e) international law — (f) droit (m) des gens (international). **folkerig** — (t) volkreich — (e) populous — (f) (bien) peuplé; populeux. **folkesagn** — (t) Volkssage f — (e) popular tradition, legend — (f) lé-

ogsaa en kritisk temperatur, saaledes kulsyre 31.9°, surstof ÷ 118°, kvælstof ÷ 146°, vandstof ÷ 241°. Under ÷ 118° lader surstof sig ved tryk fortætte til vædske, og det forholder sig da som vand og vand-d.; paa den anden side forholder vand-d. over 364.3° sig ligesom surstof over ÷ 118°, saaledes at den ikke ved noget tryk lader sig fortætte til vædske. Den i begyndelsen af denne artikel opstillede populære definition paa d. har saaledes ingen fysikalsk berettigelse, men grunder sig alene paa hævd. — Opløses et fast stof i en vædske, bliver d.-trykket over vædsken mindre end over opløsningsmidlet i ren tilstand: d.-trykformindskelsen forholder sig til det rene opløsningsmiddels d.-tryk, som det opløste stofs molekyltal til opløsningsmidlets. Denne ogsaa for kemien meget vigtige lov fremgik af F. Raoults eksperimenter (1887) og udlededes af den mekaniske varmeteori af M. Planck (1887). — Hvis mættet d. ophedes, svarer der til den høiere temperatur et større maksimumstryk, og d. er ikke længere mættet, den er o v e r h e d e t. — I et luftfyldt rum fordamper der nøiagtig saa meget af en vædske som i et lige stort lufttomt, kun sker fordampningen langsommere, og det samlede tryk i rummet bliver lig luftens + d.s tryk (se D a l t o n s l o v). — Befinder mættet d. sig i et lukket rum, vil dens tryk bestemmes af temperaturen ved rummets vægge; har disse ikke overalt samme temperatur, kan d.s tryk ikke holde sig høiere end det maksimumstryk, som svarer til væggens temperatur der, hvor den er koldest (James Watts «lov om den kolde væg»; jfr. dampmaskinens kondensator). D. fortættes paa den kolde væg enten i draaber (destillation) eller i fast form (sublimation), som f. eks. kamfer-d. — Naar vædske gaar over til d., forbruges varme (jfr. F r y s e m a s k i n e r), medens omvendt varme dannes, naar d. fortættes (opvarmning ved d.). — I atmosfæren findes altid vand-d.; dens mængde maales med psychrometer (s. d.) eller hygrometer (s. d.), jfr. F u g t i g h e d s g r a d. D.-tæthederne for forskjellige vædsker forholder sig til hverandre som deres mylekylarvegter (se M o l e k y l).

Damp- i sammensætninger med b l e g n i n g, f a r v n i n g, v a s k o. s. v. betyder, at der anvendes damp som drivkraft for de maskiner, som udfører blegningen, farvningen o. s. v.

Dampbad, bad, hvis hensigt er at fremkalde sterk sved ved ophold i rum, som er fyldt med varm vanddamp; yderligere øges svedningen ved indpakning i uldtepper, indgnidning med sæbe, piskning med birkeris, massage o. a. En mindre udgave af d. repræsenteres af d a m p s k a b e t henholdsvis af de saakaldte S a n i t a s-d a m p s k a b e, hvis vægge kan slaaes sammen; i øverste væg er et hul for hovedet, som saaledes unddrages dampens indvirkning. — Se ogsaa under B a d.

Dampe, J a c o b J a c o b s e n (1790—1867), d. frihedsven, der sammen med endel unge ligesindede 1819 dannede en sammensvergelse, hvis maal skulde være en fri forfatning; det hele var uden al betydning, men regjeringen lod ham dog fængsle, dømme til døden for høiforræderi og hensætte som statsfange paa Kristiansø. Først 1848 fik D. sin fulde frihed tilbage, i sine sidste aar fik han en statsunderstøttelse.

Dampfløite.

Dampfløite bruges i skibe, lokomotiver og fabriker til at give signaler med. Lyden fremkommer ved, at damp under sin udstrømning gjennem fløiten støder mod en skarp kant. Tonens høide afhænger af fløitens form og størrelse.

Dampfærge, dampskib, som kan drives og styres lige godt ved fremover- og bagovergang. Den forsynes med skrue og ror i begge ender eller drives ved skovlhjul eller kjettingspil. D. anvendes særlig til overføring af jernbanevogne for at undgaa omlastning. D. har da et eller to jernbanespor som optager vognene, ofte overdækket med et promenadedæk. Havnekaien maa paa begge sider af færgestedet have udbygninger, som nøie svarer til d. og for jernbane-d. have tilsvarende spor og en broklaf, hvis yderende kan indstilles efter vandstanden. Som eksempel paa en d. for større strækning kan nævnes Gjedser—Warnemünde-færgen.

Damphammer er en hammer, ved hvilken damp benyttes til at løfte hammerklodsen og ofte ogsaa til at drive den mod ambolten. Se H a m m e r.

Dampier *[dæ'mpiə],* W i l l i a m (ca. 1652—1715), eng. sjøfarer og sjørøver (boucanier, s. d.). Han deltog i en krig mod hollænderne i 1673, og derefter blev han opsynsmand paa en plantage paa Jamaica. I 1679 sluttede han sig til et selskab af fribyttere, som førte sjørøverkrig mod Spanien. I 1686 begyndte han en reise rundt jorden. Under denne kom han i hollandsk tjeneste i Ostindien, men rømte senere og kom i 1691 tilbage til England. Han blev saa sat i spidsen for en ekspedition, som skulde udforske Stillehavet, og undersøgte under denne Australiens og Ny-Guineas kyster og gjorde flere andre opdagelser. Han var ogsaa senere paa en reise rundt jorden.

Dampier *[dæ'mpiə],* geogr. navne. 1. D.-a r k i p e l e t, en øgruppe paa nordvestkysten af Australien, omtr. 20½° s. br. og 117° ø. l., bestaar af en hel del smaa, tørre øer. — 2. D. l a n d, en halvø paa nordvestkysten af Australien, 16°—18° s. br. og 122°—123° ø. l., begrænset i ø. af Kingsundet. — 3. D.-s t r æ d e t, a., mellem Ny-Guinea og Ny-Pommern (Bismarckøerne), b., mellem nordvestspidsen af Ny-Guinea og Waigeu. — 4. D.-ø e n eller K r a k a r, ø ved østkysten af Ny-Guinea, 146° ø. l., med en 2500 m. høi skogbevokset vulkan.

Dampierre *[dāpjæ'r],* H e i n r i c h D u v a l, greve af (1580—1620), østerr. feltherre, tjente 1604—05 keiser Rudolf II i kampene i Ungarn og Siebenbürgen, deltog i den böhmiske krig og undsatte 1619 med sine kyrasserer Wien, hvor keiseren beleiredes af protestanterne; seirede siden i forening med Wallenstein over Mansfeld; faldt ved et dristigt angreb paa Pressburg.

Dampkjedel er et apparat til at fremstille vanddamp. Der findes to hovedgrupper af kjedler. 1. Cylindriske kjedler. 2. Vandrørskjedler. C y l i n d r i s k e k j e d l e r anordnes liggende eller opretstaaende og anvendes som landkjedler, skibskjedler og lokomobilkjedler. Ved de encylindriske kjedler dannes cylinderen af sammenklinkede staalplader og lukkes ved begge ender ved tilklinkede plader (bundplader). Den fyldes omtr. ¾ fuld af vand,

---

gende (f) populaire. **folkeskole** — (t) Volksschule f — (e) public (parish) school — (f) école (f) primaire. **folkesky** — (t) menschenscheu — (e) shy, darkling; (amerik.) offish — (f) sauvage, farouche. **folkeslag** se folk(efærd). **folkesnak** — (t) Gerede n — (e) idle report(s), towntalk, scandal — (f) caquets, racontars m pl. **folkesprog** — (t) Volkssprache f — (e) popular language — (f) langue (f) vulgaire. **folketaler** — (t) Volksredner m — (e) popular speaker; stump orator — (f) orateur (m) populaire. **folketraditioner, -minder** — (t) Volkskunde f — (e) folklore — (f) traditions (f pl) populaires. **folketælling** — (t) Volkszählung f — (e) census — (f) recensement (m) de la population. **folkevise** — (t) Volkslied n — (e) popular ditty, ballad — (f) chanson (f) populaire.

folk(s) (e) folk.

folkelig — (t) volksmässig, -tümlich — (e) popular — (f) populaire.

folkelighed — (t) Volkstümlichkeit f — (e) popularity — (f) popularité f.

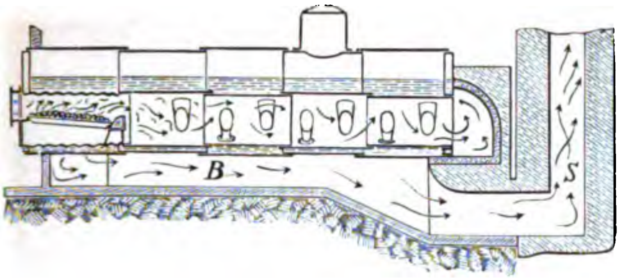
folklore (e) folketraditioner, -sagn.

follet (f) jaalet. **esprit** (m) f. nisse. **poil** (m) f. dunhaar (skjeg). **cheveux** (m pl) f.s bløde nakkehaar.

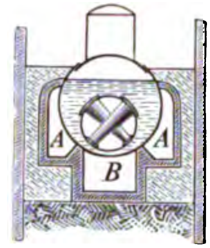
folliculaire (f) m, bladsmører.

follicule (f) m, belgfrugt.

DAMPKJEDEL

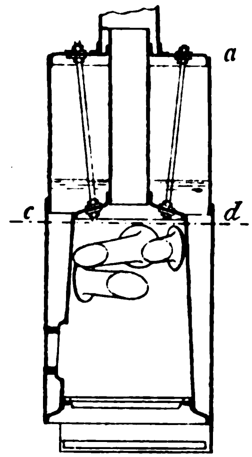

Længdesnit.

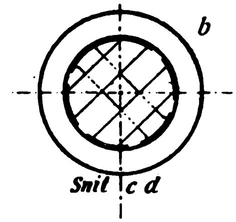

Tversnit.

Liggende cylindrisk fyrgangskjedel (med tverrør).

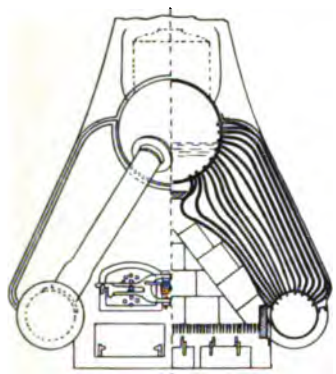

Længdesnit.

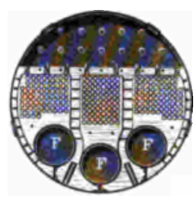

Tversnit.

Opretstaaende cylindrisk kjedel.

Normandkjedel (Thornycroftkjedel). (Delvis i snit.)

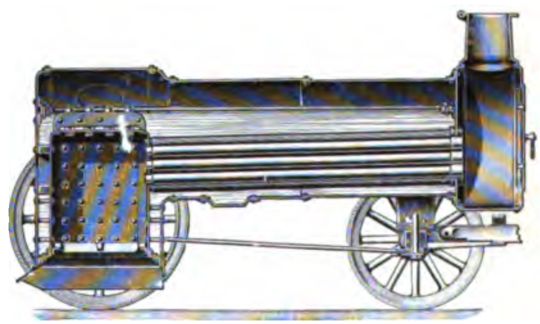

Tversnit.

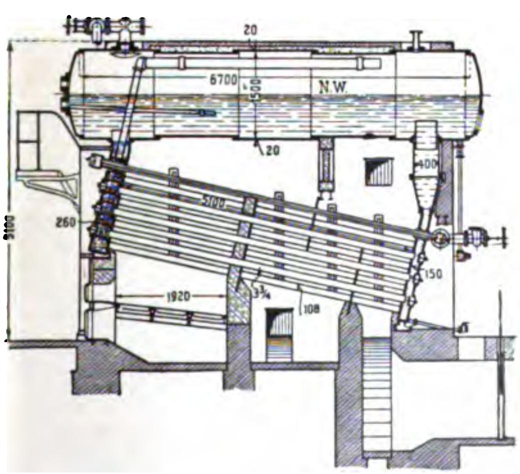

Længdesnit.

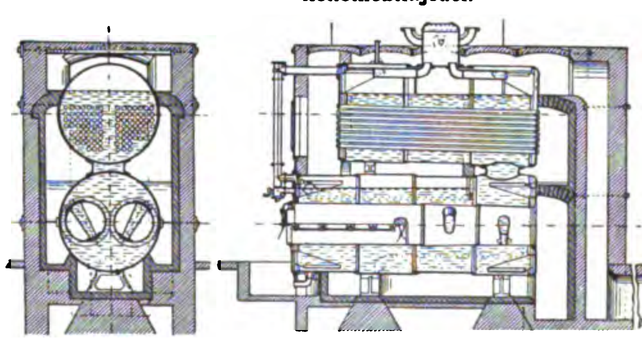
Skibskjedel.

Lokomobilkjedel.

Vandrørkjedel.

Flercylinderkjedel.

medens den udviklede damp fylder rummet ovenover. Som landkjedel benyttes meget en saakaldt fyrgangskjedel med et rør (fyrgangen), som strækker sig gjennem hele cylinderen og er fæstet til dens plane eller svagt hvælvede bunde; fyrgangen ligger saa lavt i cylinderen, at kjedelvandet helt omgiver den. I den forreste ende af røret er ildstedet anbragt. Dette dannes af en rist med askerum under. Bagtil afsluttes risten af fyrbroen, der er muret af ildfast sten, og hvis opgave er at forhindre brændselet i at falde længere ind i fyrgangen. Risten bestaar af en del høie smale stænger, adskilt ved endnu smalere mellemrum, der dels skal give den til forbrændingen nødvendige luft adgang fra askerummet, dels tillade asken at falde ned i dette. Kjedlen omsluttes delvis af murverk, som understøtter den og har kanaler for røgen. Den del af de i ildstedet udviklede gasarter, som ikke er forbrændt i dette, strømmer sammen med luften gjennem fyrgangen, hvor forbrændingen fuldføres; herefter kan forbrændingsprodukterne (røgen) ledes frem til kjedlens front gjennem to kanaler i murverket, paa siderne af kjedlen og derpaa atter tilbage gjennem en under kjedlen liggende kanal, som udmunder i skorstenen. Under passagen gjennem disse kanaler afgiver forbrændingsprodukterne varme til kjedelvæggene, hvorfra varmen atter overføres til vandet; saavel fyrgangens overflade som en stor del af cylinderens overflade bliver herved hedeflade. Gjennem fyrgangen kan der gaa tverrør (galloway-rør), som er fyldt med vand og derfor forøger hedefladen. Iøvrigt adskiller de cylindriske landkjedler sig fra hverandre ved antal af cylindre, antal af fyrgange i hver cylinder, ildstedets anbringelse og maaden, paa hvilken røgen føres fra ildstedet til skorstenen. Ildstedet kan ogsaa være anbragt under eller foran kjedlen istedetfor i en fyrgang, og kjedlens hedeflade kan øges ved et stort antal smaa rør, hvorigjennem forbrændingsprodukterne ledes, og som gaar gjennem kjedlens vandrum fra bundplade til bundplade. Det murverk, som omgiver landkjedlerne, veier saa meget, at denne konstruktion ikke kan anvendes i skibe. Ved skibskjedler kan man derfor ikke benytte kjedlens cylindervæg til hedeflade, denne dannes af flere fyrgangsrør, som ikke føres frem til den bagre bund, men udmunder i høie kasser (forbrændingskamre) ophængte inde i kjedlen, samt af smaarør, der leder røgen fra kasserne frem til forsiden, hvor den ved et røgoptag ledes til skorsten. Hvis man ønsker en kjedel med liden diameter, kan man lade smaarørene gaa fra forbrændingskamrets bagvæg til kjedlens bagvæg. Ved lokomobilkjedler er ildstedet anbragt i en fyrkasse inde i den fremre del af en cylindrisk kjedel, som her er udvidet nedad. Fra ildstedet ledes forbrændingsprodukterne gjennem et stort antal smaarør til kjedlens bagre bund og derfra til et med skorsten forsynet røgoptag. Se videre Lokomotiv. Opretstaaende cylindriske kjedler bruges meget som transportable kjedler paa landjorden, f. eks. til dampsprøiter, kraner o. l.; ildstedet ligger indvendig nedentil i cylinderen, og fra dette fører en kanal, der oftest er forsynet med galloway-rør (se ovenfor) op gjennem kjedlen. — Vandrørskjedler bestaar af to eller flere vandkamre, der er forbundet ved et stort antal rør med forholdsvis liden diameter (2.5—10 cm.). Rørene er fulde af vand ligesom vandkamrene. Ildstedet er anbragt under eller mellem rørene; den udviklede damp samler sig oventil i en cylindrisk dampsamler, der er omtr. 1/3 fyldt med vand og staar i forbindelse med det øverste vandkammer, hvilket den i nogle typer helt erstatter. I vandrørskjedler opnaar man, fordi man faar en fortrinlig vandcirkulation i rørene, en meget hurtig dampudvikling, hvilket har stor betydning i krigsskibe, navnlig torpedofartøier og krydsere; de mest brugte vandrørskjedeltyper er: Belleville, Niclause, Dürr, Babcock & Wilcox, Thornycroft, Yarrow, Normand og Schultz. For at faa en paalidelig drift af kjedler, er det nødvendigt at forsyne dem med forskjellig kjedelbesætning (amatur); hertil hører, foruden mandhuller og renseluger, tilløbsventiler (fødeventiler), hvorigjennem vand føres til kjedlen, vandstandsglas og prøvekraner til at kontrollere vandstanden, trykmaaler til at vise kjedeltrykket, sikkerhedsventiler, som automatisk lader dampen blæse ud af kjedlen, hvis trykket skulde overstige det tilladelige, stopventil for at spærre af for dampafgangen, samt adskillige kraner til forskjelligt brug. Dampen er, saa længe den befinder sig i kjedlens damprum, mættet, d. e. den har samme temperatur som vandet, og denne svarer nøiagtig til trykket; bliver temperaturen mindre, falder trykket, og en del af dampen fortætter til vand; omvendt, naar temperaturen stiger, fordampes vand, og trykket stiger. Naar dampen har forladt kjedlen, kan man derimod ved at tilføre den varme forhøie dens temperatur, uden at trykket stiger tilsvarende; dette kaldes at overhede dampen. Overhederen bestaar af et system af rør i en kasse og kan være anbragt i skorstensoptrækket eller i selve kjedlen; forbrændingsprodukterne ledes gjennem rørene, medens dampen ledes udenom dem gjennem kassen eller omvendt. Overhederen er i de moderneste anlæg skilt helt fra kjedlen og har sit særskilte ildsted. — Efterhaanden som dampen i en kjedel bruges, maa den erstattes med vand, som trykkes ind i kjedlen ved hjælp af en tilløbspumpe (fødepumpe). Hver kjedel maa have mindst to af hinanden fuldstændig uafhængige tilløbspumper; af disse maa mindst den ene kunne virke, naar hovedmaskineriet staar stille, ligesom den maa kunne arbeide ved haandkraft, naar der skal sættes vand paa kjedlen, uden at der er damp i den. Som tilløbspumpe anvendes meget en ved damp drevet stempelpumpe, men ogsaa en straalepumpe (injektor), hvori en dampstraale river vandet med sig og trykker det ind i kjedlen. Se Pumper. — Som middeltal kan man regne, at man kan faa 8 kg. damp pr. 1 kg. kul; dette er dog særlig afhængigt af kulsorten og tilløbsvandets temperatur. Ved normal drift kan man faa fordampet 16—20 kg. vand pr. 1 m.^{2} hedeflade, og ved forceret drift kan dette øges til 25 kg. ved almindelige landkjedler. (Se planche Dampkjedel.)

Dampkjedelsprængning finder sted, enten naar kjedeltrykket stiger udover det tryk, kjedlen er konstrueret for, eller ved normalt kjedeltryk, hvis kjedlens plader eller rør er blevet for svage. Kjedeltrykket kan stige over det normale tryk, hvis sikkerhedsventilerne ikke virker, hvilket skyldes mangelfuld pasning, eller at de er spændt for haardt. Svækkelse af kjedlens dele

---

follow Ⓔ følge, gaa (komme) bagefter. **follower** følgesvend, ledsager; tilhænger; (tjenestepiges) kjæreste.

folly Ⓔ daarskab, uforstand.

Folter Ⓣ f, pinebænk; tortur; pine, kval. **F.knecht** m, bøddel = **Folterer** m.

foltern Ⓣ pine, martre.

foment Ⓔ, **fomenter** Ⓕ bade (med varmt); nære, puste til, fremelske.

fomentateur Ⓕ m, **fomenter** Ⓔ anstifter, opmuntrer, tilskynder.

fomentation Ⓔ & Ⓕ f, (badning med varme) omslag; Ⓔ ogs. lindringsmiddel; opelskning, næring.

fonçage Ⓕ m, indsætning af bund (i tønde); nedramning; udboring, gravning.

fonçaille Ⓕ f, bundbret.

foncé Ⓕ mørk(e-); radikal, rød.

foncer Ⓕ sætte bund i; nedramme; udbore, grave; gjøre mørkere.

foncier Ⓕ grund-, jord-; grundig. **foncièrement** i bund og grund.

fonction Ⓕ f, embede, (embeds-)forretning, bestilling, tjeneste; virksomhed; funktion. **faire f. de** tjene, fungere som.

fonctionnaire Ⓕ m, embedsmand.

fonctionnarisme Ⓕ m, bureaukrati.

fonctionnement Ⓕ m, virksomhed, arbeide, gang.

fonctionner Ⓕ fungere, virke, arbeide, gaa.

kan skyldes tæring (rustdannelse), eller at dele af hedefladen paa grund af for lav vandstand i kjedlen er blevet glødende, hvorved de taber meget i styrke. Naar trykket pludselig falder, ved at kjedlen sprænges, svarer vandets temperatur ikke længer til trykket, og vandets overskud af varme vil medgaa til en pludselig dannelse af en stor mængde damp, hvilket i høi grad forøger virkningerne af en kjedelsprængning navnlig i cylindriske kjedler, hvor vandrummet (i modsætning til vandrørskjedler) er forholdsvis stort.

Dampkjedeltilsyn hører ved landkjedler under fabriktilsynet (s. d.). Kjedlerne godkjendes af en kjedelinspektør, som udsteder et certifikat, der bl. a. fastsætter høieste tilladelige damptryk. D. besørges tillige af det stedlige tilsyn. Tilsyn med skibskjedler hører under Norsk veritas (s. d.).

Dampkjøkken, egentlig et kjøkken, hvor der koges med damp, betegner nu somoftest et folkekjøkken, som sælger billig mad. Saadanne d. oprettedes i Tyskland som veldædighedsanstalter i begyndelsen af det 19 aarh., senere grundlagdes de paa selvhjælp, det første i Leipzig i 1849. Efter dette mønster begyndte Kristiania d. i 1857, det første og største i Skandinavien. Aktieeiernes udbytte maa ikke overstige 6 pct. Anstalten, som i førstningen gik med tab, har siden 1871 givet udbytte og er senere gjentagne gange udvidet. Udenom det almindelige salg bortgiver anstalten en hel del mad til fattige gjennem indremissionen. D. er ogsaa oprettet i Bergen, Trondhjem og Stavanger.

Dampkogning, vædskers kogning ved hjælp af damp, bruges mest ved massekogning af mad. Dampen føres fra en kjedel gjennem rør enten lige ned i vædsken og giver da al varme fra sig, men vædsken fortyndes derved, eller den ledes omkring vædsken i kogekarrets dobbelte vægge eller passerer gjennem et spiralrør, som lægges ned i vædsken. Enklere er kogning f. eks. af sygemad mellem to tallerkener over en dampende vandkjedel, ligeledes den almindelige potetkoger til rødder og grønsager i husholdningen: et mindre kar underst til det kogende vand, ovenpaa et større kar med gjennemhullet bund til poteterne. En særegen form for d. har man i autoklaven eller Papins gryde (se Papin), som bruges i hermetikfabrikerne.

Dampledning er de rør, hvorigjennem dampen ledes fra kjedlen til det sted, hvor den skal bruges. D. skal ved kjedlen være forsynet med en stængekran og udføres ved landkjedler mest af støbejernsrør eller ved mindre d. af sveisede jernrør. Ved skibskjedler benyttes oftest kobberrør og ved høit tryk heltrukne staalrør. D. omgives med varmeisoleringsmasse.

Dampmaskinen er en varmekraftmaskine, som tjener til at omforme drivmediets (dampens) varme til arbeide. Ved en alm. d. indføres dampen gjennem en rørledning fra kjedlen vekselvis til den ene og den anden ende af en cylinder, hvori et tætsluttende stempel ved dampens tryk bringes til at udføre en frem- og tilbagegaaende bevægelse. Denne bevægelse bliver som regel af maskinen selv overført til en aksel, som derved meddeles en omdreiende bevægelse. En saadan maskine siges at være dobbeltvirkende. Dette var imidlertid ikke tilfældet med de første udførelsesformer af d. Om end franskmanden Papin maa betegnes som d.s opfinder (1690), var det englænderen Newcomen, der udførte den første d., som kom til praktisk anvendelse (1705). Ved hans d. var dampcylinderen aaben oventil og stemplet ophængt i en svingebjelke med modvegt. Cylinderen var anbragt direkte paa kjedlen, forbundet med den ved en kran. Naar der indførtes damp i cylinderen, trak modvegten stemplet opover; men naar dampen ved indsprøitning af koldt vand i cylinderen fortættedes til vand, drev det ydre lufttryk stemplet nedover, og denne bevægelse benyttedes til at bevæge stemplet i en grubepumpe. Denne d. kaldtes derfor en atmosfærisk maskine. Englænderen James Watt har æren af, efter videnskabeligt studium af Newcomens d., at have omformet denne til en virkelig d., hvor dampens tryk benyttedes som drivkraft (1769). Hans første d. var ligesom de foregaaende enkeltvirkende, og først flere aar senere konstruerede han en dobbeltvirkende maskine, hvor stemplets bevægelse i begge retninger besørgedes ved dampens tryk, idet modtrykket af dampen paa den anden stempelside mindskedes ved, at cylinderen sattes i forbindelse med en særegen beholder, dampfortætter eller kondensator, hvori der indsprøitedes koldt vand, som sammen med den fortættede damp fjernes ved en pumpe. 1785 opstilledes hans første dobbeltvirkende d., hvor stempelbevægelsen omformedes i en omdreiende og benyttedes til drift af et industrielt anlæg, Albion-møllen i London. — Ved de første d. anvendtes kun et tryk noget over 1 atmosfære. Da det senere, efterat kjedelmaterialet var forbedret, var muligt at anvende damp med høiere tryk, kunde dampfortætteren sløifes, og dampen forlader da d. med et tryk af 1.1 atm., medens en fortætter kan bringe modtrykket ned til 0.1 atm., hvorved dampen bedre udnyttes. Fortætteren kan ogsaa være en overfladefortætter, hvori dampen føres forbi rør, som gjennemstrømmes af koldt vand. Disse fortættere benyttes særlig ved skibe i salt sjø. Allerede Watt fandt det uøkonomisk at lade cylinderen staa i forbindelse med kjedlen under hele den fremadgaaende bevægelse af stemplet (slaget). Afbrydes forbindelsen tidligere, saa der f. eks. kun gives en fjerdedel fyldning, vil den indestængte damp udvide sig og drive stemplet videre, medens dens tryk synker omtrent efter Mariottes lov (ekspansion). Medens dampforbruget herved mindskes til fjerdeparten, vil det midlere drivende damptryk kun synke til omtrent det halve, og hvert kg. damp vil derfor levere omtrent dobbelt saa meget arbeide som ved fuld fyldning. Jo høiere damptryk der anvendes, desto tidligere kan dampen afstænges (større ekspansion), men desto større bliver tryk- og temperaturforskjellen ved begyndelsen og slutningen af stempelslaget, hvilket er uheldigt. 1804 opfandt tyskeren Woolf at lade dampen først indføres i en cylinder med liden diameter og derefter overføres i en cylinder med stor diameter, hvori ekspansionen fortsattes, indtil trykket var sunket til sin laveste grænse. Tryk- og temperaturforskjellene i hver cylinder blev da forholdsvis mindre end ved ekspansion i én cylinder, og d. blev derved mere økonomisk. Han anordnede cylinderne efter hinanden med fælles stempelstang, medens de nu som oftest anbringes ved siden af hinanden med hver sin bevægelsesmekanisme for overførelsen af stempelbevægelsen til en fælles aksel. Saadanne d. kaldes totrins- eller compound-maskiner. Anvendes et damptryk af 9—12

---

fond — ⓣ Fonds pl — ⓔ fund, stock — ⓕ fonds m. **fondsbørs** — ⓣ Fondsbörse f — ⓔ stock exchange — ⓕ bourse (f) de fonds publics.

Fond ⓣ m, baggrund; bagsæde.

fond ⓔ kjærlig, øm (indtil svaghed); glad (i).

fond ⓕ m, bund; grund; det væsentligste, hovedsagen, kjerne; indhold (mods. form); det inderste, nederste, bagerste; dyb; baggrund; bagsæde; (hatte)pull; (bukse)bag; bug (paa seil). **faire f. de** bygge, stole, regne paa. **article** (m) **de f.** leder (i avis). **avoir du f.** være udholdende.

fondage ⓕ m, udsmeltning.

fondamental ⓕ grund-, hoved-, væsentlig.

fondant ⓕ (m), opløsende (middel); saftig.

fondateur ⓕ m, stifter, grundlægger.

fondation ⓕ f, grund(læggelse); fundament(ering); stiftelse; legat.

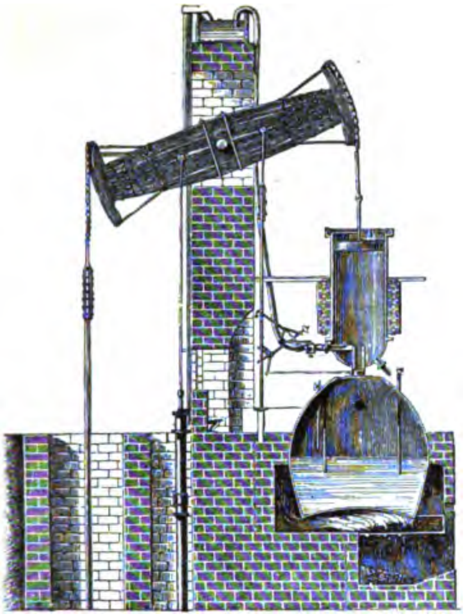
fondé ⓕ begrundet; berettiget; funderet (gjæld). **je suis f. à croire** jeg har grund til at tro. **f. de pouvoir** befuldmægtiget. **de procuration** prokurist.

fondement ⓕ m, grund(læg, -vold), fundament; (for)anledning; bagdel.

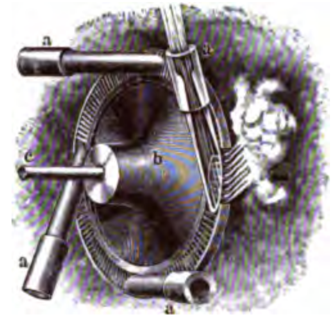
fonder ⓕ (lægge) grund(en til), oprette, stifte.

fonderie ⓕ f, støbekunst; støberi. **fondeur** m, støber. **fondis** m, skred, ras.

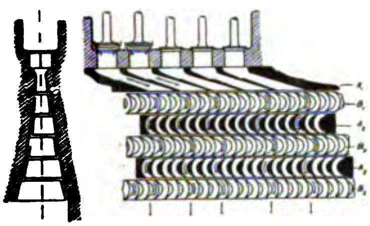
DAMPMASKINER

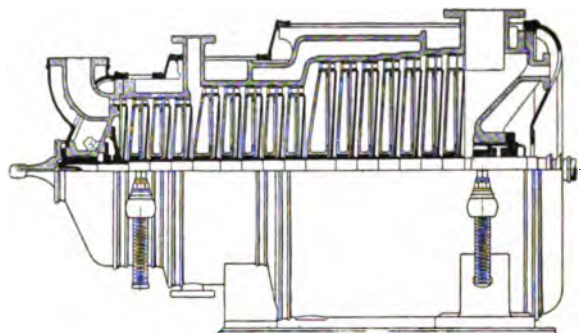
Newcomens dampmaskine.

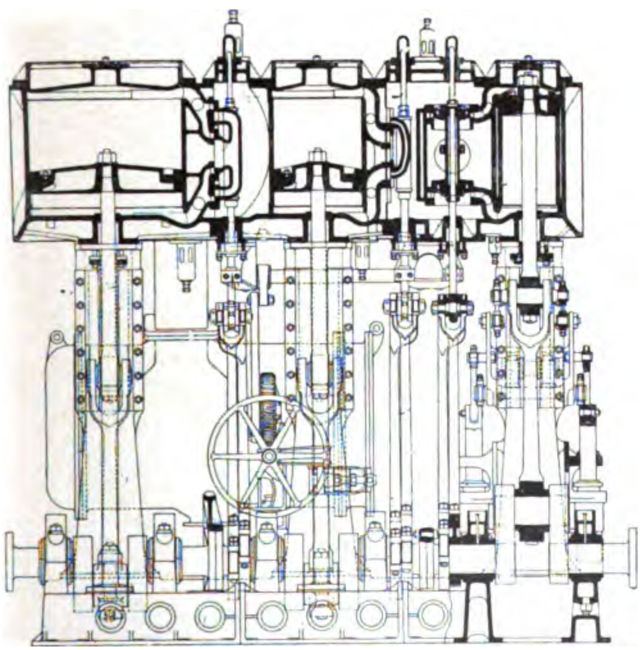
Løbehjul og mundstykker paa de Lavals turbine.

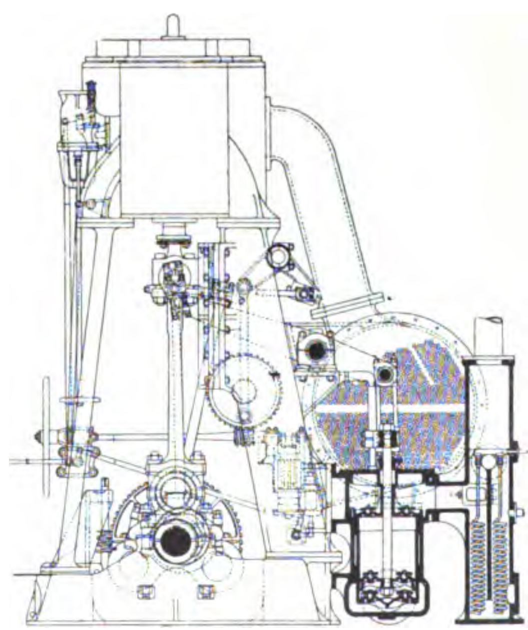
Curtis turbinsystem.

Parsons turbinsystem (Rateau).

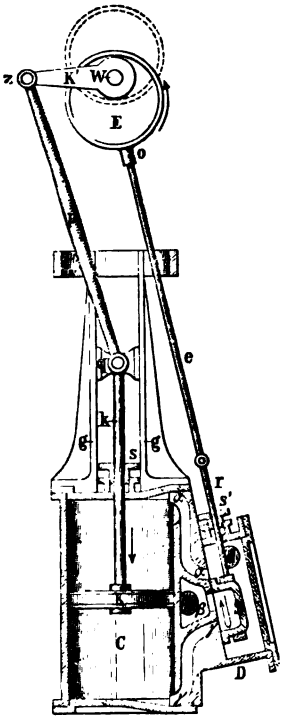
Længdesnit.

Tversnit.

Tretrinsmaskine for dampskib.
(Tripple-expansionsmaskine.)

atm., benyttes endog tre eller fire cylindere, hvorigjennem samme dampmængde ekspanderer, og man faar da tretrins el. fler-trins-(triple- el. kvadrupel-)maskiner. Bevægelsen af stemplet *K* (se fig.) overføres ved stempelstangen *k*, som gaar gjennem en pakningsboks *s* i cylinderlaaget, til et krydshoved *q*, som styres retlinjet ved to føringer *g*. Ved vevstangen *p* er krydshovedet forbundet med tappen *z* paa vevarmen *K*[1], som er fastkilet paa akselen *W*. Denne sættes derved i omdreiende bevægelse. Fordelingen af dampen til de to stempelsider kan foregaa ved en saakaldt glider eller sleide *S*. Denne er anbragt paa en plansleben flade inde i gliderskabet *D*, hvortil dampen føres gjennem en rørledning *d*. Dampen strømmer udenom glideren gjennem kanalen α til cylinderen og driver stemplet i den viste pilretning, medens den udnyttede damp paa den anden side af stemplet føres ud gjennem kanalen γ under glideren til rummet β for gjennem afløbsrøret *b* at forlade maskinen. Glideren staar ved stængerne *r* og *e* i forbindelse med en ring, som omgiver en ekscentrisk skive *E* paa akselen *W*. Naar denne gaar rundt, vil glideren *S* skifte stilling, saa at kanalen γ bliver indløbskanal og α udstrømningskanal, og stemplet *K* bevæges da den modsatte vei. Denne veksling gjentager sig stadig. En saadan dampfordelingsmekanisme kaldes styring. Er den indrettet saaledes, at det tidspunkt, da glideren afstænger damptilstrømningen til cylinderen, kan forandres, medens d. er igang, kaldes den en ekspansionsstyring. Ved moderne d. anvendes flere ind- og udstrømningsventiler istedetfor én glider, saa at kanalerne α og γ kan blive ganske korte. Disse ventiler bevæges fra maskinakselen under indflydelse af en regulator (s. d.), hvorved dampforbruget afpasses nøie efter det arbeide, d. skal udføre (præcisionsstyring). D. med saadan styring er meget økonomiske, men dyre. — D., hvis omdriningsretning skal kunne veksles, forsynes med en gangskiftemekanisme. Den første saadan anvendtes paa Stephensons lokomotiv. D. for industriel virksomhed anordnes som regel liggende paa et muret fundament, og dens aksel forsynes med et tungt svinghjul, som skal udjevne stempelbevægelsen, samt med remhjul eller taugskive, hvorfra arbeidet kan afledes. D. for skibe med skrue anordnes derimod som oftest staaende. D.s arbeidsevne bestemmes ved en indikator (s. d.), som drevet af d. optegner et diagram, hvoraf dampens arbeide i cylinderen kan bestemmes. Dette udtrykkes i indicerede hestekræfter i modsætning til det effektive arbeide, som kan afledes fra akselen, og som bestemmes ved bremsning (s. d.). — D.s størrelse varierer fra ganske smaa op til d. paa flere tusen hestekræfter. Alm. d. har omdreiningstal mellem 70 og 150. D. med betydelig høiere omdreiningstal kaldes hurtigløbende. Dampforbruget varierer betydelig. Ved smaa éncylindriske d. kan det gaa op til 24 kg. pr. time og effektive hestekr., medens det ved totrinsmaskiner med fortætter kan gaa ned til 6 kg. pr. time og effektiv hestekr. Ved enkelte særegne d. anvendes overhedet damp, hvorved dampforbruget mindskes noget. — I Norge var ved udgangen af 1905 antallet af dampmotorer 1936, hvilket udgjorde 55 pct. af det samlede antal motorer i industriens tjeneste. De leverede et samlet arbeide af 70 778 hestekr., som var 27 pct. af, hvad samtlige motorer ydede. [Litt.: Matschoss, «Die Entwicklung der Dampfmaschine» (1908, 2 bd.).] (Se planche Dampmaskiner.)

Dampmaskine med gliderstyring.

Dampmaskiner, roterende. Dette er betegnelsen for d., hvor der i cylinderen er anordnet et stempel fæstet til en aksel, som ved dampens virkning bringes til at rotere. Herved undgaaes ulemperne ved den fremog tilbagegaaende stempelbevægelse, men der opstaar andre vanskeligheder, saa disse d. tiltrods for mange opfinderes bestræbelser ikke er helt tilfredsstillende og derfor lidet anvendt.

Dampning, en behandling med mættet damp af trevlede stoffe, træ o. s. v., hvorved tilsigtes en blødgjøring som indledning til en videre forarbeidning. D. anvendes ogsaa som desinfektion og undertiden som kogning, se Dampkogning. D. af tørstøbte cementvarer har til hensigt at tilføre disse det for hærdningen nødv. vand.

Dampoverheder, se Dampkjedel.

Damppibe, se Dampfløite.

Dampremy *[dãprəmi']*, kommune i Belgien, prov. Hennegau, 2 km. n.v. f. Charleroi, nær Sambreelven; 11 577 indb. (1905). Kulgruber og glasverker.

Dampskib kaldes et skib (s. d.), som helt eller delvis benytter dampmaskine til fremdrivning, idet dennes kraft overføres paa fremdrivningsmidlet, skruepropelleren eller hjulet. Saadanne skibe maa derfor have en eller flere dampkjedler, som leverer den fornødne damp. Som brændsel benyttes almindeligst kul, dog ogsaa ved og parafin. Propelleren (s. d.) sidder agter paa en aksel i skibets længderetning, og drives rundt paa denne. Ved alm. laste-d. benyttes i alm. én, ved passager-d. to, tre eller fire propellere. Hjulet kan enten være sidehjul eller agterhjul. Sidehjul er tildels endnu i brug, især paa grunde farvande. Desuden skal sidehjulene sikre hurtiggaaende skibe en roligere gang end propellere. Agterhjulet benyttes af fladbundede d. paa meget grunde farvande. Sidehjulene anbringes paa aksler, som ligger tvers paa skibet og drives af forholdsvis langsomt gaaende maskiner, med 35 til 40 omdreininger i minuttet. Agterhjulet har plads paa en tverskibsaksel, hvis lagere ligger paa bjelker stukket ud fra hver side paa skibet. Skruepropelleren anvendes som regel agter i skibet, dog undertiden i begge ender, f. eks. paa færger, som skal gaa frem og tilbage uden at vende. Isbrydere har under-

---

fondle (e) kjæle (for). **fondling** kjæledægge. **fondly** naivt; ømt, kjærlig. **fondness** ømhed, (for)kjærlighed.

fondre (f) smelte, støbe; opløse(s); røre; blande; sætte overstyr; omsætte, gjøre i penge; (en eau, en larmes) øse ned, briste i graad; synke, styrte ned, sammen, (for)svinde; slaa ned, hugge ind, bryde løs.

fondrier (f) m, synkende træ, bundtømmer.

fondrière (f) f. vand-, myrhul, mudderpøl; hængedynd.

fondrilles (f) f pl, bundfald.

fonds (f) m, grund, jord, eiendom; forretning, hus, forlag; forraad, (kundskabs)fylde; penge, kapital, fond(s): (flottants) svævende statsgjæld; (publics) statspapirer. **à f. perdus** med livrente.

fondue (f) f, eggerøre med ost.

fongosité (f) f, svamp(ethed) (ogs. med.). **fongueux** svampagtig, svampet. **fongus** (f) m, (med.) sop.

font (e) (poet.) kilde; døbefont; fuldstændigt assortiment af typer.

fontaine (f) f, kilde; vandspring, -beholder; kran; fontanelle = **fontanel** (e), **fontanelle** (f) f.

fontange (f) f, hovedpynt(sløife), top.

fonte (f) f, smeltning: støbning; (typ.) skrift; (pl) støbegods; pistolhylster.

fontenier (f) m, brøndmester.

fonts (f) m pl, døbefont.

tiden ogsaa skrue i baugen for at kunne skylle den brudte og sammenpakkede is væk. Skruepropellerens omdreiningsantal pr. minut varierer fra 75—750. — De første praktisk anvendelige d. blev sat i gang paa Clyden og Hudsonelven, omtr. 1802—09. Robert Fultons damper «Clermont» paa Hudsonelven er den mest bekjendte sukces; den foretog sin første heldige fart i aug. 1807. Den første reise med dampskib over Atlanterhavet foretoges med «Savannah» 1819. Disse var hjulskibe, men navnlig for sjøgaaende skibe varede det længe, inden man opgav seilene, og endnu længere, inden man opgav den skibsform, som passer for et seilskib, og gik over til de former, som passer for dampdrevne skibe. Den væsentlige forskjel bestaar i, at damperne har forholdsvis større længde, mindre bredde, fladere bund, skarpere ender og ofte et langt stykke midtskibs ganske parallelt. Naar man ønsker stor hastighed af skibet, bortfalder dog dette sidste ganske, og meget slanke former anvendes. — Opfindelsen af skruepropelleren henføres til flere, men alm. tilskrives den sv.-amer. ingeniør Ericson at have bragt den første praktisk anvendelige skruepropeller i virksomhed 1841. — Dampernes bygning og udrustning varierer meget efter det brug, de er bestemt for. De byggedes i begyndelsen af træ, indtil omkr. 1885 af jern, nu omtrent udelukkende af staal. De største nuværende d. har en længde af 240 m., bredde 26.7 m., dybde fra kjølens overkant til øverste dæk 24.6 m., med et dybgaaende, fuldt lastet, af 11.5 m., og et deplacement (s. d.) paa 45 000 tons (den eng. Cunard-linjes dampere «Mauretania» og «Lusitania»). D.s fart er i stadig stigning. Alm. lastedampere gjør 8 à 9 mil i vagten, eller knob i timen, de hurtigste krigsskibe 35 à 37 knob. Den største maskinkraft, noget skib indtil nu har, er 70 000 hestekræfter, nemlig de ovennævnte «Mauretania» og «Lusitania», som gjør henimod 25 knobs fart under reisen over Atlanterhavet og sedvanlige omstændigheder. Det er en kjendsgjerning, at medens et d. med f. eks. en 800 hestekræfters maskine gjør 10 knob, vil der udkræves ikke den dobbelte, men omtrent det firedobbelte, for at drive det samme skib op i 20 knob. Efterhaanden som ladningernes art og andre omstændigheder har betinget det, har d.-typerne efterhaanden udviklet sig, saa at der nu findes en mængde forskjellige. Grundtypen er det g l a t d æ k k e d e skib med opbygninger forud, midtskibs og agterud. Udviklingen fra denne er gaaet mod større og større overbygninger, som undertiden strækker sig over hele skibets længde, over det egentlige hoveddæk. B r ø n d d æ k k e r e har sit navn fra en eller flere saakaldte «brønde» eller afbræk i den fortløbende overbygning, med tætte skanseklædninger. S t o r m d æ k k e r e n har overbygning i hele sin længde og ovenpaa overbygningen kun rækverk. Imellem disse typer findes foruden mange forskjellige overgangsformer ogsaa de saakaldte s p a r d æ k k e d e skibe. Af hensyn til skibets sikkerhed anbringes som regel vandtætte tverskibs skotter i passende antal, ialfald ét foran og ét agtenfor maskinrummet. Desuden anbringes det saakaldte kollisionsskot noget agtenfor forstævnen og ofte ogsaa et agterskot. Man anbringer nu ogsaa som regel en dobbelt bund under hele skibet for at forhindre vandet saavidt muligt i at trænge ind i last- og maskinrum ved grundstødninger, og for at kunne give skibet ballast ved at fylde rummet i den dobbelte bund uden at belemre lasterummene med sandballast o. l. Desuden forsyner man dem gjerne med et rum for ballast nederst forud og nederst agterud, de saakaldte pigtanker. Skibets tyngdepunkt ligger som regel i nærheden af vandoverfladen for det lastede skib; kommer det til at ligge for høit, vil skibet blive «rankt», d. e. det vil lægge sig noget til den ene eller anden side, alt eftersom vind, skjær, belastning o. s. v. har tendens til at kantre det, men samtidig bevæger skibet sig i sjøgang meget magelig og blødt. Kommer omvendt tyngdepunktet for langt ned i skibet, vil det blive «stivt» og holde sig opreist i kuling o. l., men bliver samtidig ubehageligt og haardt i sine bevægelser i sjøen. — Vandets bærende kraft, som er lig skrogets deplacement (s. d.), fordeler sig for det lastede skib paa ladningen og skibets egen vegt. Denne sidste bestaar atter af skibsskrogets vegt og maskinens vegt. Er disse sidste store, f. eks. naar der ønskes stor fart og derfor stor maskinkraft, vil ladningens mængde forringes. For en alm. fragtdamper stiller forholdet sig omtrent saaledes: skrog omkr. 24 pct., maskine omkr. 6 pct. og ladning omkr. 70 pct. af deplacementet. Norge havde ved udgangen af 1906 1493 d. (751 546 registertons netto). (Se planche D a m p s k i b e.)

Dampskibsfart, -l i n j e r, -s e l s k a b e r, se S k i b s f a r t.

Dampt *[dã]*, J e a n A u g u s t e (1858—), fr. billedhugger. Særlig heldig som fremstiller af børn. I Luxembourg: «Johannes den døber» (1881), «Bedstemoderens kys» (1893). I gruppen «Melusine og ridder Raymondin» (1894) er kvindefiguren udført i elfenben, den pansrede ridder i metal.

Dampturbīner. Ved disse udnyttes bevægelsesenergien hos strømmende damp derved, at dampen ledes mod skovler i et turbinhjul, som derved sættes i omdreiende bevægelse i lighed med turbiner for vand, s. d. Da damp af høit tryk, som strømmer ud af et mundstykke (straalespids), forlader dette med en hastighed af op til 1000 m. pr. sek., maa skovlerne i hjulet udføres ganske smaa og sættes tæt. — Den første d., som kom til alm. praktisk anvendelse (1893), er konstrueret af d e L a v a l. Denne er en partialturbine, hvor dampen tilføres gjennem et eller flere mundstykker anbragt i skraa stilling til turbinhjulet. Hjulkransen passeres af dampen i aksial retning, idet den af skovlerne tvinges til at forandre sin strømretning og derunder øve tryk paa skovlerne, saa hjulet maa rotere med op til 30 000 omdreininger pr. min. Hjulet er anbragt paa en saa tynd staalaksel, at det under rotationen kan indstille sig rigtig. Akselens bevægelse overføres ved tandhjul til en parallelt liggende aksel med 1/10 saa stort omdreiningstal (3000—1000), og hvorfra arbeidet kan afledes, f. eks. ved rem eller ved direkte koblet aksel, til den maskine, som skal drives af d. — P a r s o n s d. er nu den mest anvendte. Dampen tilføres samtidig til hele omkredsen af turbinhjulet gjennem et faststaaende ledehjul med skovler, som svarer til turbinhjulets. Et stort antal saadanne ledehjul og turbinhjul er anordnet i række efter hinanden, og dampen passerer dem efterhvert i aksial retning. Herunder vil dampen ekspandere, hvorfor gjennemgangstversnittene maa tiltage efterhvert. Ved Parsons specialkonstruktion danner turbinhjulene

---

fontæne — (t) Fontäne f, Springbrunnen m — (e) fountain, jet — (f) fontaine f.

food (e) føde, næring, mad; stof.

fool (e) daare; taabe; dumrian; (holde for) nar; fjase; lure, narre; i sammensætn. -grød. **foolery** narrestreger. **fool-hardiness** dumdristighed. **f.-hardy** dumdristig. **foolish** taabelig; naragtig, latterlig. **f.kindness** tossegodhed. **foolishness** taabelighed.

foolscap (e) (langt) folioark.

foot (e) fod; fodfolk; tykkere del (som ligger paa bunden), dimension af slibestene; sparke, spænde; træde paa; opsummere; beløbe sig til; (a bill) klarere. **f. it** bruge fødderne, gaa. **f.-boy** page, lakei. **f.-bridge** klop, spang. **f.-hold** fodfæste. **f.-jaw** klo. **f.-lights** lamperække. **f.-man** tjener (i liberi). **f.-pace: at a f.** i skridt. **f.-pad** stimand. **f.-rule** tommestok.

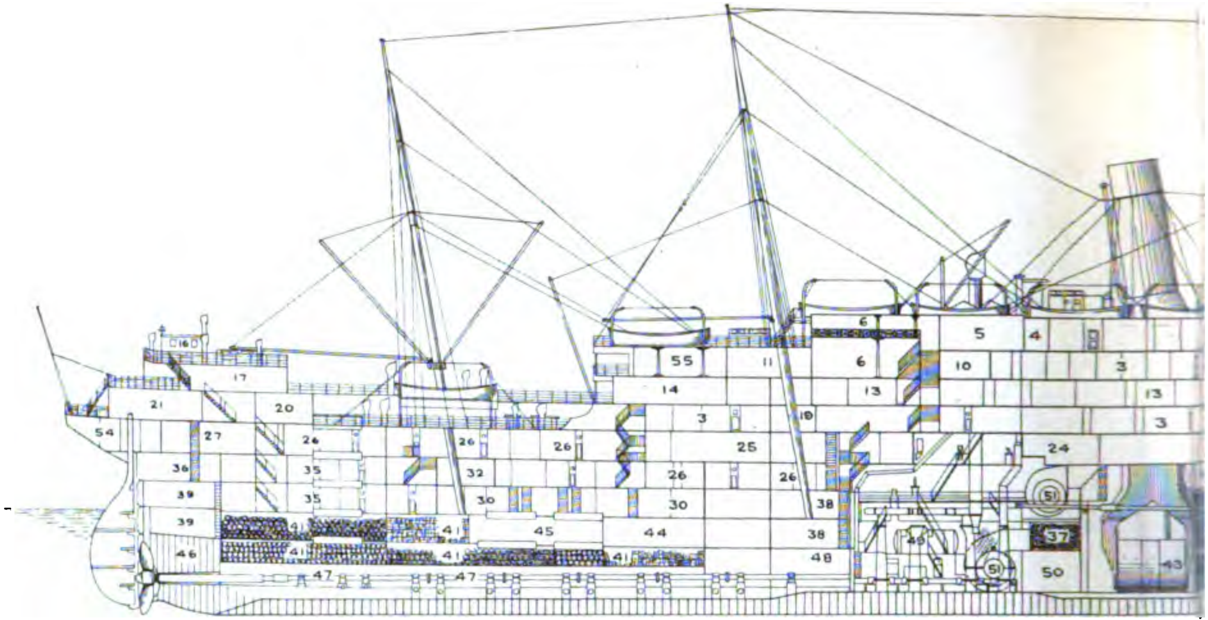
footing (e) fodfæste; (fig.) fod; opsummering; totalsum; underdel, fodstykke.

fop (e) laps, løve. **foppery** lapseri. **foppish(ness)** lapset(hed).

foppen (t) holde for nar, drille, erte. **Fopperei** f, erting, harcelas.

fór — (t) Futter, Unterfutter n — (e) (kreaturføde) fodder, provender, forage; (paa klæder) lining — (f) (kreatur-) fourrage m; (paa klæder) doublure; (skind-) fourrure f.

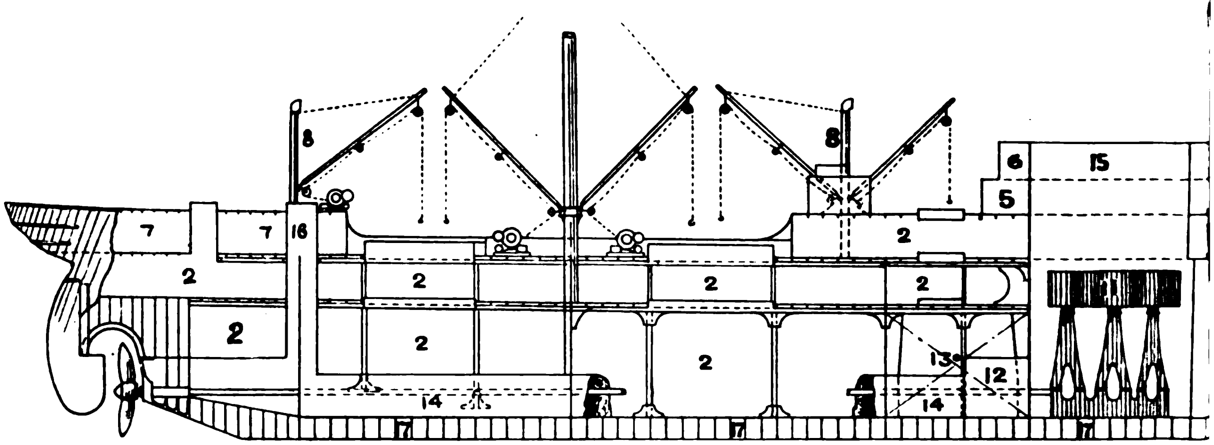
DAMP

Gjennemsnit af et mod

(En oceandamper med følgende dimensioner: Største længde ca. 213.5 m., st

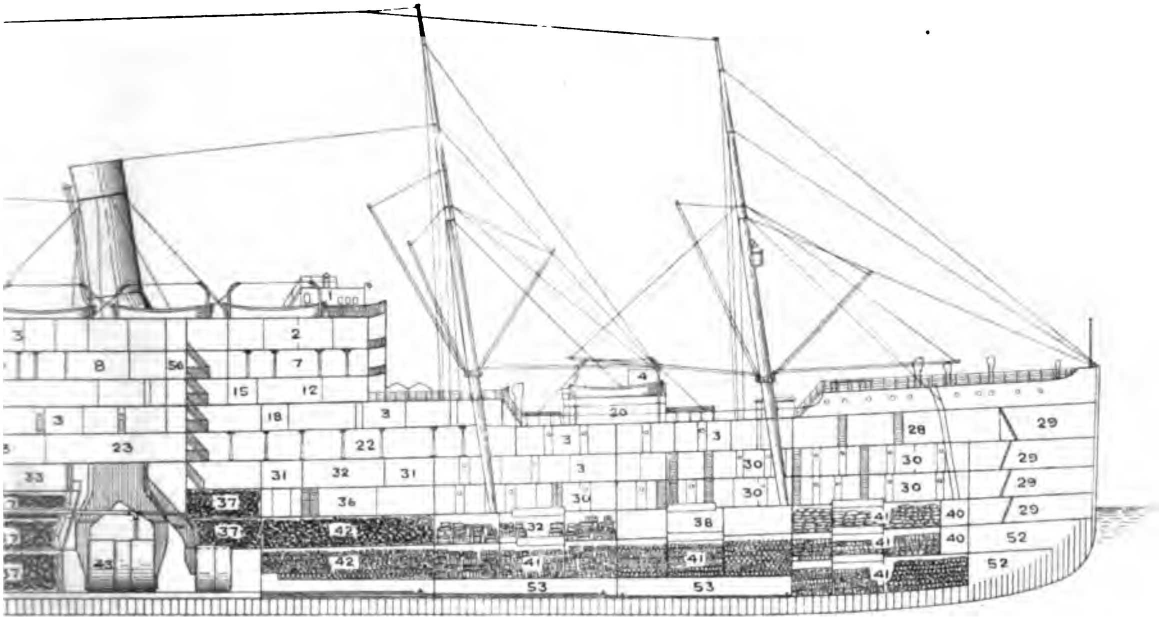
1. Styrehus og bestiklugar.
2. Officerslugarer.
3. 1ste plads-lugarer.
4. Desinfektionsanstalt.
5. Traadløs telegrafstation.
5 a. Luftnet for den traadløse telegraf.
6. 1ste plads-røgesalon.
7. Restaurant.
8. Læse- og skrivesalon.
9. 1ste plads-damesalon.
10. Anretningsrum m. v.
11. Gymnastiksal.
12.
13. } Luksusbekvemmeligheder.
14. 2den plads-damesalon.
15. Oplysningskontor.
16. Telefoncentral.
17. 2den plads-røgesalon.
18. Blomsterudsalg.
19. Elektriske lysbad.
20. Kjøkken.
21. Styremaskine.
22. 1ste plads-spisesalon.
23. Kjøkkener, anretningsrum m.
24. Bageri.
25. 2den plads-spisesalon.
26. 2den plads-lugarer.
27. 3dje plads-spisesalon.
28. Mandskabsrum.

Gjennemsnit af en

1. Mandskabsrum.
2. Lasterum.
3. Officerslugarer.
4. Kommandobro og bestiklugar.
5. Rum for «indfødte» arbeidere.
6. Maskinistslugarer.
7. Forraadsrum.
8. Ventilatorer, der samtidig bærer lastebom.
9. Donkey- belys
10. Hovedk
11. Hovedm

.IBE

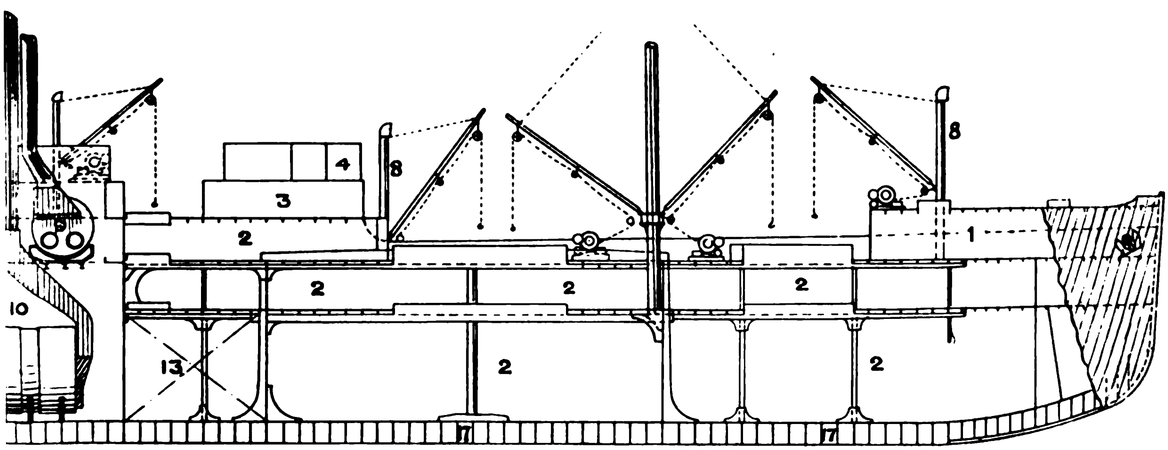
ɔassager-dampskib.

redde ca. 23.5 m., dybde fra overdækket ca. 16.5 m., dybgaaende ca. 10 m.)

). Forraadsrum.
). Mellemdæk.
!. Tjenerskabs-bekvemmeligheder.
!. Bagagerum.
3. Baderum for fyrbødere.
l. Spiserum for fyrbødere.
5. 3dje plads-lugarer.
5. Tjenerskabs-bekvemmeligheder.
7. Kulbokser.
3. Proviantrum og iskjældere.

39. Kabelgat (taugverk m. m.).
40. Kjettingkjældere.
41. Lasterum.
42. Lasterum og reserve kulbokser
43. Kjedelrum.
44. Proviant- og kjølerum.
45. Postkontor.
46. Agterpig.
47. Akseltunnel.

48. Elektriske maskiner og kjølemaskiner.
49. Hovedmaskine.
50. Pumper.
51. Ventilationsvifte-maskineri.
52. Forpig.
53. Tunnel for rørledninger m. v.
54 Hospital.
55. Drivhus og have.
56. Elevatorer.

derne lastebaad.

del for wincherne, til
etc. under stilleliggen.
l.
ine.

12. For thrustlager m. v.
13. Lasterum, der kan benyttes til vandballast.
14. Akseltunnel.

15. Maskinskylight.
16. Nedgang til Akseltunnel.
17. Vandtæt dobbelt bund fra for til agter.

en sammenhængende trommel, hvortil skovlerne er fæstet i et antal, som kan naa op til 60 000 i en d. Mellemrummene mellem de fine tynde bronceskovler paa turbinhjulet og de til den omgivende kapsel fæstede ledeskovler maa være overordentlig smaa, saa at turbinen maa forarbeides med den største nøiagtighed af 1/100 mm. For at ophæve det aksiale tryk lader man dampens gjennemstrømning for enkelte grupper af hjul foregaa i modsat retning. Ved Rateaus d. er løbehjulene enkeltvis fæstet til akselen og deres antal mindre end ved de egentlige Parson-turbiner. Curtis d.-system er en mellemting mellem Laval og Parson, idet dampen tilføres gjennem grupper af ledekanaler og ledehjulsegmenter fra det ene turbinhjul til det andet. — Da d. ikke kan skifte omdreiningsretning, maa de, naar de anvendes som skibsmaskiner, forsynes med en skiftbar mekanisme for bevægelsesoverføringen til propellen, eller der anbringes særegne d. for bakning (agterovergang). — Laval d. udføres mest i mindre størrelser fra 1 til 300 hestekr., medens Parson d. bygges meget store, op til 30 000 hestekr. i en enkelt turbine og med omdreiningstal, som synker med størrelsen fra 4000 til 750 pr. min. Den nye atlanterhavsdamper «Mauretania» (jfr. Cunardlinjen og Dampskib) har fire propellere, som drives af to sæt d. hver paa en høitryks- og en lavtryksturbine. Hvert sæt leverer 34 000 hestekr. Desuden har den to turbiner for agterovergang. — D. er med hensyn til økonomi (dampforbrug) endnu ikke stempeldampmaskinerne overlegne. [Litt.: Dr. A. Stodola, «Die Dampfturbinen», 3 udg. Berlin 1905.] (Se pl. Dampmaskiner.)

Damrokke *(apus)*, se Bladfødder.

Damrosch, Leopold (1832—85), tyskfødt violinist, dirigent og komponist, ivrig forkjæmper for Wagner, Liszt og den nytyske musik, virkede i sine sidste leveaar i New York som leder af den tyske opera, en oratorieforening og symfoniselskab.

Damsgaard kaldes landstrækningen mellem Laksevaag og Soleimsviken paa søndre side af Puddefjorden, straks syd for Bergen. Paa D., der tilhører Askøen herred, bor der 1156 mennesker (1900). Navnet skriver sig fra gaarden D., der efter syvaarskrigen af kongen blev skjænket den bergenske raadmand Tønnes Klausen, der gav gaarden, hvis opr. navn var Haastein, navnet D. efter sin søn Dam. I syd for D. ligger det ca. 300 m. høie Damsgaardfjeld, et af Bergens 7 fjelde.

Damspil spilles af to personer med schakbret og 24 brikker (12 hver). Brikkerne opstilles paa de 12 øverste og de 12 nederste sorte felter og flyttes diagonalt fra et sort felt til et andet. Naar brikken støder paa en fiendtlig, maa den stanse eller tage den fiendtlige bort af brettet (slaa). Dette kan kun gjøres, hvis der er en aaben plads bag den fiendtlige brikke, og man maa da sætte sin brikke paa den aabne plads. Kommer en brikke saaledes op til den øverste (resp. nederste) feltrække, bliver den dam, og kan senere slaa baade frem og tilbage hele brettet over. Spillet er vundet, naar alle modstanderens brikker er slaaet.

Damster Diep, kanal i Holland, prov. Groningen, forbinder Groningen med Delfzijl, anlagdes 1598.

Damtæger *(hydrometra)*, smale langstrakte tæger (s. d.), som lever paa overfladen af ferskvand, hvor de løber omkring paa sine lange udstaaende mellem- og bagben, medens de korte forben bruges til at fange andre insekter med, hvilke de udsuger. Kun faa arter hos os.

Dan, d. sagnkonge, stamfader til danerne, stifter af det danske rige, fader til Frode Fredegod. — D. er ogsaa navnet paa en bekjendt petroleumsmotor.

Dan, en af Israels tolv stammer, opkaldt efter Jakobs søn D. Stammens landomraade laa ud til Middelhavet omkring byen Joppe (Jos. 19). Samson var fra D. (Dom. 13). Da daniterne ikke kunde hævde besiddelsen af landet, erobrede de i den senere dommertid byen Lais paa nordgrænsen af Palæstina og kaldte den D. (Dom. 18). I D. indrettedes en mod loven stridende billeddyrkelse, og Jeroboam I oprettede her en helligdom, hvori Jahve dyrkedes i skikkelse af en kalv. Byen erobredes først af syrerne, senere af assyrerne. Efter eksilet hører vi intet til D.s stamme.

Dana *[déna]*, Charles Anderson (1819—97), amer. forfatter og avismand, deltog 1843—46 i et kommunistisk eksperiment «Brook farm community», var 1848—62 redaktør af Horace Greeley's blad «New York tribune», 1863—65 var han statssekretær for krigsdepartementet og nød stor indflydelse hos Lincoln. D. planlagde og udgav det store konversationsleksikon «New American cyclopædia» (1855—63), omarbeidet til «The American cyclopædia» (16 bd., 1873—76). 1868 grundlagde han dagavisen «Sun» i New York, snart en af Amerikas mest udbredte aviser; den var uafhængig demokratisk og gik korruptionen under Grants præsidentskab haardt paa livet. 1884 modarbeidede han Clevelands valg og arbeidede 1896 for McKinley. Han udgav interessante erindringer, «Recollections» (1897).

Dana *[déna]*. 1. James Dwight D. (1813—95), amer. naturforsker, fra 1864—94 professor i geologi og mineralogi i Newhaven. Var med som geolog paa den af de Forenede stater udrustede og af Ch. Wilke ledede ekspedition til undersøgelse af det Stille hav (1832—42). Resultaterne af sine undersøgelser paa denne reise har han offentliggjort i tre betydelige verker. Blandt hans øvrige arbeider kan nævnes det bekjendte «System of mineralogi», flere lærebøger i geologi samt vigtige arbeider om koraløer og vulkaner. — 2. Edward Salisbury D. (1849—), professor i fysik i Newhaven, har udgivet flere krystallografiske og mineralogiske arbeider, bl. a. et par meget benyttede lærebøger i mineralogi.

Dana *[déna]*, Richard Henry, den ældre (1787—1879), amer. digter, grundede «North American review» og skrev digtet «The buccaneer» og kritiske arbeider.

Dana *[déna]*, Richard Henry, den yngre (1815—82), nordamer. forfatter og politiker; skildrede i den yderst populære bog «Two years before the mast» (1839) sin reise som matros rundt om Kap Horn. Medvirkede i dannelsen af det nye republikanske parti 1854—56 og bidrog kraftig i valgene af Lincoln 1860 og 1864 og Grant 1868 og 1872. D. repræsenterede i høiforræderiprocessen mod Jefferson Davis (1867—68) de Forenede staters regjering; var en fremragende jurist og særlig en autoritet i folkeret. D. udgav 1866 en ny kommenteret udgave af Wheatons «International law».

Da'năe (græ. mytol.), datter af kong Akrisios i Argos. Da det blev forudsagt denne, at han skulde blive dræbt

---

for — (t) für; (foran) vor; (konj.) weil; denn; (for at) um zu; damit; (altfor) zu — (e) to; (foran) before; (altfor) too; (konj.) because, for; (forat) (in order) that, to; (forat ikke) lest; (for ikke at) not to — (f) pour; (foran) devant (altfor) trop; (konj.) car, puisque; (forat) pour (que); afin que.

for (e) for; med hensyn til; i (om tiden); thi.

for (f) m, verneting, forum. **f. intérieur** samvittighed.

foraarsage — (t) verursachen — (e) cause, occasion — (f) causer, occasionner.

forage (e) fourage, fór; fore, skaffe fourage til.

forage (f) m, (ud)boring.

forager (e) fouragør.

foragt — (t) Verachtung f — (e) contempt; disdain; scorn — (f) mépris; dédain m.

foragte — (t) verachten — (e) despise, contemn, disdain, scorn — (f) mépriser; dédaigner.

foragtelig — (t) verächtlich — (e) (pass.) contemptible, despicable; (akt.) contemptuous, scornful — (f) (pass.) méprisable, digne de mépris, vil, misérable, indigne, abject; (akt.) méprisant, plein de mépris; dédaigneux.

foragtelighed — (t) Verächtlichkeit f — (e) contemptibleness — (f) avilissement m, indignité, abjection f.

foragter — (t) Verächter m — (e) despiser — (f) contempteur m.

af en søn af D., indesluttede han hende i et taarn, men Zeus kom til hende som en regn af guld, og hun fødte Perseus. Akrisios satte nu D. og den lille Perseus ud paa havet i en kasse, forat de skulde drukne, men de blev reddet, og Perseus (s. d.) dræbte senere ved et vaadekast sin bedstefader.

Danăerne kaldes i de homeriske digte ofte argeierne (efter Danaos, s. d.) og hellenerne overhovedet; en «danaergave» bruges om en gave, som giveren skjænker med den lumske bagtanke, at den skal bringe ondt over modtageren (opr. anvendt om hesten ved Troja, se Laokoon). Se ogsaa Timeo danaos et dona ferentes.

Danafjorden, del af Kattegat ved indseilingen til Göteborg, omgivet af Fötö, Hönö, Grötö og Öckerö. S.ø. f. Hönö ligger den lille, historisk bekjendte holme Danmark, tidligere kaldt Danaholmen. Paa denne ø stødte fordum grænserne for de tre nordiske riger sammen.

Danaïder, se Danaos.

Danâkil, se Dankâli.

Da'năos (græ. mytol.) stammede fra Ægypten, men flygtede derfra med sine 50 døtre («danaiderne») for at undgaa sin broder Aigyptos og kom til Argos, hvor han blev konge. Aigyptos' 50 sønner forfulgte imidlertid D., og han maatte give dem sine døtre tilegte; men brudenatten dræbte de 49 paa sin faders bud sin brudgom, kun Hypermnestra skaanede sin brudgom Lynkeus, som siden hevnede sine brødre ved at dræbe D. og hans 49 døtre. Danaiderne fik i underverdenen den straf stadig at øse vand i et bundløst kar.

Danapur, se Dinapur.

Danbury *[dæ'nbəri],* by i de Forenede stater, Connecticut, 45 km. n.v. for Newhaven, 16 537 indb. (1900). Hatte- og skofabriker. Under frihedskrigen faldt her den amer. general Wooster 1777.

Danby *[dǽnbi],* Thomas Osborne, jarl af, se Leeds.

Dancarville *[dãkarvi'l],* Pierre F. H., se Hancarville.

Dançay *[dãsé],* Charles (1510—89), fr. diplomat, bosat i Danmark under Kristian III og Fredrik II som fr. gesandt; hans hovedopgave gik ud paa at opretholde freden i Norden. Under syvaarskrigen udfoldede han saaledes en rastløs mægling, som endelig i Stettin 1570 kronedes med held.

Danckelmann, Eberhard Christoph Balthasar, friherre von (1643—1722), brandenburgsk statsmand, i ung alder opdrager for den store kurfyrstes søn, den senere Fredrik I af Preussen, blev senere Brandenburgs ledende minister. Udmerkede sig ved dygtighed og sparsommelighed, men skabte sig mange fiender ved sin nepotisme. Da han bl. a. ogsaa modsatte sig Fredriks ophøielse til konge, faldt han i unaade, blev anklaget for bedrageri og, skjønt han blev frikjendt, en tid holdt i strengt fængsel.

Danckwardt, Henrik (d. 1719), sv. officer, kommandant i Karlsten ved Marstrand. Da Tordenskjold 1719 havde taget byen og havnen og lod fæstningen beskyde, lod D. sig under presset af et lurende mytteri blandt besætningen forlede til at overgive Karlsten med alle dens forraad mod fri afmarsch. D. blev stillet for en krigsret, dømt til døden og henrettet i Göteborg.

Danckwerth, Caspar (d. 1672), praktiserende læge i Husum, senere borgermester sammesteds, skrev teksten til de karter, kartografen Joh. Mejer 1642—48 havde udarbeidet over hertugdømmerne Slesvig-Holsten. Dette betydningsfulde topogr. verk udk. 1652, men den slesvigholstenske karakter, D havde givet sin forøvrigt meget upaalidelige tekst, bragte ham i unaade hos Fredrik III.

Dancla *[dãkla'],* Jean Baptiste Charles (1818—), fr. violinvirtuos og professor ved Pariserkonservatoriet, har skrevet kjendte studieverker og kompositioner för violin. Ved hans anseede kvartetaftener medvirkede hans brødre Leopold og Arnaud.

Dancourt *[dãkűr],* Florent Carton (1661—1725), fr. dramatiker, var først jurist, blev derpaa skuespiller og senere skuespildigter. Han efterlignede Molières farcedigtning og har skrevet en række komiske, mest enaktsstykker, fulde af lune og humor, men drøie og grovkornede. Af disse kan nævnes «La chevalier à la mode» og «Les bourgeois de qualité». Paa sine ældre dage blev D. from og oversatte Davids salmer.

Dandenong, liden by i Australien, Victoria, 25 km. s.ø. for Melbourne, berømt ved de kjæmpemæssige træer (eukalypter), som vokser i den nærliggende statsskog.

Dandin *[dãdǽ'],* en figur i en komedie af Molière, en rig bonde, som giftede sig med en adelig dame, hvilket bragte ham ind i en mængde vanskeligheder. Hans gjentagne udraab «Tu l'as voulu, George Dandin!» er blevet et ordsprog.

Da'ndolo, en ældgammel venetiansk adelsslegt. 1. Enrico D. (1108—1205) blev 1192 doge i Venedig. I 1173 havde han som gesandt i Byzants faaet øinene udstukket (maaske kun det ene); nu lykkedes det ham gjennem det fjerde korstog at styrte det græske keiserrige, idet han gjennemførte, at korsfarerhæren paa den venetianske flaade gik mod Konstantinopel, som indtoges 1204. Venedig fik, foruden handelsrettigheder, Morea, øerne i Archipelagos og senere Kreta. D. havde tidligere erobret Genuas faste pladse i Istrien og udvidet herredømmet i Dalmatien. — 2. Andrea D. (f. 1310), doge 1343—54, forbandt sig med tyrkerne mod Genua, som led et nederlag ved Cagliari. Under D. samledes Venedigs traktater i to bøger og dets aarbøger, «Chronicon venetorum», paabegyndtes.

Dandy *[dæ'ndi],* laps, modeherre. Oprindelse ukjendt.

Danearv (oldn. *dánararfr, -fé*) betegner i enkelte nordiske retskilder og sagaer nærmest en falden arv, som paa grund af mangel paa sikre arvinger hører under kongen. Udtrykkets forklaring er ikke fuldt paa det rene. I ældre norske love erstattet ved «*aldauða arfr*».

Danebrog, Danmarks rigsflag (brog, d. e. ulddug), rødt med hvidt kors, nævnes første gang i den svenske rimkrønike ved omtalen af Nils Stensens indfald i Östergötland 1439. Imidlertid er dets brug som nationalt merke adskillig ældre, og dets navn sikkert ogsaa. Om oprindelsen til flaget hersker uvished. En Slesvigmynt fra Valdemar I og enkelte af Knut VI's mynter fra Ribe og Lund viser et korsflag, rigtignok med liggende kors («Andreaskors»). Kjendt er sagnet om den «himmelfaldne» fane fra Lydanisslaget 1219 (sagnet fremtræder først 1527). Man ved imidlertid af billedlige fremstillinger, at endnu Valdemar Seier bar de tre løver i sit banner; først i løbet af det 14 aarh. blev D. Danmarks anerkjendte hovedbanner.

---

forain (f) (m) fremmed, udenlandsk; markeds-. **rade** (f) f.e aaben red.

foramineux (f) (zool.) hullet.

foran — (t) vor(a)n, voraus; (præp.) vor — (e) before, in front (advance) (of); in the earlier part (of the book) — (f) devant; à la (en) tête (de); en avant.

foranderlig — (t) veränderlich, wandelbar — (e) changeable, variable; fickle, inconstant — (f) variable, changeant; inconstant.

foranderlighed — (t) Veränderlichkeit f — (e) changeable-, variableness, mutability — (f) variabilité; inconstance f.

forandre — (t) (ver)ändern — (e) change, alter, convert, shift — (f) changer, transformer, modifier; (skifte) changer de; (forringe, forvanske) altérer.

forandring — (t) Veränderung f — (e) alteration; (afveksling) change; (afvigelse) variety; (ny indretn.) innovation — (f) changement m, transformation, modification; alteration f. **til en f.** — (t) zur Abwechselung — (e) by way of a change (variation), for a change — (f) pour changer.

foranledige — (t) veranlassen — (e) occasion, give rise to, initiate — (f) donner lieu à, occasionner; provoquer, faire naître; engager, porter (q à qc).

foranledning — (t) Veranlassung, Ursache f — (e) occasion, cause; (on the slightest) provoca-

Danegjæld kaldes de ekstraordinære skatter, som kong Æthelred af England maatte udskrive for at skaffe penge til at kjøbe de danske vikinger bort; derefter brugtes det i England indtil midten af 12 aarh. hyppig som betegnelse for ekstraordinære skattepaalæg i det hele taget.

Danehof kaldtes i tiden fra midten af det 13 til begyndelsen af 15 aarh. de møder af danske stormænd, hvis væsentligste formaal var at virke som en retsdag for hele riget, idet danehofdomstolen dels var forum for alle stridigheder mellem kongen og hans mænd, dels appelret fra alle andre domstole i riget. Eftersom i løbet af 15 aarh. den faste kreds af raadgivende stormænd, rigsraadet, i det hele taget traadte i stedet for de tidligere stormandsmøder, ophørte (efter 1413) ogsaa indkaldelsen af det særlige danehofmøde.

Daneholm, se Danafjorden.

Danelag var i middelalderen betegnelsen for den del af England, hvor dansk og norsk lov gjaldt, d. e. som i tiden 878—937 stod under nordiske herskere, og hvor mange nordboere var bosat. D. omfatter Northumberland og 15 eng. shirer (af ialt 32) n. f. «Wœtlingastreet», den rom. hærvei fra London til Chester.

Danēo, Giovanni (1824—), ital. digter, har levet sin meste tid i Genua, hvor han var professor i pædagogik ved universitetet. Hans forfatterskab er meget omfattende, poesi, kritik, pædagogik, romaner, dramaer. Tragedien «Zuleika» er hans bedste arbeide. Hans stil og sprog roses for sin korrekthed og klarhed.

Daner, det folk, hvorefter Danmark er opkaldt. Navnet er dunkelt og sikkert ældgammelt. Et kart fra Kristi tid (brugt af Ptolemæus) nævner sydligst i Skandia «daukiones»; der bør maaske læses daneiones. Opr. var d. nærmest Skjoldung-stammen i Skaane og paa Sjælland, men allerede omtr. 512 nævnes «danske stammer» paa det jyske fastland. Baandet mellem de stammer, som gik op i d., maa søges i samkvemmets livlighed over de danske belter og sunde; et gammelt udtryk for dette samkvem synes at være dyrkelsen af Nerthus (s. d.), hvorom en hel række stammer i Jyllands nabolag samlede sig nationalt paa Kristi tid. Som forpost for nordboerne kom d. til at give hele denne gruppe navn hos sydlige og vestlige naboer. I vikingetiden satte sachser og franker en ære i at aflede sin herkomst fra d., ligesom en Halvdan gamle, sikkert Skjoldungestamfaderen, blev gjort til fælles topfigur for nordiske fyrsteætter; disse forestillinger hænger forøvrigt sammen med sagnet om alle gotiske folks afstamning fra Skandinavien (se Skandia).

Danerlyng, se Danerygh.

Danerygh (ryge, d. e. stor sten, blok) kaldes i Lundeaarbogen den sten paa tingstedet ved Viborg, hvorpaa Dan stod, da jyderne gav ham kongenavn. Aarbogens danske oversætter fórvansker dette navn til «Danerlyng», der opfattes som betegnelse for selve tingstedet.

Da'new, Stojan (1858—), bulg. politiker. Efter Stambulovs fald blev han i 1894 vicepræsident i Sobranjen (rigsdagen), traadte 1901 ind i Karavelovs ministerium og blev efter dets afgang i jan. 1902 ministerpræsident. Hans styrelse prægedes af en meget nær tilslutning til Rusland, og af hensyn til dette lands politik maatte han søge at lægge baand paa den sterke makedoniske agitation, som da foregik. Traadte af i mai 1903.

Danevirke er en ældgammel grænsevold mellem Danmark og Tyskland. Den er i sit hele anlæg nærmest at jevnføre med de langvolde, som flere steder, men navnlig i Jylland, endnu er bevaret (se Diger). Dens betydning som rigsvern har dog bevirket, at den ofte er udbedret og udvidet, saa dens oprindelige karakter flere steder er sterkt ændret. Dens endelige undersøgelse blev foretaget af det danske nationalmuseum 1901 («Nordiske fortidsminder», I, s. 197—297), og dette «banebrydende» arbeide maa i hovedsagen siges at have løst spørsmaalet om voldlegemernes indbyrdes tidsforhold. — Da Sønderjylland 1241 blev et eget hertugdømme, mistede D. derved sin betydning, og i krigene i midten af 17 aarh. spillede den en ubetydelig rolle. Inden krigen 1864 blev D.-linjen atter gjort til basis for landets forsvar, og en række skanseanlæg blev skudt ind i de gamle volde. Men den danske hær magtede ikke at beskytte den lange front. General de Meza rømmede stillingen 5—6 feb. 1864, hvilket kostede ham kommandoen. Efter freden (1864) raseredes voldene.

Danevirkestenen (kong Svends runesten), den eneste af Slesvigegnens runestene, som endnu staar paa sin oprindelige plads ved Bustrup. Ligesom Hedebystenen og et lidet brudstykke i Aarhus minder den om Slesvigs beleiring 995—96. I sproghistorisk henseende er disse stene merkelige som de ældste, der med fuld sikkerhed viser overgangen æi > ē.

Dānia, lat. navn paa Danmark.

Dānia, d. tidsskrift for folkemaal og -minder, begyndt 1890 under redaktion af Otto Jespersen og Kristoffer Nyrop. 1897 indtraadte Verner Dahlerup i redaktionen. Efter 10 bind (1903) afløstes «Dania» af «Danske studier» under redaktion af Marius Kristensen og Axel Olrik.

Da'ničić *[-nitšitš]*, Gjuro (1825—82), den mest fremragende serbiske sprogforsker, professor i slavisk sprogforskning i Belgrad og senere sekretær i det sydslaviske akademi i Agram. Ved siden af Karadžić har han ydet det største bidrag til reformeringen af det serbiske sprogs retskrivning. Sin største videnskabelige betydning har D. som en af grundlæggerne og hovedredaktørerne af det sydslaviske akademis store serbiske ordbog «Rjeznik hrvatskoga ili srpskoga jezika».

Daniel blev ifølge D.s bog i Jojakims 3 aar (606 f. Kr.) bortført af Nebukadnezar fra Jerusalem til Babel, hvor han undervistes i kaldæernes skrift og sprog og efterhaanden, trods alle onde anslag, vandt høi stilling og stor anseelse. Til bogens fortællende del (kap. 1—6) slutter sig en profetisk (kap. 7—12), indeholdende D.s syner. — D.s bog er imidlertid ikke forfattet af D. eller paa hans tid (hvilket allerede fremgaar af bogens paafaldende historiske urigtigheder, hvad denne tid angaar), men af en jøde, der levede under Antiochos Epifanes (175—164 f. Kr.). Det var denne konges attentat paa den jødiske religion, som (ca. 165 f. Kr.) drev forf. til gjennem historie og (tilsyneladende) profeti at give sine betrængte trosfæller opmuntrende eksempler og styrkende formaninger til at holde ud endnu en kort stund, saa vilde snart frelsen oprinde; med Antiochos' død vilde gudsriget (i modsætning til de dyriske verdensriger fremstillet i menneskeskikkelse, kap. 7) komme. Forf.s horisont spænder ikke ud over dette tidspunkt; de 4

---

tion — (f) cause, occasion f; sujet, motif m.

foranstalte — (t) veranstalten — (e) cause to be done, arrange, direct — (f) arranger, préparer; organiser, ordonner, ménager.

foranstaltning — (t) Veranstaltung, Vorkehrung f — (e) provision, measure, arrangement, preparation; agency, direction — (f) arrangement m, organisation f; (pl) préparatifs m pl, dispositions, mesures f pl; (par les) soins m pl (de q).

forarbeide sb — (t) Vorarbeit f — (e) preliminary (preparatory) work (labour(s)); (pl) ogs. materials — (f) travail (m) préparatoire, préparatifs m pl; études f pl. — Vb. — (t) verarbeiten, -fertigen — (e) work, manufacture, make — (f) travailler (le fer, le marbre); façonner, fabriquer, ouvrir.

forarge — (t) ärgern, Ärgernis (Anstoss) geben, (pass.) nehmen — (e) scandalize, give offence to, (bibelsk) offend: (pass.) be scandalized, take the offence — (f) choquer, scandaliser; (pass.) se formaliser (scandaliser).

forargelig — (t) anstössig, Ärgernis (Anstoss) gebend — (e) scandalous, offensive — (f) choquant, scandaleux. Se ogs. ærgerlig.

forargelse — (t) Ärgernis n, Anstoss m — (e) scandal, offense — (f) scandale m; indignation f.

foray (e) streif-, plyndringstog, razzia.

verdensriger er: det babyloniske, mediske, persiske, græsk-makedoniske. Da forudsigelsen jo ikke slog ind, har man senere i det fjerde rige seet det romerske, tildels ogsaa det muhammedanske. Og man har holdt krampagtig fast paa, at bogen er forfattet af D. selv i eksilet. Saaledes gjennem hele middelalderen og reformationstiden. Endnu Hengstenberg (og hos os hans discipel prof. Caspari) har ment at kunne holde denne position; den er imidlertid uhjælpelig rokket ved de nyere undersøgelser (hvis resultat forøvrigt er foregrebet allerede af nyplatonikeren Porphyrius i anden halvdel af 3 aarh. e. Kr.). — Senere tillæg til D.s bog er: Asarjas bøn, de tre ynglinges lovsang i den gloende ovn, Susannas historie, historien om Bel og om dragen i Babylon.

Daniel, Ernst von, baron af Szamosujvar-Némethi (1843—), ung. politiker, siden 1870 liberalt medlem af rigsdagen, var 1895—99 handelsminister i kabinettet Banffy, blev 1896 friherre og arveligt medlem af magnathuset. D. forelagde 1904 den lov mod obstruktion (lex Daniel), som foraarsagede bruddet mellem ministerchefen Tizsa og kammerets majoritet, saa at det liberale parti led et stort nederlag ved valgene 1905.

Daniel *[danjæ'l]* (Pater Gabriel) (1649—1728), fr. geistlig og historiker, mest bekjendt for en stor «Frankriges historie» (Paris 1713) i udpræget klerikal aand. En af Pascals modstandere.

Daniel, Hermann Albert (1812—71), t. teolog og geograf, var i en aarrække prof. ved pædagogiet i Halle. Hans fornemste teologiske skrift er «Thesaurus hymnologicus» (5 bd. 1841—53). Vigtigere er hans geogr. arbeider: «Lehrbuch der Geographie» (82 opl. 1905), «Leitfaden für den Unterricht in der Geographie» (241 opl. 1904).

Daniel *[dæ'njel],* Samuel (1562—1619), eng. digter, var knyttet til det engelske hof og har skrevet en række sonetter, skuespil og historiske digte. Hans hovedverk er «The civil wars between the two houses of Lancaster and York», 4 bd. Et par af hans sonetter er oversat af Ad. Hansen i «Tilskueren», 1892.

Daniell *[dæ'njel],* John Frederic (1790—1845), eng. kemiker, professor ved King's college i London fra institutets oprettelse i 1831, har leveret værdifulde arbeider over meteorologi, kemi og elektricitet. 1820 beskrev han et nyt hygrometer, 1821 et nyt pyrometer og 1836 det berømte D.s element (s. d.).

Daniell's *[dæ'njel]* **element,** et af J. F. D. opfundet galvanisk element. Den positive polplade er kobber, den negative zink. Kobberet befinder sig i en opløsning af blaasten (kobbervitriol), zinken i fortyndet svovlsyre, som indeholdes i en krukke af porøst, uglasseret porcellæn, der staar i blaastensopløsningen. Elementet er meget konstant og har en spænding af 1.08—1.12 volt; det bruges som normalelement, ved telegraf o. s. v.

Daniell's hygrometer, se Hygrometer.

Danielson, Anders Peter (1839—97), sv. politiker, indtraadte 1865 i det politiske liv og gjorde sig snart gjældende ved sin naturlige begavelse og kraftige personlighed. Han var en af protektionismens sterkeste talsmænd og havde en betydelig indflydelse. I forsvarssagen var hans holdning mere usikker.

Danielson, Ernst (1866—), sv. elektrotekniker, specialist i kraftoverføringsanlag afpasset efter nordiske forhold, har udviklet Wenströms trefasesystem og erobret sig et navn som foregangsmand i svensk elektroteknisk industri. Blandt hans arbeider merkes tandem-trefasemotoren (med variabel hastighed), den kompenserede vekselstrømgenerator og den auto-synkrone motor.

Danielson, Johan Richard (1853—), finsk historiker og politiker, blev professor 1880, udgav 1888 «Die nordische Frage 1746—51», men vakte især stor opmerksomhed ved nogle skrifter (f. eks. «Finlands förening med ryska riket», 1890), hvori han kraftig hævdede Finlands statsretslige stilling overfor Rusland, et standpunkt, han ogsaa forfegtede i praktisk politik. 1893—1906 var han vicekansler ved universitetet i Helsingfors. Fra 1901 begyndte han at forlade sit tidligere klare standpunkt og optræde mere mæglende mellem Finland og Rusland, hvilket skaffede ham titel af rus. statsraad, men vakte en sterk uvilje mod ham.

Danielssen, Daniel Cornelius (1815—94), n. læge, bosat i Bergen. Begyndte i 1839 paa St. Jørgens hospital i Bergen at studere spedalskhed, hvilket studium han senere fortsatte sammen med C. W. Boeck (s. d.). Deres fælles arbeide «Om spedalskhed» (1847 n. og 1848 fr. udg.) er et monumentalt verdensbekjendt verk, som har dannet grundlaget for alle senere undersøgelser om denne sygdom. D. var en merkelig alsidig og fyrig aand, for hvem intet menneskeligt var fremmed, og om hvem det er sagt, at han trods den høie alder, han opnaaede, aldrig blev gammel. Han var en naturforsker af den gamle omfattende skole; ikke alene ved sine stadig fortsatte studier om spedalskhed, hvortil senere kom andre hudsygdomme, men ogsaa ved omfattende undersøgelser af bot. og især zool. art har han sat dybe spor. D. har ogsaa bidraget væsentlig til oprettelsen af Bergens museum og indtog, bl a. paa grund af den inspirerende virksomhed, han paa saa mange vis øvede, en ledende stilling i sin fødeby. Han var i en række aar byens stortingsrepræsentant og siden 1849 overlæge paa Lungegaardshospitalet (for spedalske syge) sammest. [Litt.: Biografi (af Brunchorst) i «Bergens museums aarbog 1893».]

(Fot. af M. Selmer, Bergen.)
Daniel Cornelius Danielssen.

Danielsson, Anders (1784—1839), sv. politiker, blev paa rigsdagen bøndernes fører og arbeidede utrættelig paa at vække deres politiske interesse. Fra 1817—18, da bondeoppositionen kom frem, var han deres høitbetroede organisator, som overlæssedes med tillidshverv i den grad, at hans private forretninger forsømtes og han, trods gode indtægter, stod paa randen af økonomisk ruin 1835. Han beklædte stillingen som statsrevisor.

Danielsson, Axel Ferdinand (1863—99), sv. socialdemokratisk partileder, journalist og forfatter, indtraadte

---

forban (f) m, sjørøver, fribytter. **forbande** — (t) verfluchen, verwünschen — (e) damn, curse, execrate — (f) maudire. **forbandelse** — (t) Verwünschung f, Fluch m — (e) curse, imprecation, execration — (f) malédiction, imprécation f, anathème m. **forbandet** — (t) verflucht, verwünscht; verteufelt — (e) damned, cursed; (dagligtale) confounded, deuced, devilish — (f) maudit, satané, sacré, damné; (adv) diablement, bigrement. **forbarme sig** — (t) sich erbarmen — (e) (over) pity, commiserate, take pity (on) — (f) avoir pitié, compassion (de). **forbarmelse** — (t) Erbarmen n — (e) compassion, commiseration, pity — (f) pitié, compassion, miséricorde f. **forbause** — (t) in Erstaunen setzen; (pass.) erstaunen — (e) amaze, astonish, astound — (f) étonner, surprendre; (pass.) s'étonner. **forbauselse** — (t) Erstaunen n — (e) amazement, astonishment, (yderlig) stupefaction — (f) étonnement m, surprise f. **forbear** (e) holde (styre) sig; lade være; afholde sig fra, undgaa, undlade. **forbearance** taalmodighed, overbærenhed. **forbearing** taalmodig, overbærende. **forbedre** — (t) (ver)bessern — (e) better, improve, amend — (f) rendre meilleur, améliorer; (rette)

1886 ved Hj. Brantings side i redaktionen af «Socialdemokraten», men grundlagde 1887 i Malmö bladet «Arbetet», som snart blev partiets hovedorgan for Sydsverige, fik 1888 atten maaneders fængselsstraf for sine angreb paa Malmö domstol, men fortsatte bagefter sin propaganda. Efterhaanden indtog han dog et taktisk mere moderat, revisionistisk standpunkt, og 1897 formulerede han ved socialistkongressen i Stockholm partiets reviderede program. Han skrev bl. a. «Socialdemokratien, dess uppkomst och utveckling» (1893).

Danielsson, Olof August (1852—), sv. filolog, studerede i Upsala, blev 1890 professor i Göteborg, 1891 professor i græsk i Upsala. Hans studier omfatter ikke blot de klassiske, men ogsaa oldindisk og de italiske sprog. Skrev bl. a. «Grammatische und etymologische Studien» og «Epigraphica» (1890) og redigerer sammen med G. Herbig det af C. Pauli begyndte indskriftsverk «Corpus inscriptionum etruscarum».

Danien, se Kridtformationen.

Danile'vskij, Nikolaj Jakovlevitsj (1822—85), rus. natur- og samfundsforsker. Deltog i en mængde ekspeditioner og forskningsreiser fra Ishavet til det Kaspiske hav, særlig vedrørende klima, jordbrug og fiske. I sit store arbeide «Darwinismen» kritiserede han Darwins teorier ud fra etiske synspunkter. Sin største berømmelse vandt D. gjennem sit arbeide «Rusland og Europa», hvori de panslaviske teorier sattes i et filosofisk system.

Danile'vskij, Grigorij Petrovitsj (1829—90), rus. romanforfatter. Efter en tid at have foretaget studier i klosterarkiver virkede han i sin hjembygd for folkeundervisningen og filantropiske foranstaltninger. Indtraadte 1869 som medarbeider i petersburgerbladet «Pravitjelstvjenny vjestnik», hvis hovedredaktør han blev i 1881. Hans romaner, hvoraf kan nævnes «Flygtningerne i Nyrusland», «Den 9de bølge» og «Potemkin ved Donau», omhandler væsentlig emner fra det 18 aarh.

Da'nilo I Petrovitsj Njegosj (1826—60), fyrste af Montenegro (1851—60), efterfulgte sin farbroder Peter II som «vladika», d. e. baade verdsligt og geistligt overhoved, men opnaaede 1852 af den russiske keiser at faa adskilt disse værdigheder og fik udnævnt en slegtning til metropolit, medens han selv kaldtes «gospodar», d. e. herre. En krig, som D. førte mod Tyrkiet, stansedes af Østerrige, og af hensyn til dette maatte han holde fred under Krimkrigen; siden nærmede han sig Frankrige og søgte ved en reise til Paris Napoleons hjælp til en landudvidelse. I en ny krig mod Tyrkiet 1858 seirede Montenegro ved Grahovo, hvorpaa stormagterne mæglede fred. I fredsperioden gjennemførte D. en del reformer, en ny lovbog 1855 og alm. vernepligt. D. egtede 1855 Darinka Kvekitj (1837—82), datter af en rig serbisk kjøbmand, men efterlod ingen sønner. D. dræbtes med et pistolskud af en landsforvist montenegriner.

Da'nilo-orden, se Ordener.

Dani'lov, by i Rusland, guvernement Jaroslav, ved elven Pelenda og jernbanen Jaroslav—Archangel; omtr. 5000 indb. Livlig handel med korn, lærred og silkevarer.

Danim, mynt i Bassora og en del af Persien = 1/100 kran = 0.72 øre.

Dani'smer kaldes i norsk skrift og tale ord og konstruktioner, som er eiendommelige for d. i mods. til god n.

Dankâli (flert. danâkil) el. afer, bedschastamme mellem det Røde hav og de abessinske prov. Amhara og Schoa. D. er splittet i et antal af over 40 smaa nomadestammer med egne høvdinger. De lever væsentlig af fædrift og karavantransport, ved kysten tillige af fiskeri; tidligere var ogsaa slavehandel en vigtig erhvervsgren. Af legemsbygning er de høie, slanke og velvoksne, hudfarven mørkebrun, haaret langt og glat eller lokket, ansigtstrækkene skarpe og regelmæssige. De er fanatiske tilhængere af Muhammeds lære, urolige og krigslystne, hvorfor stammefeider er almindelige.

Da'nkov, by i Rusland, guvernement Rjäzan; omtr. 10 000 indb. To kirker og et kloster.

Danmark har et fladeindhold af 38 985 km.² og er saaledes et af Europas mindste lande, knapt 1/8 af Norge. Det nordligste punkt er Skagen, omtr. 57° 45′ n. br., det sydligste Gjedser odde paa Falster, 54° 33½′ n. br. Landet omgives af Nordsjøen (Vesterhavet), Skagerak, Kattegat og Østersjøen samt de sunde, som forbinder disse to have. Det deles naturlig i halvøen Jylland, som er landfast med Tyskland, og øerne, ialt omtr. 150. Jyllands størrelse er lidt mere end 25 700 km.² (d. e. som Kristians amt); største bredde er omtr. 170 km., største længde 300 km. Øerne falder i 3 grupper: 1. Den sjællandske, skilt fra Sverige ved Øresund, som paa det smaleste (ved Helsingør) bare er 4 km. bredt; den største ø er Sjælland, 6 946 km.² (d. e. lidt mindre end Lister og Mandals amt), andre øer er Amager og Møen. 2. Den fynske, skilt fra foregaaende ved Storebelt og fra Jylland ved Lillebelt, som paa det smaleste bare er 700 m. bredt; den største ø er Fyn, 2 935 km.² (d. e. større end Jarlsberg og Larviks amt), andre øer er Ærø, Taasinge og Langeland. 3. Den lolland-falsterske, s. f. Sjælland, største øer Lolland, 1 207 km.², og Falster, 490 km.² Desuden hører til D. endel spredte øer, Læsø og Anholt i Kattegat, Samsø mellem Sjælland og Jylland og Bornholm i Østersjøen s.ø. f. Skåne. — Kysterne. Jyllands vestkyst er meget farlig. Udenfor ligger der 2—3 rækker med sandrevler med grundt vand. Her foregaar mange forlis, og der er derfor oprettet en sammenhængende kjede med redningsstationer paa kysten. Gode havne mangler fuldstændig undtagen i sydvest, hvor der indenfor Fanø er en god havn (Esbjerg) med adgang for mindre skibe. Kysten gaar retlinjet eller danner store flade buer; de to fjorde Ringkjøbingfjord og Nissumfjord er grunde og adskilt fra havet ved klitter. Fra s. mod n. følger de fremspringende nes Blaavandshuk, Hanstholm, Hirshals, mellem hvilke Jammerbugten; Hirshals er nærmest Norge, 113 km. fra Nedeneskysten; længst i n. ender Jylland i Skagens odde. Den nordre del af Jylland er forøvrigt en ø, idet Limfjorden adskiller den helt fra den sydlige del. De øvrige danske kyster er sterkt udtunget af havet; der er flere gode havne og mange fjorde, Mariager-, Randers-, Horsens-, Vejle- og Koldingfjorden paa Jyllands østkyst, Odensefjorden paa Fyn, Isefjorden paa Sjælland. — Naturen. Overfladen bestaar mest af løse jordlag, morænemateriale og lagdelt ler, sand og grus; disse lag er istidsdannelser, ført til D. fra Skandinavien under istiden. Underlaget for disse dannelser bestaar mest af lag fra kridttiden, mange steder af rent skrivekridt, som

---

corriger; (lage om) réformer; (hæve, ophjælpe) relever: (fuldkommengjøre) perfectionner.

forbedring — Ⓣ Verbesserung f — Ⓔ improvement, amelioration, amendment — Ⓕ amélioration; correction f. **forbedringsanstalt** — Ⓣ Verbesserungsanstalt f; Korrektions-, Arbeits-, Zuchthaus n — Ⓔ reformatory; house of correction — Ⓕ maison (f) de correction.

forbehold — Ⓣ Vorbehalt m — Ⓔ reservation, salvo, clause, proviso, restriction; (med alt f.) under correction — Ⓕ réserve; (hemmeligt, stiltiende) restriction (f) mentale.

forbeholde — Ⓣ vorbehalten — Ⓔ reserve, keep (to one's self); (sig at) make it a condition that — Ⓕ réserver (qc à q).

forbeholden — Ⓣ reserviert, zurückhaltend — Ⓔ reserved, close, reticent — Ⓕ réservé, retenu.

forbeholdenhed — Ⓣ Zurückhaltung f — Ⓔ reserve — Ⓕ réserve f.

forben — Ⓣ Vorderbein n, -fuss m — Ⓔ fore leg — Ⓕ pied m (patte f) de devant.

forbenes — Ⓣ sich verknöchern — Ⓔ ossify — Ⓕ s'ossifier

forberede — Ⓣ vorbereiten; (være forberedt paa) auf etw. gefasst sein — Ⓔ prepare, arrange — Ⓕ préparer, disposer (à, pour); (være forberedt paa) s'attendre à.

forberedelse — Ⓣ Vorberei-

hist og her stikker op af de løse jordlag, f. eks. i Møens klint, som er 143 m. høi og har spidse former, og i Stevns klint paa Jyllands østkyst; nogle steder danner ogsaa lag fra tertiærtiden underlaget. Overfladen er forøvrigt bølgeformig, idet D. nok er et lavt, men ikke netop fladt land. Jylland er høiest og mest bakket. I det østlige Jylland gaar fra n. mod s. et bakkedrag, hvis høieste punkt, Ejer Bavnehøi, er 172 m. (det høieste punkt i D.); længer n. er det bekjendte Himmelbjerg, som bare er 146 m. Landskabet er her meget kuperet, og der er fuldt af smaa indsjøer; i en vakker dal mellem bakkerne flyder mod n. den største elv i landet, Gudenaa. V. for disse bakker er landet mere fladt, og her udstrækker hederne sig; her dannes jordbunden af ufrugtbar kvartssand, ofte sammenkittet til en fast sten, uigjennemtrængelig for planterødder, den saakaldte al. Ude ved havet er der store hauge med løs sand, klitter; sanden er blæst op af vinden fra havbunden, naar denne ved fjæretid ligger tør. Klitterne blæses af vinden stadig længer indover, men nu er man begyndt at beplante dem med marehalm og buskfuru for at stanse sandflugten. Øerne er mest bakket som det ø. Jylland. Fyn naar i Frøbjerg Bavnehøi i s.v. en høide af 131 m., medens Sjællands høieste punkt, Gyldenløves høi, er 126 m. Lolland og Falster er ganske lave, det høieste punkt paa Falster er bare 44 m.; Lolland er en eneste slette. Ogsaa paa øerne er der mange smaa sjøer, særlig paa Sjælland, i n. saaledes de vakre Arre-, Esrom-, Gurre- og Fursjøer. Der er mange smaa elve eller aaer i landet. Før er nævnt Gudenaa, som er 150 km. lang; videre kan nævnes Skiveaa, Storaa, Skernaa, Vardeaa, Kongeaa og Nibsaa paa Jylland, Odenseaa paa Fyn og Susaa paa Sjælland. — Bornholm er ganske forskjellig fra det øvrige D., idet den dannes af fast, gammelt (omend lavt) fjeld som Skandinavien; det høieste punkt er Rytterknegten, 162 m. — Klima. D. har et tempereret kystklima med mild vinter og kjølig sommer, fugtig luft og sterk blæst. Der er liden forskjel paa klimaet i landets enkelte dele. Middeltemperaturen er omkr. 7.5 °, medens den koldeste maaned (jan.) har omkr. 0 ° og den varmeste maaned (juli) har 15 °—17 °; naturligvis kan meget sterkere kulde og hede indtræffe, saaledes er i Kjøbenhavn maalt ÷ 25 °, medens den laveste i D. maalte temperatur er ÷ 29.6 °. Det blæser meget i D., især fra v., og paa Jyllands vestkyst er der ofte vestenstorm. Skjønt luften er fugtig, er nedbøren ikke stor, omkr. 600 mm. I forhold til landets beliggenhed er klimaet mildt, og det er gunstigt for jordbrug.

Planteverden. D.s planteverden tilhører i plantegeografisk henseende det mellemeuropæiske floraomraade, der omfatter Østersjøens og Vesterhavets kystlande, hvortil ogsaa hovedparten af Storbritannien medregnes. Den omfatter af vildtvoksende arter omkr. 1400 forskjellige blomsterplanter, omkr. 30 bregner, kraakefodarter og snelder og omkr. 450 mosarter. I forhold til landets størrelse rummer D.s planteverden ret betydelig afveksling og en hel række mere eller mindre skarpt afgrænsede «plantesamfund». Paa Sjælland, Fyn og i Østjylland er bøken herskende skogtræ (de plantede skoge bestaar væsentlig af naaletrær), paa Lolland, Falster og de andre sydlige øer spiller den vigende ekeskog endnu en rolle. Til bøkeskogen er knyttet forholdsvis faa urter, de fleste blomstrer tidlig om vaaren inden eller samtidig med bøkens løvspring. Skogbunden kan da som ved et trylleslag dækkes af et farvestraalende teppe af blaa, gule og hvide anemoner, *primula*-arter, lerkespore, lungeurter *(pulmonaria)*, guldstjerne m. fl. Senere er bøkeskogen fattig paa blomster, dog kan snylterod og rederod blomstre under løvtaget i dyb skygge. Den aabne, lyse ekeskog har et langt mere afvekslende præg, eken er blandet med lind, alm, ask, avnbøk, løn, hagtorn, hassel, slaapen og andre løvfældende trær og buske. Bundfloraen er rigere end i bøkeskogen. Paa de jyske heder synker ekeskogen til at blive lavt krat (ekepurrer), der oftest er rester af fortidens skoge. — Lyngheden omfatter et særligt plantesamfund, hvor røslyngen endnu dækker milevide strækninger; dens følgeplanter er hovedsagelig lave, sterkt grenede, stedsegrønne dvergbuske af samme præg som den selv; blandt de mere fremtrædende kan nævnes klokkelyng, melbær, tyttebær, skindtryte, krækling og bladlyng, desuden findes her ogsaa ener og *genista*. Til lynghedens urter hører flere arter kraakefod, skorsoner, solblom, lyngmaure og søtearter. Imellem og under lyngen vokser laver og moser, der nu og da selv kan være ene om at danne hedestrækninger. — I Vestjylland og, i ringere grad, andensteds huser klitterne en eiendommelig flora, hvor strandrug, *agropyrum junceum* og marehalm er de tre hovedgræs; her træffes urter som strandkaal *(crambe maritima)*, asparges, strandarve, strandtistel, strandreddik, strandasters samt klitrose *(rosa pimpinellifolia)* og hagtorn. Grænsen mellem land og hav kan, navnlig paa lerbund, udgjøres af «vader», hvor salturt er fremherskende, landdannende plante; indenfor vaderne træffes ofte udstrakte strandenge med tæt bevoksning af forskj. græs, af trehake, strandkjæmpe, strandnellik og andre lavtvoksende urter. — I de danske myrer træffes de «insektædende» planter soldug og tættegræs, almindelig sammen med mygblomst, tranebær og myrhat, medens myrulden farver sine voksesteder skinnende hvide. I torvgravene svømmer blærerod, *hottonia, hydrocharis* og *stratiotes*, langs bredderne kneiser den gule sverdlilje, det rosenrøde brudelys *(butomus umbellatus)* og hvide skjermplanter med iøinefaldende blomster. Nede i torven ligger de gamle vidnesbyrd om D.s tidligere planteverden gjemt, saaledes stammer af furu; enestaaende er fundet af den nu i D. helt uddøde hornnød, som E. Rostrup fandt i massevis i Gallemyren paa Lolland. — Ferskvandene indrammes ofte af bredere eller smalere plantebelter; yderst rager kongleaks op med sine ranke, ugrenede stængler, længere inde mod land er tætte bevoksninger af tagrør yderst almindelige. Ude i selve vandet træffes de talløse, mikroskopiske alger, som sammen med forskjellige dyreformer sammensætter det fritsvømmende «svæv». Paa en dybde af indtil 15 m. strækker de eiendommelige kransnaale sig fra bunden op mod overfladen, som paa lavere vand dækkes med svømmende, hvide og gule vandliljer, vandaks, *hydrocharis* og vandranunkler. Helt nedsænkede i vand vokser hornblad *(ceratophyllum)*, *zannichellia*, vandpest og *isoëtes*. Overfladen paa mindre, stillestaaende damme og pytter skjules tidt under andemad eller alger. — Særlige, snævert begrænsede floraomraader træffes bl. a. paa Møens klint, hvis kalkbund,

---

tung, Anstalt f — ⓔ preparation, preparative, arrangement — ⓕ préparation f; préparatifs m pl.

forbi — ⓣ vorbei; an . . . vorüber; (adv) vorüber — ⓔ past, by; (adv) over, at an end; (gjøre f.) break it off — ⓕ devant; à côté (de); (adv) passé, fini; cessé; (med) c'en est fait de lui.

forbid ⓔ forbyde; forvise fra.

forbidding frastødende.

forbigaa — ⓣ (mit Stillschweigen) übergehen, -springen — ⓔ pass (over); omit, leave out; pass by (smth in silence) — ⓕ passer (sous silence, par-dessus); omettre, laisser de côté, oublier, négliger; (springe over) sauter; (ved avancement) faire un passe-droit à.

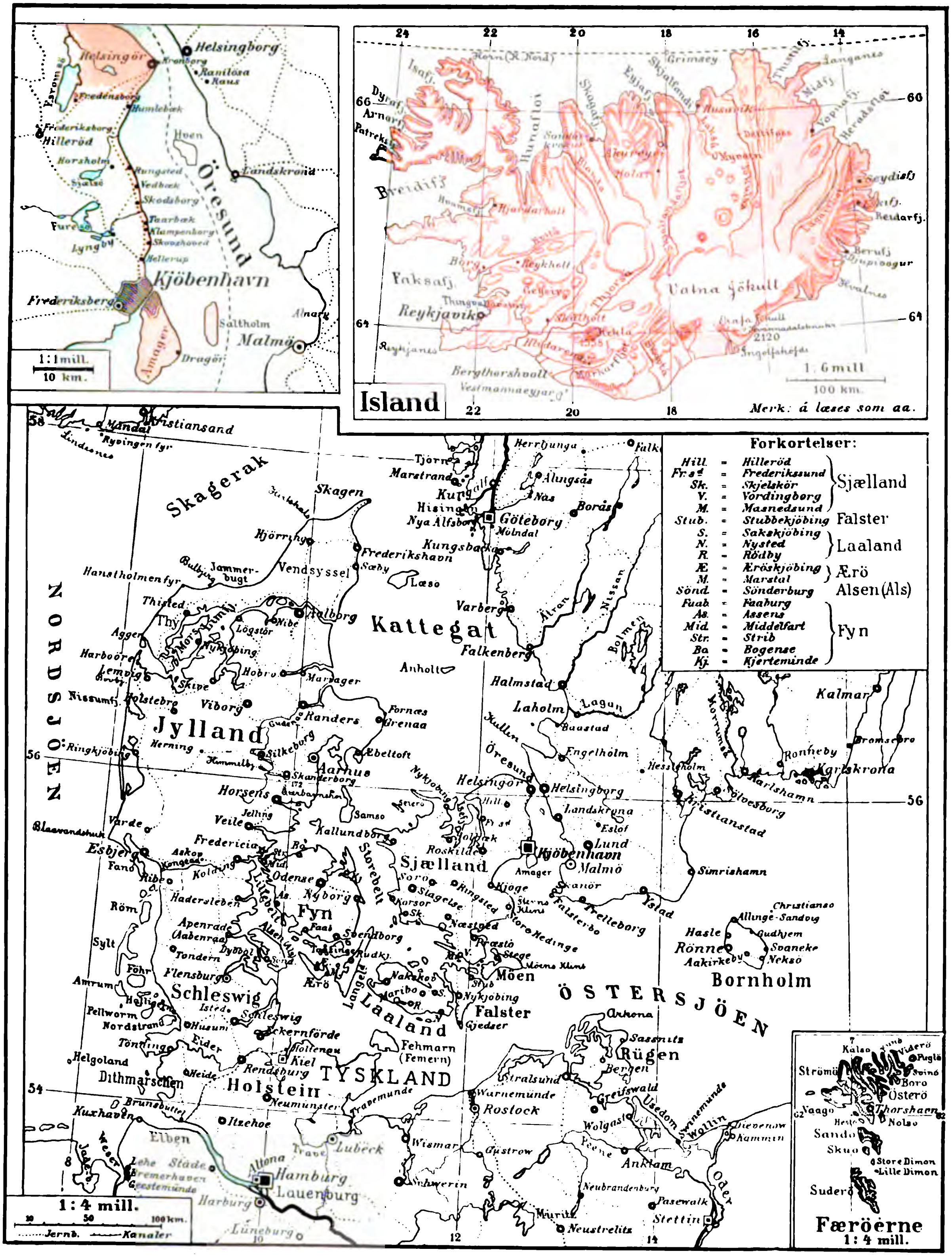
forbigaaelse — ⓣ Übergehung f — ⓔ slight; neglect, omission — ⓕ omission f, oubli m; exclusion f; passe-droit m.

forbigaaende: i f. — ⓣ im Vorbeigehen, beiläufig — ⓔ in passing, by the way, incidentally — ⓕ en passant, au passage; (— sagt) par parenthèse.

forbillede — ⓣ Vorbild, Muster n — ⓔ (proto)type; (mønster) model, pattern — ⓕ modèle, type m.

forbinde — ⓣ verbinden; verbünden; verpflichten — ⓔ connect, combine; (saar) dress, bandage; (forbundet med) attended with; (forbunden) obliged to — ⓕ lier; joindre, (ré)unir (à); combiner (avec); (saar) bander, panser; (være for-

DANMARK MED ISLAND OG FÆRØERNE

Illustreret norsk konversationsleksikon. *H. Aschehoug & Co.*

ligesom i Allindelille skog ved Ringsted, huser mange sjeldne eller alene her voksende arter, særlig tilh. orkidéerne. Ogsaa Bornholms granitklipper klædes med en eiendommelig plantevekst, hvoribl. smukke bregner og lavarter.

Dyreliv. De dyr, som nu tilhører D.s fauna, er for størstedelen indvandret efter istiden. Tilbage fra denne tid findes foruden endel høinordiske fugle, som ialfald gjæster D. om vinteren, væsentlig repræsentanter for krebsdyrene og bløddyrene. Den øvrige og overveiende del af D.s fauna bestaar af former, som efterhaanden er indvandret, hovedsagelig fra syd, og den har derfor ogsaa mest lighed med det nordl. Mellemeuropas fauna; flere arter har netop sin nordgrænse i D. — Sin rigeste udvikling naaede D.s dyreliv i stenalderen (littorina- el. tapestiden); efter den tid er en mængde arter forsvundet (af pattedyr: bjørn, gaupe, ulv, vildkat, elg, urokse, bison og bæver, af fugle: geirfugl, sortspette, tiur o. fl.; knokkelrester af flere af disse dyr er fundet i kjøkkenmøddingerne). Tilbagegangen skyldes for de lavere havdyrs vedkommende en nedsættelse af sjøvandets temperatur og saltholdighed (en følge igjen af, at de indre farvande ved landets hævning er blevet afspærret fra aaben forbindelse med de store have), for de større havdyrs vedkommende mangel paa føde, da de lavere dyr forsvandt. Land- og ferskvandsdyrenes forsvinden skyldes i første række menneskets indgriben, dels direkte ved jagt, dels indirekte ved landets afskogning og opdyrkning, ved fabrikanlæg omkring vasdragene o. s. v. — Det lavere dyreliv ved D.s kyster er betydelig artsfattigere end ved Norges. Af økonomisk betydning kan blandt bløddyrene nævnes blaamuslingen og østersen, blandt krebsdyrene hummeren og den almindelige ræke (roskilderæken, *palæmon fabricii*). Østersen, som i stenalderen var udbredt i næsten alle D.s fjorde og belter og gik helt ind i Østersjøen til Kielerfjord, findes nu kun i det nordvestlige Kattegat og i Limfjorden, paa det sidste sted i saa betydelig mængde, at der her drives et lønnende østersfiskeri (limfjordøsters). Den danske fiskefauna omfatter omkring 160 arter, hvoraf ³/₄ tilhører havet, kun et mindretal af disse har økonomisk betydning. De vigtigste fiskerier er aale- og rødspettefisket, som aarlig indbringer over 2 mill. kr. hver, derefter kommer sildefisket (1 mill. kr.) og torskefisket (¹/₂ mill. kr.). — Af padder findes i Danmark 12 arter (mod 5 i Norge) og af krybdyr 7. I stenalderen fandtes ogsaa den europæiske sumpskildpadde i D. — Fugleverdenen omfatter omkring 300 arter, hvoraf dog kun noget over halvdelen hækker i D., ogsaa af disse sidste er imidlertid flere nu sjeldnere (f. eks. hav- og fiskørnen, duehøgen o. fl. a. rovfugle, heiren, nøddeskriken o. a.). — D.s pattedyr udgjøres af 11 arter flaggermus, 5 insektædere, 14 gnavere, 8 rovdyr, 3 sæler, 3 hjorte, vildsvinet samt en række hvaler, hvoraf dog kun én art (nisen) kan siges at høre hjemme i de danske farvande. Af pattedyrene er den sorte rotte, som nu kun findes i Kbh., indvandret i middelalderen, den brune rotte omkring 1800. Daadyret er indført i middelalderen og har ikke levet vildt i D. efter istiden. De vildsvin, som nu holdes i dyreparkerne, er ogsaa indført, men vildsvin fandtes til omkr. 1800 vildt. Kronhjorten, for et par hundrede aar siden almindelig, er nu næsten udryddet som vildtlevende.

Befolkning. Ved den første danske folketælling i 1769 androg folkemængden til 786 000, og den steg til 929 000 i 1801, 1 507 000 i 1855 og 2 589 000 i 1906. Deraf faldt paa Jylland 1 125 000, Sjælland 1 026 000, Fyn 289 000, Lolland-Falster 108 000 og Bornholm 41 000. Folkemængden i Jylland og Sjælland er vokset til det tredobbelte fra 1801 til 1906, medens den paa de øvrige øer har fordoblet sig. — Byernes andel i landets folkemængde er meget stor, 40 pct. (i 1801 var den 21 pct.). Kjøbenhavn med Fredriksberg har 514 000 eller mere end samtlige provinsbyer, ialt 73, hvoraf 11 med over 10 000 indb. Men desuden findes 123 «stationsbyer» o. l. med mindst 500 indb. De regnes med under landdistrikterne, og en betydelig del af disses befolkningstilvekst falder paa landsbyerne, der ikke mindst skylder andelsbevægelsen og foderomsætningen sin udvikling. — Befolkningstætheden var i 1906 pr. km.² 66; den er størst paa Sjælland (137); derefter følger Fyn, Bornholm, Lolland-Falster og tilslut Jylland (44). — Af befolkningen er 1 258 000 mænd og 1 331 000 kvinder, eller 514 kvinder pr. 1000 indb. Kvinderne er i sterkest overvegt i byerne; paa landet er der endog et lidet overskud af mænd. — Af familiehusholdninger var der i 1901 ialt 557 000 foruden fælleshusholdninger af forskjellig slags; den gjennemsnitlige størrelse var 4.3 personer (Kbh. 3.8, landdistrikterne 4.6). — Udenfor folkekirken staar vel 30 000; størst tilslutning har baptister og romerske katoliker. Hvorledes den danske befolknings erhvervsforhold arter sig, fremgaar af følgende oversigt fra folketællingen 1906:

Landbrug og fiskeri	980 000	40.0	pct.
Haandverk og industri	675 000	27.6	»
Handel	217 000	8.8	»
Transport	130 000	5.3	»
Immateriel virksomhed	114 000	4.7	»
Tyende o. l.	140 000	5.7	»
Kapitalister, pensionister, kaarfolk	104 000	4.2	»
Offentlig understøttede	56 000	2.3	»
Uopgivet	34 000	1.4	»
	2 450 000	100.0	pct.

Forsørgede personer (hustruer og børn) er her medregnet under forsørgerens erhverv. — Endskjønt D. er et udpræget landbrugsland, har det dog forholdsvis noget mere industri end de andre nordiske lande. Dette finder sin forklaring i landets tætte bebyggelse og den talrige bybefolkning.

Forfatning og forvaltning. Siden grundloven af 5 juni 1849 er regjeringsformen indskrænket monarkisk. Den nugjældende grundlov er af 28 juli 1866. Den lovgivende magt er hos kongen og rigsdagen, den udøvende magt hos kongen, den dømmende magt hos domstolene. Ministrene i forening udgjør statsraadet, hvori tronfølgeren tager sæde; kongen fører forsædet. Ministrene kan for sin embedsførsel tiltales enten af kongen eller folketinget; sagerne paakjendes af rigsretten, som bestaar af høiesteret og et tilsvarende antal landstingsmænd. Rigsdagen bestaar af folketinget og landstinget. Valgret og valgbarhed til folketinget har enhver uberygtet mand med indfødsret; til valgbarhed kræves endvidere 25-aarsalder, til valgret 30-aarsalder samt et aars fast bopæl i valgkredsen. Begge rettigheder fortabes ved at staa i privat tjenesteforhold uden egen husstand. ved at

bundet med) comporter; (forbunden) bien obligé.

forbindelse — ⓣ Verbindung f — ⓔ connection, combination; (samfærdsel) communication; (kemi) compound — ⓕ liaison, jonction, union; (kem.) combinaison f; (berøring) contact m; (samfærdsel) communication; (tog- o. l.) correspondance; (egteskabelig) alliance; (forhold) relation f, rapport, commerce m. **forbindelsesled** se bindeled.

forbinding — ⓣ Verbinden n, Verbindung f, Verband m — ⓔ dressing, bandaging — ⓕ pansement; bandage m.

forbindtlig — ⓣ verbindlich; (-st) ergebenst — ⓔ obliging, complaisant; (-st) yours truly — ⓕ obligeant; (-st) recevez, monsieur, mes meilleurs compliments.

forbistret se forbandet.

forbitre — ⓣ (v)erbittern, vergällen — ⓔ embitter — ⓕ rendre amer; abreuver (remplir) d'amertume; aigrir; troubler (la joie de q).

forbitrelse — ⓣ Erbitterung f — ⓔ exasperation — ⓕ exaspération, fureur, rage f.

forbitret — ⓣ erbittert — ⓔ exasperated; furious, enraged — ⓕ irrité, exaspéré, furieux.

forbjerg — ⓣ Vorgebirge n — ⓔ promontory, cape, headland, foreland — ⓕ cap, promontoire m.

forblindelse — ⓣ Verblendung f — ⓔ blindness, infatuation — ⓕ aveuglement, éblouissement m.

have nydt fattighjælp, som ikke er eftergivet eller tilbagebetalt, samt ved at være ude af raadighed over sit bo. Valget foregaar for tre aar ad gangen i enkelt-valgkredse; der skal være omtrent ét medlem for hver 16 000 indb. I 1894 forhøiedes antallet fra 102 til 114. Antallet af landstingets medlemmer er fastsat til 66. 12 udnævnes af kongen paa livstid, blandt mænd, som er eller har været rigsdagsmænd; det er meget omstridt, om en opløsning af landstinget ogsaa omfatter disse. De alm. betingelser for valgret og valgbarhed er omtrent som ved folketinget; dog skal en landstingsmand have bopæl i kredsen. Valgret foregaar for otte aar ved forholdstalsvalg og ved valgmænd, altsaa indirekte. Hvert fjerde aar afgaar halvdelen. Halvdelen af valgmændene vælges af alle valgberettigede. Den anden halvdel vælges i Kbh. af dem som er ansat til en skatteindtægt af mindst 4 000 kr., og i kjøbstæderne af dem, som er ansat til 2 000 kr. eller svarer mindst 150 kr. i direkte skat til stat og kommune. Paa landet er den høistbeskattede i hver kommune «umiddelbar landstingsvælger»; det har hidtil mest været større landmænd, men efterhaanden som skattereformen af 1903 bliver fuldt gjennemført, kan andre erhverv ventes at blive lidt mere repræsenteret. Ifølge valglov af 7 feb. 1901 er afstemningen hemmelig saavel ved folketingsvalg som ved valgmandsvalg. — Kongen har absolut veto ved love. Til forandring af grundloven kræves to endelige vedtagelser i begge ting med mellemliggende opløsning og alm. valg til begge. — Forvaltningen. Der er for tiden (1908) 9 ministerier (departementer). Lokalforvaltningen foregaar dels gjennem embedsmænd, dels gjennem kommunalt selvstyre. Landet er delt i 19 overøvrighedskredse og 130 underøvrighedskr.

Vaaben. D.s vaaben var oprindelig tre løver i et med hjerter bestrøet skjold. Tegningen sees af Knut VI's segl fra 1190, og man ved, at løverne var blaa, feltet gyldent. I tidernes løb undergik vaabenet, eftersom grænserne forandredes og sammen med kongernes titel, en række forandringer. I det store og hele har det siden 1819 havt følgende skikkelse: Et ved. et danebrogskors firdelt hovedskjold, hvis kvarterer indeholder de enkelte rigslandes vaaben: 1. over tilvenstre: tre kronede blaa løver omsat af ni røde hjerter i gyldent felt (D.s oprindelige vaaben); 2. over tilhøire: to blaa løver i gyldent felt (Slesvig); 3. under tilvenstre, tverdelt, øverst: tre guldkroner i blaat felt (unionen fra Kristian III's tid), nederst, kløvet, tilvenstre: hvid falk i blaat felt (Island), tilhøire, atter tverdelt: øverst hvid væder i blaat felt (Færøerne), nederst siddende isbjørn i blaat felt; 4. under tilhøire, tverdelt: øverst gaaende blaa løve over ni røde hjerter (de Gother) i gyldent felt, nederst kronet gylden lindorm i rødt felt (de Vender). Ovenpaa hovedskjoldet er lagt et midtskjold, som ogsaa er firdelt: 1. over tilvenstre: Holstens nesleblad, tre svævende, ituskaarne blade i sølv, fastholdt med tre sølvnagler til et midtskjold i sølv og rødt; 2. over tilhøire: gaaende sølvsvane med guldkrone om halsen i rødt felt (Stormarn); 3. under tilvenstre: gyldenklædt rytter med blaat skjold og gyldent kors paa hvid hest og i rødt felt (Ditmarsken); 4. under tilhøire: gyldent hestehoved i rødt felt (Lauenburg). Paa midtskjoldet er lagt et lidet, kløvet hjerteskjold, som betegner kongehusets afstamning, til venstre: to røde bjelker i gyldent felt (Oldenborg), til høire: svævende guldkors i blaat felt (Delmenhorst). Hovedskjoldet holdes af to vildmænd med mandshøie køller i den frie haand. Skjoldet og mændene er omgivet inderst af Danebrogsordenens, yderst af Elefantordenens kjede, og det hele har som baggrund den purpurfarvede og hermelinsforede kongekaabe med kongekronen over.

Danmarks rigsvaaben.

Flag. Det danske nationale flag, Danebrog (s. d.), findes som splitflag anvendt for krigsflaaden idetmindste fra 15. aarh., reglementeret dog først fra Kristian IV's tid. Under Kristian VII indføites Danebrogsflaget i hæren. Handelsflaget har hjemmel i forordning af 11 juli 1748 og lov af 13 mars 1867, som bestemte, at intet dansk skib, som ikke er regjeringsskib, maa føre andet end det alm. handelsflag; herfra er dog senere gjort endel særlige undtagelser. Nationalflaget, opr. høirødt, af Niels Juel forandret til kraprødt, har hvidt kors, hvis bredde er $^1/_7$ af flagets egen. Orlogsflaget har split, hvis to tunger er $^6/_4$ gange længden af de yderste firkanter. Handelsflaget har ingen split. Lodsflaget er handelsflaget med hvid bord. Usikkerheden angaaende forskjellige spørsmaal vedrørende flaget foranledigede 1907 nedsættelse af en kommission, hvis betænkning vil foreligge vaaren 1908.

Finansvæsen. Herunder behandles dels statens, dels kommunernes finanser. 1904—05 androg samtlige kommuneskatter til 44 mill. kr., samtlige statsskatter til 70 mill. kr. Samtidig var gjælden henholdsvis 204 og 241 mill. kr. — Statsregnskabets hovedposter 1906—07:

Indtægt:

Domænerne	kr.	937 000
Statsbanerne	»	6 840 000
Andre aktiver	»	1 502 000
Eiendomsskyld	»	5 109 000
Indkomst og formueskat	»	8 920 000
Andre direkte skatter	»	308 000
Told	»	39 236 000
Ølskat	»	6 204 000
Roesukkerafgift	»	3 128 000
Brændevinsafgift	»	2 832 000
Stempletpapir	»	5 125 000
Arveafgift	»	1 481 000
Retssportler	»	2 927 000
Andre indirekte afgifter	»	2 441 000
Post- og telegrafvæsenet	»	1 914 000
Klasselotteriet	»	1 552 000
Diverse indtægter	»	11 820 000
Forbrug af formue, stiftelse af gjæld	»	24 742 000
Tils.	kr.	127 018 000

forblindet — (t) verblendet — (e) blinded, infatuated — (f) aveugle.
forblive — (t) (ver)bleiben — (e) remain, stay, abide — (f) demeurer, rester.
forblivende: have sit f. — (t) sein Bewenden dabei haben — (e) there the matter must rest — (f) les choses en resteront là.
forblommet — (t) verblümt; durch die Blume — (e) covert, ambiguous; darkly — (f) allégorique; énigmatique; à mots couverts.
forbløde sig — (t) sich verbluten — (e) bleed to death — (f) perdre son sang.
forblødning — (t) Verblutung f — (e) hemorrhage — (f) perte (f) de sang.
forbløffe — (t) verblüffen, -dutzen — (e) take aback, disconcert, bewilder, (slang) flabberghast; (uden at lade sig f.) nothing daunted — (f) déconcerter, decontenancer, consterner, confondre.
forbløffelse — (t) Verblüfftheit, Verduztheit f — (e) bewilderment — (f) consternation, stupéfaction f.
forbogstav — (t) Anfangsbuchstabe m — (e) initial — (f) (lettre) initiale f.
forbrug — (t) Verbrauch m — (e) consumption — (f) consommation f. **forbrugsforening** — (t) Konsumverein m — (e) cooperative society — (f) société (f) de consommation.
forbruge — (t) verbrauchen —

Udgift:

De øverste statsmyndigheder	kr.	2 024 000
Gjældens forrentning	»	7 981 000
Pensioner, invalideforsørgelse etc.	»	4 789 000
Udenrigsministeriet	»	736 000
Landbrugsministeriet	»	4 252 000
Alderdomsunderstøttelse	»	3 833 000
Sygekasserne	»	1 709 000
Tilskud til kommunerne	»	1 503 000
Indenrigsministeriet forøvrigt	»	2 597 000
Ministeriet for offentlige arbeider	»	2 232 000
Justits- og politivæsenet	»	2 663 000
Medicinalvæsenet	»	3 006 000
Justitsministeriet forøvrigt	»	1 122 000
Kirkelige øiemed	»	476 000
Folkeskoler, seminarier, høiskoler, kurser, folkebogsamlingerne, abnorme etc.	»	5 431 000
Kunstanstalter og samlinger	»	526 000
Tilskud til universitetet	»	608 000
Tilskud til statens høiere almenskoler	»	506 000
Kultusministeriet forøvrigt	»	3 323 000
Krigsministeriet	»	12 182 000
Sjøvernet	»	6 115 000
Lods- og fyrvæsenet etc.	»	2 109 000
Toldvæsenet	»	3 302 000
Finansministeriet forøvrigt	»	2 427 000
Island	»	401 000
Afdrag paa statsgjælden	»	1 846 000
Bygning af havne, baner, telegrafer etc.	»	9 263 000
Laan og forskud etc.	»	26 872 000
Tils.	kr.	113 834 000

Statsgjælden var 1867 267 mill. kr. og 1894 kun 182 mill. kr. Siden er den steget paa grund af betydelige udgifter til jernbaner og til udlaan (til husmænd, kommuner, fiskere, forskudsforeninger, hypotekbanken o.s.v.), saaledes at den 1907 udgjorde 258 mill. kr. Nationalformuen er 7—8 milliarder, idet hertil maa medregnes alm. bohave samt statens, kommunernes og stiftelsernes formue o. s. v.

Næringsveie. Landbruget er hovednæringsveien. Deraf lever over to femtedele af landets befolkning. Det deler sig i tre, oftest dog inderlig forbundne grene, jordbrug, skogbrug, havebrug. Jordbruget er af disse den vigtigste. Det hertil benyttede areal udgjorde i 1901 omkr. 28 200 km.² eller 28 mill. maal aker og eng. Udviklingen af D.s jordbrug har, særlig i det sidste femtiaar, været rask. Siden aar 1800 er opdyrket 4700 km.², nu lægges mest vegt paa at forbedre det, som allerede er dyrket. Høstudbyttet stiger derfor langt sterkere end akerarealet; værdien af høsten var i 1907 omkr. 500 mill. kr. D.s jord er fordelt paa mange brugere, næsten alle selveiere. Gaardsbrugenes antal var i 1905 omkr. 212 000. Smaabrugenes antal er i det sidste sterkt øget; antallet af store bondegaarde derimod noget formindsket. Jordbrugets indtægter kommer for en væsentlig del af rationel udnyttelse af husdyrene. Af storfæ holdtes i 1903 omkr. 1 841 000 stkr., i forhold til areal og folketal flere end i noget andet land. De to fæslag, det røde danske og det svartbrogede jyske, har naaet en høi, omtrent jevnbyrdig udvikling. Staten søger at fremme husdyrbruget paa mange maader, ved tilskud til avlsforeninger, dyrskuer, kontrolforeninger o. s. v. Melken forædles mest til smør, landets vigtigste udførselsartikel; heraf udførtes i 1906 for 162 mill. kr. Svinene, henved 1½ mill. stkr., giver en aarlig indtægt af over 80 mill. kr. Faare- og gjedeholdet er ubetydeligt. Der holdes 11⅓ mill. høns, hvoraf eg for 25 mill. kr. aarlig udføres. — Det samlede udførselsoverskud af husdyr og husdyrprodukter var i femaaret 1901—05 omkr. 259 mill. kr., indførselsoverskuddet af korn og foderstoffer i s. a. omkr. 100 mill. kr. Skogbruget. Skogarealet er i det hele henved 3000 km.², deraf ikke fuldt det halve paa private hænder. Skogenes samlede værdi anslaaes til 150 mill. kr., det samlede udbytte 1⅔ mill. m.³ Havebruget har i det sidste gaaet meget sterkt frem. Havearealet var i 1870 omkr. 20 000 ha. og er f. t. omkr. 33 000 ha. Frugt og grønsagers anvendelse er tilsvarende tiltaget.

Jagtens hovedtermin er 16 sept.—31 dec. Dens vigtigste metoder drivjagt og jagt med hønsehund. — Kron- og daavildt parkeret. Raavildt fornemste klovvildt. Hare fornemste haarvildt. Fjærvildt særlig raphøns, fasaner, ænder, bekkasiner, snepper. Aarfugl sjeldnere. Tiurfugl under indførelse. Vildtet værdifuldt og let afhændeligt. Af rovdyr kan nævnes ræv, maar, oter. De større rovdyr findes ikke, derimod de vanlige skandinaviske rovfugle. Jagtens forhold til Norges karakteriserer følgende tal: Danmark 28 400 km.² indmark, 9600 km.² vildmark, folketal 2 588 919. Norge 9000 km.² indmark, 313 000 km.² vildmark, folketal 2 250 000. D. 226 mod Norge 7 indb. pr. km.² vildmark.

Fiskeriet er en ældgammel næringsvei i Danmark. I de senere aar har særlig saltvandsfiskerierne taget sterkt opsving som følge af teknikens, redskaberne og deres brugs, udvikling. Anvendelse af motordrift i fiskefartøierne har skabt et havfiske i Nordsjøen, Skagerak og Kattegat. Fangstværdien af saltvandsfiskerierne, som i 1895 udgjorde 6 021 490 kr., var i 1905 steget til henimod det dobbelte: 11 422 262 kr.; antallet af fiskere var i samme tidsrum steget fra 12 951 til 16 714. Samtidig med teknikens udvikling har nye love, ophævelse af gamle privilegier, oprettelse af laanekasser og assuranceforeninger, spredning af kundskaber gjennem fiskeritidsskrifter m. m. i høi grad medvirket til denne næringsgrens udvikling i D. De for D. vigtigste saltvandsfiske er: rødsprette o. a. «fladfiske»; torsk og hyse («rundfiske») og sild. Desuden foregaar der langs kysterne et indbringende aalefiske med ruser, naar aalen om høsten søger fra Østersjøen og ferskvandene ud mod havet. Af mindre fiskerier kan nævnes makrel-, horngjæl-, hummer-, ræke-, lakse- (især ved Bornholm) og østersfisket (i Limfjorden). I ferskvand er aalefisket det mest indbringende. Forøvrigt kan nævnes laksefangsten i saakaldte laksegaarde (Gudenaa), ørret-, gjedde- og aborfisket.

Handel. Et glimrende tidsrum i den danske handels historie fik en brat afslutning 1807. Derefter laa handelen indtil aarhundredets midte overveiende i Hamburgs hænder. Senere har den udviklet sig kraftig og frit med landets egen produktion og forbrug som grundlag; i ældre tider bestod den for en stor del i transit. Den samlede værdi af indførselen til forbrug (altsaa med fradrag af det gjenudførte) og af udførsel af indenlandske

---

ⓔ consume, use up — ⓕ consommer, employer; épuiser; dépenser.

forbruger — ⓣ Verbraucher, Konsument m — ⓔ consumer — ⓕ consommateur m, -trice f.

forbryde — ⓣ verbrechen, verwirken; (sig) sich (gegen einen) versehen, sich (an eim.) versündigen; (mod loven) übertreten — ⓔ (forspilde) forfeit; (refl.) offend, trespass — ⓕ (sig imod) pécher (contre), enfreindre, violer (qc); offenser (q); (forspilde) encourir la perte de, perdre; (sit liv) encourir la peine de mort.

forbrydelse — ⓣ Verbrechen n — ⓔ crime — ⓕ crime, délit m; offence f.

forbryder — ⓣ Verbrecher m — ⓔ criminal; (politisk) offender — ⓕ criminel; violateur, malfaiteur m.

forbrydersk — ⓣ verbrecherisch — ⓔ criminal, guilty — ⓕ criminel, coupable.

forbrænde — ⓣ verbrennen — ⓔ burn, scorch — ⓕ brûler; se consumer (par le feu).

forbrændelig — ⓣ brennbar — ⓔ & ⓕ combustible.

forbrænding — ⓣ Verbrennung f — ⓔ combustion — ⓕ brûlement m, combustion f.

forbud — ⓣ Verbot n; (budbringer) Vorbote, Vorläufer m — ⓔ prohibition, interdiction; inhibition; (place an) interdict (against), (put a) veto (on); (budbringer) forerunner, precursor, harbinger — ⓕ défense, interdiction, prohibition,

varer var 1896—1900 gjennemsnitlig henholdsvis 366 og 250, 1901—06 444 og 342, 1906 559 og 393 mill. kr. Den har saaledes vist en meget sterk udvidelsesevne. Udførselen er paafaldende ensidig, idet 91 pct. af dens værdi skyldes landbruget alene (i 1906: heste og føl 17.41, hornkvæg 24.58, smør 161.78, flesk og skinker 83.37, kjødvarer 12.58, eg 25.50, andre madvarer af dyr 16.18, kornvarer og belgsæd 7.32, foderstoffe og frø 2.52 mill. kr.). Indførselen er mere spredt over raa- og hjælpestoffe, færdige industrivarer og kolonialvarer. Transitgodsets (d. v. s. udenlandske varers) værdi var 1906 166 mill. kr. Denne transit iberegnet blev der 1906 i mill. kr. henholdsvis indført fra og udført til: Danske atlanterhavsøer 6.95 og 6.16, Norge 12.17 og 14.28, Sverige 62.63 og 48.39, Rusland 77.32 og 32.39, Tyskland 233.69 og 124.39, Storbritannien og Irland 110.59 og 291.17, Nederlandene 18.45 og 0.72, Belgien 10.57 og 2.19, Frankrige 17.96 og 1.58, de Forenede stater 128.61 og 25.54, andre og unavngivne lande 46.68 og 12.76, tilsammen 725.63 og 559.51 mill. kr. Af udførselen gik 52 pct. til England (smør, flesk, eg), til Tyskland 22 pct. (heste, hornkvæg, kjød), til Norge vel 2.5 pct. (landbrugsprodukter). I indførselen deltager Tyskland med 32 pct. (industrivarer, transit), England med 15 pct. (kul, bomuldsvarer, skibe), Norge kun med 1.7 pct. (trælast, cellulose, fisk). Paa Kbh. alene falder 6/10 af værdien for indførsel til forbrug, 3/10 af udførselen af landets produkter og 9/10 af transiten; her betales 3/4 af tolden. Detaljhandelen er meget overfyldt, navnlig i Kbh., hvor 30 pct. af fagets hovedpersoner har under 800 kr. i indtægt, medens provinsbyerne og landdistrikterne kun har 25 pct. under denne grænse. Paa landet har forbrugsforeningerne berøvet kjøbstæderne en del af deres omsætning; 1905 fandtes 973 foreninger med 159 000 medlemmer. Af handelens organisationer er grosserersocietetet i Kbh. (ca. 3000 medl.) den vigtigste.

Industri og haandverk. Haandverket finder man spor af selv i D.s ældste historie. Den virkelige fabrikindustri bryder derimod sent igjennem. Vistnok fik merkantilsystemet fast fod ogsaa i D., og bag toldmure, der naaede sin største høide 1768, søgte enevældets konger ved privilegier og opmuntring ikke uden held at fremelske en industri; men de spirer, der saaledes blev lagt, ødelagdes for størstedelen i krigens og pengeforvirringens haarde aar 1807—14, og da nationen atter begyndte at komme til kræfter, maatte man omkr. 1825 begynde saa at sige paa bar grund. Men senere har fabrikproduktionen skudt rask vekst og maa nu siges at være meget blomstrende. Den nu gjældende toldlov (af 1863) giver en moderat beskyttelse, fordelt over de fleste produktionsgrene. Da tolden overveiende betales efter vegt, er beskyttelsen forholdsvis størst for de grovere, men mindre værdifulde varesorter. Industrien har derfor særlig kastet sig over disse, medens de finere — som markedet ogsaa er for lidet til at bære — indføres. Industritællingen af 1906 viste, at der i D. det aar fandtes 85 242 virksomheder, fordelt paa 249 fag, med et samlet personale af 317 086, hvoraf 208 444 egentlige industriarbeidere; af bedrifterne var 6235 (1897: 3856) forsynet med mekanisk kraft (vind og vand undtaget), og maskinernes hestekraft var 125 437 (1897: 49 201). Disse virksomheder var fordelt paa følgende grupper:

	Antal virksomheder.	Samlet personale.	Maskinernes hestekr.
1. Tilvirkning af fortæringsgjenstande	12 096	55 445	35 422
2. Tekstilindustri	3 009	19 006	11 066
3. Beklædningsindustri o. s. v.	28 862	63 314	1 166
4. Jordarbeide, bygnings- og møbelindustri	22 490	76 416	9 798
5. Trævareindustri	4 452	13 361	9 097
6. Læder- og lædervareindustri	179	1 224	848
7. Sten-, ler- og glasindustri	1 754	17 388	13 509
8. Metal, derunder ogsaa maskinindustri	9 878	49 232	12 795
9. Industri af teknisk og kemisk art	737	9 327	25 968
10. Papirindustri	108	2 801	4 000
11. Industri i litterær og kunstnerisk retning	1 677	9 572	1 768
Tils.	85 242	317 086	125 437

Ingen arbeidere havde 47 117 bedrifter, 1—5 arbeidere 32 126, 6—20 arbeidere 4533, 21—100 arbeidere 1248 og over 100 arbeidere 218. Af «dvergbedrifterne», saadanne som kun bestaar af vedkommende «mester» eller f. eks. en selvstændig arbeidende syerske, fandtes 73 pct. paa landet. Af de største bedrifter (paa over 100 arbeidere) var 52 pct. i Kjøbenhavn, 33 pct. i provinsbyerne og 15 pct. paa landet. Disse bedrifter beskjæftigede tilsammen 49 218 arbeidere. Ogsaa i Danmark viser der sig en sterk tendens til industrivirksomhedens koncentration i færre, men større bedrifter med forbedret teknik. De større anlæg er for en stor del grundet paa aktier; 1905 fandtes 711 industrielle aktieselskaber med 166 mill. kr. indbetalt aktiekapital. Trust- og karteldannelse er adskillig udbredt; herom vidner de mange selskaber, hvis navn begynder med: de forenede eller de danske. Af det samlede personel var 85 268 indehavere eller personer i ledende stilling. Den samlede aarlige produktionsværdi af D.s handel og industri ansloges 1897 til 350 mill. kr. Udførselen af industriprodukter andrager kun til 20 à 25 mill. kr. aarlig. Af industri- og haandverkerforeninger fandtes i 1903 180 med 37 000 medlemmer; desuden virker en del af arbeidsgiverforeningens 270 lokalforeninger med 7000 medlemmer ogsaa som almindelige haandverkerforeninger. Staten støttede 1906—07 industrien med bevilgninger til et samlet beløb af 530 000 kr., hvoraf 375 000 kr. til tekniske skoler (heri er Polyteknisk læreanstalt ikke indbefattet), 36 000 kr. til reiser, 30 000 kr. til husflid. Af tekniske skoler findes over 125 med over 18 000 elever, desuden er der forskjellige fagskoler.

Kirke. Da kong Harald Klak 826 lod sig døbe, fik han Ansgar til prest og missionær. Saaledes stiftedes Bremer-erkebiskopernes missionskirke i D., men med befolkningens overgang til kristendommen gik det kun smaat. Først omkr. 960 kunde en folkekirke dannes, ved at kong Harald Blaatand lod sig døbe og «gjorde danerne kristne». Svein Tjugeskjeg, og endnu mere Knut den store, bragte den unge kirke ind under eng. indflydelse. Knut den hellige (d. 1086) var en gjæv kirkens ridder; han sikrede kirkevæsenet økonomisk ved tiendens ind-

---

suppression f; (budbringer) présage, (signe) précurseur m.

forbund — (t) Bund m, Bündnis n — (e) alliance, league, confederacy, confederation; (pagt) covenancy — (f) alliance, union; ligue; coalition; (stats-, eds-) confédération f. **forbunds-** — (t) Bundes- — (e) federal — (f) fédéral. **forbundsfælle** — (t) Bundesgenosse m — (e) ally, confederate — (f) allié, confédéré m.

forbyde — (t) verbieten, untersagen — (e) forbid, prohibit, inhibit, interdict; (forbuden) ogs. contraband — (f) défendre, interdire; prohiber, supprimer; (forbuden) ogs. de contrebande.

forbygning — (t) Vordergebäude n — (e) front-building — (f) avant-corps, devant m.

forbytning — (t) Vertauschung, Verwechslung f — (e) changing, change — (f) échange m; confusion, méprise f.

forbytte se bytte.

forbøn — (t) Fürbitte, -sprache f — (e) intercession, mediation; (gaa i f.) intercede — (f) intercession; prière f; (gaa i f.) intercéder, prier pour.

forçage (f) m. (mynts) overvegt.

forçat (f) m, tugthusfange; (før) galeislave.

force — (t) Force f — (e) forte, strong point — (f) fort m; (have sin f. i) exceller (dans, à).

force (e) & (f) f, kraft, styrke; vold, magt, tvang; (pl) tropper, stridskræfter; (f) ogs. masse, haug, braate. **maison (f) de f.** tugthus.

førelse. 1103 blev Norden en selvstændig kirkeprovins med erkesæde i Lund; i 1152 og 1164 udskiltes dog Norge og Sverige herfra som egne erkebispedømmer. I Valdemarstiden gik erkebisperne Absalon og Andreas Sunesøn i spidsen for at høine den kirkelige kultur; presteuddannelsen forbedredes, klostrene reformeredes, kirkens rettigheder sikredes (Sjællandske kirkelov 1171, Skaanske kirkelov 1174). Ved midten af det 13 aarh. opstod en forbitret kamp mellem kirken og kronen, og rigets nedgang i det 14 aarh. blev ogsaa kirkens. Stadig mere blev dennes høie embeder politiserende adelsmænds bytte. I 15 aarh. sporedes i mange kredse en religiøs inderliggjørelse. 1520 naaede reformationen D. 1526 bar Fredrik I aabenlyst lutherdom tilskue, og ved reces af 30 okt. 1536 indførtes reformationen lovformelig. De nye kirkeforhold besegledes ved herredagen i Odense 1539. H. P. Resen (1561—1638) førte teologisk den rene lutherdom til afgjørende seier. Under Kristian IV prægedes iøvrigt kirken af statskirkeligt tvangsvæsen. I forfatningsforandringen 1660 havde geistligheden (H. Svane) stor andel; ved den afskaffedes menighedernes ret til at kalde prester. Enevælden kodificerede saa, hvad udviklingen havde skabt (Danske lov 1683, ritualet 1685, alterbogen 1688, Kingos salmebog 1699). Med 18 aarh. begyndte den pietistiske vækkelse, og med Kristian VI (1730) kom denne retning til herredømmet. Forkyndelsen fik nu en anden klang, troslivet inderliggjordes, men den aandelige synskreds indsnævredes. 1736 indførtes konfirmationen, 1739 organiseredes folkeskolen ved lov om skoler paa landet. I aarhundredets sidste halvdel gjorde nye strømninger sig gjældende, først supranaturalismen, saa rationalismen, der mod aarh.s slutning blev næsten eneraadende. I 19 aarh. vender man atter tilbage til den gamle rettroenhed (J. P. Mynster 1803, Grundtvig 1810); rationalismen forsvinder af forkyndelsen. Ved grundloven af 1849 fik den evangelisk-lutherske kirke en fortrinsstilling som folkekirke. 1854 reiste S. Kierkegaard den oprivende «sandhedsvidne-strid». I 1860-aarene begyndte «Kirkelig forening for indre mission», og siden har man gjerne regnet med tre retninger: centrum (Mynsters), den Grundtvig'ske og den indre missions (Vilh. Bech). Omkring aarhundredskiftet begyndte efterhaanden en «moderne» teologi, paavirket af tysk religionshistorie, at gjøre sig gjældende. 1903 blev der nedsat en endnu (1908) arbeidende kommission til ordning af kirkens forfatning. Siden 1868 har der været adgang til at danne valgmenigheder. Der fandtes (1907) i D. 1097 pastorater med 1869 sognekirker samt 25 valgmenighedskirker. Saakaldte «anerkjendte» trossamfund er jøder, reformerte, romersk-katoliker og metodister. Ved folketællingen 1901 var 2416511 medlemmer af folkekirken, medens 33029 stod udenfor denne.

U n d e r v i s n i n g s v æ s e n e t. Den lavere skole (tidligere «almueskole») har først i det 19 aarh. naaet en tilfredsstillende udvikling. Læreruddannelsen blev ordnet ved den «store» skolekommission 1789—99, der affødte den for sin tid udmerkede skolelov af 1814, hvis gjennemførelse dog tog lang tid. Bell-Lancasters undervisningssystem (se B e l l, Andrew) fandt i D. en overordentlig sterk udbredelse, idet det indtil 1833 var indført i 2110 skoler. Ved Grundtvigs og andres angreb blev det efterhaanden afskaffet. Ved aarhundredets midte opstod den Grundtvig'ske friskolebevægelse, som tilstræbte en nøiere forbindelse mellem skole og hjem og en undervisning bygget mere paa det levende ord end paa bogen. Skolen staar i nær forbindelse med kirken, lærerne skal tilhøre folkekirken. Presten er selvskrevet medlem af skolekommissionen, provsten af skoledirektionen. Barnet er underkastet skolepligt fra syvende til fjortende aar, og forsømmelser straffes med mulkt. Læreruddannelsen besørges af fire stats- og en række privatseminarier; fra 1892 haves en særlig uddannelse for forskolelærerinder paa landet. — Latinskolen svarede længe bogstavelig til sit navn. Først Kristian VI paabød undervisning i dansk og brug af danske lærebøger; men det nyttede lidet, før plakat af 1805 og lov af 1809 havde indskjærpet paabudet. Først ved lov af 1871, der indførte en sproglig-historisk og en matematisk-naturvidenskabelig linje, blev modersmaalet med oldnordisk artiumsfag. Den nugjældende lov om høiere almenskoler af 24 april 1903 gjør et skridt henimod «enhedsskolen», idet disses første klasser («mellemskolen») bygger paa folkeskolens undervisning indtil 11 aars alder, hvorefter et tre-aarigt gymnasium, spaltet i tre linjer (klassisk, matematisk-naturvidensk. og ny-sproglig) danner afslutningen; parallelt med første gymnasieklasse haves som regel en «realklasse», som fortsætter og afslutter «mellemskolen». Fællesundervisning er ved den nye lov knæsat. Ved universitetet har en skoleembedseksamen afløst den tidligere filologisk-hist. eksamen. En mængde forskjellige fag- og specialskoler haves; i Kbh. er oprettet et skolemuseum med tilhørende pædagogisk bibliotek.

R e t s v æ s e n. I retslig henseende var landet oprindelig delt i tre provinser: Skaane, Sjælland med omliggende øer og Jylland med Fyn; retsreglernes opr. kilde var sedvaneret. Deres mundtlige overlevering fæstnedes skriftlig, provinsiallovene, blandt hvilke Jyske lov (1241) er mest bekjendt. Disse provinsiallove var det alm. retsgrundlag lige til Kristian V's danske lov (1683). Fra 13 aarh. møder man dernæst stadsretterne, der var love for kjøbstæderne, vedtaget af byens borgere og stadfæstet af dens overherre, i regelen kongen. Ved siden heraf udvikledes de egentlige rigslove. Allerede under Knut den store møder vi vederloven, der gjaldt for en bestemt klasse af borgere (kongens hirdmænd), senere den skaanske og sjællandske kirkeret, gaardretterne (militær ret paa befæstede gaarde) og fra Kristoffer II's tid lige til enevælden haandfæstningerne. Fra Kristian II's regjeringstid begynder lovgivningsarbeidet at tage fart. Der udkom i tiden indtil Kristian V's danske lov en stor mængde recesser og ordinanser, men først den sidstnævnte lov bragte dog fuldstændig retsenhed (se D a n s k e l o v). Den følgende tid lige til grundloven (1849) har en række reformer at opvise. Her skal blot nævnes de gjennemgribende landbolove i slutningen af 18 aarh., de mange proceslove samt de fire straffelove fra 1833, 1840 og 1841. Af vigtigere love under den nye statsskik kan nævnes straffeloven (1866), konkursloven (1872), skifteloven (1874), fattigloven (1891), auktionsloven (1891), sjøloven (1892), loven om formuesforholdet mellem egtefæller (1897), kjøbeloven (1906). — Domstolene bestaar af underretterne, overretterne og høiesteret. Ved underretten behandles normalt enhver

---

à f. de ved (hjælp af), ved (uafbrudt, stadig at . . .).

force ⓔ, **forcer** ⓕ tvinge, bruge vold mod; forcere, sprænge, storme; tvinge; anstrenge; ⓔ ogs. fremdrive (blomster); fylde med farse.

forcé ⓕ, **forced** ⓔ tvungen, søgt, kunstig; il-, forceret; ⓔ ogs. drivhus-. **aux travaux forcés** ⓕ i tugthuset.

forcedness ⓔ forcerthed, søgthed, unatur.

forcemeat ⓔ fars(e).

forcement ⓕ m, tvang, voldtægt.

forcément ⓕ af tvang, nødtvungen.

forcené ⓕ rasende, gal.

forceps ⓔ & ⓕ m, (fødsels)tang.

force-pump ⓔ trykpumpe.

forcere — ⓣ forcieren — ⓔ force — ⓕ forcer; brusquer; faire force de.

forcer ⓔ pumpestempel.

forcerie ⓕ f, drivhus.

forces ⓕ f pl, saks.

forcet ⓕ m, (tynd) snor.

forcettes ⓕ f pl, liden saks.

forceur ⓕ m, (de blocus) blokadebryder.

forcible ⓔ kraftig, sterk; indtrængende; voldsom; voldelig.

forcière ⓕ f, (liden) fiskedam.

forclore ⓕ (jur.) udelukke.

forclusion f, udelukkelse.

ford ⓔ vadested; vade over (gjennem).

fordampe — ⓣ verdampfen

retssag, civile og kriminelle. Den er snart eg. domsret, snart fogedret, skifteret eller auktionsret, alt efter vedk. sags særlige karakter. De beklædes af enkeltdommere. Fra underretterne appelleres til overretterne, af hvilke der findes en i Viborg og en i Kjøbenhavn, og derfra til høiesteret. For Kbh.s vedk. er imidlertid hof- og stadsretten (underretten) den samme institution, som fungerer som overret for Sjælland, Fyn og Lolland-Falster o. s. v.; underretssager i Kbh. gaar derfor under appel direkte til høiesteret. I Kbh. findes den særlige sjø- og handelsret samt kriminal- og politiret, hvis afgjørelser ogsaa indankes direkte til høiesteret. Det samme gjælder endelig auktionsdirektørens og skiftekommissionens kjendelser i Kbh., ikke de af byfogden i Kbh. afsagte kjendelser. — Desuden findes der særlige militære og geistlige retter.

Hæren. Kongen er høistbefalende chef; under ham styrer krigsministeren hærens anliggender, dels gjennem to generalkommandoer (én i Kjøbenhavn for «landene øst Storebelt» og én i Aarhus for «landene vest Storebelt»), dels ved direkte befalinger til afdelingerne. En generalinspektør for hvert vaaben fører tilsyn med uddannelsen. I krigstid skal udnævnes en overgeneral for under krigsministeren at lede operationerne. — Hæren bestaar af: 1. Generalstaben. 2. Fodfolket, bestaaende af livgarden med en linje- og en forsterkningsbataljon samt fem brigader à to regimenter à tre linje- og en forsterkningsbataljon; hver bataljon paa fire kompanier à 250 underbefal og menige. 3. Rytteriet med fem regimenter à tre eskadroner à 135 underbefal og menige. 4. Artilleriet, bestaaende af: a. feltartilleriet med to regimenter à to artilleriafdelinger à tre batterier og et forsterkningsbatteri; hvert batteri har seks kanoner; b. fæstningsartilleri med tre bataljoner (samtlige knyttet til Kbh.s befæstninger) à fire kompanier; c. trænafdelingen med to kompanier; d. de tekniske afdelinger, nemlig en tøihus- og en laboratorieafdeling. 5. Ingeniørkorpset, der deles i ingeniørstaben og ingeniørregimentet à seks linje- og tre reservekompanier. 6. Auditørkorps, forpleiningskorps, lægekorps med sundhedstropper samt dyrlægekorps. — Til hæren hører desuden: 1. Kbh.s væbning: to bataljoner fodfolk og to kompanier artilleri. 2. Bornholms væbning: en bataljon fodfolk, en eskadron rytteri og to kompanier artilleri. — Hæren rekruteres ved alm. vernepligt, men kun et fast antal pr. aar indkaldes; resten gaar fri efter lodtrækning. Tjenestetiden regnes fra det nittende leveaar og er otte aar i linjen og indtil otte (mindst to) aar i forsterkningen. Uddannelsen til befal erholdes i «elevskoler» (tre-aarige forberedelsesskoler ved artilleriet og ingeniørerne), underkorporal-, korporal- og sekondløitnantskoler for vernepligtigt befal ved alle vaaben samt sergentskoler for uddannelse af faste underofficerer. Faste officerer uddannes ved officersskolen, der er fælles for hele hæren og tildels for sjøvernet; den har tre klasser: «yngste klasse» (eleverne er underbefalingsmænd) forbereder til «næstældste klasse», som alle faste officerer ved hæren maa have gjennemgaaet, medens «ældste klasse» meddeler frivillig videreuddannelse. Desuden haves flere særskoler, som ride- og beslagskolen, skydeskolen og gymnastikskolen.

Flaade. Den danske flaade bestaar af fem panserskibe paa gjennemsnitlig 3500 tons deplacement, hvoraf de to ældste dog maa siges at have liden stridsværdi; et panserbatteri paa 2200 tons og fire krydsere, hvoraf en paa 3000 og de øvrige paa ca. 1300 tons hver, samtlige bygget i aarene 1888—94 og saaledes forholdsvis ældre fartøier. Endvidere haves endel torpedobaade (25), overveiende af ældre dato, foruden skole-, kaserne- og transportskibe m. v. — Ved orlogsverftet (Kjøbenhavn) bygges, vedligeholdes og oplægges flaadematerielle. Her findes tillige marinens depoter og øvrige til en orlogsstation hørende indretninger. Som chef for verftet staar en sjøofficer (kontreadmiral), under hvem igjen sorterer fem korpschefer, der leder de forskjellige afdelinger ved verftet. — Det faste personel er inddelt i korpser, bestaaende af officerer, underofficerer og menige i de forskjellige specialgrene (artilleri, minevæsen o. s. v.) ombord. Forøvrigt bemandes flaaden med vernepligtigt mandskab, hvoraf der aarlig indkaldes og øves omkr. 1000 mand.

Mynt, maal og vegt. Af D.s ældre mynter er særlig at merke specien (4 kr.), kurantdaleren (kr. 3.26, fra 1794 kr. 3.20) og rigsbankdaleren (2 kr.), som gjaldt fra 1813—74. Fra 1 jan. 1875 gik D. med kronemynten over til guldmyntfod (lov og myntkonvention med Sverige af 26 juni 1873). Med Norge afsluttedes myntkonvention 16 okt. 1875. Af 1 kg. fint guld udmyntes 2480 kr. Der udmyntedes 1870—1907 ialt i mill. kroner: 43.35 i guld, 24.19 i sølv og 1.68 i bronce, tils. 69.22 mill. kr. — Maal og vegt var, som navnene favn, fod, tomme etc. viser, opr. et «naturmaalesystem». Hver mand «maalte med sin egen alen». Den første gjennemgribende ordning af maal og vegt i D., som skyldes Ole Rømer (s. d.), indeholdes i forordning af 1 mai 1683 og 10 jan. 1698 og var fælles for D. og Norge (se Norge, maal og vegt). Overgang til metersystemet (lov af 4 mai 1907) er (1908) under forberedelse. De vigtigste endnu gjældende maal- og vegtenheder er: 1 fod = 12 tommer à 12 linjer = 0.31385 meter; 1 mil = 4000 favne à 3 alen à 2 fod = 7.5325 km.; 1 kvadratmil = 56 738 m.^{2}; 1 kvadratalen = 0.394 m.^{2}; 1 kubikfavn = 27 kubikalen (à 8 kubikfod à 1728 kubiktommer) = 6.678 m.^{3}; 1 favn brænde = 72 kubikfod = 2.226 m.^{3}; 1 pund = 100 kvint à 10 ort = 0.5 kg.; 1 centner = 50 kg.; 1 tønde land = 14 000 kvadratalen = 55.16 ar; 1 tønde (hulmaal) = 8 skjæpper à 4 fjerdingkar; 1 tønde korn = 144 potter = 1.3912 hektoliter; 1 tønde stenkul = 176 potter; 1 tønde øl, brændevin, vand = 136 potter; 1 tønde tjære = 120 potter; 1 tønde sild eller kjød = 112 potter; 1 tønde guld, gammel betegnelse for 100 000 rdl. = 200 000 kr.; 1 fad = 4 oksehoveder à 6 anker à 40 potter; 1 pot = $^1/_{32}$ kubikfod = 0.9661 liter; 1 gros = 12 dusin à 12 stkr.; 1 skok = 3 snes à 20 stkr.; 1 balle = 10 ris à 20 bøger; 1 bog skrivpapir = 24 ark, 1 bog trykpapir = 25 ark.

Samfærdselsmidler; skibsfart. D.s første jernbane, mellem Kjøbenhavn og Roskilde, aabnedes 1847; den forlængedes 1856 til Korsør. Ved udgangen af 1906 havde landet ialt 3353 km. baner, hvoraf 1879 var statens og 1474 private. Staten driver alle hovedbaner. Statsbanernes samlede værdi, materiel indbefattet, beregnedes 1907 til 213 mill. kr. Disse baner havde 1906—07 i indtægt 39 mill., i udgift 31 mill. kr. Antallet af reiser var 20 mill., og af gods befordredes 4.7 mill. tons. For de private baner var antallet af reiser 7 mill.,

---

(lassen), verflüchtigen, verdunsten — (e) evaporate — (f) se vaporiser; faire (laisser) évaporer.

fordampning — (t) Verdampfung f — (e) evaporation — (f) vaporisation f.

fordannelse — (t) Vorbildung f — (e) preparatory education — (f) éducation (instruction f) préparatoire.

fordanser — (t) Vortänzer m — (e) leader of a dance — (f) premier danseur, chef (m) des danseurs.

fordanske — (t) danisieren — (e) Danize — (f) daniser.

Fö(h)rde (t) f. fjord.

fordel — (t) (forpart) Vorderteil n (m); (gagn) Vorteil, Gewinn m; (til f. for) zum Besten (zu Gunsten) der Armen — (e) (forpart) forepart, front; (gagn) gain; advantage, profit; (gunst) behalf, favour; (for the) benefit (of); interest — (f) (forpart) devant m, partie (f) antérieure; (gagn) avantage, profit, intérêt, bénéfice m.

fordelagtig — (t) vorteilhaft — (e) advantageous, profitable, lucrative; liberal (terms); (a) prepossessing (appearance); (adv.) favourably — (f) avantageux, profitable, favorable; lucratif; avec (à son) avantage.

fordelagtighed — (t) Nutzen m — (e) profitableness — (f) avantage(s) m (pl).

fordele — (t) verteilen — (e) distribute, apportion, divide — (f)

godsmængden 1.8 mill. tons, indtægten 7.5 og udgiften 5.1 mill. kr. — Veie. Af amtsveie (landeveie) fandtes ved udgangen af 1906 6743 km., af sogneveie (1903) 35 798 km. 1905—06 var amternes udgift til veivæsenet 2.5, sognenes 2.8 mill. kr. — Havne. D. har kun 13 kjøbstæder uden havn, men havnene er gjennemgaaende smaa og lidet dybtgaaende. Kbh.s havn, der er selvstændigt eiendomssubjekt, eier ogsaa den derfra udskilte frihavn, som imidlertid bliver drevet af et aktieselskab. De øvrige kjøbstadshavne er som regel kommunale. — Skibsfart. D.s handelsflaade (over 4 registertons) var 1906 495 000 tons; der var 606 dampskibe med tils. 372 740 tons, 3161 seilskibe (hvoraf 2084, væsentlig fiskekuttere, fra 4—20 registertons) med 121 580 tons. Kjøbenhavn eiede 85 pct. af dampskibene, men kun 8 pct. af seilskibstonnagen. Det Forenede dampskibsselskab eiede alene 131 skibe med 89 762 tons. Den indgaaende bestuvning fra udlandet var 1906 3 884 346, den udgaaede 1 166 385 tons. De vigtigste byers samlede ind- og udgaaede bestuvning var: Kjøbenhavn 2 870 783, Aarhus 462 132, Aalborg 395 405, Esbjerg 257 771, Odense 156 967, Svendborg 117 028, Fredrikshavn 111 322 og Kolding 110 955 tons. Af de indgaaede 35 748 skibe var 16 547 danske, 9800 svenske, 5842 tyske og 1963 norske; for de udgaaede skibe var tallene henholdsvis 17 004, 10 003, 5980 og 2 163. Danske skibe besørger godt og vel halvparten af indførselen og ²/₃ af udførselen. Danske skibe seiler i stort omfang mellem fremmede lande indbyrdes; af den 1906 opseilede bruttofragt, 67.1 mill., faldt 47.4 mill. paa fart fra udland til udland. — Post. 1907 fandtes 1013 postkontorer og brevsamlingssteder med tils. 7489 funktionærer. Der blev 1906—07 besørget 149 mill. breve (119 indenlandske, 15.5 fra udlandet og 14.4 til udlandet); 1890—91 var tallet 53 mill. Af aviser og tidsskrifter besørgedes 121 mill. nummere mod 51 mill. i 1890—91. Endvidere 1906—07 1.4 mill. pengebreve, 6 mill. pakker, 3.6 mill. postanvisninger (109 mill. kr.) og 2.3 mill. postopkrævninger (27 mill. kr.). — Statstelegrafen havde 1 907 3717 km. linjer, 525 stationer og 1128 funktionærer. Der besørgedes 1906—07 tils. 2 729 000 telegrammer mod 1 503 000 i 1890. — Statstelefonen havde 1906—07 695 abonnenter med 1 010 000 samtaler; samtidig havde de private telefonselskaber 54 000 abonnenter med 124 mill. samtaler.

Sprog. Hvor langt tilbage i tiden D. har været beboet af den nuværende stamme, kan hverken oldkundskaben eller sprogkundskaben afgjøre. De ældste vidnesbyrd om folkets nationalitet findes rimeligvis i stedsnavnene, men disses alder kan for de ældste lags vedkommende ikke engang tilnærmelsesvis bestemmes. Det kan dog siges, at intet dansk stedsnavn med nogen rimelighed kan ansees for at være udgaaet fra et sprog, som var stammeforskjelligt fra det danske. — Den ældste sikre kundskab om Nordens sprog faar vi af indskrifterne med den ældste runerække (se Runer). Det er umuligt i de forholdsvis faa og smaa levninger af dette urnordiske sprog at se stedlige forskjelligheder. I vikingetiden kan man sikkert skjelne mellem dansk-svensk paa den ene side og norsk(-islandsk) paa den anden, idet dansk og svensk faar enkelt selvlyd istedetfor de gamle tvelyd *ei*, *au* og *ey*; men forskjellen var dog ikke større, end at man med lethed forstod hinandens sprog og brugte fællesbetegnelsen dansk tunge om alle de nordiske sprog. — I løbet af den ældre middelalder svækkedes endelserne i dansk stedse mere, saa at man ved aar 1300 kunde tale om dansk ogsaa i mods. til svensk. Forskjellen uddybedes i den følgende tid yderligere, idet dansk faar nogle sterkt ørefaldende lydovergange, dels fra enkelt *p, t, k* efter selvlyd til *b, d, g* eller endnu mere ændret til *v, ð, g* (el. *w*), og dels fra *g* til *w* (*u*) efter bagtungeselvlyd, især *a*. Saaledes faar vi dansk *løbe, bide, bage, lav* i modsætning til svensk *löpa, bita, baka, låg*. Ved disse to afvigelser, endelsernes svækkelse og den dermed følgende bøiningsfattigdom, og medlydsovergangene efter selvlyd, hvortil endvidere kommer det eiendommelige danske «stød», som omkr. 1300 delvis afløste den i svensk bevarede musikalske forskjel mellem én- og flerstavelsesord, og i nyere tid den næsten fuldstændige gjennemførelse af *y* for gammeldansk og svensk *ju* (som *dyb; djup*), har dansk efterhaanden fjernet sig sterkt fra svensk. — Side om side med endelsernes svækkelse gaar kasussystemets opløsning. Nominativ, akkusativ og dativ fik efterhaanden samme form. I genitiv begynder *s* at afløse de vekslende endelser for efterhaanden at blive den eneste genitivsendelse. Andre bøiningstab, som der allerede tidlig findes spor af, er tabet af udsagnsordenes person- og talbøining (den sidste holdt sig i skoleretskrivningen til aar 1900), af konjunktivens fortidsform og gjennemførelsen af indikativ i alle bisætninger. Til de nyeste bøiningsudjevninger hører tabet af imperativets flertalsform. Alle disse bøiningstab gjør dansk til et af de mindst formrige sprog. Formernes faatallighed erstattes for en stor del ved fastere ordstilling. — Dersom vi betragter ordforraadet, vil vi finde, at berigelsen af ordstoffet fra fremmede kilder har været temmelig jevn fra oldtiden op til vore dage, men at en kamp mellem dansk og fremmed ordstof egentlig kun har været ført to gange, først i England i den ældre middelalder, hvor dansk var angriberen, som blev slaaet tilbage, senere i D., hvor dansken slog tyskens anfald tilbage. I begge disse tilfælde ser vi kampens spor i et overvældende stort antal ord og orddannelseselementer, som fra det overvundne sprog er trængt ind i det seirende. Den engelske indflydelse, der navnlig har beriget dansken med mange kirkelige ord, blev afbrudt i Valdemarstiden. Forbindelsen med Tyskland, der henimod 1300 blev særlig fast, indførte til en begyndelse en mængde nedertyske ord, forstavelser og endelser i det danske sprog, saaledes at henved halvdelen af den danske ordbog er fyldt af nedertyske laanord. Efter reformationen afløstes den nedertyske indflydelse af høitysk, men denne trængte ikke saa dybt. Ved siden heraf er der en del latinsk, senere ogsaa fransk indflydelse. Med F. C. Eilschow (omkr. 1745) faar de sprogrensningslyster, som har været tilstede allerede før, en mere bestemt form, idet man da begyndte at skrive om filosofi og de eksakte videnskaber for ulærde, og dertil behøves rammende og forstaaelige ord. I det 19 aarh. er ordstoffets vekst fortsat ved laan fra snart hele verden. I den nyere tid har endelig stilens udvikling væsentlig foregaaet. Med reformationstiden sluttede den urolige tid for det danske sprog, og dette blev samtidig fæstnet yderligere derved, at dets røgt ved bog-

---

distribuer, répartir; partager; diviser.

fordeling — Ⓣ Verteilung f — Ⓔ distribution, division, apportionment — Ⓕ distribution; répartition; division f.

förderlich Ⓣ fremmende, heldig, gunstig, gavnlig, tjenlig.

fordern Ⓣ fordre, kræve, (ind)-stevne.

fördern Ⓣ fremme, fremskynde, befordre, støtte; udvinde; skride fremad, gjøre fremskridt.

Fördernis Ⓣ n, fremme, ophjælp.

Forderung Ⓣ f, fordring; (ind)-stevning; udfordring.

Förderung Ⓣ f, fremme, fremhjælp.

fordi — Ⓣ weil, da — Ⓔ because — Ⓕ parce que, puisque; (c'est) que . . .; (ikke f.) ce n'est pas que.

fordoble — Ⓣ verdoppeln — Ⓔ (re)double — Ⓕ (re)doubler de.

fordom — Ⓣ Vorurteil n — Ⓔ prejudice, prepossession — Ⓕ préjugé m. **fordomsfri** — Ⓣ vorurteilsfrei — Ⓔ unprejudiced; unconventional — Ⓕ sans (exempt, libre de) préjugés. **fordomsfrihed** — Ⓣ Vorurteilsfreiheit f — Ⓔ unprejudicedness — Ⓕ esprit (m) libre de préjugés. **fordomsfuld** — Ⓣ vorurteilsvoll, von Vorurteilen eingenommen — Ⓔ prejudiced — Ⓕ plein de préjugés; (homme m) à préjugés; (adv.) de parti pris; avec partialité.

fordrage — Ⓣ vertragen; aus-

trykkerkunstens indførelse for en stor del kom til at bero paa nogle enkelte kyndiges behandling. Hertil kom saa, at omkr. 1700 et dannet talesprog fremstod i nær tilknytning til skriftsproget, og dette dannede talesprog har siden da bredt sig mere og mere. — De danske almuesmaal deler sig naturlig i tre hoveddele: jysk, som væsentlig har tabt endelseselvlydene, ømaalene, hvis endelseselvlyd er svækket til et ə, og (skaansk-) bornholmsk, som endnu har *a* bevaret i en del endelser. — De vigtigste maalgrupper er følgende: 1. Sydslesvigsk, som nu næsten kun tales i Fjolde sogn ved Husum, med eiendommelige tvelyd, bevarelse af tal- og personbøining i udsagnsordenes indikativ og participiernes kjønsbøining, foruden en del andre merkelige forhold. 2. Nordslesvigsk, vestjysk ved sin mangel paa bestemt artikel som endelse, men med to kjøn i navnordene som østjysk. Særlig kan merkes den rene selvlydsrække (dog afvigende i Angel-Als) og brugen af *r* for aabent *d* (*đ*). 3. Østjysk med bestemt artikel som endelse og to kjøn, men som alt jysk med sterkt afkortede endelser, og som de to følgende med *o, å* for langt *aa, a*. 4. Vestjysk, hvor intetkjøn kun bruges om begreber (det gode o. l.), aldrig ved egentlige navnord, og som mangler bestemt artikel som endelse (æ mand modsat østjysk manden). Eiendommeligt er det vestjyske stød paa *k, t* og *p* i flerstavelsesord. 5. Kattegatsmaalene i Vendsyssel, Djursland og paa de østjyske øer med *w* bevaret foran alle selvlyd (wejr og wind) og med tre kjøn. 6. Vestfynsk med *æj* for *e, åw* for *aa* og tildels *aj* for *æ* (slajtbomåulet). 7. Østfynsk og sydømaalene med den underlig dumpe udtale af selvlydene og (ligesom vestfynsk) med snøvlet selvlyd, hvor et *nd* eller *ng* staar efter selvlyd i skriftsproget. Fynsk og sydømaalene mangler de aabne *đ*- og *g*-lyd. 8. Sjællandsk med sit sterkt udprægede *đ*, sit kraftige stød, kun intetkjønsform af participierne og sin store overensstemmelse i bøining med skriftsproget. 9. Bornholmsk med talbøining i udsagnsordenes nutid, tre kjøn i adjektiverne, *a* i adskillige endelser og i det hele et noget svenskagtigt præg, dog uden den eiendommelige svenske «syngen» paa ordene, som sønderjysk og fynsk har mere af. [Litt.: N. M. Petersen, «Det danske, norske og svenske sprogs historie», I (1829); V. Dahlerup, «Det danske sprogs historie» (1896); Hj. Falk og A. Torp, «Dansk-norskens lydhistorie» (1898), «Dansk-norskens syntax» (1900), «Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog» (1903—06); C. Molbech, «Dansk ordbog» (1833, 2 udg. 1859); V. Dahlerup, «Dansk ordbog» (under forberedelse); Kr. Mikkelsen, «Dansk sproglære med sproghist. tillæg» (1894); H. G. Wiwel, «Synspunkter for dansk sproglære» (1901); Marius Kristensen, «Nydansk» (1906); Otto Jespersen, «Modersmaalets fonetik» (1906). Tidsskrifterne «Dania» I—X (1890—1903) og «Danske studier» (1904 flg.).]

Litteratur. Den danske litteratur falder naturlig i tre hovedafsnit: hedenold (fra den ældste tid til omkr. aar 1000), middelalderen (fra 1000 til omkr. 1500) og den nyere tid (fra 1500 til vor tid). — Hedenold har, bortseet fra runeindskrifterne, ikke efterladt sig skriftlige minder. Dog maa der have eksisteret en rig episk digtning i poesi og prosa, der dels behandler nordiske og hjemlige emner, dels henter emner fra den beslegtede gotiske og germanske verden. — Middelalderens første halvdel (til 1250) var en opgangstid, der kulminerede med Valdemarerne; derpaa fulgte en nedgangstid, hvor efterhaanden det nationale forsvandt og blev afløst af opbyggelig og moraliserende læsning, som kom fra udlandet. Den ældste skrevne litteratur er paa latin. Efter 1157 opstod saa paa foranledning af Absalon en rig litteratur, hvoraf maa fremhæves Sven Aagesens korte «Danmarkshistorie» og især «Gesta danorum», det storverk, som skyldes Absalons klerk (privatsekretær) Saxo (s. d.). Absalon førte ogsaa an i lovgivningsarbeidet; 1171 vedtoges den Sjællandske kirkelov; efter den fulgte Eskils Skaanske kirkelov, og dette er sandsynligvis anledningen til samlingen af den skaanske og de sjællandske love. Disse love er i modsætning til de historiske verker paa modersmaalet. Fra den efterfølgende tid stammer Anders Sunesøns skolastiske læredigt «Hexaëmeron», og endelig 1241 vedtoges den Jyske lov, for en væsentlig del udarbeidet af viborgbispen Gunner (s. d.). Samtidig opstod folkevisedigtningen, antagelig ved midten af 12 aarh., og dens kulminationstid falder vistnok i tiden 1250—1350. Men længe efter den tid levede den, og saa sent som 1523 og 1559 satte den endnu kraftige skud. (Se forøvrigt Folkeviser.) — Fra middelalderens sidste halvdel har vi ét merkeligt historisk verk: «Den danske rimkrønike» (fra midten af 15 aarh.), trykt 1495, hvor kongerne selv fortæller sit livsløb. I 15 aarh. oversattes fra svensk de saak. «Eufemiaviser», og fra samme tid er krøniken om Karl Magnus. Odensepresten Mikael skrev paa dronning Kristines opfordring ret vellykkede religiøse læredigte efter fremmed forbillede. Peder Laales «Ordsprog», hvoraf datidens børn skulde lære latin, interesserer os ved de deri samlede danske ordsprog. — Den nyere tid er jo naturligvis ikke kjendelig med ét slag; overgangen er ganske jevn, og den mest produktive af alle reformationstidens forfattere, Kristiern Pedersen, staar med det ene ben fast plantet i middelalderen. Han begyndte som humaniserende katolik og endte som humaniserende lutheraner, og han har en hoveddel i overs. af Kristian III's bibel (1550). I modsætning til ham blev Povl Helgesen ved at være katolik, hadet af de egentlige reformatorer med Hans Tausen i spidsen. Reformatorerne vilde have folket i tale og skrev derfor paa dansk baade stridsskrifter, viser og satirer, de sidste dog alle efter fremmed forbillede. Ogsaa salmer, især oversatte eller bearbeidede efter ældre katolske, ser lyset i mængde. 1528 udkom den første danske salmebog i Malmø. Efter reformationens gjennemførelse kom nye mænd frem; betydeligst er Sjællands første «evangeliske superintendent», Peder Palladius, hvem vi foruden en række danske opbyggelige og formanende skrifter skylder «Visitatsbogen», der yder saare vigtige bidrag til tidens karakteristik. Men de fleste andre forfattere havde nu ikke længere brug for folket og dets tungemaal; de vendte tilbage til «gudernes sprog», latinen, og den folkelige vækkelse afløstes af spidsfindige teologiske studier; det gjaldt at være ortodoks luthersk, og «Danmarks alm. lærer» Niels Hemmingsen faldt som offer herfor. Ved jubelfesten for reformationen (1617) har ortodoksien seiret. — Naturvidenskaberne har i slutten af 16 og i 17 aarh. en række glimrende navne, som Tyge Brahe, Thomas Bartholin, Steno, Ole Rømer o. a. Af historikere maa nævnes Anders

---

staben, leiden — ⓔ bear, endure; (ikke kunne f.) have an aversion, a dislike to — ⓕ supporter, souffrir, tolérer, endurer; (ikke kunne f.) détester.

fordragelig — ⓣ verträglich — ⓔ tolerant — ⓕ tolérant; conciliant.

fordragelighed — ⓣ Verträglichkeit f — ⓔ indulgence, toleration — ⓕ tolérance f; esprit (m) conciliant.

fordre — ⓣ fordern, verlangen — ⓔ claim, demand, require; exact — ⓕ exiger (qc de q); demander (qc à q); vouloir, réclamer, requérir, prétendre.

fordreie — ⓣ verdrehen, -ziehen, -zerren — ⓔ distort, twist; (kun fig.) pervert, misrepresent; turn (one's head) — ⓕ tordre, contourner; altérer, déguiser (sa voix, son écriture); dénaturer, fausser, torturer (le sens, le texte); (ansigtet) faire la grimace; tourner (la tête à q).

fordreielse — ⓣ Verdrehung, -zerrung f, -ziehen, -stellen n — ⓔ distortion, contortion; perversion — ⓕ contorsion f, contournement m; altération f; déguisement m; décomposition f.

fordring — ⓣ Forderung f, Anspruch m — ⓔ claim, demand; exigency; (gjøre f. paa) ogs. pretend to — ⓕ demande, exigence; prétention (sur); (gjælds-) créance f; (gjøre f. paa) réclamer; prétendre à, avoir la prétention de. **fordringsfuld** — ⓣ anspruchsvoll

Sørensen Vedel, «Saxo's» udmerkede oversætter og den første udgiver af folkeviser, samt Arild Huitfeld. — Digtningen er det smaat bevendt med; i 16 aarh. lød endnu efterklang af folkevisen (H. C. Sthen); i 17 aarh. naaede renaissancens kunstdigtning til D. over Tyskland (se Opitz). Arrebo indførte de nye metriske regler og tillige alexandrineren, og ham fulgte tidens andre poeter trolig. Det meste, som fremkom af verdslig digtning, var oversættelser; op over det middelmaadige hæver sig kun enkelte af Bordings digte, Laurids Koks Dannevirke-vise og enkelte ting af nordmanden Petter Dass. Men paa det religiøse omraade viser Kingo, at «de danskes aand kan stige ligesaa høit mod himmelen som andres». — Dramaet var i middelalderen knyttet til kirkerne og gik derfra over til skolen; vi har en hel del skolekomedier, de fleste uden værd. Et lysglimt finder vi i den vaagnende interesse for dansk sprog. Erik Pontoppidan (den ældre), Gerner og Peder Syv skrev grammatiske arbeider, og Matthias Moth samlede til en stor dansk ordbog. Kristian V's Danske lov har ligeledes stor sproglig betydning. Ved overgangen til 18 aarh. begyndte i udlandet en sondren mellem tro og erkjendelse, som førtes til D. af nordmanden Ludvig Holberg. Han er sterkt paavirket af engelske og franske idéer (især af J. Locke og P. Bayle), og da han efter sine reiser og studier i udlandet blev professor ved universitetet, var han rustet til kamp mod alt det traditionelle, paa hvad omraade det end maatte være. Selv ansaa han sin moralfilosofiske forfattervirksomhed for det vigtigste; naar vi er tilbøielige til at hævde hans satiriske og komiske digtning førsterangen, er det, fordi denne er den første bevidst nationale digtning og saaledes danner grundlaget saavel for al følgende dansk litteratur som for det danske teater. Holbergs skikkelse rager saa høit op i første halvdel af 18 aarh., at vi kan være tilbøielige til at overse de andre skikkelser; og dog staar der pietismens salmedigter Brorson med sine inderlige og den dag idag gribende toner. Nær beslegtet med ham er Ambrosius Stub, der viser, at endnu lever natursansen i danske hjerter. Ellers er Holbergs tid videnskabelig; han har selv skrevet betydelige historiske arbeider; Hans Gram og Langebek syslede med kildestudier og udgiverarbeide, Arne Magnussen samlede sine kostbare haandskriftskatte, Erik Pontoppidan (den yngre) skrev religiøse, historiske, naturhistoriske og topografiske verker; «Videnskabernes selskab» og «Selskabet for fædrelandets sprog og historie» stiftedes. En enkelt betydelig sprogmand havde tiden, Jens Høysgaard, men først en langt senere tid har forstaaet og værdsat ham. Aarhundredets sidste halvdel kaldes **oplysningstiden**, som er karakteristisk ved mangfoldigere idékrydsninger og indflydelser. Under engelsk indflydelse skrev nordmanden Tullin sin beundrede «Maidagen», som er en efterligning af Thomsons «Seasons»; efter fransk mønster (som i det hele er raadende) lagede en anden nordmand, Nordahl Brun, tragedien «Zarine», som imidlertid sammen med hele genren snart druknede i latteren, efterat en tredje nordmand, J. H. Wessel, havde udgivet sin udødelige parodi «Kjærlighed uden strømper». Under væsentlig tyske impulser skrev derimod periodens hovedforfatter, den geniale Johannes Ewald, som brød med gamle vedtagne former og paa epokegjørende maade viste vei tilbage til den nordiske oldhistorie. En interessant overgangsskikkelse (til 19 aarh.) er Jens Baggesen; helt karakteristisk for tiden er derimod P. A. Heibergs komedier med sin næsten journalistiske aktualitet. Den periodiske presse faar stigende betydning, endnu ikke som dagbladé, men som tidsskrifter, hvoraf de vigtigste er J. S. Sneedorffs «Den patriotiske tilskuer», Rahbek og Prams «Minerva» og Rahbeks «Den danske tilskuer». Det gjælder at popularisere og moralisere; den samme bestræbelse ligger ogsaa paa det religiøse omraade paa bunden af den saakaldte «rationalisme», hvis hovedrepræsentant er Bastholm, medens biskop Balle staar som ortodoksiens bannerfører. Historieskrivningen arbeider ogsaa i oplysnings og morals tjeneste; Mallings «Store og gode handlinger» gaar just ud paa at være en moraliserende eksempelsamling. — Den betydeligste oplysningsskribent er uden sammenligning Rahbek, som er paavirket af den franske revolutions idéer, hvad der dog gjælder endnu mere P. A. Heiberg og M. C. Bruun, der begge vover sig ind paa det politiske forfatterskab og til tak bliver landsforvist. — Med det 19 aarh. kom et nyt livssyn og en ny digtning: **romantikens tidsrum** oprinder. Retningens første og betydeligste mand er Adam Oehlenschläger, en sund og ligevegtig natur, som næsten straks formaaede at omforme de romantiske idéer efter nationalt behov, saaledes at han skabte en eiendommelig dansk romantik, der hurtig viste sig at have livskraft. Modstanden mod romantiken er kun svag; der var ingen livskraft og intet talent i det gamle; Oehlenschläger udsendte verk paa verk, som mere og mere befæstede seieren; efter den epokegjørende digtsamling af 1803 («Digte») synger han geniets lovsang i «Aladdin», og 1807 udgaves hans første tragedie «Hakon Jarl». En mægtig aand fremstod, skalden og kirkehøvdingen Grundtvig, som førte romantiken videre ad egne nordiske veie og 1810 aabnede sin langvarige og vidtrækkende kamp mod den herskende fornuftkristendom. Medens Oehlenschläger og Grundtvig paa afgjørende punkter tidlig gik sine egne veie, opstod der en række betydelige digtere, som trods sin originalitet dog staar i et nærmere afhængighedsforhold til den tyske romantik. Blandt disse kan nævnes lyrikeren Schack Staffeldt, Ingemann og Hauch. Imod den romantiske formløshed optraadte i slutten af 1820-aarene J. L. Heiberg som den skjønne og kunstneriske forms forfegter; han støttedes i denne kamp af Henrik Hertz. Heiberg udøver en vældig indflydelse baade gjennem sin digtning og endnu mere ved sin kritik. En række digtere slutter sig nøie til den Heiberg'ske «romanticisme»; af disse kan foruden Hertz, der med mageløs virtuositet tumler de forskjelligste emner, fremhæves fru Gyllembourg, der med sikker smag og et fint psykologisk blik skriver om hovedstadens høiere kredse, og Chr. Winther, der besynger naturen og kjærligheden som ingen før ham. Ogsaa H. C. Andersen, den eneste verdensberømte af de danske digtere, og Paludan-Müller, en af de dybestgaaende, har oprindelig sit udgangspunkt i Heiberg. Mere for sig selv staar Poul Møller, Aarestrup og Blicher. Med 1840-aarene traadte litteraturen ind i politikens og journalistikens tegn. Ploug, «Fædrelandet»s redaktør, maner i klingende vers Norden til enhed, besynger grund-

---

— ⓔ full of pretentions, pretentious, assuming; exacting, exigent; ambitious — ⓕ exigeant, prétentieux; (homme m) à prétentions. **fordringsfuldhed** — ⓣ anspruchsvolles Wesen n — ⓔ pretentiousness, exactingness — ⓕ exigence f, prétentions f pl. **fordringsløs** — ⓣ anspruchslos — ⓔ unpretending, unostentatious, unambitious, quiet — ⓕ sans prétentions, modeste, simple. **fordringsløshed** — ⓣ Anspruchslosigkeit f — ⓔ unpretendingness — ⓕ modestie, simplicité f.

fordrive — ⓣ vertreiben; (foster) abtreiben — ⓔ drive away, expel, oust; dispel; (tiden) while away, pass (away) — ⓕ chasser, expulser; bannir (la crainte, les soucis); (sygdom) faire passer, guérir, supprimer; (faire) passer, tuer (le temps).

fordrivelse — ⓣ Vertreibung f — ⓔ driving o.s.v.; expulsion — ⓕ expulsion f; bannissement m; guérison, suppression f.

fordrukken — ⓣ versoffen — ⓔ drunken, sottish — ⓕ ivrogne.

fordrukkenhed — ⓣ Versoffenheit f — ⓔ drunkenness, addiction to drink — ⓕ ivrognerie f.

fordufte se fordunste. — (fig.) — ⓣ Reissaus nehmen, sich aus dem Staube machen — ⓔ vanish, make one's self scarce, take French leave — ⓕ filer; s'évanouir.

fordum — ⓣ vormals, ehemals — ⓔ anciently, formerly, of yore — ⓕ autrefois, jadis.

loven og treaarskrigens helte og begivenheder, og Goldschmidt slaar i sit ugeblad «Corsaren» med skaanselløst vid løs paa absolutismen. Men 1840-aarenes mest yndede forfatter er dog sikkert Hostrup, der gaar i Heibergs fodspor som vaudevilledigter, men eier dybere humor end denne og kommer virkeligheden nærmere. — Trods enkelte betydelige verker er tiden 1850—70 en efterklangens og stilstandens tid; intet geni rager op, men mere eller mindre talentfulde forfattere, som Kaalund, Richardt, Molbech, Bergsøe, H. F. Ewald og Carit Etlar, vinder stor popularitet; af disse staar de to lyrikere adskillig over sine romanskrivende digterbrødre. Med den geniale kritiker Georg Brandes' berømte forelæsninger 1871 begyndte en ny periode i dansk aandsliv: realismens. Med vidunderlig assimilationsevne følger han udlandets aandelige strømninger og øver ved sine talrige skrifter en vækkende, forargende, men altid frugtbar virksomhed. Skjønt naturligvis ikke den gamle retning med én gang forsvinder, og skjønt ikke blot de ældre, som Kaalund og Molbech, fortsætter, men ogsaa enkelte unge, som E. v. d. Recke, Thor Lange o. fl., træder i det gamle fodspor, saa er dog gjennembruddet overvældende, og alle de betydeligste forfattere slutter sig til Brandes og den nye retning. Litteraturen fyldes af moderne idéer og faar den nye tids stilpræg. Drachmann besynger i flammende digte tidens revolutionære bevægelser, Schandorph indfører uden romantisk udsmykning borgerfolk og bønder i litteraturen, J. P. Jacobsen giver ud fra et naturvidenskabeligt livssyn sine farvemættede billeder fra fortid og nutid. — Under realismens fane fylker sig nu flere og flere forfattere. Som de eiendommeligste kan nævnes: H. Bang, Gjellerup, Pontoppidan, G. Wied og Karl Larsen. — Fransk lyrik, navnlig Beaudelaire og symbolisterne, kom til at øve en sterk indflydelse paa en række talentfulde lyrikere, der alle debuterede i 1880-aarene; deres digtning betegner ved sin skjønhedsdyrkelse og fantasi som ved sin mystiske inderlighed en sterk modsætning til realismen, der netop i 1880-aarene var blevet ret flad og aandsforladt. De betydeligste af disse er Michaëlis, S. Claussen, Joh. Jørgensen og Stuckenberg; noget senere debuterede H. Rode, den danske digter, der er kommet symbolismen nærmest. Det følgende tidsrum førte atter bort fra den franske paavirkning; digtere som V. Rørdam, L. C. Nielsen og J. Aakjær er friskere og mere objektive, beskjæftiger sig mere med de omgivende realiteter end med sine egne sjælstilstande. Og paa fortællingens omraade vinder virkelighedsskildringen nyt land, ja bliver tildels lokaliseret efter landskaber. Blandt de mange nye forfattere, der fremtræder, kan nævnes: J. Knudsen, Skjoldborg og J. V. Jensen; navnlig den sidste er en original fortæller, et sprogligt geni, som D. neppe har havt mage til siden J. P. Jacobsens dage; hans evne til at gjengive livets yderside er forbløffende, ligesom hans skabende fantasi er overordentlig. En særlig plads indtager Laurids Bruun med sine eiendommelig formede romaner. — Det 19 aarh.s videnskabelighed har været i frodig og sterk udvikling; næsten al polyhistori er forsvundet; mere og mere bliver videnskabsmændene specialister, navnlig naturvidenskabens dyrkere. At aandsvidenskaberne længe har været sterkt paavirket af romantiken, og at de store teologer fra aarh.s første halvdel (Mynster, Martensen) ser æstetisk paa kristendommen, er naturligt; mod dem opstiller Kierkegaard sit strenge «enten-eller»: kristendom for sig og æstetik for sig. Filosofien følger udlandets strømninger; efter hinanden gjør naturfilosofien, hegelianismen og positivismen sig gjældende i D. (Sibbern, R. Nielsen, Brøchner, Høffding, Kromann o. a.). Store historieforskere har grundlagt et nyt og epokegjørende kildestudium af fædrelandets historie (Allen, C. Paludan-Müller, Holm, A. D. Jørgensen, Erslev, Steenstrup, Troels-Lund). Litteraturhistorien dyrkes af N. M. Petersen, G. Brandes, Borchsenius, P. Hansen, Vedel, V. Andersen, A. Olrik o. fl., kunsthistorien af Høyen, Jul. Lange o. fl. Sprogforskningen har glimrende navne at opvise, hvoraf mange verdenskjendte (Rask, Westergaard, Madvig, Verner, V. Thomsen, Wimmer). Ogsaa naturvidenskaben har mangfoldige store navne; idet der forøvrigt henvises til de særlige fagoversigter, skal kun fremhæves som de berømteste: H. C. Ørsted, Schouw, Warming, Forchhammer, Schiödte, Steenstrup, Jul. Thomsen, Zeuthen, J. Petersen, Niels Finsen. Idet der forøvrigt henvises til monografierne af de enkelte forfattere, skal her anføres nogle af de vigtigste verker, der behandler den danske litteraturs historie: N. M. Petersen, «Bidrag til den danske litteraturs historie» (5 bd., 2 udg. 1867—70); P. Hansen, «Illustreret dansk litteraturhistorie» (3 bd., 2 udg. 1902); A. Olrik, «Danmarks heltedigtning» (2 bd. 1905—08); Rosenberg, «Nordboernes aandsliv» (3 bd. 1878—85); J. Paludan, «Renaissancebevægelsen i Danmarks litteratur» (1887); F. Rönning, «Rationalismens tidsalder» (3 bd. 1886—99); Kr. Arentzen, «Baggesen og Ølenschlæger» (8 bd. 1870—78); V. Vedel, «Guldalderen i dansk digtning» (1890); G. Brandes, «Samlede skrifter», I—III ff.; O. Brochsenius, «Fra fyrrerne» (2 bd. 1878—80); V. Andersen, «Litteraturbilleder» (2 bd. 1904—07). Forfatterleksikonner er udgivet af J. Worm (3 bd. 1771—84), Nyerup og Kraft (1820) og Erslew (6 bd. 1843—68). Ligeledes maa henvises til Brickas «Dansk biografisk lexikon» (19 bd. 1887—1905).

Kunst. Allerede i den forhistoriske tid forekommer i D. som andetsteds geometriske ornamenter som udsmykning af brugsgjenstande, helt fra den yngre stenalders lerkar. Ved siden heraf optræder dyre- og menneskefremstillinger saavel i broncealderen som i jernalderen (guldhornene fra Gallehus, sølvkjedlen fra Gundestrup, vognene fra Dreiberg). Sin rigeste udvikling fik dyreornamentiken i 5—8 aarh. I 10 aarh. blev de irske «drageslyngninger» vanlige. De ældste bevarede middelalderlige levninger af D.s kunst er kirkelige. Fra 11 aarh. begyndte trækirkerne at afløses af stenkirker (af granit og tufsten). De ældste er domkirkerne i Roskilde (fuldført 1081), Ribe (1125—ca. 1160) og Lund, samt den helt ombyggede domkirke i Viborg, alle i romansk stil, nærmest i tilslutning til neder-rhinsk arkitektur. Af noget senere dato er teglstenskirker med nordtysk paavirkning, væsentlig i romansk stil (klosterkirker i Sorø, Rungsted, Kallundborg og Roskilde domkirke, den sidste med fransk paavirkning og overgang til gotik). De gotiske teglstenskirker begynder ca. 1250 (domkirkerne i Odense og Slesvig, S. Petri i Malmö, senere dele af domkirken i Aarhus og klosterkirken i Maribo). Den romanske skulptur er sparsom (søndre portal paa Ribe domkirke, gravmonu-

---

fordummelse — (t) Verdummung f — (e) stupefaction — (f) abêtissement, abrutissement m.

fordummes — (t) verdummen — (e) become stupid — (f) devenir stupide, s'abêtir.

fordums — (t) ehemalig, vormalig — (e) former, quondam — (f) ancien, d'autrefois.

fordunkle — (t) verdunkeln — (e) darken, obscure; (overstraale) eclipse, outshine, throw into the shade — (f) obscurcir; (fig.) ogs. éclipser, effacer.

fordunste — (t) verdunsten — (e) evaporate — (f) s'évaporer.

fordybe sig i — (t) sich in etw. vertiefen; (fordybet) ogs. versunken — (e) lose one's self (be absorbed, absorb one's self) in, dive into; (fordybet) ogs. wrapped up (deep, buried) in; intent (upon a book) — (f) s'enfoncer, se plonger, s'absorber dans.

fordybelse — (t) Vertiefung f, -tiefen n — (e) absorption — (f) approfondissement m.

fordybning — (t) Vertiefung f — (e) groove, depression, (ved stød, tryk) (in)dent(ation), (i væg) recess, pool — (f) (hulhed) creux m, cavité, fossette f; (dal) (r)enfoncement m, enfonçure f, pli m (de terrain); (i væg) niche f.

fordyre — (t) verteuern; (-s) teurer werden — (e) enhance the price of — (f) rendre plus cher; (r)enchérir.

fordyrelse — (t) Verteuerung f

DANMARK: DANSK NATUR I

Carl Bloch, Fra Jyllands vestkyst.

Hans Friis, Sommerdag paa heden. Jylland.

L. A. Ring, Landsby.

Godfred Christensen, Jysk fjordlandskab.

DANMARK: DANSK NATUR II

Jens Juel, Lillebelt.

P. C. Skovgaard, Solskins-sommerdag i Dyrehaven. Sjælland.

Johan Thomas Lundbye, Sjællandsk landskab.

Jul. Paulsen, Landsbyen Ry. Sjælland.

menter); af gotisk skulptur findes talrige udskaarne, malte og forgyldte alterskabe, dels udenlandske, dels udført i D. (altertavlen i S. Knuts kirke i Odense af lybeckeren Klaus Berg og i Slesvig (1514—21) af dansken Hans Brüggemann). Malede ornamenter forekom allerede i 11 aarh.s trækirker (bjelken fra Hørring kirke). Af særlig interesse er kirkernes talrige kalkmalerier, de bedste fra den romanske tid (11—12 aarh.), men ogsaa fra den gotiske tid og renaissancen. — Med reformationen holder renaissancen sit indtog i holl. og tysk dragt; dog faar den sit eget danske præg under Fredrik II og særlig under Kristian IV (arkitektur: Kronborg, Fredriksborg, Rosenborg, børsen i Kbh.). Som materiale brugtes teglsten med baand, gesimser, vindusomfatninger og gavle af huggen sandsten. Den rige byggevirksomhed og store pragtlyst førte til større udbredelse af skulptur (den hollanske familie Steenwinchel; skulpturerne til Fredriksborg af hollænderen Adriaen de Vries). De store gravmonumenter udførtes i udlandet (Kristian III's og Fredrik II's i Roskilde, Fredrik I's i Slesvig). Fra nu af frigjør malerkunsten sig fra kirken. Det ældste danske portræt er Kristian II's, malet af flamlænderen J. v. Mabuse (1515). D.s første faste verdslige maler er J. Binck. Ellers udmerkede sig den danske M. Lorich, der ogsaa vandt navn i udlandet som kobberstikker; desuden virkede flaml. Hans Knieper (d. 1587) og Tycho Brahes maler, T. Gemperlin (tysk). Paa Kristian IV's tid fandtes en hel dansk malerskole, dels af mer eller mindre nationaliserede hollændere: P. Isaksz (1569—1625), K. van Mander II (d. 1623) og K. van Mander III (d. 1670), A. Wuchters (d. 1683), R. Pietersz (d. 1649), J. Coning (ca. 1650—ca. 1720), J. van Doordt og H. Dittmarsz (d. 1677), de to sidste tyske, dels af danske uddannet i udlandet: R. Thim (d. 1639) og B. Keil (1625—87). — Medens indtil Fredrik III's død (1670) særlig hollandsk indflydelse havde gjort sig gjældende, blev under Kristian V fransk toneangivende, skjønt ogsaa hollandsk og italiensk indflydelse spores (Fredriksberg af v. Platen, Charlottenborg, Amalienborg, Vor Frelsers kirke paa Kristianshavn). Ogsaa i skulpturen spores fransk som hollandsk paavirkning (Kristian V's rytterstatue af A. C. l'Amoureux, gravmonumenter tilskrevet hollænderen Th. Quellinus). Af malere kan nævnes de franske B. Coffre (d. 1722) og J. d'Agar (1642—1715). — Under Kristian VI begynder rokokoens herredømme (Kristiansborg af Häuser, Hirschholm af Thurah). Ved siden af den danske maler H. Krogk (1671—1788) og den norske elfensbensskjærer M. Berg (1666—1739) arbeider indkaldte udlændinger (billedhuggeren Petzold, de tyske malere Wahl og Tuscher, italieneren Miani). — Under Fredrik V udvidedes den i 1754 grundlagte kunstskole til kunstakademi, der i begyndelsen lededes i fransk retning (med den franske billedhugger Saly som direktør). Den franske arkitekt Jardin betegner overgangen fra rokoko til den antikiserende Louis XVI (Marmorkirken, fuldført 1894, Fredrik V's rytterstatue paa Amalienborg plads). Af portrætmalere virkede svensken Pilo (1711—73) og den udmerkede danske maler Vigilius Erichsen (1722—82). — Fra 1772 lededes akademiet af danske kunstnere væsentlig i antikiserende aand. Denne retning tilhører arkitekterne Harsdorff (1735—99), K. F. Hansen (1756—1845, ombygning af Kristiansborg, Vor Frue kirke) og P. Malling (1781—1802), billedhuggerne Wiedewelt (1731—1802) og Thorvaldsen (1770—1844). Malerkunsten ledEdes ved akademiet af den lærde og formelle Abildgaard (1743—1809). Den akademiske retning tilhører ogsaa Carstens (1754—98) og Kratzenstein-Stub (1783—1816). Den udmerkede portrætmaler J. Juel (1745—1802) og E. Pauelsen (1749—90, historiebilleder, portræt og genre) var de første, der havde sans for gjengivelse af dansk natur. — Med Eckersberg (1783—1853) brød naturstudiet igjennem, hvorved der grundlagdes en national dansk malerkunst af en fordringsløs borgerlig, intim, troværdig karakter. Som hans elever udgik fra akademiet en hel ny dansk malergeneration: C. A. Jensen (1792—1870), M. Rørbye (1803—48), W. Bendz (1804—32), Constantin Hansen (1804—80), A. Müller (1811—44) og de to interessante og fremragende kunstnere Wilh. Marstrand (1810—73) med sine fantasirige og humørfyldte genrebilleder og tegninger og C. Köbke (1810—48), en betydelig malerisk begavelse. I skulpturen behandlede Freund (1786—1840) emner af nordisk mytologi i græsk-antikiserende aand, den fine, lyriske A. Jerichau (1816—83) gik i mer realistisk retning og H. V. Bissen (1798—1868) fik særlig indflydelse som lærer. I arkitekturen var den tyske Hetsch (1788—1864) empirens forkjæmper; Bindesbøll (1800—56) har æren af det smukke Thorvaldsens museum; af brødrene Hansen arbeidede den yngre Teofilus i Wien; Herholdt og Meldahl sluttede sig til renaissancen; N. S. Nebelong gjenopførte Viborg domkirke. I malerkunsten fortsætter det nationalt hjemlige som grunddrag. Teoretisk hævdedes dette standpunkt i 1840-aarene kraftig af kunsthistorikeren Høyer. I landskabsmaleriet bringes det til udførelse af J. T. Lundbye (1817—75), P. C. Skovgaard (1817—75), V. Kyhn (1819—1903), G. Rump (1816—80) o. fl., i folkelivsskildringer af J. Sonne (1801—90), senere af C. Dalsgaard (1824—1907), J. Exner (1825—), F. Vermehren (1793—1869) o. a. Ved siden af den nationale skole holdt en del kunstnere paa en mere alm. europæisk kunstretning. Fremdeles søgte mange danske kunstnere til Italien. Den fantasifulde tegner L. Frølich (1820—) paavirkedes af tysk kunst (Richter); historiemaleren C. Bloch (1834—90), L. A. Schou (1838—67) o. fl. er ogsaa «europæere». Fra ca. 1878 blev det ikke længer Italien, men Paris, der blev de danske kunstneres valfartssted; særlig søgte de Bonnats atelier. Det er friluftsmaleriets og naturalismens tid. Som lærer i fransk teknik fik den koloristisk begavede Tuxen stor indflydelse. Mesteren i moderne friluftsmaleri er Krøyer; M. Ancher malte natur og fiskerliv paa Skagen, Anna Ancher skildrede livet indendørs, V. Johansen det danske familieliv; den nye teknik, men delvis med større indrømmelser til fantasien, har illustratoren og radereren H. N. Hansen, den farveelskende skildrer af Leonora Christines liv Zahrtmann, den lyriske illustrator A. Jerndorff, Holberg-illustratoren H. Tegner, V. Hammershøi, maleren af de fine, intime interiører i sølvgraa toner, og de beslegtede kunstnere Ilsted og Holsøe; samme retning tilhører J. Paulsen, der ynder at skildre kampen mellem dagslys og lampelys, E. Henningsen, Ring o. m. a. Hele denne malergeneration har tilegnet sig den franske tekniks overlegenhed uden at give afkald paa sin nationale karakter. Af nyere billedhuggere kan særlig nævnes V. Bissen.

(e) rise (increase) of price — (f) (r)enchérissement m.

fordægtig se mistænkelig.

fordæk — (t) Vor(der)deck n — (e) fore part of the deck — (f) pont (m) d'avant.

fordækt — (t) verdeckt, -stohlen — (e) covertly — (f) déguisé, masqué; (spille f.) couvrir son jeu.

fordærve — (t) verderben — (e) spoil, damage, (moralsk) corrupt, deprave; (blodet) vitiate; disorder, derange; (glæden) disturb, mar — (f) gâter, corrompre; abîmer, endommager; détériorer; altérer; troubler (la joie de); (moralsk) ogs. dépraver, démoraliser, pervertir.

fordærvelig — (t) verderblich — (e) pernicious, ruinous, fatal — (f) pernicieux; ruineux, malheureux; fatal, funeste; démoralisant, corrupteur.

fordærvelse — (t) Verderben, -derbnis n — (e) corruption, depravation, depravity; vitiation — (f) perte, ruine; corruption f; endommagement m; détérioration; altération; (moralsk) ogs. dépravation, démoralisation; perversité f.

fordærvet — (t) (sich) zu Tode (langweilen, lachen) — (e) (hurt) severely (by beating), (be) ready to die (with laughing), (work one's self) to death — (f) (arbeide sig f.) se tuer à force de travailler; (kjede sig f.) à mourir; (le sig f.) mourir (crever) de rire; (se blesser) mortellement (en tombant).

«Symbolismens» reaktion mod naturalismen fik sine repræsentanter ogsaa i dansk malerkunst med tilslutning til middelaldersk romantik og ungrenaissancen i brødrene J. og N. Skovgaards dekorative kunst, i kunstnerparret Harald og Agnes Slott-Møller, i Willumsen, der er merkeligere i arkitektur og kunstindustri end som maler; i skulpturen repræsenterer Hansen-Jacobsen en tilsvarende retning. I arkitekturen afløstes klassicismen af middelaldersk og renaissance-stil: Meldahl, A. Jensen. Dahlerup udførte flere monumentale bygninger (det Kgl. teater, og sammen med O. Petersen Kunstmuseet og Glyptoteket). Af mere national karakter er H. Holm, Storck, V. Koch, M. Borch, Kapmann, M. Nyrop (den talentfulde bygger af Kbh.s raadhus), T. Jørgensen og Clemmensen. Fra Abildgaards og Freunds tid har danske kunstnere viet kunsthaandverket sin interesse. I nyere tid har dansk møbelkunst, sølvsmedarbeide, bogkunst, keramik (den kgl. porcellænsfabrik, Bing og Grøndahls porcellænsfabrik) o. s. v. hævdet sig med stor ære i den internationale kappestrid. [Se artikler under de betydeligere kunstneres navne og E. Hannover og C. A. Been, «Danmarks malerkunst» (1902—03), Madsen, «Kunstens historie i Danmark» (1901—07), E. F. S. Lund, «Danske malede portrætter» (1895—) og P. Weilbach, «Nyt dansk kunstnerlexikon» (ny udg. 1896—97).]

Musik. Et ordnet musikliv kan føres tilbage til reformationen, som i byerne bragte de faste musikinstitutioner, organisten, stadsmusikanten og kantoren med skolekor. Især Luthers og Palladius' store interesse for kirke- og skolesangen medvirkede ogsaa til vækkelsen af den almindelige musiksans. I Kbh. samlede musiklivet sig om hoffet, der allerede tidlig underholdt et sangkapel, hvis ledere dog mest var udlændinge, af hvilke især Kristian IV indkaldte flere berømte, ligesom han ogsaa sørgede for de unge danske talenter. Paa overgangen fra 16—17 aarh. havde kirkemusiken sin blomstringstid, og i det 18 aarh. begyndte kunstmusik efter fremmede forbilleder at faa fast fod i Kbh. 1702 aabnedes operahuset i Bredgade, og her tilfredsstilledes de høiere kredses smag ved italiensk opera. De mere nationale musikdyrkere samlede sig om Holberg og hans venner, og deres virksomhed bragte det første offentlige koncertselskab, der senere affødte en mængde andre, mere private. Den nyere danske tonekunst har sine rødder i denne tid, der skabte det danske syngespil («Fiskerne», «Høstgildet») og udviklede sig videre gjennem Kuhlau, Weyse, den danske romance og den «danske tone» i det hele til Gades og Hartmanns tidsalder. Disse to tonemestre udfyldte hinanden lykkelig med sin forskjellige individualitet, og under dem voksede snart et stort kuld af danske tonekunstnere frem. Paa egne veie gik Heise og Lange-Müller, som med stort held førte den danske romance videre. Omkring sidste aarhundredskifte viser der sig yderligere tegn til fornyelser. Jevnsides med det 19 aarh.s store musikproduktion er der gaaet en ivrig virksomhed for tilegnelse af fremmede musikværdier. Wagners musikdramaer er i den nyeste tid opført paa det Kgl. teater, og de regelmæssige kapelkoncerter samt palækoncerterne bringer endnu nyere verker. Siden Musikkonservatoriet oprettedes i 1865, har praktisk og teoretisk fagundervisning faaet fast støtte. Blandt andre musikalske institutioner kan nævnes Musikforeningen, Cæciliaforeningen, Joachim Andersens orkesterskole og «Samfundet til udgivelse af dansk musik». Det kgl. bibliotek eier en stor, værdifuld samling af musikalier og musiklitteratur. I 1898 blev en historisk samling af instrumenter grundlagt af dr. Angul Hammerich, der fra 1892 ogsaa foredrager musikhistorie ved universitetet. Faglige sammenslutninger er Dansk tonekunstnerforening, Dansk organist- og kantorforening m. fl. [Litt.: Særlig Panum og Behrend, «Illustreret musikhistorie», II; W. Nieman, «Die Musik Skandinaviens»; C. Thrane, «Danske komponister»; fest- og mindeskrifter, udgivet af Musikforeningen, Cæciliaforeningen og Studentersangforeningen; V. C. Ravns «Samlede afhandlinger om dansk musikhistorie», 1908.]

Teater. Den 23 sep. 1722 aabnedes i Lille Grønnegade i Kbh. det første danske skuespilhus. Vel var der før spillet dansk komedie. Den katolske kirke havde havt sine «mysterier» og efter reformationen havde de faaet efterfølgere i de saak. «skolens komedier». Med den stigende, af hoffet begunstigede fortyskning fandt ogsaa tysk komedie indpas, og fremmede trupper, ogsaa af anden nationalitet, aflagde besøg for kortere og længere tidsrum. Opførelsen af det første danske komediehus var som en protest mod det udenlandske uvæsen, som det dog skulde tage mange aar helt at udrydde. Betegnende nok var det en udlænding, franskmanden Capion, der fik privilegium paa at «indrette komedier». Det var da ogsaa udenlandske selskaber, der først spillede paa den nye scene, og først 23 sep. 1722 kunde den egentlige danske skueplads indvies. Ganske kort efter aabningsforestillingen spilledes første gang Holbergs «Den politiske kandestøber», der hurtig efterfulgtes af den store klassikers andre komedier. Men den danske skueplads fristede i de første aar kun tunge kaar. Økonomiske vanskeligheder fremtvang 1727 teatrets lukning. Et senere forsøg paa rekonstruktion havde ikke held med sig. Først efter den pietistiske Kristian VI's død 1746 vaktes dansk komedie til nyt liv. Med Holberg som raadgiver aabnedes det nye teater 1747 og flyttede 1748 ind i bygningen paa Kongens Nytorv. Her gjorde hoffets indflydelse sig stadig mere gjældende. De urolige styrelsesforhold i den følgende tid gav ikke teatret den arbeidsfred, som var nødvendig, forat det kunde opfylde sin mission. Holberg døde 1754, og smagen vendte sig i det hele bort fra de nationale skuespil, som maatte kjæmpe baade med udenlandske, særlig franske skuespil, med balletten og med den italienske opera, der stadig kunde glæde sig ved hoffets bevaagenhed. Disse utilfredsstillende forhold fremkaldte en stigende opposition, som tilsidst gjennem en i 1772 nedsat teaterkommission tvang den udenlandske opera og komedie ud af teatret. Harmen over det hule fremmede gjøgl havde faaet sit klassiske udtryk i Wessels parodi «Kjærlighed uden strømper», der opførtes 1773; snart efter fulgte Ewalds «Balders død», der dannede indledningen til en hel række nationale skuespil. Og jevnsides med det danske repertoire opførtes en mængde af udlandets bedste frembringelser. Og nu opdroges en stab af fortrinlige skuespillere og skuespillerinder. Smagen var i den følgende tid lidt svingende: syngestykket og det taarepersende borgerlige

---

fordøie — ⓣ verdauen — ⓔ digest — ⓕ digérer.

fordøielig — ⓣ verdaulich — — ⓔ digestible — ⓕ facile à digérer; digestible; (tungt f.) indigeste.

fordøielighed — ⓣ Verdaulichkeit f — ⓔ digestibility — ⓕ digestibilité f.

fordøielse — ⓣ Verdauung f — ⓔ & ⓕ digestion f.

fordølge — ⓣ verheimlichen, -hehlen — ⓔ conceal (from) — ⓕ cacher (qc à q), dissimuler; taire.

fordølgelse — ⓣ Verheimlichung, -hehlung f — ⓔ concealment — ⓕ dissimulation f.

fordømme — ⓣ verdammen — ⓔ condemn, doom — ⓕ condamner; (rel.) réprouver, damner.

fordømmelig — ⓣ verdammungswert, -würdig — ⓔ condemnable, culpable — ⓕ (con)-damnable, réprouvable.

fordømmelse — ⓣ Verdammung, -damnis f — ⓔ condemnation; (bibelsk) damnation — ⓕ condamnation; (bibelsk) réprobation; damnation f (éternelle).

fordømt se forbandet.

fore — ⓣ futtern, füttern — ⓔ (tøi) line, (med pelsverk) fur, (med vat) wad; (kvæg) fodder, feed — ⓕ (tøi) doubler (de); (beklæde) garnir, revêtir (de); (med skind) fourrer; (med vat) ouater; (kvæg) donner à manger à, affourager; nourrir (de).

fore ⓔ for(re)-, frem-; forud-

skuespil blev efterhvert meget yndet. Hverken Oehlenschläger eller Shakespeare vandt publikum. Det var en kunstart af en lettere støbning, den Heibergske vaudeville, der afløste smagen for den tyske begrædelighed og i en aarrække kom til at beherske teatret. I tidens løb har den og dens efterfølgere, de Hertz'ske og Hostrup'ske komedier, naturligvis havt medbeilere, først det Scribe'ske lystspil og senere den nye litteratur, navnlig repræsenteret af Ibsen og Bjørnson. Samtidig med den senere tids opblomstring af den nationale dramatiske litteratur har teatret uddannet en talentfuld stab af kunstnere og nyskabt en betydningsfuld kunstnerisk kultus. — Samtidig har operaen (se Opera) og balletten (se Ballet) opretholdt sin særstilling ved siden af skuespillet, dog kun under idelige kontroverser. Kravet om en egen scene for skuespillet bliver stadig mere paatrængende, og den tid kan ikke være fjern, da teaterbygningen paa Kongens Nytorv, der indviedes 1874, forbeholdes udstyrsskuespil, opera og ballet, medens det moderne skuespil faar en egen scene. Siden 1848 er det Kgl. teater henlagt under kultusministeriet. Det ledes for tiden af grev Danneskjold-Samsøe som kst. chef med forfatteren Ejnar Christiansen som kommitteret. — En væsentlig andel i de senere aars teaterinteresse skyldes hovedstadens privatteatre, af hvilke byen for tiden (april 1908) har tre: Kasino, Folketeatret og Dagmarteatret (s. d.) foruden adskillige forstadsteatre. Privatteatrene har siden 1889 ret til at spille alle slags skuespil, og det Kgl. teater har kun forret til et vist repertoire. Privatteatrene er underkastet censur af en af justitsministeriet udnævnt censor. Ogsaa privilegierne udstedes af ministeriet. Det Kgl. teater har sin egen, af kultusministeriet udnævnt censor. D. har kun ét fast provinsteater, nemlig i Aarhus, opr. 1900. Adskillige provinsbyer har tidsvarende teaterbygninger, hvor de omreisende selskaber med ministeriel bevilling ofte slaar sig ned for flere maaneder af gangen.

Presse. I D. som i andre lande er pressens oprindelse at føre tilbage til de i det 16—17 aarh. udkommende flyveblade, som under navn af «tidende», «relation» eller «avis» bragte meddelelser om merkelige begivenheder. Det ældste saadanne paa dansk grund skriver sig fra 1542. Indtil 1657 udkom der mindst 200 af dem, oftest uden trykkested og forfatternavn, ikke sjelden paa vers. Krigsaarene 1657—60 bragte alene ligesaa mange, de fleste paa tysk. 1634 fik boghandler Joachim Moltke og bogtrykker Martzan privilegium paa at udgive «ugentlige aviser paa dansk og tysk». Den første virkelige danske avis blev imidlertid den af Anders Bording udgivne «Den danske mercurius», der var skrevet paa vers og holdt sig 1/4 aarh., efter Bordings død (1677) fortsat af Jesper Als og Ahasverus Bartholin. En fremragende dygtig journalist paa prosa var Daniel Paulli (d. 1684), som fra 1672 udgav «Exstraordinaire relationes» og «Maanedlige relationer» samt det illustrerede ugeblad «Dansk advijs». 1698 begyndte Joh. Laverentzen ugebladet «Den kjøbenhavnske post-rytter», der bestod i 100 aar. En virkelig banebryder paa pressens omraade var i begyndelsen af 18 aarh. bogtrykkeren Joach. Wielandt; han udgav det første litterært-kritiske ugeblad «Nye tidender om lærde sager» (1720—1836), indførte (1726) «Spectator»-litteraturen i D.; tilslut havde han ikke mindre end 6 aviser; han opnaaede at faa dem sendt gjennem postvæsenet mod en fast aarlig takst og, fremfor alt, han indførte annoncevæsenet, oprettede endog (1749) med «Adressekontorets efterretninger» en særlig annonceavis. Grundlaget for en fast og økonomisk betrygget p. var dermed skabt. 1749 begyndte E. H. Berling med «Kjøbenhavnske danske post-tidender», det bladforetagende, som senere blev D.s største, «Berlingske tidende» (s. d.). Den første danske provinsby, som (1735) fik en avis, var Odense, i den diminutive «Ugentlige provincial notifications liste», senere fortsat med «Den moralske land-løber». I den Struensee'ske trykkefrihedsperiode fremkom en sand flom af kort levende skandalblade. Mod aarh.s slutning blomstrede tidsskriftlitteraturen med Prams og Rahbeks «Minerva» (1785—1807) og «Den danske tilskuer» (1791—1808), redigeret af Rahbek alene. En politisk død tid fandt sin sans for bagatellerne tilfredsstillet i ugebladet «Nyeste skilderi af Kjøbenhavn», dannelsens organ 1803—31. Den vaagnende politiske frihedsbevægelse fik spagfærdige organer i «Kjøbenhavnsposten» (1827—59) og «Den frisindede» (1835—46). Mere talentfuldt og mindre tamt var «Fædrelandet», hvis første nummer udkom 6 dec. 1835 (—82), og som ved medarbeiderskab af mænd som biskop Monrad, Orla Lehmann og Carl Ploug opnaaede megen indflydelse. 1845 begyndte det konservative hovedorgan «Berlingske tidende» at udgaa to gange daglig. Friske impulser kom i 1840-aarene med M. Goldschmidt's vittige og respektløse «Corsaren» (1840—55). En ny tid indledcdes med den liberale presselov af 1851, der udformede reglerne for den pressefrihed, som i principet var fastslaaet ved junigrundloven af 1849. De vigtigste aviser efter dette tidspunkt har været: det af C. St. A. Bille redigerede «Dagbladet» (1851—76), der blev afløst af det moderat konservative «Nationaltidende», i hvilket ogsaa det af C. V. Rimestad 1864 grundlagte «Dags-telegraphen» gik op; en populær morskabsavis var samtidig Erik Bøhgs «Folkets avis». Den socialistiske bevægelse fik 1871 sit organ i «Socialdemokraten». Spaltningen mellem venstre og høire affødte oppositionsorganet «Morgenbladet» (1873—92) og fra 1884 som talerør for den saakaldte «europæiske» radikalisme det af V. Hørup og Edv. Brandes grundlagte «Politiken» (se Danske venstre). 1892 grundlagdes det moderate «Dannebrog» (s. d.). Mindre nyhedsblade fra den nyeste tid er «Aftenbladet» og «Kjøbenhavn». Ligesom Norge har D. en betydelig og vel redigeret provinspresse. Vigtigere tidsskrifter fra den sidste menneskealder er «Det 19 aarh.» (1874—77), «Tilskueren» (fra 1884), «Dansk tidsskrift» (fra 1898) og «Det ny aarh.» (fra 1903), og af illustrerede ugeblade haves bl. a. «Ill. tidende» (fra 1859) og Allers «Ill. familie journal» (fra 1877). I D. udkom 1906—07 253 aviser og 986 tidsskrifter. [Litt.: P. M. Stolpe, «Dagspressen i Danmark», 4 bd., Kbh. 1878—82, der dog kun gaar til 1750.]

Historie. Jordfundene viser, at D. har været beboet mindst fra andet aartusen før vor tidsregning. Men først fra midten af det første aarh. e. Kr. foreligger der beretninger, hvor historien begynder at udløses fra myten, og endnu i flere aarhundreder fortoner de skikkelser, der omtales, sig i sagndannelsens svævende og forstørrende omrids. Som den «første» konge nævnes af Saxo Dan, af andre

---

(gaaende)-; (ombord) fremmentil; (paa skib) foretop. **be to the f.** være tilstede, i behold. **bring to the f.** bringe for dagen. **f.arm** forud væbne; forarm. **f.bode** varsle (om); ane. **f.boding** anelse.

forebringe — ⓣ vorbringen, -stellen, referieren — ⓔ advance, state — ⓕ dire, rapporter; alléguer; exposer.

forebygge — ⓣ vorbauen, -beugen — ⓔ prevent — ⓕ prévenir; obvier (parer) à, empêcher.

forebyggelse — ⓣ Vorbauen, -beugen n — ⓔ prevention — ⓕ empêchement m.

forecast ⓔ optænke, overlægge; forudse, tage forholdsregler mod; stille ens horoskop; overlæg(ning), forudbestemmelse; forudseenhed, forsigtighed; (of the weather) veirspaadom.

forecastle ⓔ (sjøudtr.) bak; lugar.

foreclose ⓔ (jur.) udelukke, stænge; realisere (pant). **foreclosure** udelukkelse, stængning; (pants) realisation.

foredrag — ⓣ Vortrag m — ⓔ (-smaade) delivery, elocution, diction; (musik) execution; (forelæsn.) discourse, lecture, paper — ⓕ (fremstilling) exposition f; discours m, conférence f; (-smaade) élocution f, débit m, diction; récitation, déclamation; (mus.) exécution f. **foredragsholder** — ⓣ der Vortragende — ⓔ lecturer — ⓕ conférencier m.

foredrage — ⓣ vortragen; referieren — ⓔ deliver; execute —

Skjold, Odins søn og angivelig stamfader til Skjoldungernes helteæt i Leire (Frode Fredegode, Rolv Krake); ved siden af disse omtales «konger» ogsaa i Jylland (Uffe hin spake, Amleth (Hamlet)) og i Skaane (Ivar Vidfadme). Den sidste ætling af de gamle høvdingekonger er Harald Hildetand (i det 7 eller 8 aarh.), hvem det tillægges at have samlet en stor del af det senere D. til ét rige, som dog straks atter splittedes ved hans fald i det mytiske Braavalla-slag i kamp mod sveakongen Sigurd Ring. D.s egentlige historie begynder med vikingetogene, af hvilke det første sættes til 793. Omtrent samtidig kom D. i berøring med landene i syd og vest, hvor langvarige grænsekampe opstod. 808 bar Karl den store vaaben paa kong Gotfred, fordi denne havde bistaaet sachserne; hans brodersøn Hemming tog 811 fred af keiseren paa det vilkaar, at herefter skulde Eider være D.s grænse mod syd. Under frændekrige mellem Gotfreds efterkommere søgte Harald Klak 826 tilflugt til keiser Ludvig den fromme, lod sig døbe og fulgtes hjem af Ansgarius (Ansgar), som blev den første missionær i D. Under Gotfreds søn Haarik (827—54), hvem det lykkedes at blive enekonge, og endmere under Haarik den yngre (d. 870) antog vikingetogene et vældigt omfang. Stundom udgjorde de hære paa 30—40 000 mand. Englands n.ø.-lige del, Danelagen, blev erobret 878, Syd-England og Nord-Frankrige, ja endnu fjernere lande blev gang paa gang hjemsøgt. Imidlertid blev hjemlandet oprevet af indre stridigheder. Endelig lykkedes det Gorm den gamle (d. 936) paany at samle riget, som fra nu af var en statsenhed; hans dronning Tyra Danebod byggede Danevirke til vern i syd mod de tyske stammer. Deres søn Harald Blaatand udstrakte sit herredømme ogsaa til store dele af Holsten, og i vendernes land ved Oderens munding grundlagde han krigerkolonien Jomsborg; ogsaa dele af Norge lagde han under sit vælde og skabte saaledes et stort nordisk rige. Da han 960 lod sig døbe, bidrog dette kraftig til at skaffe kristendommen udbredelse blandt folket. 974 kom han i krig med keiser Otto II, som ødelagde Danevirke og oprettede et markgrevskab mellem Slien og Eider, som dog snart atter faldt ind under Haralds magt. Harald faldt (985) i kamp mod sin egen søn Svein Tjugeskjeg (d. 1014), som var en vældig kriger; han beseirede Olav Trygvessøn (1000), hvorved han erobrede en del af Norge, og foretog flere hærtog til England, der 1013 i sin helhed blev undertvunget. Ved Sveins død blev riget delt, idet hans yngre søn Harald blev konge i D. (1014—18), medens den ældre Knut den store (1018—36) foreløbig fik England. Her befæstede han sin magt ved at egte kong Ethelreds enke; ved broderens død arvede han ogsaa D., og 1028 fik han fravristet Olav den hellige Norge. Knuts regjering betegnede danevældets største magt, og der stod glans af hans navn som af ingen tidligere dansk konges. Han befæstede kristendommen og lagde grunden til en adel ved at oprette en fast hird. Men ved hans død faldt erobringsriget fra hverandre, og da hans æt 1042 uddøde med sønnen Hardeknut, blev dennes halvbroder Edvard Bekjenderen konge i England, medens D. tilfaldt den norske konge Magnus den gode (1042—47), hvem det lykkedes i slaget paa Lyrskovshede (1043) at slaa tilbage det store vendiske angreb paa D. og derved sikre dette mod vendernes overherredømme. Magnus efterfulgtes af Knut den stores søstersøn Svein Estridssøn (1047—76), som dog indtil 1064 maatte føre en svækkende krig med Harald Haardraade. Svein styrkede geistlighedens magt, og den klerikale politik blev fortsat af hans fem sønner og efterfølgere: Harald Hein (d. 1080), Knut den hellige (d. 1086), Olav Hunger (d. 1095), Erik Eiegod (d. 1103) og Nils Sveinssøn (d. 1134), svage og lidet duelige konger, som gik i presteskabets ledebaand. Særlig var dette tilfældet med Knut den hellige, som gav biskoperne rang med hertuger og jarler og stillede geistligheden udenfor den verdslige domsret. Hans kristne nidkjærhed skaffede ham helgenglorien. Erik udvirkede, at et særskilt erkebiskopsæde for Norden blev oprettet i Lund. Under Nils og hans efterfølgere Erik Emune (d. 1137) og Erik Lam (d. 1147) led riget af sterke indbyrdes stridigheder og vendiske plyndringstog. En langvarig tronstrid endte med, at Valdemar den store (1157—82) blev enekonge. Han var en kraftig hersker, som gjenoprettede ro og orden i riget og erobrede Rügen (1169). Hans søn Knut VI (1182—1202) fuldbyrdede 1184 vendernes undertrykkelse (heraf titelen «slavernes» (senere «vendernes») konge), bragte Pommern og Mecklenburg i afhængighed af D. og indtog Holsten (1201). Knuts broder Valdemar Seier (1202—41) udbredte sit vælde over Østersjøens hele sydkyst og erobrede 1219 Estland, hvis indbyggere blev døbt. Men det meste af disse erobringer gik atter tabt, da Valdemar 1223 toges til fange af grev Henrik af Schwerin og derpaa 1227 ved Bornhøved led et nederlag i kamp mod denne og andre nordtyske fyrster. I Valdemarernes tid udviklede sig, for en stor del rekruteret fra de mægtige bondeætter, en adel af kongelige lensmænd, som mod at gjøre krigstjeneste erholdt udstrakte rettigheder. Spørsmaalet om presteskabets retsstilling fik sin afslutning ved indførelse af tiende og tvungent cølibat; talrige klostre reistes i denne tid. Trældommen afskaffedes helt og trælene gik over i bondestanden, men vedblev at være vornede, d. e. knyttede til den jord, hvor de var født. Landskabslovene blev samlet og kodificeret: den sidste af dem var Jyske lov af 1241. Den overmagt, Lübeck og Hamburg havde faaet paa handelens omraade, medens de var forenet med D. under Valdemar Seier, vedblev de at beholde til skade for de danske byers udvikling. Efter Valdemarernes tid indtraadte D. i en forfaldsperiode, der bragte riget opløsningen nær. Valdemars tre sønner, Erik Plogpenning (d. 1250), Abel (d. 1252) og Kristofer I (d. 1259), led alle en voldsom død, og den sidstes søn Erik Glipping blev 1286 myrdet af sammensvorne adelsmænd. Geistligheden benyttede sig af forvirringen og de indre stridigheder til yderligere at øge sin magt. Landet blev 1259—75 belagt med interdikt, og det samme gjentog sig 1299—1303 under Erik Menved (1286—1319). Ogsaa adelens indflydelse tiltog, og 1282 maatte Erik Glipping give den første haandfæstning. Kristofer II (1319—33) maatte kjøbe sin krone ved en endnu strengere haandfæstning, som tilsikrede adel og presteskab alle deres rettigheder og beklippede kongemagten. Denne elendige konge bortpantede efterhaanden store dele af landet, var 1326—29 endog fordrevet af en modkonge og efterlod riget i den største forvirring. I syv aar havde det ingen konge. Grev Gert

---

(f) exposer, rapporter, faire le rapport de; débiter, prononcer (un discours); (fremsige) réciter, déclamer; (synge) chanter; (mus.) exécuter.

forefalde — (t) vorfallen; sich ereignen, geschehen — (e) happen, occur, take place, pass — (f) arriver, se passer, avoir lieu; survenir.

forefend (e) afverge.

forefindes se findes.

foregaa — (t) vorgehen; (ske) vor sich gehen, sich ereignen — (e) (med) set (a good example); (ske) take place, go on, be in progress — (f) (med) donner (l'exemple à q); (ske) se passer, se faire.

foregaaende — (t) vorig, vor- — (e) preceding, foregoing; (the day) before — (f) précédent; dernier, passé; pré-.

foregangsmand — (t) Vorkämpfer m — (e) leader, pioneer, protagonist — (f) pionnier, initiateur m.

foregive — (t) vorgeben, schützen — (e) pretend, allege, give out — (f) prétendre; s'excuser sur, alléguer; prétexter; feindre.

foregivende — (t) Vorgeben n, -wand m — (e) allegation, assertion; pretence — (f) prétexte m.

foregjøgle se forespeile.

forego (e) opgive, give afkald paa, negte sig. **f. his bravado** stikke pibe i sæk. **foregoing** fore-, forudgaaende. **a foregone conclusion** noget man paa forhaand kunde vide.

foregribe — (t) vorgreifen

af Holsten holdt paa at gjøre D. til en tysk provins, da Nils Ebbesson reddede landet fra denne skjæbne ved at myrde greven. Kristofers søn Valdemar Atterdag (1340—75) samlede atter det splittede rige, gjenerobrede 1360 de skaanske landskaber, som 1332 var kommet under den svenske konge, og indtog 1361 Gotland, hvorefter han antog titelen «de gothers konge». 1346 havde han solgt Estland til den Tyske orden. 1362—71 førte han en forbitret, men uheldig krig med de stedse mere overmægtige Hansestæder. Valdemars datter Margrete (1376—1412) gjorde atter D. til et mægtigt rige. Ved hendes egteskab med Norges konge Haakon VI (d. 1380) forenedes Norge og D. under hendes umyndige søn Olav (1376—87). Saaledes blev hun den styrende i begge disse lande, og ved at hjælpe svenskerne mod Albrecht af Mecklenburg (1389) vandt hun ogsaa Sverige, som ved den saakaldte Kalmarunion 1397 forenedes med de to andre nordiske riger til en personalunion. Til gjengjæld maatte hun 1386 overdrage Sønderjylland som arvelig forlening til greverne af Holsten, et skridt, der under hendes efterfolger Erik af Pommern (d. 1439) fremkaldte en langvarig krig. Under ham blev (1428) øresundstolden indført. 1434 maatte Erik bekjæmpe uroligheder i Sverige; han gjorde sig ved sin tiltagende uduelighed almindelig foragtet, og tilslut blev han afsat. Kristofer af Baiern (1440—48) ophøiede Kjøbenhavn til fast residens og hovedstad, men regjerede for kort til at udrette noget af betydning. — Med Kristian I (1448—81) kom Oldenborgernes æt paa tronen. Foreningen med Norge blev under ham befæstet ved en overenskomst i Bergen 1450. I Sverige blev han rigtignok 1457 valgt til konge, men han formaaede ikke at opretholde besiddelsen af dette rige. For at vinde Holsten og Sønderjylland lod han sig 1459, ved sin onkel Adolf VIII's død, vælge til hertug i disse landsdele og gav dem privilegier, som senere blev grundlaget for den slesvigholstenske opfatning af hertugdømmernes stilling til den danske stat. Under ham oprettedes (1479) Kjøbenhavns universitet. Kristians søn Hans (1481—1513) vandt 1497 efter lange underhandlinger Sverige tilbage, men tabte dette paany 1501, aaret efter et ulykkeligt felttog mod ditmarskerne. Han bekjæmpede med held Hansestæderne og skabte en dansk flaade. Sønnen Kristian II (1513—23) søgte forbindelse med borger- og bondestand for ved deres hjælp at knække geistlighedens og adelens magt og saaledes skabe et sterkt kongedømme. Et led i denne politik var ogsaa hans bestræbelser for at trænge de overmægtige hanseater tilbage, saaledes at den hjemlige handel og næringsvirksomhed kunde faa bredere raaderum. For at svække hanseaterne begunstigede han derhos hollænderne. Ved siden af disse store opgaver vilde Kristian undertvinge Sverige. Det lykkedes ham at erobre Stockholm, men han forspildte frugterne af sin seier ved at iverksætte Stockholms blodbad (8 nov. 1520). Denne grusomhed bragte svenskerne til at anspænde sin sidste modstandskraft, og de fik en udmerket fører i Gustaf Vasa. Han reiste Sverige, fordrev danskerne, og da Kristian kort efter, frygtende en almindelig reisning af den danske adel, flygtede fra Danmark, blev unionen mellem de to lande for altid opløst (1523). Adelen satte nu paa tronen Kristians farbroder Fredrik I (1523—33). Under ham begyndte reformationen at faa indgang i D. Ved hans død udbrød den blodige «grevefeide» (1534—36), i hvilken dels borger- og bondestand reiste sig mod adelen, dels den nye kirkelære bekjæmpede den gamle, samtidig som lübeckerne ved at understøtte greven af Oldenburgs tronkandidatur søgte at fiske i rørt vande, og holstenerne i forbund med den danske adel kjæmpede for Fredriks søn, Kristian III (1534—59), hvem det endelig lykkedes at indtage Kjøbenhavn, der var grevens sidste besiddelse. Kristian indførte reformationen 1536 og afskaffede biskopværdigheden, hvorved adelen blev den eneste herskende stand i riget indtil 1660. Dog gik ogsaa kongemagten styrket ud af kampene, og der indførtes en bedre forvaltning med sterkere centralisation. Det norske rigsraad ophævedes, og landet kom i lydrigeforhold til D. Fredrik II (1559—88) førte 1563—70 den nordiske syvaarskrig med Sverige, som ikke bragte nogen af parterne fordele. Sjømagten udvikledes sterkt, og under vern af denne kunde nu hanseaterne holdes ude, saaledes at de ophørte at spille nogen rolle i D. og Norge. Medens adelens magt ogsaa under denne konge udvidedes og bønderne efter 1570 ikke mere blev indkaldt til rigsdagene, førte hans søn Kristian IV (1588—1648) for saavidt en mere demokratisk politik, som han søgte at støtte bønder og borgere ligeoverfor adelen. Kristian var levende interesseret for byernes og næringslivets opkomst, og mange indre reformer skyldtes hans aabne blik for folkets krav. Naar kalmarkrigen (1611—13) undtages, var hans udenrigspolitik uheldig; hans deltagelse i trediveaarskrigen medførte blot, at Jylland herjedes af de keiserlige tropper, og ved freden til Brømsebro (1645) maatte han afstaa Jemtland, Herjedalen og Gotland til Sverige. Sønnen Fredrik III (1648—70) maatte kjøbe tronen med en haandfæstning, som beskar kongemagten, saa den blev svagere end under nogen tidligere konge. Da han 1657 søgte at gjenoprette D.s tab til Sverige i 1645, oversvømmedes landet hurtig af Karl X, og den fred, som 1658 afsluttedes i Roskilde, maatte kjøbes paa de ydmygende vilkaar, at Skaane, Halland, Blekinge og Bornholm samt af Norge Bohuslen og Trondhjemsamterne maatte afstaaes til Sverige. Da Karl X faa maaneder senere atter aabnede krig mod D., blev landet bragt til undergangens rand og reddedes kun ved Kjøbenhavns tapre forsvar og hjælp fra Holland og Brandenburg. Ved freden til Kjøbenhavn (1660) blev vistnok Trondhjemsamterne og Bornholm givet tilbage, men rigerne var forarmet og ødelagt. Da adelen paa rigsdagen 1660 vægrede sig for at støtte statens finanser, vakte dette hos presteskabet og borgerstanden en saadan uvilje, at kongen kunde vove et statskup. Adelen blev berøvet sin magt, haandfæstningen ophævedes, kronen erklæredes arvelig, og kongen tillagdes enevoldsmagt. Den nye forfatning lovfæstedes ved «kongeloven» (1665), men bønderne og borgerstanden gik i det væsentlige glip af de lovede reformer. Sønnen Kristian V (1670—99) indførte en ny titeladel, ridderordener og rangvæsen. Efter omhyggelige forarbeider blev lovene kodificeret i Danske lov (1683). Kristian forsøgte uden held at gjenvinde Skaane, Halland og Blekinge og at berøve hertugen af Holsten-Gottorp den overhøihed, denne 1658 ved Sveriges hjælp havde faaet sig tilkjendt over Slesvig.

(e) anticipate, discount, forestall — (f) anticiper (sur); préjuger (une question).

forehand (e) bóg (paa hest).

forehavende — (t) Vorhaben, Unternehmen n — (e) intention, purpose, project — (f) dessein, projet m.

forehead (e) pande.

foreholde — (t) vorhalten — (e) expostulate (with one for), tax (one with) — (f) représenter, reprocher (qc à q).

foreign (e) fremmed, udenlandsk, udenrigs-. **foreigner** fremmed, udlænding.

forekaste — (t) vorwerfen — (e) object; cast in his teeth — (f) reprocher (qc à q).

forekomme — (t) vorkommen — (e) (indtræffe) occur; (findes) be found; (synes) seem, appear — (f) (indtræffe) arriver, se passer, avoir lieu; (findes) se trouver (rencontrer); (synes) sembler, paraître. Se ogs. (komme i) forkjøbet.

forekommende — (t) zuvorkommend — (e) obliging, complaisant — (f) prévenant, empressant, empressé.

forekommenhed — (t) Artig-, Höflichkeit f — (e) obligingness, courtesy, kind attentions — (f) prévenance(s) f (pl), obligeance f, empressement m.

forekomst — (t) Vorkommen, -kommnis, -handensein n, Erscheinung f — (e) occurrence — (f) présence, existence, apparition f.

foreligge — (t) vorliegen — (e)

Det sidste lykkedes derimod for sønnen Fredrik IV (1699—1730), men dennes langvarige krig med Sverige («den store nordiske krig» 1709—20) førte væsentlig kun til, at D. begyndte at komme i afhængighedsforhold til Rusland. «Vornedskabet» afskaffedes 1702, men til gjengjæld fik bondestanden en haardt trykkende militærtjeneste. Disse baand paa friheden strammedes yderligere under sønnen Kristian VI (1730—46), som for at hindre de talrige rømninger og til jordens «konservering» ved forordning af 4 feb. 1733 stavnsbandt alle landets bønder fra 14 til 36 aar og gav proprietærerne ret til at tage hvem de vilde paa sin eiendom til soldat. Industrien søgtes fremmet efter merkantilsystemets grundsætninger. 1732 stiftedes det indbringende Asiatiske kompani, og til næringslivets fremme oprettedes 1735 et økonomi- og kommercekollegium (handelsdept.). Ved det tysktalende hof herskede pietisteri og pragtlyst. Ødselheden og statsformynderiet øgedes end mere under sønnen Fredrik V (1746—66); merkantilismens monopolvæsen og indførselsforbud kulminerede. Hans søn Kristian VII (1766—1808) var under den største del af sin regjeringstid sindssyg. 1770—72 laa styrelsen i den doktrinært reformvenlige, til greve ophøiede tyske læge Struensee's haand. Han stod i et brødefuldt forhold til dronningen, Caroline Matilde. Sammen med sin tilhænger grev Brandt blev han efter en skandaløs proces henrettet og efterfulgtes af den konservativt nationale Guldberg (1772—84), som ved et forbund, «den væbnede neutralitet» (1780), knyttede D. endnu nærmere til Rusland. Fra 1784 blev regjeringsmagten udøvet af kronprins Fredrik, som under A. P. Bernstorffs liberale ledelse (1784—97) ophævede stavnsbaandet (20 juni 1788), frigav kornhandelen og indførte trykkefrihed. Der indtraadte en blomstrende handelsperiode, som øgede velstanden. Toldforordning af 6 feb. 1797 gjennemførte en moderat frihandel. Trykkefriheden indskrænkedes atter 1799. Med Rusland, Sverige og Preussen indgik D. 1800 en ny «væbnet neutralitet». Dette ledede til fredsbrud med England og slaget paa Kjøbenhavns red 2 april 1801, hvorved D. lodes i stikken af sine allierede. Da D. senere nærmede sig Frankrige, forlangte England, at D. skulde forbinde sig med Napoleons fiender og krævede dets flaade udleveret til pant herpaa. Dette krav afvistes og heraf fulgte 1807 Kjøbenhavns bombardement, flaadens tab og en syvaarig ulykkelig krig, som svækkede landet til det yderste. Jan. 1813 kom det til en formelig statsbankerot. 30 aug. 1812 var der mellem keiser Alexander I af Rusland og den svenske tronfølger Karl Johan blevet afsluttet et forbund, som gik ud paa, at Sverige skulde erholde Norge mod til gjengjæld at støtte Rusland. For at realisere denne plan, der indgik som et led i de allierede fyrsters kampe mod Napoleon, hvis forbundne D. vedblev at være, rykkede Karl Johan ind i Holsten. Saaledes betrængt, men efter et kortvarigt felttog i dec. 1813 ingenlunde overvundet gik den svage Fredrik VI, som siden 1808 regjerede i eget navn, med paa at afslutte freden til Kiel 14 jan. 1814, ved hvilken han til fordel for Sveriges konge gav «afkald paa alle sine rettigheder og adkomster til kongeriget Norge» (se N o r g e, historie). Svækket indad og udad var tilstandene i D. i den følgende tid sørgelige; i aarene 1820—26 maatte mange gaa fra gaard og grund, fordi de ikke kunde betale skatterne. Kongens plan om at beskytte det danske sprog i Slesvig mod fortyskning strandede paa den slesvigske embedsstands modstand, og da han 1834 oprettede en egen regjering og høiesteret for Slesvig og Holsten, bidrog dette blot til at paaskynde fortyskningen. Da Fredrik manglede mandlige arvinger, gik kronen over til hans nærmeste frænde Kristian VIII (1839—48), den fra Norges historie i 1814 kjendte Kristian Fredrik. Som D.s konge førte han en svag og vaklende politik ligeoverfor Slesvig-Holsten; herved og ved sin modstand mod frisindede reformer vakte han misnøie i D. Det af holstenerne og de tysktalende slesvigere længe forberedte oprør udbrød, straks efterat hans søn Fredrik VII (1848—63) havde besteget tronen. Kongen, som var henvist til at vinde det danske folks tillid, gav derfor i grundloven af 5 juni 1849 landet en fri forfatning. Det slesvig-holstenske oprør, som understøttedes af det tyske forbund og dettes stormagter, førte til en treaarig krig, som vistnok reddede monarkiets integritet, men iøvrigt lod striden mellem dansk og tysk uafgjort. Under tryk fra de tyske stater og Rusland offentliggjorde Fredrik 1852 udkast til en ny helstatsforfatning for monarkiet («fællesforfatning»), der endelig 1855 fik rigsdagens bifald. Den gik ud paa, at junigrundloven kun skulde gjælde for det egentlige D., hvorimod de udenrigske anliggender, hær og flaade, told og postvæsen blev rigsfællesanliggender, underlagt et rigsraad, hvor de særskilte landsdele var repræsenteret i forhold til sin befolkning. Men misnøie vedblev at herske i de sydlige rigsdele, og slesvig-holstenerne fik atter medhold af de tyske stater og i forbundsdagen. Allerede 1858 maatte helstatsforfatningen ophæves for Holsten og Lauenburg, og alle forhandlinger om en ny fælles ordning løb ud i sandet. 1863 besluttede D. at forandre helstatsforfatningen uden hensyn til de tyske lande, og en ny forfatning for kongeriget og Slesvig kom istand 13 nov. 1863. To dage efter døde kongen, og med ham uddøde den danske gren af den oldenborgske æt paa mandssiden. I henhold til traktat i London 1852 besteg en prins af Holsten-Glücksburg, der var gift med nærmeste tronarving til D., Luise af Hessen, tronen som Kristian IX. Tyskerne bestred, at han havde nogen ret til hertugdømmerne, og satte magt bag sit krav, en tidlang under paaskud af, at det skede til bedste for prinsen af Augustenborg. Efterat Danevirke var rømmet 5 feb. 1864, rykkede tyske tropper ind i Jylland, og 18 april indtog de skanserne ved Dybbøl og 29 juni øen Als. Medens felttoget stod paa, samledes en konference i London for at drøfte D.s sag, men dets haardnakkede modstand mod enhver deling af Slesvig efter nationaliteterne ødelagde dets sidste chancer. Det maatte derfor finde sig i ved fredsslutning til Wien 30 okt. samme aar at afstaa ikke blot de to tyske hertugdømmer Holsten og Lauenburg, men ogsaa det gamle danske land Slesvig, hvis nordlige dele fremdeles er beboet af dansktalende. Efter den ulykkelige krig rettedes opmerksomheden paa at sammensmelte junigrundloven med novemberforfatningen, og efter megen strid blev dette fuldbyrdet i «den gjennemseede grundlov af 28 juli 1866». Det lidte landstab erstattedes forholdsvis snart ved det opsving, D.s næringsliv i den følgende tid undergik; aldrig blom-

---

lie, be (placed before); (-nde) (the matter) at issue, in question (hand), now before us, under consideration — (f) être sous les yeux de; y avoir, exister; (for) être soumis à (une assemblée); (-nde) présent, actuel; dont il s'agit (est question); en question.

Forelle (t) f, bækørret.

forelock (e) lug; (sjøudtr.) spli(n)t (i bolt).

forelske sig — (t) sich verlieben — (e) fall in love (with) — (f) devenir amoureux (s'éprendre, s'amouracher) de.

forelskelse — (t) Verliebtheit, Liebschaft f; (meine erste) Verliebung f — (e) (falling in) love, love-sickness — (f) amour m; inclination f.

forelsket — (t) verliebt — (e) in love, smitten, enamoured (with) — (f) amoureux, épris, fou, éperdu (de).

forelæg se forslag.

forelægge — (t) vorlegen — (e) produce, present, (en) bring, place, lay before, submit to; put (a question to) — (f) présenter, soumettre, proposer (qc à q); (for) saisir (la chambre d'un projet de).

forelæse — (t) vorlesen — (e) read, recite — (f) lire, faire la lecture de (qc à q).

forelæser — (t) Vorleser m — (e) reader, lecturer — (f) lecteur m, lectrice f.

forelæsning — (t) Vorlesen n.

strede jordbrug, handel og industri som i aarhundredets sidste tredjedel. 1866 grundlagdes «Danske hedeselskab» (s. d.), som hurtig forvandlede halvdelen af Jyllands lyngmarker til aker, eng og skog; 1868 anlagdes Esbjerg havn, hvorved der banedes vei for en stedse stigende udførsel af landbrugsvarer til England. Handelen fik et fremstød ved oprettelsen af det «Forenede dampskibsselskab» og det «Store nordiske telegrafselskab». I Tietgen fik landet en foregangsmand paa forretningslivets omraade, hvis initiativ og fremsyn virkede ansporende til alle sider. Men samtidig med, at den materielle udvikling tog vekst, tørnede de længe undertrykte interessemodsætninger sammen i voldsomme politiske kampe. Oppositionen samlede sig til «det forenede venstre». Da dette 1872 havde opnaaet noget over halvdelen af pladsene i folketinget, krævede det parlamentarismen indført og satte al sin kraft ind herpaa til fortrængsel for løsningen af andre reformopgaver. I okt. 1873 greb det til det radikale middel at negte finanslovens (budgettets) behandling; det styrtede ministerierne Holstein 1874, Fonnesbech 1875, men i juni dette aar kom Estrup til magten, og han blev staaende i 19 aar, idet han med støtte af landstingets flertal hævdede de to kamres ligeberettigede stilling og kongens ret til frit at vælge sine raadgivere. Under den lange forfatningskamp stod reformarbeidet i stampe. Det lykkedes imidlertid ikke at bryde regjeringens modstand, selv ikke da oppositionen 1882 slog ind paa en planmæssig «visnepolitik». Ved valgene 1884 opnaaede venstre en glimrende seier, idet antallet af ministeriets tilhængere i folketinget sank fra 34 til 19 af 102 medlemmer. Folketinget benyttede nu sin magt til yderligere at beklippe regjeringens budgetforslag. Dette fremkaldte et aabent brud med folketinget, og en provisorisk finanslov blev udfærdiget, et system, som under de to tingafdelingers strid blev fortsat i 9 aar. Imidlertid lod regjeringen uden lovlig bevilgning Kbh. befæste, anlagde et sterkt sjøfort paa Middelgrunden, indskrænkede trykkefriheden og oprettede et gendarmeri til vern mod mulige uroligheder. Forbitrelsen i landet steg stadig, og selv ikke store nationale fester, som hundredaarsmindet om «stavnsbaandets» ophævelse eller kongens 25 aars regjeringsjubilæum, formaaede at samle partierne. Denne golde haand kunde i længden ikke taales, og tilslut ønskede ogsaa høire en tilbagevenden til normale forhold; i aarene efter 1890 slog det ind paa at gjøre indrømmelser, som fik udslag i en række gode reformer (fattiglov, alderdomsforsikring, sygekasselov, fællesnordisk sjøfartslov, oprettelse af Kjøbenhavns frihavn o. s. v.). Venstre splittedes, og 1 april 1894 indgik høire og en fraktion af venstre (under F. Bojsen) det saak. «forlig», gaaende ud paa, at de provisoriske forordninger skulde ophæves, et i lovens former udfærdiget budget istandbringes og befæstningerne godkjendes. Som en naturlig frugt heraf fulgte i aug. s. a. Estrups afgang og dannelsen af ministeriet Reedtz-Thott, der dog ved sit ensidige høirepræg viste sig ganske uskikket til at formidle et parlamentarisk samarbeide. Heller ikke høireministerierne Hørring (1897) og Sehested (1900) havde bedre held med sig. Valgene 1898 og 1901 gav oppositionen en vældig overmagt. Vistnok fik man i denne periode en række vigtige nye love, men lovgivningsarbeidet viste, at regjeringens indflydelse var i sterkt aftagende. Da bestemte kongen sig for et systemskifte i parlamentarisk retning, og 1 juli 1901 blev det ublandede venstreministerium Deuntzer (s. d.) udnævnt. Hermed var en ny reformernes tid indledet, og mange vigtige lovarbeider blev i de følgende aar fremmet, navnlig paa skolens, kirkens og landbrugets omraade. Et forsøg paa at sælge de vestindiske øer til de Forenede stater strandede (1902). Uenighed inden reformpartiet førte jan. 1905 til ministeriets opløsning og dannelsen af en ny liberalkonservativ (endnu april 1908 siddende) regjering under J. C. Christensen (s. d.). 29 jan. 1906 afgik Kristian IX ved døden og efterfulgtes af Fredrik VIII. Folketingsvalget i mai s. a. medførte trods en voldsom valgkamp kun en ringe forskyvning i partiernes styrke og bragte derfor ingen klarhed i den politiske situation, som var fremkaldt ved, at regjeringen efterhaanden søgte sin støtte længere til høire. Opløsningen af den sv.-norske union fremkaldte i Sverige en bitter stemning mod D., som paa den anden side af sundet blev mistænkt for at have støttet Norge ved at tillade et medlem af kongehuset at modtage valg som norsk konge, endnu forinden forhandlingerne om den tidligere unions afvikling var afsluttet. Denne følelse er i Sverige endnu ikke blevet afdæmpet tiltrods for, at det danske dynastis og diplomatis korrekte holdning under 1905-aarets spændte forhold i Norden senere tilfulde er godtgjort. En af kong Fredriks første regjeringshandlinger var at aflægge et besøg paa Island, hvis forfatningsmæssige stilling inden riget derved kom paa dagsordenen og vil blive udredet af en i dette øiemed nedsat kommission (se Island, historie). [Litt.: L. Holberg, «Danmarks riges historie» (3 bd., 1753—54); N. M. Petersen, «Danmarks historie i hedenold» (2 bd., 2 udg. 1854—55); Fr. Barfod, «Danmarks historie fra 1536—1660» (4 bd., 1891—92); C. F. Allen, «Haandbog i fædrelandets historie» (8 udg. 1881), «De tre nordiske rigers historie 1497—1525» (1864—72); E. Holm, «Danmarks og Norges indre historie 1660—1720» (1885—86), fortsat med «Danmark-Norges historie 1720—1814» (1891 flg., endnu (1908) ikke afsluttet); M. Rubin, «1807—14» (1892), «Fredrik VI's tid» (1895); N. Bache, «Nordens historie» (5 bd., 1880—87); S. B. Thrige, «Danmarks historie i det 19 aarh.» (2 bd., 1889—90); Ottosen, «Vor historie» (3 bd., 1901—04); «Danmarks riges historie» (ypperligt hovedverk af forskjellige forfattere, illustreret, 6 bd., 1903—06).]

Danmarkstrædet, mellem Island og Grønland, forbinder Atlanterhavet med Nordishavet. Paa det smaleste 300 km. bredt.

Dannat *[dæ'nət],* W i l l i a m (1853—), amer. maler. Uddannet i München og som elev af Munkacsy i Paris. Paavirket af Manet og Degas. Billeder af spanske sangerinder og danserinder i skarpt underlys fra rampen.

Dannebrog, se D a n e b r o g.

Dannebrog, dansk moderat-frisindet dagblad, udkommer i Kjøbenhavn siden 1892. Fra ministeriet Christensens tiltræden jan. 1905 har det været regjeringens og særlig justitsminister Albertis organ. Fra et meget stort fire-sidigt format gik det 28 mars 1908 over til et mindre, som regel otte-sidigt.

Dannebrogsorden, se O r d e n e r.

Vorlesung f; Kolleg n — ⓔ reading; lecture; (amerik.) recitation — ⓕ lecture f; cours m; leçon f.

forelsbig — ⓣ vorläufig — ⓔ preliminary, provisional(ly); temporarily, for the present — ⓕ préliminaire; préalable, provisoire; (indtil videre) en attendant; (for det første) pour le moment.

foreman ⓔ (haandverks-, jury-) formand; (printer's) faktor; mestersvend.

foremast ⓔ fokkemast.

foremost ⓔ forrest, fremst.

forende — ⓣ Vorderende n — ⓔ front part; (tilsjøs) head, bows — ⓕ devant m.

forene — ⓣ verein(ig)en, -binden; (forlige) vergleichen — ⓔ unite, join, combine, connect; (lade sig f. med) be consistent (stand together) with — ⓕ (ré)unir, joindre, (al)lier (à); combiner (avec) (knytte, føie) attacher, annexer (à); (forlige) concilier, accorder; mêler (l'utile à l'agréable).

forenelig — ⓣ vereinbar — ⓔ reconcilable, consistent, compatible (with) — ⓕ compatible, conciliable (avec).

forening — ⓣ Vereinigung, -bindung f; Verein m — ⓔ union, combination, junction, association — ⓕ (ré)union, jonction, alliance; combinaison f; (elves) ogs. confluent m; (samfund) société; association; ligue f; (i f.) unis, alliés; ensemble, à la fois, de concert.

forenkle — ⓣ vereinfachen — ⓔ simplify — ⓕ simplifier.

Da'nnecker, Johann Heinrich von (1758—1841), t. billedhugger. Elev af Pajou i Paris og af Canova i Rom. I Tyskland den betydeligste billedhugger af den klassicistiske retning. Hans mest bekjendte arbeide er «Ariadne paa panteren» (Stuttgart); som hans hovedverk regnes dog Kristusstatuen i Moskva. D. var ven af Goethe, Herder og Schiller; af den sidste har han modelleret en kolossalbuste, hvor natursandhed er parret med idealitet.

Dannelsesvæv el. delingsvæv kaldes de væv, som har til hovedopgave at forøge cellernes antal i en plante. D.s celler befinder sig altid paa et embryonalt stadium, de er forholdsvis smaa med store cellekjerner, bløde, af cellulose bestaaende cellevægge, og deres indre er tæt fyldt med protoplasma. I d. er der ingen cellemellemrum. Disse celler deler sig livlig, og de nye celler udformes efterhaanden efter de forskjellige opgaver i de udvoksede plantedele. D. gaar saaledes jevnt over i de udvoksede organers cellevæv. D. findes paa forskjellige steder i planten, saaledes i vekstpunkter og kambium (s. d.).

Dannemand, Frederikke Benedicte (1790—1862), Fredrik VI's mætresse. Hendes 4 børn med kongen fik adelspatent. Slegten uddøde 1888.

Dannemand (-kvinde), ord af lidt usikker rod, betyder ældst hædersmand (-kvinde), brav mand; i sv. før husbonde, nu bondemand.

Dannemora, gammelt kjendt jerngrubedistrikt i Sverige, ca. 50 km. n. f. Upsala. Malmdistriktet nævnes allerede fra 1481, da der under Sten Sture blev drevet sølv- og blygruber, medens jerngruber først optoges i 1579. Ved D. er der paa ca. 2 km.s længde og 150—200 m.s bredde ca. 80 større og mindre gruber, der samler sig i tre afdelinger: mellersta, norra og södra fältet. I mellersta fältet er nu malmmassen udbrudt fra dagen ned til en dybde af ca. 200 m., saa der viser sig et umaadeligt hul. D.-malmene er magnetjernsten med en forholdsvis høi jerngehalt (49—53.5 pct.). De er fosforfattige, men har derimod en forholdsvis høi svovlgehalt. Den aarlige produktion var i 1870-aarene 35—40 000 tons, og i 1890—95 ca. 60 000 tons.

Danner, Louise Christine (1815—74), lensgrevinde, Fredrik VII's tredje hustru. Datter af en mægler, døbt med moderens navn Rasmussen. Figurantinde ved balletten, derefter modehandlerinde. Kong Fredrik bevarede en trofast kjærlighed til hende og lod sig som konge mod ministeriets ønske vie til hende 1850, samtidig ophøiedes fru D. til lensgrevinde. Hun paavirkede heldig kongens livsførelse, men hendes herkomst og fortid vakte uvilje i landet og skadede Danmark ved Europas hoffer. Sin formue, 6½ mill. kr., og Jægerspris gods gav hun til en stiftelse for fattige piger.

Danneskjold gaves som navn til børn af Fredrik III's og Kristian V's sønner udenfor egteskab. Fra Fredrik III's søn U. F. Gyldenløve stammede linjerne D.-Løvendal, uddød 1829, og D.-Laurvigen, uddød med nedenn. C. C. D.-Laurvigen 1783. En tredje linje stammede fra Kristian V's søn med Sophie Moth, Chr. Gyldenløve, hvis tre børn optoges i grevestand med navnet D.-Samsøe. Linjen forplantedes af nedenn. Chr. D.-Samsøe.

Danneskjold-Laurvigen, Christian Conrad (1723—83), d. sjøofficer, opnaaede, skjønt udsvævende og lidet duelig, høie stillinger i marinen; ved sin brutale bortførelse af skuespillerinden Mette Marie Rose paadrog han sig et aars forvisning til Norge (1765—66).

Danneskjold-Samsøe. 1. Christian D.-S. (1702—28), d. greve, søn af Chr. Gyldenløve, præses i admiralitetet, var en lærd bogelsker. — 2. Frederik D.-S. (1703—70), greve, broder af foreg., ledede marinen 1735—47, fra 1743 som generaladmiralløitnant, indlagde sig stor fortjeneste af flaadens udvikling ved bygning af skibe, arsenaler og en dok saavelsom ved at ordne indrulleringsog signalvæsenet m. m., var en fremragende og uegennyttig administrator. — 3. Otto Sophus D.-S. (1804—94), d. generalpostdirektør 1842—74, indlagde sig stor fortjeneste af postvæsenet, bl. a. ved indførelse af ensartet porto.

Danneskjoldske kanal el. Næsbyholm kanal blev gravet 1812 af grev Danneskjold-Samsøe til Næsbyholm; den skulde lette udskibningen af træ fra Midtsjælland; spiller nu ingen rolle mere.

Dannevig, Gunder Mathisen (1841—), n. fiskerikyndig, tidligere sjømand og skibsfører. Grundlægger af den første udklækningsanstalt for saltvandsfisk (Flødevigen 1883), senere anstaltens bestyrer. Forfatter af talrige skrifter vedk. saltvandsfiskerierne, især udklækningsspørsmaalet, hvoraf flere skarpt polemiske («Fiskeri og videnskab», I—IV). De af D. opfundne tekniske indretninger for udklækning af saltvandsfisk har tjent som mønster for alle senere i udlandet oprettede anstalter. D. har som delegeret for Nedenes amt deltaget i samtlige fiskeriraad siden disses oprettelse i 1901.

Dannevirke, se Danevirke.

Dannevirke, sønderjysk dagblad, udgaar i Haderslev. Stiftedes 1838; dets formaal var modersmaalets forsvar og folkets oplysning. Oprindelig ugeblad blev det 1851 dagblad. Fra 1903 udgaar «D.» sammen med bladet «Modersmaalet» og er allerede fra 1874 forenet med aabenraabladet «Freja».

Dannström, Isidor (1812—97), sv. operasanger og musiklærer, skrev mange afholdte smaasange, polkaer, en operette m. v.

Dans er rytmiske legemsbevægelser, der udtrykker en sindsstemning, almindeligst livsglæde, og ledsages af sang eller instrumentalmusik. D. kan inddeles i fire hovedgrupper: den religiøse, den lyriske, den dramatiske og nyere tiders par-d. (selskabs-d.). Grækernes gamle dramatiske d., kor-d., naturfolkenes krigs- og jagt-d. og de europæiske oldtids- og tidlige middelalder-d. i det hele var væsentlig sang-d. (se Folkevise-d.). Først omkring midten af det 17 aarh. fortrængtes kor- og ring-d. af par-d., som fra Polen bredte sig udover Europa. Polka, mazurka, warschowienne, gallop og den festlige polonæse, den parvise «rei», overgangsformen fra ring-d. til par-d., gik sin seiersgang gjennem alle lande, indtil en ny smagsretning under Ludvig den XIV udgik fra Frankrige og tog herredømmet for lang tid. De ofte vilde og stormende par-d. afløstes nu af de stilfærdigere tur-d., hvor hovedvegten lagdes paa gratie, ynde og elegant holdning. Menuetten, françæsen og senere den ved Napoleon III's hof saa yndede engelsk-franske lanciers blev sammen med de forskjellige «kunst-d.» (se Ballet) de

---

forenkling — ⓣ Vereinfachung f — ⓔ & ⓕ simplification f.
forenoon ⓔ formiddag.
forensic ⓔ rets-, juridisk.
foreordain ⓔ forud bestemme.
forer ⓕ (gjennem)bore.
forereach ⓔ: f. upon (sjøudtr.) hale fra.
forerie ⓕ f, boreverksted; boring.
forerunner ⓔ forløber.
foresail ⓔ fok.
foresat — ⓣ der Vorgesetzte — ⓔ superior (officer) — ⓕ supérieur, chef.
foresee ⓔ forudse.
foreshadow ⓔ forud antyde, bebude.
foresheets ⓔ pl, (sjøudtr.) fremskot.
foreshorten ⓔ forkorte (ved perspektiv).
foresight ⓔ fremsyn; omtanke, klog forsigtighed. **foresighted** fremsynt; forsigtig.
foreskin ⓔ forhud.
foreskrive — ⓣ vorschreiben — ⓔ prescribe (smth to one), order; provide — ⓕ prescrire, imposer, dicter, ordonner; (om lov) vouloir, exiger.
foreslaa — ⓣ vorschlagen — ⓔ propose, move — ⓕ proposer, faire la proposition de; projeter.
forespeile — ⓣ vorspiegeln — ⓔ hold out (the prospect to one) — ⓕ faire croire à, faire voir (rêver).
forespørge — ⓣ vor-, an

høiere samfundsklassers yndlings-d. Men i slutningen af det 18 aarh., da Frankriges glans var blegnet, holdt atter de polske d. sit indtog i Europas balsale. Prisen for alle vandt nu den i Østerrige udviklede form valsen. Wiener-valsen har siden lige til vore dage hævdet sin plads som perlen blandt par-d. Men som folke-d. havde «polsk-d.» uafbrudt levet sit ubemerkede liv rundt om i landene, taget karakter efter folkelynnet og udviklet sig sammen med folkemusiken. De svenske «polskor» og de norske polsk-d. (spring-d.), gangarer, hallinger o. a. national-d. er alle sprunget af samme sydlandske kilde. Sætersdalens gangar, som i sin stilfærdige ynde minder om menuetten, telemarks- og vossespringaren, røropolsken og hallingernes spræke temperamentsfulde laus-d. (dans uden dame, alm. kaldt halling) er alle oprindelig samme dans, skjønt de nu i sin karakterforskjellighed ligesom de tilhørende slaatter er blevet eiendommelige aabenbaringer af folkekarakteren i de forskjellige landsdele. Af den oprindelige polske d. er i de fleste kun polka-trinene og takten tilbage. De paa Vestlandet i Norge kjendte vosserull, sjuspringar og tretur finder vi endnu igjen i Sydtyskland (Fusseintanz, Siehensprung, Dreitour). Ogsaa de spanske d. fandango og figaro lever i forskjellige skikkelser i Norge. Ligesaa den skotske ril.

Danse macabre *[dās makābr]*, dødedans, s. d.

Dansemusik har det formaal at akcentuere rytmen for de dansende. Den bestod opr. af sang og instrumenter, senere af de sidste alene. Tempoet er ogsaa i tidens løb steget i hurtighed. Middelalderens høitidelige passamezzo og paduane blev ofte tilsat med den livligere hupfauf, springs m. fl. Og da trediveaarskrigen bragte mange fremmede viser og danse ind i Tyskland, samlede de indfødte musikanter et «parti» af allemande, corrente, sarabande, gigue o. s. v. Kunstmusikerne og især franskmændene indflettede yderligere gavotte, menuet, passepied, bourrée, rigaudon, chaconne m. fl. I den form naaede suiten sin høieste udvikling hos Bach og Händel. Bekjendte danskomponister er familien Strausz, Lanner, Gungl, Fahrbach, Métra, Waldteufel, Lumbye, Radolphe Berger o. a.

Dansere *(chorisantes, dansatores)*, en religiøs-sværmerisk bevægelse i middelalderen. Store flokke af mænd og kvinder drog dansende og springende gjennem landene, navnlig i Tyskland. De indbildte sig at vade i blod og forsøgte ved høie spring at komme ud af dette. Ofte paakaldte de helgenen St. Vitus (deraf St. Veitsdans). Presterne betragtede dem som besatte, men almuen viste dem ofte stor ærefrygt. I nyeste tid er et lignende fænomen («dansesyge») fremkommet i en religiøs bevægelse i Amerika under metodistisk paavirkning.

Danske flag, se Danebrog og Danmark (vaaben og flag).

Danske hedeselskab, Det, oprettet 1866, væsentlig ved daværende ingeniørkaptein E. M. Dalgas' (s. d.) energi og initiativ. Dets formaal er at fremme opdyrkningen af de jyske heder. Denne søges opnaaet dels ved beplantning af hederne, dels ved vandings- og overrislingsanlæg, ved udførelsen af mosekulturer samt ved tilførsel af mergel til kalkfattige egne. Hedeselskabet eier selv en del plantager (62 km.²) og støtter private eiere under beplantning af deres hedestrækninger. Medens der 1866 henlaa omkr. 7300 km.² som udyrket land i form af hede, mose, klit o. s. v., er nu over det halve af dette areal opdyrket paa forskjellige maader.

Danske lov. Kristian V's Danske lov er dateret 5 april 1683. Tanken var oprindelig alene at ordne processen og bringe enkelte punkter af den bestaaende materielle ret i overensstemmelse med den ved enevældets indførelse opstaaede tilstand, altsaa væsentligst at kodificere. Først senere blev der givet tilladelse til at gaa udover denne ramme. Lovens hovedforfatter er Rasmus Vinding, der var professor ved universitetet, assessor i kancelliet og i høiesteret. D. l. er delt i 6 bøger, hver af disse i kapitler og disse igjen i artikler.

Danske selskab for fædrelandets historie og sprog, Det kgl., stiftedes 1745 af J. Langebek og fire andre, hed da «Selskabet til det danske (fra 1747: nordiske) sprogs og histories forbedring» og kaldtes til adskillelse fra «Videnskabernes selskab» ofte «Det lille selskab». Udgav 1745—52 6 bd. af «Danske magazin», der især optog aktstykker, og hvoraf siden er udkommet 23 bd. 1810 forenedes selskabet med «Genealogisk og heraldisk selskab» og fik sit nuværende navn. Har senere bl. a. udgivet «Ældste danske arkivregistraturer» og «J. Langebeks breve» foruden flere samlinger af dokumenter.

Danske studier, se Dania.

Danske vaaben, se Danmark (vaaben og flag).

Danske venstre, Det, kaldtes et folketingsparti, der bestod 1884—86. I de nærmest foregaaende aar havde venstre i folketinget været delt i to grupper, en moderat, ledet af Fr. Bojsen, og en radikal, «folketingets venstre», ledet af C. Berg og V. Hørup, med «Morgenbladet» som fælles organ. I slutningen af 1883 opstod imidlertid uenighed mellem Berg og Hørup, der støttedes af E. Brandes. Disse to fjernedes fra «Morgenbladet»s redaktion og begyndte sept. 1884 udgivelsen af «Politiken». Indenfor rigsdagen ledede dette brud til, at Berg, fulgt af 20 andre, skilte sig ud af folketingets venstre og sammen med 23 «moderate» og fire udenfor partierne, 8 nov. sluttede sig sammen til en gruppe paa 48 mand, det danske venstre (kaldt saa som modsætning til de Brandes-Hørup'ske «europæere»), som blev en overveiende af bonderepræsentanter bestaaende gruppe paa 25 mand. De 1885 indledede provisorie-stridigheder (se Danmark, historie) bevirkede, at grupperne allerede 26 okt. 1886 smeltede sammen til rigsdagens venstre.

Danske videnskabernes selskab, Det kgl., se Akademi.

Danskeøen, en liden ø ved n.v.-spidsen af Spitsbergens hovedø (Vest-Spitsbergen), paa omtr. 10° 52′ ø. l. og 79° 43′ n. br. Bekjendt i polarforskningens historie. Fra denne steg Andrée op med sin ballon 1897, og herfra har Wellman gjort to mislykkede forsøg (1906 og 1907) paa at naa polen med ballon.

Dansk folkemuseum grundedes 1879 for at danne en fortsættelse af nationalmuseets danske samling; tidsgrænse mellem de to museer er 1660. Det aabnedes 1885 og udmerker sig som kulturhistorisk samling bl. a. ved en række typiske rum fra fortiden, især fra bondegaarde. Senere (1901) er der skabt en friluftsafdeling i nærheden af Lyngby, som rummer typiske bondegaarde

---

fragen, sich erkundigen — ⓔ inquire — ⓕ s'informer, se (faire) renseigner; prendre des informations, des renseignements.

forespørsel — ⓣ Vor-, Anfrage f — ⓔ inquiry — ⓕ demande, question, information f; interpellation f.

forest ⓔ (større) skog; kongeligt jagtdistrikt; dække med skog.

forestaa — ⓣ vorstehen, (være nær, vente) bevorstehen — ⓔ (tr.) manage, conduct, be at the head (in charge) of; (en) await, be before; (intr.) draw nigh, be at hand, approach; be imminent — ⓕ gérer, présider, administrer; attendre; être imminent, proche. **forestaaende: nær f.** — ⓣ bevorstehend — ⓔ approaching, forthcoming, imminent — ⓕ proche, prochain; imminent.

forester ⓔ, **forestier** ⓕ forstmand; -assistent; ⓕ ogs. skog-, forst-.

forestall ⓔ optage (i forveien); komme i forkjøbet (for); opkjøbe (forud); sperre (vei), stanse, opsnappe. **f.er** opkjøber.

forestry ⓔ forstvidenskab.

forestille — ⓣ vorstellen; (fremstille) darstellen — ⓔ present, introduce (to); (foreholde) represent; (betyde) mean; (sig) conceive, imagine, picture (figure) to one's self, realize — ⓕ présenter (qc à q); (fremstille) représenter; faire observer (qc à q); (betyde) signifier; (sig) se faire une idée de, s'imaginer, se figurer; concevoir; juger de.

fra gamle danske lande, af træ eller bindingsverk. Med friluftsmuseet samvirker tillige Dansk landbrugsmuseum. Museet er offentlig eiendom.

Dansk historisk forening stiftedes 1839 med det maal at fremme interessen for og dyrkelsen af historie, især dansk. Har siden væsentlig virket ved udgivelsen af «Historisk tidsskrift», der i sine 42 bd. giver et alsidigt indtryk af periodens forskning og stadig er et midtpunkt for dansk historievidenskab. Foreningen har desuden bl. a. udgivet N. M. Petersens «Litteraturhistorie» og Steenstrup, «Historieskrivningen i Danmark i 19 aarh.».

Danske kunstindustrimuseum, Det, grundlagt 1833, har til maal at vække interesse for kunstindustrien og derved forbedre arbeiderne. Bestyrelsen bestaar af 18 personer, hvoriblandt repræsentanter for stat og kommune. Museets bygning (opført 1892—94 af V. Klein) indviedes 1894. D. k. afholder udstillinger af kunstarbeider og har bibliotek. 1893—1905 ledcdes det af Pietro Krohn, derefter af Emil Hannover.

Dansk last er trælast (rundlast) under 8 toms (ca. 20 cm.) midtmaal, baade af furu og gran.

Dansk-norsk er den ældre betegnelse for, hvad nu mest benævnes n o r s k r i g s m ą a l, d. v. s. det i Norge brugelige skriftsprog og normaltalesprog (i modsætning til landsmaalet). Benævnelsen d.-n. er sproglig urigtig, idet sprogformen har udviklet sig af dansk (norsk-dansk vilde være den rette betegnelse for den i Norge talte dansk). Se N o r g e, sprog.

Dansk-vestindiske øer, en liden dansk øgruppe i Vestindien, ø. f. Portorico, omfatter de tre øer St. Croix, St. Thomas og St. Jan, med et samlet fladeindhold af 358 km.² og en befolkning paa 30 527 indb. (1901). St. Croix er den største og folkerigeste, men St. Thomas er regjeringens sæde. Alle tre øer kom 1755 under den danske krone, efter før delvis at have tilhørt handelskompanier eller andre lande. Flere gange har der været indledet underhandling med de Forenede stater om salg af øerne, sidste gang 1902. Se forøvrigt de enkelte øer og V e s t i n d i e n.

Dantan *[dãtã']*. 1. J e a n P i e r r e D. (1800—69), fr. billedhugger, elev af Bosio og videre uddannet i Rom. Portrætbuster og karrikaturskulptur (charges) af samtidens berømtheder. — 2. J o s e p h É d o u a r d D. (1848—97), fr. maler, søn af foreg. Bekjendt for sine billeder af billedhuggerateliener i dæmpet graalig belysning eller i brydning af dagslys og kunstigt lys.

Dantas, J u l i o (1876—), portug. dramatiker, var opr. uddannet som læge, men ansattes senere som reguleringskommissær ved Normalteatret i Lissabon. Han har skrevet digte, fortællinger og skuespil. Af disse kan nævnes: «O que morreu d'amor», «Viriato tragico». Har desuden oversat Shakespeares «Kong Lear».

Dante Alighiēri (1265—1321), Italiens og en af verdens største digtere. Han var født i Florens og tilhørte en gammel florentinsk adelsslegt. Nyere tids forskninger har givet os nogenlunde sikkert begreb om hans liv, som af hans første biografer, saaledes af Boccaccio, var fremstillet med mange tildigtninger. D. var overordentlig tidlig udviklet og erhvervede sig allerede som barn omfattende kundskaber, deriblandt fortrolighed med den provençalske trubadurdigtning og færdighed i tegning og musik. Tidens oprivende partikampe stemte D. allerede som ung til det smertelige alvor, som er grundakkorden i hans digtervæsen, og som taler saa sterkt ud af det berømte billede af ham. Til bevidsthed om sin digterevne kom han under indflydelse af sin sværmeriske ungdomskjærlighed til Beatrice. Han var ikke mere end 9 aar gammel, da han ved en vaarfest saa denne jevnaldrende datter af Folco Portinari, en anseet florentinsk borger. Hendes engleagtige skjønhed gjorde et uudsletteligt indtryk paa ham. Han dyrkede hende siden med en sværmerisk tilbedelse, som ikke ophørte, da hun 21 aar gammel egtede en anden og tre aar efter døde. Hendes bortgang kastede ham ind i en svær sygdom, som var nær ved at formørke hans sind. Da han endelig reiste sig af sygeleiet, søgte han trøst i at digte om sin kjærlighed og sit savn. Det blev hans første poetiske arbeide, «La vita nuova», i hvilket han giver os et idealiseret-allegorisk billede af den elskede, som har givet anledning til den urigtige opfatning, at Beatrice kun har levet i digterens fantasi. — I de bitre kampe, som i Italien fandt sted mellem ghibelliner og guelfer, tog D. først del paa de sidstes side. I 1295 giftede han sig med Gemma af Donatiernes mægtige slegt, som fødte ham tre sønner. Ved siden af at drive indgaaende filosofiske og naturvidenskabelige studier begyndte han nu at interessere sig for sin bys politiske liv. Som medlem af de hundredes raad og de seks priorers kollegium spillede han en fremtrædende rolle. Det sidste embede tillægger han selv skylden for alle sine senere ulykker. To partier, «de hvide» og «de sorte», kjæmpede om herredømmet i Florens. De sidste søgte sin støtte hos paven og det lykkedes dem ved dennes hjælp i 1302 at faa det fulde herredømme i byen. 600 af modpartiets fornemste mænd blev dømt til døden eller landsforvist. Blandt de sidste var D. Han dømtes derhos for sine angivelige forbrydelser til en svær pengebod, og saafremt denne ikke betaltes, til døden ved ild. Denne forsmædelse gik den stolte D. overordentlig sterkt til hjerte og gjorde ham til en uforsonlig modstander af sine landsmænd. Han vandrede nu som landflygtig rundt i Italien, ofte saa nødlidende, at han maatte tigge sit brød. Han har efter traditionen opholdt sig i Bologna, Padua, Verona o. fl. st. og siges endog at have været i Paris, hvilket dog er tvilsomt. — I 1316 blev der aabnet ham selv og hans lidelsesfæller adgang til at vende tilbage til Florens, men paa nedværdigende betingelser. D. svarede med et gribende brev til en ven, i hvilket han erklærede, at han heller end at underkaste sig disse vilde vedblive i eksil. Sine sidste aar tilbragte han i Ravenna

Dante Alighieri.
(Efter Giotto, Museo nazionale, Florens.)

forestilling — Ⓣ Vorstellung f; Begriff m — Ⓔ (re)presentation, introduction; exhibition; (indsigelse) remonstrance, (skriftl.) memorial; (skuespil) performance, play; (begreb) apprehension, conception, idea — Ⓕ (re)présentation f; (indsigelse): remonstrance f; (teater-) ogs. spectacle m; (begreb) idée; notion; (falsk f.) illusion f.

foresvæve — Ⓣ vorschweben — Ⓔ I have a (dim) notion that — Ⓕ j'en ai un souvenir confus.

foresætte: f. sig — Ⓣ sich etw. vornehmen, -setzen — Ⓔ propose (to one's self), determine — Ⓕ se proposer, résoudre, prendre la résolution (de); se mettre dans l'esprit (en tête) (de).

foret Ⓕ m, bor.

forêt Ⓕ f, skog.

foretage — Ⓣ vor-, unternehmen — Ⓔ undertake, take in hand — Ⓕ entreprendre, faire.

foretagende — Ⓣ Unternehmen n, -nehmung f — Ⓔ undertaking, enterprise, venture — Ⓕ entreprise, affaire, opération, spéculation f.

foretagsom — Ⓣ unternehmend, unternehmungslustig — Ⓔ enterprising — Ⓕ entreprenant.

foretagsomhed — Ⓣ Unternehmungsgeist m — Ⓔ enterprise — Ⓕ caractère (m) entreprenant, esprit (m) d'entreprise.

foretaste Ⓔ (faa en) forsmag (paa).

foreteelse — Ⓣ Erscheinung f

hos en ven, muligens som lærer i poesi. Paa en diplomatisk reise til Venedig blev han syg; han førtes tilbage til Ravenna og døde der. Han blev begravet med stor høitidelighed i kirken San Pietro Maggiore, og fyrsten selv, en nevø af Francesca da Rimini, holdt ligtalen over ham. — I sit testamente havde D. bestemt, at hans ben ikke skulde hvile i Florens. Skjønt byen gjentagende har forlangt dem udleveret, endog saa sent som i 1864, er dette altid blevet afvist. Nu pryder et mindesmerke over ham kirken Santa Croce, ligesom Canova lod reise en marmorbuste i Pantheon i Rom. Rafael har anbragt ham paa to af sine store malerier i Vatikanet, «La disputa» og «Parnasset». 600-aarsdagen efter hans fødsel feiredes som en national fest. D. fremstilledes som forløber for Italiens enhed og frihedens og rettens forsvarer. Udenfor kirken Santa Croce reistes et gravmæle. Man gjenfandt ved denne leilighed D.s ben indmuret i en væg i franciskanerkirken, som var under reparation, medens den oprindelige kiste viste sig at være tom. Fra denne var benene fjernet i 1519 af franciskanerne, rimeligvis for at beskytte dem. — Blandt D.s arbeider kan foruden «La vita nuova» nævnes «Il convivio» (gjestebudet), som blev ufuldendt. Dets maal var at give en samlet fremstilling af tidens viden og er det første forsøg paa at anvende det italienske sprog i videnskabelig prosa. D. har derhos skrevet flere latinske afhandlinger, deriblandt «De vulgari eloquentia» (om det italienske folkesprog) og «De monarchia» (om monarkiet), i hvilket han tager ordet for et verdensmonarki, sidestillet med kirken. Men det verk, som har skabt D.s verdensry, er den mægtige digtning «Divina commedia», paa hvilket han maa have arbeidet gjennem en række af aar, uden at vi dog ved noget sikkert om de enkelte deles affattelsestid. Digtets opr. navn var kun «Commedia», hvorved forstaaes et digt, som begynder mørkt og truende og ender skjønt og muntert. En beundrende eftertid har tilføiet «divina» (den guddommelige); første gang, denne titel findes, er paa en venetiansk udgave fra 1555. Det er middelalderens religiøse aand, som i D.s digt har faaet sit monumentale udtryk, dens skjærsilds- og helvedesforestilling, dens forsonings- og salighedslære, dens etiske livanskuelse, dens sociale og politiske brydning i lyset og farverne af en mægtig fantasi, en vældig formende skaberevne, en lidenskabelig bevæget sjæl. Digtet har sine trættende partier, men hvor D. er under sin inspirations magt, naar digtet alle tiders sublimeste eller dybsindigste poesi. Verket er delt i tre afdelinger: «Helvede», «Skjærsilden» og «Paradiset». Digteren gjennemvandrer dem alle, først ledet af den romerske digter Vergil, senere af Beatrice. Vergil leder ham gjennem helvedes ni kredse, hvor syndere af alle klasser lider, lige fra hedenskabets store aander til forrædernes skare, blandt dem Kain, Judas Iskariot, som i evig kulde sukker i uudsigelige lidelser. Helvede skildres som en uhyre tragt, hvis spids ender i jordens indre. Skjærsilden, hvorhen digteren nu føres ad en hulvei, skildres som et bjerg i skikkelse af en omvendt tragt, paa hvis syv afsatser de angrende sjæle lever. Øverst oppe lyser det jordiske paradis, hvor Beatrice troner. Her overtager hun ledelsen og fører digteren ind i de saliges paradis, i hvis skildring vi møder tidens astronomiske forestilling om de mange jorden omgivende himle, i midten af hvilke den treenige Gud troner, omgivet af helgener og engle. En brusende musik toner ud over «den hvide rose», himmelens pryd, dannet af de fuldkomneste aander. I denne rose tager Beatrice plads, medens D. føres frem for den hellige moder. — I denne i sin aand helt middelalderske digtning fornemmer vi dog den kommende renaissance. Dens nye menneskeidealer aner vi i digterens stolte selvfølelse, saa fjern fra middelalderens ydmyghed, i den vegt, som lægges paa samtidens eller eftertidens berømmelse, en helt antik forestilling, og i den benaadede stilling i helvede, han skjænker oldtidens store digtere. — D. begyndte med at skrive sit digt i latinske heksametre. Han greb dog snart til den toskanske mundart og skabte derved det italienske skriftsprog, en gjerning, der er endnu betydningsfuldere end digtets egen poetiske værdi. Formodentlig offentliggjordes digtets to første afdelinger allerede i digterens levende live, «Paradiset» først efter hans død. Det udbredtes i utallige afskrifter, af hvilke mange findes i udlandets store biblioteker. De ældste trykte udgaver fra 1472 og følgende aar er meget sjeldne. Den saakaldte Crusca-udgave fra 1595 blev længe grundlæggende for alle senere editioner. Den var imidlertid meget unøiagtig. Først i nyere udgaver og undersøgelser af Witte, Moore o. fl. er den oprindelige tekst fremstillet ved en omhyggelig sammenligning af de ældste kodices. Af renaissancens kunstnere har Sandro Botticelli og Michelangelo illustreret «Divina commedia». Af moderne kunstneres illustrationer er franskmanden Gustave Dorés de mest populære. — «Divina commedia» er blevet oversat utallige gange paa de fleste europæiske sprog og er blevet gjort til gjenstand for indgaaende fortolkninger, ligesom der rundt om er dannet Danteselskaber til fremme af kritiske studier og kritiske udgaver af dette verk og andre af hans skrifter. — Norges bidrag til D.-litteraturen er en artikel af Nils Kjær i «Essays» (1895) og en oversættelse af nogle sange af «Inferno» ved Carl Müller (1851). Derimod er «Divina commedia» i sin helhed oversat til dansk ved C. K. F. Molbech (3 udg. 1878—79, 4 bd.) og til svensk ved E. Lidforss (1902—03, 3 bd.) og S. C. Bring (1905—06). Paa svensk foreligger ogsaa «Vita nuova» i oversættelse med hosføiet originaltekst ved F. Wulff, og en række populære forelæsninger over D. ved J. Vising (1896). Af værdi er V. Vedels verk «Dante, en studie» (1892). For den rige udenlandske D.-litteratur henvises til de mange D.-bibliografier. Næsten udtømmende er T. W. Kochs katalog over D.-samlingen ved Cornell universitet i Amerika (1898—1900).

Dante da Majāno, ital. digter, levede i slutningen af det 13 aarh. Under paavirkning af den provençalske trubadurpoesi skrev han sonetter, ballader og chanzoner. Indholdet er en efterligning af forbilledernes kjærlighedsklager og kjærlighedsforsikringer og sproget plumpt og trivielt. I en af disse sonetter angriber han Dante Alighieri.

Danton *[dãtõ']*, Georges Jacques (1759—94), fr. revolutionsmand. Født i et middelstandshjem gik han som gut i en jesuitskole, hvor han viste baade flid og dygtighed, men hverken lyst eller evne til at underordne sig disciplinen. Efter skolegangen studerede han jus,

— ⓔ phenomenon, appearance — ⓕ phénomène m.
foretell ⓔ forudsige, varsle, spaa.
forethought ⓔ fremsyn, forsynlighed, omtanke.
foretoken ⓔ varsle (om); (forvarsel
foretop ⓔ forremers.
foretrække — ⓣ vorziehen — ⓔ prefer — ⓕ préférer; aimer mieux.
forevige — ⓣ verewigen — ⓔ eternize, immortalize, perpetuate — ⓕ perpétuer, immortaliser.
forevigelse — ⓣ Verewigung f — ⓔ perpetuation, immortalization — ⓕ perpétuation, immortalisation f.
forevise — ⓣ vorzeigen, vor-, aufweisen — ⓔ show, exhibit — ⓕ faire voir, montrer; présenter, produire, exhiber.
forevisning — ⓣ Vorzeigen n, Vorzeigung f — ⓔ showing, exhibition — ⓕ présentation, exhibition f.
forewarn ⓔ advare, underrette (i forveien).
forfaire ⓕ forbryde, miste, forspilde; (à) bryde, krænke, overtræde.
forfait ⓕ m, forbrydelse, ugjerning; akkord. **traiter à f.** akkordere. **à f.** rub og stub.
forfaiture ⓕ f, pligtforglemmelse, uredelig embedsførsel; troskabsbrud.
forfald — ⓣ Verfall m; (gültiger) Abhaltungsgrund m — ⓔ

tog gode eksaminer og fik tidlig en god stilling i Paris. Men ved siden af sine fagstudier læste han med iver tidens store forfattere, baade digtere og videnskabsmænd (Montesquieu, Beccaria, Bayle, Helvetius, Rousseau, Voltaire, Adam Smith og mange andre, som rekonvalescent efter en sygdom skal han have læst «Encyclopædien» fra ende til anden), og var fuld af iver for demokratiske og humane reformer, fuld af vred ringeagt for kirke og adel. Han blev derfor revolutionens ivrigste og dygtigste agitator, en «folkets Mirabeau», stiftede Cordelier-klubben juni 1790 og organiserede Paris' borgerskab. Efter kongens flugt 1791 ivrede han for hans afsættelse og var natten 9—10 aug. 1792 den egentlige leder af bevægelsen. Blev straks efter justitsminister. Septembermyrderierne paa de kongeligsindede fanger synes at være foregaaet baade uden og mod hans vilje. Sept. 1792 medlem af konventet; gik kort efter af som minister og blev formand for Jakobinerklubben. I konventet ivrede han for kongens henrettelse, fik oprettet revolutionstribunalet og velfærdskomitéen, d. e. en sterk provisorisk regjering, som kunde bringe orden i forvirringen. Sommeren 1793 benyttede hans mange fiender og misundere hans fravær fra Paris til at gjore ham mistænkt for forræderi mod friheden, og hans stilling begyndte at svækkes. Robespierre og Saint Just hadede og misundte ham. Han blev anklaget for at ville gjenoprette kongedømmet og tilintetgjøre konventet og den republikanske regjering, anklager, der har vist sig aldeles grundløse. Han og hans venner (bl. a. Camille Desmoulins) blev dømt til døden og guillotineret 5 april 1794. [Litt.: Robinet, «Le procès de Dantonistes d'après les documents»; Aulard, «Danton».]

Georges Jacques Danton.
(Efter tegning.)

Dantsjenko, se N e m i r o v i t s j - D a n t s j e n k o.

Danu'bius, lat. navn paa Donau.

Danvers *[dæ'nvəz]*, by i de Forenede stater, Massachusetts, 30 km. n.ø. f. Boston, 8542 indb. (1900). Store skofabriker. Sindssygeasyl.

Danvila, A l f o n s o (omkr. 1875—), sp. forfatter, har skrevet romaner, hvori han delvis satirisk behandler det spanske aristokratis liv med realistisk kunst. Af disse kan nævnes «La conquista de la elegancia», «Lully Arjona», «Luisa Isabel de Orléans», skildringer fra Filip V's hof og «Don Cristobal de Moura», i hvilken Filip II's tid skildres. Han har ogsaa udgivet noveller og fortræffelige barnefortællinger.

Danville *[dæ'nvil]*, byer i de Forenede stater. 1. By i Illinois, 190 km. s. f. Chicago, 16 354 indb. (1900). Kulgruber, jernstøberier. 2. By i Pennsylvania ved Susquehanna, 160 km. n.v. f. Filadelfia, 8042 indb. (1900). Store jernverker, blandt de betydeligste i landet. 3. By i Virginia, 200 km. s.v. f. Richmond, 16 520 indb. (1900). Vigtigt jernbaneknudepunkt. Ligger i centrum for det tobakdyrkende land og er et af de største tobaksmarkeder i verden.

Danzig, hertug af, se L e f e b v r e.

Danzig, hovedstad i Vestpreussen, ved vestre Weichselarm, 6 km. fra dens munding i Danzigerbugt; 159 685 indb. (1905), af disse er 77.2 pct. protestanter, 31 pct. katoliker og 1.8 pct. jøder. Byen, der er en fæstning af anden rang, gjennemstrømmes af Mattlaus 2 arme, der danner Speicherøen. Paa venstre bred ligger den gamle by med kvartererne Altstadt, Rechtstadt og Vorstadt, paa høire bred den nye by, Niederstadt og Langgarten. Til D. regnes 9 forstæder, hvoraf merkes: St. Albrecht, Alt- og Neuschottland, Schidlitz, Langfuhr og Neufahrwasser med havn. D. har et middelalderligt, eiendommeligt præg, særlig Langgasse og Langemarkt med raadhus fra det 15 aarh., Artus- eller Junkerhof,

Danzig: Jappengasse. I baggrunden Mariakirken.

der nu benyttes til børs. Af byens 19 kirker kan nævnes Mariakirken (1343—1502), en af de største protestantiske kirke, der findes. D. har to gymnasier, teknisk høiskole, to realgymnasier, krigsskole, handelsakademi, navigationsskole, to astronomiske observatorier, bibliotek paa 100 000 bd., talrige lærde selskaber. — D.s industri omfatter skibsbyggeri, jernstøberi, maskinbyggeri, fabriker for tobak, papir, bryggeri, brænderi, spritfabriker («Danziger Goldwasser») m. fl. Men først og fremst er D. en handels- og skibsfartsby. De vigtigste udførselsvarer er sukker, træ, mel, spiritus, medens indførselen væsentlig bestaar af sild, kul, jern, petroleum. Handelsflaaden var i 1901 36 dampskibe paa 23 730 tons og 10 seilskibe paa 2 103 tons. D. styres af 2 borgermestre, 23 magistratsmedlemmer og et kommunestyre paa 63 medlemmer. — 997 var D. hovedstad i Pommerellen. 1308 kom den under den Tyske orden og sluttede sig i 1358 til Hansaforbundet, 1454—1793 hørte den til Polen, men kom derefter under preussisk herredomme; indtoges af fransk-

---

(sufficient) excuse; (have f.) be prevented; (det at noget forfalder) decay, disrepair; (fig.) decline, decadence; expiration, maturity (of a bill) — ⓕ (hindring) empêchement m; excuse f; ruine f, délabrement m; caducité f; (tilbagegang) décadence f, déclin m; (fordærvelse) corruption; (veksels) échéance f.

forfalde — ⓣ verfallen — ⓔ decay; (veksel) become (fall) due, expire, come to maturity — ⓕ tomber en ruine, se délabrer; tomber en décadence, décliner; (betaling) être échu, payable. Se ogs. henfalde.

forfalden — ⓣ (bau)fällig, verfallen; (dem Trunke) ergeben — ⓔ ruinous, decayed, delapidated, out of repair; (veksel) payable, (over)due, matured; addicted, given to (drink) — ⓕ en ruine, délabré, caduc; (handelsspr.) échu; adonné (à la boisson), ivrogne.

forfaldenhed — ⓣ Baufälligkeit; Fälligkeit; Verfallenheit f — ⓔ decay, delapidation, ruinous state; addiction to drink — ⓕ (état (m) de) délabrement m; caducité; (til drik) ivrognerie f.

forfalske — ⓣ (ver)fälschen — ⓔ falsify, forge, adulterate, sophisticate, (dagligtale) doctor, debase — ⓕ falsifier, altérer; (dokument) fausser; (haandskrift) contrefaire; (varer) adultérer, sophistiquer, (drikke) frelater.

forfalsker — ⓣ Verfälscher,

mændene under Lefebvre 24 mai 1807 og blev ved Tilsitfreden erklæret for fri rigsstad, men besattes af franskmændene, indtil den efter en langvarig beleiring blev tvunget til overgivelse 17 nov. 1813.

Danzigerbugt, bugt af Østersjøen, Preussen, ved Danzig, er ved mundingen, mellem Rixhöft og Brüsterort, 82 km. bred. Den vestlige del er Putziger Wick, der dannes af den 30 km. lange landtunge Hela, i s.ø. er den ved Frische Nehrung adskilt fra Frisches Haff. Ved Hela, Heisternest, Neufahrwasser, Rixhöft, Pillau og Brüsterort findes fyrtaarn.

Da'phne (myt.), se Dafne.

Da'phne, planteslegt af familien *thymelæaceæ*, buske eller undertiden smaa trær med fire-tallige blomster, som mangler kronblade, men har hvidt, gult eller rødt bæger. Frugten er bær. Herhen ca. 40 arter, af hvilke kun én vokser i Norge, nemlig *d. mezereum*, tysbast el. tyved. Dens rosenrøde, vellugtende blomster kommer frem tidlig om vaaren, først senere udvikles de glatte, lancetformede blade. Bærene er høirøde. Barken indeholder et giftigt stof, daphnin, af sterkt brændende smag, og var tidligere officinel. Tysbast dyrkes tildels som prydbusk. En anden art, *d. laureola* fra Syd- og Mellem-Europa, har læderagtige, glinsende og overvintrende blade, gule blomster og sorte bær, den er ligeledes dyrket og kan i Norge trives i de sydligere kystegne. I koldhus dyrkes nogle arter, som de sydeuropæiske *d. cneorum* og *neapolitana*, der begge har røde blomster, samt den i Japan hjemmehørende *d. odora* med hvide eller svagt røde blomster. Endel indiske arter har anvendelse i papirfabrikationen.

Da'phnia, se Dafnier.

Daphnīn, se Daphne.

Da'phnis, se Dafnis.

Da Ponte, J., se Bassano, J. da.

Dapo'nte, Lorenzo (1749—1838), ital. librettoforfatter, førte et meget vekslende liv som skolelærer, teaterdigter, boghandler, sproglærer, kjøbmand, dirigent i Wien, London, New York; er særlig bekjendt ved teksterne til Mozarts «Don Juan», «Figaros bryllup» og «Così fan tutte».

Dappental (fr. Vallée des Dappes), dal i Jurafjeldene, paa grænsen af Frankrige og Schweiz, kanton Waadt, 1242 m. o. h. Ved grænseregulering 1862 blev den største del af D. tilkjendt Schweiz. Gjennem dette pas fører veien fra Gent til Gez.

Dāpsang, fjeldtop i Asien, Karakorumfjeldene n. f. Kasjmir, ifølge Schlagintweit den samme som de engelske karters Mt. Godwin Austin, som er jordens næsthøieste maalte fjeld, 8 620 m. Andre mener, at disse toppe ikke er identiske.

Dar betyder i det nubiske sprog: land, i arabisk: bolig. Forekommer som første sammensætningsled i mange geografiske navne i Nubien, Sudan og Øst-Afrika, tildels ogsaa i For-Asien.

Dar, brit. vasalstat i Indien, Central-Indien, 4600 km.² med 142 115 indb. (1901). Hovedstaden af samme navn har 17 792 indb., skal før have været meget større. Vakre moskéer, et gammelt slot og et stort fort.

Darab el. Darabsjird, by i Persien, prov. Farsistan, 230 km. n.v. for Bender Abbas, omtr. 5000 indb. Omegnen en frugtbar høislette. I nærheden berømte ruiner af den gamle by D. samt et i fjeld indhugget relief til minde om en sasanidisk konges seier over keiser Valerian.

Darányi *[dara'nji]*, Ignaz von (1849—), ung. politiker, f. i Budapest; blev 1874 advokat, 1881 medlem af rigsdagen, hvor han blev det liberale partis formand, siden præsident for Haus der Abgeordneten. 1895 blev D. landbrugsminister i Banffy's ministerium, ligeledes i kabinettet Szell. Siden 1902 er D. overkurator for den reformerte kirke i Ungarn.

Darāsi, Muhammed ibn Ismael, se Druser.

Darawi el. Darau, by i Øvre Ægypten ved høire Nilbred, ca. 30 km. nedenfor (n. f.) Assuan. Jernbanestation. Straks i n. ruinbyen Kom Ombo.

Dar-Banda, Central-Afrika, et landomraade i fransk Kongo, mellem ca. 6° 30' og 9° n. br., omgivet af Dar-Runga i n. og Ubangi—Schari-territoriet i s. Et frugtbart lavland (ikke over 700 m.), gjennemstrømmet af Scharis talrige nordvestgaaende kildeelve, i ø. ogsaa af Ubangis bielv Kutas kildeelve. Beboes af negere og njam-njamfolk. I s.v. fransk fort Crampel.

Darbhanga, by og distrikt i Forindien, prov. Behar (Bengalen), n. for byen Patna. Distriktet er 8637 km.² og har 2 912 611 indb. (1901); rigt og frugtbart land, dyrkning af ris, indigo og tobak. Byen D. ligger ved en bielv til Ganges 90 km. n.ø. for Patna og har 66 244 indb. (1901). Her er der et prægtigt palads tilhørende maharadsjaen af D.

D'Arblay *[darblæ']*, Fanny (Frances), se Burney.

Darboux *[darbu']*, Jean Gaston (1842—), fr. matematiker; efter at have studeret ved L'école polyt. blev han ekstraordinær professor i mekanik og geometri ved Fakulté des sciences, indtil han 1881 blev Chasles' efterfølger som professor i den høiere geometri. 1884 blev han medlem af Academie des sciences. Har foruden en række afhandlinger om geometriske spørsmaal udgivet sine forelæsninger over geometri.

Darboy *[darbwa']*, Georges (1813—71), fr. erkebiskop; blev 1836 presteviet, 1840 professor ved presteseminaret i Langres, 1845 prest i Paris, 1859 biskop i Nancy og 1863 erkebiskop af Paris. Som saadan søgte han at forsvare den franske kirkes rettigheder overfor ultramontane bestræbelser. Paa Vatikaner-koncilet 1870 modsatte han sig saa længe som muligt vedtagelsen af ufeilbarhedsdogmet. 1871 fængslede kommunarderne ham som en af kommunens gisler og lod ham 24 mai s. a. skyde.

Darby *[dā'əbi]*, John Nelson (1800—82), eng. teolog; blev som prest i den eng. statskirke grebet af en religiøs vækkelse, som stillede sig polemisk mod statskirken. 1828 traadte han ud af denne og sluttede sig til «Plymouthbrødrene», d. e. fromme kredse, som samlede sig til privatgudstjeneste og afskyede al kirkelig organisation. De betragtede det officielle kirkevæsen som frafald fra kristendommen, var opfyldt af tanken om Kristi nære gjenkomst og deltog kun i private religiøse sammenkomster. D. blev snart en af deres betydeligste ledere og søgte paa flere reiser baade i Europa og Amerika at vinde tilhængere. Efter ham kaldtes retningen ofte darbysme (darbyster). Af D.s samlede skrifter er der indtil nu (1908) udkommet 34 bd. (London siden 1866).

Fälscher m — (e) falsifier, forger; sophisticator; debaser — (f) falsificateur, faussaire; contrefacteur; sophistiqueur, frelateur m.

forfalskning — (t) Verfälschung, Fälschung f — (e) falsification, forgery; adulteration, sophistication — (f) falsification, altération; contrefaçon, adultération, sophistication f; frelatage m.

forfanterie (f) f, praleri.

forfaren se erfaren.

forfatning — (t) Zustand m, Verfassung, Lage f — (e) (tilstand) state, condition, plight; (stats-) constitution — (f) état m, situation; position, condition; (stats-) constitution f.

forfatningsmæssig — (t) verfassungsmässig — (e) constitutional — (f) constitutionnel.

forfatningsstridig — (t) verfassungswidrig — (e) unconstitutional — (f) contraire à la constitution; inconstitutionnel.

forfatte — (t) verfassen — (e) compose, write, pen, indite — (f) composer, écrire, faire; (affatte) rédiger.

forfatter — (t) Schriftsteller, Verfasser m — (e) author, composer, writer — (f) auteur, écrivain m.

forfatterskab — (t) Autorschaft f — (e) authorship — (f) profession d'écrivain; composition f; écrits m pl, œuvres f pl.

forfegte — (t) verfechten, verteidigen — (e) defend, assert, main-

Darcet (d'Arcet) *[darsæ']*, Jean Pierre Joseph (1777—1844), fr. kemiker, generalmyntmester i Paris, meget fortjent af den kemiske teknik.

Darcet's metal *[darsæ' -]*, en af den fr. kemiker Darcet angiven legering (8 dele wismuth, 5 dele bly og 3 dele tin), som smelter ved 94.5 °, altsaa under vandets kogepunkt.

Dardanariāt (lat.), «kornpugeri», dannet efter Dardanarius, en berygtet romersk kornpuger.

Dardane'llerne, Hellespont, eg. navnet paa fire befæstede slotte paa begge sider af det smale stræde, som forbinder Ægæerhavet med Marmarahavet, men benyttes ogsaa ofte som betegnelse for selve strædet. Af disse slotte ligger Seddil-Bahr og Kilid-Bahr paa den europæiske side og Kum-Kalesi og Kale-Sultanie paa den asiatiske. Strædet er 75 km. langt og 15—1.3 km. bredt. Overfladestrømmens hastighed er i gjennemsnit 2.8 km. i timen, men paa det smaleste kan den naa op til 8.3 km. — Ifølge en traktat af 13 juli 1841 maa intet krigsskib passere strædet uden Tyrkiets tilladelse. I 1878 gik en engelsk flaade uden tilladelse gjennem for at beskytte Konstantinopel. Under den rus.-jap. krig seilede to rus. krigsskibe under handelsflag gjennem D. I det Røde hav stansede de tyske og engelske skibe, men maatte ophøre dermed, da englænderne protesterede (juli 1904).

Dardāner. 1. Hos Homer beboerne af et land, Dardania, ved Idabjergets fod, troernes hjælpere i kampene ved Troja, anført af Aineias (se Dardanos 1); ofte bruges d. unøiagtig ogsaa omfattende eller istedetfor troerne. — 2. En illyrisk stamme ved Moravas øvre løb, underkastet romerne og af Diocletian udskilt fra Møsien og gjort til en særlig provins med hovedstaden Naissus (nu: Nisch).

Dardānia, se Dardaner og Dardanos.

Da'rdanos. 1. I den græske mytologi troernes stamfader, søn af Zeus; vandrede ud fra sit fødeland Arkadien, først til Samothrake, derfra til Lilleasien, hvor han anlagde byen Dardania og blev troernes stamfader (hans sønnesøn hed Tros). — 2. Oldtidsby i Troas, s. f. Hellespont, hvis nuværende navn Dardanellerstrædet er afledet af D.

Da'rdel, Fritz Ludvig (1817—1901), sv. officer og kunstner. Har spillet en betydelig rolle i sv. kunstliv og optraadt som landskabs- og karrikaturtegninger under pseudonymet Stift & co. (sammen med Höckert) («Ny illustrerad tidning», 1865—66; «Minnen från Stockholm», 1840—44). Udgav plancheverket «Svenska och norska arméerna samt flottorna i deres nuvarande uniformering» (1861—63). Desuden illustrationer til bøger.

Dardistān er et fælles geografisk navn paa en hel del smaa stater, som ligger paa den sydlige skraaning af Hindukusj og Karakorum i det nordvestlige Forindien mellem Kasjmir og Afghanistan. Det er et vildt fjeldland. Indb., darderne, er af arisk oprindelse. De var før buddhister, men de fleste er nu muhammedanere. De taler et sprog, som nedstammer fra sanskrit. De kaldes ogsaa ofte for kanjut. D. er britisk besiddelse.

Darei'k, se Darik.

Darei'os, græsk form for et persisk kongenavn (pers. Darjavush, lat. Darius). 1. D. I, Hystaspes' søn (omkr. 550—485 f. Kr.), af Achæmenidernes slegt, en af Orientens betydeligste herskere, baade som kriger og som statsleder, konge 521 efter at have overvundet den falske Smerdes (s. d.); indtil 519 førte han endnu krige mod forskjellige oprørere (særlig haard kamp mod Babylon; se Zopyros). D. omordnede nu hele sit rige (inddeling i 20 satrapier, ordning af skatteforhold; veianlæg, indretning af en rigspost); han foretog store byggeanlæg, navnlig i Persepolis. Omkr. 514 foretog D. sit store skythertog, med en hær paa 700 000 mand gik han paa en bro over Bosporus, underlagde sig Thrakien og Makedonien, gik over Donau ind i Skythien, hvor han dog intet opnaaede; han vendte saa tilbage med tab af mange folk, gik over Donau-broen, som de lilleasiatiske jonere havde bevogtet, og tilbage til Susa. Omkr. 500 gjorde jonerne efter tilskyndelse af Aristagoras (s. d.) opstand mod ham. Det lykkedes ham dog at nedslaa opstanden; derimod havde han ikke held med sine foretagender mod Grækenland, særlig Athen; en flaade strandede ved Athos 492, en anden led nederlaget ved Marathon 490 (se Perserkrigene). Medens D. nu traf forberedelser til et nyt, stort tog, gjorde Ægypten opstand, og kort efter døde han. — 2. D. II Nothos (d. e. den uegte), naturlig søn af Artaxerxes den langhaandede (424—04); lod sine brødre myrde ved sin tronbestigelse; talrige opstande omkring i riget, som dog for det meste blev dæmpet med grusomhed. Under ham var Tisafernes og Kyros den yngre (s. d.) satraper i Lilleasien og støttede Sparta mod Athen. — 3. D. III Kodomannos, sidste pers. konge (336—30), personlig velsindet og ædel, men svag som regent, bukkede under for Alexander den stores angreb, nederlagene ved Issos (333) og Gaugamela (331); flygtede fra Gaugamela længere ind i sit rige, blev fanget af sin satrap Bessos, som tilsidst (330), haardt trængt af den forfølgende Alexander, dræbte D.; Alexander lod D.s lig begrave i Persepolis (se billede til Alexanderslaget, bd. I, sp. 207).

Darei'os-vasen, en antik vase af usedvanlig størrelse med en enestaaende allegorisk-historisk malet fremstilling af perserkrigene, blev fundet 1851 i et gravkammer ved Canosa. Den er 1.30 m. høi, største omfang 1.93 m.; opbevares i Neapels museum. Billedfremstillingen er delt i tre rækker; i midtrækken Dareios og hans raad, som planlægger krigen; i nederste række kongens skatmester, som modtager gaver og skat fra hele riget; i øverste række Hellas omgivet af hellenernes guder. Paa vasehalsen er fremstillet amazonekampen og Bellerofons kamp med Chimaira. Fremstillingerne hører til det bedste af syditaliensk vasemaling.

Dar-el-Beïda, arab. navn paa Casablanca (s. d.).

Daremberg *[darābæ'r]*, Charles Victor (1817—72), fr. medicinalhistoriker; fra 1849 bibliotekar ved Bibliothèque Mazarine, gjorde forskjellige reiser rundt om i Europa for at anstille bibliografiske undersøgelser. 1871 professor i medicinens og kirurgiens historie.

Dares Phry'gius (d. e. Frygeren), den foregivne forfatter til en latinsk prosaisk fortælling om Trojas ødelæggelse; skriftet er rimeligvis fra 5 aarh. e. Kr., men dets forfatter har villet udgive det for en oversættelse efter en original af D. P., en hos Homer omtalt prest i Troja; skriftet læstes meget i middelalderen.

Dar-es-salām. 1. («Fredens hus»), arab. navn paa Bagdad. — 2. Hovedstad i t. Østafrika og i distrikt af

---

tain, vindicate, advocate, champion — ⓕ défendre, soutenir, plaider.
forfeit ⓔ forbryde, forspilde; forbrudt (gjenstand); mulkt; pant(eleg). **forfeitable** som kan forspildes (mistes). **forfeiture** forbrydelse: forbrudt gods.
forfeile — ⓣ verfehlen — ⓔ miss, fail in, fail short of — ⓕ manquer; se tromper de.
forfeilet — ⓣ verfehlt — ⓔ mistaken, a failure — ⓕ manqué, avorté.
forficule ⓕ f, (zool.) ørentvist
forfinelse — ⓣ Verfeinerung f — ⓔ refinement — ⓕ raffinement m.
forfinet — ⓣ verfeinert — ⓔ refined — ⓕ raffiné.
forfjamselse — ⓣ Verwirrung f — ⓔ confusion, bewilderment — ⓕ confusion f.
forfjams(k)et — ⓣ verwirrt — ⓔ confused, bewildered — ⓕ confus.
forfjerding — ⓣ Vorderviertel n — ⓔ forequarter, shoulder — ⓕ quartier (m) de devant.
forfjor: i f. — ⓣ vor zwei Jahren — ⓔ the year before last — ⓕ il y a deux ans; l'avant-dernière année.
forflade — ⓣ verflachen — ⓔ flatten — ⓕ rendre banal, trivial.
forflere — ⓣ vermehren — ⓔ multiply — ⓕ multiplier.
forflygtige — ⓣ verflüchtigen — ⓔ volatilize — ⓕ volatiliser; (-s) ogs. s'évaporer.

samme navn, under 6 ° 49 ' s. br., i landskabet Usaramo ved det Indiske hav, ca. 40 km. s.v. for øen Sansibar med (1903) 20 000 indb. (400 europæere). D., som ligger i en paa rismark og kokospalmer frugtbar egn, har en udmerket havn, er sæde for guvernøren og militærstation. Udfører kautschuk og kopal. Herfra er under bygning jernbane til Mrogoro, ca. 150 km. i v.

Dareste de la Chavanne *[darést d'la šaván]*. 1. Antoine Elisabeth Cléopas D. d. l. C. (1820—82), fr. historiker, lærer ved forskjellige latinskoler, senere prof. i Grenoble og Lyon, afskediget 1878 paa grund af klerikal opposition. Flere af hans arbeider blev prisbelønnet, saaledes et verk om Frankriges indre styrelse siden Filip August (1848), et om de franske bønders kaar fra Ludvig den helliges tid til revolutionen (1853) og en «Frankriges historie» i 8 bd. (1865—73). — 2. Rodolphe Madeleine Cléophas D. d. l. C. (1824—), ovenn.s broder, studerede særlig retshistorie, baade fransk og fremmed, bl. a. oldgræsk og oldnordisk, for hvis retskilder han har redegjort i «Journal des savants». Fra 1877 medlem af kassationsretten.

Dar-Fertit, Central-Afrika, et landomraade n. for 8° n. br. paa vandskillet mellem Ubangis og Bahr el Ghazals tilløb. D., som bestaar af stepper og skoge, har lidt meget under slavejagter og er derfor tyndt befolket, af kredj og njam-njam, i n. af arabere. Opdaget 1871 af Schweinfurth, ægyptisk 1878 tilhørte D. fra begyndelsen af 1880-aarene Mahdi-riget, indtil det ved den engelsk-franske traktat af 21 mars 1899 deltes mellem fr. Kongo og den brit. prov. Bahr el. Ghazal.

Dar-Fur, Central-Afrika, et før selvstændigt, nu i brit. Sudan indlemmet sultanat under 9—16 ° n. br., mellem Wadai i v. og Kordofan i ø., ca. 450 000 km.^{2} (som Sverige) med ca. 1$^1/_2$ mill. indb. D. er et middelshøit land med høiere fjelde (tildels udslukte vulkaner) i nord og vest, hvor Djebel Marrah's massiv naar 1830 m. Dette danner et vigtigt vandskil, hvorfra talrige wadi'er (d. e. elveleier med periodisk vandføring) grener sig ud i alle retninger (til Nilen, Schari og Bahr el Ghazal). Steppelandet i n. og ø. beboes af tildels nomadiserende arabere, som er det herskende folk, medens de fastboende fur-negere, som under islams paavirkning har naaet en vis grad af kultur, er de talrigste og især bor i de vestlige fjeldegne og de frugtbare, i regntiden oversvømmede landstrøg i s. Hovednæringsveie er foruden kvægavl og jordbrug bergverksdrift paa jern og (særlig ved Hofrat en Nehas i s.v.) kobber, samt nogen industri. D. herjedes før af hyppige slavejagter, havde flere slavemarkeder og en livlig gjennemgangshandel med slaver og elfenben til Ægypten. Hovedstad er el Fascher i n., 717 m. o. h. D.s før-islamitiske historie er lidet kjendt. Ca. 1400 fik fur-negerne magten, ca. 1600 indførtes islam af sultanen Sulêman Solon, under hvem D. havde sin stormagtstid. Under ægyptisk herredømme 1874—83, da D. erobredes af madhisterne, fra hvem det gjenerobredes 1899.

Dargomy'sjkij, Aleksander Sergejevitsj (1813—69), rus. komponist, slog med operaen «Russalka» (kildenymfen) ind paa nationale baner og blev en af førerne for den ungrussiske skole, idet han særlig i operaen «Stengjesten», som efter hans død fuldførtes af Cui og Rimski-Korsakow, endog overbød Wagner i gjennemførelsen af sangrecitation. Forresten orkesterfantasier, kor, klaversager m. v.

Daribba, kornmaal i Ægypten = 2 ardebb (s. d.).

Dariel, se Darjal.

Dārien, landskab i republiken Panama, mellem eidet ved Panama og Sydamerikas fastland, altsaa den østligste del af Panamatangen. Det laveste punkt er omtr. 150 m. Her troede man før at have det gunstigste sted for en kanal.

Dārien, bugten ved D., mellem D. og Colombia; i den sydligste vik, Urababugten, flyder elven Atrato ud.

Dārienplanen el. Darienkompaniet. Skotten William Paterson, som grundede Englands bank, fik 1695 stiftet et kompani til udførelse af en plan, han havde lagt for at skaffe Skotland kolonier. Der blev udsendt en ekspedition paa 1200 mand, som over Darien skulde handle med Asien. Men Spanien stillede sig fiendtlig til planen, og da ogsaa klimaet var uheldigt, maatte eventyrerne vende tilbage til Skotland.

Darīk el. darei'k, af kongenavnet Dareios, gammelpersisk guldmynt, antages først udstedt af Dareios Hystaspes til brug i handelssamkvem med grækerne eller til lønning under perserkrigene. D. er af meget rent guld, formen er oval, aversen fremstiller perserkongen med spyd og bue.

Darīus, se Dareios.

Darja (pers.), sjø, elv.

Darjal (el. Dariel), et dybt skar (pas) i Kaukasus ø. f. Kasbek, gjennem hvilket Terek bruser afsted mod n. Her gaar den store militærvei over Kaukasus mellem Vladikavkas i n. og Tiflis i s. D. er de gamle klassiske forfatteres Porta Caucasi og Porta Sarmatica.

Darjiling, distrikt og by i Forindien, Bengalen. Distriktet D. ligger paa Himalajas sydskraaning mellem Nepal i v., Sikkim i n. og Butan i ø. Det er omtr. 3 000 km.^{2} med 249 117 indb. Byen D. ligger paa en høide af 2 185 m. med udsigt til flere vældige fjeldtoppe, deriblandt Kabru (s. d.) og Kanchanchanga; 16 294 indb.

Kabru. Kanchanchanga.
Darjiling: Udsigt fra Mackenzie Road.

(1901). Klimaet er sundt og behageligt (aars-, januar- og julitemperatur 12.2 °, 5 ° og 17.2 °), og her har derfor guvernøren over Bengalen sin sommerresidens; ligeledes

forflytte — (t) versetzen — (e) remove — (f) déplacer.

forflyttelse — (t) Versetzung, -legung f — (e) translation; removal: transfer — (f) déplacement, changement (m) de place; translation f.

forfløien — (t) leichtsinnig, wild — (e) giddy, heedless, volatile; whimsical — (f) étourdi, écervelé, évaporé; (idée f) irréfléchi(e).

forfordele — (t) übervorteilen — (e) prejudice — (f) faire tort (porter préjudice) à, préjudicier à.

forfra — (t) (wieder) von vorne — (e) from before, in front; (omigjen) over again, from the beginning; anew — (f) par devant, en face, de front; (omigjen) de nouveau; re-; (commencer) par les éléments.

forfremme — (t) (be)fördern — (e) advance, prefer, promote — (f) faire avancer (monter) (en grade); (s) ogs. passer (capitaine).

forfremmelse — (t) Beförderung, Förderung f — (e) promotion, advance-, preferment — (f) avancement m.

forfriske — (t) erfrischen — (e) refresh, recreate — (f) rafraîchir; (se) récréer.

forfriskning — (t) Erfrischung f — (e) refreshment — (f) rafraîchissement m; collation f.

forfrossen — (t) verfroren — (e) frozen, benumbed with cold, chilly, shivery — (f) transi (de froid), gelé; (kuldskjær) frileux.

er der et stort sanatorium for indiske embedsmænd. Jernbane til Kalkutta.

Darlaston *[dāəlæstn]*, by i England, grevsk. Stafford, nær Wednesbury, 12 km. n.v. f. Birmingham; 15 395 indb. (1901). Kulgruber og jernverker.

Darley *[dāəli]*, Felix Octavius Carr (1822—88), amer. tegner. Illustrationer til verker af Washington Irving, Cooper, Dickens, Longfellow. Betydeligst er konturtegningerne til Hawthornes «Scarlet letter» (1879 og 1883), Longfellows «Evangeline» (1883) og illustr. til Shakespeare (1886).

Darling *[dāəliŋ]*, elv i Australien, bielv til Murray, opstaar ved sammenløbet af flere elve, Condamine, Barwon etc., som alle begynder i de østlige fjelde og flyder i sydvestlig retning gjennem Ny-Syd-Wales; forener sig med Murray ved Wentworth. Længde omtr. 2 500 km. I tørketiden er den ofte fuldstændig uden vand, i regntiden svulmer den op og oversvømmer da landet.

Darling Range *[dāəliŋ rēndž]*, fjeldkjede langs vestkysten af det sydlige Australien, høieste top omtr. 1100 m.

Darlington *[dāəliŋtn]*, by i England, grevsk. Durham, ved Skerne, bielv til Tees; 44 511 indb. (1901), hvoriblandt mange kvækere. D. har jern og staalverker, lokomotivverksteder og livlig handel. Fra D. til Stockton byggede Stephenson 1825 den første jernbane.

Darlingtōnia califo'rnica, en plante, som vokser i Sierra Nevadas sumpige egne, og som udmerker sig særlig ved sine eiendommelige blade. Disse er hule, af form som et optil aabent kræmmerhus og med en hjelmformig dannelse over aabningen; deres bygning tyder paa, at de er «insektædende», d. e. at de kan fange, fastholde og fordøie smaadyr, en egenskab, som karakteriserer hele den familie, *sarraceniaceæ*, hvortil d. hører.

Darmaputra, se Batgaon.

Darmesteter *[darmstetǣr]*, Arsène (1846—88), fr. sprogforsker, fra 1883 prof. ved Sorbonnen i oldfr. sprog og litteratur. Af hans mange arbeider kan nævnes: «Traité de la formation des mots composés» (1875, 2 udg. 1894), «De la création des mots nouveaux» (1877), samt «La vie des mots» (1887) og «Dictionnaire général de la langue française», fortsat efter hans død af Hatzfeld og Thomas.

Darmesteter *[darmstetǣr]*, James (1849—94), fr. orientalist, beskjæftigede sig navnlig med studiet af oldpersisk; 1885 blev han professor i persisk ved Collège de France. Blandt hans arbeider kan merkes «Haarvatât et Ameretât, essai sur la mythologie de l'Avesta» (1875), «Ormazd et Ahriman, leurs origines et leurs histoire» (1877), «Études iraniennes» (1883). Han oversatte Avesta saavel til engelsk (i «Sacred books of the East») som til fransk (i «Annales du musée Guimet»). Han har ogsaa skrevet en «Essai sur la littérature Anglaise».

Darmsala, by i Forindien, prov. Punjab (Pandsjab), 200 km. n.ø. f. Lahore paa Himalajas sydskraaning, omtr. 7000 indb. (1901). Sanatorium for syge soldater. I 1905 stort jordskjælv, hvorved 400 soldater og mange andre mennesker omkom.

Darmstadt, hovedstad i storhertugdømmet Hessen, ligger mellem Rhin og Main, ved foden af de nordvestre udløbere af Odenwald, 146 m. o. h.; 83 123 indb. (1905), deraf 14 471 katolikere og 1998 jøder. D. bestaar af Altstadt, som har trange, krogede gader, og Neustadt med brede gader, vakre anlæg og store pladse, som Luisenplatz med en høi sandstenssøile, der bærer storhertug Ludvig I's broncestatue, og Paradeplatz med krigermindesmerke. Mellem begge bydele ligger slottet, som bestaar af mange bygninger og indeholder et bibliotek paa 478 185 bind (1904). Byen har flere kirker, rus. kapel, teater, museum og flere mindesmerker, teknisk høiskole med 1951 studerende (1906), to gymnasier, realskole og realgymnasium m. fl. D.s industri omfatter maskinbygning, fabrikation af kemiske produkter, musikalske og tekniske instrumenter. Handelen omfatter landbrugsprodukter og lettes ved de mange jernbaner, som mødes her. D. styres af fire magistratsmedlemmer og et kommunestyre paa 42 medlemmer.

Darnétal, by i det n.y.-lige Frankrige, depart. Seine-Inférieure, 4 km. ø. f. Rouen; 6826 indb. (1901). Spinderier, væverier, farverier og klædesfabriker.

Darnis, se Derne.

Darnley *[dā'ənli]*, Henry Stuart, lord (1541—67), den skotske dronning Maria Stuarts fætter og anden egtefælle, søn af Mathew Stuart, jarl af Lennox, og Margrete Douglas, Jakob V's halvsøster; derved nærmeste arving til Skotland efter Maria. D. var ivrig katolik; ved sin skjønhed vandt han sin kusines kjærlighed, men da han var en aandløs, raa og udsvævende person, blev forholdet mellem dem snart kjøligt; desuden lod Maria ham ikke faa nogen politisk indflydelse. Et fuldstændigt brud indtraadte, da D. med nogle sammensvorne trængte ind i Marias værelse og myrdede hendes yndling David Rizzio (s. d.) 9 mars 1566. Sønnen Jakobs fødsel sommeren 1566 ændrede intet i forholdet, men senere, da D. fik kopper, fandt en slags forsoning sted, og Maria pleiede ham i nogen tid. Om aftenen 9 febr. 1567 forlod Maria D. for at deltage i en bryllupsfest, et par timer efter sprængtes huset i luften, og om morgenen fandtes D. myrdet et stykke derfra. De fleste regnede jarlen af Bothwell (s. d.) for delagtig i drabet, Maria for medvider.

Darra, Central-Afrika, by i Dar-Fur (brit. Sudan), under ca. 12 ° n. br., ca. 150 km. s. f. hovedstaden el Fascher, 525 m. o. h. Her tilbageslog Slatin Bei madhisternes første angreb 1882, men kapitulerede 1883.

Darrang, distrikt i Forindien, i prov. Assam, n. for Bramaputra, omtr. 8650 km.² med 337 724 indb. (1901). Der dyrkes meget te.

Darre, n. adelsslegt, hvis første kjendte mand Jon D. nævnes allerede 1331. Hans sønnesøn Jon Reidarsøn D., der var norsk rigsraad og hovedsmand paa Tønsberghus, døde ca. 1430, og med ham uddøde vistnok slegten paa mandssiden. Den nulevende borgerlige slegt D., der optræder i Oslo og senere i Trondhjem i begyndelsen af det 16 aarh., nedstammer muligens paa mødrene side fra den gamle æt. [Litt.: «Dansk adels aarbog», 1891.]

Darre, en med jernbolt forsynet sten af ca. 3 kg.s vegt, der ved notfiske efter lakesild paa strømhaarde steder i Laugen fæstes i hver ende af notens underteine for at faa denne til at følge elvebunden.

Dar-Runga, Central-Afrika, landskab i fransk Kongo (Tsadterritoriet) under ca. 10 ° n. br. mellem Wadai i n. og Dar-Banda i s. Gjennemstrømmet af Scharis

---

forfædre — (t) Vorfahren, -väter pl — (e) forefathers, ancestors — (f) ancêtres, aïeux m pl.

forfængelig — (t) eitel, eingebildet; (tage f.) missbrauchen — (e) vain — (f) vain; vaniteux; (tage f.) prendre en vain, profaner.

forfængelighed — (t) Eitelkeit f — (e) vanity — (f) vanitée f.

forfærde — (t) erschrecken; (-s) ogs. sich entsetzen — (e) terrify, appal, affright, dismay; (-s) be terrified osv.; (-t) (struck) aghast — (f) épouvanter; frapper d'épouvante, de terreur; terrifier; (-s) ogs. s'effrayer.

forfærdelig — (t) entsetzlich, fürchterlich, erschrecklich — (e) terrific, appalling, frightful, horrific, dreadful; monstrous, tremendous — (f) terrible, épouvantable, effroyable, affreux; (adv.) excessivement, furieusement.

forfærdelse — (t) Entsetzen n, Schreck m — (e) terror, horror, fright, consternation, dismay — (f) épouvante, terreur f.

forfærdige — (t) verfertigen, machen — (e) make, manufacture — (f) faire, fabriquer.

forføie sig se begive sig.

forfølge — (t) verfolgen, nachsetzen, -stellen — (e) pursue, (for retten) prosecute; persecute, (spor) trace, (drive igjennem) follow up — (f) poursuivre; donner la chasse à (un navire); (retning, spor) suivre; persécuter; tourmenter, obséder.

forfølgelse — (t) Verfolgung, Nachstellung f — (e) pursuing osv.:

tilløb, hvis oversvømmelser er til hinder for jordbruget i det flade og lave land. D.s indbyggere, som er negere, driver jagt paa elefanter og næshorn. Hovedstad er Bukkas eller Donass i n.

Dartford *[dāətfəd]*, by i det sydøstlige England, grevskabet Kent, 27 km. ø. f. London, ved Darent; 18 644 indb. (1901). Papir- og krudtmøller; to store sindssygeanstalter.

Dartmoor *[dāətmuə]*, granitplateau i England, grevskabet Devon, er 500 km.² og har en middelhøide af 350 m., var tidligere dækket af skog, nu findes kun mos og heder. De høieste toppe er Yestor (625 m.) og High Willhayse (621 m.).

Dartmouth *[dāətməþ]*. 1. By i det s.v.-lige England, grevskabet Devon, ved Darts udløb i den Britiske kanal; 6579 indb. (1901). Anløbes af postskibene til Afrika. — 2. By i Canada, Nova Scotia, ret overfor Halifax, med hvilken der er færgeforbindelse; 4806 indb. (1901). Jernstøberier etc.

Daru *[dary']*. 1. Pierre Antoine Bruno, greve af D. (1767—1829), fr. politiker og forfatter. Sluttede sig til revolutionen og brugtes meget af Napoleon ved fredsforhandlinger (Pressburg 1805, Tilsit 1807, Wien 1809). Under felttoget i Rusland generalintendant, meget dygtig, men selvfølgelig ikke den umulige opgave voksen. 1818 pair. Skrev bl. a. en Venedigs historie i 7 bd. Overs. Horats. — 2. Napoléon, greve af D. (1807—90), fr. politiker, ovenn.s søn. 1848 medlem af den grundlovgivende og den lovgivende forsamling. Efter Napoleon III's statskup 2 dec. 1851 foreslog han som kammerets viceformand Napoleons afsættelse, hvorfor han en tid blev holdt fængslet. 1869 lykkedes det ham at seire over regjeringens «officielle kandidat» (s. d.) ved de alm. valg, og da Napoleon i begyndelsen af 1870 syntes at ville indføre parlamentarisk regjering, lod D. sig overtale til i ministeriet Olivier (s. d.) at overtage stillingen som udenrigsminister, men han gik af efter kort tids forløb. 1871 medlem af nationalforsamlingen, 1876 senator. Tilhørte høire centrum.

Daruvar, landsby i kroatisk-slavon. Komitat Požega, 1846 indb. (1901), har fem svovlkilder, som allerede kjendtes i romertiden (Thermæ jasornenses) og endnu gjør D. til et søgt badested for gigt- og reumatismepatienter.

Darwar, by i Forindien, præsidentskabet Bombay, 120 km. ø. for Goa, 31 279 indb. (1901). Udførsel af bomuld og ris. Hovedstad i distriktet af samme navn, omtr. 12 000 km.² med 1 113 298 indb. (1901).

Darwen *[dāəwən]*, fabrikby i England, grevskabet Lancaster, 5 km. s. f. Blackburn; 38 212 indb. (1901). Betydelig industri i jern, papir og bomuld.

Darwin *[dāəwin]*, Charles Robert (1809—82), eng. naturforsker, f. i Shrewsbury. Studerede først medicin og teologi i Edinburgh og Cambridge (1825—31), fulgte derefter som naturforsker med det engelske krigsskib «Beagle» paa dets jordomseiling i aarene 1831—36. Under denne reise gjennemstreifede D. flere trakter i Sydamerika og Ildlandet, besøgte Galapagosøerne, Tahiti, Ny Seeland, Australien, Van Diemens land samt flere af det Stille havs, Atlanterhavets og det Indiske oceans øer. Denne reise blev af afgjørende betydning for D.s udvikling. Han vendte tilbage fra den, opfyldt af tanker om organismernes udvikling, tanker, som først og fremst hans studier af Sydamerikas forsteninger og Galapagosøernes fugleverden havde indgivet ham, og som kom til at danne de første spirer til hans epokegjørende teori. — Efter sin tilbagekomst til England opgav D. enhver tanke om at fortsætte sine teologiske studier; han havde nu fundet sit rette kald og viede resten af sit liv til naturvidenskabelige studier. Han døde paa sit landgods Down i Kent, hvortil han allerede havde trukket sig tilbage i 1842. Han bisattes blandt Englands stormænd i Westminster Abbey nær Newtons grav. — I tiden nærmest efter sin hjemkomst var D. optaget med at ordne sine samlinger og besørge deres bearbeidelse; fra denne tid skriver sig hans grundlæggende monografi om cirripedierne, de klassiske undersøgelser om koralrevene samt hans bekjendte reiseskildring («En naturforskers reise omkr. jorden»), almindelig anseet som den bedste af alle reisebeskrivelser. Samtidig med disse arbeider var D. sysselsat med at udforme sin teori om arternes oprindelse og samle et stadig rigere bevismateriale for denne. De første skriftlige optegnelser om sine grundtanker, som han gav sine venner, geologen Lyell og botanikeren Hooker, skriver sig fra aaret 1844; han lod sig dog ikke overtale til at offentliggjøre disse. Først i aaret 1858, da D. fra den reisende Wallace (s. d.) fik sig oversendt en afhandling, som i de væsentligste punkter stemte overens med hans egen teori, besluttede han sig til at offentliggjøre et kort uddrag af sin lære sammen med Wallaces manuskript. I det følgende aar (1859) udkom saa det vigtigste af alle hans arbeider, «The origin of species by means of natural selection» (norsk: «Arternes oprindelse»; oversat af I. Suleng (1000 hjem)), et arbeide, som betegner et vendepunkt i zoologiens og botanikens historie, og derefter fulgte med korte mellemrum, som frugten af aarelange studier, en række grundlæggende arbeider, af hvilke her kun skal nævnes: «The variation of animals and plants under domestication» (1868), «The descent of man, and selection in relation to sex» (1871), «The expression of the emotions in man and animals» (1872). — I sine sidste leveaar var D. mest sysselsat med botaniske arbeider. Fra denne tid stammer hans arbeider om insektædende planter, om kryds- og selvbefrugtning i planteriget, om ulige slags blomster hos planter af samme art, om planternes evne til bevægelse o. s. v. Hans sidste arbeide, som udkom aaret før hans død, omhandler medemarkens betydning for muldjorddannelsen. [Litt.: Darwin's «Life and letters» (3 bd., 1887), norsk oversættelse af M. Soraas (1000 hjem);

Charles Robert Darwin.

---

pursuit; persecution — Ⓕ poursuite; persécution f.

forfølger — Ⓣ Verfolger m — Ⓔ pursuer, persecutor — Ⓕ persécuteur m.

forføre — Ⓣ verführen, -leiten — Ⓔ seduce, debauch — Ⓕ séduire; suborner; (fordærve) corrompre, pervertir; (en til) induire, entraîner, pousser, porter q à.

forførelse — Ⓣ Verführung f — Ⓔ seduction — Ⓕ séduction; corruption f, pervertissement m.

forfører — Ⓣ Verführer m — Ⓔ seducer, debaucher — Ⓕ séducteur m.

forførerisk — Ⓣ verführerisch — Ⓔ seductive, fascinating — Ⓕ séducteur; (lokkende, bedaarende) séduisant.

forgaa — Ⓣ vergehen, -fliessen, -streichen — Ⓔ perish; (f. sig) offend — Ⓕ périr; (f. sig) faillir, s'oublier.

forgaard — Ⓣ Vorhof m — Ⓔ fore-court — Ⓕ avant-cour f; (tempel-) parvis; (øre-) vestibule m

forgabe: f. sig i — Ⓣ sich vergaffen; (-t) ogs. vernarrt — Ⓔ dote on; (-t) doting on, taken with — Ⓕ s'amouracher, s'affoler, s'engouer de.

forge Ⓔ & Ⓕ f, smedje(verksted), esse, avl; Ⓕ ogs. hammerverksted.

forge Ⓔ, **forger** Ⓕ smede, hamre; Ⓔ ogs. eftergjøre; skrive falsk; Ⓕ ogs. fig. udklække, lave, udtænke. **se f.** udmale, indbilde sig.

forgerie Ⓕ f, smedehaandverk.

forgeron Ⓕ m, smed.

«More letters» (2 bd., 1903); biografier af Huxley, Spengel, Kleinenberg, Høffding og J. P. Jacobsen, som har leveret en udmerket overs. af «Origin of species».]

Darwin, Erasmus (1731—1802), eng. læge, naturforsker og digter, Ch. D.s bedstefader. Merkeligste arbeide: «Zoonomia, or the laws of organic life» (1794—96). [Litt.: E. Krause, «E. D. und seine Stellung in der Geschichte der Descendenztheorie», 1880.]

Darwin *[dāəwin]*, Francis (1848—), søn af C. D., siden 1888 professor i botanik i Cambridge. Har foruden endel plantefysiologiske arbeider ogsaa udgivet C. D.s autobiografi og hans breve.

Darwin, Sir George Howard (1845—), eng. matematiker og astronom, blev 1883 professor i astronomi i Cambridge, fik 1892 det engelske astronomiske selskabs guldmedalje for sine epokegjørende teoretiske undersøgelser over tidevandet og dets indflydelse paa klodernes form og bevægelse.

Darwinismen el. selektionsteorien, den af Darwin og hans efterfølgere grundlagte teori om arternes udvikling gjennem naturligt udvalg, ofte urigtig benyttet som betegnelse for afstamningslæren el. descendensteorien (s. d.). D. tager sit udgangspunkt i den, særlig ved Darwins egne undersøgelser nøiere belyste kjendsgjerning, at en række husdyrracer og kulturplanter skylder menneskets indgriben sin fremkomst, og opfatter de i naturen fritlevende organismers variation og tilpasning til omgivelserne som fremgaaet ved et naturligt udvalg, som helt kan sidestilles med det i husdyravlen og plantekulturen gjennem menneskets bestræbelser øvede kunstige udvalg. Teorien grunder sig væsentlig paa følgende overlægninger: Planterne og dyrene frembringer alle mere frø, flere eg og unger end nødvendigt for artens bevarelse. Skulde saaledes alle eg af f. eks. et spurvepar udvikle sig til forplantningsdygtige spurve og ligeledes samtlige disses eg, og saaledes generation efter generation, saa vilde jorden snart være overfyldt af spurve; og ligedan, hvis det gjaldt en plante. Da nu, som vi af erfaring ved, individantallet af en art paa samme sted gjennem aarene som regel holder sig nogenlunde uforandret og ikke stadig øges efter den teoretisk tænkbare skala, saa maa en stor mængde unge dyr og planter gaa til grunde, før de kommer til forplantning. Denne betydelige dødsprocent kan kun skyldes forholdenes ugunst, det være sig næringsmangel, klimaets el. fienders herjinger. Hos alle levende væsener findes nu imidlertid en indre drift til at opholde livet, til at skaffe sig næring, til at undgaa sine fiender o. s. v. Herved opstaar en konkurrance mellem de paa samme lokalitet levende individer, og i denne vil de af naturen sterkeste og for livet mest skikkede seire; de svagere vil gaa til grunde, kun de første vil naa til forplantning og overføre paa afkommet de egenskaber, som hjalp dem til seier i «kampen for tilværelsen». Paa denne vis vil de for arten nyttige egenskaber under dens fortsatte formering stadig øges, og arten herigjennem gradvis forandres og fuldkommengjøres i forhold til sine livsbetingelser. — Denne teori, som fremsattes og begrundedes udførlig af Darwin (s. d.) i 1859, fandt til en begyndelse stor tilslutning. For tiden antager imidlertid kun de færreste, at det naturlige udvalg spiller den eneraadende rolle som artsdannende faktor, som Darwin og særlig hans efterfølgere har ment. At det naturlige udvalg er af betydning, særlig indirekte ved at udrydde skadelige variationer, tør ansees som sikkert, sandsynligt er, at det ogsaa under visse betingelser kan paaskynde udviklingen af fordelagtige forandringer, naar disse har naaet en vis styrke. Under enhver omstændighed kommer dog her ogsaa andre momenter i betragtning, se art. Descendensteorien.

Dasa, se Tibbu.

Dase, Johann Martin Zacharias (1824—61), f. i Hamburg, besad store anlæg for hurtig hovedregning og optraadte offentlig som hurtigregner. Han beregnede π med 240 decimaler.

Dasent *[dē'snt]*, Sir George Webbe (1820—96), eng. videnskabsmand, meget fortjent af udbredelsen af kjendskab til oldnordisk sprog og litteratur i England. Han har oversat flere tekster (f. eks. «The story of burnt Nial», 2 bd. med en indledning om Island, dets historie og tilstande, 1861), Asbjørnsens «Norske folkeeventyr» (1859), skrev fortalen til Cleasbys (s. d.) ordbog, forfattede flere romaner og var i redaktionen af «Times». Adlet 1876.

Da'sjkof, Jekaterina Romanovna, f. grevinde Vorontsof (1743—1810), en begavet og lærd rus. kvinde, som i slutningen af 18 aarh. spillede en ikke ubetydelig rolle i Ruslands politiske og litterære liv. Bidrog i 1762 som Katarina II's veninde i høi grad til tsar Peter III's afsættelse, idet hun satte sig i spidsen for tropperne og vandt dem for keiserinden. Stiftede 1783 det rus. akademi, hvis første præsident hun blev. Tog ivrig del i det rus. undervisningsvæsen, udgav flere lystspil og smaaskrifter og var med paa udarbeidelsen af det rus. akademis ordbog. Hendes interessante memoirer er udkommet i flere oplag.

Dass, Benjamin (1706—75), n. skolemand, en brodersøns søn af digteren P. D. og født paa Helgeland. Han studerede i Kjøbenhavn og blev i 1734 rektor ved Trondhjems katedralskole. Med stor energi gjenreiste han den forfaldne skole og viste derhos en sjelden godhed og hjælpsomhed mod sine elever. I 1751 tog han afsked paa grund af myndighedernes overgreb og levede derefter dels i Trondhjem dels i Kjøbenhavn. D. udfoldede ingen litterær virksomhed, men bistod andre som Suhm og Schøning i deres videnskabelige arbeide. [Jfr. A. E. Erichsen i «Vor ungdom», 1894.]

Dass, Petter (1647—1707), n. digter og prest. D. var af skotsk afstamning, blev 18 aar gammel dimitteret fra Bergens katedralskole og studerede et par aar i Kjøbenhavn, men maatte saa reise hjem til Nordland for at tjene sit brød. En tid var han huslærer hos en prest i Vefsen, men omsider blev han personelkapellan hos presten i Nesne, giftede sig paa den usle løn og kjæmpede en 8—9 aar en haard kamp for det daglige udkomme, indtil han i 1681 opnaaede stillingen som residerende kapellan. I 1689 døde hans overordnede, sognepresten til Alstahaug, og D. søgte og fik embedet, dengang et af landets største og bedst aflagte sognekald, efter ham. Indtægterne bestod for en stor del i fisk, som presten ligesom de andre handelsmænd der nord maatte sælge til Bergen. D. skal nok have eiet mange store jægter og blev snart en formuende mand. Hans

---

forgery ⓔ eftergjørelse; forfalskning; falsk(neri).

forget ⓔ glemme. **forgetful(ness)** glemsom(hed). **forget-me-not** forglemmigei.

forgeur ⓕ m. smed; rygtesmed.

forgifte — ⓣ vergiften — ⓔ poison, envenom — ⓕ empoisonner; (luften) infecter, empester.

forgiftning — ⓣ Vergiftung f — ⓔ poisoning — ⓕ empoisonnement m; infection f.

forgive se forgifte.

forgive ⓔ tilgive, forlade. **forgiveness** tilgivelse, forladelse; mildhed.

forgjældet — ⓣ verschuldet — ⓔ (deep, involved) in debt; encumbered (estates) — ⓕ endetté, criblé de dettes.

forgjængelig — ⓣ vergänglich — ⓔ perishable, transient, transitory, passing — ⓕ passager, éphémère.

forgjængelighed — ⓣ Vergänglich-, Nichtigkeit f — ⓔ perishable-, transitoriness — ⓕ caractère (m) fugitif; instabilité, fragilité f.

forgjænger — ⓣ Vorgänger m — ⓔ predecessor — ⓕ devancier; prédécesseur m.

forgjæves — ⓣ vergeblich; vergebens, umsonst — ⓔ (in) vain, vainly — ⓕ (en) vain, inutile(ment), perdu; avoir beau (med inf.).

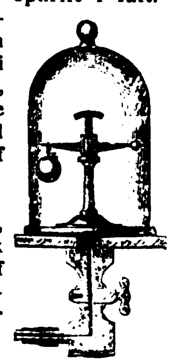
forgjøre — ⓣ be-, verzaubern, verhexen — ⓔ bewitch — ⓕ ensorceler, enchanter, charmer.

forglemmelse — ⓣ Vergessen-

berømmelse som digter er væsentlig knyttet til hans omfangsrigeste verk «Nordlands trompet», enslags lyrisk-topografisk beskrivelse af hele det nuværende Tromsø stift. Digtet var paabegyndt allerede i 1678, men først henimod aarhundredets udgang fik det sin endelige afsluttede form. Det blev, som de fleste af D.s skrifter, først trykt efter hans død. «Nordlands trompet» er udkommet i en mængde oplag, og næst Holbergs komedier har vel intet digterverk fundet slig indgang blandt folket. Denne sjeldne yndest har «Nordlands trompet» vundet ved sin jevne, let humoristiske tone og ved den naive, troværdige kjærlighed til Nordlands natur og folk, hvorom hver linje i digtet vidner. For nutidslæsere udenfor Nordland kan enkelte altfor detaljerede beskrivelser føles som tung kost, men saa er der til gjengjæld nok af steder, hvor digterens hjertevarme, fantasi og humor fængsler ethvert modtageligt sind. — Af D.s øvrige skrifter maa nævnes hans katekismussange, først trykt i 1714, udkom snart i mindst 25 oplag; videre «Aandelige tidsfordriv el. bibelske visebog», ogsaa meget udbredt blandt almuen, samt de bibelhistoriske digte om Ruth og Ester og Judith. D.s «Samlede skrifter» foreligger i en ypperlig trebinds udgave ved rektor A. E. Erichsen (første bind indeholder en udførlig biografi. [Se forøvrigt H. Jæger, «Illustreret litteraturhistorie», I, 240—55.]

Petter Dass.

Dasymēter (vegtmanometer, statisk manometer), apparat, som tjener til at vise legemers opdrift i luft. En stor glaskugle og en liden messingkugle hænger paa hver sin ende af en vegtstang og holder stangen i ligevegt i luft. Sættes apparatet under en glasklokke, hvoraf luften pumpes ud, synker den store kugle, fordi dens opdrift aftager mere end den lilles. Boyle brugte d. til maaling af luftens tæthed.

Dasymeter.

Dasypodīdæ, se Beltedyr.

Dasypŏdius, Konrad (1540—1600), hed eg. Rauchfuss, hvoraf D. er en græsk oversættelse. Var en dygtig oversætter af græske matematiske arbeider samt en anseet lærer i Strassburg. Efter hans planer konstrueredes uret paa domkirken.

Dasypro'cta, se Aguti.

Dasyurīdæ, se Pungmaar.

Dāta, se Datum.

Datāria *(apostolica, datarie)*, et sekretariat indenfor den pavelige kurie, som, bortseet fra enkelte undtagelser, ekspederer alle naadessager, d. e. reserverede dispensationer, beneficialsager o. l. I spidsen for det staar en kardinal prodatarius, som har flere subdatarier under sig.

Dat, dōnat, de'dicat (lat.), giver, skjænker og indvier, brugtes af romerne som indskrift paa tempelgaver (med giverens og gudens navn); i moderne latinske skrifter formular for dedikation.

Datēre, give datum (s. d.).

Datia, eng. vasalstat i Forindien, i Bundelkand, s. f. Ganges, omtr. 2125 km.² med 185 000 indb. Hovedstaden D. har 24 071 indb. (1901). Byen er omgivet af en mur, og der er et storartet residensslot.

Dātis, en fornem meder, der sammen med Artafernes førte den hær og flaade, som sendtes mod hellenerne af Dareios Hystaspes' søn og blev slaaet af athenerne ved Marathon 490 f. Kr.

Dati'sca cannabina, en indtil 2 m. høi, fleraarig og tvebo plante, som har megen lighed med kjæmpe-hamp. Hunplanten er den vakreste og holder sig længst frisk om høsten. D. c. anvendes som fritstaaende haveplante og er som saadan meget dekorativ. Denne plante indeholder datiscin, som i Orienten bruges til gulfarvning af silke.

Dātiv (gram.), kasus for handlingens fjernere gjenstand (hensynsbetegnelse), se Nomen.

Dāto bruges enbetydende med datum 2 og 3 (s. d.); bruges endvidere i betydning affattelsesdagen, altsaa: idag; f. eks. til d. eller fra d.

Datoli't, et meget formrigt monoklint krystalliserende mineral, som kemisk er et vandholdigt kalcium-borsilikat ($HCaBSiO_5$). Haardheden er omtrent som apatitens, og krystallerne er glasglinsende og oftest klare, farveløse eller grønlige. D. forekommer hyppig i krystaller, som sidder paa væggene af hulheder og sprækker, især i basiske eruptive bergarter, desuden ofte paa malmgange. Bekjendte findesteder er ved Arendal, Utö i Sverige, Andreasberg i Harzen m. v.

Dātoveksel, en veksel, som forfalder en vis tid (et bestemt antal dage, uger el. maaneder) efter udstedelsesdagen. Er tiden angivet i dage, regnes efter vor lov ved beregning af forfaldsdagen udstedelsesdagen ikke med. Er tiden angivet i uger eller maaneder, forfalder vekselen paa den dag, som ved sit navn i ugen eller sit tal i maaneden svarer til udstedelsesdagen. Findes ikke vedkommende dag i forfaldsmaaneden, forfalder vekselen paa maanedens sidste dag. Eksempel: en veksel, udstedt mandag den 30 dec. 1907 a. tre dage eller b. tre uger eller c. to maaneder fra dato, forfalder a. 2 jan. 1908, b. mandag 20 jan. 1908, c. 29 feb. 1908 (maanedens sidste dag).

Dātum (lat.), eg. givet, det givne. 1. Kjendsgjerning, faktum, navnlig i flertal data; 2. udfærdigelsesdag (for dokument o. l.) og angivelse af udfærdigelsesdag; 3. tidsangivelse, særlig angivelse af maanedsdagen (i middelalderlige latinske dokumenter skrev man i underskriften gjerne: d. (d. e. givet, udfærdiget) . . . og derefter tids- og stedsangivelse; deraf har betydning 2 og 3 udviklet sig). — D. ut supra, d. som ovenfor, d. ut retro, d. som omstaaende. Datere, give datum; overført, f. eks. «statens ulykke daterer sig (d. e. skriver sig) fra . . .»

Dātumskifte. Da jorden i 24 timer dreier sig én gang rundt sig selv mod øst, har hver meridian i et givet

---

heit, Vergesslichkeit f — ⓔ oblivion — ⓕ oubli m.

forglemmigei — ⓣ Vergissmeinnicht n — ⓔ forget-me not — ⓕ ne m'oubliez pas; myosotis m

forgodtbefindende — ⓣ Gutdünken n — ⓔ (at) pleasure, (use one's) discretion — ⓕ avis, sentiment m; (à) volonté f; (à son, mon) gré m, (à sa) fantaisie (tête).

forgrene: f. sig — ⓣ sich verzweigen — ⓔ ramify, branch (off) — ⓕ se ramifier.

forgribe: f. sig paa — ⓣ sich an etw. (einem) vergreifen — ⓔ make free (with the money of others); lay hands on, outrage, use violence against — ⓕ attenter (toucher) à; (paa noget helligt) profaner, (lovene) violer; porter la main sur (q).

forgrund — ⓣ Vordergrund m — ⓔ foreground; front of the stage — ⓕ premier plan, devant m; (i forgrunden) (fig.) en avant, en relief.

forgrædt — ⓣ verweint — ⓔ red with weeping — ⓕ éploré; (øle) noyé (baigné, gonflé) de larmes.

forgræmmet — ⓣ vergrämt — ⓔ grief-worn — ⓕ consumé de tristesse.

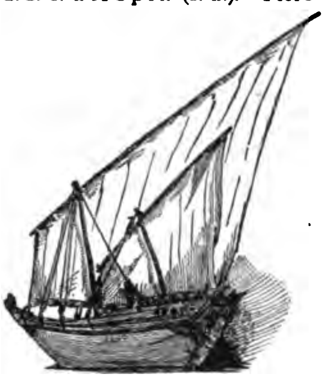
forgude — ⓣ vergöttern — ⓔ idolize — ⓕ idolâtrer, adorer.

forgudelse — ⓣ Vergötterung f — ⓔ adoration — ⓕ idolâtrie, adoration f, culte m.

forgylde — ⓣ vergolden — ⓔ gild — ⓕ dorer.

øieblik sit eget bestemte klokkeslet, hvilket for hver 15° bliver 1 time større i østlig og 1 time mindre i vestlig retning. Herved nødvendiggjøres det d., som ifølge vedtægt foretages i meridianen 180° fra Grw. saaledes, at man gjentager en dag under østgaaende, men slipper en dag under vestgaaende passage (se ogsaa Tidsforskjel).

Datūra, planteslegt af søtviderfamilien, 5-talsplänter med rørformet bæger, hvis grund er vedvarende, medens den øvre del falder af, tragtformig krone med foldet og tandet krave og kapselfrugt. *D. stramonium* (pigæble) har grovt bugtet-tandede blade og enlige, hvide blomster i grenvinklerne; den store kapsel er tæt besat med lange pigge. Planten indeholder et sterkt giftstof, daturin, d. s. s. atropin (s. d.). Flere d.-arter er yndede prydvekster i have og koldhus, saaledes den i Mexico og paa Cuba hjemmehørende *d. ceratocaula*, som har hvide eller svagt fiolette blomster, og den helt hvidblomstrede *d. metel* fra det tropiske Amerika. I koldhus dyrkes *d. sanguinea* med orangerøde blomster og *d. suaveolens*, der har hvide, vellugtende blomster, begge amerikanske arter.

Dau (dhow).

Dau (dhow; arab.), seilskib, alm. tomastet, med latinerseil. Kan ogsaa drives frem ved aarer.

Daub, Karl (1765—1836), t. teolog, blev professor i teologi i Heidelberg. D. er en af de mest fremragende repræsentanter for den spekulative teologi, som udviklede sig i tilslutning til Schellings og Hegels filosofiske tanker. Blandt hans skrifter kan nævnes: «Judas Ischarioth» (1816—18) og «Die dogmatische Theologie jetziger Zeit oder die Selbstsucht in der Wissenschaft des Glaubens und seiner Artikel» (1833). Efter hans død udgav Marheinecke og Dittenberger hans «Philosophische und theologische Vorlesungen» (1838—44).

Daubensee, se Dubensee.

Daubenton *[dåbãtō']*, Louis Jean Marie (1716—1800), fr. naturforsker, professor ved Collège de France. Blev 1742 medarbeider ved Buffons «L'histoire naturelle», skrev her kun om pattedyrenes anatomi, da hans tørre, nøiagtige og strengt videnskabelige behandlingsmaade ikke tiltalte Buffon. Talrige afhandlinger om zoologi, plantefysiologi og mineralogi. Hævdede den sammenlignende anatomis betydning for palæontologien og banede saaledes veien for Cuviers forskning paa disse omraader.

Daubigny *[dåbiñi']*, Charles François (1817—78), fr. landskabsmaler af Barbizonskolen. Elev af sin fader E. F. D. og af P. Delaroche. Malte i sin ungdom efter et ophold i Italien landskaber i vanlig «klassisk» stil, men slog siden (især efter 1860) igjennem ved sine naturalistiske landskabsstudier. Med ubestikkelig sandhedskjærlighed fordybede han sig i studiet af enkle og jevne motiver. Med forkjærlighed malte han den tidlige vaar med fugtig luft over trærs og enges saftige grønt. Samme gode egenskaber har hans raderinger (f. eks. «Voyage en bateau», 1862).

Daubrée *[dåbré]*, Gabriel Auguste (1814—96), fr. geolog og meneralog, bergingeniør 1834, docent i mineralogi og geologi i Strassburg i 1839, professor i geologi ved det naturhistoriske museum i Paris og medlem af det franske akademi i 1861, aaret efter tillige professor i mineralogi ved École des mines og i 1872 direktør for samme; fra 1867 var han generalinspektør for de franske bygverker. Har gjort epokegjørende eksperimentelle undersøgelser over flere geologiske og mineralogiske spørsmaal, f. eks. tinstenens dannelsesmaade. En hel del af hans arbeider findes i det store verk «Études synthétiques de géologie expérimentale» (1879).

Dau'cus, se Gulerod.

Daudet *[dådœ']*. 1. Alphonse D. (1840—97), fr. romanforfatter, var født i Nîmes, men kom som ganske ung til Paris, hvor han blev hertugen af Mornys privatsekretær. Sine mange prøvelser som barn og yngling har han skildret i en henrivende bog: «Le petit chose» (1868), som blev hans første litterære sukces. Ved sine provençalske skisser «Lettres de mon moulin», ved «Contes du lundi», som giver mesterlige smaabilleder fra krigen i 1870—71 og sin novellesamling «Femmes d'artistes» befæstede han sit ry som en af det moderne Frankriges ypperste novellister. Med «Fromont jeune et Risler aîné» (1874) begyndte han rækken af de store realistiske romaner, i hvilke han med livfuld skildring, træffende karakteristik og en ualm. stilens kunst skildrede væsentlig det andet keiserdømmes personligheder og seder. Af disse kan, foruden opdragelses- og arbeiderromanen «Jack», nævnes «Le nabab», «Les rois en exil», i hvilken han med gribende kunst skildrer de landflygtige kongefamilier, som fører sin hjemløse tilværelse i Paris, «Numa Roumestan», en skildring af den letbevægelige og karakterløse sydfranske politiker, «L'évangeliste», med skildring af religiøs fanatisme, «Sapho», en dristig skildring af den moderne hetæres ødelæggende indflydelse, «L'immortel» (1888), en satire over det franske akademi. Flere af hans romaner er blevet dramatiseret. Fulde af sprudlende lune og elskværdig satire er hans «Aventures prodigieuses de Tartarin de Tarascon» og «Tartarin sur les Alpes», i hvis titelfigur han har skildret sydfranskmanden med hans blanding af stortalenhed, fantasteri og elskværdighed. I «Trente ans de Paris» og «Souvenirs d'un homme de lettres» (1888), oversat til dansk af N. J. Berendsen (1889), har han givet os sine livserindringer. D. stod Zola og naturalisterne nær i skildringens omhyggelige nøiagtighed, iagttagelsens skarphed, og sin de-

Alphonse Daudet.

---

forgyldning — ⓣ Vergoldung f — ⓔ gilding — ⓕ dorure f; (fig.) vernis m.
forgyldt — ⓣ golden — ⓔ gilt — ⓕ (f. sølv) vermeil m.
forhaabentlig — ⓣ hoffentlich — ⓔ it is to be hoped — ⓕ je l'espère; il faut espérer (espérons) que . . ., j'aime à croire que . . .
forhaabning — ⓣ Hoffnung f — ⓔ hope, expectation — ⓕ espérance f, espoir m; attente f.
forhaand (i spil) — ⓣ Vorhand f — ⓔ lead, elder hand — ⓕ avant-main, main; carte f; (have, sidde i f en) ogs. être le premier. **paa f.** — ⓣ von vorne herein, im Voraus — ⓔ beforehand, in advance, by anticipation, at the outset — ⓕ d'avance; tout d'abord; de parti pris, à priori.
forhaanden — ⓣ vorhanden, bevorstehend; (være f.) nahe sein, sich nähern — ⓔ at hand, approaching; (f. værende) present, existing, extant — ⓕ (f. værende) présent, actuel, existant; (være f.) être là, exister, se trouver; être proche, imminent; menacer.
forhaane — ⓣ verhöhnen — ⓔ scoff, mock, insult — ⓕ insulter, outrager.
forhaanelse — ⓣ Verhöhnung f, Hohn m — ⓔ insult, contumely — ⓕ insulte f, outrage m.
forhadt — ⓣ verhasst — ⓔ hated, detested; abhorred; (ubehagelig) odious — ⓕ odieux, detesté, haï.

terministiske livsopfatning, men han er ubundet af skolens naturvidenskabelige teorier. Hans popularitet i Frankrige var ualmindelig, og hans bøger er oversat til de fleste sprog, flere ogsaa til norsk af H. Sinding, N. Th. Wallem, K. V. Hammer og Ingeborg v. d. Lippe Konow. — 2. Ernest D. (1837—), foreg.s broder, var ogsaa en tid sekretær hos hertugen af Morny, gik derpaa over til at skrive i blade og tidsskrifter og redigerede under Mac Mahons præsidentskab en tid «Journal officiel». Som romanforfatter er han sin broder betydelig underlegen. Derimod har han leveret en række fortjenstfulde bidrag til den nyeste tids historie. — 3. Julie D. (1847—), A. D.s hustru, har i tidsskrifter skrevet flere skisser, som vidner om fin iagttagelse og kunstnerisk smag. De udkom i 1879 samlet under titelen «Impressions de nature et d'art». Senere har hun skrevet «L'enfance d'une Parisienne» og «Enfants et mères». — 4. Léon D. (1868—), A. og J. D.s søn, er uddannet som læge, men har ogsaa skrevet romaner. I en af disse «Haerès» behandler han arvelighedsspørsmaalet.

Daug, Herman Theodor (1828—88), sv. matematiker, f. i Göteborg, studerede ved Upsala universitet, hvor han fra 1856 var lærer i matematik og fra 1867 ordinær professor. Medlem af Vetenskapsakademien. Hans arbeider angaar væsentlig geometrien.

Daujord er uvirksom, raa, uforvitret jord, hvori planteliv ikke trives. Den bringes ved akerjords dybbearbeidning fra undergrunden ofte op i madjorden, som den da gjør mindre frugtbar. Ufrugtbarheden skriver sig fra indhold af plantegiftige stoffe, f. eks. jernoksydulsalte. Mangel paa lufttilgang og bakterieliv er ogsaa medvirkende.

Daulagiri el. Davalagiri, top i Himalaja, i Nepal, 8180 m., en af Himalajas høieste maalte toppe og før anseet for jordens høieste fjeld.

Daulatabad, liden by i Forindien, i vasalstaten Haidarabad, 250 km. n.ø. f. Bombay. Berømt fæstning. D. hed oprindelig Devagiri og var indtil omtr. 1300 det vigtigste støttepunkt for et hindurige paa halvøen Dekkan. Nu er den uden betydning, ogsaa som fæstning.

Dauletschāh, pers. forfatter, fuldendte 1487 e. Kr. et litteraturhistorisk verk indeholdende biografier af 140 persiske digtere. Endel er oversat til fransk af Silvestre de Sacy («Notices et extraits», bd. IV).

Daulis, befæstet by i Fokis i det gamle Grækenland; ødelagt af perserne 480 f. Kr., gjenopbygget, atter ødelagt af Filip af Makedonien, men paany opbygget; ruiner ved Davlia, en liden landsby.

Daumas *[dåma']*, Melchior Joseph Eugène (1803—71), fr. officer og forfatter. Gjorde i en aarrække tjeneste i Algeriet og studerede nøie landets natur og folkets væsen. Blev 1850 krigsministeriets direktør for de algerske sager, 1853 brigadegeneral, 1857 senator. Har skrevet en mængde arbeider om algerske forhold.

Daumier *[dåmjé]*, Honoré (1808—79), fr. maler og karrikaturtegner. Kaldt «karrikaturens Michelangelo». Ved sin haan af de professionelle samfundsvogtere (især lovens haandhævere: dommere, advokater og jurymænd), ved sin medfølelse med de lidende og ensomme er hans karrikaturer mere end en blodig satire over bourgeoisiregimentet under Ludvig Filip: de hæver sig til en gribende samfundsskildring. De er et plastisk sidestykke til Balzacs verker. Af sin samtid var D. kun kjendt som litograf og avistegner. Som maler vandt han først sit ry ved verdensudstillingen i Paris i 1900 og ved D.-udstillingen i 1901. Hans malerier forbauser ved sin monumentale virkning af grupper og personer, opnaaet ved lys- og skyggemassernes fordeling. Deres noget farveløse, dystre tone forhøier deres melankolske virkning. Ved sin sammenfattende behandling, ved udeladelse af biting og fremhæven af hovedsagen, ved sin evne til at gjengive bevægelse, ikke blot det, som er, men ogsaa det, som i næste øieblik kommer, er D. en forløber for impressionisterne. Han er beslegtet med Degas som med Millet. Hans «Indbildte syge» staar i parodisk kraft paa høide med Molière's. «Folkestrømmen», der med uimodstaaelig magt bevæger sig fremad, er blevet kaldt «det mest storslagne revolutionsbillede». I «Dramaet» har han malt skuespilkunstens suggererende kraft paa folkemassen. Af Napoleon III har han modelleret en karrikaturstatuette «Ratapoil». Som gammel blev D. blind. Staten gav ham en liden pension, og Corot skjænkede ham det hus, hvori han døde. Han havde levet i stadigt arbeide, fri og fattig og aldrig gaaet paa akkord i sine idéer. Eftertiden har givet ham plads i historien ved siden af Delacroix. [Litt.: G. Geoffroy, «D.» (1901); A. Alexandre, «D.» (1888).]

Daumont *[dåmö']*, À la, fr. firspand, der styres af rideknegte paa de to venstre heste; forløbernes skagler er alm. fæstet i forlængelsen af stanghestenes.

Daun, Leopold Joseph Marie, rigsgreve (1705—66), østerr. feltherre, tjente i Italien, ved Rhinen og i den tyrkiske krig, hvor han avancerede til generalmajor. I den østerr. arvefølgekrig kjæmpede han i Schlesien mod preusserne og i Böhmen mod franskmændene. Efter krigen reorganiserede han hæren. I syvaarskrigen slog han Fredrik II ved Kolin 1757. Efter nederlaget ved Leuthen fik D. overkommandoen over den østerr.-ung. hær, seirede over preusserne ved Hochkirch 1758 og ved Maxen 1759, men forstod ikke at udnytte seirene; hans altfor store forsigtighed var ogsaa skyld i, at Laudon led nederlaget ved Liegnitz. Hans landsmænd gav ham hædersnavnet «den østerrigske Fabius cunctator»; Fredrik II kaldte ham «den tykke ekscellence» og ansaa ham for sin farligste modstander.

Dau'nia, i oldtiden navn paa en del af det antike Apulien, svarende til den nuværende provins Foggia; navnet afledede man af en kong Daumus, som skulde have hersket der.

Daunou *[dånú]*, Pierre Claude François (1761—1840), fr. politiker og forfatter. Skjønt geistlig sluttede han sig til revolutionen. 1792 medlem af konventet. Modsatte sig her dødsdommen over kongen og forsvarede girondinerne mod bjergpartiet; i rædselstiden derfor fængslet, men befriedes ved Robespierres fald. Medlem af de 500's raad og senere af tribunatet, men fjernet herfra af Napoleon, hvis planer han stadig modarbeidede. 1807—14 og efter 1830 rigsarkivar og ligeledes efter 1830 redaktør af «Journal des savants». Forfatter af en mængde skrifter, oftest om samtidens brændende spørsmaal; hovedverk: «Cours d'études historiques» (20 bd.).

Dauphin *[dåfæ']*, titel for tronfølgeren i Frankrige fra 1349 til revolutionen; opr. navn paa et landskab

---

forhale — ⓣ verzögern, in die Länge ziehen — ⓔ protract, prolong, retard — ⓕ trainer (en longueur); retarder; (tiden) temporiser.

forhaling — ⓣ Verzögerung f — ⓔ protraction, retardation — ⓕ retard(ement) m; délais m pl; temporisation f.

forhandle — ⓣ verhandeln — ⓔ transact, treat, negotiate; (sælge) sell, dispose of — ⓕ (om) discuter (sur), délibérer sur, débattre; (underhandle om) conférer (traiter) de, négocier; (sælge) trafiquer de, vendre.

forhandler — ⓣ Verkäufer m — ⓔ vendor, vender — ⓕ vendeur m.

forhandling — ⓣ Verhandlung f; Verkauf m — ⓔ transaction, negotiation; sale; (drøftelse) discussion: (parlamentets) proceedings pl; (have goods on) commission — ⓕ discussion, délibération f; débats m pl; négociation f; (trykte f.er) actes; comptes (m pl) rendus; (salg) trafic m, vente f.

forhaste: f. sig — ⓣ sich übereilen — ⓔ be in (too great) a hurry, overhurry one's self — ⓕ se presser, se hâter trop, se précipiter. **forhastet** — ⓣ übereilt, verfrüht — ⓔ precipitate, hasty, premature — ⓕ trop prompt; précipité, prématuré, inconsidéré.

forhekse se forgjøre.

forhen — ⓣ früher, vormals — ⓔ formerly — ⓕ auparavant, autrefois.

forhenværende — ⓣ vor-,

i det arelatiske Burgund, Dauphiné, efter en greve, som hed Dauphin. 1349 overlod grev eller kong Humbert af Dauphiné mod en aarlig livrente den franske prins Karl, senere Karl V, landet, og dette blev nu den sedvanlige apanage for den franske tronfølger. Paa latin kaldtes denne delphinus (idet man mente, at titelen d. var ensbetydende med ordet *dauphin*, delfin); herfra udtrykket: *in usum delphini*, til brug for d., om ‚lærebøger og udgaver af klassiske forfattere, som udarbeidedes af prinsens lærere til brug for denne. Dauphine, tronfølgerens hustru.

Dauphiné *[dåfine']*, tidligere provins i det sydøstlige Frankrige, udgjør nu departementerne Isère og Hautes-Alpes, størstedelen af Drôme og en liden del af Vaucluse; 20 441 km.² D. deltes i Haut-D. i ø. med hovedstaden Grenoble, et alpelandskab med mange naturskjønheder, og Bas-D. i v. med hovedstaden Vienne, en slette, som grænsede til Rhone. D. er en af Frankriges rigeste provinser; hovedprodukterne er korn, vin, olje og hamp. — I de tidligste tider beboedes D. af allobrogerne, blev derefter en del af burgundernes rige, kom ved arv til Tyskland (1032), men blev af Humbert II afstaaet til Karl af Valois mod en aarlig sum af 120 000 guldgylden. Efter freden i Utrecht (1713) kom D. ind under Frankrige.

Dautzenberg, Johan Michael (1808—69), belgisk forfatter, var en af de ivrigste forkjæmpere for flamsk sprog og saa i tilslutning til Tyskland et middel til dette formaals fremme. Hans fornemste bog er «Volksleesboek», som udkom i 1854. Har ogsaa været virksom som oversætter fra fransk og tysk til flamsk.

Davalagiri, se Daulagiri.

Davanzāti, Bernardo (1529—1606), ital. økonomisk forfatter, var kjøbmand i Lyon, men flyttede til sin fødeby Florens og hengav sig til studier. Han oversatte Tacitus og skrev en liden bog om myntvæsen, «Lezione delle monete» (1588), som har indskrevet hans navn blandt den økonomiske videnskabs banebrydere. Han udvikler klart og originalt pengevæsenets opgave og betydning, idet han første gang sammenligner det med blodcirkulationen i legemet.

Davenant *[dæ'vənənt]*, Sir William (1606—68), eng. dramatiker. Han kom som hertuginden af Richmonds page til Jakob I's hof og skrev i 1629 sin første tragedie «Albovine, king of the Lombards». Han har foruden flere tragedier skrevet et maskespil, «The temple of love», som opførtes for dronning Henriette. D. blev efter Ben Jonsons død leder af det kongelige teater, deltog i krigen paa kongens side, flygtede efter hans død til Frankrige og blev katolik. Efter restaurationen blev han hofdigter og skrev som saadan flere skuespil, i hvilke for første gang kvinder optraadte i de kvindelige roller.

Davenport *[dæ'vənpåət]*, by i de Forenede stater, Iowa, ved Mississippi, over hvilken stor smuk bro; 38 888 indb. (1904). Stor industri, tilvirkning af maskiner og jordbrugsredskaber; vældig handel med korn. Naturvidenskabeligt akademi.

Daventry *[dæ'vntri]*, by i England, grevskabet Northampton, 18 km. v. f. Northampton; 3780 indb. (1901). Skofabriker og store hestemarkeder.

David, konge over Israel ca. 1013—973 f. Kr., idet han efterfulgte sin svigerfader Saul, hvis mistænksomhed tidligere havde drevet D. i landflygtighed til den filistæiske kong Akis af Gath. Efter Sauls død (jfr. D.s sørgedigt 2 Sam. 1, 17 ff.) blev D. først konge over judæerne (samtidig sandsynligvis filisternes vasal); efter en længere borgerkrig mellem judæerne og de nordlige stammer blev hele Israel forenet under D., som efter 7½ aar forlagde residensen fra Hebron til Jerusalem, hvis borg Sion han erobrede fra jebusiterne og gjorde til en hovedhelligdom, idet han overførte did den saakaldte pagtens ark, som tidligere havde staaet i Kirjath Jearim. Nu frigjorde han sig ogsaa fra filisterne og førte heldige krige mod moabiterne, aramæerne, edomiterne og ammoniterne. D.s familiehistorie, der foreligger efter en gammel fortrinlig beretning, bidrager til at kaste lys over hans karakter; han var en modsætningernes mand: sterkt sanselig og fromt religiøs, kraftig (som konge) og svag (overfor sin familie); snart viste han sig slu og listig, snart bydende majestætisk, snart overstrømmende elskværdig. Utvilsomt har han været digterisk begavet; men naar man senere har tilskrevet ham 73 af de gammeltestamentlige salmer, beror dette paa en misforstaaelse og paa eftertidens tendens til i stigende grad at idealisere hans person og tid. De saakaldte messianske forventninger søgte tilknytning hos D.; folkets fremtidige redningsmand blev dels betragtet som en efterkommer efter D. (Jes. 11, 1), dels ligefrem identificeret med kong D. (Jer. 30, 9). Se forøvrigt 1 Sam. 16 ff., 2 Sam., 1 Kong. 1—2; jfr. 1 Krøn. 10—29.

David, den hellige (d. omkr. 1082), Västmanlands apostel, var efter traditionen en cluniacensermunk af engelsk herkomst. Omkr. 1020 kom han til Sverige, og arbeidede for kristendommens udbredelse i det sydlige Sverige, navnlig i Västmanland, til sin død.

David *[dē'vid]*. 1. D. I (1084—1153), konge af Skotland (1124—53), Malcolm III's yngste søn; gjennemførte lensvæsenet i Skotland og arbeidede for at hæve kulturen, især den geistlige, blev derfor kaldt den hellige. Hjalp sin niece dronning Mathilde i England mod Stephan af Blois, men blev slaaet i «Faneslaget» ved Cutton Moor 1138. — 2. D. II, se Bruce.

David fra Dinant *[dinā']*, skolastisk filosof paa Innocens III's tid. Hans skrifter blev som kjetterske (panteistiske) brændt i Paris 1209, og hans filosofi kjendtes længe kun gjennem citater; men senere fundne skrifter viser, at han bygger paa Aristoteles og dennes arabiske fortolkere, medens samtiden ansaa ham for nyplatoniker ligesom Amalrik af Bena, der forkjetredes samtidig med D.

David Jorisz, se Joris, D.

David *[davi'd]*, Armand (1826—1900), fr. naturforsker og opdagelsesreisende. Drog i 1862 som missionær til Kina, men hørte snart op som saadan og reiste paa opdagelser i det indre Kina, hvor han trængte frem lige til Tibet.

David, Christian Georg Nathan (1793—1874), d. politiker, embedsmand, nationaløkonom og journalist. 1830—36 professor i statsøkonomi. Stiftede 1834 ugebladet «Fædrelandet», hvis oppositionelle politik 1836 kostede ham hans professorat. Udviklede sig senere sterkt i konservativ retning. Blev sukcessivt borgerrepræsentant, raadmand, kongevalgt medlem af den

---

ehemalig — ⓔ former, past, (nylig) late — ⓕ ancien.

forherlige — ⓣ verherrlichen — ⓔ glorify — ⓕ glorifier, illustrer.

forherligelse — ⓣ Verherrlichung f — ⓔ glorification — ⓕ glorification. illustration f.

forhindre — ⓣ (ver)hindern; abwehren, vorbeugen — ⓔ hinder, prevent (from). impede — ⓕ (en) empêcher; (noget) prévenir.

forhindring — ⓣ Verhinderung f, Hindernis n — ⓔ hinderance, impediment, obstacle — ⓕ empêchement, obstacle m.

forhippet: f. paa — ⓣ (auf eine Sache) versessen — ⓔ eager, eagerly desirous of, bent (intent) upon, mad about — ⓕ empressé (possédé d'envie) de.

forhistorie — ⓣ Vorgeschichte f — ⓔ previous history — ⓕ temps (m pl) préhistoriques; histoire (f) antérieure, faits précédents, préliminaires m pl.

forhistorisk — ⓣ vorgeschichtlich — ⓔ prehistoric — ⓕ préhistorique.

forhjul — ⓣ Vorderrad n — ⓔ fore-wheel — ⓕ roue (f) de devant.

forhold — ⓣ Verhältnis; Verhalten, Betragen n — ⓔ proportion; (slegts-) relation, connection; (omstændighed) fact, circumstances, (pl) affairs; (mat.) rate, ratio; terms; (til en kvinde) love intrigue — ⓕ (opførsel, adfærd) conduite f;

grundlovgivende rigsforsamling, folketingsmand, medlem af rigsraadet og landstinget. Juli 1864—nov. 65 var D., der længe havde været den konservative helstatsgruppes ordfører, finansminister i ministeriet Bluhme, og var her trods sine 71 aar den bærende kraft med fremragende parlamentarisk dygtighed.

David *[davi'd]*, Félicien César (1810—76), fr. komponist, medlem af akademiet, bibliotekar ved Pariserkonservatoriet, var som tilhænger af Saint-Simonisternes trossamfund i flere aar missionær i Orienten og bragte med en samling østerlandske melodier samt odesymfonien «Ørkenen», der grundlagde hans ry. Hans bestræbelser gik væsentlig i samme retning som Berlioz', men han var mindre lidenskabelig og patetisk end denne. Senere verker er operaerne «Lalla Roukh» og «La perle de Brésil», oratoriet «Moses», odesymfonierne «Eden» og «Columbus», symfoni, strygekvartet m. m.

David, Ferdinand (1810—73), t. violinvirtuos, orkesterdirigent i Leipzig og høitanseet som lærer, af Mendelssohns og Gades type, med ren melodiøs stil, elev af Spohr og ven af Mendelssohn. Fem violinkoncerter, udmerket violinskole og en hel del kammermusik.

David *[davi'd]*, Gérard (ca. 1460—1523), nederlandsk maler. Udgaaet af den hollandske skole, videre uddannet under indflydelse af Hans Memling. Arbeidede væsentlig i sin fødeby Brügge. Andagtsbilleder, der især udmerker sig ved kvindefigurernes ynde og ypperlige landskabsbaggrunde. Fløialteret med «Kristi daab» (1508) i Brügge er en hovedhjørnesten i landskabsmaleriets historie. I Rouen en skjøn «Tronende madonna» (1509), i London det smukke alterbillede «Den hellige Katharinas trolovelse» (ca. 1500).

David *[davi'd]*, Jacques Louis (1748—1825), fr. maler, grundlæggeren af den nyere klassicistiske malerkunst i Frankrige. I sin ungdom paavirket af Boucher (f. eks. portrætet af danserinden Guimard), for hvem han hele sit liv nærede stor respekt. Ved paavirkning af hans lærer Vien vaktes siden hans interesse for antiken. Efter at have vundet den store pris fulgte han Vien til Rom (1774—80), hvor han for altid blev en ivrig forkjæmper for den antikiserende retning, der gjennem udgravningerne i Pompeji og Winckelmanns optræden kom til at spille en saa stor rolle. Ved «Horatiernes ed» (1784; Louvre), som han efter sin hjemkomst udstillede i Paris, satte han denne retning i høisædet i fransk malerkunst. Fra nu og til Napoleons fald beherskede D. med diktators myndighed det kunstneriske liv i Frankrige. Der fulgte en række billeder med antike emner: «Sokrates' død» (1787), «Paris og Helena» (1788; Louvre), «Brutus ved sine sønners lig» (1789; Louvre). Som ivrig republikaner, jakobiner og ven af Robespierre blev D. under revolutionen medlem af konventet og dets præsident. Han malte paa denne tid efter bestilling af konventet det ufuldendte «Eden i Boldhuset» (karton i Louvre) og det udmerkede «Marats død» (1793; Brüssel). Ved Robespierres fald undslap han med nød og neppe guillotinen. I fængslet paabegyndte han «Sabinerinderne» (Louvre), som udstillet i 1799 gjorde en voldsom lykke. Han blev derefter Napoleons hofmaler og udførte for ham bl. a. «Napoleon til hest paa St. Gotthard» (1800; slottet i Berlin) og de pompøse billeder «Napoleons kroning» (1804; Louvre) og «Uddeling af ørnene» (1810; Versailles). Efter Napoleons fald maatte han i 1816 gaa i landflygtighed til Brüssel, hvor han øvede stor indflydelse, skjønt hans arbeider fra denne tid viser tilbagegang. — D.s kunst er som han selv tør og kjølig. Han undervurderede farvens betydning, men lagde stor vegt paa nøiagtighed i tegning, paa sandhed i stillinger og bevægelse. Hans betydning ligger i betoning af naturstudium og korrekt tegning. Særlig naar han steg ned fra historiemaleriets høider til nutidslivets virkelighed, frembragte han, især i sine portræter, mesterverker af skarp naturiagttagelse og livfuld karakteristik, af udsøgt klassisk skjønhed (Mme Récamier; se afbildningen)

David: Mme Récamier (Louvre).

og fin elskværdighed (Mme Sériziat). Andre ypperlige portræter af Pius VII, Robespierre, Marat, Mme Vigée-Lebrun (Rouen) og «De tre damer fra Gent». D. fik stor betydning som lærer: han havde over 400 elever, deriblandt Gros, Gérard, Ingres, Girodet, Isabey. [Litt.: J. L. J. David, «Le peintre Louis D. Souvenirs et documents inédits» (1880, 2 bd.); monografier af Delécluze (1855) og Ch. Saunier (1904).]

David, Jan Baptista (1801—66), flamsk forfatter, opr. prest, fra 1834 professor i historie ved universitetet i Löwen, en af hovedmændene i den flamske sprogbevægelse. Af hans ufuldendte hovedverk «Vaderlandsche historie» udkom 1842—64 11 bind.

David *[davi'd]*, Jérôme Frédéric Paul, baron (1823—82), fr. officer og politiker. 1859 medlem af den lovgivende forsamling; ivrig bonapartist. Foranledigede 5 juli 1870 den interpellation om det hohenzollerske tronkandidatur i Spanien, som fremkaldte det røre, hvoraf krigen opstod. I august minister indtil 4 sep. Memoirer.

David *[davi'd]*, Pierre Jean, kaldt D. d'Angers (efter sin fødeby) (1789—1856), fr. billedhugger. Elev af Rolland og af Canova i Rom (1812—16). Ved sin uafhængige natur og friske naturopfatning blev han grundlægger af den nyere realisme i fransk skulptur i opposition mod den akademiske stil. Talrige portrætbuster og relieffer (Goethe, Napoleon), monumentale

---

procédé m; (tilstand) ordre, état (m) des choses; ((vil)kaar, stilling) condition situation, position f; (omstændighed) circonstance f; (anliggende, sag) chose, affaire f, fait m; (til en) rapport m, relation f; (mat.) ogs. proportion, raison f. **forholdsregel** — ⓣ Massregel f — ⓔ measure — ⓕ mesure f. **forholdsvis** — ⓣ verhältnismässig — ⓔ proportionally, proportionately, in proportion, comparatively — ⓕ relativement, proportionellement; (temmelig) assez.

forholde — ⓣ ver-, vorenthalten, verheimlichen — ⓔ withhold from — ⓕ refuser (de rendre), retenir, (dølge) cacher, dissimuler (qc à q). **f. sig** — ⓣ sich verhalten — ⓔ behave (conduct one's self); keep (quiet); stand; be the case — ⓕ se conduire, se comporter; agir, procéder, faire, s'y prendre; (f. sig rolig) se tenir, rester, être (tranquille, se laisser faire); (hænge sammen, være fat) en être (de); être (le fait, le cas de); se rapporter à (qc), (mat.) être à (. . . comme).

forhud — ⓣ Vorhaut f — ⓔ foreskin, prepuce — ⓕ prépuce m.

forhude — ⓣ verhäuten — ⓔ sheathe, metal (a ship) — ⓕ doubler.

forhudning — ⓣ Verhäutung f — ⓔ sheathing — ⓕ doublage m.

forhug(ning) — ⓣ Verhau n, Verhack m — ⓔ entanglement, obstruction — ⓕ abatis (m) d'arbres.

statuer (Jefferson i Washington, Corneille i Rouen, Gutenberg i Strassburg), gravmonumenter, der bryder med de vanlige allegorier og istedet sætter optrin af livet. Hovedverker: gavlrelief paa Panthéon (fædrelandet uddeler laurbærkranse til sine store mænd) og marmorstatuen «Filopoimen, den sidste græker» i Louvre.

David, by i republiken Panama, nær Stillehavet og grænsen af Costarica, omtr. 9000 indb., deraf mange franskmænd og italienere. Har en havn ved Stillehavet, derfra stor udførsel af kaffe, ris etc.

David, se Davit.

Davīdov, Karl (1838—89), rus. cellist, direktør for konservatoriet i St. Petersburg, udmerket lærer og talentfuld komponist med grundig musikalsk viden. Han har skrevet værdifulde kompositioner for cello og piano, sange, kammermusik m. v.

Davids *[dēvidz]*, Thomas Will. Rhys (1843—), eng. indolog, studerede sanskrit i Breslau, blev dommer paa Ceylon og archeological commissioner for regjeringen smst. Siden 1883 har han været professor i pāli og buddhistisk litteratur ved University college i London; siden 1887 sekretær i Royal asiatic society. Selv grundede han 1881 Pāli text society; han er en af vor tids mest fortjenstfulde pāli-forskere. Han har bl. a. skrevet «Buddhism» (1877) og «Lectures on the origin and growth of religion as illustrated by Indian Buddhism» (1881).

Davidsen, Jacob (1813—91), d. litterat og journalist, har skrevet en række bøger om Kjøbenhavn og livet der i ældre tid; af disse maa fremhæves «Fra det gamle kongens Kjøbenhavn» (2 bd., 1880—81).

Davidson, David (1854—), sv. statsøkonom, professor i Upsala i nationaløkonomi og finansret. Udgiver siden 1899 «Ekonomisk tidskrift» og har offentliggjort flere verker om finans- og skattevæsen m. v.

Davidson, James O. (1854—), guvernør i Wisconsin, f. i Sogn, kom til Amerika i 1872, blev kjøbmand i Soldiers' Grove, Wisconsin, var 1892—98 medlem af statslegislaturen, 1898—1902 statskasserer, 1902—06 viceguvernør, blev som republikanernes kandidat valgt 4 nov. 1906 til guvernør.

Davidson *[dēvidsn]*, John (1857—), eng. forfatter, har gribende skildret londonerlivet i digtsamlingen «In a music hall» (1891) og «Fleet Street eclogues» (1893—95). Udgav 1894—98 «Ballads», «New ballads» og «The last ballad» samt tragedien «Self's the man» (1901).

Davidson *[dēvidsn]*, Thomas (1840—1900), skotsk-amerikansk filosof og pædagogisk forfatter, har udgivet «Western educational monthly» og «History of education» samt en bog om A. Resmini Serbartis filosofi 1882, desuden i «Great educators series» bøger om Aristoteles og antike opdragelsesidealer, om grækernes opdragelse og om Rousseaus opdragelsestanker.

Daviel *[daviæ'l]*, Jacques (1696—1762), fr. læge, pestlæge under epidemien 1719 i Provence, fra 1728 alene øienlæge; erhvervede sig som saadan verdensberømmelse, særlig efterat han 1750 havde foretaget den første ekstraktion af graa stær, som er blevet gjort. Udgivet arbeider om sygdomme i og operationer paa øiet.

Daviken, herred i Nordre Bergenhus amt, 654.47 km.² med 3377 indb.; 5.3 pr. km.² Herredet, der svarer til D. prestegjeld med D., Rugsund og Aalfoten sogne, ligger paa begge sider af Nordfjorden i dens ytre parti og bestaar dels af fastland (574.5 km.²) og dels af øer (80 km.²). Herredet falder naturlig i to afsnit. En vestlig del, der omtrent svarer til Rugsund sogn, og som for det meste bestaar af større og mindre øer, hvoriblandt Rugsundø (10.7 km.²), Husevaagø (9.3 km.²) og Bremangerland (s. d.), hvis østlige halvpart (55 km.²) hører til dette herred. Øerne er bjergrige og skogfattige. De er adskilt ved trange sunde (Skatestrømmen, Rugsund, Risøsund m. fl.). Af fjelde merkes Hornelen (s. d.). Det østlige afsnit, eller strøget omkring den egentlige Nordfjord og dens arme, Daviken og Aalfotfjorden, har en mere storslagen natur med mægtige snebræer (Aalfotbræen og Gjegnalundsbræen, ialt 87.28 km.² evig sne og is) og imponerende fjelde, der naar op i en høide af over 1700 m. o. h. Langs fjorden er lierne skogklædt. Af arealet opgives 16.1 km.² at være aker og eng, 85 km.² skog (deraf 20 km.² naaleskog og 65 km.² løvskog) og resten 553 3 km.² udmark, snaufjeld, myr, indsjøer (i et antal af 207), sne og is. De vigtigste næringsveie er fædrift (gode fjeldbeiter) og fiskeri; især er hjemmefisket af vigtighed. Frugtavlen har stigende betydning. Inden herredet er der gjort flere oldfund fra den yngre og ældre jernalder. Paa Bremangerland ligger den historisk kjendte gaard Berle. D. sparebank oprettet 1896. D. sogneselskab til fremme af landbruget, oprettet 1884. Antagen indtægt (1906) 381 535 kr., formue 1 775 600 kr.

Da'vila, Arrico Caterino (1576—1631), ital. historiker. Tjente en tid ved det franske hof, dernæst i Venedig, hvor han beklædte en del militære embeder. Under udøvelsen af sin embedspligt omkom han under en tumult i den lille by San Michele. Han har skrevet det dygtige, værdifulde «Storia delle guerre civile di Francia» (Venedig 1630 og senere), som behandler religionskrigene i Frankrige, omfattende aarene 1529—98.

Davioud *[davju']*, Gabriel Jean Antoine (1823—81), fr. arkitekt. Vigtigste verker: Fontænen Saint Michel (1860), teatrene Châtelet og Lyrique (1860—62), Palais de Trocadéro opført til udstillingen 1878 (sammen med Bourdais).

Davis *[dēvis]*, Andrew Jackson (1826—), nordamer. spiritist. Religiøs og grublende, kom under en professionel magnetisørs paavirkning og reiste rundt med ham, slog sig 1845 ned i New York og dikterede her under hypnose «The principles of nature, her divine relevations and a voice to mankind» (1847), som gaar ud paa at vise, at det onde kun er det ufuldkomne, som dog arbeider sig frem til fuldkommenhed. Ved sin lære om sjælenes liv efter døden lagde D. grunden til den moderne spiritisme (s. d.) og fik mange tilhængere. Redigerede spiritistiske tidsskrifter. Af andre verker nævnes: «The approaching crisis, or truth of theology» (1852), «The great harmonia» (6 bd., 1850—60), en selvbiografi «The magic staff» (1857) o. fl. a. Har desuden skrevet arbeider om barneopdragelse, medicinske og religiøse emner. Udnævntes 1884 til doktor i medicin og antropologi af de Forenede staters medicinalkollegium. Oprettede 1863 i New York et «Fremskridts-lyceum», hvor børn opdroges efter hans læresætninger; det er efterfulgt af mange andre.

---

forhyre — Ⓣ verheuern — Ⓔ hire, engage, ship — Ⓕ engager; (skib) affréter.

forhæng — Ⓣ Vorhang m — Ⓔ curtain — Ⓕ rideau; (tempel-) voile m.

forhærde — Ⓣ verhärten; (-t) verstockt — Ⓔ harden, indurate; (-t) ogs. obdurate, callous — Ⓕ durcir; (fig.) endurcir.

forhærdelse — Ⓣ Verhärtung; Verstocktheit f — Ⓔ induration; (fig.) obduracy — Ⓕ (en)durcissement m.

forhøie — Ⓣ erhöhen; heben — Ⓔ heighten; (løn osv.) raise enhance — Ⓕ (ex)hausser; élever; (fig.) relever, rehausser; (forøge) augmenter; (et onde) aggraver; (mus.) diéser.

forhøielse — Ⓣ Erhöhen n, Erhöhung f — Ⓔ heightening osv.; enhancement — Ⓕ (ex)haussement m; hausse f (du prix); rehaussement m.

forhøining — Ⓣ Anhöhe, Erhöhung f; (i stue) Auftritt m — Ⓔ (høit sted) rising ground, eminence; (i stue o. l.) platform — Ⓕ élévation, hauteur; estrade f.

forhør — Ⓣ Verhör n — Ⓔ examination — Ⓕ interrogataire m; (vidne-) audition f. **forhørsdommer** — Ⓣ Verhörsrichter m — Ⓔ examining judge (magistrate), examiner — Ⓕ juge (m) d'instruction.

forhøre — Ⓣ verhören; (Zeugen) abhören — Ⓔ examine, interrogate; (sig) inquire, ask, make

Davis *[dēvis],* Jefferson (1808—89), nordamer. statsmand, valgtes 1845 som demokrat til medlem af repræsentanternes hus og udmerkede sig som oberst for et regiment frivillige i krigen mod Mexico ved Monterey 1846 og Buena Vista 1847. D. valgtes derefter ind i senatet, var en ypperlig taler og hævdede energisk slaveriet og de enkelte staters suverænitet; virkede derfor ivrig for demokraten Pierces valg til præsident 1852 og var krigsminister under ham 1853—57. Paany indvalgt i senatet 1857 traadte D. dog ud ved Lincolns valg til præsident (nov. 1860) og opfordrede sydstaterne til løsrivelse fra unionen. Paa en kongres i Montgomery valgtes D. 9 feb. 1861 til præsident for sydstaterne og ledede fra da af regjeringen med stor dygtighed, men ogsaa med en hensynsløs, næsten terroristisk energi. D. krævede alm. udskrivning indtil det 45de aar og sendte nov. 1861 afsendinger til England og Frankrige for at vinde disse landes hjælp; men da regjeringssædet Richmond blev erobret (april 1865), flygtede D., blev fanget i Georgia 15 mai og blev holdt fængslet paa Fort Monroe i to aar; løslodes 1867. D. udgav 1881 «The rise and fall of the confederate states».

Davis el. Davys *[dēvis],* John (omtr. 1550—1605), eng. sjømand og polarfarer. I aarene 1585—87 gjorde han med flere smaaskibe forsøg paa at finde Nordvestpassagen. Han trængte nord langs Grønlands vestkyst og opdagede det efter ham opkaldte stræde; hans nordligste punkt var 72° 12′. Senere var han med paa en ekspedition for at finde en gjennemfart s. f. Sydamerika til Stillehavet og opdagede herunder i 1592 Falklandsøerne. Efter denne reise førte han flere gange flaader eller enkelte skibe til Ostindien og blev paa en af disse reiser dræbt af japanske sjørøvere. Beskrivelse af hans reiser er udgivet i 1880 af A. H. Markham.

Davis-kvadrant *[dēvis-],* et tilsjøs ved siden af Jakobsstaven brugt instrument til at maale solens høide; opfundet af John Davis (s. d.). Nu bruges kun speilsekstant.

Davis-strædet *[dēvis-],* mellem Grønland og Baffinsland (Cumberlandhalvøen), forener Atlanterhavet med Baffinsbugten; det er paa det smaleste noget over 300 km. bredt. Opkaldt efter John Davis (s. d.).

Davit (david), sjøudtr., sterk bom af jern, lodret og svingbar, fæstet ved skibssiden; den øverste del af den er bøiet i en bue. Daviten er indrettet saaledes, at dens øverste ende kan række et stykke ud over skibssiden. En skibsbaad sættes paa vandet og heises op ved hjælp af to daviter, en til hver ende af baaden. Skibsbaade hænger ofte (dog ikke altid) ved taljer ophængt i daviterne, saa de i en fart kan sættes ud.

Davit.

Davitt *[dævit],* Michael (1846—1906), irsk agitator; sluttede sig 1866 til fenierne, blev 1870 idømt 15 aars strafarbeide for sammensvergelse, benaadedes 1877 og gjennemreiste som agitator Nordamerika og Irland. D. grundlagde 1879 den irske landliga, hvis leder han blev; fængsledes atter 1881 og løslodes 6 mai 1882, samme dag som Lord Cavendish myrdedes i Dublin; dette mord blev dog misbilliget af D. sammen med Parnell og Dillon i et manifest. D. medvirkede til dannelsen af en nationalliga og valgtes 1882 til medlem af parlamentet, men valget erklæredes ugyldigt, fordi straffetiden ikke var udløbet. Da det irske parti splittedes 1890, gik D. med anti-parnell'iterne og valgtes til parlamentet 1892, men valget kasseredes atter; først 1895—99 blev D. parlamentsmedlem. D. skrev «Leaves from a prison diary» (2 bd., 1884) og «Defence of the land league» (1891).

Davos *[-vås],* dal i Schweiz, kanton Graubünden, gaar fra n.ø. til s.v., ligger 1633—1330 m. o. h. Gjennem dalen strømmer Landwasser, bielv til Rhin, den danner Davosersjø (1502 m. o. h.). Mod s. gaar Flüeladalen med Flüelapas (2389 m.), Dischmadal og Sertiydal. I dalen ligger D. Laret (1530 m. o. h.), D. Dorf (1574 m.) med 1 660 indb., D. Platz (1560 m.) med 5852 indb., D. Frauenkirch (1542 m.), D. Glaris (1459 m.) og D. Monstein (1620 m.). Den brede dal har liden nedbør, lidet taage, men meget solskin. Aarets middel-

Davos Dorf.

temperatur er 2.6°, vinterens ÷ 6.1°. — D. søges meget af tæringssyge, for hvilke der er bygget store sanatorier. Udmerket skøitesport; let luft; internationale skøiteløb.

Davout (Davoust) *[davú],* Léopold Claude Étienne Jules Charles (1829—1904), fr. officer (efter 1864 hertug af Auerstädt). Deltog i krigen 1870, fanget ved Metz, vedblev under den tredje republik at beklæde høie officersstillinger, indtil han tog sin afsked 1894.

Davout (Davoust) *[davú],* Louis Nicolas, hertug af Auerstädt, fyrste af Eckmühl, marskalk af Frankrige (1770—1823), en af Napoleons dygtigste feltherrer. Sluttede sig til revolutionen ved dens begyndelse, valgtes 1791 til chef for en bataljon af frivillige. Deltog under Dumouriez i felttoget 1792—93; blev snart brigadegeneral; deltog under Pichegru og Moreau i Rhinhærens kampe og derefter i toget til Ægypten, hvor han vakte Napoleons opmerksomhed. 1800 divisionsgeneral, 19 mai 1804 (dagen efter at Napoleon var udraabt til keiser) marskalk af Frankrige. Seirede 14 okt. 1806 over preusserne ved Auerstädt (1808 hertug af Auerstädt), 1809 over østerrigerne ved Eckmühl (fyrste af Eckmühl), 1811 guvernør over departementet Elbmundingen. Deltog i felttoget til Rusland. Efter tilbagetoget derfra organiserede han sine tropper i Sachsen og drog til Hamburg, som han

---

inquiry — (f) interroger (q sur qc); (vidner) entendre; (sig) s'informer (de qc).

forinden — (t) zuvor — (e) before, ere (that time), first — (f) auparavant, d'abord; avant ce jour là, avant cette époque.

Forindien — (t) Vorderindien n — (e) India — (f) l'Inde f.

foring — (t) Füttern, Futtern n, Fütterung, Futterung f — (e) (med tøi) lining, (af skib) ceiling, footwaling; (af kvæg) feeding — (f) (med tøi) doublure f; revêtement m; forrure f; ouatage m; (af kvæg) affourragement m.

forivre: f. sig — (t) sich ereifern — (e) grow too warm, fire up — (f) s'emporter, s'échauffer, prendre feu.

forjage se fordrive.

forjet (f) m, (ark.) fremspring. **forjeter** springe frem = **se f.**

forjaske — (t) zerknittern; besudeln — (e) soil, tumble, rumple — (f) friper, chiffonner, froisser.

forjætte — (t) verheissen; (-t) gelobt — (e) promise — (f) promettre.

forjættelse — (t) Verheissung f — (e) promise — (f) promesse f.

fork — (t) Forke f — (e) fork — (f) fourche f.

fork (e) gaffel; (of a river) gren; grene sig; grave.

forkalke — (t) verkalken — (e) calcine — (f) calciner.

forkalkning — (t) Verkalken n — (e) & (f) calcination f.

forkaste — (t) verwerfen — (e)

holdt endog efter Napoleons afsættelse. I de hundrede dage krigsminister. Efter Waterloo overtog han forsvaret af Paris. 3 juni vaabenstilstand med Blücher og Wellington og førte tropperne syd for Loire (efter nogles paastand, navnlig Fouchés, bestukket dertil med 2 mill. frcs.). Afskediget af Ludvig XVIII, men 1817 igjen marskalk og 1819 pair. Korrespondance.

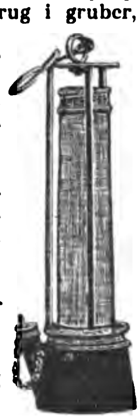
Dāvus sum, non Œ'dipus (lat.), «jeg er Davus, ikke Oidipus» (s. d.), d. e. jeg er et alm. menneske og kan ikke gjætte gaader (som Oidipus); replik af Davus (en latinsk Henrik-type) i komedien «Andria» af Florentius.

Davy *[dē'vi]*, Sir Humphry (1778—1829), berømt eng. kemiker, f. i Cornwall, d. i Genf; blev kun 20 aar gammel kemiker ved den saak. Pneumatic institution i Bristol, 1801—13 professor i kemi i London ved Royal institution og 1820—27 dennes præsident. D.s navn er knyttet til en række udmerkede eksperimentalundersøgelser over gasarterne, bl. a. over kvælstofoksydul («lystgas»), men fremforalt har han havt betydning som grundlægger af elektrokemien og som fremstilier af alkalimetallerne og de alkaliske jordarter (ved elektrolyse). Men ogsaa for andre omraader af den rene kemi var D.s arbeide af betydning. Nævnes maa hans bidrag til kjendskabet til syrernes konstitution og erkjendelsen af, at klor er et grundstof. At den anvendte kemi ikke var ham fremmed, viste han gjennem konstruktionen af sin «sikkerhedslampe» (se Davy's lampe) og gjennem en række agrikulturkemiske forelæsninger, som i begyndelsen af forrige aarh. vakte megen interesse. I D.s sidste leveaar hindrede vedvarende sygdom ham i at fortsætte sin glimrende videnskabelige virksomhed.

Davȳdov, Karl, se Davidov.

Davy-medaljen *[dē'vi-]*, indstiftet ved Sir Humphry Davy's (s. d.) testamente; aarlig uddeles én eller to for de vigtigste kemiske arbeider i Europa eller Nordamerika i de nærmest foregaaende aar.

Davy's lampe *[dē'vi -]*, konstrueret af Sir Humphry Davy (s. d), er en sikkerhedslampe til brug i gruber, hvor tilstedeværelsen af eksploderende gasarter kan befrygtes. Lampens flamme er omgivet af et fint kobbertraadnet, hvorved en eventuel antændelse af grubegas inde i lampen hindres i at brede sig udenfor denne. D.s l. i sin opr. skikkelse yder ikke absolut sikkerhed, f. eks. ikke, hvis flammen paa grund af lufttræk trænger udenfor nettet, hvorfor man i nyere konstruktioner paa forskjellige maader har søgt at afhjælpe denne mangel.

Davy's sikkerhedslampe.

Dawes *[dås]*, Karl Friederich Griffin (1861—), n. sjøofficer, statsraad og chef for forsvarsdepartementet (1907—08). D., som blev kommandør i 1903, har ført høiere kommando tilsjøs som afdelings- og eskadrechef og har indehavt vigtige administrative stillinger iland; var ved udnævnelsen til statsraad chef for sjøkrigsskolen. D. er anseet som en særlig dygtig og kundskabsrig officer med udmerkede administrative evner, og har oftere været opnævnt som medlem af departementale og kgl. kommissioner til behandling af organisatoriske og krigsmaritime spørsmaal. Redigerede i nogle aar «Norsk tidsskrift for sjøvæsen».

Dawison, Bogumil (1818—72), skuespiller, f. i Warschau af jødiske forældre. Kom efter at have flakket rundt, spillende dels paa tysk og dels paa polsk, 1847 til Thaliateatret i Hamburg og 1849 til Burgteatret i Wien, hvilket teater han, efter en konflikt med dets leder Heinrich Laube, forlod 1852 for at gaa til hofteatret i Dresden. Berømt for sin udførelse af karakterroller baade i det tragiske og komiske fag.

Dawley *[då'li]*, by i England, grevsk. Shrop; 7 522 indb. (1901). Jernverker, kulgruber og kalkbrænderier.

Dawlish *[då'liš]*, sjøbadested i England, grevsk. Devon, s. f. Exeter; 4 003 indb. (1901). Mildt klima.

Dawson City *[då'sən si'ti]*, by i det nordvestlige Canada, ved elven Yukon, nær grænsen af Alaska, midtpunktet for gulddistriktet Klondike, 9 142 indb. (1901). Den blev grundet 1896, da guldet blev opdaget i Klondike. Ingen jernbaneforbindelse, men der er dampskibsfart paa elven til mundingen. Elektrisk belysning, flere aviser. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Montreal.

Dax, by i Frankrige, depart. Landes, ved Adour, 40 km. n.ø. f. Bayonne; 8 335 indb. (1901). Allerede i oldtiden var D. bekjendt for sine svovlbad (63 °). Livlig handel med træ, honning, uld og salt; betydelig industri i tjære, asfalt og stensalt.

Days of humiliation *[dēz əv jumiliē'šn]*, ydmygelsesdage, kaldes de to alm. bods- og bededage i England 30 jan. (Karl I's henrettelse 1649) og 2 sep. (Londons brand 1666).

Dayton *[dētn]*, byer i de Forenede stater. 1. D. i Ohio, 75 km. n. f. Cincinnati, 95 000 indb. (1904). D., som ligger ved Miamikanalen, der forbinder Ohio med Eriesjøen, er en stor fabrikby, maskin-, vogn-, papir- og tobaksfabriker. — 2. D. i Kentucky, ved Ohio ret overfor Cincinnati, 6 104 indb. (1900). Brænderier.

Daza, Hilarion (1840—94), præsident i Bolivia; var krigsminister i Morales' ministerium, styrtede 1876 præsident Frias ved en revolution og blev selv præsident 1876—79; styrede med hensynsløst tyranni og indviklede sig i krig med Chile ved at lægge ulovlig stor udførselstold paa salpeter og bemægtige sig de chilensiske bergverker i Atacama; førte imidlertid krigen saa elendig, at han blev forjaget af hæren.

Dazio grande, vild fjeldkløft i Schweiz, kanton Tessin, gjennemstrømmes af Ticino, som her danner mange vandfald. St. Gotthardveien gaar igjennem kløften, der ligger 950 m. o. h. St. Gotthardbanen fører igjennem den i 8 tunneler.

D. C. (bot.), fork. for De Candolle, A. P. (s. d.).

D. C. *[dī sī]*, fork. for District of Columbia.

D. c., forkortelse for da capo.

D. C. L. *[dī sī æl]*, eng. forkortelse for doctor of civil law, doktor i civilret.

Dcsne., Dne., Dce., bot. fork. for Decaisne, J. (s. d.).

D. D. *[dī dī]*, eng. fork. for doctor of divinity, doktor i teologi.

D. d. (lat.), forkortning med forskjellige betydninger: 1. diis, til guderne; 2. de dato, fra idag af; 3. dicto die, nævnte dag; 4. dono dedit, (han) har givet som gave.

---

reject — (f) rejeter, repousser; (valg) invalider; (vidne) récuser.

forkastelig — (t) verwerflich — (e) objectionable — (f) rejetable; récusable.

forkastelse — (t) Verwerfung f — (e) rejection — (f) rejet; refus m; invalidation; récusation f.

Forke (t) f, høgaffel, fork.

forkjert se bagvendt.

forkjetre — (t) verketzern — (e) stigmatize as heretical; (nedsætte) decry, disparage, denounce — (f) traiter d'hérétique; accuser d'hérésie. (fig.) condamner.

forkjetring — (t) Verketzerung f, -ketzern n — (e) accusation; denunciation — (f) condamnation f.

forkjæle — (t) verzärteln, verhätscheln, verziehen — (e) spoil, pet, coddle — (f) gâter.

forkjælelse — (t) Verzärtelung f — (e) petting, coddling, indulgence — (f) gâterie(s) f (pl).

forkjæmper se forfegter.

forkjærlighed — (t) Vorliebe f — (e) predilection (for), partiality (to), prejudice in favour of; (a) liking (to) — (f) prédilection, préférence, passion f.

forkjøb: komme en i forkjøbet — (t) eim. zuvorkommen — (e) forestall, be beforehand with, gain a march on — (f) prévenir q.

forkjøle: f. sig — (t) sich erkälten — (e) catch (take) (a) cold, get a cold — (f) prendre froid; attraper (gagner) un rhume; s'en rhumer.

D. d. d. (lat), fork. for d a t, d o n a t, d e d i c a t (s. d.).

D-dur toneart har 2 ♯ som fortegn. D-dur akkord er d fis-a.

Deacon-processen *[dī'kn-]* er en klorfremstillingsmaade af klorvandstof (saltsyre), HCl, efter ligningen: $2HCl + O = Cl_2 + H_2O$. Rent klorvandstof ledes sammen med atmosfærisk luft ved ca. 400° over teglstensstykker impregneret med kobberklorid, der virker som kontaktsubstans (s. d.). Kloret vaskes for upaavirket klorvandstof, tørres og bruges til fabrikation af klorkalk.

Dēa Dīa, hos de gamle romere gudinde for jorden eller markerne; hun dyrkedes i en hellig lund i nærheden af Rom, af arvalbrødrenes presteskab (s. d.).

Dead letter *[ded lėtə],* eng. og amer. betegnelse for et brev, som paa grund af mangelfuld adresse el. l. ikke kan bringes adressaten ihænde. D. l. o f f i c e, den autoritet, hvis særlige hverv det er at aabne saadanne postforsendelser.

Dead weight tonnage *[ded wēt tå'nədž],* se D ø d v e g t.

Deák *[dæak],* F e r e n c (Frans) (1803—76), ung. statsmand, af adelig byrd; deltog fra 1825 i komitatsforsamlinger, fra 1832 paa landdagen, hvor han sluttede sig til de liberale og hævdede landets nationale krav. Hans store begavelse og veltalenhed skaffede ham snart førerstillingen. 1840 mæglede han forlig mellem regjering og landdag, men holdt sig 1843—47 borte fra aktiv politik. Mars 1848 blev D., forfatteren af de liberales program, justitsminister og gjennemførte flere frisindede reformer, men fratraadte i sept., fordi han var imod et brud med Østerrige. Under dette søgte han stadig at mægle og holdt sig derefter tilbage i flere aar. 1860 fremtraadte han paany med krav om gjenoprettelse af Ungarns forfatning, men fastholdende unionen. Som medlem af underhuset (1861) gjennemførte han en adresse til keiseren om Ungarns ønsker. Ligesaa 1866, da Østerriges nederlag endelig affødte forfatningsforhandlinger, hvori D. ivrig deltog. D. var høiagtet af keiserhuset, elsket og æret af det ungarske folk, der hædrede ham med en række smigrende tilnavne. Hans storstilede jordefærd og monumentet over ham var et vidnesbyrd om folkets kjærlighed.

Deakin *[dīkn],* A l f r e d (1856—), australsk statsmand; blev 1879 medlem af kolonien Victorias parlament, 1883 minister for offentlige arbeider og vandforsyning, 1886–90 indenrigsminister. D. arbeidede energisk for en føderativ sammenslutning af kolonierne, var derfor en af Victorias repræsentanter i forbundsraadet (federal council) ved dettes sammentræden 1889, 1895, 1897 og 1899 samt i forbunds konventet (1897—98), der udarbeidede forslaget til den australske forbundsforfatning, og endvidere deltager i forhandlingerne i London før vedtagelsen af loven om The commonwealth of Australia. I Australiens første kabinet, Sir Edmund Bartons, blev D. justitsminister 1901—03 og har været premierminister 1903—04 og siden juli 1905. D. er en ivrig forkjæmper for en sterkere udvikling af den britiske rigsenhed og derfor en tilhænger af Chamberlains toldbeskyttelsessystem med begunstigelse for engelske varer. Spørsmaalet om Australiens bevanding er blevet grundig studeret af D., og han har med henblik herpaa skrevet «Irrigation in Egypt and Italy» (1887), «Irrigated India» (1892) og «Irrigation in Australia» (1893).

Alfred Deakin.

Deal *[dīl],* by og badested i England, grevsk. Kent, 12 km. n.ø. for Dover; 10 581 indb. (1901). D. har livlig handel med skibsfornødenheder og er en betydelig lodsstation. Udenfor ligger farlige sandbanker, Goodwin Sands.

Deals *[dīlz],* furuplanker, ogsaa r e d el. y e l l o w d., medens w h i t e d. betyder granplanker (jfr. B a l t i c d.).

De Amicis, se A m i c i s.

Dean Forest *[dīn få'rəst],* høidedrag i det vestlige England, grevsk. Gloucester, mellem Severn og Wye, var tidligere dækket af store skoge. I 1900 udførtes 1 131 383 tons kul og 9885 tons jern. Distriktet er omtr. 9000 ha. og har 18 000 indb.

Dease-strædet *[dīz-],* mellem Kent-halvøen (det nordligste af Nordamerikas fastland) og Victorialand, en af Nordvestpassagens dele, mellem omtr. 106—109° v. l. Strædet blev opdaget i 1838 af Simpson og Dease, to mænd udsendt af Hudsonbugtkompaniet. Den første, som seilede gjennem det, var Collinson (1851); senere er det ogsaa besøgt af Roald Amundsen i 1905.

Death Valley *[deþ væ'li]* (d. e. dødsdalen), i Nordamerika, Kalifornien, nær grænsen af Nevada, 67 m. under havspeilet. Et af jordens hedeste steder.

Deauville *[dåvi'l],* badested i Frankrige, ved kysten af Kanalen v. for Seines munding, lige ved Trouville, 2773 indb. I den senere tid meget besøgt.

Deb., d b t., d e b t., forkortet for d e b e t og d e b e n t.

Debardēre, 1. losse tømmer, 2. ophugge gamle baade. D e b a r d ø r, en arbeider ved nævnte arbeide. I afledet betydning: let maskeradedragt; bruges ogsaa i tillempet form af kvinder og kaldes da d e b a r d e u s e *[-dø's],* dragt.

Debarkēring er udlastning af tropper og krigsmateriel fra jernbane eller fra fartøi. Ved jernbanetransport søges d. iverksat ved station, hvor læsseramper og lastekaier forefindes eller kan forfærdiges, helst ved sidespor; kun infanteri kan debarkere paa aaben linje. Efter sjøtransport søges d. foretaget ved brygger, men kan ogsaa maatte ske ved flaader eller baade; heste og infanteri kan ogsaa landsættes ved svømning eller vadning. I sidste tilfælde maa landsætningsstedet vælges med veir, bundens og strandens beskaffenhed, vandets dybde o. s. v. for øie. Under krigsforhold dækkes d. af konvoyerende orlogsfartøier, der lægger sig saaledes, at de med sin ild bebersker strækningen nærmest indenfor det valgte landgangssted.

De Bary *[dø bari'],* H e i n r i c h A n t o n (1831—88), t. botaniker. Han studerede som ung medicin og senere botanik og blev efter at have været praktiserende læge et aar ansat som docent i botanik ved universitetet i Tübingen (1854); aaret efter blev han kaldet som professor i samme fag til Freiburg (Baden). Har senere

---

forkjølelse — Ⓣ Erkältung f — Ⓔ cold, chill — Ⓕ rhume, refroidissement, catarrhe m.

forklare — Ⓣ er-, verklären; erläutern; sich (deutlicher) aussprechen — Ⓔ explain, expound; (for retten) depose, give evidence; (herliggjøre) glorify, transfigure; (-t) beatified — Ⓕ expliquer; (tyde) interpréter; (meddele) déclarer; (som vidne) déposer; (relig.) transfigurer.

forklaring — Ⓣ Erklärung, Auslegung, Erläuterung f; Aufschluss m (über etw geben); Aussage (der Zeugen); (tilsjøs) Verklarung f — Ⓔ explanation; (sjø-) declaration; (vidne-) evidence, deposition — Ⓕ explication; interprétation; (udsagn) déclaration; (vidne-) déposition f.

forklarlig — Ⓣ erklärbar, erklärlich — Ⓔ & Ⓕ explicable.

forkleinelse — Ⓣ Verkleinerung, Herabsetzung f — Ⓔ detraction, discredit, disparagement; (to his) disfavour — Ⓕ dépréciation f, rabaissement, ravalement m, détractation f.

forkludre — Ⓣ verpfuschen, verhudeln — Ⓔ bungle — Ⓕ gâter, gâcher, massacrer; embrouiller.

forklæde sb — Ⓣ Schürze f — Ⓔ apron — Ⓕ tablier m.

forklæde vb — Ⓣ verkleiden — Ⓔ disguise — Ⓕ déguiser; travestir.

forklædning — Ⓣ Verkleidung f — Ⓔ disguise — Ⓕ déguisement, travestissement m.

været professor i Halle og fra 1872 i Strassburg. — D. har skrevet banebrydende arbeider over de lavere planter, især over soppenes og algernes systematik, morfologi og fysiologi. Ved siden heraf har han ogsaa leveret et meget anerkjendt verk om blomsterplanters og bregners anatomi.

Debat er forhandling i forsamlinger, som er traadt sammen for at udrede og i tilfælde beslutte om en sag; særlig benyttes ordet om de parlamentariske forsamlingers forhandlinger. For saadanne forhandlinger, der som oftest er offentlige, og som gaar frem efter en paa forhaand bestemt og offentliggjort dagsorden (s. d.), har der i praksis udviklet sig en række regler, som gjerne paasees befulgt af den, der har forsædet i forsamlingen. Blandt disse regler er de vigtigste: Formanden (dirigenten) giver deltagerne i d. ordet i den rækkefølge, i hvilken de begjærer det eller lader sig indtegne hos ham. Saa sker dog ikke i det engelske parlament og i de Forenede staters kongres; i disse forsamlinger maa den, som ønsker ordet, passe paa, naar en taler har sluttet, og da straks reise sig og forlange det («fange formandens blik»). Medmindre anderledes udtrykkelig er bestemt i det for forsamlingen gjældende reglement, eller andet besluttes af den for det enkelte tilfælde, vil en taler kunne faa ordet saa ofte, han ønsker det. I stortinget er nu talernes adgang til at faa ordet begrænset efter reglementsbestemmelserne af jan. 1908, hvorefter en taler kun gives ordet to gange i samme sag (forretningsordenens § 32). En afbrydelse i den indskrevne rækkefølge af talere, kan en ordstyrer gjøre, naar et medlem ønsker at fremføre en kort berigtigelse eller en personlig bemerkning. Ved en saadan forstaaes en indsigelse mod udtalelser, som antages med urette at have tillagt den protesterende person visse handlinger eller ytringer. Alle medlemmer skal have lige adgang til at blive indtegnet som talere, dog kan der undertiden efter særlig forskrift tilkomme en eller flere personer (f. eks. ministre i parlamenter, bestyrelsesmedlemmer i aktieselskaber) ret til ordet forud for de indtegnede talere; og selv uden udtrykkelig forskrift kan der ofte være grund for en ordstyrer til at give medlemmer, som staar i et særligt forhold til den omdebaterede sag, saadan fortrinsret. Et medlem, som har reist en sag, altsaa en forslagsstiller, indbyder, interpellant, har stedse, uden at det behøver at være hjemlet i forskrift, ret til at aabne d. om den sag, han reiser. En taler skal som regel tale fra sin plads; i flere nationalforsamlinger er dog regelen den, at taleren skal tale fra talerstol. Ordet henvendes til forsamlingen eller til ordstyreren (præsidenten). I parlamentariske forsamlinger undgaar man som regel i d. at nævne et andet medlem ved navn og bruger istedet en omskrivning («den ærede repræsentant fra . . . . .»). Dirigenten har ret til at paatale, at en taler betjener sig af usømmelige eller fornærmelige udtryk eller bevæger sig udenfor sagen. En saadan tilrettevisning benævnes at «kalde taleren til orden». Er talerens optræden særlig anstødelig, eller negter han at underkaste sig dirigentens opfordring, kan han fratages ordet, eller der kan i alvorlige tilfælde endog blive spørsmaal om at bortvise ham fra forsamlingen for resten af mødet eller en række af møder; i saadanne tilfælde vil dog forsamlingens samtykke først blive at indhente. Hvor det er ønskeligt at paabegynde eller afslutte en d., f. eks. af hensyn til, at tiden er langt fremskreden, kan dirigenten, i tilfælde efter derom af forsamlingen fattet beslutning, fastsætte en vis taletid, f. eks. et kvarter, for hver taler. Forslag om at afslutte en d. kan i mangel af reglementsbestemmelse herom fremsættes af ethvert medlem naarsomhelst. Som regel vil dog en saadan afslutning ikke kunne vedtages med simpelt flertal, idet det vilde være i strid med al forhandlings princip ved et magtsprog at stoppe adgangen for mindretallet til at gjøre sine indsigelser gjældende («mundkurvlov»). Paa den anden side vil det hyppig være hensigtssvarende at faa en sag erklæret uddebateret. I de fleste parlamentariske forsamlinger er adgangen hertil omgjærdet med regler til betryggelse mod misbrug, saaledes i stortingets nye forretningsorden (sml. Cloture, Afstemning). [Litt.: Alb. Heckscher, «Haandbog for dirigenter» (Kbh., 1893); Axel Svenson, «Om överläggningar och beslut» i Verdandis smaaskrifter nr. 5, 10 opl.; komitéindstilling om reglement for stortinget, vedtaget 1908.]

Debay *[døbæ']*, fr. kunstnerfamilie. 1. Jean Baptiste Joseph D., den ældre (1779—1863), billedhugger. Elev af Chaudet. Buste af skuespillerinden Talma, rytterstatue af Ludvig XIV i Montpellier (1829), marmorstatue af Colbert (Luxembourg), desuden antikiserende grupper. — 2. Jean Baptiste Joseph D., den yngre (1802—62), billedhugger, søn af foreg. Elev af sin fader og Bosio. Fantasiskulptur («Ung slavinde») og portrætstatuer. — 3. Auguste Hyacinthe D. (1804—65), billedhugger og maler, broder af foreg. Elev af sin fader. Plastiske arbeider: statuter af Cl. Lorrain og Perrault (Louvre), skulpturerne paa fontænen Saint Michel. Som maler elev af Gros, frugtbar, men lidet selvstændig.

Debbah, se Dabbeh.

Dēbes, Lukas Jakobssøn (1623—75), d. prest i Thorshavn paa Færøerne, skrev det kuriøse, men dog vigtige verk «Færøernes og færøske indbyggeres beskrivelse» (1673).

De Besche, Johan Gerhard (1821—75), n. læge og bladudgiver. Medicinsk embedseksamen 1843, deltog 1849 som ambulancelæge i felttoget i Slesvig, 1857 livmedikus og blev staaende i denne stilling, fra 1862 som første livmedikus, indtil 1869. Blev 1863 ved arv eier af «Morgenbladet», hvis administration derefter optog det meste af hans tid. D. skrev afhandlinger om militære lægespørsmaal og havde indflydelse i sit blads redaktion.

Dēbet (lat., han skylder; flert. *debent,* de skylder), gjæld, skyld (jfr. Bogholderi), modsat kredit. Debetside, det modsatte af kreditside; debitere. anføre som gjæld, betegne som skyldner i bøgerne, belaste. Debitor, skyldner, modsat kreditor.

Debidour *[døbidū'r],* Élie Louis Marc Marie Antoine (1847—), fr. historiker, professor ved universitetet i Angers, senere i Nancy; 1890 generalinspektør for det høiere skolevæsen. Skrifter om Du Guesclin (1880), om Frankriges historie, især efter 1789 (navnlig om kirke og stat i Frankrige 1789—1870, 1898).

Deblokēre. 1. (Jernb.), se Bloksystem. — 2. I bogtrykkerkunsten at ombytte blokerede (s. d.) typer (▬) med de rigtige tegn.

---

forknyt — ⓣ verzagt, zaghaft, kleinlaut — ⓔ dispirited, cowed, faint-hearted — ⓕ découragé; abattu; pusillanime.

forknytte — ⓣ einschüchtern, entmutigen, eim. den Mut benehmen — ⓔ dishearten, disspirit — ⓕ décourager, abattre; intimider.

forkommen — ⓣ verkommen, arg mitgenommen — ⓔ exhausted, (af sult) famished — ⓕ épuisé, atténué: (af sult) affamé.

forkorte — ⓣ (ver)kürzen; (brøk) verkleinern, aufheben — ⓔ shorten, abridge, abbreviate — ⓕ raccourcir; (om varighed) abréger; (mat.) réduire.

forkortelse, forkortning — ⓣ Verkürzung; Aufhebung f — ⓔ shortening osv., abridgment, abbreviation — ⓕ abréviation f, raccourcissement m; (mat.) réduction f.

forkrop — ⓣ Vorderleib m, -teil n — ⓔ fore part of the body — ⓕ partie (f) antérieure du corps.

forkrænkelig — ⓣ vergänglich — ⓔ corruptible, perishable — ⓕ corruptible.

forkrænkelighed — ⓣ Vergänglichkeit f — ⓔ corruption — ⓕ corruptibilité f.

forkrøblet — ⓣ verkrüppelt — ⓔ stunted, scrubby — ⓕ rabougri.

forkrølle — ⓣ ver-, zerknittern, ver-, zerknüllen — ⓔ crumple, tumble — ⓕ chiffonner, froisser, friper.

forkue — ⓣ unterdrücken, ein-

Débo, Nordvest-Afrika, indsjø i den franske koloni Øvre Senegal, ca. 190 km. s. v. f. Timbuktu i landskabet Massina. Gjennemstrømmes af Niger, som her kaldes Issa-ber. D. er ca. 40 km. lang og 10—30 km. bred.

Debōra. 1. Rebekkas amme (1 Mos. 35, 8), som fulgte Rebekka til Kanaan (1 Mos. 24, 59). — 2. Profetinde fra dommertiden, «en moder i Israel» (Dom. 4 f.). Hun og Barak af Naftali stamme opflammede israeliterne til kamp mod kanaaniterne, som blev overvundet. D.s sang (Dom. 5, 2—31), hvori D. og Barak lovpriser Herren for seieren, er et mægtigt udtryk for gammel-israelitisk folkepoesi.

Débouché *[debušé]* (fr.), udmundingen af et deflé (s. d.) paa den mod fienden vendende side. En militærafdeling siges at debouchere frem fra et deflé, fra en skog, over en bro, naar den rykker frem og indtager en bredere formation, end det var muligt i defiléet, gjerne for at gaa over til angreb.

Debra Tabor, Nordøst-Afrika, Abessiniens tidligere, nu forfaldne hovedstad, i landskabet Amhara, ca. 55 km. ø. f. Tanasjø, 2496 m. o. h. Her ligger nu fæstningen Samara.

Debraux *[døbrå']*, Paul Émile (1796—1831), populær fr. visedigter. Paa grund af sine angreb paa Bourbonerne blev han i 1823 holdt fængslet i flere maaneder. Man har kaldt ham «Beranger de la canaille», idet hans løsslupne viser gjerne blev sunget i kneiper og paa gaden.

Debreczen *[dæ'brætsin]* (t. Debreczin), by i Ungarn, komitatet Haidu, ca. 180 km. ø. f. Budapest. 75 006 indb. (1901), for det meste magyarer. D. har raadhus, teologisk læreanstalt for reformerte med et bibliotek paa 70 000 bind, to gymnasier. Livlig handel; stor industri i møllestene, børste- og tobakfabrikation. — 14 april 1849 erklærede Kossuth Habsburgerne for afsat, og D. var da sædet for den ungarske rigsdag under opstanden mod Habsburgerne.

De Broen, Abraham Isaaksson (1758—1804), sv. skuespiller, f. i Stockholm, ved hvis kgl. teater han virkede fra 1781 til sin død. Sin tids største skuespiller i baade tragiske og komiske karakterroller, særlig afholdt som skuespillets «ædle fader». Oprettede 1801 Djurgårdsteatret i Stockholm.

Debrosses (el. de Brosses) *[døbrås']*, Charles (1709—77), fr. historiker. Hans betydeligste arbeider staar i forbindelse med 18 aarh.s opdagelsesreiser, saaledes «Histoire des navigations aux terres australes» (1756), hvori han som den første foreslaar navnet Australien (Sydlandet) for den sidst opdagede verdensdel (ogsaa «Polynesien» stammer fra ham), og «Le culte des dieux fétiches» (1760). Efter hans død udgaves en samling smukke privatbreve fra ham.

Debs, Eugene Victor (1855—), amer. arbeideragitator, opr. lokomotivfyrbøder, senere kontormand og arbeidersekretær, 1880—93 formand i jernhanefyrbødernes landsforbund, 1893—97 i det mægtige rigsforbund af jernbanefunktionærer, ledede som saadan en stor jernbanestreik og fik for sin agitation seks maaneders fængsel. Var det socialdemokr. partis præsidentkandidat 1900 og 1904. Skriver meget i pressen og er en flittig foredragsholder.

Debucourt *[døbykúr]*, Louis Philibert (1755—1832), fr. kobberstikker og maler. Elev af Vien. Hans farvede kobberstik (1785—1800) udført i akvatintamanér med fire plader har saavel stor kulturhistorisk som kunstnerisk interesse: de giver et fortræffeligt billede af liv og seder under direktoriattiden og er meget eftertragtet af samlere. Til de berømteste hører «Menuet de la mariée» (1786), «Promenade du jardin du Palais-Royal» (1787), «La promenade de la galerie du Palais-Royal» (1787), «Promenade publique du jardin du Palais-Royal» (1792).

Debuskōp, et af M. Debus opfundet apparat, som bruges ved tegning af mønstre o. l., beroende paa samme princip som kaleidoskop (s. d.).

Debussy *[døbyssi']* (de Bussy), Claude (1862—), fr. komponist, tilhører den lille gruppe af ungfranske symbolister, der stiller sig et godt skridt tilvenstre for Wagner i sin yderliggaaende stræben efter raffinerede stemninger. Mest bekjendt er operaen «Pelleas og Melisande» efter Maeterlinck, orkesterverket «Skogdjævelens skumringstime», strygekvartet, nocturner for orkester og damekor.

Debut *[døby']*, betegnelse navnlig for en skuespillers første optræden paa scenen, derfra gaaet over til at betegne den første offentlige fremtræden som kunstner, forfatter o. s. v. Debutere, at have d.

De By., bot. forkortelse for De Bary (s. d.).

Decadents *[dekadã']*, Les, se Dekadenter.

Décadi *[dekadi']*, 10de dag i en dekade, d. e. et tidsrum af 10 dage, der efter den nye kalender (s. d.) under den franske revolution afløste den gamle 7 dages ugeinddeling. D. var hviledag.

Decaen *[døkā']*. 1. Charles Matthieu Isidore D, greve (1769—1832), fr. officer. Deltog med hæder i revolutions- og Napoleonskrigene; 1796 brigadegeneral. Som generalguvernør over fransk Indien førte han siden 1803 fra Isle de France en dristig kaperkrig med englænderne. Maatte 1810 overgive sig til englænderne og var krigsfange til 1811. Efter Napoleons fald opgav han sine offentlige hverv. — 2. Claude Théodore D., greve (1811—70), fr. officer, søn af ovenn. Gjorde som ung tjeneste i Afrika. Deltog i Krimkrigen, 1855 brigadegeneral. Deltog i den italienske krig 1859 og bidrog væsentlig til seieren ved Solferino. 14 aug. 1870 dødelig saaret ved Colombey-Nouilly, død i Metz.

Decaisne *[døkæ'n]*, Joseph (1809—82), fr. botaniker, blev i 1848 professor i botanik ved Musée d'histoire naturelle og derefter i 1857 ved Jardin des plantes. Har væsentlig leveret floristiske arbeider, men har ogsaa skrevet om nytteplanter og havedyrkning.

Decamerone, Il, se Boccaccio.

Decamps *[døkā']*, Alexandre Gabriel (1803—60), fr. maler. Elev af Abel de Pujol. Den første romantiker, der malte billeder fra Orienten («Tyrkisk patrulje», 1831). Bibelske billeder med landskabsstemninger, dyrebilleder. Mindre god som historiemaler.

De Camps *[døkā']*, Louis Marie (1765—1844), fr.-sv. officer, f. i Pau, d. i Stockholm. Nøie knyttet til Bernadotte, der kaldte ham sin diebroder, svang han sig op til oberstløitnant i den franske hær og fulgte senere vennen til Sverige. Her vedblev han at være Karl Johans fortrolige, og ordningen af kongens private sager lagdes gjerne i D.s haand. Han beklædte stillingen som kongens første adjutant og var svensk generalmajor.

---

schüchtern; (i veksten) verkrüpfeln, verkummern — ⓔ stunt (in growth); keep under, subdue — ⓕ intimider, effaroucher; opprimer; (i veksten) rabougrir.

forkullea — ⓣ verkohlen — ⓔ become charred; (forkullet) ogs. blackened — ⓕ se réduire en charbon, se carboniser.

forkulling(sproces) — ⓣ Verkohlung(sprozess) f (m) — ⓔ carbonization — ⓕ carbonisation f.

forkundskaber — ⓣ Vorkenntnisse pl — ⓔ rudiments (elements) of knowledge — ⓕ connaissances (notions f pl) préliminaires.

forkvakle — ⓣ verpfuschen — ⓔ mismanage, bungle, spoil — ⓕ gâter, gâcher; embrouiller.

forky ⓔ gaflet, tagget.

forkynde — ⓣ verkünden, ver-, ankündigen — ⓔ announce, proclaim, (jur.) serve (on one) — ⓕ annoncer; publier, faire savoir, proclamer; déclarer (la guerre); (dom) prononcer; prêcher (l'Evangile).

forkyndelse — ⓣ Ver-, Ankündigung f — ⓔ announcement, proclamation; preaching, publication: (jur.) service — ⓕ annonce; publication, proclamation; déclaration, prononciation (d'un arrêt); prédication f (de l'Évangile).

forkynder — ⓣ Verkünd(ig)er m — ⓔ announcer; (ordets) preacher — ⓕ porteur (d'une nouvelle); proclamateur; prédicateur m (de l'Évangile).

De Candolle. 1. Augustin Pyramus D. (1778—1841), berømt schweizisk botaniker, professor i botanik i Genf. Han har leveret meget vigtige, tildels grundlæggende arbeider i forskjellige grene af den botaniske videnskab, i morfologien, systematiken og i fysiologien. Af hans større arbeider skal nævnes «Prodromus systematis naturalis» (17 bd., 1824—73), der er grundlagt af ham. Til dette monumentale verk, som skulde beskrive alle kjendte plantearter og ordne dem systematisk, har han selv beskrevet over 100 familier. I sin afhandling «Théorie élémentaire de la botanique au exposition des principes de la classification naturelle et de l'art de décrire et d'étudier les végétaux» (1813) behandler han lovene for plantesystematiken og fremhæver tal- og stillingsforhold som særlig vigtige i systematisk henseende. Desuden har han udgivet særegne beskrivelser af endel plantefamilier, som liliaceer og kakteer etc. etc. — 2. Alphonse Louis Pierre Pyramus D. (1806—93), foreg s søn og efterfølger som professor i botanik i Genf. Har ligesom faderen efterladt meget betydelige botaniske arbeider, saaledes en plantegeografi (1855), som har været af grundlæggende betydning. Dernæst har han udgivet et interessant verk om de dyrkede planters historie og oprindelse (1883). I sit bekjendte arbeide «Lois de la nomenclature botanique» (1867) behandler han nomenklaturspørsmaalet.

Decānus, se Dekanus.

Decapŏda. 1. Ti-benede krebsdyr, dekapoder (s. d.). — 2. Ti-armede blæksputer (s. d.).

Decatur *[dəkḗtə]*, by i de Forenede stater, Illinois, omtr. 250 km. s.v. f. Chicago, 20 754 indb. (1900). Jernbaneknudepunkt, møller og fabrikerer jordbrugsmaskiner.

Décauville *[dekåvi'l]*, Paul (1846—), fr. tekniker, kjendt for sin konstruktion af et meget udbredt system af transportable smalsporede jernbaner for en sporvidde af 40—60 cm. Vognene er afpasset efter systemet. Efter verdensudstillingen 1889 gik hans virksomhed over til et aktieselskab med 20 mill. frcs. i kapital. 1891—1900 var D. senator.

Decazes *[døkā'z]*. 1. Élie D., hertug af D. (1780—1860), fr. politiker, gik 1814 over til Bourbonerne. Overfog paa eget ansvar, efter Waterloo, politipræfekt-embedet i Paris og opretholdt ro og orden og vandt derved Ludvig XVIII's tillid. 1818 førsteminister i et liberalt ministerium, der tilstræbte en udsoning mellem regjeringen og de maadeholdne liberale. Hertugen af Berrys mord 1820 bragte forsøget til at strande. Meget modstræbende afskedigede Ludvig XVIII D. februar 1820 og udnævnte ham til hertug. (I 1818 var han af Fredrik VI ophøiet til hertug af Glücksbjærg.) 1830 sluttede D. sig til Ludvig Filip og trak sig først 1848 tilbage fra off. virksomhed. — 2. Louis Charles Élie Armanieu D., hertug af D. (1819—86), foreg.s søn, var en tid gesandt i Madrid og Lissabon, men gik 1848 ud af statstjenesten. 1871 medlem af nationalforsamlingen (høire centrum), 1872 gesandt i London, 1873 udenrigsminister i Broglies ministerium, ivrig for tilnærmelse til Rusland. Gik af 1877.

Decazeville *[døkazvi'l]*, fabrikby i det sydlige Frankrige, depart. Aveyron, ligger 122 km. n.ø. for Toulouse, nær elven Lot, 225 m. o. h., og har 9247 indb. (1901). D. er bekjendt for sine kulleier, som kan have en tykkelse af 70 m., og sine jernverker med 4500 arbeidere. Jernverkerne anlagdes 1827 af hertugen af Decazes.

Deccan, se Dekan.

Dece'balus, dakernes konge (se Dacia), erobrede under keiser Domitian en del af den romerske provins Møsien og fik keiseren til at betale sig tribut, men Trajan erobrede hans land, og D. dræbte sig selv.

Decelēa, se Dekeleia.

Dece'mber (af lat. *decem*), i den julianske kalender den 12, i den gamle romerske den 10 af aarets maaneder. Navnet er altsaa kun en nummerbetegnelse. I den norske og danske almanak kaldes d. for kristmaaned, i den svenske for julmånad. — Luftens middeltemperatur er i denne maaned i Norge under 0°, undtagen paa den ytre kystrand, fra Røst til Færder. Bergen har + 1.5 ° C., Balestrand + 0.4 °. Det er koldest i det indre af Finmarken (Karasjok ÷ 15.8 °). Alten har ÷ 7.7°, Hatfjelddalen ÷ 7 °, Lierne ÷ 8 °, Røldal ÷ 3.5 °, Dalen i Telemarken ÷ 3.9 °, Kristiania ÷ 3.6 °, Hamar ÷ 7.1 °, Rena ÷ 7 °, Vestre Slidre ÷ 9.1 °, Tønset ÷ 11.8 °, Røros ÷ 10.2 °, Dombaas ÷ 8.5 °, Trondhjem ÷ 2.5 °.

Dece'mberprotokollerne er to for unionsopløsningens forhistorie betydningsfulde dokumenter. Forhandlingerne i konsulatsagen resulterede i det saakaldte «kommuniké» af 24 mars 1903, indeholdende meddelelse (til rigsdagen og stortinget) om, at de svenske og norske underhandlere var «komne til enighed om, at forholdet mellem ministeren og diplomatiet paa den ene side og de særskilte konsulatvæsener paa den anden bør reguleres ved ligelydende love, som ikke ensidig kan forandres» og med bibehold af status quo med hensyn til udenrigsstyrelsen. Herom afgav udenrigsministeren i sammensat statsraad 10 dec. s. a. foredrag, den norske regjering 18 dec. betænkning. I begge anbefaledes den foreslaaede ordning, som i sammensat statsraad 21 dec. fik kgl. godkjendelse, saaledes at forhandlingerne kunde optages paa det i kommunikéet givne grundlag. D. betegner det sidste forsøg paa at faa den unionelle strid udjevnet.

Decembri'ster, Ludvig Napoleons tilhængere, der støttede statskupet 2 dec. 1851. Istedetfor d. bruges ogsaa undertiden decabrister.

Dece'mviri (lat.), timænd, navnlig brugt om de 10 mænd, der valgtes for aaret 451 f. Kr. efter overleveringen for at skrive love; for 450 valgtes igjen 10, som fungerede lovstridig ind i 449, men navnlig paa grund af Appius Claudius' (s. d.) overmod blev de styrtet, og de gamle embedsmænd, konsuler og tribuner, som ikke havde virket under d., valgtes paany. D. tilveiebragte de tolv tavlers love (s. d.), som vedtoges paa centuriatkomitierne.

Dece'nnium (lat.), tidsrum af 10 aar; decennālia, tiaarsfest, særlig en fest, de romerske keisere feirede for hvert tiaar af sin regjering.

Decentralisatiōn, se Centralisation.

Deception *[dise'pšn]*, en ø i det sydlige Atlanterhav, ca. 63 ° s. br. og 60½ ° v. l., tilhører Syd-Shetlandsøerne s. f. Sydamerika. Den er ringformet, af vulkansk natur, 550 m. høi, og dækket med evig sne og is.

Dechamps *[døšā']*. 1. Adolphe D. (1807—75), belg. statsmand. Begyndte som liberal, men gled efterhaanden over til klerikalismen. 1834 medlem af kam-

---

forlab — ⓣ Vordertatze, -pfote f — ⓔ fore paw — ⓕ patte (f) de devant.

forlade — ⓣ verlassen; verzeihen, -geben; (f. sig paa) ogs. vertrauen, auf etw. bauen — ⓔ leave, quit; (svigte) forsake, abandon, desert; (tilgive) pardon, forgive; (sig paa) rely (depend) on, trust to — ⓕ quitter; (svigte) abandonner; délaisser: (tilgive) pardonner, (rel.) remettre (qc à q); (sig paa) se fier à.

forladelse — ⓣ Vergebung, -zeihung f — ⓔ pardon, forgiveness — ⓕ pardon m, (rel.) rémission f.

forlag — ⓣ Verlag m — ⓔ publishing(-firm, -business) — ⓕ impression, publication (en vente); librairie f (de fonds); (paa eget f.) à ses frais. **forlagsboghandler** — ⓣ Verlagsbuchhändler m — ⓔ publisher — ⓕ (libraire-)éditeur m.

forlagsret — ⓣ Verlagsrecht n — ⓔ copyright — ⓕ droit (m) d'impression

forlancer ⓕ jage op.

forlange — ⓣ verlangen, fordern, begehren — ⓔ ask (for), call for, demand, desire; (af en) charge (one for) — ⓕ demander (qc à q); exiger (qc de q), vouloir, réclamer, prétendre: désirer.

forlangende — ⓣ Verlangen, Begehren n; Forderung f — ⓔ request, demand — ⓕ demande f.

forlede — ⓣ verleiten, verführen — ⓔ beguile, mislead, seduce — ⓕ séduire; (se laisser) entrainer (à).

meret, grundlagde 1837 sammen med Decker «Revue de Bruxelles». Som minister for de offentlige arbeider (1841) virkede han for baneanlæg og afsluttede som udenrigsminister (1845—47) flere handelstraktater. En række politiske afhandlinger skyldes hans pen. — 2. Victor Auguste D. (1810—83), belg. prælat, foreg.s broder, vandt stort ry som prædikant og skribent. Udnævntes 1865 til biskop i Namur, 1867 erkebiskop i Malines og den belgiske kirkes overhoved. D. var udpræget ultramontan og var i Rom en af de ivrigste forkjæmpere for dogmet om pavens ufeilbarhed. 1874 opnaaede han kardinalværdighed.

Decharge *[deša'rz]* (fr.), eg. udlosning, i juridisk og statsretslig betydning befrielse for ansvar, erklæring om ansvarsfrihed ved aflæggelse af et regnskab eller for udførelse af et arbeide. Enhver, som har erholdt et offentligt opdrag eller et embede, paatager sig ved overtagelsen heraf ansvar for en forsvarlig udførelse af sit hverv. Ofte er dette ansvar indskrænket til, at vedkommende funktionær staar under kontrol af loven eller et alm. reglement; dette er tilfælde med de fleste offentlige embeds- og tjenestemænd. Eller ansvaret er forenet med skyldighed til regnskabsfremlæggelse for et vist tidsrum eller for den særlige opgave. Dette er tilfælde f. eks. med formyndere, oppebørselsmænd, private kasserere og forretningsførere. Naar regnskabspligt foreligger, vil som regel d. gives efter regnskabernes gjennemgaaelse af særlig dermed betroede personer, revisorer, ved en udtrykkelig erklæring af dertil kompetent myndighed, f. eks. af generalforsamlingen ligeoverfor et aktieselskabs styre. Man taler ogsaa om at give en minister d. for regnskabsvæsen, som underligger hans departement, undertiden ogsaa for administrative eller politiske forholdsregler, han i stillingens medfør har taget.

Deci-, i metersystemet en enhed, som er $^1/_{10}$ af en grundenhed, f. eks. d.-meter = $^1/_{10}$ meter.

Decīdua (lat.), den under svangerskabet forandrede slimhinde i livmoderen, paa hvilken det befrugtede eg sætter sig fast. Den mellem egget og livmodervæggen værende del af d. bliver den moderlige del af moderkagen (s. d.).

Decigra'm = $^1/_{10}$ gram (jfr. Metersystemet).

Decilīter = $^1/_{10}$ liter (jfr. Metersystemet).

De'cima (lat.), tiendedel, tiende.

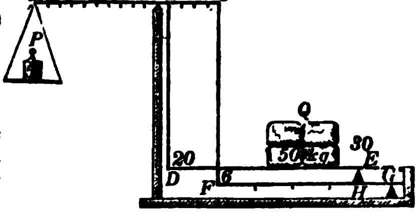
Decimāl, se Decimalbrøk.

Decimālbrøk, brøk, hvis nævner er en dekadisk enhed (10, 100, 1000 o. s. v.). Nævneren skrives ikke, men antydes ved at skrive tælleren paa en særegen maade: foran denne skrives et komma (decimalkommaet) og mellem dette og tælleren skrives saa mange nuller, at der efter kommaet kommer til at staa saa mange taltegn, som nævneren har nuller, f. eks. $^1/_{10}$ = 0.1; $2^6/_{100}$ = 2.06. Den første, som skrev d. paa denne maade, er formodentlig Joost Bürgi (1552—1632 el. 1633). — De sifre, som følger efter decimalkommaet kaldes decimaler. Periodisk d. er en d., hvor decimalerne fra en vis plads af gjentages i samme rækkefølge i det uendelige, f. eks. 0.35721721 . . . . Istedetfor komma bruges hyppig punkt.

Decimālgrad (dégré decimal), fr. længdemaal = 100 kilometer.

Decimālklassifikation, se Dewey.

Decimālsystem, den mynt-, maal- og vegtinddeling, hvorved hver større enhed indeholder 10 (el. 100, 1000 o.s.v.) enheder af den næst mindre. I vort land er d. først indført med metersystemet (s.d.) og kronemynten.

Skema af decimalvegt.

Decimālvegt er en vegt indrettet saaledes, at vegtlodderne holder ligevegt med en 10 gange saa tung veiningsgjenstand (jfr. Vegt).

Décimas (sp.), en ti-linjet otte-stavelses strofe med assonansrim, anvendt i spansk lyrik i 15 aarh. og senere af Vicente Espinel (s. d.) i 16 aarh., efter hvem den fik navnet espinela. D. efterlignedes i nyere tid i Tyskland (A. W. Schlegel) og Danmark (J. L. Heiberg og Hertz).

Decime *[de'tšime]*, et toneinterval paa 10 diatoniske trin, f. eks. fra stor C til liden es el. e.

Décime *[desi'm]*, i Frankrige betegnelse for $^1/_{10}$ frc., paa Mauritius ældre regningsmynt = 0.28 øre.

Decimēre (lat. *decimare*, af *decimus*, den tiende), decimering (lat. *decimatio*), formindske, formindskning med en tiendedel. Brugtes før som teknisk-juridisk betegnelse for en militær straf: i tilfælde, at en hel trop havde gjort sig skyldig i en større forbrydelse, f. eks. oprør, flugt o. s. v., blev hver tiende mand ved lodtrækning udtaget og afstraffet i kameraternes paasyn, medens de øvrige slap med en mindre straf. Almindelig udtryk for at betegne en betydelig formindskelse særlig af et menneskeantal, ved sygdom, krig o. s. v.

Decimēter = $^1/_{10}$ meter (jfr. Metersystemet).

Decimōl, en figur af 10 toogtrettiendedels noter, svarende i værdi til en fjerdedels note.

Decisiōn (lat. *decisio*, af *decidere*, afskjære, afgjøre) betegner i norsk retssprog: 1. Skifterettens domme og kjendelser; 2. de dertil kompetente myndigheders afgjørelser i regnskabsspørsmaal.

Decisīv (lat. *decisivus*, af *decidere*, afgjøre), afgjørende. Bruges bl. a. om stemmegivning. D.-stemme, stemme, som medtælles i afgjørelser i modsætning til konsultativ eller raadgivende stemme. D.-stemme anvendes ogsaa for at betegne den stemme, som gjør udslaget i tilfælde af stemmelighed.

Decīso *[deltšīsō]* (ital.), med bestemt musikalsk udtryk.

De'cius, navn paa en gammel romersk plebeiisk slegt; to mænd af denne, Publius D. Mus, fader og søn, skaffede som feltherrer, henholdsvis 340 f. Kr. ved Vesuv mod latinerne og 295 ved Sentinum mod gallere, etrusker og samniter, romerne seir ved at indvie sig selv og fienderne til underverdenen.

De'cius, Gaius Messius Quintus Trajanus, rom. keiser 249—51, sendtes som senator mod goterne af keiser Filippus Arabs, udraabtes saa til keiser af sine tropper, blev 251 slaaet af goterne og faldt. Han synes at have arbeidet ivrig paa rigets vel; en kristenforfølgelse under ham har vistnok hos kristne forfattere fremkaldt uretfærdige domme om ham.

---

forleden: f. dag — (t) vor einigen Tagen; neulich, vor kurzem, jüngst — (e) the other day — (f) l'autre jour; il y a quelques jours. **forlegen** — (t) verlegen, befangen — (e) embarrassed, at a loss, puzzled, perplexed, put out — (f) embarrassé, confus, perplexe; (undselig) timide. **forlegenhed** — (t) Verlegenheit, Befangenheit f — (e) embarrassment, perplexity; dilemma; (trang) want — (f) embarras m, confusion, perplexité; timidité f; (penge-) embarras m, gêne f; (trang) besoin m. **forlene** — (t) ver-, belehnen; (einen mit etw.) verleihen — (e) enfeoff (in); (fig.) grant, invest with — (f) investir (q de qc); (fig.) accorder, conférer, concéder (qc à q). **forlibe** se forelske. **forlig** — (t) Vergleich m, Abkommen n — (e) agreement, adjustment, reconciliation, accommodation; (fredsslutning) peace — (f) accommodement, arrangement, accord; compromis m; (forsoning) (ré)conciliation f; (aftale) traité m, convention f; (fredsslutn.) paix f. **forlige** — (t) beilegen, vergleichen; miteinander aussöhnen; (-s) sich vertragen — (e) reconcile; (-s) agree — (f) (ré)concilier, accorder, mettre d'accord, (r)accommoder; (bilægge) ogs. arranger; (-s) s'accorder, être d'accord: vivre (bien, mal) ensemble, en paix, en

Decize *[desīz]*, by i Mellem-Frankrige, depart. Nièvre, paa en ø i Loire; 4064 indb. (1901). Nivernais-kanalen, som forener Loire med Yonne, begynder ved D. Jernverker, kulgruber og fabrikation af flasker.

Decken, Karl Klaus von der, friherre (1833—65), t. Afrikareisende, foretog 1861 sammen med Thornton en ekspedition til Kilimandsjaro, hvis høide han bestemte. Paa en ny ekspedition sammen med dr. Karsten 1862 besteg han dette fjeld til en høide af 4200 m. Efter at have besøgt flere østafrikanske øer og kyststeder udrustede D. 1864 en stor ekspedition til udforskning af afrikanske elve. Seilede vaaren 1865 opover Djubaelven, men blev dræbt af somaliere ved byen Bardera. Senere udgav dr. Karsten pragtverket «Baron K. K. v. d. Deckens Reisen in Ost-Afrika 1859—65», 4 bd.

Decker, Sir Matthew (1679—1749), holl.-eng. storkjøbmand og økonomisk forfatter. D. kom ung til London, erhvervede stor formue, blev direktør i det Ostindiske kompani og 1716 baronet. Han udgav 1743—44 et par anonyme skrifter, hvori han foreslaar en fuldstændig omlægning af beskatningen gjennem ophævelse af al told og indførelse af direkte skat paa mindre nødvendige forbrugsartikler. Hans økonomiske frisind betegner det første gry af den frigjørelse, som faar sit gjennembrud 1776 i Adam Smiths verk «Nationernes velstand».

Decker *[dekǣ'r]* (Dedecker), Pierre Jacques François de (1812—91), belg. statsmand. Udgav 1837 sammen med Ad. Dechamps «Revue de Bruxelles» og havde 1839—66 sæde i kammeret som klerikal, arbeidende paa at gjenoprette forbindelsen mellem de klerikale og liberale. 1855 indenrigsminister. D. var blandt bestyrerne af en klerikal bank, som 1871 gik konkurs, og da han udnævntes til Luxembourgs guvernør, tvang folkestemningen ham til at gaa af, skjønt han 1877 frifandtes for del i bankens misère.

Declama'ndo (ital.), med deklamatorisk musikalsk foredrag.

Déclaration des droits de l'homme *[deklarasjō' de drwa də lâm]*, erklæring af menneskerettighederne, en opregning af menneskenes «naturlige og umistelige» rettigheder (frihed, d. e. retten til at gjøre alt som ikke skader nogen anden, eiendomsret, personlig sikkerhed, ret til modstand mod undertrykkelse), som paa forslag af Lafayette og efter den amerikanske uafhængighedserklærings mønster indsattes i den franske forfatning af 1791, og som senere i delvis ændrede former optoges i forfatningerne af 1793 og 1795.

Declaration of independence *[deklærē'šn əv indepéndens]* (eng., uafhængighedserklæring), benævnelse paa den af de 13 nordamer. koloniers fælleskongres i Filadelfia 4 juli 1776 undertegnede erklæring om, at de var frie og uafhængige stater.

Declaration of rights *[deklærē'šn əv raits]* (eng., rettighedserklæring) kaldes den akt, der vedtoges af et konventionsparlament, indkaldt feb. 1689 af Vilhelm af Oranien for at overdrage ham regjeringen og ordne arvefølgen, og hvori det eng. folks vigtigste politiske rettigheder fastsloges paa grundlag af Petition of rights af 1628. D. afskaffede den af Jakob II misbrugte dispensationsret, fastslog parlamentets skattebevilgningsret og talefrihed samt undersaatternes fri stemmeret og ret til at indsende adresser. D. blev senere ved kgl. sanktion til Bill of rights.

Decomposi'ta, i oldtidens og middelalderens grammatik betegnelse for dobbeltsammens., se Orddannelse.

Decorah, by i de Forenede stater, Iowa, i statens nordøstlige hjørne, 45 km. fra Mississippi, 3 246 indb. (1900). D. er et af de vigtigste centrer for norsk kirkeligt liv i Amerika. Her udgives det meget kjendte norske blad «D.-posten», og her har den Norske synode sin store

Decorah: Norske Luther college.

forlagsforretning Lutheran publishing house, som udgiver norske bøger, blade og tidsskrifter. Her ligger ogsaa det bekjendte Norske Luther college (s. d.).

Decorahposten, n.-amer. nyhedsblad i Decorah, Iowa, grundlagt af dets nuværende udgiver B. Anundsen (s. d.) i 1874 og udkommer to gange om ugen i forbindelse med et tillægsblad «Ved arnen». Det antages at være det mest udbredte nyhedsblad, trykt i det norske sprog, i verden. Det er uafhængigt i politik og kirkevæsen. Redigeres (1908) af norsk vicekonsul Johannes B. Wist.

Decoration-day *[dekårē'šndē]*, udsmykkelsesdagen, el. memorial-day (erindringsdagen) kaldes i de Forenede stater 30 mai, der høitideligholdes til minde om de i borgerkrigen 1861—65 faldne, hvis grave smykkes.

Decōrum (lat.), velanstændighed, sømmelighed, anstand.

De Coster, Charles Théodore Henri (1827—79), belgisk forfatter, var først advokat, senere lærer i fransk litteratur ved krigsskolen i Ixelles. Har særlig hentet emnet til sine fortællinger fra 16 aarh.

Decourcelle *[døkursæ'l]*, Pierre Henri Adrien (1856—), fr. dramatiker. Han var forretningsmand, medarbeider i bladet «Gaulois» og har skrevet en mængde folkestykker, lystspil, operatekster o. l.

Décourt *[dekūr]*, se Dekort.

Découvert *[dekuvǣr]*, se À découvert.

Decrescendo *[dekreše'ndå]* (ital.), aftagende i tonestyrke. Betegnes ogsaa ved >.

Decu'bitus, se Liggesaar.

---

bonne intelligence; (om ting) être compatible (avec).

forligelseskommission — (t) Schiedsgericht n — (e) Court of Conciliation (ikke i England) — (f) bureau (conseil m) de conciliation.

forligelseskommissær — (t) Schiedsmann, -richter m — (e) commissioner of a Court of Conciliation — (f) (juge) conciliateur m; arbitre m.

forligner (f) udarte.

forlis — (t) Verlust; Untergang (m) des Schiffes — (e) shipwreck — (f) perte f; (skibbrud) naufrage m.

forlise — (t) untergehen — (e) be lost, wrecked — (f) faire naufrage.

forlods — (t) im (zum) voraus — (e) in advance, beforehand, by anticipation — (f) d'avance; par avance.

forlokke — (t) verlocken, verführen — (e) entice, seduce — (f) séduire.

forlonger (f) (jagtudtr.) faa forsprang for.

forloren — (t) falsch; (der) verloren(e Sohn) — (e) false, mock sham; (the) prodigal (son) — (f) faux; (l'enfant) prodigue.

forlorn (e) forladt. **f.-hope** tropper som gjør det første angreb.

forlornness forladthed, elendighed.

forlov: med f. — (t) mit Erlaubnis — (e) with (by) your leave — (f) permettez! pardon!

forlove — (t) verloben, ver-

Decūria (lat.), eg. afdeling paa 10, undertiden paa flere; decūrio (dekuriōn) kaldte romerne den, der stod i spidsen for en d., særlig en rytterofficer; decurio betegner tillige byraadsmedlem i et romersk municipium eller en romersk koloni; stillingen som dekurion blev i den senere keisertid byrdefuld, da dekurionerne skulde garantere keiserne byernes skat.

De dāto, se D. d.

Dede-Agatsch, by i Rumelien, vilajetet Adrianopel, 20 km. v. f. Maritsas munding, omtr. 4 000 indb. Vigtig udførselshavn for Maritsadalens produkter.

Dedecker, Pierre Jean François, se Decker.

Dedemsvaart *[-fārt]*, kanal i Holland, prov. Overijssel, 41 km. lang, forener byerne Hasselt ved Zwarte Water med Gramsbergen ved Vecht. Kanalen paabegyndtes 1809 og var færdig 1852. — Byen D. har skibsverft og omtr. 3 000 indb.

Dedham *[de'dəm]*, by i Nordamerika, staten Massachusetts, 16 km. s.v. f. Boston, ved Charlesriver. 7457 indb.

Dedicēre (lat.), at indvie, hellige, hos romerne særlig templer til guderne; nu alm. tilegne (om et skrift eller kunstverk); dedikation, tilegnelse (af et skrift e. l.).

Dedichen, Georg Maria (1870—), n. kemiker, amanuensis ved universitetets kemiske laboratorium siden 1895. Elev af Fresenius og Curtius. Har særlig beskjæftiget sig med den organiske kemi og i dette fag skrevet flere afhandlinger, hvoraf en i 1904 belønnedes med kronprinsens guldmedalje.

Dedichen, Henrik Arnold Thaulow (1863—), n. læge, har ved Grorud (Trosterud i Østre Aker) oprettet et privat sindssygeasyl; redigerer det ligeledes af ham oprettede «Tidsskrift for nordisk retsmedicin og psykiatri». Har ogsaa ellers, væsentlig paa sindssygevæsenets omraade, udøvet en mangeartet litterær virksomhed, tildels af journalistisk art. Hans bog «Sundt og sygt sjæleliv» (1898) er meget læst.

Dedikatiōn, se Dedicere.

Dedi'novo (Dednovo), landsby i Rusland, guvernementet Rjāsan, ligger ved Oka, omgivet af prægtige græsgange. Her var det, at Peter den store selv byggede en baad, «den russiske flaades stamfader». Den opbevares nu i St. Petersburg.

Deduktiōn. 1. (Log.). En slutning fra almene sætninger til de særlige tilfælde, som falder ind under dem. D. støtter sig derfor til forudgaaende induktion, hvorved man har naaet til de almene domme. Er disse uvisse (hypoteser), kan d. bruges til at prøve, om de holder stik, naar de anvendes paa nye enkelttilfælde. Den bekræftelse, de da kan faa, kaldes verifikation. — 2. (Jur.). D. betegner i civilprocessen saggivelsen, d. v. s. at fremstille sagen og nedlægge paastand.

Dee *[dī]*, navn paa flere elve i Storbritannien. De vigtigste er: 1. D. i Nordwales, grevsk. Merioneth, flyder gjennem grevsk. Denbigh, Chester og Flint og falder ud i det Irske hav, 129 km. lang. 2. D. i Skotland, kommer fra Cairngormbjergene og falder ved Aberdeen ud i Nordsjøen, 140 km. lang.

Deelen (Delen), Dirck van (1605—71), holl. maler. Elev af Frans Hals. Arkitekturmalerier: herskabelige sale med festende herrer og damer, korrekt, men tørt malet. Repræsenteret i Stockh. og Kbh.

Deés el. Dés, by i Ungarn, komitatet Szolnok-Doboka, ved Szamos; 9 888 indb. (1901). Væverier og vinavl. I nærheden ligger et udmerket saltbergverk, Dés-akna.

De fa'cto (lat.), faktisk, virkelig, modsat de jure (s. d.).

Defe'ctivum (gram.), ord, som mangler en eller flere af sin ordklasses sedvanlige bøiningsformer.

Defe'kt (lat., af *deficere*), at mangle, feile noget. Defektiv (adjektiv), mangelfuld, ufuldstændig. Defektivkirker kalder den romerske kirke alle de kirker, som er faldt fra pavedømmet.

Defenders *[dife'ndəz]* (eng., forsvarere), navn paa en hemmelig irsk forening i 18 aarh., der arbeidede for Irlands politiske og religiøse frihed imod det eng. høikirkelige parti, orangemændene. D. iverksatte den store opstand 1797—98 og oplostes derefter, men levede stadig videre under forskjellige navne med samme formaal; danner saaledes baggrunden for O'Connels repeal-agitation.

Defensiōn (lat.), forsvar, vern, forsvarslinje, forsvarsanstalt, forsvarsskrift.

Defensiōnsskib, i ældre tid om et handelsskib, som blev forsynet med kanoner og især brugtes til forsvar af en havn.

De'fensiv og offensiv er almindelig benyttede fr. udtryk for de to sedvanlige kampformer: forsvar og angreb. I almindelighed vil den, der er underlegen i antal eller med hensyn til troppernes kvalitet, vælge at holde sig paa d. Ved hensigtsmæssigt valg af forsvarsstilling, ved anordning af befæstninger og udnyttelse af de tekniske hjælpemidler, som nutildags staar til en armées disposition, kan man nemlig i d. i væsentlig grad sørge for at drage størst mulig nytte af de moderne ildvaabens forfærdelige ødelæggelsesevne og derved til en vis grad udjevne ulighederne. Den, som tilsigter en afgjørelse, vil aldrig holde sig til den rene d., men søge at ordne sit forsvar saaledes, at han, naar angrebets kraft er brudt, med sin hovedreserve kan gaa frem til offensivstød; thi alene gjennem offensiven kan afgjørende resultater naaes. Ved siden af en saadan taktisk d., der gjælder anordningerne for den enkelte kamp, tales der ogsaa om strategisk d. I sin almindelighed har man da valgt at opgive større eller mindre dele af et krigsteater, f. eks. for at trække sig tilbage paa ventede forsterkninger. Men heraf følger ikke, at man ogsaa under et slag holder sig til d. Under de talrige kampe, Napoleon leverede paa sin retræt fra Moskva, var han saaledes altid den angribende.

Defe'nsor, defensorat, se Forsvarer.

Defe'nsor fi'dei (lat.), «troens forsvarer», ærestitel, som af pave Leo X tildeltes Henrik VIII af England for hans skrift mod Luther. Føres endnu af de eng. konger.

Deffand, Marie, se Du Deffand.

Defiance *[dəfai'əns]*, by i de Forenede stater, Ohio, 80 km. s.v. for Toledo; 7579 indb. (1900). Fabrikation af jordbrugsredskaber.

Dēficit (lat., det mangler; subst., det manglende), det som mangler, forat indtægterne dækker udgifterne i statshusholdningen; i forretningen det manglende i kassebeholdningen eller det beløb, hvormed passiverne overstiger aktiverne (underbalance).

Defilé. En vei siges at gaa i d., naar terrænet paa siderne af veien hindrer eller væsentlig vanskeliggjør

---

sprechen — (e) betroth, affiance, engage (to) — (f) fiancer. **forlovet** (sb) — (t) Braut f; Bräutigam m — (e) affianced, fiance(e), promised bride, his (her) intended — (f) fiancé(e) m (f).

forlovelse — (t) Verlobung f, -löbnis n — (e) betrothment, engagement — (f) fiançailles f pl.

forlover — (t) Zeuge m — (e) sponsor — (f) témoin m.

forlyde — (t) verlauten — (e) (det f.r) it is reported, understood; (lade sig f. med) hint, intimate, give to understand — (f) (det f.r) on dit, le bruit court; (lade sig f. med) donner à entendre.

forlydende — (t) Vernehmen n — (e) report — (f) on-dit m.

forlyste — (t) ergötzen, belustigen — (e) delectate, delight, gladden; (— sig) amuse one's self, delight in — (f) divertir (à), réjouir (de); amuser (à).

forlystelse — (t) Vergnügen n, Belustigung f — (e) delight, amusement, recreation — (e) divertissement m, réjouissance f; amusement, plaisir m. **forlystelsessted** — (t) Vergnügungsort m — (e) (place of public) resort — (f) lieu (m) de plaisir. **forlystelsessyg** — (t) vergnügungssüchtig — (e) pleasure-seeking; (sb) pleasure-hunter — (f) qui aime les plaisirs, avide de plaisirs.

forlægge — (t) verlegen — (e) (flytte) transfer, remove; mislay; (et skrift) publish — (f) (flytte)

troppebevægelser udenfor den, saaledes at tropperne ikke kan udvikle sig til kamp, men maa forblive i marschkolonne paa veien. Passagen af et d. repræsenterer derfor en svaghedsperiode for kolonnen, hvorfor det altid er om at gjøre at sikre sig d.s udgang paa den mod fienden vendende side, idet tropper kastes saa langt frem, at kolonnen faar tid og plads til at debouchere ud af d. Der tales om bro-, skog-, bjerg-d. o. s. v.

Défilement *[defilmā']* er fastsættelsen af retningen af en befæstnings linjer (horisontalt d.) samt af høiden af dens volde m. v. (vertikalt d.) saaledes, at ikke den fiendtlige ild kan feie langsefter (enfilere) eller endog rygbeskyde verkerne og heller ikke direkte træffe deres indre.

Defilēring er forbimarsch af tropper under honnør for en chef. Den almindelige formation er hos os ved infanteri, ingeniør og sanitet: kolonne, d. e. peloton for peloton i linje efter hinanden; ved kavaleri: tropkolonne, d. e. trop for trop; ved artilleri: sluttet batteri, d. e. alle kanoner paa en tæt linje ved siden af hverandre. Er der trang plads, kan ogsaa defileres i marschkolonne.

Definēre er at bestemme et begrebs indhold saaledes, at forveksling med andre begreber udelukkes. Definitionen tilstræber ikke en malende beskrivelse, men korthed og klarhed, nøies derfor i regelen med at nævne det nærmest overordnede slegtsbegreb og angive kjendemerker, hvorved begrebet skjelnes fra alle de sideordnede artsbegreber. Enhver rigtig definition er en identitetsdom, der skal kunne «vendes om», d. e. bevare sin gyldighed, naar subjekt og prædikat ombyttes. Der kan gives forskjellige, logisk seet lige rigtige definitioner af samme begreb. Blandt disse foretrækker man den, som bygger paa den «naturligste» klassifikation af tingene. Definitioner af ords betydning garanterer ikke, at der findes en tilsvarende virkelighed. Ingen definition af en fiksstjerne kan forhindre denne i at bevæge sig.

Defi'nitiv (lat.), afgjort, bestemt, endelig (modsat interimistisk og provisorisk, s. d.).

Deflation, se Denudation.

Defle'ktor, nautisk instrument, hvormed foretages kompaskorrektion og deviationsundersøgelse ombord uden anvendelse af peiling af solen eller terrestrisk gjenstand; bestaar af et par magneter, der kan dreies over en inddelt cirkel og placeres paa kompaslaaget ret over naalen.

Deflorēre (lat.), afblomstre, vanære en jomfru. Defloration, afblomstring, (med.) sprængning af hymen, (jur.) krænkelse af en mø.

Defoe *[dəfō]*, Daniel (1660—1731), eng. politiker og forfatter. Han var bestemt til prest, men gik over til forretningslivet, reiste i Frankrige og Spanien og endte med at gjøre fallit. Han optraadte derpaa som forfatter, først af et socialøkonomisk skrift, senere som politisk essayist til forsvar for Vilhelm III med den vittige satire «The true-born Englishman», og senere efter hans død mod de høikirkeliges forfølgelse af dissenterne med satiren «The shortest way with the dissenters». D. blev til straf dømt til gabestok og fængsel. Sit verdensry som forfatter vandt han ved sin roman «Robinson Crusoe», bygget over en skotsk sjømand Alexander Selkirks oplevelser. Denne bog er blevet alle tiders populæreste opdragelsesroman og oversat til mange sprog, ogsaa nynorsk, ved R. Løland (1905).

Daniel Defoe.

Deformitēt, afvigelse fra den normale legemsform. Kan være erhvervet f. eks. ved benbrud (deform arm) eller ved sygdom (deform ryg) eller medfødt, f. eks. hareskaar og klumpfod. (Se Misdannelser.)

Defosforisēring, fjernelse af fosforindhold i jern. Da selv en ringe fosforgehalt gjør jernet skjørt, har man ofret megen møie paa at udfinde metoder, hvorved fosforindholdet formindskes. Principet for de alm. anvendte d.s-metoder, basisk bessemer (tomasprocessen) og basisk martin, bestaar i, at de forskjellige smeltningsprocesser udføres under tilsætning af basisk tilslag i en ovn, der er udforet med en masse bestaaende af kalk, magnesit el. dolomit. Under smeltningen oksyderes fosforet og bindes af de basiske tilsætninger, hvorved den største del gaar over i slaggen (tomasfosfat, s. d.).

Defregger, Franz von (1835—), t. maler. Elev af Piloty i München. Professor ved Münchener-akademiet. Den mest bekjendte repræsentant for «landsbynovellen» i tysk genremaleri. Scener fra bondelivet i Tirol. Hans ungdomsarbeiders friskhed har efterhaanden veget pladsen for det anekdotiske indhold og en idealiserende søndagsstemning paa bekostning af den maleriske opfatning og udførelse. Hans store popularitet skyldes for en stor del hans humor.

Defterdār (pers., bogholder, af *defter*, græ. *dephtera*, rulle, liste, bog) betegnede tidligere det tyrkiske riges storskatmester, men er nu benævnelse paa de enkelte vilajeters finansdirektører.

Degagere *[-že-]*, benyttes militært om at fri ud af en vanskelig situation, at afløse tropper, som staar i kamp med overlegen modstander.

Degas *[døga']*, Edgar Hilaire Germain (1834—), fr. maler. Elev af Lamothe. Sluttede sig til Manet og impressionisterne. Beundrer af Ingres og selv ypperlig tegner. Ligesom Michelangelo og Rodin har D. skabt en ny glæde ved bevægelsesmotiver, som hidtil ikke har været iagttaget, eller som ingen før ham har vovet at male. Af interesse for den momentane bevægelse har han med forkjærlighed fremstillet heste i løb og danserinder under øvelse. I sine mange billeder af kvinder ved toilette og bad og især af de smaa balletelevers lidelser mellem teaterkulissernes utrerede farver og i rampens grelle underlys har han afluret livet de mest overraskende stillinger og bevægelser. Hans skarpe blik overser heller ikke det hæslige, deforme og vulgære, som korsettet og storbyernes proletarliv paatrykker kvindelegemet. I kompositionen af sine billeder trodser og opløser han alle tilvante kompositionsregler. De dristige

---

transférer, transporter; égarer; (bog) publier, éditer.

forlægger — ⓣ Verleger m — ⓔ publisher — ⓕ éditeur m.

forlænge — ⓣ verlängern — ⓔ lengthen, elongate, prolong — ⓕ (r)allonger, étendre; (i tid) prolonger; continuer.

forlængelse — ⓣ Verlängerung f — ⓔ lengthening osv., prolongation; production — ⓕ (r)allongement, prolongement m; prolongation; continuation f.

forlængst — ⓣ längst, seit lange — ⓔ long ago — ⓕ depuis (il y a) longtemps.

forlæse: f. sig — ⓣ zu viel lesen, sich überarbeiten — ⓔ read too much, overread one's self — ⓕ étudier trop.

forlæst — ⓣ überarbeitet — ⓔ knocked up with reading — ⓕ qui a trop étudié.

forløb — ⓣ Verlauf m — ⓔ expiration, lapse; (gang) course, progress — ⓕ cours, laps m (de temps); expiration f (d'un terme); (gang) cours m.

forløbe — ⓣ verlaufen, -fliessen, -streichen; (sig) sich vergalloppieren (übereilen), einen Verstoss begehen; sich (wider einen) vergehen — ⓔ pass away, elapse, expire; (sig) put one's foot in it, commit one's self, blunder; (sig mod) offend — ⓕ se passer, (om tid) s'écouler; (en bal, i billard) se blouser; (sig) s'emballer; s'oublier; faire, dire une sottise; faire une bévue; (sig mod) manquer à q.

udsnit, overskjæringer og forkortelser viser paavirkning af japansk kunst. Ogsaa hans raffinerede og delikate kolorit staar under samme indflydelse: han ynder sammenstilling af lyst rosa og giftigt grønt, af grelt blaat og skrigende gult. Til gjengivelsen af de fineste nuancer af lys og reflekser anvender han med forkjærlighed pastelfarver. D s kunst forener i sin originalitet øieblikstotografiets træfsikkerhed, den japanske kunsts raffinement og en moderne parisers skepticisme. [Litt.: M. Liebermann, «D.», 1902.]

Degeberg landbrugsskole, den ældste i Norden, oprettedes i 1834 paa Degeberg gaard, Västergötland, i Sverige, af eieren E. Nonnen. Undervisningen var dels teoretisk, dels praktisk. Den praktiske afdeling blev senere forbilledet for Sveriges läns-landbrugsskoler.

De Geer *[dø jær],* Gerard Jakob, friherre (1858—), sv. geolog, professor i geologi og rektor ved Stockholms högskola. Ved sine arbeider om Skandinaviens og Spitsbergens niveauforandringer og nedisning har han leveret overmaade vigtige bidrag til de herhen hørende spørsmaals løsning og til den kvartærgeologiske terminologi; han har i Sverige indført flere nye arbeidsmetoder, f. eks. den fotogrammetriske kartlægningsmetode. Det i 1896 udkomne arbeide, «Om Skandinaviens geografiska utveckling efter istiden» er en populær sammenstillen af hans egne og andres undersøgelser paa det kvartærgeologiske omraade.

De Geer *[dø jær],* Karl, friherre (1720—78), sv. entomolog. Hovedverket «Mémoires pour servir à l'histoire des insectes» (8 bd., 1752—78; fortsat af Retzius) er udarbeidet med Réaumurs berømte skrifter som mønster og indeholder som disse en mængde fortræffelige biologiske iagttagelser og klare systematiske beskrivelser. D. har selv tegnet de mange, gode illustrationer. Af andre og mindre skrifter kan nævnes «Tal om insecternas alstring» (1754).

De Geer *[dø jær],* Louis (1587—1652), sv. kjøbmand og fabrikant, f. i Liège. Efter at være kommet i forretningsforbindelse med Sverige satte han store summer i forskjellige foretagender der, især jernverkerne, som hurtig blomstrede op. Midtpunktet for hans virken blev Finspång i Östergötland, og Norrköping svang sig i veiret som fabrik- og havneby. En mængde walloner indkaldtes til bergverksdriftens forbedring. 1627 kom D. selv til landet og ophøiedes 1641 i adelsstanden. Under hans tilsyn udvidedes virksomheden stadig, og ledelsen af kobber- og salthandelen samt geværfabrikerne betroedes ham. Foruden det almindelige opsving i næringslivet har D. ogsaa andre fortjenester af Sverige. Under krigen 1643—45 udrustede han for egne midler en flaade mod Danmark i Holland. Vel tvang Kristian IV den efter slaget i Listerdyb til at vende om, men den kom igjen, forenede sig med den svenske flaade og ødelagde i en kamp mellem Femern og Lolland (13 okt. 1644) den underlegne danske.

De Geer *[dø jær],* Louis Gerhard, friherre (1818 96), sv. statsmand og forfatter, gik efter i 1840 at have taget juridisk eksamen hurtig frem paa embedsbanen, var siden 1855 præsident i Göta hofret og blev i 1858 justitiestatsminister og ministerpræsident. Som saadan har han indlagt sig fortjeneste af en række vigtige reformer paa lovgivningens omraade; men størst betydning har han dog faaet ved løsningen af det dengang mest brændende stridsspørsmaal i Sverige, den allerede længe krævede reform af repræsentationen. Trods den modstand, som fra konservativt hold blev reist mod opgivelsen af den gamle stænderforfatning, fremlagde D. i 1865 forslag om dens afskaffelse og indførelsen af en for alle stænder fælles repræsentation, der skulde inddeles i to kamre. Valgretten skulde indskrænkes ved hjælp af en temmelig høi census, ligesom man lagde vegt paa mest mulig at bibeholde den ældre ordnings ydre former. Sit forslag forsvarede D. paa en udmerket maade i sin brochure: «Några ord till försvar för det hvilande repräsentationsförslaget» og fik det vedtaget paa rigsdagen i dec. 1865, hvorpaa det 22 juni 1866 blev stadfæstet af kongen. Paa grund af sine fortjenester af denne reform vandt D. stor popularitet, men udtraadte 1870 af regjeringen, da rigsdagen forkastede et nyt hærordningsforslag, som D. ivrig forsvarede, og som han efter sin udtrædelse vedblev at arbeide for som medlem af rigsdagen. I 1875 overtog D., der siden 1870 havde været præsident i Svea hofret, paany stillingen som justitiestatsminister og erholdt forsædet i kabinettet, men tog i 1880 atter afsked paa grund af rigsdagens stadige opposition mod de af ham forsvarede reformer i hær- og skattespørsmaalet. Derimod vedblev han at være medlem af rigsdagens første kammer, hvor han spillede en fremtrædende rolle som medlem af præsidentkollegiet, ordfører i det særlige udvalg for forsvarsspørsmaalet m. m. Baade i rigsdagen og som medlem af riddarhuset forsvarede D. liberale og frihandelsvenlige anskuelser. I forholdet til Norge hævdede han derimod de samme teorier om Sveriges forrang inden unionen, som paa hans tid hyldedes af næsten hele det svenske folk. I 1859 og 1862 forfegtede han saaledes paastanden om statholderpostens karakter af et unionsvilkaar, og at dens afskaffelse var et delvis svensk anliggende. Sammen med den norske statsminister Fr. Stang medvirkede han dog til nedsættelsen af den norsk-svenske revisionskomité af 6 feb. 1865. Ved siden af sin politiske gjerning har D. ogsaa udfoldet en ikke ubetydelig litterær virksomhed, der viser ham som en ædel og æstetisk dannet personlighed, i besiddelse af en sikker smag og stor evne til klar og behagelig fremstilling. Han har udgivet flere noveller («Hjertklappningen på Dalvik», «Carl XII's page» m. fl.) samt æstetiske og biografiske skildringer, samlet i «Valda skrifter» (1892). Allervigtigst er dog hans udmerket skrevne memoirer («Minnen»,

Louis Gerhard De Geer.

---

forløbelse — ⓣ Versehen n, Übereilung f — ⓔ blunder, indiscretion — ⓕ faute, sottise, bévue, imprudence f.

forløber — ⓣ Vorläufer, -bote m (hest) Vorder-, Riemenpferd n — ⓔ precursor; (hest) leader; (være en f. for) usher in; foreshadow — ⓕ avant-coureur; (fig.) précurseur; (varsel) présage; (hest) cheval (m) en arbalète, (pl) chevaux de volée.

forløfte: f. sig — ⓣ sich verheben — ⓔ overstrain one's self by lifting; (fig., paa) break down in — ⓕ se donner un effort, se faire du mal (en soulevant qc).

forløse — ⓣ erlösen, befreien; (blive forløst) (von einem Sohne) entbunden werden, (eines Sohnes) genesen — ⓔ redeem, (om fødsel) deliver — ⓕ sauver, délivrer, affranchir (de); (blive forløst) accoucher (de).

forløser — ⓣ Erlöser m — ⓔ redeemer, deliverer — ⓕ libérateur; (rel.) le Sauveur, le Rédempteur m.

forløsning — ⓣ Erlösung, Befreiung; (barselkvindes) Entbindung, Niederkunft f — ⓔ redemption, deliverance; (nedkomst) delivery — ⓕ délivrance f, affranchissement m; (rel.) rédemption f; (nedkomst) accouchement m.

form — ⓣ Form, Gestalt f — ⓔ form; make, shape; (støbe-, ogs. fig) mould; (typogr.) form, chase — ⓕ forme, figure; (legemsdels) conformation; (arbeides) façon f;

Stockh. 1892, 2 bd.; ny udgave 1908). D., der siden 1862 var medlem af det sv. akademi, blev ved Lunds universitets jubelfest 1868 kreeret til æresdoktor og var 1881—88 universitetskansler. Fra 1892 var han bosat paa Hanaskog i Skåne, hvor han døde.

Degen, Karl Ferdinand (1766—1825), d. matematiker, f. i Braunschweig, professor i matematik ved universitetet i Kbh. Hans fortjeneste bestaar hovedsagelig i, at den høiere matematik ved ham fik indpas ved det danske universitet, hvilket var begyndelsen til en hele aarhundredet igjennem fortsat udvikling, og dernæst i hans tabellariske arbeider.

Degeneratiōn. 1857 mente den franske sindssygelæge Morel at have paavist, at der i nogle slegter fandtes en lovbunden d. (en legemlig og aandelig udartning), der ofte medførte, at slegten uddøde i tredje eller fjerde led. Senere har italieneren Lombrozo ved sine fantasirige, men ikke helt naturvidenskabelige studier nøiere udformet læren om den nedarvede d. (de saak. «d.s-tegn», det fødte forbrydermenneske o. s. v.). Hele læren om den nedarvede d. er for tiden sterkt paavirket af den omformning, som arvelighedsteorierne (se Arvelighed) er ifærd med at undergaa. Ved siden af den nedarvede d. taler man ogsaa om en f. eks. ved drik eller ved udsvævelser erhvervet d. Desuden bruges i vævslæren d. som udtryk for visse kemiske omdannelser af vævene (f. eks. fedt-d.).

Deger, degger el. decker betyder i skindhandelen 10 stykker.

Degot, en liden holme n.ø. for Frederikshavns havn, omgivet af grunde.

Deggendorf, by i Bayern, 65 km. s.ø. f. Regensburg, ved nordbredden af Donau, hvorover en 345 m. lang bro, 6853 indb. (1900). Mange skoler, nogen fabrikvirksomhed.

Degn (oldn. *djákn,* af lat. *diaconus*), d. og ældre n. betegnelse for klokker el. kirkesanger. Ved reformationen paalagdes det d. at undervise ungdommen i katekismen; se forøvrigt Klokker. Davids-d. kaldte man de syngende latinskolediscipler.

Dego, flekke i den ital. provins Genua, paa Bormidas venstre bred, skuepladsen for Bonapartes seier 16 april 1796 over østerrigerne under Beaulieu.

De Goeje *[degūjə],* Michael Jan (1836—), holl. orientalist, studerede orientalske sprog i Leyden, ved hvis universitet han 1866 blev professor i arabisk. Han har navnlig beskjæftiget sig med udgivelsen af arabiske geogr. verker («Bibliotheca geographicorum arabicorum»). For «Die Kultur der Gegenwart» har han leveret en fremstilling af den arab. litteratur (1906). Forøvrigt har han gjort sig fortjent ved katalogiserende arbeider vedr. de arabiske haandskrifter i Leydens universitetsbibliotek.

Degradatiōn, degradēre (lat. *degradatio, degradare,* af *gradus,* trappetrin, grad), nedflytning, nedflytte fra en høiere til en lavere tjenestestilling. Bruges særlig i betydning af straf. I den katolske kirkeret anvendes tre slags d.: 1. privatio beneficii, d. v. s. tab af det embede, personen for tiden indehar, men med adgang til fremtidig ansættelse; 2. depositio el. remotio, udelukkelse ogsaa fra fremtidig embedsstilling, og 3. den egentlige degradatio, d. e. udstødelse af den geistlige stand. I den militære strafferet forekommer d. allerede hos romerne. I den dansk-norske krigsret (krigsartik. af 1683) anvendtes d. baade paa officerer og underbefal. For officerer blev straffen afskaffet 1765. For dansk rets vedk. blev d. helt ophævet ved den militære straffelov af 7 mai 1881. I den norske militære straffelov af 23 mars 1866 (§ 33) blev d. endnu bibeholdt for underbefalingsmænd, dog kun i felten eller ombord «istedetfor ensomt fængsel eller fængsel paa vand og brød, naar omstændighederne ikke tillader disse straffes fuldbyrdelse paa lovbestemt maade». I vor nugjældende militære straffelov af 22 mai 1902 er d.s-straffen ophævet. D. er nu afskaffet i de fleste lande for officerernes vedk. En undtagelse danner bl. a. Frankrige. Hvor d. endnu findes, udføres den paa den maade, at den dømte foran troppen berøves alle militære værdighedstegn. — D. civique betegner i fr. retsspr. tab af statsborgerlige rettigheder (jfr. Rehabilitation).

Degradatiōn, energiens, se Termodynamik.

Degras *[degra']*, garvefedt, affald fra semsgarvningen (s. d.), er udmerket til indgnidning af læder.

De Gubernātis, Angelo (1840—), ital. forfatter, siden 1895 professor ved universitetet i Florens, en alsidig mand, der har skrevet videnskabelige studier over indisk litteratur, samtidig som han har forfattet dramaer med emner hentet fra indisk sagnhistorie; han har desuden produceret sig fordelagtig som lyrisk digter. Ved siden heraf har han drevet folkloristiske studier (bl. a. «Storia comparata degli usi nuziali in Italia e presso gli altri popoli indoeuropei», 1869) og udgivet litteraturhistoriske arbeider («Dizionario biografico degli scrittori contemporanei», 1879—80, deraf en fransk udg. 1888—91).

Degummēre er at fjerne silkelim fra raasilke ved at koge denne i en sæbeopløsning.

De gu'stibus non est disputa'ndum, lat. ordsprog: «Om smag og behag kan man ikke disputere».

Dehīo, Georg (1850—), t. kunsthistoriker, 1883 prof. i Königsberg, 1892 i Strassburg. «Die kirchliche Baukunst des Abendlandes» (1884—1901; sammen med G. v. Bezold), «Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler» (1905), «Die Denkmäler der deutschen Bildhauerkunst» (1905; sammen med G. v. Bezold).

Dehli, Ole (1851—), n. kooperatør; høiesteretsadvokat 1879, stiftede 1894 Kra. kooperative selskab og har senere ihærdig arbeidet for samvirkesagen, er siden 1906 formand i Norges kooperative landsforening. Har bl. a. skrevet en indberetning om en stipendiereise 1892 i England og Amerika for at studere sociale spørsmaal og var formand i den departementale komité som udarbeidede loven om arbeidsformidling af 12 juni 1906.

Dehli. 1. By i Forindien, se Delhi. — 2. By paa Timor, se Dilly.

Dehmel, Richard (1863—), t. digter, studerede filosofi, naturvidenskab, nationaløkonomi og forsikringsvæsen, men begyndte derpaa som forfatter. Har skrevet en række digtsamlinger, «Erlösungen», «Aber die Liebe», «Weib und Welt», den versificerede roman «Zwei Menschen», skuespillet «Der Mitmensch» og sammen med sin hustru Paula barnesangene «Fitzebutze», som har oplevet 15 oplag. D. er en grublende symbolist, som har villet bryde nye veie for lyriken og omforme dens sprog.

(omrids) contour m; (fys.) ogs. état m (liquide, solide); (støbe-) moule; (mønster) modèle, patron m; (formerne) les formalités f pl. **formfeil** — Ⓣ Formfehler m — Ⓔ informality — Ⓕ vice (m) de forme. **formlære** — Ⓣ Formenlehre f — Ⓔ inflection, accidence — Ⓕ flexion f. **formløs** — Ⓣ unförmlich, formlos — Ⓔ form-, shapeless, irregular, immethodical — Ⓕ sans forme, difforme; sans façon(s), sans gêne. **formløshed** — Ⓣ Unförmlich-, Formlosigkeit f — Ⓔ formlessness, informality — Ⓕ manque (m) de forme; difformité f; sans-façon, -gêne m.

form Ⓔ form; model; satte typer; formel; blanket; formalitet; skikkelse; fantom; (skole)bænk, -klasse; (hares) leie; forme, danne (sig); (mil.) formere (sig).

formaa — Ⓣ (kunne) vermögen; (bevæge) bewegen — Ⓔ be able (to), capable (of); (en) prevail on, persuade, induce, bring — Ⓕ pouvoir, être capable de; (en) engager, déterminer, décider (q à faire qc).

formaaende — Ⓣ einflussreich, mächtig — Ⓔ influential — Ⓕ puissant, influent.

formaal — Ⓣ Zweck m, Ziel n — Ⓔ object, aim, end — Ⓕ but m, fin f. **formaalstjenlig** — Ⓣ zweckmässig — Ⓔ suitable to the purpose, appropriate, effective — Ⓕ convenable, utile.

formal Ⓔ formel, udvortes.

Dehn, Israel, pseud. f. Foss, Frithjof (s. d.).

Dehn, Siegfried Wilhelm (1799—1858), t. musikforfatter, prof. i Berlin, lærer for Glinka, Peter Cornelius, Rubinstein, Kullak, Tappert m. fl., har forfattet verker om harmonilære og kontrapunkt, en samling musik fra middelalderen m. v.

Dehna, se Dahna.

De Hondt, se Canisius.

Dehortatōrium (lat.), anvendes i folkeretten om den kundgjørelse, som en neutral stat i krigstid udfærdiger til sine undersaatter, hvorsomhelst de befinder sig, at det er forbudt at tage tjeneste i nogen af de krigførende magters armé eller marine eller paa nogen maade bistaa de krigførende.

Dehra, by i Forindien, hovedstad i et distrikt af samme navn (omtr. 3100 km.² med 178 000 indb.), ligger ved foden af Himalaja, 200 km. n.ø. for Delhi; 28 095 indb. (1901). Har en anglikansk, en presbyteriansk og en katolsk kirke og en amerikansk missionsstation.

Deïanei'ra, i de græske sagn datter af kong Oineus i Aitolien; Herakles vandt hende til hustru, og hun fødte ham sønnen Hyllos; senere voldte hun Herakles' død ved at give ham en klædning, som, uden at hun vidste det, var forgiftet; af sorg dræbte hun sig selv.

Deichman. 1. Bartholomæus D. (1671—1731), biskop, søn af byfoged i Kbh. Peder D., gik, efterat han i 1690 havde taget teologisk embedseksamen og i nogen tid tjent som feltprest, med paafaldende hurtighed frem paa den geistlige bane, blev 25 aar gml. hofprædikant og 29 aar gml. biskop i Viborg, hvor han forblev til 1713, da han blev forflyttet til Kra. Her udfoldede han ved siden af sin gjerning som biskop en betydelig virksomhed ogsaa paa rent verdslige omraader, deltog i styrelsen af Kongsberg sølvverk, fik at gjøre med de kgl. skoge, veivæsenet m. m. og assisterede som «kommissær» ved en mængde retssager. Han arbeidede ogsaa, omend forgjæves, for en reform af beskatningen og var hovedmanden for oprettelsen af den bekjendte Geheimekommission (fra 1724) til undersøgelse af embedsmændenes forhold til forbudet mod at modtage «skjænk og gave». I det hele var D. i besiddelse af stor arbeidskraft og en usedvanlig administrativ dygtighed, ligesom han tillige var veltalende og litterært interesseret; men de gode egenskaber ved ham skjæmmes af mange feil, særlig en stor egennytte. Hans lyst til at indynde sig ved hoffet drev ham til at arbeide for salget af de norske kirker for derved at skaffe penge i statskassen; hans hevnlyst ligeoverfor modstandere har vistnok spillet ind ved hans arbeide for og i Geheimekommissionen. Hos Fredrik IV stod han i høi gunst og udnævntes til konferensraad (1724); men Kristian VI, som nærede stor uvilje mod den verdsligsindede biskop, lod ham straks efter sin tronbestigelse afsætte fra sit embede og berøvede ham hans naadsensaar. Kort efter døde D., maaske af græmmelse over den uretfærdige behandling. — 2. Carl D. (1700—80), jernverkseier, samler, foreg.s søn, var i sin ungdom hofjunker hos Fredrik IV, fik senere ansættelse i bergverksdirektoriet paa Kongsberg, blev 1733 assessor i den norske overhofret og kancelliraad. Sammen med sin ældre broder Vilhelm D. blev han medeier i Fossum og Bolvik jernverker ved Skien, senere ogsaa af Eidsfoss jernverk. D., der imidlertid havde bosat sig i Porsgrund, var videnskabelig interesseret, istandbragte betydelige samlinger af bøger, manuskripter, natur- og kunstgjenstande, mynter og antikviteter, skrev mineral. og hist. afh. (særlig over Norges bergverkshistorie) og korresponderede med flere af tidens bekjendte lærde. 1758 blev han medlem af Videnskabernes selskab i Kbh. Sine samlinger, deriblandt et bibliotek paa ca. 6000 bind, skjænkede D. ved testamente af 28 febr. 1780 til offentligt brug i Kra., tilligemed en kapital paa 2000 rdl. til bibliotekets forøgelse. Af D.s efterladte personalhistoriske optegnelser er en del trykt i «Meddelelser fra det norske rigsarkiv» (se ogsaa Deichmanske bibliotek).

Carl Deichman.
(Efter maleri.)

Deichmann, Jacob (1788—1853), d. boghandler, svigersøn af S. Gyldendal, hvis boghandel han overtog og bragte i veiret; han indførte her de principer, som senere er blevet grundlæggende for dansk boghandel.

Deichmanske bibliotek blev testamenteret Kristiania by til offentligt brug af Carl Deichman (s. d.) og aabnet for publikum 12 jan. 1785. Ved en reorganisation i 1898 blev biblioteket udvidet og omformet efter eng.-amerikanske mønstre og har siden den tid havt større søgning end noget andet bibliotek i Skandinavien (1907: 537 401 hjemlaan og 71 428 besøg paa læsesalen). Bogbestand: 80 à 90 000 bd.

Deïfŏbos, hos Homer søn af Priamos; senere digte nævnte ham som troernes vigtigste fører efter Hektors fald og fortalte, at han og Paris dræbte Achilleus, og at han efter Paris' fald egtede Helena; ved Trojas erobring blev hans hus ødelagt, og han selv lemlæstet af Menelaos.

Dēi grātia (forkortet D. g.; lat., «af Guds naade») brugtes først af biskoper paa konciliet i Efesus (431) som et tillæg til sit navn, optoges senere af alle høiere geistlige, fra 13 aarh. i formen *Dei et apostolicæ sedis gratia* (af Guds og den apostolske stols naade). Af verdslige fyrster optog først Karolingerne D. g., derefter de tysk-romerske keisere og senere alle andre, i Norge af kong Haakon Haakonssøn («með Guðs miskunn»).

Deildegast, i n. folkesprog gjenfærd af et menneske, som ulovlig har flyttet deild (delesten). D. stræver stadig med at føre deilden tilbage til dens rette plads; men det lykkes aldrig, og den hujer da uhyggelig og jamrer sig.

Dei'mos og **Fo'bos,** se Ares.

Deina'rchos (omtr. 360—290 f. Kr.), græ. taler, f. i Korinth, d. i Athen; levede mest i Athen og skrev retstaler til brug for folk (i Athen maatte hver mand tale sin egen sag for retten); bevaret er kun tre ikke særlig betydelige.

---

ydre; formelig, udtrykkelig; høitidelig, afmaalt.

formaliser (f): **se f. de** blive stødt over, tage anstød af. **f. q.** støde en.

formalisme — (t) Formalismus m — (e) formalism — (f) formalisme m.

formalist (e). **formaliste** (f) m, formens mand; (f) ogs. formalistisk, omstændelig.

formalitet — (t) Förmlichkeit, Formalität f — (e) formality, ceremony, (matter of) form — (f) formalité, forme f.

formand — (t) (i rækken) Vor(der)mann; (forgjænger) Vorgänger; (forstander) Vorstand, Präsident, Präses m, der Vorsitzende; (arbeids-) Werkführer — (e) (forgjænger) predecessor; (ved haandverk) foreman, head man; (i forsamling) chairman, president, leader — (f) (forgjænger) devancier; prédécesseur; (arbeids-) chef d'atelier; contremaître; (forstander) directeur; (i forsaml.) président m.

formandskab — (t) Vorsteherschaft f — (e) selectmen (being a standing committee of the town or parish council) — (f) conseil (m) municipal.

formane — (t) (v)ermahnen — (e) exhort, admonish, warn — (f) faire une leçon à, prêcher, gronder; exhorter (q à), recommander à q de.

formaning — (t) Er-, Vermahnung f — (e) & (f) exhortation, ad-

Deinboll, Peter Vogelius (1783—1874), n. prest, var som student huslærer og kirkesanger, lod sig i 1814 immatrikulere ved Kra. universitet, hvor han tog sin teol. eksamen. Fra 1816—24 var han prest i Vadsø og valgtes til stortingsmand fra Finmarken, kom derefter til Løiten og endelig til Bolsø i Romsdalen (1832—57). Foruden om botanik skrev han om forskj. emner; udgav bl. a. et «Religionsblad for menigmand» (1845—46) og redigerede «Oeconomiske samlinger», udgivet af Romsdals amts landhusholdningsselskab (1845—50). Allerede fra ungdommen af havde D. havt varm interesse for naturvidenskaberne, foretog 1820 med understøttelse af Videnskabsselskabet i Trondhjem en reise til russisk Lapmarken og til de norsk-russiske grænsetrakter, hvor han særlig studerede de botaniske og entomologiske forhold. D. er den første, som har henledet naturforskeres opmerksomhed paa disse i mange henseender saa interessante trakter.

Deinokrătes, makedonisk arkitekt; samtidig med Alexander den store; gjenopførte det berømte Artemistempel i Efesos, som var brændt (se Herostratos), lagde planen for opførelsen af byen Alexandria i Ægypten; havde en fantastisk plan om at omskabe bjerget Athos til en statue.

Deinostrătos, græ. matematiker fra slutningen af 4 aarh. f. Kr., broder af Menaichmos (s. d.), anvendte den af Hippias opfundne kurve kvadratrix (s. d.) til at løse spørsmaalet om længden af cirkelperiferien.

De i'ntegro (lat.), paany.

Deĭŏkes var efter Herodot den første selvstændige konge i Medien omkr. 700 f. Kr., byggede Ekbatana til sin hovedstad og regjerede med kraft og dygtighed; efter de assyriske indskrifter, som kalder ham Dayaukku, har han dog kun været en assyrisk vasal i Medien.

Deir. 1. Ed-Der el. D. el Zur, by i tyrk. Asien, Mesopotamien, ved Eufrat, 10 000—20 000 indb. Sæde for en pasha, vigtig handelsby. — 2. D.-el-Kamar el. Der-el-Kamar, by i Syrien, paa Libanons vestskraaning, 20 km. s.ø. for Beirut, omtr. 8000 indb. Drusernes vigtigste by i Syrien; i 1860 stort blodbad paa de kristne.

Deir, se Derr.

Dei'sme (af lat. *deus*, gud) kaldes den antagelse, at Gud har skabt verden, men ikke paa overnaturlig maade griber ind i dens gang, der følger faste love. Deisterne forkaster de fleste religiøse dogmer som fornuftstridige, men fastholder viljens frihed og sjælens udødelighed. Bevægelsen er udgaaet fra England i 17 aarh., hvor Herbert af Cherbury regnes for dens grundlægger. Den havde mange tilhængere: Hobbes, Shaftesbury, Bolingbroke o. fl. I Frankrige fortsattes bevægelsen og fjernede sig endnu mere fra de positive religioner, til den endte i materialisme. Indenfor den protestantiske kirke er den deistiske aandsretning kjendt under navnet rationalisme, fornuftkristendom.

Dei'st, se foreg. art.

Deister er en lav skogklædt fjeldryg i den preussiske prov. Hannover. — D.-sandsten er i Tyskland navnet paa en til wealdenformationen (s. d.) hørende sandsten. De tilsvarende lag i England kaldes Hastingssands.

Dej el. Dey (tyrk., morbroder), tiltaleform, som de menige janitscharer i Konstantinopel anvendte til sin chef; 1600—1830 titel paa janitscharchefen og siden 1710 tillige paa det civile overhoved i røverstaten Alger.

Dejazet *[dæžaze']*, Pauline Virginie (1797—1875), berømt fr. skuespillerinde. Tilhørte fra sin barndom scenen og kom 1821 til Gymnase-teatret, hvor hun gjorde lykke som den unge Bonaparte paa krigsskolen i Brienne; grundede 1859 sit eget teater, Théâtre D. Berømt for sin udførelse af gutter og ganske unge mænd og slagfærdige subretter.

Dejektiōn (lat.), udstødelse; (med.) afføring; dejecta, ekskrementer, udtømmelser fra et sygt legeme.

Déjeuner *[dežøne']* (fr., af lat. *dis-jejunium*, ophævelse af fasten), frokost, hvad man nyder paa fastende hjerte. D. à la fourchette (fr.), gaffelfrokost, varm frokost. D. dinatoire el. D. diner (fr.), frokost med flere varme retter, der træder i middagsmaaltidets sted. Dejeunēre, spise frokost.

Dejo'tarus (d. omkr. 40 f. Kr.), fjerdingsfyrste i Galatien i sidste aarh. f. Kr., bistod Sulla, Lucullus og Pompeius under deres krige i Asien, fik til løn af senatet kongetitel; i borgerkrigen støttede han Pompeius, men opgav efter slaget ved Farsalos hans sag og fandt tilgivelse hos Cæsar; han anklagedes senere for at have stræbt Cæsar efter livet, men reddede sig (Cicero forsvarede ham) og døde i besiddelse af alle sine lande.

De jūre (lat.), «efter loven», «retslig», modsat de facto. En person kan f. eks. d. j. opfylde betingelserne for at opnaa en ansættelse, men faar den ikke, fordi der maaske de facto kræves protektion.

Deka- (græ.), ti, alm. i sammensætning i metersystemet. Betegnelse for 10 gange enheden, d.-gram, d.-meter, jfr. Meter.

Dekabri'ster, deltagerne i den russiske militæropstand 26 dec. 1825 (dec. paa russisk *dekābr*, deraf navnet); dette forsøg paa med magt at fremtvinge en fri forfatning og opretholde den ret til tronen, storfyrst Konstantin havde givet afkald paa, mislykkedes paa grund af tsar Nikolais kraftige optræden. Deltagerne i opstanden var især officerer og høiadelige, af hvilke mange straffedes med forvisning til Sibirien, medens fem blev henrettet.

Dekāde (græ.), eg. et antal af 10, særlig om tidsinddeling (et tidsrum af 10 aar, 10 dage o. l.). Grækerne havde en inddeling af maaneden i dekader, 10-dages-perioder. I den republikanske franske kalender indførtes d. istedetfor 7-dages-ugen.

Dekade'nter (af fr. *décadence*, forfald) kaldes repræsentanterne for en retning inden den nyere fr. litteratur, der fremstod som reaktion mod naturalismen og den strenge parnassianske lyrik. Den kan føres tilbage til Baudelaire og Verlaines første digtning før 1870, men dens egentlige tidsrum er dog slutten af 1880-aarene. I modsætning til realismens forskjelsløse syn paa mennesket fremstiller dekadencen undtagelserne, det særegne, det syge og det dunkle, uudsigelige, halvt ubevidste sjæleliv. Den udtrykker sit indhold i sære, regelløse, helt individuelle former. Af dekadencen udvikler sig symbolismen (s. d.) i den nyere digtning og kunst, og hvis tid er omkr. 1885—1900.

Dekādiske talsystem, d. e. titalsystemet, se Talsystemer.

---

monition f; ⓕ ogs. leçon, remontrance f.

formaste: f. sig til — ⓣ sich vermessen — ⓔ presume — ⓕ avoir l'audace de, oser.

formastelig — ⓣ vermessen — ⓔ presumptuous, audacious — ⓕ audacieux.

formastelighed — ⓣ Vermessenheit f — ⓔ presumption, audacity, effrontery — ⓕ audace f.

format — ⓣ Format n — ⓔ size — ⓕ format m.

formateur ⓕ (m), skaber; skabende.

formation ⓔ & ⓕ f. dannelse, formning, skabning, bygning; (geol.) formation; (mil.) formering, opstilling.

formative ⓔ dannende, plastisk; afledningsー.

forme — ⓣ formen, gestalten, bilden — ⓔ form, fashion, shape; (støbe) mould — ⓕ former, façonner; modeler.

forme ⓕ f, skikkelse, form; (pl) figur; etiketten; formalitet; blok, læst; (hatte)pul; dok.

formedelst se grund.

formel sb — ⓣ Formel f — ⓔ form(ula) — ⓕ formule f.

formel adj — ⓣ förmlich, formell — ⓔ formal — ⓕ formel; (-t) pour la forme, quant aux formes.

Formel ⓣ f, formel, formular.

formene — ⓣ untersagen, verbieten, -wehren — ⓔ forbid, prohibit — ⓕ défendre, interdire (qc

Dekagra'm = 10 gram.

Dekalīter = 10 liter.

Dekalōgen (eg. de ti ord) er allerede hos kirkefædrene navnet paa de ti bud, som Gud gav Israel paa Sinai. De findes optegnet 2 Mos. 20, 2—17, og 5 Mos. 5, 6—18. Med hensyn til den nærmere inddeling af d. er meningerne forskjellige. Jøderne betragter 2 Mos. 20, 2 som det første bud, vers 3—6 som andet bud og vers 17 som det tiende bud. Den græsk-katolske og den reformerte kirke betragter derimod 2 Mos. 20, 3 som første bud, vers 4—6 som andet bud og vers 17 som tiende bud. Endelig tager den romerske og den lutherske kirke 2 Mos. 20, 3—6 som det første bud og vers 17 som det niende og tiende bud. D. betragtes sedvanlig som stammende fra den mosaiske tid, selv om der i den nyere tid ogsaa har hævet sig røster for en senere affattelse.

Deka'meron (ital. Il Decamerone), se Boccaccio.

Dekamēter = 10 meter.

Dēkan (Dekhan, Deccan), den sydlige del af Forindien, som danner en halvø mellem den Bengalske bugt i ø. og det Arabiske hav i v. Vestkysten kaldes Malabarkysten, østkysten Koromandelkysten. Langs kysterne gaar de to fjeldkjeder Vest-Ghats og Øst-Ghats. Indenfor disse danner landet et høiland af høisletteagtig natur. Klimaet er meget hedt og noksaa tørt, da fjeldene tager af for regnvindene, men ved kunstig vanding gjøres jorden frugtbar.

Historie. Den første varige seier over indbyggerne i D. var, da Dsjayasimha I omkr. 500 e. Kr. underkuede draviderne og grundlagde et mægtigt hindurige; dette deltes allerede omkr. 630 i to stater og gik efterhaanden til grunde henimod 1200. I det 14 aarh. trængte muhammedanske erobrere ind i D. og fra 1482 herskede Mahmud Shah II over hele D. n. f. Mysore. Den nordlige og vestlige del af dette rige opløstes i 5 muhammedanske smaastater: Berar, Bijapur, Ahmednagar, Bidar og Golconda eller Haidarabad. I syd derimod opstod 1326 et kraftigt hinduvælde i Vidsjayanagar, der først bukkede under henimod 1500 for en koalition af nordstaterne. De smaa islamitiske riger underkuedes alle 1686—87 af den mægtige stormogul Aurangzeb, medens de ariske mahratter (s. d.) dannede en selvstændig stat under Sivadji omkr. 1670; denne deltes i 18 aarh. i fem mindre, der 1818 underkuedes af England. Nu hører D. i politisk henseende til Centralprovinserne: præsidentskaberne Bombay og Madras, provinsen Berar, samt vasalstaterne Haidarabad og Mysore. [Litt.: Gribble, «History of the D.», 1895.]

Dekānus, dekān, forekommer som kirkeligt embedsnavn første gang i Benedikts munkeregel som betegnelse for den munk, som havde opsyn over et mindre antal (opr. 10) munke. I domkapitlerne var d. en af de øverste embedsmænd. I kardinalkollegiet er i regelen den ældste kardinalbiskop kardinal-d. I den lutherske kirke bibeholdtes visse steder d.-stillingen, som enten faldt sammen med superintendentstillingen eller var en mellemting mellem superintendenten og presterne. Ved universiteterne er d. navnet paa den professor, som er formand for et fakultet (eller en del af et fakultet).

Dekapitatiōn, aftagning af hovedet, se Fødsel.

Dekapōder (*decapoda*), tibenede krebsdyr, orden tilhørende storkrebsene (s. d.), omfatter de høiest organiserede og bedst kjendte krebsdyr som hummer, ræker, flodkrebs og krabber (s. d.). Skjoldet er hos d. vel udviklet, dækker hovedet, kroppen og den forreste del af halen, paa rygsiden er det sammenvokset med alle 8 kropsringe, sidedelene er derimod frie, og mellem disse og kroppen ligger paa hver side 5 til nogle og 20 gjeller i den rummelige gjellehule. Hovedet bærer et par store stilkede øine, to par følehorn, et par kindbakker og to par kjæver. De 3 første par kropsfødder er omdannet til saakaldte kjævefødder, de øvrige 5 par, som kaldes brystfødderne, tjener som gangben (heraf navnet d.); af disse er som regel det forreste par, ofte ogsaa flere andre par, udviklet som klosaksben. — Halens udvikling er forskjellig hos de forskjellige d. Af halefødderne danner oftest det sidste par sammen med sidste haleled en bred vifte, haleviften, medens af de øvrige 5 par det første og andet hos hannen som regel er omdannet til parringsredskaber, hos hunnen tjener halefødderne til at bære eggene. — D. har en kraftig tyggemave, ofte med store forkalkede knusetænder. Ved grundleddet af første par følehorn ligger et høreorgan, ved grundleddet af andet par aabner sig den saakaldte antennekjertel el. grønne kjertel, som tjener som ekskretionsorgan. — D.s unger gjennemløber en forvandling. Kun faa arter forlader egget paa det saakaldte nauplius-stadium (se art. Krebsdyr); de fleste forlader egget i mere udviklet skikkelse, paa det saakaldte zoëa-stadium, da dyrene svømmer omkring ved hjælp af kjævefødderne, som paa dette udviklingstrin endnu ikke er traadt i ernæringens tjeneste. — De fleste d. lever i havet, et lidet antal i ferskvand, enkelte paa land.

Deka'polis (græ., «de ti byers land») er navnet paa den nordlige del af Peræa i Palæstina, som var opkaldt efter 10 hellenistiske byer. Pompeius befriede dem 63 f. Kr. fra jødernes herredømme og gav dem et vist selvstyre under statholderen af Syriens overhøihed. Med undtagelse af Skytopolis laa de alle ø. f. Jordan. Til dem regnedes Damaskus og Filadelfia, men forøvrigt vekslede tallet til de forskjellige tider. De omtales i det nye testamente Matt. 4, 25; Mark. 5, 20 og 7, 31.

Deka'stichon (græ.), vers paa 10 linjer.

Dekastȳlos (græ.), «som har 10 søiler paa forsiden» (om templer o. a. bygninger).

Dekatēring er en behandlingsmaade af klæde under fabrikationen, hvorved luvens ved varm presning fremkaldte glans mildnes og gjøres holdbarere. D. bestaar i klædets behandling med vanddamp, f. eks. ved at oprulle det om en gjennemhullet cylinder, ind i hvilken der ledes damp. D. foretages efter luvens overskjæring og presning, ofte flere gange afvekslende med presning. Presningen efter den sidste d. bør foretages uden anvendelse af varme, og ved finere klæde overskjæres luven derefter endnu en gang. Se ogsaa Appretur.

Dekelei'a, liden by i Attika i oldtiden, n. for Athen; blev efter Alkibiades' raad besat af spartanerne 413 f. Kr. i den peloponnesiske krig; de opnaaede derved at forhindre korntilførsel fra Euboia til Athen; efter D. kalder man den sidste del af den peloponnesiske krig den dekeleiske (413—404).

à q, à q de); (hindre) empêcher (q de); (negte) refuser (qc à q).

formentlig — ⓣ vermeintlich — ⓔ I suppose — ⓕ probablement.

former — ⓣ Former, Giesser m — ⓔ moulder — ⓕ mouleur m.

former ⓔ former, skaber; tidligere, fordums.

former ⓕ forme, danne, skabe; frembringe, lage; grundlægge, ind-, oprette, formere, organisere; indgaa, knytte, slutte; fatte (en plan); uddanne, udvikle, opdrage; udgjøre.

formere (mil.) — ⓣ formieren — ⓔ (ogs. sig) form, (i sluttet kolonne) mass, dress (in line) — ⓕ (se) former (en carré).

formere — ⓣ vermehren, vergrössern — ⓔ increase, multiply — ⓕ augmenter, multiplier; (forplante) propager; (sig) ogs. pulluler.

formering (mil.) — ⓣ Formierung f — ⓔ & ⓕ formation f.

formering — ⓣ Vermehrung f — ⓔ increase, propagation — ⓕ augmentation, multiplication; propagation; pullulation f.

formicant ⓕ (m), svag (puls).

formication ⓔ & ⓕ f, (med.) kriblen.

formidable ⓔ & ⓕ frygtelig.

formiddag — ⓣ Vormittag m — ⓔ forenoon, morning, A. M. — ⓕ matin(ée) m (f).

formier ⓕ m, læsteskjærer.

formilde — ⓣ mildern, besänftigen — ⓔ soothe, soften, mol-

Dekhan, se D e k a n.

Dekke, A n a n i a s (1832—92), n. skibskonstruktør; indtraadte 1854 som medeier i det 1784 i Bergen grundlagte Georgernes verft, som herefter fik firmanavnet Brunchorst & Dekke. 1855—71 og 1883—92 var D. dets eneste indehaver. D. udviklede det anseede skibsverft til landets største anlæg i sit slags. Dets blomstring faldt i seilskibenes tid; det beskjæftigede da optil 300 mand. 1854—83 byggedes her 54 seilskibe af alle typer og 4 trædampskibe; senere udelukkende dampskibe. D. fik ry for at bygge solide, sjødygtige skibe med udmerket seileevne. Han var selv større skibsreder. Stiftede et legat paa 25 000 kr. til understøttelse fortrinsvis for verftets arbeidere.

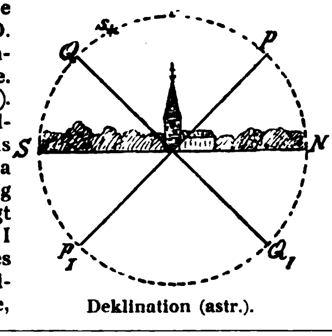
Dekker, E d u a r d D o u w e s (1820—87), holl. forfatter, kom som embedsmand i hollandsk Indien i strid med kolonistyrelsen og blev derved sat ud af det politiske liv. Stor opsigt vakte hans under pseudonymet Multatuli udgivne roman «Max Havelaar» (Amsterdam 1860; d. overs. 1901). Han behandler her med glødende farver og følelse Javas natur og folkeliv og de indiske regenters tyranni og de europæiske kjøbmænds havesyge. Af hans øvrige arbeider kan nævnes «Indrukken van den dag», «Minnebrieven», «Millioenen-studien» og dramaet «Vorstenschool». [Litt.: Biografier af Swart Abrahamsz, Meerkerk, Spohr; bibliografi af Kok.]

Dekker *[de'kə],* T h o m a s (1570—1637), eng. dramatiker. Han var en meget frugtbar forfatter, som skrev komedier, maskespil, tragedier og omarbeidede ældre stykker, saaledes Marlows «Faustus». Af hans komedier kan nævnes «Shoemaker's holiday» og «Old Fortunatus».

Deklamatiōn (lat., foredragskunst) bruges 1. om den kunstneriske fremsigelse af vers, som er lært udenad og indstuderet med hensyn til den rette udtale og betoning. Det er et stridsspørsmaal, i hvilken grad hensynet til versemaal, rytme og rim bør præge diktionen, og i hvilken grad denne bør stræbe efter at ligne den naturlige tales foredrag. — 2. D. (i sangkunsten) sigter til gjennem foredraget at afveie sangpartiets akcenter og nuancer mest mulig i overensstemmelse med teksten og dens indhold.

Deklaratiōn. 1. Tilkjendegivelse, erklæring, offentliggjørelse (f. eks. af en forlovelse). — 2. (Handel.) Forklaring, angivelse, især til toldboden og jernbanen. Fortegnelse over varer, som forsendes eller indføres, eller som skal forsikres. — 3. I folkeretten anvendes d. om en aftale mellem to eller flere stater, hvori de konstaterer, at de er kommet overens om i visse nærmere angivne tilfælde at optræde paa en bestemt maade. D. er som en traktat forbindende for signaturmagterne.

Deklinatiōn. 1. (Astr.). D. er en stjernes vinkelafstand Qs fra himmelens ækvator QQ_1, maalt paa en gjennem stjernen s og himmelpolerne P og P_1 lagt storcirkel (d.s-cirkel). I ækvator er d. 0 og regnes derfra nordlig (+) eller sydlig (÷) henimod polerne,

Deklination (astr.).

hvor den er 90°. D. findes ved observation i meridianen, idet, naar den i syd S maalte høide Ss kaldes h, og stedets polhøide NP kaldes p, d. $= h + p \div 90°$, fordi $SQ + PN = 90°$. — 2. I fysiken d. s. s. kompasnaalens misvisning, se M a g n e t i s m e. — 3. (Gram.), d. s. s. nominalfleksion, de arter af bøining (især tal- og kasusbøining), som er eiendommelige for navnord og tillægsord (pronomener o. s. v.); sml. K o n j u g a t i o n. Det tilsvarende verbum er d e k l i n e r e.

Deklinatiōnscirkel, se D e k l i n a t i o n (astr.).

Deklinatiōnsnaal, d e k l i n a t o r i u m, se M a g n e t i s m e.

Deklinēre, se D e k l i n a t i o n 3.

Dekokt, se A f k o g.

Dekolletēret (af fr. *collet,* halskrave), med blottet hals, nedringet.

Dekompositiōn (lat.), opløsning, sønderdeling. D e k o m p o n e r e, opløse, sønderdele.

Dekoratiōn, d e k o r ē r e, d e k o'r a t i v. Den kunstneriske udsmykning af en gjenstand, et bygverk eller et værelse. Selv hos primitive naturfolk findes trangen til at forskjønne de enkleste brugsgjenstande med ornamenter. I udviklet kunst skjelner man mellem plastisk d. (form) og malerisk d. (farve) og i bygningskunst mellem ydre og indre d. Til den plastiske d. hører udsmykning i rundplastik eller relief, med søiler (f. eks. karyatider), kapitæler, gesimser o. s. v., til den maleriske hører foruden dekorationsmaleri sgrafitto, beklædning med plader af farvet marmor eller fajancefliser, mosaik o. s. v. Medens staffelimaleriet væsentlig lægger an paa at give illusion af virkelighed, har det dekorative maleri først og fremst at tage hensyn til samvirkningen med det bygverk, det skal pryde. Det kræver derfor mere en fladebehandling end en rumbehandling og maa, om det skal virke d e k o r a t i v t, følge særlige love for behandling af linjer og farve. Al d. opfylder bedst sin bestemmelse, naar den retter sig efter det materiale, hvori den udføres, og slutter sig til konstruktionen af den gjenstand, der skal forsires (som f. eks. gotiken); derimod er den paa afveie, naar den tager overvegten over eller trodser det konstruktive og materialet. Dette er sterkt blevet fremhævet i de senere aar, f. eks. af belgieren Henri van de Velde. D.s historie følger den almindelige stilhistorie. — En egen gren af d. udgjør malingen af t e a t e r-d. — Ved d. forstaaes ogsaa udmerkelsestegn, som f. eks. ordener.

Dekorēret stil, eng. benævnelse paa dette lands gotik under de tre Edvarder (1272—1377). De engelske arkæologer har paa de forskjelligste maader søgt at klassificere sin gotik, uden at egentlig nogen har faaet fast hævd. Engelsk gotik gjennemgaar selvfølgelig som al anden gotik en ung eksperimenterende periode, der stiger op til høigotik for derefter at udfolde de sikre dekorative elementer. Medens denne sene gotik i Frankrige er en mat periode i forhold til den tidligere overordentlige rigdom, saa fortsætter i England byggemanien med uformindsket styrke. Stilens særkjende er noget uroligt, sterkt dekorativt og individuelt i modsætning til den foregaaende tids fast sammensluttede stilenhed. De engelske hovedarbeider er skibet i York samt det meste ved katedralerne i Exeter og Lichfield. Tydeligst kjendes stilen paa de sterkt dekorerede kapitæler snart med

lify, appease, assuage, alleviate, temper, mitigate; (-nde) extenuating (circumstances) — (f) (r)adoucir; mitiger; modérer, modifier, tempérer; atténuer.

formildelse — (t) Milderung f — (e) alleviation, soothing — (f) (r)adoucissement m; mitigation; modification; atténuation f.

formindske — (t) vermindern, verkleinern; einschränken; (-t) verjüngt(er Masstab) — (e) diminish, lessen, extenuate, take (detract) from; (-t) (on a) small (scale) — (f) diminuer, amoindrir, rapetisser; (hurtighed) ralentir; (indskrænke) réduire, restreindre; (svække) affaiblir.

formindskelse — (t) Verminderung, Verkleinerung f — (e) diminution, reduction, retrenchment, abatement — (f) diminution f, amoindrissement, rapetissement; ralentissement m; réduction f; affaiblissement; décroissement m.

formique (f): **acide** (m) f. myresyre.

formode — (t) vermuten, mutmassen — (e) suppose, surmise, conjecture, presume — (f) supposer, présumer.

formodentlig — (t) vermutlich, mutmasslich — (e) probably, presumably, most likely, in all likelihood, I suppose — (f) probablement; il est probable (à supposer) que; je suppose.

formodning — (t) Vermutung, Mutmassung, Erwartung f; (wider

Vindu i dekoreret stil.
(Fra det indre af høikorets kleristorium i Trondhjems domkirke.)

figurer, snart med blomster (oprindelsen til de senere meget brugte dekorative roser, hos os saakaldte Trondhjemsroser). I vinduerne kommer maskeverket op, der paa fastlandet først optræder et aarhundrede senere. Der er heller ikke tvil om, at der findes flere motiver, der paa fastlandet meget senere optræder under den saakaldte «style flamboyant». I ottekanten i Trondhjem, hvor hellig Olavs lig stod paa høialteret, kom efter branden 1328 adskillig af denne stil ind, hvor den paa en interessant maade blander sig med den ældre stil. Det samme gjælder ogsaa korbuen.

Deko'rt (fr. *décourt*, eng. *deduction, abatement*, ital. *sconto*), afkortning, afslag, fradrag i pris el. sum. Jfr. R a b a t, D i s k o n t o, S k o n t o. Enten er fradraget paa forhaand aftalt mellem kjøber og sælger, eller det er sedvansmæssig fastsat paa enkelte handelspladse eller det indrømmes, fordi en vare ikke er leveret som omforenet. D e k o r t e r e, at gjøre fradrag.

Dekreme'nt, l o g a r i t m i s k. Naar et svingende system møder en modstand, som er proportional med hastigheden (f. eks. et pendel, som svinger i luft), saa aftager svingebuerne i en geometrisk række. Det konstante forhold mellem en svingebue og den følgende kaldes dæmpningsforholdet og logaritmen til dette, efter forslag af Gauss, for det logaritmiske d.

Dekrepitēre, udtryk brugt om forskjellige salte, der sprager ved hurtig ophedning. Grunden er, at saadanne saltes krystaller indeholder i smaa hulrum vand, der ved opvarmningen gaar over til damp, der sprænger krystallerne.

Dekrēt, beslutning, bruges særlig om et forvaltningsorgans afgjørelser i modsætning til domme; har dog ingen lovfæstet betydning i norsk ret. — D e k r e t e r e, afsige et d. — «D e k r e t e t», se G r a t i a n u s.

Dekretāler er navnet paa pavebreve til biskoper i forskjellige lande, hvori der træffes afgjørelse om omstridte eller tvilsomme tilfælde indenfor kirkestyrelsen. I begyndelsen havde de kun karakter af gode raad, men allerede i 5 aarh. antog de form af obligatoriske paabud. Omtr. samtidig begyndte man at optage dem i de kirkelige canones (d. e. den kanoniske ret) og at stille dem lige med konciliebeslutninger. I kirkehistorien er navnlig de falske pseudo-isidorske d. (s. d.) blevet berømte.

Dekstrīn. En række ikke krystallinske, vandopløselige kulhydrater, sammensatte: $(C_{12}H_{20}O_{10})_8$, H_2O. Blandinger af disse udgjør de tekniske produkter. Disse fremstilles som mere eller mindre lyse, gulbrune pulvere af stivelse, enten ved at befugte den med svovl- eller salpetersyre, tørre og opvarme til omkr. 150 ° eller ved at ophede den ved 180—220 °. Ren d. er et hvidt, lugtløst pulver. Tjener som erstatning for de naturlige gummiarter som appreteringsmiddel, som fortykkelses- og klæbemiddel.

Dekstrōse, se G l y k o s e.

Dekupērarbeide, se M a r q u e t t e r i.

Dekūrie, d e k u r i o n, se D e c u r i a.

Dekussēret (bot.) kaldes bladstillingen, naar de modsatte blade tillige er korsvis modsatte. Et efterfølgende bladpar staar da ret for mellemrummene i det foregaaende.

Del., officiel fork. for den nordamer. stat D e l a w a r e.

Del., forkortelse for 1. d e l e a t u r (lat., paa korrekturark betegnet med ₰), «man udslette»; 2. d e l i n e a v i t (lat., paa kobberstik og tegninger), «han (hun) har tegnet det».

De la Bèche *[də-la-bǣš]*, S i r H e n r y T h o m a s (1796—1855), eng. geolog. Foretog geologiske reiser i Schweiz, Italien og paa Jamaica, 1839 chef for den britiske geologiske undersøgelse, som blev oprettet væsentlig paa hans initiativ; han grundlagde ogsaa museet for praktisk geologi i London. D. foretog nøiagtige undersøgelser over Englands geologi og opdagede under disse den merkelige dyreform *plesiosaurus* (s. d.). Han har udgivet flere vigtige arbeider om Englands og Jamaicas geologi samt geologiske karter.

Delaborde *[də-la-bå'rd]*, H e n r i, greve (1811—99), fr. kunsthistoriker og maler. Elev af Delaroche. Historiske og religiøse billeder. Fra 1855, da han blev konservator ved kobberstiksamlingen, optræder han kun som forfatter. Verker om Ingres, Marc-Antonio Raimondi, G. Edelinck, om kobberstik og anden kunst.

De la Brache *[də-la-bråš]*, H e l g a (1817—1885), hed eg. A u r o r a F l o r e n t i n a M a g n u s s o n og var datter af en toldvagtmester i Stockh., men udgav sig for legitim datter af den afsatte sv. konge Gustaf IV Adolf i et egteskab nr. 2, som denne skulde have indgaaet i et kloster i Tyskland. Det lykkedes hende virkelig at faa folk til at tro paa dette, og hun opnaaede som følge heraf rigelig understøttelse baade fra privat hold og af statskassen, indtil hun i 1870-aarene blev afsløret og hendes virkelige navn og herkomst opklaret.

Delacroix *[də-la-krwa']*, F e r d i n a n d V i c t o r E u g è n e (1798—1863), fr. maler. Elev af Guérin, i hvis atelier han paavirkedes af sin medelev Géricault. Ligesom denne og Prudhon bekjæmpede han den akademiske klassicisme. D. er hovedmanden for romantiken i fr. malerkunst, en temperamentfuld personlighed, der forenede nervøs lidenskabelighed, kraft og poetisk flugt med stor kunstnerisk og litterær dannelse og med ræsonørens og verdensmandens overlegenhed. Han lagde hovedvegten paa farve og lys, medens klassicisterne væsentlig betonede formen. D. udstillede første gang paa

F. V. E. Delacroix (selvportræt).

alles, aller) Erwarten n — ⓔ supposition, surmise, impression, guese, conjecture, theory; (contrary to all) expectation — ⓕ supposition, présomption f; soupçon, doute m; (contre toute) attente f.

formue — ⓣ Vermögen n — ⓔ fortune, property — ⓕ fortune f, du bien m, richesse f. **formueret** — ⓣ Vermögensrecht n — ⓔ law of property — ⓕ droit (m) de biens. **formuesforhold** — ⓣ Vermögensverhältnisse, -umstände pl — ⓔ circumstances — ⓕ état (m) de fortune, moyens m pl, position f. **formuesfællesskab** — ⓣ Gütergemeinschaft f — ⓔ a community of goods — ⓕ communauté f (de biens).

formula ⓔ formel.

formular — ⓣ Formel f, Formular n — ⓔ form(ula) — ⓕ formulaire m. **formularbog** — ⓣ Formularbuch n — ⓔ formulary — ⓕ formulaire m.

formule ⓕ f, formel; recept.

formulere — ⓣ formeln, formulieren — ⓔ formulate — ⓕ formuler.

formulering — ⓣ Formulierung f — ⓔ & ⓕ formulation f.

formulette ⓕ f, kort formel.

formummet — ⓣ vermummt — ⓔ muffled; disguised — ⓕ masqué, déguisé.

formynder — ⓣ Vormund m — ⓔ guardian — ⓕ tuteur m.

formynderregjering — ⓣ vor-

Salonen i 1822 med «Dante og Virgil» og i 1824 med «Massakren paa Chios». 1822 fik han ogsaa anledning til at se en række af Constables landskaber, der udstilledes paa Salonen. Han lærte herigjennem at give farven forøget styrke og lyset vibration ved anbringelse af rene, kontrære farver i sidestillede smaaflekker istedetfor at blande dem paa paletten. Denne fremgangsmaade (pointilisme), der allerede leilighedsvis var benyttet af store kolorister som Veronese, Rubens og Rembrandt, blev senere sat i system af «impressionisterne». Allerede før havde han gjort bekjendtskab med den unge begavede engelske maler R. P. Bonington, der ogsaa udstillede første gang paa Salonen 1822, og hvis koloristiske bestræbelser gik i samme retning som D.s. Efter Boningtons raad reiste han i 1825 til London, hvor han studerede de engelske malere og især Constable. Paa Salonen i 1827 udstillede han foruden 8 mindre billeder de tre hovedbilleder, der bærer spor af dette ophold: «Kristus paa Oljebjerget», «Dogen Marino Falliero halshugges» og «Sardanapals død» og i 1830 «Barrikaden» (Louvre). D.s romantiske periode (1822—31) afsluttes ved en reise til Marokko og Alger i 1832. Denne reise fuldender hans udvikling, idet sydens sterke lys helt aabner hans blik for virkningen af farve og lys. Han maler fra denne tid af med forkjærlighed orientalske emner. Ellers er emnerne for hans billeder hentet fra bibelen, historien, mytologien, poesien (Dante, Skakespeare, Ariost, Byron, Goethe, W. Scott) som fra hverdagslivet. Han har ogsaa udført glimrende dekorative arbeider i biblioteket i deputeretkammeret (1838), Apollosalen i Louvre (1848) og et kapel i Saint-Sulpice (1861). D. er den betydeligste grundlægger af nyere fransk malerkunst og danner forbindelsen mellem denne og de store venetianske og flamske kolorister. Af litografier, der for denne tid spiller samme rolle som raderinger for de gamle hollandske malere, har D. udført en ypperlig serie til Goethes Faust (1825, i ny ud. 1826—28). Udgivelsen af hans breve og dagbøger har i de senere aar vakt stor opsigt: «Lettres de D.», udg. af P. Burty (2 udg. 1880) og «Journal d'E. D.», udg. af P. Flat og R. Piot (1893—95, 3 bd.). [Litt.: Monografier af Ch. Tourneux (1886), E. Véron (1887), A. Robaut (1885) og P. Signac: «E. D. et le néo-impressionisme» (1899).]

Delaet (De Laet) *[-lāt]*, Jan Jacob (1815—91), flamsk digter, var læge, professor, journalist og politiker. Som saadan talte han det flamske sprogs sag i Belgiens deputeretkammer. Hans romaner behandler væsentlig historiske emner.

De la Gardie *[də-la-gardi']*, en opr. fr. slegt, nedstammende fra den fra det 14 aarh. kjendte adelsslegt d'Escouperie i Languedoc, men med Pontus de la G. overført til Sverige, hvor den kom til at spille en betydelig rolle. Navnet De la G. antog Pontus efter slegtens gaard mellem Narbonne og Carcassonne. 1. Pontus de la G. (d. 1585), kom 1560 i dansk, senere i svensk tjeneste, hvor han støttede hertugerne mod Erik XIV. Baade som diplomat og kriger gjorde han sig fortjent og kjæmpede bl. a. glimrende mod russerne 1580. Druknede i Narova. — 2. Jacob de la G. (1583—1652), sv. officer, foreg.s søn. Under Sveriges indblanding i de russiske tronkampe trængte han 1610 ind i Moskva, men da han maatte vige for en polsk overmagt, indtog han Novgorod og søgte forgjæves at skaffe Gustaf Adolfs broder Karl Filip tsartronen. 1615 greve, 1617 rigsmarskalk, 1632 medlem af formynderstyrelsen. Han var gift med Gustaf Adolfs ungdomselskede, Ebba Brahe. — 3. Magnus Gabriel de la G. (1622—86), sv. statsmand, foreg.s søn. Smuk, pragtlysten og kunstelskende steg han høit i dronning Kristinas gunst, selv om der vistnok ikke har været tale om noget elskovsforhold. Han egtede Karl Gustafs søster, blev 1652 rigsskatmester, men faldt 1653 i unaade. Som rigskansler blev han 1660 en af formynderstyrelsens mægtigste mænd og en varm ven af Frankrige, men Karl XI's reduktion medførte hans økonomiske ruin. — 4. Jakob Gustaf de la G. (1768—1842), envoyé i Wien 1799—1801, London 1813, Madrid 1813—19. Landmarskalk 1834—35. Grundede det «De la Gardiska arkivet» (nu i Lund, 20 bind, udgivet af P. Wieselgren), en berømt samler af gamle dokumenter. — 5. Robert de la G. (1823—), sv. politiker, landshøvding i Östergötlands län 1867—1901. Har paa rigsdagen været en afgjort fiende af stemmeretsudvidelse, men har i toldspørsmaal nærmet sig frihandelsmændene.

Delagōa-Bay *[-bē]*, Sydøst-Afrika, havbugt, som fra det Indiske hav gaar mod s.v. ind i den sydligste del af den portug. koloni Moçambique under 26 ° s. br. indenfor halvøen og øen Inyak. D., som omgives af et sumpigt og usundt land, optager i n. Komati-elven, i s. Usutu og mellem disse Umbeluzi, ved hvis munding den vigtige by Lourenço Marques. Siden Vasco da Gama's opdagelse 1498 har D. været i portug. eie; men Portugals ret blev bestridt først af Holland og siden 1823 af England, som gjentagne gange (1875, da Mac Mahons voldgift afgjorde striden til Portugals fordel, 1889 og 1906) har gjort forgjæves forsøg paa at komme i besiddelse af denne Sydøst-Afrikas bedste og Transvaal nærmeste havn. Den i 1890-aarene anlagte jernbane fra D. til Transvaals hovedstad Pretoria var af overordentlig betydning for boerne under den sidste krig med England 1899—1900.

Delagtighed, se Medvirkning.

Delambre *[dəlā'br]*, Jean Baptiste Joseph (1749—1822), betydelig fr. astronom, blev 1792 medlem af og 1803 sekretær ved Pariserakademiet samt 1807 professor i astronomi ved Collège de France. D. skrev værdifulde verker om planetbevægelserne og bl. a. en astronomiens historie samt var medvirkende ved bestemmelsen af meterens længde.

Deland *[dəlā']*, sv. skuespillerfamilie, nedstammer fra Luxembourg. 1. Louis Joseph Marie D. (1772—1823), virkede som sanger, skuespiller og balletmester. — 2. Pierre Joseph D. (1805—62), brodersøn af foreg., udmerkede sig som komisk skuespiller. 1833 dannede han sit eget selskab, der vandt stor anseelse. 1861 kom han sammen med sin hustru Hedvig Lovisa Charlotta, f. de Broen (1807—64) til det Kgl. teater i Stockholm. En datter af ham var gift med K. A. K. Almlöf (s. d.). — 3. Fredrik D. (1812—94), broder af foreg., var ogsaa en bekjendt komisk skuespiller. Blandt hans roller var Per degn i «Erasmus Montanus».

Delany *[dilēni]*, Patrick Bernard (1845—), amer. telegraftekniker, f. i Irland, kom i 10-aarsalderen til Amerika og begyndte som telegrafist i 18-aarsalderen.

---

mundschaftliche Regierung f — (e) regency — (f) régence f.

formynderskab — (t) Vormundschaft f — (e) guardianship — (f) tutelle f.

formæle — (t) vermählen — (e) espouse — (f) marier.

formæling — (t) Vermählung f — (e) nuptials — (f) noces f pl.

formørke — (t) verdunkeln, verfinstern; trüben — (e) darken, obscure, eclipse — (f) obscurcir, éclipser; (-s) s'assombrir, se couvrir.

fornagle — (t) vernageln — (e) nail (up), spike — (f) enclouer.

fornavn — (t) Vor-, Taufname m — (e) Christian name — (f) prénom; nom (m) de baptême.

fornedre — (t) erniedrigen, herabwürdigen — (e) lower, abase, debase, degrade, humble — (f) abaisser, dégrader, avilir, humilier.

fornedrelse — (t) Erniedrigung, Herabwürdigung f — (e) abasement, debasement, degradation — (f) abaissement m, dégradation f, avilissement m, humiliation f.

fornem — (t) vornehm — (e) of quality (distinction, position, rank); stately, superior; fashionable, high (life) — (f) noble; grand, haut; d'un rang élevé, de qualité, de distinction, distingué; aristocratique.

fornemhed — (t) Vornehmheit f — (e) distinction, quality, rank — (f) grandeur, distinction f, rang élevé; grand air, air (m) de grandeur.

fornemme se føle, erfare.

fornemmelig — (t) vorzüglich,

Har gjort en række tildels vigtige opfindelser i telegrafteknikken.

Delaplanche *[də-la-plã'š]*, Eugène (1836—91), fr. billedhugger. Elev af Duret. Hovedverker: «Eva efter syndefaldet» (1870; i marmor i Luxembourg, i gips i glyptoteket i Kbh.) og komponisten Aubers statue i operaen i Paris (1881).

De la Rey, Jakobus Herklaas (1847—), boergeneral; siden 1893 medlem af Transvaals «første folkeraad» og var her en modstander af Krügers yderliggaaende politik mod «uitlanders». Kjæmpede under Cronje (s. d.) mod Lord Methuen ved Belmont, Enslin, Modder River og Magersfontein (23 nov.—11 dec. 1899) og søgte forgjæves at undsætte denne ved Paardeberg (februar 1900). I den paafølgende guerillakrig var D. Louis Bothas næstkommanderende og opererede især i Vest-Transvaal; slog her general Clement ved Nooitgedacht (13 dec. 1900), erobrede oberst Donops konvoy ved Wolmaranstad (24 feb. 1902) og oberst Paris' kolonne ved Tweebosch (7 mars 1902), hvor ogsaa Lord Methuen blev taget tilfange. Derpaa kjæmpede han mod general Walter Kitchener, som lidt efter lidt indsnævrede hans operationsfelt. D. deltog i fredsforhandlingerne og medundertegnede overenskomsten i Vereeniging 31 mai 1902.

De la Rive *[də la rīv]*. 1. Auguste Arthur d. l. R. (1801—73), schw. fysiker, fra 1823 professor ved akademiet i Genf, arbeidede fornemmelig med magnetisme og elektricitet. Hans bidrag til udviklingen af galvanoplastiken indbragte ham 1842 det franske akademis præmie paa 3000 frc. — 2. Lucien d. l. R. (1834—), privatmand i Choules ved Genf, foreg.s søn, har skrevet afhandlinger om matematisk fysik og matematik. Sammen med Sarasin opdagede han (1890) den saakaldte multiple resonans ved elektriske svingninger, for hvilken V. Bjerknes (1891) leverede en rigtig forklaring.

Delaroche *[də-la-rå'š]*, Paul (eg. Hippolyte) (1797—1856), fr. maler. Historiemaleri særlig med nationale emner. Eklektiker, som særlig søgte at behage publikum, og som repræsenterer den borgerlige smag under Ludvig Filip. Han lægger en hovedvegt paa historisk korrekt gjengivelse af dragter og omgivelser og behandler emnerne melodramatisk. Af hans arbeider kan nævnes: «Dronning Elisabeths død» (1828; Louvre), «Cromwell aabner Karl I's kiste» (Nîmes), «Edvard IV's børn» (1830; Louvre), «Jane Grey's henrettelse» (1834), «Hertugen af Guise's mord» (1835; Chantilly).

De la Rue *[də-la-ry']*, Warren (1815—89), eng. papirfabrikant og privatastronom. D. tog (1860) de første fotografier af en total solformørkelse og konstruerede en fotoheliograf, der senere benyttedes i Kew, og hvormed der 1862—72 blev taget 2778 solfotografier. D. opfandt sammen med E. Hill den første brevkuvertmaskine og skrev en mængde afhandlinger af astronomisk, kemisk og fysisk indhold.

Delātor (lat.), angiver, anklager, særlig om de professionelle anklagere (for majestætsforbrydelse) i den rom. keisertid (fra Tiberius til Domitian).

Delaunay *[dəlånœ']*, Charles Eugène (1816—72), fr. matematiker, professor i mekanik ved L'école polytechnique i Paris 1841—48, blev 1862 medlem af Bureau des longitudes og fra 1870 direktør for Pariserobservatoriet. Hans hovedverk er den ufuldendte maaneteori, medens hans fleste arbeider angaar den høiere mekanik.

Delaunay *[dəlånœ']*, Jules Élie (1828—91), fr. maler. Elev af Lamothe og Flandrin. Bibelske, historiske og mytologiske billeder, ogsaa fresker (i operaen og Panthéon i Paris) og portræter. Hans kunst viser en udvikling fra lineær komposition med glimrende tegning («Diana», 1872; Luxembourg) til interessante koloristiske forsøg («Ofelia», 1882; portræter).

Delaunay *[dəlånœ']*, Louis Arsène (1826—1903), fr. skuespiller, debuterede 1846 paa Odéon-teatret og kom efter to aars forløb til Théâtre-français, hvor han snart optoges blandt societærerne. 1877 lærer ved konservatoriet. D. var baade i det moderne og klassiske repertoire den ideale elsker, der selv høit oppe i aarene bevarede sin illuderende magt.

De Laval *[də-lava'l]*, Karl Gustaf Patrik (1845—), sv. ingeniør og opfinder, tilhører en gl. militærslegt, hvis stamfader Claude D. 1622 kom til Sverige fra Frankrige. D., som 1866 tog eksamen som ingeniør i Stockholm og 1872 doktorgraden ved Upsala universitet, er blevet mest bekjendt ved sit arbeide med melkecentrifugen (se Centrifuge), som han begyndte at eksperimentere med allerede i 1870-aarene. Til udnyttelse af hans opfindelser dannedes selskabet «Separator», som snart vokste til en meget stor forretning. I 1905 var over 550 000 D. L.-separatorer i brug i alle lande. Et andet selskab, Aktiebolaget D. L.s ångturbin, udnytter hans dampturbinkonstruktioner. Videre har D. opfundet en kontinuerlig kjerne, en melkemaskine (laktator), arbeidet med elektrisk udvinding af metaller, fabrikeret elektriske lamper o. s. v. 1888—90 var han medlem af rigsdagens andet kammer, 1893—1902 af første kammer.

Delavaud *[dəlavå']*, Louis Charles Marie (1860—), fr. diplomat, indtraadte 1885, efter at have taget den juridiske doktorgrad, i fransk udenrigstjeneste, 1887—92 i Konstantinopel, Wien og Berlin, gjorde senere hurtig karriere inden ministeriet, hvor han blev kabinetchef 1901, stod Delcassé nær og gjennemførte i hans anden ministerperiode (1898—1905) indgribende organisatoriske reformer og tilrettelagde den franske alliancepolitik. Trak sig ved Delcassés afgang (6 juni 1905) tilbage, men blev 4 nov. s. a. udnævnt til befuldmægtiget sendemand i Kra. Forfatter af mange geografiske og historiske arbeider spredt i fagtidsskrifter.

Delavigne *[dəlavi'ñ]*, Jean François Casimir (1793—1843), fr. digter, f. i Le Havre, d. i Lyon, skyldte sin forbigaaende berømmelse som restaurationstidens nationale digter sine oder «Les messéniennes» (1818), viet mindet om fædrelandets trængsler under magternes invasion, og hvoraf nye samlinger udkom 1819, 1822 og 1828, som ogsaa besang grækernes frihedskamp. Under julirevolutionen blussede den liberale digters ry atter op efter «La parisienne» og andre politiske digtninge. Som dramatiker i Racinesk stil skrev han «Les vêpres siciliennes» (1819), «Le paria» (1821) med lyriske partier som i mesterens bibelske tragedier, «Marino Faliero» (1829), hvori han søger at forsone efterklassicismen med den indbrydende romantik, «Louis XI» (1832), hans berømteste drama, med emne fra Scott, «Les enfants d'Édouard» (1833), «Une famille au temps de Luther» (1836) og «La

---

vornehmlich, hauptsächlich — ⓔ chiefly, principally, mainly — ⓕ surtout.

fornemmelse — ⓣ Empfindung f — Gefühl n — ⓔ feeling, perception — ⓕ perception, sensation f, sentiment m.

fornicate ⓔ, **forniquer** ⓕ hore, drive utugt.

fornicateur ⓕ m, **fornicator** ⓔ horkarl.

fornicateuse ⓕ f, **fornicatress** ⓔ skjøge.

fornication ⓔ & ⓕ f, utugt, hor; ⓔ ogs. hvælving.

fornikle — ⓣ vernickeln — ⓔ nickel plate — ⓕ nickeler.

fornikling — ⓣ Vernickelung f — ⓔ nickel-plating — ⓕ nickelage m; nickelure f.

fornuft — ⓣ Vernunft f — ⓔ reason; (common) sense — ⓕ raison f; (dømmekraft) jugement, discernement; (bon) sens m. **fornuftstridig** — ⓣ vernunftwidrig — ⓔ contrary to reason — ⓕ contraire à la raison; déraisonnable, irrationnel, illogique. **fornuftvæsen** — ⓣ Vernunftwesen n — ⓔ rational being (creature) — ⓕ être (m) raisonnable.

fornuftig — ⓣ vernünftig, gescheit — ⓔ rational, reasonable, sane, sensible; discreet, judicious — ⓕ raisonnable, sensé; (skjønsom) judicieux; (besindig) sage; de (bon) sens.

fornye — ⓣ erneuern — ⓔ

fille du Cid» (1839). Desuden en del komedier, hvoraf kun «L'école des vieillards» (1823) modtoges med bifald. Den engang feirede digter døde med de leiligheder, som skabte ham. Hans patriotiske oder føltes allerede henimod restaurationstidens slutning som kolde, blege efterligninger af Tyrtaios. Glemt er nu ogsaa hans engang yndede tragedier, hvor teatereffekt og udenpaasmurt lokalfarve ikke formaar at dække følelsens og tankens platte armodsdom, og som kun som overgangsled fra den umulige sen-klassicisme til Hugos romantiske drama kan siges at have en relativ historisk interesse. [Litt.: «Oeuvres compl.» (1845); biografi af Vuacheux (1893).]

Delaware *[de'lɔwœə]*. 1. En af Amerikas Forenede stater, optager den n.ø. del af halvøen mellem Chesapeake-bugten i v. og D.-bugten i ø. og omgives af Maryland, Pennsylvania og New Jersey; Unionens næst mindste stat (efter Rhode Island), 5310 km.² med 184 735 indb. (1900), 35 pr. km.² Den største del af staten er ganske lav og flad, og jorden er i det hele meget frugtbar. Af landet er 85 pct. opdyrket; mest dyrkes der af mais og hvede, men der avles ogsaa meget frugt (særlig kirsebær) og tomater. Der er ikke liden industri, især lædervarefabriker, dernæst jernbanevognfabriker, støberier, maskinfabriker etc. Befolkningen vokser som i de fleste østlige stater noksaa langsomt; omtr. 14 000 er født i udlandet (deraf bare 49 i Norge). Negerne udgjør en betydelig del af befolkningen, 30 700 eller 16.6 pct., derimod er der ingen indianere. Hovedstaden heder Dover, men den største by er Wilmington, som har 82 580 indb. (1904). Til kongressen sendes to senatorer og en repræsentant. D. er en af de opr. 13 stater, som dannede Unionen; først af alle staterne antog den i 1787 unionsforfatningen. D. blev koloniseret i 1638 af svensker (Ny-Sverige), men blev i 1655 erobret af hollænderne, i 1664 af engelskmændene. — 2. By i de Forenede stater, Ohio, 40 km. n. f. Columbus, 7940 indb. (1900). — 3. Elv i de Forenede stater, udspringer ved foden af Catskillsfjeldene i staten New York, gjennembryder nogle af Alleghanysystemets østlige kjeder og falder efter et næsten 600 km. langt løb i D.-bugten. Seilbar for større skibe til Trenton.

Delawares *[de'lɔwœəz]* (leni-lenápe), forbund af algonkinstammer, der ved europæernes ankomst til Nordamerika var bosat i Delawaredalen fra kysten til det østlige Pennsylvanien. Fortrængt af de indflyttende kolonister forlod de sit stammeland og vandrede i den første halvdel af det 18 aarh. mod vest, først til Ohio og Indiana, siden til Kansas og Texas. De fleste samledes i den sidste halvdel af det 19 aarh. i Indianerterritoriet og Oklahoma, mindre grupper bor spredt i Kansas, Wisconsin og Ontario; deres nuværende antal nær 2000.

Delbrück, Berthold (1842—), t. sprogforsker, siden 1869 professor i sanskrit og sammenlignende sprogvidenskab i Jena. Har gjort sig særlig fortjent som grundlægger af den sammenlignende indoeuropæiske syntaks («Syntakt. Forschungen» I—V, 1871—88, «Vergleichende Syntax der indogerm. Sprachen» I—III, 1893—1900).

Delbrück, Hans (1848—), t. historiker, 1885 ekstraordinær, 1896 ordinær professor i Berlin. 1882—85 medlem af preussisk abgeordnetenhaus, 1884—90 medlem af rigsdagen, hvor han tilhørte de frikonservative. Blandt hans skrifter kan anføres: «Leben des Feldmarschalls Grafen Neithardt von Gneisenau» (Berlin 1880); «Die Perserkriege und die Burgunderkriege» (sst. 1887); «Friedrich, Napoleon, Moltke, ältere und neuere Strategie» (sst. 1892). 1883 indtraadte D. i redaktionen for «Preussische Jahrbücher», som han fra 1889 udgiver alene.

Delbrück, Martin Friedrich Rudolf von (1817—1903), t. finansmand, blev 1849 foredragende raad og 1859 direktør i det preus. handelsministerium; arbeidede for det tyske toldforbund og gjennemførte vigtige handelstraktater, blev 1868 preus. statsminister og var Bismarcks raadgiver i alle finansielle spørsmaal. 1870 ledede han underhandlingerne med de sydtyske regjeringer, der førte til det Tyske riges oprettelse. I de følgende aar gjennemførte D. en frihandelsvenlig toldtarif, og da Bismarck 1876 slog ind paa protektionismen, nedlagde D. sit embede. Som medlem af den tyske rigsdag 1878—81 bekjæmpede han ivrig den nye toldlov.

Delcassé, Théophile (1852—), fr. politiker. Skabte sig i 1880-aarene et navn som udenrigspolitisk medarbeider ved det moderat republikanske blad «République française» og ved «Le journal». 1889 deputeret. 1894 kolonimінister i Dupuys ministerium. Fra 1898—juni 1905 udenrigsminister i Brissons (1898), Dupuys (1898), Waldeck-Rousseaus (1899-1902), Combes (1902—05) og Rouviers ministerier og vandt i denne usedvanlig lange ministertid stor anseelse, saaledes 1898 ved ordningen af den ved Marchand-ekspeditionen fremkaldte Faschodaaffære (s. d.), ved sine af stormagterne billigede forslag til ordning af det kinesiske spørsmaal efter bokseroprøret (s. d.) og endelig ved sine heldige bestræbelser for at hidføre en venskabelig forstaaelse mellem Frankrige og England 1904 og mellem Frankrige og Italien. Herved neutraliseredes triplealliancens overlegenhed over Frankrige-Rusland, men de radikale partiers frygt for, at D. ved tilslutning til England skulde tænke paa at føre Frankrige ind i en formentlig af England ønsket krig med Tyskland tvang i juni 1905 D. til at gaa ud af ministeriet. I den følgende tid deltog han lidet i den offentlige debat, men i jan. 1908 kastede han sig ivrig ind i deputeretkamrets drøftelse af Frankriges forhold til Marokko, dog foreløbig uden afgjørende resultat for sin egen politiske fremtid.

(Fot. af Ogerau, Paris.)
Théophile Delcassé.

Del crēdere (ital.), «paa tro og love», handelsudtryk, som betegner, at der foreligger en overtagelse af borgen (garanti) i et forretningsforhold. At staa d. c. siges om en kommissionær, naar han ligeoverfor sælgeren indestaar for kjøbesummens rigtige erlæggelse. For at overtage dette ansvar oppebærer mellemmanden som regel visse procenter af kjøbesummen. D. c.-konto hører

---

renew, renovate, (veksel) prolong — ⓕ renouveler; recommencer, reprendre; réveiller, faire renaître (revivre); renouer (amitié avec q); nourrir (un billet de loterie).

fornyelse — ⓣ Erneuerung f — ⓔ renewal, renovation — ⓕ renouvellement; recommencement m, reprise; renaissance f.

fornærme — ⓣ beleidigen — ⓔ offend, insult, affront — ⓕ offenser, blesser; affronter, insulter, outrager; (i ord) injurier.

fornærmelig — ⓣ beleidigend — ⓔ insulting, offensive — ⓕ offensant, blessant; insultant, outrageux; injurieux.

fornærmelse — ⓣ Beleidigung f — ⓔ insult, affront — ⓕ offense f; affront m, insulte f, outrage m; injure f.

fornærmet: være f. paa — ⓣ eim. böse sein, eim. zürnen — ⓔ be offended with, (over) take offence at — ⓕ être fâché contre, après.

fornøden(hed) se nødvendig(hed), livsfornødenheder. **have fornøden** se trænge.

fornøie — ⓣ erfreuen; amüsieren, ergötzen; (-t) vergnügt, froh, zufrieden — ⓔ content, please; delight, gratify; (-t) ogs. pleased, happy (at), glad (of); content(ed) — ⓕ satisfaire, contenter; (more) amuser, divertir; (glæde) réjouir; faire plaisir à; (-t) content, satisfait, joyeux.

fornøielig — ⓣ vergnüglich,

enten til de saakaldte gevinst- og tabskonti og krediteres for den d. c.-godtgjørelse, den bogførende forretning faar, samt debiteres for den, forretningen yder, eller den hører især ved aktieselskaber til gjældskonti og krediteres for det saakaldte d. c.-fond, som det bogførende selskab lægger tilside af sin fortjeneste for deraf at kunne dække mulige fremtidige tab.

Dele, at forfølge sin ret ved domstolene, jfr. Norsk lov 1—1—3: «Ingen maa tage sig selv ret, men enhver skal tale og dele sig til rette».

Deleātur, se Del.

Delebpalme, afr. navn paa *borassus flabelliformis* (s. d.).

Deledda, Grazia (1872—), ital. romanforfatterinde, f. paa Sardinien; har vundet ry udenfor Italiens grænser ved sine sardinske fortællinger, der røber fremragende iagttagelsesevne. Hun debuterede med «Anime oneste», men slog særlig igjennem med «Elias Portulu» (1903) og «Cenere» (1904).

Delegation (lat. *delegatio*, overdragelse), overdragelse til en anden at udføre et hverv. I civilretten anvendes d. om den retshandel, hvorved en person indtræder i en andens retsforhold. I den østerr.-ung. statsforfatningsret forstaaes ved d.er de to udvalg, hvoraf det ene er opnævnt af den østerr., det andet af den ung. rigsdag, og som aarlig sammentræder i Wien eller Budapest til et unionsparlament for at behandle visse for begge lande fælles anliggender. Hver d. har 60 medlemmer, der vælges for ét aar. Forhandlingerne mellem dem foregaar skriftlig. Hvis der ang. en sag efter tre ganges over- og tilbagesendelse ikke kan opnaaes enighed, træder de sammen til plenum, hvor sagen afgjøres ved afstemning uden debat.

Delegēre, afsende som befuldmægtiget med et bestemt hverv, bemyndige, overføre til (se Delegation). Delegeret, afsending, befuldmægtiget.

Delelighed kaldes i fysiken den egenskab ved materien, at legemer kan deles i mindre dele. Af forskjellige grunde antages det, at der er grænse for d.; materiens mindste dele kaldes molekyler (s. d.). Disse maa være meget smaa: guld kan hamres i blade, hvis tykkelse er 0.1 mikron (1 mikron = 0.001 mm.); de guldpartikler, som farver rubinglas, har ifølge Siedentopf og Zsigmondy (1903) en diameter af 0.004 mikron eller mindre; tykkelsen af de tyndeste oljehinder, som kan frembringes paa vand, maalte Röntgen til 0.0006 mikron o. s. v.

Delemaskiner, apparater, som tjener til fremstilling af skalaer eller inddelte cirkler paa matematiske og naturvidensk. instrumenter, f. eks. maalestave, termometere, landmaalingsinstrumenter o. s. v. Man har længde- og cirkel-d. I de første flyttes et ridseapparat ved hjælp af en skrue med mikrometer langs den stav, som skal inddeles. I de sidste overføres inddelingen fra en større, nøiagtig inddelt cirkelring paa de mindre ringe, som er anbragt koncentrisk med den første.

Delémont *[dəlemō']* (t. Delsberg), by i Schweiz, kanton Bern, 25 km. s.v. f. Basel, 436 m. o. h., 5155 indb. (1900). D. har et gammelt slot og et katolsk lærerindeseminar; er midtpunktet for jernindustrien i Bern og har i nærheden jerngruber.

Dēlen, Dirck van, se Deelen.

Delescluze *[dəlæsklȳ'z]*, Charles (1809—71), fr. journalist og revolutionær socialist under alle de vekslende regjeringsformer siden 1830, ligesaa fanatisk som fantastisk, stiftende hemmelige selskaber, sammensvergelser og smaaoprør, flere gange landflygtig eller i fængsel. Fra 1859 udgav han i Paris det revolutionære blad «Réveil». Under pariserkommunen 1871 var han særlig virksom, blev formand for velfærdsudvalget og «krigsminister». 20 mai, dagen før regjeringstropperne drog ind i Paris, foreslog han under den almindelige desperation at sætte ild paa alle Paris' offentlige bygninger, hvilket ogsaa for nogen del udførtes. Faldt paa en af de sidste barrikader 28 mai.

Dēlet, det forholdsvis aabne farvand i Ålandshavet, ø. f. Ålands hovedø, der forbinder Østersjøen i syd med den Botniske bugt i nord.

De'lfi (græ. Delfoi), liden oldgræsk by i Fokis ved foden af Parnasos, et hovedsæde for apollondyrkelsen. Egnens natur er storslagen; byen laa paa en bergskrent 700 m. o. h. med bratte klippevægge ovenfor; flere kilder, bl. a. Kastalia, udspringer paa bjergene; hyppige jordskjælv hjemsøger egnen. Oprindelig hed byen Pytho, s. d. (kun saaledes hos Homer); og sagnet beretter, at Apollon ved at dræbe dragen Python gjorde egnen beboelig. Her feiredes de pythiske lege (s. d.); og D. var midtpunktet i et amfiktyoni (s. d.). Indtil omkr. 590 f. Kr. var D. afhængig af Krisa; paa den tid blev Krisa ødelagt og D. gjort uafhængigt (første hellige krig). Byen var nu en selvstændig, aristokratisk regjeret stat. Midtpunktet i D., ja «jordens navle» var apollonhelligdommen, hvor prestinden Pythia, en fornem, mindst 50-aarig delfisk jomfru, siddende paa en trefod over en revne i jorden, hvorfra berusende dampe steg op, udtalte sine dunkle ord, der sattes paa vers af presterne til svar paa pilegrimmenes forespørsler. Oraklets vigtigste opgave var ikke at varsle om fremtiden, men at give raad i vanskelige afgjørelser, baade til privatmænd og stater, hyppig angaaende kolonianlæg eller gudsdyrkelse. Det delfiske orakel var det berømteste i Grækenland, ja det raadspurtes af fremmede fyrster, f. eks. Krøsus i Lydien og Tarquinius i Rom. Presternes gode forbindelser over den hele græske verden muliggjorde dem i regelen at svare fornuftig eller i det mindste diplomatisk dobbelttydig. Allerede i 4 aarh. f. Kr. gik det dog tilbage med helligdommen og med oraklets anseelse; man begyndte at tvile om presternes ærlighed. Og medens tidligere store rigdomme navnlig som gaver var blevet samlet i D., begyndte nu plyndringerne, først fokiernes 355, senere flere romerske, bl. a. bortførte Nero 500 statuer (dog skal der være blevet 3000 tilbage). En opblussen af den græske gudetro i 2 aarh. e. Kr. bragte D. en tid lang (under Hadrian og i den følgende tid) bedre kaar, men keiser Theodosius (379—95 e. Kr.) lukkede templet og forbød orakelvirksomheden. — Mindre udgravninger er foretaget flere gange, men en systematisk undersøgelse først 1892 ff. af det franske arkæologiske institut. Den moderne landsby Kastri er delvis fjernet og det hellige omraade bragt for dagens lys. Af særlig vigtige bygninger, der er fremdraget, maa nævnes flere skatkamre *(thesauroi)*, d. e. bygninger opført af forskjellige stater til at modtage statens gaver til Apollon; skjønnest er resterne af sikyoniernes, sifriernes og athenernes; i det sidste er fundet som indskrift en hymne til Apollon med

---

erfreulich — Ⓔ delightful, pleasant — Ⓕ amusant, divertissant, plaisant.
fornøielse — Ⓣ Vergnügen n, Freude f — Ⓔ pleasure, gratification; delight; diversion, amusement; satisfaction; (med f.) with all my heart, by all means; (god f.) I wish you may enjoy yourself — Ⓕ plaisir m, joie f; divertissement, amusement m, réjouissance f.
forord — Ⓣ Vorrede f, -wort n — Ⓔ preface, prefatory note — Ⓕ avant-propos m.
forordne — Ⓣ verordnen, verfügen; verschreiben — Ⓔ ordain, order, prescribe — Ⓕ ordonner; décréter, statuer; (beskikke) constituer, instituer, nommer; commettre (qc à q).
forordning — Ⓣ Verordnung, -fügung f — Ⓔ ordinance, edict, order in council — Ⓕ ordonnance f; décret m; institution, nomination f.
forover — Ⓣ vorwärts — Ⓔ forward — Ⓕ en avant.
forpagte — Ⓣ pachten — Ⓔ farm, rent, take a lease of — Ⓕ prendre à ferme; affermer.
forpagter — Ⓣ Pächter m — Ⓔ tenant, (tenant) farmer, lessee — Ⓕ fermier m.
forpagtning — Ⓣ Pacht(ung) f — Ⓔ farming — Ⓕ (prise (f) à) ferme f, bail m. **forpagtningsafgift** — Ⓣ Pachtzins, -schilling m, -geld n — Ⓔ rent — Ⓕ fermage(s) m (pl).
forpaître Ⓕ (jagtudtr.) streife ud.

noter. Udgravningerne af hovedtemplet har derimod ikke bragt meget interessant. Statuer er ogsaa fundet, navnlig en fortrinlig broncestatue af en vognstyrer.

Delfīnen (astr.), stjernebillede mellem Ørnen og Føllet, kjendeligt ved fire stjerner af tredje—fjerde størrelse, som danner en liden skjæv firkant.

Delfīner, se Hvaler.

Delfōi', se Delfi.

Delfrugt kaldes hver af de, opr. af ét frugtblad bestaaende nødagtige smaadele, hvori en spaltefrugt naturlig deles. Hos de skjermblomstrede er der to, hos de læbeblomstrede fire, hos stokrose et ubestemt antal d.

Delfshaven *[-hafen]*, tidligere by i Holland, prov. Syd-Holland, efter 1886 forenet med Rotterdam (s. d.).

Delft, by i Holland, prov. Syd-Holland, 9 km. s.ø. f. Haag, ved elven Schie; 31 582 indb. (1900). D. gjennemskjæres af kanaler og er regelmæssig bygget. Af bygninger merkes Prinsenhof, hvor Vilhelm af Oranien blev myrdet 10 juli 1584 af Balthasar Gerardsz, det store raadhus, den gamle gotiske kirke med mindesmerker over admiralerne Tromp og Piet Hein, og den nye kirke med et klokkespil og et 95 m. høit taarn. Før var D. berømt for sin fajance (delfterfajance), nu findes kun et par fabriker igjen. Handel med ost, smør, cigarer, sæbe og glas.

Delfter-fajance, se Fajance.

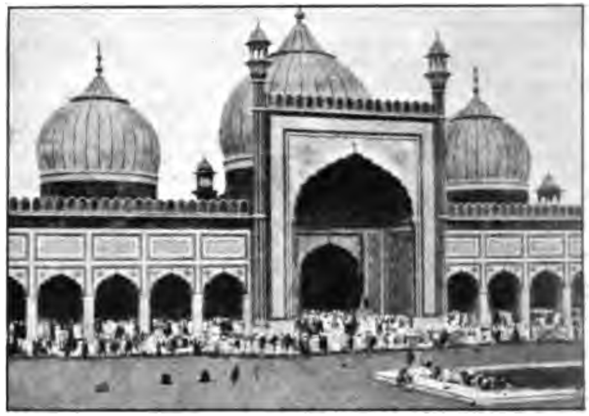
Delfzijl *[-zail]*, befæstet havneby i Holland, prov. Groningen, ved Dollartbugten; 7313 indb. (1900). Ved D. begynder Emskanalen og den «lange kanal», der fører til Harlingen ved Zuidersjøen. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Rotterdam.

Delga, by i ægypt. provins (mudirije) Siut el. Assiut. Ca. 11 000 indb.

Delgādo, Cabo. 1. Forbjerg paa Øst-Afrikas kyst under 10° 24′ s. br. paa grænsen af den portug. koloni Moçambique og tysk Øst-Afrika, straks s. f. Rovumas munding. Kaldes ogsaa Kap Suahu. — 2. Tidligere navn paa det nordligste distrikt i Maçambique, nu kaldt Companhia Nyazza.

Delgobe *[delgå'b]*, Charles Antoine (1844—), fr.-n. bergingeniør og genealog; fr. ingeniøreksamen med udmerkelse 1867, kom 1870 til Norge, 1871—73 direktør for Vigsnes kobberverk, 1878—86 for fosfatgruberne i Bamle, dengang Norges største grubeforetagende, senere bosat i Kristiania som belgisk vicekonsul. D. har oversat norske verker og vidensk. afhandlinger til fransk, deribl. «La Norvège» (1900), jubilæumsudgave af Abels verker (1903), samt leveret talrige bidrag til norsk personalhistorie og genealogi («Familien Holberg» (1884) o. a.).

Delhi, by i Forindien i landsk. Punjab (Pandsjab), ved den sydlige bred af elven Jumna (Dsjamna); 208 575 indb. (1901). D. er omgivet af en 9 km. lang mur og indeslutter nogle af Indiens vakreste bygninger. Her er et stort keiserslot, 1000 m. langt og 500 m. bredt, nu benyttet som kaserne. Endvidere findes her den vældige moské Jama Masjid, den største i Indien (i D. er der 80 000 muhammedanere). Udenfor byen er der en mængde ruiner fra det gamle D., deriblandt taarnet Kutab Minar, en 76 m. høi minaret tilhørende en ufuldført moské, samt keiser Humajuns vakre gravmæle. Byens industri (i guld- og sølvarbeider etc.) er ubetydelig, men handelen med bomuld, indigo, silke, sukker, tobak, korn o. m. er stor. D. er knudepunkt for fire jernbanelinjer og for trafiken paa elven. Omkring D. ligger divisionen af samme navn, 40 221 km.² med 4 587 062 indb. (1901). D. er en af Indiens ældste og maaske dens mest berømte by. Den eksisterede allerede før vor tidsregnings begyndelse.

Delhi: Jama Masjid (den store moské).

Fra omkring aar 1000 e. Kr. var den hovedstad i flere tyrk.-tatar. riger, indtil den 1398 blev erobret og ødelagt af mongolen Timur. Senere kom den under afghansk herredømme, men blev i 1526 erobret af en ætling af Timur, Baber, som udraabte sig selv til stormogul og gjorde D. til sin hovedstad. I 1739 blev D. erobret og plyndret af perserne. I 1803 kom stormogulen under britisk beskyttelse, men da de oprørske tropper under seapoyoprøret gjorde D. til sit hovedkvarter, blev den sidste stormogul afsat og forvist til Rangun.

Deli. 1. Sabuan D., holl. vasalstat i det n.v. Sumatra, ved Malakkastrædet. Indbyggerne er malaiere, og landet styres af en muhammedansk sultan. Der dyrkes krydderier og tobak. Hovedstaden har samme navn. — 2. Se Dilly.

Delibes *[dəli'b]*, Léo (1836—91), fr. komponist, prof. ved Pariserkonservatoriet, har skrevet en række sceneverker, som særlig udmerker sig ved fængslende, gratiøse melodier, fin rytmik og livfuld elegance. Af de mest bekjendte i Norden er operaen «Lakmé» samt baletterne «Syloia» og «Coppelia». Berømte operaer er ogsaa «Le roi l'a dit» og «Jean de Nivelle». Forøvrigt korverker, messe, sange («Les filles de Cadix»).

Delicate'zza (ital.), con d. el. delicato, med fint, smagfuldt musikalsk foredrag.

Deli'ciæ (lat., «fornøielser», «behageligheder»), brugtes i ældre tid ofte som titel paa samlinger af digte (antologi); hos romerne ogsaa om «yndling» («lyst»); d. generis humāni, «menneskeslegtens yndling», kaldte romerne keiser Titus.

Deli'ctum (lat.), forbrydelse, misgjerning, retsstridig handling; jfr. Délit.

Deligeorgis *[dilijeår'jis]*. 1. Epameinondas D. (1829—79), græ. statsmand, en af hovedlederne for opposi-

---

forpeste — ⓣ verpesten — ⓔ poison, infect — ⓕ empester, infecter, empoisonner.

forpint — ⓣ zermartert, -quält — ⓔ tortured, racked — ⓕ tourmenté, torturé.

forpjuske — ⓣ zerzausen — ⓔ tumble, rumple — ⓕ chiffonner; (haar) mettre en désordre, décheveler, défriser, ébouriffer.

forplante — ⓣ ver-, fortpflanzen — ⓔ propagate; (overføre) transmit; (sig) breed, propagate, (om ting) be transmitted, spread — ⓕ propager; perpétuer (sa race); transmettre (à); reproduire; répandre.

forplantning — ⓣ Ver-, Fortpflanzung f — ⓔ transplantation; propagation; transmission — ⓕ propagation; perpétuation; transmission; reproduction f.

forpleie se pleie, underholde.

forpleining — ⓣ Verpflegung f — ⓔ nursing, attendance; maintenance — ⓕ soins m pl; entretien m; (mil.) subsistance, alimentation, nourriture f.

forpligte: f. sig til — ⓣ sich zu etw. verpflichten, sich anheischig machen — ⓔ pledge one's self, engage, covenant — ⓕ s'obliger, s'engager (à). **forpligtet (til)** — ⓣ zu etw. verpflichtet — ⓔ (in duty) bound — ⓕ tenu à (qc), de (faire qc).

forpligtelse — ⓣ Verpflichtung f — ⓔ obligation (to), engagement, liability — ⓕ obligation f; engagement; devoir m.

tionen mod kong Otto. Var oftere minister under kong Georg og premierminister; som saadan medvirkede han til grev Sponnecks fjernelse 1865 og var atter premierminister 1872—74. D. var finansminister i Kanaris' koalitionsministerium 1877—78 og forstod heldig at hindre indblanding i den russisk-tyrkiske krig. D. var en udmerket taler og en statsmand af stor karakterstyrke og sjelden uegennyttighed; hans taler blev udgivet 1880 i 2 bd. — 2. Leonidas D. (1840—), foreg.s broder; 1880 medlem af deputeretkamret, 1890—92 udenrigsminister i kabinettet Delyannis.

Deligiannis, se Delyannis.

Delikāt (lat.), fin, sart, lækker, fintfølende, vanskelig, mislig. D. sag, en sag, som kræver megen takt i behandlingen. Delikatesse, finfølelse, omhu, lækkerbisken.

Delikvescēre (lat.), smelte hen, henflyde.

Delīla, se Dalila.

Delille *[dəli'l]*, Jacques (1738—1813), fr. digter, f. i Aigueperse (Auvergne), d. i Paris; virkede i sin ungdom som lærer og skrev flere digte i tidens didaktiske stil; men vandt først alm. anerkjendelse ved sin bearbeidelse af Virgils «Géorgiques» (1769). Han indvalgtes i akademiet 1774, blev professor ved Collège de France og udstyredes med det rige abbedi Saint-Séverin. I 1782 udkom hans beskrivende læredigt «Les jardins» i 8 sange. Han drog under direktoriet til Schweiz, Tyskland og England; vendte 1802 tilbage. Hans øvrige læredigte er «L'homme des champs» og «La pitié» (1802), «L'imagination» (1806), «Les trois règnes de la nature» (1808), «La conversation» (1812). D. er maaske den mest typiske repræsentant for det 18 aarh.s poesi uden poesi. Hans digte virker nu som beskrivende kataloger paa regelrette, gode vers.

Delineāvit, se Del.

Delingsregning el. selskabsregning, den fremgangsmaade, man anvender for at dele et givet tal i dele, der forholder sig til hverandre som visse givne tal, f. eks. dele udbyttet af en forretning mellem et antal interessenter i forhold til disses indskud i forretningen.

Delinkve'nt (lat. *delinquens*), fængslet forbryder.

Delīrier, vildelse, kan indfinde sig i mange forskjellige sygdomme, saaledes ofte hos febrile tyfuspatienter.

Delīrium trēmens, drankergalskab, kaldes de anfald af delirier forbundet med søvnløshed, som af og til indfinder sig hos drankere. Anfaldene slutter som regel efter 2—5 dage med en dyb søvn.

Dēliske problem (mat.), den opgave at finde siden i en terning, som er dobbelt saa stor som en given terning. Navnet skyldes et sagn: Engang, da pest rasede paa Delos, fik indbyggerne af oraklet det raad, at de skulde fordoble et terningformet alter for Apollon uden at forandre dets form. Ved konstruktion med passer og linjal kan opgaven ikke løses, men vel paa anden maade, f. eks. ved hjælp af keglesnit. Ved regning findes den søgte ternings side ved at multiplicere siden i den givne med $\sqrt[3]{2}$ eller 1.2599 .... [Se Poul la Cour, «Historisk matematik».]

Delisle *[dəlīl]*, Guillaume (1675—1726), fr. geograf og kartograf, udgav karter over Europa, Asien og Afrika, i hvilke han nedlagde alle de geogr. og astron. iagttagelser, som til da var gjort. Mest berømt er et stort atlas, som blev udgivet (af Buache) saa sent som 1789. Han blev «kongelig geograf» og underviste Ludvig XV i geografi.

Delisle *[dəlīl]*, Jacques, se Delille.

Delisle *[dəli'l]*, Joseph Nicolas (1688—1768), fr. astronom, var prof. ved Collège de France, kom 1725 til Rusland, iagttog 1740 i Sibirien en Merkurpassage, vendte 1747 tilbage til Paris. D. observerede især sol- og maaneformørkelser og udgav forskjellige astronomiske skrifter.

Delisle *[dəli'l]*, Léopold Victor (1826—), fr. historiker og palæolog, 1874—1906 chef for Bibliothèque nationale i Paris. Hans store lærdom og vidunderlige arbeidsomhed har tilveiebragt et stort forhen næsten utilgjængeligt materiale til studiet af middelalderlig kultur og historie. Hans udgiverarbeider er talrige og betydelige; en stor del af dem findes i den store franske historiske kildesamling: «Recueil des historiens des Gaules et de la France».

Délit *[deli']*. Den fr. straffelov deler forbrydelserne i tre grupper efter straffens størrelse. Crimes er forbrydelser, som medfører dødsstraf, deportation eller mindst fem aars strafarbeide; délits er handlinger, for hvilke straffen er over 15 frcs. bøder eller 5 dages fængsel; contraventions er handlinger, for hvilke straffen ikke er over 15 frcs. bøder eller fem dages fængsel (jfr. den tyske straffelovs inddeling i Verbrechen, Vergehen og Uebertretungen). Til denne materielle gruppering svarer der en processuel: crimes paadømmes ved cours d'assises, délits ved tribuneaux correctionnels og contraventions ved tribuneaux de simple police. D. manqué, fuldendt, mislykket forsøg, d. tenté, begyndt, ufuldendt forsøg.

Delitzsch, Franz (1813—90), t. teolog, 1846 prof. i Rostock, 1850 i Erlangen og fra 1867 i Leipzig. Han udfoldede en rig forfattervirksomhed i ortodoks luthersk aand og staar som en af den ældre konservative teologis betydeligste repræsentanter. Han oversatte det nye testamente paa hebraisk (1877) og virkede for israelsmissionen bl. a. ved oprettelsen af Institutum Judaicum i Leipzig (1890) til uddannelse af jødemissionærer.

Delitzsch, Friedrich (1850—), t. orientalist, studerede semitiske sprog i Leipzig, ved hvis universitet han 1877 udnævntes til professor i assyriologi, en dengang helt ny videnskab, som navnlig gjennem D. indførtes i den tyske videnskabelighed. Siden forflyttedes D. til Breslau; nu er han professor ved Berlins universitet og direktør for det forasiatiske museum. Af hans arbeider kan nævnes: «Studien über indogermanisch-semitische Wurzelverwandtschaft» (1873), Assyrische Studien» (1874), «Assyrische Lesestücke» (1876, 4 udgave 1900), «Wo lag das Paradies?» (1881), «Assyrische Grammatik» (1889,

(Fot. af Carl Günther, Berlin.)
Friedrich Delitzsch.

forplumre — ⓣ trüben; verwirren, -stören, in Unordnung bringen — ⓔ confuse, disturb, mar, make a mess of — ⓕ troubler, (em)brouiller.

forpost — ⓣ Vorposten m — ⓔ outpost, advanced guard — ⓕ avant-poste m.

forpupning — ⓣ Verpuppung f — ⓔ pupa change — ⓕ changement (m) en chrysalide.

forpuppes — ⓣ sich verpuppen — ⓔ pass into the chrysalis state — ⓕ s'enfermer dans une coque; se chrysalider.

forpurre — ⓣ hintertreiben, verhindern, vereiteln — ⓔ frustrate, foil — ⓕ empêcher; faire échouer; renverser.

forpurring — ⓣ Hintertreibung, Vereitelung, Verhinderung f — ⓔ frustration — ⓕ empêchement; renversement m.

forpustet — ⓣ atemlos — ⓔ breathless, out of breath, blown — ⓕ essoufflé; hors d'haleine.

forpustethed — ⓣ Atemlosigkeit f — ⓔ breathlessness — ⓕ essoufflement m.

forraad — ⓣ Vorrat m — ⓔ supply, store, provision — ⓕ provision f; fonds; stock; (udvalg) assortiment m.

forraade — ⓣ verraten — ⓔ betray — ⓕ trahir; révéler.

forraadnelse — ⓣ Fäulnis, Verwesung f — ⓔ putrefaction, corruption — ⓕ décomposition, pourriture, putréfaction f. **gaa i**

2 udgave 1906), «Assyrisches Handwörterbuch» (paabegyndt 1894), «Die Entstehung des ältesten Schriftsystems» (1896). Sammen med Paul Haupt staar han som udgiver af «Assyriologische Bibliothek» (fra 1881) og «Beiträge zur Assyriologie und semitischen Sprachwissenschaft» (fra 1890). I den senere tid er D.s navn blevet kjendt i vide kredse gjennem hans foredrag over (med et af ham fundet slagord) «Babel und Bibel» (første foredrag 13 jan. 1902, andet 12 jan. 1903; ved begge leiligheder var den tyske keiser tilstede, og det andet foredrag foranledigede den bekjendte keiserlige skrivelse af 15 feb. til admiral Hollmann, hvori keiseren aflægger en slags bibelkritisk trosbekjendelse). D. har gjort sig fortjent ved at samle den alm. opmerksomhed om dette vigtige emne. Men forøvrigt maa det siges, at det gode i disse foredrag ikke er nyt, og det nye ikke godt. (Jfr. forøvrigt slutningen af art. Babylonien.)

Delitzsch, by i Preussen, prov. Sachsen, 20 km. n. f. Leipzig; 10 479 indb. (1900). D. har cigar-, sukker- og skofabriker, mølledrift og ølbryggerier, realskole, lærerseminar og en strafanstalt for kvinder.

Delius, Nikolaus (1813—1888), t. filolog og Shakespeare-forsker, f. i Bremen, d. i Bonn, hvor han siden 1844 virkede. Han begyndte 1846 kritisk-polemiske Shakespeare-studier, leverede 1852 et leksikon til digteren, udgav «Pseudo-Shakespeare'sche Dramen» (1854) og gjorde sig særlig fortjent ved sin kommenterede udgave af Shakespeare 1854—61 i 7 bd., «Nachträge» (1865); senere en haandudgave i 2 bd. Hans afhandlinger i «Shakespeare-Jahrbuch» udgaves samlet 1878 og 1887.

Delkrēdere, se Del credere.

Della Ro'bbia, se Robbia, Della.

Dellen, Nordre og Søndre, to indsjøer i Hälsingland, 80 og 50 km.² store. I og ved disse sjøer findes en eiendommelig, mellem lipariter og andesiter staaende yngre eruptiv bergart, som af Brøgger har faaet navnet dellenit.

Delling, i nordisk mytologi fader til Dag (s. d.).

Dellys *[dœli's]*, Nordvest-Afrika, befæstet sjøby i den franske koloni Algerie, ca. 76 km. ø. f. hovedstaden Alger, hvormed jernbaneforbindelse, med 14 070 indb. (1901). God havn indenfor forbjerget Bengut.

De'lmenhorst, by i storhertugdømmet Oldenburg, ved elven Delme, 10 km. v. f. Bremen; 15 969 indb. (1905). Uld- og kamgarnspinderier, cigar-, tobak- og linoleumsfabriker; betydelige hestemarkeder.

De Lolme *[dəlå'lm]*, Jean Louis (1740—1806), schw. advokat og statsretslærer, f. i Genf, d. i Seewen; var advokat i Genf, men maatte flygte til England paa grund af sit skrift «Examen de trois parts de droit», der ansaaes som et strafbart angreb paa byens myndigheder. I England levede han som journalist, ofte i trange kaar. Her skrev han 1771 sit berømte verk: «La constitution de l'Angleterre», der er udkommet i flere oplag og oversat til flere sprog (bl. a. svensk 1809); videre «A parallel between the English government and the former government of Sweden» (1772), foranlediget ved partistridighederne mellem hatterne og huerne. I 1775 fik han tilladelse til at vende tilbage til Schweiz. I 1782 udgav han «A history of the flagellants» og i 1787 «An essay on the union of Scotland and England».

De Long *[dəlå'ŋ]*, George Washington (1844—81), amer. polarforsker; drog med sit skib «Jeanette» i 1879 nordover gjennem Beringstrædet. I to aar var skibet indesluttet i pakisen, indtil det i 1881 knustes. D. søgte med sit mandskab sydover og naaede Asiens fastland, men her omkom de alle af sult i Lena-deltaet. Nogle aar senere fandt man paa Grønlands sydvestkyst nogle gjenstande, som havde tilhørt «Jeanette», og som altsaa maatte være drevet over polhavet. Dette gav Nansen idéen til hans polarfærd.

De Long-øerne *[dəlå'ŋ-]*, øgruppe i Nordishavet n.ø. for de Nysibiriske øer, mellem 150 ° og 160 ° ø. l., opdaget af De Long (s. d.)., hvis skib her sank 12 juni 1881.

Delōnia, se Delvinon.

Delorme *[dəlå'rm]*, Joseph, pseudonym for C. A. Sainte-Beuve.

Delorme *[dəlå'rm]*, Marion (1611—50), fr. kurtisane, berømt for skjønhed, aand, eventyrlig livsførelse og elskovsforhold til mange af tidens kjendte mænd (hertugen af Buckingham, Cinq-Mars o. fl.). Under Frondekrigen (s. d.) var hendes hus samlingssted for Frondens førere. Hendes liv er digterisk skildret af Victor Hugo i skuespillet «M. D.» og af Alfred de Vigny i romanen «Cinq Mars».

Delorme (De l'Orme) *[dəlå'rm]*, Philibert (1515—70), fr. arkitekt; fik sin kunstneriske uddannelse i Italien og var en af de første, som indførte renaissancen i Frankrige. Opførte flere slotsanlæg, saaledes de nu ødelagte Anet og Meudon, samt planlagde for Katarina af Medici det under kommunen nedbrændte Tuilerierne.

Dēlos, græsk ø midt i Archipelagos (nu kaldt Mikrá Dilos), 3 km.² stor, en bar granitklippemasse, beboet af ionere. Til D. knyttede sig sagnet om Apollons og Artemis' fødsel (se Leto). Ved foden af det omkr. 100 m. høie bjerg Kynthos laa byen D. og helligdommen for Apollon, til hvilken ved de aarlige fester afsendinger langveis fra strømmede sammen. Dette tempel blev ogsaa en tid skatkammer for det ioniske sjøforbund, som stiftedes efter perserkrigene under Athens ledelse. Paa D. dreves navnlig efter Korinths ødelæggelse (146 f. Kr.) stor handel, især med slaver, men 88 f. Kr. blev byen fuldstændig ødelagt og fik aldrig sin gamle betydning tilbage. Ved de franske arkæologiske udgravninger, væsentlig under Homolles ledelse, er der siden 1873 afdækket ruinerne af talrige interessante bygverker tilhørende forskjellige tidsaldre og stilarter, saaledes det i dorisk stil byggede Apollontempel fra 5 aarh. f. Kr., en række mindre templer, altarer og helligdomme, skatkammerbygninger, kaianlæg, teater, privathuse o. a. Der er ogsaa gjort vigtige fund af over 2000 indskrifter samt kunstverker som de arkaiske skulpturarbeider den vingede Nikestatue og kolossalstatuen af Apollon, en gave til D. fra øen Naxos.

De'lphi, se Delfi.

Delphīnida, delfiner, se Hvaler.

Delphīnium, ridderspore (s. d.).

Delpit *[dœlpi']*, Albert (1849—93), fr. romanforfatter, f. i New Orleans som søn af en rig tobakshandler, d. i Paris; studerede i Frankrige og præmieredes efter krigen for to digte: «L'invasion» (1872) og «Le repentir» (1873). Som forfatter af glatte romaner fra den fornemme verden, tildels med katoliserende tendens og for det meste

---

f. — ⓣ verfaulen, -wesen, -modern — ⓔ putrefy — ⓕ tomber en pourriture; se décomposer, se putréfier.

forrang — ⓣ Vorrang m — ⓔ precedence — ⓕ premier rang m; prééminence, préséance f.

forranglet — ⓣ übernächtig; verbummelt — ⓔ knocked up by revelry, dissipated, debauched — ⓕ défait.

forregne: f. sig — ⓣ sich verrechnen — ⓔ miscalculate, misreckon — ⓕ se tromper dans un (son) calcul; (fig.) s'abuser; être déçu (loin de compte).

forrente — ⓣ verzinsen, (sig) ogs. (gute) Zinsen abwerfen — ⓔ pay interest on; (med) pay (six percent) on; (sig) yield (good) interest, a good return — ⓕ payer les intérêts de (qc), (med) payer quatre pour cent d'intérêt de; (sig) rapporter (des intérêts); rendre (bien).

forrest — ⓣ vorderst, erst; (adv) voran, zuerst — ⓔ foremost, front — ⓕ le premier, le plus avancé; antérieur, de devant; (adv) devant; en tête, au premier rang, à la première place.

forresten — ⓣ übrigens — ⓔ however, be it said, by the bye, by the way — ⓕ du reste; au reste.

forret I — ⓣ Vorrecht n — ⓔ prerogative, privilege — ⓕ privilège m, prérogative f.

forret II — ⓣ Vorgericht, -essen

offentliggjort i «Revue des deux mondes», var han i sin tid meget yndet. Blandt disse kan nævnes: «Le fils de Coralie» (1879), der ogsaa holdt sig en stund i dramatiseret form, «Le mariage d'Odette» (1880), «M.lle de Bressier» (1886) og «Disparu» (1888).

Delta. 1. Det græske navn paa bogstavet D (Δ). — 2. Lave landstrækninger og øer ved mundingen af elve i havet eller indsjøer. De dannes af grus, sand og lerslam, som elvene fører med sig, og som afsættes ved mundingen. Under visse betingelser kan disse afsætninger naa op over havets overflade som flade landstrækninger. Henover dette lavland tager elven undertiden nyt løb, grener sig og afsætter slam og grus paa det nydannede land, som saaledes vokser baade i mægtighed og fladeindhold. D.-dannelserne bestaar af afvekslende grus-, sand- og lerlag med indesluttede levninger af ferskvands- og saltvandsorganismer. Mangelen paa ebbe og flod samt havstrømme, tilstedeværelsen af rev eller strandvolde udenfor elvemundingen, sekulære hævninger af havbunden og rigelig slamføring hos elvene er faktorer, som begunstiger d.-dannelsen. D. har ofte form som en trekant eller som det græske bogstav D. (Δ);

Delta: Memuruelvens delta i Gjende, Jotunheimen.

grundlinjen vender mod havet, toppunktet mod land. De mest bekjendte d. har elvene Rhinen, Rhone, Po, Nilen, Mississippi samt Ganges og Bramaputra. De to sidstnævntes fælles d. er jordens største, 82 600 km.² D.s mægtighed kan være stor, saaledes gav boringer i Po-d. ned til 215 m. under havfladen intet andet end elveslam. I Norge er d. sjelden; nævnes kan Glommens og Lerelvens i Øieren, Mesnaelvens i Mjøsen og Memuruelvens i Gjende. (Se kart over Nilens d. bd. I, sp. 108.)

Delta del Orinoco, Sydamerika, territorium i republ. Venezuela, omfattende den nordl. del af Orinoco's delta, 65 647 km.² med 7222 indb. (1901), mest guaraunosindianere. Deles ved elven Macareo i D. superior og D. inferior.

Deltametal, en bleggul metallegering, som nærmest kan betegnes som en slags messing med tilsætning af lidt. bly og jern. Sammensætningen er omtrent 57 pct. kobber, 41 pct. zink, 1 pct. bly og 1 pct. jern. Benyttes i maskindele, særlig lagre, pumpestænger, aksler m. v., desuden ogsaa i kunstindustrien. Legeringen kan smedes og valses. D. blev opfundet i 1870-aarene af englænderen Alex. Dick.

Deltamuskel, den store muskel, som fra skulderbladet ligger ned over skulderleddet til overarmen. Den løfter armen udad og opad.

Deluc *[dəly'k],* J e a n A n d r é (1727—1817), geolog og fysiker, f. i Schweiz, men tilbragte en stor del af sit liv i England og Tyskland. Foretog mange reiser i geol. øiemed i England, Tyskland, Frankrige m. fl. st. og nedlagde sine erfaringer i en række geol. reisebeskrivelser. Han foretog desuden betydelige fysiske undersøgelser, navnlig i meteorologisk retning.

De'lvenau, bielv til Elben, hertugdømmet Lauenburg. Den er kanaliseret fra Mölln og til dens munding, og ved Steckenitzkanalen staar den i forbindelse med Trave. 72 km. lang.

Delvig, A n t o n A n t o n o v i t s j, baron (1798—1831), rus. lyriker; var en lidet produktiv og original forfatter, men har dog spillet en ikke uvigtig rolle i den russiske skjønlitteraturs historie som medlem af den saakaldte Puschkin'ske pleiade og en af Puschkins intimeste venner.

Delvinon (Delfino, Delonia, Delvino), by i Tyrkiet, vilajet Janina, Albanien; 6—7000 indb. D. ligger 17 km. fra havnen Hagii Saranta, har et slot og flere moskéer. Handel med olje, citroner og granatæbler.

Delyannis *[dilijánni]* (Deligiannis). 1. T h e o d o r o s D. (1826—1905), græ. statsmand; var udenrigsminister mai —juli 1863 og har siden været medlem af talrige ministerier. Var 1867—68 gesandt i Paris og søgte forgjæves at erhverve Kreta. Fik juni 1877 sæde i Kanaris' koalitionsministerium og arbeidede ivrig for krig mod tyrkerne. Blev jan. 1878—mars 1880 udenrigsminister, repræsenterede Grækenland paa Berlinerkongressen, hvor han opnaaede magternes tilsagn om Thessalien, hvilket ogsaa opfyldtes 1881. Som premierminister 1885—86 rustede D. ivrig ved Østrumeliens forening med Bulgarien for at opnaa tilsvarende udvidelse i Makedonien, men maatte gaa af paa grund af stormagternes tryk. I sin stadige politiske kamp med den fredeligsindede Trikupis repræsenterer D. den voldsomme, nationalistiske ekspansionspolitik, der har virket saa ruinerende paa Grækenlands finanser. D. var atter premierminister 1890—92 og 1895—97, men da han ved oprøret paa Kreta 1896 trods finansernes bankerottilstand styrtede Grækenland i den ynkelige krig med Tyrkiet, fik han afsked. Var igjen premierminister dec. 1902—juni 1903 og dec. 1904—13 juni 1905, da han blev myrdet. — 2. N i k o l a o s D. (1844—), brodersøn af ovenn.; var gesandt i Paris 1886 —92, premierminister jan.—juni 1895 og siden da gesandt i Paris.

Demādes (d. omtr. 318 f. Kr.), attisk taler og politiker, modstander af Demosthenes; fanget af makedonerne ved Chaironeia, vundet af Filip af Makedonien, spillede senere en stor rolle i Athen, støttet af makedonerne; henrettet af Antipatros; han efterlod sig ikke nedskrevne taler, men hans foredrag pristes høilig.

Demagōg (græ.), «folkeleder»; d e m a g o g i, en d.s virksomhed. 1. I oldtiden er d. uden dadlende bibetydning en mand, der ved optræden i politiken (som taler og forslagsstiller) søger at lede folket, særlig i Athen: Perikles var saaledes ligesaavel d. som Kleon eller Alkibiades. Hos

---

n. -speise f — ⓔ first dish, entrée — ⓕ (plat (m) d')entrée f.

forretning — ⓣ Geschäft n — ⓔ business; (næringsvei) trade; (kald) vocation; (affære) affair; (embeds-) function; duty — ⓕ affaire; (foretagende, spekulation) opération f; (conclure un) marché; (haandtering) métier; magasin m; (ouvrir) boutique f. **forretningsfører** — ⓣ Geschäftsführer m — ⓔ manager (of a business) — ⓕ gérant; agent (m) d'affaires. **forretningsmand** — ⓣ Geschäftsmann m — ⓔ man of business — ⓕ homme d'affaires; commerçant m. **forretningsmæssig** — ⓣ geschäftlich — ⓔ business-like — ⓕ commercial; selon l'usage.

forrette — ⓣ verrichten, ausführen, -richten, besorgen; (sein Amt) verwalten — ⓔ perform, discharge, execute; accomplish — ⓕ faire, exécuter; s'acquitter de; (vielse) célébrer.

forreven — ⓣ zerfetzt, -rissen, -kratzt — ⓔ torn; scratched — ⓕ déchiré.

forrider — ⓣ Vorreiter m — ⓔ out-rider — ⓕ piqueur m.

forrige — ⓣ vor(mal)ig, ehemalig, früher — ⓔ former, previous; last (week) — ⓕ (tidligere) ancien, premier; (foregaaende) précédent, qui précède; passé, dernier.

forringe — ⓣ verringern, -schlechtern; schmälern — ⓔ disparage; detract (derogate) from — ⓕ diminuer, amoindrir; (indskrænke) réduire, restreindre; dé-

romerne optraadte navnlig almuetribunerne ofte som d. — 2. I nyere tid forstaar man i regelen ved d. en mand, der søger at lede folket ved at tale til og smigre for navnlig det lavere folks mindre ædle instinkter. Om man vil kalde en politiker d. eller ikke, vil da ofte bero paa, om man billiger hans formaal eller ei.

Demancher (fr.), tekn. udtryk for ved spil paa et strengeinstrument at forandre haandstilling, skifte applikatur.

Demanda, S i e r r a d e l a (Mons Idubeda), bjergkjede i Spanien, prov. Burgos og Logroño, naar i Cerro de San Lorenzo 2305 m.s høide.

Dema'rk (græ. *demarchos*), i oldtiden forstander for en attisk demos (s. d.), «sognefoged».

Demarkationslinje benævnes 1. de linjer, som ved afslutning af vaabenstilstand under en krig som regel fastsættes for hver af de to parter, idet derved afgrænses en neutral zone, som ingen af dem maa betræde; 2. en linje, som undertiden fastsættes udenom en fæstning, og indenfor hvilken grundeierne ikke maa opføre bygninger, da det nærmest indpaa en fæstning liggende strøg fuldt ud maa kunne beskydes fra fæstningen. — 3. (Med.). En rød, betændt linje, som danner sig mellem det sunde væv og en organdel (f. eks. en finger), som afdør ved koldbrand.

Demaskēre, tage masken af, afsløre, blotte; i militærsproget at fjerne de dækninger, hvormed angrebs- eller forsvarsverker har været maskeret.

Demave'nd, den høieste top af Elbursfjeldene s. f. det Kaspiske hav, 5670 m. D. er en udslukket vulkan, men krateret udsender endnu svovldampe; den er dækket med evig sne, og flere bræer strækker sig nedover siderne. Første gang besteget af europæere i 1837, senere oftere.

De'mbea, Nordøst-Afrika, den nordlige del af landskabet Amhara i Abessinien, n. f. Tana-sjøen, som ogsaa kaldes D.-sjø. D. ligger paa et ca. 2000 m. høit plateau, er frugtbart og vel skikket for akerbrug og fædrift, særlig saueavl. Her ligger Gondar, før keiserdømmets hovedstad, ødelagt 1888.

De'mbia, Vest-Afrika, elv i fransk Guinea, udspringer i Futa Djallons fjelde, heder i sit øvre løb Konkuré, som optager Kakriman og Kokulo, og munder ud i Sangaréa-bugten under 9° 40′ n. br.

Dembi'nsky, H e n r y k (1791—1864), polsk general. Deltog under Napoleon i felttoget mod Rusland (1812) og blev kaptein. Under fædrelandets opstand (1830—31) vandt D. ry som en af Polens tapreste generaler. Særlig opsigt vakte hans dristige tog fra Lithauen gjennem det af fiender opfyldte land til Warschau, hvor han modtoges med jubel (juli 1831) og blev guvernør. Efter oprørets undertrykkelse flakkede han hjemløs om og var bl. a. i Syrien, hvor han reorganiserede Mehemed Alis hær. Under Ungarns oprør 1848 ilede D. til hjælp, fik en kommando betroet og kjæmpede i flere slag med vanlig tapperhed, men uheldig. Derefter gjenoptog D. sit omflakkende liv og har selv i en række skrifter givet en fremstilling af sine felttog.

Dementī (fr.), erklæring om, at noget er usandt, gjendrivelse. D e m e n t e r e, erklære noget for usandt, gjendrive.

Deme'ntia, sløvsind, opstaar stundom som en følge af høi alder, stundom som en følge af svære legemlige sygdomme; tildels er den medfødt eller udvikler sig under forløbet af sindssygdomme. — *D. paretica (paralytica)* kaldes det sløvsind, der kan opstaa hos syfilitikere, kanske oftest 15—16 aar efter smitten med syfilis; den er ofte forbundet med lammelser, der dog kan være lidet fremtrædende eller mangle.

Demerāra, Sydamerika. 1. Elv i britisk Guayana, udspringer paa Maccari-fjeldene midt i landet og rinder mod nord ud i Atlanterhavet ved koloniens hovedstad Georgetown. — 2. Distrikt i britisk Guayana omkring 1, mellem Elvene Essequibo i vest og Berbice i øst, med 171 000 indb. (1901). — 3. D. bruges undertiden som navn paa britisk Guayana i sin helhed.

Demerāra, et sukker, der faaes fra brit. Guayana; de lysere sorter, som har store, krystallinske korn, er meget anseede, de mørkere derimod er ikke saa fin vare.

Demersāle eg (af lat. *demergo*, nedsænke, synke ned). Kun et faatal fiske føder levende unger; de aller fleste gyder eg, som gjennemgaar sin videre udvikling enten som flydende (fritsvævende) i vandet, saak. p e l a g i s k e e g (f. eks. torsk, flyndrearter o. a.) eller fastheftede til stene, tangblade o. l. paa bunden (d. e., f. eks. silderogn).

Demēter (græ. mytol.), gudinde for jordens frugtbarhed, datter af Kronos og Rhea, romernes Ceres (s. d.). D. dyrkedes overalt i Grækenland som den, der havde skjænket menneskene kornet og lært dem akerdyrkning, særlig i Eleusis (s. d.). Med Zeus har hun datteren Persefone (s. d.). Hun nævnes ogsaa som moder til Plutos, rigdommens gud. En heros, Triptolemos, er hendes tjener som udbreder af akerdyrkningen og grundlægger af hendes dyrkelse i Eleusis. — D. kaldes Chloe (s. d.) og Karpoforos («frugtgiverinden») og Thermoforos («lovgiverinden», idet akerbruget er begyndelsen til det ordnede samfundsliv). — D. fremstilles i den græ. kunst som en noget ældre kvinde, fuldt beklædt, i regelen bærende aks, et scepter eller en fakkel (denne spillede en rolle ved hendes kultus); bekjendtest er et relief fra Eleusis (D. sammen med Persefone og Triptolemos) og en statue i Ny-Carlsbergs glyptotek.

De'meter, D i m i t r i j a (1811—72), kroatisk digter, f. og d. i Agram. Studerede først medicin, traadte derefter ind i statstjenesten, udgav et tidsskrift «Danica», senere en avis. Blev bekjendt ved sine nationale dramaer: «Kjærlighed og pligt», «Blodhevnen» og «Teuta», og det lyrisk-episke digt «Slagmarken ved Grobnik» (1842); leverede desuden flere noveller og oversættelser. Udgaver af hans dramaer 1838, 1844. «Teuta» og «Slagmarken ved Grobnik» 1891 med indledning.

Demētrias, havneby i oldtidens Thessalien ved den Pagasæiske bugt, grundlagt omkr. 290 f. Kr. af Demetrios Poliorketes (s. d.), vigtig ved sin beliggenhed nær ved Thermopylæ, beherskende en adgang til Grækenland; ruiner i nærheden af Volo.

Demētrios, makedoniske konger. 1. D. I P o l i o r k ē t e s (d. 283 f. Kr.), «stadbeleireren», søn af Antigonos Monoftalmos, under hvem han kjæmpede tappert, befriede 307 f. Kr. Athen for Kassandros' herredømme, antog kort efter kongenavn, led med sin fader nederlaget ved Ipsos (301); 294 konge i Makedonien, som han dog maatte forlade 287, forhadt af sit folk for sin ødselhed og sit hovmod; død hos Seleukos i Syrien. — 2. D. II, søn af Antigonos Gonatas, konge i Makedonien 239—29,

---

grader, détériorer; (nedsætte) rabaisser, ravaler; (værdien af) déprécier.

forringelse — ⓣ Verringerung, -schlechterung, Schmälerung f — debasement; disparagement, derogation — ⓕ diminution f; amoindrissement m; réduction; dégradation, détérioration f; rabaissement m; dépréciation f.

forrygende — ⓣ wütend, rasend — ⓔ furious, tremendous — ⓕ furieux, violent.

forrykke — ⓣ verrücken — ⓔ displace — ⓕ déplacer, déranger.

forrykkelse — ⓣ Verrücken n, -rückung f — ⓔ displacement — ⓕ déplacement, dérangement m.

forrykt — ⓣ verrückt — ⓔ crazy, cracked, crack-brained — ⓕ fou, insensé; troublé d'esprit; (om ting) ogs. absurde, extravagant.

forrykthed — ⓣ Verrücktheit f — ⓔ craziness — ⓕ folie; absurdité, extravagance f.

forræder — ⓣ Verräter m — ⓔ traitor (to), betrayer (of) — ⓕ traître m.

forræderi — ⓣ Verrat m, Verräterei f — ⓔ treason, treachery — ⓕ trahison; (troløshed) perfidie f.

forrædersk — ⓣ verräterisch — ⓔ treacherous, traitorous, treasonable — ⓕ (de, en) traître, traîtresse; traîtreusement; perfide(ment).

fors ⓕ undtagen.

forsaale — ⓣ versohlen — ⓔ sole — ⓕ ressemeler.

kjæmpede uafbrudt mod nabofolk. — 3. D. III (d. 181 f. Kr.), prins, søn af Filip V af Makedonien, gidsel og gesandt i Rom, mistænkeliggjort af sin broder Perseus og forgivet af sin fader.

Demētrios, syriske konger. 1. D. I Soter (d. 151 f. Kr.), søn af Seleukos IV; ved dennes død levede D. i Rom som gidsel, men undveg derfra 163 f. Kr., og 161 blev han herre over Syrien. Kjæmpede uden resultat mod jøderne. Senere beseiret af en oprører og dræbt. — 2. D. II Nikator (d. 126 f. Kr.), søn af D. I, gjenvandt Syrien 146 efter at have levet i landflygtighed; efter en paa vekslende tilskikkelser rig regjering blev han slaaet ved Damaskus af en rival og dræbt kort efter.

Demētrios Falēreus (d. e. fra Faleron) (omkr. 345—omkr. 280 f. Kr.), græ. filosof, discipel af Theofrast, sattes af Kassandros til at styre Athen fra 318—307, hvilket han gjorde glimrende; 307 gik han til Ægypten, hvor han medvirkede ved indretningen af Alexandrias bibliotek; intet skrift af ham bevaret.

Demētrius, rus. storfyrster, se Dimitrij.

Demetsāna, se Dimitsana.

Demetz *[dəmœ's]*, Frédéric Auguste (1796—1873), fr. kriminalreformator; besøgte 1837 de Forenede stater for at studere strafanstalterne der og fik herunder stadfæstet sine erfaringer som dommer for, at det herskende straffesystem med isoleret indespærring hverken forbedrer forbryderen eller betrygger mod tilbagefald. Straffangen skulde ikke ruge over sin skjæbne og fortætte sit samfundshad inden cellens vægge, men vænnes til arbeide i det frie, dog fjernet fra storbyernes fristelser. For at prøve sit system anlagde han 1839 sammen med en ven paa dennes gods Mettray (ved Tours) en jordbrugskoloni og forbedringsanstalt for unge, løsladte forbrydere. Den blev berømt (se Mettray).

Demīdov. 1. Nikita D. (f. omkr. 1665) var opr. smed, men vandt Peter den stores yndest og opnaaede at faa ledelsen af Sibiriens første jernverk, som 1702 blev hans eiendom og kilden til slegtens rigdomme. D. ophøiedes i adelstanden. — 2. Paul Nikolajevitsj D. (1798—1840) var 1831—34 guvernør i Kursk, men er især bekjendt for sin velgjørenhed overfor Moskvas fattige og forviste i Sibirien. — 3. Anatolj Nikolajevitsj D. (1812—70), broder af foreg. Foretog store videnskabelige reiser i Syd-Rusland, som han beskrev i et verk. Han var gift med en datter af Jerôme Bonaparte (skilt 1845). Da han under Krimkrigen skjænkede Rusland en million, udnævntes han til statsraad. I lang tid var han gesandt i Florens, hvor han ophøiedes til «fyrste af San Donato». Ligesom broderen udfoldede han en storstilet virksomhed som mæcen og skjænkede store summer til velgjørenhed.

Demijohn *[démidžən]*, se Damejeanne.

Demimonde *[dəmimõ'd]* (fr.), eg. «halvverden», udtryk indført af Dumas den yngre som betegnelse for de halvdannede, halvfine, umoralske og løse eksistenser, som i det ydre søger at efterabe det gode selskab, folk, navnlig kvinder, af tvilsomt rygte.

Deminūtio ca'pitis, se Capitis deminutio.

Demīr-Basch, «jernhovedet» (tyrkisk *demir*, jern, *basch*, hoved), en betegnelse, tyrkerne anvendte paa Karl XII efter hans optræden under kalabalikken i Bender.

Demīr Hessax («Jernborgen»), by i Tyrkiet, vilajetet Saloniki, ligger ved jernbanen Dede—Agatsch—Saloniki; 8—13 000 indb. Den har et slot, flere moskéer og gamle klippegrave.

Demīr-Kāpu, se Jernporten.

Demissiōn, hjemsendelse eller opløsning af militær afdeling efter endt tjeneste, saavel for kortere som længere tid. Benyttes ogsaa om enkelte personer.

Demiu'rg (græ.). 1. Haandverker, indbefattende efter græsk forestilling ogsaa læger og kunstnere. — 2. Embedsmand i flere peloponnesiske og thessaliske byer. — 3. Hos Platon (i skriftet «Timaios») Gud som den, der har skabt verden og dannet verdenssjælen.

Demi-vierge *[dəmivjœrž]* (eg. halv-jomfru), en sansernes nysgjerrighed og som følge deraf ved sin usunde «verdenserfaring» halvt fordærvet ung pige. Navnet er skabt af romanforfatteren Marcel Prévost («Les demi-vierges»).

Demmīn, August (1823—98), t. kunsthistoriker; har væsentlig skrevet om keramik og vaaben.

Demmīn, by i Preussen, prov. Pommern, ved elven Peene; 12 541 indb. (1905). D. har tre forstæder, et gymnasium og en vinterlandbrugsskole, jernstøberier, maskinfabriker, livlig handel med træ, landbrugsprodukter og uld. Omtales første gang 1070.

Demnat, Nordvest-Afrika, Marokko, befæstet by i distriktet Demnata, ca. 70 km. ø.n.ø. f. Merrakesch, ved foden af Høie Atlas, 950 m. o. h. Vigtig markedsplads.

Demobilisēring, en armés tilbagevenden fra krigs- til fredsorganisation efter en krig.

Demōdex, *acarus*, se Midder.

Demografī el. befolkningslæren (ogs. demologi, populationistik) behandler den paa statistiske iagttagelser byggede kundskab om befolkningens sammensætning og lovene for dens udvikling. Se Befolkning.

Demogeot *[dəmǫžǫ']*, Jacques Claude (1808—94), fr. litterat, f. og d. i Paris, hvor han foredrog litteratur ved Sorbonnen. Meget udbredt blev hans tiltalende, men overfladiske og forældede «Histoire de la littérature française etc.» (1851). Foruden mange lærebøger skrev han ogsaa «Tableau de la littérat. fr. au XVII siècle» (1859) og en mere værdifuld «Histoire des littérat. étrangères considérées dans leurs rapports avec le développement de la littérat. fr.» (1880—83).

Demokrāter, se Forenede stater.

Demokratī (af græ. *demos*, folk, og *kratein*, herske), folkets herredømme, de «brede lags» overvegt i staten, folkeligt selvstyre, flertalsstyre. D.s historie er magtkampenes historie i de forskjellige samfund, fra de ældste virkelig politiske bevægelser opstod og indtil nu. Udviklingen faar sit præg af, at magtens tyngdepunkt, den afgjørende indflydelse paa statens styre og stel stadig forskyves, saaledes at den gaar over fra faa til stadig flere af samfundets medlemmer, men rigtignok med sterke tilbagefald og svingninger iblandt. Læren om folkets, d. v. s. borgernes delagtighed i magten, har sin oprindelse i det gamle Grækenland. Antikens grækere forstod ved d. en statsform, som var bygget paa principet om, at alle frie medborgere havde lige ret til at deltage i folkeforsamlingens afgjørelser, idet denne selv bestemte over statens anliggender (umiddelbart d.); denne forfat-

---

forsaavidt — ⓣ insofern — ⓔ (konj) in so far as; (adv) thus far — ⓕ jusque-là, jusqu'à ce point; (som) en tant (autant) que; en ce sens que; si (toutefois).

forsage — ⓣ (der Welt) entsagen; (dem Teufel) absagen — ⓔ forsake, abandon — ⓕ renoncer à (qc).

forsagelse — ⓣ Entsagung, Selbstverleugnung f — ⓔ resignation: renunciation — ⓕ renoncement m (à); abnégation (f) de soi-même.

forsagt — ⓣ versagt, mutlos — ⓔ despondent, disheartened, dispirited — ⓕ découragé, abattu; timide, pusillanime.

forsagt: paa f. se akkord.

forsagthed — ⓣ Versagtheit f — ⓔ despondency — ⓣ découragement m: pusillanimité, timidité.

forsake ⓔ forlade, svigte. **forsaker** svigter; frafalden.

forsamle — ⓣ versammeln — ⓔ assemble, congregate, gather together; (-s) meet, assemble — ⓕ (r)assembler, réunir; convoquer.

forsamling — ⓣ Versammlung f — ⓔ assembly; assemblage, meeting, convention, gathering — ⓕ assemblée; réunion f; (tilhørere) auditoire; (sammenstimling) attroupement m.

forsanger — ⓣ Vorsänger m — ⓔ leader (of the choir), precentor — ⓕ chanteur qui dirige un chant; (i kirke) chantre m.

forsatsblad — ⓣ weisses Blatt

ning blev efterhaanden almindelig i deres byrepubliker. Men den udartede ofte til pøbelherredømme (oklokrati), d.s vrængbillede. Dette fik i Aristoteles (s. d.) en skarp kritiker. Allerede hos ham stemples flertallets misbrug af magten som frihedsfornegtelse, og han opstiller som det i hans dage udskeiende d.s modsætning den tilstand, han kaldte politeia, folkets anvendelse af regjeringsmagten til det almene vel; han giver altsaa ikke dem ret, som vilde føre magten tilbage til et faatal, til et «aristokrati» (d. e. eg. efter ordet de «bedstes» styre). Ved det antike d. var der imidlertid altid et aristokratisk træk, idet nemlig det herskende borgerskab stedse under sig havde en talrig slavebefolkning, som savnede ikke blot politiske rettigheder, men alle til personen knyttede retsgoder. Slaven havde ingen selvstændig retsdygtighed; han var sin herres ting. Det virkelige d. forberedes ved kristendommen. Dens lære om alle menneskers «broderskab» og «lige værd for Gud» betegner et radikalt brud med antikens opfatning af menneskenes indbyrdes samfundsstilling. Med den nye læres seier faar opfatningen af d. et andet indhold. Hertil bidrog ogsaa den fra germanerne udgaaende indflydelse paa middelalderens statsdannelser og samfundsorganisation. Det d., man finder hos germanerne i ældre tid, lignede vistnok det antike deri, at statens anliggender blev afgjort umiddelbart i folkeforsamlingen (til tinge), og at slaveriet ogsaa hos dem fandtes; men det skiller sig fra det græske d. deri, at det var et bonde- og ikke et by-d., og at folkeforsamlingerne hos de germanske stammer delte magten med en konge. Hos dem er spirerne til det demokratiske kongedømme at søge. I den nyere tid har man netop hos det forfatningsbundne (konstitutionelle) kongedømme, hvor kongen staar udenfor og over partier og klasser med deres magtkampe, ment at finde det bedste vern for et virkeligt d., det hele folks styre gjennem dets lovlige magtorganer, til det hele folks vel og fremgang. Der findes her ingen klasse mennesker under borgersamfundets stade. Alle skal være med. Og ialfald i teorien har det moderne d. knæsat grundsætningen om, at alle samfundets medlemmer gjennem den lige og alm. stemmeret har den samme andel i folkeviljens udformning i politisk handling og lov. Dette d.s maal er vistnok ikke i alle lande naaet til fuld gjennemførelse, og i mange samfund er der sterke kræfter, som danner en hemsko for en saadan gjennemførelse, men udviklingens almene retning er ikke til at miskjende: den peger mod et kommende alm. folkestyre. Her maa ikke den omstændighed tabes afsyne, at det moderne og kommende d., som følge af staternes omfang og befolkningstal ikke er og ikke kan være et umiddelbart d. som i de gamle græske bystater, men ifølge sagens natur og de praktiske behov maa være repræsentativt, d. e. saaledes organiseret, at folket blot gjennem valgte repræsentanter øver indflydelse paa statens anliggender. En eiendommelig form af et saadant repræsentativt d. var den af Napoleon I indførte og af Napoleon III gjenoptagne og videre udviklede imperialistiske statsskik, efter hvilken regenten ved alm. folkeafstemning (plebiscit) lod sig indsætte og anerkjende som folkeviljens repræsentant, men udstyret med saa godt som uindskrænket magt netop i kraft af dette sit mandat. I Schweiz og de Forenede stater forekommer en blanding af repræsentativt og umiddelbart d. med udslag i det saakaldte «referendum» (s. d.). [Litt.: M. Ostrogorski, «Democracy and the organization of political parties», 2 bd. (London 1902; ogsaa i fr. udg.); Getz, «Om demokratiet» (1885); J. D. Irgens Hansen, «Demokrati eller almue» (1890).]

Demo'kritos el. Demokri't (omkr. 460—370 f. Kr.), græ. tænker og naturforsker fra Abdera, discipel af Leukippos (s. d.). Det berettes om ham, at han gjorde store reiser og bl. a. i Storgrækenland blev bekjendt med pythagoræerne og eleaterne. Han udviklede sine tanker i talrige velskrevne verker, af hvilke vi kun har brudstykker. D. antog som Leukippos det «fulde» og det «tomme» for grundbestanddelene af alt; det «fulde» tænkte han sig igjen bestaaende af utallige udelelige, ensartede smaalegemer, atomer. Tilblivelse vil altsaa sige sammensætning, undergang adskillelse af atomer. Sjælen tænkte D. sig ogsaa sammensat af atomer, som ved døden adskilles, hvorved sjælen gaar tilgrunde. Aristoteles havde øie for D.s teoriers betydning, og Epikur og hans skole grundede sin naturopfatning paa D.s; romeren Lucretius har fremstillet D.s og Epikurs lære. D. staar i den antike filosofis historie som materialismens talsmand modsat Platon.

Demokritos.

Demolēre, fuldstændig ødelægge ved beskydning.

Demonēsi (Prinseøerne), tyrkisk øgruppe bestaaende af 9 øer i Marmarahavet, s.ø. for indløbet til Bosporus.

Demonetisēre (af lat. *moneta*, mynt), berøve en myntsort dens egenskab af at være lovligt betalingsmiddel. Naar et land gaar over til guldmyntfod, taler man t. eks. om, at sølvet d.s, d. v. s. inddrages og omsmeltes eller sælges som metal. Selvfølgelig synker det herved i værdi.

Demonstra'ndum, se Quod erat demonstrandum.

Demonstratiōn. 1. (Filos.). Paavisning, dernæst bevis i almindelighed, særlig naar dette nøie støtter sig til, hvad der kan paavises, d. e. sees og iagttages. Desuden bruges ordet om handlinger, hvis øiemed er udtrykkelig at tilkjendegive den handlendes sindelag eller meninger, f. eks. politisk d. — 2. D. kaldes den militære operation, at tropper dirigeres frem paa steder, hvor ingen afgjørelse tilsigtes, i den hensigt at vildlede modstanderen angaaende de virkelige dispositioner, særlig med hensyn til, hvor hovedangrebet vil foregaa. En d. vil forsøges udført med færrest mulig tropper, der til gjengjæld maa udstyres rigelig med ammunition for i det længste at skjule foretagendets sande karakter. Af samme grund grupperes tropperne mere i bredden end ved en afgjørelseskamp. Det demonstrerende angreb stopper gjerne op, naar man har faaet modstanderen til at udvikle sine

---

zu Anfang eines Buches — ⓔ flyleaf, blank leaf — ⓕ garde f.

forsch ⓣ flot, rask.

forschen ⓣ forske, granske; fritte. **Forscher** m, forsker, gransker.

Forschheit ⓣ f, flothed, raskhed.

Forschung ⓣ f, forskning.

forse: f. sig — ⓣ sich versehen, vergehen — ⓔ do amiss, do wrong, make a mistake; (paa) look too long at, fall in love with — ⓕ faire une (tomber en) faute, faillir; pécher (contre); manquer (à q), offenser (q); (paa) se laisser éblouir par; s'éprendre de.

forseelse — ⓣ Versehen, Vergehen n — ⓔ mistake, oversight, fault, error, slip — ⓕ faute, peccadille f; péché (contre); manquement; (jur.) délit m, contravention (à la loi); (par) mégarde, inadvertance f.

forsegle — ⓣ versiegeln — ⓔ seal (up) — ⓕ cacheter; (med rettens segl) mettre (apposer) les scellés à; sceller.

forsegling — ⓣ Versiegeln n, Versiegelung f — ⓔ sealing — ⓕ cachetage m; apposition (f) des scellés (à).

forsendelse — ⓣ Versendung f, Versand m — ⓔ sending, forwarding, transmission — ⓕ envoi m, expédition f.

forside — ⓣ Vorderseite f — ⓔ front, fore part, forside — ⓕ (côte (m) de) devant m; (hus) façade, face; (mynts) ogs. effigie f.

tropper. Men naar hovedangrebet gaar frem, søges ogsaa det demonstrerende angreb ført videre i tilslutning dertil.

Demo'nstratIv (gram.), paapegende (om en klasse af pronomener).

Demonstrēre (lat.), vise, forklare, bevise. D. a d o c u l o s, fremstille en sag saa tydelig, at den saa at sige kan sees, gjøre indlysende. D. a d h o m i n e m, se A d h o m i n e m.

Demontēre, ved beskydning at gjøre modstanderens skyts ubrugeligt.

Demoralisēre (fr.), eg. gjøre usedelig, fordærve, berøve en de gode egenskaber, man bør bevare. D e m o r a l i s a t i o n, sedernes fordærvelse, karakterens udartning.

De Morgan *[de må'əgœn],* A u g u s t u s (1806—71), eng. matematiker, f. i Indien, d. i London, studerede jus og derpaa matematik, blev meget tidlig professor i matematik i London, hvor han virkede til 1866. Han var en anseet universitetslærer og havde stor betydning gjennem sine fortrinlige lærebøger i matematik og logik.

De mor'tuis nil ni'si bēne (lat.), «om de døde skal man enten tie eller tale godt».

Dēmos (græ.), folk, særlig det suveræne folk (se D e m o k r a t i); i Attika ogsaa sogn, kommune som underafdeling under fyle (opr. 100, senere 174 demer); medlem af d. hed d e m o t e s.

Demo'sthenes. 1. Fremragende athensk feltherre under den peloponnesiske krig; viste stor dygtighed ved at besætte og befæste Pylos paa Peloponnes' vestkyst i ryggen paa spartanerne 425 f. Kr.; 413 afsendtes han til Sicilien for at hjælpe Nikias; men da Nikias ikke vilde opgive angrebet paa Syrakus, gik det galt; begge blev taget til fange og henrettet. — 2. Athens og oldtidens betydeligste taler og politiker (384—22 f. Kr.); søn af velhavende forældre; efter deres død mistede han ved formynderes uærlighed sin formue; uddannede sig til taler og opnaaede glimrende dygtighed, skjønt han havde store vanskeligheder at overvinde (utydelig stemme, kortaandethed). Han levede af sine indtægter som forfatter af retstaler; men snart optraadte han i politiken. Hans maal var at gjenreise Athens overherredømme og bevare Grækenlands frihed, som han saa truet af Filip af Makedonien.

Demosthenes.

I sin kamp mod Filip var D. uden tvil ledet af ærlig fædrelandskjærlighed, og han viste stort mod og fasthed, men undervurderede sin modstander, og hans midler i kampen var heller ikke altid de fineste. Af hans taler mod Filip, «de filippiske» (se F i l i p p i k a), er 10 (maaske kun 8 egte) bevaret. Han fremkaldte 340 krigen mod Filip, som endte med nederlaget ved Chaironeia; i dette slag kjæmpede D. med som menig soldat, og han fik det ærefulde hverv at holde ligtalen over de faldne. Snart efter stillede Ktesifon, D.s ven og meningsfælle, forslag om at hædre D. med en guldkrans for hans fortjenester; Aischines, D.s hovedmodstander, angreb Ktesifon for forslaget, og i retssagen «om kransen» kom det til et opgjør mellem D., der forsvarede Ktesifon, og Aischines; ved processen, som fik det udfald, at Aischines maatte gaa i landflygtighed, fik D. glimrende opreisning. Men 324 blev han anklaget og domfældt for at have beriget sig af penge, der var deponeret hos den athenske stat; en kort tid var han fængslet, men undslap til Aigina. 323 kaldtes han tilbage og deltog i oprøret mod makedonerne; da det gik uheldig, maatte han flygte til Kalauria, hvor han, indhentet af Antipatros' folk, tog gift. Bevaret under D.s navn er omtr. 60 taler, af hvilke dog omtr. halvdelen ansees for uegte; hans veltalenhed udmerker sig ved alvor og kraft.

Demōtika (Dimotika), by i Tyrkiet, vilajetet Adrianopel, ved jernbanen Dedcagatsch—Adrianopel; 8—10 000 indb., mest muhammedanere. D. er græsk bispesæde, har silkeindustri og betydelige pottemagerier. Karl XII levede her 1713—14.

Demōtisk betegner en af hovedperioderne under det ægyptiske sprogs udvikling (1. gammel-ægyptisk; 2. og 3. mellemrigets og det nye riges folkesprog; 4. d e m o t i s k, folkesproget i den græske tid, skrevet med en eiendommelig skrift; 5. koptisk, de kristne ægypteres sprog, skrevet med græsk skrift). Brugsch's «Grammaire démotique» (1855) er nu forældet.

Demurrage *[dəmə'rədz]* (eng.), liggedags- eller overliggedagspenge, en godtgjørelse, som ydes rederen af et skib af befragteren for ophold af dette i en havn udover de i befragtningskontrakten stipulerede laste- el. lossedage. Se L i g g e d a g e.

Denain *[dənɛ̃']*, by i det nordlige Frankrige, depart. Nord, ved Schelde, 10 km. s.v. f. Valenciennes; 22 088 indb. (1901). D., der ligger midt i et rigt kuldistrikt, er en sterkt opblomstrende industriby, har store jernverker, maskin-, glas- og vognfabriker. I juli 1712 seirede franskmændene her under Villars over de allierede under prins Eugène.

Denār (denarius), den almindeligste romerske sølvmynt fra oldtiden, af størrelse omtr. som en halvkrone, af skiftende værdi, mest dog omtr. 60—65 øre. Den deltes alm. i 4 sestertier, hver paa $2^1/_2$ as (s. d.). D. prægedes saavel i den republikanske tid som i keisertiden. I den ældste tid sees paa den ene side et kvindehoved, Roma, paa den anden et firspand eller dioskurerne.

Romersk denar.
(Hoved af Roma, og dioskurerne.)

Senere prægedes d. som regel med keiserens billede. Saa langt den romerske handel strakte sig, er d. fundet; i Danmark saaledes over tusen. Fra denne mynt stammer tegnet d. for den engelske penny.

Denaturalisēre (lat.), fratage indfødsret, løse fra undersaatligt forhold til en stat.

---

forsigtig — ⓣ vorsichtig, behutsam — ⓔ cautious, circumspect, prudent, wary, guarded; (paaskrift) with care! — ⓕ prudent; (fornuftig) sage; (taktfuld) discret; (tilbageholdende) réservé; (paaskrift) fragile!

forsigtighed — ⓣ Vorsicht, Behutsamkeit f — ⓔ caution, circumspection, prudence, wariness — ⓕ précaution, prudence, sagesse; discrétion; réserve f. **forsigtighedsregel** — ⓣ Vorsichtsmassregel f — ⓔ (measure of) precaution, precautionary measure — ⓕ (mesures de) précaution f.

forsikre — ⓣ versichern — ⓔ assure, protest; (høit, dyrt) vow; insure (a house, a ship) — ⓕ assurer; (bevidne) affirmer; protester de (son innocence).

forsikring — ⓣ Versicherung f — ⓔ assurance, protestation; (mod ild osv.) insurance — ⓕ assurance; affirmation; protestation f (d'amitié).

forsinke — ⓣ verzögern, verspäten — ⓔ retard, delay; (-t) (be-)late(d), behind (its) time, overdue — ⓕ retarder; attarder; arrêter; (-t) en retard (d'une heure).

forsinkelse — ⓣ Verzögerung, -spätung f — ⓔ delay — ⓕ retard(ement) m.

forsiring — ⓣ Verzierung f; Zierrat m — ⓔ decoration, embellishment, ornament — ⓕ décoration f; ornement m; (mus.) floriture.

Denaturēring. 1. Tilsætning til alkohol af ildelugtende og -smagende stoffe, hvorved den gjøres udrikkelig. Anvendes i de lande, hvor denatureret sprit til teknisk brug er skattefri i modsætning til drikkespiritus. D.s-midlerne er lovbefalet, men retter sig efter spritens senere anvendelse. I Tyskland bruges almindelig 2 vol. pct. raa træspiritus og ½ vol. pct. pyridin. For sprit til lakindustrien tillades ½ vol. pct. terpentin, til kollodiumindustrien 10 vol. pct. æter. — 2. Lignende tilsætninger til andre produkter som salt og olivenolje for af fiskale hensyn at gjøre dem uspiselige, men samtidig skattefri (f. eks. lidt petroleum til salt).

Denātus, moderne lat., afdød, modsat n a t u s, født.

Denbigh *[de'nbi]*. 1. Grevskab (shire) i England, nordl. Wales, 1724 km.², 131 582 indb. (1901). Landet er bjergfuldt og har brede, frugtbare dale ved Conway, Clwyd og Dee. Der findes kul, jern, bly og sølv. — 2. Hovedstad i grevskabet, ligger ved Clwyd, 38 km. s.v. f. Liverpool. 6439 indb. (1901).

Dender *[dœ̃'dr]* (Dendre), elv i Belgien, prov. Østflandern, dannes af Øst- og Vest-D. ved Ath i Hennegau og forener sig ved Dendermonde med Schelde. Hele længden er 117 km., heraf er 65 km. kanaliseret.

De'ndera, Nordøst-Afrika, by i Øvre-Ægypten, paa venstre Nilbred under 26° 10′ n. br. med 8895 indb. (1897). Storartede ruiner af den gamle ægyptiske by Ta-nt-rer (græ. Tentyris). Blandt disse er særlig berømt et til den ægyptiske kjærlighedsgudinde Hathor indviet tempel, maaske allerede fra det 4de dynastis tid, men ialfald restaureret af Thutmosis III (ca. 1470 f. Kr.) og paany opbygget af Ptolemæus XIII og Kleopatra med tilføielser fra den første romerske keisertid. Her fandtes den berømte fremstilling af dyrekredsen, hvor de græ. zodiakaltegn sees ved siden af de ægyptiske stjernebilleder. Den opbevares nu i Nationalbiblioteket i Paris. (Se planche Æ g y p t i s k b y g n i n g s k u n s t bd. I, sp. 1496.)

Dendermonde *[dœ̃'dr-]* (fr. Termonde), by i Belgien, prov. Østflandern, ved Denders udløb i Schelde, 25 km. n.v. for Brüssel; 10 256 indb. (1905). I D. findes et biskoppeligt collège og et tegneakademi. D. har bomuldsvæveri og garveri og en kirke med malerier af van Dyck.

Dendre *[dœ̃'dr]*, se D e n d e r.

Dendri'ter, fine træ- eller moslignende brune eller sorte figurer, som findes paa visse bergarter, f. eks. kalkstene, sandstene og kvartsiter. De dannes ved, at det i bergarten cirkulerende vand, som indeholder jern- og mangankarbonater, trænger ind i fine spalter og afsætter jern- og manganhydroksyd.

Dendrōbium (bot.), epifytiske orkideer, vildtvoksende i Syd-Asien og Australien. De har istedetfor knolde lange, leddede stængler. Af det store antal arter, som dyrkes i veksthuse, skal her kun nævnes den særlig yndede *d. wardianum,* som har store, voksagtige blomster, gule i svelget og med to purpurfarvede pletter, *d. nobile* med lange blomsterklaser med hvide og fiolette farver og den gulblomstrede, vellugtende *d. aureum*.

Dendroli'ter, forstenede træstammer, især af naaletrær og bregner, har ofte en saa vel bibeholdt struktur, at baade slegten og arten kan bestemmes.

Dendrologī, læren om trærne. D. befatter sig især med de dyrkede trærs og buskes systematik. Af dendrologiske verker kan nævnes: A. S. Ørsted, «Frilandstræveksten i Danmark» (1864—67), J. C. Loudon, «Arboretum et fruticetum britannicum» (1833) og af senere tyske verker: E. Koehne, «Deutsche Dendrologie» (1893), samt C. K. Schneider, «Ill. Handb. der Laubholzkunde» (1904—).

Dendromēter, instrument til indirekte maaling af staaende trærs diametertykkelse i hvilkensomhelst høide.

Deneb, stjernen α af 1ste—2den størrelse i Svanen. D. betyder hale.

Denfert-Rochereau *[dãfær-råšrå']*, P i e r r e M a r i e P h i l i p p e A r i s t i d e (1823—78), fr. officer. Berømt for sit forsvar af Belfort 1870—71. Medlem af nationalforsamlingen 1871, men nedlagde sit mandat, da forsamlingen havde vedtaget fredspræliminærerne. Samme aar dog paany valgt og ligesaa 1877. Skrev «Histoire de la défence de Belfort» (Paris 1871) og «Les droits politiques des militaires» (1874).

Denga (flert. *dengi,* opr. tatarisk ord) el. d e n e s j h a, rus. mynt = ½ kopek (s. d.) el. omtr. 1 øre. Oprindelig blev d., som indførtes 1535, præget i sølv; ved beg. af 18 aarh. gik man over til kobber og 1867 til bronce.

Dengis (tyrk.), «hav», navn paa flere sjøer i Asien, i den rus. provins Akmolinsk paa Kirgisersteppen, f. eks. S e l e t y - D e n g i s.

Dengremont *[dãgrəmõ']*, M a u r i c e (1866—93), brasiliansk violinvirtuos, vakte som ung gut stor opsigt paa sine koncertreiser i Europa. Var i Kristiania 1880.

Denguefeber *[de'nge-]* er en akut, febril infektionssygdom, hvis hovedsymptomer er kortvarigt feberanfald, led- og muskelsmerter og et mæslingelignende hududslæt. Ligesom influenza, som d. i det hele ligner, opstaar den meget pludselig og optræder epidemisk, idet undertiden hele befolkningen angribes, men i modsætning til influenza findes den kun i de tropiske og subtropiske lande. Den første erkjendte d.-epidemi optraadte 1779 paa Batavia.

Denham *[de'nəm]*, D i x o n (1786—1828), eng. major og bekjendt Afrika-reisende. Deltog sammen med Oudney og Clapperton i den store ekspedition, som African association i London udsendte til løsning af Nigerspørsmaalet (1822—24). Gjennemvandrede fra Tripolis over Murzuk den store ørken til Bornu, opdagede Tsadsjøen og dens tilløb Schari, trængte mod s.v. gjennem Sudan til 10 ° n. br. og naaede i Nupe Niger, som D. merkelig nok ansaa for Tsad's hovedtilløb og identisk med Schari. Døde som guvernør i den brit. koloni Sierra Leone.

Denham *[de'nəm]*, S i r J o h n (1615—69), eng. digter; sluttede sig i borgerkrigen til kongens parti og gjorde dette store tjenester. Gjennem sine naturskildrende digte blev D. en grundlægger af den beskrivende eng. poesi. Hans vigtigste digt er «Cooper's hill».

Denhardt, K l e m e n s (1852—), t. Afrika-reisende, udforskede 1878—79 sammen med dr. G. A. Fischer og sin yngre broder Gustav egnene mellem Tana- og Osi-elven og hjembragte talrige efterretninger om landet mellem Mombasa og Victoria Nyanza. Fik paa en ny ekspedition 1884 sultanen af Vitu til at anerkjende Tysklands protektorat. Dette gik ved mageskiftet mellem England og Tyskland juli 1890 over til England, som overlod Helgoland til Tyskland.

Denia, by i Spanien, prov. Alicante, 80 km. s.ø. for Valencia; 12 431 indb. (1900). D. har en havn, som i

---

forskaane — (t) (einen mit etw.) verschonen — (e) spare; exempt (one from) — (f) exempter, dispenser (q de qc); épargner (qc à q); faire grâce à q de qc.

forskanse — (t) verschanzen — (e) intrench, barricade — (f) retrancher, fortifier; (sig) ogs. se loger.

forskansning — (t) Verschanzung f — (e) intrenchment, barricade, (pl) defences — (f) retranchement m, fortification f.

forske — (t) forschen — (e) inquire into, investigate, explore; search (for) — (f) faire des recherches; étudier.

· **forsker** — (t) Forscher m — (e) inquirer, searcher, investigator, philosopher — (f) scrutateur, explorateur, observateur; savant; penseur m.

forskjel — (t) Unterschied m (e) difference; distinction — (f) différence; (adskillelse) distinction f. **uden f.** — (t) ohne Unterschied — (e) indiscriminately — (f) indifféremment, indistinctement.

forskjellig — (t) verschieden — (e) different (from, to); (tydelig adskilt) distinct; (pl) various, miscellaneous — (f) différent (de), divers, dissemblable, distinct; (afvekslende) varié. Se ogs. adskillig.

forskjelligartet — (t) verschiedenartig — (e) varied, heterogenous, heterogeneal, diversified — (f) d'espèce différente; hétérogène; disparate; opposé.

forskjellighed — (t) Verschie-

1900 besøgtes af 149 skibe paa 106 558 tons, udfører sydfrugter, især rosiner. Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Barcelona.

Denier *[dənje']* (fr., af lat. *denarius*, mynt), den mindste myntenhed i de gamle fr. provinser = $^1/_{12}$ sol (sou) el. $^1/_{240}$ livre (tournois); den mindste mynt var imidlertid 1 liard = $^1/_4$ sol = 3 d. eller ikke fuldt 1 øre. Værdien vekslede forøvrigt efter tid og sted.

Deni'fle, Friedrich Heinrich Suso (1844—1905), øster. romersk-katolsk teolog, dominikaner, kaldtes 1880 til Rom som sin ordens generaldefinitor, blev 1883 ansat ved vatikanerarkivet og 1896 underarkivar. D. er forfatter til en række lærde arbeider, særlig vedrørende middelalderens teologi og kirkehistorie. Sammen med pater Franz Ehrle grundede han 1885 «Archiv für Litteratur und Kirchengeschichte des Mittelalters». I sit skrift, «Luther und Lutherthum in der ersten Entwickelung quellenmässig dargestellt» (1904, 2 udg. 1905), rettede han et skarpt angreb paa Luther og hans verk. Da dette arbeide blev haardt angrebet af protestantiske lærde, søgte D. at verge sig i skriftet «Luther in rationalistischer und christlicher Beleuchtung. Prinzipielle Auseinandersetzung mit A. Harnack und R. Seeberg» (1904).

Deniker, Joseph (1852—), fr. antropolog og naturforsker, f. i Rusland, siden 1888 bibliotekar ved det naturhistoriske museum i Paris; forfatter af en række fortjenstfulde verker, navnlig over emner fra antropologi, etnografi og sammenlignende anatomi.

Denīna, Giacomo Carlo (1731—1813), ital. historiker. Hans frisindede verk «Le rivoluzioni d'Italia» I—III (1769—70) skaffede ham et professorat i Turin, men snart mistede han dette under den storm, som reistes mod ham. Fredrik II indbød ham til Berlin, hvorhen han ogsaa drog, blev legationsraad og akademimedlem og skrev «Rivoluzioni di Germania» (8 bd., 1804). Sine sidste leveaar tilbragte han i Frankrige, hvor Napoleon havde udnævnt ham til bibliotekar i Paris. Blandt hans øvrige skrifter kan fremhæves «Storia della Italia occidentale» (6 bd., 1809—10).

Denis *[dəni']*, Maurice (1855—), fr. maler; nyromantiker og ny-impressionist. Paavirket af Puvis de Chavannes. Søger at udtrykke følelse og mystik ved en arkaiserende, dekorativt forenklet form. Den fine kolorit giver billederne et eget eventyrskjær. Har i de senere aar opgivet pointillismen. Hovedverk: udsmykningen af Sacré-Coeur-kapellet (1903). Gruppebillede af neoimpressionisterne: «Hommage à Cézanne». Illustrationer til Verlaines «Sagesse» og «Thomas a Kempis».

Denis, Johann Nepomuk Cosmas Michael (1729—1800), t. bibliograf og digter, ansat ved Wiens hofbibliotek, i hvilken stilling han udarbeidede en række fortjenstfulde verker om sjeldne og gamle bøger. Oversatte desuden Ossian paa heksametre og digtede under anagrammet «Sined der Barde» selv i samme stil.

Denis, Saint, se Saint Denis.

Denisly, by i Lilleasien, 175 km. s.ø. f. Smyrna, ved en liden sidebane til jernbanen Smyrna—Burdur; omtr. 17 000 indb. Ligger vakkert til i en frugtbar omegn. I nærh. er ruiner af det græske Hierapolis og Laodikeia.

Denison *[de'nisn]*, by i Nordamerika, staten Texas, nær Red River; 11 807 indb. (1900). D. driver handel med bomuld og er knudepunkt for flere jernbanelinjer.

Denitrēring, se Kunstsilke og Svovlsyre.

Denitrifikatiōn, se Salpeterbakterier.

Denk, Johannes (omkr. 1495—1527), t. gjendøber, 1523 rektor i Nürnberg, udvistes senere, mistænkt for kjetteri. D. førte derefter et omflakkende liv, stadig propaganderende for sine, af mystiken paavirkede idéer. I flere skrifter angreb han reformatorerne. Senere trak han sig tilbage til Basel, hvor han døde af pest. [Litt.: Keller, «Ein Apostel der Wiedertäufer».]

Denka, se Dinka.

Denmark Hill *[de'nmāək hil]*, sydlig forstad til London, hører til Camberwell-omraadet.

Denner, Balthasar (1685—1749), t. portrætmaler; hans billeder, der er uden aand og dybde og ikke altid korrekte i tegningen, er malet med en minutiøs gjengivelse af ansigternes detaljer (hudfolder, aarer o. s. v.). Han arbeidede for flere hoffer, ogsaa for det danske. Portræt af Tordenskjold.

Denner, Johann Christoph (1655—1707), t. instrumentmager; opfandt under forarbeidelsen af de forskjellige slags træblæseinstrumenter klarinetten.

Dennery *[dænri']* el. d'Ennery, egentl. Adolphe Philippe (1811—90), fr. dramatisk forfatter, f. og d. i Paris. Skrev allerede 20 aar gammel sammen med Ch. Desnoyer stykket «Émile ou le fils d'un pair de France» og derefter sammen med andre over 200 teaterstykker, vaudeviller og libretti, hvoraf særlig kan merkes: «César de Bazan» (1844), «Les deux Orphelines» (1875) samt flere ogsaa hos os spillede dramatiseringer af Jules Verne's romaner. Hans bearbeidelse af Balzac's «Mercadet» har siden 1870 holdt sig paa Théâtre-français.

Dennewitz, landsby i Preussen, i distriktet Potsdam, bekjendt ved slaget 6 sept. 1813. hvor den preussiske general F. W. v. Bülow (s. d.) tilføiede franskmændene under Ney et afgjørende nederlag. Til belønning blev Bülow greve med titlen Bülow von D.

Denominatiōn, benævnelse, dels ved anførsel af selve navnet, dels ved omskrivning, f. eks. korsikaneren istedetfor Napoleon.

Denominatīva (gram.), afledninger paa grundlag af en nominalstamme (godhed, huslig, rødme, laase, parvis) modsat deverbativa, afledninger af en verbalstamme (brynde, spiselig, sænke).

Denon *[dənō']*, Dominique Vivant, baron (1747—1825), fr. raderer og forfatter. Amatør, diplomat, under Napoleon generaldirektør for museerne. Talentfuld og teknisk meget alsidig. Som samler kjendt med de forskjelligste skoler sluttede han sig dog særlig til hollænderne (har reproduceret Potters berømte tyr paa et stort blad). Talrige portræter.

De nōvo (lat.), paany.

Dens (lat.), tand.

Densimēter, en flydevegt (s. d.), som umiddelbart angiver specifik vegt.

Densusiānu, Nicolae (1846—), rumænsk historiker. Har udviklet en produktiv forfattervirksomhed paa den rumænske histories omraade og har delvis udgivet det store kildeskrift «Documente privitore la istoria Românilor» (1887 ff.).

---

denheit f — ⓔ diversity — ⓕ différence, diversité, disparité; divergence (d'opinions o. l.); variété f.

forskjertse — ⓣ verscherzen — ⓔ forfeit — ⓕ perdre; gâter.

forskjønne — ⓣ verschönern — ⓔ embellish, grace, beautify — ⓕ rendre plus beau; embellir; flatter, avantager.

forskjønnelse — ⓣ Verschönerung f — ⓔ embellishment, beautification — ⓕ embellissement m.

forskning — ⓣ Forschung f — ⓔ inquiry, investigation, research — ⓕ recherche(s), investigation, exploration, observation, étude f.

forskole — ⓣ Vorschule f — ⓔ preparation, training; preparatory school, propædeutics — ⓕ école (f) préparatoire; fig. école; introduction f.

forskrift — ⓣ Vorschrift f — ⓔ copy (-slip, -head); (bud) directions, instructions, precept, (læges) prescription — ⓕ modèle (d'écriture), exemple; (bud) précepte m, instruction f; ordre; recommandement m; (læges) prescription f.

forskrive — ⓣ verschreiben, beziehen — ⓔ (varer) bespeak, order, write for; (overdrage som pant) mortgage, pledge, pawn; (sig til djævelen) make a bargain with the evil one — ⓕ (varer) faire venir, commander; (sig) s'engager par écrit (à faire qc); (til djævelen) se donner au diable.

forskrivning — ⓣ Verschreibung f — ⓔ order; -bond — ⓕ

Dent *[dā]* (fr.), tand, betegnelse for steile alpetoppe, svarende til n. tind. 1. D.-Blanche, Schweiz, kanton Wallis, 4364 m. — 2. D.-de-Brenlaire, kanton Freiburg, 2356 m. — 3. D.-du-midi, Berneralperne, 3260 m. — 4. D.-de-Morcles, Berneralperne, 2974 m. — 5. D.-d'Hérens, Penniske Alper, 4180 m. — 6. D.-d'Oche, Chablais-Alperne, 2437 m.

Dentāl (af lat. *dens*), hørende til tænderne.

Dentāler, uklart og forskjellig brugt ord, i regelen d. s. s. tungespidslyd; sml. Inter-, Post-, Supradentaler.

Dentālium (zool.), sjøtænder, den eneste slegt af en til bløddyrene hørende liden, meget gammel, allerede i silur og devon repræsenteret dyregruppe, de saakaldte scaphopoder, som ofte regnes til sneglene, men i mange henseender slutter sig nærmere til muslingerne. De hos larverne parrede kappeanlæg vokser under udviklingen sammen paa bugsiden til en i begge ender aaben sæk. Skallet af form som en elefanttand, aabent i begge ender. Dyrene lever gravende i havbundens sand. Flere arter ved vor kyst.

Dentāria, se Tandrod.

Dentātus, Marius Curius, se Curius Dentatus.

Dente, Josef (1838—1905), hofkapelmester og konservatorielærer i Stockh., har komponeret operetten «I Marokko», kammermusik, sange, en prisbelønnet symfoni m. m.

Dentelēret arbeide (fr. *dentelure*, udtakning), udtakket arbeide, kniplinger o. s. v.

Denti'kler (lat. *denticuli*) kaldes tandsnit i gesimser.

Dentīn, tandben, se Tænder.

Dentipalatāler kaldes af svenske fonetikere lyd frembragt med tungebladet mod overtænder og gane.

Denti'st (lat.), tandtekniker.

Dentitiōn (lat.), tændernes frembrud (hos børn).

Denton *[dentn]*, fabrikby i England, grevsk. Lancaster, 7 km. n.ø. for Stockport; 14 934 indb. (1901). Hattefabriker; kulgruber.

D'Entrecasteaux-øerne *[dātrəkastå'-]*, brit. øgruppe i Stillehavet ved sydøstspidsen af Ny-Guinea, omtr. 3150 km.² med omtr. 12 500 indb. (papuer). De største øer er Normanby, Fergusson og Goudenough.

Denudatiōn (lat.), blottelse; denudere, blotte, afsløre. — D. (geol.), bortførelsen af de i overfladen beliggende dele af jordskorpen, saa at tidligere dækkede partier blottes. D. virker henimod at jevne jordens overflade ned til havets niveau. Det er vand, is og vind, som frembringer d. Det rindende vand og isbræer virker ved sin erosion (s. d.), som særlig er af betydning i fjeldlandskaber, havets bølger og brænding ved at tære paa kysterne ved abrasionen (s. d.); vindens d. (deflation) ytrer sig især i lavlandet.

Denunciatiōn (lat.), angivelse, melding, specielt angivelse for øvrigheden af en tilsigtet eller udført forbrydelse. Ofte bruges ordet i en noget foragtelig betydning om angivelser, som sker af lavere, private bevæggrunde. Sidstnævnte betydning forbindes hyppigst med denunciānt, angiver, og denunciēre, angive.

Denver *[de'nvə']*, by i de Forenede stater, hovedstad i Colorado, ved den sydlige Platteelv og ved foden af Rocky Mountains, 1600 m. o. h., omtr. 150 000 indb. (1904). D. er midtpunktet for et stort grubedistrikt og har desuden meget betydelig industri, jern- og maskinindustri, ølbryggerier, møller etc. Byen har brede gader, mange vakre parker og storartede bygninger, deriblandt et imponerende «kapitol» af granit. Her er ogsaa Colorados statsuniversitet. — D. blev anlagt i 1859. Norsk vicekonsulat.

Dēo annue'nte (favente el. fuvante) (lat.), med Guds hjælp.

Deoband, by i Forindien, i distriktet Saharanpur, 150 km. n. for Delhi, 20 167 indb. (1901), har mange moskéer og hindutempler. I nærheden flere hinduiske helligdomme, som besøges meget af pilgrimme.

Deogarh, by i Forindien, prov. Behar, 80 km. sv. for Baghalpur (ved Ganges), 8838 indb. (1901). Berømt ved en gruppe af 22 templer helliget til Çiva og besøgt af en mængde pilgrimme.

De'o grātias (lat.), Gud ske lov.

De o'mnibus rēbus et nonnu'llis āliis (lat.), «om alt muligt og forskjelligt andet», d. e. om alt muligt mellem himmel og jord.

Deoprajag el. Deoprag, by i Indien ved sammenløbet af Alaknanda og Bagirathi, Ganges' to kildeelve. D. er et af hinduernes helligste valfartssteder og har et berømt tempel, som ifølge traditionen skal være 10 000 aar gammelt.

Deosāi («Gudesletten»), en høislette i det nordvestlige Forindien s. f. Indus, mellem Kasjmir og Baltistan. Høiden er omtr. 4000 m., og den er omgivet af optil 5000 m. høie fjelde. Den er fuldstændig vegetationsløs, men beboet af en mængde murmeldyr. Veien Srinagar—Skardo gaar over den.

Departement *[-mang]* er i Norge navnet paa de hovedafdelinger, hvori den overordnede centraladministration er delt. Hvert d. ledes af en statsraad (statsminister), se Centralforvaltning. Det samme er tilfældet i Sverige. I Danmark er d. derimod benævnelse paa underafdelinger i ministerierne, saaledes at d.s-chef omtrent svarer til ekspeditionschef i Norge. I Frankrige er d. navnet paa de store lokale administrative distrikter (svarende til vore amter); styres af en præfekt («amtmand»).

Departementāl komité er i Norge benævnelse paa en af et regjeringsdepartement nedsat komité med det formaal at undersøge eller forberede en sag af vigtighed. En saadan komité har i almindelighed færre medlemmer og et mindre omfattende opdrag end de af kongen opnævnte kongelige kommissioner eller de af stortinget nedsatte parlamentariske kommissioner (se Kommissioner).

Departementstidende *[-mangs-]* er et i Norge med offentlig understøttelse siden 1829 udkommende ugeblad. Det indeholder de vigtigste kongelige resolutioner, de til grund for disse liggende departementsforedrag, embedsudnævnelser m. v. og er saaledes et for landets administration betydningsfuldt kildeskrift.

Departēre (lat.), fordele. Departition, fordeling.

Depeche el. depesche *[depǽše]* (af fr. *dépêcher*, paaskynde), eg. ilbrev, embedsskrivelse fra el. til et udenrigsdepartement og en diplomatisk tjenestemand i udlandet. Vigtigere d. sendes for at sikre dem hurtig besørgelse med særlig kurer eller ellers, for at betrygge deres hemmelighed, i egen forseglet væske (fr. *valise*). I udvidet betydning benyttes udtrykket d. om ethvert ilbrev,

---

promesse f, engagement m (par écrit): (gjældsbevis) obligation f, billet m; pacte (m) avec le diable.

forskruet — ⓣ verschroben; (stil) geziert, geschraubt — ⓕ exalté, exagéré, extravagant; (stil) guindé, maniéré; (esprit m, tête f) à l'envers.

forskruethed — ⓣ Geschraubtheit f, Verschrobenheit f — extravagance, eccentricity — ⓕ exaltation, exagération; extravagance; affectation f; maniéré m.

forskrække — ⓣ erschrecken — ⓔ frighten, terrify — ⓕ effrayer, épouvanter; faire peur à.

forskrækkelig — ⓣ erschrecklich, furchtbar, fürchterlich, entsetzlich — ⓔ frightful, terrible, dreadful, horrid, grievous — ⓕ effrayant, effroyable, terrible, épouvantable; affreux, horrible, à faire peur

forskrækkelse — ⓣ Erschrecken n, Schrecken m, Bestürzung f — ⓔ fright, terror — ⓕ effroi m, frayeur, épouvante, peur f.

forskræmt — ⓣ eingeschüchtert — ⓔ scared, frightened — ⓕ intimidé, effarouché.

forskud — ⓣ Vorschuss m — ⓔ advance (of money) — ⓕ avance f; accompte m.

forskyde — ⓣ verstossen, verwerfen — ⓔ cast off, disown, repudiate, put away — ⓕ (forkaste) rejeter; (forstøde) repousser; (hustru) répudier; (barn) déshériter. Se ogs. forstrække.

forskyldt se fortjent.

særlig alle ved telegraf befordrede meddelelser. Indeholder d. hemmelige meddelelser, pleier man at benytte sifferskrift (s. d.).

Dependēre (lat.), være afhængig af, være undergiven, bero paa. Dependent, afhængig, undergiven.

Depensēre (fr.), give ud, anvende meget paa noget, ødsle.

Depilatōrium, midler, ved hvilke man fjerner haar. Anvendes især ved abnorm haarudvikling i ansigtet hos kvinder. Tidligere benyttedes, som regel uden held, forskjellige kemiske stoffe, som svovlkalcium eller svovlbaryum; nu anvendes elektrolytisk depilation, idet en fin elektrode føres ned i haarroden. Naar den galvaniske strøm sluttes, ødelægges haarpapillen.

Deplacement *[deplasmā']* kaldes vegten af den vandmasse, som et frit flydende fartøi fortrænger. Denne er igjen lig fartøiets vegt, og d. er saaledes et maal for fartøiets størrelse og udtrykkes i tons à 1000 kg. Det er især krigsskibe, hvis størrelse angives paa denne maade, medens handelsskibe betegnes ved drægtighed i internationale register-tons. Passagerskibe betegnes ofte paa begge maader.

Deployere *[deploajēre]* (mil.), udfolde sine afdelinger, gaa over fra smal og dyb formation (kolonne) til bred formation (linje, kolonnelinje, kompanikolonner). De bagre afdelinger rykker da ud til siden og frem i høide med de forreste.

Depolarisēre. Udtrykket bruges i fysiken om poler, d. e. parvis forekommende kraftcentrer. Naar de i polerne virkende kræfter fjernes eller neutraliseres, taler man om depolarisation.

Depōnens (gram.), udsagnsord (verbum) med passiv form uden passiv betydning, som synes, længes.

Depone'nt (lat. *depositor,* af *deponere,* nedlægge) betegner i det juridiske sprog for det første den, som nedsætter noget hos en anden til forvaring (jfr. Depositum). Desuden bruges ordet ogsaa om den, som afgiver en forklaring, særlig for politiet eller retten.

Deponēre (lat., nedlægge, afgive). 1. D. er (juridisk) at overgive en løsøregjenstand til forvaring hos en anden mod eller uden vederlag. Det retsforhold, som herved stiftes mellem de to personer, deponenten og depositaren, betegnes i n. lovsprog med forvaring, gjemme, opbevaring, nedsættelse o. s. v. eller med det romerske navn depositum *(in deposito).* Til dette retsforhold hører, at forvareren overtager et tilsyn med tingen, og at forvaringen er kontraktens hovedøiemed, og at den samme ting skal tilbageleveres. Depositaren pligter at føre personligt tilsyn med tingen og skal ifølge lovbogens 5—8—17 gjemme tingen som sit eget gods. Han er ikke uden særlig aftale berettiget til at bruge den mere end fornødent for bevaringen (f. eks. for at motionere en hest). Deponenten kan naarsomhelst til rimelig tid kræve gjenstanden udleveret paa opbevaringsstedet, selv om en bestemt tid er aftalt, idet man gaar ud fra, at tiden alene er sat i hans interesse. — 2. (Akad.), se Deposition.

Depopulatiōn (lat.), affolkning, formindskelse af et lands folkemængde.

Deport (fr.), fradrag i kursen ved prolongationsforretninger i modsætning til report, tillæg til kursen. Ved kortere laan paa værdipapirer, som bærer høi rente, indrømmes d., medens der ved saadanne laan paa værdipapirer med lav rente maa ydes report.

Deportatiōn (lat. *deportatio*), forvisning til et bestemt opholdssted med større eller mindre frihedsindskrænkning. I den romerske stat anvendtes d. fra Augustus' tid (særlig til øer). D. gjaldt for livstid; i realiteten var den imidlertid hyppig livsstraf, idet man nemlig til d.s-sted ofte valgte øde og ufrugtbare øer, hvor det var umuligt at opholde livet. D. havde hos romerne kun til hensigt at uskadeliggjøre den bortviste. Det er først i de moderne stater, at man ved siden heraf har søgt at udnytte de forvistes arbeidskraft til at grundlægge kolonier. D. har i den nyere tid særlig været anvendt af England, Frankrige og Rusland. I England blev d.s-straffen indført ved en lov fra dronning Elisabeths tid, og i løbet af 17 og 18 aarh. blev en mængde forbrydere deporteret til de nordamerikanske kolonier; disse protesterede, men d. blev alligevel fortsat indtil frihedskrigen udbrød. Da d. til Amerika ophørte, og England ikke havde fængsler nok til sine forbrydere, begyndte man (1787) at deportere til Australiens østkyst. De uheldige virkninger af den tiltagende forbryderimport blev imidlertid stadig føleligere og kolonisternes uvilje mod den saa sterk, at regjeringen i 1840 erklærede New South Wales som fri koloni, der ikke mere maatte benyttes til d.s-sted. D. fortsattes dog endnu en tid til Van Diemens land, til Vestaustralien og nogle aar igjen til New South Wales. Fra 1864 er d.s-straffen helt ophævet i England. — I Frankrige blev d.s-straffen indført ved code pénal 1810, ophævet 1832 (uden at være anvendt i praksis), men gjenindført ved lov af 8 juni 1850. Loven skjelner mellem to arter: 1. den eg. d. i to grader for politiske forbrydelser og 2. transportation for alm. forbrydelser. Hertil kommer efter lov af 27 mai 1885 relegation som straf for visse recidivister. D.s-steder: Ny Kaledonien og Guayana. — I Rusland anvendes d. til Sibirien dels som administrativ forholdsregel, dels ifølge dom. Af d. anvendes tre arter: 1. Som haardt tvangsarbeide (i fængsler, bergverker eller fabriker, fra 1870-aarene særlig i kulgruberne paa øen Sachalin, s. d.) fra fire aar indtil paa livstid. Efter endt strafarbeide anvises de deporterede bestemte opholdssteder i Sibirien. 2. Tvangskolonisationsarbeide; de forviste faar sig jord anvist til opdyrkning, men staar under offentligt opsyn og formynderskab. Efter 10 aar skal den deporterede kunne rykke op til borger i kolonien (med samme rettigheder og pligter som kronens bønder). Men kun 1/3 pct. naar dette maal; de andre gaar tilgrunde. 3. Forvisning til Sibirien eller fjerne egne af Rusland som tvungent opholdssted, men uden tvangsarbeide. Anvendes kun overfor de privilegerede klasser. — I Norge blev en art d. til Finmarken foreskrevet ved flere reskripter i det 18 aarh. Reskript af 31 mai og 6 dec. 1743 bestemmer efter andragende derom fra amtmanden i Finmarken, at tyve fra Nordlands og Vardøhus amt, som ellers skulde have været dømt til tidsbegrænset strafarbeide i Trondhjems fæstning, herefter skal hendømmes til fiskeværene i Omgang tinglag i Finmarken, «paa det at bemeldte tinglag med duelige søfolk igjen kunde besættes, skydsen forsvarligen forrettes», og de «skarpe og tildeels øde fiskeleier i amtet kunde

---

forskyve — (t) verschieben, verrücken — (e) displace, shift — (f) déplacer, déranger.

forslaa I — (t) (hin-, aus-, zu-) reichen — (e) suffice, be sufficient, avail — (f) suffire, être suffisant (pour).

forslaa II — (t) zerschlagen, zu schanden schlagen; zerbläuen — (e) hurt, bruise — (f) meurtrir, blesser.

forslag — (t) Vorschlag, Antrag m — (e) proposal, proposition; motion; (lov-) bill — (f) proposition f; (lov-) projet m, motion f.

forslagsret — (t) Vorschlag(s)-recht n — (e) the initiative — (f) (droit (m) d')initiative, (de) présentation f.

forslagsstiller — (t) Antragssteller m — (e) proposer, (i parl.) mover — (f) proposant; auteur (m) d'une proposition.

forslagen se listig.

forslidt — (t) (om klæder) abgetragen; (f. talemaade) Gemeinplatz m — (e) worn out; (fig.) hackneyed, stale, trite — (f) usé; (fig.) trivial, banal.

forslugen — (t) gefrässig, gierig — (e) greedy, voracious — (f) vorace, glouton, goulu; avide (de).

forslugenhed — (t) Gefrässigkeit, Gier f — (e) greediness, voracity — (f) voracité, gloutonnerie f.

forsmaa — (t) verschmähen, verwerfen — (e) slight, disdain, refuse — (f) dédaigner, refuser; rejeter, repousser.

forsmag — (t) Vorgeschmack

igjen vorde peuplerede». Reskript af 23 juni 1773 bestemmer, «at naar de ved upaaklagelig opførsel og nyttig stræbsomhed gave formodning om deres øvrige tids gode vandel, dem da maatte udvises et jordstykke til bopæl samt ikke formenes at indlade sig i egteskab». Reskript af 5 mars 1756 bestemmer, at personer, som dømmes fra livet for leiermaal i forbudne led, men af kongen benaades, «samt mands- og quindespersoner, som dømmes til tugtbus i Trondhjem, fordi besvangrelsen er skeet, før de besvangrede quindespersoner have været til konfirmation», herefter skulde dømmes til privat tjeneste for kost og klæder i Finmarken, de første i 3 aar, de sidste i resp. 1 og ½ aar. De skulde først «til tinge opbydes», forat man kunde erfare, «hvo der mest trænger til tjenere».

Déposé (fr.), eg. deponeret, retslig beskyttet.

Depositiōn (deposits)(lat., aflæggelse) kaldtes en gammel akademisk skik, hvorved den nye student *(depositurus,* deraf «rus») «deponerede» (aflagde) sit gamle dyriske væsen. D., der foregik med udklædning og mange ceremonier, endte med, at dekanus optog de nye studenter ved universitetet, idet han heldte vin paa deres hoveder og salt paa deres tunger.

Deposits, se foreg. art.

Depōsitum (lat.) betegner for det første den deponerede gjenstand, for det andet forvaringsretshandelen og det dermed stiftede retsforhold. Jfr. ogsaa Bank.

Depossedēre (fr.), sætte en ud af en tings besiddelse, fordrive en fra hans eiendom. Depossederede fyrster er herskere, som ved erobring er sat ud af besiddelse af sine lande.

Depot *[depo]* (milit.), 1. magasin, oplag af militære afdelingers beklædning, udrustning og bevæbning; 2. den del af en militærafdeling, der ved dennes mobilisering, d. e. opsætning paa feltfod, udskilles for at danne den første reserve, hvorfra feltafdelingens tab erstattes. D.-afdelingens størrelse sættes gjerne til omkring ¼ af feltafdelingen; saaledes organiseres for et infanteriregiment en d.-bataljon, for et kavaleriregiment en d.-eskadron o. s. v. Ved d. drives en travl virksomhed: der opøves reservister, uddannes reservebefal, føres kontrol med ikke indkaldt personel, repareres og arbeides ny beklædning m. v., udbetales afløнning til soldaternes hjemmeværende familie, besvares forespørsler fra denne m. m. m.

Depping, Georg Bernard (1784—1853), t.-fr. geograf og historiker, f. i Westfalen, senere bosat i Paris. Skrev 1811 for ungdommen en populær fremstilling af Frankriges natur («Vinteraftener»), som blev meget læst og oversat til mangfoldige sprog. Syslede senere med historie (normannernes historie, handelshistorie, jødernes historie i middelalderen o. fl.). Besørgede flere udgiverarbeider, bl. a. «Correspondance administrative de Louis XIV».

Depravēre (lat.), fordærve, gjøre eller blive slettere. Depravation, moralsk fordærvelse.

Deprès *[dəprǽ],* Josquin, se Josquin.

Depressiōn, eg. trykkethed. 1. (Astr.). Dybde, negativ høide, den under horisonten liggende del af en høidecirkel. Synskredsens (kimmingens) d. er beregnet tabellarisk og findes tilnærmelsesvis at være $\sqrt{3h}$ bueminutter, idet h er høiden over havfladen, udtrykt i meter. — 2. (Fys.). Den sænkning af en vædskes frysepunkt, som finder sted, naar en anden substans opløses i den. — 3. (Meteor.). Et omraade med lavt lufttryk. — 4. I geografien betegner en d. en del af jordoverfladen, som ligger lavere end havspeilet. Saadanne findes i alle verdensdele. Den største er den store sænkning i det sydøstlige Europa paa grænsen af Asien, som for en del optages af det Kaspiske hav (26 m. u. h.), den dybeste ligger i Syrien, Jordandalen og det Døde hav (397 m. u. h.). — 5. (Med.). Nedtrykt sindsstemning, optræder dels som en mere selvstændig, ofte periodisk tilbagevendende lidelse, dels som et symptom ved fordøielsessygdomme o. a. — 6. (Mil.). Ved skydning under d. eller plongé er kanonen rettet under horisonten for at kunne bestryge sterke skraaninger, f. eks. skydning fra klippefæstningen Gibraltar. — 7. I økonomisk sprogbrug trykkede forhold; ved d.-periode forstaaes «daarlige tider, slette konjunkturer», da produktions- og omsætningslivet er afmattet. Ofte skjelnes mellem kriser, som særtegnes ved store fallitter, bankstansninger o. l., og som gjerne forløber akut, og den mere langvarige svækkelse og flauhed paa markedet, som er eiendommelig for d.

Deprētis, Agostino (1813—87), ital. statsmand; fik 1848 sæde i Sardiniens deputeretkammer og gjenvalgtes siden uafbrudt. Han tilhørte venstre centrum og arbeidede for Italiens enhed. Som prodiktator paa Sicilien 1860 blev han fortrængt af Crispi, men 1862 blev han minister for de offentlige arbeider under Ratazzi, 1866 marine- og dernæst til april 1867 finansminister under Ricasoli. Mars 1876 dannede han sit eget ministerium og blev tillige finans- og siden udenrigsminister. Mars 1878 gik han af, men blev 1879 atter førsteminister og november s. a. indenrigsminister under Caïroli. Mai 1881 paany førsteminister; en del reformer, bl. a. en stemmeretsudvidelse, gjennemførtes. I strid med venstres førere gled D. over mod høire og blev chef for et stort moderat parti. 1885 blev han udenrigsminister, og april 1887 dannede han sit sidste kabinet.

Deprez *[dəprœ']*, Marcel (1843—), fr. ingeniør, fra 1890 professor i elektroteknik ved Conservatoire des arts et métiers i Paris, var den første, som saavel teoretisk som praktisk paaviste muligheden af ved elektrisk strøm at overføre betydelige energimængder over store afstande (München 1882). Hans navn er sammen med d'Arsonvals knyttet til et meget bekjendt galvanometer, ligesom han har gjort vigtige undersøgelser i dynamomaskiners teori.

Deprimēre (lat.), nedtrykke, svække; deprimeret puls, svag puls; deprimeret sindsstemning, nedtrykt sindsstemning. Se ogsaa Depression 5.

De profu'ndis (lat., «af det dybe»), den efter begyndelsesordene opkaldte 130te (i Vulgata 129de) salme, en af de syv bodssalmer. I romerkirken benyttes den som begravelsessalme. Luther omdigtede den til salmen: «Af dybsens nød jeg raabe maa». Naar en dødsannonce slutter med ordene d. p. (saaledes ofte i Frankrige), betegnes herved en opfordring til bøn for den afdøde.

Deptford *[de'tfəd]*, sydøstlig forstad til London, ligger paa høire bred af Themsen. 110 398 indb. (1901). D. har store slagtehuse for alt fra udlandet kommende kvæg, jernstøberier og maskinfabriker.

Deputāt bruges om ydelser i naturalier til embeds-

---

m — ⓔ foretaste, earnest — ⓕ avant-goût m.

forsmædelig — ⓣ schmählich, schändlich — ⓔ disgraceful, ignominious; insupportable — ⓕ ignominieux, honteux, indigne.

forsmægte — ⓣ verschmachten — ⓔ languish, pine away, starve, die (with) — ⓕ languir; mourir (de soif osv.).

forsnakke sig — ⓣ (snakke feil) sich versprechen; (snakke for meget) sich verschwatzen(-plappern, -schnappen) — ⓔ make a slip of the tongue; (snakke for meget) babble (let) out a secret, let the cat out of the bag — ⓕ se tromper (en parlant); faire une contre-pèterie; (snakke over sig) bavarder; s'échapper (en paroles), en dire trop; se trahir.

forsnakkelse — ⓣ Versprechen, Sprechversehen; Verschwatzen n — ⓔ slip of the tongue — ⓕ faute échappée à la langue; contrepèterie f; bavardage m, indiscrétion f.

forsommer — ⓣ Vor-, Frühsommer m — ⓔ early (part of) summer — ⓕ commencement (m) de l'été.

forsone — ⓣ versöhnen, aussöhnen; besänftigen, beschwichtigen — ⓔ reconcile; propitiate, conciliate, appease; (-nde) redeeming — ⓕ réconcilier, raccommoder; (formilde) apaiser, adoucir; (-nde) atténuant.

forsoner — Versöhner m —

mænd ved siden af den faste løn, ofte paalagt som afgift af en fast eiendom, se Grundbyrder.

Deputatiōn (af lat. *deputare,* henvise), udvalg af ombudsmænd, som optræder paa en korporations eller en institutions vegne, for at overbringe andragende, lykønskninger, budskab, udredninger o. s. v., f. eks. stortings-d. (til kongen), kronings-d. o. s. v. Undertiden benyttes d. om en af en national eller kommunal forsamling nedsat komité; d. var saaledes det alm. navn paa de svenske rigsdagskomitéer i frihedstiden (1719—72) og er endnu betegnelsen paa komitéer i en flerhed af de tyske landdage.

Deputēret (fr. *député,* af lat. *deputatus,* bestemt til, valgt til), fuldmægtig, ombud, repræsentant. I alm. forstaaes ved d. medlem af en folkevalgt lovgivende forsamling, f. eks. i Frankriges d.-kammer, *chambre des députés.*

De Quincey *[dəkwi'nsi],* Thomas (1785—1859), eng. forfatter, f. i Edinburgh; førte et temmelig bevæget ungdomsliv, under hvilket han stundom led nød, men studerede tilsidst i Oxford. Han var en fortrolig ven af sjøskolens digtere og levede en stund sammen med Coleridge og Wordsworth. Tabet af hans formue førte ham ind paa journalistiken. Han skrev glimrende artikler i «The London magazine» og «Blackwood's magazine». Mest bekjendt er han blevet ved bogen «Confessions of an English opium-eater», en slags selvskildring.

Dēr (arab.), kloster, se Deir.

Dera Ghazi Khan, by og distrikt i Forindien, Punjab (Pandsjab). Distriktet er omtr. 14 500 km.² og har omtr. 445 000 indb. (1901). Byen D. G. K. ligger etpar km. v. for Indus og har 23 731 indb. (1901), talrige templer, garnison.

Dera Ismail Khan, by og distrikt i Forindien, Punjab, n. for foreg. Distriktet er omtr. 24 500 km.² og har omtr. 528 000 indb. (1901). Byen D. I. K. ligger ved den vestlige bred af Indus og har 31 737 indb. (1901). Vigtig handelsplads for Afghanistan. Fort med eng. garnison.

Derajat, en af divisionerne i provinsen Punjab (Pandsjab), det nordvestlige Forindien, 57 796 km.² med 1 360 699 indb. (1901). Omfatter bl. a. de to distrikter Dera G. K. og Dera I. K. (s. d.).

Deraje, by i Arabien i landskabet Nedsjd (i det indre). Var før vahabiternes hovedstad og skal da have havt 60 000 indb., men den blev i 1818 ødelagt af Ibrahim pasha og ligger nu i ruiner; blot 1500 indb. E'Riad, 20 km. i ø., er nu hovedstad for vahabiterne.

Der'āt (Derā'ā) er med sine ca. 5000 indb. en af de største byer i Hauran (østenfor Jordan); indentisk med det gamle Edreī, en af kong Ogs hovedstæder (4 Mos. 21, 33; Jos. 12, 4 o. a. st.). Fra fortiden skriver sig levningerne af en stor vandledning og et romersk bad; men af særlig interesse er den underjordiske by, som senere er blevet benyttet dels af indbyggerne under farefulde tider, dels af røverbander (jfr. Josephus' arkæologi XV, 10, 1).

Derb anvendes i mineralogien som betegnelse for ensartede mineralmasser af kompakt beskaffenhed og uden regelmæssig ydre form.

Derbe, by i oldtidens Lilleasien i Lykaonien, s.ø. f. Ikonien, nævnes som aposteldiscipelen Timotheos' fødested; apostelen Paulus prækede der.

Derbend (pers.) betyder slaa; bruges almindelig som navn paa snævre bjergpas.

Derbe'nt el. Derbend, by i den rus.-kauk. provins Dagestan, ligger paa den vestre bred af det Kaspiske hav n. for Kaukasus; 14 821 indb. (1897). Indbyggerne lever af silke- og bomuldsindustri samt landbrug og handel. Byen ligger paa en aasryg, som danner en af de yderste udløbere fra Kaukasus, og er omgivet af vældige mure. Ved sin beliggenhed beherskede den før veien langs havet («Jernporten»). Fra det store citadel Naryn-Kale strakte der sig vestover langs fjeldene en stor mur, den kaukasiske mur, helt til Darielpasset. — D. nævnes først omkr. aar 500. Den var i middelalderen residens for en khan. Efter en vekslende skjæbne blev byen i 1813 russisk.

Derby *[dā'əbi* el. *dɔ̄'bi],* jarl af, eng. peerstitel, siden 1485 tilhørende slegten Stanley. 1. Edward Geoffroy Smith Stanley, jarl af D. (1799—1869), blev medlem af underhuset 1820, tilhørte det liberale parti, blev derfor oversekretær for Irland 1830 og fik sæde i Lord Greys kabinet 1831, hvor han var en ivrig talsmand for valgreformen (1832); i Irland indførte D. et nationalt folkeskolevæsen, men bekjæmpede orangisternes parti og O'Connells fordring om repeal, d. e. gjenoprettelsen af et irsk parlament. Som koloniminister 1833—34 gjennemførte D. ophævelsen af negerslaveriet, men svingede i den følgende tid over i konservativ retning og blev koloniminister paany 1841—45 i Peels toryministerium. Da Peel vilde afskaffe korntolden, dannede D. i forening med Disraeli et protektionistisk parti, som 1846 styrtede Peel. Allerede 1844 fik D. plads i overhuset og blev efter faderens død 1851 Lord D. Han modsatte sig stadig frihandelens udvikling (1849) og var konservativ premierminister 1852 (febr.—dec.), men styrtedes paa grund af sine beskyttelsesprinciper. D. var atter premierminister 1858—59, gjennemførte jødernes politiske ligestilling, og igjen 1866—68; han gik da med paa at lade Disraeli gjennemføre en ny demokratisk valgreform (1867). D.s biografi er skrevet af Kebbel 1890 og Salisbury 1892. — 2. Edward Henry Stanley, jarl af D. (1826—93), foreg.s ældste søn; medl. af underhuset 1848—69; minister for Indien 1858—59; omdannede dette lands overordnede styrelse. Var udenrigsminister 1866—68, holdt sterkt paa Englands tilbageholdenhed i fastlandsanliggender. D. afslog tilbudet om at blive det konservative partis leder, blev atter udenrigsminister 1874—78 under Disraeli, men gik af, da han misbilligede dennes truende optræden mod Rusland. 1880 gik D. aabent over til de liberale og blev koloniminister i 1882; men som modstander af Gladstones home-rule politik gik han af 1885 og var i sine sidste aar liberal unionist. — 3. Frederick Arthur Stanley, jarl af D. (1841—), foreg.s yngre broder; 1865 konservativt medlem af parlamentet; 1878—80 krigsminister; 1885—86 minister for kolonierne; 1886—88 handelsminister og ophøiedes til peer som Lord Stanley; 1888—93 generalguvernør i Canada, men trak sig tilbage, da han ved broderens død 1893 blev Lord D.

Derby *[dā'əbi* el. *dɔ̄'bi].* 1. Grevskab (shire) i England, 2666 km.² med 504 610 indb. (1901). Den nordvestlige del er bjergfuld med toppen High Peak (604 m.), den sydlige del er flad og frugtbar. Hovedelven er Trent

---

ⓔ atoner, expiator — ⓕ réconciliateur; (rel.) rédempteur m.

forsoning — ⓣ Versöhnung, Sühne f — ⓔ reconciliation, propitiation; atonement, expiation — ⓕ réconciliation f, raccommodement m; (rel.) expiation f.

forsonlig — ⓣ versöhnlich — ⓔ placable, conciliatory — ⓕ conciliant.

forsonlighed — ⓣ Versöhnlichkeit f — ⓔ placability — ⓕ esprit, caractère (m) conciliant.

forsooth ⓔ i sandhed, min tro!

forsoren — ⓣ verflixt, verteufelt, famos — ⓔ rakish, daredevil, swaggering — ⓕ crâne.

forsove sig — ⓣ sich verschlafen — ⓔ over-sleep one's self — ⓕ dormir trop longtemps.

forspand — ⓣ Vorspann m; Pferde pl — ⓔ team; relay — ⓕ attelage; relais m; chevaux m pl.

forspil — ⓣ Vorspiel n — ⓔ prelude; introductory piece — ⓕ prélude m; ouverture f; prologue m.

forspilde — ⓣ verscherzen, verderben; (forspildt) leichtsinnig verbracht(es Leben) — ⓔ forfeit, lose; (for andre) spoil, mar; (forspildt) (a life) run to waste — ⓕ perdre; gâter; mal employer; troubler (la joie de); (forspildt) (vie f) utile.

forspise sig — ⓣ sich veressen, sich überladen — ⓔ overeat one's self — ⓕ manger trop (de).

forspist se forædt.

forsprang — ⓣ Vorsprung m

med Derwent. Af mineraler findes kul, jern, bly, sølv og zink. Industrien er livlig — 2. Hovedstad i grevskabet, fra hvilket den i 1888 udskiltes som eget «county borough», ligger ved Derwent og Derbykanalen; 114 848 indb. (1901). D. har silkeindustri, betydelige maskinverksteder og porcellænsfabriker.

Derby *[dā'əbi* el. *dɔ̄'bi]*, et af de berømteste og høiest doterede veddeløb for 3-aarige hingste og hopper. Oprindelig et udelukkende engelsk løb, oprettet i 1780 af jarlen af Derby, er det nu gaaet over til at betegne de klassiske hesteveddeløb ogsaa i andre lande som Frankrige, Tyskland, Østerrige og Danmark. Det engelske D., The D. stakes, afholdes paa sletten ved Epsom hvert aar ugen før pinse. Løbets længde er ca. 2 500 m., og indskuddene 50 sovereigns pr. hest uddeles som præmier. De anmeldte hestes antal kan ofte gaa op til mellem 2 og 300, men der starter sjelden mere end mellem 30 og 40. Dette løb omfattes i England med en enestaaende interesse, og saavel seirende hest som rytter omgives med en national glorie, som sent forsvinder. Baade over- og underhus tager sig fri paa D.-dagen. — Det franske D. er kun aabent for franske heste. Det oprettedes 1836 og afholdes i mai ved Chantilly. — Det østerrigske D. oprettedes 1868, det nordtyske 1869 og det skandinaviske, der afholdes hvert aar i juli maaned paa Eremitagen ved Kjøbenhavn, 1875. Dette er aabent for 3-aarige hingste og hopper født i Norge, Sverige, Danmark, Tyskland og Østerrig-Ungarn. Første hest vinder her 6 000 kroner.

Derecske *[dæ'rætšl:æ]*, landsby i Ungarn, komitatet Bihar, 25 km. s.s.v. f. Debreczin, 101 m. o. h., 8767 indb. (1900). Sodafabriker.

Derelinkvēre (lat. *derelinquere*) bruges i det juridiske sprog om opgivelse af eiendomsretten til en gjenstand. Er denne fast gods, tilfalder den staten; er den løsøre, tilfalder den første finder. Ved afkald paa arv, indtræder staten i arveretten.

Derenbourg *[dərābūr]* (opr. Dernburg). 1. J o s e p h D. (1811—95), fr. orientalist, studerede i Giessen og Bonn, ledede 1838—64 i Paris et institut for unge jøder; 1876 blev han professor ved École des hautes études. Af D.s arbeider kan, foruden afhandlinger i «Journal asiatique», merkes «Essai sur l'histoire et la géographie de Palestine» (1867), «Commentaire de Maimonide sur la Mischnah Seder Tohorot» (1886—91). Desuden var D. udgiver af den arab. del af «Corpus inscriptionum semiticarum». — 2. H a r t w i g D. (1844—), fr. orientalist, ovenn.s søn; studerede, bl. a. i Tyskland, navnlig arabisk, hvori han 1875 blev docent ved École des hautes études og 1879 professor; 1886 blev han sammesteds professor i religionshistorie. Han har bl. a. udgivet «Le livre de Sibawaihi» (1881—89), «Ousama ibn Mounkidh, un émir syrien» (1886—93).

Derfflinger, G e o r g, rigsfriherre af (1606—95), brandenburgsk generalfeltmarskalk, f. af fattige forældre i Østerrige. Ved trediveaarskrigens udbrud traadte han i krigstjeneste, først hos sachserne og senere hos svenskerne under Gustaf Adolf, Banér og Torstenson, hvor han udmerkede sig som en dristig rytterfører og hurtig avancerede til general. Efter den westfalske fred traadte han i brandenburgsk tjeneste som general hos den store kurfyrste og deltog i dennes forskjellige felttog. Udmerkede sig særlig ved overfaldet paa svenskerne ved Rathenow og i slaget ved Fehrbellin 1675, erobrede Stettin 1676 og slog svenskerne ved Tilsit 1679. D. blev ogsaa anvendt ved forskjellige diplomatiske sendelser.

Derg *[derk]*, L o u g h. 1. Sjø i Irland, grevskabet Donegal; paa en ø i denne ligger et kapel for St. Patrik, som aarlig i juni—aug. besøges af omtr. 4000 pilgrimme. — 2. Sjø i Irland paa grænsen mellem Tipperary og Galway, 38 km. lang og 4—11 km. bred; gjennemstrømmes af Shannon.

Deriva'ntia, afledende midler (s. d.).

Derivāter. En kemisk forbindelse siges at være d. af en anden, naar den formelt kan afledes af denne ved ombytning af visse atomer (især vandstof), eller atomgrupper (oftest hydroksyl OH) med andre. Kloreddikesyre, $Cl.CH_2.COOH$, og acetylklorid, $CH_3.CO.Cl$, er saaledes begge d. af eddikesyre, $CH_3.COOH$. Alm. alkohol, $CH_3.CH_2.OH$, og eddikesyre, $CH_3CO.OH$, er d. af æthan, $CH_3.CH_3$, der atter er d. af methan, CH_4.

Derivatiōn, den forskyvning til siden (afdrift), som et projektil faar paa grund af rotationen. Projektilbanens horisontale projektion bliver derved en uregelmæssig kurve.

Derivātum (gram.), afledning; v e r b a d e r i v a t a, afledede verber, modsat rod-verber; sml. D e n o m i n a t i v a.

Derivēre (lat.), aflede, udlede, stamme fra.

Deriveret funktiōn, afledet funktion, se D i f f e r e n t i a l r e g n i n g.

De'rketo, forekommer hos Ktesias som betegnelse for gudinden Atargatis, den syriske form (jfr. Lukians «dea syria») af Astarte (Atar = Aschtar = Istar). I Syrien, hvor fiskene (frugtbarhedens symbol) var helliget hende, dyrkedes hun navnlig i Hierapolis (syr. Bambyke el. Mabug), hvor hendes tempel stod ved en fiskerig sjø, og i Damaskus. En fremragende helligdom havde hun ogsaa i Askalon, hvor hun fremstilledes i fiskeskikkelse nedentil. Et tempel for Atargatis («atargateion») i Karnion (d. e. Aschteroth Karnajim) nævnes 2 Makk. 12, 26.

Derky'llidas, spartansk feltherre, udmerkede sig 411 i den peloponnesiske krig og 399—96 i de lilleasiatiske kampe mod perserne.

Derma (græ.), hud; d e r m a t i t i s, hudbetændelse; d e r m a t o l o g i, læren om hudsygdomme; d e r m a t o m y k o s i s, sopsygdom i huden.

Dermany'ssus, se F u g l e m i d d e.

Derma'ptera el. d e r m a t o'p t e r a. se Ø r e n t v i s t.

Dermatogēn (bot.), det yderste cellelag i de høiere planters vekstpunkter. Fra d. stammer de udviklede organers overhud.

Dermatoplasti'k, operationer, ved hvilke man dækker substanstab med hud, der enten tages i nærheden som en hudlap, der ikke udskjæres helt, idet en stilk vedligeholder lappens ernæring, eller fra et andet sted, og huden udskjæres da som smaa, tynde stykker. Se A u t o p l a s t i k.

Derme'stes, d e r m e's t i d æ, se K l a n n e r e.

Dermo'chelys, se S k i l d p a d d e r.

Dermoïdcyste er en svulst, der er dannet ved indkrængning af huden under fosterudviklingen. Den bestaar af en lukket sæk, som kan indeholde fedt, haar, ben, tænder o. a. Den findes hyppigst i eggestokkene,

---

— (e) start, lead — (f) avance f, avantage m, devants m pl.

Forst (t) m (f), (rationelt dreven) skog.

forstaa — (t) verstehen — (e) understand; know (how to . . .); (det forstaar sig) of course!; (sig paa) ogs. be a judge (have a knowledge) of, be skilled in; (lade sig f. med) hint, intimate — (f) comprendre, entendre; (fatte) concevoir, saisir; (kunne) savoir; (forstaar sig!) bien entendu! naturellement!; (f. sig af sig selv) aller sans dire, de soi; (lade sig f. med) laisser (faire) voir; (f. sig paa) ogs. se connaître à, en.

forstaaelig — (t) verständlich, fasslich, begreiflich — (e) intelligible — (f) intelligible; clair, net; facile à comprendre.

forstaaelse — (t) Verständnis, Einverständnis, Vernehmen n — (e) understanding, intelligence; (i god f) (on good) terms (with) — (f) intelligence f, entendement m.

forstaale — (t) (ver)stählen — (e) steel — (f) acièrer; (hærde) tremper.

forstad — (t) Vorstadt f — (e) suburb — (f) faubourg m. **forstads(beboer)** — (t) Vorstädter m — (e) suburban — (f) de faubourg; faubourien m.

forstand — (t) Verstand m; (betydn.) Sinn m — (e) understanding, intellect, sense; (mening) meaning, sense; (fatteevne) comprehension — (f) intelligence f.

ofte af betydelig størrelse, sjeldnere i testiklerne og i bindevævet under huden og da navnlig omkring øiet og paa halsen. Den kan ogsaa findes i lungerne o. a. st.

Dermoplasti'k, se Dermatoplastik.

Derne, Nord-Afrika, by ved Middelhavet i den østlige del af halvøen Barka, med ca. 2 000 indb. Her laa i den senere rom. keisertid Darnae el. Darnis.

Dernburg, Bernhard (1865—), t. finansmand og politiker, fik tidlig indflydelse paa ledelsen af den preussiske hypotekaktiebank og den tyske hypotekbank og ledede 1901—06 banken for handel og industri. D. erhvervede sig stor anseelse som en dygtig og energisk finansmand og udnævntes derfor sep. 1906 til koloniminister. Som saadan optraadte D. meget kraftig mod centrum, da dette fordrede indskrænkninger i kolonibudgettet, og indledede derved rigsdagens opløsning 13 dec. 1906. Siden har D. arbeidet energisk for den tyske kolonipolitik.

Dernburg, Heinrich (1829—1907), t. retslærd, blev 1852 professor i Zürich, 1862 i Halle og 1873 ved Berlins universitet. Medlem af det preussiske herrehus. Han har skrevet flere videnskabelige verker over romersk og tysk ret. Mest kjendt er hans «Pandekten» og «Lehrbuch des preussischen Privatrechts».

Derogatiōn (lat.), indgreb i rettigheder, ophævelse af fastsatte regler; derogēre, gjøre saadant indgreb, ophæve saadanne regler.

Derosne *[dərɑ̃'n]*, Charles (1780—1846), fr. farmaceut, opdagede narkotinet og grundlagde i Cail store maskinfabriker.

Déroulède *[derulæ'd]*, Paul (1846—), fr. digter og politiker. Patriotiske digte fra 1870-aarene, saaledes to samlinger «Soldatersange» fra 1872 og 1875, der udkom i en mængde oplag og som gav tyskerhadet og hevntanken umiddelbart folkeligt udtryk. Stiftede 18 mai 1882 Patriotligaen og virkede ved reiser rundt i udlandet, navnlig i Rusland, som revanchekrigens apostel. Stiftede bladet «Le drapeau» (fanen) og var Boulangers (s. d.) ivrigste støtte. 1889 opløste regjeringen Patriotligaen, men s. a. lykkedes det (efter flere tidligere forgjæves forsøg) D. at blive valgt ind i deputeretkamret, hvor han fortsatte sin larmende og glubske opposition mod regjeringen. Under kampen om revision af Dreyfusprocessen var han en af Dreyfus' hadefuldeste og letfærdigste fiender. Ivrig for et nationalistisk statskup søgte D. ved præsident Faures begravelse 23 febr. 1899 at overtale general Roget til at føre sine tropper mod Elysée-paladset. Han blev arresteret, men løsladt 31 mai. Paany arresteret 12 aug. og 4 jan. 1900 sammen med nationalisten Guérin o. fl. dømt til 10 aars landsforvisning for forsøg paa at omstyrte forfatningen. Benaadet 1905. 1906 paany medlem af deputeretkamret.

Derr el. Deir, Øvre-Ægypten, by paa høire Nil-bred, ca. 170 km. ret s.s.v. f. Assuan og ca. 20 km. ovenfor Korosko. Ruiner af et klippetempel fra Ramses II's tid.

Derrik (sjøudtr.), lossebom, som den bruges paa dampskibe; den gaar skraat udover fra masten, og den øvre ende er fæstet til masten ved et taug eller en kjetting, løfteren; navnet d. bruges enkelte steder (Trondhjem, bl. a.) om løfteren.

Derry *[de'ri]*, se Londonderry.

Derschatta, Julius von (1852—), østerr. politiker, af den adelige slegt Standhalt, advokat, medlem af rigsraadet. Som en af førerne for det tyske folkeparti blev han juni 1906 trafikminister i von Bechs kabinet.

Derscha'vin, Gavriil Romanovitsj (1743—1816), den betydeligste rus. digter før Puschkin. Var i sin ungdom militær og deltog 1773 som officer i kampen mod Pugatschev, men overflyttedes i 1777 til civil tjeneste, blev 1785 guvernør i Tambov, 1791 statssekretær, 1792 geheimeraad og senator, 1799 finansminister og 1802—03 justitsminister. D.s egentlige betydning laa i odedigtningen, hvori han besang Katarina II og hendes tid. Han er med rette blevet kaldt den poetiske kroniker for Katarinas tidsalder. Af hans mange oder til keiserindens pris kan nævnes oden «Felica», der skaffede ham rigelig belønning og aabnede hans glimrende embedskarriere. Den berømte geistlige ode «Bog» (Gud) gjorde megen lykke i udlandet og er blevet oversat paa alle mulige sprog, endog japansk. D. er som digter i besiddelse af et kraftigt udtrykt, rige billeder og originale tanker. Samlet udgave af hans verker udkom i Petersburg 1868—78.

Dertōna, romernes navn paa Tortona.

Dertōsa, romernes navn paa Tortosa.

Dervish (pers.), med samme betydning som arab. *fakīr*, fattig, bruges til betegnelse af medlemmerne af en slags munkeordener, der efterhaanden har vundet indpas i den muhammedanske verden, tiltrods for at Muhammed nærmest stillede sig afvisende overfor saadanne foreteelser (jfr. udtrykket om de kristne: «munkevæsenet har de fundet paa af sig selv», Koranen 57, 27). Der findes en mængde slige ordener udbredt over Asien og Nord-Afrika, hver med sine særegne statuter og sin eiendommelige ordensdragt; i sit verk «Ottoman empire» anfører D'Ohsson 32 stykker, men hans liste er ikke paa nogen maade udtømmende. Den orden, som kan følges længst tilbage i tiden, er den saakalte Alwanīje, hvis specielle ordensregler og religiøse ceremonier daterer sig fra aar 766 e. Kr. Blandt de øvrige kan merkes ordenen Maulawīje, der er den mest almindelige i det tyrkiske rige; af europæerne kjendemerkes dens medlemmer gjennemgaaende som de «dansende» d.; i sit kloster (takia) har de sammenkomst hver onsdag og søndag kl. 2. Endvidere ordenen Rufaije, kjendt i Tyrkiet og Ægypten som de «hylende» d.; dens medlemmer er ogsaa talrige i visse dele af Indien. Her er forøvrigt den almindeligste orden den saakaldte Murdārīje. De forskjellige ordeners klostre staar under ledelse af en sheik (pers. *pir*, ældste). De religiøse sammenkomster benævnes zikr, d. e. erindring, omtale (af Gud); en vigtig rolle spiller derunder de øvelser, hvirvlende dans, anstrengende bevægelser ledsaget af høie skrig o. l., hvis hensigt er gjennem ekstase at bringe deltagerne i mystisk forbindelse med guddommen. Herved viser d.-institutionen hen til de persiske og indiske religioner som den jordbund, hvori den har sine rødder. Det er da naturligt, at den ikke kan glæde sig ved sympati hos repræsentanterne for den islamitiske ortodoksi. Derimod nyder den en ikke ringe anseelse blandt den store mængde. [Litt.: G. Schuster, «Die geheimen Gesellschaften», I (1906).]

---

entendement; esprit m; raison f. sens; (dømmekraft) discernement, jugement: esprit m; lumières f pl: raison, tête; (fatteevne) portée f.

forstandsmenneske — ⓣ Verstandesmensch m — ⓔ matter-of-fact (unimaginative) person, hard-headed man, woman — ⓕ homme (m) positif.

forstander — ⓣ Vorsteher, Direktor m — ⓔ manager, director, superintendent — ⓕ directeur; chef; supérieur m.

forstanderskab — ⓣ Vorsteherschaft f; Vorstand m — ⓔ conduct, direction; (board of) directors; (ved skole) governors — ⓕ charge de directeur; direction f.

forstanderske — ⓣ Vorsteherin f — ⓔ directress, superior — ⓕ directrice; supérieure f.

forstandig — ⓣ verständig — ⓔ sensible, intelligent — ⓕ intelligent, judicieux; (fornuftig) raisonable, sensé; sage, prudent; (homme m) d'entendement, d'esprit, de (bon) sens.

forstandighed — ⓣ Klugheit, Verständigkeit f — ⓔ sensibleness, good sense — ⓕ sagesse f; bon sens m.

forstassistent, -betjent — ⓣ Forstgehilfe, -beamter m — ⓔ forester, ranger — ⓕ agent, garde (m) forestier.

forstavelse — ⓣ Vorsilbe f — ⓔ prefix — ⓕ préfixe m.

forstavn — ⓣ Vor(der)steven

Dervish pasha, I b r a h i m (1817—96), tyrk. general og statsmand; uddannet ved studier i London og Paris, 1849 divisionsgeneral og 1855 øverste leder af Tyrkiets militærskoler. 1862 armékorpschef i krigen mod Montenegro, derpaa en tid gesandt i St. Petersburg. 1875 generalguvernør i Bosnien og Herzegovina, men hans haardhed gav oprøret ny næring, og han faldt i unaade. Var 1876 krigsminister og forsvarede i den rus.-tyrk. krig 1877—78 Batum med stor dygtighed. D. underkuede 1880 det albanesiske oprør og udnævntes 1888 til generaladjutant hos sultanen.

Derwent *[dǝ́wǝnt]*, navn paa flere elve i England. 1. D e r b y s h i r e-D. kommer fra High Peak, gaar forbi Derby og falder ud i Trent, 96 km. lang. — 2. Y o r k s h i r e-D. udspringer paa York Moors høiland, flyder ud i Ouse, 91 km. lang, er seilbar til Malton. — 3. C u m b e r l a n d-D. flyder gjennem Derwent Water og falder i den Irske sjø, 60 km. lang. — 4. I Tasmanien findes ogsaa en D., den munder ud paa sydkysten i nærheden af Hobart, 209 km. lang.

Derwent Water *[dǝ́wǝnt wå'tǝ]*, indsjø i England, grevskabet Cumberland, 5 km. lang, med mange vakre øer. D. W. er bekjendt for sin skjønhed, særlig vandfaldene ved Lodore (the falls of Lodore), besunget af Southey.

Des er tonen D med ♭ foran. D. dur toneart har fem ♭; istedetfor d. moll bruges cis moll. D. dur akkord er des, f, as.

Dés, se D e é s.

Desaguadēro, Sydamerika. 1. R i o D., Titicacasjøens afløb, som fra sjøens sydende rinder et stykke paa grænsen mellem Peru og Bolivia, derpaa mod s.ø. gjennem Bolivia ud i Pampa Aullaguas eller Poopo-sjøen, 300 km. lang. — 2. To byer paa hver sin side af Rio D.s udløb, den ene i Peru (D. p e r u a n o), den anden i Bolivia (D. b o l i v i a n o).

Desaix de Veygoux *[dǝsǽ dǝ vægū́]*, L o u i s C h a r l e s A n t o i n e (1768—1800), fr. officer, blev 15 aar gl. underløitnant i den franske hær og udmerkede sig i revolutionskrigen, saa han 1794, 26 aar gl., blev divisionsgeneral. Fulgte 1798 med Bonaparte til Ægypten, deltog med hæder i slaget ved pyramiderne og ledede dygtig forvaltningen af Øvre-Ægypten (af araberne hædret med navnet «den retfærdige sultan»). Tilbage til Frankrige 1800, fulgte Bonaparte til Italien og bidrog til seieren ved Marengo 14 juni, men faldt selv. (Slagets udfald afgjordes dog neppe af D., som faldt straks ved angrebets begyndelse, men af Kellermann.)

De Sanctis, F r a n c e s c o (1818—83), ital. statsmand og litteraturhistoriker. Blev 1848 ansat i det neapolitanske undervisningsministerium, men 1850 fængslet som revolutionær paa Castell dell' Uovo, hvorfra han efter tre aars forløb slap bort. 1858 udnævntes D. til professor i Zürich, men drog 1860 med Garibaldi til Neapel og blev ital. undervisningsminister 1861—62, samt 1878 og 1879—80. Fra 1871 var han professor i Neapel og havde fra 1861 sæde i kammeret, hvor han tilhørte venstre centrum. Hans evner kom dog til rigest udfoldelse i hans litterærhistoriske virken, som frembragte en række skrifter af høi rang, bl. a. endel studier over Dante. Hans kritiske essays er samlet i «Saggi critici» (Neapel 1868 og oftere siden).

Desargues *[dæzárg]*, G é r a r d (1593—1662), fr. geometer, f. i Lyon. Som ingeniør deltog han i beleiringen af La Rochelle, men levede ellers som privatmand først i Paris og senere paa sit gods i Condrieu. Hans arbeider er banebrydende for de nye metoder i geometri. Han beskjæftigede sig meget med perspektivlæren. Ham skyldes betragtningen af parallele linjer som linjer, der skjærer hinanden uendelig fjernt.

Desarmēre, sætte en fæstning paa fredsfod fra krigstilstand, altsaa trække skytset ned fra voldene, bringe ammunition fra verkerne til de længere tilbage liggende hovedmagasiner o. s. v.

Desātir, et persisk teologisk verk, der bl. a. nævnes i Dabistān (s. d.). Det eneste eksisterende eksemplar, hvis egthed forøvrigt er omtvistet, blev i sin tid kjøbt af en parser i Isfahan og bragt til Indien. Derefter blev besørget en udgave ledsaget af en oversættelse til engelsk (Bombay 1818).

Désaugiers *[dezåžjé]*, M a r c A n t o i n e M a d e l e i n e (1772—1827), fr. visedigter, f. i Fréjus, d. i Paris. Bestemtes til geistlig, men forlod seminaret og optraadte fra 1791 som dramatisk forfatter. Deltog 1793—97 i ekspeditionen til San-Domingo. Han traadte 1806 ind i den nystiftede visedigterklub Le caveau moderne og var aaret før blevet populær ved visen «Monsieur et Mad. Denis» og sin potpourri «La Vestale». Som visedigter udmerkede han sig ved sin betagende munterhed, men hans sange er nu omtrent glemt. Hans «Chansons et poésies diverses» udkom 1808—16, ny udg. 1858.

Desault *[dǝså']*, P i e r r e J o s e p h (1744—95), berømt fr. kirurg, 1782 overkirurg ved Charité, 6 aar senere ved Hôtel-Dieu, hvor han oprettede den første kirurgiske klinik i Frankrige. 1794 klinisk kirurg ved École de santé. Skaberen af den kirurgiske anatomi. Indskrænkede indikationerne for amputation og trepanation, gjenoptog den forglemte umiddelbare underbinding af arterierne. Ringe litterær virksomhed.

Desavouēre *[desavuē're]* (fr.), fragaa, negte at have sagt eller gjort noget, misbillige, fornegte, benegte; man d. en udtalelse eller handling, som man ikke vil vedkjende sig.

Desbordes-Valmore *[dæbård-valmå'r]*, M a r c e l i n e J o s è p h e F é l i c i t é (1788—1859), fr. digterinde, f. i Douai, d. i Paris. Efter en ulykkelig ungdom giftede hun sig 1817 med skuespilleren Valmore. For sin inderlige, følelsesfulde digtning blev hun af flere, bl. a. Sainte-Beuve, sat meget høit. Hun debuterede 1818 med «Élégies et romances», der sammen med hendes senere samlinger blev udgivet i 3 bd. 1886—87. Hendes «Correspondance» udgaves 1896 af B. Rivière.

Desboutin *[dæbutǽ']*, M a r c e l l i n G i l b e r t (1822—1903), fr. raderer, maler og forfatter. Væsentlig raderede portræter af kunstnere og forfattere.

Descabezādo, Sydamerika, nu udslukt vulkan i Chile, depart. Talca, under ca. 35 ° 30 ' s. br., 3900 m. o. h. I n.ø., paa grænsen mod Argentina, vulkanen D. c h i c o, 3252 m.

Descamirādos (sp., «de skjorteløse», efter det franske revolutionsnavn sansculottes), navn paa et yderliggaaende radikalt parti i Spanien 1820.

Descartes *[dækárt]*, R e n é, lat. Cartesius, Renatus (1596—1650), fr. filosof og matematiker, af adelig slegt, blev under-

---

m, Vorderteil n — ⓔ bow, fore end, stem, prow — ⓕ proue f.

forstemt — ⓣ verstimmt — ⓔ low, out of tune (spirits), in low spirits — ⓕ triste, de mauvaise humeur.

forstemthed — ⓣ Verstimmung f — ⓔ low spirits, dejection of spirits — ⓕ tristesse, (mauvaise) humeur f.

forstene — ⓣ versteinern; (-s) erstarren — ⓔ petrify, turn to stone, fossilize — ⓕ pétrifier.

forstening — ⓣ Versteinerung; Erstarrung f — ⓔ petrifaction, fossilization — ⓕ pétrification f; (forstenet gjenstand) fossile m.

Förster ⓣ m, forstmand.

forsterke — ⓣ verstärken — ⓔ strengthen, fortify; reinforce — ⓕ rendre plus fort, renforcer; (forøge) augmenter, grossir. **forsterkning** — ⓣ Verstärkung; Landwehr f — ⓔ reinforcement; (mil.) militia — ⓕ renforcement m; augmentation f; grossissement m; renfort m.

forstille sig — ⓣ sich verstellen — ⓔ dissemble, feign, simulate, sham — ⓕ se déguiser; dissimuler, feindre.

forstillelse — ⓣ Verstellung f — ⓔ dissimulation, sham — ⓕ déguisement m, dissimulation, feinte; hypocrisie f.

forstilt — ⓣ verstellt, erheuchelt — ⓔ feigned, sham — ⓕ (dis)simulé, feint; hypocrite; simulateur.

vist i et jesuiterkollegium, viste tidlig anlæg og lyst til tænkning og lærdom; D. deltog i trediveaarskrigen og gjorde omfattende reiser i Europa, men tilbragte ogsaa lang tid i ensomme studier i overensstemmelse med sit valgsprog: *bene vixit qui bene latuit*. Sine sidste aar tilbragte han i Holland, indtil han kaldtes til Sverige af dronning Kristina, som ønskede at lære at kjende hans filosofi. Her døde han, og hans lig blev senere ført til Paris. Af hans verker udkom 1637 «Essais philosophiques», der foruden den berømte afhandling om metoden indeholdt hans grundlæggende arbeide om den analytiske geometri o. fl. 1641 udkom «Betragtninger over filosofiens grundlag» (der er oversat til norsk af H. C. Hansen 1894), 1644 «Principia philosophiæ» og 1649 et psykologisk arbeide «Passiones animæ». — D. ansees for den nyere filosofis grundlægger. Hans metodiske principer gaar ud paa: 1. ikke at holde noget, hvorom der kan tviles, for sandt, 2. at dele ethvert problem i dets simpleste dele, 3. derfra forsigtig og systematisk at skride til det sammensatte og 4. paase, at ingen muligheder oversees. I overensstemmelse hermed tager hans filosofi sit udgangspunkt i den erkjendelse, som ingen skepsis kan rokke, at jeg er til som tænkende væsen (thi at tvile er at tænke). Om materiens eksistens faar jeg derimod kun vished ad en omvei, gjennem forvisningen om en fuldkommen Gud, der som fuldkommen og sanddru ikke kan ville, at vi skal bedrages gjennem vore sanser. Som bevis for Guds tilværelse anføres, at selve begrebet om Gud som den fuldkomne indbefatter hans eksistens, da ikke-eksistens vilde være en ufuldkommenhed. Det fuldkomne begreb kan ikke skyldes ufuldkomne væseners erfaring, er derfor medfødt og maa ifølge D.s aarsagsbegreb skyldes et fuldkomment væsen, da en virkning ikke kan rumme mere, end der er i aarsagen. Gud er den absolute substans. Materien (det udstrakte) og sjælen (det tænkende) er relative substanser, der kan vekselvirke paa et sted i hjernen *(glans pinealis)*. Sjælen kan ændre den legemlige bevægelses retning, men ikke dens mængde. Dyrene har ingen sjæl, men er maskiner. Al vor erkjendelse gaar ud paa mekanisk aarsagsforklaring, guddommens hensigter kan vi ikke udgranske.

René Descartes.
(Efter maleri af Frans Hals i Louvre.)

Descende'ns (lat., nedstigende), betegner indbegrebet af en persons afkom (børn, børnebørn o. s. v.) i modsætning til ascendens (s. d.) og sidelinjer; decendenter, de enkelte personer i afkommet. De betegnes i den norske arvelov som personens livsarvinger; den, der efterlader sig saadanne, kan ikke ved testamente bortgive mere end 1/4 af sin formue.

Descende'nsteorien, ned- el. afstamningslæren, evolutionsteorien, udviklingslæren, den lære, som i modsætning til den overnaturlige skabelseshistorie antager, at alle organismer, som lever og gjennem tiderne har levet paa jorden, i løbet af uoverskuelige tidsperioder ved gradvise omdannelser har udviklet sig paa naturlig maade fra én eller nogle faa meget primitive stamformer. De høiere dyr stammer efter denne teori fra lavere dyreformer, som har levet i tidligere jordperioder eller som endnu lever, og mennesket har paa samme vis udviklet sig fra dyrene. — D.s grundtanke er overordentlig gammel. Med stor klarhed fremtræder den allerede hos Empedokles (f. 504 f. Kr.). Efter ham opstod først planterne, saa de lavere dyr, af disse udviklede sig de høiere dyr og tilsidst menneskene. Det virksomme princip i denne udvikling saa han deri, at de uheldig byggede organismer bukkede under i kampen for livet, medens de livskraftige formerede sig. Først over 2000 aar senere blev disse tanker videre udført og empirisk begrundet af mænd som Geoffroy, Saint-Hilaire, Lamarck og fremfor alle af Ch. Darwin (s. d.), og i vore dage findes ingen naturforsker af nogen betydning, som ikke har sluttet sig til d. — At en evolution virkelig har fundet sted, kan ikke direkte bevises; talrige kjendsgjerninger taler imidlertid med overveiende sandsynlighed herfor, paa samme tid som man ikke kjender et eneste forhold, som er uforeneligt med en saadan. En række ellers uforklarlige kjendsgjerninger finder ogsaa ved antagelsen af en evolution sin naturlige forklaring. Som alm. bekjendt henfører vi alle dyr og planter til forskjellige arter (s. d.). Et indgaaende studium af talrige individer tilhørende samme art viser, at disse ikke alle er ens, men tvertimod i mange tilfælde «varierer» inden ret betragtelige grænser, saaledes at det maa bero paa et skjøn, hvorvidt de alle virkelig skal henføres til én og samme art eller til flere saakaldte varieteter eller underarter. Denne vanskelighed i at afgrænse de enkelte arter fra hinanden staar i bedste overensstemmelse med den ved talrige erfaringer godtgjorte kjendsgjerning, at arterne ingenlunde, saaledes som d.s modstandere har ment, er uforanderlige, men tvertimod gjennem kortere eller længere tidsrum kan gjennemgaa endog indgribende omdannelser. Saaledes er det noksom bekjendt, at flere husdyrarter i tidens løb er spaltet i et antal racer, som indbyrdes tildels er meget forskjellige. Ved forandringer af dyrenes livsbetingelser, f. eks. ved forandringer af føden, lyset, temperaturen eller vandets saltholdighed, har man ogsaa i mange tilfælde formaaet at fremkalde tildels betydelige forandringer af deres farve, størrelse og andre eiendommeligheder. Talrige eksempler viser ogsaa, at en overføring af en dyre- eller planteart fra et sted til et andet kan medføre lignende forandringer i sammes bygning og udseende, uden at grunden hertil nøiere kan angives. — At arterne i tidernes løb har gjennemgaaet forandringer, støttes ogsaa i høi grad ved den sammenlignende anatomis og embryologis resultater. Betragter vi en hval, f. eks. en grønlandshval, saa minder denne ved første blik baade ved sin legemsform og sin levevis meget om en stor fisk, og dog tilhører den som alm. bekjendt pattedyrene. Af lemmer har hvalen kun ét par, de saakaldte luffer eller sveiver, som sidder paa samme plads paa

---

forstlich Ⓣ forstmæssig.

forstkandidat, -mand, -mester — Ⓣ Forstmann, -meister m — Ⓔ forester, forest-engineer, verderer, inspector of woods and forests — Ⓕ forestier m.

forstokket — Ⓣ verstockt, verhärtet — Ⓔ hardened, obdurate, callous — Ⓕ endurci, insensible (à).

forstoppelse — Ⓣ Verstopfung, Obstruktion f — Ⓔ obstruction, constipation, constiveness — Ⓕ engorgement m, obstruction; (med.) constipation f.

forstrække — Ⓣ verrenken, verstauchen: (eim. Geld) vorschiessen — Ⓔ (en arm) strain, sprain; (med penge) disburse, advance (to one) — Ⓕ (armen) se fouler, se luxer (le bras); se donner une entorse (au pied), se distendre (un muscle); (med penge) avancer, prêter qc à q.

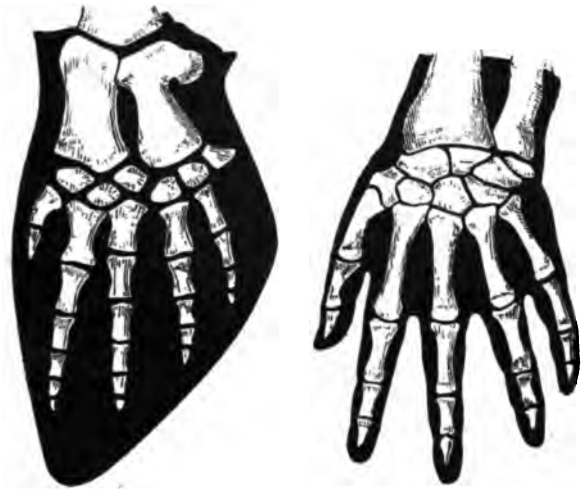
forstrækning — Ⓣ Verrenkung, Verstauchung f; Vorschiessen n, -schuss m — Ⓔ strain, sprain, elongation; advance — Ⓕ luxation, foulure, entorse, distension; avance f, prêt m.

forstudier — Ⓣ Vorstudien n pl — Ⓔ preliminary studies — Ⓕ études (f pl) préparatoires.

forstue — Ⓣ Hausflur, Flur m (f) — Ⓔ entry, (entrance-)hall, lobby — Ⓕ vestibule m, antichambre f.

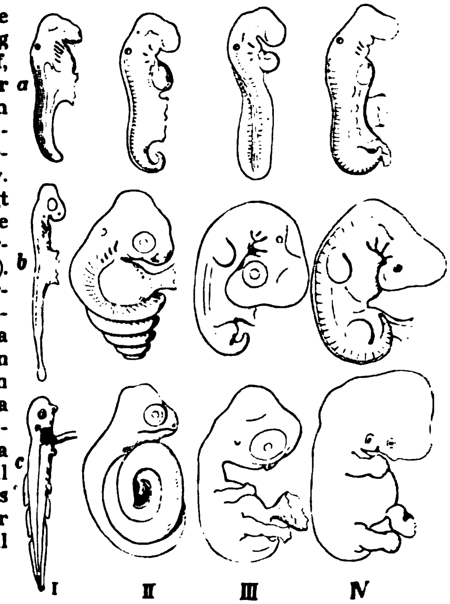
forstumme — Ⓣ verstummen — Ⓔ be mute, be struck dumb; (om lyd) die out — Ⓕ rester (de-

legemet som andre pattedyrs forlemmer. I sit ydre har disse luffer form af aareblade og har meget lidet tilfælles med vore arme; i det indre indeslutter de imidlertid ganske de samme knokler som disse (se figuren). Alle

Benbygning i en hval-luffe og en menneskehaand (efter naturen).

knoklerne er imidlertid hos hvalen sterkt forkortet og fladtrykt, og istedetfor led mellem dem findes stramme baand, som gjør dem indbyrdes ubevægelige, saaledes at forlemmet alene kan bevæges i skulderleddet. Denne indviklede bygning af luffernes skelet, som staar i sterk modsætning til deres enkle funktion, kan alene forklares derved, at hvalerne stammer fra pattedyr, som oprindelig levede paa land. Ved overgangen til vandlivet og ved forlemmernes forandrede funktion forsvandt saa, maa vi tænke os, bevægeligheden i leddene, som nu kun kunde virke uheldig, samtidig som fingrene blev forbundet med hinanden til en aareplade. — Som alm. bekjendt har ingen hvaler synlige baglemmer; derimod besidder de alle et bækken, og til dette slutter sig hos enkelte arter et kort laarben og skinneben, som ligger indleiret i kropsmuskulaturen; fodknokler mangler derimod altid. Disse dannelser, som er uden enhver betydning for dyrene, og som mangler hos de fleste arter, vilde være ganske uforklarlige, hvis man ikke antog, at hvalerne stammede fra firføddede dyr, og at baglemmerne under vandlivet var blevet overflødige og derfor hos de forskj. hvaler nu kun er tilstede som mere eller mindre tilbagedannede eller saakaldte rudimentære organer. Intet fornuftigt menneske vil kunne antage, at hvalerne skabtes som vanddyr med unyttige, men forskjellige rester af baglemmer liggende inde i kropsmuskulaturen. At hvalerne engang har besiddet baglemmer, viser forøvrigt ogsaa deres fosterudvikling. Paa et meget tidligt stadium af denne findes nemlig anlæg til baade for- og baglemmer, som springer frem paa kroppens overflade, ganske som hos de firføddede landdyr. Under den videre udvikling tilbagedannes imidlertid anlæggene til baglemmerne. — Paa samme maade som paavist for hvalerne gjælder nu ogsaa for talrige andre dyr, at deres bygning alene bliver forstaaelig ved antagelsen af, at de stammer fra former, som har havt en ganske anden levevis end de selv. Et særlig tydeligt sprog taler de rudimentære organer (se ovenf.). — Hos alle hvirveldyrs fostre optræder bagtil paa hovedet, lige foran hørebløren, en række spalter paa hver side (se figuren), som gaar fra mundhulen ud til overfladen. Hos fiske og padder bliver disse til gjellespalterne, hos krybdyr, fugle og pattedyr, som ingen gjeller har, lukkes de senere, uden at faa nogen anvendelse.

Descendensteorien:
Fostre af haifisk (I), snog (II), høne (III) og menneske (IV) i tre udviklingsstadier (a—c). Paa første og andet stadium er gjellespalterne tydelig synlige paa halsen.

Disse spalters optræden hos de høiere hvirveldyrs fostre peger imidlertid hen paa, at disse dyr stammer fra gjelleaandende forfædre. Herfor taler ogsaa den omstændighed, at karsystemet hos disse dyr anlægges ganske, som om der skulde udvikles gjeller. Først under den videre udvikling sker der en omdannelse af anlægget. Gjellespalterne hos de høiere hvirveldyr er altsaa ligesom baglemmerne hos hvalerne rudimentære organer, som de har arvet fra forfædre, hos hvem de var i funktion. Den omstændighed, at organer, som hos de udviklede dyr kan være helt forsvundet eller sterkt omdannet, hos fostrene ofte anlægges og en kortere eller længere tid bevares i sin oprindelige skikkelse, medfører, at vi i embryologien har en overordentlig vigtig ledetraad ved bedømmelsen af dyrenes slegtskab. Embryologien viser os saaledes f. eks., at flyndrene stammer fra symmetriske fiske, hvis øine laa et paa hver side, og at talrige ved snylteliv omdannede dyreformer stammer fra ofte langt høiere organiserede, fritlevende stamfædre o. s. v. — En række vegtige beviser for d.s rigtighed leverer os studiet af forverdenens dyre- og planteliv. Forsteningslæren viser, at det organiske liv paa jorden fra de ældste tider indtil nu, har undergaaet gradvise, store forandringer; de perioder, hvori man deler jordens udviklingshistorie, karakteriseres netop ved de i lagene afsatte forskjellige dyre- og plantelevninger. Jo længere vi gaar tilbage i tiden, desto mere forskjellig er dyre- og planteverdenen fra den nuværende, desto flere arter og slegter støder vi paa, som nu ikke længere findes levende paa jorden, og omvendt, jo nærmere vi kommer

---

meurer) muet; se taire; (fig.) cesser, s'arrêter.

forstuve se forstrække.

forstykke — Ⓣ Vorderstück, -teil n — Ⓔ front-piece; (paa slagtekjød) fore-quarters — Ⓕ (partie (f) de) devant m; (paa kanon) volée f.

forstyrre — Ⓣ (zer)stören, vereiteln — Ⓔ disturb, interrupt; (forvirre) disorder, derange, discompose, ruffle, distract; (I hope I don't) intrude — Ⓕ troubler; gâter; (plan) bouleverser, faire échouer; (uleilige) déranger; (afbryde) interrompre.

forstyrrelse — Ⓣ Störung, Zerstörung, Vereitelung; Unordnung, Verwirrung f — Ⓔ disturbance, interruption; disorder, derangement, distraction — Ⓕ trouble, dérangement m; interruption f; (forvirring) ogs. désordre m, confusion f.

forstyrret — Ⓣ verstört, verwirrt — Ⓔ confused; (i hovedet) distracted, deranged, light-headed — Ⓕ troublé, confus, altéré; (i hovedet) ogs. toqué, fou.

forstøde — Ⓣ verstossen — Ⓔ cast off, disown — Ⓕ repousser, répudier.

forstørre — Ⓣ vergrössern — Ⓔ enlarge; magnify — Ⓕ agrandir; grossir; (udvide) étendre; (øge) augmenter.

forstørrelse — Ⓣ Vergrösserung f — Ⓔ enlargement — Ⓕ agrandissement, grossissement m; extension; augmentation f. for-

nutiden, desto mere lig bliver faunaen og floraen den, som vi selv kjender, forhold, som netop svarer til d.s fordringer. — Naar vi af de embryologiske fund (se ovenfor) mener at maatte slutte, at de høiere, lungeaandende hvirveldyr nedstammer fra gjelleaandende, saa følger heraf, at fiske og padder maa have levet før krybdyr, fugle og pattedyr. Hermed stemmer nu ogsaa forsteningernes lagfølge. Rester af fiske kjendes allerede fra den tidlige oldtid, levninger af padder optræder først efter midten af denne periode og af krybdyr først i dennes sidste lag, medens fugle og pattedyr først optræder i den saakaldte middelalders afleiringer. For flere enkelte arters vedkommende formaar forsteningslæren endog at vise os deres gradvise omdannelse gjennem tiderne (flere snegle, hesten og kamelerne o. s. v.). Om forsteningslærens vidnesbyrd angaaende fuglenes udvikling fra krybdyrene, se Archæopteryx. — Ogsaa læren om dyrenes og planternes udbredelse, den saakaldte dyre- og plantegeografi, giver vigtige støttepunkter for d., se Dyregeografi. Man finder nemlig, at faunaen og floraen i regioner af jorden, som gjennem længere tider har været skilt fra hinanden ved naturlige, for organismerne mere el. mindre uoverskridelige hindringer, har sit særpræg, som alene kan forklares derved, at organismerne i disse regioner har levet som et forholdsvis afsondret hele og herunder har udviklet sig i forskjellig retning i de forskjellige regioner. — Antager vi paa grundlag af de kjendsgjerninger, som den moderne naturforsknings forskjellige grene har bragt for dagen, at det organiske liv paa jorden, saaledes som d. udtaler, har udviklet sig gjennem tiderne fra enkle former, saa reiser sig spørsmaalet, hvordan denne udvikling er kommet istand. Herom har meningerne været og er fremdeles meget delte. Se Darwinisme, Lamarckisme, Migrationsteorien, Mutationsteorien.

Desce'nsus (lat.), sænkning; d. uteri, livmoderens fremfald i moderskeden (se Prolapsus).

Deschamps *[dæšā']*. 1. Émile D. (1799—1871), fr. digter, f. i Bourges, d. i Versailles, har som sin nedenn. broder bevaret et navn som en af den fr. romantiks tidligste skabere. 1823 grundede han tidsskriftet «La muse française» for de nye idéer, var medlem af det første «Cénacle» og udgav 1828 sine «Études françaises et étrangères», som ogsaa indeholder bearbeidelser af fremmede digtninge. Han oversatte «Romeo og Julie» 1829 og «Macbeth» 1844. — 2. Antoine François Marie D., kaldt Antony (1800—69), fr. digter, foreg.s broder, f. i Paris, d. i Passy, har en lignende historisk betydning ved sin oversættelse af Dantes «Divine comédie» 1829. Skrev ogsaa «Trois satires» 1831, samt endel tungsindige, personlig formede digte «Résignation» 1839. Brødrenes poesier udgaves samlet 1842.

Deschamps *[dæšā']*, Eustache (Morel) (omtr. 1340-45 —1405-10), fr. digter. Som udsending for Karl V foretog han flere reiser til Böhmen og Ungarn (1367—73) og beklædte derefter forskjellige embeder; blev amtsdommer i Senlis 1389. Hans, overveiende lyriske, digte, der viser ham som en skarp, men temmelig pessimistisk iagttager af livet, udgjør tilsammen over 80 000 vers. Hans største arbeide, «Miroir du mariage», er ufuldendt.

Deschamps *[dæšā']*, Gaston (1861—), fr. forfatter, foretog 1885—88 arkæologiske reiser i Grækenland og Lilleasien, blev derefter lærer og 1893 litterær kritiker i «Le temps». Har skrevet «La Grèce d'aujourdhui» (1892), «Sur les voutes d'Asie» (1894), et par romaner samt «Waldeck-Rousseau, orateur et homme d'état» (1905).

Deschanel *[dæšanæl]*. 1. Émile Auguste Étienne Martin D. (1819—1904), fr. forfatter og politiker. Blev efter statskupet 2 dec. 1851 fængslet og landsforvist. Vendte tilbage 1859, journalist og (temmelig overfladisk, halvvidenskabelig) forfatter. 1876 medlem af deputeretkamret, 1881 livsvarig senator. — 2. Paul Eugène D. (1856—), søn af ovenn., f. i Brüssel, kom som jurist meget ung ind i statstjenesten og blev 1881 medlem af deputeretkamret, hvor han blev en af førerne for de moderate republikanere. Ypperlig taler og politisk forfatter; udgav bl. a. en samling taler under titelen «Questions actuelles», en samling historiske portræter, «Orateurs et hommes d'état», afhandlinger om udenrigske spørsmaal o. s. v. 1898 og 1901 deputeretkamrets formand. I de senere aar med den sterke demokratiske udvikling er han traadt mere i baggrunden.

Des Cloizeaux *[dæklwazā']*, Alfred Louis Olivier (1817—97), fr. mineralog, blev efter at have været ansat som lærer ved forskjellige læreanstalter i 1876 professor ved det naturhistoriske museum i Paris. Hans krystallografiske og mineralogiske arbeider er meget omfattende og udmerker sig ved en stor nøiagtighed og sikkerhed. Som D.s hovedfortjeneste maa nævnes indførelsen af optiske undersøgelsesmetoder i mineralogien. Af hans arbeider kan fremhæves: «Manuel de minéralogie» (1862 —94), «De l'emploi des propriétés optiques biréfringentes en minéralogie» (1857), «Nouvelles recherches optiques» (1867). D. foretog mange reiser bl. a. til Island, hvor han overvar Heklas udbrud i 1845. Om dette og andre forhold paa Island har han ogsaa skrevet flere arbeider.

Descloizi't *[-klwa-]*, rombisk krystalliserende mineral, som bestaar af basisk vanadat af bly og zink. Farven er brunlig rød, brun eller sortagtig. Forekommer bl. a. i Kärnthen, New Mexico og Argentina.

Desenzano *[-tsa'nō]* **sul Lago,** by i Italien, prov. Brescia, ved den s.v. bred af Gardasjøen, 5190 indb. (1901). Fiskeri, vinavl etc. Vigtigste ital. havn ved Gardasjøen.

Dese'rtas el. Desiertas, Las, tre smaa ubeboede klippeøer s.ø. f. Madeira; de to største heder Deserta grande og Bugio. Søges af fiskere og folk, som driver jagt paa øernes forvildede gjeder og kaniner. Tilhører Portugal.

Desertiōn som militær forbrydelse, se Rømning. Desertio (malitiosa) bruges i lovbogens 3—18—15, 2 om skilsmissegrund, at «den ene egtefælle uden skjellig aarsag eller samtykke forlader den anden og drager bort». Skilsmisse kan isaafald kræves af den anden efter tre aar. At en egtefælle, uden at drage bort, vægrer sig ved egteskabeligt samliv, pleier man i teorien at betegne ved navnet desertio non localis. Denne er ikke af loven, men derimod i bevillingspraksis anerkjendt som skilsmissegrund.

Desèze *[dəsǣ'z]* el. de Sèze, Raymond, greve (1748—1828), fr. sagfører. Var ved revolutionens udbrud berømt som en af Paris' dygtigste advokater. Paatog

---

størrelsesglas — (t) Vergrösserungsglas n — (e) magnifying-glass, magnifier, microscope — (f) verre (m) grossissant; loupe f.

forsulten — (t) verhungert, heisshungrig — (e) starved, famished, hungered, ravenous, sharpset — (f) affamé; mort de faim.

forsvar — (t) Verteidigung f; (einen in) Schutz m (nehmen) — (e) defence — (f) défense; (tale, skrift o. l.) apologie; (af disputats o. l.) soutenance f; (prendre le) parti m (de). **forsvarsforbund** — (t) Verteidigungsbündnis n, Defensivallianz f — (e) defensive alliance — (f) alliance (f) défensive. **forsvarsskrift** — (t) Verteidigungsschrift f — (e) apology — (f) défence, apologie f. **forsvarstale** — (t) Verteidigungsrede f — (e) apologetical discourse — (f) apologie f; (i retten) plaidoyer m.

forsvare — (t) verteidigen; (moralsk) verantworten — (e) defend; justify, advocate; (jeg kan ikke f.) I cannot in conscience ... — (f) défendre; (i tale, skrift) faire l'apologie de; (disputats o. l.) soutenir.

forsvarer — (t) Verteidiger m — (e) defender; advocate — (f) défenseur m.

forsvarlig — (t) verantwortlich; tüchtig, ausgezeichnet — (e) defensible, warrantable, justifiable; creditable, unexceptionable; (in) proper (condition) — (f) défendable, excusable; bon, solide; beau, joli.

forsverge — (t) verschwören

sig (sammen med Malesherbes, s. d.) at forsvare Ludvig XVI for konventet 26 dec. 1792 og holdt en mesterlig forsvarstale. Blev i rædselstiden fængslet som «mistænkt», men blev fri efter Robespierres fald 1794. Under restaurationen overøst med ærebevisninger af Ludvig XVIII; 1815 pair, 1817 greve og medlem af akademiet.

Desfontaines *[dæfõtǣn]*, Réné Louiche (1750—1833), fr. botaniker, professor ved Jardin des plantes. Det mest bekjendte af hans verker er «Flora atlantica» (1798—1800), der behandler floraen i Frankrige, Spanien og Portugal, samt i Algerie og Tunis.

Deshima el. Desjima, en liden kunstig ø i byen Nagasakis havn (Japan, Kiusjiu), 1635—39 port., 1641—1854 holl. handelsstation. Det eneste sted i Japan gjennem disse 200 aar, hvor europæere (og blot holl.) kunde opholde sig og drive handel med Japan.

Deshoulières *[dæzuljǣr]*, Antoinette, f. Du Ligier de la Garde (omkr. 1638—94), fr. digterinde, f. i Paris. Fik en omhyggelig opdragelse i fremmede sprog og filosofi og kom ved sin skjønhed ind ved hoffet. Hun optraadte 1772 under navnet Amaryllis med allegoriske digte i Hôtel de Rambouillet's sirlige stil; særlig merkes «Les idylles» og «Les moutons». Hun skrev ogsaa to tragedier og en komedie. Da hun tog parti for Pradons «Phèdre» mod Racines, gjordes hun til gjenstand for Boileaus 10de satire.

Desiderātum, desiderat (lat.), noget, som savnes, en mangel, som ønskes afhjulpet.

Desideria (Eugénie Bernhardine Désirée, f. Clary) (1777—1860), n.-sv. dronning, datter af en rig kjøbmand i Marseille, var i sin ungdom en kort tid forlovet med Napoleon Bonaparte, derefter med general Duphot, efter hvis voldsomme død i Rom 1797 hun egtede den allerede da meget anseede general Bernadotte. Bryllupet stod i Paris den 16 aug. 1798. D., hvis ældre søster var gift med Josef Bonaparte, var en af de mest velseede og feterede damer ved Napoleons hof, og hendes mands ophøielse til marskalk af Frankrige og fyrste af Pontecorvo skyldes vistnok mere hendes end hans stilling til keiseren. Efter Bernadottes valg til svensk tronfølger reiste D. til Stockholm (jan. 1811), men trivedes ikke her og vendte efter faa maaneders forløb tilbage til Paris, hvor hun havde et eget palads. Først i 1823 kom hun atter til Stockholm, hvor hun blev boende resten af sit liv. Hun var i besiddelse af en skarp forstand, var personlig elskværdig og i stilhed meget velgjørende; men mere kjendt var hun dog for sine mange egenheder. Hun overlevede sin mand og sin søn, Oscar I.

Desideria.

Desidērio da Settignano (1428—64), ital. billedhugger af florentinsk skole. Elev af Donatello. Skjønt død ung har han øvet stor indflydelse paa florentinsk billedhuggerkunst. Tilfælles med Donatello har han opfatningens naturlighed og livfuldhed. Eiendommelig for ham er hans sans for skjelmskhed og ynde, der gjør ham til en ypperlig fremstiller af unge kvinder og børn. Ogsaa for arkitektoniske former og dekorationer har han stor sans. Han er en mester i behandling af marmoret, der saa ypperlig egner sig for hans talent, og gjør det til den florentinske plastiks yndlingsmateriale i sidste halvdel af det 15 aarh. Hovedverker: statssekretæren Marzuppinis (d. 1455) gravmæle i Sancta Croce og marmortabernaklet i San Lorenzo; desuden den livfulde portrætbuste af Marietta Strozzi i Pal. Strozzi og lignende arbeider i Kaiser Friedrich-museet i Berlin, i Bargello i Florens og i Louvre. [Litt.: W. Bode, «Die ital. Plastik» (1893) og «Florentiner Bildhauer der Renaissance» (1902).]

Desidērius, den sidste longobarderkonge (1756—74). Kom paa tronen ved pavens og frankernes hjælp, men mod løfter om landafstaaelse til pavestolen, som han ikke holdt eller kunde holde. Derover strid med paven, og da han støttede nogle oprørske slegtninger af Karl den store, ogsaa krig med frankerkongen, der seirede over ham 774, satte ham og hans familie i kloster og lod sig selv krone som konge. D.s liv og kamp er bl. a. skildret af longobardernes historieskriver Paulus Diaconus.

Designēre (lat.), betegne, bestemme, udpege til (et embede eller hverv).

Desinfektiōn er uskadeliggjørelse af smittestoffe. Hertil anvendes oftest midler, der dræber de levende smittekim, men en mekanisk fjernelse, f. eks. ved vaskning, kan virke ligesaa sikkert. D. bør helst være saa fuldstændig, at alle kim dræbes, d. e. være lig sterilisering; men saa vidt naar man sjelden. — D. kan ske kemisk (ved bakteriegifte) eller fysisk (ved varme eller lys). I førbakteriologisk tid var d. nærmest et slag i luften og faldt tildels sammen med desodorisation. Nu maaler man d.s-midlernes virkning ved særlige forsøg. Som maal anvendes oftest renkulturer af vigtige bakterieformer i opslemning eller indtørrede paa glas eller silketraade. Man kan bestemme styrken af opløsningerne og den nødvendige tid for indvirkningen paa de forskjellige former ligesom betydningen af opløsningsmidlet (vand bedst, alkohol daarligere, olje ophæver oftest virkningen o. s. v.). I saa godt som alle tilfælde beror virkningen paa koagulation af det levende protoplasma. Af betydning ved anvendelsen er ogsaa midlets skaansomhed overfor det, der skal desinficeres. — Af de forskjellige d.s-midler kan som de vigtigste nævnes: Fysikalske: varme. Enten brænder man gjenstandene op (papir, aviser, legetøi o. s. v.), eller man anbringer dem i rum, hvor luften f. eks. ved en ovn varmes sterkt op (til 150° C. o. m.) uden ekstra tilsætning af vanddamp («tør varme»; bruges nu kun sjelden). Eller man anbringer dem i apparater (de moderne d.s-ovne), hvor de udsættes for vanddamp paa 100—115° C. («fugtig varme»). Dampene maa indvirke saa længe, at de trænger fuldstændig igjennem dyner, madrasser o. l.; linned, somme sengklæder, skeer, glas o. l. kan koges i alm. vand. — Særlig, hvor det gjælder

---

— ⓔ forswear — ⓕ jurer que ne . . . pas.

forsvinde — ⓣ verschwinden — ⓔ disappear, be lost to sight, vanish; (-de liden) infinitesimal, evanescent, minimal — ⓕ disparaître; s'évanouir, se perdre; s'en aller, se passer; (-nde) infiniment (petit).

forswear ⓔ forsverge, afsverge; (himself) sverge falskt.

forsyn — ⓣ Vorsehung f — ⓔ & ⓕ providence f.

forsynde sig — ⓣ sich (an elm.) versündigen, sich versehen — ⓔ sin, offend — ⓕ pécher (contre), manquer (à), offenser (q).

forsyndelse — ⓣ Versündigung f (an elm.) — ⓔ sin, offence — ⓕ péché, manquement m, offense f.

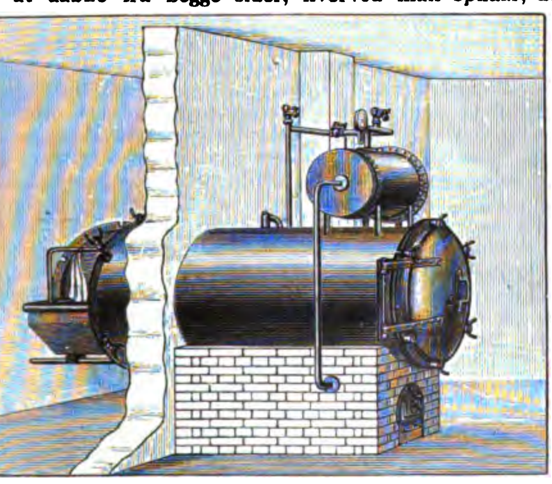
forsyne — ⓣ versehen, versorgen: (sig) sich bedienen — ⓔ supply, furnish, provide, (med levnetsmidler) victual, provision, (ved bordet) help (one's self to . . .) — ⓕ pourvoir (de), fournir (qc à q, q de qc), munir, garnir (de); monter (en qc), assortir (de); (med levnetsmidler) approvisionner, (mil.) ravitailler.

forsyning — ⓣ Versorgung f; Vorrat m — ⓔ supply, provision — ⓕ fourniture f; approvisionnement, (mil.) ravitaillement m; (forraad) provision f; (handelsspr.) assortiment m.

forsynlig — ⓣ umsichtig;

melk, anvendes ofte ophedning til temperaturer under 100 ° C. (60—80 ° C., «pasteurisering»). — Paa overgang mellem kemiske og fysiske d.s-midler staar lyset. Sollyset anvendes tildels, hvor adgang til d.s-anstalt er vanskelig. — De kemiske d.s-midler kan være metalsalte (sublimat 1 pro mille, helvedssten 2 pct.). Af stor betydning er alkalierne soda (2 pct.), sæbe (3 pct.). Disse opløsninger virker bedst i varm tilstand (linned, sengklæder). Kalkmelk (1 del brændt kalk til 3 dele vand) anvendes til kalkning af udhuse og som tilblanding i lige dele til urin, ekskrementer o. s. v. Sterke syrer kan virke desinficerende, men anvendes sjelden. Tidligere anvendtes alm. den ved forbrænding af svovl dannede svovlsyrling, som dog ødelægger tøi og farver. Det samme gjælder klor (udviklet ved tilsætning af syrer til klorkalk) og klorkalkmelk (1 del klorkalk + 5 dele vand), der virker paa lignende maade, men sterkere end kalkmelk. En mættet opløsning af klorkalk i vand kan anvendes til vask af rendestene, tønder o. s. v. Ogsaa oksyderende stoffe som vandstofhyperoksyd og overmangansurt kali har desinficerende virkning, det sidste især blandet med saltsyre (0.1 + 1 pct.). Alkohol, bedst 60 pct., virker omtr. som 3 pct. karbolvand. Billigere end den rene, men ligeledes sterkt desinficerende er den raa karbolsyre, der giver en uklar opløsning ligesom kreolin. — Et moderne d.s-middel er formaldehyd (i handelen i 40 pct. vandige opløsninger som formol og formalin). Er et luftformigt, ret uskadeligt og ret ugiftigt d.s-middel, der dog har den ulempe, at det kun virker paa overfladen. Kan udvikles ved opvarmning af særlige pastiller eller ved fordampning af opløsninger. Virker bedst i forbindelse med vanddamp (breslauermaaden med særligt apparat). Den generende lugt kan fjernes ved ammoniak, der med formaldehyd danner en lugt- og giftfri forbindelse. — Til d. af tapeter har den rent mekaniske afgnidning med rugbrødsskorper vist sig brugbar.

Desinfektiōnsanstalter udstyres bedst med ovne, der indmures i en skillevæg mellem to lokaler og er til at aabne fra begge sider, hvorved man opnaar, at

Stationær desinfektionsovn med kjedel (system Reck).

de inficerede gjenstande kan bringes ind i ovnen fra den ene side og tages ud ved den anden, saa at desinficerede gjenstande ikke kommer i berøring med inficerede. I disse ovne foregaar desinfektionen ved vanddamp paa 100—115 ° C. I større byer bygges anstalter, hvortil klæder o. s. v. henbringes til desinfektion, medens der fra anstalten udsendes indøvet mandskab med alle fornødne apparater til boligens desinfektion, hvilken udføres ved omhyggelig vaskning med sæbe- eller karbolvand eller ved udvikling af formalindampe. Paa anstalterne kan tildels smittede familier faa bad.

Desinfektiōnsmaskiner kan anvendes ved desinfektion af stalde, lagerrum og større lokaler, hvis vægge og loft taaler at besprøites med desinficerende vædsker. D. bestaar af vædskebeholder, trykpumpe, slange og fordelingsapparat (mundstykke). Som desinfektionsvædske benyttes kalkmelk, formalinopløsning, karbolineum, petroleums-emulsioner o. l. — Ved hjælp af trykpumpen presses vædsken gjennem slangen til mundstykket, hvorfra den i taagefin tilstand fordeles over de flader og gjenstande, som skal desinficeres. Da sprøitningen foregaar under tryk, kan vædsken presses ind i revner og sprækker, hvorved desinfektionen bliver effektiv. D. kan ogsaa benyttes til hvidtning af store vægflader og til sprøitning af trær og buske mod sop og skadedyr.

Desinficēre, se Desinfektion.

Desintegrātor (kastemølle), en maskine til pulverisering af tørt materiale som kalk, ler, kul, salt o. l. D. har to ringformede skiver besat med flere koncentriske rækker af staalstifter. Rækkerne paa den ene skive griber ind i mellemrummene mellem rækkerne paa den anden. Naar den ene skive roterer hurtig (2—3000 omdreininger pr. min.), medens den anden staar stille eller roterer langsomt, vil det ved midten af skiverne indførte materiale kastes udover mellem stifterne og knuses, saa det som pulver forlader skivernes omkreds og opfanges i en omgivende kapsel. En lignende maskine for opdeling af kladdet mel kaldes dismenbrator.

Désirade *[dezira'd]*, La, fransk ø, hører til de smaa Antiller, 14 km. ø. for Guadeloupe; 27.2 km.² med 1399 indb. (1901). D. opdagedes af Columbus og kaldtes Descada (den efterlængtede).

Désirée, se Desideria.

Desjardins *[dæžardæ']*. 1. Abel D. (1814—86), fr. historiker. Har bl. a. skrevet Jeanne d'Arcs historie (1854), studier over den hellige Bernhard af Clairvaux (1849). — 2. Ernest D. (1823—86), broder af foreg., var arkæolog og historiker, forfatter bl. a. af et stort geografisk-historisk verk om det gamle Gallien (4 bind, 1876—93). Udgav det berømte romerske kartverk «Tabula peutingeriana» (s. d.).

Desjnev, Kap, Asiens østligste punkt ved Beringstrædet, ogsaa kaldt Østkap.

Deskriptiōn (lat.), beskrivelse, skildring, fortegnelse; deskriptiv, beskrivende.

Deskriptiv geometrī er en geometrisk disciplin, som er vokset op af de arbeidstegninger, haandverkere fra gammel tid af har udført. Disse blev af Desargues (i 1640) og Frézier (i 1754—69) o. a. optaget til teoretisk behandling; men selvstændig videnskabelig betydning fik den d. g. først gjennem Monge's systematiske fremstilling

sorgfältig vorsichtig — ⓔ provident, prudent, cautious, careful.

forsynlighed — ⓣ Umsichtigkeit f — ⓔ providential care; circumspection — ⓕ prevoyance f.

forsæde — ⓣ Vorsitz; (i vogn) Vordersitz m — ⓔ presidency, chairmanship; (i vogn) front seat — ⓕ présidence; (i vogn) place f (siège m) de devant. **have forsædet** — ⓣ den Vorsitz führen, haben — ⓔ preside, take the chair — ⓕ avoir la présidence; (i) présider (une assemblée).

forsæt — ⓣ Vorsatz m — ⓔ purpose: intention — ⓕ dessein m; intention: résolution f. **med f.** — ⓣ vorsätzlich, absichtlich, mit Fleiss, geflissentlich — ⓔ on purpose, purposely — ⓕ à dessein, de propos délibéré.

forsætlig — ⓣ vorsätzlich, absichtlich; überlegt — ⓔ intentional, wilful, studied; (jur.) prepense — ⓕ intentionnel; prémédité, délibéré.

forsætning — ⓣ Vordersatz m — ⓔ antecedent — ⓕ premier membre (m) de la proposition.

forsætte se forflytte.

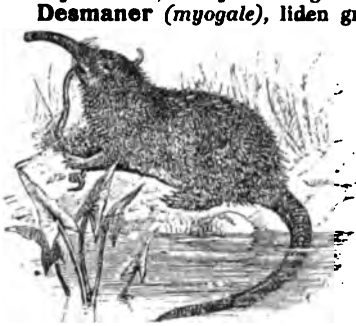
forsøde — ⓣ versüssen — ⓔ make sweet, edulcorate, sweeten — ⓕ adoucir; rendre plus doux.

forsøg — ⓣ Versuch m — ⓔ trial, experiment (on, of), attempt (at) — ⓕ essai m; tentative; (prøve) épreuve; (eksperiment) expérience f; (anstrengelse) effort m.

forsøge — ⓣ versuchen — ⓔ

(1795). Den d. g. stiller sig et dobbelt maal. Først det mere praktiske at levere plane billeder af geometriske legemer og af linjer og flader, der ikke er plane, paa en saadan maade, at de rigtige dimensioner kan tages ud af tegningerne. Dernæst det teoretiske gjennem disse tegninger at studere de geometriske egenskaber hos de afbildede legemer, flader og linjer. Man tegner i alm. to billeder af gjenstandene, en «horisontal» og en «vertikal projektion», eller «grundrids» og «oprids», der fremkommer paa følgende maade: Man tænker sig to planer, projektionsplaner, et horisontalt og et vertikalt. Billedet af gjenstandens enkelte punkter i grundridset faar man ved at nedfælde perpendikulærer fra dem paa det horisontale plan (Frézier: ved blækdraaber, som falder ned). Grundridset viser os gjenstanden saaledes, som den vil se ud for en iagttager, der staar høit (eg. uendelig høit) over horisontalplanet og ser ret ned mod dette. Opridset viser os gjenstanden seet af en iagttager, der staar (uendelig) langt foran vertikalplanet og ser ret ind mod dette. Det fremkommer ved fra gjenstandens punkter at nedfælde perpendikulærer paa vertikalplanet. Grundrids og oprids konstruerer man i ét tegneplan, idet man tænker sig vertikalplanet dreiet bagover om de to planers skjæringslinje, «grundlinjen», indtil det gaar i ét med horisontalplanet. — Den d. g. er i 19 aarh. særlig dyrket i Frankrige og Tyskland (darstellende Geometrie); den er nu et væsentligt fag ved enhver teknisk uddannelse, læres ogsaa i de høiere almenskoler, hos os i realgymnasiet (i rent elementær form som projektionstegning). — Se ogsaa Projektion, Projektiv geometri, Perspektiv.

Desmaner *(myogale)*, liden gruppe insektædere, som staar spidsmusene nær; vanddyr med svømmehud mellem tærne og lang, skjællet hale, langt, sterkt bevægeligt tryne, under haleroden moskuskjertler. — En større art, desmanen *(m. moschata)* findes i Syd-Rusland, en mindre art, den pyrenæiske bisamspidsmus *(m. pyrenaica)* findes i Pyrenæerne.

Desman *(myogale moschata)*

Desmerdyr *(viverridæ)*, familie af pattedyr, tilhørende rovdyrenes orden, udmerker sig ved en langstrakt, slank, men ikke særlig kraftig legemsform, korte ben og en som regel lang og busket, i enden tilspidset hale. Halsen lang, hovedet lidet, snuden tilspidset, besat med lange veirhaar. D. er dels taagjængere, dels saalegjængere, klørne kan hos nogle trækkes ind, hos andre ikke. Pelsen snart fin og silkeagtig, snart mere strid og langhaaret. Farven for det meste mørk med lysere pletter, striber eller andre tegninger. Alle d. udbreder en eiendommelig, gjennemtrængende moskuslugt, som skyldes sekretet af kjertler omkring analaabningen; disse kjertler tømmer hos flere former sit sekret i en fælles kjertelsæk. — D.s levevis er meget forskjellig; i det store og hele ligner de vore maarer og erstatter disse i den gamle verdens varme lande; andre minder dog mere om katte og enkelte endog om bjørne. De fleste er blodtørstige kjødædere og nærer sig af smaa pattedyr, fugle, eg o. s. v., andre tager ogsaa krybdyr, padder, fisk, krebsdyr og insekter, medens atter andre hovedsagelig lever af planteføde. De fleste er natlige dyr, nogle jager dog ogsaa om dagen. Flere arter tæmmes og holdes i husene som katte. Meget omskrevet og alm. kjendt er det mod og den behændighed, hvormed d. angriber selv de farligste giftslanger. — D. tilhører den gamle verdens varme regioner, de nordligste arter overskrider ikke Middelhavslandene. Af talrige herhenhørende slegter og arter skal her kun nævnes følgende: 1. Desmerkattene el. viverrerne *(viverra)* er taagjængere, klørne kan trækkes tilbage. Eneste repræsentant for disse i Europa er genettakatten

Desmerdyr: Genettakatten *(viverra genetta)*.

(v. genetta), et vakkert lidet dyr, omkr. 50 cm. langt, halen 40 cm., skulderhøiden 15—18 cm.; gulgraa med sorte pletter, har fortrinsvis hjemme i Nord-Afrika (Marokko og Algerie, n. for Atlasbjergene), men forekommer ogsaa i Spanien og Syd-Frankrige. Lever særlig i klippefulde egne og nærer sig af fugle, rotter, mus o. s. v., bryder undertiden ind i hønsegaardene og myrder for føde. Da den først jager efter solnedgang og bevæger sig med enestaaende hurtighed og smidighed, lykkes det kun sjelden jægeren at gjøre den til sit bytte. — To andre desmerkatte, civetten *(v. civetta)* fra Afrika og den indiske desmerkat *(v. zibetha)*, er særlig kjendt, fordi de leverer det vellugtende desmer eller zibeth. Den afrikanske form er af størrelse som en ræv, den indiske noget mindre og slankere. Pelsen hos begge tæt og grov, langs ryggen strækker sig lige til haleroden en slags man, som dyrene kan reise. Pelsens grundfarve hos den afrikanske art er gulgraa med mørke uregelmæssige pletter. Den indiske art mere brunlig. Civetten findes i hele Central-Afrika, navnlig i Øvre og Nedre Guinea. Den indiske form lever saavel paa fastlandet som paa de Ostindiske øer og er af malaierne overført til talrige øer i det Stille hav. Begge disse desmerkatte holdes som husdyr for sit kjertelsekrets skyld. Dette tømmer sig i to sække, som munder paa overfladen gjennem en spalte kort foran analaabningen. Kjertelsekretet skrabes ud af sækkene ved skeer et par gange om ugen, knades sammen med olje og indesluttes i smaa blikæsker. Man føder dyrene med ferskt kjød, særlig

---

try, essay, attempt; (sig i) try one's hand at — (f) essayer, tâcher; tenter (de); expérimenter. **forsøgsvis** — (t) versuchsweise — (e) experimentally, by way of experiment — (f) pour essayer.

forsølve — (t) versilbern — (e) plate, silver — (f) argenter.

forsømme — (t) versäumen, vernachlässigen; verlieren; verwahrlosen — (e) neglect, omit; let (the opportunity) pass, slip; miss (a lesson) — (f) négliger; omettre; oublier; perdre, laisser échapper (l'occasion); manquer à (sa classe, son devoir), être absent.

forsømmelig — (t) nachlässig, saumselig — (e) negligent, neglectful, remiss — (f) négligent, nonchalant.

forsømmelighed — (t) Nachlässig-, Saumseligkeit f — neglectfulness, remissness — (f) négligence, nonchalance f.

forsømmelse — (t) Versäumnis f (n); Vernachlässigung, Verwahrlosung f — (e) neglect, negligence, omission — (f) négligence; omission f; oubli m; perte f; manquement m; (skole-) absence f.

forsømt: indhente det forsømte — (t) das Versäumte nachholen — (e) make up for the lost time — (f) réparer le temps perdu.

forsørge — (t) versorgen — (e) provide for, take care of, maintain, support — (f) entretenir, nourrir; (sig selv) pourvoir à ses besoins, gagner sa vie; (faa f.t) établir, caser.

fuglekjød, jo rigeligere de fodres, desto mere desmer leverer de. Nutildags er handelen med desmer gaaet betydelig tilbage, da det ikke længer anvendes i medicinen og i kosmetiken fortrænges af moskus. — 2. Palmekattene el. palmerullerne *(paradoxurus)*, dyr af størrelse som huskatten; halen, som næsten er lige lang som kroppen, kan hos nogle arter rulles op (deraf det sidste navn). De er halvsaalegjængere med fem tær, som bærer lange kløer, som kun kan trækkes halvt tilbage; udmerkede klatrere, som jager fugle, men ogsaa æder frugter og begaar alskens tyverier i plantagerne, hvor de røver ananas, bananer og andre frugter; særlig er de store yndere af de kjødede hylstre omkring kaffebønnerne; bønnerne selv passerer ufordøiet gjennem deres tarmkanal og opsamles i ekskrementerne; efter javanesernes forsikring leverer netop disse bønner den bedste kaffe. Af palmerullere kan nævnes den forindiske p. *(p. niger)* og den malaiiske p. eller musangen *(p. hermaphroditus)* fra Bagindien og de store Sundaøer. — 3. Mangusterne *(herpestes)* har forlængede tær, som er forsynet med kløer, som ikke kan trækkes tilbage, fodsaalerne nøgne. Herhen hører den allerede i oldtiden berømte faraorotte *(h. ichneumon)*, som lever i Nord-Afrika, navnlig i Nildalen og Vest-Asien. Den er noget større end vor huskat og har en langhaaret, graagrøn pels, som falder nøie sammen med omgivelsernes farve. Den holder til i elvebreddernes sivskoge og graver sig underjordiske boliger. Jager kun om dagen, i sommermaanederne altid familievis. Dens næring er pattedyr, fugle og krybdyr, sandsynligvis ogsaa frugter. — De gamle ægyptere tilbad faraorotten som en landets velgjører og en tilintetgjører af slanger og krokodiller. Efter Plinius' skildring skulde den springe ind i krokodillernes gab og sønderrive deres hjerte. Faraorotten holdes ofte tam. — Næst efter faraorotten er mungoen *(h. mungo)* den mest kjendte art. Den er udbredt over hele Forindien og Ceylon, er kun 40—50 cm. lang og har en sølvgraa pels. Blandt hinduerne holdes den høit i ære paa grund af sin utrættelige jagt paa rotter, mus og slanger. Da den er renslig og af fredsommeligere gemyt end faraorotten, egner mungoen sig godt til at holdes tam og bliver sin herre tro som en hund. Mungoen er indført paa Jamaica, hvor den siges at gjøre nytte for et par mill. kr. aarlig ved at rense sukkerplantagerne for rotter.

Desmerurt *(adoxa moschatellina)*, en liden, spæd urt, som hører til vore tidligste vaarplanter. Fra dens krybende, skjællede rodstok udgaar 1—3 langstilkede, 3-koblede blade; de uanselige, grønlige blomster er samlet i et lidet hovedformet aks i stængelens spids. Planten, som udsender en sterk moskusduft, vokser helst i løvkrat; hos os findes den især i det østenfjeldske, men den har ogsaa andre voksesteder og gaar nordover endog til Varanger.

De Smet de Naeyer *[-nājer]*, Paul, greve (1843—), belg. statsmand, som medlem af repræsentanternes kammer forfattede han 1891 paa det klerikale partis vegne centralsektionens betænkning om en forfatningsrevision. Senere beklædte D. embedet som finansminister og premierminister og blev 5 aug. 1899 chef for et nyt kabinet samt, foruden finansminister, tillige minister for de offentlige arbeider. Afgik 2 mai 1907.

Desmidiaceer, smaa encellede grønalger, se Alger.

Desmīn, mineral af zeolitgruppen (s. d.). Bestaar af et vandholdigt kalcium-aluminium silikat. Mineralet er gjennemsigtigt til gjennemskinnende, farveløst eller ogsaa brunligt, gulagtigt eller rødligt paa grund af forurensninger. Forekommer paa ertsgange ved Kongsberg, Andreasberg o. fl. st., men hovedsageligst i vulkanske bergarter, f. eks. paa Island, hvorfra man har meget vakre krystaller.

Desmōdium gyrans, «telegrafplanten», en omtrent meterhøi plante af de erteblomstredes familie, særlig interessant ved de bevægelser, som dens blade udfører. Disse er 3-koblede, og endesmaabladet er meget større end de to smaa sidesmaablade. Disse sidste er det, som i sterkt solskin bevæger sig periodisk op og ned. Blomsterne er brungule og uanselige. D. stammer fra det tropiske Asien og dyrkes ofte i varmhus.

Des Moines *[dæmwa'n]*. 1. Elv i de Forenede stater, bielv til Mississippi, rinder gjennem Iowa og falder ved Keokuk i Mississippi efter et omtr. 900 km. langt løb. — 2. By i de Forenede stater, hovedstad i Iowa, ved elven af samme navn, omtr. 78 000 indb. (1906). Mange vakre bygninger, deriblandt statens kapitol. Universitet, stort bibliotek. Stor tilvirkning af landbrugsmaskiner.

Des-moll, se Des.

Desmologī, en del af anatomien, læren om de senebaand, som findes om leddene, og om disses bygning.

Desmoulins *[dæmulæ']*, Benoît Camille (1760—94), fr. revolutionsmand. Jurist, sagfører i Paris, da revolutionen brød ud. Udgav 1789 «La France libre», en idealistisk forherligelse af oldtidsrepublikernes samfundsliv. Efter Neckers afskedigelse opfyldt af harme mod regjeringen agiterede han i Palais Royals have (12 juli 1789) og var en af hovedmændene for toget mod Bastillen (14 juli). Stiftede tidsskriftet «Revolutions de France et de Brabant» (1789—90, 7 bd.). Anklaget i nationalforsamlingen som oprører maatte han 1790 flygte, men vendte snart tilbage og deltog sammen med Danton i den agitation, som førte til stormen paa Tuilerierne 10 aug. 1792. Grundede (med Danton) Cordelierklubben. Medlem af konventet, stemte for kongens henrettelse og var ivrig modstander af girondinerne (mod hvem han skrev smædeskriftet «Histoire des girondins»), men blev efter deres fald selv betænkelig over det jakobinske rædselsherredømme og begyndte i slutn. af 1793 bladet «Le vieux cordelier», hvori han angreb de revolutionære udskeielser. Hébert anklagede ham for at arbeide for kongedømmets gjenoprettelse. Han blev vistnok frikjendt for anklagen, men Robespierre var mistænksom og skin-

Benoît Camille Desmoulins.

---

forsørgelse — Ⓣ Versorgung f — Ⓔ provision, support, maintenance — Ⓕ entretien; établissement m.

forsørger — Ⓣ Versorger m — Ⓔ provider, supporter, maintainer — Ⓕ soutien m.

fort — Ⓣ schnell — Ⓔ fast, quickly — Ⓕ vite.

fort sb — Ⓣ Fort n — Ⓔ fort — Ⓕ fort m.

fort Ⓣ bort, afsted; borte, væk; videre, fremdeles.

fort Ⓕ sterk, kraftig; ram: stram; traa, harsk; ond (aande); (à, en, sur) flink, stiv (i); mægtig, vældig; stor, tyk, svær; tæt (korn); betydelig, stor, høi (vegt, pris); besværlig, vanskelig, slem; høi, oprørt (sjø); (adv) meget; m, (dyrs) leie; (mil.) fort; hovedsagen; den høieste grad (af noget); (ens) force, styrke. **se faire f. de** paatage sig at. **se porter f. pour** garantere for.

fortabe — Ⓣ verlieren; (-s) verloren gehen; (sig) ogs. sich vertiefen — Ⓔ lose, forfeit; (-s) (teol.) perish; (sig) be lost (in) — Ⓕ perdre; (-s) (teol.) périr; (sig) ogs. s'absorber, se plonger (dans).

fortabelse — Ⓣ Verlust m, Verderben n — Ⓔ (teol.) perdition; (on) pain (of death) — Ⓕ (teol.) perdition; (sous) peine f (de mort).

fortage: f. sig se forløfte sig, gaa over.

fortale — Ⓣ Vorrede f, Vor-

syg paa ham, og da baade D. og Danton stadig mere aabent angreb rædselsregimentet, blev de begge fængslet, dødsdømt og guillotineret (5 april 1794). Hans yndefulde og opofrende hustru, Lucile, guillotineredes 8 dage efter. — D.s skrifter er udgivet af Claretie (2 bd., Paris 1874). Hans liv er skildret dels af Claretie (1876), dels af Godart (1889).

Desna, elv i det sydvestlige Rusland, begynder i guv. Smolensk og falder ud i Dnjepr ligeoverfor Kiev. 1000 km. lang. Den er seilbar fra Brjansk, 840 km. Dens største bielv er Seim, som er 600 km. lang.

Desodorisatiōn, fjernelse, tilintetgjørelse af ildelugtende stoffe. Sker oftest ved oksyderende midler som ozon, vandstofhyperoksyd, overmangansurt kali o. s. v. Som nødhjælp anvendes dækning med anden lugt. Jfr. Desinfektion.

Desoksydatiōn, fjernelse af surstof, se Reduktion.

Desolation *[desəlēšn]* (eg. trøstesløshed, øde sted). 1. Forbjerg paa øen Nunarsuit i det s.v.-lige Grønland. — 2. Saa kaldte Davis et af ham 20 juli 1585 opdaget land, som senere viste sig at være det s.ø.-lige Grønland. — 3. D. Cañon kaldes en dal i staten Utah i Nordamerika under ca. 39 ° 30 ' n. br.; den gjennemstrømmes af Green River, Colorados vestlige kildeelv. — 4 Langstrakt ø. i det sydlige Chile s. f. den vestlige indgang til Magellans-strædet, som begynder ved Kap Pillar.

Desor *[døzå'r],* Edouard (1811—82), schw. geolog og arkæolog, professor i geologi i Neuchatel. Foretog udstrakte videnskabelige reiser, bl. a. i Skandinavien og Amerika. Har udgivet talrige glacialgeologiske, palæontologiske og arkæologiske arbeider.

Desorganisatiōn (fr.), opløsning af den organiske sammenhæng, forstyrrelse; desorganisēre, opløse, forstyrre, bringe ud af naturlig forbindelse.

Despektēre (lat.), ringeagte; despekt, ringeagt.

Despeñapérros (Puerto de D.), pas i Spanien, Sierra Morena, gjennem hvilket jernbanen fører fra Madrid til Sevilla.

Desperādos (sp., «de fortvilede»), medlemmer af et radikalt omveltningsparti, som stiller sig udenfor lovene.

Desperāt (lat.), fortvilet, haabløs; desperatiōn, fortvilelse.

Desperiers *[dæperje'],* Bonaventure (omtr. 1500—40), en af det 16 aarh.s største prosaforfattere i Frankrige. Blev sekretær hos Margrete af Navarra, men mistede kort efter denne stilling i anledning af «Cymbalum mundi» (1538), en antireligiøs satire. Hans hovedverk, udg. 1558, er «Nouvelles récréations et joyeux devis», en samling noveller i Boccaccios stil.

Despoblādo, Sydamerika, et ca. 3500 m. høit, med græs og buske bevokset, tyndt befolket plateau i de østlige Ander mellem 22 ° og 25 ° s. br. Tilhører siden 1900 Argentina, prov. Jujuy.

Desportes *[dæpå'rt],* Alexandre François (1661—1743), fr. maler. Elev af den tyske dyremaler Nicasius, der igjen var elev af Snyders. D. er den første franske kunstner, der malte dyrebilleder, jagtbilleder og stilleben. Arbeidede for Ludvig XIV's og Ludvig XV's hof. Ogsaa udkast til gobeliner. Repræsenteret i Louvre og Stockh.

Desportes *[dæpå'rt],* Philippe (1546—1606), f. i Chartres. Som biskopssekretær i Rom erhvervede han tidlig grundigt kjendskab til ital. sprog og litteratur. Han er da ogsaa en af hovedrepræsentanterne for den italianiserende retning i den franske lyrik i det 16 aarh.s anden halvdel, ved sine glimrende og pointe-rige, men samtidig manierede og tørre sonetter. [Litt.: «Oeuvres compl.» ved Michiels, 1858.]

Despotī el. despoti'sme (af græ. *despotes,* hersker, uindskrænket magthaver) bruges hovedsagelig om en forfatningstilstand, hvor statsoverhovedet hersker ubundet af lov og ret og udøver regjeringsmagten vilkaarlig efter eget godttykke. Undertiden anvendes det om det absolute regjeringssystem (se Absolutisme). Man taler ogsaa om d., naar den individuelle frihed og sikkerhed krænkes og undertrykkes ved en stats lovgivning.

De'spoto Planīna, se Rhodope.

Despréaux *[dæpreå'],* Nicolas Boileau, se Boileau D.

Desprès *[dæpræ],* Suzanne (1877—), fr. skuespillerinde, f. i Indien, voksede op i en fattig arbeiderfamilie paa Montmartre i Paris, debuterede 1895 ved L'Oeuvreteatret, med hvis direktør Lugné-Poë hun blev gift. Elev af sin mand og af G. Worms, flere prisbelønninger ved konservatoriet. Hendes roller tilhører saavel det klassiske franske (Phèdre) som det moderne drama (Nora). Hendes styrke ligger i den intelligente gjennemarbeidelse af rollernes psykologi og den sanddru, for ethvert effektjageri befriede gjengivelse af disse. Hun har besøgt mange lande, saaledes flere gange Norge. Efterhaanden er hun blevet en af de bærende kræfter i samtidens franske skuespilkunst.

Despretz *[dæpræ'],* César Mansuète (1789—1863), fr. fysiker, professor ved Sorbonnen, har bl. a. undersøgt gasarters trykforhold, legemers varmeledningsevne og den elektriske gnist.

Desprez *[dæpræ'],* Jean Louis (1737—1804), fr. maler og arkitekt. Efter at have truffet Gustaf III i Rom kom han i 1784 til Stockholm, hvor han kom til at spille en stor rolle i byens kunstliv. Særlig udmerkede han sig som teatermaler. Hans talrige flotte arkitektoniske projekter kom for en stor del ikke til udførelse. Udført blev dog orangeribygningen i Upsala (1787—1807). Hans historiemalerier, hvoraf «Gustaf III i Peterskirken i Rom» og «Slag mellem krotoniater og sybariter» findes i Stockholms nationalmuseum og «Slaget ved Hogland» paa Rosenberg, er mindre fremragende.

Dessalines *[dæsali'n],* Jean Jacques (1758—1806), keiser af Haïti, opr. negerslave fra fransk Haïti, udmerkede sig under Toussaint l'Ouvertures oprør mod Frankrige ved stor tapperhed og grusomhed. Ved Toussaints forvisning underkastede D. sig 1802 general Leclerc, men ved en ny opstand 1803 fordrev han de franske og lod sig 1804 udraabe til keiser; gjorde sig snart forhadt ved sin tyranniske grusomhed og myrdedes i et oprør reist af generalerne Christophe (s. d.) og Pétion.

De'ssau, Hermann (1856—), t. filolog, professor ved Berlinerakademiet, har især arbeidet med latinske indskrifter og bl. a. offentliggjort «Inscriptiones latinæ selectæ» (2 bd., 1892—96).

De'ssau, hovedstad i hertugdømmet Anhalt, ved elven Mulde, 3 km. ovenfor dens munding i Elben; 50 849 indb. (1900). D. er en moderne by med brede gader.

---

wort n — (e) preface — (f) préface f, avant-propos m.

fortan (t) for fremtiden, herefter.

fortand — (f) Vorder-, Schneidezahn m — (e) front (fore) tooth — (f) dent (f) de devant.

fortarbeiten (t) arbeide videre, vedblive at arbeide.

Fortbestand (t) m, fortsat bestaaen.

fortbestehen (t) vedblive at bestaa.

fortbewegen (t) bevæge fremad, transportere.

Fortbildung (t) f, videreuddannelse.

fortbleiben (t) blive borte, udeblive.

fortblühen (t) vedblive at blomstre.

fortbringen (t) bringe bort; underholde. **sich f.** klare (greie) sig, slaa sig igiennem.

fortdauern (t) vedvare.

fortegne — (t) verzeichnen, fehlzeichnen — (e) misdraw; (-t) incorrectly drawn, out of drawing — (f) dessiner mal; faire une faute de dessin.

fortegnelse — (t) Verzeichnis n — (e) catalogue; inventory, list — (f) liste f, tableau, relevé, registre; catalogue; inventaire m.

fortegning (mønster) — (t) Vorzeichnung f — (e) drawing copy — (f) modèle (m) de dessin.

fortenwickeln (t) udvikle videre.

forterben (t) gaa i arv, nedarves.

Af bygninger kan nævnes slottet med en stor malerisamling, teatret fra 1856, raadhuset fra 1901 og kunstmuseet fra 1904. Byen har 6 kirker, flere høiere skoler og et prægtigt bibliotek med 80 000 bind. Mindesmerker findes bl. a. af fyrst Leopold (»Der alte Dessauer»), Moses Mendelssohn og keiser Wilhelm I. Industrien er betydelig og omfatter sukkerraffinaderi, uldfabriker, mekaniske verksteder og tapetfabriker. Siden 1860 har D. en havn ved Elben, Wallwitzhafen.

Dessauermarschen, populær marschmelodi, hvormed fyrst Leopold af Anhalt-Dessau (»Der alte Dessauer») blev modtaget, da han 1706 holdt sit indtog i Turin. Motiver derfra benyttet i flere musikverker.

Dessert *[desæ'r]* (af fr. *desservir*, tage af bordet), efterret. — D.-s k e, omtrent d. s. s. barneske. — D.-v i n e er fine, sterke vine, der drikkes til d. I syden bruges oftest røde vine, i norden hede vine.

Dessservants *[dæservā']* (fr. *desservir*, at gjøre tjeneste) er i den romerske kirke i Frankrige, Holland, Belgien og de vestlige Rhinegne navn paa hjælpeprester (»succursalprester»), som paa sognepresternes vegne gjør tjeneste ved filialkirker eller kapeller. D. udnævnes af biskopen og oppebærer en mindre løn.

Dessewffy. 1. E m i l D. (1814—66), ung. politiker og forfatter. Efter studiereiser i udlandet optraadte han som politisk forfatter, forfegtede konservative synsmaader og var fra 1844 knyttet til bladet »Budapesti Hirlap». D. har i mange retninger gjort sig fortjent som fremmer af Ungarns nationale kultur og blev 1856 udnævnt til formand i det ungarske akademi. 1865 valgt til landdagen, hvor han dog ikke naaede at virke. — 2. A u r e l D. (1846—) har sæde i magnathuset, til hvis formand han valgtes 1906.

Dessintraad *[dæsǣ'-]*, metaltraad af stjerneformet, halvrundt eller andet specielt tversnit. D. anvendes f. eks. til drev i ure og til indfatning af brilleglas samt til paraplystel.

Dessoir *[dæswa'r]*, M a x (1867—), t. psykolog, prof. i Berlin, forfatter af »Biographie des modernen Hyprotismus» (1888) og et supplement dertil (1890), »Das Doppel-Ich» (1890, 2 opl. 1896), »Geschichte der neueren deutschen Psychologie» I (1894), »Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft» (1906).

Dessole *[dæså'l]*, J e a n J o s e p h P a u l A u g u s t i n, marki (1767—1828), fr. officer. Deltog i Bonapartes ital. felttog 1796—97, yndet af Bonaparte. 1808 divisionsgeneral i Spanien. Deltog i begyndelsen af det rus. felttog 1812, men forlod hæren ved Smolensk og levede stille i Frankrige til Napoleons fald. Blev 1814 af Ludvig XVIII udnævnt til pair, 1817 marki. 1818—19 udenrigsminister i Decazes ministerium.

Dessuk, se D e s u k.

Dessus *[dsy]* (fr.), overstemme. diskant, sopran, tidligere ogsaa benævnelse paa violinen.

Desterro, by i Brasilien, se F l o r i a-N a p o l i s.

Destillatiōn er overføring af en vædske til damp og derpaa følgende fortætning af dampene. D. foretages i stor maalestok i den kemiske industri for at skille flygtige stoffe fra ikke- eller mindre flygtige og for at adskille blandinger af flygtige stoffe i de enkelte bestanddele. Alm. vand destilleres for at befries for salte og andre urenheder. Opvarmes en blanding af to vædsker af forskjellig flygtighed, d. e. af forskjelligt kogepunkt, f. eks. vand og alkohol, gaar den mest flygtige, altsaa den vædske, der har lavest kogepunkt, fortrinsvis bort som damp, medens resten bliver rigere paa den mindst flygtige. Afkjøles dampblandingen delvis, fortættes der mest af den mindst flygtige vædske, hvorved dampen bliver rigere paa den mest flygtige bestanddel. Destilleres 1000 l. vandig 10 pct. alkohol, vil de 400 først overdestillerende l. indeholde al alkoholen, resten vil være vand. Destilleres de 400 l. anden gang, gaar al alkoholen over med de første 200 l., tredje gang med de første 140 l. og fjerde gang med de første 125 l. Man har da her en 80 pct. alkohol. I det gamle d.s-apparat (fig. 1) fremstillede man saaledes alkohol af den

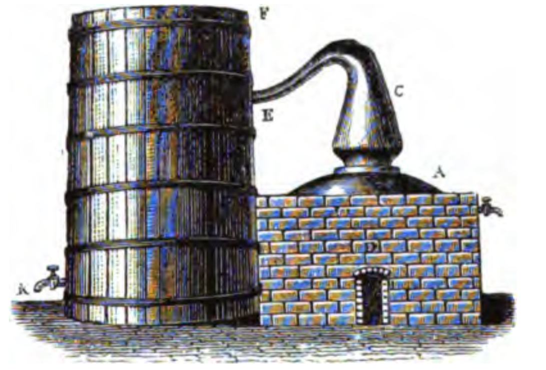

Fig. 1. Gammelt destillationsapparat.
A kobberkjedel; C hatten; E kjølerør; F kjøletønden; K udtapningskran.

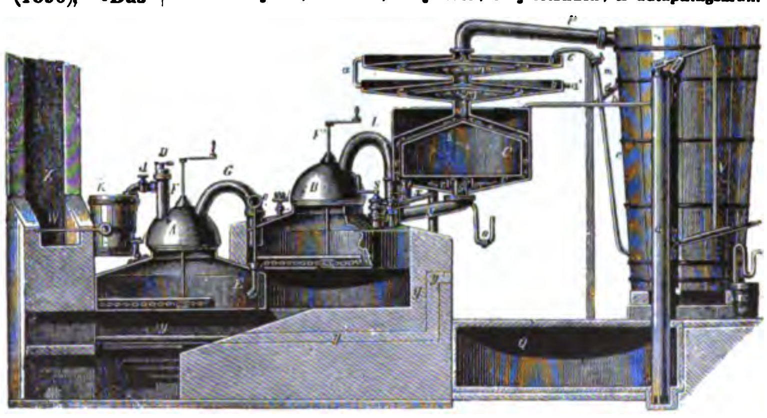

Fig. 2. Pistorius' destillationsapparat.
A første kjedel; B anden kjedel; C fortætningsapparat; P rør, som fører den rensede spiritusdamp til kjøleapparatet.

---

forteresse Ⓕ f, fæstning.
fortfahren Ⓣ drage bort; fortsætte, gaa videre.
Fortfall Ⓣ m, bortfald.
fortfallen Ⓣ bortfalde, falde bort.
fortführen Ⓣ føre bort; føre videre, fortsætte.
Fortführung Ⓣ f, bortførsel; fortsættelse.
Fortgang Ⓣ m, bortgang; fortsættelse; fremgang.
fortgeben Ⓣ give bort, fra sig.
fortgehen Ⓣ gaa, drage bort, afsted; gaa frem, videre.
forth Ⓔ frem(ad); ud. **and so f.** og saa videre.
forthcoming Ⓔ ved haanden, paa rede haand; forestaaende.
forthelfen Ⓣ hjælpe bort, afsted; hjælpe frem.
forthright Ⓔ ligefrem; oprigtig; øieblikkelig; straks.
forthwith Ⓔ ufortøvet, straks.
fortid — Ⓣ Vorzeit f, Vergangenheit f — Ⓔ time of yore, olden time(s), times past, the past; past life — Ⓕ (temps) passé m; vie (f) antérieure; (oldtid) antiquité f; (gram.) passé, prétérit m. **fortidslevninger** — Ⓣ Altertümer pl — Ⓔ antiquities — Ⓕ (monuments (m pl) de l')antiquité(s) f (pl).
fortie — Ⓣ verschweigen — Ⓔ conceal (from), keep secret, suppress, be silent on — Ⓕ taire, cacher (pc à q); se taire sur, passer sous silence; garder (un secret).
fortielse — Ⓣ Verschweigen n,

tynde gjærede mæsk ved gjentagne d. I Pistorius' apparat (fig. 2) findes vædskeblandingen i kjedlerne *A* og *B*, hvorunder der fyres. Dampene fra *A* stiger op gjennem vædsken i *B* og beriges her med alkohol. De gaar saa til apparatet *C*, hvor en delvis fortætning (deflegmation) finder sted. Her beriges dampene altsaa yderligere med alkohol og gaar saa til kjøleren *V*. Dette apparat maa tømmes efter hver d. Alkoholen kan afdrives i styrker paa indtil 85 pct. De moderne kolonneapparater virker kontinuerlig og leverer alkohol af indtil 95 pct. Det karakteristiske element «kolonnen» er en høi cylinder afdelt ved talrige bunde, af hvilke skitsen (fig. 3) viser tre. Hver bund har i midten et rør *t* overhvælvet med en klokke *g* samt et overløbsrør *r*. Den svage alkoholiske opløsning løber paa øverst i kolonnen og bevæger sig fra bund til bund gjennem overløbene. Nederst i kolonnen sendes damp ind, som stiger op gjennem rørene *t* og af klokkerne *g* tvinges gjennem vædskelagene. — Al alkohol uddrives af vædsken paa veien ned gjennem kolonnen, og dampblandingen opover bliver da rigere paa alkohol, jo flere bunde der findes. Et fuldstændigt kolonneapparat sees i fig. 4. Der er to kolonner. Mæsken, der forvarmes i *D*, kommer gjennem

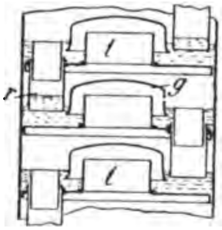

Fig. 3. Kolonner.

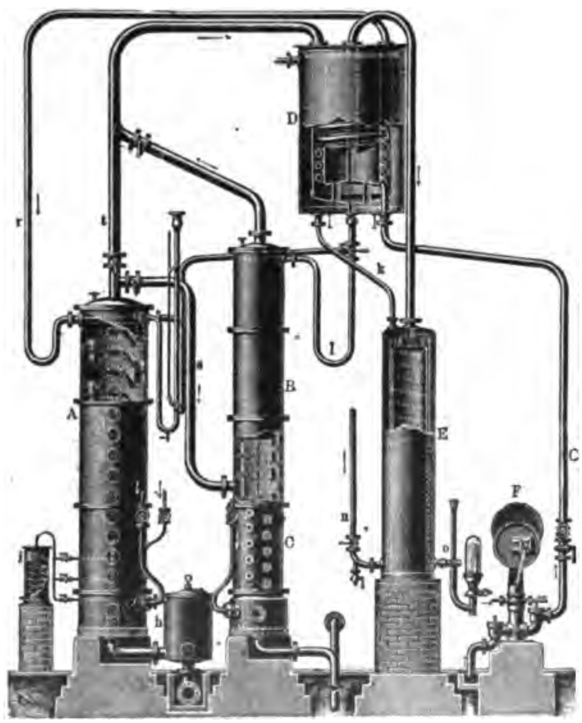

Fig. 4. Destillationsapparat til kontinuerlig drift.

r til *A*, hvor den befries for alkohol og løber ud nedentil («dranken»), hvor der ved *i* kan udtappes prøver, som skal være alkoholfri. Fra *A* gaar dampene til *B*, i enkelte tilfælde ogsaa gjennem *t* direkte til *D*. De fra kolonne *B* kommende dampe deflegmeres i *D*. Det fortættede løber paa kolonnen *B* og befries her og i den nederste del *C* for alkohol. Fra *D* gaar de ikke fortættede alkoholrige dampe til kjøleren *E*. — Kolonneapparater i talrige modifikationer bruges til de mest forskjellige d., f. eks. af raapetroleum, tjæreoljer, benzol, benziner, eddikesyre, ammoniak, vellugtende æteriske oljer o. a. Den nyeste modifikation tjener til d. af flydende luft, hvorved surstof og kvælstof adskilles. — Det maa dog bemerkes, at mange vædsker ikke lader sig skille fuldstændig ved d. selv i disse apparater, idet bestemte blandinger ved alm. tryk koger uden yderligere adskillelse, f. eks. en blanding af 68 pct. salpetersyre og 32 pct. vand. — Ved mange d. anvendes vanddamp, som mekanisk river de frembragte dampe bort, særlig ved stoffe, som ved berøring med de direkte ophedede vægge vilde spaltes, f. eks. stearin. Vanddampen overhedes undertiden i ophedede jernrør. Vædskers kogepunkt synker i luftfortyndet rum. Man destillerer derfor undertiden i større eller mindre vakuum, f. eks. mineralsmøreoljer, ligesom tyk sukkersaft inddampes under luftfortynding. — Ved d. ved meget høi temperatur, f. eks. af kviksølv og zink, anvendes jern- eller lerretorter. — Ved t ø r d. forstaaes ophedning af organiske stoffe, f. eks. kul, træ o. l. uden luftens adgang, hvorved der foregaar spaltninger under dannelse af flygtige forbindelser, gasarter og en forkullet rest, f. eks. trækul. I laboratorierne foretages i det smaa d. med samme hensigt og efter samme principer som ovenfor skildret, som oftest i glasapparater.

Destillēre, se D e s t i l l a t i o n.

Destillēret vand, se V a n d.

Destinatār, adressat, den til hvem en afsendt vare er bestemt, varemodtager.

Destinēre, bestemme, tiltænke, bestemme sig til (et sted). D e s t i n a t i o n s s t e d, en afsendt vares bestemmelsessted.

Destouches *[dætu'ʃ]*, P h i l i p p e N é r i c a u l t (1680—1754), fr. komedieforfatter, f. i Tours. Hans ungdom er lidet kjendt. Regenten betroede ham en kommission i London 1717—23, som fik betydning for hans dramatiske idéer. D. danner overgangen fra Molières nærmeste efterfølgere til det 18 aarh.s «larmoyante» sede-skuespil. «Le philosophe marié» (1727); «Le glorieux» (1732), hans bedste stykke, er et tidsbillede, der skildrer sammenstødet mellem fødsels- og pengearistokrati; «La fausse Agnès», opført 1759.

Destra (mano) (ital.), musikudtryk for: høire haand. C o l l a d., med høire haand.

Destroyer, den engelske betegnelse for torpedobaadsødelægger eller -jager, et letbygget, hurtiggaaende fartøi, forholdsvis kraftig armeret med hurtigskydende kanoner for angreb paa torpedobaade samt udstyret med torpedoer for ogsaa at kunne optræde mod større krigsskibe. D.s størrelse varierer mellem 300 og 800 tons deplacement.

Destruēre (lat.), nedbryde, ødelægge, tilintetgjøre. D e s t r u k t i o n, ødelæggelse, tilintetgjørelse.

Verheimlichung f — ⓔ concealment, suppression — ⓕ silence m; réticence f.

fortieth ⓔ firtiende.

fortifiable ⓔ forsterkelig; befæstelig.

fortifiant ⓕ (m), styrkende (middel).

fortification ⓔ & ⓕ f, befæstnings(lære, -kunst); fæstningsverk.

fortifier ⓕ, **fortify** ⓔ (be)styrke, forsterke; befæste.

fortil — ⓣ vorn(e), an der vorderen Seite — ⓔ before, in front — ⓕ (par) devant; de front, en face.

fortin ⓕ m, (lidet) fort.

fortinne — ⓣ verzinnen — ⓔ tin — ⓕ étamer.

fortinning — ⓣ Verzinnen n, Verzinnung f — ⓔ tinning — ⓕ étamage m; étamure f.

fortitude ⓔ sjælsstyrke; fasthed; kjækhed.

fortjene — ⓣ verdienen — ⓔ (tjene) earn, gain, make; (gjøre sig værdig til) deserve, merit — ⓕ (tjene) gagner; (være værdig til) mériter, être digne de; (gjøre sig fortjent af) ogs. rendre des services utiles à.

fortjeneste — ⓣ (i penge osv.) Verdienst m; (moralsk) Verdienst n — ⓔ earnings, gains, profit; merit, desert(s); (have god f. af) make a good deal by; (indlægge sig f. af) render great services to — ⓕ gain, profit, bénéfice; mérite m, services (m pl) rendus à.

Destruktionsanstalter er anlæg, hvor man uskadeliggjør sundhedsfarlige næringsmidler, særlig kjød, f. eks. af kreaturer med smitsomme sygdomme (miltbrand, udbredt tuberkulose o. a.), raaddent kjød o. l. Anstalterne kan være indrettet efter forskjellige principer; i somme foregaar f. eks. uskadeliggjørelsen ved forbrænding i lignende store ovne, som ellers efter engelsk mønster i mange byer anvendes til forbrænding af søppel (søppel-«distruktorer»). I almindelighed uskadeliggjøres dog de nævnte næringsmidler ved kogning med damp under høit tryk (ca. 160 ° C.) i store kjedler, der hver kan optage kadaveret af et helt kreatur. Disse apparater frembyder bl. a. den økonomiske fordel, at man kan udvinde kadavernes fedt, der sælges til teknisk brug, ligesom benene og kjødet efter kogningen tørres og bl. a. sælges som grisefoder og gjødningsstoffe. — Det blod, tarmindhold o. a., som trods alt ofte flyder ud af kadaverne før destruktionen, kræver tildels egne forsigtighedsregler (rensning ved «septic tanks» eller desinfektion), forinden det slippes i kloakerne. Kra. kommune har en moderne d. paa Lille Tøien.

Destutt de Tracy *[dæstyttrasi']*, Antoine Louis Claude, greve (1754—1836), fr. filosof og officer, blev 1789 deputeret, 1792 rytteranfører ved nordarméen, fængslet under Robespierre 1793, løsladt 1794, under Napoleon senator. Medlem af akademiet 1808 og pair 1814, deltog i revolutionen 1830. Som filosof er han sensualist og bekjæmper antagelsen af en immateriel sjæl. Hans hovedverk er «Elements d'idéologie» i 4 bd. Desuden udgav han en «Commentaire sur l'esprit des lois de Montesquieu».

Desuk, Nordøst-Afrika, by i Nedre-Ægypten, prov. Gharbieh, paa høire bred af Nilens Rosettearm, ca. 40 km. s.ø. f. Rosette med (1897) 11878 indb. Jernbane- og dampskibsstation.

Desultōrisk (lat.), ustadig, springende, som savner fasthed; udtrykket er afledet af desultor, berider, som førte to heste og snart red paa den ene, snart paa den anden, eller deltager i et vedderidt, som et stykke af banen løb ved siden af hesten.

Dēsunt non pau'ca (lat.), «her mangler ikke saa lidet» (betegnelse for et større hul i udgaver af latinske og græske forfattere).

Desvergers *[dæværž́é]*, Joseph Marie Adolphe Noēl (1805—67), fr. orientalist og arkæolog, foretog studiereiser til Italien, Grækenland og Orienten; udgav «Vie de Mohammed» (1837, efter Abū'lfidā, med fransk overs.) og «Histoire de l'Afrique sous la dynastie des Aghlabites» (1841, efter Ibn Chaldun, med overs.). Han skrev en «Histoire de l'Arabie» (1847), samt det betydningsfulde verk «L'Etrurie et les Etrusques» (1864), med resultaterne af længere tids udgravninger og forskninger.

De Swert (Deswert), Jules (1843—91), belg. cellovirtuos og komponist, musikdirektør i Brügge, efterat han havde indehavt forskjellige stillinger rundt omkring i Tyskland. To operaer, symfoni, cello-, klaverstykker m.v.

Detachement *[-mang]* benyttes som betegnelse for en mindre troppeafdeling, som for kortere eller længere tid er afdelt (detacheret) fra hovedstyrken til løsning af en særskilt opgave. Der tales saaledes ofte om et høire eller venstre flanke-d. Naar kamp forestaar, gjælder det at holde sine kræfter samlet; da er enhver detachering af det onde.

Detachērede forter kaldes de egentlige forsvarsverker ved en moderne fortfæstning (s. d.). Selve den by, som fæstningen skal forsvare, lades nu uden direkte befæstning; for at hindre byens bombardement anlægges der paa skikkede punkter i 5—10 km. afstand fra den et belte af forter eller smaa fæstninger, hvorimod en fiende saaledes maa rette sit angreb. Afstanden mellem forterne (fortintervallerne) afhænger naturligvis af terrænforholdene, men dreier sig om 3—5 km., saaledes at mellemrummet kan kraftig beskydes med granatkardætskeild.

Détaille *[dəta'j]*, Édouard Jean Baptiste (1848—), fr. slagmaler. Elev af Meissonier. Mest populære arbeide «Le rêve» (soldaternes drøm; 1888, i Luxembourg).

Detalj (fr. *détail*, af *détailler*, egentlig skjære i mindre stykker), enkelthed, del af et hele. — Detaljere, gaa i enkeltheder, anstille nøiagtige undersøgelser; ogsaa dele i enkeltheder, udstykke.

Detaljhandel, handel i smaat, butik- og omførselshandel, direkte til forbrugeren, i modsætning til en groshandel, handel i stort, partihandel til kjøbmænd eller detaljister. Eiendommelig for d. var tidligere dens begrænsning til smaa mængder og det lille, lokale marked. Den sidste menneskealder af forrige aarh. har imidlertid i de store byer seet opstaa en storhandel en detail, formidlet gjennem magasiner, ofte af kjæmpemæssigt omfang og med en vældig omsætning til et stedse mere vidtstrakt marked, der for en overveiende del naaes gjennem forsendelse. Disse stormagasiner har optraadt sterkt konkurrerende ligeoverfor den lille d. En anden fiende har denne i de kooperative foreningers udsalg. Den betrængte stilling, hvori d. som følge heraf mangesteds er kommet, har i flere lande (f. eks. i Tyskland) ledet til, at lovgivningsmagten til en vis grad har søgt at slaa vern om den.

De'tektiv (eng.), opdager, opdagelsesbetjent; d.-bureau, privat opdagelseskontor.

De'tektivkāmera, fotografisk haandkamera til ubemerket at optage øiebliksbilleder med.

De te'mpore, til (i) rette tid.

Detentiōn, tilbageholdelse, varetægt. Udtrykket forekommer i forskjellige forbindelser, saasom d.s-arrest, d.s-lokale o. l. I romerretten spillede begrebet d. en vis rolle, navnlig i forhold til begrebet possession.

Deteriorātiōn (lat.), forværrelse, forværret tilstand, forringet værdi (f. eks. af en pantsat gaard eller hus).

Determina'nt, i matematiken en talforbindelse, som anvendes ved undersøgelse af første-grads ligninger. Saaledes har ligningerne

$$a_1x + b_1y = c_1$$
$$a_2x + b_2y = c_2$$

d. $a_1b_2 - a_2b_1$, hvilket symbolsk skrives $\begin{vmatrix} a_1 b_1 \\ a_2 b_2 \end{vmatrix}$. Løses ligningerne, optræder denne d. som nævner i udtrykkene for x og y. Tilsvarende d. optræder ved n ligninger med n ubekjendte. D. er opfundet af Leibniz. Se Guldberg, «Determinanternes teori» (Kra. 1876).

Determinatiōn kaldes i logiken den tilføielse af nærmere bestemmelser til et almenbegreb, hvorved der dannes et underordnet, mindre omfattende begreb, f. eks. af begrebet trekant det snævrere begreb retvinklet trekant.

---

fortjenstfuld — Ⓣ verdienstvoll, verdienstlich — Ⓔ deserving, meritorious — Ⓕ méritant, (plein) de mérite; méritoire.

fortkommen Ⓣ komme (slippe) bort, afsted; komme bort; komme frem; trives.

Fortkommen Ⓣ n, fremgang, trivsel.

fortlassen Ⓣ lade fare (bort), reise; udelade.

Fortlassung Ⓣ f, udeladelse.

fortløbende — Ⓣ fortlaufend — Ⓔ progressive, continuous — Ⓕ continu, suivi; (numéro m) d'ordre.

fortmachen Ⓣ blive ved; skynde sig. **sich f.** fjerne sig, gaa bort, stikke af.

fortnehmen Ⓣ tage bort.

fortnight Ⓔ 14 dage. **fortnightly** fjortendaglig, hver 14de dags.

fortog — Ⓣ Trottoir n, Bürgersteig m — Ⓔ footway, -path, (foot-) pavement, (amerik.) side-walk — Ⓕ trottoir m.

fortolde — Ⓣ verzollen — Ⓔ pay duty for, pay the customs (duties) on — Ⓕ payer les droits de douane (ved bygrænse: d'octroi) pour; déclarer.

fortolding — Ⓣ Verzollung f — Ⓔ payment of duty; (angive til f.) enter at the customhouse — Ⓕ payement (m) des droits osv.

fortolke — Ⓣ erklären, erläutern, auslegen — Ⓔ interpret, expound, (udtyde) construe — Ⓕ in-

Determinēre (lat.), bestemme, fastsætte, afgjøre, f. eks. at bestemme en plante, et dyr, et mineral o. s. v. som hørende til en vis navngiven art.

Determini'sme kaldes den opfatning af viljeshandlinger, at de er fuldt ud aarsagsbestemte i den handlendes sjæleliv og de foreliggende omstændigheder, ikke at forveksle med fatalisme (prædestination), der antager en forudbestemt (af Gud besluttet) skjæbne, som vil indtræde, hvad vi end gjør for at hindre det. Megen uklarhed opstaar ved at bruge «nødvendighed» som ensbetydende med aarsagsbestemthed, da begreberne nødvendighed og tilfældighed ellers kun bruges relativt. Nødvendig kaldes en følge kun, forsaavidt ingen nye tiltrædende aarsager (forholdsregler) kan afværge den. Tilfældigt kaldes et ikke tilsigtet sammentræf af begivenheder, som skyldes to hinanden hidtil uvedkommende aarsagsrækker. Et «tilfældigt» møde er en «nødvendig» følge af de aarsager, som har ført hver enkelt til mødestedet til det givne tidspunkt.

Detmold, Johann Hermann (1807—56), t. politiker, f. i Hannover; blev 1848 valgt til medlem af den tyske nationalforsamling, hvor han tilhørte yderste høire og var en ivrig modstander af det preus. keiserdømme. Da nationalforsamlingen var opløst, udnævntes D. kort efter til Hannovers gesandt paa forbundsdagen. D. bekjæmpede sine politiske modstandere i satiriske smaaskrifter: «Randzeichnungen», «Talen und Meinungen des Herrn Piepmeyer» o. fl.

Detmold, hovedstad i fyrstendømmet Lippe, ved elven Werre, i en smuk egn ved østskraaningen af Teutoburgerwald; 11 968 indb. (1900). D. har et residensslot, to evangeliske og en katolsk kirke, et gymnasium, flere praktiske skoler, et bibliotek (100 000 bd.), et naturhistorisk museum, tobaks- og cigarfabrik og tilvirker kjæks, sæbe og møbler. — 1501 blev D. residens for en linje af huset Lippe.

Detonatiōn er et sprængstofs voldsomme forbrænding i en umaalelig kort tid. De kraftigste (brisante) sprængstoffe forbrænder paa denne maade (se Brisante sprængstoffe). — Detonator benyttes for at hidføre en sprængladnings d. Apparatet har en liden tændladning (tændsats) alm. af knaldkviksølv, hvis antændelse (ved lunte, slag, elektricitet etc.) bevirker sprængladningens d.

Detonēre, at synge (eller spille) for lavt, enten paa grund af manglende tonesans eller manglende herredømme over stemmen. I videre betydning synge (eller spille) falskt i det hele (distonere).

Detroit *[detrâi't]*. 1. By i de Forenede stater, ved elven af samme navn. D. har havt en sterk vekst; i 1840 var indbyggerantallet omtr. 9000, i 1860 46 000, i 1880 116 000, medens det i 1906 var omtr. 353 500. Byen har brede træbeplantede gader og vakre parker. Der er mange prægtige bygninger, deriblandt en berømt kat. domkirke. D. er en af Unionens største fabrikbyer; i 1905 tilvirkedes fabrikvarer for et beløb af omtr. 129 mill. doll. Der er maskin- og metalvarefabriker, tobaksfabriker, slagterier og møller, medikamenttilvirkning etc. Byens havn er udmerket, kanske den bedste af alle ved sjøerne, og trafiken er meget stor. Handelen foregaar især med Canada, hvortil udføres kjød, trævarer, kobber, uld etc. Norsk vicekonsulat. — D. blev grundlagt af franskmændene alt i 1610, blev senere erobret af engelskmændene og kom i 1783 til de Forenede stater. I 1805 brændte den da lille by ned. Først senere begyndte den sterke udvikling. — 2. Elv i Amerika paa grænsen af de Forenede stater og Canada, den sydlige del af den elv, som forbinder Huronsjø og Eriesjø med hverandre, fra St. Clairsjøen til Eriesjøen.

Detronisēre (lat.), afsætte, støde fra tronen.

Dettifoss, Islands mægtigste fos paa Nordlandet, dannes af den vandrige og stride Jökulsá, som kommer fra Vatnajökull og styrter 107 m. næsten lodret ned i en 24 km. lang, smal vulkansk kløft.

Dettmann, Ludwig (1865—), t. maler. Bekjendt for sine skildringer af nedertysk bondeliv og for sine akvareller. Den første, som i Tyskland overførte naturalismens og friluftsmaleriets principer paa det dekorative monumentalmaleri (raadhussalen i Altona, 1898—1900).

Dettweiler, Peter (1837—1904), t. læge i Rhinhessen; fra 1869—75 med en kort afbrydelse assistent hos Brehmer i Görbersdorf. 1876—95 overlæge ved tuberkulosesanatoriet i Falkenstein. Optog i sin behandling de af Kaczorowski indførte liggekure. Tog initiativ til opret. af folkesanatorier for ubemidlede. Ivrig forkjæmper for den moderne hygienisk-diætetiske behandling af tuberkulosen.

Dētur (lat.), paa recepter (oftest fork. til d.): skal gives.

Deuben, landsby i Sachsen, kredsen Dresden; 10 075 indb. (1900). D. har 2 evangeliske og 1 katolsk kirke, driver fabrikation af glas, læder, emalje. Siden 1900 er den forenet med Schweinsdorf.

Deukālion, oldgræsk Heros, søn af menneskenes velgjører Prometheus. I det gamle sagn om en syndflod, som Zeus sendte over menneskene, forbitret over deres slethed og ugudelighed, fortælles, at kun D. og hans hustru Pyrrha undslap døden, ved hjælp af en tømmerflaate, som i 9 dage bar dem og derefter strandede paa et af Grækenlands bjerge. Da D. nu bragte takoffer til Zeus og bad om, at menneskeslegten atter maatte oprettes, skede dette ved, at han og hans hustru kastede sten bag sig over sine hoveder; heraf fremstod mænd og kvinder. Som børn og børnebørn af D. og Pyrrha nævnes Aiolos og Doros, Achaios og Ion, der betegnes som stamfædre til det græske folk. Sagnet om D. er oftere behandlet i den klassiske og senere litteratur.

Deule *[døl]*, elv i Frankrige, begynder i depart. Pas-de-Calais og falder ved Deulémont ud i Lys. 85 km. lang.

Deuntzer, Johan Henrik (1845—), d. retslærd og politiker, 1872 professor i retsvidenskab, 1894 ekstraordinær assessor i høiesteret og æresdoktor ved Kbh.s universitet, 1901 ministerchef og udenrigsminister i Danmarks første venstreministerium. 1905 dimissionerede han, men var forinden indvalgt i folketinget. Den juridiske litteratur har D. beriget med en række anerkjendte verker, navnlig vedrørende person-, familie- og arveretten samt processen.

Deurne, landsby i Belgien, prov. Antwerpen, 4 km. ø. f. Antwerpen; 8517 indb. (1900).

Dēus (lat.), «gud»; D. ex ma'china, «en gud oppe fra maskinen», eg. i det græske drama betegnelse for en gud, som ved sin tilsynekomst (paa en maskine oppe i luften) løste dramaets knude (ofte anvendt af Euripides), overført om en person, som løser en vanskelig

---

terpréter, expliquer; commenter; tourner (à son avantage).

fortolker — ⓣ Ausleger m — ⓔ interpreter, expounder — ⓕ interprète; commentateur; (bibel-) exégète m.

fortolkning — ⓣ Auslegung, Erklärung; (af bibelen) Exegese f — ⓔ interpretation, exposition; construction — ⓕ interprétation, explication f; commentaire m; (bibel-) exégèse f.

fortone: f. sig — ⓣ hervordämmern, undeutlich erscheinen — ⓔ loom, appear, stand out — ⓕ paraître (indistinctement).

fortoning — ⓣ undeutliches Bild n, undeutliche Erscheinung f — ⓔ looming, appearance — ⓕ vue (f) de côtes.

fortpflanzen ⓣ forplante.

fortrait ⓕ udslidt (hest). **fortraiture** f, udslidthed.

forträumen ⓣ rydde bort, væk, tilside.

fortrav — ⓣ Vortraben — ⓔ van(guard) — ⓕ avant-garde f.

fortreisen ⓣ reise bort.

fortreissen ⓣ rive bort, afsted, med.

fortress ⓔ fæstning.

fortrin — ⓣ Vorzug m — ⓔ preference; superiority, advantage, preeminence; privilege; (egenskab) ogs. exellency, merit — ⓕ préférence f; (forret) privilège m; (udmerket egenskab) qualité supérieure, perfection; (overlegenhed) supériorité f; (fortjeneste) mérite, (fordel) avantage m.

situation; D. ōmen ave'rtat, «Gud afvende (det onde) varsel, det forbyde Gud».

Deus Nogueira Ramos, João de (1830—97), port. digter, f. i São Bartolomeu de Messines (Algarve), d. i Lissabon. Som lyriker udmerkede han sig ved folkelig simpelhed og ren form; «Flores do campo» og «Ramo de flores» (1869), «Folhas soltas» (1876). Samlet udgave ved Th. Braga, «Campo de flores» (1896). D. udfoldede ved siden en storartet virksomhed som folkelig opdrager og udgav sin berømte abc, «Cartilha maternal», 1876. Hans prosaarbeider udkom 1898.

Deusdĕdit (overs. «Gud gav»), pave 615—18. Legenden har tillagt ham en række undergjerninger. I romerkirken æres han som helgen, helgensdag 8 nov.

Deussen, Paul (1845—), t. filosof, professor i Kiel, paavirket af Kant og Schopenhauer, har særlig dyrket indisk filosofi, hvorom han har udgivet en række arbeider, tildels paa engelsk, og nogle oversættelser fra sanskrit. Desuden «Elemente der Metaphysik», «Kategorische Imperativ» o. fl.

Deut, se Duit.

Deuteragoni'st (græ.), «den anden skuespiller» i det gamle græske drama (se Protagonist).

Deuterojesaia, se Esaias.

Deuterono'mion (græ., «den anden lov»), det græske navn paa 5 Mosebog. Navnet skyldes den alexandrinske bibeloversættelses (Septuagintas) misforstaaede gjengivelse af 5 Mos. 17, 18.

Deutopla'sma, de i mange cellers protoplasma (se Celle) indesluttede legemer, som pigmentkorn, blommelegemer, stivelseskorn, fedtdraaber o. s. v., som i modsætning til det egentlige protoplasma ikke tager aktiv del i cellens liv, men repræsenterer reservenæring, sekretprodukter o. l.

Deutsch, Nicolaus, se Manuel.

Deutsch-Brod, Nemecky-Brod, by i det østlige Böhmen, ligger ved Moldaus bielv Sazawa, 425 m. o. h.; 6526 indb. (1900). D. har raadhus med et gammelt ur, dampmølle, ølbryggeri og klædesfabrik.

Deutscher Reichsanzeiger, alm. blot kaldt «Reichsanzeiger», berlineravis, rigsregjeringens og den preus. landsregjerings officielle organ, udkommer alle hverdages aften. Dens redaktion er henlagt til et kontor, som er knyttet til det preussiske statsministerium. «D. R.» blev grundlagt 1819 og hed indtil 1871 «Allgemeine preussische Staatszeitung».

Deutscher orden, se Tyske orden.

Deutschkrone (polsk Valcz), by i Preussen, prov. Vest-Preussen, regjeringsdistriktet Marienwerder; 7278 indb. (1900). D. har gymnasium, katolsk lærerseminar, maskinfabriker og brændevinsbrænderier og driver handel med korn og træ.

Deutschmeister, den øverste forvalter af de i Tyskland liggende godser, som tilhørte den Tyske ridderorden. Efter Albrecht af Brandenburgs forræderi mod ordenen, udnævnte Karl V 1530 den daværende D. til øverste leder af alle ordenens anliggender og gav ham titelen «Hoch- und Deutschmeister». (Se Tyske orden.)

Deutsch-Ostafrikanische Gesellschaft er fremgaaet af det 3 april 1884 efter initiativ af dr. Karl Peters stiftede «Gesellschaft für deutsche Kolonisation», som allerede samme aar ved traktater med indfødte høvdinger havde erhvervet et landomraade i Sansibar-kystens indland. Dette selskab omdannedes 7 sept. 1885 til D.-O. G., som ved den brit.-tyske overenskomst af 29 okt. 1886 foruden det erhvervede indland fik havnene Dor-es-Salam og Pangani. Den voldsomme araber-opstand høsten 1888 nødvendiggjorde en intervention af det Tyske rige, som endelig 1 jan. 1891 overtog koloniens forvaltning.

Deutsch-Wilmersdorf, by i Preussen, regjeringsdistriktet Potsdam; 30 671 indb. (1900). D.-W. regnes som forstad til Berlin, har to gymnasier og en sindssygeanstalt.

Deutz, tidligere by i Preussen, Rhinprovinsen, ved Rhin, ligeoverfor Köln, med hvilken den siden 1888 er forenet. D. kaldtes af romerne Di vitio.

Deutzia, planteslegt af bergsildrefamilien, buske med modsatte, eg- eller lancetformede, sagtakkede blade og hvide femtalsblomster i rige samlinger. Af de ca. 10 arter dyrkes et par temmelig almindelig, saaledes i haver *d. crenata,* en fra Japan stammende, haardfør busk med ru blade og grenede blomsterstande og især i stuer *d. gracilis,* en ligeledes japansk vekst, spædere end foregaaende, med glatte blade og enkelte blomsterstande.

Deux-Ponts *[døpō']*, se Zweibrücken.

Deux-Sèvres *[døsæ'vr]*, depart. i det vestlige Frankrige, dannet af dele af landskaberne Poitou, Aunis og Saintonge. 6055 km.² med 339 466 indb. (1906), der siden 1891 er aftaget med 14 816. Depart. er i det nordlige et skogrigt granitplateau, som dog ikke overstiger 100 m. Af elve haves Sèvre-Neontaise, Sèvre-Nantaise, Touet, Boutonne. Landbruget er betydeligt, mineralriget afgiver kul, jern og møllestene. Handelen er meget livlig. D. deles i 4 arrondissementer. Hovedstaden er Niont.

Déva, by i det sydøstlige Ungarn, komitatet Hunyad, ved Maros; 6867 indb. (1900). D. har et stort militærmagasin, et lærerseminar og et franciskanerkloster og driver en livlig handel. I nærheden findes ruinerne af fæstningen D., det blev ødelagt 1849.

Dēva, er i sanskrit det almindeligste udtryk for «gud» (jfr. lat. *deus*); guderne betegnes derved som straalende væsener, der bringer det himmelske lys (*div* el. *dyu* betyder som verb. «lyse», som subst. «himmel»). Navnlig i Veda-religionens hymner fremtræder dēva'erne ogsaa som en egen gruppe overnaturlige væsener til forskjel fra asurerne. I den persiske Avesta (s. d.) er derimod det samme ord (i formen *daēva,* nypers. *dēv*) gaaet over til at blive den almindelige betegnelse for de onde dæmoner, djævlene.

Dēvadāsī, se Bajadere.

Devalvatiōn, nedsættelse i værdi, særlig i penges paalydende værdi. I alm. benyttes udtrykket om den forholdsregel, hvorefter seddelpenge ved lov sænkes til den værdi el. kurs, hvortil de faktisk i handel og vandel er sunket, hvor der altsaa er agio (s. d.) paa metalmynten.

Dēvanāgarī, «den hellige byskrift», navnet paa det oldindiske alfabet, hvormed de sanskritiske tekster er skrevet. Det er tildels en stavelseskrift, idet de enkelte tegn enten betegner en vokal eller en konsonant forbundet med et følgende *a.* Kjendes fra 3 aarh. f. Kr., men fik først sin endelige form i 8 aarh. e. Kr.

---

fortrinlig — ⓣ vorzüglich, ausgezeichnet — ⓔ superior, excellent, capital; (adv) (pre)eminently — ⓕ excellent, supérieur, exquis; (adv) admirablement, à merveille.

fortrinlighed — ⓣ Vorzüglichkeit f — ⓔ excellence — ⓕ excellence f.

fortrolig — ⓣ vertraut, vertraulich; befreundet — ⓔ confidential; intimate, familiar; (sb) confidant — ⓕ intime; familier; (f. med) versé, expérimenté (dans); familier (avec), au courant (de); (lønlig) confidentiel; (sb) ami(e) intime; (paa teatret) confident(e) m (f).

fortrolighed — ⓣ Vertraulichkeit f — ⓔ confidence; familiarity, intimacy — ⓕ intimité; familiarité; (fortrolig tillid) confiance f; (i f.) en confidence.

fortrop — ⓣ Vortrab m. Avantgarde f — ⓔ van(guard) — ⓕ avantgarde f.

fortryde — ⓣ bereuen, verdriessen; (upers.) reuen, leid thun; (über etw.) verdriesslich werden, sich ärgern — ⓔ rue, repent, regret, be sorry for — ⓕ se repentir de; regretter, être fâché (de . . ., que . . .); se fâcher (de).

fortrydelig — ⓣ verdriesslich, ärgerlich; übel (nehmen) — ⓔ offended (with), vexed, hurt, piqued; (take) ill, in bad part — ⓕ chagrin, mécontent, contrarié, fâché (de); (prendre) en mauvaise part, en mal.

fortrydelse — ⓣ Reue f, Verdruss m — ⓔ regret, repentance;

Devantière *[dəvātjæ'r]* (fr.), en slags ridekjole for damer, der sidder til hest som mænd *(en chevalier)*.

Devaux *[dəvå']*, Paul Louis Isidore (1801—80), belg. statsmand. Var en af det doktrinære partis grundlæggere og medvirkende ved alliancen med de klerikale, som affødte Belgiens frigjørelse 1830. Som minister uden portefølje 1831 forhandlede han med Leopold om overtagelsen af kronen og deltog i Londonerkonferencen, og selv uden at være minister vedblev han siden at have overordentlig stor indflydelse, ikke mindst gjennem bladet «Revue nationale» (fra 1840).

Dévaványa, landsby i Ungarn, komitatet Jász-Nagykun-Szolnok, har omtr. 12 000 indb., for det meste ungarere.

Dévay, Mátyás Biró (omtr. 1500—omtr. 47), reformator i Ungarn. Var katolsk prest, men blev grebet af den evangeliske bevægelse, drog 1529 til Wittenberg og opholdt sig 1½ aar i Luthers hus. 1531 vendte han tilbage for at virke for reformationen, hvad der paadrog ham forfølgelser, 1531 og 1532—34 sad han fængslet; fandt senere beskyttelse hos grev Thomas Nádasdy og skrev flere skrifter til forsvar for den evangeliske lære. 1541 tvang tyrkernes fremtrængen ham til at flygte; han kom bl. a. til Schweiz, hvor han blev paavirket af calvinismen. Senere virkede han i Debreczin for protestantismens udbredelse i reformeret aand. Révész har 1863 udgivet hans skrifter, samt en biografi paa ungarsk.

De'venter, Hendrik van (1651—1724), holl. læge, grundlægger af den videnskabelige orthopædi. Fra 1679 fødselshjælper. Opstillede den feilagtige lære om livmoderens skjæve stilling under fødselen. Bækkenlærens banebryder og den første, som gjengiver fosterstillingerne indtegnet i bækkenet. Hans berømteste verker «Det nye lys for fødselshjælpere og jordmødre» (1701).

De'venter, by i det østlige Holland, prov. Overijssel, ved Ijssel; 26 212 indb. (1900). D. har en gotisk kirke, et raadhus, et gymnasium og en høiere skole. Den har jernstøberier, teppeværerier, tobaksfabriker og er bekjendt for sine honningkager. Handelen og skibsfarten er betydelig. D. omtales allerede i 8 aarh. og stod i livlig handelsforbindelse med Norge, især Bergen, i det 14 og 15 aarb. 1591 blev D erobret af Morits af Nassau fra spanierne, der havde taget den i 1587.

De Vere *[divī'ə]*, Aubrey Thomas (1814—1902), irsk forfatter, har skrevet historiske skuespil, «The Waldenses», «Alexander the great», digte, «The Irish odes», «Legends of St. Patrick», og politiske afhandlinger. Han var en discipel af digteren Wordsworth og interesserede sig varmt for at fremme studier af keltisk kultur.

Devereux *[de'vəru]*, eng. adelsslegt, se Essex.

Deverra, rom. gudinde, som antoges sammen med Pilumnus og Intercidona at beskytte frugtsommelige kvinder.

Deviatiōn. Det jern, som findes ombord i et skib, er mere eller mindre magnetisk og vil derfor influere paa kompasnaalen, saaledes at denne faar en afvigelse fra den misvisende retning (magnetiske meridian). Denne afvigelse kaldes d. og betegnes østlig (+) eller vestlig (÷), eftersom kompasnaalens nord peger østenfor eller vestenfor det misvisende (magnetiske) nord. Ved undersøgelse af de magnetiske forhold ombord i et skib skjelnes der mellem den permanente magnetisme, som et jernskib faar under bygningen, og den flygtige magnetisme, som induceres i det bløde jern. Endvidere forefindes der undertiden remanent magnetisme. Den permanente magnetisme samt den inducerede magnetisme i vertikalt jern foranlediger under skibets svingning til de forskjellige kurser den saak. polar- el. halvcirkel-d. med to nul-punkter og to maksimumspunkter. Paa den ene side af nul-linjen er d. +, paa den anden side ÷. Den inducerede magnetisme i horisontalt jern bevirker kvadrant-d., der har sine nul-punkter i ret vinkel fra hverandre og vekslende + og ÷ d. for de mellemliggende kvadranter. Kompassets d. for hver enkelt kurs er saaledes sammensat af den halvcirkulære og den kvadrantiske d. for samme. D. maa blive forskjellig paa de forskjellige skibe, paa de forskjellige steder paa samme skib og for de forskjellige styrede kurser. Desuden vil den undergaa forandring, naar skibet krænger. og naar det flytter plads til andre magnetiske bredder. D. kan ophæves, kompenseres, ved hjælp af magneter og tildels ved blødt jern.

Deviatiōnsbøie kaldes en for deviationsundersøgelser specielt anbragt fortøiningsbøie, i hvilken skibet kan svinges rundt til de forskjellige kurser.

Deville *[dəvi'l]*, Henri É., se Sainte-Claire Deville.

Devil's Thumb *[de'vils þʌmb]*, «Djævelens tommelfinger», en fritstaaende klippespids paa en ø ved Grønlands vestkyst, omtr. 74½° n. br. og 57° v. l. Grw. Spidsen naar 840 m. o. h., og D. selv er næsten de 200 m. deraf.

Devīse, opr. et karakteristisk kjendetegn, en figur eller nogle ord paa et skjold. Fra første art stammer det eng. *badge,* merker i skjoldranden for at betegne de forskjellige linjer indenfor samme slegt. Især bruges d. om de fyndsprog, som anbringes under skjoldet, f. eks. *Unitis viribus* (Østerrige og de Forenede stater), *Suum cuique* (Preussen), *Dieu et mon droit* (England) o. s. v. [Litt.: Dielitz, «Die Wahl- und Denksprüche etc.», Frankfurt 1884.]

Devizes *[devai'zəz]*, gammel by i det sydlige England, grevsk. Wilts, ved Kennet-Avonkanalen, 45 km. s.s.ø. f. Bristol; 6532 indb. (1901). Museum, fængsel og ruiner af en borg. Handel med korn og landbrugsmaskiner.

Devle gaard i Strinden herred i Søndre Trondhjems amt. Nuværende skyld 27.58 mark. Gaarden, der oprindelig laa under Bakke kloster og senere under Lade, eiedes ca. 1700 af Jonas Angell og efter ham af svigersønnen kammerraad Just Wide, hvis svigersøn, den bekjendte rigmand i Trondhjem Heinrich Meincke overtog den. Hans søn Just Meincke gav gaarden og parken dens nuværende udseende.

Devolutiōn. D.s-ret anvendes i retsvidenskaben navnlig om en formues overgang til børnene ved en af forældrenes død, dog saa at den gjenlevende egtefælle for livstid beholder brugs- og frugtretten over formuen, særlig jordegods. D. i denne forstand er ukjendt i norsk ret; se Uskifte. D.s-princip kaldes i vor straffeproces den regel, der giver den overordnede inden paatalemyndigheden adgang til at overtage de forretninger, som paahviler den underordnede (lov 1 juli 1887 § 79).

Devolutiōnskrigen, en krig, som Ludvig XIV af Frankrige med paaberaabelse af den i nogle nederlandske provinser gjældende devolutionsret (se Devolution) førte mod de spanske Nederlande 1667—68, idet han fra privatrettens omraade overførte devolutionsretten til

---

(misfornøielse) displeasure, resentment; (uden f.) without offending, by your favour - (f) (anger) repentir m; (ærgrelse) (mauvaise) humeur f, dépit, chagrin, mécontentement m; (uden f.) je vous demande pardon; ne vous en déplaise.

·**fortrylle** — (t) bezaubern — (e) charm, enchant, fascinate — (f) enchanter, charmer; (henrykke) ravir.

fortryllelse — (t) Bezauberung f, Zauber, Reiz m — (e) charm, enchantment, fascination (f) enchantement, charme; ravissement m.

fortryllende - (t) zauberisch, reizend — (f) charming, enchanting — (f) charmant; enchanteur; ravissant; à ravir.

fortræd — (t) Verdruss, Ärger m; Leid n — (e) harm, mischief, hurt; trouble, annoyance, vexation — (f) mal, tort; (ærgrelse) chagrin, dépit, ennui; embarras m.

fortrædelig - (t) verdriesslich, ärgerlich — (e) troublesome, vexatious - (f) fâcheux, contrariant, ennuyeux, vexant, désagréable.

fortrædelighed -- (t) Verdriesslichkeit f, Ärger m — (e) vexation, trouble, annoyance — (f) contrariété f, ennui; désagrément m

fortrædige — (t) ärgern, (elm.) Verdruss machen, plagen (e) hurt, annoy, injure, vex, interfere with — (f) vexer, contrarier, fâcher.

fortræffelig — (t) vortrefflich — (e) excellent — (f) excellent, magnifique; (adv) à merveille!

det statsretlige og hævdede, at de spanske Nederlande maatte tilfalde hans hustru, Maria Theresia, ældste datter af den spanske kong Filip IV. Da kravet afvistes af den spanske regjering, brød Ludvigs velrustede hær ind i det næsten forsvarsløse land og erobrede i kort tid Charleroi, Tournay, Lille o. fl. Men de frie Nederlandes (Hollands) styrer Jan de Witt stiftede et tremagtsforbund af England, Sverige og Holland for at stanse de franske erobringer. Ved freden i Aachen 1668 maatte Ludvig XIV, der ogsaa havde besat Franche-Comté, opgive dette, men fik de erobrede flanderske byer og fæstninger.

Devōnisk formation (navnet efter det eng. grevsk. Devonshire) har sin plads mellem silur- og kulformationen. Den er udviklet paa to forskjellige maader, dels som en afsætning, der er dannet i indsjøer el. laguner, dels som en ren havdannelse. Den første udgjøres af røde sandstene, «old red sandstone» (gammel rød sandsten), fattige paa fossiler, den anden af graa sandstene, kalkstene og lerskifere, som er rige paa forsteninger. Devontidens f l o r a ligner i alt væsentligt kultidens, men er betydelig fattigere. Enkelte steder findes stenkulfløtser, som dog sjelden er drivværdige. Karakteristisk for devontidens dyreliv er de eiendommenlige panserfiske (s. d.). Af lavere dyr kan særlig nævnes trilobiter, ostrakoder *(cypridina)*, cephalopoder *(goniatites, clymenia)*, brachiopoder *(spirifer, atrypa, orthis, rhynchonella)*, krinoideer og koraller *(calceola, cyathophyllum, cystiphyllum)*. — D. lader sig dele i 3 afdelinger: under-, mellem- og overdevon. Talrige eruptive bergarter stammer fra denne tid. — Almadens zinnoberforekomster, Andreasbergs sølvertsgange, Pennsylvaniens petroleumsforekomster og mange andre vigtige ertsforekomster tilhører denne formation. D. er udbredt i Storbritannien, Rusland, Nordamerika, Tyskland o. a. st. I Norge har man sandstene og konglomerater tilh. den gamle røde sandsten flere steder i Kristianiafeltet, f. eks. Ringerike, samt paa fire steder paa vor vestkyst mellem Sognefjorden og Nordfjord.

Devonport *[dévənpåət]*. 1. By ved den Britiske kanal, sammenbygget med Stonehouse og Plymouth og danner siden 1888 et eget grevskab, 7.2 km.² med 70 437 indb. (1901). D. er omgivet af befæstninger, har dokker, skibsverft, rebslagerier og en marineingeniørskole. — 2. Havneby, badested og dampskibsstation paa nordsiden af Tasmania, Australien, ved mundingen af Mursey; 2774 indb. (1901). — 3. Sjøbad paa nordsiden af Ny Seeland; 3823 indb. (1901). Skibsbyggeri og en stor dok. I nærheden ligger den smukke sjø Takapuna.

Devonshire *[dévənšiə]*, peerstitel for to eng. adelsslegter, først Courtenay, hvis overhoved 1335—56 var jarl af D., og siden Cavendish, idet W i l l i a m C a v e n d i s h 1618 blev jarl af D. En senere W i l l i a m C a v e n d i s h (1640—1707), ivrig whigfører og leder i revolutionen 1688, blev hertug af D. 1694. S p e n c e r C o m p t o n C a v e n d i s h, hertug af D. (1833—1908), medlem af underhuset 1857, krigsminister 1866—67. I Gladstones første ministerium 1868—74 var D. generalpostmester 1868—71 og oversekretær for Irland 1871—74. Efter Gladstone blev D. i nogen tid det liberale partis fører i underhuset (1875) og indtraadte i Gladstones andet ministerium som minister for Indien 1880—82 og krigsminister 1882—85; men i home-rule-spørsmaalet blev D. en modstander af Gladstone og har siden været leder af de liberale unionister. 1891 fik D. sæde i overhuset efter sin faders død, kaldtes indtil da marki af Hartington. D. blev i Salisburys unionistiske ministerium præsident for geheimeraadet 1895—1902 og ligeledes i Balfours, men traadte ud 1903 paa grund af frihandelssympatier; var siden leder af unionist-frihandelspartiet og bekjæmpede Chamberlain, men brød dog ikke med Balfour.

Devonshire *[dévənšiə]*, Devon, grevskab i det sydvestlige England, mellem Bristolkanalen og den Britiske kanal. 6728 km.² med 436 938 indb. (1901). Af D.s elve flyder Tamar, Exe og Axe til den Britiske kanal og Torridge og Taw til Bristolkanalen. Kysten danner gode havne. Klimaet er mildt. Akerbrug, kvægavl og fiskeri er hovednæringsveiene. Af mineraler findes kobber, bly, tin, jern og en vakker marmor. Hovedstad Exeter.

Devrient *[døvriā']*, eg. D e V r i e n t, t. skuespillerfamilie. 1. L u d w i g D. (1784—1832), virkede fra 1815 i Berlin, hvor han udmerkede sig baade i komiske og tragiske roller, især som Shakespearetolker (Shylock, Richard III, kong Lear, Falstaff). Han var en enestaaende alsidig kunstner, en af Tysklands ypperste, men førte et uordentligt liv. — 2. P h i l i p E d u a r d D. (1801—77), brodersøn af foreg., debuterede som sanger i Berlin, var 1844—46 overregissør ved hofteatret i Dresden og fra 1852 direktør, senere generaldirektør for hofteatret i Karlsruhe. Han var en fremragende dramaturg; hans hovedverk er «Geschichte der deutschen Schauspielkunst» (5 bd., 1848—74). — 3. G u s t a v E m i l D. (1803—72), foreg.s broder, virkede især ved hofteatret i Dresden (1831—68), først som elsker, senere ogsaa som karakterskuespiller. — 4. O t t o D. (1838—94), søn af P. E. D., har især betydning som instruktør; 1873 iscenesatte han hele Goethes «Faust» som et «Mysterium in zwei Tageswerken» i Weimar; 1883 fik han i anledning af 400-aarsdagen for Luthers fødsel i Jena opført et festskuespil, hvorfor universitetet udnævnte ham til æresdoktor og byen til æresborger, ligesom han 1891 fik opført festskuespillet «Gustaf Adolf».

Devulkanisēring, se V u l k a n i s e r i n g, d. af kautschuk, d. e. afsvovling (s. d.).

De Wahl, A n d e r s (1869—), sv. skuespiller; kom 1891 til Aug. Lindbergs selskab, 1892 til Ranfts teater, hvor han vandt et navn som betydelig skuespiller med stor virkelighedssans og evne til at lægge stemning over sine roller. Han har spillet en mængde hovedroller i Strindbergs, Ibsens og Bjørnsons skuespil. Har givet gjesteroller bl. a. i Kristiania og Helsingfors.

Dewar *[dju'ə]*, S i r J a m e s (1842—), eng. fysiker og kemiker, 1873 professor i eksperimentalfilosofi ved universitetet i Cambridge, 1879 professor i kemi ved Royal institution i London. D. er berømt for sine omfattende undersøgelser over legemers forhold ved lave temperaturer. Det lykkedes ham at fortætte vandstofgas til en vædske, som koger ved ÷ 252.5 ° C., og at bringe denne vædske til at fryse ved ÷ 258 ° C. — D.s f l a s k e, flaske med dobbelte vægge, adskildt ved lufttomt rum, som bruges til opbevaring og forsendelse af flydende luft.

Dewas, en liden britisk vasalstat i Central-Indien n.ø. for Bombay, 749 km.² med omtr. 150 000 indb. Hovedstad af samme navn med 15 403 indb. (1901).

---

fortræffelighed — (t) Vortrefflichkeit f — (e) & (f) excellence f.

fortrække — (t) wegziehen, (sich) verziehen; (das Gesicht) verzerren — (e) depart; withdraw; (trans.) distort, twist, (ansigtet) make a wry face; (uden at f. en mine) without wincing — (f) partir, s'en aller, déloger; (trans.) tordre, contourner; (ansigtet) faire une grimace; (en mine) sourciller.

fortrænge — (t) verdrängen — (e) expel, dislodge, displace, supplant, supersede — (f) chasser, expulser, déloger; faire disparaître; (medbeiler) supplanter, évincer.

fortrængsel — (t) Verdrängung f — (e) displacement; expulsion, ousting; supplantation, supersession; (til f. for) to the neglect (prejudice) of — (f) expulsion f, délogement m; suppression; supplantation f.

fortrøstning — (t) Trost m, Vertrauen n — (e) confidence, trust, reliance (in) — (f) confiance f; espoir m. **f.sfuld** — (t) vertrauensvoll — (e) confident — (f) confiant; plein de confiance.

Fortsatz (t) m, udvekst.

fortschaffen (t) skaffe bort.

fortscheuchen (t) skræmme, jage bort.

fortschicken (t) sende bort.

fortschreiten (t) skride frem.

Fortschritt (t) m, fremskridt.

Fortschrittler (t) m, fremskridtsmand.

De Wet, Christian Rudolf (1854—), boergeneral, f. i Oranjefristaten, boede 1880—85 i Transvaal og deltog i boerkrigen 1880—81 ved Majuba Hill; derpaa landmand i Oranje; 1889—97 medlem af Oranjes folkeraad, tilhørte det konservative, engelskfiendtlige parti, som ved præsident Brands (s. d.) død 1888 fik magten. Ved udbruddet af den store boerkrig 1899 kjæmpede D. først i Natal, hvor han havde hovedfortjenesten af at fange oberst Carleton paa Nicholsons Nek (30 okt. 1899); udnævntes derpaa til general under Cronje i leiren ved Magersfontein. Ved Roberts flankemarsch (febr. 1900) blev D. afskaaret fra Cronje, og hans forsøg paa at undsætte denne ved Paardeberg mislykkedes. D. fik nu overbefalingen over Oranjefristatens stridskræfter, men forgjæves søgte han at hindre Roberts i at naa Bloemfontein (mars 1900). Derimod vandt han en række smaafordele ved anfald paa englændernes forbindelseslinjer, erobrede proviantforraad, ødelagde jernbanelinjer og overrumplede mindre garnisoner ved Sannahs Post og Reddersburg. D. blev selv overrasket ved Bothaville (6 nov.) og mistede sine 6 kanoner, flygtede sydpaa for at falde ind i Kapkolonien og tvang paa veien 400 englændere til kapitulation i Dewetsdorp (23 nov.), men indfaldet mislykkedes to gange (dec. 1900, febr. 1901), og D. mistede hele sit træn. Endnu et aar fortsatte D. guerillakrigen, ofte omringet, men altid forstaaende at undvige ved dristige marscher. Deltog mai 1902 i underhandlingerne i Vereeniging og undertegnede freden 31 mai. Reiste s. a. med Botha og De la Rey til England for at forhandle med myndighederne. Da Oranjekolonien 1907 fik selvstyre, valgtes D. ind i parlamentet og optoges som landbrugsminister i kabinettet Fischer (nov. 1907). D. har skrevet «De strijd tuschen boer en brit» (1902). [Litt.: Jac. S. Worm-Müller, «Boergeneralen Chr. De Wet» (Kr. 1902).]

(Fot. af The Fane Studios, Bloemfontein.)
Christian Rudolf De Wet.

De Wette, Wilhelm Martin Leberecht (1780—1849), t. protestantisk teolog, 1807 ekstraordinær professor, 1809 ordinær professor i Heidelberg, 1810 i Berlin. Skrev 1819 et trøstebrev til A. v. Kotzebues morders (K. L. Sands) moder, hvorfor han afskedigedes; blev 1822 prof. i Basel. Blandt hans skrifter kan nævnes «Beiträge zur Einleitung in das Alte Testament» (1806—07), «Lehrbuch der hebräisch-jüdischen Archäologie» (1814, 4 opl. 1858), «Einleitung in das Alte Testament» (1817, 8 opl. 1869), «Einleitung in das Neue Testament» (1826, 6 opl. 1860), «Christliche Sittenlehre» (1819—23), «Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Neuen Testament» (1836—48). Af værdi var hans oversættelse af den hellige skrift (1809—14, 4 opl. 1858).

Dewey *[dju'i]*, George (1837—), nordamer. admiral; deltog i borgerkrigen som løitnant paa «Vestgolfeskadren», da denne under Farragut trængte opover Mississippi. Blev commodore 1896; fik jan. 1898 befaling over den asiatiske eskadre, tilintetgjorde i krigen mod Spanien Montojos flaade ved Cavite (1 mai) og besatte derpaa Manila. D. blev nu kontreadmiral og 1899 viceadmiral: baade demokrater og republikanere tilbød ham kandidatur til præsidentværdigheden, men han afslog det. [Litt.: Biografi af Halstead (1902).]

Dewey *[dju'i]*, Melvil (1851—), amer. biblioteksmand, direktør for New York state library 1888—1905. Blandt hans talrige indsatser i amer. biblioteksudvikling maa fremhæves grundlæggelsen af N. Y. state library school, som under D.s ledelse (1887—1905) naaede høi anseelse. D. har ogsaa grundlagt de store sammenslutninger «American library association» og «Library bureau for advancing library interests» og har nedlagt meget arbeide i faglige komitéer og kongresser. Opfinder af et katalogiseringssystem, som ved sin praktiske nummerbetegnelse har naaet international udbredelse (se Katalogisering).

De Witt, se Witt.

Dewittsland, tidligere brugt navn paa Australiens nordvestkyst, opkaldt efter en hollandsk sjøfarende, Wellem de Witt, som i 1644 besøgte kysten sammen med Tasman.

Dewsbury *[dju'zbəri]*, gammel by i det nordlige England, grevskabet York, ved Calder; 28 060 indb. (1901). Midtpunktet for fabrikation af shoddy (s. d.).

Dextrīn, se Dekstrin.

Dextrōse, se Glykose.

Dezobry *[dəzobri']*, Charles Louis (1798—1871), fr. forfatter og boghandler; forfattede et nu forældet, men for sin tid dygtigt og livligt kunstarkæol. arbeide om Rom under keiser Augustus samt biografiske, kunst- og litteraturhistoriske ordbogsarbeider, som endnu er af værdi. Paa hans bogforlag (nu firmaet Delagrave) udgaves navnlig oldtidsforfattere og skolebøger.

D. G., forkortelse for Dei gratia (s. d.).

Dg., forkortelse for decigram (s. d.).

Dhaka, se Dacca.

Dhak-træ, se Butea.

Dhamar, Dhar, Dharmsala, Dharwar, Dhavalagiri eller Dhaulagiri, Dholera, Dholka, Dholpur, Dhulia, se de samme navne paa D uden h.

Dhamma'pada («lovstederne»), en af buddhismens hellige bøger, en samling vers, foreliggende paa palisproget og indeholdende en række moraliserende sentenser og tankesprog. Udgivet med lat. oversættelse af Fausbøll (Kbh. 1855), oversat til tysk af Weber (1860 og 1868), til engelsk af Max Müller («Sacred books of the East» X, 1881).

Dharma (sanskr., pāli *dhamma*), «ret, pligt», betegner den indiske ret, hvis ældste kilder udgjøres af dharmasūtra, «ledetraade i retten», som har til gjenstand det borgerlige offentlige liv; til dem slutter sig saa de senere dharmaçāstra (og smriti), «lærebøger i retten»; vigtigst blandt disse er «Mānava dharmaçāstra», som i sin foreliggende skikkelse rimeligvis daterer sig fra 2 el. 3 aarh. e. Kr., selv angiver den sig som forfattet af Manu, menneskenes stamfader; dens tydelige tendens er at hæve presteskabet (brahmanerne) høit op over de øvrige

---

fortschrittlich (t) fremskridts-, liberal.
fortschwemmen (t) skylle bort.
fortsehnen (t): **sich f.** længte sig bort.
fortsenden (t) sende bort.
fortsetzen (t) fortsætte. **fortgesetzt** stadig. **Fortsetzung** f, fortsættelse.
fortstellen (t) sætte bort, tilside, flytte.
fortstürzen (t) styrte afsted.
fortsætte — (t) fortsetzen, -fahren — (e) continue, prosecute, carry on, proceed with — (f) continuer, poursuivre; (fortsat) continu(el), assidu.
fortsættelse — (t) Fortsetzung f, Fortgang m — (e) continuation, prosecution, pursuance — (f) continuation; (af skrift) suite f.
forttragen (t) bære bort.
forttreiben (t) drive, jage bort, væk.
fortuit (f), **fortuitous** (e) tilfældig.
fortuité (f) f, tilfældighed.
fortumlet — (t) verwirrt, betäubt — (e) confused, perplexed; (i hodet) out of one's mind, wits — (f) bouleversé, confus, perplexe.
fortunate (e) heldig, lykkelig. **f.ly** til alt held, til al lykke.
fortune (e) & (f) f. skjæbne; lykke; (god) stilling, kaar; formue(sforhold). **Dame F.** (e), **Fortune** (f) fru Fortuna, lykken(s gudinde). **f. de mer** (f) fare (paa sjøen), uveir, storm. **mât** (m) **de**

stænder. — I buddhismen er D. betegnelse for læren, og udgjør sammen med Buddha og samgha («menigheden») det «tredobbelte klenodie» *(triratna)*; saaledes benævnes denne religion ofte af sine tilhængere.

Dhlo-Dhlo, Sydøst-Afrika, en af de mange ruingrupper af vældige kyklopiske mure i britisk Syd-Rhodesia, ca. 80 km. n.ø. for Buluvayo ved Insiza, en bielv til Limpopo. Henføres af flere forskere til en ældgammel sydarabisk kolonisation, medens andre anser dem for negerarbeide fra 16 aarh.

Dhow, d h a w, se D a u.

Di-, græsk forstavelse med betydningen «dobbelt», f. eks. d i l e m m a, eg. «dobbeltsætning», d i m o r f, som har to skikkelser.

Di, kemisk tegn for d i d y m.

Dia, ældre navn for Naxos (s. d.).

Dia (S t a n d i a), ø ved Kretas nordkyst midt mod Candia (Megalokastron). Den har gode havne og marmorbrud.

Diabās (grønsten) er en eruptiv bergart, som i frisk tilstand bestaar af plagioklas og augit som væsentlige bestanddele; ved siden heraf altid en jernerts (magnetit eller titanjern); mere underordnede er apatit og svovlkis. I o l i v i n-d. findes desuden olivin, i h y p e r s t h e n-d. rombisk pyroksen, i k v a r t s-d. kvarts og i p r o t e r o b a s hornblende. Meget hyppig er augiten omvandlet til klorit, og bergarten bliver da grøn af farve, medens den i frisk tilstand er mørk. Strukturen er ofte en d.-s t r u k t u r eller o f i t s t r u k t u r, d. v. s. plagioklasen er udkrystalliseret i form af tavler før augiten, som danner en mellemmasse. Ofte er strukturen porfyragtig med indsprængninger af feldspat (d.-p o r f y r i t); undertiden er bergarten tæt og kaldes da a f a n i t. D. er tunge bergarter, kiselsyrefattige (som regel lidt under 50 pct. kiselsyre), rige paa kalk, magnesia og jernoksyder, men fattige paa alkalier. De optræder dels som gange, dels som intrusive massiver og dels som mægtige dækker i de palæozoiske formationer, særlig hyppig i devon; tilsvarende yngre bergarter er m e l a f y r e r (mesozoiske) og b a s a l t e r (tertiære og fra nutiden). D. findes i Tyskland, Skotland, Sverige og Nordamerika; i Kristianiatrakten er d.-gange overmaade hyppige.

Diabētes (græ.) er i alm. tale ensbetydende med sukkersyge (s. d.), der medicinsk betegnes som d. m e l l i t u s. — D. i n s i p i d u s er en forholdsvis sjelden sygdom, i hvilken der ligesom i sukkersygen udskilles en betydelig mængde urin; men denne indeholder ikke sukker eller andre abnorme bestanddele. Aarsagen ukjendt.

Diablerets *[djablərœ']*, L e s, steile kalkstensfjelde i den vestlige del af Berneralperne, kanton Wallis. Den høieste top er Diableret, 3213 m.

Diabŏlo, se D j æ v l e s p i l.

Diabŏlos (græ.), bagvasker, fiende, djævel; d i a b o l s k, djævelsk.

Diachȳlonsalve, blyplaster, som ved tilsætning af parafinolje er blødgjort saa meget, at den let kan udgnides ved alm. temperatur.

Diacōnus, se D i a k o n.

Diadēm, hovedsmykke, i sin simpleste form et baand, der lagdes om panden for at samle haaret, men gjennem tiderne udviklet til den fyrstelige krone. I Grækenland bares d. baade af mænd og kvinder, senere af de første kun ved særlige leiligheder, f. eks. af seierherrer i veddekampe. — Fyrstelige d. indførtes af Alexander den store og hans efterfølgere som efterligning af perserkongernes baandsmykkede tiara. I Rom anvendtes d. først af Konstantin den store. I oldtiden var d. næsten altid et pandebaand, udført i ædelt metal, sjeldnere med takker o. l.; det kunde ogsaa have form af en bladkrans. Om den senere udvikling, se K r o n e.

Diado'cher (græ.), «efterfølgere», er i historien den alm. betegnelse for Alexander den stores efterfølgere, d. e. de af hans hærførere, som efter hans død grundede riger omkring i hans lande. De vigtigste var Ptolemæos (I) i Ægypten, Antigonos i Lilleasien, Antipatros i Makedonien, Lysimachos i Thrakien og Seleukos i Babylonien (se de enkelte). I de første aar efter Alexanders død blev der gjort forsøg paa at bevare rigsenheden under Alexanders lille søn, men han og hans moder blev myrdet 311 f. Kr., og 306 antog de forskjellige d. kongenavn; dermed var Aleksanders rige splittet.

Diadūmenos, en berømt statue fra oldtiden, udført af den græske kunstner Polykleitos. Den fremstiller en ung mand, som lægger et baand, tegnet paa seier i idræt, om sin pande.

Diafān, gjennemskinnelig, gjennemsigtig. D.-b i l l e d e r, l i t o f a n i e r, porcellænsplader, støbt saaledes over gibsformer, at de i gjennemfaldende lys fremviser et billede med afskygninger, idet de tykkere partier viser sig mørkere, de tyndere lysere.

Diafanomēter, instrument, som bruges til at maale stoffes, navnlig luftens gjennemsigtighedsgrad. Bekjendtest er konstruktioner af De Saussure, De la Rive og Wild.

Diafanoskōp, et apparat, ved hvilket man indfører en lyskilde (en elektrisk lampe) i et hulorgan, f. eks. mavesækken, for at bestemme organets leie og paavise sygelige processer i dets vægge.

Diafonī, eg. misklang. I antiken dissonans, i modsætning til s y m p h o n i a, konsonans. I den tidligste middelalder læren om den nyindførte art af flerstemmighed, væsentlig parallele kvinter eller kvarter.

Diaforēse, svedafsondring ved kunstige midler, en behandlingsmaade, som navnlig anvendtes meget i tidligere tid, medens det nu væsentlig kun er ved forkjølelsessygdomme, undertiden ved reumatiske lidelser, nyresygdomme, syfilis og enkelte hudsygdomme, at svedekure stundom finder anvendelse. Hyppigst anvendes som d i a f o r e t i s k m i d d e l bad, især damp- og romerbad, ved hvilke patienten udsættes for høi varme og derefter indpakkes i uldne tepper; ved nydelse af koldt vand forøges yderligere svedafsondringen. De almindeligst anvendte indvendige midler er varme drikke som kamillete, toddy, varmt øl o. s. v. Meget sterkt sveddrivende virker pilokarpin (s. d.).

Diafra'gma. 1. (Med.). Mellemgulv (s. d.). — 2. (Fys.). Ugjennemsigtig skive forsynet med aabning af cirkelrund eller anden form til at slippe en begrænset bundt lysstraaler gjennem. En blender (s. d.) er et d.

Diafȳse, i anatomien betegnelse for rørknoglernes midtstykke, knoglelegemet.

Diagenēse, den proces, hvorved de i fortidens have afsatte sedimenter gaar over fra amorf til krystallinsk form, f. eks. amorf kalkstens omdannelse til marmor.

---

f. (f) nødmast. **f.-teller** (e) spaamand, spaakone.

fortvile — (t) verzweifeln — (e) despair — (f) se désespérer; (mistvile) désespérer (de).

fortvilelse — (t) Verzweiflung f — (e) despair, desperation — (f) désespoir m.

fortvilet — (t) verzweifelt — (e) desperate; broken-hearted, disconsolate, in despair — (f) désespéré, au désespoir.

fortvæk — (t) immerfort — (e) incessantly — (f) continuellement, sans interruption (relâche).

fortwähren (t) vedvare, vare ved. **f.d** uophørlig, stadig.

fortweisen (t) vise bort.

fortwerfen (t) kaste bort.

fortwirken (t) vedblive at virke.

forty (e) firti.

fortynde — (t) verdünnen — (e) dilute, thin — (f) diluer; (blod) subtiliser; (saus, øl) allonger; (vin) couper; (luft) raréfier.

fortynding — (t) Verdünnung f — (e) dilution, attenuation, rarefaction — (f) dilution; subtilisation; raréfaction f.

fortyske — (t) verdeutschen — (e) germanize — (f) germaniser.

fortyskning — (t) Verdeutschung f — (e) germanization — (f) germanisation f.

fortziehen (t) trække bort, afsted; drage bort, flytte

Fortzug (t) m, bortreise, bort-, fraflytning.

fortælle — (t) erzählen — (e)

Diagnōse, bestemmelsen af en sygdoms art. Naar lægen skal diagnosticere en sygdom, søger han oplysning om patientens slegtsforhold, hans tidligere helbred, sygdommens forløb og symptomer og sammenholder dette med resultatet af selve undersøgelsen. Ved denne gaar det ud paa at danne sig et alm. skjøn om patienten og undersøge de enkelte organer ved saavidt muligt at se paa dem, beføle dem, høre paa dem (stetoskopi) o. s. v. Hertil kan som hjælpemidler anvendes forskjellige instrumenter og apparater som sonder, kunstigt lys, röntgenundersøgelse, termometer o. s. v. eller kemiske reaktioner, f. eks. paavisning af eggehvide eller sukker i urinen. Kunsten at «stille» den rette d., diagnostiken, beror paa nøie kjendskab til de normale og sygelige tilstande af organerne og til de enkelte sygdommes symptomer og forløb.

Diagonāl. 1. (Geom.). En ret linje, som forbinder to vinkelspidser i en geometrisk figur (mangekant, flerplanslegeme) uden at falde sammen med begrænsningen. — 2. Fællesbetegnelse for ensfarvede, d.-vævede stoffe, hvor bindingen fremtræder som fine skraa striber.

Diagonālbygget baad. Ved bygningen af baade, som fordrer større styrke end sedvanlig, lægges bordene diagonalt, d. v. s. i 45 graders vinkel med de op og ned staaende spanter. Samme bygningsmaade findes anvendt i enkelte større skibe, der er bestemt til fart gjennem isfyldt farvand.

Diagonālvævning el. køper, se Vævning.

Dia'goras. 1. D. fra Melos, græ. sofist i 5 aarh. f. Kr.; om ham berettes, at han opr. troede paa guderne, men kom til at tvile paa deres tilværelse, fordi de undlod at straffe en uret, og fra den tid stadig spottede gudetroen. — 2. D. fra Rhodos, berømt seierherre i de græske kamplege, forherliget af Pindar; efter talrige seire saa han ogsaa sine to sønner som pristagere i Olympia, og prist lykkelig af det forsamlede folk døde han af glæde(?).

Diagra'm. 1. En figur visende en linje, hvis forløb i forhold til et koordinatsystem angiver de forandringer, som indtræder under en mekanisk el. kemisk proces. — Ved materialprøvning angiver et d., hvorledes materialet formforandres (deformeres) under varierende belastning, hvorved materialets styrke og elasticitet bestemmes. — Ved et d. tegnet af en indikator (s. d.) angiver linjen trykforandringen i cylinderen under stempelbevægelsen ved damp-, gas- o. l. maskiner. — 2. I mølleindustrien o. l. viser et d., hvorledes materialet føres fra den ene maskine (betegnet ved skisser eller merker) til den næste, helt til processen er tilendebragt, hvorved faaes et klart overblik over processens gang. — 3. I meteorologien er d. en figur, i alm. paa rudenet, som viser den daglige eller aarlige gang af et meteorologisk element (temperatur, lufttryk o. s. v.) eller et elements forandring med høiden, med den geografiske bredde o. l. Ogsaa om mindre karter i teksten.

Diaklāser, visse slags spalter i jordskorpen; se Lithoklaser.

Diakōner (græ., tjener) var oprindelig et slags prester, som allerede nævnes af apostelen Paulus, og som længe indtog en fremskudt stilling, idet de i egenskab af biskopernes høire haand bl. a. førte tilsyn med menighedernes og de underordnede geistliges vandel, med syge- og fattigpleien og med gudstjenesten (ordet «degn» er en forvanskning af d.). Med undtagelse af archidiakonerne (s. d.) aftog deres betydning i middelalderen. De tjenstgjør fremdeles som underordnede prester i katolske lande og England (eng. *deacon*); bl. a. flere steder i Tyskland ligesom i Skandinavien indskrænker deres gjerning sig til den kristelige syge- og fattigpleie og det kristelige menighedsarbeide. For denne virksomhed uddannes de i «broderhuse» el. diakonhjem. I Norge grundlagdes et saadant med tilhørende sygehus (for oplærelse af eleverne) i 1890 i Vestre Aker ved Kra.; i 1900 fik det sin egen bygning (paa gaarden Stenrud sammesteds). Elevtiden der er fem aar, hvori indgaar et halvt prøveaar og — tilslut — en teoretisk undervisning paa ca. 8 maaneder med paafølgende eksamen. I 1907 optoges 6 og udeksamineredes 5 elever; ialt omfattede «brodersamfundet» 76 mænd, hvoraf 31 elever og 45 i selvstændige stillinger (d. e. sygepleiere paa forskjellige sygehuse eller ansatte paa tvangsskoler, arbeidsanstalter, i indre- og sjømandsmissionens tjeneste o. a.).

Diakoni'sser (græ., tjenerinder) omtales allerede af apostelen Paulus og har som livsgjerning den kristelige barmhjertighedstjeneste paa alle felter af social og kristelig nød. Efter i flere aarhundreder at have ført en hendøende tilværelse vaktes institutionen til nyt liv, da pastor Th. Fliedner i 1836 grundlagde den første diakonisseanstalt i Kaiserwerth ved Düsseldorf. Efterhaanden er der i de forskjelligste lande oprettet anstalter af denne art. De har ikke mindst faaet overmaade stor betydning ved at bidrage til at udforme den tidligere mangelfulde sygepleie til en sygepleiekunst. Den norske diakonisseanstalt grundlagdes paa foranledning af Kristiania indremission i Kra. 1868; i 1888 tilflyttede den sine bygninger paa eiendommen Lovisenberg sammesteds, der var skjænket af generalkonsul O. E. Kiær (d. 1907). Her uddannes kristelige kvinder, saakaldte «søstre», som vil vie sit liv til menighedens tjeneste, d. e. til sygepleie, til arbeidet for at lindre social og kirkelig nød blandt fattige, i forkomne hjem o. a. Anstalten bestaar af et «moderhjem» med en forstander (prest) og en forstanderinde (søstrenes «moder»; som forstanderinde har helt siden 1868 været ansat frk. Cathinka Guldberg, der har en væsentlig andel i anstaltens oprettelse). Moderhjemmet er søstrenes fælles hjem; her foregaar deres uddannelse; herfra faar enhver af dem anvist sit arbeide; der eller derfra forsørges de i tilfælde af sygdom og alderdom. Til hjemmet er knyttet diakonissesygehuset med 73 senge, hvor søstrene oplæres i sygepleie, samt et gamlehjem (for ca. 36 gamle damer) og søsterhjemmet (for udtjente søstre) ligesom et barnehjem (for 27 børn). Hertil kommer endnu et gamlehjem for 12 gamle damer samt en klinik med 40 senge i Wergelandsveien. Søstrenes antal er for tiden vel 500. De arbeider paa vel 170 forskjellige stationer omkring i Norge. De fleste af dem, nemlig omtr. 55 pct., arbeider i sygepleien (der arbeider diakonisser paa 43 af landets sygehuse). Videre kan nævnes, at omtr. 23 pct. arbeider i menigheds-fattigpleien, ca. 8 pct. i gamle- og 6 pct. i barnehjem, medens ca. 3 pct arbeider blandt fanger og faldne kvinder o. l. — Søstrenes uddannelse

---

tell, relate, narrate, recount — ⓕ (ra)conter; (bringe videre) colporter, rapporter.

fortæller — ⓣ Erzähler m — ⓔ teller, narrator, relater — ⓕ (ra)conteur m.

fortælling — ⓣ Erzählung f — ⓔ tale, narrative, relation, narration — ⓕ récit m; histoire f; (opdigtet) conte m.

fortænke: f. en i noget — ⓣ eim. etw. verdenken, verargen — ⓔ blame, find fault with — ⓕ blâmer, en vouloir à q de qc.

fortære — ⓣ verzehren — ⓔ consume, devour; (-s) waste, be eaten away — ⓕ consommer, manger, dévorer; (øde) dépenser; (ødelægge) consumer; (bortæde) ronger.

fortæring — ⓣ Verzehrung; Zeche f — ⓔ consumption; expenses — ⓕ consommation; consomption; (kost) nourriture f.

fortætte — ⓣ verdichten — ⓔ condense — ⓕ condenser.

fortætning — ⓣ Verdichtung, Kondensation f — ⓔ condensation; solidification — ⓕ condensation f.

fortøie — ⓣ vertäuen, verteien — ⓔ moor; (baad) make fast — ⓕ (med taug) amarrer; (med ankere) affourcher.

fortøining — ⓣ Vertäuung f — ⓔ mooring — ⓕ amarrage; affourchage m; (taug) amarre f.

fortørne — ⓣ erzürnen, aufbringen — ⓔ offend, provoke, anger, exasperate; (-t) exasperate,

varer ikke i nogen bestemt tid, men tager dog flere aar, hvoraf det første er prøveaar.

Diakri'tiske tegn (græ.), adskillelsestegn, kaldes de forskjellige prikker, streger, hager etc., som anbringes i skrift ved enkelte bogstaver eller i sætningen for at betegne udtale og opnaa større tydelighed og nøiagtighed.

Diaktinisk, gjennemstraalelig for aktinisk (s. d.) lys.

Diale'kt. Et sprog, som tales over et større omraade, vil altid frembyde stedlige forskjelligheder og siges derfor at være delt i bygdemaal eller d. Skillet mellem sprog og d. kan ikke siges at være fast, da nogle landskabsmaal, uden at være udviklet ved skriftlig brug, er saa selvstændige, at de nærmest maa kaldes sprog, medens skriftsprog som hollandsk og flamsk staar hinanden saa nær, at de snarest maa kaldes d. af samme sprog. Det videnskabelige studium af d. er først grundlagt i 19 aarh., i Norge af Ivar Aasen, i Danmark af K. J. Lyngby og i Sverige af Carl Säve.

Dialekti'k (græ.) betyder egentlig samtalekunst, men bruges i filosofien om anvendelsen af logisk tænkning til opnaaelse af klar begrebsmæssig erkjendelse af en sag, hos Hegel specielt om erkjendelse gjennem de «dialektiske stadier»: thesis, antithesis og synthesis. I nedsættende betydning bruges det om sofistisk disputerkunst.

Diallāg, et monoklint krystalliserende pyroksenmineral, som bestaar af silikater af kalcium, magnesium, jern og aluminium. Farven er brun, graa eller grønlig og den sp. vegt betydelig, nemlig 3.2—3.4. Indgaar som væsentlig bestanddel i gabbrobergarter.

Diallēle (græ.), et cirkelbevis eller den logiske feil at ville bevise en paastand ved en anden, der i virkeligheden er den samme eller indbefattet i den, som skulde bevises.

Dialōg (græ.), samtale mellem to eller flere personer. Udenfor skuespillet bruges d.-formen, særlig i ældre tid, ogsaa i filosofiske arbeider, f. eks. af Platon, som lader Sokrates gjennem spørsmaalenes form og rækkefølge tvinge sine tilhørere til gjennem deres egne svar selv at naa til de resultater, han ønsker fastslaaet. Ogsaa Lukian og Cicero benyttede d.-formen. Senere er den brugt f. eks. af Berkeley («Aand og natur», oversat paa norsk), af Voltaire, af flere tyske filosofer, i E. Renans «Dialogues philosophiques» (1876) og i dansk litteratur af H. C. Ørsted.

Dialysātor, se D i a l y s e.

Dialȳse. Anbringer man en vandig opløsning af forskjellige stoffe i et kar, hvis bund bestaar af pergamentpapir eller dyrisk hinde, saaledes at dette kar er delvis nedsænket i et andet kar med rent vand, vil det vise sig, at de krystallinske stoffe i opløsningen (krystalloider) vil vandre igjennem skilleväggen ud i vandet, medens de ikke-krystallinske (geléagtige, kolloidale) stoffe (kolloider) bliver tilbage. Paa denne maade kan man altsaa, ved d., adskille visse stoffe, saasom de alm. baser, syrer og salte, fra stoffe som kiselsyre, eggehvide, lim o. m. a. Apparatet kaldes en d i a l y s a t o r.

Diamagneti'sme, se M a g n e t i s m e.

Diama'nt, mineral, som i kemisk henseende er rent kulstof. Krystalliserer regulært med mangefladede former, ofte med afrundede kanter og er spaltbar efter oktaederfladerne. D., som er det haardeste af alle kjendte stoffe og uopløselig i alle kjendte opløsningsmidler, er vandklar eller ofte noget gulagtig eller brunlig og har en meget sterk lysbrydnings- og farvespredningsevne. Dens sp. vegt udgjør 3.5 og dens varmeledningsevne er betydelig, saa den kjendes kold ud f. eks. ved berøring med tungen. I naturen forekommer d. dels i form af krystaller (eg. d.), dels i radialt stænglige kugler (boort), dels i mørke finkrystallinske masser (carbonado). — D. forekommer næsten altid paa sekundære leiesteder, ofte sammen med brudstykker af andre ædelstene og haarde mineraler. De tidligst kjendte d.-forekomster laa i Indien, hvor særlig Golcondalandet er blevet berømt som findestedet for mange af de store historiske d. Nu er imidlertid alle kjendte forekomster i Indien saa godt som udtømt. Et andet d.-land er Brasilien, hvor d. først opdagedes i 1727, men af større betydning er Vest-Griqualand i Syd-Afrika. D. opdagedes her i 1867 i omegnen af Kimberley, hvor verdens største d.-gruber nu drives. Ædelstenen forekommer ved Kimberley i en eiendommelig bergart, den saakaldte «blue ground», som optræder som udfyldning af kraterlignende fordybninger. Desuden haves ogsaa flere andre betydelige forekomster i Syd-Afrika, saaledes ved Bultfontein, Jagersfontein og Christiania i Orangeelvens koloni. Den aarlige produktionsværdi af d. fra Syd-Afrika for tiden kan ansættes til henimod 100 mill. kr., og udvindingen foregaar nu for det meste ved rationel grubedrift. — I tidligere tider forstod man ikke at slibe d., men anvendte dem, som de forekom i naturen;

Diamant: Kohinoor før og efter omslibningen.

først i 1456 fandt man paa at slibe d. i sit eget pulver. Opfindelsen skal være gjort af en nederlænder Ludwig van Berquen. I de første tider blev d. slebet i tavleform, senere omkr. 1520 opfandtes rosetformen og fra 1660 anvendes mest brillantformen. — Til den første tildannelse af den naturlige d.-krystal benytter man sig af dennes kløvningsretninger, hvorefter fladerne slibes mod andre d. og tilslut poleres med d.-pulver, som fæstes til roterende skiver. De største d.-sliberier haves i Amsterdam, London og Antwerpen. — D.s værdi beror paa farve, renhed og form. D. af 1 karats vegt (omtr. 200 mg.) slebet til brillant er for tiden værd omkr. 250 kr. Før regnede man, at prisen steg med kvadratet af vegten udtrykt i karat, men de større d. er nu forholdsvis billigere, og for rigtig store stene gjælder kun libhaberpriser. — Foruden som smykkestene anvendes d. til glasskjæring og til d.-boring. — Af de mere berømte d.

---

irate — ⓕ fâcher, irriter, mettre en colère.
fortørnelse — ⓣ Unwille, Zorn m — ⓔ displeasure, resentment; dudgeon — ⓕ colère f.
forud — ⓣ vorne, voran, (im, zum) voraus — ⓔ in advance, ahead, before(hand); (ombord) forward — ⓕ devant; en avant (de), à la (en) tête de; (ombord) en (à l')avant; (før, tidligere) auparavant; (forlods) d'avance, par avance; (være f. for) devancer (son âge, temps). **forudbestemme** — ⓣ voraus-, vorher- (im voraus) bestimmen — ⓔ fore-, preordain, predestine, predetermine; (-t) predestinate(d), predeterminate — ⓕ déterminer (destiner) d'avance; (rel.) prédestiner. **forudbestemmelse** — ⓣ Vorherbestimmung f — ⓔ predetermination, predestination — ⓕ prédestination f. **forudfattet** — ⓣ vorgefasst — ⓔ preconceived — ⓕ preconçu. **forudgaaende** — ⓣ vorhergehend — ⓔ foregoing, preceding, antecedent — ⓕ précédent; antérieur. **forudindtage** — ⓣ im voraus einnehmen — ⓔ prepossess, prejudice (in favour of, against) — ⓕ prévenir (en faveur de, pour; contre). **forudsat at** — ⓣ angenommen, gesetzt — ⓔ provided (supposing) that — ⓕ (sup)posé, pourvu que. **forudse** — ⓣ vorher-, voraussehen — ⓔ foresee — ⓕ prévoir. **forudsige** — ⓣ vorhersagen — ⓔ foretell, predict, prognosticate — ⓕ prédire, annoncer. **forud-**

kan nævnes S t o r m o g u l e n ($793\frac{1}{2}$ karat), R e g e n t e n ($136\frac{3}{4}$ karat), T o s k a n e r e n (133 karat), S y d s t j e r n e n (125 karat), K o h i n o o r (før den blev omslebet i 1852 280 karat, efter 106 karat), den grønne d. i Dresden (40 karat). E x c e l s i o r, der i 1893 fandtes ved Jagersfontein, var paa 972 karat. Jfr. C u l l i n a n-d i a m a n t e n.

Diama'nt kaldes den mindste bogtrykskrift.

Diama'ntbryllup feires paa et egtepars 60 bryllupsdag.

Diama'ntbor, se B o r i n g i jord og sten.

Diama'nte, J u a n B a t i s t a (omkr. 1626—1700), sp. dramatisk digter. Hans skuespil behandler den nationale historie, men kun ét, «El honrador de su padre» (sin faders hevner), har reddet hans navn fra forglemmelse, idet det en tid betragtedes som forbilledet for Corneilles «Le Cid», medens det i virkeligheden er bearbeidet efter den franske digter og dennes spanske forgjænger Castro. D. skrev ogsaa flere geistlige skuespil. 4 dramaer optaget i «Biblioteca de autores españoles», bd. 49.

Diamantīna, Sydamerika, republiken Brasilien. 1. C h a p a d a D., en høislette i det indre af staten Bahia under ca. 11 ° 30 ' til 13 ° s. br. — 2. By i det indre af staten Minas Geraes under 18 ° 10 ' s. br., v. for den nordlige del af fjeldkjeden Serra do Espinhaco, 1223 m. o. h. med ca. 14 000 indb. (1903). Her gjøres endnu fund af diamanter og andre ædelstene.

Diamantīno, by midt i Sydamerika i den brasilianske stat Matto Grosso, 560 m. o. h. ved Paraguays kilder. I omegnen gjøres endnu fund af diamanter.

Diama'ntkvader kaldes kvaderstene, hvis ydre flade er pyramideformig tilhugget, altsaa har diamantformede facetteringer. D. tilhører renaissancens bygningskunst, anvendes ofte i moderne bygninger.

Diama'ntslibning, hvorved de raa diamanter tildannes i regelmæssige former, udføres ved at diamantens flader slibes mod fladerne af en anden diamant. Poleringen udføres ved at trykke diamanten mod en med diamantstøv forsynet roterende slibeskive Se D i a m a n t.

Diama'ntsort kaldes forskjellige azofarvestoffe (s. d.); det vigtigste er et disazofarvestof, som farver krombeiset uld vakkert sort.

Diama'ntspat, se K o r u n d.

Diamar (Diamer), se N a n g a P a r b a t.

Diamēter er i cirkel, ellipse, parabel og hyperbel en ret linje, som er det geometriske sted for midtpunkterne af parallele korder. Den gaar gjennem centrum i cirkel, ellipse og hyperbel, men er i parabel parallel med aksen. Newton har vist, at man ogsaa for andre kurver kan tale om d.

Diametrāl modsatte punkter kaldes to punkter paa en kurve eller flade med centrum, naar deres forbindelseslinje gaar gjennem centrum, er en diameter.

Diametrālplan i en kugle eller keglesnitsflade (af 2den orden) er det geometriske sted for midtpunkter af parallele korder. For flader med centrum gaar planet gjennem dette.

Diamīd (-hydrazin), $H_2N.NH_2$, se K v æ l s t o f.

Diamidoazobenzōl, d. s. s. krysoidin (s. d.).

Diamīner er organisk kemiske forbindelser, der indeholder to amidogrupper ($—NH_2$) i molekylet i modsætning til monaminer (f. eks. anilin), der indeholder blot en amidogruppe. Vigtige d. er fenylendiamin, bezidin, tolidin og dianisidin, der alle anvendes i farveindustrien (se D i a m i n f a r v e r).

Diamīnfarver bruges dels som betegnelse for azofarvestoffe, der er fremstillet af diaminer (som benzidin, tolidin o. l.), dels i navne som diamingrønt, diaminblaat o. s. v. som betegnelse for en enkelt fabriks produkter af denne art.

Diāna, olditalisk gudinde, som tidlig indentificeredes med grækernes Artemis (s. d.). Medens navnet tyder paa, at D. opr. var lysguddom, antog forestillingerne om hende efterhaanden ganske den græske karakter; hun kaldes Apollons søster og bliver særlig jagtgudinde. Svarende hertil dyrkedes D. især i skogen, paa bjerge eller ved sjøer. Et gammelt Dianatempel laa paa Aventinerbjerget i Rom og var efter overleveringen bygget af Servius Tullius. Det var en fælleshelligdom for de latinske byer. (Jfr. A r t e m i s.)

Diane de Poitiers *[djan də pwatjé]* (1499—1566), fr. adelsdame. Egtede 13 aar gl. en normannisk adelsmand Louis de Brézé (d. 1531). D. blev kort efter sin mands død den fr. tronarving Henriks (senere Henrik II) elskerinde, skjønt hun var 18 aar ældre end han, og bevarede i kraft af sin klogskab og skjønhed sin indflydelse over ham, ligetil han døde 1559, holdt de mægtige stormandsslegter Montmorency og Guise i schak og var almægtig ved hoffet, saa selv dronningen, Katharina af Medici, maatte bøie sig for hende. Efter Henrik II's død blev hun forvist fra hoffet og levede sine sidste aar ude paa et af sine godser. [Breve, udgivet af Guiffrey, Paris 1866; biografi af Hay, London 1900.]

Dia'nthus, nellik (s. d.).

Diapāson (græ.), eg. gjennem alle strenge, summen af alle toner inden en oktav. I Frankrige toneomfang og instrumenternes mensur. Ogsaa kammertonen efter pariserstemning og stemmegaflen.

Diapēdesis, udvandring af blodlegemerne gjennem blodkarvæggen ved sygelige forandringer i denne (betændelse) eller ved forøget blodtryk.

Diaph . . ., se D i a f . . .

Diaposītiv, positivt fotografisk billede paa glas for projektion i laterna magica.

Diar kalder Snorre i Heimskringla de guder, som sammen med Odin grundede aasadyrkelsen i Upsala. Ordet findes ogsaa hos Kormak og er vistnok af irsk oprindelse.

Diarbēkr el. D i a r b e k i r, by i tyrk. Asien, Kurdistan, ved Tigris ikke langt fra dens kilder, 579 m. o. h., omtr. 34 000 indb. Byen er omgivet af mure og har trange skidne gader. Indb., kristne armeniere, tyrker og kurder, driver livlig handel med Syrien og Mesopotamien; tilvirker bomulds- og silkevarer, kobbervarer etc. Sæde for kaldæiske og jakobitiske patriarker, græske, armeniske og syriske biskoper. Mange moskéer. — D. er hovedstad i et vilajet af samme navn, 37 500 $km.^2$ med omtr. 472 000 indb., deraf omtr. 130 000 kristne, resten mest muhammedanere.

Diārium (lat.), dagbog.

Diarré (diarrhoe), hyppig flydende tarmudtømmelse; alm. symptom ved tarmlidelser, skyldes oftest forurensning af føden eller vandet med skadelige kemiske stoffe eller smittestoffe. Saaledes fremkalder tyfus- og kolera-

---

sigelse — (t) Vorhersagung, Prophezeiung f — (e) prediction — (f) prédiction f. **forudskikke** — (t) vorausschicken — (e) premise — (f) faire d'abord remarquer (observer). **forudsætning** — (t) Voraussetzung f — (e) (pre)supposition, assumption, hypothesis, theory: (som kræves) qualification — (f) supposition f; (under den f) celà posé, à partir de là. **forudsætte** — (t) voraussetzen — (e) (pre)suppose, assume; take it (for granted) — (f) supposer, présumer. **forudviden** — (t) Vorherwissen n — (e) & (f) prescience f.

foruden — (t) ausser, ohne; ausserdem (dass) (e) besides, in addition to, independent of — (f) sans; (udover) outre; (ikke medregnet) sans compter, non compris.

foruleilige — (t) beschweren, belästigen, bemühen, behelligen — (e) incommode, inconvenience, trouble — (f) incommoder, importuner.

forulempe — (t) verunglimpfen, belästigen — (e) annoy — (f) gêner; taquiner; offenser.

forulykke — (t) verunglücken, misslingen — (e) fail, miscarry; (skib) be lost, wrecked — (f) périr; (skib) ogs. se perdre, faire naufrage. **forulykket** — (t) verunglückt, misslungen, missraten — (e) gone to wreck, decayed — (f) péri; (ab) victime; (skib) perdu.

forum (fig.) — (t) Forum, Gerichtstand n — (e) jurisdiction, pro-

smittestoffene d. Undertiden er grunden til d. rent nervøs, f. eks. skræk. D. er i alm. ledsaget af sterke knibende smerter i underlivet og kan give anledning til betydelig afkræftelse særlig hos spæde børn. Behandlingen er dels diætetisk, risvand, bygsuppe o. l., dels benyttes midler som opium, vismuth o. a.

Dias, Antonio Gonçalves (1823—64), bras. digter, søgte at skabe en hjemlig digtning ved at sammensmelte den europæiske romantik med nationale brasilianske elementer, men forsøget var kunstigt og mislykkedes. Lyrisk begavelse røber hans «Primeiros cantos» (1846), «Segundos cantos» (1848) og «Ultimos cantos» (1850). Foruden flere dramaer skrev han navnlig det ufuldendte episke digt «Os Tymbiros», om kampen mellem to indianerstammer. «Obras posthumas» med biografi 1863.

Dias (el. Diaz), Bartholomeu (omtr. 1450—1500), port. sjøfarer og opdagelsesreisende, fik 1486 af kong Johan II af Portugal to skibe, hvormed han seilede sydover langs Afrikas vestkyst. Uden at vide af det passerede han Afrikas sydspids. Paa tilbageveien mødte han vældige storme ved et forbjerg, som han derfor kaldte «det stormende»; men da han kom tilbage til Portugal, forandrede kongen navnet til Kap det gode haab (da det nu var godt haab om at naa Indien).

Diaskeua'st (græ.), «ordner», bruges særlig i den græ. litteraturhistorie om «ordnere» af de homeriske digte i oldtiden i tiden før de alexandrinske lærdes sysselsættelse med digtere; hvor vidt d.s virksomhed strakte sig, ved vi ikke.

Diaskopī, gjennemlysning med röntgenstraaler (s. d.).

Diaspōr, et rombisk krystalliserende mineral, som bestaar af alluminiumhydroksyd ($H_2Al_2O_4$). D. er farveløst eller hvidligt med perlemorglans paa spaltefladen, haardt og sprødt, og den sp. vegt er 3.4. Forekommer bl. a. st. ved Langesundsfjorden, Falun, i Ural og i Ungarn.

Dia'spora (græ.), «adspredelse», er efter jødisk sprogbrug paa Jesu tid navnet paa alle jøder, som lever udenfor Palæstina (jfr. Joh. 7, 35). Det nye testamentes forfattere bruger ogsaa ordet overført om de kristne, som levede blandt hedninger (Jak. 1, 1; 1 Pet. 1, 1).

Diastāse er fællesnavnet for en række kvælstofholdige stoffe, der indenfor visse temperaturgrænser er istand til at omdanne stivelse til sukker og dekstrin. Mængden af de frembragte sukker- og dekstrinarter afhænger af temperaturen, ved hvilken omdannelsen finder sted, ligesom ogsaa arten navnlig af dekstrinerne varierer med denne. D.s sukkerdannende evne ophører ved omkr. 80 ° C. — D. kan paavises i korn, men dannes først i større mængder under kornets spiring. Til industrielle formaal fremstilles d. ved en saadan spiring, fremkaldt ved kunstige midler, maltning. (Se Brygning.)

Diastēma (græ.), mellemrum; i musiken d.s.s. interval.

Dia'stole (græ.), «adskillelse». 1. (Sprogl.). D. i grammatiken: komma sat til adskillelse mellem ord for at hindre forveksling (ὅτι, at, men ὅ, τι, hvad). — 2. D. i metriken: forlængelse af en kort stavelse i begyndelsen af et ord. — 3. (Med.). D. er den tilstand i hjertets bevægelser, i hvilken hjertemuskulaturen er slappet og hjertet udvidet, hvorved det fyldes med blod, som igjen ved hjertemusklernes sammetrækning (systole) drives ud i legemet.

Diastȳl (græ. *diastylos*), søilehal med langt fra hinanden staaende søiler. Afstanden mellem søilerne indbyrdes er alm. 3 gange gjennemsnittet af søilen nedentil.

Diatermān, som slipper varmestraaler gjennem (sml. Absorption 1), modsat aterman (s. d.). — Diatermanitet, diatermansi, den egenskab at være d. Hvidt glas er d. for alle lyse straaler, men lidet d. for de mørke straaler. Det hvide, gjennemsigtige stensalt (sylvin) er d. ogsaa for de fleste mørke straaler. Derimod er det ligesaa hvide og gjennemsigtige alun næsten fuldstændig atermant for mørke straaler. Det sorte og ugjennemsigtige ebonit er meget d. for mørke straaler. Af et legemes lysfarve kan man saaledes slutte sig til dets «varmefarve» for de lyse varmestraaler, men ikke for de mørke. En glasplade vil være meget brugbar som kakkelovnsskjerm. Glasset i vore vindusruder slipper solens lyse varmestraaler ind i vore værelser, men hindrer de mørke varmestraaler fra gjenstandene i værelset fra at gaa ud. Ligedan virker glasset over drivbænkene.

Diatēse, sygeligt anlæg. Almindeligst omtalt er den urinsure d., der skyldes en ved forøget dannelse eller formindsket udskillelse fremkaldt ophobning af urinsyre i blodet. Den ophobede urinsyre kan under smertefulde anfald afsætte sig i leddene (podagra, chiragra). Hos andre kan ophobningen disponere til nyresten eller -grus eller ischias, ekzemer etc. — Man taler bl. a. ogsaa om en oksalsur d.

Diatomācеæ, diatomeer, kiselalger, se art. Alger, Infusoriejord, Kiselgur.

Diatomi't er et slags kunstig sten, der er meget porøs; fremstilles ved sterk glødning af infusoriejord.

Diatōnisk er enhver tonerække, som er bygget nøiagtig efter tonefølgen i de to grundskalaer C-dur og A-moll, nærmest i modsætning til kromatisk.

Diatrībe (græ.), «sysselsættelse, beskjæftigelse», særlig «studium»; nu alm. brugt om en lærd afhandling, særlig af kritisk art (mest om filologiske verker).

Diaz, Bartholomeu, se Dias, B.

Diaz, Porfirio (1830—), mexikansk præsident; deltog som frivillig i krigen mod de Forenede stater 1846, i opstanden 1854 mod Santa Anna og som ivrig liberal i kampene mod det klerikale parti. 1861 valgt til deputeret, blev general i krigen mod den franske invasionshær, erobrede Puebla med storm (2 april 1867) og tvang i juni s. a. Mexico til at kapitulere. Var præsidentemne 1871 mod Benito Juarez (s. d.) uden held, og da denne døde 1872, søgte D. flere gange forgjæves at tilrive sig magten. 1876 slog D. præsident Lerdo de Fejada ved Huamantla og valgtes til præsident for tiden 1877—80. D. bragte ro i landet, idet han nu støt-

(Fot. af H. F. Schlattman, Mexico.)

Porfirio Diaz.

vince; (det rette f.) forum, competence, venue — (f) for m.

forunde — (t) vergönnen — (e) grant, vouchsafe — (f) accorder, permettre.

forunderlig — (t) sonderbar, wunderlich; merkwürdig — (e) wonderful, marvellous, strange, surprising; (underlig) singular, odd — (f) étrange; singulier.

forundre — (t) wundern, wundernehmen — (e) surprise — (f) étonner, surprendre. **f. sig** — (t) sich wundern, erstaunen — (e) wonder, marvel, be surprised at — (f) s'étonner, être étonné.

forundring — (t) Verwunderung, Befremdung f, Erstaunen n — (e) wonder, surprise — (f) étonnement m, surprise f.

forure (f) f, (bore)hul.

forurette — (t) beeinträchtigen, übervorteilen — (e) aggrieve, injure, (do . . . a) wrong — (f) faire tort (porter prejudice) à.

forurettelse — (t) Beeinträchtigung, Übervorteilung f — (e) injury, wrong (inflicted; received) — (f) tort, préjudice m, injustice f.

forurolige — (t) beunruhigen — (e) disquiet; (sterkere) alarm; (fienden) harass; (kysterne) infest — (f) inquiéter, alarmer, troubler.

forvalte — (t) verwalten, verwesen — (e) administer, manage — (f) administrer, gérer; (embede) exercer, remplir.

forvalter — (t) Verwalter, Verweser m — (e) steward, manager, agent; (tilsjøs) paymaster (and

tede sig til de reaktionære og undertrykte alle frihedsbevægelser; det lykkedes ham ogsaa at gjenoprette den diplomatiske forbindelse med Frankrige. Da forfatningen forbød gjenvalg, lod D. sin ven Manuel Gonzalez være præsident 1880—84, men er siden 1884 stadig blevet gjenvalgt, efterat en forfatningsændring 1887 har tilladt gjenvalg. D.s diktatoriske, men dygtige og uegennyttige regjering har bragt Mexico i sterk udvikling baade økonomisk og kommercielt og har hævet dets anseelse og kredit i udlandet (se forøvrigt Mexico).

Díaz de la Peña, Narcisso Virgilio (1807—76), fr. maler. Tilhører Barbizon-skolen. Farvepoet, der skylder sin spanske afstamning sin forkjærlighed for funklende farvevirkninger. Malte helst landskaber ved høisommer med solstreif gjennem det saftige grønne eller høstens farvepragt i rødt og gult. Mod skogtykningens mørke yndede han at sætte de hvide legemer og brogede silkegevandter af nymfer eller badende kvinder.

Díaz del Castillo, Bernál, sp. historiker i 16 aarh.; drog 1514 til Amerika og fulgte 1519 Cortez paa toget til Mexico. Beskrev dette 1558 i sin fængslende og livlig skrevne «Historia verdadera de la conquista de la Nueva España». Bogen er ofte udgivet og oversat paa flere sprog, ogsaa paa dansk ved E. Gigas (1906 ff.).

Diazoforbindelser kaldes en eiendommelig og meget vigtig gruppe organiske kvælstofforbindelser, som indeholder en toværdig gruppe bestaaende af to kvælstofatomer, som er bundet til et aromatisk radikal (f. eks. fenyl, C_6H_5, naftyl, $C_{10}H_9$, o. m. a.) og til en syrerest (Cl_1, NO_3, o. a.). Diazobenzolklorid er saaledes $C_6H_5.N_2.Cl$. Disse d. faaes altid af aromatiske aminer (anilin, $C_6H_5.NH_2$, naftylamin, $C_{10}H_9NH_2$, o. m. a.), idet disse salte «diazoteres» ved tilsætning af natriumnitrit eller salpetersyrling. Derved faaes saltagtige d., der i fast form er eksplosive, i opløsning meget ubestandige og meget reaktionsdygtige. Ved kogning med vand danner de saaledes fenoler, ved indvirkning af aromatiske aminer eller fenoler opstaar de vigtige aminoazoforbindelser og oksyazoforbindelser, hvoraf mange har betydning som azofarvestoffe (s. d.).

Diazōma (græ.), «belte», i det oldgræske teater en rundgang, som delte sidderækkerne i to eller tre stokverk.

Di'bdin, Charles (1745—1814), frugtbar eng. syngespilforfatter og skuespiller. Han skrev selv musik til sine mange teaterstykker, fra hvilke der stammer flere populære engelske viser. Hans søn, Thomas John D. (1771—1841), var ligeledes en bekjendt skuespiller og forfatter.

Di'bdin, Thomas Frognall (1776—1847), eng. bibliograf, prest. Blandt hans mange, men ukritiske arbeider kan nævnes «Bibliotheca Spenceriana» (6 bd., 1814—23), «Bibliomania or Book-madness» (1809) og «Bibliographical, antiquarian and picturesque tour in France and Germany» (3 bd., 1821). D. stiftede 1812 Roxburghe club for udgivelse af gammel litteratur.

Dibling (eng.), pletsaaning; radsaaning med bestemt afstand mellem saafrøet. Anvendes i havebruget i regelen efter markør eller med særlige maskiner. Potetsætning er en art d., der dels foregaar med haand, dels med maskine.

Dibon (opr. sandsynligvis Daibon, nu Dibān), by ca. 18 km. ø. for det Døde hav; tilhørte først moabiterne, dernæst amoriterkongen Sihon (4 Mos. 21, 30), og blev saa erobret af de indvandrende israeliter. Men siden, ca. 900 f. Kr., fremtræder moabiterkongen Mesa (2 Kong. 3, 4 ff.) som dibonit, nemlig ifølge indskriften paa den berømte «Mesa-sten» (fundet i Dibān i 1868 af den elsassiske prest Klein, publiceret af Ganneau i 1870). — Et andet D. (Neh. 11, 25) er muligens identisk med Dimona (Jos. 15, 22).

Dibra el. Diwra, landskab i Albanien, vilajetet Monastir, i Drindalen, n. for Ochridasjøen. D. deles i D.-post (Nedre D.) med byen D. og D.-sipere (Øvre D.) med nogle smaa byer. Indbyggerne er muhammedanere og græske albanesere.

Di'brachys (græ.), en versfod, som bestaar af to korte stavelser, ◡ ◡ (d. s. s. pyrrhichios).

Dibranchiāta, to-gjellede el. egte blæksprutter (s. d.).

Dicenta, Joaquin (1863—), sp. forfatter, optraadte i slutten af 1880-aarene som naturalistisk dramatiker og har erhvervet en fremtrædende stilling i den moderne spanske litteratur. «Los irresponsables» (1890), «Luciano» (1894), «Juan José» (1895), senest «Aurora», som alle har vakt storm paa grund af sin brutale radikalisme.

Dice'ntra *(diclytra)*, slegt af jordrøgfamilien, fleraarige urter med hjerteformede, hængende blomster og haanddelte blade. *D. spectabilis* fra Japan er en meget yndet haveplante; den bliver indtil en m. høi og har hjerteformede, lyserøde blomster i lange, buede, ensidige klaser. *D. eximia* og *formosa* fra Nordamerika er meget lavere end den førstnævnte art. D. kan formeres ved deling, rodskud og ved stiklinger, de er haardføre planter, som vistnok kan overvintre paa de fleste steder i Norge.

Dichter und Bauer, opera af Suppé.

Dickens, Charles (1812—70), berømt eng. romanforfatter. Han blev født i Portsmouth, hvor hans fader var verftsskriver. Denne forflyttedes senere til Chatham, men blev efter sin afsked avisreporter i London for at underholde sin store familie. D. fik en meget tilfældig og mangelfuld undervisning, men tilegnede sig paa egen haand et betydeligt kjendskab til eng. litteratur. Som avisreporter begyndte han at skrive for Londons magaziner og blade de livfulde og morsomme skildringer af londonerlivet, som i 1836 udkom under titlen «Sketches by Boz», og som ved sit humor og sine ypperlig tegnede karakterer og situationer gjorde overordentlig lykke. Øieblikkelig efter fulgte de berømte «Pickwick papers», som udkom i en illustreret subskriptionsudgave. Denne bog om den elskværdige og naive Pickwick og hans reiseoplevelser i England sammen med nogle venner aabenbarede paa

Charles Dickens.

---

purser) — (f) administrateur, gérant, intendant, (paa gaard) régisseur m.

forvaltning — (t) Verwaltung, Verwesung f — (e) administration, management — (f) administration, gestion, gérance, intendance f; exercice m.

forvandle — (t) verwandeln, verkehren — (e) transform, change, convert, transmute, metamorphose; turn ((in)to gold) — (f) changer, transformer; réduire (en cendres); (brødet, vinen) transsubstantier.

forvandling — (t) Verwandlung f — (e) transformation, transmutation, metamorphosis, conversion — (f) changement m, transformation, metamorphose; réduction; (rel.) transsubstantiation f.

forvanske — (t) entstellen, verdrehen — (e) distort, disfigure, misrepresent; corrupt, pervert — (f) altérer, défigurer, dénaturer; déguiser (son écriture).

forvanskning — (t) Verdrehung, Entstellung f — (e) distortion, misrepresentation, corruption, perversion — (f) altération, dénaturation f.

forvare — (t) verwahren — (e) keep (safe), preserve, treasure — (f) garder; (gjemme) serrer.

forvaring — (t) Verwahrung f, Gewahrsam m (n) — (e) keeping, custody, charge; preservation (f) garde f; dépôt m.

forvarsel — (t) Vorbedeutung f — (e) omen, presage — (f) présage; augure m.

den mest glimrende maade det Dickens'ske geni med dets blanding af uimodstaaelig humor og dyb følsomhed. Han blev Englands populæreste romanforfatter og udfoldede en produktivitet, som var overraskende. I 30 aar skrev han ikke færre end 15 store romaner, mange i flere tykke bind og desuden indtryk fra sine reiser, en række julefortællinger og andre bidrag til tidsskrifter. Han udgav selv de to velkjendte magaziner «Household words» og «All the year round». Blandt hans romaner kan nævnes «Oliver Twist», «Nicholas Nickleby», «David Copperfield» — hans eget liv — «Dombey & son», «Little Dorritt», «A tale of two cities». De fleste af disse har en bestemt tendens og angriber sociale misbrug og moralske onder. De behandler fortrinsvis den engelske middelklasses liv, hvis former og følelser D. kjendte til fuldkommenhed. De er spændende fortalt, men de skjæmmes undertiden af hans hang til sentimentalitet og mystik. Hans psykologi kjender ikke mange afskygninger; hans personer er enten gode eller slette, uskyldige eller forbryderske, ydmyge eller stolte, men inden disse kategorier træffende skildret. D. var ogsaa en ypperlig oplæser og reiste som saadan rundt i England, Skotland, Irland, Amerika og til Paris. Hans bøger er oversat paa de fleste sprog. Saaledes foreligger hans «Samlede verker» I—XXIX i dansk overs. ved L. Moltke (4 udg., 1889—94). Til norsk er kun enkelte af D.s arbeider oversat, saaledes «En fortælling om to byer» ved Lilli Waage (1906), «Lille Nelly og hendes bestefar» ved Ingeborg v. d. Lippe Konow (1901) og enkelte mindre fortællinger i «Bibliotek for de tusen hjem». En af de vigtigste D.-biografier, J. Forsters «Life of D.», foreligger i to danske overs. fra 1872—74.

Dickmar, Helene, se Butenschøn Andresen, Hanna.

Dickson, Charles (1814—1902), sv. læge, filantrop og politiker. 1837 dr. med. Efter store reiser nedsatte han sig 1840 som læge i sin fødeby Göteborg, men opgav 1858 sin praksis for helt at ofre sig for offentlig virksomhed. 1867—72 havde han sæde i førstekammer, 1873—86 i andetkammer. 1887—95 paany i førstekammer. D. var sterkt optaget af sociale spørsmaal, deltog i flere kongresser desangaaende, bl. a. i Paris 1867, ved hvilken leilighed han forfattede en redegjørelse om arbeidernes forhold i Skandinavien.

Dickson, Oskar, friherre (1823—97), tilhører en fra Skotland til Sverige i beg. af 19 aarh. indvandret familie. Stor forretningsmand (væsentlig i trælast) og mæcen. Foruden at have understøttet en mængde kunstneriske formaal har D. ogsaa for størstedelen bekostet de fleste svenske polarekspeditioner. D. ydede ogsaa betydelige bidrag til Nansen-ekspeditionen og Nansen-fondet.

Dickson Bay *[di'ksən bē]* er den længst mod nord gaaende forgrening af Isfjorden, Vest-Spitsbergen.

Dicksons havn ved Jenisseis munding, der ansees for en af de bedste havne i Nord-Sibirien, opdagedes af Nordenskjöld 1875. 1882—83 var den en af de internationale polarforskningsstationer (Holland).

Diclӯtra, se Dicentra.

Dicotyledōnes, tofrøbladede (s. d.).

Dico'tyles, navlesvin (s. d.).

Dict..., artikler, som ikke findes herunder, maa søges under Dikt...

Di'cta, flert. af dictum (s. d.).

Di'ctum (lat., flert. *dicta*), skriftsted af bibelen; d. factum, som sagt, saa gjort.

Dictyonema flabelliformis.

Dictyonēma (af græ. *di'ktyon*, net, og *nēma*, traad) el. dictyograptus, en gruppe af graptoliter (s. d.) med hovedudbredelse i silur. *D. flabelliformis* er ledefossil for d.-skiferen, den underste afdeling af silur; den har stor udbredelse i Sverige, Østersjøprovinserne, England og Norge (Kristianiafeltet, Holtaalen og Hulberget paa Hardangervidden).

Dicyāndiamīd (eller dicyanamid) er sammensat som cyanamid, men har dobbelt saa stort molekyl ($C_2N_4H_4$). Hvidt, fast stof. Har nu faaet alm. interesse, fordi det let opstaar af kalciumcyanamid.

Dicyemīder, smaa snyltende dyr, som lever i nyrerne hos blæksprutterne, og som kun bestaar af to cellelag. Af mange zoologer stilles de mellem de én- og flercellede dyr, af andre betragtes de som sterkt tilbagedannede ikter.

Dicy'nodon, se Anomodontia.

Dicype'llium caryophyllātum, et brasiliansk træ af laurbærfamilien. Barken lugter som kryddernelliker og anvendes i stødt tilstand delvis til forfalskning af denne vare; dernæst gaar den i handelen under navn af nellikkanel eller sort kanel.

Didachē tōn dṓdeka apostólōn (græ.), «de tolv apostlers lære», et paa hellenistisk græsk foreliggende skrift (af omfang omtrent som Galater-brevet), udgivet første gang 1883 af Bryennios efter et haandskrift (fra 1056), som han havde opdaget i Jerusalemer-klosteret i Konstantinopel. Indhold: kap. 1—10 en daabs-tale med kort fremstilling af den kristelige sedelære, desuden korte anvisninger angaaende de vigtigste kirkelige handlinger; kap. 11—15 bestemmelser vedrørende menighedslivet; kap. 16 slutningsformaning. Forfatteren er ikke (som man har paastaaet) jødekristen, men universalist, han retter sit skrift til alle hedningekristne. Han har benyttet det gamle testamente og «evangeliet» (navnlig i Matthæus-formen; spor efter en nytestamentlig kanon findes ikke), rimeligvis ogsaa Barnabas-brevet og Hermas' «hyrde»; hos Philo, Pseudophokylides, i de Sibyllinske bøger, Midrasch og Talmud findes paralleler til kap. 1—5 (opr. sandsynligvis et jødisk produkt). D., som muligens er opstaaet inden den ægyptiske kristenhed, daterer sig rimeligst fra Hadrians tid (117—38). D. er en kilde af aller første rang til kundskab om de forhold, som deri omhandles (daab, faste, bøn, nadver, apostler, profeter, lærere, søndagens helligholdelse m. m.).

Didakti'k (græ.), lærekunst eller undervisningslære, den del af pædagogiken, som handler om undervisningen. Didaktisk kaldes ogsaa en art digtning, som direkte tilsigter at virke belærende (se Lærediktning), og didaktiker den, som optræder i bevidst belærende hensigt.

Didaskālia (græ.), «undervisning», særlig 1. om de attiske dramatikeres indstudering af sine stykker med kor og skuespillere; 2. tavle ophængt i teatret i Athen,

---

forveien: i f. — ⓣ im voraus; voraus-, voran-, vorher- — ⓔ (stedlig) on before (ahead); (om tiden) previous(ly), beforehand — ⓕ (om tiden) (aupar)avant; (stedlig) devant, en avant, à la tête.

forveksle — ⓣ verwechseln — ⓔ mistake (for), confound — ⓕ confondre (avec), prendre (q pour un autre).

forveksling — ⓣ Verwechselung f — ⓔ confounding; mistaking of identity — ⓕ confusion, méprise f, quiproquo m; erreur (f) sur la personne.

forvende — ⓣ veruntreuen — ⓔ divert, embezzle — ⓕ soustraire, prévariquer.

forvente — ⓣ erwarten — ⓔ expect — ⓕ (s')attendre (à); espérer.

forventning — ⓣ Erwartung f — ⓔ expectation, anticipation — ⓕ attente; espérance f. **forventningsfuld** — ⓣ erwartungsvoll — ⓔ expectant, full of expectation — ⓕ plein d'attente; impatient.

forvikle — ⓣ verwickeln, verwirren — ⓔ entangle, complicate — ⓕ compliquer, embrouiller.

forvikling — ⓣ Verwickelung f — ⓔ complication, intricacy — ⓕ complication f, embrouillement m.

forvilde — ⓣ irre leiten (führen), verwirren; verwildern, (sig) sich verlieren — ⓔ bewilder, perplex; (sig) lose one's way, (go a)stray — ⓕ égarer; désorienter.

forvildelse — ⓣ Verirrung f

indeholdende meddelelse om tid og sted for dramaers opførelse og de vundne priser; nogle saadanne er endnu bevaret. Aristoteles og senere andre samlede og udgav dem. Brudstykker bevaret i scholierne.

Diday *[didæ']*, François (1802—77), schw. landskabsmaler; autodidakt, studerede i Paris og Rom. Grunder af alpelandskabsmaleriet. Calames lærer.

Didelphyidæ, didelphys, se Pungrotter.

Diderot *[didrå']*, Denis (1713—84), berømt fr. filosof og forfatter, f. i Langres, d. i Paris. Han fik sin første opdragelse hos jesuiterne, sattes i deres collège i Langres, hvor faderen var knivsmed, sendtes saa til Collège d'Harcourt i Paris, men vægrede sig efter studiernes slut for at tage kjolen, hvorfor familien brød med ham; tog først plads hos en advokat, men studerede samtidig sprog og matematik og ernærede sig som privatlærer og oversætter fra engelsk. 1743 giftede han sig. Hans første selvstændige arbeider var «Pensées philosophiques» (1746) og den berygtede og ulæselige roman «Les bijoux indiserets» (1748). Hans overs. af Shaftesburys «Essai sur le mérite et la vertu» (1745) havde henvendt hans fremtidige modstanderes opmerksomhed paa ham. England blev udgangspunktet for D.s tænkning og livsverk. Den af ham planlagte og ledede store «Encyklopædi» var oprindelig tænkt som en bearbeidelse af Chambers «Cyclopedia». Verket (se forøvrigt Encyklopædier) begyndte at udkomme 1751, blev forbudt 1752 og 1759, men fortsattes alligevel af D., uagtet hans fornemste medarbeider d'Alembert 1759 træt trak sig tilbage, og trods mange og store farer og vanskeligheder.

Denis Diderot.

I «Encyklopædien», som samlede aarhundredets radikale kritik og blev den vældige krigsmaskine mod traditionen, havde D., foruden ledelsen af tropperne, selv det vanskeligste arbeide, og det optog hans kraft til 1772. Han skrev med merkelig alsidighed om filosofiens historie og alle tekniske fag. Hans vigtigste selvstændige arbeider fra denne tid er de sensualistiske «Brevet om de blinde» (1749), der bragte ham i fængslet Vincennes, og «Brevet om de døvstumme» (1751), det naturfilosofiske skrift «Interprétation de la nature» (1754), de uheldige dramaer «Le fils naturel» (1757), «Le père de famille» med en «Discours sur la poésie dramatique» (1758). Efterat «Encyklopædien»s tekst 1765 var færdig, udgav D. omtrent intet. 1773—74 foretog han en reise til St. Petersburg. D.s efterladte skrifter har gjort ham til en samtidig af det 19 aarh.: romanen «La religieuse» og dialogen «Jacques le fataliste» (1796), hans betydningsfulde, men altfor litterære kunstkritik «Les salons» (1796—1857); den dristige og naturalistiske «Supplément au voyage de Bongainville» (1796); 1823 den storartede dialog «Le neveu de Rameau», som første gang saa lyset i Goethes overs.; hans breve til sin elskerinde fru Volland, hans «Paradoxe sur le comédien» og de tre filosofiske dialoger «Le rêve de d'Alembert» (1829—30). — D. staar først og fremst som encyklopædismens leder. Men af epokegjørende betydning i tiden er han desuden som dramatisk æstetiker. Istedetfor som det klassiske drama at udgaa fra den psykologiske tegning af karaktererne, udgaar han fra livsbetingelserne og situationerne og er derved at anse som fader for det realistiske sede-drama. Som tænker og skribent er den hele og sande D. først blevet kjendt længe efter sin død. Han gaar udover sin tids enkle materialistiske løsning af de metafysiske og etiske problemer og viser ved sin panteisme og evolutionisme tilbage til Spinoza og Leibniz og frem til Goethe, Schelling og Darwin. Paa en genial maade anvender han dialogens form. Han er en improvisatorisk anlagt, ikke systematisk aand. — I den nyeste tid vakte det alm. opmerksomhed, da E. Dupuy paa grundlag af et af ham fundet manuskript til den efterladte dialog «Paradoxe sur le comédien» (1902) med eleven Naigeons haand troede at kunne paavise, at denne var forfatteren; og paastanden udvidedes af andre til maaske at gjælde alle D.s efterladte verker. Det kan nu imidlertid ansees som fastslaaet, at disse paastande var urigtige. [Verker (udg. 1875—76 i 20 bd.), udvalg (1884). — K. Ipsen. «Diderot, hans liv og hans gerning», Kbh. 1891.]

Didno varre (paa norsk Flintfjeldet) kaldes fjeldstrækningen paa grænsen mellem Tromsø og Finmarkens amter mellem Altenfjorden og Kvænangen. Fjeldstrækningen, der er smaakuperet og opfyldt af vande og vasdrag, har høider op til 982 m.; det trigonometriske punkt Flintfjeldet er 912 m. Søndenfor det egentlige fjeldkompleks fører en fjeldvei mellem Badderen i Tromsø amt og Kaafjord i Finmarkens amt.

Dido var ifølge sagnene (hos grækerne og romerne; de karthagisk-fønikiske sagn kjender vi ikke) datter af en konge i Tyros og egtede sin morbroder Acherbas eller Sychæus; hendes broder Pygmalion lod D.s mand dræbe for at faa hans rigdomme, men D. flygtede med dem til Afrika og anlagde der Karthago; senere døde hun frivillig paa baalet for at undgaa at egte en afrikansk konge. Hendes tid sættes til 9 aarh. f. Kr. Vergil lod i «Æneiden», ubekymret om tidsforskjellen, Æneas (s. d.) komme til D., knytte et kjærlighedsforhold til hende, derpaa drage til Italien, hvorefter D. af sorg dræbte sig selv. Maaske er D. opr. kun et andet navn for Astarte som Karthagos beskytterinde.

Didot *[didå']*, fr. bogtrykker- og boghandlerfamilie, nedstammer fra François D. (1689—1757), som grundlagde sin forretning i Paris 1713. Hans søn François Ambroise D. (1730—1804) udgav bl. a. en række klassikerudgaver til brug for kronprinsen («ad usum Delphini»), reformerte skriftstøbningen (se Skrift) og har i lighed med sin broder og kollega Pierre François D. (1731—93) indlagt sig fortjenester af papirfabrikationen. Blandt den sidstes sønner blev Henri D. (1765—1852) en fremtrædende gravør og skriftstøber, medens Leger D. (1767—1829) opfandt de første maskiner til fabrikation af «endeløst» papir. Pierre D.

— (e) bewilderment, perplexity; (pl) aberrations (of youth) — (f) égarement m.

forvinde — (t) verwinden, verschmerzen; sich von einer Krankheit erholen — (e) recover (from), overcome; (sorg) get the better of, live down — (f) se remettre (revenir) de; se rétablir de; se consoler de.

forvirre — (t) verwirren — (e) confuse, derange, confound — (f) confondre; troubler, rendre confus, embarrasser, déconcerter.

forvirret — (t) verwirrt, verworren — (e) confused osv. — (f) confus: compliqué; troublé, embarrassé.

forvirring — (t) Verwirrung f — (e) confusion; bewilderment, derangement — (f) confusion f, désordre; trouble, embarras m.

forvise — (t) verweisen, verbannen — (e) banish, exile — (f) bannir, exiler, proscrire; reléguer (à, dans); deporter (dans, à, en).

forvisning — (t) Verbannung f — (e) banishment, exile — (f) exil; banissement m, proscription; relégation; déportation f.

forvisse — (t) überzeugen, versichern — (e) assure, (sig om) ogs. ascertain, make sure of — (f) assurer; (-t) ogs. sûr, convaincu, persuadé.

forvisaning — (t) Überzeugung f — (e) assurance; ascertainment — (f) assurance; conviction, persuasion f.

forvitre — (t) verwittern — (e)

(1761—1853), søn af F. A. D., blev anseet som verdens første bogtrykker ved de luksusudgaver i folio, som han udførte i det kongelige trykkeris gamle lokale i Louvre 1798—1801 («éditions du Louvre»). Hans broder Firmin D. (1764—1836) blev en af den nyere tids betydeligste gravører og skriftstøbere og opfandt klicheringen. Dennes søn Ambroise Firmin D. (1790—1876) er kjendt som forfatter af forskjellige gode sproglige og bibliografiske arbeider og samlede sig et overordentlig rigt bibliotek. Han overtog sammen med broderen Hyacinthe Firmin D. (1794—1880) faderens trykkeri og forlag, som i deres tid udsendte flere monumentalverker, som «Thesaurus Graecae linguae» o. fl. Familien D.s forretninger bestaar fremdeles som et mægtigt firma, under navn «Firmin Didot & c.ie».

Didrichsen, Didrik Ferdinand (1814—87), d. botaniker. Virkede først som læge og deltog dels som saadan, dels som botaniker i korvetten «Galathea»s verdensomseiling. Fra 1856 af opgav han lægestillingen og blev botaniker, knyttet til universitetet, indtil han efter professor Ørsteds død 1872 blev professor og direktør for den botaniske have. Har kun efterladt faa, væsentlig systematiske arbeider, men interesserede sig særlig for de botaniske institutioners udvikling.

Didrik af Bern er folkesagnets navn paa østgoterkongen Teoderik den store (475—526). Bern er Verona i Norditalien. De ældste formninger af sagnene om D. skyldes høityskerne. Han nævnes først i det oldtyske digt Hildebrandslied, og senere er han hovedpersonen i flere middeltyske heltedigte (Dietrichs Flucht, Rabenschlacht). Sagnet fortæller, at D. maatte flygte fra sit fædrenerige paa grund af Odoaker eller sin onkel Ermanriks had. Han kom til hunerkongen Atles hof og efter 30 aars landflygtighed gjenvinder han sit land. De gjæveste kjæmper blev gjort til D.s følgesvende, og han blev draget ind i Nibelungensagnene. Fra Norden har vi i vikingetiden kun spredte minder om D. Han nævnes paa runestenen fra Rök i Västergötland og en enkelt gang i den ældre Edda. Ca. 1250 blev «Didrik af Berns saga» forfattet i Norge; den er en sammenarbeidelse af en række nedertyske Didrikskvad. Den nordiske folkevisedigtning kjender D. bare som en udmerket konge, paa hvis borg alle de bedste kjæmper samles, eller som løveridder. Om hans skjæbne forresten ved de intet at fortælle. Se Nibelungenlied.

Didrik den lykkelige (d. 1440), greve af Oldenburg. Samlede slegtens delte besiddelser og vandt ved første egteskab Delmenhorst (deraf tilnavnet). I andet egteskab med hertug Adolfs søster Hedvig fader til Kristian I og stamfader til det oldenburgske hus. Han døde banlyst paa grund af en strid med Bremens domkapitel.

Didriksen, Aagot, f. Aabel-Hansen (1874—), n. skuespillerinde, f. i Kristiansand, debuterede paa Nationalteatret høsten 1899 som Rakel i Bjørnsons «Over ævne I» og har siden havt ansættelse ved dette teater, hvor hun med sit tendre, udpræget kvindelige spil har været meget anvendt i større og mindre roller. Af disse kan nævnes: Svanhild i «Kærlighedens komedie», Agnes i «Brand», Selma i «De unges forbund», fru Linde i «Et dukkehjem», Laura i «De nygifte», Karen i «Det nye system», Rakel i «Over ævne I og II», Helene i «Tante Ulrikke».

Didring, Ernst (1868—), sv. forfatter, ansat ved jernbanevæsenet, debuterede 1897 med skuespillet «Midnattssol», hvori lapperne skildres; det efterfulgtes af andre skuespil (f. eks. «Ingjald Illråde», 1903) og fortællinger, bl. a. «Bruddansen» (1899), «Trälar» (1904), «Kronans kaka» (1907) m. fl.

Didus, se Dronte.

Didўm er nu kun en forældet fællesbetegnelse for de to sjeldne grundstoffe neodym (Nd = 143.6) og praseodym (Pr = 140.5), der navnlig forekommer i mineralet cerit (s. d.); de hører til de sjeldne jordarters metaller, og deres salte udmerker sig ved karakteristiske absorptionsspektra.

Di'dyma, oldgræsk helligdom og orakel, viet Apollon, i det vestlige Lilleasien, nær byen Milet. Oraklet gaar tilbage til forhistorisk tid; det var meget berømt, bl. a. bragte lyderkongen Krøsus gaver til det. Efter gjentagne plyndringer og ødelæggelser opførtes omkr. 300 e. Kr. et nyt, meget stort tempel. Udgravninger er foretaget i nyeste tid, se Milet. Fra D. til havnebyen Panormos førte den «hellige vei», langs hvilken var opstillet siddende marmorfigurer, fra omkr. 600 f. Kr., hvoraf adskillige siden 1858 findes i British museum.

Di'dymos (paa grund af sin flid kaldt Chalkenteros, «den udholdende»), græ. filolog fra Alexandria, virkede endnu omkr. 30 f. Kr. i Rom; skrev kommentarer og leksikografiske arbeider til de græske klassikere; udtog af dem har vi bevaret i scholier (s. d.).

Di'dymos den blinde (omkr. 309—94(95)), lærer og forstander for kateketskolen i Alexandria. Skjønt blind fra sit fjerde aar blev han en af sin tids lærdeste mænd. Talrige disciple flokkedes om hans lærestol, f. eks. Hieronymus og Rufinus. D. stillede sig paa ortodoksiens side i kampen mod arianismen, men undgik dog ikke at blive mistænkt for at være smittet af origenistisk kjetteri (se Origenes). Han er forfatter til en række kun delvis bevarede skrifter.

Die *[di]*, by i det sydøstlige Frankrige, depart. Drôme (Dauphiné); 3244 indb. (1901). D. har en del industri i silke, bomuld og papir; den er bekjendt for sine hvide musserende vine, Clairette de D. D. hed i oldtiden Dea (d. e. gudinden Cybele) Augusta Vocontiorum. Før 1685, da det nantiske edikt ophævedes, havde D. et kalvinistisk universitet.

Die, se Barnepleie.

Diebitsch-Sabalka'nsky, Karl Friedrich Anton von, greve (1785—1831), rus. general. Deltog i felttogene 1805 og 1807 mod Napoleon og udmerkede sig ved Austerlitz, Eylau og Friedland. I det tyrkiske felttog 1829 var han øverstkommanderende, erobrede Silistria, gik over Balkan, erobrede Adrianopel og rykkede mod Konstantinopel, hvorved tyrkerne blev tvunget til fred. Dette glimrende felttog skaffede ham tilnavnet Sabalkansky (Balkans overstiger). Ved udbruddet af den polske revolution blev det ham, som skulde undertrykke denne, men han var ikke særlig heldig og døde af kolera kort efter slaget ved Ostrolenka.

Dieburg, by i storhertugdømmet Hessen, prov. Starkenburg, 14 km. ø.n.ø. for Darmstadt; 4702 indb. (1900). D. var tidligere fæstning, har to slotte, et raadhus og mange minder fra romertiden.

(become) decompose(d), weather (away) — Ⓕ (se) décomposer, (se) désagréger, (s')effleurir.

forvitring — Ⓣ Verwitterung f — Ⓔ disintegration — Ⓕ décomposition, désagrégation, efflorescence f.

forvokset — Ⓣ verwachsen — Ⓔ deformed — Ⓕ difforme, contrefait.

forvolde — Ⓣ verursachen — Ⓔ cause, work — Ⓕ causer (qc à q); donner lieu à, occasionner.

forvorpen — Ⓣ verworfen, ruchlos, verrucht — Ⓔ depraved, reprobate — Ⓕ dépravé, pervers; vil, infâme.

forvorpenhed — Ⓣ Verworfenheit, Ruchlosigkeit, Verruchtheit f — Ⓔ depravity — Ⓕ dépravation, perversité; infamie f.

forvoven — Ⓣ verwegen — Ⓔ adventurous, venturesome, daring, rash, audacious — Ⓕ téméraire, audacieux; aventureux.

forvovenhed — Ⓣ Verwegenheit f — Ⓔ rashness, temerity, daring, audacity — Ⓕ témérité, audace f.

forvride — Ⓣ verrenken — Ⓔ twist, dislocate, sprain — Ⓕ (armen) se démettre, se disloquer, se luxer, se fouler (le bras).

forvridning — Ⓣ Verrenkung f — Ⓔ twisting; dislocation, luxation — Ⓕ dislocation, luxation, foulure f.

forvrænge se fordreie, forvanske.

Diedenhofen, fr. Thionville, by og fæstning i Elsass-Lothringen, ved Mosel, 28 km. n. for Metz, 16 km. fra den franske grænse; 10 062 indb. (1900). Den indesluttedes 9 nov. 1870 af tyskerne under general v. Kameke og kapitulerede 25 nov. efter et heftigt bombardement. Rundt byen er der i den senere tid blevet anlagt forter, og ved et fort paa Gentringerhøiden er D.s befæstninger blevet forbundet med Metz'.

Diefenbach, Lorenz (1806—83), t. sprogmand, først prest, senere bibliotekar i Frankfurt a. M., skrev bl. a. «Über Leben, Geschichte und Sprache» (1835), «Celtica» (3 bd., 1839—42) og «Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache» (2 bd., 1846—51) samt en del digte, romaner og noveller.

Dieffenbach, Johann Friedrich (1792—1847), t. læge. 1840 overkirurg ved universitetskliniken i Berlin. Den plastiske kirurgis fader. Bidrog meget til at fremme de af Stromeyer indførte subkutane operationer. Var den første, som opererede for skjeling. — Stor litterær virksomhed, bekjendt er «Die operative Chirurgie».

Dieffenbachia (bot.), slegt af familien *araceæ,* særlig udpræget derved, at støvdragerne er sammenvokset til et slags søile. Flere arter af denne tropiske slegt dyrkes i varmhus paa grund af de smukke blade, saaledes *d. baraquiniana,* der er glinsende grøn med gjennemsigtige hvide flekker, og *d. leopoldii,* hvis fløielsagtig mørkegrønne blade har lysende hvid midtnerve.

Diegivning, se Barnepleie.

Diēgo Ga'rcia, se Chagosøerne.

Diēgo Suarez, Sydøst-Afrika, fransk krigshavn paa Madagaskars nordspids under 12° 20' s. br. D., som ligger ved en vidtforgrenet, næsten fjordlignende bugt, danner en ypperlig havn og er et af jordens vigtigste strategiske punkter. Franskmændene har lagt en stor troppestyrke her og haaber at gjøre D. til et andet Toulon ved det Indiske hav. I s. ligger den opblomstrende by Antsirane. D. er opkaldt efter to smaa udenfor liggende øer Diego og Suarez. Fr. 1885.

Dielektricitetskonstant, dielektrisk. Stoffe, hvori der kan virke elektriske kræfter, uden at der opstaar elektriske strømme, kaldte Faraday dielektriske. Denne egenskab har alle isolatorer eller ikke-ledere. Faraday forestillede sig, at den elektriske kraft, som tilsyneladende virker paa afstand mellem to elektriske ladninger, i virkeligheden overføres ved et hypotetisk stof, æteren, som opfylder det absolut tomme rum og gjennemtrænger materien. Men materie, som er leiret i æteren, modificerer kraften, idet den elektricitet, som er knyttet til materien, forskyves under paavirkning af den elektriske kraft. I ledere (f. eks. metaller) kan elektriciteten bevæge sig frit og flytter sig derfor under kraftens paavirkning, indtil kraften overalt i lederen er nul. I isolatorer derimod forskyves elektriciteten kun indenfor de enkelte molekyler; isolatoren bliver dielektrisk polariseret, og kraften bliver mindre end i den rene æter, d. v. s. i absolut tomrum. Det forhold, hvori kraften formindskes, kaldes vedkommende isolators d., for luft = 1.0006, parafin 2.0—2.3, ebonit 2.5—2.9, glas 5—7, glimmer 5.7—6.6.

Dielӯtra, d. s. s. dicentra (s. d).

Diemen *[dīmən]*, Anthony van (1593—1645), holl. generalguvernør i Ostindien. En af ham udsendt ekspedition opdagede det efter ham opkaldte Van Diemens land, nu Tasmanien.

Di'em pe'rdidi (lat.), «jeg har spildt en dag», sagde keiser Titus, da han en aften mindedes ikke at have gjort nogen godt den dag.

Diepenbeeck *[dīpenbēk]*, Abraham van (1596—1675), flamsk maler. Elev af sin fader, glasmaleren Jan Roelofszone, og senere af Rubens. Arbeidede væsentlig i Antwerpen. Bibelske og mytologiske billeder i Rubens' stil. Tegninger for kobberstik og glasmalerier.

Dieppe *[djœp]*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Seine Inférieure, ved elven Arques munding, 55 km. n. f. Rouen; 22 503 indb. (1901). D. bestaar af den egentlige by, fiskerforstaden Le Pollet paa høire og forstaden La Barre paa venstre bred af Arques, den er regelmæssig bygget, har et slot fra 1435, en gotisk kirke, et raadhus med bibliotek paa 25 000 bd., et museum, et teater og en udmerket havn, der er en af de sikreste og dybeste ved Kanalen. Som sjøbadested ansees D. at være et af Frankriges mest søgte. D. driver industri: jernbanemateriel, taugverk, kniplinger og udskaarne sager i elfenben og horn. Handelen er betydelig især med England og Norge, og indbyggerne driver fiskeri ved Newfoundland og Island. D. har norsk vicekonsulat. — D. er sandsynligvis anlagt af normannerne, var mægtigst i midten af det 16 aarh., men blev senere overfløiet af Le Hâvre.

Dierauer, Johannes (1842—), schweiz. historiker. lærer og bibliotekar i St. Gallen. Har behandlet schweiz. historie i talrige skrifter; hovedverk i den fortjenstfulde «Geschichte der Schweizer Eidgenossenschaft» (I—III. 1887—1907).

Diērvi'lla, planteslegt af kaprifoliumfamilien, skiller sig fra de øvrige slegter af denne familie ved at have kapselfrugt. *D. canadensis* er en nordamerikansk, lav. uanseelig busk med smaa, gule blomster og egformede blade. Den dyrkes som prydbusk i haver. De storblomstrede arter regnes gjerne til slegten *weigelia* (s. d.).

Dierx *[djœrks]*, Léon (1838—), fr. digter, f. paa Réunion, gik ind i undervisningsministeriet, men optraadte tidlig som lyriker i parnassianernes strenge former. Hans digtning antog efterhaanden mere og mere et tungsindigt drag og maler med forkjærlighed livets triste ensformighed, hvilket delvis forklarer, at han efter Mallarmés død 1898 af de unge valgtes til digterkonge. [«Oeuvres compl.» i 2 bd, 1894—96. Se Rimestad», «Fransk poesi», 1905.]

Dīes (lat.), dag, frist, tid, termin; d. ater, ulykkesdag; d. caniculares el. canini, hundedagene; d. criticus, en kritisk dag (i sygdomstilfælde); d. fastus, retsdag (hos de gamle romere); d. natalis, fødselsdag; d. solis, lunæ, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris, Saturni, søndag o. s. v. (ugedagene); d. suprema, dommedag.

Dièse *[djǣz]* (fr., af græ. *diesis*), navn paa det musikalske fortegn ♯.

Diesel, Rudolf (1858—), t. maskiningeniør, f. i Paris, bosatte sig 1890 i Berlin, hvor han arbeidede med anvendelsen af kunstig kulde og opfandt D.-motoren (s. d.). Nu bosat i München. D. har skrevet nogle afhandlinger om konstruktionen af motorer.

---

forvænne — ⓣ verwöhnen — ⓔ spoil, coddle — ⓕ amollir; (forkjæle) gâter, dorloter.

forvænt — ⓣ verwöhnt, verzärtelt — ⓔ spoiled; (smag) pampered, dainty — ⓕ gâté; difficile.

forvænthed — ⓣ Verwöhntheit — ⓔ pampered taste; effeminacy — ⓕ habitudes (f pl) d'enfant gâté, raffinement m.

forværelse — ⓣ Vorzimmer n — ⓔ anteroom — ⓕ antichambre f.

forværre — ⓣ verschlimmern, verschlechtern — ⓔ make worse, deteriorate, (en sag) aggravate — ⓕ empirer, rendre pire; (sygdom) aggraver.

forværrelse — ⓣ Verschlimmerung, Verschlechterung f — ⓔ making (growing) worse; deterioration; (sygdoms) exacerbation — ⓕ empirement m; aggravation, dépravation, détérioration f.

forward ⓔ fremover; fremad(gaaende); (tilsjøs) forud; i gjære; paa bane, forrest; rask, (tjenst)villig; næsvis; fremmelig; fremhjælpe, -skynde; afsende.

forwarder ⓔ fremmer; afsender; (ek)speditør.

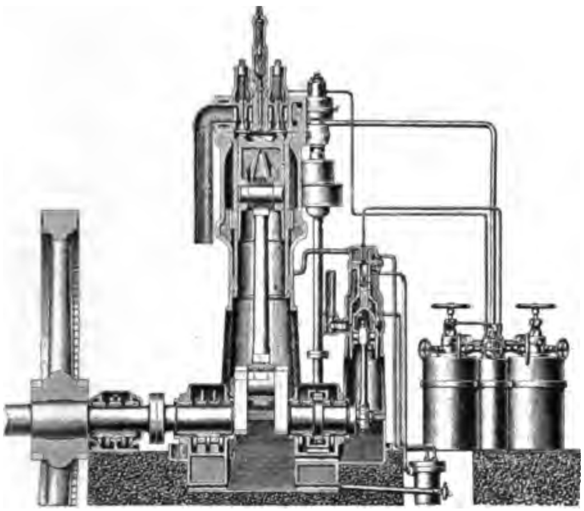
forwarding ⓔ afsendelse, (ek)spedition.

forwardness ⓔ iver, raskhed, (tjenst)villighed; fri(postig)hed; næsvished; tidlig modenhed; fremmelighed.

forwards ⓔ fremad.

forynge — ⓣ verjüngen — ⓔ make young, rejuvenate, renew; (f.s) grow young again — ⓕ rajeunir.

Dieselmotoren, en forbrændingsmaskine, hvortil benyttes flydende brændsel, hvis antændelse sker ved kompression af den tilførte luft. D. er opfundet af den tyske ingeniør R. Diesel. D. bygges ofte som firetakts-motor og arbeider da paa den maade, at under stemplets fremgang indsuges luft, som under tilbagegangen komprimeres sterkt (omtr. 35 atmosfærer), og ved enden af slaget indsprøites brændselet som støv i den ved kompressionen sterkt opvarmede luft. Det forbrænder da straks, hvorved der udvikles et arbeide, som driver stemplet frem. Under stemplets vandring tilbage udstødes forbrændingsprodukterne, hvorefter atter frisk luft indsuges o. s. v.

Dieselmotor.

Igangsætningen sker ved hjælp af trykluft fra en beholder, som ved en af maskinen dreven pumpe stadig holdes fyldt med luft af 40 atmosfærers tryk. En anden mindre pumpe besørger brændselets indsprøitning. Hovedfordelen ved D. er dens store økonomi, som beror dels paa brænselets gode udnyttelse paa grund af den sterke kompression, dels paa muligheden af at anvende et særlig billigt brændsel (raapetroleum).

Diesen, Halvor Thorstein Romdal (1862—), n. jurist og politiker. Kastede sig allerede som ung student ind i journalistik og politik, tog juridisk embedseksamen 1886 og var 1891—1900 en af høirepartiets betroede mænd, 1890—98 redaktør af «Bergens aftenblad» og formand i Bergens grundlovsforening, 1898—99 høires generalsekretær og 1899—1900 politisk redaktør af «Aftenposten». Jan. 1901 etablerede han en sagførerforretning i Kra. og blev høiesteretsadvokat 1904. S. a. blev han indvalgt i Akers herredsstyre og har siden 1 jan. 1906 været medudgiver af «Akersposten».

Dieserud, Juul (1861—), n.-amer. biblioteksmand og litterat, f. i Nordre Aurdal, Valdres. Udvandrede 1892 til Amerika. Var bibliotekar ved Field's Columbian museum, Chicago, 1894—1900. Er ansat i Kongresbiblioteket, Washington. Forfatter af en afhandling «Norse discoveries in America» i «Bulletin of the American geographical society», hvorved han bidrog til at fastslaa det Storm'ske syn blandt amerikanske historikere, og et større historisk bibliografisk verk, «Scope and content of the science of anthropology».

Di'es īræ (lat., «vredens dag»), begyndelsesordene af en berømt latinsk hymne fra 13 aarh., som tilskrives franciskanermunken Thomas fra Celano. Den blev senere optaget i messen for de afdøde.

Di'esis betegnede hos de gamle grækere enhver deling af en tone, halv, tredjedels, fjerdedels. Senere er d. forskjellen mellem en stor og en liden halvtone eller mellem to enharmoniske toner. Se ogsaa Dièse.

Diest *[dīst]*, by i Belgien, prov. Brabant, ved Demer; 8248 indb. (1902). D. har klædesfabriker, bryggerier og geneverbrænderier. D. var tidligere befæstet.

Diesterweg, Friedrich Adolf Wilhelm (1790—1866), t. pædagog, virkede som seminarforstander (1820 i Mörs, 1832 i Berlin), som grundlægger af det pædagogiske tidsskrift «Rheinische Blätter» (1827) og senere af «Pädagogisches Jahrbuch», som landdagsmand (1858) og som pædagogisk forfatter. Mest kjendt er hans «Wegweiser zur Bildung für deutsche Lehrer» (1834). Læreruddannelsen og høinelsen af standens sociale stilling var hans livssag. Han forlangte det geistlige skoletilsyn afløst af et sagkyndigt samt indførelse af konfessionsløs religionsundervisning og opnaaede derved at miste sit embede. Til støtte for lærerenker (og børn) stiftede han den første pestalozziforening.

Dieterich *[dī-]*, Albrecht (1866—), t. klass. filolog og religionshistoriker, professor i Heidelberg; har bl. a. skrevet «Abraxas, Studien zur Religionsgeschichte» (1891), «Nekyia» (1893), «Eine Mithrasliturgie» (1903), «Mutter Erde» (1905). Siden 1904 forestaar han udgivelsen af «Archiv für Religionswissenschaft».

Dieterici *[diterītsi]*, Friedrich Heinrich (1821—1903), t. orientalist, fra 1850 professor ved universitetet i Berlin; mest kjendt for sine banebrydende studier vedrørende den arabiske filosofi; i forskjellige skrifter har han fremstillet arabernes naturfilosofi, propædeutik, logik og psykologi, antropologi; 1876—79 udkom i to bd. «Die Philosophie der Araber im 10 Jahrhundert nach Christus».

Dieterici *[diterītsi]*, Karl Friedrich Wilhelm (1790—1859), t. statistiker og nationaløkonom, 1834 professor i statsvidenskab i Berlin, 1844 direktør for Preussens statistiske bureau, hvis vekst under hans ledelse tog sterk fart. D. berigede den officielle statistik med en række nye emner. Han var ogsaa historiker, skrev bl. a. et verk om valdenserne (1831) og betonede sterkt de moralske faktorers betydning for nationernes udvikling. Blandt hans statistiske verker er «Der Volkswohlstand im preussischen Staate» (1846). D. var en af grundlæggerne af de internationale statistiske kongresser.

Dietmar fra Merseburg, se Thietmar.

Dietrich fra Niem (omtr. 1350—1418), t. historieskriver, ansat ved det pavelige kancelli i Avignon og Rom, en kort tid biskop. Hans skrifter (bl. a. «De schismate libri III») viser national og kirkelig reformiver; han skildrede levende pavedømmets brøst og krævede en kirkeforsamling.

---

foryngelse — ⓣ Verjüngung f — ⓔ renewal of youth, rejuvenescence — ⓕ rajeunissement m.

forædle — ⓣ veredeln — ⓔ refine, improve, ennoble, elevate — ⓕ ennoblir; perfectionner; améliorer; relever; épurer.

forædling — ⓣ Veredlung f — ⓔ refinement, improvement — ⓕ ennoblissement; perfectionnement m: amélioration; épuration f.

forældet — ⓣ veraltet — ⓔ antiquated, obsolete, out of date; (ringeagtende) exploded; (jurid.) lost by prescription, extinguished — ⓕ vieilli, vieux, suranné.

forældre — ⓣ Eltern pl — ⓔ parents — ⓕ père et mère; parents m pl. **forældreløs** — verwaist, elternlos; (-t barn) Waise f — ⓔ orphan (ogs. sb) — ⓕ orphelin; qui n'a plus ni père ni mère.

forære — ⓣ (eim. etw.) schenken — ⓔ make (one) a present (of), present one with, smth to one — ⓕ donner (en présent); faire présent (cadeau) de (qc à q).

foræring — ⓣ Geschenk n, Gabe f — ⓔ present, gift — ⓕ présent, cadeau m.

forøde — ⓣ verschwenden, vergeuden, durchbringen — ⓔ dissipate, squander, waste — ⓕ dissiper, prodiguer; perdre (son temps).

forøder — ⓣ Verschwender m — ⓔ spendthrift, squanderer, waster — ⓕ dissipateur m.

forøge — ⓣ vermehren, ver-

Dietrich *[dī-]*, Albert Hermann (1829—), t. komponist, professor i Berlin, tidligere hofkapelmester i Oldenburg, elev af Schumann og Moscheles. Et par operaer, ouverture, korverker, kammermusik.

Dietrich *[dī-]*, Christian Wilhelm Ernst (1712—74), t. maler og raderer. Elev af sin fader Joh. Georg D. og af A. Thiele. Arbeidede væsentlig i Dresden, fra 1741 som August III's hofmaler. Kjendt for sin evne til at efterligne de forskjellige kunstneres manér (Lancret, Ostade, Rembrandt o. s. v.).

Dietrich *[dī-]*, Veit (Vitus Theodorus) (1506—49), t. teolog, var 1527—30 Luthers famulus (privatsekretær), blev 1535 prest ved Sebalduskirken i sin fødeby Nürnberg, hvor han virkede med stor dygtighed til sin død. D. har navnlig faaet betydning ved at udgive flere af Luthers opbyggelige og eksegetiske skrifter, som han tildels oversatte fra latin.

Dietrichson, Johanne Mathilde, f. Bonnevie (1837—), n. malerinde. 1862 gift med kunsthistorikeren prof. Lorentz D. Uddannet i Düsseldorf, Berlin, Stockholm og München. Mere kjendte arbeider: «Dannet tjenestepige» (1872), «Mesters datter» (1877), «Røgende gutter» (1877) og portræt af hendes mand (1884).

Dietrichson, Johannes Wilhelm Christian (1815—83), n.-amer. prest, reiste 1844 til Amerika som den første norske prest blandt de udvandrede nordmænd i Illinois og Wisconsin. Her arbeidede han til sommeren 1850, da han vendte tilbage til Norge, hvor han virkede som prest, til han i 1876 forlod den geistlige stand og blev udnævnt til postmester i Porsgrund. Han udgav bl. a. «Reise blandt de norske emigranter i de Forenede nordamer. fristater» (1846).

Dietrichson, Lorentz Henrik Segelcke (1834—), n. kunsthistoriker og forfatter, f. i Bergen; deltog ivrig i studenterlivet særlig som visedigter; drog 1859 til Upsala for at studere litteratur. Der blev han docent 1861 og forelæste over nyere dansk skjønlitteratur. Under et længere udenlandsophold kastede han sig over kunsthist. og blev 1866 ansat som amanuensis ved det sv. nationalmuseum. I 10 aar var han nu bosat i Stockh., hvor han 1869 blev professor ved kunstakademiet, indtil stortinget i 1875 bevilgede ham et ekstraordinært professorat i kunsthistorie. Allerede i Stockh. arbeidede han ivrig for fremme af kunsthaandverket; i Kristiania deltog han i grundlæggelsen af Kra. kunstindustrimuseum, Skulpturmuseet og kobberstiksamlingen; virkede ihærdig for Nationalgalleriets udvikling, for studiet af og bevarelsen af de nationale mindesmerker, men udfoldede samtidig en betydningsfuld virksomhed som populær foredragsholder. D. har gjentagne gange foretaget store udenlandsreiser i studieøiemed. Sit bevægede ungdomsliv og samværet med mange af Nordens mest fremragende mænd har D. skildret i sine livlig skrevne, underholdende memoirer «Fra min vandringstid» (1875—77; I. «Hesperiske nætter»; II—III. «Paa studiereiser») og «Svundne tider» (1896—1901, 3 bd.). Af hans skjønlitterære arbeider har skuespillet «En arbeider» gjort størst lykke og har opnaaet mange opførelser. Blandt hans talrige videnskabelige verker kan fremhæves hans grundlæggende arbeide «De norske stavkirker» (1891—92), hvortil «Den norske træskjærerkunst» (1878) var et forarbeide; de kunstarkæol. afhandlinger «Christusbilledet» (1880) og «Antinoos» (1883), biografien «Adolf Tidemand» (1878), «Monumenta Orcadica», udgivet sammen med arkitekt Johan Meyer, samt «Vore fædres værk» (1906), hvor D. har givet en samlet populær fremstilling af Norges kunst i middelalderen.

(Fot. af L. Forbech.)
Lorentz Dietrichson.

Dietz, Oskar Andersen (1845—), n. publicist, f. i Fredrikshald og ved sit livsvirke knyttet til denne by, hvor han har taget initiativet til oprettelsen af en række almennyttige institutioner. Med sit kjendskab til Fredrikshalds og Fredrikstens fortid har han nedlagt et fortjenstfuldt arbeide i foreningen til Haldens fortidsminders bevarelse («Haldens minder»), som skyldes hans initiativ. Var i en aarrække redaktør af «Smaalenenes amtstidende» og har ved siden deraf øvet en betydelig journalistisk virksomhed som bidragsyder til norske og svenske blade væsentlig om økonomiske spørsmaal.

Dieulafoy *[diølafwa']*, Auguste Marcel (1843—), fr. arkæolog. Reiste 1881 til Persien, hvis gamle kunst han indgaaende studerede; foretog senere store udgravninger, særlig i Susa, hvorfra vigtige fund blev hjemført til Louvremuseet. Hovedverker: «L'art antique de la Perse», 5 bd., Paris 1884 ff., «L'acropole de Suse», Paris 1893. Hans hustru Jeanne Paule Rachel D. (1853—), der var hans ledsagerske og medarbeiderske, har skildret Persien og udgravningerne i populær form; har ogsaa udfoldet anden litterær virksomhed.

Dieulafoy *[diølafwa']*, Georges (1840—), fr. læge, 1886 professor i patologi. Allerede 1870 udgav D. sit første arbeide om aspiration (eg. opfundet af van den Corput) som diagnotisk og terapeutisk hjælpemiddel; beskrev senere en efter ham opkaldt troicart (s. d.) i sin bog om aspiration af patologiske vædsker. Tidligere ivrig forkjæmper for øieblikkelig operation af alle former af blindtarmbetændelse slog han 1905 om til blot at operere de livsfarlige tilfælde.

Dieuze *[djøz]*, by i Elsass-Lothringen, ved Seille og Salinkanalen, der fører til Saar; 5991 indb. (1900). D. producerer aarlig 20 000 tons kogsalt og har fabriker for tilvirkning af kemikalier. I nærheden ruiner fra romertiden.

Diez *[dīts]*, Christian Friedrich (1794—1876), berømt t. sprogforsker, fra 1823 professor i Bonn. Hans første arbeider, som hviler paa indgaaende kildestudier, omhandler den oldprovençalske litteratur: «Die Poesie der Troubadours» (1826), «Leben und Werke der Troubadurs» (1829). Dernæst fulgte 1836—43 hans epokegjørende «Grammatik der romanischen Sprachen» I—III (3 udg. 1870—73), i hvilken han gaaende i Grimms fodspor gav den første videnskabelige fremstilling af de

---

grössern; erhöhen — ⓔ increase, augment, add to, enhance — ⓕ augmenter; ajouter à, faire croître; multiplier, redoubler de.

forøgelse — ⓣ Vermehrung, Vergrösserung f — ⓔ increase, augmentation; accession — ⓕ augmentation f, accroissement, surcroît m; multiplication f; redoublement m.

forønsket — ⓣ erwünscht, ersehnt — ⓔ wished-for, desired — ⓕ désiré; voulu.

forøve — ⓣ verüben, begehen — ⓔ perpetrate — ⓕ commettre; accomplir; exercer (des cruautés); (jur.) perpétrer.

forøvelse — ⓣ Ausübung f — ⓔ perpetration — ⓕ accomplissement m; (jur.) perpétration f.

forøvrigt — ⓣ übrigens — ⓔ as for the rest, besides — ⓕ du (au) reste, d'ailleurs.

fos — ⓣ Wasserfall m — ⓔ waterfall, cataract — ⓕ chute d'eau, cascade; cataracte f.

fosfor — ⓣ Phosphor m — ⓔ phosphorus — ⓕ phosphore m.

fosforagtig — ⓣ phosphorartig — ⓔ phosphoric — ⓕ phosphorique.

fosse — ⓣ strömen, brausen, rauschen, schäumen — ⓔ gush, rush, foam — ⓕ mugir, gronder; bouillonner; écumer.

fosse ⓔ & ⓕ f, grav, grube, grop; hulhed.

fossé ⓕ m, grøft; (fæstnings)-grav.

fossette ⓣ f, fordybning, hul; smilehul; (de l'estomac) hjertekulen.

romanske sprogs slegtskabsforhold, bygning og historie. Ved dette verk og den ikke mindre betydelige «Etymol. Wörterbuch der romanischen Sprachen» (1854, 3 udg. 1869) blev han skaberen af den senere saa rigt udviklede romanske sprogvidenskab.

Diez *[dīts]*, Robert (1844—), t. billedhugger. Elev af Schilling i Dresden. I sit bekjendteste verk «Gaasetyven» (brøndfigur paa Ferdinandpladsen i Dresden, 1880), holdt i den tyske renaissancestil, der ved de kunstindustrielle bevægelser kom paa moden, bryder en sund realisme og evne til karakteristik igjennem. Andre arbeider: to monumentalbrønde paa Albertspladsen i Dresden (1894), «Siegesdenkmal» i Braunschweig, Bismarck-monument i Dresden og i Albertinum i træskulptur «Skogens hemmelighed». Siden 1891 akademiprofessor i Dresden.

Diez *[dīts]*, Wilhelm von (1839—), t. maler; elev af Münchenerakademiet og Piloty. Under paavirkning af den tyske kunstindustrielle renaissancebevægelse malte han i tilslutning til de gammeltyske og nederlandske mestere historiske genrescener fra 17 aarh. Hans billeder, der er holdt i en fin, sølvgraa tone, minder om Meissoniers. «Skogfest» (1880) i Berlins nationalgalleri. Talrige illustrationer til bøger. Siden 1872 professor ved Münchenerakademiet.

Diez el. Dietz *[dīts]*, by i Preussen, prov. Hessen-Nassau, regjeringsdistriktet Wiesbaden, ved Lahn; 4303 indb. (1900). Til D. hører slottet Oranienstein, som nu benyttes til militærskole. I nærh. berømte mineralkilder.

Diffamatiōn (lat.), udspreden af ærekrænkende beskyldninger; diffamī, æresfornærmelse.

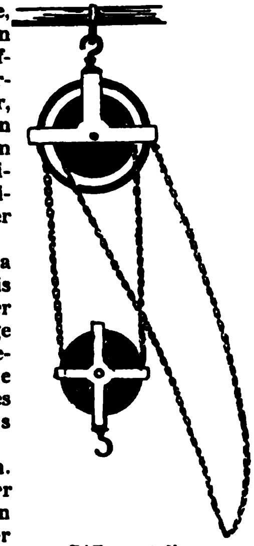
Differe'ns (mat.), forskjel. Naar man fra en endelig mængde A udskiller en del B, kaldes den tilbageværende del $A \div B$ for d. mellem A og B. Se Subtraktion.

Differe'nshandel, en børsspekulation, ved hvilken der ikke forudsættes den kjøbte eller solgte gjenstands overtagelse eller levering, men kun betaling enten fra kjøberens eller sælgerens side af den pris- eller kursforskjel, som viser sig ved udløbet af en forud fastsat termin (terminforretning).

Differe'nsregning er et afsnit af den rene matematik, som omhandler differenserne mellem de værdier, en funktion antager, naar den uafhængig variable gives sprangvis voksende værdier. Differensernes differenser kaldes differenser af 2den orden o. s. v. D., som er grundlagt af Taylor (1715) og videre udviklet af Lagrange og Laplace, anvendes ved summering af rækker, beregning af numeriske tabeller, løsning af sandsynligheds-problemer o. s. v.

Differe'nsrække er den række, som opstaar ved at danne differenserne mellem to og to paa hinanden følgende led i en given række af tal. D. bruges ogsaa som betegnelse for aritmetisk række (s. d.).

Differe'nstalje, en oftest selvspærrende talje med en løs skive, hvori lasten ophænges, og to sammenhængende faste skiver af lidt forskjellig størrelse (Westons d.). Kjettingen, som er uden ende, lægges saaledes om skiverne, at lasten hænger i to parter, hvoraf den ene gaar om den større af de faste skiver, den anden om den mindre. Naar man trækker i kjettingen, vil den løse skive hæves eller sænkes et stykke, som er halvdelen af differensen mellem, hvad der opvikles og afvikles paa de to faste skiver. Forholdet mellem kraft og last er, naar der sees bort fra friktionen ved heisning, lig forholdet mellem differensen mellem de faste skivers radier og den største skives diameter. Virkningsgraden er under $^1/_3$.

Differenstalje.

Differe'nstone. Klinger paa én gang to kraftige toner, hvis tonehøider ikke ligger for nær ved hinanden, hører man tillige en tredje, dybere tone, hvis svingetal er lig forskjellen mellem de to toners svingetal; den kaldes kombinationstone, Tartinis tone eller (efter Helmholtz) d.

Differentiāl- betegner i alm. i navne paa maskiner, apparater o. l., at en vis bevægelse af en apparatdel fremkaldes ved eller tjener som maal for forskjellen mellem to modsatte virkninger.

Differentiālbevægelse, se Differentiālskrue.

Differentiālgalvanomēter er et galvanometer med to ens beviklinger, hvorigjennem sendes elektriske strømme i modsatte retninger. Udslaget er nul, naar de to strømme er lige sterke.

Differentiālobservatiōner kaldes mikrometer-observationer, ved hvilke en ukjendt stjernes plads findes i forhold til den, som en nærstaaende kjendt stjerne indtager. Man bestemmer enten differenserne i rektascension og deklination eller maaler som ved dobbeltstjernerne afstand og positionsvinkel.

Differentiālregning er den del af den høiere matematik, som handler om funktionernes differentialkvotienter. Er y en funktion af x, $y = f(x)$, og gives x en tilvekst $\triangle x$, saa faar y en tilvekst $\triangle y$. Hvis $\triangle x$ nærmer sig 0, vil i almindelighed ogsaa $\triangle y$ nærme sig 0, derimod vil $\frac{\triangle y}{\triangle x}$ antage en grænseværdi, som betegnes med $\frac{dy}{dx}$ eller $f'(x)$ og kaldes den givne funktions differentialkvotient eller dens deriverede (afledede) funktion. Den deriverede af den deriverede kaldes den 2den deriverede og betegnes med $\frac{d^2y}{dx^2}$ eller $f''(x)$. Størrelsen dy eller $f'(x)dx$ er differentialet af y. At finde funktionens differential kaldes at differentiere funktionen. En ligning mellem funktioner og deres differentialkvotienter kaldes en differentialligning. D. er opfundet af Leibniz og Newton i anden halvdel af 17 aarh. Paa norsk findes en fremstilling af d. i Elling Holst, «Lærebog i infinitesimalregningens elementer» (Kra. 1901).

Differentiālskrue, en skrue, som paa et stykke har gjænger med noget større gjængestigning end paa et andet. Dersom de to dele omsluttes af hver sin skruemor, vil disse for hver omdreining af skruen nærmes eller fjernes et stykke lig differensen mellem de to stigninger,

---

fossil — (t) fossil — (e) fossil — (f) fossile.

fossilier (flertal) — (t) Fossilia pl — (e) fossils — (f) fossiles m pl.

fossilification (e) forstening.

fossiliser (f), **fossilize** (e) forstene; stivne.

fossilization (e) forstening.

fossoir (f) m, vinbakke.

fossoyage (f) m, (grøfte)gravning. **fossoyer** omgrøfte. **fossoyeur** m, (grøfte)graver.

foster — (t) Fötus m, Frucht, Leibesfrucht f; (fig.) Ausgeburt f — (e) fetus; (ufuldbaarent) embryo; (fig.) production; (a) phantom (of his imagination) — (f) embryon; fœtus; fruit; (fig.) produit m; production f. **fosterfordrivelse** — (t) Abtreibung (f) der Leibesfrucht — (e) feticide, criminal abortion, aborticide — (f) suppression (f) d'enfant (de part); avortement m.

foster (e) (op)fostre; opelske, nære, afføde; i sammensætn. foster-, pleie-. **fosterage** opfostring.

fotograf — (t) Photograph m — (e) photographer, photographist — (f) photographe m.

fotografere — (t) photographieren — (e) photograph — (f) photographier.

fotografi — (t) Photographie f — (e) photo(graph), (i visitkort-format) carte — (f) photographie f.

fotografisk — (t) photographisch — (e) photographic — (f) photographique.

fou (f) (m) gal (mand); daare; nar; løber (i schak); (zool.) tosse-

dersom begge gjænger er høire eller begge venstre. D. anvendes enten for at opnaa stor kraftomsætning eller ved maalinger en liden forskyvning.

Differentiāltarif er i jernbanedriften en tarif, som angiver forskjellige enhedspriser (takst) for transport af samme vare, f. eks. i visse tilfælde 5 øre, i andre 10 øre pr. km. i fragt for en bestemt vare. D. anvendes nemlig overveiende for godstrafik. Almindeligst er den d., som bestemmer synkende fragtsatser, efterhvert som afstanden øges (zonetarif). D. foreligger ogsaa, hvor fragtsatsen er lavere for transport i en retning end i en anden, f. eks. i tilfælde, hvor transporten i vedkommende retning ikke giver anledning til ny transport tilbage. D. kan ogsaa foreligge ved en fragtnedsættelse i en aarstid, da materiellet under alm. omstændigheder finder ringere anvendelse. D. forekommer ofte i de lande, hvor jernbanerne er paa private hænder (England, Frankrige, de Forenede stater), tildels fremkaldt ved konkurrancen mellem forskjellige linjer. I de Forenede stater forekommer d. som en særlig (hemmelig) begunstigelse ligeoverfor den enkelte kunde, f. eks. en trust. Ulovligt misbrug af dette forhold ledede aug. 1907 til den dom, hvorefter Standard oil co. ilagdes en bod paa $ 29 mill.

Differentiāltermomēter, instrument til at maale smaa temperaturforskjeller. Leslies d. bestaar af to luftfyldte glaskugler forenet ved et U-formet rør, hvori findes en vædske, som forskyves i røret, naar den ene kugle opvarmes. D. bruges nu ikke mere, det er erstattet af bolometer og termosøile.

Differentiāltold foreligger, naar i et land én og samme vare er ilagt forskjellige toldsatser, dels efter det land, hvorfra eller hvorover varen indføres, dels eftersom den indføres landværts eller sjøværts, og i dette tilfælde atter efter vedkommende fartøis nationalitet. D. var i tidligere aarh. meget alm., men forekommer nu sjeldnere som følge af den i de moderne handelstraktater sedvanlig indtagne mestbegunstigelsesklausul (s. d. og jfr. P r e f e r e n c e t o l d).

Differentiatiōn. 1. (Log.). Udvikling af forskjel fra et opr. ensartet udgangspunkt. — 2. (Geol.), se M a g m a.

Differentiēre (mat.), se D i f f e r e n t i a l r e g n i n g.

Differēre, afvige, være forskjellig.

Difform (lat.), misdannet; d i f f o r m i t ē t, vanskabning, hæslighed.

Diffraktiōn, se B ø i n i n g, lysets.

Diffūs, udbredt uden bestemte grænser, f. eks. d. betændelse, d. rødme.

Diffusiōn (fys.). 1. L y s e t s d. er den uregelmæssige refleksion af lys-, varme- eller elektriske straaler, som finder sted i alle retninger, naar saadanne straaler træffer legemer med ru, ikke speilende overflade. — 2. D. i g a s a r t e r og v æ d s k e r. Hvis to beholdere, som indeholder hver sin gasart, f. eks. vandstof og kulsyre, sættes i forbindelse med hinanden, vil de to gasarter lidt efter lidt blande sig fuldstændig med hinanden, selv om man stiller beholderne saaledes, at den letteste gas fra først af befinder sig over den tyngre. Blandingen, som isaafald foregaar uden medvirkning af tyngdekraften eller andre ydre kræfter, antages at skyldes gasmolekylernes egen bevægelse og kaldes d. D. foregaar ogsaa gjennem en porøs væg, f. eks. gjennem porøst, uglasseret porcellæn. Jo lettere gasen er, desto større er dens d.s-hastighed. Ogsaa to vædsker vil saaledes diffundere i hinanden, men meget langsommere end gasarter, og kun de vædsker, som kan blande sig, kan diffundere, f. eks. alkohol og vand, derimod ikke vand og olje. (Se ogsaa O s m o s e.)

Difīlos f r a S i n o p e, græ. komediedigter i 3 aarh. f. Kr., skrev i Athen, hvor han levede, borgerlige lystspil (den «nyere komedie», se G r æ s k l i t t e r a t u r); kun brudstykker af hans arbeider er bevaret, derimod nogle latinske bearbeidelser af Plautus og Terents.

Difterī. 1. (Med.). D. er en smittesot fremkaldt af en bestemt bakterie, *bacillus diphtheriæ,* opdaget 1884 af Löffler. Sygdommen begynder oftest som pletter paa mandlerne og breder sig gjerne til et sammenhængende fastsiddende belæg over mandlerne og den bløde gane, tildels ogsaa over svelg- og næserummet (svelg-d.). Undertiden angribes strubehovedet enten alene eller i tilslutning til svelget; man faar da strubehoste (krup), der særlig hos børn kan give anledning til kvælningstilfælde, hvorfor der gjøres tracheotomi. Sygdommen er farlig dels ved den akute forgiftning af legemet, som bakterierne giver anledning til, og som viser sig ved feber, hovedpine o. l., dels ved den omtalte mulighed for kvælning, og endelig ved en senere i sygdommen optrædende forgiftning, der ytrer sig ved lammelser oftest af den bløde gane, i alvorligere tilfælde tillige af aandedrætsmuskler og hjerte, hvorved døden kan indtræde pludselig paa et tidspunkt, da sygdommens øvrige symptomer er fuldstændig svundet. D.-bacillen kan trives udenfor legemet; den vokser paa de alm. bakterienæringsstoffe og kan her danne lignende gifte som ved veksten i det syge væv. Dens paavisning hos de syge er af stor betydning for diagnosen, som ellers kan være meget vanskelig, baade fordi man har tilfælde af andre, men godartede halsbetændelser, der kan ligne d., og fordi d. undertiden kan optræde uden belæg. Paavisningen sker ved udsæd ved hjælp af vatpensel paa skratstivnet kalve- eller hesteserum. Her vokser d.-bacillen hurtigere end de andre i halsen forekommende bakterier og kan ved hjælp af mikroskopet inden et døgns henstand ved legemstemperatur kjendes paa sit kornede udseende o. a. Den gift, bakterien danner ved vekst i bouillon, benyttes til fremstilling af antidifterisk serum; man sprøiter giften ind paa heste, i hvis blodvand der saa dannes en modgift. — 2. (Veter.). En til menneskets d. svarende sygdom fremkaldt af d.-bacillen kjendes ikke hos husdyrene, derimod forek. jevnlig andre sygdomme med d.-lignende belæg. De kan enten optræde som selvstændige lidelser (f j æ r k r æ-(hønse-)d., k a l v e-d.) el. ledsagende forskjellige infektionssygdomme, saasom kvægpest, ondartet katarralfeber, s v i n e-d. o. a. (Se planche B a c i l l e r, bd. I, sp. 659.)

Difterisērum, se D i f t e r i og S e r u m t e r a p i.

Difto'ng (tvelyd) (gram.), en forbindelse af to vokaler i samme stavelse. Man kan dele d. i de s t i g e n d e, hvor den sterkere lyd kommer sidst (f. eks. fr. b i e n), og de f a l d e n d e, hvor den kommer først (f. eks. n e i). Ofte er dog begge lyd lige sterke.

Digamī, andet egteskab, se ogsaa B i g a m i.

Digamma (græ.), «dobbeltgamma», i den græ. grammatik betegnelsen for tegnet F (van) og lyden *υ*, som fandtes i det oprindelige oldgræsk, men tidlig forsvandt (eller erstattedes af andre lyd).

---

fugl; frygtelig, rasende, uhyre, kolossal; overgiven, overstadig.

fouace ⓕ f, flad hvedekage (bagt under asken).

fouaille ⓕ f, hundenes part (af vildsvinet).

fouailler ⓕ piske, prygle.

foudre ⓕ f, lyn(ild, -straale); m, (d'éloquence, de guerre) vældig taler, stridsmand; vin(fad).

foudroie-, -oîment ⓕ m, tilintetgjørelse; nedskydning.

foudroyer ⓕ ramme med lynet; knuse, lamme; beskyde; skyde ned; lyne; tordne (i ord).

fouée ⓕ f, fakkeljagt,

fouet ⓕ m, pisk, ris, (piske)snert, svepe; (de l'aile) vingespids; (tilsjøs) stjert.

fouettade ⓕ f, (dragt) prygl.

fouetter ⓕ piske (løs paa), rise; (mil.) bestryge; stinke, lugte.

fougade ⓕ f, indfald, lune.

fougade ⓔ, **fougasse** ⓔ & ⓕ f, (mil.) fladdermine.

fouger ⓕ rode (vildsvin).

fougeraie ⓕ f, bregnekrat.

fougère f, bregne.

fougue ⓕ f, begeistring, hede, iver, braasinne.

fouguette ⓕ f, (mil.) sværmer.

fougueux ⓕ begeistret, fyrig, ilter, voldsom, ubændig.

fouille ⓕ f, (ud)gravning; gjennem-, undersøgelse. **f.-au-pot** m, kjøkkenskriver; -gut. **f.-merde** m, skarnbasse.

fouiller ⓕ grave, rode (i); udgrave; gjennemrode, -søge; undersøge, visitere.

Dige. 1. Dæmning til beskyttelse af lavtliggende land mod oversvømmelse (n. dam, s. d.). — 2. Jordvold af 1—2 m.s høide, brugt i ældre tider i forsvarsøiemed i fladlande som Danmark og England (n. vold, s. d.).

Digel er cylindriske, trekantede eller halvkugleformige kar, hvori man gløder eller smelter metaller eller andre stoffe. Porcellæns-d. er som regel ganske smaa. Ler-d. (hessiske d.) er dannet af sand med ildfast ler som bindemiddel. Grafit-d., der væsentlig bestaar af grafitpulver, ogsaa med ildfast ler som bindemiddel, har stor anvendelse ved fabrikationen af støbestaal. Jern-d. benyttes sjeldnere, hvorimod platina-d. har udstrakt anvendelse i laboratorierne paa grund af deres tungsmeltelighed og uangribelighed.

Di'genis Akri'tas, se Byzantinsk litteratur.

Digerdøden (stordøden), af oldn. *digr*, omfangsrig, tyk, stor. Se Sorte død.

Digerēre er at udtrække de opløselige bestanddele af en fast substans ved hjælp af en vædske, som holdes svagt opvarmet (d. e. ikke opvarmes til kogning); operationen kaldes digestion.

Digerkampen. 1. Nord—sydgaaende fjeldryg med flere toppe, den høieste 1498 m., Opdal herred, Søndre Trondhjems amt, nær grænsen mod Hedemarken. D. danner vandskillet mellem Orkla og Unna, der flyder til Glommen. — 2. 1720 m. høit fjeld paa grænsen mellem Lesje og Skiaaker, nær grænsen mod Romsdals amt.

Digermulen (mule, d. e. bredt, rundagtigt nes), fiskevær med post, telegraf og dampskibsanløb paa Hinnøen ved indløbet til Raftsund paa sundets østre bred, Vaagan herred, Lofoten. D. benævnes ogsaa den steile odde paa halvøen, der skiller Langfjorden fra den egentlige Tanafjord, Tanen herred, Finmarken.

Digerronden (Digerraanen), en af Rondanes høieste toppe, ca. 2000 m. høi, n. for Langglupdalen paa grænsen mellem Kristians og Hedemarkens amter.

Dige'ster, pandekter, se Corpus juris civilis.

Digestiōn. 1. Se Digerere. 2. (Med.), se Fordøielse.

Digestīvmidler, lægemidler, som befordrer fordøielsen, enten ved at fremkalde forøget afsondring af mavesaft (bittermidler, især gentian) eller ved at tilføre den sygelig forandrede mavesaft saadanne stoffe, at den kan virke fordøiende (dobbeltkulsurt natron, saltsyre, pepsin o. a.).

Digitalīn, se Digitālis.

Digitālis, planteslegt, oftest med høi, kraftig vekst, med hele blade og en stor, høiskaftet blomsterklase som afslutning paa stængelen. Skjønt d. hører til de maskeblomstrede, er blomstens krone dog ikke tydelig spaltet i over- og underlæbe; de store blomster har derimod form af skjæve, rørformede klokker. *D. purpurea* (rævebjelde, rævehanske) kan blive 1 m. høi, og har en lang ensidig klase af nikkende, purpurrøde, indvendig mørkflekkede, indtil 6 cm. lange blomster. Den vokser hos os især i urer langs kysten indtil Inderøen og dyrkes desuden ofte i haver. Rævebjelden er en vigtig lægeplante, der indføres i medicinen i 1785 af en eng. læge Withering. Særlig i bladene indeholder den stoffe (glykosiderne digitoksin og digitalin), som udøver en eiendommelig indflydelse paa hjertevirksomheden, idet hjertets bevægelser bliver langsommere og dets sammentrækninger *(systole)* fuldstændigere, hvorved det ydede arbeide forøges. D.-blade eller i den senere tid ogsaa det kemisk rene digitoksin anvendes derfor ved hjertesygdomme og andre sygdomme, hvor hjertets arbeide er utilstrækkeligt. — Der dyrkes ogsaa nogle andre d.-arter som prydplanter i haver, saaledes *d. ambigua,* med bleggule blomster og den indtil 2 m. høie *d. ferruginea* (fra Orienten og Sydeuropa), der har graagule, indvendig rustbrune blomster.

Digitalis purpurea (rævebjelde).

Digitāria, se Panicum.

Digiti'grada, taagjængere (s. d.).

Digitoksīn, se Digitalis.

Di'gitus (lat.), finger. D. hippocisticus, benævnelse for den forandrede fingerform, hvor de yderste fingerled er opsvulmet, dækket af kuplede negle; findes ved visse kroniske lunge- og hjertesygdomme.

Diglȳf, ornamentmotiv, var. af triglyf (s. d.), men med bare to kannelerede indsnit; anvendes paa konsolprofiler.

Dignano *[diñāñå],* by i Østerrige, paa halvøen Istrien, 13 km. n. for Pola; 5664 indb. (1900). I dens kirke er mange malerier. I omegnen drives silke-, frugt- og vinavl, særlig den saakaldte rosenvin.

Digne *[diñ],* by i det sydøstlige Frankrige, depart. Bases-Alpes, ved Bléonne, bielv til Durance, 590 m. o. h.; 7276 indb. (1901). Klæde- og hattefabriker; stor handel med syltede frugter og honning. I nærheden varme svovlkilder (32—42 ° C.), som er meget besøgt.

Dignitār (lat.), person, som beklæder et høit embede i stat, kirke eller ved hof.

Dignitēt (lat.), værdighed, æresembede; mat. talværdi, et produkt af lige store faktorer, d. s. s. potens (s. d).

Digoin *[digwæ̃'],* by i Frankrige, depart. Saône-et-Loire, ved Loire og Canal-du-centre; 5575 indb. (1901). Skibsbyggeri; industri i silke og porcellæn.

Digorier, liden ossetisk stamme i Kaukasien, bosat ved Wladikawkas i et antal af henved 10 000, af hvilke de fleste bekjender sig til kristendommen. Som hos de øvrige ossetiske stammer er ogsaa hos d. kvinderne bekjendt for sin skjønhed, medens stammens mænd er smaa og uanselige. Sproget er iransk og staar paa et gammelt udviklingstrin; det skiller sig kun dialektisk fra de øvrige ossetiske stammers idiomer, og slutter sig som disse nærmest til pelalewi og armensk.

Digorier.

---

fouillis ⓕ m, virvar, rod.
fouine ⓕ f, (zool.) husmaar; høgaffel.
fouiner ⓕ rende sin vei, stikke af.
fouir ⓕ grave, rode (op).
fouisseur ⓕ: **(animaux** m pl) **f.s** gravere.
foul ⓔ skidden; plump; styg; ugunstig (vind); falsk, uærlig (færd); mod reglerne; ugrei; tilsøle, forurense; faa uklar, komme uklar (af); støde paa. **a f. copy** klad. **f.-mouthed** kynisk, grov.
foulage ⓕ m, persing, valkning.
foulante ⓕ: **pompe** (f) **f.** trykpumpe.
foulard ⓕ m, silketøi, -klæde.
foule ⓕ f, mængde, masse; trængsel.
foulée ⓕ f, (pl) spor; (hests) trin, hovslag.
fouler ⓕ perse (druer); stampe, valke; træde paa (ned, fast); beskadige; (med.) forstu(v)e, forvride.
foulerie ⓕ f, stampe.
fouleur ⓕ m, drueperser; stamper, valker.
foulness ⓔ urenhed; uærligt spil.
fouloir ⓕ m, valkehammer; (perse)kar.
foulon ⓕ m, stamper.
foulque ⓕ f, (zool.) vandhøne.
foultitude ⓕ f, masse.
foulure ⓕ f, forstu(vn)ing.
foumart ⓔ (zool.) ilder.
found ⓔ grund(lægg)e, oprette, stifte; (upon) bygge, stole paa; støbe.

Digressiōn (lat.). 1. Sidespring, afvigelse. — 2. (Astron.). D. kan betyde det samme som elongation, men betegner oftest den vinkel, som høidecirkelen gjennem en stjerne, der kulminerer n. f. zenit, danner med meridianen.

Digtekunst (se Drama, Epos, Lyrik, Poetik) er den kunstart, som benytter sproget som middel. Dog er kunstnerisk brug af sproget ikke udelukkende knyttet til digterverker. Ogsaa taleren, historieskriveren, tænkeren o. s. v. anvender ofte bevidst sprogkunst i sin fremstilling. Digtningen skyldes en mere fri («skabende») fantasi og er enten direkte udtryk for digterens stemninger og følelser (lyrik) eller giver konkret udformede billeder af livet (drama, epos), der henvender sig til læserens æstetiske følelse, d. e. søger at glæde, løfte eller more. Tjener den tillige andre formaal (f. eks. reformidéer), kaldes den tendensdigtning. D. er i sit udspring beslegtet med legen, idet digteren efterligner virkeligheden (realisme). Men til en vis grad maa enhver digtning ogsaa idealisere, d. e. ved fremhævelse af det typiske og karakteristiske gjøre skildringen til en fortolkning (sml. fotografi, portrætmaleri). Er typerne kun personifikationer af begreber eller billedlig iklædning af idéer, kaldes digtningen allegorisk eller symbolsk.

Digterisk frihed *(licentia poetica)* kaldes enhver afvigelse fra alm. sprogregler, som digteren undertiden tillader sig af hensyn til rim og rytme.

Dihong, se Brahmaputra.

Di'i el. di (lat.), guder; d. majorum gentium, de høiere guder, overført: fornemmere folk; d. minorum gentium, de lavere (ringere) guder, overført: jevnere, tarveligere folk.

Diipōlia, attisk fest til ære for Zeus Polieus (stadvogter), hvor der med mange ceremonier dræbtes en tyr.

Dijmphna-ekspeditionen, se Hovgaard, A. P.

Dijon *[dižõ']*, by i det østlige Frankrige, depart. Côte-d'Or, paa en frugtbar slette ved foden af Mont Afrique, ved elvene Ouche og Suzons forening og ved Canal-de-Bourgogne; 69 218 indb. (1901). D., der er Burgunds gamle hovedstad, er regelmæssig bygget, med brede gader, store pladse og smukke boulevarder. Af bygninger merkes den gotiske domkirke St. Benigne (opført 1280—88) med et 94 m. høit taarn, kirken Notre-Dame (opført 1252—1334), hertugerne af Burgunds palads, som nu er raadhus og indeholder flere rige samlinger, hvoriblandt en meget kostbar kobberstiksamling paa 40 000 blade. Byen har 3 fakulteter, høiere skoler, et bibliotek paa 100 000 bd. Tilvirkning af øl, sennep, likør, lys og tobak. — D. kaldtes af romerne Dibio (Divio) el. Castrum Divionense. Den stod en tid under biskopen af Langres, kom saa til greverne af D., og da denne æt døde ud, til hertugerne af Burgund, hvis hovedstad den var fra 1179—1477. Under den fransk-tyske krig 1870—71 kjæmpedes flere gange om besiddelsen af D. Efter 1874 er D. ved en række befæstninger blevet meget sterk og tilhører den anden forsvarslinje mod Tyskland.

Dikabrød, dikafedt, se Dikatræ.

Dikaia'rchos (omtr. 320 f. Kr.), græ. filosofisk forfatter, discipel af Aristoteles, f. i Messana; skrev filosofiske arbeider (i samtaleform), geografiske, historiske og litteraturhistoriske (filosofers levnetsbeskrivelser); han vurderedes høit i oldtiden; vi har kun smaa brudstykker.

Dikastērion (græ.), domstol, dommerforsamling.

Dikatræ *(irvingia gabunensis)*, et træ, som vokser i enkelte egne af Afrika, og af hvis frø tilberedes dikabrød, et vigtigt næringsmiddel. Træets frugter er grønlige, med et kjødet yderlag. Frøene, der er meget fedtrige, knuses til en deig, som opvarmes og formes til brød. Frøenes fedtstof, dikafedt, er hvidt og ligner i smag kakaofedt.

Dike var hos oldtidens grækere personliggjørelse af retten. Naar retfærdigheden krænkes blandt mennesker, anklager D. de skyldige for Zeus.

Dikemark (Dikkemark), Kristiania kommunes nye sindssygeanstalt, Asker herred, Akershus amt, nær amtsgrænsen mod Buskerud ved Verkensvandet, ca. 6 km.

Dikemark sindssygeanstalt.
(Arkitekt V. Nordan.)

offentlig kjørevei fra Asker jernbanestation og ca. 5 km. fra Heggedal. Stort tidsmæssigt anlæg med flere store bygninger. Egen lægebolig, eget elektricitetsverk.

Dikemark jernverk i den sydvestlige del af Asker herred i nærheden af grænsen mod Lier og Røken, blev anlagt 1697 af generalauditør Frantz Henrik Schade, laa en tid øde, men gjenoptoges 1719 af eierinden af Bærums verk, Herman Kreftings enke, indehavdes derpaa af forskjellige eiere og var i drift indtil begyndelsen af det 19 aarh., da malmretttigheden ved høiesteretsdom tilkjendtes Bærums verk. Siden den tid har det været nedlagt. I 1811 blev det ved auktion solgt til kaptein Ludvig Mariboe. Verket laa paa det sted, hvor nu D. sindssygeanstalt ligger.

Dikkedār (sjøudtr.), se Duc d'Albe.

Dikkedarer, unødvendige vidtløftigheder, er et fra plattysk indkommet ord.

Diklīn, enkjønnet, kaldes en blomst, som har enten kun støvbærere eller kun frugtblade.

Dikoa, Central-Afrika, hovedstad i landskabet D. i den tyske koloni Kameruns nordligste del, ca. 50 km. s. f. Tsad-sjøen. Tilhørte før sultanatet Bornu. Tysk 1894.

Dikogāme (bot.) siges saadanne blomster at være, hvis støvknapper og ar modnes til forskjellig tid; enten kan støvknapperne aabne sig først, hvorved støvkornene fjernes, før arret er modent til at modtage dem, «protandriske» blomster, eller omvendt, arret modnes før støvknappernes aabning, «protogyne» blomster. Ved dikogami udelukkes eller vanskeliggjøres selvbestøvning, medens sandsynligheden for fremmedbestøvning bliver større.

Dikotyledōner (bot.), tofrøbladede (s. d.).

---

foundation ⓔ grundlæggelse, oprettelse, stiftelse; fundament(ering); dotation; grund(vold); stipendium. **f.er** frielev.
founder ⓔ synke, gaa tilbunds; være uheldig; mislykkes; snuble.
foundling ⓔ hittebarn.
foundress ⓔ stifterske.
foundry ⓔ støberi.
fount ⓔ kilde, væld.
fountain ⓔ kilde; fontæne, springvand. **f.-head** kildevæld; (første) ophav. **f.-pen** fyldepen.
four ⓔ fire(r). **f.-in-hand** med 4 hester; firspand.
four ⓕ m, (bager)ovn; (pièce (f) de) bagverk; flasko.
fourbe ⓕ træsk, lumsk, falsk; m, bedrager, filur, kanalje, skurk.
fourber bedrage. **fourberie** f, bedrageri; kjeltrings-, skurkestreg.
fourbi ⓕ m, habengut, kram.
fourbir ⓕ polere, pudse (blank).
fourbisseur m, vaabensmed.
fourbissure f, polering.
fourbu ⓕ (dyrlægespr.) forfangen; udmattet. **fourbure** f, forfangenhed.
fourche ⓕ f, fork, greb; deling, spaltning. **passer sous les Fourches (Caudines)** gaa under aaget.
fourché ⓕ kløftet.
fourcher ⓕ: se f. dele, grene, spalte sig. **la langue lui a fourché** han forsnakkede sig.
fourchet ⓕ m, klovsyge.
fourchette ⓕ f, gaffel; gaffelben (paa fugl); (dyrlægespr.) (hov-) straale; lommetyv.

Dikroti'sme, en abnormitet ved pulsen, som bestaar deri, at der for hver hjertekontraktion føles to pulsslag. Findes hyppigst ved febrile sygdomme, især tyfoid feber.

Diksmuide *[-møjde]* el. D i x m u i d e n (fr. Dixmude), by i Belgien, prov. Vestflandern, ved den kanaliserede Yser, 32 km. s. f. Brügge; 3696 indb. (1902). D. driver handel med kvæg, ost og især smør, der ansees som det bedste fra Flandern.

Diktāmen, eg. det efter diktat nedskrevne; er i vor historie kjendt som udtryk for den fra Bernadottetiden personlige kongemagts skriftlige udtalelser i vigtige statssager, særlig overfor regjering eller storting; saadanne udtalelser stemmer mindre med gjennemført parlamentarisk statsskik; udtrykket ukjendt i grundlov og lov.

Diktāt (lat.), hvad der foredrages til nedskrivning og nedskrives efter foredrag; d i k t ē r e, foredrage til nedskrivning.

Diktātor, navn paa en kun under overordentlige forhold valgt embedsmand i den romerske republik; i virkeligheden var embedet (d i k t a t u r e n) kun en for en kort tid (høist 6 maaneder) foretagen gjenoplivelse af kongemagten; formaalet med valg af en d. var i regelen at samle regjeringen (og krigskommandoen) paa én haand (modsat de to konsuler) under vanskelige forhold, særlig farlige krige; alle andre embedsmænd undtagen almuetribunerne maatte vige for d. D. valgtes første gang 498 f. Kr.; sidste egentlige d. havde man i den anden puniske krig (Sulla og Cæsar tiltog sig eneherredømme under navn af d.). — I moderne forhold bruger man navnet d. om en mand, som sætter sig ud over landets forfatning; hans optræden kaldes d i k t a t o r i s k («egenmægtig»).

Dikte, oldtidens navn for bjerget Lasithi, østlig paa Kreta. Det var indviet til Zeus, som efter sagnene var født i en hule paa dette bjerg.

Diktēre, se D i k t a t.

Diktiōn (lat.), skrivemaade, stil, udtryksmaade.

Dikty'nna, se B r i t o m a r t i s.

Diktys f r a K r e t a. Af en vis Q. Septimius (4 aarh. e. Kr.) har vi et latinsk skrift, som udgiver sig for at være en oversættelse af et græsk skrift af D., der skulde have været med paa toget mod Troja og skrevet en «dagbog» derom. Septimius' skrift var meget læst og benyttet i middelalderen (sml. D a r e s). Muligvis foreligger her et falskneri, saa at Septimius ikke har havt nogen græsk original.

Dilaceratiōn, dannelse af saar med uregelmæssige, sønderrevne rande, navnlig fremkaldt ved knusning.

Dilatatiōn. 1. (Fys.). Udvidelse, særlig legemers udvidelse ved opvarmning. Se V a r m e. — 2. (Med.). Udvidning, dels om en sygelig d. af organer, f. eks. af hjertet ved visse hjertesygdomme, hvor der optræder vanskelighed for blodafløbet, eller af mavesækken eller tarmen ved forsnævring, af blæren o. s. v., dels som betegnelse for de operationer, ved hvilke man udvider forsnævrede kanaler enten ved indførelse af dilaterende instrumenter eller ved blodige indgreb, f. eks. ved forsnævring af urin-, spiserøret o. s. v.

Dilatiōn (lat.), udsættelse, henstand, frist.

Dilatomēter, en glasbeholder med kalibreret rør, som tjener til maaling af vædskers udvidelse ved opvarmning.

Dild *(anethum graveolens),* en plante af de skjermblomstredes familie, opr. vildtvoksende i Sydeuropa, men ellers alm. dyrket som kjøkkenvekst. D. er en liden enaarig urt, glat og blaagrøn med gulblomstrede skjerme; disse sidste anvendes før frugtmodningen som krydderi.

Dile'mma (græ.). 1. Den knibe kun at have valget mellem to (lige) ubehagelige alternativer. — 2. Logisk gjendrivelse af en paastand ved at vise, at den kun kan være sand under den ene eller den anden af to forudsætninger, som begge er umulige.

Diletta'nt (ital.), en der sysler med en kunst eller videnskab for sin fornøielses skyld, ofte uden de fornødne forudsætninger eller tilstrækkelig fordybelse i opgaven. Derfor bruges d. og de afledede ord d i l e t t a n t e r i, d i l e t t a n t i s m e ofte nedsættende om en overfladisk given sig af med et eller andet.

Diligencefart *[-šaŋse-].* «Den norske ekspresse», ogsaa kaldt «den norske sølvpost», mellem Kjøbenhavn og Kongsberg, som for offentlige midler blev igangsat for pakkepostens skyld, medtog mod bestemte takster passagerer fra 1770—1813. Den var saaledes en art offentlig d. og, saavidt bekjendt, den første norske (se nærmere herom Hans Berrums «Posthistorie 1720—1814», s. 421 ff.). Fra 1877—97 bevilgede stortinget aarlig midler til underholdelse i turisttiden ved ruternes stationsholdere af offentlig d. Lillehammer—Støren (1877—79), Lillehammer—Veblungsnes (Nes) (1877—97), Gjøvik—Odnes (1878—95), Odnes—Lærdal (1878—96), Gudvangen—Voss —Eide (1884—95). Alm. postsager medsendtes 1885—89. Helt private d. har været i drift i flere sterkt befærdede ruter; diligencen mellem Kristiania og Drammen i 1860-aarene er vel en af de mest kjendte.

Dilke *[dilk],* S i r C h a r l e s W e n t w o r t h (1843—), eng. forfatter og politiker; blev 1868 medlem af underhuset, var ivrig radikal og erklæret tilhænger af den republikanske statsform. 1880 understatssekretær i udenrigsministeriet i Gladstones kabinet, 1882—85 minister for lokalforvaltningen og havde betydelig andel i den nye valgkredsordning 1884. I nogle aar traadte D. ud af aktiv politik paa grund af en skandaløs egteskabsproces, men valgtes atter 1892 til underhuset og har særlig havt stor indflydelse paa udenrigspolitiken. D. har skrevet flere politiske skrifter: «Problems of greater Britain» (2 bd. 1890), hvori omhandles tanken om en føderativ sammenslutning af hele det Britiske rige, og «The British empire» (1898).

Dillenburg, by i Preussen, prov. Hessen-Nassau, regjeringsdistriktet Wiesbaden, ved Dill, bielv til Lahn; 4458 indb. (1900). D. har en bergverksskole. I D. findes et 40 m. høit taarn, Vilhelmstaarnet, til minde om Vilhelm af Oranien, der fødtes her 1533.

Dilling, L a r s (1848—87), n. forfatter. Udgav i 1870-aarene et par bind, væsentlig humoristiske, sange og viser, for størstedelen skrevet for at foredrages i Studentersamfundet, for hvis scene han ligeledes forfattede smaastykker; for det store publikum blev han kjendt ved de tre samlinger «Hverdagsmennesker» (1879—81), hvortil sluttede sig de tre bind «Gjennem lorgnetten» (1882—84). Det var let henkastede, smaapudsige skildringer af livet i smaa forhold, og de gjorde saa meget mere

---

fourchon (f) m, gren (paa gaffel).
fourchu (f) kløftet. **pied** (m) f. klov.
fourchure (f) f, deling, spaltning.
fourgat (f) m, hæler.
fourgon (f) m, ovnsgaffel, ildrage; ammunitions-, bagage-, gods-, pakvogn.
fourgonner (f) kare, rage (om, op i); rode (op i).
fourgue (f) m, hæler.
fourline (f) m, f, tyv. **fourliner** rapse.
fourmi (f) f, myre, maur.
fourmilier (f) m, (zool.) myresluger.
fourmilière (f) f, myretue; mylder, vrimmel.
fourmilion (f) m, (zool.) myreløve.
fourmillante (f) f, mylder, trængsel.
fourmiller (f) myldre, vrimle; krible.
fournage (f) m, bagerløn.
fournaise (f) f, (gloende) ovn; hedt sted; falskmyntner.
fourneau (f) m, (fabriks)ovn; (de cuisine) komfyr; (de charbon) kulmile; (f. économique) damp-, folkekjøkken; dosmer, fæ.
fournée (f) f, bagst; ovn fuld; masseudnævnelse.
fournier (f) m, bager.
fournil (f) m, bageri; brygger-, størhus; seng.
fourniment (f) m, læ(de)rtøi.
fournir (f) fuldbyrde, fuldende; forsyne, udruste; sælge, levere,

lykke, som man maatte beundre den freidige energi, hvormed han, trods et ualmindelig sterkt forkrøblet legeme, personlig formaaede at tage livet. Helt forfeilet var derimod den større fortælling «Begavet» (1886), hvori han forsøgte at give en psykologisk motiveret karakterskildring. Længere ophold i Paris, Kjøbenhavn og senest i Berlin, hvor han døde.

Dillingen. 1. By i det sydlige Bayern, regjeringsdistriktet Schwaben, 46 km. n.v. f. Augsburg; 6078 indb. (1900). D. var tidligere sæde for biskoperne af Augsburg og havde 1551—1804 et jesuitisk universitet. — 2. By i Preussen, Rhinprovinsen, regjeringsdistriktet Trier, ved Prims; 5326 indb. (1900). D. har et jernverk, som anlagdes 1685 og beskjæftiger 3400 arbeidere.

Dillmann, August (1823—94), t. orientalist og teolog; 1854 ekstraordinær og 1860 ordinær professor i Kiel, kaldtes 1864 til Giessen og 1869 til Berlin (efter Hengstenberg). D. har indlagt sig fremragende fortjenester paa to omraader: det æthiopiske sprogs og det gamle testamentes. Han har udarbeidet kataloger over de æthiopiske haandskrifter i British museum, det Bodleianske bibliotek, de kgl. biblioteker i Kbh. og Berlin; udgivet flere æthiopiske skrifter, bl. a. Henoks bog og den æthiopiske overs. af det gamle testamente. Forfattede betydelige kommentarer til gammeltestamentlige bøger. Baade disse og de efter hans død udgivne forelæsninger over gammeltestamentlig teologi viser hans sterke afhængighed af Ewald.

Dillon *[di'lən]*, John (1851—), irsk politiker, søn af repealagitatoren og medstifteren af «det unge Irland» John Blake D. (d. 1866); var 1879 med paa at grunde Landligaen og valgtes 1880 til underhuset, hvor han sluttede sig til Parnells home-rule-parti og tog fanatisk del i den irske obstruktion mod tvangsloven. D. var flere gange fængslet 1881, 1882, 1888, 1891 for agitation, sluttede sig 1891 ved det irske partis splittelse til antiparnelliterne og var disses fører 1896—98. Da de irske partier atter forenedes 1900 til «det forenede nationalistparti», underordnede D. sig John Redmonds førerskab; han er en af det irske partis bedste og høiest agtede talere.

Dilly, hovedstaden i den portugisiske del af øen Timor (blandt de smaa Sundaøer), ligger paa øens nordkyst. Er den vigtigste havn, udfører lidt kaffe.

Dilmān, by i det nordvestlige Persien, prov. Aserbeidsjan, v. f. Urmiasjøen, omtr. 6000 indb.

Dilogī (græ.), tvetydighed.

Dilo'lo, Syd-Afrika, sjø i den østlige del af den port. koloni Angola, nær Kongostatens grænse, under ca. 11° 30' s. br., 1100 m. o. h., ca. 13 km. lang. Staar i v. i forbindelse med de store Kifumaji-myrer og har ligesom disse afløb til Zambesis nordvestlige kildeelve, i regntiden rimeligvis ogsaa til Kongos bielv Kassai, hvorved altsaa opstaar en bifurkation. Opdaget af Livingstone 1853.

Di'lthey, Wilhelm (1833—), t. filosof, prof. i filosofi i Berlin 1882—1905 (tidligere i Basel, Kiel og Breslau), forfatter til «Leben Schleiermachers» (1870) og «Einleitung in die Geisteswissenschaften» (1883) og udgiver af Kants samlede verker. Om et mindre arbeide: «Über die Möglichkeit einer allgemeingültigen pädagogischen Wissenschaft» se det d. tidsskrift «Vor ungdom» (1890).

Diluviāle dannelser (lat. *diluvium,* oversvømmelse, af *diluere,* bortskylle) er i Tyskland og Danmark navnet paa den kvartære tids ældste afleiringer (moræner, ler, sand) i modsætning til dens yngste, alluvium (s. d.). Navnet diluvium stammer fra den tid, da man troede, at de herhen hørende dannelser skrev sig fra bibelens syndflod. Se forøvrigt Istiden.

Dim., fork. for diminuendo.

Dime *[daim]*, sølvmynt i de Forenede stater = 10 cents eller 1/10 dollar, af værdi omtr. 37 øre.

Dimensiōn betyder i daglig tale størrelse eller udstrækning. I geometrien tillægges linjer én, flader to og legemer tre d.; linjen tænkes at opstaa ved en enkelt bevægelse af et punkt og altsaa at bestaa af en enkelt uendelighed af punkter; bevæges linjen gjennem uendelig mange stillinger, beskriver den en flade, som altsaa indeholder en dobbelt uendelighed af punkter. Endelig opstaar legemet ved bevægelse af en flade og indeholder saaledes en tredobbelt uendelighed af punkter. Fortsættes denne tankegang, skulde man kunne tænke sig «rum» med fire eller flere d. Saadanne spiller en rolle i den algebraiske analyse som billeder af visse egenskaber ved ligningssystemer. Den tyske astrofysiker Zöllner vilde (1878) forklare spiritistiske fænomener ved at antage, at der virkelig eksisterede en «fjerde d.», som medierne var herre over at benytte. — I fysiken bruges betegnelsen d. om en formel, som viser, hvorledes et begreb er afledet af simplere grundbegreber. Saaledes er d.s-formelen for hastighed (c): $[c] = l \cdot t^{-1}$, hvilket betegner, at hastighed fremkommer som kvotient mellem en længde (l) og en tid (t).

Di'meter, vers, bestaaende af to versfødder (dobbeltfødder).

Dimetylanilīn, kem. forbindelse af kulstof, vandstof og kvælstof ($C_6H_5.N(CH_3)_2$), er en farveløs vædske, der faaes ved ophedning af anilin med metylalkohol og saltsyre. Anvendes til fremstilling af forskjellige farvestoffe.

Diminue'ndo, aftagende i tonestyrke.

Diminuēre (lat.), formindske, aftage; diminution, formindskelse, forringelse.

Dimi'nutiv (gram.), formindskelsesord, nominalafledning, som betegner en mindre form (som mandsling) af det, som stamordet betegner.

Dimi's-præken er navnet paa den prækenprøve, som en teol. kandidat ifølge N. L. 2—2—1 maa aflægge for at opnaa geistligt embede. Nu falder den ind under den praktisk-teol. eksamen.

Dimissiōn (lat.), afskedigelse, fremsendelse af elever fra skolen til universitetet. Dimissor, den som indstiller en elev til offentlig eksamen; dimissionere, søge, tage sin afsked.

Dimi'trij (Demetrius), rus. storfyrster. 1. D. IV Ivanovitsj Donskoi (d. 1389), blev 1362 storfyrste i Moskva, hvis magt han sterkt forøgede. Befæstede Kreml og undertvang Novgorod og Tver. Mongolerne slog han 1380 ved Don (heraf tilnavnet), men blev senere atter tributpligtig. — 2. D. V Ivanovitsj (1583—91), søn af Ivan den grusomme, blev af sin stedbroder tsar Feodor bortsendt fra hoffet og senere ryddet af veien af Boris Godunov, der vilde sikre sig selv tronen. Paa grundlag af falske rygter om hans redning optraadte senere fire falske D.er.

---

skaffe; give, stille, præstere, yde; frem-, vedlægge; (à) bidrage til; afholde, bestride.

fournissement (f) m, indskud.

fournisseur (f) m, leverandør.

fourniture (f) f, forsyning, leverance; tilbehør; (skrædders) tillæg; (de bureau) skrivematerialler.

fourrage (f) m, fór, furage(ring); (sjøudtr.) bevikling.

fourrager (f) furagere; rode, rumstere (i); plyndre (en).

fourragère (f) foder-; f. kløvereng.

fourré (f) m, krat, (skog)snar.

fourreau (f) m, futteral, etui, overtræk; (mil.) skede, slir; (pistol)hylster; damepaletot.

fourrer (f) proppe, putte, stikke, stoppe; anbringe, indflette; fóre (med skind); (sjøudtr.) beklæde; forfalske.

fourreur (f) m, buntmager.

fourrier (f) (m): **(sergent) f.** furer, underkvartermester.

fourrière (f) f, stald til herreløse dyr, vogne osv.

fourrure (f) f, skind(fór); pels; (pl) pelsverk, -fór; (sjøudtr.) beklædning.

fourteen(th) (e) fjorten(de).

fourth (e) fjerde(del). **fourthly** for det fjerde.

fourvoiement (f) m, forvildelse, vildfarelse. **fourvoyer** føre vild, vildlede. **se f.** komme paa afveie.

foutre (f) for satan. **je m'en fous** jeg giver en god dag i det.

fowl (e) (hønse)fugle; fange (sky-

Den første, en mand af ukjendt herkomst, blandt hvis hjælpere var munken Okepiev, reiste sig mod Boris med polsk og papistisk støtte og indtog Moskva 1605. Han regjerede derefter klogt og kraftig, men gjorde sig forhadt ved at begunstige polakkerne og ved en reformiver, der viser ham som en forløber for Peter den store; 1606 faldt han under et oprør i Moskva. — Den anden falske D. optraadte 1607; han slog leir i landsbyen Tusjino og truede Moskva, men myrdedes 1610. — En tredje og fjerde falsk D. optraadte senere uden held i Pskov og Novgorod.

Dimitsāna (D e m e t s a n a), by i Grækenland, landskabet Arkadien, i en vild trakt, 10 km. n. f. Karytana; 2400 indb. (som kommune 5833 indb.) (1896). D. har et kloster, en borg fra frankernes tid og siden 1764 en af Grækenlands mest besøgte skoler med et meget godt bibliotek.

Dimittēre (lat.), bortsende, afskedige, lade gaa. D i m i t t e n d, elev, som staar i begreb med at afgaa til universitetet eller blot afgaa fra skolen efter endt uddannelse.

Dimitzās, M a r g a r i t i s (1830—), nygræsk forfatter. Efter studier i Athen, Leipzig og Berlin virkede han som skolemand i Monastir og Saloniki samt efter 1869 i Athen. Har paa nygræsk udgivet en række arbeider af geografisk og historisk art, bl. a. «Makedoniens gamle historie», 2 bd. (1870—74).

Dimmeluge, ugen før paaske, indeholder det ældre islandske *dymbill,* træknebel i klokke; i paaskeugen ringedes med træknebler istedetfor med metalkolber, hvorved lyden afdæmpedes (sml. benævnelsen d e n s t i l l e u g e. fr. *la semaine muette*).

Dimmelsvik, dampskibsanløbssted med post og telegraf paa sydsiden af den ytre Hardangerfjord, Kvinnherred. Stedet, der er et knudepunkt for trafiken i ytre Hardanger, er gammelt tingsted.

Dimmø (D i m m e n), en 8.76 km.² stor, træbar ø mellem Hareidland og Gurskø, Ulstein herred, Romdals amt. Øen, der i 1900 havde 316 indb., har dyrkede bakker langs bredderne, men er opfyldt af nøgne, kollede, indtil 272 m. høie fjeldknauser i det indre.

Dimon, S t o r e og L i l l e, blandt Færøerne, mellem Sandø og Syderø. Store D. er 2.6 km.², dens høieste punkt 396 m. Der er en gaard, hvis bonde eier øen, og et lidet kirkehus af sten og torv. Presten kommer der kun et par gange om sommeren. Øen har rigt fugleliv og gode græsgange, men er meget utilgjængelig. Sterk brænding; landgang kun mulig paa ét sted. Desuden hæver klippen sig brat op fra havet; en steil, tildels udhugget, farlig sti er den eneste adgang til øens høie plateau. Alle varer, ogsaa kreaturer, som skal til eller fra gaarden deroppe, maa heises op eller ned. — Lille D., ca. 10 km. sydligere, er en stump kegle, 414 m. høi; er ubeboet, men rig paa fugl og har faar paa græs.

Dimo'rf kaldes stoffe, som under forskjellige krystallisationsbetingelser kan optræde i to forskjellige krystalformer.

Dimorfī, se H e t e r o s t y l i.

Dimorfi'sme kaldes i mineralogien den eiendommelighed, at samme kemiske indhold kan krystallisere under forskjellige former. Saaledes kan rent kulstof krystallisere regulært som diamant og i et andet system som grafit. Kiselsyre (SiO_2) krystalliserer heksagonalt som kvarts og rombisk som tridymit. Kalciumkarbonat ($CaCO_3$) krystalliserer heksagonalt som kalkspat og rombisk som aragonit.

Dimorfi'sme (græ. *dis,* dobbelt, *morphe,* skikkelse), den i dyreverdenen meget udbredte foreteelse, at individer tilhørende samme art optræder i to mere eller mindre forskjellige skikkelser. Findes flere former ved siden af hinanden, taler man om p o l y m o r f i s m e (*polys,* mange). Man adskiller følgende former af d.: 1. K j ø n s-d. el. s e k s u e l d., forskjellighed mellem hanner og hunner hvad størrelse, legemsbygning, farve o. s. v. angaar, f. eks. haner og høner. — 2. Forskjellighed mellem individer af samme kjøn, særlig almindelig hos flere insekters hunner, f. eks. bladlus, hvor der findes vingede og vingeløse hunner, videre som saakaldt s t e r i l i t e t s-d. paa grund af, at hunnerne er adskilt i frugtbare (dronninger) og ufrugtbare (arbeidere), f. eks. mange aarevingede. — 3. D. eller hyppigere polymorfisme paa grund af arbeidsdeling hos koloni- og statdannende dyr, f. eks. blæremanæternes forskjellige slags meduser (se B l æ r e m a n æ t e r), myrernes arbeidere og soldater. — 4. G e n e r a t i o n s-d., se G e n e r a t i o n s v e k s e l. — 5. S æ s o n-d., forskjellighed efter aarstiderne, f. eks. visse sommerfugles vaar- og sommergenerationer.

Dimyāria, muslinger med to lukkemuskler, en forreste og en bagre; disse kan enten være af lige form og størrelse (i s o m y a r i a), eller den bagre kan være sterkest udviklet (h e t e r o m y a r i a).

Dina, datter af Jakob og Lea, 1 Mos. 30, 21. Hun blev krænket af Sikem, søn af Hemor, fyrste af Sikem, og blodig hevnet af sine brødre, især af helbrødrene Simeon og Levi, 1 Mos. 34. I det genealogiske system betyder D. en opr. hebr. slegt, som sluttede sig til kanaaniterne, men blev ilde behandlet af disse, hvad der gav de hebr. stammer Simeon og Levi foranledning til en blodig voldsdaad.

Dinajpur, by i Forindien, Bengalen, n. for Ganges; 13 430 indb. (1901). Hovedstad i et distrikt af samme navn mellem Ganges og Himalaja; 10 665 km.² med 1 567 080 indb. Usundt klima, men meget frugtbart.

Dinan *[dinā']*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Côtes-du-Nord (Bretagne), ved Rance, over hvilken der fører en 250 m. lang og 40 m. høi viadukt; 10 534 indb. (1901). Besøges paa grund af sit milde klima af mange fremmede, især englændere.

Dinant *[dinā']*, by i det sydlige Belgien, prov. Namur, ved Maas; 7551 indb. (1902). D. har en gotisk kirke med et 68 m. høit taarn og driver industri i tapeter, jern- og kobbervarer, papir, sæbe og læder. D. er en af Belgiens ældste byer og var meget godt befæstet, men de gamle fæstningsverker er nu uden militær betydning.

Dinapur (Danapur), by i Forindien, Bengalen, ved den sydlige bred af Ganges lige v. for Patna; 33 669 indb. (1901).

Dinār (af lat. *denarius,* jfr. D e n a r), 1. arab. guldmynt under Omajaderne; 2. enheden i Serbiens myntsystem = 1 franc (= 72 øre) og delt i 100 para. (Se pl. M y n t e r II.)

Dināra, fjeldtop i Dalmatien, i de Dinariske alper, 1831 m., 12 km. ø. for Knin.

---

de) fugl. **fowler** fuglefænger. **fowling** fuglefangst, -jagt.

fox (e) ræv; spionere; surne (øl). **f.bat** flyvende hund, ræv. **f.-glove** (bot.) rævbjelde.

foyer (f) m, ildsted, peis, aare; hjem; foyer; brændpunkt; (sygdoms) sæde; pibehoved.

fra — (t) von; (f.-af) von-ab (an) — (e) from; beside (oneself); (f.-af) since — (f) de; (f.-af) depuis, dès, à partir de.

fraade — (t) Schaum, Geifer m — (e) froth, foam — (f) écume f. Vb — (t) schäumen, geifern — (e) froth, foam — (f) écumer; jeter de l'écume.

fraadse — (t) fressen, schwelgen, prassen — (e) gormandize, gorge one's self; revel (in) — (f) manger goulûment, avec excès, comme un ogre; goinfrer.

fraadser — (t) Fresser, Prasser m — (e) gormandizer, glutton, huge feeder — (f) gourmand, glouton, goinfre m.

fraadseri — (t) Schwelgerei f — (e) gormandizing, gluttony — (f) gourmandise, gloutonnerie, goinfrerie f.

frabede: f. sig — (t) sich verbitten — (e) deprecate, prohibit; decline — (f) prier q de ne pas faire qc; refuser.

frac (f) m, herrekjole.

fracas (f) m, brag, bulder, drøn, larm. **fracasser** slaa i stykker, knuse.

Fracht (t) f, fragt.

fracid (e) overmoden; deigagtig.

Dinarchus, se D e i n a r c h o s.

Dinăriske alper, fjeldkjede i Dalmatien ved grænsen af Bosnien, de høieste toppe er Troglav (1913 m.) og Dinara (1831 m.). Tidligere benyttedes navnet om de fjeldkjeder, som fra Østalpernes sydøstlige ende ved Quarnerobugten gaar mod s.ø. langs Adriaterhavet til fjeldet Sjar Dagh.

Dinassten, ildfast, «sur» teglsten, indeholder væsentlig kvarts med nogle faa procent kalk og lerjord som bindemiddel. Navnet kommer af den til silurformationen hørende d i n a s s a n d s t e n ved Swansea i det s. Wales.

Dina Vinhofvers (d. 1651), berygtet fruentimmer af tysk herkomst, som 1650, forledet af sin elsker, oberst Walter, angav Korfits Ulfeld og Leonora Kristina for at have villet forgive Fredrik III, men kort efter beskyldte Walter for at stræbe parret efter livet. Beskyldningerne viste sig falske, og D. henrettedes, men sagen bidrog til at rokke Ulfelds stilling. D. er sterkt idealiseret i Oehlenschlägers drama «Dina» (1842).

Dinder, Nordøst-Afrika, bielv til den Blaa Nil (Bahr el Azrak). Udspringer i Abessiniens høiland s.v. for Tana-sjø, rinder med nordvestlig hovedretning ind i brit. Sudan gjennem Sennar og løber i den Blaa Nil under 14° 10' n. br. Længde ca. 400 km.

Diner *[diné]* (fr., eng. *dinner*), dagens hovedmaaltid, middagsmaaltid, finere middagsanretning. — D i n e r e, spise til middag. — D i n e u r, middagsgjest.

Dinēro (sp.), 1. tidligere sp. og port. regnemynt af vekslende værdi; 2. sølvmynt i Peru = 1/10 sol = 36 øre.

Dinesen, A d o l f W i l h e l m (1845—95). d. forfatter, kaptein, deltog i krigen 1864, senere paa fransk side i den fransk-tyske krig og paa tyrkisk side i den tyrkisk-russiske krig. Sit navn i litteraturen har han vundet ved de to bind «Jagtbreve» (1889 og 1892), som han udgav under navnet B o g a n i s. De udmerker sig ved sin friske naturfølelse og sin eiendommelige, ofte rytmiske form. Den livlige skildring «Paris under kommunen» (1871) skyldes ligeledes ham.

Dinesen, L a r s (1838—), d. politiker, valgtes kun 25 aar gml. ind i rigsraadets folketing og 1864 i rigsdagen. D. sluttede sig først til det nationale venstre, men gik snart over til høire, hvis virksomste agitator han blev. 1880 valgte landstinget ham til statsrevisor. Fra slutningen af 1880-aarene arbeidede D. paa en overenskomst mellem partierne og var en af hovedmændene for forliget 1894. Efter venstreministeriets dannelse 1901 kom han i et spændt forhold til landstingets høire, som ikke gjenvalgte ham til statsrevisor; dog gav høire ham den eneste plads, det raadede over i finansudvalget.

Dingan, bekjendt zuluhøvding. Efterat han i 1828 var kommet til magten ved brodermord, regjerede han i 12 aar, som er opfyldt af blodige feider, der vidner om mere grusomhed og vildhed end om evner og dygtighed. 16 dec. 1838, en dag, som senere blev en mindedag i boerfolkets historie («D.s dag»), tilføiede boerhøvdingen Pretorius ham et afgjørende nederlag, og 30 jan. 1840 led han et nyt nederlag, som endte med, at D. med resterne af zuluhæren kastede sig paa vild flugt. Kort efter blev D. snigmyrdet.

Ding an sich, D a s, tingen i sig selv, et udtryk i Kants filosofi; det betyder virkeligheden, som den er i sig selv, i modsætning til vor opfatning af den, der altid tillige er et produkt af vor egen natur, vore sanser og vore «opfatningsformer», hvortil Kant ogsaa regner rum og tid.

Dingelstedt, F r a n z v o n, friherre (1814—81), t. digter og dramaturg, f. i Halsdorf (Oberhessen), d. i Wien, hvor han siden 1867 levede som teaterintendant efter at have virket i samme stilling i Weimar og München. En betydningsfuld plads i Tysklands teaterhistorie indtager han ved sine mønsteropførelser særlig af Shakespeare og Schiller. Som digter er D.s navn væsentlig knyttet til 1840-aarenes politiske kamplyrik, der gaar sammen med eller jevnsides med det unge Tysklands bestræbelser, men hvis betydning kun var forbigaaende: «Lieder eines kosmopolitischen Nachtwächters» (1841). I sine «Gedichte» (1845) minder han ved frisk rytmik og satire om Heine. Som skabende dramatiker havde han kun held med tragedien «Das Haus der Barneveldt» (1850), som fortæller med kunstnerromanen «Die Amazone» (1868). [«Sämmtl. Werke», 1877.]

Dingle *[diŋgl]*, by i det sydvestlige Irland, grevskabet Kerry, Munster, ved nordkysten af Dinglebay; 1786 indb. (1901).

Dingler, J o h a n n G o t t f r i e d (1778—1855), apoteker i Augsburg, fortjent paa farveriets og tøitrykkeriets omraader. Begyndte 1820 udgivelsen af «Polytechnische Journal», der fortsattes af sønnen E m i l M a x i m i l i a n D. (1806—74).

Dingley *[di'ŋgli]*, N e l s o n (1832—99), nordamer. politiker; redigerede i over 30 aar «Lewiston journal»; 1874—75 guvernør i staten Maine; siden 1881 republikansksindet medlem af repræsentanternes hus. D. var ophavsmand til den høie beskyttelsestarif (D.-tarifen) af 24 juli 1897, som førte toldsatserne tilbage til sin tidligere høide i McKinley-tarifen af 1890.

Dingo *(canis dingo)*, den australske vilde hund; af størrelse som en stor fuglehund, kraftig legemsbygning, stort hode, lange ben, busket hale, sortgul pels. Findes i næsten alle tættere skoge i Australien. Stemmer i levevis meget med ræven. Jager i mindre flokke og anretter betydelige ødelæggelser blandt kolonisternes faar, efterstræbes derfor ivrig. Kan tæmmes, omend med vanskelighed. — D. ansaaes tidligere for en forvildet hund, men skal efter nyere undersøgelser være en egte vild hund, som staar den indiske ulv nær, og som i tertiærtiden er vandret over til Australien fra Indien ad den landbro, som dengang forbandt disse lande med hinanden.

Dingo *(canis dingo)*.

Dingsrud, gaard i Urskog herred. Her laa Urskog fort (s. d.).

Dingwall *[di'ŋwål]*, by i det nordøstlige Skotland, grevskabet Ross and Cromarty, ved Conans udløb i Cromartybugten; 2519 indb. (1901). D. har en god

---

Frack ⓣ m, (liv-, snip)kjole.
fraction ⓔ & ⓕ f, brøk(del).
fractionnaire ⓕ, **fractional** ⓔ brøk-.
fractionnement ⓕ m, deling.
fractious ⓔ kort for hovedet, bisk.
fracture ⓔ & ⓕ f, brud; ⓔ ogs. bryde, brække, knuse = **fracturer** ⓕ.
fradrag — ⓣ Abzug m — ⓔ deduction, abatement — ⓕ déduction, défalcation f, décompte m.
fradrage se fratrække.
fradømme — ⓣ aburteilen, absprechen — ⓔ deprive of — ⓕ refuser, contester qc à q.
frafald — ⓣ Abfall m — ⓔ falling off, defection; (fra religion) apostasy — ⓕ défection; (til fienden) désertion; (fra troen) apostasie f.
frafalde — ⓣ aufgeben, fahren (fallen) lassen; (auf das Wort) verzichten — ⓔ give up, abandon — ⓕ abandonner; renier (sa foi); renoncer à (la parole); se désister de.
frafalden — ⓣ Abtrünniger m — ⓔ apostate, renegade — ⓕ renégat; (fra troen) apostat; (oprørsk) rebelle; insurgé.
fraflytte — ⓣ verlassen — ⓔ leave, remove from — ⓕ déménager.
fragaa — ⓣ abgehen; (tr.) leugnen, widerrufen; nicht halten — ⓔ be deducted; (tr.) disavow, recede from; deny — ⓕ être déduit; (tr.) désavouer; se dédire de

havn og stort laksefiske. I nærheden er Strathpeffer med mineralkilde (350 indb.).

Diniz la Cruz e Silva, Antonio (1731—99), portug. digter, f. i Lissabon, d. i Rio, har national betydning ved sine bestræbelser for gjenfødelsen af den portug. digtning. Han tilhørte det i dette øiemed 1757 stiftede selskab Arcadia. Foruden mindre digte, navnlig oder, der har skaffet ham navn af Portugals Pindar, skrev han det komiske heltedigt «O hyssope» (vievandskosten), en original efterligning af Boileaus «Le lutrin».

Dinizulu, zuluhøvding, søn af Cetehwayo (s. d.), som han efterfulgte i 1884. Zulustammen var dengang splittet i to fiendtlige leire og for at faa bugt med sin modstander Sibespu søgte D. hjælp hos endel boere i grænsedistriktet mod løfte om et større landstykke, som senere blev tilknyttet den daværende sydafrikanske republik under navn af Vryheid-distriktet. Ved disse grænseboeres hjælp lykkedes det ham at beseire sin modstander; men striden og forvirringen inden hans stamme fortsatte fremdeles, og for at faa en ende paa uvæsenet annekterede England Zululandet i 1887 og delte det i seks politidistrikter. Da D. ikke vilde finde sig i denne ordning og søgte at skabe ny forvirring, blev han i 1889 arresteret og sendt til St. Helena, hvorfra han først kom tilbage efter boerkrigen. Paa grund af sit noget tvetydige forhold under den sidste zulureisning 1906—07, er han for tiden (1908) under tiltale for domstolene i Natal.

Dinka, negerfolk ved Bahr el Ghazal og Bahr el Gebel, mod syd til 6° n. br. D. ansees for typiske repræsentanter for de østlige sudannegere. De er høie af vekst og magre, ansigtsformen prognath, hudfarven meget mørk, ikke sjelden blaalig sort. Fortrinsvis ernærer de sig ved fæavl og besidder store hjorder af hornkvæg og faar; også deres jordbrug staar høit, navnlig blandt de sydlige stammer. De bor i landsbyer, uden fælles politisk organisation, tilsammen omkr. 1 mill. Deres religiøse opfatning finder sit udtryk i schamanistisk naturdyrkelse.

Dinkaneger.

Dinkelsbühl, by i Bayern, regjeringsdistriktet Mittelfranken, ved Wörnitz; 4573 indb. (1900). D. er en gammeldags by med mure og taarne, har en realskole og driver handel med korn og uldvarer.

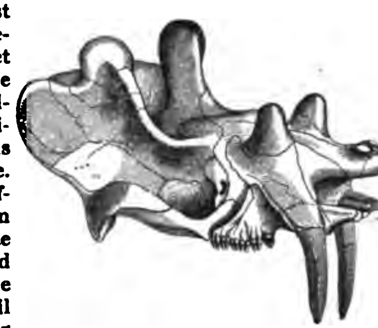
Dino . . . (græ., af adjektivet *dein'os*, frygtelig, vældig), kjæmpemæssig, vældig, forekommer som første led i flere navne, især naturvidensk. (store uddøde dyreformer).

Dinó'ceras (af græ. *deino's*, forfærdelig, og *keras*, horn) er en til hovdyrene (amblypodernes orden) hørende uddød slegt fra øvre eocen i Wyoming. Det var usedvanlig plumpe dyr, næsten af elefantstørrelse. Paa hovedet havde de 3 par tapformede benfremspring. Overkjæven manglede fortænder, men hjørnetænderne var her udviklede som lange, krumme nedad rettede hugtænder. (Se figuren øverst paa næste sp.)

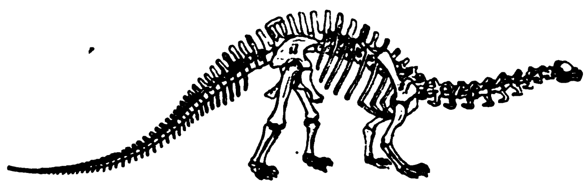
Dino Compagni, se Compagni.

Dino'rnis, se Moa.

Dinosau'ria (af græ. *deino's*, forfærdelig, og *sauro's*, øgle), en uddød, i den mesozoiske tid levende krybdyrorden. Findes i størst mængde i Nordamerika og Europa. Det var for det meste uhyre store landkrybdyr med et lidet hoved, lang hals og lang kraftig hale. Forlemmerne var oftest korte, baglemmerne lange; dette i forbindelse med den mægtige hale satte dem istand til en halvt opreist gang paa toben i lighed med kænguruerne. Flere af dem, f. eks. compsognathus (s. d.), viser i bygningen af bækken og baglemmer stor lighed med fuglene. Hjernen var usedvanlig liden i forhold til legemet og rygmarven. D. inddeles i 4 underordener: 1. Theropoda med meget korte forben; rovdyr, katte—elefantstørrelse; hertil hører *compsognathus*. 2. Sauropoda, forlemmerne lidt kortere end baglemmerne, planteædere. Hertil hører *brontosaurus*, 18 m. lang, *atlantosaurus*, 36 m., og *diplodocus*. 3. Orthopoda, meget korte forben, planteædere. *Iguanodon*, 12 m., og *stegosaurus* hører hid. 4. Homoeopoda, lige lange for- og baglemmer, planteædere. Pattedyrlignende skalle med tre bentapper paa hovedet. Hertil hører *triceratops*.

Dinoceras: Hovedskalle af en d.

Dinosauria: *Brontosaurus*.

Dinothērium (af græ. *deino's*, forfærdelig, og *theri'on*, dyr), uddøde elefantlignende dyr med to store nedover krummede stødtænder i underkjæven. Under pliocen i Mellem- og Syd-Europa og Indien. Se Elefanter.

Dinter, Gustav Friedrich (1760—1831), t. prest og pædagog, f. i Borna, ved Leipzig, d. i Königsberg, hvor han i sine senere aar virkede som professor. Som rationalistisk pædagog indtager han en fremtrædende plads ved sin udarbeidelse af Campes, Basedows og Pestalozzis ideer. Foruden mange fagarbeider udgav han rationalistiske bibelverker, der vakte megen

Hovedskalle af en *dinotherium giganteum*.

(sa promesse), ne pas tenir (sa parole); rétracter, révoquer; nier, disconvenir de.

Frage ⓣ f, spørsmaal; efterspørsel; spørgespil.

fragen ⓣ spørge; (nach) bryde sig om. **es fragt sich** det er et spørsmaal.

Frager ⓣ m, spørger.

fragile ⓔ & ⓕ skrøbelig, skjør.

fragilité ⓕ f. **fragility** ⓔ skrøbelighed, skjørhed.

fraglich ⓣ omspurgt, -talt, -handlet; tvilsom, et spørsmaal.

fraglos ⓣ utvilsomt.

fragment ⓔ & ⓕ m, brudstykke; stump, skaar.

fragmentaire ⓕ, **fragmental, fragmentary** ⓔ fragmentarisk.

fragmenter ⓕ opstykke.

fragrance ⓔ duft, vellugt

fragrant duftende, vellugtende.

fragt — ⓣ Fracht, Ladung f, Frachtgeld n — ⓔ freight, (tillands) carriage; (ladning) cargo; (for passager) fare, passage money — ⓕ charge, voiture f; (tilsjøs) ogs. fret m, cargaison f; (-penge) prix de transport, voiturage, roulage, port m. **fragtbrev** — ⓣ Frachtbrief, -schein, -zettel m, -karte f — ⓔ (tillands) bill of carriage, (amerik.) way bill; (tilsjøs) bill of lading — ⓕ lettre (f) de voiture; (tilsjøs) connaissement m. **fragtfart** — ⓣ Frachtfahrt f — ⓔ carrying trade — ⓕ transport (m) de marchandises. **fragtgods** — ⓣ Frachtgut n — ⓔ goods (on freight) — ⓕ

diskussion: «Schullehrerbibel» (1824—30), «Die Bibel als Erbauungsbuch» (1831—33), samt en selvbiografi med pædagogisk tilsnit, 1829. [«Sämmtl. Schr.», 1840—51. Biografi af Fröhlich, 1901.]

Dio, se Dion.

Diocletiānus (Diocletian), Gaius Aurelius Valerius (omkr. 240—omkr. 315 e. Kr.), rom. keiser 284—305; f. i Dalmatien af ringe stand; naaede under Probus at blive hærfører og senere konsul; udraabtes 284 til keiser og fik 285 hele romerriget i sin haand efter seieren over Carinus. Han delte imidlertid kort efter regjeringen med en medkeiser (Augustus), Maximianus, og senere udnævnte de hver en underkeiser (Cæsar), Galerius og Constantius Chlorus. Riget deltes derefter i 101 provinser, som samledes i fire rigsdele, der hver for sig styredes selvstændig af en keiser. D. fik selv Østen med Nikomedeia, Maximianus Italien og Afrika med Milano, Galerius Illyriacum og Grækenland med Sironium og Constantius Vesten med Trier som hovedstad. Landets borgerlige styrelse skiltes ganske fra den militære, og senatet tabte fuldstændig sin betydning, ligesom Rom blev tilsidesat for Milano. D. er grundlæggeren af det absolute keiserdømme og indførte et fuldstændig østerlandsk hofceremoniel (keiseren kaldtes herre, undersaatterne slaver; han bar diadem o. s. v.). D. og hans medregenter førte mange i det hele heldige kampe med nabofolk for at sikre grænserne, og ogsaa indadtil styredes der godt og dygtig. 303 begyndte D. den første rationelle kristenforfølgelse over hele riget, som dog ikke formaaede at stanse kristendommens fremtrængen. 305 nedlagde han sin regjering sammen med Maximianus, de to underkeisere rykkede op til overkeisere, og nye underkeisere valgtes. D. levede til sin død ved Salona i Dalmatien, men oplevede at se, at hans kunstige tronfølgesystem ikke holdt sig.

Diocæsarēa, by i Galilæa i oldtiden (nu Sefurîe), af Herodes Antipas pragtfuldt ombygget og senere gjort til Galilæas hovedstad; 339 e. Kr. ødelagt (efter en opstand) af Constantius Gallus; dog endnu omtalt paa korstogenes tid.

Diodati, Giovanni (1576—1649), reformeret teolog, blev 1597 professor i hebraisk, 1608 prest og 1609 professor i teologi i Genf. Han gjorde et mislykket forsøg paa at vinde republiken Venedig for reformationen. Hovedverk: en oversættelse af bibelen paa italiensk (Genf 1607).

Diodon, se Pindsvinfisk.

Diodōros med tilnavnet Kronos (d. 307 f. Kr.), græ. filosof af den megariske (s. d.) skole, berømt som dialektiker; han benegtede bevægelsens eksistens, og hans beviser for denne paastand beundredes høilig i oldtiden.

Diodōros Siculus (d. e. fra Sicilien), græ. historiker fra Agyrion paa Sicilien, levede i Rom paa Augustus' tid, skrev en verdenshistorie, «Historisk bibliotek», i 40 bøger (indtil 60 f. Kr.); bevaret bog 1—5 (den orientalske og ældste græske historie) og 11—20 (480—302 f. Kr.); verket er en kritikløs samling af notiser, hvoraf mange dog er vigtige for os.

Diofa'ntos fra Alexandria, græ. matematiker i 4 aarh. e. Kr., blev 84 aar gl., ellers vides intet om hans liv. I sit store arbeide om løsningen af ubestemte ligninger bryder han med den græske tradition, at der ikke maa indføres bestemte tal i videnskaben. Med urette har man kaldt ubestemte ligninger af 1ste grad med løsninger i hele tal for diofantiske ligninger, thi D.s ligninger var som regel af 2den grad, og han fordrede ikke løsninger i hele tal.

Diōgenes fra Laërte (i Kilikien), græ. forfatter, hvis levetid ikke kan bestemmes (omtr. 200 el. 300 e. Kr.); skrev en filosofiens historie (indtil epikuræismen og stoicismen); skjønt verket har store mangler, er det vigtigt som kildeskrift.

Diōgenes fra Sinope (omtr. 412—324 f. Kr.), græ. kynisk filosof, discipel af Antisthenes (s. d.); han mente, at dyden beroede paa uafhængighed af alt ydre; han levede derfor i en tønde og eiede kun en kappe, en stok og en brødpose. Alexander den store skal have truffet ham i Korinth og, begeistret over hans kloge svar, have opfordret ham til at udbede sig en gunst; D. svarede: «gaa lidt af veien, saa at solen kan skinne paa mig»; Alexander ytrede da: «Var jeg ikke Alexander, vilde jeg ønske at være D.» Det fortælles ogsaa, at D. gik rundt paa torvet ved høilys dag med en lygte for, som han sagde, at finde mennesker.

Diogenes fra Sinope.

Diomēdes, oldgræsk sagnfigur, søn af krigsguden Ares, efter sagnet konge over bistonerne i Thrakien. D. eiede fire vilde ildspyende heste, som fodredes med mennesker. Et af Herakles' 12 arbeider var at dræbe D. og føre hans heste til Mykenai.

Diomēdes, Tydeus' søn, en af de tapreste grækere i kampen om Troja, fører for talrige mænd fra Argolis. I kamplegene efter Patrokles' død seirede han i tvekampen endogsaa over Ajas og vandt i veddekjørsel første pris. Der fortælles især i «Iliaden» en hel række bedrifter af ham. I «Odysseen» og senere episke kvad fortælles bl. a., at D. var med paa at bortføre palladiet fra Troja, og at han var en af dem, som lod sig indelukke i den store træhest og bidrog til Trojas endelige fald. D. drog senere til det græske Syditalien, hvor han siden dyrkedes som gud. Palladiets bortførelse er oftere fremstillet i oldtidens kunst.

Diomēdesøerne, en russisk og to amerikanske øer i Beringstrædet mellem Asiens og Amerikas yderste punkter. Eskimobefolkning.

Dīon fra Syrakus (409—353 f. Kr.), berømt græker, begeistret for filosofi, særlig Platons, den ældre Dionysios' svoger og svigersøn, klog raadgiver for den yngre Dionysios (s. d.); senere forjaget af denne, men igjen kaldt tilbage; fordrev senere Dionysios (356) og blev leder af staten, herskede besindig og klogt, men faldt som offer for en sammensvergelse.

---

marchandises f pl; (som f.) par petite vitesse. **fragtekusk** — (t) Frachtfahrer, -führer, -fuhrmann m — (e) carrier, waggoner — (f) roulier, voiturier m.

fragte — (t) befrachten — (e) freight, charter — (f) louer; (af)fréter.

fragtning — (t) Befrachten n, Befrachtung f — (e) freighting, chartering — (f) affrètement m.

frai (f) m, slid (paa mynt); (fiske)leg, got; rogn; yngel.

fraîche (f) f, kjøling, kjølig luft; (fed) eng. **à la f.!** kolde drikke! (gadesælgerraab).

fraîcheur (f) f, kjølighed, friskhed; bris, kuling; forkjølelse.

frail (e) siv(kurv); glasmesterramme; skrøbelig. **frailty** svaghed, skrøbelighed.

frais, fraîche (f) frisk, kjølig, sval; fersk; (iron.) prægtig; ny(lig)-; m, frisk luft, kjølighed; (de vent) bris, kuling.

frais (f) m pl, bekostning, udgift(er), omkostninger; uleilighed.

fraise (f) f, jordbær; (kalve)kryds; pibekrave; krans, rose (hos hjorte); pæleverk; (tekn.) forsænker.

fraisement (f) m, anbringelse af pæleverk.

fraiser (f) pibe, kruse; befæste med pæleverk; (tekn.) forsænke, elte.

fraisette (f) f, pibestrimmel.

fraisier (f) m, jordbærplante.

fraisière f, jordbærbed.

fraisil (f) m, stenkulaske.

fraisoir (f) m, bul-, forsænker-

Dīon. 1. D. Chrysostomos («guldmunden», d. e. den veltalende) (f. omkr. 50 e. Kr.), græ. filosof og retor i Prusa i Lilleasien, levede længe i Rom, forvist af Domitian, kaldt tilbage af Nerva, dødsaar ukjendt; bevaret af ham 79 taler, deraf mange om filosofiske emner; de viser ham som en dannet og ædel mand. — 2. D. Kassios (omkr. 150—efter 230 e. Kr.), keisertidens betydeligste græske historiker, f. i Nicæa i Lilleasien, efterkommer af ovenn., opholdt sig længe i Rom, var to gange konsul; trak sig derefter tilbage til sin hjemstavn. Han skrev paa græsk en romersk historie i 80 bøger fra Æneas' tid til 229 e. Kr.; bevaret bog 35—60 (tiden 68 f. Kr.—47 e. Kr.) samt uddrag. Verket er baade som kildeskrift, ved sin fremstilling og ved forfatterens indsigt i de ting, han behandler, betydeligt.

Diōne, græ. gudinde, der i Dodone dyrkedes som Zeus' hustru. Efter «Iliaden» moder til Afrodite.

Dionȳsier, fester for guden Dionysos. Særlig betegnes herved to fester i Athen, de store og de smaa d. Medens man paa adskillige steder i Grækenland, selv langt ned i historisk tid, feirede vinguden under voldsomme danse og vilde ceremonier, antog hans dyrkelse i Attika tidlig et mere kultiveret præg, om der end stedse var plads for kaade optog og løssluppen munterhed. Til optogene hørte korsange, snart af lystigt, snart af mere alvorligt indhold. Af disse korsange udviklede sig fra 6 aarh. f. kr. en indtil da ukjendt kunstart, skuespillet, dels det lystige satyrspil og komedien, dels den alvorlige tragedie. Særlig var skuespillene knyttet til hovedfesten, de store d., der optog hele fem dage, hvoraf tre til tragedie og komedie. Ogsaa ved Lenæerfesten opførtes skuespil, medens de smaa «landlige» d. var ledsaget af falliske optog.

Dionȳsios. 1. D. I, den ældre (431—367 f. Kr.), tyran i Syrakus; han førte krig med karthagerne og vandt det meste af det græske Sicilien, endvidere fik han fodfæste i Syditalien, søgte ogsaa indflydelse paa Grækenlands forhold. Han var en dygtig regent, men grusom og hensynsløs i sine midler; han optraadte som beskytter af kunsten og fik stor betydning ved at verge Sicilien mod karthagerne. — 2. D. II, den yngre, søn af foreg., efterfulgte sin fader, blev fordrevet af Dion (s. d.) 356, men vendte tilbage 346 og herskede nu med stor grusomhed, indtil Timoleon (s. d.) fordrev ham 343.

Dionȳsius Areopagīta, en atheniensер, medlem af domstolen paa Areopagos, som efter Ap. gj. 17, 34 blev omvendt ved Paulus' præken. Efter traditionen blev han Athens første biskop og døde som martyr. Senere indentificeredes han med Frankriges skytshelgen Dionysius (St. Denis), som ved midten af 3 aarh. skal have grundet menigheden i Paris og været denne bys første biskop.

Dionȳsios fra Halikarnassos (d. omkr. 10 e. Kr.), græ. historiker og retor, levede i Rom fra 30—8 f. Kr., skrev en romersk historie (fra den ældste tid til 264 f. Kr.) i 20 bøger; bevaret bog 1—11 (til 443), en bredt anlagt, yderst fantastisk skildring af den ældre romerske historie; hans retorisk-æstetiske skrifter (bl. a. om græ. talere og om Thukydides) viser megen smag.

Dionȳsios Periegētes («ciceronen», «geografen»), græ. geograf fra Alexandria i 1 eller 2 aarh. e. Kr.; skildrede i heksametre de vigtigste have med deres kyster og øer (hans kilde var Eratosthenes); digtet benyttedes meget som skolebog og oversattes paa latin af Avienus og Priscianus.

Dionȳsius (port. Diniz) den retfærdige (1261—1325), port. konge 1279—1325, søn af Alfons III; negtede paven den skyldige lensafgift og ophævede geistlighedens privilegier, men sluttede dog trods ban og interdikt et fordelagtigt konkordat med kirken 1289. Forbedrede retspleien, ophjalp stæderne ved privilegier og handelen (handelsforlig med England 1308), fremmede akerbruget og støttede videnskab og litteratur. D. er grundlæggeren af Portugals rigdom og storhed i den senere middelalder.

Dionȳsius Alexandrīnus (den store) (d. omtr. 264), en af Origenes' betydeligste disciple, blev omtr. 232 forstander for kateketskolen i Alexandria og omtr. 247 biskop smst. Under Decius' og Valerians forfølgelser maatte D. tilbringe flere aar i landflygtighed.

Dionȳsius Exiguus (den lille) (d. 556), lærd munk, d. som abbed i et kloster i Rom. Vor tidsregning efter Kristi fødsel skyldes D., som dog temmelig kritikløst satte udgangspunktet til 25 dec. 753 efter Roms anlæggelse, d. e. vort aar 1 = aar 754 efter Roms anlæggelse, en ordning, som imidlertid først i 10 aarh. vandt alm. udbredelse. D. gjorde sig fortjent som samler af de romerske biskopers retsbestemmelser (dekretaler).

Dionȳsos var i historisk tid en af grækernes vigtigste guddomme, vinens og vindyrkningens gud. Sagnene om ham viser dog, at hans kultus ikke stammede fra særlig gammel tid; han omtales kun af og til i de homeriske digte, og adskillige sagn vidner om den modstand, der længe reiste sig mod indførelsen af festerne for ham, fordi de i meget afveg fra gammel græsk tænkemaade og især i den oprindelige form bedre svarede til de halvbarbariske trakere, fra hvem grækerne modtog ham. — Det heder i sagnene, at D. var søn af Zeus og Semele. Hermes bragte barnet til nymfer paa bjerget Nysa, hvor han voksede op. En fra oldtiden i original bevaret skjøn marmorgruppe af Praxiteles fremstiller Hermes med det lille barn paa armen. Pleiemødrene var de første, som erkjendte D.s guddomsmagt; snart sluttede andre sig til, og den unge gud drog ud paa sit erobringstog, ledsaget af ekstatiske kvinder, Mainaderne, adskillige dæmoner, saasom Seilenos og Priapos, og talrige kun halvt menneskelige væsener som de bukkehalede satyrer, tilsammen gudens thiaos. Larmende orgiastiske fester ledsager toget, overalt hvor det drager frem. Saaledes har det været tilfældet baade i Grækenland og andetsteds ved festerne for frugtbarhedsguddomme, og i virkeligheden var D. vistnok i sit oprindelige hjemland ikke særlig vinguden, men en guddom for frugtbarheden overalt i naturen. — Efterhaanden er dog den fremmedartede gudsdyrkelse blevet omdannet i hellenisk aand, og de talrige d.-fester (se Dionysier), hvori der altid var kaade, livsglade episoder, fik gjennem tiderne en udvikling, som rak langt videre og i virkeligheden har sendt sine skud helt op i den moderne kultur. Navnlig er skuespillet, saavel tragedien som komedien, blevet skabt og udformet ved de attiske dionysiske fester. I kunsten fremstilledes D. ofte, i ældre tid mest som en middelaldrende, skjegget mand, og saadanne fremstillinger kjendes endog fra

---

bor. **fraisure** f, udboring, fordybning.

frak — (t) Rock m — (e) (frock-) coat — (f) redingote f, habit m; (ytter-) pardessus m. **frakkekrave** — (t) Rockkragen m — (e) coat-collar — (f) collet m. **frakkeopslag** — (t) Rockaufschlag m — (e) cuff — (f) parement m. **frakkeskjød** — (t) Rockschoss m — (e) coat-lap — (f) pan m (d'habit osv.).

frakjende — (t) absprechen, aberkennen — (e) pronounce one destitute of; (som ikke kan frakjendes en) unquestionable, undisputable — (f) déposséder q de qc; refuser, contester, disputer qc à q.

frakjendelse — (t) Absprechen n — (e) & (f) contestation f.

fraktion — (t) Fraktion f — (e) fraction, section — (f) fraction f.

fraktur — (t) Fraktur f — (e) Gothic (black) letter — (f) caractères (m pl) allemands.

fralandsvind — (t) Landwind m — (e) land-breeze — (f) brise (f) de terre.

fraliste, -lokke — (t) ablisten, ab-, entlocken — (e) trick, wheedle one out of smth — (f) soutirer, arracher, subtiliser qc à q.

fralægge: f. sig — (t) ablehnen; sich wegen einer Beschuldigung rechtfertigen — (e) disavow, disclaim, clear (exculpate) oneself from — (f) refuser; se défendre (s'excuser, se justifier, se disculper) de; désavouer.

framboise (f) f, bringebær.

hellenistisk og romersk kunst. Men den i senere tid alm. yndede type viser guden som en skjøn, skjegløs yngling med lokket haar; han kranses af vinløv eller efeu og ledsages ofte af panteren eller andre ham helligede dyr. En yndet fremstilling viser en ældre, skjegget silen med D.-barnet i sine arme. — D. dyrkedes i Grækenland ofte under tilnavnet B a c c h o s, ligesom Mainaderne kaldtes Bacchai. Under navnet B a c c h u s overførtes hans kultus allerede i gammel tid fra det græske Syditalien til Rom, hvor han identificeredes med en gammelitalisk guddom, Liber. Festerne for ham, B a c c h a n a l i a, antog i keisertiden et saadant præg, at der paa forskjellige steder maatte skrides ind imod dem.

Dionǣa musci'pula, en «kjødædende» plante af soldugfamilien. Bladene har en eiendommelig form, idet bladstilken er flad og bredt vingeformet, medens pladen er liden og rund med spidse, kraftige pigge langs randen og med 6 smaa, meget pirrelige børster paa fladen. Berøres disse, lukker pladen sig hurtig om den pirrende gjenstand. Paa denne maade fanges smaadyr, som sætter sig paa bladet, og fortæres, idet der af dette udskilles en vædske, som opløser de fordøielige dele af dyret.

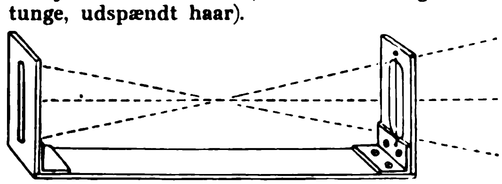

Dionæa muscipula.

Diopsīd, et monoklint krystalliserende pyroksenmineral, som bestaar af kalcium-magnesium silikat ($CaMgSi_2O_6$) med endel jern (op til 5 pct.). Mineralet er temmelig haardt og glasglinsende, oftest buteljegrønt, graaagtigt eller mørkegrønt. Forekommer temmelig hyppig i flere varieteter.

Dioptās, et smukt smaragdgrønt mineral, som bestaar af et vandholdigt kobbersilikat (H_2CuSiO_4). D. forekommer i smaa mængder bl. a. st. i Altaī, Ural, fransk Kongo og Sydamerika.

Diopter, en anordning paa maaleinstrumenter, hvorved øiet kan indstilles og holdes sigtende i en bestemt retning. D.-l i n j a l e n, som bruges ved landmaaling til trækning af en linje i indsigtet retning paa et maalebord har et tverstykke ved hver ende, hvert med et sigtemerke (spalte, tunge, udspændt haar).

Diopterlinjal.

Dioptrī er den praktiske enhed for en optisk linses styrke og lig styrken af en linse, hvis brændvidde er 1 meter. Styrken staar i omvendt forhold til brændvidden, saaledes at en linse med f. eks. 1/5 meters brændvidde har styrken 5 d.

Dioptri'k er den del af optiken, som handler om lysets brydning (i linser, prismer o. s. v.).

Diorāma, en af Daguerre 1822 opfundet billedfremstilling, hvorved et maleri, som kan være malet paa begge sider af tyndt lærred, ved kunstig belysning, ogsaa fra bagsiden, kan bringes til at vise lysovergange f. eks. fra middags- til aftenbelysning. Bag billedet kan ogsaa anbringes bevægelige gjenstande, som passer ind i billedet.

Diori't (af græ. *diorízein*, begrænse, udskille; af Haüy anvendt for grovkornige bergarter bestaaende af plagioklas og hornblende), eruptiv dybbergart af plagioklasrækken med overveiende plagioklasfeldspat og enten hornblende eller mørk glimmer eller undertiden pyroksen (hornblende-d., angit-d. og glimmer-d.). I kemisk henseende er d.-erne middelssure med et kiselsyreindhold af 48—62 pct.; bergarter af d.-rækken med et kiselsyreindhold af 66—72 pct. indeholder fri kvarts og betegnes som k v a r t s-d. (tonaliter). D. er af farve i alm. sort og hvidt spraglede. Strukturen er eugranitisk, oftest temmelig grovkornet. D.-bergarter forekommer som stokformede eller lakkolitiske masser i grundfjeld, med stor udbredelse i Skandinavien (i Norge f. eks. paa Hitteren, ved Vangsmjøsen etc.), Tyskland og Nordamerika, i palæozoiske (Vest-Frankrige) og mesozoiske formationer (Tirol) helt til tertiær (Bosnien). D.-bergarter har langt ringere udbredelse end tilsvarende ortoklasbergarter (syenit, granit). D.-p o r f y r i t er en til d. svarende porfyrisk gangbergart.

Diosco'rea batātas, en især i Kina og Japan meget udbredt kulturplante, hvis stivelsesrige og søde rodknolde er et vigtigt næringsmiddel. Knoldene kaldes yamsrødder eller kinesiske poteter og spises især kogte som poteter.

Diósgyör *[-djør]*, by i det nordlige Ungarn, komitatet Borsod, i den vin- og frugtrige Szinvadal; 11 526 indb. (1900). D. har jern- og staalverk, papirfabriker og glashytter.

Diosko'rides Pedanios, berømt botaniker og farmakolog i oldtiden (Neros og Vespasians tid), samtidig med Plinius d. ældre, militærlæge i den romerske hær. Hans store verk «περὶ ὕλης» («Om materien») i 5 dele var berømt i hele middelalderen.

Dioskūrer, «Zeussønner», to græ. guddomme, K a s t o r og P o l y d e u k e s, som fra ældgammel tid blev dyrket paa Peloponnes og siden over hele Hellas. Oftest omtales de som brødre, sønner af Zeus og Leda, kong Tyndareos' hustru, i den gamle doriske by Amyklai. Sagnene beretter om deres kampe og bedrifter, saaledes om deres deltagelse i den kalydoniske jagt (s. d.). Efter sit liv som mennesker hensattes de blandt stjernerne eller antoges skiftevis at leve i underverdenen og i himmelen. Man tilbad og dyrkede D. som venligsindede guddomme. Anraabes de af sjømænd i nød, viser de sig som to stjerner paa mastetoppen og fører skibet i havn. Ogsaa al god mandig idræt har deres særlige beskyttelse. Til Rom overførtes D. under navnene C a s t o r og P o l l u x tidlig fra det græske Syd-Italien. Allerede 484 f. Kr.

---

framboiser blande, tilsætte med bringebærsaft. **framboisier** m, bringebærbusk.

frame ⓔ sammensætte, bygge; danne, forme, indrette; planlægge; af-, forfatte; indramme; bygning; ramme; hesje; spant; (paraply)-spile; væv(stol); form, indretning, system; stemning. I sammensætn. bindingsverks-.

framée ⓕ f, (frankisk) lanse, spyd.

framing ⓔ bygning; udarbeidelse; form; rammeverk.

franarre se fraliste.

franc ⓕ m, frank, ca. 72 øre.

franc (m), **franque** ⓕ frankisk. **F.** m (f) franker(kvinde).

franc, franche ⓕ fri; freidig, aabenhjertig, oprigtig, ærlig, djerv; egte, uforfalsket; rigtig, erke-; lens. **terre** (f) **franche** blomster-, havejord. **franc-fief** m, frilen.

français ⓕ (m), fransk. **F.** m, franskmand.

France ⓔ & ⓕ f, Frankrige.

franchement ⓕ rent ud sagt.

franchir ⓕ gaa, hoppe, komme over; overskride; tilbagelægge; overvinde; pumpe lens; blive gunstig (vind). **f. le pas, le saut** bekvemme sig til det, vove det, springe i det; (le mot) tage bladet fra munden.

franchise ⓔ & ⓕ f, frihed; ret(tighed); ⓔ spec. repræsentations-, stemme-, valgret; fristed, asyl; ⓕ spec. skatte-, portofrihed; frimodighed; egthed.

viedes dem et tempel paa Forum. Af et senere, som byggedes af keiser Tiberius, staar endnu tre søiler igjen. I kunsten fremstilledes D. som skjønne, kraftige unge mænd. To kolossale marmorfigurer, der viser dem som hestetæmmere, findes nu i Rom, ved Kvirinalet.

Diosku'rias, senere kaldt Sebastopolis, i oldtiden hovedstaden i Kolchis, liggende ved Pontos Euxeinos (Sortehavet), vigtig handelsplads; ruiner ved landsbyen Iskurija.

Dioskūros (d. 454), patriark af Alexandria, bestræbte sig for at skaffe Alexandrias bispestol primatet i Østens kirke. Det lykkedes ham paa den saakaldte røversynode i Efesus 449 at faa sin medbeiler, patriarken af Konstantinopel, Flabianos, afsat. Men paa det fjerde økumeniske kirkemøde i Kalcedon 451 blev D. selv paa grund af sin udæskende optræden afsat og forvist til Gangra i Paflagonien.

Diosmōse, en nu for det meste aflagt betegnelse for osmose (s. d.).

Dio'spyros, planteslegt af ibenholtfamilien, trær eller buske med læderagtige blade, i hvis hjørner blomsterstandene med de uanselige, tvebo blomster sidder. Frugten er et bær. Af arter af denne slegt faaes ibenholt. Det sorte ibenholt stammer fra *d. ebenum* og andre arter i det tropiske Asien og Afrika, det hvide ibenholt fra arter paa Maskarenerne, rødt ibenholt faaes af *d. rubra*, grønt ibenholt af *d. chloroxylon* og broget ibenholt især af *d. hirsuta*. Nogle arter har spiselige frugter («daddelplommer»), saaledes *d. lotus* med blaasorte, kirsebærstore bær, «sorte dadler», *d. kaki* med flere cm. store, gule frugter og *d. virginiana* med orangerøde bær, store som kirsebær. Af andre arter kan frugterne være giftige.

Diószeg *[diósœg]*, landsby i Ungarn, komitatet Bihar, ved Er og jernbanen Grosswardein—Er—Mihalyfalva; 6000 indb. (1901). Storartet vinavl.

Diplasia'sme (græ.), fordobling, betyder i grammatiken fordobling af en konsonant.

Diplo'docus, en til dinosaurierne (s. d.) hørende slegt fra Nordamerikas juraformation.

Diploē, den svampagtige benmasse, som danner benmarven i de flade knogler.

Diplōm (af græ. *diploos*, dobbelt), eg. den af to blade sammenlagte skrivetavle; hos romerne en officielt udfærdiget skrivelse. I middelalderen brugtes istedetfor d. andre ord som *charta, pagina, litteræ*. Mabillon indførte igjen d. som betegnelse for alle offentlige dokumenter fra middelalderen. I Tyskland bruges *Urkunde* istedetfor d. Endvidere anvendes d. om dokumenter, hvorved fyrster el. institutioner tildeler folk udmerkelser (adels-d., doktor-d., udstillings-d.).

Diplomāt, en person, som har til opgave at repræsentere en stat ved underhandlinger og anden forretningsforbindelse med en anden stat og som regel i denne egenskab er befuldmægtiget (akkrediteret) hos den fremmede stats overhoved; medlem af corps diplomatique (s. d. og Diplomati); overført: klog, forsigtig beregnende, behændig person.

Diplomatārium (lat.), en skreven eller trykt samling af ældre historiske aktstykker vedrørende et land, en by, et kloster e. l. indenfor et bestemt afgrænset tidsrum. Saadanne d. for middelalderen er i de fleste lande udgivet i nyere tid. Allerede H. Gram begyndte 1731 at afskrive dokumenter til et dansk d., hans arbeide fortsattes af J. Langebek, hvis store afskriftsamling, «Langebeks d.», findes i dansk rigsarkiv og stadig er en rig kilde for historikere. Som erstatning for et fuldstændigt dansk d. er der ved Kr. Erslev udgivet «Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis» (3 bd., 1894—1906), som giver en fortegnelse over og uddrag af Danmarks breve fra middelalderen indtil 1450. Endvidere er udgivet O. Nielsens «Københavns d.» (8 bd., 1872—87). Af andre d. kan nævnes «D. Islandicum» (1857 ff.), «Svenskt d.». For Norge se følg. art.

Diplomatārium Norvēgicum, oldbreve til kundskab om Norges indre og ydre forhold, sprog, slegter, seder, lovgivning og rettergang i middelalderen, er titelen paa et omfangsrigt og vigtigt norsk historisk kildeskrift, der omfatter diplomer fra den ældste tid til 1570. Et prøvehefte til et norsk diplomatarium blev udgivet allerede i 1828 af professor G. F. Lundh; men planen bragtes dog først til udførelse af rigsarkivar Chr. Lange, som, med bistand af C. R. Unger som filologisk medudgiver, i aarene 1847—61 udgav fem samlinger. Ved Langes død det sidstnævnte aar overtoges redaktionen af H. J. Huitfeldt-Kaas, som, med bistand af Unger, senere af G. Storm, har udgivet 6te—16de samling samt de første halvbind af 17de og 18de samling. Siden Huitfeldt-Kaas' død i 1905 udgives verket af professor Alexander Bugge og arkivar Chr. Brinchmann. Dokumenterne i hver samling er ordnet kronologisk og hvert bind forsynet med register. Desuden kan Ryghs «Norske gaardnavne» benyttes som lokalregister. Et almindeligt regestverk er paabegyndt af G. Storm, men vil neppe kunne fortsættes, før «D. N.» foreligger komplet.

Diplomatī (græ.) er benævnelsen paa det system af høiere stillede organer, herunder udenrigsstyrets samlede personale, gjennem hvilke det folkeretslige samkvem mellem civiliserede folkeslag formidles, saa vel som paa de former, hvori dette finder sted. D. forudsætter megen viden. En diplomat maa være vel hjemme i fremmede sprog, i folkeret, statsret, politik, historie, økonomi og statistik, saaledes at han let og hurtig kan sætte sig ind i ethvert foreliggende eller opdukkende politisk eller økonomisk spørsmaal saavel i hjemlandet som i det land, hvor han virker. Men ved siden heraf maa han i særegen grad besidde evnen til at vinde og lede mennesker, altsaa verdenserfaring og menneskekundskab, medfødt takt formet med beslutsomhed, viljesterk udholdenhed og smidig belevenhed. Selvfølgelig maa han forøvrigt være fuldt herre over alle de ydre midler og former, gjennem hvilke han er henvist til at fremme sin opgave i det særlige tilfælde og sit lands interesser i almindelighed: underhandlingens kunst, det i mellemfolkelige forhold brugelige formvæsen, opøvet sikkerhed i mundtlig og skriftlig fremstilling. Vistnok er meget af det i tidligere aarh. sterkt udviklede ceremoni- og etikettevæsen i vore dage kastet overbord, ligesom diplomatens opgave i det hele er forenklet, dels fordi politiken ikke længer har den dynastiske og personlige karakter som tidligere, dels fordi den parlamentariske offentlighed og den almene opinion har indvirket paa det diplomatiske samkvem. Men paa den anden side er d.s opgave blevet vanskeligere, fordi diplomaten maa staa midt i begivenhedernes

---

franchissable Ⓕ overstigelig.
franchissement m, overskridelse.
francisation Ⓕ f, forfranskning; (sjømands) attest for at være fransk.
franciscain Ⓕ m, **Franciscan** Ⓔ franciskaner.
franciser Ⓕ forfranske.
francisque Ⓕ f, stridsøks.
franc-maçon Ⓕ m, frimurer.
franc-maçonnerie f, frimureri.
francolin Ⓕ m, (zool.) jerpe.
franc-tireur Ⓕ m, friskytte; skytter(lagsmedlem).
frange Ⓕ f, frynse. **franger** (op)frynse. **frang(i)er, ère** frynsevæver(ske).
frangible Ⓔ let brækkelig, skjør, skrøbelig.
frangin(e) Ⓕ m (f), broder (søster).
frangipane Ⓔ & Ⓕ f, jasminparfume; slags mandelkage.
frank — Ⓣ frank — Ⓔ free (and unrestrained) — Ⓕ franc (et libre).
frank Ⓔ aaben, oprigtig; sende franko: frankere, attestere som portofri(t).
frank-almoigne Ⓔ sjælegave, sjælebod.
frankere — Ⓣ frankieren, frei machen — Ⓔ frank, pre-pay — Ⓕ affranchir.
frankering — Ⓣ Frankierung f — Ⓔ prepayment (of postage) — Ⓕ affranchissement m.
franklin Ⓔ (gammelengelsk) proprietær, storbonde.

strøm, til alle sider udsat for at paavirkes af døgnets meningsbrydninger, over hvilke han dog maa beholde det frie overblik, og hvis indre styrke og berettigelse, han maa forstaa at vurdere. Diplomaten kan vel søge at indvinde den øieblikkelige fordel, men han maa aldrig herover glemme de lange maal, sin stats varige interesser. D.s vigtigste opgave er at sikre og befæste fred og god forstaaelse mellem nationerne, verne om deres ære, tryghed og arbeidsro og at forberede og udvikle et øget, saavel politisk som økonomisk-merkantilt fredeligt samkvem mellem dem. Med sit lands høieste interesser for øie har det derfor at lede forhandlinger om ethvert spørsmaal og enhver foranstaltning, som kan fremme dette maal, at overvaage opretholdelsen af de internationale overenskomster og aftaler, som er afsluttet i denne hensigt, og at søge vernet om sit lands og dets borgeres ret, hvor denne krænkes i vedkommende fremmede stat, samt at tage under sin beskyttelse landsmænd, der i udlandet er henvist til at søge dets hjælp. Omraadet for d.s virksomhed kan imidlertid ikke strengt afgrænses; med det internationale samkvems vekst inddrages herunder stedse flere gjøremaal, ikke mindst af økonomisk natur. Fra gammel tid af ansees d. at staa i et særlig nært forhold til sit lands statsoverhoved, og det er ogsaa i alle lande brugeligt, at de diplomatiske udsendinge «akkrediteres» til fyrsten eller præsidenten. Dette hindrer imidlertid ikke, at d. i virkeligheden som regel og under forfatningsmæssig kontrol ledes af landenes udenrigsminister ved formidling af det ham underordnede fagministerium. — Betegnelsen d. er af moderne oprindelse, men selve tingen er gammel. Reglerne for de diplomatiske former og for de diplomatiske sendemænds ukrænkelighed danner folkerettens første spirer, og allerede hos de orientalske kulturfolk og senere hos grækerne og romerne udvikles anerkjendte normer for indbyrdes samkvem mellem staternes repræsentanter. I middelalderen formidledes den diplomatiske omgang navnlig ved den høiere geistlighed. Da nationalstaterne var grundlagt, blev det af vigtighed at have opmerksomheden henvendt paa disses indbyrdes forhold og deres talrige interessekonflikter. En ny statsmandskunst opstod i renaissancetidens Italien og udbredte sig herfra efterhaanden til alle lande. I det 16 aarh. fik først Frankrige et eget udenrigsministerium; systemet med faste legationer i fremmede lande skyldes Richelieu og indførtes alm. efter den westfalske fred (1648). Udsendelse af egne diplomatiske tjenestemænd, hvis virksomhed anerkjendes af det land, hvortil de knyttes, ansees i nyere tid at være et enhver uafhængig og selvstændig stat tilkommende attribut. — Norge havde under foreningen med Sverige d. i fællesskab med dette land. 28 okt. 1905 meddelte vor første udenrigsminister de fremmede magter, at Norge ønskede at træde i officiel forbindelse med dem, 31 okt. meddelte han dette i stortinget og tilføiede, at der fra de fleste af dem allerede var indløbet svar, hvori de alle havde udtrykt sin beredvillighed til at træde i forbindelse med den norske regjering, 3 nov. blev til indledning af denne besluttet udsendt og opnævnt midlertidige chargés d'affaires i London, Berlin, Paris, St. Petersburg og Tokio, og samme dag indtraf den britiske befuldmægtigede minister, Sir Arthur James Herbert, i Kristiania, som den første akkrediterede udenlandske repræsentant, der officielt traadte i forbindelse med den norske regjering.

Diplomati'k kaldes videnskaben om den kritiske prøvning af diplomer, deres egthed, læsning og fortolkning. Et system for den diplomatiske kritik blev først givet af Mabillon (s. d.) i «De re diplomatica libri VI» (1681). I 19 aarh. har den teoretiske d. udviklet sig sterkt, særlig kan nævnes tyskerne Ficker og Sickel, i Norden Kr. Erslev og H. Hjärne. [Litt.: A. Giry, «Manuel de diplomatique» (1894); E. Bernheim, «Lehrbuch der historischen Methode» (4 opl. 1903); Kr. Erslev, «Grundsætninger for historisk kildekritik» (1892).]

Diplomātisk, hvad der gaar ind under diplomatiets gjøremaal; i overført betydn. kløgtig, forsigtig, smidig, snu.

Diplōmeksamen, afslutningseksamen, med en større selvstændig opgave, fra tyske tekniske høiskoler for arkitekter, bygnings-, maskin-, elektro-tekniske og kemiske ingeniører. Diplomingeniører med d. har i Tyskland ret til titelen «Dipl. ing.» i lighed med doktortitelen «Dr. ing.».

Diplopī, se Dobbeltsyn.

Diplostemōn, dobbelthannet, kaldes en kransbladet blomst, naar den har to kranse af støvbærere. Eks. paa d. blomst er de enfrøbladedes blomstertype, der har tre bægerblade, tre kronblade og indenfor disse to tretallige kredse af støvbærere.

Diplozōon, dobbeltdyret (s. d.).

Di'pnoi, lungefiske (s. d.).

Dipodi' (græ., dobbeltfod) betegner i metriken en versfod, som bestaar af to enkelte versfødder, særlig anvendt om jambiske d. (◡ — ◡ —).

Dippel, Johann Konrad (1673—1734), t. teolog. læge og alkymist. Da han ikke opnaaede en akademisk lærergjerning, kastede han sig over kiromanti, astrologi o. l. I religiøs henseende sluttede han sig til pietismen, som han gjennemførte til en radikal-subjektivistisk kristendomsopfatning. Hans etsende polemik mod den ortodokse kirkelære og hans guldmageri fremkaldte mange forfølgelser. Han er forfatter af omkr. 70 større og mindre skrifter, af hvilke han udgav de fleste under navnet «Christianus Democritus». En samlet udgave i 3 bind udkom i Berleburg 1747. [Litt.: W. Bender, «J. K. D. Der Freigeist aus dem Pietismus» (Bonn 1882).]

Dipro'sopus, vanskabning med to ansigter, medens legemet ellers er normalt.

Dipsăceæ, di'psacus, se Kareborrefamilien.

Dipsomanī kaldes anfaldsvis optrædende trang til nydelse af store mængder spiritus. Sygdommen regnes af nogle for en form af epilepsi.

Di'ptera, se Tovingede.

Dipteroca'rpus, slegt af mest tropiske trær med ofte mægtige kroner, store blade og iøinefaldende blomster i klase eller aks. Alle arter indeholder harpiksagtige stoffe, som tildels nyttiggjøres; især er dette tilfælde med *d. turbinatus*, et 60 m. høit træ fra Bagindiens skoge. Ved indsnit flyder der fra stammens fod ud en rødbrun og grønt fluorescerende balsam (gurjunbalsam), der anvendes som fernis.

Di'pteros (græ., «med dobbelte søiler»), den form af det antike græske tempel, hvor cellaen er omgivet af en dobbelt søilerække (ogsaa kaldt dipteraltempel).

---

frankness (e) aabenhed, oprigtighed.

franko — (t) franko, (post-, porto)frei — (e) (om brev) (post-) paid, pre-paid; (pakker) carriage-paid — (f) franco.

Frankrige — (t) Frankreich n — (e) & (f) France f.

franquette (f): **à la bonne f.** aabent, ærlig, lige ud.

Franse (t) f, frynse. **fransen** frynse. **fransicht, fransig** frynset.

fransk — (t) französisch — (e) French — (f) français. **franskbrød** — (t) Franzbrot n — (e) French roll — (f) pain (m) mollet.

franskmand — (t) Franzose m — (e) Frenchman; (best. pl) the French — (f) Français m.

frantic (e) afsindig, rasende.

frap (e) surre. **frapping** bank.

frapp(ag)e (f) m (f), prægning.

frappant slaaende, træffende, paafaldende.

frappe-boissons, -carafe, -champagne (f) m, vinkjøler.

frappement (f) m, slag.

frapper (f) slaa, banke; præge (mynt); træffe, ramme; falde paa (lys); (de glace) iskjøle; behefte, belægge (med); gjøre indtryk paa, røre, forbause.

fraraade — (t) abraten — (e) dissuade one from smth — (f) déconseiller qc à q; dissuader, détourner q de qc.

fraregnet — (t) abgesehen von — (e) without taking into account (consideration), excluding, apart

Di'pteryx, se T o n k a b ø n n e.

Di'ptychon (græ.), en dobbelttavle, indrettet til at klappe sammen. Paa indersiden var den belagt med voks, hvori man skrev med en metalgriffel; rammerne hindrede, at de to voksplader berørte hinanden, naar tavlen lukkedes sammen. I den kristne kirke brugtes ordet tidligere dels om tavler med navne paa kirkens velgjørere, dels om altere med bevægelige fløie.

Di'pus, springmus (s. d.).

Di'pylon (græ.), dobbeltporten, navn paa det gamle Athens hovedport, ved Piræusveien. Umiddelbart i nærheden af den er udgravet en oldgræsk gravplads med talrige og ofte skjønne monumenter. Fremdeles er sammesteds fundet en gravplads fra forhistorisk tid, antagelig 9—8 aarh. f. Kr. Der fandtes navnlig lerkar med en eiendommelig art dekoration; særlig anvendtes geometriske motiver, deriblandt hakekorset, sjeldnere menneske- og dyrefigurer i en eiendommelig primitiv stil. Lignende d.-v a s e r er siden fundet paa adskillige steder i Grækenland. D.-p e r i o d e n følger i tid efter den mykeniske periode og betegner en forhistorisk jernalder.

Dīra nece'ssitas (lat.), den grusomme nød, nødvendighed (citat fra Horats).

Dirckinck-Holmfeld, C o n s t a n t P e t e r H e i n r i c h M a r i a W a l p u r g i s, friherre (1799—1880), d. skribent, af en opr. holl. slegt, men paa moderens side af norsk herkomst (den bekjendte amtmand Peder Holm). Udgav fra 1827 en lang række skrifter af mangeartet, især dog politisk indhold. Stillende sig udenfor alle partier forfegtede han det «rationelle», den «høiere aandelige sandhed». Hans tro paa helstaten som den mest rationelle bragte ham i kamp baade med slesvig-holstenerne og de nationalliberale. D. var begavet og rettænkende, men selvovervurdering og livsfjern abstraktion svækkede virkningen af hans store forfatterskab.

Dirdalen, en 10 km. lang dal, der fra Høgsfjordens bund fortsætter i samme retning (s.ø.), Fossan herred, Stavanger amt. Dalen er i de nederste 5 km. bred og flad med adskillig bebyggelse, senere trang og uret. Ved gaarden Birkedal gjør dalen en skarp sving mod n.ø. og benævnes herfra Hundalen. Gjennem den eg. D., der gjennemstrømmes af D i r d a l s e l v e n, fører hovedvei, der fortsætter som en adskillig benyttet driftevei gjennem Hundalen til Sirdalen og Sætersdal.

Direkte tale (gram.), ordret anførsel af en persons udtalelser, modsat i n d i r e k t e t a l e, omskrivning i fortællende form.

Direktiv bruges militært 1. som betegnelse for den gjerne skriftelige meddelelse, som gives chefen for en detacheret afdeling istedetfor en bestemt ordre, naar en saadan vanskelig kan gives, fordi forholdene er uklare eller kan undergaa forandring, saaledes at afgjørelsen maa overlades vedkommende chef; et saadant d. indskrænker sig til at give en orientering angaaende situationen samt angive det maal, som skal naaes; 2. som navn paa reglementsmæssige bestemmelser, der nærmest er ment at skulle tjene til veiledning og giver mere plads for personlig opfatning og initiativ end et reglement, navnlig fordi de ofte omhandler forhold, hvori de stedlige betingelser maa spille en afgjørende rolle.

Direktorāt (lat.), en direktørs embede, embedslokale.

Direktōriet kaldes den regjering, som i kraft af grundloven af 22 sept. 1795 styrede Frankrige fra 26 okt. 1795—9 nov. 1799. Det bestod af fem medlemmer, valgt af de ældres raad. Styrtet ved Bonapartes brumaire-statskup og afløst af konsulatet.

Direktōrium (lat.), styrelse, bestyrelse af en anstalt, større forretning, bank el. l.

Direktør bruges i den norske statstjeneste som benævnelse dels paa lederen af enkelte centrale forvaltningsgrene, som staar i et vist uafhængigt forhold til den alm. centraladministration (departementerne), saaledes vei-, vasdrags-, havne- og telegraf-d., statsbanernes d. samt landbrugs-, skog- og veterinær-d. (de tre sidste bestyrer dog samtidig hvert sit departementskontor), og dels paa bestyreren af en enkelt større anstalt eller institution (saaledes Rigshospitalet, sindssygeasyler, de største fængsler, landbrugshøiskolen m. v.).

Dirhem, tyrk. vegt, i Bagdad, Basra, Smyrna, Tunis og Tyrkiet = fra 3.11 til 3.37 gram. D.-å'c h a r y i Tyrkiet = 1 gram.

Dirichlet, P e t e r G u s t a v L e j e u n e- (1805—59), t. matematiker, 1855 Gauss' efterfølger som professor i høiere matematik i Göttingen, efterat han først havde virket i Breslau og derpaa i Berlin. Han studerede særlig de partielle differentialligninger, bestemte integraler og talteori, samt hvad dermed staar i forbindelse.

Dirige'nt. 1. D. er benævnelsen for ordstyreren eller formanden i en debatterende, præsidenten i en parlamentarisk forsamling. Som regel vælges en d. af vedkommende forsamling; i enkelte tilfælde er han selvskreven eller valgt en gang for alle eller et længere tidsrum, f. eks. formanden i et aktieselskabs repræsentantskab oftest for tiden mellem to ordinære (aarlige) generalforsamlinger. En d. kan oftest gjenvælges, naar hans mandat er udløbet. For at fylde maalet maa en d. kunne indtage et upartisk standpunkt ligeoverfor de meningsbrydninger, som kan komme tilorde under forhandlingerne; han maa kunne optræde med værdighed og ro, med lethed beherske alle formspørsmaal, som under debatten kan fremstille sig til øieblikkelig afgjørelse; han maa derhos have overblik over den eller de sager, der skal drøftes under hans ledelse, maa hurtig kunne opfatte spørsmaalenes kjerne og deres forskjellige sider, og endelig bør han personlig have ordet i sin magt og være en personlighed, hvoraf der staar respekt. Som regel bør en d. ikke deltage i forhandlingerne undtagen for at give en kort, retledende oplysning eller haandhæve god orden og sømmelighed; hvor han ønsker at give et indlæg i selve diskussionen, bør han midlertidig overlade ledelsen til en anden d. (vice-d. el. -formand). (Jfr. D e b a t.) — 2. (Mus.). D. kaldes den ledende fører for flere samvirkende kræfter ved en musikopførelse, som symfoni, opera, korverk. Til at dirigere kræves særlige egenskaber; en fremragende d., især af en opera eller verker med større orkester, maa længe og nøie have studeret kunsten, idet det er ham, som skal samle de mange medarbeidere til en høiere enhed. Han maa ogsaa eie medfødte anlæg og nøie kjendskab til de enkelte instrumenter og deres virkemaade, evne til let at læse et partitur, til at tænde og gjøre sig gjældende hos de ham underlagte kræfter o. m. a. I vor tid er d.-kunsten tildels blevet en særegen

---

from — (f) non compris; abstraction faite de, à part, mis de côté.

frasagn — (t) Sage f — (e) legend — (f) tradition, légende f.

frase — (t) Phrase f, Gemeinplatz m — (e) empty (set, fine) phrase — (f) phrase f (toute faite); lieu (m) commun. **frasehelt, -mager** — (t) Phrasenmacher, -drechsler, -held m — (e) phrasemonger, ranter, maker of fine phrases — (f) faiseur de phrases, phraseur m.

Fräse (t) f, fræse. **fräsen** fræse.

frasige sig — (t) entsagen; sich begeben (lossagen) — (e) renounce, resign — (f) renoncer à, se désister de.

fraskilt — (t) geschieden — (e) divorced — (f) divorcé.

frasque (f) f, skøierstreg.

Frass (t) m, foder; graadighed.

frastand: paa f. — (t) in der Entfernung — (e) at a distance — (f) de loin.

frastødende — (t) abstossend — (e) repellent, repulsive — (f) repoussant, rebutant, rébarbatif.

fratage — (t) (weg)nehmen, rauben — (e) deprive (strip) of, take away (from); withdraw — (f) enlever, ôter, prendre qc à q.

fratagelse se berøvelse.

frater (f) m, feltskjær.

fraternal (e), **fraternel** (f) broder-, broderlig.

fraterniser (f), **fraternize** (e) omgaaes broderlig, fraternisere; indgaa broderskab.

virtuoskunst, idet specielt mange tyske orkestermestre stræber efter mest mulig at kunne spille med orkestret som paa et andet instrument. Udmerket veiledning i d.-kunsten findes i verker af Berlioz, Max Weber (i biografien af faderen), Peter Cornelius (i «N. Zeitschrift f. Musik», 1867), Rich. Wagner m. fl.

Diriks, Carl Frederik (1814—95), n. marineofficer, søn af C. A. D., blev sekondløitnant i marinen 1833, fór til koffardis, premierløitnant 1840 og var 1855—81 fyrdirektør. I denne stilling indlagde han sig megen fortjeneste af vort fyr- og merkevæsen; en række større fyre blev opført eller planlagt under hans ledelse. Under merket C. D. offentliggjorde han et dusin hefter let henkastede, fordringsløse humoristiske pennetegninger, «Skisser af reiselivet», I—IV (1865—68) og «Allehaande», I—VIII (1869—82).

Diriks, Christian Adolf (1775—1837), n. statsraad, f. i Kbh., cand. jur. 1795, blev 1806 assessor, 1812 byfoged i Larvik og repræsenterede denne by paa rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814, hvor han blev meget benyttet, dels som sekretær i konstitutionskomitéen, dels som medlem af lovkomitéen. En kort tid fungerede han som præsident. Den 3 juni 1814 blev han udnævnt til professor i lovkyndighed, men vedblev at være optaget af off. gjøremaal, deltog bl. a. i de forhandlinger, som førte til Mossekonventionen, mødte paa det overordentlige storting s. a. som fjerde repræsentant for Kra. og deltog i underhandlingerne med de sv. kommissærer. 18 nov. udnævntes han til statsraad. Som saadan bestyrede han først politidepartementet (indtil 1825) og derpaa kirkedepartementet til 1836, da han tog afsked.

Karl Edvard Diriks: Fra Merdø.

Diriks, Karl Edvard (1855—), n. maler. Student 1872, uddannet som arkitekt i Tyskland indtil 1878. Som maler elev af Th. Hagen i Weimar. Sluttede sig til det kuld af norske malere, som i 1880-aarene kjæmpede for «friluftsmaleriet» kontra Düsseldorfer- og Münchenerskolerne. Landskaber og marinebilleder i djerv, frisk malemaade. I Kunstmuseet «Decemberdag ved Drøbak». D. har reist meget og i de sidste aar været bosat i Paris.

Dirk anvendes i mangel af nøgle til oplukning af ikke altfor sammensatte (dirkefri) laase. D. dannes af jerntraad nogenlunde efter nøglens form og størrelse. En enkelt d. kan bruges istedetfor mange forskjellige nøgler; men anvendelsen kræver øvelse, da d. ikke styres af laasmekanismen, men maa føres paa fri haand.

Dirk (sjøudtr.), se Derrik.

Dirke, efter det græske sagn gift med Lykos i Boiotien, mishandlede dennes broderdatter Antiope, saa hun flygtede; da D. senere fik fat paa Antiope, vilde hun lade hende slæbe ihjel, bundet til en tyrs horn, men Antiopes sønner Amfion og Zethos befriede sin moder og lod D. lide den Antiope tiltænkte straf (se Apollonios).

Di'rschau, by i Preussen, regjeringsdistriktet Danzig, ligger ved den vestre arm af Weichsel, 30 km. s.s.ø. f. Danzig, 14 190 indb. (1905). D. har 2 sukkerfabriker, jernbaneverksteder, maskinfabrik og handel med korn og tømmer. Over Weichsel fører 2 jernbanebroer, den ældste, bygget 1850—57, er 837 m. lang, den nyeste, bygget 1888—91, er 2670 m.

Dis er det gammelnordiske navn for en art skytsgudinder, som dyrkedes ved ofringer. Et minde herom er svensk disting som navn paa et ting og marked, der holdes i Upsala i februar og i den hedenske tid vistnok var forbundet med en offerfest (jfr. Disa). Ogsaa i kvindenavne (som Tordis) er ordet bevaret.

Dis er noten D forhøiet ved et ♯ en halv tone. D.-dur akkord er dis, fisis, ais. Istedetfor d.-dur toneart bruges es-dur. D.-moll toneart har 6 ♯ til fortegn.

Dis, disig luft. mindre gjennemsigtig luft, paa grund af smaa vandkugler (taage), støv, røg, saltpartikler.

Dis... el. di... forekommer som forstavelse 1. i græske ord med betydningen «dobbelt»; 2. i lat. ord (foran f i formen dif...) med betydningen: fra hinanden, istykker, bort, sønder.

Disa, hovedpersonen i et svensk sagn, som er opstaaet i den senere middelalder. D. var efter sagnet en svensk dronning, som levede i ældgamle dage og var bekjendt for sin klogskab. Til D.s navn har flere vandresagn knyttet sig, og Distingmarkedet i Upsala siges at have faaet sit navn efter hende. (Jfr. Dis.)

Disagio, se Agio.

Disäzofarvestoffe, tetrazofarvestoffe (se Azofarvestoffe). Det første af disse navne hentyder til tilstedeværelsen af to azogrupper (—N_2—), medens det sidste er dannet som udtryk for tilstedeværelsen af fire kvælstofatomer (kvælstof, fr. *azote*). Sml. Diazoforbindelser.

Disca'ntus, se Diskant.

Disci'pel (lat.), lærling, elev, den som modtager undervisning.

Disciplīn. 1. Den sedvanlige betegnelse for beredvilligheden til under alle forhold ubetinget, straks og uden indvending at adlyde de befalinger, som gives af ens foresatte med hensyn til den militære (eller anden) tjeneste, naar disse ikke aabenbart strider mod gjældende love. Mere end i nogen anden institution kræves der

---

fraternité (f) f, **fraternity** (e) broderskab.
fraternization (e) broderlig enighed, broderforhold.
fratricide (e) & (f) m, brodermord(er).
fratræde — (t) ab-, zurücktreten von — (e) retire (withdraw) from, leave, relinquish, resign — (f) quitter, se démettre (sortir, se retirer) de.
fratrække — (t) abziehen — (e) deduct, abate — (f) déduire, défalquer, décompter; soustraire.
Fratz (t) m, dosmer, nar.
Fratze (t) f, taabelighed, narrestreg; grimase; fjæs, vrængebillede, karikatur.
fratzenhaft (t) karikaturmæssig, karikeret, naragtig.
Frau (t) f, kone; fru(e); kvinde. **Frauchen** n, lille kone, mutter, mor. **Frauenrechtlerin** f, kvindesagskvinde. **Frauensleute** pl, kvindfolk. **Frauentum** n, kvindelighed. **Frauenzimmer** n, fruentimmer.
fraud (e), **fraude** (f) f, bedrag(eri), (told)svig.
frauder (f) bedrage, narre, (be)svige; indsmugle.
fraudeur (f) m, smugler.
fraudful, fraudulent (e), **frauduleux** (f) svigefuld, bedragersk, falsk.
fraudulence (e) svigagtighed.

d. i armé og marine, fordi en saadan punktlig lydighed her ofte maa kræves under forhold, der stiller store krav til udholdenhed, offervillighed og selvfornegtelse. Uden d. kan en armé (marine) ikke eksistere; thi uden at de underordnede forstaar at bøie sig under chefens vilje, vil en ledelse mod et fælles maal ikke være mulig. Der er regelmæssig givet de overordnede d i s c i p l i n æ r m y n d i g h e d til uden dom at ilægge d i s c i p l i n æ r s t r a f f e for forseelser mod d. af ikke særlig alvorlig art, saaledes i militære forhold, i fængsler, tvangsarbeidshuse m. v. — 2. Lære, videnskabsgren; d i s c i p l i n a r i s k, som hører til tugt.

Disco'boli, se S k i v e f i s k.

Di'scolor, broget, forskjellig farvet.

Discomycētes, skivesop, s. d.

Disco'phora, igler, s. d.

Disco'rdia (lat.), tvedragt.

Discovery *[diskv'vəri]*, skib (1620 tons deplacement, 485 reg. tons stort), bygget i Dundee specielt for The national antarctic expedition (britisk) 1901—04. Ikke af type som «Fram» (passiv sikkerhed i is), men som de skotske hvalfangerskibe (sjødygtighed og fremtrængen i løsere pakis). D., der kostede ca. 900 000 kr., tilhører The Hudson Bay co.

Discovery Bay *[diskv'vəri bē]*, se G r a n t L a n d.

Discus, se D i s k o s.

Disen, A n d r e a s E d v a r d (1844—), n. maler. Elev af Eckersberg (1864—70) og Gude i Karlsruhe. Særlig udmerkede høifjeldsbilleder.

Disfigurātiōn (nylat.), forvanskelse, vanskabelse.

Disful, by i Persien, prov. Arabistan eller Kusistan, 250 km. n. for den Persiske bugt, omtr. 25 000 indb. Forfaldne mure, mange moskéer. I syd ruiner af Susa.

Disgregatiōn (fys.), et af R. Clausius 1862 indført begreb, der defineres som den gjennemsnitlige afstand mellem materiens molekyler. Den stiger med voksende temperatur.

Disharmonī, misklang, ildeklingende toneforbindelser, er ikke helt ensbetydende med dissonans.

Dishley-faar *[di'šli-]*, se F a a r.

Disis er noten D forhøiet ved et dobbeltkryds (𝄪 el. ×) to halve toner, altsaa = E.

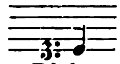
Disje'cta me'mbra (lat.), splittede lemmer, et unøiagtigt citat fra Horats, som bruger *disjecti membra poetæ*, en sønderrevet digters lemmer, om digterord, hvis rytme er opløst, idet ordene er byttet om, men som dog viser, at de er ord af en digter.

Di'sjunktiv (lat., adskillende) bruges i grammatiken om bindeord med betydningen «eller» (d. konjunktion). I logiken bruges betegnelsen om begreber, som er forbundet paa denne vis. En d. slutning har formen: *A* er *B* eller *C*; nu er *A* ikke *B*: altsaa er det *C*.

Disju'nktor el. a n a l y s a t o r, et apparat, som benyttes i forbindelse med det Ruhmkorffske induktionsapparat, og som bevirker, at der i dettes sekundære ledning kommer til at gaa ligerettet strøm. D. er først konstrueret af H. W. Dove 1838, senere forbedret af G. Wiedemann og af H. Buff.

Disk og dug. Udtrykket s k i l l e s f r a d i s k o g d u g skriver sig fra den gamle tyske skik ved egtefællers skilsmisse, at borddugen skares over mellem dem. Sml. tysk das Tischtuch ist zwischen ihnen zerschnitten, de er ugjenkaldelig uvenner.

Diska'nt (af lat. *discantus*, den i den tidlige middelalder indførte kontrapunktistiske overstemme til melodien), den høieste hovedstemme, overstemme, sopran, ogsaa den øverste halvdel af klaviaturet paa et instrument, samt primopartiet i det firhændige spil. — D.-n ø g l e n er C-nøglen paa notesystemets underste linje.

= énstrøgne C. Er nu omtrent helt fortrængt af G-nøglen.

Disko, en stor ø paa vestsiden af Grønland, mellem 69 ° 15 ' og 70 ° 15 ' n. br., skilt fra Grønland ved D.-bugten og Vaigat; størrelsen er næsten 8000 km.[2] Øen er dannet af basaltlag og har en høide af omkr. 1000 m.; den høieste maalte top er 1724 m. Fjeldene er rige paa fossiler, som vidner om et tidligere mildt klima. I syd ligger Godhavn, sæde for Nord-Grønlands inspektør. I nærheden fandt Nordenskiöld to berømte jernblokke, meteorstene.

Disko'nto (ital. *sconto*, eng. *discount*) er det fradrag i en fordrings paalydende, som gjøres ved udbetalingen, naar denne finder sted før forfaldsdag. Sker fradraget ved fortidlig betaling af en solgt vare, bliver d. ensbetydende med rabat (s. d.). Betegnelsen d. finder overveiende anvendelse ved omsætning af veksler og andre fordringer med fremtidig forfaldsdag (f. eks. kuponer, udtrukne obligationer o. a.). Saadant kjøb og salg af endnu ikke forfaldne veksler kaldes d i s k o n t e r i n g, at d i s k o n t e r e. Den d., som fradrages beløbet for en omsat veksel, indbefatter renter af det udbetalte beløb fra diskonteringsdagen til dens forfaldsdag. Vekseldiskontering er en af kreditlivets og bankvæsenets hovedoperationer; den er en af de vigtigste former for bankernes udlaansvirksomhed og ved siden deraf en kilde til kapitalanskaffelse af største betydning for forretningsverdenen. Ved den kan sælgeren (fabrikanten, engroskjøbmanden) gjøre midler flydende i den tid, som hengaar mellem varernes salg og det øieblik, da betalingen for dem forfalder. Som almindelig regel bliver denne ikke ydet kontant, da kjøberen (detaljhandleren) som oftest vil kræve kredit i nogen tid, hvis længde som regel er fastslaaet ved en fast koutume, der veksler for de forskjellige varesorter; han kan da vente i mellemtiden at have solgt varepartiet helt eller delvis og derigjennem have erholdt midler til at dække sit indkjøb. For dette udsteder han saa en veksel, der forfalder ved udløbet af den fastsatte kredittid. Den store masse af de veksler, bankerne diskonterer, er saadanne «varerveksler». Den bank, som har kjøbt en veksel, bruger undertiden atter at sælge (rediskontere) den til en anden bank. D.s høide er afhængig fornemmelig af den i øieblikket paa pengemarkedet ledige udlaanskapitals størrelse. Bankernes regulering af d. kaldes ofte deres d.-p o l i t i k. I alm. vil en forhøielse af d. være ensbetydende med, at pengeknaphed raader eller befrygtes at ville indtræde (pengemarkedet «strammes»). Meningen er da at indsnævre adgangen til at udnytte bankernes kontantmidler gjennem diskontering. Særlig stor betydning for det internationale pengemarked har Bank of Englands d.-politik.

---

fraught ⓔ svanger (paa, med). **Fräulein** ⓣ n, frøken. **F.stift** n, frøkenkloster.
fravende — ⓣ entwenden — ⓔ defraud one of smth — ⓕ soustraire, dérober qc à q.
fravige — ⓣ aufgeben, abweichen von — ⓔ depart, deviate from — ⓕ abandonner, renoncer à, se désister de.
fravriste — ⓣ (eim. etw.) entwinden, entreissen — ⓔ wrest, wring smth from one — ⓕ arracher (qc à q).
fravær — ⓣ Abwesenheit f — ⓔ absence, nonattendance — ⓕ absence f.
fraværende — ⓣ abwesend — ⓔ & ⓕ absent.
fray ⓔ slagsmaal, opløb, kamp; tyndslidt, skamfilet sted; gnide(s), (tynd)slide; flosse sig op.
frayer ⓕ skure, gnide (takkerne); streife; fure; slide (mynt); bane, bryde, rydde (vei); gyde, lege (fisk), (avec) omgaaes.
frayère ⓕ f, gydedam, -tid.
frayeur ⓕ f, angst, skræk.
freak ⓔ grille, nykke, indfald, lune; streg. **freakish** lunet.
frech ⓣ fræk. **Frechheit** f, frækhed. **Frechling** m, fræk fyr.
freckle ⓔ fregne, flek; gjøre (blive) fregnet; flekke. **freckly** fregnet; flekket.
fred — ⓣ Friede m — ⓔ peace — ⓕ paix f; repos m. **fredhellig** — ⓣ unverletzbar — ⓔ sacred, inviolate — ⓕ inviolable. **fredlyse** — ⓣ weihen, bannen — ⓔ

Disko'ntoregning, beregning af renter, der fratrækkes for den tid, en fordring eller en veksel endnu har at løbe i, fordi fordringens eller vekselens beløb betales tidligere end paa forfaldsdagen. Størrelsen af disse renter (diskonto-præmien el. -satsen) beror dels paa pengemarkedets tilstand, dels paa debitors eller debitorernes soliditet og dels paa længden af fordringens eller vekselens tilbageværende løbetid. Ved salget af en indenlandsk veksel betales vekselbeløbet efter fradrag af diskonto. Sælges en om tre maaneder forfaldende veksel paa 600 kr. med 4 pct. diskonto, saa faar sælgeren 594 kr. udbetalt, idet der fratrækkes 4 pct. for tre maaneder = 1 pct. af kapitalen i diskonto.

Diskontør, en, som diskonterer veksler, d. e. som med rentefradrag kjøber endnu ikke forfaldne veksler.

Diskorda'nt. Et lag el. skikt siges i geologien at være d. i forhold til de over- el. underliggende jord- el. berglag, naar dets lagstilling i merkbar grad afviger fra disses.

Diskoskasteren (Vatikanet).

Di'skos (græ.), en rund kasteskive, anvendt af oldtidens grækere ved gymnastiske øvelser til længdekast. Den var sedvanlig af bronce, 17—22 cm. i tvermaal, indtil 13 mm. tyk. Vegten var i regelen omkr. 2 kg. Flere af de fra oldtiden bevarede d. bærer indridsede billeder og ornamenter. Som et særlig langt kast er angivet 30 m. D.-kasteren var for billedhuggerkunsten et yndet sujet, meget berømt var en statue udført af Myron (omtr. 460 f. Kr.).

Diskrasi't, antimonsølv (s. d.).

Diskretionær (fr.), som er overladt til ens skjøn. D. myndighed, den ret, som især en øvrighedsperson har til i tvilstilfælde at træffe bestemmelse paa egen haand.

Diskrimina'nt (mat.) er en vis funktion af koefficienterne i et helt rationalt polynom. Sættes et saadant polynom = 0, erholdes en ligning, og betingelsen for, at denne ligning har en dobbeltrod, er at polynomets d. er = 0. Saaledes er $b^2 - 4ac$ d. i polynomet $ax^2 + bx + c$, og betingelsen for, at ligningen $ax^2 + bx + c = 0$ har en dobbeltrod, er at $b^2 - 4ac = 0$.

Diskussiōn (lat.), mundtlig drøftelse af et emne, ordskifte; diskutere, drøfte, udvikle en sag eller et emne.

Diskvalifikatiōn, diskvalificeret er et sportsligt udtryk, der betegner, at en konkurrent (person, dyr el. gjenstand) enten 1. ikke tilfredstiller de for deltagelse i en konkurrance opstillede betingelser eller 2. hvis betingelserne for deltagelse fyldestgjøres, er uberettiget til præmie i konkurrancen paa grund af sit forhold under denne (forvekles af og til (i travsport) med distancere).

Dislokatiōn. 1. (Geol.). D. vil sige en forskyvning af jordlagene, saaledes at visse dele af disse kommer til at indtage en fra den oprindelige beliggenhed forskjellig stilling til hverandre. — 2. (Med.). Forskyvning af et organ eller del af organ fra det normale leie (f. eks. d. af brudenderne ved benbrud). — 3. (Mil.). D. benyttes hos os om fordelingen af en troppestyrkes underafdelinger til de forskjellige lokaliteter inden et omraade, naar styrken skal hvile for nogen længere tid. D. sker gjerne efter et paa forhaand i alle detaljer udarbeidet ds-tableau (forlægningsplan). Bruges ogsaa om troppernes hjemsendelse til sine garnisonssteder, f. eks. efter større manøvrer.

Dismal Swamp *[di'zməl swåmp]* («den bedrøvelige sump»), sumplandskab i Nordamerika, paa grænsen af Virginia og Nord-Carolina, er 64 km. langt og 40 km. bredt. En del er tørlagt ved Jerichow-kanalen (53 km. lang) og D. S.-kanalen (47 km. lang). Midt i D. S. ligger den 41 km.^{2} store Drummond Lake.

Dismembratiōn er den juridiske og socialøkonomiske betegnelse for jordeiendommenes opstykning mellem et stort antal grundeiere, saaledes at de enkelte eiendomme bliver meget smaa. Hvor befolkningen er henvist til at leve af jordbrug, vil en vidtgaaende opsmuldring (fr. *morcellement*) være ensbetydende med alm. fattigdom. D. kan fremkomme ved stadig fortsat arvedeling eller ved bortsalg i daarlige tider. En rationel jordbrugspolitik søger at modvirke d. paa den ene side, ophobning af jordegods paa enkeltmands haand paa den anden.

Dis-moll, se Dis.

Dispa'che er det maritime udtryk for den opgjorte beregning og bestemmelse af den erstatningssum, som assurandørerne har at betale for sjøskade ved indtruffet havari, samt fordeling af havariomkostningerne mellem de interesserede parter. Dispachør kaldes den, der opgjør en saadan beregning og fordeling.

Dispatch-money *[despæ'tš mʊ'ni]*, ekspeditionspenge, en godtgjørelse, som skibsrederen betaler befragteren eller lastemodtageren for hurtigere lastning eller losning end den i certepartiet stipulerede tid.

Dispensatiōn er en for et enkelt tilfælde tilstaaet fritagelse for at følge et lovbud eller anden bindende forskrift, f. eks. d. fra bygningslovgivningen.

Dispersiōn el. farvespredning (fys.) kaldes det hvide (eller sammensatte) lys' opløsning i sine enkelte farver ved gang gjennem et prisme. Den skyldes den ulige sterke brydning (s. d.) for de forskjellige farver. I et glasprisme brydes rødt lys mindst, derefter kommer orange, gult, grønt, blaat, indigo, fiolet, og i denne orden kommer farverne ved prismer af alle stoffe, undtagen saadanne som absorberer sterkt straaler af en bestemt farve, f. eks. en opløsning af fuchsin, hvor farverne kan komme i en anden orden (anomal d., C. Christiansen, 1871). Som maal for stoffenes farvespredningsevne bruges forskjellen mellem brydningsforholdene for to bestemte farver. Mellem rødt og fiolet (svarende til de Fraunhoferske linjer B og H) er forskjellen for vand 0.013, kronglas 0.021, flintglas 0.043—0.048.

Dispensātor (lat.), den som paa et apotek tilbereder og uddeler et lægemiddel.

Dispensēre (lat.). 1. I et enkelt tilfælde fritage for. — 2. Tilberede og uddele lægemidler.

---

proclaim sactred; forbid to be entered by srangers — (f) mettre sous la protection des lois; (fredlyst) paisible. **fredløs** — (t) geächtet — (e) outlaw(ed), proscribed — (f) banni, proscrit. **fredløshed** — (t) Acht f — (e) outlawry, proscription — (f) ban(nissement) m, proscription f. **fredsæl** — (t) friedliebend — (e) peace-loving, peaceful — (f) pacifique. **fredsforstyrrer** — (t) Friedensstörer m — (e) disturber of the peace, trouble-feast, mar-joy — (f) perturbateur de la paix; trouble-fête m. **fredsslutning** — (t) Friedensschluss m — (e) conclusion of peace — (f) conclusion (f) de la paix. **fredsstifter** — (t) Friedensvermittler, -stifter m — (e) mediator of peace — (f) médiateur (de la paix), pacificateur m.

fredag — (t) Freitag m — (e) Friday — (f) vendredi m.

fredaine (f) f. kaad, gal streg.

frede — (t) bannen, hegen — (e) preserve, protect — (f) conserver; défendre; ménager, épargner.

fredelig — (t) friedlich, friedfertig — (e) peaceful, pacific, peaceable — (f) paisible, pacifique, en paix.

fredning — (t) Schonen n — (e) preservation, protection — (f) conservation f; mise (f) en défens; (a)ménagement m. **fredningstid** — (t) Schonzeit f — (e) closetime — (f) temps (m) prohibé.

fredon (f) m, omkvæd, vise. **fredonner** nynne.

Dispone'nt (lat.), den som leder eller bestyrer en forretningsvirksomhed, enten som chef, deltager eller prokurist; forretningsfører. Disponere, raade, forføie, have raadighed, træffe forføining over. Disponibel, som man kan raade, forføie over, som er til ens raadighed, som straks kan tages i brug, forhaandenværende.

Dispositiōn (lat.). 1. Inddeling, ordning, f. eks. skematisk plan eller udkast, som giver en ordnet oversigt over de punkter, som behandlingen af et emne skal omfatte, og rækkefølgen for deres behandling; raadighed forføining, tilbøielighed, sindsstemning, befindende. — 2. (Med.). Ringe modstandskraft ligeoverfor eller speciel modtagelighed for en sygdom, kan være medfødt eller erhvervet efter fødselen; skyldes i sidste tilfælde svækkende faktorer som forudgaaende sygdomme, underernæring, forkjølelser, anstrengelser, forgiftninger o. a. Udtrykket benyttes især om infektiøse sygdomme (d. for tuberkulose, lungebetændelse, gigtfeber o. a.). — 3. Benyttes i handelsretten i forb. stille til d. om en kjøbers underretning til sælgeren om, at han er uvillig til at godtage den tilsendte vare paa grund af leverancens kontraktsstridighed. Saadan underretning maa sendes uden ugrundet ophold; virkningen bliver da, at kjøberen bliver uforpligtet til at betale den aftalte kjøbesum. Indtil varen er afhentet af sælgeren, skal kjøberen opbevare den med agtsomhed; for rimelige udgifter har han tilbageholdsret i den og kan, om nødvendigt, besørge den solgt paa sælgerens gevinst og forlis, dog om muligt ved auktion. Disse regler gjælder ikke ved pladshandel.

Disproportiōn (nylat.), misforhold.

Dispu't betyder i almindelighed ordstrid, som føres med tænkningens vaaben. Disputatiōn (disputas) er betegnelse for offentlige videnskabelige styrkeprøver mellem forfegtere og angribere af visse opstillede sætninger, theses. I ældre tider var disputaser meget yndet som øvelser ved universiteter og høiere læreanstalter (jfr. Erasmus Montanus). De foregik da paa latin og var samtidig en sproglig øvelse og en øvelse i skarpsindighed, slagfærdighed, spidsfindighed og ordkløveri. I vor tid er disputaser kun bevaret som betingelse for at erhverve doktorgraden og ordet disputēre bruges ofte i den særlige betydning: at disputere for doktorgraden. Disputas er saavel navnet paa selve handlingen som paa den afhandling, der skal forsvares.

Disraeli *[dizrēli]*, Benjamin, se Beaconsfield.

D'Israeli *[dizrēli]*, Isaac (1766—1848), eng. litteraturhistoriker, tilhørte en fra Spanien stammende jødisk slegt, som omkr. aaret 1400 under inkvisitionen flygtede til Venedig. D.s fader, Benjamin D., bosatte sig i England og erhvervede sig der en stor formue. Sønnen vilde ikke blive kjøbmand, men kastede sig over litterære studier. D.s vigtigste arbeider er «Curiosities of literature», en samling litterære og historiske karakter- og kulturskildringer. Af andre arbeider kan nævnes «Commentaries on the life and reign of Charles I» og «Genius of judaism». Han gik over til kristendommen og lod sine børn døbe i 1817.

Dissekēre (lat.), at sønderskjære. I anatomien er dissektiōn en fremlæggen, isolering af de enkelte dele, muskler, kar, nerver o. s. v., for derigjennem at studere deres form, forløb, indbyrdes leie og funktion.

Disse'ns (lat.), meningsforskjel; dissentēre, være af en anden mening, afvige fra den herskende anskuelse.

Disse'nter (af lat. *dissentire*, have en anden mening; jfr. ogs. Dissidenter) er en betegnelse, der skriver sig fra England og efter vor kirkelige lovgivning omfatter dem, som «bekjender sig til den kristelige religion uden at være medlemmer af statskirken». Den nærmere bestemmelse af de samfund, som henregnes til d., afhænger af hver stats lovgivning. I samme grad som tolerance i religiøs henseende har seiret, er ogsaa det tryk, hvorunder d. tidligere levede, forsvundet. Den n. grundlov havde vistnok ment at give d. fri religionsøvelse, men da den ikke indeholdt nogen udtrykkelig bestemmelse derom, blev faktisk Kristian V's norske lov, der forbyder afvigende kristelige bekjendelser fri religionsøvelse, staaende ved magt indtil 1845. Ved lov af 16 juli 1845 fik nemlig d. adgang til at danne ordnede menigheder under egne prester, der dog ikke kunde udføre kirkelige handlinger med borgerlig retsvirkning; egteskab mellem to d. kunde saaledes kun indgaaes borgerlig for notarius publicus. Først ved d.-loven af 27 juni 1891 fik d.-samfundene i saa henseende samme rettigheder som statskirken, under den betingelse, at de har faaet offentlig autorisation. — Jøder og unitarier hører ikke efter vor lovs sprogbrug til d., men nyder dog godt af d.-lovens bestemmelser. Jøderne, som først ved en grundlovsforandring af 1851 fik adgang til riget, fik ved en lov s. a. samme rettigheder som d., med hvem d.-loven af 1891 udtrykkelig har stillet dem paa lige fod. Og ved en lov af 27 juli 1896 blev d-loven ogsaa udvidet til at gjælde unitarierne. — Mormoner regnes ikke til kristne d. og har saaledes ikke ret til offentlig gudsdyrkelse her i landet.

Disse'nterting er en frivillig repræsentation af norske dissentersamfund til varetagelse af fælles interesser. Efter initiativ af Abr. Grimstvedt afholdtes det første d. i 1903, og efter de der vedtagne regler skal ordinært d. holdes hvert aar i Kristiania. De vigtigste samfund, som er repræsenteret deri, er adventisterne, baptisterne, den lutherske frikirke, den frie mission og metodisterne.

Disside'nter (lat. *dissidere*, afvige), d. s. s. dissenter (s. d.). En særlig historisk betydning har navnet d. faaet i Polen, hvor det betegnede alle kirkesamfund udenfor den rom. kirke. De mange stridigheder mellem denne og d. bidrog ikke lidet til det polske riges opløsning.

Dissimilatiōn (sprogl.), uligegjørelse af to lige lyd i samme ord, rammer særlig *l* og *r*; f. eks. nøgel af oldn. lykill (af lukke), vulgært balbere for barbere. Sml. Assimilation.

Dissimulēre (lat.), forstille sig; dissimulatiōn, forstillelse.

Dissipatiōn, spredning. Energiens d. (fys.), se Termodynamik.

Dissna, by i Rusland, guv. Vilna, ligger ved den 140 km. lange D.-elvs udløb i Düna; 6739 indb. (1897).

Dissociābel (lat.), uselskabelig; dissociēre, adskille, afpasse en forbindelse.

Dissociatiōn. Herved forstaar man en proces, ved hvilken en forbindelse ved ydre paavirkning (ophedning, opløsning i vand el. l.) mere eller mindre fuldstændig spaltes paa en saadan maade, at disse spaltningsprodukter ved paavirkningens ophør atter forener sig til den opr.

---

fredsommelig — ⓣ friedfertig, friedlich, friedliebend — ⓔ peaceable — ⓕ paisible, pacifique.

free ⓔ fri; ubesat; ligefrem, oprigtig; fripostig; ødsel; gavmild; gratis; rum (om vind); lens (for vand)· (be)fri; fritage; lense. **make f. with** tage sig friheder med; forgribe sig paa. **f.-and-easy** ugenert, flot, friskfyragtig; kameratslig; gemytligt samvær; klub(aften). **f.hold** eiendomsgaard. **f.holder** selveierbonde. **f.mason(ry)** frimurer(i).

freedom ⓔ frihed; privilegium; fripostighed.

freely ⓔ frit; villig (væk).

freeze ⓔ (lade) fryse (størkne); (bringe til at) stivne; blive (være) iskold, stiv af kulde; forfryse; frysning.

freezer ⓔ fryseapparat.

fregat — ⓣ Fregatte f — ⓔ frigate — ⓕ frégate f. **fregatfugl** — ⓣ Fregattvogel m — ⓔ man-of-war bird — ⓕ frégate f. **fregatskib** — ⓣ Fregatte f — ⓔ (full-rigged) ship — ⓕ trois-mâts (m) carré.

fregne — ⓣ Sommersprosse f, -fleck m — ⓔ freckle — ⓕ tache (f) de rousseur.

fregnet — ⓣ sommersprossig, -fleckig — ⓔ freckled — ⓕ couvert de (qui a des) taches de rousseur.

frei ⓣ fri(taget), ledig. **Freibauer** m, selveierbonde. **Freifrau** f, friherreinde, baronesse. **Freigabe** f, frigivelse. **frei-**

forbindelse. Enklest er forholdet ved ophedning. Vanddamp vil saaledes ved ophedning til 1000° og derover delvis spaltes i vandstof og surstof; ved ca. 3000° er omtr. de to tredjedele af vandmolekylerne spaltet i vandstof- og surstofmolekyler ($2H_2O = 2H_2 + O_2$). Betragtes altsaa forholdene ved en mellemliggende temperatur, f. eks. 2000°, saa vil man her have en blanding af surstof, vandstof- og uspaltede vandmolekyler, og forholdet imellem spaltede og uspaltede vandmolekyler vil holde sig uforandret, saa længe temperaturen ikke forandres, der indtræder altsaa en ligevegt; synker temperaturen, vil en del surstof- og vandstofmolekyler forene sig til vandmolekyler, medens en temperaturstigning vil bevirke, at flere vandmolekyler spaltes. Ogsaa salmiak dissocieres ved ophedning, idet den spaltes i ammoniak og klorvandstof ($NH_4Cl = NH_3 + HCl$), men ved afkjøling af dampene forener ammoniak og klorvandstof sig igjen til salmiak, saa at det hele faar udseende af en alm. sublimation. Saadanne processer, som ved opvarmning eller afkjøling (el. l. modsat rettede paavirkninger) kan gaa i modsatte retninger, kalder man reciproke processer. (Man benytter ved disse istedetfor lighedstegnet tegnet $\rightleftarrows$, altsaa f. eks. $NH_4Cl \rightleftarrows NH_3 + HCl$.) En særlig interesse har i den senere tid den elektrolytiske d. faaet, hvorom henvises til Elektrokemisk teori.

Dissolving views *[dizå'lviŋ vjūz]*, se Laterna magica.

Dissona'ns (eg. mislyd) kaldes en toneforbindelse, som ikke skaber harmonisk hvile, men kræver udløsning i en ren samklang, en afvigelse fra den rene harmoni, som rigtig benyttet kan være af betydelig virkning, især til at fremkalde urolige, oprørte og sønderrevne stemninger. Meget, der før ansaaes som utilladelige d., er nu fuldt anerkjendt.

Distance *[dista'ŋse]* (sjøudtr.), det antal kvartmil, som er udseilet siden et bestemt klokkeslæt, se Bestik.

Distanceforretning *[dista'ŋse-]*, den kjøbsforretning, hvorved varen sendes til kjøberen fra et andet sted, i modsætning til pladsforretning.

Distancefragt *[dista'ŋse-]* el. afstandsfragt. Naar et fartøi af en eller anden tvingende grund bliver forhindret fra at frembringe ladningen til bestemmelsesstedet, betales der i de fleste lande d., d. e. fragt beregnet efter længden af den udførte reise i forhold til den hele kontraherede reise.

Distancemaalere *[dista'ŋse-]*, se Afstandsmaalere.

Distancēre *[distaŋsēre]*, efterlade bag sig, er oprindelig et sportsligt udtryk, som skriver sig fra kapløb (-ridt). Et stykke fra maalet (f. eks. en vis brøkdel af den hele distance, 5 pct.) var opstillet en distancepæl. Naar første løber (hest) passerede maalet, maatte distancepælen være passeret af anden (tredje o. s. v.) løber (hest). I modsat fald var disse uberettiget til præmie (distancerede). I senere tid regnes ofte afstanden mellem maal og distancepæl («distancen») ud i tid.

Distanceridt *[dista'ŋse-]*, tilbagelæggelse af længere afstande tilhest. De stiller store krav til hests og rytters træningsgrad og energi samt til rytterens planlæggelse af ridtet paa grundlag af nøie kjendskab til hesten og vurdering af de forhold, hvorunder ridtet skal finde sted. Træningen tager særlig sigte paa muskulaturens udvikling i modsætning til det intense aandedrætsarbeide, som er hovedmaalet for træningen til de egentlige veddeløb. D. har ført til dyrplageri; men de er med visse mellemrum nødvendige, forat erfaring kan vindes med hensyn til hests og rytters ydelsesevne, uden at grænsen for denne overskrides. D. indgaar ofte som led i større af flere enkeltprøver sammensatte rytterkonkurrancer. Bekjendt er d. Berlin—Wien, 1892, 576 km., vundet af Stahremberg paa 71 timer 26 min. 59 sek. I Norge red 1895 Gedde Gardermoen—Toten, 156 km., i 9 timer 20 min. — D. forekommer ogsaa i cyklesport, paa baner i bestemt tid, 24 timer, 100 timer, eller paa bestemt afstand, 1000 km., 100 eng. mil, eller i terrænet («Sjælland rundt»), og i motorsport (Paris—Bourdeaux).

Di'stichon (græ.), dobbeltvers, i metriken en forbindelse af to vers, særlig det daktyliske, en forbindelse af heksameter og pentameter (s. d.).

Distingvēre (lat.), adskille, gjøre forskjel, behandle med udmerkelse; distingvēret, anseet, fornem.

Disti'nkt, kjendelig, tydelig, forstaaelig.

Distinktīōn (lat.). 1. Forskjel, begrebsadskillelse, tydelighed, fornemhed. — 2. (Mil.). Det sedvanlige navn paa gradmerke paa militær uniform for at angive, hvilken grad uniformens bærer indehar. I de fleste arméer bestaar d. af et større eller mindre antal snore eller stjerner rundt huen og ærmerne, paa halskrave eller skulderklaffer, af guld eller sølv for officerer, af farvede tresser for underofficerer; i de fleste mariner bruges guldsnore om ærmerne for officerer, tildels ogsaa for underofficerer. Vor armés d. er følgende: For general: Til daglig uniform bredt guldbaand om huen og vaabenkjolens krave samt paa kappens skulderklaffer; til gala tykke guldfrynser paa epauletterne og desuden hat med strudsfjær. Generalmajor har endvidere 1, generalløitnant 2 og general 3 sølvstjerner paa krave, skulderklaffer og epauletter. — For stabsofficerer (oberst, oberstløitnant, major): rundt huen og ærmerne en bred guld- eller sølvsnor og nedenfor denne 3 smale snore for oberst, 2 for oberstløitnant, 1 for major. Alle stabsofficerer har dernæst en guld- eller sølvsnor om vaabenkjolens krave samt til gala guld- eller sølvfrynser paa epauletterne. — Kapteiner og ritmestre har 3, premierløitnanter 2 og sekondløitnanter 1 smal guld- eller sølvsnor om hue og ærmer undtagen ved generalstaben, krigsskolen og Norske Jægerkorps, der istedetfor ærme-d. har det tilsvarende antal stjerner paa vaabenfrakkens krave og kappens skulderklaffer. — Alle officerer har portepé af guld i sabelheftet; til parade har alle endvidere rødt skjerf om livet og alle undtagen generaler og generalstabsofficerer, der har hat med rød og blaa fjær, samt krigsskolens og Jægerkorpsets officerer, der har sort fjærbusk, pompon af guld eller sølv i huen. — Fanejunker (ved kavaleriet standartjunker, ved artilleriet stykjunker), der er høieste underofficersgrad, har officers uniform med skjerf til parade, men uden d. undtagen en guld- eller sølvsnor rundt en klaf paa ærmerne. — Af de øvrige underofficerer har kommandersergent 3, furér 2 og sergent 1 snor af samme farve som uniformens paspoiler om huen og ærmerne samt desuden romerske tal, henholdsvis III, II, I paa epauletterne. Til parade har de endvidere pompon i paspoilfarven i huen. Underofficersportepéen

---

gebig gavmild. **Freigebigkeit** f, rundhaandethed. **Freigeist** m, fritænker. **Freigelassener** m, frigiven. **freihalten** holde fri; betale for. **Freilager** n, frilager; bivuak. **freilagern** bivuakere. **freimachen** frigjøre; frankere. **Freimut** m, frimodighed. **freisprechen** frifinde, frikjende. **Freisprechung** f, **-spruch** m, frifindelse, frikjendelse. **Freistatt, -stätte** f, fristed, asyl. **freistehen** staa ledig; staa (en) frit for. **Freistelle** f, friplads. **freistellen** stille frit for, henstille. **Freitreppe** f, stentrap (foran huset). **Freiwerber** m, frier, beiler (paa en andens vegne). **Freizügigkeit** f, flyttefrihed.

freidig — (t) unbefangen, keck; freimütig — (e) intrepid, dauntless, undaunted; (tillidsfuld) confident, cheerful — (f) (kjæk) plein de courage, hardi; (frimodig) franc; (ligefrem) simple, naturel; (tillidsfuld) plein de confiance.

freidighed — (t) Unbefangenheit, Keckheit, Freimütigkeit f — (e) intrepidity, dauntlessness, confidence — (f) courage m; hardiesse; franchise; simplicité; confiance f.

freien (t) egte; bortgifte; gifte sig; fri, beile.

Freier (t) m, frier, beiler.

Freierei (t) f, frieri.

freight (e) fragt(e). **freightage** fragt, betaling. **freighter** befragter.

Freiheit (t) f, frihed.

har sølvdusk. Korporaler har rød dusk (sabelbaand) i bajonet eller sabel samt en paspoil rundt skulderklafferne. Reserveunderbefal, som udtages blandt de vernepligtige menige, har en krone i paspoilfarven paa venstre overærme. — Vor marine benytter følgende d.: admiral, viceadmiral, kontreadmiral har om ærmerne henholdvis 5. 4 og 3 guldgaloner, hvoraf næstnederste er 36 mm., de øvrige 12 mm. brede. Paa epauletter og vaabenkjole henholdvis 3, 2 og 1 sølvstjerne. — Kommandør har 4 guldgaloner, den nederste 23 mm., de øvrige 12 mm. brede. Kommandørkaptein, kaptein, premierløitnant og sekondløitnant har henholdvis 4, 3, 2 og 1 guldgaloner af 12 mm.s bredde. Den øverste galon danner et øie opover. Officerer af sanitets-, intendantur- og haandverkskorpset har samme slags d. som sjøofficerskorpset, dog mangler forannævnte øie paa øverste galon, der desuden for sanitetsofficerer er kantet med rød, for intendanturofficerer med blaa paspoil. Underofficerer af 1ste og 2den grad har henholdsvis 2 og 1 vinkler af 23 mm. bred guldgalon paa ærmerne, underofficerer af 3dje og 4de grad henholdsvis 2 og 1 vinkler af 12 mm. bred guldgalon.

Distŏmeæ, se I k t e r.

Distorsiōn, se F o r s t u v n i n g.

Distribuatiōnsformel, indstiftelsesordene ved nadveren.

Distributīve tal (gram.), fordelingstal, kaldes en art taladjektiver, der betegner, at tallet gjentages. Saaledes har t v e n d e, t r e n d e opr. havt betydningen «to, tre til hver» eller «to, tre ad gangen».

District of Columbia, se C o l u m b i a.

Distrikt betegner i Norge forskjellige administrative inddelinger, saaledes læge-d., lensmands-d., havne-d. Efter fængselsloven af 13 okt. 1857 udgjorde hver kjøbstad og hvert amt et fængsels-d. Men dette ophævedes fra 1 april 1904, da staten overtog d.s-fængslernes forvaltning (fængselsloven af 12 dec. 1903). Med hensyn til stortingsvalg udgjør en (eller flere) kjøbstæder samt hvert amt et valg-d. Ethvert saadant, hvorfra vælges flere stortingsrepræsentanter, inddeles i saa mange valgkredse, som d. skal vælge repræsentanter (grundlovens §§ 57—59 samt lov nr. 1 af 7 april 1906).

Distriktsforsamling var under den indtil 1906 gjældende inddirekte valgordning navnet paa det møde af valgmændene, som under amtmandens eller magistratens ledelse valgte distriktets stortingsrepræsentanter.

Distriktskommando er hos os betegnelsen for den militære myndighed, som har inden kommandodistriktet, 1. at føre kommandoen over alle der stationerede afdelinger af de forskjellige vaaben, forsaavidt deres anvendelse angaar, ligesom over fæstninger og batterier, 2. at vaage over krigsberedskabet i sin almindelighed, 3. at udøve den øverste militære politimyndighed samt 4. at træffe afgjørelser med hensyn til repræsentation o. l. — Landet er inddelt i 6 kommandodistrikter: 1ste akershusske, 2det akershusske, Kristiansandske, Bergenske, Trondhjemske og Tromsø kommandodistrikt, tilsvarende vedkommende brigadedistrikt og Tromsø stift, med infanteribrigadechefen (chefen for Tromsø stifts forsvar) som distriktskommandochef. Undtagelser fra den almindelige regel danner Oscarborg og Tønsberg befæstninger, der henhører under fæstningsartilleriets chef, samt eksercerpladsen Gardermoen, der ligger under generalstabschefen.

Di'strito federa'l, forbundsdistriktet i Mexico, 1499 km.² med 476 413 indb. (1900), deles i hovedstaden Mexico og fire underdistrikter.

Ditfurth, F r a n z W i l h. v o n, friherre (1801—80), t. folkevisesamler, særlig bekjendt for sine samlinger af tyske historiske folkeviser. Af hans mange verker kan nævnes «Fränkische Volkslieder», «Die historischen Volkslieder des Siebenjährigen Krieges».

Dithyra'mbe (græ.), hos grækerne en sang til ære for Dionysos, afsunget under dans og fløitespil; af denne digtart har muligens den attiske tragedie udviklet sig; bevaret er d. af Bakchylides.

Ditmarsken, marsklandet i det vestlige Holsten mellem Elben og Eideren, beboedes i middelalderen af sachser og friser. Erobredes af Karl den store og kom omkr. 1060 under greverne af Stade som len under Bremens erkebiskop. Tilhørte i 12 aarh. forskjellige og blev omkr. 1200 erobret af Danmark, men gav sig efter 1227 atter under Bremen. I det indre hævdede D. dog stor selvstændighed under en egen bondeforfatning, erkebispens fogder mistede fra 15 aarh. magten, der gik over til de «48» (12 valgte bønder fra hvert af de fire distrikter), som mødtes paa torvet i Heide. I 14 og 15 aarh. vergede D. tappert sin frihed mod de holstenske grever; Gerhard IV faldt 1404 i kamp med det. 1474 indlemmede keiseren D. i Holsten og forlenede dette til Kristian I. Da D. negtede at anerkjende ham, forsøgte kong Hans og hertug Fredrik at erobre landet; febr. 1500 rykkede disse med omkr. 15 000 mand, hvoriblandt junker Slentz' landsknegte, ind i D. og indtog Meldorf, men led ved Hemmingstedt et frygteligt nederlag overfor D.s bønder, der begunstigedes af sumpe og oversvømmelser. 1559 gjorde Fredrik II og hans brødre et nyt forsøg paa at erobre D.; 14 juni besatte Johan Rantzau Heide, hvorefter landet deltes mellem seierherrerne, men længe bevarede en vis selvstændighed. 1773 kom hele D. under Danmark, hvor det forblev til 1864.

Di'to, se D i t t o.

Ditten, T h o r v o n (1860—), n. diplomat, søn af apoteker Hans Selchier v. D. (1820—91). Efter at have taget juridisk embedseksamen indtraadte D. 1883 i norsk-svensk udenrigstjeneste, blev attaché 1885, 2den sekretær i udenrigsdepartementet i Stockholm 1887, chef for dettes handels- og konsulatafdeling 1891. 1900 blev han kabinetsekretær (ekspeditionschef). Imidlertid havde han tillige gjort tjeneste i Wien, Konstantinopel, Madrid og London. 1903 blev han minister i Rom. Juni 1905 frasagde han sig sin stil-

(Fot. af L. Forbeçh.)

Thor von Ditten.

---

freilich ⓣ rigtignok, ganske vist, vel; jo vist, visselig.

frein ⓕ m, bidsel; (fig.) tøile, tømme; (de la langue) tungebaand; bremse.

Freitag ⓣ m, fredag.

Freite ⓣ f, frieri.

frelatage, frelatement ⓕ m, **frelatation, frelaterie** f, forfalskning.

frelater ⓕ forfalske.

frelateur ⓕ m, forfalsker.

frêle ⓕ svag, skrøbelig.

freloche ⓕ f, haar, net.

frelon ⓕ m, (zool.) gjedehams.

frelse — ⓣ Rettung, Errettung, Befreiung f; (rel.) Heil n, Erlösung f — ⓔ rescue, preservation; liberation; (rel.) salvation; (sikkerhed) safety — ⓕ salut m, délivrance f.

frelsesarmeen — ⓣ Heilsarmee f — ⓔ the Salvation army — ⓕ l'armée (f) du salut.

frelse vb — ⓣ (er)retten, befreien; (rel.) erlösen — ⓔ save, preserve; free, rescue — ⓕ sauver, délivrer.

frelser — ⓣ Retter; Erretter; (Kristus) Heiland, Erlöser m — ⓔ saver, preserver, rescuer; (Kristus) Our Saviour — ⓕ sauveur, libérateur m.

freluche ⓕ f, dusk, kvast.

freluquet ⓕ m, laps, nar, vindbøitel.

frem — ⓣ hervor, vorwärts; (f. og tilbage) hin und her — ⓔ forth, forward, on; (f. og tilbage) backwards and forwards, to and fro, up and down — ⓕ en avant;

ling i det unionelle diplomati og stillede sig til den norske regjerings raadighed, bistod ved organisationen af Norges udenrigsdepartement og diplomati og var høsten s. a. norsk ombud ved Karlstad-overenskomsternes undertegnelse i Stockholm. 21 mars 1906 blev han udnævnt til minister i Berlin.

Dittenberger, Wilhelm (1840—1906), t. klassisk filolog, f. i Heidelberg, 1874 professor i Halle; har særlig gjort sig fortjent ved sine arbeider over og udgaver af græske indskrifter.

Ditters von Dittersdorf, Carl (1739—99), østerr. komponist, kapelmester og forstembedsmand hos fyrstbiskopen af Breslau, senere understøttet af en anden velynder, i sin tid den genialeste tyske sangspilkomponist næst Mozart, med stor fantasi, idérigdom, lune og formsans, violinvirtuos, ven af Glück og Haydn. Af hans 28 operaer har dog kun «Doktor og apoteker» holdt sig til vor tid. Forøvrigt ca. 100 symfonier, oratorier, kantater, messer, motetter m. m.

Dittersbach. 1. By i Preussen, prov. Schlesien, ca. 60 km. s.v. f. Breslau; 11 463 indb. (1905). Stenkulsgruber og fyrstikfabriker. — 2. By i Böhmen. I nærheden ligger de maleriske D.-klipper.

Dittes, Friedrich (1829—96), t. pædagog, begyndte som folkeskolelærer, men blev efter at have studeret i Leipzig subrektor i Chemnitz 1865, seminardirektør i Gotha og 1868 i Wien indtil 1881. D. var 1873—79 medlem af den østerr. rigsdag. Han bygger i sin pædagogik paa Beneke og har foruden «Schule der Pädagogik», et meget læst verk, udgivet pædagogiske tidsskrifter samt en bog om det æstetiske i dets pædagogiske betydning.

Ditto (fork. do.), det sagte, samme slags, bruges for at undgaa gjentagelser.

Dittografi (græ.), dobbeltskrivning, betegner i filologien en feil i en forfattertekst, der beror paa, at nogle bogstaver, et eller flere ord urigtig er skrevet to gange.

Dittrich, Ottmar (1865—), t. sprogforsker, f. i Wien. Har udgivet første bind af et stort verk «Grundzüge der Sprachpsychologie» (1903), «Die Grenzen der Sprachwissenschaft» (1905), «Ueber Wortzusammensetzung», en række afhandlinger i «Zeitschrift für röm. Philologie» 1898—1904.

Diu, port. ø i Indien, ved sydspidsen af halvøen Kathiawar n.v. for Bombay. Øen er knapt 4 km.² og har omtr. 15 000 indb., hvoraf omtr. 11 000 i byen D., som har en god, befæstet havn. Der produceres endel salt (fem saltverker). Portugiserne besatte D. i 1515, og byen har udstaaet mange kampe i tidens løb.

Diureïder, se Ureider.

Diurēse, urinafsondring, i regelen betegnelse for den i et døgn udskilte urinmængde. Normalt er denne omkr. 1500 cm.³ Ved visse sygdomme, ved sukkersyge f. eks., kan den stige til 5000 cm.³, undertiden endnu høiere; ved febrile sygdomme, ved nyre- og hjertesygdomme og ved sparsom tilførsel af vædske kan d. formindskes.

Diurētika, lægemidler, som forøger urinafsondringen. Hertil regnes forskjellige vegetabilier som enebær. birkeblade o. a., der i regelen gives som te. En paalideligere virkning faaes ved anvendelse af midler, der paavirker hjertet og derved blodtrykket, f. eks. digitalispræparater, strofantus og diuretin.

Diu'rna, det gamle Linnéiske navn paa dagsommerfuglene (s. d.).

Diurnāle (lat.) er et udtog af breviariet (s. d.), som indeholder de saakaldte *horæ diurnæ*, d. e. de kanoniske tider fra laudes til complet.

Dīus Fīdius (lat.), en italisk gud for troskab, som muligvis stod i forbindelse med Jupiter; romerne svor ved ham (*me D. F.*, saa sandt hjælpe mig D. F.).

Div. (lat.), d. e. divide, del; forkortet betegnelse paa recepter; ogsaa fork. for divius, diva.

Diva (lat.), den guddommelige; 1. i den rom. keisertid betegnelse for en blandt guderne optaget keiserinde; 2. anvendes nu om berømte kunstnerinder, især sangerinder.

Divān (pers.), arkiv, statsraad, forsamling, forsamlingsværelse; bruges dernæst om de i et saadant værelse opstillede sofaer. Ved d. betegnes ogsaa samlingen af en enkelt digters sange (medens en antologi fra forskjellige digtere kaldes sefīne); i denne betydning er ordet blevet kjendt gjennem Goethes «West-östlicher Diwan».

Divelsklør (sjøudtr.), bjelkeklør, redskab, som bruges ved indlastning af bjelker; bestaar af et par jernkroger med en strop af taug eller kjetting.

Divelsplanker (sjøudtr.), slingreplanker; fæstes langskibs for at støtte last eller ballast mod slingring.

Diverge'ns (lat.), 1. linjers tiltagende bortfjernelse fra hinanden (se Rækker), 2. meningsafvigelse. Divergere, 1. løbe fra hinanden (om linjer), 2. være af forskjellig tænkemaade.

Dive'rse (lat.), forskjellig; i bogholderi om forskjellige varer, konti eller debitorer.

Diverti'kel, udbugtning paa et rørformet organ, f. eks. tarmen eller paa et hulorgan som urinblæren. D. kan være en normal dannelse, f. eks. paa tarmen, men kan ogsaa opstaa ved sygelige forandringer, f. eks. i spiserørets væg.

Divertime'nto (ital.), tidligere en løst sammenføiet række af stykker for kammermusik, nu nærmest en potpourri eller et let, ørefaldende forlystelsesstykke uden bestemt form; divertissement.

Dividalen, en over tre mil lang, trang skogdal (furu og birk), der fra Maalselvens østligste bygd, Øverbygden, Tromsø amt, i sydlig retning fører ind mod den svenske grænse. Dalen, der er spredt bebygget og uden offentlig veiforbindelse, gjennemstrømmes af Dividalselven (nedslagsdistrik 1344 km.²). D.-elven danner flere mindre og to større fosser, Divifossene, der næsten helt er indelukket i vakre jettegryder.

Dividalsgruppen betegner efter K. Pettersens inddeling en omkr. 200 m. mægtig lagrække af konglomerat, sandsten og lerskifere i det nordlige Norge. D. hviler direkte paa grundfjeldet og kan efter fossilfund i tilsvarende skifere i Sverige ansees for at være af kambrisk alder.

Divided skirts *[divai'ded skə̄ts]* el. kun divided, delt kjole, reformdragt for kvinder, som bestaar af vide benklæder og anvendes istedetfor kjoleskjørt, især som sportsdragt o. l.

Dī'vide et i'mpera (lat.), del og hersk, udtryk for den fremgangsmaade, naar man har flere modstandere, at gjøre dem indbyrdes uenige, bekjæmpe dem enkeltvis og saaledes lettere seire (romernes politik).

Divide'nd, se Division.

(f. med dig) avance! sors (d'ici, de là)!; (med brevet) montrez, laissez voir, donnez!

fremad — ⓣ vorwärts — ⓔ forward, onward — ⓕ en avant.

fremblomstre — ⓣ hervor-, emporblühen, hervorspriessen — ⓔ put forth blossoms, spring up, rise — ⓕ se développer, s'épanouir.

frembringe — ⓣ hervorbringen, erzeugen — ⓔ produce, yield, generate — ⓕ produire, causer; tirer des sons de . . .

frembringelse — ⓣ Hervorbringen n: Erzeugung; Schöpfung f, Erzeugnis, Produkt n — ⓔ producing, production; (konkret) produce, product — ⓕ production; création; opération f; (konkret) ogs. produit m.

frembrud — ⓣ An-, Einbruch m — ⓔ outbreak; peep (of day), (day-)break; (at night)fall — ⓕ (à la) pointe, (au) point (du jour); (à la) tombée (de la nuit).

frembyde — ⓣ darbieten — ⓔ present, offer — ⓕ offrir, présenter.

frembære — ⓣ vorbringen; (seinen Dank) abstatten — ⓔ express, offer, present; return (his personal thanks) — ⓕ présenter; offrir.

fremd ⓣ fremmed. **Fremdenbett** n, gjesteseng, **-zimmer** n, gjesteværelse.

Fremde ⓣ f, udland.

fremdeles — ⓣ ferner(hin), ausserdem; weiter — ⓔ still; moreover, furthermore; further,

Divide'nde kaldes den del, som efter fordeling falder paa enhver parthaver i et interessentskabsforhold; benyttes især i konkurs om de alm. fordringshaveres tilfaldne anpart af boets nettoværdi og om aktionærers aars-d. i aktieselskaber. D. beregnes regelmæssig procentvis af kapitalen (se ogsaa A k t i e).

Dividēre, se D i v i s i o n.

Dividivi (bot.), de paa garvesyre rige belge af *cæsalpinia coriaria,* et træ fra det tropiske Amerika.

Divinatiōn (lat.), 1. evne til at forudane det fremtidige (dertil hos romerne varselsvæsen, spaaprestera lærdom o. s. v.); 2. i det rom. retsvæsen en retslig afgjørelse af, hvem af to eller flere anklagere, der melder sig, skal vælges til at føre klagen.

Divinitēt (lat.), guddom.

Divīsi el. d i v. i et orkesterpartitur betyder, at vedkommende strygeinstrumenter skal dele de anførte stemmer mellem sig som enkeltstemmer.

Divisiōn (lat.), ligedeling. 1. (Regn.). D. er den fjerde regningsart, det omvendte af multiplikation. Ved d. findes det tal, **k v o t i e n t e n**, som angiver, hvormange gange et givet tal, **d i v i s o r**, indeholdes i et andet givet tal, **d i v i d e n d e n**. D.s rigtighed prøves ved «divisor gange kvotient lig dividend». At udføre en d. kaldes at **d i v i d e r e**, og tegnet herfor er : eller en brøkstreg. — 2. (Mil.). Benævnelsen d. opkom i det 18 aarh. som betegnelse for større troppeenheder, sammensat af forskjellige vaabenarter. I vor tid skilles mellem: a. **i n f a n t e r i-d.** (el. armé-d., i Norge og Sverige kaldt arméfordeling), i regelen den mindste troppeenhed, som organisationsmæssig er sammensat af alle troppearter, saa den kan optræde fuldt selvstændig i felt under kamp. Infanteristyrken er gjerne 12 bataljoner eller mere og styrken ialt 12—16 000 mand; b. **k a v a l e r i-d.** (opsættes ikke hos os) bestaar af kavaleri (16—24 eskadroner) og ridende artilleri (2—3 batterier) samt undertiden mitraljøser og ingeniører; c. **a r t i l l e r i-d.** (hos os artilleribataljon) bestaaende af 2—3 batterier. — 3. (Maritimt). D. er den mindste selvstændig manøvrerende enhed ved større flaadestyrkers taktiske inddeling. Hver d. bestaar af flere (i alm. 4) ensartede fartøier.

Divīsor, se D i v i s i o n.

Dīvra, se D i b r a.

Dīvus (lat.), guddommelig, hos romerne tilnavn for mennesker, som var optaget blandt guderne, særlig for keiserne, f. eks. D. Julius, betegnelse for Cæsar som gud.

Dix, J o h n A d a m s (1798—1879), nordamer. officer og politiker; deltog i krigen mod England 1812—15; 1833 statssekretær; 1845—49 medlem af senatet, 1861 finansminister i Buchanans kabinet; var demokratisk sindet, men arbeidede dog energisk for unionens bestaaen. 1866—69 minister i Paris og 1873—75 guvernør i staten New York. Hans søn M o r g a n D. udgav «Memoirs of J. A. D.» (2 bd., 1883).

Di'xi (lat.), jeg har talt, ofte anvendt som angivelse af, at en tale el. l. er sluttet. D. **e t l i b e r a v i (s a l v a v i) a n i m a m m e a m**, jeg har talt og befriet (frelst) min sjæl, nu har jeg sagt min mening, saa jeg har intet ansvar, hvis man ikke vil rette sig derefter.

Dixon *[di'ksən],* W i l l i a m H e p w o r t h (1821—79), eng. forfatter; vakte tidlig opmerksomhed ved en artikelserie «London prisons» i «The daily news» og redigerede 1853—69 tidsskriftet «Athenæum». D. har skrevet flere biografier: «William Penn» (1851) og «The personal history of Lord Bacon» (1860). Sine mange reiser beskrev han i interessante reisebeskrivelser: «The Holy Land» (1865), «New America» (1867), «Free Russia» (2 bd., 1870).

Dixon *[di'ksən],* by i Nordamerika, staten Illinois, 150 km. v. f. Chicago, ved Rock River; 7917 indb. (1900). Kornmøller, sagverk, jernindustri.

Dizain *[dizɛ̃']* (fr., af *dix,* 10), betegnelse for et digt paa 10 verslinjer.

Dizful, by i Persien, se D i s f u l.

Diǣresis (gram), opløsning af en diftong (s. d.) i to stavelser (sml. den dobbelte udtale af Kain, Kristian); (i antike vers) fast ordafslutning ved enden af en versfod, sml. C æ s u r.

Diǣt er den ernæringsmaade, som egner sig for det enkelte individ efter de forskjellige forhold, hvorunder han lever, efter hans alder, konstitution, beskjæftigelse o. s. v. I snævrere forstand er d. den kostmængde og kostsammensætning, som gives under forskjellige sygelige tilstande. For det sunde individ gjælder kun særlige diætetiske forskrifter i barnealderen. Det spæde barn maa kun nyde melk i passende blandinger (se B a r n e p l e i e), senere gaaes, dog med indskrænkning af kjød i de første barneaar, over til alm. kost. Ved denne kommer det an paa, at der er et passende forhold mellem de kvælstofholdige næringsmidler, f. eks. kjød, og de kvælstoffri fedtstoffe og kulhydrater, omtrent som 1 : 5. Hvad angaar mængden, pleier f. eks. kostregulativet for mænd af den gjennemsnitlige legemsvegt at kræve ca. 120 gr. eggehvide, 56 gr. fedt og 500 gr. kulhydrater (se N æ r i n g s m i d l e r) pr. individ og dag under forudsætning af et middels tungt legemligt arbeide. Der er dog strid om, hvorvidt ikke den nævnte eggehvidemængde er større end nødvendigt. I de senere aar er der reist en ret kraftig bevægelse i retning af en forøgelse af kulhydrater og planteeggehvidestoffe, den saakaldte **v e g e t a r i a n s k e** d., der efter sine strengeste regler ganske forbyder nydelsen af kjød, eg o. s. v., men hvis videnskabelige begrundelse endnu ikke ligger klar. — Overfor syge falder den alm. diætetiske behandling i tre hovedgrupper: feber-d., den roborerende d. og afmagrings-d. Ved siden heraf spiller den specielle diætetik en stor rolle ved behandlingen af de enkelte organsygdomme, mave- og tarmsygdomme, nyrelidelser o. s. v., og ved enkelte konstitutionelle sygdomme som sukkersyge (s. d.). Ved **f e b e r-d.** er det navnlig mængden af eggehvidestoffe, som indskrænkes, og de gives kun i den lettest fordøielige form, f. eks. som melk. Hovedmidlet er kulhydrater i form af havresuppe, bygsuppe o. l. I det hele er kvantiteten formindsket ved de akute febrile sygdomme. Derimod er d. kraftigere og rigeligere ved de kronisk febrile tilstande, f. eks. tuberkulose. — Ved den **r o b o r e r e n d e** d. gjælder det at tilføre patienten saa meget næringsstof som mulig. Den anvendes hos rekonvalescenter, hos tuberkuløse, nervøse o. s. v., og da store kvanta af eggehvide- og fedtstoffe paavirker fordøielseskanalen skadelig, er det navnlig kulhydratmængden, som forøges. Denne d. støttes i regelen af styrkende midler som jern, kinin o. a., medens alkohol ikke mere

---

again; (and so) forth, on — (f) de plus, encore; toujours.

Fremdling (t) m, fremmed.

fremdrage — (t) hervorziehen, an den Tag bringen — (e) draw forth; bring to light — (f) (re)tirer; produire; révéler; publier.

fremelske — (t) ziehen, fördern — (e) grow, raise, rear; (fig.) cherish, foster, foment — (f) élever, cultiver; encourager; protéger; faire naître.

fremfor — (t) vor — (e) before, above, beyond, in preference to, rather than — (f) avant; plus que; (f. alt) ogs. par-dessus tout.

fremfusende — (t) übereilt, unbesonnen, unbedachtsam — (e) headlong, precipitate, impetuous — (f) étourdi, inconsidéré, brusque.

fremfusenhed — (t) Unbesonnenheit, Übereilung f — (e) precipitancy, impetuosity — (f) étourderie, brusquerie f.

fremfærd — (t) Eifer m, Entschlossenheit f — (e) efficiency, energy — (f) énergie, activité f. Se ogs. adfærd.

fremføre — (t) dar-, (her)vorbringen, anführen; ausrichten — (e) adduce, advance — (f) offrir; proférer; dire, rapporter, exposer; alléguer (des raisons); faire (ses excuses).

fremgaa — (t) hervorgehen, sich ergeben — (e) be evident, appear — (f) résulter, ressortir, s'ensuivre (de).

fremgang — (t) Fortschritt, -gang, Erfolg m; Förderung f — (e)

anvendes, da dens gavnlige virkninger ikke opveies af de skadelige. — Afmagrings-d. anvendes navnlig ved fedtsyge (s. d.).

Diæter (af lat. *dies*, dag), dagpenge, den pr. dag beregnede godtgjørelse, som en person med offentligt hverv erholder for sin befatning med og under dette. Oftest betegner d. den løn pr. dag, som embedsmænd og andre offentlige ombud oppebærer i tillæg til sin faste løn, naar de befinder sig paa reiser eller udfører et offentlig'opdrag udenfor sit embedsdistrikt eller udenom sin embedsgjerning. D.s størrelse er gjerne fastsat ved lov; denne er forskjellig efter embedsmandens stilling og løn; herfor har man i Norge efter lov om skyds- og diætgodtgjørelse af 10 juli 1894 fire klasser. — D. kaldes ogsaa den løn, som ydes medlemmer af en lovgivende forsamling for den tid, de opholder sig ved dennes sæde, og uanseet, om godtgjørelsen beregnes pr. dag, session eller aar. I Norge oppebærer stortingets medlemmer 12 kr. pr. dag, i Danmark rigsdagsmændene 6 kr.; i de fleste nationalforsamlinger er d. meget høiere, i de Forenede stater endog 18 000 kr. om aaret. Som middel til (antagelig) at forkorte stortingssessionernes længde har man hos os foreslaaet, men hidtil forkastet indførelse af faste d. for stortingsmændene.

Diætēter, i det attiske retsvæsen i oldtiden offentlige voldgiftsmænd, 60-aarige borgere, som afgjorde privatprocesser; deres kjendelser kunde indankes for folkedomstolene.

Diæteti'k, læren om diæt (s. d.).

Diöcēs (græ.-lat.), 1. i den senere rom. keisertids provinsforfatning en underafdeling af præfekturen (s. d.); 2. i det kirkelige sprog en erkebiskops eller biskops jurisdiktion, (erke)bispedømme.

Djabalpur, Djadsjpur og andre navne i Indien paa Dj., se Japalpur, Jajpur o. s. v.

Djābir ibn Haijān, arab. naturforsker og filosof, under hvis navn (i den latiniserede form Geber) fremtræder en række skrifter, der danner grundlaget for middelalderens kemi og guldmagerkunst.

Djagata'i (d. 1241), yndlingssøn af Djingis-kan, efter hvis død han erholdt Turkestan med Samarkand som hovedstad. D. var afholdt og agtet viden om, saa at man med hans navn forbandt begrebet af det ædle og uforfalskede. D. er saaledes ogsaa blevet betegnelse for det i Turkestan talte østtyrkiske sprog i betydning af et «rent, uforfalsket» tyrkisk.

Djaina, en indisk religiøs (eller rettere ateistisk) sekt, som opstod samtidig med buddhismen og traadte i opposition saavel til denne som til brahmanismen. Den har navn efter Djina, «seierherren» (ogsaa kaldt Mahāvīra, «den store helt»), tilnavn paa munken Vardhamāna, ophavet til denne sekt. D. vil, i lighed med buddhismen, opnaa befrielse fra sjælevandringen (nirvana), men søger at vinde dette ved yderliggaaende askese. Dette saavelsom deres tro paa sjælens udødelighed (og deres lære om verdens evighed) gjorde den i sammenligning med dens konkurrent langt smageligere for brahmanerne; medens buddhismen maatte fortrække, har d. holdt sig i Indien indtil vore dage, tæller nu ca. 2 mill. tilhængere og har vundet indgang hos den formuende kjøbmandsstand i de store byer. Den har derfor evnet at opføre pragtfulde og kostbare templer og klostre som f. eks. templet paa bjerget Abu i det vestlige Indien med dets storartede søilehal.

Dja'kova, by i Albanien, vilajetet Kosovo, 32 km. n.v. for Prizren, ved Kreno, bielv til Hvide Drin; 21 000 indb., som er meget krigerske.

Djakovár (Djakovo), by i Slavonien, komitatet Veröcze; 6824 indb. (1900). D., som er sæde for en rom.-katolsk biskop, har en prægtig domkirke; betydelig vinavl.

Djalalpur, se Bukefala.

Djalo, Nordøst-Afrika, oase ved nordgrænsen af den Libyske ørken straks ø. for oasen Audjila, ca. 230 km. s.ø. for den Store Syrte, ca. 200 km.[2] med ca. 100 000 daddelpalmer. Indbyggerne, ca. 6000 arabisk-talende berber, som er fanatiske muhammedanere af senussisekten, behersker handelen paa den Libyske ørken, særlig med Kufra-oaserne i s. Den største oaseby er Lebba.

Djambi, Bating-Hari-D., elv paa Sumatra, rinder ud paa østkysten paa omtr. 1 ° n. br.; omtr. 600 km. lang. Omkring elven ligger den hollandske vasalstat D., omtr. 50 000 km.[2] med omtr. 76 000 indb. Det indre er næsten ukjendt.

Djāmī, Mevlānā Abdurrahmān (1414—92), Persiens sidste virkelig store forfatter. Vistnok vandrede ogsaa han, som saa mange andre, i den store digter Hāfiz' spor, men ved sit talents universalitet beherskede han alle arter af lyrik. Blandt hans romantiske digte er «Jusuf og Suleika» det mest berømte. Hans bedste prosaverk (med talrige vers indimellem) er «Behāristān» (vaarens have), en efterligning efter Saadīs «Gulistān» (rosenhaven). Hans samlede verker er udgivet 1890 i Khanpur.

Djapara, se Japara.

Djatter (dschat), arisk folk i det østlige Belutsjistan og det nordvestlige Indien, navnlig i Sind og Pandsjab samt i Radsjputana, hvor de udgjør hovedmassen af befolkningen, men beherskes af de langt faatalligere radsjputer. D. er i gammel tid indvandret fra v. og er, med undtagelse af de østligst boende, forblevet uberørt af brahmanismen; blandt dem hersker derfor intet kastevæsen. Deres samfund er delt i mange smaa stammer og stater. De bekjender sig i v. til Islam, i ø. til Sikhreligionen.

Djauf, se Dsjof.

Djebado, se Djerba.

Djebēl (arab.), «bjerg», og sammensætn., se Dsjebel.

Djedda, se Dsjidde.

Djehol (Sjehol), se Tsjøng-tø.

Djelalabad, se Dsjelalabad.

Djelāl-eddīn Muhammed, se Akbar.

Djelāl eddīn Rūmī (1207—73), fremragende pers. digter og en af de betydeligste repræsentanter for den sufiske mysticisme; fra 1233 lærer i teologi og lovkyndighed i byen Konja i Lilleasien; han er stifter af den saak. Maulevija (efter D.s tilnavn maulā, «herre»), en af de mest anseede dervish-ordener. Hans «divan» indeholder hans lyriske digte. Særlig berømt er hans «Methnevī» («dobbeltvers»); trods sit enorme omfang er dette verk fra først til sidst høit poetisk; det skildrer det store kredsløb: jeget flyder ud fra Gud og naar gjennem stenens, plantens, dyrets, menneskets og engelens mellemstadier tilbage til jegets opløsning og gjenforening med

---

progress, proficiency, advancement — (f) progrès, succès m, réussite; prospérité f; développement m.
fremgangsmaade — (t) Verfahren n — (e) mode (manner) of proceeding, plan, method, line of action — (f) procédé m, pratique, méthode, manière (f) d'agir.
fremherskende — (t) vorherrschend — (e) (pre)dominant, prevalent, prominent, paramount — (f) prédominant.
frembjælp(e) se fremme.
frembolde se fremhæve.
fremhæve — (t) hervorheben, betonen — (e) set off, show; lay stress on, emphasize — (f) faire (res)sortir; relever; dessiner (les formes), marquer (la taille); appuyer sur, accentuer, relever.
frémir (f) suse, bruse; surre; bæve, klinge; sitre, gyse, skjælve.
frémissement m, sus(en) osv.; sitren osv.
fremkalde — (t) hervorrufen, erregen; erwecken — (e) occassion, produce, elicit, call forth; (fotogr.) develop — (f) faire naître; provoquer, susciter, produire; donner lieu à; exciter (l'admiration); (fotogr.) développer.
fremkaldelse — (t) Hervorrufen n — (e) calling forth; development — (f) provocation f; développement m.
fremkomme med se fremføre.
fremkommelig — (t) fahrbar; (ikke f.t) nicht durchzukommen — (e) passable, practicable, available

guddommen. Gud aabenbarer sig i alt, i alle ting gjenfinder mennesket guddommen og sluttelig sig selv.

Djem (Zizim) (1458—94), tyrk. prins, yngre søn af sultan Muhammed II; gjorde fordring paa tronen imod sin ældre broder Bajazet II, men blev slaaet ved Jenischehir 1481 og flygtede til johanniterne paa Rhodos. Disses stormester d'Aubusson fik af Bajazet 50 000 dukater aarlig for hans bevogtning, men solgte ham dog senere til pave Innocens VIII. 1494 tvang Karl VIII af Frankrige pave Alexander VI til at udlevere ham, men underkjøbt af sultanen havde paven i forveien givet ham en langsomt virkende gift.

Djemsji'd, hos perserne en mytisk konge, som skal have ført folket nordenfra ind i Iran, grundlagt dets gudsdyrkelse, lært det akerbrug o. s. v.; det var en guldalder, hvori menneskene var evig unge og ikke kjendte sygdom. Siden blev han overmodig, folket reiste sig mod ham, og det onde fik magt paa jorden.

Djenné, Nordvest-Afrika, befæstet by i den franske koloni Øvre-Senegal (i det tidligere Fulbe-rige Massina) under ca. 13° 50' n. br. i en sumpig egn ved Nigers bielv Bani, med ca. 10 000 indb. Næst Timbuktu en af Sudans vigtigste handelspladse.

Djennet, djannat (arab.), «have», med art. al-djannat, «haven», d. e. det muhammedanske paradis med alle dets materielle tillokkelser. Den mystiske retning sufismen kjender flere «paradiser», i betydning af stadier inden det aandelige liv, lige fra djannatu 'l-afāl («gjerningernes paradis») indtil djannatu'z-zāt, hvori man er forenet med guddommen.

Djerba, Nord-Afrika, fransk ø i Gabes-bugten (Lille Syrte) lige ved kysten af det sydøstlige Tunis under ca. 33° 40' n. br., 640 km.² med ca. 40 000 indb. (mest berber). Størstedelen af øen er meget frugtbar og producerer grønsager og frugt, som modnes tidligere her end paa fastlandet. De vigtigste byer er D. (Suk) og el Adjim. I oldtiden kaldtes D. Lotophagitis el. Meninx med byen Girba.

Djerid, Schott el-, fransk Nord-Afrika, stor saltsjø (ca. 5000 km.²) i det sydlige Tunis under ca. 33° 30' n. br., 22 km. indenfor Gabes-bugten (Lille Syrte). D. er den østligste og største af schott'erne s. f. Atlas og ansaaes tidligere ligesom disse for en depression, hvorfor Roudaire 1874 fremsatte sit projekt om at gjennemskjære Gabes-eidet og omdanne denne schott-egn til en bugt af Middelhavet. Men nu har nyere undersøgelser godtgjort, at D. ikke som de andre ligger under, men endog 20 m. over Middelhavets niveau og saaledes neppe kan betragtes som en tidligere arm af dette. D. er muligens identisk med oldtidens Tritonis palus. Landet n. f. D. kaldes Biled ul Djerid.

Djevad pasha, Achmed (1850—1900), tyrk. general og statsmand; 1869 adjutant hos sultan Abdul-Asis, befæstede 1877—78 Shumla, 1884 brigadegeneral og 1884—88 tyrk. befuldmægtiget minister i Montenegro. 1889 guvernør paa Kreta og dæmpede oprøret der. 1891—95 storvezir, øverstkommanderende paa Kreta i krigsaaret 1897, blev feltmarskalk 1898 og chef for armékorpset i Damaskus.

Djezair (flert. af arab. Djezîre) el. fuldstændigere Djezair-i-Bahr-i-Sefid (det Hvide havs øer), tyrk. vilajet, omfatter øerne i det nordlige og østlige Ægæerhav, er 6900 km.² stort og har 322 300 indb. Hovedstaden er Chios.

Djibuti, Nordøst-Afrika, vigtig sjøby og frihavn i fr. Somaliland paa sydsiden af Tadjura-bugten s. f. Bab el Mandeb-strædet, med ca. 15 000 indb. D., som blev fransk 1895, har skudt sterk vekst og er nu en moderne by med store fremtidsmuligheder. I modsætning til sin konkurrent Aden (i Arabien) har D. nemlig i Abessinien et stort og rigt opland, hvormed D. er forbundet ved jernbane til Harrar i s.; om kort tid vil denne blive fortsat mod v. til Abessiniens hovedstad Addis Abeba.

Djidde, se Dsjidde.

Djidjelli, Nordvest-Afrika, sjøby i Algerie, prov. Constantine, med 6376 indb. (1901). D. er den gamle føniкiske by Igilgilis. Fransk 1839.

Djihād (arab.), anstrengelse, iver, betegnelse for den hellige religionskrig som muhammedanerne fører mod de vantro, og som gjennem Koran og tradition er dem paalagt som en hellig pligt, saafremt de anderledes troende ikke er villig til at antage Islam eller til at betale en skat som vederlag for at faa udøve sin religion. De sufiske mystikere betragter dette som «den mindre krig» (al-djihādu'l-asghar), medens kampen mod ens egne lyster gjælder for dem som «den større krig» (al-djihādu'l-akbar).

Djihangīr (d. e. verdenserobreren), eg. Nureddin Muhammed Selim (1569—1627), Indiens stormogul 1605—27, søn af Akbar d. store; regjerede fredelig, var tolerant i religiøse sager, tillige meget kunstelskende og førte et pragtfuldt hof. D. lod sig beherske af sin favoritinde, den skjønne perserinde Nur-Djihān, d. e. verdens lys.

Djilolo, se Halmahera.

Djingis-kan, eg. Temudjin (1162—1227), mongolsk erobrer, søn af Jisugai Boghatur, en mægtig kriger s.ø. for Baikalsjøen. D. undertvang først en række oprørske horder, derpaa nomadefolkene i Amurlandet, og 1203 stod alle mongolstammer under ham. D. gik nu mod de tyrkiske stammer, som beseiredes, og 1206 antog han paa en stor forsamling af de mægtige mongolhøvdinger navnet D., d. e. mongolsk Tschingis-kan, den mægtige fyrste. I Nord-Kina overvandt D. tatardynastiet Kin, herjede landet og erobrede Peking 1215; drog derpaa mod Turkestan 1219, gjorde Khovaresmien til en ørken, plyndrede Buchara, Khiva og Samarkand, herjede Persien og provinserne Lahore og Peschawar i Indien. 1222 trængte mongolerne over Kaukasus frem til Krim og D.s søn Tschutadjin slog de russiske fyrster ved Kalkaelven 1223, men D. selv drog 1225 mod ø. mod riget Tangut v. for Peking og døde der. D. nærede en fatalistisk tro paa sin mission som «Guds svøbe», men var forøvrigt en raa kriger, hensynsløs og beregnende, ganske blottet for følelser. [Litt.: Edmann, «Temudschin der Unerschütterliche» (1862).]

Djinn, de gamle araberes betegnelse for de usynlige, overmenneskelige, tildels venlige, men især fiendtligsindede magter, aander, dæmoner, hvoraf de troede sig omgivet; der er to kjøn af dem, og de er istand til at forplante sig. De holder fortrinsvis til i ørken og vildnis; kan undertiden have dyreskikkelse. Foruroligende sygdomme og dødsfald skyldes dem; men det var ogsaa dem, hvorfra de gamle digtere fik sin inspiration.

— Ⓕ praticable; (for vogn) carrossable; (for skib) navigable.

fremkommelighed — Ⓣ Fahrbarkeit f — Ⓔ availableness, practicability — Ⓕ viabilité; navigabilité f.

fremkomst — Ⓣ Entstehung, Erscheinung f — Ⓔ appearance — Ⓕ apparition f. Se ogs. ankomst.

fremlaan — Ⓣ Ausleihen (n) einer geliehenen Sache — Ⓔ loan at second hand — Ⓕ prêt (m) d'une chose empruntée.

fremleie — Ⓣ Aftermiete f — Ⓔ under-, sub-letting — Ⓕ relocation, sous-location f.

fremlokke — Ⓣ hervorlocken — Ⓔ lure out (forth), elicit — Ⓕ faire venir; tirer (des sons de).

fremlyse — Ⓣ hervorleuchten, -gehen — Ⓔ appear, be clear (plain); shine out — Ⓕ éclater; résulter, ressortir.

fremlægge — Ⓣ vorlegen — Ⓔ produce, lay on the table — Ⓕ produire, exhiber; présenter, soumettre (qc à q); mettre sous les yeux de q.

fremmane — Ⓣ citieren, heraufbeschwören — Ⓔ call (conjure) up, evoke, raise; summon up in one's mind — Ⓕ évoquer; (fig.) ogs. provoquer.

fremme — Ⓣ da, zur Stelle; (weiter) vorwärts; zur Schau — Ⓔ (in, out) there, on the spot; (leave smth) about; (far) forward — Ⓕ là, y; en vue; ne pas (être) serré; (bien) avant, avancé, (plus) loin.

Djirdjeh, se G i r g e.

Djof, se D s j o f.

Djokjakarta, by paa Java, 20 km. fra sydkysten, omtr. 60 000 indb. Jernbaneknudepunkt. D. er hovedstad i et residentskab af samme navn, 3109 km.² med omtr. 850 000 indb.; det er en frugtbar slette med flere vulkaner, producerer kaffe, sukker, indigo, tobak. D. dannede før sammen med Surakarta det mægtige rige Mataram og staar endnu nominelt under sultanen af D., som imidlertid mod en pension har afstaaet sine rettigheder til hollænderne.

Djolān, se D s j o l a n.

Djolība, fr. Vest-Afrika, de indfødtes navn paa Niger i dens øvre løb med n.ø.-lig hovedretning, mellem ca. 10 ° og 14 ° n. br. paa en strækning af ca. 900 km.

Djonke (djunke; kines. skib), gammel skibsform i Kina; indtil 500 tons, bred og kort, lavere i midten med høit for- og agterkastel, tre master med latinerseil; bruges mest til kystseilads, ogsaa til krigsbrug og sjørøveri.

Djub, se J u b a.

Djūdī, al- (arab.), det bjerg, hvorpaa Noahs ark landede (Koran 11,46), sandsynligvis Montes Gordyaci mellem Armenien og Mesopotamien.

Djungel, se J u n g l e.

Djunke, se D j o n k e.

Djupedalsfossen. 1. Vakkert vandfald i Holselven, mellem Hovsfjorden og Holsfjorden, Hol herred, Hallingdal. — 2. Vandfald (7.5 m.) i Unna, der falder i Jøsenfjorden, Suldal herred, Stavanger amt.

Djúpivogur, Island, handelsplads paa Østlandet ved Berufjords munding med god havn.

Djupvand (-v a t n), hyppig forekommende navn paa vande. Specielt nævnes 1. D. paa grænsen mellem Aal og Hol i Hallingdal, et 26.8 km.² stort, fiskerigt vand, 1114 m. o. h. D. har afløb gjennem elven Urunda til Hallingdal. — 2. D. ved Geirangerveien, et 2.8 km.² stort vand, ved vandskillet mellem Østland og Vestland, 1038 m. o. h. Nær vandet D j u p v a s s h y t t e n, hotel med skydsstation, straks før nedstigningen til Geiranger.

Djupvik, gaardklynge med dampskibsanløb, post og telegraf ved fjorden Sørfolden i herredet af samme navn, Nordlands amt. Stedet, der ligger nær endepunktet for en eventuel Nordlandsbane, har god veiforbindelse over Fauskeeidet til Fauske ved Skjerstadfjorden. Forøvrigt er D. et hyppig forekommende navn paa gaarde og bugter langs Norges kyst.

Djurdjura, fr. Nord-Afrika, fjeldkjede i Lille Atlas i Algerie, ø.s.ø. f. Alger; dens høieste top er Lella Khedidja, 2308 m.

Djurgården, er en til Stockholm bys omraade hørende halvø i ø. f. bydelen Östermalm, i øst begrænset af fjorden Lilla Värtan og i syd af Saltsjön, som fører ind til «Stockholms ström»; størrelsen er 15.7 km.² el. 15 700 maal. D. bestaar af en nordlig stor del og en sydlig liden del, skilt fra hverandre ved D.-brunnsviken og D.-brunnskanalen. D. er temmelig flad og dækket af vakker skog, naaleskog og lidt ekeskog. Som navnet antyder, har D. engang været jagtmark, men nu er dyrene (hjortene) flyttet bort. I den nordre del af D. har baade stat og kommune i den senere tid bygget mange store anlæg, kaserner, elektricitets- og gasverk, idrætsparker etc., og her har den svenske forening for skiløbningens fremme anlagt en skibakke (med en udgift af 63 000 kr.). Naar man taler om D., mener man i daglig tale i almindelighed blot den sydlige del. Her ligger det berømte friluftsmuseum Skansen og det storartede Nordiska museet. Her er ogsaa det bekjendte udfartssted Hasselbacken og andre forlystelsessteder, hvor der om sommersøndage er et livligt folkeliv. Spredt omkring er mange vakre villaer og slotte, deriblandt Rosendal, bygget af Karl Johan.

Djurklou, N i l s G a b r i e l, friherre (1829—1904), sv. folklorist, kulturhistoriker og arkæolog. Han viede det meste af sit liv til studium af Sveriges folkeliv og oldtid og fik stiftet Närkes fornminnesförening 1856. Senere foretog han arkæologiske undersøgelser i Mellem- og Syd-Sverige. D. har bl. a. udgivet «Ur Nerikes folksprak och folklif», «Om svensk fornforskning», «Om svenska ortnamn».

Djursland (d. e. Dyrsland), den store jyske halvø, som ligger ø. for en linje fra Kalø vik til Randersfjords munding, og som ender i Fornes (Jyllands østpynt). Paa østkysten lange kalkklinter. Gjennem hele D., fra Grenaa til Randersfjord, gaar den store Kolindsund-dal (i forhistorisk tid et sund, siden en sjø, nu udtørret; laveste punkt 2 m. under havet).

Djævelen (græ. *diabolos*, bagvaskeren), Satan (hebraisk modstanderen), ondskabens fyrste. — I det gamle testamente omtales d. først i de senere skrifter efter landflygtigheden: Job. 1, 6 ff.; 2, 1 ff.; Sach. 3, 1 ff.; 1 Krøn. 21, 1, jfr. maaske 2 Krøn. 18, 20 ff. I det gamle testamentets apokryfer udvikles læren videre, idet d. med henblik paa 1 Mos. 3, 1 ff. betragtes som ophav til synden i verden (Visd. 2, 24). De pseudepigrafiske skrifter giver en fyldigere lære om d. Han er oprindelig god engel, som af misundelse mod Adam gjør oprør mod Gud og til straf nedstyrtes fra himmelens herlighed. Han hersker over dæmonerne (s. d.) og de faldne engle. — I det nye testamente omtales d. hyppig baade i evangelierne og de apostoliske breve. Han benævnes ikke blot d. og Satan, men ogsaa med en række andre navne, som karakteriserer hans væsen: «modstanderen», «fienden», «den onde», «fristeren», «Beelzebub» (s. d.), «Belial» (s. d.), «denne verdens fyrste», «de onde aanders fyrste», «manddraberen», «løgneren og løgnens fader», «denne verdens gud», «vore brødres anklager», «dragen, «den gamle slange». Med hensyn til stederne se en konkordans. Derimod er «Lucifer» intet bibelsk navn; det indføres først af kirkefædrene ud fra en misforstaaet fortolkning af Es. 14, 12. Det nye testamente indeholder ingen positiv lære om d.s oprindelige væsen og førtidige fald, men taler kun om den aandelige og timelige nød, som han gjennem synden fører over mennesket. Jesu Kristi gjerning er at overvinde d.s magt og at oprette Guds rige paa jorden. — I kirkens lære har d. navnlig i ældre tid havt en fremtrædende plads. Det ligger i den jødisk-kristelige religions monoteistiske karakter, at man afviste den manikæiske dualisme, som betragter d. som et evigt urvæsen ved siden af Gud. I modsætning hertil lærte kirken, at d. var en skabt personlig engel, som (af hovmod eller misundelse) reiste sig mod Gud og blev nedstyrtet fra himmelen. Hans væsen er derefter ganske

---

fremme vb — (t) (be)fördern — (e) forward, further, promote, advance; take in hand — (f) favoriser, protéger, encourager; (fremskynde) hâter, accélérer, (faire) avancer; (lette) faciliter; (forslag) faire passer; faire (sa volonté).

fremme sb — (t) Förderung, Beförderung; Beratung f — (e) furtherance, promotion, encouragement, advancement — (f) progrès m; favorisation, protection f; avancement m; facilitation f; (hurtig f.) urgence f.

fremmed — (t) fremd; (sb) Fremder, Fremdling, Gast m — (e) strange; (udenlandsk) foreign, alien; (cold and) distant; (sb) a stranger, foreigner, (gjest) visitor, (gjester) company, party — (f) étranger (m); étrange; (gjester) du monde, (gjesterne) le monde, les invités, les hôtes, la société, la compagnie. **fremmedbog** — (t) Fremdenbuch n — (e) visitors' book — (f) registre m (des voyageurs). **fremmedherredømme** — (t) Fremdherrschaft f — (e) foreign dominion — (f) domination (f) étrangère. **fremmedord** — (t) Fremdwort n — (e) foreign word — (f) mot (m) étranger.

fremmelig — (t) weit fortgeschritten, entwickelt; zeitig, frühreif — (e) advanced, forward — (f) précoce, avancé; (frugt) hâtif.

fremmelighed — (t) Frühreife, Vorzeitigkeit f — (e) forwardness — (f) précocité, hâtivité.

fremmenfor se foran.

identificeret med det onde. Han har bragt synden og dermed døden ind i verden og søger vedblivende at styrke og bevare mennesket i det onde. — I den folkelige gudsfrygt spillede d. i ældre tid en meget stor rolle. Navnlig i oldtiden og middelalderen indgik de bibelske tanker om d. en nøie forbindelse med mange hedenske forestillinger. Sygdomme, særlig sindssygdomme, ulykker, pest o. l. tilskreves d.s umiddelbare indgriben. Djævleuddrivelse (eksorcisme, s. d.) blev et led af kirkens liturgi. Folkefantasien forestillede sig d. under mange fantastiske former, man talte om djævlepagt, som et menneske kunde slutte med d. (jfr. Faustsagnet). Et særlig uhyggeligt udslag gav folketroen sig i hekseprocesserne, som fortsattes længe ogsaa i de protestantiske lande. — Disse og andre sørgelige konsekvenser af den folkelige fromhed førte til, at læren om d. blev gjenstand for megen kritik. Siden rationalismens og Schleiermachers tid har den kritiske teologi stillet sig mere eller mindre afvisende overfor forestillingen om d., idet man enten ganske benegter d.s eksistens eller betragter tanken om d. som et billedligt udtryk for det ondes princip.

Djævlebesvergelse, se Eksorcisme.

Djævlebroen, en i 1830 bygget, bekjendt stenbro (8 m.s spændvidde) over elven Reuss paa St. Gotthardsveien i kanton Uri, Schweiz. Broen fører over den fossende elv i 30 m.s høide i et vildt fjeldlandskab. Den gamle D. fra 1728, lidt nedenfor den nye, styrtede helt sammen i 1888. En anden D. fører over den vilde Sihlslugt ved Einsiedeln, Schweiz.

Djævlerokker *(myliobatidæ)* har piskformet hale med rygfinne ved haleroden, men mangler halefinne. Omfatter de største af alle rokker. Eks.: Vampyrrokken *(ceratoptera vampyrus)* bliver over 3 m. lang, ørnrokken *(myliobatis aquila)* ca. $1^1/_2$ m., den eneste art af d., som er fundet hertillands (Kristianiafjorden).

Djævlespillet (diabolo), navnet paa et legespil, til hvilket der benyttes to træpinder, forbundet med en tynd snor, samt en dobbeltkegle. Træpindernes længde varierer mellem 30 og 50 cm.; dobbeltkeglen, som kan være af metal (i saa tilfælde er den hul) eller træ, er omkr. $^1/_6$ saa lang som træpinderne. Spilleren, der holder en pinde i hver haand, søger med vippende bevægelser at faa djævelen (dobbeltkeglen) til ved rotation at balancere paa snoren. Ved fortsat øvelse kan der naaes saa stor behændighed, at djævelen kan kastes i veiret til en betydelig høide og gribes paa snoren igjen. Spillet antages at stamme fra Kina. Det er spillet her i Europa allerede for flere hundrede aar siden. Efter en hvileperiode paa omkr. 70 aar gjenoptoges det i 1906 og var det følgende aar det mest yndede legespil for børn i hele den civiliserede verden.

Djævleøen, fr. ø paa kysten af Guayana (Syd-Amerika); forvisningssted. Her sad Dreyfus fangen fire aar(1895—99).

Dl., forkortelse for deciliter = $^1/_{10}$ liter.

Dlūgosz *[-gåš]*, Jan (1415—80), polsk historieskriver Var i lang tid som sekretær knyttet til biskop Olesnicki, blev kannik i Krakov og benyttedes oftere i diplomatiske sendelser til udlandet. Sit sidste leveaar blev han erkebiskop i Lemberg. Hans hovedverk er «Historia polonica» i 12 bøger, en ypperlig skrevet fremstilling, som, skjønt ukritisk paa mange punkter, er værdifuld ved sin stoffylde.

D. M., i England forkortelse for doctor of music, doktor i musik.

D. m. (ital.), d. e. destra mano, med venstre haand, alm. forkortelse i musiken.

Dm., forkortelse for decimeter = $^1/_{10}$ meter.

Dmi'triev, Ivan Ivanovitsj (1760—1837), rus. statsmand og digter. Justitsminister 1810—14. Har skrevet lyriske digte, en del udmerkede fabler og satirer, det episk dramatiske digt «Jermak» m. v., altsammen i et let og behageligt sprog.

Dmi'triev (Dmitrosvapsk), by i Mellem-Rusland, guv. Kursk; 7315 indb. (1897). D. har en græsk kirke, middelskole, linvæveri, handel med korn, talg og hør.

Dmi'trij, se Dimitrij.

Dmi'trov, by i Rusland, guv. Moskva, 68 km. n. for Moskva; 4550 indb. (1897). Byen har flere kirker, hvoriblandt den prægtige Uspenskijdom, fabriker for sæbe, klæde og læder. I sept. holdes her et stort marked.

Dmi'trovsk, by i Mellem-Rusland, guv. Orel, ved Nerussa; 5295 indb. (1897). Handel med korn, ruslæder og hansker.

Dmocho'vski, Franciszek Ksawery (1762—1808), polsk politiker og forfatter. Stiftede sammen med Niemcewicz «Videnskabsvennernes selskab i Warschau», der spillede en betydelig rolle lige til 1831. Har som forfatter særlig gjort sig fortjent ved en række udmerkede oversættelser, saasom af Homer, Vergil, Milton o. fl. Døde som professor i retorik og poesi i Warschau. — Hans søn, Franciszek D. (1801—71), er ogsaa kjendt som en flittig oversætter og tillige som kritiker og bladudgiver.

D-moll toneart har som fortegn et ♭ for noten H. D. akkord er d, f, a.

Dnjepr, elv i Rusland, Europas tredje længste (efter Volga og Donau), udspringer paa omtr. 56 ° n. br. s. for Valdaihøiderne og i nærheden af Volga og Dyna. Den gaar først mod s., saa mod v. og saa igjen mod s. indtil Kiev. Den optager paa denne del af sit løb Beresina og Pripet fra v. og Desna fra ø. (ved Kiev). Den møder nu Karpaternes udløbere og tvinges derved mod ø.; den vestlige bred er høi, optil 130 m. over elven, den østlige derimod ofte lav og steppeagtig. Ved Jekaterinoslav bøier den igjen mod s., og nu afbrydes dens hidtil noksaa stille løb af mange stryk (rus. *porogy* og *zabory*). Saa gaar den mod s.v., danner altsaa en lignende bue som Don, og falder ud i Sortehavet i en stor «liman». Dens stryk er blot farbare i flomtiden, men ovenfor er elven altid seilbar. Dens længde er omtr. 2150 km., d. e. næsten fire gange Glommen, vanddistriktet er omtr. 524 000 km.^{2} Der er stor trafik paa elven, og der drives ogsaa et lønnende fiske i den nedre del. D. staar i en tarvelig kanalforbindelse med Østersjøen.

Dnjepr-bjergene, en høidestrækning langs høire bred af elven Dnjepr, i de rus. guv. Kiev, Jekaterinoslav og Cherson. De er kun 242 m. høie.

Dnjepr—Bug-kanalen forbinder Pripets bielv Pina med Bugs bielv Muchavets, den er 80 km. lang, 10.6 m. bred, 1.5 m. dyb og har 22 sluser. Afstanden fra det Sorte hav til Østersjøen denne vei er 2614 km.

Dnjepr-steppen kaldes i videre forstand den store steppe, som udbreder sig i det sydlige Rusland paa begge

---

fremmøde sb — ⓣ Erscheinung f — ⓔ appearance; attendance — ⓕ arrivée, (for retten) comparution f.

fremover — ⓣ nach vorne — ⓔ forward — ⓕ en (par) devant.

fremragende — ⓣ hervorragend — ⓔ prominent, eminent, leading; foremost, outstanding — ⓕ éminent, marquant, remarquable.

fremre — ⓣ der vordere — ⓔ fore, anterior, more forward — ⓕ antérieur, de devant.

fremrykket — ⓣ vorgerückt — ⓔ advanced — ⓕ avancé.

fremrykning — ⓣ Vorrücken n — ⓔ advance, onward march — ⓕ avancement m, marche en avant, approche f.

fremsende — ⓣ (hin-, ein)senden — ⓣ forward, transmit — ⓕ envoyer.

fremsendelse — ⓣ (Ein-, Ab)sendung f — ⓔ forwarding, transmission — ⓕ envoi m.

fremsige — ⓣ hersagen — ⓔ recite, deliver — ⓕ réciter, débiter.

'fremsigelse — ⓣ Hersagen n — ⓔ recital, recitation, delivery — ⓕ récitation f.

fremskreden — ⓣ vorgeschritten — ⓔ advanced, forward — ⓕ avancé.

fremskridt — ⓣ Fortschritt m — ⓔ progress, proficiency — ⓕ progrès m. **fremskridtsparti** — ⓣ Fortschrittspartei f — ⓔ progressive party — ⓕ parti (m) avancé, les progressistes.

sider af Dnjepr, mellem Dnjestr i v., Don i ø., det Sorte og det Asovske hav i s. og guv. Charkov, Poltava og Kiev i n.; i snævrere forstand den del af steppen, som ligger i guv. Jekaterinoslav, mellem Dnjepr og Don. Steppen er i det nordlige frugtbar, i det sydlige tør og sandet, i det hele tyndt befolket og lidet opdyrket.

Dnjestr (oldtidens Tyras el. Danastris, tyrk. Turla), elv i det s.ø.-lige Europa, udspringer paa Karpaterne, i Galizien, rinder i sydøstlig retning mellem de rus. guv. Podolien og Cherson paa nordsiden og Bessarabien paa sydsiden og munder ud i en 28 km. lang og 7 km. bred liman af det Sorte hav ved Akjerman. D.s længde er 1387 km. og dens vanddistrikt 76 862 km.²; til Rusland hører 827 km. af elven og 42 751 km.² af vanddistriktet. D.s bredde er 150—225 m., paa sine steder er den meget dyb og fiskerig, kan befares af skibe og flaater og er derfor af stor betydning for det s.v.-lige Rusland.

Do svarer i det italienske musiksprog til noten C hos os.

Do., forkortelse for d i t t o.

Doān (Vadi D.), lang, dyb dal i det sydlige Arabien, landskabet Hadramaut.

Dobbelt B (𝄫) som fortegn for en note formindsker tonens høide med to halve, altsaa 𝄫 for H = A. Hovednoten faar tillægget e s e s, f. eks. d e s e s = C.

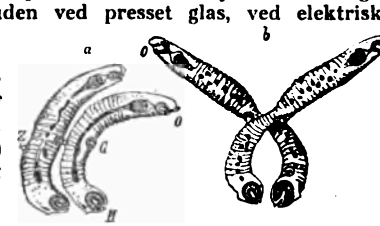
Dobbeltbrydning er det fænomen, at en lysstraale i visse legemer deler sig i to. D. fremtræder smukkest ved gjennemsigtig kalkspat (islandsk spat). Lægges et

Dobbeltbrydning i kalkspatkrystal.
(Efter la Cour og Appel, «Historisk fysik».)

stykke af en saadan krystal paa et beskrevet papir, sees skriften dobbelt gjennem krystallen. Lysstraalerne deler sig i krystallen i to, den ordinære, som følger de alm. brydningslove, og den ekstraordinære, som i alm. ikke ligger i indfaldsplanet, og hvis brydningsforhold afhænger af indfaldsvinkelen. De to straaler er polariserede lodret paa hinanden. D. optræder ved alle krystaller undtagen de regulære, desuden ved presset glas, ved elektriske isolatorer i elektr. felt (Kerrs fænomen) o. s. v. D. er opdaget (1669) af dansken Rasmus Bartholin (1625-98)

Dobbeltdyret *(diplozoon paradoxum)*, monogen ikte (se I k t e r), snylter paa gjellerne af visse ferskvandsfiske. De unge dyr er langstrakte

Dobbeltdyret *(diplozoon paradoxum)*.
(Efter Boas' «Zoologi» med tilladelse.)
a to unge individer, som holder paa at forbinde sig med hinanden; b forbindelsen fuldbyrdet; G sugeskaalen paa bagsiden; Z rygtap; O mund; H bagende.

med to sugeskiver ved forenden og flere ved bagenden. Disse forbinder sig efter en tid parvis med hinanden og vokser fuldstændig sammen, saaledes at der dannes et x-formet «dobbeltdyr». Først efter denne sammenvoksning opnaar de hermafroditiske dyr kjønsmodenhed.

Dobbeltbund. Større jernskibe har foruden den egentlige bund en inderbund, som strækker sig gjennem hele skibets længde omkr. 1 m. over yderbunden. Den skal tjene som sikringsmiddel mod huller i yderbunden, fremkaldt ved grundstødning o. s. v. Rummet mellem de to bunde er delt i mindre afdelinger.

Dobbeltforhold eller det anharmoniske forhold mellem to punktpar *(A, B* og *C, D)* paa en ret linje er forholdet $\frac{CA}{CB}:\frac{DA}{DB}$; hvis dette er lig —1, ligger punkterne harmonisk. I projektivgeometrien er dette forhold af stor vigtighed, da det bliver uforandret ved projektion, hvorfor egenskaber ved punktrækker, der udtrykkes ved dette forhold, bevares ved projektion. Ogsaa mellem fire linjer gjennem samme punkt eksisterer et d., nemlig d. for de fire punkter, hvori en ret linje overskjærer de givne.

Dobbeltforsikring kaldes det, naar samme gjenstande eller samme interesser forsikres mod samme fare for samme tid og paa samme maade i flere selskaber, saaledes at den samlede forsikringssum overstiger det forsikredes virkelige værdi. D. strider mod de almindelige forsikringsbetingelsers hovedregel, at forsikringen ikke skal føre til vinding, og er i enkelte landes lovgivning udtrykkelig forbudt. D.s retsfølger er forøvrigt omtvistet.

Dobbeltforslag er en kort forsiring foran en tone, bestaaende af to toner, den ene nedenfra den anden ovenfra eller omvendt; se hosstaaende eksempel.

Dobbeltgjænger, en person, som efter folkeovertroen antages at kunne optræde paa to forskjellige steder samtidig. Af de to skikkelser er den ene mennesket selv, den anden et skyggebillede. Denne sidste kan enten være lig personen eller være i dyreham (hamløberi). Beslegtet med troen paa d. er troen paa fylgjer og vardyvle. Oprindelsen til forestillingen om d. synes at ligge dels i en primitiv tro paa, at sjælen forlader legemet, naar man drømmer, dels i hallucinationer. — D. kaldes i det daglige liv ogsaa en person, som saa paafaldende ligner en anden, at de let forveksles.

Dobbeltgreb kaldes haandens samtidige greb paa to eller flere strenge paa et instrument.

Dobbelthannet, diplostemon (s. d.).

Dobbeltkānon er i mus. to kanon i kontrapunktistisk samvirken.

Dobbeltklostre kaldtes klostre, som omfattede baade munke og nonner. I regelen var munkenes bolig adskilt fra nonnernes ved høie mure, ligesom de hver havde sine adskilte pladse i kirkens kor. Saadanne d. fandtes i ordenen Fontevrauld, hos birgittinerne og trappisterne.

Dobbeltkor er to særskilte halvkor (i regelen hvert bestaaende af fire stemmer), som samvirker med hinanden, enten samtidig eller afvekslende eller i andre kombinationer. Eksempler findes i Meyerbeers «Hugenotterne» og Wagners «Lohengrin».

---

fremskudt — (t) vorgeschoben — (e) advanced — (f) avancé.

fremskynde — (t) beschleunigen, (be)fördern — (e) hasten, accelerate, expedite, quicken; help (hurry) on, precipitate — (f) accélérer, hâter, presser; pousser; avancer; forcer, doubler, presser (le pas).

fremspring — (t) Vorsprung m — (e) projection; (tags) barge-course — (f) saillie f.

fremst — (t) vorderst, vordere — (e) anterior, foremost, front — (f) le premier, le plus avancé; antérieur, de devant. **først og f.** — (t) zuvörderst, vor allen Dingen — (e) primarily, before all, in the first instance — (f) avant tout, surtout.

fremstaa — (t) auf-, hervortreten; (-ende) vorspringend, hervorragend; vorquellend(e Augen) — (e) step forward (forth), present one's self, arise; (-ende) projecting, jutting (out), prominent, outstanding — (f) se présenter; (ap)paraître; (-ende) saillant, en saillie, proéminent.

fremstamme — (t) herstammeln — (e) stammer forth, out — (f) balbutier, bégayer.

fremstille — (t) darstellen — (e) represent; (rolle) personate, embody; (kemisk) exhibit; (sig) appear, (re)present one's self — (f) représenter, figurer; (paa teatret) jouer; (skildre) (dé)peindre, décrire; (udvikle) exposer; (sig) se présenter (à, devant).

Dobbeltkryds (𝄪 el. ×) foran en note forhøier tonen med to halve toner, f. eks. × for C = D.

Dobbeltkvartet er en enkeltkvartet af to sangere paa hver stemme.

Dobbeltled, rachitis, engelsk syge (s. d.).

Dobbeltlændet kalv, kalv med unaturlig sterk udvikling af lændens, krydsets og især laarets muskulatur; brystkassens bredde ogsaa unaturlig stor. Forekommer mest hos de svære marskracer i Holland, Øst-Friesland, Holstein, Jylland o. fl. Kalvene egner sig ikke for opdræt, de fedes som gjødkalve. Aarsagen til abnormitetens fremkomst ukjendt.

Dobbeltmyntfod, se Myntfod.

Dobbeltplog, plog med to eller flere ploglegemer, se Plog.

Dobbeltpunkt (mat.) er et punkt af en kurve, hvor kurven skjærer sig selv og derved danner en sløife. En ret linje gjennem dette punkt skjærer kurven i to sammenfaldende punkter uden at være en tangent.

Dobbeltrevet, se Rev og Kuling.

Dobbeltsalt, se Salte.

Dobbeltslag er en rask forsiring foran en hovednote, bestaaende af 3 toner, hvoraf den mellemste er den samme som hovednoten. Angives i regelen med tegnet ∾ over denne. Kromatiske afvigelser angives med ♯, ♭ eller ♮ under eller over dette tegn. D. har forskjellige former.

Dobbeltspat kaldes en gjennemsigtig varietet af kalkspat, som er sterkt dobbeltbrydende. Findes i ganske betydelig mængde i basalten ved Helgestad nær Eskefjord paa Islands østkyst. Anvendes i polarisationsapparater.

Dobbeltspor. Naar en bane har flere tog, end der kan fremføres paa ét spor, lægges der et spor ved siden af det andet. Paa saadan dobbeltsporet bane løber togene altid i samme retning paa hvert spor. En dobbeltsporet banes trafikevne øges ved anlæg af signalstationer mellem de egentlige stationer. Jo tættere signalstationerne ligger, desto hyppigere kan togene følge efter hinanden. Hvor d. ikke strækker til, anvendes flere spor. Ved 4-sporet bane anvendes et par spor for hurtigtog og det andet par for langsommere tog. I Norge har kun strækningen Kristiania—Lillestrømmen d.

Dobbeltstjerner, stjernepar, hvis indbyrdes afstand i regelen ikke overstiger 1/2 bueminut, og som derfor kun skjelnes ved kikkertens hjælp. Studiet over d. begyndte, da Chr. Mayer i Mannheim 1778 beskrev 80 af ham selv iagttagne «fiksstjernedrabanter», hvorefter W. og J. Herschel, W. og O. Struve, Burnham o. fl. opdagede saa mange d., at deres antal nu gaar op over 13 000. Opløsning af d. med ringe afstand lykkes bedst, naar komponenterne er lige klare, og er et godt prøvemiddel for kikkerters optiske kraft. Med et fint mikrometer, anbragt paa en kikkert, der forstørrer nogle hundrede gange, maales dels komponenternes afstand, som ofte ligger under 1/2 buesekund, dels deres positionsvinkel, den vinkel, stjernernes forbindelseslinje danner med deklinationscirkelen gjennem hovedstjernen; den maales i grader helt rundt fra n. gjennem ø., s. og v. Man skjelner mellem optiske d., hvis komponenter sees nær hinanden, kun fordi de tilfældig staar næsten i samme retning, og fysiske d., hvor de virkelig danner et system. Det sidste bevises dels ved en fælles egenbevægelse i aarenes løb, dels ved, at de to stjerner (sole) omkredser sit fælles tyngdepunkt. Staar synslinjen vinkelret paa stjerneparrets baneplan, stemmer ledsagerens bane om hovedstjernen med virkeligheden. I alle andre tilfælde ændres banen, men vedbliver dog at være en ellipse. De to ellipsers midtpunkter falder sammen, og hovedstjernens sted i denne ellipse er projektionen af brændpunktet i den virkelige. Keplers lov om arealerne gjælder ogsaa for den nye ellipse. Af en observationsrække lader banen sig beregne eller konstruere, og man har fundet høist forskjellige omløbstider, f. eks. ved γ i Løven 407 aar, η i Kassiopeia 195 (?) aar, nr. 4 i Vandmanden 130 aar, ξ i Store Bjørn 60 aar, ζ i Herkules 34 aar og δ i Føllet 5.7 aar. Kjendes endvidere parrets afstand fra solen, kan komponenternes indbyrdes afstand udtrykkes i jordbaneradier, hvoraf systemets samlede masse findes i forhold til vor sol, der synes at være en stjerne af middels størrelse. Ad spektroskopisk vei har man (se Dopplers princip) udledet baner for mange d., ja endog opdaget saadanne, der ikke skjelnes i nogen kikkert, og hvor omløbstiden kun udgjør dage og timer (se Algol). Mange d. har skjønne farver, f. eks. Antares (orange og grøn), Albireo (guldgul og blaa). Den mindre stjernes farve ligger altid høiere i spektret, nærmere fiolet, end den størres, og for lige store komponenter er farven ens, et hidtil uforklaret faktum.

Dobbeltstrøg ved magnetisering af staalstænger: paa midten af stangen sættes nordpolen af en magnetstav og sydpolen af en anden. Begge poler stryges samtidig til hver sin ende af stangen, løftes op, hvorefter det samme gjentages flere gange.

Dobbeltsyn (diplopi) bestaar deri, at en gjenstand (f. eks. et lys) sees som to. Skyldes oftest en ved hjerne- eller nervelidelser opstaaet pludselig skjelen; stundom iagttages d. ogsaa ved sygdomme i linsen.

Dobbelttrille udføres samtidig paa to toner, f. eks. i ters, sekst, oktav.

Dobbeltvirkende er maskiner med frem og tilbagegaaende stempel, naar stemplet bevæges af drivmediet (ved kraftmaskiner) eller bevæger den vædske eller gas, som skal befordres (ved pumper), ved begge bevægelsesretninger af stemplet.

Dobbeltvævning er stoffe, vævet under benyttelsen af to fra hinanden adskilte sæt rendingstraade, hvorved dannes to vævninger, som kun paa enkelte steder er forbundet ved, at islættraadene partielt gaar over fra den ene til den anden. Herved opnaaes, at over- og undersiden af tøiet kan blive helt forskjellige. D. anvendes ogsaa til vævning af slanger og sømløse sække, hvor over- og undervævningen kun forbindes langs kanterne saa der dannes en sluttet rundvævning.

Dobbert, Eduard (1839—99), t. kunsthistoriker. 1873 professor ved kunstakademiet, senere ogsaa ved den tekniske høiskole i Berlin. Har skrevet: «Die Darstellung des Abendmahls durch die byzantinische Kunst» (1872), «Ueber den Stil Niccolò Pisanos» (1873), «Beiträge zur Geschichte der italienischen Kunst gegen Ausgang des Mittelalters» (1878).

Do'beran, by i Mecklenburg-Schwerin, 17 km. v. for Rostock, 6 km. fra Østersjøen; 5202 indb. (1905). D. har

---

fremstilling — ⓣ Darstellung f — ⓔ representation; (im)personation, embodiment, presentment; picture, sketch — ⓕ représentation; peinture; description; exposition; version f. **fremstillingsevne, -kunst** — ⓣ Darstellungsgabe, -kunst f — ⓔ descriptive power, art — ⓕ don, talent de la description, talent descriptif (imitatif), art (m) de décrire osv.

fremstød — ⓣ Vorschub m — ⓔ impulse — ⓕ impulsion; (mil.) contre-attaque; (faire une) pointe f.

fremsyn — ⓣ Voraussehen, Sehen (n) in die Zukunft, Vorblick m — ⓔ foresight — ⓕ prévoyance f.

fremsynt — ⓕ weitsichtig; vorausschauend; (synsk) prophetisch begabt — ⓔ fore-, far-sighted, farseeing, prospective; (synsk) second-sighted — ⓕ prévoyant; (synsk) visionnaire.

fremsætte — ⓣ anführen, äussern, darlegen; (eine Frage) aufwerfen; (einen Vorschlag) stellen; (Beschuldigungen gegen einen) vorbringen; fassen, aussprechen, formulieren — ⓔ propose, propound, advance, state, set forth; (i rigsdag) bring in; (anmodn.) prefer — ⓕ exposer, énoncer, exprimer, dire; (grund) alléguer, (forslag) faire.

fremsættelse — ⓣ Äusserung, Darlegung f, Aufwerfen n — ⓔ statement — ⓕ exposition, énonciation; allégation f.

et storhertugeligt slot, en gotisk domkirke, talrige svovl- og jernholdige kilder. Ved kysten, n. f. D., ligger Heiligendamm, Tysklands ældste Østersjøbad, anlagt 1793.

Doblōn (dublon), ældre sp. guldmynt, oprindelig værdi omkr. kr. 58.60, senere kr. 18.72. D. bruges endnu i det tidligere sp. Amerika med værdi mellem omkr. 16 kr. (Cuba) og kr. 38.50 (Uruguay).

Do'bra og **Dobrão,** ældre port. guldmynter, i tidens løb varierende fra 12 800 reis til 16 milreis (kr. 65.22). Den brasilianske d. havde ogsaa en værdi af 32 milreis.

Dobritsj (Dobrič), by i Bulgarien, distriktet Varna, 42 km. n. f. Varna; 15 369 indb. (1905). D. er anlagt omtr. 1600 og kaldtes indtil 1882 Hodschi Oglu Bazardschik, blev erobret af russerne 2 juni 1774 og 3 juni 1810.

Dobrja'nka, by i det s.v.-lige Rusland, guv. Tschernigov; 9368 indb. (1897). Handel med korn, hør, hamp og kvæg.

Dobrja'nsk (Dobrjanskij zavod), stort jernverk i Rusland, guv. Perm, 40 km. n. f. Perm, anlagt 1752. Til verket hører 20 byer med omtr. 5000 indb.

Dobrolju'bov, Nikolai Aleksandrovitsj (1836—61), fremragende rus. kritiker. Blev 1857 redaktør for den litteraturkritiske del af Tschernichevskis indflydelsesrige organ «Sovremennik» (samtiden). Har skrevet mange ypperlige afhandlinger med dybe og mangesidige analyser af det rus. liv.

Do'brovskij, Josef (1753—1829), den slaviske filologis fader og den nytsjekkiske litteraturs grundlægger. Født i Ungarn af tsjekkiske forældre, studerede teologi i Prag, foretog flere forskningsreiser i Böhmen og Mähren og efter opdrag af det kgl. böhmiske videnskabsselskab en reise til Sverige for at undersøge de haandskrifter, som svenskerne havde ført med sig efter stormen paa Prag 1648. Har skrevet en mængde lærde skrifter af historisk, arkæologisk og filologisk indhold, bl. a. en tysk-böhmisk ordbog og udkast til en etymologi for de slaviske sprog.

Dobru'dsja (rumænsk Dobrogea), landskab i Rumænien, mellem Donau og Sortehavet. Størrelsen er (iberegnet Donaudeltaet) 15 536 km.² Det er et i det hele fladt land af 100—200 m.s høide, uden trær, øde og steppeagtigt af natur. Jordbunden dannes ofte af løss, som er meget frugtbar, naar der bare kan skaffes vand til kunstig vanding, hvilket er nødvendigt, da klimaet er tørt. I n.v. er landet høiere, her strækker der sig et gneisfjelddrag, som i Tutuiat naar 456 m. I s. gjennemskjæres landet af en sænkning, som strækker sig fra Donau til Constanta ved Sortehavet. Her gaar der jernbaner, og Constanta er vokset op til en livlig handelsby. Indbyggerne, omtr. 273 000, bestaar af rumæner, bulgarer, græker, tatarer etc. De fleste lever af fædrift (sauer), men korndyrkningen gjør fremskridt. — Før 1878 tilhørte D. den tyrkiske provins Bulgarien. Ved Berlinerkongressen 1878 blev det til stor fortrydelse for Rumænien bestemt, at dette land skulde tage D. i bytte mod en del af Bessarabien, som Rusland vilde have.

Do'bsina (t. Dobschau), bergstad i Ungarn, komitatet Gömör, i en dal af Karpaterne, 468 m. o. h., 5115 indb. (1900). D. har kobber-, jern-, sølv-, kobolt- og nikkelverker. I nærheden findes D. isgrotte. Den øvre grotte er 11 m. høi, 120 m. lang og 50—60 m. bred, den nedre 15—22 m. høi, 80 m. lang og 6—15 m. bred. Vægge og tag er dækket af is.

Dobson *[då'bsən]*, Henry Austin (1840—), eng. forfatter, har skrevet kunstnerisk udformede vers, som udkom samlet i 1897 under titelen «Collected poems», 6 opl. 1905. Har ogsaa skrevet litterære biografier.

Doce'ndo di'scimus (di'scitur) (lat.), «ved at lære andre lærer vi (man) selv».

Doce'nt, 1. lærer ved en høiere undervisningsanstalt i alm. (uden hensyn til titel); 2. indehaver af et docentur som modsætning til andre lærerstillinger. D. i sidstnævnte betydning findes hos os kun ved universitetet (hvor de beskikkes af kongen uden embedsbestalling, har lavere gage og en mere begrænset undervisningspligt end professorer, men rangerer høiere end universitetsstipendiater, lektorer og forelæsere) samt ved sjøkrigsskolen (hvor de nærmest indtager overlæreres stilling).

Do'chmius (Anchylo'stomum) duodenālis, 10—18 mm. lange rundorme med bægerformet mundhule, hvori kraftige tænder. Suger sig fast i menneskets tyndtarmslimhinde og kan, naar der er mange tilstede, fremkalde betydelige blodtab, som ytrer sig som en slags blegsot («den ægyptiske chlorose» eller «grube-» eller «tunnelsygdom»). Larverne lever i vand og fugtig jord og optages sandsynligvis af menneskene enten gjennem drikkevandet eller paa lignende vis. Forekommer ikke hos os.

Dockum, Carl Edvard van (1804—93), d. sjøofficer, var en tid i fransk tjeneste, 1846—50 chef for sjøkadetkorpset, 1857—59 gesandt i London, og i 1864 førte han den danske eskadre, som 17 mars ved Swinemünde viste preusserne tilbage. D. var kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og to gange marineminister. 1874 fik han afsked og 1886 admirals rang. I sine sidste aar udgav han sine livserindringer.

Dockum, by i Holland, se Dokkum.

Do'cti (vīri) māle pi'ngunt (lat.), «lærde mænd maler (d. e. skriver) slet» (d. e. har en daarlig haandskrift).

Do'ctor (lat., lærer), se Doktor.

Document humain *[dokymâ ymæ̃']* (fr.), et af naturalismens slagord, en virkelighedsiagttagelse (saavel fra den sjælelige verden som fra den ydre), som skal oplyse eller forklare en sjælstilstand, en karakter, en udvikling. Ved at bygge paa d. h. skal digtningen blive objektivt paalidelig som en videnskab.

Dóczi *[då'tsi]*, Lajos (1845—), ung. forfatter; foruden noveller og lyriske digte har han skrevet adskillige tragedier og komedier, hvoriblandt lystspillet «A csók» (kysset), hvormed han vandt det ungarske akademis Telekipris. Har endvidere oversat første del af Goethes «Faust» og Schillers «Wallenstein».

Dod-Ballāpur, by i Forindien, vasalstaten Mysore i det sydlige Dekan, 30 km. n. for Bangalore; omtr. 8000 indb. Stor gammel fæstning.

Doddridge *[då'dridž]*, Philip (1702—51), eng. nonkonformistisk prest, var en dygtig teolog, betydelig salmedigter og udrettede meget ved at udjevne forskjellighederne mellem dissenterne. Hans betydeligste skrift er «On the rise and progress of religion in the soul», 1745 (oversat paa dansk ved S. C. Stanley, Kbh. 1753 og senere). Ligeledes oversat er «Betragtninger over Jesu magt og

---

fremtid — (t) Zukunft f — (e) future, futurity — (f) avenir; (gram.) futur m. **for fremtiden** — (t) künftig, in Zukunft, in der Folge — (e) in (for the) future — (f) à l'avenir; désormais, dorénavant.

fremtidig — (t) (zu)künftig — (e) future, coming — (f) à venir, futur.

fremtoning — (t) Erscheinung f — (e) phenomenon — (f) apparition f, phénomène m.

fremtrylle — (t) hervorzaubern — (e) conjure forth — (f) faire venir, naître (comme) par enchantement.

fremtræde — (t) hervor-, auftreten; sich ergeben (zeigen) — (e) appear, come out, present one's self — (f) paraître, se présenter; ressortir; (aftegne sig) se dessiner.

fremtræden — (t) Hervor-, Auftreten n — (e) appearance — (f) conduite, tenue, attitude; apparition f.

fremtrædende — (t) (her)vorragend — (e) salient, prominent, conspicuous, emphasized, pronounced, marked, distinctive — (f) éminent, marquant; prononcé, marqué, accentué; important.

fremtrængen — (t) Hervordringen n — (e) advance, progress — (f) avancement, progrès m.

fremtrængende — (t) (her)vordringend — (e) advancing — (f) avançant; envahisseur.

fremture — (t) (in, bei etw.) beharren — (e) persist, persevere (in) — (f) persévérer, persister (dans qc, à faire qc).

naade til at gjøre salig» (Kbh. 1760). Hans samlede verker er udkommet i 10 bd. (Leeds 1802—05); og hans korrespondancer og dagbog i 5 bd. (1829—31).

Dodds, Alfred Amédée (1842—), fr. general. Deltog i krigen 1870, kjæmpede 1887—88 i Tonkin, deltog i alle ekspeditioner til Senegambien og fik 1892 overkommandoen over det til Dahomey bestemte korps. Efter et for de fr. tropper meget besværligt felttog endte ekspeditionen med kongens tilfangetagelse og landets fuldstændige underkuelse.

Dodeca'theon, planteslegt af aurikelfamilien, af udseende meget lig *cyclamen* (alpefiol), men blomsterne sidder hos d. i skjerm. *D. jeffreyi* og *d. meadia,* begge fra Nordamerika, dyrkes som prydplanter, de er fleraarige, lave vekster med vakre, røde blomster.

Do'deka (græ.), tolv, bruges især i matematiske sammensætninger, f. eks. d.-gon, tolvkant.; dodekadisk, talsystem, regning, inddeling paa grundlag af tallet tolv.

Dodeka'rcher (græ.) betegnelse for de 12 (græ. *dodĕka*) smaakonger, som ifølge Herodot (II, kap. 147 ff.) i 8 aarh. f. Kr. skal have hersket over hver sin del af Ægypten («dodekarchiet»). I virkeligheden var paa det æthiopiske og assyriske overherredømmes tid Ægypten delt mellem ca. 20 smaakonger; omsider lykkedes det Psammetik (grundlæggeren af det 26de, «saïtiske» dynasti) ved hjælp af ioniske og kariske leietropper at beseire sine rivaler og paany forene Ægypten til ét rige (663 f. Kr.).

Dodenkop, se Jernoksyd.

Dodgson *[då'dšsən],* Charles Lutwidge (1832—98), eng. forfatter, var matematiker, men er mest kjendt som eventyrforfatter under pseudonymet Lewis Carroll. Hans bedst kjendte bog er «Alice's adventures in Wonderland», oversat paa mange sprog.

Dodici, Cima *[dši'ma då'diši],* høieste top i Vicentineralperne paa grænsen mellem Tirol og Italien, s. f. Borgo; 2338 m.

Dodoëns (Dodonaeus), Rembert (1517—86), nederl. læge og professor i botanik i Leyden. Har skrevet flere botaniske verker, som er udgivet under fællestitelen «Stirpium historiæ pemptades VI».

Dodōne, oldgræ. by i Nordgrækenland, i landskabet Epeiros. Der fandtes her en berømt, ældgammel helligdom for Zeus (og Dione). D. omtales allerede hos Homer, og de paa stedet i nyere tid skede fund vidner ligeledes om byens høie ælde. Der fandtes i helligdommen et orakel, som ogsaa i historisk tid i anseelse sammenstilles med Delfi. Under vekslende skjæbner bestod D. som helligdom antagelig til 4 aarh. e. Kr. Siden laa stedet ukjendt hen, indtil det blev gjenopdaget og udgravet 1875 af grækeren Karapanos. Medens der kun fandtes lidet af bygningsrester og skulptur, fremdroges en mængde mindre oldsager, deriblandt endel af de blytavler, hvorpaa spørsmaal og orakelord var indridset.

Dodshoved (dō'shou, Trondhj.), etslags blok, rund træklods med huller i; bruges til at sætte (stramme) vant og anden rig med; kaldes ogsaa Jomfru (s. d.). I dansk ogsaa dukshoved. — Ogsaa om «æselhovedet» (s. d.) paa baugsprydet.

Dodsley *[då'dsli],* Robert (1703—64), eng. forfatter; har skrevet lystspil og andre skuespil, som udkom 1748 under titelen «Trifles».

Dodwell *[då'dwel],* Edward (1767—1832), eng. arkæolog, foretog 1801—06 udstrakte reiser i Grækenland. Han forfattede to endnu meget benyttede bøger, «A classical and topographical tour through Greece» (2 bd., London 1819) og «Views and descriptions of cyclopian or pelasgian remains in Italy and Greece (London 1834).

Dodwell-vasen *[då'dwel-],* en bekjendt oldgræ. vase af brændt ler, nu i München. Den er et typisk eksempel paa den saakaldte «korinthiske stil», 7—6 aarh. f. Kr. Den lille vase har form nærmest som en daase med laag og viser paa siden dyrebilleder, paa laaget en vildsvinjagt.

Doelen, holl. navn paa de gammel-hollandske skytterlagshuse. Mest kjendt i sammensætningen «Doelen»-billeder, monumentale gruppebilleder af det 17 aarh.s holl. skytterlag. De berømteste af denne sort billeder er Rembrandts «Nattevagt» og Frans Hals' otte skytterbilleder i raadhuset i Haarlem.

Doesborgh el. Doesburg *[dūsbørk],* by i Holland, prov. Gelderland, ved Ijssel; 4402 indb. (1904). Træskofabrik; handel med korn, sennep og tømmer.

Doeskin (eng.), variant af buckskin, vævet af alm. uld.

Dog (sjøudtr.), jernkrog med en strop i; hukes i bjelker og spirer under lastning og lossing.

Dogāna (ital.), toldsted, toldkontor.

Dogcart *[då'gkāət]* (eng.), hundevogn, en jagtvogn, som i sin bagerste del har et rum for jagthunde, enspændervogn.

Doge *[då'dže]* (af lat. *dux,* fører, hertug; hunkjønsformen dogessa eller dogarezza brugt om d.s hustru), overhovedet i Venedigs og Genfs republiker. I Venedig findes d. fra 8 aarh., opr. folkevalgt, men senere valgt af det store raad, hvis rammer fra 1319 indsnævredes til et bestemt antal adelsslegter, som besad den virkelige magt. Flere kollegier, især det frygtede «timandsraad», vaagede skarpt over d., især efter Marino Falieri's mislykkede forsøg paa at bryde oligarkiet 1355. D. beboede Dogepaladset, foretog aarlig byens høitidelige formæling med Adriaterhavet og omgav sig med stor pragt. Genf havde d. fra 1339, men her var embedet ofte ubesat i lange tider. Begge steder gik det under med friheden 1797, og dukkede kun i Genf flygtig op 1802—05.

Dogge, se Hunde.

Dogge (sjøudtr.), ligge og d., ligge bidevind med smaa seil uden at gjøre nogen fart.

Dogger (brun jura) er betegnelse for juraformationens mellemste afdeling. Se Jura.

Doggerbank *[då'gəbænk],* en stor sandbanke i Nordsjøen, mellem Danmark og Nord-England, beliggende omtr. 1—4½° ø. l. og 54—56° n. br., mindste dybde er 13 m. i sydvest. Bunden er dækket med fin sand og skjæl. Fra gammel tid er D. bekjendt for sin rigdom paa fisk, særlig sild og torsk (kolje). Det er mest engelskmænd og hollændere, som driver fiske her; silden fiskes især i maanederne sept.—nov., torsken hele vinteren igjennem. — Under den rus.-jap. krig forefaldt her natten til den 21 okt. 1904 en begivenhed, som nær havde havt en krig mellem England og Rusland tilfølge. Den store rus. stillehavsflaade under admiral Rosjdestvenski kom om natten ind i en engelsk fiskerflaade, som havde sine

---

fremtvinge — Ⓣ er-, hervorzwingen — Ⓔ compel, enforce — Ⓕ tirer, arracher, extorquer; obtenir par force.
fremvise se vise.
fremvisning — Ⓣ Vorzeigung f — Ⓔ exhibition, display — Ⓕ exposition, présentation, production, exhibition f.
frênaie Ⓕ f, askelund. **frêne** m, (bot.) ask.
French Ⓔ fransk. **the F.** franskmændene. **Frenchman** franskmand.
frénésie Ⓕ f, **frenzy** Ⓔ galskab, raseri, vanvid. **frénétique** Ⓕ, **frenzied** Ⓔ gal, rasende, vanvittig.
fréquence Ⓕ f. **frequency** Ⓔ hyppighed; Ⓕ (med.) hurtighed.
frequent Ⓔ, **fréquent** Ⓕ hyppig, jevnlig; Ⓕ ogs. hurtig, rask (puls).
frequent Ⓔ, **fréquenter** Ⓕ besøge flittig; færdes meget i, paa hos; omgaaes med.
fréquentatif Ⓕ (m), **frequentative** Ⓔ frekventativ(t verbum).
frequentation Ⓔ, **fréquentation** Ⓕ f, flittigt besøg, søgning, omgang.
frequenter Ⓔ hyppig gjest.
frère Ⓕ m, broder; kamerat.
fresaie Ⓕ f. (zool.) perleugle.
fresh Ⓔ frisk; kjølig; nygroet; fersk; grøn, uerfaren; som har lidt paa; (elve)flom; (universitetsslang) rus = **f.man.**
freshen Ⓔ gjøre (blive) fersk,

lanterner oppe, og i panisk skræk for japanerne troede russerne, det var japanske torpedobaade, og fyrede paa fiskerne, hvorved en baad sank og flere mennesker dræbtes. Den ophidsede folkestemning i England krævede krig, men det lykkedes at dæmpe den. Der kom en international kommission sammen i Paris, som dømte Rusland til skadeserstatning, og efterat Rusland havde betalt omtr. 1 200 000 kr., var sagen afsluttet.

Dogma, se D o g m e.

Dogmati'k, troslære, er den videnskabelige fremstilling af den kristelige tros indhold. Adskillelsen mellem d. og etik (sedelære) er først blevet alm. siden Calixts (d. 1656) tid, medens man tidligere behandlede begge discipliner under ét. Den hellige skrift er d.s kilde og norm. Dog er det ikke d.s opgave at give en historisk gjenfremstilling af de bibelske tanker, men at udvikle aabenbaringens indhold ud fra troens tilegnelse af denne. Da hver generation af kristne er afhængig af fortiden, vil kirkens dogmatiske tradition altid faa stor betydning for d. Dette gjælder specielt om de skrifter, hvori de religiøse gjennembrudstider har nedlagt sin kristendomsopfatning, d. e. de forskjellige kirkesamfunds symbolske skrifter. Medens romerkirken sidestiller den hellige skrift og traditionen, hævder de evangeliske kirker, at traditionen maa underordnes under og bedømmes efter den hellige skrift. — Den første egentlige d. er Origenes' «Om grundsandhederne». Den græ.-kat. kirkes betydeligste dogmatiker er Johannes fra Damaskus. I den vesterlandske kirke fik navnlig Augustins dogmatiske verker betydning. I middelalderen herskede den saakaldte skolastik (s. d.), blandt hvis bekjendteste mænd er Anselm fra Canterbury (s. d.), Petrus Lombardus, Thomas fra Aquino og Duns Scotus. Den romerske kirkes mest fremragende dogmatikere fra nyere tid er Bellarmin (s. d.) og jesuiten Perrone (d. 1876). Indenfor den evangeliske kirke har Melanchton udgivet den første d., «Loci commuhes» (1521). Ved siden af denne maa nævnes Calvins «Institutio religionis christianæ» (1536). I det 17 og begyndelsen af det 18 aarh. herskede den saakaldte ortodoksi (s. d.), hvis betydeligste dogmatikere er Johann Gerhard, A. Calovius og A. Quenstedt. I det 19 aarh. var Schleiermacher den mest indflydelsesrige dogmatiker. Ved siden af ham kan nævnes J. C. K. Hofmann og A. Ritschl. Det første norske forsøg paa en vidensk. fremstilling af d. er Krogh-Tonnings «Christelige dogmatik» (1885—94, 4 bd.). [Litt.: W. Gass, «Geschichte der protestantischen Dogmatik», I—IV, 1854—67; G. Frank, «Geschichte d. prot. Theologie, I—IV, 1862—1905; O. Pfleiderer, «Die Entwickelung der protestantischen Theologie seit Kant», 1891; Fr. Frank, «Geschichte und Kritik der neueren Theologie (4 udg. 1907).]

Dogmātiker, se D o g m a t i k.

Dogmati'sme (dogmatisk metode) kaldes i filosofien den fremgangsmaade at gaa ud fra forudsætninger, hvis gyldighed ikke er undersøgt. Mod d. med dens naive tillid til erkjendelsens gyldighed saavelsom mod s k e p t i c i s m e n med dens ligesaa ubegrundede mistillid til erkjendelsens mulighed opstiller Kant k r i t i c i s m e n, idet han undersøger selve vor erkjendelsesevnes natur for derigjennem at bestemme erkjendelsens mulighed og grænser.

Dogme, læresætning, især en kirkelig. Det græske ord *dogma* betyder dels beslutning, befaling, bud (saaledes i det nye testamente Luk. 2, 1; Ef. 2, 15; Kol. 2, 14; Ap. gj. 16, 4), dels i filos. sprogbrug en faststaaende læresætning. Baade i første og sidste betydning anvendte kirkefædrene ordet om kristendommens lærdomme. Et d.s gyldighed afhænger efter rom.-kat. opfatning af kirkens sanktion, efter evangeliske grundsætninger primært af dets overensstemmelse med aabenbaringen i den hellige skrift og sekundært af kirkens anerkjendelse.

Dogmehistorie, den teologiske videnskab, som undersøger og fremstiller de kirkelige dogmers opstaaen og udvikling. I denne form er d. en ung videnskab. Den første samlede fremstilling er W. Münschers «Handb. der chr. Dogmengesch.» (I—III, 1797—1809). Af nyere fremstillinger maa nævnes A. Harnack, «Lehrbuch der Dogmengeschichte» (I—III, 1886 f., 3 udg. 1894—97), F. Loofs, «Leitfaden zum Studium der Dogmengeschichte» (4 udg. 1906) og R. Seeberg, «Lehrbuch der Dogmengeschichte», I—II (2 udg. I 1908). Paa norsk foreligger G. Johnson, «Forelæsninger over dogmehistorien» (Kra. 1898).

Dogskin (eng.), tykt hanskeskind, tidligere fremstillet af hundeskind, nu ogsaa af faareskind. Farvet helt igjennem.

Dohm, C h r i s t i a n W i l h e l m v o n (1751—1820), t. diplomat og historiker, blev 1776 professor i statsvidenskab i Braunschweig. Ved at forsvare Preussens politik i sit skrift «Geschichte des bayrischen Erbfolgestreits» opnaaede han stillingen som geheimearkivar i det preussiske udenrigsministerium. Siden blev han ofte anvendt som diplomat, var saaledes Preussens afsending paa kongressen i Rastadt. 1808—10 var han kongeriget Westfalens gesandt i Dresden. I sit skrift «Ueber die bürgerliche Verbesserung der Juden» (1781) taler han med varme jødernes sag.

Dohme, R o b e r t (1845—93), t. kunsthistoriker. Direktør for nationalgalleriet og de kgl. kunstsamlinger i Berlin. Har skrevet: «Die Kirchen des Zisterzienserordens in Deutschland» (1869), «Das kgl. Schloss in Berlin» (1876), «Geschichte der deutschen Baukunst» (1887). Udgav sammen med andre: «Kunst und Künstler des Mittelalters und der Neuzeit» (1875—80, 6 bd.) og «Kunst und Künstler der 19 Jahrhunderts» (1882—85, 2 bd.).

Dohna, gl. tysk, endnu blomstrende adelsslegt. To borggrever af D. optraadte i det 16 aarh. i Danmark uden at efterlade sig efterslegt.

Dohnányi *[dånа'nji]*, E r n e s z t v o n (1877—), ung. koncertpianist og komponist, professor ved høiskolen i Berlin, har efter sin førsteoptræden i 1897 spillet den halve verden over og overalt vundet den største anerkjendelse. Besøgte Kra. 1906 og 1907.

Dohrn, A n t o n (1840—), t. zoolog, søn af den bekjendte entomolog Karl August D., f. i Stettin. Hans navn er ganske særlig knyttet til den zoologiske station i Neapel, et internationalt foretagende, som stiftedes paa hans foranledning 1870, og som under hans bestyrelse er kommet til at indtage en ledende stilling i den naturvidenskabelige verden. Blandt hans skrifter bør, foruden «Der Ursprung der Wirbelthiere etc.» (Leipzig 1875), særlig nævnes den lange række «Studien zur Urgeschichte des Wirbelthierkörpers», der siden 1883 er fremkommet i meddelelserne fra stationen.

---

udvande; forfriske; friskne til (vind).
freshet ⓔ flom.
Fressalien ⓣ pl, spisevarer.
Fressbeutel ⓣ m, mulepose.
Fresse ⓣ f, flab, kjæft.
fressen ⓣ æde.
Fressen ⓣ n, mad, foder.
Fresser, Fressack ⓣ m, storæder.
fressure ⓕ f, indmad.
fret ⓔ I fjord.
fret ⓔ II gnide(s), gnure; slide (æde, tære) paa; udskjære; irritere, ærgre (sig); æde om sig, gnave; ængste sig, sutre; brusen, skum; ærgrelse; korsvis lagte baand (ornament). **fretful** pirrelig, irritabel. **fret-saw** løvsag.
fret ⓕ m, fragt. **frètement** m, befragtning. **fréter** bortfragte. **fréteur** m, reder.
frétillant ⓕ urolig; logrende. **frétillement** m, sprelling, kaving. **frétiller** sprelle, kave, logre. **frétillon** m, urolig fyr.
frétin ⓕ m, smaafisk; (fig.) skrab.
Frettchen ⓣ n, fritte (maarart).
frette ⓕ f, jernbaand, -ring. **fretter** beslaa (med jernbaand).
Freude ⓣ f, glæde. **freudig** glad.
freuen ⓣ glæde.
Freund ⓣ m, ven. **freund** venlig sindet (imod). **Freundin** f, veninde.
freundlich ⓣ venlig. **Freundlichkeit** f, venlighed.

DOK

Flydedok fra ca. 1800.
(Indrettet i et gammelt skibs-skrog, Rotherhite, England.)

Flydedok med én sidevæg, bygget af staal, hængslet fra land.
(Flensburg.)

Flydedok med to sidevægge, bygget af staal. (Trinidad.)

Flydedok af træ, ældre type. (Nylands verksted, Kristiania.)

Tørdok. (Akers mek. verksted, Kristiania.)

Dok. T ø r-d. og f l y d e-d. tjener til at bringe skibe o. l. helt fri af vandet, saa at reparationer og eftersyn kan foretages af de dele af skibet, som ellers er under vand. H a v n e-d. er lukbare havnebassiner, hvori vandstanden stadig kan holdes omtrent i samme høide uanseet ebbe og flod udenfor (se H a v n). — T ø r-d. er et efter det største skib, som tænkes doksat, afpasset bassin, hvis indløb kan lukkes med porte eller ponton. Vandet udenfra hindres herved fra at strømme ind, naar vandet i d. pumpes ud. Den bygges (udgraves) paa passende sted og udfóres med træ, sten eller beton. Udsprængt i fjeld behøves som regel ingen udfóring. Efter d.s midtlinje befinder sig i bunden de saakaldte kjølblokke. Disse er i regelen af træ, undertiden ogsaa delvis af sten eller støbejern, vel 1 m. høie og do. brede, placeret med mellemrum. Pumperne, hvormed dokken lænses, er i alm. centrifugalpumper, der med sit driftsmaskineri befinder sig ved siden eller for enden af d. Deres sugerør udmunder under d.s laveste sted. Efterat et skib er halet ind i d. og indløbet gjenlukket, sættes pumperne igang. Lidt efter lidt synker vandstanden, og skibet, som er holdt ret over kjølblokkene, kommer tilslut til at hvile med sin kjøl paa disse i passende afstand fra d.s bund. Afstøtning for at hindre skibet fra at krænge over til siderne foretages under doksætningen. — F l y d e-d. bestaar af en ponton eller flere sammenkoblede saadanne, der er forsynet med en kasseformet væg langsefter paa den ene eller paa begge sider. Den bygges af staal, jern, træ eller kombination af disse af dimensioner og med løfteevne afpasset efter det tyngste skib, som tænkes doksat. Kjølblokke er anbragt som for tør-d. nævnt. Ved at fylde pontonerne og delvis sidevæggene med vand, sænkes d. til passende dybde, forat det skib, som skal doksættes, kan hales ind ret over kjølblokkene. En del af d.s sidevægge maa altid være over vand. Ved udpumpning af vandet hæves først selve d., og efterat skibet berører kjølblokkene, løftes ogsaa dette, indtil pontonernes overkant er klar af vandet. Pumperne med sit driftsmaskineri befinder sig paa selve d., og sugerørene har forgreninger til hver af de vandtætte afdelinger, hvori pontonerne er delt. Fra kommandohuset paa d. kan baade udpumpning og indslipning af vandet til de forskjellige afdelinger dirigeres ved hjælp af ventiler med hævstænger o. l., saaledes at baade hævning og sænkning kan foregaa uden synderlig merkbare krængninger af d. En flyde-d. med to sidevægge skal i sig selv besidde tilstrækkelig stabilitet i alle stillinger og behøver saaledes kun at forsynes med de nødvendige fortøininger, forat den ikke skal drive bort fra sin plads. En flyde-d. med kun én sidevæg maa derimod hængsles ved kraftig parallelogramforbindelse fra land eller fra en tilstrækkelig stor ved siden liggende ponton (f. eks. flydende verksted). Paa det sted, hvor en flyde-d. placeres, maa der sørges for tilstrækkelig dybde ved største nedsænkning og ved laveste vandstand. Til en fuldt moderne flyde-d. stilles den fordring, at den kan doksætte sig selv. Dette opnaaes ved paa forskjellige maader at dele d. i to eller flere dele, saaledes at en del kan løftes af den anden eller af flere i forening. I modsætning til en tør-d. kan flyde-d. flyttes fra et sted til et andet, ja endog slæbes over havet. Se planche D o k.

Dokbergfoss (benævnes ogsaa Rykanfoss), vakkert vandfald (35 m.) i Opdalselven, straks efter dens udløb af Fonnebufjorden, Opdal herred, Numedal.

Dokēter, hæretikere, som negter Kristi fulde menneskelighed, navnlig at han besad et sandt menneskelegeme. Allerede apostelen Johannes bekjæmper saadanne anskuelser 1 Joh. 4, 2 f.; 2 Joh. 7. Senere havde D. navnlig hjemme indenfor gnosticismen (s. d.). D.s lære kaldes d o k e t i s m e.

Dokić, L a z a r (1843—93), serb. statsmand, var professor i naturvidenskab i Belgrad; blev af kong Milan valgt til opdrager for kronprins Alexander og ved Milans abdikation 1889 præsident for statsraadet. D. overtalte 1893 Alexander til at erklære sig myndig, blev selv premierminister og gjenindførte ved et statskup den ældre, mindre frisindede forfatning.

Dokimasī (græ.), prøvelse, betegnede i Athen særlig en prøvelse af, om en borger opfyldte de nødv. betingelser (fuld borgerret, at han ingen uværdige handlinger havde begaaet, ved embeder, at han havde udstaaet sin vernepligt) for at beklæde embeder eller udøve visse rettigheder.

Dokka (Dokk, d. e. sænkning, fordybning mellem bakker), flere steder forekommende elvenavn. Navnet betegner en i dybt leie nedgravet elv. Særlig nævnes 1. D. i Nordre Land; den kommer fra Dokkvand i Vestre Gausdal (ovenfor D.-vand benævnes den F j e l d-d o k k a), flyder i s.ø.-lig retning gjennem Vestre Gausdals høifjeld, svinger senere mere mod s., gjennemstrømmer Torpen og forener sig med Etna ca. 15 km., før denne elv falder i Randsfjorden. D., der modtager mange betydelige tilløb, har et nedslagsdistrikt paa 1194 km.². Den danner flere fosse, hvoribl. Høgfoss og Helvedesfoss (6.4 m.), og er meget fiskerig. — 2. Navnet paa en af de vigtigste stationer paa Valdresbanen, 148 km. fra Kra.

Dokke el. d o k, maskindel til støtte for andre maskindele eller arbeidsstykker, f. eks. ved dreierbænke (s. d.).

Dokkum, by i Holland, prov. Friesland, 20 km. n.ø. f. Leuwarden; 4500 indb. (1904). Cigarfabrik; tilvirker taugverk. Den hellige Bonifacius blev myrdet her 755.

Doktor (lat. *doctor*, lærer), dels populær betegnelse for en læge, dels en titel for den, der har opnaaet d.-g r a d e n ved en høiere videnskabelig anstalt, hos os universitetet. Graden uddeles i filosofi, teologi, retsvidenskab eller medicin; den førstnævnte uddeles af det historisk-filosofiske og det matematisk-naturvidenskabelige fakultet, undertiden ogsaa af det juridiske (i socialøkonomi). Udlændinger af anerkjendt videnskabelig fortjeneste kan udnævnes til æresdoktorer. Norske akademiske borgere maa indlevere en afhandling samt holde to prøveforelæsninger, en over selvvalgt og en over opgivet emne. Har doktoranden ikke embedseksamen med bedste karakter, kan fakultetet desuden kræve besvarelse af tre skriftlige opgaver. Naar afhandlingen, prøveforelæsningerne m. v. er fundet tilfredsstillende, maa doktoranden ved offentlig disputas forsvare sig mod to af fakultet opnævnte opponenter, og hvem anden der *ex auditorio* maatte angribe hans afhandling. Findes forsvaret fyldestgjørende, beslutter fakultetet at meddele ham diplom som d. — D.-graden er hos os en meget eftertragtet værdighed; den giver ret til at holde forelæsninger ved universitetet *(jus docendi)*. [Litt.: H. Hopstock, «De 50

Freundschaft ⓣ f, venskab. **freundschaftlich** venskabelig.

freux ⓕ m, (zool.) kornkraake.

Frevel ⓣ m, kaadhed, frækhed; forbrydelse, misgjerning = **Frevelthat** f. **Frevelmut** m, frækt overmod.

frevelhaft ⓣ forbrydersk, formastelig.

freveln ⓣ begaa en forbrydelse, tale formastelig.

Frevler ⓣ m, forbryder, misdæder. **frevlerisch** forbrydersk. formastelig.

fri adj — ⓣ frei — ⓔ free; (fritaget) exempt; (af væsen) free and easy, bold, emancipated: (the) open (air); (frie kunster) the liberal arts; (have f.) have a holiday; (maa jeg være saa f.) may I take the liberty; (det staar Dem frit for) you are free — ⓕ libre; (fritaget) exempt; (gratis) gratuit; (frie kunster) les arts libéraux; (give f.) donner congé à; (være saa f.) prendre la liberté de; (f. for) affranchi, délivré, débarrassé, quitte de; (maa jeg være f. for) faites-moi grâce de; (en) plein (air), (au) grand (air); (i det f.) ogs. à la belle étoile. — Vb se befri. **fribaaren** — ⓣ freigeboren — ⓔ free-born — ⓕ né libre. **fribillet** — ⓣ Freibillet n — ⓔ free-ticket, order; (paa jernbane) free pass — ⓕ billet de faveur; (paa jernbane) permis m (de circulation). **fribytter** — ⓣ Freibeuter m — ⓔ freebooter — ⓕ forban, flibustier; corsaire, pirate

første medicinske doktorpromotioner ved det kongelige Frederiks universitet», Kra. 1904.]

Doktrīn (lat. *doctrina*), lære, teori, videnskab, jevnlig med bibetydning af en ensidig hævdelse deraf.

Doktrinære var i Frankrige under restaurationen 1815—30 navnet paa et politisk parti indenfor den parlamentariske opposition mod den reaktionære regjering. Partiets førere var Royer-Collard og Guizot. Navnet fik de, fordi de imod regjeringens vilkaarlige reaktionære politik hævdede muligheden og nødvendigheden af en videnskabelig begrundet statslære, hvorved de nærmest forstod det konstitutionelle system.

Dokume'nt er som regel et skriftstykke eller tegn, udfærdiget i den væsentlige hensigt at tjene som bevis for en retslig betydningsfuld kjendsgjerning (skjøde, veksel, billet o. l.); det bruges ogsaa i videre betydning om alt, skrevet eller trykt, som kan tjene som saadant bevis (breve, avisnotis o. l.). Se Document humain.

Dokumentatiōn, parternes bevisførsel for, hvad de i civil sag har anført. Ved proceduren for høiesteret er d. et særligt led af forhandlingen, for under- og overretten derimod normalt ikke. Dokumentēre er at føre bevis.

Dol el. Dol de Bretagne *[dål d'brəta'ñ]*, by i Frankrige, depart. Ille-et-Vilaine (Bretagne); 3870 indb. (1901). D. var indtil 1790 bispesæde og har en smuk gotisk domkirke. Østersavl; handel med korn og kvæg.

Dola el. Dolja, rus. guld- og sølvvegt = 0.044435 gr.

Dolabe'lla, Publius Cornelius (d. 43 f. Kr.), Ciceros svigersøn, gift med Tullia; udsvævende og forgjældet; sluttede sig til Cæsar i borgerkrigen; konsul efter Cæsars mord; gik efter aftale med Antonius til Syrien, men truet af Gaius Cassius, lod han sig dræbe af en soldat.

Dolbord (sjøudtr.), tyk planke i dækkets ytterkant, over enderne af spanterne; i dansk (og delvis i Norge, især Vestland og nordenfjelds) kaldt skandæk.

Dolbordlist (sjøudtr.), halvrund list langs den øvre ytterkant af en baad.

Dolce *[då'ltše]*, Carlo, se Dolci.

Dolce *[då'ltše]*, Lodovico (omkr. 1508—66), ital. forfatter og polyhistor. Blandt hans talrige verker paa alle omraader fortjener særlig at merkes ét om maleriet (1557) og ét om italienske folkesprog (1562), hans udgaver af Petrarca, Boccaccio og Dante, samt hans episke digt «Le prime imprese di Orlando innamorato» (1572). [Litt.: Biografi af R. W. Kretschmar (1886).]

Dolce *[då'ltše]* (ital.) el. con dolcezza, med blødt, mildt musikalsk foredrag. — Dolcissimo, saa blødt som muligt.

Dolce *[då'ltše]* **far nie'nte** (ital.), den søde lediggang.

Dolci *[då'ltši]*, Carlo (1616—86), ital. maler; elev af Jacopo Vignali. Tilhører de florentinske eklektikere; betoner som de den sanselige skjønhed, men adskiller sig fra dem ved sine billeders affekt, der stiger til ekstase. Glat malemaade, sødlig sentimentalitet. Yndlingsmotiver: Ecce home, sørgende Maria, den bodfærdige Magdalena og den hellige Cecilia.

Dolciān (dulcian), et ældre fagotinstrument. Ogsaa navn paa en orgelstemme.

Dolcino *[dåltši'nå]*, se Apostelbrødre.

Dôle *[dål]*, top i Schweiz, kanton Waadt, v. f. Genfersjøen, 1680 m. Den er meget besøgt af turister paa grund af sin herlige udsigt.

Dôle *[dål]*, arrondissements-hovedstad i Frankrige, depart. Jura, ved den seilbare elv Daubs og ved Rhone-Rhinkanalen; 205 m. o. h. 11 018 indb. (1901). D. har en stor gotisk kirke, et bibliotek, et museum og et sindssygeasyl; tilvirker likører, kemiske artikler og metalvarer og har handel med korn, mel og ost. — D. er romernes Dola Sequanorum. Før Besançon i 1648 kom under Franche-Comté var D. hovedstad i denne provins og havde et parlament og et universitet (oprettet 1422). 21 jan. 1871 blev D. besat af Manteuffel.

Dole'nte el. dolendo (ital.), med klagende, smerteligt musikalsk foredrag.

Dolera, by i Forindien, præsidentsk. Bombay, lige indenfor kysten af Cambaybugten; 7356 indb. (1901). Bomuldspinderi og -væveri (D.-bomuld).

Doleri't (af græ. *dolero's*, bedragersk), ældre betegnelse for grovkornige til middelskornige basalter.

Dolet *[dålæ']*, Étienne (omkr. 1509—46), fr. forfatter, en tid legationssekretær i Venedig, offentliggjorde nogle skrifter, der paadrog ham saavel katolikers som calvinisters forfølgelse og bragte ham paa kjetterbaalet som ateist.

Dolfin (sjøudtr.), lodret bom under baugsprydet; tjener til at udspænde taugene, som støtter klyverbommen; kaldes paa norsk oftest martingal (d. pyntenetstræber).

Dolgelly *[dålge'li]*, by i England, grevsk. Merioneth, i det nordlige Wales; 2437 indb. (1901). I nærheden gamle guld-, sølv- og kobbergruber.

Dolgoru'kov, ældgl. rus. fyrsteslegt, som skal nedstamme fra Rurik. 1. Jakob Feodorovitsj D. (1639—1720) var en af Peter den stores faa personlige venner; gesandt i Paris, senere efter slaget ved Narva i ti aar svensk fange, endelig senator. — 2. Ivan Alexejevitsj D. (1708—39) var Peter II's yndling og hævede i forening med fætteren Vassilij Lukitsj familien til stor magt; den styrtede Menschikov og fik keiseren forlovet med Ivans søster Katharina. Da Peter døde paa bryllupsdagen, søgte D.-erne at paatvinge efterfølgersken Anna en konstitution, men blev styrtet og forvist til Sibirien. Senere blev Ivan og Vassilij henrettet efter en sammensvergelse. — 3. Vassilij Krimskij D. (1722—82) undertvang 1771 med stor militær og diplomatisk dygtighed Krim; deraf tilnavnet. — 4. Peter Vladimirovitsj D. (1817—68) forvistes fra St. Petersburg 1843 paa grund af et skrift om det russiske aristokrati, men kom senere tilbage og udgav et adelsleksikon. I «La vérité sur la Russie» (1860) angreb han skarpt Ruslands asiatiske og korrumperede styre, blev derfor landsforvist og levede senere i Vesteuropa. Hans memoirer udkom 1867—71.

Dolgoru'kova, Jekaterina Michailovna Jurjevskaja (1846—), rus. fyrstinde af en anden slegt end ovenn. Var Alexander II's elskerinde og egtede ham 1880. Lever siden 1881 i udlandet og har under navnet Victor Laferté udgivet et verk om Alexander II.

Do'liche, i oldtiden by i det syriske landskab Kommagene i v. for Eufrat, berømt for sine varme bad og Zeus Dolichenos' tempel.

Dolichocefāl, se Langskalle.

---

m. **fribytteri** — (t) Freibeuterei f — (e) freebooting — (f) métier (m) de forban, etc.; piraterie f **fridag** — (t) freier Tag m — (e) holiday, liberty day, (tjenerskabs) day out — (f) jour (m) de congé, de vacances. **frieksemplar** — (t) Freiexemplar n — (e) presentation-copy — (f) exemplaire (m) gratuit. **frigive** — (t) freigeben, -lassen — (e) free, release, emancipate — (f) (re)mettre en liberté, relâcher, élargir; (slave) affranchir, émanciper; (handel) déclarer (rendre) libre. **frigivelse** — (t) Freilassung, -gebung f — (e) release, emancipation — (f) mise (f) en liberté, élargissement; affranchissement m, émancipation f. **frigiven** — (t) ein Freigelassener m — (e) freedman — (f) affranchi m. **frigjøre** — (t) frei machen, befreien — (e) set free; emancipate (one's self from) — (f) délivrer, débarrasser; affranchir, émanciper; (ikke kunne f. sig fra) ne pas pouvoir s'empêcher de. **frigjørelse** — (t) Befreiung f — (e) emancipation — (f) délivrance f; affranchissement m, émancipation f. **frihandel** — (t) Freihandel m — (e) free trade — (f) libre-échange m. **frihavn** — (t) Freihafen m — (e) free port — (f) port (m) franc. **friherre(inde)** — (t) Freiherr(in) m (f) — (e) baron(ess) — (f) baron(ne) m (f). **frikirke** — (t) Freikirche f — (e) congregational church — (f) église (f) libre. **frikjende** — (t) freisprechen, lossprechen — (e) acquit.

Do'lichos (græ.), hos de gamle grækere «længdeløb», i hvilket rendebanen (stadion, s. d.) skulde gjennemløbes 12 eller 24 gange.

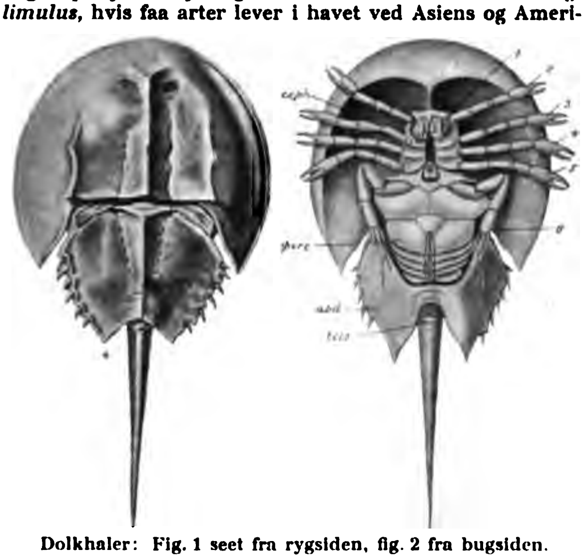
Do'lichos lablab, urt af de erteblomstredes familie med 3—4 m. høi, slyngende stængel, trekoblede blade og fiolette blomster i hængende klaser. De mørkfarvede frø og de unge belge spiller i tropiske egne samme rolle som havebønnen hos os. Dyrkes tildels som prydplante i koldhus.

Doliner, rus. *dolina*, dal (uanseet størrelse og form). I den fysiske geografi betegner man som d. (eller jordtrakter, karsttrakter) runde eller elliptiske forsænkninger i et terræn, hvor undergrunden bestaar af kalksten. Nedsivende vand frembringer hulrum, og naar saa taget styrter ned, fremkommer paa jordoverfladen en hulning, en d. Se Karstlandskab.

Dolk, kort stødvaaben med greb. D. er i regelen tveegget, men klingen kan ogsaa være trekantet. D. findes allerede i stenalderen; i riddertiden brugtes misericorden til at dræbe den faldne gjennem rustningens fuger, ellers var d. i regelen et venstre haands pareringsvaaben. Undertiden anbragtes den paa stænger, saa den virkede som spyd, derfra stammer nutidens bajonetter.

Dolka, by i Forindien, præsidentskabet Bombay, 50 km. n.v. f. Cambay. Omtr. 15 000 indb. (1901). Ruiner af slot, mausoleum og moskéer.

Dolkhaler (xiphosurer) afdeling af leddyrene, nærmest hørende ind under krebsdyrene. D.s legeme falder i 3, hos det voksne individ uleddede afsnit: 1. et stort hovedbrystskjold, paa hvis underside omkring munden sidder 6 par leddede tygge- og ganglemmer, delvis forsynet med klosakse, 2. et mindre bagkropsstykke med 6 par gjellebærende, pladeformede lemmer, 3. bagerst en lang tilspidset haledolk. Paa et yngre stadium er bagkropsstykket tydelig leddet. Kun én nulevende slegt *limulus*, hvis faa arter lever i havet ved Asiens og Amerikas kyster. Af de talrige uddøde d. kan nævnes slegten *belinurus* (fra kultiden) med leddet bagkrop, dannende overgangsformen henimod silur-(og devon-)tidens trilobiter. Fjernere slegtninge er de siluriske eurypterider.

Dolkhaler: Fig. 1 seet fra rygsiden, fig. 2 fra bugsiden.
ceph. hovedbryststykke (cephalothorax): abd. bagkrop (abdomen); operc. gjellelaag (første par halefødder); tels. haledolk; 1—6 ganglemmer.

Dollar *[då'lə]*, betegnelse for en større sølvmynt, afledet af det tyske *Thaler* og det skandinaviske *daler* (s. d.). Betegnelsen benyttedes oprindelig om den gamle spanske søilepjaster eller 8-real-stykke (deraf mynttegnet $, som er en stilisering af et 8-tal), en mynt, der i værdi nogenlunde svarede til den tyske Thaler, og som navnlig efter Perus erobring fik en stor udbredelse i de spansk-amerikanske besiddelser. Allerede før og under den nordamerikanske frihedskrig var i Staterne d. den alm. myntenhed; efter unionens dannelse fastsloges den som saadan og inddeltes i 100 cents. Den alm. sølv-d. i de Forenede stater kaldes standartsilver-d.; i 1870-aarene prægedes en lidt vegtigere trade-d., særlig bestemt for handelen paa Centralamerika og Østasien. Ogsaa i guld udprægedes enkelt-d. i perioden 1849—90. I 1900 gik man fra blandet myntfod helt over til guldmyntfod, og den egentlige myntenhed blev fra nu af en guld-d. indeholdende 1.5046 gram rent guld og værd ca. kr. 3.75. Ogsaa i Canada danner en guld-d. myntenhed og er her sat i forbindelse med det engelske myntsystem, saaledes at en d. = 4 sh. 2 d. I mange andre lande, særlig i Centralamerika, Vestindien, Afrikas vestkyst, Østasien og Gibraltar benyttes d. af noget varierende værdi. (Se planche Mynter II.)

Do'llart, bugt af Nordsjøen, mellem den preussiske provins Hannover og den hollandske provins Groningen. 13 km. lang og 6—12 km. bred; dannedes juledagene 1277 ved isløsning i elven Ems.

Dollfus *[dålfy']*, Jean (1800—87), fr. industridrivende og filantrop, overtog i ung alder ledelsen af det store tekstilfirma D.-Miegs fabriker ved Mühlhausen, hvor han anlagde arbeiderboliger og sociale velfærdsindretninger, som blev forbilledlige. Ivrig frihandelsmand og tilskyndede Napoleon III at slaa ind paa denne politik. Da Elsass var blevet tysk, blev D. medlem af rigsdagen (1877—87).

Dollond *[då'lənd]*, John (1706—61), eng. optiker, udførte 1757 efter tilskyndelse af Leonhard Euler for første gang akromatiske objektiver af kronglas og flintglas.

Dollot *[dålå']*, René (1875—), fr. publicist og diplomat, tog 1902 doktorgraden med et større arbeide om Belgiens neutralitet og blev s. a. attacheret det franske generalkonsulat i Hamburg. Her kastede han sig over studiet af de nordiske landes politik og har om herhenhørende emner under forfatternavnet René Waultrin offentliggjort en række afhandlinger i franske tidsskrifter (1903—08) samt en bog om de (herreløse) arktiske landes suverænitet og andre nordiske diplomatiske spørsmaal (Paris 1908).

Dolm (Dolmøen, Dolmen), 14.73 km.² stor ø med 423 indb. (1900), Hitteren herred, Søndre Trondhjems amt. Paa øen, der ligger straks n. for den store ø Hitteren, skilt fra denne ved et trangt sund, ligger D. (Hitteren) hovedkirke. Øen, der har en langstrakt form, er lav (70 m.), myrlændt og træbar. D. er ogsaa navnet paa en liden ø i Leka herred, Nordlands amt.

Dolma'-Bagtsje', et storartet slot, tilhørende den tyrkiske sultan, ligger ved Bosporus i Fyndykly, en nordøstlig forstad til Konstantinopel. Er bygget omkr. 1850

---

discharge — (f) absoudre, acquitter. **frikjendelse** — (t) Freisprechung f — (e) acquittal, non-conviction — (f) acquittement m. absolution f. **frikvarter** — (t) Pause, Freiviertelstunde f — (e) play-time, break, recess — (f) récréation f. **frilufts-** — (t) in frei Luft — (e) out-door; open-air — (f) de plein air. **frimodig** — (t) freimütig, unbefangen — (e) frank, open, free-hearted, cheerful, fearless — (f) franc. **frimodighed** — (t) Freimütigkeit, Unbefangenheit f — (e) frankness osv. — (f) franchise f. **frimurer** — (t) Freimauerer m — (e) freemason — (f) franc-maçon m. **frimurerloge** — (t) Freimaurerloge f — (e) freemason's lodge; (lokalet) masonic hall — (f) loge (f) maçonnique. **frimerke** — (t) Briefmarke f — (e) (post-) stamp — (f) timbre-poste m. **fripas** — (t) Urlaub, Freischein m — (e) pass-port — (f) passe-port, laisser-passer. **friplads** — (t) Freistelle f — (e) free admission — (f) bourse f. **fripostig** — (t) frech — (e) impudent, bold-faced — (f) effronté, impudent. **fripostighed** — (t) Frechheit f — (e) effrontery — (f) effronterie, impudence f. **frisind** — (t) Freisinnigkeit f — (e) liberality, liberal views — (f) libéralisme m. **frisindet** — (t) freisinnig — (e) liberal(-minded), catholic(-minded), broad — (f) libéral. **frisprog** — (t) freie Sprache f, freies Sprechen n — (e) (han har f.) he has a licensed tongue — (f)

af en hvid marmorlignende sten og skal have kostet 50 mill. kr.

Dolman, kort trøie, rigt besat med snore, til uniformering af husarer. I Tyskland og Østerrige blev d. i midten af sidste aarh. afløst af «attila», som ogsaa under tiden benævnes «husarka».

Dolmēn (keltisk, stenbord), forhistorisk gravmindesmerke af to eller flere opreiste, utilhugne stene med en stor flad overligger; tilhører yngre stenalder og broncealder; udbredt fra Indien over Nord-Afrikas Middelhavskyst (særlig talrige i Marokko), Spanien, Frankrige op til Sydskandinavien; benævnes her dysser (s. d.).

Dolmer, Jens Nielsen (ca. 1611—70), d. historiker, tog magistergraden i Kbh. 1639 og blev derpaa «skolemester» for Kristian IV's uegte søn Ulrik Christian Gyldenløve, men faldt i unaade hos kongen og afsattes fra sin stilling. Senere knyttede Fredrik III ham til sig og gav ham en aarlig pension for at sætte ham istand til at studere norsk og dansk historie. Neppe nogen anden nordmand eller danske i det 17 aarh. har været saa fortrolig med Norges ældre historie, sprog og lovgivning som D.; forsaavidt fortjener han titelen «historicus regni Norvegiæ». Som af G. Storm paavist maa han have forfattet det merkelige statsretslige skrift «Norges rige arve-rige» (1656), ligesom han med bistand af islænderen Oddur Eiulfsson har udgivet «Hirdskraaen» i dansk oversættelse og tilføiet forklaringer (1666). [Litt.: «Historisk tidsskrift», 2 r. IV, 114 ff.]

Do'lnja-Tu'zla, se Tuzla.

Dōlo mālo (lat.), med ondt forsæt, i svigagtig hensigt.

Dolomi't, mineral, som bestaar af magnesium-kalcium karbonat ($MgCa(CO_3)_2$). D. har i udseende og krystalform megen lighed med kalkspat. Krystalformen er romboedrisk og spaltbarheden er efter et romboeder med en kantvinkel af 73° 45'. Haardheden og den sp. vegt er lidt større end kalkspatens. Lettest kjendes imidlertid d. fra kalkspat ved at behandles med kold, fortyndet syre. Kalkspaten bruser straks, medens d. først bruser efter nogen opvarmning. Ren d. er farveløs eller hvid, men ved forurensninger kan den antage en graa, brun, gul eller rød farve. — I kompakt tilstand optræder d. som bergart i stor udstrækning, f. eks. i Alperne («Dolomiterne»). Flere af de norske marmorforekomster er ogsaa en krystallinsk dolomitbergart. D. anvendes ligesom kalksten til bygningssten, som udforingsmiddel i smelteovne, samt undertiden til fremstilling af kulsyre.

Dolomi't-Alperne el. Sydtirolske Dolomiter kaldes et parti af de sydlige kalkalper, paa grænsen af Tirol og Italien. Af toppe merkes Marmolata (3298 m.), Cima di Vezzana (3194 m.) og Monte Cristallo (3199 m.).

Dolon-nor el. Lamamiau, by i Kina, prov. Tsjili, paa vestsiden af Chingan nær grænsen af Mongoliet og den store mur, 1220 m. o. h.; omtr. 30 000 indb., vigtig for handelen med Mongoliet, handelsveie i flere retninger. Berømt buddhistisk kloster.

Dolōper, en oldgræ. folkestamme, som boede i Nordgrækenland. Aar 172 f. Kr. kom de under Makedonien, senere under Rom.

Dolōre, smerte. Con d. og doloroso, se Dolente.

Dolōres, Syd-Amerika. 1. By i Argentina, prov. Buenos Ayres under ca. 36° 30' s. br., ca. 180 km. s. f. hovedstaden, hvormed jernbaneforbindelse, med ca. 8000 indb. — 2. By i det vestlige Uruguay, depart. Soriano. — 3. By i det nordlige Peru ved Amazonas' bielv Rio Napo. — 4. By i det nordlige Bolivia, prov. El Beni.

Dolōres-Hida'lgo, by i Mexico, staten Guanajuato, 50 km. n.ø. f. hovedstaden. 6490 indb. (1900).

Dolorōsa, se Mater dolorōsa.

Dolpur, brit. vasalstat i Forindien, Rajputana, s. f. Agra, 2992 km.² med 271 496 indb. (1901). Hovedstaden D. ligger 60 km. s. f. Agra ved elven Chambal og har 19 310 indb.

Dolstadøren, eksercerplads for Ranen og Vefsen kompanier af Nordlands kredsbataljon, Vefsen herred, Nordlands amt. D., der hører til den store gaard (prestegaard) Dolstad, er en flad, delvis skogbevokset, opøret sandslette ved Vefsenelvens udløb i Vefsenfjorden, straks n. f. Mosjøen ladested. Paa Dolstads grund ligger ogsaa Vefsen prestegjelds hovedkirke.

Dolsteinhulen, kjendt fjeldhule i det bratte fjeld Dolsteinen paa vestsiden af Sandø, Sande herred, Søndmør. Hulen, der vender ud mod det aabne hav, har sin aabning ca. 60 m. over havfladen. Den ca. 180 m. lange hule er i sin ytre del rummelig, men indsnævres hurtig. Sagnet beretter, at den fortsætter under havet til Skotland, og sagaen omtaler, at Orknøjarlen Ragnvald besøgte hulen i 1127 for at lede efter en skat, som skulde være gjemt paa dette sted.

Do'lus (lat.) betyder svig, bedrageri; i romerretten betegnedes dermed det forhold, at den ene kontrahent med bevidsthed førte den anden bag lyset med hensyn til omstændigheder, der var af betydning for kontrakten. Den ældre romerret erklærer denne desuagtet gyldig og fuldt virksom; prætor giver derimod den besvegne retsmidlet, hvorved han kan løses fra sin forpligtelse efter kontrakten *(exceptio doli)* eller faa søgsmaalsret mod bedrageren med krav paa fuld erstatning *(actio de dolo)*. I moderne retsvidenskab, ogsaa norsk, benyttes d. ensbetydende med svig i privatretten og med forsæt i strafferetten; se Svig og Forsæt.

D. O. M. (lat.), fork. for Deo Optimo Maximo, den algode, almægtige Gud (helliget).

Dom, den høieste top i Mischabelgruppen, Monte Rosas nordlige udløber, i Schweiz, kanton Wallis; 4554 m.

Dom. 1. (Log.). D. er udtryk for en forbindelse eller adskillelse mellem to begreber, som kaldes subjekt og prædikat. Det forbindende «er» eller «er ikke» kaldes *copula* (baand) og kan enten betyde «er lig» eller «er indbefattet under», eftersom de to begreber helt dækker hinanden, eller det første er af mindre omfang end det sidste. — 2. (Jur.). Domstolens afsluttende afgjørelse af en retssag. I norsk civilproces er d. enhver afgjørelse, der afslutter sagen for vedkommende domstol, enten resultatet er realitetsafgjørelse, afvisnings- eller ophævelses-d.; afgjørelser under sagens gang for domstolen kaldes kjendelser. I straffeprocessen er kun realitetsafgjørelser, hvorved tiltalte straffældes eller frifindes, d., andre afgjørelser kaldes kjendelser eller beslutninger (l. 1 juli 1887 § 167). D.s-myndigheden er i moderne ret skarpt adskilt fra lovgivningsmyndigheden som fra forvaltningsmyndigheden. Dommernes opgave er direkte paa statens vegne og paa grundlag af gjældende lov og ret at afgjøre

---

franc-parler m. **fristed** — ⓣ Freistätte, -statt f — ⓔ (place of) refuge, resort — ⓕ (lieu (m) d')asile, refuge m. **fritage** — ⓣ befreien, entbinden; (for) eim. die Strafe schenken — ⓔ exempt, excuse (from) — ⓕ dispenser, exempter; (løse) dégager, délier. **fritagelse** — ⓣ Befreiung, Dispensation f — ⓔ exemption, dispensation, immunity — ⓕ dispense, exemption f; dégagement m. **fritalende** — ⓣ freimütig — ⓔ freespoken, outspoken — ⓕ franc(-parleur). **fritid** — ⓕ Musse, freie Zeit f — ⓔ leisure time, off-time — ⓕ heures (f pl) de loisir; loisirs m pl. **fritime** — ⓣ Mussestunde f — ⓔ leisure (spare) hour, interval of leisure — ⓕ (heure (f) de) loisir m; (heure (f) de la) récréation f. **fritænker** — ⓣ Freidenker, -geist m — ⓔ freethinker — ⓕ libre penseur: (gudsfornegter) athée m. **fritænkeri** — ⓣ Freidenkerei, -geisterei f — ⓔ freethinking — ⓕ libre pensée; (vantro) incrédulité f; athéisme m. **frivillig** — ⓣ freiwillig — ⓔ voluntary, spontaneous, free-will; (sb) volunteer — ⓕ volontaire (ogs. m); spontané; libre: gratuit. **frivillighed** — ⓣ Freiwilligkeit f — ⓔ voluntariness, spontaneousness — ⓕ spontanéité f. **fritliggende** — ⓣ freiliegend — ⓔ detached, isolated — ⓕ isolé; libre, vaste.

fri vb — ⓣ werben, freien — ⓔ propose, make an offer (to) —

omtvistede retsspørsmaal i en domstolen forebragt konkret sag, ikke at skabe ny ret eller afgive juridiske betænkninger. Dommeren fastslaar altsaa kun, hvad der er gjældende ret, og anviser d.-haveren de nødvendige retsmidler til gjennemførelsen af hans ret. En d. kan som regel ikke omgjøres af den samme dommer, men maa indbringes for høiere domstol (instans); se dog Gjenoptagelse i straffesager. D.s fuldbyrdelse sker ved særskilt myndighed, i civilprocessen ved lensmanden (byfogden), i straffeprocessen ved paatalemyndigheden. Forinden fuldbyrdelse kan ske, skal d. regelmæssig forkyndes for d.-fældte, i civilprocessen ved stevnevidner, i straffeprocessen ved politiet. Ved andre d. end høiesterets-d. har d.-fældte en eksekutionsfrist (i civilprocessen som regel 15 dage fra d.s forkyndelse), inden hvilken han uden risiko af eksekution kan forberede anke af d. En d. skal forsynes med præmisser, hvori dommeren gjør nøiagtig rede for, hvilke kjendsgjerninger han anser bevist at foreligge i sagen og disse kjendsgjerningers retslige betydning. Civile d.s eksekutionskraft forældes tre aar efter afsigelsen; ny eksekutionskraft erhverves ved at indbringe den gamle d. for underdommeren. Straffedomme skal fuldbyrdes uopholdelig eller saa snart ske kan; de forældes i tidsrum fra 30 til 2 aar, efter straffens størrelse (straffel. § 72—3).

Dom (fr., af lat. *dominus*), titel, som man i middelalderen og senere gav munke af de fornemmere ordener, f. eks. de lærde benediktinere i 17 og 18 aarh., D. Mabillon, D. Bouquet o. a. D. port., se Don.

Dom, domkirke (af lat. *domus*, hus, underforstaaet *dei* el. *domini*, Guds el. Herrens hus) bruges væsentlig om hovedkirken (biskopskirken) i et stift, sjeldnere ogsaa om andre, større kirkebygninger. Den arkitektoniske betegnelse d. (af græ. *dôme*) bruges om kuppeltaget over en kirke.

Domätier (bot.) kaldes omdannede dele af et planteorgan, særlig tilpasset til boliger for andre væsener, dyr (zoodomatier) eller planter (fytodomatier). Mellem disse og vertplanten bestaar et gjensidigt nytteforhold. Fyto-d. er f. eks. dobbeltorganismen lav, der er sammensat af en sop og en alge. Zoodomatier findes f. eks. hos de saakaldte myreplanter (s. d.), som har særegne organer, hvor myrer har indredet sig bolig.

Domažlice, se Taus.

Domb, by i Preussen, regjeringsdistr. Oppeln (Schlesien); 10 813 indb. (1905). Stenkulsgruber og jernverk.

Dombaas, kjendt skydsskifte og sanatorium, 643 m. o. h., ved den Gudbrandsdalske hovedvei, i veiskillet, hvor veien over Dovrefjeld tager af fra veien til Romsdalen, Dovre herred, Kristians amt. 1907 besluttedes Gudbrandsdalsbanen forlænget til D.

Dombasle *[dõbä'l]*, Christophe Joseph Alexandre Mathieu de (1777—1844), fr. landøkonom og videnskabsmand, indrettede 1822 en mønstergaard og maskinfabrik i Roville i nærheden af Nancy. Senere oprettedes en skole til uddannelse af gaardbrugere. D. var korrespondent for forskjellige europæiske landbrugsselskaber; hans hovedverk er: «Annales agricoles de Rovilles» (1824—37).

Dombes *[dõb]*, landskab, tidligere fyrstendømme, i Frankrige, depart. Ain, mellem Rhone, Ain og Saône, er 1450 km.^{2} og opfyldt af en hel del smaasjøer, har et koldt og taaget klima og er daarlig befolket. I den senere tid har man med held begyndt at tørlægge det, og nu dyrkes der en del havre og rug. Hovedstad Trevoux.

Dombjelder, norsk benævnelse for en bjelde af hel kapsel med kugler i, kommer af dum i betydningen «døv, dump» og sigter til bjeldens dumpe klang. Sml. dialektordet dumvekkja om en liden bjelde.

Dombro'va, by i Rusland, guv. Petrokov (Polen); 30 000 indb. (1897). Zink-, jern- og kulgruber.

Dombro'vski, Jan Henryk (1755—1818), polsk general. Sluttede sig under oprøret 1792 til sine landsmænds sag og kjæmpede 1794 sammen med Kosciuszko. Gik efter opstandens undertrykkelse i fransk tjeneste og deltog i spidsen for polske frivillige med stor tapperhed i en række af den franske hærs kampe. Var bl. a. med i slagene ved Friedland og Leipzig. Vendte efter Napoleons fald tilbage til Polen og udnævntes af Alexander I til general og senator.

Domen, 156 m. høit, træbart, i toppen afplattet fjeld paa Varangerhalvøen, sydvest for Vardø by, Vardø herred, Finmarkens amt. D. er Finmarkens Bloksbjerg, hvor heksene ifølge sagnet satte hinanden stevne. Her brændtes ogsaa heksene paa baal, og man skal endnu kunne paavise (?) stedet, hvor baalene har været. Saa sent som i 1768 skriver H. Paus, at der paa D. «findes en stor mængde opraadnede koste, som siges at have været troldkjærringernes voiturer didhen». Nær D. er en dyb og trang fjeldhule.

Domenichino *[-kĭndå]*, se Zampieri.

Domesdaybook, se Doomsdaybook.

Domesnes, Kurlands nordlige odde, der stikker ud i Rigabugten og fortsætter i et farligt rev, som først 6.5 km. fra land har 7.5 m. vand; ved revets ende staar et fyrtaarn af jern paa en kunstig opbygget ø.

Domesticēre (lat.), tæmme, gjøre vilde dyr til husdyr.

Dome'stiks, simple, farvetrykte, tætvævede bomuldstøier.

Dome'sticus (lat.), hørende til huset, hjemmet eller familien, hjemlig, indfødt, indenlandsk; animalia domestica, husdyr; furtum domesticum, hustyveri.

Domesti'k (lat.), tyende, tjener, eg. «hørende til huset».

Domēyko, Ignacy (1802—89), rus. mineralog og geolog, f. i Vest-Rusland, studerede i Vilna, udvandrede tidlig, først til Frankrige, senere til Chile. Fra 1846 professor i Santiago. Har skrevet en række videnskabelige verker om Sydamerikas mineraler, om jordskjælv m. m.

Domherre, se Domkapitel.

Domice'lla (middelald. lat.), adelig jomfru, stiftsdame. Domice'llus, junker, yngre fyrstesøn. Jfr. Damoisel.

Domicīl (lat.), eg. bolig, bosted, hjemsted. Betalingssted i vekselen, hvis dette er forskjelligt fra trassatens eller akceptantens bosted; en saadan veksel kaldes d.-veksel, betalingsstedet d.-sted. Den, som skal betale vekselen paa d.-stedet, kaldes domiciliat, trassaten, for hvis regning vekselen skal betales paa d.-stedet, kaldes domiciliant. Domicilere betyder at forsyne vekselen med d.-erklæringen, d. e. at lade den forfalde paa et andet bosted end trassatens. Ogsaa egne veksler, hvori udstederen forpligter sig til selv at betale beløbet, kan domicileres, idet de gjøres betalbare paa et andet sted, end hvor de er udstedt, og de kaldes da domicileret egne veksler eller egne d.-veksler. Man

---

(f) faire sa demande; (til) demander (rechercher) en mariage.
friabilité (f) f, **friability** (e) løshed, skjørhed, sprødhed.
friable (e) & (f) løs, skjør, sprød, morken.
friand (f) lækker(sulten); m, lækkermund.
friandise (f) f, slikvornhed; lækkerbisken, slikkeri.
friar (e) klosterbroder, munk.
friary (e) (munke)kloster.
fribble (e) overfladisk, letlivet fyr, laps, nar, dagdriver.
fricandeau (f) m, spækket kalvekjød.
fricassee (e), **fricassée** (f) f, frikassé.
fricasser (f) lage til frikassé; klatte bort, (for)øde; arrestere.
fricasseur (f) m, daarlig kok, ødeland.
fricatif (e) gnide(nde).
fric-frac (f) pif! paf! m, indbrud.
friche (f) f, brak(mark).
fricot (f) m, ragout.
fricoter (f) lage mad; rangle (bort); snyde.
fricoteur (f) m, daarlig kok; levemand, svirebroder; snyder; (mil.) marodør.
friction (e) & (f) f, (ind)gnidning; friktion; frottering; (fig.) rivning. **f.band** (e) maskinrem. **f.-glove** (e) frotterhanske.
Friday (e) fredag.
Friede(n) (t) m, fred.
friedfertig (t) fred(somm)elig.
Friedhof (t) m, kirkegaard.

domicilerer veksler i regelen paa større vekselpladse for at forebygge, at de forfalder paa smaasteder, hvilket kan hindre deres omsætningsevne. Domiciliaten faar før forfaldsdagen dækning af domicilianten til vekselens indfrielse og beregner sig som oftest som godtgjørelse en i procenter eller pro mille udtrykt d.-provision.

Do'mina, se Dominus.

Domina'nt (herskende) er den femte tone i den diatoniske række, enten opad (over-d.) eller nedad (under-d.). D.-akkord er enhver akkord med d. som grundtone, fortrinsvis septimeakkorden, f. eks. g, h, d, f.

Dominēre (lat.), herske, beherske, spille herre.

Domi'ngo, se Dominicus.

Domi'nica (dies) (lat.), Herrens dag, søndag, fordi Herren opstod en søndag. D. au'rea, trinitatis søndag. D. in albis, første søndag efter paaske.

Domi'nica, fr. La Dominique, britisk ø i Vestindien, tilhører Leewardøerne af de smaa Antiller. Størrelsen er 754 km.², folkemængden 28 894 (1901). Kysterne er bratte, og øen er bjergfuld, høieste top, Morne Diablotin, er 1447 m. Fjeldene er vulkanske, af krateret La Soufrière stiger der stadig svovldampe op. Indbyggerne er næsten alle negere eller mulatter, som er katoliker af religion og franske af sprog. Der findes en rest paa 400 kariber, altsaa efterkommere af øernes oprindelige indianerbefolkning, men bare omtr. 120 af dem er ublandede. Øen producerer kaffe, frugt, kakao, lidt krydderier og sukker. Udførselen havde (1905) en værdi af £ 78 000, indførselen £ 95 000. — Øen var fra begyndelsen spansk, men blev senere erobret af franskmændene, som holdt den til 1763, da den blev afstaaet til engelskmændene. Den blev flere gange tilbageerobret, men kom definitivt til England i 1814.

Domi'nicus (Domingo) (1170—1221), Dominikanerordenens stifter, f. i Calaroga i Gammel-Kastilien i Spanien. At han har tilhørt familien Guzman, kan ikke bevises. 1194—99 kannik i Osma. Da han lærte albigenserne i Frankrige at kjende, tog han et energisk arbeide op for at føre dem tilbage til kirken. 1215 samlede han sine hjælpere til en særlig orden, Dominikanerordenen. Død i Bologna. 1234 blev han optaget blandt helgenerne (helgendag 4 aug.); legenden tillægger ham mange undere.

Dominikānere (lat. *Domini canes*, Herrens hunde), rom. munkeorden, stiftet 1215 af Dominicus (s. d.), stadfæstet 1216 af paven. Som navnet antyder, var ordenens hovedopgave at føre kjettere tilbage til kirken. Derfor skulde alle munkene være prester (deraf navnet prædikebrødre), hvem studium var paalagt som pligt. Senere blev d. ledere af inkvisitionen. Ordenen organiseredes som tiggerorden, selv om fattigdomsløftet neppe gjennemførtes saa strengt som i Franciskanerordenen. D.-ordenen styres af en general, under ham provinspriorer for de enkelte lande og under dem priorer for hvert enkelt kloster. Ordensdragten hvid med sort overstykke og kabuds. D.-ordenen bredte sig meget hurtig over størstedelen af Europa. I Danmark, hvor de sedvanlig kaldtes sortebrødre, fik de sit første kloster i Lund 1222 og senere klostre i mange byer. I Norge var der d.-klostre i Nidaros, Bergen, Oslo, Hamar. D.-ordenen har skjænket romerkirken flere af dens betydeligste teologer, fremfor alle Thomas fra Aquino. Ved siden af de mandlige var der kvindelige d., som havde sit hovedkloster i Rom. Ligeledes dannede der sig en tertiarie-orden af lægfolk; til denne hørte f. eks. den hellige Katharina fra Siena. Reformationen og senere revolutionens bevægelser bragte ordenen store tab. D.-ordenen tællede 1903 omkr. 250 klostre og omkr. 4500 munke.

Dominikānske republik, se Haïti.

Dominion of Canada *[dəmi'njen-ev-kæ'nəda]*, se Canada.

Domīnium (lat.), eiendomsret, er den tinglige ret, der berettiger til at raade over tingene i alle henseender, juridisk og faktisk, som ikke ved positiv lov eller sedvaneret udtrykkelig er undtaget.

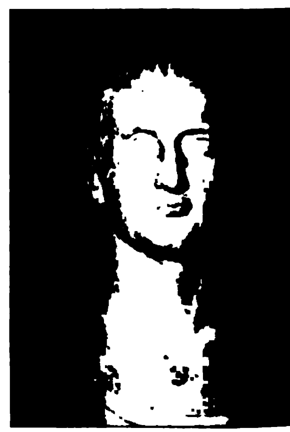
Do'mino (ital.), 1. en vinterdragt for franske, katolske geistlige, 2. en lang maskeradekappe.

Do'minospil er et selskabsspil, som spilles med aflange flade brikker, der paa ydersiden er helt sorte, medens indersiden er hvid og delt i to felter, som hver har et tal (i regelen fra 0—9). Tallene betegnes med sorte prikker. D. kan spilles af to eller flere personer; hver spiller begynder med samme antal brikker, og den, som har brikken med de høieste tal, lægger brikken med indersiden op paa bordet. Den næste lægger til med en brikke, hvis tal svarer til tallet paa et af de to felter i den første, og spillet fortsættes paa samme maade. Har en spiller ikke nogen brikke med et af de to forlangte tal, maa han kjøbe af de ved spillets begyndelse ikke optagne brikker; den seirende er den, som først faar afsat sine brikker, eller som ved optællingen, naar ingen mere kan lægge til, har den laveste sum af tal paa sine resterende brikker. Spillets alder er ukjendt; det antages at stamme fra Italien og har for tiden vistnok sin største udbredelse i Frankrige og Belgien.

Do'minus (lat.), herre, hersker, eiendomsbesidder; domina, herskerinde, forstanderske for et kloster, abbedisse.

Do'minus ac rede'mptor no'ster (lat.), «vor herre og frelser», den efter begyndelsesordene opkaldte bulle af 21 juli 1773, hvorved pave Clemens XIV ophævede Jesuiterordenen (s. d.).

Do'minus vobi'scum (lat.), «Herren være med eder», i den rom. kirkes liturgi prestens hilsen til menigheden, som svarer: «*Et cum spiritu tuo*» (og med din aand). Hilsenen er hentet fra Rut 2, 4; svaret fra 2 Tim. 4, 22. I den evangeliske kirke benyttes ordene i liturgierne paa modersmaalet.

Titus Flavius Domitianus.

Domitiānus (Domitian), Titus Flavius (51—96 e. Kr.), rom. keiser 81—96, søn af Vespasian, Titus' broder og efterfølger; allerede under Titus var han medkeiser. Som keiser viste han sig i beg. ivrig og

friedlich (t) fredelig.
friedlos (t) fredløs.
friedsam (t) fredelig.
friend (e) ven(inde). **the Friends** kvækerne.
friendly (e) venskabelig, hjælpsom; gunstig, føielig (bris).
friendship (e) venskab.
frier (t) Freier; Werber m — (e) suitor, wooer — (f) prétendant m. **frierbrev** — (t) Bewerbungsschreiben n — (e) proposing letter — (f) demande f (en mariage). **frierfødder: gaa paa f.** — (t) auf Freiersfüssen gehen, stehen — (e) go a-wooing; be looking out for a wife — (f) chercher femme.
frieren (t) fryse.
frieri — (t) Freien n; Freierei, Werbung f — (e) courtship, wooing; proposal, demand in marriage — (f) recherche, demande f (en mariage).
Fries (f) m, **frieze** (e) vadmel; (ark.) frise.
frigate (e) fregat.
friggle (e) pirke.
fright (e) skræk; skræmsel, uglebillede.
frighten (e) skræmme.
frightful (e) skrækkelig.
frigid (e) iskold.
frigidité (f) f. impotens.
frigidity (e) (isnende) kulde.
frigorifère (f) m. frysemaskine.
frigorific (e), **frigorifique** (f) kjølende.
frigorifier (f) fryse (trans.).
frihed — (t) Freiheit f — (e)

virksom; senere blev han mistænksom og grusom (maaske delvis som følge af sterke angreb ogsaa i litteraturen fra senatspartiets side). Han kaldte saaledes Agricola (s. d.) tilbage fra Britannien, som denne udmerkede feltherre havde vundet for riget. Selv kjæmpede han temmelig uheldig ved Rhinen og Donau; af dakerkongen Decebalus (s. d.) maatte han endogsaa kjøbe sig fred; ikke destomindre holdt han triumfindtog og tillagde sig hædersnavne. I sine sidste aar synes han at have lidt af forfølgelsesvanvid, og 96 faldt han for en sammensvergelse i paladset. Senatet forbandede hans minde.

Domi'tius. 1. Gnæus D. Calvinus, rom. politiker, opr. 59 f. Kr. modstander af Cæsar, men senere hans tro mand og ogsaa ivrig for at støtte det andet triumvirats mænd. — 2. Gnæus D. Ahenobarbus (d. 31 f. Kr.) kjæmpede mod Cæsar under sin fader Lucius, der senere faldt ved Farsalos, men fik tilgivelse, senere erklæret fredløs som mistænkt for deltagelse i Cæsars mord, kjæmpede sammen med Brutus og Cassius, men forsonede sig med Antonius; i den følgende borgerkrig stod han først paa Antonius' side, gik saa over til Octavianus. — 3. Lucius D. Ahenobarbus (d. 25 e. Kr.), søn af foreg., gift med Antonia, triumviren Antonius' datter; gjorde et tog dybt ind i Germanien. — 4. Gnæus D. Ahenobarbus (d. 39 e. Kr.), søn af foreg., gift med Agrippina, Germanicus' datter, fader til keiser Nero.

Domkapitel (lat., *domus*, hus (d. e. Herrens), og *capitulum*, kapitel), presteskabet ved en domkirke, levende i fællesliv efter en bestemt regel (*canon*). Den betydningsfuldeste regel blev givet af Chrodegang af Metz (s. d.). Medlemmerne af d. kaldtes kanniker (*canonici*); de levede i et fælles hus (*claustrum*, kloster) og havde til en vis grad eiendomsfællesskab. Senere skjelnede man mellem regulære kanniker, som havde fælleseie, og sekulære kanniker med særeie. Efterhaanden fik d. store indtægter og mange rettigheder, bl. a. bispevalg. Paa Tridentinerkoncilet omdannedes d. til en udelukkende geistlig institution. I de evangeliske kirker er d. kun bibeholdt i den anglikanske kirke.

Domkor, i alm. et capellakor (se A capella) af mænd og gutter ved en domkirke.

Dommedag er i det nye testamente et af navnene paa verdens yderste dag (Matt. 10, 15; 11, 22; 12, 36; 2 Pet. 2, 9; 3, 7; 1 Joh. 4, 17), da Jesus Kristus skal aabenbares for at dømme levende og døde (Ap. gj. 10, 42; 17, 31; Rom. 2, 16; 2 Kor. 5, 10). I sine lignelser har Herren ofte skildret dommen (Matt. 25, 31 ff.; 7, 22 f.; 16, 27; Joh. 5, 28 f., jfr. Matt. 25, 19 ff.; Luk. 19, 12 ff.; Matt. 13, 39 f., 47—50). Dommen vil blive fældet efter menneskets ord og gjerninger som vidnesbyrd om dets inderste personlige stilling til aabenbaringen i Kristus (Matt. 12, 36 f.; 16, 27; Rom. 2, 6 ff.; 2 Kor. 5, 10; Joh. aab. 20, 12). Dommens udfald vil blive evigt liv for de gode, evig fortabelse for de onde (Matt. 25, 46). Skjønt de nytestamentlige forfattere i alm. gaar ud fra, at dommen er nær forestaaende, betoner de dog tillige, at tidspunktet for d. er skjult for alle uden Gud alene (Mark. 13, 32, jfr. 1 Tess. 5, 2; 2 Pet. 3, 10; Joh. aab. 3, 3; 16, 15). De forskjellige forsøg, der er gjort paa at beregne tiden ud fra dommens forvarsler, som omtales Matt. 24, jfr. 2 Tess. 2, 3—12; Rom. 11, 11—32, maa derfor afvises som sværmeri. — Dommen er et uløseligt led af den kristelige trosbevidsthed. Denne indeslutter overbevisningen om, at Guds evige retfærdighed maa ske fyldest i en dom over ondt og godt, men tillige at frelsen fra det onde er skjænket i Jesus Kristus. Som menneskets frelse principielt afgjøres ved forholdet til Kristus, maa han ogsaa være den, ved hvem dommen fuldbyrdes. Fremdeles er frelsen i Kristus ikke udtømt i aandens befrielse fra det onde ved syndsforladelsen, men udstrækker sig ogsaa til legemet og den ydre verden som grundlaget for det personlige livs udfoldelse (det kristelige haab).

Dommer, Arrey von (1828—), t. musikforfatter og komponist, sekretær ved kommunebiblioteket i Hamburg, især fortjent ved et verk om musikens elementer, haandbog i musikhistorie, musikalsk leksikon.

Dommer er den, som paa statens vegne og i henhold til lov og ret afsiger en dom. Det er en vigtig moderne grundsætning, at d. maa udøve sin funktion i fuld uafhængighed og frihed. Vor grundlov har sørget herfor ved at fastslaa som regel, at d. er uafsættelige embedsmænd; de kan kun «suspenderes af kongen, og skulle da straks tiltales for domstolene, men de maa ei uden efter dom afsættes, ei heller mod deres vilje forflyttes» (Grl. § 22).

Dommerne (befriere, frelsere) er i det gamle testamente navnet paa en række mænd, som i tiden mellem Josvas død og kongedømmets oprettelse frelste Israels folk fra dets fiender. Deres historie berettes i Dommernes bog. Indholdet af denne falder i 3 dele: 1 stammernes erobring af landet, 2—16 de egentlige dommeres historie, 17—21 to tillæg: grundlæggelsen af en kultus i Dan (17—18), og skjændselsdaaden i Gibea og benjaminiternes afstraffelse (19—21). Undertiden henregnes ogsaa Eli og Samuel til d. Deres historie fortælles i 1 Samuels bog.

Domnarfvet, stort sv. brug, omkring hvilket der er vokset op en befolkning paa henimod 5000 mennesker. Ligger ved Dalälfven i Kopparbergs län, 20 km. fra Falun. D., som er et af de aller største industrielle anlæg i Sverige og sattes igang 1878, tilhører Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag. Den væsentligste industri i D. er forskjellige grene af jernverksindustrien. Der er saaledes flere meget betydelige masovne, hvortil den meste malm hentes fra egne gruber paa forskjellige steder. Videre findes staalverker, hvor staalet fremstilles saavel ved sur og basisk bessemer som ved martin. Det fremstillede jern og staal forarbeides i store valseverker og forskjellige andre anlæg som smedjer, søm-, spiker-, boltefabriker o. s. v. Ved siden af findes der ogsaa et stort trækulsverk, hvor den aarlige produktion udgjør ca. 120 000 m.³ trækul foruden som biprodukter en betydelig mængde metylalkohol, træeddike og tjære. D.-jernet er kjendt som et fortrinligt produkt, idet det fremstilles ved hjælp af trækul og af svovlfri malm. Den aarlige produktion udgjør ca. 50 000 tons rujern, 45 000 tons bessemerstaal og 30 000 tons martinstaal. Endvidere drives i D. teglverk, store sage og høvlerier og en meget betydelig papirfabrik.

---

freedom, liberty; (poetical) license; (tage sig den f.) ogs. make free, bold, beg leave to — Ⓕ liberté; (skatte-, porto-) franchise f; (digterisk) licence. **frihedskamp** — Ⓣ Freiheitskampf m — Ⓔ war of independence — Ⓕ lutte (f) pour la liberté.

frikadelle — Ⓣ Fleischklösschen n, Frikandelle f — Ⓔ fried forced-meat ball — Ⓕ boulette, quenelle f.

frikassé — Ⓣ Frikassee n — Ⓔ fricassee — Ⓕ fricassée f.

friktion — Ⓣ Reibung, Friktion f — Ⓔ & Ⓕ friction f; Ⓕ ogs. frottement m.

frileux Ⓕ kuldskjær, forfrossen; m. frysepind.

frill Ⓔ pibe(strimmel), krave; kalvekryds; manschet; rynke, pibe.

frille — Ⓣ Mätresse f, Kebsweib n — Ⓔ concubine, mistress — Ⓕ concubine, maîtresse f.

frimaire Ⓕ m, rimmaaned (21/11—20/12).

frimas Ⓕ m, rim.

frime Ⓕ f, fjæs; skin. **faire la f. de** lade som om.

frimer Ⓕ glo paa.

frimousse Ⓕ f, fjæs, ansigt.

fringale Ⓕ f, skrubsult.

fringe Ⓔ (besætte med) frynse(r); pandehaar. **fringing reef** koral-, kystrev.

fringille Ⓕ f, (zool.) finke.

fringue Ⓕ f, kluder (tøi, dragt).

fringuer Ⓕ danse; klæde paa.

fripe Ⓕ f, mad.

friper Ⓕ æde, sluge; øde, bort-

Domodo'ssola, by i det nordvestlige Italien, prov. Novara, i Ossola-dalen, ved den seilbare elv Toce og ved jernbanen til Simplon, ligger 305 m. o. h. og har 3750 indb. (1901). Der avles vin, frugt og silke. I nærheden ligger et meget besøgt valfartssted (Kalvariebjerg).

Domostro'i (rus., husordningen, hustavlen), et merkeligt rus. skrift fra omkr. 1560, indeholdende i 64 kapitler en række udførlige forskrifter vedrørende de fleste af det daglige livs forhold. Skriftet, som er af betydelig kulturhistorisk værd, angives at være forfattet af munken Sylvester, som dog med sikkerhed kun vides at have skrevet det sidste kapitel, den saakalte «Lille domostroi».

Domovi'k el. domovoi' (af rus. *dom,* hus) er i Rusland betegnelsen for det væsen, som hos os kaldes nissen. Den rus. folketros forestillinger om dette væsen svarer omtrent til vore egne.

Dompapslegten *(pyrrhula),* spurvefugle tilhørende finkernes familie (s. d.). Nebbet næsten lige høit som langt. Halen lang, i spidsen omtr. tver. Fødderne korte og sterke, fjærklædningen bløđ og tæt. Kjønnene som regel ulige. De til d. hørende fugle har sit hjem i Europas og det nordlige Asiens skoge, hvor de lever i trærne og ernærer sig af knopper og frø. — Slegten omfatter vel ti arter, hvoraf i norden kun findes én, nemlig dompapen *(p. pyrrhula).* Farven paa ryggen og skuldrene blaagraa, den øvre del af hovedet, partiet om nebroden, samt halen sort, over- og undergumpen hvid, hovedets sider, halsen og undersiden hos hannen vakkert zinnoberrøde, hos hunnen rødgraa. Vingerne sorte med et graahvidt tverbaand, inderste armfjærs yderfane rødlig. Neb og fødder sorte. Størrelsen vekslende; længde 160—190 mm. — D. findes over størstedelen af vort land og gaar i nord helt op til Alten og Varanger. Under forplantningstiden holder den sig som regel inde i skogene og lever tilbagetrukket her ogsaa hele sommeren. Senhøstes og om vinteren besøger den ofte i smaa flokke mere beboede pladse. — D. lader sig let tæmme og trives godt i fangenskab. Lokketonen vakker fløitelignende, sangen lav, eiendommelig, men ikke særlig smuk. — Eggene, fem i talet, er blaagrønne med graa og sorte flekker og ca. 20 mm. lange. De lægges i et rede af kviste og græsstraa inde ved stammen af mindre trær eller ude paa grenene af større.

Dompap.

Domprovst er i den romerske kirke titelen for forstanderen for domkapitlet. I den evangeliske kirke er navnet enkelte steder bibeholdt; saaledes bærer i Danmark sognepresten ved Roskilde domkirke titel af d.

Domremy-la-Pucelle *[dōrəmi'-la-pysœ'l],* landsby i det østlige Frankrige, depart. Vosges, i en vakker dal ved elven Maas. 275 indb. (1906). I D. fødtes Jeanne d'Arc 6 jan. 1412.

Domremy: Jeanne d'Arcs hus.

Domsaga kaldes i Sverige underdomstolens distrikt, nærmest svarende til vort sorenskriveri; hver by danner egen d., paa landet bestaar d. af et eller flere härad eller tinglag; domstolen kaldes i byen rådstufvurätt, paa landet häradsrätt.

Domsakt, se Akt.

Domsforkyndelse, se Dom.

Domsjön, lasteplads i Sverige, Väternorrlands län, Ångermanland, 1379 indb. (1900). D. har en dampsag, der i 1905 beskjæftigede 308 arbeidere og tilvirkede varer til en værdi af 995 226 kr.

Domskoler oprettedes i den tidligere middelalder i tilknytning til domkirkerne. Den første skyldes biskop Chrodegang af Metz 760, som forpligtede sine underordnede geistlige til at leve efter en strengere *canon* og lod disse *canonici* eller kanniker undervise unge mennesker i tidens lærdom under streng tugt. I alle katolske lande fulgtes eksemplet, og d. eller katedralskoler oprettedes i stiftsbyerne. Flere lærde skoler har beholdt navnet i vore dage.

Domstol er en institution, som har ret til at afsige jur. domme, enten den er beklædt af én eller flere dommere.

Domæner (af lat. *dominium,* herredømme) er i en del lande (f. eks. Frankrige, Tyskland, Østerrige, Rusland) den finansvidenskabelige betegnelse for statens faste eiendomme, navnlig dens landeiendomme, hvis afkastning udgjør en del af statsindtægterne. I enkelte lande (navnlig i stor udstrækning i Rusland) har man kron-d., hvis indtægter tilfalder statsoverhovedet personlig.

Don. 1. Elv i Rusland, oldtidens Tanais, udspringer ø. for Tula, gaar først mod s., saa mod s.ø., bøier derefter mod s.v. og falder i det Asovske hav; 2134 km. lang. Dens vanddistrikt er 430 250 km.² D. optager 37 bielve, af hvilke Sosna og Donez fra høire og Voronez, Choper Medvidiza og Manytsch fra venstre er de vigtigste. D. er seilbar omtr. 1500 km., og der er regelmæssig dampskibsfart til Kalatsch. D. er rig paa fisk. — 2. Elv i det nordlige England, grevsk. York, flyder forbi Sheffield og Doncaster, optager Dearne og falder ud i

---

ødsle; krølle, forjaske; (sa leçon) skulke.
friperie (f) f. brugte klæder, sager, juks, rusk, skrammel; marchandiserforretning.
fripe-sauce (f) m. fraadser; daarlig kok.
fripier (f) m. marchandiser.
fripon (f) m. gavtyv, hallunk, kjeltring; skøier, skjelm; skjelmsk, skalkagtig.
friponneau (f) m. liden skøier, skjelm.
friponner (f) bedrage, narre, snyde.
friponnerie (f) f. bedrageri, fanteri, skjelmsstykke.
fripouille (f) f. rak, pak.
fripperer (e) marchandiser.
frippery gamle klæder, handel med saadanne.
friquet (f) m. (zool.) pilfink, skogspurv.
frire (f) stege; speile (eg).
frisage (f) m. krusning.
frisbi (f) m. kulde.
frisch (t) frisk; fersk. **frisch-auf** frisk mod! **frischweg** frisk væk.
Frische (t) f. friskhed; sommerophold(ssted).
frischen (t) forfriske, kjøle, svale.
Frischling (t) m. vildsvin.
frise — (t) Friese f. Fries m (n) — (e) frieze — (f) frise, plate-bande f.
frise (f) f. vadmel; frise, bord.
friser (f) krølle, kruse; streife; være krøllet, kruset.

Ouse; 112 km. lang. — 3. Elv i Skotland, grevsk. Aberdeen, udspringer paa Cairngormsfjeldene og falder ud i Nordsjøen, n. for Aberdeen; 131 km. lang.

Don, ital. og sp. titel; hunkjønsform paa sp. Doña; port. Dom og Dona; af lat. *dominus, -a.* I Italien bruges titelen til prester, i Spanien til hver mand af de dannede klasser, dog kun i forbindelse med fornavn. Ligesom tidligere i Spanien bruges Dom i Portugal kun til kongens og hans nærmeste slegtninges navne.

Doña, se Don.

Dona'cia, sivbuk, vandbuk, en slegt af træbuklignende biller med langstrakt, oventil metalfarvet, under silkehaaret krop; brystet meget smalere end vingedækkerne, første bugring længer end de fire andre tilsammen; følehorn, traadformige, sidder tæt sammen paa panden; baglaar lange og fortykkede. Lever paa vandplanter, larverne under vandet paa rødderne af dem og laver sig der til forpupningen en pergamentlignende cocon. Omtr. et snes norske arter.

Dona Franci'sca, Sydamerika, koloni af tyske indvandrere i den sydbrasilianske stat Santa Catharina, 1444 km.² med ca. 25 000 indb. (1902), v. for øen og havnen São Francisco. D. er en blomstrende koloni med indbringende jordbrug, handel og industri. De vigtigste byer er D. med ca. 17 000 og Joinville med ca. 3000 indb. (mest tyskere). Grundlagt 1851 af det tyske «Kolonisations-Verein von 1849 in Hamburg».

Donaghadee *[då'nədi]*, havneby i Irland, grevsk. Down, prov. Ulster; 2073 indb. (1901). D. er den irske havn, som ligger nærmest Storbritannien.

Donald, skotske konger; de fire første tilhører sagnhistorien. D. V Mac Alpin (d. 864); D. VI (d. 900) kjæmpede haardt mod vikingerne, som erobrede Orknøerne; D. Bane (den vise) (d. 1098), søn af Duncan I (s. d.), fordrev 1093 sin medbeiler Duncan II og blev konge efter dennes drab 1094; men 1097 blev D. fanget af Duncans yngre broder Edgar III, blev blindet og døde i fængsel.

Donaldson *[då'nəldsn]*, Thomas Leverton (1795—1885), bekjendt eng. arkitekt, tilhørte den internationale kunstnerkreds, som i de første aartier af 19 aarh. foretog arkæologiske reiser og udgravninger i Grækenland (se C. R. Cockerell). D. har som arkitekt opført flere fremtrædende bygninger i London, navnlig University college's bygninger; D. var ogsaa en produktiv forfatter paa talrige omraader inden sit fag.

Donali'tius (Donaleitis), Christian (1714—80), lithauisk digter. 1740 rektor i Stallupønen og 1743 prest i Tolmingkemen. Hans digte bestaar i fabler og idyller, skrevet i heksameter paa lithauisk. I sine idyller har han med friskt humør og poetisk glød givet realistiske skildringer af lithauisk natur og bondeliv. Forskjellige udgaver med tysk oversættelse, f. eks. Nesselmanns (1869).

Dōnar, høitysk form for Thor.

Donatār, modtager af en gave.

Donatello, eg. Donato di Niccolo di Betto Bardi (1386—1466), ital. billedhugger af florentinsk skole. Ved sin hensynsløse naturalisme, ved sit indgaaende naturstudium, ved sin psykologiske fordybning og ved karakterskildringens kraft er D. den eg. store grundlægger af den ital. renaissanceplastik. Allerede tyve aar gl. havde D. den lykke at blive beskjæftiget ved hovedopgaverne for plastisk udsmykning i Florens, nemlig af domen og Or San Michele og senere af campanilen (1406—26). Hans arbeider fra den første del af denne tid er præget af ro og stræben efter formskjønhed (f. eks. kolossalstatuen af evangelisten Johannes (1408) og den ungdommelige S. Georg staaende med skjoldet foran sig (1416; original i Bargello, kopi paa Or San Michele)). Med statuerne til campanilen begynder en individualiserende bestræbelse: statuernes hoveder er portræter af samtidige (f. eks. den berømte «Zuccone» (skaldepande)). Ved samarbeide med arkitekten Michelozzo (1425—32), der var ham behjælpelig med broncestøbning, udvikledes hans arkitektoniske sans, der fik udslag i forskjellige gravmæler. Med det berømte broncerelief med Salomes dans i S. Giovanni i Siena (1427) begynder hans perspektivisk behandlede, dramatiske reliefkompositioner. Det farvede marmorrelief «Forkyndelsen» i S. Croce i Florens viser en udpræget skjønhedssans. 1432 opholdt D. sig i Rom, hvor studiet af antiken fik indflydelse paa hans kunst, især i emnevalg (f. eks. de efter genierne paa antike marmorsarkofager dannede putti). Herhen hører de dansende engle paa prækestolene i domen i Prato og domen i Florens (1433—40, nu i dommuseet). Efter hjemkomsten fra Rom udføres sandsynligvis broncestatuen af David i Bargello, «den første frit behandlede nøgne statue fra renaissancen», «Judit og Holofernes» (i Loggia de' Lanzi) og broncedørene i sakristiet i S. Lorenzo. Fra denne tid stammer ogsaa talrige relieffer (delvis i ler) af madonna med barnet. 1444—54 arbeidede D. paa den epokegjørende rytterstatue i bronce af condottieren Gattamelata for Padua, «det første verk af denne art siden oldtiden». Samtidig udsmykkede han høialteret i Santo i Padua med talrige broncearbeider, hvoriblandt er flere af hans bedste relieffer (den hellige Antonius' undre). Haus virksomhed i Padua fik indflydelse ogsaa paa malerkunsten (Mantegna). Efter sin tilbagekomst til Florens skabte han endnu i sin alderdom en række betydelige verker, deriblandt den storslagne, dristige broncestatue af Johannes den døber i domen i Siena. D.s sidste stordaad var de to prækestole i S. Lorenzo med sine lidenskabelig bevægede broncerelieffer. [Litt.: W. Bode, «Die italienische Plastik» (1893), «Florentiner Bildhauer der Renaissance» (1902).]

Donatello: Amorin.
(Museo Nazionale, Florens.)

Donāter (lat. *donatus*, bortgivet) benævnes mænd og kvinder, som uden at aflægge fuldstændigt munkeløfte gik i kloster som lægbrødre (lægsøstre) og skjænkede dette sin formue. Donation, gave til et kloster.

Donāti, Cesare (1826—), ital. forfatter, deltog i revolutionen 1848. Ansat i undervisningsdepartementet 1859. Blandt hans talrige arbeider merkes «Per un gomitolo» (1858) og «Rivoluzioni in miniatura» (1875).

---

frisere — Ⓣ frisieren — Ⓔ dress (the hair) — Ⓕ coiffer; faire les cheveux à; (med krøltang) friser.

frisette Ⓕ f, (liden) krølle.

frisk — Ⓣ frisch; gesund; (ved f. mod) guter Dinge sein; (paa en f.) auf's neue, wieder — Ⓔ fresh; well, hale, hearty; (ufordærvet) sound, sweet; new-laid (eggs); (ved f. mod) of good cheer; (f. væk) without ceremony; (paa en f.) afresh; in fresh — Ⓕ frais; vif; gai; (ved god helse) bien portant, en bonne santé; (paa en f.) de nouveau, de plus belle; (avec des forces) nouvelles, renouvellées; (f. væk) sans hésiter, hardiment.

friskfyr — Ⓣ Brausewind, Wildfang m — Ⓔ coxcomb, swell — Ⓕ (jeune) étourdi, écervelé m.

frisk Ⓔ hoppe, danse; logre, gjøre sig til (hund).

friske: f. paa (vinden) — Ⓣ (auf)frischen — Ⓔ freshen — Ⓕ fraichir.

friskhed — Ⓣ Frische, Frischheit f — Ⓔ freshness — Ⓕ fraicheur.

friskne: f. til — Ⓣ genesen — Ⓔ be restored (to health) — Ⓕ guérir, se rétablir.

frisquet Ⓕ kjølig; m, kjølighed.

frisson(nement) Ⓕ m, (kulde)-gysning. **frissonner** grøsse, skjælve, ryste.

frist — Ⓣ Frist f — Ⓔ respite, grace, delay — Ⓕ délai, répit-temps m.

Frist Ⓣ f, frist, henstand.

friste — Ⓣ (sein Leben müh-

Donāti, Giambattista (1826—73), ital. astronom, direktør for observatoriet i Florens. D. blev navnkundig ved opdagelsen 2 juni 1858 af den efter ham benævnte pragtfulde komet og anstillede senere spektroskopiske iagttagelser over fiksstjerner.

Donātio (lat.) er i romerretten gave mellem levende *(d. inter vivos).* En gaveforpligtelse var bindende, men ikke fuldt saa virksom som en tosidig bebyrdende forpligtelse; den var ikke gyldig mellem egtefæller, maatte, hvis den oversteg 500 solidi, ske ved retten og kunde, om opfyldt, kræves tilbage som følge af utaknemmelighed. Gave med døden for øie *(d. mortis causa)* var underkastet andre, end strengere regler.

Donātio Constantīni, et aktstykke som fortæller, at keiser Konstantin blev helbredet og døbt af pave Sylvester I og til tak overdrog paven herredømmet over Rom, Italien og de vesterlandske provinser. I den ældre middelalder gjaldt det for egte, men i 15 aarh. blev det paavist at være et falskneri, vistnok fra 8 aarh.

Donati'ster, skismatisk kirkeligt parti i Nord-Afrika i 4 aarh., bærer navn efter sine ledere, biskoperne Donatus af Casæ Myræ i Numidien og Donatus d. store af Karthago. D. ivrede for den «rene kirke», streng kirketugt, og nærede en sværmerisk længsel efter martyriet. Da bevægelsen bredte sig, lod keiser Konstantin d.s kirker lukke og forviste deres biskoper. Herved voksede fanatismen, d. gjorde fælles sag med circumcelliones (s. d.), og statsmagten maatte med vaabenmagt bringe ro tilveie. Paa kirkens vegne førte navnlig Augustin kampen mod d. Trods alt holdt levninger af d.s parti sig endog, efterat vandaler og araber havde gjort ende paa kirken i Nord-Afrika.

Donativum (lat.), gave, en pengegave, som de rom. keisere lod uddele blandt soldaterne, f. eks. i anledning af regjeringstiltrædelse eller fødselsdage.

Donātor, giver, stifter. Donatrix, hunkjønsform af d.

Donātus, Ælius (omkr. 350 e. Kr.), rom. grammatiker. Bevaret af ham er en latinsk grammatik: «Ars grammatica», en kommentar til Terents og rester af en ellers tabt vergilkommentar. Navnet Donat anvendtes tidligere hyppig som fællesnavn i betydning (latinsk) grammatik.

Donau, Europas næstlængste elv, har sine kilder i Schwarzwald i Baden paa 1000—1100 m.s høide. Den opstaar af de to smaa elve Brigach og Breg, som forener sig ved byen Donaueschingen (690 m. o. h.). Den gjennembryder nu Schwabisk Jura, og her taber den meget af sit vand i den porøse kalkgrund; vandet kommer op igjen af jorden ved Aach 11 km. længer syd og flyder derfra til Rhinen. D. flyder nu i nordøstlig retning gjennem Württemberg og optager ved Ulm paa grænsen af Bayern den første store bielv, Iller, fra Alperne. Nu bliver D. ogsaa seilbar for større baade. Den fortsætter i samme retning gjennem den bayerske høislette indtil Regensburg (341 m. o. h.) og modtager herunder Lech fra syd og Altmühl, Naab og Regen fra nord. Af Bayrischer Wald tvinges den mod sydøst og optager herunder Isar. Ved Passau, 287 m. o. h., naar den Østerriges grænse og forener sig med Inn, dens hidtil største tilløb. D.s længde i Syd-Tyskland er omtr. 625 km., d. e. længere en Glommen. Nu rinder D. gjennem en vakker dal, hvor den før dannede flere stryk, som nu imidlertid ved sprængning i elveleiet er bortskaffet: bielve paa denne strækning er Traun og Enns (fra syd). Ved Krems deler den sig i mange arme, og ved Wien (170 m. o. h.), hvor den har omgaaet Wienerwald, er dens løb i 1868—81 kanaliseret med store omkostninger (48 mill. kr.. Ved Theben, hvor den optager March fra nord, gaar den med en bredde af 300 m. gjennem passet mellem Leithafjeldene og Lille-Karpaterne ind i Ungarn. Ved Pressburg deler den sig i tre arme, som omslutter øerne Store- og Lille Schütt, optager fra syd Leitha og Raab, fra nord Waag. Ved Waitzen gjør den en brat sving mod syd. Den løber nu gjennem den ungarske lavslette forbi Budapest (104 m. o. h.). Her deler den sig igjen og danner øer (Csepel, s. d.) og løber senere i en mængde krumninger mellem «døde» elvearme og store sumpe med næsten øde omgivelser. Den optager nu Drau (fra Alperne) og længer i øst Theiss, dens største bielv, som kommer fra Karpaterne og gaar gjennem Ungarn; dens retning er nu sydøst. Ved Belgrad optager den Save (fra Alperne) og gaar saa paa grænsen af Ungarn og Serbien, optager Morava fra syd, og gjennembryder Karpaterne i en snævring, som kaldes Jernporten (eg. blot stykket ø. f. Orsova, s. d.). Den er her smal, og dens leie var tidligere fuldt af sten og fjeld, som gjorde skibsfart umulig; men nu er der udsprængt en skibsled, som dog bare er 3 m. dyb. D. træder nu ind i det rumænske lavland og rinder paa grænsen af Rumænien og Bulgarien mod øst. Den rumænske bred er lav og sumpig med mange sjøer, den bulgariske bred delvis høiere. Fra Karpaterne optager den Jiu, Oltu, Arges o. fl., fra Balkan Isker, Osma, Jantra o. fl. Dens bredde vokser nu sterkt, er ved Rustsjuk 1300 m., ved Silistria 2600 m. Af Dobrudsjas bjergland tvinges den mod nord og gaar saa gjennem et bredt sumpland til Galatz, hvor den optager Sereth. Nu bøier den mod øst, optager sin sidste bielv Pruth, danner grænsen mod Rusland og gaar gjennem et delta 2560 km.² stort ud i Sortehavet. Af dens tre store mundingsarme, Kilia i nord, Sulina i midten og St. Georgskanalen i syd, er Sulina, skjønt den mindste, vigtigst, da indløbet i de andre hindres af sandbarrer. — Længden er 2860 km., d. e. 5 gange Glommens, vanddistriktet omtr. 805 600 km.², d. e. 20 gange Glommens, vandføringen gjennemsnitlig 5850 m.³ i sekundet, d. e. blot mindre end Volgas af de europæiske elve. Den staar i kanalforbindelse med Rhinen og skal sættes i forbindelse med Elben og Oder. D. har stor international betydning, da den gaar gjennem flere lande end nogen anden europæisk elv (Tyskland, Østerrige, Ungarn, Serbien, Bulgarien, Rumænien, Rusland). Der er stor skibsfart paa D., men væsentlig blot af lokal natur, da den paa grund af sit ofte stride løb er vanskelig navigabel; det største dampskibsselskab (som har hjemme i Østerrig-Ungarn), har en flaade paa omtr. 150 dampskibe og 800 lægtere. Militært har elven ogsaa stor betydning; den har altid været vanskelig at overskride og har derfor beskyttet de lande, som ligger syd for den. Særlig har den i denne henseende været vigtig for Tyrkiet.

Donaueschingen, liden by i Baden ved sammenløbet af Donaus to kildeelve Brigach og Breg; 3761 indb. Her bor fyrsten af Fürstenberg, som har et stort bibliotek og andre kostbare samlinger.

---

sam) fristen, erhalten: (udstaa) erfahren, (Unglück, ein hartes Schicksal) erleiden, erdulden; (einen zum Bösen) reizen, locken; (søge at forlede, forsøge) versuchen — ⓔ sustain, support (life); (en) tempt; (forsøge) try; (udstaa) experience — ⓕ gagner (sa vie); (en kummerlig tilværelse) vivre misérablement; (søge at forlede) tenter; (forsøge) éprouver, essuyer: tenter (la fortune); (udstaa) éprouver.

fristelse — ⓣ Versuchung f — ⓔ temptation — ⓕ tentation f.

frister(inde) — ⓣ Versucher(in) m (f) — ⓔ tempter, temptress — ⓕ tentateur m, tentatrice f; séducteur m, séductrice f.

frisure — ⓣ Frisur f — ⓔ style (mode) of dressing the hair — ⓕ coiffure, frisure f.

frisør — ⓣ Friseur m — ⓔ hair-dresser — ⓕ coiffeur m.

frit ⓔ, **Fritte** ⓣ f, **fritte** ⓕ f, glasmasse.

frit ⓕ stegt; (fig.) færdig, ude med.

frith ⓔ fjord; slags rusedam.

Fritt(bohrer) ⓣ m, vridbor.

fritte (zool.) — ⓣ Frett(chen) n, Frette f, Frettwiesel n — ⓔ ferret — ⓕ furet m.

fritte (en ud) — ⓣ (aus)forschen, fragen — ⓔ question, interrogate — ⓕ questionner.

fritter ⓔ liden pandekage, «lap»; (op)skive, opstykke.

friture ⓕ f, stegning; stegt ret; stegefedt, -smør.

Donaufyrstendømmerne, tidligere navn for Moldau og Valakiet, som nu udgjør kongeriget Rumænien.

Donaukreds, den største af kongeriget Württembergs fire kredse, omfatter den sydøstlige del af riget, mellem Bodensjøen og Rauhe Alp. Landet vandes af Donau, Iller og flere mindre elve; 6266 km.² med 541 980 indb. (1905). Hovedstad Ulm.

Donauprovinsen (Tuna vilajet), indtil 1878 et vilajet i det europæiske Tyrki, omfattede det nuværende Bulgarien og Dobrudsja.

Donau-regelen. Naar et skibs tonnage maales, bliver alle rum, som er bestemt og nødvendige for mandskabets ophold, skibets navigering eller fremdrivning, fratrukket bruttotonnagen, efter hvilken skibsafgifterne i de fleste havne beregnes. D. er vedtaget af den europæiske Donaukommission i Galatz 1871, sammensat af repræsentanter for staterne rundt det Sorte hav, samt endel andre, for skibe, som kommer ind Donaus munding. Den bestemmer ang. ovennævnte fradrag, at dampskibes kulrum ikke medtages i fradraget, og at der til gjengjæld til dette tillægges 50 pct. for hjulskibe og 75 pct. for skrueskibe til det maalte maskinrum, d. v. s. de rum, som er optaget og nødvendige for den hensigtsmæssige betjening af kjedlerne og maskineriet. D. er gjældende i Grækenland og godkjendt af en kommission af repræsentanter for de fleste sjøfarende nationer i Konstantinopel 1873 for skibe, som skal gjennem Suezkanalen.

Donaustauf, landsby i Bayern, regjeringsdistrikt Oberpfalz, paa Donaus venstre bred; 1183 indb. (1905). Nær landsbyen findes ruiner af borgen Stauf, som blev ødelagt under trediveaarskrigen. Paa det nærliggende Breuberg har Ludvig I 1830—41 opført en prægtig marmorbygning, Walhalla (s. d.), et panteon for berømte tyskere.

Donauwörth, by i Bayern, regjeringsdistr. Schwaben, ved Wörnitz' udløb i Donau; 4367 indb. (1900). D. er et vigtigt jernbaneknudepunkt og har en god havn. Byen er gammeldags bygget, har seks katolske kirker og et slot. 2 juli 1704 beseirede Marlborough og Ludvig af Baden her franskmændene og bayrerne under kurfyrst Max Emanuel, og 6 oktober 1805 beseirede franskmændene under Soult østerrigerne under Mack.

Donawitz, by i Østerrige, landskabet Steiermark, 2 km. ø. for Leoben, 560 m. o. h.; 6101 indb. (1900). Kulgruber og jernverker.

Don Benīto, by i Spanien, prov. Badajoz, Estremadura, ved Guadiana, 250 m. o. h.; 16 565 indb. (1900). Vinavl; handel med sydfrugter.

Don Carlos, se Carlos.

Doncaster *[då'ŋkæstə]*, by i det nordlige England, grevsk. York, ved elven Don; 28 932 indb. (1900). D. har en smuk gotisk kirke, verksteder for jernbanevogne og akerbrugsredskaber; aarlig store hesteveddeløb.

Donchery *[dõšri']*, liden by nær Sedan, hvor Napoleon III om morgenen 2 sept. 1870 (efter slaget ved Sedan) havde en sammenkomst med Bismarck.

Donders, Franz Cornelis (1818—89), holl. læge, oprettede 1858 et hospital for øiensygdomme i Utrecht og holdt her ogsaa af udlændinger sterkt besøgte forelæsninger. 1862 prof. i fysiologi i Utrecht. 1866 aabnede D. det fysiologiske institut her. Hørte til det 19 aarh.s første fysiologer, hans (ufuldendte) «Menneskets fysiologi» er berømt. Sammen med Helmholtz og v. Gräfe er D. banebryder for den moderne øienlægevidenskab, talrige afhandlinger; grundlæggende er de om refraktions- og akkommodations-anomalierne.

Dondo, Vest-Afrika, by i den portug. koloni Angola, distrikt Loanda, ca. 130 km. fra kysten i en sumpig egn ved Cuanzas nedre løb. D., som er berygtet for sin sterke hede, er en vigtig handelsplads for kaffe, voks, gummi og elfenben fra det indre.

Dondos kaldes negere, som er albinos (s. d.).

Dondukov-Korssakov, Alexander Michailovitsj (1822—93), rus. fyrste. Udmerkede sig som officer i krigene i Kaukasus og senere i Krimkrigen. Blev generalløitnant og guvernør i Kiev, hvor han blev en af lederne for den panslaviske bevægelse. 1878 generalguvernør i Bulgarien, 1880 guvernør i Charkov, 1882 chef for tropperne i Kaukasus.

Dōne, indretning til ved hjælp af snare og lokkemad at fange mindre fugle, særlig trost.

Donegal *[då'nəgål]*, grevskab i det n.v.-lige Irland, prov. Ulster. 4844 km.² med 173 722 indb. (1901), hvoraf 77.7 pct. katoliker. Grevskabet er opfyldt af D.-bjergene med toppene Errigal (752 m.), Blue Stock (676 m.) og Muckish (670 m.); har mange elve og sjøer, en steil kyst med mange indskjæringer, hvoraf merkes D.-bugten, Sheep Haven, Mulroybugten og Lough Swilly. Akerbrug og kvægavl er hovednæringsveiene. Hovedstad Lifford.

Donēre (lat.), give.

Donez, Dons største bielv i Sydrusland, udspringer i guv. Kursk, 280 m. o. h., gaar gjennem guv. Charkov, passerer nordgrænsen af guv. Jekaterinoslav, rinder gjennem de donske kosakkers land og munder fra høire ud i Don. Den er 1096 km. lang og dens vanddistrikt er 98 129 km.² Skibsfart og fiskeri ubetydeligt.

Donezkij Kyash (Donezkiske høideplateau), Sydrusland, strækker sig paa høire bred af Donez, begynder ved Smijev i guv. Charkov og naar lige til Don. Den største høide er 369 m. D. er rigt paa malm som bly, sølv, kviksølv (1897 produceredes 617 000 kg.), jern- og manganmalm samt salt. I den østlige del findes stenkul. I 1900 var produktionen over 11 mill. tons.

Dong (sapeke, ipeh, peti) kaldes i Anam og Kambodja gjennemhullede zinkmynter, af værdi omkr. 1/10 øre. Ogsaa vegt = 3.905 gr.

Do'ngola, Nordøst-Afrika, landskab og brit.-ægypt. guv. i Nubien omkring den øvre del af Nilens S-bøining, med 105 000 indb. (1902). D. er for det meste steppe- og ørkenland med fædrift som hovednæringsvei, men langs Nilen et overordentlig frugtbart kulturland (kun 320 km.²), hvor et indbringende akerbrug drives i det hede klima, som kun i dec.—jan. kjølnes noget af sydøstlige vinde. Indb. er foruden senere indvandrede araber og tyrker hovedsagelig de til nuba-stammen hørende, chokoladebrune dankala. Hovedstad er D. el Ordi ved Nilens venstre bred, 240 m. o. h. med ca. 10 000 indb.; en vigtig handelsby. Man venter sig stor fremgang ogsaa for D. af den 1906 aabnede jernbane Berber (ved Nilen) — Port Sudan (ved det Røde hav). — Sandsynligvis i det 5 aarh. blev D. kristnet ved jakobitiske missionærer og var i lang tid et mægtigt teokratisk monarki, som blev et tilflugtsted for landflygtige kristne ved arabernes og Islams

---

frivole (f), **frivolous** (e) ubetydelig, intetsigende: overfladisk, flygtig; letfærdig; indholdsløs; forlystelsessyg.

frivolité (f) f. let(livet)hed, tomhed, indholdsløshed; overfladiskhed; (pl) bagateller, tøv.

friz (e) krus(e), krølle (sig); nopre; flaske sig, lykkes.

fro (e): **to and f.** frem og tilbage.

froc (f) m, (munke)kutte. **frocaille** f, kuttemænd, munkeslæng.

frock (e) bluse, kittel; (barne-, dame)kjole. **f.-coat** diplomatfrak, bonjour.

frodig — (t) üppig — (e) vigorous, luxuriant, rank — (f) riche, exubérant; (eng) gras.

frodighed — (t) Üppigkeit f, üppiges Wachstum n — (e) luxuriance — (f) richesse, exubérance f.

frog (e) frosk, lop; kvast, knap; (bajonet)slir(e).

froh (t) glad; glædelig. **frohgemut** glad, i godt humør. **frohlocken** juble. **Frohlocken** n, jublen, jubel. **Frohsinn** m, lyst humør.

fröhlich (t) glad; glædelig.

froid (f) kold: ligegyldig, rolig; m, kulde, ligegyldighed. **avoir f.** fryse.

froideur (f) f, kulde; ligegylhed, kjøligt forhold.

froidir (f) blive kold.

froidure (f) f, kulde.

froidureux (f) kuldskjær, frysendes.

erobring af Ægypten 639. Ved Islams videre udbredelse isoleredes D., hvor kristendom og den sidste rest af græskægyptisk kultur holdt sig til ca. 1300, da D. blev en tributærstat af Ægypten. 1814 et sidste tilflugtssted for Mamelukerne var D. fra 1820 en provins af det nye Ægypten, dog 1885—96 en provins af Mahdi-riget.

Do'ngolalæder er et især af gjede- og kalveskind fremstillet læder, som garves baade mineralsk og vegetabilsk, med alun, kogsalt og katechu.

Doniol *[dånjå'l]*, Jean Henry Antoine (1818—), fr. embedsmand og historiker. Skrev en bondestandens historie i Frankrige (1857), om «Revolutionen og lensvæsenet» (1874) m. m. Udgiverarbeider. Var 1882—94 direktør for statstrykkeriet.

Donizetti *[-tse'tti]*, Gaetano (1797—1848), ital. komponist, enehersker paa den ital. operas omraade i tiden mellem Bellini—Rossini og Verdi, direktør for konservatoriet i Neapel. D., som virkede dels i sit hjemland, dels i Paris og Wien, hvor han blev hofkapelmester og kammerkomponist, paadrog sig ved sin rastløse virksomhed tilsidst en hjernesygdom, som endte med fuldstændig aandssløvhed, saa han døde i en ynkværdig tilstand. Af hans paa svulmende melodier og patetiske teatereffekter rige ca. 70 operaer har flere holdt sig til vore dage: «Elskovsdrikken», «Lucretia Borghia», «Lucia di Lammermoor», «La favorita», «Don Pasquale», «Regimentets datter». Desuden kirkekompositioner, en mængde populære romancer m. v. D. skrev selv teksten til flere af sine operaer.

Donjon *[dõžõ']* kaldtes i middelalderen et massivt, flere etagers taarn, som gjerne laa paa det mest dominerende punkt inde i en borg, og som var udstyret til at tjene som sidste tilflugtssted for besætningen og kunde holde sig, selv om borgen forøvrigt var erobret. Senere benyttedes navnet om høie, bombefaste kasematter indenfor hovedvolden paa en fæstning; i d. opstilledes kanoner. I Norden var kjernen (ogsaa værnen) en alm. betegnelse for en borgs d. eller hovedtaarn. (Jfr. Borg.)

Don Juan, populært «kvindeforfører», helt i et udbredt digterisk motiv, som antages at knytte sig til en historisk person, Juan Tenorio af en galicisk adelsslegt under Peter den grusomme (1350—69), men som i sin nu kjendte skikkelse neppe skyldes nogen sagndannelse, men blot de første dramatiske bearbeidelser i Spanien fra begyndelsen af 17 aarh., særlig Tirso de Molina's «El burlador de Sevilla y convidado de piedra», trykt 1630. D. J. er her en vellystning fra Sevilla, der forsøger at vanære en jomfru og dræber hendes fader, guvernøren, i tvekamp; i kaadhed indbyder han statuen over den faldne til souper; den kommer og drager med ham til helvede. — Fra Spanien kom motivet snart til Italien og bearbeidedes af Cicognini; herfra til Frankrige, hvor efter to glemte forsøg Molière 1665 behandlede stoffet uden hensyn til det national-spanske element. Hans drama blev mønster for Goldonis skuespil 1736, der igjen blev kilde for endel opera-tekster. Gluck skrev 1761 en ballet; men verdensberømt blev stoffet egentlig først ved Mozarts opera 1787 til L. da Pontes tekst. — Æstetiske fortolkninger af Mozarts musik (i Norden særlig af Kierkegaard i «Enten—eller») og digteriske bearbeidelser fra 19 aarh. har dog først skabt den moderne opfatning af motivet som modstykke til Faust. Ligesom denne type symboliserer menneskeaandens higen ud over det jordiskes skranker, en higen, der maa ende tragisk, saaledes fremstilles i D. J. den fuldstændige opgaaen i nydelsen af det jordiske, der nødvendig maa føre til uendelig lede og tilslut til undergang. Mere eller mindre kjendte bearbeidelser fra nyere tid er, foruden Byrons epos «D. J.» (1818 ff.), der bevæger sig temmelig fjernt fra motivet, Grabbes «D. J. und Faust» 1829; et ufuldendt epos af Lenau (i «Nachlass» 1851); Heyses «Dr. D. J.s ende» (1883); i Spanien et drama af J. Zorilla 1844; i Norden J. L. Heibergs «D. J.», efter Molière, i hans «Marionettheater» (1813), samt et svagt arbeide af Hauch, «D. J.» i «Dram. verker II» (1829). — I den nyeste tid har moderne fr. forfattere behandlet typen, særlig Lavedan i sit skuespil «Le marquis de Priola» (1902).

Don Juan, opera af Mozart.

Donna Juanita, operette af Suppé.

Donkeymaskiner *[då'ŋki-]* kaldes paa skibe smaa hjælpemaskiner til drift af pumper, spil o.s.v. Donkeykjedler er smaa hjælpekjedler ombord i skibe.

Donkraft, en transportabel haanddreven løftemaskine med stort omsætningsforhold mellem last og kraft, saa en stor last, f. eks. 10 tons, af én arbeider kan løftes et kort stykke, indtil 0.5 m, ved hjælp af en d. Lasten anbringes paa en tandstang, som bevæges ved tandhjul og sveiv, eller paa en skrue, som dreies rundt i et stativ med skruemor eller som forskyves derved, at en omsluttende skruemor dreies rundt. Hydraulisk d. har en liden haandpumpe, som driver vædske ind i en cylinder, paa hvis stempel lasten hviler.

Donkraft.

Donlægig (t. *tonnlägig*), forældet bergmandsudtryk, som betyder en forholdsvis fladere heldning i modsætning til en steilere, som benævnes seiger.

Donna (ital.; sp. *Doña,* af lat. *domina*), frue, fornem dame. D. è mobile, kvinden er foranderlig, citat af Verdis opera «Rigoletto».

Donnay *[dånæ']*, Maurice (1860—), fr. dramatisk forfatter, f. i Paris; først ingeniør. Han udgaar som flere andre fr. dramatikere fra den mondæne dialog-litteratur og har med forkjærlighed skildret det parisiske levemandsliv. Hans navn blev bekjendt ved den frie bearbeidelse efter Aristofanes' «Lysistrate» (1893), men han fandt sin egentlige form ved «Education de prince» (1894) og «Amants» (1896). Blandt de senere anføres «La douloureuse» (1897), «Oiseaux de passage» (med Descaves) (1904). Alvorligere opgaver søger D. at stille sig i «L'autre danger» (1903), «Le retour de Jérusalem» (1904), «Paraître» (1905). Hans «Théâtre» begyndte at udkomme samlet 1907.

---

froise ⓔ fleskepandekage.

froissement ⓕ m, knusning; (for)krølling; (fig.) sammenstød; fornærmelse, krænkethed.

froisser ⓕ knuse; støde; (for)-krølle; fornærme.

froissure ⓕ f, (merke af) stød; krøl, fold.

frokost — ⓣ Frühstück n — ⓔ (første maaltid) breakfast; (senere paa dagen) lunch(eon), tiffin — ⓕ déjeuner.

frôlement ⓕ m, berøring, streifen: rasling.

frôler ⓕ berøre, streife, være nær ved.

frolic ⓔ lystig streg; kommers, spektakel; slaa gjækken løs; lege sig.

frolicsome ⓔ lystig, leken.

from — ⓣ fromm — ⓔ gentle, meek, mild, (gudfrygtig) pious; (a) vain (wish) — ⓕ doux; sage, docile; paisible; pieux, religieux, dévot; (désir m) vain.

from ⓔ fra.

fromage ⓕ m, ost; fromage; (de cochon) (perse)sylte; (d'Italie) leverpostei.

fromager ⓕ m, ostehandler. -fabrikant; osteform.

fromagerie ⓕ f, ostehandel.

froment ⓕ m, hvede.

fromental ⓕ hvede-; m, raigræs

fromentée ⓕ f, semouillegryn; hvedemelsgrød.

fromhed — ⓣ Frömmigkeit f — ⓔ gentleness, mildness; piety

Donndorf, Adolf von (1835—), t. billedhugger; elev af Rietschel i Dresden, hvis Luther-monument i Worms han fuldførte. Fortsatte sin lærers idealkunst i flere monumentalverker: Karl August i Weimar (1875), Cornelius i Düsseldorf (1879), Schumann i Bonn (1880), Goethe i Karlsbad, Luther i Eisenach (1895). Buster af Moltke og Bismarck. Siden 1877 professor ved kunstskolen i Stuttgart.

Donne *[dŏn]*, John (1573—1631), eng. digter. Under spansk indflydelse udformede han en fantastisk og kunstlet poetisk stil, som efterliguedes af den saakaldte «metafysiske skole». Som satiriker var han en forløber for Pope. Har ogsaa skrevet elegier og religiøse skrifter. D., som var hofprest hos Jakob I, skrev mod katolicismen.

Donner, Georg Rafael (1692—1741), østerr. billedhugger. Ved indgaaende naturstudium søgte han at modarbeide barokkens manierisme. Mere skattet efter sin død end i levende live. Hovedverk: Fontænen paa Neuer Markt i Wien (1739).

Donner, Otto (1835—), finsk sprogforsker, studerede opr. indoeuropæiske sprog og blev 1870 docent, 1875 professor i sammenlignende sprogvidenskab ved universitetet i Helsingfors, men vendte sig efterhaanden helt til studiet af de finsk-ugriske sprog. D. har udgivet «Öfversikt öfver den finsk-ugriska språkforskningens historia» (1872), «Lieder der lappen» (1876), «Vergleichender Wörterbuch der fi.-ugr. Sprachen» (1874—88), «Die gegenseitige Verwandtschaft der fi.-ugr. Sprachen» (1879). Har tillige været virksom som politiker.

Donnersberg, fjeldgruppe i Bayern, prov. Pfalz; bestaar af porfyr; det høieste punkt, Königsstuhl, ligger 687 m. o. h.

Don Quijote (el. Quixote; sp., «benskinne»), helten i Cervantes' roman «El ingenioso hidalgo D. Q. de la Mancha», karikaturen af en vandrende ridder og derefter benævnelse paa en fantastisk person, som ser tingene i et eventyrligt, idealistisk skjær.

Don Ranūdo (omvendt: o, du nar), en af Holbergs komedier, der spotter foreningen af fattigdom og hoffærdighed, repræsenteret især i den ludfattige og adelsgale titelfigur, som heller vil sulte ihjel end lade sin datter egte en rig mand, der ikke er fornem nok, medens han tager til takke med en fattig bondes mad.

Dons, Waldemar Theodor (1849—), n. filosof. 1875 universitetsstipendiat. Høsten 1879 holdt han en række forelæsninger over forholdet mellem religion og videnskab; de vakte stor opsigt ved sin skarpe kritik af dogmerne og førte til en bitter strid mellem professorerne Lochmann og Lyng, der fik et efterspil ved domstolene. 1882 fratraadte D. sin stilling ved universitetet. Aaret iforveien havde han ladet sig optage i den romersk-katolske kirke. 1885 holdt han foredrag om katolicisme og protestantisme; forøvrigt opholdt han sig en tidlang for det meste i udlandet, redigerede senere et radikalt blad i Trondhjem, hvorfra han trak sig tilbage, da hans udtryksmaade viste sig at ligge for høit for bladets læsekreds. Han har skrevet interessante afhandlinger «Om boströmianismen» (i «Universitets- og skoleannaler», XII, 1874), «Om positivismen» (i «Nyt norsk tidsskrift», I og II, se Comte) og om «Nils Treschow og hans filosofiske system» (smst., IV).

Donske distrikt (donske kosakkers land), guv. i det sydlige Rusland, n.ø. for det Asovske hav; 164 093 km.[2] med 2 564 238 indb. (1897), hvoraf omtr. 40 pct. kosakker. Guv. er i det hele taget en steppe, som i ø. gaar over i den ufrugtbare aral-kaspiske saltsteppe, medens man i v. har det donezkiske høideplateau, som er rigt paa kul. Akerbruget er ubetydeligt, vigtigere er kvægavlen og størfisket. Livlig handel. Hovedstad Novotjerkask.

Donske kosakker, se foreg. art., Dnjeprsteppen og Kosakker.

Dont, Jacob (1815—88), øster. violinist, medlem af hofkapellet og professor ved konservatoriet i Wien. En samling udmerkede studieverker for violin.

Dōnum (lat.; flert. *dona*), gave, særlig naturgave, -anlæg.

Doomsdaybook *[dūmzdēbuk]* er Englands store rigsgrundbog, en af Vilhelm Erobreren i 1086 foranstaltet nøiagtig fortegnelse over alle grundeiendomme med særskilt værdsættelse og angivelse af beboernes antal, stand, indtægter og afgifter. Trykt 1783 i to bind og to supplementsbind 1811—16 (delvis i fotografisk gjengivelse 1862). Verket er et førsterangs kildeskrift, nærmere behandlet i de af Royal historical society udgivne «D.-studies» (London 1886, 2 bd.) og Birch, «D., a popular account» (1887).

Doon de Mayence *[doōdmajā's]*, gammel fr. sagnhelt, hovedpersonen i «La geste de D. d. M.», en cyklus episke digte, løst forbundet derigjennem, at de optrædende helte alle gjøres til slegtninge af D. d. M. To af digtene handler om Holger Danske. [Litt.: Nyrop, «Den oldfranske heltedigtning» (1883).]

Doornijk, by i Belgien, se Tournai.

Do'ppia, ældre ital. guldmynt, i Venedig af værdi kr. 15.20, i Sardinien 20 lire, siden 1861 i Savoyen 28.45 lire, rom. d. 17.07 lire.

Do'ppio (ital.), dobbelt. D. movimento, dobbelt saa hurtigt tempo; d. valore, dobbelt saa langsomt.

Doppler, Johann Christian (1803—53), østerr. matematiker og fysiker, fra 1850 professor i eksperimentalfysik ved universitetet i Wien. I en afhandling fra 1843 anvendte han, for at forklare, hvorfor ikke alle stjerner lyser med hvidt lys, for første gang det efter ham opkaldte D.s princip: Sæt at et tonende legeme (f. eks. en lokomotivpibe) bevæger sig i retning mod et øre; dette modtager da flere lydbølger pr. sekund og hører altsaa en høiere tone, end om legemet er i ro. Fjerner det tonende legeme sig fra øret, høres en dybere tone. Principet er med stort held anvendt paa lysfænomener. Naar en stjerne bevæger sig i retning mod jorden, har dens lys kortere bølgelængder, end naar den er i ro, eller naar den fjerner sig. Stjernens bevægelse bevirker derfor en forskyvning af spektrallinjerne i dens lys, og af denne forskyvning kan stjernens bevægelseshastighed beregnes. D.s princip er i den sidste tid benyttet til at konstatere molekylernes bevægelse i lysende flammer, og de lysende partiklers bevægelse i kanalstraaler (s. d.).

Dopsch, Alfons (1868—), østerr. historiker, f. i Böhmen, fra 1898 professor i Wien. Har især behandlet Østerriges indre historie, saaledes i «Beiträge zur Geschichte der Finanzverwaltung Oesterreichs» (1893—97).

Dór, by i Palæstina (Jos. 11, 2; 12, 23), beliggende paa kystsletten s for Karmel (nu kun ruiner straks n. for landsbyen Tantura). Oprindelig var den fønikisk og

— (f) douceur; sagesse; piété; dévotion f.
fromme (t) from.
fromme: paa lykke og f. — (t) auf's Geratewohl — (e) at random, at a venture, at hap-hazard — (f) au hasard.
Frömmelei (t) f, pietisme, skinhellighed, hykleri.
frömmeln (t) lade from, være (skin)hellig, hykle.
frommen (t) gavne, baade, nytte.
Frommen (t) n, gavn, baade, tarv.
Frömmigkeit (t) f, fromhed.
Frömmler (t) m, pietist, hængehoved, hykler.
fronce (f) f, rynke.
froncer (f) rynke (brynene).
frond (e) (bregne-, palme-)løv, blade.
frondaison (f) f, løvspræt.
fronde (f) f, løv; slynge. **la F.** Fronden (1648—53).
frondée (f) f, slyngekast (afstand).
fronder (f) slynge, kaste, ramme (med slynge); dadle, kritisere.
frondescence (e) løvspræt.
frondeur (f) m, slyngekaster; tilhænger af frondepartiet; oppositionsmand; dadlesyg, kritisk.
frondiferous (e) løvbærende.
frondous løv- og blomsterbærende.
Frone (t) f, **Frondienst** m, (husmandens) pligtarbeide, hoveritjeneste.

erobredes ikke ved hebræernes indvandring (Dom. 1, 27); men paa Salomos tid var den undertvunget (1 Kong. 4, 11). Senere blev, ifølge Eschmunazars gravindskrift, D. af perserkongen foræret til sidonierne. Ogsaa fra makkabæertiden findes byen omtalt (1 Makk. 15, 11—37).

Dor (bongo), negerstamme ved Bahr el. Ghazals sydlige bielve, mellem dinkaerne i n.ø. og sandeherne i s.v., især ved Djurelvens midtre løb. D. skiller sig ved sin rødbrune hudfarve fra de østligere nilfolk. De er jordbrugere og besidder af husdyr alene gjeder, høns og hunde. Jagt og fiskeri bidrager ogsaa væsentlig til stammens underhold. Deres tal er paa grund af slavehandelen i den sidste halvdel af forr. aarh. nu ringe.

Dōr, n. form for d. **d o r n** (konisk staalstang til forskj. brug).

Dora Ba'ltea, bielv til Po, Nord-Italien, prov. Turin, udspringer paa Mont Blanc, gjennemstrømmer Aostadalen og falder ved Crescentino ud i Po; 148 km. lang.

Dora d'Istria, pseud. for fyrstinde Elena Koltsova Massalskaja, f. prinsesse Ghika (1828—88), rumænsk forfatterinde. Levede efter sit giftermaal 1849 nogen tid i Rusland, men bosatte sig senere i Florens, hvorfra hun foretog talrige reiser. Har udgivet flere skrifter, navnlig om Orienten, saasom: «La vie monastique dans l'église orientale», «Les femmes en Orient», «Des femmes par une femme», «La poésie des Ottomans» etc.

Dorāder. 1. Mallearter (*doras costatus* o. a.) med panserplader paa nakken; i sydamerikanske elve. — 2. *Chrysophrys aurata*, pigfinnefisk af havkarudsernes familie (*sparidæ*); Middelhavet og Europas vestkyst. — 3. Uegte d. (*coryphæna hippurus*) tilhører makrelfiskenes familie; Middelhavet, Atlanterhavet, Indiske og Stille ocean.

Dorādo, se Eldorado.

Dorak el. Fellachia, by i Persien i landskabet Dorakistan, 50 km. n. for enden af den Persiske bugt; omtr. 6000 indb.

Doran *[dō'rən]*, John (1807—78), eng. journalist og forfatter, fik i femtenaarsalderen et melodrama opført paa Surrey-teatret. Skrev en mængde halvt lærde, halvt underholdende verker. Var redaktør bl. a. af «Notes and queries», en tid ogsaa af «Athenæum».

Dora Ripāria, bielv til Po, Nord-Italien, prov. Turin, udspringer paa de Cottiske alper, gjennemstrømmer i nordlig retning Cesanadalen og falder lidt nedenfor Turin ud i Po; 110 km. lang.

Dorat *[dåra']*, Claude Joseph (1734—80), fr. digter, f. og d. i Paris. Han skrev i alle digtarter, tragedier som «Régulus» (1765), komedier som «La feinte par amour» (1773), «Le célibataire» (1776). Som alle det 18 aarh.s poeter var han heldig i den lille kokette genre, med digte som «Les baisers» (1770), «Les cérises», «Conte d'Alphonse», men særdeles uheldig i de store former (læredigtet «La déclamation théâtrale» (1771)). [Biogr. af G. Desnoiresterres (1887).]

Dorchester *[då'ətšestə]*, 1. by i det sydlige England, grevskabet Dorset, ved elven Frome; 9458 indb. (1901). Handel med kvæg og smør; store ølbryggerier. I nærheden findes ruiner af et romersk amfiteater, som rummede 13 000 personer. D. er romernes Durnovaria. — 2. Forstad til Boston (s. d.).

Dordogne *[dårdå'ñ]*. 1. Elv i det sydvestlige Frankrige, udspringer ved Puy-de-Sancy i depart. Puy-de-Dôme under navnet Dore, danner i begyndelsen en mængde stryk og forener sig efter et løb paa 472 km. nedenfor Bourg med Garonne, der herefter heder Gironde. D. er seilbar 267 km. fra mundingen. De vigtigste bielve er fra venstre Rhue og Cère, fra høire Vézère med Corrèze og Isle med Dronne. — 2. Depart. i det sydlige Frankrige, omfatter det tidligere Périgord og dele af Limousin, Agénais og Angoumois; 9224 km.² med 452 951 indb. (1901). D. er gjennemgaaende et høiland, har rige jerngruber og stenbrud, tilvirker jernbaneskinner og papir. D. deles i 5 arrondissementer. Hovedstad Perigueux.

Dordrecht (Dordt), by i Holland, prov. Syd-Holland, paa en ø ved Merwede, s.ø. for Rotterdam; 42 994 indb. (1904). Der findes en gotisk domkirke, et museum og et gymnasium. Byen har fire skibsverfter og driver en betydelig handel med træ og vin, har sukker-, cigar- og glasfabriker og flere dampsage, møller og bryggerier. D., som har et gammeldags præg, er en af Hollands ældste byer. 1572 havde generalstaterne her sit første møde og i 1618—19 holdtes her D.-synoden (s. d.). Norsk vicekonsulat under generalkonsulatet i Rotterdam.

Dordrecht-synoden (1618—19), den reformerte kirkes «store synode», fastslog den strengt calvinske betragtning, navnlig prædestinationslæren i infralapsarisk form (s. d.) og fordømte arminianismen (s. d.). Alle reformerte kirker var repræsenteret paa synoden med undtagelse af Anhalt, Brandenburg og Frankrige.

Dore *[dår]*, bielv til Allier, Frankrige, depart. Puy-de-Dôme, udspringer paa granitfjeldene; 130 km. lang.

Dore *[dår]* (Mont Dore), fjeldgruppe i Frankrige, depart. Puy-de-Dôme, bestaar af flere toppe: Puy Ferrand (1846 m.), Puy Gros (1804 m.), Puy de la Grange (1781 m.) og Puy de Sancy (1886 m.) m. fl.

Doré, Louis Christophe Paul Gustave (1833—83), fr. illustrator, maler og billedhugger. Ved sin rige fantasi blev han en usedvanlig frugtbar illustrator, der især har sin styrke i merkelige lyseffekter, saavel drømmelette lyse som dæmonisk dystre. En overdreven stor produktion førte dog altfor ofte til en skematisk, rutinemæssig behandling. Illustrationerne til bibelen (1865) og Dantes «Helvede» (1861) udmerker sig fremfor hans øvrige arbeider ved sin storslagenhed og Perraults eventyr (1862) ved sin rige poesi; til de bedste hører ogsaa Cervantes' «Don Quixote» (1863). Hertil kommer bl. a. Rabelais (1854), É. Sues «Den evige jøde», Miltons «Tabte paradis» (1865), Lafontaines fabler (1867), Davilliers «Spanien», Ariosts «Rasende Roland» (1879). Tegningerne er fortræffelig overført i træsnit af Héliodore Pisan og Pannemaker.

Dorēma ammoni'acum, en skjermplante fra ørkenegne omkring Aralsjøen, meget rig paa melkesaft, som i luften tørrer til den saakaldte ammoniakgummi.

Do, re, mi, fa, sol, la, si er de ital. navne paa noterne i vor C-dur tonerække.

Dorerne, en af de græ. stammer i oldtiden (se Doros). Efter traditionen boede de opr. i Thessalien; de dyrkede særlig Apollon og betragtede Herakles som sin stamheros. Fra Thessalien blev de fortrængt og vandrede mod syd; en afdeling blev boende i Doris (s. d.); men flertallet vandrede til Peloponnes (omtr. 1100 f. Kr.). Ved denne **d o r i s k e v a n d r i n g** besatte de Korinth, Argolis,

---

fronen, frönen Ⓣ udføre pligtarbeide; **frönen** ogs. trælle for, være en slave af, være forfalden til.

Fröner Ⓣ m. húsmand, hoveribonde.

Fronleichnam Ⓣ m. Kristi legeme.

front — Ⓣ Front(e) f — Ⓔ front; (gjøre f. imod) turn head against. face — Ⓕ front m. face; façade f.

front Ⓔ & Ⓕ m. pande; ansigt, ansyn; frækhed, fripostighed; forside, façade; (mil.) front; Ⓔ ogs. forstykke (i skjorte), løst skjortebryst; (falskt) pandehaar; gjøre front mod; vende (med façaden) mod. **in f. of** Ⓔ fremmenfor; foran (paa). **de f.** Ⓕ forfra; jevnsides.

frontage Ⓔ façade.

frontal Ⓔ & Ⓕ pande-, façade-; (m) pandebaand, -bind; Ⓔ ogs. lidet gavltag over dør, vindu.

frontier Ⓔ, **frontière** Ⓕ f. grænse.

frontispice Ⓕ m. **frontispiece** Ⓔ façade; titelblad, -vignet.

fronton Ⓕ m. (ark.) frontispice.

fropræken — Ⓣ Frühpredigt f — Ⓔ matins — Ⓕ service m (divin) du matin.

frosk — Ⓣ Frosch m — Ⓔ frog — grenouille f.

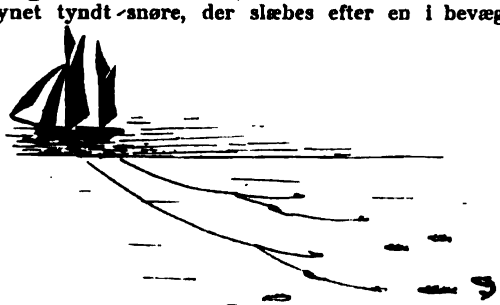
frossen — Ⓣ gefroren — Ⓔ frozen; frosted (potatoes) — Ⓕ gelé.

frost — Ⓣ Frost — Ⓔ frost —

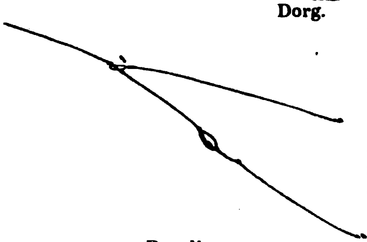
Lakonien og Messenien; de opr. indbyggere blev enten fordrevet eller underkastet (se Perioiker og Heloter). Flere nyere forskere benegter traditionens rigtighed. Senere bredte d. sig ved kolonianlæg baade til sydvestkysten af Lilleasien og til Syditalien (Storgrækenland). D.s vigtigste stat var Sparta. I modsætning til den ioniske stammes letbevægelige aand var d. stive og barske; for d. stod staten saa høit over den enkelte, at statens opsyn blandede sig i alle mulige private forhold, og ingen aandelig frihed kunde bestaa; forfatningen i d.s stater var i regelen aristokratisk.

Dorestad, se Dorstad.

Dorg. 1. Fiskeredskab, bestaaende af et med krog forsynet tyndt snøre, der slæbes efter en i bevægelse

Dorg.

Dorgline.

værende baad (eller fartøi). Der benyttes dels naturligt, dels kunstigt agn. D. anvendes saavel i ferskt som salt vand. At fiske med d. kaldes at dorge. — 2. Lokalnavn (Tinnsjøen) for fiskeredskabet line (bakke, rev, stegle).

Dorgali, landsby paa Sardinien, prov. Sassari; 5200 indb. (1901). D. er bekjendt for sin drypstenshule.

Doria, gl. navnkundig genuesisk adelsslegt, som fra 12 aarh. har spillet en rolle i byens historie. — 1. Andrea D. (1468—1560), slegtens mest berømte skud, lærte som ung krigshaandverket hos Federigo af Urbino og Alfons af Neapel. Da denne sidste blev fordrevet af franskmændene, søgte D. forgjæves at gjenerobre landet og flakkede dernæst om i forskjellig tjeneste. Efter at have tjent Ludovico Sforza af Milano, kjæmpet mod Cesare Borgia og Julius II, samt i sjøslag mod piraterne, traadte han i Frans I af Frankriges tjeneste som admiral. Efter Pavia-slaget (1525) var han en kort tid pavelig flaadechef, men dernæst atter hos Frans I. Det lykkedes ham at fravriste Karl V Genua, og han deltog i Neapels beleiring, men da Frans I viste sig utaknemmelig, gik D. harmfuld over til keiseren. I dennes navn beleirede og tilbageerobrede han nu atter Genua (1529). Skjønt han nu havde magt over byen, lod han dog en fri forfatning indføre, og folket hædrede ham som «fædrelandets fader og befrier». Som keiserens storadmiral bekjæmpede han tyrkerne 1532 og 1535, reddede 1541 keiserens hær i Alger og vandt 1543 ved Nizza en stor seier over den tyrkiske sjøhelt Cheireddin Barbarossa. Med kraft og klogskab arbeidede han paa at sikre sin slegt en indflydelsesrig stilling i Genua. 1554 fordrev han franskmændene fra Corsica. — 2. Giannettino D. (d. 1547), forann.s nevø, afløste Andrea som storadmiral, endnu medens denne levede. Men hans anmassende optræden vakte en sterk harme imod ham baade blandt folket og adelen, især Fieschi'ernes slegt. Der dannedes med Gianluigi de Fieschi i spidsen en sammensvergelse mod ham, som 2 jan. 1547 kom til udbrud og kostede ham livet. — 3. Giovanni Andrea D. (d. 1606), forann.s søn, men adopteret af Andrea D., vandt ry 1556 ved at beseire den frygtelige tyrkiske sjørøver Dragut. 1560 tog han del i Tripolis' beleiring og tilkjæmpede sig 1564 en seier ved Corsica. Senere opfyldte han ikke de forventninger, hans ungdom havde vakt. 1570, da venetianerne var sterkt truet paa Cypern, fik D. overkommandoen over hjælpeflaaden, men formaaede ikke at afverge øens tab. Heller ikke i sjøslaget ved Lepanto 1571 vandt han nye laurbær.

Dorier, se Dorer.

Dorigny *[dåriñi']*, Nicolas (1658—1746), fr. kobberstikker. Elev af Audran. Har bl. a. stukket Rafaels kartoner i Hampton Court og Rafaels Galathea og Psykemyte (12 blade).

Dōris var efter græske sagn en havgudinde, datter af Okeanos, gift med Nereus og moder til Nereiderne.

Dōris. 1. Landskab i Mellem-Grækenland i oldtiden (omtr. 200 km.^{2}), beliggende mellem Oitebjerget og Parnassos (om dets besættelse af dorerne, s. d.). D. regnedes af dorerne for deres moder- og stamland og beskyttedes derfor flere gange af stamfrænderne under vanskelige forhold. — 2. Fællesnavn for alle doriske kolonier paa Lilleasiens sydvestkyst og de nærliggende øer, navnlig Rhodos og Kos; den vigtigste by der var Knidos. Efter perserkrigene var D. først afhængigt af athenerne, senere uafhængigt.

Dōris, slegt af nøgne gjellesnegle med tarmaabningen liggende bagtil paa ryggen i midtlinjen, omgivet af en krans af fjærformede gjeller. Flere arter, som lever paa tangen, almindelig ved vore kyster.

Dōrisk kaldtes en af de flere tonerækker i den gamle græske musik i en intervalfølge $1/2$, $1/1$, $1/1$, $1/1$, $1/2$, $1/1$, $1/1$, altsaa e, f, g, a, h, c, d, e. I middelalderen blev navnet overført paa en af kirketonearterne, den saakaldte «første», d, e, f, g, a, h, c, d.

Dōrisk dialekt, se Græsk sprog.

Dōrisk stil, se Bygningskunst.

Dōrisk vandring, se Dorer.

Dorking *[då'əkiŋ]*, by i det s.ø.-lige England, grevskabet Surrey, ved Mole, bielv til Themsen; 7670 indb. (1901). Kalkbrænderier; betydelig handel med høns.

Dorking *[då'əkiŋ]*, se Høns.

Dormitor, se Durmitor.

Dormitōrium (lat.), sovesal.

Dorn, Bernhard (1805—81), t.-rus. orientalist, 1826 professor i østerlandske sprog ved universitetet i Charkov, 1835 professor i Asiens historie og geografi ved det orientalske institut i Petersburg. Hans studier gjaldt fornemmelig Irans, Turkestans og Kaukasuslandenes geografi og historie, jfr. hans hovedverk «Muhammedanische

---

(f) gelée f. **frostblemme, -knude** — (t) Frostbeule f, -knoten m — (e) chilblain — (f) engelure f.

Frost (t) m, frost.

frost (e) frost; glassere; matslibe; skrabe, skravere (tegning). **f.-nail** isbrod.

frösteln (t) kulse, grøsse. **Frösteln** n. kuldegysning.

frostig (t) kold; kuldskjær.

Frostigkeit (t) f, kulde (fig.).

frostiness (e) iskulde, frost.

Fröstler, Fröstling (t) m, frysepinde.

froth (e) skum; (lade) skumme, bedække med skum.

frothy (e) skummende; blød, usolid; let, indholdsfattig, vindig.

frottage (f) m boning, pudsing, polering.

frotte (f) f. fnat, skab.

frottée (f) f, en portion juling.

frottement (f) m, (ind)gnidning, frottering; friktion; berøring, omgang (med).

frotter (f) (ind)gnide, frottere; bone, skure; pudse, polere; stryge (kniv); jule.

frotteur (f) m, boner.

frottin (f) m, billard.

frottoir (f) m, tørkeklud, viskeklæde; frotterklud, -børste; (bone)-kost; strygeflade.

frouer (f) (jagtudtr.) lokke (fugle).

frou-frou (f) m, rasling. **faire du f.** rasle; blære sig. **froufrouter** rasle.

frouesard (f) m, kujon.

Quellen zur Geschichte der südlichen Küstenländer des Kaspischen Meeres» (1850—58, 4 bd.).

Dorn, Heinrich Ludwig Edmund (1804—92), t. komponist og musikforfatter, anseet lærer, virkede i Hamburg, Köln, Leipzig, Berlin, hvor han en tid var hofkapelmester. Udmerket dirigent og skarp kritiker. Operaer, balletmusik, symfoni, kammermusik, sange og en stor selvbiografi.

Dorn, se Dor.

Dornach, fabrikby i Elsass, 3 km. v. f. Mühlhausen; 8431 indb. (1905). Spinderier og væverier.

Dorna Watra, by i Østerrige, prov. Bukovina, ved den lille elv Bistritza, 789 m. o. h.; 5159 indb. (1900). D. er et besøgt badested paa grund af sine jern- og svovlholdige kilder..

Dornbirn, by i Østerrige, landskab Voralberg, 10 km. s.ø. f. Bodensjøen; 13 052 indb. (1900). Bomulds-, silke- og jernindustri.

Dorner. 1. Isaak August D. (1809—84), t. prot. teolog, sukcessiv professor i Tübingen, Kiel, Königsberg, Bonn, Göttingen og fra 1862 i Berlin. Han var en af de betydeligste repræsentanter for den spekulative teologi eller formidlingsteologien. Af hans skrifter er de betydeligste: «Entwickelungsgeschichte der Lehre von der Person Christi» (1839, 2 udg. 1846—56), «System der christlichen Glaubenslehre» (1879—81, 2 udg. 1886—87), «System der christlichen Sittenlehre» (1885). — 2. August Johannes D. (1846—), foreg.s søn, prot. teolog, blev 1874 professor ved presteseminaret i Wittenberg, 1889 ekstraordinær og 1891 ordinær professor i teologi i Königsberg. Han har skrevet adskillige skrifter, væsentlig af religionsfilosofisk indhold.

Dornoch *[då'ɔnək]*, by og sjøbad i Skotland, grevskabet Sutherland, ved D. Firth; 624 indb. (1901). D. har en gotisk katedralkirke og var tidligere residens for biskopen af Sutherland.

Dorogobu'sj, by i Rusland, guv. Smolensk, ved Dnjepr, som her er seilbar; 6640 indb. (1897). Handel med landbrugsprodukter.

Dorohoi, by i Rumænien, i den n.v.-lige del af Moldau, ved Pruths bielv Ijia; 12 701 indb. (1899). D. har to kirker og gymnasium; stor handel.

Dōros nævnes i de græske oldsagn som søn af Hellen (s. d.) og stamfader til Dorerne.

Dorothēa, den hellige, en kappadokisk kvinde, som skal have lidt martyrdøden under Diocletian. Helgendag 6 febr.

Dorothēa af Brandenburg (1430—95), d.-n. dronning, egtede 1445 Kristoffer af Bayern og efter hans død Kristian I. Fortællingen om hendes paatænkte giftermaal med Knut Gyldenstjerne 1448 er ubeviselig. Energisk og klog øvede hun baade før og efter Kristian I's død megen indflydelse. Som enke boede hun paa Kallundborg og havde som len Slesvig og Holsten, hvor hun forgjæves søgte at skaffe sin søn Fredrik (I) enemagten.

Dorothēa af Sachsen-Lauenburg (1511—71), d.-n. dronning, egtede 1525 hertug Kristian (III), konge 1534. Som enke (fra 1559) boede hun paa Koldinghus; hendes herskesyge og partiskhed for den yngre søn Magnus bragte hende ofte i strid med kong Fredrik II og rigsraadet. Forhindrede Fredrik fra at gifte sig med Anne Hardenberg (s. d.).

Dorothēa Elisabeth (1629—87), datter af Kirstine Munk, blev ikke anerkjendt af Kristian IV som hans barn; han kaldte hende «den kasserede frøken» og sendte hende 1637 til Hamburg. Efter kongens død erklærede rigsraadet hende for egtefødt. Død som nonne i Köln.

Dorothēa Engelbretsdatter (1635—1716), n. salmedigterinde, var en bergensk prestedatter og blev 18 aar gammel gift med magister Ambrosius Hardenbeck, der efterfulgte hendes fader i embedet som sogneprest ved domkirken. Hendes første salmesamling «Sjælens sangoffer» blev trykt i Kra. 1678 og er siden udkommet i mindst et snes oplag. I 1685 døde hendes mand, hvorefter hun afleverede til trykken samlingen «Andægtige taare-offer for bodfærdige syndere» samt «Christelig valet fra verden» (1698). Alene disse titler viser, at hendes digtning giennemgaaende bærer et trist og begrædeligt præg. At dette mere var en tribut til tidens smag end egentlig naturligt for hendes temperament og livssyn, fremgaar af hendes leilighedsdigte og rimbreve, hvor hun anslaar en lystig og høist usnerpet tone. — I Landstads salmebog findes optaget fire af hendes begravelsessange.

Dorothea Engelbretsdatter.

Dorp, se Solingen.

Do'rpat, se Jurjev.

Dorph, Anton Laurids Johannes (1831—), d. maler, søn af nedenn. N. V. D. (1783—1858). Elev af akademiet og senere af Marstrand, reiste 1854 og 1859 i udlandet, blev 1893 titulær professor. D. har især virket som portrætmaler og folkelivsskildrer («Fiskerhustruen venter mandens hjemkomst», «Børn i klitterne»). Flere altertavler («Kristus hos Martha og Maria», «Kristus og de smaa børn»), som ved sin smukke og letfattelige komposition er blevet meget afholdt, skyldes ham.

Dorph, Niels Vinding (1783—1858), bekjendt d. oversætter, teologisk og filologisk kandidat, har fra latin oversat Horats' oder (paa prosa) og Holbergs «Niels Klim», fra græsk alle Sofokles' tragedier, 4 af Aristofanes' komedier og Aischylos' tragedier undtagen «Orestien», som er oversat af Brøndsted, men udgivet af D.

Dorph, Niels Vinding (1862—), d. maler, brodersøn af A. L. J. D., arbeidede under Krøyer og Tuxen, har dels malet lyriske landskabsbilleder med sommernatsstemninger, dels genrebilleder, dels endelig portræter, paavirket af engelsk kunst. For et portræt fik han 1904 aarsmedaljen. Har desuden arbeidet ivrig for kunstindustrien.

Dorregarāy, Don Antonio (1820—82), sp. karlistisk general. Traadte 1836 i Don Carlos tjeneste, men gik 1839 over i den spanske hær. Ved revolutionen 1868

---

frousse (f) f, mavepine (d. e. skræk), lampefeber.

frouzy (e) lugtende, muggen; skyet, blakket.

froward (e) stridig, trassig.

frown (e) rynke panden; se truende, med sterk misbilligelse (paa); panderynkning; straffende blik.

Frucht (t) f, frugt; sæd, korn; (af)grøde; foster.

frugtescence (e) modning(stid).

fructidor (f) m, frugtmaaned (18/8—16/9).

fructifère (f), **fructiferous** (e) frugtbringende, -bærende.

fructifiant, fructificateur (f) (m), befrugtende, befrugter.

fructification (e) & (f) f, befrugtning(sorganer).

fructifier (f) bære, sætte frugt. **faire f.** befrugte = **fructify** (e).

fructueux (f) frugtbar, indbringende.

frue — (t) Frau f — (e) (hus-) mistress; (adelig dame) lady; (foran navne) Mrs.; (i tiltale) madam! — (f) (foran navne) madame, Mme; (gift kvinde) dame, femme (mariée) f; (hus-) maitresse f.

fruentimmer — (t) Frauenzimmer, Weib n — (e) woman, female — (f) femme f.

frugal (e) & (f) nøisom, tarvelig, (e) ogs. sparsommelig, økonomisk.

frugalité (f) f, **frugality** (e) tarvelighed, nøisomhed; (e) ogs. sparsommelighed.

frugifère (f) frugtbærende.

traadte han ud af hæren, men gik 1872 i den yngre Don Carlos tjeneste og blev overanfører for dennes tropper, og som saadan blev han ansvarlig for den grusomhed, som udøvedes af karlisterne. Flygtede 1876 til England sammen med Don Carlos.

Dorsāl, hvad der hører til ryggen (lat. *dorsum*).

Dorsāler (gram.), tungelyd, en temmelig ubestemt betegnelse, omfattende de mange lydarter, der beror paa, at tungens øverste flade nærmes til en af de faste munddele (fra tænderne til drøvlen).

Dorset *[då'əset]*, eng. adelstitel, baaret af familierne Grey (s. d.) og Sackville. 1. T h o m a s S a c k v i l l e, jarl af D. (1536—1608); medlem af underhuset 1557, stod i høi gunst hos Elisabeth, som 1566 ophøiede ham til peer som Lord Buckhurst og anvendte ham i diplomatiske sendelser; 1586 en af Maria Stuarts dommere. Efter sin fiende Leicesters død blev han storskatmester 1599 og af Jakob I ophøiet 1604 til jarl af D. — 2. C h a r l e s S a c k v i l l e, 6 jarl af D. (1637—1706), var en trofast tilhænger af Stuarterne, men modsatte sig dog Jakob II's ulovlige og tyranniske regjering; spillede en stor rolle ved revolutionen 1688 og vandt Vilhelm af Oraniens gunst. D. var en høit begavet, aandfuld og human mand, skattet af sin samtid som digter og digtermæcen.

Dorset (Dorsetshire) *[då'əsət, -šiə]*, grevskab i det sydlige England, ved Kanalen, 2559 km.² med 202 063 indb. (1901). Midt gjennem grevskabet strækker sig nogle lave kridtbjerge. Af elve merkes Frome, Trent og Stour. Klimaet er mildt og sundt. Akerbruget er den vigtigste næringsvei, men ogsaa kvægavlen er betydelig, og grevskabet er berømt for sine faar. Af mineralier findes porcellænsler og cement («Portland cement»), især paa halvøen Portland. Hovedstad Dorchester.

Dorsiventrāle kaldes planteorganer, som har to udpræget forskjellige sider, en over- el. rygside og en underel. bugside. Forskjellen kan ytre sig i den anatomiske bygning eller i farve etc. som hos løvblade eller med hensyn til bladstilling og rodudvikling som hos d. stængler. Dorsiventraliteten skyldes den forskjellige belysning paa organets to sider og findes derfor helst hos saadanne planter, som er tiltrykt til jorden eller svømmer paa vandet eller der, som de fleste løvblade, gaar mere eller mindre vandret ud i luften fra aksen.

Dorstad, ved Lech, nær Utrecht, var i den tidlige middelalder en betydelig handelsby, bl. a. myntsted for Karl den store. Den stod i livlig forbindelse med de nordiske lande, især (tillands) med Hedeby i Sønderjylland og med Björkö (Birka) i Sverige. Aar 834 og senere gjentagne gange plyndredes og herjedes byen af vikinger. Paa dens plads ligger nu Wyk by Duerstede.

Dorstēnia, planter af morbærfamilien, med meget eiendommelig blomsterstand. Denne er nemlig udvidet til en skive, paa hvis flade de enkjønnede blomster sidder nedsænket i gruber. Flere arter har giftige rødder, som er officinelle (bezoarrod).

Dorstfeld, by i Preussen, regjeringsdistrikt Arnsberg, ved Emscher; 8321 indb. (1905). Store kulgruber.

Do'rsum (lat.), ryg, ryggen af haanden, undersiden af bladene paa en plante.

Dortmund, by i Preussen, prov. Westfalen, 175 577 indb. (1905). D. er midtpunktet for det store kul- og industridistrikt i Westfalen og er i det hele en af Tysklands vigtigste industribyer. I omegnen brydes der aarlig omtr. 1 mill. tons kul, som bruges i byens mange jernverker og maskinfabriker. Byen har videre mange møller og sagbrug, betydelig skibsbygning, samt endelig 30 bryggerier, som i 1901 producerede over 1 200 000 hl. øl. D. er et vigtig jernbaneknudepunkt og har stor handel med kul, jern og industriprodukter; handelen er øget meget i den senere tid ved anlægget af D.-Emskanalen (stor havn). Der er flere store handelsselskaber i D., handels- og haandverkskammer, børs etc. Byen har mange vakre bygninger, deriblandt et gammelt og et nyt raadhus, 6 protestantiske og 6 katolske kirker og synagoge (af befolkningen er 90 081 protestanter, 82 551 katoliker og 2204 jøder), flere mindesmerker over keiser Wilhelm I, Bismarck o. s. v. Der er mange skoler, gymnasier, haandverks- og handelsskoler, landbrugsskole o. m. — D. omtales første gang i 899. — D.-E m s k a n a l e n forbinder det westfalske industri- og kuldistrikt med Ems. Den udgaar fra byerne Herne og D., passerer Münster, krydser Ems flere gange og følger fra Meppen af den kanaliserede Ems til udløbet. Bygget 1892—99; 280 km. lang, 30 m. bred, 2.5—3 m. dyb; mange sluser, da den har et fald paa 71 m. Tjener til transport af kul og jern.

Dory, fladbundede robaade efter amerikansk mønster, anvendes fra fiskedamperne under havfisket udenfor Norges vestkyst.

Dory'foros (græ.), «spydbæreren», statue af Polykleitos (s. d.).

Dos (lat.), den medgift, som ifølge romerretten hustruen skal bringe med sig i egteskabet til bestridelse af de fælles udgifter. Manden faar eiendoms- og raadighedsretten over d., er dog i senere romerret uberettiget til at sælge eller pantsætte den og skal, naar egteskabet opløses, levere medgiften uafkortet tilbage til hustruen; for udvundne frugter har han intet ansvar. Det var en romersk hustrus pligt at medbringe saadan d. i egteskabet; ellers havde manden ingen raadighed over hustruens formue.

Dos-à-dos *[dåzadå']* (fr.), 1. ryg mod ryg (modsat vis-à-vis); 2. et slags salondivan.

Dosage *[dåzā'ž]*, blandingsforhold, f. eks. krudtets.

Doshisha *[došiša]*, evangelisk universitet i Kioto, Japan, grundet 1875 af den japanske patriot og evangelist Joseph Hardy Nisima (d. 1890).

Dōsis, den mængde, som skal anvendes af et lægemiddel. E n k e l t d. er den portion, som gives hver gang, d a g-d. den samlede mængde i dagens løb. For de sterkere virkende lægemidler (morfin, opium o. s. v.) er der angivet en m a k s i m a l-d. saavel for den enkelte som for dag-d.; den er som regel opgivet i vegt. Hvis lægen vil overskride maksimal-d., skal vegten skrives baade med tal og bogstaver: 20 (tyve) centigram.

Dosi'theos (1669—1707), patriark af Jerusalem, bidrog ved sin myndige og dygtige kirkestyrelse meget til at styrke den ortodokse græske katolicisme. Han fremmede munkelivet, lod opføre mange kirker og polemiserede mod protestantismen og romerkirken.

Dossēre, klarslibe glas, blankslibe metalflader.

Dossēring, se A n l æ g.

---

frugivore ⓕ (m), **frugivorous** ⓔ plante-, frugtædende (dyr).
frugt — ⓣ Frucht f; (træ-) Obst n — ⓔ fruit — ⓕ fruit m. **frugthandler** — ⓣ Obsthändler m — ⓔ fruiterer — ⓕ marchand de fruits; fruitier m. **frugthave** — ⓣ Obstgarten m — ⓔ orchard — ⓕ verger m. **frugtknude** — ⓣ Fruchtknoten m — ⓔ germ, ovary — ⓕ ovaire m. **frugttræ** — ⓣ Obstbaum m — ⓔ fruit-tree — ⓕ arbre (m) fruitier. **frugtesløs** — ⓣ fruchtlos, unnütz, vergeblich — ⓔ fruit-, bootless, unavailing — ⓕ infructueux; inutile, vain, perdu. **frugtesløshed** — ⓣ Fruchtlosigkeit f — ⓔ fruitlessness — ⓕ inutilité f.
frugtbar — ⓣ fruchtbar — ⓔ fruitful, fertile; (om dyr) prolific — ⓕ fertile, fécond (en), productif (de). **frugtbargjøre** — ⓣ fruchtbar machen — ⓔ fertilize; (penge) invest — ⓕ fertiliser, rendre fertile, féconder. **frugtbargjørelse** — ⓣ Fruchtbarmachung f — fertilization — ⓕ fertilisation, fécondation f.
frugtbarhed — ⓣ Fruchtbarkeit f — ⓔ fruitfulness, fertility, fecundity — ⓕ fertilité, fécondité, productivité f.
frugte — ⓣ fruchten — ⓔ avail, profit — ⓕ porter des fruits; (gavne) profiter; (virke) avoir, faire, produire de l'effet.
frugtsommelig — ⓣ schwanger — ⓔ pregnant, with child, in the family way — ⓕ grosse, enceinte.

Dossi, Dosso, eg. Giovanni di Niccolo Luteri (ca. 1479—1542), ital. maler af skolen i Ferrara. Elev af Lorenzo Costa i Bologna. Arbeidede i Mantua (1512), Trient (1532) og især i Ferrara. — Religiøse, mytologiske og fantastiske billeder med romantisk stemning, fantasifulde og med betydelig farveglød. Minder noget om venetiansk kunst.

Dossier *[dåsjé]* (fr.), en pakke aktstykker vedrørende en enkelt bestemt sag og samlet i en mappe, paa hvis ryg *(dos)* en paaklæbet og beskrevet seddel angiver mappens indhold (f. eks. d.-Dreyfus, den mappe som indeholdt aktstykker til Dreyfus-sagen).

Dost Muhammed khan (1798—1863), afghansk fyrste, søn af Feth Ali; blev 1823 hersker i Kabul og antog 1835 titel af konge (padisha). D. sluttede sig 1838 til Rusland og truede i forening med Persien englændernes herredømme i Indien, men blev slaaet og maatte overgive sig 1840; slap fri 1842, blev emir af Afghanistan, hjalp sikherne i oprøret 1845, men blev atter slaaet. D. vilde nu vinde indflydelse i Bochara og erobre Herat, kom derved i fiendtligt forhold til Rusland, sluttede forlig med England 1855 og bemægtigede sig Herat 1863. D. efterfulgtes af sin søn Shir Ali (s. d.).

Dostoje'vskij, Fjodor Michailovitsj (1821—81), rus. romanforfatter, f. i Moskva, d. i St. Petersburg. Vakte opsigt allerede 1846 med sin første roman «Fattige folk», hvori han giver mesterlige skildringer fra livet inden St. Petersburgs lavere embedsstand. Efter dette verk fulgte i løbet af et par aar et halvt snes mindre fortællinger («Det svage hjerte», «Hvide nætter», «Gutteblod» o. fl.). Men saa afbrødes pludselig hans virksomhed i 1849, da han for deltagelse i en socialistisk og slavofil forening blev dømt til døden. Paa skafottet benaadedes han dog med forvisning til Sibirien, og efter fire aars forløb formildedes ogsaa denne straf til militærtjeneste i et sibirisk regiment. Da han endelig i 1859 blev helt fri, var hans allerede tidligere svage helbred helt knækket. Men hans aand var usvækket, og samværet med ulykkelige medmennesker i Sibirien havde givet ham et dybere indblik i og klarere forstaaelse af det menneskelige sjæleliv. Da han efter hjemkomsten gjenoptog sin forfattervirksomhed, traadte han i sine verker frem i sin fulde storhed som Ruslands dybeste menneskekjender. — Fra denne periode skriver sig saaledes «De forurettede og undertrykte» (1860), hans berømte «Optegnelser fra det døde hus» (1862), gribende skildringer af de rus. straffangers liv (kun i forkortet overs. af K. Berlin), samt hans hovedverk «Brøde og straf» (1866; i overs. «Raskolnikov»). I denne sidste roman har D. givet nogle af de fineste og dybeste analyser af en forbryderkarakter, som nogensinde er skrevet. Bogen indeholder tillige interessante bidrag til den rus. nihilismes udviklingshistorie. Af senere arbeider kan nævnes «Idioten» («Fyrst Myschkin»; 1868), «De besatte» (i overs.: «Nihilister»; 1871—72) og «Brødrene Karamazow» (1879—80), der alle ogsaa staar meget høit i psykologisk henseende, men er mere usikre i sin form og skjæmmes af en vis taaget og intolerant mysticisme. — I dyb og skarpsindig analyse af sjælelivets patologi staar D. høiest blandt naturalismens store romanforfattere. Hans skarpe blik er forenet med et varmt hjerte og dyb medfølelse for de ulykkelige, hvis sjæleliv han skildrer, og troen paa det godes seier i dem gjennem kjærlig behandling er sterk hos ham. — Hans skildringer er yderst detaljerede og derfor ofte brede og vidtløftige, men neppe nogensinde trættende. Hans indflydelse i Europa, særlig Tyskland og Norden, gjorde sig gjældende fra 1880-aarene af. Ved sin rent psykologiske metode har hans verk her været en medbestemmende faktor for overvindelsen af den snævre kamprealisme; ved sin forkjærlighed for undtagelseskarakterer samt fremdragen af det underbevidste sjæleliv har han ligeledes i væsentlig grad bidraget til dannelsen af det splittede, lunefulde, «romantiske» øiebliksindivid, der optræder i litteraturen efter 1890, fremforalt hos K. Hamsun. Paa norsk er oversat «Fire fortællinger» ved J. Bøgh, «Krotkaja» ved G. Gran, «Raskolnikow» ved K. Winther-Hjelm etc. [D.s samlede verker udkom i St. Petersburg 1882—83 og paany 1892. — N. Hoffmann, «M. D. Eine biographische Studie», Berlin 1899; Meresjkovski, «Tolstoj och Dostojevski» (Stockh. 1906).]

F. Michailovitsj Dostojevskij.

Dotālsystem, den romerretslige ordning af egtefællernes formuesforhold, hvorefter intet formuesfællesskab herskede mellem dem (se Dos). Dette system fik med den øvrige romerret i middelalderen indpas i Mellemeuropa, ikke i nordisk ret.

Dotatiōn (lat.), eg. erlæggelse af medgift (se Dos): benævnelsen d. bruges nu om gaver til offentlige stiftelser eller indretninger, ogsaa om æresgaver til af staten fortjente mænd.

Dotēre, eg. at erlægge medgift, bruges om at yde en dotation (s. d.).

Dottōre (ital.), «doktor», er navnet paa den staaende pedantfigur i commedia dell' arte.

Dou *[dau]*, Gerard (Gerrit) (1613—75), holl. maler. Elev bl. a. af Rembrandt (1628—31). Arbeidede især i Leiden. Paavirket af Rembrandts første sirlige manér, som ha førte videre til den yderste glathed i udførelsen. Til den detaljerede behandling svarer billedernes lille format. Mest interiører fra det borgerlige liv, delvis med effekter af kunstigt lys, og brystbilleder af figurer i aabne vinduer. Medens D.s og van Mieris' billeder har adskillig malerisk skjønhed, udartede dette «Klein- und Feinmalerei» hos deres mange efterfølgere (Schalcken, van der Werff o. fl.) til kulde, glathed, smaalighed og manér. (Se portræt næste side.)

Douai *[dwæ']*, by i det nordlige Frankrige, depart. Nord, ved Scarpe, 33 km. s. f. Lille; 21 930 indb. (1901). D. er omgivet af fæstningsverker, men er ophørt at være fæstning, har flere kirker, et raadhus med et 40 m. høit taarn, et arsenal, et teater, flere skoler, et bibliotek paa 90 000 bd., et museum; hatte-, vogn-, glas- og maskin-

---

frugtsommelighed — ⓣ Schwangerschaft f — ⓔ pregnancy — ⓕ grossesse f.

früh ⓣ tidlig. **F.geburt** f, abort. **F.gottesdienst** m, fropræken. **F.jahr** n, vaar. **F.-messe, -mette** f, ottesang. **f.-reif** fremmelig. **F.reife** f, fremmelighed. **F.stück** n, frokost. **f.stücken** spise frokost. **f.zeitig** tidlig.

Frühe ⓣ f: **in der F.** tidlig paa morgenen.

Frühling ⓣ m, vaar.

fruit ⓔ & ⓕ m, frugt.

fruitage ⓔ frugt(høst).

fruiter ⓔ frugtskude.

fruiterer ⓔ, **fruitier** ⓕ m, frugthandler; ⓕ ogs. frugthave, -kjelder; (adj) frugt-.

fruiterie ⓕ f, **fruitery** ⓔ frugtkjelder; ⓕ ogs. frugthave; ⓔ ogs. frugt.

fruitful(ness) ⓔ frugtbar(hed).

fruition ⓔ nydelse, brug.

fruitless ⓔ ufrugtbar; frugtesløs.

fruit-stand, -vase ⓔ frugtvase.

frumentaceous ⓔ korn(agtig)-.

frumenty ⓔ velling.

frump ⓔ sladrekjærring; pertentlig gammel dame.

frush ⓔ straale, kraake (i hestehov).

frusques ⓕ f pl, klædningsstykker, kluder, sager, tøi.

frusqu(in)er ⓕ klæde paa.

fabriker; livlig handel med korn, kul, lin og frø. D. (lat. Duacum) tilhørte i middelalderen Flandern. 1667 erobredes den af Ludvig XIV og afstodes til franskmændene 1668 i freden i Aachen. 1710—12 var byen besat af englænderne, ved Utrecht-freden 1713 blev D. endelig afstaaet til Frankrige, hvorefter Ludvig XIV flyttede parlamentet i Tournai til D.

Douarnenez *[dwarnənœ's]*, havneby i det n.v.-lige Frankrige, depart. Finistère, Bretagne; 12 865 indb. (1901). D. er Bretagnes vigtigste havn for sardinfiske. Norsk vicekonsulat.

Douay *[dwœ']*. 1. Felix Charles D. (1816—79), fr. general, deltog som oberst i det italienske felttog, hvor han blev haardt saaret ved Solferino. Udnævntes til general og kommanderede 1861—65 en division i Mexico og havde i 1870 kommandoen over 7de armékorps. Faldt ved Sedan i tysk fangenskab; efter hjemkomsten beleirede han det af kommunen besatte Paris. — 2. Charles Abel D. (1809—70), foreg.s ældre broder, var 1870 chef for en division under Mac Mahon og faldt 4 aug. 1870 ved Weissenburg.

Doublé *[duble']* er i billardspillet et stød, hvorved man rammer ballen, saa at den støder mod banden og gaar tilbage under samme vinkel.

Double stout *[dɒ'bəlstaut]* (eng.), porter.

Doubs *[du]*. 1. Elv i det østlige Frankrige, Saônes vigtigste bielv, kommer fra Jurabjergene, 937 m. o. h., gaar først mod n.ø. og danner grænsen mellem Frankrige og Schweiz, kommer ind i Schweiz, men vender mod v. og kommer tilbage til Frankrige, gjør en hel del krumninger og falder ved Verdun (176 m. o. h.) i Saônes venstre bred. 430 km. lang. Den har mange fald, det største er Saut du D., 27 m. høit. 86 km. af dens løb benyttes af Rhin—Rhône-kanalen. — 2. Depart. i det østlige Frankrige, omfatter en del af Franche-Comté og grevskabet Montbéliard. 5260 km.² med 298 438 indb. (1906). D. er for det meste opfyldt af Jurafjeldene, men akerbrug og kvægavl er af stor betydning. Industrien er betydelig, især i papir, fajance og ure. Hovedstad Besançon.

Douche *[duš]*, se Dusch.

Doucinæbletræ *[dusæ̃'-]*, *pyrus præcox*, et i Mellemeuropa vildtvoksende, 3 m. høit æbletræ med røde blomster. Benyttes i vore planteskoler som grundstamme for dvergtrær.

Doughty *[då'ti]*, Charles Montagu (1843—), eng. opdagelsesreisende, reiste 1876—78 i Arabien, hvor han bl. a. opdagede mange nye indskrifter. Skrev «Travels in Arabia deserta» (Cambridge, 1888). Indskrifterne udgivet af Renan.

Gerard Dou (selvportræt). (Rijksmuseum, Amsterdam.)

Douglas *[dɒ'gləs]*, en af Skotlands berømteste klaner og ældste adelsslegter. 1. James D. (d. 1330), en trofast tilhænger af Robert Bruce (s. d.), kaldtes af englænderne «den sorte D.»; mæglede fred mellem England og Skotland i Northampton (1328); faldt mod maurerne i Spanien paa en pilgrimsreise. — 2. Archibald D. (d. 1424), blev fanget ved Shrewsbury 1403 af Henrik IV af England, blev frigivet 1408 og hjalp derpaa den franske konge med et skotsk korps mod englænderne; faldt ved Verneuil som anfører for den franske hær. — 3. Gawin D. (1474—1522), biskop; nød stor anseelse som en af Skotlands første digtere. Hans hovedverker er det allegoriske digt «The palace of honour» og «King Hart», en allegori af det menneskelige liv. Overs. ogsaa «Æneiden» paa skotsk. — 4. Archibald D., 6te greve af Angus (d. 1557), gift med Margrethe Tudor, enke efter Jakob IV; fik efter slaget ved Flodden 1514 regentskabet for Jakob V, men misbrugte sin magt og blev 1529 fordrevet til England; kom tilbage 1543 efter Jakob V's død og gjenindsattes i sine værdigheder og godser. D.s datter Margrethe blev gift med Mathew Stuart, greve af Lenox, og var moder til Henrik Darnley (s. d.). — 5. James D. (d. 1581), foreg.s brodersøn, blev ved sin svigerfaders død 1553 greve af Morton, 1563 kansler af Skotland; deltog i sammensvergelsen mod Rizzio 1566, maatte derfor flygte til England, men vendte allerede tilbage 1567. D. var en begavet, samvittighedsløs karakter og var maaske medskyldig i Darnleys mord; deltog dog senere i Stirlingforbundet mod Maria Stuart. Blev 1572—80 regent i Skotland understøttet af Elisabeth, men styrtedes af Stuarterne, blev dømt for deltagelse i Darnleys mord og henrettet. — 6. Robert D. (1611—62) kom 1631 i Gustaf Adolfs tjeneste som page, deltog i trediveaarskrigen, blev 1643 generalmajor og 1654 svensk greve; udmerkede sig i den polske krig ved Krakau og Warschau, blev 1657 feltmarskalk og gjorde store erobringer i Livland og Kurland. Fra D. nedstammer de svenske grever D. (se næste art.).

Douglas *[dɒ'gləs]*, Ludvig Wilhelm August, greve (1849—), sv. politiker. Født i Zürich, studerede i Karlsruhe og Heidelberg, senere i Sverige, 1881—88 kammerherre hos daværende kronprins Gustaf, 1890—1901 medlem af första kammaren, hvor han sluttede

---

frusquin ⓕ m: **(saint) f.** habengut.
fruste ⓕ udvisket, slidt.
frustrate ⓔ narre, tilintetgjøre (ens plan), annullere, omstøde.
frustration ⓔ tilintetgjørelse; forhindring.
frustratoire ⓕ svigagtig.
frustrer ⓕ svige, bedrage; skuffe.
frustum ⓔ (brud)stykke, stump. **the f. of a cone** afkortet kegle.
frutescent ⓔ som busker sig, buskagtig.
fry ⓔ stege(s); brase; flok, stim, is. fiskeyngel; stegt mad.
fryd — ⓣ Freude, Wonne f — ⓔ joy, delight — ⓕ joie, allégresse f; plaisir m. **frydefuld** — ⓣ freud(en)voll — ⓔ joyful, joyous — ⓕ plein de joie; joyeux.
fryde — ⓣ erfreuen; (sig) sich freuen — ⓔ rejoice, gladden, cheer; (sig ved) rejoice at — ⓕ réjouir; faire plaisir à; (sig) se réjouir (de), trouver plaisir (à).
frygt — ⓣ Furcht f — ⓔ fear, dread, fright, alarm, apprehension — ⓕ crainte, peur f. **frygtløs** — ⓣ furchtlos — ⓔ fearless — ⓕ sans peur, sans crainte, intrépide.
frygtløshed — ⓣ Furchtlosigkeit f — ⓔ intrepidity — ⓕ intrépidité f.
frygte — ⓣ (be)fürchten, sich fürchten (vor) — ⓔ fear, dread, apprehend — ⓕ avoir peur, craindre.
frygtelig — ⓣ furchtbar, fürchterlich — ⓔ fear-, fright-, dread-

sig til protektionisterne og hurtig fik megen indflydelse, 1893 landshøvding i Upsala län, 1 juni 1895—13 okt. 1899 udenrigsminister i Boströms regjering; han gik af som følge af uenighed med den øvrige regjering angaaende notificeringen af stortingets beslutning om unionsmerkets fjernelse fra Norges flag, som han energisk modsatte sig. 1901 landshøvding i Östergötland, hvorfra han 1906 atter indvalgtes i första kammaren. D. har altid levende interesseret sig for udviklingen af Sveriges hærmagt og forsvar. Et eiendommeligt udtryk fik hans opfatning af en saadan politiks nødvendighed i brochuren «Hur vi förlorade Norrland» (1899), en politisk fremtidsfantasi, som vakte overordentlig opsigt; han gav heri en levende skildring af, hvor den herskende sorgløshed kunde føre hen: Rusland paafører den skandinaviske union krig og erobrer halvøens nordlige dele. Siden 1901 er D. formand i Götakanalens bestyrelse.

Douglas *[dʊ'gləs]*, Stephan Arnold (1813—61), nordamer. statsmand; udpræget demokrat, 1843 medlem af repræsentanthuset, 1847—61 af senatet; 1847—58 formand for senatets udvalg om territorierne. Kun modstræbende sluttede D. sig til H. Clays (s. d.) kompromis 1850, gjennemførte Kansas-Nebraska-billen af 1854, hvorved Missouri-kompromiset fra 1820 hævedes; men da sydstaterne vilde paatvinge Kansas slaveriet mod nybyggernes vilje, modsatte han sig det. Ved præsidentvalget dec. 1860 fik D. 1.3 mill. vælgerstemmer mod Lincolns 1.8, men i borgerkrigen sluttede han sig ubetinget til unionens sag. [Litt.: W. G. Brown, «S. A. Douglas», 1902.]

Douglas *[dʊ'gləs]*, by paa østkysten af den engelske ø Man i den Irske sjø; 19 126 indb. (1901). D. har en god havn og et slot, Mona Castle, der tilhørte hertugerne af Athol, som da eiede hele øen. D. er et meget besøgt badested. Norsk vicekonsulat.

Douglass *[dʊ'gləs]*, Frederick (1817—95), nordamer. mulat, blev solgt som slave, men flygtede; udmerkede sig som taler paa abolitionistmøder og blev 1841 agitator for Massachusetts Antislavery society; reiste 1845 til England, hvor han vakte stor opsigt som taler og blev kjøbt fri af sine beundrere. D. arbeidede under borgerkrigen virksomt for negernes frigivelse; var 1889—91 de Forenedes staters udsending paa Haïti. [Litt.: «Life and times of F. D.» (1881).]

Doullens *[dulã']*, by i det n.v.-lige Frankrige, depart. Somme, ved elven Authie, 57 m. o. h.; 3831 indb. (1901). D. har et citadel, der nu benyttes som strafanstalt. Betydelig handel med fosforsurt salt.

Doultonware *[dau'tən-wæə]*, eng. brunt stentøi fra firmaet Doulton & Watts i Lambeth (London). Har især hævet sig til ry under Sir Henry Doulton (1820—97). I nyere tid efterligninger af gammelt nederrhinsk stentøi.

Doumer *[dume']*, Paul (1857—), fr. politiker, blev 1885 kabinetchef hos Floquet, som da var formand for deputeretkamret og valgtes 1888 som radikal til medlem af kamret. Var finansminister i Bourgeois' radikale ministerium nov. 1895—april 1896 og indbragte forslag om en progressiv indkomstskat, men fik det ikke vedtaget. Var 1896—1902 generalguvernør i Indo-Kina, men blev 1902 atter medlem af deputeretkamret, hvor han blev formand for finansudvalget. Konkurrerede 1906 med Fallières om præsidentværdigheden. Er under den seneste radikale demokratiske udvikling i Frankriges politik traadt noget i baggrunden.

Doumergue *[dumæ'rg]*, Gaston (1863—), fr. politiker; var først advokat, senere embedsmand i fr. Indo-Kina og Alger. 1893 blev han fra Nîmes som socialradikal indvalgt i deputeretkamret, hvor han snart kom til at spille en rolle, var flere gange kamrets sekretær og kom 1898 ind i udvalget for koloniforvaltningen. Dette banede ham vei til porteføljen. Juni 1902—jan. 1905 var han minister for kolonierne i Combes' kabinet, blev 1906 handelsminister under Sarrien og beholdt denne post i Clemenceaus ministerium af 24 okt. 1906, indtil han jan. 1908 ombyttede den med stillingen som undervisningsminister.

Doumic *[dumi'k]*, René (1860—), f. i Paris, prof. ved Collège Stanislas, siden 1893 litteratur- og teaterkritiker i «Revue des deux mondes». Som kritiker kan han maaske betegnes som den franske retoriks sidste mohikaner; han vaager over den klassiske tradition, er underholdende og tiltalende som skribent, men mangler evne til videnskabelig fordybelse i sine emner. Blandt hans artikel-samlinger anføres: «De Scribe à Ibsen» (1893), «Les jeunes» (1895), «Essais sur le théâtre contemporain» (1896) og navnlig «Études sur la littérature française» (5 bd., 1896—1906). Hans «Histoire de la littérature française» (1900) er nu Frankriges mest udbredte.

Dour *[dūr]*, by i Belgien, prov. Hennegau; 11 884 indb. (1905). I nærheden kulgruber.

Douro *[dōi'rō]*, se Duero.

Do, ut des (lat.), «jeg giver, forat du skal give», romerretsligt udtryk, som betegner, at forat den ene part skal være pligtig til en ydelse, maa den anden gjøre gjengjæld. Bismarcks ord om en «do ut des-politik» har givet ordet ny udbredelse.

Dove *[do'fe]*, Alfred (1844—), t. historiker, prof. i Breslau 1874—84, i Bonn 1884—91, siden 1897 i Freiburg. Blandt hans skrifter kan nævnes: «Die Forsters und die Humboldts» (Leipzig 1881); «Deutsche Geschichte im Zeitalter Friedrichs d. Gr. und Josephs II» (Gotha 1883); «Kaiser Wilhelms geschichtliche Gestalt» (Bonn 1888). Desuden har han udgivet de sidste bind af Rankes «Weltgeschichte» og «Sämtliche Werke».

Dove *[do'fe]*, Heinrich Wilhelm (1803—79), t. meteorolog og fysiker, fra 1829 prof. i fysik ved Berlins universitet og fra 1848 direktør for det meteorologiske institut sammesteds. D. var længe den ledende meteorolog i Europa. Han studerede varmens fordeling over jordens overflade, lufttrykkets fordeling, fremherskende vinde o. s. v. D.s lov: I Nordeuropa dreier vinden sig oftest fra ø. gjennem s., v. og n. Den af D. opstillede forklaring har vist sig urigtig.

Dove *[do'fe]*, Karl (1863—), t. geograf og Afrika-forsker, siden 1899 professor i geografi ved universitetet i Jena. Foretog 1892—94 en videnskabelig ekspedition til tysk Sydvest-Afrika særlig for at studere de klimatologiske forhold og udsigterne for landets kolonisation. D. har paavist, at Syd-Afrikas regnmængde ikke er aftaget, men at dens fordeling er blevet en anden: før jevnere, nu sjeldnere, men voldsommere nedbør. Han giver kolonisternes og de indfødtes hensynsløse afskogning af landet skylden herfor.

---

ful, formidable, redoubtable — Ⓕ terrible, redoutable; formidable, à faire peur; horrible, effroyable, affreux.

frygtsom — Ⓣ ängstlich, furchtsam — Ⓔ timid — Ⓕ craintif, timide, peureux.

frynse — Ⓣ Franse, Frange f — Ⓔ fringe — Ⓕ frange f.

fryse — Ⓣ frieren — Ⓔ freeze, congeal; (person) be (feel) cold, be chilled, feel chilly — Ⓕ avoir froid; (blive til is) se (con)geler, se glacer; (f. paa) geler; (f. til) ogs. (se) prendre, se couvrir de glace.

frysepunkt — Ⓣ Gefrierpunkt m — Ⓔ freezing point — Ⓕ point de congelation; zéro m.

fræk — Ⓣ frech, unverschämt — Ⓔ audacious, impudent, forward; shameless — Ⓕ effronté, insolent, impudent.

frækhed — Ⓣ Frechheit, Unverschämtheit f — Ⓔ audacity, impudence; (dagligtale) front, cheek — Ⓕ effronterie, insolence; impudence f.

frænde se slegtning.

fræse se hvæse.

frø — Ⓣ Same m, Saat f — Ⓔ seed — Ⓕ graine; (ogs. fig.) semence f. **gaa i frø** — Ⓣ in Samen schiessen, (fig.) alte Jungfer werden — Ⓔ run to seed — Ⓕ monter en graine. **frøhus** — Ⓣ Samengehäuse n — Ⓔ core, seed capsule — Ⓕ capsule f, péricarpe m. **frøkorn** — Ⓣ Samenkorn n — Ⓔ seedcorn — Ⓕ semaille f.

frøken — Ⓣ Fräulein n — Ⓔ

Dove *[dɒ'v]*, bielv til Trent, England, danner grænsen mellem grevskaberne Derby og Stafford; 72 km. lang.

Dovenaber el. l o r i e r *(stenops)*, slegt af halvaber (s. d.) med kort snude, smaa ører, store øine og uden eller med en ganske kort hale. Langsomme natlige dyr, som lever i Indien.

Dovendyr *(bradypodidæ)*, familie tilhørende gumlernes orden (s. d.). Dyr af abelignende udseende. Forlemmerne betydelig længere end baglemmerne. Paa forlemmerne tre fingre (nr. 2—4) eller blot to (nr. 2—3), paa baglemmerne altid tre tær (nr. 2—4); baade fingre og tær indtil sidste led, som bærer lange kraftige klør, er indesluttet i en fælles hud. Kloleddet kan slaaes ind mod haand- eller fodfladen. Halsen lang, bærer et lidet rundt hoved med smaa øine. De ydre ører ligger skjult i den tætte pels, som bestaar af tørre grove dækhaar over de korte uldhaar. Halen neppe synlig. — D. hører hjemme i Syd- og Mellemamerikas urskoge og er egte trædyr, som langsomt kryber frem langs grenene, hvortil de holder sig fast med sine klør. Lever af unge skud, blade og frugter. Paa marken bevæger d. sig kun med stor vanskelighed. — Efter fingrenes antal deles d. i to slegter: d e t r e f i n g r e d e d. *(bradypus)* og d e t o f i n g r e d e d. *(choloepus)*. Til de første hører bl. a. d e t t r e t a a e d e d. eller a ï e n *(b. tridactylus)* fra Brasiliens østkyst, vel 0.5 m. langt, af farve lys rødligt, paa bugen sølvgraat. Til den sidste slegt hører u n a u e n *(ch. didactylus)*, som er lidt større end en kat og graabrun af farve; findes særlig i Guayana og Surinam.

Trefingret dovendyr *(bradypus)*.

Dover *[dōvə]*. 1. Sterkt befæstet by i det s.ø.-lige England, grevskabet Kent, ved det smaleste sted af strædet ved Calais (eng. Strait of D.), 114 km. s.ø. for London; 41 794 indb. (1901). D. er det vigtigste overfartssted fra England til fastlandet. Hver dag gaar 3—4 dampskibe til Calais og 2 til Ostende. I 1904 var drægtigheden af de ankomne og afgaaede skibe 3 522 000 tons. D.s havn er kunstig, omgivet af mægtige stenmoloer og 36 ha. stor. Den ydre havn er tilgjængelig for store skibe, selv ved ebbe. En 30 ha. stor handelshavn anlagdes 1893—1901, og i 1897 paabegyndtes den store orlogshavn, som endnu (1908) ikke er færdig. Byen er omgivet af kalkklipper, der alle er befæstet for at beskytte byen. D. har et college, et museum og et sjømandshjem. Handelen er ubetydelig, men byen er et meget besøgt badested. — D., som af romerne kaldtes Portus Dubris, var siden normannernes tid en af de «fem havne» (cinque ports, s. d.). Norsk vicekonsulat. — 2. By i de Forenede stater, Newhampshire, 50 km. ø. for hovedstaden Concord; 13 207 indb. (1900); bomuld- og uldvarefabriker. — 3. By i de Forenede stater, hovedstad i Delaware, 3329 indb. (1900).

Dovers pulver *(pulvis ipecacuanhæ opiatus)* bestaar af 1 del opium, 1 del ipekakuanharod og 8 dele svovlsurt kalium; benyttes tildels som sovemiddel og mod diarrhoe.

Dove'ske lov, se D o v e, Heinrich Wilhelm.

D'Ovidio, F r a n c e s c o (1849—), ital. filolog, siden 1876 professor i romansk sprogvidenskab i Neapel, har skrevet mange afhandlinger af sprogligt og litterært indhold, bl. a. «Saggi critici» (1878), en undersøgelse af Dantes «De vulgari eloquentia», af Manzonis sprogbrug og en fremstilling af det ital. sprog i Gröbers «Grundriss der romanischen Philologie».

Dovning, se D u g n a.

Dovns klint, en 16 m. høi, hvid klint, Langelands sydspids.

Dovre, herred i Kristians amt, 1475 km.² med 2160 indb.; 1.47 pr. km.² Herredet, der svarer til D. prestegjeld og sogn, ligger i Øvre Gudbrandsdalen paa grænsen mod Hedemarkens og Søndre Trondhjems amter. Herredet, der er et udpræget høifjeldsdistrikt, gjennemstrømmes i sin sydlige del af Gudbrandsdalslaagen, langs hvilken hovedveien mellem Gudbrandsdalen og Romsdalen fører. Den væsentlige bebygning er knyttet til Laagens dalføre. Ved skydsskiftet Dombaas (s. d.) tager hovedveien til det trondhjemske over D.-fjeld af. De projekterede jernbaner: Romsdalsbanen og D.-banen kommer til at gaa gjennem herredet, omtr. følgende veiene (den trondhjemske hovedveis pashøide er 1022 m.). Jfr. St.-prp. nr. 19 for 1908: «Ang. anlæg af nye jernbaner». Over D. gik ogsaa den gamle færdselsvei, kongsvei, mellem det søndenfjeldske og nordenfjeldske Norge. Ved D.-bro (broen over Laagen) var der i gamle dage samlings- og handelsplads for arbeiderne ved bergverkerne. Inden herredet ligger de kjendte skydsskifter og sanatorier Hjerkinn, Fokstuen, Dombaas og Toftemoen (s. d.). Fjeldene naar i Snehætta op i 2247 m. og i Høgronden 2112 m. Af arealet er 9.2 km.² vand og ca. 14 km.² dyrket mark; langs Laagen og opefter fjeldsiderne er der en del birke- og naaleskog (arealet af skogen er ikke beregnet). D. er kjendt for sin rige alpine flora. Fædrift og hesteavl er den vigtigste næringsvei. Der er udmerkede fjeld- og sæterslaatter og beiter. Husfliden staar høit; der findes to haandverksskoler (med smede-, snedker- og skomagerafdelinger) og en træskjærerskole. Indbyggerne i D. var længe fritaget for skatter og krigstjeneste paa grund af sin deltagelse i seieren over skotterne. D. har egen sparebank, oprettet 1876. Antagen indtægt (1906) 216 750 kr., formue 1 261 500 kr.

Dovrefjeld (Dovre) kaldes det mægtige fjeldkompleks, der danner skillet mellem det nordenfjeldske og det søndenfjeldske Norge. D., hvis centrale og høieste punkt er Snehætta (2247 m.), bestaar af dele af Kristians-, Hedemarkens-, Søndre Trondhjems- og Romsdals amter og strækker sig fra Østerdalen i øst til Romsdalsfjeldene i vest, fra Sundalen og Opdal i nord til Gudbrandsdalen i syd. I indskrænket betydning forstaaes ved D. partiet omkring Snehætta—Fokstuhø—Pighætta—Hjerkinnhø. I dette fjeldkompleks har Gudbrandsdalslaagen (mod sydøst), Rauma (mod nordvest), Folla (mod øst), Orkla (mod nord),

---

(unmarried) lady; Miss (N.) — Ⓕ demoiselle; (foran navne) mademoiselle. Mlle.

fubby, fubsy Ⓔ lubben.

Fuchs Ⓣ m, ræv; fuks (rød hest); rus (nybagt student); guldmynt, dukat, louisdor; (fig.) ræv(epels). **F.schwanz** m, rævehale. **eim. den F. streichen** sleske for en. **F.schwänzer(ei)** m (f), spytslikker(i). **f.(teufels)wild** lynende gal, rasende.

fuchsen Ⓣ ærgre, plage, snyde.

fuchsia — Ⓣ Fuchsia f — Ⓔ & Ⓕ fuchsia m.

fuchsicht, fuchsig Ⓣ ræveagtig, ræverød.

Füchsin Ⓣ f, hunræv.

Fuchtel Ⓣ f, kaarde, slag (med bred, flad klinge).

fuchteln Ⓣ prygle, slaa (med den flade klinge); fegte.

fucus Ⓔ & Ⓕ m, sjøgræs, tang; Ⓔ ogs. maling, farve.

fuddle Ⓔ gjøre omtaaget, drikke fuld; svire.

Fuder Ⓣ n, læs.

fudge Ⓔ skrøne, sludder; udtænke, lage (istand). **f. in** indsmugle, -flikke.

fuel Ⓔ (forsyne med) brændsel. **add f. to the flame** gyde olje i ilden.

Fug Ⓣ m, føie.

fuga (mus.) — Ⓣ Fuge f — Ⓔ & Ⓕ fugue f.

fugace Ⓕ, **fugacious** Ⓔ flygtig; henilende.

fugacité Ⓕ f, **fugacity** Ⓔ flygtighed.

Driva (mod nord) sine kilder. De høieste toppe er foruden Snehætta (2247 m.) og Høgronden (2112 m) Skrimkolla (1980 m.), Fokstuhø (1704 m.), Høggien (1628 m.). Over D. (Hjerkinnhø) førte den gamle færdselsvei mellem det søndenfjeldske og nordenfjeldske Norge, og gaar fremdeles hovedlandeveisforbindelsen (pashøide 1022 m.). D.

Dovre med Hjerkinn og Snehætta.

har tidt været besunget som symbolet paa det grundfæstede, urokkelige («enig og tro til Dovre falder», «saa længe Dovre staar» o. s. v.), men ogsaa som symboliserende det afstængt selvgode (Dovregubben i «Peer Gynt»).

Dovregubben kaldes i Ibsens «Peer Gynt» en jøtun som opholder sig i Dovrefjeld. I den oldn. sagnhistorie nævnes en jøtun Dovre i Dovrefjeld, og der haves et eventyrsagn om, at Harald Haarfagre blev opfostret hos ham, hvorfor Harald fik navnet Dovrefostre; senere stod han Harald bi i slagene. Det er overhovedet en alm. forestilling, at der i store fjelde bor en jøtun eller rise, efter hvem fjeldet har sit navn.

Dowden *[dau'dən]*, Edward (1843—), irsk litteraturhistoriker, prof. ved universitetet i Dublin, har skrevet en række arbeider om Shakespeare og udgivet hans sonetter og flere af hans dramaer. Hans «Skakspere; a critical study» (1875, 5 udg. 1880) ansees for at være en af de bedste nyere bidrag til Shakespeare-litteraturen. Ligeledes har han skrevet en biografi af Shelley og en række afhandlinger om moderne eng. forfattere. D. har været en ivrig modstander af den irske selvstyre-politik.

Dowie *[dō'wi]*, John Alexander (1856—), stifter af zionisternes kirke, var prest i Australien, stiftede 1888 i Amerika selskabet for guddommelig helbredelse, byggede 1893 et tabernakel i Chicago og grundede 1899 zionstaden ved Michigansjøen. Afsat paa grund af uredelighed og flerkoneri. Hans lære vandt især udbredelse i Amerika.

Dowlas *[dau'ləs]*, svært bomuldslærred, der er glattere end det sedvanlige, fordi det ved svidning er befriet for fremstaaende haar.

Down *[daun]*, grevsk. i det nordøstlige Irland, prov. Ulster, ved den Irske sjø og Nordkanalen; 2478 km.² med 205 889 indb. (1901), hvoraf 31.3 pct. katoliker. Den nordlige del er frugtbar, medens den sydlige er opfyldt af Mournefjeldene, hvis høieste top er Slieve Donard (853 m.). Akerbrug, kvæg- og hesteavl er de vigtigste næringsveie, der dyrkes ogsaa hør og lin. Hovedstaden er Downpatrick, 2993 indb. (1901), men de største byer er Newry og Newtownards.

Downing Street *[dau'niŋ strīt]*, gade i London, bydelen Whitehall; her findes flere regjeringsbygninger, bl. a. udenrigsministeriets departementer.

Downs *[daunz]* (dyner), to høidedrag i det sydøstlige England, gaar fra Salisbury Plains mod ø. ud i halvøen Kent og bestaar af kridt. Den nordlige, North D., danner grænsen for Themsenbækkenet og naar i ø. kysten mellem Dover og Folkestone, den sydlige, South D., gaar nær sydkysten gjennem Hampshire og Sussex ud til Beachy Head. D. udmerker sig ved sine runde former, uden trær og buske, men græsklædt. De giver et godt foder for de berømte South-Down-faar.

Downs *[daunz]*, The (dynerne), berømt red i strædet ved Calais, udenfor byen Deal, mellem Kent og Goodwin Sands, som i ø. beskytter den.

Dowsongas *[dau'son-]* er en blanding af vandgas og generatorgas (s. d.), opkaldt efter opfinderen. D. fremstilles ved gjennem et lag af glødende koks eller antracitkul at blæse en blanding af luft og vanddamp. Luftens surstof omsætter sig da med kulstof til kuloksyd efter ligningen: $O + C = CO + 29.3$ kalorier, hvorved altsaa udvikles varme. — Vanddampen omsætter sig med glødende kul til frit vandstof og kuloksyd efter ligningen: $H_2O + C = H_2 + CO \div 28.3$ kalorier, hvorved altsaa bindes varme. — Luft og vanddamp blandes derfor i et saadant forhold, at de to processer opveier hinanden, samtidig med at varmetabene til omgivelserne dækkes. Derved holdes brændselet i stadig glød. — D. af koks bestaar af omtr. 50 pct. kvælstof, 30 pct. kuloksyd, 15 pct. vandstof og 5 pct. kulsyre. 1 cm.³ udvikler ved forbrænding 1300 kalorier. Den finder udstrakt anvendelse som kraft- og varmegas; i den senere tid fremstilles den ogsaa af alm. stenkul og fortrænger derved alm. generatorgas.

Doxologi (græ.), lovprisning af Gud. D., som afslutter fadervor, er dannet efter 1 Krøn. 29, 11.

Doyen *[dwajæ̃']* (af lat. *decanus*, eg. chefen for 10 mand) er dels navn paa en kirkelig embedsmand (omtr. svarende til provst), dels, ved universiteterne, paa et fakultets repræsentant. I parlamentariske forsamlinger aldersformanden, som leder forhandlingerne indtil den virkelige formand er valgt. — Repræsentant og ordfører for det diplomatiske korps (sedvanlig den ældste af gesandterne).

(Fot. af Elliot & Fry, London.)
Sir Arthur Conan Doyle.

Doyle *[dåil]*, Sir Arthur Conan (1859—), eng. forfatter. Han studerede medicin i Edinburgh, praktiserede nogle aar som læge, drog derpaa ud paa lange reiser. Tjenstgjorde som læge under boerkrigen, hvis

---

fuge — ⓣ Fuge f — ⓔ groove, furrow — ⓕ joint(ure) m (f), assemblage m; (rille, fals) rainure f; (bringe ud af fugerne) déboiter, disloquer.

fugen ⓣ (sammen)fuge.

fügen ⓣ føie. **sich f.** føie, mage, træffe sig; finde sig (i).

Fügewort ⓣ n, bindeord, konjunktion.

fugitif ⓕ (m), **fugitive** ⓔ flygtig; flygtende; flygtning.

fugl — ⓣ Vogel m — ⓔ bird; (fjærkræ) fowl — ⓕ oiseau m.

fuglefænger — ⓣ Vogelsteller m — ⓔ bird-catcher, fowler — ⓕ preneur d'oiseaux, oiseleur m.

fugleperspektiv — ⓣ Vogelperspektive, -schau f — ⓔ bird's-eye-view — ⓕ vue (f) à vol d'oiseau; (i f.) à vue (vol) d'oiseau.

fugleskræmsel — ⓣ Vogelscheuche f — ⓔ scare-crow — ⓕ épouvantail f.

fugleunge — ⓣ junger Vogel m — ⓔ young bird, nestling — ⓕ petit (d')oiseau.

fuglevildt — ⓣ wildes Geflügel, Flugwild n — ⓔ wild fowl, game birds — ⓕ gibier (m) à plume.

füglich ⓣ med føie, passende.

fügsam ⓣ føielig.

Fügsamkeit ⓣ f, føielighed.

fugte — ⓣ (an-, be)feuchten — ⓔ moisten, wet — ⓕ humecter, mouiller.

fugtig — ⓣ feucht — ⓔ moist, damp, humid, dank — ⓕ humide, mouillé.

fugtighed — ⓣ Feuchtigkeit f — ⓔ dampness, humidity, (kon-

historie han har skildret i «The great Boer war» (1900). D. har skrevet historiske romaner og detektivromaner. Af de første kan nævnes «The white company», med emne fra hundredeaarskrigen, og «The exploits of brigadier Gérard» med emne fra Napoleonstiden. Verdenspopularitet har han vundet ved detektivhistorierne «The adventures of Sherlock Holmes» og «The memoirs of Sherlock Holmes».

Dozen *[dʌ'zən]*, det eng. navn for 1 dusin eller 12 stykker. Som garnmaal er 1 d. = 12 rands à 6 leas eller = 21 600 yards.

Dósza, György (d. 1514), ung. bondefører. Udmerkede sig mod tyrkerne og blev sat i spidsen for en korsfarerhær; benyttede sig heraf til 1513 at reise bønderne og proklamere republiken. Indtog flere byer, men blev fanget 1514 og pint ihjel.

Dozy *[dåzi']*, Reinhart (1820—83), fremragende hollandsk historiker og orientalist, især arabist; var fra 1850 ekstraordinær og fra 1857 ordinær professor i historie ved universitetet i Leiden. Epokegjørende var hans hovedverk «Histoire des Musulmans d'Espagne 711—1110» (1861, 4 bd.). Meget vigtig er hans «Supplément aux dictionnaires arabes» (1881) og «Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe» (2 udg. 1869).

Dr., forkortelse for doktor (s. d.).

Dráa, Vadi, Nordvest-Afrika, steppeelv paa Marokkos sydgrænse, opstaar af to kildeelve fra Høie Atlas, rinder først mod s.ø. gjennem Anti-Atlas, bøier ved el Hamid, hvor den danner lagunen Debaïa, og fortsætter med sydvestlig hovedretning langs ørkenen Saharas rand og paa grænsen mellem Marokko og den franske interesse-sfære. Munder i Atlanterhavet straks s. for Kap Nun; men kun efter snesmeltningen og i regntiden er D.s elveleie delvis fyldt med vand, saa den kan naa havet. Længde ca. 1150 km.

Draabe (fys.). Alene vædsker kan danne d. (se Aggregatformer). Virker ingen ydre kræfter paa d., har den kugleform. D., som falder i luften, f. eks. regn-d. eller det smeltede bly ved haglfabrikationen, former sig saaledes, at luftmodstanden bliver mindst mulig. En d. destilleret vand veier omtr. 1/20 gr. Regn-d. har i almindelighed en diameter af 2—4 mm., ved styrtregn omtr. 5 mm., ved duskregn mindre. Vand-d. i taage har en diameter fra 0.006 til 0.12 mm., gjennemsnitlig 0.02 mm.

Draaber, flydende lægemidler, som tages draabevis eller høist teskevis; de fleste er spirituøse udtræk af plantedele. Eks. opiumsdraaber, baldriandraaber.

Draaber (arkit.). De smaa fremspring eller knapper, som hænger under «triglyferne» og «mutulerne» ved den doriske gesims. De har form af en kort konisk cylinder.

Draabetællere, dels pipetter, dels flasker med kravetud, indsleben glasprop med rille, siderør eller andre foranstaltninger, hvorved de udheldte draaber altid bliver lige store. Bruges til nøiagtig afmaaling af sterkt virkende lægemidler. De internationale normal-d. skal have en cirkelrund, i tversnit 3 mm. bred afdrypningsflade og ved 15° C. afdryppe saa store draaber vand, at 20 omtr. veier 1 gr.

Drab (jfr. Blodhevn) er retsstridig og tilregnelig forvoldelse af et andet menneskes død. Bestemmelser herom haves i norsk straffelov af 22 mai 1902 kap. 22. Der sondres mellem uagtsomt d., som straffes med fængsel indtil 3 aar, eller under særdeles skjærpende omstændigheder indtil 6 aar; under særdeles formildende omstændigheder kan bøder anvendes, og forsætligt d., der straffes med fængsel i mindst 6 aar; har den skyldige handlet med overlæg, eller har han forøvet d. for at lette eller skjule en anden forbrydelse eller for at unddrage sig straffen for en saadan, kan fængsel paa livstid anvendes; det samme gjælder i gjentagelsestilfælde, eller hvor særdeles skjærpende omstændigheder foreligger. I vor ældre straffelov kaldtes d., der sker med overlæg, d. v. s. efter en forud lagt plan eller beregning, for mord. Den der medvirker til d., straffes paa samme maade som hovedmanden. Den, som medvirker til, at nogen berøver sig livet, straffes paa samme vis. Dræber en moder sit udenfor egteskab fødte barn under fødselen eller inden et døgn efter denne, straffes hun med fængsel fra 1 til 8 aar; i gjentagelsestilfælde eller under særlig skjærpende omstændigheder kan fængsel indtil 12 aar anvendes.

Draba, rublom, slegt af de korsblomstrede, mest smaa urter med hele blade og hvide eller gule blomster. Skulpen er oval eller elliptisk og sammentrykt, med bred skillevæg. I Norge 6 arter, af hvilke de 5 er fjeldplanter. Nogle arter dyrkes i haverne paa stenhauge, som *d. aizoides* og *aizoon*, begge hjemmehørende i Alperne.

Draba'nt (ital. *trabante*, af tyrk. *derbân*, portner), i middelalderen navn for kongers og herrers livvagt, senere for kjernen af hustropperne; endelig indgik d.-korps som led i hæren, saaledes i Danmark 1571—1763. — Ogsaa navn for biplaneter (s. d.).

Draba'nt, se Maane.

Drac, elv i det s.ø.-lige Frankrige, begynder i depart. Hautes-Alpes og munder lidt nedenfor Grenoble ud i Isère, bielv til Rhone. 150 km. lang.

Dra'chenfels, slotsruin, ved Rhinen, ligger paa en af Siebengebirges toppe, 325 m. o. h. (260 m. over elven). Slottet blev bygget 1115 og ødelagdes under trediveaarskrigen. 1883 anlagdes en 1520 m. lang tandhjulsbane fra Königswinter og op til ruinen.

Drachmann, Anders Bjørn (1860—), d. klassisk filolog, søn af lægen A. G. D., seirede 1887 i en konkurrance om et professorat ved Kra. universitet, uden at dette dog ledede til hans ansættelse. Dr. phil. 1891 («Moderne pindarfortolkning»), 1905 ekstraordinær professor ved Kbh.s universitet. Har udgivet arbeider vedrørende klassisk filologi; medarbeider ved en kritisk udgave af Kierkegaards verker.

Drachmann, Andreas Georg (1810—92), d. læge. Studerede ortopædi og ledsygdomme paa forskjellige studiereiser. Oprettede 1865 et institut for medicinsk og ortopædisk gymnastik. 1860 titulær professor. Har senere beskjæftiget sig med skolehygiene. Arbeider om rygradens sidekrumning, *arthritis deformans*, pigebørns fysiske opdragelse o. s. v.

Drachmann, Holger Henrik Herholdt (1846—1908), d. digter, f. i Kbh. som søn af daværende underlæge i marinen, senere professor A. G. D. Allerede i sin barndom færdedes D., snart sammen med faderen, snart med kamerater paa sjøen og ved havnen, lærte sjøfolk og fiskere at kjende og blev grebet af den sterke

---

kret) moisture — Ⓕ humidité, moiteur f.

Fügung Ⓣ f, sammenføining, forbindelse; (gram.) konstruktion; styrelse, tilskikkelse.

fühlbar Ⓣ føielig.

fühlen Ⓣ føle.

Fühler Ⓣ m, føleredskab, følehorn, føletraad.

fühllos Ⓣ følelsesløs. **Fühllosigkeit** f, følelsesløshed.

Fühlung Ⓣ f, føling (mil.); berøring, forbindelse, sammenhæng, kontakt (med), rapport, relation (til).

Fuhre Ⓣ f, kjørsel, vending; (kjøre)tur; læs; kjøretøi.

führen Ⓣ føre, lede, vise.

Führer Ⓣ m, fører, veiviser.

Führerschaft Ⓣ f, førerskab.

Fuhrherr Ⓣ m, vognmand.

Fuhrknecht Ⓣ m, vognmandsgut.

Fuhrlohn Ⓣ m, vognleie.

Fuhrmann Ⓣ m, vognmand, fragtemand.

Führung Ⓣ f, førsel; førelse, ledelse; veiledning; opførsel. **F.s-attest, -zeugnis** attest for godt forhold.

Fuhrwerk Ⓣ n, kjøretøi.

fuie Ⓕ f, (lidet) dueslag.

fuir Ⓕ flygte; ile, svinde (tid); skride ud, glide; løbe, rende ud (væske); lække.

fuite Ⓕ f, flugt; udstrømning; læk, revne.

fuks — Ⓣ Fuchs m; (i klassen) Ultimus m — Ⓔ sorrel horse, chestnut, (i klasse) dunce — Ⓕ

begeistring for sjømandens liv, som siden skulde sætte saa dybe spor i hans produktion. Efter studenteksamen begyndte D. at færdes i litterære og kunstneriske kredse; han følte selv kunstnerkaldet i sig og besluttede at blive maler. Efter et ophold i London begyndte han at skrive, først artikler og reisebreve, dernæst vers. I 1872 debuterede han med et bind skisser og skildringer, og kort efter kom hans første «Digte», som bl. a. indeholdt saa ypperlige ting som «Engelske socialister», «King Mob» og «Landsknægtens vise». I de følgende aar udfoldede nu D. en uhyre produktion, af yderst forskjelligt værd og omfattende omtr. alle digtarter, samtidig som han selv uafbrudt skiftede opholdssted og ogsaa ellers var den udprægede lyriker i enhver hensende. Af hans verker fra denne periode maa nævnes som de vigtigste: digtsamlingerne «Dæmpede melodier», «Sange ved havet», «Ranker og roser», «Ungdom i digt og sang», eventyrdigtningerne «Østenfor sol og vestenfor maane» og «Prinsessen og det halve kongerige», romanerne «En overkomplet», «Tannhäuser» og «Vandenes datter», de improvisatoriske reiseskisser fra Sønderjylland «Derovre fra grænsen», de livlige «Reisebilleder» fra udlandet samt de mindre fortællinger «Ungt blod», «Paa sjømands tro og love» og «Vildt og tæmmet». D. var tre gange gift og skilt fra sine to første hustruer. Af større menneskelig og kunstnerisk betydning for ham end hans egteskaber blev hans forbindelse med sangerinden «Edith», et folkets barn, som har inspireret ham til hans dybeste og eiendommeligste verker som «To dramatiske digte», «Sangenes bog», den store selvbiogr. roman «Forskrevet», melodramaerne «Vølund smed», «Snefrid», «Middelalderlig» o. fl. Til D.s eiendommeligste prosaverker maa ogsaa regnes de to dristige og yndefulde fortællinger «Kitzwalde» og «Kirke og orgel». Efter længere tids sygelighed døde D. paa en klinik i Hornbæk. Hans aske hviler i en klit, «D.s klit» paa Skagen. D. er som digter først og fremst en versets mester, som saadan kan han nævnes sammen med de største. Her skaber han sig sin egen form; den vanskeligste strofebygning tumler han med samme lethed, som han skriver den jevneste lille vise. Ingen stemning er ham fremmed; han finder udtryk for den vildeste trods som for det blideste vemod, for kjærlighedens jubel som for dens haabløse fortvilelse; han kjender som ingen anden de lyse nætters vemodig-glade stemning, den første elskovs vage drømme, ungdommens sværmeriske trods, manddommens resignation, men altid er musik og stemning de dybeste bærende kræfter i hans digtning. D. var ikke først og fremst de æstetisk dannedes digter, han var

Holger Drachmann.

i sandhed «folkets sanger». Her skal blot mindes om viser som «De sønderjyske piger» og «Vi elsker vort land».

Dra'chme (græ., eg. «klype», saa meget man kan gribe med tre fingre) var i det gamle Grækenland myntenheden, af forskjellig lokal værdi. I Attika gik der 100 d. paa en mna, 6000 paa en talent. Den udmyntedes i sølv

Drachme: Dekadrachme fra Syrakus (ca. 400 f. Kr.). Hoved af Persefone. Firspand, nedenunder seierstrofæer.

og var = ca. 70 øre. Den deltes i 6 oboler. D. nævnes Luk. 15, 8—9. — D. er ogsaa myntenheden i det moderne Grækenland siden 1869 = 1 franc (72 øre) og delt i 100 lepta. (Se planche M y n t e r I.)

Dra'co (astr.), se D r a g e n.

Dra'co (zool.), drage, se L e g u a n e r.

Draco'ntium polyphy'llum, en vestindisk plante af familien *araceæ*. Knoldene er rige paa stivelse, og der udvindes potetesmel af dem.

Dracu'nculus, se G u i n e a o r m.

Dracǣna, se D r a g e b l o d s t r æ.

Draga (1867—1903), dronning af Serbien, datter af kredsforstanderen Panta Lunjevič; var først gift med en ingeniør Maschin og egtede som dennes enke Alexander I (s. d.) af Serbien (1900). D. myrdedes tilligemed sin mand af nogle sammensvorne serbiske officerer natten til 11 juni 1903.

Dragasāni, by i Rumænien, Lille Valakiet, nær Oltu (Aluta), 4398 indb. (1899). Betydelig vinavl. Her blev Alexander Ypsilantis den 19 juni 1821 slaaet af tyrkerne.

Dragdokka (d. dragedukke), vætte, som samler rigdom til huset. Vætten eller dæmonen tænktes opr. at holde til i en menneskelignende figur, som var dannet af mandragora-plantens rod. Dog kan i norsk folketro d. have skikkelse af et dyr (f. eks. en mus) eller være en skilling, som tænkes at kunne drage andre skillinger til sig. Af den danske almue blev d. anseet som en djævel, «lille fanden», eller som en nisse. Se ogsaa A l r u n e.

Drage *[drēdž]*, G e o f f r e y (1860—), eng. socialpolitiker, var 1891 sekretær for den store arbeiderkommission, hvis omfangsrige undersøgelsesmateriale han bearbeidede til endel offentlige indberetninger og blaabøger. Desuden har han skrevet om fattig- og arbeiderspørsmaal og udgivet en roman, «Cyril» (1889).

Drage (græ. *drakon*, eg. slange) er et fantasidyr af form som en vinget slange eller øgle med oftest to forben, klør, lang hale og grufuldt hoved, hyppig ildspyende eller edderspyende. D. forekommer overordentlig udbredt i folketroen, og beretninger om kamp mellem en d. og en gud eller helt gjenfindes hos saagodtsom alle europæiske

---

alezan; dernier m (de la classe).

ful — ⓣ listig, schlau — ⓔ wily — ⓕ fin, malin, rusé. **ful fyr, fulas** — ⓣ Schlauberger, -fuchs, -kopf m — ⓔ deep dog, sly-boots — ⓕ fin matois; malin m.

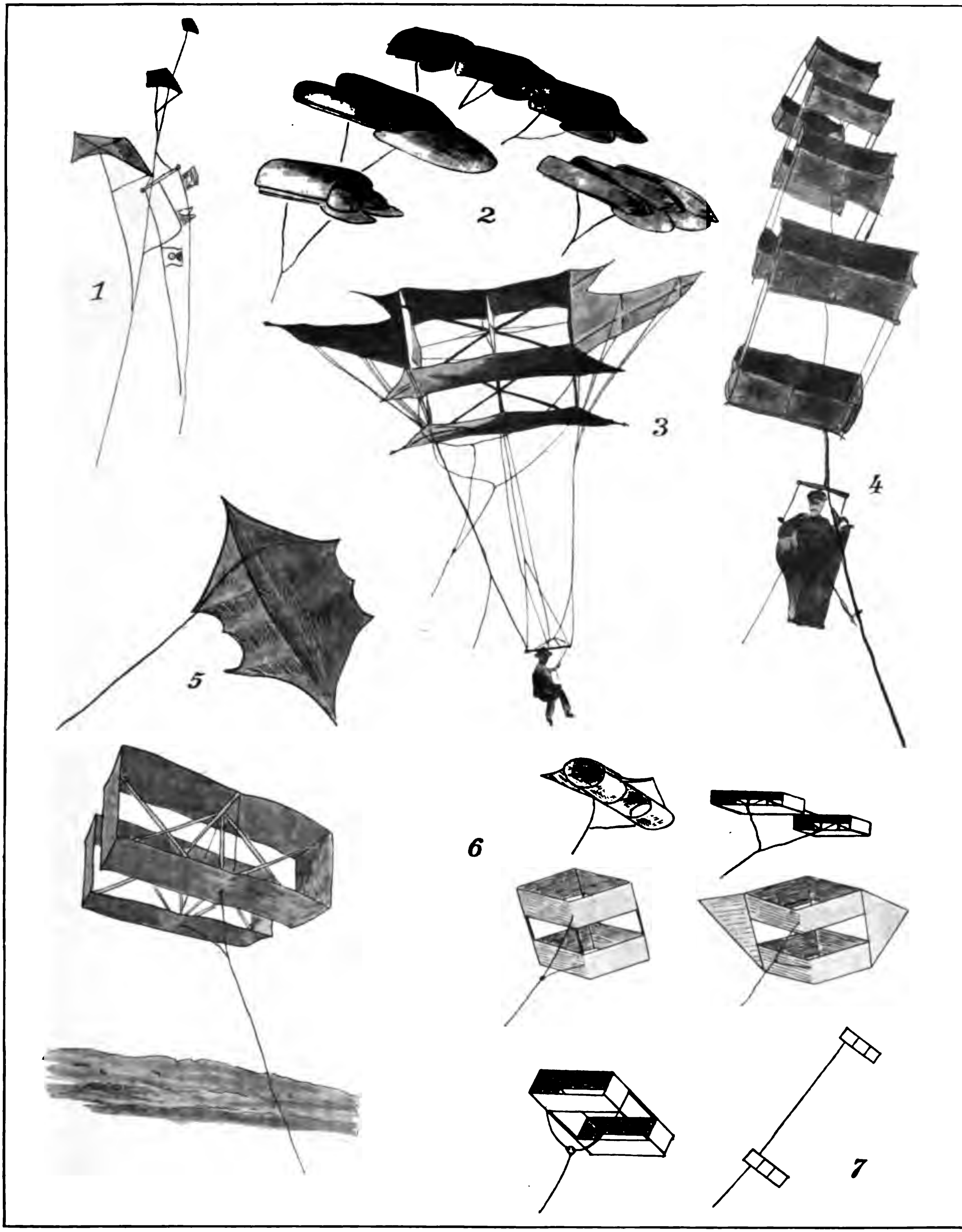
fulhed — ⓣ Schlauheit f — ⓔ cunning — ⓕ finesse, ruse f.

fulcrum ⓔ (under)støtte(lsespunkt); vaag(e)mad.

fuld — ⓣ voll; (beruset) ogs. betrunken, besoffen; (-t) ganz, völlig — ⓔ full (of), replete (with); (-stændig) complete; (beruset) drunk; (om maanen) (at) full; (-t op af) plenty (abundance) of; (play to) crowded (house); (the) whole (truth); (-t) quite — ⓕ plein, rempli; (prop-) comble; comblé (de); (al, hel) tout, entier, total; (-stændig) complet; (beruset) ivre, gris, soûl, plein. **fuldbaaren** — ⓣ reif, ausgetragen — ⓔ full grown — ⓕ venu à terme. **fuldblods** — ⓣ Vollbluts(pferd n) — ⓔ thoroughbred, blood-(horse) — ⓕ (de) pur sang. **fuldbringe, fuldbyrde** — ⓣ vollbringen; vollziehen, -strecken — ⓔ accomplish, perform; consummate (a marriage) — ⓕ accomplir, achever; exécuter, mettre à exécution; (egteskab) consommer; (forbrydelse) perpétrer. **fuldbringelse, fuldbyrdelse** — ⓣ Vollbringung; Vollziehung, -streckung f — ⓔ performance, accomplishment; consummation — ⓕ accomplissement, achèvement m; exécution; consommation; perpétration f.

fuldende — ⓣ vollenden; be-

DRAGER

1. Eddys signaldrage. 2. Clayton-drage. 3. Engelsk militær-drage. 4. Russisk dragespand (af system Bolscheff). 5. Eddy-drage. 6. Hargrave-drager. 7. Baden-Powelsk dragespand.

og asiatiske kulturfolk. Forestillingen om dette fantasidyr er maaske oprindelig opstaaet ved eller paavirket af fund af fortidens uddøde dyreformer som kjæmpeøglerne, men i udformningen af den ildspyende drageskikkelse kan naturfænomener som kometer og ildkugler o. l. have spillet ind; d., som ruger over bortgjemte skatte, synes at være fremstaaet af ældre forestillinger om de afdøde, som efter døden i dyreskikkelse (kfr. L i n d o r m) vogter sin jordiske eiendom. — D. er i bibelen det ondes repræsentant, og i den middelalderlige opfatning djævelen eller hedenskabet. I den nordiske mytologi forekommer d. kun en enkelt gang, nemlig i Voluspaas slutningsstrofe, og maa betragtes som fremmed laan, indkommet ved paavirkning fra nordboernes kristne naboer, sandsynligvis fra England, hvor d. forekommer i digtet om Beowulf. I de forbindelser, hvor andre mytologier har d., optræder i de nordiske gude- og heltesagn ormen (Midgardsormen, Favne); først efter kristendommens indførelse i Norden fortrænger d. ormeskikkelsen i folketroen. — Fremstillinger af d. og særlig af dragekampe er meget vanlige i middelaldersk kunst; mange helgener (Mikael, Georg, Olav o. a.) fremstilles kjæmpende med og beseirende en d., eller med d. som attribut. Ogsaa den klassiske kunst yndede d.-fremstillinger; af grækerne blev d. anvendt som hjelmprydelse og skjoldmerke, af romerne under keisertiden som felttegn. I østasiatiske lande træffes d. ofte anvendt i heraldik (Kinas rigsvaaben), mumismatik (kinesiske og jap. mynter) og dekorativ kunst.

Drage kan ethvert legeme kaldes, der skjønt tungere end luften ved vindens tryk mod en eller flere skraatstillede flader holdes svævende i luften fastholdt til jorden ved liner. De alm. anvendte d. er forarbeidet af silke eller lærred udspændt paa rammer af bambus eller aluminiumsrør. En rigtig konstrueret d. bør ikke veie over 0.3—0.5 kg. pr. $m.^2$ d.-flade og maa ikke være over 5—8 $m.^2$ stor for ikke at blive for uhaandterlig. Skal en d. bringes saa høit som muligt eller større last hæves op i luften, anvendes flere hjælpe-d., hvis liner fæstes til hovedlinen i forskjellige afstande og løfter denne, et d.-spand. Som d.-liner benyttes tynd staaltraad. — Allerede for over 2000 aar siden var d. kjendt som legetøi af de asiatiske folkeslag. — I 1752 anvendte B. Franklin d. til undersøgelse af skyernes elektriske tilstand, men først i de seneste aar, fra 1894 af, har de fundet en udstrakt anvendelse i v i d e n s k a b e l i g e øiemed. Med d. forsynet med selvregistrerende maaleinstrumenter har man foretaget indgaaende undersøgelser af de atmosfæriske forhold, temperatur, tryk, fugtighed, vindforhold og luftens elektriske tilstand i de høiere luftlag. Den største høide, man hidtil har naaet med d., er 6950 m. D.-observationer foretages daglig ved nogle meteorologiske observatorier saasom Blue Hill i Amerika, Lindenberg i Tyskland, Trappes ved Paris og Pavlovsk og Vilna i Rusland. I m i l i t æ r e øiemed er ogsaa d. i de senere aar blevet meget anvendt. De engelske og russiske luftskipperafdelinger er udstyret med talrige d.; forsynet med signalflag og signallys anvendes de til optisk signalering paa afstande op til 50 km. De kjørbare gnisttelegrafstationer benytter i sterk vind d. til at hæve lufttraaden i veiret; med Baden-Powell'ske og Bolscheff'ske d. har man formaaet at løfte en mand op til 800 m.s høide, og smaa d. udstyret med fotografiapparater, hvis lukker manipuleres elektrisk eller automatisk, benyttes hyppig til fotografering af fiendtlige stillinger, fæstningsverker m. m. — Man har utallige d.-former; for videnskabelige og militære formaal er Eddy-, Hargrave- og Clayton-d. nu de mest anvendte. Se planche D r a g e r.

Drage (zool.), se L e g u a n e r.

Dragebjergene, se D r a k e n s b e r g e n.

Drageblod, se D r a g e b l o d s t r æ e t; meksikansk d., se C r o t o n.

Drageblodstræ *(dracæna draco),* træ af konvalfamilien med gaffelformig grenet stamme, ca. ½ m. lange blade og orangefarvede bærfrugter. D. hører hjemme paa Kanarierne, det kan blive flere hundrede aar gammelt og kan faa mægtige dimensioner; saaledes havde det af A. v. Humboldt beskrevne eksemplar fra Teneriffa en stammetykkelse paa 15 m. Af stammen af d. saavelsom af en anden art af samme slegt, *d. cinnabari* fra Sokotra, faaes d r a g e b l o d, en blodrød, sprød, lugt- og smagfri harpiks, som benyttes til fernisser, til politur, ved zinketsning etc. Det meste drageblod faaes imidlertid i vore dage ikke af d., men af en palmeart, *dæmonorops draco,* der findes paa Sundaøerne og i Bagindien. Flere *dracæna*-arter dyrkes i drivhusene for de vakre blades skyld.

Dragées *[draže'],* smaa egformede legemer, som udvendig eller helt igjennem bestaar af sukker, hvori er blandet et eller andet lægemiddel, eks. m e n t o l-d.

Dragehale og d r a g e h o v e d (astr.), astrologiske udtryk for maanebanens skjæringspunkter med ekliptiken, henholdsvis ned- og opstigende knude.

Dragehoved *(dracocephalum ruyschiana),* en læbeblomstret, fleraarig urt med linjeformede blade og vakre, store blaa blomster i kranse i den øvre del af stængelen. Vokser hist og her paa tørre bakker i det sydøstlige Norge.

Dragehoved anvendtes i vikingetiden baade som afslutning paa lineære baandornamenter og senere som eget dekorativt led. I bygningskunsten blev d. meget brugt som gavlprydelse, f. eks. paa stavkirkerne, hvor stor kunstnerisk virkning opnaaedes ved de fantasifuldt udskaarne d. Paa vikingeskibenes stævne var d. saa almindelig, at navnet drageskib blev fællesbetegnelse. I den moderne norske træbygningskunst, som søger gamle nationale forbilleder, er d. et yndet motiv.

Dragelinje, maanens knudelinje, opstaar ved skjæringen mellem maanebanens og ekliptikens plan.

Dragemaaned, det tidsrum af 27 dage 5 timer 5 minutter 35.81 sek., hvorefter maanen er vendt tilbage til samme knude.

Dragen i Babel, en i Septuaginta (se A l e x a n d r i n s k e b i b e l o v e r s æ t t e l s e r) til Daniels bog føiet legende (jfr. D a n i e l) omhandlende en af babylonierne tilbedt drage, som Daniel dræbte «uden sverd og stok», idet han af sammenkogt beg,

Dragen i Babel.

endigen — ⓔ complete, finish — ⓕ achever, finir, terminer; accomplir. **fuldendt** — ⓣ vollendet — ⓔ accomplished; consummate, perfect — ⓕ achevé, accompli; parfait. **fuldendelse** — ⓣ Vollendung, Beendigung f — ⓔ completion, consummation — ⓕ achèvement m, terminaison f; accomplissement m. **fuldendthed** se fuldkommenhed. **fuldføre** se fuldbringe, fuldbyrde, fuldende. **fuldkommen** — ⓣ vollkommen, völlig — ⓔ perfect, complete; (adv) ogs. to the full, fully — ⓕ parfait, achevé, accompli; (adv) ogs. pleinement, complètement, tout à fait. **fuldkommenhed** — ⓣ Vollkommenheit f — ⓔ & ⓕ perfection f. **fuldlastet** — ⓣ vollbeladen — ⓔ fully laden, with an entire cargo — ⓕ chargé en plein. **fuldmaane** — ⓣ Vollmond m — ⓔ full moon — ⓕ pleine lune f; (det er f.) la lune est dans son plein. **fuldmagt** — ⓣ Vollmach f; (efter f.) per prokura — ⓔ full powers, power of attorney, authority, warrant, proxy — ⓕ plein(s) pouvoir(s) m (pl), (lettre (f) de) procuration f. **fuldmægtig** — ⓣ der Bevollmächtigte; Amtsgehilfe, der Beigeordnete m — ⓔ (paa kontor) head (first, leading) clerk; (befuldmægtiget) attorney, agent — ⓕ (paa kontor) adjoint; (befuldmægtiget) fondé de pouvoir (de procuration), mandataire m. **fuldproppet** — ⓣ vollpropft, -stopft — ⓔ crammed, full-stuffed — ⓕ

fedt og haar lagede kager, som han kastede i dragens mund; deraf brast saa uhyret istykker. Denne legendes prototyp er at søge i den babyloniske myte om guden Marduk, som overvandt den store drage Tiãmat. Andre recensioner har bevaret et oprindeligere træk: det var jernkamme, skjult i kjødstykker, som Daniel fik uhyret til at sluge, og hvorved den blev revet istykker.

Dragen (Draco), nordligt stjernebillede; i hovedet danner fire stjerner en skjæv firkant, ifølge araberne de fire kameler, som forsvarede Kamelføllet, en yderst svag stjerne midt i firkanten; i halen, der slynger sig ind mellem Bjørnene (se Bjørn) merkes α (Alfa), som var polarstjerne for 4000 aar siden. I D. nær ζ (Zeta) er ekliptikens nordpol.

Drageorden, se Ordener.

Drager (bygningsv.), hovedleddet i en bærende konstruktion, særlig ved et bjelkelag, hvor afstanden mellem de bærende mure er saa stor, at bjelkerne trænger en paatvers anbragt understøttelse. Konstrueres ofte i jern, selv om bjelkerne er udført i træ. Betegnelsen benyttes ogsaa i brobygningen og ved andre konstruktioner af ingeniørmæssig karakter.

Drageskib, vikingeskib, hvis forstavn var prydet med udskaaret dragehoved (s. d.); ogsaa benyttet om skibe med andre stavnprydelser.

Dragestil er en alm., men misvisende betegnelse for den nordiske dyreornamentik; de slyngede, baandformede dyrekroppe har nemlig ikke vinger, forestiller derfor heller ikke drager. D. passer bedre som betegnelse for den moderne efterligning af stavkirkernes drageslyngninger.

Drage træild, se Naudeld.

Drageøine (bot.) kaldes de kirsebærstore frugter af en art vortemelk, *euphorbia longana,* et træ, der dyrkes enkelte steder i Asien. Frøene er sortagtige og er omgivet af en gulrød frøkappe, som er spiselig.

Draggarn, ogsaa kaldt dragnet, en navnlig i de centrale indlandsdistrikter anvendt fintraadet not, alm. ca. 55 à 60 m. lang, ca. 2 à 2.25 m. dyb; i enkelte distrikter dog af mindre dimensioner. Udkastes som en alm. kastenot, men naar ørerne er vel sammentrukket ude paa vandet, ror baaden ind i noten, og fisken skræmmes ved stød med en bik (s. d.) eller stenkastning, saa den sætter sig fast i maskerne, hvorefter d. optages. Nottaugene gjøres helst af granrødder eller ferniseres, forat de skal flyde paa vandet. D. kan ogsaa bruges som alm. kastenot eller som sættegarn.

Dragnot, se Kastenot.

Drago, Luis M. (1859—), argentinsk politiker; var 1902 udenrigsminister og fremsatte som saadan første gang i en diplomatisk note til de Forenede staters regjering 29 dec. s. a. den efter ham benævnte grundsætning. Hans «doktrin» er, under henvisning til magternes optræden ligeoverfor Venezuela s. a., at et amerikansk land ikke som følge af gjældsstiftelse skal kunne tillades udpantet eller at lide indgreb i sin integritet med væbnet magt fra en europæisk stats side. For denne lære, der opfattes som en betydningsfuld udvidelse af Monroedoktrinens princip, traadte D. i skranken ved Haagkonferencen 1907.

Dragomãn (af arab. *terdjumãn*), tolk, særlig tolkene ved gesandtskaberne i Konstantinopel. D. havde tidligere stor indflydelse, da tyrkerne ikke forstod fremmede sprog.

Dragoma'nov, Michail (1841—95), rus. historisk-politisk forfatter. Har særlig gjort sig fortjent ved sit arbeide for oplysningen blandt lillerusserne og fremme af kjendskabet til deres sprog og litteratur. 1874 professor i Kiev, hvor han udgav lillerus. folkeviser og eventyr. Kom i 1876 paa kant med regjeringen, blev afsat og drog saa til Genf. Virkede her i flere aar ved udgivelse af lillerus. folkeskrifter og politiske afhandlinger. 1888 professor i Sofia.

Dragomi'rov, Michail Ivanovitsj (1830—1905), rus. general; blev officer 1849, tjenstgjorde i forskjellige grader i generalstaben og avancerede allerede efter 19 aars tjeneste til generalmajor. Som saadan førte han i krigen med Tyrkiet 1877—78 14de division og saaredes da under kampene i Schipkapasset. Har endvidere i 9 aar været direktør for Nikolai-generalstabsakademiet. 1897 blev han generalguvernør i Kiev, fra hvilken stilling han tog afsked 1903. Har udfoldet en betydelig litterær virksomhed saavel i egne verker som i tidsskrifter og aviser, og mange af hans idéer gjenfindes i russiske reglementer; adskillige af hans arbeider er oversat, særlig til fransk.

Dragõn, international betegnelse for middels let kavaleri; d.-regimenter forefindes i de fleste arméer. Ogsaa vort kavaleri benævntes tidligere d., hvilket navn forandredes til «ridende jægerkorpser»; dette forandredes i 1889 atter til kavalerikorps. D.-navnet er i det nye hærordningsforslag foreslaaet gjenoptaget.

Dragone'tti, Domenico (1763—1846), virtuos paa kontrabas, ital. af fødsel, virkede sin meste tid i London og har komponeret koncerter, sonater og sange. Efterlod rige samlinger til British museum.

Dragseidet, et ca. 5 km. bredt, forholdsvis lavt eid paa det smaleste af Stadlandet, Selje herred, Nordre Bergenhus amt. Over eidet droges i gamle dage lettere fartøier for at undgaa det urolige Stadhav. Nu fører offentlig kjørevei derover.

Dragsholm, bekjendt sjællandsk herregaard fra middelalderen, hørte under Roskilde biskop og var en sterk borg som i grevefeiden holdt sig tappert mod tyskerne. Blev siden kongeligt len og vigtig som statsfængsel. Er nu hovedsædet i baroniet Adelersborg, tilhørende slegten Zytphen-Adeler.

Dragsmark kloster (Marieskog, lat. Monasterium de silva sanctæ Mariæ) blev anlagt ved midten af 13 aarh. af Haakon Haakonssøn paa halvøen Bokenes i D. sogn i Bohuslän. Klosteret nød en tid megen anseelse og havde en beskytter i Magnus Erikssøn; men senere gik det tilbage; 1519 fik det en verdslig forstander, 1532 blev det helt sekulariseret. I beg. af 17 aarh. blev klosterbygningen nedrevet for at afgive sten til Bohus. I den seneste tid er grunden udgravet, og resterne af klosterets mure bragt for dagen. [Litt.: Lidell, «Dragsmark kloster» i «Sv. turistförenings årsskr.», 1901.]

Dragter (af plattysk *dragen*, bære), sammenfattende benævnelse for menneskets beklædning. Etnografisk kan der skjelnes mellem den varme zones d., der fra kort skjørt udvikler sig til kjole, og den nordlige d., hvis særkjende er benklæder (bukser). D. tjener flere for-

---

chargé, rempli. **fuldrigger** — ⓣ Vollschiff n — ⓔ full-rigged, completely rigged ship — ⓕ bâtiment à trois mâts, frégate m. **fuldskjeg** — ⓣ Vollbart m — ⓔ a fullbeard — ⓕ grande barbe f. **fuldstændig** — ⓣ vollständig, völlig — ⓔ complete, full, entire, thorough, utter, out and out — ⓕ complet; entier; tout; total, intégral; parfait. **fuldstændiggjøre** — ⓣ vervollständigen — ⓔ complete — ⓕ rendre complet, compléter; mettre le comble à. **fuldstændighed** — ⓣ Vollständigkeit f — ⓕ état (m) complet, entier; intégrité f. **fuldtallig** — ⓣ vollzählig — ⓔ complete in number; (-t møde) quorum — ⓕ (au(grand)) complet. **fuldtallighed** — ⓣ Vollzähligkeit f — ⓔ completeness — ⓕ nombre (m) complet. **fuldtonende** — ⓣ volltönend, -tönig — ⓔ full-toned, sonorous — ⓕ sonore, fort; (rim) riche. **fuldvegtig** — ⓣ vollwichtig — ⓔ of the full weight — ⓕ qui a le poids exigé; pesant, de poids.

fuldskab — ⓣ Trunkenheit f — ⓔ drunkenness, (in)ebriety — ⓕ ivresse f.

fulfil ⓔ fuldbringe, fuldbyrde; opfylde. **fulfilment** opfyldelse.

fulgency ⓔ glans. **fulgent** glinsende, glitrende.

fulgurance ⓕ f. lynen; lysing. glans.

fulguration ⓕ f. lynglimt uden torden).

DRAGTER

1. Oldassyrisk kvindedragt (dronning). 2—3. Oldassyrisk embeds- og krigerdragt. 4. Oldægyptisk mandsdragt (konge). 5—6. Oldægyptiske kvindedragter. 7. Oldgræsk kvindedragt. 8—9. Oldgræske mandsdragter. 10. Romersk mandsdragt. 11—12. Romerske kvindedragter. 13—14. Barbarkvinde- og mandsdragt fra begyndelsen af den kristelige tidsregning. 15—18. Byzantinske dragter fra det 6 aarh. 19—20. Frankisk kvinde- og mandsdragt fra 6 og 7 aarh. 21—23. Karolingiske dragter fra det 7 og 8 aarh. 24. Mandsdragt fra det 10 aarh. 25—26. Kvinde- og mandsdragt fra det 12 aarh. (omkr. 1180). 27—29. Dragter fra det 14 aarh. (1330—50). 30—33. Dragter fra det 15 aarh. 34—35. Dragter fra det 16 aarh.s slutning. 36—37. Dragter fra 1 halvdel af det 17 aarh. 38—39. Dragter fra 1 halvdel af det 18 aarh. 40—41. Dragter fra 2 halvdel af det 18 aarh. 42—45. Dragter fra 1790—1800. 46—47. Dragter fra omkr. 1800. 48. Herredragt fra omkr. 1807. 49. Damedragt fra omkr. 1820. 50. Damedragt fra omkr. 1830. 51. Damedragt fra omkr. 1850. 52. Herredragt fra omkr. 1845. 53. Damedragt fra omkr. 1880. 54. Damedragt fra omkr. 1887. 55. Damedragt fra 1907. 56. Herredragt fra 1908.

maal, af hvilke det vigtigste er beskyttelse af legemet mod klimaets indvirkning. Efter dens rolle hos naturfolk at dømme er dog dens oprindelige øiemed at tjene til pynt (sml. tatovering, sminke). Først senere følger blufærdighedshensyn: i troperne bruges saaledes undertiden blot et smalt baand om selve hofterne (sangapiger i Central-Afrika), medens eskimoerne gaar nøgne inde; en tyrkinde rødmer, naar man ser hendes ansigt blottet, en kineserinde, naar foden er det; i de moderne vesterlandske samfund forvolder en af moden foreskreven blottelse (udringede kjoler) ingen skamfølelse. — Hos naturfolk og de asiatiske og afrikanske kulturfolk har d. i tidernes løb forandret sig meget langsomt, medens de hos de vesterlandske kulturfolk har vekslet sterkt under skiftende modeluners indflydelse: de har snart været gjenstand for latterlige overdrivelser, snart nærmet sig en mere naturlig og praktisk form. Her behandles kun de vigtigste kulturfolks d. — I Ægypten bestod den egentlige national-d. for mænd af et kort firkantet skjørt af bomuld («ældste rige»), hvorover der i «mellemriget» blev baaret et andet længere skjørt; den nationale kvinde-d. bestod af et langt, trangt linned (kalasiris), der rak til opunder brystet og over skuldrene var fæstet med akselbaand. Under det «nye rige» bar mændene en tætsiddende skjorte eller trøie, kvinderne en trang underdragt, mænd som kvinder en vid, folderig overkappe af fint linned. Paa hovedet brugtes dels paryk, dels et klæde («sfinx-hue») af stribet eller mønstret tøi. Kongen bar bl. a. et langt, falskt hageskjeg, den røde eller hvide krone (senere begge forenet; pschent), uræusslangen i panden, samt et (ofte trekantet) forklæde (pl. Dragter, 4); dronningens hovedpynt havde form af en grib. Sminke brugtes. — Assyrernes og babyloniernes national-d. havde form af en skjorte med korte ærmer og belte om livet. Konger og prester bar desuden en overkappe, enten opsplittet paa begge sider eller spiralformig slynget om kroppen. Der brugtes tunge, glatfaldende stoffe, kantet med frynser. De fornemme bar paa hovedet et diadem, kongen en høi, kegleformet hue. Haar og skjeg var velpleiet, kruset, det sidste firkantet tilskaaret. — Under den før-helleniske civilisation paa Kreta havde kvindernes d. (sml. Evans' udgravninger efter 1900) stor lighed med den moderne pariserindes: S-formig svunget buste (refouleur), snørliv (vepsetalje), dyb udringning, kortærmet, klokkeformet skjørt tæt besat med kapper (se afbildningen), store hatte med fortil opbrettet brem og pyntet med sløifer og baand. Ogsaa tvedelte skjørter som i moderne sports-d. var vanlige. — Grækerne bar en underklædning (endyma), hos

Dragter: Kvindelig fajance-statuette fra Kreta. «Slange-prestinde» (ca. 1800 f. Kr.).

dorerne bestaaende af et firkantet stykke tøi af uld, der lagdes om overkroppen med splitten paa høire side (chlaina) og fæstet med en spænde paa høire skulder eller under høire arm (exomis, brugt af haandverkere, amazoner og piger ved veddeløb). Kvinderne brugte en lignende, fodsid d. (peplos, heanos), der ofte anlagdes dobbelt øverst med et kortere nedhængende overslag (apoptygma; 7). Splitten kunde lukkes ved belte, spænder eller søm. Ionernes underklædning bestod i en chiton af lin, sammensyet, opr. ærmeløs, senere med lange ærmer. Den var af lilleasiatisk oprindelse. Efter perserkrigene fortrængtes den af den doriske uld-d. og brugtes kun til fest og i tragedierne. Det bløde, folderige uldstof sees ofte paa statuer. Kvinderne heftede undertiden sin d. op med et belte, der anbragtes høit under brystet, ogsaa med et andet om hofterne. Hertil kom, særlig i senere tid, en overklædning (epiblema), bestaaende af en kappe (chlamys) af halvrund form, dækkende venstre arm og fæstet med en spænde paa høire skulder. Den bares kun af voksne krigere, altid paa gaden (undertiden uden underklædning). Begge kjøn brugte himation, et langt, smalt tøistykke, der lagdes over skuldrene, i senere tid med den høire flig kastet tilbage over venstre skulder (Sofokles' statue i Lateranet; 9). Det var skik at vikle armene ind i den, og damerne bar den trukket op over hovedet (sml. tanagrafigurer). Desuden brugtes en stor dobbeltkappe (diplax) og til fest en finere lærredskappe (pharos), ofte af purpur med farvede border. Reisende og haandverkere havde en rund hat (pilos). Som fodtøi anvendtes saaler, sandaler, sko og støvler. Damerne bar vanlig brystbaand (strophion). — Romernes d. var omtrent som grækernes. Som underklædning brugtes en tunica af uld, knæsid eller sidere, med korte ærmer, der i republikens sidste aar blev lange. Flere tunica'er brugtes ofte udenpaa hinanden. Overklædningen (toga) var ogsaa af uld, halvkredsformet, af dobbelt mandslængde. I republikens sidste aar bares den dobbelt, ligesom man indførte en kappe (lacerna, som den græske chlamys). Paa reiser og i stygveir brugtes en rundet, lukket kappe med hul, som hovedet blev stukket gjennem (paenula). Togaen var af hvid uld, undertiden med farvede border eller baand, for triumfatoren purpurfarvet. Silke brugtes først fra 1 aarh. e. Kr. Kvindernes d. beholdt væsentlig den ioniske form, dog bar man to tunica'er, en underst (subucula, tunica intima), sammensyet som en moderne chemise, af uld, senere af linned (bissus) eller silke, derover en anden (tunica muliebris, ogsaa kaldt stola), fodsid, af hvid eller farvet uld. Var den ene tunica langærmet, var den anden det ikke. Ærmerne var gjerne aabne og knappet langs oversiden (som den græske chiton); den ydre kunde have overslag (som apoptygma). Beltet bares høit under brystet. Matronernes d. var den egentlige stola, der var lang, folderig, med to belter, et under brystet og et om hofterne, samt med slæb (instita). Til mændenes toga svarede kvindernes palla, et firkantet tøistykke, der bares paa meget forskjellig maade. — Middelalder. Efter romerrigets deling holdt den romerske d. sig i det vestlige rige med en del forandringer til efter aar 1000. Den byzantinske d. forandrede sig derimod ved paavirkning fra Orienten: man indførte farvede benklæder og sko

---

fulgurer Ⓕ lyne; lyse, skinne, tindre.

fuligineux Ⓕ, **fuliginous** Ⓔ sodet, tilrøget, mørk.

full Ⓔ fuld; rigelig; fuldstændig: fyldig, sonor; udførlig; mæt; fuldbed; valke, (lade sig) stampe. **f. brothers** kjødelige brødre. **f. dress** selskabstoilette. **f. stop** punktum. **f.-blown** fuldt udsprungen. **f.-bottom(ed wig)** allongeparyk. **f.-face** en face.

fullage Ⓔ stampeløn.

Fülle Ⓣ f, indmad; farse; fylde, overflod; fyldighed.

füllen Ⓣ fylde.

Füllen Ⓣ n, føl. **füllen** følle, fole.

fuller Ⓔ valker, stamper.

fullery Ⓔ valkeri, stamperi.

Füllhorn Ⓣ n, overflødigheds-horn.

fullness Ⓔ fylde.

Füllsel Ⓣ n, indmad; farse; fyldekalk.

Füllung Ⓣ f, fyldning; indmad; farse; fylding; fyld.

fulmar Ⓔ stormfugl, havhest.

fulmicoton Ⓕ m, bomuldskrudt.

fulminate Ⓔ tordne; (lade) eksplodere, knalde, dundre; (of gold, silver) knaldguld, -sølv.

fulminate Ⓕ m, knaldsurt salt; (d'argent) knaldsølv.

fulmination Ⓔ torden, knald; dundren.

fulmination Ⓕ f, udslyngning (af banstraale); (kem.) knald.

(benklæder var alt i anvendelse hos oldtidens skyter og perser og i det sassanidiske rige) og benyttede fodside, foldefri d. af rigt farvede og mønstrede silkestoffe. — Nord for Alperne bestod d. for mænd af en kort, langærmet kjortel (tunica), benklæder (brók; se nedenfor), halvstøvler og kappe (chlamys) fæstet paa høire skulder (fra 12 aarh. fæstet i brystet). Kvinderne bar underkjortel (serk), overkjortel og kappe. Fra ca. aar 1100, i ridderromantikens og den høviske digtnings tid, medførte kvindedyrkelsen, at mændenes d. nærmede sig kvindernes: ridderens civile d. var fodsid, og haaret bares i lange lokker. Ved korstogene bidrog ogsaa Byzants og Orienten til denne forandring. Mændenes d. bestod af skjorte, underbenklæder, fodsid, langærmet underkjortel, kortere overkjortel (blæja, fr. *bliaut*) med korte, vide ærmer, samt kappe. Benbeklædningen bestod af: 1. brók, benklæder med fødder i eller blot rækkende til anklen; 2. hose af læder eller tøi, som dækkede benet til laarets øvre del og var fæstet til bróken ved en rem; 3. sko med snøreremmer (skotvinger). Af brók og hose har de senere bukser og strømper udviklet sig. Kvinderne bar linned, fodsid underkjole (cotte), overkjole (bliaut), med eller uden vide ærmer. Om vinteren bar mænd som kvinder flere kjortler udenpaa hinanden. — F r a n s k - b u r g u n d i s k d. (1300—1500). Fra 1300 bliver Frankrige toneangivende for moden. Man søger paa den ene side at fremhæve legemets former ved at gjøre kjortlen ganske tætsiddende for begge kjøn, paa den anden side fører naragtige moder til de latterligste overdrivelser og paafund. D. bliver saa tætsluttende, at de ikke længere kan trækkes over hovedet (hvormed den sidste sammenhæng med antiken opgives), men maa splittes og holdes sammen ved knapper og snørebaand. Det gjælder endog de trange ærmer (sml. dronning Dagmar). Karakteristisk for kvinde-d. (ca. 1300—1430) er en ceremoniel overkjortel (surcot): ærmeløs, med store ærmhuller (fenêtres d'enfer) til nedenfor hofterne, fóret og kantet med hermelin. Udringning af hals og skuldre bruges nu for første gang i kristen tid. Til denne d. hører en eiendommelig hovedpynt (hennin), som Isabella af Bayern indførte, da hun i 1385 holdt sit indtog i Paris som Karl VI's dronning. Den bestod af en høi opsætning, kegleformet (31) eller med horn, behængt med slør (se pl. F r i s u r e, 29, 30), anvendt i forbindelse med stoppede puder, der skjulte haaret (folkevisernes «sprangede», d. e. netdannede, huer). Mændene bar tætsiddende bróker, ofte med forskjellig farve for hvert ben (mi-parti), snabelsko (se pl. F o d t ø i, 32—38), hvis spids holdtes oppe ved en snor om knæet, tætsluttende kjortler (cotte), der fra 1340 er korte (pourpoint), en ceremoniel overklædning, der dels er kort (surcot; 30), dels fodsid (houppelande), faldende i tætte folder, med livbelte, kantet med pelsverk og forsynet med skinkeformede ærmer (mahoitres; sml. gamle nederl. malerier og franske miniaturer). Hertil hørte en eiendommelig hue, opr. en hætte, anbragt med ansigtsaabningen paa issen og skulderkraven viklet om denne (33). Til tidens modedaarskaber hørte at udtunge d.s kanter og behænge dem med bjelder (oprindelsen til narre-d.). — Q u a t r o c e n t o. I Italien var moderne mere maadeholdende, skjønt fransk-burgundiske ekstravagancer forekommer i Lombardiet (sml. malerier af Ant. Vivarini). Mændene bar en kort folderig surcot, ungdommen tætsiddende d. med ærmpuffer, de ældre kapper med hængeærmer; man var glatraget, haaret hang ned i nakken og var ret afskaaret i panden (sml. malerier af B. Gozzoli, Giov. Bellini, Carpaccio, Signorelli). Damerne bar enkle, vide, folderige kjoler af tyk silkebrokade og haaret i guldnet (32; se pl. F r i s u r e, 28; sml. Ghirlandajos fresker i S. Maria Novella). — R e f o r m a t i o n s - d. (1500—50). Renaissancens og reformationstidens frigjørende bevægelser spores ogsaa i d.: den ophører at være stramtsiddende, tillader bekvem bevægelse, er fri og værdig. Herfra dannede dog den ekstravagante og ofte ligefrem usømmelige d., der bares af lanseknegtene, en iøinefaldende udskeielse. De yndede at splitte d., og særlig benklæderne, op i strimler, mellem hvilke skjortens lintøi og hosernes farvede silkefór droges ud i puffer. De mange splitter og farver gav d. et broget udseende. Mands-d. bestod af vams med skjøder (fra 1540 uden skjøder og da kaldt trøie) og firkantet udringning, der fyldtes af skjortens fine folder. Fra 1540 dækkes laarene af «overtøi» (knæbukser). Hertil baret eller bredskygget hat med opbrettede flige og brednebbede sko (se pl. F o d t ø i, 39), ofte med puffer. Kappen (t. *Schaube*), oftest uden ærmer og kort, med bred faldkrave og pelsbremmet, bares mest af værdige borgere og lærde (Henrik VIII, Kristian II). Kvinderne optog samme moder: firkantet udringning med linnedfolder, splitter og puffer paa albuer og skuldre af de lange ærmer, som dækkede halve haanden, paa hovedet hue eller hat af lanseknegtsform (Gretchen-d.). — S p a n s k d. (1550—1600). Ved modreformationen med dens spansk-katolske indflydelse blev spanske moder herskende. D. blev igjen tætsluttende, stive og gjerne af mørke farver. Mændene bar en trøie, der fortil løb ned i en spids, vatteret og stukket som ærmerne, der paa skuldrene havde høie, udstoppede vulster. Om hals og haandled pibestrimler. Tætsiddende strikkede hoser; ballonformede korte benklæder, stoppet med hestehaar eller puder (pufhose). En kort, stiv kappe med opstaaende krave forøgede overkroppens indtryk af bredde. Damerne, der tilstræbte et smalt liv, bar langt, spidst nedløbende snørliv af stivt lærred (vasquine), trange ærmer med puffer paa skuldrene (Maria Stuart). Kjolen holdtes ved hofterne bredt og stivt udstaaende ved hjælp af et stativ af kurvfletning eller staaltraad (vertugade) eller hoftepuder (fessues; 37). Om halsen pibekrave (møllesten). Margrete af Valois indførte udringning og høi, opstaaende kniplingskrave (37; sml. dronning Elisabeth). Mandssom kvinde-d. var besat med smaa puffer eller lodrette baand, oversaaet med broderi, perler og ædelstene. Begge kjøn bar smalbremmet, foldet baret eller hat (toque) med fjær, damerne desuden guldnet med perler i haaret (32). Ved siden af den spanske d. holdt lanseknegtmoderne sig: fra 1555 indførtes saaledes i Norden «pludderhoser» bestaaende af lange tøistrimler, som fóret veltede ud mellem (der medgik indtil 50 m. tøi). — T r e d i v e a a r s k r i g e n s d. (1600—50). Efter de nederl. frihedskampe indtraadte en reaktion mod det stive sp. væsen. Trediveaarskrigen gav ogsaa d. sit præg: lange støvler af blødt, ufarvet læder, bred filthat med opheftet brem og fjære, vid trøie med otte opsplittede skjøder (flasketrøie, af fr. *flasque*, blødt nedhængende), vide knæ-

---

fulminatoire (f) banlysende. **sentence** (f) f. banlysning.
fulminer (f) udslynge (banstraale); tordne, rase; knalde.
fulsome (e) vammel.
fumage (e) skorstensskat.
fumage (f) m, røgning; gjødsling = **fumaison** f.
fumble (e) famle, fomle.
fume (e) dunst; (for)dunste, ryge; fnyse, rase.
fume-cigare(tte) (f) m, cigar(et)rør.
fumée (f) f. røg; os; damp; dunst; (vin)dunster, rus; tomhed, intethed.
fumer (f) ryge; ose; dampe; røge; være grætten, sint; gjødsle **être fumé** være færdig, solgt.
fumerie (f) f, røgning.
fumerolle (f) f, (vulkansk) damphul.
fumeron (f) m, osende kul; røgende gut; (pl) pibestilker (ben).
fumet (e) dyreskidt; vildtlugt = **fumette** (e).
fumet (f) m, duft, aroma.
fumeterre (f) f, (bot.) akersissel, jordrøg.
fumeur (f) m, røger.
fumeux (f) rygende, osende, dampende; berusende.
fumier (f) m, staldgjødsel, møgmødding.
fumifugist (e) røgfordriver.
fumigate (e), **fumiger** (f) røge (forat smitterense); (e) ogs parfumere.
fumigation (e) & (f) f, (med.) røgning; (e) ogs damp; røglugt.

benklæder, bred kniplingskrave, kaarde baaret i bredt skulderbaand. D. prydedes med galoner (brandebourgs). Lapser brettede den øvre del af støvlen om eller skjøv den ned i folder og fæstede kniplinger paa en støvlestrømpe (canon; se pl. Fodtøi, 43, 44). «Krigerske» moustacher og lang fip (Kristian IV, Callots raderinger). Kvinderne brugte enkle, vide kjoler (robe de commodité, fra 1623), der nu deltes i liv (corset) og skjørt (jupe), fjærhat som mændene, kniplingskraver og manschetter (sml. portræter af Rubens og van Dyck). Begge kjøn bar haaret kruset, hængende til skuldrene (à l'enfant), idet de efterlignede Ludvig XIII i hans mindreaarighed (se pl. Frisure, 33). D. omkr. 1630 er usedvanlig elegante og bekvemme. Efter Ludvig XIII's død (1643) tog man den unge Ludvig XIV's barne-d. til forbillede: mændenes trøie blev til en jakke (pourpoint, jaquette à l'enfant) saa kort, at skjorten stak frem under den; knæbenklæderne blev sækagtige, ret nedhængende og besat med kniplinger nedentil. Benklæderne kunde ogsaa bestaa af et kort skjørt med poser af fóret til benene («ces vastes rhingraves», Molière, «Misanthrope»). Lapser bar kappen paa den ene skulder. Hertil stor hat og lang stok. Sløifer (faveurs) anbragtes i overflod, endog paa sko og i haaret. Samtidig blev damernes overkjole aaben fortil, saa en eller flere underkjoler af forskjellig farve var synlige. Ærmerne blev kortere, halsen udringet. — Allonge-d. (1650—1720). D. faar som udtryk for tidens hule pomp sin karakter ved allongeparykken (39), der fra 1655 havde været i brug (blond eller brun). Fra 1673, da Ludvig XIV anlagde den, blev den almindelig mode, naaede ca. 1700 sit største omfang og blev da pudret, fordi man slap op paa naturligt haar. Damerne anvendte en opstaaende, vifteformig hovedpynt af lin eller kniplinger (fontange; 38; se pl. Frisure, 34), brugte skjønhedsplastre (mouches) og pudrede fra 1700 haaret (de brugte ikke paryk). De militære havde over den luftige trøie baaret en knæsid overkjortel (casaque). Denne blev fra 1670 alm. mode (justeaucorps) og udviklede sig til den moderne frak, medens jakken blev til en lang vest (med ærmer). Denne d. holdt sig til revolutionen i 1793. I brystet et kniplingstørklæde (kalvekrøs, jabot); hat opbrettet paa tre sider, med galoner og fjær. Dame-d. var væsentlig som før, men skjørtet besattes med lange kapper (falbala), medens overkjolen (robe) bagtil svulmede ud over hoftepuder (cul de Paris) og løb ud i et slæb (38). — Rokoko-d. (1720—50). Da parykkernes pudder ødelagde klæderne, fandt officererne fra 1710 paa at anbringe dens lokker i en pung (bourse) af sort taft med roset paa (pungparyk). Fra 1730 blev dette alm. mode. Den trekantede hat bares under armen. Damernes haar var fra 1730 lokket, kruset, pudret. 1718 kom de ballonformede fiskebensskjørter (panier) paa moden efter to engelske damers eksempel; fra 1733 brugte lapser ogsaa fiskeben i frakkeskjøderne. Over skjørterne fæstedes draperier af tyndt tøi (volants); livet var firkantet udringet, spidst nedløbende fortil med kniplingsbesatte halværmer (40). Over denne d. bares undertiden (fra 1710) en vid, folderig, ofte kun halvlang robe uden talje (contouche; Holbergs adriene) med lang rygfold (Watteau-fold). I huset brugtes den kort eller opheftet. — Zopf-, revolutionstidens og directoire-d. (1650—1805). Soldaterne havde ogsaa for bekvemheds skyld bundet parykkens lokker sammen til en pisk i ryggen (Zopf, queue), hvad Fredrik Vilhelm af Preussen paabød i sin hær. Fra 1750 blev piskparykken mode; den omvikledes med et sort baand med stor sløife. Ellers holdt herre-d. sig til revolutionen: snusbrun frak, lang silkevest, trange knæbenklæder, tresnudet hat, kaarde (41). Under Ludvig XVI gjennemløb dame-d. under Marie Antoinettes ledelse tre hovedstadier: 1. (1774—85) de ekstravagante, luksuriøse, nu ovale fiskebenskjørters (4 à 5 m. brede) og kjæmpehøie frisurers tid (40; se pl. Frisure, 36, 37); til daglig kort, koket skjørt (jupon) med overkjole (robe) opheftet i tre store puffer (pans), to paa siderne (ailes), en bag (queue) (à la polonaise). Livet snøredes sterkt. 2. (1781—94). Under naturbegeistringens indflydelse kom enkle, landlige d. paa moden: «hyrdinde-d.» (en colinette) af linon og battiste el. side, glatte kjoler (robes en chemise). Fiskebenskjørterne brugtes kun som hofdragt: panieren afløstes dog af hoftepuder (coude de poche) eller pude bagtil (cul de postiche; sml. Moreaus kobberstik; se afbildningen). 1785 mistede dronningen sit haar i barselseng og indførte hængelokker (à l'enfant), hvortil man bar kappe (dormeuse, baigneuse), bredbremmet hat («hyrdindehat») af straa, satin eller gaze (pouf, chapeau-bonnette). Efter «Figaros» opførelse (1785; Mlle Contats ingénue-d. i Suzannes rolle) kom forklæder og engelske brysttørklæder (fichu) paa mode (43). 3. (1786—94). Herremoder paavirker dame-d. (se nedenfor). — Revolutionstiden.

Dragter fra Ludvig XVI's tid: Damer med panier, pans og contouche. Af et kobberstik efter Moreau le Jeune (1777).

---

fumigatoire Ⓕ røgnings-.
fumiste Ⓕ m, røgfordriver; kakkelovnsmand; skøier.
fumister Ⓕ lyve, narre.
fumisterie Ⓕ f, røgfordrivning, kakkelovnsrensning; gjøn, skrøne.
fumitory Ⓔ (bot.) akersissel, jordrøg.
fumivore Ⓕ (m), røgfortærende; røgfortærer, røgfang.
fumoir Ⓕ m, røgeværelse, -salon; røgeri.
fumure Ⓕ f, gjødsling, gjødsel.
fun Ⓔ moro, løier.
funambulation Ⓔ, **funambulie** Ⓕ f, linedans.
funambule Ⓕ m (f), **funambulist** Ⓔ linedanser(inde).
funambulique Ⓕ line-, paa line.
function Ⓔ bestilling; funktion (ogs. mat.).
functional Ⓔ funktions-, bestillingsmæssig.
functionary Ⓔ embeds-, bestillingsmand.
fund — Ⓣ Fund m — Ⓔ finding, discovery; thing found, find — Ⓕ trouvaille, rencontre f; objet (m) trouvé; (opdagelse) découverte f.
fundgrube — Ⓣ Fundgrube f — Ⓔ mine — Ⓕ source, mine f.
Fund Ⓣ m, fund; fif, kneb = **Fündchen, Fündlein** n. **Fundort** m, findested.
fund Ⓔ fond; (pl) (penge)midler, statspapirer; fundere, sætte (penge) i eiendom.
fundament — Ⓣ Fundament

Allerede efter 1770 havde en anglomani øvet sin indflydelse paa mands-d.: man bar en landlig, langskjødet frak (fraque; oprindelsen til den moderne frak) med store brystklaffer (efter 1790 med snipkjoleskjøder), lang overfrak (redingote, d. e. riding coat), kort vest, læderbenklæder, knæstøvler og militær tosnudet hat («Napoleonshat») eller cylinderhat (fra 1795; indført fra de nordamerikanske kvækere; «Werther-d.»; 42); dertil langt, vildt haar (à l'oreille de chien). Lapserne («les incroyables»), som overdrev disse moder, anlagde efter 1794 lange benklæder (pantalon), der efter 1797 helt fortrængte knæbenklæderne (culotte; sansculotte, d. e. uden knæbenklæder). Fra 1786 fulgte ogsaa damerne de engelske herremoder: de bar frak (caraco), kort vest og høi mandshat, i haanden stok (à l'anglaise). — Under **direktoriet** opstod ved klassicismens indflydelse blandt damerne ved siden af anglomanien en grecomani: efterligningen af græsk-romerske d. begyndte 1794 og blev alm. 1799—1805 (sml. Davids malerier). Disse d. bestod af faa underklæder (chemise), trikot, kjole af klart tøi (tunique), paa siderne spaltet op til knæet og knyttet med livbaand høit under brystet, sandaler eller flade sko fæstet med lange baand om leggene; bryst, nakke og arme var blottet, de sidste for første gang siden oldtiden (45). Over skuldrene bares kniplingsmantille eller schal, dertil en kort stola. De korte liv holdt sig ogsaa under empiretiden (til ca. 1820). De damer, som overdrev disse moder, kaldtes «merveilleuses» (44). — Det 19 **aarh.s** mands-d. er fremgaaet af revolutionstidens; den adskiller sig fra tidligere tiders ved sin uniformagtige lighed for alle stænder. Medens engelske moder har været toneangivende for mands-d., har dame-d. fulgt parisermoderne. Disse har stadig vekslet: de korte liv varede til 1820, da beltet igjen indtog sin naturlige plads om livet (49); de trange kjoler afløstes af klokkeformede skjørter (1820—70; 49, 50), der naaede sit høidepunkt i krinolinens tid (1856—70, indført af keiserinde Eugenie, sml vertugade og panier) for først at reduceres til tournure (1877—81; sml. cul de Paris), saa afløses af sin modsætning: trange kjoler sterkt indsnævret om knærne (1882—90); efter en ny periode med tournure (1882—90; 54) er atter klokkeformede skjørter kommet i brug (1894—dato). **Ærmerne** har været udstyret med skulderpuffer (1803—24), været skinkeformede for mænd som kvinder (gigot, 1820—40), trange med vide klokkeformede kaabeærmer (1840—64), helt trange (1866—83; 54), med skuldervalker (1883—88), skinkeformede (1889—1900), vide nedentil (1902—05) og halvlange (1906—dato). Som **hat** har været brugt kyser (1790—1864; 50, 51), bredskyggede hatte med fjær (1824—61; 49), smaa hatte med eller uden hagebaand (toque; 1853—93; 53) og utallige andre former. Dame-d. har ogsaa i det 19 aarh., særlig under sports-d.s indflydelse, været paavirket af herremoderne (tailor-made dress). Aarhundredets eklekticisme har i d. vist sig ved hyppige laan fra svundne tiders moder. — Sml. kostumeverker af Weiss, Racinet, Quincke, Quicherat, Falke, L. Dietrichson, «Mode og dragtreform» (1897), A. v. Heyden, «Die Tracht der Kulturvölker Europas» (1889; særlig Grækenland og Rom), Viollet-le-Duc, «Dictionnaire raisonné du mobilier français» (1858—74; middelalder). Sml. **Folkedragter**.

Draguignan *[dragiñā']*, by i det s.ø.-lige Frankrige, depart. Var, i en sidedal til elven Argens, 217 m. o. h.; 8452 indb. (1901). D. har et lærerseminar og en botanisk have. Handel med vin og olivenolje.

Dragut (Thorgud) (d. 1565), tyrk. sjørøver og bei i Tripolis, f. i Lilleasien. Tjente hos sjørøveren Chaireddin Barbarossa i Tunis, erobrede efter dennes død 1546 Tripolis og udnævntes af Soliman II til bei over denne by, hvorfra han foretog en mængde plyndringstog. D. afslog et angreb af europæerne paa Tripolis 1560 og faldt, da han hjalp Soliman II med at beleire Malta.

Dragør, skipper- og lodsby paa østkysten af Amager. I middelalderen vigtig ved sildefiskeri. D. har et eiendommeligt gammeldags præg; dens kommunestyre hviler paa særegne gamle vedtægter. Er endepunkt for en 1907 aabnet Amagerbane.

Drainage *[drænāž]*, se **Drænage** og **Drænering**.

Draisine *[dræzi'n]*, se **Dræsine**.

Drake *[drēk]*, **Sir Francis** (1540—96), eng. sjøhelt og jordomseiler; drog 1577 ud fra Plymouth med fem skibe, mistede de fleste ved Argentinas kyst, seilede plyndrende videre langs Amerikas vestkyst, gik over det Stille ocean til Ostindien, naaede s. om Afrika hjem til England 1580 med et umaadeligt bytte og fuldførte saaledes den anden verdensomseiling. D. adledes af Elisabeth, blev medlem af parlamentet, udsendtes 1585—86 af regjeringen med 25 skibe for at herje Spaniens besiddelser i Vestindien og atter 1587 til Spanien for at hindre samlingen af den spanske flaade; men D. understøttedes daarlig hjemmefra, og 1588 kom «den uovervindelige Armada» til Kanalen, hvor D. og Lord Howard slog den fuldstændig ved Gravelines 29 juli. D. foretog atter 1589 et plyndringstog mod Spanien, men døde paa en ekspedition til Vestindien. [Litt.: Corbett, «Sir Fr. D.» (London 1891).]

Drake, **Friedrich** (1805—82), t. billedhugger; Rauchs ældste og mest begavede elev. I Rom paavirket af Thorvaldsen. Talrige monumentalstatuer og fantasifigurer. Hovedverk: monumentet over Friedrich Wilhelm III i Berlins Tiergarten (1849); sokkelreliefferne, der forestiller glæden over naturen, viser, især i kvinde- og barnefigurerne, en blødhed og finhed i formen, en ømhed i udtrykket, en barnslig ynde og naivitet og en poetisk sans, der ved sin inderlige sammenhæng med tysk gemyt fordelagtig adskiller et verk som dette fra saa megen anden smagløs og bombastisk tysk skulptur.

Drake *[drēk]*, **Samuel Gardner** (1798—1875), nordamer. forfatter, hvis historiske og historisk-etnografiske skrifter ved midten af forrige aarh. vandt adskillig udbredelse, ogsaa udenfor Nordamerika.

Drakenberg, **Christian Jakobsen** (1626—1772), n. sjømand, f. paa Blomsholm i Skee sogn i Bohuslän, søn af kaptein Jacob D. og Margrethe Lisbeth Juul, er blevet navnkundig paa grund af sin fænomenale alder og sit eventyrlige liv. Fra 13-aarsalderen fór han tilsjøs og tjente under krigen i sidste halvdel af 17 aarh. som underofficer i marinen. 1694 blev han fanget af algerske sjørøvere og levede i 15 aar som slave i Tripolis, paa Cypern og i Aleppo, indtil det lykkedes ham at undvige. Derefter gik han, 84 aar gammel, atter ind i den danske marine og deltog i den store nordiske krig. 111 aar

---

n, Grundstein m — ⓔ foundation, basis — ⓕ fondement m.

fundament ⓔ ende, bagdel.

fundamental ⓔ grund-, væsentlig; grundprincip, grundtræk.

fundats — ⓣ Fundation f — ⓔ charter of foundation — ⓕ fondation f.

fundere se grunde.

funèbre ⓕ (be)grav(elses)-, lig-, sørge-; trist.

funébrité ⓕ f, tristhed.

funérailles ⓕ f pl, **funeral** ⓔ begravelse, ⓔ ogs. (lig)følge; begravelses-.

funéraire ⓕ (be)grav(elses)-, lig-.

funereal ⓔ begravelsesmæssig, trist, skummel.

funeste ⓕ sørgelig, usalig.

fünf(te) ⓣ fem(te).

funf-, fünfzehn ⓣ femten.

funf-, fünfzig ⓣ femti.

fungere — ⓣ fungieren — ⓔ act, officiate, hold office, function(ate) — ⓕ fonctionner; (som) faire les fonctions de.

fungosity ⓔ sopagtighed; sopagtig udvekst.

fungous ⓔ sopagtig.

fungus ⓔ sop.

funicle ⓔ liden snor; trevl.

funiculaire ⓕ (m): (chemin de fer) f. taugbane; taugsporvei.

funicular ⓔ traadagtig, trevlet.

funin ⓕ m, taugverk.

funk ⓔ panisk skræk; kryster(agtighed); forpeste med stank;

gammel egtede D. en 60-aarig enke, overlevede hende og friede 130 aar gammel flere gange, men uden held. 16 aar senere døde han i Aarhus 146 aar gml. [Litt.: «Drakenbergs levnetsbeskrivelse og ligprædiken» (1774).]

Drakensbergen el. Q u a t h a l a m b a, brit. Syd-Afrika, er navnet paa den høieste, østlige rand af det sydafrik. tafelland, der hvor dette i tre trin falder af mod det Indiske hav, fra ca. 31 ° til ca. 24 ° 30 ' s. br.; fortsættelsen mod n. til henimod Limpopo kaldes Drakenberg. Denne rand danner den naturlige og politiske grænse mellem Griqualand East, Natal, Zulu- og Swasiland i ø. og Basutoland, Oranje- og Transvaal-kolonien i v. Fra det indre plateau ser D. lave ud; men fra ø. gjør de et imponerende indtryk som steile, vilde fjelde, som den sterke erosion har gjennemfuret med talrige kløfter («klovs»). D. er bredest og høiest i s. (Champagne Castle 3650 m., Giants Castle og Mont aux Sources, begge 3350 m.). Forholdsvis høit (ca. 1600—2000 m.) ligger passene, hvoraf de vigtigste er Van Reenen og Laings Neck, hvorigjennem jernbanelinjer fra Natal til Oranje- og Transvaal-kolonien. Hele vinteren bærer de høieste toppe sne, som undertiden ogsaa falder om sommeren.

Drākon, en lovgiver i Athen; optegnede (som arkont?) aar 621 f. Kr. de gamle retsregler, særlig vedrørende strafferetten. Om hans love hed det i oldtiden, at de var strenge («drakonisk strenghed»), «skrevet med blod»; vort kjendskab til dem er yderst mangelfuldt; de bestod kun til Solons lovgivning 594.

Dram *[dræm],* eng. handelsvegt = 1/256 pund avoirdupois (s. d.) = 1.7718 gram. Som medicinalvegt = 3.8879 gram. Ordet er dannet af græsk-latinsk *drachme,* og er gjennem vore sjømænd kommet ind i norsk sprog som betegnelse for «snaps» brændevin.

Drama, by i Tyrkiet, vilajetet Saloniki, omtr. 9000 indb. Store bomuldspinderier; dyrkning af ris og tobak. D. kaldtes tidligere D r a b e s k o s.

Drama (græ., handling), den art af ordets kunst, hvor digterens skikkelser indføres som de alene talende, handlende og bestemmende; i modsætning til lyrik, hvis indhold er digterens subjektive følelses- og tankeliv, eller til epos og roman, hvor det fortællende element, den beskrivende fremstilling af personligheders sjæleliv eller af ydre begivenheder er det fremherskende. Digtarterne kan dog føre over i hinanden. Lyriske partier eller berettende (ved sendebud o. l.) er derfor ikke udelukket, men maa ikke hemme det egentlige dramatiske element. Enhver streng bestemmelse af det d r a m a t i s k e s væsen bliver altid mere eller mindre utilstrækkelig paa grund af denne digtarts overordentlig mangfoldige baade æstetiske og historiske former. Den mest anseede nyere fremstilling, G. Freytags «Die Technik des Dramas» (9 Aufl. 1901), hviler saaledes væsentlig kun paa Shakespeare og Schiller. En almengyldig bestemmelse er det dog, at dramaet fremstiller et a f s l u t t e t kompleks af viljesytringer, der gjensidig bevæger og bevæges af hinanden, at derfor d. er indskrænket i tid og danner en enhed og et hele. Kun h a n d l i n g e n s e n h e d maa strengt fordres. Bi-handlinger er ikke udelukket. Kun maa de føie sig ind under hovedhandlingen som nødvendige led deraf. S t e d e t s og t i d e n s e n h e d (d. e. én dag) fordredes af den franske klassicisme overensstemmende med et ikke korrekt fortolket sted hos Aristoteles, og princìpet blev gjældende for tragedien og den høiere versificerede komedie lige til romantikens dage. I virkeligheden opnaaedes herved (særlig hos Racine) en overordentlig grad af sjælelig realisme; og mod disse enheder har i den nyeste tid fremragende dramatikere efterhaanden nærmet sig, som Dumas fils, Ibsen i «Gengangere». — Dramaets indre bygning bestemmes efter Aristoteles ved tre dele: eksposition (d. e. fremstilling, indledende klarlæggelse og forberedelse af den forestaaende handling), peripeti (d. e. vending, det spændende skjæbneomslag i hovedkarakterens stilling) og katastrofen. Denne inddeling gjælder selvfølgelig egentlig kun for den græske tragedie, men kan dog udvides til at gjælde d. i det hele. Der kan skjelnes mellem s y n t e t i s k d., der fremstiller en mod fremtiden rettet episk handlingsgang (Shakespeare, Schiller, Bjørnson), og a n a l y t i s k d., hvor opløsningen af en ved dramaets begyndelse allerede afsluttet og foreliggende sum af livsomstændigheder er dramaets indhold (Sofokles, «Kong Oidipus», Racine, Ibsen i hans moderne periode). Efter handlingens beskaffenhed kan endvidere skjelnes mellem k a r a k t e r-d., hvor den sjælelige tegning af karaktererne er den væsentlige opgave, og hvor handlingen alene bestemmes ved disse, og s i t u a t i o n s-d., hvor derimod karaktererne bestemmes, som i græske dramaer, af en over mennesket staaende skjæbne eller som i moderne lystspil af mere eller mindre vilkaarlige ydre situationer og sammenstød af begivenheder. — Æstetisk inddeles d. i tragedie og komedie, med talrige afskygninger og underarter: skuespil, lystspil, vaudeville, farce, posse, foruden historiske former, som commedia dell' arte, maskekomedie, tragikomedie, melo-d.; ved fransk *drame* i speciel betydning forstaaes det borgerlige, sentimentale skuespil i anden halvdel af 18 aarh. (se vedk. art.). — Historisk udvikler d. sig efter den episke og lyriske digtning; i oldtidens Grækenland og paany i middelalderen har det sin oprindelse i den religiøse kultus, som mimisk efterligning af religiøse begivenheder. Baade den græske tragedie og komedie har sit udspring i Dionysos-dyrkelsen. Koret optraadte i kostume som bukkesatyrer *(tragoi),* der sang under mimisk dans. I Athen omkr. 530 lod Thespis korføreren træde ud og mellem sangene berette den religiøse historie paa det jambiske trimeter, i modsætning til korets lyriske, rigt afvekslende versformer. Den eg. dramatiske handling skabes først, idet Aischylos indfører en 2den skuespiller, hvorved d i a l o g e n opstaar. Sofokles indfører omkr. 469 en 3dje skuespiller, hvorved grækerne blev staaende. Den græske tragedie behandlede sagnstoffet; aktinddeling brugtes ikke. Koret, der stod paa «orchestra» mellem skuespillerne og tilskuerne, afløste dialogen ved kommenterende betragtninger af karakterernes handling og skjæbne; handlingen foregik i det frie og vekslede ikke sted, hvorfor den hyppig maatte suppleres ved sendebud. Komedien udviklede sig af de kaade danse og sange, der udførtes under «Komos» (Dionysostoget). Dens oprindelige sæde skal være Megara. I Athen gik disse mimiske fremstillinger over til karikerende og satirisk behandling af stedets folkeliv, senere ogsaa af det politiske liv. Koret spillede oprindelig her samme rolle som i tragedien (den æ l d r e komedie, Aristofanes); den y n g r e komedie, der sløifede koret, svarer til

---

skræmme; feigt vige tilbage for, kvie sig ved.

funke se gnist.

Funke(n) (t) m. gnist.

funkelnagelneu (t) flunkende ny.

funkle — (t) funkeln — (e) sparkle, glitter — (f) étinceler; (straale) briller, rayonner; éclater; (vin) pétiller.

funktion — (t) Funktion f — (e) duty, function; (in) charge — (f) fonction f.

funktionær — (t) Funktionär m — (e) functionary, officer, office-holder, -bearer, employee — (f) fonctionnaire m.

funnel (e) tragt; skorsten.

funny (e) morsom, pudsig, løierlig; let baad.

für (t) for. **f. und f.** uafladelig, bestandig. **das F. und Wider** pro et kontra.

fur (e) pels(verk), skind(varer); belæg (paa tungen); kjedelsten; kante, fore med skind; belægge.

fur (f) m: **au f. et à mesure** efterhvert, efterhaanden.

furagere — (t) furagieren — (e) forage — (f) fourrager.

fürbass (t) videre.

furbelow (e) falbel, kappe paa damekjole; kappebesætte.

furbish (e) pudse, polere.

Fürbitte (t) f, forbøn. **Fürbitter** m, forbeder, talsmand.

furcation (e) gaffeldannelse.

Furche (t) f, fure; rynke.

furchen (t) fure, rynke; pløie (bølgerne).

det moderne lystspil (som hos Menander, hvoraf kun brudstykker er bevaret). — Det romerske d. hviler paa den græske tragedie og yngre komedie. Dets mest fremragende repræsentanter, komedieforfatterne Plautus og Terents, tragikeren Seneca, har stor historisk betydning for den nyere tids d.; national var i Rom komedie med staaende masker og improviseret handling: atellanæ; de er maaske gaaet over i den senere italienske commedia dell' arte. — Oldtidens dramatiske kunst gik ikke umiddelbart over i den nyere tid. Det middelalderske skuespil udvikler sig ogsaa af gudstjenesten og begynder som mimiske fremstillinger af Kristi fødsel og lidelseshistorie. Det udførtes først af geistlige paa latin, fra det 13 aarh. af verdslige paa folkesproget. Frankrige gik her i spidsen. De ældste former kaldes mysterier efter de oprindelige emner. Efterhaanden indførtes personifikationer af dyder og laster, og de saakaldte moraliteter (paa eng. *miracles*) dannedes, der spilles af særlige broderskaber, tilslut paa egen scene. Levninger af disse folkelige religiøse d. er passionsskuespillene i Oberammergau i Bayern samt i Tirol. Det middelalderske folkeskuespil sammen med renaissancens bevidste tilbagegang til oldtidens d. har skabt det moderne kunst-d. Dets nationale former, særlig Frankriges, Spaniens og Englands, dannedes i anden halvdel af det 16 aarh. I Spanien og England var formerne mere folkelige eller friere, men døde hen i første halvdel af det 17 aarh. I Frankrige blev den antike indflydelse bestemmende; den klassiske franske tragedie havde almen europæisk gyldighed til henimod slutningen af 18 aarh. Den høiere versificerede karakterkomedie holdt sig i det ydre til tragediens strenge form. Den egentlige komedie og farce udviklede sig derimod væsentlig fra den gammel-italienske commedia dell' arte med faste masker (Harlekin, Colombine, Pantalon o. s. v.) og improviseret handling. Sin høieste udvikling naar komedien i Frankrige (Molière) og Danmark (Holberg). Tysklands «Haupt. und Staats-Actionen» (med Hanswurst) var den nationale form for commedia dell' arte og holdt sig til omkr. midten af 18 aarh. — Nydannelserne foregaar først i anden halvdel af 18 aarh. Diderot, Sedaine og Beaumarchais skaber da det borgerlige situations- og sedeskuespil. Lessing overfører dette til Tyskland. I denne tid kaldes dernæst Shakespeare til live, særlig i Tyskland; Lessings efterfølgere Goethe og Schiller skaber det nationale tyske d., som faar en genial romantisk dyrker i Kleist, i Danmark en stor elev, Oehlenschläger, men som temmelig snart løb ud i sanden, hvad der ogsaa blev tilfældet med den klassiske tragedies afløser i Frankrige, romantikens lyriske d. (Hugo, de Vigny, Dumas den ældre), fra omkr. 1825—40. I det hele er siden romantikens tid den gamle tragedie blevet trængt tilside for det borgerlige skuespil. Den franske vaudeville, som med den glimrende tekniker Scribe blomstrede under restaurationen og juli-kongedømmet, fik her stor formel indflydelse. J. L. Heiberg overførte den i 1820-aarene til Danmark; ogsaa Ibsen har her gaaet i skole. Allerede den moderne realismes første mænd, Augier og Dumas den yngre, fra omkr. 1850 af, havde dog sat sig ud over vaudevillens rent teatermæssige indhold. Deres nye samfunds- og problem-d. blev epokegjørende. I selve Frankrige trængte i 1880-aarene den mere objektive og brutale naturalisme ind paa scenen gjennem Becque; men de alvorligere bestræbelser er her blevet sjeldnere (Porto-Riche, Curel, Hervieu, Brieux, tildels Lavedan) og har efterhaanden veget for den talentfulde letfærdighed (Donnay og legio) eller den flinke publikumskunst (Bernstein). I den allersidste tid har man dog forsøgt at skabe noget nyt, særlig ved tilbagegang til det 18 aarh.s melodrama (Hervieu i hans nyeste skuespil). — Sammen med og efterhaanden uafhængig af den franske naturalisme gik Ibsen med dannelsen af det analytiske d., der fra omkr. 1890 er blevet bestemmende for Europa, særlig for Tysklands naturalisme (Hauptmann o. fl.), derefter ogsaa i Frankrige og England. For tiden synes de alvorligere ny-forsøg at gaa i romantisk-lyrisk retning. Tyskland er særlig sædet for disse bestræbelser (H. von Hofmansthal o. fl.; sml. i Italien G. d'Annunzio). — I anden halvdel af det 19 aarh. opstaar musik-d. gjennem R. Wagner, tildels paa grundlag af Webers idé om et «Gesammtkunstwerk», hvori alle kunstarter, ordets, tonernes og teatrets, forenes; selv mente Wagner desuden at finde forbilleder i det græske d., særlig Aischylos', og i Glucks opera. [Litt.: Klein, «Gesch. d. Dramas» i 13 bd., ufuldendt (1865—76); Prölsz, «Gesch. d. neueren Dramas» i 3 bd. (1880—83); Creizenach, «Gesch. d. neueren Dramas» i 4 bd. (1894—1903). — Arnold, «Das moderne Drama» (1908) behandler det moderne tyske d. og dets ny-forsøg.]

Dramatik (græ.), dramatisk poesi (d. e. drama i videre forstand); dramatiker, skuespilforfatter; dramatisk, eg. betegnelse for dramaets (s. d.) væsen, men anvendes i videre forstand paa enhver sjælelig tilstand, der fra lidenskabeligt begjær under spænding vokser frem til gjerning; saafremt denne betingelse er tilstede, kan enhver begivenhed og ethvert kunstverk, selv den absolute musik, være dramatisk; dramatisere, bearbeide en roman eller novelle, et fortællende digt eller en historisk tildragelse i dramaets form.

Dramaturg, kunstvidenskabelig raadgiver ved en scene, ogsaa dramatisk teoretiker; dramaturgi, paa græsk eg. den sceniske opførelse af et drama, nu: læren om dramaet, baade digtningen og den teatralske udførelse deraf. Som dramaturgiske forfattere nævnes: Aristoteles, Horats; i nyere tid: Lope de Vega; Corneille og Boileau, Diderot; Gottsched, Lessing, Goethe og Schiller i deres brevveksling, A. W. von Schlegel, Rötscher, Freytag, Bulthaupt; F. Sarcey, J. Lemaître; i Danmark særlig: J. L. Heiberg, Cl. Petersen, Edv. Brandes; i Norge: Ibsen og Bjørnson under deres kritiske virksomhed i 1850-aarene; G. Heiberg.

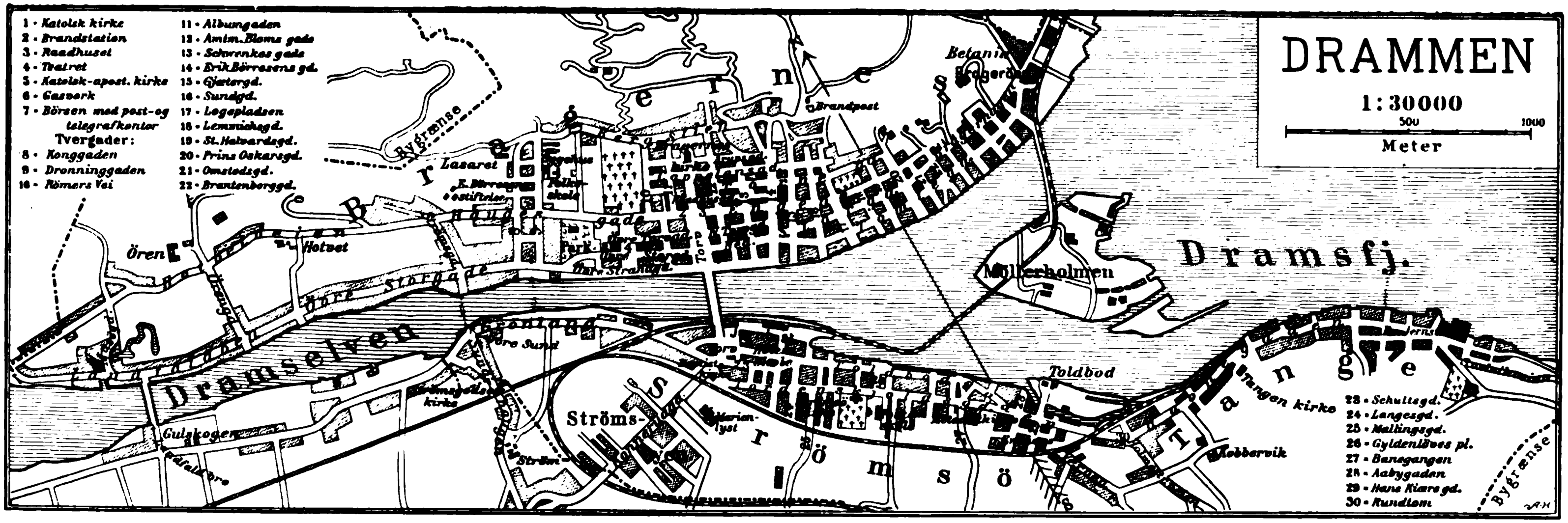
Dramburg, by i Preussen, regjeringsdistriktet Köslin, Pommern, ved Drage; 5883 indb. Klædes- og legetøifabrik.

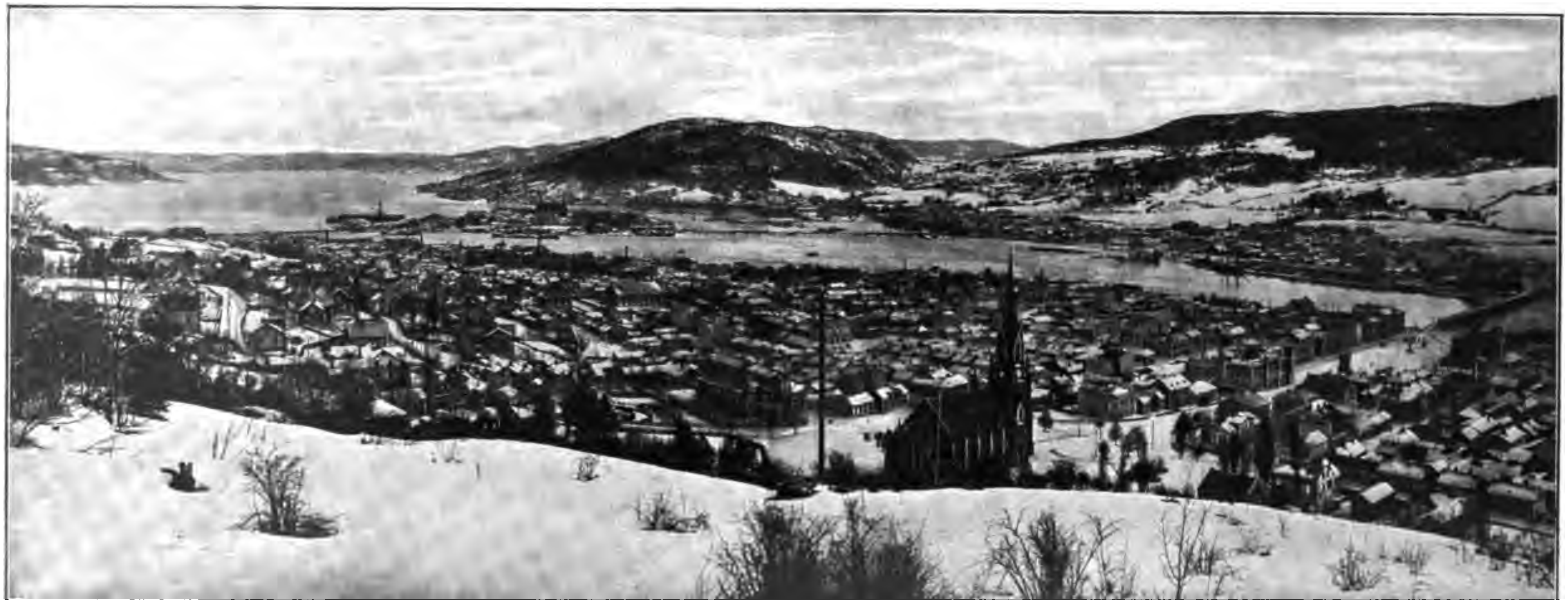
Dra'mma per mūsica, det ital. navn paa opera.

Drammen, kjøbstad i Buskerud amt ved bunden af Dramsfjorden paa begge bredder af Dramselven ved dens udløb i fjorden; 23 093 indb. (1900). Oprindelig betegnede navnet D. (Dröfn, Drafn, Dramn-vand) elven og fjorden udover til Svelviken. D., der ved elven deles i to bydele (to prestegjeld), Bragernes paa nordsiden og Strømsø med Tangen paa sydsiden, har en temmelig stor længdeudstrækning (ca. 4 km.) langs elvens begge bredder; fladeindholdet er 6.86 km.^{2} Helt tilbage i oldtiden antages bønderne fra de indre distrikter at

---

furchig ⓣ furet, rynket.
Furcht ⓣ f, frygt.
furchtbar ⓣ frygtelig.
fürchten ⓣ frygte, være ræd = sich f.
fürchterlich ⓣ frygtelig.
furchtlos ⓣ frygtløs, uforfærdet.
furchtsam ⓣ frygtsom, forknyt.
fürder(hin) ⓣ for fremtiden, fremdeles.
fure — ⓣ Furche, Rinne f; (ansigts-) Runzel f — ⓔ furrow — ⓕ sillon m, rainure; (rynke) ride; (i søiler) cannelure f. Vb — ⓣ furchen; runzeln — ⓔ furrow — ⓕ sillonner; tracer des sillons dans; (rynke) rider.
furér — ⓣ Furier m — ⓔ quartermaster-sergent — ⓕ (sergent-)fourrier m.
fürerst ⓣ foreløbig.
furet — ⓣ gefurcht, gerunzelt — ⓔ furrowed — ⓕ sillonné, ridé.
furet ⓕ m, (zool.) fritte; snushane, sporhund.
furetage ⓕ m, jagt med fritte; gjennemstøvning, snusen.
fureter ⓕ jage med fritter gjennemstøve, snuse.
fureteur ⓕ m, frittejæger; snushane, sporhund; snusende.
fureur ⓕ f, raseri; begeistring, furore; lidenskab, mani.
furfures ⓕ m pl, flas (i haaret).
furibond ⓕ rasende.
furie — ⓣ Furie f — ⓔ fury — ⓕ Furie f.

DRAMMEN
1:30000
500
1000
Meter
1 - Katolsk kirke
2 - Brandstation
3 - Raadhuset
4 - Teatret
5 - Katolsk-apost. kirke
6 - Gasverk
7 - Börsen med post- og telegrafkontor
Tvergader:
8 - Konggaden
9 - Dronninggaden
10 - Römers Vei
11 - Albumgaden
12 - Amtm. Bloms gade
13 - Schwenkes gade
14 - Erik Börresens gd.
15 - Gjetergd.
16 - Sundgd.
17 - Legepladsen
18 - Lemmichsgd.
19 - St. Halvardsgd.
20 - Prins Oskarsgd.
21 - Omstedsgd.
22 - Brantenborggd.
23 - Schultsgd.
24 - Langesgd.
25 - Maltingsgd.
26 - Gyldenlöves pl.
27 - Banegangen
28 - Aabygaden
29 - Hans Kiærs gd.
30 - Rundtom
Bragernes
Strömsö
Tangen
Dramselven
Dramsfj.
Ören
Holmen
Lazaret
Betania
Brandpost
Möllerholmen
Toldbod
Tangen kirke
Strömsgodset
Gulskogen
Bygrænse
Torv

have havt sine baadnøst der, hvor det nuværende D. ligger. Den første faste bebyggelse var paa sydsiden, ved Kopervikken, i skillet mellem det nuværende Strømsø og Tangen. Allerede omkr. aar 1200 voksede bebyggelsen op til strandsteder saavel paa Bragernes som paa Strømsøsiden, og snart udviklede der sig en betydelig handelsvirksomhed, dengang som nu væsentlig med trælast. I 1528 udskibedes saaledes fra strandstedet Brakanes (det nuværende Bragernes) trælast med 33 hollandske og 1 skotsk foruden med danske og norske skibe. Fra ca. 1600 finder man Bragernes benævnt ladested. Om handelsretten ved Bragernes og Kopervik førtes der op igjennem tiderne en haardnakket strid mellem bønderne paa Eker og Lier paa den ene og borgerne i Oslo paa den anden side. I aabent brev af 4 aug. 1616 fratog saaledes Kristian IV bønderne, der indtil da havde staaet i direkte handelsforbindelse med skipperne paa trælastskuderne, denne ret til fordel for borgerne i Oslo kjøbstad. I 1715 fik imidlertid Bragernes og Strømsø fælles kjøbstadsrettigheder, og fra denne tid findes ogsaa navnet D. anvendt som benævnelse for den samlede bebyggelse paa elvens

Kart over Drammens omegn.

begge bredder. Først ved reskript af 19 juni 1811 bestemtes det imidlertid, at Bragernes og Strømsø skulde forenes til én kjøbstad med fælles øvrighed under navn af D. — Den centrale del af Bragernes, omkring torvet med kirke, børs, raadhus, brandvagt m. m., er smukt bebygget med moderne murhuse. Herfra udgaar flere med elven og kysten paralleltløbende langgader. Ret op for denne bydel ligger Bragernesaasen, hvorfra en glimrende udsigt haves over byen og omegnen. Opefter Bragernesaasens sider er adskillig villabebyggelse, og der fører flere vakre spadserveie op til toppen og indover aasen. I bydelen Bragernes er ogsaa teatret, ridehuset, sygehuset samt det nye store børneasyl, Erik Børresens stiftelse, beliggende. Paa denne bred ligger Bragerøens jernbanestoppested. Over elven fører to broer foruden jernbanebroen. Den ældste, D.s-bro, er en jernbro, bygget i 1813, der forbinder de centrale bydele, Bragernes torv med jernbanetorvet paa Strømsøsiden. Længere oppe ved elven er den saakaldte Landfaldbro, bygget i 1864—70, og i en stor bue over Møllerholmen ved elvens udløb i fjorden er jernbanebroen. — Strømsøsiden er mere uregelmæssig bebygget med tildels trange, krogede gader. Her er D. jernbanestation med jernbanetorvet, flere hoteller, latinskolen, Norges bank (filial) m. m. Strømsø fortsætter i bydelen Tangen, der i det væsentlige bestaar af én lang, kroget gade med uregelmæssig træbebygning langs sydvestbredden af D.s-fjorden. Herhen fører jernbanesidespor ud til de store kaier med kolossale oplagstomter for træmasse, cellulose, papir m. v. — D. har opgjennem tiderne været meget hjemsøgt af tildels store ildebrande; særlig nævnes brandene i 1866 og 1870, der lagde store dele af byen i aske. I 1905 var der ikke mindre end 37 brande, hvoraf flere ret store. Byen har eget vandverk med flere indtagsdamme indover i Bragernesaasen og eget elektricitetsverk med kraftoverføring fra Gravfoss, der eies af D.s kommune. — Foruden den høiere offentlige almenskole (latinskolen) har D. 2 folkeskoler med filialer, offentlig sjømandsskole, handelsskole, teknisk aftenskole, 3 private pigeskoler m. fl. Foruden filial af Norges bank findes der 6 banker, hvoraf 3 sparebanker for D.s opland. Der udkommer 5 aviser («Buskerud amtstidende», «Buskerud blad», «D.s-tidende», «D.s blad», «Fremskridt») foruden endel periodiske tidsskrifter. D. vælger 2 stortingsrepræsentanter, 1 for Bragernes og 1 for Strømsø med Tangen. D., der er sæde for amtmanden i Buskerud, bestaar af 2 prestegjeld, Bragernes og Strømsø. — Byens ydre fysiognomi præges af dens hovedeksportartikel trælasten. Bordstabler, dampsage, høvlerier og oplag af forskjellig slags fortæller om denne i fortid som nutid lige vigtige udførselsvare. Der udskibedes i 1905 160 276 tons træmasse, 39 014 tons cellulose, 13 297 tons papir, 142 401 m.^{3} trælast, hvoraf 84 916 m.^{3} høvlet last, væsentlig til England. Handelsflaaden var ved udløbet af 1906 33 dampskibe med en tonnage paa 27 280 tons og 54 seilskibe med en tonnage paa 18 626 tons. Der indførtes i 1906 varer til et beløb af 10 332 100 kr. og udførtes for 23 494 800 kr. Toldindtraderne beløb sig i 1906 til 1 208 730 kr. Foruden trælastforædling og -omsætning er industrivirksomheden i jevn vekst, bl. a. kan nævnes 3 jernstøberier og mekaniske verksteder. Brandassurancesum for bygninger var pr. 1 jan. 1905 27 779 020 kr. Antagen indtægt i 1906 8 918 090 kr., formue 21 478 420 kr. D. staar i jernbaneforbindelse østover med Kristiania og vestover med Skien, Brevik og Kongsberg, nordover med Krøderen og Randsfjord samt ved Lierbanen med Tyrifjorden (Holsfjorden). Den staar i livlig dampskibsforbindelse med byerne langs Dramsfjorden og Kristianiafjorden. (Se planche D r a m m e n.)

Drammens glasverk (med Nordbyeie), Skoger herred, Jarlsberg og Larviks amt, paa vestsiden af Dramsfjorden, straks s. for Drammen. Glasverket, der væsentlig forarbeider vindusglas, beskjæftigede i 1905 160 mand. Omkring verket bor 541 mennesker i 35 huse (1900).

Drammens standard, se S t a n d a r d.

Dramselven (D r a m m e n s e l v e n) er benævnelsen paa det mægtige vasdrag, der danner afløb for Tyrifjorden, og betegner elven i dens løb fra Vikersund til Drammen. D. er en af det sydlige Norges vandrigeste elve; den danner mange vandfald, hvoriblandt Vikerfoss, Gjeithusfoss, Embretsfoss, Døvikfoss, Hellefoss m. fl., med faldhøider

---

furie (f) f, raseri; lidenskab, heftighed.
furieux (f), **furious** (e) rasende; (f) ogs. lidenskabelig.
furl (e) beslaa (seil).
fürlieb (t): **f. nehmen** tage til takke.
furlong (e) furelængde, 1/8 engelsk mil.
furlough (e) (give) orlov.
furnace (e) (smelte-, mas)ovn; fyr(sted), ildsted.
furnish (e) forsyne, udruste; levere, sørge for, skaffe; yde; udstyre, møblere. **furnisher** udruster; leverandør.
furniture (e) udstyr(else), udrustelse; inventarium, bohave; tilbehør, rekvisiter.
furolles (f) f pl, blaalys(blink).
furon (f) m, (zool.) fritterunge.
furoncle (f) m, blodbyld.
furore — (t) Furore f — (e) sensation — (f) fureur f.
furrier (e) pelsverkshandler, buntmager. **furriery** pelsverk(shandel), buntmagerforretning.
furrow (e) fure. **furrowy** furet.
furry (e) pelsklædt; (bestaaende) af pelsverk.
Fürsorge (t) f, forsorg, omsorg.
fürsorglich (t) forsynlig.
Fürsprache (t) f, forbøn. **Fürsprecher** m, talsmand.
Fürst (t) m, fyrste.
fürsten (t) ophøie til fyrste.
fur-stone (e) kjedelsten.
Furt (t) f, vadested.

fra 4 til 17 m. De fleste vandfald er helt eller delvis taget i industriens tjeneste, væsentlig i cellulose- og papirindustrien. Navnet D. har vistnok oprindelig kun betegnet den nederste del af elven mellem Haugsund og Drammen. D. modtager flere betydelige tilløb: Snarumselven (fra Krøderen), Simoa (fra Sigdal), Skotselven (Bingselven) og Vestfosselven (fra Ekeren) etc. Gjennem D. nedfløtedes der i 1905 548045 tylvter tømmer; heraf var 120288 tylvter skurtømmer og resten, eller 427757 tylvter, slibe- og cellulosetømmer. D. var tidligere meget fiskerig.

Dramsfjorden (Drammensfjorden) kaldes den ca. 28 km. lange fjord, der fra Kristianiafjordens ytre brede bassin skjærer nordover og senere nordvestover mellem Hurumlandet i øst og Svelviklandet i vest ind til Drammen og Lierstranden. Den deles ved den fra Hurumlandet fremspringende høie sandmæle «Ryggen» i en ytre, ca. 10 km. lang og 1—2½ km. bred forholdsvis grund del, og en indre ca. 18 km. lang og gjennemsnitlig ca. 3 km. bred dybere del. Det ytre og indre bassin forbindes ved den trange og grunde Svelvikstrøm. D. holdes om vinteren aaben for skibsfart. Den danner grænsen mellem Jarlsberg og Larvik og Buskerud amter. I D. foregaar laksefiske og i dens ytre del et ganske godt sildefiske.

Dramsvasdraget (Drammensvasdraget) er fællesbenævnelsen paa hele det store og udstrakte vandsystem, bestaaende af mægtige elve og store vande, der efterhvert samles i Dramselven (s. d.). Vasdraget har et nedslagsdistrikt paa 17342 km.² og samler i sig Valdres', Hallingdals, Eggedals, Hadelands og Ekers vidtforgrenede vandsystemer. D. dannes af følgende hovedvasdrag: 1. Etna, Dokka, Randsfjord, Randselv, Tyrifjord; 2. Valdresvasdraget (Begna), Sperillen, Aadalselven; 3. Hallingdalsvasdraget, Krøderen, Snarumselven; 4. Eggedalsvasdraget, Soneren, Simoa; 5. Ekeren, Vestfosselven. D. er et af de i industriel henseende bedst udnyttede; der fandtes i 1905 bl. a. i drift langs dette vasdrag 2 papirfabriker, 15 træsliberier, 7 cellulosefabriker med en arbeidsstok paa mellem 40 og 240 arbeidere ved hver fabrik. Angaaende fløtningsforholdene, se under Dramselven.

Drance *[drãs]*, se Dranse.

Drangar, Nordvest-Island, mægtige fjeldtoppe, som fra Hornstrandir strækker sig ud i Ishavet. Paa gaarden D. i nærheden levede Grønlands første opdager Erik den røde.

Drangedal, herred i Bratsberg amt, 1054.85 km.² med 4006 indb. (1900); 4.0 pr. km.²; ligger i n.v. f. Kragerø omkr. Tokevandene. Herredet, der er et indlandsherred, har et gjennemgaaende, mod n.v. førende dalføre, der er opfyldt af store vidtforgrenede vande (Bjaarvand, Øvre og Nedre Tokevand m. fl.) og vasdrag. Fjeldene naar op til 1000 m. Samlet areal ferskvand 53 km.² Af arealet er forøvrigt 20.3 km.² aker og eng, 764 km.² skog, 270.5 km.² udmark snaufjeld, indsjøer og myr. Den væsentlige del af det dyrkbare jordsmon ligger i hoveddalførets øvre del. Fædriften er af stadig voksende betydning, og der findes tildels meget gode fjeldbeiter. Skogdriften er af væsentlig betydning, og skogen, hovedsagelig naaleskog, er meget veksterlig. Inden herredet er gjort forskjellige jernmalmfund, der dog ikke har ført til drift. Hovedveien mellem Kragerø og Telemarken (Nissedal og Kvitesedid) fører gjennem herredet. Paa Tokevandene gaar dampskibe. Inden herredet er der 2 sparebanker, D. sparebank og Tørdal sparebank, begge oprettet 1865. Antagen indtægt (1906) 610400 kr., formue 4613000 kr.

Drangeid, en landsbymæssig bebygget husklynge ved Grisefjorden, straks n.f. Flekkefjord. 39 huse med 194 indb. (1900). Flekkefjordbanen gjennemskjærer husklyngen.

Drangiāna, gammel pers. provins, ved grænsen af det nuværende østlige Persien og s.v.-lige Afghanistan, omgivet af Arachosien, Gedrosien, Carmanien og Arien (jfr. kartet bd. I, sp. 203—04). D. blev erobret af Alexander den store og senere (ca. 130 f. Kr.) af sakerne; det kaldtes da Sakastān (nu Seīstān).

Drank er et biprodukt ved brændevinsbrændingen (jfr. Destillation). Raaemnet for denne er korn og poteter, hvis stivelse ved gjæring omdannes til alkohol, som afdestilleres. Den tilbageblevne vellingagtige masse kaldes d., der efter sit raaemne er potet-d., rug-d., byg-d., mais-d. Udmerket fodermiddel, eggehviderigt, letfordøieligt og appetitligt, skikket især til fedning; i begrænsede mængder og frisk tilstand ogsaa for melkedyr.

Drankerasyler er kursteder for alkoholister, hvor disse afvænnes og under planmæssig paavirkning vænner sig til orden og regelmæssigt arbeide. I almindelighed indlægger patienten sig frivillig; om nytten af tvangskure, hvortil lovgivningen, bl. a. i Norge, tildels hjemler adgang, er der nogen tvil. Behandlingen varer fra 9—18 maaneder, tildels længere; stundom ser man allerede gode resultater efter 6 maaneder. Omtr. halvparten af de behandlede regnes vedvarende at antage afholdne livsvaner. Den norske lægeforening fik 1908 statsbevilgning til forsøgsdrift af en anstalt ved Ørje, den i ca. 18 aar af dr. W. Holm ved Hamar drevne anstalt blev samme aar nedlagt.

Drankergalskab, se Delirium.

Drankersyge, se Alkoholisme.

Dranse el. Drance *[drãs]*. 1. D. de Savoie, elv i Frankrige, depart. Haute-Savoie, falder i Genfersjøen. 50 km. lang. — 2. D. du Valais, elv i Schweiz, kanton Wallis, dannes af D. de Bagnes og D. d'Entremont og falder ved Martigny ud i Rhone. 45 km. lang.

Drapa (rettere draapa), gamle isl. og norske, kunstig byggede lovkvæder over konger og høvdinger. I videre forstand betegnes ved d. ethvert digt med omkvæd (stev).

Drapé, herretøi vævet af kamgarn og appreteret som klæde (med luv).

Draper *[drēpə]*, Henry (1837—82), amer. naturforsker, var opr. fysiolog, blev senere astrofysiker og har hovedsagelig beskjæftiget sig med studiet af fiksstjernernes spektra. Hans enke har oprettet H. D. memorial, der tilhører Harvard college observatory i Cambridge, Massachusetts, og benyttes til spektralfotografiske studier.

Draphavre, se Hestehavre.

Draper *[drēpə]*, John William (1811—82), eng.-amer. fysiolog og kemiker, professor i kemi ved universitetet i New York, arbeidede paa fotokemiens omraade og opfandt titonometret til maaling af lysets kemiske virkninger. Størst ry har han dog vundet ved sine verker «History of the intellectual development of Europe» (1862; d. overs. ved A. Thorsøe 1875) og «History of the conflict between religion and science» (1874, udkommet i en række oplag; t. overs. 1875); skrev desuden en række andre historiske, kemiske og fysiologiske skrifter.

---

furte — ⓣ maulen — ⓔ sulk — ⓕ bouder; faire la moue.
furten — ⓣ mürrisch, verdriesslich, beleidigt — ⓔ sulky — ⓕ maussade, morose.
further ⓔ fjernere; bortre, videre, yderligere; længere; (vb) fremme.
furtherance ⓔ (for)fremme(lse).
furthest ⓔ fjernest, længst.
furtif ⓕ, **furtive** ⓔ stjaalen, hemmelig.
furu — ⓣ Kiefer, Föhre f — ⓔ (Scotch) fir; (træsorten) pine(-wood); red deal — ⓕ pin; (-ved, -tømmer) (bois de) sapin m.
furuncle ⓔ blodbyld.
fürwahr ⓣ i sandhed, sandelig.
Fürwitz ⓣ m, nysgjerrighed, nyfigenhed; næsvished. **fürwitzig** nysgjerrig, nyfigen; næsvis.
Fürwort ⓣ n, forbøn, intervention; pronomen.
fury ⓔ raseri; furie.
furze ⓔ tornblad.
fusain ⓕ m, hvidbøk; kul(tegning).
fuse ⓔ smelte.
fuseau ⓕ m, ten; kniplepinde.
fusee ⓔ, **fusée** ⓕ f, spindel (i ur); brandrør; ⓔ ogs. cigartænder; flint, kort musket; ⓕ ogs. tenfuld; (volante) raket.
fuséen ⓕ m, raketkaster.
fusel — ⓣ Fusel m — ⓕ riquiqui m.
fuselé ⓕ tenformig.
fusentast — ⓣ Schwindelkopf, Leichtfuss m — ⓔ hare-brained

Draperi el. d r a p ē r i n g (fr.), beklædning, foldekast ved klædning, enhver kunstnerisk prydelse med stoffe, f. eks. af et værelse, en hal, et teater o. l.; d r a p ē r e, beklæde, fremstille klædning (i kunsten).

Drapeyron *[drapærō']*, L u d o v i c (1839—1901), fr. geograf og historiker, udgav fra 1876 af tidsskriftet «Revue de géographie». Har i flere verker behandlet Frankriges historie i middelalderen.

Dra'stica, meget sterkt virkende afføringsmidler.

Dra'stisk (græ.), sterkt virkende; heraf d r a s t i c a (s. d.).

Drau (Drava, Drave), bielv til Donau, kommer fra Toblacher Feld i Pusterdalen, Tirol, 1192 m. o. h., gaar gjennem Kärnten og Steiermark, danner derpaa grænsen mellem Ungarn i n. og Kroatien og Slavonien i s. og falder lidt nedenfor Esseg ud i Donau. 749 km. lang. Dens bredde er ved mundingen 320 m. og dens dybde 6.5 m., saa at den kan befares med dampskibe indtil Barcs (151 km.). Dens vigtigste bielve er fra venstre Isel og Mur og fra høire Gail.

Draug (oldn. *draugr*) betegner i den norrøne litteratur dels den afdøde, som har sin bolig i graven (d. s. s. oldn. *haugbúi*), dels en gjenganger. I nutidens norske folketro er d. dels et gjenfærd af en druknet, dels en personifikation af de paa sjøen omkomne. Han tænkes i Nordland som en fisker i skindklæder, men uden hoved. Han seiler i en halv baad, og ligesom nøkken tuder han, naar nogen skal drukne. Han holder gjerne til i baadnøstet og eier evne til at omskabe sig, f. eks. til en sten med tang paa.

Draumkvæde, en norsk, middelalderlig folkevise, som skildrer en vision eller et syn af det hinsidige. Olav Aasteson (eller Aakneson) bliver i julehelgen henrykket til dødsriget, hvor han færdes i 13 dage og ser de grufulde pinsler, hvormed de forskjellige synder straffes, samt hører paa den foreløbige dom over sjælene. D. er kun fundet i Telemarken og første gang optegnet ved midten af 19 aarh. D. er et led i middelalderens rige visionslitteratur. Dets nærmeste grundlag er den holstenske bonde Gottskalks syn i julen 1187 og den eng. jordbrugsarbeider Thurchils syn i 1206. Det viser sammenhæng med det islandske digt Sólarljóð, hvis forbillede det vistnok har været, og med en ligvaagesang *(dirge)* fra Nordengland. Ifølge Moltke Moe er D. digtet i Northumberland i første halvdel af det 13 aarh. og paa oldnorsk sprog. D. er et digterverk af høi rang og udmerker sig ved en egenartet kraftig og udtryksfuld poetisk diktion og ved sin sammenhobning af gribende og storslagne billeder. Thv. Lammers har ofte sunget D. paa tournéer rundt i landet. «Forening for norsk bogkunst» udgav 1904 D. (tekst ved Moltke Moe), ypperlig illustreret af Gerhard Munthe.

Draupnir hed Odins guldring, fordi der hver 9de nat «dryppede» 9 ligesaa tunge ringe af den. Den er smedet af dvergen Svidre (s. d.) og blev lagt paa Balders baal, men omtales dog ogsaa senere som værende i Odins eie.

Drava, Drave, se D r a u.

Dravāt, kastevind med torden og lynild; nu lidet brugeligt uden som overført: puf, stød, slag, der bringer en til at vakle.

Dravīderne udgjorde sammen med kolarerne o. a. den urbefolkning som arierne forefandt ved sin indvandring i Indien. Medens de kolariske folkestammer blev undertvunget og for en væsentlig del assimileret med arierne, saa der nu kun findes spredte rester af dem i det midtre og nordlige Indien, har d. i stor udstrækning hævdet sin eksistens og bevaret sine særegne sprog; dog har de ikke kunnet undgaa en tildels sterk paavirkning af den ariske kultur. De har sit tilhold fornemmelig paa Dekanhalvøen (s. for Vindhya-fjeldene og elven Narbada). De har tæt, kruset haar, hudfarven er sort som negernes, og de har tykke læber, men forøvrigt er trækkene snarere europæiske. — De d r a v i d i s k e s p r o g, der tales af tilsammen henved 50 mill. mennesker, er indbyrdes temmelig forskjellige, ligesaavel som de grader af kultur, de giver udtryk for. Medens enkelte helt har manglet skrift, indtil de kristelige missionærer skaffede dem en, er andre i besiddelse af en gammel litteratur. Den betydeligste litteratur finder man inden tamil-sproget (tamulisk eller malebarisk), fra sydspidsen af Indien til egnene om Madras. Litteratursprog er ogsaa det saakaldte telugu (som bl. a. tales omkr. Haidarabad), det kanaresiske (ved sydvestkysten) og malayālam-sproget (i det vestlige Kerala, d. v. s. Malabar-kysten fra Mangalore til Trivandrum). Alfabeterne i disse sprog er afledet fra sanskrit-skriften (devanāgarī), og i ordforraadet stammer adskilligt fra sanskrit; men i grammatisk henseende er de særegne, de er bl. a. agglutinerende, de grammatiske forhold udtrykkes ved suffikser, der føies til stammen, betegnelsen for pluralis anbringes mellem suffikserne og stammen etc.

Dravle kaldes i Norge melk som er kogt saaledes, at osten har skilt sig fra vallen. Navnet er urgammelt (gjenfindes i græsk), men er kun bevaret i norsk.

Drawback *[drå'bæk]* (eng.), toldrestitution, er den tilbagebetaling paa indførselstolden for et udenlandsk raastof, man i visse tilfælde erholder ved udførsel af den vare, som deraf er produceret. Meningen med at yde d. er at modvirke den økonomiske ulempe, at et raastofs forædling i indlandet hindres ved en ilagt toldsats. D. kan ogsaa komme til at virke som en udførselspræmie. Da det nemlig som regel vil være vanskeligt eller upraktisk at søge fastslaaet i en toldtarif, hvor meget raastof der i det enkelte tilfælde indgaar i det forædlede produkt, vil d.s størrelse maatte ansættes mere eller mindre vilkaarlig og undertiden for rummelig. Kan saa en fabrikant ved forbedret fremstillingsmetode eller produktion i stort indspare noget paa raavaren, vil dette komme ham tilgode ved udførselen og i tilfælde give ham et forsprang i konkurrancen. For at hindre misbrug af d. derved, at en fabrikant benytter indenlandsk raavare, hvoraf ingen told er betalt, ved fremstillingen af den udførte vare, for hvilken en toldrestitution ydes af staten, fordres der i flere lande bevis for, at udenlandsk raavare i saadanne tilfælde virkelig er kommet til anvendelse. I Norge tilstaaes d. for en række varer paa vilkaar, som bestemmes af finansdepartementet.

Drawing-room *[drå'iŋrūm]* (eng.), modtagelsesværelse. D. (el., som benævnelsen under Edward VII er, c o u r t) er den ceremonielle modtagelse, hvor de damer møder, som skal presenteres ved det eng. hof. Tilsvarende modtagelse for presentation af herrer kaldes l e v é e.

Drayton *[drētən]*, M i c h a e l (1563—1631), eng. digter, har skrevet hyrdedigte, historiske digte, som skildrer borger-

(harum-scarum) fellow, mad-cap — (f) étourdi, écervelé m.
fusibilité (f) f, **fusibility** (e) smeltelighed.
fusible (e) & (f) smeltelig.
fusiform (e), **fusiforme** (f) tenformig.
fusil (e) let musket.
fusil (f) m, gevær; bøsse; (pl) soldater, skyttere, jæger; hvæssestaal; vom, skrot.
fusilier (e) & (f) m, musketer; (e) ogs. (nu) soldat med bjørneskindshue, grenader.
fusillade (f) f, salve, geværild; skydning.
fusiller (f) skyde, fyre paa; bryne, hvæsse.
fusillette (f) f, (liden raket.
fusion (e) & (f) f, (sammen)-smeltning, flydende tilstand.
fusionnement (f) m, sammensmeltning.
fusionner (f) sammensmelte, forene.
fusk — (t) Pfuscherei f — (e) cribbing, cogging; cheating; bungling — (f) bousillage m.
fuske — (t) pfuschen — (e) (i) dabble in, bungle at; (paa skolen) crib, cog; (en i haandverket) spoil one's trade — (f) (med) bousiller, gâcher (qc); se mêler (un peu) de qc; (en i næringen) entreprendre sur le métier (aller sur les brisées) de q.
fusker — (t) Pfuscher m — (e) dabbler, bungler, smatterer — (f) bousilleur; gâcheur; charlatan m.

krigen, en ballade om slaget ved Azincourt og en i alexandrinere affattet beskrivelse af England, «Polyolbion».

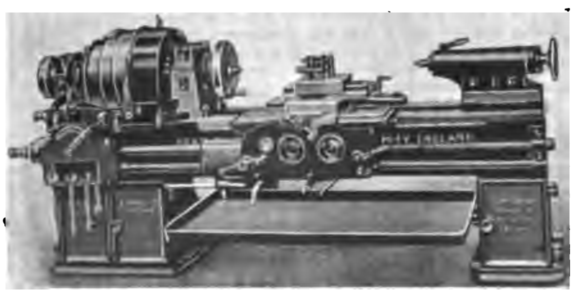
Dreadnought *[dre'dnåt]*, eng. panserskib, det første af en ny type, bygget efter de erfaringer, som engelske sjøofficerer erhvervede sig ombord i de japanske skibe under sidste krig, der fastslog de store panserskibes overlegenhed. Det løb af stabelen 10 feb. 1906 og maaler omtr. 19 000 tons. I D. er gjennemført mange nye idéer, der er saaledes taget særligt hensyn til sprængning af granater under vandet og til undervandsminer. D. har 2 ror og 4 skruer, som drives af turbiner; de 18 kjedler er indrettet saavel til fyring med kul som med flydende brændsel. Armeringen bestaar af 10 stkr. 30.5 cm. kanoner, hvis projektiler paa omtr. 4500 m.s afstand gjennembryder 40 cm. panser, en mængde antitorpedobaadsskyts og en sterk torpedoarmering. — England har allerede 6 skibe af samme type under bygning, og alle de store sjømagter følger efter med skibe helt op til 21 000 tons.

Drecht, elv i Holland, prov. Holland og Utrecht, danner med Krumme-Mijdrecht Amstel. Siden 1824 er den seilbar for store elveskibe.

Dreie (sjøudtr.), 1. løbe, om hyre, liggedage m. m., «hyren dreier», 2. svinge ud af kursen, især m e d vinden; i denne betydning sedvanlig d. a f. D. b i, d. til vinden, lægge bidevind.

Dreier, F r e d e r i k H e n r i k H e n n i n g s (1827—53), d. forfatter og politisk agitator. D.s arbeider angriber det bestaaende samfund og dets institutioner; han regnes for socialismens første litterære forkjæmper i Danmark.

Dreierbænk, en verktøimaskine, hvor arbeidsstykket bearbeides af et spaandannende staal, medens det roterer, som regel om en horisontal akse. Arbeidsstykket fastspændes da enten til en skive, fæstet til en aksel (d.-s p i n d e l e n), som er lagret i en «s p i n d e l d o k k e», eller fastspændes mellem en til skiven fæstet spids og en anden spids anbragt i en «p i n o l d o k k e». Begge dokker hviler paa et stativ, bestaaende af to længdebjelker eller v a n g e r, der hviler paa to bukke el. fire ben. Spindeldokken er fastboltet til vangerne, men pinoldokken kan forskyves langs samme og fastspændes i passende afstand efter længden af arbeidsstykket, som fastspændes ved, at pinolspidsen kan forskyves aksielt i dokken og fæstes. Arbeidsstykket bringes til at rotere, enten ved at arbeideren bevæger en trædeplade, som er forbundet med en vevtap paa en snorskive, som ved en snor driver d.-spindelen, eller

Almindelig moderne dreierbænk.

Revolver-dreierbænk.

denne er forsynet med et remhjul, som drives ved rem fra en mellemaksel (transmissionsaksel), som selv drives fra en kraftmaskine ved forskjelligartet arbeidsoverføring. Remhjulet kan for forandring af hastigheden være formet som en trappeskive (s. d.), som kan være løs paa akselen, saa bevægelsen enten kan overføres direkte til akselen, ved at skiven tilkobles, eller gjennem tandhjul og en i dokken lagret hjælpeaksel. Fæstes arbeidsstykket ved bolter direkte til skiven, kaldes denne en p l a n s k i v e, har skiven radielt forstilbare bakker for fastspænding, kaldes den en b a k s k i v e. Skiven kan ogsaa ved smaa arbeidsstykker erstattes med en patron (s. d.), som kan være selvcentrerende, saaledes at arbeidsstykkets akse falder sammen med omdreiningsaksen. Anvendes dreining «mellem spidser», maa arbeidsstykket medtages under omdreiningen af en til skiven fæstet m e d b r i n g e r t a p, som ved cylindriske arbeidsstykker samvirker med et paa samme fastskruet m e d b r i n g e r h j e r t e. Det spaandannende dreierstaal kan enten føres frit af arbeideren og understøttes da kun af et stilbart anlæg paa stativet (ved dreining af træ og blødere metaller), eller det er anbragt i en s u p p o r t (s. d.), som har føring paa vangerne og kan forskyves langs dem. Den har flere slæder, saa staalet kan bevæges lodret omdreiningsaksen ved dreining af plane flader, parallelt samme ved dreining af cylindriske flader og efter en bestemt kurve ved dreining af andre omdreiningslegemer. Supportens slæder kan bevæges ved haandkraft ved hjælp af skruer med sveive eller af maskinen selv ved overføring ved tandhjul fra spindelen og enten gjennem en foran vangerne lagret skruespindel (ledeskrue) for forskyvning langs vangerne eller en ved siden af samme lagret glat aksel, hvorfra bevægelsen ogsaa kan overføres til supportens tverslæde. Ved moderne d. kan den hastighed, hvormed staalet automatisk bevæges i forhold til arbeidsstykket, forandres betydelig ved ind- og udkobling af tandhjul anbragt i maskinen. Supporten kan ogsaa have et svingbart revolverhoved med flere staal, som efterhvert kommer til anvendelse, og d. kaldes da r e v o l v e r b æ n k. [Saadanne benyttes til massefabrikation af arbeidsstykker og kan arbeide fuldstændig automatisk, saa de selv skifter staalene ved dreining af revolverhovedet og fremmater (fremskyver) emnet etc. Har d. en meget stor fastspændingsskive, planskive

---

fuskeragtig — (t) pfuscherhaft — (e) bungling, unworkmanlike — (f) bousillé, gâché.

Fuss (t) m, fod, ben; stil, vis, manér. **F.bank** f. skammel. **F.-boden** m, gulv. **F.fall** m, knæfald. **f.fällig** knælende. **F.gestell** n, fodstykke, piedestal. **F.-gicht** f, podagra. **F.tritt** m, spark; fodtrin.

fuss (e) kvalm; (gjøre) ophævelser, væsen; kave, vimse.

fussen (t) faa fodfæste; (auf etw) støtte sig til.

Füssling (t) m, strømpefod.

fussy (e) stundesløs, opskjørtet, i vinden.

fust (e) søileskaft; muggen luft (smag); mug(genhed).

fustage — (t) Fass n — (e) cask, barrel — (f) futaille f, fût m.

fustet (f) m, sumak-, paryktræ.

fustian (e) bommesi; engelsk læ(de)r; tætvævet bomuldstøi; bombast(isk).

fustic (e) gultræ, fisèttræ, ungarsk gulspaan.

fustigation (f) f, kagstrygning.

fustiger (f) kagstryge, piske.

fustiness (e) mug(genhed).

fusty muggen.

fut — (t) Pfuff m; (det er f. i ham) er hat den Rummel los, er ist ein Teufelskerl — (e) puff; spunk — (f) (il a) du chien.

fût (f) m, skaft, skjæfte, haandtag; fod (paa stage); (vin)fad, fustage; (orgel-, tromme)kasse.

futaie (f) f, (haute) tømmerskog.

(2—3 m. diameter), fastboltes spindeldokken direkte paa en fundamentplade, hvorpaa supporten anbringes paa særskilt stativ. Planskiven kan ogsaa være anbragt paa den øvre ende af en vertikal aksel, og staalet anbringes da som ved en høvelmaskine (s. d.) i en support forskyvelig langs en vertikalt forstilbar tverbjelke ovenover planskiven.

Dreiereb (sjøudtr.), taug eller kjetting, som merseraaen hænger i; i enden af d. er fæstet en tre- eller firskaaren talje, mersefaldet.

Dreierhaandverket, som i ældre tid nød en vis anseelse (betegnelsen «kunstdreier»), er for tiden som selvstændigt haandverk i tilbagegang. Der er et ret betydeligt antal arbeidere, men disse øver sit fag uden haandverksborgerskab og uden selvstændigt verksted. De egentlige dreiermesteres antal er overmaade begrænset. Faget øves væsentlig i forbindelse med paraply- og trævarefabriker, forsaavidt som det ikke fuldstændig er optaget i andre bedrifter, som før var fagets hovedkunder.

Dreierstaal, verktøi, staal med skjærende eg til dreining, se S t a a l.

Dreieskive (tekn.). 1. Et til en lodret aksel befæstet bord, som anvendes ved formning af pottemagerarbeider. D. har, som det fremgaar af ægyptiske fund, været kjendt fra meget gammel tid. Under d. bærer akselen en «sparkeskive», som arbeideren kan sætte i gang med foden. — 2. En jernkonstruktion lig en bro, der hviler paa en tap under midten og understøttes af smaa hjul ved hver ende. D. anvendes for at vende lokomotiver helt omkring paa endepunkterne for deres rute. En d. ligger nedsænket i en rund fordybning i marken, der begrænses af en ringmur. Ovenpaa d. ligger et jernbanespor, der under en bestemt stilling af d. danner en umiddelbar fortsættelse af et jernbanespor paa marken, hvorover lokomotivet kjører ud paa d., som derpaa med haandkraft dreies rundt, indtil lokomotivet er vendt omkring. — Paa begge sider af en d.s bro er der oftest udbygget et gulv, som danner en fuldstændig overbygning over den runde fordybning i marken, idet broen med dens udbygninger tilsammen danner en rund skive.

Dreiesyge, en hyppigst hos faaret, sjeldnere hos kvæget og gjeden forekommende hjernelidelse, som skyldes tilstedeværelsen af en blæreorm, kvæsen *(coenurus cerebralis,* se B æ n d e l o r m) i hjernen, hvor den ved tryk paa hjernevævet fremkalder eiendommelige tvangsbevægelser, cirkelbevægelser, dreiebevægelser, deraf navnet, eller endog kramper. Lidelsen, der som regel er uhelbredelig og dødelig, erhverver faarene sig paa græsgangene, særlig i fugtige aar, ved at optage bændelormeg fra de med «kvæsebændelorm» beheftede faare-, eller schäferhunde.

Dreietaarn, pansret kanonhus. hvori er indstalleret én à to kanoner. Taarnunderlaget med dreiningsmekanisme beskyttes ombord i krigsskibe af en pansercylinder, barbetten, der gaar ned til og hviler paa panserdækket.

Dreiherrnspitz, en 3505 m. høi top i Hohe Tauern, paa grænsen mellem Salzburg og Tirol.

Dreil, et diagonalvævet tæt tøi af lin eller hampegarn, ofte mønstret i simple retlinjede mønstre. Det bruges til dækketøi, haandklæder o. s. v. Væves nu ogsaa af bomuld.

Dreining, se D r e i e r b æ n k.

Drejer, S a l o m o n T h o m a s N i k o l a j (1813—42), d. botaniker. Blev 1838 docent i botanik ved veterinærskolen og udfoldede i sin korte levetid en omfangsrig og værdifuld videnskabelig forfattervirksomhed. Skrev saaledes en skildring af de nordiske stargræs, en haandbog i floraen om Kbh. og en fortrinlig «Lærebog i botanisk terminologi og systemlære». St. St. Blicher viede D. et mindedigt. Han regnedes for den betydeligste botaniker i sit slegtled.

Drejø, sydfynsk ø, 7 km. n. f. Ærø, 4.1 km.² med 368 indb., ved en smal tange («Drejet», deraf øens navn) delt i en østlig og en vestlig del, hvilken sidste kaldes «Skoven», skjønt D. er skogløs; den skal i middelalderen have havt skog og kronvildt.

Drengsfoss, vandfald (5.5 m.) i Ottra, Valle herred, Sætersdalen.

Drentein, A l e x a n d e r R o m a n o v i t s j (1820—88), rus. general og statsmand, blev 1867 generaladjutant og præsident for en kommission til reorganisation af den russiske hær. Under den russisk-tyrkiske krig 1877—78 førte han kommandoen over reservearméen. Overtog 1878 ledelsen af det høiere politivæsen i hele Rusland efter general Mesenzews mord, blev senere medlem af rigsraadet og 1881 generalguvernør i Kiev.

Drenthe el. D r e n t e, prov. i den nordøstlige del af Holland, paa grænsen af Tyskland. 2633 km.² med 162 141 indb. (1904). D. er den daarligst befolkede provins i Holland, overfladen er jevn, og det høieste punkt naar kun 16 m., jordbunden bestaar af rullestensgrus, dækket af hedevegetation, saa over halvparten er uopdyrket. Af elve haves kun Hunte i nord, men landet har flere store kanaler, som Nord-Willems-kanalen mellem Meppel og Groningen; fra denne udgaar Hoogeveensche kannal og Oranjekanal. Hovedstaden er Assen, men den vigtigste by er Meppel.

Dre'panon, navn paa flere byer i oldtiden, særlig en by paa Siciliens nordvestkyst (nu Trapani, s. d.), havnestad for Eryx, vigtig i de puniske krige (sjøslag 249, i hvilket karthagerne slog romerne under P. Claudius Pulcher).

Dresden, by i Tyskland, hovedstad i kongeriget Sachsen, ligger paa begge sider af Elben, som her optager to smaa bielve; 516 996 indb. (1905). Byen bestaar af Altstadt og Friedrichstadt s. f. elven og Neustadt og Antonstadt n. f. den samt desuden af talrige forstæder; det er ved indlemmelse af disse, at byen i de sidste aar er gaaet saa sterkt fremad, at den nu er Tysklands fjerde by (efter Berlin, Hamburg og München); i 1900 var folketallet bare 396 000. Over elven gaar der, foruden en jernbanebro, 5 alm. broer, hvoraf den ældste og mest berømte er Augustusbroen (bygget 1727—31). I Altstadt er den største trafik, og her ligger ogsaa de fleste offentlige bygninger. Fra den vældige nye hovedbanegaard fører mod nord den livlige Pragerstrasse og dens fortsættelser See- og Schlosstrasse forbi det gamle torv og det kgl. slot til Elben ved Augustusbrücke. Langs Elben er den vakre «Brühlske terrasse» og i nærheden ligger der en mængde vakre offentlige bygninger, bygget dels i renaissancestil, dels i barokstil. Bekjendte bygninger i barok er den katolske hofkirke (den sachsiske kongeslegt er i modsætning til folket katoliker); kirken staar i for-

---

futaille Ⓕ f, (vin)fad, fustage.
futaine Ⓕ f, olmerdug.
futé Ⓕ fiffig. lur.
futée Ⓕ f. kit.
futile Ⓔ & Ⓕ intetsigende, tom; Ⓔ ogs. unyttig, forgjæves.
futilité Ⓕ f, ubetydelighed, tomhed; bagatel; (pl) humbug, tant.
futility Ⓔ unytte.
futsch Ⓣ væk, fortabt, færdig.
Futter Ⓣ fór.
futteral — Ⓣ Futter(al)n n — Ⓔ case, casing — Ⓕ étui, fourreau m, gaine f.
füttern Ⓣ fóre. **Füttern.** n, fóring.
Fütterung Ⓣ f, fór(ing).
futtock Ⓔ (sjøudtr.) sitters, oplænger.
futur Ⓕ (m), **future** Ⓔ fremtidig, (til)kommende, vordende; fremtid; Ⓕ ogs. tilkommende, kjæreste.
futurity Ⓔ fremtid(ighed); fremtidig begivenhed; det fremtidige.
fuyable Ⓕ uundgaaelig.
fuyant Ⓕ flygtende; som taber sig i det fjerne.
fuyard Ⓕ m, flygtning.
fuz Ⓔ fyge, gyve; flygtige, støvagtige partikler, gyv. **fuzzy** let og svampet; støvagtig; dunet; morken.
fy — Ⓣ pfui! — Ⓔ fy (upon you)! (fy for) shame! — Ⓕ fi donc!
fyge — Ⓣ stieben; stöbern — Ⓔ drift; rush — Ⓕ voler en forme de poussière: tourbillonner.
fyld — Ⓣ Füllung f, Füllsel n;

bindelse med det kgl. slot, som i den berømte «Grünes Gewölbe» indeholder Europas største samling af ædelstene. Kirken ligger paa den ene side af Teaterpladsen. Paa den modsatte ligger den kgl. opera, bygget 1871—78. En tredje side af pladsen optages af det storartede museum, som indeholder det berømte «Dresdenergalleri»; dette har omtr. 3000 malerier og er særlig rigt paa verker af den italienske skole (Rafaels Sixtinske madonna). Paa bagsiden af museet ligger «Zwinger», flere paviljoner forbundet ved gallerier og omsluttende en stor rektangulær plads. I Neustadt ligger det kgl. skuespilhus og flere ministerier; desuden findes her i det saakaldte japanske palads det store kgl. bibliotek (400 000 bd.). Som i alle tyske byer er der mange «Denkmäler», her mest af sachsiske konger. Der er flere vakre parker, især maa nævnes Grosser Garten s.ø. f. Altstadt. D. er en vakker by, som er meget besøgt af fremmede (300 000 om aaret). — Hovednæringsvei er industri, hvoraf næsten 50 pct. af indb. lever. Der er jernstøberier og maskinfabriker; der fabrikeres tekniske og videnskabelige instrumenter, der er ølbryggerier, bogtrykkerier etc. Handelen er meget livlig, der findes mange banker (D. bank, en af Tysklands største); der er stor trafik paa elven, og mange jernbanelinjer løber sammen i byen. Der er fuldt op af høiskoler og skoler, saaledes en teknisk høiskole (ofte norske studerende), et kunstakademi, et musikkonservatorium, handelsakademi, veterinærhøiskole, kadetskole o. s. v. Her fuldførte Ibsen «Keiser og galilæer» (1873), erindret af Dresdens Lit. Verein ved en mindetavle paa nr. 22 Wettiner Strasse, opsat 20 mars 1908. Byen er sæde for landets administration, for gesandtskaber og konsulater (deriblandt norsk); endelig maa nævnes, at D. er en stor garnisonsby. — Omegnen er vakker, særlig mod syd langs Elben («Sachsisk Schweiz»). — D., hvis navn er af slavisk rod, nævnes først omkr. 1200. Fra 1485 var D. residens for albertinerne. Johan Georg II (d. 1680) gjorde den til et centrum for kunst, men dens fleste pragtbygninger byggedes af senere fyrster. D. var i 1813 Napoleons vigtigste støttepunkt, og han slog her 26 og 27 aug. de mod ham forbundne hære. (Se planche D r e s d e n.)

Dressel (fr. *trésor*, nedertysk *tresel*, nuværende sv. *drätsel*), middelalderligt navn for skatkammer, skat.

Dressur, d r e s s e r e, opr. oplærelse af et dyr til, væsentlig ved hukommelsens hjælp, paa visse bestemte tegn at foretage bestemte handlinger. Hjælpemidlerne er belønninger som kjærtegn, mad, slikkerier og straffe som sult, pisk o. s. v. I senere tider er for denne art af oplærelse mere og mere benyttet ordet a f r e t n i n g, og d. er gaaet over til at betegne hestens uddannelse for kjøring og specielt ridning. Hjælpemidlerne for denne d., der i sig ogsaa indbefatter en rationel gymnastisk gjennemarbeidelse, er rytterens sæde, schenkler og vegtsfordeling (til siderne, fremad og bagud) samt tøiler, pisk og sporer.

Dreux *[drø]*, by i Frankrige, depart. Eure-et-Loir (Orléanais), ved Blaise, 82 km. v. f. Paris; 8691 indb. (1901). D. har slotsruiner fra 12 aarh. samt huset Orléans gravkapel, hvor bl. a. Ludvig Filip er begravet. Stor tilvirkning af metalvarer og læder. 17 nov. 1870 stod her en blodig kamp mellem franskmænd og tyskere, hvilke indtog byen.

Drev, et tandhjul med liden diameter og lidet omdreiningstal. Det udføres undertiden af sammenpressede raahudplader, hvorved opnaaes lydløs gang.

Drev (sjøudtr.), se D r i v e 1.

Drevet *[drəvœ']*, fr. familie af kobberstikkere, der i næsten 100 aar i Frankrige indtog førerstillingen som portrætstikkere. Slutter sig væsentlig til Nanteuil, men fører kunsten videre. Forbinder den største skarphed og finhed i udførelsen med en hidtil uanet mangfoldighed af toner og realistisk fremstilling af det «stoflige» (kjød. silke, pelsverk). 1. P i e r r e D. (1663—1738) fuldender sin udvikling med Antoine Arnaulds portræt (1696) og naar høiden i sin kunst med portrætet af Colbert (1700). Hans stik varierer med kvaliteten af de malerier, han gjengiver. — 2. P i e r r e I m b e r t D. (1679—1739), søn af foreg. Begynder med stik efter Lebrun, fuldender 1718 det fine «Biskop Fressan knæler for madonna», udfører 1723 Bossuets portræt efter Rigaud, «det ypperligste franske portrætstik», og 1724 portrætet af kardinal Dubois. — 3. C l a u d e D. (ca. 1705—81), nevø af P. D. Noget ringere end de to foreg. Stik efter Lebrun. Medarb. paa pragtverket «Ludvig XV's salving i Reims», udg. 1722.

Drevet arbeide, se D r i v n i n g.

Drevja, flere steder i Norge forek. elvenavn. Særlig nævnes 1. D. i T r y s s i l, en bielv til Ljøra, der s. for Faksefjeld svinger ind i Sverige og danner Vester Dalälf, 2. D. i V e f s e n, der kommer fra det 4.9 km.² store Drevand og falder i Vefsenfjord, ca. 10 km. n. for Mosjøen. Nedslagsdistrikt 178 km.² Ordet d. angives af Ivar Aasen at skulle betegne en bløð masse eller røre, som elvenavn altsaa «den grumsede».

Drevljaner, slavisk folkestamme, i middelalderen bosat i det nuværende guv. Volynien og i Ukraine; blev efter langvarige kampe tributpligtige under russerne og tabte efterhaanden sit folkelige særpræg.

Drews *[druz]*, A r t h u r (1865—), t. filosof, tilhænger af Hartmann, professor ved den tekniske høiskole i Karlsruhe, har skrevet «Die deutsche Speculation seit Kant», «Ed. Hartmanns philosophische System im Grundriss», «Nietzsches Philosophie» (1904), «Die Religion als Selbst-Bewusstsein Gottes» (1906).

Drewsen, J o h a n C h r i s t i a n (1777—1851), d. industridrivende og politiker, fik ved sine talrige landøkonomiske forsøg stor betydning for det danske landbrug. Overtog 1810 Strandmøllen, som han forsynede med dampanlæg og udvidede betydelig; grundlagde desuden en række andre fabriker (oljemølle, fajancefabrik o. a.). D., som var afgjort liberal, kom ogsaa til at spille en stor politisk rolle.

Drewsen, V i g g o (1830—88), d. forfatter af «En livsanskuelse, grundet paa elskov» (1881), «Forholdet mellem mand og kvinde, belyst gennem udviklingshypotesen» (1884) og «Grænser for kønsfriheden» (1888).

Drewsen, V i g g o B e u t n e r (1858—), n.-amer. civilingeniør, opfinder og videnskabsmand, dr. philos., er født i nærheden af Kjøbenhavn. Student 1875. Studerede kemi først under professor Waage, Kra., og siden i flere aar i Tyskland, hvor han tog doktorgraden 1881. Lærer i kemiske fag ved Trondhjems tekniske læreanstalt i 1883. Gik i 1887 over i praktisk teknisk virksomhed og var i fem aar kemiker ved Bøhndalens sulfitcellulose-

---

Füllhaar n; Bettfedern pl; Ausfüllung f — ⓔ stuffing, packing — ⓕ (i mad) farc(issur)e; (fjær-) plume; (haar-) bourre f; (jord-) remblai; (vei-) blocage m.

fylde sb — ⓣ Fülle; (des Gesetzes) Erfüllung f — ⓔ plenty, abundance; the fullness (of time) — ⓕ abondance; plénitude f.

fylde vb — ⓣ füllen; (die Zahl) voll machen; (ein Loch) stopfen; (seilene) schwellen; (12 Jahre) alt sein; (f. til) verschütten — ⓔ fill, replenish; stuff (a goose); charge (your glasses); complete (its second year); put (into casks, barrels); (abs.) take up room — ⓕ remplir (de), combler (un trou, une lacune); (gaas) farcir; (tand) plomber; (vei) remblayer; (helde) verser; enfler (les voiles); gonfler (un ballon); (paa fad) entonner; charger (le poêle); (abs., f. op) tenir beaucoup de place. **fyldekalk** — ⓣ Lückenbüsser m, Flickwort n — ⓔ botch, filling up stuff, expletive, makeweight, garnish, padding — ⓕ remplissage m; (i vers) chevilles f pl.

fylderi — ⓣ Völlerei f — ⓔ swilling, guzzling — ⓕ ivrognerie f.

fyldest: gjøre f. — ⓣ genug thun; (for) ersetzen; (für zwei) arbeiten — ⓔ be satisfactory, up to the mark, (for) serve instead of, replace; be is worth two — ⓕ remplir bien sa fonction; servir bien; (for) tenir lieu de; travailler (pour deux).

DRESDEN

Hofteatret.

Det kongelige kunstakademi.

Fruekirke.

Altmarkt.

En af Zwinger-paviljonerne.
(»Dresdener-galleriet«.)

Det kongelige slot.

Dresden, seet fra Stadt Wien.

fabrik. Drog i 1894 til Amerika, hvor han fremdeles opholder sig. D. har skrevet flere videnskabelige arbeider, bl. a. «Synthese af indigo» (1882), har gjort flere opfindelser og er i besiddelse af mange patenter væsentlig paa cellulose- og papirfabrikationens omraade.

Dreyer, Johan Ludvig Emil (1852—), d. astronom, 1874 ansat ved Lord Rosses observatorium Birr Castle i Irland, 1878 observator i Dublin, 1882 direktør for observatoriet i Armagh, tog doktorgraden ved sin afhandling «Bidrag til bestemmelse af præcessionskonstanten» (Kbh. 1882). D. har navnlig udført mikrometriske observationer af stjernetaager samt foruden et større verk «Tycho Brahe» (1890) skrevet talrige værdifulde afhandlinger i engelske fagskrifter.

Dreyer, Max (1862—), t. forfatter, f. i Rostock, virkede en tid som gymnasiallærer, traadte 1888 ind i «Tägliche Rundschau». Har gjort sig bekjendt ved sine dramaer «Drei» (1892), «Winterschlaf» (1895), «Eine» (1896), «Hans» (1898) og fornemmelig med «Der Probekandidat» (1899), «Der Sieger» (1901), «Das Thal des Lebens» (1903), «Die siebzehnjährigen» (1904) og «Venus Amathusia» (1905). D., der fra først af sluttede sig til de «moderne» bestræbelser, har ved sin fremragende personkarakteristik bidraget til fornyelsen af det tyske lystspil. [Kfr. Arnold, «Das moderne Drama» (1908).]

Dreyer, Waldemar Johan (1853—), d. læge, har udgivet en del populære naturvidenskabelige arbeider: «Danmarks forhistoriske omrids», «Naturfolkenes liv», «Jorden i tekst og billeder» og sammen med Bøving-Petersen «Vor klodes dyr».

Dreyfus *[drœfýs]*, Alfred (1859—), fr. artilleriofficer, f. i Elsass, af jødisk slegt, kom 1893 som kaptein ind i generalstaben. I dec. 1894 blev han af en krigsret dømt til degradation og livsvarig deportation (til Djævleøen ved Cayennekysten) for at have forraadt og solgt militære hemmeligheder (nærmere præciseret i en specialfortegnelse *(bordereau)*, som blev tillagt D.) til en fremmed magt. Overfor denne anklage hævdede D. hele tiden sin uskyldighed, og efter dommen saavelsom under selve degradationsakten (5 jan. 1895) forsikrede han i de mest indtrængende ord det samme. Med undtagelse af hans broder Mathieu D. og nogle af hans aller nærmeste var der imidlertid faa eller ingen, som troede den ulykkelige mand. I 1896 kom imidlertid oberst Picquart (s. d.) i egenskab af chef for generalstabens efterretningsvæsen ved et rent tilfælde underveir med sammenhængen og reiste straks underhaanden krav paa dommens revision ad kommandovei. Da dette blev afslaaet fra generalstabens side, blev «D.-sagen» i det følgende aar aktuel og skabte efterhaanden en bevægelse, som forplantede sig verden over. I slutten af 1897 ledede denne bevægelse ind i Esterhazy-processen (s. d.), som blev umiddelbart efterfulgt af Zola-processen (s. d.) i begyndelsen af 1898. Gjennem disse processer blev det godtgjort, at krigsretten af 1894 havde gjort sig skyldig i en række formelle og reelle feil, ligesom der ogsaa havde fundet aabenbare falsknerier sted, og under trykket af den voldsomme ophidselse, som disse oplysninger fremkaldte, og som truede med at sønderrive alle forhold i Frankrige, blev D.-sagen endelig i sept. 1898 henvist til kassationsretten i Paris (efter en senere bestemmelse til den samlede kassationsret). 3 juni 1899 erklæredes krigsretsdommen af 1894 ugyldig, og sagen henvistes til en ny krigsret i Rennes. D. blev derefter hentet hjem fra Djævleøen, og under uhyre spænding førtes sagen i Rennes i sept. 1899. Til alm. forbauselse dømtes D. atter skyldig, dog «under formildende omstændigheder». Den merkelig motiverede dom opfattedes i alm. som et udtryk for, at krigsretten ikke havde moralsk mod til at trodse alle kjendsgjerninger, men heller ikke havde villet lade den tidligere krigsret i stikken. Regjeringen (præsident Loubet og ministeriet Waldeck-Rousseau) benaadede straks D., og for at faa en ende paa den voldsomme gjæring i landet før den store verdensudstilling vedtoges juni 1900 en lov om alm. amnesti for alle de i D.-sagen kompromitterede. Først 1904 fik D. en ansøgning om ny revision bevilget, og 12 juli 1906 erklærede kassationsretten i de skarpeste udtryk Rennes-dommen ugyldig og D. uskyldig og fastslog og brændemerkede en række ulovligheder og taabeligheder under første og anden proces. D. blev derefter gjenindsat i hæren med majors rang og blev ridder af Æreslegionen, men tog 1908 sin afsked. 4 juni samme aar blev han let saaret ved et attentat. [Litt.: A. Dreyfus, «Cinq années de ma vie 1894—99» (oversat paa de fleste sprog); J. Reinach, «Histoire de l'affaire D.» Paa norsk er D.-sagen behandlet af H. Wiers Jenssen, «Dreyfus og Djæveløen» (Kra. 1898; udkom anonymt), og S. C. Hammer, «Hjem fra Djæveløen» (Kra. 1899).

Dreyschock, Alexander (1818—69), østerr. koncertpianist og komponist, professor ved konservatoriet i St. Petersburg, vakte paa sine talrige reiser stor opsigt ved sin glimrende virtuositet. Pianokompositioner.

Dreyse, Johann Nikolaus von (1787—1867), t. tekniker, grundlagde 1824 en fænghættefabrik og opfandt 1836 det epokegjørende tændnaalsgevær, bagladningsgevær med enhedspatron, d. e. patronen indeholder samlet skarpt, krudt og tændmiddel. Vaabnet indførtes 1840 i den preussiske hær.

Driburg, by i Preussen, i en bjergdal i Teutoburgerwald, med 2702 indb. (1905). Badested med jern- og kulsyreholdige kilder.

Drift bruges geologisk om faste bestanddeles transport med strømmende vand, elve eller særlig havstrømme, f. eks. med Golfstrømmen. De store masser af grus, sand og ler i Nord- og Vest-Europa samt Nord-Tyskland forestillede man sig tidligere sammenskyllet af havstrømme, deraf for disse den overførte betydning d.-formationen. Se Istiden.

Drift (sjøudtr.), d. e. afdrift; se Drive 2.

Driftshemmelighed. En ny fabrikationsmaade o. s. v., som forbedrer produktet eller formindsker driftsudgifterne, er ofte først vundet ved langvarigt arbeide og økonomiske opofrelser. Opfinderen har selvsagt interesse af at kunne bevare sin driftsmaade som en særret for sig i konkurrancen med andre. Samfundet har ligeledes interesse i at tilsige opfinderen en vis retsbeskyttet løn for arbeidet paa industriens udvikling (industriel eiendomsret). Men det er paa den anden side klart, at et ubetinget og ubegrænset monopol for opfinderen vilde være i strid med samfundets behov. Og det vilde heller ikke fra et rent individualistisk synspunkt være begrundet. Thi det arbeide, som skyder blomst i en enkelts opfindelse, er

---

fyldestgjørende — ⓣ befriedigend — ⓔ satisfactory — ⓕ satisfaisant, suffisant.

fyldig — ⓣ voll, stark, fleischig, wohlbeleibt — ⓔ plump; full, complete, copious; (vin) of a good body, rich — ⓕ plein, rond(elet), replet; (udførlig) detaillé, (rig) riche; (vin o. l.) fort.

fyldighed — ⓣ Wohlbeleibtheit, Stärke f; (vinens) Feuer n — ⓔ plumpness osv. — ⓕ corpulence f, embonpoint m; rondeur; ampleur; richesse f.

fylding (i dør) — ⓣ Füllung f — ⓔ panel — ⓕ panneau m.

fyldning — ⓣ Füllen n — ⓔ filling osv.; inflation — ⓕ remplissage; (ballons) gonflement; (tands) plombage m.

Fyn — ⓣ Funen n — ⓔ (the island of) Funen — ⓕ la Fionie.

fynd — ⓣ Nachdruck m — ⓔ emphasis, pith — ⓕ force, énergie, vigueur; (i foredrag) emphase.

fyndig — ⓣ nachdrücklich, bündig — ⓔ pithy, emphatic — ⓕ énergique; vigoureux; emphatique.

fyr I — ⓣ Bursch, Kerl m — ⓔ fellow, chap — ⓕ garçon, compagnon, compère; type; (fiffig) malin, finaud; (lystig) gaillard m.

fyr II — ⓣ Feuer n — ⓔ fire — ⓕ feu m.

fyr(taarn) — ⓣ Leuchtfeuer n, -turm m; Feuer; Blüse f — ⓔ light — ⓕ phare; (blusset) feu m.

fyraften — ⓣ Feierabend m — ⓔ (holde) leave off working —

frugten af hele menneskehedens praktiske erfaring og teoretiske søgen; det er som regel kun en liden del af dette arbeide, den enkelte har udført; det er undertiden alene et lykkeligt træf, som gjør ham til opfinder. — Den nyere lovgivning har paa en dobbelt maade givet opfinderen retsbeskyttelse for sit arbeide: opfinderen kan anmelde sin opfindelse for en statsmyndighed og faa den offentlig anerkjendt som en tidsbegrænset eneret (patent) til at forfærdige eller udnytte en gjenstand eller en fremgangsmaade. Eller han kan beholde gjenstanden eller driftsmaaden som en d., der alene kjendes af hans driftspersonale og mulige sameiere, saaledes nemlig at loven paalægger disse personer en troskabspligt og sætter straf og erstatning for brud paa denne pligt. Denne form for beskyttelse af kommercielle interesser har sin store selvstændige betydning ved siden af patentretten. Der gives for det første værdifulde forretnings- og d., som ikke kan gjøres til patenter. For det andet opnaar man paa denne maade en særfordel, som ikke er t i d s-b e g r æ n s e t. Og for det tredje verger man sig mod, at en andens mere eller mindre selvstændige efterligning kan opnaa anerkjendelse som patent. Men paa den anden side er naturligvis retsbeskyttelsen for en hemmeligholdt driftsmaade meget usikrere. Medens patentretten nu er indført i alle kulturlandes lovgivning, er d. i flere lande endnu ubeskyttet. Den norske straffelov (af 22 mai 1902) straffer iflg. § 294, nr. 2: «med bøder eller med fængsel indtil 6 maaneder den, som uberettiget enten selv gjør brug af en forretnings- eller d. vedkommende en bedrift, hvori han er eller i løbet af de to sidste aar har været ansat, eller hvori han har eller i løbet af de to sidste aar har havt del, eller aabenbarer en saadan i hensigt at sætte en anden istand til at gjøre brug af den, eller som ved forledelse eller tilskyndelse medvirker hertil». Denne bestemmelse gaar i én henseende noksaa vidt, idet den lader troskabspligten vare i to aar, efterat sameie- eller tjenesteforholdet er ophørt. Vor lovs § 294 straffer baade hovedmanden og medvirkeren, men den kræver, at den, som udfører hovedgjerningen, er (eller har været) tjenestemand eller medeier i bedriften. § 294,2 rammer saaledes ikke det tilfælde, at en udenforstaaende uberettiget tilsniger sig adgang til en fabrik eller anden forretning og s e l v skaffer sig oplysningen, f. eks. ved at aftegne maskiner eller afskrive en kundeliste. Den, som forleder eller tilskynder en tjenestemand eller medeier til at skaffe sig oplysningen, rammes derimod, selv om han ikke staar i noget troskabsforhold til bedriftens eier, og det uden hensyn til, om hovedmanden af en eller anden grund ikke kan straffes.

Driftsherre, se A r b e i d s g i v e r.

Driftskapital er den bevægelige (rørlige) kapital (kontanter), som tiltrænges for at holde en bedrift igang, forskjellig fra a n l æ g s k a p i t a l e n eller den faste, i mur- og nagelfaste indretninger (bygninger, maskiner, inventar) anbragte kapital, som udkræves til grundlæggelse af et økonomisk foretagende (sml. K a p i t a l).

Driftsmaade. 1. I jordbruget maaden, hvorpaa jorden bruges eller udnyttes. Med tynd befolkning og overflod af jord er n o m a d e d r i f t, især i mildt klima, den naturlige d., med tættere befolkning og fæstnede eiendomsforhold a k e r b r u g. Fra først af har man en e k s t e n s i v (svag) drift, men efterhvert som folketallet tiltager, og udviklingen skrider frem, en mere i n t e n s i v (sterk) drift. R o v d r i f t e n, der falder sammen med den ekstensive drift, gaar over til e r s t a t n i n g s d r i f t, til r a t i o n e l t jordbrug. Dette støtter sig til den videnskabelige forsknings resultater og gjør krav paa omhyggelig jordbearbeidning, rig gjødsling, planteforædling og veksling med planter af forskjellig art (se S æ d s k i f t e). — 2. I skogbruget skilles mellem h ø i s k o g d r i f t, der baseres paa skogens foryngelse ved frø, og l a v s k o g- eller s t u b b e s k o g d r i f t, hvor foryngelsen foregaar ved stubbe- eller rodskud (løvtrærne). D. benyttes ogsaa som betegnelse paa hugstsystemerne, blædning, gruppehugst, teigehugst. Der skilles endelig ogsaa mellem e k s t e n s i v og i n t e n s i v d., eftersom kun de større tømmerføre trær eller tillige mindre dimensioner af undertrykte, uveksterlige og feilagtige trær nyttiggjøres.

Drikkepenge er en pengegave, der gives som godtgjørelse til en person i underordnet stilling for en udvist tjeneste eller et arbeide, som ikke betales med omforenet arbeidsløn. Oprindelig svarede d.s anvendelse til ordets betydning, i moderne tid er de simpelthen en sedvansmæssig ydet betaling, hvis størrelse det er overladt til den ydendes forgodtbefindende at udmaale. I praksis har imidlertid bestemmelsen af d.s størrelse nærmet sig en fast takst, saaledes ved betaling i restauranter, kaféer, hoteller, til kuske o. s. v. Forudsætningen er, at de personer, som modtager betalingen (paa en andens vegne), er henvist til i større eller mindre udstrækning at leve af d. I mange tilfælde maa saadanne personer, f. eks. opvartere og portierer i store hoteller og restauranter, endog afstaa en del af sine d. til den, de repræsenterer ligeoverfor kunderne. I de Forenede stater er d.-systemet udviklet mindst, i Rusland mest. I Tyrkiet giver man «badepenge», i Kina «tepenge». Spørsmaalet om d.s afskaffelse som lønningsform har i de senere aar mangesteds været paa bane; i Tyskland blev det saaledes reist af den store retslærer Jhering («Das Trinkgeld», 1882).

Drikkesyge, se A l k o h o l i s m e.

Drikkevand tages dels fra «overfladevandet», d. e. bække, elve og sjøer, dels fra «grundvandet», d. e. kilder (saakaldte «opkommer», «oller», «iler») eller brønde; dels maa man paa sine steder bruge regnvand, der alm. opsamles i cisterner (s. d.). D. bør være klart, velsmagende og helst kjøligt; men først og fremst bør det ikke indeholde skadelige stoffe. Disse er forholdsvis sjelden af anorganisk natur (jfr. blyforgiftninger ved de i Norge lidet brugte blyledninger). Mest skade gjør en forurensning med smittestoffe; saaledes udbredes kolera oftest og tyfoidfeber (nervefeber) samt diarrhoeer, blodgang og andre tarmsygdomme ret hyppig ved d. Smittestoffene tilføres i alm. d. ved tilsig fra priveter, kloaker eller gjødslede marker, tildels ogsaa fra visse industrielle anlæg. Da overfladevandet i tættere bebyggede strøg vanskelig paa effektiv maade kan beskyttes ved en vasdragslovgivning, bliver det i flere byer renset ved sandfiltre. Anderledes med grundvandet. Dette er vistnok ofte «haardt», hvilket alm. skyldes kalksalte; men disse er uskadelige, og til gjengjæld er sligt vand paa grund af jordens filtrerende evne gjennemgaaende bakterie-, d. e. smittefrit allerede i faa meters dybde under jordoverfladen.

ⓕ cessation (f) de travail; chômage m; (holde) cesser de travailler.

fyrbøder — ⓣ Heizer m — ⓔ fire-maker; (dampmaskin) fireman, stoker — ⓕ chauffeur m.

fyre — ⓣ feuern; (ein)heizen; Feuer anmachen — ⓔ fire; light the fire; fuel — ⓕ (skyde) faire feu; tirer (sur); (i, op) chauffer; allumer du feu.

fyrfad — ⓣ Kohlenbecken n, -pfanne f — ⓔ chafing-dish — ⓕ réchaud, brasier m.

fyrig — ⓣ feurig — ⓔ fiery, high-spirited, ardent, fervid; (vin) racy, generous; (hest) ogs. high-mettled — ⓕ ardent, enflammé, fervent, fougueux; (adv) avec ardeur.

fyrighed — ⓣ Feuer n — ⓔ fire, ardour, fervour — ⓕ ardeur, chaleur, ferveur, fougue f.

fyring — ⓣ Feuern, Einheizen n — ⓔ firing, stoking — ⓕ (mil.) décharge f; chauffage m.

fyrstaal — ⓣ Feuerstahl m — ⓔ fire-steel — ⓕ briquet m.

fyrste — ⓣ Fürst m — ⓔ & ⓕ prince m. **fyrstehus** — ⓣ Fürstenhaus n — ⓔ (princely, royal) house — ⓕ maison princière; dynastie f.

fyrstelig — ⓣ fürstlich — ⓔ princely — ⓕ princier; de (d'un) prince; (adv) en prince.

fyrstendømme — ⓣ Fürstentum n — ⓔ principality — ⓕ principauté f.

fyrstik(ke) — ⓣ Zündhölzchen

Rigtignok bliver denne fordel kun altfor ofte neutraliseret derved, at man benytter brønde, der ikke betryggende beskyttes mod tilsig af gjødselvand o. l. fra jordens overflade. — Vandet i cisterner indeholder ofte slam fra luften eller tagene, som leilighedsvis kan være skadeligt. — I de senere aar har man tildels paa fiskevær o. l. skaffet sig d. ved dybe boringer i fast fjeld («Nordenskiöldske» el. «diamant»-boringer). Paa fiskeværene i Norge har det imidlertid vist sig, at dette vand ved fortsat pumpning bliver saltholdigt ved tilblanding af sjøvand. — D.s kvalitet bedømmes dels ved bakteriologiske metoder (særlig «bakterietællinger»), dels ved kemiske undersøgelser (bestemmelse af mængden af organiske stoffe, klor o. a.). Men disse fremgangsmaader er ofte lidet at stole paa. Sikrest er at undersøge vasdraget, brønden etc. m. h. t. faretruende tilsig med det blotte øie.

Dril, en liden jordryg, der oplægges paa aker eller i have, og hvorpaa der saaes frø eller udplantes planter, f. eks. af rodvekster. Redskabet, hvormed drillerne oplægges, er alm. en d.-plog, en med to veltefjæle forsynet plog, der velter jorden til begge sider. Renskningen af de paa d. dyrkede vekster udføres gjerne med d.-harv eller hestehakke, et smalt harvlignende redskab. Dyrkningsmaaden kaldes d.-kultur. Den har den væsentlige fordel sammenlignet med veksternes dyrkning paa fladt land, at jordens renskning og smuldring i betydelig grad lettes. Men jorden er ved at oplægges i d. lettere udsat for udtørkning.

Drilbor, se Bor.

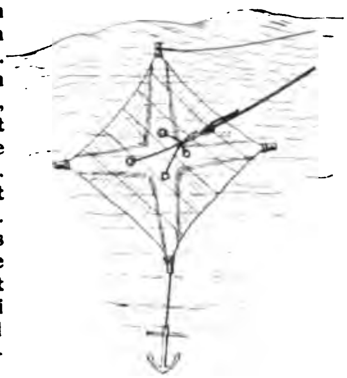
Drin, elv paa vestsiden af Balkanhalvøen, landskabet Albanien, dannes af Hvide D. (254 km.) fra nord og Sorte D. (276 km.) fra syd fra Ochridasjøen; falder ud i Adriaterhavet. Paa sletten ved Skutari sender den véd en bifurkation, Drinasa, størstedelen af sit vand til Bojana, som danner afløb fra Skutarisjøen.

Drina, bielv til Save, dannes af Piva og Tara, som begge kommer fra Montenegro. Ved Foca optager den Čekotina og ved Višegrad Lim. Den er 350 km. lang, danner grænsen mellem Bosnien og Serbien og falder i Saves høire bred.

Drittel, en væsentlig i Danmark brugt betegnelse for $^1/_3$ tønde smør = $74^2/_3$ danske pund (1 tønde smør = 224 danske pund). I Norge siges sedvanlig «en tredjedel», og gjennemsnitsvegten for den skandinaviske og russiske tredjedel varierer nu fra 50 til 53 kg. (1 eng. cwt.).

Driva (elv) udspringer paa Snehætta og flyder i nordlig retning i dybt nedskaaret leie med vilter fart gjennem den trange dal Drivdalen. Ved Opdal kirkested svinger den omtrent ret mod v. og flyder roligere et stykke, indtil den efter at have passeret amtsgrænsen mellem Søndre Trondhjem og Romsdals amter i mere nordøstlig retning atter øger farten. Den falder ved Sundalsøren ud i bunden af den lange Sundalsfjord (Nordmør). Den nederste del af elven benævnes ogsaa Sundalselven. D. modtager flere vandrige tilløb fra Snehættas fjeld- og snemasser i s. og fra Troldheimens sydlige afheld i n. Nedslagsdistrikt 2580 km.² Omtrent midtveis mellem Drivstuen og Opdal kirke flyder den i vild fart gjennem den trange af mægtige jettegryder opfyldte fjeldrevne Magalaupet. Langs D. fører hovedveien gjennem Opdal og Sundalen. Ivar Aasen forklarer ordet d. som betydende 1. en stormbyge, hvoraf sneen el. vandet driver, og 2. en stor skynding, tummel, forvirring.

Drivanker er nødvendigt f. eks. for baade, som bliver nødt til at ride af en storm i høi sjø. Den almindelige form for d. er at surre sammen en ramme af aarer, stænger eller, hvis det skal benyttes af større skibe, af tømmerstokke. I rammen bindes fast et seil, en presenning e. l. I hvert af rammens hjørner fæstes lige lange tauge, som forenes i et taug, som sættes fast i baaden eller skibet. I det ene hjørne af d. fæstes en tung gjenstand, som bevirker, at d. flyder opret i vandet. Det vil da holde fartøiets baug op mod sjøen og hindre det fra at drive for vinden.

Drivanker.

Drive (sjøudtr.). 1. Tætte mellemrummene (naterne) mellem to planker med drev, opplukket hamp, som stødes ind ved hjælp af drivjern. — 2. Om fartøier: bevæge sig i vindens retning. Et fartøi, som seiler tvers paa vinden eller nærmere den, vil altid drive noget; dette (drift, afdrit) maa tages med i beregningen, naar man fastsætter skibets kurs.

Drivgarn, se Garn.

Drivhjul kaldes de af lokomotivets hjul, til hvilke dampmaskinens kraft overføres ved stænger, som i regelen virker paa de til hjulenes yderside befæstede krumtappinder. Ved denne anordning er dampcylindrene anbragt udvendig. Undertiden anbringes cylindrene indvendig paa lokomotivet, og da overføres kraften ved lignende stænger (vevstænger) til tilsvarende tappe dannet i udbøininger paa et d.-pars aksel, der isaafald kaldes krumtapaksel. Ved ethvert moderne lokomotiv er den kraft, hvormed dampen kan sætte drivhjulene, og dermed hele lokomotivet, i bevægelse, saa stor som mulig, uden at hjulene skal glide paa skinnerne istedetfor at rulle fremad. Denne maksimale kraftudvikling anvendes kun under igangsætning og langsom bevægelse med tunge tog. Eftersom hastigheden øges, formindskes trækkraften. Jo større hastighed et lokomotiv skal præstere, desto større drivhjul maa det have, da man ikke vel kan lade dem gjøre mere end ca. 5 omdreininger i sekundet.

Drivhus er i gjængs sprogbrug ensbetydende med veksthus, i snævrere, bogstavelig forstand derimod en særlig art veksthus, hvor haveplanter ved kunstig varme bringes til at yde brugeligt produkt. Der findes særlige d. til drivning af frugttrær, vin, blomsterplanter o. a., derimod fremdrives kjøkkenurter oftest i varmebed. Eg. kan enhver opvarmet stue i den kolde aarstid blive et d., hvor bl. a. blomsterløg kan bringes tidlig i blomst.

Drivis, større (navigabel) masse løsbrudte, med havstrømmene drivende isstykker.

Drivkraft er betegnelsen for en kraft, som anvendes til at frembringe en bevægelse. I industrien lader man

---

n, Streichholz m — ⓔ match — ⓕ allumette f.

fyrsvamp se knusk.

fyrtøi — ⓣ Feuerzeug n — ⓔ apparatus for striking fire — ⓕ briquet m.

fyrverkeri — ⓣ Feuerwerk n — ⓔ fireworks — ⓕ feu (m) d'artifice.

fyrvogter — ⓣ Leuchtturmwächter m — ⓔ light-keeper — ⓕ garde phare m.

fysik — ⓣ Physik f — ⓔ physics pl, natural philosophy — ⓕ physique f.

fysiker — ⓣ Physiker m — ⓔ natural (physical) philosopher, physicist — ⓕ physicien m.

fysiognomi — ⓣ Physiognomie f — ⓔ physiognomy, countenance — ⓕ physionomie f.

fysiolog — ⓣ Physiologus m — ⓔ physiologist — ⓕ physiologiste m.

fysiologi — ⓣ Physiologie f — ⓔ physiology — ⓕ physiologie f.

fysiologisk — ⓣ physiologisch — ⓔ physiological — ⓕ physiologique

fysisk — ⓣ physisch — ⓔ physical — ⓕ physique.

fæ — ⓣ Vieh n; (fig.) ogs. Dummkopf m — ⓔ cattle, beast; (fig.) ass, booby, block-head — ⓕ le bétail m; les bestiaux m pl; (fig.) bête f, imbécile, âne m. **fædrift** — ⓣ Viehzucht — ⓔ cattle-breeding, -raising — ⓕ élevage m, élève (f) du bétail; nourissage (m)

d., som kan hidrøre fra tyngdekraften, gasers ekspansionskraft, elektrisk kraft o. s. v., komme til virkning i en kraftmaskine eller motor, hvorved der frembringes en bevægelse, som kan overføres gjennem aksler, remme, tandhjul o. s. v. til en arbeidsmaskine, som derved drives. Kraftmaskiner maa for at holdes i bevægelse, saa arbeidsydelsen kan vedbliye, stadig tilføres d., ved dampmaskiner damp, ved elektriske motorer strøm o. s. v. Urverk, som erholder sin d. fra løftet lod eller spændt fjær, maa periodisk «trækkes op». Seilskibe og vindhjul vil staa stille, naar d. ophører ved vindstille.

Drivning, udhamring af metalplader til kar eller ophøiede figurer. Udføres med hammer eller meisel og punsel. D. kan udføres fra den ene eller fra begge sider af metalpladen, paa frihaand eller over en model. Ved d. af et kar kan man enten begynde fra midten og forme karret ved strækning af metallet (op-d.) eller hamre kanten op, hvorved metallet sammenpresses (optrækning). Frihaands-d. bruges til udsmykning af gjenstande af guld, sølv, kobber, messing. For de ædle metaller er d. en af de mest yndede forsiringsmaader, der tilgodegjør metallets bedste egenskaber (lethed, elastisitet, glans). Før d. udgløder man metalpladen for at gjøre den blød, og tegningen indridses med en staalnaal. Til støtte under arbeidet anbringes gjenstanden med forsiden mod en blok af beg (tilsat med teglstensmel, talg, voks, terpentin o. s. v.), og de dele af mønstret, som skal staa ophøiet, udhamres fra bagsiden. Hertil anvendes punsler af forskjellig form. Hule gjenstande fyldes med beg, naar de skal drives fra ydersiden; paa gjenstande med trang aabning foretages d. fra indersiden ved en jernarm med opbøiet spids, mod hvilken gjenstanden trykkes, og som sættes i svingning ved hammerslag. Hule, lukkede figurer kan drives i enkelte dele, som siden sammenloddes. Under d. maa metallet gjentagende udglødes, saasnart det er hamret haardt og skjørt. De drevne figurer gives gjerne paa forsiden en finere udarbeidelse ved ciselering (s. d.) og punsering. Drevet arbeide efterlignes ved presning mellem stanser (af sten, bronce eller jern), hvilket er en helt mekanisk proces uden kunstnerisk værd. — D. brugtes allerede i oldtiden: paa assyriske paladser og møbler smykkedes træverket med guldblik med ornamenter, som var drevet over model. Sølvfundene ved Hildesheim og Boscoreale indeholder smukke prøver paa drevet arbeide fra den antike romerske tid. D., særlig til forsiring af ædle metaller, har altid siden været yndet.

Drivning: Drevet sølvkrus, udført i Kra. 1656.
(Kristiania kunstindustrimuseum.)

Drivovn er en rundagtig ovn, hvori de næst sidste operationer ved guld- og sølvudvindingen foregaar. Ved den saakaldte afdrivningsproces bliver de ædle metaller i d. udvundet af verkblyet.

Drivrem. Til kraftoverføring mellem to aksler eller mellem en aksel og en maskine anvendes hyppig en d. af læder, bomuld el. l. materiale lagt over to remskiver (s. d.). D. virker ved sin friktion paa remskiverne, og det overførte antal hestekræfter er proportional med remmens bredde og dens hastighed. Eftersom d. er aaben eller krydset, vil de to aksler faa samme eller modsat omløbsretning. Under gangen vil d.s drivende part (som vandrer mod den drivende skive), være stram, den anden slap.

Drivstuen, kjendt fjeldstue og skydsskifte ved Dovreveien ved elven Driva, Opdal herred, Søndre Trondhjems amt, 670 m. over havet. I Bings «Norges beskrivelse» fra 1796 nævnes, at eieren af D. modtog en kongelig medalje som paaskjønnelse af, at han af eget opdræt havde leveret 20 tjenstdygtige dragonheste.

Drivtømmer, løsrevne af strømmene til fjerne kyster fordrevne træstammer. Forekommer især i mængde ved Nordishavets (Sibirien, Novaja Semlja, Spitsbergen, Jan Mayen og Grønlands østkyst) og det nordlige Atlanterhavs kyster (Island og Færøerne). Dette d. antages for den største del at stamme fra de sibiriske skoge.

Drobisch, Moritz Wilhelm (1802—96), t. matematiker og filosof. professor i begge videnskaber i Leipzig. Han bygger videre paa Herbarts filosofi, og foruden en logik (1836), en religionsfilosofi (1840) og en psykologi (1842) udg. han verker om matematik og om musikteori.

Drogden, farvandet mellem Saltholmen og Amager i ø. f. Amagers sydspids. I D.s nordlige del ligger paa Landgrunden en stengrund. «Nordre Røse», hvorpaa et fyrtaarn.

Droge, raastof af plante- eller sjeldnere dyreriget, som bruges som lægemiddel, f. eks. kinabark, ensianrod, manna, moskus. Drogist. den som handler med d. Læren om d.s eiendommeligheder, afstamning, indholdsstoffe, forfalskninger o. s. v. er farmakognosi.

Drogheda *[drå'ḳədə]*, by i det østlige Irland, grevsk. Louth, 6 km. fra mundingen af elven Boyne i den Irske sjø, 36 km. n. for Dublin; 12 760 indb. (1901). D. driver betydelig handel med landbrugsprodukter til Liverpool og Glasgow. I nærheden seirede 11 juli 1690 Vilhelm III af England over Jakob II.

Drogue *[dråg]*, se Droge.

Drohobycz *[drå'håbytš]*, by i Østerrige, prov. Galizien, 309 m. o. h.; 19 272 indb. (1900). D. har realgymnasium. I nærheden findes naftakilder.

Droit *[drwa']* (fr.), 1. objektiv ret, d. écrit, skreven ret, lovsret, og d. coutumer, sedvaneret, 2. subjektiv ret, rettighed, 3. retsvidenskab og 4. offentlige afgifter, især indirekte som told. — D. des gens, folkeret; d. de suite, stansningsret (s. d.); d. d'aubaine, eg. fremmedret, især statens ret til arv, der er tilfaldt udlænding; d. d'arrêt, de visite, de recherche, ret til under krig at stanse neutrale skibe og undersøge deres papirer og ladning.

---

des bestiaux. **fæhage** — (t) eingefriedigter Weideplatz m — (e) pasture, run — (f) pâturage (m) clôturé. **fæhund** se buhund. **fælæger** — (t) Hirtenhütte f — (e) cattle (drover's) station — (f) hutte (f) de pâtre.

fædre — (t) Väter pl — (e) fathers, ancestors — (f) pères, ancêtres m pl. **fædre(ne)arv** — (t) väterliches Erbe n — (e) patrimony — (f) patrimoine m. **fædreland** — (t) Vaterland n — (e) (native) country — (f) patrie f. **fædrelandskjærlighed** — (t) Vaterlandsliebe f — (e) patriotism — (f) amour (m) de la patrie; patriotisme m. **fædrelandssang** — (t) Vaterlandslied n — (e) patriotic song; the national anthem — (f) chant (m) patriotique.

fæl — (t) garstig, hässlich, abscheulich, scheusslich — (e) disgusting, hideous, ghastly, grim, horrid, forbidding — (f) vilain, laid; (afskylig) affreux; (slem) méchant.

fælde — (t) Falle f — (e) trap; (fig.) pitfall — (f) piège m; (muse-) souricière; (rotte-) ratière f.

fælde vb — (t) fällen, erlegen; verlieren; (die Zähne) wechseln; (Thränen) vergiessen; (fjær) mausern; (f. ind) einsetzen; (ein Urteil) sprechen — (e) fell; (dræbe) strike down, slay; shed (tears, leaves, teeth); pass (sentence); (fjær, haar) moult — (f) (ombugge) abattre couper; (dræbe) tuer; (miste) perdre; (dom) porter, prononcer.

Droitwich *[drâi'titš]*, by i England, grevsk. Worcester; 4201 indb. (1901). Saltkilde med 35—40 pct. salt.

Drolen, d. eufemistisk betegnelse for djævelen, laant fra nedertysk *drol*, skjelm, spasmager (fr. *drôle*, eng. *droll*).

Drolsum, Axel Charlot (1846—), n. biblioteksmand, historiker og politiker. Arbeidede 1867—71 i Rigsarkivet, blev 1870 amanuensis ved Universitetsbiblioteket, 1876 bibliotekar (overbibliotekar). Det er D.s store fortjeneste at have udviklet og omdannet Universitetsbiblioteket fra et haandbibliotek for universitetslærere til et nationalbibliotek. Hans program for denne betydningsfulde virksomhed er nedlagt allerede i et skrift «Om Universitetsbiblioteket» (1880) og senere suppleret og nærmere begrundet i en række betænkninger og budgetforelæg til den bevilgende myndighed. D.s største bedrift som biblioteksmand er dog planlæggelsen af den nye biblioteksbygning, som bevilgedes af stortinget 1908, et helt moderne bygverk af stor interesse. — D.s navn som politiker er fortrinsvis knyttet til forsvarssagen; for den har han i tale og skrift virket vækkende og ildnende. I 1886 var han med at stifte Forsvarsforeningen og har siden 1888 været formand i dennes Kra. kreds. For «norsk standpunkt» i unionssagen gav han 1885 et varmt skrevet indlæg, og senere oftere i afhandlinger, foredrag og dagspresse, delvis samlet i «For Norges sag» (Kra. 1896). Stor udbredelse, ogsaa i eng., t. og fr. overs., vandt hans brochure «Kongeriget Norge som suveræn stat» (Kra., Berlin, Paris 1905). Sammen med L. Daae red. han «Ill. verdenshistorie» (Kra. 1876—80).

(Fot. af L. Forbech.)
Axel Charlot Drolsum.

Drombegang er i visse norske bygders bygningsskik en indelukket gang eller bro, der fra stuen fører over i buret. Skikken maa tænkes at kunne gaa langt tilbage. Det eneste kjendte og opmaalte eksemplar er fra gaarden Brokke, Valle i Sætersdalen, der dog nu er nedrevet. Fra Sætersdalens grænsebygder har man ogsaa underretning om, at denne nu forsvundne type skal have eksisteret.

Drombegang fra gaarden Brokke i Sætersdalen.

Drôme *[drâm]*. 1. Bielv til Rhone i det sydøstlige Frankrige, gaar forbi byerne Dil og Crest og falder lidt nedenfor Valence i Rhones venstre bred, 102 km. lang. — 2. Departement i Frankrige, ved Rhones venstre bred; 6561 km.² med 297 270 indb. (1906). Deles i 4 arrondissementer. Hovedstad Valence.

Dromedār, se Kamelfamilien.

Dromæus, se Emuslegten.

Drōner, se Bier.

Dronning, 1. oldn. *dróttning*, hunkjøn til *dróttinn*, herre (nu *drot*); 2. (zool.) de frugtbare hunner hos samfunddannende insekter som termitter og bier (s. d.).

Dronning Charlottes sund (eng. Queen Ch.), den vestligste del af sundet mellem øen Vancouver og Canadas vestkyst.

Dronning Charlottes øer, en øgruppe i Stillehavet, ved Canadas vestkyst, bestaar af to større og flere mindre øer. Fladeindhold 13 000 km.², hvoraf over halvparten paa den største ø Graham. De er bjergfulde og bevokset med tæt naaleskog. Befolkningen bestaar af omtr. 800 indianere, som lever af fiskeri.

Dronningen, et 1648 m. høit, vakkert formet fjeld i Isterdalen, straks syd for Veblungsnes, Romsdalen.

Dronningen, liden holme i Frognerkilen ved Kra., hvor Kgl. norsk seilforening har sine elegante lokaler, og hvor der er en meget søgt friluftsrestaurant. Holmen er ved en brygge landfast med Bygdø.

Dronningens kvartēr (orlogsudtr.), bagbords vagt; paa handelsskibe den ene af de to halvdele, som besætningen er inddelt i; se Kvarter og Vagt.

Dronteslegten *(didus)*, duefugle, omfatter mindst tre nu uddøde arter fra Madagaskar og omliggende øer. Den bedst kjendte art, dronten *(d. ineptus)*, af franskmændene ogsaa kaldt dudu, var omtr. 80 cm. høi, brungraa af farve med hvidgule vinge- og halefjær og hvidt bryst. Det grove neb var længere end hovedet og overnebbet i spidsen hakeformig nedadbøiet, benene korte og grove. D. manglede flyveevnen, da baade vingernes og halens dækfjær var rudimentære. Efter hollandske sjøfarendes skildringer forekom d. endnu i slutten af 16 aarh. i mængder paa Madagaskar og Mauritius, og man har fra denne tid flere afbildninger af den merkelige fugl, enkelte af disse sikkert efter levende model. I slutten af 17 aarh. udryddedes den forsvarsløse fugl ganske. Mange benrester af den er fundet paa Mauritius. — En anden art, solitæren el. eneboeren *(d. solitarius)*, var noget større end en svane og havde længere og smalere ben end dronten; hannen var brun-

Dronten *(didus ineptus)*.
(Efter maleri af R. Savery i Wien.)

rendre; (fjær osv.) muer; verser (des larmes); faire (de nouvelles dents).
fældning(stid) — ⓣ Mauser(n) f (n) — ⓔ moulting (season) — ⓕ mue f.
fælles — ⓣ gemein(schaftlich, -sam) — ⓔ common, joint: (our) mutual (friend) — ⓕ commun (à); (almen) public. **fællesbo** — ⓣ gemeinschaftlicher Nachlass m — ⓔ joint estate — ⓕ biens (m pl) de la communauté. **fælleskjøn** — ⓣ genus commune — ⓔ common gender — ⓕ genre (m) commun. **fællesnavn** — ⓣ Gattungsname m — ⓔ appellative, common noun — ⓕ nom (m) commun (appellatif). **fællesnævner** — ⓣ Generalnenner m — ⓔ common denominator (divisor) — ⓕ dénominateur (m) commun.
fællesskab — ⓣ Gemeinschaft f — ⓔ fellowship, community — ⓔ communauté; société, association; (i f.) en commun, de concert.
fændrik — ⓣ Fähnrich m — ⓔ ensign — ⓕ enseigne m.
fængbar se letfængelig.
fænge — ⓣ Feuer fangen — ⓔ catch (take) fire, ignite, kindle — ⓕ prendre (feu), s'enflammer.
fænghul — ⓣ Zündloch n — ⓔ touch-hole, vent — ⓕ lumière f.
fænghætte — ⓣ Zündhütchen n — (copper, percussion) cap, primer — ⓕ capsule f.
fængkrudt — ⓣ Zündpulver n — ⓔ priming — ⓕ amorce f.
fængsel — ⓣ Gefängnis n,

graa, hunnen brunagtig med hvidt bryst; heller ikke denne art formaaede at flyve. Den levede paa Rodrigues indtil sidste halvdel af 18 aarh. Om dens liv haves en meget instruktiv skildring af den kjendte reisende Leguat.

Drops (eng.), eg. draaber, er bonbons, især indeholdende frugtsafter.

Dro'sera, se S o l d u g.

Drosche er gjennem tysk hentet fra russisk *drožki,* vogn. Fra slavisk stammer ogsaa k a l e s c h e og tysk K u t s c h e. Opr. var d. betegnelse for et let kjøretøi til to personer, men blev saa navn paa en hyrevogn til fire (foruden kusken).

Drosselmaskine, d r o s s e l s t o l er den tyske betegnelse for vinge-finspindemaskine, se S p i n d i n g.

Droste-Hülshoff, A n n e t t e E l i s a b e t h v. (1797—1848), t. digterinde, f. ved Münster, d. ved Bodensjøen. Hun levede tilbagetrukket i sin hjemstavn, uberørt af tidens idéer, som streng katolik. Hendes første «Dichtungen» (1837) gav udtryk for et intimt sjæleliv, der dog ligesom de modnere «Gedichte» (1844) lider ved kunstig, provinsiel og taaget fremstillingsform. Kun for det religiøse i sin personlighed giver hun udtryk; ellers vælger hun episke emner. 1842 udsendte hun en gribende novelle, «Die Judenbuche». Efter hendes død udkom de religiøse digte «Das geistliche Jahr» (1850), «Letzte Gaben» (1860) og «Briefe» (1877). Hun ansees mere og mere som Tysklands mest fremragende digterinde. [Litt.: «Gesammelte Schr.» (1884—87); Hüffer, «A. v. Dr. und ihre Werke» (1887).]

Droste zu Vischering, C l e m e n s A u g u s t v o n, friherre (1773—1845), erkebiskop af Köln, kom i strid med den preussiske regjering om de blandede egteskaber og i anledning af hans optræden overfor hermesianerne (s. d.) i Bonn. Da han ikke vilde bøie sig, blev han 1837 fængslet og forvist til Minden. Ved pavens mægling bilagdes senere striden. Sit kirkelige grundsyn har han bl. a. fremstillet i skrifterne «Ueber die Religionsfreiheit der Katholiken» (1817) og «Ueber den Frieden unter der Kirche und den Staaten» (1843).

Drot, optaget i 19 aarh. fra folkeviserne, tidligere kun i l a n d-d., j o r d-d. Ordet er opstaaet af d r o t t e n, idet endelsen opfattedes som bestemt artikel. Oldn. *dróttinn* er dannet af *drótt,* krigerskare, en fyrstes følge.

Drotkjør er i Trøndelagen benævnelsen paa melkekjør, som man om sommeren mod vederlag sætter bort paa en andenmands sæter. Sætereieren skaffer dem havn og sedvanligt stel samt afleverer om høsten al deres melkeafkastning i tilberedt stand som smør og ost. Kaldes i Kristians amt s t e l l i n g s f æ, i Tryssil s y t n i n g s k r e a t u r e r. Se H a v n i n g s k r e a t u r e r.

Drotle, fornorskning af det tyske *drosseln,* strupe. Anvendes f. eks. om strupning (drotling) af damp, d. v. s. indsnævring af dens gjennemgangsaabning ved en kran, hvorved dens tryk synker.

Drot og marsk, opera af Heise.

Drotkvædet versemaal (oldn. *dróttkvæðr háttr*), oldn. versemaal, navnlig benyttet til drapaerne, de store digte om høvdinger. Strofen er ottelinjet, oftest med seks stavelser i hver linje; linjeparrene forbindes med tre bogstavrim, to i første og et i begyndelsen af sidste linje; endvidere findes helrim i de lige, halvrim i de ulige linjer.

Drotsete (lat. *dapifer,* kjøgemester, d. *drost,* sv. *drots,* vistnok identisk med tysk *Truchsess*) var oprindelig en betegnelse for den hirdembedsmand, som forestod den kgl. husholdning, særlig anretningen ved kongens bord. Om ordets etymologi hersker meningsforskjel; maaske betyder det «den, som sidder med hirden». I løbet af den senere middelalder gaar imidlertid d. over til at blive rigets første civile embedsmand, der faar landets hele indre forvaltning under sig. I Norge omtales d. endnu i Magnus Lagabøters hirdskraa som en ren hirdembedsmand, som kongen udtager blandt skutilsvendene (ridderne), og som i rang og betydning staar under baade kansler, stallare og merkesmand. Men fra 1323 er d. rigets styrer som rigsforstander under kongens umyndighed, saaledes Erling Vidkunssøn (1323—31) under Magnus Erikssøn og Agmund Finssøn under Olav. Dronning Margrete lod i Norge saavelsom i Danmark og Sverige d.s embede staa ubesat trods kongens (Erik af Pommerns) mindreaarighed. Derimod udnævnte kong Erik i slutningen af sin regjering (1439) efter almuens og rigsraadets udtrykkelige forlangende Sigurd Jonssøn til d. Under Kristoffer af Bayern faldt embedet dog atter bort, og da Sigurd Jonssøn af Kristian I paany blev sat i spidsen for styrelsen, var det under titel af rigets forstander. Han efterfulgtes i embedet af udlændingen Hartvig Krumedike, som dog efter dansk brug kaldtes rigens hofmester. Derefter nedlagdes embedet. Under Kristian II kaldes vel Nils Henrikssøn (Gyldenløve) en kort tid hofmester, men det var neppe mere end en tom titel. Først med statholderpostens oprettelse (1572) fik Norge igjen en centralembedsmand med nogen politisk betydning. I Danmark fremtræder d. allerede under Valdemar Seier som rigsembedsmand. Efter dronning Margrete blev embedet vel ikke gjenoprettet, men til gjengjæld blev hofmesteren som rigens hofmester arvtager af d.s myndighed. Kort efter enevældets indførelse udnævntes en rigsdrost, men da indehaveren (Joachim Gersdorf) døde efter faa maaneders forløb, fik han ingen efterfølger. Ogsaa i Sverige fortrængtes titelen d. i slutningen af middelalderen af titelen hofmester, men gjenoplivedes i nyere tid, idet en d. gjennem en stor del af 17 aarh. stod i spidsen for hofretten.

Drottningholm, sv. kongeligt slot paa Lofön i Mälaren nær Stockholm, ofte beboet af den kgl. familie. D. var allerede ved midten af det 16 aarh. kongsgaard, fik sit navn af dronning Katarina Jagellonika, som lod opføre en stenbygning, der brændte 1661. Enkedronning Hedvig Eleonora lod Tessin den ældre 1662 planlægge det nuværende slot, som Tessin den yngre udsmykkede og omgav med haveanlæg. D. blev i 18 aarh. hyppig beboet af Adolf Fredrik og hans dronning Lovisa Ulrika, som udvidede slotsanlægget; Gustaf III førte dertil talrige kunstverker, som senere er kommet til Stockholm; Oscar I restaurerede slottet.

Drouet *[druœ']*, L o u i s F r a n ç o i s P h i l i p p e (1792—1873), fr.-holl. fløitevirtuos, se P a r t a n t p o u r l a S y r i e.

Drouet d'Erlon *[druœdœrlö']*, J e a n B a p t i s t e, greve (1765—1844), fr. officer. Tjente indtil 1787 i den kgl. hær. Gik 1792 som frivillig ind i den republikanske hær. 1799 brigade-, 1803 divisionsgeneral. Sluttede sig i de 100 dage til Napoleon, deltog i Waterloo-slaget. Dødsdømt af Bour-

---

fængsle—færd

Kerker m — Ⓔ prison, jail; (fangenskab) imprisonment, confinement — Ⓕ prison f; (mørkt) cachot m; (underjordisk) basse-fosse f. **fængselsstraf** — Ⓣ Gefängnis-, Kerkerstrafe f — Ⓔ penalty of imprisonment — Ⓕ prison, détention f. **fængselsvæsenet** — Ⓣ das Gefängniswesen — Ⓔ prison matters, the prisons — Ⓕ les prisons f pl.

fængsle — Ⓣ verhaften, fesseln — Ⓔ imprison, commit to prison, incarcerate; (fig.) (opmerksomheden) fix, engross, absorb, rivet; (en) captivate — Ⓕ arrêter, emprisonner; (fig) captiver, charmer, attirer, attacher. **fængslende** — Ⓣ fesselnd — Ⓔ captivating; enthralling — Ⓕ captivant; (fort) intéressant.

fængsling — Ⓣ Verhaftung f — Ⓔ imprisonment, incarceration — Ⓕ arrestation f, emprisonnement m.

fænomen — Ⓣ Phänomen n. Erscheinung f — Ⓔ phenomenon — Ⓕ phénomène m.

fænomenal — Ⓣ phänomenal — Ⓔ phenomenal — Ⓕ phénoménal.

færd — Ⓣ Fahrt f; (adfærd) Betragen; Treiben n — Ⓔ expedition; (opførsel) conduct, behaviour; (fremgangsmaade) proceeding — Ⓕ voyage m; (optræden) conduite. manière (f) d'agir; procédé m. **fra første f.** — Ⓣ von Anfang an — Ⓔ from the beginning, from the very outset — Ⓕ dès le commencement. **i f. med** — Ⓣ im Be-

bonerne. Flygtede til Tyskland. Amnesteret 1825. 1834—35 generalguvernør i Algerie. 1843 marskalk.

Drouyn de Lhuys *[druædəlyi']*, Édouard (1805—81), fr. politiker og diplomat. 1842 deputeret, modstander af Guizot. Dec. 1848 udenrigsminister, 1849 gesandt i London, 1851 paany udenrigsminister. Var med paa at forberede statskupet 2 dec. 1851. Virksom for den fransk-engelske alliance mod Rusland i Krimkrigen. 1855—62 ude af statstjeneste. 1862—66 paany udenrigsminister. Under den preussisk-østerrigske krig 1866 tilstræbte han et fransk protektorat over det sydlige og vestlige Tyskland og grænserne fra 1814. Da Bismarck afviste alle disse planer og krav, og Napoleon III ikke vovede at erklære krig, gik D. af.

Droylsden *[dråi'lzdən]*, fabrikby i det n.v.-lige England, grevskabet Lancaster, 5 km. ø. f. Manchester; 11 087 indb. (1901). Bomuldsindustri.

Droysen. 1. Johann Gustav D. (1808—84), t. historiker, professor i Berlin 1835, i Kiel 1840, i Jena 1851, i Berlin 1859. Sin sans for national og politisk enhed viste han først paa klassisk grund i «Geschichte Alexander des Grossen» (1833) og «Geschichte des Hellenismus» (1836—43), senere som en af førerne for den kielske slesvig-holstenisme bl. a. i «Zeitalter der Freiheitskriege» (1846) og i «Achtenmässige Geschichte der dänischen Politik» (1850). Virkede i nationalforsamlingen 1848—49 for den preussiske konges valg til keiser, og denne politik præger hans senere verker; i «Leben des Grafen York» (1851—52) priser han gammel preussisk soldateraand, og i sit høit fortjente hovedverk «Geschichte der preussischen Politik» (14 bd., 1855—86) ser han ensidig Hohenzollerne som den tyske rigsidés bærere gjennem tiden. — 2. Gustav D. (1838—), t. historiker, foreg.s søn, professor i Halle 1872, udgav bl. a. «Gustaf Adolf» (2 bd., 1869—70), der er stofrig, men ensidig i karakteristiken af kongen; desuden et godt historisk atlas.

Droz *[drå]*, Antoine Gustave (1832—95), fr. forfatter, f. i Paris, først maler, blev i det andet keiserdømmes senere aar meget yndet ved en række fantasier og sedeskildringer i bladet «La vie parisienne». De mest kjendte af disse er «Monsieur, madame et bébé» (1866; oversat i «Bibliotek for de 1000 hjem»), «Entre nous» (1867), «Une femme génante» (1875). Af mere psykologisk interesse er «Le cahier bleu de Mlle Cibot» (1868), «Autour d'une source» (1869), «Un paquet de lettres» (1870), «Les étangs» (1875). De fleste udmerker sig ved en vis klissen kjælenhed og forekommer nu temmelig forældede.

Droz *[drå]*, Numa (1844—99), liberal schweiz. politiker. Gravør, autodidakt i klassiske sprog, 1862 lærer, senere redaktør. 1876—92 i forbundsraadet, 1881 og 1887 præsident. 1893—99 direktør for jernbanetransport-bureauet. Udgav bl. a. «Manuel d'instruction civique» (1884) og skrev Schweiz' politiske historie i 19 aarh. i «Seippels samling» (1899).

D. R. P., fork. for Deutsches Reichspatent.

Drude, Paul Karl Ludwig (1863—1906), t. fysiker. Hans første arbeider, som udførtes i Göttingen (1887—94), faldt indenfor optiken og har havt stor betydning, navnlig hans bestemmelser af metallernes optiske konstanter. 1894—1900 var han ekstraordinær professor i fysik i Leipzig, kaldtes 1900 til Giessen som ordinær professor og endelig 1905 til Berlin som Warburgs efterfølger. Hans arbeider over elektromagnetisk lysteori, elektriske svingninger og elektroneteori hører til det bedste af den art, som i dette tidsrum er ydet i Tyskland. 5 juli 1906, nogle dage efterat han havde holdt sin indtrædelsesforelæsning som medlem af Berliner-akademiet, berøvede han sig selv livet. D. redigerede fra 1906 «Annalen der Physik». Hans «Physik des Æthers» og «Lehrbuch der Optik» (1900) er standardverker.

Drude kaldtes i den gammeltyske folketro et alfeagtigt, kvindeligt væsen. D. tænktes opr. som god og skjøn (saaledes endnu i Tirol); men i den senere overtro sank d. ned til at blive et ondskabsfuldt væsen, som driver alskens djævelske kunster, skader baade folk og fæ og særlig plager de sovende; omtrent ensbetydende med heks og mare (s. d.). D.-fod (pentagram, pytagoræiske tegn) kaldes et tegn, som dannes ved fem i hinanden slyngede rette streger, og som bruges for at holde onde aander borte. Figuren siges at forestille d.s svanefod; men den brugtes allerede i oldtiden som et mystisk tegn.

Drue, se Vinranke.

Drue kaldes den knop eller hank, som sedvanlig var anbragt bag paa forladekanonerne og benyttedes ved kanonens manipulation. Ved bagladekanonerne faldt den selvfølgelig bort, men erstattes ofte af tappe-d.

Druekur anvendes mod træg mave, hæmorrhoider, visse nyre- og blæresygdomme, tildels ogsaa mod halskatarrh, bronkiter, astma o. a. Ved den «store» kur spises 3—5 kg. druer daglig; ved den «lille» kur fra fjerdeparten til halvparten saa meget. Samtidig lidet kjød. Varer 3—6 uger; de mest søgte kursteder ved Rhinen og i Tirol.

Druelegeme, se Øiet.

Druesop *(oïdium tuckeri)*, en art meldugsop, som vokser paa vinranken og indhyller druerne i et spindelvævagtigt overdrag; dette virker hemmende paa druernes udvikling og foraarsager, at de tilsidst ødelægges. D. blev først erkjendt i England 1845, men senere har den udbredt sig til alle vindyrkende lande.

Druesukker, se Glykose.

Druesyre, se Vinsyre.

Druey *[dryæ]*, Henri (1899—1855), schweiz. politiker, advokat. Ivrig demokrat og mazzinist. Ledede Waadts revolution 1845; selvanden udarbeider af forfatningen 1848; fra s. a. til sin død medlem af forbundsraadet; 1850 præsident. Virksom for forbedret lovgivning og for jesuiternes fordrivelse.

Druïdeordenen, et efter druiderne opkaldt hemmeligt selskab til gjensidig understøttelse, stiftet i London 1781, siden udbredt til Amerika, Australien og Afrika; 1872 indført i Tyskland og derfra 1904 til Sverige, 1905 havde D. 130 000 medlemmer.

Druïder, navnet paa medlemmerne af det nationale presteskab hos de gamle keltiske folkeslag i Frankrige og især i England. De dannede ingen egentlig kaste, men en afsluttet korporation, hvortil adgangen var vanskelig. Uddannelsen for de vordende d. kunde tage op til 20 aar. I alm. var det mænd; i spidsen for dem stod en paa livstid valgt yppersteprest. D. havde store forrettigheder; de var ikke alene bærerne af det religiøse liv, men ogsaa indehavere af den største politiske magt.

---

griffe etw. zu thun — ⓔ (be) about — ⓕ en train de. **paa færde** — ⓣ (hvad er paa f.) was gibt's; was ist los; (es ist Gefahr) vorhanden; (er ist immer) thätig, in Bewegung — ⓔ (what's) the matter: (noget galt) something amiss (wrong); (there is danger) afoot, (mischief) brewing — ⓕ (hvad er p.) de quoi s'agit-il; (il est toujours) actif; (upersonl) y avoir.

færdes — ⓣ reisen, ziehen, sich bewegen — ⓔ journey, travel; move — ⓕ voyager; aller, se promener; (i) fréquenter.

færdig — ⓣ fertig, bereit — ⓔ (rede) ready, prepared, in readiness; (fuldendt) finished, done; (han er f.) he has finished — ⓕ (fuldført) achevé, fini, (tout) fait; (bli f. med) venir à bout de, achever; (rede) prêt, préparé (à, pour). Se ogs. nær (ved at); ude (med).

færdighed — ⓣ Fertigkeit, Geschicklichkeit f — ⓔ dexterity, adroitness, expertness, address — ⓕ adresse, dextérité, habilité f.

færdsel — ⓣ Verkehr m — ⓔ road-traffic — ⓕ mouvement m, circulation f; va-et-vient m.

færre — ⓣ weniger — ⓔ fewer — ⓕ moins (de); moins nombreux.

færrest — ⓣ wenigst — ⓔ fewest — ⓕ le moins (de); le plus petit nombre.

fæste — ⓣ Befestigung f; Halt m; fester Fuss m; (paa sabel) Heft n; (forpagtning) Pacht f — ⓔ (noget at fæste med) fastening; (for hænder, fødder) hold; (paa

Deres lære var meget omfattende og syslede fortrinsvis med de høieste ting; den lærte om religion og etik, lægekunst og trolddom, matematik og astronomi, sjælens udødelighed og sjælevandring. — D. udøvede ofringerne i de hellige lunde og ved altrene; der ofredes ogsaa mennesker og toges varsler under ofringen. Al domsmagt, ogsaa mellemfolkelig, var i deres haand; den som ikke adlød deres kjendelse, var banlyst og fredløs. Fremdeles udøvede de lægekunst og trolddom. En af deres vigtigste helligdomme fandtes paa øen Mona (Anglesey), ødelagt af romerne 61 e. Kr. Da romerne havde erobret landene, søgte de først og fremst at komme d. tillivs. De fratog dem deres politiske magt og forbød bl. a. menneskeofringerne. Keiser Claudius forbød deres religiøse lære, som dog først helt udsluktes mange aarh. senere.

Drujez (Druz, Drut), bielv til Dnjepr, Rusland, guv. Mohilev, falder ved Rogatsjev i Dnjepr, 270 km. lang.

Drukning. Ved d. indtræder døden ved kvælning, idet vandet ved aandedrætsbevægelserne, som kun en kort tid kan tilbageholdes, indsuges i luftveiene og lungerne, hvor det kan trænge helt ind i de fineste luftrørsgrene. Bevidstheden tabes, og den druknede gaar til bunds. Naar liget har været nogen tid under vandet, sker der en luftudvikling i organerne, og liget kommer nu op til vandoverfladen, hvis det ikke fastholdes f. eks. af et skibs taugverk. Den druknedes udseende tyder paa kvælning. Ansigtet er blaarødt, opsvulmet, læberne blaa og tykke, der er fraade for munden, øinene er underløbne med blod. — Ikke sjelden lykkes det at kalde livet tilbage. Man renser først munden for slim, dynd o. s. v., og saa lægger man personen paa maven, idet man løfter bækkenpartiet op for at faa det i lungerne og maven indtrængte vand til at løbe ud. Derefter gjøres kunstige aandedrætsbevægelser, til aandedrættet kommer i gang, eller døden bliver konstateret. Disse bevægelser foretages oftest, efterat den forulykkede er lagt om paa ryggen. I sidste tid lader man ham blive liggende paa maven med høire arm under panden (prof. Schäfers metode). Man maa ogsaa søge at faa varme i det ofte sterkt afkjølede legeme ved gnidning og børstning. — D. ved badning har tildels sin aarsag i tilstedeværende sygdom i hjerte og pulsaarerne. [Litt.: Reichborn-Kjennerud, «Nødhjælp» (1905); Hasvold, «Svømning og livredning» (1905).]

Drum el. e r t s-d. er i bergmandssproget en liden gang eller aare. Udtrykket bruges gjerne om en liden gang, som grener sig ud fra en større. Naar en større gang opløser sig til smaa aarer, siges den at f o r d r u m m e sig.

Dru'mev, V a s i l (1838—1901), bulg. forfatter. 1874 biskop af Trnova under navnet Klement. Spillede en vigtig rolle i Bulgariens historie de sidste ti aar. Skrev den første bulg. originalfortælling «Den ulykkelige familie» og grundede med skuespillet «Ivanko, Asen I's morder» det nationale drama i Bulgarien.

Drumlins *[drɒ'mlinz]* (keltisk), opr. jordhaug el. -ryg, en art bundmoræne, der fremtræder som svagt hvælvede, mere eller mindre langstrakte hauge med længdeudstrækning i bræbevægelsens retning. Saadanne d. er efterhaanden fremfundet i alle tidligere brædækkede egne.

Drummond *[drɒ'mənd]*, gl. skotsk adelsslegt. 1. M a r g a r e t D. (omtr. 1472—1501) var Jakob IV's elskerinde, myrdedes tilligemed sine to søstre ved gift. — 2. J a m e s D. (1648—1716), 4de jarl af Perth, blev 1682 Skotlands overdommer og 1684 kansler, gik over til katolicismen og blev en ivrig tilhænger af Jakob II. — 3. J a m e s D. (1713—46), 6te jarl af Perth, deltog i Stuarternes sidste oprør i Skotland, men døde paa flugten til Frankrige.

Drummond *[drɒ'mənd]*, H e n r y (1851—97), skotsk geolog og religiøs forfatter, blev 1877 professor ved den skotske frikirkes universitet i Glasgow. 1883—84 foretog han en forskningsreise til Mellem-Afrika, som han har skildret i «Tropical Africa» (1888, 4 udg. 1891). Sit navn vandt D. dog ved sit forsøg paa at vise, at den moderne naturvidenskab kan forenes med og er en støtte for den kristelige tro («Naturens lov i aandens verden»: norsk overs. ved B. Hall, 4 udg. 1906). D. udfoldede navnlig i sine senere aar en rastløs virksomhed i tale og skrift for en kristelig vækkelse især blandt studenter, og besøgte i den anledning universiteterne baade i Amerika og Australien. Af hans mindre skrifter foreligger flere i norsk overs.: «Det største i verden»; «Kristendommens program»; «Det nye liv»; «Pax vobiscum»; «Staden uden kirke»; «Det ideale liv» etc. [Litt.: G. A. Smith, «The life of H. D.» (London 1899).]

Drummond *[drɒ'mənd]*, W i l l i a m, «of Hawthornden» (1585—1649), skotsk digter; har skrevet lyriske digte af meget forskjellig art, sonetter, epigrammer, elegier, hymner, flere af stor skjønhed og ynde. Bedst kjendt i litteraturen er han ved sine «Conversations» med digteren Ben Jonson, som giver et temmelig indiskret billede af denne.

Drumont *[drymõ']*, É d o u a r d A d o l p h e (1844—), fr. journalist og forfatter. Skrev i sin ungdom flere værdifulde bøger, saaledes det af akademiet prisbelønnede verk «Mon vieux Paris» (1879). Siden 1880-aarene har han været en af antisemitismens og nationalismens ivrigste talsmænd. 1886 grundede han sit eget blad «La libre parole» (det frie ord), der har været organ for den mest fanatiske antisemitisme, navnlig under Dreyfus-affæren.

Drupāceæ, stenfrugtfamilien (s. d.).

Drury Lane-teatret *[drū'ri lēn-]* i London aabnedes 1663. Skjønt ofte nedbrændt har det stadig reist sig paany. Det nuværende teater er bygget 1812. Teatret har været ledet af mange berømtheder, og paa dets scene har Englands største skuespillere optraadt.

Druse. 1. D. kaldes i mineralogien en samling af krystaller, der sidder paa et fælles underlag, hvorfra de er vokset ud. Hvis en d. beklæder det indre af et større eller mindre hulrum, kaldes dette et d.-r u m. — 2. (Bot.). Morgenstjerneformede, oftest af oksalsur kalk bestaaende krystaller, som forek. i cellesaften hos mange planter.

Druser (arab. *ed-durūz*, rimeligvis afledet af navnet D a r a z ī, se nedenfor), et arabisktalende syrisk blandingsfolk (sandsynligvis ca. 100 000), som holder til paa Libanon, Antilibanon og (især siden 1861) i Haurān (ø. f. Jordan), tildels i samkvem med kristne (maroniter i n., melkiter i s.). Byer: Dēr el-Kamar, Bēt ed-dīn, Hāsbējā, Kanavāt o. fl. Selv betegner d. sig som muahhidīn (d. e. unitarier). Alene et mindretal (ca. 15 pct.) er helt indviet ('ākil) i religionens hemmeligheder (nærmest en blanding af muhammedansk gnosticisme og kristendom); disse indviede, som udgjør et sluttet samfund uden

---

sabel) hilt, handle; (forpagtning) lease — (f) (fastgjørelse) fixation f; (støtte) appui m; (til f. for) pour attacher, établir; (sabels) poignée f; (forpagtning) bail (m) à cens; (have i f.) avoir à ferme.

fæste vb — (t) befestigen, heften; (tjenere) dingen; (einer Sache Glauben) beimessen; (f. bort) verdingen — (e) fasten, fix, secure; take (root); engage (servants); (bort) lease (a farm); (sig bort) hire one's self; (sig i) take hold of (the memory) — (f) (gjøre fast) fixer (à), attacher; affermir; (med spiker) clouer; ajouter (foi à); prendre (racine); (sig) se graver (dans l'esprit), (sig ved) ogs. s'arrrêter à; (tjenere) prendre à son service, engager.

fæstekontor — (t) Mietsbureau n, Dienstvermittelungsanstalt f — (e) register-office, registry for servants — (f) bureau (m) de placement.

fæstepenge — (t) Handgeld, Mietsgeld n — (e) earnest-money — (f) arrhes f pl.

fæstning — (t) Festung f — (e) fort(ress) — (f) forteresse f.

fætter — (t) Vetter m — (e) & (f) cousin m.

føde — (t) Nahrung, Speise f — (e) food, aliment — (f) nourriture f, aliment m; (dyrs) pâture f.

føde vb — (t) (til verden) gebären; (nære) ernähren, unterhalten — (e) (til verden) bear, bring forth, give birth to; (nære) feed — (f) (til verden) mettre au monde; accoucher de; (dyr) mettre bas; (nære) nourrir; alimenter; entre-

geistlighed, holder torsdag aften møder i særlige dertil indredede huse. Den store mængde betragtes i religiøs henseende som «uvidende» (djāhil); forresten staar folkeoplysningen ingenlunde lavt. D. bekjender sig til dogmet om sjælevandringen (dog begrænset til den menneskelige sfære). De tror ogsaa, at Gud, som engang skal give sine troende herredømmet over verden, flere gange har aabenbaret sig i menneskeskikkelse, hver gang ledsaget af en personliggjørelse af visdommen. Sidste gang aabenbarede Gud sig i den ægyptiske kalif Hākim Biamrillāh (d. 1021), hvis guddommelighed blev forkyndt af Muhammed ibn Ismāīl ed-Darazī; samtidig blev visdommen legemliggjort i kalifens vesir Hamza ibn Alī ibn Ahmed. D., som tidligere havde hævdet sin selvstændighed, blev 1588 undertvunget af Murad III, der indsatte over dem en emir, tributpligtig overfor den tyrkiske regjering. 1841—43 førtes der mellem maroniterne og d. blodige feider; da de senere fornyedes, maatte stormagterne gribe ind og i 1860 lade en international kommission træde sammen i Beirut. Efterhaanden lykkedes det gjennem kloge forholdsregler at gjenoprette ro og orden.

Drushi'na (rus., eg. broderskab, venskab) var tidligere i Rusland navnet paa fyrsternes følge, svarende til det nordiske hird. Betegner nu en bataljon i det russiske rigsvern og i visse kosakhære.

Drushi'nin, Aleksander Vasiljevitsj (1824—64), rus. kritiker og romanforfatter. Debuterede 1847 med fortællingen «Polinka Sachs», hvormed kvindespørsmaalet indførtes i den rus. litteratur. Skrev bl. a. flere afhandlinger om engelske digtere og oversatte nogle af Shakespeares dramaer. Var en skarp iagttager og dygtig karaktertegner.

Drūsus, efternavn i en gren af de rom. slegter Livius og Claudius; mest bekjendt er: 1. Marcus L. D. (d. 109 f. Kr.) bekjæmpede efter aftale med senatet G. Gracchus (s. d.) 122 f. Kr. ved at overbyde ham med ikke ærlig mente demokratiske forslag. — 2. Marcus L. D. (120—91), foreg.s søn, søgte som almuetribun 91 at forsone senat og ridderstand og folk med hinanden; han skaffede senatorerne dommerhvervet tilbage og gjennemførte en forhøielse af kornuddelingerne; men disse love blev igjen omstødt, da han begyndte at arbeide for at skaffe «forbundsfællerne» i Italien romersk borgerret, og han selv blev myrdet. — 3. Nero Claudius D. (38—9), søn af Tiberius Claudius Nero og Livia (s. d.), der egtede Augustus, altsaa stedsøn af Augustus og broder af keiser Tiberius; D., som var vindende elskværdig, personlig tapper og en dygtig feltherre, kjæmpede fra 12—9 mod germanerne og skjød romerrigets grænse frem fra Rhinen til Elben. Døde efter et fald med sin hest. — 4. D. Cæsar (15 f.—23 e. Kr.), søn af keiser Tiberius, udnævnt til faderens medregent 22 f. Kr. efter at have vist sin dygtighed i Germanien, blev forgivet af Sejanus.

Drūsusgraven (Fossa Drusiana), en kanal, anlagt i det nuværende Holland af Nero Claudius Drusus (se Ijssel).

Dry *[drai]* (eng.), tør, kaldes vine med sterk, tør smag.

Dryāder og Hama-d. var hos oldtidens grækere navne paa de kvindelige naturguddomme, som særlig var knyttet til trærne, og hvis liv var inderlig forbundet med disses (sml. Nymfer).

Drȳas, slegt af rosefamilien, smaa, nedliggende halvbuske med store, enlige, langstilkede, hvide eller lidt gullige blomster og aflange blade med udprægede nerver paa oversiden, medens undersiden er graahaaret. Frugten er en nød, hvis griffel ved modningen bliver lang og fjærformig og tjener som spredningsredskab. Paa vore fjelde, som alm. i de fleste arktiske egne og i den alpine region i Europas, Asiens og Nordamerikas fjelde, vokser *d. octopetala,* hvis blade er grovt rundtandede. Denne art er ogsaa fundet fossil flere steder i Norden og sydover saa langt som ved Dresden. En underart af den, *d. integrifolia,* med helrandede blade findes i Grønland, Nordamerika og det østlige Sibirien.

Dryas octopetala.

Dryburgh Abbey *[drai'bəg æ'bi],* gammelt kloster i det s.ø.-lige Skotland, grevskabet Berwick, ved Tweed. Her ligger Walter Scott begravet.

Dryden *[drai'dən],* John (1631—1700), eng. digter og kritiker, hovedrepræsentanten for den nye litteraturretning, som opstod efter Stuarternes tilbagekomst i 1660, og som under indflydelse af den franske klassicisme lagde hovedvegten paa klar og korrekt form, behersket følelse og forstandsmæssigt indhold. D. er den fornemste dramatiker af den nye smagsretning. I «Essay on dramatic poesy» (1668) hævder han, at dramaerne skal være i overensstemmelse med reglerne og paa rimede vers. Fra først af puritaner og republikaner blev han senere ivrig katolik og forsvarer for Stuarternes absolutistiske politik og belønnedes af disse med stillingen som hofdigter og kgl. historieskriver. Ved revolutionen i 1688 mistede han disse stillinger. D., hvis litterære virksomhed var meget omfattende, har skrevet skuespil, satirer, lyriske digte og litterære kritiker. Hans betydeligste arbeider er den politiske satire «Absalom and Achitophel» (1681—82), i hvilken han angriber planen om at sætte Karl II's uegte søn, hertugen af Monmouth, paa tronen, og allegorien «The hind and the panther» (1687), et forsvar for den katolske og et angreb paa den engelske kirke. Blandt hans øvrige talrige verker merkes oden «Alexander's feast» (1697) og «Fables» (1699). D.s indflydelse som smagsdommer og kritiker var i lang tid ubegrænset, og fra alle kanter af

John Dryden.

---

tenir. **fødeby** — ⓣ Geburts-, Vaterstadt f — ⓔ native town — ⓕ ville (f) natale. **fødebygd** — ⓣ Heimatsgegend f — ⓔ native place — ⓕ pays m (natal). **fødemiddel** — ⓣ Nahrungsmittel n — ⓔ article of food — ⓕ aliment m, nourriture f; (pl) ogs. vivres m pl. **føderaad** — ⓣ Altenteil n, Auszug m, Ausgedinge n — ⓔ annual allowance (pension) reserved by one who surrenders his property to his heir — ⓕ réserves (f pl) des parents qui ont cédé leur terre à leur héritier. **fødested** — ⓣ Geburtsort m, -stätte f — ⓔ birthplace — ⓕ lieu (m) de naissance. **fødevarer** se levnetsmidler.

fødflek — ⓣ Muttermal n — ⓔ mole, mother's mark, congenital mark — ⓕ marque (f) de naissance.

fødsel — ⓣ Geburt, Niederkunft f — ⓔ (nedkomst) delivery, parturition; (byrd) birth, nativity — ⓕ (nedkomst) accouchement, enfantement m; (det at blive født, byrd) naissance f. **fødselsdag** — ⓣ Geburtstag m — ⓔ birthday, natal day — ⓕ jour (m) de la (ma osv.) naissance; (aarsdagen) anniversaire m (de ma osv. naissance), fête f. **fødselshjælp** — ⓣ Geburtshilfe f — ⓔ obstetric aid — ⓕ assistance (f) d'accoucheur. **fødselshjælper** — ⓣ Geburtshelfer, Hebarzt m — ⓔ man-midwife, accoucheur, obstetrician — ⓕ accoucheur m. **fødselshjælperske** se jordemoder. **fødsels-**

landet kom folk op til London for at faa et glimt af den store mand paa hans yndlingssted «Wills» kaffehus. Den nyeste udgave af D. (ved G. Saintsbury) udkom 1883—89; 14 bd. [Litt.: Lundbeck, «Dryden som tragediedigter» (Kbh. 1894), og Garnett, «Age of Dryden» (1895).]

Drygalski, Erich von (1865—), t. geograf og polarforsker, f. i Königsberg. 1888—91 assistent ved det geodætiske institut i Berlin. Ledede 1891—93 to videnskabelige ekspeditioner til Grønlands vestkyst. 1899 ekstraordinær professor i geografi i Berlin. Ledede 1901—03 den tyske sydpolsekspedition med «Gauss». 1906 professor i geografi i München.

Dryppe ankeret (sjøudtr.), lade ankeret falde, ankre (eng. *to drop anchor*).

Dryppert, gonorrhoe, er en venerisk sygdom, som bestaar i en betændelse af urinrøret og er ledsaget af udflod af materie fra samme. Materien indeholder smittestoffet, gonokokken (se pl. Baciller). Sygdommen ender i helbredelse, men dette kan stundom tage lang tid, og der kan leilighedsvis indtræffe forskjellige komplikationer. Saaledes opstaar undertiden en blærebetændelse. Videre kan sygdommen hos manden udbrede sig til testiklerne og fremkalde den af en smertefuld hævelse ledsagede «pung-d.», medens den hos kvinden kan gribe over paa livmoderen og bughinden om denne; disse komplikationer kan hos mand som kvinde medføre ufrugtbarhed. — Videre kan sygdommen hos manden fremkalde ardannelser («strikturer») i urinrøret, hvorved urinladningen vanskeliggjøres. — Endvidere kompliceres sygdommen stundom med betændelser i leddene o. a., der kan ligne gigtfeber («gonorrhoisk ledreumatisme»). D. synes overhovedet ofte at medføre varig svækkelse af legemet. — Gonorrhoiske mødre kan under fødselen smitte sine børn med en gonorrhoisk øienkatarrh *(ophthalmia neonatorum)*, der ofte angriber hornhinden og derved kan fremkalde varig blindhed.

Drypsten er istaplignende afsætninger, der i regelen bestaar af kulsur kalk, sjeldnere af kiselsyre (kalcedon) eller jernoksydhydrat (brunjernsten). D. dannes, naar vand, der indeholder nævnte stoffe i opløst tilstand, langsomt siver ud og fordamper i klippehuler, grotter eller paa lignende steder.

Dræg (sjøudtr.), lidet anker af jern til smaabaade, f. eks. ved fiske; d. har fire eller flere arme og ingen stok (se Anker).

Dræg, i enkelte indlandsdistrikter, f. eks. ved Mjøsen, lokalbenævnelse for fiskeredskabet sluk.

Dræg el. drætte, kort tømmerslæde; ogsaa draget paa samme.

Drægge, 1. kaste dræggen, 2. drive for ankeret, slæbe ankeret langs bunden (naar dette ikke har tilstrækkeligt tag i bunden); eng. *drag*, at slæbe.

Drægtighed, benævnelse for et skibs bæreevne. D. beregnes efter forskjellige regler, den engelske regel, Donau-regelen og den tyske regel, og gaar ud paa at finde ud lasterummenes kubikindhold, hvorefter skibsafgiften beregnes. Den engelske regel kan man i det væsentligste sige nu er blevet internationalt anerkjendt. Se forøvr. Skibsmaaling.

Drægtighed benævnes den tilstand hos hundyret, som fremkommer, naar parring er blevet fulgt af befrugtning. D. hos dyrene svarer saaledes til svangerskab hos mennesket. Ved drægtighedstiden forstaaes det tidsrum, som hengaar fra befrugtning finder sted til det fuldbaarne foster ved fødselen frigjøres fra moderdyret. Da man imidlertid ikke kan fastslaa tidspunktet for befrugtning, d. e. for eg- og sædcellens sammensmeltning i hundyrets kjønsorganer, regnes d.s varighed fra den dag, parring finder sted, til den dag, fødselen-indtræder. Denne tid er høist forskjellig hos de forskjellige pattedyrarter, dog som regel temmelig konstant hos samme art, kan dog ogsaa her variere noget, saaledes særlig hos husdyrene, hvor drægtighedstiden gjennemgaaende er kortere end hos de tilsvarende vildtlevende arter. Som nedenstaaende tabel over tiden for husdyrenes d. viser, kan denne især hos hoppen og koen variere ikke saa ganske lidet:

	Korteste tid.	Længste tid.	Gjennemsnitlig tid.
Hoppen . .	307 dage	419 dage	336 dage el. 48 uger
Koen . . .	210 —	321 —	280 — - 40 —
Faaret . .	146 —	161 —	154 — - 22 —
Svinet . .	109 —	133 —	112 — - 16 —
Hunden . .	afvigelserne kun		64 — - 9 —
Katten . .	nogle dage		56 — - 8 —

Drænage *[-āše]* er i kirurgien den behandlingsmaade, ved hvilken man bortleder vædsker som blod og materie fra saarhuler eller hulrum, som f. eks. underlivshulen og lungesækken, naar disse har været sæde for betændelse. Der anvendes i regelen gummirør eller sugende gazestrimler, som føres ud i en forbinding, der optager saarafsondringen.

Drænēring. Ved d. forstaaes i landbruget bortledning af skadeligt vand gjennem i jorden nedlagte, dækkede rørledninger, lukkede grøfter (se Grøftning).

Drænrør er cylindriske, brændte lerrør, der bruges til bortledning af vand i jorden. D. fremstilles af kalkfrit, ensartet ler, der efter at være formet paa særlige maskiner haardbrændes. De er gjerne 32 cm. lange med 3—25 cm. indvendigt tvermaal. Kom først i brug i England (1843) og fabrikeres nu alm. ved norske teglverker.

Dräseke, Felix (1835—), t. komponist, professor ved konservatoriet i Dresden, begyndte som forkjæmper for Liszt og Wagner og komponerede selv operaer i Wagnerstil, men er senere gaaet mere over i klassisk retning. Symfonier, rekviem m. v.

Dræsīne er en aaben jernbanevogn, saa liden, at den kun afgiver plads for 2 à 3 mand, og saa let, at den kan bevæges paa banen ved én mands kraft, idet han fører et haandtag frem og tilbage, hvorved det ene par af d.s 4 hjul sættes i omdreining ved hjælp af en krumtap og tandhjulsudveksling. Istedetfor tandhjul anvendes ogsaa udveksling med kjede som paa velocipeder. — Der findes ogsaa d. med kun 3 hjul. — Ved d.-kjørsel kan der med lethed holdes en fart af 10 à 15 km. pr. time paa nogenlunde horisontal bane.

Drätsel, kommunale indtægter i svenske byer; de forvaltes af et d.-kammare, hvis medlemmer vælges af stadsfullmäktige (kommunestyret) eller allmän rådstuga (de kommunale vælgere), kgl. forordning af 21 mars 1862 kap. V. I Stockholm forvaltes kommunens finanser af en d.-nämnd, valgt af stadsfullmäktige, kgl. forordning af 23 mai 1862 § 36 flg.

Drætte, se Dræg.

---

stiftelse — ⓣ Entbindungsanstalt f — ⓔ lying-in hospital(institution) — ⓕ maison d'accouchement, maternité f.

føie se kort.

føie: falde til f. — ⓣ sich fügen (unterwerfen) — ⓔ yield, submit — ⓕ se soumettre, céder, se rendre à la raison. **med fuld f.** — ⓣ mit Fug, füglich, mit gutem Recht — ⓔ with reason, with (perfect) justice — ⓕ à bon droit, à (avec) bonne raison.

føie — ⓣ fügen; (en) eim. willfahren — ⓔ (sammen) join, connect, unite, put together; (passe) adapt, fit, suit; (beskikke) ordain, dispose; turn (one's words); (til) add; (sig efter) conform (accommodate one's self) to, (comply with one's) humour — ⓕ (ind i hinanden) emboiter; (sammen) joindre; (til) ajouter; (tilpasse) adapter; (ordne, beskikke) régler, disposer; (en) céder (se conformer) à la volonté de q. s'accommoder à; (en i) accorder (concéder) qc à q.

føielig — ⓣ fügsam, gefügig, willfährig — ⓔ indulgent, compliant, complying, accommodating — ⓕ facile, accommodant, docile, traitable.

føielighed — ⓣ Gefügigkeit, Willfährigkeit f — ⓔ pliancy, complaisance — ⓕ humeur accommodante, complaisance, facilité f.

føl — ⓣ Füllen n — ⓔ foal; (især hingst-) colt; (hoppe-) filly — ⓕ poulain m. **følhoppe** — ⓣ Mutterpferd n, Füllenstute f — ⓔ

Drøbak (af Drjugbakki, d. e. den drøie bakke), kjøbstad i Akershus amt paa østsiden af Kristianiafjorden, ved dens smaleste del, omtrent midtveis mellem Kristiania og Horten; 2335 indb. (1900). Byen, der væsentlig bestaar af mindre træhuse med uregelmæssige og trange gader, ligger opefter en brat li med bare fjeldknauser og sparsom naaleskog. Husvik (det gamle Hauksvik), straks n. for det nuværende D., omtales allerede i Haakon Haakonssøns tid som et meget søgt sted. Det nuværende D. var handelsplads, før Kristiania anlagdes, og i begyndelsen af det 17 aarh. var det et vigtigt udførselssted for trælast. I 1793 angives 13 skibe at være hjemmehørende i D., og der foregik paa den tid en livlig handel med bjelker og bord. Der indkom i 1792 61 skibe og udgik 67. Indbyggertallet angives i 1796 til mellem 7 og 800. I 1842 fik D. kjøbstadsrettigheder. Trælasthandelen var længe den vigtigste næringsvei, men fra midten af forrige aarh. begyndte den at aftage, og samtidig vokste der frem en livlig iseksport. Heller ikke af denne er der nu stort igjen. Seilskibsflaaden, der i 1804 var oppe i 25 skibe, var i 1905 16. I tidligere dage, da Kristianiafjorden ikke

Kart over Drøbak og omegn.

holdtes aaben for is om vinteren, var D. meget benyttet som losseplads for Kristiania. Desuden oplagdes hyppig skibe hjemmehørende i Kristiania ved D. Byen er nu med sine ypperlige sjøbad og sit friske sjøklima et yndet sommeropholdssted for kristianiafolk. Ret ud for D., omtrent midt i fjorden, ligger den lille ø (eg. to øer) Kaholmen med fæstningen Oscarsborg (s. d.). Det sund, der skiller holmen fra D., og hvorigjennem den vanlige dampskibsled fører, benævnes D.-sund. I D. er der middelskole og biologisk forsøgsstation, knyttet til universitetet i Kra. D. har flere hoteller; det anløbes af de fleste forbipasserende ruteskibe og staar i landeveisforbindelse med Bundefjorden og Smaalensbanen. I 1905 var der 17 skibe hjemmehørende i D., deraf 1 dampskib, med en samlet tonnage paa 1475 tons. Toldintraderne var i 1905 18 380 kr. Bygningernes assurancesum var pr. 1 jan. 1906 1 867 920 kr. Antagen formue (1906) 2 471 000 kr., indtægt 600 505 kr. Der udkommer 1 avis, «Akershus amtstidende». D., der sammen med det omliggende landdistrikt Frogn, danner 1 prestegjeld, vælger stortingsrepræsentant sammen med Moss. Follo sparebank, oprettet 1840, har sit sæde i D.

Drøm kaldes den sjælelige virksomhed, som foregaar hos et individ, medens det sover. Rimeligvis er den dybeste søvn en fuldstændig drømmefri hvile, og d. er altsaa en mellemtilstand mellem denne og den vaagne tilstand. Den tilhører den lettere søvn, og som regel indledes opvaagningen vistnok af d., men de efterlader ikke altid nogen erindring. Ofte faar d. sin forklaring ved ydre paavirkninger, som d. er et slags forsøg paa at fortolke. Blottelse af legemet kan f. eks. bevirke en d. om, at man gaar nøgen paa gaden, en varmedunk under fødderne, at man vandrer paa et krater, hemmet aandedræt, at man rides af en «mare» o. s. v. Den sedvanlige ombevidsthed mangler, og selv de urimeligste situationer tages derfor i drømme for virkelighed, da der ingen samtidige virkelighedsindtryk er, som de staar i strid med; og da drømmebillederne kommer og gaar uafhængig af den drømmendes ønske og vilje, faar de ogsaa derved et præg af ydre virkelighed i modsætning til de fantasibilleder, vi har i vaagen tilstand, og som vi kan fastholde eller forjage efter eget ønske. Paa primitive udviklingstrin fastholdt man ogsaa efter opvaagningen troen paa d. som virkelige oplevelser, og d. om afdøde blev derfor et vidnesbyrd om disses fortsatte tilværelse i en anden verden. Naar senere oplevelser mindede om tidligere d., blev disse opfattet som varsel-d., og der maatte da naturlig opstaa et ønske om at tyde, hvad ens d. varslede, inden de endnu var gaaet i opfyldelse. Mange d. (f. eks. Faraos om de syv kjør) kunde ikke tænkes at skulle gaa i bogstavelig opfyldelse og maatte derfor udlægges symbolsk. Mennesker, som besad evner til saadan udtydning, blev derfor raadspurgt som d.-tydere. Efterhaanden opstod der bestemte regler for, hvad d. om dette eller hint betød, og der forfattedes d.-bøger, ved hjælp af hvilke man selv kunde tyde sine drømme. Afdøde prof. Mourly Vold (s. d.) drev i mange aar eksperimentelle studier over lovene for drømmelivet.

Drømmebøger, se Drøm.

Drømmekvæde, se Draumkvæde.

Drømmetydning, se Drøm.

Drømpel, planke, der danner øverste kant af kanonporten i de ældre trækrigsskibe.

Drøvel *(uvula)*, den tapformede del af ganen, som hænger ned mellem ganebuerne og hjælper til at aflukke mundhulen fra svelget.

Drøvtyggere *(ruminantia)*, afdeling af de partaaede af hovdyrenes klasse. Som regel fire tær, hvoraf de to midterste (3dje og 4de) er kraftig udviklet og bærer klover; de tilsvarende mellemhaands- og mellemfodsknokler som regel helt sammensmeltet til én kraftig knokkel, paa hvilken mere eller mindre dybe længdefurer antyder dobbeltheden. Med hensyn til sidetærne (2den og 5te) kan der inden d. paavises en tiltagende reduktion, saavel af tærne selv som af de tilhørende knokler; hos de fleste er disse endnu selvstændige og tærne selv nogenlunde vel udviklet med større eller mindre biklover; disse berører dog aldrig jorden. Den sterkeste reduktion findes hos giraffen, hvor saavel tærne som de tilhørende knokler

brood mare — Ⓕ (jument) poulinière f.

føle — Ⓣ fühlen, empfinden; (f. sig for) tasten; (tage og f. paa) mit Händen greifen — Ⓔ feel; (dybt) be keenly alive to; (faa f.) smart for it; (til at tage og f. paa) palpable; (f. sig for) feel one's way — Ⓕ (paa) toucher, tâter; (fornemme) sentir; éprouver, ressentir; (faa f.) s'instruire à ses dépens; (f. sig for) tâtonner; marcher (aller) à tâtons. **følehorn** — Ⓣ Fühlhorn n — Ⓔ feelers, antennæ — Ⓕ antenne f. **føletraad** — Ⓣ Fühlfaden m — Ⓔ feeler, tentacle — Ⓕ tentacule m.

følelig — Ⓣ empfindlich, fühlbar — Ⓔ that may be felt, sensible, perceptible — Ⓕ sensible, perceptible.

følelse — Ⓣ Gefühl n, Empfindung f — Ⓔ feeling; (fornemmelse) sensation; (sindsbevægelse) emotion; (i udtrykket) pathos; (kun om sansen) touch; (fin f.) sensibility — Ⓕ sentiment; (sans) toucher, tact m; (fysisk fornemmelse) sensation f. **følelsesløs** — Ⓣ gefühllos — Ⓔ unfeeling, insensible, apathetic, callous — Ⓕ dépourvu de sentiment; insensible (à qc); impassible; apathique.

følge — Ⓣ folgen; Geleit geben, begleiten; (f. af sig selv) sich von selbst ergeben — Ⓔ follow, succeed, ensue; (ledsage) attend, accompany; see (one home); (f. af sig selv) go without saying, be a matter of course; (f. efter) succeed; (f. med) keep pace (with); keep abreast of

er forsvundet. Mange overgange. Haand i haand med den nævnte reduktion tiltager lemmerne i længde og smækkerhed, ligesom dyrene bliver hurtigere løbere. — Albu- og legben er hos d. svagt udviklet. — Tandsystem: Fortænderne i overmunden mangler, kun hos kamelerne findes én paa hver side; disse tænder bliver dog som regel endnu anlagt i fosterlivet. Hjørnetænderne i undermunden ligner gjerne (dog ikke hos kamelerne) fortænderne, saa at disses antal her tilsyneladende er 8: disse staar tæt sammen i en halvkreds og er omtrent vandret stillet. De uegte kindtænder skiller sig som regel i to grupper, hvoraf de forreste ofte nærmer sig hjørne- og fortænderne, medens de bagre i stilling og form slutter sig til de egte kindtænder. Disse bærer hver 4 bøiede længdekamme, mellem hvilke græsset males ved bevægelser af underkjæven fra side til anden. Svarende hertil har underkjævens ledhoved form af en tversliggende cylinder. — Tarmkanal: Særlig karakteristisk er mavesækkens bygning; denne er delt i to, formaven, som tjener som oplagskammer, og den fordøiende mave. Herved bliver det muligt for disse udelukkende planteædende dyr at tage store mængder føde til sig paa kort tid uden at sinkes af det besværlige tyggearbeide. Føden tygges første gang kun saa meget, som det er nødvendigt for svelgningen, og gaar derpaa direkte ned i den rummelige formave, som atter er delt i to afdelinger: vommen, som er meget vid og stor, samt netmaven, fra hvilken føden, efter at have gjennemgaaet en slags gjærings- eller macerationsproces, under hvilen stødes op i smaa klumper gjennem det vide spiserør for at fintygges; den bliver under tygningen rigelig tilblandet med spyt og derved saa blød, at den ved den fornyede nedsvelgning (ligesom den flydende næring) passerer forbi aabningen til formaven og gjennem en rende i spiserørets nedre del (den saakaldte bollerende) kommer ned i den fordøiende mave. Denne er ligeledes delt i to afdelinger: bladmaven, der som formaven mangler kjertler, og løbemaven, hvor føden træffer den sure mavesaft. — Der findes talrige variationer med hensyn til udviklingen af mavesækkens forskjellige dele. Hos de unge dyr, som lever af moderens melk, er formaven endnu lidet udviklet. — Horn og takker: Inden d.s gruppe kan man skridt for skridt forfølge udviklingen af eiendommelige benudvekster paa hovedet. Hos d.s forfædre fandtes ingen saadanne dannelser, som ogsaa mangler hos kamelerne og moskusdyrene. Disse vaaben findes enten alene hos hannerne eller er kraftigere udviklet hos dem. Man kan adskille 3 former: 1. Simple, af uforandret hud beklædte bentapper, som ved somme er fæstet til hovedskallen; findes hos giraffen som en benknude midt i panden og to korte horn paa forkanten af baghovedet. Af saadanne primitive dannelser har saavel horn som takker udviklet sig. 2. Horn (hulhorn), som inderst bestaar af en kompakt eller hul benkjerne, som er sammenvokset med hovedskallen og gjennemkrydset af talrige blodkar. Denne kjerne er bedækket med en haard hornskede, som kun er skilt fra den ved blodkarrene og det horndannende epitel og let lader sig skille fra den. Hornskederne er i uophørlig vekst, idet der indenfra dannes nye hornlag; de holder sig gjennem hele dyrets liv. 3. Takker (hos hjortefamilien): grundlaget for disse dannes af de saakaldte rosenstokke, som hæver sig fra pandebenenes bagre øvre vinkler og er beklædt med haaret hud; de svarer til giraffens horn. Fra toppen af disse vokser takkerne frem ved egte bendannelse. Efter vekstens afslutning hører blodcirkulationen op, og huden tørrer ind og falder og gnides af, saa at benet bliver dødt og nøgent; efter en vis tids forløb falder takken af og giver plads for en ny bendannelse. — Med undtagelse af rensdyrene bærer kun hannerne takker, og deres dannelse er nøie knyttet til kjønslivet; kastreres en hjort efter fældingen, dannes ingen nye takker; gjøres det derimod, medens den har takker, beholder den disse hele livet. — De første takker er ganske enkelt bygget; men for hver skiftning kommer der flere sidegrene til. — Patterne ligger i lyskeregionen. Der fødes som regel kun én, høist tre unger ad gangen; disse er ved fødselen vel udviklet og kan omtrent straks følge moderen. Ifølge gjentagne iagttagelser bl. a. i Norge kan ogsaa mennesker være d. Fænomenet er iagttaget hos flere individer af samme slegt.

D. sc., eng. forkortelse for doctor of science, doktor i naturvidenskab.

D. s. s. n. (paa recepter), fork. for detur, signetur suo nomine, gives, signeres med sit navn, et paalæg til apotekeren om ved medikamentets udlevering at anføre dets art (receptformelen) paa emballagen.

Dsch . . ., ord, som ikke findes herunder, maa søges under Dsj . . .

Dschabalpur, Dschadschpur o. a. navne i Indien paa Dsch-, se Jabalpur, Jajpur o. s. v. (eng. ortografi).

Dschagga, t. Øst-Afrika, folk og land paa s.- og s.v.-skraaningen af Kilimandsjaro. I dette, vakre, sunde og frugtbare høiland, som er nøie udforsket, særlig af dr. Hans Meyer, lever de flittige fastboende d. eller wadschagga, et egte bantu-folk, som ved energisk arbeide, bl. a. ved omfattende vandingsanlæg, har drevet sit jordbrug op til en forbausende høide. De falder i 37 orografisk afdelte miniatur-stater, hvoraf de vigtigste er Moschi, Marangu og Kiboscho. D. er et tappert, krigersk folk, som før var meget frygtet og som først efter blodige kampe i 1890-aarene har underkastet sig tysk herredømme.

Ung Dschagga-kvinde.

Dsjarkent (Djarkent el. Dscharkent), by i Asien, rus. Turkestan, n. f. elven Ili (tilløb til Balkasjsjøen), s. f. fjeldkjeden Alatau (den Dsungariske Alatau); 16 372 indb. Stor handel.

Dsjebel (Djebel), arab. navn paa fjeld, fjeldtop.

Dsjebel-esj-Sjeik, se Hermon.

Dsjebel-esj-Sjerki (Dschebel-es-Scherki), se Antilibanon.

(the times) — (f) suivre; (efterfølge, afløse) succéder; (ledsage) accompagner; (til døren, hjem) reconduire; (s'en)suivre (résulter) de; (af sig selv) aller de soi, sans dire; (med) tenir pied à.

følge sb — (t) (resultat) Folge f; (konkret) Gefolge n; (ledsagelse) Begleitung f — (e) (resultat) result, consequence; (selskab) company; (de ledsagende) retinue, suite, train, attendance, followers — (f) (virkning) suite, conséquence f, résultat m; (selskab, ledsagelse) compagnie; (de ledsagende) suite f, cortège m, escorte f. **slaa f. (med)** — (t) sich eim. anschliessen — (e) join company — (f) venir se joindre (faire compagnie) à. **følgebrev, -seddel** — (t) Begleitschein m — (e) accompanying (shipping) note — (f) lettre (f) d'envoi.

følgelig — (t) folglich, also, mithin — (e) consequently, in consequence — (f) par conséquent, conséquemment, en conséquence, par suite; donc; aussi.

følgerig — (t) folgenreich — (e) charged (pregnant) with consequences — (f) qui a bien des suites; grave, important.

følgerigtig — (t) folgerichtig, -recht — (e) consistent — (f) logique; conséquent.

følgesvend se ledsager.

føling — (t) Fühlung f — (e) & (f) contact m.

føljeton — (t) Feuilleton n — (e) (f) feuilleton m.

Dsjebel-Mar-Elias, se Karmel.

Dsjebel-Musa, se Sinai.

Dsjebel-Sjammar, et rige i det indre Arabien, paa omtr. 27° n. br. med omtr. 150 000 indb. Hovedstad Hail, paa en høislette 915 m. o. h.

Dsjelalabad, by i det n.ø.-lige Afghanistan, ved Kabulelven 120 km. ø. for Kabul og 80 km. fra den indiske grænse, etpar tusen indb., berømt ved det tapre forsvar, som Sir Robert Sale med nogle faa britiske tropper ydede mod en uhyre afghansk overmagt 1841—42. I den eng.-afg. krig 1878 blev D. taget af englænderne, men senere givet tilbage til Afghanistan.

Dsjidde, by i tyrk. Arabien, prov. Hedsjas, ved Rødehavet, 75 km. v. for Mekka; omtr. 25 000 indb. Den har stor betydning som havneby for Mekka, hvormed den nu skal forbindes ved jernbane. Der kommer til D. hvert aar 100 000 pilgrimme, som skal videre til Mekka. Havnen er daarlig, men der er livlig handel, især stor indførsel af korn, tobak, bomuld, sukker etc., medens der udføres perlemor, gummi, huder o. m.

Dsjisak, by i rus. Turkestan i nærheden af jernbanen Samarkand—Tasjkent, 90 km. n.ø. for Samarkand; 16 041 indb. (1897). Før fæstning i Buchara og endnu befæstet.

Dsjof, oase i den arab. ørken, omtr. 30—31° n. br. og 40° ø. l., 100 km. lang og 15 km. bred, ligger i den s.ø.-lige del af Vadi Sirhan og har kanske 10 000 indb. Vigtigste steder er D. med rige daddelpalmelunde og haver samt Skaka, hver med omtr. 500 huse.

Dsjolan, en landstrækning i Syrien ø. for Genesarets sjø og Jordans dal n. f. sjøen. Det er en høislette med fjelde indtil 1257 m.s høide, egnet for fædrift, men ikke for korndyrkning. Hørte før sammen med byen Golan til Manasse. Vigtigste by El-Kunetra (1007 m. o. h.).

Dsu-l-Karnain (arab., «han med de to horn), en mystisk person, der i Koranen (sure 18, 82 ff.) skildres som en der foretog vidtløftige reiser og forebyggede angreb af Gog og Magog. Af enkelte kommentatorer nævnes han som en samtidig af Abraham. Rimeligvis ligger der til grund legendariske beretninger om Alexander den store, som ogsaa paa mynter findes afbildet med to horn.

Dsungariet, et landskab i det indre Asien, der ligger som en bred dal mellem Tiensjanfjeldene i s. og Altaifjeldene i n.; i østvestlig retning strækker det sig fra Mongoliet til henimod Balkasjsjøen med jevn sænkning mod v. Det danner en naturlig bred udgangsport fra det indre Asiens høisletter til de lave stepper i v., og denne port har stadig været brugt af mongolerne paa deres tog vestover. Bredden er optil 800 km., længden 1800 km. Den østlige og midtre del af D. er en flad steppe, ofte rent ørkenagtig, med saltholdig jordbund og saltsjøer. Længere v. gjennemsættes D. af flere vældige fjeldkjeder, Tarbagatai, Dsungarisk Alatau o. fl. med toppe paa 3—4000 m. I den nordlige del rinder den sorte Irtisj, i den sydvestlige del Ili i en vakker dal til Balkasjsjøen. Fjeldskraaningerne er frugtbare og har store mineralskatte, som endnu venter paa at udvindes. Landet ved fjeldenes fod kan ved kunstig vanding dyrkes, resten er blot for nomader. Indbyggerne, et vestmongolsk folk, tæller kanske nogle hundrede tusen sjæle. Den største del af D. tilhører Kina, en mindre vestligere del Rusland.

D-tog (t. *Durchgangzug*), hurtigtog.

Duala, Vest-Afrika, by og folk i tysk Kamerun paa østsiden af Kamerun-æstuariet og Wuris munding i dette. D., kun ca. 25 000 individer, er et kraftigt, krigersk bantufolk, som er i besiddelse af en vis kultur. I lange tider har d. monopoliseret handelen med det indre til stor hinder for eksport og import. Først 1890 lykkedes det tyskerne at bryde monopolet ved anlæg af militærstationer til beskyttelse for forbindelsen mellem kysten og det indre land.

Duālis, «total», er i grammatiken betegnelsen af det i forskjellige sprog forekommende forhold, at der foruden enkelttals- og flertalsformer findes særlige former til at betegne to ensartede eller sammenhørende ting (i nominernes bøining), eller til at udtrykke, at en handling udføres af to (i verbernes bøining).

Duali'sme. 1. (Filos.). D. kaldes en verdensopfatning, som indeholder antagelsen af to grundprinciper, der ikke af erkjendelsen kan føres tilbage til et fælles udspring og forstaaes om en enhed, saaledes f. eks. antagelsen af en absolut modsætning mellem aand og stof (Descartes), mellem tro og viden (Rasmus Nielsen). — 2. (Kem.). Se Formel (kem.). — 3. (Fys.). Den af Dufay og Symmer fremsatte og senere almindeligst antagne opfatning, at elektriciteten er to slags, positiv og negativ, i modsætning til den imitariske teori, hvorefter der kun er ét slags (Æpinus, Franklin, Edlund).

Dualitēt (lat.). Geometriske figurer kan ofte dannes af elementer paa to maader; saaledes er en ret linje bestemt enten ved to punkter og indeholder uendelig mange punkter eller ved to planer som deres skjæringslinje, hvorigjennem gaar uendelig mange planer. Sætninger om linjer bestemt ved punkter har da tilsvarende ved planer. Endvidere, en kurve er bestemt enten ved punkter eller ved tangenter. Af en sætning kan da dannes en ny dualistisk ved ombytning af punkt og tangent.

Duar kaldes i Nord-Afrika, specielt i Algerie, en arabisk teltleir paa mindst 10 telte.

Duban *[dybā']*, Jacques Félix (1797—1870), fr. arkitekt, studerede i Paris og Italien, var 1848—54 ansat som arkitekt for Louvre og blev 1854 generalinspektør for de civile bygninger i Frankrige. Bekjendt som arkitekt for École des beaux-arts i ædle renaissanceformer, færdig 1838. Har bl. a. ogsaa restaureret slottet i Blois, færdigt 1845. Var ogsaa bekjendt som arkitekturmaler i akvarel.

Dubarry *[dybari']*, Jeanne Bécu (1743—93), fr. kurtisane, datter af en embedsmand, gik i sin ungdom, skjøn og letfærdig, fra mand til mand, indtil hun gjennem kammertjeneren Lebel blev indført hos den 60-aarige Ludvig XV, hvis elskerinde hun blev, medens hun for en forms skyld blev gift med grev D. Var det klerikale hofparti behjælpelig i dets intriger mod Choiseuls ministerium. Efter kongens død 1774 levede hun paa sit slot Luciennes, indtil hun 1793 af Robespierre blev anklaget for aristokratiske intriger og 8 dec. 1793 guillotineret.

Du Bartas *[dybartās]*, Guillaume de Salluste (1544—90), fr. digter, f. i Montfort ved Auch, d. i Paris. Hans liv er lidet kjendt; han var militær og protestant. Som digter af Ronsards skole bærer han den franske renaissancepoesis alm. præg, kunstig stil med græske og latinske vendinger. Hans hovedverk, en skildring af skabelsen i alexandrinere, «La semaine ou la création

---

følsom — ⓣ empfindsam, empfindlich, rührbar — ⓔ sensible, sensitive — ⓕ sensible.

følsomhed — ⓣ Empfindsamkeit, Empfindlichkeit, Rührbarkeit f — ⓔ sensibility, sensitiveness — ⓕ sensibilité f.

før — ⓣ (præp) vor; (adv) vorher, zuvor, früher; (konj) ehe; (heller) lieber . . . als — ⓔ (præp) before; prior (previous) to; (adv) before, previously, formerly; (konj) before, ere; (heller) rather; (the) sooner (the better) — ⓕ (præp) avant; (adv) (aupar)avant, plus tôt; (fordum) autrefois; (heller) plutôt; tôt (ou tard); (konj) avant que.

før adj — ⓣ wohlbeleibt, dick, stark — ⓔ stout — ⓕ corpulent, replet.

føre — ⓣ führen — ⓔ guide, conduct, lead; take; command (a vessel); carry on (the correspondence); make, wage (war); (f. ordet) speak, be the spokes-man; keep (accounts); deal in (an article); produce, call (witnesses); (sig) carry one's self — ⓕ (trans)porter; mener, conduire; (lede, styre) diriger, guider, commander; (haandtere) manier; tenir (un article, les comptes, la correspondance, les livres); faire (la guerre à), être en (procès avec); (sig) se tenir.

føre sb — ⓣ (Beschaffenheit des) Weg(es); (det er daarligt f.) es geht (führt) sich schlecht — ⓔ (state of) the roads, wheeling; (det er daarligt f.) ogs. it is bad walking — ⓕ

du monde» (1578), forener stor kraft med megen smagløshed, blev meget læst ude i det protestantiske Europa (bearbeidet paa dansk af Arrebo, s. d.), men lidet i hans hjemland. I 1584 en fortsættelse «La seconde semaine».

Dubbe el. d u p, d u p p i n g, i norske dialekter et slags tømmerslæde med brede jernskoede eller uskoede meier og bevægelig fladstod, der anbringes under enden af tømmeret for at hindre dette fra at slæbe paa bakken.

Dubbels, H e n d r i c k J a c o b s z (1620 el. 21—76), holl. marinemaler. Udmerkede og sjeldne sjø- og strandbilleder. Repræsenteret i Kbh., Stockh. og Amsterdam.

Du'bbeltje, dobbeltstykke, nederlandsk sølvmynt = 2 stuiver = 10 cent el. $^1/_{10}$ gulden (fl.) = 15 øre.

Du Bellay *[dy bɛlɛ']*, J o a c h i m (omkr. 1525—60), fr. digter, d. i Paris, en af Pleiaden, de syv digtere, som i anden halvdel af 16 aarh. fornyede Frankriges poesi gjennem antiken. Hans «La défense et illustration de la langue française» (1549) blev skolens manifest. Hans bedste digte er opstaaet under hans ophold i Rom: sonetterne «Les regrets» og «Les jeux rustiques» (1558); den første giver udtryk for en personlig lyrisk følelse og længsel, der staar isoleret i tidens digtning, og som i Frankrige først mødes igjen i 19 aarh.s romantik. [Litt.: Biografier af L. Séché 1894 og A. H. Chamard, 1900.]

Dubensee (Daubensee), sjø i Schweiz, kanton Wallis, 2206 m. o. h., 2 km. lang og 3—600 m. bred, er som regel tilfrosset syv maaneder af aaret.

Dubienka (Dubenka), by i Polen, guv. Lublin, ved Bug; 4126 indb. (1897). Her seirede 27 juli 1792 Kosciuszko over russerne under Kachowski.

Dubiōsa (lat.), tvilsomme sager, i forretningssproget tvilsomme fordringer.

Du'bium (lat., flert. d u b i a), tvil, betænkelighed; d u b i ø s, tvilsom, usikker.

Dubiēre (fr.), fordoble; besætte en rolle dobbelt, overtage en andens rolle; støde modstanderens billardbal mod banden, saa at den kommer tilbage i modsat retning; skyde to skud med bøssen uden at forandre anslaget.

Duble't (fr.). 1. Dobbelteksemplar, f. eks. af bøger, frimerker, mynter o. s. v. — 2. Dobbeltløbet gevær; at gjøre en d. med et dobbeltløbet gevær, er at nedlægge to dyr efter hinanden. — 3. Se O r d d u b l e t.

Dublin, Irlands hovedstad, ligger paa øens østside ved en bugt af den Irske sjø, ved udløbet af elven Liffey og paa begge sider af den; 290 638 indb. (1901). Skilt fra byen ved en ringformig 14 km. lang gade ligger en række store forstæder, som hører med til D.s politidistrikt, og regnes disse med, er indbyggertallet omkr. 379 000 (1905). Af elven deles D. i to omtrent lige store dele, forbundet ved mange broer. Den opr. by, som blev grundet af nordmanden Turgeis omkr. 840, ligger paa sydsiden af Liffey, og den gamle hovedgade gaar parallel med elven. D.s vakreste kvarterer ligger i øst. Her er den 32 m. brede, men bare 650 m. lange Sackville Street, med vakre huse og storartede butiker og en 40 m. høi søile med Nelsons monument. I denne del af byen ligger ogsaa vicekongens palads, Irlands bank (opr. det irske parlamentshus), justitsbygningen, Trinity college (universitet), det gamle D.s slot, den gamle St. Patricks kirke (protest. domkirke, bygget 1190), samt Christ Church cathedral, bygget 1038 af kong Sigtrygg. Her findes ogsaa monumenter af O'Connell, Smith O'Brien, Oliver Goldsmith, E. Burke m. fl. Den vestlige del af byen danner en skarp modsætning til den østlige; her er arbeiderkvartererne med trange og skidne gader. Men her ligger ogsaa Phønix park, som er over 7 km.² stor og er en af de vakreste byparker i Europa. — D. har flere universiteter. Det vigtigste er D.s universitet eller Trinity college, grundet af dronning Elisabeth 1591. Det har store indtægter og er rigt udstyret med videnskabelige samlinger, astronomisk observatorium, bibliotek (næsten 300 000 bd.) o. m. a.; det har (1906) 98 lærere og 1088 studenter. Et andet universitet er katolsk. Videre ligger i byen Royal university of Ireland, som imidlertid bare er et eksamensuniversitet, som meddeler grader efter prøve. Der er flere videnskabelige selskaber, et nationalmuseum med store samlinger og en botanisk have etc. Byen er sæde for en katolsk og en protest. erkebiskop; den største del af indbyggerne er katoliker. — Der er ikke liden industri, væverier, jernstøberier, skibsbyggerier, whiskybrænderier o. m. Havnen er stor og god. Den

Dublin: O'Connel Bridge, Sackville Street.

ydre havn beskyttes af to lange moloer med fyrtaarn paa spidsen, medens det trange indløb forsvares af et fort. Havnen har storartede dokker, og til havneomraadet hører ogsaa byen Kingstown, 8 km. længere syd. Handelen med udlandet er dog ikke stor; i 1904 udførtes varer for omtr. $1^1/_2$ mill. kr., whisky, porter og kvæg, medens der indførtes for omtr. 48 mill. kr. Norsk konsulat. — D. kaldes paa irsk Ath Cliath (vidjevadestedet). I det 9 aarh. blev D. hovedstad i et norsk rige, som med afbrydelser holdt sig til 1170, da byen blev erobret af engelskmændene. I 1014 udkjæmpedes ved D. et stort slag, slaget ved Clontarf, mellem irerne og nordmændene, hvor bl. a. den irske konge Brian faldt; dette var det største slag i vikingetiden. Nordmændene blev i D. kaldt østmænd. Efter den engelske erobring fik de sin egen bydel, det senere Oxmantown, og de talte endnu i slutten af det 13 aarh. sit eget sprog. I 1541 blev D. residens for den engelske vicekonge i Irland. — Udenom D. ligger grevskabet D., 886 km.² med 157 568 indb. (1901). [Litt.: L. J. Vogt, «Dublin som norsk by» (1896).]

---

chemin; (det er daarligt f.) il fait sale dans les rues.

førelse — (t) Führung f — (e) guidance, conduct, management, command; (Guds) dispensation — (f) conduite, direction f, commandement m.

førend se før (konj).

fører — (t) Führer m — (e) leader; master, commander — (f) conducteur, directeur, chef, (vei-) guide m.

førerskab se ledelse.

førhed — (t) Wohlbeleibtheit f — (e) stoutness, corpulence — (f) corpulence f, embonpoint m.

først — (t) (adj) der erste; (adv) (zu)erst; anfangs, im Anfang; (von) Anfang (bis zu Ende); (med det f.e) ehestens — (e) (at) first; early (in May); only, but (half an hour ago); not till (then); (naar f.) (when) once; (først om ...) not for (six months) yet; (fra f. af) from the first, originally, from the beginning, at the outset; (med det f.e) as soon as possible, shortly — (f) premier; en tête (de la liste); préalablement; au commencement; d'abord; (ikke før) ne ... que; seulement; (naar ... først) une fois (qu'il sera parti); (med det f.e) prochainement. **førstefødselsret** — (t) Recht n der Erstgeburt — (e) right of primogeniture — (f) droit (m) d'aînesse. **førstefødt** — (t) erstgeboren — (e) first-born — (f) premier-né; aîné. **førstegrøde** — (t) Erstlinge pl — (e) first fruits pl — (f) prémices, primeurs f pl. **første-**

Dublon, se Doblon.

Dubno, by i det vestlige Rusland, guv. Volynien, ved Ikva; 13 785 indb. (1897). Tobaksfabriker, garverier; handel med landbrugsprodukter.

Duboc *[dybå'k],* Charles Édouard (1822—), t. digter, f. i Hamburg, kjendt under merket Robert Waldmüller. Foruden digte har han skrevet talrige romaner, der lider ved for bred fremstilling. Hans bedste arbeide er maaske hans «Dorfidyllen» (1860).

Dubois *[dybwa'],* François Clément Théodore (1837—), fr. komponist, senest direktør ved Pariserkonservatoriet, har skrevet operaer, orkesterverker, kor, en ballet, oratoriet «Det tabte paradis», der blev prisbelønnet af byen Paris m. m.

Dubois *[dybwa'],* Guillaume (1656—1723), fr. prælat og politiker, blev opdrager for hertugen af Orléans søn, den senere hertug-regent, som var Frankriges styrer efter Ludvig XIV's død 1715. Fra 1715 til sin død var D. regentens nærmeste raadgiver, klog, kynisk og hensynsløs; fik 1718 i Haag istand quadruplealliancen (s. d.) og blev derefter udnævnt til udenrigsminister, til erkebiskop af Cambrai, til kardinal og til medlem af akademiet. [Memoirer og breve, Paris 1815.]

Dubois *[dybwa'],* Marie Eugène François Thomas (1858—), holl. antropolog og geolog, studerede medicin i Amsterdam, blev lektor i anatomi sammesteds 1886, men tog det følgende aar tjeneste som militærlæge for gjennem palæontologiske undersøgelser paa de Ostindiske øer at søge spor efter menneskets stamform. — Paa Java fandt han ogsaa knokkelrester af et væsen, som han beskrev som «Pithecanthropus erectus. Eine menschenähnliche Übergangsform» (Batavia 1894), og som han ansaa som et mellemled mellem mennesket og de høiere aber. Denne opfatning har han senere nærmere begrundet i andre arbeider. I 1899 blev D. professor i geologi og palæontologi ved universitetet i Amsterdam.

Dubois *[dybwa'],* Paul (1829—1905), fr. billedhugger, elev af Toussaint. Ved en reise i Italien vaktes hans beundring for de italienske renaissance-billedhuggere, hvis naturalisme parret med ædel opfatning og form han tilegnede sig. Særlig ypperlige fremstillinger af unge, slanke skikkelser. Hovedverker: «Johannes den døber» (1861), «Narcissus» (1863), «Florentinsk lutspiller fra 15 aarh.» (1865), «Sangen» (1869; i operaen i Paris), «Eva» (1873), monumentet over general Lamoricière (1879; Nantes), rytterstatuer af konnetablen Anne de Montmorency (1886; Chantilly) og Jeanne d'Arc (1889 i Domremy; 1896 i Reims og siden i Paris). Desuden portrætbuster og malerier. Fra 1878 direktør ved École des beaux-arts i Paris. Bedst repræsenteret i Glyptoteket i Kjøbenhavn og Luxembourg-museet i Paris.

Duboisia myoporoïdes, et lidet i Australien voksende træ af søtviderfamilien, af hvis tørrede blade der fremstilles duboisin. Dette er et alkaloid, der saavel i kemisk henseende som med hensyn til sine medicinske virkninger staar nær atropin og hyoscyamin.

Du Bois-Reymond *[dybwa-ræmō'],* Émil (1818—96), berømt t. fysiolog, f. i Berlin. Har sammen med Brücke, Ludwig, Helmholtz og Claude Bernard grundlagt den moderne fysiologi, særlig den fysisk-mekaniske retning. Ihærdig modstander af vitalismen og senere af den af Bunge og Rindfleisch indførte neovitalisme. Særlig bekjendt for sine undersøgelser af de elektriske strømme i muskler og nerver under hvile og bevægelse. Han maatte arbeide paa bar bund, selv skabe metoden og opfinde instrumenterne. Udmerket foredragsholder af de nyeste naturvidenskabelige undersøgelser i populær form. Af hans verker fremhæves: «Untersuchungen über thierische Elektrizität» og hans «Gesammte Abhandlungen». Allerede i 33-aars alderen medlem af det preussiske videnskabsselskab og 40 aar gl. J. Müllers efterfølger som professor i fysiologi ved Berlins universitet.

Duborg (Flensborghus), en sterk borg, opført omkr. 1411 af dronning Margrete paa Mariebjerg n. for Flensburg. Efter 1459 blev den kongernes alm. residens, naar de gjestede Sønderjylland. De sidste rester forsvandt først 1905.

Dubossa'ry, by i det sydlige Rusland, guv. Cherson, ved Dnjestr; 13 276 indb. (1897). D. har store tobaksplantager (D.-tobak).

Dubost *[dybå'],* Henri Antonin (1844—), fr. politiker. 1870 medarbeider ved det republikanske blad «Marseillaise». 1871 præfekt i departementet Orne. 1880 medlem af conseil d'état og deputeret. Dec. 1893—mai 1894 justitsminister. 1906 senatets præsident. Har skrevet: «Des conditions de gouvernement en France» (1875), «Danton et la politique contemporaine» (1880), «Danton et les massacres de septembre» (1885).

Dubo'vka, by i det sydøstlige Rusland, guv. Saratov, ved Volga; 16 370 indb. (1897). D. har store garverier, driver fiskefangst og udfører salt og sennep.

Dubro'vna, landsby i det sydvestlige Rusland, guv. Mohilev, ved Dnjepr; 8 015 indb. (1897). D. har en god havn og driver betydelig tilvirkning af uldstoffe.

Dubs, Jakob (1822—79), schweiz. politiker og advokat. Spillede en betydelig rolle i 1850-aarenes politik; 1865—72 i forbundsraadet, præsident 1864, 1868 og 1870. Udtraadte 1872 som modstander af den centralistiske forfatningsrevision. 1875 medlem af forbundsdomstolen, 1878 dens vicepræsident. Fremragende retslærd; udgav bl. a. «Das öffentl. Recht der schweiz. Eidgenossenschaft» (1877—78).

Dubuque *[dyby'k],* by i de Forenede stater, Iowa, ved Mississippis vestlige bred; 40 812 indb. (1904). Her er forskjellige teologiske skoler og et institut for kunst og videnskab. Blygruber.

Duc *[dyk]* (fr.), hertug, det høieste adelstrin i Frankrige. Duché *[dyše'],* hertugdømme; duchesse *[dyše's],* hertuginde.

Duca (ital.), hertug.

Ducādo (vekseldukat), ældre sp. regningsmynt, især anvendt i omsætning med udlandet; 289 d. = 300 sølvpesos.

Du Camp *[dykā'],* Maxime (1822—94), fr. forfatter, f. i Paris, d. i Baden-Baden. Han har forfattet talrige reisebeskrivelser, romaner og kunstkritiske verker uden større litterær værdi, samt to i konservativ aand skrevne, brugbare, omend selvfølgelig i kritisk henseende utilstrækkelige verker om det moderne Paris: «Paris, ses organes, ses fonctions» (1869—75 i 6 bd.) samt «Les convulsions de Paris» (1878—79, i 4 bd., om kommuneopstanden). Sammen med Flaubert foretog han 1850—51 en reise i Orienten. Interessante og betydningsfulde bidrag til Flauberts biografi bringer hans «Souvenirs

---

haands- — Ⓣ aus erster Hand — Ⓔ first-hand, original — Ⓕ de (la) première main. **førstekammer** — Ⓣ Oberhaus, Haus der Lords, (i Preussen) Herrenhaus n — Ⓔ upper house — Ⓕ première chambre f. **førstemand** — Ⓣ der erste — Ⓔ the first man — Ⓕ le premier. **førsteminister** — Ⓣ Ministerpräsident m — Ⓔ prime minister — Ⓕ premier ministre m. **førsteoptræden** — Ⓣ Debüt, Erstauftreten n — Ⓔ debut, first appearance — Ⓕ début m. **førsterangs** — Ⓣ ersten Ranges — Ⓔ first class — Ⓕ de premier rang. **førstestyrmand** — Ⓣ Obersteuermann m — Ⓔ first mate, chief officer — Ⓕ premier officier m. **førstkommende** — Ⓣ nächst — Ⓔ next, ensuing — Ⓕ prochain.

førstning: i f.en — Ⓣ anfangs, anfänglich — Ⓔ at first — Ⓕ au commencement.

gaa — Ⓣ gehen; (lad g.) (es mag) sein! (hvad gaar af ham?) was fehlt ihm? (g. af, gevær) los gehen; (g. af med) (den Sieg) davontragen; (an) angehen; (g. for) (für einen reichen Mann) gelten; (g. for sig) vorgehen; (g. fra) (sein Wort) brechen; (g. over sine bredder) austreten; (g. over) verziehen; (sinne) sich legen — Ⓔ go; (tilfods) walk; (g. forbi) pass; (maskine o. l.) move, work; happen (what may); (g. daarlig med) fail, not succeed; (g. som tænkt) fall out as expected;

littéraires» (1882—83, i 2 bd.). Han blev 1880 medlem af akademiet.

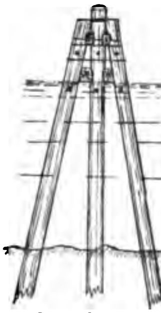
Du Cange *[dykā'ž]*, Charles Dufresne, sieur (1610—88), fr. lærd, jurist og filolog. Bosat i Amiens og efter 1668 i Paris. Udarbeidede det store, berømte «Glossarium ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis» (nyeste udgave ved L. Favre i 10 kvartbind, Niort 1882—88), der indeholder en rig fylde af oplysninger om middelalderlige seder, skikke og overtro foruden glossar til middelalderlige krøniker, dokumenter, kirkelig litteratur o. s. v. Et sidestykke til det latinske glossarium er hans græske glossar med tilsvarende titel. Tillige lærde historiske arbeider over det byzantinske riges historie.

Ducange *[dykā'ž]*, Victor Henri Joseph Brahain (1783—1833), fr. forfatter, bekjendt ved sine spændende folkeskuespil, navnlig «Trente ans, ou la vie d'un joueur» (1827). Han skrev ogsaa 14 romaner fulde af rædsler og de groveste effekter. Flere af dem, som «Agathe» (1819) og «Valentine» (1821), gjorde stor lykke tiltrods for den knudrede form. D. var meget radikal og kolliderede ofte med myndighederne.

Ducate'llo, i Ægypten = 1/4 piaster, 10 para.

Ducāto, gammel ital. sølvmynt, i Neapel = 4.25, i Parma = 5.15 lire.

Duccio di Buoninsegna *[du'ttšå di buoninse'ña]* (ca. 1260—1319), ital. maler. Grundlæggeren af den eiendommelige sienesiske malerskole, der i den miniatureagtige teknik som i motiverne bygger paa byzantinsk kunst, men som ved ansigternes skjønhed og sværmeriske udtryk, ved bevægelsernes stilfærdige ynde udmerker sig ved en egen mild skjønhed og charme. Hovedverk den store altertavle (Maëstà) til domkirken i Siena (1308—10), der nu opbevares i Opera del duomo (en del af predellaen i Berlin). Et par mindre madonnaer i akademierne i Siena og Perugia tillægges ham.

Duc d'Albe.

Duc d'Albe *[dyk da'lb]*, en i havne og elve anbragt fortøiningsindretning til støtte for skibe, lænser eller bomme. Omkring en solid midtpæl er nedrammet et antal skraapæle, som oventil er forbundet ved svære kjettinger, jernbaand og trækiler. Pællenes antal varierer med d.s størrelse og bundens beskaffenhed fra 3—15.

Du Chaillu *[dyšajy']*, Paul Belloni (1835—1903), fr. Afrika-reisende. Efter flere smaareiser i Gabuns omegn (Vest-Afrika) foretog D. 1855—59 sin første større reise i zoologisk-botanisk øiemed og for at finde Kongos kilder. Hans reiseberetning «Explorations and adventures in Equatorial Africa» (London 1861) vakte megen opsigt og tildels berettiget kritik paa grund af overdrivelser og rene opdigtelser. I det væsentlige har dog den senere forskning maattet give D. ret (f. eks. med hensyn til gorillaens eksistens). For at bevise sine paastande foretog D. en ny, men uheldig reise (1863—66), fra hvilken han bragte de første efterretninger om dvergfolket obongo. I 1870-aarene besøgte D. det nordlige Skandinavien («The land of the midnight sun», I—II, London 1881). 1901 begav han sig til Rusland, hvor han døde. Hans studier over nordmændenes vinlandsreiser i «The viking age» har ikke kunnet bestaa for en videnskabelig kritik; men hans forskninger i Gabuns og Ogowes elvedistrikt maa ansees som banebrydende for denne del af Vest-Afrika.

Duchâtel *[dyšatæ'l]*, Charles Marie Tanneguy, greve (1803—67), fr. politiker og jurist. Sluttede sig i 1820-aarene til de «doktrinære» (s. d.) og var medarbeider ved bladet «Globe». Efter julirevolutionen deputeret og flere gange minister. Tilhænger af Guizot. Efter februarrevolutionen trak han sig tilbage fra det offentlige liv. Socialøkonomiske skrifter, malthusianer (s. d.).

Duchâtel *[dyšatæ'l]*, lav sofa med blødt stoppet sæde og løse puder i ryggen og siderne.

Du Châtelet-Lomont *[dy šatlæ-låmō']*, Gabrielle Émilie Le Tonnelier de Breteuil, markise (1706—49), f. i Paris, d. i Luneville. Hun erhvervede sig tidlig store kundskaber i matematik og fysik. Hun er særlig bekjendt som Voltaires veninde fra 1733 af. Voltaire boede fra da af paa hendes slot Cirey; sammen drev de naturvidenskabelige studier; hun oversatte Newtons «Principia» og skrev en afhandling om ildens natur. Hun blev Voltaire 1747 utro med digteren Saint-Lambert. [Hendes breve udg. 1878 af Asse, jfr. Desnoiresteres, «Voltaire à Cirey» (1871).]

Duchenne *[dyšæn]*, Guillaume Benjamin (1806—75), fr. læge. Berigede muskelsystemets fysiologi med flere opdagelser (om funktionen af isolerede muskler, den koordinative virkning af deres kontraktion og den relative del, de tager i forskjellige bevægelser); paa nervesystemets omraade studerede han bl. a. de traumatiske læsioner af blandede nerver. Berømt er hans undersøgelse af blylamheden og forskjellige rygmarvssygdomme (poliomyelitis anterior, den progressive muskelatrofi og bulbærparalysen). Beredte ved sit studium af elektricitetens virkning paa de nervøse sygdomme veien for Erb.

Duchesne *[dyšǣn]*, André (1584—1640), fr. historiker, under Richelieu kgl. geograf og historiograf. Samlede og udgav historiske kildeskrifter til Frankriges ældre historie (fortsat af hans søn François) i 5 bd. og et tilsvarende arbeide over Normandiets historie 838—1220.

Duchesne *[dyšǣn]*, Jacques Charles René Achille (1837—), fr. officer. Deltog som kaptein i krigen 1870, fanget i Metz. Gik derpaa til Alger, hvor han tjente til 1883, da han blev sendt til Tongking. 1894 overkommandoen over den hær, som blev sendt til Madagaskar. Indtog 1895 øens hovedstad Tananarivo og tvang dronningen til at anerkjende Frankriges protektorat over øen. 1900 medlem af det øverste krigsraad.

Duchesne *[dyšǣn]*, Louis Marie Oliver (1843—), rom.-kat. kirkehistoriker, 1877 professor ved det katolske institut i Paris og 1895 direktør for den franske arkæologiske skole i Rom. Forfatter til en række kirkehistoriske arbeider, blandt hvilke særlig kan nævnes en lærd udgave af «Liber pontificalis» (I—II, Paris 1886—92).

Duchesne *[dyšǣn]*, père, eg. Hébert, Jacques René (1755—94), fr. revolutionsmand, opr. billetsælger ved et teater i Paris. Under revolutionen en af de mest fanatiske og blodtørstige demagoger. Redaktør af det jakobinske blad «Père Duchesne», som vandt udbredelse ogsaa i provinserne og i hæren, og hvis navn overførtes paa redaktøren. Ophidsede til septembermyrderierne

---

(dampskib, jernbane) sail, leave; (godt, klokke) keep time well enough, (for fort) be fast; (høit, sjø) run high; (g. af) be the matter with; (istykker) break, snap, part; (børse) go off; (g. af med) carry (the day); be (in her 18th year); (igjen) reappear, haunt the house; (g. igjennem, forslag) be carried; (g. ned, solen) set; (g. op, is) break (up), (elv, sjø) open; (sol, teppe, pris) rise; (for) dawn upon; (g. over, sinne) vanish, pass away, (uveir) cease, subside; come round (to an opinion), turn, proceed (to); (g. til) happen, come to pass; (g. tilbage) be reduced; (jeg gaar ud fra) my starting-point is, I start by understanding, I take it for granted; (g. ud over) recoil upon; (ud paa) tend to, terminate in; (svar) be to the effect that; (g. under) be destroyed; go down, founder — Ⓕ aller; (tilfods) marcher; (spasere) se promener; (afgaa) partir; (tilbagelægge; erende) faire; (tid) s'écouler; (rygte) courir; (tromme) battre; (skuespil) être joué; (lad g.!) soit! à la bonne heure!; (g. af, ministerium) donner sa démission; (skud) partir; (istykker) se casser, se briser, rompre; (g. af med) remporter (la victoire, le prix); (g. an) passer; (g forbi) passer; (i sig selv) rentrer en soi-même; (g. igjen) revenir; (g. igjennem, forslag) passer, être adopté; (g. ned, solen) se coucher, (teppe) tomber; (g. op, is) se fondre, (elv) se débâcler, (solen) se lever,

1792 og til alle andre pøbeludskeielser i Paris. Under processen mod Marie Antoinette 1793 beskyldte han hende for utugt med sin egen søn. Det var særlig ham, som fik fornuftdyrkelsen i Notre Dame arrangeret, og ham, som bragte Camille Desmoulins og Danton paa skafottet. Guillotineret 24 mars 1794 og dagen derpaa hans hustru, en forhenværende nonne.

Duchesnois *[dyšœnwa']*, Cathérine Josephine Rafin, kaldet D. (1777—1835), fr. skuespillerinde, debuterede 1801 paa Théâtre-français som Phædra, blev 1804 sociétaire, og udførte til sin afgang 1833 en række af de største tragiske roller.

Duchobortser («aandens stridsmænd»), rus. mystisk-rationalistisk, religiøs sekt, som opstod ved midten af det 18 aarh. Den paaberaaber sig aandens indre aabenbaring, forkaster alt ydre kirkevæsen, sakramenter, prester, samt dogmerne om treenigheden og Kristi guddom. Ed og krigstjeneste negtes. D. har været gjenstand for flere forfølgelser. I nyere tid er dens tilhængere begyndt at udvandre til Cypern, Amerika (Canada) o. a. st.

Ducis *[dysi']*, Jean François (1733—1816), fr. dramatisk forfatter, f. og d. i Versailles, har en relativ betydning ved sine i klassisk aand udførte bearbeidelser af Shakespeares «Hamlet» (1769), «Lear» og «Macbeth» (1783), «Othello» (1792). Af hans egne svage arbeider nævnes kun «Abufar, ou la famille arabe» med en af Talmas glansroller. Indvalgtes 1778 i akademiet som Voltaires efterfølger. [«Oeuvres» (1819—26); «Oeuvres posthumes» (1827); «Lettres» (1878).]

Duckwitz, Arnold (1802—81), t. kjøbmand og politiker, f. og bosat i Bremen, gavnede sin by ved sit arbeide for forbedringer af seilløbet til Bremen og for oprettelsen af dampskibsfart paa Weser, var ogsaa virksom for den tyske toldenhed. 1841 medlem af Bremens senat, 1848 valgt til forparlamentet og af parlamentet i Frankfurt udnævnt til Tysklands handels- og marineminister. 1849 vendte D. tilbage til Bremen og fik 1856 byen til at indtræde i den tyske toldforening; blev atter senator og 1857—64 og 1866—70 borgermester.

Duclerc *[dyklæ̅'r]*, Charles Théodore Eugène (1813—88), fr. politiker. I sin ungdom redaktør af forskjellige radikale tidsskrifter («Bon sens», «Revue du progrès» o. fl.). Deltog i februarrevolutionen og forlod Frankrige, da reaktionen fik magten. 1871 medlem af og 1875 vicepræsident for nationalforsamlingen. S. a. livsvarig senator. 1882—83 ministerchef og udenrigsminister.

Duclos *[dyklå']*, Charles Pinot (1704—72), fr. historiker og filosof. Kom som ung til Paris (fra Bretagne); skrev romaner og historiske arbeider, bl. a. Ludvig XI's historie. Hans hovedverk er «Considérations sur les moeurs de ce siècle» (1749), en skildring og vurdering af samtiden i encyklopædistisk aand. Efter Voltaire kgl. historiograf; fortrinlige skildringer af Ludvig XIV og XV's tid.

Ducommun *[dykåmõ']*, Elie (1833—1906), schw. politiker og forfatter, var i sin ungdom lærer, 1855—71 redaktør for «Revue de Genève», blev 1873 generalsekretær for Jura—Simplon-jernbaneanlægget, var 9 aar medlem af Genfs og 10 aar af Berns «store raad». Ivrig fredsven fik han i opdrag at organisere det af fredskongressen i Rom 1891 besluttede internationale fredsbureau i Bern, hvis virksomhed han indtil sin død ledede. Saaledes blev han paa særlig maade knyttet til arbeidet for fredssagens praktiske propaganda og erholdt derfor 1902 halvdelen af Nobels fredspris.

Ducos *[dykå']*, Roger, greve (1754—1816), fr. politiker. Medlem af nationalkonventet, stemte for kongens død, jan. 1794 formand for Jakobinerklubben, 1797 formand for de ældres raad. Forberedte sammen med Sieyès (s. d.) direktorialregjeringens fald, hvorfor han efter statskupet 9 nov. 1799 blev medlem af det foreløbige konsulat sammen med Bonaparte og Sieyès. Da Bonaparte blev keiser, blev D. greve. 1815 maatte han som «kongemorder» forlade Frankrige; drog til Tyskland, hvor han kort efter døde ved et ulykkestilfælde.

Ducpétiaux *[dykpetjå']*, Édouard (1804—68), belg. filantrop og fængselsreformator. Var advokat og arbeidede politisk for Belgiens adskillelse fra Nederlandene, blev 1831 generalinspektør for fængselsvæsenet og viede resten af sit liv til et banebrydende arbeide paa dette omraade. I sit verk «Des progrès et de l'état actuel de la réforme pénitentiaire» (3 bd., 1837—38) forsvarede han cellefængselssystemet. Han ivrede ogsaa for sociale reformer paa selvhjælpens grund; et betydningsfuldt socialstatistisk arbeide er hans «Budgets économiques des classes ouvrières en Belgique» (1855).

Ducrot *[dykrå']*, Auguste Alexandre (1817—82), fr. general, deltog som oberst i krigen mod Rusland 1854 og som brigadegeneral i felttoget i Italien 1859. I krigen 1870—71 deltog han i slaget ved Wörth og tilbagetoget til Châlons. Ved Sedan førte han en tid kommandoen. Blev ved Sedans overgivelse krigsfange, men flygtede til Paris, hvor han fik overkommandoen over den af regulære tropper og mobilgardister dannede anden armé, med hvilken han udførte de mislykkede udfald fra Paris 30 nov.—4 dec. 1870 og 19 jan. 1871. Blev efter Paris' kapitulation medlem af nationalforsamlingen. D. skrev «La journée de Sedan» og «La défense de Paris», et strengt sagligt og sandhedstro verk.

Du'ctus (lat.), ledning. I anatomien betegnelse for udførselskanaler fra forskjellige organer, f. eks. d. stenonianus fra spytkjertelen, d. lacrymalis fra taaresækken.

Dudaim, forekommer i 1 Mos. 30, 14—16 og i Sal. høisang 7, 13. D. er den sterkt lugtende frugt af *atropa mandragora*. Frugterne ligner smaa æbler, «kjærligheds-æbler», er søde af smag, men giftige og skal have bedøvende virkninger. Ifølge orientalsk folketro skal d. befordre frugtbarhed.

Du Deffand *[dy dæfå']*, Marie Anne de Vichy Chamrond, markise (1697—1780), 1718 gift med marki D., men snart skilt fra ham. Berømt for sin «salon», hvor hun i et halvt aarhundrede modtog tidens betydelige forfattere, filosofer og videnskabsmænd, f. eks. Montesquieu, Voltaire, Fontenelle, d'Alembert, Horace Walpole o. m. fl. Hendes korrespondance (2 bd. 1809, 4 bd. 1810) ansees for det ypperste i sin art, især ved brevenes jevne, rammende sprog, ved hendes evne til at gjøre klare, skarpe, korte portrætskildringer. Da hendes aandfulde selskabsdame, frk. de Lespinasse, 1764 forlod hende, fulgte ganske vist en del af husets venner hende, særlig

---

(pris) monter, hausser; (g. op, til eksamen) se présenter à, se faire inscrire pour un examen; (g. over til) se mettre, se ranger (du parti de q); (g. paa) y aller; (g. tilbage) aller mal; (g. ud) sortir; (g. ud fra) partir de; (g. ud over) tomber sur, frapper; (lade g. ud over) décharger (sa colère sur); (g. ud paa) tendre (viser) à; (g. under) périr, être détruit.

gaade — ⓣ Rätsel n — ⓔ riddle, enigma; (it is a) wonder, mystery — ⓕ énigme, devinette f. **gaadefuld** — ⓣ rätselhaft — ⓔ enigmatical; puzzling — ⓕ énigmatique, mystérieux.

gaard — ⓣ Hof(platz) m; Gut, Gehöft n; Hufe f; Haus n — ⓔ (court-)yard, court (leilændings-) farm (stend); (større) estate; (i by) house — ⓕ cour f; préau m; (eiendom) propriété f; (herre-) château m; (i by) maison. **gaardbruger** — ⓣ Landmann; Hofbauer, Hüfner m — ⓔ farmer, freeholder — ⓕ fermier m. **gaardeier** (i by) — ⓣ Hausbesitzer m — ⓔ owner of a house, houses — ⓕ propriétaire (m) d'une maison (de maisons). **gaardsgut** — ⓣ Haus-, Bauerknecht m — ⓔ farm-boy — ⓕ jeune valet (m) de ferme. **gaardsplads, -rum** se gaard.

gaas — ⓣ Gans f — ⓔ goose, (sjøudtr.) wad; (fig.) ogs. simpleton, ninny — ⓕ oie f. **gaasegang** — ⓣ Gänsemarsch m — ⓔ single (Indian) file, goose-step — ⓕ marche

encyklopædisterne, men mange blev tilbage og ofrede hende sin hyldest, lige til hun døde. Særlig interessant og vanskeligt at bestemme er det varme forhold mellem den gamle, siden 1752 blinde kvinde, og Horace Walpole, hvorom en stor korrespondance bærer vidne.

Duderstadt, by i Preussen, regjeringsdistr. Hildesheim (Hannover), 22 km. ø. for Göttingen; 5795 indb. (1905). Cigarfabriker; tekstilindustri.

Dudevant *[dydvā']*, Amandine Lucie Aurore, f. Dupin (1804—76), berømt som fr. romanforfatterinde under navnet George Sand, f. og d. i Nohant i Berry. Faderen var søn af Morits af Sachsens uegte datter. Hun opdroges hos sin bedstemoder og lærte gjennem hende at kjende den franske rokoko; men samtidig fordybede hun sig i hjemstavnens idylliske natur og læste Rousseau. 1817—20 var hun i et kloster i Paris, fik her et vist hang til mysticisme. Efter bedstemoderens død egtede hun 1822 den ubetydelige og brutale Casimir D., med hvem hun fik en søn, Maurice, og en datter. Af forargelse over mandens liv drog hun 1831 til Paris, knyttede en forbindelse med J. Sandeau og udgav sine første romaner «Indiana» og «Valentine» (1832), der med «Lélia» (1833) og «Jacques» (1834) giver det sterkeste udtryk for hendes romantiske frigjørelsestrang. Hertil slutter sig hendes «Lettres d'un voyageur» (1837), der tildels behandler hendes forbindelse med Musset 1833—35, med hvem hun var i Venedig og der bedrog. Hun stod i de følgende aar i forhold til flere mænd, som afvekslende prægede hendes digtning, bl. a. Chopin. Hun indledede 1835 en skilsmisseproces med sin mand; fra 1839 levede hun rolig i Nohant. — Hun grebes, efter at have skrevet «Mauprat» (1837) og «Spiridion» (1839), af saint-simonismens humanitære idéer, som hun gav udtryk for i flere nu ret glemte romaner, hvoraf nævnes «Consuelo» (1842—43). Derfra vender hun sig til hjemstavnen og sender ud mesterverkerne i den idylliske genre: «La mare au Diable» (1846), «La petite fadette» (1848), «François le champi» (1850), «Les maitres sonneurs» (1853). I sin sidste, fjerde, periode skriver hun en lang række borgerlige, aristokratiske idyller, bl. a. «Jean de la Roche» (1860) og «Le marquis de Villemer» (1861). Oftest glemmes hendes mindre noveller, hvor hun maaske er finest: «Cora», «Lavinia», «Le secrétaire intime», «Teverino», «La marquise», «Metella» o. fl. — G. S. er den idealistiske romans største repræsentant i det 19 aarh.; hun sætter sig ud over baade den sociale og sjælelige virkelighed. Det moderne Frankrige, som har gjennemgaaet realismen, har derfor skudt hende tilside for Balzac; kvindernes frigjørelseskamp har desuden nu gaaet andre veie end hendes. Da hun imidlertid er en af sprogets største skribenter paa prosa, vil maaske hendes navn finde en ny morgenrøde. [Litt.: Hendes egen «Histoire de ma vie» (1854—55), «Correspondance» (1882—86), romanen «Elle et lui» og «Correspondance de J. Sandeau et A. de Musset» ved Decori (1904), om det omstridte forhold til Musset. — Brandes, «Romantiske skole i Frankrige» (2 udg.); Caro, «George Sand» (1887); Karénine, «George Sand» (1899—1901); Le Roy, «George Sand et ses amis» (1903).]

Dudgeon *[dɒ'džən]*, en banke ø. f. Docking Bank paa Englands østkyst. Da dybden veksler mellem 3 og 8 m., er den farlig for kystseiladsen; den er afmerket med et fyrskib.

Dudik, Beda Franziskus (1815—90), mährisk historiker, blev benediktinermunk, virkede i Brünn som lærer i historie og klassiske sprog, udnævntes 1859 til mährisk landshistoriograf, foretog studiereiser til Sverige, Italien, Belgien og Rusland og blev medlem af akademiet i Wien. Hovedverk: «Mährens allgemeine Geschichte» (Brünn 1860—88, 12 bd.).

Dudley *[dɒ'dli]*, eng. adelsslegt, nedstammer fra John Sutton, 1308 baron af D. 1. John D. (1502—53), jarl af Warwick og 1551 hertug af Northumberland, stod som en dygtig kriger i høi gunst hos Henrik VIII, blev 1542 storadmiral og 1544—46 guvernør i Boulogne. D. blev medformynder for Edvard VI og efter kongens morbror, hertugen af Somersets (s. d.) fald 1549 leder af regjeringen; støttede Cranmer imod katolikerne og udstedte en ny «Prayerbook» i zwingliansk aand. D. styrede høist egenmægtig og overtalte Edvard til at udelukke sine halvsøstre Maria og Elisabeth fra tronen, men istedet designere Lady Jane Grey (s. d.), gift 1553 med D.s søn Guilford. Ved Edvards død s. a. besteg J. Grey tronen, men D. blev slaaet af Maria Tudors tilhængere, sat i Tower og henrettet. — 2. Robert D., foreg.s søn, jarl af Leicester (s. d.).

Dudley *[dɒ'dli]*, by i Mellem-England, grevsk. Worcester, ved D.-kanalen. 48 733 indb. (1901). D. har store jernstøberier, maskinverksteder, glasverker og rige kulgruber. I omegnen findes mineralkilder.

Dudweiler, by i Preussen, regjeringsdistriktet Trier (Rhinprovinsen), 6 km. n. n.ø. f. Saarbrücken, 320 m. o. h.; 19 431 indb. (1905). D. har jernstøberier og kulgruber. I nærheden ligger det brændende fjeld, et kullag, som i henved 200 aar har været i brand.

Due, Christian (1805—93), n. sjøofficer, ledsagede professor Hansteen paa dennes reise til Sibirien 1828—30 og udførte dels sammen med professor Hansteen dels selvstændig magnetiske, meteorologiske og astronomiske observationer saavel i Sibirien som paa reisen frem og tilbage. Udnævntes 1849 til indrulleringschef og overlods i Trondhjems distrikt.

Due, Frederik Gottschalck Haxthausen (1796—1873), n. statsminister og diplomat. Deltog i felttoget 1814 som artilleriløitnant, blev 1815 ansat som adjutant hos prins Oscar, 1822—41 statssekretær og chef for den norske statsraadsafdelings kancelli i Stockholm og øvede i denne stilling megen indflydelse, idet han ved sin færdighed i fransk blev den foredragende for Carl Johan, hvis yndest han havde. 1839 generalløitnant, 1841—58 n. statsminister i Stockholm, hvor han førte et gjestfrit hus. 1858—71 var han n.-sv. sendemand i Wien. D. var et let hoved og en glat hofmand, men besad ikke en statsmands dybere egenskaber. Hans dagbogsoptegnelser fra Stockholm og Wien er gaaet tabt. — Hans hustru Alette Wilhelmine, f. Sibbern (1812—87), statsminister G. C. Sibberns søster, var en ved skjønhed, fin selskabelig takt og høi musikalsk begavelse udmerket kvinde og midtpunktet i det livlige selskabsliv, som hun og hendes mand udfoldede særlig i det norske ministerhotel i Stockholm. Af hendes musikalske kompositioner er kun et faatal trykt.

(f) à la file (indienne). **gaasehud** (med.) — (t) Gänsehaut f — (e) goose-skin, -flesh — (f) chair (f) de poule. **gaaseunge** — (t) junge Gans f, Gänschen n — (e) gosling — (f) oison m.

gab — (t) Maul n, Schlund, Rachen m; Spalte f; (paa vid g.) sperrweit, angelweit offen — (e) mouth, throat (of an animal); (aabning) gap, opening, chasm; (paa vid g.) wide open — (f) gueule; (aabning) ouverture; (i mur) brèche f; (kløft, svelg) gouffre, abîme m; (paa vid g.) grande ouverte.

gab (e) kjæft.

gabare (f) f, trækskib, (førings)-pram; bundgarn.

gabarier (f) m, pramfører, -losser.

gabari(t) (f) m, model, skabelon.

gabble (e) skravl(e(r)).

gabe — (t) gähnen, gaffen; klaffen — (e) gape; (af søvnighed) yawn — (f) bâiller; être entr'ouvert.

Gabe (t) f, gave; almisse; begavelse; portion, dosis.

gabegie (f) f, kneb, svig.

Gabel (t) f, gaffel; greip.

gabelage (f) m, tørring(stid) gabeler tørre (salt).

gabelig (t) gaffelformet, trekløvet.

gabelle (f) f, saltskat.

gabeln (t) tage paa gaffelen. sich g. dele sig i to grene.

gabelou (f) m. salt(skatte)betjent; posekiger (toldbetjent).

Due, Frederik Georg Knut (1833—1906), n.-sv. diplomat, foreg.s søn, blev 1856 knyttet til udenrigsdepartementet i Stockholm, 1869 minister i Berlin, 1873 i St. Petersburg og 1890 i Paris. Trak sig tilbage 1898. Som diplomat hævede han sig ikke over den rutinerede dygtighed. Han havde arvet sin moders musikalske talent, og af hans kompositioner er offentliggjort et hefte «Romancer med piano» (1878) og fire hefter pianostykker, «Bric à brac» (1895).

Due, Paul (1835—), n. arkitekt, uddannet ved den tekniske høiskole i Hannover. Han virkede som praktiserende arkitekt i Norge og ligeledes under et længere ophold i Amerika. Har i de senere aar været ansat som jernbanernes faste arkitekt. D. har opført en hel række offentlige og private bygverker, hvoraf de fleste i Kristiania og mest udført i gotiske former. Har ogsaa nedlagt et betydningsfuldt arbeide i den Norske ingeniør- og arkitektforenings tjeneste, hvor han var en af stifterne, æresmedlem og fleraarig formand.

Due (ital.), to. I mus. a. d. mani, for to hænder, d. voci, to stemmer, d. corde, to strenge, d. volte, to gange.

Duebrødre, et lidet kjendt hospitalsbroderskab fra middelalderen, beslegtet med helligaandsbrødrene. De bar som merke et duetegn paa sin dragt og levede efter St. Augustins regel.

Duefugle *(pullastræ),* fugleorden. Nebbet ved roden blødt og dækket af en opsvulmet hud, som strækker sig frem over næseborene. Benene korte med tre tær rettet fremover og én bagover. Vingerne lange og spidse; underarmens lange dækfjær stillet i flere rækker. Bygger enkle reder, særlig i trærne. Ruger gjerne to gange om sommeren, to eg hver gang; eggene hvide. Lever i éngifte som ikke sjelden synes at vare gjennem hele livet; begge forældre rugger paa eggene og pleier ungerne, som ved fødselen er blinde og næsten nøgne; de mader dem med en fra kroen opgylpet masse, bestaaende af opblødt føde blandet med et melkeagtigt sekret. Udenfor forplantningstiden færdes de i flokke; de flyver let og hurtig. Lever af planteføde. Størrelsen varierer fra en lerkes til en kalkuns. Udbredt over den største del af jorden, lever særlig i skogene nær vand, kommer herfra ofte ud paa engene for at søge efter frø; bevæger sig med lethed paa marken. — D. omfatter talrige slegter, hvoraf kun to, begge tilhørende duefamilien *(columbidæ),* er repræsenteret hos os. — Dueslegten *(columba);* indtager sine maaltider til bestemte tider, hvorefter de flyver bort for at drikke; dypper nebbet i vandet og suger vandet op uden at løfte hovedet. Hos os tre arter, som alle væsentlig er af blaagraa farve; kjønnene omtrent lige. Ringduen *(c. palumbus)* har en hvid flek paa halsens sider samt hvide kanter paa vingerne; rødlig i brystet. Udbredt over Europa og store dele af Asien. Almindelig i vore skogtrakter, sjeldnere langs kysten, hvor den dog af og til kan overvintre, medens den ellers er trækfugl. Skogduen *(c. oenas)* har sorte flekker, men ingen hvide kanter paa vingerne; brystet rødligt. Udbredelse omtrent som foregaaende, dog mindre langt mod nord. Trækfugl hos os. Klippeduen *(c. livia)* er hvid over bagryggen; to sortagtige baand tversover de sammenlagte vinger; halsen og brystet har purpur- og matalglans. Udbredt i Europa og store dele af Asien, men forekommer ikke mere vild i Skandinavien; til i 1870—80-aarene fandtes enkelte kolonier paa øerne i Stavangerfjorden. Almindelig paa Færøerne og i Skotland med tilliggende øgrupper. Fra klippeduen stammer den tamme due *(c. domestica)* med sine over 100 tildels afvigende racer. Har været husdyr hos mennesket fra før den historiske tid. — Turtelduesiegten *(turtur)* adskiller sig fra dueslegten ved at have noget længere tarser og hvid halespids. Farven skjærer i rødt; hos ældre dyr en sort og hvid flek paa siderne af halsen. Mindre end duerne. Lever i flere arter udbredt over den gamle verden; et par arter paatræffes af og til hos os helt op til Finmarken, men synes aldrig at formere sig her.

Duel (fr. *duel,* lat. *duellum,* af *duo,* to) er en aftalt kamp mellem to personer (duellanterne) med lige vaaben og forøvrigt efter bestemte regler. D.s grund er som regel en personlig krænkelse, særlig ærekrænkelse enten mod udfordreren selv eller mod nogen, hvis ære han mener at have pligt til at verge. Modstanderne vælger gjerne hver sine sekundanter, som aftaler vaaben, tid og sted for d. efter samraad med sine parter og under kampen har at paase, at den foregaar efter de fastsatte regler. — I den ældste germanske proces var tvekampen (oldn. *holmganga*) et af loven anerkjendt afgjørelsesmiddel (bevismiddel) baade i civile og kriminelle sager (jfr. Gulatingsloven kap. 216: stefna mann á holm). — I nutiden er d. overalt erklæret strafbar. Dog er der i de fleste landes straffelove sat særskilte og (i nutiden) mildere bestemmelser om d. Hos os bliver d. at bedømme efter straffelovens almindelige regler om legemskrænkelser og drab overfor en, som har samtykket i krænkelsen (se § 235). Heraf følger, at (en alvorlig ment) duel med dræbende vaaben eller med vaaben, som kan medføre grov legemsbeskadigelse, altid er strafbar enten som forsøgt eller fuldbyrdet grov legemsbeskadigelse (§ 231, jfr. § 232) eller drab (mord, § 233); dog kan straffen nedsættes under det ellers bestemte lavmaal og til en mildere strafart. I de nordiske lande og England forekommer praktisk talt ikke længer d. I flere lande, særlig Tyskland, Rusland, Frankrige, Italien og Spanien, har d.-uvæsenet endnu sterke rødder; i Tyskland bliver saaledes, tiltrods for at den borgerlige straffelov erklærer d. strafbar, en officer afskediget, dersom han unddrager sig en d., som paabydes af den militære æresret. Den saakaldte amerikanske d. er ikke d. i alm. betydning; den bestaar i, at to personer aftaler, at en af dem selv skal tage livet af sig inden en bestemt tid; og de afgjør ved lodtrækning, hvem der skal dø. Denne aftale bliver efter norsk ret at bedømme som strafbar medvirkning til selvmord (strl. § 236). — Se ogsaa Mensur.

Duen (astr.) (Columba) sydligt stjernebillede, forekommer første gang i Bayers atlas 1603. I D. ligger det punkt, fra hvilket solsystemet drager bort.

Dueña, duenna (sp., af lat. *domina*) kan betyde fruen i huset, men betegnede tidligere ældre kvinder i de fornemme huse. I spansk litteratur (Don Quijote) er d. oftest en sladderagtig, hyklerisk koblerske (se ogsaa Doña).

Dueodde, Bornholms sydpynt. Paa D. et større og et mindre fyr. Farvandet udenfor er farligt.

---

gabestok — Ⓣ Pranger m — Ⓔ pillory — Ⓕ pilori; (sætte i g.en) ogs. compromettre.
gabion Ⓔ & Ⓕ m, skansekurv.
gable Ⓔ gavl.
gaby Ⓔ dompap, enfoldig person.
gâchage Ⓕ m, udrøring; jasken.
gâche Ⓕ f, kalkskuffe; laaseblik.
gâcher Ⓕ røre (kalk); fuske; jaske af, sammenmakke, sløse med; ødelægge.
gâchette Ⓕ f, stang (paa geværlaas).
gâcheur Ⓕ m, kalkrører; fusker, smører.
gâchis Ⓕ m, sjap, slask, (klisset) søle; virvar; klemme, knibe.
gacke(l)n, gackern, gacksen Ⓣ kagle.
gad Ⓔ metalspids, -kile; pigstav; drive, føite (om); vokse vidtløftig; skjene (kreaturer).
gade — Ⓣ Strasse, (smal) Gasse f — Ⓔ street — Ⓕ rue f. **gadedør** — Ⓣ Haus-, Strassenthür f — Ⓔ street-door — Ⓕ porte f (de la maison). **gadegut** — Ⓣ Strassen-, Gassenjunge; Bube m — Ⓔ street-boy, (street) Arab, blackguard boy — Ⓕ gamin, voyou, môme m. **gadepige, -tøs** — Ⓣ Gassenmädchen n — Ⓔ lady of the street, girl of the pavement, street wench — Ⓕ gamine; coureuse; môme f. **gadesælger** — Ⓣ Strassenverkäufer m — Ⓔ coster(monger), street-seller — Ⓕ marchand ambulant, crieur; camelot m.
gade Ⓕ m, (zool.) torsk.

Duer, se Duefugle.

Duēro (port. Douro), elv paa den Pyrenæiske halvø, begynder n.v. f. Soria, Gammel-Kastilien, flyder gjennem Leon, danner grænsen mellem Spanien og Portugal og falder ved São João da Foz ud i Atlanterhavet. 790 km. lang, meget vandrig, men kun seilbar for større skibe til Oporto. Af bielve haves i høire bred Pisuerga, Valderaduey og Esla i Spanien samt Sabor, Tua og Tamega i Portugal, i venstre bred Adaja, Tormes og Agueda i Spanien og Côa i Portugal.

Due't (ital.), formindskelsesord af duo, i alm. et stykke for to stemmer eller to instrumenter af samme art. Et stykke for to pianoer eller to instrumenter af forskjellig art kaldes gjerne duo, men forresten er sprogbrugen ikke fast. — Duettīno, formindskelsesord af d.

Duetrost, se Trosteslegten.

Dufau *[dyfå']*, Pierre Armand (1795—1877), fr. blindelærer, journalist og hist. forfatter, blev 1815 lærer og var 1840—55 bestyrer af den offentlige blindeskole i Paris. Han har udgivet flere bøger om de blinde, særlig de blindfødte og deres undervisning, og har været med at organisere selskaber med det formaal at hjælpe de blinde til selvhjælp.

Dufaure *[dyfå'r]*, Jules Armand Stanislas (1798—1881), fr. politiker. 1834 deputeret. Efter februarrevolutionen tilhænger af Cavaignac, indenrigsminister 13 okt.—20 dec. 1848, gik af, da Napoleon blev valgt til præsident, men overtog dog paany indenrigsministeriet 2 juni—31 okt. 1849. Efter statskupet af 2 dec. 1851 trak han sig tilbage fra det offentlige liv. 1871 medlem af nationalforsamlingen (venstre centrum), virkede for Thiers' valg til chef for den udøvende magt og overtog selv (febr. 1871) justitsministeriet. Gik af, da Thiers faldt 24 mai 1873. 1875 paany justitsminister og gjennemførte som saadan bestemmelsen om, at de deputerede skulde vælges i enkeltmandskredse (arrondissementsvalg), medens Gambetta og venstre havde forlangt departementsvise listevalg. 1876 livsvarig senator. 9 mars—2 dec. 1876 ministerchef og paany 14 dec. 1877—1 febr. 1879 for det sidste venstre-centrum-ministerium, som gik af kort efterat præsident Mac Mahon var blevet efterfulgt af Grévy, idet venstrepartierne nu havde flertal.

Dufay *[dyfœ]*, Charles François de Cisternay (1698—1739), fr fysiker og kemiker, fra 1732 intendant ved den botaniske have i Paris, studerede fornemmelig magnetisme og elektricitet, opdagede, at der findes to slags elektricitet (positiv og negativ), som han kaldte glaselektricitet og lakelektricitet, ligesom han fandt loven om tiltrækning mellem legemer med uensbenævnt og frastødning mellem saadanne med ensbenævnt elektricitet.

Dufay *[dyfœ]*, Guillaume (omkr. 1400—74), nederl. komponist, kannik i Cambray; fører for den skole af kontrapunktister, der fik navn af «den første nederlandske skole». Messer, kor, verdslige chansons m. m.

Dufed (Dufved), jernbanestation i Jämtland, Åre sogn, ved foden af Åreskutan, paa jernbanen Trondhjem—Östersund, 52 km. fra den norske grænse. Her ligger en gammel skanse, hvorom der før flere gange har været kjæmpet. I 1892 blev paa denne reist et 10 m. høit monument til minde om Armfelts ulykkelige tilbagetog over grænsefjeldene vinteren 1718—19.

Duff *[dɒf]*, Alexander (1806—78), skotsk missionær, udsendtes 1829 som den skotske statskirkes første missionær til Indien, hvor han i Kalkutta grundede en undervisningsanstalt for den dannede ungdom paa kristelig grund; den voksede op til at faa stor og anerkjendt betydning. Ved den skotske frikirkes dannelse (1843) sluttede D., ligesom alle de øvrige missionærer, sig til denne. Virkede senere i hjemlandet som leder af frikirkens hedningemission. Af hans skrifter kan nævnes: «New era of the English language and literature» (1837), «Missions» (1839), «India and Indian missions» (1839), «The Indian rebellion» (1858). [Litt.: G. Smith, «The life of A. D.» (1879).]

Duff *[dɒf]*, Alexander William George, hertug af Fife, se Fife.

Dufferin and Ava *[dɒ'fərin-]*, Frederick Temple Hamilton Blackwood, marki af (1826—1902), eng. statsmand; 1850 engelsk peer som Lord D., 1855 Lord Russels ledsager paa konferencen i Wien, 1860 regjeringens kommissær ved ordningen af forholdene i Syrien; 1864—68 understatssekretær under Palmerston og Russell, men blev som liberal kansler for hertugdømmet Lancaster 1868—72 i Gladstones første kabinet. D. var 1872—78 generalguvernør i Canada, 1879—81 ambassadør i St. Petersburg, 1881—84 i Konstantinopel, 1884—88 vicekonge i Indien, hvor han gjennemførte annektionen af Birma og viste fremragende evner som diplomat og administrator. Udnævntes 1888 til marki af D. and Ava (efter Birmas ene Hovedstad) og var 1889—91 ambassadør i Rom, 1891—96 i Paris. Besøgte 1856 paa sin yacht Norge og Island og skrev «Letters from high latitudes». [Litt.: Black, «The marquess of D. and Ava» (London 1903).]

Duffy *[dɒ'fi]*, Sir Charles Gavan (1816—1903), irsk politiker og australsk statsmand; stiftede sammen med J. B. Dillon partiet «Det unge Irland», 1852 valgt til underhuset, ledede der «det uafhængige irske parti». D. udvandrede 1856 til Australien, blev 1857 minister i kolonien Victoria, 1871—72 ministerchef og 1877—80 formand i dens underhus. Vendte 1880 tilbage til Europa.

Dufour *[dyfū'r]*, Guillaume Henri (1787—1875), schweiz. general, fik sin militære uddannelse i den polytekniske skole i Paris. Grundlagde militærskolen i Thun. Blev 1831 chef for generalstaben og gjorde ved udarbeidelsen af karter over Schweiz sit navn berømt ved indførelsen af skraa belysning i bjergpartierne. Var 1847 forbundets overgeneral mod de separatistiske kantoner og 1864 præsident for den internationale kongres i Genf, som vedtog bestemmelser for saaredes og sanitetspersonalets behandling (Genferkonventionen). Udfoldede ogsaa en betydelig virksomhed som militærforfatter.

Dufrénoy *[dyfrœnwa']*, Pierre Armand (1792—1857), fr. geolog og mineralog; generalinspektør for de franske bergverker og direktør for bergverksskolen i Paris. Af hans mange skrifter kan nævnes hans «Description geologique de la France» (1838, 4 bd.).

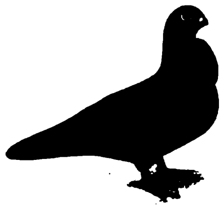
Dufresne *[dyfrœ'n]*, Charles, se Du Cange.

Dufresny *[dyfrœni']*, Charles, sieur de La Rivière (1648—1724), fr. dramatisk forfatter; f. og d. i Paris; bekjendt for sit uregelmæssige liv, er en af Molières efterfølgere i komedien, men hans stykker er, tiltrods for deres originalitet og livfuldhed, nu glemt.

---

gadin (f) m, prop, kork.
gadoue (f) m, gadesmuds; pige.
gaff (e) lyster; (sjøudtr.) gaffel.
gaffe (f) f, (baads)hake; bommert, dumhed; m, betjent, vogter.
gaffel — (t) Gabel f — (e) fork; (sjøudtr.) gaff — (f) fourchette; (tilsjøs) corne f.
gaffen (t) gabe, glo.
gaffer (f) hake, gribe fat i; passe paa; gjøre en bommert.
gaffeur (f) m, betjent, vogter.
gaffle (e) kunstig spore (paa kamphane); aftrækkerstang paa krydsbue.
gag (e) knebel; kneble; ekstemporere(t tilføielse). **g.-law** mundkurvlov.
gaga (f) m, (barnesprog) kage.
gagat — (t) Gagat m — (e) jet — (f) jais m.
gage — (t) Besoldung f, Gehalt n — (e) salary, pay, wages, stipend — (f) traitement, appointements m pl; (mil.) solde, paie f.
gage (f) m, pant, sikkerhed; (pl) løn.
gager (f) vedde, holde; betale, lønne.
gagere — (t) gagieren, besolden — (e) pay — (f) appointer, donner des appointements à; salarier.
gageure (f) f, veddemaal.
gagiste (f) m, lønnet betjent.
gagnage (f) m, græsgang.
gagné (f) m, vundet spil.
gagne-denier (f) m, daglejer.
gagne-pain (f) m, erhverv, levevei.

DUER

Mæfik.

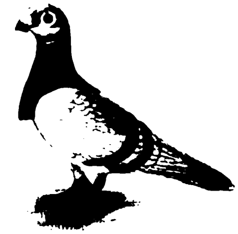
Tumler.

Lütticher brevdue.

Antwerper brevdue.

Brüsseler brevdue.

Papegøiedue
(treron waalia).

Topdue
(phaps lophotes).

Mankedue
(calloenas nicobarica).

Viftedue
(goura Victoriæ).

Turteldue
(turtur vulgaris).

Vortedue
(alectroenas pulcherrima).

Tanddue
(didunculus strigirostris).

Klippedue
(columba livia).

Latterdue
(turtur risorius).

Dvergdue
(chalcopeleia afra).

Vandredue
(ectopistes migratorius).

Ringdue
(columba palumbus).

Skogdue
(columba oenas).

Dug. Jo varmere luften er, desto mere vand kan den indeholde i form af damp. Til enhver temperatur svarer en bestemt største mængde af vanddamp, som kan være i luften som usynlig gas. Er denne maksimumsmængde tilstede, siges luften at være mættet med vanddamp. Naar luften afkjøles, bliver dens evne til at holde vanddamp opløst mindre, og naar temperaturen er sunket saa meget, at luften er mættet med vanddamp, vil en fortsat afkjøling have tilfølge, at der udskilles vand i flydende (eller fast) form. Den temperatur, ved hvilken dette sker, kaldes d.-p u n k t e t. — Naar jordoverfladen og de nærmestliggende luftlag afkjøles under d.-punktet, udskilles en del af vanddampene i luften og lægger sig som smaa vandkugler eller d.-draaber paa de afkjølede gjenstande. D. falder altsaa ikke. Betingelserne for d. er sterk varmeudstraaling fra jorden under forholdsvis fugtig luft og klarveir, medens solen er under horisonten.

Dug, ofte for seildug. Ogsaa om en seildugsrul eller om bredden af denne.

Du gamla, du fria, du fjällhöga nord, første linje af en svensk nationalsang, digtet af folkloristen Richard Dybeck til en folkemelodi fra Västmanland. Offentliggjort i «Runa» (1865). En tidlang forvanskedes teksten ved, at der sattes «friska» istedetfor «fria». Fra 1890 meget brugt ved høitideligere sammenkomster.

Dugdale *[dɒ'gdēl]*, W i l l i a m (1605—89), eng. arkæolog, som sammen med Dordsworth udgav det bekjendte, vigtige kildeskrift «Monasticon anglicanum» (1655—73, 3 bd.).

Dughet *[dygœ́]*, G a s p a r d, se P o u s s i n.

Dugnad el. d o v n i n g siges der at være hos en mand paa landet i Norge, naar hans naboer eller andre, gjerne efter opfordring, kommer sammen hos ham og uden betaling hjælper ham med at udføre et bestemt arbeide paa kortest mulig tid. Deltagerne maa trakteres godt med mad og drikke.

Dug og disk er et juridisk udtryk for fast bopæl inden den retskreds, hvor man er forpligtet til at modtage stevning i civile sager (verneting), se N. L. 1—2—4 og 23.

Duguay-Trouin *[dygœ-trwœ̃']*, R e n é (1673—1736), fr. sjøhelt. Under krigen med Holland og England 1691—97 drev D. med sin families skibe kaperi mod de fiendtlige magters handelsskibe. 1697 gjorde Ludvig XIV ham til fregatkaptein i den kgl. flaade. I den spanske arvefølgekrig dels kaperi dels orlog. Indtog 1711 Rio de Janeiro og blev derefter adlet. Memoirer.

Du Guesclin el. D u g u e s c l i n *[dygeklœ̃']*, B e r t r a n d (omtr. 1320—80), fr. kriger; hærfører under den fr.-eng. 100-aarskrig hovedsagelig under Karl V. Da han 1364 var blevet fanget af englænderne, udredede kongen og paven og flere andre fyrster den store løsesum, som forlangtes. Blev derefter sendt til Spanien mod Peter den grusomme af Kastilien, men blev her slaaet og fanget af «den sorte prins». Da han igjen var udløst af fangenskabet, overvandt han i slaget ved Montiel 1369 Peter og blev af den seirende Henrik af Trastamare udnævnt til connétable af Kastilien. Kort efter kaldte Karl V ham tilbage til Frankrige for at føre krigen mod englænderne og udnævnte ham til connétable af Frankrige. Han tilbageerobrede i 1370 aarene næsten alle de af englænderne besatte dele af Frankrige.

Duhamel *[dyamæ'l]*, J e a n M a r i e C o n s t a n t (1797—1872), fr. matematiker, som en af direktorerne for École polyt. i Paris udgav han vigtige arbeider vedrørende matematisk fysik, som professor ved Faculté des sciences og École normale i Paris er han bekjendt for sine foredrags klarhed og elegance. Hans hovedverker er «Cours d'analyse» og «Cours de mécanique».

Duhm, B e r n h a r d (1847—), t. prot. teolog, 1888 professor i Basel, har forfattet kommentarer til Esaias (1892, 2 opl. 1902), Job (1897), Salmerne (1899), Jeremias (1901) og har skrevet «Die Theologie der Propheten» (1875).

Duīlius, G a j u s, rom. feltherre, som i den 1ste puniske krig 260 f. Kr. vandt den første rom. seier over en karthagisk flaade; paa torvet i Rom reistes til hans ære en med skibssnabler smykket søile *(columna rostrata)*.

Duim, hollandsk benævnelse for 1 cm.

Duisburg *[dø'is-]*, by i Preussen, Rhinprovinsen, ved den 4.5 km. lange D.-k a n a l, som forbinder Rhinen og Rhur, 33 m. o. h., 23 km. n. for Düsseldorf; 192 227 indb. (1905). Havnen, der siden okt. 1905 har været fælles for D., Ruhrort og Mederich, udvides nu (1908) meget, saa den bliver den største i Tyskland. Den besøgtes i 1905 af omtr. 40 000 skibe paa 14 mill. tons. Over Rhinen er bygget en bro, 616 m. lang, med største spændvidde 203.4 m. D. har en betydelig industri, især i jernvarer, har jernstøberier, maskinfabriker, bomuldsspinderier, kemiske fabriker og væverier. Desuden et gymnasium, flere høiere skoler og havde 1655—1802 et universitet. D. er en af Tysklands ældste byer, kaldtes først Castrum Deutonis og siden Dispargum el. Duispargum.

Duit *[døit]* (t. *Deut*, n. *døit*), gammel holl. kobbermynt = 2 pfenningen = 1/160 gulden = 0.94 øre. Paa Java = 1/120 gulden = 1.10 øre.

Dujardin el. D u J a r d i n *[dyžardœ̃']*, K a r e l (1622—78), holl. maler og raderer. Elev af C. Berchems i Haag (før 1656—59), videre uddannet efter P. Potter. Efter længere ophold i Italien arbeidede han i Haag (omkr. 1655) og i Amsterdam (1659—64). Bragte genren italienske landskaber med skildringer af gjæter- og bondelivet til høieste kunstneriske blomstring. 52 raderinger af landskaber og dyr.

Dujardin-Beaumetz *[dyžardœ̃' bômœ́s]*, G e o r g e s (1833—95), fr. læge, f. i Barcelona, 1870 hospitalslæge i Paris, udmerkede sig under beleiringen. Udgivet forskjellige skrifter bl. a. om alkoholens toksiske virkning, en «Dictionnaire de thérapeutique» og «L'hygiène thérapeutique».

Dukas. 1. J o h a n n e s D. (15 aarh. e. Kr.), har skildret den byzantinske historie i tidsrummet 1341—1462. — 2. N e o f y t o s D. (1760—1846), græ. filolog, søgte bl. a. at rense det nygræske sprog ved at optage i det elementer hentet fra gammelgræsk.

Dukāt, navnet paa en guldmynt, som i mange hundrede aar har været brugt i en række europæiske lande (Italien, Østerrige, Tyskland, Holland, Rusland, Skandinavien etc.). Navnet har sin oprindelse fra ordet *ducatus*, hertugdømme (af *duca*, doge), i den latinske indskrift paa de første mynter af dette slags, som i det 13 aarh. prægedes i Venedig. Som regel har denne mynt i de forskjellige lande veiet omkr. 1/4 lod og havt et guldindhold af noget over 8 kr.s værdi. I Danmark-Norge prægedes d.,

---

gagne-petit Ⓕ m, skjærsliber.
gagner Ⓕ naa, komme til; komme over, (an)gribe; tjene; vinde; erhverve, opnaa; paadrage sig; hale ind paa, (de vitesse) indhente; gjøre fremskridt; gribe om sig. **g. qc sur (l'esprit de) q** bevæge, formaa en til noget.
gähnen Ⓣ gabe.
gai Ⓕ glad, lystig, munter; lys, smilende, venlig; (interj) hurra!
gaïac Ⓕ m, guajaktræ, pokkenholt.
gaiement Ⓕ, **gaily** Ⓔ muntert, lystig.
gaieté Ⓕ f, **gaiety** Ⓔ godt humør, munterhed, livlighed.
gaillard Ⓕ (m), lystig, munter, kjæk (fyr); fri, letfærdig, slibrig; galning, galfrans; (lang) rækel. **g. d'avant** (paa skib) bak(ke). **g. d'arrière** skanse.
gaillardise Ⓕ f, lystighed; (pl) tvetydigheder, slibrigheder.
gaillet Ⓕ m, (bot.) guldmaure.
gailletrie Ⓕ f, nøddekul.
gaillette Ⓕ f, stykke kul.
gaîment se gaiement.
gain Ⓔ vinde; (op)naa; faa; gaa for hurtig (klokke). **g. upon** vinde terræn fra; kjøre, ride, seile fra; vinding, fordel (ofte pl). **g.ful** fordelagtig, indbringende.
gain Ⓕ m, fortjeneste, gevinst, fordel.
gaine Ⓕ skede; slir; futteral, etui; ligbolt (paa seil).
gainer Ⓕ sy (seil).

omend aldrig i noget stort antal, under kongerne Fredrik II til Kristian VII (første gang som klippingsmynt 1564). De skulde have en værdi af 2 (sølv)rigsdaler. Og da der efterhaanden udviklede sig en forskjel mellem speciesdaler og kurantdaler (se Daler), blev der ogsaa to slags d.: species-d. = 2 species eller 8 kr. og kurant-d. = 2 kurantdaler eller kr. 6.40 (første gang præget i 1714). I Sverige prægedes d. i tidsrummet 1569—1868. I Rusland har der været præget d. af platina. I enkelte tilfælde har der ogsaa været udmyntet sølvmynter med betegnelsen d.

Dukātguld, se Guldlegeringer.

Dukinfield *[dɒ'kənfīld]*, by i det vestlige England, grevsk. Chester, ø. for Manchester; 18 929 indb. (1901). Kulgruber, jernverker og bomuldsfabriker.

Dukla, by i Østerrige, provinsen Galizien, ved elven Jasielka; 3338 indb. (1900). Petroleumsrafinaderi. Ikke langt fra byen fører D.-passet (502 m.) over Karpaterne.

Duktilitēt, den egenskab ved metaller, at de er duktile el. seige, og som bestaar i, at de ved at trækkes, valses eller hamres kan formes i tynde traade eller plader. D. er størst hos guld og aftager hos andre metaller i følgende orden: sølv, platina, jern, kobber, aluminium, zink, tin, bly.

Dulaure *[dylå'r]*, Jacques Antoine (1755—1835), fr. politiker og forfatter. 1792 medlem af konventet, girondist. I rædselstiden opholdt han sig i Schweiz; vendte tilbage efter Robespierres fald. Medlem af de yngres raad. Trak sig tilbage fra det politiske liv efter statskupet 1799. Historiske skrifter i liberal aand, navnlig om revolutionen.

Dulbemd (pers.), se Turban.

Dul'ce (lat.), sødt, behageligt; d. est desipere in loco, det er behageligt ved leilighed at slaa sig løs, d. et decōrum est pro patria mori, deiligt og ærefuldt er det at dø for fædrelandet, to citater af den lat. forfatter Horats.

Dulcigno *[dulči'ñå]* (tyrk. Olgun, serb. Uljčin), by i Montenegro, 15 km. n. for Bojanas munding i Adriaterhavet; 5005 indb. (1896). D., som tidligere tilhørte Tyrkiet, kom 1880 til Montenegro.

Dulcīn, se Dulcit.

Dulcinēa (en bondepige fra Toboso, landsby i La Mancha), Don Quixotes elskede i Cervantes' berømte roman.

Dulci't (dulcīn, melampyrin), $C_6H_8(OH)_6$, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof, er en af de saakaldte seksværdige alkoholer og forekommer særlig i *melampyrum*- og *euonymus*-arterne. Hvide krystaller, der smelter ved 188 °. Opløselig i vand, tungt opløselig i alkohol.

Dulia, by i Indien, præsidentsk. Bombay, 300 km. n.ø. for byen Bombay; 24 726 indb. (1901). Stor handel med bomuld.

Dulk, Albert (1819—84), t. dramatiker og filosofisk skribent, tog del i oprøret 1848, forlod Preussen, reiste i Italien, Ægypten og Arabien, slog sig ned i Stuttgart, foretog 1872 en stor reise gjennem Lappland og Norge og udgav efter sin hjemkomst «Fahrten durch Norwegen und die Lappmark» (Stuttgart 1877). Blandt hans dramaer kan nævnes «Orla», «Simson», «Jesus der Christ», «Lea». Som filosofisk skribent ivrig fritænker, har bl. a. skrevet «Was ist von der christlichen Kirche zu halten?», «Der Irrgang des Lebens Jesu», «Stimme der Menschheit; christliche Glaubenslehre».

Dulong *[dylō']*, Pierre Louis (1785—1838), fr. fysiker og kemiker, var først læge, derefter lærer i fysik og kemi ved forskjellige videnskabelige institutioner i Paris og tilslut professor i fysik ved den polytekniske høiskole. Hans fysiske arbeider angaar hovedsagelig varmefænomenerne (legemers udvidelse, afkjøling, specifik varme, vanddamps spændkraft o. s. v.). Den berømte D. og Petits lov (1819) udtaler, at alle grundstoffe har samme «atomvarme» (d. e. atomvegt gange specifik varme). Denne for kemien yderst vigtige lov synes dog ikke at være helt almengyldig. D. opdagede det yderst eksplosive klorkvælstof (1811), hvilket kostede ham et øie og flere fingre.

Duluth *[dɒ'ləþ]*, by i de Forenede stater, Minnesota, ved vestenden af Øvresjøen. Har udviklet sig meget hurtig, havde i 1880 knapt 1000 indb., men har nu omkr. 70 000 indb. (62 547 i 1904). Havnen er stor og god. Der udføres uhyre mængder kul, jern- og kobbermalm fra gruberne omkr. til andre havne ved sjøerne og desuden meget hvede og tømmer. Sæde for en katolsk og en protestantisk biskop.

Dulwich *[dɒ'litš]*, en sydlig bydel af London, hører til distr. Camberwell, 7 km. s. for Londonbro; 10 247 indb. (1901). D. har et college, som er stiftet 1619 og er et af Englands mest kjendte.

Dūma (rus.), raad, raadsforsamling, navn paa borgerrepræsentationen eller kommunestyret i de russiske byer (se ogsaa Rigsduma).

Dūma, se Dumka.

Dumanoir *[dymanwa'r]*, eg. Philippe François Pinel (1806—65), fr. dramatisk forfatter, f. paa Guadeloupe, d. i Pau. Hans litterære vaudeviller var i sin tid populære; er nu glemt.

Dumas *[dyma']*. 1. Alexandre Davy de la Pailleterie D., den ældre (1802—70), berømt fr. forfatter, f. i Villers-Cotterets, d. i Puys ved Dieppe. Faderen, en af Napoleons generaler, var mulat og døde 1806. Sønnen fik en meget ufuldstændig opdragelse, førte en vild ungdom og var i det hele uregelmæssig gjennem hele sit liv; han taalte alle anstrengelser takket være sin atletiske legemsbygning. 1823 kom han til Paris, hvor han inddroges i de første romantiske bestræbelser, og som dramatisk digter blev sidestillet med Hugo, særlig ved «Henry III et sa cour» (1829), «Christine» (1830), «Antony» og «Charles VII chez ses grands vassaux» (1831); litterære egenskaber har ogsaa enkelte af hans senere dramaer som «La tour

Alexandre Dumas den ældre

---

gainier (f) m, skede-, futteralmager.

gainsay (e) modsige.

gait (e) gang, maade at gaa.

gaîté se gaieté

gaiter (e) gamasche.

gakeln, gaksen (t) kagle.

gal — (t) wahnsinnig, verrückt; toll; wild, wütend; falsch, verkehrt — (e) mad; rabid, frantic; wrong, improper; (g. mand) a lunatic; (sint) angry (with) — (f) fou, folle; (dyr) enragé; (rasende) furieux, en fureur; (sint) fâché, en colère; (feil) faux. **galning** — (t) Wildfang m — (e) madcap, -man — (f) fou, folle; écervelé(e); jeune étourdi(e) m (f).

Gala (t) f, **gala** (e) & (f) m, gala(taffel); fest, kalas.

galactometer (e), **galactomètre** (f) m, melkeprøver.

galan — (t) Galan, Buhle m — (e) paramour, gallant — (f) amant m.

galant — (t) galant, artig, höflich — (e) polite, complimentary, gallant — (f) galant, poli; (det gaar g.) ça va tout seul.

galant (f) galant, høflig; kjærligheds-; gjæv, ædel; m, elsker; fyr, fant.

galanteri — (t) Galanterie, Höflich-, Artigkeit f — (e) politeness, gallantry — (f) galanterie, politesse f. **g.handel, -varer** — (t) Galanteriehandel m, -waren pl — (e) fancy-shop, fancy articles, trinkets — (f) (magasin (m) d'articles de luxe; objets (m pl) de fantaisie.

de Nesle» (1832), «Kean» (1836), «Mlle de Belle-Isle» (1839) og «Les demoiselles de Saint-Cyr» (1843). I 1833 indledede han med sine «Impressions de voyage» en stor række reiseskildringer fra Europa og Asien, der ved sin livfuldhed fandt en overordentlig udbredelse. Sin egentlige berømmelse skylder han dog sine enestaaende gaver som fortæller, som han imidiertid ikke forbinder med litterære og stilistiske egenskaber. Af hans utallige romaner nævnes kun de, som i en særegen grad er gaaet ind i læseverdenens bevidsthed: «Les trois mousquetaires» (1844; norsk overs. ved Carl Nærup, 1906) med fortsættelserne «Vingt ans après» og «Dix ans plus tard», samt «Le comte de Monte-Cristo» (1844—45). Efterhaanden dramatiserede han en flerhed af sine romaner. Sit liv har han i fantastisk form skildret i sine «Mémoires» (1852—58) og flere lignende verker. Han deltog paa en uheldig maade i februarrevolutionen; gik i sine senere aar mere og mere over til hastverksarbeide; hans sidste leveaar blev økonomisk bekymringsfulde og triste. 1883 reistes et monument af Doré over ham i Paris. [D.s «Théâtre» udkom 1874 i 15 bd. Biografier af Parigot 1901 og Lecomte 1903.] — 2. Alexandre D., den yngre (1824—95), berømt fr. dramatisk forfatter, foreg.s uegte søn, f. og d. i Paris. Han gjennemgik høiere skoler i Paris uden dog at erhverve nogen strengere litterær opdragelse; hans kundskaber var altid utilstrækkelige, den stilistiske udarbeidelse selv i hans bedste stykker altid mangelfuld; men han opveier disse skavanker ved sin sunde kraft og sit etiske alvor. Hans første digte, hvormed han debuterede 1842, og hans talrige fortællinger i faderens maner er glemt, med undtagelse maaske af «La dame aux camélias» (1848) og «L'affaire Clémenceau» (1864). Med den førstnævnte romans dramatiserede form erobrede han 1852 sin plads som Frankriges første dramatiker ved siden af Augier. Naturalist er han lige saa lidet som denne; det fr. drama udviklede sig ikke saa tidlig som romanen og lyriken; den egentlige naturalisme kommer først ind paa den fr. scene med Becque omkr. 1880. D.s stykker er ikke engang realistiske sedebilleder, naar vi da undtager «Le demimonde» (1855); de er udtryk for en kamprealisme; han opstiller gjennem dem et samfundsproblem, som han udvikler med ubønhørlig logik; han har skabt «le drame à thèse», som til det sidste har bestemt landets dramatiske litteratur. D.s stykker er foruden de nævnte følgende: «La question d'argent» (1857), «Le fils naturel» (1858), «Un père prodigue» (1859), «L'ami des femmes» (1864), «Les idées de Madame Aubray» (1867), «Une visite de noce» (1871), «La princesse Georges» (1871), «La femme de Claude» (1873), «Monsieur Alphonse» (1873), «L'étrangère» (1876), «La princesse de Bagdad» (1881), «Denise» (1885), «Francillon» (1887). Hans senere stykker har mange fantastiske elementer, der viser, at han er søn af sin fader. [«Théâtre» i 8 bd., 1868 ff.]

Alexandre Dumas den yngre.

Dumas *[dyma']*, Jean Baptiste (1800—84), berømt fr. kemiker, professor i kemi ved Sorbonnen. Af særlig betydning var D.s opdagelse (i 1839) af trikloreddiksyren og i denne forbindelse hans undersøgelser og opfatning af den saakaldte substitution i den organiske kemi, fordi de ganske forandrede datidens opfatning af de kemiske forbindelsers natur. Bekjendt er ogsaa hans metode til bestemmelse af damptætheden og den fremdeles brugte metode til bestemmelse af kvælstofmængden i organiske stoffe. Blandt D.s øvrige arbeider maa fremhæves hans bestemmelse af flere grundstoffes atomvegter.

Dumas *[dyma']*, Matthieu, greve (1753—1837), fr. general, deltog i den nordamer. frihedskrig, organiserede nationalgarden ved revolutionens udbrud, kom ind i nationalforsamlingen, hvor han kjæmpede mod det voksende anarki og maatte flygte. Blev 1800 kaldt tilbage af Napoleon, som gjorde ham til statsraad og 1805 til divisionsgeneral; en tid krigsminister hos kong Josef af Neapel. Deltog i felttoget mod Østerrige 1809, var 1812 generalintendant og blev fanget ved Dresden 1813. Ludvig XVIII udnævnte ham til statsraad, han blev valgt ind i deputeretkamret og bidrog væsentlig til julirevolutionen, under hvilken han atter organiserede nationalgarden. Blev 1831 pair og chef for alle nationalgarder i Frankrige.

Du Maurier *[du mårjé]*, George Louis Palmella Busson (1834—96), eng. tegner og romanforfatter, f. i Paris som søn af en fr. emigrant. Han tegnede for «Punch» og andre blade. Vid udbredelse fandt hans romaner «Peter Ibbetson» (1890) og «Trilby» (1894) om Paris' kunstnerliv og hypnotisme. Efter hans død udkom «The Martian».

Dumbarton *[dəmbåətn]*. 1. D.-shire, tidligere Lennox, grevskab i det vestlige Skotland, n. for elven Clyde. 637 km.² med 113 865 indb. (1901). D. er landets naturskjønneste grevskab med «de skotske sjøers dronning», Loch Lomond. — 2. Hovedstad i grevskabet, ligger ved Clyde, 20 km. n.v. f. Glasgow; 19 985 indb. (1901). Skibsbyggeri og maskinfabriker.

Dum Dum, by i Forindien, lige i n.ø. f. Kalkutta; 20 820 indb. Har en fabrik for tilvirkning af ammunition for geværer, hvoraf navnet «d.-d.-kugler» (s. d.).

Dumdumkugler, opkaldt efter en ammunitionsfabrik ved Kalkutta (se Dum Dum), blev anvendt af englænderne i kolonialkampe, fordi de alm. geværprojektiler med hel mantel af haardt metal om en blødere kjerne ikke viste sig virksomme nok. Ved d. var spidsen ikke «mantlet», hvorhos de var forsynet med nogle længderiller, saa projektilet stukedes og helt deformeredes under indtrængelsen, hvorved frembragtes svære saar. Anvendelse af d. rammes nu af de folkeretslige forbud.

Duméril *[dymeri'l]*. 1. André Marie Constant D. (1774—1860), fr. zoolog, 1800—57 professor i Paris, skrev sammen med Bibron «Erpétologie générale» (9 bd., 1835—50), «Entomologie analytique» (2 bd., 1860). — 2. Auguste D. (1812—70), søn af foreg., var direktør

---

galanterie (f) f, galanteri, (pl) komplimenter; kjærlighedshistorie.
galantin (f) m, (forelsket) nar.
galantine (f) f, spækket kjød i gelé.
galantiser (f) gjøre kur til.
galaxie (f) f. **galaxy** (e) melkeveien; (e) ogs glimrende forsamling.
galbanum (e) & (f) m, galbanum-(gummi).
galbe (f) m, kontur, omrids, form; runding. **galbeux** fin, elegant.
galde — (t) Galle f — (e) gall, bile — (f) (menneskers) bile f; (dyrs) fiel; (fisks) amer m. **galdesten** — (t) Gallenstein m — (e) gallstone — (f) calcul biliaire (hépatique). **galdesyg** — (t) gallsüchtig — (e) bilious — (f) bilieux.
galdesyge — (t) Gallsucht f — (e) bilious complaint — (f) affection bilieuse.
gale — (t) krähen — (e) crow — (f) chanter.
gale (e) kuling, storm; (bot.) pors.
gale (f) f, fnat, skab.
galé (f) m, (bot.) pors.
galeas — (t) Galeasse f — (e) hermaphrodite schooner — (f) galéace f.
galeas (e) galei.
galeate(d) (e) (bot.) hjelmdannet.
galée (f) f, (typ.) skib.
galéga (f) m, (bot.) galega (art rude).
galei — (t) Galeere f — (e) galley — (f) galère f. **gaa paa galeien** — (t) über die Stränge schla-

for det naturhistoriske museum i Paris og skrev «Histoire naturelle des poissons» (2 bd., 1865—70).

Dumfries *[dəmfrīs]*. 1. Dumfriesshire, grevskab i det sydvestlige Skotland, n. f. Solwaybugten. 2776 km.² med 72 571 indb. (1901). I det indre fjeldtoppene White Coomb (821 m.), Hart Fell (808 m.); det gjennemstrømmes af de fiskerige elve Nith, Aunan og Esk; hovednæringsveien er akerbrug, faar- og svineavl. — 2. Hovedstad i grevskabet, ved Nith, 10 km. fra Solwaybugten; 15 608 indb. (1901). Fabriker for uld-, bomuld-, og lædervarer.

Dumka, landsby i Santalistan (Indien), garnisonsplads og bopæl for distriktets øverste eng. embedsmand, ligger ved Morelven i en dal omgivet af fjelde med deilige skoge. Kan betragtes som santalernes hovedstad, da domhuset findes her, hvortil folk strømmer fra alle landets kanter. Missionær Børresen anlagde her en station 1878, hvortil hører ca. 1000 kristne.

Dumka, en lillerussisk folkevise til akkompagnement af bandura, er i den nyere tid ofte anvendt af böhmiske komponister som navn paa en kvartetsats (elegi).

Dumonceau *[dymõså']*, Jean Baptiste, greve af Bergendael (1760—1820), nederlandsk general. Maatte 1787 som deltager i den belgiske opstand flygte til Frankrige, kom 1794 tilbage med Pichegru og blev general i den Bataviske republik, 1807 hollandsk marskalk og efter seiren ved Walcheren 1809 greve. D. udmerkede sig i krigen 1813.

Santos Dumonts luftskib omseilende Eiffeltaarnet under distanceseilndsen om Deutschprisen.

Santos Dumonts drageflyver «Rovfuglen».

Dumonstier *[dymõstje']*, fr. kunstnerfamilie i 16 og 17 aarh., bekjendt for sine livagtige portræter, tegnet med kridt, af damer og herrer ved det franske hof. Mest bekjendt er Daniel D. (1574—1646).

Dumont *[dymõ']*, André Hubert (1809—57), belg. geolog. Fra 1835 professor i geologi i Liège. Fik 1836 oprettet Belgiens geologiske undersøgelse.

Dumont *[dymõ']*, Augustin Alexandre (1801—84), fr. billedhugger. Elev af sin fader J. E. D. (d. 1844) og af Cartelliers, sluttede sig i Italien til Canovas retning. Arbeider: «Frihedens genius» paa julisøilen, «Napoleon I» paa Vendômesøilen, «Frans I» og «Ludvig Filip» i Versailes, «St. Cécile» i Madeleinekirken o. fl. a.

Dumont *[dymõ']*, Pierre Étienne Louis (1759—1829), schweiz. prest, kom 1789 til Paris og stod i nært forhold til Mirabeau, om hvem han efterlod sig et verk «Souvenirs», som udkom 1832. 1792 kom D. til England som sekretær hos J. Bentham, af hvis verker han udgav franske bearbeidelser, som har havt stor betydning for disse idéers udbredelse.

Dumont *[dymõ']*, Alberto Santos (1873—), brasilianer, berømt som konstruktør af styrbare luftskibe. Han var den første, som med held anvendte de lette og kraftige eksplosionsmotorer som drivkraft for luftskibe. Fra 1898—1908 har han ialt bygget 20 luftskibe, hvoraf 13 motorballoner og 7 flyvemaskiner. Flere af de store prisbelønninger, som i de senere aar er blevet opsat for brugbare luftskibe, er vundet af D., saaledes i 1902 Deutschprisen paa 125 000 francs for en 11 km.s rundtur i ½ time med motorballon. Med sin 50 hestekræfters drageflyver «Rovfuglen» vandt han i 1906 den franske luftskibklubs pris for den første frie flugt med en flyvemaskine.

Dumont d'Urville *[dymõ' dyrvi'l]*, Jules Sébastien César (1790—1842), fr. sjøofficer og verdensomseiler. Foretog i 1826—29 en reise med skibet «L'Astrolabe» til Stillehavet, hvorfra han medbragte et rigt videnskabeligt udbytte; reisen er beskrevet i «Voyage de l'Astrolabe» (13 bd.). I 1837—40 foretog han en ny reise i de antarktiske egne og opdagede herunder flere øer (Adélie land o. fl.); beskrevet i «Voyage au pôle sud et dans l'Océanie» (23 bd.). Han omkom ved en jernbaneulykke.

Dumouriez *[dymurjé]*, Charles François (1739—1823), fr. general og statsmand, traadte ind i den fr. hær 1757 og deltog i syvaarskrigen. Blev efter denne, i hvilken han havde paadraget sig 22 saar, anvendt til forskjellige diplomatiske sendelser, navnlig til Polen, og blev 1778 kommandant i Cherbourg. Ved revolutionens udbrud sluttede han sig først til jakobinerne, men traadte senere i forbindelse med girondinerne og blev udenrigsminister. Da de allierede tropper begyndte at true Frankrige, fik D. kommandoen over nordarméen. Seieren ved Valmy 1792 skyldtes hans udmerkede strategi ligesom ogsaa den anden seier ved Jemappe og det heldige felttog i de østerrigske Nederlande. Tilsidst blev han dog slaaet af østerrigerne ved Neerwinden 1793, fordi jakobinerne ikke gav ham midler til energisk at kunne fortsætte krigen. Han fattede nu den plan at gjøre ende paa det anarkiske uvæsen i Paris, at sprænge konventet og gjenoprette monarkiet under dauphinen. Han traadte i forbindelse med østerrigerne, marscherede mod Frankriges grænse, men forsøget mislykkedes, da hæren ikke vilde følge ham, og han maatte flygte til østerrigerne. D. skrev «Mémoires» og «Vie du gén. D.»

---

gen — ⓔ go on the spree — ⓕ faire la noce, nocer, rigoler. **galeislave** — ⓣ Galeerensklave m — ⓔ galley-slave — ⓕ galérien, forçat m.

Gale(e)re ⓣ f, **galère** ⓕ f, se galei.

galerie ⓕ f, galleri.

galerne ⓕ m, nordvestvind.

galet ⓕ m, (rulle)sten; rulle, hjul, trisse.

galetas ⓕ m, kvist(kammer), loft(kammer); hybel.

galette ⓕ f, fladbrød; beskøit; hattestel; grunker, mynt.

galeux ⓕ fnattet, skabbet; m, fnatpatient.

galge — ⓣ Galgen m — ⓔ gallows, gibbet — ⓕ potence f, gibet m. **galgenfugl** — ⓣ Galgenvogel, -schwengel, -strick m — ⓔ gallows-bird, hangdog, Newgate-bird — ⓕ pendard; gibier (m) de potence. **galgenhumor** — ⓣ Galgenhumor m — ⓔ grim humour — ⓕ facétie (f) patibulaire.

Galgen ⓣ m, galge.

galhauban ⓕ m, (sjøudtr.) bardun.

galimafrée ⓕ f, ruskomsnusk.

galimatias ⓔ & ⓕ m, **Gallimathias** ⓣ m (n), gallimatias.

galion ⓕ m, (spansk) sølvskib.

galiot ⓔ, **galiote** ⓕ f, galiot (skib).

galipeteur ⓕ m, klovn.

galipette ⓕ f, kapriol, luftspring.

galipot ⓔ & ⓕ m, harpiks.

(begge 1794). [Litt.: Boguslawski, «Leben des Generals D.» (1878—79, 2 bd.) og skildringer af Monchanin, Welschinger og Chuquet.]

Dumping *[dɒ'mpiŋ]* (af eng. *dump*, kaste eller falde ind) er i handelsverdenen betegnelsen for udbydelse af en vare paa et udenlandsk marked til lavere pris end den, som forlanges og opnaaes i hjemlandet. Undertiden kan d.-prisen endog synke under produktionsprisen. D. hører udelukkende hjemme i den store industri, for hvilken det hjemlige marked ikke er tilstrækkeligt, og som maa drive sin produktion op i det størst mulige omfang for derigjennem at opnaa de mindst mulige, gjennemsnitlige produktionsomkostninger. D. anvendes særlig af de store truster og karteller. Deres formaal med at drive d. er dels at befri sig for sin overproduktion uden derved at «demoralisere» det hjemlige marked, dels ved de lavere, al konkurrance tilintetgjørende priser at erobre det fremmede marked. Er først dette lykkedes, kan producenterne med saa meget større lethed tage sit mon igjen. En af de mest anvendte og mest berettigede midler til at møde d.-trafiken er en effektiv industritold.

Dum spīro, spēro (lat.), saalænge jeg lever, haaber jeg. saalænge der er liv, er der haab.

Dun og dunvær. Det er ederfuglen eller efuglen, som giver den kostbareste dun (ederdun). Indsamling af dun har fra umindelige tider været en indtægtskilde i det nordlige Norge, og de steder, hvor efuglen bygger sine reder og ruger, kaldes dunvær. Paa de steder, hvor dun indsamles, gjør man istand rugekasser for fuglene, dels smaa huse, ehuse, dels bruges gamle baade, ebaade, ofte er der flere reder paa rad, det kaldes ebane. I parringstiden i april kommer efuglene vraltende op fra fjæren klokken 2—3 om morgenen for at søge rugepladse, og omkring klokken 8 gaar de tilbage til sjøen. De maa da ikke forstyrres. Katte og hunde stænges inde eller tjores eller sendes bort fra øen. Ehunnerne plukker af bryst og bug den kostbare dun, som skal holde eggene varme. Omtrent midt i rugetiden tages dunen fra rederne, og saa plukker fuglen lidt ny dun af sig, som den faar beholde, til rugningen er forbi. Dunen er uren og maa renses. 4—5 kg. urenset dun giver 1 kg. renset. Der gaar 60 reder til 1 kg. renset dun. Udbyttet af dun er vanskeligt at angive, maaske kan det ansættes til 2500 kg. renset dun for hele Norge, hvilket efter en pris af 26 kr. pr. kg. giver 85 000 kr. om aaret for det hele land.

Dun (kelt.), høi, hyppig forekommende bestanddel i stedsnavne i Gallien og de Britiske øer (-dunum).

Duna (ung.), d. s. s. Donau.

Duna-Földvár, landsby i Ungarn, komitatet Tolna, ved Donau. 12 000 indb., der driver vinavl.

Dunajec *[-a'jets]*, bielv fra høire til Weichsel i Galizien, udspringer paa Tatrafjeldene og falder ud ved Opatoviec, 250 km. lang. Den optager Poprad og Biala.

Duna'jev, Wanda von, se Sacher Masoch.

Dunant *[dynā']*, Henri (1828—), schw. filantrop og banebryder paa det praktiske fredsarbeides omraade. D. deltog som militærlæge i slaget ved Solferino (1859) og blev her grebet af krigens rædsler (40 000 faldne eller saarede og 40 000 syge). Hans skildring af sine indtryk af denne gru og af det daværende sanitetsvæsens utilstrækkelighed i skriftet «Le souvenir de Solférino» gav stødet til, at der 1863 første gang i Genf blev afholdt en kongres, af hvis beslutninger Genferkonventionen af 22 aug. 1864 fremgik. Den fastslaar som grundsætning, at saarede og syge samt sanitetspersonel og -materiel skal være fredlyst under krig, og betegner et epokegjørende fremskridt i den internationale ret. Den suppleres af den internationale organisation «Det røde kors» (s. d.), som ogsaa har D. til ophavsmand. Ogsaa senere har D. i skrift og tale utrættelig arbeidet for fredens og menneskekjærlighedens sag. Under denne propaganda tabte han hele sin formue, saa han kom i ren nød. Han var en aarrække forsvundet for verden, og man glemte ham. Endelig slog øieblikket for hans anerkjendelse, da professor Rudolf Müller i «Entstehungsgeschichte des Roten Kreuzes und der Genferkonvention» (1887) slog til lyd for hans uegennyttige opofrelser. Et internationalt arbeide blev optaget for at hjælpe ham, i Norge af dr. Hans Daae. 1901 fik D. halvdelen at Nobels fredspris. Paa sin 80-aarige fødselsdag 8 mai 1908 var han gjenstand for store æresbevisninger. [Litt.: Hans Daae, «H. D., en kulturhist. skitse» (1899), «H. D.s arbeide for fred» (1901).]

Henri Dunant.

Dunbar *[dɒ'nbaə]*, William (1465?—1530?), skotsk digter, var en franciskanermunk, som senere af Jakob IV anvendtes som diplomat. Af digte kan nævnes «The two Maryit Wemen» og «The friars of Berwick» i Chaucers stil.

Dunbar *[dɒ'nbaə]*, havneby og badested i det s.ø.-lige Skotland, grevskabet Haddington, ved Nordsjøen; 3581 indb. (1901). D. har betydeligt sildefiskeri og udførsel af poteter. Den 27 april 1296 seirede her Edvard I over John Baliol, og 3 sept. 1650 vandt Cromwell en seier over de presbyterianske skotter under Leslie.

Dunblane *[dənblḗn]*, by i Mellemskotland, grevskabet Perth, ved Allan, 8 km. n. f. Stirling; 2516 indb. (1901). D. var tidligere bispesæde. Ved Cromlix, 2 km. n. f. D., findes mineralkilder.

Duncan I *[dɒ'nkən]*, konge i Skotland (1034—40), sønnesøn af Malcolm II, dræbtes paa et felttog af høvdingen Macbeth (s. d.), som delte hans lande med Thorfinn Jarl paa Orknøerne. Duncan II, foreg.s sønnesøn, konge i Skotland 1093—94, blev snigmyrdet af Donald Bane (s. d.).

Duncan *[dɒ'nkən]*, Henry (1774—1846), skotsk prest, oprettede 1810 i sit sogn Ruthwell (1100 indb.) en liden sparekasse, som ved hans ivrige propaganda afgav forbilledet for talrige andre. Herved blev han sparebankernes fader i Skotland og en vindskibelighedens foregangsmand. Hans erfaringer og program er nedlagt i «Essay on the nature and advantages of parish banks» (1815).

Duncan *[dɒ'nkən]*, Isadora (f. omkr. 1880), amer. danserinde, har foretaget omfattende turnéer med det

---

galipoter (f) smøre med harpiks.

gall (e) galde; galæble; (of glass) glasgalle; gnave, gnide (huden af); (sjøudtr.) skamfile; saare, krænke, ærgre; plage, genere; gnavsaar.

gal(l)a — (t) Gala f — (e) state; court, full (dress); gala(-representation); dress (uniform) — (f) gala m.

gallant (e) kjæk, tapper; ædel- (modig); galant; galan; være ens kavaler.

gallantry (e) tapperhed; galanteri; artighed, ridderlighed; (pl) galante eventyr.

Gallapfel (t) m, galæble.

Galle (t) f, galde; galle, galæble. **Gallensucht** f, gulsot.

galle (f) f, (bot.) galle. **noix** (f) **de g.** galæble. **mouche** (f) **de g.** gallehveps.

galleon (e) galeon (spansk skib).

galleri — (t) Galerie f — (e) gallery — (f) galerie f; amphithéâtre m.

Gallerte (t) f, gelé; gelatin.

galley (e) galei; kabys.

gall-fly (e) gallehveps.

gallicht, gallig (t) galdeartig, bitter som galde.

gallic- (e) galæble-.

galligaskins (e) pl, pludderbukser; (sportsmands) leggings.

gallimaufry (e) ruskomsnusk (af kjød), miskmask.

gallinacés (f) m pl, hønsefugle.

gallinaceous (e) hønse-.

gallinsect (e) gallehveps.

gallinsecte (f) m, skjoldlus.

gallion — (t) Galjon n — (e)

formaal at gjenføde dansen, saa den nærmede sig den antike dans. Hun anvender klassiske gevandter, danser efter klassiske musikstykker, efterligner vasebilleder o. s. v. Er ogsaa optraadt som forfatterinde til fordel for sine idéer.

Duncansby-Head *[dɒ'nkənzbihéd]*, steilt forbjerg i det n.ø.-lige Skotland, grevskabet Caithness, ligger 58° 38' n. br. og 3° 1' v. l. f. Grw.

Duncker, Joakim Zachris (1774—1809), sv. officer; især navnkundig i den russiske krig 1808—09, da han kjæmpede under Sandels i Savolaks og udmerkede sig ved Vista-bro 27 okt. 1808. 1809 blev han oberstløitnant, men krænket af Sandels under nederlaget ved Hörnefors (5 juni) forsinkede han med vilje sit korps' tilbagetog, omringedes af fienden og faldt. Russerne hædrede hans lig, og Runeberg har sat ham et minde i «Fändrik Ståls sägner».

D'Uncker, Karl Henning Lützow (1828—66), sv. maler. Opr. militær; uddannet og bosat i Düsseldorf. Begyndte som karikaturtegner med nogle hefter Stockholmsbilleder. Genrebilleder i humoristisk-sentimental smag, malet med lune og sans for karakteristik og fysiognomisk udtryk. Paavirket af B. Vautier, beslegtet med Knaus. «Pantelaanerkontoret» (1859) og «Tredje klasses venteværelse» (1865) i nationalmuseet i Stockholm, «Kunstberiderselskabet» (1857), «Spillesalen i Wiesbaden» og «Taskenspilleren» i Göteborgs museum.

Duncker, Maximilian Wolfgang (1811—86), t. historiker, blev i sin ungdom fængslet for deltagelse i «Burschenschaft», men løsladt og 1842 ekstraordinær prof. i Halle. 1848 medlem af parlamentet i Frankfurt, var 1850 ivrig for at understøtte de slesvig-holstenske oprørere, blev til belønning preussisk regjeringsraad og 1884 brandenburgsk historiograf. Hans hovedverk er «Geschichte des Alterthums» (Berlin 1852—57; 5 opl. 1878—83, 7 bd., siden, 1884—86, forøget med 2 bd.).

Dundalk, by i det østlige Irland, grevskabet Louth, ved elven Castletowns munding; 13 067 indb. (1901). D. har brænderier, spinderier, skibsbyggerier og handel med akerbrugs- og meieriprodukter.

Dundas *[dəndæ's]*, et gulddistrikt i det sydlige Vest-Australien, s. for Cowansjøen.

Dundee *[dəndi']*, by i det østlige Skotland, grevsk. Forfær, ved Firth of Tay; 164 269 indb. (1905). D. har raadhus, college, teknisk høiskole, to gymnasier og store parker. Havnen er meget stor og over Tay fører en 3171 m. lang bro, som er 23.5 m. over den daglige vandstand. D. er midtpunktet for juteindustrien, har flere skibsbyggerier, maskinfabriker, driver tilberedning af marmelade samt sæl- og hvalfangst. Til D. kom i 1901 1179 skibe paa 472 343 tons. D s egen flaade beløb sig til 133 skibe paa 99 403 tons. Norsk vicekonsulat.

Dunderfoss, vandfald (20 m.) i Grønfjeldaaen, straks før denne elv falder i Ranenelven, Mo herred, Nordlands amt.

Dunderland iron ore company *[-ai'rən år kɒ'mpəni]*, er navnet paa det eng.-amer. bergverkselskab, som driver jernforekomsterne i Dunderlandsdalen (s. d.). Forekomsterne var først gjenstand for en del prøvedrift i beg. af 1890-aarene og blev senere solgt til nævnte selskab. Af malmen, som er skifrig og bestaar af jernglans, jernglimmer og en del magnetjern med indsprængt kvarts og bergart, saa den kun indeholder 35—40 pct. jern, antages der at kunne udbrydes ca. 90 mill. tons. Anlæggene og de forberedende arbeider forudsætter en produktion af mindst 5000 tons i døgnet, men paa grund af forskjellige omstændigheder er en saadan drift endnu ikke kommet istand. Der er nedlagt en kapital af over 40 mill. kr. i foretagendet. Anlæggene bestaar væsentlig i opførelsen af store opberedningsanstalter, hvor malmen skal anriges ved magnetisk separation, samt bygningen af jernbane og et storartet havneanlæg.

Dunderland iron ore company: Anlægget ved Storfoshei.

Dunderlandsdalen, det lange, delvis trange dalføre, der fra bunden af Ranenfjorden, Mo herred, Nordlands amt, skjærer indover mod den svenske grænse, først n.ø. og senere (fra gaarden Bjellaanes) i s.v. retning. Den egentlige D., der gjennemstrømmes af Ranenelven, er ca. 68 km. lang, regnet fra Virvaselvens sammenløb med Randalselven til Ranenfjorden. D., der for det meste er trang med steile sider, er skogbevokset (løv- og naaleskog) og ganske tæt bebygget ca. 40 km. opover. Langs Ranenelvens nordre bred fører offentlig vei, der straks n. f. gaarden Dunderland gaar over paa sydsiden af elven. Fra den øvre del af D. er der fjeldovergang østover til de nu nedlagte Nasa sølvgruber i Sverige og nordover langs Bjellaaen og Lønselven til Saltdalen ved den indre Saltenfjord. D. er bekjendt for sine mægtige jernmalmforekomster, der strækker sig langs dalens hele nordside fra Langvatn i vest til Stormdalen i nordøst.

Dundonald *[dəndå'nəld]*, Thomas Cochrane, jarl af, se Cochrane.

Dunedin *[dəne'din]*, by paa Ny-Seeland, paa sydostkysten af sydøen, med forstæder 56 020 indb. (1906). Ligger ved enden af en bugt, hvor blot mindre skibe kan gaa ind; større skibe maa ankre ved havnen Port Chalmers, 12 km. længer ude i n.ø. Uldvarefabriker, jernbaneverksteder, sæbe-, lys-, klæde- og skotøifabriker, sto-

---

head of a ship — (f) poulaine f.
gallionsfigur — (t) Galjonfigur f — (e) figure(head) — (f) figure f (de l'avant, de la proue).
gall-nut (e) galæble.
gallois (f) wallisisk.
gallon (e) & (f) m, gallon (4½ liter).
gallop (e) (lade) galopere; (fuld) galop, firsprang.
gallopade (e) (danse) galopade.
gallows (e) galge; (pl) buksesæler.
galnebær — (t) Tollkirsche f — (e) deadly night-shade — (f) belladone f.
galon — (t) Galone, Tresse f — (e) lace — (f) galon m.
galoneret — (t) galoniert, betresst — (e) laced — (f) galonné.
galop — (t) Galopp m — (e) canter; (fuld g.; ogs. dans) gallop — (f) galop m.
galop(p)ade — (t) Galopp m — (e) gallop(ade) — (f) galop m.
galop(p)ere — (t) galoppieren — (e) gallop — (f) galoper; aller au galop.
galopeuse (f) f. sekundviser.
galopin (f) m, gadegut; visergut.
galore (e) overflod; over en lav sko.
galosche — (t) Galosche f, Über-, Gummischuh m — (e) galoche, galosh, overshoe — (f) caoutchouc m.
galoubet (f) m fløite.
galskab — (t) Tollheit, Raserei, Wut f — (e) madness, frenzy; mad

berier etc. Livlig handel med udlandet. Universitet, bibliotek, rom.-kat. domkirke, presbyteriansk kirke og biskopsæde etc.

Dunér, Nils Christofer (1839—), sv. astronom, 1864 observator ved observatoriet i Lund, 1888 professor ved universitetet og direktør for observatoriet i Upsala. D. deltog 1861 og 1864 i de svenske ekspeditioner til Spitsbergen og har baade som observator (dobbeltstjernemaalinger, foranderlige stjerner) og som beregner (planet- og kometbaner) vundet et anseet navn.

Dunfermline *[dənfə̄mlin]*, by i Skotland, grevsk. Fife, 26 km. n.v. f. Edingburgh; 25 250 indb. (1901). Fabrikation af finere dækketøier og dreiler. I omegnen kulgruber og jernverker. Andrew Carnegie (s. d.) er født i D. og har givet byen store gaver.

Dungāner, tyrkisk folk i det østlige Turkestan og de tilgrænsende egne af Dsungariet, navnlig i prov. Kuldscha. De er for den største del jordbrugere og har antaget kinesisk levesæt og det kinesiske sprog, men hænger endnu fast ved den muhammedanske religion, hvilket har foranlediget rivninger mellem d. og den kinesiske regjering; saaledes i 1862 en reisning, der først blev slaaet ned, da d.s folketal efter lange kampe var sterkt reduceret.

Dunganer.

Dungarpur, brit. vasalstat i Indien, Radsjputana, 3730 km.² med 100 103 indb. (1901). Hovedstad med samme navn og omkr. 6100 indb. ligger 150 km. n.ø. f. Ahmadabad.

Dungarvan *[dəngā̆əvən]*, by i det sydlige Irland, grevsk. Waterford, ved elven Colligans munding. 4850 indb. (1901).

Dungeness *[dəndžəne's]*, en flad odde i det sydøstlige England, grevsk. Kent, ved den Britiske kanal, 50° 54′ 47″ n. br. og 58′ 23″ ø. l. f. Grw. Stort fyrtaarn.

Dungeness Point *[dəndžəne's pǻint]*, et forbjerg i Syd-Amerika paa grænsen af Chile og Argentina, ved den østlige indgang til Magellanstrædet.

Duni, Egidio Romoaldo (1709—75), ital. komponist, skrev i Paris en række operaer, som ovede en betydelig indflydelse baade i Frankrige og Tyskland. Enkelte har været opført i Kjøbenhavn og Stockholm. D. var den første, som benyttede originale tekster af fr. digtere.

Dunin, Martin von (1774—1842), rom.-kat. prælat, blev 1731 erkebiskop af Posen-Gnesen. 1837 sluttede han sig til Droste zu Vischering (s. d.) i hans strid med den preussiske regjering og holdtes derfor en tid fængslet i Kolberg. 1840 blev han løsladt og fik paa visse betingelser atter tilladelse til et overtage sit stift.

Dunkebæk, strandsted straks søndenfor Holmestrand; 194 indb. (1900) i 20 huse, Botne herred, Jarlsberg og Larviks amt.

Dunker, Carl Christian Henrik Bernhard (1807—70), n. jurist og politisk forf., f. i Slesvig som søn af den senere til Norge indvandrede bergassessor J. F. W. d'Unker (d. 1844) og nedenn. C. B. D., student 1828, sluttede sig til Welhavens kreds, høiesteretsadvokat 1841, snart med betydelig praksis, navnlig som defensor, da han fik ry som landets ypperste taler for skranken. Med gjennemtrængende juridisk skarpsindighed forenede han et klart og elegant foredrag og et slagfærdigt vid; han kunde være indtil hensynsløshed fripostig i tone og form, var derfor en ligesaa frygtet som respekteret modstander. Af hans retstaler er offentliggjort justitssagerne mod Ole Engelstad (1846) og Nicolai Jenssen (1865—66). D. blev 1859 regjeringsadvokat; som saadan afgav han en række udredninger af lovfortolkninger, der foreligger i manuskript. Han deltog i kommissionerne til revision af kreditlovgivningen af 1845 (lov om pant og tinglæsning af 12 okt. 1857), til forberedelse af jurysystemets indførelse, som han modarbeidede, og 1861 til udarbeidelse af konkursloven af 6 juni 1863, hvori han har betydelig andel. D. var et litterært og kunstnerisk interesseret medlem af Chr.a theaters direktion 1860—63 og 1865—66. Hans gjestfrie hus var et hjem for aandsliv. Varigst betydning har D. havt som politisk forfatter. Vinteren 1859—60 udsendte han anonymt fem flyveblade «Om statholderposten» (gjenoptrykt under navn 1866), der i tilspidset polemisk form gav et vegtigt indlæg i samtidens store stridsspørsmaal, med klar hævden af norsk standpunkt ligeoverfor de svenske overhøihedskrav, der maatte bekjæmpes i hele Nordens interesse. Et langt mere omfattende opgjør med svensk unionspolitik foretog han i det betydningsfulde skrift «Om revisionen af foreningsakten» (2 dele, 1866, 1868), som giver det mest rammende indlæg, der fra norsk side fremkom mod hine aars helstats- og samrøringspolitik paa begge sider af Kjølen. Navnlig rettes i anden del en tilintetgjørende kritik over det af 1865 aars unionskomité 1867 fremlagte forslag til ny unionsoverenskomst. D.s standpunkt her seirede aldeles paa stortinget 1871. D. vil altid mindes som en frygtløs og sterkt rustet stridsmand for Norges uafhængighed og selvhævdelse i en vanskelig tid. Hans originale personlighed har afgivet forbilledet for B. Bjørnsons advokat Berent i «En fallit». [Litt.: Halvorsens «Forfatter-lexikon», bd. II.]

C. C. H. B. Dunker.

Dunker, Conradine Birgitte (1780—1866), n. forfatterinde. Hun var søster af professor Christopher Hansteen og i sit andet egteskab med den tyskfødte bergassessor J. F. W. D. moder til forann. C. C. H. B. D.

---

prank — (f) folie, démence; sottise, extravagance f.

galt(e) — (t) Borch m — (e) hog, barrow — (f) porc (m) mâle.

galtouze (f) f, grunker, mynt.

galuchat (f) m, sælskind.

galure, galurin (f) m, cylinder(hat).

galvanic (e), **galvanique** (f) galvanisk.

galvanisation (f) f, galvanisering.

galvaniser (f), **galvanize** (e) galvanisere.

galvanism (e), **galvanisme** (f) m, galvanisme, berøringselektricitet.

galvanoplastie (f) f, galvanoplastik.

galvauder (f) ødelægge.

galvaudeux (f) m, døgenigt.

gamasche — (t) Gamasche f — (e) gaiter — (f) gamache, guêtre f.

gambade (f) f, krumspring, hop.

gambader (f) gjøre krumspring, balløi, narrestreger.

gambadeur (f) m, balløimager.

gambadoes (e) pl, læder-, ridebukser.

gambe (f) f, (mus.): **viole de g.** gambe; (sjoudtr.): **g.s de hune** pyttingtaug.

gambette (f) f, strandsnipe; ben.

gambier (f) m, jernhake.

gambille (f) f, ben.

gambiller (f) dingle med benene; danse.

gambit (f) m, gambit(træk i schak).

Conradine Birgitte Dunker.
(Silhouet; af advokat B. Dunker.)

I yngre aar indtog hun en fremtrædende plads i Kristiania selskabsliv og var bl. a. 1799—1830 en af de bærende kræfter inden det Dramatiske selskab. Mindet om hende knytter sig dog først og fremst til hendes memoirer fra «Gamle dage» (Kjøbenhavn 1871), i hvilke hun leverer ypperlig skrevne kulturhistorisk interessante interiører fra livet i Kristiania og Kjøbenhavn i det 19 aarh.s første menneskealder. En ny, udvidet udgave af dette verk er (1908) under forberedelse ved amtmand V. Ullmann.

Dunkerque *[dõkœ'rk]* (tysk Dünkirchen), by i Frankrige ved Nordsjøen i depart. Nord, 12 km. v. f. grænsen mod Belgien; 38 925 indb. (1901), hvoraf en stor del er flamsktalende. D. er sterkt befæstet. Havnen er i de senere aar blevet ombygget og udvidet, og byens skibsfart er derved steget saa sterkt, at den nu er den tredje havneby i Frankrige (efter Marseille og Havre); i 1906 var tonnagen af de ankomne og afgaaede skibe (i udenrigsk fart) 4 546 673 tons (deraf norske 171 161 tons). D. er ind- og udførselshavn for en stor del af det n.ø.- og østlige Frankrige. da havnen staar i forbindelse med et stort kanalnet i disse dele af landet. Indførselen bestaar i uld, bomuld og jute, korn, chilisalpeter, kul, malm, trælast og træmasse (lidet fra Norge), udførsel især i sukker og cement, videre landbrugsprodukter; den udenrigske handel havde 1904 en værdi af omtr. 550 mill. kr. (indførselen 430 mill., udførselen 120 mill.). D. har ogsaa stort havfiske (Island) og endel fabrikvirksomhed, spinderier, støberier, skibsbyggeri etc. Norsk konsulat. I ø. for byen forstaden Rosendaël (10 000 indb.), besøgt sjøbadested.

Dunker-racen, en norsk harehundrace (d. *støver*), som er grundlagt særlig ved arbeide af jægere i den Dunker'ske familie. En middelstor, glathaaret hund af sort bundfarve med blaagraa flekker (dropler), paa hovedet hyppigst brune. I Norge er oprettet en egen klub af d.-opdrættere, og stamtavler for hundene findes i «Norsk jagthundstambog».

Dunkirk *[dɒ'nkək]*, by i de Forenede stater, New York, ved Eriesjøen, s.v. for Buffalo, 11 616 indb. Jernbaneverksteder og maskinfabriker.

Dunkjevle *(typha)*, enfrøbladede sumpplanter med høie, udelte stængler, sverdformede, forholdsvis smale blade og enkjønnede, uanselige blomster, samlet i store, cylindriske, brune fløielsbløde kolber paa den øverste del af stængelen, hanaksene ovenfor hunblomsterstandene. I Norge to arter, *t. latifolia* med indtil 2 cm. brede blade og mørkebrune hunkolber og *t. angustifolia* med smalere blade og rødbrune hunkolber. Begge arter er sjeldne og tilhører kun lavlandene i de østlige egne.

Dunlap *[dɒ'nləp]*, William (1766—1839), amer. kunstner og forfatter; studerede malerkunst i London under Benjamin West; malte en række bibelske billeder; dyrkede samtidig litteratur, skrev en mængde skuespil og var i længere tid teaterdirektør.

Dunlop *[dɒ'nlåp]*, opfinder og fabrikant af luftringe til cykler, D.-ringe, som fremkom omkr. 1890 istedetfor de hidtil benyttede massive gummiringe. D.-ringens hovedfortrin fremfor andre systemer er den lette adgang til at reparere slangen (se Cykle).

Dunmore *[dɒ'måə]*, by i de Forenede stater, Pennsylvania, lidt i n.ø. for Scranton; 12 583 indb. (1900). Antracitkulgruber.

Dunnage *[dɒ'nədž]* (sjøudtr.; eng.), underlag, fylding under lasten i bunden af skibet; bestaar af træ el. l. Kaldes ogsaa underlag eller bedding.

Dunnet Head *[dɒ'net hed]*, Skotlands nordligste odde, ved Pentland Firth, grevskabet Caithness, 58° 40' n. br. og 3° 22' v. l. f. Grw.

Dunois *[dynwa']*, landskab i det vestlige Frankrige, i det tidligere hertugdømme Orléans, hører nu til depart. Eure-et-Loire.

Dunois et Longueville *[dynwa' e lõvi'l]*, Jean, bastard af Orléans, greve af (se ogsaa Longueville) (omtr. 1403—68), uegte søn af den af hertugen af Burgund myrdede hertug Ludvig af Orléans. Var bestemt til geistlig, men flygtede og sluttede sig til dauphin Karl (VII), i hvis tjeneste han kjæmpede heldig mod englænderne. Forsvarede 1429 Orléans mod englænderne, som han ved Jeanne d'Arcs hjælp tvang til at opgive beleiringen. Efter nye seire fik han grevskabet Dunois (1436) og Longueville (1442), fratog 1455 englænderne Normandie og Guyenne.

Dunoon *[dənūn]*, by i det vestlige Skotland, grevsk. Argyll, ved Firth of Clyde, 13 km. v. for Greenock; 6779 indb. (1901). D. er et meget besøgt badested.

Dunoyer *[dynwaje']*, Barthélemy Charles (1786—1862), fr. socialøkonom. Var i sin ungdom liberal og forfulgt journalist, forsonede sig med julimonarkiet og blev 1830 præfekt, 1838 medlem af conseil d'état, 1839 rigsbibliotekar, trak sig tilbage efter Napoleons statskup. Hans verk «De la liberté du travail» (3 bd., 1845) har interesse som et af den franske liberale økonomis hoveddokumenter. Den frie konkurrance kræves her gjennemført uden afslag. [Litt.: E. Villey, «L'oeuvre économique de C. D.» (1899).]

Duns *[dɒ'nz]*, by i det sydøstlige Skotland, grevsk. Berwick; 2206 indb. (1901). Linvæveri.

Dunsinane *[dənsənēn]*, en høide i Mellemskotland, grevsk. Perth, 308 m. o. h., med levningerne af en borg «Macbeth's Castle».

Duns Scotus, Johannes (d. 1308), berømt skolastiker, franciskanernes betydeligste teolog. Var først lærer i Oxford, senere i Paris og Köln. D., som hædredes med tilnavnet «*doctor subtilis*» (den skarpsindige doktor), er stifter af den skotistiske skole i skolastiken. I mods. til thomismens (s. d.) determinisme og intellektualisme betoner D. viljen som den konstitutive grundbestanddel baade i Guds og menneskets personlighed. Guds væsen er den uindskrænkede vilje; han kunde have skabt en anden verden, om han vilde; det gode er kun godt, fordi

---

gamble ⓔ spille (hasard).
gamboge ⓔ gummigut.
gambol ⓔ hoppe og springe, danse; hop, krumspring.
gambrel ⓔ hests bagben; slagterbjelke.
game ⓔ spil(le), leg(e); parti, slag; vildt(-); kjæk. **g.cock** kamphane. **g.-keeper** skogvogter. **g.-leg** kroget ben. **gamesome** munter, glad, leken. **gamester** spiller.
gamellard ⓕ m, menig soldat.
gamelle ⓕ f, bak(ke); messe.
gamin ⓕ m, (haandverks)gut; gadegut; unge, knegt; vildkat.
gaminaille ⓕ f, gadeungdom.
gaminer ⓕ rende paa gaden; opføre sig som en gadegut, -tøs.
gaminerie ⓕ f, gadegutstreg.
gamling se olding.
gamme — ⓣ Erdhütte, Gamme f — ⓔ Lapp dug out (turf-hut) — ⓕ hutte (f) de terre (des Lapons).
gamme ⓕ f, (mus.) skala; finnegamme. **chanter (monter) à q sa g.** læse en teksten.
gammel — ⓣ alt; vorig — ⓔ old; (fra gamle tider) ancient; (bedaget) aged; (fra oldtiden) antique; (hævdvundet) long established, of long standing; stale (bread); (han er den gamle) just the man he was — ⓕ vieux, vieille; âgé (de); ancien; antique; (hvor g?) quel âge a-t-il?; (pain m) rassis. **gammelagtig** — ⓣ ältlich — ⓔ elderly, oldish — ⓕ vieillot. **gammeldags** — ⓣ altväterisch, altmodisch — ⓔ old-fashioned, antiquated.

Gud vil det saaledes o. s. v. Menneskets vilje er ubetinget fri; arvesynden berører ikke menneskets inderste væsen. Denne pelagianiserende syndslære gjør det muligt for D. at hævde, at Maria ved Guds naade er født uden arvesynd. Fornuften er ubetinget viljen underordnet. Fornuften kan kun for en saare ringe del opfatte aabenbaringens sandheder; det afgjørende er derimod, at menneskets vilje bøier sig for dem og antager dem i kraft af kirkens autoritet. Konsekvensen af dette standpunkt blev draget af den senere nominalisme (s. d.). [Litt.: R. Seeberg, «Die Theologie des Johannes D. S.» (Leipzig 1900).]

Dunst, benævnelse for de mindste gryn og mindste hagl.

Dunstable *[dʊ'nstəbl]*, by i Mellemengland, grevsk. Bedford; 5157 indb. (1901). D. er bekjendt for sine straahatte.

Dunstan *[dʊ'nstən]*, den hellige (924(5)—88), erkebiskop af Canterbury, blev omkr. 945 abbed i klosteret i Glastonbury, hvor han fremkaldte en religiøs vækkelse, som fik betydning i vide kredse. Under kong Edred (946—55) fik han stor indflydelse paa landets styrelse. Kong Edgar udnævnte ham til biskop af Worcester (957), derefter til biskop af London (959) og endelig til erkebiskop af Canterbury (960). Som saadan fik han stor betydning dels som politisk raadgiver, dels ved den kraft, hvormed han reformerede kirker og klostre. Han nød stor anseelse for sin hellighed og overlegne begavelse; efter hans død dannede der sig snart en sagnkreds om hans personlighed. Helgendag 19 mai.

Dun-sur-Auron *[dœ̃-syr-ôrõ']*, by i Frankrige, depart. Cher, ved Auron; 4462 indb. (1901). Handel med vin, korn og uld. I omegnen findes litografstenbrud.

Duo, se Duet.

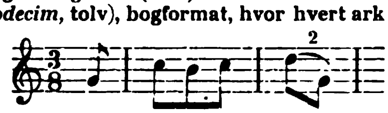
Duodecimālsystem el. tolvtalsystem har været foreslaaet som erstatning for titalsystemet, fordi menneskene har tilbøielighed til at gruppere i 3 og 4, hvilke tal gaar op i 12. D. er anvendt paa mange omraader f. eks. ved tidsmaal, ældre længdemaal m. m.

Duode'cime er enten et interval paa 12 diatoniske trin, f. eks. fra liden *g* til tostrøgen *d*, eller selve det tolvte tonetrin.

Duodēnum, tolvfingertarmen, det fra mavesækken udgaaende øverste stykke af tarmkanalen. D. kan være sædet for en katarrh eller betændelse, duodenitis, ofte sammen med tilsvarende lidelse i mavesækken. I d. udmunder galdegangen, som ved lidelser i d. ofte tilstoppes med paafølgende gulsot (s. d.).

Duodēz (lat. *duodecim*, tolv), bogformat, hvor hvert ark danner tolv blade.

Duōle, en figur af to noter, af værdi som en triole. Eks.:

Duōlo (ital.), smerte; con d., med smerteligt mus. udtryk.

Dūo quum facĭunt i'dem, non est i'dem (lat.), «naar to gjør det samme, er det ikke (derfor) det samme», ordsprog, der fremhæver, at man, naar man vil bedømme en handling, skal sætte sig paa den handlendes standpunkt (undersøge hans bevæggrunde o. s. v.).

Dup, dupping, se Dubbe.

Dupanloup *[dypãlúp]*, Félix Antoine Philibert (1802—78), fr. rom.-kat. prælat, blev 1827 skriftefader for hertugen af Bordeaux, 1828 lærer for prinserne af Orléans og 1849 biskop af Orléans. Som saadan fik han stor betydning for den franske kirke. Tog i flere skrifter tilorde for opretholdelsen af pavens verdslige magt, modsatte sig derimod paa Vatikanerkoncilet vedtagelsen af dogmet om pavens ufeilbarhed; senere underkastede han sig dette. Sin varme fædrelandskjærlighed viste han i den tysk-franske krig 1870—71. Som medlem af nationalforsamlingen (1871) og senere som senator (1875) benyttede han sin ikke ringe indflydelse til saavidt muligt at styrke kirkens stilling, oprettede bl. a. bladet «La défense». Han er forfatter til en række skrifter, som for størstedelen er indlæg i tidens spørsmaal.

Duperré *[dypærê]*, Victor Guy (1775—1846), fr. sjøofficer. 1796—1800 eng. krigsfange. Udmerkede sig 1809 som kommandant paa fregatten «Bellona» i kampen ved Ile de France (Mauritius). 1830 kommandant over den flaade, som sendtes mod Alger. 1830 udnævnt til pair og admiral og under julikongedømmet to gange marineminister.

Dupetit-Thouars *[dypti-twår]*, navn paa flere franske videnskabsmænd og sjøfarere. 1. Abel Aubert D. (1793—1864), efterfølgendes søn, gjorde en verdensomseiling 1837—39 og besatte i 1843 Tahiti for Frankrige. Skrev «Voyage autour du monde sur la frégate la Vénus» (11 bd., 1840—49). — 2. Aristide Aubert D. (1760—98), foretog i 1790—92 paa egen bekostning en reise for at søge efter «La Pérouse». Senere søgte han ad landeveien at naa Amerikas nordkyst. — 3. Louis Marie Aubert D. (1758—1831), botaniker, foreg.s broder, undersøgte floraen paa Madagaskar og Maskarenerne.

Duphot *[dyfå']*, Léonard (omkr. 1770—97), fr. officer. Efter at have deltaget i det italienske felttog 1796 blev han af Bonaparte udnævnt til brigadegeneral. Fulgte 1797 Josef Bonaparte til Rom, men blev her dræbt under en gadetumult under forsøg paa at stifte fred mellem de pavelige tropper og de franskvenlige republikanere. Hans mord fremkaldte Berthiers indrykning 1798 og oprettelsen af den Romerske republik.

Dupin *[dypœ̃']*. 1. André Marie Jean Jacques D., den ældre (1783—1865), fr. jurist og politiker. Vandt under restaurationen ry som advokat for de anklagede af det liberale parti (1815 en af marskalk Ney's forsvarere), 1827 deputeret. Julikongedømmets og bourgeoisiets svorne mand, medlem af ministerraadet og generalprokurør ved kassationsretten, medlem af akademiet, otte gange formand for deputeretkamret, var formand 24 febr. 1848, da folket stormede ind og adsplittede forsamlingen. Statskupet 2 dec. 1857 og opløsningen af parlamentet vakte den overbevisningstro parlamentarikers harme, og han trak sig fra da af tilbage fra alle sine embeder. 1857 dog paany generalprokurør ved kassationsretten. Kirkelige skrifter imod ultramontanismen (s. d.). Taler og memoirer. — 2. Pierre Charles François D. (1784—1873), fr. politiker og nationaløkonom, broder af foreg. Paa reiser i England satte han sig ind i engelske sjøfarts- og handelsforhold og virkede hjemme for vigtige reformer paa disse omraader. 1837 pair. 1848 medlem af den grundlovgivende, 1849 af den lovgivende forsamling. Parlamentarisk royalist; trak sig derfor efter statskupet 2 dec. 1851 tilbage fra

---

old-world — (f) vieux, antique; passé de mode. **gammelklog** — (t) altklug — (e) precocious, old-fashioned — (f) sage avant le temps.

gammen se fornøielse, glæde. **i fryd og g.** — (t) herrlich und in Freuden — (e) have a merry life of it — (f) en joie et allégresse.

gammer (e) gammel kjærring; (i tiltale) mor.

gammon (e) (røge)skinke; triktrak (backg.); juks, skrøne(r); salte og røge; surre (is. baugspryd); gjøre jan (i triktrak).

gamut (e) skala.

gamy (e) med vildtsmag.

ganache (f) f, (hests) underkjæve; daasemikkel, døgenigt. **ganacherie** f, dumhed.

ganch (e) kaste ned paa spidse haker (dødsstraf i Tyrkiet).

gander (e) gasse.

gandin (f) m, laps, modenar.

gane — (t) Gaumen m — (e) palate, roof of the mouth — (f) palais m. **ganelyd** — (t) Gaumenlaut m — (e) palatal sound — (f) (consonne f) palatale f. **ganeseil** — (t) Gaumensegel n, -vorhang m — (e) the soft palate — (f) voile (m) du palais.

gang — (t) Gang, Lauf; Korridor m; (gjentagelse) Mal n; (den) Weg (alles Fleisches) — (e) walk; (maade at gaa) gait; step; (tidens, tingens) course; (sygdoms) process; (i skog, have) alley; walk; (i hus) corridor, passage; (gjentagelse) time; (i g.) in motion, operation; (sætte

det offentlige liv. 1852 dog senator. Forfattede talrige nationaløkonomiske skrifter.

Dupleix *[dyplæ']*, Joseph François, marki (1697—1763), fr. guvernør i Indien; 1742 generalguvernør over alle franske besiddelser i Ostindien, planlagde grundlæggelsen af et stort kolonirige, erobrede Madras 1746 fra englænderne og fordrev disse fra næsten hele Øst-Dekan, indtil han stansedes ved freden i Aachen 1748. Derefter søgte D. at udvide det franske vælde over de indfødte fyrster; men desavoueret af regjeringen kaldtes han hjem 1754 og døde miskjendt i stor fattigdom, medens Clive (s. d.) optog hans planer til fordel for England. [Litt.: Cultru, «D., ses plans politiques, sa disgrâce» (Paris 1901).]

Du'pleksautotypī, en reproduktionsproces til fremstilling af tontryk, hvorved der benyttes to clichéer af samme gjenstand, men med forskjellig linjeudførelse. Tonen trykkes med den ene cliché og tegningen med den anden.

Du'pleksgang, echappement med dobbelt stighjul. D. anvendes undertiden i kronometre og bedre lommeure.

Duplekstelegrafī, se Telegrafi.

Du'plicātio cūbi, terningens fordobling, se Deliske problem.

Duplicēre (lat.), fordoble, komme med duplik.

Dupli'k kaldes i civile retstvister sagsøgtes andet tilsvar. Efter sagsøgerens første indlæg (mundtligt eller skriftligt) kommer sagsøgtes forsvar; sagsøgerens svar paa dette er replik og sagsøgtes herpaa d.

Duplikāt (lat.), dobbeltskrift, ligelydende afskrift, gjenpart.

Duployé *[dyplwajé]*, Émile (1833—), fr. prest, opfinder af det mest udbredte franske stenografiske system, grundede 1872 «Institut sténographique des deux mondes» i Paris; dette skilte sig fra ham 1896 og kaldte sig «Institut de la France sténographique».

Du'plum (lat.), det dobbelte, afskrift; skrive noget in duplo, udfærdige noget skriftlig i to enslydende eksemplarer.

Dupont *[dypõ']*, Pierre (1821—70), fr. visedigter, f. og d. i Lyon. Han nød særlig paa julikongedømmets tid megen popularitet, men hans viser er nu glemt. Under statskupet 1851 arresteredes han, men frikjendtes.

Dupont de l'Étang *[dypõ' də letā']*, Pierre Antoine, greve (1765—1840), fr. officer. Deltog i Napoleonskrigene (ved Marengo 1800, mod Østerrige og Preussen 1805—07, i Spanien 1808). Sluttede sig 1814 til Bourbonerne og blev krigsminister. 1815—30 deputeret, yderlig reaktionær.

Dupont (de l'Eure) *[dypõ' (də lør')]*, Jacques Charles (1767—1855), fr. jurist og politiker. Under revolutionen forskjellige embedsposter, under direktoriet medlem af de yngres raad. 1816—48 uafbrudt medlem (liberal) af deputeretkamret. Da folket 24 feb. 1848 stormede ind i deputeretkamret, og en del deputerede flygtede, var han modig og raadsnar nok til at gaa op paa formandspladsen og derfra tilveiebringe saa megen ro, at en provisorisk regjering kunde vælges (med ham selv som formand). Blev valgt til medlem af den grundlovgivende forsamling 1848, men trak sig 1849 tilbage paa grund af sin høie alder.

Dupont (de Nemours) *[dypõ' (də nəmūr)]*, Pierre Samuel (1739—1817), fr. socialøkonom, var fra 1763 den fysiokratiske retnings ivrigste forkjæmper. 1767 udgav han det for denne grundlæggende skrift «Fysiokratiet eller det for menneskeheden fordelagtigste naturlige regjeringssystem»; 1768—72 ledede han retningens hovedorgan «Borgerens dagbøger». Under Turgots ministertid øvede D. stor indflydelse. 1789 blev han indvalgt i rigsstændernes forsamling fra Nemours (deraf hans tilnavn). Af rædselsstyret 1797 lyst udlæg, hvorfor han gik i landflygtighed til Amerika. 1802 vendte han tilbage, blev 1814 statssekretær, men gik 1815 atter til Amerika, hvor han døde. [Litt.: G. Schelle, «D. et l'école physiocratique» (1888).]

Dupont-White *[dypõ'-wi't]*, Charles Brook (1807—78), fr. socialøkonom, 1848 generalsekretær i justitsministeriet. D. oversatte Stuart Mill til fransk. I sine skrifter om «Forholdet mellem arbeide og kapital» (1846) og «Den enkelte og staten» (1857) gav han med originalitet og indtrængende skarphed en kritik af den liberale skoles lære om den frie konkurrance. For ham gjaldt de sociale hensyn mere end den enkeltes og navnlig kapitalistens frihed til at udfolde sin magt; han krævede derfor statens regulerende indgreb i erhvervslivet.

Duport *[dypå'r]*, Jean Louis (1749—1819), fr. cellist, lærer ved Pariserkonservatoriet, solist ved det keiserlige kapel, skrev den første systematiske celloskole og komponerede for cello.

Duprat *[dyprá]*, Antoine (1463—1535), fr. statsmand, kansler, d. e. chef for retsvæsenet, under Frans I, ihærdig og dygtig forkjæmper for det kgl. enevælde. Fik istand et konkordat med pave Leo X, hvorved den franske kirke blev kongemagten undergivet. Blev erkebiskop og kardinal («det 16 aarh.s Richelieu»).

Dupré *[dypré]*, Giovanni (1817—82), ital. billedhugger. Brød med Canova-skolens traditioner og blev fører for den naturalistiske retning i nyere ital. skulptur. Hovedverker: «Abel» og «Kain» (Pal. Pitti, Florens), relieffet «Korsets triumf» (Santa Croces hovedportal, Florens), «Pietà» (1860—65, kirkegaarden Della Misericordia i Siena) og Cavour-monumentet i Turin (1872).

Dupré *[dypré]*, Jules (1812—89), fr. landskabsmaler. Tilhører retningen «le paysage intime». Fremstiller gjerne slettelandskaber med vid horisont og høi himmel, hvis skiftende lys og skyformationer han altid med iver studerede og malte. D. har en forkjærlighed for romantiske motiver med storm, uveir, solnedgange, maaneskinshimmel med sønderrevne skyer o. s. v. Til emnernes patos svarer de rige farver og den pastøse, reliefagtige farvepaasætning.

Duprez *[dypré]*, Gilbert Louis (1806—96), berømt fr. tenorsanger med betydelig stemmeomfang, Nourrits efterfølger ved Pariseroperaen, anseet sanglærer, forfatter af det bekjendte studieverk «L'art du chant».

Dupuit *[dypyi']*, Arsène Jules Émile Juvénal (1804—66), fr. ingeniør og økonomisk forfatter, 1855 chef for statens vei- og brovæsen. Han udgav mange fortræffelige skrifter om tekniske spørsmaal og kom derved ind paa disses økonomiske side, som han udredede i værdifulde afhandlinger, navnlig om værdibegrebet og transportvæsen. Skarp tænker, ivrig tilhænger af den frie konkurrance.

---

i g.) set a going, on foot, put in train, (dampmaskine) start; (godt i g.) in a fair way; (in full) activity; (get into) working order; (have the) run (of a house); (the) way (of all flesh, of the world); (én g.) once; (to g.e) twice — Ⓕ (det at gaa) marche f; (maskins) ogs. mouvement m, activité f; fonctionnement, jeu; (tidens) ogs. cours; train m; (maade at gaa paa) allure, démarche f; (have sin g. hos) avoir ses entrées chez; (gjentagelse) fois f; coup m; (i have) allée f; sentier m; (i bygning) corridor, couloir m; galerie f; (mellem huse) passage m; (i bergverk) ogs. conduit m. **gangbar** — Ⓣ gangbar; gäng — Ⓔ current, marketable — Ⓕ (mynt) courant; (være g.) avoir cours; (vare) de bon débit; de bonne vente. Se ogs. fremkommelig. **gangbarhed** — Ⓣ Gangbarkeit f — Ⓔ currence — Ⓕ cours; bon débit m. **gangjern** — Ⓣ Thürangel f — Ⓔ hinge — Ⓕ gond m, penture f. **gangklæder** — Ⓣ Alltagskleider pl — Ⓔ wearing apparel, clothing — Ⓕ habits m pl (de tous les jours), hardes f pl. **gangspil** — Ⓣ Gangspill n — Ⓔ capstan — Ⓕ cabestan m.

Gang Ⓣ m, gang; (an)retning. **gäng** Ⓣ gangbar, gjængs. **g. und gäbe** brugelig, almindelig. **gang** Ⓔ (arbeids)lag; bande; sæt (maskiner, verktøi). **g.-board** landgang(splanke). **Gängel** Ⓣ m, gjænge. **G.band**

Dupuy *[dypyi]*, Charles Alexandre (1851—), fr. politiker. 1885 deputeret; 1892 undervisningsminister i Ribots ministerium. 1893 ministerchef og indenrigsminister (4 april—25 nov.), 5 dec. 1893 formand for deputeretkamret. 30 mai 1894 paany ministerchef og indenrigsminister. Efter mordet paa Carnot var han en af kandidaterne til præsidentværdigheden, men opnaaede ikke valg. Efter formel dimission 28 juni overdrog den nye præsident, Casimir Périer, ham at danne ministerium. En konflikt med deputeretkamret fremkaldte 14 jan. 1895 hans afgang (hvorpaa, dagen efter, Casimir Périer nedlagde sit præsidentembede). 1 nov. 1898—12 juni 99 atter ministerchef og indenrigsminister. 1900 senator. D. var som minister en af det moderatrepublikanske partis mest energiske og dygtige ledere. Siden de radikale partier er kommet i flertal, har han indtaget en temmelig tilbagetrukken stilling.

Du Puy *[dypyi]*, Jean Baptiste Édouard Louis Camille (omtr. 1770—1822), komponist, f. i Schweiz. Blev hurtig en dygtig fiolinspiller og optraadte paa koncertreiser i Tyskland, kom 1793 til Stockholm og blev koncertmester ved operaen. Faldt senere i unaade og maatte forlade landet. 1800 blev D. ansat ved operaen i Kbh. og blev snart meget feiret som sanger (titelrollen i «Don Juan»). Komponerede operaen «Ungdom og galskab», som vandt stort bifald og har holdt sig til i vore dage. D.s ofte omtalte forhold til prinsesse Charlotte, Fredrik VII's moder, fremkaldte imidlertid hans landsforvisning 1809. Et par aar efter træffes han atter i Sverige, hvor han blev operaens kapelmester. Hans virksomhed her skal have været betydningsfuld. Han grundlagde en orkesterskole og skrev en række nye kompositioner.

Dupuy de Lôme *[dypyi'døld'm]*, Stanislas Charles Henri Laurent (1816—85), fr. marineingeniør, konstruerede 1848—52 det første skruelinjeskib og 1859 det første panserskib («Gloire»).

Dupuytren *[dypyitræ']*, Guillaume, baron (1778—1835), berømt fr. kirurg. 1812 lærer i operativ kirurgi, 1815 overkirurg ved Hôtel-Dieu. Livkirurg hos Ludvig XVIII og Karl X. Meget konservativ i sin behandling. Har sat sine spor overalt i kirurgien, saavel i diagnostisk som i therapeutisk henseende (resektion af underkjæven, det bilaterale stensnit, arterieligaturen, behandling af aneurysmer).

Duquesne *[dykæ'n]*, Abraham, marki (1610—88), fr. sjøhelt. I svensk tjeneste under Torstenson-krigen med Danmark 1643—45. Senere atter i fransk tjeneste. Deltog i krigen mellem Frankrige og Holland. Slog 1676 den spansk-hollandske flaade under Ruyter ved Messina og befæstede Frankriges overmagt tilsjøs. D. var protestant, men blev udtrykkelig undtaget fra virkningerne af ophævelsen af det nantiske edikt 1685. Broncestatue i Dieppe, hans fødeby.

Duquesnoi *[dykænwa']*, François (Frans van Kenoy), i Italien kaldt Fiammingo (1594—1646), flamsk billedhugger. Studerede i Rom. 1642 fr. hofbilledhugger. Hans arbeider, der tilhører barokken, er enklere og jevnere end Berninis. Særlig skattet for sine naive og smukke barnefigurer (deriblandt den bekjendte Manneken-Pis i Brüssel (1619)).

Dūr, opr. navnet paa det firkantede B (lat. *durum*, det haarde). Fra det 17 aarh. tonearterne med stor ters, medens tonearterne med liden ters kaldes moll.

Dūra māter, den yderste af de tre hinder, som omgiver hjernen og rygmarven. Se Menneskets anatomi.

Durán, Agustin (1789—1862), sp. digter og kritiker, f. og d. i Madrid. Var bibliotekar ved det kgl. bibliotek og medlem af akademiet. Som nationalistisk kritiker forfattede han et arbeide om den moderne kritiks indflydelse som aarsag til det spanske teaters forfald. Fortjenester har han indlagt sig ved sin udg. af den gamle spanske «Romancero» (s. d.) (1828—32), ny forøget udg. i «Biblioteca de autores esp.» (1849—51).

Duran, Carolus, se Carolus-Duran.

Durance *[dyrä's]*, bielv til Rhone, kommer fra Mont Genèvre, depart. Hautes-Alpes, 2514 m. o. h., gaar i sydvestlig og vestlig retning og falder i Rhone 4 km. nedenfor Avignon. Længden er 380 km. Paa grund af den sterke strøm og ringe dybde er D. ikke seilbar. Dens vigtigste bielve er Buech, Coulon, Bleone og Verdon.

Durand *[dyrä']*, Alice Fleury (1842—1902), fr. forfatterinde, kjendt under pseud. Henry Gréville, f. og d. i Paris. Levede med sin mand i St. Petersburg, og hendes populære romaner var da ogsaa skildringer fra det høiere russiske selskabsliv.

Durando, Giacomo (1807—94), ital. officer og statsmand. Fængsledes 1830 som deltager i de italienske enhedsbestræbelser, men undslap. 1832—43 bekjæmpede han Don Miguel i Portugal og Don Carlos i Spanien, blev 1848 generalløitnant og deltog i Novara-slaget 1849. 1855—56 var han konstitueret krigsminister, 1856—62 gesandt i Konstantinopel samt 1862 udenrigsminister under Rattazzi. 1884 senatets formand (til 1887).

Dūra nece'ssitas (lat.), den haarde nødvendighed. (Jfr. Dira necessitas.)

Dura'ngo, stat i det indre Mexico, 109 495 km.² med 370 294 indb. (1900); en af de tyndest befolkede stater. Hele den vestlige del er fyldt af høie fjelde, tilhørende Sierra Madre, medens den østlige del tilhører den store mexikanske høislette og er delvis af ørkenagtig natur. Klimaet er sundt, om vinteren meget koldt, om sommeren hedt. Befolkningen bestaar mest af indianere, men ogsaa for en liden del af spaniere. Der dyrkes hvede, mais, bomuld, poteter etc.; mange husdyr, især heste, muldyr og sauer. I fjeldene findes bly, kobber, guld og sølv. Hovedstaden af samme navn ligger paa Sierra Madres østskraaning 2000 m. o. h. og har 31 092 indb. (1900). D. er en temmelig gammel by (anlagt 1559), har domkirke, hospital etc.; biskopsæde.

Durānier kaldes den herskende stamme i Afghanistan.

Dura'nte, Francesco (1684—1755), ital. komponist, direktør ved S. Maria di Loreto, en af de betydeligste mestre af den glansfulde neapolitanske skole, anvendte i sine talrige kirkekompositioner med held ogsaa det solide romerske kontrapunkt. Flere berømte elever.

Duratiōn (lat.), forhærdelse; varighed.

Dura'zzo (tyrk. Dratsch), by i Tyrkiet, vilajetet Skutari, Albanien, ved Adriaterhavet. Omtr. 5000 indb. Byen er nu i forfald, havnen er igjengroet og murene nedrevet. Handel med uld, olje og tobak. — D., som er det gamle Epidamnos, blev anlagt 625 f. Kr. og var oprindelig en

---

n, ledebaand. **G.messer** n, hakkekniv.

gängeln (t) føre i ledebaand, lære at gaa; vugge, gynge; hakke (kjød).

ganger — (t) Ross n — (e) steed — (f) coursier m.

ganger (e) (arbeids)formand.

ganglion (e) & (f) m, nerveknude, -væv; (e) ogs. overben, brusket udvekst.

gangrene (e), **gangrène** (f) f, koldbrand; (e) ogs. angribe med, gaa over til koldbrand = **(ee) gangrener** (f); (f) fig. kræftskade; demoralisation.

gangreneux (f), **gangrenous** (e) koldbrandsagtig.

gangue (e) & (f) f, gang(art, -sten).

gangway (e) (gjennem)gang; (sjøudtr.) kobrygge.

gannet (e) (zool.) havsule.

Gans (t) f, gaas. **Gänschen, Gänslein** n, gjæsling. **Gänseblume** f, tusenfryd. **Gänsefüsschen** pl., gaaseøine, anførselstegn. **Gänsehaut** f, gaasehud. **Gänsekiel** m, pennepose. **Gänseklein** n, gaasekraas; kraasesuppe. **Gänsemarsch** m, gaasegang. **Gänsestall** m, **-steige** f, gaasesti.

ganse (f) f, lisse, snor; strop. **ganser** sy snorer paa.

Ganser, Gänserich (t) m, gasse, gaasestegg.

ganske (adv) — (t) ganz; völlig, vollkommen; recht — (e) quite, entirely, wholly; pretty, fairly — (f) tout (à fait), entièrement; (temmelig) assez, passablement. Se ogs. hel.

koloni fra Kerkyra. Romerne kaldte den Dyrrhachium, og under deres herredømme havde den stor betydning som overfartssted til Italien, og ved den begyndte Via Egnatia, som førte til Byzants. 48 f. Kr. vandt Pompeius ved D. over Cæsar. 1392 kom D. under Venedig og blev 1501 erobret af tyrkerne.

Durban el. Port d'Uurban, brit. Syd-Afrika, sjøby i Natal under 29° 50′ s. br. med 67 842 indb. (1904). Ligger ved Port Natal, Syd-Afrikas bedste havn (6.5 m. dyb) mellem Tafel-bugten og Delagoa-bugten og er som følge heraf og paa grund af sin centrale beliggenhed den naturlige havneby for et stort og rigt opland, hvormed D. er forbundet ved indlandsbaner til Oranje- og Transvaal-kolonien og ved kystbaner til Port Shepstone i s. og til St. Lucia i n. Anlagt 1846 er D. for tiden Natals største by og britisk Syd-Afrikas tredje største (næst efter Kapstaden og Johannesburg). Norsk vicekonsulat missionsstation og sjømandsmissionsstation.

Durbar, en indisk fyrstes audienssal, hvor han raadslaar med sine ministre, modtager sine undersaatters hyldest etc. Den britiske vicekonge og guvernørerne afholder ligeledes ved visse leiligheder d., hvor der udfoldes stor pragt; saaledes afholdt Lord Curzon 1 jan. 1903 en d., hvor Edward VII proklameredes som keiser.

Durchlaucht (lat. *serenissimus*), t. fyrstetitel, tilkom opr. kun kurfyrsterne, men brugen udvidedes, saa D. nu bruges ikke blot til alle regjerende fyrster, men ogsaa til alle medlemmer af fyrstehuse og til ikke regjerende fyrster.

Durdik, Joseph (1837—1902), tsjekkisk filosof, fra 1880 professor i filosofi i Prag og 1892 medlem af akademiet. Hans verker, som især handler om æstetik og om filosofiens historie, roses for sin klare fremstilling og ansees for mønsterprosa i det slaviske Böhmen.

Duréll, Magnus, opr. Durelius (1617—77), sv. embedsmand og politiker; 1646 ansat som agent i Helsingør for toldens skyld og 1647 som svensk resident i Danmark, hvor han forblev til krigen 1657. Satte sig med stor dygtighed ind i danske forhold og kunde i sine indberetninger til det svenske hof afsløre Danmarks svaghed. Medvirkede ved fredsslutningerne 1658 og 1660. Blev 1669 landshøvding over Nord-Skåne og Blekinge.

Durin, en af de ældste dverge i oldn. mytologi, smedede sverdet Tyrfing.

Duret *[dyre']*, Francisque Joseph (1804—65), fr. billedhugger. Elev af sin fader, af Bosio og af maleren Guérin. Opholdt sig længe i Italien. Slog igjennem med «Neapolitanske taranteldansere» (1833; Louvre) og «Improvisatoren» (1836; Louvre). Har ved sine friske skildringer af italiensk folkeliv tilført fransk skulptur en ny stofkreds. Af ham ogsaa «St. Mikael dræber dragen» paa Fontaine St.-Michel i Paris (1860).

D'Urfé *[dyrfe']*, fr. adelsslegt, se Urfé.

D'Urfey *[dɘ̄fi]*, Thomas (1653—1723), eng. digter af Drydens retning. Han var en overordentlig frugtbar, men ikke særlig betydelig poet. . Af hans arbeider kan nævnes den vidtløftige digtsamling «Pills to purge melancholy» og «New operas».

Durgā («utilnærmelig»), i den indiske mytologi betegnelse for guden Çiva's (s. d.) hustru Parvati, «bjergdatteren» (hendes fader er Himavat, d. e. Himalaja); lærdommens gud, Ganeça, er hendes søn. Ligesom sin gemal har hun en dobbelt natur: hun er grusom og ødelæggende, «gudinde for berusende drikke» (surādevī), tidligere dyrket ved menneskeofring, hæslig af udseende; men hun er ogsaa frembringende, naadig og velgjørende. I Bengalen feires hun paa nationalfesten D.-pūjā i sept.

Durga.

Durham *[dɒ'rəm]*, John George Lambton, jarl af (1792—1840), eng. statsmand; medlem af parlamentet 1813, frisindet, veltalende, ivrig modstander af Castlereagh (s. d.) og foreslog 1821 en meget radikal valgreform. D. blev 1828 peer som baron D., 1830—33 lord seglbevarer i Greys liberale ministerium, var med paa at forberede valgreformen og kjæmpede energisk for den i overhuset. 1835—37 ambassadør i St. Petersburg, 1838 generalguvernør i Canada for at dæmpe et oprør, men hans strenghed misbilligedes af regjeringen, og D. vendte hjem efter kun fire maaneders forløb.

Durham *[dɒ'rəm]*. 1. Grevskab i det nordlige England ved Nordsjøen. 2619 km.² med 1 187 361 indb. (1901). Er i v. opfyldt af de Penniske fjelde, i ø. og s. bølgeformigt og meget frugtbart. Elvene er Tyne, med bielv til Derwent, Tees og Wear. D. har Englands rigeste kulgruber, desuden findes jern, bly, skifer og salt. Over 600 000 personer arbeider i gruber og stenbrud. — 2. Hovedstad i grevskabet, ved Wear, 18 km. fra Nordsjøen. 14 679 indb. (1901). D. er omgivet af kulgruber og jernverker, har en gammel katedral, bygget 1093—1480, et slot, som er bygget af Vilhelm Erobreren 1072 og nu benyttes som universitet.

Durham *[dɒ'rəm]*, by i de Forenede stater, Nord-Carolina, 35 km. n.v. for Raleigh; 6679 indb. (1900). Stor tobaksindustri, næsten 3000 arbeidere, 27 mill. kr. produktionsværdi.

Dūrio zibethīnus, et høit træ af bombaceernes familie, hjemmehørende i det sydlige Asien og dyrket flere steder i troperne paa grund af frugterne, de saakaldte durioner. Disse er store som meloner og har yderst et grønt, tornet skal. Frugtkjødet regnes af de indfødte for et meget vigtigt næringsmiddel og er meget yndet tiltrods for en modbydelig lugt og en bismag af svovlvandstof.

Durio zibethinus

Duriōn, se Durlo.

Durlach, by i storhertugdømmet Baden, ved elven Pfinz, 6 km. ø. for Karlsruhe, 119 m. o. h.; 12 707 indb. (1905). Jernstøberier. maskinverksteder og symaskinfabrik.

Durm, Joseph Wilhelm (1837—), t. arkitekt, professor i arkitektur ved polyteknikum i Karlsruhe, senere overbygningsdirektør sammesteds, har udført talrige

---

Gant (t) f, (konkurs)auktion: fallit.
gant (f) m, hanske. **avoir les gants de** være den første som siger, tænker noget; have æren af noget.
gantelée (f) f, (bot.) fingerbøl.
gantelet (f) m, stridshanske; haandbind.
ganter (f) give hansker paa; sy, levere hansker til; sidde, passe.
ganterie (f) f, hanskefabrik, -forretning.
gantier (f) m, hanskemager, -syer.
gantlet (e): **run the g.** løbe spidsrod.
ganz (t) hel (og holden), fuldstændig; ganske, aldeles, temmelig. **g. und gar nicht** slettes ikke. **g. Ohr** lutter øre.
Ganzheit (t) f, helhed, totalitet.
gänzlich (t) ganske, aldeles.
gaol (e) se jail.
gap (e) aabning, skar, hak, blottet sted, bresche; hul, lakune; aabne (kniv).
gape (e) gab(en); gabe.
gar (t) tilberedt, færdig, mør; ganske, aldeles; meget, overmaade; endog(saa); slet (ikke); alt(for).
Garaus n (m), ende, slutning. **eim. den G. machen** gjøre det af med.
garage (f) m, lodsing i havn; indsætning paa sidespor; cykkelstald; baadskur, nøst.
garançage (f) m, krapfarvning.
garance (f) f, krap(rødt); (krap-)rød.
garancer (f) farve kraprød.

monumentalbygninger i Baden, mest holdt i italiensk-fransk renaissancestil. Som medudgiver af «Handbuch der Architectur» har D. leveret flere fortjenstfulde arbeider over antikens og renaissancens bygningskunst.

Durmitor (Dormitor), høideplateau i det nordlige Montenegro, bestaar af kalksten og dolomit. Det høieste punkt er Cirova Pečina, 2528 m.

Durno'vo. 1. Ivan Nikolajevitsj (1834—1903), rus. embedsmand og politiker; 1871 guvernør i Jekaterinoslav, 1889—95 indenrigsminister. Søgte som saadan at kvæle byernes og semstvoernes selvstyre. — 2. Peter Nikolajevitsj (1846—), rus. embedsmand og politiker; 1893 senator og 1895—1906 indenrigsminister i Wittes ministerium, hvis bureaukratisk sindede høire fløi han tilhørte.

Dūro, ældre spansk sølvmynt = omkr. kr. 3.75.

Duroc *[dyrå'k]*, Gérard Christophe Michel de, hertug af Friaul (1772—1813), fr. officer; deltog i det ital. felttog 1796, ledsagede Bonaparte til Ægypten 1798. 1799 brigadegeneral. Bonapartes fortrolige og medhjælper ved statskupet 1799. Udmerkede sig ved Austerlitz 1805 og Wagram 1809. Ledsagede Napoleon paa tilbageveien fra Rusland 1812; faldt ved Bautzen 1813.

Durr(h)a *(andropogon sorghum)*, en græsart, som dyrkes især i Afrika, «kafferkorn», men ogsaa i de varmere egne i Asien, Europa og Nordamerika. D. har formodentlig havt sit hjem i Afrika, men findes nu intetsteds vild. Den er saa nær beslegtet med den nu i Middelhavsegnene og andetsteds voksende vilde d. *(a. halepensis)*, at den tildels ansees for at nedstamme fra denne. D. er en énaarig, 2—5 m. høi plante med tæt stængel og brede blade. Blomsterstanden er stor og rigtblomstrende, smaaaksene, som sidder to sammen, bestaar, det ene af en tokjønnet og en gold blomst, det andet af en hanlig og en gold blomst. Kornet er hvidt-brunt og 4—5 mm. langt. — Af d. dyrkes et stort antal sorter. der dog kan forenes til tre grupper: 1. almindelig d. *(a. s. vulgare)*, 2. sukker-d. *(a. saccharatus)* og 3. nikkende d. *(a. cernuus)*; af disse er den første den hyppigst dyrkede. Af den faaes i Sydeuropa dels korn, dels grønfoder, i Nordamerika benyttes den i lighed med den egentlige sukker-d. ogsaa som sukkerplante, idet dens saftige stængel er sukkerholdig. Den nikkende d. er en meget vigtig brødplante i Afrika og Indien.

Dūrus (lat.), haard.

Duruy *[dyryi']*. 1. Jean Victor D. (1811—94), fr. historiker og politiker. Som professor ved École normale og som generalinspektør for det høiere skolevæsen og endelig 1863—69 som undervisningsminister gjennemførte han en række vigtige reformer i den høiere undervisning i Frankrige. I kraft af sin fremragende vidensk. dygtighed, sin ubestridte retsindighed og personlige selvstændighed lykkedes det ham i en reaktionær tid at give næsten alle reformer et afgjort liberalt præg. 1869 maatte han, under klerikalt tryk, dog gaa ud af ministeriet. 1885 medlem af akademiet. Foruden meget brugte historiske lærebøger har han skrevet store verker om Roms historie (7 bd., 1870—79, ny pragtfuld, illustr. udgave 1876—85) og om grækernes historie (2 bd., 1862, illustr. udgave 1874). — 2. Georges D. (1853—), foreg.s søn, blev 1891 professor i fr. litteratur ved École polytechnique. Har udgivet historiske arbeider og en del romaner. Udgav Barras' memoirer i 4 bd. (1895—96).

Durǣus, Johannes (1595(6)—1680), skotsk-presbyteriansk teolog, hvis liv var helliget arbeidet for at forene de forskjellige protestantiske kirker. I den anledning besøgte D. de fleste protestantiske lande, bl. a. ogsaa de skandinaviske, uden at hans arbeide dog kom til at bære nævneværdig frugt.

Dusch (fr. *douche*) er en alm. anvendt badeform, ved hvilken vandet strømmer ned gjennem en plade med en mængde større eller mindre huller. Flere d. kan være forbundet, saa vandet kommer ovenfra, nedenfra og samtidig fra alle sider. Vandet kan være koldt eller varmt, i sidste tilfælde bør temperaturen kunne reguleres og tilstrømningen af varmt vand helt kunne afsperres. D. anbringes enten i egne baderum eller over badekar. Ved behandling af en del sygdomme benyttes lokale d., der er særlig indrettede for øiemedet, og benævnes derefter, saasom øien-d., næse-d., lever-d., milt-d., hæmorroidal-d. o. s. v.

Dūse, Eleonora (1859—), ital. skuespillerinde, f. i Vigevano, af skuespillerfamilie, optraadte allerede som barn; i begyndelsen af 1880-aarene vandt hun ry for sin fremstilling af de kvindelige hovedroller i Dumas' og Sardous dramaer; hertil knyttede hun senere roller i stykker af Ibsen, Sudermann, d'Annunzio og har i dem alle gjort enorm lykke; hun er uden sammenligning en af nutidens sjælfuldeste skuespillerinder med en ualmindelig evne til at skabe sin egen opfattelse af rollen. Berømtest er hendes udførelse af Kameliadamen, Nora og Hedda Gabler. Besøgte 1906 Kra. [Litt.: Biogr. af Rasi (ital. 1901, t. 1904).]

(Fot. af L. Szacinski.)
Eleonora Duse.

Dusén, Per Karl Hjalmar (1855—), sv. botaniker. Har i botanisk øiemed foretaget flere reiser i fremmede egne, deltog saaledes som botaniker i den svenske ekspedition til Ildlandet (1895—96) og ligeledes i prof. A. G. Nathorsts ekspedition til det n.ø.lige Grønland (1899). Har bl. a. udgivet arbeider om vegetationen i Magellanslandene.

Dusīn, et talmaal = 12 stkr.

Dusjan, Stefan (1308—55), serb. tsar, besteg tronen 1331 og hævede Serbien til et mægtigt rige. D. erobrede Makedonien fra Byzants og underlagde sig Albanien og Bosnien; han behandlede de erobrede lande godt; holdt venskab med kirken og indsatte 1346 en uafhængig serb. patriark. D. søgte at udbrede kultur og civilisation, samlede serbernes love i en fælles lovbog 1349; lod sig krone som «serbers og grækers tsar»; men efter hans død opløstes det store rige hurtig.

---

garanceur ⓕ m, krapfarver.
garancière ⓕ m, krapmark; krapfarveri.
garant ⓕ (m), kautionist; hjemmelsmand; sikkerhed, garanti; ansvarlig. **se rendre, se porter g. de** kautionere, garantere, gaa i borgen for.
garantere — ⓣ garantieren, sich verbürgen — ⓔ guarantee, guaranty — ⓕ se porter caution (garant) de, répondre de (pour), garantir.
garanti — ⓣ Garantie, Bürgschaft f — ⓔ guarantee, guaranty — ⓕ garantie, caution f.
garantir ⓕ garantere; sikre, beskytte (mod).
garb ⓔ dragt; kostume.
garbage ⓔ indvolde; (kjøkken)-affald.
Garbe ⓣ f, neg.
garble ⓔ udpille, udsøge; forvanske (ved udplukning); (pl) støv, smuds af krydderier, materialvarer.
garbure ⓕ f, (slags) suppe.
garce ⓕ f, taske, tølte, flane.
garcette ⓕ f, tøs; (sjøudtr.) seising.
garçon ⓕ m, gut, knegt; jypling; ungkar; (haandverks)svend; opvarter; tjener, oppasser; bud.
garçoner ⓕ lege med gutter.
garçonet ⓕ m, smaagut.
garçonnière ⓕ vild, ukvindelig; f, vildkat; ungkarsleilighed.
garde — ⓣ Garde f — ⓔ guard(s) — ⓕ garde f.
garde ⓕ f, bevogtning, forvaring,

Dusommerard *[dysåmrår]*, Alexandre (1779—1842), fr. arkæolog, grundlægger af Clunymuseet, var blandt de første, som interesserede sig for franske fortidsminder, og gjorde omfattende samlinger af middelalderske gjenstande. Udgav det store plancheverk «Les arts du moyen âge» i 5 bd.

Dussek *[du'šek]* (el. Duschsek), Ján Ladislas (1761—1812), böhmisk koncertpianist og komponist, en omflakkende eventyrer, men en frodig og eiendommelig begavelse, som virtuos en af tidens første og som komponist forgjænger for Weber og Chopin, med helt moderne stil.

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas *[dy sybli'm å ridiky'l ilnia' kõpa']* (fr.), «fra det ophøiede til det latterlige er der kun ét skridt» (udtalt af Napoleon I 1812).

Dusør, belønning i penge, findeløn, drikkeskilling.

Dutrochet *[dytråšæ']*, René Joaquim Henry (1776—1847), fr. botaniker, som har skrevet flere betydelige afhandlinger, særlig over fysiologiske fænomener. Han er saaledes den første, som nøie har studeret endosmosen og dens betydning for planternes ernæringsvirksomhed; ligeledes har han udredet karrenes funktion i veden, og over planternes aanding har han leveret grundlæggende arbeider. Ogsaa paa mange andre omraader inden plantefysiologien og endog i dyrefysiologien har han ydet vigtige bidrag.

Duu'mviri el. duo'viri (lat.), «tomænd», i oldtiden titel paa parvis ansatte embedsmænd eller prester, dels i Rom, dels i de italiske byer udenfor Rom; i de italiske provinsbyer var d. de høieste embedsmænd, der valgtes for ét aar ad gangen, ledede kommunens forvaltning og sammenkaldte og ledede byraadet.

Duval *[dyva'l]*, eg. Alexandre Vincent Pineux (1767—1842), fr. dramatisk forfatter, f. i Rennes, d. i Paris. Var efterhaanden sjømand, tegner, arkitekt og teatermand. Af hans over 60 stykker nævner vi kun teksten til «Joseph» (1807), der lever takket være Méhuls musik. [Litt.: «Oeuvres» (9 bd., 1832—33).]

Duval *[dyva'l]*, Mathias (1844—), fr. anatom ved Paris' universitet og forstander for den antropologiske skole. Har udgivet arbeider om brugen af mikroskopet ved diagnosen, om udviklingshistorie og et udmerket «Atlas d'embryologie».

Duve, at (sjøudtr.), om skibets bevægelse op og ned, idet baugen hæves og sænkes i sjøerne; kaldes ogsaa stampe, sætte.

Duvergier de Hauranne *[dyværžje'-dø-årán]*, Jean (1581—1643), fr. teolog, en af jansenismens (s. d.) betydeligste førere. 1621 blev han abbed af St. Cyran (benævnes ofte med dette navn). Paavirkede senere i Paris store kredse, bl. a. klosteret i Port Royal. Hans hovedverk, «De Hierarchia ecclesiastica» (1635), førte ham ind i en forbitret kamp med jesuiterne. 1638 lod Richelieu ham anklage for vranglære og sætte i Bastillen. Først efter kardinalens død (1642) blev han frigivet, men døde kort efter.

Duvergier de Hauranne *[dyværžje'-dø-årán]*, Prosper (1798—1881), fr. politiker. Blev 1824 medarbeider ved bladet «Globe», de «doktrinæres» (s. d.) organ, 1831 deputeret; var julikongedømmets mand indtil 1837, da han gik over til oppositionen (venstre centrum). Da Guizot 1840 blev ministerchef, angreb D. i en række artikler i «Revue des deux mondes» sin gamle ven og partifælle, tog ivrig del i «reformbanketterne». Modstander af Napoleons statskup, 2 dec. 1851 fængslet og landsforvist et halvt aar. Udgav betydelige arbeider om den parlamentariske statsforfatning.

Duvernois *[dyvernwa']*, Clément (1836—79), fr. journalist og politiker; bonapartist. Udgiver af forskjellige blade, som opretholdtes ved pengeunderstøttelse fra keiseren, saaledes «Courrier de Paris» og «Époque» («Tiden»). 9 aug. 1870 bevirkede han ministeriet Olliviers fald og dannelsen af ministeriet Palikao, hvori han selv blev minister. Keiserdømmets fald fjernede ham fra det offentlige liv.

Duveyrier *[dyværje']*, Anne Honoré Joseph (1787—1865), fr. dramatisk forfatter. Alene eller sammen med Scribe og andre har han skrevet over 300 stykker. Her nævnes kun særlig «Michel Perrin» af ham og Mélesville, der i Overskous bearbeidelse blev Johs. Bruns glansrolle.

Duveyrier *[dyværje']*, Henri (1840—92), fr. Afrikareisende. Grundig videnskabelig forberedt foretog D. 1859—62 en særdeles vigtig ekspedition i grænsedistrikterne af Algerie, Tunis og Tripolis. Ogsaa 1874 og 1885 bereiste han forskjellige dele af Nordvest-Afrika. Hans hovedverk er «Les touaregs du nord» (Paris 1864).

Duvning, se Duve.

Dux (lat.), fører, leder; hertug; hovedtemaet i en fuga; den øverste i en klasse.

Dux (Duchezov), by i Østerrige, landsk. Böhmen, nær Erzgebirge, 217 m. o. h.; 12 000 indb. (1900). D. har et slot, som tilhører grev Waldstein. I omegnen findes rige brunkulgruber.

Duyse *[dåiz]*, Prudens van (1804—59), flamsk digter og lærd, har betydning som national vækker foruden ved historiske arbeider særlig ved sine paa flamsk skrevne «Gedichte» (1831), «Vaderlandsche poezij» (1840) o. s. v.; af senere nævnes «Jakob van Artevelde» og «De Nazomer» (1859). [Litt.: Micheels, «Prudens van Duyse» (1893).]

Dvale. 1. (Zool.). Tilstand, hvori en organismes irritabilitet og andre livsfunktioner er ophørt eller sterkt nedsat (jfr. Søvn og Skindød). Indtræder hos mange dyr fysiol. til bestemte aarstider, naar de ydre livsbetingelser er ugunstige; saaledes tilbringer i den tempererede og kolde zone mange pattedyr (f. eks. bjørn, pindsvin) den koldeste del af vinteren i en dyb søvn, under hvilken legemstemperaturen kan synke til faa grader over frysepunktet. Hos overvintrende insekter o. a. er livsvirksomheden nedsat til et minimum. I troperne tilbringer mange dyr tørketiden i en lignende hviletilstand; ligeledes kan hos os visse dyr, som krybdyr, padder, medemark, i den hedeste sommertid falde i en «sommer-d.». — 2. (Bot.). Ogsaa i planteriget er d. et kjendt begreb. Denne tilstand, der fremkaldes af ugunstige ydre kaar, som kulde eller udtørring, ytrer sig som en fuldstændig uvirksomhed med tilsyneladende stansning af livsprocesserne. Eks. paa d. viser frø eller spirer, naar de i længere tid ligger torre og dog beholder spireevnen. D. er forskjellig fra planternes hvileperioder, i hvilke kun veksten er reduceret eller stanset, medens stofskiftet dog foregaar. Se Hvileperioder.

---

opbevaring; opsyn, tilsyn; vagt; dækning, gardestilling; agt, opmerksomhed; garde; forsatsblad; parérplade; m, vogter, opsynsmand; konduktør; gardist. **n'avoir garde de** tage sig vel i agt for, ikke tænke paa, ikke have i sinde (at). **g.-barrière** m, bane-, grindvogter. **g.-bois** m, skogvogter. **g.-boutique** m, unfsættelig vare. **g.-chasse** m, skogvogter, jæger, skytter. **g.-corps** m, rækverk. **g.-crotte** m, hjulskjerm. **g.-feu** m, kamingitter, -skjerm, kakkelovnsplade; brandvagt. **g.-main** m, skriveunderlag. **g.-malade** m (f), sygepleier(ske). **g.-manger** m, spis(e)kammer; mad-, flueskab. **g.-meuble** m, pulterkammer. **g.-port** m, havnebetjent. **g.-robe** f, klædesskab; garderobe; kloset; aabning, afføring; m, forklæde.

garden (e) (anlægge, stelle i, dyrke som) have. **g.-engine** havesprøite. **g.-stand** blomsterstativ. **g.-stuff** havevekster. **g.-trap** fodangel.

gardener (e) gartner.

gardening (e) gartneri, havekunst.

garder (f) (be)vogte, bevare; beskytte, (be)skjerme; have opsyn (tilsyn) med; gjæte; passe, pleie (en syg); forvare, gjemme; (bi-)beholde; beholde (klædesplag) paa; iagttage, holde (paa). **g. le lit** holde sengen.

garderie (f) f, (barne)asyl; skogvogterdistrikt.

garderobe — (t) Garderobe f

Dvalin, dverg, som deltog i smedningen af Tyrfing.

Dveil (sjøudtr.), kugleformet bundt af garn eller filler, fæstet til et træskaft; bruges til at vaske og tørre dæk og andet med. Forskjellig fra s v a b e r (s. d.).

Dverberg (det gamle Dvergaberg), herred i Nordlands amt, ca. 600 km.² med 4030 indb.; ca. 7 pr. km.² Herredet, der svarer til D. prestegjeld med Andenes, Bjørnskind og D. sogne, er det nordligste herred i Nordlands amt. Det grænser mod ø. til Tromsø amt, vender mod v. ud mod Nordishavet og bestaar udelukkende af øer, hvoriblandt den ca. 512 km.² store ø Andøen (Anda eller Anna) og en del af Hinnøen. Disse to øer er adskilt ved det grunde Risøsund, der ved en sandbanke er delt i to bassiner. Gjennem sandbanken er opmudret en 1900 m. lang, 31 m. bred og 3.1 m. dyb rende for færdsel af mindre fartøier. Andøen er myrlændt med tre adskilte, ikke synderlig høie fjeldpartier, Gavltind 662 m., Bjørnskindfjeld 635 m. og Røiken 467 m.; der findes noget løvskog og adskillig løvkrat. Øens længdeudstrækning fra sydvest til nordøst er 54 km., paa det bredeste er den 15 km. Bebyggelsen grupperer sig i tildels landsbymæssige klynger, særlig langs nord- og vestkysten (Bleik, Andenes). Af befolkningen var (1900) 15 finner og 3 kvæner. Den del af herredet, der ligger paa Hinnøen, er mere bjergrig og tyndere befolket. Da dette herred ikke er kartlagt, er alle flademaal kun tilnærmelsesværdier; der opgives, at af arealet er ca. 6 km.² aker og eng, 1 km.² skog og resten udmark, indsjøer, myr og snaufjeld. Der opgives at være store arealer (250 km.²) udyrket, men dyrkbar jord. De store myrer indeholder fortrinlig brændtorv og giver et betydeligt udbytte som multemyrer, i gode aar op til 27 000 kr. Den vigtigste næringsvei er fiskeriet. I 1906 var det samlede udbytte 517 883 kr., hvoraf 99 975 kr. falder paa skreifisket, 930 kr. paa fedsild, 478 paa laks og resten eller 416 500 kr. paa andre fiskerier saasom kveite, uer m. m. Det vigtigste fiskevær er strandstedet Andenes, paa nordspidsen af øen, med 754 indb.; her er ogsaa en god havn og et 1ste klasses fyr. Jagten, specielt rypejagten, spiller en ikke ringe rolle; der sælges saaledes aarlig ca. 8000 ryper. Paa Andøen er paavist kulleier (1869), men der er endnu ingen drift kommet igang. Inden herredet findes to sparebanker: Andenes, oprettet 1898, og Dverberg, oprettet 1897. Antagen formue (1906) 880 500 kr., indtægt 402 270 kr.

Dvergbirk, se B i r k.

Dverge. 1. De i alle lande af og til forekommende meget smaa mennesker (1/2—1 m. høie) (se ogsaa D v e r g f o l k). — 2. (Folklore). D. kaldes i den germanske folketro smaa, lyssky, oftest godmodige væsener, som tænkes at bo i bjergene eller ogsaa under jorden (sml. de to t. navne «Bergmännlein», «Erdmännchen»). I den norrøne litteratur omtales d. meget ofte, og der findes mange sagn om dem. I gudedigtene fortælles en myte om, at d. blev skabt af makker i Ymes legeme (d. v. s. jordkloden). Man troede, de besad uhyre rigdomme og var kunstfærdige smede. Nogle af gudernes dyreste eiendele, f. eks. Tors hammer og Odins spyd, var gjort af d. Senere i middelalderen blandedes d. sammen med alvefolk og bergfolk, og følgen blev, at d.-navnet glemtes i Norge og paa Island. Det findes kun i stedsnavne og i ordsammensætninger, som bærer vidne om, hvor dybt troen paa d. engang har været rodfæstet, f. eks. d v e r g e m a a l, ekko (d. tænktes at sidde indenfor fjeldvæggen og raabe tilbage), d v e r g e s t e i n, bergkrystal, og mange flere. I Danmark derimod kjendes endnu d. som væsener, der bor i haugene og er flinke smede, skjønt bjergfolk nu er blevet det alm. navn.

Dvergfalk, se F a l k e s l e g t e n.

Dvergfolk, spredtboende, kulturfattige jægerstammer i det indre af Central- og Syd-Afrika, der især ved sin ringe legemshøide skiller sig fra de omboende bantufolk. Det antages almindelig, at d. ligesom buskmændene udgjør resterne af Afrikas urbefolkning. Det ringe kjendskab, man endnu har til dem, udelukker dog en afgjørelse af dette spørsmaal; ligeledes er det endnu usikkert, om d. og buskmænd i somatisk henseende er forbundet ved slegtskab. — I det sydlige Kongo-bækkens skoge lever b a t u a (watwa). Jagt er deres eneste erhverv, den korte skogbue deres vigtigste vaaben. De beskrives af Wolf som smaa mennesker uden noget andet paafaldende i det ydre end legemshøiden, der gjennemsnitlig er 140—145 cm. Hudfarven er noget lysere end bantuernes. Længere mod s., ved Øvre Kuando, paatraf Serpa Pinto en anden dvergstamme, m u c a s s e q u e r e. Fra Øvre Ogove kjendes o b o n g o (babongo). Blandt monbuttuerne v. f. Øvre Nilen lever de af Schweinfurt o. a. studerede a k k a (s. d.). Fremdeles er spredte dvergstammer forefundet mellem Kongo og Albert Nyansa, og muligens lever endnu ukjendte stammer i det indre af Kamerun og s. f. Abessinien.

Dvergfrugttrær kaldes frugttær, som er forædlet paa grundstammer af svagere vekst end den forædlede arts. D. plantes, hvor pladsen er liden, eller hvor man vil udnytte arealet bedst mulig for frugtavl. Frugtbarheden indtræder tidligere end hos de almindelige, mere kraftigvoksende frugttrær; men levetiden er kortere, 15—30 aar. Frugten paa d. bliver tidligere moden, større, vakrere og tildels mere velsmagende end paa alm. frugttrær.

Dverggrene, smaa, sentvoksende grene, sammensat af meget korte aarsskud. Hos mange vedplanter er d. de eneste grene, som frembringer blomster, medens de øvrige, «langskuddene», udfører de vegetative funktioner og kun bærer blade. Dette er f. eks. tilfælde med vore almindelige frugttrær, som æble og kirsebær.

Dvergmispel, cotoneaster (s. d.).

Dvergpalme, se C h a m æ r o p s.

Dvergsmide, oldn. *dvergasmiði,* eg. dvergearbeide, kaldes i Norge smaa gjenstande af metal, som paa flere steder bruges som sympatimiddel mod forskjellige sygdomme, helst mod bylder. D. kan have baade menneske- og dyreform. D. bruges ogsaa som navn paa gammelt, kunstigt metalarbeide i almindelighed eller om krystaller. Se B u s t e i n og S y m p a t i m i d l e r.

Dvina (af russerne kaldt den n o r d l i g e D. til forskjel fra Düna, som kaldes den v e s t l i g e D.), elv i Rusland, dannes i guv. Vologda af Jug og Suchona, strømmer i n.v.-lig retning og falder ud i D.-bugten i det Hvide hav, 43 km. nedenfor Arkangel. Den er 1257 km. lang og optager i høiere bred Vytscheda og Pinega og i venstre Vaga. Er fiskerig og seilbar. Ved hertug Alexander af Württembergs kanal staar D. i forbindelse med Volga.

— (e) wardrobe; (-rum) ogs. cloak-, crush room — (f) garde-robe f; (i teater o. l.) vestiaire m; (klæder) vêtements, habillements m pl.

gardeur (f) m, gjæter.

gardien (f) m, (be)vogter, beskytter; fangevogter, opsynsmand; (de la paix) politibetjent.

gardin — (t) Gardine f, Vorhang m — (e) curtain — (f) rideau; (rulle-) store m. **gardinpræken** — (t) Gardinenpredigt f — (e) curtain-lecture — (f) mercuriale, harangue f.

gardist — (t) Gardist m — (e) guardsman — (f) (soldat (m) de la) garde m.

gardon (f) m, (zool.) skalle.

Gare (t) f, færdig, tilberedt tilstand; gjødning.

gare (f) f, elvehavn; jernbanestation; varsko! hei! af veien! væk med . . .! **g. à celui qui** Gud naade den som . . .

gären (t) (lade) gjære.

garenne (f) f, kaningaard. **lapin** (m) **de g.** vild kanin.

garer (f) lodse i havn; sætte ind paa et sidespor. **se g.** vige ud, bøie af; gaa af veien, vogte sig.

garfish (e) (zool.) horngjæl, nebbesil.

gargamelle (f) f, hals, kverk.

garganey (e) knæk-, krikand.

gargantua (f) m, madkrok, storæder.

gargarisation (f) f, gurgling.

gargariser (f): **(se) g.** gurgle sig.

gargarism (e), **gargarisme** (f) m, gurglevand.

Dvinsk, det officielle navn paa Dünaburg (s. d.).

Dvořák *[dvå'ršak],* Antonín (1841—1904), böhmisk komponist, direktør ved konservatoriet i Prag, æresdoktor fra Cambridge, medlem af det østerr. herrehus, begyndte som slagtergut, men slog sig, sterkt støttet af Brahms, Liszt og v. Bülow, snart igjennem som en begavet komponist, særlig ved sine slaviske danse og «Klänge aus Mähren». Hans stil er væsentlig böhmisk national, og ofte anvender han den elegiske dumka eller de vilde «furianter», men i tidens løb er der kommet meget kosmopolitisk til. Han var i nogen tid direktør for nationalkonservatoriet i New York. Hans talrige verker er klaverstykker, symfonier, orkesterrapsodier, legender, hymner, operaer («Der Bauer ein Schelm»), ouverturer, kammermusik m. m.

Dvo'rnik (rus.), portvagt, gaardskar. D., som staar i huscierens tjeneste, tilbringer hele døgnet ved porten og har bl. a. at paase, at ingen besøger huset uden pas, og at give rapport til politiet angaaende mistænkte personer blandt gaardens beboere.

Dwarka, by i det vestl. Indien, i vasalstaten Baroda, paa østspidsen af halvøen Kathiawar, 7535 indb. (1901). Hinduisk valfartssted med et berømt Krisjnatempel.

Dwernicki *[-ni'tski],* Jozef (1779—1857), polsk general; tjente 1809—13 i den polske legion og blev oberst efter slaget ved Beresina; traadte 1814 ind i den polske hær og blev 1826 brigadegeneral, udmerkede sig 1831 i den polske opstand og trængte ind i Volynien, men blev drevet ind paa østerrigsk grund.

Dwight *[dwait],* Timothy (1752—1817), amer. teolog og digter; gjorde under uafhængighedskrigen tjeneste som feltprest. Blev 1795 præsident for universitetet i Yale. Opnaaede at forene de kongregationalistiske og presbyterianske kirker i Ny-England. Blandt hans digte kan nævnes det patriotiske digt «America».

Dwt., forkortelse for pennyweight.

Dyādisk talsystem, totalsystem, et talsystem, hvori grundtallet er 2 (ikke som i det dekadiske system 10). Leibniz antog med urette, at kineserne havde et d. t., og vilde benytte et saadant for at bevise, at Gud havde skabt verden af intet.

Dȳasformatiōnen, yngste afdeling af den palæozoiske tidsalder, synonym for perm, s. d.

Dyāus («himmel»), græ. *Zeus,* en af de i Veda-religionen optrædende gammelindiske guder. Sedvanlig er betegnelsen D. pitar («fader himmel»), græ. *Zeus patēr,* lat *Juppiter.* Sammen med ham hører «moder jord», Prithivī. De nævnes som et kosmisk hele eller udgjør tilsammen «de 2 verdener» (rodasī). D. betegnes ogsaa ofte som asura («herren»), hvad rimeligvis tyder paa en dominerende stilling, hvortil der imidlertid allerede i vedaerne er lidet at merke.

Dybbearbeidning, dybkultur, er en bearbeidning af aker- og havejord, der gaar til en større dybde end det alm. plogmaal. Derved skaffes luften friere adgang til de dybereliggende jordlag, hvorved deres bundne næringsforraad kan blive tilgjængeligt for planterne. Disses rødder vil kunne trænge dybere ned og foruden næring forsyne sig med vand fra større dybder. Derfor er d. et udmerket middel til at øge avlingernes størrelse og til at modarbeide indflydelsen af tørke. Den er særlig virksom paa stiv, d. e. lerholdig jord, men kræver som forudsætninger, at jorden er vel afgrøftet, og at d. efterfølges af god gjødsling, navnlig med husdyrgjødsel, der kan sætte «liv» i «daujorden». D. kan udføres med haandredskaber (aurveltning i havebruget) eller med redskaber for hest, damp- eller andre motorer. Den udføres efter to principer: enten slig, at undergrunden smuldres og delvis bringes op i dagen, eller slig, at den blot og bart smuldres uden at bringes op. Sidstnævnte slags dybkultur er almindeligst; den udføres med undergrundsplog, undergrundsharv eller grubber. Førstnævnte, der ogsaa kaldes rajolering, udføres med rajolplog, men hører kun hjemme, hvor undergrunden er af god beskaffenhed, uden større indhold af daujord eller plantegiftige stoffe.

Dybbøl (t. Düppel) heder en liden landsby i Slesvig paa den mod Als fremspringende halvø Sundeved. Ø. f. landsbyen hæver sig et høidedrag, D.-bjerget eller D.-banke, mellem Vemmingbund i s. og Alssund i n. Paa toppen af dette høidedrag (67 m. o. h.), lige ved veien til Sønderborg færgested, staar «D. mølle». — Under felttoget 1848 byggede danskerne bro over Alssund, opførte to broskanser ved denne og besatte D.-banke, der danner en sterk, ca. 3000 m. bred stilling, der er støttet til sjøen i begge flanker. Stillingen dannede et offensivt brohoved foran Alssund og virkede som en strategisk flankestilling mod en fiendtlig fremrykning søndenfra mod Nørrejylland, saalænge danskerne var herre paa sjøen. 28 mai 1848 leverede de her de seierrige kampe ved Nybøl og D. Da det truede med ny krig, anlagde danskerne 1861—63 10 feltverker her og udbedret disse, efterat krigen var brudt ud, ligesom de ældre broskanser blev udbedret og batterier istandsat og nyanlagt paa Als. — Ved retræten fra Danevirke gik endel af den danske hær tilbage til D. og Als; 15 mars 1864 stod 26—27 000 mand her, og nu begyndte den fem ugers beleiring, som for alle tider vil bevare D.s navn i historien. Uafladelig mindre forpostkampe havde været ført foran stillingen helt siden 8 feb. Trods de danskes glimrende og seige tapperhed var udgangen af beleiringen paa forhaand givet. Da preusserne 18 april med tredobbelt overmagt gik til den endelige storm, var der af de angrebne skanser paa stillingens venstre fløi kun grushobe tilbage. Af de ca. 10 000 danske, som deltog i kampen denne dag, kom ikke stort mere end halvparten tilbage til Als, idet omtr. 4800 mand tabtes som faldne, saarede og fangne. — Efter krigen befæstede preusserne stillingen paany og forbandt de her opførte «Wrangelskanser» med Sønderborgs nyanlagte befæstninger. Senere er dog skanserne desarmeret.

Dybdahl, Peter (1842—), n. skolemand, udgiver af lærebøger og læremidler, har virket som lærer i Trondhjem og Trøndelagen, er nu (1908) amtsskolebestyrer i Strinden, udgav 1882 med offentligt bidrag «Zoologiske vægtavler», 64 plancher med tekst (2 opl.), de første i sit slags i Norge, hvilke ogsaa har vundet megen udbredelse i det øvrige Europa samt Amerika. I 1894 udgav D. «Vægkart over Norge» i to blade og med talrige grafiske fremstillinger, desuden «Lærebog i menneskets anatomi og fysiologi» (3 opl. 1898).

Dybdelod, se Dyblod.

---

gargle (e) gurgle; tagrendetud (i form af grotesk figur).

gargotage (f) m, daarlig mad.

gargote (f) f, spisekjelder, -kvarter.

gargoter (f) spise paa spisekvarter.

gargotier (-ière) (f) m (f), spisevert(inde); daarlig kok(kepige).

gargouille (f) f, tud paa tagrende.

gargouillement (f) m, plasking; rumling i maven.

gargouiller (f) plaske; vasse; rumle (i maven).

gargouillis (f) m, plasking.

gargousse (f) m, (mil.) kardus.

gargoyle (e) tud paa tagrende.

garigue (f) f, mo, hei, steppe.

garish (e) gloende, grel; afstikkende; kaad, vild. **garishness** grelhed.

Garküche (t) f, spisekvarter.

garland (e) krans(e).

Garleder (t) n, hvidgarvet læder.

garlic (e) hvidløg.

garment (e) klædningsstykke; klædebon.

garn — (t) Garn; Netz n — (e) yarn, thread, cotton; (fiske-net (entangle in one's) toils, meshes — (f) fil m; (seil-) ficelle f; (net) filet. (fugle-) ogs. lacets m pl. **garnfiske** — (t) Netzfischerei f — (e) (gill-)net fishing — (f) pêche f au filet. **garnvinde** — (t) Garnhaspel, -winde f — (e) reel — (f) dévidoir m, tournette f.

Dybeck, Rikard (1811—77), sv. arkæolog, foretog vidtstrakte antikvariske reiser i Sverige, aftegnede mindesmerker, særlig runestene, og gjorde folkloristiske samlinger, som offentliggjordes i hans talrige publikationer: tidsskriftet «Runa», «Svenska runurkunder», «Sverikes runurkunder», «Svenska vallvisor och hornlåter», «Svenska folkmelodier». D. digtede til et folkemelodimotiv nationalsangen «Du gamla, du fria, du fjällhöga nord».

Düben, Gustaf Vilhelm Johan von, friherre (1822—92), sv. læge. Foretog 22 aar gammel paa opfordring af Videnskabernes selskab videnskabelige reiser til Kap, østkysten af Afrika, Ostindien og Kina. 1858—87 professor i patologisk anatomi ved det Karolinske institut, 1860—71 inspektør ved samme institut, 1861—75 lærer i fysiologi og sundhedslære ved det høiere lærerindeseminarium. Udgav «Föreläsningar i patologisk anatomi», «Forskningarna i Central-Afrika» og som det bekjendteste «Lappland och lapparne» (1872).

Dybel (dobbe, dømling), en skjult tap, som fældes ned i to træstykker, som skal forbindes, f. eks. stavene i en tøndebund. Benyttes ogsaa om kiler, som inddrives mellem fortandingerne ved dyblede bjelker.

Dybfest, Arne (1868—92), n. forfatter, f. i Trondhjem, d. i Glæsvær ved Bergen. Som ganske ung drog han til Amerika, hvor han slog sig gjennem som journalist ved de norske blade i Vestens prærieby. Derover kom han ogsaa i forbindelse med nogle af førerne for den anarkistiske bevægelse, som ledede til Haymarket-attentatet i Chicago 1886. Efter hjemkomsten til Norge udgav han den lille velskrevne bog «Blandt anarkister» (1890), dernæst fortællingen «Ira» (1891) samt «To noveller» (1892). Disse bøger indtager en plads for sig i norsk litteratur, saavel ved sin dristige moderne kvindepsykologi som ved sin rytmisk udformede lyriske prosa. D.s stil har berøringspunkter med Obstfelders og Th. Krags. [Litt.: C. Nærup, «Ill. n. litteraturhistorie», 179—85.]

Dybgaaende (sjøudtr.), det antal fod som skibet stikker ned i vandet; d. agter er gjerne størst. Paa stævnene er malet fodmerker, som viser skibets d.

Dybkultur, se Dybbearbeidning.

Dyblod (sjøudtr.), det største lod, som bruges til almindeligt skibsbrug; kaldes oftere sværlod. D. er sedvanlig omkring 15 kg. og bruges til at maale større dybder med (fra 10 favne og opover). Se Lod.

Dybvaag, herred i Nedenes amt, 47.71 km.² med 3235 indb.; 68.87 pr. km.² Herredet, der svarer til D. sogn af D. prestegjeld, ligger ved kysten mellem Risør og Arendal og bestaar dels af fastland (33.71 km.²) og dels af øer (14 km.²), hvoriblandt Sandøen (3.7 km.²) og Borøen (3.4 km.²). Terrænet er smaakuperet med lave (indtil 157 m. høie), for det meste skogklædte, afrundede aaser. Der er lidet dyrkbart jordsmon, men mange smaa vande; samlet areal ferskvand 0.9 km.² Kystlinjen er sterkt indskaaret af bugter og mindre fjorde. Ca. 1 km. udenfor skjærgaarden ligger en lang sandbanke (undersjøisk moræne) med hovedretning parallel med kystens hovedretning, i en dybde af kun 6—9 m., medens dybderne straks udenfor er 40—50 m. Af arealet er 2.2 km.² aker og eng, 18 km.² skog og resten snaufjeld, myr og indsjøer. Den væsentlige bebyggelse findes samlet i klynger ved kysten (Dyngø, Lyngør, Borøen m. fl.). Skibsfart og fiskeri er de vigtigste næringsveie. Det samlede udbytte af fiskerierne, hvoraf de vigtigste er makrelfiske og hummerfangst, var i 1900 24 300 kr. og i 1905 20 596 kr. Al herredets skog eies af bygdens folk. Der udføres ikke trælast. Fjærfæavlen er i sterk opkomst. Inden herredet findes et skibsverft og et uldspinderi (Kra. uldspinderi i Lyngør) og nogle andre mindre brug. Af herredets befolkning er 50 svensker; der er 224 dissenter. Ved D. kirkested findes en privat middelskole og D. sparebank, oprettet 1873. Antagen formue (1906) 2 443 500 kr., indtægt 550 000 kr.

Dybvad, Kristoffer (omkr. 1578—1622), d. lærd, 1618 hofmatematiker hos Kristian IV. Paavirket af hollandsk demokrati og fransk absolutisme angreb han i nogle optegnelser skarpt rigsraadet, adelen og religionen; denne opposition fortsatte han mundtlig under et ophold i Norge 1619 og blev derfor 1620 med unødig haardhed dømt til livsvarigt fængsel, hvor han døde. Selv af liden betydning interesserer han som udtryk for en begyndende borgerreaktion mod adelen.

Dybwad, Jacob (1823—99), n. boghandler. Efter uddannelse i Tyskland og Frankrige overtog han i 1852 en boghandel, grundet af hans broder, og som han drev op til en af landets betydeligste, baade i sortiment og forlag. Var i mange aar universitetsboghandler og forlægger af almanakken.

Dybwad, Johanne, f. Juell (1867—), n. skuespillerinde, datter af skuespillerinde Johanne Juell Reimers og skuespiller Mathias Juell, debuterede ved Bergens teater 1887 i Harris' lystspil «Gertrude», gik det følgende aar over til Christiania theater, hvor hun debuterede som Fanchon i «En liden heks», var derefter knyttet til dette teater helt til dets ophør i 1899, da hun gik over til det nyoprettede Nationalteater i Kristiania. Hendes store evner blev straks bemerket; ved sin debut ved Christiania theater gjorde hun overordentlig lykke og fik snart prøve sine kræfter i Ibsens og Bjørnsons dramaer. Fra denne hendes første tid vil særlig mindes hendes Helga i «Geografi og kjærlighed» og hendes Hedvig i «Vildanden», to modsætningsrige, men lige fint opfattede og formede skikkelser. Allerede i 1890 spillede hun Nora i «Et dukkehjem». Mere og mere traadte hun frem som Christiania theaters betydeligste skuespillerinde; da hun i 1899 begyndte paa Nationalteatret, stod hun som den norske scenes anerkjendt rigeste begavelse, og i de aar, hun har været ved dette teater, har hendes evner udfoldet sig og givet sig stadig nye udslag i eiendommelig og dyb kunst. Hun har den store begavelses mod til at være original og den altid spændte kunstneriske

(Fot. af Herm. Hamnquist, Stockh.)
Johanne Dybwad.

Garnele (t) f, ræke.
garnement (f) m, slyngel, døgenigt, subjekt.
garner (e) kornkammer, -loft; indsamle, oplægge.
garnere — (t) garnieren, besetzen — (e) trim — (f) garnir.
garnering — (t) Garnitur f, Besatz m — (e) trimming; (paa kjole) flounce, ruffle — (f) garniture f; (paa kjole) volant m.
garnet (e) granat(sten); (sjøudtr.) lossetakkel.
garni (f) m, møbleret værelse, leilighed; fyld.
garnir (f), **garnish** (e) forsyne, fylde, udstyre, pryde: staffere; garnere; besætte; kante; (f) ogs. indrette, møblere; tilrigge; (e) ogs. (retsudtr.) varsle til at møde; garnering; (slang) (lægge i) lænker.
garnisaire (f) m, eksekutionsbetjent.
garnison — (t) Garnison, Besatzung f — (e) garrison — (f) garnison f. **garnisonsprest** — (t) Garnisonsprediger m — (e) garrison chaplain — (f) aumônier (m) militaire.
garnisonere — (t) garnisonieren — (e) be garrisoned (quartered) — (f) être en garnison.
garnisonner (f) lægge garnison i.
garniture (f) f, tilbehør, udstyr: besætning, brem, kant; bordopsats: stel, sæt: indfatning; staffering: (de foyer) ildtøi; (de lit) sengklæder; rig, takkelage; (typ.) steg.

energi og forstaar i sjelden grad baade mimikens og replikens kunst. I Ibsens stykker har hun spillet Signe i «Gildet paa Solhaug», Eline Gyldenløve i «Fru Inger til Østraat», Gerd i «Brand», Solveig i «Peer Gynt», Nora i «Et dukkehjem», Regine i «Gengangere», Hedvig i «Vildanden», Rebekka West i «Rosmersholm», Hilde i «Fruen fra havet» og i «Bygmester Solness», Fru Elvsted i «Hedda Gabler», Asta Allmers i «Lille Eyolf», Frida Foldal i «John Gabriel Borkman», Fru Maja Rubek i «Naar vi døde vaagner». I Bjørnsons stykker: Maria Stuart i «Maria Stuart i Skotland», Borghild i «Sigurd Jorsalfar», Clara Ernst i «Kongen», Helga i «Geografi og kjærlighed», Klara Sang i «Over ævne I», Tora Parsberg i «Paul Lange og Tora Parsberg», Maria i «På Storhove», Ragna i «Daglannet». I Jonas Lies stykker: Sara i «Lystige koner». I Gunnar Heibergs stykker: titelrollen i «Tante Ulrikke», Julie i «Balkonen», Ilka i «Det store lod», Ellen i «Folkeraadet», titelrollen i «Harald Svans mor», Cornelia i «Kjærlighed til næsten», Karen i «Kjærlighedens tragedie». Desuden har hun bl. andre roller i nyere norske stykker spillet Teresita i Hamsuns «Livets spil» og kvinderollen i Obstfelders «Om vaaren». Hertil kommer den store række af roller i fremmede skuespil lige fra Puk i «Sommernatsdrømmen» til Kameliadamen. Siden 1900 har hun gjentagne gange spillet i Stockh., Helsingfors og Kbh.; i 1907 gjestede hun Tyskland og spillede i Berlin, Hamburg og andre byer. Er gift med advokat Wilhelm D.

Van Dyck: Karl I's børn. (Galleria reale, Turin.)

Dybwad, Peter, (1859—), n. arkitekt, uddannet ved Bauakademiet og den tekniske høiskole i Berlin. Seirede sammen med den tyske arkitekt L. Hoffmann i konkurrancen til rigsretsbygningen i Leipzig, ved hvis opførelse han senere har været beskjæftiget i en hel række aar. Dette er et monumentalt og storslagent bygverk i italiensk renaissanceformer. Har opført det nye posthus i Bergen, efterat hans projekt hertil ved stedfunden konkurrance var belønnet med 1ste pris. D. har i den senere tid været fast bosat i Leipzig, hvor han har virket som praktiserende arkitekt og opført flere betydelige bygverker, særlig rigt udstyrede villabygninger.

Dyce *[dais],* Alexander (1797—1869), eng. litteraturhistoriker, var opr. prest, men arbeidede fra 1827 af med at udgive ældre engelske digtere fra Elisabeths tid og gammelengelske ballader. Hans hovedarbeide er «Works of Skakespeare» i 8 bd.

Dyck *[daik],* Antonius (Antonis) van (1599—1641), flamsk maler og raderer. Søn af en rig kjøbmand i Antwerpen, allerede 11 aar gml. elev af Hendriks van Balen, fik 16 aar gml. eget atelier, blev 1618 mester og var da allerede Rubens medhjælper. Arbeidede i Antwerpen, 1620—21 i England ved Jakob I's hof, opholdt sig 1623—27 i Italien, først i Venedig, længst i Genua, hvor han malte talrige portræter af den genuesiske adel (findes endnu i deres paladser), fra 1632 Karl I's hofmaler; resten af sit liv bosat i London, hvor han malte portræter af kongehus og adel, blev adlet (knighted), havde over 1 mill. kr. i aarlig indtægt og levede som en fyrste; midlertidige ophold i Brüssel (1634—35), Paris (1640—41) og Holland (ca. 1627—28). — D. var Rubens' ypperste elev og medhjælper. Men medens Rubens var en kraftig, vidtomfattende, harmonisk personlighed, var D. en ensidig, svag, nervøs natur, der altid jagede videre uden at naa sit maal, forfinet og følsom, poet og romantiker, en melankolsk drømmer, der ligesom Musset brændte ud og døde tidlig. — D.s kunstudvikling falder i tre perioder, der kan kaldes den Rubenske, den italienske og den engelske. I den første efterligner han Rubens; i sin stræben efter at naa dennes kraft, der var hans natur fremmed, forledes han til overdrivelse af Rubens' egenskaber. I sin anden periode, under opholdet i Italien, ombyttede han Rubens' stoflig robuste opfatning med den italienske kunsts idealisme og diskrete farver, der stemte saa godt med hans fine poetiske natur. Særlig tog han lærdom af venetianernes behandling af lys og luft (Tizian, «gylden tone»). I den tredje, engelske periode lider D.s kunst (især henimod slutningen) under overproduktion: behandlingen bliver bredere, koloriten svagere, mat, graalig. Ypperlig er han dog fremdeles i de henrivende barneportræter (f. eks. Karl I's børn; bedste eksemplar i Turin). Mindst selvstændig er D. i sine religiøse kompositioner. Som portrætmaler hører han blandt de største: ikke mindre ved maleriske og koloristiske fortrin end ved opfatningens fornemhed, ved den aristokratiske kultur,

---

Garofen Ⓣ m. smelteovn.
garou Ⓕ m. (bot.) tyved, tysbast.
garret Ⓔ kvist(værelse). **garetteer** kvistbeboer; (litterær) styverfænger.
garrison Ⓔ (lægge i, ligge i) garnison.
garrot Ⓕ m. pakstok; (supplice (m) du) kvælning = **garrot(t)e** Ⓔ; manke; (de l'arçon) sadelbue.
garrot(t)e Ⓔ, **garrotter** Ⓕ henrette ved kvælning; kvæle og udplyndre, svinebinde, bagbinde.
garrulité Ⓕ f, **garrulity** Ⓔ snakkesalighed.
garrulous Ⓔ snakkesalig.
gars Ⓕ m. fyr, knegt, unggut.
garstig Ⓣ fæl, styg, modbydelig, væmmelig.
Gärstoff Ⓣ m. gjæringsstof.
Garten Ⓣ m. have. **G.bau** m. havebrug, -dyrkning.
garter Ⓔ (binde med) strømpehaand; beklæde med **the order of the G.** Hosebaandsordenen.
garth Ⓔ (poet.) løkke, have; rusedam.
gartner — Ⓣ Gärtner m — Ⓔ gardener — Ⓕ jardinier; (kjøkken-) maraîcher m.
gartneri — Ⓣ Gärtnerei f — Ⓔ gardening — Ⓕ jardinage m. horticulture f.
gärtnern Ⓣ beskjæftige sig med havearbeide.
garus Ⓕ m. mavedraaber.
Gärung Ⓣ f. gjæring.
garve — Ⓣ gerben — Ⓔ (huder) tan; (skind) dress — Ⓕ tanner; (hvid-) mégir.

Van Dyck (selvportræt).
(National gallery, London.)

hvormed han gjengiver eller forlener sine modeller. 1639 giftede han sig med den unge Maria Ruthven (portræt i München), en af den engelske dronnings hofdamer. — D. har raderet 19 blade af berømte samtidige (1628—35); han udførte ogsaa grisailleskisser til sin «Ikonografi» (i de forskjellige udgaver fra 80—199 bl.) med portræter af berømte personer; de fleste stukket af Pontius, Bolswert, Vorstermann o. a. [Litt.: Monografier af A. Michel (1881), J. Guiffrey (1882), M. Rooses (1902), Fierens-Gevaërt (1904).]

Dyd betegner i videste betydning alle egenskaber, som gjør en person eller ting «duelig» til at opfylde sin bestemmelse. I moralfilosofien bruges det snart om det agtværdige og beundringsværdige tilsammen, snart særlig om det sidste, det fortjenstlige i modsætning til den «simple» pligt. Ifølge Høffding er selv den høieste opofrelse, naar den blot er gavnlig og mulig, ens simple pligt.

Dyffel, glat eller diagonalvævet, fast valket uldstof med halvlang luv. Anvendes til vintertøi.

Dyhren, Niels Fredriksen (1778—1866), eidsvoldsmand, deltog i krigene 1807—09 og 1814, dels som korporal, dels som sekondløitnant, blev tilbudt at træde ind i officerstanden, men gik ud af militærtjenesten og levede som gaardbruger paa sin fædrenegaard Dyren paa Østre Toten. Som korporal ved den valdreske skarpskytterbataljon blev han i 1814 valgt til rigsforsamlingen; var 1833 1ste suppleant for Kristians amt.

Dühring, Eugen Karl (1833—), t. filosof. Viede sig, da han blev blind, til filosofisk spekulation og holdt forelæsninger som privatdocent, men retten dertil blev ham frataget, da han voldsomt havde angrebet Helmholtz. Han fortsatte dog sine studier og dikterede en mængde skrifter: «Der Werth des Lebens» (1865), «Natürliche Dialektik» (1865) og en række andre af filosofisk og nationaløkonomisk indhold. 1882 udkom «Sache, Leben und Feinde». D. er nærmest positivist og hævder bl. a., at al virkelighed maa være begrænset («det bestemte antals lov») og verdensudviklingen have havt en begyndelse.

Dykandslegten *(fuligulini)*, svømmefugle tilhørende andefamilien (s. d.). Adskiller sig ligesom efuglene fra familiens øvrige slegter ved, at bagtaaen er forsynet med en svømmeflig. Kroppen undersætsig, halsen kort, benene, som sidder langt tilbage, store og korte. Fjærklædningen meget tæt og blød, strækker sig fra panden gjerne lidt frem over nebbet. Vingerne uden metalglinsende speil; halen kort, bestaaende af 12—18 fjære. — De herhen hørende fugle er bundet til vandet, hvor de svømmer og dykker med stor færdighed; bevæger sig med vanskelighed paa land; flugten hurtig. Deres føde bestaar væsentlig af snegle, muslinger, krebsdyr, insekter o. a. vanddyr. Nogle arter trækfugle, andre tilbringer vinteren ved havet. Hækker fortrinsvis ved indsjøer, sjeldnere i skjærgaarden; redet som for andeslegten (s. d.) beskrevet. Kjødet lidet velsmagende. — D. omfatter 35 arter, spredt over hele jorden; flere paatræffes leilighedsvis hos os, de følgende mere regelmæssig: Svartand *(oedemia nigra)*. Nebbet bredt, fladt mod spidsen, hos hannen opsvulmet ved roden. Hannen helt sort med blaa glans over hovedet; hunnen mørkebrun. Udbredt over det nordlige Europa og Asien (en nærbeslegtet art i det nordlige Amerika); hækker i hele Norge, men særlig i det nordenfjeldske, ved høitliggende fjeldvande; lægger eggene mellem buske ved stranden; meget livlig og sky. — Sjøorre *(o. fusca)* ligner foregaaende, men hannen har hvidt vingespeil og en hvid flek under øinene samt smaa hvide flekker paa bugen og vingerne. Udbredelse omtrent som foregaaende; hos os alm. ved fjeldsjøer over hele landet, sjeldnere ved kysten; forplanter sig først i slutten af juni eller begyndelsen af juli. — Nær beslegtet med de to foregaaende arter er den hvidnakkede svartand *(o. perspicillata)*, som tilhører det arktiske Nordamerika, men af og til forvilder sig over til os. — Hvinand *(clangula glaucion)*. Hovedet sortgrønt eller brunt, hos hannen med en hvid flek ved nebroden. Undersiden hvidlig, oversiden hos hannen sort og sortbrun, hos hunnen graa; paa de sammenlagte vinger en hvid flek. Udbredt over jordens nordlige trakter; hækker hos os over hele landet, i det sydlige ved sjøer og elve tilfjelds, i det nordlige helt ned i lavlandet; foretager om vinteren streiftog nedover langs kysterne. Eggene meget yndet fødemiddel. — Isand, havelle *(harelda glacialis)*. Nebbet sort med et bredt, rødt baand. De midterste halefjære hos hannen meget lange, smale og spidse. Hannen er om vinteren og vaaren hvid paa hoved og hals samt den forreste del af ryg og bryst; kinderne brune; skulderfjærene, som hos hannen er forlænget, bugen, siderne og undergumpen hvide til askegraa; den øvrige del mørkebrun. Om sommeren er kun bugen og undergumpen samt en flek rundt hvert øie hvide. Hunnen sortbrun over ryggen, graabrun paa brystet og hvid under bugen; hovedet og halsen er om sommeren mørkebrune, om vinteren hvide. Meget udbredt over den nordlige del af jorden; hækker særlig nordenfor polarcirkelen, inde i landet; tilbringer hele livet udenfor forplantningstiden ved havet og er om vinteren alm. i vore fjorde. Det er en vakker og meget livlig og selskabelig fugl, som færdes i flokke paa op til flere

Isand, havelle *(harelda glacialis)*.

---

garver — ⓣ Gerber m — ⓔ tanner — ⓕ tanneur; (hvid) mégissier m.

garveri — ⓣ Gerberei f — ⓔ tannery — ⓕ tannerie f.

gas — ⓣ Gas n — ⓔ gas — ⓕ gaz m. **gasagtig** — ⓣ gasartig, -förmig — ⓔ gaseous — ⓕ gazeux, gazéiforme. **gaskogeapparat** — ⓣ Gasapparat m — ⓔ gas-cooking-apparatus — ⓕ appareil (m) à gaz. **gasarter** — ⓣ Gase pl — ⓔ gases — ⓕ (espèce (f) de) gaz. **gasblus, -brænder** — ⓣ Gasflamme f, -brenner m — ⓔ gas-light, -jet; (gas)burner — ⓕ bec (m) de gaz. **gasmaaler** — ⓣ Gasmesser m — ⓔ gas-meter — ⓕ gazomètre m.

gäschen ⓣ skumme; æse; gjære.

Gascon ⓕ m, gaskogner; skrønemager, skryder; (adj) gaskognisk; pralende, skrydende.

gasconade ⓔ. **gasconnade** ⓕ f, skryd, løgn; ⓔ ogs. prale = **gasconner** f.

Gäscht ⓣ m, skum, gjær(ing).

gash ⓔ flænge.

gasification ⓔ omdannelse til gas, luft.

gasify ⓔ forvandle til gas.

gasket ⓔ (sjøudtr.) beslaaselsing.

gasp ⓔ puste tungt, stakaandet; hige (efter): (tungt) aandedrag.

gaspillage ⓕ m, bortødsling, sløseri.

gaspiller ⓕ bortødsle, sløse, rutte med.

gaspilleur ⓕ m, ødeland.

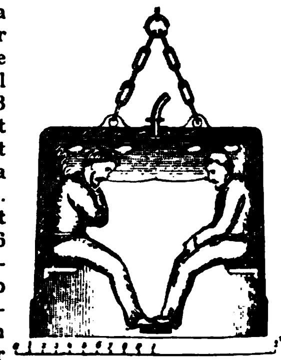
tusen individer. Hannen udstøder om vinteren og vaaren velklingende toner. — Stellers and *(eniconetta stelleri)*. Nebbet langt, fjærklædningen fortsætter fremover det i en vinkel. Hannen hvidt hoved med grøn top; en bred ring rundt halsen samt ryggen og overgumpen sorte med sterk blaagrøn glans; de smaa vingefjære, skuldrene og et baand over brystet hvide; bryst og sider rustfarvet med overgang til sort paa bug og undergump. Hunnen mørk brun, sort vingespeil med hvide kanter. Bebor den gamle verdens arktiske egne samt det nordvestre Amerika; kommer de fleste aar i flokke til egnene om Varangerfjorden, men synes meget sjelden at hække hos os. Nærmer sig i levevis efuglen. — Topand *(fuligula fuligula)*. Hannen let kjendelig ved en nedhængende top i nakken; hos hunnen er denne neppe synlig. Hannen er sort paa hoved, hals og bryst, sortbrun paa ryg og gump, hvid under bugen. Hunnen mere vatret, brunlig paa ryggen, graahvid paa bugen; hvidt vingespeil. Bebor hele den palæarktiske region; forekommer hos os langs vestkysten og i Finmarken, men er ikke alm.; hækker ved sivbevoksede sjøer og sumpe. — Bjergand *(f. marila)*. Nebbet bredt mod spidsen. Hvidt vingespeil. Hannen om vaaren sort paa hoved, hals og forkrop, over den bagre del af ryggen samt paa gumpen; det midterste af ryggen samt skuldrene sort og hvidt tvervatret; bug og sider hvide. Ligner om sommeren meget hunnen, som er brunvatret, lysere paa undersiden. Hækker i jordens nordlige trakter, hos os særlig ved fjeldvande i det sydlige; trækker om vinteren som regel langt sydover. Temmelig træg. — Taffeland *(f. ferina)*. Hannen om vaaren glinsende rødbrun paa hoved og hals, sortbrun over den forreste del af bryst og ryg, graasort og hvid finvatret over den største del af ryggen og siderne; bugen fortil hvidlig, bagtil mørkvatret; halen sortagtig. Hunnen lys brun paa hoved og hals, mørkere brun paa ryggen; bryst og skuldre rødbrune med gulhvide fjærkanter; bugen graahvid. Hannen ligner om sommeren hunnen, men er mere rødlig paa hovedet og mørkere og tydeligere vatret over ryggen. Udbredt over den palæarktiske region fra Island til Japan. Hækker ikke hos os, men paatræffes ofte ved de sydlige kyster.

Dykker. Mennesket kan ved megen øvelse opnaa en saa stor dygtighed i svømning, at det kan naa ned til forholdsvis betydelige vanddybder og opholde sig under vand i indtil en tid af to minutter. Dette er tilfælde med perle- og svampfiskere. For at kunne forlænge opholdstiden under vand er man blevet nødsaget til at benytte sig af mekaniske midler som d.-dragten med tilbehør. D.-dragten er af tøi, der er gjort vandtæt ved et mellemlæg af guttaperka. Den har en vid halsaabning og alm. aabne ærmer, men forøvrigt er den hel. Ærmerne er nedentil forsynet med manschetter af guttaperka for herved at faa dem til at slutte vandtæt om haandleddene. Halsaabningen er ogsaa forsynet med et guttaperkastykke, hvortil hjelmens halsring kan fæstes vandtæt til dragten. Hjelmen er fortil og paa siderne forsynet med vinduer, og forøvrigt udstyret med tilløbsventil for luften fra luftpumpen samt afløbsventil for den brugte luft. Disse ventiler virker automatisk. Saa er der en tredje ventil, som d. selv betjener, naar lufttilførselen bliver for rigelig. Paa benene har d. tunge, blysaalede støvler, der fortil er rigelig beslaaet med jern. Lufttilførselen sker fra en luftpumpe, der altid er to-cylindrisk, for derved at forebygge, at lufttilførselen sker stødvis. — Idet d. skal stige ned, anbringes der paa hans ryg og bryst blylodder, eller han faar et belte, der bestaar af blylodder, om sig. Størrelsen af denne belastning er afhængig af den vanddybde, han skal gaa ned til. Som signalapparat benytter d. i de fleste tilfælde en alm. line. Er d.-udstyret mere komplet, er det forsynet med telefon. Et komplet d.-udstyr koster ca. 1700 kr. Den maksimale dybde, en d. kan arbeide paa, sættes til 60 m. Der fortælles dog om d., som har gaaet ned til en dybde af 67 m. Selve d.-arbeidet er paa indtil 15 m.s dybde ikke sundhedsfarligt, naar man kun iagttager enkelte forsigtighedsregler. (Se planche Dykker.)

Dykkerapparater, se foreg. art. og Dykkerklokke.

Dykkere, i videste forstand alle fugle, som kan dykke, d. e. sænke hele legemet under vandfladen. Man adskiller styrte-d., som kun kan dykke ved at styrte ned fra luften og kommer op igjen, saasnart virkningen af faldet ophører (passiv dykning), og svømme-d., som svømende dykker under og kan bevæge sig i vilkaarlig retning under vandet, indtil de tvinges til at komme op for at aande (aktiv dykning). Dykkeevnen findes udenfor svømmefuglenes orden (s. d.) hos en del vadefugle o. a.

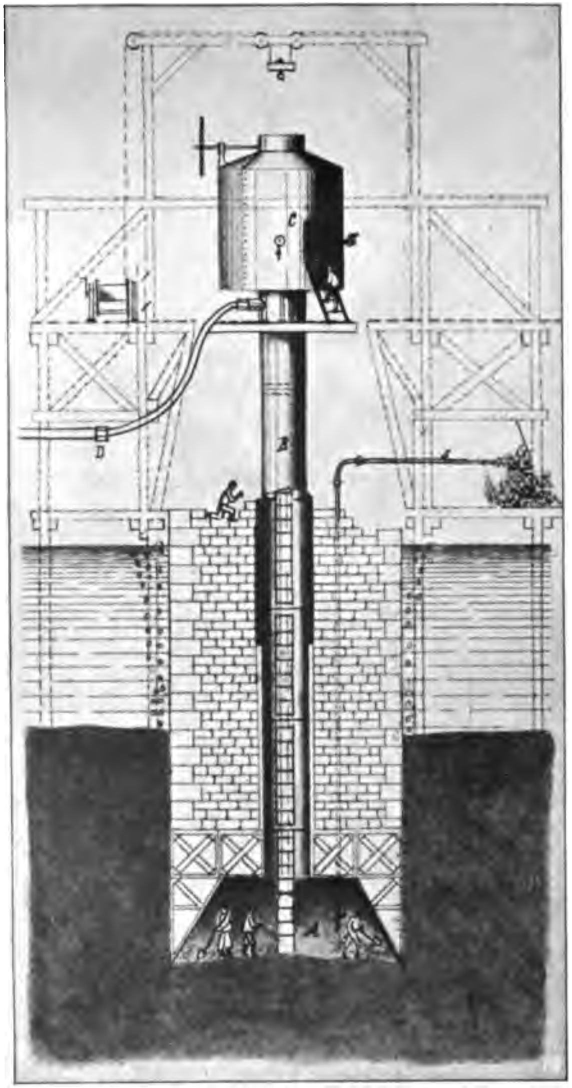
Dykkerklokke bestod i sin tidligste tid sandsynligvis kun af en nedentil aaben kasse, i hvilken arbeideren sad. D. med manden i blev derpaa firet ned til det sted under vand, hvor arbeidet skulde foretages. En saadan d. skal være anvendt i slutten af 13 aarh., og der er flere nævnt som dens opfinder. Apparatet kunde dog kun benyttes i smaa dybder og i kort tid ad gangen. Det blev første gang beskrevet af Fr. Baco 1645. Først 1716 benyttede Halley en kontinuerlig lufttilførsel til d. ved hjælp af blæsebelge. Praktisk anvendelse fik først den af Smeaton i 1779 konstruerede d., der var forarbeidet af støbejern og saa stor, at to mand kunde sidde i den. Lufttilførselen skede her fra en luftpumpe. Denne d. blev benyttet ved havnearbeidet i Ramsgate. Det er Smeatons princip, som ligger til grund for de endnu i vore dage alm. brugte d., der dog i de sidste aar har undergaaet saadanne forandringer, at man har benyttet dem til større fundamenterings- og dokarbeider under vand og paa større dybder. Disse d. benævnes arbeidskamre eller caissons: de kan være konstrueret af tømmer, jern eller armeret beton. Arbeidet i disse foregaar i komprimeret luft, der altid har én atmosfæres overtryk i forhold til den vanddybde, de er sænket ned til. Det største overtryk, som hidtil er blevet anvendt, er 3.5 atmosfærer, der svarer til en dybde af 45 m. De er alle forsynet med en eller flere passagerør, alt efter deres størrelse. Gjennem disse rør befordres materialer, redskaber og arbeidere. Af sanitære

Smeatons dykkerklokke.
(Konstrueret 1779.)

gasse — (t) Gänserich m — (e) gander — (f) jars m.
Gasse (t) f. stræde; gade. **G.n laufen** løbe spidsrod. **G.nhauer** m. gadevise. **G.nvogt** m. stodderkonge.
Gast (t) m. gjest; fyr, kar, knegt. **G.gebot, -mahl** n. gjestebud. **G.haus** n, **-hof** m. gjestgiversted, -gaard. **G.wirt(schaft)** m (f), gjestgiver(i).
Gasterei (t) f. gjestebud, gilde.
gastéropodes (f) m pl, (zool.) sneglene.
gastlich (t) gjestfri.
gastralgie (f) f. mavekrampe.
gastric (e), **gastrique** (f) gastrisk, mave-.
gastriloquist (e) bugtaler.
gastriloquy (e) bugtaleri.
gastrite (f) f. **gastritis** (e) mavebetændelse.
gastrocèle (f) f. mavebrok.
gastronome (f) m. **gastronomer, gastronomist** (e) gastronom, gourmand.
gastronomical (e), **gastronomique** (f) gastronomisk.
gastronomie (f) f. **gastronomy** (e) fint madskjøn.
gastrotomy (e) mavesnit.
gate (e) port, grind; (skotsk) vei, sti; give portforbud. **g.-way** portrum.
gâteau (f) m. kage; fordel, stef. (de miel) honningskive, bikage.
gâte-enfant (f) som skjæmmer ud børnene.

DYKKER

Arbeidskammer (caisson).

Dykker færdig til nedstigning.

Dykker under nedstigning.

Dykkerhjelm.

Dykkerdragt.

Dykkerstøvler.

hensyn har man i de fleste lande i Europa bestemt, at fælles passagerør for materialer og arbeidere ikke er tilladt. En af de største caissons, som er blevet anvendt i Europa, var 19 × 32 m.; den blev benyttet ved havnearbeiderne i Genua. I Norge har hverken d. eller caisson været anvendt. (Se planche Dykker.)

Dykkersyge forekommer meget sjelden hos dykkere, men derimod hyppig hos caisson-arbeidere. Sygdommen ytrer sig som muskel- og ledsmerter, lammelse af rygmarven, svimmelhed, døvhed og brækninger samt forstyrrelse af lungernes virksomhed. Det eneste i Norge kjendte tilfælde af d. er beskrevet af overlæge dr. H. P. E. Lie.

Dyle *[dai'le]*, bielv til Schelde, Belgien, dannes i prov. Brabant, strømmer gjennem prov. Antwerpen, forener sig med Nethe, heder derefter Rupel og falder i Scheldes høire bred. 86 km. lang.

Dülken, by i Preussen, regjeringsdistriktet Düsseldorf, Rhinprovinsen, 10 033 indb. (1905). Jernstøberier, fabrikation af silke-, fløiels- og uldvarer, samt hørspinderier.

Dülmen, by i Preussen, regjeringsdistriktet Münster, Westfalen; 6550 indb. (1905). D. har et stort jernverk, Prinz Rudolfs hütte, og linnedvæveri. I D. findes hertugen af Croys residensslot.

Dyme, oldtidsby i Grækenland, i Landskabet Achaia, nordvestlige Morea. Var ganske betydelig og indesluttede forskjellige helligdomme, bl. a. for Athene. Ved landsbyen Kato-Achaia ligger nogle ubetydelige rester, som antages at være af denne by.

Dümichen, Johannes (1833—94), t. ægyptolog, studerede under Brugsch og Lepsius, 1872 professor i ægyptologi i Strassburg. Foretog flere studiereiser til Ægypten (1862, 1868, 1869, 1875—76) og indsamlede herunder et stort og betydningsfuldt materiale af indskrifter (især fra Ptolemæer- og romertiden) samt en række værdifulde fotografier. Verker: «Bauurkunde von Dendera» (1865), «Geographische Inschriften altägyptischer Denkmäler» (1865—85). «Altägyptische Kalenderinschriften» (1866), «Altägyptische Tempelinschriften» (1867), «Historische Inschriften» (1867—69), «Resultate einer nach Aegypten gesendeten archäol. photogr. Expedition» (1869—71), «Zur Geographie des alten Aegypten» (1894); han har ogsaa skrevet afsnittet om Ægyptens geografi i Oncken's verdenshistorie.

Dümmler, Ernst Ludwig (1830—1902), t. historiker, 1858 professor i historie i Halle, 1888 formand for centraldirektionen for «Monumenta Germaniæ historicæ» i Berlin, har forfattet talrige afhandlinger og besørget udgivelsen af mange verker; hans hovedverk er «Geschichte des ostfränkischen Reiches» (Berlin, 1862—65, 2 oplag 1887—88).

Dyn, enheden for kraft i C.-G.-S.-systemet (se Absolut maal). 1 d. = den kraft, som kan give en masse lig 1 gr. en akceleration lig 1 cm. pr. sekund, omtrent lig vegten af 1 mgr.

Dyna fyr, paa skjæret af samme navn, straks s. for Bygdø, ved hovedindløbet til Kristiania. Fyret er et hvidt træhus med taarn. Lyset er okkulterende, hvidt med rød og grøn sektor. Det hvide lys (det sterkeste) har en lysstyrke svarende til 100 normallys og en lysvidde paa 8 kvartmil. Til fyret hører en signalklokke til brug under taage.

Düna (rus. den vestlige Dvina), elv i det vestlige Rusland, kommer fra sjøen Dvinets paa Valdaihøiderne i guv. Tver, løber mod v. og falder ud i Rigabugten ved Dünamünde; 1024 km. lang. Bielve Mesha, Ulla og Disna i venstre bred og Drissa og Evst i høire. Gjennem Beresinakanalen, som forener Ulla med Beresinas bielv Sergutsch, staar D. i forbindelse med Dnejpr. Skibsfarten paa D. er meget livlig; den er rig paa laks og niøier. Historisk kjendt er D. ved Karl XII's overgang over elven og slaget der 1701.

Dünaburg (siden 1893 Dvinsk), by i det vestlige Rusland, guv. Vitebsk, ved Düna. 72 231 indb. (1897). D. driver handel med hør, korn og træ, har dampmøller, ølbryggerier og tobaksfabriker. Den er sterkt befæstet. Blev anlagt 1274 af de tyske riddere, erobredes 1577 af russerne, kom saa under Polen og var polsk indtil 1772.

Dynamēter, apparat til bestemmelse af kikkerters forstørrelse. Denne er lig forholdet mellem objektivets (eller objektivblendens) diameter og diameteren af det reelle billede, som dannes af objektivet udenfor okularet. Sidstnævnte billede opfanges ved d. paa en inddelt plade og maales.

Dynami'k, 1. (fys.), se Bevægelse, 2. (mus.) læren om tonernes forskjellige styrkegrader, et af de vigtigste spørsmaal i den udøvende kunst. Hovedmodsætningerne er forte (f) og piano (p) med deres forskjellige afskygninger. Sml. ogsaa Crescendo.

Dynāmisk elektricitēt, elektrisk strøm.

Dynāmisk meteorologī, læren om bevægelserne i atmosfæren og de meteorologiske elementers samtidige tilstand som betingelser for bevægelserne.

Dynami'sme (græ.) kaldes den opfatning, at ikke stoffet, men kraften er det egentlig eksisterende. Stoffets «udstrækning» er da kun et udtryk for, at visse kraftpunkter virker indenfor en rimelig begrænsning og derved foranlediger os til at danne forestillingen om form og stof.

Dynami't kaldes en række sprængstoffe, hvis hovedbestanddel er nitroglycerin, der er en eksplosiv og yderst følsom vædske, som er vanskelig at behandle. Alfred Nobel gjorde nitroglycerinen praktisk anvendbar, idet han i 1866 fandt paa at opsuge den i kiselguhr. Han bragte i handelen den første d. bestaaende af 75 pct. nitroglycerin og 25 pct. kiselguhr. Denne oprindelige d. er en rødlig, lugtløs, deigagtig masse af egenvegt 1.6. . Den har endnu nogen anvendelse, men erstattes mere og mere af de moderne gelatin-d. I disse er den uvirksomme kiselguhr fjernet og nitroglycerinen bragt i fast, plastisk tilstand ved en ringe tilsætning af skydebomuld, som i og for sig er et kraftigt sprængstof. En saadan ublandet gelé eller gummi kaldes sprænggummi, og blandinger af saadan gummi med salpeter, træpulver etc. er det, som nu i almindelighed kaldes d. D. fryser let og er da lunefuld og farlig at behandle, ligesom den da ogsaa er mindre virksom. Den bør derfor altid optines før brugen, og dette bør helst ske ved varmt vand i specielle spand (d.-opvarmere). D. bringes til eksplosion ved lunte med en kraftig fænghætte. Antændt i mindre portioner brænder den uden at eksplodere. Se ogsaa Sprængstoffe.

Dynāmo (elektrotekn.; af græ. *dynamis*, kraft) betegner en elektrisk induktionsmaskine, som forvandler mekanisk

---

gâte-métier Ⓕ m, brødtyv, undersælger.
gâte-papier Ⓕ m, skribler, (blæk)smører.
gâte-pâte Ⓕ m, fusker.
gâter Ⓕ ødelægge, beskadige, fordærve, forkludre; forkjæle, forvænne.
gâterie Ⓕ f, forkjælelse, forvænnelse.
gâte-sauce Ⓕ m, daarlig kok.
gâteur Ⓕ m, fordærver, ødelægger.
gâteuse Ⓕ f, ulster.
gather Ⓔ samle; plukke; høste; trække (rynke) sammen (ved trækkebaand); slutte; samle sig; modnes, sætte materie; fold, læg.
gathering Ⓔ (for)samling; indsamling; (ind)høst(ning); (moden) svulst; materie.
Gatt Ⓣ n, gat.
Gatte Ⓣ m, egtefælle; (egte)mand.
Gatter Ⓣ n, gitter.
Gattin Ⓣ f, hustru.
Gattung Ⓣ f, genus, slegt. **G.sname** m, fællesnavn.
Gau Ⓣ m. landskab, distrikt, egn.
Gauch Ⓣ m, gjøk; tosk, dosmer, laps.
gauche Ⓕ skjæv, krum; keitet; bagvendt; (f) venstre (haand, side, fløi); m, bevægelse, svingning til venstre. **passer l'arme à g.** bide i græsset. **donner à g.** bære sig forkjert ad.
gaucher Ⓕ kjevhændt.

energi i form af roterende bevægelse til elektrisk energi i form af ligestrøm eller vekselstrøm. Det saakaldte «d.-princip» anvendtes først af Werner v. Siemens og grunder sig paa anvendelsen af elektromagneter istedetfor permanente magneter. Se forøvr. Elektriske maskiner.

Dynāmomēter, kraftmaaler, er et instrument til at bestemme en krafts størrelse eller intensitet. D. anvendes som fjær-d. til bestemmelse af trækkraften ved vogne. Hestens trækkraft kommer da til virkning paa en fjær, som derved strækkes eller trykkes sammen, og hvis bevægelse angives af en viser. D. kan være selvregistrerende, naar der til viseren er fæstet en stift, som virker mod en af et urverk bevæget papirstrimmel. D. kan da benyttes til at bestemme det udførte arbeide, idet man af viserens varierende udslag bestemmer middelværdien P (kg.) i en tidsperiode og samtidig maaler den i samme periode tilbagelagte veilængde L (meter). Arbeidet bliver da PL kgm. D. anvendes ogsaa til at bestemme en kraftmaskines effektive arbeidsevne. Hertil benyttes mest et bremse-d., som er en klods- eller baandbremse, hvor den til bremsningen nødvendige kraft kan maales ved vegtlodder eller fjære. Se Bremsning. Transmissions-d. anvendes til at bestemme det arbeide, som overføres til en arbeidsmaskine, f. eks. en dreierbænk. Ved disse maales (og registreres) enten tandtrykket ved overføringstandhjul eller remspændingen i den rem, hvormed arbeidsmaskinen drives, eller vridningskraften i den aksel, som overfører arbeidet. Elektro-d. til at maale en elektrisk strøms energi (spænding × strømstyrke) anvendes lidet.

Dünamünde (siden 1893 Ust-Dvinsk), fæstning og havn i det vestlige Rusland, ved Dünas munding i Rigabugten. Over 2000 indb. (1897). D. udgjør Rigas egentlige havn og har en god vinterhavn, anlagt 1850—52, der kan rumme 300 skibe. D. har betydning for Rigas forsvar mod sjøsiden.

Dyna'st, magthaver, regent, et oldgræsk ord, afledet af et verbum, som betyder at have magt, evne; heraf ogsaa dynasti, herskermagt, herskerhus, og dynastisk; dynastisk politik drives i regentens el. herskerhusets interesse.

Dynd, se Slam.

Dyndvulkaner, se Slamvulkaner.

Dyne (d. *klit*) er hauge af forskjellig form bestaaende af flyvesand, som lægges op af vinden paa steder, hvor et dertil skikket materiale paa forhaand er tilstede. De danske klitter er bekjendte. I vort land er disse dannelser væsentlig indskrænket til den sydvestlige del, Jæderen, hvor der paa flere steder findes dynelandskaber, men de mangler heller ikke i det indre af landet, f. eks. ved Røros.

Dynekilen er en liden fjord paa Bohuslänskysten, ca. 8 km. n. f. Strömstad. Her ødelagde Tordenskjold 8 juli 1716 en sv. transportflaade, som var paa vei til Svinesund og medførte artilleri og andre krigsfornødenheder for den hær, hvormed Karl XII da stod ved Fredrikshald. Følgen af flaadens ødelæggelse var, at den svenske konge for den gang maatte forlade Norge. (Se billede næste sp.)

Dyngjufjöll, Island, kaldes en vulkansk bjerggruppe (indtil 1400 m.) inde i landet, n. f. Vatnajökull, i den sydlige del af den mægtige lavaørken Odáðahraun, som er opstaaet af lava fra de talrige kratere i D. I midten ligger sænkningen Askja.

Dynjanfoss, vandfald (24 m.) i Fyreselven paa grænsen mellem Fyresdal og Nissedal herreder i Bratsberg amt.

Dünkirchen, se Dunkerque.

Düntzer, Heinrich (1813—1901), t. filolog og litteraturhistoriker, f. og d. i Köln, hvor han levede først som bibliotekar, senere som privatmand. D., som oprindelig var klassisk filolog, har gjort sit navn kjendt i vide kredse gjennem sine utallige arbeider over den tyske litteratur i dens klassiske periode; bidrag til Goethes liv (bl. a. «Goethes Leben», 1880) og kildestudier over hans enkelte verker, biografiske arbeider over Schiller («Schillers Leben», 1881) og over Lessing, Herder o. s. v. Hans nyttige bøger tilfredsstiller dog ikke altid moderne videnskabelige fordringer og mangler litterære egenskaber.

Dyr. Den organiske verden kan inddeles i to riger, dyre- og planteriget, som, saalænge man holder sig til de mere udviklede organismer, med fuld sikkerhed kan holdes ud fra hverandre. Ved bestemmelsen af de kjendetegn, som adskiller dyr og planter, maa man derfor særlig gaa ud fra de flercellede organismer. 1. Morfologiske kjendetegn. Medens alle levende væsener i hovedsagen stemmer overens paa det første trin af sin udvikling, da de bestaar af en enkelt celle, det befrugtede eg, indtræder der under den videre udvikling snart karakteristiske forskjelligheder med hensyn til de unge cellers anordning og differentiation. Som dyr er en organisme sikkert bestemt ved gjennemgaaelsen af et gastrulastadium (se art. Gastrula og Kimblade). Hvad cellernes differentiation angaar, kan man i sin almindelighed sige, at denne hos dyrene bliver langt mere kompliceret og mangesidig end hos planterne; dette hænger sammen med, at dyrecellen som regel er nøgen, og at differentiationen her i første række skyldes en eiendommelig udvikling af det levende protoplasma. medens de aller fleste planteceller er forsynet med en fremtrædende cellulosemembran, som sætter grænser for deres videre omdannelse, og som i overveiende grad bestemmer cellevævenes karakter. — 2. Fysiologiske kjendetegn. Den gamle opfatning, at følelse og bevægelighed skulde være absolut karakteristiske for dyrene, medens planterne kun skulde have evne til ernæring og forplantning, lader sig ikke opretholde; paa den ene side har man mellem utvilsomme dyr former, som udad viser sig ganske ubevægelige og saagodtsom uimodtagelige for irritamenter (svampe), paa den anden side planter, som viser sig yderst irritable (f. eks. mimoser); mellem de

Dynekilen seet fra gaarden Dyne inderst i kilen.
(Amatørfot. af E. Schibsted.)

---

gaucherie ⓕ f, klodset-, keitethed.
gauchier ⓕ (m), venstre(mand).
gauchir ⓕ bøie (dreie) af, kaste (slaa) sig = **se g.**
gauchissement ⓕ m, skjævhed, krumhed.
gaude ⓕ f, (bot.) vau; maisvelling. **gauder** farve med vau.
Gaudieb ⓣ m, tyveknegt; gavtyv.
gaudiness ⓔ glorethed.
gaudir ⓕ: **se g.** glæde, more sig.
gaudissement ⓕ m, glæde, moro, fryd, svir.
gaudisserie ⓕ f, spas.
gaudisseur ⓕ m, skøier.
gaudriole ⓕ f, løier, leven; let, fri spøg.
gaudy ⓔ gloret, juglet; (Oxford univers.) aarligt mindemaaltid.
gaufrage ⓕ m, presning.
gaufre ⓕ, vokskage; vaffel.
gaufrer ⓕ presse figurer i.
gaufrette ⓕ f, (liden) vaffel.
gaufreur ⓕ m, tøipresser.
gaufrier ⓕ m, vaffeljern.
gaufrure ⓕ f, figur, mønster.
gauge ⓔ maale (kars indhold): maaler = **gauger**; maal, omfang; sporvidde.
Gaukelei ⓣ f, gjøgl(eri) = **Gaukelspiel, -werk** n. **gaukelhaft** gjøgleragtig; gjøglende.
gaukeln ⓣ flagre, svæve, danse; gjøgle, gjøre taskenspillerkunster.
Gaukler ⓣ m, gjøgler.
Gaul ⓣ m, (arbeids)hest, øg.
Gaul ⓔ, **Gaule** ⓕ f, Gallien.
gaule ⓕ f, (lang) stang, stage, stok; ridepisk.

éncellede alger er der mange, som er overordentlig bevægelige; og hvad plantecellernes protoplasma angaar, saa er dette i besiddelse af irritabilitet og bevægelighed ligesaavel som det dyriske. Dog forekommer en mere udviklet sansning og evne til vilkaarlige bevægelser kun hos dyr, ligesom man kun hos dem finder en udvikling af muskler og nerver. — Med hensyn til stofskiftets natur hersker der en karakteristisk forskjel mellem dyr paa den ene side og grønne planter paa den anden; medens de sidste helt og holdent henter sin næring fra den uorganiske verden, i opløsning eller i gasform (se art. Bladgrønt, Kulsyreassimilation), saa kan et dyr kun assimilere organisk næring, som stammer fra andre organismer; da denne næring som regel kun er tilstede i uopløst form og bestaar af kompliceret byggede stoffe, som ikke direkte kan optages af cellerne, forudsætter denne ernæringsmaade tilstedeværelsen af egne organer for næringens fordøielse, transport rundt i legemet o. s. v.; man finder derfor i den mere udviklede dyriske organisme en sondring af legemet i organer og organsystemer, hvortil planteriget ikke kan opvise noget sidestykke. — Efter stofskiftets natur hos dyr og planter, er det indlysende, at plantelivet er en nødvendig forudsætning for dyrelivet; paa den anden side dannes der ved forbrændingen i de dyriske celler saadanne enkle uorganiske forbindelser, som planterne trænger til sin ernæring. De stoffe, som indgaar i den organiske verden, gjennemløber paa en vis maade i de to slags organismer et sammenhængende kredsløb: planterne opbygger (under sollysets indflydelse) af enkle uorganiske legemer komplicerede forbindelser under frigjørelse af surstof, hvorved kemisk energi bindes (synteser, reduktionsorganismer); i dyrene spaltes de sammensatte organiske forbindelser under optagelse af surstof og udvikling af levende kraft atter til enkle stoffe (analyser, oksydationsorganismer). — Farveløse planter (som sop og bakterier) ligner i sit stofskifte dyrene. — Af de éncellede organismer slutter en del sig til planterne, en anden til dyrene; saaledes maa de, som besidder bladgrønt og en cellulosemembran, naturlig opfattes som planter, medens saadanne, som optager fast næring, besidder en slags tarmkanal, muskeltraade o. s. v., bliver at opfatte som dyr. Der bliver dog efter dette adskillige éncellede væsener igjen, som ikke med sikkerhed lader sig henføre hverken til den ene eller den anden af de to store organiske riger; saaledes finder man f. eks. hos enkelte saavel bladgrønt som en «celletarm», gjennem hvilken fast næring kan optages. Hertil kommer, at ikke sjelden af organismer, som indbyrdes viser et nært slegtskab, den ene nærmest slutter sig til dyrene, den anden til planterne. Af denne grund er der ogsaa mange videnskabsmænd, som finder det mest naturligt at inddele den organiske verden i tre riger: protistriget, dyre- og planteriget (se ogsaa art. Zoologi).

Dýrafjörður, Island, smal, 30 km. lang fjord paa Nordvestlandet; ved fjorden handelspladsen Þungeyri, hvor norske hvalfangere lægger ind.

Dyrafonn, 2.2 km.² stor, vakker snebræ (fonn) i den vestlige del af Hardangervidden paa grænsen mellem Eidfjord og Ullensvang i Hardanger.

Dyre Vaa, bonde fra Rauland, Telemarken, deltog efter sagnet i trediveaarskrigen, var en udmerket skiløber og skytter. Hans liv er blevet udsmykket med en række eventyrlige sagn; et af dem er digterisk behandlet af Welhaven i hans romance «D. V.».

Dyreanatomi el. zootomi, læren om dyrenes indre bygning.

Dyrebeskyttelse er indbegrebet af alt, hvad der gjøres for at spare dyret for unødig lidelse. Den har sit udspring i menneskets moralske retsfølelse, som fordrer lige ret for alle Guds skabninger til at leve livet i fred. For at sikre de dyr, som er i menneskets tjeneste, en human behandling og hindre masseudryddelse af andre, hvorved naturens husholdning vilde forrykkes til skade for det hele, er der i de fleste civiliserede lande dannet d.s-foreninger. Disse søger at vinde medlemmer i alle samfundets lag og forpligte dem til, ikke alene selv at undlade at begaa dyrplageri, men ogsaa formane andre og om nødvendigt paakalde politihjælp. Samfundenes love og politivedtægter til beskyttelse af dyrene og den større humanitetsfølelse ligeoverfor dem er udsprunget af d.s-foreningerne, hvoraf den første stiftedes i London 1824. I 1895 fandtes der foruden barneforeninger 700 d.s-foreninger med millioner af tilhængere rundt om i verden. — Der arbeides for bedre slagtemetoder, ophør med alle unyttige operationer paa heste og hunde, forbedring af hestens sæletøi og stel og ved dyrs transport paa jernbane og dampskib. Heller ikke smaafuglene er glemt. Flyveskrifter udgives for at stanse damernes brug af fugle til pynt, hvorved hele racer holdt paa at udryddes, i flere lande er salg af «kramsfugl» forbudt, og i Norge er netop gartnerforeningen i forbindelse med de norske d.s-foreninger indgaaet til stortinget med andragende om næsten fuld fredning af trækfugle og forbud mod snarer og limpinder. I Berlin er «Internationaler Frauenbund für Vogelschutz» dannet, og i Danmark virker foreningen «Svalen» paa en udmerket maade. Fremforalt gjælder det at paavirke børnene, gjennem opdragelsen at vække deres medfølelse og kjærlighed til dyrene. Barneforeninger er dannet i de fleste lande, talrigst i England og Amerika. Den norske har sit eget lille blad «Fra dyrenes verden», der i 1908 udkommer i ca. 27 000 ekspl. I Skandinavien stiftedes den første d.s-forening i Norge 1859 af kjøbmand David Graah, og den bestaar fremdeles under navn af «Foreningen til dyrenes beskyttelse i Kristiania» med organ «Dyrenes ven». 1869 stiftedes en forening i Göteborg, 1870 en i Kjøbenhavn. Siden er der stiftet foreninger i næsten hver by og i mange landdistrikter i alle tre lande. Den nordligste i verden er vel d.s-foreningen af 1906 i Hammerfest, hvor det nok kan trænges at arbeide til bedring af dyrenes kaar blandt kvæner og finner. — Ikke mindst energisk arbeider de senere stiftede kvindeforeninger til dyrenes beskyttelse. «Norsk kvindeforening til dyrenes beskyttelse» stiftedes 1893 af fru professorinde Esmark, d. 1905. Dens organ er «Dyrenes beskytter». Den har ogsaa optaget kampen mod vivisektion og i dette arbeide sluttet sig til den paa initiativ af prinsesse Eugenie 1882 i Stockholm dannede «Nordiska samfundet» til bekjæmpelse af det videnskabelige dyrplageri, ligesom til det i Paris 1900 stiftede verdensforbund. I Østerrige er der, med hovedsæde i Gratz, dannet en forening af læger imod vivisektionen.

---

gaulée (f) f. høst (af nødder).
gauler (f) slaa (nødder) ned.
gaulis (f) m. stageskog.
gaulois (f) (m), gallisk; gammeldags, egte fransk, djerv, drøi, (for) fri. **G.** m, galler; hædersmand.
gauloiserie (f) f, drøi skjemt, djerv spøg.
Gaumen (t) m, gane.
Gauner (t) m, kjeltring, snyder. **Gaunerei** f, kjeltringstreg. **gaunerhaft, gaunerisch** kjeltringagtig. **gaunern** begaa kjeltringstreger.
gaunt (e) udtæret, indfalden.
gauntlet (e) panserhanske; lang ridehanske; spidsrod = **gantlet.**
gauntry (e) tøndestol, -buk (i kjelder).
gaupe — (t) Luchs m — (e) & (f) lynx m.
gaupe (f) f, slurve, subbe.
gausse(rie) (f) f, løgn; spot.
gausser (f): **se g. de** gjøre nar af, spotte.
gausseur (f) m. spottefugl.
gauze (e) gaze, flor.
gauzy (e) gazeagtig, -tynd.
gave — (t) Gabe f, Geschenk n; (pl) Anlage — (e) gift, donation, endowment; (foræring) present; (natur-) ogs. turn, talent, genius, gift, (pl) parts — (f) don; cadeau, présent m; (anlæg) ogs. talent m; disposition f. **gavebrev** — (t) Schenkungsbrief m, -dokument n, -urkunde f — (e) deed of gift — (f) acte (m) de donation.

Dyreforsøg. Forsøg med dyr i videnskabelige øiemed har været af stor betydning for lægevidenskabens udvikling og særlig for de overordentlige fremskridt i den senere tid paa forskjellige omraader i kampen mod de smitsomme sygdomme. Det er saaledes podninger paa dyr, som ligger til grund for opdagelsen af difteriserum, hundegalskabsvakcinen, miltbrandsvakcinen og serum mod svinets rødsyge. De praktiske foranstaltninger mod tuberkulosens udbredelse hviler i sidste instans paa de erfaringer, man har gjort ved at pode dyr med tuberkelbaciller, saaledes anvendelsen af tuberkulinet for at bekjæmpe tuberkulosens udbredelse hos kvæget og dens overførelse til mennesket. Ved d. har det endvidere været muligt at undersøge forskjellige organers fysiologiske rolle, og kundskaben herom har været af stor betydning for lægevidenskaben. Ligeledes har d. ført til opdagelsen af nye lægemidler, særlig til frembringelse af følelsesløshed og ophævelse af smerte. Ved hjælp heraf kan nu talrige operationer udføres uden smerte og fare. Fra dyrebeskyttelsesforeninger har der været ført en sterk agitation for at faa d. forbudt ved lov. Der har særlig været paaberaabt de misbrug hermed, som har fundet sted i udlandet. Det har derimod ikke været paavist, at der har fundet misbrug sted ved anstillelse af d. i Norge. Efter den norske straffelov § 382 skal bestemmelsen om straf for mishandling af dyr (se Dyrplageri) ikke være til hinder for, at kongen eller den han bemyndiger kan tillade bestemte personer paa dertil bestemte steder at anstille smertevoldende forsøg med dyr. Ved kgl. resol. af 7 mars 1908 er fastsat endel nærmere forskrifter for udøvelse af d. Vedkommende skal bl. a. føre en autoriseret protokol, der skal indeholde oplysning om antallet og arten af dyrene, forsøgenes øiemed og fremgangsmaaden. Til forsøgsdyr skal anvendes et i dyrerækken saa lavtstaaende dyr, som forsøgets øiemed tillader. Forsaavidt et forsøg kræver operativt indgreb (vivisektion), bedøves dyret, medmindre forsøgets øiemed kræver, at det udføres paa ubedøvede dyr. Naar et forsøg er færdigt, dræbes dyret, medmindre smerten er fuldstændig ophørt eller ingen skade er tilføiet dyret. Aflivelsen sker i tilfælde, inden bedøvelsen ophører.

Dyrefoss—Sagfoss, vandfald (64 m.) i Frølandselven, en af hovedtilløbene til Tysseelven, Samnanger herred, Søndre Bergenhus amt. Dette vasdrag har været paatænkt erhvervet af Bergens by til anlæg af elektricitetsverk (Samnangervasdraget).

Dyregeografi, zoogeografi, læren om dyrenes fordeling paa jorden. Faunaen har paa de forskjellige steder af jorden sit eiendommelige præg, hvilket dels er en følge af det forskjellige klima, planteliv og andre naturforhold, dels er uafhængig af disse faktorer. Saaledes har man eksempler paa, at dyrelivet i lande, hvor livsbetingelserne synes at være de samme, er mere forskjelligt end i de kolde og varme dele af et og samme fastland; særlig vil dette være tilfældet, hvor vedkommende lande er skilt fra hverandre ved naturlige hindringer, som have, bjergkjeder og ørkener; dog kan man finde meget store overensstemmelser mellem dyrelivet i to lande, som ikke staar i naturlig forbindelse med hverandre, idet det er repræsenteret, om ikke af identiske, saa dog af meget nær beslegtede arter. — Den moderne naturvidenskab forklarer den nuværende fordeling af dyrene paa jorden som et produkt væsentlig af to faktorer: 1. dyrenes omdannelse ned gjennem tiderne (se Descendensteorien) og 2. geologiske og klimatiske forandringer af jorden. Geologien lærer os, at fordelingen af land og vand paa jorden har været og fremdeles er underkastet trinvise forandringer; mange lande, som nu er skilt, har tidligere været forbundet med hverandre; saaledes stod engang landene ved Afrikas nordkyst i intimere forbindelse med det nuværende Sydeuropa end med landet s. for Sahara; Madagaskar var til midten af tertiærtiden landfast med Afrika o. s. v. Videre lærer geologien, at der har fundet store klimatiske forandringer sted paa jorden; i tertiærtiden herskede der i Europa et subtropisk klima, som f. eks. tillod løven at leve der; den periode blev afløst af en kuldeperiode, under hvilken flere dyreformer uddøde i Europa, medens høinordiske former bredte sig sydover; efter istidens ophør blev saa flere af disse dyr tilbage i Alpernes og Pyrenæernes snetrakter, hvor der nu lever efterkommere af dem, som staar vore nordiske former meget nær uden at være identiske med dem. — Det har vist sig, at jo længere to lande med nogenlunde overensstemmende naturforhold har været skilt fra hverandre, jo større er forskjellen mellem deres dyreliv (se Descendensteorien). Saaledes er faunaen i England, som først sent blev skilt fra det europæiske fastland, omtrent identisk med dettes, medens det nordlige Asien og Amerika, som i længere tid har været skilt, vistnok har en beslegtet fauna, men forholdsvis faa identiske arter; landene paa den nordlige halvkugle, som til alle tider har staaet i langt nøiere forbindelse med hverandre end de paa den sydlige, viser tillige langt flere overensstemmelser i sit dyreliv end de sidste. — En dyregeografisk inddeling af jorden falder naturligvis forskjellig ud, alt efter de dyregrupper, man særlig tager hensyn til; hindringer, som sætter grænser for udbredelsen af pattedyr og krybdyr, overskrides let af insekter og de fleste fugle. Ved den alm. inddeling har man særlig gaaet ud fra pattedyrene, hvis udbredelse særlig bestemmes af saadanne geologiske forandringer, som forholdsvis let lader sig kontrollere, og som kun undtagelsesvis spredes ad kunstig vei (gjennem menneskene er mange dyr blevet indført til lande, hvor de ikke fandtes før, saaledes vilde kaniner til Australien, hvor de har forvildet sig og formeret sig enormt til fortrængsel af tidligere beboere; ligeledes er mange dyr blevet udryddet gjennem menneskenes fremtrængen). Mest benyttet er nu den af Sclater og Wallace foreslaaede dyregeografiske inddeling af jorden i 6 hovedregioner: 1. Den palæarktiske region, omfattende hele Europa, Afrika til Sahara og Nordasien til Himalaja; grænser som den største af alle regioner op til flere andre og har som følge heraf ingen dyrefamilier helt for sig selv; store lokale afvigelser; sin største udbredelse har her hjorte, faar, gjeder, kameler o. s. v. — 2. Den ætiopiske region omfatter Afrika s. for Sahara; mange egne familier, f. eks. giraf og flodhest; talrige antiloper og zebraer, som kun findes her; chimpanse og gorilla. Denne fauna fandtes i tertiærtiden ogsaa i Indien. Indenfor denne region indtager Madagaskar med tilliggende øer en særstilling, opstilles af enkelte som en

---

gave (f) m, (pyrenæisk) fos; (fugle)kro.
gaver (f): **se g.** proppe, stoppe sig.
gavial (e) & (f) m, gavial (krokodilleart).
gavion (f) m, hals, strube, svelg.
gaviteau (f) m, (sjøudtr.) bøle.
gavl — (t) Giebel m — (e) gable-(end) — (f) pignon m.
gavmild — (t) freigebig — (e) liberal, munificent, bounteous, bountiful, free, open-handed — (f) libéral, généreux.
gavmildhed — (t) Freigebigkeit f — (e) munificence, bountifulness, bounteousness — (f) libéralité, générosité f.
gavn — (t) Nutzen, Vorteil m — (e) benefit, good; (fordel) gain, advantage, profit — (f) (nytte) utilité f; (fordel) avantage, profit, intérêt m.
til gavns — (t) gründlich, gehörig, tüchtig, ordentlich — (e) effectually, vigorously, to good purpose, thoroughly — (f) bien, extrêmement, rudement, à fond; joliment; de la belle (bonne) manière.
gavntømmer — (t) Nutzholz m — (e) timber — (f) bois (m) de construction, de charpente, d'ouvrage.
gavne — (t) nützen, frommen — (e) benefit, (be of) advantage (to) — (f) être utile, bon, profitable à; profiter (servir) à.
gavnlig — (t) nützlich, zuträglich — (e) beneficial, advantageous, (nyttig) serviceable; profitable — (f) utile, bon, profitable.

særskilt region; dyrelivet har her et primitivt præg; halvabernes og insektædernes land; de første har her sin største udbredelse, mange egne slegter; de store rovdyr, katter, hyæner, hunde mangler, ligesaa egte aber, antiloper, elefanter, flodheste. — 3. Den orientalske region, For- og Bagindien, det sydlige Kina og de vestlige malaiiske øer. Mange halvaber; gibboner, orangutang o. s. v. — 4. Den nearktiske region, Nordamerika til og med Nord-Mexico; dennes fauna staar paa den ene side den palæarktiske, paa den anden side den næste regions nær. — 5. Den neotropiske region omfatter resten af Amerika. Næst Australien den bedst karakteriserede region, hvilket skyldes, at denne del af Amerika i kridttiden og den første halvdel af tertiær ved hav var skilt fra den øvrige. Brednæsede aber, gumlere, enkelte pungdyr, talrige store gnavere, kolibrier o. a.; ingen insektædere. — 6. Den australiske region skiller sig skarpt fra alle andre regioner; særlig karakteristisk er kloakdyrene, som kun findes her, samt den rige pungdyrfauna, som har fortsat sig paa dette isolerede gebet efter dets adskillelse fra jordens øvrige landmasser, hvor denne gamle pattedyrgruppe senere er blevet fortrængt af de placentale pattedyr; af disse sidste fandtes ved menneskenes indtrængen i Australien kun saadanne, som let kan udbrede sig gjennem vand og luft (flaggermus) samt med drivved. Talrige eiendommelige fugle (kasuar o. a.). Flere af de polynesiske øer viser faunistiske eiendommeligheder; en særstilling indtager Ny-Seeland med tilliggende øer, hvor der findes flere eiendommelige fugle (apteryx, de uddøde dinornithider) og reptilier af gammel type; ingen pungdyr. — Flere yngre dyregeografer helder til den opfatning, at der endnu bør opstilles to regioner: den arktiske og den antarktiske region, begge karakteriseret ved faa, men meget individrige arter; i den nordlige (arktiske) region særlig rensdyr, isbjørn, hvidræv, alker; i den sydlige (antarktiske) region pingviner, ingen landpattedyr. — Til d. hører ogsaa læren om dyrenes udbredelse i salt og ferskt vand. Hvad havfaunaen angaar, finder man kun typiske forskjelligheder ved undersøgelse af nærliggende have, som er skilt ved langt mod n. og s. udstrakte lande, saaledes som det Røde hav og Middelhavet, Nordamerikas øst- og vestkyst; ligeledes karakteristiske forskjelligheder, hvor en kold og en varm havstrøm mødes. Indenfor de enkelte have adskiller man en kystfauna, en dybvandsfauna og en pelagisk fauna (plankton), den sidste delvis bestaaende af larver af de til de to første hørende dyr. Dybvandsfaunaen viser et gammelt præg med former, som længe kun kjendtes fra svundne jordperioder; kystfaunaen har gjerne et vist lokalt præg, medens planktonet opviser talrige kosmopolitiske former. I ferskvandsfaunaen kan man adskille to grupper af dyr, hvoraf den ene (fiske, bløddyr, høiere krebsdyr) i sin udbredelse er afhængig af væsentlig de samme faktorer som landdyrene, medens den anden (protozoer, polyper, lavere krebsdyr) viser en mere kosmopolitisk udbredelse; dette skyldes deres eiendommelige hvilestadier, under hvilke de kan taale indtørring og føres vidt omkring med vinden eller af vandfugle.

Dyregrav, se Dyrestupe.

Dyrehave, et indhegnet jagtomraade, som oftest for størstedelen skog, hvor der holdes visse vildtarter for jagtens skyld. I Danmark er det hovedsagelig hjorte (kron- el. daavildt), som holdes i d., et enkelt sted ogsaa vildsvin. I andre lande findes ogsaa fremmede verdensdeles dyr; i England saaledes kænguruer, klippefaar, vilde okser m. fl.

Dyrehaven (Jægersborg d.) ved Kbh. ligger ved Øresund, ø. f. Furesø og Lyngby. Midt igjennem den løber Mølleaa. Langs kysten gaar Strandveien forbi Klampenborg, Taarbæk og Skodsborg med sine hoteller og villaer. Kystbanen krydser d. fra s. til n. Midt i d. jagtslottet Eremitagen paa en stor slette. Sydlig i d. Dyrehavsbakken med Kirsten Pils kilde. D. er indhegnet statsskog, den egentlige d. (s. for Mølleaa), omtr. 900 ha., er en prægtig park. D. har navn af sit kron- og daavildt. Den er mere og mere blevet hovedstadens lystpark, navnlig er Dyrehavsbakken berømt for sit muntre folkeliv. Paa Eremitagesletten holdes aarlig store hesteveddeløb.

Dyrekampe, kampe mellem dyr indbyrdes eller mellem dyr og mennesker. I oldtiden hørte d. til romernes mest yndede fornøielser og fandt i almindelighed sted paa arenaen i amfiteatrene. Ved større festligheder anvendtes uhyre summer paa at skaffe fremmede eller sjeldne dyr til kampene. Da det flaviske amfiteater (Colosseum) indviedes, dræbtes 9000 dyr. Der anvendtes hjorte, vildsvin, okser, løver, pantere, tigere o. s. v., selv flodheste, giraffer og næshorn. Augustus lod en gang arenaen sætte under vand for at vise kampe mod 36 krokodiller. Naar mennesker optraadte, var det især i den senere oldtid ofte dødsdømte forbrydere, hvis kamp kun var en raffineret form for henrettelse og et raat skuespil for mængden.

Dyrekredsen, *zodiacus,* det af 12 stjernebilleder dannede belte, 10° paa hver side af midtlinjen, ekliptiken, gjennem hvilket solen, maanen og de i ældre tid kjendte planeter drager frem. Paa ægyptiske mindesmerker (templet i Dendera) sees disse billeder, hvis rækkefølge stemmer merkværdig overens med naturforholdenes aarlige skiften. Væderen (♈) kom paa græs, naar Nilens vande sank, Tyren (♉) brugtes for plogen, Tvillingerne (♊) (nu Castor og Pollux) var fordum en mandlig og en kvindelig figur, Krebsen (♋) viser solens tilbagegang, Løven (♌) tiden for den voksende hede, Jomfruen med kornakset (♍) betyder høstkvinden, Vegten (♎) dags og nats ligevegt, Skorpionen (♏) en af hedens værste plager, Skytten (♐) den herjende pest, Stenbukken med fiskehalen (♑) er landdyret, der viger for fiskens element, Vandmanden (♒) og Fiskene (♓) betegner Nilens oversvømmelse. Af hensyn til tidsberegningen deltes d. i 12 lige dele eller tegn (se Præcession). — Dyrekredsfremstillinger i den kirkelige kunst tilhører særlig den ældre middelalder, forekommer meget hyppig i England og Frankrige, sjeldnere i Tyskland og Norden. De anbringes gjerne som portaludsmykning (Sem kirke, Jarlsberg) og ofte i forbindelse med allegoriske billeder af aarets maaneder.

Dyremaleri, den gren af malerkunsten, som gaar ud paa fremstilling af dyr. D. indgaar ofte som del i landskabsmaleriet. Egne genrer er jagtstykket og illustration af dyrefablen. Fremstillingen af døde dyr staar paa

---

gavnlighed — ⓣ Nützlich-, Zuträglichkeit f — ⓔ serviceable-, profitable-, usefulness — ⓕ utilité f.

gavotte ⓕ f, gavotte.

gavroche ⓕ m, gadegut.

gawk ⓔ (gl.dags) gjøk; (skotsk) klods, dumrian.

gay ⓔ munter, lystig, livlig, lys, glimrende; broget.

gaz ⓕ m, gas(art); gaskompani, belysningsvæsen.

gaze — ⓣ Gaze f — ⓔ gauze — ⓕ gaze f.

gaze ⓔ stirre; stivt blik.

gazéifier ⓕ forvandle til gas.

gazéiforme ⓕ gasartig.

Gazelle ⓣ f, **gazelle** ⓔ & ⓕ f, gaselle.

gazer ⓕ tilhylle tilsløre (med flor); skjule.

gazetier ⓕ m, journalist.

gazette ⓔ & ⓕ f, avis, blad; ⓔ ogs. bekjendtgjøre.

gazetteer ⓔ bladredaktør; topografisk-geografisk ordbog; alfabetisk fortegnelse.

gazeux ⓕ gasagtig; musserende.

gazier ⓕ gas-; m, gasarbeider; gazevæver.

gazomètre ⓕ m, gasbeholder; gasmaaler.

gazon ⓕ m, græs(torv); grønsvær; haar, paryk.

gazonner ⓕ beklæde med græs(torv), tilsaa med græs.

gazouillement ⓕ m, kvidder; risling; snak, prat, klapring.

overgang til «stilleben». D.s udvikling skyldes især den nederlandske malerkunst. Bekjendte dyremalere er flamlænderne J. Brueghel den ældre, Rubens, J. Fyt, Snijders, hollænderne P. Potter, A. v. d. Velde, Berchem, Dujardin, Wouwerman, A. Cuyp, Hondecoeter, englænderen Landseer, franskmanden Troyon, svensken Liljefors. I Norge har d. særlig været dyrket af Askevold og Uchermann. Udmerket d. forekommer allerede i gammelægyptisk kunst. Japanerne med sin fine naturiagttagelse er fortræffelige dyremalere.

Düren, by i Preussen, regjeringsdistr. Aachen, Rhinprovinsen, ved elven Roer; 29 770 indb. (1905). Papir-, klædes- og maskinfabriker, jernstøberier og zinkverker. D. var residens for de frankiske konger, som flere gange her holdt rigsforsamlinger.

Dyrendal, spøgende betegnelse for et slagsverd, opr. navn paa Rolands sverd (Durandal) i det gammelfranske heltedigt «Chanson de Roland».

Dyreornamenti'k er den art ornamentik, hvor motiverne er hentet fra dyreriget. Den alm. videnskabelige opfatning har hidtil været, at i enhver naturlig og uforstyrret kunstudvikling udgjør d. det andet store hovedafsnit i ornamentikens historie, idet den følger efter den rent lineære ornamentik, som er det første trin i udviklingen; med plantemotivernes optagelse i kunsten naaes det tredje og høieste trin. I de seneste aar har teorien om denne trinvise udvikling været sterkt omstridt, og d. opfattes nu af mange som en heit primitiv kunstform. — D. i Norden er af ganske særlig interesse og har været indgaaende studeret af nordiske arkæologer (S. Müller, B. Salin o. a.). Den tilhører jernalderen, er selvstændig udformet af motiver, som er optaget fra den romerske kunst, udvikler sig originalt, men delvis under fremmed kunstindflydelse. De dyrefigurer, som danner grundlaget, opløses i sine enkelte dele (hoved, krop, lemmer), som igjen helt uorganisk forbindes, slynges, flettes og vikles ind i hinanden til et vidunderligt spil af linjer.

Dyrepsykologī, læren om dyrenes aandelige egenskaber (se Psykologi). Medens de gamle græske filosofer i alm. antog, at der i aandelig (som i legemlig) henseende kun var en gradsforskjel mellem dyr og mennesker, saa gik man, efterat filosofien var kommet under kirkens indflydelse, særlig fra Descartes' dage, mere og mere over til at frakjende dyrene alt bevidst sjæleliv og kun tilskrive dem instinkt (s. d.). I den senere tid har d. udviklet sig til en virkelig videnskab, som ligesom den menneskelige psykologi bygger paa fysiologien og i stor udstrækning arbeider med eksperimentelle metoder. De erfaringer, man herunder har vundet, stemmer forsaavidt med de gamle hedenske filosofers anskuelser, som saagodtsom alle nuværende filosofer mener, at der ikke kan trækkes nogen skarp grænse mellem dyrs og menneskers intelligens, men at der er en gradvis udfoldelse af de psykiske funktioner (ligesom af nervesystemets anatomiske bygning) fra de laveste dyr og op til mennesket.

Dürer, Albrecht (1471—1528), t. maler, kobberstikker og træsnittegner, Tysklands største renaissancekunstner. Søn af en til Nürnberg indvandret ungarsk guldsmed. Kom 1486 i malerlære hos M. Wohlgemut og tilegnede sig den sengotiske tyske kunsts temmelig stive, ubehjælpelige figurtegning. Foretog 1490—94 en reise til Elsass, Basel og sandsynligvis Italien. Efter hjemkomsten til Nürnberg fik han elever og eget atelier, hvorfra udgik flere alterbilleder og portræter, hvoriblandt «Selvportræt» (1498; Madrid). Paavirkning af Mantegna afløser den tidligere paavirkning af Schongauer. De sysler med akttegning og studiet af det menneskelige legemes proportioner, han fortsatte hele sit liv, blev ansporet af Jacopo de Barbari. Hovedvegten i hans produktion i disse aar ligger i hans træsnit og kobberstik. Af træsnit udkom først den fantastiske «Apokalypse» (15 blade, 1498 og 1511), dernæst den skjønne, idylliske, dybtfølte «Marias liv» (16 blade i 1504—54 og 2 i 1511). Med stor dramatisk kraft behandlede han flere gange lidelseshistorien: «Den store passion» (12 blade, 1498—1511), «Den grønne passion» (1504; Albertina i Wien; tegninger paa grønt papir) og «Den lille passion» (37 blade, 1511). Medens træsnittene i sin enkle, summariske stil var anlagt som folkelig kunst, giver D. i kobberstikkets subtile teknik hele sin formbehandlings rigdom: i gjengivelsen af det menneskelige legeme, i omhyggelige landskabsstudier, i en stadig stigende udvikling i behandlingen af de fineste overgange mellem lys og skygge, i gjengivelse af refleksiys og det stoflige. Disse egenskaber viser «Kobberstikpassionen» (16 blade, 1507—13) sammenlignet med træsnitpassionerne. 1505—07 foretog D. en reise til Venedig, der virkede meget befriende og udviklende paa hans kunst, især i retning af storhed og bredde i opfatning og anordning. I Venedig malte han for de tyske kjøbmænd «Rosenkransfesten» (1506, i Prag, sterkt medtaget: kopi i Wien). I billeder fra denne tid viser D. paavirkning af Leonardo da Vinci, med hvem han havde saa meget tilfælles. Ogsaa Giov. Bellini paavirkede hans kunst i retning af større enkelhed og blødhed. Det berømte idealiserende selvportræt (München) er vistnok malet efter denne italienske reise. Sine reiseindtryk har han skildret i breve til sin ven, humanisten Pirkheimer. Opholdet i Italien gjorde først D. rigtig til maler; thi i de tidligere bestilte kirkebilleder havde han ikke nedlagt sin hele kunst. Med «Adam og Eva» (1507; Prado, gamle kopier i Uffizierne og Mainz) kulminerer resultaterne af hans studium af menneskelegemets forhold. Flere store billeder følger: «De titusens martyrdød» (1508; Wien), «Marias kroning» (1509, ødelagt, kopi i Frankfurt), «Treenigheden» («Allehelgensbilledet», 1511; Wien). I kobberstikket opgiver D. ca. 1505 den fine maleriske behandling, vel fordi den ikke tillod mange klare aftryk.

Albrecht Dürer (selvportræt).
(Pinakoteket i München.)

gazouiller (f) kvidre; risle; snakke, prate; stinke.
Geächze (t) n. stønnen.
Geäder (t) n. aarenet, aarer.
geai (f) m. korn-, nøddeskrike.
géant (f) (m). gigant; jette; kjæmpe(mæssig).
gear (e) greier; (poet.) klæder, dragt; sæletøi; indgreb, indgribning, hjulforbindelse; klæde; paasæle.
Geäst (t) n. grene.
Gebäck (t) n. bagverk.
Gebalge (t) n. slagsmaal.
Gebälk (t) n. bjelkeverk.
Gebärde (t) f. mine, (pl) gebærder, lader, fagter.
gebärden (t): **sich g.** gebærde (te, skabe) sig.
Gebärdung (t) f. adfærd.
gebaren (t): **sich g.** opføre (te) sig. **G.** n. adfærd, opførsel.
gebären (t) føde (til verden).
Gebäranstalt (t) f. -**haus** n. fødselsstiftelse.
Gebärmutter (t) f. livmoder.
gebaucht (t) buget.
Gebäude (t) n. bygning.
gebauscht (t) poset.
Gebein (t) n. ben.
Gebelfer (t) n. bjeffen.
Gebell(e) (t) n. gjøing, glam.
geben (t) give; blive; føre til, forsarsage. **es giebt** der gives, kommer, vanker. **sich g.** give sig; falde sig.
Geber (t) m. giver.
gebet — (t) Gebiet n — (e) territory, (fig.) domain — (f) territoire, (fig.) domaine m.

Han søger efter nye udtryksmidler, eksperimenterer med kold naal og etsning paa jern og lagde herved grundlaget til raderingens senere udvikling. 1513—14 naar han høidepunktet i sin kobberstikkunst med de tre hovedblade: den uforfærdede kristne «Ridder med døden og djævelen», «Melankolien», sindbillede paa den menneskelige tankes og videnskabens begrænsning, og «Den hellige Jeronimus» i stille studium i sit læseværelse. I disse aar sysler han ogsaa med dekorative udkast (bæger, lysekrone) og faar af keiser Maximilian i opdrag at give tegning til en triumfvogn og en æreport, som han i løbet af tre aar (indtil 1515) udførte i 92 træsnit. Langt betydeligere er hans fantasifulde og humoristiske randtegninger til keiserens bønnebog (1515, halvdelen i hofbiblioteket i München). Efter Maximilians død i 1519 besluttede D. at reise til Nederlandene for af keiser Karl V at sikre sig tilsagn om den aarlige pension, hans formand havde givet ham. Denne reise (1520—21) blev ogsaa af betydning for D.s kunstneriske udvikling, idet studiet af den nederlandske kunst, ligesom tidligere den italienske, igjen gjorde ham til maler. I sin dagbog og skissebog fra denne reise noterede han sine iagttagelser af kunst, natur og mennesker. Som tidligere i Venedig afslog han ogsaa i Antwerpen de glimrende tilbud om at blive der. Imidlertid var reformationsbevægelsen kommet til udbrud. Den griber D. dybt. Hans kunst efter hjemkomsten er alvorlig, enkel, stor. Særlig har karakteristik af mandigt alvor interesseret ham (portræter). Mest typisk for denne hans klassiske periode er de storslagne karakterfigurer af de «Fire apostle» (1526; München), tillige hans indlæg i reformationskampen. Hans senere aar er væsentlig optaget med kunstteoretiske arbeider: om det menneskelige legemes proportioner (1528) etc. — Ved sit gemyts dybde og inderlighed, ved sin fantasis rigdom er D. ikke blot en egte germaner, men den største repræsentant for tysk aand i bildende kunst. Ved sin granskeraand og sin alsidighed er han en typisk renaissancepersonlighed, der kun har ligemænd blandt den italienske renaissances største mestre. For tysk kunst betyder han den frigjorte udvikling af den kunstneriske form, der alene gjør den klassisk. [Litt.: D. Thausing, «D.» (2 bd. 1876, 2 udg. 1884; grundlæggende), H. Wölfflin, «Die Kunst A. D.s» (2 udg. 1908). D.s breve og dagbøger udgaves af Thausing (1872), F. Leitschuh, «A. D.s Tagebuch» (1884) og K. Lange und F. Fuhse, «D.s schriftlicher Nachlass» (1893).]

Albrecht Dürer: Ridderen, døden og djævelen.
(Efter et kobberstik.)

Dyreriget, indbegrebet af alle levende og uddøde dyr, se D y r (zool.).

Dyresagn kaldes de hos de fleste folkeslag forekommende sagn, hvor dyr optræder, taler og handler som mennesker. Dyrearten opfattes som individ med faste hovedegenskaber; ræven er slu, bjørnen er godmodig, ulven ond og dum. Af dyresagnet udvikler d y r e f a b e l e n sig, idet det gives didaktisk og satirisk indhold; senere forenes kredse af dyrefabler til d y r e e p o s e t. De ældste litterære d. mødes i Grækenland, hvor en flerhed af fabler samles under Æsops navn; de indiske fortællinger («Pantschatantra» eller «Fembogen») staar under græsk indflydelse, men er vandret tilbage til Europa. I middelalderen udvikler d. sig tidligst hos frankerne i Fredegars chronik (omkr. 600). Det koncentrerer sig efterhaanden om fiendskabet mellem ræven og ulven, formes af munkene og gives satirisk anvendelse. Dyrene gives heltenavne: ulven er Isengrim, ræven er Reinhart (fr. *renard*). Den franske «Roman de Renart» (udgivet af Martin 1882—87) samler alle spredte fortællinger. Herpaa hviler den hollandske Willems «Reinaert», omkr. 1250 (udg. af Martin 1874). Mest bekjendt paa germansk jordbund blev dog den senere plattyske bearbeidelse «Reineke de vos», trykt 1498 (paa dansk «Rævebogen», 1555). Goethe behandlede sagnet paa heksametre i «Reineke Fuchs» (1794). — I de almindelige eventyr optræder ofte dyr, som da gjerne er omskabte mennesker, f. eks. Grimsborken. Blandt vore folkeviser findes nogle dyreviser («Ravnebryllup i Kraakelund», «Nils fiskar og ræven» o. fl.

Dyrestupe. Saavel rovdyr som klovvildt fangedes i fordums tid i lavede eller naturlige grave, i dyrets vei eller for jag. En nutidens afart i liden maalestok er fangsthytterne til fangst af oter i Lierelven ved Drammen.

Dyresymboli'k, billedlig fremstilling af dyr eller med dele af dyr sammensatte skikkelser i den hensigt derved at faa tanken rettet mod visse oversanselige væsener, bibelske personer eller mod bestemte egenskaber, begreber, idéer o. l. Som al symbolik forudsætter derfor d. et

---

Gebet ⓣ n, bøn (til Gud).
Gebett ⓣ n, sæt sengklæder.
Gebettel ⓣ n, tiggeri.
Gebiet ⓣ n, (land)omraade, gebet.
gebieten ⓣ (paa)byde, befale; herske, raade, disponere (over).
Gebieter ⓣ m. hersker, herre.
gebieterisch ⓣ bydende.
Gebilde ⓣ n, dannelse, formation; frembringelse, produkt.
gebildet ⓣ dannet.
Gebimmel ⓣ n, kling(r)en, ring(n)ing.
Gebinde ⓣ n, fustage; bundt; fed (garn).
Gebirge ⓣ n, fjeldkjede. **gebirgig** bjergfuld. **Gebirgler** m, fjeldbo.
gebis — ⓣ Gebiss n — ⓔ set of teeth — ⓕ dentier, râtelier m (de fausses dents).
Gebiss ⓣ n, (sæt) tænder; bidsel.
Geblase, Gebläse ⓣ n, blæst.
Geblöke ⓣ n, mekring, rauting.
geblümt ⓣ blomstret (mønster).
Geblüt ⓣ n, blod.
Gebot ⓣ n, bud; raadighed.
Gebräu ⓣ n, bryg.
Gebrauch ⓣ m, brug; skik.
gebrauchen ⓣ bruge.
gebräuchlich ⓣ brugelig, almindelig.
Gebrause ⓣ n, brusen.
gebrechen ⓣ (upers.) mangle, skorte paa.
Gebrechen ⓣ n, lyde, skrøbelighed; brøst, mangel.

nogenlunde høit kulturniveau. I det gamle Ægypten var det teologerne, som anvendte symbolistisk tydning paa gudeskikkelserne, som der for en stor del var hentet fra dyreriget. Saadan symbolik finder man ogsaa i Babylonien, Persien, Grækenland, Indien o. s. v. En fremtrædende rolle har d. spillet indenfor kristendommen, især fra middelalderen af; gjennem formidling af renaissancens kunst er saa de vigtigste dyresymboler bragt videre lige indtil vor tid. Af saadanne kan nævnes, for Kristus: lam («Guds lam», bl. a. paa et kors eller forblødende sig i en kalk), løve («af Juda stamme»), fisk (bogstaverne i den græske betegnelse er de samme som begyndelsesbogstaverne i det græske udtryk for «Jesus Kristus, Guds søn, frelseren»); for den Helligaand: due; for djævelen: slange, abe (som den der gjerne vil efterabe Gud); for evangelisten Matthæus: et menneske med vinger; Markus: en bevinget løve; Lukas: en bevinget offerkalv; Johannes: en ørn. (Jfr. Allegori.) En rig kilde at øse af har d. havt i de middelalderske saak. «bestiarier», naturhist. lærebøger, hvori visse dyr blev fremstillet som repræsentanter for bestemte egenskaber, dyder og laster; saaledes er hesten symbol paa overmod, mulæslet: dumhed, oksen: arbeidsomhed, hunden: troskab o. s. v. Sommerfuglen symboliserer udødeligheden, og fuglen føniks opstandelsen.

Dyretilbedelse (zoolatri) findes især hos primitive folkeslag, som ikke har formaaet at hæve sig over en væsentlig afhængighed af den dem omgivende natur, og for hvem der ikke eksisterer nogen skarpt adskillende grænse mellem menneske og dyr. Mennesket finder sig paa adskillige omraader, f. eks. hvad styrke angaar, eller hurtighed, smidighed, skarp sansning etc., som den underlegne i forhold til mange dyr. Disse vinder da for det primitive menneske lettelig betydning som bærere eller aabenbarere af de sterke i naturen raadende magter eller aander, som kan have sit sæde i dyr saavel som i planter, elve, stene, vinde etc. (animisme, fetischisme); guderne kan benytte saadanne dyr til at inkarnere sig i; naar man tilbeder vedkommende dyr, tilbeder man altsaa guden. I de hyppigste tilfælde er det ogsaa dyr som udgjør et saakaldt totem, d. v. s. en klasse af materielle objekter som det primitive menneske betragter med overtroisk ærefrygt, idet han mener, at der bestaar et særligt forhold mellem ham og alt hvad der tilhører vedkommende klasse. Saadanne dyr er da «hellige», og de maa ikke dræbes eller deres kjød spises; de betragtes forsaavidt som «urene» (de to begreber dækker altsaa hinanden). — D. møder man bl. a. hos naturfolkene i Afrika (krokodiller, slanger, elefanter, leoparder, aber etc.) og Amerika (især fugle, samt slangen). Men man finder ogsaa d. hos kulturfolk, hvor den da er at betragte som en levning af et primitivt fetischistisk religionstrin. Særlig merkbar er den hos de konservative ægyptere. En gud kunde inkarnere sig i et enkelt bestemt dyr, som da fik sit tempel, sine prester, høitider o. s. v. De mest bekjendte er oksen Apis (s. d.) i Memfis, Mnevis i Heliopolis og Osiris-væderen i Mendes. Ved siden heraf blev ogsaa hele dyrearter betragtet som hellige, f. eks. høgen og katten; nogle, f. eks. krokodillen, blev enkelte steder holdt i ære, andre steder derimod forfulgt. Saadanne dyr blev balsameret; man har fundet tusender af dyremumier paa de forskjellige steder. Ogsaa den kinesiske folkereligion kjender d. Hos inderne træffer man d. allerede i Veda-religionen; slangedyrkelse o. l. har holdt sig i indisk folkereligion indtil vor tid; mange steder i Indien gjælder aben for hellig, abehøvdingen Hanuman er nu en af de mest dyrkede guder. Koen er fremdeles betragtet som hellig, ligesom i Veda og i parsismens hellige bog Avesta (hvor desuden hunden er hellig). D. har ogsaa været karakteristisk for den ældste græske religion og har efterladt sig talrige spor i myte og kultus. Især forekom ofte slangekultus (jfr. Asklepios' slange og slangeguden Sosipolis i Olympia). Dionysos blev opr. tilbedt i skikkelse af en tyr eller en buk. Undertiden er de fra først af dyrkede dyr stillet sammen med de menneskelige guddomme, som har fortrængt deres kultus (f. eks. uglen og Athene, ulven og Mars). Jfr. Bjørnetro.

Dyrhaugtinderne kaldes en gruppe af det mægtige kompleks af stolte, spidse tinder, der med en fællesbetegnelse benævnes Horungtinderne (Vest-Jotunheimen). D., der ligger paa grænsen mellem Lyster og Aardal herreder i Sogn, bestiges forholdsvis let og byder en glimrende udsigt; den høieste top er 2144 m.

Dyrhedstilvekst, se Tilvekst.

Dyring, Johan Peder Michael (1849—), n. skolemand. Blev 1875 ansat som andenlærer ved Asker seminarium (senere flyttet til Holmestrand) og i 1877 overlærer sammesteds. Har udgivet flere skolebøger og folkeskrifter med emne fra matematik og naturvidenskab, samt en geografi «Kongeriget Norge, dets geografi, samfundsindretninger etc.», som i 1904 udkom i 3dje opl.

Dyring, Kristian Henrik (1858—), n. fjærkrækyndig og politiker, har indlagt sig store fortjenester af den norske fjærkræavls udvikling gjennem en række afhandlinger og bøger, hvoriblandt: «Kan Norge ægføde sig selv?», «Norsk hønsebog», hvoraf 4 opl. udkom 1907, en «Regnskabsbog for hønsegaarden» i 2 opl., foruden talrige artikler i dagspressen og i «Tidsskrift for fjærkræavl», som han har redigeret siden 1893. D. er desuden redaktør og udgiver af bladet «Grenmar» og eier af brødrene D.s bogtrykkeri i Porsgrund. Valgt som suppleant var han medlem af stortinget i 1896 og fra mai 1908. Han tilhører her samlingspartiet.

Düringsfeld, Ida von (1815—76), t. forfatterinde, f. i Militsch i Schlesien, d. i Stuttgart. Under navnet Thekla udgav hun 1835 en samling «Gedichte» og flere romaner, senere ogsaa reisebeskrivelser. Sammen med sin mand Otto von Reinsberg skrev hun et verk om bryllupskikke i Europa (1871) og det værdifulde «Sprichwörter der german. und roman. Sprachen», 1872—75.

Dyrisk magneti'sme (mesmerisme) kaldtes af Mesmer (1733—1815) den egenskab ved et menneske, at det er istand til ved strygninger med hænderne at lade et formentligt fluidum gaa over i andre mennesker og øve de virkninger, man nutildags kalder hypnotiske. Samme okkultistiske teori var fremsat langt tidligere, men Mesmer var den første, som anvendte «magnetiske» kure som helbredelsesmiddel. En undersøgelseskommission, som nedsattes af den franske regjering, kom til det resultat, at det væsentlig var patienternes egen indbildning, der fremkaldte virkningerne, hvilke undertiden var saa voldsomme, at patienterne døde under nervøse anfald;

---

gebrechlich (t) skrøbelig; skjør; vanfør.
Gebrodel (t) n, syden, surren, kogen.
gebrokken — (t) gebrochen — (e) broken; (tale g.t) jabber (Norwegian) — (f) mauvais; (tale g.t) écorcher la langue (le norvégien).
Gebrüder (t) pl, brødre.
Gebrüll (t) n, brøl(en).
Gebrumme(l) (t) n, brummen.
Gebühr (t) f, skyldighed, fortjeneste; gebyr.
gebühren (t) tilkomme. **sich g.** sømme sig, passe sig.
gebührend (t) tilbørlig, skyldig. **gebührendermassen** som sig hør og bør.
Gebund (t) n, bundt, knippe.
Geburt (t) f, fødsel; foster.
gebürtig (t) barnefødt.
geburtsdag se fødselsdag.
Gebüsch (t) n, buskads, krat.
gebyr — (t) Gebühr f — (e) fee — (f) droits, frais, honoraires m pl.
gebærde — (t) Gebärde, Miene f — (e) gesture — (f) geste m.
gebærde sig se te sig.
Geck (t) m, nar, laps.
geckenhaft, geckisch (t) naragtig, lapset.
Gecko (t) m, **gecko** (e) & (f) m. (zool.) gekko.
Gedächtnis (t) n, hukommelse erindring; minde.
Gedanke (t) m, tanke; gran, liden smule.
Gedärm (t) n, tarme.
Gedeck (t) n, kuvert; dækketøi.

Mesmer maatte stanse sine kure, men forsøgene fortsattes af andre. Man er nu klar over, at den tilstand, der fremkaldes ved de saakaldte magnetiske strygninger, er den samme, som kan fremkaldes ved selvsuggestion, ved opmerksomhedskoncentration om en enkelt (skinnende) gjenstand. Teorien om overførelse af en særlig d. m. er dermed opgivet.

Dyrisk varme. Alle livsytringer hos et levende væsen foregaar paa bekostning af dets cellers levende substans, idet dele af denne under optagelse af surstof «forbrænder» til enklere og mere stabile kemiske forbindelser; herunder sker der tillige en udvikling af varme, som delvis gaar tabt ved udstraaling o. s. v., delvis bringer legemets temperatur op over omgivelsernes. Medens temperaturen hos planter, hvor forbrændingen er meget langsom og fordampningen sterk, ofte er noget lavere end omgivelsernes, er dyrenes altid noget høiere end denne. — Efter legemstemperaturens forhold til den omgivende deles dyrene i to grupper: koldblodige (rettere vekselvarme, *poikiloterme*) og varmblodige *(homoioterme)* dyr. Hos de første veksler blodets temperatur med omgivelsernes, dog saa, at den som regel holder sig nogle grader høiere end denne (deres blod kan saaledes under omstændighederne blive meget varmt); hos de sidste holder legemets indre temperatur sig under normale forhold meget nær konstant, hvilket skyldes, at der hos dem har udviklet sig en under nervesystemets indflydelse automatisk foregaaende varmeregulering, hvorved alt efter behovet saavel varmeproduktionen som varmetabet kan forøges eller nedsættes. Legemstemperaturen er noget forskjellig hos de forskjellige dyr, hos pattedyrene omkr. 36—38 ° C., hos fuglene nogle grader høiere. Hos mennesket gjennemsnitlig 37 ° C., nogle tiendedels grader høiere om aftenen og lavere om morgenen (se ogsaa Varmeregulering og Feber).

Dürkheim (D. an der Haardt), by i Bayern, regjeringsdistriktet Rheinpfalz, ved foden af Haardt, 138 m. o. h.; 6362 indb. (1905). D. har betydelig vin-, og frugtavl og er bekjendt for sine mineralske kilder.

Dyrlund, Niels Kristian Folmer (1826—), d. sprogmand. Hans «Udsigt over de danske sprogarter» (1857) er den første d. fremstilling af de danske almuesmaal.

Dyrlæge, en som efter uddannelse ved en d.-høiskole beskjæftiger sig med at helbrede syge dyr eller med d.-videnskaben. Det almindelige, fremmede, ogsaa hos os brugte udtryk for d., veterinær, er af uklar, meget gammel oprindelse. Ordet veterinus o. l. findes hos romerske forfattere allerede i det 3 aarh. f. Kr. D. er dels civile dels militære. I Norge har vi (1907) 207 d., hvoraf ca. 112 amtsdyrlæger, som regel flere i hvert amt, for tiden op til 18, der har nogen fast løn af amtet, vedkommende herreder og staten (siden 1877), samt 2 stats-d. (Bergen, Tromsø), helt lønnet af staten. Siden lov af 27 juni 1892 indførte kjødkontrol i vore byer paa over 4000 indb., er der i disse ansat d. som kjødkontrollører. Endelig er der i enkelte større byer kommune-d. eller politi-d. — Administrationen af det civile d.-væsen er siden landbrugsdepartementets oprettelse i 1900 henlagt dertil med en «direktør for det civile veterinærvæsen» som sagkyndig leder. — Vort militære d.-væsen blev i 1893 omordnet, idet der blev opsat et fuldt militært korps bestaaende af 1 major (chef), 17 fastlønnede og 18 vernepligtige officerer. — D.-foreninger er oprettet i de fleste lande til varetagelse af standens interesser; den første blev grundet i Kbh. 1807. Norge fik sin «Norsk dyrlægeforening» i 1888; senere er der grundet lokalforeninger i forskjellige landsdele. — Aarlige meddelelser om vort civile d.-væsen udgives som en del af den officielle statistik: «Veterinærvæsenet og kjødkontrollen», udarbeidet af veterinærdirektøren. — D.-videnskab er læren om husdyrene i sund og syg tilstand; efter den almindelige opfatning er dog læren om sygdommene, deres aarsager, forebyggelse, bekjæmpelse etc. det særlig betegnende for d. — D.-kunsten er saa gammel som den første tæmning af husdyr. Vi har vidnesbyrd om udøvelse af denne kunst i de gamle kulturlande Kina, Indien, Assyrien og Babylonien, Ægypten for over 4000 aar siden. Det synes, som d.-kunsten er ligesaa gammel som lægekunsten. — De første historiske meddelelser om en veterinærvidenskab i oldtiden har man fra Grækenland, de naar her ned i det 14 aarh. f. Kr. D.- og lægekunsten blev vistnok i regelen dyrket af samme person, og da det stred mod folkets religion at aabne menneskelig, hentede man sin viden i anatomi fra undersøgelse af dyrekadavere. Som bekjendte udøvere af d.-kunsten skal nævnes faarehyrden Melampus (omkr. 1380 f. Kr.), Chiron (1350—1270) den første mere kjendte d.-forfatter, Hippokrates (460—370 f. K.) lige kjendt som læge og d., Aristoteles (384—22 f. Kr.) etc. — I Rom stod særlig lægekunsten ikke høit, og den gik fra det 1 aarh. e. Kr. tilbage, paa samme tid som d.-kunsten til henimod 500 e. Kr. (det romerske riges undergang) havde en glansperiode; en første grundvold til en selvstændig veterinærvidenskab lægges i denne tid af spanieren Lucius Columella (1 aarh. e. Kr.); Konstantin den stores «hestelæge» Apsyrtus (4 aarh. e. Kr.) skrev en lang række afhandlinger om de forskjellige dyresygdomme. Oldtidens viden paa dette omraade er samlet af Publius Vegetius Renatus (450—510 e. Kr.) i et hovedverk, der saa sent som omtrent midten af det 16 aarh. e. Kr. blev oversat til fransk, tysk og italiensk. — Fra nu af til henimod 1500 kommer en for veterinærmedicinen død tid, om vi end har endel kjendte forfattere som Jordanus Rufus (1209—50), Albertus Magnus (1193—1280) etc. Det bør i denne forbindelse nævnes, at araberne i middelalderen har en væsentlig del af æren for at have bevaret ogsaa veterinærvidenskaben. — Det første tegn paa en gjenopvaagnende veterinærvidenskab ser vi i italieneren Carlo Ruinis (1598) efter hans død udgivne veterinærmedicinske og anatomiske verk. Nævnes maa ogsaa fra en senere tid dansken Thomas Bartholins (1616—80) bidrag til husdyrenes anatomi og meddelelser om en i Danmark herskende dyresygdom. — Imidlertid er det først henimod midten af det 18 aarh., at der begynder en ny tid for veterinærvidenskaben, ja vi faar egentlig først fra nu en virkelig veterinærvidenskab, den hidtil dyrkede var væsentlig en empirisk, fuld af overtro og merkelige ting. Det 18 aarh.s stigende kultur, øgede jordværdi og ikke mindst de indover Europa trængende frygtelige farsotter blandt husdyrene (f. eks. kvægpest), som d. stod raadvilde og uvidende overfor, ledede til oprettelse af den første d.-høiskole, grundet 1762 i Lyon af

---

gedeihen Ⓣ trives; udvikle sig, naa.

Gedeihen Ⓣ n. trivsel; fremvekst.

gedeihlich Ⓣ heldig, gavnlig, gunstig, frugtbar.

Gedenk- Ⓣ minde-.

gedenken Ⓣ (med gen.) tænke paa, mindes; omtale, nævne; agte, have til hensigt. **eim. etw. g.** huske en noget.

Gedenken Ⓣ n. minde, erindring.

Gedicht Ⓣ n. digt.

gedigen — Ⓣ gediegen — Ⓔ (metal) native; (fig.) genuine, pure, sterling — Ⓕ (metal) pur; natif, vierge; (fig.) vrai, de bon aloi, solide.

Gedränge Ⓣ n. trængsel, knibe, bekneb.

gedrängt Ⓣ sammentrængt, koncis.

Gedröhne Ⓣ n. drøn.

gedrungen Ⓣ undersætsig, robust; sammentrængt, koncis.

Geduld Ⓣ f. taalmodighed. **G.(s)faden** m: **sein G. reisst** hans taalmodighed brister.

gedulden Ⓣ: **sich g.** slaa sig tiltaals.

geduldig Ⓣ taalmodig.

gee Ⓔ stemme, harmonere; hyp! (tilhest). **g.-g.** hest (barnesprog).

geeignet Ⓣ egnet, hensigtsmæssig, passende.

geese Ⓔ pl. gjæs.

Geest Ⓣ f. gestland (mods. marskland).

Gefahr Ⓣ f. fare; risiko.

Bourgelat (1712—79). — Frankrige har æren af at have overflyttet den saa forsømte og foragtede videnskab fra staldmestere, hovslagere, slagtere etc. til faglig udstyrede undervisningsanstalter og derved af at grundlægge hele den rivende udvikling af faget, som især siden midten af det 19 aarh. har bragt veterinærvidenskaben op paa en saa ærefuld høide. — Efter høiskolen i Lyon kommer de andre slag i slag, saa alle Europas lande nu, undtagen Norge, har ét eller flere instituter. Danmark, hvis høiskole staar blandt Europas bedste, fik sin som den 5te i rækken i 1773 (oprettet af Peter Abildgaard 1 jan. 1801). Herfra udgik Norges første dyrlæge Johan Røtger 1780 (2det kursus) og senere paa faa undtagelser nær de norske d. — I Norge har siden 1818 spørsmaalet om oprettelse af en d.-høiskole været oppe, ja stortinget bevilgede endog i 1818 «1000 spd. aarlig til næste storting» til oprettelse af en saadan anstalt, en bevilgning, som synes bortglemt (O. Malm, «Bidrag til veterinærvæsenets historie i Norge» i «Norsk veterinærtidsskrift», 1899). Et senere forslag (1899) om oprettelse af en skole er ikke fremmet. — I 1890 blev der bevilget til indredning af et veterinærpatologisk laboratorium, bestyret af veterinærdirektøren. Dertil er senere knyttet en vakcineanstalt for fremstilling af den nødvendige animalske koppevakcine. I vore dage er veterinærmedicinen vokset op til en med lægevidenskaben jevnbyrdig videnskab. Ikke alene er den af bærende økonomisk betydning for husdyrbruget, den er ogsaa blevet af uberegnelig samfundsmæssig betydning i sit arbeide for beskyttelse af mennesket mod overførelse af sygdomme fra dyret.

Dyrplageri har i den senere tid været gjenstand for behandling i de fleste landes straffelove. Den norske straffelov af 1902 § 382 sætter straf af bøder eller fængsel indtil 6 maaneder for den, som ved vanrøgt, overanstrengelse eller paa anden maade gjør sig skyldig i grov eller ondskabsfuld mishandling af dyr, eller som medvirker hertil. (Jfr. Dyrebeskyttelse.)

Dyrrha'chium, se Durazzo.

Dyrskar kaldes det vilde fjeldskar mellem Ulevaavand og Øisteinvand ved det høieste af Haukeliveien. Veien gaar her delvis i tunnel gjennem fjeld og sne. Ved veiens høieste punkt (1133 m. o. h.) er der reist en varde (Kongevarden) til minde om kong Oscar II's reise over Haukeli 1879.

Dyrskue, se Husdyrudstillinger.

Dyrteigen, vakkert udsigtspunkt i den nordlige del af Askøen, straks v. for Bergen, Askøen herred.

Dyrtid er en økonomisk tilstand, som spillede en betydelig rolle i ældre tider, særlig i middelalderen; i vore dage har d. kun større social betydning i tætbefolkede lande med mangelfulde kommunikationsmidler. D. maa ikke forveksles med alm. prisstigning som følge af en høikonjunktur. D. behøver heller ikke at fremkalde nogen egentlig hungersnød. D.s høie priser, især paa livsfornødenheder, søgte man i middelalderen at bekjæmpe ved pristakster; ogsaa for det laugsorganiserede haandverk blev en reguleret og «retfærdig» pris anseet som selvfølgelig. Først det 19 aarh.s frie konkurrance frigjør prisdannelsen helt for ydre baand og lader tilbud og efterspørsel blive ene afgjørende for prisernes ansættelse ud fra det synspunkt, at høie eller stigende priser betragtes som en spore til at forøge produktionen og dermed indirekte fremme forbrugernes interesse. En d. kan under de moderne samfærdselsforhold neppe blive af mere end lokal betydning. Langt mere end en indsnævring af produktionen frygter man i vore dage den lokale overflod med dens uundgaaelige prisfald (sml. den franske vinkrise 1907). En alm. prisstigning, som nærmer sig d., kan selvfølgelig føles haardt for den, hvis indtægter bestaar i fast gage; for at modvirke ulemperne herved og socialt udjevne de forrykkede prisforhold har man i mange lande ikke sjelden været henvist til at forhøie embeds- og tjenestemænds løn med et saakaldt dyrtidstillæg, som en forbigaaende skadesløsholdelse; ved senere gageregulering vil da som regel dette tillæg blive lagt til lønnen.

Dyrø (Dyrøy), herred i Tromsø amt, 218.86 km.² med 1598 indb., heraf er 8 kvæner og 82 finner; 7.62 pr. km.² Herredet, der svarer til D. sogn under Tranø (Tranøy) prestegjeld, ligger paa østsiden af dampskibsleden mellem Harstad og Tromsø og bestaar dels af fastsland (169 km.²) dels af øer, hvoraf den 49.8 km.² store D., der er adskilt fra den øvrige del af herredet ved det 1—3 km. brede Dyrøsund. Af arealet er 4.4 km.² aker og eng, 20 km.² skog (væsentlig birk) og resten eller 194.5 km.² udmark, snaufjeld, myr og indsjøer; ferskvand ialt ca. 8.5 km.² Fjeldene naar paa fastlandet op i en høide af 1220 m. (Fakstinderne). Jordsmonnet er frugtbart, og der er adskillig udyrket jord, der egner sig for opdyrkning; jordbruget (kvægavlen) er af voksende betydning, og der findes især paa fastlandet ypperlige havnegange og gode udslaatter. Paa fastlandet er derhos gode renbeiter. Langs kysterne drives et godt hjemmefiske, og fiskeri er herredets hovednæringsvei, omendskjønt der ikke foregaar noget større regulært fiske (skrei, sild) inden herredet. Bebyggelsen grupperer sig væsentlig langs kysterne. Der er paavist en del jernmalmforekomster, men paa grund af eiendomstvist er der endnu ingen drift igang. Inden herredet er gjort fund fra stenalderen og den yngre jernalder. D. sparebank, oprettet 1904; baadforsikringsselskabet «Fremad», oprettet 1904. Antagen formue (1906) 680 100 kr., indtægt 260 525 kr.

Dyrø (Dyrøy), ø i Tromsø amt ved dampskibsleden mellem Harstad og Tromsø. D., der udgjør en del af herredet af samme navn, har et fladeindhold paa 49.8 km.² med 744 indb. i 118 huse. Øen, der har en udstrækning af ca. 14 km. fra sydvest til nordøst og er skilt fra fastlandet ved det 1—3 km. brede Dyrøsund, har et frugtbart jordsmon og en yppig vegetation, især er øens østskraaninger smilende og frodige med grønne lier og rankstammet birkeskog. Fjeldene, der i Bergsheia naar op i 564 m., falder noget steilere mod kysten i v. og s. end i ø. Bebyggelsen grupperer sig særlig langs nord- og østbredden.

Dys . . . (i nyere sprog dis . . .), græsk forstavelse (modsat eu . . .), svarer til forstavelserne u . . ., mis . . . og van . . . og giver det ord, det sættes foran, en modsat betydning i daarlig retning.

Dysart *[dai'zət]*, havneby i Mellemskotland, grevskabet Fife, ved Firth og Forth; 3562 indb. (1901). Skibsbyggeri og linvæveri.

Dysenteri, se Blodgang.

---

gefährden ⓣ bringe i (udsætte for) fare, sætte paa spil, true.
Gefahre ⓣ n, kjørsel, trafik.
gefährlich ⓣ farlig.
Gefährt ⓣ n, kjøretøi.
Gefährte ⓣ m, reisefælle, kamerat. **Gefährtin** f, kamerat, veninde.
Gefäll(e) ⓣ n, fald; (pl) indtægter, sportler, afgifter.
gefallen ⓣ behage, hue, tækkes. **sich etw. g. lassen** finde sig i noget.
Gefallen ⓣ m, tjeneste, villighed; n, behag.
gefällig ⓣ behagelig, tilpas, efter ønske; tiltalende, tækkelig; venlig, tjenstvillig.
Gefälligkeit ⓣ f, behagelighed, tækkelighed; venlighed, tjenstvillighed.
Gefallsucht ⓣ f, behagesyge, koketteri.
gefallsüchtig ⓣ behagesyg, koket.
Gefangener ⓣ m, fange.
Gefangennahme, -nehmung ⓣ f, tilfangetagelse, paagribelse, arrestation.
Gefangenschaft ⓣ f, fangenskab.
gefänglich ⓣ: **g. einziehen** arrestere.
Gefängnis ⓣ n, fængsel.
Gefasel ⓣ n, vaas, vrøvl.
Gefäss ⓣ n, kar; fæste, hefte, greb.
Gefasstheit ⓣ f, fatning.
Gefecht ⓣ n, fegtning.

Dysfagī, vanskelighed ved synkning ved lidelser i svelget og spiserøret eller i nærheden af disse.

Dysjebro, bro over Dysjeå, nu Saxå, i Skåne, s.ø. for Landskrona. Her endte Valdemar I og Absalon febr. 1181 ved et blodigt nederlag, siden kaldt «Dysjefald», de skaanske og hallandske bønders oprør mod kirkelev og bispetiende.

Dyskrasī, mangelfuld blodblanding, grundlaget for den humoralpatologiske anskuelse, som beherskede lægevidenskaben lige fra oldtiden til midten af forrige aarh. Man ansaa blodet som den opr. bærer af sygdomsstoffene; kræftpatienten havde kræftgiften i blodet, og det samme var tilfældet med de andre sygdomme: syfilis-d., gigt-d. o. s. v. Derfor var aareladning en saa alm. anvendt behandling. Nu anser man blodforandringen for at være det sekundære ved de patologiske processer, idet bl. a. bakteriologien har forandret anskuelserne om disse.

Dysmenorrhoe, smertefuld menstruation (s. d.).

Dysosmī, sygelige forandringer i lugteevnen ved sygdomme i næsen eller visse hjernelidelser.

Dyspepsī, fordøielsesbesværligheder, hyppigst ved lidelser i mave-tarmkanalen, men ogsaa symptom ved forskjellige kroniske lidelser som tuberkulose, kræft, nyrebetændelse og nervøse sygdomme. Der er appetitløshed, opstød og tildels kvalme; den syge føler sig besværet efter maaltiderne; der er oftest forstoppelse, sjeldnere diarrhoe.

Dyspnoe, se Aandedræt.

Dysse kaldes den ældste af stenalderens monumentale gravformer; yngre former er jettestuer og hellekister (s. d.). D. er bygget af fire, fem opretstaaende svære stene, som danner et kammer, dækket af en større helle som tag; omkring gravkamret er gjerne opdynget sten og jord til en rund eller aflang haug omgivet af en stensætning. D. er hidtil ikke paavist i det nuværende Norge, men forekommer i Bohuslän og det sydlige Sverige, er meget alm. i Danmark, hvor de maa henføres til beg. af den yngre stenalder (s. d.), den første, akerbrugende, faste bosættelses tid. Lignende gravformer kjendes ogsaa fra mange andre lande (se Dolmen).

Düssel, liden bielv til Rhinen, udspringer v. f. Elberfeld og falder ud i Rhinen ved Düsseldorf, 45 km. lang.

Düsseldorf. 1. Regjeringsdistrikt i den nordlige del af Rhinprovinsen, Preussen; 5473 km.^{2} med 2 989 243 indb. (1905). D. deles i 26 kredse. — 2. Hovedstad i distriktet, ligger paa en frugtbar slette ved Düssels udløb i Rhinen; 253 274 indb. (1905). D. bestaar af Altstadt, den oprindelige by, med trange, uregelmæssige gader, Karlsstadt, Neustadt, Friedrichsstadt, Königstadt, Pempelfort, Unterbilk, Oberbilk, Flingern og Derendorf samt 8 forstæder. Af dens 36 kirker merkes St. Lambertskirken, Andreaskirken med fyrstegravene, Maximilianskirken og den nye gotiske Mariekirke. Af de mange pragtbygninger kan nævnes slottet, regjeringsbygningerne, tidligere jesuiterkollegium, posthuset, raadhuset, den pragtfulde banegaard, kunstnerhjemmet Malkasten og kunstakademiets hus. Blandt undervisningsanstalter maa nævnes det af kurfyrst Karl Theodor i 1767 oprettede kunstakademi, som har gjort D. til hovedsædet for en egen malerskole, der har havt stor indflydelse ogsaa paa norsk malerkunst (jfr. Norge, kunst); endvidere et observatorium, en botanisk og en zoologisk have, et bibliotek paa 50 000 bd. og mange høiere skoler. Stor jernindustri, bomuldsspinderier og mange fabriker; livlig skibsfart paa Rhinen. — D. omtales først 1159, fik byrettigheder 1288 og blev i 1348 residens for hertugerne af Berg. 1815 kom D. til Preussen.

Dystløb, se Turnering.

Dystokī, vanskelig fødsel.

Dystrofī, mangelfuld ernæring, se Atrofi.

Dysurī, vanskelig vandladning ved sygdom i urinveiene eller i centralnervesystemet.

Dysæstesī, pinlig følelse af ethvert indtryk, symptom ved melankoli.

Dyveke, d. e. liden due (d. 1517), Kristian II's frille, datter af Sigbrit Villumsdatter. Traf som ganske ung kongen i Bergen omkr. 1507 og fulgte ham til Oslo og senere til Danmark, hvor hun fik bolig paa Hvidøre og siden i en gaard paa Amagertorv. Ogsaa efter sit egteskab (1515) negtede kongen at skille sig ved hende. Hun døde pludselig, efter sigende forgivet af kirsebær, som Torben Okse havde sendt hende; da Torben straks efter tilstod at have efterstræbt D.s gunst, lod kongen ham dømme og henrette. — D. skal være begravet i Helsingør. Om hendes karakter vides intet; talrige digteriske behandlinger (Jacob B. Bull, Sannøe, Hauch, C. Ewald o. s. v.).

Dzialy'nski, Titus (1795—1861), polsk greve, deltog i frihedskrigen 1830—31, var 1850 eneste polsk repræsentant i unionsparlamentet i Erfurt, 1859 medlem af det preussiske deputeretkammer. Udgav flere historiske verker, hvortil han samlede stof paa lange reiser.

Dyti'scus, se Vandkalve.

Dyvelsdræk (d. e. djævelens ekskrementer; navnet skyldes den modbydelige lugt) er den indtørrede melkesaft af *ferula asa foetidá (scerula)*. D., som forekommer i uregelmæssige klumper af sterk løgagtig lugt og med bitter og skarp smag, indeholder harpiks, svovlholdig æterisk olje og gummi. Er officinel i den nugjældende norske farmakopø; anvendes som nervemiddel og virker tillige svagt afførende. D. er i Orienten et yndet krydderi.

Dziatzko *[dza'tĭkå]*, Karl (1842—1903), t. biblioteksmand og klassisk filolog, professor i biblioteksvidenskab i Göttingen og direktør for universitetsbiblioteket sammesteds. Blandt hans talrige skrifter merkes anseede udgaver af Terents, serien «Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten» (1887—1902), hvoriblandt flere skrifter af ham selv, «Untersuchungen über ausgewählte Kapitel des antiken Buchwesens» (1900) o. fl.

Dzierzon *[dżœ'rĭån]*, Johann (1811—1906), t. biavler, opr. katolsk prest, opdagede partenogenesen hos bierne, opfandt bihuse med bevægelige tavler og var ivrig for at udbrede den italienske birace. Hans videnskabelige forskning vakte anstød, og han fik sin afsked som prest 1869. Skrev bl. a. «Rationelle Bienenzucht» (Brieg 1861, 2 opl. 1878), «Der Zwillingstock, die zweckmäszigste Bienenwohnung» (Kreuzburg 1890) og udgav 1854—56 tidsskriftet «Der Bienenfreund aus Schlesien».

Dzumaleu (Giumaleu), fjeldtop i Østerrige, hertugdømmet Bukovina, 1859 m. høit.

Dædalos, se Daidalos.

Dæk, gulv af planker (af ek, furu) eller plader (af jern, staal) tvers over et skib. Orlogsskibe har flere d. under

---

Gefiedel ⓣ n. daarligt fiolinspil.
Gefieder ⓣ n, fjær(klædning).
gefiedert fjæret, fjærklædt.
Gefilde ⓣ n, mark(er), eng(e).
Geflacker ⓣ n, flagring, blaffing.
Geflatter ⓣ n, flagren, flaksing.
Geflecht ⓣ n, fletning, fletverk.
gefleckt ⓣ flekket.
Geflenne ⓣ n, flæben, tuden.
Geflimmer ⓣ n, flimren.
geflissentlich ⓣ med flid, med forsæt.
Geflissentlichkeit ⓣ f, forsætlighed, flid.
Gefluche ⓣ n, banden.
Geflügel ⓣ n, fjærfæ.
geflügelt ⓣ (be)vinget.
Geflunker ⓣ n, glans; pral(eri), skryd.
Geflüster ⓣ n, hvisken.
Gefolge ⓣ n, følge.
Gefolgschaft ⓣ n, følge.
Gefrage ⓣ n, spørgen, fritten.
Gefräss ⓣ n, fór, mad; flab, kjæft; fjæs.
gefrässig ⓣ graadig.
Gefreiter ⓣ m, gefreider, underkorporal.
gefrieren ⓣ fryse. **Gefrierpunkt** m, frysepunkt.
Gefrorenes ⓣ n, is.
Gefüge ⓣ n, sammenføining, struktur.
gefügig ⓣ følelig, smidig.
Gefühl ⓣ n, følelse. **G.sduselei, -seligkeit** f, sentimentalitet. **g.sduselig, -selig** sentimental.
Gefüllsel ⓣ n, indmad; fars; fyldekalk.

hinanden, til kanoner, rum til folkene m. m. De gamle «tredækkere» havde op til 5 d. Større koffardiskibe har gjerne et d. under det øverste; ofte er dette undre d. (det saak. tysken-d., mellem-d.) dog indskrænket til en række bjelker tvers over skibet, uden noget plankegulv. Store passagerdampskibe har op til 7—8 d. under hinanden. D. hviler paa tverskibs d.s-bjelker og understøttes ogsaa af lodrette d.s-støtter. I d. er der luger til lasten m. m. og lysaabninger, dækket af skylighter; ganske smaa lysaabninger er dækket af tykt, prismeformet glas, de saak. patentglas. Midtskibs, om mastene, er d.s-plankerne tykkere; denne del af d. kaldes fisk, mastefisk (s. d.).

Dækblad (bot.), høiblad (s. d.).

Dækfarver er vandfarver, tilberedt med gummi og honning, der dækker, saaledes at papir og andet underlag ikke skinner igjennem som ved akvarel- og lasurfarver. Maling med d. kaldes gouachemaleri (af ital. *guazzo*, vandfarve).

Dækgrund, se Radering.

Dækhaar, se Haar.

Dækken. Stald-d. er et teppe af uld, filt, lærred el. l., hvis hensigt er at beskytte hesten mod kulde, regn, insekter. Ethvert stald-d. maa beskytte den bagre del af hestens ryg, nyretrakten. Til luksus bruges brystdækkener, ofte forsynet med hætte. Sadel-d. er et lidet d., hvis hensigt er at beskytte sadelens stopning mod hestesved. Trænings-d. ser ud som et lidet stald-d. og har til hensigt at beskytte nyretrakten under træningsarbeidet, som ofte foregaar i skarp morgenluft. Vegt-d. er et under kapridt brugt sadel-d., hvori findes anbragt blyplader, hvis hensigt er at bringe den af vedkommende hest baarne vegt op til, hvad den ifølge løbets forudsætninger skal bære. Til militært brug anvendes ofte som sadel-d. et flerdobbelt sammenlagt stald-d. Det saaledes sammenlagte d. beskyttedes ofte, særlig i tidligere dage, ved skaberak omtrent af sadel-d.s form, som anbringes umiddelbart under sadelen. Valrap anbragtes istedetfor skaberak over sadelen, samtidig beskyttende dennes pakning.

Dækket vei kaldes ved permanente befæstninger en udenom graven løbende vei med udvidelser («vaabenpladse»). Den er dækket mod ild fra den fiendtlige side, men behersket fra bagenfor liggende egne ildlinjer. Den tjener som beskyttet forbindelseslinje med samlingspladse for bevogtningstropper og ved udfald samt er, ihvertfald delvis, indrettet med infanteri-ildlinjer og for anbringelse af mitraljøser og smaaskyts til betrygning af det nærmere fortterræn.

Dækning, det, hvormed en gjæld bliver afgjort eller hvorved afgjørelsen bliver sikret; betaling af en gjældspost ved remisse, kontanter veksler, anvisninger, varesendelser, eller ved at lade kreditor trassere paa en anden. Dække, give, indsende eller anvise d.

Dækning (mil.), naturlig eller kunstig anlagt, ydre beskyttelse mod beskydning. Af kunstige d. kan nævnes: brystvern (mod frontalild), traverser og skuldervern (mod sideild), rygvolde (mod ild bagfra), forskjellige slags over-d. (mod kasteild). Materialet er jord, træ, murverk, jern og, naar dertil er adgang, sne.

Dækningskjøb, en børsspekulants indkjøb af en vare, som han har solgt *in blanco*, d. e. uden at han har eiet varen.

Dækningsverk, et bygningsverk, som tjener til at beskytte elve- og strandbredder mod ødelæggelse ved strøm og bølgeslag. Elvebredder dækkes gjerne ved faskinmatter eller ved en ordnet stenbeklædning, som i saa tilfælde benævnes plastring, eller ved en jeté af sten. Ved havet anvendes fornemmelig stenklædning. Under d. forstaar man ogsaa en mur eller molo opført for at beskytte et bagenfor liggende havneareal.

Dækplade. I en pladejernsbærers øvre og nedre del er d. de liggende plader, som dækker vinkeljernene og i forening med disse giver bæreren det fornødne modstandsmoment. D.s antal kan aftage mod enderne.

Dæksbaad, mindre fartøi, baad, med én mast og dæk fra for til agter; ingen bestemt type. — Halv-d. har dæk for og agter og ofte langs siderne, men et aabent rum midtskibs.

Dæksbatterī kaldes den del af et orlogsskibs skyts, som staar paa aabent dæk, altsaa ikke i taarne eller kasematter. Dette skyts er som regel af mindre kaliber og kun beskyttet af panserskjolde.

Dæksgut (sjøudtr.), ung gut, som netop har begyndt at fare tilsjøs; naar han har faret en reise eller to, stiger han til jungmand. Se Skibsmandskab.

Dækslast kaldes den del af et skibs ladning, som indlastes, stuves eller placeres paa det øverste dæk; den bestaar almindeligvis af trælast, forøvrigt af gods, som taaler at udsættes for veir og vind. Tomkásser og anden ledig emballage indlastes altid paa dæk. Levende kreaturer transporteres ogsaa som d., men som regel med specielt dertil indrededе skibe, de saakaldte kreaturbaade. For føring af d. gjælder specielle forskrifter med hensyn til mængde, indstuvning eller placering til betryggelse for skib og mandskab.

Dæksnāt (sjøudtr.), fuge mell. to dæksplanker (se Nat).

Dæksofficēr bruges i koffardimarinen i modsætning til maskinofficer. I fremmede orlogsmariner er d. en stilling mellem officer og underofficer.

Dækstilling (d.), se Gardstilling.

Dækvaaben, mere eller mindre fuldstændig rustning samt skjold, er mere og mere bortfaldt efter ildvaabnenes indførelse. Hjelm, kyrads og epauletter er endnu tildels bibeholdt, væsentlig af traditionelle hensyn.

Dækvekst er den grøde, som vokser op samtidig med og overskygger de smaa engplanter, hvorved aker lægges igjen til kunstig eng. Som d. bruges hos os mest rug, byg og havre, samt grønfór af havre og erter. D.s opgave er at skaffe engplanterne ly i opveksten og give avling det aar, engplanterne ikke kan naa fuld udvikling. Den maa ikke blive saa tæt og svær, at den vil kvæle de planter, den skal beskytte (se Engdyrkning).

Dækvinger (vingedækker) kaldes hos insekterne det første par vinger, naar de som hos biller, græshopper m. fl. er fortykket og af stivere konsistens, saa at de ikke tjener som flyveorganer, men til dækning og beskyttelse for bagvingerne, der under hvilen ligger sammenfoldet under dem.

Dæmmevand, et lidet vand opunder Hardangerjøkelen, paa dens vestside, Ulvik herred, Hardanger. Navnet skriver sig fra, at bræen dæmmede op for vandets afløb, hvorved

---

Gefunkel ⓣ n, funklen.
Gegacker ⓣ n, kaglen.
Gegeige ⓣ n, (slet) fiólinspil.
gegen ⓣ (i)mod; i sammenligning med; overfor; henimod; gjen-.
Gegenbild ⓣ n, modstykke, pendant.
Gegend ⓣ f, egn; omegn; kvarter, strøg; kant.
Gegenfüssler ⓣ m, antipode.
Gegenleistung ⓣ f, nedslag.
Gegenrechnung ⓣ f, kontrol; modregning.
Gegenrede ⓣ f, svartale; gjensvar, indvending.
Gegensatz ⓣ m, modsætning, kontrast.
gegensätzlich ⓣ modsat, modstridende.
Gegensätzlichkeit ⓣ f, modsætning, kontrast; antagonisme.
Gegenstand ⓣ m, gjenstand; emne.
gegenständlich ⓣ objektiv.
Gegenstoss ⓣ m, kontrastød; ripost.
Gegenteil ⓣ m, modpart; n, modsætning, det modsatte.
gegenüber ⓣ (lige)overfor; i sammenligning med. **G.** n (m), gjenbo; vis-à-vis; kontrapart, modstander. **g.stellen** konfrontere (med). **g.treten** træde op imod.
Gegenwart ⓣ f, nærvær, elr overvær; nutid.
gegenwärtig ⓣ nærværende, tilstede, levende, klar; nuværende, for tiden, for øieblikket.
Gegenwehr ⓣ f, modverge, modstand.

ofte forvoldtes betydelig skade, naar «dammen», som det tidt hændte, sprængtes. For at forebygge saadanne oversvømmelser blev der i 1899 sprængt en 300 m. lang tunnel gjennem fjeldet, hvorved vandet fik afløb ned i Rembesdalsvasdraget og videre til Simaa og Eidfjorden. Ved vandet er en turisthytte, Dæmmevashytten, der nu er udbedret og udvidet. Forbi denne turisthytte gaar en af landets mest storslagne fjeldruter, mellem Finse ved Bergensbanen og Eidfjord i Hardanger.

Dæmning, se Dam.

Dæmon er nu nærmest betegnelse for en ond aand eller en djævel. Opr. betegnedes paa græsk alle guder som d., dernæst særlig halvguder og underordnede aander, baade gode (skytsaander) og onde. Man antog, at hvert menneske fulgtes gjennem livet baade af en god og af en ond d. Hos jøderne optoges d.-læren fra de andre asiatiske religioner, og kristendommen bryder ikke med denne tro, men fordømmer det som trolddom at befatte sig med d. og ved deres hjælp øve magiske kunster. Kristne missionærer benegtede ikke altid tilværelsen af de hedenske guder, som de vilde omvende folk fra at dyrke, men stemplede dem som d., der var fiendtlige mod den sande Gud. I middelalderen spillede dæmonologien en stor rolle; man søgte aarsagen til landeplager, sygdom og ulykker i d.s lyst til at forfølge og pine menneskene. Heksenes magt til at øve ulykker og «forgjøre» folk og fæ beroede paa, at de havde givet sig i pagt med d. Naar d. ligefrem havde taget bolig i dem, kaldtes de besatte, og kirken maatte ved en religiøs ritus, eksorcisme, uddrive djævelen af den besatte.

Dæmōnisk (græ., «djævelsk»), betyder dels dæmonbesat dels i alm. det, som har en trolddomsagtig magt over menneskene (se foreg. art.).

Dæmonologī, læren om dæmoner (s. d.).

Dæmonopatī er en sygdomsform (af hysteroepilepsi), som har sit navn af, at patienten efter sin egen, og forhen ogsaa efter andres mening, var besat af en dæmon (aand). I det nye testamente omtales saadanne besatte, som helbredes ved djævleuddrivelse. I middelalderen blev saadanne syge brændt som hekse. I vor tid benyttes de som spiritistiske medier.

Dæmpere paa instrumenterne tjener dels til at svække styrken, dels til at ændre klangen. Paa pianoer bruges pedaler, af hvilke den høire i ro virker som d., men naar den trykkes ned, lader strengene klinge frit. Naar den venstre trykkes ned, dæmper den tonen. En undertiden forekommende midtpedal er bestemt til at gjøre tonen blødere eller forlænge den. D. (sordin) paa fiolinen bestaar af en slags kam til at sætte over stolen. Pauker og trommer har særskilte d., og blæseinstrumenter dæmpes paa forskjellig maade.

Dæmpe seil. Naar paa større skibe seil gjøres fast i haard vind, tager man om det et taug («dæmp-gording», se Gording), som hales stramt, eftersom seilet fires, og som snurper det sammen og hindrer det i at slaa sig istykker. Paa enkelte større seil haves faste dæmpgordinger.

Dæmring. Mellem det øieblik, da solen gaar ned, og det øieblik, da den fulde nat begynder, forandrer lyset fra det klare himmelhvælv sig saavel i fordeling som i styrke. Den lyseste del ligger over solen, den mørkeste over modsolspunktet, og lysstyrken er stadig aftagende, det bliver mørkere og mørkere. Mellem nattens ende og solens opgang gaar det i modsat orden. Disse mellemtilstande mellem fuld dag med sol og fuld nat kaldes d. Himmelhvælvets lys er sollys, som er reflekteret af støv i luften eller af luftens egne bestanddele. Naar solen er under horisonten, ligger en del af den synlige atmosfære i jordskyggen og viser sig mørk. Om aftenen stiger den mørke del fra modsolspunktet over himmelen, indtil hele den synlige atmosfære kommer i jordskyggen. Da ender d., og natten begynder. Solen er da omtrent 16° under horisonten. Om morgenen kommer atmosfæren i omvendt orden ud af jordskyggen. D. kan da deles i tre trin, der efter solnedgang kommer i følgende orden: 1. Lys eller borgerlig d., der ender, naar solen er 4—6° under horisonten. Man kan læse ved klarveir inde i et lyst værelse, tilsidst ved vinduet. Stjerner af 1ste størrelse kommer frem. 2. Skumring. Udearbeide kan gjøres. Solen synker til 9° under horisonten. 3. Tusmørke. Solen synker til 17° under horisonten. Den atmosfæriske d. ender, og nat begynder. Om morgenen i omvendt orden. Under tusmørket sees d. over solen som et lyst segment, begrænset oventil af en flad bue (daggry om morgenen). D.s begyndelse, ende og varighed er forskjellig under forskjellige bredder og aarstider. Ved ækvator, hvor solen gaar brat op eller ned, lidt over kl. 6, varer den borgerlige d. kun 16 minutter og den atmosfæriske ved jevndøgn 1 time 2 min., ved solhverv 1 time 8 min. Ved Nordpolen er der fuld nat i 83 dage, fra 9 nov. til 31 jan., og fuld soldag i 192 dage, fra 17 mars til 25 sept. Paa grund af d. og lysbrydningen i atmosfæren varer i Norge soldagen ved vintersolhverv under 58° n. br. 6 timer 35 min., medens solen ikke kommer over horisonten (mørketid) nordenfor 67° 28′. Nordkap har mørketid i 61 dage, fra 22 nov. til 21 jan. Soldagen varer under 58° n. br. 18 timer 11 min., og ved sommersolhverv er solen over horisonten i 24 timer (natsoltid, midnatsol) nordenfor 65° 42′. Den 58de breddegrad har lys nat (tusmørke) i 101 dage, fra 3 mai til 11 aug., Nordkap i 175 dage, fra 28 mars til 17 sept. Fuld nat er der her kun i 190 dage. — Ogsaa maanen giver d., selvfølgelig meget svagere end solen. [Litt.: H. Mohn, «Dæmringen i Norge» i «Videnskabsselskabets skrifter» 1908, med fuldstændige tabeller.]

Dänischwohld (Danskeskog), gammelt navn for Slesvigs s.ø. hjørne, halvøen mellem Eckernfördebugt, Kielerbugt og nuværende Kaiser Wilhelm-kanal. Opr. en del af det udyrkede grænseland og opfyldt af skogen Jarnwith (t. Isārnho). Bebyggelsen synes begyndt af danske, men fuldendtes i 12—13 aarh. af sachsiske bønder.

Dættefoss, vakker fos, der «dætter» ud over den bratte fjeldside paa vestsiden af Sørfjorden, Ullensvang herred, Hardanger. Den fjeldbæk, der danner D., kommer fra det lille Raunsdalsvand, som ligger opunder Dættebræen (Folgefonnen).

Døbefunt. Som daabsritus nævnes tidlig baade at dukkes (tre gange) under vandet og at overheldes. Man døbte ofte i elve. I de ældste biskoplige daabskirker findes indbyggede basiner for døbning. Efterhvert bliver blot overheldning af vand almindelig, og udvik-

---

gegenzeichnen Ⓣ kontrasignere.
Gegirre Ⓣ n, (duens) kurren.
Gegner Ⓣ m, modstander.
gegnerisch modstanderens, modpartiets.
Gegnerschaft Ⓣ f, modstand(ere).
Gegrunze Ⓣ n, grynten.
Gehaben Ⓣ: **sich g.** opføre (te, gerere) sig; n, adfærd, opførsel.
Gehader Ⓣ n, kiv, kjevl(eri).
gehalt — Ⓣ Gehalt m — Ⓔ alloy; worth, value — Ⓕ aloi, titre m; valeur (f) réelle, mérite m; solidité f.
Gehalt Ⓣ m, gehalt, lødighed, indhold; rumfang; (ogs. n) lønning, gage.
gehalten Ⓣ forpligtet; reserveret.
Gehämmer Ⓣ n, hamren.
Gehänge Ⓣ n, gehæng, hængeprydelse; skrent, skraaning.
geharnischt Ⓣ harniskklædt; hvas, skarp.
gehässig Ⓣ hadsk, hadefuld; forhadt, odiøs; afskylig.
gehaubt Ⓣ toppet (om fugle).
Gehäuse Ⓣ n, hus; kapsel, kasse; futteral; kjernehus.
Geheck Ⓣ n, yngel, kuld.
Gehege Ⓣ n, (ind)hegn(ing), indelukke; enemerker.
geheim Ⓣ hemmelig. **G.mittel** n, arkanum.
Geheimnis Ⓣ n, hemmelighed.
Geheimpolizei Ⓣ f, opdagelsespoliti.

lingen af d. begynder. Formen varierer meget, og der danner sig en række lokale formationer. Paa enkelte steder, som paa Gotland og i det nuværende Belgien, blev der i den tidlige middelalder forarbeidet store masser, som eksporteredes. — De ældste norske d. former sig naturlig i grupper; særlig interessant er de gudbrandsdalske, dekoreret med det gamle fletmotiv og de forsænkede stjerner. Af de firkantede former maa særlig nævnes den bohuslenske gruppe med figuroptrin fra den hedenske Sigurds-myte. Med rige figuroptrin er funterne fra Nøtterø og Os paa Vestlandet forsiret. Gotikens rigere vekstmotiver gaar igjen paa Fjære og Stavanger d., samt den i Trondhjems domkirke, hvoraf betydelige rester er bevaret. En gruppe træ-d. fra Telemarken har middelaldersk karakter. Fra yngre tid følger funterne stilens historie. Renaissancens konstruktive og feltinddelte snedkerarbeide har man i d. fra Onsø kirke (Norsk folkemuseum), og den brogede baroks forskjellige dekorative motiver overføres ogsaa. I det 18 aarh. brugtes engle, der bærer daabsfade, som d., enten staaende paa gulvet, eller ogsaa heises de ned fra taget. Eiendommelig er daabshuset omkring d., som i det 18 aarh. blev alm. ved vore kirker. Byens billedhuggere og malere udstyrede disse i flot rokoko. Kristianiabilledhuggeren Christian Suckan har saaledes skaaret for kirker paa Agdesiden, f. eks. i Holt kirke.

Døbefunt i gotisk stil.
(Fjære kirke.)

Döbeln, Georg Karl von, friherre (1758—1820), sv. officer; fik 1780 ansættelse i den fr. hær og deltog i den amer. frihedskrig mod englænderne. Udnævntes 1783 til kaptein i fr. tjeneste. 1788 reiste D. tilbage til Sverige, hvor han udnævntes til kaptein ved Savolax infanteriregiment og deltog i den finske krig ved Suomeniemi og Porosalmi 1789, hvor han blev saa haardt saaret, at han resten af sit liv maatte bære bind om panden. Da russerne 1808 brød ind i Finland, fik D., som tidligere var udnævnt til oberst, kommandoen over tredje brigades arrièrgarde under tilbagemarschen gjennem Tavastland og Österbottn og derefter kommandoen over Björneborgs brigade, i spidsen for hvilken han bidrog til seieren ved Lappo 14 juli. Som øverste befalingsmand vandt han seieren ved Kauhajoki 10 aug., en af de bedst forberedte og udførte kampe under hele krigen, og sikrede endelig ved Jutas 13 sept. den svenske hærs tilbagetog, idet han, skjønt syg, tog kommandoen og afslog russernes angreb. Udnævntes til generalmajor og kommandant paa Åland, som han dog ikke kunde forsvare mod den overmægtige rus. hær, hvorfor han over isen førte sine tropper tilbage til fastlandet. Blev 1809 friherre og 1813 generalløitnant og chef for de svenske tropper i Mecklenburg, men paa grund af udvist ulydighed blev han af en krigsret dømt til døden; benaadedes dog og beholdt sin rang i hæren og øvrige værdigheder. D. var en af de dygtigste førere i krigen 1808—09, og soldaternes tillid til ham var ubegrænset.

Döbeln, by i kongeriget Sachsen, regjeringsdistriktet Leipzig; 17 749 indb. (1900). Landbrugsmaskiner, cigarer, sølv- og metalvarer. Ved D. ligger badestedet Staupitzbad.

Døbenavn, se Navn.

Döbereiner, Johann Wolfgang (1780—1849), t. kemiker; 1810 professor i kemi, farmaci og teknologi i Jena. Var den første, som fremstillede myresyre kunstig (1822). Hans spekulationer over sammenhæng mellem atomvegt og egenskaber, der fandt udtryk i ordning af visse grundstoffe i grupper paa tre, de saak. «triader», har betydning som forløber for opstillelsen af det «periodiske system» (s. d.). D.s kjendte «fyrtøi» beror paa antændelse af en kvælstofstrøm ved at denne rettes mod et i luften anbragt stykke platinasvamp.

Döberitz hærvei el. Keiserveien er et, nærmest ved Wilhelm II's initiativ fremkommet gadeanlæg, bestemt til at forbinde Berlins centrum med den store eksercerplads D., n. for Potsdam. Veien danner en forlængelse af pragtgaden Unter den Linden og den Tiergarten krydsende Charlottenburger chaussée og strækker sig i en længde af over 20 km. og en bredde af 30 m. i næsten lige linje og slet som et gulv mod v. gjennem den hidtil omhyggelig vernede skog Grunewald, for over landsbyen Havel, ca. 6 km. fra Berlins ydergrænse, at ende i D. Anlægget er beregnet at skulle koste ca. 60 mill. mark, hvori grundafstaaelser indgaar for kun en ringe del. Veien bestaar af en boulevard med brede fortaug, to asfalterede kjørebaner for hurtigfærdsel (kraftvogne), indenfor disse græsstrimler med træplantninger samt en ridebane og i midten en bredere kjørebane for (langsom) tung trafik. Anlægget er for nærværende (mai 1908) omtrent færdigt indtil Havel. Faa veianlæg i verden kommer i hensynsløst dristig planlæggelse og storstilet udførelse op mod D.; det vil forandre Berlins fysiognomi ved sine konsekvenser for den videre bebyggelse. Dets betimelighed og økonomiske forsvarlighed har været sterkt omtvistet.

Döbling, forstad til Wien (s. d.).

Dö'brentey, Gábor (1786—1851), ung. forfatter; 1834 rigskommissær for distriktet Ofen og 1843 kongelig raad. Var en af det ungarske akademis stiftere og 1831—34 dets sekretær. Udgav ifølge opdrag fra dette en samling gammel-magyariske skrifter. Skrev flere digte og en mængde historiske og filologiske afhandlinger. Har øvet stor indflydelse paa magyarisk sprog og litteratur.

Død. 1. (Fysiol.). Livets afslutning; nogen anden definition findes ikke; ingen kan beskrive, hvori d.s væsen bestaar. Det er umuligt at sige, paa hvilket tidspunkt d. indtræder. Efterat de vigtigste livsfunktioner er stanset, fungerer der endnu processer, som tyder paa liv. Den halshuggedes hjerte viser muskeltrækninger endnu nogen tid, den hovedløse hane kan løbe omkring. D. indtræder hyppigst som afslutning paa en sygdom eller ved voldsom d. Ogsaa den saakaldte alderdoms-d. har ofte sin endelige afslutning ved sygdom, eller den er foraarsaget ved, at legemets celler er «opslidt». Overgangen fra liv til d. sker enten tilsyneladende pludselig eller lidt efter lidt. Aande-

---

Geheimpolizist (t) m. opdagelsesbetjent.
Geheimschreiber (t) m. privatsekretær.
Geheimthuerei (t) f. hemmelighedskræmmeri. **geheimthuerisch** hemmelighedsfuld.
Geheiss (t) n. befaling.
gehen (t) gaa; reise; lnkke (mod); vende (ud mod, til). **um etw. g.** gjælde, dreie sig om.
Gehenk (t) n. gehæng.
geheuer (t) sikker, uden fare.
Geheul (t) n. hyl(en), skraal.
Gehilfe (t) m. medhjælper.
Gehirn (t) n. hjerne. **G.schale** f. hjerneskal.
Gehöf(d)e, Gehöft (t) n. bondegaard.
Gehölz (t) n. skog, lund, park.
Gehör (t) n. bønhørelse; gehør; hørsel; ørenslyd.
gehorchen (t) adlyde.
gehören (t) tilhøre; høre til, henhøre; sømme sig, passe sig.
gehörig (t) tilhørende, behørig, tilbørlig; dygtig, ordentlig.
Gehörigkeit (t) f. behørighed, tilbørlighed.
gehörnt (t) hornet.
gehorsam (t) lydig.
Gehorsam (t) m. lydighed.
Gehörsinn (t) m. høresans.
Gehörtrichter (t) m. hørerør.
Gehörtrommel (t) f. trommehinde.
Gehre (t) f. kile.
Gehudel (t) n. fuskeri, plageri; pak.

drættet bliver langsommere og langsommere, pulsen mindre og mindre. Huden bliver bleg og kold, øinene indfaldne. Der kommer d.s-rallen paa grund af slimophobning i svelget, og i regelen med et dybt suk holder respirationen op, og legemet falder sammen. Undertiden er de sidste øieblikke præget af en kamp for at holde livet oppe, d.s-kampen, der dog neppe er noget tegn paa lidelse, idet i regelen bevidstheden er saa udslukket, at ingen opfattelse finder sted. De først optrædende d.s-tegn er ophør af aandedræt og hjerteslag, noget senere viser ligpletterne sig, navnlig paa de dybere liggende partier af legemet, som en pletvis blaalig farvning af huden. Liget bliver koldt, og der kommer d.s-stivhed, idet musklerne bliver stive, saa at leddene ikke kan bøies. Endelig kommer forraadnelsen. Ligpletterne bliver større og rødlige eller grønlige. Blodaarene i huden viser sig som rødlige striber. Underlivet udspiles. Der kommer liglugt. [Litt.: O. Bloch, «Om døden», Kbh. 1903, 2 bd.] — 2. (Teol.). Alle religioner har beskjæftiget sig med tanker om d.s væsen og forhold til det personlige liv. Det nye testamente taler om d. i forskjellig betydning, navnlig som sjælens og legemets adskillelse fra Gud, fortabelsen. Med hensyn til stederne, se en konkordans. Den evangeliske kirke afviste den romerske kirkes detaljerede lære om d. og tilstanden efter d. Den protestantiske ortodoksi skjelnede mellem aandelig d., d. e. syndens fordærvelse af personligheden, den legemlige d., hvori indbefattes al sygdom og lidelse, og den evige d., d. e. menneskets evige udelukkelse fra samfundet med Gud, fortabelsen.

Død, Sorte, se Sorte død.

Dødbider (sjøudtr.), daarlig seiler, særlig om en daarlig bidevinds-seiler.

Døde haand (lat. *manus mortua*) bruges for at betegne gods, som tilfalder kirken, stiftelser o. l. upersonlige retssubjekter og derved unddrages den frie omsætning. Lovgivningen, især i ældre tider, stiller sig ofte uvillig overfor saadanne dispositioner.

Døde hav (arab. Bahr Lut), indsjø i Syrien, i den østlige del af det gamle Palæstina, ligger i en dyb dal,

Døde hav.

394 m. under havets overflade, hvilket er den dybeste depression paa jorden. Størrelsen er omtr. 1100 km.² (d. e. tre gange Mjøsen), længden 76 km., bredden 4—16 km. Ved halvøen el-Lisan deles det i en større nordlig del med største dybde 399 m. og en sydlig mindre del, som bare er høist 4 m. dyb. Sjøen er næsten overalt omgivet af høie fjelde, som hæver sig indtil 800 m. over dens speil. Disse fjelde er gjennemfuret af talrige dalfører, hvor der findes lidt plantevekst, men ellers er bredderne fuldstændig øde. Vandet har en klar blaa farve, men det er aldeles mættet med opløst salt, saa at ingen dyr kan leve deri. De opløste salte dannes af klormagnesium, klorkalcium og klornatrium i en gjennemsnitlig mængde af omtr. 25 pct. (saltholdighed i alm. havvand er omtr. 3½ pct.). Den store saltholdighed skyldes rimeligvis de omliggende fjelde, som alle indeholder salt. I n. falder Jordan ud i sjøen, den eneste elv, som rinder hele aaret. Der er intet synligt afløb, og dette i forbindelse med den store fordunstning paa grund af varmen bidrager til at vedligeholde eller forøge saltmængden. Den depression, som det D. h. ligger i, fortsætter sydover mod det Røde hav.

Dødelighed. Det er i mange henseender af stor interesse at kjende d. (mortaliteten). Paalidelige oplysninger tiltrænges for forskjellige praktiske behov, f. eks. forsikring, men desuden besidder denne statistik fremtrædende social interesse. I dødssifrene vil man finde et udtryk for de økonomiske og sociale kaar, hvorunder befolkningen lever, og man har derfor ogsaa betegnet disse sifre som en maalestok for folkets kultur. — For sammenligning mellem forskjellige tidsrum eller mellem flere lande betjener man sig af d.s-procenten (antal døde om aaret pr. 100 levende). Den springer ganske betydelig. I Rusland udgjør den 2.99; til den anden side har man de skandinaviske riger med liden d. (1.4 à 1.5 pct.). — I det 19 aarh. er der saagodtsom i alle lande indtraadt en nedgang i d., om end i forskjellig grad, og i første linje er denne bedring kommet barnealderen tilgode. Som hovedaarsager maa nævnes lægevidenskabens fremskridt og den moderne hygiene i det hele (vakcinationen, foranstaltninger for at skaffe godt drikkevand m. m.) samt forbedring af befolkningens økonomiske kaar (ernæring, boligforhold o. s. v.). Men d. var tidligere ikke alene større end nu, den var tillige mere uregelmæssig. I Norge døde 1736—75 2.5 à 2.6 pr. 100, men procenten var i enkelte aar over 3, ja i 1773 oppe i 4.5 à 5, i 1742 endog i 6.5 à 7. Slige sprang fremviser nutiden ikke, om der end er svingninger. I de sidste 30 aar har ydergrænserne i Norge været 1.4 og 1.9 pct. — Af særlig vigtighed for d. er alderen. D.-intensiteten er nemlig i aller første række afhængig af alderen, og forskjellen mellem de enkelte alderstrin er overordentlig stor. I spædbarnsalderen er livet mest truet (i første leveaar dør i Norge 10.5 gutter af 100 fødte), saa aftager d. til 10—15-aarsalderen, da den naar sit minimum (0.34 à 0.39), men begynder saa at stige, først langsommere og med bølgebevægelse, senere raskere og raskere (ved 40-aarsalderen 0.88, 60-aarsalderen 2.09), indtil den i oldingealderen naar op til samme høide som i den tidligste barnealder. — En sammenligning med andre lande viser, at d.s-forholdene stiller sig særdeles gunstige i Norge.

---

gehæng — Ⓣ Gehenk n, Kuppel f — Ⓔ sword-belt — Ⓕ ceinturon, baudrier; (kaarde-) porte-épée m.

gehør — Ⓣ Gehör n — Ⓔ ear — Ⓕ oreille f; (finde, skaffe sig g.) être écouté, se faire écouter.

Geier Ⓣ m, grib; fanden. **G.adler** m, lammegrib.

Geifer Ⓣ m, sikl, skum. **G.läppchen, -tuch** n, **-latz** m, hagesmek.

geifern Ⓣ sikle, fraade, skumme; rase, skjelde og smelde.

Geige Ⓣ f, fele, fiolin.

geigen Ⓣ spille fiolin. **eim. etw. g.** blæse en et stykke.

Geiger Ⓣ m, fiolinspiller, spillemand.

geignant Ⓕ sutrende, klynkende.

geignard, geigneur Ⓕ sutrevorn: m, sutrebøtte.

geil — Ⓣ geil — Ⓔ salacious, lascivious, (om dyr) ruttish — Ⓕ lascif, voluptueux.

geil Ⓣ yppig; altfor fed; brunstig, geil.

Geile Ⓣ f, gjødsel; pl, testikler. **geilen** gjødsle; kastrere.

geilhed — Ⓣ Geilheit f — Ⓔ salacity, lasciviousness — Ⓕ lascivité f.

geindre Ⓕ klynke, jamre, sutre.

Geisel Ⓣ m, gissel.

Geiss Ⓣ f, gjed.

Geissel Ⓣ f, svepe (svøbe). **G.-bruder, -mönch** m, flagellant.

geisseln Ⓣ piske, hudflette, tugte.

Herfra gjælder dog en vigtig undtagelse. For aldersklasserne mellem det 15de og 30te aar er d. for mændenes vedkommende større end i andre lande; og saalangt fra at udjevne sig er forskjellen tvertimod blevet større, idet nemlig d. for de nævnte grupper i Norge har været i stigende. Denne høist beklagelige udvikling finder antagelig sin hovedforklaring gjennem udvandringen samt udvandredes hjemkomst, efterat de er rammet af sygdom. Det er netop i denne alder, og særlig i aarene 20—30, at lungetuberkulosen herjer værst, og det er denne sygdom, som i første linje bevirker den høie dødsprocent. Følgen er, at procenten af døde blandt mænd stiger sterkt til 1.0 à 1.1 pct. ved 20—25-aarsalderen, siden aftagende til midten af 30-aarene, medens andre landes dødskurve viser et regelmæssigere forløb uden denne voldsomme stigning i 20-aarene. Kvinderne har i det hele lavere d. end mænd; den er betydelig lavere i det første leveaar, men forskjellen formindskes saa senere. Omvendt er forholdet mellem det 6te og 16de aldersaar; her er gutternes d. lavere. Siden holder kvindernes d. sig under mændenes. Ogsaa egteskabelig stilling indvirker paa mortaliteten. De gifte mænd har i alle aldersklasser en betydelig lavere d. end de ugifte. Dette forklares derved, at mange svagelige personer udelukkes fra egteskab, og de gifte danner derfor en udvalgt befolkningsmasse, ligesom levesættet vil være mere regelmæssigt. Anderledes stiller forholdet sig for kvinderne; her har de gifte noget større d. end de ugifte, bl. a. paa grund af de med barnefødsler forbundne sygdomme; fra 45-aarsalderen synker dog hustruernes d. under de ugifte kvinders. — Af andre momenter, der øver indflydelse, kan nævnes yrke (arbeide i usunde omgivelser, i livsfarlige bedrifter o. s. v.), økonomiske kaar (sammenhobning af mennesker i trange og usunde boliger) samt bosted (by eller land). Med hensyn til det sidste punkt bemerkes, at forholdene vistnok i sin almindelighed stiller sig gunstigere i bygderne end i byerne; men for enkelte aldersklasser kan der være undtagelser. Saaledes er d. mellem det 15de og 30te aar gunstigere i Kristiania end paa landet, og det beror paa tilstrømningen af unge friske arbeidskræfter til hovedstaden. — B a r n e-d. er et spørsmaal af særlig stor interesse. Her kan Norge fremvise meget gunstige tal. Af afgjørende betydning er her ernæringsmaaden, idet d. blandt børn, der faar die, er langt lavere end blandt kunstig ernærede børn. Derved forklares for en stor del den større d. blandt børn, født udenfor egteskab, og paa grund af den stigende udstrækning, i hvilken saadanne børn bortsættes, er d. blandt saadanne endog steget, medens den for børn i egteskab stadig er gaaet nedad. Der dør i første leveaar pr. 1000 levendefødte børn i egteskab 79 i bygderne, 112 i byerne og udenfor egteskabet 154 i bygderne, 272 i byerne. D. er aller størst den første dag efter fødselen og aftager fra dag til dag. — D. svinger periodisk i de enkelte dele af aaret. Maksimum naaes i vintermaanederne jan.—mars, og gunstigst stiller den sig i september og eftersommeren i det hele. — Ved en d.s-t a b e l forstaaes en statistisk fremstilling af, hvorledes en samtidig født masse efterhaanden uddør indtil sidste mand (mortalitetstabel, livs- og dødstabeller, vitalitetstabel). Fremgangsmaaden er i korthed følgende: Man beregner dødsrisikoen for hvert enkelt aldersaar og bygger saa op en tabel paa grundlag heraf, idet man gaar ud fra en grundmasse af 100 000 gutter og 100 000 piger. Af disse 100 000 gutter dør i første aar 10 525, altsaa gjenlevende ved fyldt 1 aar 89 475; i andet aar dør 2538, altsaa gjenlevende ved fyldt andet aar 86 937 o. s. v., indtil sidste mand er død. Man beregner videre summen af tilbagelagte leveaar og summen af gjenstaaende leveaar ved hvert alderstrin og kan saa finde den gjennemsnitlige tilbagestaaende levetid og den sandsynlige levetid. Saadanne livs- og dødstabeller yder det praktisk bekvemmeste middel til at maale livsvarigheden og til at finde variationerne heri. — D e n g j e n n e m s n i t l i g e l e v e t i d *(vie moyenne)* betegner summen af leveaar, som gjenstaar ved et bestemt alderstrin, divideret med antallet af personer i denne alder (for 100 000 nyfødte gutter er summen af gjenstaaende leveaar 5 041 160, altsaa gjennemsnitlig levealder 50.41 aar). Forskjellig herfra er d e t s a n d s y n l i g e a n t a l t i l b a g e s t a a e n d e l e v e a a r *(vie probable)*, hvorved forstaaes den tid, der forløber, indtil antallet af personer ved et bestemt alderstrin formindskes til det halve (for nyfødte gutter 59.85 aar, idet der efter denne tid gjenlever 50 000, medens de øvrige er døde). De sidste foreliggende tabeller for Norge er «Livs- og dødstabeller for det norske folk efter erfaringer fra tiaaret 1891 92—1900/01», udgivet af det Statistiske centralbureau. Lignende beregninger foreligger for tiaarene 1871/81 og 1881/91 samt paa grundlag af mere ufuldkomne metoder tilbage til 1821. De viser, at livsvarigheden har været i stigning, idet levetiden for alle aldre (undtagen for den mandlige ungdom) er forlænget. For nyfødte gutter var den gjennemsnitlige levetid i 1841—50 44.5 aar, men er nu forlænget med 6 aar (50.41). Den er større for det norske folk end i andre lande; alene Sverige staar her paa lige linje med os. — Nedenstaaende tabel viser gjenemsnitlig tilbagestaaende levetid over følgende aldre

Mænd.

	Ved fødselen	10 aar	20 aar	30 aar	60 aar	80 aar
Norge	50.41	51.05	43.58	37.69	16.39	5.64
Sverige	50.94	52.79	44.75	37.50	15.44	4.88
Danmark	50.20	52.80	44.50	36.80	14.70	4.90
England og Wales	44.13	49.63	41.02	33.07	12.93	4.62
Preussen	42.07	49.95	41.53	33.69	13.03	4.48
Kvinder.						
Norge	54.14	54.11	46.54	39.43	17.46	6.14
Sverige	53.63	54.61	46.76	39.31	16.56	5.40
Danmark	53.20	54.70	46.70	38.90	16.00	5.30
England og Wales	47.77	51.97	43.44	35.39	14.10	5.05
Preussen	45.84	52.64	44.27	36.42	14.01	4.71

Livs- og dødstabeller for et helt folk vil selvfølgelig ikke passe paa forholdene for de enkelte dele eller samfundslag. Ved livsforsikring finder et udvalg sted; paa grund af lægeundersøgelse og andre kontrolmidler udskilles daarligere liv. Vore livsforsikringsselskaber anvender en engelsk tabel, bygget paa 20 selskabers erfaringer. [Litt.. Eilert Sundt, «Om dødeligheden i Norge»; «Den officielle statistik».]

Geisselung ⓣ f, piskning, tugtelse.
Geissler ⓣ m, flagellant.
Geist ⓣ m, aand, sjæl; gjenfærd. **G.erbanu** m, aandemanen. **g.erbleich** ligbleg. **g.erhaft** spøgelseagtig. **G.erspuk** m, spøgeri. **g.eskrank** sindssyg.
geistig ⓣ aand(el)ig; aandrig; spirituøs, sterk. **G.keit** f, aandrighed, aandelighed.
geistlig — ⓣ geistlich — ⓔ clerical, ecclesiastical; (the Lords) Spiritual; (a) clergyman — ⓕ ecclésiastique, clérical; (ordre m) religieux; (droit m) canon(ique); (sb) homme (m) d'église.
geistlighed — ⓣ Geistlichkeit f — ⓔ clergy — ⓕ clergé; ecclésiastiques, gens (m pl) d'église.
Geiz ⓣ m, gjerrighed. **G.-drache, -hals, -hammel, -kragen** m, gjerrigknark, gnier.
geizen ⓣ være gjerrig, knibe (paa). **nach etw. g.** attraa, hige efter.
geizig ⓣ gnieragtig, gjerrig.
Gejage ⓣ n, jagen, jag.
Gejammer ⓣ n, jamren.
Gejauchze, Gejodel, Gejohle ⓣ n, jublen, jodlen.
Gekeife ⓣ n, skjenderi.
Gekicher ⓣ n, fnisen.
Gekläff ⓣ n, bjef, glam.
Geklapper ⓣ n, klapren.
Geklatsch ⓣ n, klasken, sladder.
Geklimper ⓣ n, klimpren.
Geklingel ⓣ n, ringning, bjeldeklang.

Døden. 1. (I bildende kunst.) D.s magt har fundet de forskjelligste gribende udtryk i kunsten, gjerne i tilslutning til digterne. Hebræere, persere og arabere har dog ingen billedlige fremstillinger af d. Ægypterne kjendte ingen personifikation af d., men i vignetterne i «Dødsbogen» (s. d.), i gravkamrenes malerier o. a. st. fremstilles ofte begravelsen, dommen over den døde, ankomsten til elyseum og andre scener af livet efter døden. I afbildningerne af dommen ser man, hvordan den afdøde ved sin indtræden i domshallen modtages af sandhedens gudinde, og hvordan guderne Horus og Anubis prøver hans hjerte paa vegten, medens guden Thot staar færdig til at meddele resultatet til guden Osiris, som er præsident for de 42 dommere. Oldtidens grækere fremstillede d. (Thanatos) som søn af natten, søvnens (Hypnos') broder, i den ældre tid som en gut, hvis legeme er sort (medens søvnens er hvidt; Pausanias' beskrivelse af Kypselosæsken; Paus. V, 18; 7 aarh. e. Kr.), i det 5 aarh. som en kraftig mand (vasemalerier) og i den alexandrinske kunst som Eros med sænket eller slukket fakkel (San-Ildefonsogruppen). Oftest er det sørgmodige ved tanken paa d. i græ. kunst mildnet ved indirekte fremstilling af d.: den dødes afsked fra familien eller den døde omgivet af det, som var ham kjært i livet; saaledes i malerierne paa de hvide atheniensiske gravlekyter og i de skjønne, vemodige relieffer paa steler (gravstene). Medens man i oldtiden tænkte sig d. som gudernes sendebud, der hentede menneskene fra livet, fremkom forestillingen om d. som fiendtlig magt først i middelalderen. D. fremstilledes da som indskrumpet lig (endnu paa Dürers stik «Ridderen, døden og djævelen» (se Dürer, illustr.), 1513), som vildmand (Dürer), som kvinde (furie) med ljaa (paa vægmaleriet «Il trionfo della morte» i Pisas Campo santo, ca. 1300), men oftest som skelet (f. eks. i Holbeins «Dødsdans», 1538), snart med ljaa, snart i kriger- eller jægerdragt, ridende paa en hest eller en løve. Forestillingen om d. som slaattemand findes allerede hos hebræerne (Job 5, 26; Jer. 9, 22). D. med ljaa og timeglas fastslaaes først som traditionel type i det 16 aarh. I nyere kunst er d. oftest afbildet som skelet (af Rethel, Klinger, Böcklin (s. d., illustr.), Sattler, Rops o. m. a.), men ogsaa som sorg over de døde (Bartholomés «Monument aux morts», 1895—99; paa Père Lachaise i Paris) eller paa anden indirekte maade (f. eks. Klingers raderinger «Vom Tode»). Skeletter forekommer ogsaa i antik kunst, men da ikke som personifikation af d. selv, men som repræsentanter for de afdøde, saaledes paa 4 sølvbægere fra omkr. Kristi fødsel fundet 1895 i Boscoreale ved Pompeji (nu i Louvre); skeletterne er betegnet med navne paa græske filosofer, digtere og kunstnere, og fremstillingen minder meget om middelalderens «danse macabre». I japansk kunst forekommer humoristiske, dansende skeletter. Ligesom det sørgmodige «nyd øieblikket, imorgen kan du dø» lyder i den livstrætte ægypters samtale med sin sjæl (fra «mellemriget», ca. 2000—1800 f. Kr.; samme tanke kan i ægyptiske tekster følges tilbage lige til ca. 2500 f. Kr.), i japanske mundheld, i den persiske digter Omar Chajjäms (d. 1123 e. Kr.) «rubaijät», paa sølvbægrene fra Boscoreale, i Horats' og Lorenzo de' Medicis digte, saa har d. fra oldtid til nutid fundet analoge fremstillinger i bildende kunst (jfr. Dødsbogen og Dødsdans). — 2. D. bliver i folketroen personificeret til et væsen, som kommer og henter menneskene med sig (jfr. Dødsdans). Men d.s følge eller tog knytter sig ikke gjerne til d. selv, men til andre væsener. I Norge er det Gudrun Gjukedotter, som rider i spidsen for dødstoget (oskoreien, s. d.). I Sverige, Danmark og Tyskland er det Odin, der som dødsgud jager frem gjennem luften med et følge af dødninger. Hos de gamle islændere omtales en dødsgudinde, som slæber menneskene med sig bundet til en hestehale. De gamle heleneres færgemand for de døde, Charon, er i den nygræske folketro blevet til fører for dødstoget. Til d. knytter der sig hos naturfolkene en mængde overtroiske forestillinger. Man tror, at sjælen i dødsøieblikket smutter ud af legemet i form af en liden sky, slange eller mus. Man aabner døren til dødskammeret, saa sjælen kan komme ud, og man iagttager visse forholdsregler, saa den ikke skal vende tilbage. Jfr. Dødsbogen og Vilde jæger.

Dødfødt er ethvert barn, der fødes dødt (el. skindødt uden at blive kaldt tillive igjen) efter den 28de svangerskabsuge (fødes et dødt barn før denne tid, er dets fagmæssige betegnelse en abort, s. d.). Hyppigst indtræder døden under selve fødselen, fordi denne varer for længe (f. eks. ved trangt bækken), eller fordi moderkagen løsner for tidlig o. a. Men tildels kan døden ogsaa være indtraadt kortere eller længere tid før fødselen; dette kan skyldes syfilis, men ogsaa andre sygdomme hos moderen.

Dødfødte. I den norske statistik regnes alene som d. de børn, der fødes uden liv. Fostre, født inden den 28de uge, medregnes ikke blandt d. D. udgjør 2.4 pct. af samtlige fødsler. Der er flere d. blandt gutter end blandt piger. Blandt børn, der fødes udenfor egteskab, er d. betydelig hyppigere end blandt børn i egteskab.

Dødgang, den bevægelse, en maskine paa grund af tilstedeværende spillerum kan udføre i forhold til en anden, mod hvilken den skulde slutte tæt. Benyttes ogsaa istedetfor betegnelsen tomgang, som er den del af en maskines bevægelse, hvorunder den ikke udfører nyttigt arbeide, f. eks. ved høvelmaskiner tilbageføringen af staalet for ny snitbevægelse.

Dødhoved el. stigehoved er en tilvekst til en forms hulrum, hvori metallet (støbejern, bronce) kan stige op under støbningen. I d. samler sig urenheder (slagg) og gasblærer, og d. tjener ogsaa som magasin og trykøger for den egentlige form. Metallet i d. fraskilles fra den støbte gjenstand efter størkningen.

Dødkjød bruges populært om bunden og randene af saar, naar de viser liden tilbøielighed til at tilhele og derfor antages at «være lidet liv i».

Dødkoller, se Koller.

Dødmalet. Papirmasse o. l. siges at være d., naar findelingen er drevet videre end hensigtsmæssig.

Dødningbille *(blaps mortisaga)*, en ganske sort, henved tommelang bille, der lever i kjeldere o. a. mørke steder, hvor den nærer sig af organiske affaldsstoffe. Overtroiske mennesker har ment, at den skulde varsle dødsfald i huset, deraf navnet.

Dødningehænder *(alcyonidæ)*, familie af de 8-armede koraldyr. Fastsiddende kolonier af blød til halvfast konsistens og uregelmæssig klumpet form, med finger-

---

Geklirr ⓣ n, klirren, klingren.
Geklüft ⓣ n, kløfter.
Geknatter ⓣ n. knagen, bragen.
Geknirsche ⓣ n, knirkeri; gnidsel.
Geknister ⓣ n, knitren, raslen.
Gekoller ⓣ n, rumleri, buldren.
gekörnt ⓣ kornet.
Gekose ⓣ n, snak, passiar; kjærtegn, kjæleri.
Gekrach ⓣ n, knag(en), brag(en).
Gekrächze ⓣ n, skrig(en).
Gekratze ⓣ n, kradsen, skraben.
Gekräusel ⓣ n, krusning.
Gekreisch ⓣ n, hvin(en); skrigen; piben.
Gekribbel ⓣ n, kriblen, myldren.
Gekritzel ⓣ n, fæl klo, kragetær.
Gekröse ⓣ n, kalvekrøs; indvolde; kraaser.
Geküsse ⓣ n, kyssing.
gel ⓕ m, frost.
Gelache, Gelächter ⓣ n, latter.
Gelag ⓣ n, gilde, lag. **ins G. hineinreden** snakke bort i natten.
gelahrt ⓣ lærd.
Gelalle ⓣ n. lalling.
Gelände ⓣ n, landstrækning, landskab; terræn.
Geländer ⓣ n, gelænder, rækverk; espalier.
gelangen ⓣ komme, naa (frem, til et maal).
Gelärm ⓣ n, larm, støi.
Gelass ⓣ n, rum, værelse.
gelassen ⓣ rolig, sindig.

formede forgreninger eller mere fladt udbredt. Skelet i form af smaa løse kalkstykker i mesodermen. Smaa hvide polyper. Flere arter selvlysende. Flere mindre arter ved vore kyster, deriblandt den alm. dødningehaand *(alcyonium digitatum)* af gul til rødlig farve.

Dødningeur *(anobium striatum)*, en liden vedborende bille, der gnaver i gammelt træverk og frembringer en tikkende lyd som af et urverk i gamle trævægge. Kaldes ogsaa «væggesmed». At den skulde varsle dødsfald, er en gammel overtro. (Se Biller, bd. I, sp. 983—84, fig. 17.)

Dødninghoved *(acherontia atropos)*, vor største art af aftensværmere (s. d.), har sit navn af en d.-lignende tegning paa ryggen, hvilken i forbindelse med dens evne til at pibe som en mus har gjort den til gjenstand for overtro. Larven, der er meget tyk og stor, lever paa potetgræs.

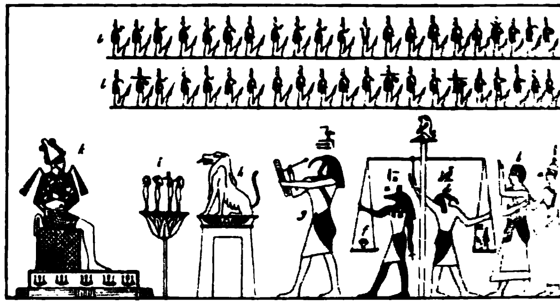
Dødpunkt, det punkt ved cirkelbevælgelsen af en maskines vevtap, da vevarmens (sveivens) midtlinje falder sammen med vevstangens kraftretning, saa der ikke er noget dreiemoment for vevakselen. For at bringe tappen over d. anvendes svinghjul og ved maskiner med flere vevtappe forsættes disse, saa de ikke samtidig kommer i d.-stilling.

Dødsaarsager, se Dødelighed.

Dødsanmeldelse. Ethvert dødsfald maa meldes for skifteretten; paa landet kan det ogsaa ske til lensmanden (lov af 8 apr. 1905, nr. 2 § 30). Attest om saadan anmeldelse maa vises presten, som forinden det sker ikke kan kaste jord paa den døde. — Ligbrænding maa ikke foretages uden tilladelse af politiet, som bl. a. kræver sig forelagt bevidnelse for, at de anordnede anmeldelser af dødsfaldet har fundet sted (lov af 11 juni 1898 § 3). Lig af nogen her i riget bosat person maa ikke føres ud af riget uden lignende tilladelse af politiet (lov af 4 juni 1898 § 5).

Dødsattest. Intet lig maa hensættes paa et koldt sted eller uden tilsyn, medmindre der enten foreligger en af en læge udfærdiget d., eller der før udflytningen har været to voksne personer tilstede, som i tilfælde kan afgive gyldigt vidnesbyrd om, at de har besigtiget liget (lov af 4 juni 1898 § 1 ff.).

Dødsbogen, en af de vigtigste kilder til kundskab om den gammel-ægyptiske religion, er egentlig ikke nogen bog med bestemt form og indhold, men mere eller mindre omfangsrige og af meget heterogene elementer bestaaende samlinger af tekster, der skulde tjene den afdøde som en slags reisefører og magisk virkende beskytter i den hinsidige verden, og som man derfor lod ham faa med sig i graven. Man har i den senere ægyptiske tid af disse tekster foranstaltet samlinger paa indtil 165 «kapitler». Enkelte af disse, f. eks. kap. 17, skriver sig fra overordentlig gammel tid; andre er af forholdsvis ny dato, saaledes de 15 første kapitler, og rimeligvis ogsaa det berømte kap. 125, som fremstiller den afdøde staaende foran guden Osiris' domstol. Desværre er d.s tekst kun slet overleveret, og forstaaelsen af den derfor nødvendigvis meget mangelfuld. Dens udtryk er ogsaa ofte dunkle; man er ikke engang enig om betydningen af dens ægyptiske titel «pert em heru»: «udgang fra dagen», el. «udgang om dagen». [Udg. af Lepsius 1842, Naville 1886, senere ogsaa af Budge, som desuden har leveret en oversættelse

Dødsbogen: Dommen over den døde (Dødsbogen, kap. 125).
Foran guden Osiris (k) ser man «Horussønnerne» (i) og «Vestens æder» (h), et fabeldyr, som beskytter guden. Den afdøde (b) modtages ved sin indtræden i domshallen af sandhedens gudinde (a); derpaa tager guderne Horus (d) og Anubis (e) den dødes hjerte (f) og prøver paa vegten, om det er lettere end sandheden (c); guden Thoth (g), «gudernes skriver», noterer resultatet og meddeler det til Osiris; øverst (d. e. i baggrunden af salen) sees de 42 dommere (l).

1901; tidligere oversat af Le Page Renouf og Naville. Adskillige stykker findes oversat til norsk i 3 del af Liebleins «Gammelægyptisk religion» (1885).]

Dødsboskifte (jfr. Arv). Den norske rets regler herom findes fremdeles i Kristian V's Norske lov med senere speciallove: Dødsanmeldelse er behandlet ovenfor i særskilt art. (s. d.). Det er presten forbudt at foretage jordfæstelse, før attest herom fremlægges (jfr. ovenfor: Dødsattest). Efterlader afdøde sig arvemidler, aabnes d., medmindre den gjenlevende egtefælle benytter sig af sin ret til at sidde i uskiftet bo (l. af 30 juli 1851). Privat d. foreligger, hvis boet overtages af myndige og tilstedeværende arvinger, som alle vedgaar gjælden, hvis arveladeren har indsat testamentseksekutorer til boets opgjør, eller boets formue, med fradrag af gjæld, ikke overstiger 400 kr., og vergen paa umyndig arvings vegne overtager arv og gjæld (l. af 27 mars 1869), arvingerne ansvarer med hele sin formue afdødes gjæld, eftersom han tager arv til (N. L. 5—2—84). Opstaar tvist om boets opgjør, skal denne indbringes for de almindelige domstole; enhver arving kan dog forlange boets overtagelse af den offentlige skifteret. Ellers maa offentligt d. finde sted. Skifteretten tager boet i sin besiddelse ved en registreringsforretning, hvorunder aktiva og passiva nøiagtig optegnes. De arveberettigede sammenkaldes til skiftesamling, og boet søges hurtigst mulig opgjort og delt. Vedgaar arvingerne arv og gjæld, kan de ved enstemmighed binde skifteretten i dennes dispositioner. Indkaldelse til kreditorer behøver her ikke ske, hvis ingen arving forlanger det. Kreditorerne med forfaldne krav antages berettiget til at kræve betaling af boet. Benytter arvingerne sig af frd. af 8 april 1768 til at fragaa gjæld med forbehold af arv, bliver skifterettens myndighed større. Den har selvstændig at varetage kreditorernes interesser i saadant gjældsfragaaelsesbo. Kreditorerne skal her faa betaling, før arvingerne faar udlagt arv. For at faa greie paa gjældens størrelse, udstedes præklusivt proklama paa 3 (6) maaneder. Skifteretten afgjør med domsvirkning alle tvister; appel til overretten. Efterat boet er opgjort, svarer arvingerne ikke for gjælden

---

Gelassenheit Ⓣ f, ro(lighed), sindighed.
gelatin — Ⓣ Gelatine f — Ⓔ gelatine — Ⓕ gélatine f.
gélatineux Ⓕ, **gelatinous** Ⓔ gelatinagtig.
Gelaufe Ⓣ n, løben, rend.
geläufig Ⓣ flydende; rap (tunge).
Geläufigkeit Ⓣ f, (tale)færdighed.
gelaunt Ⓣ (saa og saa) i humør.
Gelaut Ⓣ n, los, halsing.
Geläute Ⓣ n, ringning, klokkeklang; ringeverk, bjeldetøi.
gelb Ⓣ gul. **das Gelbe vom Ei** eggeblomme = **Gelbchen** n. **gelbe Vögel** grunker. **Gelbgiesser** m, gjørtler. **Gelbheit** f, gulhed. **gelblich** gulagtig. **Gelbschnabel** m, grønskolling.
Gelbsucht f, gulsot. **Gelbveigelein** n, gyldenlak.
Geld Ⓣ n, penge; (pl) pengemidler, -summer. **G.raffer** m, pengepuger.
geld Ⓔ gjelde, kastrere; (fig.) beskjære, rense.
gelder Ⓔ: **g. cross** benved.
gelding Ⓔ gjelding, skjæring; vallak, gjelk.
gelé — Ⓣ Gelé n, Gallerte f — Ⓔ jelly, glaze — Ⓕ gelée f.
geled — Ⓣ Glied n — Ⓔ rank (i dybden) file — Ⓕ rang m.
gelée Ⓕ f, frost; gelé; sky; (dømmer) manæt.
gelegen Ⓣ beliggende; beleilig. **es ist mir viel daran g.** det er mig meget om at gjøre.

udover, hvad der er udlagt i arv. — Enkemand, der har siddet i uskifte med børn, kan paa enklere maade foranstalte skifte efter l. af 30 juli 1851 § 11 (summarisk d.). [Litt.: F. Hagerup, «Skifte og arvebehandling» (1900).]

Dødsdans, ogsaa dødedans, t. *Todtentanz*, fr. *danse macabre*, kaldes de allegoriske billedrækker, der fremstiller døden som indhenter mennesket i alle livets forhold. Billedrækkerne omfatter et større eller mindre antal repræsentanter for de forskjellige stænder og samfundsstillinger, fra paven og keiseren til bonden og tiggeren, og for alle aldre fra spædbarnet til oldingen. Døden fremstilles oftest som et benrangel, der drager afsted med hvert enkelt menneske, hyppig anførende eller spillende op til dans. Mere eller mindre tydelig er den dansende bevægelse udtrykt, den kan ogsaa helt mangle undertiden. Oprindelsen til d. er ikke sikkert paavist, men der er stor sandsynlighed for, at de middelalderske skuespil, mysterier og moraliteter, har givet anledning til eller havt indflydelse paa udformningen af d.-fremstillingerne; store landeplager som pest, krig, hungersnød, jordskjælv har beredt sindene for den manende lære om livets forkrænkelighed, som d.s allegori udtrykker med styrke og patos. D.-fremstillinger forekommer fra begyndelsen af 14 aarh., findes oftest i kirker, kirkegaarde og klostre, sjeldnere i profanbygninger, dels malet dels udført i skulptur, gjerne ledsaget af forklarende eller moraliserende versindskrifter; fra midten af 15 aarh. er forskjellige d. udgivet i trykken, mest kjendt er den Holbeinske d. D. er udbredt i Frankrige, Tyskland, Schweiz, England, trykte udgaver er efter tyske kilder ogsaa udkommet i Norden. Den i Nord-Europa mest berømte d. findes i Mariakirken i Lübeck («Døden i Lübeck»). Ogsaa nyere tids kunstnere har fremstillet d. uden dog at overtræffe de middelalderske og renaissancetidens gribende kompositioner.

Dødsdom, dom, hvorved en person dømmes til at miste livet. Om dommens fuldbyrdelse, se Dødsstraf.

Dødseiler, se Dødbider.

Dødsformodningsdom. Lov af 12 okt. 1857: Er der hengaaet 7 aar, siden en person er forsvundet, eller 3 aar, hvis der er grund til at tro, at han er omkommet ved en bestemt begivenhed, f. eks. skibbrud, slag etc., kan hans egtefælle eller arvinger erhverve d. ved den alm. underret, efter lovlig stevning med 6 maaneders varsel. Naar d. er faldt, skal offentligt skifte af den forsvundnes bo finde sted, hvis gjenlevende egtefælle ikke benytter sig af sin ret til at sidde i uskifte. Arvingerne faar foreløbig kun ret til at nyde renter af formuen, som sættes fast. Er 20 aar forløbet siden vedkommendes forsvinden, eller om han formodes død ved en bestemt begivenhed, 10 aar, eller er der hengaaet 90 aar siden hans fødsel og 10 aar efter hans forsvinden, bliver arven at udbetale. Naarsomhelst den forsvundne kommer tilbage, kan han kræve sit tilbage, uden renter. — Egtefælle kan ogsaa søge dom til egteskabets ophævelse under lignende betingelser.

Dødsgave er gave, givet med døden for øie, saaledes altsaa, at eieren sikrer sig tingens nytte og brug indtil døden. D. skal for at være gyldig ske i testaments form og er underkastet livsarvingernes pligtdelsret (lov af 30 juli 1854 §§ 50, 65).

Dødskamp, se Død.

Dødsseileren. Hos de sjøfarende folk ved Atlanterhavet findes der en tro paa et overnaturligt skib, som varsler forlis og død. Det sees seilende mod vinden, men naar det kommer nær, forsvinder det. Sin mest bekjendte formning har denne tro faaet i sagnet om den flyvende hollænder: En hollandsk skipper blev stanset af storm ved det Gode haabs forbjerg. Men han svor, at han vilde frem, om det saa var mod Vorherres vilje. Da saa Vorherre viste sig for skipperen, affyrede denne et skud mod ham. Kuglen kom tilbage og gjennemborede skipperens haand, og Vorherre paalagde ham til straf, at han skulde seile i al evighed og altid staa paa dækket. D. opfattes dog sedvanlig som en gjenganger efter et skib, der er gaaet tilgrunde (sml. Draug). Hele forestillingen har vistnok sin grund i luftspeilinger. Forskjellig herfra er myten om dødsskibet, som fører sjælene til deres fremtidige boliger.

Dødsstraf el. livsstraf var i ældre tider en meget anvendt straf for mange forbrydelser (drab, landsforræderi, gudsbespottelse, blodskam, pæderasti, bigami, falsk og tyveri m. fl.). Oplysningstidens forfattere, særlig Beccaria, begyndte en kamp mod d., som har været fortsat indtil nu. Den blev allerede i slutten af det 18 aarh. afskaffet i enkelte lande, men senere atter indført. Ved fængselsvæsenets udvikling er d. overalt blevet mere og mere indskrænket, men den er dog endnu opretholdt i de fleste landes gjældende straffelove. Den er afskaffet i Toskana 1859, Rumænien 1864, Portugal 1867, Holland 1870, Italien 1889 og enkelte af de nordamerikanske stater; i Schweiz blev den ophævet ved forbundsforfatningen af 1874; ved folkeafstemning i 1879 blev det dog givet de enkelte kantoner adgang til at gjenindføre den (undtagen for politiske forbrydelser); men denne adgang har kun nogle faa mindre kantoner benyttet. I Frankrige, hvor d. i en aarrække har været faktisk, omend ikke formelt afskaffet, er der for tiden (juli 1908) en sterk agitation, som gjennemgaaende har støtte i domstolene og tildels statsmagterne, for atter at faa den benyttet. Hos os har d. været foreskrevet i loven indtil 1 jan. 1905 og flere gange ogsaa i den senere tid idømt. Men siden 1875 har ingen dødsdom været fuldbyrdet. Ved straffeloven af 22 mai 1902, som traadte i kraft 1 jan. 1905, blev d. afskaffet for borgerlige forbrydelser. Derimod gjælder den endnu for enkelte militære forbrydelser i krigstid (se herom militære straffelov §§ 12 og 14, jfr. §§ 80, 87, 88, 90, 91, 92, 96, 97, 102, 107) og for den i ansvarlighedsloven af 7 juli 1828 § 3 omhandlede forbrydelse. D.s fuldbyrdelse skal efter den militære straffeproceslovs § 228 ske ved skydning fra en sluttet trop af mindst ti menige under ledelse af en officer, om muligt i overvær af en større militær styrke, og under fuld offentlighed. Ifølge den borgerlige straffeproceslov § 476, hvis regler bliver at anvende paa fuldbyrdelse af dødsdom efter ansvarlighedsloven, skal henrettelsen derimod ske ved halshugning og i et omsluttet rum i overvær af statsadvokaten, underdommeren, politimesteren, en læge og prest, samt af formandskabet i den kommune, hvor henrettelsen foregaar. — I Sverige bestemmer forordningen af 29 juni 1906, at d. for borgerlige forbrydelser skal eksekveres ved faldøks.

Gelegenheit (t) f, leilighed; befordring; kloset.
gelegentlich (t) leilighedsvis, ved leilighed, i forbigaaende; tilfældig; (med gen.) i anledning af.
gelehrig (t) lærvillig, lærenem.
Gelehrigkeit (t) f, lærvillighed, lærenemhed.
Gelehrsamkeit (t) f, lærdom.
gelehrt (t) lærd.
Geleier (t) n, lirekassemusik.
G(e)leis(e) (t) n, spor.
Geleit (t) n, følge(skab); leide; eskorte, konvoi.
geleiten (t) ledsage.
gelenk(ig) (t) bøielig, smidig.
Gelenk (t) n, led(emod).
Gelenkigkeit (t) f, bøielighed, smidighed.
Gelenkmann (t) m, sprellemand.
Gelenkpuppe (t) f, lededukke.
geler (f) forvandle til is; forfryse; isne (en); (intr) fryse. **être gelé** være stivfrossen, iskold.
gelernt (t) udlært, af profession.
Gelese (t) n, læsing, læseri.
gelfe(r)n (t) skrige; kives, strides; bjeffe.
Gelichter (t) n, slæng, pak.
Geliebel (t) n, leflen, koketteren, koketteri.
gelif (f) frostsprukken.
gelind(e) (t) lind, blød; lemfældig, lempelig; mild, let, svag.
gelingen (t) lykkes. **gelungen** vellykket; ypperlig, mageløs, god.
Gelingen (t) n, held(igt udfald).
gelinotte (f) f, (zool.) jerpe.

Dødssynd er efter 1 Joh. 5, 16 en synd, som medfører tabet af Guds naade. Skolastiken skjelnede mellem tilgivelige synder, som kun medfører timelige straffe, og d., som, hvis de ikke tilgives gjennem bodens sakramente, medfører fortabelse. Petrus Lombardus bestemte d.s tal til følgende 7: hovmod, vrede, misundelse, livslede eller tungsindighed, gjerrighed, fylderi og vellyst. Den evangeliske kirke hævder, at enhver synd er d., forsaavidt den begaaes forsætlig og derved medfører troens forlis.

Dødstegn, se Død.

Dødt løb. Hvis, ved kapløb af enhver art, dommerne erklærer sig ude af stand til at fastsætte rækkefølgen af to eller flere samtidig indkomne konkurrenter, kaldes løbet (mellem disse) dødt. Ved d. l. kan præmien (-erne) komme til deling (pengepræmier), eller rækkefølgen kan bestemmes ved omløb eller lodtrækning.

Dødvand. «At ligge i d.» er et sjømandsudtryk for et eiendommeligt fænomen, som er vel kjendt, især i de skandinaviske farvande. Robaade, dampbaade, som gjør langsom fart (bugsering), og frem for alt seilere i svag vind kan «tage d.». Fartøiet mister da sin fart, seilerne tillige gjerne sin styring, og driver hjælpeløst omkring. D. kan pludselig «slippe», f. eks. hvis vinden friskner lidt, eller hvis en seiler, som ikke har d., farer raskt forbi. — Under sin reise med «Fram» langs Sibiriens nordkyst var Nansen udsat for sterkt d., og efter hans initiativ blev en undersøgelse sat igang. Alle beretninger stemmer overens deri, at d. kun optræder, naar et lettere vandlag (ferskt eller mindre salt vand) hviler ovenpaa et tungere (saltere) vand. Under sin fart vil da skibet frembringe to slags bølger: de vel bekjendte bølger i grænselaget mellem luft og vand, og usynlige undervandsbølger i grænselaget mellem det lettere og det tungere vand. Den store modstand mod skibets bevægelse skyldes disse undervandsbølger, der kan antage meget store dimensioner, uden at en iagttager paa skibets dæk aner deres tilværelse. Hvis toppen af en saadan bølge naar roret, vil dette befinde sig i vand, som gaar med skibet, og styringen tabes. Disse undervandsbølger kan kun gaa med en vis begrænset hastighed, der afhænger af det lettere vandlags tykkelse og af forskjellen i de to vandlags specifike vegt. Kan fartøiets fart for et øieblik forceres op forbi denne hastighed, saa vil bølgedannelsen i dybet ophøre, «d. slipper», og fartøiet gjør atter sin sedvanlige fart. D. kan optræde i alle farvande ud for elvemundinger og andetsteds, hvor et ferskere vandlag kan dannes ovenpaa et saltere. Men betingelserne for dets opkomst er særskilt gunstige i de norske fjorde, hvor blandingen af de to slags vand foregaar langsomt, og i Kattegat, hvor det ferskere Østersjø-vand flyder ud over det saltere Nordsjø-vand. [Litt.: W. Ekmans afhandling i beretningen om Nansen-ekspeditionens videnskabelige resultater.]

Dødved er ved, som er hugget i safttiden og har ligget i længere tid ukløvet med barken paa. Den brænder mindre godt (dødt).

Død vinkel, se Bestrygende.

Dødvegt. 1. D. betegner maalet for et skibs bæreevne og angiver det antal tons, som skibet kan indtage af last foruden sin egen vegt, til det naar sit maksimums dybgaaende, som i enkelte lande er bestemt ved lov, den saakaldte lastelinje. — 2. D. kaldes den vegt, en hest under kapridt bærer foruden rytteren. Specielt det bly, som hesten maa paalægges for at naa den i forudsætningerne fastsatte vegt.

Døgenigt er laant fra nedertysk *dögenicht* (høitysk *Taugenichts*), eg. en som intet duer (sml. fr. *vaurien*).

Døgling (bottlenose), se Hvaler.

Døgn var opr. betegnelse for en tid af 12 timer, dag eller nat, men antog senere betydningen dag og nat. Sml. det ensartede forhold ved etmaal.

Døgnfluer *(ephemeridæ)*, en familie af netvingede insekter med ufuldstændig forvandling, som de undergaar i vandet, hvor larverne svømmer raskt omkring i stimer lig fiskeyngel. De har baade som larver og som fuldt udviklede tre lange brodformige vedhæng i enden af kroppen. Larverne lever af rov, medens d. selv ingen næring tager til sig og kun har rudimentære munddele. Medens larvernes levetid kan for endel arters vedkommende udstrækkes indtil et par aar (i alm. dog mindre), lever de fuldt udviklede d. somoftest kun nogle timer, idet de dør straks efter forplantningen. Eiendommelig er det saakaldte subimago-stadium, larverne undergaar forinden den endelige overgang til d., idet de faar en tynd hindeagtig beklædning, som de tilslut kaster af sig.

Døgnfluer *(ephemeridæ)*.

Døhlen, Knut Thoresen (1855—), n. agronom. Gjennemgik i 1874—76 Aas høiere landbrugsskole, har siden været gaardsstyrer, landbrugsskolelærer, amtsagronom. Siden 1893 bestyrer af Smaalenenes amts landbrugsskole paa Kalnes i Tune, hvilken skole i hans bestyrertid har gjort stor fremgang. D. er især kjendt som praktiker, men deltager ogsaa jevnlig saavel i fagsom i dagspressen i ordskiftet om landbrugsspørsmaal.

Døit, se Duit.

Døl, n. betegnelse for en dalbeboer, ganske forskjelligt fra dialektordet d. (døla), taabelig person.

Dølen, navnet paa det af A. O. Vinje (s. d.) udgivne ugeblad paa maalet. Dets første nummer udkom 10 okt. 1858, blev fortsat under mange afbrydelser, indtil det stansede midt i sit 8 bd. 24 juli 1870. «D.» var Vinjes andet jeg, et tro afbillede af hans sammensatte, uregelrette, genialt ekscentriske personlighed; han kunde ikke leve af den, men han levede i og for den, i kamp med alle og sig selv. 5 aarg. af «D.» blev offentliggjort som føljeton i ugebladet «Vort land». I «D.» tryktes først Vinjes «Ferdaminni fraa sumaren 1860» og mange af hans digte.

Dølgsmaal. Barnefødsel i d. (hemmelig) ansaaes tidligere for en egen forbrydelse, forsaavidt barnet var født udenfor egteskab, og dets død kunde antages forvoldt ved, at der ikke var sørget for den nødvendige hjælp, se straffeloven af 20 aug. 1842 kap. 14 § 18. Begrebet er ikke optaget i straffeloven af 22 mai 1902, se dens §§ 240—44 og 388—89.

Gelispel ⓣ n, hvisken; sagte susen.
gelivure ⓕ f, frostrevne.
gell ⓣ skingrende, gjennemtrængende.
gellen ⓣ skingre, hvine, gjalde.
geloben ⓣ (høitidelig) love.
Gelöbnis n, (høitideligt) løfte.
Gelock ⓣ n, lokkeri.
gelt ⓣ ikke sandt.
Gelte ⓣ f, balje; kolle; bøtte.
gelten ⓣ gjælde. **Geltendmachung** f, hævdelse, gjennemførelse.
Geltung ⓣ f, gyldighed, kraft, betydning; værdi.
Gelübde ⓣ n, (høitideligt) løfte.
Gelüst ⓣ n, lyst.
gelüsten ⓣ: **es gelüstet mich, mich gelüstet nach etw.** jeg har lyst til, er lysten efter.
gelænder — ⓣ Geländer n — ⓔ balusters, banisters, railing — ⓕ appui m, balustrade; (trappe-) rampe; main-coulante f; (bro-) parapet m.
gem ⓔ (bot.) øie, knop; ædelsten; perle; pryde, besætte med ædelstene.
gemach ⓣ rolig, sagte; efterhaanden.
Gemach ⓣ n, gemak, værelse. **das heimliche G.** klosettet.
gemächlich ⓣ rolig, magelig, behagelig.
Gemächlichkeit ⓣ f, rolighed, magelighed, behagelighed.
Gemächt(e) ⓣ n, makverk; avlelem.

Dølefjeld (el. Sognefjeld) kaldes fjeldpartiet mellem Bøvras dalføre (Gudbrandsdalen) og Fortundalen i Lyster, Sogn. Over D., der udgjør en del af Vest-Jotunheimen og som danner vandskillet mellem vest og øst (Fortunelven og Bøvra), fører den gamle fjeldovergang mellem Sogn og Gudbrandsdalen. Veien, der er opvardet, byder paa mange glimrende udsigtspunkter mod Fanaraakens snemasser og Jotunheimens tinder; pashøiden er ca. 1600 m. Mellem Bøvertun i øst og Turtegrø i vest er der to hvilestationer, turisthytten Krosshø og den gamle stenhytte Herrevasboden.

Döllinger, Johann Joseph Ignaz (1799—1890), t. kat. teolog, blev 1827 professor i München. Som saadan skrev han en række betydningsfulde videnskabelige verker og flere polemiske skrifter i udpræget ultramontan aand. Jo mere den pavelige politik gik i kurialistisk-jesuitisk retning, des mere følte D. sig frastødt af den. Det første tegn til et brud fremkom ved nogle foredrag om Kirkestatens fremtid, holdt i München 1861, hvori han antydede, at St. Peters stol kunde undvære den verdslige magt. Da Vatikanerkoncilet var under forberedelse, skrev han under pseudonymet «Janus» sit berømte skrift «Der Papst und das Konzil» (1869), som indeholdt et kraftigt angreb paa ufeilbarhedsdogmet. Da han senere negtede at underkaste sig dette, blev han ekskommuniceret (1871). Denne protest gav anledning til den gl.-kat. bevægelse (s. d.). D. fortsatte sin virksomhed som professor i München, udgav mange videnskabelige verker og tog ivrig del i de kirkelige unionsbestræbelser. [Litt.: J. Friedrich, «J. v. D. Sein Leben auf Grund seines schriftlichen Nachlasses» (bd. 1—3, 1899—1901).]

Dønmanden, 806 m. høit fjeld paa Dønnesøen (Dønna), Herø herred, Nordlands amt. D., der er den høieste af Dønnestinderne, har glatskurede, steile sider, der ved foden er urede. D. er vanskelig bestigelig; derimod er den 733 m. høie Dønnestind, der hører til samme tindekompleks, let at bestige og byder en glimrende udsigt over Helgelands skjærgaard.

Dønna (Dønnesø), ø i Nordland, paa vestsiden af dampskibsleden; 137.66 km.² med 1925 indb. (1900) i 285 huse. Den nordlige del (42.24 km.²) hører til Dønnes herred, den sydlige del (95.42 km.²) til Herø herred. Øen, der har sin største udstrækning i retning s.v. mod n.ø. (ca. 30 km.), er i den sydlige bredere del (13.5 km. paa det bredeste) bjergrig med forholdsvis høie og steile fjelde (Dønnestinder, Aakviktinder m. fl., s. d.). I den nordlige smalere del (1.3 km. paa det smaleste) er den myrlændt med lave fjeldknauser op til 127 m. høie. Paa øen, der tidligere har været skogklædt, findes nu kun noget løvkrat. Myrerne er gode multe- og brændtorvmyrer. Kysten, især vestkysten, er sterkt indskaaret af talrige bugter. Den væsentlige bebyggelse er paa østsiden; her ligger ogsaa den kjendte Bjørns markedsplads med en klynge af huse. I den s.v.-lige del af øen, ved gaarden Aakvik, er der flere fjeldhuler; disse huler, der nu ligger ca. 94 m. o. h., er i sin tid udformet af havet. Paa øens nordspids ligger Dønnes kirke og den gamle ættegaard af samme navn (s. d.).

Dønnes (Dynjarnes), stor gaard paa nordspidsen af øen Dønna (s. d.) i D. herred, Nordlands amt. D. nævnes allerede paa Haakon Haakonssøns tid, senere blev den adelig sædegaard og har opigjennem tiderne tilhørt forskjellige stormænd (saasom Erik Rosenkrands, Preben von Ahnen, Peder Tønder m. fl.). I 1755 gik gaarden ved giftermaal over til slegten Coldevin, i hvis eie den fremdeles er. Til gaarden, der har en samlet skyld paa 67.51 mark, hører der 22 husmænd og 8 særskilt bortforpagtede brug; der er ialt 267 beboere i 32 beboelseshuse. Gaarden, der er en af de bedst drevne eiendomme i Nordland, havde i 1900 med underliggende brug ialt 7 heste, 102 kjør, 183 faar m. m. Den gamle ærværdige hovedbygning nedbrændte i 1892.

Dønnes (det gamle Dynjarnes), herred i Nordlands amt, 87.18 km.² med 1439 indb.; 17.01 pr. km.² Herredet, der svarer til D. sogn af Nesne (Nesna) prestegjeld, ligger ved mundingen af Ranenfjorden og bestaar udelukkende af øer, hvoriblandt dele af de store øer Dønna, Løkta og Tomma (s. d.) og talrige grupper af smaaøer og holmer, ialt i et antal af 305. Den del af øen Dønna, der hører til D. herred, er forholdsvis lav og myrlændt; de skogbare fjeldknauser naar i den sydlige del op i en høide af 260 m. Kysten, især vestkysten, er sterkt indskaaret af bugter. Løkta er ligeledes sterkt indskaaret og adskillig myrlændt med nøgne fjeldknauser op til 236 m. Tomma har steilere og høiere fjelde og mindre myr. Skog findes ikke, men noget løvkrat hist og her. Myrene er for det meste gode brændtorvmyrer og multemyrer. Af arealet er 6.1 km.² aker og eng, 81.1 km.² udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (ferskvand ialt 2.6 km.²). Der er ikke meget udyrket jord, der egner sig for opdyrkning; ialt opgives der at være 3000 maal udyrket, men dyrkbar jord. Fædriften har adskillig betydning, især spiller melkeproduktionen en betydelig rolle. Inden herredet findes to meierier, der i 1905 modtog 198 044 kg. melk. Faareavlen gaar tilbage. Samling af dun og sjøfugleg spiller en ikke ringe rolle. Fiskeriet (skrei, sild, laks) er hovednæringsvei. Det samlede udbytte af fiskerierne var i 1904 240 320 kr., i 1905 133 690 kr. Inden herredet ligger fiskeværet Aasvær, hvor der i 1870-aarene foregik et usedvanlig rigt sildefiske (150 notbrug og 4000 mennesker). I de senere aar har der ikke foregaaet sildefiske af nogen væsentlig betydning. Inden herredet ligger den gamle ættegaard D. (s. d.). Der er gjort enkelte fund fra broncealderen og den ældre jernalder og mange fra den yngre jernalder. Antagen indtægt (1905) 150 000 kr., formue 380 000 kr.

Dönniges, Helene (1846—), t. forfatterinde, datter af historikeren W. D., f. i München, hvor hun nu (1908) er bosat. Hun var medvirkende aarsag til Lassalles død, giftede sig med hans banemand v. Racowitza og indgik senere egteskab først med skuespilleren S. Friedmann, derefter med forfatteren Schewitsch. Hun virkede en tid som skuespillerinde i Nordamerika og har desuden optraadt som forfatter med «Meine Beziehungen zu Lassalle» (1879) og romanerne «Gräfin Vera» (1882) og «Ererbtes Blut» (1892).

Dönniges, Wilhelm von (1814—72), t. historiker og politisk skribent, blev 1842 overordentlig professor i statsret i Berlin, var derefter lærer for kronprins Maximilian af Bayern, blev bayersk legationsraad, medlem af udenrigsministeriet, gesandt i Schweiz, Florens og Rom. Blandt hans skrifter merkes: «Das System des freien Handels und die Schutzzölle» (Berlin 1847), «Geschichte des deutschen Kaisertums im 14 Jahrhundert», bd. I:

---

gemahnen ⓣ minde (en om). **gemal** — ⓣ Gemahl m — ⓔ consort — ⓕ époux m. **Gemälde** ⓣ n. maleri. **gemalinde** — ⓣ Gemahlin f — ⓔ spouse — ⓕ épouse f. **Gemarkung** ⓣ f, gebet, omraade, enemerker. **Gemäss** ⓣ n. maal. **gemäss** ⓣ passende, svarende (til), overensstemmende (med); efter, i henhold, ifølge. **Gemässheit** ⓣ f: **in G.** (m. gen.) i henhold til, i medfør af. **gemässigt** ⓣ moderat; tempereret. **Gemäuer** ⓣ n. murverk, mure. **Gémeaux** ⓕ m pl, stjernebilledet Tvillingerne. **gemein** ⓣ (til)fælles; fortrolig, familiær; almindelig, almen; daglig; menig; simpel, gemen, lav. **das Haus der G.en** underhuset (i England). **G.platz** m, almensætning, trivialitet. **G.-schuld** f, (bos) masse. **Gemein(d)e** ⓣ f, samfund, koloni; kommune; menighed. **G.-ausschuss** m, **-behörde** f, kommune-, herredsstyrelse. **Gemeinheit** ⓣ f, simpelhed, gemenhed. **gemeinhin, gemein(ig)lich** ⓣ sedvanlig, i almindelighed. **gemeinsam** ⓣ (til)fælles, i fællesskab, i forening = **gemeinschaftlich.** **Gemeinsamkeit** ⓣ f, fællesskab.

Kritik der Quellen für die Geschichte Heinrichs VII (Berlin 1841). Fader til Helene D. (s. d.).

Dønning, lang. forholdsvis lav sjø, som vedbliver, efterat vinden, som fremkaldte bølgebevægelsen, er ophørt; især paa det store aabne hav holder d. sig længe.

Dønvigs bøie er et af skibskaptein J. M. D. (1859—) konstrueret redningsapparat beregnet paa at kunne redde samtidig op til 16 à 20 personer i havsnød. Apparatet, der fik broncemedalje ved verdensudstillingen i Paris 1900, bestaar af en af tynde staalplader bygget, synkefri kugle, forsynet med vandtæt aabningsluge og luftventiler oventil. I det indre er skot for levnetsmidler m. v. Den omgives af en fender til beskyttelse mod stød; det samme øiemed tjener den dobbelte bund, hvis ydre lag kan afslaaes. Apparatet er ogsaa udstyret med et lidet seil, signalflag, ror og et anker, hvis line er virret rundt kuglen. Apparatet er flere gange praktisk prøvet, bl. a. ved (1903) at strande paa Jyllands kyst og (1906) ved at udkastes midt i Nordsjøen.

Dønvigs bøie.

Dør. Allerede meget tidlig er indgangen eller d. til boligerne blevet arkitektonisk og kunstnerisk fremhævet. Huseieren havde trang til straks, idet den fremmede traadte ind, at vise sin magt og stilling. Baade fra mykænisk tid og fra Assyrien og Babylon kjendes kunstnerisk rigt udstyrede porte. Fra Irland, hvor vore vikinger hentede saa meget af sin kultur, beskrives oftere rigt udstyrede d. og portanordninger. Tildels paavirket af de kirkelige portaler er vore ældste middelalderske d.-anordninger, som ved Raulandstuen paa Folkemuseet. Selve d. har været af planker bundet sammen med mere eller mindre rigt udstyrede jernbaand. Renaissancen bragte rammeverket ind. Lidt efter lidt blev tidens ornamentik, der tidligere hovesagelig havde holdt sig paa portalen, flyttet over paa selve d. (typisk eks. paa Østraat). Det 18 aarh.s d. fulgte tidens smag, og Ludvig XIV, XV og XVI's stil har man i det ganske gode materiale, som endnu findes rundt om i vore byer og paa landsbygden.

Dør (sjøudtr.), eg. gjennem, i udtr. h a l e d., hale stiv, taat, hale et taug saa stramt som mulig. Eg. et holl. (nordtysk) ord, der betyder gjennem (sml. t. *durch*). D.-h a l e, ogsaa i sjømandsslang om at behandle strengt, plage.

Døra (D ø r a a e n) udspringer i den nordvestlige del af Rondane, flyder først i n.n.v.-lig retning forbi Døraasæteren (s. d.), svinger senere omtrent ret i s. og falder ud i den nordvestre ende af Atnesjøen, Sollien herred.

Døraasæteren, vakkert beliggende turisthytte i Rondane paa nordsiden af Døraaen, Dovre herred, Gudbrandsdalen. D., der ligger i den nordlige del af Rondekomplekset, er et knudepunkt for fjeldvandrere i disse trakter.

Döring, T h e o d o r (1803—78), t. skuespiller, fra 1845 ved hofteatret i Berlin, en af Tysklands største skuespillere. Han spillede baade komiske og tragiske karakter-roller, men var originalest i de komiske.

Dørk (sjøudtr.), lidet dæk, gulv, i et skib, f. eks. i folkelugar, maskinrum o. l.

Dørnberger, K a r l (1864—), n. maler. Elev af Bougereau. Ophold i München og Paris. Naturalistiske billeder og illustrationer, landskaber og figurer, i vekslende udførelse, fortrinsvis vinterlandskaber fra Son. Repræsenteret i Münchens Pinakotek.

Dørslag, et fra plattysk indført navn for et kjøkkensold, hvis bund dannes af gjennemhullet plade (t. *Durchschlag*).

Døsen, dampskibsanløbssted, skydsstation og postaabneri (postaabneriet heder Lyster) ved Dale kirke, Lyster i Sogn. Gjennem D. gaar al trafik til det store Lyster sanatorium for brystsvage (s. d.), der ligger straks v. for D., ca. 500 m. oppe i lien.

Døveskoler, d ø v e u n d e r v i s n i n g. Undervisning af mennesker, som paa grund af døvhed enten er stumme fra fødselen eller er blevet stumme i de tidlige barneaar, var ukjendt saavel i oldtiden som i begyndelsen af middelalderen. Baade Aristoteles og kirkefaderen Augustin erklærede døvstumme for ufornuftige væsener, uimodtagelige for undervisning. Det ældste kjendte eksempel paa, at døvstumme er blevet undervist, er det, som omtales i gamle angelsachsiske krøniker, ifølge hvilke biskop John af Hogenstald, som levede ca. 700 e. Kr., tog en ung stum mand i sit hus og lærte ham at aflæse enkelte ord og sætninger fra læberne. Senere nævnes flere saadanne tilfælde, og i renaissancetiden blev de hyppige. Ved denne tid vides den spanske munk Pedro de Ponce (d. 1585) at have undervist fire adelige børn ved «først at lære dem at skrive ved med fingeren at pege paa de ting, som bogstaverne betegnede, og ved dernæst at faa dem til at gjøre de bevægelser med tungen, som svarer til bogstaverne». Hans fremgangsmaade var den samme som den, der udvikledes af hans landsmand Bonet i 1620 i den ældste haandbog i døvstummes undervisning, som kjendes. I 1692 udgav schweizeren Amman i Amsterdam bogen «Surdus loquens» (den talende døve), hvori han forklarer fremgangsmaaden ved at lære døvstumme at tale. Men fra de enkelte tilfælde naaedes først frem til en alm. skoleundervisning, da den franske prest abbed de l'Epée (født i Versailles 1712) i 1760 aabnede den første skole for fattige døve børn. Abbed de l'Epée benyttede ikke den foreliggende litteratur, men dannede sig en egen undervisningsmetode, idet han gik ud fra, at tegn og gebærder var de døvstummes naturlige sprog. Der forelaa paa hans tid et allerede i romertiden kjendt udviklet gebærdesprog, som normale mennesker havde opfundet til brug for sig, og et haandalfabet, som heller ikke var blevet opfundet for

---

Gemeinschaft (t) f. fællesskab; samfund. **g.-lich** fælles.
gemeint (t) tilsinds.
gemen — (t) gemein, niedrig — (e) vulgar, low, mean — (f) sale, cynique; bas, vil.
Gemenge (t) n, blanding.
Gemengsel (t) n, blanding, sammensurium.
gemessen (t) afmaalt, formel; passende; streng.
Gemetzel (t) n, blodbad, myrderi, slagteri.
Gemisch (t) n, blanding.
geminate (e), **géminé** (f) (bot.) par(ret)-, tvilling-; dobbelt.
Gemini (e): **the G.** stjernebilledet Tvillingerne.
geminous (e) dobbelt, tvilling-.
gémir (f) jamre, klage, sukke, give sig; kurre; hyle, tude (vinden).
gémissement (f) m, jamren, klage, støn, suk; kurren; hylen, tuden.
gemme (f) f, (blad)øie, knop. (pierre f) g. ædelsten. **sel** (m) g. stensalt.
gemmated (e) prydet med ædelstene.
gemmation (e) & (f) f. knopskydning.
gemmeous (e) ædelsten.
gemmer (f) knoppes.
gemmipare (f) knopskydende.
gemmulation (f) f, knopskydning.
gemse — (t) Gemse f — (e) & (f) chamois m.
Gemüll (t) n, grus; smuld; søppel.

de døvstummes skyld. I 1785 fik de l'Epée tilskud af kongens kasse, og to aar efter hans død i 1789 blev hans skole gjort til nationalinstitut og blev forbilledet for lignende saadanne skoler i Østerrige, Nederlandene og Storbritannien. Men næsten samtidig med abbed de l'Epée havde tyskeren Samuel Heinicke oprettet en skole grundet paa den af Bonet og Amman forklarede talemetode. Han virkede først en kort stund i Hamburg og derpaa i en aarrække i Leipzig. Han synes imidlertid at have staaet tilbage for abbed de l'Epée saavel i dannelse som i evne til at lære fra sig, og den franske metode fik derfor til en begyndelse overtaget. I 1807 oprettede Peter Atke Castberg den første nordiske skole i Kjøbenhavn paa grundlag af de l'Epées metode, i 1809 blev den første svenske skole oprettet i Stockholm af P. A. Borg, efter det samme system, og i 1825 fik Castbergs elev Andreas Møller, selv døvstum, hjælp til at aabne en skole i Trondhjem. — Der gik mange aar, før talemetoden vandt anerkjendelse. Efter Heinicke kunde metoden i Tyskland nærmest betegnes som en gebærdemetode med tilløb til at lære eleverne at tale. Først da en række reformatorer var opstaaet, blandt hvilke den navnkundigste er Moritz Hill i Weissenfels (1805—74), begyndte den at give resultater, som tildrog sig opmerksomhed og som har ledet til, at denne metode nu i alle lande har vundet indgang, mere eller mindre til fortrængsel for den stumme metode. Denne sidste har ogsaa modtaget en udvikling, som bestaar deri, at tegn og gebærder er blevet forladt i undervisningen, hvilken da udelukkende benytter skrift og haandalfabet. — I Norge blev talemetoden tidligere indført som skolemetode end i noget af de øvrige nordiske lande, nemlig af Fredrik Balchen (s. d.) i 1848, og er siden 1890 den udelukkende anvendte. I Danmark oprettedes en taleskole i begyndelsen af femtiaarene, men først fra 1881 modtog metoden officiel anerkjendelse ved at indføres i statsskoler. Endnu senere blev metoden den almindelig anvendte i Sverige, men endnu benyttes den stumme metode i Sverige og Danmark for de mindre begavede elever. I Danmark blev der allerede i 1817 skolepligt for døve børn, i Norge indførtes den ved lov af 10 juni 1881 og i Sverige i 1889. — D. i Norge er siden 1891 ordnet efter den grundsætning, at eleverne deles i vel begavede, almindelig begavede og tungnemme elever. De optages først ved en skole for velbegavede elever (A) henholdsvis i Kristiania og Trondhjem, og efter et aars prøve overføres de almindelig begavede (B) henholdsvis til en skole i Holmestrand og en skole paa Gløshaugen ved Trondhjem, medens de tungnemme (C) undervises ved en skole paa Hamar. Undervisningstiden er 8 aar, som regel fra 8- til 16-aarsalderen. Antallet af elever har varieret sterkt. Det var midt i 1880-aarene, oppe i henimod 500, men er for tiden (1908) kun noget over 300.

Døvhed betyder en fuldstændig mangel paa høreevne, men ordet bruges ofte i daglig tale til at betegne en mere eller mindre mangelfuld høreevne, altsaa hvad der rettest bør kaldes tunghørighed. D. beror paa en lidelse i hjernen, hørenerven eller dens udbredelse i øret, medens der ikke opstaar fuldstændig d. ved lidelser i den ydre øregang, trommehinden og trommehulen. D. kan være medfødt eller paadraget ved sygdom, især epidemiske sygdomme, som skarlagensfeber, meningitis, undertiden mæslinger, difteri m. fl. D. eller tunghørighed hidrørende fra organiske feil gaar ofte i arv i en slegt. Er d. medfødt eller erhvervet i de spæde barneaar, forbliver barnet stumt, og det lærer ikke at tale, medmindre taleevnen bibringes det paa kunstig maade (se D ø v e s k o l e r). Deraf benævnelsen døvstum. En allerede erhvervet talefærdighed kan straks eller først efter nogen tid gaa tabt, naar d. indtræder. I regelen vil den gaa tabt, naar barnet mister hørselen før det femte aar, og dersom barnet er mindre begavet, ogsaa senere, helt til det tiende aar; under alle omstændigheder virker indtraadt d. skadelig paa talefærdigheden. — Folketællingerne pleier at opgive antallet af «døvstumme». Da denne betegnelse er svævende, er de opgivne antal ikke at stole paa ved sammenligning landene imellem og heller ikke ved sammenligning af tallene for de enkelte tællinger. Man har ikke nogensteds sikre opgaver over antallet af de fuldstændig døve mennesker. Tilnærmelsesvis giver sidste folketælling (1900) her i landet et antal af 1767 døvstumme eller 0.75 pr. 1000 mennesker. I Sverige antages antallet at være forholdsvis lidt større, i Danmark lidt mindre. Det varierer ogsaa efter omfanget af de epidemiske sygdommes herjinger. [Litt.: Conrad Svendsen, «De døvstumme» (1893).]

Døvikfoss, vandfald (6.5 m.) i Dramselven lige ved Aamot jernbanestation, Modum herred. Ved D., der nu er taget i industriens tjeneste, var der tidligere et udmerket laksefiske. Fiskeretten, der oprindelig var et kongeligt privilegium, gik senere over til Oslo bispestol, der i slutten af det 18 aarh. solgte fiskeretten for 800 rigsdaler.

Døvnesle, se T v e t a n d.

Døvstum, d ø v s t u m h e d, se D ø v h e d.

Døvstummeskoler, -u n d e r v i s n i n g, se D ø v e s k o l e r.

E.

E, det femte bogstav i alfabetet, er en fortungeselvlyd. — I det ældste runealfabet betegnes det ved runen ᛖ, som sandsynligvis er dannet af et liggende E; det yngre runealfabet har ikke noget særlig E-tegn, men bruger I til at betegne baade E og I. I norsk betegner E baade den rene *e*-lyd (ren, vet), *æ*-lyden (især kort: den; dog ogsaa lang: her) og midttungeselvlyden ə i trykløse stavelser (læse). — Som rom. taltegn er E = 250. — Paa tyske mynter betegner E Freiberg (og Dresden), paa franske mynter Tours. — Paa kompasset er E = East (øst). — Som kem. tegn betyder E erbium. — I mus. er E navn paa det tredje trin i den diatoniske række regnet fra C.

Gemunkel ⓣ n, smaasnakken, mumlen, ymten.
Gemurmel ⓣ n, mumlen.
Gemurre ⓣ n, knurren, mukken.
Gemüse ⓣ n, grønsager. **G.-garten** m, kjøkkenhave.
gemyt — ⓣ Gemüt n — ⓔ temper, disposition, mind; feeling, sensibility — ⓕ âme f, cœur m.
gemytlig — ⓣ gemütlich — ⓔ snug, pleasant, comfortable; hearty, genial, open-hearted — ⓕ où on se sent à l'aise; agréable, plaisant; (om mskr.) jovial, enjoué; bon (garçon), joyeux (compagnon).
gemytlighed — ⓣ Gemütlichkeit f — ⓔ agreeableness, comfort; good-nature, kindness, joviality — ⓕ jovialité f.
gen ⓣ mod, til.
génal ⓕ kind-.
gênant ⓕ generende, flau.
genäschig ⓣ slikvoren.
genau ⓣ nøie, nøiagtig, akkurat; intim; nøieregnende, paaholdende. **mit g.er Not** med nød og neppe.
Genauigkeit ⓣ f, nøiagtighed, akkuratesse; paaholdenhed.
gencive ⓕ f, gumme, tandkjød.
gendarme ⓕ m, politikonstabel; flek (i diamant, øie); (pl) gnister.
gendarmer ⓕ: **se g.** forivre sig; gjøre modstand.
gendarmerie ⓕ f, gendarmeri; gendarmkaserne.
gender ⓔ (gram.) kjøn.
gendre ⓕ m, svigersøn.
gêne ⓕ f, ubehagelighed, gene;

E. & O. E., fork. for errors and omissions excepted (eng.), med forbehold af feil og udeladelser.

Eadmund *[édmənd]*, se Edmund.

Eads *[īdz]*, James Buchanan (1820—87), bekjendt nordamer. ingeniør; forestod i krigsaarene 1861—65 bygningen af nordstaternes krigsskibe paa Mississippi. Hans hovedverker er buebroen over Mississippi ved St. Louis og reguleringen af Mississippi. Bygningen af buebroen var et banebrydende ingeniørarbeide, idet der anvendtes montering uden stillads. Lige før sin død fik han startet et selskab til bygning af en skibsjernbane over tangen ved Tehuantepec.

Eagle *[īgl]* (eng.), ørn, nordamer. guldmynt af 10 $ værdi.

Eaglehawk *[īglhåk]*, by i Australien, Victoria, nogle km. n. for Bendigo; 8130 indb. (1900). Guldgruber.

Ealing *[īliŋ]*, forstad til London, grevsk. Middlesex, 10 km. v. for Hyde Park; 33 031 indb. (1901). Se ogsaa London.

Earl *[əl]* (angelsachs. *eorl*, ædelbaaren; oldn. *jarl*), i England navnet paa de høie administrative embedsmænd, som fra 10 aarh. afløste de tidligere ealdormen (se Alderman); Vilhelm Erobreren indskrænkede deres magt, og e.-værdigheden blev en arvelig adelstitel, Englands høieste, indtil hertug- og markititelen indførtes. E. svarer til fr. comte, d. greve.

Earlom *[ələm]*, Richard (1743—1822), eng. kobberstikker; elev af Cipriani. Arbeidede i London. Særlig fortræffelige blade i mezzotinto (s. d.). Ved meget fintandet granerjern gav han disse stor blødhed og ved samtidig at radere konturerne med naal opnaaede han kraftigt udtryk. Talrige mezzotinto-blade efter Rubens, van Dyck, Rembrandt, Correggio, Mengs. Arbeidede ogsaa i punktér-manér. Gjengav i radering Cl. Lorrains skissebog «Liber veritatis» (1799, 2 bd.; 3 bd. 1804, 100 bl.).

Early English *[əli i'ŋliš]* kaldes den engelske gotiks første periode. Den udvikler sig samtidig med den franske og regnes som en «søsterstil», ikke «datterstil» af denne. Fransk paavirkning kan dog spores paa flere steder. Den strækker sig fra slutten af 12 til henimod slutten af 13 aarh. Trondhjems domkirke er opført i e., og stilens forskjellige stadier er godt bevaret her.

Earn *[ən]* (Lock E.), sjø i Skotland, grevsk. Perth, er 11 km. lang, indtil 2 km. bred og indtil 90 m. dyb. Fra dens østende flyder elven E., som efter et 74 km. langt løb falder ud i Firth of Tay.

East *[īst]*, Alfred (1849—), eng. maler; studerede i Glasgow, London og hos Bougereau i Paris. En af de betydeligste nulevende eng. landskabsmalere. En del japanske, men mest engelske landskaber i døgnets skiftende stemninger; bredt og dekorativt malet og af en festlig farvepragt.

Eastbourne *[ī'stbən]*, by i det sydøstlige England, grevsk. Sussex, 30 km. ø. for Brighton; 43 344 indb. (1901). E. er bekjendt for sit milde klima og er et meget besøgt badested. Langs kanalen er en 5 km. lang spaservei.

Easterling *[ī'stəliŋ]*, hvoraf senere sterling er opstaaet, er en eng. sølvmynt fra middelalderen. Dens præg skyldes udenlandske myntmestere, indkaldt fra Holland og Tyskland; deraf navnet, som betyder «østmand» eller «fra Østen».

Eastern time *[ī'stən taim]* (eng.) kaldes enhedstiden i Nordamerikas anden østlige timezone i Boston og New York; er seks timer efter Greenwich-tid.

East Ham *[īst hæ'm]*, by i det sydl. England, grevsk. Essex, n.ø. for London; 96 018 indb. (1901). Kemiske fabriker og brænderier. (Se ogsaa London.)

Eastlake *[īstlēk]*, Sir Charles Lock (1793—1865), eng. maler og kunsthistoriker; studerede ved akademiet i London, uddannede sig videre paa reiser, hvorunder han i Italien studerede de gamle venetianeres kolorit, og i München freskomaleriets teknik. Vendte 1830 tilbage til London, hvor han 1850 blev præsident for Royal academy og 1855 direktør for nationalgalleriet. E.s malerier viser stor koloristisk sans, kunstnerisk følelse og omfattende studier, men det skorter ham paa skabende kraft og kompositionsevne. Han malte bl. a. genrebilleder af italiensk folkeliv og scener fra den græske frihedskamp. Betydeligst er freskerne i Buckinghampaladsets sommerpaviljon (paabegyndt 1841). Blandt hans litterære arbeider kan nævnes: «Materials for a history of oil-painting» (1847—69), «Contributions to the literature of the fine arts» (1848, 2 udg. 1870), «History of the Gothic revival» (1871), samt oversættelse af Goethes farvelære.

East Liverpool *[īst livəpūl]*, by i de Forenede stater, Ohio, 50 km. n.v. for Pittsburg; 16 485 indb. (1900). Lervare- og stentøifabriker.

East London *[īst lʊ'ndən]*, brit. Syd-Afrika, sjøby paa Kapkoloniens sydøstkyst ved Buffalo River's munding og hovedstad i distrikt af samme navn med 25 220 indb. (1904). Udgangspunkt for en indlandsbane mod n.v. til Oranje-kolonien. Stor udførsel af uld og huder. Norsk vicekonsulat.

East Lothian *[īst-lōðən]*, se Haddington.

East Main *[īst mēn]*, den øde, vestlige del af halvøen Labrador paa østsiden af Hudsonbugten; næsten ubeboet. Mange elve, deriblandt en af samme navn.

Eastman *[īst-mən]*, George (1854—), amer. fabrikant af fotogr. artikler og grundlægger af aktieselskabet, som bærer hans navn. Har sammen med W. H. Walker forbedret emulsionspladerne. Konstruerede 1888 fotografiapparatet «Kodak», som er et transportabelt kamera, der indeholder en rulle af gjennemsigtigt, lysfølsomt film, hvorpaa negativerne kan optages efter behag.

Easton *[īstən]*, by i de Forenede stater, Pennsylvania, ved Delaware, 80 km. n. f. Filadelfia; 25 238 indb. (1900). Jernbaneknudepunkt og fabrikby, maskin-, silke-, og orgelfabriker etc. Lafayette college.

East Orange *[īst-å'rəndž]*, by i de Forenede stater, New Jersey, lige i v. for Newark. Den ligger 20 km. v. for New York og kan betragtes som forstad til denne by; 21 506 indb. (1900).

Eastport *[īstpåət]*, by i de Forenede stater, Maine, ved Passamaquoddybugten paa grænsen af Canada; 5311 indb. (1900). Storfiskerby, hermetikindustri, udførsel af tømmer.

East Providence *[īst-prå'vidəns]*, by i de Forenede stater, Rhode Island, skilt fra Providence ved Blackstoneelven; 12 138 indb. (1900). Store kemiske verker og papirfabriker.

East Riding *[īst-rai'diŋ]*, det østlige distrikt i grevskabet York, England. Hovedstad Beverley.

---

besvær, uleilighed; (penge)forlegenhed, klemme, knibe; tvang.

genealog — (t) Genealog m — (e) genealogist — (f) généalogiste m.

genealogi — (t) Genealogie f — (e) genealogy — (f) généalogie f.

genealogical (e), **généalogique** (f) genealogisk.

genehm (t) behagelig, tilpas.

genehmigen (t) godkjende, approbere; akceptere, gaa ind paa; bevilge; vedtage; modtage.

Genehmigung (t) f. godkjendelse, approbation; indvilgelse, samtykke; bevilgning.

geneigt (t) skraa; tilbøielig; gunstig, velvillig.

Geneigtheit (t) f. heldning; tilbøielighed; gunst, velvilje.

gêner (f) trykke, klemme, besvære, hindre; være (staa) iveien for; uleilige; genere; sætte i (penge)forlegenhed. **se g.** genere sig; paalægge sig tvang; indskrænke sig, sine udgifter.

general — (t) General m — (e) general — (f) général m. **generalløitnant** — (t) Generalleutnant m — (e) lieutenant-general — (f) général (m) de division. **generalmajor** — (t) Generalmajor m — (e) major-general — (f) général de brigade. **generalstab** — (t) Generalstab m — (e) the (general's) staff — (f) État-major (m) général. **generalstabskart** — (t) Generalstabskarte f — (e) ordnance map — (f) carte (f) de l'État-major.

general (e), **général** (f) almindelig, generel; general-, hoved-.

East River *[īst-ri'və]*, sundet, som forbinder New Yorks havn med Long Island sund og som adskiller New York og Brooklyn (Long Island). Det er 30 km. langt og paa det smaleste bare 800 m. bredt (gjennemsnitlig 1200 m.). To mægtige broer fører over det, hvoraf den ene blev færdig 1883, den anden 1904 (se art. Broer).

East St. Louis *[īst-sənt-lu'is]*, by i de Forenede stater, Illinois, paa østbredden af Mississippi, ret overfor St. Louis; 37 812 indb. (1904). Over elven en 2 km. lang bro. Fra byen udgaar en mængde jernbanelinjer øst-, nord- og sydover.

Eastwick *[īstwik]*, Edward Backhouse (1814—83), eng. orientalist og diplomat, ansattes 1845 af det Ostindiske kompani som professor i indiske sprog ved kompaniets college i Haileybury. Studerede ogsaa persisk og sendtes i 1860 som legationssekretær til Persien; sit ophold der har han skildret i «Journal of a diplomat» (1864). Derpaa sendtes han til Venezuela og skrev siden, efter opfordring af Charles Dickens, «Sketches of life in a South American republik». Har forfattet flere reisehaandbøger over Indien.

Eaton Hall *[ītn-hål]*, se Chester.

Eau *[å']* (fr., vand) kaldes flere vædsker, som er fremstillet ved destillation af plantedele med alkohol eller ved opløsning af æteriske oljer i alkohol, f. eks. e. de lavande; ogsaa navn paa likører el. brændevin (e. de vie).

Eau Claire *[å-klǣr]*, by i de Forenede stater, Wisconsin, ved Chippewaelven, 125 km. ø. f. St. Paul; 17 517 indb. (1900). Jernbaneknudepunkt for det n.v. Wisconsin, store sagbrug.

Eau de Cologne *[ådəkålå'n̄]* (fr.), kölnervand, en opløsning af æteriske oljer i spiritus, opfundet af Farina i Köln. Fremstillingen sker paa mange forskjellige maader; hovedbestanddelene er bergamotolje, citronolje, lavendelolje, nellikolje. Det egte e. de C.s vellugt skyldes især omhyggelig behandling og lang lagring.

Eau de Javelle *[ådəžavæl]*, se næste art.

Eau de labarraque *[ådəlabarák]* er en vandig opløsning af underklorsyrligt natron (klornatron), NaOCl. Kan fremstilles ved at lede klor i kold etsnatron eller ved at sætte kulsurt natron (soda) til klorkalkopløsning, hvorved fældes kulsur kalk, men fremstilles nu i stigende grad ved elektrolyse af en kold 10 pct. kogsaltopløsning. Der dannes derved klor og etsnatron, som danner klornatron. Udgjør saaledes den moderne «elektrolytiske blegevædske», som anvendes til blegning af bomuld, papir o. l. istedetfor klorkalkopløsninger. — Eau de javelle er den til e. de l. svarende kaliforbindelse.

Eau forte *[åfå'rt]* (fr., af lat. *aqua fortis*), skedevand, fortyndet salpetersyre; bruges i raderkunsten til etsning af kobberpladen og paa fransk ogsaa om selve aftrykket (raderingen); deraf akvafortister om raderere.

Eaux-Bonnes *[åbå'n]*, Frankrige, badested i depart. Nedrepyrenæerne; 768 indb. (1901), 748 m. o. h. Svovlholdige kilder (12—32 °), som bruges baade til drik og til bad. Benyttes især af lunge- og hudsyge.

Eaux-Chaudes *[åšå'd]*, Frankrige, badested i depart. Nedrepyrenæerne; 220 indb. (1901), 675 m. o. h. Svovlholdige kilder (10—36 °), som især bruges til badekure mod reumatisme.

Ebbe og flod, se Tidevand.

Ebbesen, Just Kristian Bing (1848—), n. generalmajor. Officer 1869, har gjennemgaaet de forskjellige stillinger i generalstaben, hvorunder lang tid i Norges geografiske opmaaling, hvis chef han et halvt aar har været. Medlem af befæstningskomitéen af 1899, hvis forslag resulterede i bygningen af vore i 1905 nedlagte grænsefæstninger. Nu (1908) chef for 1ste akershusske brigade. Har erholdt to medaljer for prisopgaver i «Militært tidsskrift».

Ebbesøn, Nils, se Nils Ebbesøn.

Ebbo, se Ebo.

Ebbw Vale *[ebuvēl]*, by i det vestlige England, grevskabet Monmouth; 20 993 indb. (1901). I omegnen findes jernverker og kulgruber.

Ebed-Jesu («Jesu tjener»), Bar Berikha (søn af Baruk) (d. 1318), nestoriansk metropolit af Nisibis og Armenien. Er forfatter af flere eksegetiske og polemiske skrifter, et dogmatisk verk «Margaritha», en samling synodalbestemmelser «Nomocanon» og digteriske arbeider, af hvilke «Paradisus Eden» er det bekjendteste. Hans skrifter er en af de vigtigste kilder til den syriske kirkes historie.

Ebelholt, se Æbelholt.

Ebeltoft, se Æbeltoft.

Ebenāceæ, ibenholtfamilien (s. d.).

Ebenalp, fjeld i Schweiz, kanton Appenzell, 1644 m., bekjendt for sin udsigt. Paa østskraaningen findes en grotte, Wildkirchlein, som benyttes til kapel (1477 m. o. h.).

Ebenēzer (hebr.), «hjælpens sten», er navnet paa en mindesten, som profeten Samuel reiste mellem Mizpa og Sen til minde om filisternes nederlag (1 Sam. 7, 12). E. er fremdeles (1 Sam. 4, 1 og 5, 1) navnet paa det sted, hvor filisterne paa Elis tid tilføiede israeliterne et stort nederlag og erobrede arken.

Ebenēzer, den nordiske santalmissions ældste og betydeligste station (anlagt 1869 af Skrefsrud og Børresen) med flere tusen kristne.

Ebensee, landsby i Østerrige, prov. Øvre Østerrige, ved Traunsjøen, 425 m. o. h., 15 km. s. for Gmunden; 2450 indb. (1900). E. er bekjendt for sine solbad, har kemiske fabriker og saltkogerier.

Eber, Paul (1511—69), t. protestantisk teolog, prof. i Wittenberg og generalsuperintendent over kurfyrstendømmet Sachsen. I nadverlæren indtog han et særstandpunkt, saa at hverken de reformerte eller lutherske teologer var tilfredse med ham. Skrifter: «Historia populi judaici a reditu ex babylonico exilio usque ad ultimum excidium Hierosolymæ» (1548), «Calendarum historicum» (1550). Forfattede salmer, f. eks. «Guds godhed vil vi prise».

Eberbach, by i storhertugdømmet Baden, ved Neckar; 5857 indb. (1900). E. var tidligere fri rigsstad.

Eberhard, württembergske grever og hertuger. 1. E. I (1265—1325), greve af Württemberg, «Guds ven og alles fiende», laa i strid med Rudolf af Habsburg, siden undertrykkede han de schwabiske byer og blev af Henrik VII erklæret i rigets akt og fordrevet fra Württemberg. Tog efter Henriks død sit land tilbage og gjorde Stuttgart til sin hovedstad. — 2. E. II, der Greiner, d. e. den trættekjære (d. 1392), beseirede det schwabiske byforbund i slaget ved Döffingen 1388. — 3. E. I (1445—96), første hertug af Württemberg, kaldt E. med skjegget, forenede

over-; m, general; det almindelige, hele.
générale (f) f. generalinde; generalmarsch.
generalforsamling — (t) Generalversammlung f — (e) general assembly (meeting) — (f) assemblée (f) générale.
generalinde — (t) Generalin — (e) general's lady — (f) générale f.
généralisateur (f) generaliserende.
généralisation (f) f. **generalization** (e) almindeliggjørelse, udbredelse.
généraliser (f), **generalize** (e) gjøre almindelig, udbrede; give almindelig gyldighed, anvendelse; generalisere.
generalissimus (t) der höchste (oberste) General — (e) generalissimo, commander in chief — (f) généralissime m.
généralité (f) f. **generality** (e) almindelighed; masse, (den) største del; pl. almindelige begreber, udtryk.
generalkonsul — (t) Generalkonsul m — (e) consul general — (f) consul (m) général.
generalprøve — (t) Generalprobe f — (e) dress- (full) rehearsal — (f) répétition (f) générale.
generalship (e) generalat; feltherretalent.
generant (e) avler, frembringer.
generate (e), **générer** (f) avle, frembringe; fremkalde, volde.
générateur (f) avle-, forplantnings-; m, (damp)kjedel.

hele Württemberg under sit scepter. 1495 ophøiede keiser Maximilian hans grevskab til et udeleligt hertugdømme Württemberg.

Eberlein, G u s t a v (1847—), t. billedhugger. Uddannet i Nürnberg og i Berlin under R. Begas. Ligesom denne er han en repræsentant for den moderne officielle monumentalskulptur i Berlin. Monumenter over keiserne Vilhelm og Fredrik i Elberfeld (1893), Bismarck i Krefeld (1897), dronning Lovise i Tilsit (1900), Fredrik Vilhelm III, Rich. Wagner i Berlin (1903), Goethe i Villa Borghese (1904, gave til byen Rom). Hans monumenter er dygtige og effektrige, men temmelig banale. Har ogsaa udført religiøs skulptur og mindre statuer som «Tornudtrækkeren» (Berlin 1886).

Ebers, G e o r g M o r i t z (1837—98), t. ægyptolog og romanforfatter, f. i Berlin, d. ved Starnbergersjøen. Han var først jurist, men droges under en sygdom over til ægyptologiske studier, som han repræsenterede først i Jena, fra 1869 af i Leipzig som professor; 1889 maatte han paa grund af sygdom træde tilbage. Paa sine ægyptiske reiser gjorde han betydelige fund; særlig berømt blev fundet af den gammelægyptiske lægebog «Papyrus Ebers» (1872). Foruden videnskabelige arbeider leverede han populære skildringer med «Ägypten in Wort und Bild» (1880) og et lignende verk over Palæstina (1886—87). Sin hovedsagelige litteraere betydning skylder han dog sine historiske romaner, hvormed han har søgt at gjøre den europæiske læseverden fortrolig med den gammelægyptiske kultur; de fleste findes ogsaa paa dansk ved O. Borchsenius og Johs. Magnussen. Som de betydeligste maa nævnes: «Eine ägyptische Königstochter» (1864), «Uarda» (1877), «Homo sum» (1878), «Die Schwestern» (1879), «Der Kaiser» (1880), «Serapis» (1885), «Die Nilbraut» (1886), «Josua» (1889), «Per aspera» (1892), «Kleopatra» (1894), «Arachne» (1897). [Litt.: Ges. Werke udkom 1893—97 i 32 bd.; Gosche, «G. E., der Forscher und Dichter» (2 Aufl. 1887).]

Ebersbach, by i kongeriget Sachsen, regjeringsdistrikt Bautzen. 8847 indb. (1900). Bomuldsvæverier.

Eberstein, E r n s t A l b r e c h t, greve af (1605—76), tjente under trediveaarskrigen under forskjellige faner, tilsidst som keiserlig feltmarskalkløitnant. Tilkaldtes 1657 af Fredrik III for at forsvare Sjælland mod Karl Gustaf. Under denne konges anden krig mod Danmark samvirkede E. med Hans Schack til Fyns gjenerobring og deltog i slaget ved Nyborg 1659. Efter freden fik E. kommandoen i Holsten, men forlod 1665 misfornøiet Danmark og blev generalfeltmarskalk i Sachsen.

Eberswalde, by i Preussen, regjeringsdistriktet Potsdam, Brandenburg, ved Finowkanalen, 45 km. n.ø. for Berlin, 30 m. o. h. 21 654 indb. (1900). Fabrikvirksomhed; flere jernkilder, udmerkede badeanstalter.

Ebert, A d o l f (1820—90), t. litteraturhistoriker. Død som professor i romansk filologi i Leipzig. Vigtigste arbeider: «Quellenforschungen aus der Geschichte Spaniens» (1849); «Handbuch der ital. Nationalliteratur» (1854); «Entwickelungsgeschichte der französischen Tragedie, vornehmlich im 16 Jahrh.» (1856). Udgav (fra 1859) sammen med Fr. Wolff «Jahrbuch für romanische und englische Literatur».

Ebert, F r i e d r i c h A d o l f (1791—1834), t. biblioteksmand, skrev bl. a. «Ueber öffentliche Bibliotheken» (1811), «Die Bildung des Bibliothekars» (1820) og «Allgemeines bibliographisches Lexikon» (2 bd., 1821—30).

Ebert, Hermann (1861—), t. fysiker, professor 1894 i Leipzig, 1894 i Kiel og fra 1898 ved den tekniske høiskole i München. Mest bekjendt for sine undersøgelser over luftelektricitet.

Ebert, K a r l E g o n (1801—82), böhm.-t. digter, f. og d. i Prag. Hans «Gedichte» (1828) har ligesaalidt som hans senere episke digte, sonetter, idyller, nogen større originalitet. [«Poetische Werke» i 7 bd. 1877.]

Ebiar, Nedre-Ægypten, by i kystprovinsen Gharbieh i Nil-deltaet ved en liden Nil-kanal med 10 327 indb. (1897).

Ebingen, by i Württemberg, kredsen Schwarzwald, ved Schmieche. 9000 indb. (1900). Fløiels- og bomuldsvæverier.

Ebjoni'ter (hebr., «de fattige») er, ved siden af nazaræer, det alm. navn hos kirkefædrene paa det jøde-kristelige samfund, som efter Jerusalems ødelæggelse aar 70 stadig mere skilte sig ud fra den hedninge-kristelige kirke. Senere spaltede de sig i flere partier, hvoraf det strengeste vilde paatvinge de hedninge-kristne loven og omskjærelsen og betragtede Jesus som blot menneske. Fra denne retning stammer sandsynligvis clementinerne (s. d.). I dogmatiken betegner e b j o n i t i s m e det kjetteri, som fornegter Kristi guddom (se G n o s t i c i s m e).

Ebn (arab.), søn, se I b n.

Ebner-Eschenbach, M a r i e v o n, f. grevinde Dubsky (1830—), østerr. forfatterinde, f. i Mähren. Hun debuterede med skuespillet «Maria Stuart in Schottland» (1860), som fulgtes af andre. Indtryk paa læseverdenen gjorde hun dog først med sine sedebilleder fra det østerrigske aristokrati fra 1870-aarene af. Hun henhører som Paul Heyse til den ældre skole af romanforfattere, der gaar forud for og jevnsides med naturalismen, men som samtidig er præget af den moderne aand. Hun behandler kritisk alle tidens problemer, søger som en digterisk opdagerinde at føre til menneskekjærlighed og harmonisk livsførelse. Flere af hendes mesterverker findes i «Neue Erzählungen» (1881); betydelig opsigt vakte «Zwei Komtessen» (1885); med romanen «Das Gemeindekind» (1887) leverede hun sit betydeligste arbeide; «Die unbesiegbare Macht» (1905). Hendes «Aphorismen» (1880) blev meget berømt. [Litt: «Ges. Schriften» (1893—1901 i 8 bd.); Necker, «Marie v. E.» (1900), og Bettelheim, «Marie v. E.» (1900).]

Ebo f r a R e i m s (d. 851), grundlæggeren af den kristne mission i Danmark, var søn af en sachsisk livegen, men kom i den keiserlige hofskole, blev keiserens bibliotekar og 816 erkebiskop i Reims. Paa synoden i Attigny 822 lovede han at paabegynde en kristen mission blandt danskerne, og det følgende aar drog han med et anseeligt følge af frankiske stormænd til kong Harald Klak. Keiseren gav ham gaarden Welnau ved Itzehoe, og her oprettedes en klosterskole for unge dansker. En frugt af Ebos mission var Harald Klaks daab, som atter medførte Ansgars sendelse. E. var en ivrig politiker og tvang som fører for de frankiske kirkefyrster sin ungdomsven Ludvig den fromme til en ydmygende kirkebod. Da Ludvig atter kom til magten, blev E. 835 forjaget og fængslet. Blev tilsidst biskop i Hildesheim, hvor han døde.

E'boli, R u y G o m e z d e S i l v a, fyrste af (d. 1573), sp. statsmand; var Filip II's ungdomsven og blev en af

---

génératif (f), **generative** (e) avle-, forplantnings-; frugtbar.

generation (e), **génération** (f) f, avling, forplantning, frembringelse; s'egt(led), generation.

generator (e) avler, frembringer.

genere — (t) genieren, beschweren, lästig sein; (sig) ogs. sich nicht entblöden; (genert) blöde, befangen, schüchtern — (e) constrain, cramp, hamper, annoy, embarrass, inconvenience, incommode; (sig) ogs. be ashamed (to), shy (of); (genert) embarrassed — (f) gêner; (forstyrre) déranger; (sig) ogs. être gêné, timide; avoir honte (de); (genert) ogs. embarrassé de sa personne.

générer (f) frembringe.

généreux (f) ædel(modig); gavmild, rundhaandet; frugtbar.

Genergel (t) n, smaalig kritiseren.

generic (e), **générique** (f) generisk, slegts-.

générosité (f) f, **generosity** (e) ædelmodighed; gavmildhed; (f) pl, gaver, velgjerninger.

generous (e) høisindet, ædelmodig, gavmild; ædel (vin).

genesen (t) komme sig, blive frisk. **eines Kindes (von einem Kinde) g.** nedkomme med, føde.

genestrol(l)e (f) f, (bot.) gulvisse. **genêt** m, (bot.) gyvel.

Genesung (t) f, helbredelse.

genet(te) (e) (zool.), **genette** (f) f, genette; (e) ogs. katteskind.

hans indflydelsesrigeste hjælpere, udnævntes til statsminister og nød i sjelden grad Filips tillid; var saaledes opdrager for Don Carlos. É. var en modstander af Albas uforsonlige politik i Nederlandene, men fik først forsent sin opfatning gjort gjældende. É.s hustru var den skjønne, men intrigante og ærgjerrige Anna de Mendoza y la Cerda (1540—92), datter af vicekongen i Peru; hun stod efter mandens død i kjærlighedsforhold til Antonio Perez (s. d.), hvem hun tilskyndede til drabet paa Escobedo (1578), hvorfor begge fængsledes 1579. Schillers prinsesse É. i «Don Carlos» er uhistorisk.

E'boli, by i det sydlige Italien, prov. Salerno; 8551 indb. (1901). E. har et gammelt slot og en landbrugsskole.

Eboni't (t. *Hartgummi*), et haart og elastisk materiale, fremstillet ved at vulkanisere kautschuk under tryk af sterkt overhedede vanddampe og med rigelig svovltilsætning. Farven er sort eller brun. E. bliver plastisk ved opvarmning og lader sig desuden let sage, høvle og polere i kold tilstand; det egner sig derfor godt til fremstilling af en mængde smaagjenstande, saasom kamme, penneskafter, daaser o. l.; som en god isolator anvendes e. ogsaa til elektriske apparater.

Ebōracum, lat. navn paa York (s. d.).

Ebrard, Johann Heinrich August (1818—88), t. reformeret teolog, blev 1844 ekstraordinær professor i Zürich, 1847 ordinær professor i Erlangen og 1853 konsistorialraad i Speier. Hans arbeide for union mellem lutheranere og reformerte mødte megen modstand fra ortodoks side, og da han forsøgte at fortrænge en rationalistisk salmebog, fremkaldte det en saadan storm fra liberal side, at han 1861 nedlagde sit embede og vendte tilbage til Erlangen. Her holdt han teologiske forelæsninger og blev tillige 1875 prest for byens fr.-reformerte menighed. E. har udfoldet en frugtbar og betydningsfuld forfattervirksomhed, som omfatter baade teologiske og æstetiske verker.

Ebro (lat. Iberus), elv paa den Pyrenæiske halvø, begynder paa de Kantabriske fjelde, prov. Santander, flyder i sydøstlig retning gjennem Gammel-Kastilien, Navarra, Aragonien og Katalonien og falder ud i Middelhavet, hvor den danner et delta, som strækker sig 24 km. ud i havet. Den er 750 km. lang, er den smaleste og vandfattigste af halvøens hovedelve og er kun seilbar paa enkelte strækninger, hvorfor man har gravet kanaler, som løber parallelt med elven. Af bielve falder i venstre bred Aragon, Arba, Gallego og Segre, i høire Jalon, Aguas og Guadalope.

Ebsambul, se Abu-Simbel.

Ebstein, Wilhelm (1836—), t. læge. 1874 professor og direktør for den medicinske poliklinik i Göttingen, 3 aar senere af den medicinske klinik sammesteds. Bekjendt for sine afmagringskure. Skrifter af forskjellig art, særlig om stofskiftesygdomme samt medicinsk-historiske arbeider. Har sammen med Schwalbe redigeret «Handbuch der praktischen Medizin».

Ebullioskōp, apparat til bestemmelse af alkoholgehalten i øl o. l. ved hjælp af kogepunktet, idet dette ligger desto lavere, jo mere alkohol vædsken indeholder. I e. koges vædsken, og efter dens kogepunkt indstiller kviksølvet sig i et termometerrør, hvis inddeling direkte angiver alkoholprocenten. [Litt.: P. Waage, «Ebullioskopet og dets anvendelse ved beskatning af øl efter dets alkoholgehalt» (1884).]

E'bur (lat.), elfenben; e. fossīle, mammuttænder: e. u'stum, brændt elfenben, bensort.

Eburōner, keltisktalende stamme i Øst-Belgien, tilhørte de saakaldte germani (s. d.); blev paa grund af haardnakket modstand næsten udryddet af Cæsar.

Eça de Queiroz, José Maria (1845—1900), port. forfatter, f. i Póvoa de Varzim, d. i Paris. Han repræsenterede i Portugal naturalismen og behandlede sit lands samfund med iagttagelsesevne og fremstillingskunst. I mere idealistisk aand skrev han «A illustre casa Ramires» (1900), hvor modsætningen mellem det gamle Portugal og det nyes misère fremstilles.

Écaille-maleri *[ekaj'-]*, malede dekorationer i skjælmønster (som fiskeskjæl; fr. *écaille*, skjæl); meget anvendt f. eks. paa porcellæn.

Ecarté (af fr. *écarter*, lægge tilside), kortspil for to personer, spilles med de samme kort som piket (es til syv inklusive).

Ecba'llium officināle, «æselagurk», en sydeuropæisk plante af græskarfamilien, især merkelig ved den eiendommelige maade, hvorpaa frøene frigjøres fra frugten. Idet denne sidste løsner fra stilken, sprøites nemlig frøene tilligemed en bitter vædske ud med stor kraft. Frugtkjødet smager meget bittert og slimet og indeholder elaterin, der virker sterkt afførende. De umodne frugter indeholder ca. 0.7 pct. elaterin, men indholdet heraf aftager ved modningen og forsvinder tilslut helt. Af frugtkjødet tilberedes paa forskjellig maade farmaceutiske præparater, som er optaget i udenlandske farmakopøer.

Eccard, Johannes (1553—1611), t. komponist, kapelmester i Königsberg og Berlin, elev af Orlando Lasso, var en af sin tids betydeligste tyske salmekomponister. Mange flerstemmige geistlige og andre sange, bearbeidelser m. v.

Ecce homo *[e'kse-]* (lat.), d. e. «se hvilket menneske», alm. brugt som betegnelse for kunstneriske fremstillinger af den tornekronede Kristus, med hentydning til Pilatus' ord (Joh. 19, 5). Særlig yndet emne i det 16 og 17 aarh. efter modreformationen (f. eks. malerier af Tizian og Guido Reni).

Eccles *[e'klz]*, by i det nordlige England, grevskabet Lancaster, 6.5 km. v. f. Manchester, ved Manchesterkanalen; 34 369 indb. (1901). Bomuldsindustri.

Ecclesfield *[e'klzfīld]*, forstad til Sheffield, England, grevskabet York, 8 km. n. ø. f. Sheffield; 34 153 indb. (1901). Fabrikation af staalvarer, lin og papir.

Ecclēsia (lat.; græ. *ekklesīa*), forsamling, det opr. navn paa den kristne kirke (s. d.).

Ecclēsia kaldes i den kristelige kunstarkæologi den kvindelige skikkelse som personificerer kristendommen. Som pendant til E. optræder Synagoge, ligeledes en kvindeskikkelse. E. fremstilles med krone paa hovedet, seiersfane og undertiden en kalk i haanden; Synagoge har affaldende krone, bind for øinene, afbrukket fanestang og undertiden lovens tavler. Allegorien stammer opr. fra litterære kilder; i kunsten meget udbredt under gotiken, sjeldnere under renaissancen.

Ecclesia'stes (græ.), prædikant, forkynder, det græ. navn paa Prædikerens bog (s. d.).

---

muffer o. l.); (spansk) pasgjænger = **jennet;** Ⓕ ogs. bidsel.

génétique Ⓕ forplantnings-.

genetisk — Ⓣ genetisch — Ⓔ genetic — Ⓕ génési(a)que.

Geneva Ⓔ, **Genève** Ⓕ Genf.

genever — Ⓣ Genever m — Ⓔ gin; Hollands, geneva — Ⓕ genièvre, gin m.

genévrier Ⓕ m, einer, brisk.

genévrière Ⓕ f, enerris.

geni — Ⓣ Genie n — Ⓔ genius — Ⓕ génie m.

genial — Ⓣ genial(isch) — Ⓔ ingenious — Ⓕ de génie; génial; ingénieux.

genial Ⓔ sympatisk, freidig, (livs)glad, gemytlig, hjertelig; (poet.) naturlig, medfødt. **g. humour** festivitas. **g. weather** groveir.

genialitet — Ⓣ Genialität f — Ⓔ genius, ingeniousness, ingenuity — Ⓕ génie m; génialité.

geniality Ⓔ freidighed, gemytlighed, hjertelighed.

Genick Ⓣ n, nakke.

geniculate Ⓔ (bot.) knæformig bøiet, knæet.

génie Ⓕ f, genius, aand; anlæg, begavelse, hoved; geni; eiendommelighed, natur; (mil.) ingeniørkorpset = **Geniecorps** Ⓣ n. **officier** (m) **du g.** ingeniørofficer = **Genieoffizier** Ⓣ m.

geniessbar Ⓣ spiselig, drikkelig.

geniessen Ⓣ nyde.

genièvre Ⓕ m, enerbusk; genever.

génisse Ⓕ f, kvige.

Ecclesia'sticus (lat.), 1. en geistlig, en prest; 2. i Vulgatas bibeloversættelse navnet paa Jesu Siraks bog (s. d.)

Echague *[etša'ge]*, Rafael, marki af Serrallo (1815—87), sp. general; kjæmpede i krigen mod karlisterne (1833—40); sluttede sig til det moderate parti og deltog i O'Donnells opstand i Madrid 1854; blev under O'Donnells ministerium generalmajor og udmerkede sig i Marokkokrigen 1859 ved forsvaret af El Serrallo. Deltog ogsaa i den sidste karlistkrig 1873—76.

Échappement *[ešapmã']*, en selvvirkende mekanisme, hvorved der afvekslende aabnes og lukkes for en kraftkilde. En vigtig anvendelse af e. er til ure. Hvis e. ikke benyttedes, vilde her loddet eller drivfjæren uhindret føre viserne frem med stadig voksende hastighed, eller ogsaa maatte kraftoverskuddet tilintetgjøres ved bremsning (sml. Vindfang). E. virker i ure paa den maade, at det med korte mellemrum stanser hjulverkets bevægelse og atter frigjør det efter forløbet af en kort tid, som bestemmes af det regulerende organ (pendel el. uro), hvis svingningstid kan justeres, saaledes at uret kommer til at gaa rigtig. E. bevægges altsaa af lodderne eller fjæren, men reguleres af pendelen eller uroen, som atter holdes igang af lodderne eller fjæren, idet disse gjennem e. giver pendelen eller uroen en liden impuls efter hver tilendebragt svingning (se Ankergang, Cylindergang, Gangstystem).

Echegaray *[etšegarai']*, José (1832—), sp. dramatisk digter, f. i Madrid, var først ingeniør og optraadte som matematisk forfatter, kom ved revolutionen 1868 ind i politiken, blev medlem af cortes og 1873 handelsminister; men begyndte ved denne tid sin virksomhed som dramatisk forfatter, som han utrættelig har vedligeholdt til de sidste aar. Han blev 1894 medlem af akademiet og erholdt 1904 Nobelprisen sammen med Mistral. E. er en senromantiker i realismens tid, og hans digtning frembyder alle de falske træk, som flyder af denne stilling; hans patos virker paa de fleste steder hul og forældet, og tiltrods for hans leilighedsvis store dramatiske kraft er der egentlig ingen sandhed over karaktererne, fremforalt ingen egte national luft over det hele. Af hans omkr. 60 stykker anføres: «La esposa del vengador» (1874), «O locura o santidad» (1877; hos os «Vanvittig eller helgen»), «Vida alegre y muerte triste», «El gran galeoto» (1881), om den ubevidste sladders frygtelige følger, hans kraftigste drama paa vers; videre prosastykker som «Un critico incipiente» (1891), «Mariana» (1892; overs.), «Mancha que limpia» og «El estigma» (1895), «La duda» (1898), «El hijo de Don Juan» (1892; under indflydelse af «Gengangere»), «El loco Dios» (1900). Han begyndte 1894 at trykke sine erindringer «Recuerdos».

Echelles, Les *[lœz ešœ'l]*, landsby i det sydøstlige Frankrige, depart. Savoie, 387 m. o. h.; 676 indb. (1901). E. ligger ved veien mellem Lyon og Chambéry.

Echelon *[ešelõ]* kaldes hver enkelt del af en ved afstande opstykket styrke af tropper eller træn. Er styrken echeloneret for transport eller marsch, følger e. samme vei, men gives forskjellige afmarschtider, saa transportmidler og nattekvaterer m. v. hensigtsmæssig kan udnyttes. For manøver og kamp opstilles e. gjerne tilside bagud for hverandre (trappetrinsvis), hvorved flankesikring og gjensidig understøttelse lettes.

Echenēis, se Sugefisk.

Echeverria *[etševerrī'a]*, Estéban (1809—51), en af de mest berømte sp.-amer. digtere, f. i Buenos Ayres, d. i Montevideo. Hans digtning stod under Byrons og Lamartines indflydelse. «Consuelos» (1834), «Rimas» og «Cantiva» (1837), «Guitarra» (1842). Flere af hans digte bringer fortrinlige skildringer fra de argent. Pampas.

Echi'dna. 1. I gamle græske sagn et fantastisk uhyre, oventil en kvinde, nedentil en slange. Hun nævnes som moder til andre fantasivæsener, saaledes Sfinks, Kerberos, Chimaira, Zeus' ørn. Hun dræbtes af Argos Panoptes. — 2. Se Myrepindsvin.

Echinoca'ctus, planteslegt af kaktusfamilien, omfattende talrige arter, hvoraf flere paa grund af sine store, smukke blomster og afvekslende tornbeklædning dyrkes i veksthuse. Af disse, som alle hører hjemme i Mexico og nærliggende egne, kan nævnes *e. linkii*, der har gule blomster og svage brune torne, og *e. capricornis* med lange, snoede torne og gule og røde blomster.

Echinoco'ccus, se Bændelorme.

Echnocōrys, synonym for ananchytes, s. d.

Echinode'rmer, pighudede.

Echinoko'ksygdom, se Bændelorme.

Echīnops, planteslegt af de kurvblomstredes familie. Fleraarige urter, hvis kurve, der kun bestaar af en eneste blomst, er samlede i et kugleformet hoved. Et par arter dyrkes som prydplanter, saaledes *e. bannaticus* og *e. sphærocephalus*, den sidste 1½—2 m. høi med talrige lyseblaa blomsterhoveder. Den er hos os forvildet ved Kra.

Echinorhy'nchus, rundorm, eneste slegt af kradsernes orden *(acanthocephala)*. Tarmparasiter hos forskjellige hvirveldyr, yderst sjeldne hos mennesker. Mangler tarmkanal. Forenden løber frem i en tapformig snabel, som kan krænges ind og ud og er besat med bagudrettede chitinkroge i flere rækker; med snablen ligger de forankret i sin verts tarm og opsuger næring fra denne gjennem huden. I hudmuskelsækken et lukket, netformigt karsystem, som fortil fortsætter sig i to aflange legemer, som hænger ind i kropshulen. Enkjønnet. For udviklingen vertsveksel nødvendig. *E. proteus* snylter hos ferskvandsfiske; dens larver kommer med fiskens ekskrementer ud i vandet; fortæres de af tanglopper, borer de sig gjennem disses tarm ud i kropshulen, hvor de vokser ud til det udviklede dyrs skikkelse; kommer tanglopperne over i en fisks tarm, bliver snylterne her fri, borer sig fast i tarmhinden og bliver kjønsmodne. Kjæmpekradseren *(e. gigas)* lever som kjønsmoden i svinets tarm, som larve hos tordyvler. Hunnen ca. 25 cm. lang, hannen adskillig mindre.

Echinospe'rmum, se Pigfrø.

Echīnus, echinīder, se Sjøpindsvin.

Echīnus kaldes den del af det doriske kapitæl som i form af en rund plade danner overgangsleddet fra søileskaftet til den firkantede abacus (s. d.). E.-lignende led forekommer ogsaa i det ioniske kapitæl.

E'chium, se Slangehoved.

Echo. 1. I græ. sagn en bjergnymfe, personliggjørelse af gjenlyden. Hos Ovid er fortalt et sagn om, at hun hentæredes af ulykkelig kjærlighed til den skjønne Nar-

---

Genist(e) (t) n. rede(bygning); kuld; yngel; kvas; krat.

genital (e). **génital** (f) avle-, kjøns-.

genitals (e) pl. kjønsdele.

genitiv — (t) Genitiv m — (e) genitive — (f) génitif m.

genitor (e) fader.

genius — (t) Genius m. (pl) Genien — (e) genius; guardian-angel — (f) génie; (ens gode) ange (m) tutélaire.

genius (e) (høi) begavelse, anlæg; geni; genius; (skyts)aand.

Genoss(e) (t) m. staldbroder, kamerat, kollega; (pl) konsorter.

Genossenschaft (t) f. samfund; korporation; fagforening. **G.er** m. fagforeningsmedlem. **G.s-bäckerei** f. aktiebageri.

genou (f) m. knæ; (pl) ogs. skjød.

genouillère (f) f. knæskinne; knælæder, -pude, -varmer; (støvle)-krave.

genre — (t) Genre n (m), Gattung, Art f — (e) style, manner — (f) genre m. **genremaler** — (t) Genremaler m — (e) painter of genre — (f) peintre (m) de genre.

genremaleri — (t) Genrebild n — (e) genre, painting of incident — (f) peinture (f) de genre.

genre (f) m. slegt; genre, manner, mode, smag, stil(art); art, slags; (gram.) kjøn.

gens (f) m pl. folk, mennesker; (tjeneste)folk, personale.

gent (f) f. folk; slegt.

genteel (e) fin.

cissos, saa at tilsidst kun hendes stemme blev tilbage. — 2. Se Ekko.

Echternach (Echtern), by i storhertugd. Luxemburg, ved Sauer; 3371 indb. (1900). Betydelig industri i fajance, uldtøi og damask; livlig handel med vin og humle. Hver pinse er her «Springprozession», hvori indtil 15 000 pilgrimme deltager til minde om St. Veits-dansens ophør i egnen.

Echuca *[etšūkə]*, by i Australien, Victoria, ved elven Murray, 98 m. o. h., 180 km. ret n. for Melbourne; 4075 indb. (1901). Kanske den vigtigste elvehavn i Australien.

Echujin, krystallinsk glykosid, som findes i den afrikanske pilegift e.-gift, der fremstilles af *adenium bochmianum*. Virker sterkt paa hjertet. Anvendes ikke som lægemiddel.

Ecija *[ésiḳa]*, by i det sydlige Spanien, prov. Sevilla, Andalusien; 24 372 indb. (1900). Byen, der er meget gammel, ansees for at være det varmeste sted i Spanien. I romertiden hed den Astigi el. Augusta firma.

Eck, Johann Mayr von (1486—1543), t. rom.-kat. teolog, en af Luthers heftigste modstandere. 1510 blev han professor i Ingolstadt, og begyndte snart at angribe Luther. 1519 mødtes han med ham ved disputatsen i Leipzig (27 juni—16 juli). Aaret efter udvirkede han pavens fordømmelse af Luther i bullen «Exsurge Domine». I de følgende aar fortsatte han med mund og pen sin frugtesløse kamp mod Luther og reformatorerne, som svarede ham i flere skarpe skrifter.

Eckardt, Josefine Hortensia Nancy Adelaide (1839—1906), d. skuespillerinde, slog først for alvor igjennem, da hun fra elskerinderollerne gik over til verdensdamerollerne, hvor hun glimrede ved sin skjønhed og sit vid. To af hendes berømteste roller er «Fulvia» i Kaalunds skuespil af samme navn og Abigael i Molbechs «Ambrosius», hvor hun støttedes af sin apparitions stilfulde fornemhed, og hvor hendes mangel paa virkelig erotisk følelse ikke kom til at gjøre sig gjældende. Med stor kraft gjennemførte hun ogsaa to tragiske skikkelser i Ibsen'ske skuespil, fru Solness og fru Borkman. Trak sig 1901 tilbage fra scenen.

Eckardt, Julius von (1836—), t. forfatter, f. i Livland, var først medarbeider ved «Baltische Monatschrift» og «Rigasche Zeitung» 1861—67, arbeidede for en sammenslutning af de 3 Østersjøprovinser, Estland, Livland og Kurland, og for en reform af deres forfatning, traadte senere i preussisk statstjeneste og var generalkonsul i Tunis, Marseille, Stockholm, Basel og Zürich. De mest kjendte af hans skrifter er «Die baltischen Provinzen Russlands» (Leipzig 1871); «Russische und baltische Charakterbilder» (smst. 1876); «Russlands ländliche Zustände seit Aufhebung der Leibeigenschaft» (smst. 1869). Man tilskriver ogsaa E. den anonyme bog «Aus der Petersburger Gesellschaft».

Eckart, Mester (omtr. 1260—1327(?)), t. mystiker. I sin teologi kredser E. bestandig om Guds indre væsens dyb og sjælens inderste grund. Guds væsen er den ubetingede bestemmelsesløse væren. Han aabenbarer sig som den treenige og skaber mennesket af intet. Da menneskesjælen i sin inderste grund er af guddommelig natur, er det dens høieste maal at vende tilbage til den urkilde, hvorfra den stammer. Dette sker, naar mennesket inderlig bryder ikke blot med det jordiske, hvorved synden klæber, men med sig selv. Naar selvet ophører at eksistere, fødes Gud i sjælen. Saaledes bliver denne delagtig i Guds liv. — Disse tanker gav E. en form, som streifede nær til panteisme; han anklagedes derfor for kjetteri. Efter hans død fordømte paven 17 sætninger af hans skrifter, medens 11 erklæredes «mistænkelige». [Litt: H. Martensen, «Mester Eckart» (2 opl. Kbh. 1851).]

Chr. Vilh. Eckersberg: Thorvaldsen.

Ecker, Alexander (1816—87), t. antropolog. 1844 professor i anatomi og fysiologi i Basel og 1850 i Freiburg. Bekjendt for sine studier af Sydvest-Tysklands antropologi. Indrettede i Freiburg et antropologisk (særlig kraniologisk) museum. Redaktør af «Archiv für Anthropologie». Af hans skrifter fremhæves: «Crania Germaniae» og «Die Hirnwindungen des Menschen».

Eckermann, Johann Peter (1792—1854), t. forfatter, f. i Hannover, d. i Weimar; gjennemgik en haard ungdom; blev lærer for arveprinsen i Weimar 1823 og 1838 bibliotekar og hofraad. Hans navn er udelukkende knyttet til hans «Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens» (1823—32), der udkom første gang 1837 og bringer tro gjengivelse af den aldrende Goethes meninger.

Eckernförde, Tyskland, prov. Schleswig-Holstein (Sønderjyllands østkyst), i bunden af E.-fjord; 7100 indb. Omtales 1261. Kirke fra omtr. 1350. Lærerseminarium. Udmerket havn, ogsaa for store skibe, men forholdsvis ringe handel, da oplandet er ubetydeligt. Bekjendt træfning i E.-fjorden 5 apr. 1849 i 1ste slesvigske krig. Skadedes ved Eider- og Nord-Østersjø-kanalen. Nogen industri. Betydeligt sildefiske.

Eckersberg, Christoffer Vilhelm (1783—1853), d. maler. Elev af Kbh.s akademi og i Paris af L. David, hvis sikre tegning, nøgternhed og naturlighed gjennem E.s indflydelse som lærer kom til at præge d. malerkunst i et halvt aarh. 1813 ophold i Italien, 1818 professor, 1827—29 akademidirektør. Malte portræter (f. eks. af Thorvaldsen (se afbildningen), Madam Schmidt), altertavler (svagere) og landskaber, særlig sjøbilleder. Ogsaa tegninger af nationaldragter o. s. v. [Litt.: P. Weilbach, «Maleren E.» (1872); E. Hannover, «C. V. E.» (1898).]

gentian ⓔ, **gentiane** ⓕ f, (bot.) søterod, ensian.
gentil ⓕ I hedensk; m, hedning.
gentil ⓕ II nydelig, net, pen, tækkelig; flink, snild; sød.
gentile ⓔ hedensk; hedning; folke-.
gentilhomme ⓕ m, adelsmand.
gentilhommerie f, adelskab.
gentilhommière f, lidet adelsgods.
gentilism ⓔ, **gentilité** ⓕ f, hedenskab; hedningerne.
gentility ⓔ finhed (i seder), (god) levemaade.
gentillâtre ⓕ m, junker.
gentillesse ⓕ f, nethed, snildhed; vittigt indfald, pudsighed.
gentillet ⓕ (rigtig) sød, nydelig.
gentle ⓔ fornem; blid, mild, lemfældig; from; sagte, let; dæmpet; ma(r)k. **g. folk(s)** fornemme folk.
gentleman ⓔ & ⓕ m, (fin) herre, gentleman. **g. attendant** opvartende kavaler. **a g. farmer** en proprietær. **g.'s residence** herskabelig leilighed. **g.like** gentlemansmæssig.
gentleness ⓔ blidhed osv., se gentle.
gentlewomen ⓔ (adels)dame; kammerfrue.
gentry ⓔ konditionerte folk.
génuflêchir ⓕ bøie knæ.
genuflection ⓔ, **génuflexion** ⓕ f, knæbøining, knæfald.
genug ⓣ nok, tilstrækkelig; noksom.

Eckersberg, Johan Fredrik (1822—70), n. maler: søn af en kjøbmand i Drammen. Paa en reise til Holland, hvor han skulde uddanne sig til handelsmand, vakte de gamle hollænderes malerkunst hans lyst til at blive maler. Ansat i en agenturforretning i Kra. malte han ved siden af, brød derpaa med handelen og levede af at kopiere. Kom ind paa tegneskolen, hvor han blev elev af Flintoe. Foretog 1846 en studiereise i Norge med Gude og Cappelen, reiste om høsten til Düsseldorf, hvor han blev elev af J. W. Schirmer. Vendte 1848 tilbage til Kra., giftede sig, men fik en brystsygdom og reiste for sin helbreds skyld til Madeira (1852—54), hvor han levede af at male portræter. Var en kort tid i Düsseldorf (1854), men maatte af helbredshensyn reise hjem. 1859 oprettede E. i Kra. en malerskole, som han ledede til sin død, og som efter ham blev overtaget af Morten Müller og Knud Bergslien. — E.s kunst er realistisk, præget af en ærlig og troværdig personlighed og skarp naturiagttagelse; ved disse egenskaber fik han ogsaa stor betydning som lærer. Foruden enkelte landskaber fra Düsseldorf og Madeira har han malet talrige billeder, tildels i meget stor maalestok, af norske fjorde og norsk høifjeld; særlig er hans høifjeldsbilleder betydelige. I Kunstmuseet bl. a. «Fra Valle i Sætersdalen» (1852) og «Fra Jotunheimen» (1866).

(Fot. af O. Væring.)
Johan Fredrik Eckersberg: Fra Nes i Hallingdal.

Eckhel, Joseph Hilarius (1737—98), østerr. numismatiker, professor i arkæologi i Wien; direktør for det keiserlige myntkabinet smst. Hovedverk: «Doctrina numorum veterum» (Wien 1792—98, 8 bd.).

Eckhoff, Ernst Frederik (1823—96), n. prest., var først uddannet som filolog, men gik over til teologien og blev teol. kand. 1856, var fra 1865—71 forstander ved missionsskolen i Stavanger. 1871—76 sogneprest til Indre Holmedal og forflyttedes 1876 til Bergen, hvor han virkede til sin død. E. har skrevet adskilligt om missionen, udgivet flere prækensamlinger med bidrag af forskjellige prædikanter og har besørget Dæchsels bibelverk oversat paa norsk.

Eckhoff, Kristian Martin (1850—), n. prest, foreg.s søn. Som forstander for Studenterhjemmet i Kristiania kom han ind i den kristelige studenterbevægelse og var med at stifte «Verdens kristelige studenterforbund» ved studentermødet i Vadstena 1895, ligesom han er medlem af dets styre. E. har ogsaa ellers taget megen del i de forskjellige grene af kristeligt arbeide, navnlig ynglingesagen og søndagsskolesagen. Siden 1885 er han sekretær i det Norske bibelselskab.

Ecklesiastīkdeparteme'nt (sv.), kirkedepartement.

Eckmann, Otto (1865—1902), t. maler; studerede kunst og kunstindustri i Hamburg, Nürnberg og München. Optraadte 1891 som landskabsmaler med stemningsbilleder; gik efterhaanden over til at vie kunsthaandverket hele sin interesse og kraft og hører til en af den saak. «nye stils» banebrydere i Tyskland. E. udmerkede sig saavel ved stor frugtbarhed som ved selvstændighed i opfindelsen. Han har gjort udkast til møbler, metalarbeider, hele værelsers udstyr, men er bedst som fladedekoratør i sine tegninger til tapetmønstre, vævede stoffe og forskjellig slags bogudstyr (bogomslag, bogbind, typerne «E.-Schrift»). Hans ornamentik er væsentlig bygget paa stilisering af planter og dyr.

Eckmühl. 1. Se Eggmühl. — 2. Fyrste af E., se Davout.

Eckstein, Ernst (1845—1900), t. forfatter, f. i Giessen, d. i Dresden. Han skrev først en del flade humoresker og skolehistorier, som «Aus Sekunda und Prima», «Der Besuch im Karzer» (overs. af H. S. Hansen), «Skolehistorier» (overs. ved C. Kierulf), «Nervøs» og flere. Skrev derefter historiske romaner som «Die Claudier», «Prusias» (paa dansk ved E. Collin), «Aphrodite» (ved Kragballe), «Kyparissos» (ved F. M. Jensen).

Écluse *[ekly'z]*, pas i Frankrige, depart. Ain, ved den schw. grænse, mellem Grand-Crédo (1624 m.) og Vuache (1111 m.). Igjennem dette pas gaar Rhone, idet den gjennembryder Jurafjeldene. Passet forsvares af Fort de l'Écluse.

École *[ekå'l]* (fr.), skole: é. militaire *[- militæ'r]*, krigsskole; é. des beaux-arts *[- dæbåzår]*, kunstakademi; é. polytechnique *[- pålitekni'k]*, skole for tekniske videnskaber, haandverkshøiskole; é. primaire *[-primæ'r]*, skole for begyndere; é. secondaire *[-zgŏdæ'r]*, middelskole o. s. v.; é. vétérinaire *[- veterinæ'r]*, dyrlægeskole.

École des chartes *[ekå'l-dæ-ša'rt]*, videnskabelig anstalt i Paris til uddannelse af arkivarer og bibliografer. Stiftet 1821.

École des hautes études sociales *[ekål-dæ-ål:-etyd-såsja'l]*, et i 1903 i Paris aabnet forelæsningsinstitut for høiere samfundsvidenskabelige studier, omfattende i særskilte afdelinger: 1. Etik og pædagogik, 2. samfundslære og socialøkonomi, 3. journalistik, 4. æstetik og kunsthistorie. Denne sidste afdeling er delt i tre klasser, for æstetik i alm., musik og teater. Lærerne er for en stor del universitetsprofessorer. Efter to aars studier er der adgang til at erholde diplom efter bestaaet prøve.

Genüge ⓣ f, tilstrækkelighed, fyldest, tilfredsstillelse.
genügen ⓣ være nok, tilstrækkelig; tilfredsstille; fyldestgiøre; opfylde.
Genügen ⓣ n, tilfredsstillelse; tilfredshed.
genügsam ⓣ nøisom.
genughthun ⓣ tilfredsstille; fyldestgjøre, opfylde.
Genugthuung ⓣ f. tilfredsstillelse; fyldestgjørelse; opreisning, satisfaktion.
genuine ⓔ uforfalsket, egte.
genuineness uforfalskethed, egthed.
genus ⓔ genus, slegt.
Genuss ⓣ m, nydelse. **Genusssucht** f, nydelsessyge.
geode ⓔ ranglesten, blæresten.
géodésie ⓕ f, **geodesy** ⓔ landmaaling.
géognosie ⓕ f, **geognosy** ⓔ jordskorpelære.
geogony ⓔ læren om jordens dannelse.
geograf — ⓣ Geograph m — ⓔ geographer — ⓕ géographe m.
geografi — ⓣ Geographie f — ⓔ geography — ⓕ géographie f.
geografisk — ⓣ geographisch — ⓔ geographical — ⓕ géographique.
geôlage ⓕ m, afgift til slutteren.
geôle ⓕ f, fængsel; fangevogterens værelse.
geôlier ⓕ m, fangevogter, slutter.
geolog — ⓣ Geolog m — ⓔ geologist — ⓕ géologue m.

Ecole nationale et spéciale des beaux-arts *[ekål nasjåna'l æ spesjal dæ båzār]*, kunstskole knyttet til akademiet i Paris, oprettet sammen med dette af Mazarin 1648. Omordnet 1793. Omfatter tre afdelinger: for malerkunst, billedhuggerkunst og arkitektur med underafdelinger for grafisk kunst og medaljørarbeide. Franske og udenlandske elever af begge kjøn optages efter prøve. Eleverne maa ikke være under 15 eller over 30 aar. Konkurrancer med prisuddelinger afholdes, hvoraf den største er «Le grand prix de Rome» (s. d.). Vanligt elevantal ca. 2000.

École normale supérieure *[ekål nårma'l sypеrjø'r]* i Paris blev grundlagt af Napoleon I i 1808 som en pædagogisk høiskole, men omdannedes senere til et slags universitet med internat, hvortil man kun fik adgang ved en skarp konkurranceeksamen. Mange af Frankriges ledende mænd i politik, videnskab og litteratur har været elever af denne skole. I 1902 blev skolen indordnet under Paris' universitet.

École pratique des hautes études *[ekål prati'k dæ åtz-ety'd]* i Paris blev grundlagt af Napoleon III i 1868 med et praktisk videnskabeligt formaal. Den er delt i tre sektioner for de forskjellige grene af naturvidenskaben og én for historisk-filosofiske studier. Arbeidet anlagdes i lighed med de tyske videnskabelige laboratorier og seminarer. Skolen har bidraget meget til en reform af det franske universitetsvæsen.

École polytechnique *[ekå'l pålitekni'k]*, berømt læreanstalt i Paris. Se Polytekniske skoler.

Economiser *[əkå'nåmaizə]*, fra engelsk overført betegnelse paa en forvarmer for vand, som skal tilføres en dampkjedel, og hvor vandet i forvarmeren opvarmes af forbrændingsgaserne fra kjedelen paa deres vei til skorstenen. E. dannes af et stort antal med hinanden forbundne rør anbragt i en muret udvidelse af røgkanalen. Vandet bringes ved en trykpumpe til at passere rørene modsat røggasernes strømretning. Vandet kan ved en e. opvarmes saa sterkt, at det kan føres ind paa kjedelen med en temperatur af over 100 ° C. Røggasernes varmeoverskud udnyttes meget økonomisk ved en saadan e. Rørene renses udvendig for sodaflagring ved et stadig op og ned bevæget afskrabningsapparat.

Economist *[əkå'nåmist]*, eng. ugentligt finansblad, hvis nr. 1 udkom 2 sept. 1843 i London. Foruden masser af statistik og markedsberetninger for alle vigtigere artikler bringer det ogsaa politiske artikler i uafhængig liberal-konservativ aand. «E.» er et skatkammer for prisbevægelsernes og pengemarkedets historie. Det nyder verden over en grundfæstet anseelse.

Ecossaise *[ekåsǣz]* (fr.), skotsk runddans i lige takt, senere en kontradans. Yndet selskabsdans.

Écouen *[ekwā']*, landsby i det nordvestlige Frankrige, depart. Seine-et-Oise, 15 km. n. f. Paris. 1648 indb. (1901). E. har et fort, som hører til Paris' ydre forsvarslinje; et pragtfuldt slot, bygget 1550, indrettedes af Napoleon I til opdragelsesanstalt for officersdøtre.

Ecraseur *[ekrazø'r]*, et af Chassaignac opfundet kirurgisk instrument, bestaaende af en metaltraadslynge, som ved hjælp af en mekanisme kan sammentrækkes og afskjære den organdel, svulst o. l., den er lagt om. Ved det sterke tryk sammenpresses karrene, saa at operationen bliver omtrent ublodig.

Écraeez l'infame *[ekraze-læfā'm]* (fr.), «knus den infame», et udtryk, som ofte forekommer i Voltaire's breve til Fredrik II, Helvetius, Diderot, d'Alembert o. a. Herved sigtes snart til overtroen *(la superstition)*, snart til kirken *(l'église)*. Undertiden brugte Voltaire at underskrive sine breve med «Écr. l'inf.» eller «Écrlinf.» for at vildlede de postembedsmænd, som undersøgte formentlig statsfarlige breve.

Écrins, Barre des *[bar-dæz-ekræ̅']* el. Les Écrins. den høieste top i Dauphinéalperne, Frankrige, depart. Isère; 4103 m.

Écu *[eky']* (fr.). 1. Skjold. — 2. Navn paa flere ældre franske guld- og sølvmynter: den ældste é. i guld lod Ludvig den hellige slaa. Mere betydning har é. i sølv; 1580 lod Henrik IV slaa de første, og i 17 og 18 aarh. findes mange af disse «franske dalere»; mest kjendt er Ludvig XIII's é. («Louis blanc»); 1726 blev værdien sat til 6 livres; den seneste er é. republicain.

Ecuadŏr (Republica del E.), republik paa vestkysten af Sydamerika mellem 1 ° 23 ' n. br. og 4 ° 45 ' s. br. samt mellem 73 ° 10 ' og 81 ° l. v. f. Grw., grænser mod n. til Colombia, hvor Rio Caquetá er grænseelv, mod v. til det Stille hav, mod s. til Peru og mod ø. til Brasilien. Grænserne er her delvis omtvistede og nogen officiel kartlægning har aldrig fundet sted. Arealet beregnes til 299 600 km.² (med Galapagosøerne 307 243 km.²). Den over 800 km. lange kyst har en større bugt, Guayaquilbugten, hvor øen Puna ligger, og nogle mindre. Det mest fremspringende punkt paa kysten er Puntella de Santa Elena (81 ° v. l. f. Grw.). Øst for den smale kystslette findes i prov. Manabi og Esmeraldas en smal fjeldkjede, Montaña de Sandamo, der er adskilt fra Kordiljerne ved en bred dal, som gjennemstrømmes af Guayas kildeelve Rio Daule og Rio Palenque. E.s Kordiljer er delt i to parallele kjeder. Den østligste, som er hovedkjeden, bestaar væsentligst af gneis, granit og krystallinske skifere, er i middeltal 4000 m. høi og har en del virksomme vulkaner. Af toppe kan nævnes: Sangay (5323 m.), Imbambura (4582 m.), Cayambe (5840 m.), Antisana (5756 m.), de endnu virksomme vulkaner Cotopaxi (5943 m.) og Tunguragua (5087 m.). Den vestligste kjede bestaar af diorit, diabas, porfyr, sandsten og kalksten, er i middeltal kun 3000 m., men har flere lige høie eller høiere toppe, som Cotacachi (4966 m.), Pichincha (4787 m.), Corazon (4787 m.), Iliniza (5305 m.), Carihuairazo (5106 m.) og Chimborazo (6310 m.). Længdedalen mellem begge kjeder deles ved tveraaser i en række bækkener af 2—3000 m.s høide; de har navn efter byer eller elve. Af elve gaar en del til Amasonelven: Napo med Coca og Curaray, 1200 km. lang, hvoraf 800 km. er seilbar, Tigre, Pastaza, Morona, Santiago og Chiuchipe, og en del til det Stille hav: Guallabamba-Esmeraldas, Mira og Guayas med dens bielve Daule, Palenque, Bodegas og Chmbo. Af sjøer kan nævnes Manaume, som hàr afløb til Tigre. — Klimaet er i lavlandet enten tørt og hedt eller fugtigt og usundt, i høilandet mere ensartet. Quito (2850 m. o. h.) har en aarsmiddeltemperatur af 13.1°, den koldeste maaned (juli) 12.5°, den varmeste (december og januar) 13.6°; Antisana (4060 m. o. h.) har en aarsmiddeltemp. af 4.9 °, den koldeste maaned 3.0 ° og den varmeste 6.2 °. Regnmængden er ved kysten liden. men tiltager med

---

geologi — (t) Geologie f — (e) geology — (f) géologie f.

geologisk — (t) geologisch — (e) geologic(al) — (f) géologique.

geometer (e), **géomètre** (f) m, geometer; (e) ogs. (zool.) maaler, spanner; (f) ogs. matematiker; **(arpenteur)** g. landmaaler.

geometri — (t) Geometrie f — (e) geometry — (f) géométrie f.

geometrisk — (t) geometrisch — (e) geometrical — (f) géométrique.

geometrize (e) gaa geometrisk frem.

georgic (e) landbrugs-.

georgine — (t) Georgine, Dahlie f — (e) & (f) dahlia m.

Gepäck (t) n, bagage. reisetøi. **G.schein** m, kupon. **G.träger** m, bybud.

Gepfeife (t) n, pibing, plystring.

Gepflogenheit (t) f, vane sedvane.

Geplack(e) (t) n, gjenvordigheder.

Geplänkel (t) n, tiraljørfegtning.

Geplapper (t) n, plapren; sludren.

Geplärr (t) n, skraal.

Geplätscher (t) n, plasken.

Geplauder (t) n, passiar.

Gepoche (t) n, banking.

Gepolter (t) n, bulder, larm, spektakkel.

Gepräge (t) n, præg.

Geprahle (t) n, pral(eri).

Gepränge (t) n, pómp, prunk, bram, brask.

Geprassel (t) n, knitring, bulder.

høiden. I Quito er regnhøiden 1070 mm. Man skiller mellem to aarstider: sommeren *(verano)* fra juli til november, den relativ tørre tid, i hvilken der paa høilandet hersker smukt veir, men ofte med heftige vinde, og vinteren *(invierno)*, fra dec. til juni. Snegrænsen har en middelhøide af 4750 m.; kun 16 fjelde er stadig sneklædt, 6 i vest- og 10 i østkjeden. Af gletschere regner man 20. — Planteveksten staar i nøie sammenhæng med nedbørmængden og høiden. I den tørre kystregion falder bladene af træerne i den tørre tid, i den øvrige kystregion og langs Kordiljernes fod findes store skoge, og her dyrkes kaffe, bomuld, sukkerrør og kakao. Høiere op, indtil 1300 m., finder man palmer og myrtaceer. Ogsaa den subtropiske region (1300—3400 m.) udviser en rig flora, men over 3400 m. begynder den træløse paramoreregion, og vegetationen bliver mere og mere alpin, jo høiere man kommer. Græs danner her floraens vigtigste bestanddel. — Dyreverdenen ligner Perus og Colombias. Der findes mange aber, fugleverdenen er rig paa papegøie- og kolibriarter, og af giftige slanger findes flere arter. — Om E.s folkemængde har man ingen sikre oplysninger. Man anslaar den til 1 272 160 indb., deraf omkr. 702 000 indianere, 450 000 af blandet race og 120 000 hvide. Sproget er et med mange indianske ord opblandet spansk. Religionen er romersk-katolsk (1 erkebiskop og 6 biskoper). Undervisningsvæsenet staar meget lavt. — Landbruget staar lavt, der dyrkes i vest bananer, kakao og sukker, i høiden mais, hvede, poteter. Industrien er ubetydelig, der fabrikeres en del grove tøier, panamahatte og matter. Vigtigere er handelen. Importen er i middel 13.9 mill. sucrés og eksporten 18.3 mill. Ankomne skibe var i 1904 1248 paa tilsammen 56 063 tons og udgaaede 1210 paa 66 697 tons. Veiene er daarlige, jernbanerne havde en længde af 270 km. (1903), og telegraflinjerne udgjorde 4130 km. Myntenheden er sucré = kr. 3.60. — Statsforfatningen er eg. af 1830, men er flere gange forandret. I spidsen for regjeringen staar en præsident, der vælges direkte af folket paa fire aar, samt et statsraad. Kongressen bestaar af senatet, som har 30 medlemmer, valgt paa fire aar, og deputeretkamret med 41 medlemmer, valgt paa to aar. I administrativ henseende er landet delt i 17 provinser, i spidsen for hver provins staar en guvernør. Efter loven af 15 jan. 1902 er der alm. vernepligt mellem 18 og 60. aar, deraf til 32 aar i den aktive hær og fra 32 —45 i nationalgarden. Den aktive hær var i 1903 4380 officerer og menige. Flaaden bestaar af 1 krydser, 1 skoleskib og 2 transportbaade. — E. staar under det norske generalkonsulat i Havana. I Guayaquil er norsk konsul.

Historie. E. hørte til Inkaernes rige og kom med dette 1532 under Spanien. E. styredes som præsidentskabet Quito, en provins af vicekongedømmet Peru. Efter flere tilløb til revolutioner 1809 og 1812 førte revolutionen i Guayaquil 1820 ved Bolivars hjælp til løsrivelse fra Spanien. I forening med Colombia og Venezuela dannede E. forbundsstaten Colombia (1822), men udskilte sig snart derfra og konstituerede sig som selvstændig republik 1830 med general Juan José de Flores som præsident. Flores var konservativ og maatte stadig kjæmpe med de liberales fører Vicente Rocafuerte. Efter langvarige stridigheder fik de klerikale magten med præsident Diego Noboa (1850—51), der gjenindkaldte jesuiterne. Noboa styrtedes af demokraten general Urbina (1851—56), som fik jesuiterne forjaget, slaveriet ophævet og elveskibsfarten frigivet. General Francesco Robles (1856—59) fortsatte reformerne med at give indianerne lige borgerret med de hvide og indføre fr. mynt-, maal- og vegtsystem. En krig med Peru 1858 førte til Robles' flugt, hvorpaa det klerikalt-konservative parti indkaldte den forjagne Flores, og dennes svigersøn, prof. Garcia Moreno, blev præsident (1861—65). Moreno arbeidede energisk paa at ophjælpe E. materielt; men et for E. ugunstigt konkordat med paven vakte en del uvilje mod ham, hvoraf Colombias præsident Mosquera benyttede sig til at paaføre E. krig 1863. Efter en krig med Spanien (1865), ført i forening med Peru og Chile, og forskjellige indre stridigheder blev Moreno igjen præsident 1869—75; da han stillede E. fuldstændig under jesuiternes indflydelse og fik vedtaget en afgift paa 10 pct. af statsindtægterne til paven, blev han snigmyrdet. De liberale fik nu magten og under general Veintimilla (1876—83) revideredes forfatningen i frisindet aand, og konkordatet ophævedes 1878. Da Veintimilla vilde opkaste sig til diktator, styrtedes han af de moderat-liberale og de klerikale, og under dr. Placido Caamaño (1883—88) og dr. Antonio Flores (1888—92) herskede roligere forhold. Under dr. Luis Cordero (1892—96) begyndte de politiske stridigheder igjen, og en halvindianer, general Eloy Alfaro, fik ved en militærreisning forjaget Cordero og blev præsident (1897—1901). Alfaro maatte stadig kjæmpe med klerikale oprørsforsøg, men inddrog til gjengjæld kirkegods i mængde og udviste ordensmedlemmer. Efter en radikal præsident, general Leonidas Plaza (1901—05), og Lizardo Garcia (1905—06) valgtes Alfaro igjen for tidsrummet 1906—10, og i de sidste aar har der fundet en sterk udvikling sted under rolige forhold.

Ed., forkortelse for lat. editio (udgave) og edidit (har udgivet).

Ed er et fra gammel tid brugt bekræftelsesmiddel i retslige forhold (jfr. Mened). 1. E. skal ifølge nutidens norske ret aflægges af en række mænd i statens og kommunens tjeneste, den tiltrædende konge, som aflægger e. i stortinget paa forfatningen, statsraader, dommere m. fl. E. gaar i almindelighed ud paa en høitidelig forsikring om at ville opfylde de med stillingen forbundne pligter. 2. E. er et vigtigt bevismiddel, der i straffesager aflægges af vidner og sagkyndige, i civile sager ogsaa af dens parter i nærmere i loven angivne tilfælde og da som en egen e.s-sag; ellers aflægges e. i straffesager efter, i civile sager regelmæssig forud for det udsagn. som skal bekræftes. E. kan kun modtages af en domstol; e.s-formen er bestemt i l. af 10 mai 1893: En høitidelig forsikring om at have sagt den fulde og rene sandhed og intet fordulgt, «saasandt hjælpe mig Gud. den almægtige og alvidende». Strider denne form mod ens religiøse opfatning eller samvittighed, kan en forsikring «paa ære og samvittighed» træde i stedet. Usand edelig forklaring for retten straffes som mened (s. d.).

Eda skanse i sognet af samme navn i Vermland opførtes 1656—57 istedetfor den forfaldne Morast skanse til dækning mod fiendtlige indfald fra Norge. Skansen, som laa ved veien Vinger—Karlstad, ca. 15 km. fra den

---

Gequake ⓣ n, kvækken.
Gequatsch(e) ⓣ n, sludder, vrøvl.
Ger ⓣ m (n), kastespyd.
geraade — ⓣ geraten, gereichen — ⓔ redound (much to his honour), reflect (great credit on) — ⓕ faire (honneur à).
gerade ⓣ lige, ret; rank; ligefrem; akkurat, netop, just. **g. aus,** **-hin** lige ud, lige frem. **g.swegs** lige (ud), direkte. **Geradheit** f, ligefremhed. **geradläufig** retløbende. **Geradsinn** m, retsind, aabenhed, oprigtighed. **geradsinnig** retsindig, aaben, oprigtig.
gérance ⓕ f, forvaltning.
geranium — ⓣ Storchschnabel m — ⓔ geranium — ⓕ géranium m.
Geranke ⓣ n, ranker.
gérant ⓕ m, bestyrer, forvalter, forretningsfører; vicevert; direktør; (ansvarhavende) redaktør.
Gerase ⓣ n, rasen.
Gerasel ⓣ n, raslen.
Gerät ⓣ n, redskab(er): apparat, inventarium, møblement. **G.-kammer** f, pulterkammer
geraten ⓣ komme: geraade, falde ud, blive; lykkes; trives, arte sig. adj raadelig.
Geratewohl ⓣ n: **aufs G.** paa lykke og fromme.
Gerätschaft ⓣ f, redskaber
Geraufe ⓣ n, slagsmaal.
geraum ⓣ rum (sjø, tid).
geräumig ⓣ rummelig.
Geraune ⓣ n, hvisken.

norske grænse, var besat under alle senere grænsekrige. Allerede 1657 blev E. skanse erobret af nordmændene under oberstløitnant M. v. Opitz, men kort efter atter opgivet. Senere blev den forgjæves angrebet 1658, 1679 og 1719. I forrige aarh. blev skansen demoleret. En mindesten er reist, hvor den laa.

Edam, by i Holland, prov. Nordholland, 20 km. n.ø. for Amsterdam, ved Zuidersjøen. 6444 indb. (1899). Skibsbyggerier og garverier; er især bekjendt for sin Edamerost (Eidamer), som tilvirkes i egnen om Hoorn og Alkmaar.

Edda. Navnet E. tilkommer eg. Snorre Sturlassøns (s. d.) haandbog i skaldekunsten og er vist et helt andet ord end det *edda*, som betyder oldemoder. Den rimeligste forklaring af ordet er den, som forbinder det med oldnorsk *óðr*, digtning, og forklarer det som «poetik». Første del af denne E. er en fremstilling af de norsk-islandske gudesagn, og da i 17 aarh. sansen for den islandske oldlitteratur gjenvaktes, og man fandt den samling af gamle gude- og heltekvad, som biskop Brynjólfur Sveinsson 1662 forærede kong Fredrik III (nu Codex Regius, i Kjøbenhavns store kgl. bibliotek, gammel kgl. samling 2365, 4to; fototypisk udgave ved Wimmer og Jónsson 1891), overførtes navnet til denne, som kaldes den ældre E. (tidligere ogsaa ofte efter biskop Brynjólfs eksempel Sæmunds E.), og i modsætning til denne kaldes Snorres verk den yngre el. prosaiske E. — 1. Den ældre E. er en samling digte, tildels med prosaiske indskud, af unævnte forfattere fra vikingetiden og en noget senere tid. Man var før tilbøielig til at tillægge dem en langt høiere alder, men trods mange uenigheder angaaende enkeltheder er nu alle granskerne enige om, at intet af kvadene kan være ældre end vikingetiden (medens sagnstoffet for manges vedkommende er langt ældre). Hovedsamlingen af disse E.-kvad er den ovennævnte Codex Regius fra omtr. 1270, men et betydeligt brudstykke af et andet gammelt haandskrift er ogsaa bevaret, og dette har et digt, «Balders drømme», som ikke findes i Codex Regius. Ligeledes pleier man til E.-kvadene at regne nogle lignende digte, som er opbevaret paa andre steder (som «Grottesangen» og de to svipdagsdigte «Grógaldr» og «Fjǫlsvinnsmál», hvis emne gjenfindes i Sveidals-visen). Blandt gudekvadene bør nævnes den storslaaede Vølves spaadom («Vǫluspá»), som staar forrest i Codex Regius, Den høies (Odins) tale («Hávamál»), egentlig flere digte, især med leveregler, Tors hammerhentning («Þrymskviða»), Ægers gilde («Lokasenna») og «Rigsþula», digtet om stændernes oprindelse. Paa overgangen til heltedigtene staar Hyndlas sang («Hyndluljóð»). Heltedigtene er Vølundskvadet, som alm. regnes for et af de aller ældste, tre Helgedigte og en lang række digte om Nivlunger, Gjukunger og Volsunger (prosaisk bearbeidelse af disse og nogle flere er «Volsunga saga»), og endelig nogle af de kvad, som ikke findes i Codex Regius. Første fuldstændige udgave besørgedes af Afzelius efter Rasks afskrift (Stockh. 1818), første fuldt paalidelige udgave af Sophus Bugge (Kra. 1868), haandudgaver af S. Grundtvig (1868, 2 udg. 1873) og Finnur Jónsson (Halle 1888—90). Overs. af islænderen Fin Magnusen 1821—23, danskerne Fr. Winkel-Horn 1869, G. H. Møller 1871, Karl Gjellerup 1895 (kun gudekvadene), samt nordmændene J. J. Aars (udvalg, 1864), G. A. Gjessing (1899), Ivar Mortensson (paa landsmaal: «Edda-kvæde»: 1. «Gude-kvæde» (1905), 2. «Kjempe-kvæde» (1908 under udg.). — 2. Snorres E. omfatter «Gylfaginning», som i ramme giver en række gudesagn (saaledes de ypperlige fremstillinger af Tors reise til Utgard og Balders død), tildels med benyttelse af kvad, som nu næsten helt er gaaet tabt; dernæst «Bragarǫður» eller «Skáldskaparmál», som efter en indledning, der har sit forbillede i E.-kvadet «Lokasenna», giver endnu nogle mytologiske oplysninger (skaldemjøden) og derefter en med mange eksempler oplyst fremstilling af det digteriske billedsprogs former; sidst «Háttatal», Snorres store kvad til ære for Skule jarl og kong Haakon i stadig skiftende versemaal, ledsaget af oplysninger om versemaalene. Ældste udgave ved Peder H. Resen med latinsk og dansk oversættelse (Kbh. 1665), hovedudgaven er den store Arna-Magnæanske (Kbh. 1848—87), haandudgaver af Þorleifur Jónsson (Kbh. 1875) og (bedst) Finnur Jónsson (Kbh. 1900). Oversættelse (væsentlig kun Gylfaginning) af Rask, udgivet ved Nyerup 1808, af Finnur Jónsson (Kbh. 1902). — [3. Til Snorres E. føies i nogle haandskrifter dels skaldefortegnelser og navneramser, dels nogle grammatiske afhandlinger. Disse ting er oftere udgivet sammen med Snorres E., men kommer den ikke direkte ved.]

Eddelien, Matthias Heinrich Elias (1803—52), d. historiemaler, f. i Greifswald, kom 1819 til Kbh., vandt 1837 den store guldmedalje og seirede over A. Müller i en konkurrance om det store stipendium. Udsmykningen af Kristian IV's kapel i Roskilde overgaves ham, men han naaede kun at faa hvælvingen dekoreret, da han blev syg og døde. Har ogsaa udført enkelte altertavler.

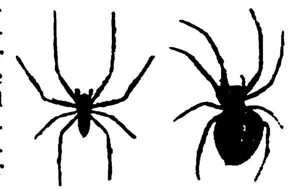
Edder er en gammel betegnelse for animalsk gift, saaledes ogsaa for materie i saar. Sml. norske dialekters eiterorm, eitermaur, eiterkveisa og rigsmaalets edderkop, benedder.

Edderkoplignende dyr *(arachnoidea)*. Klasse af leddyrenes række. Omfatter flere større og mindre dyregrupper, som indbyrdes viser store forskjelligheder, men dog har visse fælles karaktertræk. — Legemet bestaar, ligesom hos de fleste krebsdyr, af en forkrop *(cephalothorax)* og en bagkrop *(abdomen)*; denne er lemmeløs, medens forkroppen bærer 6 par lemmer; af disse staar de to forreste par i sansningens og ernæringens tjeneste (mundfødder); de fire bagerste par er ganglemmer. Følehorn mangler, modsat forholdet hos alle andre leddyr med undtagelse af de palæozoiske kjæmpekrebs og dolkhalerne (s. d.). Øinene er enkelt bygget, men kan være temmelig store og tilstede i ret betydeligt antal, og synet er vistnok som regel godt; sammensatte øine (facetøine) findes ikke. — Tarmkanalen. Da byttet som regel udsuges, er spiserøret udvidet til en sugemave. Tarmen er gjerne forsynet med talrige blindsække, som i forkroppen strækker sig helt ud i lemmerne. — Respirationsorganerne viser eiendommelige forhold: paa bugsiden, i det forreste parti af bagkroppen, sjeldnere ogsaa paa forkroppen, findes gjerne 1—4 par aandehuller; disse fører i visse tilfælde ind til forgrenede trachéer af lignende bygning som hos insekterne, i andre tilfælde til saakaldte trachélunger, afgrænsede hulrum, som ved en række blade, der ligger op til hin-

Geräusch (t) n, støi, larm. **g.los** lydløs.
Geräusper (t) n, kremten, harking.
gerbage (f) m, binding (af kornbaand).
gerbe (f) m, kornbaand, neg; bundt, knippe.
gerbée (f) f, halmknippe; blandfór.
gerbement (f) m. dom.
gerben (t) garve; prygle; brække sig.
Gerber (t) m, garver.
gerber (f) binde neg; stable (op); give mange neg; dømme.
Gerberei (t) f, garveri.
gerbier (f) m, dommer.
gerboise (f) f, springmus.
Gerbung (t) f, garvning.
gerce (f) f, spræk; (zool.) møl.
gercer (f) faa til at sprække, gjøre sprukken. **se g.** sprække.
gerçure (f) f, spræk.
gerecht (t) retfærdig; retmæssig; passende. **g. werden** (m. dat.) tilfredsstille, fyldestgjøre, opfylde; tage billigt hensyn til.
Gerechtigkeit (t) f, retfærdighed; rettighed, privilegium – **Gerechtsame** f.
Gerede (t) n. snak.
gereichen (t) geraade, tjene.
Gereim, Gereimsel (t) n, rimeri.
gereizt (t) irriteret. **G.heit** f, irritation, pirrelighed.
gérer (f) bestyre, forvalte, lede.

anden som bladene i en bog, er delt op i smale spalter; i bladene løser de tilførende blodkar sig op i et tæt haarkarnet; bladenes udvendige side er beklædt med et tyndt chitinlag. — Hos endel arachnoïder findes kun trachélunger, hos andre kun trachéer, hos andre igjen begge slags dannelser. Da de dyr, som kun har trachélunger (skorpionerne) er de mest primitive repræsentanter for klassen og slutter sig nærmest til krebsdyrene, og da trachélungerne tillige viser en umiskjendelig lighed med visse krebsdyrs gjeller (f. eks. bladføddernes og dolkhalernes), antager man, at disse eiendommelige dannelser er kommet istand derved, at de gjellebærende partier af kroppen hos de nulevende formers stamfædre, eftersom disse begyndte at tilpasse sig til livet paa land, efterhaanden har sænket sig ind under overfladen. De e. d.s trachéer maa da opfattes som senere dannelser, der som mere fuldkomne luftaandingsredskaber lidt efter lidt har udviklet sig hos denne dyreklasse, uafhængig af tusenbenenes og insekternes trachéer (kfr. trachélignende dannelser hos landisopoder). — Kredsløbsorganerne er i tilfælde, hvor aandingen foregaar gjennem lunger, vel udviklet, med bestaar, hvor der er et udviklet trachésystem, kun af hjertet samt et par store karstammer, fra hvilke blodet tømmes ud i kropshulen (hos mange midder mangler saavel specielle respirationsorganer som kredsløbsorganer). — Saagodtsom alle e. d. er særkjønnet; de nyfødte dyr viser helt eller tilnærmelsesvis (midderne) de voksnes udseende. — Klassens vigtigste ordener er skorpioner, edderkopper og midder. Af de mindre ordener kan merkes hav-edderkopperne (s. d.).

Edderkopper *(aranea)*, orden tilhørende arachnoïdernes klasse, viser klassens karaktertræk bedst udviklet. For- og bagkrop skilt fra hinanden ved en dyb indsnøring. Bagkroppen, særlig hos hunnerne, kugleformig opdrevet, hvilket skyldes tilstedeværelsen af de talrige spindekjertler. Huden paa kroppen og lemmerne læderagtig, gjerne sterkt behaaret. Mundfødderne bærer krogformede klør; paa spidsen af det kortere første pars kroger munder giftkjertler; ved bid af disse dræbes byttet for derpaa at udsuges. — De fleste e, har et par trachélunger foruden et vel udviklet trachésystem. Hannerne er som regel mindre end hunnerne, ofte rene dvergformer. Ved bagenden, lige foran gataabningen, 2—3 par spindevorter, paa hvilke spindekjertlerne, som er tilstede i stort antal (hos kors-e. ca. 700), munder hver med en fin aabning. Sekretionen sættes gjerne igang derved, at bagkroppen trykkes mod underlaget; sekretet, som hos de forskjellige arter er af forskjellig beskaffenhed, stivner i luften til en yderst fin traad, en fra hver kjertelaabning; ved hjælp af eiendommelige fine, kamformede dannelser paa sidste lemmepar, arbeides alle traadene sammen til én; herunder «trækkes» ligesom traadene ud af kjertlerne. Dyret kan efter forgodtbefindende sætte et større eller mindre antal af kjertlerne i virksomhed og derved afpasse traadens tykkelse efter behovet. — Af traadene dannes dels fangenet (de specielle fangetraade er klæbrige), dels spind om eggene, dels boliger, dels klatre- og svingtraade, ved hvis hjælp dyrene kan føres gjennem luften af vinden. Endel e. (f. eks. kors-e.) trækker sig, efter at have vævet sit fangenet, tilbage i et smuthul, selv forbundet med nettets midtpunkt ved en «signaltraad», for her at vente paa at bytte kommer i nettet. — E. er graadige og meget slue dyr; nogen art af selskabelighed findes ikke hos dem. Befrugtningen foregaar paa den maade, at hannen optager sæden i en beholder i endeleddet af andet par mundfødder og derpaa skyndsomst bringer den ind i hunnens genitalaabning. Hos mange hersker en udviklet yngelpleie; ofte bæres yngelen længere tid om paa moderens bagkrop. Alm. hos os er bl. a. kors-e. *(epeira diadema)*, som væver lodretstillede, hjulformige fangenet, samt hus-e. *(tegenaria domestica)*, som væver kræmmerhusformede, horisontaltstillede net inde i huse. Vand-e. *(argyroneta aquatica)* lever i ferskvand, hvor den særlig driver jagt paa smaa isopoder; bygger eiendommelige reder («dykkerklokker») under vandet, fæstet til plantedele, og fylder dem med luft, som den fører med sig fra overfladen, hængende fast i den tætte haarklædning. Af tropernes kjæmpemæssige e. kan merkes fugle-e. *(mygalidae)* fra det tropiske Sydamerikas skoge; deres krop naar en længde af 5 cm. og er ligesom lemmerne meget sterkt haaret; overfalder, dræber og udsuger smaafugl, endog smaa pattedyr.

Han og hun af kors-edderkop.

Eddike kaldes det af forskjellige alkoholiske vædsker ved gjæring fremkomne sure produkt. Efter raastoffet har man vin-e., øl-e., frugt-e., malt-e., sprit-e. o. s. v. Den bedste er den franske vin-e., f. eks. den berømte Orléans-e. Den fremstilles paa den maade, at man lader vin staa paa et varmt sted i let dækkede kar, hvorved den af sig selv efter nogle ugers forløb gaar over i e. Man paaskynder processen ved til vinen at sætte lidt gammel e., hvorved man overfører e.-bakterierne *(bacterium aceti* og *bacterium pasteurianum)*. En anden metode er hurtigeddikefabrikationen, hvor raastoffet gjerne er sprit af ca. 10 pct.s styrke, som man gjentagende lader risle ned igjennem store fade fyldt med høvlspaan. Fadene er anbragt i rum af ca. 30°'s varme og kan gjennemtrænges af luft ved en række huller i fadenes vægge. E.s hovedbestanddel er e.-syre ($C_2H_4O_2$), som i ren tilstand er en farveløs vædske af sur, stikkende lugt; den virker etsende paa huden, koger ved 118° C. og stivner ved afkjøling til en krystallinsk masse (is-e.). Dens specifike vegt er ved 15° 1.0553. E. indeholder foruden denne hovedbestanddel forskjellige andre stoffe i smaa mængder saaledes f. eks. vin-e.: vinsyre; frugt-e.: æblesyre, øl-e.: fosforsyre og forskjellige salte. Den gule farve, som naturlig vin-e. har, frembringes i andre e.-sorter ved tilblanding af lidt sukkerkulør. Undertiden tilsættes frugtsafte eller krydderier. Det er dog e.-syren, som er den egentlig virksomme substans. De simpleste sorter indeholder kun 2 pct.; de bedre 3—6 pct. og de bedste indtil 10 pct. Endnu sterkere e. findes i handelen under navn af e.-sprit (e.-essens), der kun behøver at fortyndes med vand for at give alm. taffel-e. E. maa opbevares paa et kjøligt sted i godt lukkede kar, da den ellers let bliver slimet eller grumset. God e. maa være klar, sterk og af ren sur, men ikke skarp smag og maa ikke virke etsende

---

gereuen (t) (upers.) angre, forbryde.
gerfant (f) m. jagtfalk.
Gericht (t) n ret (mad): dom; ret. domstol. **das jüngste G.** dommedag **G.sbarkeit** f, domsmyndighed, domsret: jurisdiktion. **G.shof** m domstol. **G.skosten** pl, proces-, sagsomkostninger. **G.sstand** m, instans, verneting. **G.svollzieher** m, (kongens) foged.
gerichtlich (t) retslig.
gerieben (t) (durk)dreven, snu.
Geriesel (t) n, rislen, dryssen.
gering (t) ringe.
Geringel (t) n, slyngninger; krøller, lokker.
geringfügig (t) ubetydelig.
Geringfügigkeit (t) f, ubetydelighed, bagatel.
geringschätzig (t) ringeagtende.
Gerinne (t) n, rinden(de vand), rende.
gerinnen (t) løbe sammen, skjære sig; størkne; stivne.
Gerippe (t) n, benrad, skelet; skrog (af gaas, osv.).
gerippt (t) ribbet, riflet.
germ (e), **germe** (f) m, kime, spire.
germain (f), **german(e)** (e) kjødelig beslegtet.
German (e) tysk(er). **the G. Ocean** Nordsjøen. **G. tinder** knusk. **G. toys** nürnbergerkram.
germandrée (f) f, (bot.) veronika.
germaner — (t) Germaner m — (e) Teuton, ancient German — (f) Germain m.

paa tænderne. E. forfalskes undertiden med saltsyre eller svovlsyre. Saadan forfalskning kan let paavises ad kemisk vei. E.-syre fremstilles ogsaa i stor skala ved tørdestillation af træ (se Tørdestillation).

Eddikeaal *(anguillula aceti)*, ca. 2 mm. lang rundorm af anguillulidernes familie; hvidlig farve. Lever i eddik og klister, hvor den svømmer livlig omkring.

Eddikemaaler, se Acetometer.

Eddikesur kalk, se Kalciumacetat.

Eddikesurt bly, blysukker, se Blyacetat.

Eddikesurt kobber, sp.-grønt, se Kobberacetat.

Eddikesurt natron, se Natriumacetat.

Eddikesur zink, se Zinkacetat.

Eddikesyre, se Eddike.

Eddy *[édi]*, Mary Baker, grundlægger af Christian science (s. d.).

Eddystone *[édistən]*, bekjendt fyr i den Britiske kanal, ca. 23 km. sydvest ud for Plymouth. Det første fyr var en træbygning opført 1696—98, som bortskylledes af sjøen under en orkan 26 nov. 1703. Det næste fyr, som var et konisk taarn, udvendig af ekeplanker og indvendig udforet med sten, ødelagdes totalt af ildebrand dec. 1755. Tredje fyr, hvis bekjendte taarn var opført af vel tilhugne og sammenboltede granitstene, fuldførtes 1759 og modstod alle storme i over 100 aar, men blev kondemneret 1877, fordi skjæret, hvorpaa det stod, var blevet udhulet og undergravet af sjøen. Det nuværende taarn, nr. 4 i rækken, er konstrueret og bygget under overledelse af Sir James Douglass 1878—83. Taarnet er henved 50 m. høit, helt udført af sammensinkede granitblokke, og har kostet over 1 mill. kr.

Edelcrantz, Abraham Niklas, opr. Clewberg (1754—1821), sv. forfatter og embedsmand. Hans poetiske verker henledede Gustaf III's opmerksomhed paa ham, og en række forskjellige embeder (som bibliotekar, kongens sekretær, teaterdirektør o. s. v.) faldt i hans lod, til han 1813 blev præsident i kommercekollegiet. Adlet 1789 antog han navnet E., og 1815 blev han friherre. Han vandt ry som fysiker og tekniker og var en praktisk foregangsmand paa mange omraader. Fra 1813 fungerede han som direktør for det nye landbrugsakademi.

Edelfelt, Albert Gustaf Aristides (1854—1905), finsk maler. Studerede først filologi, udstillede første gang 1872 og vakte straks stor opmerksomhed. Studerede et aar i Antwerpen (1873), blev derpaa elev af Gérôme i Paris, var 1876 i Italien. Bestemte sig for historiemaleriet og gjorde stor lykke med det smukke «Dronning Blanka» (1877), der fulgtes af «Hertug Karl ved Klas Flemings lig» (1878). Under et besøg i Finland 1879 malte han «Et barns ligfærd», hvormed han slog igjennem paa Parisersalonen 1880. Han begyndte hermed paa bondelivs- og friluftsmaleri, men malte ved siden af billeder fra pariserlivet. Under paavirkning af Uhdes fremgangsmaade at henlægge bibelske optrin til nutiden malte han «Kristus og Magdalena» efter en finsk folkevise (1890). Ved siden af andre religiøse billeder, landskaber og folkelivsskildringer fra Finland har E. malet en række udmerkede portræter (f. eks. sin moder, Pasteur i sit laboratorium, Aino Akté), udført de monumentale vægmalerier i universitetets festsal, forestillende Åbo akademis indvielse (fuldendt 1904), samt illustreret Runebergs «Fänrik Ståls sägner» (1894). E.s styrke laa mere i hans smidige tilegnelsesevne end i skabende kraft. Han bevarede som kunstner altid sin fornyelsesevne. For finsk kunst blev han én banebryder og formidler af udenlandske kunstneriske strømninger (han var f. eks. dens første friluftsmaler). Ved sin død var han Finlands største maler. [Monografi af J. Ahrenberg (1902).]

Albert Gustaf Edelfelt: Dronning Blanka.

Edelinck, Gérard (1640—1707), flamsk-fr. kobberstikker, en af kobberstikkunstens største mestere. Først elev af C. Galle den yngre, efter 1666 i Paris af F. Poilly, under hvem han tilegnede sig det franske elegante foredrag uden at opgive den nederlandske energiske tegning og friske opfatning. Han overgaar heri de franske samtidige kunstnere og blev en formidler af nederlandsk indflydelse paa fransk kunst. Har stukket ca. 400 blade. Hans vigtigste stik efter ældre mestere er Rafaels «Hellige familie» og Leonardos rytterkamp efter Rubens' karton; ogsaa stik efter den samtidige Lebrun. Mest berømt for portrætstik efter egne tegninger, f. eks. Ph. de Champagne, Largillière, Rigaud, Lebrun, John Dryden, M. Desjardins o. a. Har portræteret de fleste fremragende personligheder blandt Ludvig XIV's omgivelser og Ludvig XIV selv i 14 stik fra forskjellige alderstrin.

Edelmann, Johann Christian (1698—1767), t. forfatter, skrev en række skrifter, hvori han ud fra et mystisk-panteistisk standpunkt angreb kristendommen og al positiv religion. En tid maatte han flakke om fra by til by, indtil Fredrik II tillod ham at bo i Berlin paa betingelse af, at han ikke lod flere skrifter trykke.

---

germaniser Ⓕ, **germanize** fortyske.
germanophile Ⓕ (m), tyskvenlig.
germanophobe Ⓕ (m), tyskfiendtlig.
germansk — Ⓣ germanisch — Ⓔ Germanic, Teutonic — Ⓕ germain; germanique.
Germany Ⓔ Tyskland.
germer Ⓕ spire, gro.
germinal Ⓔ spire- = **germinatif** Ⓕ.
germinal Ⓕ m, spiremaaned.
germination Ⓔ & Ⓕ f, spiring.
germoir Ⓕ m, spirekasse; maltkjelder.
gern(e) Ⓣ gjerne; vel; sedvanlig. **einen g. haben** holde af. **G.gross** m, vigtigper.
Geröchel Ⓣ n, rallen.
Geröhricht Ⓣ rør(krat), siv.
Gerolle Ⓣ n, rullen, rumlen.
Geröll(e) Ⓣ n, rullesten.
gérome Ⓕ m, slags ost.
gérondif Ⓕ m, (gram.) gerundium, verbalsubstantiv.
géronte Ⓕ m, enfoldig gammel fyr.
Gerste Ⓣ f, byg. **G.enkorn** n, bygkorn; sti (paa øielaaget). **G.entschleim** m, bygsuppe. **G.enzucker** brystsukker.
Gerte Ⓣ f, kvist; (ride)pisk.
gertrudsfugl se gjertrudsfugl.
Geruch Ⓣ m, lugt; ry(gte).
Gerücht Ⓣ n, rygte.
Gerufe Ⓣ n, raaben, kalden.
geruhen Ⓣ behage.
Gerüll(e) Ⓣ n, skrammel.

Edelsvärd, Adolf Vilhelm (1824—), sv. arkitekt, virkede oprindelig som ingeniørofficer, men arbeidede samtidig ogsaa som arkitekt. Studerede arkitektur i England og paa kontinentet. 1855 blev han ansat som arkitekt ved jernbanebygningen og har bl. a. opført Stockholms centralstation. Har ogsaa opført en række kirker og andre bygverk. E. virkede desuden i den tekniske litteratur og stod en tid som vicepræses i akademiet for de frie kunster.

Edelweiss *(leontopodium alpinum),* en i Alpeegnene særlig yndet og i den stedlige folkepoesi tidt besunget plante. Den lille vekst med den vakre, stjerneformede, hvidlodne blomsterkurv i stængelspidsen vokser i klipperifterne; paa grund af de stadige efterstræbelser er den dog nu ikke mere saa alm. og maa gjerne søges paa steile og lidet tilgjængelige steder. I visse egne i Schweiz er den underkastet en fredning, idet den ikke maa tages med rod.

Edelweiss *(leontopodium alpinum).*

Eden (i hebr. bragt i forbindelse med *'ēden,* ynde, men muligens opr. identisk med sumerisk-assyrisk *edinu,* steppe) kaldes i det gamle testamente det landskab, hvori Gud plantede en have (Paradiset, s. d.) som opholdssted for de første mennesker, 1 Mos. 2, 8. 15. I en lærd anm., 1 Mos. 2, 10—14, har en senere bearbeider forsøgt at besvare spørsmaalet om E.s beliggenhed; men hans geografiske kundskaber viser sig noget mangelfulde; af de fire elve, han nævner som kommende fra E., er «Hidekel» Tigris og «Frath» Eufrat; med «Gihon» sigter han utvilsomt til Nilen (som følgelig udspringer i Asien, nær ved de to nævnte elves kilder), medens «Pison» vistnok betegner den Persiske og den Arabiske havbugt, som forfatteren altsaa har tænkt sig som en stor elv.

Eden *[īdn],* elv i England, kommer fra de Penninske fjelde, gaar gjennem grevsk. Westmoreland og Cumberland og falder ud i Solwaybugten. 104 km. lang.

Edén, Nils (1871—), sv. historiker og statsretslærer, tog 1899 doktorgraden paa den med Geijer-prisen belønnede afhandling «Om centralregjeringens organisation under den äldre vasatiden 1523—94», blev s. a. docent og 1903 professor i historie ved Upsala universitet. Blandt hans øvrige arbeider er de for svensk opfatning karakteristiske udredninger af «Den svensk-norske unionsförfattningens tillkomst» (1894) og «Kielerfreden och unionen» (s. a., ogsaa paa tysk) og fremfor alt den ogsaa i tysk, fransk og engelsk overs. sterkt udbredte defensoratbrochure fra sommeren 1905 «Det svenska programmet i unionen». E. afslutter udgivelsen af den store standardudgave af «A. Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afd.» (bd. 11, Stockh. 1905).

Edentāta, se Gumlere.

Eder, Joseph Maria (1855—), østerr. fotokemiker, blev 1888 direktør for Wiens forsøgsanstalt for fotografi og reproduktionsteknik. Bekjendt som forfatter af «Ausführl. Handb. d. Photographie» (Halle 1882—1906, 4 bd. og suppl.). Udg. «Jahrbuch für Photographie und Reproduktionsteknik» (Halle siden 1887).

Ederdun er den fineste og kostbareste dun. Den faaes af efuglen (ederfuglen), s. d. og art. Dun og dunvær. Hundyrene leverer den fineste dun, som er brun og hvid; hanfuglens dun er hvid. E. kommer i handelen i pakker à 1.5—2 kg. Ved indkjøb af dun maa det paasees, at mid eller andre insekter ikke findes i varen eller har ødelagt den. Heller ikke bør den være indsat eller overstrøet med kalk. Dette kan let erkjendes ved at gnide dunene mellem fingrene.

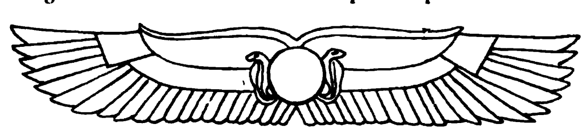
Ederfugl, se Efuglslegten.

Edessa eller Aigai (Ægæ), oldtidsby i Makedonien, v.n.v. f. Saloniki, tidligere residens for de makedoniske konger og mest bekjendt ved, at Alexander den stores fader Filip myrdedes her 336 f. Kr. Her fandtes ogsaa de makedoniske kongegrave, plyndret 274 af gallere. Byen har ligget ved det nuværende Vodena.

Edessa, siden Seleukos I (ca. 300 f. Kr.) græ. navn paa en by, som i oldtiden var hovedstad i kongeriget Osroēne i Mesopotamien; af de indfødte kaldtes den Urhoi, og dette navn har i den tyrkiske udtale Orfa eller Urfa holdt sig indtil nutiden. Efter den seleukidiske periode fik E. et sandsynligvis arabisk dynasti (om en af kongerne, Abgar V, paastod man, at han havde vekslet breve med Kristus). Siden kom E. ind under parthisk og romersk overhøihed. Caracalla, som havde gjort E. til romersk koloni, myrdedes der 217 e. Kr. I 260 beleiredes byen af perserne. Imidlertid havde kristendommen vundet sig en position i E. (navnlig under Abgar IX, ca. 200); byen skal have rummet mere end 300 klostre inden sine mure. I E. levede Afrem Syrer; den syriske litteratur fandt her en ivrig pleie, bibelen oversattes til syrisk, og E. kom til at spille en betydelig rolle under de arianske, monofysitiske og nestorianske stridigheder. Fra 641 herskede de arabiske kalifer over E. Det gik nu tilbage med kristendommen der saavelsom med byens blomstring i det hele. Siden blev E., som efterstræbtes baade af seldsjukerne og byzantinerne, under korstogene erobret af Balduin (1098) og hovedstad i et kristent rige, til 1144, da byen erobredes af herskeren i Mosul. Senere tilhørte E. afvekslende sultanerne af Ægypten (1182), og af Rum (1234), ødelagdes af mongolerne under Timur (1393), kom i turkmenernes og persernes vold, indtil den sluttelig (1637) blev erobret af tyrkerne for sultanen af Konstantinopel, under hvis regjering byen har evnet paany at hæve sig til en vis betydning.

Edfa (oldtidens Aphroditopolis), Nordøst-Afrika, by i Øvre-Ægypten (prov. Girgeh) med 6569 indb. (1897).

Edfu, by i Øvre-Ægypten (25 ° n. br.), ved den vestre Nilbred med 14 260 indb. (1897); disse er fornemmelig beskjæftiget med fabrikation af lerkar. I oldtiden laa her en prægtig by (Bhd-t, d. e. «behudet» el. l., vokalisationen er i gl.-ægyp. usikker), hvoraf imidlertid nu blot findes levnet resterne af en kai ved Nilen, samt et forøvrigt overhaade vel bevaret tempel fra ptolemæertiden.

Solguden i Edfu.

Gerumpel ⓣ n, rumlen.
Gerümpel ⓣ n, skrammel, skrab, braate. **Gerümpler** m. marschandiser.
Gerüst ⓣ n, stillads.
Gerüttel ⓣ n, rysten, rusken, rystelser.
gerzeau ⓕ m, (bot.) rødklint, klinte.
Gesäge ⓣ n, saging.
Gesäme ⓣ n, frø(sorter).
gesamt ⓣ samlet, samtlig, hel, total.
Gesamtheit ⓣ f, helhed.
gesandt — ⓣ Gesandter, Botschafter m — ⓔ ambassador, minister, envoy — ⓕ envoye, ambassadeur m.
gesandtskab — ⓣ Gesandtschaft, Botschaft f — ⓔ embassy, legation — ⓕ légation; ambassade f.
Gesang ⓣ m, sang; salme(sang). **G.buch** n, salmebog.
Gesäss ⓣ n, sæde, sæs, bag(del).
Gesaufe ⓣ n, drik(ken).
Gesause ⓣ n, susen. **Gesäusel** n, sagte susen.
Geschäft ⓣ n, forretning.
geschäftig ⓣ flittig, travel.
Geschäftigkeit ⓣ f, travelhed.
geschäftlich ⓣ forretnings(mæssig).
Geschäftsreisender ⓣ m, handelsreisende.
Geschäftsträger ⓣ m, chargé d'affaires, agent.
Geschäker ⓣ n, fjas, spøg.
Geschaukel ⓣ n, gynging.

i det store og hele bygget efter grundskemaet for templerne (se pl. Ægyp. bygningskunst, og jfr. teksten bd. I sp. 1499). Paa dette sted dyrkede man solguden Horus (som grækerne sammenstillede med Apollon, hvorfor byen ogsaa fik navnet Apollinopolis magna) under billedet af en vinget solskive; i denne skikkelse havde han engang ved E. beseiret den onde gud Set og hans kampfæller. Derfor pleiede man at anbringe dette billede over templernes indgang for at holde alt ondt borte fra det hellige. Aarlig kom gudinden Hathor fra byen Dendera i høitidelig procession til E. for sammen med Horus at feire mindet om hans triumf over Set og Horus' tronbestigelse.

Edgar (E a d g a r). 1. E., angelsachsisk konge (959—75), søn af Edmund I, f. 944; styrede fredelig og gav gode love; undertvang kelterne i Wales; indrømmede danerne et vist selvstyre, men holdt dog en stor flaade til rigets forsvar. E. blev høitidelig kronet i Bath 973, lod sig ofte lede af erkebiskop Dunstan (s. d.). — 2. E. A t h e l i n g (ædling, d. e. kongeætling), sønnesøn af Edmund Jernside, f. i Ungarn, d. efter 1100; valgtes 1066 til konge i Nord-England mod Vilhelm Erobreren, men maatte flygte til kong Malcolm Canmore i Skotland, der egtede hans søster. E. forsøgte flere gange forgjæves at vinde England, drog paa korstog 1099.

Edgbaston *[e'džbastn]*, forstad til Birmingham (s. d.).

Edgeworth *[e'džwəþ]*, M a r y (1767—1849), eng. forfatterinde. Hendes første skrift «Letters to literary ladies» var et indlæg for kvindeemancipationen. I «Essays on a practical education» forfegtede hun Rousseauske pædagogiske synsmaader. Bedst kjendt er hun ved sin roman «Castle Rackrent», som behandler irske forhold, og ved romanrækkerne «Tales from fashionable life», som skildrer det høiere engelske samfundsliv.

Edgren, A n n e C h a r l o t t e, se L e f f l e r.

Edgren, A u g u s t H j a l m a r (1840—1903), sv. lærd. Var opr. officer (deltog i den nordamer. borgerkrig), studerede derpaa sprog og virkede som universitetslærer snart i Amerika, snart i Sverige, og i saa forskjellige fag som fransk, sanskrit og germansk sprogvidenskab. Har forfattet flere ordbøger og grammatiker, talrige oversættelser fra sanskrit og første bind af en «Jämförande grammatik» (1891). Blev 1901 medlem af Nobelinstitutet.

Edinburgh: Princess Street.

Edhem pasha (1813—93), tyrk. statsmand; fanget af tyrkerne ved Chios' ødelæggelse 1822 og opdraget som muhammedaner; 1851—56 generaladjutant hos sultanen og livvagtschef, anvendtes hyppig som minister og gesandt, bl. a. i Berlin 1876 og i Wien 1879—83. E. efterfulgte Midhat pasha som storvesir 1877—78, men gik af, da han efter russernes seire vilde fortsætte modstanden.

Edholm, E d v a r d M å r t e n (1831—), sv. læge, 1865 sekretær ved den norsk-svensk-danske farmakopø-kommission. 1866 livmedikus hos Karl XV. 1874 militær overlæge. Har gjort sig fortjent af ordningen af militærlægevæsenet. Indførte 1884 samaritervæsenet i Sverige. Redaktør af «Hygiea» og «Tidskrift i militär hälsovård». Skrifter: «Från Carl XV's dagar» (2 uppl., 1906), «Handbok i militär hälsovård och sjukvård» o. s. v.

Edi'ctum (lat.) er en offentlig bekjendtgjørelse af en rom. øvrighedsperson. Saadant e. havde enhver embedsmand ret til at udstede; det gjaldt dog kun i hans funktionstid. Af særlig betydning er de romerske dommeres e., se E d i k t.

Edi'dit (lat.), forkortet e d., har udgivet; flert. e d i d e r u n t (e d d.).

Edi'kt er de romerske prætorers og ædilers offentlige bekjendtgjørelse om, hvilke regler de vilde følge i sin embedstid. Særlig vigtig er prætors e.: dette er en kundgjørelse af, hvilke regler han i sit embedsaar som dommer vilde følge, bekjendtgjort paa forhaand ved oplæsning og opslag. Prætor havde som dommer ikke blot at anvende gjældende ret, men ogsaa myndighed til at «bjælpe, supplere og korrigere» denne og derved øve en mægtig og gavnlig indflydelse paa udviklingen af den rom. privatret; ved hjælp af e. blev prætors reformprogram bragt til alm. kundskab. Keiser Hadrian lod i 129 e. Kr. prætorernes e. sammenarbeide til en fast endelig form, som de senere beholdt. — E. kaldtes ogsaa visse keiserlige forordninger af mere alm. indhold. (Se ogsaa E v i g e e d i k t, N a n t i s k e e d i k t.)

Edinburgh *[édinbəro]*, hovedstaden i Skotland, ligger paa østsiden af den lille elv Water of Leith et stykke fra havet (Forthfjorden eller Firth of Forth). Indbyggertallet anslaaes (1906) til at være 341 000 (ved folketællingen 1901 316 479). — Byens beliggenhed er usedvanlig vakker. Den er bygget paa flere rækker af hoidedrag, som løber i retning ø.-v., adskilt ved dale, af hvilke flere før var fyldt med moradser. Den ældste bydel ligger

---

geschehen ⓣ ske, hænde; tilstøde. **es ist um ihn g.** det er ude med ham.

Geschehnis ⓣ n, begivenhed, tiltragelse.

gescheit ⓣ forstandig, fornuftig, klog.

Gescheitheit ⓣ f, forstandighed, fornuft, klogt.

Geschelte ⓣ n, skjelding, skjending.

Geschenk ⓣ n, foræring, present.

Geschichte ⓣ f, historie.

geschichtlich ⓣ historisk.

Geschick ⓣ n, skjæbne, tilskikkelse; dygtighed, anlæg; ret skik, façon, snit, lag.

Geschicklichkeit ⓣ f, dygtighed, behændighed, færdighed.

geschickt ⓣ skikket; dygtig, behændig, flink.

Geschiebe ⓣ n, skyving, skubbing; rullesten.

Geschiesse ⓣ n, skydning.

Geschimpfe ⓣ n, skjending, skjeldsord.

Geschirr ⓣ n, redskab, stel, service; kar; kjøkkentøi; sæle(tøi); kjøretøi. **G.meister** m, første staldkarl, kusk.

Geschlecht ⓣ n, slegt; kjøn. **G.swort** n, artikel.

geschlechtlich ⓣ kjønslig.

Geschlepp(e) ⓣ n, slæb(en), slæbning; slæng.

Geschlinge ⓣ n, slyng; fletning; indmad.

paa en høi, som strækker sig fra det gamle slot østover mod slottet Holyrood. Hovedgaden her er Highstreet med fortsættelse Canonstreet. Denne bydel har trange og bratte gader, indrammet af optil 10 etager høie huse. Her boede før Skotlands adel, og her findes en mængde historisk berømte steder og bygninger, deriblandt den gamle domkirke St. Giles og det saakaldte Knox' hus, hvis forbindelse med John Knox dog er tvilsom. Her findes ogsaa det gamle parlamentshus, nu sæde for Skotlands høiesteret og andre institutioner. Søndenfor denne bydel gaar Cowgate i en dyb dal, hvorover fører to broer til en lidt nyere del af byen; i denne ligger bl. a. universitetet. Den gamle by afsluttes i ø. af den 250 m. høie, bratte høi Arthurs Seat. N. for gamle E. ligger en lignende dyb dal, og over denne fører broer og veie til den nye by, som er storartet bebygget med brede, lige gader; nede i dalen ligger Waverley jernbanestation, byens største. Den vigtigste forbindelsesvei mellem den gamle og den nye by er «The Mound», en 50 m. bred gade med bl. a. nationalgalleriets bygning. Hovedgaderne i den nye by er Princess-, George- og Queensstreet. I ø. afsluttes denne bydel af Calton Hill, en brat høi med et ufuldført nationalmonument og en Nelson-søile; i v. strækker den sig til elven, paa hvis anden side ligger forstaden Dean, og i n. gaar den over i forstæder, som igjen hænger sammen med Leith, byens havn ved fjorden. — De vigtigste industrigrene er bryggerier og brænderier samt bogtrykkerier o. l. anstalter; E. er en af øernes største boghandlerbyer. Men nogen egentlig industri- og handelsby er dog E. ikke, skjønt den er sæde for Skotlands 6 største banker. Den er fortrinsvis en kunstens og videnskabens by og er derfor blevet kaldt «det nye Athen». Der er mange vakre monumenter, deriblandt et storartet i gotisk stil over Walter Scott, videre over Burns, Livingstone, Pitt, Wellington o. fl. Universitetet er det største i landet. Det har faaet store gaver af den bekjendte amerikaner Carnegie (som af fødsel er skotlænder) og har (1906) 133 lærere og 3200 studenter fordelt paa 6 fakulteter. Videre er der i E. et kunstakademi, maleri- og skulpturgalleri (nationalgalleriet og Royal institution), flere biblioteker, deriblandt universitetsbiblioteket med næsten 250 000 bd. og Advocates library, det største i Skotland, med over 500 000 bd., et astronomisk observatorium, geologisk og geografisk selskab, en teologisk skole, en medicinsk skole, veterinærskole, apotekerskole, lærerseminar og mange høiere skoler og andre institutioner, som for en stor del er oprettet enten af New merchant company eller af den saakaldte Heriot trust. Der er en mængde kirker tilhørende Skotlands kirke, frikirken, den episkopale kirke, den presbyterianske kirke, den katolske kirke etc.; byen er residens for Skotlands kirkes overhoved og for en katolsk erkebiskop. E. er sæde for en norsk konsul. — Navnet E. afledes fra Edwin, konge af Northumberland. Slottet, der nu bruges som kaserne, skriver sig fra det 10 aarh. og blev fra det 15 aarh. Stuarternes residens, hvorved E. blev Skotlands hovedstad. Den nye by er bygget fra 1770 af. — E. er hovedstad i et grevskab af samme navn, 948 km.² stort og med 488 796 indb. (1901).

Edinburgh review *[édinbəro rivjú]*, eng. kvartalstidsskrift, grundlagt 1802 i Edinburgh af Sydney Smith (fremragende bidragsyder indtil 1828) m. fl., senere overflyttet til London. «E. r.» var længe whigpartiets fornemste organ; for at modvirke dette grundlagde Walter Scott 1809 det konkurrerende «Quarterly review». Macaulay skrev i aarene efter 1825 sine «Essays» i «E. r.». Dets indflydelse var særlig i de første 50 aar meget stor. «E. r.» opretholder fremdeles sine grundanskuelser.

Edirné, tyrk. navn paa Adrianopel.

Edison *[édisən]*, Thomas Alva (1847—), dr. hon., berømt amer. opfinder, f. i Milan, Ohio, er paa farssiden af hollandsk, paa morssiden af skotsk herkomst, begyndte i 12-aarsalderen med at sælge aviser paa Grand-Trunk-jernbanen og udgav selv en tid en avis, «Grand Trunk herald» fra et lidet trykkeri, som han indrettede i en jernbanevogn; her eksperimenterede han ogsaa med kemi, indtil han en dag satte ild paa vognen. Derpaa blev han telegrafist i Port Huron, 1867 i Cincinnati, drog saa først til Boston, derefter til New York og begyndte at arbeide som opfinder. 1869 havde han færdig et system for dupleks- og 1874 et for kvadrupleks-telegrafi. 1873 tjente han paa en forbedret typetelegraf for børsnoteringer 40 000 dollars og byggede for disse penge et laboratorium og mekanisk verksted i Newark, New Jersey, men flyttede snart til Menloe Park ved New York. Efterat Bell havde opfundet telefonen (1876), gav E. sig til at arbeide videre med denne og konstruerede 1877 den første brugbare kulmikrofon, som kompletterede Bells telefon. Samme aar gjorde han sin originaleste opfindelse, fonografen, som han senere har forbedret gang paa gang.

Thomas Alva Edison.

Andre opfindelser fra denne tid er mimeograf, et system for telegrafering med jernbanetog i fart, system for elektrisk sporvognsdrift og den elektriske kultraadslampe (glødelampe), som det lykkedes ham at fuldføre 1880 efter et aars intenst arbeide. Denne lampe betød i virkeligheden løsningen af det elektriske lysspørsmaal. 1882 anlagde han i New York city den første elektriske belysningsstation for 2000 lamper, et arbeide, som krævede en række af opfindelser og nykonstruktioner. 1886 flyttede han sine laboratorier og verksteder til Orange, New Jersey. 1887 opfandt han kinetoskopet, hvoraf kinematografen har udviklet sig. I 1890-aarene arbeidede han meget med en metode til foredling af den fattige (15—18 pct.-holdige) jernmalm i Ogden, New Jersey. Efter af have ofret størstedelen af sin formue paa forsøgene dermed, maatte han opgive dem. De indvundne erfaringer blev (1901) overdraget til Dunderland iron ore company i Norge. Fra 1895 har han arbeidet med en ny elektrisk akkumulator (s. d.). Endvidere har han udarbeidet forbedringer i cementindustrien og bygget en

Geschluchze ⓣ n. hulken.
Geschmack ⓣ m. smag.
Geschmatze ⓣ n. smatting, smasking.
Geschmause ⓣ n. gjestererlng, smausing.
Geschmeide ⓣ n. smykke(r).
geschmeidig ⓣ smidig, bøielig.
Geschmeiss ⓣ n. ekskrementer; spy; utøi; pak.
Geschmetter ⓣ n. skingren; skratten; brag.
Geschmier(e) ⓣ n. smøreri.
Geschmunzel ⓣ n. smaaleen, smisken.
Geschnarche ⓣ n. snorken.
Geschnatter ⓣ n. snadren.
geschnörkelt ⓣ snirklet.
Geschnüffel ⓣ n. snusen.
Geschöpf ⓣ n. skabning; kreatur.
Geschoss ⓣ n. projektil, kastevaaben, spyd, pil; skud (paa plante); stokverk, etage.
geschraubt ⓣ (for)skruet, affekteret, opstyltet = **geschroben.**
Geschrei ⓣ n. skrig(en), skraal. **viel G. und wenig Wolle** stort staahei for ingenting.
Geschreibe ⓣ n. skriving, skriveri.
Geschreibsel ⓣ n. skriveri; kloreri.
Geschütz ⓣ n. skyts; kanon.
Geschwader ⓣ n. eskadron; eskadre; skare, flok.
Geschwätz ⓣ n. sladder, snak.
geschwätzig ⓣ snaksom; snakkesalig, sludret, sladrevoren.
geschweige ⓣ end sige.

stor cementfabrik, som gaar meget godt, ligesom han i Orange leder en fonograffabrik, som fuldstændig behersker fonografproduktionen i de Forenede stater. I 1906 sendte fabriken 35 mill. fonografcylindere paa markedet. [Litt.: Biografier af Engelbrethsen (Kra. 1897), Dahl (Kbh. 1897), Lund (Kbh. 1901).]

Edith, Drachmanns muse, hvis borgerlige navn var Amanda Nielsen, og som var sangerinde paa en varieté paa Frederiksberg, da Drachmann lærte hende at kjende. Hun har inspireret ham til flere af hans skjønneste verker, som «Vølund smed», «Forskrevet» og mange digte i «Sangenes bog».

Edi'tio (lat.), forkortet ed., udgave; flert. editiones (edd.).

Editiōnspligt er en pligt for andre end en retssags parter til at fremlægge ting, som antages at være af interesse som bevismiddel. Straffeproceslovens § 216 indeholder regler herom for straffesager; saadan pligt er tilstede, forsaavidt man er forpligtet til at vidne i sagen. I civile sager haves intet positivt lovbud; en vis e. antages dog ogsaa her at foreligge.

Ĕditor (lat.), udgiver.

Edkins *[édkinz]*, Joseph (1823—), eng. missionær, kjendt for sine kinesiske sprogstudier; skrev «A grammar of the Chinese colloquial language» (1857), «A vocabulary of the Shanghai dialect» (1860), «A catalogue of Chinese works in the Bodleian library» (1876) o. fl.

Edkū, Nordøst-Afrika, den næst vestligste af Nildeltaets fire strandsjøer, mellem Alexandria og Rosette, ca. 340 km.² (omtr. som Mjøsen). Paa den smale landstrimmel mellem E.-sjøen og Middelhavet ligger byen E. med 8118 indb. (1897).

Edlund, Erik (1819—1888), sv. fysiker, søn af en bonde; smaa kaar, blev student 1840, docent i mekanik i Upsala 1846 og var fra 1852 til sin død professor i fysik ved videnskabsakademiet i Stockholm, 1854—75 tillige fysiker ved telegrafvæsenet. E. var elev af W. Weber og arbeidede mest med elektricitetslæren (induktionsstrømmes varmeudvikling, elektrisk lysbue, termoelektricitet, unipolarinduktion). Han opstillede en unitarisk stofteori for elektriciteten, hvorefter legemernes elektrisering skulde skyldes et større eller mindre indhold af lysæter, en teori som nu er forladt. E. har ogsaa leveret vigtige arbeider i meteorologi.

Edlund, Gustaf Vilhelm (1829—), finsk forlagsboghandler, overtog 1865 i Helsingfors Frenckel & søns boghandel, som han igjen solgte 1900. Hans forlag, som bl. a. omfattede Runebergs og Topelius' skrifter, var meget betydeligt.

Edmonton *[e'dməntən]*, forstad til London, i Middlesex, 13 km. n. f. Londonbro. 46 899 indb. (1901). E. har mange landsteder, som eies af londonske forretningsfolk.

Edmund (Eadmund), den hellige (840—70), konge i Østangel fra 855; blev fanget af danske vikinger, vilde ikke fornegte sin tro, blev derfor bundet til et træ og hudflettet, men led martyrdøden med stor fromhed og taalmodighed. E. betragtedes senere som helgen, et kloster, Bury St. Edmunds, blev bygget til hans ære, og mange jærtegn berettes om ham.

Edmund Jernside (omtr. 981—1016), søn af Ethelred den raadvilde, konge over England i 7 maaneder; efter faderens død april 1016 valgtes E. til konge i London, bekjæmpede Knut den mægtige med den største energi og tapperhed, vandt slagene ved Pen og Sherston og tvang Knut til at hæve beleiringen af London, men blev slaaet ved Assandun (Ashington i Essex) efter en haardnakket kamp hele dagen. Efter et møde paa øen Olney i Severn delte kongerne landet; E. fik Syd-England, men døde allerede 30 nov., sikkert uden Knuts skyld. E.s smaa sønner sendtes til Polen. [Litt.: Steenstrup, «Normannerne», III (Kbh. 1882).]

Edom (Idumæa), edomiter. De med israeliterne nær beslegtede e. indehavde «Seirs bjerg» eller land, d. v. s. landstrækningerne (opr. i v. f., senere) omkr. den ca. 160 km. lange indsænkning (det nuværende Vādi el-'araba) mellem det Døde hav og den Ælanitiske bugt; dette land havde de erobret fra urbefolkningen, horiterne. Rigets tyngdepunkt kom til at ligge i de østlige egne, det nuværende Esch-scherāh og Djebāl og navnlig plateauet ø. f. denne strækning, som delvis er meget frugtbart (jfr. 4 Mos. 20, 17). Vigtigste byer: Bozra, Ṣela (Petra), Maon, Ezeongeber og havnebyen Elath; forbi eller i nærheden af dem gik karavaneveien fra Arabien til Damaskus. Edomiterne, som tidlig havde egne konger, laa omtr. stadig i strid med israeliterne. David tilføiede dem et føleligt nederlag. Siden hørte de ind under Juda. Paa Jorams tid blev de atter selvstændige, men 795 f. Kr. blev de slaaet af Amazja, som erobrede Sela, og 770 tog Usia Elath, som e. dog vandt tilbage under den syrisk-efraimitiske krig (ca. 736). Senere kom de i afhængighedsforhold til assyrerne og kaldæerne. Efter Jerusalems ødelæggelse trængte e. fra s. ind i Juda, og medens det østlige E. ca. 300 f. Kr. blev indtaget af nabatæerne, forlagde e. tyngdepunktet til det vestlige E., med græ. navneform: Idumæa. Dette land, hvis midtpunkt var Hebron, blev i 126 f. Kr. undertvunget af makkabæeren Johannes Hyrkan, og blev siden forvaltet af statholdere. En af disse, idumæeren Antipater, som 47 f. Kr. af Cæsar blev gjort til prokurator over Palæstina, var fader til Herodes den store. Samtidig med Judas undergang (70 e. Kr.) forsvinder ogsaa Idumæa fra historien. [Litt.: Buhl, «Geschichte der Edomiter» (1893).]

Edremīd (Adramyti), by i Lille-Asien, 7 km. fra bugten af samme navn, omtr. 6000 indb. Store oliventræplantager.

Edrik (Eadric) **Streōna** (d. e. erhververen), angelsachsisk jarl; opr. af ringe æt egtede han Ethelred den raadvildes datter Edith (Eadgyth) og blev jarl i Mercia 1007; i kampene mellem angelsachser og daner hjalp E. snart Edmund Jernside, snart Knut den mægtige; svigtede Edmund ved Assandun (1016); Knut gav ham jarledømmet Mercia, men lod ham myrde 1017 paa grund af hans upaalidelighed.

Edrīsī, Abu Abdallah Mohammed al (omtr. 1100—1165), arab. geograf, f. i Ceuta (i Marokko ret overfor Gibraltar) og opdraget i Cordova. Foretog reiser i Italien, Grækenland, Spanien, Lilleasien og Nord-Afrika. Levede senere ved kong Roger II's hof (Sicilien) og skrev her (1154) en jordbeskrivelse (fr. overs. af Amedée Jaubert, Paris 1837—40, 2 bd.).

Edrisīder, arab. dynasti i Marokko (791—926), stiftet af Edris, en efterkommer af Ali. Hans søn Edris II byggede Fez og gjorde store erobringer, men riget forfaldt hurtig ved Fatimidernes angreb østfra.

Geschweige (t) n, svelgen, fraadseri.
geschwind (t) hurtig.
Geschwindigkeit (t) f, hurtighed, hast(ighed), fart.
Geschwirr(e) (t) n, svirren, susen.
Geschwister (t) pl, søskende.
G.kind n, søskendebarn.
geschwisterlich (t) (som mellem) søskende(-).
Geschwornengericht (t) n, edsvorneret, lagrette, jury.
Geschwulst (t) f, svulst.
Geschwür (t) n, byld.
Gesell(e) (t) m, svend; fyr, kar, krabat.
gesellen (t) forene, forbinde, føre sammen (med). **sich g.** slutte sig (til): slaa sig sammen.
gesellig (t) selskabelig.
Gesellschaft (t) f, selskab; trup; samfund.
Gesellschafter (t) m, selskabsmand; kompagnon, associé. **G.in** f, selskabsdame.
gesellschaftlich (t) selskabelig; samfunds-, social.
Gesenk (t) n, sænkning; fald, held; sænkesten; aflægger.
Gesetz (t) n, lov.
gesetzlich (t) lovlig, -mæssig, -hjemlet; -befalet, -bestemt.
gesetzt (t) sat, adstadig.
Geseufze (t) n, sukken.
Gesicht (t) n, syn; ansigt; viser, sigtekorn; syn, vision.
gésier (f) m, kraas.

Edsring, en stor guldarmring, hvorpaa ed aflagdes i oldtiden, omtales nogle gange i oldn. sagaer. Tempelgoden skulde under tingmøder bære den paa sin haand. Ringe, som med nogen sikkerhed kan antages at have været brugt som e., er ikke bevaret.

Edu'kt er et stof, der udvindes af raamaterialer, hvori det paa forhaand findes, som f. eks. stivelse af poteter, sukker af runkelroer o. s. v., i modsætning til produkt, der er kemiske nydannelser.

E-dur er den femte durtoneart og har 4 ♯. E. akkord er e, gis, h.

Edvard (Eadward), angelsachsiske konger. 1. E. den ældre, konge 901—24, søn af Alfred den store; fortsatte sin faders kampe mod de danske, som han beseirede ved Tettenham og Wednesfield 911. — 2. E. Martyr, konge 975—78, søn af Edgar (s. d.). — 3. E. Confessor (bekjenderen), konge 1042—66, søn af Ethelred den raadvilde og Emma; flygtede ved Englands erobring 1013 til Normandiet; valgtes til konge efter Hardeknuts død 1042, førte en danskfiendtlig politik ledet af jarlen Godwine, hvis datter Edith (Eadgyth) han egtede.

Edvard, eng. konger. 1. E. I (f. 1239), konge 1272—1307, søn af Henrik III. Tog som ung del i faderens kampe mod høiadelen og søgte støtte hos lavadelen og borgerne. 1270—74 var han paa korstog i det Hellige land. Hjemme satte han bom for geistlighedens overmagt og regjerede med stor kraft, om end ofte vilkaarlig. Han førte næsten bestandig krige, erobrede Wales 1284 og efter langvarige kampe med Skotland lagde han 1298 ogsaa dette land under engelsk herredømme. Han havde store fortjenester af retsvæsenets udvikling og blev kaldt «Englands Justinian», var i det hele en af Englands ypperste konger. Hans maal var under kronens ledelse at samle det hele folk til arbeide for landets opkomst. — 2. E. II (f. 1284), E. I's søn, konge 1307—27, var den første «prins af Wales». Sin faders modsætning var han magelig og slap og lod sine yndlinge skjøtte regjeringen. Herredømmet over Skotland gik 1314 atter tabt. Efterhaanden forraadt af sine nærmeste, særlig af sin utro dronning, blev han tvunget til tronfrasigelse og kort efter grusomt dræbt. — 3. E. III (f. 1312), E. II's søn, konge 1327—77. Da han kom paa tronen, havde hans moders elsker, Roger Mortimer, magten. Den voksende misnøie hermed kom E. tilgode, og kongemoderen, Isabella af Frankrige, blev 1330 styrtet. E. vilde søge at erobre Skotland tilbage. Da dettes nationale parti fandt støtte i Frankrige, udviklede sig heraf den hundredaarige fr.-eng. krig, som udbrød 1339. Som Filip den smukkes dattersøn ansaa E. sig berettiget til Frankriges trone, og da denne hjemmel blev bestridt, greb han til vaaben. Han slog franskmændene ved Crécy 1346, erobrede det følgende aar Calais og vendte saa tilbage til England. Til minde om sine seire indstiftede han Hosebaandsordenen. 1355 brød krigen ud paany, dennegang ført af hans søn, «den sorte prins», medens E. selv var optaget i Skotland. Ved freden til Brétigny afstod han fra sine krav paa Frankriges trone, men fik betydelige besiddelser i landet. Hans sidste leveaar var ulykkelige: han kom tilslut fuldstændig i ledebaand af sin elskerinde, den træske Alice Perrers. — 4. E. IV (f. 1442), søn af Richard af York, konge 1461—83. Hans ungdom faldt i «Rose-krigenes» tid. Imod huset Lancaster, som bestred hans ret til tronen og samlede Nord-Englands raa krigerskarer mod ham, fandt E. hjælp hos det syd-engelske borgerskab. Hans modkonge Henrik VI blev grundig beseiret 1461, kort efter fanget og puttet i Tower. E.s stilling var dog dermed ikke betrygget. Hans høiadelige tilhængere var forarget over kongens egteskab med den lavættede Elisabeth Woodville og ved de forleninger, han skjænkede hendes slegt. 1471 blev den gamle konge Henrik VI befriet af «kongemageren» jarlen af Warwick og løftet paa tronen. Det lykkedes dog E. at beseire dem begge, huset Lancaster, «den røde rose», var dermed saa godt som tilintetgjort, og E. kunde endelig herske i fred. E. var en blodtørstig voldsmand, men havde et godt lag med folket. Det blev hans redning. — 5. E. V (f. 1470), søn af E. IV, besteg 1483 tronen, medens onkelen Richard af Gloucester bemægtigede sig styret som «protektor». Endnu samme aar lod han kongen myrde. — 6. E. VI (f. 1537), søn af Henrik VIII, konge 1547—53. Hans korte og svage regjering, opfyldt af et indbyrdes stridende formynderstyres intriger, blev af betydning ved den kirkereformation, som da blev gjennemført under ledelse af erkebiskop Thomas Cranmer. Selv var E. en overspændt religionssværmer. Han døde af tæring og efterlod sig en interessant dagbog, senest udgivet af Nichols, «Literary remains of E. VI» (1857). — 7. E. VII, Albert Edward (1841—), konge af Storbritannien og Irland, keiser af Indien, ældste søn af dronning Victoria og hendes gemal prins Albert af Sachsen-Koburg og Gotha. E. fik en omhyggelig opdragelse,

(Fot. af Lafayette, London.)
Edward VII.

besøgte universiteterne i Oxford og Cambridge; foretog 1860 en reise til Canada og de Forenede stater og 1862 til Palæstina. Formæledes 10 mars 1863 med Alexandra af Danmark (1844—), datter af Kristian IX. Residerede som prins af Wales paa slottet Sandringham. Da dronning Victoria efter sin gemals død levede et tilbagetrukket liv, overtog tronfølgerparret en mængde repræsentationspligter og erhvervede sig stor popularitet i den engelske befolkning. E. foretog 1875—76 en reise til Indien, hvor han modtoges med stor begeistring. Besteg tronen jan. 1901. Kroningen var opr. fastsat til juni 1902 (umiddelbart efter Boerkrigens afslutning), men fandt først sted 9 aug. 1902 paa grund af en livsfarlig sygdom. E. har vist sig som et mønster paa en konstitutionel monark og har samtidig i udenrigspolitiken lagt for dagen fremragende diplomatiske evner. Han har saaledes i høi grad bidraget til den eng.-fr. «entente cordiale», der indlededes 1903 og bekræftedes ved Afrikaoverenskomsten af 8 april 1904. Under Algeciraskonferencen (jan.—april 1906) angaaende Marokko støttede

---

gesims — Ⓣ Gesims n — Ⓔ cornice — Ⓕ corniche, moulure f
Gesinde Ⓣ n, (tjeneste)folk. **G.ordnung** f, tyendelov. **G.stube** f, drengestue. **G.vermietungsbureau** n, fæstekontor.
Gesindel Ⓣ n, pak, rak.
gésine Ⓕ f. barselseng.
Gesinge Ⓣ n, syngen, sang; gnaal.
gesinnt Ⓣ sindet.
Gesinnung Ⓣ f, sindelag, tænkesæt. **g.slos** indifferent, rodløs, karakterløs. **g.streu** loyal. **g.stüchtig** som har de officielt anerkjendte, patenterede meninger, loyal, velsindet, karakterfast.
gésir Ⓕ ligge, hvile; bero (paa).
gesittet Ⓣ dannet, velopdragen; civiliseret.
Gesittung Ⓣ f, dannelse, velopdragenhed; civilisation.
geskjæftig — Ⓣ geschäftig — Ⓔ busy, fussy, officious, meddling, spoffish — Ⓕ empressé, actif.
Gesöff Ⓣ n. drik(keri).
gesonnen Ⓣ tilsinds.
Gespan Ⓣ m. staldbroder, kamerat; greve (i Ungarn).
Gespann Ⓣ m, (for)spand.
gespannt Ⓣ spændt.
Gespanntheit Ⓣ f. spænding
Gespanschaft Ⓣ f. grevskab komitat (i Ungarn).
Gesparr(e) Ⓣ n, sperreverk
Gespenst Ⓣ n, spøgelse, gjenfærd. **g.erhaft, -ig** spøgelseagtig.
Gesperr Ⓣ n, sperring; modstand, vægring.
Gespiele Ⓣ m, legekamerat.

E. energisk Frankrige imod Tyskland og har yderligere ved reiser til Portugal, Spanien og Italien i fredens interesse søgt at isolere Tysklands diplomatiske stilling. Som et led i disse bestræbelser maa ogsaa sees den eng.-rus. overenskomst af 31 aug. 1907 og E.s møde med tsar Nikolai II ved Reval juni 1908. Børn: Albert Victor (1864—92); Georg, prins af Wales (1865—); Louise (1867—), gift med hertugen af Fife 1889; Victoria (1868—); Maud (1869—), gift 1896 med prins Karl af Danmark, siden 1905 Haakon VII, Norges konge. [Litt.: Escott, «King E. and his court».]

Edvard, eng. prinser. 1. E. (1330—76), prins af Wales, sedvanlig kaldt den sorte prins, formodentlig fordi han bar en sort rustning; ældste søn af Edvard III; 1343 udnævnt til prins af Wales udmerkede han sig 17 aar gl. ved sin tapperhed i slaget ved Crécy; deltog derpaa i Calais' beleiring; blev 1355 statholder i Gascogne; forsøgte et tog gjennem Frankrige, stansedes ved Loire af en flerdobbelt overmagt, men slog og fangede kong Johan den gode ved Poitiers 19 sept. 1356. E. udnævntes 1362 til hertug af Aquitanien og Gascogne; gjenindsatte efter seieren ved Navarrete 1367 over Henrik af Trastamara den fordrevne Peder den grusomme af Kastilien. De store skatter, E. paalagde for at skaffe penge til krigene og sit ødsle hof, foranledigede en ny krig mellem England og Frankrige 1369, men plaget af sygdom vendte han hjem 1371 og opgav sine planer. [Litt.: James, «Life of E. the Black Prince» (London 1839).] — 2. E. August (1767—1820), hertug af Kent og Strathearn, dronning Victorias fader, 4de søn af Georg III; 1802 guvernør i Gibraltar, 1805 feltmarskalk; forlod England 1816 og drog til Brüssel; gift 1818 med enkefyrstinde Marie Louise af Leiningen.

Edvard (Duarte) (1391—1438), port. konge 1433—38, søn af Johan I; var en tapper og godhjertet konge, men styrede svagt; yndede videnskaberne og lod udarbeide en ny lovbog, som fuldendtes af hans søn. Foretog 1437 et daarlig planlagt og uheldig ledet tog mod Tanger; døde aaret efter af pest.

Edvin (Eadwine) (f. 585), konge af Northumberland (616—33), anlagde Edinburgh (Eadwinesburh), erobrede Man og Anglesey og anerkjendtes som Bretwalda (s. d.). Egtede 625 Ethelburga, en kristen kongedatter fra Kent, lod sig omvende og døbe 627. I kampen mod en hedensk reaktion ledet af kong Penda af Mercia faldt E. i slaget ved Heathfield i Yorkshire.

Edwardesabad *[edwədzabȧd]*, se Bannu (der feilagtig skrives Edwardsedabad).

Edwards *[édwədz]*, Henri Milne, se Milne-Edw.

Edwards *[édwədz]*, Jonathan (1703—58), en af Amerikas betydeligste teologer; 1727 prest for en kongregationalistisk menighed i Northampton (Massachusetts). Hans nidkjære arbeide fremkaldte en stor vækkelse, men skabte ham ogsaa mange modstandere. 1750 nedlagde han sit embede og begyndte at virke som missionær blandt indianerne i og omkring Stockbridge. 1758 forstander for Princeton college i New Jersey, men døde kort efter. I sine mange skrifter forsvarede han med originalitet og skarpsindighed den Calvin'ske kristendomsopfatning. En talrig skole samlede sig om ham. Hans mest bekjendte arbeide er «A treatise on the freedom of the will» (1754) og «A treatise on original sin» (1758).

Edø, 7.54 km.² stor ø med 101 indb., E. herred, Romsdals amt. Øen, der er 6.5 km. lang og indtil 1.5 km. bred er ved en fra nord indgaaende bugt delt i en vestlig og en østlig del. Terrænet er knauset og myret med lave skogbare fjeldknauser (indtil 47 m. høie). Den sydlige del af øen er frugtbar; her skal oprettes en faareavlsstation, idet staten i 1908 har indkjøbt et større areal for 24 000 kr. Udenfor den nordøstlige spids af øen paa en liden holme ligger Tyrhaug fyr.

Edø, herred i Romsdals amt, n.ø. for Kristiansund, 273.92 km.² med 3380 indb.; 12.56 pr. km.² Herredet, der svarer til E. prestegjeld med Hopen, Bratvær og E. sogne, bestaar udelukkende af øer, hvoriblandt den store ø Smølen (213.9 km.²) og E. (7.54 km.²). Smølen er at betragte som herredets fastland («Fastsmølen»), den er flad, skogbar og myrlændt med ganske lave fjeldknauser optil 67 m. i den sydlige del. Rundt Fastsmølen er en indviklet skjærgaard, især er farvandet i vest og nord urent og opfyldt af grunder og skjær, ialt opgives herredet at indeholde ca. 3000 holmer og skjær. Af arealet er 8.2 km.² aker og eng, resten er myr, fjeld og indsjøer; ferskvand ialt 4.8 km.² Der er gode torvmyrer og noksaa gode havnegange. En stor del af myrene ansees skikkede for opdyrkning, der opgives saaledes, at 25 km.² af Smølens myrer egner sig for dyrkning. I begyndelsen af det 18 aarh. var der nogen kobberdrift (Smølens kobberverk) paa gaarden Skjelberg. Der findes en del myrmalm og kobbermalm. Paa den s. f. Smølen liggende E. er der gode sauebeiter, og der er af stortinget i 1908 besluttet indkjøbt et areal af denne ø til faareavlsstation (jfr. foreg. art.). Fiskeriet er hovednæringsvei, og langs Smølens kyst og skjærgaard ligger en række betydelige fiskevær (Veiholmen, Bratvær, Dynes, Hopen, Odden, Ringsø, Steinsøsund og Lyngholmen). Udbyttet af fiskerierne i 1905 var for skrei 278 420 kr., for laks 11 000 kr., for fedsild 23 000 kr., for andre fiskesorter 45 500 kr. I skreifisket deltog 1992 fiskere i 513 baade. Langs Smølens syd-, øst- og vestkyst fører offentlig vei. Søndenfor Smølen og E. gaar den 4—5 km. brede, gjennemsnitlig 95 m. dybe, veirhaarde E.-fjord, der danner den vanlige dampskibsled. Smølen sparebank, oprettet 1903. Herredets antagne formue 1906 827 470 kr., indtægt 402 750 kr.

E. E., fork. f. errors excepted (eng.), feil forbeholdt.

Eeckhout, Gerbrand van den (1621—74), holl. maler og raderer. Arbeidede i Amsterdam. Elev af Rembrandt, som han efterlignede, saa deres verker senere er blevet forvekslet. Portræter, historiske malerier og genrebilleder i Amsterdam, Braunschweig, Berlin, München o. a. st.

Eeden, Frederik van (1860—), holl. digter, f. i Haarlem, var først læge; leder siden 1898 en social og industriel koloni ved Bussum. Han optraadte tidlig som dramatisk forfatter og var med at grunde tidsskriftet «Nieuwe Gids» som organ for den yngste holl. digterskole, og hvor hans populære og skjønne fortælling «Der kleine Johannes» tryktes 1886 (paa dansk ved G. Vedel, 1903). Han vendte tilbage til dramaet med retstragedien «Johannes Viator» (1892), «De broeders» (1894), «Lioba» (1897). Hans seneste arbeider er romanen «Van de koele meren des doods» (1900) og to digtsamlinger.

Gespielin (t) f, legesøster.
Gespinst (t) n, spind.
gespornt (t) med sporer paa.
Gespött(el) (t) n, spot.
Gespräch (t) n, samtale. **gesprächsweise** i samtaleform; i samtalens løb.
gesprächig (t) snaksom.
gespreizt (t) opblæst, vigtig.
Gespreiztheit (t) f, vigtigmageri, opblæsthed, blæreri.
gesprenkelt (t) spettet, spraglet.
Gespritze (t) n, sprøiten.
Gesprudel (t) n, sprudlen; sprut.
gesse (f) f, (bot.) fladbelg.
Gestade (t) n, kyst, bred.
Gestalt (t) f, skikkelse, form, figur.
gestalten (t) (ud)forme; (sich) udvikle sig (til), antage karakteren (af), forløbe.
Gestaltung (t) f, (ud)formning, udvikling.
Gestammel (t) n, stammen.
Gestampfe (t) n, stampen.
geständig (t) som har tilstaaet, bekjendt (m. gen.).
Geständnis (t) n, tilstaaelse, bekjendelse.
Gestänge (t) n, stænger; gevir.
Gestank (t) m, stank.
gestate (e) gaa frugtsommelig med, gaa og brygge paa.
gestation (e) & (f) f, svangerskab(stid), drægtighed.
gestatory (e) svangerskabs-.

Eeg, Sivert Amundsen (1757—1838), eidsvoldsmand, gaardbruger i Søgne, var i 1814 medlem af rigsforsamlingen paa Eidsvold som tredje deputeret fra Mandals amt.

Eekhoud, Georges (1854—), belg. forfatter, f. i Antwerpen, fik skjønt flamlænder fr. opdragelse og blev en af Belgiens første forfattere paa fransk. Han tilhører realismen og skildrer den flamske landbefolkning i «Kees Doorik» (1883), novellerne «Kermsses» (1886) og i flamske romaner. Han begyndte 1881 udgivelsen af tidsskriftet «La jeune Belgique».

Eekloo (fr. Eecloo), by i Belgien, prov. Østflandern, nær elven Liève; 12 897 indb. (1900). Uldspinderier og bomuldsvæverier.

Efēber (græ.) var i det gamle Athen betegnelse for de unge mænd i alderen fra 18—20 aar, overgangstiden til den fuldmyndige alder. De var optaget i borgerlisterne, men havde dog ikke fuld borgerret. E. dannede i ældre tid et militært korps, som efter endt uddannelse gjorde vagttjeneste ved grænserne. Fra 4 aarh. f. Kr. blev efebaarene en alm. alsidig uddannelsestid for de unge mænd, især af de mere velstillede klasser.

Efemēr (græ.), kun varende én dag, kortvarig.

Efemerīder kaldes i astronomien de tabeller, som dag for dag angiver de vandrende kloders sted paa himlen. For solen, maanen og planeterne udgjør disse e. en væsentlig del af de astronomiske eller nautiske kalendere, ligesom de ofte forefindes i astronomiske tidsskrifter sammen med e. over nyopdagede kometer. Den videnskabelige astronomi maatte være ganske vel udviklet, før der kunde være tale om e. Dog træffes spor af disse helt tilbage til Ptolemæus (2 aarh.). De af Salomon Jarchus for aaret 1150 udarbeidede e. haves endnu i manuskript, men først fra det 15 aarh. findes fortløbende e. Navnet e. betyder dagbøger, dagblade.

Efe'ndi, et ord, som gjennem nygræsk form gaar tilbage paa det gammelgræske *authe'ntes,* herre, hersker, bruges i tyrkisk paa samme maade som vort «hr.» (i tiltaleform efendim, min herre), fornemmelig overfor standspersoner og lærde. Det sættes bagefter vedkommendes navn og føies ofte til embedsbetegnelsen, f. eks. hakīm-e., sultanens første livlæge. Ogsaa om prinserne af det keiserlige hus bruges benævnelsen e.

Efēserbrevet, et af Paulus' breve, hvis paulinske affattelse dog ikke er hævet over tvil; betragtes alm. som en cirkulærskrivelse til flere lilleasiatiske menigheder. Flere grunde tyder paa, at det ikke er skrevet til menigheden i Efesus, bl. a. mangler ordene «i Efesus» 1, 1 i de to ældste haandskrifter. Det er i tilfælde affattet under Paulus' fangenskab i Cæsarea eller Rom. Med hensyn til indhold er det nært beslegtet med Kolossenserbrevet.

Efĕsus, en by, som antagelig ca. 1000 f. Kr. anlagdes af ioniske grækere paa vestkysten af Lilleasien, nær ved mundingen af elven Kaystros. Den blev snart en af ionernes mest glimrende hovedsteder og tog ivrig del i udviklingen af denne stammes aandelige kultur, dens digtekunst, billedhuggerkunst og arkitektur. Ved E. laa fra gammel tid en helligdom for en af den oprindelige befolkning dyrket gudinde, som siden ogsaa grækerne hyldede under benævnelsen «Artemis (Diana) af E.»; denne helligdom begyndte man ca. 590 f. Kr. at forvandle til et storartet tempel, som i 470 f. Kr. fuldendtes af bygmesteren Pireios, og som i flere henseender betegner en epoke i bygningskunstens historie. Det blev stukket ibrand af Herostrat (21 juli 356, samme nat som Alexander den store fødtes), men af arkitekten Deinokrates gjenopbygget endnu pragtfuldere end før (med en grundflade halvanden gang saa stor som Kölnerdomens; fra 1871 af har man gravet frem templets rester, ved landsbyen Ayasuluk). I anden halvdel af 8 aarh. f. Kr. blev i E. kongedømmet afløst af en aristokratisk styrelse, som senere fik heftige kampe at bestaa med demokratiske bevægelser. Ca. 560 hørte E. ind under kong Krøsus; efter det lydiske riges undergang kom den i persernes magt (545 f. Kr.). Alexander den store og Lysimakus (297—281) bidrog meget til byens blomstring. Efter diadokernes periode blev E. en by i det pergamenske rige og tilhørte senere (fra 133 f. Kr.) romerne, der gjorde den til hovedstad i den nye provins Asia. Som centrum for en udstrakt handel havde E. tidlig trukket til sig jøder, som der havde sin synagoge. I denne optraadte bl. a. apostelen Paulus (Ap. gj. 19, 8), som navnlig under sin 3dje missionsreise opholdt sig en længere tid i E., hvor han blev foranledningen til et stort opstyr af den efesiske gudindes tilhængere. Ifølge traditionen skal ogsaa apostelen Johannes have opholdt sig i E. Kristendommen blev her den seirende. Artemistemplet plyndredes og ødelagdes ca. 263 e. Kr. af goterne. Fra udgangen af 4 aarh. var E. sæde for en patriark, og 431 e. Kr. afholdtes her det 3dje økumeniske koncil (mod Nestorius). Byens historie slutter i det 13 aarh., da E. ødelagdes af osmanerne.

Efēter var i det gl. Athen navnet paa medlemmerne (51) af en domstol, som dømte i visse drabssager. I 4 aarh. f. Kr. afløstes de næsten helt af de folkevalgte heliaster (s. d.).

Efeu, bergflette (s. d.).

Effe'kt (lat.). 1. Virkning, følge. Effekter, gods, løsøre, værdipapirer. — 2. (Fys.). E. eller ydelsesevne er en maskines arbeidsydelse pr. tidsenhed. Som enhed bruges 1 hestekraft, 1 watt, 1 kilowatt. — 3. (Elektr.). Se Arbeide (fys.).

Effe'kter, bevægelige formuesgjenstande, navnlig veksler, obligationer og aktier. Se Børspapirer.

E'ffektiv, virkende, virkelig, f. eks. e. blokade, e. besættelse af et land o. s. v.

Effe'ktlampe, se Buelampe.

Effektuēre (lat.), iverksætte, udrette, afsende bestilte varer.

Effen (holl.), lige (i antal).

Effe'ndi, se Efendi.

Effervesce'ns (lat.), opbrusning. Pulvis e., bruspulver, er sammensat af vinsyre og dobbeltkulsurt natron. De to pulvere blandes sammen i et glas vand.

Effīgies (lat.), billede; henrette *in effigie,* udføre straffen paa et billede, naar forbryderen er flygtet (Corfits Ulfeldt).

Efflorescen's (lat.), blomstring, blomstringstid; hududslet.

Effusiōnslag er de paa jordens overflade ved et vulkansk udbrud udstrømmende lag af smeltet, flydende bergart. Ved en saadan effusion dannes effusīvsten, der hyppig har en slaggagtig beskaffenhed.

---

gestatten (t) tilstede, tillade, tilstaa.

Gestattung (t) f, tilstedelse, tilladelse.

Gestäude (t) n, smaaskog, krat.

Geste (t) f, **geste** (f) m, gestus, gebærde. (f) f: **chanson** (f) **de g.(s)** heltedigt. **faits et g.s** (f) gjøren og laden.

gestehen (t) løbe sammen, størkne, stivne; tilstaa, bekjende.

Gestein (t) n, sten(masse).

Gestell (t) n, hylde; stativ; stel; indfatning; fading.

gestellen (t) (give) møde.

Gestellung (t) f, session.

gestern (t) igaar.

gesternt (t) bestjernet, dekoreret.

gestic (e) helte(digts)-, saga-, sagn-; motions-, bevægelses-.

Gestichel (t) n, stikleri.

gestikulation, gestikulering — (t) Gestikulieren n — (e) gesticulation, action — (f) gesticulation(s) f (pl), gestes m pl.

gestikulere — (t) gestikulieren — (e) gesticulate — (f) gesticuler; faire des gestes.

gestion (f) f, bestyrelse, forvaltning, ledelse.

Gestirn (t) n, stjerne(billede).

gestirnt (t) stjernebesat.

Gestöber (t) n, snefok.

Gestöhne (t) n, stønnen.

Gestolper (t) n, snublen.

Gestörtheit (t) f, (sinds)forvirring.

Gestotter (t) n, stammen.

Effusivsten, se Effusiönslag.

Efia'ltes, se Aloiderne.

Efia'ltes, 1. en græker, som 480 f. Kr. viste Xerxes' folk en bjergsti, saa at de faldt Leonidas og hans folk, der stod ved Thermopylerne, i ryggen; 2. en atheniensisk demokratisk politiker, som 462 f. Kr. fik indskrænket raadet Areopagos' magtomraade, saa det ikke mere havde opsyn med forfatningen og lovgivningen, en reform af den største betydning for demokratiets udvikling i Athen.

Efōd (hebr.), er i det gamle testamente navn 1. paa skulderkappen af den jødiske yppersteprests embedsdragt (2 Mos. 28, 6 f.; 39, 2 f.); 2. et overstykke af lintøi, som presterne bar (f. eks. 1 Sam. 2, 18; 22, 18; 2 Sam. 6, 14); 3. et gudebillede eller muligens snarere den kappe, som et gudebillede var iført (Dom. 8, 27 ff.; 17, 5; 18, 14. 17—20).

Eforāt, se Eforer.

Efōrer (græ.), «opsynsmænd», navn paa et 5-mands embedsmandskollegium i oldtidens Sparta. E. valgtes af folket for et aar ad gangen og havde maaske opr. dømmende myndighed; men efterhaanden (allerede fra perserkrigenes tid) fik de udstrakt myndighed, sideordnet konger, raad og folkeforsamling: tilsyn med forfatningen og finanserne, ledelsen af udenrigspolitiken og krigsvæsenet, overopsyn med borgernes levevis og med periøker og heloter. I moderne sprogbrug betegner e. tilsynsmænd; stillingen som e. kaldes eforāt.

E'fraim. 1. Søn af Josef, stamfader til E.-stammen, som ved bosættelsen i Kanaan fik sit omraade i den midterste del af landet. Stammen var meget talrig og spillede i dommertiden en ledende rolle. Ved David og Salomon gik hegemoniet over til de sydlige stammer (Juda); men efter Salomos død dannede efraimiten Jeroboam af de nordlige stammer et selvstændigt rige (Israels rige eller E.). — 2. By i Benjamin. — 3. E.s bjerge, den del af det judæiske samaritanske høiland, hvor E.s stamme tog bolig, et overordentlig frugtbart og skogrigt land.

E'fraim Sȳrer, se Afrem Syrer.

Efrăta, 1. gammelt navn for Betlehem, 2. Kalebs anden hustru (1 Krøn. 2, 9).

Eftasverd, norsk, om et let maaltid mellem middag og aften, oldn. *aptansverðr,* af *aptann*, eftermiddag, og *verðr*, maaltid (sml. Nadver). En falsk form er eftersvelg.

Eftatiōtis, Argyris, pseud. for Michailidis, K.

Efterbillede, et synsbillede, som viser sig, naar man lukker øinene efter at have fikseret tilstrækkelig længe en sterkt lysende gjenstand (f. eks. solen, eller en hvid figur paa sort bund). Har e. samme lysfordeling og samme farve som den lysende gjenstand, kaldes det positivt; er derimod lysfordelingen omvendt og farverne komplementære, kaldes det negativt.

Efterbyrd, den del af egget, som bestaar af moderkagen, navlesnoren og hinderne, i hvilke findes den ved fosterets fødsel opstaaede rift. Moderkagen og hinderne er forinden fødselen heftet til livmoderens indside; efter fosterets fødsel løsnes de lidt efter lidt, og efter en vis tids forløb, fra 20 min. til flere timer, udstødes de ad fødselsveien sammen med den overklippede eller overrevne navlesnor. Undertiden foregaar denne udstødning ikke ved naturens hjælp, idet enten hele e. eller stykker af den bliver tilbage i livmoderen og maa fjernes ved kunsthjælp.

Efterforskning betegner i straffeprocesloven (kap. 21) den undersøgelse, som paatalemyndigheden (statsadvokaten eller politiet) foretager væsentlig for at skaffe sig oplysning om, hvorvidt retslig forfølgning skal indledes mod nogen. Paatalemyndigheden kan ikke paalægge nogen at forklare sig; men dersom man afgiver forklaring, sker det under det samme strafferetslige ansvar som for vidner (straffelovens § 166).

Eftergjæring. Ved alle tekniske gjæringer foregaar der altid først en som regel noksaa voldsom hovedgjæring samt en roligere og langsommere e. Denne falder ofte sammen med lagringen. Ved hovedgjæringen dannes i de fleste tilfælde kulsyre, alkohol o. s. v., medens der under e. som regel dannes de finere lugt- og smagsstoffe, der er betegnende for typen (aroma, bouquet o. s. v.), se forøvrigt Gjæringsindustrien.

Efterkrav er en fordring, som modtageren af en forsendelse (pakke, brev) maa betale, før han faar denne udleveret. Beløbet opkræves af den, som besørger befordringen (dampskibsselskab, jernbane, postvæsen), og leveres af denne til afsenderen. E., som besørges gjennem postvæsenet, kaldes postopkrav (s. d.).

Efterlysning er en offentlig bekjendtgjørelse om, at en person i straffeforfølgningens interesse eftersøges. E. indeholder opfordring til enhver om at meddele oplysning om hans opholdssted. E. kan kun foretages efter beslutning af retten, eller naar retslig paagribelsesbeslutning eller fængsling foreligger, af paatalemyndigheden.

Eftermiddagsvagt (sjøudtr.), vagten fra kl. 1—8 om eftermiddagen.

Efternavn, se Familienavn.

Efterretningsvæsen (mil.) skal tilveiebringe oplysninger om saadanne forhold (saavel vedrørende eget land som andre landes (eventuelle modstanderes) og deres militærvæsen), som kan faa betydning under en krig. E. er i regelen henlagt under generalstaberne.

Efterslaat. I alm. høstes engen hos os kun én gang i aaret, men af og til dog to gange, og anden slaat kaldes da e. el. haaslaat. Det græs, man høster anden gang, er finere, bladrigere og vanskeligere at tørre til hø end efter første slaat; det benyttes derfor ofte til ensilage (syltefór), men oftest ved at afbeites.

Efterslag til en trille er alm. undersekunden og hovednoten. Ogsaa smaa binoter til en hovednote.

Efterslegten, Selskabet for, i Kbh., er stiftet 1786 med det formaal ved forelæsninger og udgivelse af smaaskrifter at virke for efterslegtens, d. e. børnenes og ungdommens oplysning i borgerlig retning. Selskabet grundede en borgerlig realskole, hvis første inspektør var digteren Edvard Storm.

Efterspil er et tematisk udarbeidet instrumentalstykke, som afslutter sang. Ogsaa et postludium ved menighedens udgang af kirken.

Eftersætning (gram.), kaldes en hovedsætning (eller overordnet bisætning), som følger efter sin bisætning («forsætning»).

Eftertrop kaldes en mindre styrke (infanteribataljon), der under tilbagetog afdeles af arriergarden for at dække denne mod den forfølgende fiende. E. grupperes i e.s

---

Gesträuch (t) n, smaaskog, krat.
gestreift (t) stribet.
Gestrick (t) n, tauge; strikning, strikket arbeide.
gestrig (t) gaars-, igaar.
Geström(e) (t) n, strømmen.
Gestrudel (t) n, hvirvlen; strømhvirvel, stryk.
Gestrüpp (t) n, krat.
Gestühl (t) n, sæder, pladse.
gesture (e) haandbevægelse, gestus.
Gestüt (t) n, stutteri.
Gesuch (t) n, ansøgning, andragende; anmodning. **G.steller** m, ansøger, supplikant.
Gesudel (t) n, fuskerarbeide, smøreri.
Gesumme, Gesumse (t) n, summen.
gesund (t) sund, frisk. **G.-brunnen** m, sundhedsbrønd.
gesunden (t) blive frisk, komme sig.
Gesundheit (t) f, sundhed, velgaaende; helbred, helse; skaal. **g.lich** sundheds-, sanitær. **G.s-pflege** f, hygiene.
Gesund(mach)ung (t) f, helbredelse.
get (e) skaffe (sig), faa; formaa, overtale; komme; blive. **g. up** faa istand, arrangere; lære (lekse). **g. along with** komme af det med. **g.-up** udstyr; iscenesætning.
Getadel (t) n, dadlen, kritiseren.
Getäfel (t) n, panel; parket-(gulv).
Getändel (t) n, fjas.

hovedstyrke, e.s-kompaniet og e.-spidsen med efterpatrulje. Efter denne, der er nærmest fienden, kan komme **eftertrav**, der bestaar af kavaleri og grupperes som e., kun med større afstande mellem bevogtningsleddene.

Eftertryk er den krænkelse af en lovbeskyttet forfatterret, som bestaar i uberettiget mangfoldiggjorelse af et udgivet verk. Se lov af 4 juli 1893. Forsætligt eller uagtsomt e. (eller **eftergjørelse**, som loven kalder det), straffes med bøder indtil 2000 kr.; dertil konfiskation og erstatning (lovens §§ 17—19), se ogsaa Forfatterret, Bernerkonventionen.

Efterveer, veagtige smerter hos kvinder, udstraalende fra lænderne ned mod kjønsdelene. i de første 3—4 dage efter en fødsel. De er navnlig sterke, naar der er en rest af efterbyrden eller større blodsamling i livmoderen. Det er eiendommeligt, at e. næsten kun optræder hos kvinder, som har født før.

Eftestøl, Olav Andreas (1863—), n. skolemand og politiker, f. i Fjotland, Lister og Mandal, udgik fra Kristiansand seminar 1882, lærer i Hegebostad, Hedrum, fra 1890 i Elverum, hvor han oprettede eget privatseminar 1892. Skoledirektør i Hamar stift 1907. Siden 1902 har han været ordfører i Elverum og er repræsentant paa stortinget for Hedemarkens amts femte kreds 1906—09. 1900—06 var E. formand i Hedemarkens amtsarbeiderforening og har tilhørt de «demokratiske arbeidersamfunds» organisation. Han er en af venstres mere fremtrædende kræfter.

Efuglslegten (ederfugl-, ærfugl-) (*somateria*), svømmefugle tilhørende andefamilien (s. d.); staar i bygning og levevis dykandslegten (s. d.) meget nær. Nebbet adskiller sig fra alle andre svømmefugles ved at smalne af mod spidsen og være forsynet med tre fjærklædte flige, som fortsætter ud over det fra hovedets fjærklædning. Hækker ved havet. Har en meget tæt dunklædning. — Den alm. e. (*s. mollissima*). Nebbets sideflige betydelig længere end pandefligen, naar frem under næseborene. De gamle hanners vaardragt er hvid over ryg, skuldre, bryst, hals og kinder; brystet har et rosenrødt skjær; nakken, issen og halsens sider glinsende hvidgrønne; forøvrigt omtrent helt sort. I sommerdragt er den gamle han næsten helt mørkebrun eller sort, kun med et bredt hvidt baand over vingernes dækfjære. Fødderne graagule med blygraa svømmehud; nebbet gulgrønt med hvidlig spids. De gamle hunner er lysebrune med tætte brunsorte flekker; to smale hvide tverbaand over de sammenlagte vinger. Ungfuglene ligner hunnerne, men er mørkere med rustbrune fjærkanter, mangler tverbaandene paa vingerne. Dunungerne har tæt og temmelig lang dun af brungraa farve, lysere paa undersiden; lys over hovedet; nebbet sort med gulhvid spids; fødderne sorte. — E. er udbredt over jordens nordlige strøg. Færdes om vinteren i flokke ude paa det aabne hav. Dykker efter føde lige ned til 100 favnes dybde. Drager om vaaren ind i skjærgaarden, hvor den hækker i slutten af april og i mai. Før klækningen drager hannerne atter flokkevis tilhavs. Forplanter sig først ved 3 aars alder; lægger 4—6 graagrønne eg. E. er af meget stor økonomisk betydning, særlig for dunens skyld. Eggene spises meget; kjødet nærende og velsmagende. Fredet i Norge fra 15 mars til og med 14 oktober (i en række amter indtil videre aaret rundt): eg- og dunvær kan fredlyses, og paa disse vær samt i 1.5 km.s omkreds er e. altid fredet: fra 1 april til 15 august maa der ikke fanges, jages eller skydes noget indenfor disse grænser. — Pragt-e. (*s. spectabilis*). Pandefligen længer end sidefligene; nebbet har hos hannerne ved roden en stor, fra siderne sammentrykt knude; gammel han: neb og fødder røde; kinderne glinsende lysegrønne; graa hovedkalot; halsen, forreste del af ryg og bryst, de mindre vingefjære og overgumpens sider hvide; rustgult skjær over brystet; ellers sort. Hunnen ligner meget foregaaende arts; nebbet sort, fødderne mørkebrune. Bebor i store mængder de arktiske egne; hækker særlig ved Nordamerikas og Nordgrønlands kyster. Paatræffes af og til om vinteren ved vore nordlige kyster, men synes aldrig at hække der.

Den alm. efugl (*somateria mollissima*).

Eg sindssygeasyl ligger i naturskjønne omgivelser i nærheden af Kristiansand, blev færdigt 1881. Autoriseret for 130 mænd og 130 kvinder.

(Fot. af Worm-Petersen.)

Eg sindssygeasyl.

Eg (*ovum, ovulum*). 1. (Zool.). E. benyttes dels som betegnelse for fuldt udviklede, befrugtningsmodne hunlige kjønsceller (egceller, s. d.) med tilhørende cellemembran, dels i snævrere forstand for umodne egceller, dels meget alm. i videre forstand for egcellerne omgivet af visse udenfra dannede hinder (eggehvidemasser, kalkskal o. s. v., se Eghinder), indenfor hvilke fosterudviklingen foregaar, og som i mange tilfælde (f. eks. hos fugle og krybdyr er dannet efter en spermies eventuelle indtrængen i egcellen; ligeledes kaldes hos levendefødende dyr det

Gethue (t) n, skaberi, væsen, vrøvl.
Getier (t) n. dyr (pl).
Getön(e) (t) n, toner, klang, lyd.
Getose, **Getöse** (t) n, larm, bulder, gny.
Getrampel (t) n, tramping — **Getrappel** n.
Getränk (t) n, drik(kevare).
Geträtsch(e) (t) n, sladder, snak.
getrauen (t): **sich g.** trøste sig til, vaage (sig et sted hen).
Geträume (t) n, drømmeri.
Getreibe (t) n, færd(en), færdsel.
Getreide (t) n, korn. **G.bau** m, kornavl.
getreu (t) tro(fast). **getreulich** trolig.
Getriebe (t) n, drivhjul, -verk; maskineri; færd(en), færdsel, stimmel.
Getrippel (t) n. trippen.
getrost (t) trøstig.
getrösten (t): **sich eines Dinges g.** sætte sit haab til, gjøre sig haab om.
Getrümmer (t) n, ruiner.
Getümmel (t) n, tummel, tumult.
Getute (t) n, tud(en, i horn)
Gevatter (t) fadder; fatter (fortrolig).
Gevatterin (t) f, kvindefadder, gudmor; mutter, mor (fortrolig), sladdersøster.
Gevatterschaft (t) f, fadderskab; faddere.

unge foster med eghinderne fremdeles eg, ligesom man hos eglæggende dyr taler om eg lige til det øieblik, da den udviklede unge bryder ud af hinderne. — 2. (Bot.), d. s. s. frøemne (s. d.).

Eg. Af e. er det kun hushønens *(gallus domesticus)*, som er handelsvare af betydning. E. forsendes i fade eller kasser indpakket i hakkelse (en kasse indeholder gjerne 1440 stkr.). Ofte forsendes de ogsaa i kasser, hvis forskjellige etager er gjort af papstrimler, der danner smaa firkantede rum af saadan størrelse, at et e. kommer halvveis ned. England er det vigtigste marked. Skal man konservere eg, maa disse overtrækkes med et lufttæt lag. Dette gjøres ved, at egget nedlægges i kalkvand eller i en schellakopløsning. Voksovertræk eller opbevaring i en vandglasopløsning kan benyttes. Eggeblomme kommer ogsaa alene i handelen som næringsmiddel, i flydende tilstand, nedsaltet eller i tørret tilstand. Betydelige mængder finder desuden teknisk anvendelse i glacégarverierne. Ligeledes har eggehvide industriel anvendelse til fremstilling af egalbumin i kattuntrykkerierne. E. sælges oftest i «snesevis»; men der arbeides paa at faa alm. gjennemført at sælge ogsaa denne vare efter vegt.

Eg (bot.), se Ek.

Eg (tekn.), den skjærende kant paa knive, sakse, økser, dreierstaal, høvelstaal, bor o. l. Jo mindre vinkelen er mellem de flader, som danner e., des lettere skjærer den, men des lettere beskadiges den ogsaa. E.-vinkelen maa derfor f. eks. vælges større ved bearbeidelse af jern end af træ. E. tildannes først raat ved smedning eller filing, hvorefter verktøistaalet hærdes og e. skjærpes ved slibning. Ved slibning, navnlig af tynde e., vil e. let ombøies og danne ru e.

Ega'l anvendes i musiken især om en stemme, som er jevnt udarbeidet i klang og farve, specielt ved fjernelse af forskjellen mellem de flere registre. I tilsvarende betydning om spil. Egalisēre, egalitēt.

Egalbumīn indeholdes i hviden af eg og bestaar af mindst to forskjellige eggehvidestoffe (glykoproteider), hvoraf ét (ovalbumin) krystalliserer, det andet (konalbumin) ikke; tillige koagulerer det første ved 64 ° C. el. mere, det sidste ved 50—60 ° C. Somme anser hvert af disse stoffe for egentlig at bestaa af en blanding af flere.

Égalité (fr.), lighed, især politisk og retslig, modsat standsforskjel og standsforrettigheder, sammen med *liberté*, (frihed) og *fraternité* (broderskab) slagord for den store franske revolutions væsen (ogsaa den nuværende franske republiks officielle symboler). — Hertug Ludvig Filip af Orléans antog under den franske revolution navnet Filip É.

Egbert (Ecgberht) (omkr. 775—839), angels. konge, søn af underkongen Ealhmund i Kent; forjaget 789 af kong Offa af Mercia; opholdt sig hos Karl den store, indtil han 802 blev konge i Wessex; beseirede kelterne i Cornwall, vandt fædreneriget Kent med Essex og Sussex og fik kongerne af Mercia og Northumberland til at anerkjende sin overhøihed, hvorved de syv angelsachsiske smaariger forenedes 829.

Egcelle. 1. (Zool.). E., hunlig kjønscelle, besidder cellens alm. karakterer (se Celle). Den modne e. er gjerne kugleformet eller oval, besidder hos lavere dyr ofte amøboid bevægelighed. Dens bestanddele har faaet egne betegnelser; kjernen, som er blæreformet og meget stor, kaldes kimblære *(vesicula germinativa)*, det ligeledes store kjernelegeme kimflek *(macula germinativa)*, cellemembranen blommehinde *(membrana vitellina)*; i cellesubstansen adskiller man det eg. protoplasma («dannelsesblomme»), som er bestemt til dannelsen af fosterets celler, fra det i samme i større eller mindre mængde indleirede *deutoplasma* (næringsblomme eller eg. blomme), som er bestemt til det unge fosters ernæring og væsentlig bestaar af fedt- og eggehvidestoffe. — E. hører til de største dyriske celler; størrelsen varierer dog betydelig og afhænger i første række af næringsblommens mængde. Hos adskillige dyr er de modne e. mikroskopisk smaa; hos mennesket maaler de 0.2 mm., hos større fugle flere cm. (kun den gule «eggeblomme» tilhører e.). Efter blommens mængde og anordning adskiller man følgende tre typer af modne eg. 1. Alecithale eg med meget lidet og jevnt fordelt næringsblomme (denne mangler ikke helt i noget dyrisk eg). 2. Telolecithale eg, hvor næringsblommen er ansamlet ved den ene («vegetative») pol, medens protoplasmaet med kimblæren er fortrængt til den anden («animale») pol; hvor blommemængden er meget stor, som i fugleeg, kaldes dette paa blommen svømmende lille parti kimskiven. Begge disse to egformer er udbredt gjennem hele dyreriget, de første særlig hos lavere dyr samt hos pattedyr, de sidste særlig hos de øvrige hvirveldyr samt hos blæksprutter og visse leddyr (skorpioner). 3. Centrolecithale eg, hvor næringsblommen er ansamlet i eggets midte, og protoplasmaet danner et mere eller mindre afgrænset ly omkring den; forekommer væsentlig hos leddyr, sjeldnere hos andre hvirvelløse dyr. — 2. (Bot.), se Frøemne.

Egdannelsen foregaar paa forskjellig maade i dyreriget. I sjeldne tilfælde kan den ske paa ubestemte steder rundt om i legemet (svampe), diffus e.; som regel er den indskrænket til bestemte partier, lokaliseret e.; i begge tilfælde kan den unge egcelle enten udvikle sig uden umiddelbar hjælp af andre celler, solitær e., eller med saadan, alimentær e.; disse hjælpeceller danner enten regelmæssige lag (et eller flere) omkring egcellen (egfollikel, follikelepitel), follikulær e., eller ligger mere uregelmæssig grupperet op til denne, nutrimentær e. Med hensyn til egcellernes udvikling se Kjønsceller.

Egder, se Agder.

Ege, se Eke.

Egeberg, Christian August (1809—74), en af Norges mest geniale læger, var bosat dels i Kra., dels i Bærum. Udførte omkr. 1836 den første transfusion som middel mod kollaps ved blødning. Foreslog 1837 ved forsnævringer af spiserøret at foretage gastrostomi (mavesnit) med anlæg af mavefistel, hvilken operation først udførtes 12 aar efter (af Sédillot). Var den første norske læge, som foretog ovariotomi (1843) og fremsatte 1844 paa grundlag af sine iagttagelser den samme anskuelse om blodproppe, som efter Virchows arbeide (1846) fik alm. gyldighed. Hans navn er ogsaa knyttet til udviklingen af den norske ortopædi og medicinalstatistik. Var en af stifterne af det Norske med. selskab og grundlagde de skandinaviske naturforskermøder (1839).

Geviert ⓣ n, kvadrat.

gevinst — ⓣ Gewinn m — ⓔ profit, gains; (i lotteri) prize — ⓕ gain, profit; (lotteri-) ogs. lot; (præmie) prix.

gevir — ⓣ Geweih n — ⓔ horns, head (of a deer) — ⓕ bois m, ramure f.

Gevögel ⓣ n, fugle.

gevær — ⓣ Gewehr n — ⓔ musket, gun, firelock — ⓕ fusil m; arme f (à feu, portative). **geværild** — ⓣ Gewehrfeuer n — ⓔ musketry — ⓕ feu m d'infanterie, de mousqueterie. **geværløb** — ⓣ Gewehrlauf m — ⓔ gun-, musket-barrel — ⓕ canon (m) de fusil.

Gewächs ⓣ n, vekst, plante; gevekst.

gewachsen ⓣ voksen.

Gewackel ⓣ n, vaklen.

gewagt ⓣ vovelig, reslkabel, dristig.

gewahr ⓣ: **g. werden** blive var, faa øle paa.

Gewähr ⓣ f, borgen, garanti.

gewahren ⓣ blive var, faa øle paa.

gewähren ⓣ yde, skjænke, tilstaa; frembyde. **einen g. lassen** lade en skjøtte sig selv

gewährleisten ⓣ kautionere, garantere.

Gewährleister ⓣ m, garant, kautionist.

Gewährleistung ⓣ f, borgen, garanti, kaution.

Gewahrsam ⓕ m (n), forvaring, varetægt.

Egeberg, Edvard (1855—), d. forfatter, en alvorlig og elskværdig, om end ikke meget original fortæller; høiest naar han, hvor han skriver for eller om børn. Debuterede 1894 med fortællingen «Helligt og søgnt»; senere fulgte bl. a. fortællingen «Ved dødens port» (1899) og «Børnebilleder, skitser fra skolen» (1904).

Egeberg, Westye Martinius (1805—98), n. forretningsmand og legatstifter; overtog den af faderen, Westye E. (1770—1830), en danskfødt mand, grundlagte sagbrugsvirksomhed, som han drev op til et meget betydeligt omfang. Af sin store formue disponerede han 500 000 kr. til et legat for oprettelse af et barnehjem. Havde megen andel i Hovedbanens bygning. Sad mange aar i Kra. kommunestyre. I firmaet indtraadte ved hans side 1858 broderen Peder C. E. (1810—74), der afløstes i ledelsen af sine to sønner Ferdinand Julian E. (1842—), fhv. kabinetskammerherre hos kong Oscar II, og Einar Westye E. (1851—), ved hvis initiativ det gamle handelshus har udvidet sit omfang og opretholdt sine traditioner. Firmaet driver Gahns sagbrug ved Øieren (anlagt før 1750, indkjøbt for en tredjedel 1805 og faa aar senere for det resterende af grundlæggeren, ombygget 1881), Nitelvens sagbrug og høvleri i Skedsmo, indkjøbt 1889, og Kra. høvleri (anlagt 1869, indkjøbt af E. 1889). Einar E. har i en aarrække været medlem af kommunestyret og formand i Kra. handelsstands forening.

Egede, Christian Thestrup (1761—1803), d. sjøofficer, deltog i Løwenørns Grønlandsekspedition og gjorde 1786 og 1787 flere forgjæves og dristige forsøg paa at naa østkysten, men drivisen stansede ham. Førte i slaget paa Kbh.s red kavaleriprammen «Rendsborg».

Egede, Hans Paulsen (1686—1758), n. prest og missionær, Grønlands apostel, blev 1707 prest i Vaagan i Lofoten. Her blev han grebet af tanken om, at der paa Grønland levede landsmænd, efterkommere af de norske indvandrere, nedsunket i hedenskab. Han følte sig uimodstaaelig kaldet til at forkynde evangeliet for dem, nedlagde efter at have overvundet mange hindringer 1717 sit embede, og 3 juli 1721 landede han med sin trofaste hustru, Gertrud Rasch, paa Grønland, hvor kolonien Godthaab anlagdes. E. skuffedes i forventningen om at træffe landsmænd, men blev snart overbevist om, at det var Guds vilje, at han skulde begynde en mission blandt eskimoerne. Med stor nidkjærhed tog han denne byrdefulde gjerning op, delte de indfødtes kaar og liv og vandt snart deres tillid. Ogsaa paa anden maade havde han store vanskeligheder at overvinde. Efter Fredrik IV's død kom der befaling om at opgive missionen, men E. holdt stand, og Kristian VI lod sig omstemme. Da de herrnhutiske missionærer nogen tid efter E. kom til Grønland, stillede de sig fiendtlige overfor ham og hans gjerning. Sin opofrende kjærlighed til grønlænderne fik han navnlig leilighed til at vise under en koppeepidemi, som 1733 herjede landet. 1735 døde hans hustru, og aaret efter drog E., hvis helbred var nedbrudt, til Kjøbenhavn. Fra 1736—46 ledede han det nyoprettede grønlandske seminarium; 1740 fik han titel af biskop. Sine sidste aar levede han i Stubbekøbing. Blandt E.s skrifter merkes beretninger om den grønlandske mission 1737 og 1738 og «Det gamle Grønlands nye perlustration eller naturhistorie» (1729; 2 udg. 1741). [Litt.: «Dagbog i udtog; ved E. Sundt» (1860); biografiske skildringer af Thrap, Øverland, Signe Rink etc. (Gjertrud E. er skildret i Prytz. «Trekløver fra den norske kirke», 1884; jfr. ogsaa H. M. Fenger, «Bidrag til H. E.s og den grønlandske missions historie» (Kbh. 1879).]

Hans Paulsen Egede.

Egede, Paul Hansen (1708—89), H. E.s søn, grønlandsk missionær. Da han havde tilbragt sin barndom paa Grønland, kjendte eskimoernes sprog og liv og desuden var en sjelden dygtig og nidkjær prest, fik hans gjerning stor betydning. Hans nedbrudte helbred nødte ham 1740 til at drage tilbage til Kbh., hvor han 1741 blev prest, 1758 provst for Grønland, 1774 medlem af missionskollegiet og 1779 biskop. Han oversatte det nye testamente paa grønlandsk, udgav en grønlandsk grammatik og ordbog og flere oversættelsesarbeider.

Egede-Nissen, Adam Hjalmar (1868—), n. politiker; postmester i Vardø. Siden 1900 har E.-N. været repræsentant for Finmarksbyerne paa stortinget, hvor han tilhører den socialistiske fraktion. Ivrig agitator, foredragsholder, taler. Antimilitarist.

Egedesminde (grønl. Ausiait. d. e. edderkopper), d. koloni paa Grønlands vestkyst, 68° 42′ n. br. E., som ligger paa en lav liden ø, blev anlagt 1759 af Nils Egede og opkaldt efter Hans Egede. 1905 var den indfødte befolkning i E.s distrikt 1432 mennesker.

Egedius, Halfdan (1878—99), n. maler, f. i Drammen; viste tidlig begavelse for tegning, kom 8 aar gammel paa Bergsliens malerskole, var fra 1887 elev af kunst- og haandverksskolen, en vinter elev af Harriet Backers malerskole og en anden af Zahrtmann i Kbh. Debuterede med «Lørdagskveld» (1893): to gutter paa lørdagsfrieri slentrer en taaget sommerkveld henover en eng. Dette som syv andre billeder af E. findes i Kunstmuseet: «Interiør med Stadskleivs portræt» (1895), en farvetreklang i sort, hvidt og rødt; «Landskab» (1895), en dyster aftenstemning med flammende solnedgang; «To piger, som danser paa laavebroen» (1895), med den nordiske sommernats tusmørkestemning; det dystre «Spil og dans» (1896); «Fra Bø i Telemarken» (1896): en rødtrøiet gut paa en hvid hest plukker bær af et moreltræ; studien «Tordensky» (1896) og skissen «Optrækkende uveir», med flygtende heste paa fjeldvidden. Disse billeder viser E. som en rig begavelse med mangesidig udvikling: som betydelig kolorist, med forkjærlighed for den nævnte farvetreklang som lyriker, der snart maler dystre nattebilleder, snart drømmefyldte tusmørkestemninger, som en skjønhedselskende iagttager af skiftende belysninger paa himmel og skyer. I hans illustrationer til «Snorre» er Munthes

---

Gewährschaft (t) f, borgen, garanti, kaution.
Gewährsmann (t) m, hjemmelsmand; garant, kautionist.
Gewährung (t) f, tilstaaelse, opfyldelse.
Gewälde (t) n, skogstrækning, skoge.
Gewalt (t) f, magt, myndighed; vold(somhed). **G.herrscher** m, despot. **G.streich** m, kup. **G.-that, -thätigkeit** f, vold(somhed), voldshandling.
gewaltig (t) vældig, (adv) forfærdelig, frygtelig.
gewaltsam (t) voldsom; med vold og magt.
Gewand (t) n, gevant, skrud, klædning; tøi, stof.
Gewände (t) n, vægge.
Gewandhaus (t) n, klædeoplag; koncertlokale i Leipzig.
gewandt (t) behændig, smidig; beleven.
Gewandung (t) f, gevandt, skrud, dragt.
gewärtig (t) (med gen.) ventende.
gewärtigen (t): (sich) g. vente.
Gewäsch (t) n, vaas, sludder, væv.
Gewässer (t) n, vand(masse), vasdrag; farvand.
Gewebe (t) n, væv.
geweckt (t) opvakt.
Gewedel (t) n, logren.
Gewehr (t) n, gevær.
Geweih (t) n, gevir, takker.
Geweine (t) n, graat.

dekorative sans parret med Werenskiolds inderlighed i følelsen. Hans død, 22 aar gammel, var et stort tab for yngre norsk malerkunst.

Egelandsfossen, vandfald (78 m.) i Lilleaaen, en bielv til Kvina, Kvinesdal herred, Lister og Mandals amt.

Egelands verk ligger ved Gjerstadvasdraget, ca. 20 km. fra Risør, Gjerstad herred, Nedenes amt. Verket, der grundlagdes som jernverk i 1706, holdt sig under vekslende driftsvilkaar og skiftende eiere som eget verk, indtil det i 1853 kjøbtes af N. Aall (Nes jernverk). Da Nes verk i 1885 stansede sin virksomhed, gik E. v. over til Gjerstad kommune, der i 1888 atter afhændede verket til et interessentskab, der nu driver tre træsliberier langs Gjerstadvasdraget med en samlet aarlig produktion af ca. 10 000 tons vaad træmasse.

Egelhaaf *[-hāf],* Gottlob (1848—), t. historiker, gymnasiedirektør i Stuttgart, har skrevet «Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation» (3 opl., Berlin 1893), «Deutsche Geschichte im 16 Jahrhundert» (2 bd., Stuttgart 1889—92), «Westeuropa 1866—1902» (Helmolts «Weltgeschichte» VIII, 1903) o. fl.

Egeln, by i Preussen, regjeringsdistriktet Magdeburg, Sachsen, ved elven Bode; 5678 indb. (1900). Brænderier og garverier.

Egenbevægelse *(motus proprius)* betegner himmellegemernes særegne bevægelse, som er uafhængig af jordens omdreining. Der kjendes nu omkr. 4000 fiksstjerner med e. Maaler man en og samme stjernes position til to forskjellige tider, og reduceres den til samme tidspunkt, skulde man komme til ens resultater, hvis stjernen virkelig var «fast». Finder man derimod en med aarene voksende forskjel, har stjernen skiftet plads. Størst aarlig e., nemlig 8.7″, har en teleskopisk, orangerød stjerne paa sydhimmelen; herefter kommer nr. 1830 i Groombridges katalog, hvilken stjerne aarlig flytter sig 7″. Den fælles e. hos mange dobbeltstjerner betegner dem som fysisk forbundne par. Vort solsystems e. er rettet mod stjernebilledet Herkules.

(Fot. af O. Væring.)

Halfdan Egedius: Interiør med Stadskleivs portræt.

Egennavn, *nomen proprium,* se Nomen.

Egennytte, se Egoisme.

Egensind kaldes en saa sterk fastholden ved egne meninger, at man ikke en gang ved fornuftgrunde kan bringes til at indrømme, at man har uret.

Egenskab. Da vi kun kjender tingene gjennem deres virkninger, er ordet e. kun udtryk for visse virkninger, som tingen udøver paa andre ting (f. eks. vore sanser) eller for tingens modtagelighed (eller uimodtagelighed) for visse paavirkninger fra andre ting.

Egenvarme (bot.), se Stofskifte.

Egenvegt. 1. Specifik vegt (s. d.). — 2. Ved beregning af en bærende konstruktions styrke maa man tage konstruktionsdelenes vegt, e., med i betragtning. For store broer udgjør e. den overveiende del af hele belastningen.

Egenæs, David (1838—), n. missionsprest, udsendt 1869 til Madagaskar, hvor han 1870 anlagde den blomstrende station Ambohimásina, hvor der ved hans hjemreise (1901) fandtes ca. 7500 kristne og 63 skoler med ca. 4200 elever.

Eger (tsjek. Ohre), venstre bielv til Elben, kommer fra Fichtelgebirge i Bayern og munder ud i Elben lidt nedenfor Theresienstadt i Böhmen, 310 km. lang; ikke seilbar.

Eger (tsjek. Cheb), by i Østerrige, landskabet Böhmen, ved elven Eger, 448 m. o. h.; 23 582 indb. (1900). Fabrikation af maskiner, kemiske artikler og øl. I raadhuset myrdedes Wallenstein 25 febr. 1634, og i den gamle borg dræbtes aftenen i forveien hans tilhængere, generalerne Trzko, Ilow og Kinsky. Omegnen, som er meget frugtbar, kaldes Egerland.

Egerdir (Egherdir), indsjø i Lille-Asien, omtr. 38° n. br. og 31° ø. l., 868 m. o. h.; størrelse omkr. 70 km.² Intet synligt afløb, men dog ferskt vand. Ved sydenden byen E., med omtr. 6000 indb.

Egēria, en rom. kildegudinde, der i sagnene betegnes som kong Numas hustru og raadgiverinde under hans arbeide som ordner og styrer af det nydannede Rom. Hun dyrkedes bl. a. i Aricia i Dianas lund.

Egersund, herred i Stavanger amt ved kysten omkring ladestedet E., 207.57 km.² med 2703 indb.; 13.87 pr. km.² Herredet, der sammen med E. ladested, udgjør E. sogn af E. prestegjeld, bestaar dels af øer (23.41 km.², hvoraf Egerøen (s. d.) udgjør 20.35 km.²), dels af fastland. Terrænet er sterkt kuperet og har lidet karakteristiske former og ingen fremherskende hovedretninger. Fjeldene er bratte, kuppelformede, træbare knauser og aaser med talrige vande og smaaelve indimellem (ferskvand ialt 12.7 km.²). I den østlige del af herredet naar fjeldene op i en høide af 341 m. Af arealet er kun lidet opdyrket og lidet egnet til opdyrkning. Opgaver over fordeling af dyrket og udyrket mark savnes, men der opgives at være henimod 2 km.² løvskog (krat), videre opgives det, at der i 5-aarsperioden 1900—05 opdyrkedes 203 maal jord. Der findes gode torvmyrer. Fiskeri og sjøfart er hovednæringsvei, særlig spiller laksefiske, hummerfangst og makrelfiske en stor rolle. I 1905 fiskedes der i E. og Ogne herreder tilsammen 250 000 stkr. makrel (32 500

---

gewellt ⓣ bølgeformig.
Gewerbe ⓣ n, haandtering, næringsvei, profession; industri; haandverk; erende. **G.schein** m, borgerskab. **G.schule** f, teknisk skole. **g.fleissig, g.lich** industriel; haandverker-. **g.sam** vindskibelig. **G.samkeit** f, vindskibelighed. **g.smässig** professionel.
Gewerk ⓣ n, verk, fabrik; laug; grubeselskab = **Gewerkschaft** f.
gewgaw ⓔ stykke glimmerstas, pent stykke legetøi.
Gewicht ⓣ n, vegt; vigtighed, betydning.
gewichtig ⓣ vegtig, vigtig.
gewiegt ⓣ dreven, rutineret.
Gewieher ⓣ n, vrinsken.
gewillt ⓣ tilsinds.
Gewimmel ⓣ n, vrimmel, mylder.
Gewimmer ⓣ n, klynken, jamren.
Gewinde ⓣ n, vinding, slyngning, bugtning; guirlande; skruegjænge.
Gewinn ⓣ m, vinding, fortjeneste, udbytte, fordel; gevinst. **G.anteil** m, **-beteiligung** f, dividende, tantieme. **g.bringend** indbringende, fordelagtig. **G.liste** f, trækningsliste. **G.sucht** f, vindesyge. **g.süchtig** vindesyg.
gewinnen ⓣ vinde; naa.
Gewinner ⓣ m, vinder.
Gewinnung ⓣ f, erhvervelse, (ind)vinding, udvinding.
Gewinsel ⓣ n, klynken, piben.
Gewinst ⓣ m, gevinst.

kr.), 15 000 stkr. hummer (15 148 kr.) og 8600 kg. laks (14 000 kr.). Nær E. ladested er der nogen fabrikdrift, særlig nævnes Eide stentøifabrik og potteri, der fabrikerer brunt stentøi; fabriken, der beskjæftiger 21 faste arbeidere, er et aktieselskab (kapital 30 000 kr.). Ved gaarden Fotland ved Tengselven er et uldspinderi. I den sydøstlige del af herredet omkring gaarden Kydland er der en del forekomster af titanjern, hvor nogen prøvedrift har fundet sted. Herredet gjennemskjæres af Jæderbanen og Flekkefjordsbanen. Det har egen sparebank, oprettet 1856, med sæde i E. ladested. Antagen formue (1906) 1 755 500 kr., indtægt 354 200 kr.

Egersund, ladested med 3222 indb., ligger ved kysten mellem Flekkefjord og Stavanger, Stavanger amt. Ladestedet, der udgjør en del af E. prestegjeld, ligger ved en smal liden bugt, der mod n.ø. kiler sig ind i landet fra E g e r s u n d e t (det gamle Eikundarsund), d. v. s. sundet mellem den store ø Egerøen (s. d.) og fastlandet. Havnen er udmerket for mindre fartøier og har helt tilbage til middelalderen været meget benyttet. Bebyggelsen er dog af forholdsvis nyere dato; i 1745 opgives

Kart over Egersund og omegn.

der at være 142 huse og 5—600 indb. Oprindelig var E. kun et sted, hvor der foregik mellemhandel mellem Vestland (Bergen) og Østland, og først i 1798 blev E. eget toldsted. Under de rige sildefiskerier i disse trakter og i trakterne n. f. Stavanger i første halvdel af forrige aarh. havde ladestedet en blomstringsperiode og var i rask fremvekst. Eksempelvis nævnes, at der i det udmerkede sildeaar 1840 udførtes fra E. 39 093 tønder sild. Sildefisket gik jevnt nedover indtil 1870-aarene og kan nu betragtes som ophørt. I de senere aar er imidlertid makrelfisket og da særlig dorgefisket og bankfisket blomstret op, og i makreltiden præges byen af livet paa havnen, der yder en ypperlig tilflugt for havfiskerne paa denne veirhaarde kyst. E. havde i 1905 9 fiskekuttere. Hummerfangst spiller ligeledes en betydelig rolle. I 1905 havde E. 18 seilskibe paa tilsammen 5149 tons og 2 dampskibe paa 328 tons. (I 1880 havde ladestedet en seilskibsflaade paa 7633 tons.) Af væsentlig betydning for ladestedet er E. f a j a n c e f a b r i k; denne fabrik, der anlagdes i 1847 som potteri for brunt lertøi og i 1867 gik over til produktion af fajance, beskjæftiger nu gjennemsnitlig 270 arbeidere det hele aar og omsætter varer rundt omkring i landet til et beløb af gjennemsnitlig ca. 600 000 kr. aarlig. Fabriken, der i 1876 gik over til aktieselskab (500 000 kr.), ødelagdes af en voldsom brand i 1905, umiddelbart efter at være fuldt elektrisk monteret, men 1907 var den atter gjenopbygget med en betydelig øget produktion for øie. Foruden fajancefabriken er der et potteri (Damsgaards), der fabrikerer gult og brunt stentøi. Der findes ogsaa en del andre fabriker (1 uldspinderi, 1 uldvarefabrik, 2 mineralvandfabriker, samt et større meieri). E., der har været hjemsøgt af talrige store ildebrande, hvoraf særlig nævnes brandene i 1843, 1859 og 1862, da store dele af ladestedet strøg med, har nu eget vandverk. Ligeledes har stedet eget elektricitetsverk ved Øgreifossen i n.ø. f. byen. E. har kommunal middelskole, sygehus, 2 sparebanker, hvoraf en for landsognet. Der udkommer 2 aviser. I 1879 stiftedes et træplantningsselskab for byen og omegnen. Ladestedet, der anløbes af de fleste ruteskibe langs kysten, staar i jernbaneforbindelse med Stavanger og Flekkefjord og staar desuden i forbindelse med Sogndal ved hovedvei. Værdien af kommunens faste eiendomme var i 1907 196 000 kr. Toldintraderne beløb sig til 28 091 kr. Udførselsartikler er makrel, hummer, fajance og pottemagerarbeider. Det antagne indtægt (1906) var 913 740 kr., formuen 2 488 400 kr.

Egerøen, 20.35 km.² stor ø, ret vest for ladestedet Egersund, Egersund herred, Stavanger amt. Øen er skilt fra fastlandet ved det lange trange E g e r s u n d, der straks n.v. for Egersund ladested indsnævres til det grunde, ca. 100 m. brede Nysund. Ved den brede, ca. 4 km. lange, nord—syd gaaende Lundevig er øen delt i en forholdsvis flad vestlig del og en høiere (122 m.) østlig del, der er forbundet ved et lavt veldyrket eid. Øen er skogbar. Den har en befolkning paa 767 indb. (1900). væsentlig fiskere og sjøfolk. Den tætteste bebyggelse er i den n.v. del; her fører offentlig bygdevei fra Nysundet i ø. til s.v.-bredden af Lundevigen i s.v. I den s.ø. del ligger det gode sjømerke Kompasfjeldet, en skarpt markeret 97 m. høi fjeldknaus. Ved det s. indløb til Egersundet ligger Vibberodden fyr paa en fremspringende pynt af E. Ved det nordre (vestre) indløb er der ligeledes et indseilingsfyr paa den lille holme Grundsundholmen. — E. f y r, paa den lille Midbrødø, straks v. for E., er et første ordens kystfyr med en lysvidde paa 18.5 kvartmil. Fyret, der er bygget 1854, har et 33 m. høit rødt jerntaarn. Det har en lysstyrke paa 200 000 normallys og er et blinkfyr med tre hurtig paa hinanden følgende lynblink, hvert 20de sekund.

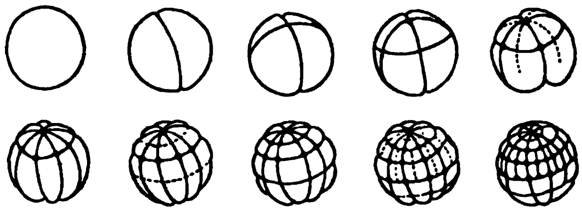
Egeskov, fynsk hovedgaard i Svendborg amt, en af Danmarks vakreste herregaarde, bygget 1554 af Frands Brockenhuus. Eies for tiden af en green af familien Ahlefeldt-Laurvig.

Ege'sta, se S e g e s t a.

Egfuring el. -k l ø v n i n g, den første fase i fosterudviklingen, hvorunder det befrugtede (eller ubefrugtede. se P a r t h e n o g e n e s e) eg sukcessivt deles op i talrige celler, som er anordnet i et lag og omslutter et centralt

Gewirbel ⓣ n, hvirvlen.
Gewirr(e) ⓣ n, forvirring, virvar.
Gewispel, Gewisper ⓣ n, hvisken.
gewiss ⓣ vis(t); sikker(t); visselig, ja vist: tilvisse.
Gewissen ⓣ n, samvittighed. **g.haft** samvittighedsfuld. **G.sbisse** pl, samvittighedsnag.
gewissermassen ⓣ i visse maader, paa en maade.
Gewissheit ⓣ f, vished.
Gewitter ⓣ n, tordenveir, uveir. **g.schwer, -schwül** lummer. **G.schwüle** f, lummerhede.
gewitz(ig)t ⓣ klog af skade, snu.
Gewoge ⓣ n, bølgen, bølgegang.
gewogen ⓣ gunstig, bevaagen.
gewöhnen ⓣ vænne.
Gewohnheit ⓣ f, (sed)vane. **g.sgemäss, -mässig** vanemæssig, efter sedvane.
gewöhnlich ⓣ sedvanlig, almindelig; ordinær, tarvelig, simpel.
gewohnt ⓣ vant; tilvant, sedvanlig.
Gewöhnung ⓣ f, tilvænnelse.
Gewölbe ⓣ n, hvælving; butik
Gewölk ⓣ n, skymasse, skyer
Gewühl ⓣ n, graven, roden, vrimmel, mylder; tummel, tumult.
gewunden ⓣ bugtet; skruet.
gewürfelt ⓣ rudet, ternet.
Gewürge ⓣ n, myrderi.
Gewürm ⓣ n, orme, kryb.
Gewürz ⓣ n, krydderi, speceri-

hulrum. De ved e. dannede celler kaldes furingsceller el. blastomerer, det stadium, som betegner furingens tilendebringelse, blastulastadiet eller hulkuglestadiet; det centrale hulrum kaldes furingshule el. blastocøl, cellelaget blastoderm. E. foregaar ved typiske indirekte celledelinger (s. d.), men viser den eiendommelighed, at hele «egget» under furingen bevarer sin oprindelige størrelse, saaledes at furingscellerne stadig bliver mindre og mindre. E.s forløb er afhængig af blommens mængde og anordning (se Egceller). 1. Er blommemængden liden, vil hele egget fures, total e.

Egfuring el. -kløvning.

Ved diffus anordning af blommen faar alle furingsceller samme størrelse, ækval e., medens ved sterkere blommeansamling ved den vegetative pol cellerne her bliver større end ved den animale pol, inækval e. 2. Ved større blommemængde bliver den blommerige del af egget ikke rammet af e., partiel furing; hvor som i fugleegget protoplasmaet med kimblæren danner en liden skive ved den animale pol, faar vi en skiveformig el. discoidal e.; er blommen derimod ansamlet i eggets midte, faar vi en overfladisk eller superficiel e.

Egga, brit. Vest-Afrika, by i landskabet Nupe i Nord-Nigeria ved Niger, ca. 110 km. n. f. dens sammenløb med Benue. Stor handel, særlig med elfenben. Indbyggerantallet angives forskjellig, fra 8 til 25 tusen.

Egge, Peter (1869—), n. forfatter, f. i Trondhjem. Debuterede 1891 med romanen «Almue», en skildring af smaabyliv og smaabymennesker. Derefter fulgte en sjøfortælling, en psykologisk roman «Straf» samt et bind smaastykker, blandt hvilke fortællingen «Anfægtelser» fortjener at fremhæves. En helt sikker og udpræget personlig kunstform naar E. først i sine «Folkelivsskildringer» med fortsættelserne «Nordfra», «Trøndere», «De graa haar». I nær sammenhæng med disse ypperlige, ofte bredt humoristiske billeder af folkets liv staar E.s udmerkede komedier «Faddergaven», «Jakob og Kristoffer», «Sivert og hans betænkeligheder», «Bryllupsgaven»; de har da ogsaa alle gjort stor lykke paa scenen. Som romanforfatter slog E. igjennem med den store karakterstudie «Gammelholm», en dybtfølt og gribende skildring af to unge menneskers kjærlighedsliv. Siden har E. udgivet «Mainætter», en egteskabsroman, «Oddvar Hage og hans venner», en række løst sammenknyttede skildringer, samt «Hjertet» (1907). Denne sidste bog, ogsaa en egteskabsroman, betegner hidtil høidepunktet af E.s produktion; som karakterstudie og menneskeskildring hører den til vor litteraturs egteste og sandeste verker. Den blev ogsaa en betydelig sukces.

(Fot. af Hilfling-Rasmussen.)
Peter Egge.

Egge, herred i Nordre Trondhjems amt, ved bunden af Stenkjærfjorden, 50.82 km.² med 1071 indb.; 22.91 pr. km.² Herredet, der svarer til E. sogn af Stenkjær prestegjeld, ligger umiddelbart n. for ladestedet Stenkjær og begrænses i ø. af vasdraget fra Snaasenvandet (Byelven). Herredet er en skogbygd med veldyrkede gaarde langs kyst og i dalsænkninger. Skogaaserne naar op i en høide af vel 300 m. Nogen beregning af arealer af dyrket mark og skog foreligger ikke. En betydelig del af skogen er paa udenbygds hænder. Inden herredet ligger flere sagbrug, hvoriblandt Fossum og det store træsliberi Helge-Rein-By brug ved Byafossen. Dette brug har ialt i tidsrummet 1900—05 produceret 37 405 tons træmasse. Gjennem Byelven nedfløtedes i 1905 4 286 tylvter tømmer. Ved bugten, ret v. f. Stenkjær ligger en tæt samling smaahuse, der benævnes Eggebogen, med ialt 113 indb. I Stenkjærelven (Byelven) foregaar noget laksefiske; i 1905 fiskedes 825 kg. laks til en værdi af 1122 kr. Stenkjær—Sunnanbanen gaar igjennem herredet. Antagen formue 1906 1 041 950 kr., indtægt 273 560 kr.

Eggedal benævnes den øvre del af det dalføre, der ligger mellem Krøderen i ø. og Numedal i v. Dalen, der har en hovedretning fra s.ø. mod n.v., svarer til E. sogn (420 km.²) og er en fortsættelse af Sigdal. Den gjennemstrømmes af Eggedøla, der udspringer paa fjeldene mellem Numedal og Hallingdal og som fortsætter gjennem Sigdal som Sigdøla og videre under navn af Simoa, indtil den falder i Dramselven ved Aamot. Hele vasdragets nedslagsdistrikt er 965 km.² Dalføret, der er et skogdistrikt (væsentlig gran), er i sin øvre del trangt og vildt, men udvider sig i sit midtre parti omkring kirken til en større bredde med den vakre, veldyrkede hovedbygd indrammet i skog opunder østskraaningen mod vestsiden af Norefjeld. Dalen staar i hovedveiforbindelse sydover til Aamot i Modum. Talrige, vakre fjeldveie fører mod ø. over Norefjeld til Krøderen, mod n. til Hallingdal og mod v. til Numedal.

Eggehvide, se Albuminer, Egalbumin, Proteïnstoffe.

Eggeling, Julius (1842—), t. sanskritist. Blev 1869 sekretær og bibliotekar ved Royal Asiatic society i London, 1872 prof. i sanskrit ved University college, 1875 prof. i sanskrit og sammenlignende sprogvidenskab i Edinburgh. Har udgivet og oversat forskjellige indiske tekster.

Eggers, Christian Ulrich Detlev, baron v. (1758—1813), d. embedsmand og forfatter. 1802 overprokurør i hertugdømmerne og 1813 overpræsident i Kiel. Var nær knyttet til Bernstorff, hvis historie han skrev. Forfegtede i talrige arbeider liberale og fysiokratiske an-

---

rier. **G.nägelein** n, -nelke f, kryddernellik.
geyser ⓔ & ⓕ m. sprudlende, koghed kilde.
gezackt ⓣ takket.
gezahnt ⓣ tandet; takket.
Gezänk ⓣ n, kiv, trætte, kjevl.
Gezappel ⓣ n, sprellen.
Gezeche ⓣ n, svir(elag).
Gezeit ⓣ f, tidevand.
Gezerr(e) ⓣ n, trækken, sliden, riven, halen.
Gezeter ⓣ n, veraab, ramaskrig.
geziemen ⓣ: **sich g.** sømme (passe) sig.
Geziere ⓣ n, affektation, snerperi.
geziert ⓣ affekteret, snerpet.
Gezimmer ⓣ n, tømmerverk, -arbeide.
Gezisch(e) ⓣ n, hvislen, hvæsen, piben, hyssen.
Gezischel ⓣ n, hvisken, tisken, hvislen.
Gezücht ⓣ n, yngel.
Gezweige ⓣ n, grene.
Gezwitscher ⓣ n, kvidren.
ghastly ⓔ dødbleg; spøgelseagtig, uhyggelig, skrækkelig.
gherkin ⓔ (liden) syltet agurk.
ghetto ⓔ jødekvarter.
ghost ⓔ gjenfærd, spøgelse; aand.
ghostly ⓔ aande(lig)-.
giallolino ⓔ neapelgult.
giant ⓔ kjæmpe; jette.
gib ⓔ hagekile; fastkile; være sta.
gibber ⓔ sta hest.
gibberish ⓔ kraakemaal, labelændsk; meningsløs.

skuelser, virkede for livegenskabets ophævelse i Holsten og fik 1794 accessit for en plan til et norsk universitet.

Eggestok, se Ovarium.

Eggishorn, en 2934 m. høi top i Alperne, 10 km. s.ø. f. Aletschhorn. Herfra har man en meget god udsigt over Aletschgletscheren.

Eggmühl (Eckmühl), landsby i Nedrebayern, er historisk bekjendt ved slaget 22 april 1809, hvor Napoleon slog østerrigerne under erkehertug Karl. General Davout blev for sin her udviste tapperhed udnævnt til hertug af E.

Eggum, fiskevær paa nordvestspidsen af Vestvaagø, Borge herred, Lofoten. I fiskeværet bor der 306 indb. i 52 huse. Der opfiskedes i 1905 99 000 stkr. skrei af 223 fiskere.

Egham *[e'gəm]*, by i det sydlige England, grevskabet Surrey, nær Themsen, 26 km. fra Hyde Park. 11 895 indb. (1901). E. er bekjendt for sit sanatorium for sindssyge og sin høiskole for kvinder, begge anstalter stiftet af den rige fabrikant Holloway (1885).

Eghinder. 1. Egte e. De fleste modne eg er omgivet af beskyttende hinder, som kan være af forskjellig oprindelse; man adskiller a. primære e., som er dannet af egcellen selv og repræsenterer dens membran *(membrana vitellina)*; b. sekundære e., dannet i ovariet af det egcellen omgivende follikelepitel *(chorion;* kaldes hos pattedyr gjerne *hona pellucida)*; c. tertiære e., dannet udenfor ovariet i eglederen eller fra dennes bikjertler (eggehvide- og slimlag, horn- og kalkskaller o. s. v.). — 2. Fosterhinder; hinder, som omgiver fosteret hos mange dyr, særlig saadanne, som ikke lægger eggene i vand. Af størst interesse hos de amniote hvirveldyr (s. d.); hos krybdyr og fugle to fosterhinder, amnion (s. d.) og serosa, som begge er dannet af fosteret selv; den sidste udvikles hos de placentale pattedyr (s. d.) ved tottedannelse til chorion (s. d.); idet denne vokser sammen med livmoderens slimhinde, kommer den sidste til at danne en tredje, yderste fosterhinde, decidua. — 3. (Bot.), d. s. s. frøemnehinde, se Frøemne.

Egil, gammelnorsk navn *(Eigill)*, der endnu bruges (tildels udtalt *ejjel, ejul*).

Egil Ragnarsson, se Blod-Egil.

Egil Skallagrímssøn (omkr. 900—omkr. 983), en af det gamle Islands berømteste høvdinger og skalde. Om hans storslaaede, ubøielige karakter og eventyrlige liv beretter den omfangsrige «Egils saga», hvis begivenheder for en stor del foregaar i Norge, hvorfra ætten under Harald Haarfagre var fordrevet, og mod hvis konger E. S. førte en langvarig og forbitret strid. Som digter er hans navn særlig knyttet til to store digte «Hofuðlausn» (hovedudløsningen), digtet i løbet af én nat, da han † sin ungdom var fanget af Erik Blodøkse og skulde dræbes; digtet, der besang Erik, frelste E. S.s liv. Det andet og bedste «Sonatorrek» (sønnetabet) stammer fra hans gamle dage; heri digter han i gribende udtryk og med en storslaaet fantasi om to kjære sønner, han har mistet; neppe noget skaldedigt staar i sit følelsesindhold nutidsmennesker saa nær som dette. Hans æt lever endnu paa Island. Egils saga er to gange udgivet af Finnur Jónsson (1886—88 og 1894); dansk oversættelse ved N. M. Petersen (1862), ny udgave ved Dahlerup og Jónsson (1901).

Egils saga, se Egil Skallagrímssøn.

Egilsson, Jón (f. 1548), prest paa Island. Hans bispeannaler behandler de skaalholtske biskopers levnet med stadigt henblik paa den samtidige islandske historie. De er udgivet i «Safn til sögu Islands», bd. I.

Egilsson, Sveinbjörn (1791—1852), isl. filolog, f. i Syd-Island, kom til Kjøbenhavn 1814. 1819 cand. teol. og adjunkt ved Islands lærde skole paa Bessastad, ved dens flytning til Reykjavik 1845 blev han dens rektor (til 1851), d. i Reykjavik. E. var en dygtig og samvittighedsfuld lærer og en betydelig forfatter i sit modersmaal, men især er han berømt som den, der paany har grundlagt forstaaelsen af den gamle skaldedigtning. Hans latinske oversættelser af de oldskrifter, det Kgl. nordiske oldskriftsselskab udgav («Fornmanna sögur» o. fl.), og især skaldekommentaren i «Fornmanna sögur» XII og hans «Lexicon poëticum ant. linguæ septentrionalis» (udg. i Kbh. 1854—60) er hovedverker, som ingen endnu kan komme udenom, der vil lære skaldedigtningen af kjende.

Egi'n el. Eghin, by i Lilleasien, tyrk. vilajet Mamuret ül-Aziz, ved Eufrat. Omtr. 10 000 indb. I nov. 1895 anrettedes her et stort blodbad blandt armenierne.

Eginhard, se Einhard.

Egkjerne (bot.), d. s. s. frøemnekjerne, se Frøemne.

Egleder *(tuba fallopii)*, se Ovarium.

E'gli, Johann Jakob (1825—96), schweiz. geograf, professor i Zürich. Han har udgivet flere lærebøger, særlig i handelsgeografi, men hans vigtigste arbeider ligger paa den geografiske navneforsknings omraade. Hans største verk er «Nomina geographica», et forsøg paa at forklare betydningen og oprindelsen af over 40 000 geografiske navne fra alle verdens lande. Videre har han skrevet en «Geschichte der geographischen Namenkunde» o. fl.

Église catholique gallicane *[egli'z katåli'k galika'n]* kaldes den af Père Hyacinthe (se Loyson) stiftede kirke.

Egmont *[ægmõ']*, Lamoral, greve af (1522—68), fyrste af Gavre, nederlandsk adelsmand af gammel rig slegt. Udmerkede sig i flere krige under Karl V. Efter seieren ved Gravelingen 1558 Flanderns statholder. Elsket af folket for sin tapperhed og ridderlige glans. Med Oranien og høiadelen bekjæmpede han Granvella, men som streng katolik og Filip II hengiven unddrog han sig 1567 kampen for Nederlandenes frihed. Filip mistroede dog den mægtige adelsmand og lod Alba fængsle ham; tilligemed grev Hoorn henrettedes han paa Brüssels torv. E.s blændende egenskaber og ulykkelige skjæbne har givet hans navn større glans, end hans politiske idéer og evner fortjener. Digterisk behandlet af Goethe i sørgespillet «Egmont».

Egmont. 1. Mont E. *[maunt e'gmənt]*, fjeld paa Ny-Seeland, nordøens vesthjørne ved indløbet til Cookstrædet, en mægtig udslukket vulkan, 2520 m. høi og paa toppen dækket med evig sne. — 2. Port E., havn paa Vest-Falkland, den v.-lige af de to store øer blandt Falklandsøerne.

Egmund (bot.), d. s. s. frøemnemund, se Frøemne.

Egne hjem for arbeiderstanden er arbeiderboligsagens (s.d.) mest ideale, men samtidig, paa grund af omkostningerne, vanskeligst realisable maal. De søges tilveiebragt ved opførelse af smaahuse, som arbeiderne efterhaanden erhverver som eiendom ved aarlige afbetalinger el. l.

Egnunda, bielv til Folla, har sine kilder opunder Orkelhø i Opdal herred i Søndre Trondhjems amt. I sit

---

gibbet ⓔ galge; hænge el. udstille i galgen.
gibbeux ⓕ puk(ke)l(rygg)et; hvælvet, ophøiet.
gibbosité ⓕ f, pukkel.
gibe ⓔ spot(te), haan(e), stikle(ri).
gibecière ⓕ f, jagtvæske; (taskenspiller)pose.
gibelet ⓕ m, svikbor.
gibelotte ⓕ f, (kanin)frikassé.
giberne ⓕ f, patrontaske.
gibet ⓕ m, galge(bakke).
gibier ⓕ m, vildt; (de potence) galgenfugl, tugthuskandidat.
giblets ⓔ pl, kraaser.
giboulée ⓕ f, skur, iling; drægt prygl.
giboyer ⓕ jage.
giboyeur ⓕ m, jæger.
giboyeux ⓕ vildtrig.
gibus ⓕ m, klaphat, chapeau-bas.
Gicht ⓣ f, gigt. **g.brüchig** verkbruden.
Gickel(hahn) ⓣ m, kykkeliky.
gid — ⓣ dass doch! möchte doch! ofte ved imperf. konj. — ⓔ would; I wish; O, that; ved opfordrende konj. — ⓕ udtrykkes ved konj. (puissé-je le faire: puisses-tu ne pas te tromper; plût à Dieu).
gidde — ⓣ mögen — ⓔ have a mind (feel inclined) to; (jeg gr ikke) I won't, do not choose to, cannot be bothered to; (jeg gad vide) I should like to know, I wonder — ⓕ (ikke g.) n'avoir pas envie de, être trop paresseux

øvre løb benævnes den Unna, først efterat den er kommet ind i Hedemarkens amt, faar den navn af E. Den flyder i sydøstlig retning, har en længde paa ca. 50 km. og falder i Folla ved gaarden Egnunden ved den nye Foldalsvei, ca. 20 km. fra Lille-Elvedalen jernbanestation. Omtr. 5 km. ovenfor sammenløbet med Folla danner den det vakre fossefald Egnundfaldet, hvor der nu er bygget elektrisk kraftstation til brug for Foldals verk.

E'go (lat.), jeg.

Egoi'sme (lat. *ego*, jeg) kaldes i modsætning til altruisme (s. d.) en livsanskuelse, som tilsidesætter hensynet til andre og kun tager hensyn til individet selv. At alle handlinger bestemmes af individets egne følelser af lyst og ulyst, er dog ikke ensbetydende med, at «alle egentlig er egoister». Forskjellen bestaar i, hvorvidt forestillingen om andres ve og vel medbestemmer følelserne.

Egolje, en blanding af lige dele kalkvand og linolje; den var officinel i anden udgave af den norske farmakopø. Et populært og meget benyttet middel ved forbrændinger.

Egplante, «aubergine» *(solanum melongena)*, enaarig plante af søtviderfamilien, alm. dyrket i troperne, men ogsaa i mere tempererede egne og som en sjeldenhed endog i vort land. Planten er mere eller mindre tornet paa stængelen og de oftest hele blade, har hvide eller lilla blomster og hængende, hvide (hos varieteter gule eller fiolette) bær af udseende og størrelse som hønseeg, hvoraf navnet.

Egre'gie (lat.), «ud af flokken», fortrinlig. Laudabilis et quidem e., den høieste udmerkelse ved embedseksamener.

Egrenēring, afrivning af bomuldshaarene fra frøene. E. udføres ved maskiner med sagblade, som trækker haarene med sig, medens frøene holdes tilbage af en rist, eller med valsepar, som holder frøene tilbage, men trækker haarene ind mellem sig.

Egrīpo, nygræsk navn paa Chalkis.

Egsporesop (bot.), se Sop.

Egstol (bot.), d. s. s. frøstol, se Støvvei.

Egstreng, d. s. s. frøstreng, se Frøemne.

Egte barn er barn, hvis forældre lever i lovligt egteskab med hinanden; er barnet født før egteskabets stiftelse, betragtes det som egte (legitimeret *per subsequens matrimonium*). E. b.s retslige stilling er i moderne ret meget forskjellig fra uegte barns. Forældrene er forpligtet til at underholde og opdrage e. b. Forsørgelsespligten varer hos os ubetinget til det fyldte 15 aar, men ogsaa efter denne tid er forældre, som dertil har evne, pligtige til at underholde barnet, forsaavidt dette ikke kan forsørge sig selv. Paa den anden side er barnet forpligtet til efter evne at underholde forældrene, naar disse ikke kan ernære sig selv. Forældremyndigheden indeholder bestemmelsesret over barnets personlige forhold, livsstilling, opholdssted m. v. indtil det fyldte 18 aar, eller til kvinden indgaar i egteskab; den omfatter ogsaa revselsesret. Misbrug af forældremyndigheden paakalder det offentliges indskriden, saaledes i Norge ved vergeraadet (s. d.); denne myndighed kan i større eller mindre udstrækning fratages forældrene og barnets opdragelse overtages af det offentlige. E. b. har ret til sin faders navn og en tvangsarveret (pligtdelsret, s. d.) af tre fjerdedele af forældrenes efterladte midler. Uegte barn, der af fader lyses i kuld og kjøn, bliver ligeledes i vigtige henseender at anse som e. b. (se Kuldlysning).

Egte grønt er benævnelsen for flere forskjellige tjærefarvestoffe. (Se Malachitgrønt.)

Egte gult er et azofarvestof.

Egte rødt er et azofarvestof.

Egteskab synes ikke at have været en opr. social institution, uagtet tilsvarende samliv jo tildels forekommer ogsaa hos de høierestaaende dyr. Kjønsforbindelsen er i menneskets ældste tider og tildels endnu den dag idag, og det ikke blot hos naturfolk, agamisk, d. e. udenfor enhver sanktion af det omgivende samfund. Som social institution opstaar e. sammen med eiendomsretten, idet mandens eiendomsfølelse efterhaanden udstrækkes ogsaa til den kvinde eller de kvinder, som er i hans besiddelse. Brud paa «troskab» fra kvindens side er derfor et slags eiendomsretsbrud. Ligesom manden af naturen er polygamisk anlagt, er den nyere forskning tilbøielig til at anse den primitive kvinde for polyandrisk. Manden maatte for at hævde sin eiendomsret til kvinden, bekjæmpe hendes drift i retning af polyandri. Det psykiske resultat af denne kamp mellem kjønnene var kyskheden, en egenskab, der er «naturmennesket» ganske fremmed. Vurdering af jomfruelighed er et sent kulturprodukt. Nomade- og jagtlivet førte til kvinderov. Hos jægerfolk bibeholdes ogsaa længe denne maade at erhverve kvinder paa, medens de stammer, som driver jordbrug, foretrækker at gjøre dette ved kjøb, da deres maade at ernære sig paa ikke lader sig forene med rovekspeditioner. De bofaste stammer kommer hurtigere til ordnede retstilstande end jæger- og fiskerfolk og har derfor i særlig grad bidraget til e.s opstaaen. Ved brudekjøbet blev det baand, som knytter mand og kvinde sammen, mere end et udslag af mandens magt; det blev til en kontrakt mellem to ætter, som ogsaa gav kvinden selv større sikkerhed mod en sterkeres vold. Blandt de forskjellige former af e. er polyandriet det, som staar promiskuiteten, det uregulerede samliv iflæng, nærmest. Det er imidlertid ikke noget almindelig udbredt udviklingstrin. Et første skridt ud over det primitive polyandri betegner det hos australnegerne og dravidiske stammer brugelige gruppe-e., der bestaar deri, at en stammes mænd lever i kvindefællesskab; en afændring heraf er atter den hos nogle høierestaaende folkeslag forefundne skik, at de til samme husstand hørende brødre kun gifter sig med én kvinde, med hvilken de da alle lever sammen; børnene regnes da enten for at tilhøre den ældste af brødrene, eller de fordeles efter alderen. En hos naturfolk meget udbredt skik er brugen af gjeste-e.: til den fremmedes ære stilles vertens hustru eller datter til gjestens forføining. Noget beslegtet hermed er det inden Islams verden udviklede muta-e., et endog paa ganske kort tid indgaaet e., beregnet paa besøgende fremmede og kjøbmænd paa reise. Polygamiet, én mands e. med flere (mange) kvinder, er som oftest et luksus-e., en forret for rigdom og magt, medens folkets masse lever monogamisk (i éngifte). Dette er tilfælde hos endel indogermanske folk; i den indiske ret er saaledes polygamiet en fortrinsret for de høiere kaster, medens en sudra kun tillades at have én kone. Polygamiet har ved at anerkjendes af Islam faaet vid

---

pour; (jeg gad vide) je voudrais bien savoir.

Giebel (t) m. gavl.

Gier(de) (t) f. griskhed, begjærlighed.

gieren (t) (sjøudtr.) gire.

gierig (t) grisk, graadig, begjærlig.

Giessbach (t) m. regnbæk.

giessen (t) gyde, helde; skjænke; vande; støbe; skylregne.

Giesser (t) m. støber.

Giesserei (t) f. støberi.

Giesskanne (t) f. vandkande, blomstersprøite.

giff-gaff (e) gaver og gjengaver.

gifle (f) m. kindhest, ørefik.

gifler (f) fike (op).

gift — (t) Gift n — (e) poison, venom — (f) poison; (med.) toxique; (dyrisk) venin m. **giftblander(ske)** — (t) Giftmischer(in) m (f) — (e) poisoner — (f) empoisonneur m, -euse f. **giftbæger** — (t) Giftbecher m — (e) poisoned cup — (f) coupe (f) empoissonnée.

gift — (t) verheiratet — (e) married — (f) marié.

gift (e) gave, foræring; naturgave; ret til at bortgive, kaldsret; begave. **giftedness** begavelse.

gifte — (t) (sig med) (sich mit elm. ver)heiraten; (bort-) verheiraten, vermählen — (e) (sig med) marry (be married with); (bort-) give away in marriage — (f) (bort-) marier (à, avec); établir; (sig med) se marier avec. **giftefærdig** — (t) heiratsfähig, mannbar — (e) marriageable — (f) (bonne) à ma-

udbredelse. Den endelige form for e. er monogamiet, én mands forbindelse med én kvinde, en sent optrædende kulturerobring, der efterhaanden gjør e. til et økonomisk institut, hvori mand og hustru maa være enige om at skabe husholdnings- eller tillige formuesfællesskab i forbindelse med fælles børneopdragelse. De europæiske ariers overlegenhed er at tilskrive den omstændighed, at de først afgjørende gik over til denne e.s-form. [Litt.: Westermarck, «History of human marriage» (London 1891), ogsaa paa svensk og mange andre sprog.] — E. (jur.) er et af de ældste og vigtigste retsforhold. Den norske rets regler er paavirket af kanonisk ret, som atter har sin kilde, foruden i Mose lov, i gamle romerske og germanske retsforestillinger. Reformationen øvede stor indflydelse paa e.s-retten, først og fremst derved, at fra nu af blev fastslaaet, at den almindelige borgerlige lov var dens eneste retskilde. Kristian V's lov (3—18) er fremdeles den vigtigste kilde; for egtefællernes formuesforhold maa dog merkes lov af 29 juni 1888. — 1. E.s-betingelser. E. er en kontrakt og kan derfor kun indgaaes af personer, som har evne til at afgive frie, retsgyldige viljeserklæringer. E., indgaaet af sindssvage eller idioter, er en retslig nullitet. Legemlige mangler er ikke til hinder for e.s-stiftelse, men kan give adgang til at kræve e.s opløsning. Loven kræver en alder af 20 aar for mænd, 16 aar for kvinder; dette overholdes dog ikke i praksis. Ufuldmyndige (under 18 aar) maa have verges samtykke; dette bør dog ikke negtes uden gyldig grund, i tvisttilfælde afgjør øvrigheden dette. Visse militærpersoner maa have overordnedes samtykke, derimod behøver ikke den af fattigvæsenet understøttede dettes samtykke. — Slegtskab eller svogerskab hindrer indgaaelse af e., dels absolut, dels kræves dispensation. Absolute forbud: e. mellem ascendent og decendent (forældre, børn, svigerforældre, svigerbørn, stedforældre, stedbørn) og mellem hel- og halvsøskende. Gjenstand for dispensation er: e. med hel- eller halvbroders, onkels og grandonkels enke, med egen eller afdød hustrus tante eller grandtante. En, der tidligere har været gift, maa fremlægge attest om, at skifte er begjæret; enke eller fraskilt kone kan ikke indtræde i e. før 9 maaneder efter det ældre e. ophørte, medmindre det godtgjøres, at hun ikke er frugtsommelig. Den, som paa grund af hor er skilt, maa have kgl. tilladelse til at indgaa nyt e. Embedsmænd og visse bestillingsmænd skal have erlagt enkekasseindskud. — 2. Stiftelse af e. Fra gammel tid er e. indgaaet under visse høitidelige former. Dette var dog oprindelig ikke retslig nødvendigt, hverken i den romerske eller den ældre kanoniske ret. Kirkelig vielse var allerede i den katolske tid sedvane i Norge, den blev en retslig betingelse for gyldigt e. først med Kristian V's lovbog. Se dog 5—2—33, som anser barnet for egte, naar det er avlet, efterat forældrene har indgaaet vitterlig trolovelse for presten. Fra nu af var kirkens medvirkning nødvendig, hos os som i de fleste andre lande. Opfatningen af e. som et borgerligt retsforhold gjør sig dog fra den franske revolutions tid stadig sterkere gjældende. I 1792 indførtes det tvungne borgerlige e. i Frankrige, i Belgien og Italien 1795, Tyskland 1857, Østerrige 1870, Ungarn 1904. Det er fakultativt i England, Spanien og de Forenede stater. I Rusland, Portugal og de skandinaviske lande er kirkelig vielse regelen, det borgerlig e. en undtagelse. Dette indførtes i Norge ved l. af 16 juli 1845 for dissentere og skulde foregaa for *notarius publicus* (sorenskriver eller byfoged). Love af 22 juni 1863 og 27 juni 1891 har udvidet adgangen til at ingaa e. uden kirkens medvirkning. De nu gjældende regler: Trolovelse eller forlovelse er uden retslig betydning. Tidligere egteskabsløfte (s. d.) til anden person end den, man indtræder i e. med, er ikke længere nogen hindring. Naar kirkelig vielse skal finde sted, maa som regel lysning inden brudens menighed ske, lov af 1 juli 1893; hvor tiden ikke tillader forudgaaende lysning, kan denne undlades; «kongebrev» er ikke nødvendigt. E. indgaaes ved, at brudefolkene personlig udtaler deres beslutning om at ville indtræde i e. sammen for en offentlig embedsmand, der under iagttagelse af visse former erklærer dem for rette egtefolk at være og tilfører en offentlig protokol bevidnelse herom. Tilhører begge parter statskirken, er kirkelig vielse en tvungen sag. Er en eller begge parter ikke kristne, er borgerlig e.s-stiftelse for *(notarius publicus)* tvungen; den samme form kan anvendes, naar en af parterne ikke tilhøre statskirken. Er begge dissentere, har man valg mellem borgerligt e. og vielse af ordnet dissentermenigheds prest eller forstander: er den ene dissenter, den anden medlem af statskirken, er der valg mellem alle tre former. Konsul og diplomatiske embedsmænd i udlandet fungerer som *notarius*, naar de dertil er bemyndiget af kongen. — 3. E.s retsvirkninger. De mange og vigtige rettigheder og pligter, egtefællerne imellem og i forhold til børnene, er mere af moralsk og sedelig natur end af retslig. Lovgivningen i ældre tid søgte at fastslaa dem som retspligter, men med lidet held. I nyere tid trækker loven mere og mere sin haand tilbage fra dette omraade, i erkjendelse af at dens tvang intet tjenligt middel er til at realisere e.s idé. Tidligere havde manden større eller mindre myndighed over hustruen, i personlige som i økonomiske forhold; i ældre romerret endog hals- og haandsret over hende, han kunde sælge hende, som om hun var hans slave. Dette mildnes senere til en revselsesret. I gammel germansk ret havde manden lignende betydelige rettigheder over hustruen; Kristian V's lov afskaffede hans revselsesret, og fra denne tid er hun i personlige forhold myndig, i økonomiske blev hun det først ved lov af 29 juni 1888. — Efter gjældende ret er egtefællerne gjensidig forpligtet til egteskabelig troskab; brud herpaa straffes som hor (s. d.), dog kun efter den krænkede egtefælles begjæring, og giver ret til at kræve skilsmisse. Retspligt til at bo sammen (kohabitation) eksisterer ikke, men unddragelse fra saadant sambo begrunder ret til skilsmisse. Manden har pligt til efter evne at underholde hustruen og kan, forsaavidt han enten forlader hende (og børnene) eller volder, at de kommer i trang eller falder fattigvæsenet til byrde, af amtmanden paalægges at udrede et vist aarligt bidrag; han kan ved indsættelse paa tvangsarbeidsanstalt tvinges til at betale dette, l. af 6 juli 1892. Hustruen antages, om hun har midler, ogsaa forpligtet til at sørge for, at hendes mand ikke falder fattigvæsenet til byrde, ligesom hun har den samme pligt som denne til at underholde børnene; særskilte tvangsmidler haves dog her ikke. — Manden be-

---

rier, en âge de se marier; (kvinde) ogs. nubile; (mand) ogs. pubère.

giftermaal — (t) Heirat, Verheiratung, Ehe f — (e) marriage — (f) mariage m.

giftig — (t) giftig — (e) poisonous, venomous; (kun fig.) virulent — (f) venimeux; (planter) vénéneux; (luft) infect, impesté; empoisonné.

giftighed — (t) Giftigkeit f — (e) poisonousness, venomousness, virulence — (f) nature (f) vénéneuse; poison, venin m.

gig — (t) Kabriolett n — (e) gig — (f) tilbury m.

gig (e) harpun(ere), lystre; gig; skibsbaad; uldkartemaskine.

gigantesque (f), **gigantic** (e) kjæmpemæssig, kolossal.

Gigerl (t) n, laps, sprade.

giggle (e) fnise.

gigot (f) m, (faare-, lamme)laar. **manches** (f pl) à g. pufærmer.

gigoter (f) sparke, kave, sprelle (med benene); danse.

gigt — (t) Gicht f, Gliederreissen n — (e) rheumatism; gout, (lede-) arthritis — (f) goutte f, rhumatisme m; (lede-) arthrite f. **gigtfeber** — (t) Gichtfieber n — (e) rheumatic fever — (f) fièvre (f) arthritique.

gigtsvag, gigtisk — (t) gichtisch, gichtkrank, -brüchig — (e) affected with rheumatism — (f) goutteux, arthritique; rhumatisant.

gigue (f) f, ben, skank; laar (paa raadyr); slags dans.

gild se prægtig.

gild (e) forgylde.

gilde (lag) — (t) Schmaus m;

stemmer som familiens hoved dens opholdssted; hustruen er dog ikke forpligtet til at følge ham udenfor landets grænser. Er det hustruen, som ernærer familien, taler meget for, at denne bestemmelsesret tilkommer hende. Hun erhverver ved e. mandens navn, rang, stand. — Formuesforholdet mellem egtefællerne har i tidens løb været ordnet paa meget forskjellig vis. I nordisk ret synes særeie at have været det oprindelige. Fællig, d. v. s. formuesfællesskab, dog saaledes at ved e.s opløsning hver egtefælles arvinger erholdt, hvad deres arvelader havde indbragt i boet, blev regel allerede paa Magnus Lagabøters tid. Dette formuesfællesskab udvikles ved Kristian V's lov til et fuldstændigt sameie, der uden særskilt aftale indtræder i og med e.s stiftelse. Manden er fællesboets bestyrer og repræsentant; han kan dog ikke uden hustruens samtykke bortskjænke mere end 1/10 af boet og er uberettiget til paa egen haand at sælge, bortgive eller pantsætte fast eiendom paa landet, som af hende er indbragt i boet. Hendes samtykke er ogsaa nødvendigt til erhvervelse af føderaad (l. af 1888 § 14). Forpligtelser, som hustruen indgaar til fælles nytte eller fornødenhed, kan kræves fyldestgjort af boet. Ellers kan manden ene forpligte dette; erstatningsansvar udenfor kontraktsforhold og udgifter ved strafbart forhold, som hustruen under e. paadrager sig, kan dog kræves udredet af boet, men med ret for manden til dækning i hendes særeie eller boeslod ved deling (§ 17). Hendes gjæld fra før e. paahviler fællesboet i samme udstrækning som mandens. — Hustru er, selv om udbyttet af hendes selvstændige virksomhed paa grund af formuesfællesskabet bliver fælles eiendom, eneberettiget til at raade over, hvad hun herved erhverver, samt over, hvad hun dermed bevislig har anskaffet (§ 31). Gaver mellem egtefæller under e. maa for at være gyldige ske ved egtepagt, undtagen forsaavidt de bestaar i gjenstande til personligt brug, hvis værdi ikke staar i misforhold til giverens kaar, eller i livsforsikringssum eller livrente, der sikres hustruen (§§ 24—30). — Særeie i større eller mindre udstrækning kan oprettes før e. ved egtepagt. Denne udfærdiges skriftlig, under parternes haand, og skal efter at være langsomt og tydelig oplæst af dem vedkjendes i nærvær af mindst to vidner, som er anmodet om at overvære handlingen. Egtepagten skal tinglyses (§§ 1—3). Til oprettelse af særeie efter e.s indgaaelse kræves endnu flere former, bl. a. bekjendtgjørelse i «Norsk kundgjørelsestidende», særlig af hensyn til kreditorerne, se §§ 4—8. Over sit særeie har hustruen fuld raadighed; hun kan dog ikke paadrage sig ansvar for mandens eller fællesboets gjæld uden med overformynderiets samtykke (§ 13). Hendes særeiegjenstande maa dog som regel holdes ude af mandens besiddelse for at opretholdes mod dennes kreditorer eller mod personer, til hvem han har afhændet, pantsat eller bortleiet dem (§§ 21—22). — Formuesfællesskabet kan bringes til ophør, foruden ved e.s opløsning, hvis manden ved uforstand eller letsindighed i boets bestyrelse giver velgrundet anledning til frygt for, at han sætter dets midler overstyr; ligeledes naar manden bliver umyndiggjort, eller hustruen er forladt af sin mand, uden at dødsformodningsdom (s. d.) over ham kan faaes. Som følge af det ved e. indtraadte fuldstændige sameie bliver boet i alle tilfælde af bosondring at fordele med en halvpart paa hver af egtefællerne (eller arvinger), efterat midler til dækning af den boet paahvilende gjæld er aflagt. — 4. Suspension af visse af e.s retsvirkninger. Uden at e. opløses kan samlivsforholdet og de dertil knyttede gjensidige rettigheder og pligter bringes til ophør ved separation (s. d.) ved offentlig myndigheds mellemkomst. — 5. Opløsning af e. Dette kan i egtefællernes levende live ske dels som følge af, at det viser sig, at der ved dets indstiftelse klæber mangler, som berettiger til at erklære det ugyldigt, dels fordi særlige skilsmissegrunde foreligger (se nærmere Skilsmisse). — [Litt.: H. Scheel, «Om ægtefællers formuesforhold efter norsk ret» (1892), Oscar Platou, «Forelæsninger over ægteskabs stiftelse og skilsmisse» (1899).]

Egteskab, Blandet, er et e. mellem personer tilhørende forskjellige trosbekjendelser. I middelalderen havde saadanne e. kun ringe praktisk betydning, da kjettere overhovedet ikke kunde indgaa et retsgyldigt e. Som sakrament var dette de (katolsk) troende forbeholdt. Dette standpunkt har den katolske kirke i principet søgt opretholdt indtil den nyeste tid, men har i alle lande, hvor den er herskende religion, i praksis maattet gjøre væsentlige indrømmelser til religionsfrihedens krav. Skjønt heller ikke den evangeliske kirke saa paa de b. e. med gunstige øine, bøiede den sig efterhaanden for toleranceprincipet. Den ældre dansk-norske lovgivning søgte saaledes at lægge forskjellige hindringer iveien for saadanne e., ja jøder og kristne maatte end ikke indgaa e. uden kgl. bevilling, der stedse forudsatte, at børnene skulde opdrages i den kristne tro. Alle saadanne skranker for den individuelle frihed er nu faldt, hos os ved dissenterloven af 16 juli 1845. Efter denne kan b. e. indgaaes uden særskilt tilladelse eller betingelser forøvrigt fra det offentliges side. Under enhver omstændighed kan e. stiftes som borgerligt for *notarius*. Mellem et medlem af statskirken og en kristelig dissenter kan det indgaaes ogsaa ved statsborgerlig vielse. Og endelig kan det fuldbyrdes ved vielse af prest eller forstander for en «ordnet» dissentermenighed i tilfælde, hvor den ene af parterne tilhører vedkommende trossamfund og den anden statskirken eller et andet kristeligt trossamfund. Børn af egtefolk, hvoraf den ene tilhører statskirken, ansees at tilhøre denne, medmindre forældrene afgiver udtrykkelig erklæring om det modsatte, inden barnet fylder 15 aar. De gjældende lovbestemmelser om b. e. er af 27 juni 1891.

Egteskabsløfte havde i ældre ret under visse vilkaar betydelige retsvirkninger, endog ret til ved dom og tvang at kræve egteskabet fuldbyrdet eller en hæderlig hjemgift (se frd. af 5 mars 1734, der endnu gjælder i Danmark). Denne forordning ophævedes i Norge ved straffeloven af 22 mai 1902. Dennes § 210 sætter derimod straf af fængsel indtil 4 maaneder for den, som uden gyldig grund vægrer sig ved at indgaa egteskab med en kvinde, som han efter sit fyldte 21 aar under vitterlig forlovelse eller i tillid til givet e. har besvangret. Offentlig paatale sker kun efter fornærmedes begjæring.

Egteskabspligt el. juridisk pligt til kjønslig omgang inden egteskabet anerkjendes ikke i norsk ret. Ældre forfattere har dog været tilbøielige til at opstille en saadan pligt. Noget andet er, at unddragelse fra samleie muligens kan aabne adgang for den anden part til skilsmisse (s. d.).

Gastmahl, Gelag n — (e) feast, banquet, merry-making — (f) festin, banquet m, fête f. Se ogs. laug.

glide se gjelde.

Gilde (t) f, laug.

gilding — (t) Verschnittener, Eunuch m — (e) eunuch — (f) eunuque, châtré m.

gilet (f) m, vest; (uld)trøie.

gill (e) (fisks) gjelle; kjødlap under fugleneb; underansigt; (pl) fadermordere; et maal, 0.142 liter; (bot) korsknap.

gille (f) m, dompap, fæ, fjog.

gilly-flower (e) levkøi, gyldenlak m. fl.

gilt (e) forgyldt.

gimblette (f) f, kringle.

gimcrack (e) legetøi, snurrepiberi, bagatel.

gimlet (e) (bore med) vridbor.

gimp (e) gepyr, silkeknipIinger.

Gimpel (t) m, dompap; tosk, dumrian.

gin (e) & (f) m, genever; (e) ogs. maskine; is. løfteverk; egreneringsmaskine til bomuld; slags marterredskab.

gindre (f) m, bagersvend.

gingas (f) m, rudet bolster.

gingembre (f) m, **ginger** (e) ingefær.

gingham (e) slags skotsk tøi.

gingival (e) tandkjød-.

ginglymus (e) (anat.) hængselled.

ginguet (f) (m), daarlig (vin).

Ginster (t) m, (bot.) visse.

gip (e) gane (sild).

Gipfel (t) m, top(punkt); tinde

Egteskabsstatistik, se Befolkning.

Egvær kaldes de steder ude ved havet, hvor sjøfugle ruger, og hvor deres eg samles. Det er dels lave øer, dels saakaldte fuglebjerge, hvor sjøfugle ruger i tusenvis. Disse fugle kaldes udfugle; det er lunden, alken, lomvien, storskarven, smaaskarven og af maagerne krykjen. Andre fugle, hvis eg samles, er efuglen, maagerne, stormaagen og smaamaagen, teisten og den alm. terne. Lomvien lægger eg paa 120 gram, efuglens eg veier 110 gram eller er dobbelt saa store som et lidet hønseg. Krykjen og smaaskarvens eg veier kun 50 gram, og den alm. ternes kun 20. Det er i det nordlige Norge, at disse e. har værdi; maaske kan det aarlige udbytte for Nordlands amt sættes til 300 000 eg og for hele Norge til omkr. 1 mill., hvilket efter en værdi af 7 øre pr. eg repræsenterer en værdi af 70 000 kr.

Egyptienne *[ežipsjæ'n]*, blokskrift, en skriftart, som kjendes paa, at den mangler alle de fine dele af bogstaverne.

Eheberg, Karl Theodor v. (1855—), t. finansteoretiker og socialøkonom; siden 1882 prof. i Erlangen, kjendt navnlig for sin fortræffelige lærebog «Grundriss der Finanzwissenschaft» (9 udg. 1907) og for sine undersøgelser angaaende de agrarhistoriske forhold i Sydtyskland (1883) og i Italien (1885) i «Schriften des Vereins für Sozialpolitik». Siden 1901 udgiver af «Annalen des Deutschen Reichs».

Ehlers, Edvard Lauritz (1863—), d. specialist i hud- og veneriske sygdomme; har lagt grundlaget til en moulage samling (hud- og veneriske sygdomme og lepra) paa Frederiks hospital. Er særlig bekjendt for sine leprastudier rundt omkring i Europa og dansk Vestindien.

Ehrenberg, Christian Gottfried (1795—1876), t. naturforsker, professor i Berlin, har navnlig gjort sig berømt ved sine med utrættelig flid gjennemførte undersøgelser over den mikroskopiske dyreverden; disse maa, til trods for at eftertiden i mangt og meget er naaet til en rigtigere erkjendelse, betragtes som grundlaget for vor kundskab om disse væseners formforhold samt om deres geografiske og geologiske udbredelse. Kjendt er desuden hans undersøgelser over koraller og koralrev, som han havde studeret i det Røde hav.

Ehrenberg, Richard (1857—), t. socialøkonom, siden 1899 professor i Rostock. Betydelig som handels- og finanshistoriker navnlig ved verkerne «Hamburg und England im Zeitalter der Königin Elisabeth» (1895), «Das Zeitalter der Fugger» (2 bd., 1896), der har brudt nye baner for udforskningen af den moderne kapitalismes og kreditvæsenets oprindelse, samt «Die Unternehmungen der Brüder Siemens» (bd. I, 1906), en fængslende fremstilling af vældige industriforetagender i den sidste menneskealder. Populære arbeider er «Handelspolitik» (1899), «Grosse Vermögen, ihre Entstehung und ihre Bedeutung» (1902). Som specialorgan for udredning af økonomiske foretagenders organisation og historie grundlagde han 1905 «Das Thünenarchiv».

Ehrenbreitstein, by og fæstning i preussisk kreds Koblenz med 5020 indb. (1905). E. ligger paa høire Rhinbred overfor Koblenz, som den er forbundet med ved broer. Fæstningen, paa en 175 m. høi klippe, sprængtes af franskmændene 1801, gjenopførtes 1816—26. Sammen med Koblenz danner E. en af Europas sterkeste fæstninger; den kan næsten kun angribes fra n. og n.ø., hvor den dækkes af fremskudte verker.

Ehrenfriedersdorf, by i kongeriget Sachsen, i Erzgebirge, 533 m. o. h.; 4661 indb. (1900). Granitbrud, teglbrænderier og endel industri i kniplinger. Bergverksdriften er nu ubetydelig.

Ehrenheim, Per Jakob von (1823—), sv. politiker: 1850—51, 1856—66 og 1870—1902 medlem af rigsdagens første kammer, hvor han spillede en fremragende rolle ved dygtighed og veltalenhed, deltog 1865 i udarbeidelsen af De Geers repræsentationsforslag, 1866—70 konsultativ statsraad. Hans oprindelig liberalt anstrøgne standpunkt flyttedes efterhaanden over i uafhængig høireretning; han bekjæmpede landtmannapartiets politik i grundskat- og hærordningsspørsmaalene og samtidig høires protektionisme. I unionssagen indtog han et formidlende standpunkt, hvad han lagde for dagen som medlem af unionskomitéen af 1895. Efter sin ven De Geer blev han 1897 medlem af det svenske akademi.

Ehrenschiöld, Nils (1674—1728), sv. sjøhelt, udmerkede sig bl. a. i en heltemodig kamp 27 juli 1714 n. for Hangø, hvor han med 7 skjærgaardsfartøier i lang tid holdt stand mod russisk overmagt og først overgav sig efter fortvilet modstand. Udnævntes ved hjemkomsten 1721 til admiral og direktør for admiralitetets økonomiverk i Karlskrona.

Ehrenstrahl, David Klöcker (1629—98), t.-sv. maler, f. i Hamburg, adlet 1674 under navnet E. Var først kancelliembedsmand. Elev af Juriaen Jacobsz i Amsterdam. Arbeidede i Sverige fra 1651. Reise i Tyskland og Italien 1656—61 (især Venedig og Rom). Væsentlig portræter og allegorisk-historiske billeder: i Riddarhuset («Dydernes raadslagning», tagmaleri, 1669—74), Drottningholm (efter 1670 og 1680—93) og Gripsholm (1676, 1680); de sidste viser E.s dekorative kunst i forfald. For den nyindredede slotskirke malte han kjæmpebillederne «Korsfæstelsen» (1695) og «Dommedag» (1696), begge 1697 overført til slotskirken: lærreder, rige paa figurer, fattige paa følelse, og som blev forbillede for det 18 aarh.s svenske kirkemaleri. — E.s kraft ligger i det dekorative, saavel i hans historiske malerier som i hans portræter. De sidste har en pompøs, teatralsk-heroisk holdning, som sig høver høie herrer paa Ludvig XIV's tid. Ved siden af disse arbeider i tidens stil, der er præget af E.s studier i Italien, har saavel i hans ungdom som senere hans holl. uddannelse ikke fornegtet sig i arbeider af en sundere, naturligere art (portræter fra hans ungdomstid, genremæssige billeder omkr. 1652, portrætgrupper paa Gripsholm 1683 og dyremalerier).

Ehrenstråle, David (1695—1769), sv. jurist, professor i Lund, har øvet stor indflydelse som lærer og retslærd. Har især fortjeneste af at have løst den nationale svenske ret ud af den altfor intime forbindelse med den romerske ret. Hans bøger er nu af særlig interesse for retshistorikere: «Jurisprudentia civilis» (1729 og 1746), «Processus civilis» (1732), «Jurisprudentia criminalis» (1756), «Processus criminalis» (1759), «Föreläsningar öfver Giftermålsbalken» (1747) og «Föreläsningar öfver Årfdabalken» (1752.

Ehrensvärd, Albert Karl August Lars, greve (1810—1901), sv. politiker, var 1842—59 i sv. udenrigstjeneste, 1864 landshøvding i Göteborgs og Bohus län.

---

gipfeln ⓣ kulminere.

gips — ⓣ Gips m — ⓔ gypsum; (brændt) plaster — ⓕ plâtre; gypse m.

gipse — ⓣ gipsen — ⓔ (overlay with) plaster — ⓕ enduire de plâtre; plâtrer; (tag) plafonner.

gipsy ⓔ zigeuner, tater.

giraf — ⓣ Giraffe f — ⓔ giraffe, camelopard — ⓕ girafe f.

girande ⓕ f. vand-, ildhjul, «sol».

girandole ⓕ f, arm(lyse)stage; diamantørenring.

girasol ⓕ m. **girasol(e)** ⓔ slags opal; ⓔ ogs. (bot.) solsikke.

giration ⓕ f. dreining, rotation.

giratoire ⓕ roterende.

giraumont ⓕ m. græskar.

gird ⓔ piskeslag; krampetag, ryk; snert, sarkasme: omgjorde; omgive, -hegne; snerte; (up) brette op; (at) haane, spotte.

girder ⓔ bindebjelke.

girdle ⓔ gjord, belte; hegn, lukke; bagstehelle; ombelte, omgjorde; ringe (træ).

gire (sjøudtr.) — ⓣ gieren — ⓔ yaw, sheer — ⓕ embarder.

girie ⓕ f. jeremiade; skaberi.

girl ⓔ pige; jente; toaarsgammel raabuk. **g.hood** pigestand, pigedage. **g.ish** pigeagtig.

girofle ⓕ m, (clou (m) de.) kryddernellik.

giroflée ⓕ f. levkøi. **g. jaune** gyldenlak. **g. à cinq feuilles** en ordentlig lusing.

giroflier ⓕ m. kryddernellik-(træ).

for hvis næringsliv og kultur han udrettede meget. 1847—66 sad han i stænderrigsdagene og var 1867—90 medlem af første kammer, hvor han, med fordomsfrihed i kulturelle spørsmaal, tilhørte en moderat frisindet retning. 1885—89 var han udenrigsminister, kontrasignerede som saadan 1886 aars konsulatbeslutning. I sv. indrepolitik var han frihandelsven.

Ehrensvärd, Augustin, greve (1710—72), sv. feltmarskalk, Sveaborgs og den svenske skjærgaardsflaades grundlægger. Deltog 1741 i den uheldige krig i Finland og kjæmpede 1745 under Fredrik II i Böhmen. Vandt senere ved sin glimrende begavelse og energi en ledende stilling i det offentlige liv. Byggede 1749 fæstningen Sveaborg og skabte den svenske skjærgaardsflaade, ligesom han havde stor fortjeneste af vandlednings- og øvrige arbeider for at ophjælpe Finlands opdyrkning. I syvaarskrigen førte han nogen tid overbefalingen, men kunde intet udrette.

Ehrensvärd, Karl August, greve (1745—1800), sv. kunstforfatter, tegner og sjøofficer, tilsidst generaladmiral. En reise til Italien 1780—82 blev bestemmende for hans virksomhed som kunstforfatter: han blev ligesom Winckelmann en forkjæmper for den ny-klassicistiske retning. Hovedverker: «Resa till Italien 1780—82» (1786) og «De fria konsternas filosofi» (1786), hvori han, i enkelthederne ofte med genial træfsikkerhed, søgte at grundlægge en kunstfilosofi. «E. var en tænker, som saa med en kunstners øie.» Som tegner dyrkede han bl. a. karikaturen.

Ehrensvärd, Karl Fredrik og Tomasine Kristine, se Gyllembourg.

Ehrhard, Albert (1862—), t. rom.-kat. teolog, 1888 professor ved presteseminaret i Strassburg, 1892 professor i teologi i Würzburg, 1898 i Wien, 1902 i Freiburg, 1903 i Strassburg. Af hans skrifter vakte navnlig bogen «Der Katholizismus und das 20 Jahrhundert im Lichte der kirchlichen Entwickelung der Neuzeit» (1—12 opl. Stuttgart 1902) stor opsigt. Den fremkaldte mange modskrifter fra konservativ side, mod hvilke E. forsvarede sig i skriftet «Liberaler Katholizismus» (1—5 opl. Stuttgart 1902).

Ehrhardt, Heinrich August Theodor (1840—), t. industriel foregangsmand, som har grundlagt flere fabriker, hvoraf særlig kjendt er A/S Rheinische Metalwaren u. Maschinenfabrik, Düsseldorf. Den vandt i 1900 i konkurrancen om leverance af hurtigskydende kanoner til Norge. E. er opfinder af en metode for fremstilling af staalrør uden skjød. Det glødende emne med 4-kantet tversnit anbringes i en sterk staalcylinder, hvorefter en tilspidset cylindrisk stang (dor) drives gjennem emnet i aksiel retning. Det derved dannede tykvæggede rør kan anvendes f. eks. til kanonrør eller trækkes til tyndvægget heltrukket rør af betydelig længde.

Ehrlich, Heinrich (1822—99), t. pianovirtuos, musikforfatter og professor i Berlin, elev af Thalberg og Henseet. Sonater, kammermusik og en række skrifter, særlig af musikalsk indhold.

Ehrlich, Paul (1854—), t. læge, f. i Schlesien. 1884 titulær professor. 1885 assistent hos Gerhardt. 1890 medarbeider ved institutet for infektionssygdomme. 1896 direktør for institutet for serumforskning i Steglitz, som 1899 blev flyttet til Frankfurt a. M. og udvidet til institut for eksperimentel forskning. 1904 professor ved Göttingens universitet. Bekjendt for sine farvemetoder af mikroskopiske præparater, særlig med hensyn til tuberkelbaciller. Givet vegtige, tildels grundlæggende bidrag til blodets sygdomme. Immunitetslæren (passiv og aktiv immunitet, sidekjedeteorien) og serumterapien (metode til at maale difteriserum), samt den nyeste tids eksperimentelle kræftforskning. Talrige skrifter og videnskabelige afhandlinger.

Ehses, Stephan (1855—), t. katolsk teolog og historiker, fra 1895 leder af Görresselskabets historiske institut i Rom, skrev bl. a. «Landgraf Philipp von Hessen und Otto von Pack» (1886) og udgav forskjellige aktstykker til Tysklands historie.

Ehud af Benjamins stamme, en af dommerne i Israel. Befriede folket fra moabiternes aag (Dom. 3, 4 ff.).

Eibar, by i det nordlige Spanien, prov. Guipuzcoa; 6583 indb. (1900). E. ligger ved jernbanen Durango—Zumarroga og er bekjendt for sine vaabenfabriker.

Eibenstock, by i kongeriget Sachsen, nær den böhmiske grænse; 8696 indb. (1905). Betydelig fabrikation af kniplinger.

Eibyelven, en ca. 40 km. lang elv, der udspringer af flere smaavande inde paa Kautokeinos fjeldvidder og falder i Altenelven ca. 10 km., før denne elv falder i Altenfjorden. E. modtager flere store tilløb fra vest (Vesterelven og Trangdalselven) og er i sit nedre løb meget vandrig. Nedslagsdistrikt 807 km.²

Eichendorff *[aitz-]*, Josef von (1788—1857), t. digter, fra Øvreschlesien, d. i Neisze, fik en streng katolsk opdragelse og studerede i Heidelberg, hvor han kom under indflydelse af den yngre katolsk- og folkelig-nationale romantiks skribenter. Han deltog som officer i felttogene 1813—15 og traadte senere i preussisk statstjeneste. E. er som lyriker fremforalt sanger; som ingen behersker han de folkelige former, særlig «vandresangen»; for idéer har han intet udtryk; de følelser, som inspirerer ham, er de enklest mulige, selv hvor han synger om sine kjæres død, er det upersonligt og enkelt som i en folkevise. Hans digte er da ogsaa i enestaaende grad smeltet sammen med kompositionerne (af Mendelssohn, Schumann o. fl.). Hans digte, som gaar tilbage til frihedskrigens tid, udkom samlet 1837. Foruden sin roman «Ahnung und Gegenwart» (1811) har han skrevet den berømte «Aus dem Leben eines Taugenichts» (1826) om romantikens freidige og farende lediggjænger, med herlige, friske sange. I sine senere aar leverede han flere bidrag til den tyske litteraturhistorie i katolsk aand og gjorde sig fortjent som oversætter af Calderon. [«Sämmtliche Werke» (1841—43) og ofte senere. — Keiter, «Joseph v. E.» (Köln 1887).]

Eichhorn. 1. Johann Gottfried E. (1752—1827), t. orientalist og historiker, blev 1775 professor i orientalske sprog i Jena og 1788 professor i Göttingen. Han har udfoldet en ualmindelig rig forfattervirksomhed, som ikke blot spænder over de orientalske sprog, men ogsaa over samtlige bibelske videnskaber og historien. I sine undersøgelser af de bibelske skrifter fulgte han den historisk-kritiske metode. — 2. Karl Friedrich E. (1781—1854), foreg.s søn, var retslærd og navnlig bekjendt som grundlægger sammen med Savigny af den historiske skole i den tyske jurisprudens. Universitetslærer i

---

giron (f) m. skjød.
girouette (f) f. veirhane; (vind)fløi; (fig.) vendekaabe.
girren (t) kurre.
girth (e) sadelgjord; omfang, periferi, tykkelse.
girt-line (e) (sjøudtr.) takkeljolle.
gisant (f) liggende; kantret.
Gischt (t) m. skum, fraade.
gisement (f) m. (sjøudtr.) beliggenhed; (geol.) lag, afleiring.
gisning — (t) Vermutung, Mutmassung f — (e) guess(ing), conjecture — (f) conjecture; hypothèse f.
gisse — (t) erraten, vermuten, mutmassen; (tilsjøs) gissen — (e) guess; (tilsjøs) reckon — (f) deviner; (tilsjøs) estimer.
gissel — (t) Geissel m (f) — (e) hostage — (f) ôtage m.
gist (e) hovedpunkt, kjerne.
gisten, gistne se læk.
gitano, -na (f) m, f, zigeuner(ske).
gitar — (t) Guitarre f — (e) guitar — (f) guitare f.
gîte (f) m. nattely, (-)leie; herberge, husly, kvarter; den hjemlige arne; strandingssted; nedre møllesten, underligger; skank (paa okse).
gîter (f) overnatte, have tilhold, (sjøudt.) staa (paa grund) = se g.; skaffe plads til, anbringe.
gith (e) spansk pepper.
gitter — (t) Gitter, Gatter n — (e) railing; grate; (tralverk) trellis, lattice — (f) grille f; (af net) treillis, grillage m.

Göttingen og Berlin, senere i høie dommerstillinger. Hovedverk: «Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte» (4 bd., Göttingen 1808—23).

Eichler, August Wilhelm (1839—87), t. botaniker; blev 1871 professor og direktør for den botaniske have i Graz, 1873 i Kiel og 1878 i Berlin. E. var en af sin tids største botanikere og har efterladt meget værdifulde arbeider. Nogle af disse er af ren systematisk karakter, som hans talrige monografier over planteslegter, af hvilke de fleste er trykt i «Flora Brasiliensis». Andre er af komparativ morfologisk natur, saaledes hans store verk: «Die Blüthendiagramme» (Leipzig 1875—78).

Eichsfeld *[ai'ksfelt]*, en høislette i Preussen, prov. Hannover og Sachsen, ligger mellem Helme og Ruhme i n. og Werra i s., er 1540 km.² og har en middelhøide af 400—450 m. Ved Dünbjerget deles den i Øvre E., som er ufrugtbar og øde, og Nedre E., som er lavere og mildere, og hvor der dyrkes korn, tobak og hamp. E. tilhørte tidligere kurfyrstendømmet Mainz og kom 1802 til Preussen.

Eichstädt el. Eichstätt *[ai'kštæt]*, by i Bayern, regjeringsdistriktet Mittelfranken, ved Altmühl; 7701 indb. (1900). E., som har været bispesæde siden 745, har flere kirker, hvoriblandt domkirken og den undergjørende Walpurgiskirke. I nærheden ligger det gamle slot Willibaldsburg med en botanisk have. 1817 overdroges E. og en del af tidligere bispedømme E. til Eugen de Beauharnais, hertug af Leuchtenberg, som nu tillige antog titelen fyrste af E. 1855 opløstes det for ham oprettede fyrstendømme, og E. kom til Bayern.

Eichwald *[ai'kvalt]*, Karl Eduard (1795—1876), rus. læge og naturforsker, blev i 1823 professor i zoologi i Kasan, forflyttet til Vilna 1827 og udnævnt til professor i zoologi og mineralogi i St. Petersburg i 1838. Han foretog udstrakte reiser, bl. a. i Skandinavien, og har udgivet en række zoologiske, botaniske og geologiske arbeider.

Eickel *[ai'kel]*, landsby i Preussen, regjeringsdistriktet Arnsberg, ved jernbanen Wanne—Bochum; 16 770 indb. (1900). E. har evangelisk og katolsk kirke, sol- og varmebad. I nærheden kulgruber.

Eid, Eide, Eidet er i Norge hyppig forekommende navne paa gaarde, kirker, grænder, herreder og prestegjeld, der ligger ved et eid eller som karakteriseres ved navnet eid, d. v. s. en forholdsvis lav og smal og let passabel landforbindelse mellem fjorde, vande og dale. Findes ogsaa meget i sammensætninger, f. eks. Listeid, Dragseid, Hopseid, Eidanger, Eidsvold, Eidsberg m. fl.

Eid, herred i Nordre Bergenhus amt, paa nordsiden af Nordfjorden i dens midtre parti, 252.40 km.² med 3207 indb.; 13.36 pr. km.² Herredet, der svarer til E. prestegjeld, ligger omkring den ca. 14 km. lange Eidsfjord, en arm af Nordfjorden, og grænser mod n. til Romsdals amt. Den væsentlige bebyggelse er langs fjorden og opefter dalen fra Eidsfjordens bund mod Hornindalsvandet. Ved fjordbunden er strandstedet Nordfjordeid (s. d.) med 426 indb.; her er ogsaa eksercerplads for Fjordenes bataljoner. Fjeldene naar i n.ø. paa grænsen mod Søndmør op i 1170 m. (Kviteggen) og mod s. hæver det vakre Mørkesæterfjeld sig til ca. 720 m. Bakkeskraaningerne mod fjorden er veldyrkede og lierne ovenfor skogklædt. Af arealet opgives 14.9 km.² at være aker og eng, 44 km.² skog (deraf 11 km.² naaleskog) og resten udmark, snaufjeld, myr og vand (areal ferskvand ialt 12.3 km.², deraf 8.4 km.² paa den del af Hornindalsvandet, der falder inden herredet). Over Bjørkedalseidet (pashøide 416 m.) fører hovedvei mod n. til Straumshavn ved Voldsfjorden (Søndmør); over Hundeidet fører bygdevei sydover til den egentlige Nordfjord, og opefter Eidsdalen, langs elven af samme navn, fører vei til Hornindalsvandet, hvor der er dampskib (vei bygges nu langs sydbredden af Hornindalsvandet). Den vigtigste næringsvei er hesteavl og fædrift, der er gode beiter, og der findes 3 meierier. Adskillig frugtavl. Noget brisling- og laksefiske, udbytte (1905) 10 260 kr. Paa Aashammer er klæberstensbrud. Paa Nordfjordeid er amtsskole, en handelsforening, en landboforening og en branforsikringsforening for herredet. Der udkommer en avis, «Fjordenes blad». Paa nordsiden af fjorden ligger den gamle ættegaard Staareim (Staðreim), biskop Nikolaus' fødested. Inden herredet er gjort mange oldfund fra stenalder, broncealder og jernalder. Nordfjord sparebank, oprettet 1852. Antagen formue (1906) 2 136 500 kr., indtægt 372 525 kr.

Eid, herred i Romsdals amt, paa nordsiden af Romsdalsfjorden i dens ytre parti, 36.12 km.² med 549 indb.; 15.69 pr. km.² Herredet, der svarer til E. sogn af E. prestegjeld, ligger omkring den indre del af den lille Rødvenfjord. Bebyggelsen grupperer sig omkring bunden af denne fjord og langs de to eid (Norvikeidet og Torvikeidet), der fører over mod Romsdalsfjordens nordkyst. Mod ø. hæver fjeldene sig til 1041 m. (Skarven) og mod v. til 817 m. i det mod Romsdalsfjorden steilt affaldende fjeld Oksen. Af arealet opgives 5.4 km.² at være aker og eng, 10 km.² skog (væsentlig løvskog) og resten udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (areal ferskvand ialt 1.1 km.²). Den vigtigste næringsvei er fædrift. Jordsmonnet er frugtbart, og der er gode havnegange. Der opgives at være betydelige strækninger dyrkbar, men uopdyrket jord. 3 meierier. Paa Torvik er en kvægrøgterskole. Fiskeri er ikke af synderlig betydning, udbytte (1906) ialt 723 kr., deraf 560 kr. for laks og sjøørret. Over begge eid og langs Rødvenfjordens østbred fører hovedveie. E. sparebank, oprettet 1877. Antagen formue (1906) 784 400 kr., indtægt 101 407 kr.

Eidam, se Edam.

Eidanger, herred i Bratsberg amt, ligger s. og ø. for Porsgrund, omkring Langesundsfjorden og dens arme. Frier-, E.- og Langangsfjorden; 139.50 km.² med 3779 indb.; 27.43 pr. km.² Af befolkningen er 85 svensker. Herredet, der svarer til E. prestegjeld og sogn bestaar dels af øer (8.7 km.²), dels af fastland. Terrænet er ved fjordene og de dale, der danner disses fortsættelser, opdelt i tre dele. Den østlige del eller partiet mellem Langangsfjordens dalføre og amtsgrænsen mod Jarlsberg og Larvik er væsentlig et skogdistrikt med aaser op til 300 m. Det midtre, mellem Langangsfjordens dalføre og E.-dalføret, har noget mere bebygning; skogaaserne hæver sig her til 333 m. (Fjerdingen). Det vestlige parti. mellem E.- og Frierfjorden er tættest bebygget, med skogaaser op til 184 m. Af arealet er 13.8 km.² aker og eng, 94 km.² skog og resten udmark, snaufjeld, myr og

---

gittern ⓔ gitar.

give — ⓣ geben; (g. sig) sich ergeben, sich gefangen, überwunden geben; stöhnen, jammern; (g. igjen) herausgeben — ⓔ give, (yde) yield, produce; deal (cards); (God) grant!; set (an example); (g. efter) give way, yield; (g. igjen) give one change; (g. sig) give up (in), (gaa over) wear off; groan (with pain); (sig af med) meddle (have to do) with; (g. sig til) (be)take (one's self) to, fall (med verbalsb); (der g.s) there is, there are; (en g.n sag) a matter of course, a foregone conclusion; (g.t) take for granted — ⓕ donner; Dieu veuille que..! plût à Dieu gue..!; (efter) plier, fléchir (à, sous); céder, se rendre (à); (igjen) rendre le reste d'une pièce de; (der g.s) il y a, il existe; (g. sig, jamre) se plaindre; gémir; (aftage, i styrke) s'apaiser, se calmer, diminuer, (vind) ogs. s'abattre; (sig af med) s'occuper (se mêler) de; avoir affaire à; s'engager avec; (det er en g.n sag) cela va de soi, cela s'entend; (anse for g.t) regarder comme incontestable; être persuadé (que...); poser en fait.

give ⓔ give; give efter; slaa sig (kulde).

giver(inde) — ⓣ Geber(in) m (f) — giver, donor — ⓕ celui (celle qui donne (a donné); donneur, donateur m, -euse f.

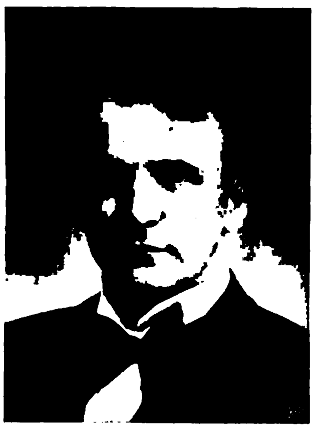
givre ⓕ m, rim(frost); (heraldik lindorm. **givré** rimdækket.

gizzard ⓔ første mave hos kornædende fugle.

indsjøer (ferskvand ialt 1.7 km.²). Skogdriften er af væsentlig betydning; en stor del af skogen eies udenbygds. Jordbruget, især kvægavlen, spiller en stor rolle; ét meieri. Der opgives at være adskillig udyrket, men dyrkbar jord. Inden herredet foregaar adskillig istrafik (der udskibedes i 1906 85 000 tons is); der er en del sagbrug, en kalkfabrik og et garveri. Ved bunden af E.-fjorden ligger E. b a d. Ved bunden af Langangsfjorden er bebyggelsen samlet i en tæt klynge. Gjennem herredet gaar Skiensbanen og Brevikbanen. Der er gjort adskillige oldfund. E. sparebank, oprettet 1871. Antagen formue (1907) 4 143 050 kr., indtægt 756 880 kr. Se kartskisse bd. I, sp. 1322.

Eide, A m a l i a (1855—), f. paa gaarden Kinnesund paa øen Kinn, Nordre Bergenhus, gift med sogneprest til Daviken J. E., er en af de første vestlandske kvinder, der i 1880-aarene begyndte at virke for den vestlandske aaklædevævnings gjenreisning. Den nationale vævkunsts fremme i Søndfjord og tilgrænsende bygder skyldes for en stor del hendes energiske arbeide.

Eide, E g i l (1868—), n. skuespiller, f. i Haugesund, debuterede paa Christiania theater i 1898 som kong Sverre i Bjørnsons «Mellem slagene», gik ved Nationalteatrets oprettelse i 1899 over til dette og er eftehvert blevet en af dette teaters mest fremtrædende skuespillere. Hans staute skikkelse og den umiddelbare opfatning, kraft, energi og varme hengivelse, som altid kommer tilsyne i hans spil, har gjort ham til en meget skattet kunstner, der i tidens løb har spillet en hel række betydelige roller saavel i norske som fremmede skuespil. Af hans roller kan nævnes, i Ibsens stykker: rigsraaden Nils Lykke i «Fru Inger til Østraat», kong Haakon Haakonssøn i «Kongs-emnerne», titelrollen i «Brand», Begriffenfeldt i «Peer Gynt», sagfører Stensgaard i «De unges forbund», fyrst Julian i «Keiser og galilæer», professor Arnold Rubek i «Naar vi døde vaagner». I Bjørnsons stykker: kong Sverre i «Mellem slagene», James Hepburn jarl af Bothwell i «Maria Stuart i Skotland», Sigurd i «Sigurd Jorsalfar», titelrollen i «Kongen», Hans Kampe i «Det ny system», Bratt i «Over Ævne» første og andet stykke, Arne Kraft i «Paul Lange og Tora Parsberg». I Gunnar Heibergs skuespil: Hartvig Hadeln i «Kjærlighedens tragedie». Endvidere Sme-Nils i Sigurd Eldegards «Fossegrimen» og af hans roller i fremmede skuespil: Romeo i Shakespeares «Romeo og Julie» og Karl Moor i Schillers «Røverne».

(Fot. af Rude & Hilfling.)
Egil Eide.

Eide, herred i Romsdals amt, s.v. for Kristiansund. 141 km.² med 1598 indb.; 12.16 pr. km.² Herredet, der svarer til E. sogn af Kvernes prestegjeld, ligger omkring bunden af Isingvaagen og langs Kornstadfjordens vestkyst. Partiet i s. for Isingvaagen har høie fjelde (Tussen 1020 m., Luten 973 m.) og mod fjorden brat skraanende, veldyrkede bakker og løvskogklædte lier. Partiet v. for Kornstadfjorden er fladt og myrlændt, med steile, nøgne fjelde, der hæver sig henimod 800 m. i den s. og v. del. Arealberegninger af dyrket mark m. v. foreligger ikke. I det indre parti omkring Isingvaagen og det 4.1 km.² store Naasvand er bebyggelsen tæt. Jordsmonnet er frugtbart og havnegangene gode. Kvægavl er i denne del af herredet hovednæringsvei, der findes 3 meierier, 2 kvægavlsforeninger og et sogneselskab, og der opgives at være meget dyrkbar, men udyrket jord (væsentlig myr). I dette strøg ligger Svanvikens brug (s. d.), en jordbrugskoloni for omstreifere. I den ytre del af herredet er fiskeri hovednæringsvei. Sammen med Bremsnes og Kornstad var udbyttet af skreifisket (1906) 127 756 kr., og sammen med forannævnte og Kvernes var udbyttet af storsild 785 821 kr. Desuden fiskedes der inden herredet for 1600 kr. Paa n.ø.-spidsen af herredet ligger Vevang fiskevær. Udenfor n.v.-spidsen, ved begyndelsen af Hustadviken, ligger K v i t h o l m e n f y r paa en liden ø. Fyret er et første ordens kystfyr i et 19 m. høit stentaarn; lysvidde 16 kvartmil; hvidt, rødt og grønt lys, det hvide med en lysstyrke af 20 000 normallys. Fra E. fører hovedvei over til Frænen og Molde. Antagen formue (1906) 423 900 kr., indtægt 155 280 kr.

Eide, herred i Nedenes amt ved kysten mellem Grimstad og Lillesand, 32.36 km.² med 759 indb.; 24.03 pr. km.² Herredet, der svarer til E. sogn af Hommedal prestegjeld, bestaar dels af øer (3.19 km.²) og dels af fastland, og har en af trange og grunde fjorde og kiler sterkt indskaaret kyst. Terrænet er smaakuperet med skogaaser (naaleskog) optil 100 m. og smaa dyrkede flekker og tjern og vande indimellem. I n.v. rager Kistaasen 242 m. op. Jordbruget er den vigtigste næringsvei. Ved siden deraf spiller sjøfart og fiskeri (makrelfiske og hummerfangst) en ikke uvæsentlig rolle. Udbytte af fiskerierne (1906) var 13 595 kr., deraf falder 8000 kr. paa hummerfisket og 1665 kr. paa makrelfisket. Hovedveien mellem Grimstad og Lillesand passerer gjennem herredet. Paa den lille ø Grønningen ligger kystfyret H o m b o r s u n d, et hvidt stenhus, med hvidt dels fast, dels hurtigblinkende lys; styrken af blinklyset er 9400 normallys, lysvidden er 14 kvartmil. (Se planche N o r s k e f y r t y p e r.) Antagen formue (1906) 847 140 kr., indtægt 112 866 kr.

Eide, tæt samling af huse (31, hvoraf flere hoteller) med 145 indb. ved bunden af Granvinfjorden, Granvin herred, Hardanger. E., der er et knudepunkt for turisttrafiken i Indre Hardanger—Voss, med telegraf, post og daglige dampskibsanløb, er et meget besøgt sommeropholdssted. Stedet, der ligger lunt og vakkert i frodige omgivelser (furuskog), staar ved hovedvei i forbindelse med Voss. (Mellem E. og Voss er der nu projekteret bygget en tertiær jernbane eller elektrisk sporvei.)

Eidefossen, flere steder i Norge forekommende navn paa fosse. Særlig nævnes: 1. E. i Otta (13.6 m.), Vaage herred, Kristians amt; 2. E. i Breimselven (6 m.), Gloppen herred, Nordfjord, Nordre Bergenhus amt; 3. E. i Jondalselven, Strandebarm herred, Hardanger.

---

gjalde — Ⓣ (sc)hallen, schmettern — Ⓔ ring, resound, echo — Ⓕ retentir, sonner.
gjed — Ⓣ Ziege, Geiss f — Ⓔ (she-)goat, nanny-goat — Ⓕ chèvre f. **gjedeblad** — Ⓣ Geissblatt n — Ⓔ honey-suckle. woodbine — Ⓕ chèvrefeuille f. **gjedebuk** — Ⓣ Ziegenbock m — Ⓔ he-goat, belly-goat — Ⓕ bouc m.
gjedde — Ⓣ Hecht m — Ⓔ pike — Ⓕ brochet m.
gjelde — Ⓣ kastrieren; verschneiden, entmannen — Ⓔ geld, castrate — Ⓕ châtrer.
gjelk se vallak.
gjelle (hos fisk) — Ⓣ Kieme, Kiefer f — Ⓔ gill — Ⓕ ouïes, branchies f pl.
gjemme — Ⓣ verwahren, aufheben, verschliessen, aufbewahren; (sich) verstecken, verbergen — Ⓔ keep, lay by, hide, conceal, treasure, save — Ⓕ garder, conserver; serrer, enfermer; mettre (sous clef).
gjemmested — Ⓣ Ort (m) der Aufbewahrung; Versteck n — Ⓔ depository, repository, receptacle — Ⓕ cache(tte) f.
gjemsel: lege g. — Ⓣ Versteck spielen — Ⓔ play at hide and seek — Ⓕ jouer à cache-cache.
gjenbo — Ⓣ Nachbar (m) gegenüber, Gegenüber m — Ⓔ opposite neighbour — Ⓕ voisin m (en face).
gjendaab — Ⓣ Wiedertaufe f — Ⓔ rebaptization — Ⓕ rebaptisation f.
gjendrive — Ⓣ widerlegen — Ⓔ confute, refute, disprove — Ⓕ réfuter.

Eidem, Ole Thorenius (1865—), kommandørkaptein i den norske marine, fra 1901 direktør for marinens minevæsen. Har i «Norsk tidsskr. for søvæsen», hvis redaktør han har været siden 1902, skrevet en række artikler om sjømilitære emner. Sammen med den danske kaptein O. Lütken forfatter af «Vor sømagts historie», en populær-historisk fremstilling paa grundlag af I. C. Tuxens bekjendte verk om den dansk-norske sjømagt. 1906—09 stortingsrepræsentant for Jarlsberg kreds og medlem af militærkomiteen.

Eider, opr. Ægirs dør, elv i Tyskland, udspringer 14 km. s. f. Kiel, løber mod n., v., n., gjennem Westen- og Flemundersjøen til Rendsborg, mod s.v., n.v., v. i sterkt bugtet løb gjennem marsken forbi Frederiksstad til Tönning, for gjennem den 10 km. brede E.-bugt at falde ud i Nordsjøen; længde 185 km. For størstedelen seilbar.

Eiderdanske kaldtes tilhængerne af det fra omkr. 1842 bestemt udformede program, som krævede et forenet Danmark-Slesvig til den gamle historiske grænse, men bekjæmpede baade helstaten og Slesvigs deling. Trængtes tilbage 1852, men seirede endelig ved vedtagelsen af novemberforfatningen 1863.

Eiderkanalen eller den Slesvig-holstenske kanal, anlagdes 1777—84 fra Holtenau ved Kielerfjord til Voorde (11 km. n.ø. for Rendsborg) ved Eideren, som reguleredes og uddybedes, saa at der dannedes seilvei fra Østersjøen til Nordsjøen. Nedlagt efter Nord-Østersjø-kanalens aabning 1895.

Eidersted, halvø i Sønderjyllands s.v. hjørne, mellem Heverstrømmen og Eideren, 332 km.², 15 800 indb. I 15 aarh. dannet ved inddæmning af øerne E., Everschop, Utholm; senere øget ved tildigning. Frugtbart marskland. By: Tönning (4800 indb.).

Eidfjord, herred i Søndre Bergenhus amt, ligger omkring den indre del af Hardangerfjorden, 1269 km.² med 1068 indb.; 0.86 pr. km.² Herredet, der svarer til E. sogn af Ulvik prestegjeld, opdeles ved trange fjorde (Eidfjorden, Simafjorden) og ved vilde dalrevner Simadalen og Eidfjorddalen med dens fortsættelse mod syd Hjelmo—Veodalen og mod øst Maabødalen i flere afsnit. Dalene fortaber sig mod syd og øst i den mægtige Hardangervidde (s. d.). Dalene gjennemstrømmes af rivende elve, der danner mange vakre fosse; Simaa med tilløb fra Hardangerjøkelens snemasser danner Rembesdals- og Skykjefossen, Bjoreia gjennem Maabødalen den bekjendte Vøringsfoss (s. d.) og Veigo—Hjelmo—E.-elven flere betydelige vandfald, hvoriblandt Valurfossen. Naturen er mægtig og vild, elve og vande fiskerige. Herredet grænser mod Buskerud amt, og Numedalslaagen, der udspringer fra det 10.6 km.² store vand Nordmandslaagen, og Hallingdalselven har sine kilder inden herredet. Opgaver over areal af aker og eng m. v. foreligger ikke, heller ikke findes paalidelige fjeldhøider. Der opgives at være 46 km.² skog, deraf 1 km.² naaleskog. Af evig is og sne er der 67 km.² (dele af Dyrafonn og Hardangerjøkelen). Den vigtigste næringsvei er fædrift og tamrenhold; indover Hardangervidden og indefter dalene er der glimrende fjeldbeiter. Turisttrafiken spiller en betydelig og voksende rolle. Foruden turisthotellerne (Vik og Fossli) findes der flere turisthytter (Sandhaughytten ved Nordmandslaagen, Bjoreihytten ved Bjoreia og Dæmmevashytten ved Dæmmevand paa grænsen mod Ulvik), og der fører fjeldveie over til Bergensbanen, Hallingdal, Numedal og Telemarken. Dalene opimod Hardangervidden antages tidligere at have været befolket. Inden herredet er gjort flere fund fra sten-, bronce- og jernalderen. Antagen formue (1906) 498 100 kr., indtægt 131 340 kr.

Eidfjordelven er fællesbenævnelsen paa det vasdrag, som ved Vik (Eidfjord) falder ud i Eidfjorden, Eidfjord herred, Hardanger. Elven dannes af to hovedtilløb: 1. Bjoreia fra øst, der udspringer fra Hardangerviddens n.ø.-lige parti, gjennemstrømmer Maabødalen og danner flere fosse, hvoriblandt Storlifossen, Tveitfossen og fremforalt den bekjendte Vøringsfoss (faldhøide 163 m.); 2. Veigo fra syd, der udspringer fra den midtre del af Hardangervidden, og som i sit nedre parti kaldes Hjelmo, danner ligeledes flere fosse, hvoriblandt Valurfossen (faldhøide 350 m.) og Hjelmodalsfossen. Begge forann. elve falder ud i det 3.58 km.² store og 75 m. dybe Eidfjordvand, hvorfra den korte, egentlige E. løber ud i fjorden. Samlet nedslagsdistrikt 1128 km.² (Til sammenligning anføres, at Eidfjord herred har et areal paa 1269 km.²).

Eidsberg (udt. Essberg), herred i den n.ø. del af Smaalenene, paa østsiden af Glommen, 229.30 km.² med 5543 indb. (1900); 24.87 pr. km.² Af befolkningen var 211 svensker. Herredet, der svarer til E. prestegjeld med E., Trømborg og Hærland sogne, deles ved Mysen—Lekumelven i en n. og en s. del. Den vestlige del af herredet er gjennemgaaende veldyrket med skogaaser indimellem. Terrænet er sterkt gjennemfuret af dybe og bratte bakkeslugter. Den østlige del, der væsentlig bestaar af skogaaser, er oversaaet med talrige smaavande. Skogaaserne naar op til en høide af 311 m. Det opdyrkede land ligger paa mellem 40 til 190 m. Inden herredet findes ialt 70 smaa vande med et samlet areal paa 6.38 km.² Jordbrug er hovednæringsvei, kvægracen den rødkollede smaalenske. Omkring Mysen jernbanestation, hvor der 1900 boede 676 mennesker, er der adskillig fabrikdrift: en mineralvandfabrik, flere sag og møllebrug, flere trævarefabriker, en smørfabrik, et uldspinderi m. m. Langs Mysen—Lekum-vasdraget er der desuden flere sagbrug og høvlerier. Paa Mysen udk. «Indre Smaalenenes avis», stedet, der er centrum for Indre Smaalenene, har apotek og elektricitetsverk. Østover fører hovedvei til Ørje og Sverige, og jernbane har været projekteret i samme retning. E. herred og kirke nævnes tidlig; Skule jarl holdt ting her i 1236. Paa gaarden Falkenborg, n. for E. kirke, fødtes Haakon Haakonssøn. Der er gjort adskillige oldfund. Herredet har en gjensidig brandforsikringsforening og to sparebanker. Smaalenenes aktiebank og E. sparebank, oprettet 1848. Antagen formue (1906) 5 594 100 kr., indtægt 1 033 317 kr.

Eidsborg kirke, en interessant trækirke i Eidsborg, anneks til Laardal (s. d.), ved Bandak, Telemarken. Nævnes allerede 1354, men er sandsynligvis ældre.

Eidsbugaren, turisthytte ved vestenden af Bygdin, 1062 m. o. h., i den s.v. del af Jotunheimen. Fra E. fører kjørevei over eidet til turisthytten Tyinholmen ved Tyin. Ved E. er en sæter, der i sin tid tilhørte digteren A. O. Vinje.

---

gjendrivelse — (t) Wiederlegung f — (e) refutation, disproof — (f) réfutation f.

gjendøber — (t) Wiedertäufer m — (e) anabaptist — (f) anabaptiste m.

gjenerhvervelse — (t) Wiedererwerbung f, -gewinn m — (e) regaining — (f) recouvrement m; reprise f; rachat m.

gjenerobre — (t) wiedererobern — (e) regain, reconquer — (f) reconquérir, rependre

gjenerobring — (t) Wiedereroberung f — (e) recovery, reconquering — (f) reprise f.

gjenfinde — (t) wiederfinden — (e) find again, refind — (f) retrouver.

gjenfortælle — (t) wiedererzählen — (e) re-narrate, re-tell — (f) redire, répéter.

gjenfortælling — (t) Wiedererzählung f — (e) renarration — (f) reproduction f.

gjenfærd, gjenganger — (t) Gespenst n — (e) apparition, spectre, ghost — (f) revenant m.

gjenføde — (t) wiedergebären — (e) regenerate (ogs. gjenfødt) — (f) régénérer; (-s) renaître.

gjenfødelse — (t) Wiedergeburt f — (e) regeneration — (f) régénération; (fig.) renaissance f.

gjengive — (t) wiedergeben — (e) (udtrykke) express, (oversætte) render, translate — (f) (fremstille) rendre; représenter; (oversætte ogs. traduire; (udtrykke) exprimer.

Eidsfjorden, en ca. 20 km. lang og gjennemsnitlig ca. 2 km. bred fjord, der fra den brede Vesteraalsfjord i n.ø. retning skjærer ind i den store ø Langøen, Vesteraalen, Nordland. Denne fjord er en af Nordlands bedste sildefjorde. Eksempelvis nævnes, at der i det rige sildeaar 1885 ialt opfiskedes 498 570 hl. sild, deraf 375 000 hl. i E. alene. Trakterne rundt denne fjord danner et eget E. sogn under Hadsel prestegjeld og herred; i Sildpollen er post, telegraf og dampskibsanløb.

Eidsfossen, hyppig i Norge forekommende navn paa fosse. Særlig nævnes: 1. E. i Glommen (9 m.), Tolgen herred, Hedemarkens amt; 2. E. i Glommen (2.5 m.), Vaale herred, Hedemarkens amt; 3. E. i Begna (8.2 m.), Søndre Aurdal herred, Kristians amt; 4. E. ved Ekeren (16.0 m.), Eidsfoss verk, Hof herred, Jarlsberg og Larviks amt; 5. E. i Skienselven, Ulefoss-Strengen (10 m.), Hollen herred, Bratsberg amt.

Eidsfoss verk ligger ved østenden af det store vand Ekeren, ved elven der fra Bergsvandet falder i Ekeren, Hof herred, Jarlsberg og Larviks amt. Verket, der er et aktieselskab (200 000 kr.), driver jernstøberi (ovne m. m.), mekanisk verksted, jernbanevognfabrik m. m. og beskjæftiger 232 arbeidere. Verket er herskabelig bebygget, der er kapel og 26 huse for arbeiderne. Det staar i jernbaneforbindelse med Tønsberg og Holmestrand, paa Ekeren er der dampskibe i tilknytning til Kongsbergbanen. Helt fra 1697 har her været jernverk, men transportforholdene var da meget besværlige og hindrede driften. I slutten af det 18 aarh. havde det en blomstringsperiode. Der produceredes saaledes i 1791 2020 skpd. stangjern, 246 skpd. støbegods og en del staal, og i 1796 beskjæftigede verket 200 arbeidere. Til verket hører betydelige jordeiendomme med en samlet skyld paa 95.5 skyldmark.

Eidsvold: Eidsvoldsbygningen.

Eidsivating, det ældgamle fællesting («lagting») for stammerne omkring Mjøsen (af hvis oprindelige navn *Heiđ-sær,* jfr. *Heiđ-mǫrk,* ordets ældre form *Heiđsæfisþing* er opstaaet). Tingstedet var «Eidsvold(ene)» med let vandværts adkomst paa Mjøsen og Vormen. I ældre historisk tid var E. et «3 fylkers ting», nemlig for Hedemarken, Hadeland og Romerike; siden kom Gudbrands- og Østerdalen til. Se forøvr. Lagting. — Ved jurylovens gjennemførelse gjenoptoges navnet E. i betegnelsen «E. og Frostatings lagdømme», men er ved en senere omordning af lagdømmerne (s. d.) atter udgaaet. — E.s-loven, den paa E. anvendte lov og ret. Nedskrevet i det seneste tidlig i det 12 aarh. er den tabt paa et kortfattet strafferetsligt brudstykke nær samt enkelte i Magnus Lagabøters landslov optagne kapitler af landboretten. Den sees deraf at have havt en udførlig og velskreven redaktion.

Eidskogen, herred i Hedemarkens amt, ligger s. for Kongsvinger og grænser i s. og ø. til Sverige, 645.52 km.² med 5964 indb. (1900), hvoraf 403 svensker; 9.76 pr. km.² Herredet, der svarer til E. prestegjeld med E. og Vestmarken sogne, deles ved det sydgaaende dalføre, der danner forlængelsen af Glommens dalføre i Solør, i et vestligt og et østligt parti. I dette dalføre er den væsentlige bebyggelse. Det er væsentlig et skogdistrikt med skogaaser op til 360 m. høide og med dyrkede smaaflekker indimellem langs vande og vasdrag. Af arealet opgives 38.2 km.² at være aker og eng, 450 km.² skog, resten udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (areal ferskvand ialt 34.5 km.²). Skogen (gran og furu) er veksterlig og staar godt, men ca. 1/3 eies af udenbygds folk. Skogdrift og en del industri i forbindelse hermed er de vigtigste næringsveie. Der findes flere store sagbrug, hvoriblandt Fjeld dampsag (kapital 415 000 kr.) og Ingelsrud sag (250 000 kr.), et glasverk (aktiekapital 100 000 kr.), et uldspinderi, en kridtpibefabrik, en hesteskofabrik og en emballagefabrik. Jernbanen mellem Kongsvinger og Charlottenberg i Sverige passerer gjennem distriktet. Mellem Skjervangen og Mortsjølungen, paa grænsen mod Akershus amt, er vasdraget kanaliseret for tømmertrafiken. Ved prestegaarden Matrand (s. d.), nær E. kirke, fandt en træfning sted i 1814; i en stor furu paa prestegaardens grund har man fundet 17 geværkugler. Antagen formue (1906) 6 213 500 kr., indtægt 1 082 910 kr.

Eidsvaag. 1. Strandsted ved Eidsvaagen, den inderste del af Langfjorden, Nesset herred, Romsdals amt. Strandstedet, der har post, telegraf og dampskibsanløb har 137 indb. i 20 huse. Der fører hovedvei vestover til Molde og østover til Eidsøren ved Tingvoldfjorden. — 2. Fabrikstrøg ved Eidsvaagen, en liden arm af Byfjorden, straks n. for Bergen, Aasene herred, Søndre Bergenhus amt. Her ligger E. uldvarefabrik, Aastveit tøndefabrik, en cigarfabrik, en uldvarefabrik m. fl.

Eidsvold, herred i Akershus amt ved Mjøsens sydende; 339.42 km.² med 9589 indb. (1900); 31.48 pr. km.² E. herred, der svarer til E. prestegjeld med E. og Langset sogne, deles ved Vormen og Mjøsen i en ø. del, der væsentlig bestaar af skogaaser indover mod Hedemarkens amt, og en v. del med det store veldyrkede strøg mellem Hurdalssjøen, Vormen og Mjøsen. Den v., dyrkede del, gjennemstrømmes fra v. mod ø. af Andelven, der kommer fra Hurdalssjøen og falder i Vormen straks nedenfor

---

gjengivelse — (t) Wiedergeben n, -gabe f — (e) (fremstilling) representation; (af ytring o. l.) account, repetition; (oversættelse) rendering, version — (f) représentation: reproduction; version, traduction f.

gjengjæld — (t) Vergeltung f — (e) requital, return, retribution — (f) retour m; revanche; représailles pl; (løn) récompense, rémunération, rétribution; (straf) juste punition f. **til g.** — (t) wiederum, andererseits, dagegen, zum Ersatz, zum Dank — (e) in return, as a set-off — (f) en retour (revanche, récompense) (de); de l'autre côté.

gjengjælde — (t) vergelten, erwidern — (e) requite, return, repay, (følelser) reciprocate — (f) rendre, payer (qc à q); récompenser, rémunérer (q de qc); répendre à (l'amour de q).

gjenindførelse — (t) Wiedereinführung f — (e) reintroduction — (f) réintroduction f, rétablissement m.

gjenindsætte — (t) wiedereinsetzen — (e) replace, restore, reinstate — (f) remettre en possession de; réinstituer, réinstaller; rétablir, restaurer.

gjenindsættelse — (t) Wiedereinsetzung f — (e) restoration, reinstatement — (f) réinstallation f; rétablissement m; restauration f.

gjenkalde (i erindringen) — (t) zurückrufen — (e) recall — (f) rappeler (qc à q). Se mindes.

Sundfossen. Det dyrkede parti, der er sterkt gjennemfuret af steile og dybe slugter, ligger paa en gjennemsnitshøide af ca. 200 m. med bratte bakker mod Mjøsen (122 m.) og Vormen. I n.v. hæver Mistberget sig, hvorfra glimrende udsigt, til en høide af 665 m. Over Vormen, ved dens udløb af Mjøsen, fører jernbanebro ved Minne og veibroer ved Minne og E. Straks nedenfor E. jernbanestation danner Vormen den mægtige Sundfoss med reguleringsdam. Norges første jernbane (Kristiania—E.-banen, Hovedbanen) havde sit endepunkt ved E. Herredet er et jordbrugs- og skogdistrikt med dertil knyttet fabrikvirksomhed; der findes saaledes mange meierier, sag- og møllebrug, tre træsliberier samt en del andre fabriker, væsentlig langs Andelven. Tidligere var her ogsaa adskillig bergverksdrift (jern og guld, der dog endnu drives). Af arealet er ca. 56 km.^{2} aker og eng, ca. 230 km.^{2} skog og resten udmark, myr og indsjøer, hvoriblandt dele af Mjøsen og Hurdalssjøen. Antagen formue (1906) 8 077 300 kr., indtægt 1 965 605 kr. Navnet E. har en god historisk klang i Norge. Her holdtes i vor ældste historiske tid E i d s i v a t i n g e t (s. d.), og her forsamledes rigsforsamlingen i 1814, hvor folkets valgte repræsentanter efter adskillelsen fra Danmark gav Norge dets grundlov den 17 mai. Rigsforsamlingen holdtes i den saakaldte E.-b y g n i n g, den gamle hovedbygning til E. verk, en stor to-etages træbygning med sidefløie. E.-bygningen, der nu eies og vedligeholdes af staten, blev restaureret i 1901 og søges med hensyn til indredning bragt tilbage til den skikkelse, den havde i 1814, væsentlig ved private gaver. Ved bygningen er ansat en konservator. E. v e r k, hvortil hører store skog- og jordeiendomme, driver to træsliberier m. m., der beskjæftiger 238 arbeidere. Verket, der tidligere var et jernverk, begyndte sin drift i 1624 som et privilegeret interessentskab, der senere gik over til H. Sehested; det eiedes en stund af kronen, kom i C. Ankers besiddelse i 1794, var en tid paa svenske hænder og eies nu af kammerherre H. Mathiesen. Jerngruberne fandtes mest i Fering, ved Hurdalssjøen. Nær den gamle E. kirke, straks i s. for jernbanestationen, ligger E. p r e s t e g a a r d, hvor Henrik Wergeland og Camilla Collett tilbragte det meste af sin barndom og tidlige ungdom. [Litt.: Lange, «E.s verks og E.s-bygningens historie» (1902).] Paa den anden side af kirken, paa skraaningen mod Vormen, ligger E. b a d (aktieselskab, 400 000 kr.). Jernkilden opdagedes af H. Wergeland, og den første undersøgelse foretoges i 1834. I 1841 aabnedes badet, det første i sit slags i Norge. Et værelse (Wergelandsværelset) er møbleret i gammel stil og forsynet med vægmalerier udført af digteren. Omgivelserne er smilende, badet meget søgt. Paa vestsiden af Vormen, oppe i Jøndalsaaens dalføre, ca. 15 km. fra E. station, i en høide af ca. 300 m., ligger E. g u l d v e r k (med Brustadgruben 5 km. længer oppe). Gruberne eies af et engelsk selskab, der i 1906 uddrev 220 tons med 85 arbeidere. Driften, der begyndte i 1778, har aldrig vist sig lønnende, og verket har gjentagne gange været nedlagt, men atter gjenoptaget. Efter 5 aars drift, i 1793, havde saaledes verket givet en indtægt paa 3224 kr., medens der var nedlagt 45 500 kr. i driften.

Eidsvoldsdagen bruges undertiden, særlig i ældre litteratur, som navn paa Norges grundlovsdag, 17 mai.

Eidsvoldsgarantien kaldes den beslutning af rigsforsamlingen paa Eidsvold, ved hvilken den garanterede ikke alene den allerede stiftede statsgjæld, men ogsaa 14 millioner ufunderede rigsbankdaler i sedler, samt «hvad mere der maatte behøves til næste stortingsmøde» (1 mars 1815), efter en af rigsbanken fastsat kurs (375 rbdlr. navneværdi for 200 rbdlr. sølvværdi). Beslutningen, som blev vedtaget efter en skarp debat 13 mai 1814 med 76 mod 29 stemmer, havde til hensigt at skaffe regjeringen midler til at forberede landet paa en krig med Sverige. Den samlede masse af pengesedler ansloges i 1815 til 22—25 mill. rigsdaler (navneværdi), som trods garantien stadig sank i kurs. Mange spekulerede i forholdet, og enkelte udenlandske handelshuse opkjøbte for spotpris de norske pengesedler og lagde dem tilside i tillid til E. Var denne blevet opretholdt, vilde staten være kommet i bundløs gjæld. Efter lange debatter vedtog stortinget i 1815 derfor at lade garantien falde. Ved oprettelsen af Norges bank grundlagdes derefter det norske pengevæsen fra nyt af.

(Fot. af O.Væring.)

August Eiebakke: Anretning.

Eiebakke, A u g u s t (1867—), n. maler. Elev af kunst- og haandverksskolen og af Krohgs, Eilif Peterssens og Heyerdahls fælles malerskole, studerede vinteren 1893 under Zahrtmann i Kbh., derefter en tid i Paris og Italien. E. er en af de bedste realistiske fremstillere af norsk bondeliv. Udstillede første gang 1887, slog igjennem 1891 med «Anretning» (eller «Fremmede kommer paa besøg»; Kunstmuseet). Ved paavirkning af den danske «ny-idealisme» (f. eks. J. Skovgaard) og især efter

---

gjenkjende — (t) wiedererkennen — (e) recognize, identify — (f) reconnaître.

gjenkjendelse — (t) Wiedererkennung f — (e) recognition — (f) reconnaissance f

gjenkjærlighed — (t) Gegenliebe f — (e) return of love — (f) retour (m) d'amour.

gjenklang — (t) Wieder-, Nachhall; Anklang m — (e) echo, resonance; (fig.) sympathy, approbation, respons(iv)e (echo) — (f) résonance f, écho; retentissement m.

gjenlyd — (e) Widerhall m. Echo n — (e) echo, resonance — (f) écho, retentissement m.

gjenlyde — (t) widerhallen — (e) echo, resound, ring, reverberate, be resonant (with) — (f) retentir, résonner.

gjenløse (teol.) — (t) erlösen — (e) redeem, ransom — (f) sauver, racheter.

gjenløser — (t) Erlöser m — (e) redeemer — (f) Rédempteur, Sauveur m.

gjenløsning — (t) Erlösung f — (e) redemption — (f) rédemption f, salut m.

gjenmæle: tage til g. — (t) erwidern, antworten, replizieren — (e) reply — (f) répliquer, repondre (à); repartir; objecter (à); protester (contre).

gjennem — (t) durch; (adv) völlig, grund- — (e) through; (adv) thoroughly — (f) par, à travers

opholdet i Italien opgav E. naturalismen og gik over til religiøs kunst («Kristus aabenbarer sig for apostlerne» i Arendals kirke, 1899—1900). I senere billeder er han igjen den realistiske kolorist.

Eieform er et for de nyere nordiske sprog i det hele og store træffende navn for «genitiv». Dog findes endnu genitiv anvendt udenfor eiendomsforholdet, f. eks. Amerikas opdagelse (objektiv genitiv), flere graders kulde (maalets genitiv), Norges rige (definitiv genitiv). I oldn. kunde ogsaa andre ord end substantiver, saaledes navnlig verber og adjektiver, forbindes med genitiv.

Eielsen, Elling, se Ellingianerne.

Eiendom er betegnelsen for en persons fuldstændige, af det omgivende samfund godkjendte, og derfor af dette retslig beskyttede herredømme over en ting. Det for e. bestemmende er ikke netop besiddelsesforholdet, men raadigheden eller anderledes udtrykt magtforholdet. Først med kultursamfundet bliver dette magtforhold billiget; det anerkjendes da som ret. Anerkjendelsen af e.s-retten er i virkeligheden den hele retsordens grundlag og udgangspunkt. Denne ret er saa at sige et udslag af individets ret til at leve og en betingelse for dets eksistens. Eiendommen er, sociologisk betragtet, en udvidelse af personen, af det magtomraade, indenfor hvilket denne behersker den materielle natur. Personen er e.s bærer, dens subjekt; det er ham, den vedkommer og tilkommer, ham og ingen anden. Det er derfor en sag af underordnet betydning, om han er i besiddelse af selve e.s-objektet. Hovedsagen er, at dette er knyttet til personens interessesfære i kraft af hans vilje til at raade over det. Denne raadighedsvilje udgjør e.s psykologiske grundlag; den er i sin inderste grund intet andet end et udslag af selvopholdelsesdriften. Derfor har den sin rod i menneskets inderste natur, er en del af dets væsen. Naar det primitive menneske tilegner sig e., er det for derved at opholde livet; e. er et middel i kampen for tilværelsen. Denne tilegnelse (okkupation) er for ham først og fremst et magtspørsmaal. Den kan selvfølgelig lettere udøves ligeoverfor rørlige ting end ligeoverfor jorden. Man eiede slaver og kvæg *(familia pecuniaque)*, før man eiede den jord, der skulde ernære «huset». Da imidlertid mennesket som art ikke kan leve adskilt fra sine lige, bliver den ældste e.s-tilegnelse til jord naturlig en i og for et større eller mindre fællesskab erhvervet ret. Paa det primitive udviklingstrin, da menneskene lever sammen i flokke, som jager, fisker, samler næring og nyttegjenstande i fællesskab, tilhører jorden oprindelig ogsaa flokken, stammen, ikke dens enkelte medlem. Nomadeøkonomien kjender ingen virkelig grund-e.s-ret. Spor af denne primitive kommunisme (s. d.) findes paa alle senere udviklingstrin lige ned til vore dage; vi finder dem f. eks. i jødernes «jubelaar», i det gamle Grækenland og i romerriget *(ager publicus)*, i germanernes «mark»-institution og vor egen «almenning», i Ruslands «mir» og i sydslavernes husfællesskab, ligesom de fremtræder meget sterkt i de gamle amerikanske kultursamfund (Mexico, Peru). Idet jorden underkastes dyrkning paa faste bopladse, opstaar privat-e., den enkeltes e., i begyndelsen ved siden af fælles-e. Her fremtræder magtforholdet klart: Den enkelte indgjærder et stykke land, lægger sit arbeide i det, føler det derved som en del af sig selv, erklærer det for sit. Og samfundet giver i fællesskabets interesse denne ordning sin billigelse: magtudøvelsen gaar over til ret. — Grundlaget for det moderne samfund og dets retsorden er da den fuldt udviklede ret til at besidde e. Heraf følger dog ingenlunde, at den ubegrænsede ret til herredømme over tingene, og særlig over fast gods, lader sig gjennemføre i sine yderste konsekvenser. E.-retten er af samfundsmæssige hensyn i mange forhold underkastet indskrænkninger; eieren kan saaledes i visse af loven bestemte tilfælde ikke bruge skog, vasdrag, ikke jage, ikke bebygge sin grund ganske efter forgodtbefindende. Mutbare metaller tilhører efter vor bergverkslov ikke grundens eier. Undertiden kan samfundsformaal tilsige helt at ophæve den enkeltes e.-ret, sætte ham ud af hans e. (ekspropriation, s. d.). For saadan fravigelse vil der dog i alm., og netop som en anerkjendelse af e.-retten, tilkomme den eksproprierede eier erstatning (grundlovens § 105, jfr. § 97 og art. Eiendomsret). Socialisternes maal er at overføre samtlige produktionsmidler til staten (se Socialisme). [Litt.: L. Felix, «Entwickelungsgeschichte des Eigentums» (5 bd., Leipzig).]

Eiendom er tyveri *(la propriété, c'est le vol)* er et slagord hentet fra den fr. socialfilosof P. J. Proudhons bog «Hvad er eiendom?» (1840). Tanken er dog ældre.

Eiendomsdom. Eier af fast eiendom kan faa fjernet mangler, der klæber ved hans adkomst, og som foranlediger retsskriveren til at gjøre anmerkninger ved hans hjemmel, ved en e. Betingelserne findes i lov af 6 mars 1869 § 12: han maa stevne enhver, som maatte formenes at have bedre ret eller adkomst, og for underdommeren godtgjøre, at hævdsbetingelser foreligger, samt at han paa anden vis vanskelig vil kunne erhverve lovlig adkomst. E. vil, efter at være tinglæst, fuldt ud tjene som saadan.

Eiendomspronomen el. possessivt pronomen kaldes stedordene min, din, vor, der kan bøies, og hans, hendes, dens, dets, eders, deres, der er ubøielige (og af mange ikke regnes hid).

Eiendomsret er den vigtigste og mest omfattende af alle tinglige rettigheder. Den gaar ud paa en retsbeskyttet adgang til at raade over en ting paa alle maader, som ikke ved lov er forbudt eller ved særlig adkomst er hjemlet andre end tingens eier. Denne raadighedsret omfatter dispositioner af saavel retslig art (ret til at sælge, pantsætte, positiv, og til at forbyde andre dette, negativ) som af faktisk (ret til at grave, hugge, positiv, og til at forbyde andre det samme, negativ). En af e.s mest karakteristiske træk er dens elasticitet. Eierens raadighedsret kan til given tid være meget indskrænket som følge af andre personers rettigheder, især ved fast eiendom, f. eks. pante-, leierettigheder, servituter, grundbyrder, men saasnart nogen af disse paa særlig adkomst grundede rettigheder falder bort, udvider e. sig af sig selv til ogsaa at omfatte disse beføielser. Selv om e. altsaa paa grund af saadanne indskrænkninger i øieblikket kan være mere eller mindre reduceret, forbliver det baade af principielle aarsager og under hensyn til fremtidige forandringer i rettighedsforholdene altid af særlig interesse at konstatere, hvem der er eier. — Den private e. er grundlaget for nutidens økonomiske liv. Dens hjemmel er, som alle andre juridiske rettigheders, at søge i loven. Saalangt den af denne aner-

---

au travers de; (ved hjælp af) ogs. au moyen (à l'aide, à force) de.

gjennemarbeide — (t) durcharbeiten — (e) go (work) through — (f) bien travailler; élaborer.

gjennemblade — (t) durchblättern — (e) turn over the leaves of (a book) — (f) feuilleter, parcourir.

gjennemblødt — (t) (bis auf die Haut) durchnässt — (e) wet through — (f) mouillé (trempé) jusqu'aux os.

gjennembore — (t) durchbohren — (e) pierce through, perforate; stab, run through (with a sword) — (f) percer; (fig. ogs.) pénétrer; (tekn.) perforer, transpercer; frapper (q d'un poignard); (kugle) traverser (le bras de q).

gjennembrud — (t) Durchbruch m — (e) breaking through; (fig.) awakening, revival, transformation; (sygdom) breaking out; (komme til g.) break forth (out), force its way, prevail — (f) brèche, rupture f; (fig.) manifestation, apparition f; réveil m; (komme til g.) se faire jour, éclater; se manifester; (sygdom) se déclarer.

gjennembryde — (t) durchbrechen — (e) break through — (f) rompre, percer. **gjennembrudt** (arbeide) — (t) durchbrochen — (e) open, latticed, reticulated — (f) percé, à jour.

gjennembæve — (t) durchbeben — (e) shake, thrile — (f) faire tressaillir.

gjennemfart — (t) Durchfahrt

kjendes, saalangt rækker den. Dermed er givet, at loven dels kan bestemme, at visse ting for fremtiden ikke skal være privat e. undergivet, dels opstille begrænsninger i eierens raadighed over sine ting. Saadanne lovindgreb maa dog ikke gaa individets ved ældre lov tilsikrede rettigheder for nær; findes dette at være tilfælde, hvilket bliver at afgjøre ved domstolene, maa loven ansees som en ekspropriationslov (s. d.), og fuld erstatning ydes individet overensstemmende med grl. § 105, jfr. § 97. Den moderne norske lovgivning har i adskillig udstrækning benyttet sig af denne (betingede) adgang til at begrænse den private e., særlig over faste eiendomme. Vigtige bestemmelser af denne art findes i skogloven af 22 juni 1863, naboloven af 1 juli 1887, bygningslovene af 19 april og 26 mai 1899 og den senere tids bergverks- og vasdragslovgivning (s. d.). — I ældre tid opererede forfatterne med et begreb over-e., der tillaa lensherren eller staten; den raadighedsret, der omfattedes heraf, er dog ikke udslag af nogen tinglig e., men af offentligretslige høihedsrettigheder (den moderne stats suverænitet). Derimod kan e. tilligge flere retssubjekter i fællesskab; der foreligger da sameie (s. d.). — E. stiftes 1. over herreløse ting *(res nullius)* ved bemægtigelse (s. d.); dette forekommer især ved jagt (s. d.) og fiskeri (s. d.); her kan ogsaa nævnes finderens ret til mutbare mineraler; eiendomsløst fast gods tilfalder staten (se ogsaa Specifikation); 2. ved overdragelse (s. d.) fra den tidligere eier; dette er den sedvanlige erhvervsmaade i nutiden; 3. ved selvstændig privatretslig adkomst, uden hensyn til eller paa trods af den tidligere eiers ret, de saakaldte ekstinktive erhverv, hævd (s. d.), præklusion (s. d.), godtroenhedserhverv (s. d.); 4. ved indtræden i den tidligere eiers ret med hjemmel i lov (ekspropriation) eller judiciel forføining (tvangsauktion, s. d.). E. ophører ved stiftelse af e. for den nye eier, ved at den tidligere eier opgiver sin e. (dereliktion, s. d.) eller ved at tingen gaar tilgrunde. Det søgsmaal, hvorved e. haandhæves, kaldes vindikationssøgsmaal (s. d.). — I overført betydning tales om litterær, kunstnerisk og anden ideel e. Dette er ikke e. i egentlig forstand, men lovbeskyttet eneret (s. d.) til at raade over visse aandsprodukter ved mangfoldiggjørelse, f. eks. forfatter- og kunstnerret, ret til patent og varemerke.

Eifel *[ai'fel]*, et høiland i Preussen, regjeringsdistrikterne Aachen, Koblenz og Trier, Rhinprovinsen, ligger mellem Mosel, Rhin og Roer og har en middelhøide af 600 m. E. er en vild og ufrugtbar egn med mange kratersjøer, udslukte vulkaner og mineralkilder. E. deles i flere dele, hvoraf merkes Maifeld, Ahrgau, Hohe Eifel med toppen Hohe Acht (760 m.), Vorder Eifel, Schnee Eifel og Hohe Venn. Fjeldet bestaar væsentlig af devoniske skifere. Af mineraler findes kul, jern og bly. Klimaet er koldt og barskt.

Eiffel *[æfæ'l]*, Alexandre Gustave (1832—), fr. ingeniør. Ofrede sig siden 1858 fuldstændig for jernkonstruktioner. Byggede flere jernbanebroer under anvendelse af sin forbedrede metode af fundering ved komprimeret luft. Oprettede 1865 den bekjendte maskinfabrik i Lavallois-Perret. Senere byggede han viadukten ved Vianno do Castella i Portugal, Garabitbroen med en spændvidde af 165 m., statsbanegaarden i Pest. Mest bekjendt af hans arbeider er dog Eiffeltaarnet (s. d.).

Eiffeltaarnet, det 300 m. høie jerntaarn, som blev bygget af A. G. Eiffel 1889 paa Marsmarken i Paris. Underbygningen hviler paa betonblokke af 676 m.² grundflade. Taarnet veier 9 mill. kg. Den af taarnet overbyggede flade er et kvadrat med 129.22 m.s sidelængde. Den første platform, et kvadrat med 65 m.s sidelængde. ligger i en høide af 57.63 m. Den anden, med 30 m.s sidelængde, 115.73 m. over jordfladen og den tredje, med 15 m.s sidelængde, i en høide af 276 m. I 190 m.s høide smelter de fire standere sammen til én. I toppen findes en lanterne med lyskaster og lige over den en balkon med sidelinje af 1.6 m. Den tjener til meteorologisk station. Til toppen fører 1792 trin. Svingningerne af taarnet overstiger ikke 15 cm. Udgifterne ved bygningen var 6½ mill. frc. Det blev bygget af et aktieselskab, men gaar 1909 over til staten. Synsvidden fra toppen er 70 km. Se Dumont, Santos.

Eiger, en af de høieste toppe i Finsteraarhorn-gruppen i Berneralperne; 3975 m.

Eigg *[egg]*, basaltø paa Skotlands vestkyst, Hebriderne, 29.5 km.² med 233 indb. Den høieste top er Scuir of E., 387 m.

Eigtved, Nikolaj (1701—54), d. arkitekt, reiste 1732—35 ved Kristian V's hjælp i Italien og Tyskland. Blandt hans arbeider maa især nævnes de fire palæer paa Amalienborg (1750—55), det opr. udkast til marmorkirken, Sophienberg ved Rungsted.

Eikefjorden, en ca. 16 km. lang, i sit midtre parti trang (150 m.) fjord, straks i ø. f. Florø. Distrikterne omkring denne fjord danner et eget E. sogn under Kinn prestegjeld og herred; ved kirkestedet er der telefon, post og dampskibsanløb.

Eikelandsosen, fabrikstrøg med post, telefon og dampskibsanløb ved den ca. 8 km. lange Eikelandsfjord, en gren af Fusefjorden, s.ø. f. Bergen, Fuse herred. Blandt fabrikerne merkes smørfabrikerne Bjørgvin (aktieselskab, 70 000 kr.) og Viking (aktieselskab, 48 000 kr.).

Eikesdalen, et af Romsdalens vakreste og mest storslagne dalfører, skjærer sydover og senere sydøstover fra bunden af Langfjorden ind mod Sundalens og Lesjes fjeldmasser, Eresfjord og Vistdalen herred. Den nordlige og mest imponerende del af dalen optages væsentlig af det 23.5 km.² store E.s-vand, 26 m. o. h., 19 km. langt og 1—2 km. bredt. Fjeldene er mægtige og falder stupbrat i vandet, med høider op til over 1800 m. (Vikesaksla 1820 m.). Paa vandet er dampskib. Fra bunden (sydenden) af vandet fører kjørevei opover den bebyggede del af dalen (ca. 12 km.), hvor nyt turisthotel (Elverhøi) ved gaarden Finset. Herfra turistveie til Aursjøhytten, over til Romsdalen, til Sundalen og Øksendalen m. fl. steder. Dalen gjennemstrømmes af Aura, der danner Aurstaupene (243 m. fald), frodig vegetation, rig løvskog, især hassel, og ved vandet noget furuskog.

Eikonogēn, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof, surstof, kvælstof og svovl, er et natriumsalt af en β-naftolamidosulfonsyre og vindes af naftalin. Hvidt, krystallinsk stof, tungtopløseligt i vand. Bruges som «fremkalder» i fotografien.

Eikstranden (og Eikrydningen), tæt samling af huse

---

f — ⓔ passage, thoroughfare — ⓕ passage m, traversée f.

gjennemføre — ⓣ durchführen — ⓔ carry through, carry (work) out, accomplish, go through with, effect — ⓕ exécuter, réaliser, achever; accomplir; (en rolle) soutenir.

gjennemførelse — ⓣ Durchführung f — ⓔ carrying out, accomplishment — ⓕ exécution, réalisation f; accomplissement m.

gjennemførlig — ⓣ durchführbar — ⓔ practicable — ⓕ praticable, réalisable.

gjennemgaa — ⓣ durchgehen; durchmachen; (g.ende) durchgängig, (adv) ogs. durchgehends — ⓔ suffer, undergo; (gj.se) go (look) over, go through; pass through (a course of study); (g.ende) pervading, thorough (going); (adv) generally, universally; throughout; altogether — ⓕ (kursus) suivre, (sygdom, kur) faire; repasser (dans sa mémoire), passer en revue; (udstaa, lide) subir, souffrir; éprouver; (gj.se) revoir, examiner; (revidere) vérifier; (forklare) expliquer; (g.ende) général(ement), dominant; entièrement.

gjennemgang — ⓣ Durchgang m — ⓔ passage, thoroughfare — ⓕ passage m. **g.s** — ⓣ durchgehend, Durchgangs- — ⓔ through; transit — ⓕ direct; de transit; (-tog) train à couloirs (à soufflets) grand express m.

gjennemgløde — ⓣ durchglühen — ⓔ heat through; (fig)

ved vestbredden af Langesundsfjorden, mellem Langesund og Stathelle, Bamle herred, Bratsberg amt; 175 indb. i 35 huse.

Eilau *[ai'l]*, se Eylau.

Eilbeck *[ai'l-]*, tidligere forstad til Hamburg, siden 1894 en del af byen.

Eilei'thyïa, oldgræsk gudinde, som paakaldtes af kvinder i barnsnød. E. omtales allerede i Homers «Iliade» og nævnes i adskillige sagn om heroers fødsel. Da Herakles skulde fødes, opholdt Hera E. saa længe, at han først kom til verden efter Eurystheus og derved blev denne underordnet.

Eilenburg *[ai'l-]*, by i Preussen, prov. Sachsen, for størstedelen paa en ø i Mulde. 15147 indb. (1900). E. har klædesfabriker, farverier, ølbryggerier og har betydelig industri i tobak, kemikalier og maskiner.

Eilif (oldn. Eilífr). 1. E. den gautske, sv. høvding i Nordre Ranrike, modsatte sig Olav Haraldssøns gjenforening af dette landskab med det øvrige Norge og blev derfor dræbt af den norske stormand Tore Lange, hvorefter Nordre Ranrike underkastede sig kong Olav. — 2. E. Guðrunarsson, isl. skald, omtr. 1000, har forfattet et digt («Þórsdrápa») om Tors færd til jøtunen Geirrød, et om Haakon Ladejarl og et om Kristus. Af de to sidstnævnte er kun lidet bevaret; men af Torsdigtet er 19 vers optaget i Snorres Edda; det er dog sterkt forvansket og ikke let at tyde. — 3. E., erkebiskop af Nidaros 1309—32, besøgte sammen med to andre norske biskoper koncilet i Vienne 1311; var en dygtig og virksom prælat. Da Trondhjems domkirke i hans tid rammedes af en ødelæggende ildebrand (4 april 1328), arbeidede han ivrig for at faa den gjenopbygget.

Eilschov, Frederik Christian (1725—50), d. filosof. Foruden oversættelser samt nogle latinske afhandlinger skrev han paa modersmaalet «Philosophiske breve over adskillige nyttige og vigtige ting» (1748) og «Forsøg til en fruentimmer-philosophie» (1 del 1749). Særlig betydning har hans forfattervirksomhed ved den omhu, han anvendte paa at gjøre modersmaalet anvendeligt til videnskabeligt brug.

Eimaafossene, en række fald (83 m.) i en mindre elv, der kommer fra Hallingskarvet og falder i Hallingdalselven v. for Gjeilo, Hol herred, Hallingdal.

Eimer *[ai'mer]*, Theodor (1843—98), t. zoolog, har leveret værdifulde udredninger af visse sider af descendenslæren, særlig paa grundlag af sine undersøgelser af dyrenes farver.

Eimer *[ai'mer]*, ældre t. maal for flydende varer, i Bayern; til vin 64.1 l., til øl 68.4 l., Hamburg 29.0 l., Preussen 68.7 l.; Württemberg: Helleichmaass 293.9 l., Trübeichmaass 306.8 l.; Østerrige 56.6 l. o. s. v. Ordet er det samme som norsk *ember, amber,* spand med hank paa midten af laaget, dansk *emmert.* Til grund ligger det latinske *amphora,* krukke.

Eimsbüttel *[ai'msbytəl]*, var tidligere forstad til Hamburg, siden 1894 en del af byen.

Eina, herred i Kristians amt, ligger s. for Gjøvik, paa høideplateauet mellem Mjøsen og Randsfjorden; 104.35 km.² med 1205 indb.; 11.6 pr. km.² Herredet, der svarer til E. sogn af Vestre Toten prestegjeld, ligger rundt det 12.7 km.² store E.-vand, langs hvis bredder den væsentlige bebygning findes. Terrænet i n. og ø. for E.-vand (E.-stranden) er forholdsvis fladt, i v. er det mere bakket, og skogaaserne naar her op til ca. 720 m. Arealberegninger af dyrket mark m. v. foreligger ikke. Jordbrug og skogdrift er de vigtigste næringsveie, der findes endel sagbrug. Gjøvikbanen gjennemskjærer herredet i retning s.—n., og Valdresbanen udgaar mod v. fra E. station, 401 m. o. h., ved E.-vandets nordende. Ved E. station er vokset frem adskillige huse (to hoteller). Opgave over formue og indtægt foreligger ikke; herredet blev fraskilt Vestre Toten ved kgl. resolution af 22 juli 1907.

Einar prest, oftere kaldt E. kongsmaag, n. høvding, gift med Sverres datter Cecilia, fik 1201 sammen med Dagfinn Bonde befalingen over den af Sverre efterladte besætning i Bergen og vandt anseelse som en tapper og paalidelig birkebeinerfører. Efter Sverres død fik han tilsyn med den unge Guthorm Sigurdssøns opdragelse og blev forlenet med sysselen paa Rogaland; men allerede vaaren 1205 blev han dræbt af baglerne under deres overfald paa Stavanger.

Einar Helgason med tilnavnet Skálaglamm, bekjendt isl. skald, levede i sidste halvdel af 10 aarh. Forfatter til det navnkundige digt i drapaform «Vellekla», der besynger Haakon Jarl og hans bedrifter (slaget i Hjørungavaag) og er fremragende baade i æstetisk og historisk henseende.

Einar Skúlason, isl. skald, levede i 12 aarh. paa Island, hvor han var prest. Med en overordentlig formel lethed, men uden større originalitet, forfattede han en mængde fyrstekvad, af hvilke dog de fleste er tabt. Hans navn er særlig knyttet til digtet «Geisli» (straalen), som forherliger Olav d. hellige. Traditionen melder, at da digtet fremsagdes i Kristkirken i Nidaros, fyldtes kirken af den herligste duft.

Einar Thambeskjelve, n. stormand fra Trøndelagen, fremtrædende repræsentant for lendemandsoppositionen mod kongemagten, søn af Eindride Styrkaarssøn af Gimse i Guldalen, fik sit tilnavn efter sin bue Thamb, som han forstod at bruge med usedvanlig dygtighed. I 18-aarsalderen kjæmpede han ved Olav Trygvessøns side i slaget ved Svolder (aar 1000), men udsonede sig senere med seierherrerne, jarlerne Erik og Svein af Lade, og egtede deres søster Bergliot. Til Olav den hellige stod han derimod i skarp opposition og maatte en tid forlade landet. Et forlig, som blev indgaaet i 1022, førte ikke til noget virkeligt venskab; thi allerede 1023 drog E. sammen med andre misfornøiede til kong Knut og opfordrede ham til at underlægge sig Norge. Men heller ikke med Knut's og hans søn Svein's styre var E. tilfreds, vistnok især fordi han ikke blev jarl. Han roste sig nu af, at han ikke havde deltaget i slaget ved Stiklestad, og var en af de første til at anerkjende Olavs hellighed. I 1035 indkaldte han sammen med Kalv Arnessøn (s. d.) Olavs søn Magnus (den gode), som da opholdt sig i Gardarike, og blev i den følgende tid denne konges trofaste ven og raadgiver. Derimod kom han fra første stund af i et spændt forhold til Harald Haardraade, mod hvis vilkaarlighed han ofte traadte op paa tingene. Tilsidst lod Harald ham snigmyrde sammen med sønnen Eindride (omkr. 1053). Deres lig blev jordet i Olavskirken i Nidaros ved siden af Magnus den godes gravsted. [Litt.: Biogr. af Dahl (1884), Falsen (1815), Rynning (1817).]

---

inflame, kindle — (f) chauffer au rouge; (fig.) enflammer échauffer.

gjennemgribende — (t) durchgreifend — (e) energetic, decisive. thorough, radical, sweeping — (f) complet, profond, radical; énergique.

gjennemhullet — (t) durchlöchert — (e) perforated, riddled — (f) troué, criblé.

gjennemisne — (t) durchkälten — (e) chill — (f) faire frisonner.

gjennemkjørsel — (t) Durchfahrt f; Thorweg m — (e) passage for carriages; thoroughfare — (f) passage m; porte (f) cochère.

gjennemlæse — (t) durchlesen — (e) read through, peruse — (f) lire d'un bout à l'autre; (flygtig) parcourir.

gjennemlæsning — (t) Durchlesen n, -lesung f — (e) reading. perusal — (f) lecture f.

gjennemløbe — (t) durchlaufen — (e) glance (look, run one's eyes) over, dip into — (f) parcourir (rapidement), traverser.

gjennemreise — (t) Durchreise f — (e) journey (passage) through — (f) passage m.

gjennemse — (t) durchsehen — (e) see through, look over, inspecht, revise — (f) examiner, revoir, reviser, vérifier; (rette) corriger.

gjennemsigtig — (t) durchsichtig — (e) transparent, pellucid, diaphanous — (f) transparent, clair, limpide.

gjennemsigtighed — (t) Durch-

Einarsen, Einar (1868—), n. socialøkonom. Cand. jur. 1886, stipendium til socialøkonomiske studier i Wien, Lausanne, Rom og London 1892—94. Dr. jur. 1896, efter konkurrance docent i socialøkonomi ved Kbh.s universitet 1904—05, hvorefter han nedsatte sig som sagfører i Kra.; høiesteretsadvokat 1908. Foruden en række bidrag til fagtidsskrifter har han skrevet doktorafhandlingen «Begrebet kapital i økonomien» (Kra. 1895) og «Gode og daarlige tider» (Kbh. 1904). E. var 1907—08 sekretær for den departementale fosselovkomite og har behandlet statens forhold til vandkraftspørsmaalet bl. a. i «Fossespørsmaalet» I og II («Samtiden» 1907 og 1908).

Einarsson, Baldvin (1801—33), isl. forfatter, bondesøn; levede fra 1825 i Kbh. og blev cand. jur. 1831. Udgav 1829—32 tidsskriftet «Ármann á alþingi» af oplysende indhold og krævede 1832 i en brochure en særlig islandsk stænderforsamling. En forløber for det senere islandske selvstændighedsparti. Død ved et ulykkestilfælde.

Einarsson, Gissur (1508—48), Islands første luth. biskop, blev pleiesøn af biskop Øgmundur Pálsson i Skálholt, studerede i Tyskland, vendte omkr. 1533 luthersksindet tilbage og fandt alle døre lukket, blev dog 1539 paa Øgmundur Pálssons foranledning valgt til biskop i Skálholt, hvilket stift han reformerede, medens Nordlandet holdt sig katolsk under Jon Arason.

Einarsson, Hálfdan (1732—85), rektor paa Island; besørgede en udgave af «Kongespeilet» med dansk og latinsk oversættelse, skrev en islandsk litteraturhistorie («Sciagraphia historiæ litterariæ Islandiæ») samt udgav flere digteres verker.

Einarsson, Indriði (1851—), forfatter af islandske skuespil («Nýjársnóttin», «Hellismennirnir» o. a.) og af nationaløkonomiske artikler.

Einbeck, tidligere Eimbeck, by i Preussen, prov. Hannover; 7914 indb. (1900). E. har flere fagskoler, ølbryggerier og fabriker for sukker, cigarer og tapeter.

Eindride Erlendssøn, se Erlend Filippussøn.

Eindride unge, n. lendemand fra det 12 aarh., tjente længe blandt væringerne i Konstantinopel og vakte ved sin hjemkomst i 1150 megen opsigt gjennem sine beretninger særlig fra det andet korstog. Paa hans tilskyndelse foretog Orknø-jarlen Ragnvald Kolssøn, Erling Ormssøn af Stødle o. fl. a. norske stormænd i 1152 et tog til det Hellige land. E. fulgte med, men blev uenig med de øvrige høvdinger og begav sig paany til Konstantinopel. Først omtr. 1156 vendte han atter tilbage til Norge, hvor han sluttede sig til kong Eystein og Haakon Herdebred mod kong Inge. Efter Haakons fald (1162) var han med om at tage Sigurd Markusfostre til konge; men faa dage efter slaget paa Re (1163) blev han dræbt af Erling Skakkes mænd.

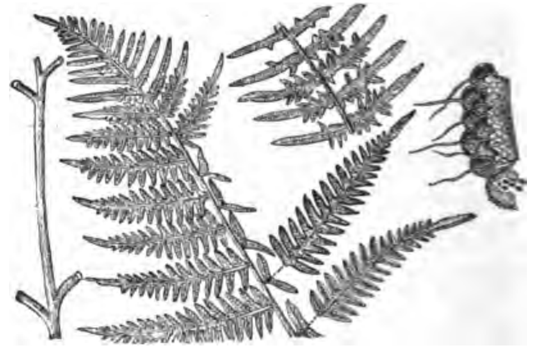
Einem, Karl von, kaldt von Rothmaler (1853—), t. general, traadte 1870 ind i hæren, 1881 i generalstaben, blev 1898 afdelingschef i krigsministeriet, 1900 direktør for det alm. krigsdepartement og 1903 krigsminister.

Einhard (Eginh-) (omkr. 770—840), Karl d. stores ven og biograf. Ledede mange af Karls byggeforetagender. Skrev foruden Karls biografi (oversat paa dansk) historiske aarbøger og en for tidens aandsliv meget oplysende skildring af en relikviereise.

Einherjer, de i slaget faldne, som Odin optog i Valhal, hvor de tilbragte sin tid med krigerske sysler. Om deres liv i Valhal beretter Gylfaginning kap. 40 og 42.

Einsiedeln *[ai'nzīdəln]* el. Maria E., by i Schweiz, kantonen Schwyz, 900 m. o. h.; 4077 indb., hvoraf 83 protestanter (1900). Mest bekjendt er E. for sit benediktinerkloster, anlagt omkr. midten af det 8 aarh., med et undergjørende træbillede af jomfru Maria: til dette valfarter aarlig 150—200 tusen pilgrimme. E. har et presteseminar og et bibliotek paa 50 000 bd. Byens fornemste industri er tilvirkning af helgenbilleder, bønnebøger, vokslys og rosenkranse, som sælges til pilgrimmene.

Einstape *(pteridium aquilinum)*, bregneart med lang, krybende rodstok, store, langstilkede, i omrids ofte trekantede blade, hvis sporehobe er skjult under den tilbagerullede bladrand. E. er en af jordens mest udbredte bregner; hos os er den meget alm. i skoge, krat og lier.

Einstape *(pteridium aquilinum)*.

— En varietet *(pt. esculentum)*, som hører hjemme paa den sydlige halvkugle, har stivelsesrige rodstokke, som flere steds er et vigtigt næringsmiddel.

Eira, i oldtiden navn paa en bjergfæstning i Messenien, nær grænsen af Arkadien. Var under den anden messeniske krig messeniernes sidste tilflugtssted; Aristomenes forsvarede den i 11 maaneder mod spartanerne. Man mener nu at have fundet levninger af fæstningsmuren.

Eirēne (græ., «freden»), datter af Zeus og Themis, nævnes ofte som en af Horaerne. Paa torvet i Athen, hvor hendes kultus indførtes omkr. 375 f. Kr., fandtes en broncestatue af gudinden, udført af Kefisodolos. Den viste gudinden staaende i lang, folderig dragt, støttet til et scepter og med et barn, Pluto, «rigdommen», paa armen. En skjøn antik marmorkopi i Glyptoteket i München.

Eirik raude Thorvaldssøn, Grønlands opdager, var f. paa Jæderen i Norge, men maatte som ung sammen med sin fader paa grund af et af denne udført drab udvandre til Islands nordvestkyst. Nye drab, forøvet af E. selv, tvang ham imidlertid til ogsaa at flytte herfra, og ledet af gamle beretninger om smaa øer i v., der leilighedsvis var blevet besøgt af sjøfarende islændere, besluttede han at undersøge disse forhold nærmere. Saaledes fandt han omtr. 986 Grønlands fastland, bosatte sig sydligst paa dets vestkyst (i middelalderens «Østrebygd») og døde nogle aar efter 1000, da Grønlands be-

---

sichtigkeit f — ⓔ transparency, pellucidness — ⓕ transparence, clarté, limpidité f.

gjennemskue — ⓣ durchschauen — ⓔ see through (into) — ⓕ pénétrer, percer.

gjennemskjæring — ⓣ Durchschneidung f — ⓔ cut(ting) — ⓕ coup(ur)e; division; percée f.

gjennemsnit — ⓣ Durchschnitt m — ⓔ diameter; (i tegning) profile; (middeltal) average — ⓕ coup(ur)e f; (i tegning) profil m, coupe perpendiculaire; (tvermaal) diamètre m; (middeltal) moyenne f. **i g.** — ⓣ durchschnittlich — ⓔ on an average — ⓕ en moyenne; l'un portant l'autre.

gjennemsnitlig — ⓣ durchschnittlich — ⓔ average, medium — ⓕ moyen. Adv se gjennemsnit.

gjennemstegt — ⓣ durchgebraten, gar gebraten — ⓔ done — ⓕ bien rôti, rôti à point.

gjennemstreife — ⓣ durchstreifen — ⓔ roam (rove) through, scour — ⓕ parcourir.

gjennemstrømme — ⓣ durchströmen — ⓔ flow, run through; (følelse) thrill — ⓕ couler à travers, traverser (rapidement); (fig.) pénétrer.

gjennemstøve — ⓣ durchstöbern — ⓔ beat through, explore — ⓕ fureter dans, fouiller.

gjennemsyn — ⓣ Durch-, Ansicht f — ⓔ inspection, examination — ⓕ examen m, revue, revision, vérification; correction f.

byggelse ved nye indvandrere fra Island, der fulgte E.s eksempel, i det væsentlige allerede var fuldført. Om E. og hans berømte søn Leiv, «Vinlands» opdager (s. d.), er der en egen saga, «Eriks-saga», forfattet ca. 1200 og sidst udgivet af G. Storm 1891.

Eirik, se ogsaa Erik.

Eiríksmál kaldes (levningerne af) et oldn. skaldekvad om Erik Blodøkses fald, digtet paa foranstaltning af hans dronning. Kvadet, der skildrer Eriks modtagelse i Valhal, er efterlignet af Eyvind Skaldespiller i Hákonarmál.

Eiríksson, Magnus (1806—81), teol. forfatter, f. paa Island, blev 1837 cand. teol. ved Kbh.s universitet. Udgav 1844 «Baptister og barnedaaben», hvori han bekjæmper barnedaabens apostolicitet. Hans følgende skrifter er rettet mod Martensens spekulative teologi. 1856 lod han sig af Islands biskop overtale til at søge presteembede paa Island, men opgav det straks efterat han var udnævnt. Hans senere skrifter: «Om Johannes-evangeliet» (1863), «Gud og reformationen» (1866), «Paulus og Christus» (1871), «Jøder og kristne» (1873), gaar ud paa at vise, at Jesus ikke var Guds søn, men en reformator af den jødiske teologi. [Litt.: Hafsteinn Pjetursson, «M. E.» i «Teologisk tidsskrift», ny række, bd. III.]

Eis er det med ♯ ½ tone forhøiede E. Eisis er E. forhøiet med ♯♯ en hel tone.

Eisack *[ai'zak]*, elv i Tirol, udspringer paa Brenner (1370 m. o. h.), flyder i s. retning og falder, 11 km. nedenfor Bozen, ud i Etsch, 96 km. lang.

Eisen *[æsæ']*, Charles J. (1720—78), fr. tegner, maler og kobberstikker. Rokokotidens frugtbareste illustrations- og vignettegner. Hovedverker: illustrationer til Dorats fabler (1773), «aarhundredets galanteste bog», og samme forfatters «Baisers» (1770), Montesquieus «Temple de Cnide» (1772) og Voltaires «Henriade»; desuden Lafontaines «Contes» (1762), Rousseaus «Émile» o. fl.

Eisenach *[ai'zənak]*, by i storhertugdømmet Sachsen-Weimar, paa n.v.-skraaningen af Thüringerwald, 221 m. o. h.; 35 123 indb. (1905). E. har fem evangeliske og en katolsk kirke, et slot, bygget omkr. 1742, et gymnasium, lærer- og lærerindeseminar og en skogskole. 1895 afsløredes et Luther-monument paa Karlsplatz. E. har betydelig industri, især i fabrikation af farver, lervarer cigarer, maskiner, teglsten og læder. I nærheden findes paa en steil klippe det berømte slot Wartburg. I E. fødtes 1685 komponisten Joh. Seb. Bach og i 1874 døde Frits Reuter her. E. anlagdes i slutningen af 11 aarh.

Eisenberg. 1. By i hertugdømmet Sachsen-Altenburg; 8824 indb. (1900). E. har porcellænsfabriker, metalstøberier, teglbrænderier og er bekjendt for sit slot, Christiansburg. — 2. Landsby i Sachsen, 13 km. n. f. Dresden; 1697 indb. (1900). I nærheden ligger det kgl. slot Moritzburg.

Eisenburg, t. navn paa det ung. komitat Vas.

Eisenerz *[ai'zənerts]* el. Innernberg, by i Østerrige, prov. Steiermark, 745 m. o. h.; 2563 indb. (1900). E. har store jernverker, der bearbeidedes allerede af romerne, og masovne. 1901 leveredes 1.2 mill. tons jernmalm af indtil 40 pct. jern.

Eisleben *[ais-]*, by i Preussen, regjeringsdistriktet Merseburg, Sachsen, 11 km. s.ø. f. Mansfeld; 25 120 indb. (1905). E. har en katolsk og fem evangeliske kirker, gymnasium, stiftet af Luther to dage før hans død, realskole, lærerseminar og bergskole. I E. fødtes Luther 10 nov. 1483 og døde der 18 feb. 1546. Luthers fødested brændte 1689, men opførtes paany og indrettedes til friskole. Flere Luther-monumenter.

Eiste'ddfod kaldes de aarlige møder af wallisiske kunstnere til kappestrid om præmier for skaldekunst, musik, bildende kunst, kunstnerisk husflid o. l. E., som oprindelig var de gamle barders laugsmøder til udkaaring af mesterne, har sin rod i druidiske traditioner, men var saagodtsom ophørt, da skikken i 1798 blev gjenoptaget og har siden været fortsat som en national fest til fremme af national kunst. E. afholdes aarlig paa et forud udpeget sted i Wales, staar under kgl. beskyttelse og varer regelmæssig en uge.

Eitel Friedrich (1883—), prins af Preussen, anden søn af keiser Wilhelm II, blev 1901 officer, studerede 1902—04 i Bonn og blev 1906 formælet med hertuginde Sophie Charlotte af Oldenburg.

Eitel (itel, itil), lymfekjertel (s. d.).

Eitelberger *[ai't-]* **von Edelberg,** Rudolf (1817—85), østerr. kunsthistoriker. Grundlagde 1864 det østerrigske museum for kunst og industri i Wien. Hovedskrifter: «Mittelalterliche Kunstdenkmale des oesterr. Kaiserstaates» (2 bd., 1858—60), «Gesammelte Kunsthistorische Schriften» (4 bd., 1879—84); medudgiver af «Quellenschrifte für Kunstgeschichte».

Eitner *[ait-]*, Robert (1832—1905), t. musikprofessor, stifter af en musikskole og et musikhistorisk selskab i Berlin, redaktør af dettes tidsskrift, forfatter af musikhistoriske verker om Leo Haslers, Orlando Lassos og Sweelincks kompositioner, et stort kildeleksikon over musikere og deres verker m. v.

Eitrem, Samson (1872—), n. klassisk, særlig græ. filolog, 1899 universitetsstipendiat, 1903 dr. philos. for afhandlingen «Die göttlichen Zwillinge bei den Griechen» (i Kristiania videnskabsselskabs skrifter 1902). E. har ogsaa offentliggjort flere andre grundige afhandlinger, de fleste i Videnskabsselskabets skrifter. I 1907 udgav han «Aischylos. Populære forelæsninger over det ældste græske drama», hvori han ogsaa viser en betydelig evne til at behandle et lærd fagstof for et større publikum.

Ejakulēre (lat.), udkaste, udsprøite, fremstøde (ogsaa ord eller lyd).

Ejālet (arab.), forvaltning, statholderskab, i den tyrk. administration betegnelse for et større forvaltningsomraade, styret af en pasha med titelen vali (statholder) el. mutessarrif (administrator). Et e. deles i sandschaks (under bestyrelse af en kaimakam), disse igjen i kazas (under en mudir) og disse igjen i nahijes (under en mudir el. ajan). I 1865 blev en række e. forenet til større komplekser, generalstatholderskaber eller vilajeter (bestyret af en vali).

Eja'ssi (Njarasa), t. Øst-Afrika, saltsjø i prov. Muansa, s.ø. f. Victoria Njansa, ca. 1050 m. o. h. Har intet afløb (derfor salt), men modtager fra s.v. tilløbet Wembære. Opdaget 1892 af Baumann.

Eje'ktor, e.-pumpe, et apparat, hvor en kraftig straale af damp (eller luft) benyttes til ved sugning at løfte en vædske og til ved sin levende kraft at bortfjerne samme. E. virker paa lignende maade som en injektor,

---

(udbede sig til g.) demander à titre d'examen.

gjennemsyre — ⓣ durchsäuern — ⓔ saturate (with an acid) — ⓕ aigrir; (fig.) pénétrer (de).

gjennemsøge — ⓣ durchsuchen — ⓔ search (through) — ⓕ fouiller, visiter; chercher partout dans.

gjennemtrænge — ⓣ durchdringen — ⓔ penetrate, pierce, permeate, (om vædske) soak, saturate — ⓕ pénétrer, percer; imprégner.

gjennemtænke — ⓣ durchdenken — ⓔ ponder, meditate upon, consider thoroughly — ⓕ reflechir sur, méditer; approfondir, examiner à fond.

gjennemvaad — ⓣ durchnässt — ⓔ (quite) soaked, drenched; wet to the skin — ⓕ (tout) mouillé, trempé jusqu'aux os.

gjenopbygge, -føre — ⓣ wiederaufführen — ⓔ rebuild, re-erect — ⓕ reconstruire.

gjenoplive — ⓣ wiederbeleben — ⓔ revive, ressuscitate — ⓕ ramener, relever.

gjenoprette — ⓣ wiederherstellen; (einen Verlust) ersetzen — ⓔ re-establish, restore — ⓕ rétablir, restaurer; (tab) réparer.

gjenoprettelse — ⓣ Wiederherstellung f — ⓔ re-establishment, restoration — ⓕ rétablissement m, restauration f; réparation f.

gjenoptage — ⓣ wiederaufnehmen — ⓔ take up again, re-

men er ikke som denne indrettet paa at overvinde noget større modtryk. E. benyttes ogsaa til at sætte en vædske i bevægelse i et kar (omrøring), særlig naar vædsken tillige skal opvarmes.

Ejer Bavnehøj, Danmarks høieste bakke (172 m.), i Aarhus amt, ved Ejer by, rager op over et meget kuperet, skogbart bakkeparti. Paa toppen er en gravhaug.

Ejjūb el. Ejub, den nordvestlige forstad til Konstantinopel, ligger malerisk ved det Gyldne horn. I E.s moské omgjorder den nye sultan sig med Osmans sabel, en ceremoni, som svarer til vore kongers kroning.

Ejjūb khān, afghansk prins, yngre søn af emiren Shir Ali (s. d.); var statholder i Herat og forsøgte at fordrive englænderne fra Afghanistan, men blev slaaet ved Kandahar 1880 af Lord Roberts, fordrevet fra Herat 1881 af sin fætter emiren Abd-ar-rahman (s. d.) og flygtede til Persien. E. gjorde 1888 et nyt forsog paa at tage Afghanistan, men fængsledes.

Ejjubīder, dynasti nedstammende fra kurderen Ejjub, hvis søn Saladin ved Fatimidernes undergang 1171 bemægtigede sig herredømmet over Ægyten og senere over Syrien. Det var mod E. at korstogene førtes. I Ægypten styrtedes E. 1250 af Mamelukkerne.

Eju'sdem (lat.), i samme (nemlig aar, *anni*, eller maaned, *mensis*).

Ek *(quercus)*. 1. (Bot.). Planteslegt af de skaalbærendes familie, omfattende ca. 200 arter, hvoraf dog kun ca. 20 er vildtvoksende i Europa og 2 i Norge. Disse er sommer-e. *(q. pedunculata)* og vinter-e. *(q. sessiliflora)*. Sommer-e. gaar høiest mod nord, paa kysten til ca. 63 ° n. br. og i det indre til henimod 61 °. Begge arter har omvendt egformede, fjærlappede blade, der er temmelig vanskelige at skjelne fra hinanden. Kun er bladbasis gjerne hjerteformet hos førstnævnte, medens den løber ned paa stilken hos vinter-e. — E. er enbo, idet begge slags blomster sidder paa samme individ, hanblomsterne paa grenene fra foregaaende aar, hunblomsterne paa aarets skud. Disse sidste, der oftest er enlige hos sommer-e., men sidder indtil flere sammen hos vinter-e., har en meget eiendommelig bygning; indenfor det 6-bladede blomsterdække sidder den med 3 ar forsynede frugtknude, i hvis indre der anlægges 6 frøemner; af disse kommer imidlertid alm. kun et eneste til at udvikle sig til frø. Hele blomsten omgives udvendig af talrige, haarede skjæl, der allerede paa et tidlig trin af blomstens udvikling vokser indbyrdes sammen og danner «skaalen», som i den første tid skjuler frugten, men senere ved dennes modning kun omgiver dens grund. E.-nødden er én-rummet med brunt og glat skal, frøet har to tykke frøblade, men ingen frøhinde. Hanblomsterne er uanselige, men sidder i større antal sammen, dannende lange, hængende og tyndtblomstrede rakler. — E. er et udpræget lyselskende træ og stiller sig som ældre saa glissent, at den bør forsynes med underskog som markvern. Den har en dybtgaaende, mægtig pælerod og fordrer derfor til en normal udvikling en dyb undergrund, men stiller forøvrigt ikke egentlig store fordringer til jordbundens konsistens og næringssammensætning. Den bedste vekstmark er frisk, lerholdig sandjord. Som fritstaaende faar e. en kort, knudret stammeform med mange og svære grene. Fremelsket i tæt bestand bliver derimod stammen ret, slank og vekstfyldig. Virket er tungt, haardt, elastisk og af stor styrke og varighed. Anvendes særlig til skibsbygning, møbelfabrikation, til tøndestav samt til hjulringe og eker i finere kjøretøier. Med hensyn til barken, se Ekebark. — Til ekeslegten hører i det hele taget et stort antal nyttetrær. Barken og tildels frugtskaalerne af flere arter er saaledes rige paa garvestoffe og anvendes til garvning; dette er f. eks. tilfælde med barken af begge de norske arter, og tillige af sten-e. *(q. ilex)* og *q. cerris*, to sydeuropæiske arter, samt af andre, som den nordamerikanske art *q. rubra*. Af orientalske arter, som *q. vallonea* og *macrolepis*, leverer frugtskaalerne garvemidlet. Om e.s galæbler, se Galæbler. Kork-e. *(q. suber* og *occidentalis)* leverer kork og er de eneste planter, hvoraf dette stof faaes. Udførligere om disse arter, se Kork. — Nødderne finder ogsaa forskjellig anvendelse; saaledes bruges i enkelte egne i Mellemeuropa ekenødder til at fede svin med; af andre arter, som sten-e., spises frugterne, «ballota», ogsaa af mennesker, og endelig skal ekenødder, naar de brændes og males, kunne tjene som kaffe. — 2. (Myt.). E. ansees af mange folk for et helligt træ og har spillet en stor rolle i deres myter og kultus. Fra suset af en hellig e. i Dodona i Nordgrækenland hentede presterne orakelsvar. Hos romerne var e. helliget Jupiter. Ved kristendommens indførelse i de germanske lande blev der fældet mange hellige eketrær, hvorunder man havde bragt guderne offer. [Litt.: Mannhardt, «Der Baumkultus der Germanen».]

Ek *(quercus)*.

Ekbatāna (el. Agbatana), det græ.-lat. navn svarende til oldpers. Hangmatāna, borg og hovedstad i det gamle Medien, af de persiske og senere af de parthiske konger benyttet til sommerresidens; ogsaa Alexander den store opholdt sig her et par maaneder høsten 324. E., der nævnes i Esras bog 6, 2 under formen Achmetā, er i den muhammedanske tid afløst af det nuværende Hamadān (en blødere udtale af det gamle navn).

Ekdahl, Nils Johan (1799—1870), sv. prest, historisk samler, deltog 1832—36 som Sveriges repræsentant i sorteringen og delingen af Kristian II's fra München tilbageleverede arkiv og udgav «Christian II's arkiv. I. Handlingar rörande Severin Norby» (1—3, 1835—36) samt i 1842 «Bihang» hertil. E. har ogsaa samlet folkeeventyr og traditioner, pergamentsbreve m. m. og aftegnet historiske mindesmerker. 1838 blev han sogneprest til Adolf Fredriks menighed i Stockholm.

Eke, hjulspik, kaldt saa, fordi hertil oprindelig anvendtes eketræ.

Eke, ogsaa kaldt pram (prom), i norske dialekter et slags baad uden kjøl, grundgaaende, med tver agterende: baugen gaar op i en snude, uden stævn. E., der især

---

sume — (f) reprendre; (underhandling, forbindelse) renouer.

gjenoptagelse — (t) Wiederaufnahme f — (e) resumption — (f) reprise f.

gjenpart — (t) Abschrift, Kopie f — (e) copy, transcript, duplicate — (f) copie f.

gjense — (t) wiedersehen — (e) see (meet) again — (f) revoir.

gjensidig — (t) gegenseitig — (e) mutual, reciprocal — (f) mutuel; réciproque.

gjensidighed — (t) Gegenseitigkeit f — (e) reciprocity — (f) mutualité; réciprocité f.

gjenskin — (t) Widerschein, (fig.) Abglanz m — (e) reflection — (f) reflet m.

gjenspelle — (t) wiederspiegeln, zurückwerfen — (e) reflect, mirror — (f) refléter, réfléchir.

gjenstand — (t) Gegenstand m — (e) (formaal) object; (ting, emne) subject, matter, topic — (f) (ting, formaal) objet; but; (emne) sujet m, matière f.

gjenstridig — (t) widerspenstig, -setzlich — (e) refractory, recalcitrant, obstinate, restive, stubborn — (f) récalcitrant, indocile, mutin; rebelle.

gjenstridighed — (t) Widerspenstig-, -setzlichkeit f — (e) refractoriness, obstinacy — (f) esprit (m) récalcitrant, indocilité; mutinerie f.

gjensvar — (t) Antwort f, (i retten) Duplik n — (e) rejoinder — (f) réplique f.

bruges paa indsjøer og elve, roes eller vrikkes frem. E. (pram) bruges ofte som skibsbaad til lettere arbeide.

Ekebark faar man af forskjellige eketræsorter *(quercus-arter)*, se Ek. Barken af unge og indtil 20-aarige træer er særlig skattet paa grund af det store garvestofindhold (8—13 pct.). Barken skaves af træet om vaaren, tørres og sælges i hel tilstand eller grovt ophakket. Man skjelner mellem den fineste speilbark af unge træer og den grovere stambark og mellembark. Af disse sidste maa skorpen («skrupen») fjernes, da den indeholder lidet eller intet garvestof. Speilbark er glat, sølvgraa, indvendig brun og fri for skorpe. — I den senere tid er barkproduktionen blevet mindre lønnende, da nyere og billigere garvningsmidler er kommet i handelen.

Ekeberg, 205 m. høit høidedrag straks s.ø. f. Kristiania. Op til toppen, der strækker sig plateaumæssig sydover, fører flere veie. Udmerket udsigt over Kristianiafjorden og byen. Skraaningen mod fjorden er tildels ganske steil.

Ekeblad, Klas, den yngre (1708—71), sv. greve og statsmand. Spillede en betydelig rolle inden hatternes parti og deltog 1741 i krigsplanerne mod Rusland. Efter at have været envoyé i Frankrige (1742—44) blev han 1746 medlem af rigsraadet og 1750 «öfverstemarskalk». Da partiet var begyndt at vakle, afløste han 1761 A. I. von Höpken som kancellipræsident, men trak sig før huernes seier frivillig tilbage (1765). 1769, da hatterne paany kom til roret, indtraadte han igjen i sine embeder. Var kansler for universiteterne i Åbo og Upsala.

Ekelund, Olof Vilhelm (1880—), sv. digter; har udgivet digtsamlingerne «Vårbris» (1900), «Syner» (1901), «Melodier i skymning» (1902), «Elegier» (1903), «In candidum» (1905), «Hafvets stjärna» og «Dithyramber i aftonglans» (1906). Det er lyriske digte med landskabs- og stemningsskildring; de sidste digtsamlinger er udtryk for haabløshed og dødslængsel.

Ekenæs, John (1847—), n. maler. Elev af Eckersberg i Kbh. og af Lindenschmidt og Seitz i München, hvor han siden længe har været bosat. Væsentlig bondelivsskildringer i Tidemands og Sundt-Hansens genre.

Ekenäs (finsk Tammisaari), havneby i det sydvestlige Finland, 117 km. v. for Helsingfors; 2620 indb. (1905).

Ekenød, frugten af ek; om dens bygning og anvendelse se Ek.

Eker, se Nedre og Øvre Eker.

Ekeren, 29 km.² stor indsjø øst for Kongsberg, paa grænsen mellem Buskerud og Jarlsberg og Larviks amter. E., der er 158 m. dyb, har afløb til Dramselven (Haugsund). Paa vandet gaar dampskib.

Ekersund, se Egersund.

Ekerøen, se Egerøen.

Ekhof, Hans Konrad Dietrich (1720—78), t. skuespiller, «den tyske skuespilkunsts fader», bereiste i 35 aar Tyskland paa kryds og tvers og arbeidede sig med sit alsidige talent op til stor anseelse inden de forskjellige grene af sin kunst.

Ekholm, Nils Gustaf (1848—), amanuensis ved den svenske meteorologiske centralanstalt i Stockholm. Var forstander for den svenske internationale polarstation ved Kap Thordsen paa Spitsbergen 1882—83. Medlem af den internationale polarkonference i Wien 1884. Ledsagede Andrée til Spitsbergen 1896. Forfatter af en række meteorologiske afhandlinger.

Ekinoko'k, se Echinococcus.

Ekk...., se ogsaa Ecc....

Ekkehart er navnet paa flere lærde munke i klosteret St. Gallen. 1. E. I (d. 973) er bekjendt som forfatter af det latinske digt «Waltharius manufortis», hvori han skildrer Walter af Aquitanien og hans elskede Hildegundes flugt. — 2. E. II (d. 990) var en klog og veltalende mand, som ofte opholdt sig ved Otto I's hof som lærer og prest. Døde som domprovst i Mainz.

Ekkerø, store, en liden ved lavvande landfast ø, lige ved kysten, øst for Vadsø, Finmarkens amt. Paa øen, der har 130 indb. i 23 huse, er der fiskevær med postaabneri og dampskibsanløb.

Ekko kaldes den lyd, som kastes tilbage fra et fjeld eller en anden væg til lydens udgangspunkt. Da det tager omtrent $^1/_5$ sek. at udtale en stavelse, og lyden gaar 340 m. i sek., kan en væg i 68 m. afstand give et enstavelses-e. E. ved Cæcilia Metellas gravsted ved Rom kan gjengive en heksametrisk verslinje. E. ved Loreleiklippen ved Rhinen gjengiver et pistolskud 17—20 gange. Berømt for sit e. er bl. a. Rosenlaui i Alperne, Koblenz, Grosse Gans ved Bastei i sachsisk Schweiz, Adersbach i Böhmen, Rosneath i Skotland.

Ekko (myt.), se Echo.

Ekkyklēma (græ.), et teaterapparat, anvendt i den antike skuespilopførelse, som tjente til for tilskuerne at vise, hvad der foregik inde i det hus, foran hvilket skuespillets scener spillede. Sandsynligvis har det været en art scenegulv paa ruller.

Eklampsī kaldes de epileptiforme krampeanfald (se Epilepsi), der kan optræde under forskjellige sygelige tilstande, saaledes hos alkoholister, hos frugtsommelige kvinder og hos mennesker, som lider af nyresygdom.

Ekle'ktiker (græ.) kaldes en filosof, som ikke selv bygger et sammenhængende filosofisk system ud fra en bestemt grundtanke, men stykkevis vælger og samler, hvad han finder rigtig og tiltalende i andres systemer. Elekticismen forudsætter derfor en forudgaaende udvikling af forskjellige grundtanker, og fordi de enkelte tanker er udgaaet fra forskjellige udgangspunkter, bliver den tilveiebragte sammenhæng mellem dem ofte overfladisk, og eklekticismen viser sig hyppig for en nøiere undersøgelse som synkretisme, d. e. en ukritisk og umetodisk sammenarbeidelse af tanker, som i virkeligheden er uforenelige. Eks. paa e. er i oldtiden Cicero, i nyere tid V. Cousin.

Ekli'ptiken er den storcirkel, hvor himmelkuglen skjæres af jordbanens plan, altsaa tillige den linje. solens midtpunkt beskriver i aarets løb paa grund af jordens banebevægelse. Navnet kommer af græ. *ekleipsis,* formørkelse, idet sol- og maaneformørkelse foregaar i eller nær e. Denne «solbane» skjærer ækvator i ækvinoktial- eller jevndøgnspunkterne, der ligger 180° fra hinanden, under en heldning mod samme af $23^1/_2$°. Vore aarstider er afhængige af denne heldning, hvis værdi dog aldrig efter Lagrange overskrider grænserne 22° 54' og 25° 21'. Midt imellem jevndøgnspunkterne ligger i e. solstitial- eller solhvervspunkterne, hvor solen kommer længst ($23^1/_2$°) ud fra ækvator, om sommeren

---

gjensyn — ⓣ Wiedersehen n — ⓔ meeting (again) — ⓕ revoir m. **paa g.** — ⓣ auf Wiedersehen — ⓔ so long; I hope to see you again — ⓕ au (à) revoir! à bientôt!

gjentage — ⓣ wiederholen — ⓔ repeat, reiterate; (sig) recur — ⓕ répéter; renouveler, rependre. **g.nde, gjentagne gange** — ⓣ (zu) wiederholt(en Malen) — ⓔ repeatedly, again and again — ⓕ plusieurs fois; à plusieurs reprises.

gjentagelse — ⓣ Wiederholung f — ⓔ repetition, reiteration; recurrence — ⓕ répétition f; renouvellement m; (mus.) reprise f.

gjentjeneste — ⓣ Gegendienst m — ⓔ return (requital) of service — ⓕ retour m.

gjenvalg — ⓣ Wiederwahl m, -erwählung f — ⓔ re-election — ⓕ réélection f.

gjenvei — ⓣ Richtweg m — ⓔ short cut — ⓕ (chemin (m) (de) traverse f.

gjenvinde — ⓣ wiedergewinnen — ⓔ regain, recover, retrieve; be restored to (health) — ⓕ regagner, recouvrer, rattraper.

gjenvisit — ⓣ Gegenvisite f, -besuch m — ⓔ return visit — ⓕ (gjøre) rendre sa visite à q.

gjenvordighed — ⓣ Widerwärtigkeit f — ⓔ adversity, tribulation, misfortune, cross, trouble — ⓕ contrariété, adversité f, désagrément, ennui m.

gjenvælge — ⓣ wiedererwählen — ⓔ re-elect — ⓕ réélire.

i nordlig, om vinteren i sydlig retning. De to parallelkredse gjennem solhvervspunkterne kaldes troperne eller vendekredsene, fordi solen «vender om» ved dem: Se Dyrekredsen.

Eklōge (græ.), udvalg, hos grækerne og romerne opr. et udvalgt stykke af et litterært verk, senere særlig et lidet digt og navnlig et hyrdedigt (en idyl), i hvilken betydning det endnu bruges.

Eklærører (fr. *eclaireurs*) betegnede før kun de af kavaleriet for at udspeide fienden og undersøge terrænet fremsendte enkelte ryttere og patruljer, men betegnelsen anvendes nu tildels ogsaa om de af andre vaabenarter i samme øiemed fremsendte speidere og patruljer. Foran opererende hærdele fremsendes gjerne hele e.-(opklarings-) afdelinger (kavaleri eller hjulryttere), hvorfra patruljer m. v. sendes endnu længere frem.

Ekman, Erik Jakob (1842—), sv. prest og forfatter; medstifter af «Svenska missionsförbundet» (1878). Paa flere punkter afveg hans anskuelser fra statskirkens, saaledes med hensyn til forsoningslæren, barnedaab, nadveren o. m.; var imod den kirkelige konfirmation og for obligatorisk borgerligt egteskab; har arbeidet for afholdssagen og fredssagen og taget del i det politiske liv (i flere aar medlem af andetkammer»).

Ekman, Ida (1875—), finsk sangerinde, datter af rabineren Isak Morduch, gift med pianisten Karl E., uddannet i Helsingfors og Wien, har særlig i de senere aar vundet stor anseelse ved sin ædle romancekunst. Besøgte Kra. senest 1905.

Ekman, Johan August (1845—), sv. erkebiskop, blev 1877 docent i eksegese ved Upsala universitet, 1887 professor i teologi, 1893 dr. teol., 1896 første teol. professor og domprovst i Upsala, 1898 biskop i Västerås, og 1900 erkebiskop i Upsala. Af hans skrifter kan nævnes: «Det kristna prestembetets ursprung» I (1882), «Under och andeingifvelse» (1883), «Den naturalistiska hedendomen» (1888) og «Den kristelige religionsläran enligt den hellige skrift» (1888).

Ekman, Johan Oskar (1812—1907), sv. forretningsmand og filantrop, en af Göteborgs mange store velgjørere. Deltog 1845 i grundlæggelsen af firmaet D. Carnegie & co., 1863 i oprettelsen af Skandinaviska kreditaktiebolaget. Forretningsmand i stor stil med sterke interesser og rundhaandet offervillighed for det almene vel. Virkede meget til fremme af nøgterhed og for at skaffe arbeiderbefolkningen gode boliger. 1888 gav han 200 000 kr. til oprettelse af Göteborgs høiskole. Senere øgede han sit bidrag til denne til 1 mill. kr. Blandt hans talrige andre dotationer var 1902 en gave stor 100 000 kr. til «Sällskapet för nykterhet och folkuppfostran».

Ekman, Karl Daniel (1845—1904), sv. kemiker og fabrikbestyrer. Han var den første, som bragte sulfitmetoden for cellulosefremstilling til praktisk anvendelse. E. fremstillede cellulose allerede 1872 ved Bergvik fabrik (Sverige). Han benyttede magnesium-bisulfit istedetfor kalcium-bisulfit til kogevædsken. Fra 1883 til sin død var han leder af en sulfit- og papirfabrik nær Gravesend, England (se Cellulose).

Ekman, Ove (1847—), n. arkitekt, uddannet ved akademiet i München. Har i længere tid været ansat som bygningsinspektør i Kra. kommune og senere arbeidet som praktiserende arkitekt sammesteds. Meget benyttet ved offentlige gjøremaal bl. a. som medlem af Kra. formandskab.

Ekman, Robert Vilhelm (1808—73), finsk maler. Elev af G. V. Finnberg, efter 1824 af Stockholms kunstakademi og efter 1837 af Delaroch i Paris. Opholdt sig fra 1840 i Italien, 1843 i München. Da han 1845 kom hjem til Finland, var han allerede en anseet kunstner. Skjønt ingen meget stor begavelse blev E. banebrydende for finsk kunst som den første, der gav sig ikast med større opgaver: han malte 30 altertavler, fresker i Åbo domkirke (1849—54), senere fra finsk folkeliv, digtning og mytologi. Betydeligst er folkelivsskildringerne.

Ekornaber, se Kloaber.

Ekornfamilien (*sciuridæ*), familie af gnavernes orden. Kindtænder $\frac{5}{4}$, knudrede og foldede, den første i overmunden meget liden og falder hos enkelte tidlig ud. Nøgelben tilstede; forlemmerne benyttes omtrent som arme og hænder; de har fire frie tær, medens baglemmerne har fem; alle tær forsynet med skarpe, krumme klør. — E. er udbredt over hele jorden med undtagelse af Australien og Madagaskar. — Familien falder i to grupper: ekornene, som klatrer i trærne, og murmeldyrene (s. d.), som kryber paa jorden. Til ekornene hører igjen flere slegter, hvoraf kan merkes flyveekornene, jordekornene, de egentlige ekorn og sieslerne (s. d. art.).

Ekornslegten (*sciurus*) (se E.-familien). En overordentlig udbredt og artrig slegt, som bebor skogene over hele jorden (undtagen Australien og Madagaskar). Rundt hoved med store øine og store, haarede øren, som ender i en lang dusk af stive haar. Kroppen slank, halen besat med lange haar, som vender til to sider. — E. lever hovedsagelig i trærne og nærer sig af frø, nødder, unge skud samt bark i sevjetiden og er derved yderst skadelige for skogen. Røver desuden fuglereder, hvor de ødelægger baade fugle og eg. Vor alm. ekorn (*s. vulgaris*) er paa ryggen rødbrun, paa bugen hvid; medens farven i sydligere lande afbleges

Ekorn (*s. vulgaris*).

noget om vinteren, forandres den i nordlige strøg til blaagraat, samtidig som pelsen bliver tættere og tykkere («graaverk»). Bygger varmt udforede reder i hule trær eller frit paa grenene; samler vinterforraad. — De i Nord-Sibirien levende arter foretager mod vinteren lange vandringer.

Ekrasi't er et brissant sprængstof, hvis hovedbestanddel er pikrinsyre. Dets sprængkraft angives at være sterkere end dynamitens. E. bruges i Østerrige som sprængladning i brissantgranater.

Ekron, en af filisternes 5 hovedstæder. Kultussted for Beelzebub. Berømt orakel. Korsfarerne omtaler E. Nu landsbyen Akir.

Eks . . ., artikler, som ikke findes herunder, maa søges under Ex . . .

Eksa'kt (lat), nøiagtig. Strengt taget kan kun størrelsesforhold (tal) behandles med fuld nøiagtighed og

---

gjerne — ⓣ gern — ⓔ willingly, fain, readily: (som oftest) commonly — ⓕ volontiers, avec plaisir; (g gjøre noget) aimer à . . .; (sedvanligvis) ordinairement.

gjerning — ⓣ That f, Werk n, Arbeit; Handlung f; Unternehmen n; Beruf m — ⓔ deed, action), doing work — ⓕ fait m, action f, acte; (dont) travail m, besogne, tâche f; (pl) œuvres f pl. **paa fersk g.** — ⓣ auf frischer That (ertappen) — ⓔ (take) in the very act — ⓕ en flagrant délit.

gjerningsmand — ⓣ Thäter m — ⓔ doer, perpetrator — ⓕ coupable; auteur m (d'un crime).

gjerningssted — ⓣ Ort (m) der That — ⓔ place of perpetration — ⓕ la scène (le théâtre) du crime; les lieux m pl.

gjerrig — ⓣ gierig — ⓔ avaricious, niggar — ⓕ avare; avide, cupide.

gjerrighed — ⓣ Geiz m — ⓔ & ⓕ avarice m; ⓕ ogs. cupidité f.

gjertrudsfugl — ⓣ Schwarzspecht m — ⓔ black woodpecker — ⓕ pivert m.

gjesp — ⓣ Schnappen (n) nach Luft — ⓔ gasp — ⓕ souffle(ment) m.

gjespe — ⓣ nach Luft schnappen, jappen; gähnen — ⓔ gasp; yawn — ⓕ haleter, souffler; bâiller.

gjest — ⓣ Gast m — ⓔ guest, (besøgende) visitor, visitant; (fremmed) stranger; (i vertshus) customer — ⓕ hôte; (indbudt) invité; (fremmed) étrange. **gjestfri** -

sikkerhed. Andre videnskaber end matematiken er derfor kun eksakte i samme grad, som de kan fremtræde som anvendt matematik.

Eksaltatiōn, en tilstand af sterk sindsbevægelse, som mere skyldes eiendommelighed ved individets sjæleliglegemlige organisme end ydre anledning. Betegnelsen eksaltēret bruges ikke blot om et menneske, medens det er i en saadan tilstand, men ogsaa som udtryk for en nervøs disposition til at tabe sindsligevegten.

Eksāmen, modenheds- eller dygtighedsprøve, dels ved oprykning fra klasse til anden i en skole, dels til afslutning af teoretisk eller praktisk uddannelse. I nyere tid er e.s-væsenets uheldige følger for undervisningen trukket sterkt frem i den pædagogiske diskussion, og i tidsmæssig ordnede skoler er dets rækkevidde begrænset. I vore e.s-berettigede middelskoler og gymnasier tager saaledes eleverne afgangs-e. kun i enkelte mundtlige fag efter undervisningsraadets bestemmelse, men faar sin karakter for de sløifede fag bestemt efter udvist dygtighed i undervisningstiden (reglementer af 12 nov. 1902). — Eksaminand, den der skal prøves, eleven. — Eksaminat (eg. *examinatus juris* og *e. medicinæ*), tidligere benævnelse paa dem som havde taget den saakaldte norsk-juridiske og norsk-medicinske embeds-e. paa grundlag af præliminær-e., altsaa uden at have læst latin. Adgangen til at tage den sidstnævnte e. blev ophævet ved lov af 17 sep. 1845. — Eksaminator, den der udfører prøven, eksaminerer. — Eksaminatorium, en universitetsøvelse, hvorved læreren anvender den spørgende læreform til gjennemgaaelse af et tidligere forelæst stof.

Eksantēm, hududslet; eksantemātiske sygdomme, de med hududslet forbundne akute infektionssygdomme: mæslinger, skarlagensfeber o. s. v. Eksantematisk tyfus, flektyfus (s. d.).

Eksa'rk (græ.), i den byzantinske tid navn paa de høiere officerer og fra omtr. 600 titel for statholderne i de afrikanske og italienske besiddelser. E. i Italien besad baade civil og militær myndighed og havde ret til at bekræfte pavevalget; denne store magt forledede ofte e. til at gjøre oprør. Den sidste e. i Afrika, Gregorius, faldt 647 mod araberne.

Eksarkātet (græ.), betegnelse for de byzantinske besiddelser i Italien (568—751), især provinsen omkring Ravenna, eksarkens hovedsæde. E. oprettedes, da langobarderne 568 erobrede Italien, og deltes omkr. 600 i følgende provinser: Istrien, Venetien, det egentlige E. med Kalabrien, Rom og Neapel. Da langobarderkongen Aistulf 751 erobrede Ravenna, opløstes E.; Pipin erobrede selve E. og skjænkede det til paven 754; Venetien blev græsk vasalstat; Istrien indlemmedes i Themaet Dalmatien; Neapel og Kalabrien lagdes under Sicilien. Efter 754 anvendtes E. ned i det 15 aarh. af det pavelige kancelli som navn paa egnen omkring Ravenna.

Eksartikulatiōn, en operation, ved hvilken man fjerner et lem eller en del af et lem ved gjennemskjæring i et led (ved amputation gjennemskjæres et ben mellem to led). E. anvendes navnlig ved store knusninger af et lem, eller hvor hele dette af hensyn til ondartede svulster (sarkom) maa fjernes.

Ekscentricitēt. 1. (Mat.). E. er ved ellipse og hyperbel (s. d.) forholdet mellem brændpunkternes afstand og den store (første) akse. Ekscentrisk kaldes, hvad der i forhold til en cirkel ligger udenfor centrum, f. eks. vinkler, hvis toppunkt ligger udenfor centrum. — 2. Tilbøielighed til at handle ekscentrisk, d. e. paa uberegnelig, yderliggaaende maade.

Ekscentri'k, en maskindel, som bestaar af en paa en aksel fastkilet ekscentrisk skive og en derom dreielig ring, hvortil er fæstet den ene ende af en stang, e.-stangen. Denne vil da, naar akselen dreies rundt, bevæge sig frem og tilbage. E. kan betragtes som en vev med meget tyk vevtap.

Eksceptiōn er i civile sager reel indsigelse fra sagvolderens side, hvorved paaberaabes omstændigheder vedkommende det omtvistede materielle forhold, som ikke i og for sig udelukker rigtigheden af de af sagsøgeren fremførte kjendsgjerninger, men som bevirker, at disse i det givne tilfælde savner evne til at begrunde sagsøgerens paastand (betalings-, svigs-, tvangsindsigelse). E. maa som regel gjøres gjældende af sagvolderen, om den af dommeren skal tages i betragtning.

Ekscerpēre (lat.), uddrage, gjøre udtog. Ekscerpt, uddrag, udtog.

Eksce's (lat.), overdrivelse, udsvævelse, uorden, voldsom fremfærd.

Ekscitatiōn (lat.), tilskyndelse, pirring; ekscitēre, tilskynde, pirre.

Eksegēse (græ.), fortolkning, udlæggelse; i teologien fortolkning af den hellige skrift. Der skjelnes sedvanlig mellem hermeneutik, d. e. læren om de rette fortolkningsprinciper, og e., d. e. den praktiske anvendelse af disse. E.s formaal er at naa den samme forstaaelse af et foreliggende skrift, som dets opr. læsere havde. Heraf følger, at e. maa være filologisk-historisk. Dette er nu saa godt som ganske anerkjendt i den evangeliske kirke i modsætning til ældre tiders allegoriske fortolkning. Først og fremst maa e. bygge paa et nøie kjendskab til de sprog, i hvilke de bibelske skrifter er affattet (hebraisk (aramæisk), græsk). Herunder indbefattes ikke blot grammatisk og leksikalsk viden, men ogsaa undersøgelsen af stilistiske eiendommeligheder, den samtidige sprogbrug, ordforraad og ordanvendelse, billedtalens benyttelse (allegori, lignelse) o. s. v. Fremdeles kræver e. kjendskab til de politiske, sociale og religiøse forhold paa den tid, skriftet blev til, og dets hele historiske baggrund. Hertil kommer den «forudsætningsløshed», som bestaar i, at fortolkningen ser bort fra alle dogmatiske og filosofiske dogmer og udelukkende bestræber sig for at fremstille de tanker, som forfatteren har villet fremsætte. Paa den anden side kræver dette just bestemte religiøse «forudsætninger». De bibelske tanker udgjør en indre sammenhæng, som er aabenbaringens indhold. Skal e. trænge ind i denne, maa den være baaret og ledet af aabenbaringens aand. Saaledes vil enkelthederne altid til en vis grad kunne bestemmes ud fra helheden. Det ligger i sagens natur, at e. som et videnskabelig teologisk arbeide aldrig naar ud over en vis relativitet. Derfor er e. kvalitetsforskjellig fra troens umiddelbare tilegnelse af aabenbaringen i den hellige skrift, som er fælles for læg og lærd. Se Hermeneutik.

Eksegēt, fortolker, se Eksegese.

Eksegībel kaldes en dom eller et forlig, som berettiger

(t) gastfrei — (e) hospitable — (f) hospitalier. **gjestfrihed** — (t) Gastfreiheit f — (e) hospitality — (f) hospitalité f. **gjestgiver** — (t) Gastwirt, Wirt m — (e) innkeeper, -holder; landlord, host — (f) aubergiste m. **gjestgiveri** — (t) Gastwirtschaft f; Wirtshaus n, Gasthof m — (e) inn — (f) auberge f. **gjestebud** — (t) Gastmahl n, Schmaus m — (e) banquet, feast — (f) festin, banquet m, fête f. **gjesterolle** — (t) Gastrolle f — (e) part performed by a stranger, starring part; (give g r) star it — (f) rôle (m) de passage; (give g r) donner des représentations de passage, jouer comme étranger. **gjesteværelse** — (t) Gastzimmer n — (e) spare-room, guest-chamber — (f) chambre (f) d'ami.

gjord — (t) Gürtel, Gurt m; (paa tønde) Reif m — (e) girth; (paa tønde) hoop — (f) sangle f; (paa tønde) cerceau m.

gjorde — (t) gürten — (e) gird (f) ceindre, sangler.

gjæld — (t) Schuld(en) f (pl) — (e) debt — (f) dette f. **gjældbunden** — (t) verschuldet — (e) involved in (encumbered with) debt — (f) endetté **gjældfri** — (t) schuldenfrei — (e) free from (out of) debt; (gods) unincumbered — (f) sans (exempt de) dettes; (gods) libéré. **gjældsbevis** — (t) Schuldschein, -brief m, -verschreibung f — (e) bond — (f) reconnaissance (f) d'une dette, billet m.

til at kræve eksekution (s. d.), som er udstyret med eksegibilitet.

Eksekutiōn er den norske juridiske betegnelse for tvangsfuldbyrdelse ved offentlig myndighed af forlig, domme, forligelseskommissionens kjendelser og andre judicielle afgjørelser. E.s-kraften, d. v. s. retten til at holde e., kan ogsaa bero direkte paa lov, og forretningen kaldes da som regel udpantning (s. d.). E. af straffedomme sker ved administrativ forføining af paatalemyndigheden (statsadvokaterne); dog inddrives bøder, procesomkostninger og erstatningsansvar efter reglerne for e. af civile domme. Denne foretages ved foged, byfoged eller lensmand og er en judiciel handling, der kun kan forandres ved appel (til overretten). Domme og kjendelser maa for at kunne eksekveres forkyndes domfældte. Fra forkyndelsen løber en e.s-frist, ved underog overretsdomme paa 15 dage, i veksel-, sjørets-, politi-, haandverks-, handelsrets- og gjesteretssager paa 3 dage, ved forligelseskommissionens kjendelser paa 4 uger i by, 8 uger paa landet. Inden denne frist kan e. ikke ske, forat domfældte kan faa anledning til at betale godvillig eller foranstalte appel. Denne virker som regel suspenderende paa dommens (forligets) e.s-kraft. I gjældssager kan dog kreditor i tilfælde af appel holde afsætning istedetfor e. Forlig eksekveres uden forkyndelse, ligesaa høiesteretsdomme. E. gaar hyppigst ud paa inddrivelse af skyldige penge og kaldes da udlæg. Herved erhverver den e.s-berettigede retspant i de udlagte gjenstande, som han kan realisere ved tvangsauktion (s. d.) for at faa sit krav med omkostninger endelig dækket. Opnaaes ikke tilstrækkelig sikkerhed ved første gangs e., kan kontinuations-e. afholdes. Udlægshaverens ret beskyttes mod tredjemand ved tinglæsning eller besiddelsestagelse af løsøregjenstande. Forrykkelse af eksekveret gods straffes med bøder eller fængsel indtil 4 maaneder (straffel. 1902 § 343). Lov af 29 mars 1890 indskrænker adgangen til at søge udlæg for gjæld: som regel kan der ikke gives udlæg i lønning af stat eller kommune, i pension eller vartpenge, i tjenestefolks og arbeideres løn, der ikke har været forfalden i 12 uger, og paa roden staaende avling. Undtaget fra udlæg kan fordres visse gjenstande indtil 200 kroners værdi, som skyldneren vanskelig kan undvære: gang- og sengklæder, nødvendigt bohave, levnetsmidler og brændsel for 4 uger, visse husdyr, verktøi og andre redskaber, som er nødvendige i hans bedrift. — E.-kraften forældes tre aar efter dommens afsigelse eller efter udløbet af den termin, inden hvilken den i forliget paatagne forpligtelse skulde være opfyldt. Forældelsens virkning er den, at den tidligere e.s-grund maa forsynes med ny eksegibilitet af domstolen; for dommes vedkommende kan dette ske ved appel. Dommeren kan i dette tilfælde ikke undersøge kravets reelle berettigelse, kun afgjøre, om en lovlig e.s-grund foreligger. Udenlandske domme kan ikke eksekveres af norsk myndighed. [Litt.: Hagerup, «Den norske civilproces», II, 247 flg.]

Eksekutiōnsfrist, se Eksekution.

Eksekutiōnskraft, se Eksekution.

Eksekutīv myndighed, udøvende myndighed (s. d.).

Eksekutīv straf er visse disciplinære straffe, som paalægges de offentlige tjenestemænd ved administrativ forføining. Dette er ikke straf i streng juridisk forstand: den kan ifølge grundlovens § 96 kun paalægges ved dom. E. s. er tvangsmulkter og andre tvangsforanstaltninger til at fremtvinge opfyldelse af de pligter, der paaligger de offentlige tjenestemænd. E. s. kan aldrig anvendes overfor den private borger.

Eksekuʹtor er den offentlige myndighed, som ifølge loven beslutter og iverksætter eksekution (s. d.).

Eksekvātur (lat.) betegner den anerkjendelse eller stadfæstelse, som meddeles fremmede konsuler af regjeringen i det land, hvor de skal udøve sin virksomhed. E. kan tages tilbage, naar en konsul misbruger sin stilling eller gjør sig skyldig i grove lovovertrædelser. Det hænder dog meget sjelden, at e. af saadanne grunde tages tilbage, da vedkommende lands regjering heller anmoder den fremmede stat om at afskedige vedkommende konsul. Naar en konsul faar afsked, bortfalder dermed hans e.

Eksekvēre (lat.), at fuldbyrde en dom eller anden eksekutionsgrund, se eksekution.

Ekseʹmpel (lat.), et «efterdømme», betyder snart forbillede, mønster til efterligning eller omvendt til advarsel (afskrækkende e.), snart i alm. et hvilketsomhelst enkelttilfælde (eksemplar), naar dette bruges som repræsentant for den art, hvortil det hører, til anskueliggjørelse (oplysende e.) af en regel, en fremgangsmaade el. l.

Eksemplār (lat.), forbillede, enkelt stykke (af bøger, mynter o. s. v.); eksemplārisk, mønsterværdig, afskrækkende.

Eksemtiōn, undtagelse, befrielse for en pligt; bruges i kirkeretten, især den katolske, om privilegium, der af kirkefyrsten tilstaaes klostre og geistlige embedsmænd, og som unddrager dem fra deres umiddelbare overordnedes jurisdiktion; de stilles samtidig som regel direkte under den øverste kirkefyrstes myndighed. Ogsaa universiteter kan paa samme vis blive «eksimeret». [Litt.: K. F. Weisz, «Die kirchliche Exemtion» (Basel 1893).]

Eksercēre, se Ekserci s.

Eksercērpatroner benyttes for at indøve ladningsgreb, d. e. de særegne tag og bevægelser, som anvendes for at lade et skydevaaben; e. har derfor form som skarpe og løse patroner, men ikke som disse nogen krudtladning.

Eksercērreglement fastsætter kommandoord, bevægelser og formationer, der ved militære afdelinger skal benyttes under eksercis for at opnaa samtidighed og ensartethed i udførelsen. For fegtning derimod gives anvisninger i direktiver, der tilsteder større frihed i valg af udførelsesmaade og midler.

Eksercīs er militærafdelingers uddannelse i brug af vaaben og i anvendelsen af eksercerreglementets bestemmelser. Gjennem e. læres troppen til at hænge sammen og virke mod et fælles maal, ved e. opøves troppen i disciplin. E. foregaar hovedsagelig paa eksercerpladsen og drives først senere udenfor denne for at øge vanskelighederne og skjærpe fordringerne. — Fegtnings-e. er eksercermæssig anordning af bestemte manøvrer i den hensigt at opøve afdelingerne i enkelte grene af fegtningsmekanismen.

Ekshalatiōn (lat. *exhalatio,* uddunstning) kaldes vulkanernes gas- og dampudvikling.

---

gjælde — Ⓣ gelten — Ⓔ (g. for) pass for; (have gyldighed) be in force; (holde stik) hold good (for), apply to; (være værd) be worth; (angaa) apply (refer) to, concern; (det g.r hans ære) his honour is concerned — Ⓕ (være) værd) valoir; (være gyldig) être valable; avoir cours; passer; (være i kraft) être en vigueur; (holde stik) s'appliquer; (komme an paa, dreie sig om) s'agir de; (sigte til, angaa) s'adresser à; concerner, regarder; (om en reise) avoir pour but. **gjældende** — Ⓣ gültig; geltend — Ⓔ (lov) in force; (gjøre g.; paastand) enforce, maintain, urge, (en fordring) advance, (som undskyldning) plead; (gjøre sig g.) assert one's self — Ⓕ valable; en vigueur; (mynt) courant; (gjøre g.) faire valoir; (paastaa) prétendre.

gjælle se gjelle.

gjænge — Ⓣ Gang, Fortgang, Verlauf m; Geleise n; (paa vugge) Wiegengängel m — Ⓔ course; (fremgang) progress; (skrue-) thread, groove; (paa vugge) rocker — Ⓕ marche f; (fremgang) progrès; (être en bon) train m; (paa vugge) bascule f; (skrue-) filet m.

gjængs — Ⓣ üblich, gangbar, gang und gäbe — Ⓔ current, prevalent, prevailing — Ⓕ courant, qui a cours; (brugelig, alm.) usuel, commun, ordinaire; (ord, udtryk) usité; (udbredt) fort répandu.

gjær — Ⓣ Hefe f Ⓔ yeast.

Ekshaust, fra engelsk overført betegnelse for afløbsdampen fra en dampmaskine eller afløbsgasen fra en gaskraftmaskiue.

Ekshaustor, et mekanisk udsugningsapparat, som tjener til fjernelse af uren, f. eks. støvfyldt luft eller endog lettere affaldsprodukter i visse industrier, f. eks. høvlspaan. Se forøvrigt V e n t i l a t i o n.

Eksīl, forvisning, hvormed i oldtiden betegnedes dels en borgers frivillige gaaen i landflygtighed for at undgaa en ophidset folkestemning eller en truende straffeforfølgning, dels en straf for grovere forbrydelser, særlig høiforræderi. Se ogsaa O s t r a k i s m e. E. som straf medførte tab af lovens beskyttelse og alle andre borgerlige rettigheder (*capitis deminutio maxima,* s. d.); under keiserdømmet gik den egentlige landsforvisning som straffemiddel af brug. Om lignende forhold i germansk ret se F r e d l ø s h e d s s t r a f og L a n d s f o r v i s n i n g.

Eksingedalen, et ca. 30 km. langt dalføre, parallelt med Vossedalføret og nord for dette, Hosanger herred, Søndre Bergenhus amt. Op igjennem dalføret, der danner en fortsættelse af en arm af Hosangerfjorden, fører offentlig kjørevei ca. 20 km. Dalen er skogbevokset og spredt bebygget. Særlig i dens nederste (vestligste) parti er den trang og vild med steile fjeldsider. Den øverste del hører til Ævanger herred ved Vossedalføret, hvorhen flere fjeldveie fører. Den gjennemstrømmes af E k s i n g e d a l s e l v e n, der danner flere vande og betydelige fossefald, hvoriblandt nævnes Flatekvalfossen (17 m.), Florsfossen (24 m.), Gunlakolfossen (28 m.) og Ekemofossene (42 m.). Nedslagsdistrikt 352 km.²

Eksiste'ns (lat.), tilværelse, varighed, ophold; e k s i s t ē r e, være til, leve, have sit udkomme.

Eksjö, by i det sydlige Sverige, Jönköpings län, Småland; 4691 indb. (1906). E. har et af general Ulfsparre oprettet hospital med en vakker park. Byen blev plyndret og brændt af de danske 1568.

Eksklamatiōn (lat.), udraab; e k s k l a m ē r e, udraabe.

Ekskludēre (lat.), udelukke, udstøde; e k s k l u s i ō n, udelukkelse (af forening eller forbund).

Eksklusīv, udelukkende, udsøgt; e k s k l u s ī v e, med udelukkelse af, fraregnet (modsat i n k l u s i v e).

Ekskommunikatiōn, bann (s. d.).

Ekskreme'nter (*fæces,* afføring), de dele af den optagne næring, som efter endt fordøielsesarbeide forlader tarmkanalen. Beskaffenheden forskjellig efter den optagne nærings art og mængde. E. indeholder foruden ufordøielige stoffe (som planterester, hornstoffe o. l.) ogsaa fordøielige og resorberbare bestanddele, som under opholdet i tarmen ikke har faaet tid til at blive fuldstændig fordøiet (f. eks. muskeltraade, bindevæv, caseïnklumper, stivelsekorn og fedt); desuden afstødte dele af tarmslimhinden og dens kjertler, slim og rester af fordøielsessekreter, forraadnelses- og fordøielsesprodukter samt store masser af mikroorganismer; leilighedsvis ogsaa større parasiter (se art. S n y l t e d y r); endelig vand (hos mennesket forlader omtr. 5 pct. af det optagne vand legemet ad denne vei, hos planteædere lige til 60 pct.). E.s farve hos mennesket lysere eller mørkere brun, forandres af visse medikamenter; jern og vismutsalte farver e. sorte, rabarbra gul, kalomel grøn; ved fraværelse af galde (gulsot) har e. en graahvid farve, hvilket dels skyldes en abnorm fedtmængde, dels mangel paa galdefarvestof.

Ekskresce'ns (lat.), udvekst.

Ekskrēter kaldes de afsondringer fra legemets kjertler, som indeholder endeprodukter af organismens stofskifte og derfor ikke kan udnyttes mere (urin, udaandingsluftens kulsyre, visse bestanddele af sveden o. s. v), i modsætning til s e k r e t e r, der er bestemt til at tjene visse formaal i organismens tjeneste (spyt, mavesaft o. s. v.). En saadan adskillelse kan dog ikke helt opretholdes.

Ekskretiōn, afsondring af sekreter.

Eksku'rs (lat.), afvigelse; en til et større verk føiet udførlig afhandling om et enkelt emne i hovedverket.

Ekskursiōn (lat.), afvigelse, streiftog, udflugt, mindre reise.

Ekskvisi't (lat.), udsøgt, fornem, fortrinlig.

E'ksodus (lat.; græ. *eksodos,* udgang), 2 Mosebog, indeholder beretningen om Israels trængsler i Ægypten; Mose fødsel, barndom og kaldelse til folkets befrier; overgangen over det Røde hav og vandringen til Sinai (1—18). Guds pagtslutning med Israel (dekalogen og pagtsbogen; 19—24). Love (pagtsbruddet ved dyrkelsen af guldkalven og pagtens g j e n o p r e t t e l s e 32—34; 25—40). Angaaende skriftets forfatter, affattelsestid og kilder se P e n t a t e u k.

Eksogamī, den skik, ifølge hvilken egteskab kun tillades udenfor egen stammegruppe, oprindelig knyttet til matriarkatet (s. d.), hvor barnet tilhører moderens klan, ikke faderens, indenfor hvilken det godt kan søge sin egtefælle. Mest kjendt er e. fra Nordamerikas indianere; i Kina er det bibeholdt, skjønt det opr. grundlag længst er forsvundet. I modsætning til e. staar e n d o g a m i, paabud om egteskab indenfor snævrere grupper; i mange fyrsteslegter tjener det til at bevare blodets renhed.

Eksogēne (bot.) kaldes saadanne sideorganer, som opstaar i plantens ydre cellelag; blade f. eks. er e. dannelser. (Jfr. E n d o g e n.)

Eksorci'sme, en uddrivelse af djævelen («far ud, du urene aand» o. s. v.), hvormed de gamle daabsritualer begyndte. Den kan spores i begyndelsen af 3 aarh. Medens calvinisterne afskaffede den, beholdt Luther den. Kristian VI afskaffede den 1736 i den kgl. del af Slesvig, og 1783 afskaffedes den i Norge og Danmark. En af biskop Balle forfattet indledningstale om arvesynden sattes istedet.

Eksotērisk (græ.), bestemt for uindviede, almenfattelig (modsat e s o t e r i s k).

Eksōtisk (græ.), fremmed, fra et varmere klima (f. eks. planter).

Ekspansiōn, den egenskab ved gasarter og dampe, at de søger at udvide sig og derved øver et tryk paa en omsluttende væg. Navnlig om den udvidelse, som dampen i dampmaskinens cylinder undergaar, efterat damptilførselen er afstængt. Jfr. D a m p m a s k i n e.

Ekspansiōnsføring eller geværprojektilets styring i løbet ved, at krudtgasen ved skuddets afgang trængte ind i en udhuling bag i projektilet og trykkede blyet ud i riflerne, anvendtes i sin tid ved miniériflerne og andre forladegeværer. Den gav en sikker styring og tillod store forskjelligheder i kaliberet.

---

barm, ferment — (f) levure f; ferment m.

gjærde — (t) Zaun m — (e) fence — (f) clôture. **gjærdesmut** — (t) Zaunschlüpfer m — (e) (kitty-) wren — (f) roitelet, troglodyte m.

gjære — (t) gären — (e) ferment, work — (f) fermenter; (deig) lever; (vin) travailler.

gjære: være i g. — (t) im Werke sein — (e) to be going on, to be brewing — (f) se préparer, se couver.

gjæring — (t) Gärung f — (e) fermentation — (f) fermentation; (fig. ogs.) émotion, effervescence f.

gjæte — (t) hüten, weiden — (e) tend (cattle) — (f) garder (les bestiaux, tropeaux, le bétail).

gjæter — (t) Hirt, Senn, Schäfer m — (e) herdsman, shepherd, cowherd — (f) berger m. **gjæterjente** — (t) Hirtenmädchen n, Hirtin, Schäferin f — (e) shepherdess — (f) bergère, gardeuse f.

gjæting — (t) Hüten, Weiden n, Hut f — (e) tending — (f) garde f (des troupeaux).

gjætning — (t) Raten, Erraten n, Mutmassung f — (e) guess(ing); conjecture — (f) conjecture; (løsning, svar) réponse f.

gjætte — (t) (er)raten — (e) guess, divine; solve (a riddle) — (f) deviner; (gaade) trouver, le mot de; (g. rigtig, galt) ogs. rencontrer juste, mal rencontrer.

gjæv — (t) bieder, brav — (e) excellent; gallant — (f) brave, honnête; (ypperlig) excellent; brave, vaillant.

Ekspansīv, som har den egenskab at kunne udvide sig, naar den omsluttende væg giver efter, særlig om gasarter og dampe. E. kraft eller spænding er gasens tryk pr. fladeenhed lodret paa væggen. Se Ekspansion.

Ekspatriēre (lat.), forvise fra fædrelandet; e. sig, gaa i landflygtighed, udvandre.

Ekspedēre (lat.), udfærdige, afsende (f. eks. varer), befordre, skaffe hurtig bort, ud af verden; ekspedi't, hurtig, flink, rask, øvet.

Ekspeditiōn (fr.). 1. Afsendelse. — 2. Rummet, hvori noget ekspederes; den distributive afdeling af et aviskontor, en forlagsforretning el. l. — 3. En med større udrustning foretagen færd i geografisk eller naturvidenskabeligt øiemed. Deltagerne i en saadan færd. — 4. Krigsforetagende tilsjøs eller tillands udenfor den eg. krigsskueplads.

Ekspeditiōnschef er i Norge navnet paa departementernes afdelingschefer (høieste departementsembedsmænd). Før 1 juli 1899 anvendtes navnet e. kun paa cheferne for nogle særlige administrationsgrene, medens de øvrige afdelingschefer hed ekspeditionssekretærer. Jfr. Centralforvaltning, Departement.

Ekspektance *[-a'ŋse]* (fr.), forventning, udsigt, krav paa forfremmelse, naar et embede bliver ledigt.

Ekspektoratiōn (lat.), opspytten; udøselse af sit hjerte, hjertensmening; ekspektorēre sig, udøse sit hjerte, sige sin hjertensmening.

Eksperime'nt, eksperimentāl, eksperimentēre (lat. *experimentum*, forsøg). At eksperimentere vil sige grundig at undersøge et ad kunstig vei fremtvunget naturfænomen og dets ledsagende omstændigheder. Man vil derved opnaa at finde bidrag til forstaaelsen af en eller anden naturkrafts virkemaade. E. anvendes særlig i fysik, kemi, fysiologi, patologi og psykofysik.

Ekspleme'ntvinkler, -buer kaldes to vinkler eller to buer, hvis sum er 360°.

Eksplicēre (lat.), udvikle, forklare; eksplikatiōn, udvikling, forklaring.

Eksplodēre, se Eksplosion.

Eksploratiōn, undersøgelse, alm. som betegnelse for den med en finger foretagne indvendige undersøgelse af de kvindelige kjønsorganer for at konstatere lidelser i disse, svangerskab eller forhold under fødselen. En pegefinger føres ind i moderskeden, den anden haand lægges paa underlivet og trykker nedad, herved kan livmoderen, eggestokkene, bækkenets indside o. s. v. beføles. Man kan ogsaa med en finger eksplorēre f. eks. næsesvelgrummet, svelget, endetarmen.

Eksplosiōn, i alm. om sprængstoffe, en momentan og fuldstændig udløsning af disses latente energi, idet de under stor varmeudvikling overgaar i enkle, gasformige kemiske forbindelser. (Se Sprængstoffe.) Ogsaa om den tilsvarende proces hos brændbare gasers eller dampes blandinger med luft, f. eks. grubegaseksplosioner. Sidstnævnte art af e. har faaet en vigtig praktisk udnyttelse ved motordrift (se Motorer).

Eksplosiōnsmaskine, kraftmaskine, som drives ved eksplosioner af gas, olje e. l. blandet med luft i passende forhold. Blandingen antændes i maskinens cylinder, og ved det ved eksplosionen øgede tryk drives stemplet frem. Se Gasmotorer.

Eksplosīver (gram.), lukkelyd, som væsentlig faar sit præg ved den støi, der opstaar, naar sperringen hæves; saadanne lyd er p, b, t, d, k, g.

Ekspone'nt, det tal, som siger, hvor mange gange roden i en potens i et givet tilfælde skal multipliceres med sig selv. Er potensen f. eks. 5^8, saa er 3 e., idet $5^8 = 5 \times 5 \times 5$. Er e. negativ $(-n)$, sættes $a^{-n} = \frac{1}{a^n}$. Er den brudden $\left(\frac{p}{q}\right)$, sættes $a^{\frac{p}{q}} = \sqrt[q]{a^p}$.

Ekspenēre, udsætte (for fare), udlægge, forklare; i fotografien udsætte den fotografiske plade for lyset, saa billedet kopieres paa det lysfølsomme papir.

Eksport, se Udførsel.

Ekspositiōn (lat.), 1. udstilling, fremstilling, udredning. 2. se Drama.

Ekspre's (fr.), udtrykkelig, med forsæt, i bestemt hensigt.

Ekspre'sbureau (fr.), et kontor, som hurtig og nøiagtig udfører alle slags kommissioner, løbende forretninger, ilbud o. s. v.

Ekspre'sforsendelse, se Ilpost.

Ekspromissiōn, overtagelse af en andens gjæld efter aftale med kreditor.

Ekspropriatiōn. Den private eiendomsret og alle andre private rettigheder er lovbeskyttet og dermed ukrænkelige. Kræver vigtige almene interesser, at der gjøres indgreb i disse rettigheder, maa dette ifølge moderne ret ske med hjemmel af lov. Saadanne indgreb, iverksat under offentlige myndigheders medvirkning i henhold til lov til fremme af vigtige almene interesser, til fordel for stat, kommune eller endog private kaldes e. Nogen alm. lov, som hjemler e., haves ikke hos os, derimod en række speciallove, til anlæg af jernbaner og andre kommunikationslinjer, til fæstninger, ekscercerpladse (jfr. pl. af 31 juli 1801) m. m. Til fordel for private haves e. især i nabo- og vasdragslovgivningen. — Betingelse for e. er ifølge grundlovens § 105, at fuld erstatning ydes expropriatus, den, hvis ret eksproprieres; denne betingelse kan som grundlovfæstet selv ikke loven se bort fra. De øvrige betingelser, som findes nødvendige til beskyttelse af privatmands rettigheder, er overladt almindelig lovgivning. Til afgjørelse af, hvorvidt de i loven forudsatte almene hensyn i det enkelte tilfælde foreligger, kræves dels kongens eller en administrativ funktionærs samtykke til e., dels samtykke af den domstol, hvortil den skjønsmæssige bestemmelse af erstatningssummen er henlagt. Lov af 10 mai 1860 indeholder almindeligere regler om e.s processuelle gjennemførelse. — Ekspropriantens ret gaar saalangt som nødvendigt til realisation af e.s øiemed. Den behøver derfor ikke at angribe selve eiendomsretten, kun f. eks. aabne adgang til at have en telegrafstolpe staaende i andenmands eng; den kan paa den anden side ramme ikke alene eier, men ogsaa pant-, servitut- og brugsberettiget, forsaavidt dette er paakrævet for e.s skyld. Ekspropriatus har krav paa fuld erstatning for ved e. paaført økonomisk tab, hvilket i mangel af mindelig ordning bestemmes ved skjøn af 4 (2) gode mænd. Det er kun tab af retsbeskyttet interesse, som her tages

---

gjø — (t) bellen — (e) bark, bay — (f) aboyer; (smaahunde) japper.

gjøde — (t) mästen — (e) fat(ten) — (f) engraisser. Se forøvr. gjødsle.

gjødgris, -kalv — (t) Mastferkel, -kalb n — (e) fatted (fattening) pig, calf — (f) porc, veau (m) engraissé.

gjødning — (t) Mästung f — (e) fattening — (f) engraissement m. Se forøvr. gjødsel, gjødsling. **gjødningsmiddel, -stof** — (t) Mistmittel n, -stoff m — (e) manure, fertilizer — (f) engrais m.

gjødsel — (t) Dünger, Dung m — (e) manure, dung — (f) fumier; (flydende) purin m.

gjødsle — (t) düngen — (e) manure, dung — (f) fumer.

gjødsling — (t) Düngung f — (e) manuring — (f) fumage m, fumaison f.

gjøen, gjøing — (t) Bellen, Geben n — (e) bark(ing), baying — (f) aboiements m pl.

gjøg — (t) Kuckuck m — (e) cuckoo — (f) coucou m.

gjøgesyre — (t) Sauerklee m — (e) wood-sorrel — (f) oxalide, petite oseille f, pain (m) de coucou.

gjøgl(eri) — (t) Gaukelei f — (e) juggling; buffoonery, antics, humbug — (f) bouffonnerie(s) f (pl), tours (m pl) de passe-passe; batelage m, jonglerie f.

gjøgle — (t) Taschenspielereien machen — (e) juggle; play the buffoon — (f) faire des bouffonneries, des tours; bouffonner.

gjøglebillede — (t) Gaukelbild

i betragtning, ikke tab som følge af tingens affektionsværdi (s. d.) eller fremtidige faktiske muligheder. Grænsen er dog her vanskelig at trække. Økonomiske fordele, der som en umiddelbar følge af e.s gjennemførelse tilflyder den gjenværende del af den eksproprierede eiendom, bliver regelmæssig at fradrage i erstatningsbeløbet, ud fra den betragtning, at ekspropriatus ikke skal tjene paa e. — [Litt.: Aschehoug, «Norges nuværende statsforfatning», III, kap. 59; H. Scheel, «Den norske tingsret».]

Ekspulsiōn (lat.), uddrivelse, udstødelse (af menigheden); ekspulsīv, uddrivende, afførende.

Ekssikātor, et apparat, i hvilket man kan befri fugtige stoffe for deres vandindhold eller hindre tørre stoffe i at optage fugtighed af luften. Saadanne apparater er i regelen af glas og kan have forskjellig form, men i de fleste findes et eller andet sterkt vandtiltrækkende stof, f. eks. klorkalcium, koncentreret svovlsyre.

Ekssikātsamling (bot.), en samling af tørrede, med etiket forsynede planter, der er gjenstand for salg.

Eksstirpatiōn, operativ fjernelse af en svulst eller et organ.

Ekssudāt, den vædske, som ved betændelser udsvedes gjennem karvæggene og samler sig i vævsspalterne, i de serøse huler o. s. v. Det bestaar af blodets serum med mere eller mindre fibrin og flere eller færre hvide blodlegemer og tildels røde blodlegemer, hvorefter det betegnes som serøst, sero-fibrinøst, purulent (materieagtigt) o. s. v.

Ekstāse (græ.), er en eiendommelig sjælelig tilstand, som kan fremkomme eller vilkaarlig fremkaldes hos hysteriske eller paa anden maade nervøst modtagelige individer. Medens sjælen ligesom er bortrykket fra legemet og ufølsom for omverdenens paavirkninger, optræder hallucinationer, som kan antage karakteren af aandeaabenbaringer, f. eks. hos spiritistiske medier, hvor tilstanden kaldes trance.

Ekstemporāl (lat.), skriftlige eller mundtlige øvelser uden forberedelse; ekstemporēre, tale, skrive, synge, oversætte o. s. v. straks, paa stedet *(ex tempore)*.

Ekstensiōn, strækning.

Eksteriør, det ydre, udvortes, ydersiden (modsat interiør); at dømme efter eksteriøret er at dømme efter det udvortes, efter skinnet.

Eksterritoriāl (lat.), hvad der er udenfor territoriet.

Eksterritorialitētsret. Fra regelen om, at en stat har fuld jurisdiktionsmyndighed inden sit territorium, er der en undtagelse deri, at visse personer ifølge folkeretten nyder saakaldt e., d. e. de kan ikke stevnes for statens domstole eller drages til ansvar for lovovertrædelser. De er endvidere fritaget for told og skatter og andre personlige afgifter. De, der saaledes nyder e. er: 1. fremmede statsoverhoveder under midlertidigt ophold i et andet land tilligemed deres ledsagere og tjenere; alm. anerkjendes det ogsaa, at paven har e.; 2. en fremmed stats diplomatiske repræsentation, baade dens chef og øvrige medlemmer med familie og deres tjenere, forsaavidt de ikke er undersaatter af modtagelsesstaten; 3. troppeafdelinger paa marsch gjennem et andet land og krigsskibe i fremmede havne; 4. medlemmer af visse internationale kommissioner; 5. medlemmer af voldgiftsretten i Haag, naar de er i funktion udenfor sit land, nyder i henhold til Haagerkonventionen e. — I orientalske lande nyder kristelige staters undersaatter i henhold til særegne traktater en slags e., idet de er underlagt sit eget lands konsularjurisdiktion.

Ekstinktør, brandslukningsapparat, som stadig holdes fyldt med vand. Den væsentlige fordel ved e. ligger i, at der straks og ved enkle midler kan frembringes et stort indre tryk, som driver vandet ud i en kraftig straale. Vandmængden bør ikke være under 10 liter, men af hensyn til letvindt haandtering heller ikke større, end at man kan løfte og bære apparatet. E. er et smukt og tjenligt husapparat, godt at tage til i en snarvending, men lider af den mangel, at saavel trykket som vædsken efter nogle minutter er opbrugt, hvorefter det ikke uden tidsspille kan erstattes ved ny ladning. Ved manglende tilsyn kan e. svigte i det afgjørende øieblik. Det indre tryk opnaaes i enkelte apparater ved komprimeret kulsyre eller luft, som indesluttes i særskilte patroner, der sættes ind i den lukkede beholder og som ved et enkelt haandtryk kan bringes i virksomhed.

Ekstorkvēre (lat.), afpresse, afpine, udsuge; ekstorsiōn, udpining, udsugelse.

E'kstra (lat.), udenfor, udenfor det sedvanlige, overordentlig, udmerket.

Ekstradēre, at aflevere et bo, især dødsbo til arvingerne, efter endt opgjør; ekstradition, boets aflevering.

Ekstrahēre, uddrage, gjøre uddrag, se Ekstrakt.

Ekstrajudicielle straffe, straffe, som ikke paalægges af nogen domstol. Grl. § 96 siger, at ingen kan straffes uden efter dom; derfor er e. s. ikke straf i egentlig forstand, se Disciplinærstraf og Eksekutiv straf.

Ekstrakonta'nt el. fikskontant betegner, at en vare skal betales straks ved modtagelsen. Ved kontantregulering af en vareregning gjælder ellers paa forskjellige handelspladse betalingen inden en forholdsvis kort tid, 8—21 dage. Vore officielle slutsedler betegner med «kontant» betalingen straks efter varens modtagelse.

Ekstra'kt (lat.). 1. Uddrag af bøger, regnskaber o. l. — 2. (Farm.). E. er et koncentreret udtræk af plantedele eller animalske stoffe. Som udtrækningsmiddel bruges vand, spiritus, æter, syrer o. s. v. Udtrækkene inddampes til bestemt konsistens, efter hvilken man skjelner mellem tørre, tykke og tynde e. (fluid-e., s. d.).

Ekstraktiōn (lat.), uddragning, uddragning af fosteret med hænderne eller tang; herkomst, byrd.

Ekstra'ktor, uddrager eller udtrækker, kaldes i vaabentekniken den del i et skydevaabens baglademekanisme, som under dennes aabning efter skuddet trækker den tomme patronhylse ud af kammeret. E. er ofte i et stykke med udkasteren (ejektoren), der besørger hylsens fuldstændige fjernelse fra vaabnet efter udtrækningen.

Ekstraret er i n. proces en ret, som holdes udenfor det sedvanlige retssted eller til andre tider end de ordinære retssessioner; e. bruges især i den ekstraordinære civilproces, til afhørelse af vidner paa aastedet etc.

Ekstrating blev i Norge indført ved lov af 12 okt. 1857 for at aabne adgang til tinglæsning af dokumenter oftere end paa de sedvanlige ting. Efter lov af 4 juni 1892 kan ogsaa enkelte rettergangsskridt foretages paa e.

Ekstrauterīnsvangerskab, svangerskab udenfor livmoderen, idet egget istedetfor som under normale forhold

---

n — ⓔ phantom — ⓕ fantôme m, illusion f, mirage; rêve m.

gjøgler — ⓣ Gaukler, Taschenspieler m — ⓔ juggler; buffoon, merry Andrew — ⓕ bouffon, bateleur, jongleur m; (linedanser) saltim banque m.

gjøn: drive g. med — ⓣ einem zum besten haben — ⓔ make fun of — ⓕ railler, plaisanter (q); se moquer de.

gjøre — ⓣ thun, machen; (bestille) schaffen; (af med) eim. den Garaus machen; (for) dafür können; (en imod) dem Willen jemandes zuwider handeln; (sit til) das Seinige dazu beitragen; (sig til af) sich auf etw. zu gute thun — ⓔ do; make; (det gjør ingenting) it does not matter; (g. det af med) make away with, dispose of; (g. for) I cannot help it; (g. en imod) offend; (være om at g.) be an object with (upers.), be anxious about (pers.); (op) make up, settle (accounts with) — ⓕ faire; (med adj) rendre; (volde) ogs. causer; (det gjør ikke noget) ce n'est rien; (det er mig meget om at g.) je tiens beaucoup à (ce que); (for) ce n'est pas ma faute; (en imod) contrarier; (faa med en at g.) avoir affaire à; (op med) régler ses comptes avec.

gjøren: g. og laden — ⓣ sein Thun und Treiben — ⓔ his actions (goings on, sayings and doings) — ⓕ conduite f.

gjørlig — ⓣ thunlich — ⓔ practicable, feasible — ⓕ faisable,

at fæstne sig paa indsiden af livmoderen sætter sig fast i eglederen (tubarsvangerskab) eller sjeldnere i eggestokken (ovarialsvangerskab). Oftest er aarsagen til e. abnormiteter i kvindens kjønsorganer eller lidelser i disse, navnlig de alm. kroniske betændelser (gonorrhoe). Ofte er der gaaet flere aars sterilitet forud. Erkjendelsen af e. er i den første tid vanskelig, idet kvinden i nogle tilfælde kan have de sedvanlige svangerskabssymptomer, medens hun i andre tilfælde ikke tror sig svanger, fordi der, om end et par uger forsinket, indtræder menstruation, der i regelen er sparsom, men langvarig. — Naar egget har naaet en vis størrelse, i regelen omtr. mellem 6te og 10de uge, vil i de allerfleste tilfælde den fostersæk, hvori det ligger, briste, og der foregaar da en mere eller mindre sterk blødning fra fostersækken ud i underlivshulen, undertiden sparsom, saa at den gaar næsten ubemerket hen, i andre tilfælde ledsaget af sterke smerter og saa voldsom, at kvinden besvimer og kan dø efter ganske kort tids forløb, hvis hun ikke hurtig kommer under behandling, operation med aabning af underlivet, fjernelse af fostersækken og stansning af blødningen. — Kun i sjeldne tilfælde fortsættes e. i længere tid, idet fosteret kommer ud i underlivshulen, hvor det i regelen dør eller i meget sjeldne tilfælde lever, til det er omtrent fuldbaaret. Det kan da ved en operation bringes levende til verden.

Ekstravagēre (lat.), være udsvævende, handle urimelig; e k s t r a v a g a n t, udsvævende, overdreven, overspændt; e k s t r a v a g a n c e, udsvævelse, daarskab.

Ekstravasāt, b l o d-e., blod, der er udtraadt fra et blodkar og har samlet sig enten i et forud eksisterende hulrum (ledhule, seneskede o. s. v.) eller i et hulrum, som det selv har dannet sig ved at sprænge vævet fra hverandre.

Ekstrēm (lat.), 1. yderst, overdreven; 2. det yderste, høidepunkt, toppen; e k s t r e m i t ē t e r, yderdelene, lemmerne.

Ekström, P e r (1844—), sv. maler. Uddannet ved akademiet i Stockholm (1866—71) og ved længere ophold i Frankrige, hvor han paavirkedes af Corot og fordybede sig i landskabsstudier. Efter sin hjemkomst til Sverige (1889) malte han med forkjærlighed motiver fra sin fødeegn paa Öland: «sletter i graakold vinterstemning og nordisk vintersol gjennem disig luft» («Sol og sne» i Göteborgs museum; i Kunstmuseet i Kra. «Crepuscule. Fra Seinens bred»).

Eksulcerationōn, saardannelse.

Ektag Altaī, fjeldkjede i det indre Asien, i alm. blot kaldt Altaī (s. d.).

Ektasī (græ.), udvidning.

Ektode'rm, e k t o b l a s t, hudsanseblad, det ydre af de to primære kimblade (s. d.).

Ektoparasi't. 1. (Zool.), se S n y l t e d y r. — 2. (Bot.). En snylteplante, som lever udenpaa sin vert, se S n y l t e p l a n t e r.

Ektopī, abnormt leie af et organ, f. eks. testikelen i bugvægkanalen eller hjertet i høire side af brystet.

Ektopla'sma, e k t o s a r k, det ydre, fastere og mere gjennemsigtige protoplasmalag, særlig hos amøber o. a. protozoer.

Ektrōpium, udadvrængning af øielaagsranden, saa at slimhinden bliver synlig. Skyldes betændelsestilstand i slimhinden eller taaresækken, undertiden arskrumpning i omfanget af øielaagene eller lamhed af øiets lukkemuskel. Lidelsen rammer hyppigst nedre øielaag; behandlingen er oftest operativ.

Ektȳma, hududslet, visende sig som store, materiefyldte pustler, hyppigst paa benene.

Ektypegrafī, relieftryk, høietsning paa kobber eller zink, fremstiller bogstaver og figurer paa pladen i ophøiet form. Den er meget anvendelig til fremstilling af bogstaver og figurer for bogbind.

Ekvipāge. 1. Større herskabelig udstyret vogn. — 2. Arbeidsafdeling ved den norske marines hovedverft, der fører tilsyn med de oplagte krigsfartøier og deres fortøining, assisterer ved udrustning (ekvipering) af fartøierne og udfører forøvrigt de ved et orlogsverft forefaldende almindelige arbeider. E. disponerer saaledes over det fornødne materiel af transportfartøier, lægtere, barkasser, kjøreredskaber etc. En noget tilsvarende ordning anvendes ogsaa i enkelte andre mariner. E.-m e s t e r, en sjøofficer, som forestaar forannævnte e. og som forøvrigt fører opsynet med verftet og dets territorium.

Ekvivōk (fr. *equivoque*), tvetydig.

Ekwall, K n u t A l f r e d (1843—), sv. maler. Opholdt sig 1869—85 i Tyskland, hvor han ernærede sig som illustrator og senere under Knaus uddannede sig som genremaler. Udgav 1880 tegninger til Frithjofs sagn.

Ekzēm, en kronisk, udbredt betændelse i huden, navnlig i overhuden; denne er rød og svullen, dels vædskende, dels med smaa blærer og skorper eller tørt afskallende. Ofte er der sprækker, især naar e. har sit sæde paa hænder og fødder. Aarsagerne er mange. Det kan være en medfødt svaghed af huden, fordøielsesforstyrrelser, urinsur diatese, nervøse lidelser eller ydre aarsager af fysisk eller kemisk art. I mange tilfælde synes forskjellige bakterier at spille en rolle. Hyppigst findes e. paa hænderne, navnlig fingrene, bag øret, omkring legemets naturlige aabninger, paa skinnebenene og hos børn i ansigtet. Det mest fremtrædende symptom er kløe, der ofte er sterkest om natten. Forløbet er ofte langvarigt, idet patienterne ofte er udsat for tilbagefald. — Det er af stor betydning, at den rette behandling anvendes i de enkelte former, navnlig maa alle irriterende stoffe undgaaes.

El (hebr.), gud. Ordet har i regelen ren appellativisk betydning og bruges i det gamle testamente (217 gange) baade om Israels gud og de øvrige folkeslags guder. Det bliver derfor sedvanlig nærmere præciseret, naar det skal betegne en bestemt gud. E l e l ī m, gudernes gud, den høieste gud.

El (arab.), den bestemte artikel, d. s. s. a l (s. d.).

El, gammel hollandsk alen, amsterd. e. = 0.6878 m., brabanter e. = 0.6944 m., brügger e. = 0.7007 m., haager e. = 0.6942 m., flamsk e. = 0.7106 m.

Elagabāl, se H e l i o g a b a l.

Elaidīn, e.-syre, se O l j e s y r e.

Elain, se O l e ī n.

Elām, assyr. Elamtu, græ. Elymais (el. Susiana, efter hovedstaden Susa), land n. for den Persiske bugt og ø. for nedre løb af Tigris, omtrent svarende til det nuvæ-

---

qui peut se faire, praticable, possible.

gjøremaal — (t) Geschäft n — (e) doings; business — (f) affaires f pl.

gjørme — (t) Schlamm m — (e) dregs; mud, mire — (f) bourbe, vase, fange f.

gjørmet — (t) trübe, schlammig — (e) muddy — (f) bourbeux, vaseux, fangeux.

gjørs (en fisk) — (t) Sandart, Hechtbarsch m — (e) perch-pike — (f) sandre m.

gjørtler — (t) Gelbgiesser m — (e) brazier — (f) fondeur de laiton, dinandier m.

glabre (f), **glabrous** (e) glat (uden haar).

glaçage (f) m, glasering. **glaçant** iskold, isnende.

glace (f) f, is; frysepunkt; (fig.) kulde, ligegyldighed; speil(glas); vindu (i vogn); (blanche) flek (i diamant); glasursukker; sky af steg.

glacé (f) islagt; stivfrossen, iskold; kold, ligegyldig; glaseret; m, glans, glasur; glacéhanske.

glacée (f) f, isblomst.

glacéhanske — (t) Glaceehandschuh m — (e) (pl) kid gloves; (dagligtale) kids — (f) gant (m) glacé (de peau).

glacer (f) fryse, stivne; (gjennem)isne; lamme (skræk); gjøre kold, ligegyldig; kjede; glasere, give glans; satinere.

rende Khusistan. Befolkningen henføres 1 Moseb. 10, 22 til Sems sønner, men hænger i virkeligheden hverken etnologisk eller sproglig sammen med semiterne. E.s herredømme over Babylonien (jfr. Kedorlaomer 1 Moseb. 14, 1. 9) gjorde den babyloniske konge Hammurabi en ende paa (ca. 2250). En stor rolle i den senere assyriske historie spiller kampene med E., som paa den tid for det meste sluttede sig sammen med babylonierne og især med kaldæerne. E. blev sluttelig beseiret og Susa erobret af den assyriske konge Assurbanipal (s. d.), som ifølge Esras bog 4, 9 f. foretog en bortførelse fra E. til Samaria. Saaledes yderlig svækket blev E. et let bytte for perserne.

El-Amarna, se Amarna.

Elandslaagte, brit. Syd-Afrika, liden by og jernbanestation i nordre Natal, ca. 35 km. n.ø. for Ladysmith. Bekjendt for en træfning under Boerkrigen 21 okt. 1899, hvor kavalerigeneral French oprev en boerstyrke under general Kock, Englands eneste, forøvrigt betydningsløse seier i begyndelsen af krigen.

Elaphomȳces (hjortetrøffel), soppe, nær beslegtet med trøfler, lever helt under jorden som disse, men frugtlegemet er haardt og uspiseligt. I Norge er fundet *e. cervinus*.

Elasticitēt (fys.), den egenskab ved et legeme, at det, naar dets form eller volum er forandret ved ydre kræfters paavirkning, af sig selv antager den oprindelige form og det oprindelige volum, saasnart de ydre kræfters paavirkning ophører. Legemer, som har denne egenskab, kaldes elastiske. — Faste legemer kan forlænges, forkortes, bøies og vrides, alt eftersom den ydre kraft («paakjendingen») virker. Ved forandringen opvækkes kræfter mellem legemets molekyler, og disse kræfter ytrer sig som spændinger i legemets indre, der holder ligevegt med de ydre kræfter. Forsvinder formforandringen helt, naar paakjendingen fjernes, kaldes legemet fuldkommen elastisk, men bliver der en varig forandring, kaldes legemet ufuldkommen elastisk. Ingen legemer er fuldkommen elastiske, men naar kræfterne ikke overskrider visse grænser, er den varige forandring saa liden, at den kan sættes ud af betragtning, og man siger da, at virkningen har været indenfor e.s-grænsen. Ved alle tekniske konstruktioner er det en hovedfordring, at e.-grænsen ikke maa overskrides i noget punkt. — Hvis en stav af tversnit F strækkes eller sammentrykkes i længderetningen ved en paakjending P, saa sættes spændingen $S = P/F$. Er stavens længde l, saa bevirker kraften en forlængelse eller forkortelse λ, som er proportional med længden og med spændingen, saa længe denne ligger indenfor e.s-grænsen, Hookes lov (1678). Man kan sætte

$$\lambda = \frac{Sl}{E} = \frac{Pl}{EF},$$

hvor E er en koefficient, som afhænger af legemets natur og kaldes e.s-koefficienten el. e.s-modulen. Spændingen pr. fladeenhed, naar legemet strækkes til e.s-grænsen, kaldes bærekoefficienten for stræk, og trykket pr. fladeenhed, naar legemet sammentrykkes til e.s-grænsen, kaldes bærekoefficienten for tryk. Øges paakjendingen, indtil staven afslides eller knuses, findes fasthedskoefficienten henholdsvis for stræk og tryk. De nævnte koefficienter findes i følgende tabel for nogle stoffe opført i kilogram pr. kvadratmillimeter:

Materiale.	Elasticitets-koefficient.	Bære-koefficient for		Brud-koefficient for	
		stræk.	tryk.	stræk.	tryk.
Træ[1]	1100	2	1.8	9	5
Stangjern	20000	15	15	40	22
Støbejern	10000	7.5	15	11	63
Hærdet staal	30000	65–150	—	100	—
Hamret kobber	11000	2.5	2.75	30	70
Kobbertraad	13000	12	—	40	—
Bly	500	1	—	1.3	5
Hampesnor	—	1.6	—	5.0	—
Granit	—	—	—	—	8
Teglstensmur	—	—	—	—	0.4

[1] Parallel fibrene.

E.s-koefficienten er et maal for den modstand, et legeme gjør mod kræfter, som forandrer dets form, og et legeme kan være meget elastisk uden at have stor e.s-koefficient. For kautschjuk er den saaledes kun 0.1, skjønt kautschjuk jo er meget elastisk. — Vædsker og gasarter gjør ingen merkbar modstand mod formforandring og har saaledes ingen form-e. Derimod optræder der elastisk kraft ved tryk, som formindsker volumet. I vædsker er denne elastiske kraft meget stor, dog ikke saa stor som i faste legemer. Ved gasarterne er e.s-koefficienten lig deres tryk.

Elasti'k, vævet stof med enkel rending af silke og kautschuktraade. De sidste dækkes helt af veftstraadene (silke), som slaaes tæt sammen. E. er mere myg end elastisk vævning med dobbelt rending.

Ela'stisk væv, se Bindevæv.

Elat, by i Edom (s. d. og Akaba).

Elatei'a, oldgræsk, forholdsvis betydelig by i landskabet Fokis i Mellem-Grækenland. Den beherskede de vigtigste pas til Mellem-Grækenland; blev 339 besat af kong Filip af Makedonien. Byens ringmure kan endnu tildels følges. E. selv og især et tempel for Athene, som laa i dens nærhed, er nylig undersøgt. Monografi ved Pierre Paris.

Elāter, elaterīdæ, se Smeldere.

Elatērer, tenformede, med skruefortykkelser udstyrede celler i halvmosernes sporehuse. E. er hygroskopiske og har den funktion at slynge sporerne ud af sporehuset.

Elateri't, et mineral, som væsentlig bestaar af kulvandstoffe. Det har en mørkebrun farve, er blødt og elastisk. Forekommer ved Castledon i Derbyshire og i mindre mængde paa nogle faa andre steder.

Elatērium, den inddampede frugtsaft af æselagurken. kommer i handelen som flade, tynde, grønlige kager. Indeholder elaterin og virker i doser paa nogle milligram afførende; er dog for tiden lidet brugt i de skandinaviske lande.

E'laver, de gamle romeres navn for elven Allier.

Elba, en af de Toskanske øer i Middelhavet, mellem Corsica og Italien, fra hvilket land den er adskilt ved den 10—12 km. brede Piombinokanal; 223.52 km.² med 25 556 indb. (1901). E., der sammen med nogle smaaøer udgjør et distrikt i prov. Livorno, er opfyldt af fjelde, som naar sin største høide i Monte Capanne, der om vinteren er snedækket (1019 m.). Kysten er steil og har en mængde dybe bugter. Klimaet er sundt. Øen er godt

glaceur Ⓕ m, satinerer; glaserer.
glaceux Ⓕ uren, flekket (diamant).
glaciaire Ⓕ, **glacial** Ⓔ is-(bræ)-.
glacial Ⓕ is(kold); kold, ligegyldig; kjedelig. **glaciale** f, isblomst.
glaciation Ⓔ frysning; isdannelse.
glacier Ⓔ & Ⓕ m, isbræ, gletscher; Ⓕ ogs. konditor; isfabrikant.
glacière Ⓕ f, iskjelder, -hus; (des familles) isskab.
glacis Ⓔ & Ⓕ m, (befæstningsspr.) glacis.
glaçon Ⓕ m, isflak, -stykke, -tap.
glaçure Ⓕ f, glasur.
glad — Ⓣ froh, fröhlich, freudig, vergnügt — Ⓔ glad, joyful, joyous; delighted (with, at) — Ⓕ joyeux, bien aise; gai, de belle (bonne) humeur; content; heureux; (over) ravi, charmé, enchanté (de).
glad Ⓔ glad; glædelig.
gladden Ⓔ glæde; fryde.
glade Ⓔ skogvei; aaben plads i skog, glenne, klaring.
gladiate Ⓔ sverdformig.
gladiator — Ⓣ Gladiator m — Ⓔ gladiator — Ⓕ gladiateur m.
gladness Ⓔ glæde.
glaïeul Ⓕ m, (bot.) sverdlilje.
glair Ⓔ. **glaire** Ⓕ f, eggehvide-(stof); Ⓔ ogs. overstryge med eggehvide = Ⓕ **glairer**; Ⓕ ogs. slim.
glaireux Ⓕ slimet.
glaise Ⓕ (f): **(terre) g.** lere.

vandet; der findes vin-, oliven- og morbærplantninger, og agave, kaktus og daddelpalmer vokser under aaben himmel. Der dyrkes mais og hvede, men ikke nok til behovet; sardel- og tunfiske. Den vigtigste indtægtskilde er dog bergverksdriften, som foruden salt, marmor, granit, kobber, bly, tin fornemmelig giver jernmalm af meget god beskaffenhed. I øens fem havne indløb 1900 2540 skibe paa 492 418 tons. Hovedstaden er Porto Ferrajo. I oldtiden kaldtes øen Athalia el Ilva og var allerede da bekjendt for sin malm. Særlig bekjendt ved Napoleons ophold paa øen (4 mai 1814—26 feb. 1815), da han første gang gav afkald paa tronen.

Elbasān (El-Bassan), by i det vestlige Tyrki, vilajetet Monastir, Albanien, ved elven Skumbi; omkr. 10 000 indb. E., som er sæde for en græsk biskop, har to græske kirker og 20 moskeer. E. er den vigtigste handelsplads i Mellem-Albanien og har store markeder.

Elben (lat. Albis, tsjekk. Labe), en af Tysklands hovedelve. Den kommer fra Riesengebirge i Böhmen og dannes af Weisswasser og Elbseifen eller Elbbach, som forener sig ved Glendorf. E. gaar først mod s., dernæst i en stor bue mod v., n.v. og n. og optager mange bielve, hvoraf Moldau og Eger fra venstre er de vigtigste. Ved Herrnskretschen strømmer den ind i kongeriget Sachsen, gaar forbi Dresden og Meissen, kommer ind i Preussen, hvor den i prov. Sachsen flyder forbi Torgau, bøier saa efter at have optaget Schwarze Elster fra høire mod v. forbi Wittenberg, gjennem Anhalt, hvor den optager Mulde fra Erzgebirge, kommer atter ind i prov. Sachsen, hvor den faar Saale i venstre bred fra Thüringerwald, vender sig ved Magdeburg mod n., indtil den ved Havelburg i høire bred optager den betydelige Havel, og bøier i n.v. forbi Wittenberge og Lauenburg. Ovenfor Hamburg deler den sig i flere arme, som danner en mængde øer; bredden er nu 3 km., men udvides stadig, saa at den ved Cuxhaven er 15 km. bred. Den samlede længde er 1165 km., hvoraf 383 km. i Böhmen, 124 km. i kongeriget Sachsen og 562 km. i Preussen; den er seilbar til Melnik i Böhmen, 866 km., og dens areal omfatter 147 320 km.², hvoraf 96 300 km.² kommer paa det tyske rige. Hamburg passeredes 1901 af 23 071 op- og 26 534 nedgaaende fartøier. E. staar ved Keiser Wilhelms-kanalen og E.-Trave-kanalen direkte i forbindelse med Østersjøen og ved Havel- og Finow-kanalen i forbindelse med Oder.

Elben-Trave-kanalen, som forener Elben med Trave og Østersjøen, byggedes 1895—1900. Den begynder ved Lauenburg og munder ud i Trave, 4 km. s. for Lübeck. Den er 67 km. lang, 21.2—22 m. bred, 2 m. dyb og har 9 sluser. Bygningsomkostningerne beløb sig til ca. 25 mill. mark, hvoraf Lübeck betalte to tredjedele.

Elberfeld *[-felt]*, by i Preussen, regjeringsdistriktet Düsseldorf, Rhinprovinsen, paa begge sider af Wupper; 162 853 indb. (1905). E. har gymnasium, 11 evangeliske og 5 katolske kirker, et gammelt og et nyt raadhus. E. er en af Tysklands fornemste fabrik- og handelsstæder. Fabrikvirksomheden omfatter tilvirkning af fløiels-, silke-, bomulds-, uld- og linvarer, alle slags baand, knapper, tapeter, maskiner og kemiske fabrikater, endvidere gummi- og lædervarer, orgler og pianoer. Antallet af arbeidere beløber sig til over 40 000. Den er forenet med Barmen. E.s fattigpleie (E.-systemet, s. d.) er mønstergyldig og har efterligninger i mange byer. E. fik byrettigheder 1610, men dens storhed som industriby skriver sig først fra begyndelsen af 19 aarh.

Elberfeld-systemet er en ordning af fattigvæsenet, hvorved der tilsigtes en decentralisation og individualisering af fattigforsørgelsen. Dette søges opnaaet ved, at fattigforsørgelsesarbeidet udføres af ulønnede «verger» i saa stort antal, at hver verge kun faar ganske faa, helst ikke flere end 4—5 fattige at tilse. Systemet har faaet sit navn efter byen Elberfeld, hvor det blev indført i 1853. Det er senere indført i de fleste byer i Tyskland. Udenfor Tyskland har e. vakt opmerksomhed og delvis været indført i de germanske lande. Ogsaa i Norge har det været forsøgt i flere byer, men er nu vistnok kun anvendt i Bergen og Kragerø. Hovedvegten lægges ved e. paa det personlige fortrolige forhold mellem vergen og de fattige, som staar under hans tilsyn. Systemet forudsætter levende almenaand og interesse for fattigvæsenet, idet den største vanskelighed bestaar i at finde det fornødne antal skikkede verger. Se dr. Münsterbry, «Das Elberfeld-System», der indeholder fortegnelse over den herhenhørende litteratur.

Elberling, Rudolf Emil (1835—), d. journalist og forfatter; medudg. af «Forlagsbureauets haandleksikon» (1879—82), formand i den første liberale vælgerforening i Kbh. 1883—86. E. har siden 1880 været rigsdagens bibliotekar og har skrevet meget i blade og tidsskrifter om Danmarks og udlandets politiske historie. Medarbeider ved en række konversationsleksika.

Elbeuf *[ælbø'f]* el. Elboeuf, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Seine-Inférieure, ved Seines venstre bred; 17 953 indb. (1901). E. har en god havn og mange klædefabriker, som beskjæftiger 25 000 arbeidere og aarlig tilvirker varer for 85—90 mill. frc.

Elbing, by i Preussen, regjeringsdistriktet Danzig, Vestpreussen, ved elven E., 8 km. fra dens munding i Frisches Haff; 55 657 indb. (1905). Byen har 7 evang. og 1 kat. kirke, gymnasium og et stort bibliotek. Industrien er betydelig, Schichaus skibsverft, lokomotiv- og maskinfabrik beskjæftiger saaledes 3419 arbeidere. Fremdeles findes jernstøberier, maskin-, cigar- og metalvarefabriker, spinderier, væverier og teglstensbrænderier. E. anlagdes i det 13 aarh. og vandt som hansestad stor betydning, kom 1454 under Polen, men de mange krige i det 17 og 18 aarh. skadede den meget. Ved Polens første deling 1772 kom E. til Preussen.

Elbing-Oberländischer kanal forbinder de store østpreussiske sjøer Geserich, Drewenz o. fl. samt Drausensjøen med elven Elbing. Den anlagdes 1844—61 og har en længde af 176 km., sjøerne iberegnet.

Elbistan, se Albistan.

E'lbrus, det høieste fjeld i Kaukasus, i fjeldkjedens vestlige del, 5629 m. Der er to toppe, som begge er udslukte vulkaner. Den øverste del er dækket med evig sne, idet snegrænsen ligger i en høide af omtr. 3250 m., men isbræerne, som strækker sig nedad fjeldet, er ikke store. Flere gange besteget.

E'lburs (Albors), fjeldkjede i Persien langs sydbredden af det Kaspiske hav. E. danner endel af de nordlige randfjelde for det store Iranske høiland og strækker sig med flere parallele kjeder i en længde af 650 km. og en

---

glaiser (f) belægge (gjødsle) med lere.
glaiseux (f) leret, ler-.
glaisière (f) f, lertag, -grav.
glaive (f) m, glavind, sverd.
glam se gjøen.
glanage (f) m, akssankning.
glance (e) (lys)blink; blik; blinke, glimte; prelle af; kaste et blik; berøre, streife; sigte, hentyde; svippe, fare; glans.
gland (e) kjertel; (dampmask.) dæksel.
gland (f) m, ekenød; dusk, kvast; (de terre) jordmandel; (de mer) sjøtulipan.
glande (f) f, kjertel(byld, -knude, -svulst).
glandé (f) kjertelsyg.
glandée (f) f, ekenødhøst.
Glander (t) f, glidebane, sklie.
glanders (e) springorm, snive.
glandiferous (e) nødbærende.
glandiform (e) kjertelformig.
glandulaire, glanduleux (f), **glandular, glandulous** (e) kjertel-.
glandule (f) f, (liden) kjertel.
glane se glo.
glane (f) f, haandfuld aks; (ret til) akssankning; knippe, klase.
glaner (f) sanke (aks); sanke op, sammen; høste.
glaneur (f) m, akssanker.
glans — (t) Glanz m — (e) splendour; (straale-) lustre; (paa tøi) gloss; (politur) polish; (in all his) glory — (f) (skin) éclat; (glinsende overflade) lustre m; (fig.)

bredde af 110 km. Den høieste top er den mægtige nu udslukte vulkan Demavend, 5670 m. Den nordlige skraaning mod det Kaspiske hav har skog, den sydlige, mindre bratte. er nøgen og vegetationsløs.

Elcāno, Juan Sebastian de, se Cano.

Elche *[éltše]*, by i det s.ø.-lige Spanien, prov. Alicante, ved Vinalopo; 27 308 indb. (1900). E. ligner en afrikansk by; den er omgivet af en palmeskog paa mere end 80 000 trær og har lave huse med flade tage. Udfører dadler og tørrede palmeblade.

E'lchingen, landsby i Bayern (Schwaben). Her seirede 1805 en fransk hær under general Ney over østerrigerne under marskalk Riesch, som skulde dække hovedhærens marsch fra Ulm til Böhmen. Ney blev derfor udnævnt til hertug af E., en titel, som fremdeles tilhører familien.

Elda, by i det s.ø.-lige Spanien, prov. Alicante, ved Vinalopo; 6131 indb. (1900). E. har en del industri i espartofletteri, eddike- og papirfabrikation.

Eldbjørgdagen er et norsk navn paa trettende dag jul, egentlig den dag da man bjerger eller slukker ilden, men opfattet som indeholdende navnet paa en helgeninde Eldbjørg, som lige til slutningen af det 18 aarh. dyrkedes ved at helde øl i ilden eller ved et mindebæger («Eldbjørgminne»). I den islandske almanak heder 7 jan. eldbjargarmessa.

Elde, en af Elbens bielve fra høire, rinder gjennem Mecklenburg-Schwerin, 200 km. lang. E. danner afløb fra Müritzsjø og nogle andre smaasjøer og staar ved Müritz-Havel-kanalen i forbindelse med Havel og ved Stør og Stør-kanalen i forbindelse med Schwerinsjøen. E. er kanaliseret fra Müritzsjø.

Eldegard, Sigurd (1866—), n. skuespiller og forfatter, f. i Aardal i Sogn, har været ved Chra. theater, Fahlstrøms Centralteater, Levy-Laviks Sekondteater og er nu (1908) ved Nationalteatret. Han er en ihærdig og hyppig anvendt skuespiller. Paa Fahlstrøms Centralteater spillede han bl. a. Abel i Gunnar Heibergs «Balkonen» og paa Levy-Laviks Sekondteater gjorde han sig mest bemerket som magister Rosiflengius i Holbergs «Det lykkelige skibbrud»; i Ibsens og Bjørnsons skuespil har han havt flere roller. Af større betydning er dog E.s dramatiske forfatterskab (paa maalet), og navnlig er han kjendt som forfatter af eventyr- og folkelivsstykket «Fossegrimen» (1903), opført paa Nationalteatret første gang 29 jan. 1905; det gjorde megen lykke og har (aug. 1908) oplevet 97 opførelser. Foruden dette stykke har E. skrevet folkeskuespillet «Kong Saul» (1904) og det lille stykke «Ei heimkome» (1906); det sidste er ogsaa spillet paa Nationalteatret.

E'ldena, by i Preussen, prov. Pommern, 4 km. ø. f. Greifswald; 733 indb. (1900). Her fandtes tidligere et cistercienserkloster, hvis jordomraade 1634 blev skjænket til universitetet i Greifswald. E. har en landbrugsskole, som er oprettet 1876.

Eldh, Karl Johan (1873—), sv. billedhugger; har siden 1899 udført en række figurer og buster. Repræsenteret i Stockholms nationalmuseum, Göteborgs museum og Glyptoteket i Kbh.

Eldhus, se Aarestue.

Eldjarn, n. adelsæt, der hører sammen med familien Gjesling, og som optræder i det 13 aarh. i Gudbrandsdalen, hvor slegten gjennem flere generationer eiede gaarden Sandbu i Vaage. Slegten uddøde paa mandssiden vistnok allerede meget tidlig, men gaarden eies formentlig endnu gjennem kvindeled af ætten.

Eldon, John Scott, jarl af (1751—1838), eng. statsmand; 1783 medlem af underhuset, 1793 attorney-general, 1799 peer og lordoverdommer, 1801—27 lordkansler; var en dygtig jurist og ivrig tory, modstander af katolikernes emancipation og en snæversynt modstander af ethvert liberalt fremskridt; bidrog derved ogsaa til at undergrave torypartiets anseelse.

Eldorādo (sp., den forgyldte) var i 16 og 17 aarh. opr. navnet paa en meget rig høvding, som efter indianernes fortællinger skulde bo i Condinamarca i det nuværende Colombia (Sydamerika). Senere blev navnet overført til hans land, som skulde være umaadelig rigt paa guld. Europæernes guldtørst foranledigede flere mislykkede ekspeditioner til dette mystiske land (som ogsaa blev forlagt til det sp. Guayana i det nuværende Venezuela), deriblandt en af Philip von Hutten (1541—43) og senere af Walter Raleigh. I fig. betydning, et herligt sted, hvor livets goder findes i overflod.

E'lea (Velia), i oldt. by i Syd-Italien ved det Toskanske hav, anlagt af foker i 6 aarh., hjemsted for en filosofisk skole, som efter den fik navnet den eleatiske (s. d.).

Eleātiske skole i den græske filosofi har navn efter sin hjemstavn, den græske koloni Elea i Syditalien. Stifteren hed Xenophanes (omkr. 500 f. Kr.), men læren udvikledes især af Parmenides, senere af Zenon og Melissos. I modsætning til naturfilosofien ansaa eleaterne sanseverdenen for et skin og søgte erkjendelse udelukkende gjennem tænkningen, gjennem dialektisk spekulation.

Eleāzar (hebr.), «Gud hjælper», navn paa flere personer i det gamle testamente. 1. Arons 3dje søn og efterfølger som yppersteprest (4 Mos. 20, 25 f.). — 2. Broder af Judas Makkabæus, faldt i kampen mod Antiochos V (1 Makk. 6, 43 f.). — 3. Skriftklog, som led martyrdøden under Antiochos Epifanes' forfølgelse (2 Makk. 6, 18 f.).

Elefa'nta, se Elephanta.

Elefa'nter *(probascidea)*, ogsaa kaldt snabeldyr; pattedyrorden; var i tidligere jordperioder langt talrigere end nu og omfattede flere slegter; nu kun to arter af elefantslegten tilbage. — E. er de største af alle landdyr. Hovedet uhyre stort, kort og bøiet, øinene smaa, sidestillede, ørene meget store. Panden sterkt fremstaaende, hvilket skyldes en enorm udvikling af pandebenets hulheder, som staar i forbindelse med næsehulerne; hos et voksent dyr er pandebenet ca. 0.5 m. tykt. Ogsaa de andre af hovedskallens knokler er opdrevet, hvorved skaffes fæste for de kolossale muskler. Næsen forlænget i en snabel, som tjener som føle- og gribeorgan, berører ved opreist stilling jorden. Snabelen gjennembores af fortsættelser af næsegangene; den bestaar væsentlig af tykke muskelmasser, hvis bundter krydser hverandre i alle retninger. Skillevæggen springer ved enden af snabelen frem til en fingerlignende dannelse, beklædt med blød, yderst følsom bud. Lige under snabelen den trekantede mund; underlæben trykket ud i en nedhængende spids. Halsen kort og tyk, forsynet med brede hudfolder. Den vældige krop forholdsvis kort, bæres høit af de plumpe, søileformede lemmer. Nøgelben

---

ogs. splendeur, gloire f. **glansfuld** — Ⓣ glanzvoll, glänzend — Ⓔ glossy, lustrous; (fig.) splendid, illustrious — Ⓕ brillant, luisant; éclatant. **glansløs** — Ⓣ glanzlos — Ⓔ lustreless, lacklustre; dull, dead; without splendour — Ⓕ sans éclat; (mat.) terne, éteint. **glansnummer** — Ⓣ Glanznummer f — Ⓔ rage, crowning performance — Ⓕ grande attraction f; clou m. **glanspapir** — Ⓣ Glanzpapier n — Ⓔ glazed paper — Ⓕ carton, papier (m) glacé. **glansperiode, -tid** — Ⓣ Glanzperiode, -zeit f — Ⓔ days of glory — Ⓕ belle période, époque (f) brillante. **glanspunkt** — Ⓣ Glanzpunkt m — Ⓔ crowning effort (hit), noblest feature, acme — Ⓕ comble, faite m. **glansrolle** — Ⓣ Glansrolle f — Ⓔ crowning performance, favourite part — Ⓕ rôle (m) brillant. **glansstivelse** — Ⓣ Glanzstärke f — Ⓔ glazed starch — Ⓕ empois (m) luisant.

glanure Ⓕ f, sankede aks, efterhøst.

Glanz Ⓣ m, glans.

glänzen Ⓣ glimre, straale, skinne, funkle, tindre; glinse.

glapir Ⓕ bjeffe; skraale op, hvine.

glapissement Ⓕ m, bjef(fing); hvin(en).

glare Ⓔ skarpt, skjærende lys; skinne med blændende glans; se skarpt, stirre; glore, stikke i øinene.

mangler. Føddernes knokler korte, fast forbundet ved tykke baandmasser; fodsaalen danner en jevn skive; alle fødder bærer fem tær, hvoraf de fleste er forsynet med smaa hover, som let falder af. Halen kort, i enden forsynet med en haardusk. Huden enormt fortykket, ligger i plumpe folder; besat med ganske spredte, stive haar. Tandsystem: De egte e. mangler fortænder i undermunden; i overmunden to fortænder, som vokser ud til enorme stødtænder; disse krummer sig udad og opad, vokser hele livet igjennem; særlig lange hos hannerne, kan blive flere meter og naa en vegt af 30—90 kg. (de fleste nu i handelen kommende tænder dog betydelig mindre). Hjørnetænder mangler. Kindtænder meget store, op til 40 cm. lange og 10 cm. brede; korte rødder, høi krone; synes kløvet op i mange emaljeklædte tverplader, som er kittet sammen med cement; hver af disse har sin særskilte rod. Ved slid bliver tyggefladerne omtrent plane med grunde tverrifler. Der er aldrig mere end én, høist to kindtænder i funktion ad gangen i hver kjevehalvdel; eftersom den forreste

Den indiske elefant *(elephas indicus s. asiaticus)*.

tand slides, vokser en anden frem bag den og fortrænger den; paa denne maade kan der efter hverandre komme seks tænder til udvikling i hver kjevehalvdel. Hjernen i forhold til dyrets størrelse liden (omtrent af en menneskehjernes størrelse), viser talrige, komplicerede vindinger; hemisfærerne dækker ikke den lille hjerne. Mavesækken enkel, blindtarmen enorm. Livmoderen tohovedet; placenta belteformet. Drægtigheden varer 20—21 maaneder. Den nyfødte unge næsten 1 m. høi, kan nogle timer efter fødselen følge flokken; patter med munden (e. har to melkekjertler paa brystet); vokser i ca. 25 aar; e. kan blive over 100 aar gamle. — E. er udelukkende planteædere; gjør stor skade paa skog og plantager. Føden føres med snabelen ind i munden; drikker ved at suge snabelen fuld og sprøite det ind i munden. Lever i store flokker, som anføres af en gammel han; 6—8 gange saa mange hunner som hanner i flokkene. Lever fredelig sammen; kun i brunsttiden, som indtræder til uregelmæssige tider, blodige kampe mellem hannerne; de fordrevne hanner lever som eneboere og er vilde og farlige for mennesket, hvad de andre som regel ikke er. — E. trives bedst i fugtig-varme egne, men skyr ikke kjølige bjergtrakter, naar der er vand nok. Svømmer let og udholdende; løber hurtig, naar de er kommet igang, men har meget vanskelig for at vende. Foretager ofte lange vandringer. — E. har været meget efterstræbt, dels for at benyttes til tungt arbeide, dels for elfenbenets skyld (leveres af stødtænderne); er derfor nu i sterkt aftagende. — Den afrikanske e. *(elephas africanus)*, 4—5 m. høi, sterkere, vildere og større end den næste art, enorme, vifteformige øren. Kindtændernes tyggeflader har høist 12 emaljebaand, af form som aflange ruder. Benyttedes i oldtiden i krig samt ved cirkusforestillinger. Leverer det meste elfenben, men er i meget sterk tilbagegang. Lever i Mellem-Afrika, uddød i Kaplandet. — Den indiske e. *(e. indicus s. asiaticus)*; noget mindre med lavere ben og mindre øren; panden sterkere hvælvet, indtrykt i midten. Kindtænder med indtil 27 emaljebaand (hos den sidste tand), som er regelmæssig tverstillet. Bebor For- og Bagindien, særlig omkring Himalaja, samt Sundaøerne. -- Uddød er mammuten *(e. primigenius)*, som levede i Europa og Sibirien i kvartærtiden, samtidig med mennesket; gik ved slutten af denne periode i mængde tilgrunde i polaregnene. Stod den indiske e. nær, men havde en tæt uldpels, som paa ryggen og brystet hævede sig til lange manker. Mægtige, sterkt krummede stødtænder, som har leveret store mængder fossilt elfenben. — En med mammuten nær beslegtet art levede i Mellem-Amerika helt ned i istiden. E. optraadte paa jorden i miocæntiden. Se ogsaa Mastodonter, Dinotherium.

Elefanti'asis er en kronisk sygelig tilstand i huden, det underliggende bindevæv og lymfekarrene. Aarsagen synes at være en infektion af lymfebanerne med *filaria*. E. findes hyppigst paa underlemmerne, som bliver tykke, uformelige, dækkede af ru, ujevn hud (Barbados-ben), og paa kjønsdelene. Den optræder navnlig i tropiske lande, hyppigst i Vestindien, Japan og Ægypten, men sees sporadisk i alle lande.

Elefanti'ne (gammelægypt. Fêbu, Elefantøen, nu (arab.) dscheziret Assuan), Nordøst-Afrika, berømt Nil-ø ved den n. (nedre) ende af den første katarakt under ca. 24° n. br., fra gammel tid grænsen mellem Ægypten og Ætiopien, endnu den etnografiske nordgrænse for den nubiske befolkning. Har i ø. en berømt Nil-maaler fra ptolemæisk tid og er i s. dækket med ruiner af gammelægyptiske bygverker.

Elefantlus kalder man den nyreformede stenfrugt fra arter af plantefamilien *anacardiaceæ* (s. d.). Bruges til blæk og til sortfarvning af bomuld.

Elefantordenen, se Ordener.

Elegī (græ.), hos grækerne (og romerne) opr. et digt affattet i disticha (afvekslende heksa- og pentameter). E. er opstaaet og udviklet i Ionien i 7 aarh. f. Kr. (Archilochos og Kallinos, s. d.); den foredroges til fløitespil. Indholdet af de ældste e., vi kjender, var krigersk, opfordring til kamp, senere erotisk (Mimnermos). Hos de romerske digtere (Catul, Tibul, Properts) var indholdet mest erotisk, hos Ovid dog ogsaa klagende (sorg over hans landflygtighed). — I moderne digtning betegner e. et (sentimentalt) klagedigt (uanseet den ydre form).

---

glaréole ⓕ f, (zool.) halsbaandsbraksvale.

glareous ⓔ eggehvideagtig, seig og gjennemsigtig.

glaring ⓔ glorende, grel; skrigende, skjærende; øinefaldende.

glas — ⓣ Glas n — ⓔ glass; (ølglas) tumbler; (sjøudtr.) bell — ⓕ verre; (slebet) cristal; (tilsjøs) sablier m. **glasagtig** — ⓣ glas(art)ig, glasicht — ⓔ glassy — ⓕ vitreux; (gj.sigtig) vitré, hyalin. **glasmaleri** — ⓣ Glasmalerei f, -gemälde n — ⓔ picture on glass — ⓕ peinture (f) sur verre. **glasmester** — ⓣ Glaser(meister) m — ⓔ glazier — ⓕ vitrier m. **glaspuster** -- ⓣ Glasbläser, -puster m -- ⓔ glass blower — ⓕ verrier; souffleur (m) de verre. **glastøi** — ⓣ Glaswaren pl — ⓔ glassware — ⓕ verrerie f. **glasverk** — ⓣ Glasfabrik, -hütte f — ⓔ glass-works — ⓕ fabrique (f) de verre, de cristaux. **glasøie** — ⓣ Glasauge n — ⓔ glass eye — ⓕ œil (m) de verre, œil postiche.

Glas ⓣ n, glas; (teater)kikkert.

glas ⓕ m: **g. funèbre** (lig)ringning; (mil.) (lig)salve.

glasere — ⓣ glasieren, verglasen — ⓔ glaze; (kandisere) ice — ⓕ verni(sse)r; (kandisere) glacer.

gläsern ⓣ glas-; glasagtig, stiv, stirrende.

glass ⓔ glas; timeglas; kikkert; barometer; speil; speile; glasere. **glassy** glasagtig; speilglat, -blank, -klar.

glasur — ⓣ Glasur f — ⓔ

Ele'ktor (lat.), vælger, valgmand, kurfyrste; heraf elektorāl, kurfyrstelig.

Ele'ktra var efter græske sagn datter af kong Agamemnon (s. d.) og Klytaimnestra, søster af Orestes. Hun omtales ikke i de homeriske digte, men ofte i den senere litteratur, især i tragedien. Efter Agamemnons død hevnede hun sammen med sin broder hans drab paa Klytaimnestra og Aigisthos. Senere egtede hun Orestes' tro ven Pylades og levede med ham i Fokis.

Elektricitēt. Allerede i oldtiden var det bekjendt, at rav (græ. *elektron*, s. d.) ved at gnides faar evnen til at tiltrække lette legemer, saasom tørt straa (paa persisk kaldes rav «straarøver»). Hverken i oldtiden eller middelalderen gjorde man sig nærmere rede for forholdet med rav. Det var først den engelske læge William Gilbert (1540—1603), som i et i 1600 udgivet verk «De magnete» angav en række andre stoffe, som havde den samme egenskab som rav. Gilbert kaldte den tiltrækningskraft, som disse legemer viste, for «elektrisk kraft». Af dette udtryk er senere dannet ordet e. for den egenskab ved eller tilstand i det «elektriske» legeme, som er aarsag til kraften. Gilbert fandt, at visse legemer kunde blive elektriske ved gnidning (diamant, safir, harpiks, svovl o. s. v.), andre (som metaller) derimod ikke; disse sidste kaldte han uelektriske. Nu har disse ord en noget anden betydning; et elektrisk legeme er et, som i øieblikket har elektrisk kraft, et uelektrisk et, som ikke har den. — Otto von Guericke fandt (1671), at et legeme ved berøring med et andet elektrisk legeme kunde gjøres elektrisk paa berøringsstedet. E. kunde «meddeles» et legeme fra et andet. Guericke fandt ogsaa, at naar f. eks. et elektrisk svovlstykke havde tiltrukket og berørt et dun, blev dette efterpaa stødt bort; der var altsaa ikke bare elektrisk tiltrækning, men ogsaa elektrisk frastødning. Denne opdagelse blev gjort paany af Ch. Dufay (1733), som tillige fandt, at der var to slags e., som han kaldte glas-e. og lak-e. Den første slags fremkommer ved gnidning paa glas, ædelstene, haar, uld o. s. v., den anden i rav, lak, silke o. s. v. Hver slags e. frastøder samme slags e., men den ene sort e. tiltrækker den anden sort. Omtrent paa samme tid fandt Stephan Gray forskjellen paa gode og daarlige ledere. Han fandt at e. kunde ledes gjennem visse stoffe fra et legeme til et andet. Til gode ledere henregnede han metaller, kul, vandige saltopløsninger, levende plante- og dyrestoffe, lærred og bomuld. Daarlige ledere er rav, harpiks, svovl, schellak, kautschuk, ebonit, voks, glas, porcellæn, læder, uld, silke, fjær, pelsverk, marmor, tørt træ, luftarter. Daarlige ledere kalder vi nu isolatorer eller dielektriske stoffe. En god leder kaldes ogsaa en konduktor. Efter Gray og Dufay tog studiet af e. større fart. Benj. Franklin, som opdagede virkningen af spidser (se Elektrisk vind) og paaviste lynets elektriske natur, fremsatte (1747) en teori for e., som dog vandt liden anklang. Han antog, at der fandtes ét elektrisk fluidum, som gjennemtrængte alle legemer. Det elektriske fluidums smaadele frastøder hverandre, men tiltrækkes af legemernes smaadele. Naar et legeme indeholder saa meget elektrisk «stof», som det kan optage, uden at noget af stoffet ophober sig paa dets overflade, viser det sig uelektrisk. Kommer der et overskud af e. tilstede, viser legemet sig positivt elektrisk (d. e. glaselektrisk), berøves legemet derimod noget af sit naturlige e.s-indhold, viser det sig negativt elektrisk (d. e. lakelektrisk). Franklins betegnelser positiv og negativ for de to slags e. benytter vi endnu. Derimod blev hans unitariske teori (antagelse af kun ét slags e.) trængt tilbage for den af Robert Symmer (1759) fremsatte dualistiske, som sluttede sig til Dufays antagelse af to slags. Den første elektriske kondensator, leydnerflasken (s. d.), blev lavet af E. G. von Kleist (1745), elektrisermaskiner konstrueredes af flere, A. Bennet opfandt guldbladelektroskopet (1786) og endelig fandt Coulomb (1785) loven for den elektriske krafts afhængighed af afstanden. Dermed var elektrostatiken (s. d.) bragt til en foreløbig afslutning. — En ny æra indlededes, da Galvani 6 nov. 1780 havde iagttaget, at flaaede froskelaar kom i bevægelse, naar han tog gnister af en elektrisermaskine i deres nærhed. Ved at forfølge denne iagttagelse opdagede Volta, at to forskjellige metaller bliver elektriske, naar de berører hinanden eller en ledende vædske (berørings-e.), Voltas søile (1800) var det første galvaniske batteri. Man havde nu midler til at frembringe konstant elektrisk eller, som den kaldtes, galvanisk strøm, hvormed for det første Nicholson og Carlisle spaltede vand (1800), og Davy fremstillede metallisk natrium og kalium (1807). — Det tredje store afsnit i e.s historie begynder 21 juli 1820, da H. C. Ørsted offentliggjorde sin opdagelse af den galvaniske strøms virkning paa magnetnaalen (se Elektromagnetisme). Endnu samme aar fandt Biot og Savart sin elektromagnetiske kraftlov, og det følgende aar kom den første af de afhandlinger, hvormed Ampère grundlagde elektrodynamiken (s. d.). 1822 opdagede Seebeck den termoelektriske strøm, og 1826 fandt G. S. Ohm sin berømte lov. Dette tidsafsnit afsluttedes 1831 med Faradays glimrende bedrift, da han opdagede induktionen. Fra denne tid begyndte der at udvikle sig en elektroteknik ved siden af den videnskabelige e.s-forskning. De første elektromagnetiske rotationsapparater var fremstillet af Faraday og Ampère (1821—23); fra dem har vore elektromotorer udviklet sig, medens dynamomaskinerne har udviklet sig af de magnetelektriske maskiner, hvoraf de første konstrueredes 1832 af Dal Negro og Pixii. Vor elektriske telegrafs historie begynder ved Gauss og Webers første anlæg mellem det fysiske institut og det astronomiske observatorium i Göttingen. Derimod gik det i begyndelsen langsommere med sterkstrømsteknikeen. Davy havde eksperimenteret med den elektriske lysbue (s. d.) i 1821, og Foucault indførte buelampen for det store publikum ved førsteopførelsen af Meyerbeers «Profeten» i Paris 1846, da han leverede strøm til den opgaaende sol paa scenen fra et batteri af Bunsen-elementer. Men end ikke til belysning kunde der være tale om at benytte e., saalænge man ikke havde fordelagtige mekaniske generatorer. Gjennembruddet i sterkstrømsteknikeen kan dateres fra 17 jan. 1867, da Werner Siemens for Berlinerakademiet udviklede principet for sin dynamoelektriske maskine, som med ét slag aabnede veien til at fremstille den sterke strøm billig. Glødelampen (Edison 1879), den elektriske kraftoverføring paa store afstande

---

glazing, glaze, (tænders) enamel — Ⓕ vernis; émail m.

glat — Ⓣ glatt: schlicht — Ⓔ smooth(ly); (fig.) insinuating, oily; plain (ring, silk); straight (hair); slippery (ice) — Ⓕ lisse; (jevn) uni, poli; (vei o. l.) glissant; (fig.) insinuant. **glatkjæmmet** — Ⓣ glatt gekämmt — Ⓔ straight combed — Ⓕ aux cheveux plats (lisses).

glatraget — Ⓣ glatt rasiert — Ⓔ clean shaven, smooth-shaven — Ⓕ ras. **glattunget** — Ⓣ glattzüngig — Ⓔ smooth tongued — Ⓕ flatteur, doucereux.

glathed — Ⓣ Glätte f — Ⓔ smoothness — Ⓕ lisse, lissé m, lissure f; uni m; (bot.) glabriété f; (veis o. l.) état (m) glissant.

glatning — Ⓣ Glättung f — Ⓔ smoothing — Ⓕ (po)lissage; planage; lustrage m.

glatt Ⓣ glat; rent ud.

Glatze Ⓣ f, maane, skaldepande = **Glatzkopf** m. **glatz(köpf)ig** kronskaldet.

Glaube Ⓣ m, tro(sbekjendelse); tiltro.

glauben Ⓣ tro.

glaubhaft Ⓣ troværdig, trolig.

gläubig Ⓣ (ret)troende.

Gläubiger Ⓣ m, kreditor.

glaublich Ⓣ trolig.

glaubwürdig Ⓣ troværdig.

glaucoma Ⓔ, **glaucome** Ⓕ m, (med.) grøn stær.

glaucous Ⓔ, **glauque** Ⓕ sjøgrøn, blaagraa.

glaviot Ⓕ m, spytteklyse, opspyt. **glavioter** spytte.

(Deprez 1882), dreiestrømmotoren (Ferraris 1887) betegner merkepunkter i den følgende tid. I svagstrømsstekniken rykkede telefonen (Bell 1875, Hughes 1878) op ved siden af telegrafen. Som en tredje gren af elektrotekniken udviklede sig elektrokemien, til hvilken Faraday lagde grunden ved sine elektrolytiske love (1833), og som bragte galvanoplastiken (Jacobi 1837), akkumulatoren (Planté 1860), raffinering af kobber (Siemens & Halske), udvinding i det store af aluminium, karbid m. m. og senest Birkeland og Eydes salpeter (1904). — Imidlertid var ogsaa e.s teori blevet grundig bearbeidet. Elektrostatiken afklaredes gjennem teorien for det elektriske potential (s. d.), udviklet af Lagrange, Laplace, Gauss, Green o. a., et tilsvarende elektrodynamisk potential formuleredes af F. Neumann (1845), indtil det lykkedes W. Weber (1846) at opstille en formel, hvorefter alle indtil da bekjendte fænomener i elektrostatik, elektrodynamik og induktion kunde beregnes. Alle teorier indtil da havde tydet de elektriske kraftvirkninger som «afstandsvirkninger», idet man tænkte sig kraften virkende direkte mellem de elektriske masser uden medvirkning af det, som maatte befinde sig i rummet mellem masserne, og Webers lov, som forudsatte gyldigheden af denne opfatning, stod som tankebygningens gyldne spir. Imidlertid eksperimenterede Faraday med influens i isolatorer, og hans iagttagelser bragte ham til at forkaste den herskende lære om virkninger paa afstand som den primære aarsag og til at indføre forestillingen om et rumopfyldende medium, æteren, hvorigjennem virkningerne forplantedes («nærkræfter»). Samtiden oversaa hans tanker, som først seirede gjennem Maxwell, efterat denne havde sat dem i matematisk form. Efter Maxwell maa den elektriske kraft, i strid med de ældre teorier, behøve tid for at virke fra et sted til et andet. At det virkelig forholder sig saa, bevistes ved H. Hertz' glimrende eksperimenter med elektromagnetiske bølger (1888). Efter ældre teorier opfattedes e. som en eller to vegtløse vædsker, altsaa som stof; efter Maxwell derimod beror kraften paa tilstanden i æteren, paa det elektromagnetiske felt, og det vi iagttager som e.s-mængder, er efter denne teori alene konvergens- eller divergenspunkter for kraftlinjer. Med denne opfatning er det vanskeligt at gjøre rede for fænomenerne ved elektrolysen, som derimod let lader sig tyde, naar man forestiller sig e. som stof, opdelt i smaadele. En saadan forestilling tvinger sig ogsaa frem, naar man vil forklare katodestraaler, becquerelstraaler o. s. v. For tiden bestræber man sig for gjennem elektroneteorien (s. d.) at bringe en saadan stoflig opfatning af e. i samklang med den Maxwellske teori. — Ogsaa de her skildrede, mere filosofiske spekulationer over e. har sat praktisk nyttige frugter. Den traadløse telegraf (Marconi 1897) er et barn af Faradays og Maxwells spekulationer og Hertz' eksperimenter, ligesom røntgentekniken er udsprunget (1896) af den rent videnskabelige udforskning af katodestraalerne. [Litt.: Holst, «Elektriciteten» (Kbh. 1907); norske fremstillinger af Dyring, Holtsmark, Isaachsen, Lobben.]

Elektricitetskommissiōn, en under arbeidsdepartementet nedsat permanent kommission bestaaende af en formand og to medlemmer med tre suppleanter. Kommissionens medlemmer opnævnes for fem aar ad gangen. E. fungerer som departementets sagkyndige elektrotekniske raadgiver.

Elektricitetslovgivning. Da elektriciteten begyndte at faa en større praktisk anvendelse i vort land, specielt til belysning og kraftoverføring, maatte det fra det offentliges side søges forebygget, at elektriske anlæg ved sin indretning eller drift skulde medføre fare for menneskeliv eller den offentlige sikkerhed, ildsvaade, gjensidig forstyrrende indvirken eller andre ulemper. I dette øiemed udfærdigedes en lov af 27 juni 1891, der senere er afløst af lov om foranstaltninger til betryggelse mod fare og ulemper ved elektriske anlæg m. v. af 16 mai 1896. Med hjemmel af denne lov er senest under 3 jan. 1908 af arbeidsdepartementet udfærdiget forskrifter for elektriske anlæg (skibsanlæg undtaget) og forskrifter for elektriske anlæg ombord i skibe. I disse forskrifter er der ang. svagstrømsanlæg (anlæg for telegraf, telefon, elektriske signaler o. l.) kun optaget bestemmelser om forholdet til sterkstrømsanlæg og til offentlige veie, jernbaner, kanaler, telegraf- og telefonlinjer o. l. Forøvrigt omfatter forskrifterne sterkstrømsanlæg med lav spænding, hvorved forstaaes en spænding, som ikke overskrider 500 volt for ligerettet strøm og 250 volt for andre strømme samt 150 volt for skibsanlæg. Sterkstrømsanlæg med høi spænding eller en spænding over de her nævnte grænser, maa ikke iverksættes uden tilladelse (koncession) af arbeidsdepartementet, der for udførelsen af saadanne anlæg fastsætter de fornødne forskrifter indtil videre for hvert enkelt tilfælde. Det samme gjælder elektriske sporveie og jernbaner, som derhos foruden elektricitetslovgivningen er undergivet den specielle jernbanelovgivning. For høispændte elektriske anlæg er udfærdiget almindelige driftsforskrifter af 22 mai 1908. — Til at paase overholdelsen af gjældende forskrifter er i henhold til lov af 16 mai 1896 organiseret et offentligt tilsyn, der udføres af faste tilsynsmænd, hvorhos departementet for enkelte anlæg kan anordne et særligt tilsyn. Paa den anden side kan den paabudte kontrol med samtykke af departementet indskrænkes for saadanne elektriske anlæg, for hvilke det godtgjøres, at de staar under eget og stadigt sagkyndigt tilsyn. For det offentlige tilsyn erlægges af anlæggets eier en afgift efter regulativ, som fastsættes af kongen med stortingets samtykke. Fritaget for denne afgift er statsanlæg og alle svagstrømsanlæg. Tilsynet sorterer direkte under arbeidsdepartementet, til hvis assistance paa dette omraade der ved lov af 16 mai 1896 er oprettet en elektricitetskommission (s. d.). — Den første lovbestemmelse, som hjemler en vis adgang til ekspropriation for elektriske kraftledninger, indeholdes i vasdragsloven af 1 juli 1887 § 19, hvorefter eier af bergverk, fabrik eller andet industrielt anlæg er berettiget til af mellemliggende grundes eiere at erholde afstaaet den fornødne grund bl. a. til anlæg af kraftledninger mod erstatning efter skjøn. Denne ret er betinget af, at afstaaelsen kan ske uden væsentlig hinder eller ulempe for grundeieren, og at afstaaelsens nødvendighed godtgjøres ved skjøn, hvorhos ledningerne ikke uden veibestyrelsens samtykke maa føres over eller gjennem alfare veie. Bestemmelsen antages imidlertid at have en meget indskrænket virkekreds, nemlig kun som aabnende adgang til forbindelse mellem

---

glaze (e) forsyne med glas; glasere, lakere; polere; glitte; glasur. **g.d frost** issløg. **g.d road** hålke.
glazer (e) glaserer; lakerer; polerer; glitter; polerskive.
glazier (e) glasmester.
glazing (e) glasmageri; glasur.
gleam (e) straale, glimt, streif; glimte, lyse. **gleamy** glimtende.
glean (e) (efter)sanke, indsamle; (efter)sankning. **gleaning** (efter)sankning, indramling; (pl) sankeaks.
glebe (e) (prestegaards)jord.
glèbe (f) f, jordklump, knold. **attaché à la g.** stavnsbunden. **esclavage** (m) **de la g.** stavnsbaand.
glede (e) glente.
glee (e) lystighed; flerstemmig sang.
gleed (e) glo glød.
gleet (e) klart slim; (ud)slime; flyde langsomt, tyte ud. **gleety** slimet; tynd, gjennemsigtig.
gleich (t) lig(e), ens, samme; lige meget, ligegyldig; det samme, uden forskjel; straks. **g.alterig** jevnaldrende. **g.ergestalt, -massen, -weise** ligervis. **g.falls** ligeledes, i lige maade. **g.gültig** ligegyldig. **G.klang** m, harmoni. **G.laut** m, akkord, samklang. **G.macherei** f, nivelleringsiyst. **G.mass** n, symmetri, harmoni. **g.mässig** symmetrisk; forholdsmæssig; jevn. **G.mut** m, sindsligevegt; sindsro. **g.mütig** rolig, med sindsro. **g.namig** af samme

et enkelt industrielt anlæg og et nærliggende vasdrag, og vil ikke kunne paaberaabes som hjemmel for ekspropriation for saadanne større kraftoverføringsanlæg, hvorom der ofte er spørsmaal under den senere tids udvikling paa det elektrotekniske omraade. Ved lov af 23 juli 1894 er derfor ekspropriationsretten udvidet til at gjælde grundafstaaelse til anlæg af elektriske kraftledninger i alm., idet dog denne ret er gjort afhængig af, at interesser af almen betydning kan antages at ville befordres ved anlægget, og at kongen har givet tilladelse til anlæggets udførelse. Ved meddelelsen af saadan tilladelse fastsættes saavel den sikkerhed, som bliver at stille for mulig skadeserstatning, som planen for arbeidets udførelse. Denne maa ikke senere fraviges uden særskilt kgl. tilladelse. Lov af 23 juli 1894 kommer ikke til anvendelse ligeoverfor de i vasdragslovens § 19 omhandlede kraftledningsanlæg, for hvilke bestemmelserne i denne paragraf fremdeles er gjældende. — Overtrædelse af elektricitetslovgivningen eller af de i medhold af denne givne forskrifter straffes efter den alm. straffelov af 22 mai 1902, hvis bestemmelse om tyveri og underslag ogsaa har anvendelse paa retsstridig tilegnelse af elektricitet. Denne indgaar i det hele i strafferetslig forstand under begrebet «gjenstand», forsaavidt den er at anse som en fremstillet eller opbevaret kraft og ikke forefindes fri i naturen. Under 12 okt. 1907 er nedsat en departemental komité til at forberede og afgive indstilling om en revision af den gjældende e.

Elektricitetsmaalere, se Elektriske maaleinstrumenter.

Elektricitetsverk, se Elektriske centraler.

Ele'ktriker, en montør eller arbeider i de elektrotekniske fag.

Elektrisēre, gjøre elektrisk.

Elektrisērmaskine, apparat til at frembringe elektricitet af stor spænding (høit potential). En glasskive, som dreies rundt, gnides mellem to skindpuder, som er belagt med Kienmayers amalgam (s. d.) og bliver positiv elektrisk, medens puderne bliver negativ elektriske. Den negative elektricitet ledes til jorden, medens den positive paa skiven opsuges af spidser og samles paa en saakaldt konduktor, en metalkugle paa en isolerende glasfod. En saadan e. arbeider langsomt og bruges nu ikke mere, idet den er erstattet ved influensmaskinen (s. d.). Den første e. lavedes af Otto von Guericke 1663. Armstrongs damp- eller hydro-e. beror paa, at naar damp strømmer ud af en kran paa en kjedel, bliver dampen og kjedelen modsat elektriske.

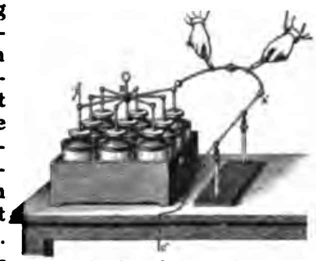
Elektrisermaskine.

Elektrisk aal, se Elektriske organer.

Elektrisk akkumulātor, se Akkumulator.

Elektrisk baad, se Motorbaad.

Elektrisk batterī, leydnerbatteri, sammenstilling af flere leydnerflasker (s. d.), i alm. saaledes, at de indre og ydre belæg hver for sig er indbyrdes forbundet. Batteriets elektriske kapacitet er lig summen af de enkelte flaskers kapaciteter. Franklin angav en anden sammenstilling, «i kaskade»: det indre belæg af hver flaske forbindes med det ydre belæg af den næste. Kapaciteten bliver da mindre, men batteriet kan lades til et høiere potential. Det alm. batteri siges at være koblet «paa kvantitet», kaskadebatteriet «paa spænding». Jfr. Galvanisk batteri.

Elektrisk batteri.

Elektrisk belysning, se Elektrisk lys.

Elektrisk bureau, A/S, telefon- og dynamofabrik, oprettet 1882. Nuværende (1908) administrerende direktør er ingeniør G. Sem. Har stort marked for sit telefonmateriel saavel indenlands som udenlands.

Elektriske anlæg, se Elektriske centraler og Elektrisk kraftoverføring.

Elektriske centrāler (elektricitetsverker), maskinanlæg, i hvilke der udvikles elektrisk energi til forsyning af et vist omraade med elektricitet. De e. c. kan i hovedsagen deles i: 1. Ligestrømscentraler el. elektricitetsverker for ensrettet strøm, der hovedsagelig anvendes til forsyning af mindre omraader, hvor afstanden mellem centralen og længst fjernede forbruger ikke overstiger ca. 3—4 km. De almindeligst anvendte spændinger er 110—220 volt, alt efter forsyningsomraadets omfang; jo større dette er, desto høiere bor spændingen vælges af hensyn til tabene i ledningerne, idet disse forholder sig omvendt som spændingen i anden potens. Bliver saaledes spændingen 220 volt istedetfor 110, vil tabene ved de samme ledningsdimensioner blive reduceret til $^1/_4$. Spændinger over 250 volt anvendes ikke til belysning, da det ikke er lykkedes at fremstille brugbare glødelamper for høiere spændinger. Man anvender i almindelighed det saakaldte treledersystem. Her benyttes ialt tre ledninger, hvoraf de to kaldes yderledere, medens den tredje kaldes nullederen. Hersker der mellem hver nulleder og yderleder en spænding paa 220 volt, bliver spændingen mellem de to yderledere $2 \times 220 = 440$ volt; man faar saaledes to spændinger, hvoraf den største (440 volt) benyttes til motorer, medens den mindste (220 volt) benyttes til glødelamper. Paa grund af den høiere spænding paa 440 volt, kan energien overføres med langt mindre tab, end ved et tilsvarende toledersystem paa 220 volt, samtidig med at man dog har den til glødelamper nødvendige lavere spænding disponibel. Maskinerne konstrueres som regel for den største spænding, og denne deles da i to halvdele ved hjælp af en saak. spændingsdeler eller ved et akkumulatorbatteri. Er der i begge yderlederne den samme strømstyrke, bliver strømmen i nullederen nul, hvorfra dens navn stammer. Da strømmen i nullederen altid er lig differencen mellem de strømme, som gaar gjennem yderlederne, kan

---

navn. **g.sam** ligesom. **g.wertig** ækvivalent. **g.wie** ligesom. **g.-wohl** alligevel.

gleichen Ⓣ ligne; justere.

Gleicher Ⓣ m, justermester; ækvator.

Gleichheit Ⓣ f, lighed.

Gleichnis Ⓣ n, lignelse, parabel.

Gleichung Ⓣ f, ligning.

Gleisner Ⓣ m, hykler.

Gleisnerei Ⓣ f, hykleri, skinhellighed.

gleissen Ⓣ glinse; hykle.

Gleitbahn Ⓣ f, glidebane.

gleiten Ⓣ glide.

glemme(bogen): gaa, komme i g. — Ⓣ in Vergessenheit geraten — Ⓔ lapse out of memory, be consigned to oblivion — Ⓕ tomber dans l'oubli, être oublié, s'oublier; (lade gaa i) passer l'éponge sur.

glemme — Ⓣ vergessen — Ⓔ forget, (hvad man har lært) unlearn — Ⓕ oublier. **gjemt er ikke glemt** — Ⓣ aufgeschoben ist nicht aufgehoben — Ⓔ omittance is no acquittance — Ⓕ ce qui est différé n'est pas perdu.

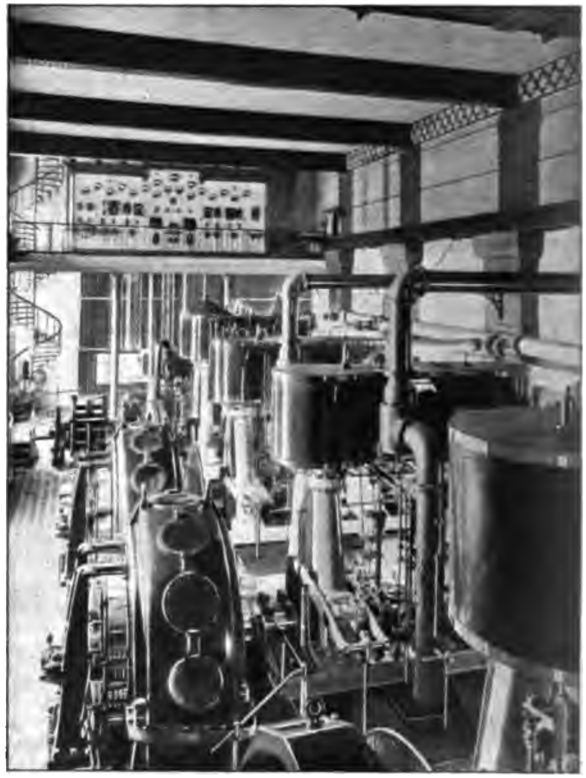
glemsel — Ⓣ Vergessenheit f — Ⓔ oblivion — Ⓕ oubli m.

glemsom — Ⓣ vergesslich — Ⓔ forgetful, oblivious — Ⓕ oublieux.

glemsomhed — Ⓣ Vergesslichkeit f — Ⓔ forgetfulness, obliviousness — Ⓕ manque de mémoire; oubli m.

glen Ⓔ (trang) dal. skar.

denne dimensioneres mindre end de to andre. Hovedfordelen ved ligestrømscentraler ligger i anvendelsen af akkumulatorbatterier, der jo som bekjendt har den egenskab, at de kan opsamle store mængder elektricitet i længere tid. Om dagen benyttes meget faa lamper, centralens belastning er da forholdsvis liden, saaledes at flere maskiner staar stille til ingen nytte. I dette tidsrum kan man da anvende maskinerne til at oplade akkumulatorbatterierne, og naar centralens belastning om aftenen stiger sterkt, lader man batteriet træde hjælpende til, idet det da atter kan afgive det meste af den elektricitet, som det i dagens løb er blevet ladet med; herved opnaar man den fordel, at man i centralen kan anvende mindre maskiner. Om natten, da centralens belastning atter er meget liden, kan man ved mindre centraler lade alle maskiner staa stille, idet akkumulatorbatteriet overtager hele forbruget; herved spares betydelig i betjeningspersonale, idet man kan nøies med en vagthavende. — Som dynamo anvendes paa ligestrømscentraler hovedsagelig shuntmaskinen (se Elektriske maskiner); denne maskine arbeider bedst sammen med et akkumulatorbatteri, og den lader sig let regulere. Kompoundmaskinen anvendes sjelden, medens seriemaskinen saagodtsom aldrig anvendes, da den ikke kan arbeide sammen med akkumulatorbatterier. — Da forbruget af elektricitet varierer sterkt, og f. eks. om vinteren er meget større end om sommeren, indeholder en central som regel flere maskiner, som da alle er i brug om vinteren, medens kun nogle faa eller kun en eneste bruges om sommeren; denne fremgangsmetode er betydelig bedre end kun at have en eneste stor maskine, da denne vil arbeide med daarlig økonomi, naar den om sommeren er svagt belastet. Foruden de maskiner, som er nødvendige til at dække det største forbrug, haves altid en eller flere maskiner som reserve. De maskiner som samtidig er i brug, bliver alle forbundet til et sæt skinner (to ved toledersystemet og tre ved trelederssystemet), som kaldes samleskinnerne. Denne forbindelse af maskiner kaldes parallelforbindelse. Fra samleskinerne udgaar nu hovedledningerne, de saakaldte tilføringsledninger (fødeledning, spiseledning), som forsyner det egentlige ledningsnet, fordelingsledningerne, med strøm. Medens der fra fordelingsledningerne tages forgreninger, saakaldte stikledninger, til de enkelte forbrugere, finder dette ikke sted for tilføringsledningernes vedkommende, idet disse fører direkte fra centralens samleskinner ud til de forskjellige punkter af fordelingsnettet, tilføringspunkterne (fødepunkter, spisepunkter). — For at kunne maale den af centralen afgivne energi, indskydes der maaleinstrumenter, saasom ampèremeter, wattmeter etc., i ledningerne. Alle disse instrumenter i forbindelse med alle de til betjeningen og reguleringen nødvendige apparater saasom strømbrydere (s. d.), smeltesikringer (s. d.) og regulermodstande (se Elektriske modstandsapparater) centraliseres paa den saakaldte apparattavle, der som regel bestaar af marmortavler fæstet til et stativ af jern. Fra denne foregaar hele den elektriske betjening og kontrol med centralen, og den anbringes enten paa maskinsalens gavl eller paa et centralt beliggende sted, hvorfra der er god oversigt over hele maskinsalen. Ved apparattavlen anbringes tillige forskjellige signal- og kommandoapparater til de forskjellige rum af centralen, f. eks. pumperum, fyrplads, maskinsal etc. Fig. 1 viser et fotografi af en af Kristiania elektricitetsverks centraler, dampcentralen. Dampmaskinerne med ligestrømsdynamoerne sees i forgrunden, I baggrunden gaar en vindeltrappe op til apparattavlen, der er anbragt i 2den etage, forat betjeningen skal have god udsigt over maskinsalen. Dynamoerne er dels paa 230 volt og dels paa 460 volt spænding og leverer en del af strømmen til byens indre ligestrømsnet, der er et trelederanlæg med 2 × 230 volt spænding. — 2. Vekselstrømscentraler anvendes overalt, hvor forsyningsomraadet antager større dimensioner, idet man ved vekselstrøm lettere end ved ligestrøm kan anvende høie

Elektriske centraler. Fig. 1: Fra Kristiania elektricitetsverk.

spændinger, og ved hjælp af transformatorer, som liden pasning kræver, let og uden synderligere tab atter paa forbrugsstederne kan nedtransformere den høie spænding til forbrugsspændingen. En mangel ved vekselstrømscentralen er, at man ikke kan anvende akkumulatorbatterier, hvorfor maskinerne bliver noget daarligere udnyttet end ved ligestrøm, ligesom de selv ved smaa centraler maa holdes i drift hele natten igjennem. De lange afstande overvindes og de store energimængder overføres som allerede sagt ved vekselstrømme af meget høi spænding. Disse frembringes indtil spændinger paa

---

glène Ⓕ f, (anat.) ledhule.
glénoïdal, glénoïde Ⓕ led-.
glente — Ⓣ Milan m, Weih(e) m (f) — Ⓔ kite — Ⓕ milan m.
gletscher — Ⓣ Gletscher m — Ⓔ & Ⓕ glacier m.
glette Ⓕ f, (tekn.) blygløde.
glib Ⓔ glat (is); rap (tunge).
glid: paa g. — Ⓣ in Gang; gelöst — Ⓔ a going, in train; (faa, sætte) set a going, draw out — Ⓕ (faa, sætte) mettre en train, délier (sa langue).
glide — Ⓣ gleiten; (paa is) ogs. schleifen, glitschen; (henover) (leicht über etw.) hinweggehen — Ⓔ slip; (paa is; gaa sagte; snige sig) slide; (bevæge sig let) glide; (let henover) touch lightly upon, slide over — Ⓕ glisser; couler; (lade g. let henover) passer doucement (la main) sur qc; (ned, mad) passer, descendre. **glidebane** — Ⓣ Schleife, Schleif-, Gleit-, Glitschbahn f — Ⓔ slide — Ⓕ glissoire f.
glide Ⓔ glide; glidning; glente.
gliden, glidning — Ⓣ Gleiten n — Ⓔ gliding, sliding; slide, (en skrues) slip — Ⓕ glissement; coulement m.
Glied Ⓣ n, lem; led; geled; medlem. **G.erbau** m, legemsbygning. **-g.erig** -leddet. **g.erlahm** lam, apoplektisk. **G.ermann** m, **-puppe** f, hallingmand; lededuкke. **G.erreissen** n, **-erschmerzen** pl, verk, flugt i lemmerne, reumatisme. **g.erweise** led for led. **G.massen** pl. lemmer.

15—20 000 volt direkte af vekselstrømsdynamoerne, og ønsker man endnu høiere spændinger, kan man ved anvendelse af transformatorer let naa op til spændinger paa indtil 80—100 000 volt. I vekselstrømscentraler anvendes nu mest den trefasede vekselstrøm, den saakaldte dreiestrøm. Anlægges centralen med elektrisk jernbanedrift for øie, synes dog mere og mere den énfasede vekselstrøm at blive den hyppigst benyttede. Da vekselstrømsdynamoerne skal magnetiseres ved ligestrøm, er det nødvendigt i alle vekselstrømscentraler ogsaa at producere saadan. Der anvendes hertil særlige ligestrømsmaskiner, som enten kobles direkte til hver vekselstrømsmaskines aksel og drives rundt med denne, eller man driver dem ved særlige drivmaskiner (dampmaskiner, turbiner etc.). Fig. 2 viser det indre af A/S Hafslunds vekselstrømscentral ved Sarpsborg, hvor 12 dynamoer afgiver ca. 25 000 hk. i form af trefaset vekselstrøm med 5000 volt spænding. Fordelingstavlen sees tilhøire. Ligesom ved ligestrøm forbindes maskinerne til et samleskinnesystem, hvorfra da fødeledningerne udgaar. Parallelkoblingen af

Elektriske centraler. Fig. 2: Fra Hafslunds kraftstation. 12 dynamoer (25000 hk.).

vekselstrømsmaskinerne, d. e. deres forbindelse med samleskinnerne, er betydelig mere kompliceret end ved ligestrøm. Inden maskinen tilkobles, maa den, foruden at have samme spænding som de øvrige allerede indkoblede maskiner, tillige udvikle en vekselstrøm med samme · periodetal (s. d.) som de øvrige, og i det øieblik tilkoblingen sker, maa den nøiagtig «være i fase» med de andre maskiner, hvilket vil sige, at den i maskinen udviklede vekselspænding i det givne øieblik har nøiagtig samme værdi, som den af de andre maskiner producerede. Til at overbevise sig om, hvorvidt alle disse betingelser er opfyldt, anvendes foruden voltmetere de saakaldte faseindikatorer eller faselamper. Apparattavlen er udført paa samme maade som ved ligestrøm; ved høispænding er dog alle de apparater, som forer høispændt strøm. anbragt i særlige ildfaste og aflaasede rum, og de betjenes da fra tavlen ad mekanisk eller elektrisk vei. Alle instrumenter paa tavlen fører kun lavspændt strøm, idet der indskydes transformatorer mellem disse og høispændingsledningerne. Som drivkraft anvendes i elektricitetsverker hovedsagelig damp- og vandkraft, endvidere dieselmotorer og gasmotorer, og til smaa anlæg petroleumsmotorer og vindmøller (se Vindelektricitetsverker). Dynamomaskinerne kobles som oftest direkte til drivmaskinens aksel, sjeldnere anvendes rem- eller taugoverføring paa grund af den dertil nødvendige større plads og det dermed forbundne arbeidstab. Vandkraftanlæg er ikke altid billigere i drift end tilsvarende dampanlæg, idet forrentningen af den til vandkraftanlægget nødvendige kapital ofte kan blive saa stor, at et dampanlæg vil give mindre driftsudgifter.

Elektrisk effe'kt, se Elektr. maalesystemer.

Elektriske enheder, se Elektr. maalesystemer.

Elektriske figurer el. Lichtenbergske figurer. Paa en ikkeledende plade, f. eks. af harpiks eller ebonit, sættes en spids, og denne berøres med kuglen af en ladet leydnerflaske. Derved elektriseres pladens overflade, og elektriseringen gjøres synlig ved at strø over en blanding af mønje og svovlblomster, som rystes gjennem en linklud. Ved gnidning mod linet bliver mønjen positiv elektrisk og fæster sig paa de negativ elektriske steder af pladen, medens svovlet bliver negativ og lægger sig paa de positive steder. Var spidsen positiv, faaes paa pladen en gul stjerne med firegrenede straaler (se figuren), var den negativ, faaes blot en rundagtig flek. Forsøget kan varieres.

Elektriske figurer.

Elektriske fiske, se Elektriske organer.

Elektrisk eg, et tidligere meget benyttet apparat til at studere lysfænomener, naar elektricitet udlades i fortyndet luft, bestaaende af en glasbeholder med to metalelektroder og en gjennemboret fod, som kan sættes paa luftpumpens tallerken.

Elektrisk eg.

Elektrisk generātor, i sin almindelighed strømfrembringere, alm. elektriske maskiner, der forandrer mekanisk energi til elektrisk energi, se Elektriske maskiner.

Elektriske isolatōrer anvendes til befæstelse af elektriske ledninger, hovedsagelig luftledninger, idet de har det øiemed at isolere ledningerne fra jorden. Isolatorerne fremstilles af porcellæn, glas, brændt ler etc. og i nyere tid ogsaa af ambroin; af disse materialer ansees i regelen porcellæn for at være det bedste, det er mindre hygro-

---

gliedern ⓣ leddele, inddele, ordne; organisere; artikulere. **ein gegliedertes Ganze** organisk hele.

Gliederung ⓣ f, leddeling, inddeling, ordning; organisation; artikulation.

glimmen ⓣ ulme, gløde.

glimmer (min.) — ⓣ Glimmer m — ⓔ mica, glimmer — ⓕ mica m.

Glimmer ⓣ m, svagt skjær; glimmer (mineral).

glimmer ⓔ skinne (lyse) svagt, skimte; svagt skin (lys); glimmer (min.)

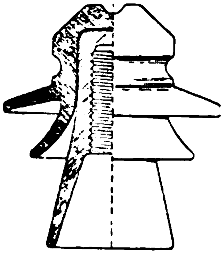
glimmerstas se flitterstas.

Glimpf ⓣ m, lemfældighed, lempe(lighed). **glimpflich** lemfældig, lempelig, med lempe.

glimpse ⓔ glimt.

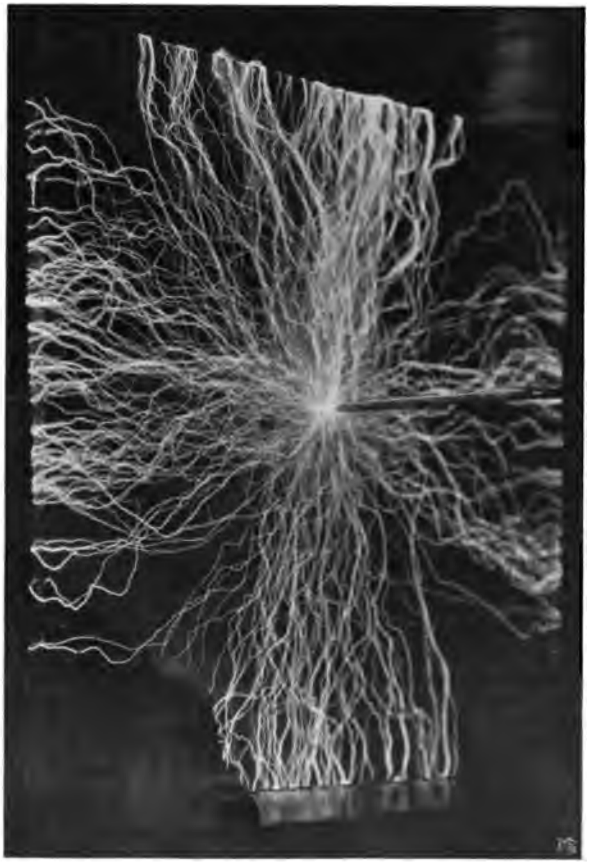
glimre — ⓣ glänzen, schimmern, funkeln, glitzern — ⓔ glitter, glisten, glitter; (fig.) shine — ⓕ briller, étinceler; (straale) rayonner, resplendir; reluire. **glimrelyst** — ⓣ Prunksucht f — ⓔ love of (passion for) show (display) — ⓕ envie (manie) de briller, rage (f) de paraître. **glimrende** — ⓣ glänzend — ⓔ brilliant, splendid, rich — ⓕ brillant, éclatant; excellent, parfait; splendide, superbe.

glimt — ⓣ Schimmer, Strahl; Blitz m; (faa et g. af) nur flüchtig sehen — ⓔ gleam, glimpse, flash; (faa et g. af) catch a glimpse of — ⓕ lueur f, éclat, éclair, rayon m; (faa et g. af) entrevoir, voir en passant. **glimtvis** — ⓣ ab und zu, dann und wann, momentan —

Elektr. isolatorer. Fig. 1.

skopisk end glas og har som regel en glattere overflade. Glasisolatorer bliver med tiden ru, saaledes at der let samler sig smuds paa dem, hvilket foringer isolationen; endvidere er glas skjørere end porcellæn, og det modstaar daarligere end porcellæn frost og store temperaturforandringer. — Ved høie spændinger, f. eks. ved 30 000 volt og derover, frembyder fremstillingen af isolatorerne visse vanskeligheder. De maa først og fremst udføres i en saadan tykkelse, at man har den størst mulige sikkerhed mod gjennemslag. Allerede her fremkommer der vanskeligheder, idet det endnu ikke er lykkedes at faa porcellænet ganske homogent, saa snart man kommer over en vis tykkelse; det indeholder da let smaa fine revner og blærer, som i høi grad forringer dets isolationsevne, og tillige kaster materialet sig under brændingen, saaledes at isolatoren ikke opnaar den ønskede form. Af denne grund er man kommet ind paa at fremstille en isolator af flere dele, som da efter at være brændt hver for sig sammensættes ved hjælp af glassur (se fig. 1); herved kan hver enkelt del blive fuldstændig homogen og kompakt, og ved sammensætningen opnaar man den ønskede tykkelse. Da alle isolationsmaterialers modstand synker ved stigende spænding, vil faren for gjennemslag altid blive større ved de høie spændinger, og man kan ikke regne med saa høie sikkerhedskoefficienter som ved lav spænding. Der findes som bekjendt intet isolationsmateriale, hvis modstand er uendelig stor: de leder strømmen i større eller mindre grad, og den strøm, som altsaa altid vil gaa gjennem materialet, afhænger ikke alene af Ohms lov, men tillige af den omstændighed, at modstanden bliver mindre, jo mere spændingen forøges. Efterhaanden som strømmen saaledes forøges, vil materialet blive mere og mere opvarmet, hvoraf atter følger, at modstanden aftager yderligere, og sluttelig bliver materialet gjennembrudt. Inden dette sker, opstaar der imidlertid en del fænomener, som især ved luftledninger har den største betydning. Først opstaar de saakaldte overfladeudladninger, idet elektriciteten vandrer over isolatorens overflade og fremkalder en slags ledende forbindelse mellem to poler, og senere, hvis isolatoren er tilstrækkelig sterk, opstaar disse udladninger i høiere grad, saaledes at der dannes sterke statiske gnister, maaske ogsaa lysbuer gjennem luften udenom isolatoren. Fig. 2 viser udladninger over en glasplade ved ca. 90 000 volt. Disse udladninger søger man at forhindre ved at give isolatorerne en saa stor overflade som mulig, idet man forsyner dem med ribber og kapper; meget alm. er de saakaldte randudladninger, hvor der springer gnister fra isolatorklokkens nederste rand ind til piggen, af hvilken grund de saakaldte dobbeltklokker, som bestaar af to eller flere sammenglasserede porcellænsklokker, anvendes. Isolatoren befæstes ved en bolt af jern, isolatorpiggen; denne fæstes i isolatoren ved hjælp af oljet stry eller kittes fast til isolatoren.

Elektriske isolatorer. Fig. 2: Udladninger over en glasplade ved ca. 90000 volt.

Elektriske kabler (se ogsaa Elektr. ledninger). Herved forstaaes massive eller opdelte ledninger af kobber eller aluminium, overtrukket med et isolerende lag af guttaperka, gummi, impregneret dyrisk eller vegetabilsk fiberstof eller papir. Det hele er omgivet af et beskyttende lag af hamp eller andet fiberstof. Udenpaa dette

Telegraf- og telefonkabel lagt 1906 i Simplontunnelen.

Kabel for den tyske rigstelegraf.

ⓔ by glimpses — ⓕ par éclairs (intervalles).
glimte — ⓣ schimmern, blitzen; (lyn) zucken — ⓔ gleam, flash — ⓕ (re)luire; briller, étinceler; (frem) (entre)luire: éclater.
gline ⓕ f, (lukket) fiskekurv.
glinse — ⓣ glänzen — ⓔ glisten, shine — ⓕ reluire; briller.
glint ⓔ glimt(e); blink(e); titte frem.
glip: gaa g. af — ⓣ etwas nicht erlangen, um etw. kommen — ⓔ miss, fail of — ⓕ manquer (ne pas obtenir) qc.
glippe — ⓣ fehlschlagen, versagen; vereitelt werden — ⓔ fail — ⓕ manquer, échouer, ne pas réussir; faire défaut (à q).
glissade ⓕ f, gliden; sklie, skrie; feiltrin; skred, ras.
glissant ⓕ glat, slibrig, sleip; betænkelig, kilden.
glissement ⓕ m, gliden.
glissen — ⓣ dünn, locker, undicht — ⓔ thin, sparse — ⓕ lâché, peu serré.
glisser ⓕ glide, skli, rutsche; rase (ud); liste, putte, stikke; hviske. **se g.** indsnige sig
glissière ⓕ f, skure, rende, fure.
glissoire ⓕ f, sklie.
glisten ⓔ glimre, blinke.
glister ⓔ glimre, blinke; glimmer, glans
glitre — ⓣ glänzen, funkeln — ⓔ glitter — ⓕ briller, luire.

Telefonkabel med luftrumisolation og blykappe. Kra. telefonanlæg.

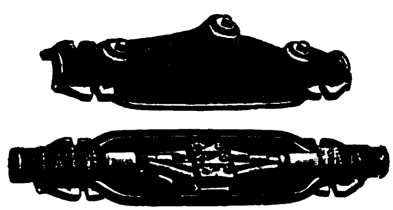
Enkeltkabel for sterkstrøm.

Koncentrisk toleder-kabel for sterkstrøm.

Snoet treleder-kabel for sterkstrøm.

Skjødemuffe for to kabler.

Kabelkasse.

igjen anbringes, for at forhindre fugtighed fra at trænge ind til isolationslaget, en eller to vandtætte blykapper og derpaa ofte et eller flere lag jernbaand el. -traad for at beskytte mod mekanisk beskadigelse. Det sidste kaldes kabelens armering, og en saadan kabel kaldes en armeret eller beskyttet kabel. Armeringen beskyttes alm. mod rust ved en omspinding af tjæret hamp el. jute. Kablerne deles i svagstrømskabler (telegraf- og telefonkabler) og sterkstrømskabler. Disse sidste konstrueres for lige- og vekselstrøm som en-, to-, tre- el. fire-ledere og udføres for spændinger indtil 20 000 volt. Tegningerne viser enkelte moderne kabeltyper. Kablerne forbindes indbyrdes ved støbejernsmuffer, hvori de blanke kjerner føres ind og skrues sammen ved hjælp af forbindelsesstykker. Efterat forbindelsen er udført, sættes et tætsluttende laag paa, og muffen fyldes med isolationsmasse. Skal flere end tre kabler forbindes i ét punkt, anvender man de saak. kabelkasser, hvor i alm. laaget er indrettet til at løftes af og paa, og hvor den indbyrdes forbindelse mellem kablerne udføres ved hjælp af sikringer.

Elektriske lamper, se Bue- og Glødelamper.

Elektriske ledere, se Elektricitet.

Elektriske ledninger. Hertil anvendes i elektrotekniken saa godt som altid elektrolytisk kobber, sjeldnere aluminium og jern. Kobber er det materiale, som efter sølv har den mindste elektriske modstand. Kobbertraad anvendes baade isoleret og i blank tilstand. Isolerede ledninger anvendes til bevikling af dynamoer, motorer, transformatorer etc., endvidere til belysningsanlæg og motoranlæg og overhovedet, hvor ledningerne er let tilgjængelige for publikum. Til elektriske maskiner isoleres ledningerne ved omvikling eller omfletning af silke eller ubleget bomuldstraad, medens man ved de elektriske installationer anvender gummi, enten gummibaand, som i et eller flere lag vikles om traaden, eller vulkaniseret gummi eller okonit, som danner et tætsluttende vandtæt rør om traaden. Det isolerede lag beskyttes ved en udvendig omspinding eller fletning af hamp, silke el. l. Underjordiske ledninger, se Elektriske kabler. Blanke eller uisolerede ledninger oplægges paa isolatorer (s. d.) af porcellæn el. l. og anvendes mest til luftledninger, idet isolatorerne fæstes til master af træ, jern eller armeret beton. Afstanden mellem masterne vælges gjennemsnitlig 30—40 m., ved særlig svære master endnu mere.

Elektriske maaleenheder, se Elektriske maalesystemer.

Elektriske maaleinstrumenter, se Elektrotekniske maaleinstrumenter.

Elektriske maalesystemer. 1. Det absolute statiske system benytter til maaling af elektriske størrelser loven om elektriske ladningers gjensidige frastødning. Enheden for elektricitetsmængde er saaledes den elektricitetsmængde, som i en afstand af 1 cm. fra en ligesaa stor elektricitetsmængde frastøder denne med en kraft af 1 dyn. Enheden for spændingsforskjel er den spændingsforskjel, ved hvilken der udføres et arbeide paa 1 erg., naar enheden af elektricitetsmængde bevæger sig fra et sted til et andet. — 2. Det absolute elektromagnetiske system gaar ud fra lovene for den elektriske strøms magnetiske virkninger og lovene om den elektromagnetiske induktion. Enheden for strømstyrke er den strøm, som, idet den gjennemstrømmer en cirkelbue af længde 1 cm. og med radius 1 cm., paavirker enheden af magnetisme anbragt i centrum med en kraft af 1 dyn. Enheden for spændingsforskjel er den spænding, som induceres i en lukket leder, der omslutter magnetiske kraftlinjer, hvis antal ændrer sig med 1 kraftlinje pr. sekund. — 3. Det praktiske system, der har været gjenstand for kongresbeslutninger og lovgivning, fastslaar de praktiske enheder som simple multipla eller brøkdele af enheden i system 2. og fastsætter endvidere for enkelte enheder materielle udtryk, som er

---

Glitschbahn (t) f, glidebane.
glitschen (t) glide.
glitsch(er)ig (t) glat, slibrig.
glitter (e), **glitzern** (t) blinke, glimre, glitre; (e) ogs. glans.
glo — (t) glühende, feurige Kohle f — (e) live coal; (pl) embers — (f) charbon (m) ardent; (pl) ogs. braise f.
glo vb — (t) (an)glotzen, gaffen; (an)starren — (e) stare, gaze, gape — (f) ouvrir de grands yeux; écarquiller les yeux; (paa) regarder avec de grands yeux; dévisager (q).
gloende (om farver) — (t) grell, schreiend — (e) glaring, gaudy — (f) criard, reluisant. Se ogs. gløende.
gloat (e) glo; betragte hoverende.
global (f) samlet.
globate(d) (e) kugledannet.
globe (e) & (f) m, klode: kugle; (øie-, rigs)æble; (lampe)kuppel. glasklokke; globus. g. **animal** kugledyr. g. **flower** balblom.
globeux (f), **globose, globous** (e) (kugle)rund, sfærisk.
globosity (e) rundhed, sfæricitet.
globulaire (f), **globular** (e) kugle(formet)-. (f) f, (bot.) kugleasters.
globule (e) & (f) m, smaaklode, liden kugle, rund skive; (f) (de sang) blodlegeme; liden pille.
globuleux (f) kugle(formet)-.
globy (e) rund; kreds-, (skive)dannet.
Glocke (t) f, klokke; (lampe)kuppel. **an die grosse G. hän-**

fremkommet ved eksperimenter. Forholdet er et lignende som ved den praktiske længdeenhed meteren. Denne er teoretisk bestemt som en timilliontedel af jordkvadranten, men materielt som længden af den normalmeter, man har fremstillet paa basis af udmaalingen af jordens overflade. De elektriske maalenheder i dette system benævnes og defineres saaledes: Enheden for elektricitetsmængde, coulomb, er materielt defineret ved, at den udfælder 1.118 mgr. sølv af en sølvnitratopløsning. Enheden for strømstyrke, ampère, fører 1 coulomb i sekundet. Enheden for modstand, ohm, er materielt defineret ved modstanden i en kviksølvstreng ved 0° C. af 1 mm.² tversnit og 106.3 cm. længde. Enheden for spændingsforskjel, volt, driver en strøm af 1 ampère gjennem en modstand paa 1 ohm. Enheden for kapacitet, farad, er defineret ved kapaciteten af en kondensator, som optager en ladning af 1 coulumb, naar der anvendes en spænding af 1 volt. Enheden for selvinduktion, henry, er selvinduktionen af en spole, hvor der induceres en spænding af 1 volt ved en variation i strømstyrken paa 1 ampère pr. sek. Enheden for elektrisk arbeide, joule, er det arbeide, som udføres, naar 1 coulomb strømmer fra et sted til et andet, naar der mellem disse er en spændingsforskjel af 1 volt. Enheden for effekt (arbeide pr. sek.), watt, er den effekt, som udvikles af en strøm paa 1 ampère ved en spænding af 1 volt. — Man anvender meget ofte afledede større eller mindre enheder end disse; navnene fremkommer ved foran ovennævnte enheders navn at sætte mikro, milli, hekto, kilo eller meg, saaledes 1 mikrofarad $= \frac{1}{1000000}$ farad, 1 milliampère $= \frac{1}{1000}$ ampère, 1 hektowatt = 100 watt, 1 kilowatt = 1000 watt, 1 megohm = 1 000 000 ohm. Foruden disse enheder anvendes i praksis enkelte andre nemlig som enhed for elektricitetsmængde ampère-time = 3600 coulomb, for arbeide watt-time = 3600 joule, hektowatt-time = 100 watt-timer og kilowatt-time = 1000 watt-timer og som enhed for effekt hestekraft = 736 watt = 75 m.kg. pr. sekund.

Elektriske maskiner og transformatörer er maskiner, som 1. omsætter mekanisk energi til elektrisk energi (dynamoer, generatorer), 2. omsætter elektrisk energi til mekanisk energi (motorer), 3. omsætter elektrisk energi til elektrisk energi af en anden art (omformere, motor-generatorer) eller 4. omsætter elektrisk vekselstrøm af en given spænding til saadan af en anden spænding (transformatorer). I mange tilfælde er der ingen væsensforskjel mellem generatorer og motorer for samme strømart. — Efter strømarten skjelner man mellem ligestrøms- og vekselstrømsmaskiner.

Ligestrømsmaskiner bestaar af følgende hoveddele: magnetsystemet, ankeret og kommutatoren. Magnetsystemet ligger i regelen udvendig; det bestaar af en ydre jernramme, hvortil er fæstet et lige antal ind mod centrum vendende poler, hvorom magnetiseringsviklingen er lagt, og hvortil ofte er fæstet bredere polsko. I rummet mellem polskoene ligger det cylindriske anker, adskilt fra polskoene ved et smalt luftrum. Ankerjernet er sammensat af jernplader af ½—1 mm. tykkelse, der er samlet paa en bøsning, som slutter om aksen. Fig. 1 viser eksempelvis et tversnit af de magnetisk virksomme jerndele af en 2-polet ligestrømsmaskine. Paa ankerets overflade eller i dets noter ligger ankerviklingen (s. d.), som bestaar af et større antal ensartede spoler af kobbertraad eller kobberskinner. Kommutatoren bestaar af et større antal kobberlameller, som ligger i aksens retning og sammenholdes af spænderinge, der fæstes paa aksen eller navet. Lamellerne isoleres fra hinanden og fra spænderingene med mellemlag af glimmer. Den ydre overflade afdreies cylindrisk. Paa planchen Elektriske maskiner og transformatorer fig. 1 sees et færdigt anker til en stor dynamomaskine. Viklingen ligger i

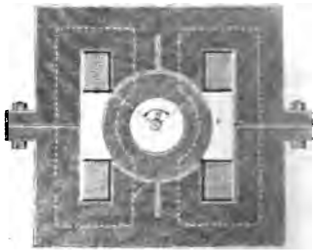

Fig. 1.

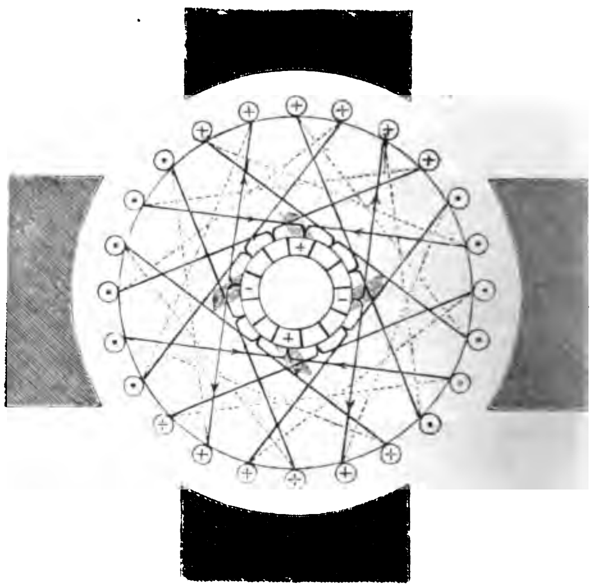

Fig. 2.

noter. For at fastholde den er der lagt bandager af staaltraad omkring den. Paa billedet sees seks bandager om midten af ankeret og to om hver af de til siderne fremspringende endeforbindelser. Paa billedet sees endvidere spolernes forbindelse med kommutatoren, som ligger tilvenstre. — Den enkleste forbindelse mellem de enkelte spoler og lameller er vist paa fig. 2, der forestiller et parallelkoblet trommelanker (se Ankervikling). Hver enkelt spole er her tegnet som en eneste vinding. Begynder vi viklingen paa forsiden af ankeret ved ledning nr. 1, følger denne langs ankeret til bagsiden, derfra skraa over endefladen (den punkterede linje) til nr. 1', fremover til forsiden, skraa over denne (den heltrukne

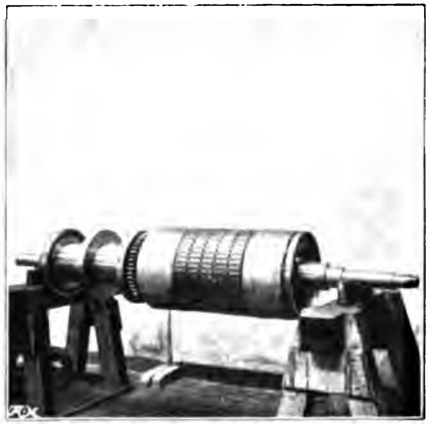
---

gen udbasunere, gjøre et stort nummer af. **G.nzug** m, klokkestreng; drag i klokken.
Glöckner (t) m, ringer.
gloire (f) f, hæder, berømmelse, ære; stolthed; glans, herlighed; glorie.
glomerate (e) sammennøste.
glomeration (e) sammennøsting, -hobning; hob.
gloom (e) (uhyggeligt) mørke, skummelhed; mørk stemning; kaste mørke skygger over; formørke.
gloomy (e) mørk, uhyggelig.
gloria (f) m, kaffepunsch.
glorie — (t) Glorie f — (e) glory, halo, nimbus; aureola — (f) (straalekrans) auréole f; nimbe m; (fig.) gloire f.
gloriette (f) f, lysthus.
glorieux (f), **glorious** (e) berømmelig, ærefuld, glimrende, herlig, ypperlig; (f) ogs. stolt; forfængelig, indbildsk; pralende; (rel.) forklaret; (f) m, skryder, pralhans.
glorification (e) & (f) f, forherligelse; forklarelse.
glorifier (f), **glorify** (e) berømme, forherlige; love, prise; (f) ogs. (rel.) herliggjøre, forklare. **se g. de** (f) rose sig (være stolt, skryde, prale) af.
gloriole (f) f, forfængelig ære, forfængelighed.
glorreich, glorwürdig (t) glorværdig, berømmelig.
glory (e) ære, pris, berømmelse; glorie. **g. in** rose sig af.
glose — (t) Glosse, Vokabel f, Wort n — (e) vocable — (f) mot.

ELEKTRISKE MASKINER OG TRANSFORMATORER

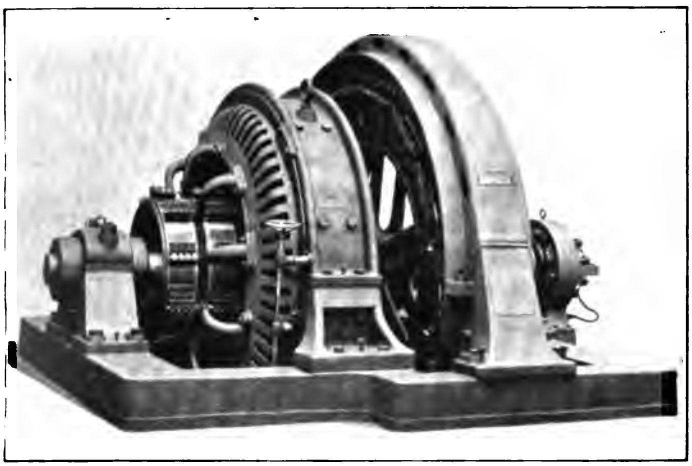
1. Anker til en 600 hk. ligestrømsdynamo.

2. Anker til en turbodynamo.

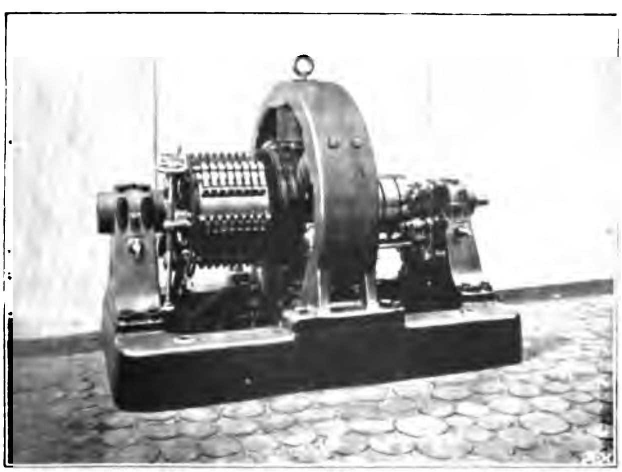
3. Magnetsystem til en turbodynamo.

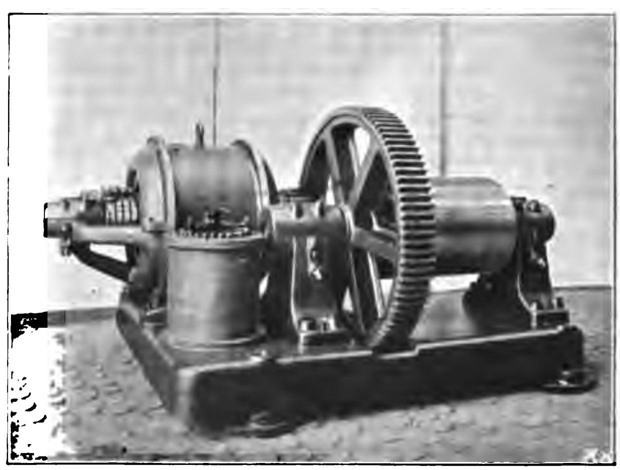
4. Motor-generator 700 kw. bestaaende af: ligestrømsdynamo, synchron 3-fasemotor og magnetiseringsdynamo.

5. Trefasetransformator for 3000—20000 volt med olje-isolation.

6. Roterende omformer.

7. Asynchron 3-fasemotor med kontaktringe, igangsætningsmodstand og tandhjulsudveksling.

skraalinje) til nr. 12 og saa videre, idet vi i tankerne gjennemløber alle vindinger, kommer vi tilslut tilbage til nr. 1 igjen. Det sees da, at for hver vinding (i virkeligheden for hver spole) gaar ledningen paa forsiden indom en kommutatorlamel, saaledes at der til hver spole svarer en lamel. Afstanden fra venstre til høire side i en spole er omtrent lig afstanden fra midten af en nordpol til midten af den følgende sydpol. — Til forstaaelse af, hvad der foregaar i en saadan maskine, tænker vi os en strøm sendt gjennem magnetviklingen fra en fremmed strømkilde, f. eks. et akkumulatorbatteri, hvorved der fremkommer et magnetisk felt, som for en 2-polet maskines vedkommende er antydet ved de punkterede linjer i fig. 1. Dernæst lader vi ankeret rotere, f. eks. trukket af en dampmaskine. Der vil da i de enkelte spoler ved bevægelsen gjennem det magnetiske felt induceres elektromagnetiske kræfter, som er proportionale med feltets styrke, med hastigheden og med spolesidernes længde og vindingstal. Paa en strækning lig polafstanden har disse spændinger samme retning, paa en derefter følgende lige saa lang strækning har de alle modsat retning o. s. v. Paa de steder af kommutatoren, hvor spændingen skifter retning, anbringes børster, i regelen bestaaende af et stykke kunstigt kul anbragt i en børsteholder. Gjennem børsterne tages strøm fra eller sendes strøm ind i ankeret. Ved større strømstyrker anbringes flere børsteholdere ved siden af hinanden paa samme børstepinde. De forskjellige børstepinder fæstes i en børstebro, som kan dreies, saa at børsterne under ét kan forstilles, indtil de indtager den rigtige stilling i forhold til det magnetiske felt. Alle positive børster er indbyrdes elektrisk forbundet og danner maskinens positive pol, og alle negative børster er indbyrdes elektrisk forbundet og danner maskinens negative pol. Paa pl. fig. 6 sees tilvenstre en kommutator for en stor strømstyrke med 3 positive og 3 negative børstesæt, hvert sæt med 8 enkelte børster paa fælles børstepinde.

D y n a m o. Vi tænker os, at den betragtede maskine er en af maskinerne i en ligestrømscentral; vi regulerer feltet og omdreiningshastigheden, indtil maskinens spænding er nøiagtig lig spændingen mellem centralens samleskinner, og forbinder derefter maskinens poler med disse ved hjælp af brydere. Derved er maskinen koblet parallelt med centralens øvrige maskiner, men den vil endnu hverken afgive eller optage strøm, da dens elektromotoriske kraft er lig klemmespændingen. Vil man have maskinen til at virke som dynamo, altsaa afgive strøm, maa man forøge dens elektromotoriske kraft, hvilket i regelen sker ved at forsterke magnetiseringen. Er den elektromotoriske kraft E volt, klemmespændingen Ep volt, maskinens indre elektriske modstand gjennem ankeret fra den positive til den negative pol Ra ohm, vil maskinen afgive en strøm $I = \frac{E - Ep}{Ra}$ ampère. Den elektriske energi, som ankeret pr. sek. afgiver, er da $A_4 = I \,.\, Ep$ watt. I ankerledningerne udvikles en noget større effekt, $A_2 = I \,.\, E$ watt; man vil finde, at $A_3 = A_4 + I^2 Ra$, altsaa lig den afgivne effekt + strømvarmetabet i ankeret. Strømmen i ankerledningerne har nu overalt en saadan retning i forhold til magnetfeltet, at ankeret gjør modstand mod bevægelsen. Denne modstand er proportional med strømstyrken, og til at trække maskinen trods denne modstand kræves tilførsel af en mekanisk effekt $A_2 = A_3$. Men desuden er der andre effekttab at overvinde, nemlig det, som medgaar til den stadige ommagnetisering af ankerjernet, Th, hysteresistabet, til elektriske strømme i jernet, Thv, hvirvelstrømstabet, samt til overvindelse af samtlige mekaniske gnidningsmodstande, Tf, friktionstabet. I alt maa der derfor tilføies dynamoaksen en effekt $A_1 = A_2 + Th + Thv + Tf$. Endvidere maa man tage den effekt, Tm, i betragtning, som medgaar til magnetisering af magneterne, og som i regelen tages fra selve maskinen, saa at vi som nyttig afgiven effekt kun beholder $A_5 = A_4 \div Tm$. Ved at sammenholde de forskjellige ligninger faar vi:

$$A_1 = A_5 + Th + Thv + Tf + RaI^2 + Tm = A_5 + \Sigma \text{ tab}.$$

Maskinens virkningsgrad er lig $\eta = \frac{A_5}{A_1} = \frac{A_5}{A_5 + \Sigma \text{ tab}}$.

Da kun strømvarmetabet varierer væsentlig med belastningen, medens de øvrige tab skal overvindes uanseet belastningens størrelse, vil virkningsgraden være liden ved en ganske liden belastning og naa et maksimum ved fuld belastning. Virkningsgraden ved fuld belastning for dynamoer af forskjellig størrelse er omtrent: Dynamoer til 2 kw. 80 pct., 10 kw. 85 pct., 50 kw. 90 pct., 200 kw. 92 pct., 1000 kwt. 94 pct. Den almindelige forbindelse mellem anker og magnetvikling for en ligestrømsdynamo er vist skematisk paa fig. 3, der svarer til en s h u n t d y n a m o. Ved belastning af en saadan dynamo har spændingen tendens til at synke, dels paa grund af det ohmske spændingstab i ankeret, dels paa grund af ankerstrømmens svækkelse af det magnetiske felt, ankerreaktionen (s. d.). Man holder spændingen oppe ved at forsterke magnetiseringsstrømmen ved regulering af shuntreguleringsmodstanden. Man kan opnaa det samme ved at føre selve hovedstrømmen i nogle faa vindinger omkring magneterne.

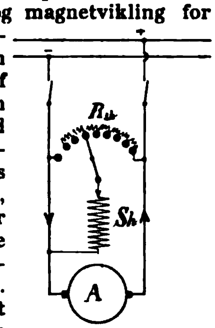

Fig. 3.

Der fremkommer da en k o m p o u n d m a s k i n e. Ved s e r i e d y n a m o e r, gaar selve hovedstrømmen alene gjennem magnetviklingen. De anvendes sjelden. — Grænsen for den belastning, som maskinen i længere tid kan udholde, er bestemt ved maskinens opvarmning. Samlige energitab omsættes nemlig til varme, hvorved maskinens temperatur stiger, indtil der naaes ligevegt mellem den udviklede og den ved straaling og ledning afgivne varme, og de forskjellige maskindele, navnlig isolationsstoffene, taaler kun at opvarmes til en vis temperatur. Desuden sætter kommuteringen grænse for belastningen, idet en for sterk strøm eller et af ankerreaktionen for sterkt deformeret felt giver anledning til gnistdannelse ved børsterne, hvorved kommutatoren lider. Den grænse, over hvilken man selv momentant overhovedet ikke kan belaste maskinen, selv om man ser bort fra dens mishandling, er nærmest bestemt ved ankerreaktionen og ved den indre modstand. Til lettelse af kommuteringen anbringer man i den nyeste tid mellem hovedpolerne smale kommuteringsspoler, v e n d e p o l e r, der magnetiseres af

vocable m. **glosebog** — ⓣ Vokabelbuch n — ⓔ vocabulary, glossary — ⓕ livre de mots, vocabulaire m.

glose ⓕ f, glose; (ord)forklaring, kommentar; (kritiske) bemerkninger; rimet parodi.

gloser ⓕ forklare, kommentere; kritisere; (sur) skrive bemerkninger til; skumle over, stikle paa, kritisere.

gloss ⓔ glans; glosse, forklaring; give glans; glossere. **g. over** besmykke.

glossar — ⓣ Vokabularium n — ⓔ glossary — ⓕ glossaire m.

Glosse ⓣ f, glosse; glose; bemerkning.

glossateur ⓕ m, **glosser** ⓔ glossator, forklarer; ⓔ ogs. polerer.

glossiness ⓔ glans, glinsende overflade.

glossite ⓕ f, (med.) betændelse.

glossographer ⓔ ordfortolker.

glossography ⓔ ordfortolkning.

glossy ⓔ glinsende; bestikkende.

glotte ⓕ f, **glottis** ⓔ stemmeridse.

glotzen ⓣ glo, glane.

glouglou ⓕ m, kluk(king), klukkluk: pludring.

glouglo(u)ter ⓕ klukke (flaske); pludre (kalkun).

gloussement ⓕ m, kluk.

glousser ⓕ klukke, kagle (høne).

glouteron ⓕ m, (bot.) borre.

glouton ⓕ forslugen, graadig, glubsk; m, slughals, storæder.

maskinstrømmen. Tiltrods for denne tilføielse kan man dog derved spare materiale. Til ophævelse af ankerreaktionen benytter man i visse tilfælde en særlig kompensationsvikling (se Ankerreaktion), der nedlægges i noter i polskoene, og hvorigjennem ankerstrømmen sendes. — Til anvendelse sammen med de hurtiggaaende dampturbiner bygges særlige turbogeneratorer (s. d.), som af hensyn til det store omdreiningstal i mange enkeltheder er væsentlig anderledes konstrueret. Paa pl. fig. 2 og 3 er vist anker og magnetsystem af en tubogenerator. For ankerets vedkommende lægger man særlig merke til den langstrakte form, de solide bandager og ringene omkring kommutatoren. Magnetsystemet er to-polet, den over polskoene fordelte vikling er en kompensationsvikling.

Motorer. Enhver ligestrømsdynamo kan uden videre anvendes som motor. Tænker vi os den før omtalte maskine bragt paa spænding og forbundet med samleskinnerne, vil den som omtalt hverken optage eller afgive strøm. Vi fik den til at virke som dynamo ved at forsterke magnetiseringen, hvorved vi samtidig tvang dampmaskinen til at udføre et arbeide. Hvis vi derimod koblede dampmaskinen fra, vilde den elektriske maskine dog fortsætte sin bevægelse under optagelse af strøm, d. v. s. den vilde gaa som motor. Den optagne strøm vil nemlig sammen med feltet udøve et dreiningsmoment, der gaar med bevægelsen. Hvis vi gik et skridt videre og lod motoren udføre et mekanisk arbeide, vilde strømstyrken vokse, indtil det nødvendige dreiningsmoment fremkom. Naar maskinen gaar som moter, er den elektromotoriske kraft mindre end den udenfra virkende polspænding, og man har for en motor $I = \frac{Ep - E}{Ra}$. Energiomsætningen foregaar nu i den omvendte orden af den, vi har fulgt for en dynamo. Der tilføres motoren A_5 watt; deraf medgaar Tm til magnetiseringen, medens A_4 gaar i ankeret; heraf bliver I^2Ra til strømvarme, medens A_3 i ankeret omsættes til en ligesaa stor mekanisk effekt, A_3, hvoraf dog $Th + Thv + Tf$ anvendes til overvindelse af tab, saa at kun A_1 bliver afgivet fra akselen. Man har altsaa for motorer:

$$A_5 = A_1 + Th + Thv + Tf + I^2Ra + Tm$$

og virkningsgraden: $\eta = \frac{A_1}{A_5} = \frac{A_1}{A_1 + \Sigma \text{ tab}}$.

Om opvarmning og overbelastning gjælder det samme som er omtalt under dynamoer. Magnetviklingen kan være en shuntvikling eller en serievikling. Man skjelner derefter mellem shunmotorer og seriemotorer, der har væsentlig forskjellige egenskaber (kompoundmotorer med kombineret shunt- og serievikling er sjeldne). Til igangsætning af en til motor bestemt ligestrømsmaskine anvendes en igangsætningsmodstand, der lidt efter lidt udskydes under igangsætningen og er helt udskudt under gang. Fig. 4 viser skematisk koblingen af en shuntmotor. Under normal gang staar armen paa «Gang». Under forudsætning af konstant ydre spænding Ep, bliver magnetiseringsstrøm I_s konstant og derfor det magnetiske felt praktisk talt konstant. Da nu motoren skal fremskaffe en elektromotorisk kraft $E = Ep - RaI$, d. v. s. omtrent lig den ydre spænding Ep, idet det ohmske spændingstal RaI høist udgjør nogle procent af den hele spænding, og den inducerede spænding er proportional med felt × omdreiningstal, bliver omdreiningstallet praktisk talt konstant, idet det kun synker nogle faa procent fra tomgang til fuld belastning. Vil man regulere hastigheden, kan dette ske ved at indskyde en regulermodstand i shuntkredsen. Ved svækkelse af feltet stiger omdreiningstallet, da jo felt × omdreiningstal er givet ved den konstante spænding. En alm. shuntmotor tillader kun en saadan regulering af ca. 15 pct., da der ellers kommer gnister. Ved anvendelse af kommuteringsspoler, kan man derimod bygge shuntmotorer, som tillader baade 100 og 200 pct. hastighedsregulering ved svækkelse af feltet. Dreiningsmomentet af en motor er proportionalt med felt × strøm. Ved en normal shunmotor bliver det derfor praktisk talt proportionalt med strømmen.

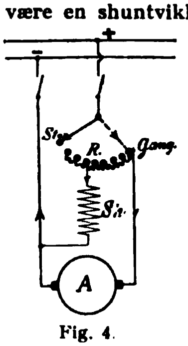

Fig. 4.

En seriemotor forbindes som vist skematisk paa fig. 5. Da det er selve hovedstrømmen, som gaar gjennem magnetviklingen, vil feltet forandre sig sterkt med strømmen. Heraf følger, da felt × omdreiningstal skal være væsentligt konstant, at en seriemotor løber langsomt ved sterk strøm og hurtig ved en svag strøm. En seriemotor maa derfor ikke gaa ubelastet, thi man risikerer da, at omdreiningstallet stiger over det mekanisk tilladelige. Endvidere vil dreiningsmomentet, som er bestemt ved produktet af felt og strøm, vokse væsentlig sterkere end strømmen. Disse egenskaber gjør seriemotoren særlig anvendelig til trækmotor. Ved igangsætning er trækkraften meget stor; igangsætningen foregaar derfor hurtig. Naar farten stiger, aftager trækkraften af sig selv. Opad bakke kjører en sporvogn med seriemotor af sig selv langsomt, paa flad bane hurtig. — De til anvendelse som motorer bestemte ligestrømsmaskiner, afviger som oftest i det ydre en del fra dynamoerne, navnlig af hensyn til beskyttelse mod ydre beskadigelse. De kan saaledes være halvt eller helt kapslet. Sporvognsmotorer er fuldstændig indkapslet.

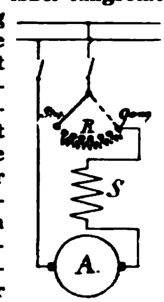

Fig. 5.

Vekselstrømsmaskiner falder i flere naturlige grupper, af hvilke nogle efter behag kan anvendes som generator eller motor, medens andre væsentlig kun anvendes som motorer. Synchrone vekselstrømsmaskiner af den almindeligst anvendte type har et udseende som vist paa pl. fig. 4, den store maskine til høire. Magnetsystemet bestaar af et lige antal poler fæstet udvendig paa en hjulkrans. Om polerne ligger magnetiseringsspolerne. Paa enden af polerne er fæstet udadvendende polsko. Magnetsystemet roterer. Strømmen til magnetiseringen, som er en ligestrøm, tilføres spolerne gjennem to paa akselen anbragte kontaktringe. Udenom magnetsystemet ligger ankeret, der staar stille. Den virksomme del af ankerjernet er sammensat af jernplader af 0.3—0.5 mm.s tykkelse med tyndt papir imellem og sammenholdes og bæres af en ydre ramme. Viklingen ligger i noter i den ind

---

gloutonner (f) æde, sluge.
gloutonnerie (f) f, forslugenhed.
glove (e) hanske; behanske.
glover hanskemager.
glow (e) glød(e). **g.ing-worm** sankthansorm.
glower (e) se vredt.
glu (f) f, fuglelim. **gluant** klæbrig. **gluau** m, limpinde.
glubende — (t) reissend, gefrässig; (sult) Wolfshunger m — (e) ravenous, ferocious — (f) (dyr) féroce; (graadig) vorace; (umættelig) insatiable; (sult) appétit (m) féroce, faim (f) de loup.
glubsk — (t) wütend, wild, reissend, bissig, grimmig, (g.e penge) ein schweres Geld — (e) ravenous, rabid, voracious, ferocious — (f) (vild) féroce; (bidsk) hargneux; (bister) furieux, farouche; (pris o. l.) exorbitant.
glubskhed — (t) Wildheit, Wut, Bissig-, Grimmigkeit f — (e) ravenousness, ferocity, voraciousness — (f) férocité; fureur; avidité f.
glucine (f) f, beryl(jord).
Glück (t) n, lykke, held.
Gluck(henn)e (t) f, kluk-, rugehøne.
glucken (t) klukke.
glücken (t) lykkes.
glücklich (t) lykkelig, heldig.
glückselig (t) lyksalig.
gluckson (t) klukke.
Glücksfälle (t) m pl, lykketræf.
Glückspilz (t) m, lykkens Pamphilius.

imod polerne vendende side af ankeret. Viklingen bestaar som oftest af spoler (se A n k e r v i k l i n g), der grupperer sig rundt ankeret efter polinddelingen. Maskinen paa pl. fig. 4 er en 3-f a s e t maskine, d. v. s. der er 3 sæt viklinger, alle tre ganske ens, men forrykket et stykke i forhold til hinanden, lig. $^1/_3$ af afstanden fra en nordpol til den næste nordpol. Tænker vi os saavel ankeret som polfladerne foldet ud i samme plan, ligger de tre spoleviklinger som skematisk vist paa fig. 6, hvor maskinen

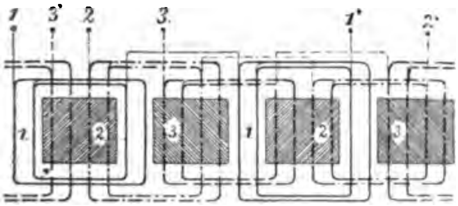

Fig. 6.

er tænkt 4-polet. De tre viklinger kan forbindes indbyrdes i trekant eller stjerne. Ved stjerneforbindelse forbindes begyndelsespunkterne af de tre viklinger til et fælles punkt, maskinens nulpunkt, medens de tre endepunkter føres til maskinens tre polklemmer. Mellem nulpunktet og hver af klemmerne udvikler maskinen, naar magnethjulet roterer, en vekselspænding, og kan afgive en vekselstrøm. Fig. 7 viser skematisk forbindelsen mellem de tre viklinger *a*, *b*, *c* indbyrdes og med ledningerne *A*, *B*, *C* (og eventuelt tillige en nulleder). Fra ledningerne kan man nu udtage en enkel (1-faset) vekselstrøm mellem nullederen og en af de andre ledere, eller en 3-faset strøm fra alle tre (eller fire) ledere, eller en 1-faset vekselstrøm mellem to og to af lederne *A*, *B*, *C*.

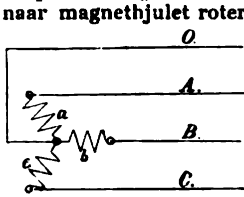

Fig. 7.

De tre vekselspændinger E_a, E_b og E_c er hver for sig af følgende natur: I et givet øieblik er spændingen nul, den vokser derefter til et positivt maksimum, aftager til nul, skifter retning, vokser til et negativt maksimum og aftager til nul o. s. v. Spændingen har derved gjennemløbet en hel periode, som stadig gjentager sig. Tiden for en hel periode er nøiagtig lig den tid, magnethjulet bruger for at dreie sig saa meget, at en nordpol indtager den næste nordpols plads, idet spændingen netop fremkommer ved polerne. Paa grund af denne samtidighed mellem magnethjulets bevægelse og spændingens vekslen kaldes maskinen en s y n c h r o n maskine. Periodetallet er i belysningsanlæg i regelen 50 perioder pr. sekund. En synchron maskine for dette periodetal med 2 p poler maa gjøre $\frac{50}{p}$ omdreininger pr. sek. eller $50\,\frac{60}{p}$ omdreininger pr. minut. Dette giver for en 4-polet maskine 1500, for en 6-polet maskine 1000, for en 8-polet maskine 750, for en 20-polet maskine 300 omdreininger pr. minut o. s. v. — Naar man siger, at en vekselspænding er f. eks. 220 volt, menes dermed den saakaldte effektive værdi, der omtrent er $\sqrt{2}$ gange mindre end den maksimale værdi. Spændingen svinger da mellem $+\sqrt{2}\times 220$ volt $= 310$ volt og $\div$ 310 volt. Et alm. voltmeter angiver den effektive værdi. De tre spændinger er blot forskjellige derved, at deres nul, maksimum o. s. v. følger $^1/_3$ periode efter hinanden. Vi kan tænke os de tre spændinger fremstillet ved tre linjer som vist i fig. 8. Vi tænker os figuren rotere i pilens retning med 50 omdreininger pr. sek. omkr. punkt *O*. Spændingen E_a er da til enhver tid lig med punktet *A*'s lodrette afstand over (positiv) eller under (negativ) den fastliggende vandrette linje. Spændingen E_b er paa samme maade fremstillet ved punkt *B*'s bevægelse, og spænding E_c ved punkt *C*'s bevægelse, og som man ser følger de $^1/_3$ omdreining efter hinanden. Man siger, at der mellem to og to af de tre

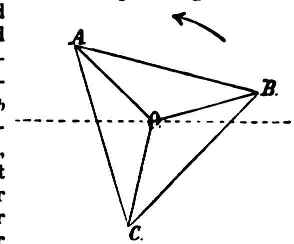

Fig. 8.

spændinger er en faseforskjel paa 120 °. Figuren kaldes et vektordiagram. Spændingerne mellem to og to af de tre ledere *A*, *B*, *C*, som kaldes den sammensatte spænding, er i størrelse og fase fremstillet ved de tre forbindelseslinjer *AB*, *BC* og *CA* paa fig. 8. Den sammensatte spænding er omtrent lig $\sqrt{3}$ gange den enkelte fasespænding. I ovennævnte taleksempel bliver saaledes den effektive sammensatte spænding lig $\sqrt{3}\times 220$ volt $= 381$ volt. (Tallene $\sqrt{2}$ og $\sqrt{3}$ saavelsom diagrammet fig. 8 har kun streng gyldighed, naar spændingen varierer sinusformig.) Som nævnt skal magneterne magnetiseres med ligestrøm. Strømmen hertil kan tages fra en liden ligestrømsdynamo, direkte anbragt paa vekselstrømsmaskinens aksel, som vist paa pl. fig. 4, den lille maskine yderst tilhøire, eller fra en særlig magnetiseringsmaskine eventuelt forbundet med et akkumulatorbatteri. Den synchrone maskine anvendes som g e n e r a t o r i vekselstrømscentraler. I regelen arbeider flere generatorer parallelt. Skal en generator sættes i funktion, maa man først bringe den paa rigtigt omdreiningstal og paa rigtig spænding og dernæst yderligere bringe den i nøiagtig samme fase som de øvrige. I det øieblik, da dette er tilfældet, forbindes den med samleskinnerne. Den vil derefter holde sig nøiagtig i takt med de øvrige. Hvis de forskjellige generatorer, hvad ofte er tilfældet, er ganske ens og opstillet, saa at akserne falder i hinandens forlængelse, kan man tænke sig en ret linje lagt gjennem tilsvarende poler af samtlige maskiner. I forhold til denne linje vilde de enkelte poler staa stille. Man bringer den enkelte maskine til at afgive energi ved at regulere paa drivkraften. Jo mere mekanisk kraft man tilføier en synchron generator, desto mere elektrisk energi afgiver den, og samtidig vil dens poler komme et stykke fremad i forhold til den omtalte linje. Den generator, som arbeider sterkest, er et «hestehoved» foran de øvrige. Hvis man helt tager drivkraften bort, vil vedkommende maskine da følge med i rigtig takt, men den vil nu tage elektrisk energi fra de øvrige, den gaar som s y n c h r o n motor, og dens poler kommer lidt tilbage i forhold til linjen. Bremser

---

Glückstopf (t) m, lotteriurne.
Glückwunsch (t) m, lykønskning.
glucose (e) & (f) f, drue-, frugtsukker.
glue (e) lim(e). **gluey** klæbrig
gluer (f) gjøre klæbrig.
glug(ge) — (t) Guckloch n — (e) hole, aperture — (f) (lys-, lufthul) vasistas m, lumière f.
glühen (t) gløde; blusse; tindre, gnistre.
Glühhitze (t) f, glohede.
Glühlampe (t) f, glødelampe.
Glühlicht (t) n, glødelys.
glühwarm (t) glohed.
Glühwurm (t) m, **-würmchen** n, sankthansorm.
glui (f) m, rughalm (til tag m.m.).
glume (f) f, (bot.) ytteragne.
glumelle f, (bot.) inderagne.
Glut (t) f, glød, glo; hede. **G.-meer** n, ildhav. **G.pfanne** f, kulpande, varmebækken; fyrfad.
glut (e) (over)fylde, mætte; (over)mætte(lse); overforsyning; klods, vaagemad (slags kile).
gluten (e) & (f) m, (bot.) plantelim.
glutinate (e) sammenlime, -binde.
glutinatif (f), **glutinative** (e) (sammen)bindende, klæbrig.
glutination (e) sammenliming.
glutineux (f) klæbrig.
glutinosité (f) f, klæbrighed.
glutton (e) slughals, fraadser; (zool.) jerv.
gluttonous (e) forslugen.

man den, eller lader den udføre et arbeide, vil den rykke et tilsvarende stykke tilbage i forhold til linjen og optage en tilsvarende større elektrisk energi fra de øvrige. Det er altsaa, som om de forskjellige maskiner var elastisk forbundet. Denne elastiske forbindelse kan dog briste, naar maskinen enten som generator eller som motor overbelastes udover en vis grænse (ca. $2^1/_2$ gange normal fuldlast), og maskinen falder da ud af fase. Om energiomsætning og tab i synchrone maskiner gjælder lignende bemerkninger som ved ligestrømsmaskiner. Virkningsgraden er omtrent den samme som for ligestrømsmaskiner af samme størrelse. Til igangsætning af synchrone motorer kræves særlige foranstaltninger. Efter igangsætningen kan deres omdreiningstal ikke varieres. Synchrone motorer anvendes derfor i regelen kun i omformerstationer som drivkraft for ligestrømsmaskiner, men ikke som smaamotorer.

I n d u k t i o n s m o t o r e r. Den motor, som i vekselstrømsanlæg erstatter den i ligestrømsanlæg almindelig anvendte shuntmotor, er den 3-fasede induktionsmotor. En mindre 3-faset induktionsmotor sees paa pl. fig. 7, hvor den er koblet til en tandhjulsudveksling. Motoren har et anker ganske som en synchron 3-faset maskines med en i noter liggende 3-faset vikling. Ankeret kaldes her ofte s t a t o r e n. Derimod har den istedetfor magnetsystemet en særlig roterende del, r o t o r e n, der i det ydre har en vis overfladisk lighed med ankeret i en ligestrømsmaskine. Rotorjernet er sammensat af plader ligesom ankerjernet. Til optagelse af viklingen har rotoren noter. Et gjennemsnit af stator- og rotorjernet er vist paa fig. 9. I smaa motorer er viklingen en kortslutningsvikling, der i sin simpleste form bestaar af et større antal hver i sin not nedlagte kobberstænger, der ved hver ende af rotoren er fast forbundet med en kobberring. En saadan vikling kaldes en fuglebursvikling. Naar motoren skal sættes igang, sluttes blot forbindelsen fra de tre ledninger af 3-fasenettet til statorviklingens tre klemmer. Induktionsmotoren er noget mere indviklet at forstaa end den synchrone maskine. De tre vekselstrømme i de tre viklinger fremkalder et system af afvekslende nordpoler og sydpoler, som ved de tre strømmes samspil stadig flytter sig, saa at der fremkommer et saakaldt dreiefelt. Fig. 10 *a*, *b* og *c* fremstiller strømmene i de tre faser i tre med lige mellemrum efterhinanden følgende øieblikke, idet indadgaaende strøm betegnes ved kors, udadgaaende

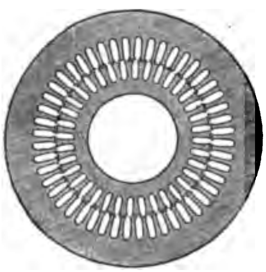
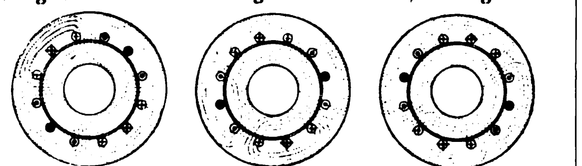

Fig. 9.

a *b* *c*
Fig. 10.

strøm ved et punkt, og den forskjellige styrke antydes ved forskjellig tykkelse af kors og punkt. De punkterede linjer fremstiller de magnetiske kraftlinjers forløb. Som man ser, fremkommer der i dette tilfælde et 4-polet magnetfelt, der dreier sig med urviseren. Denne dreining af feltet foregaar nøiagtig synchront med vekselstrømmen. Med en 4-polet vikling og 50 perioder pr. sek., dreier feltet sig 1500 omdreininger pr. min., med en 6-polet vikling 1000 omdreininger pr. min. o. s. v. Idet dette felt skjærer igjennem rotorledningerne, opstaar der strømme i disse, som sammen med feltet giver et dreiningsmoment, der søger at trække rotoren med rundt. Gaar motoren tom, vil rotoren praktisk talt dreie sig ligesaa hurtig som feltet. Hvis den belastes, bliver omdreiningstallet efter belastningens størrelse nogle procent mindre end feltets synchrone omdreiningstal, man siger, at der finder e n s l i p n i n g sted. Derfor kaldes en saadan motor ogsaa a s y n c h r o n (d. e. ikke ganske synchron). En 4-polet viklet motor, der kobles til et net med 50 perioder pr. sek., vil ved tomgang gjøre meget nær 1500 omdreininger pr. min., ved fuld belastning f. eks. 1450 omdreininger pr. min., og ved mellembelastninger ligger omdreiningstallet derimellem. Motorens belastning foranlediger, at motoren fra nettet optager en tilsvarende større energi. Den strøm, motoren optager, er altid mere eller mindre i fase bagefter spændingen. Man pleier at udtrykke dette talmæssigt ved cosinus φ, d. v. s. cosinus til faseforskyvningsvinkelen mellem strøm og spænding. Er strømmen i hver af de tre tilledninger til motoren I ampère, spændingsforskjellen mellem to og to af klemmerne E volt, er den optagne effekt lig $\sqrt{3} . E . I . \cos \varphi$ watt. Med liden cos. φ bliver derfor strømmen forholdsvis stor, hvilket baade giver større spændingstab i ledningerne og navnlig foraarsager en svækkelse af feltet og dermed følgende spændingsfald i centralstationens generatorer. En 3-faset induktionsmotor kan udvikle indtil ca. 2 à $2^1/_2$ gange normal trækkraft. Belastes den derover, gaar den istaa. En induktionsmotor kan, ved at drives med mere end det synchrone omløbstal, give energi tilbage til nettet, altsaa virke som generator. Større induktionsmotorer har i regelen ikke kortslutningsvikling paa rotoren, da dette medfører sterke strømstød ved igangsætningen, men en 3-faset vikling, hvis tre frie ender er ført til tre paa aksen siddende kontaktringe, hvorigjennem de med børster forbindes med en tredelt igangsætningsmodstand. Fig. 11 viser forbindelsen. — Ved igangsætningen slutter man først forbindelsen fra nettet til statorviklingen ved den 3-polede bryder. Dernæst udskyder man langsomt de tre modstande i rotorviklingen ved at dreie armene fra stop til gang, hvorved de tre rotorviklinger kortsluttes. Paa pl. fig. 7 sees de tre kontaktringe og igangsætningsmodstanden. Igangsætningsmodstanden har ingen elektrisk forbindelse med nettet. Ankerviklingen paa synchrone maskiner og statorviklingen paa induktionsmotorer

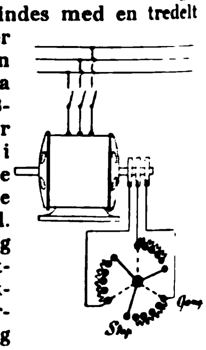

Fig. 11.

---

gluttony ⓔ forslugenhed, fraadseri.

glycerin — ⓣ Glycerin n — ⓔ & ⓕ glycerine f.

glycine ⓕ f. (bot.) glycine.

glyptique ⓕ f, stenskjærerkunst.

glyt: paa g. se klem.

glytte, gløtte — ⓣ gucken, glotzen; (paa døren) die Thür anlehnen — ⓔ peep; (paa døren) open the door ajar — ⓕ regarder (à travers qc); (paa døren) entr'ouvrir la porte.

glæde sb — ⓣ Freude f — ⓔ joy, delight, pleasure — ⓕ joie f; (fornøielse) plaisir m; (fryd) réjouissance f.

glæde vb — ⓣ (er)freuen — ⓔ gladden, cheer; (det g.r mig) I am glad of it; (sig) rejoice (at, in); (sig til) look forward to — ⓕ réjouir; faire plaisir à; (det g r mig) j'en suis heureux (charmé, enchanté, ravi); (sig til) se faire une joie, se faire fête de; (kunne g. sig ved) jouir de.

glædelig — ⓣ erfreulich — ⓔ joyful, joyous — ⓕ joyeux; heureux.

glædesbaal, -blus — ⓣ Freudenfeuer n — ⓔ bonfire — ⓕ feu (m) de joie.

glædesdrukken — ⓣ freudetrunken — ⓔ intoxicated with joy — ⓕ ivre de joie.

glædespige — ⓣ Freudenmädchen n — prostitute — ⓕ fille (f) de joie.

glædestraalende — ⓣ freude-

kan, da de i modsætning til ligestrømsmaskiner ikke har nogen kommutator, vikles for meget høi spænding. Den øvre grænse for den praktisk mulige spænding rykker stadig opad. Man kan nu bygge vekselstrømsmaskiner direkte til 20000 volt.

V e k s e l s t r ø m s k o m m u t a t o r m a s k i n e r. Det er muligt at drive en ligestrømsseriemotor ved vekselstrøm af lavt periodetal. Den er dog ikke uden videre praktisk brugelig paa denne maade, men maa i flere henseender konstrueres særlig til dette formaal. Saaledes maa magnetsystemet sammensættes af jernplader for at undgaa hvirvelstrømme, endvidere anvendes et forholdsvis svagt felt og en i polerne fordelt kompensationsvikling. Antallet af lameller maa være forholdsvis stort. Der er i de senere aar konstrueret flere forskjellige vekselstrømskommutatormotorer, som kan henføres til tre typer: s e r i e m o t o r e n, r e p u l s i o n s m o t o r e n og den f a s e k o m p e n s e r e d e m o t o r. De er anvendelige ved 1-faset vekselstrøm og er hovedsagelig bestemt til drift af elektriske baner, hvor det er en stor fordel at kunne anvende den 1-fasede vekselstrøm, som kun fordrer én kontaktledning ligesom ligestrømmen, men derimod tillader anvendelse af høi spænding, idet enten motorerne direkte kan bygges for høi spænding, eller man (ved den rene seriemotor) kan anvende en transformator.

O m f o r m e r e, m o t o r - g e n e r a t o r e r, anvendes hovedsagelig til at omforme 1- eller 3-faset vekselstrøm til ligestrøm, men kan ogsaa omvendt omforme ligestrøm til vekselstrøm. Det kan være en m o t o r - g e n e r a t o r, ligefrem bestaaende af en vekselstrømsmotor koblet til en ligestrømsdynamo, saaledes som vist paa pl. fig. 4, hvor motoren er en synchron 3-faset motor, der driver en alm. ligestrømsdynamo, eller en egentlig omformer, som vist paa pl. fig. 6. En saadan omformer ligner en ligestrømsmaskine, men foruden kommutatoren har den paa den modsatte side af ankeret tre kontaktringe, som er forbundet hver med et punkt af ankerviklingen, og hvorfra forbindelse faaes gjennem tre børster. Anvendes kommutatoren alene, vil maskinen kunne fungere som ligestrømsdynamo eller ligestrømsmotor. Anvendes kontaktringene alene vil maskinen kunne fungere som synchron 3-faset generator eller motor. Skal en omformer bringes i funktion, sætter man den i regelen i gang som ligestrømsmotor drevet af det sedvanlig tilstedeværende akkumulatorbatteri, hvorefter man, naar synchronisme og rigtig fase er tilstede, forbinder 3-fase-siden med 3-fase-nettet. Maskinen vil da vedblive at gaa synchront og kan afgive ligestrøm fra kommutatoren under optagelse af 3-faset strøm gjennem kontaktringene. Virkningsgraden af en saadan omsætter er en del større end den samlede virkningsgrad af en motorgenerators to maskiner. Forholdet mellem den 3-fasede spænding og ligestrømsspændingen er omtr. 0.63. En mindre regulering af ligestrømsspændingen kan opnaaes ved samtidig regulering af magnetiseringen og indførelse af induktionsspoler i 3-fasede tilledninger, men ikke ved magnetregulering alene. Paa 3-fase-siden anvendes som regel transformatorer. — En særlig art omformere er k a s k a d e o m f o r m e r e n. Den bestaar af en 3-faset induktionsmotor sammenbygget med en omformer, hvis 3-fase-side er forbundet med induktionsmotorens rotorvikling, saaledes at induktionsmotoren halvt virker som motor, halvt som transformator, og omformeren halvt virker som ligestrømsdynamo, halvt som omformer. Omdreiningstallet er $^1/_2$ synchront. — Omformermaskineri anvendes i understationer i saadanne tilfælde, hvor elektriciteten skal leveres i form af ligestrøm, medens den produceres i form af vekselstrøm fra en stor central. En saadan omformning finder f. eks. sted i byer, hvor man opr. har anvendt ligestrøm fra mindre centraler fordelt over byen, men ikke længere kan holde skridt med forbrugets udvikling paa denne maade. Man kan da erstatte eller supplere de alt eksisterende stationer med omformerstationer, der faar energien tilført som høispændt vekselstrøm. Ligeledes anvendes omformerstationer ofte til levering af strøm til sporveisdrift, eller til specielle formaal.

T r a n s f o r m a t o r e r er apparater uden bevægelige dele, bestaaende af en jernkjerne med to viklinger, som ved induktion overfører vekselstrøm fra den ene vikling til den anden. Hovedanvendelsen af transformatorer er at transformere spændingen, hvilket opnaaes ved at give de to viklinger forskjellige vindingstal. Fig. 12 viser skematisk en transformators forbindelse for overføring af vekselstrøm fra et høispændingsnet til et lavspændingsnet. Ved tomgang, d. v. s. naar der ingen strøm udtages fra den sekundære side, optager den primære side kun en liden strøm, der er sterkt faseforskudt i forhold til den primære spænding, saa at den effekt, t o m g a n g s t a b e t, som den repræsenterer, er yderst liden. Denne tomgangsstrøm vedligeholder i jernet et magnetisk vekselfelt, der af sig selv afpasser sig saaledes, at den i den primære vikling inducerer en spænding omtrent lig og modsat den udenfra virkende spænding. Det samme vekselfelt inducerer

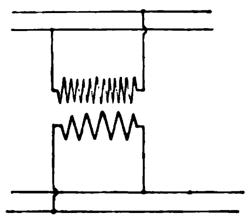

Fig. 12.

ligeledes spænding i den sekundære vikling, og da den i en vinding inducerede spænding er lige stor, hvad enten vindingen tilhører den ene eller den anden vikling, bliver forholdet mellem sekundære og primære spænding meget nær lig forholdet mellem sekundært og primært vindingstal. Effektforbruget ved tomgang medgaar hovedsagelig til hysteresistab og hvirvelstrømstab i jernet, jerntabet, T_j. Naar man udtager strøm fra den sekundære side, vilde denne strøm, hvis der ikke skede nogen forandring med den primære strøm, ganske ændre det magnetiske vekselfelt. Dette maa imidlertid nødvendigvis holde sig uforandret, og den primære vikling maa derfor yderligere optage en strøm, der i sine magnetiserende egenskaber virker lig og modsat den sekundære strøm, d. v. s. bortseet fra tomgangsstrømmen bliver strøm $\times$ vindingstal lige stort for begge viklinger. Bortseet fra tomgangsstrømmen vil derfor den sekundære strøm forholde sig til den primære strøm omvendt som det sekundære vindingstal forholder sig til det primære. En transformator for 10000 volt primær, 200 volt sekundær spænding for normalt 20 kilovoltampère vil, naar man paa den sekundære side udtager 100 ampère, paa den primære side forbruge 2 ampère (foruden den ubetydelige tomgangsstrøm). — Ved belastning synker den sekundære

---

strahlend — ⓔ beaming with joy — ⓕ rayonnant (de joie), radieux.

glæfs — ⓣ Schnappen n, Biss m — ⓔ snap — ⓕ happement m.

glæfse — ⓣ schnappen; (i sig) verschlingen — ⓔ snap; (i sig) devour ravenously — ⓕ tâcher de happer; (i sig) dévorer.

glød — ⓣ Glut f — ⓔ glow — ⓕ ardeur f, feu m.

gløde — ⓣ glühen — ⓔ glow — ⓕ rougir; fig. être tout rouge, être ardent; brûler; (øine) flamboyer, briller.

glødelampe — ⓣ Glühlampe f — ⓔ glowing-lamp, incandescent light — ⓕ lampe (f) à incandescence.

glødende — ⓣ glühend, brennend, flammend — ⓔ red hot; burning — ⓕ rouge, ardent; brûlant, flamboyant; (fig.) ogs. enflammé, de feu. **gjøre g.** — ⓣ glühen(d machen) — ⓔ make red (white, glowing) hot — ⓕ (faire) rougir.

gløg — ⓣ scharfsichtig, -sinnig — ⓔ shrewd, sharp, smart — ⓕ sagnce, fin.

gnaal — ⓣ Geleier n, Nergelei f — ⓔ humming, harping — ⓕ obsessions; instances f pl.

Gnade ⓣ f, naade. **G.nbild** n, undergjørende helgenbillede. **G.nbrot** naadsensbrød.

gnaden ⓣ: **Gott gnade dir** Gud naade dig!

gnädig ⓣ naadig.

gnarl ⓔ knast, knart, kvist.

spænding noget paa grund af det ohmske spændingstab i viklingerne og paa grund af, at det magnetiske felt spredes, saa at der gaar flere kraftlinjer gjennem den sekundære end gjennem den primære vikling. Strømvarmetabet i viklingerne, kobbertabet, T_{cu}, vokser som strømstyrkens kvadrat. Hvis man sekundært udtager A_2 watt, vil transformatoren primært bruge $A_1 = A_2 + T_j + T_{cu}$ watt. Virkningsgraden er $\eta = \frac{A_2}{A_2 + T_j + T_{cu}}$. Ved transformatorer for lys, som hele aaret og døgnet rundt er koblet til høispændingsnettet, vil man sørge for, at jerntabet er lidet, ved transformatorer for kraftoverføring, som kobles fra samtidig med vedkommende moter, vil man vælge jerntab og kobbertab omtrent ens. Virkningsgraden ved fuld belastning for transformatorer af forskjellig størrelse kan man regne: for transformatorer til 2 k.-v.-a. 92—94 pct., 10 k.-v.-a. 95—96 pct., 20 k.-v.-a. 96—97 pct., 100 k.-v.-a. 97—98 pct. Jernet i en transformator er altid sammensat af tynde jernplader med mellemliggende papir. Det bestaar som oftest af lodrette ben og vandrette tverstykker. Over benene lægges viklingerne, saaledes at begge viklinger i en 1-faset transformator fordeles paa begge ben, den ene udenom den anden med et efter spændingens høide afpasset isolationslag imellem og saaledes, at hver enkelt vikling bestaar af flere i serie forbundne spoler. Pl. fig. 5 viser en 3-faset transformator, der har 3 lodrette ben og 2 vandrette tverstykker. Det virksomme jern kan skimtes gjennem aabningen i den ydre jernramme, der sammenholder jernet. De til de tre sæt faser hørende tre sæt viklinger ligger hver paa sit ben. Transformatoren er konstrueret for 3—20 000 volt og nedsænkes i den ved siden af staaende beholder, der fyldes med olje, som udgjør den egentlige isolation.

S t r ø m t r a n s f o r m a t o r e r anvendes bl. a. i forbindelse med maaleinstrumenter. De forbindes som vist fig. 13. Den sekundære side er forbundet med et ampèremeter, Relais el. l., den primære side gjennemløbes af hovedstrømmen. Strømstyrkerne forholder sig omvendt som vindingstallene. Den sekundære side bør enten være forbundet til vedk. apparat eller kortsluttes. I modsætning til alm. transformatorer er vekselfeltet og spændingen i strømtransformatorer variable.

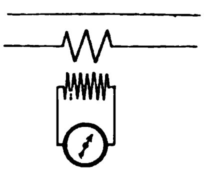

Fig. 13.

A u t o t r a n s f o r m a t o r e r er transformatorer, hvor den ene vikling udgjør en del af den anden. De anvendes f. eks. til spændingsdelere i husinstallationer, hvor man til lamper ønsker at anvende en lavere spænding end den fra nettet leverede. Fig. 14 viser skematisk forbindelsen af en autotransformator benyttet til halvering af spændingen. Man kan efter behag tænde lamper i den ene eller den anden side. Er der tændt lige mange lamper i begge sider, gaar autotransformatoren tom. [Litt.: Thompson, «Dynomo-electric machinery» (7 udg., New York 1904—05, 2 bd.); Kapp, «Dynamomaschinen» (t. overs., 1904).]

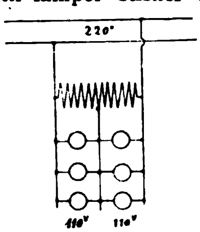

Fig. 14.

Elektriske modstandsapparater (se ogsaa E l e k t r. l e d n i n g s e v n e) er apparater, i hvilke den elektriske energi omsættes til varme. De bestaar af traad eller baand af særlige metallegeringer, hvis elektriske ledningsevne er liden, f. eks. nickelin, rheotan, nysølv, krupin, konstantan etc. Elektriske modstande anvendes hovedsagelig som r e g u l e r i n g s m o d s t a n d (se fig. 1) til elektriske maskiner, eller som beroligelsesmodstande i buelampestrømkredse. Ved at indskyde mere eller mindre modstand i magnetiseringsstrømkredsen af en elektrisk maskine, kan magnetiseringsstrømmen gjøres svagere eller sterkere, hvilket i en dynamomaskine har tilfølge, at maskinens spænding falder eller stiger, medens det i en motor medfører, at motorens omdreiningshastighed aftager eller forøges. Skal en større motor sættes igang, maa der først indskydes en modstand i ankerets strømkreds, forat strømmen ikke skal blive for stor, modstanden udskydes saa lidt efter lidt, indtil motoren har opnaaet sin fulde fart, til hvilket tidspunkt modstanden er helt udskudt af strømkredsen. Denne art modstand kaldes i g a n g s æ t n i n g s m o d s t a n d (se fig. 2). Enhver modstand virker som en slags ventil i den strømkreds, i hvilken den er indskudt, jo mere modstand, der indskydes, desto mindre bliver strømmen. Der konsumeres altid elektrisk energi i en modstand, og denne omsættes til varme. Enhver modstand kan saaledes benyttes til udvikling af varme (se E l e k t r i s k k o g n i n g og E l e k t r i s k o v n).

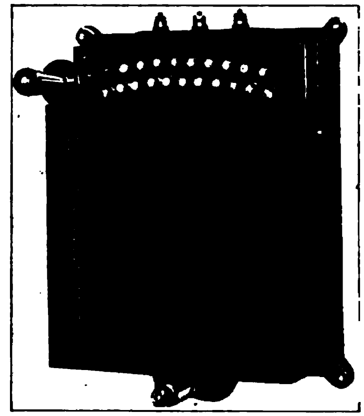

Fig. 1. Reguleringsmodstand til en dynamomaskine.

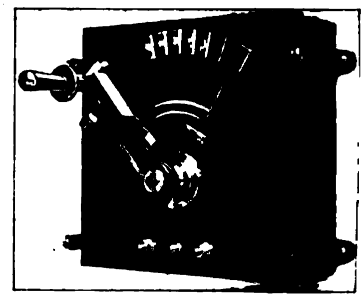

Fig. 2. Igangsætningsmodstand til en elektromotor.

Elektrisk endosmöse kaldes det af F. F. Reuss 1807 først iagttagne fænomen, at en vædske, som befinder sig i trange rør eller porer, føres med af en elektrisk strøm, som ledes gjennem vædsken. Aarsagen er, at vædsken ved berøring med rørets eller porernes vægge bliver elektrisk og derfor forskyves af kraften i den elektriske strøm. Omvendt vil en vædske, f. eks. rent vand, som strømmer gjennem et porøst legeme, kunne levere en elektrisk strøm. saakaldt s t r ø m n i n g s s t r ø m, opdaget af Quincke 1859.

---

gnash (e): g. **the teeth** skjære tænder.
gnaske — (t) knaupeln — (e) crunch — (f) grignoter.
gnat (e) myg.
gnav (spil) — (t) Tauschspiel n — (f) coucou m.
gnave — (t) nagen; (paa) benagen, scheuern; kratzen — (e) gnaw; (ved gnidning) fret, chafe — (f) ronger; (om skotøi, sæle o. l.) écorcher, blesser.
gnavon se grætten.
gnaver (dyreart) — (t) Nager m, Nagetier n — (e) rodent, gnawing animal — (f) rongeur m.
gnaw (e) gnave; nage.
gneis — (t) Gneis m — (e) & (f) gneiss m.
gniaf (f) m, lappeskomager.
gnidder — (t) Kritzelei f, Gekreitzel n — (e) close and crabbed handwriting — (f) griffonnage m.
gnide — (t) reiben; kratzen — (e) rub; (for at varme) chafe; (paa fiolin) scrape away — (f) frotter; racler (du violin).
gnidning — (t) Reiben n, Reibung f — (e) rubbing, friction — (f) frottement m, friction f; frottage m.
gnidret (skrift) — (t) kritzelig, gekritzelt — (e) close and crabbed — (f) griffonné.
gnidsel: tænders g. — (t) Zähneknirschen n — (e) gnashing of teeth — (f) grincements (m pl) de dents.
gnier — (t) Geizhals, Knauser, Filz m — (e) miser, niggard, hunks.

Elektrisk energī, se Elektrisk kraftoverføring.

Elektriske organer kaldes de paa kroppen el. halen hos forskjellige fiske beliggende organer, hvori der udvikles elektricitet, som dyret efter forgodtbefindende kan udlade. Bestaar af omdannede muskler, opbygget af talrige skiver, som ligger over hverandre (mindende om en voltasøile, s. d.). De sterkt elektriske fiske (elektrisk aal, rokke og malle) kan ved sine elektriske slag lamme store pattedyr. Svagere e. o. af samme bygning findes i halen hos andre rokker og enkelte andre fiske.

Elektriske oscillatiōner, se Elektr. svingninger.

Elektriske sikringer anvendes i elektroteknikken som en sikkerhed mod, at strømmen i en ledning bliver sterkere end tilladelig. E. s. bestaar af en strimmel eller traad af metal, saasom bly, tin og sølv, som ved den af strømmen udviklede varme smelter over og derved afbryder strømmen, saa snart denne bliver for stor (se Elektrisk kortslutning). Ved belysningsanlæg o. l. anbringes smeltesikringer i en saakaldt patron, et hylster af porcellæn, som er fyldt med fin sand eller smergel, forat den ved oversmeltningen dannede elektriske lysbue hurtig skal blive slukket. Ved de større strømstyrker, som f. eks. forekommer i en elektrisk central, anvendes lamelsikringer, hvor smeltestrimlerne er udspændt frit paa en sokkel af marmor el. skifer. Ved høispænding anvendes rørsikringer, hvor smeltetraaden er trukket gjennem et rør af porcellæn (se fig. 1). Hensigten hermed er, at røret skal virke som en slags skorsten, idet der ved traadens opvarmning og oversmeltning gaar en sterk strøm af luft op gjennem røret, hvorved lysbuen slukkes. Hvor det dreier sig om store energimængder, kan høispændingssikringer ofte virke upaalidelig; saaledes kan der ved smeltningen udvikle sig metaldampe, der har et saa sterkt tryk, at røret sprænges, hvilket kan medføre fare for personer, som befinder sig i nærheden, ligesom det kan medføre farlige kortslutninger etc. Paa fig. 2 og 3 vises en høispændingssikring for 8000 volt under og efter eksplosionen. Af hensyn til disse sikringers upaalidelighed erstattes de nu som regel med automatisk virkende oljestrømbrydere (s. d.).

Fig. 1. Elektriske sikringer for høispænding.

Fig. 2. Eksplosion af høispændingssikring.

Fig. 3. Eksploderet høispændingssikring.

Elektriske støvfigurer, se Elektriske figurer.

Elektriske svingninger er vekselstrømme af høit vekseltal. Opr. iagttoges de ved udladning af leydnerflasker, og den almindeligste metode til at frembringe dem er udladning af en kondensator gjennem en gnistbane, saaledes som fremstillet paa fig. 1. Saasnart induktoren har ladet kondensatorpladerne til en vis spændingsforskjel, springer der en gnist over mellem kuglerne, og denne bestaar af en række e. s. Den elektriske tilstand herunder er antydet ved fig. 2. Til at begynde med (tiden 0) er pladen til høire sterkt positiv og den til venstre negativ. Gnisten skal da lige til at slaa over. Til tiden $^1/_4$ t, hvor t er den tid, som medgaar til en svingning, gaar der en elektrisk strøm gjennem gnistbanen og bøilen, hvorved spændingsforskjellen mellem pladerne bliver mindre. Naar $^1/_2$ t er gaaet, er denne strøm paa sit sterkeste, og pladerne har antaget samme spænding. Paa grund af selvinduktion fortsætter strømmen imidlertid i samme retning, hvorved pladerne efterhaanden lades sterkere og sterkere i modsat retning indtil tiden $^1/_1$ t, da strømmen igjen er aftaget til 0, og pladerne er modsat ladet, af hvad de først var. Strøm-

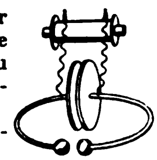

Fig. 1.

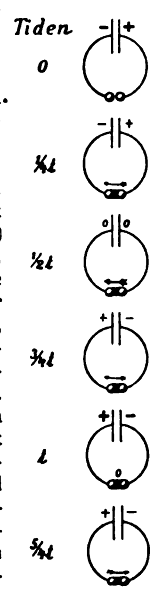

Fig. 2.

curmudgeon, screw — (f) avare, ladre m.

gnieragtig — (t) geizig, filzig, knauserig — (e) niggardly, stingy, sordid — (f) avare, ladre, chiche.

gnieragtighed, gnieri — (t) Filzigkeit f — (e) niggardliness, stinginess, sordidness — (f) lésine(rie) f.

gn(i)ole (f) m, lusing, slag; klodrian, fæ.

gnist — (t) Funke m — (e) spark; (fig.) vestige, remnant; ray (of hope) — (f) étincelle; (flyvende) flammèche; (fig.) lueur f (d'esperance), grain m (d'esprit).

gnistre — (t) sprühen, funken; prasseln; (vor den Augen) flimmern; knistern — (f) lancer (faire jaillir, projeter) des étincelles; (funkle) étinceler.

gnognotte (f) f, juks, skidt.

gnome (e) & (f) m, jordaand, dverg.

gnomide (f) f, kvindelig gnom, dverg.

gnomon (e) & (f) m, solviser.

gnomonics (e) pl, kunsten at gjøre solskiver.

gnôn (f) m, lusing; kul, bule.

gnou (f) m, **Gnu** (t) n, **gnu** (e) (zool.) gnu.

gnu se gnide.

gny — (t) Geklirr n; Larm m; Getöse n — (e) din, clamour — (f) fracas; cliquetis m (d'armes).

go (e) gaa, reise, kjøre. **as the slang g.es** som det heder. **g. far** forslaa stort. **g. about** gaa over stag. **g. about it** bære sig ad.

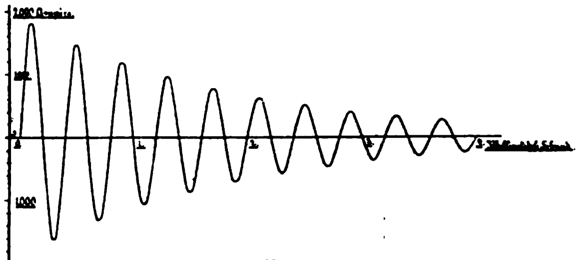

Fig. 3.

men vender da om, og saaledes strømmer elektriciteten frem og tilbage mange gange. Vekselstrømmen dør dog efterhaanden hen, saaledes som vist paa fig. 3, der fremstiller strømstyrken i en svingekreds bestaaende af to store leydnerflasker forbundet med en tyk kobbertraad og med 1 cm. afstand mellem kuglerne. Den største strømstyrke naar ca. 1800 ampère, og tiden mellem to strømvekslinger er $^1/_5$ af et milliontedels sekund. Man siger da, at svingetallet er 5 mill. pr. sek. Imidlertid varer det hele fænomen praktisk talt meget kort tid. Det ophører f. eks. efter 50 udførte svingninger paa grund af, at energien stadig omsættes mellem en elektrisk og en magnetisk form, dels paa grund af strømvarme, dels ved randudladning o. l. i kondensatoren. Svingetallet er bestemt ved $n = \frac{1}{\pi\sqrt{L.C}}$, hvor L er selvinduktionskoefficienten maalt i henry og C er kapaciteten maalt i farad. En svingekreds af denne art kaldes **lukket**. Tænker man sig som antydet ved fig. 4 traaden efterhaanden rettet ud og pladerne fjernet fra hinanden, fremkommer en **aaben** svingekreds. Den enkleste form herfor er en lang ret traad. Svingninger i en saadan kan frembringes ved, at den kobles til en lukket kreds. Dette kan gjøres galvanisk, idet traaden overskjæres paa midten, og begge stykker forbindes til to punkter af den lukkede svingekreds. Eller det kan gjøres magnetisk, idet traaden paa midten er bøiet i en eller nogle faa vindinger, som anbringes i nærheden af den lukkede kreds. Under elektriske svingninger i en saadan traad vil spænding og strøm forandre sig som vist i fig. 5. Der er spændingsbuge ved enderne med knude i midten, medens der er strømknuder ved enderne med bug i midten. Energien svinger ogsaa her mellem en elektrisk og en magnetisk tilstand, men for hver svingning løsnes kraftlinjer, som ikke mere vender tilbage til traaden, men udbreder sig i rummet som **elektromagnetiske bølger**. Løsrivelsen af elektriske kraftlinjer fra en lodret traad er anskueliggjort ved fig. 6. En aaben svingekreds taber derfor stadig energi ved udstraaling af bølger. Paa udsendelse og opfangelse af saadanne beror den **traadløse telegrafi**. I sin enkleste form er afsenderen en lang lodret traad, hvis nederste punkt er ledende forbundet med jorden. I en saadan kan frembringes svingninger som i den øverste halvdel af traaden i fig. 6. Jordens eller vandets overflade virker paa en maade som et speil. De optrukne linjer i fig. 7 viser kraftlinjerne i en af en saadan traad udsendt bølgebevægelse. Den elektriske kraft fordeler sig i størrelse ud fra afsenderen omtrent som vist ved den bølgede linje nederst tilhøire paa fig. 7. Paa samme figur er endvidere vist den af-

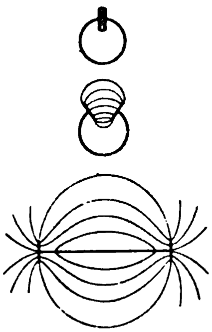

Fig. 4.

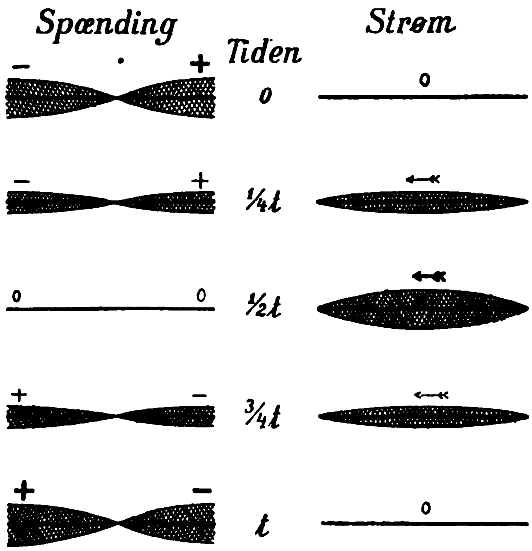

Fig. 5.

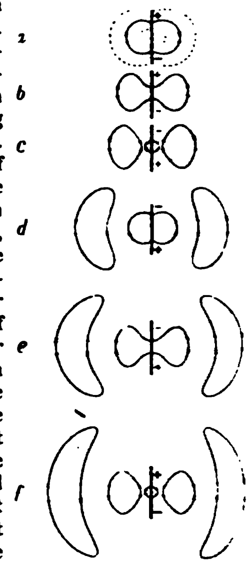

Fig. 6.

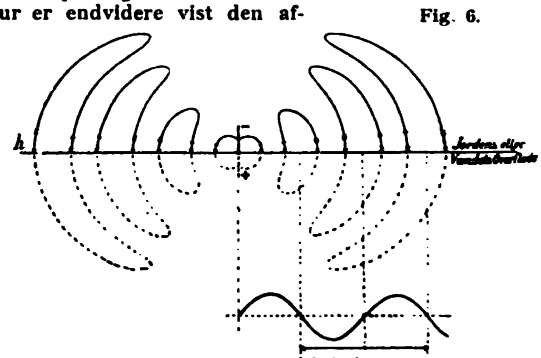

Fig. 7.

g. **in for** lægge sig efter. **g. on** fortsætte. **g. on with** gjøre stormende kur til. **g. out** afgaa (minister); gaa af mode; forfalde (papir). **g. without** undvære. **g. it** fare frem (afsted), drive det. **g. it!** klem paa! **all the g.** høieste mode. **it's a g.** top! lad gaa! **a high g.** dundrende moro. **no g.** jeg faar det ikke til, det gaar ikke. **a pretty g.** en deilig historie.

go Ⓕ: **tout de g.** bent frem.

goad Ⓔ pigstav, (fig.) spore; (an)spore, egge.

goal Ⓔ maal (ved kapløb, fodbold o. l.).

goat Ⓔ gjed. **g.-chafer** sankthans-torbist.

goatee Ⓔ bukkeskjeg.

goat-milker Ⓔ natteravn, kveldknar.

gobang Ⓔ japansk spil med smaa firkantede benbrikker.

gobbe Ⓕ f, giftkugle (til dyr).

gobble Ⓔ hugge i sig; snadre. **gobbler** sluger; kalkunhane.

gobelet Ⓕ m, bæger. **joueur** (m) **de g.s** taskenspiller. **tour** (m) **de g.s** taskenspillerkunst.

gobeleterie Ⓕ f, glashandel; glasvarer.

gobeletier Ⓕ m, glashandler.

gobelin Ⓕ m, nisse; gobelin.

gobelotter Ⓕ m, pimpe; kymle. **gobelotteur** m, pimper, drukkenbolt.

gobe-mouches Ⓕ m, (zool.) fluesnapper; (bot.) fluefanger; (fig.) jabroder, mæhæ.

stand, som kaldes bølgelængden. For en afsender som den her antagne er bølgelængden omtr. lig 4 gange traadhøiden. Bølgebevægelsen skrider fremad til alle sider med hastigheden $v = 3 \times 10^{10}$ cm. pr. sek. Mellem vekseltallet n, bølgelængden z og hastigheden v bestaar relationen $v = \frac{1}{2} n \, . \, z$. Antages f. eks. $n = 2 \, . \, 10^6$, bliver $z = \frac{2 \, . \, 3 \, . \, 10^{10}}{2 \, . \, 10^6}$ $= 3 \, . \, 10^4 = 30\,000$ cm. $= 300$ m. En lodret traad, som skulde udsende bølger med denne bølgelængde, maatte altsaa være $\frac{1}{4} \, . \, 300 = 75$ m. høi. Naar de elektriske bølger paa sin vei træffer en lodret traad med samme naturlige svingetal som afsenderen, vil de i denne oparbeide e. s. Disse kan nu overføres fra lufttraaden til en sekundær svingekreds for der at virke paa en detektor, som igjen paa en eller anden maade paavirker en telefon eller et skriveapparat. Fig. 8 viser skematisk afsender

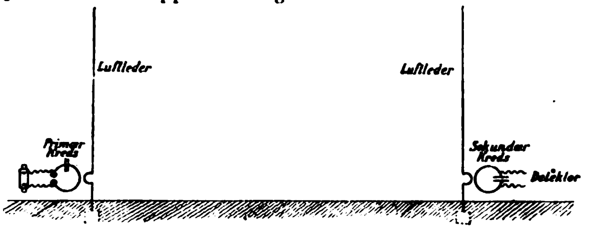

Fig. 8.

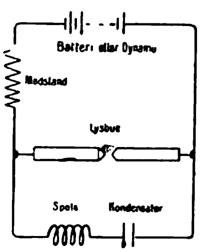

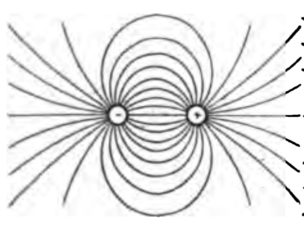
Fig. 9.

og modtager for traadløs telegrafi (s. d.). E. s. kan som paavist af Duddel frembringes i en kreds bestaaende af en kondensator og en traadrulle, der forbindes med en lysbue, som vist fig. 9. Duddel kunde dog paa denne maade kun naa et vekseltal paa 20 000. Valdemar Paulsen har derimod ved at anbringe lysbuen i et magnetfelt og omgive den med en surstofholdig atmosfære udviklet denne metode videre, saa man ved den kan frembringe vekseltal af indtil flere mill. De paa denne maade frembragte svingninger er udæmpede og kontinuerlige. Med udnyttelse heraf har Paulsen uddannet et helt nyt system for traadløs telegrafi og telefoni (s. d.).

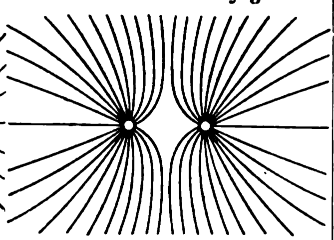
Elektriske transformatörer, se E l e k t r. m a s k i n e r.

Elektriske varmeapparater, se E l e k t r. k o g n i n g.

Elektrisk felt, et rum, indenfor hvilket der virker elektriske kræfter. Feltet fremstilles efter Faraday grafisk

Kraftlinjer i et felt omkring to modsat elektriske kugler.

Kraftlinjer i et felt omkring to ens elektriske kugler.

ved kraftlinjer, hvis retning viser kraftens retning, og hvis tæthed viser deres størrelse paa hvert sted.

Elektrisk fordeling. En isoleret elektrisk leder, f. eks. en metalkugle, som er anbragt paa en glasfod, bliver elektrisk, naar den stilles i nærheden af et elektrisk legeme (altsaa i et elektrisk felt). Paa den side af kuglen, som vender mod det elektriske legeme, samler sig elektricitet, som er modsat dettes elektricitet, paa den fjerneste side ensbenævnt. Kraften fra det elektriske legeme tænkes at «fordele» den neutrale blanding af de to slags elektricitet i kuglen, og virkningen kaldes derfor f o r d e l i n g (i n f l u e n s el. e l e k t r i s k (bedre: e l e k t r o s t a t i s k) i n d u k t i o n). Flyttes kuglen ud af feltet, ophører fordelingen, og kuglen bliver atter uelektrisk.

Elektrisk forskyvning, se P o l a r i s a t i o n.

Elektrisk funke, e l e k t r i s k g n i s t, se E l e k t r i s k u d l a d e r.

Elektrisk henrettelsesmaskine, e l e k t r i s k s t o l, anvendes i Amerikas Forenede stater til aflivning af dødsdømte forbrydere. Forbryderen bindes fast i en stol forsynet med to kontakter, der er anbragt saaledes, at den dræbende strøm, som har en spænding af nogle tusen volt, maa passere legemets ædlere dele.

Elektrisk induktiōn, eng. betegnelse for e l e k t r i s k f o r d e l i n g (s. d.). Se ogsaa under I n d u k t i o n.

Elektrisk influe'ns, se E l e k t r i s k f o r d e l i n g.

Elektrisk isolatiōnsmateriale. Hertil henregnes alle de stoffe, som byder den elektriske strøm stor modstand, altsaa alle daarlige ledere (se E l e k t r i c i t e t). I elektroteknikken anvendes fortrinsvis porcellæn, glas, marmor, skifer, gummi i forskjellige former, papir, silke, bomuld, parafin, olje og mange andre.

Elektrisk jernbane, se E l e k t r i s k s p o r v e i, J e r n b a n e r (elektr.) og S k i n n e l ø s e b a n e r.

Elektrisk kanon, se E l e k t r o m a g n e t i s k k a n o n.

Elektrisk kapacitēt. Man kan tale om e. k. ved elektriske ledere, derimod ikke ved isolatorer. Et legemes e. k. er forholdet mellem den elektricitetsmængde, legemet i et vist tilfælde indeholder, og dets potential. Jo mere elektricitet der skal til for at give legemet et vist potential, desto større er altsaa dets e. k. Den e. k. af en kugle, som ikke er nær ved andre ledere, er proportional med radien. Enhed for e. k. er f a r a d og m i k r o f a r a d (se E l e k t r i s k e m a a l e s y s t e m e r).

Elektrisk kogning o g s t e g n i n g af madvarer begynder nu at faa større og større betydning, eftersom priserne paa den elektriske strøm bliver billigere og de specielle kogeapparater bliver fuldkomnere. Madens opvarmning foregaar efter tre principer: 1. En af strømmen opvarmet gjenstand dyppes ned i den vædske, som skal koge (forældet). 2. Strømvarmen frembringes i en varmeplade eller i en komfur, paa hvilken alm. kogekar anbringes. 3. Hvert enkelt koge- eller stegekar indeholder de elektriske modstande, som opvarmes af strømmen. De elektriske kogeapparater har en nytteeffekt af 90—98 pct., d. v. s. at næsten al den elektriske energi, som anvendes i dem, kommer karrenes indhold tilgode i form af varme. Den e. k. er overordentlig letvindt, renslig og hygienisk, men er endnu forholdsvis kostbar. At koge op en liter vand ved elektricitet koster ca. 2 øre (grundpris 20 øre pr. kwt.), ved gas 0.5 øre og

---

gober Ⓕ sluge (i sig); (fig.) tro (alt muligt); (se) være forgabet i. **g. des mouches, du vent** staa og gabe, maabe.
goberge Ⓕ f. skrei; limtvinge; bundbret.
goberger Ⓕ: **se g.** gjøre sig tilgode, gotte, kose sig.
gobet Ⓕ m. bite; glaskirsebær.
un bon g. tosk. **prendre au g.** komme bag paa.
gobeter Ⓕ rappe, spække (mur).
go-between Ⓔ mellemmand, bud.
gobeur Ⓕ m. slughals.
gobichonner Ⓕ smause.
gobille Ⓕ f. kugle.
goblet Ⓔ bæger.
goblin Ⓔ nisse.
goby Ⓔ kutling (en fisk); list, lif.
go-cart Ⓔ gangvogn.
Gockel(hahn) Ⓣ m. hane, kykeliky.
god — Ⓣ gut; gütig; gutmütig; (i g. tid) zeitig; (vi har g. tid) es eilt nicht; (have g.t af) Nutzen von etw. haben, zuträglich sein; (komme til g.e) zum Vorteile gereichen; (gjøre sig til g.e) sich etw. zu Gute (sich gütlich) thun; (med det g.e) in Güte; (holde sig for g. til) eine zu hohe Meinung von sich selbst haben, als dass . .; (være g. for) im Stande sein, vermögen; (være saa g. at) gefälligst (etw. thun) — Ⓔ good; kind; (være saa g. at) kindly (do smthing); (g.t) well; (gjøre g.t igjen) make amends for.

ved petroleum 0.6 øre. (Se ogsaa Elektrisk ovn og Elektrisk strømvarme.) [Litt.: Bull, «Elektrisk kogning og opvarmning» (1902).]

Elektrisk konvektiōn (medføring). Naar den elektriske strøm virker paa en magnet, antages det efter den gjængse opfatning af elektriciteten at bero paa, at elektricitet bevæger sig gjennem ledningen i dens indre. Hvorvidt elektricitet, som er i ro paa et legeme, frembringer en lignende magnetisk virkning, naar legemet bevæger sig gjennem rummet, er et for teorien meget vigtigt spørsmaal, som først blev stillet af v. Helmholtz og af Rowland (1876). Den sidste prøvede spørsmaalet ved at lade en forgyldt ebonitskive, hvis guldbelæg gaves en sterk ladning, rotere om en akse og iagttage virkningen paa en magnetnaal. Prøven gav 1878 et bekræftende svar, men resultatet har senere gjentagende været betvilet, sidste gang ved forsøg af Crémien 1901. Fornyede forsøg har dog endelig godtgjort rigtigheden af Rowlands første resultat. Elektricitetens flytning i rummet ved mekaniske midler kaldes e. k.

Elektrisk kortslutning opstaar, naar modstanden i en elektrisk strømkreds bliver meget liden. Forbindes f. eks. de to poler af en dynamo med en kort kobbertraad af liden modstand, siges det, at maskinen er kortsluttet. Da strømmen bliver desto større, jo mindre modstanden er, vil den under en kortslutning blive overordentlig stor, saaledes at ledningen bliver saa sterkt opvarmet, at den enten smelter over, eller den gløder og kan foraarsage antændelse af nærliggende stoffe. Er ledningen isoleret, kan der gaa ild i isolationen. For at forebygge den brandfare, som en kortslutning foraarsager, anbringes elektriske sikringer (s. d.) eller automatiske strømbrydere (s. d.), som er indrettet saaledes, at de afbryder strømmen, inden den naar en saadan størrelse, at ledningen kan blive farlig opvarmet. En kortslutning kan f. eks. opstaa, naar isolationen af to ved siden af hinanden liggende ledninger af forskjellig polaritet beskadiges saaledes, at strømmen kan gaa direkte fra den ene ledning til den anden.

Elektrisk kraftfelt, se Elektrisk felt.

Elektrisk kraftoverføring er et middel til at overføre kraft over større afstande. I en elektrisk central (s. d.) forvandles den i de naturlige raaprodukter (kul, vand, olje, benzin etc.) værende bundne energi til elektrisk energi, som da i form af en elektrisk strøm gjennem kobbertraade føres til det sted, hvor man har brug for kraften; her bliver den elektriske energi ved hjælp af elektromotorer (se Elektriske maskiner) atter omdannet til mekanisk energi. Hovedfordelen ved den e. k. bestaar i, at kraften kan overføres med meget smaa energitab, og at man istedetfor at anbringe smaa kraftmaskiner hos de enkelte forbrugere kan anlægge et gunstig beliggende centralt verk med store og økonomisk arbeidende maskiner. En kulmine, et vandfald, en torvmyr el. l. er saaledes fortrinlig egnet som kraftkilder. Istedetfor at transportere kullene eller torven til forbrugsstederne eller istedetfor at overføre vandkraften ved lange og komplicerede transmissioner kan man med stor fordel anlægge en elektrisk central direkte ved det sted, hvor den naturlige kraft forefindes, og saa ad elektrisk vei overføre den til forbrugerne. I en fabrik, hvor der skal bruges mange arbeidsmaskiner, kan man ganske spare de lange kraftslugende transmissioner og istedet anvende en elektrisk kraftoverføring, idet man bygger en elektrisk central og anbringer en elektromotor til at drive hver arbeidsmaskine. Fordelen bliver her særlig iøinefaldende, idet de lange transmissioner med et utal af aksler og remme altid forbruger kraft, enten alle arbeidsmaskinerne eller kun nogle enkelte benyttes, medens der ved den elektriske kraftoverføring kun forbruges energi af de maskiner, som i øieblikket anvendes. Skal kraften føres over lange afstande, anvendes høispændt vekselstrøm, idet kraftoverføringen med denne strømart sker med de mindste tab. Da den høie spænding sjelden kan anvendes direkte, hverken for lamper eller motorer, maa den som oftest paa forbrugsstedet omdannes til lavspændt vekselstrøm, hvilket sker ved transformatorer (se Elektriske maskiner). Skal en større landsdel forsynes med elektrisk lys og kraft, anlægges en elektrisk central til udvikling af høispændt vekselstrøm paa et saadant sted, at der er let og billig adgang til vand, brændsel etc.; fra centralen udgaar der da høispændingsledninger, som regel luftledninger (se Elektriske ledninger) til transformatorstationerne paa de forskjellige afsætningssteder, hvorfra da lavspændingsledningerne fører den elektriske energi videre direkte til forbrugerne (se forøvr. Elektr. centraler). [Litt.: Kapp, «Elektrisch Kraftübertragung»; Roessler, «Fernleitung im Wechselströmen» (1905); Bell, «Electric power transmission» (New York 1906).]

Elektrisk kugledans. Et glaskar med bund og laag af metal sættes paa et ledende underlag, og laaget forbindes ved en metaltraad med en elektrisermaskines konduktor. I karret findes kork- eller hyldemarvskugler, som tiltrækkes og derpaa frastødes af laaget, saa de «danser» op og ned.

Elektrisk kur, se Elektroterapi.

Elektrisk ladning, mængden af fri elektricitet paa et legeme. Paa en leder befinder ladningen sig paa overfladen, paa en isolator kan den ogsaa findes i det indre. Ladningen maales i absolute enheder eller i coulomb.

Elektrisk lampe, se Elektrisk lys.

Elektrisk ledningsevne og elektrisk modstand. Sluttes en strøm af en bestemt spænding (f. eks. ved et akkumulatorbatteri) gjennem en ledning, viser det sig, at strømstyrken afhænger af ledningens længde, tversnit og naturlige egenskaber. Man siger, at ledningen byder strømmen en modstand; jo svagere strømmen bliver, desto større siges modstanden at være. Modstanden viser sig at være proportional med ledningens længde og omvendt proportional med dens tversnit. Forskjellige stoffe har ved samme længde og samme tversnit forskjellig modstand, en nysølvtraad f. eks. 13½ gange saa stor modstand som en kobbertraad af samme længde og tversnit. Eller man siger, at kobbertraaden har 13½ gange saa stor ledningsevne som nysølvtraaden. Ledningsevne er altsaa det omvendte af modstanden. Ved specifik modstand og specifik ledningsevne forstaaes modstand og ledningsevne i en ledning af længde 1 og tversnit 1. I absolut maal regnes længde og tversnit i cm., og som enhed for modstand bruges den absolute elektromagnetiske modstands enhed. I elektrotekniken angiver man imidlertid gjerne modstanden i ohm

---

set all to rights again; (have g.t af) derive benefit from, profit by; serve one right; (for meget af det g.e) too much of a good thing; (med det g.e) amicably; (gjøre sig tilgode med) enjoy; (vi har g. tid) it is time enough, we have plenty of time; fine (weather); great (friends); (holde sig for g.) be above ...ing — Ⓕ bon; (veir) beau; (det g.e) ogs. le bien; (holde sig for g.) dédaigner (de faire qc), s'estimer trop pour; (vær saa g.) s'il vous plaît, je vous prie; ayez la bonté, voudriez-vous bien; (med det g.e) par la douceur; amicalement; à l'amiable; (gjøre sig til g.e) se régaler (de ...). **godbit** se lækkerbisken. **godfjot** — Ⓣ Einfaltspinsel m — Ⓔ meek fellow, doughface — Ⓕ bête du bon Dieu, bonhomme m. **godgjørende** — Ⓣ wohlthätig, freigebig — Ⓔ beneficent, charitable — Ⓕ bienfaisant, charitable. **godgjørenhed** — Ⓣ Wohlthätigkeit f — Ⓔ benificence, charitableness — Ⓕ bienfaisance, charité f. **godhjertet** — Ⓣ gutherzig — Ⓔ good-, kind-hearted — Ⓕ (qui a le cœur) bon; doux, charitable. **godhjertethed** — Ⓣ Gutherzigkeit f — Ⓔ goodness of heart, good-, kind heartedness — Ⓕ bonté f (de cœur), bon cœur m. **godkjende** — Ⓣ gutheissen, billigen, für gültig erklären — Ⓔ sanction, approve (of), endorse — Ⓕ approuver, sanctionner; (valg) valider. **godkjendelse** — Ⓣ Gutheissen n, Billigung, Gültigkeits-

for en ledning af længde 1 m. og tversnit 1 mm.[2] Den er for kobber 0.017, jern 0.09—0.13, kviksølv 0.942 og tiltager med temperaturen omtrent 0.4 pct. pr. grad. I ledende vædsker er modstanden meget større end i metaller, f. eks. i 30 pct.s svovlsyre 71 mill. gange saa stor som i kviksølv.

Elektrisk lokomotiv, se Jernbaner (elektr.).

Elektrisk lugt, se Elektrisk udlader.

Elektrisk lys (se ogsaa Buelamper og Glødelamper), lys frembragt ved elektricitet. Ved de i praksis anvendte elektriske lamper udvikler den elektriske strøm varme, som opvarmer lysgiveren til en saadan temperatur, at den udsender lys. Medens varmeudviklingen (se Elektrisk strømvarme) giver fuld ækvivalent for den forbrugte elektriske energi, bliver kun en liden del af varmen omsat til lysstraaler, resten gaar tabt som ikke lysende straaler eller ved ledning. Jo høiere lysgiverens temperatur er, desto mere økonomisk er omsætningen fra varme til lys. Herpaa beror fremskridtene ved de i den senere tid fremkomne nye lamper. Elektriciteten kan ogsaa uden varmen som mellemled direkte udvikle lys. f. eks. ved strømmens gjennemgang gjennem fortyndet luft. — Den første begyndelse til elektrisk lys skriver sig fra Humphry Davy, som i begyndelsen af det 19 aarh. fandt, at den elektriske strøm fra galvaniske elementer vedblev at gaa over mellem to trækulstykker, efterat disse var fjernet et stykke fra hverandre, under udvikling af en kraftig lysende flamme, som dannede en lysende bue (heraf navnet buelys). Omkring midten af det 19 aarh. anvendtes buelamper enkeltvis til fyrtaarne. Til levering af strømmen benyttedes magnetelektriske maskiner. I 1879 konstruerede Hefner Alteneck en selvregulerende lampe, som muliggjorde, at flere lamper kunde brænde sammen i samme strømkreds. I 1881 saaes Edisons elektriske glødelamper paa Pariserudstillingen. Midt i 1860-aarene var endvidere dynamoelektriske maskiner konstrueret. I 1880-aarene begynder der først større udvikling i anvendelse af elektrisk lys, som fortsættes jevnt til omkr. 1900, da der begynder en ny betydelig udvikling paa de elektriske lampers omraade, tildels fremtvunget ved fremskridt i gasbelysningen. Ved buelamper kan man opnaa større lysstyrke end ved nogen anden kunstig lyskilde. Bremers flammebuelampe paa Pariserudstillingen i 1900 havde saaledes en maksimal lysstyrke paa 80 000 normallys. Glødelamper er anvendelige paa mange specielle omraader, f. eks. som alm. belysning i huse, i teatre, som reklamebelysning, i gruber, i lægekunsten o. s. v. Fordelen er væsentlig, at de ikke udvikler forbrændingsprodukter, ikke kræver noget pas og let slukkes og tændes. Medens det e. l. i begyndelsen kun var luksusbelysning, begynder det nu at blive almindeligt. For glødelamper har elektricitetsforbruget hidtil været 3—3.5 watt pr. normallys. En 16-normallyslampe altsaa ca. 50 watt. Med en pris af 3 øre pr. hektowatt-time bliver det ca. 1.5 øre pr. brændtime for hver 16-normallyslampe. Ved de nye metaltraadlamper, der dog hidtil (1908) ikke fremstilles under 25 normallys, er forbruget bragt ned til 1—1.5 watt pr. normallys. Med samme elektricitetspris giver dette ca. 3/4 øre pr. time for en 25-normallyslampe. Med denne pris vil det foruden at være bekvemt, hygienisk og brandsikkert tillige blive et meget billigt lys. (Se pl. Elektrisk lys.) [Litt.: Herzog und Feldmann, «Handbuch der elektrische Beleuchtung» (2 udg. 1901); Crocker, «Electric lighting» (6 udg., New York 1906).]

Elektrisk lysbad, se Elektroterapi.

Elektrisk lysbue. Humphry Davy forbandt (1821) to kulstave med polerne af et sterkt galvanisk batteri, lod kulspidserne berøre hinanden og fjernede dem derpaa lidt fra hinanden. Strømmen vedblev da at gaa, idet spidserne blev hvidglødende, samtidig som der dannedes en flammelignende lysstrøm fra spids til spids. Denne buede sig opad, hvis spidsernes forbindelseslinje laa vandret, hvorfor den kaldes en e. l. («Voltas bue»). For at vedligeholde lysbuen kræves en mindste spænding, som for spidser af kul er 40, kadmium 10, zink 20, kobber 24, platina 27 volt, og spændingen tiltager, naar buen forlænges. Anoden (den positive spids) er hedere end katoden (den negative), og temperaturen kan stige til 4200° C., ved hvilken temperatur kul fordamper. Lysbuen kom tidlig i brug til belysning (se Buelampe) Dens høie temperatur udnyttes i den elektriske ovn (s. d.). I luft bevirker lysbuen kemisk forening af luftens surstof og kvælstof, og herpaa beror Birkeland og Eydes metode til fremstilling af nitrater af luften (jfr. Salpeter og Elektrokemisk industri). For at faa en stor flamme anbragte Birkeland lysbuen i et magnetisk felt, lodret mod kraftlinjerne (jfr. Elektromagnetisme). Magnetkraften trækker da lysbuen til den ene side, eller hvis vekselstrøm benyttes, til to sider, saa lysbuen kommer til at danne en indtil en meter bred skive lodret paa spidsernes forbindelseslinje.

Elektrisk lysbue mellem to kulspidser. Øverst anoden, nederst katoden.

Birkelands lysbueskive.

Flammeskiverne er 40 mm. tykke og har en diameter af 1.4 m.

erklärung f — ⓔ sanction, approval — ⓕ approbation, sanction; validation f. **godmodig** — ⓣ gutmütig — ⓔ good-natured, sweet-tempered — ⓕ bon, doux; plein de bonhomie; inoffensif, innocent; (fyr) bonhomme m. **godmodighed** — ⓣ Gutmütigkeit f — ⓔ good-nature — ⓕ bonhomie. **godskrive** — ⓣ gutschreiben — ⓔ (give) credit (for) — ⓕ créditer q de qc, porter qc au crédit de q. **godsnakke (for)** — ⓣ freundlich sprechen, schmeicheln — ⓔ speak one fair, coax one — ⓕ parler avec douceur, familièrement. **godtroende** — ⓣ leichtgläubig, arglos — ⓔ simple(-hearted), confiding, unsuspecting — ⓕ crédule, confiant, naïf. **godtroenhed** — ⓣ Leichtgläubigkeit, Arglosigkeit f — ⓔ simplicity — ⓕ crédulité, confiance, naïveté f. **godtykke** se forgodtbefindende. **godvillig** — ⓣ gutwillig — ⓔ voluntary (-rily), willing(ly) — ⓕ volontaire(ment), de bonne grâce, de son gré.

god ⓔ Gud; (pl) ogs. «paradis» (i teater). **g.child** gudbarn. **g.-father** (mands)fadder. **g.-forsaken** gudforladt.

godaille ⓕ f. fyld(elag). **godailler** svire, rangle. **godailleur** m, svirebroder, ranglepave, fyldefant.

goddess ⓔ gudinde.

gode — ⓣ das Gute, Gut n — ⓔ good, benefit, blessing; advantage

Først ved elektroneteorien (s. d.) har man naaet til nærmere forstaaelse af lysbuens natur. Naar katoden er tilstrækkelig hed, udsender den en strøm af elektroner, som ioniserer gasen mellem spidserne, saa den bliver ledende. Derfor maa lysbuen «tændes» ved at ophede katoden. Dette sker ved strømvarmen, naar spidserne berører hinanden.

Elektrisk modstand, se Elektrisk ledningsevne.

Elektrisk morter, se Elektrisk pistol.

Elektrisk mōtor er en maskine, ved hjælp af hvilken elektrisk energi omsættes til mekanisk energi (se forøvr. Elektriske maskiner).

Elektrisk mōtorvogn er en vogn, som drives fremad ved hjælp af en eller flere paa selve vognen anbragte elektriske motorer (se forøvr. Elektrisk sporvei, Jernbaner (elektr.) og Skinneløse baner).

Ele'ktrisk multiplikātor, maskine, som tjener til at frembringe elektricitet af høi spænding. I slutten af 18 aarh. stod disse maskiner i høi kurs, og der kom en række konstruktioner (Bennet, Cavallo, Bohnenberger, Darwin, Nicholson o. fl.). I principet har de meget tilfælles med vore influensmaskiner (s. d.), men de var næsten forglemt, da Toepler og Holtz 1864 næsten samtidig opfandt sine influensmaskiner.

Elektrisk mølle, se Elektrisk vind.

Elektrisk ovn, ovn, hvori varmen frembringes ved elektrisk strøm. Den i ovnen frembragte varmemængde er proportional med den anvendte elektriske spænding og med strømstyrken. Ved at isolere varmen i ovnen med passende materialer kan man opnaa temperaturer paa optil 4000 ° C. Varmen erholdes i alm. ved at lede strømmen gjennem en ledning af stor modstand (se Elektr. strømvarme), eller ved at benytte heden i den elektriske lysbue (s. d.). I Heräus' ovn (fig. 1) ledes strømmen gjennem en platinaspiral, som omgiver et rør af porcellæn eller magnesit. Kryptolovnen (fig. 2) bestaar af et ildfast kar, hvori udbredes et tungtsmelteligt, kornet stof, det saakalte kryptol, som strømmen ledes igjennem. Kar, som skal opvarmes, stilles uden videre paa kryptolmassen. For metallurgisk brug konstrueres gjerne ovnen saaledes, at strømmen ledes direkte gjennem den masse, som skal smeltes, f. eks. Héroults ovn for fremstilling af aluminium. I lysbueovnene er den direkte strømledning afbrudt et steds inde i ovnen, hvorved erholdes en lysbue, som giver varmen. Herhen hører Moissans ovn og Birkeland-Eydes ovn (1904; fig. 3) for salpeterfabrikation (jfr. Elektrisk lysbue og Salpeter). Kjellinsovn (fig. 4) for fremstilling af staal er eiendommelig derved, at strømmen, som er en vekselstrøm, ledes udenom en ringformet beholder, hvori raastoffet til staalet befinder sig. I dette fremkaldes induktionsstrømme, som opvarmer staalet, og man undgaar saaledes at benytte elektroder som i de andre ovne. [Litt.: Wright, «Electric furnaces» (New York 1906); Borchers, «Electrometallurgie» (3 opl., 1902—03); «Teknisk ugeblad» (afd. for kemi og bergvæsen, 1908, side 7—10).]

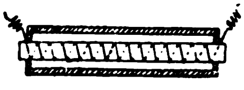

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3. Elektrisk ovn ved Notodden salpeterverk.

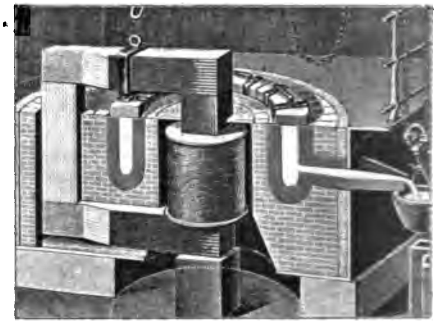

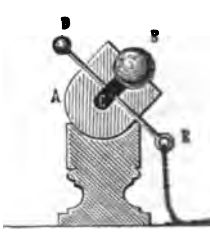
Fig. 4. Kjellins ovn.

Elektrisk pendel, kugle af kork eller hyldemarv, hængende frit ved en silketraad paa et stativ af glas. Bruges til forsøg med elektrisk tiltrækning og frastødning.

Elektrisk pistol.

Elektrisk pistōl el. Voltas pistol er et rør, som fyldes med knaldgas, og hvorfra en korkprop skydes ud ved at tænde knaldgasen med en elektrisk gnist. — Den elektriske morter er en liden elfenbensmorter lukket med en elfenbenskugle. Ved en elektrisk gnist i rummet bag kuglen opvarmes luften, saa kuglen kastes ud.

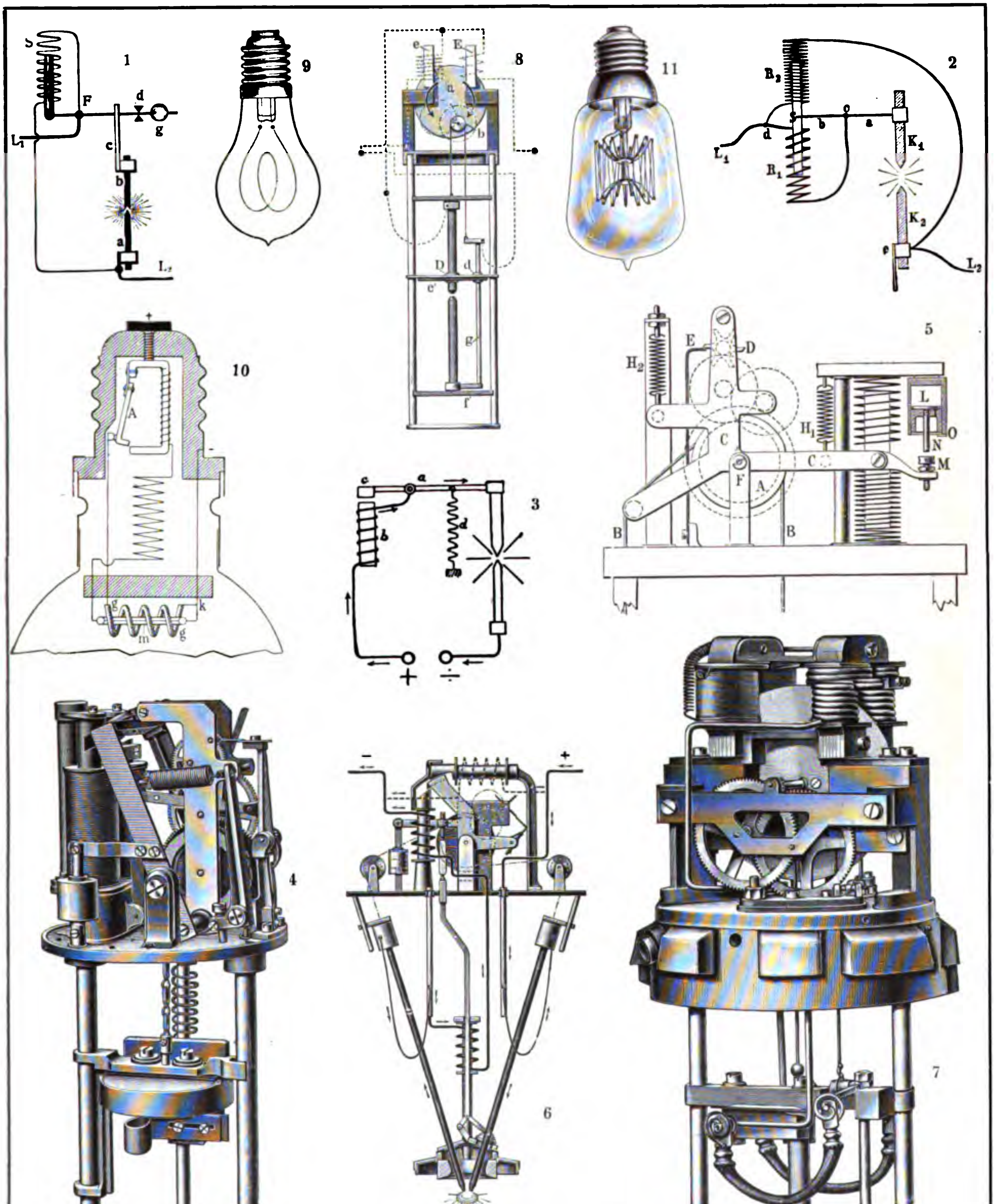
Elektrisk morter

Elektrisk polarisatiōn, se Polarisation.

Elektrisk potentiāl. Bringes en liden med elektricitet ladet kugle ind i et elektrisk felt (s. d.), paavirkes den af en kraft, som i almindelighed har forskjellig størrelse og retning i forskjellige punkter af feltet. Ved feltets styrke i et punkt forstaar vi størrelsen af den kraft, som virker paa vor kugle, hvis dens ladning er 1 (elektrostatisk enhed). Tænker vi os en flade gjennem alle punkter i feltet, hvor styrken har en

— (f) bien; avantage, profit m; utilité f.
godelureau (f) m. laps.
godenot (f) m. (taskenspillers) dukke; mandsling. dverg.
goder (f) slaa folder, pose.
godet (f) m. bæger; spand (paa muddermaskine); oljebeholder, -kande; smørekop; pibehode; fold (paa strømpe).
godhead (e) guddom.
godhed — (t) Güte f — (e) goodness; kindness; (take a) liking (to); quality (of an article) — (f) bonté; (velvilje) affection, bienveillance; bonne qualité f.
godiche (f) (m), daasemikkel, fæ; dum.
godille (f) f. vrikaare. **godiller** (sjøudtr.) vrikke.
godillot (f) m. (mil.) sko.
godiveau (f) m. kalvekjødpostei.
godless (e) gudløs.
godlike (e) guddommelig.
godliness (e) gudfrygtighed.
godly (e) gudfrygtig.
godmother (e) gudmoder.
godron (f) m. (eg)sirat; pibe(jern). **godronnage** m. pibning.
godronner pibe (tøi).
gods — (t) Gut n — (e) goods; stores; (land-) estate — (f) (eiendele, formue) bien(s) m (pl); (landterre f; (varer, gjenstande) marchandises f pl, effets m pl. **godseier** — (t) Gutsbesitzer, -herr m — (e) landed proprietor, estate owner — (f) propriétaire (m) foncier, pr. d'une terre. **godsforvalter** — (t) Gutsverwalter, In-

ELEKTRISK LYS

1. Strømløb i shuntbuelampe. — 2. Strømløb i differentialbuelampe. — 3. Strømløb i seriebuelampe. — 4 Shuntbuelampe (Kørting og Mathiesen). — 5. Differentialbuelampe (Siemens og Halske). — 6. Buelampe med skraatstillede kul (Kørting og Mathiesen). — 7. Schukerts differentialbuelampe for vekselstrøm. — 8. Differentialbuelampe for vekselstrøm. — 9. Kultraadsglødelampe. — 10. Nernstlampe. — 11. Tantalbuelampe fra Siemens og Halske.

og samme værdi, danner denne flade en saakaldt n i v e a u f l a d e. Langs en niveauflade virker ingen elektrisk kraft, og kuglen med sin ladning kan derfor uden modstand og altsaa ogsaa uden anvendelse af arbeide flyttes hvorsomhelst langs niveaufladen fra punkt til punkt. Overfladen af en leder, hvorpaa elektriciteten er i ro, danner en niveauflade; thi var den ikke det, maatte elektriciteten komme i bevægelse paa den. Tænker vi os nu et system af niveauflader omkring et elektrisk legeme, svarende til forskjellige værdier af feltstyrken, er det klart, at naar vi flytter vor kugle fra én niveauflade mod den elektriske kraft til en anden niveauflade, maa vi udføre et arbeide, og dettes størrelse beror kun paa de to niveaufladers forskjel i styrke samt paa kuglens ladning. Og for at bringe kuglen fra et punkt udenfor feltet hen til et punkt i feltet, maa der udføres et arbeide, hvis størrelse for hvert punkt har en bestemt størrelse. Værdien af dette arbeide for en kugle med ladning 1, er altsaa en for vedkommende punkt karakteristisk størrelse og kaldes punktets e. p. Er arbeidet lig 1 erg, siges potentialet at være lig 1 absolut elektrostatisk potentialenhed. Efter dette beregner man det arbeide, som maa udføres for at flytte en vis elektricitetsmængde fra et punkt til et andet i et elektrisk felt, ved at multiplicere elektricitetsmængden med punkternes potentialforskjel. Bevæger en elektricitetsmængde sig i den elektriske krafts retning, saa beregnes den elektriske krafts arbeide paa samme maade. I tekniken betegner elektrisk s p æ n d i n g intet andet end en elektrisk potentialforskjel. Den opmaales her i enheden volt, som er $\frac{1}{300}$ af en elektrostatisk enhed. Potential f o r s k j e l l e r maales med elektrometeret (s. d.). Man sætter vilkaarlig jordens potential lig 0.

Elektrisk resona'ns, se E l e k t r. s v i n g n i n g e r.

Elektrisk ringeapparat anvendes i alm. som dørklokke, signalapparat o. l. Det bestaar af en Neef'sk hammer (s. d.), som, naar strømmen fra et batteri gaar gjennem den, slaar mod en klokkeformet skaal. Strømmen sluttes ved, at man trykker paa en kontaktknap, som er koblet i serie med batteri og kontakt. Hvis samme klokke skal anvendes for flere værelser, bruger man en nummertavle, som angiver det værelse, hvorfra der er ringet. Denne bestaar af flere smaa elektromagneter anbragt i en fælles kasse. Hver af disse gjennemstrømmes kun af den elektriske strøm, som har passeret trykkontakten i det tilsvarende værelse, og elektromagneten tiltrækker herunder en fjær, som løsner det til værelset svarende nummer, saa at dette falder ned foran en aabning i kassens laag.

Elektrisk skjermvirkning. Naar elektriciteten er i ro paa en leder, findes den kun paa overfladen; inde i en hul leder, f. eks. i et metalbur, er der ingen elektrisk kraft, metalhyllet danner en skjerm mod elektriske kræfter. Vekselstrømme med stort periodetal ledes væsentlig tæt under ledernes overflade, hvorfor et metalhylster ogsaa beskytter det indvendige rum mod virkning af saadanne strømme. Herpaa beror Artemieffs beskyttelsesdragt (af metaltraadsvæv) for arbeidere ved høispændte vekselstrømsanlæg.

Elektrisk slag, se E l e k t r i s k s t ø d.

Elektrisk smeltning, se S m e l t n i n g.

Elektrisk sporvei (se ogsaa J e r n b a n e r (elektr.) og S k i n n e l ø s e b a n e r). Til drift af en e. s. anvendes nu saa godt som altid ligestrøm (ensrettet strøm) med en spænding paa 500 volt. Denne strømart har den fordel, at man kan anvende akkumulatorbatterier (s. d.) paa centralstationen, samt at ligestrømsmotorer er bedre egnet til driften end vekselstrømsmotorer. Da sporveiens strømforbrug er meget variabelt, alt eftersom de vogne, der befinder sig paa linjen, kjører eller holder stille, vil akkumulatorbatteriet, som i dette tilfælde kaldes et puffebatteri, virke til at udjevne de sterke variationer, som forekommer i strømforbruget; er nemlig dette lidet, vil maskinerne samtidig lade batteriet op; bliver strømforbruget derimod stort, vil batteriet nu træde hjælpende til og afgive en del af den strøm, hvormed det før blev ladet, saaledes at maskinerne nu bliver aflastet. At den strøm, som maskinerne skal afgive, paa denne maade bliver mindre variabel, har en meget væsentlig indflydelse paa økonomien, og der kan især spares i brændselforbruget. Ligeledes behøver maskinerne ikke at dimensioneres for den størst forekommende strøm, idet denne delvis overtages af akkumulatorbatteriet. Til fremdrivning af vognene anvendes saa godt som altid seriemotorer (se E l e k t r i s k e m a s k i n e r). Seriemotoren er ganske fortrinlig egnet til dette øiemed, idet alle dens egenskaber fuldstændig falder sammen med de fordringer, som maa stilles til en sporvognsmotor; den udvikler saaledes under igangsætningen sin største kraft, og det er netop her, at modstanden mod bevægelsen er størst. Seriemotoren løber endvidere hurtigst, naar den har lidet at trække, og løber desto langsommere, jo tungere arbeide den har at udføre; da nu den elektriske strøm, som motoren forbruger, i væsentlig grad afhænger af motorens omdreiningshastighed, er det indlysende, at strømvariationerne paa centralstationen bliver mindre, naar vognen bevæger sig langsomt opad en bakke, end om den løb med fuld fart. Seriemotoren kan ligesom alle andre motorer ogsaa arbeide som dynamo, og denne egenskab er ved de fleste e. s. benyttet til bremsning. Dette foregaar paa den maade, at man lader motoren arbeide som en dynamo, der afgiver strøm til en paa vognen anbragt elektrisk modstand (s. d.); motoren bevæges kun rundt, fordi vognen er i fart, og da modstanden konsumerer den elektriske energi, som motoren afgiver, og omsætter den i varme, er det klart, at vognens fart, som er den eneste tilstedeværende energi, nu maa aftage sterkt. Denne bremsemetode er yderst simpel og meget paalidelig. Den ved bremsningen frembragte strømvarme bruges af Kra. e. s. til at opvarme vognene om vinteren, idet modstandene er anbragt under bænkene inde i vognene. De fleste elektriske sporvogne er udrustet med to motorer, som er anbragt saaledes under vognen, at de gjennem en tandhjulsudveksling driver vognakselen rundt. Motoren ophænges i den ene side direkte paa hjulakselen, medens den anden side ophænges i fjære under vognen; herved bliver ophængningen af motoren til en vis grad elastisk, saaledes at den ikke væsentlig kommer til at deltage i de sterke stød og rystelser, som vognen er udsat for. Paa fig. 1 sees en sporvognsmotor, saaledes som den er ophængt paa akselen. Motorens underste halvdel er klappet ned, saaledes at dens anker

---

spektor m — ⓔ land-steward, agent — ⓕ intendant, régisseur m.

godstog — ⓣ Güterzug m — ⓔ goods-, luggage-train — ⓕ train (m) de marchandises (de petite vitesse).

godslig se godmodig.

godter — ⓣ Bonbons pl — ⓔ goodies, sweetmeat — ⓕ bonbon, nanan m.

godtgjøre — ⓣ ersetzen, erstatten, vergüten; beweisen, darthun — ⓔ indemnify (one for smth); (bevise) make good, prove — ⓕ dédommager, indemniser (q de qc); rembourser q de (ses frais); compenser; réparer; (bevise) prouver, constater.

godtgjørelse — ⓣ Vergütung, Erstattung f, Ersatz m — ⓔ compensation, amends pl, allowance — ⓕ dédommagement m, indemnité f; remboursement m; compensation; réparation f.

godtkjøbsudgave — ⓣ wohlfeile Ausgabe f — ⓔ penny-edition, cheap edition — ⓕ édition (f) à bon marché.

goéland ⓕ m, mauge.

goélette ⓕ f, skonnert; sjøsvale, terne.

goémon ⓕ m, (bot.) tang.

goffer ⓔ folde, rynke; gauffrere, figurpresse.

gogaille ⓕ f, lystigt lag, kalas.

goggle ⓔ stirre, glo, fordreie øinene; (pl) støv-, snebriller. **g.-eyes** stilkøine.

gogo ⓕ m, tosk, fæ. **à g.** i overflod.

Fig. 1. Sporvognsmotor saaledes som den er ophængt paa akselen.

og tandhjulsudvekslingen kommer tilsyne. — Reguleringen af vognens hastighed samt igangsætning og bremsning foregaar ved hjælp af den paa førerpladsene anbragte kontroller el. styrevalse. Dette apparat bestaar af en om sin lodrette akse dreielig valse, paa hvilken der er anbragt en række kontakter i en bestemt orden; ved dreining af valsen kommer disse kontakter skiftevis i forbindelse med en række kontaktfjære, som er anbragt lodret under hinanden, og hvorfra der fører ledninger hen til motorerne og modstandene, alt svarende til de forskjellige hastigheder. Foruden den store valse findes der desuden en mindre valse med sit særlige haandtag, som anvendes til omskiftning af kjøreretningen. En aabnet styrevalse sees paa fig. 2. — Strømtilførselen til vognene sker som regel ved en overjordisk ledning, som i ca. 5 m.s høide er ophængt over sporet, medens strømmens tilbageledning sker gjennem skinnerne. Forbindelsen med den overjordiske ledning og vognens kontroller og motorer etc. sker enten ved hjælp af en saakaldt kontaktstang med rulle eller ved en bøile, de saakaldte strømhentere. Disse strømhentere er bygget af lette, men stive rør; den øverste del bestaar af en rulle eller en horisontal aluminiumsskinne, som ved sterke fjære presses op mod arbeidsledningen og ruller eller glider paa denne. Efter at have passeret de paa vognen anbragte motorer og apparater ledes strømmen gjennem vognens hjul til skinnerne, gjennem hvilke den nu føres tilbage til centralstationen. — Det har vist sig, at den strøm, som gaar tilbage til centralstationen, ikke holder sig til skinnerne alene; en del af den gaar ogsaa gjennem jorden eller benytter de i jorden nedlagte vand- og gasrør til ledning. Herved opstaar der visse galvaniske virkninger, som har den skadelige indflydelse paa de

Fig. 2. Aabnet styrevalse.

fleste metaller, at de angribes og tildels opløses. Man løber altsaa den risiko, at disse saak. vagabonderende strømme efter nogen tids forløb har ødelagt de i jorden nedlagte rørledninger. For at indskrænke disse strømme til et minimum har man anvendt forskjellige midler, hvoraf det mest anvendte gaar ud paa at sørge for, at spændingsforskjellen mellem skinnerne og jorden bliver saa liden som mulig. Enkelte steder har man helt undgaaet de vagabonderende strømme ved ikke at føre strømmen tilbage gjennem skinnerne; man har anbragt to overjordiske ledninger istedetfor én og ligeledes forsynet vognene med to strømhentere. I den ene ledning gaar da strømmen til vognen og i den anden gaar den tilbage. Istedetfor overjordiske ledninger har man enkelte steder, f. eks. i New York og Berlin, anvendt kanalsystemet. Her befinder kontaktledningen sig i en i gaden anbragt kanal, der oventil er aaben med en smal slidse, gjennem hvilken strømhenteren paa vognen gaar ned til kontaktledningen. Dette system har visse ulemper, idet kanalen om vinteren ofte tilstoppes af is og sne. Foruden dette system anvendes ogsaa overfladekontaktsystemet, hvor der istedetfor en kontaktledning i selve gaden er anbragt kontaktstykker, hvorfra vognen tager strømmen gjennem en slags børste. Kontaktstykkerne, som er isoleret fra jorden, er indbyrdes forbundet ved et underjordisk ledningssystem og anbragt i en saadan afstand fra hinanden, at vognen altid er i forbindelse med mindst ét kontaktstykke. Forat disse ikke skal medføre fare for fodgjængere og heste er ved hjælp af automatiske underjordiske relaiser kun de kontaktstykker under strøm, som i øieblikket befinder sig under en sporvogn. Systemet er meget kompliceret og kostbart. — Sluttelig kan nævnes akkumulatorsporveie. Her er man helt fri ledningerne i gaderne, da kraften føres med paa hver enkelt vogn i akkumulatorbatterier. Vognene bliver derved meget tunge og driften forholdsvis kostbar. — Elektrisk sporveisdrift er som regel billigere end drift med heste. I alm. kan prisen pr. elektrisk vogn-km. sættes til to tredjedele af vogn-km. ved hestedrift. [Litt.: Schiemann, «Bau und Betrieb elektr. Bahnen» (2 udg., 1898—99).]

Elektrisk spænding (potential), spændingsforskjel (potentialforskjel), se ogsaa Elektrisk potential. To punkter har forskjellig elektrisk spænding, naar elektriciteten har tendens til at bevæge sig fra det ene til det andet. Spændingsforskjel maales i volt.

Elektrisk spændingsrække, se Spændingsrække.

Elektrisk strøm. I en ledning, som forbinder punkter af forskjellig elektrisk spænding, vil der foregaa en udjevning af elektriciteten, som man kalder e. s. Strømmens egentlige væsen er ubekjendt, men den ytrer sig ved varmeudvikling, magnetiske virkninger, kemiske virkninger, fysiologiske virkninger o. a. fænomener. Strømmen ytrer sig paa samme maade, hvad enten den elektriske spændingsforskjel hidrører fra gnidning (elektrisermaskiner), berøring (galvaniske elementer), induktion (elektriske maskiner) eller andre aarsager. Strømmens styrke maales i ampère. Man kan sammenligne den e. s. gjennem en leder med vandets bevægelse i et rør, som forbinder beholdere med forskjellig vandstand. Strømstyrken svarer da til den vandmængde, som i hvert

---

gogotte ⓕ svag, daarlig; enfoldig. **gogottisme** m, enfoldighed.
goguenard ⓕ spotsk; m, spottefugl.
goguenarder ⓕ spotte, drive spot; skjemte (grovt).
goguenarderie ⓕ f, spot; skjemt.
goguettes ⓕ f pl, skjemt, spøg. **être en g.** være lystig, oprømt.
goinfre ⓕ m, fraadser, fyldebøtte, slughals; (adj) forslugen.
goinfrer ⓕ fraadse, svelge.
goinfrerie ⓕ f, fraadseri, forslugenhed, graadighed.
goitre ⓔ & ⓕ m, (med.) krop.
goitreux ⓕ kropagtig, -halset; m, kroppatient.
gold — ⓣ unfruchtbar, trocken, leer, taub — ⓔ barren, sterile; (om kjør) dry, farrow — ⓕ stérile, infécond; (kjør) sèche; (aks) vide.
Gold ⓣ n, guld. **G.ammer** f, gulspurv. **G.amsel** f, guldtrost, guldpirol. **G.bestand** m, guldbeholdning. **G.butte** f, rødspette. **G.finger** m, guldbrand, ringfinger. **G.fisch** m, guldfisk; guldfugl (rig pige). **G.fuchs** m, guldfuks; dukat; (pl) grunker. **G.hähnchen** n, fuglekonge. **G.lack** m, gyldenlak. **G.schaum** m, bladguld.
gold ⓔ guld; blink, is. ved bueskydning. **g.-finch** stillits. **g.hammer** gulspurv. **g.ney** guldbrasen (en fisk). **g.-size** guldgrund. **g.ylocks** evighedsblomst.
golden ⓣ & ⓔ guld-; gylden.
goldig ⓣ gylden.

sek. strømmer gjennem et tversnit af røret, medens spændingsforskjellen svarer til beholdernes vandstandsforskjel.

Elektrisk strømvarme. Den elektriske energi, som forbruges, naar den elektriske strøm gaar gjennem en leder af hvilkensomhelst sort, gaar over til varme. Efter Joules lov er den proportional med ledningens modstand, med tiden og med strømstyrkens kvadrat. Hver joule omsættes til 0.24 gramkalori. Eksempel: 2 ampère gaar i 60 sek. gjennem en modstand paa 110 ohm. Den elektriske energi bliver $110 \times 2^2 \times 60 = 26\,400$ joule, der omsættes til varme, $26\,400 \times 0.24 = 6300$ gramkalorier. Denne varmemængde kan eksempelvis opvarme 100 gram vand 63° C. I elektriske maskiner og ledninger repræsenterer strømvarmen et tab af energi. I elektriske lamper benyttes den til lysudvikling (se Elektrisk lys), og i varmeapparater, kogeapparater, smelteovne udnyttes varmen direkte (se Elektr. kogning og Elektr. ovn).

Elektrisk stød er en pludselig smertefuld fornemmelse ledsaget af muskelsammentrækninger, som man faar, naar en ikke altfor liden elektricitetsmængde gaar gjennem legemet. Naar stødet bliver kraftigt (i alm. ved spændinger over 500 volt ligestrøm eller 250 volt vekselstrøm), vil hjerte- og aandedrætsmusklerne lammes, hvorved livet udslukkes.

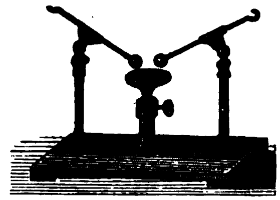
Elektrisk sveisning, se Sveisning af metaller.

Elektrisk sygebehandling, se Elektroterapi.

Elektrisk telegraf, se Telegraf.

Elektrisk tæthed, elektricitetsmængden pr. fladeenhed af en leders overflade, naar den er ladet med elektricitet. Tætheden er størst der, hvor overfladen er sterkest (udad) krummet, altsaa i spidser, hjørner og kanter.

Elektrisk udlader, elektrisk udladning. Holder man en leder hen i nærheden af en elektrisermaskines konduktor eller en anden ladet leder, saa ser man, endnu medens de to ledere er i nogen afstand fra hinanden, en gnist springe over mellem dem. Er den første leder forbundet med jorden, mister den anden (konduktoren) sin ladning, den udlades. Idet de to legemer kommer i hinandens nærhed, samler der sig nemlig ved elektrisk fordeling (s. d.) elektricitet af stor tæthed paa de partier af lederne, som er hinanden nærmest, og den elektriske kraft bliver tilslut saa stor, at den gjennembryder det isolerende luftlag. Derved bliver luften glødende, idet den i lederne opsamlede elektriske energi omsættes til varme. Længden af den elektriske gnist (slagvidden) afhænger af ledernes potentialforskjel. Mellem to kugler af 1 cm. radius i luft af én atmosfæres tryk og middels temperatur er gnistpotentialet for 1 mm. slagvidde 4710 volt, for 10 mm. 31 200 volt. For at udlade en leydnerflaske eller et elektrisk batteri lægges en ledende forbindelse mellem indre og ydre belæg. Gjør man det ved at lægge en haand paa hvert belæg, føles en rykning i armleddene, ved sterkere udladning tillige smerte i brystet. For at undgaa et saadant elektrisk stød eller slag, benyttes en udlader, f. eks. to metalstænger forbundet ved hængsel og siddende paa et isolerende skaft. Henleys udlader (se fig.) er indrettet saaledes, at man kan studere gnistens virkning paa forskjellige gjenstande i dens vei. Træ- og glasplader gjennembores af gnisten. Varigheden af en gnist er meget liden, nogle milliontedels sekund. Gjennem spidser kan elektricitet udlades uden gnistdannelse, den strømmer langsomt ud af spidsen. I mørke sees en lysende prik paa spidsen, hvis den udstrømmende elektricitet er negativ, men en penselformet dusk, hvis elektriciteten er positiv (jfr. Sankt Elms ild). Gnisten forvandler luftens surstof til ozon, som merkes paa dens lugt (elektrisk lugt). For at studere den elektriske udladning i fortyndede gaser kan man benytte et saak. elektrisk eg (s. d.). Gnistpotentialet aftager, eftersom luften fortyndes: efterhaanden gaar den smale lysende gnist over til et bredt rødfiolet lysbaand. Ved tiltagende fortynding skifter lyset efterhvert karakter, tilslut sees kun et svagt blaaligt lys ved den negative elektrode (katoden). Fra denne udsendes nu katodestraaler (s. d.). Jfr. Crookes' rør, Geisslerske rør, Elektriske svingninger, Aktinoelektricitet.

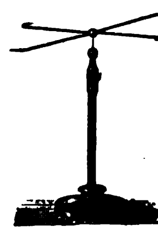

Henleys udlader.

Elektrisk ur, se Ur.

Elektrisk ventilcelle, et af Grätz (1897) foreslaaet apparat til at forvandle vekselstrøm til ligerettet strøm. Vekselstrømmen ledes gjennem en passende elektrolyt med en elektrode af platina og en af aluminium; kun den del af vekselstrømmen, som er rettet fra platina til aluminium, gaar gjennem, fordi aluminium ved modsat strømretning bedækkes med et lag af aluminiumsuboksyd, som ikke leder strømmen. Senere har Cooper Hewitt omdannet sin kviksølvdamplampe (se under Buelampe) til en elektrisk ventil, der synes at have større fremtid for sig end aluminiumcellen.

Elektrisk vind. Hvis en leder, som er ladet med elektricitet, er forsynet med en spids, saa er den elektriske tæthed ved spidsen saa stor og derfor ogsaa det elektriske felt saa sterkt, at luften ikke isolerer; elektriciteten gaar over paa luften, som elektriseres og derfor frastødes af spidsens ensbenævnte elektricitet. Foran spidsen opstaar en bevægelse i luften, en e. v. (Franklin 1742). Den elektriske mølle er et kors af metaltraade, hvis spidser er bøiet i samme retning. Korset hænger paa en isoleret naalspids, saa det let kan dreie sig rundt, hvilket det gjør, naar det tilføres elektricitet fra en elektrisermaskine.

Elektrisk mølle.

Elektrobioskopī, elektrisk undersøgelse af, om livet endnu er tilstede; foregaar ved at lade en faradisk strøm indvirke paa muskulaturen; herved fremkaldes en sammentrækning, saalænge døden ikke er indtraadt.

Elektrōder kaldte Faraday de metaltraade eller -plader, som han anbragte i en vædske og forbandt med polerne af det galvaniske batteri, naar han vilde lede en elektrisk strøm gjennem vædsken; den positive kaldte han anode, den negative katode. Disse betegnelser bruges nu ogsaa om elektriske tilledninger til andre apparater.

Elektrodiafōn, apparat, som melder tordenveir, der nærmer sig; bestaar af en kort lufttraad som modtager samt en kohærer i forbindelse med et batteri og en

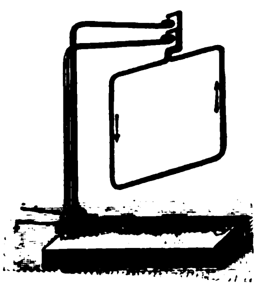

Golf (t) m, **golfe** (f) m, (hav)-bugt, golf.
golf (e) golfspil.
gomme (f) f, gummi.
gommeux (f) (m), gummi(agtig)-; modeherre, spræt, laps.
gommier (f) m, gummitræ.
gonagra (e), **gonagre** (f) m, knægigt.
gond (f) m, (dør)hængsel. **sortir des g.s** blive rasende, gaa ud af sit gode skind.
gondol — (t) Gondel f — (e) gondola; car (of a balloon) — (f) gondole; (under ballon) nacelle f.
gondoler (f) kaste, slaa sig (træ).
gondolier (e) & (f) m, gondolfører.
gone (e) gaaet; borte.
gonfalon (e) & (f) m, **gonfanon** (e) fane, merke.
gonfalonnier (f) m, fanebærer; bannerfører.
gonflement (f) m, opblæsning, -pusting, -svulming; hævelse, svul(st).
gonfler (f) blæse, puste op; fylde (ballon osv.); gjøre hoven, stolt; svulme.
gong (e), **gong(-gong)** (f) m, gonggong, pauke, bordklokke.
gongorisme (f) m, svulstig stil.
gonin (f) m: **maître g.** uglspil, lurifas.
goniometer (e), **goniomètre** (f) m, vinkelmaaler.
gonne (f) f, (tjære)tønde.
gönnen (t) unde.
Gönner (t) m, velynder.

høretelefon (jfr. Traadløs telegrafi). I høretelefonen opstaar en lyd, naar apparatet træffes af de elektromagnetiske bølger, som lynene udsender.

Elektrodiagnosti'k betegner elektricitetens anvendelse i diagnosens (s. d.) tjeneste; anvendes f. eks., naar man skal bestemme visse nervesygdommes natur; se ogsaa Elektroendoskopi.

Elektrodynami'k, lære om de bevægende (ponderomotoriske) kræfter, som virker mellem to ledninger, hvori der gaar stationære elektriske strømme, d. e. strømme af uforanderlig styrke. Saadanne kraftvirkninger opdagedes af A. M. Ampère 1821 kort efter Ørsteds opdagelse af de elektromagnetiske fænomener. Til at paavise den elektrodynamiske virkning benyttes et saakaldt Ampères stativ, hvor en metalbøile er ophængt bevægelig i to smaa metalkopper fyldt med kviksølv, som er forbundet med polerne af et galvanisk batteri. Med dette apparat og en anden strømledning, som holdes hen til bøilen, kan det vises, at to parallele retlinjede strømledninger tiltrækker hinanden, naar strømmen gaar i samme retning, men frastøder hinanden, hvis strømmene er modsat rettet. To bevægelige ledninger vil under virkning af strømmene søge at stille sig parallele, saaledes at strømmene gaar i samme retning. Disse love formuleredes matematisk af Ampère, W. Weber og Clausius; men nu tilbageføres virkningen til de forandringer i det elektromagnetiske felt, som fremkaldes ved strømmene, og forsvinder igjen med disse. Jfr. Rogets spiral.

Elektrodynamik: Ampères stativ.

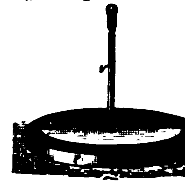
Elektrodynamomēter el. maaleapparat, først konstrueret af W. Weber 1846. En traadrulle hænger i to fine ledningstraade (bifilart) inde i en anden rulle, saaledes at deres planer danner en ret vinkel. Gaar der en strøm i hver rulle, dreier den indre sig en vinkel, som, naar den er liden, er proportional med produktet af strømstyrkerne. Apparatet kan, til forskjel fra galvanometeret, bruges ogsaa til maaling af vekselstrøm; en modificeret form kan ogsaa bruges som wattmeter. (Se Elektriske maaleinstrumenter.)

Elektrodynamometer.

Elektroendoskopī, undersøgelse af legemets hulrum (urinblæren, mavesækken o. a.) ved hjælp af elektrisk lys.

Elektrofōr, apparat til at frembringe elektricitet ved fordeling. En kage (G) af harpiks er støbt i en skaal (F) af metal og elektriseres negativt ved at piskes med katteskind eller gnides med uldtøi. En metalplade (P), det saakaldte «skjold», sættes paa kagen og elektriseres ved fordeling. Efterat den negative elektricitet er afledet fra skjoldet, løftes dette med det isolerende skaft (V) op og er nu positivt elektrisk. Ladningen kan gjentages uden ny elektrisering af kagen. Svensken Wilke havde idéen til e. allerede 1762, men Volta opfandt den uafhængig af Wilke 1775 og gjorde den bekjendt.

Elektrofor.

Elektrofysiologī er den del af fysiologien (s. d.), der benytter elektricitetslæren som hjælpevidenskab.

Elektrohomøopatī, se Elektroterapi.

Elektroingeniør, en ingeniør med videnskabelig og praktisk uddannelse i elektroteknik.

Elektrokemī kaldes den videnskab, der befatter sig med elektricitetens forhold til kemiske forandringer, altsaa elektricitetens kemiske virkninger, og omvendt dannelse af elektricitet ved kemiske reaktioner. E. befatter sig saaledes med elektrolysen, d. e. kemisk spaltning af opløsninger ved elektricitetens gjennemgang, med de galvaniske elementer, hvori elektricitet dannes, og akkumulatorer, hvori elektricitet magasineres.

Elektrokēmisk industri er den del af industrien, der til fremstilling af sine produkter anvender elektrokemiske fænomener. I en række af aar har man saaledes fremstillet etsalkalier, navnlig kalihydrat, ved elektrolyse. Leder man i dette øiemed en elektrisk strøm gjennem en opløsning af klorkalium i vand, spaltes det nævnte salt i klor, der udvikles paa den positive pol og kalium, der udskilles paa den negative pol (jfr. Elektrolyse); det sidste metal gaar imidlertid ved vandets indvirkning straks over til kalihydrat, medens vandstof undviger. Hvis man her ikke tager særlige forsigtighedsregler, vil kloret ved udskillelsen indvirke paa kalihydratet og danne underklorsure el. klorsure salte. De første finder stor anv. som blegemidler, og de klorsure salte, særlig kalisaltet, anvendes hovedsagelig ved fyrstikfabrikationen og til fyrverkerisager. Tilsigtes derimod dannelse af kalihydrat, anbringer man i vædsken mellem de to poler en porøs mellemvæg (diafragma, af porøst brændt ler, asbest e. l.), der vel tillader elektriciteten at passere igjennem, men ikke de to vædskehalvdele, der omgiver polerne, at blande sig med hverandre. Der opstaar altsaa da ved den positive pol klor, der opfanges i gasform og for det meste anvendes til fremstilling af klorkalk. Ved den negative pol udvikles vandstof, og i vædsken dannes efterhaanden en sterk opløsning af kalihydrat foruden uforandret klorkalium, hvoraf ren kalilud eller fast kalihydrat udvindes ved inddampning. Paa lignende maade fremstilles teknisk etsnatron («kaustisk soda»). Man kan undgaa anvendelse af diafragma bl. a. ved at benytte som elektronegativ pol kviksølv, hvori det dannede alkalimetal opløses og saaledes unddrages klorets paavirkning. Denne kviksølvlegering (amalgam) overføres senere ved hjælp af vand til etsalkali og vandstof. Endvidere hører til denne industri den galvaniske forsølvning, forgyldning, fornikling o. l. (galvanostegi), hvorved metalgjenstande overtrækkes med et tyndt lag af

---

gönnerhaft (t) protegerende. **Gönnerschaft** (t) f, protektion. **gonoph** (e) (slang) begynder i tyvefaget. **gonorrhé** (f) f, **gonorrhea** (e) dryppert. **good** (e) god; flink; noget godt, det gode; gavn, bedste; (pl) gods, varer. **hold g.** holde stand; staa ved lag; holde stik. **make g.** udbedre; godtgjøre (adkomst); (heldig) udføre. **in g. time** (i) betids; i sin tid. **g.bye** farvel. **g.-day** goddag; farvel. **g.folk** underjordiske. **g.-for-nothing** unyttig, ubrugelig. **g.-Friday** langfredag. **g.-humoured** godhjertet, snil. **g.-looking** vakker, pen. **g.-luck** (bot.) hanekam, guldsko. **g.man** husfar, husbonde. **g.-nature** godhjertethed, elskværdighed. **g.-natured** godhjertet, (ogs. iron.) elskværdig, velvillig. **g.-templar** goodtemplar. **g.wife, g.woman** husmor, konen i huset. **g.will** velvilje; kundekreds, kunder. **goodies** (e) pl. godter. **goodish** (e) ganske god. **goodly** (e) tækkelig, pen, vakker; betydelig. **goodness** (e) godhed. **G. (gracious me)!** du store Gud! Gud bevare mig vel! **goosander** (e) den store fiskand. **goose** (e) gaas; skrædders persejern. **wild g.** ringgaas, gaul. **gooseberry** stikkelsbær. **g.-fool** stikkelsbærgrød. **g.-flesh, -skin** gaasehud. **g.-step** hanemarsch.

solv, guld eller nikkel o. l. I dette øiemed nedsænkes de godt rensede metalgjenstande i en passende opløsning af det metal, hvormed de skal overdrages, medens en plade af dette metal anbringes i nogen afstand derfra. Ledes nu en elektrisk strøm fra metalpladen gjennem badet til gjenstandene, opløses efterhaanden pladen og en tilsvarende mængde metal afsætter sig paa gjenstandene som et fast lag. Nær beslegtet med denne industri er *galvanoplastiken*, hvorved man tager metalaftryk af forskjellige slags gjenstande. Disse nedsænkes i en kobberopløsning efter i fornødent fald at være gjort ledende paa overfladen ved f. eks. at indbørstes med grafit. Ledes nu en elektrisk strøm fra en kobberplade gjennem vædsken til de nævnte gjenstande, overtrækkes disse efterhaanden med et kobberlag, der, naar det har faaet en passende tykkelse, kan løsnes fra gjenstandene. Særlig finder denne metode anvendelse i trykkerierne til fremstilling af clichéer og i karttrykningen. Videre fremstiller man ad elektrolytisk vei *vandstof* og *surstof*, ved at lede en elektrisk strøm gjennem natronlud eller fortyndet svovlsyre. Forbrændes det saaledes erholdte vandstof med luft i passende brændere, opstaar en flamme, der er særlig anvendelig til lodning af bly. Forbrændes det derimod med det dannede surstof, faaes en overordentlig hed flamme (knaldgasflamme), der ikke alene kan anvendes til sveisning af tungtsmeltelige metaller som jern, staal o. l., men ogsaa til at «skjære» plader af disse stoffe over, idet flammen smelter metallet paa et begrænset lidet sted; føres den da i linje bortover pladen, smelter den en fure, der gaar helt gjennem metallet. Til den e. i. maa ogsaa regnes den, hvori elektriciteten vistnok ikke selv direkte frembringer den kemiske omdannelse, men blot den for den kemiske proces nødvendige temperatur. Særlig naar denne maa være meget høi, er elektriciteten skikket dertil. Saaledes erholdes *kalciumkarbid* ved at lede en elektrisk strøm gjennem en blanding af kul (koks) og kalk. Da denne blanding byder elektriciteten en stor modstand, opstaar derved en overordentlig høi temperatur, hvorved de nævnte stoffe indvirker paa hverandre under dannelse af kalciumkarbid og. kuloksyd. Smeltes paa lignende maade kul sammen med sand under tilsætning af sagmug og salt, faaes *carborundum* eller siliciumkarbid, der paa grund af sin haardhed finder stadig større udbredelse som slibe- og polermiddel istedetfor smergel. Videre fremstilles næsten alt i handelen gaaende *fosfor*, der væsentlig anvendes til fyrstikker, ved i elektrisk ovn at nedsmelte en blanding af fosforsur kalk (f. eks. apatit), kul og sand. Endelig har man i den sidste tid begyndt at fremstille *salpetersyre* af luften ved elektricitetens hjælp. Luften ophedes her i en elektrisk flamme (jfr. *Elektrisk lysbue*) saa høit, at dens surstof kemisk forbinder sig med dens kvælstof til kvælstofoksyd, der videre overføres til salpetersyre ved indvirkning af luft og vand. De forskjellige metoder i denne industri adskiller sig ved den maade, hvorpaa den elektriske flamme fremkaldes og fordeles. Ved den Birkeland-Eyde'ske metode bliver saaledes flammen frembragt ved høispændte vekselstrømme mellem to mod hverandre staaende kobberspidser og trykket ud til en flad skive ved indvirkning af sterke magneter. Ved Kristiansand og Notodden findes forsøgsfabriker for denne industrigren, ligesom en større fabrik, der drives fra Svælgfoss, netop er færdigbygget. Ang. nærmere enkeltheder henvises til de ovenn. produkters omtale. Se iøvrigt ogsaa *Eletrometallurgi*.

Elektrokēmisk teorī. 1. Den nugjældende e. t. til forklaring af de forskjellige elektrokemiske fænomener bygger væsentlig paa antagelsen af *ioner* og *elektroner* (s. d.). Saaledes gaar *Arrhenius' elektrolytiske dissociationsteori* til forklaring af *elektrolysen* (s. d.) ud fra, at elektrolyserbare vædsker er mere eller mindre spaltet i elektrisk ladede ioner. — 2. (Kem.). En ældre, nu forladt teori, der opfattede alle kemiske forbindelser som bestaaende af en elektropositiv og en elektronegativ del, der gjensidig tiltrækker hinanden.

Elektrolȳse, et af Faraday dannet ord, som betegner et sammensat stofs spaltning ved elektrisk strøm. Et stof, som kan spaltes paa denne maade, kaldes en *elektrolyt*. En saadan maa lede elektriciteten og i almindelighed være i flydende form. Dog findes ogsaa eksempler paa e. af faste stoffe, f. eks. i den af faste oksyder bestaaende glødetraad i Nernstlampen. Til elektrolyterne hører salte, syrer og baser, og under e. spaltes disse i to bestanddele, *ioner*; den ene af disse, nemlig metallet i saltet eller basen og vandstoffet i syren, «vandrer» til katoden og den anden, altsaa resten af elektrolyten, til anoden (se *Elektroder*). Den første kaldte Faraday *kation*, den sidste *anion*. Ledes den elektriske strøm f. eks. gjennem klorvandstofsyre opløst i vand, «udskilles» vandstof ved katoden og klor ved anoden. Elektrolysen, som først iagttoges af Nicholson og Carlisle (1800), har faaet stor praktisk betydning, saaledes ved udvinding og rensning af metaller (se *Elektrometallurgi*), ved *galvanoplastik* og for fremstilling af en række kemiske produkter (se *Elektrokemisk industri*). Ved alle elektrolytiske processer er mængden af det stof, som ved e. forbruges eller dannes, proportional med stoffets ækvivalentvegt og med den elektricitetsmængde, som har passeret elektrolyten (Faradays lov om «den bestemte elektrokemiske aktion»). Efter de bedste maalinger udfælder 1 coulomb 1.118 mg. sølv (sølvets elektrokemiske ækvivalent). For at udfælde en i gram udtrykt ækvivalentvegt af en hvilkensomhelst ion kræves derefter 96 580 coulomb. Den elektrolytiske proces er i almindelighed ikke saa enkel som ved det anførte eksempel med klorvandstofsyren, idet de udskilte ioner kan reagere kemisk med elektrodematerialet eller med elektrolyten; ved elektroderne optræder da ikke ionerne selv, men deres omsætningsprodukter (sekundær e.). Teorierne for e. er fornemmelig knyttet til navne som Grotthus, Davy, Berzelius, Faraday, Daniell, Hittorf, Clausius, v. Helmholtz og Sv. Arrhenius og fremtræder nu efter den sidstnævntes dissociationsteori (1887) i en afklaret og meget anskuelig form. Efter denne antages det, at der f. eks. i en klorvandstofopløsning foruden uspaltede molekyler af klorvandstof, ClH, som er elektrisk neutrale, findes frie elektropositive vandstofioner $\overset{+}{\mathrm{H}}$ og elektronegative klorioner $\overset{\div}{\mathrm{Cl}}$. Mængden af disse ioner staar altid i et vist lovfæstet ligevegtsforhold til mængden af uspaltede molekyler. Anbringes nu i elektrolyten elektroder, som er

---

Göpel Ⓣ m, gangspil. **G.werk** n, hestevandring.

gople (zool.) — Ⓣ Meduse(nstern) f (m) — Ⓔ jelly-fish; throatwort — Ⓕ méduse f.

Gör Ⓣ n, unge, lidet barn. **Göre** f, tøs, jentunge.

gor-cock Ⓔ britisk (skotsk) rype. **gor-crow** sortkraake.

gord Ⓕ m, fiskegjærde.

gore Ⓔ (størknet, levret) blod; kile(dannet stykke): gjennembore, stikke; stange; skjære til en kile el. trekant; gjennemkile.

goret Ⓕ m, (spæd)gris; (sjøudtr.) skrubbe.

gorge Ⓔ & Ⓕ f, strube, hals; pas, munding; svelg, kløft, skar, hulvei; (mil.) strube (paa bastion); Ⓔ ogs. sluge, svelge; proppe (sig) = (se) **gorger** Ⓕ; Ⓕ ogs. spec. (kvindes) bryst, barm; udskjæring, indsnit; kehl; stok, rulle (til landkort). **g. de pigeon** (m), changerende (farveskjær).

gorgée Ⓕ f, slurk, mundfuld.

gorgeous Ⓔ prægtig, glimrende, gild.

gorgerette Ⓕ f, halskrave (brus); kappe-, luebaand.

gorgerin Ⓕ m, (rustnings) halsstykke; frise (paa dorisk kapitæl).

gorget Ⓔ halsstykke (paa panser); halsstrimmel.

gorget Ⓕ m, kehlhøvl.

gorgone Ⓕ f, **gorgonia** Ⓔ hornkoral.

gor-hen Ⓔ britisk hunrype.

gorilla — Ⓣ Gorilla m — Ⓔ gorilla — Ⓕ gorille m.

forbundet med den positive og den negative pol af et galvanisk batteri eller en dynamomaskine, vil den positive elektrode (anoden) tiltrække de elektronegative anioner og bortstøde de elektropositive kationer, ligesom katoden tiltrækker kationer og bortstøder anionerne. Idet ionerne ankommer til sine respektive elektroder, afgiver de her sine elektriske ladninger og «udskilles» som neutrale molekyler. Jo flere frie ioner elektrolyten indeholder, d. e. jo mere den er dissocieret (jfr. Dissociation), desto bedre leder den elektriciteten. — Hvad man i medicinen betegner som e., bestaar i at udvide strikturer (særlig i urin- og spiserøret) ved hjælp af elektriske sonder. Denne e. er eg. en etsning.

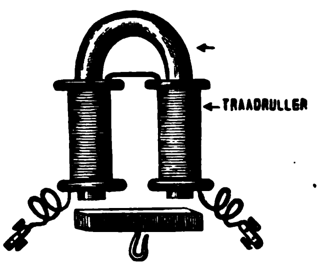
Elektrolytisk strømbryder.

Elektroly't, se Elektrolyse.

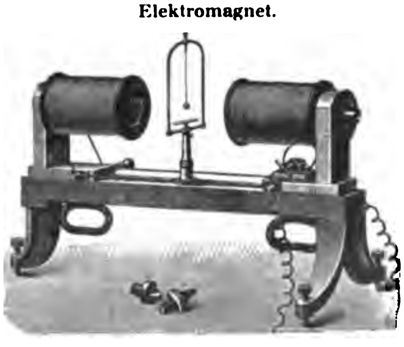
Elektroly'tisk kobber, se Elektrometallurgi.

Elektroly'tisk strømbryder tjenēr til at bryde primærstrømmen i induktionsapparater. Den positive strøm ledes gjennem en fin platinastift og svovlsyre til en blyplade. Foran stiften dannes, naar spændingen er 70 volt eller mere, paa grund af varmen eller af andre grunde gasblærer, som bryder strømmen 200 à 2000 gange pr. sekund. Opfundet af A. Wehnelt 1899, modificeret af H. Th. Simon 1899.

Elektromagnēt, en stav af blødt jern (kjernen), omkring hvilken der er lagt vindinger af en metaltraad (kobber), isoleret ved omspundet silke, bomuld eller andet isolationsmateriale. Sluttes en elektrisk strøm gjennem vindingerne, bliver jernet magnetisk, men mister sin magnetisme, naar strømmen ophører (Sturgeon, 1825). For at begge poler skal komme nær ved hinanden, hvorved de begge samtidig kan virke paa et andet jernstykke, ankeret, bøies ofte staven til hesteskoform. Med tiltagende strømstyrke og antal vindinger vokser kjernens magnetisme til en vis grænse, da jernet siges at være mættet med magnetisme. E.s bæreevne kan gaa op til over 15 kg. pr. cm.² af kjernens tversnit. Anvendes i telegrafapparater, ringeapparater, forskjellige elektriske maskiner o. s. v.

Elektromagnet.

Elektromagnet for vidensk. undersøgelser.

Elektromagnētisk kanon. Prof. Kr. Birkeland konstruerede 1902 en e. k., hvorved et jernprojektil blev drevet ud af et kanonrør ved elektromagnetisk kraft. Røret var omgivet af en række spoler, hvori der sluttedes en elektrisk strøm, som sugede projektilet frem, medens strømmen ved induktion fra projektilet under dets bevægelse automatisk blev brudt i de bagenfor liggende spoler. Ved eksperimenterne opnaaedes at sende et projektil paa 10 kg. vegt ud med 50 m.s hastighed pr. sek. Forsøget kunde fremvises for en forsamling inde i universitetets festsal.

Elektromagnētiske bølger, se Elektriske svingninger.

Elektromagnētiske enheder, se Elektriske maalesystemer.

Elektromagneti'sme, læren om de bevægende (ponderomotoriske) kræfter, som elektriske strømledere og magneter gjensidig øver paa hinanden, og i tilslutning dertil de elektromagnetiske rotationsapparater (s. d.), endvidere den elektriske strøms magnetiserende virkning paa jern (magnetomotorisk kraft, jfr. Elektromagneter), samt magneters virkning paa de elektriske strømlinjers baner indenfor ledere (se Hall's effekt). Grundlaget er H. C. Ørsteds opdagelse (1819, offentliggjort 1820) af, at en elektrisk strøm, som ledes langs en bevægelig magnetnaal, dreier denne ud af den magnetiske meridian (jfr. Galvanometer). Kraftens retning bestemmes ved Ampères regel (s. d.) og dens størrelse ved Biot-Savarts lov (s. d.). Ampère viste magnetens virkning paa en bevægelig elektrisk strømleder ved hjælp af sit stativ (jfr. illustration til art. Elektrodynamik). Jfr. Elektrisk konvektion.

Elektrometallurgī er den del af den elektrokemiske industri, der befatter sig med metallers udvinding og rensning (raffinering). De vigtigste metaller, der nu udelukkende fremstilles ved elektricitet, er aluminium, natrium og magnesium, ligesom der i den sidste tid er arbeidet meget paa at finde en økonomisk maade til jern- og staalfremstilling under anvendelse af elektricitet. Aluminium fremstilles i en elektrisk ovn ved elektrolyse af lerjord der for letsmeltelighedens skyld er tilsat kryolit. Natrium faaes ved elektrolyse af smeltet etsnatron ved lavest mulig temperatur, og ved den elektrolytiske fremstilling af magnesium anvendes en smeltet blanding af karnallit, kogsalt og flusspat. Ved den elektriske jern- og staalfremstilling tjener elektriciteten blot til opvarmning, medens selve reduktionen af jernmalmen fremdeles sker ved kul. Ved kobberets fremstilling anvendes elektrolysen meget til at befri urent kobber, ogsaa mellemproduktet sortkobber, fra sine forurensninger, hvorved der erholdes et ualmindelig rent og for elektrotekniske behov særlig værdifuldt elektrolytisk kobber, ligesom de i de udskilte forurensninger indeholdte ædle metaller med fordel kan udvindes. Man anbringer i dette øiemed plader af det urene metal i et bad af kobbervitriol ligeoverfor tynde kobberblik. Ledes en elektrisk strøm fra det urene kobber gjennem vædsken til blikkene, vil det første efterhaanden opløses og en tilsvarende mængde rent kobber afsætte sig paa blikkene, medens forurens-

---

gory ⓔ blodig. **goshawk** ⓔ duehøg. **gosier** ⓕ m. svelg, hals, strube. **grand g.** storæder. **gosling** ⓔ gaasøunge; (pl) selje; hanrakler, «gaaseunger». **g.-grass, -scratch, -weed** frier-, klængegræs. **gospel** ⓔ evangelium.

gossamer ⓔ flyvende spindelvæv; finvævet stof; (slang) hat. **Gosse** ⓣ f. vask; rendesten. **gosse** ⓕ unge (gut, pige). **Gotham** ⓔ: **the wise men of G.** molboerne. **G.ist** molbo. **gotik** — ⓣ Gothik, Spitzbogenstil m — ⓔ Gothicism, pointed style — ⓕ gothique m. **goton** ⓕ f. tøite.

Gott ⓣ m. Gud. **Götterbild** n. gudebillede. **Götterdämmerung** f. ragnarok. **g.ergeben** gudhengiven. **G.esacker** m. kirkegaard. **G.esgelahrter, -gelehrter** m. teolog. **G.esgelahrtheit, gelehrsamkeit, -gelehrtheit** f. teologi. **G.eskasten** m. kirkeblok, fattigbøsse. **G.eskindschaft** f. barneforholdet til Gud. **g.lob** Gud ske lov! **g.los** gudløs, ugudelig. **G.seibeiuns** m. fanden. **g.selig** gudfrygtig. **g.vergessen** gudsforgaaen; forrygende (storm). **gotte sig** — ⓣ sich ergötzen, weiden, freuen — ⓔ enjoy, regale one's self; hug one's self with delight (at the idea) — ⓕ (se) délecter, (se) réjouir; s'amuser. **Gottheit** ⓣ f. guddom.

ningerne falder tilbunds som slam. Paa lignende maade befrier man guld- og kobberholdigt sølv fra tilblandingerne. Angaaende de nærmere enkeltheder henvises til de forskjellige artikler om de nævnte metaller.

Exners elektrometer.

Elektromēter er et instrument til maaling af elektrisk spændingsforskjel. Det virker uden strømgjennemgang ved den statiske tiltrækning mellem to metalplader eller blade. Er det forsynet med viser og inddeling i volt, kaldes det et statisk voltmeter.

Elektromobīl, elektrisk automobil, se Automobiler og Skinneløse baner.

Elektromōtor, se Elektriske maskiner.

Elektromotōrisk kraft betegnede oprindelig spændings- el. potentialforskjellen mellem de to metaller (polerne) i et galvanisk element (s. d.). Den kan maales med et elektrometer (s. d.) og størrelsen angives i volt (s. d.). Hver type af elementer har sin bestemte e. k., som er uafhængig af elementets størrelse, saaledes Clarks normalelement 1.4328 volt ved 15°, Westons normalelement 1.0188 volt ved 15°, kupronelement 0.8, kromsyreelement 1.9 à 1.7, Bunsens 1.9, Daniells 1.07, Hellesens tørelement 1.4, Leclanchés element 1.49, Meidingers 0.95 volt. E. k. bruges ogsaa som betegnelse for den spænding, andre strømgivende apparater (dynamoer o. l.) kan frembringe, naar deres strømkredse er aabne.

Elektromotōrisk række, se Spændingsrække.

Ele'ktron, græsk navn paa rav (bernsten), hvoraf vort ord elektricitet er dannet. Jfr. Elektricitet.

Elektronēgativ, -positiv, se Elektrolyse.

Elektrōner, elektroneteori. Navnlig for at forklare fænomenerne ved elektrolyse var det nødvendigt at antage, at elektriciteten bestaar af smaa dele, som kan bestaa selvstændig og danne forbindelser med den alm. materies atomer. Denne forestilling kunde ogsaa gjøre rede for fænomenerne ved den elektriske udladning i fortyndede gaser (katodestraaler o. s. v.), og efterat studiet af disse havde taget fart i begyndelsen af 1890-aarene, udformedes en fra de ældre forskjellig teori for elektriciteten, den saakaldte elektroneteori, som hurtig har faaet samtidens omtrent udelte tilslutning. Efter denne teori eksisterer elektriciteten som smaa positive og negative partikler, e., et navn, som først er benyttet af G. Johnston Stoney 1894. Elektricitetsmængden (ladningen) i disse partikler, som altsaa er den mindste elektricitetsmængde, som kan forekomme, eller elektricitetens elementærkvantum (s. d.) er bestemt efter forskjellige metoder, bl. a. af J. J. Thomson, og udgjør sandsynligvis 3.2×10^{-10} elektrostatiske enheder, d. v. s. der gaar vel 9 trillioner e. paa 1 coulomb. Gjennem en 16 lys glødelampe ved 250 volt passerer omkr. 2 trillioner i sekundet. Ved forsøg med katodestraaler, som er negative e. i bevægelse, bestemmes forholdet mellem en negativ elektrons masse og dens ladning, og saaledes beregnes dens masse til 5.65×10^{-28} gram, d. v. s. der kommer omtrent 1770 kvadrillioner negative e. paa 1 gram. Massen er kun omtr. 1/2000 af vandstofatomets. De positive elektriske partikler, som træffes i de saakaldte kanalstraaler og i Becquerels α-straaler, har omtrent samme masse som de kemiske atomer. Forøvrigt har det vist sig, at de negative e.s masse tiltager med voksende hastighed. Dette forklares ved tilbagevirkning fra det magnetiske felt, som de fremkalder under sin bevægelse (jfr. Elektrisk konvektion), og nylige forsøg af Kaufmann peger i den retning, at deres masse er væsentlig eller maaske helt af elektromagnetisk natur. Ved elektroneteorien lykkedes det J. J. Thomson at forklare katodestraaler (1897) og H. A. Lorentz at forklare Zeemans fænomen (1897), ligesom den har kastet lys over den eiendommelige overensstemmelse mellem metallernes elektriske og deres varmeledningsevne og andre fænomener, som før var gaadefulde.

Elektroopti'k, den gren af optiken (lyslæren), som omhandler fænomener der beviser lysets elektromagnetiske natur, saasom lysets polarisation i magnetisk felt, Kerrs fænomen, Zeemans fænomen, lysets virkning paa selenets elektriske ledningsevne o. s. v.

Elektropatologī, se Elektroterapi.

Elektropōsitiv, -negativ, se Elektrolyse.

Elektropunktūr, se Elektroterapi.

Elektroskōp, instrument til at paavise tilstedeværelsen af elektricitet eller af elektrisk potential uden at være indrettet til direkte maaling (jfr. Elektrometer). Ethvert e. beror paa tiltrækning eller frastødning mellem elektriske legemer. Det simpleste e. er det elektriske pendel (s. d.). Mere følsomt er guldblad-e., som ligner Exners elektrometer, kun at de to strimler gjøres saa tynde og lette som mulig (af bladguld eller aluminiumfolie). Volta kombinerede guldblade-e. med en kondensator, hvorved følsomheden kunde forhøies betydelig.

Elektroskop.

Elektrostati'k, læren om statisk elektricitet, d. v. s. elektricitet i ro, i modsætning til galvanisk elektricitet eller elektrisk strøm. Grundlaget er Coulombs lov: to elektricitetsmængder (eller ladninger), som befinder sig i en afstand fra hinanden, tiltrækker eller frastøder hinanden med en kraft, som er proportional med mængdernes produkt og omvendt proportional med afstandens kvadrat. Den absolute elektrostatiske enhed for elektricitetsmængde er den mængde, som virker paa en ligestor mængde i 1 cm. afstand i lufttomt rum med en kraft lig 1 dyn. (jfr. Coulomb). Under e. behandles sedvanlig elektrisk fordeling (s. d.), elektriske

---

Göttin Ⓣ f, gudinde.
göttlich Ⓣ guddommelig.
Götze Ⓣ f, afgud.
gouache Ⓕ f, dækfarve (maleri).
gouaille(rie) Ⓕ f, spot.
gouailler Ⓕ spotte; gjøre nar af, holde leven med.
gouailleur Ⓕ (m), spotter, grinebider; spotsk.
goualante Ⓕ f, sang, vise.
goualer Ⓕ synge.
goualeur Ⓕ m. gadesanger.
gouape Ⓕ f, driveri, bohêmevæsen; kneipe.
gouaper Ⓕ drive omkring.
gouapeur Ⓕ m, dagdriver, fant, vagabond.
goudron Ⓕ m, tjære.
goudronnage Ⓕ m, tjæring.
goudronner Ⓕ tjærebræde.
goudronnerie Ⓕ f, tjærebrænderi.
goudronneux Ⓕ tjæreholdig, -agtig
gouffre Ⓕ m, afgrund, stup, dyb, (fjeld)kløft, svelg; hvirvel, malstrøm, bagevje, stryk.
gouge Ⓔ & Ⓕ f, hulmeisel, skjølp(jern); Ⓔ ogs. (ud)hule = Ⓕ
gouger; (amerik.) snyde(r), jukse; kryste øie ud med tommelfingeren; Ⓕ ogs. fruentimmer.
gouin Ⓕ m, slubbert; daarlig matros.
goujat Ⓕ m, trænsoldat; murersvend; grobian, tølper.
goujon Ⓕ m, (zool.) grundling; liden hulmeisel, tap, stift, nagle. **avaler le g.** bide paa krogen.

kondensatorer, delvis elektrisk udladning (se Elektrisk udlader) og virkning af spidser (lynafledere), elektrisermaskiner (s. d.), elektrometere, de elektriske egenskaber ved isolatorer (dielektrika) o. s. v. Fænomenernes teori er læren om det elektriske potential (s. d.).

Elektrostätiske enheder, se Elektriske maalesystemer.

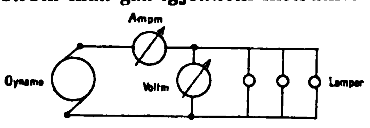
Elektrostätisk multiplikätor, d. s. s. elektrisk multiplikator (s. d.).

Elektrostriktiön kaldes den form- og volumforandring, som et dielektrisk legeme (elektrisk isolator) undergaar, naar det bringes i et elektrisk felt. Saaledes vil en leydnerflaske ved at lades med elektricitet blive en liden mon større.

Elektrotekni'k, læren om elektricitetens anvendelse i teknikens tjeneste, omfatter: 1. svagstrømsteknik: telegrafi, telefoni, signal- og sikringsvæsen; 2. sterkstrømsteknik: kraftoverføring, drift af jernbaner og sporveie, automobiler, alle slags maskiner, belysning, galvanoplastik, galvanostegi, elektrometallurgi, opvarmning m. v.

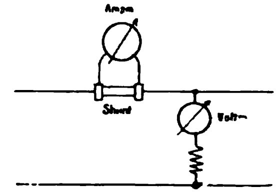
Elektrote'kniker, en tekniker med praktisk uddannelse og nogen teoretisk kundskab i elektroteknik.

Elektrote'kniske maaleinstrumenter anvendes til maaling af elektriske størrelser. A. De hyppigst anvendte er ampèremeter og voltmeter til strøm- og spændingsmaalinger. Det førstnævnte kobles i serie til de apparater, hvis strømstyrke skal maales, saaledes at al strøm maa gaa igjennem instrumentet. Det maa da, forat ikke modstanden skal blive for stor, kun indeholde korte og tykke ledninger eller vindinger. Voltmeterene er i princippet ogsaa som regel strømmaalere, men

Koblingsskema for ampèremeter og voltmeter.

da de skal angive spændingen mellem to ledninger, maa de kobles i shunt til de strømførende apparater. For ikke at gjennemstrømmes af for stor strømstyrke maa et voltmeter derfor have mange vindinger af tynd traad eller i det hele en stor modstand. Som oftest kan en tilstrækkelig stor modstand ikke skaffes i vindingen selv, men der maa anvendes en ekstra modstand i serie med disse. Denne kan anbringes i selve instrumentkassen eller ogsaa udenfor denne. Hvad den indre indretning angaar, kan ampèremeterene og voltmeterene deles i følgende typer: 1. Blødtjernsinstrumenter har en fast kobbertraadspole, hvorigjennem strømmen sendes, og en bevægelig jernkjerne, som af strømmen trækkes mere eller mindre ind i spolen. Visere angiver paa en skala, hvor meget jernkjernen er trukket ind i spolen, altsaa hvor sterk strømmen er. Disse instrumenter kan anvendes baade for lige- og vekselstrøm. De er billige, ikke meget nøiagtige og maa have en ujevnt inddelt skala. 2. Deprez-d'Arsonval-instrumenter har faste staalmagneter, der omslutter de dreibare vindinger. Disse faar sin strøm gjennem to kobberspiralfjære og er forbundet med en viser, der paa en jevnt inddelt skala angiver strømstyrken. Dette er de nøiagtigste og bedste instrumenter, som haves. De taaler kun en ganske ringe strøm (1/20 ampère) direkte gjennem vindingerne. Skal de derfor benyttes som strømmaalere sjaltes de i shunt til en fast modstand, der har en saadan størrelse, at kun en liden brøkdel af den hele strøm passerer gjennem instrumentets vindinger.

Koblingsskema for Deprez-d'Arsonval-instrumenter som ampèremeter med shunt og voltmeter med ekstra modstand.

Deprez-d'Arsonval-instrumenter kan kun anvendes for ligestrøm. 3. Kaloriske instrumenter (t. *Hitzdrahtinstrumente)* virker paa den maade, at strømmen eller en bestemt brøkdel af denne gaar gjennem en tynd udspændt metaltraad. Ved den derved udviklede varme forlænger traaden sig, og denne forlængelse registreres af en viser. De er lige godt anvendelige for ligestrøm som for vekselstrøm. 4. Elektrodynamiske instrumenter har to spoler, en fast og en bevægelig, der begge gjennemstrømmes af den elektriske strøm. Benyttes særlig ved vekselstrøm, men kan ogsaa lige godt anvendes for ligestrøm. 5. Induktionsinstrumenter (Ferraris) er kun anvendelige ved vekselstrøm. Denne sendes gjennem et faststaaende magnetsystems vindinger og inducerer hvirvelstrømme i en bevægelig metalcylinder eller skive. Derved bringes denne, der holdes i nulstilling af en fjær, til at dreie sig mere eller mindre efter strømmens styrke. 6. Statiske instrumenter er kun anvendelige som spændingsmaalere. De forbruger ingen strøm, men virker ved den gjensidige tiltrækning mellem to plader ladet med elektricitet af forskjellig spænding. — B. Wattmetere. Disse anvendes ved vekselstrøm til maaling af effekten. Ved ligestrømsanlæg er de overflødige, da effekten her direkte er lig produktet af strøm og spænding. Ved vekselstrøm vil den derimod som regel være mindre paa grund af selvinduktionen. Denne bevirker, at strøm og spænding ikke faar sine maksimale og minimale værdier samtidig, men noget forskjøvet i forhold til hinanden. Der optræder altsaa en faseforskyvning mellem strøm og spænding. Jo større denne er, jo mindre maa den faktor være, hvormed produktet strøm × spænding maa multipliceres for at faa vekselstrømmens virkelige effekt. Denne faktor kaldes vekselstrømmens arbeidsfaktor eller cosinus φ (cos. φ). Et wattmeter har to spoler, en fast, der gjennemstrømmes af hele strømstyrken som et ampèremeter, og en bevægelig, der kobles som et voltmeter. Den gjensidige paavirkning bliver da proportional med effekten, og dreiningens størrelse angives af en viser. — C. Til maaling af modstande haves forskjellige direkte visende apparater, ohmmetere. Disse er i regelen et slags strømmaalere, der arbeider med konstant spænding. Visernes udslag bliver da stort, naar modstanden er liden, og omvendt. Den konstante spænding frembringes enten ved et lidet galvanisk batteri eller magnetinduktor anbragt i selve apparatet, eller man kan anvende den paa et anlæg forhaandenværende driftsspænding. Disse apparater bruges mest til maaling af store modstande, isolationsmaaleapparater. Iøvrigt benyttes til maaling af modstande forskjellige

---

goujonner Ⓕ bolte, nagle, plugge sammen.
goujure Ⓕ f, (sjøudtr.) rille, skaare.
goulard Ⓔ blyvand.
goule Ⓕ f, (ligædende) uhyre.
goulée Ⓕ f, bid, mundfuld.
goulet Ⓕ m, (smalt) indløb.
goulot Ⓕ m, (flaske)hals; tud (paa kande).
goulotte Ⓕ f, vandrende.
goulu Ⓕ m, jerv. **pois** (m pl) g.s sukkererter.
goupille Ⓕ f, stift, tap.
goupiller Ⓕ nitte, plugge fast, sammen.
goupillon Ⓕ m, vievandskost; børste, visker; flaskerenser, lampepudser.
gourbi Ⓕ m, hytte; teltby.
gourd Ⓔ græskar.
gourd Ⓕ valen, stiv; fugtig (korn).
gourde Ⓕ f, græskar-, feltflaske, lerke; fæ, dumrian; bule, kul.
gourdin Ⓕ m, knippel.
goure Ⓕ f, forfalskede (apoteker)varer.
gourer Ⓕ forfalske; jukse, lure, snyde. **se g.** tage feil.
goureur Ⓕ m, bedrager.
gourgandine Ⓕ f, tøite, skjøge.
gourgane Ⓕ f, (bot.) bestebønne.
gourmade Ⓕ f, næsestyver.
gourmand Ⓔ & Ⓕ m, frandser, madkrok; Ⓕ ogs. (adj) graadig, lysten. **pois** (m pl) g.s sukkererter.
gourmander Ⓕ tælle, age, true;

brometoder, hvor man til udførelse af en maaling skal foretage en indstilling af en skyver, der bevæger sig langs en maaletraad, eller paa anden maade regulere en gruppe kjendte modstande, alm. anbragt i en fælles modstandskasse. Af disse anvendes mest Wheatstones bro og desuden Thomsons dobbeltbro særlig for smaa modstande. Ved begge disse og ved mange andre maalinger anvendes som hjælpeinstrument et galvanometer. Dette er en meget ømfindtlig strømmaaler bestaaende af en dreibar permanent magnet, der er anbragt saaledes i forhold til nogle faststaaende kobbervindinger, at den dreier sig, naar der gaar strøm i disse. Paa den mindst følsomme type af disse, visergalvanometeret, er magneten sat i forbindelse med en viser, der angiver udslaget. De fineste af disse gjør et merkbart udslag for en timilliontedel af en ampère. Den følsomste form af galvanometere er speilgalvanometeret. Magneten har her istedetfor en viser et lidet speil, som reflekterer lyset fra en lampe og kaster det paa en fjerntstaaende skala. De bedste af disse angiver tydelig en strømstyrke, der er tusen gange mindre end nævnt ved visergalvanometeret. — D. Kapacitetsmaalinger kan udføres ved, at man gjennem et speilgalvanometer lader vedkommende kapacitet ved hjælp af en bekjendt spænding. Størrelsen af det udslag, galvanometeret gjør paa grund af ladningsstrømmen, er da bestemmende for kapacitetens størrelse. Et galvanometer, som skal benyttes hertil, maa svinge langsomt, det kaldes et ballistisk galvanometer. — E. Til selvinduktionsmaalinger benyttes ofte en brometode i lighed med Wheatstones bro. Strømkilden maa da ikke som sedvanlig være ligestrøm, men vekselstrøm, og istedetfor galvanometer anvendes en høretelefon. — F. Elektricitetsmaalere anvendes til maaling af elektrisk energi, hyppigst hos et elektricitetsverks kunder for at gjøre op betalingen for forbruget, men ogsaa i elektricitetsverket selv til maaling af de energimængder, som de enkelte maskiner, batterier eller hele verket afgiver. I modsætning til ampèremeter, voltmeter, wattmeter, der viser strøm, spænding og effekt paa et givet tidspunkt, tager elektricitetsmaalerne tillige tidens længde med i betragtning. De har derfor et tælleverk, hvis fremgang fra en aflæsning til en anden angiver den i mellemtiden passerede energimængde. Adskillige elektricitetsmaalere er i principet kun ampèretimemaalere, d. v. s. de opsummerer produktet strøm × tid. Er imidlertid spændingen konstant, vil dog angivelsen være proportional med opsummeringen af effekt × tid, og denne multiplikation med en konstant spænding er som oftest allerede foretaget ved tælleverkets omsætningsforhold, saa man paa maaleren aflæser direkte watt-timer (hektowatt-timer, kilowatt-timer). De væsentligste arter af maalere er: 1. Elektrolytiske maalere, hvor en brøkdel af strømmen passerer en elektrolyt og der udfører en kemisk omsætning, som er proportional med den passerede elektricitetsmængde. 2. Motormaalere, hvor strømmen driver en liden motor, hvis hastighed bliver proportional med strømstyrken eller med produktet af strøm og spænding for ampère-timemaalere, respektive watt-timemaalere. Motoren driver da tælleverket. 3. Pendelmaalere har to pendler, som gaar lige hurtig, naar ingen strøm passerer. Sættes derimod strømmen paa, gaar den ene langsommere end den anden, og forskjellen bliver desto større, jo sterkere strømmen bliver. Forskjellen i pendlernes gang registreres af et differentialurverk. — Dæmpning. Ved de fleste instrumenter, hvor et udslag skal aflæses, er det af betydning, at bevægelsen er dæmpet, saaledes at viseren eller lysbundten hurtig kommer i ro. Hvis instrumentet ikke er dæmpet, vil det ved en strømslutning gjøre et for stort udslag, derpaa svinge for langt tilbage og saaledes vedblive med en række svingninger, før det kommer til ro, hvilket kan være ubehageligt og tidsspillende. Hvis dæmpningen er saa sterk, at viseren uden svingninger bevæger sig til sin nye stilling, kaldes instrumentet aperiodisk. Dæmpning opnaaes paa forskjellig maade, f. eks. ved en art luftbremse eller ved skiver, som bevæger sig mellem magnetpoler.

Elektroteknisk industri vil sige fabrikation af alle de forskj. gjenstande, som anvendes i elektroteknikken, saasom elektrisk maskineri, transformatorer, maaleapparater, ledninger, kabler, akkumulatorer, bue- og glødelamper, sporveie, telegraf- og telefonmateriel etc. Før 1880-aarene havde hver enkelt af de forskjellige firmaer fabrikeret saadant materiel om hverandre, men da begyndte specialiseringen i denne industri, ligesom en gjennemført arbeidsdeling begyndte. I forbindelse med de store opfindelser paa elektroteknikens omraade har dette medført, at den e. i. i løbet af nogle aar har udviklet sig til en storindustri af rang. Særlig er dette tilfældet i Tyskland med verdensfirmaer som Siemens-Schuckert, Allgemeine Elektricitäts-Actiengesellschaft, Felten & Guilleaume, Akkumulatorenfabrik A. G. og i Amerika, hvor General electric co., Westinghouse electric and manufacturing co. og Electric storage batterey har ledelsen. Ogsaa Schweiz med firmaet Brown Boveri og Frankrige har en smuk opblomstrende e. i., medens Englands e. i, der vistnok endnu er ganske stor, synes at være i tilbagegang, væsentlig paa grund af manglende initiativ og for sterk vedhængen ved gamle arbeidsmetoder. Her i Norge har den e. i. havt mange vanskeligheder at kjæmpe med paa grund af det lille afsætningsomraade. Ikke desto mindre indtager dog firmaet Elektrisk bureau en fremragende stilling paa telefonmateriellets omraade, ligesom Norsk elektrisk aktiebolag Brown Boveri leverer udmerkede maskiner og transformatorer.

Elektroterapi. Behandling af sygdomme med elektricitet. Mest anvendt er den faradiske strøm fra den sekundære rulle i et induktionsapparat; disse apparater har paa grund af sin billighed og lethed at transportere faaet stor udbredelse. Mindre anvendt er den galvaniske strøm, væsentlig fordi apparater til at frembringe den galvaniske (konstante) strøm er mere komplicerede, kostbarere og vanskelige at transportere. Af andre strømarter, som finder anvendelse ved behandlingen af sygdomme, kan nævnes: statisk elektricitet, der udmerker sig ved sin høie spænding og ringe intensitet. I den sidste tid er ogsaa de saakaldte Tesla-strømme og de sinusoidale strømme forsøgt i medicinen. Det er særlig ved nervesygdomme den elektriske behandling har fundet anvendelse; med hvilken nytte, derom er meningerne meget delt. De fleste læger mener, at e.s virkelige værdi er meget ringe udover den rent suggestive virkning. For-

---

skjende paa, skjelde ud, læse teksten.

gourmandise ⓕ f, fraadseri; slikvorenhed; kræsenhed; (pl) lækkerier.

gourmandize ⓔ æde, fraadse.

gourme ⓕ f, krop, kversil (hos hest); udslæt. **jeter sa g.** have udslæt; (fig.) rende hornene af sig, rase ud.

gourmé ⓕ stiv (i væsen).

gourmer ⓕ give (hest) milekjede paa; (se) slaa(s); daske, jule (hesten).

gourmet ⓕ m, vinkjender; lækkermund, slikmund, gourmand.

gourmette ⓕ f, milekjede. **lâcher la g. à q.** give en friere tøiler.

gournable ⓕ m, træ(nagle).

goussant, goussaut ⓕ (m), undersætsig (hest, hund).

gousse ⓕ f, belg, skolm. **g. d'ail** hvidløg.

gousset ⓕ m, armhule; armsved; (arm)spjeld; urlomme.

gout ⓔ gigt; podagra.

goût ⓕ m, smag; sans (for).

goûter ⓕ smage paa; finde smag i, synes om, nyde, goutere; m, eftasvær, mellemmad. **g. à, de** sætte smag (smage) paa, prøve.

goutiness ⓔ gigtsvaghed,-smerter.

goutte ⓕ f, draabe; smule, taar; dram; gigt; (aux pieds) podagra; (sciatique) ischias; (sereine) sort stær. **g. militaire** kronisk gonorrhoe.

goutter ⓕ dryppe, være utæt.

svarerne af den elektriske behandling hævder, at ved brug af den galvaniske strøm virker den positive pol smertestillende, den negative pol irriterende; den faradiske strøm virker kraftig irriterende paa muskler og nerver, den er derfor mere smertefuld end galvanisk strøm. Den statiske elektricitet og Tesla-strømme virker vistnok kun rent suggestivt. Elektriske lysbad, hvor glødelamper anvendes, virker kun gjennem den intense varme; hvor buelamper anvendes, spiller muligens de kemisk virkende fiolette straaler en liden rolle. Endnu er der ikke foretaget et eneste eksakt eksperimentelt forsøg, der viser, at en given strømart eller elektricitetsmængde kan fremkalde en kjendt eller maalbar forandring af ernæring eller stofskifte. Dette bør være klart, fordi det er af stor betydning ligeoverfor den paastand, som elektrisører og forhandlere af alle mulige og umulige elektriske apparater fremkommer med, nemlig, at den elektriske strøm frembringer en direkte og mystisk forandring af vævenes ernæring; dette benævnes katalytisk virkning, og dette skulde være aarsagen til de vidunderlige kure, disse folk paastaar de har gjort. I det hele har e. været et rigt felt for humbugen. Den medicinske brug af elektricitet er rent skjønsmæssig, thi der er ikke noget videnskabeligt bevis for, at den elektriske strøm frembringer en kvantitativ forøgelse af vævene. Uden tvil hænder det, at der indtræder bedringer under elektrisk behandling, men i hvilken grad dette skyldes elektriciteten, og paa hvilken maade den har virket, derom ved vi intet; der findes ikke et eneste adækvat forsøg.

Elektroto'nus, se N e r v e e l e k t r i c i t e t.

Elektrotypī, se G a l v a n o t y p i.

Elektrotypogrāph, se B o g t r y k k e r k u n s t (bd. I, sp. 1146).

Ele'ktrum, en art i naturen forekommende gedigent guld, som indeholder en betydelig mængde sølv (optil 30 pct.). Er fundet paa Kongsberg, i Altaï og et par andre st.

Eleme'nt, grundbestanddel, uremne, livsvilkaar. 1. (Fys.), se G a l v a n i s k e. — 2. (Kem.), se G r u n d s t o f f e.

Eleme'nter (astr.) kaldes de størrelser, hvorved et himmellegemes plads paa himmelen kan beregnes til en hvilkensomhelst tid. For en planetbane er deres tal 6: den halve storakse a, ekscentriciteten e, inklinationen i, den opstigende knudes længde Ω, periheliets længde π (eller $\omega = \pi - \Omega$) og længden M i epoken. Oftest medtages ogsaa omløbstiden τ (eller den daglige bevægelse μ). De fem første e. bestemmer banens størrelse, form og beliggenhed i rummet; det sjette angiver planetens sted i banen til et bestemt øieblik.

Eleme'ntveksler, c e l l e s j a l t e r, c e l l e k o b l e r, se A k k u m u l a t o r b a t t e r i.

Elementǣr, hvad der hører til grundbestanddelene, hvad der vedrører begyndelsesgrundene for menneskelig kundskab.

Elementǣraander kaldtes i folketroen de væsener, som tænktes at opholde sig i de fire elementer og styre disse: gnomer i jorden, undiner i vandet, sylfer i luften og salamandre i ilden. I det 16 og 17 aarh.s magiske skrifter indtager e. den laveste rang blandt dæmonerne. Forestillingen om e. er et udslag af den gamle tro paa, at hele tilværelsen er befolket af aander, som staar mellem guder og mennesker; men det var først da læren om de fire elementer var udformet, at de blev inddelt i fire tilsvarende grupper.

Elementǣranalȳse kaldes den kvantitative bestemmelse af grundstoffene (elementerne) i et stof, navnlig i et organisk stof. Ofte menes specielt bestemmelsen af kulstof og vandstof, udført ved forbrænding af stoffet og veining af den mængde kulsyre og vand, som derved opstaar. Paa denne maade analyseres næsten altid organiske stoffe.

Elementǣrbølge, se H u y g e n s' p r i n c i p.

Elementǣrkvantum, den mindste mængde, hvori et stof e. l. kan eksistere. Saaledes repræsenterer de kemiske atomer efter den i det forløbne aarh. raadende teori e. af materiens grundstoffe (jfr. A t o m). Efter elektroneteorien (s. d.) er en elektron e. af elektricitet. I den sidste tid er det endog foreslaaet at definere e. af størrelser som energi, tid og længde (J. Stark, 1907), hvorefter disse begreber ligesom materien skulde blive at opfatte atomistisk.

Elemī er fællesbetegnelse for flere, sterkt krydretlugtende harpikser, som er opløselige i kogende alkohol, men kun tildels i kold. De fleste hidrører vistnok fra trær af balsamtrærnes familie (s. d.). Udseende og konsistens meget varierende; i handelen skjelnes mellem b l ø d og h a a r d e. Den første repræsenteres af m a n i l l a e., for øieblikket den eneste sort, der er regelmæssig handelsvare. Den vindes paa Filippinerne, især paa Luzon, af nogle trær, som i folkesproget kaldes «arbol a brea», men ikke er botanisk bestemt, er en blød, gullig, vellugtende (efter muskat) masse af krydret smag; indeholder meget vekslende mængder æterisk olje (indtil 30 pct.), amyrin, bryoidin, e.-syre og harpiks. Bruges mest til teknisk brug som tilsætning til lakfernisser for at gjøre dem mindre sprøde ved tørring. M e x i c o og y u c a t a n e. er repræsentanter for de faste sorter; de er grønlige eller gule og spiller ligesom flere andre sorter neppe nogen rolle for den europæiske handel.

Eleonōre a f A k v i t a n i e n (1122—1204), dronning af Frankrige og af England, 1137 gift med Ludvig VII af Frankrige og bragte ham Akvitanien og Poitou i medgift. Deltog med ham i andet korstog (1146 flg.). Da hun begik egteskabsbrud, fik Ludvig 1152 deres barnløse egteskab ophævet, hvorefter hun s. a. egtede Henrik (Plantagenet) af Anjou, der 1154 blev Englands konge. Med ham havde hun 7 børn. Sammen med sønnerne og sin første mand søgte hun at støde Henrik fra tronen, hvorfor hun kastedes i fængsel (1173—89). Under Rikard Løvehjertes korstog (1189—94) styrede hun riget og var efter Rikards død (1199) en støtte for Johan uden lands vaklende trone.

Eleonōre Christine, se L e o n o r a K r i s t i n e.

Elepha'nta, en liden ø i Indien i havbugten indenfor Bombay, 10 km. fra byen. Den bestaar af to aaser, adskilt ved en trang dal, og har faaet sit navn af portugiserne efter en i fjeldet indhugget elefant (3 gange naturlig størrelse), nu opstillet i Bombay. Øen er et af hinduernes vigtigste valfartssteder. Der findes 6 i fjeldet indhugne templer, af hvilke det største er 40 m. langt, 40 m. bredt og over 5 m. høit; taget støttes af 36 søiler. Paa væggene er der store relieffer, og indgangen bevogtes af 8 store stenfigurer.

---

goutteux (f) gigtisk, gigtsvag; m, gigtpatient.

gouttière (f) f, tagrende; afløbsrende; fure.

gouty (e) gigtisk, podagristisk.

gouvernable (f) regjerlig, styrbar.

gouvernail (f) m, ror; møllestjert.

gouvernante (f) f, guvernørens frue; hovmesterinde, lærerinde, guvernante; husholderske.

gouverne (f) f, rettesnor, veiledning. **aviron** (m) **de g.** styreaare.

gouvernement (f) m, **government** (e) (be)styrelse, ledelse, regjering; regjeringsform.

gouvernemental (f) regjerings-.

gouverner (f), **govern** (e) styre, lede; regjere; beherske; (f) spec. opdrage; (e) spec. regulere.

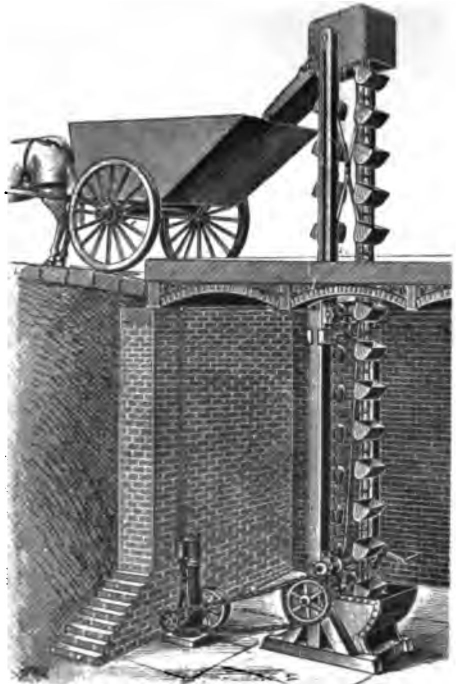
gouverneur (f) m, **governor** (e) statholder, guvernør; (fæstnings)kommandant; (be)styrer, direktør, hovmester, lærer; (e) spec. regulator; (the g.) gammelen, faderen; (pl) ogs. forstanderskab.

gowan (e) (skotsk) (vild) tusenfryd; forvitret granit.

gown (e) kaabe, kjole (embedsmæssig dragt).

graa — (t) grau — (e) gray, grey, grizzled — (f) gris. **graablaa** — (t) graublau — (e) bluish grey — (f) gris bleu(âtre). **graagaas** — (t) Graugans f — (e) wild goose — (f) oie (f) cendrée f. **graahaaret, -hærdet** — (t) grau(haarig) — (e) grey-haired, hoary — (f) aux che-

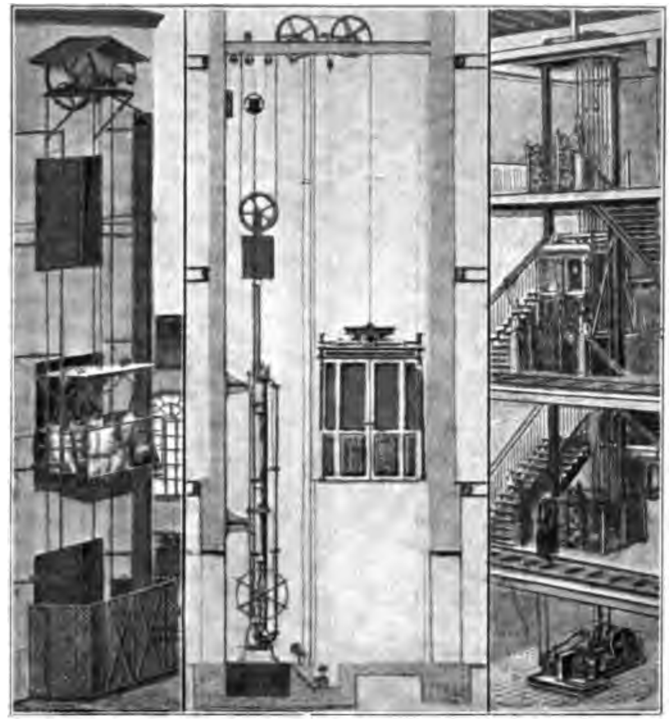
ELEVATORER

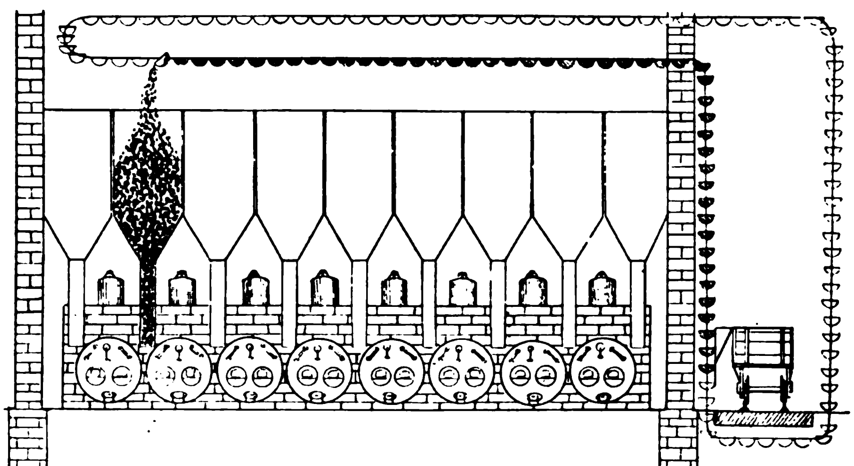
Askeelevator.

Tøndeelevator.

Haandkraft-elevator. Hydraulisk personelevator. Indirekte virkende. Elektrisk personelevator.

Conveyor til transport af kul fra banevogn til kulbeholdere i et kjedelhus.

Conveyor til transport af gods i sække.

Elers kollēgium, d. stiftelse (fri bolig) for studenter ved Kbh.s universitet, skjænket af etatsraad J. Elers (1647—92). Bekjendt i litteraturhistorien ved Henrik Steffens' berømte forelæsninger paa E. k. 1802—03.

Elettāria cardamōmum, se Kardemomeplanten.

Eleusīne coracāna, se Korakan.

Eleusīnske mysterier, se Eleusis.

Eleu'sis, nu Lefsina, by i det gamle Grækenland, i landskabet Attika. Nu er den ubetydelig, nærmest kun en stor landsby, væsentlig beboet af albanesere. I oldtiden derimod havde E. ikke ringe betydning som hovedsædet for gudinden Demeters dyrkelse. I den historiske tids begyndelse, vistnok omkr. 700 f. Kr., blev byen, som før var selvstændig, indlemmet i Athens omraade og hørte siden dertil, ligesom gudindens kultus nøie knyttedes til Athen. Demeter dyrkedes sammen med datteren Persefone, Triptolemos, Bacchos (senere Dionysos) og andre guddomme. Dyrkelsen af disse guddomme fandt sted især ved to store fester, i form af mysterier, hvortil kun indviede havde adgang; der fungerede et anseeligt presteskab. Om mysteriernes indhold vides kun lidet bestemt. Det var vistnok mest optog og scenerier, som fremstillede sagnene om Demeter og mere havde liturgisk end direkte belærende karakter. Mysteriehelligdommen i E. udgravedes fra 1882 af det græske arkæologiske selskab. Den bestod af et større antal bygninger, som samlede sig om Telesterion, den hellige hal, som var meget anseelig, 52 × 54 m. Foruden talrige indskrifter og tempelgaver fandtes ved udgravningerne et stort, smukt relief af Demeter, Persefone og Triptolemos (i Athen).

Eleuthera el. Royal Island, en af Bahamaøerne (Vestindien), 130 km. lang, men bare 15 km. bred, optil 40 m. høi, 619 km.² stor, med 8733 indb. (1901). Der dyrkes ananas, bananer, kokosnødder; fiskeri.

Elevatiōn (mil.), den vinkel, som kjernelinjen, d. e. aksen, i en kanon eller andet stykke skyts danner med sigtelinjen (e. over sigtelinjen) eller horisonten (e. over horisonten) o. s. v. Af den e. eller retning i høiden, som man giver skytset, afhænger den afstand, projektilet naar ud paa. Størst skudafstand opnaaes alm. ved en e. af omkr. 40°.

Elevātor, apparat til befordring af gods eller personer i lodret eller næsten lodret retning. E. kaldes diskontinuerlig eller kontinuerlig, eftersom den platform, e.-stolen, hvorpaa lasten hviler, bevæger sig afvekslende op og ned i e.-skakten eller stadig rundt i samme retning. I første tilfælde anvendes én enkelt e.-stol, som afbalanceres ved en kontravegt, i sidste tilfælde en i sig selv tilbageløbende række stole eller platforme, og de nedadgaaende stole vil da virke som kontravegt for de opadgaaende. Person-e. er oftest diskontinuerlige. Skakten («brønden») gaar gjennem bygningens hele høide og er forsynet med en dør for hver etage samt lodrette styreskinner for stolen og kontravegten. Stolen eller kupéen er en solid bygget kasse med dør paa samme side som skaktdørene og hænger i bøielige staaltraadstauge eller kjeder, som fører over ledeskiver ved skaktens top eller fra heisespillets vikletrommel og derfra til et spil, som drives af en motor eller paa anden maade. Efter drivkraftens art benævnes e. mekanisk, elektrisk, hydraulisk o. s. v. Kontravegten hænger i et taug, som udgaar fra e.-stolens top og fører over en ledeskive oventil i brønden. Større e. manøvreres af en fører, som har plads indeni stolen, medens mindre e. ofte indrettes til at betjenes af passagererne selv («automatiske e.»), i almindelighed udført som trykknap-e. For at forebygge ulykkestilfælde er det ved person-e. nødvendigt at træffe adskillige sikkerhedsforanstaltninger. Skaktens og stolens døre bør saaledes ikke kunne aabnes, før stolen holder stille udenfor vedkommende skaktdør, og specielt i høie bygninger bør skakten af hensyn til e.s sikre funktion under en ildebrand begrænses af solide mure paa alle sider. Taugene maa beregnes med særlig stor sikkerhedskoefficient, og stolen forsynes med automatiske fangapparater (s. d.), der hindrer den i at falde, hvis tauget skulde briste. — Kontinuerlige person-e. maa, da passagererne skal kunne springe af og paa under farten, bevæge sig meget langsommere end de diskontinuerlige, og baade skakten og stolene maa være helt aabne fortil. Det store antal stole giver trods den langsommere fart en stor transportevne, men benyttelsen kan ikke siges at være ganske farefri; ialfald har den kontinuerlige e. paa Kbh.s raadhus givet anledning til en del ulykkestilfælde. — Vare-e. konstrueres efter lignende principer som person-e., men der stilles selvfølgelig ikke saa vidtgaaende krav til sikkerheden, og der ofres i det hele mindre paa udstyret. Til enkelttransport af tungere gjenstande har man diskontinuerlige e. med en platform istedetfor stol. Til massetransport bruges kontinuerlig gaaende e. eller paternosterverker, bestaaende af et endeløst lodret gaaende baand (rem eller kjede) med talrige dertil fæstede spande, kopper, skaaler, platformer eller arme, alt efter godsets art (vand, cement, korn, kul, mursten, kasser, tønder o. s. v.). Et saadant paternosterverk for korn, smaakul e. l. kan være selvlastende, idet dets nederste ende dypper ned i stoffet, som skal hæves, og selvlossende, idet godset af sig selv falder ud oventil, hvor baandets bevægelsesretning skifter. Sml. Conveyor. (Se planche Elevatorer.)

Elevēre (lat.), hæve, løfte, opdrage; elēv, lærling, discipel.

Elfenben. Det mest anvendte e. er elefant-e., der skriver sig fra de mægtige stødtænder af den afrikanske elefant *(elephas africanus)*. Det kommer i betydelige mængder fra Øst- og Vest-Afrika og fra Kaplandet. Tænderne bliver indtil 2 m. lange og veier 30—90 kg.; de mindste fra hunelefanten og fra unge dyr kaldes «criveller» («escriveller»). Tanden er svagt krummet og for størstedelen hul. Hovedmassen bestaar af tandsubstans (dentin), der er let at bearbeide, antager en smuk politur og er meget elastisk, men bliver gul med tiden. Meget karakteristisk er de paa tversnittet let synlige «Schregerske linjer», der danner netformige tegninger med rombisk mellemrum, den saakaldte «guillochering», der ogsaa tydelig kan iagttages paa forarbeidede gjenstande. Mindre betydning har tænder af den indiske elefant. Det simplere mammutelfenben faaes i betydelige mængder fra Sibirien og skriver sig fra tænderne af den forlængst uddøde mammut. Ogsaa andre pattedyrs store tænder benyttes som e., f. eks. flodhestens, hvalrossens, narhvalens og kaskelottens. E. benyttes særlig til billardballer, kniv-

---

veux (poils) gris; grison. **graakold** — ⓣ trübe und kalt — ⓔ dark (cloudy) and cold — ⓕ froid et gris. **graaladen, graalig** — ⓣ graulich — ⓔ grayish, grizzly — ⓕ grisâtre. **graalys(n)ing** — ⓣ Morgendämmerung f, Zwielicht n, Tagesanbruch m — ⓔ twilight — ⓕ pointe du jour, aube f. **graapære** — ⓣ graue Schmalzbirne f — ⓔ Lammas pear — ⓕ beurré (m) gris. **graasprængt** — ⓣ mit Grau durchzogen — ⓔ grizzled — ⓕ grisonnant. **graaspurv** — ⓣ Sperling, Spatz m — ⓔ sparrow — ⓕ moineau domestique; pierrot m.

graadig — ⓣ gefrässig, (be)gierig — ⓔ greedy, voracious — ⓕ vorace; avide (de); glouton, goulu.

graadighed — ⓣ Gefrässigkeit, Gier, Begierde f — ⓔ greediness, voracity, avidity — ⓕ voracité; avidité; gloutonnerie f.

Graal ⓔ & ⓕ m, (den hellige) Graal.

graat — ⓣ Thränen pl, Weinen n — ⓔ weeping, tears — ⓕ pleurs m pl, larmes f pl. **graatkvalt** — ⓣ von Thränen erstickt — ⓔ stifled by sobs — ⓕ étouffé par les larmes.

Grab ⓣ n, grav.

grab ⓔ greb (efter); ligtyv; trive, snappe.

grabat ⓕ m. daarlig seng, briks; sygeleie.

grabataire ⓕ sengeliggende; syg.

grabbeln ⓣ gramse.

skafte, kamme og klavertaster, desuden til knapper, smaa pyntegjenstande o. s. v. E. eftergjøres i celluloid; saadanne produkter har regelmæssige, parallele striber og kamferlugt (ved gnidning).

Elfenbens-kysten, Vest-Afrika. 1. E. el. Tandkysten, gammelt navn (efter det tidligere hovedprodukt) paa den svage indbøining af Øvre-Guineas kyst mellem Pepper- og Guldkysten, fra Kap Palmas i v. til Kap Tres Puntas i ø., ca. 600 km. i ret linje. E. er ligesom Slavekysten en lav, flad, tildels sumpig kyst med (i ø.) 3 store laguner. Det frugtbare indland bestaar af savanner eller lave, skogklædte n.—s. høidedrag og gjennemstrømmes af talrige elve, hvoraf 4 er temmelig betydelige og har sine kilder længere ind i landet end vanligt paa Øvre-Guineas kyst. Her grundlagde i begyndelsen af 17 aarh. hertug Friedrich af Kurland fortet St. Andreas, som 1664 blev britisk. Fra 1842 har E. med en kort afbrydelse efter 1870 været i fransk besiddelse. — 2. Côte d'Ivoire, fransk koloni mellem Liberia (grænseregulering 1 mars 1908) og britisk Guldkysten (grænseregulering 12 juli 1893), af størrelse og indbyggerantal som Norge. Kolonien blev først organiseret 10 mai 1893, men har havt en rask udvikling, saa at den nu er en af Frankriges mest lønnende kolonier. Foruden lidt guldstøv og elfenben udføres palmolje, kautschuk og særlig mahognitræ. Hovedstad var før det usunde Grand Bassam, fra 1900 Bingerville.

Elfenbensnød, se Phytelephas.

Elfenbenspalme, se Phytelephas.

Elfenbenspapir, anvendes f. eks. til miniaturmaling. E. fremstilles ved sammenlimning af 6 lag glat tegnepapir, som glatslibes, overstryges med fin gibs udrørt i pergamentlim, slibes paany med fint glaspapir og paastryges pergamentlim.

Elfenbensskjæreri. Kunsten i elfenben at udskjære kunstnerisk værdifulde gjenstande. Ved sin varme hvide farve, sin regelmæssige struktur, sin holdbarhed og elasticitet samt sin modtagelighed for farvning egner elfenben sig udmerket som materiale for mindre dekorative skulpturarbeider. — Allerede stenalderens huleboere i Europa benyttede mammuttænder til at udskjære og indridse sine merkelig naturtro gjengivelser af mammut, rensdyr og vilde heste. Oldtidens ægyptere anvendte e. til møbler, toiletgjenstande og statuetter, assyrerne og jøderne til udstyr af møbler og vægge (sml. Salomos tempel). Grækerne brugte e. sammen med guld (chryselefantine) til sine ypperste billedhuggerarbeider. Romerne anvendte det til møbler, toiletgjenstande og konsulardiptycher. Af byzantinsk e. er Maximianus' bispestol (ca. 550) i Ravenna et enestaaende arbeide. I middelalderen (særlig 800—1300) blomstrer e. i Italien, Frankrige, Schweiz og Tyskland. Arbeiderne var dels kirkelige: fløialtere (diptycha og triptycha), statuetter, krumstave o. s. v., dels verdslige: horn, æsker, schakbrikker o. s. v. Under renaissancen trængtes e. tilbage af guldsmedarbeider for først at tage nyt opsving ca. 1600 i form af svulmende barokkunst (især høie relieffer). E. blev en modesag, som dreves med iver endog af konger og dronninger (f. eks. i Danmark). Af kunstnere kan nævnes den norske Magnus Berg (s. d., samt Bæger, hvor afbildninger). Fra Venedig og Milano udgik smagen for elfenbensindlægning paa møbler. Under rokokoen fortrængtes e. af porcellænet. Siden 1890 er det igjen optaget til skulpturarbeider i Frankrige og Belgien. I Orienten har det fra gammel tid været dyrket i Indien, Persien, Kina og Japan.

Elfenbenssort, benkul, brændt af elfenbensaffald uden lufttilgang; benyttes til en sort oljefarve.

Elfkarleby, se Älfkarleby.

Elfsborg, Elfsborg län, se Älfsborg.

Elfving, Fredrik Emil Volmar (1854—), finsk botaniker, siden 1892 professor ved Helsingfors universitet. E. er væsentlig plantefysiolog og har skrevet værdifulde arbeider bl. a. over planternes parringsfænomener og bevægelser, om saftstigningen, om lavere soppes stofskifte, samt desuden om kulturvekster.

Elg el. elsdyr *(alces palmatus)*, dyr af hjorteslegten (s. d.). Skulderhøide ca. 2 m.; kroppen kort og sterk, affaldende bagover; benene høie og kraftige. Biklovene berører jorden. Store ører; smaa øine; overlæben meget lang og bred, hænger ned foran munden, er yderst følsom og bevægelig og vel skikket til at afrive skud og unge kviste, som udgjør dens føde. Pelsen bestaar af en tæt, kort uld samt lange, skjøre graagtige dækhaar, som danner et slags skjeg under hagen, en kort manke paa nakken og en dusk i enden af den korte hale. Hannen bærer takker, som først ved det femte aar faar sit karakteristiske udseende, idet de breder sig ud til brede skovler, som bærer de smalere ender, hvis antal tiltager med aarene. E. lever i Skandinavien, Finland og Østersjøprovinserne, i Nordasien samt i Canada, hvor den bliver større og sterkere end i den gamle verden. Var i middelalderen udbredt over Mellemeuropa, hvor den nu er udryddet (dog fredet i enkelte jagtparker). Færdes flokkevis i sumpige skoge; gaar om natten ud for at søge føde under anførsel af en gammel han. Gjør betydelig skade paa skogen. — Jagten tilhører i Norge grundeieren i et efter matrikulstørrelsen fastsat aarligt antal dyr. Jagttermin 10—30 sept. Jagtmetoder: løs hund; ledhund; i enkelte strøg drivjagt. Brug af løs, jaghalsende hund forbudt. I 1906 fældtes i landet 744 okser og 608 kjør; deraf i Nordre Trondhjems amt 188 og 147, Hedemarkens 170 og 119, Kristians 73 og 79, Buskeruds 70 og 58, Søndre Trondhjems 66 og 47, Bratsbergs 57 og 54, Akershus 47 og 39, Jarlsberg og Larviks 30 og 29. Smaalenenes 25 og 22, Nordlands 11 og 13, Nedenes 5 og 1, Lister og Mandals 1 og 0, Finmarkens 1 og 0. — I Tromsø, Romsdals, Nordre Bergenhus, Søndre Bergenhus og Stavanger amter er ingen bestand af elg. — I treaaret 1904—06 fældtes i landet aarlig gjennemsnitlig 668 okser og 539 kjør, i de femten aar 1889—1903 aarlig gjennemsnitlig 531 okser og 455 kjør. — For tiden (1908)

Elg *(alces palmatus)*.

---

grabble (e) famle, gramse; krabbe, kravle.

graben (t) grave(re).

Graben (t) m, grøft, grav.

Gräber (t) m, graver.

Grabmal (t) n, gravmæle, gravmonument.

Grabrede (t) f, ligtale.

Grabscheit (t) m, spade.

Grabstätte (t) f, gravsted.

Grabstichel (t) m, gravstik.

grabuge (f) m, kiv, kjevl, spetakkel.

grace (e), **grâce** (f) f, ynde; gunst(bevisning); yndest, velvilje; naade(gave); benaadning, eftergivelse; bordbøn; takt; kontenance; (pl) ringspil; (e) ogs. (mus.) forslag; pryde; (f) ogs. tak. **g.-cup** (e) sidste bæger. **g.ful** yndig. **g.less** gudsforgaaen. **mauvaise g.** (f) uklædelighed, smagløshed. **de bonne g.** gjerne, med glæde. **de g.!** for alt i verden, for Guds skyld, hører De!

graciable (f) tilgivelig.

gracier (f) benaade.

gracieuser (f) behandle venlig.

gracieuseté (f) f, venlighed, høflighed.

gracieux (f) yndefuld, yndig, gratiøs; venlig, høflig, velvillig; naadig, huld. **à titre g.** frivillig.

gracile (f) tynd, spinkel, spæd.

gracilité (f) f, tynd-, spinkel-, spædhed.

gracious (e) naadig. **for g. sake** for Guds skyld.

grad — (t) Grad m — (e) degree. (rang) rank, grade — (f) degré

gjennemsnitlig salgspris pr. dyr 100 kr. Hertil i visse strøg betydelig leie af adgangen til at fælde dette vildt.

Elgaahogna, et 1458 m. høit fjeld paa østsiden af Fæmund, Tolgen herred, Hedemarkens amt.

Elgar *[e'lgə],* Edward William (1857—), eng. komponist, professor i Birmingham; adlet; har i senere aar vundet stor anseelse ogsaa udenfor England, især ved en kantate med scener af Olav Trygvessøns saga, kantater over heltekongen Cataractus og om Gerontius' drøm, toaftensoratoriet «Apostlerne», ouverturen «Cockaigne» (Nationalteatret 1907), orkesterverker, sange, pianostykker.

Elgepiggen, et 1604 m. høit fjeld v. f. Fæmund, paa grænsen mellem Tolgen og Øvre Rendalen herreder, Hedemarkens amt.

Elgesæter kloster, syd for Trondhjem, paa Nidelvens høire bred, blev grundlagt ca. 1170 af erkebiskop Eystein og tilhørte Augustinerordenen. Til E. k. flyttede erkebiskopen den Mariakirke af sten, som Harald Haardraade havde opført lige ved den senere domkirke. I 1240, da hertug Skule flygtede til klosteret, satte birkebeinerne ild paa det, og klosteret brændte ned til grunden; kong Haakon lod bygningen gjenopføre. Ved svenskernes erobring af Trøndelagen vaaren 1564 blev E. k. ødelagt; grundmurene af klosterkirken (Mariakirken) gjenfandtes og blev antikvarisk undersøgt for hundrede aar siden; nu er alle ydre spor af E. k. forsvundet.

Elgin *[éldžin].* 1. James Bruce, jarl af E. og Kincardine (1811—63), eng. statsmand; 1841 medlem af parlamentet, viste som guvernør paa Jamaica 1842—46 fremragende administrative evner; 1846—54 generalguvernør i Canada, dæmpede spliden mellem den engelsk- og den fransktalende del af befolkningen og ophjalp Canada sterkt i økonomisk henseende; 1849 ophøiet til eng. peer; 1857 regjeringskommissær i Kina, tog Kanton, ledede toget op ad Peihoelven og sluttede freden i Tientsin 1858, foruden en handelstraktat med Japan samme aar. Sendtes 1860 paany til Kina, besatte i forening med franskmændene Peking og sluttede fred her okt. 1860. E. blev feb. 1862 vicekonge i Indien og døde der. [Litt.: «Letters and journals of Lord E.», London 1872.] — 2. Thomas Bruce, jarl af E. og Kincardine (1766—1842), skotsk lord, især bekjendt som samler af ypperlige verker af græsk kunst. Efterat han i den engelske hær var avanceret til generalløitnant, blev han 1792 gesandt i Brüssel, 1799 i Konstantinopel. Paa reiser i Grækenland skaffede han sig en betydelig samling, især af vaser, gemmer og mynter. Endvidere opnaaede han hos sultanen tilladelse til fra Athens Akropolis at borttage «nogle gamle stene» og benyttede dette til ikke alene at bortfjerne en mængde løst henliggende skulptur- og arkitekturstykker, men ogsaa til af templerne at borttage en mængde kunstverker. Først et direkte paabud fra sultanen stansede vandalismen 1803, og E. selv blev hjemkaldt. Samlingerne naaede i de følgende aar til England (de sidste 1812). Skjønt E.s færd i Grækenland blev skarpt dadlet, ogsaa af hans landsmænd, bl. a. af Byron, bevægedes parlamentet 1816 til for 35 000 £, halvdelen af erhvervelsesudgifterne, at kjøbe de vigtigste dele af hans samlinger, navnlig af skulpturerne (Elgin marbles), som nu danner en af British museums vigtigste bestanddele. Saaledes erhvervedes navnlig det meste af gavlgrupperne, 15 metoper og det meste af cellefrisen af Parthenon, en af karyatiderne fra Erechteion, 4 relieffer fra Niketemplet o. m. Lord E.s øvrige samlinger er siden erhvervet af andre museer, en del saaledes af Glyptoteket i Kbh. — 3. Victor Alexander Bruce, jarl af E. og Kincardine (1849—), eng. statsmand, søn af J. B. E.; blev 1863 peer efter sin fader og 1886 skatmester for den kgl. husholdning; var som liberal politiker minister for de offentlige arbeider i Gladstones kabinet 1886. Vicekonge i Indien 1894—99, bekjæmpede energisk pestepidemier og hungersnød. Medlem af undersøgelseskommissionen 1902—03 i anledning af Boerkrigen og koloniminister 1905—08 i Campbell-Bannermanns kabinet.

Elgin *[e'ldžin]* (tidligere Moray), grevskab i det midterste Skotland; 1235 km.² med 44 800 indb. (1901). Det er gjennemskaaret af fjelde, og af elve haves Spey, Lossie og Fendhorn. Akerbrug og kvægavl. Hovedstaden E. ligger ved Lossie; 8260 indb. (1901).

Elgin *[e'ldžin],* by i de Forenede stater, Illinois, 50 km. n.v. for Chicago; 22 433 indb. (1900). Industri og meieridrift.

Elgin marbles *[éldžin mā'əblz],* se Elgin, T. B.

El-Hasa (El-Ahsa), den tyrkiske del af Arabiens østkyst langs den Persiske bugt, n. f. halvøen el-Katr; selve kysten kaldes gjerne el-Katif efter byen af samme navn. Vigtigste by el-Hofuf, hvorfra en af hovedveiene til det indre Arabien udgaar.

Eli, yppersteprest ved helligdommen i Silo og dommer over Israel. Hos ham blev Samuel opdraget. E. skildres som en mild og eftergivende mand, der ikke kunde stanse sine to sønners overmodige optræden overfor folket. Ved budskabet om sønnernes fald i kampen mod filisterne og Arkens erobring faldt E. ned af sin stol og brak halsen.

Eli, n. kvindenavn, d. mandsnavn.

Elīas (hebr.), fra Tisbe, profet i Israels rige under Akab og Ahazja. Hans historie fortælles i 1 Kong. 17; 2 Kong. 20. Da Akabs dronning, den fønikiske kongedatter Jesabel, forsøgte at indføre baalsdyrkelsen, fremstod E. som en kraftig forkjæmper for den sande gudsdyrkelse. Efter at have varslet tørke og nød som straf for folkets afguderi flygter han ud i ensomheden, hvor han paa underfuld maade faar føden. 3 aar efter foregaar gudsdommen paa Karmels bjerg; E. maa paany flygte for Jesabels hevn og modtager paa Horebs bjerg en aabenbaring fra Gud, som byder ham at salve Hasael til konge i Syrien, Jehu til konge i Israel og Elisa til sin efterfølger. Efter Nabots mord forkynder han kongehuset dets undergang og farer til himlen paa en ildvogn. E.s mægtige personlighed har havt stor betydning for hele Israels religiøse liv. I Malach. 4, 5 (n. overs.) jfr. 3, 1 nævnes han som forløber for Messias. I det nye testamente udlægges denne profeti om Johannes døberen (Matt. 11, 14; 17, 10 f.). Flere pseudepigrafe skrifter bærer hans navn.

Eliasfjeldet. 1. Mt. St. Elias, vulkan i Canada paa grænsen af Alaska, 40 km. fra Stillehavet, 5517 m. høi. Den ligger i St. Eliasalperne, som strækker sig indenfor kysten og i Mt. Logan har sin høieste top (5948 m.). E. er dækket af vældige bræer, af hvilke den største,

---

(rang) grade m. **gradvis** — (t) allmählich, stufenweise — (e) gradual(ly), by degrees — (f) par degrés, graduel(lement); successif.

Grad (t) m, grad.

gradation (e) & (f) f, gradation, trinvis stigning el. overgang, nuancering.

grade (t) se gerade.

grade (e) & (f) m, grad, trin, rang; (e) ogs. gradere; planere.

gradé (f): non g. menig. (homme) g. underofficer.

grader (f) forfremme.

gradere — (t) gradieren — (e) graduate — (f) faire la graduation de.

gradient (e) heldnings(vinkel)-, stigning.

gradin (f) m, afsats, trin; bænk(e-række).

gradine (f) f, graderjern.

gradual (e), **graduel** (f) gradvis; m, katolsk messebog.

graduate (e), **graduer** (f) gradere, inddele; promovere (doktorand); (e) ogs. tage en eksamen (grad); gaa gradvis over (til); kandidat; ordnet, trinvis; (f) ogs. spec. øge gradvis, forsterke.

graduation (e) & (f) f, gradering, inddeling; (e) ogs. promotion; (salts) afdampning

graduator (e) graderer; graderinstrument, -kar.

gradus (e) prosodisk ordbog.

Graf (t) m, greve.

Malaspinabræen, naar lige til havet. E. er besteget 1897 af den ital. prins Ludvig af Savoien (hert. af Abruzzerne). — 2. Navn paa høie fjeldtoppe i Grækenland, f. eks. den høieste top af Taygetos paa Peloponnes. — 3. Se Karmel.

Elias Kræmmer, se Nilsen, Anton Bernhard Elias.

Elie de Beaumont *[elī-də-bȯmō']*, Jean Baptiste Armand Louis Léonce (1798—1874), fr. geolog; professor ved École des mines og generalinspektør ved de f. bergverker. Hans første arbeider var af metallurgisk indhold, men fra begyndelsen af 1820-aarene kastede han sig over studiet af Frankriges geologi. Hans hovedverk er et geol. kart over Frankrige, som han udarbeidede sammen med P. A. Dufrénoy, med tilhørende tekst: «Explication de la carte géologique de la France» (1841—48). Af hans øvrige arbeider kan nævnes hans undersøgelser over fjeldkjedernes relative alder: «Notice sur les systemes des montagnes» (1852).

Eliesen, Povl, se Povl Helgesen.

Eliēser (hebr.), «Gud hjælper», navn paa flere personer i det gamle testamente. Bedst kjendt er Abrahams tjener, som hentede Rebekka fra Mesopotamien (1 Mos. 24).

Eliēser, det norske missionsselskabs første missionsskib, bygget i Bergen og indviet 1864. Gik i fragtfart og underholdt forbindelsen mellem hjemmet og missionsmarkerne (Natal og Madagaskar) fra 1864—84. Optjente sin efterfølger i tjenesten «Paulus» og solgtes til Lillesand for 17 000 kr.

Eligērede mænd kaldtes under enevældet i norske og danske kjøbstæder det kommunale repræsentantskab, som med raadgivende stemme bistod borgermester og raad i at varetage byens anliggender. De udtoges af magistraten selv. Ordningen, som gaar tilbage til Kbh.s privilegier af 1661, bortfaldt i Norge ved formandskabsloven af 1837, i Danmark ved forordningen om borgerrepræsentationen af 1840.

Elīgius, den hellige (588—658(9)), guldsmed, senere myntmester i Paris, blev 641 biskop i Noyon, hvor han med iver missionerede blandt flamlænderne og friserne. Ved hans grav hørte man snart om jærtegn, og han er blevet guldsmedenes skytshelgen. Helgendag 1 dec.

Eli'ja, se Elias.

Eliksīr, ældre betegnelse for forskjellige spirituøse eller vandige udtræk af lægemidler.

Eliminēre, fjerne, bortskaffe; i matematiken af to ligninger, som begge indeholder samme ubekjendte størrelse, at danne en tredje, hvor denne størrelse ikke forekommer.

Eline, se Ellingaard.

Élio. 1. Francesco Javier E. (1767—1822), sp. general; udmerkede sig i krigen mod Frankrige 1793—95; erobrede 1805 Montevideo fra englænderne og bekjæmpede oprørerne i Sydamerika; blev general, fik 1812 befaling over hæren i Murcia og kjæmpede energisk mod de franske. Blev generalkaptein i Murcia og Valencia og var et af Ferdinand VII's grusomste redskaber til reaktionens gjennemførelse; myrdedes derfor ogsaa efter Riegos opstand. — 2. Joaquin Maria Bernardo E. y Ezpeleta (1803—76), karlistgeneral, søn af foreg.; dygtig deltager i karlistkrigen (1833—40), stabsschef hos Zumalacarregny; gik efter Don Carlos' død 1855 i Isabellas tjeneste, men sluttede sig efter hendes fald 1868 til Don Carlos III og blev 1873 dennes generalkaptein og krigsminister i den sidste karlistkrig.

Eliot *[e'liət]*, George, eg. Mary Ann Evans (1819—80), eng. forfatterinde. Hun blev født i London og fik en fortræffelig opdragelse; navnlig erhvervede hun sig grundigt kjendskab til døde og levende sprog. Efter at have været medarbeider i nogen tid i «Westminster review» optraadte hun som novellist under sit pseudonym med bogen «Scenes of clerical life». Efter denne fulgte romanen «Adam Bede» (1859), hvis sunde realisme og træffende skildring af engelsk folkeliv grundlagde hendes litteraere ry. Af hendes følgende romaner kan nævnes «The mill on the floss» (1860), «Silas Marner» (1861), begge skildringer af engelsk familieliv. I sine følgende arbeider lægger hun særlig vegt paa fremstillingen af karakterernes psykologiske udvikling, saaledes i sin store roman «Romola» (1863) med emne fra renaissancetiden i Italien, i «Middlemarch» (1871) og «Daniel Deronda» (1876). Hendes sidste verk var en samling essays under titelen «The impressions of Theophrastus Such» (1879). To aar før sin død egtede hun forretningsmanden I. Walter Cross, som efter hendes død offentliggjorde: «George Eliots life as related in her letters and journals». E. regnes for den betydeligste romanforfatter i England efter Dickens og Thackeray, og hendes bøger er oversat paa mange sprog (paa norsk «Middlemarch» (Bergen 1873); «Møllen ved Floss», oversat af C. A. Bugge (1895); «Silas Marner», 1887). [Litt.: Helena Westermarck, «George E.» (Helsingfors 1894).]

George Eliot.

Eliot *[e'liət]*, Sir John (1592—1632), eng. statsmand; blev 1614 medlem af parlamentet, 1619 viceadmiral i Devon; var ivrig puritaner og nærede stor ærbødighed for parlamentet som institution, sluttede sig derfor til oppositionen og anklagede 1626 hertugen af Buckingham, sin tidligere ven, for overhuset. Karl I opløste parlamentet, og E. sattes i Tower. Var fører for oppositionen 1628, gjennemførte Petition of rights og før parlamentsopløsningen resolutionen om regjeringens forræderske fremgangsmaade; blev derpaa fængslet og døde i Tower. [Litt.: Forster, «Life of J. E.» (London 1864).]

Eliot *[e'liət]*, John (1604—90), eng. missionær, indianernes apostel, udvandrede 1631 til Amerika og blev 1632 prest for en independentmenighed i Roxbury ved Boston. Ved siden af sin prestegjerning arbeidede han med stor nidkjærhed for indianernes omvendelse, organiserede de omvendte («de bedende indianere») i særlige kolonier og overs. det nye testamente (1661) og det gamle testamente (1663) paa deres sprog. Skjønt en indianerkrig lagde en stor del af hans verk øde, holdt E. dog ud i arbeidet til sin død.

---

graffite (f) m, vægindskrift, -tegning.
Gräfin (t) f, grevinde.
grafit — (t) Graphit m — (e) graphite, blacklead — (f) graphite m.
gräflich (t) grevelig.
Grafschaft (t) f, grevskab.
graft (e) pode(kvist). **grafter** podemester.
grail (e) rel. graduale.
graille (f) f, sortkraake.
graillement (f) m, hæs stemme.
grailler (f) skrige hæst; støde i jagthornet.
graillon (f) m, fedtlugt, -smag; (mad)levninger, affald; slimklat.
graillonner (f) svi(d)es, lægge sig ved; hoste slim op.
grain (e) & (f) m, korn; gran, smule; narv; (e) ogs. tekstur, aarer, fibrer; aa(d)re; farve (i ulden); narve; korne (sig); (f) ogs. bær, (de raisin) vindrue; kugle, perle; (uld)-nap; (kop)ar; (d'orge) sti (paa øie); (de vent) bøi, kastevind.
grainage (e) kornafgift.
grain-carrier (e) korndrager, -skib.
graine (f) f, frø; kjerne, korn. **une mauvaise g.** knegt.
grainery (e) kornoplag.
grainier (f) m, frøhandler; frøsamling.
graissage (f) m, smøring.
graisse (f) f, fedt(lag), ister; (pl) fedevarer; fedme; fedtflek(ker); smurning; (vins) seighed.
graisser (f) fedte; smøre; varme (ens rygstykker); bestikke; smudse; blive seig (vin).

Elis (d. e. sletten), landskab paa oldtidens Peloponnes, begrænset af Achaia, Arkadien, Messenien og det Joniske hav, 2660 km.² E. var et af mange elve gjennemstrømmet, frugtbart land, udmerket befolket: fortrinligt akerbrug og fædrift (særlig heste). I E. laa Olympia (s. d.), et hovedsæde for Zeus' dyrkelse og stedet for de berømteste lege. — Byerne i E. sluttede sig sammen til et forbund, som længe havde fred; men i den peloponnesiske krig led E. meget ved athenernes plyndringstog, og i den følgende tid reiste det sig ikke. Indbyggerne var berygtede for drikfældighed, løgnagtighed og usedelighed.

Elīsa, fra byen Abel-Mehola i Isaskars stamme, profet i Israels rige under kongerne Joram, Jehu, Joahaz og Joas, Elias' efterfølger (1 Kong. 19, 16). Hans liv skildres 2 Kong. 2—13. Ligesom Elias ivrede han mod afgudsdyrkelse og udførte store gjerninger: opvækker den sunamitiske kvindes søn fra døden, helbreder syreren Naman for hans spedalskhed, lader Jehu salve til konge, hvorefter straffen over Akabs slegt fuldbyrdes, og forudsiger Samarias frelse under syrernes beleiring.

Elisabeth, af Arons slegt, presten Sakarias' hustru, Johannes døbers moder (Luk. 1, 5 ff. 39 ff.).

Elisabeth, den hellige (1207—31), datter af Andreas II af Ungarn, egtede 1221 landgrev Ludvig IV af Thüringen (d. 1227), som elskede hende høit og tillod hende at fortsætte sit asketiske liv og sin ødsle gavmildhed. Under paavirkning af kortogsprædikanten Konrad af Marburg hengav hun sig til de haardeste bodsøvelser og spægelser. 1235 blev hun optaget blandt helgenerne. Over hendes grav byggedes Elisabethskirken i Marburg, som snart blev et søgt valfartsted. [Litt.: Montalembert, «Vie de sainte É. de Hongrie, duchesse de Thuringe» (22 opl., Paris 1903).]

Elisabeth (1485—1555), kurfyrstinde af Brandenburg. Datter af kong Hans af Danmark-Norge; egtede 1502 Joachim I af Brandenburg, men egteskabet var ulykkeligt. E. heldede tidlig til Luthers lære, og 1527 tog hun nadveren i begge skikkelser. Hendes strengt katolske og brutale mand truede hende da med fængsel og død, hvorfor hun 1528 flygtede til Sachsen og blev der til 1546. Død i Spandau. Sin broder Kristian II stod hun bestandig nær og virkede ivrig for hans sag.

Elisabeth el. Isabella (1501—26), d.-n. dronning, søster af keiser Karl V; egtede 1515 Kristian II, hvem hun var overordentlig hengiven, og med hvem hun efter Dyvekes død 1517 levede i lykkelig forstaaelse. Hun fulgte ham i landflygtighed 1523, virkede for ham paa Nürnberg rigsdagen 1524 og ellers og delte hans fattigdom i Lier (Brabant). I alle prøvelser viste hun en sterk og trofast karakter. 1524 gik hun over til lutherdommen og døde i denne tro paa et slot ved Gent. Hendes lig føres senere til St. Knuts kirke i Odense.

Elisabeth (1533—1603), dronning i England 1558—1603, datter af Henrik VIII og Anna Boleyn, behandledes i sin ungdom meget daarlig af sin halvsøster, den katolske dronning Maria, blev tvunget til at bekjende sig til katolicismen, men alligevel en tid holdt fængslet i Tower. E. reddede sig kun ved list og forstillelse; for at undgaa mistanke afslog hun saaledes alle egteskabstilbud fra fremmede fyrster. Ved Marias død 1558 blev E. dronning; hendes svoger Filip II friede nu til hende, men blev opholdt med halve løfter, da hun ikke syntes om ham. Skjønt E. personlig sympatiserede mest med katolicismen, gjennemførte hun dog reformationen i England ved at give den episkopale kirkeforfatning med kronen som øverste kirkelige magt; hun dreves næsten dertil af modsætninger til Spanien og paven, der ikke vilde anerkjende hende som egtefødt. E. styrede med stor myndighed og selvraadighed; hun var konservativ, men havde intet fremragende politisk blik og heller ikke nogen fast og sikker karakter, var derimod ofte meget vankelmodig. Englands store fremgang i politisk og social henseende skyldes derfor mest hendes dygtige raadgivere, som hun forstod at vælge og oftest ogsaa at rette sig efter, især Wm. Cecil Lord Burleigh (s. d.). Parlamentet sammenkaldtes ofte, og E. tog hensyn til det. Ved E.s sparsommelighed holdtes finanserne i god orden; akerbrug og industri udvikledes og Englands handels- og sjøfartsvælde grundlagdes. I Skotlands religiøse stridigheder blandede E. sig stadig og understøttede protestanterne; ligeledes pustede hun til opstanden mod sin misundte medbeilerske til Englands trone, Maria Stuart, og da Maria 1568 flygtede til England, lod E. hende fængsle. Forsøgene paa at befri Maria og de stadige katolske mordforsøg (bl.a. Babington's) mod E. bevirkede tilsidst, at E. lod Maria henrette 1587.

Dronning Elisabeth.

For at skyde skylden for denne udaad fra sig, lod E. statssekretæren Davison fængsle, fordi han havde overskredet sin fuldmagt. Filip II søgte at hevne Marias henrettelse ved udsendelsen af den store armada (s. d.) 1588; men hans angreb mislykkedes fuldstændig, og krigen med Spanien forøgede blot Englands sjøherredømme. — Allerede 15 aar gammel blev E. grebet i et kjærlighedsforhold til en ung adelsmand, og skjønt hun yndede at kaldes «den jomfruelige dronning», havde hun dog mange elskere i tidens løb; de mest yndede var Robert Dudley, jarl af Leicester (s. d.) og efter hans død 1588 hans stedsøn jarlen af Essex (s. d.), hvis henrettelse (1601) hun tog sig meget nær. E. havde mange karakterfeil, manglede klarhed og logik, var ubeslutsom og vankelmodig, tillige smaalig og forfængelig; 60 aar gammel gik hun klædt som en ung pige og lod sig rose for sin skjønhed. [Litt.: Froude, «History of England» og skildringer af Ranke, Mignet, Motley, Macaulay, Green, Beesly, Creighton og Marcks.]

Elisabeth Ottilie Luise (1843—), dronning af Rumænien og bekjendt som forfatterinde under navnet Carmen Sylva, f. i Neuwied som datter af fyrst Hermann af Wied, 1869 formælet med prins Karl af Hohenzollern-

graisset (f) m, (zool.) løvfrø.
graisseur (f) m, maskin-, vognsmører; (adj) selvsmørende.
graisseux (f) fedt(et)-.
gram — (t) Gramm n — (e) gram(me) — (f) gramme m.
gram (t) sint, vred.
Gram (t) m, græmmelse, sorg.
grämeln (t) være grætten, vranten.
grämen (t): **sich g.** græmme sig.
Grämlichkeit (t) f, grættenhed, vrantenhed.
graminée (f) (f): **(plante) g.** græsplante; (pl) græsfamilien.
gramineous (e) græs(agtig)-.
graminivorous (e) græsædende.
grammatik — (t) Grammatik f — (e) grammar — (f) grammaire f.
grammatiker — (t) Grammatiker m — (e) grammarian — (f) grammairien m.
grammati(kal)sk — (t) grammatisch — (e) grammatical — (f) grammatical, de grammaire.
grammatiste (f) m, pedant.
grampus (e) spækhugger, staurhynning.
grams: kaste i g. — (t) etw. in die Grapse, in die Rapuse geben — (e) throw money for scrambling, (fig.) play at ducks and drakes with money — (f) jeter à la gribouillette.
gramse — (t) grapsen — (e) snatch, snap, grab — (f) saisir (avidement), chiper.
gran I — (t) (vegt) Gran n (m); (smule) Stäubchen n — (e) atom,

Sigmaringen, senere Karl I af Rumænien. Hun har virket meget for sit nye fædrelands kulturelle fremgang og gjorde sig under den tyrkiske krig 1878 særdeles afholdt ved sin omsorg for de saarede. Hun har som forfatter omplantet rumænske digtninge paa tysk: «Rumänische Dichtungen» (1882) og skrevet flere digte, romaner, tragedier, der alle er præget ved tungsind, bl. a. «En bøn» (overs. 1882), «Fra Carmen Sylvas kongerige» (overs. 1883), «Haandtegninger» (overs. 1884), sørgespillet «Meister Manole» (1892). Sammen med Mite Kremnitz har hun under merket Dito und Idem leveret flere romaner. [Litt.: Mite Kremnitz, «Carmen Sylva» (Odense 1906).]

Elisabeth Petrovna (1709—62), keiserinde af Rusland, datter af Peter den store og Katharina I. Da den umyndige Ivan IV efter Annas død 1740 besteg tronen, dannede E. en sammensvergelse og lokkede samtidig Sverige til angrebet paa Rusland 1741. Under dette svang hun sig ved garderegimenternes bistand op til landets herskerinde, lod tsaren og hans moder fængsle og en mængde deportere (6 dec.). Med Sverige sluttedes fred i Åbo. E. var fransk-paavirket, ganske imponerende og ikke uden ynde, men bigot og meget sanselig. Selv interesserede hun sig ikke stort for regjeringens byrder og greb kun af og til ind, f. eks. i syvaarskrigen mod Fredrik II af Preussen, som hun inderlig hadede. Rusland led under yndlingeregimentet. Oprettelsen af universitetet i Moskva og kunstakademiet i St. Petersburg hører til E.s mest fortjenstfulde handlinger.

Elisabeth (1596—1662), kurfyrstinde af Pfalz, datter af Jakob I af England, gift 1613 med Fredrik V af Pfalz. Efter slaget paa det Hvide bjerg 1620 delte hun og hendes børn landflygtigheden med den ulykkelige Fredrik. Efter dennes død 1632 levede hun som enke i Holland, indtil hun efter Karl II's tronbestigelse vendte tilbage til England. Fra hendes datter Sofie, gift med kurfyrsten af Hannover, nedstammer det nuværende eng. kongehus. Hendes ældste datter, Elisabeth (1618—80), dyrkede videnskaben under Cartesius' veiledning; hun døde som abedisse i Herford.

Elisabeth Amalie Eugenie (1837—98), østerr. keiserinde, prinsesse af Bayern; egtede 1854 Frans Josef I. Den smukke og høit begavede E. fandt sig dog aldrig tilrette ved keiserhoffet. Forholdet til keiseren var længe kjøligt, og alvorlig sygdom nødte E. til at leve udenfor Østerrige. Skuffelser og sorger, især sønnen Rudolfs død, gjorde hende tungsindig og fjernede hende endmere fra wienerlivet; derimod fandt hun i Ungarn hjertelig sympati. Paa reiser og som ivrig rytterske søgte hun adspredelse; paa Korfu byggede hun en pragtfuld villa. Under et ophold i Genf blev hun dræbt af anarkisten Luccheni. [Litt.: Clara Tschudi, «E.» (1900).]

Elisabeth («Elsebe»), grevinde af Holsten, datter af Gerhard den store. Trolovedes 1361 af det egenmægtige svenske rigsraad med Haakon VI af Norge, men stansede underveis til bryllupet ved Bornholm eller Skåne og blev af Lunds erkebiskop overgivet til Valdemar Atterdag. Denne holdt E. fængslet, til et tidligere aftalt giftermaal mellem Haakon og kongens datter Margrete var fuldført. E. løslodes 1363 og gik i kloster.

Elisabeth Charlotte (1652—1722), hertuginde af Orléans. Datter af kurfyrst Karl Ludvig af Pfalz, egtede 1671 Ludvig XIV's broder, hertug Filip af Orléans. Opdraget i den reformerte kirkes tro maatte hun ved sit egteskab antage katolicismen. Virkede ved Ludvig XIV's hof eiendommelig ved sin djerve ligefremhed og sin utilslørede uvilje mod hoffets seder; hadede Mme. Maintenon. Ved sin forbindelse med det bourbonske dynasti blev hun aarsag til store ulykker for sit fædreland, idet hendes arvekrav paa Pfalz efter hendes broder Karl, den sidste pfalziske kurfyrstes død i 1685 gav Ludvig XIV paaskud til den frygtelig ødelæggende pfalziske arvefølgekrig 1688—93. Hendes søn var «regenten», hertug Filip af Orléans. Interessante breve.

Elisabeth Philippine Marie Hélène, af Frankrige (Madame E.) (1764—94), Ludvig XVI's søster og raadgiverinde; deltog i kongefamiliens flugtforsøg 1791, blev arresteret sammen med kongen og dronningen aug. 1792, men først henrettet 10 mai 1794.

Elisabeth, se ogsaa Ellisiv.

Elisabeth-Grad, se Jelissavet-Grad.

Elisabethpol, se Jelissavetopol.

Elisabeth-søstre, to rom.-kat. foreninger for syge- og fattigpleie, hvoraf den ældste siges stiftet af Elisabeth af Thüringen omkr. 1225 og den anden 1842 i Neisse i Schlesien. Ordenen bestyres af en generalpriorinde og er delt i 6 provinser, hvoraf to i Skandinavien. 1880 kom E. til Norge. Deres første virkefelt her var Hammerfest; siden Trondhjem, Kristiania og Tromsø. I 1902 oprettede E. i Kristiania et hjem for ældre damer.

Elisiōn (lat.), udstødelse af en vokal foran en anden vokal for at undgaa vokalsammenstød (se Hiatus), f. eks. fr. *j'ai* istedetfor *je ai*, t. *hab' ich* for *habe ich*.

Eli'ssa, se Dido.

Elivágar er i oldn. mytologi navn paa en elv, som skiller jøtnernes land i øst fra den øvrige verden. Ordet gjenfindes f. eks. i «Elvaaga», et fjeldvand ø. f. Kra.

Elizabeth *[əli'zəbeþ]*, byer i de Forenede stater. 1. E., by i New Jersey, ved Staten-Islandsund, 15 km. s.v. for New York, kan betragtes som forstad til denne by; 52130 indb. (1900). Stor industri (Singers symaskinfabrik). — 2. E. i Nord-Carolina, ved en bugt af Albemarlesund; 6348 indb. (1900). — 3. Se Port E. (Syd-Afrika).

Elizondo, by i Spanien, prov. Navarra, er hovedstad for 14 kommuner, som danner en selvstændig republik Baztan (9234 indb. (1900)) i Baztandalen. Kobber- og blygruber.

Eliæ, Paulus, se Povl Helgesen.

E'ljen (ung.), leve! hurra!

E'lkan, Sophie, f. Salomon (1853—), sv. forfatterinde, har skrevet en række skjønlitterære arbeider, tildels under navnet Rust Roest: «Dur och moll» (1889), «Rika flickor» (1893), «John Hall» (1899), «Drömmen om Österlandet» (1901), «Konungen» [Gustav IV Adolf] (1904 og forts. 1906, begge i flere oplag) o. fl. a. Hun fortæller diskret, med sikker smag og har medrette vundet et anseet navn.

El-Katif, by paa østkysten af Arabien, ved den Persiske bugt. Hele kyststrækningen kaldes ofte efter byen E. Se ogsaa El-Hasa.

Elkesai'ter, jødekristelige gnostikere i det 2 og 3 aarh. Navnet (*el kesai*, den skjulte kraft) skyldes sandsynligvis

---

smallest particle; (vegt) grain — (f) atome; (vegt) grain m.

gran II (træ) — (t) gemeine Fichte, Schwarz-, Rottanne f — (e) spruce fir, (den norske) spruce — (f) sapin m.

granary (e) kornmagasin.

granat — (t) (ædelsten) Granat(e) m (f); (frugt) Granat(apfel) m; (mil.) Granate f — (e) (ædelsten) garnet; (frugt) pomegranate; (mil.) grenade, shell — (f) (bot.) grenade f; (mil.) obus; (ædelsten) grenat m.

grand (e) storartet, herlig, fornem. **g.am** bedstemama. **g.-aunt** grandtante. **g.child** barnebarn. **g.-cross** storkors. **g.dad** bedstepapa. **g.daughter** sønne-, datterdatter. **g.father** bedstefader. **g.mother** bedstemoder. **g.sire** bedstefader (i prosa kun om dyr). **g.son** datter-, sønnesøn.

grand (f) stor; fornem; anselig; m, stormand; (spansk) grande; høivande. **en g.** i naturlig størrelse, legemsstørrelse, i det store. **g.'chose** stort, nævneværdigt. **g.-croix** m, storkors(ridder). **g.-duc** m, storhertug, -fyrste. **g.' faim: avoir g.** være skrubsulten. **g.-frais** m, stiv kuling. **g.(-)livre** m, hovedbog. **g.(-)maître** m, stormester. **g.'maman, -mère** f, bedstemoder. **g.(-)merci** nei (mange) tak! ellers tak! **g.'messe** f, høimesse. **g.'peine** f: **à g.** med stor møie, med nød og neppe. **g.-père** m, bedstefader. **g.-prix** m, ærespræmie. **g.'route** f, landevei. **g.'rue** f, hovedgade. **g.s-**

deres hellige bog eller en mand af dette navn. Deres lære var en blanding af kristelige, jødiske (essenske?) og astrologisk-hedenske elementer.

Elkfjeldene (Elk Mountains, d. e. Elgfjeldene), fjeldkjede i de Forenede stater, Colorado, stiger brat op fra Colorados flade høislette og naar i Castle Peak 4336 m.

Elkhart *[e'lkhāət]*, by i de Forenede stater, Indiana, 140 km. ø. for Chicago; 15 184 indb. (1900). Jernbaneknudepunkt, store jernbaneverksteder.

Ell, eng. maal for klæde. 1 English e. = 1¼ yards = 1.1430 m., 1 Flemish e. = ¾ yards = 0.6858 m., 1 French e. = 1½ yards = 1.3716 m.

Ella (d. 867), northumberlandsk konge, som faldt i kamp med normannerne. Senere sagn fortæller, at E. havde fanget den danske konge Ragnar Lodbrok og kastet ham i ormegaarden, hvorfor Ragnars sønner hevnede sig ved at riste blodørn (s. d.) paa E.s ryg.

Elland *[e'lənd]*, by i England, grevskabet York, ved Calder; 10 412 indb. (1901). Uldindustri, bomuldspinderier og stenbrud.

Ellef Ringnes' land, ø i det amerikanske polarhav, paa omtr. 77° 40'—79° 30' n. br. og 99—107° v. l. Den skilles ved Hassels sund fra Amund Ringnes' land i ø. og ved Danskesundet fra Kong Christians land i s. Blev opdaget 1901 under Sverdrupekspeditionen (af Isachsen og Hassel).

Ellenborough *[e'lənbərə]*, Edward Law, jarl af (1790—1871), eng. statsmand; 1814 medlem af underhuset, 1818 peer, meget konservativ, svoger til Castlereagh, angreb Cannings frisindede udenrigspolitik; 1828 lordseglbevarer og minister for Indien indtil Wellingtons fratræden 1830 og paany 1834—35; var en af valgreformens bitreste modstandere 1832. Generalguvernør i Indien 1841—44, førte felttoget mod Afghanistan 1842 og undertvang provinserne Gwalior og Sindh. Ophøiedes til jarl, var 1846 marineminister og 1858 minister for Indien; talte ofte i overhuset for en mere høisindet udenrigspolitik, forsvarede Venetiens, Polens og Danmarks sag, men var samtidig steilt konservativ, protesterede mod valgreformen 1867 og mod den irske statskirkes ophævelse 1869. [Litt.: Colchester, «Lord E., a political diary» (2 bd., London 1881).]

Eller, Elias (d. 1750), t. religiøs sværmer, dannede 1726 et filadelfisk samfund i Elberfeld. En ung kvinde, Anna van Buchel, som E. senere egtede, fremtraadte med profetier om det tusenaarige riges komme. Medens deres prædiken idelig syslede med Johannes Aabenbarings skildringer af de sidste ting, var deres sedelige liv ingenlunde uplettet. Senere drog E. og hans venner til Ronsdorf (deraf navnet «ronsdorfersekten»). Efter E.s død tabte bevægelsen sig.

Ellerbek, by i Preussen, prov. Schleswig-Holstein, ved Kielerbugten; 6370 indb. (1900). E. har havneanlæg og verft for marinen, sjøbad og betydeligt fiskeri.

Ellesmere *[e'lzmīə]*, Francis Egerton, jarl af (1800—57), eng. statsmand; 1826 medlem af parlamentet, maadeholden konservativ, 1827 skatkammerlord og 1828—30 oversekretær for Irland; modsatte sig valgreformen, fortrængtes derfor af underhuset; gjenvalgtes 1835, men sluttede sig nu til Peels frihandelspolitik. Arvede 1833 stamhuset Bridgewater, blev 1846 peer, jarl af E. Var en ivrig geograf, skrev geografiske afhandlinger i «Quarterly review»; havde en stor malerisamling i Bridgewater House, opført 1847—50; oversatte Goethes «Faust», Schillers «Wallenstein» o. fl. og skrev selv digte.

Ellesmere *[e'lzmīə]*, by i det vestlige England, grevskabet Salop, ved E.-kanalen, som forener Severn med Mersey (97 km. lang); 6311 indb. (1901).

Ellesmere-land *[e'lzmīə-lænd]* kaldes den midtre del af den ø, som ved Smith sund, Kennedy- og Robesonkanalerne er skilt fra Nordgrønlands vestkyst. De forskjellige dele af øen, som ligger mellem ca. 76 og 83° n. br., kaldes regnet nordfra Grant land, Grinnell land, E. og, sydligst mod Jones sund, North Lincoln. Denne og øens vestkyst, der kaldes Kong Oscars land, udforskedes paa den 2den (Sverdrups) Fram-ekspedition 1899—1902. Foruden denne ekspedition, der 1898—99 udforskede Hayes fjord, v. f. Smith sund, er øens østside besøgt af flere ekspeditioner: Kane 1854, Nares 1875—76, Greely 1881—84 og Peary 1898—1902.

Elleveprøven kan anvendes ved multiplikation. Naar en multiplikation er rigtig udført, vil produktets 11-rest (d. e. den rest, det giver, naar det divideres med 11) stemme med 11-resten hos det tal, man faar, naar man multiplicerer faktorernes 11-rester med hinanden. Omvendt, naar disse 11-rester stemmer, er produktet sandsynligvis (ikke sikkert) rigtig. — Et tals 11-rest kan man finde uden at dividere tallet med 11, da den er lig 11-resten hos differensen mellem summen af enernes, hundredernes . . . sifre og summen af tiernes, tusenernes . . . sifre, eller, hvis differensen er negativ, hos differensen forøget med et multiplum af 11 tilstrækkeligt til at gjøre den positiv.

Elli, alderdom, ælde, i Gylfaginnings fortælling om Tors færd til Utgardeloke personificeret som en ældgammel kvinde, der i brydekamp tvinger Tor iknæ.

Elliceøerne *[élis-]* (Laguneøerne), britisk øgruppe i det Stille hav, n. f. Fidsjiøerne, mellem 5° 30' og 11° 20' s. br. og 176° og 180° ø. l. Gruppen dannes af 9 smaa, lave koraløer paa tils. ca. 36 km.² og med 2400 indb. Staar under samme forvaltning som de nordligere Gilbertøer.

Ellichpur *[eliłšpūə]*, by og distrikt i Forindien i prov. Berar. Byen E. ligger langt inde i landet 500 km. n.ø. for Bombay og har omtr. 26 000 indb., medens det omliggende distrikt E. har omtr. 297 000 indb. paa et fladerum af 6 800 km.²

Ellili'k, tyrk. guldmynt = ½ tyrk. pund = 50 piaster = kr. 8.20.

Elling, Catharinus (1858—), n. komponist, lærer ved konservatoriet i Kristiania, musikkritiker, uddannet i Leipzig og Berlin, hvor han var bosat i flere aar; har komponeret en række

(Fot. af Rude & Hilfling.)
Catharinus Elling.

---

parents m pl, bedsteforældre. **g.'tante** f, grandtante. **g.-veneur** m, overjægermester.

grandee ⓔ stormand, magnat; (spansk) grande.

grandelet ⓕ (temmelig) stor.

grandesse ⓕ f, (spansk) grandeværdighed.

grandeur ⓔ & ⓕ f, storhed, høihed, herlighed; ⓕ ogs. størrelse; storhed, høihed.

grande I — ⓣ Grande m — ⓔ grandee — ⓕ grand (m) d'Espagne.

grande II se nabo.

gran(d)givelig, gran(d)t se nøle.

grandiflore ⓕ storblomstret.

grandifolié ⓕ storbladet.

grandiloquence ⓔ & ⓕ f, stortalenhed, svulst.

grandiloquent ⓕ stortalende.

grandiose ⓕ storslagen, storartet.

grandir ⓕ blive (gjøre) stor, større, høiere; vokse; overdrive.

grandissime ⓕ vældig (stor).

grange ⓔ & ⓕ f, (korn)lade, laave; ⓔ ogs. bondegaard. **battre en g.** terske.

grangée ⓕ f, laavefuld.

granit — ⓣ Granit m — ⓔ granite — ⓕ granit m. **granitfjeld** — ⓣ Granitfelsen m — ⓔ granitic rock — ⓕ roche (f) de granit.

granitic ⓔ, **granitique** ⓕ af granit.

værdifulde verker, deriblandt korverket «Gregorius Dagssøn», oratoriet «Den forlorne søn», en symfoni, musik til Ibsens «Keiser og galilæer» og Shakespeares «Helligtrekongersaften», en helaftens opera «Kosakkerne», der med svenske kræfter opførtes paa Eldorado teater (Kristiania) 1896—97, kammermusik og en masse romancer, hvoraf især «Jeg vil ud», «Aabne vande», «Spurven» o. fl. hører til det faste koncertrepertoire. En betydelig virksomhed har E. øvet til fremme af norsk folkemusik, idet han i flere aar med statsunderstøttelse har reist om i vestlandsbygderne og samlet et meget righoldigt og værdifuldt materiale af mange hundrede stykker folkemusik, deriblandt en række religiøse folketoner, som han senere kunstmæssig hår bearbeidet.

Ellinger, Heinrich Oscar Günther (1857—), d. fysiker og politiker, siden 1886 lærer i fysik ved den kgl. veterinær- og landbohøiskole, 1895 udnævnt til prof. smst. Fra 1897 formand for «Arbeiderforeningen af 1860». 1898—1901 og siden 1903 medlem af folketinget. Tilhører høire. Har udgivet flere lærebøger i fysik, navnlig skolebøger.

Ellingaard (det gamle Eline), n. herregaard ved bunden af Ellingaardskilen i Onsø herred, Smaalenenes amt. Nuværende skyld 46.12 mark. Gaarden, der nævnes allerede aar 1433, tilhørte en række gamle norske ætter som Gyldenhorn og Bolt og kom ved midten af det 16 aarh. ved giftermaal over i den danske adelsslegt Brockenhuus' og derfra i slegten Bjelkes eie. Fremdeles gjennem giftermaal kom E. i 1707 i generalløitnant Henrik Jørgen Huitfeldts besiddelse; dennes søn, generalmajor W. W. H. H., solgte i 1788 gaarden for 32 000 rdl. Senere har den tilhørt slegten Wedel-Jarlsberg, firmaet M. Petersson & søn paa Moss, Bredesen og Bjørneby og Poul Emil Finne, der i de sidste aar har frasolgt mesteparten af jordveien etc. Hovedbygningen, der er opført i midten af det 18 aarh., har været omgivet af volde og grave, hvoraf endnu sees levninger. Tidligere laa under E. Misingen, Bauerø, Hankø og andre øer.

Ellingiānerne, et kirkeligt parti i Amerika, saa kaldt efter Elling Eielsen, en norsk lægprædikant. Denne, der var født paa Voss 1804 og vakt ved haugianere, virkede først rundt om i Norge, besøgte derpaa Danmark og udvandrede i 1839 til Amerika, hvor han utrættelig reiste om og prækede blandt de norske. I 1843 blev han ordineret til prest for en haugiansk menighed og var den første norsk-luth. prest i Amerika. Hans tilhænger, e., dannede i 1843 en synode, «Den evan.-luth. kirke i Amerika», med en streng konstitution, hvorefter ingen maatte optages som medlem, uden han havde gjennemgaaet en sand omvendelse eller var paa omvendelsens vei, og overhovedet kjendetegnes e. af en strengt lovmæssig retning. Oppositionen herimod fremkaldte i 1875 en spaltning inden synoden, idet den friere retning dannede et nyt samfund, «Hauges synode», medens Eielsen selv og hans meningsfæller blev staaende i det gamle samfund med fastholdelse af dets ensidighed. Eielsen, der i 1861 atter besøgte Norge, døde i Chicago 1883.

Ellingraasa, kystfyr paa vestkanten af Bjørøen ved indløbet til Namsenfjorden, paa søndre side af Folden, Flatanger herred, Nordre Trondhjems amt. Fast rødt og hvidt lys: det hvide har en lysstyrke paa 3200 normallys, lysvidden er 14.5 kvartmil. Hvidt træhus.

Ellingsøen, 22.30 km.² stor, langstrakt ø, straks n. for Aalesund, Borgund herred, Romsdals amt. Øen, der har sin længste udstrækning i ø.-v. (ca. 15 km.), er skilt fra øerne i s. ved den grunde af smaaøer opfyldte Ellingsøfjord, fra fastlandet i n. ved Grytefjorden og fra fastlandet i ø. ved det kun ca. 100 m. brede Taftesund. Øen, der er ganske tæt bebygget (679 indb.), især langs sydbredden, hvor der fører vei, er træbar og i den ø. del myrlændt.

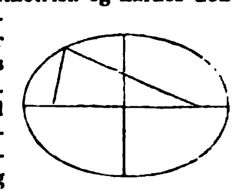
Elliot *[élliət]*, Gilbert John Murray Kynynmound, jarl af Minto, se Minto.

Elliot *[éliət]*, Sir Henry Miers (1808—53), eng. historiker; 1847 sekretær hos generalguvernøren i Indien, ledsagede Lord Hardinge til Pandsjab, hvor han indsamlede værdifuldt historisk materiale; dette udgaves efter hans død af I. Dowson: «The history of India as told by its own historians: The Muhammedan period» (8 bd., 1867—77).

Elliot *[éliət]*, Hugh (1752—1830), eng. diplomat. Deltog først i den rus.-tyrk. krig 1772—73; var derefter gesandt i München og Berlin og 1782—90 i Kbh. Sympatiserede her med omveltningen 1784 og lovede kronprinsen støtte mod mulig modstand. Da Danmark og Norge 1788 som Ruslands allierede angreb Sverige, ilede E. uden sin regjerings vidende til Norge og stansede den norske hær ved trusel om krig. Senere gesandt i Neapel og guvernør i forskjellige eng. kolonier. En begavet og eventyrlysten personlighed.

Elliott *[e'liət]*, Ebenezer (1781—1849), eng. digter, deltog meget ivrig i den engelske chartistbevægelse. Han udgav ogsaa flere digtsamlinger, i hvilke han særlig besang arbeiderklassens liv og engelsk natur. Mest bekjendt er hans «Cornlaw rhymes» (1831), i hvilke han skildrer kornlovenes ødelæggende virkninger.

Elli'pse. 1. (Mat.). E. er en krum linje, som ligger i et plan og har den egenskab, at summen af afstandene fra ethvert af dens punkter til to bestemte punkter, brændpunkterne, er konstant. En ret linje gjennem brændpunkterne deler e. symmetrisk og kaldes den store akse; den lille akse staar lodret paa midten af den store og deler ligeledes e. symmetrisk. Aksernes skjæringspunkt er e.s centrum. E. er en lukket kurve og hører til keglesnittene (s. d.). Kurvens ekscentricitet, som er forholdet mellem brændpunkternes afstand og den store akse, er mindre end 1 og bestemmer e.s form; jo mere ekscentriciteten nærmer sig 0, desto mere nærmer e. sig i form til en cirkel. En e. kan konstrueres ved hjælp af en snor, der fastgjøres i brændpunkterne og strammes ved en blyantspids, der tegner kurven. Denne metode anvendes af gartnerne ved anlæg af blomsterbed. Et andet af haandverkere benyttet apparat bestaar af et kors, i hvis akse er udskaaret render, hvori to tapper paa en linjal kan glide. Fæstes blyanten til et punkt af linjalen, vil den beskrive en e. Planeterne bevæger sig i e., i hvis ene brændpunkt solens centrum befinder sig. — 2. (Sprogl.). E. er underforstaaelse af sætningsdele, som med sikkerhed kan udfyldes efter situationen («hjertelig tak (bringer jeg dig)») eller fra de sproglige omgivelser

Ellipse.

---

granivore (f). **granivorous** (e) frø-, kornædende; (f) ogs. m, frøædende fugl.
Granne (t) f, avne(børste), snerp.
granny (e) bedst(emam)a
Grans(en) (t) m, skibssnabel.
granske — (t) forschen — (e) inquire (search) into — (f) faire des recherches; examiner, étudier.
gransker se forsker.
grant (e) overdrage; skjænke, tilstaa, bevilge: indrømme; (Gud) give; overdragelse; bevilgning; gave, forlening.
grantee (e) modtager af bevilgning, forlening.
granter, grantor (e) overdrager.
granulaire (f), **granulary** (e) grynet, kornet.
granulate (e), **granuler** (f) korne (sig); (e) ogs. kornet.
granulation (e) & (f) f, korning, granulering
granule (e) & (f) f, lidet korn.
granuleux (f), **granulous** (e) (smaa)kornet, grynet.
grape (e) drue; skraa, kardætsker (g.shot); (pl) muk (hestesygdom).
grapelle (f) f, (bot.) klengemaure.
Grapen (t) m, gryde.
grapery (e) vinanlæg.
graphic (e), **graphique** (f) grafisk; skrive-, tegne-; (e) spec. tydelig tegnet.
graphisme (f) m, skrivemaade, skrift.
graphite (e) & (f) m, grafit, blyant.

(«de hvide faar æder mere end de sorte (faar)»); elliptiske udtryk er ofte blevet faste bestanddele af sproget (saaledes høflighedsfraser).

Ellipsoïden er en lukket krum flade, hvor ethvert plant snit er en ellipse eller cirkel. En omdreinings-e. fremkommer, naar en ellipse dreier sig om sin ene akse. Jordens form nærmer sig sterkt til en saadan, hvor ellipsen er dreiet om sin lille akse, jordens akse, medens den anden akses endepunkter gjennemløber ækvator.

Elli'ptisk, se Ellipse.

Elliptiske funktioner, se Funktioner.

Ellis, Alexander John (1814—90), eng. videnskabsmand, virkede som forfatter paa mange forskjellige omraader (matematik, musikteori), men er særlig bekjendt som fonetiker («Essentials of phonetics», 1848) og fremfor alt som forfatter af det vigtige verk «Early English pronunciation» (4 bd., 1869—75), hvortil 1889 et 5te om nyengelske dialekters lydlære.

Ellis, Havelock (1859—), eng. sociologisk forfatter, opr. læge, blev socialist og var med om at grundlægge det Fabiske samfund (s. d.). Har navnlig beskjæftiget sig med kjønsproblemet og kriminologi. Har virket for udbredelse af kjendskab til Ibsens digtning. Bøger: «The new-spirit», «The criminal», «Man and women». — Hans hustru Edith, f. Lees (1861—), radikal-social forfatterinde og foredragsholderske, har forfegtet kvindernes økonomiske og etisk-seksuelle emancipation og har bl. a. skrevet «A noviciate for marriage» og «The masses and the classes».

Ellis, William (1794—1872), eng. missionær, arbeidede 1817—24 paa øer i Sydhavet i Londonermissionsselskabets tjeneste. Efter sin hjemkomst var han en række af aar selskabets sekretær. 1853 og følgende aar gjorde han flere reiser til Madagaskar for at virke for missionen. Disse har han skildret i sine skrifter: «Three visits to Madagascar during the years 1853, 1854, 1856» (1858), «Madagascar revisited» (1867) og «The martyr church, a narrative of the introduction, progress and triumph of the Christianity in Madagascar» (1869). Hans søn har skrevet hans biografi «Life of W. E.» (London 1873).

Ellissen, Adolf (1815—72), t. litteraturhistoriker og politiker, har virket væsentlig som bearbeider af nygræsk litteratur, ved sine «Thee- und Asphodelosblüten» (1840), «Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur» (1855—62) o. fl.; desuden som banebryder for den sammenlignende litteraturhistorie ved sin «Versuch einer Polyglotte der europäischen Poesie» (bd. I, 1846). Som politiker gjorde han sig bemerket ved sin energiske opposition mod den hannoverske regjering.

Ellisiv (Elisabeth), n. dronning, datter af storfyrst Jaroslav af Rusland og Olav Skotkonungs datter Ingegerd, blev i 1045 gift med Harald Haardraade, da denne paa hjemveien fra Konstantinopel opholdt sig i Rusland. Dog synes hun ikke straks at have fulgt Harald til Norge, hvor denne snart egtede Eystein Orres søster Thora af Arnmødlingeætten. Alligevel blev egteskabet med E. ikke opløst; thi i slutningen af Haralds regjering optræder hun ved Haralds side og følger ham sammen med sine døtre, Maria og Ingegerd, paa toget til England, hvor Harald faldt (1066). Senere synes hun at have egtet den danske konge Svein Estridssøn; deres søn er formentlig Thorgils, som blev fyrste i Rusland.

Ellōra (Elura), en liden by i den nordvestlige del af Haiderabad i britisk Indien, berømt paa grund af de huletempler, som (rimeligvis fra det 8 aarh. e. Kr. af) er hugget ud af det i nærheden beliggende granitfjeld; de skyldes dels buddhister, dels medlemmer af Djainasekten (s. d.), dels bekjendere af hinduismen. Et af disse templer, det saakaldte Kailāsa, et af Indiens vidunderligste bygverker, har en 42 m. bred og 27 m. dyb forhal med flere søilerækker, en anden sal er 75 m. lang og 45 m. bred; selve templet, omgivet af kolossale elefanter, løver o. l., hugget i sten, er 31 m. langt og 17 m. bredt, medens høiden varierer fra 5—27 m.

Ellore (Ellur, Elur), by i Forindien, præsidentsk. Madras, ved Kolarsjøen mellem Godavaris og Kistnas mundinger, 33 521 indb. (1901). Protestantisk og katolsk mission.

Ellwangen, by i Württemberg, ved Jagst, bielv til Neckar. 4747 indb. (1900). Hestemarked. Lidt udenfor byen ligger valfartskirken Maria af Loreto, som aarlig besøges af mange pilgrimme.

Elmālu, se Almaly.

Elman, Misja (1892—), rus. violinist, søn af en fattig jøde, har som vidunderbarn allerede i flere aar vakt stor opsigt ved sin forbausende ydre og indre kunstneriske modenhed og sterke, sunde følelse.

Elmblad, Johannes Wilhelm Samuel (1853—), sv. sanger og sceneinstruktør, senest i Leipzig, tidligere ved forskjellige scener i Europa og Amerika, i nogen tid professor ved Kullaks akademi i Berlin, meget skattet for sin omfangsrige og klangfulde basstemme og intelligente, dramatiske foredrag.

Elmina (São Jorge el Mina), Vest-Afrika, sterkt befæstet sjøby i den britiske koloni Guldkysten, ca. 10 km. v. f. Cape Coast Castle, med 3973 indb. (1901). Beliggende mellem forterne Sanct Georg og Konradsburg gjør E. med sine mure og bastioner et imponerende indtryk. Anlagt allerede 1482 af portugiserne nær Aprobis guldminer er E. det ældste europæiske faktori paa Øvre Guineas kyst. E. var portugisisk 1482—1637, saa hollandsk, indtil det 1872 blev britisk besiddelse.

El-Minah, havneby til byen Tarabolus (Tripoli) i Syrien, n. f. Beirut, forbundet med Tarabolus ved en sporvei.

Elmira *[elmai'ra]*, by i de Forenede stater, New York, ved Chemung-elven, en bielv til Susquehanna, 130 km. s. f. Ontariosjøen, 35 717 indb. (1904). Stor industri, især sko- og pianofabriker.

Elmira reformatory *[elmai'ra rifå'əmətəri]*, et fængsel for mænd i alderen 16—30 aar. Det er en mellemting mellem en tvangsopdragelsesanstalt og et alm. fængsel og er et udslag af en bevægelse, som omkr. 1870 opstod for at sætte igjennem en bedre og hensigtsmæssigere behandling af unge forbrydere. Denne bevægelse fik sin kraftigste talsmand i amerikaneren Z. R. Brockway, paa hvis initiativ det første reformfængsel oprettedes, E. r. i staten New York. Det blev taget i brug i 1876 og har plads til omtr. 1300 fanger. Med dette som forbillede er i Amerika oprettet flere lignende fængsler. Systemet kaldes alm. Elmira-systemet.

Elmquist, Adolf Frederik (1788—1868), d. boghandler i Aarhus, 1811 redaktør og 1812 udgiver af «Aarhus stiftstidende», som vandt et godt navn under hans ledelse. Begyndte 1818 udgivelsen af sine «Læse-

---

graphomètre (f) m. vinkelmaaler.

grapling, grapnel (e) dræg(anker); ballonanker.

grappe (f) f. klase; (mil.) druehagl; (pl) muk (hestesygdom); krap.

grappillage (f) m. efter(vin)høst; rapseri.

grappiller (f) høste, plukke de sidste druer; rapse, knibe.

grappilleur (f) m. drueplukker; snydenstrup, tyv.

grappillon (f) m. liden klase.

grappin (f) m. entrehake; dræg; (skorstens)skrabejern.

grappiner (f) entre; slaa kloen i.

grapple (e) drægge, gribe, faa tag i; brydes; give sig i kast med; greb, tag i (brydning).

grappling (e) greb, tag. **g. irons** entredræg. **g. tooth** olentand.

grappu (f) druerig, frugtbar.

Grapse (t) f: **in die G. werfen** kaste i grams.

grapsen (t) gramse, gribe.

grapy (e) drue(lignende)-.

Gras (t) n. græs. **G.affe** m. pigebarn, jentunge. **G.garten** m. løkke. **G.halm** m. græsstraa. **G.mücke** f. græsmutte, gjærdesanger.

gras (f) fed; fedtet; klisset; saftig, slibrig, smudsig (tale); m. det fede (af kjød, fedt); kjødspiser; overhaling. **le g. de la jambe** leg. **il y aura g.** der bliver noget at tjene, hente. **peindre g.** smøre tykt paa. **g. cuit** dødbagt, -stegt. **g.-double** m. kallun.

frugter» (66 bd.), som bl. a. indeholder bidrag af Blicher, Ingemann og H. C. Andersen.

Elmquist, G u s t a f H e n n i n g (1871—), sv. statistiker og socialpolitiker; har fra 1898 ledet den officielle svenske arbeidsstatistik under kommerskollegiet og udnævntes 1902 til første aktuar og chef for den nyorganiserede afdeling for arbeidsstatistik (fra 1909 udvidet til et særskilt bureau); af specielle arbeider kan nævnes hans undersøgelse vedkommende tobaks- og den mekaniske verkstedsindustri. Medlem af flere komitéer og oftere benyttet som forligsmand i arbeidertvistigheder.

Elmquist, K a r l H u g o M a g n u s (1862—), sv. billedhugger. Fantasifigurer (i Nationalmuseum «Gryning», 1901), mindre statuetter og kunstindustrielle gjenstande i bronce. Har siden 1902 opfundet en ny støbningsmetode, ny modelleringsmasse for cire perdue-støbning og en ny ovn for fremstilling af støbeformer. Firmaet den Elmquistska gjutningsmetoden i Stockholm udfører mønstergyldig støbning à cire perdue (se B i l l e d s t ø b n i n g).

Elmshorn, by i Preussen, prov. Schleswig-Holstein, ved Krückau, bielv til Elben, 30 km. n.v. for Altona; 13 984 indb. (1905). Livlig skibsfart, betydelig industri.

Elmsild, se S a n k t E l m s i l d.

Elōah, se E l o h i m.

El Obeïd (Lobêd), Nordøst-Afrika, hovedstad i prov. Kordofan i brit.-ægypt. Sudan, under 13 ° 11 ′ n. br., ca. 240 km. v. f. Nilen, 585 m. o. h. Bestaar af 6 landsbyer og beboes af negere og folk fra Dongola, Bornu, Bagirmi, Dar-For. Havde engang ca. 35 000 indb., men har nu ligesom Kordofan i det hele neppe halvdelen. Erobret af Mahdien 17 jan. 1883.

Elobey (Eloby), Vest-Afrika, to smaaøer (Store og Lille E.) i Corisco-bugten udenfor Muni-elvens munding under ca. 1 ° n. br. 1861 spansk besiddelse.

Elōdea canade'nsis, vandplante af hydrocharitaceernes familie. Dyrkes ofte i akvarier og er ved de bot. læreanstalter meget anvendt til demonstration af protoplasmabevægelse, idet denne er særdeles tydelig i de tynde blade.

Éloge *[elå'ž]* (fr.), lovtale. Efter det fr. akademis stiftelse i 17 aarh. bruges é. som betegnelse for den tale, et nyvalgt medlem holder over sin afdøde forgjænger, og den, hvormed han selv modtages af et dertil udseet medlem. Disse som oftest tomme retoriske foredrag har undertiden (f. eks. d'Alemberts) biografisk og litterær interesse; betydelig som modtagelses-taler var i den seneste tid F. Brunetière. Skikken er gaaet over til det sv. akademi. I Danmark forfattedes i 18 aarh. lovtaler som prisopgaver udsat af «Selsk. for de skjønne videnskaber».

Elōgium (lat.), 1. i det gamle Rom indskrift, særlig om indskrifterne under forfædrenes masker (anebilledeme), som de fornemme romere havde staaende i sit atrium; ogsaa gravskrift; 2. i nyere tid betyder e. gjerne en lovtale, særlig en lovtale over en afdød (jfr. É l o g e).

Elōhīm, en hebr. pluralisform, der bruges i det gamle testamente (2570 gange) baade som numerisk pluralis, «guder» (f. eks. om ægypternes guder 2 Mos. 12, 12), og som pluralis med betydning af singularis «gud», dels som artsbegreb (5 Mos. 32, 39), dels om Israels gud (og da meget ofte med den bestemte artikel hā-e., d. e. den eneste, sande gud), dels endelig om et overnaturligt væsen (1 Sam. 28, 13). Ordets opr. betydning er usikker.

Elokve'ns (lat. *eloquentia*), veltalenhed.

El ole, spansk mimisk dans i ³/₈, indført paa scenen af danserinden Pepita de Oliva.

Elongatiōn betegner vinkelafstand, især en planets fra solen. Denne e. kan for planeterne indenfor jordbanen kun naa en vis høieste grænseværdi, for Merkur omkr. 28 °, for Venus omkr. 48 °.

Elopūra el. S a n d a k a n, by paa nordvestkysten af Borneo (Sundaøerne), i britisk Nord-Borneo; omtr. 8000 indb.; sæde for North Borneo steamship company.

El Paso, by i Forenede stater, Texas, ved Rio Grande del Norte, 1134 m. o. h., ret over for den mexik. by Paso del Norte; 15 906 indb. (1900). Grænsehandel med Mexico.

Elphinston *[élfinstən]*, G e o r g e K e i t h, viscount Keith, se K e i t h.

Elphinstone *[élfinstən]*, M o u n t s t u a r t (1779—1859), eng. statsmand og historieskriver; kom 18 aar gammel i det indiske kompanis tjeneste, blev 1803 adjutant hos Wellesley; i nogle aar britisk resident i Nagpur, 1808 gesandt i Kabul, 1810 resident ved mahratterfyrstens hof og ledede krigen mod denne 1817; guvernør af Bombay 1819—27, hvilket embede han forvaltede udmerket. Vendte hjem 1827 og viede sig udelukkende til litterære arbeider. Hovedverk: «A history of India: The Hindoo and Muhammedan periods» (2 bd., 1841). [Litt.: Colebrooke, «Life of M. E.» (2 bd., London 1884).]

Elsass (fr. Alsace), den sydlige og østlige del af det tyske rigsland Elsass-Lothringen, ligger i det sydlige Tyskland paa vestsiden af Rhinen; det har en længde af 190 km., en bredde af 40—50 km. og et fladeindhold af 8292 km.² Den østlige del langs Rhinen er et fladt og meget frugtbart land; i v. derimod opfyldes landet af Vogeserne (tysk Wasgau), som i s. naar en høide af omtr. 1300 m. Klimaet er mildt og meget gunstigt baade for korndyrkning og vinavl. Indbyggertallet var (i 1905) 1 198 774. I 1895 var det 1 116 101, er altsaa blot tiltaget paa disse ti aar med omtr. 83 000, hvilket betegner en meget langsommere vekst end i det øvrige Tyskland; men E. er forøvrigt et særdeles tæt befolket land, paa hver km.² boede i 1905 omtr. 145 mennesker, hvilket er meget mere end gjennemsnitlig i Tyskland (112 pr. km.²). Af nationalitet er befolkningen tysk. De allerfleste taler ogsaa tysk, blot i s.v. paa grænsen af Schweiz og i v. i endel dale i Vogeserne tales fransk. ialt bare af 1—2 pct. af befolkningen. I religiøs henseende er E. et katolsk land; der var (1905) 854 073 katoliker, 316 891 protestanter og omtr. 25 000 jøder. Se forøvrigt E l s a s s - L o t h r i n g e n.

H i s t o r i e. Før Cæsars tid beboet af keltiske stammer, isprængt nogle germanske elementer. Erobret af Cæsar 58 (efter seieren over Ariovist). I det 4 aarh. e. Kr. oversvømmet af fremtrængende alamanner. De paa høire Rhinbred tilbageblevne alamanner kaldte sine frænder paa venstre bred alisazas, d. e. de som bor i et andet land, og landet selv Elisaza, deraf navnene Elsass (t.) og Alsace (fr.). Ved Chlodvigs seier over alamannerne 496 kom E. under frankisk herredømme. Ved forliget til Verdun 843 kom det til Lothars rige, ved Meissenforliget 870 til Ludvig den tyskes rige (Tyskland). I de følgende aarh. lensopløsning og forvirrede statsretslige forhold og forskjellige landsherrer (Habsburgere, biskopen

---

g.-fondu(re) m (f), tarmbetændelse.
grasen (t) græsse.
grasicht, grasig (t) græsklædt, -grodd.
grasp (e) gribe (fat i), holde i (om); magte; stræbe; hige; greb, tag; (fig.) magt; aandelig evne.
grasping (e) grisk.
grass (t) græsselig.
grass (e) græs; græsklæde, -binde (sig). **g.hopper** græshoppe.
grassat: løbe g. — (t) gassatim gehen — (e) run riot, run a muck — (f) courir les rues; trimer.
grassement (f) rigelig; i overflod.
grassere — (t) grassieren — (e) rage, be prevalent, prevail; (foragtel.) be (run) rampant — (f) régner, sévir, se propager.
grasset (f) m, noksaa fed; m, (bot.) smørbuk.
grassette (f) f, tættegræs.
grasseyement (f) m, tykt mæle; skarring.
grasseyer (f) tale tykt, grødet; skarre.
gräslich (t) græsselig.
grassouillet (f) lubben, rund, trivelig.
Grat (t) m, klippekant, fjeldryg.
Gräte (t) f, ben (i fisk).
grate (e) gitter, rist; gnide, gnisse (med); rive (muskat), irritere; skurre (i); tilgitre.
grateful (e) taknemmelig, behagelig; velgjørende.
grater (e) rivejern.
grateron (f) m, (bot.) klængemaure.

i Strassburg o. fl.). I det 16 aarh. sterk humanistisk reformatorisk bevægelse, som dog ikke slog rod i bispedømmet Strassburg. I trediveaarskrigen erobredes det meste af landet af Bernhard af Weimar, og ved den westfalske fred 1648 kom E. til Frankrige, dog saaledes, at biskopen i Strassburg, hertugen af Württemberg og rigsridderskabet vedblev at staa under det tyske rige, indtil under Ludvig XIV i kraft af reunionskamrenes kjendelse ogsaa disse kom under den franske krone (Strassburg 1681). Dog blev E. ikke fuldstændig indlemmet i Frankrige, bl. a. ikke toldmæssigt, saa der vedblev at være livlig handelsforbindelse med Tyskland, indtil den franske revolution hidførte fuldstændig politisk sammensmeltning. I det 19 aarh. kraftig baade økonomisk og fransk-national udvikling indtil 1870. Siden 1871 er E. endel af det tyske rigsland E.-Lothringen.

Elsass-Lothringen, t. rigsland, afstaaet af Frankrige i 1871, danner den sydvestligste del af Tyskland. Størrelsen er 14 518 km.^{2} (Elsass 8292 km.^{2} og Lothringen 6226 km.^{2}) og folketallet 1 814 564 (1905), heraf i Elsass 1 198 774 og i Lothringen 615 790. I ø. langs Rhinen er landet fladt, i v. er det opfyldt af aaser og fjelde (om naturen, se forøvrigt E l s a s s og L o t h r i n g e n). — Befolkningen vokser ikke saa raskt som i det øvrige Tyskland. I 1871 var indbyggertallet omtr. 1 550 000. Fra 1871 til 1905 er det saa tiltaget med omtr. 17 pct., medens folketallet i det øvrige rige i samme tid er vokset med over 50 pct. Landet er dog tættere befolket end Tyskland i gjennemsnit (125 pr. km.^{2} mod 112 pr. km.^{2} i hele Tyskland); Elsass er meget tættere befolket end Lothringen (henholdsvis 145 og 99 pr. km.^{2}). I religiøs henseende er E.-L. det mest katolske land i Tyskland, idet 76.5 pct. er katoliker og 21.6 pct. protestanter; af jøder er der omtr. 32 000. Fransk tales af ialt omtr. 200 000 mennesker, som især bor i Lothringen; men fransken trænges stadig mere tilbage, dels gjennem indvandring af tysktalende folk, dels ved skolernes indflydelse. Folkeoplysningen er meget god. I Strassburg er der et stort universitet, oprettet i 1872; samtidig blev der ogsaa dannet et stort bibliotek, som nu er et af de største i Tyskland (omtr. 900 000 bd.). — Landet er meget frugtbart (især Elsass), og der avles store mængder korn, især hvede og havre. Vin dyrkes der mere af end i noget andet tysk land (mosel- og rhinskvin); frugt avles ogsaa i store mængder. Der er meget skog (31 pct. af overfladen), især i Elsass. I Lothringen findes jern, kul og salt i store mængder, og dette har frembragt en betydelig industri. I Lothringen er der særlig alslags jernindustri, i Elsass har tekstilindustrien hjemme (Mülhausen). Der er livlig handel, og der er mange kanaler (Rhin-Rhone-kanalen, Rhin-Marne-kanalen etc.) og jernbaner (omtr. 2000 km. i 1906). — S t y r e l s e. Allerede i august 1870 oprettedes et generalguvernement Elsass, hvorunder senere ogsaa den paagjældende del af Lothringen stilledes. Ved lov af 30 dec. 1871 indrettedes forvaltningen omtrent som i en preussisk provins. Indtil 1 jan. 1874 havde den tyske keiser og forbundsraadet diktatorisk myndighed. Fra 1 jan. 1874 traadte det tyske riges forfatning i kraft i E.-L. Indtil 1 okt. 1879 var rigskansleren landsminister, og overpræsidenten i Strassburg stod under ham. 1 okt. 1879 udvidedes rigslandets selvstyre, saaledes at der i stedet for rigskansleren kom en keiserlig statholder med et ministerium for E.-L. Til den tyske rigsdag vælger E.-L. 15 rigsdagsmænd. Der er stor garnison i landet, omtr. 2½ armékorps, bestaaende af soldater fra andre dele af Tyskland, idet landets egne soldater er fordelt omkring i riget. Om Tysklands politik overfor E.-L. kan merkes følgende: Ved Frankfurter-freden 10 mai 1871 bestemtes, at alle i E.-L. boende indb. inden 1 okt. 1872 skulde erklære, om de vilde være franske eller tyske statsborgere. De, som «opterede» for Frankrige, maatte forlade E.-L. og flytte til Frankrige; ellers var optionen ugyldig. Af omtr. 160 000 franske optanter udvandrede imidlertid kun omtr. 50 000. Resten behandledes da som tyske statsborgere, udskreves f. eks. til krigstjeneste og straffedes som desertører, hvis de unddrog sig den. Folkestemningen var derfor meget bitter, og ved de første rigsdagsvalg 1 feb. 1874 valgtes udelukkende «protestanter» (10 klerikale, 5 liberale), som, efterat de 18 feb. 1874 i rigsdagen havde protesteret mod freden, afholdt sig fra deltagelse i rigsdagsarbeidet. Enigheden brødes dog snart ved dannelsen af det saakaldte autonomist- eller selvstyreparti, som ønskede samarbeide med regjering og rigsdag for, med erkjendelse af det skede som en fuldbyrdet kjendsgjerning, at opnaa selvstyre for landet ligesom i de tyske forbundsstater. Ved rigsdagsvalgene 10 jan. 1877 opnaaede autonomisterne 5 mandater (alle i Nedre-Elsass). For at støtte denne bevægelse og efterhaanden vinde folket, indførtes 4 juli 1879 statholderembedet med ministerium og statsraad, og den første statholder, Manteuffel, virkede i denne aand, dog uden resultat, idet hans udsoningspolitik modvirkedes baade af stedlige tyske embedsmænd og af befolkningen selv. Hans efterfølger (fra 1885), fyrst Hohenlohe-Schillingsfürst, tidligere tysk gesandt i Paris, gjennemførte en strengere politik. Alle foreninger, som stod i forbindelse med den franske patriotliga, og som ikke optog tyske medlemmer, opløstes 1887, alle franske demonstrationer forbødes o. s. v. 1888 indførtes pastvang for alle, som overskred den tysk-franske grænse; 1889 indførtes tysk som retssprog overalt. Pastvangen, som generede baade Tyskland og Frankrige, ophævedes (i det væsentlige) 1891. Hvorledes den virkelige folkestemning senere er, er meget vanskeligt at afgjøre, da der aldeles mangler paalidelig litteratur.

Else, d. kvindenavn, det bibelske E l i s a b e t h. Samme navn er E l l i s i v (s. d.), Harald Haardraades fra Rusland stammende dronning, om hvem det udtrykkelig siges, at hun hed Elisabeth, men af nordmændene kaldtes Ellisiv.

Elsevier, berømt bogtrykkerfamilie i Leyden (Lugdunum Batavorum) og Amsterdam, havde sin glansperiode under B o n a v e n t u r a E. (1583—1652) og A b r a h a m E. (1592—1652), henholdsvis søn og sønnesøn af firmaets grundlægger L o d e w i j k E. fra Louvain (1540—1617). E.-udgaverne, som efterhvert naaede 2000 nr., er meget efterstræbt af samlere paa grund af sine fine typer (antikva) og sin nitide udførelse. Særlig anseet er duodez-udgaverne af oldtidens klassikere, foruden enkelte religiøse skrifter og nyere franske forfattere (som Molière). Efter 1652 gik forretningen i Leyden sterkt nedad og solgtes 1713. Imidlertid havde Lodewijks sønnesøn, L o d e w i j k E. (1604—70) i Amsterdam grundlagt en kon-

---

gratiale — ⓣ Gratial n — ⓔ gratuity — ⓕ gratification f.
gratification ⓔ tilfredsstillelse.
gratification ⓕ f, gave, gratiale, dusør.
gratifier ⓕ: **g. de qc** give, skjænke en noget; give en en ørefik.
gratify ⓔ tilfredsstille. **gratified** tilfreds, fornøiet.
grätig ⓣ benfuld; forbitret, sint.
gratin ⓕ m, skove; gratin.
gratiner ⓕ svide sig = **se g.**
grating ⓔ gitterverk; ristverk, (sjøudtr.) røstverk.
gratiole ⓕ f, (bot.) naadesurt.
gratis — ⓣ umsonst, unentgeltlich; gratis — ⓔ gratis, gratuitously — ⓕ gratis, gratuit(ement), pour rien.
gratis ⓔ & ⓕ gratis; ⓕ ogs. m, fribillet (i teater); frigjænger; kredit.
gratitude ⓔ & ⓕ m, taknemmelighed.
gratiøs se yndefuld.
grattage ⓕ m, (af)skrabning.
gratte ⓕ f, (sjøudtr.) skraber; (tilrapset) fortjeneste. **g.-boësse** f, kradsbørste. **g.-boësser** bearbeide med kradsbørsten. **g.-cul** m, (bot.) klunger. **g.-dos** ⓕ m, kløpinde. **g.-papier** m, penneslikker, -smører.
gratteleux ⓕ skabbet.
grattelle ⓕ f, skab
gratter ⓕ kradse, skrabe; udradere; klore, klø; jule, prygle; barbere; kvarte, rapse, hole; klimpre, klunke; smigre.

kurrerende forretning, som under sin kortere tilværelse (1637—81) kastede ny glans over det gamle navn.

E'lsheimer, Adam (1578—ca. 1620), t. maler og raderer; elev af Philipp Uffenbach i Frankfurt. Uddannet ved studium af ital. mestre. Arbeidede i Rom (ca. 1600—20). Miniaturagtige landskaber fra Roms omegn med bibelske og mytologiske figurer (gjerne malet paa kobber). Merkelig er hans behandling af clair-obscuren, der gjennem Swanenburgh, Lastman, de Bray o. a. kom til at øve indflydelse paa Rembrandt og hans skole. E. malte sine sirlige, stemningsfulde landskaber efter erindringen og stillede sig nye opgaver i skildringer af døgnets vekslende belysninger med forkjærlighed for maaneskin og fakkellys. [Litt.: W. Bode, «Studien zur Geschichte der holländischen Malerei» (1883).]

Elskamp, Max (1862—), belg.-fr. digter, f. i Antwerpen; har i flere digte forsøgt at give udtryk for den naive religiøse følelse, som ligger til grund for den ældste flanderske malerkunst. Ligesom sin landsmand Maeterlinck føler han sig draget til det 14 aarh.s nederl. mystikere. Han debuterede 1892 og samlede sine digte 1898 i «La louange de la vie». 1902 fulgte «L'alphabet de Notre-Dame de la Vierge».

Elskov, oldn. *elskhugi*, af *elskr*, besjælet af kjærlighed, og *hugi (hugr)*, sind, hu. Ordet var fra først af ikke indskrænket til at betegne erotisk kjærlighed mellem mand og kvinde, men havde en videre betydning.

Elskovshof, se Cour d'amour.

Elster, Ernst (1860—), t. litteraturhistoriker, f. i Frankfurt a. M.; var efter endte studier en tid lektor i Glasgow og blev 1903 ordinær professor i Marburg. Han har besørget en gedigen kritisk udgave af Heine 1887—90, og redigerer Meyers klassikerudgaver. Foruden flere mindre litteraturhistoriske bidrag har han leveret et udkast til en eksakt behandling af den kritiske litteraturforskning i sin «Prinzipien der Literaturvissenschaft» (1897), der dog, lige saa lidt som lignende franske arbeider, er lykkedes.

Elster, Johann Philipp Ludwig Julius (1854—), t. fysiker, fra 1881 overlærer ved det hertugelige gymnasium i Wolfenbüttel (Braunschweig), professor, har sammen med sin kollega Hans Geitel bl. a. gjort merkelige opdagelser vedkommende luftelektriciteten. De fandt, at atmosfæren stadig indeholdt en radioaktiv gas, som senere har vist sig at være identisk med radiumemanation.

Elster, Kristian Mandrup (1841—81), n. forfatter, f. i Namdalen, d. i Trondhjem. E. tilbragte sin ungdom i Kra., mere optaget af litterær og kunstnerisk stræben og studium end af sin pligtmæssige skolelæsning. Han tænkte længe paa at gaa til teatret, men savnede i det afgjørende øieblik mod. Ikke synderlig større held havde han som skuespildigter. Et stykke, han havde indleveret i nittenaarsalderen, trak han selv tilbage, og det treakts historiske drama «Eystein Meyla», som han virkelig fik opført (1863), blev strengt medfaret af kritiken (se f. eks. anmeldelsen i supplementsbind til Ibsens verker). I nogle aar var E. nu knyttet som korrespondent og medarbeider til forskjellige blade, indtil han i 1867 reiste til Tyskland for at uddanne sig til forstmand. Fra høsten 1869 var han atter bosat i Kra. som litterær og teaterkritisk medarbeider ved «Aftenbladet», desuden oversatte han dette blads føljeton og blev derved den første, som introducerede Turgénjev, Spielhagen, Fr. Reuter o. fl. for det norske publikum. I 1873 modtog E. ansættelse som forstassistent i Trondhjem. Hindret som han var af sygdom og mangehaande andre vanskeligheder kunde E. kun med langvarige afbrydelser fortsætte den skjønlitterære produktion, som trods sit ringe omfang for altid har sikret ham rang blandt norsk digtnings første navne. I 1877 fik E. i et maanedsskrift trykt den fine, følelsesfulde og dybt eiendommelige novelle «Solskyer». To aar efter fulgte «Tora Trondal», et langt ringere arbeide, usikkert i stil og fortælleform, men det stammede ogsaa fra en tidligere periode i E.s udvikling. Desværre skulde han ikke selv faa opleve sit livs eneste sukces som forfatter. Da «Farlige folk» udkom vaaren 1881, var E. død, men nu forstod omsider den dannede almenhed, at i E. havde Norge tabt en dyb og eiendommelig digter, netop som hans lange og vanskelige udviklingskamp syntes afsluttet, og hans produktion lovede det største. Digtninge som «Solskyer», «En fremmed fugl» og «Farlige folk» hører som fortællekunst, som natur- og sjæleskildring til det ypperste i moderne norsk litteratur, paa hvert blad af disse skrifter møder vi en fribaaren personlighed, et sjeldent egte og sympatisk menneske. [Litt.: G. Brandes, «Samlede skrifter, II»; Hj. Christensen, «Nordiske kunstnere»; R. Schmidt, «Buster og masker».]

Kristian Mandrup Elster.

Elster, Ludwig (1856—), t. socialøkonom, 1887 professor i Breslau, 1897 geheimeraad i det preussiske kultusministerium. Forfatter af talrige artikler om arbeider- og befolkningsspørsmaal samt af biografier i den af ham sammen med Conrad, Lexis og Loening redigerede mægtige «Handwörterbuch der Staatswissenschaften» (3 udg. i 8 bd., 1908 ff.) samt i den af ham alene udgivne mindre «Wörterbuch der Volkswirtschaft» (2 bd., 2 udg. 1906—07). Siden 1886 har han udgivet «Staatswissenschaftliche Studien», en samling samfundsvidenskabelige særafhandlinger.

Elster. 1. Weisse E. el. Saal E., bielv til Saale, udspringer i Böhmen nær den sachsiske grænse og falder ovenfor Halle ud i Saale. 195 km. lang. — 2. Schwarze E., bielv til Elben, kommer fra kongeriget Sachsen og falder mellem Torgau og Wittenberg ud i Elben. 180 km. lang.

Elster, badested i Sachsen nær Böhmens grænse, 470 m. o. h.; 2084 indb. (1905); med mineralske kilder og slambad; særlig besøgt for kvindesygdomme, blodmangel, nerveforstyrrelser og tarmkatarrh.

Elswick *[e'lzwik]*, eng. kommune ved Newcastle on Tyne, hvor der af Armstrongs fabriker er skabt en hel by. E. works blev grundet 1847 af W. G. Armstrong

---

gratteur Ⓕ m. klorer; klimprer; (de papier) skribler.
grattoir Ⓕ m. raderkniv; skrabejern.
gratture Ⓕ f. afskrabning.
gratuit Ⓕ, **gratuitous** Ⓔ gratis, fri; umotiveret; vilkaarlig, grebet ud af luften. **à titre g.** Ⓕ gratis, for intet.
gratuité Ⓕ f. vederlagsfrihed.
gratuity Ⓔ gratiale.
gratulant — Ⓣ Gratulant m — Ⓔ congratulator — Ⓕ celui qui félicite.
gratulation — Ⓣ Glückwunsch m, Gratulation f — Ⓔ congratulation — Ⓕ félicitation f.
gratulere — Ⓣ gratulieren — Ⓔ congratulate (on) — Ⓕ féliciter (q sur, de qc), complimenter (q sur q).
grau Ⓣ graa.
graueln, graulen Ⓣ: **sich g.** grue, grøsse.
grauen Ⓣ gry; graane; grue, gyse.
Grauen Ⓣ n. gry; gru.
graulich, gräulich Ⓣ graalig.
Graupe Ⓣ f. gryn.
Graupeln Ⓣ pl. smaa hagl.
graupeln Ⓣ hagle.
grausam Ⓣ grusom.
grausen Ⓣ grue; grøsse, gyse.
Grausen Ⓣ n. gru, rædsel.
grausig gruf uld, gyselig, græsselig.
grav — Ⓣ Grab n; Grube, Gruft f; (grøft) Graben m — Ⓔ pit, ditch, trench; (til lig) grave, tomb, sepulchre; (fæstnings-) moat, fosse — Ⓕ fosse; (til lig) os.

(s. d.), gik 1882 over til et aktieselskab, sluttedes 1897 sammen med det konkurrerende firma J. Whitworth & co. og beskjæftiger nu over 25 000 mand. Har filial i Italien.

Elszler, Fanny (1810—84), østerr. danserinde, debuterede 1817, feirede store triumfer rundt i Europa og i Amerika; trak sig tilbage 1851. — Søsteren Therese E. (1808—78) ledsagede altid Fanny og optraadte ofte i mandsdragt. Hun egtede 1850 morganatisk prins Adalbert af Preussen og blev udnævnt til Freifrau von Barnim.

Eltemaskine benyttes til blanding og knadning af deig. Til eltning af brøddeig benyttes meget en e. med to valseformede eller S-formede legemer, som roterer modsat vei i en beholder, og derved trækker deigen fra siderne ind mellem sig. (Se planche Brødbagning.) Smør knades ved en e. med to koniske riflede valser, hvoraf den ene er formet som et bord, der roterer. Ler eltes ofte ved en konisk skrue, som opdeler det og presser det gjennem et rør.

Elton (Alton nor, «guldsjøen») saltsjø i det s.ø. Rusland, guv. Astrakan. Danner et ovalt fladt bækken, 205 km.[2] Bunden bestaar af et mægtigt saltlag, og sjøen leverede i midten af 19 aarh. op til 240 000 tons salt, nu leverer den 100 000 tons.

Elu, singhalesernes gamle skriftsprog, en blanding af sanskrit og dravidiske bestanddele.

Elucidārius, se Lucidarius.

Eludēre (lat.), undgaa, undvige, omgaa, narre, ledsage.

Elūl, den 6te maaned i jødernes kirkelige aar (12te i det borgerlige), slutningen af august og beg. af september.

Elūr, se Ellore.

Elūra, se Ellora.

Elūvium, forvitringsprodukt af en bergart, naar dette befinder sig paa sit oprindelige leiested. Særlig i troperne opnaar saadanne eluviale lag en betydelig mægtighed. Ved omvandling kan e. give ophav til laterit (s. d.).

Elv (flod). 1. Samme ord som det tyske elvenavn Elben (i lat. form Albis). Heraf det gamle *Alfheimar* om egnen mellem Glommen *(Raumelfr)* og Götaelven *(Gautelfr)*; ligesaa Elverum, oldn. *Alfarheimr*, eg. egnen ved elven, d. v. s. Glommen. — 2. (Folklore). Til elven knytter den nordiske folketro en række overnaturlige væsener. Paa stille steder i elven eller vandene holder nøkken (s. d.) til; i fossen bor fossegrimen (s. d.). I Sverige tror man, at alverne holder til i elven (se Elverfolk). Selve elven findes i den norrøne mytologi personificeret som en mø; saaledes Grottesangens jøtunmøer, som ruller stene, men tilslut maa arbeide for menneskene. I Haarbardskvadet omtales de raske møer, som «grov den dybe grund ud af dalene». Hos de gamle islændere findes spor af, at fossen har været dyrket og anseet som bolig for de afdødes sjæle.

E'lvas, by i det sydlige Portugal, prov. Alemtejo, 15 km. v. f. Badajoz; 14 018 indb. (1900). E. er Portugals sterkeste fæstning, omgivet af 7 bastioner og har 2 forter, der behersker omegnen. Den har en gotisk kirke og en romersk vandledning, der bestaar af tre over hinanden liggende buerækker. E. var bispesæde 1570—1854.

Elvbrofoss, vandfald i Tryssilelven (Klara), 2.1 m.s fald, Ytre Rendalen herred, Hedemarkens amt.

Elvebakken, tæt klynge af huse (76) paa vestsiden af Altenelven, ved dens udløb i Altenfjorden, Alten herred, Finmarken. Paa stedet bor 439 mennesker, væsentlig kvæner (finlændere), der driver fiske og sælfangst paa Ishavet, samt noget jordbrug. Stedet har postaabneri og telegrafstation. Her holdtes tidligere de to aarlige markeder, der nu afholdes ved Bossekop. I nærheden ligger Altengaard, tidligere amtmandsgaard, saa en tid lang station for den katolske mission; nu er bygningerne indredet til brug for Alten kredskompani, der har sin ekscerplads her.

Elveblæst, neldefeber, *urticaria*, er et uskyldigt, skjønt sterkt kløende, loppestiklignende udslet, som kan slaa ud over større dele af kroppen, men ogsaa kan indskrænke sig til begrænsede hudpartier. Forekommer hyppig. Optræder oftest ganske pludselig og varer i op til nogle dage. Fremkaldes hos somme ved nydelse af jordbær, hummer, blaaskjæl, østers, ligesom e. kan optræde efter medikamenter af forskjellig art; i andre tilfælde optræder e. under forkjølelser, ondt i halsen, tarmsygdomme o. a. Antages derfor ogsaa i de mange tilfælde, da man ingen sikker aarsag kan paavise, at skyldes en «intoksikation», d. e. en overgang i blodet af stoffe (særlig fra tarmen), som vedkommende organisme ikke «taaler».

Elvebrud kaldes udrasninger, som opstaar ved, at elvene undergraver bredderne eller tager nye løb. Større e. finder i regelen kun sted, hvor terrænet bestaar af løse afleiringer, og særlig der, hvor elvene gaar i svinger, helst ved ydersvingerne, hvor de graver sterkest. E. udbedres dels ved, at elvebredderne forstøttes ved en mur eller paa anden maade, og dels ved, at svingerne bliver rettet ud ved gjennemstik, saa elven hindres fra at grave paa vedk. sted. (Jfr. Gulelven, Vormen, Værdalen.)

Elvedalen benævnes den del af Østerdalen, der ligger mellem Tønset i n. og Rena i s.; se forøvrigt under Lille-Elvedalen, Stor-Elvedalen og Østerdalen. — Den øvre del af Tryssilelvens (Klaras) dalføre, fra Fæmund og til det sted, hvor Engera falder i Tryssilelven, gaar ogsaa under navn af E.

Elvegrimer (oldn. *elfargrímar* af *elfr*, elv, og *grímr*, forklædt person) kaldes i sagaerne beboerne af grænseegnen ved Götaelv. Det var vilde og lovløse folk, som under de stadige grænsefeider mellem nordmænd, dansker og svensker havde vænnet sig til ran og plyndring, og som let kunde unddrage sig øvrighedens straf ved at flygte over grænserne fra det ene land til det andet.

Elven benævnes en 38.32 km.[2] stor ø i Nordre Trondhjems amt, straks n. f. Namsos. Øen, der ligger ved det nordre indløb til Namsos, er skilt fra fastlandet i nordøst ved Nordsundet og fra den store ø Otterøen i sydvest ved Surviksundet. Den væsentligste del (30.82 km.[2]) tilhører Fosnes, resten (7.50 km.[2]) Vemundvik herred. Paa øen, der for det meste er skogbevokset, bor 210 indb. spredt langs kysten.

Elveregulering. 1. Regulering af selve elveleiet, i hensigt at forbedre trafikforhold: baadtrafik, skibsfart, tømmerfløtning eller for at hindre udgravning af bredderne eller hindre skade ved oversvømmelse af dyrket mark under flom. — 2. Regulering af vandføringen, i hensigt at skaffe jevnere vandtilførsel til industrielle bedrifter, eller for at formindske skade ved flom. Regulering af et vasdrags vandføring benævnes i Norge oftest vasdragsregulering (s. d.) i modsætning til 1, der oftest kaldes e.

---

tombe(au) f (m); (fæstnings-)fossé m.

gravmæle — (t) Grabmal n — (e) (sepulchral) monument — (f) monument funéraire, tombeau m.

gravskrift — (t) Grabschrift f — (e) epitaph — (f) épitaphe f.

gravøl — (t) Begräbnis-, Leichenmahl n — (e) funeral (feast) — (f) festin (repas) m funèbre.

gravatier (f) m, gruskjører.

gravatif (f) (med.) trykkende.

gravats (f) m pl, (mur)grus.

grave — (t) graben — (e) dig — (f) creuser (une fosse etc.); bêcher; foncer (un puits); (g. i) fouiller.

grave (e) grav; udskjære; gjøre (skib) rent i bunden; alvorlig; værdig, høitidelig; mørkere (om farve); dyb (om tone); vegtig (fig.).

grave (f) tung; (fig.) vigtig, vegtig; alvorlig, farlig; værdig, gravitetisk; (mus.) dyb; m, (fys.) tungt legeme; alvorlig, sat; alvor.

gravel (e), **gravelle** (f) f. (med.) nyregrus; (e) ogs. grus (i alm.); (f) ogs. (vin)bærme.

gravel (e), **graveler** (f) grus(lægg)e.

graveleux (f), **gravelly** (e) grus(et)-, sandig; (f) ogs. uanstændig.

gravelure (f) f, uanstændighed.

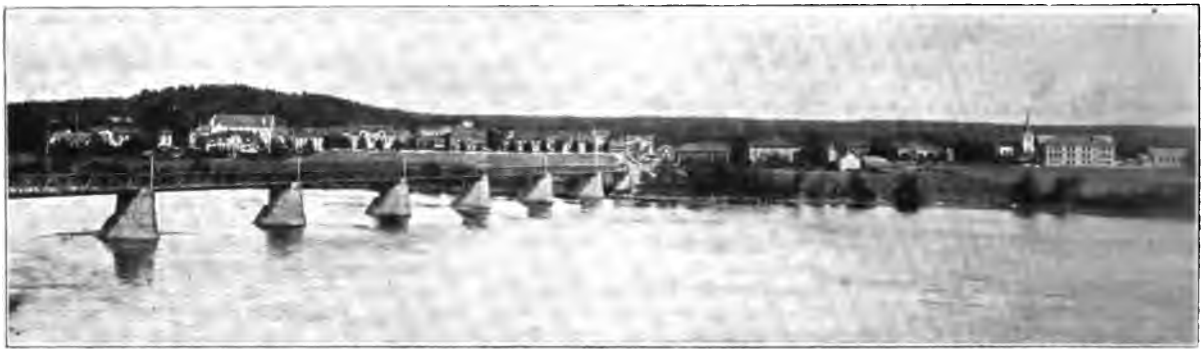
graver — (t) (Toten)Gräber m — (e) sexton; grave-maker — (f) sacristain, bedeau; fossoyeur m; (zool.) (animal) fouisseur m.

graver (e) gravstik; gravør.

graver (f) (ind)gravere; (à l'eau-forte) radere, etse; (fig.) indprente, (-)præge. **bois** (m) **gravé** træsnit.

Elverfolk el. ellefolk er det danske navn paa alvefolk eller alver. I Danmark er e. knyttet til skogen, og paa grund af lydligheden er navnet i den senere tid feilagtig sat i forbindelse med «elletrær», d. e. older, oretrær. I Sverige er navnet *älvor,* og det er ved en lignende sproglig misforstaaelse som i Danmark sat i forbindelse med elv (flod), saa alven ogsaa kaldes strömkarl eller vatten-älf. E. antages at kunne paaføre og helbrede sygdomme (alveld, alvskot, alvgust). I den islandske «Kormakssaga» ofrer man paa alvehaugen for den saaredes helbredelse, og til vor tid har man i Sverige ofret paa älfstenar (n. elvestein) og i älfgrytor. Jfr. Alver og Alvedans.

Elverum (oldn. *Alfarheimr*), herred i Hedemarkens amt, n.ø. f. Hamar, 1285.22 km.² med 8734 indb. (1901); 6.93 pr. km.² Herredet, der svarer til E. prestegjeld og sogn, ligger paa begge sider af Glommen. Af arealet er 28.1 km.² aker og eng, 1030 km.² skog, resten er udmark, snaufjeld, myr og indsjøer; der findes ialt 143 større og mindre vande med et samlet areal ferskvand paa 24.4 km.² Ved Glommen, der flyder i sydøstlig retning, er herredet delt i et vestligt og et østligt afsnit; den østlige del er ved mindre dalfører (Kynnas og Ulvaaens dalfører), der er parallele med Glommendalføret, opdelt i flere partier. I den vestlige del ligger den kjendte fjeldtop Nordhue (768 m.) med en privat stue paa toppen. Langs Glommen, der danner flere vandfald inden herredet (Strandfossen, Prestfossen (5 m.), Skjefstadfossen (7 m.) m. fl.), fører Trondhjemsbanen mod nord; mod syd er jernbane under bygning til Flisen (og videre til Kongsvinger eller Kra.). Den væsentlige bebygning er langs Glommen samt i Nordre og Søndre Skogbygd, straks n.ø. for E., ved veien mod Tryssil. Lige overfor E. jernbanestation paa østsiden af Glommen ligger E.s leir (Leiret), en tæt ansamling af huse, ialt 182 med 1708 indb. Navnet skriver sig fra, at stedet var leirplads for garnisonen paa den nu nedlagte fæstning Christiansfjeld, der til sine tider (under de forskjellige krige med Sverige) var ganske sterkt armeret. Stedet, der ved kjørebro over Glommen er forbundet med E. jernbanestation, er et knudepunkt for nedre Østerdalen og Tryssil; her ligger kommunelokalet, som bl. a. afgiver lokale for læseselskabet Athenæum og E. offentlige bibliotek, E. sparebank, oprettet 1847, E. bryggeri, en større dampsag, en brændtorvfabrik, et mindre mekanisk verksted m. m. Her er flere hoteller, apotek, middelskole og lærerskole. I E. udkommer to aviser. Bebyggelsen foregaar nu efter en reguleret plan. Straks i n.v. for E. leir ligger Grundset markedsplads, hvis betydning dog er i aftagende. Ved E. jernbanestation, paa vestsiden af Glommen ligger ekscercerpladsen Terningmoen, der foruden at være ekscercerplads for Østerdalens bataljoner ogsaa tjener som øvelsesplads for infanteriets skydeskole. Skogdrift er ved siden af jordbrug den vigtigste næringsvei. Havnegangene er daarlige. Skogen vokser sent; den er sterkt hugget og tildels slemt herjet af skogmark; størsteparten eies af bygdens folk. Foruden de tidligere nævnte fabriker kan nævnes Jømna brug (vogn- og trævarefabrik) samt endel sagbrug. Antagen formue (1907) 16 244 000 kr., indtægt 2 118 000 kr. [Litt.: Finne-Grønn, «E.» (under trykn. 1908).]

Elverum.

Elvesyssel kaldtes allerede i 12 aarh. den sydlige del af det gamle Ranrike (det nuv. Bohuslän) fra Götaelvens udløb til Gudmaren. I den verdslige administration afløstes navnet dog allerede ved middelalderens slutning af Bohuslän (s. d.), men holdt sig som provstinavn og anvendes som saadant den dag idag («E.s n. og s. kontrakt»).

Elvsæterfoss, vandfald i Tryssilelven (Klara). 14.3 m.s fald, Ytre Rendalen herred, Hedemarkens amt.

Elwood *[e'lwud],* by i de Forenede stater, Indiana, 60 km. n.ø. for Indianopolis; 12 950 indb. (1900). Jernstøberier, glasvarefabriker etc.

Ely, Just Henrik (1759—1824), eidsvoldsmand, f. i Stavanger; korporal 1772, avancerede til officer og blev 1800 kaptein, 1811 major ved andet vesterlenske infanteriregiment. Som første deputeret for dette mødte han paa rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814.

Ely *[ī́li],* Richard Theodore (1854—), amer. socialøkonom; 1881 professor i Baltimore, 1892 i Wisconsin. er grundlægger af «American economic association», for hvilken han var sekretær 1885—92, præsident 1899—1901. Gode, letlæste, men ikke særlig selvstændige skrifter om «The labor movement in America» (1886), «Socialism» (1894), «Monopolies and trusts» (1900) samt et par mindre lærebøger.

Ely *[ī́li],* by i England, grevskabet Isle of Ely, ved Ouse, paa en høide i Fens (s. d.); 7713 indb. (1901). E. har en pragtfuld katedral, en af Englands smukkeste,

gravere — ⓣ gravieren, eingraben — ⓔ engrave — ⓕ graver.
graverende — ⓣ gravierend — ⓔ grievous (charges), aggravating (circumstances) — ⓕ grave; aggravant.
gravery ⓔ stukket (udskaaret) arbeide.
graveur ⓕ m, gravør; (staal-, kobber)stikker, (træ)skjærer; (à l'eau-forte) raderer. **bain g.** etsevand.
gravid ⓔ svanger.
gravier ⓕ m, grus.
gravière ⓕ f, grusgrav.
graving ⓔ gravering; rengjørelse (af skibsbund). **g. dock** tørdok. **g. tool** gravstik.
gravir ⓕ klatre op (over, paa).
gravitate ⓔ, **graviter** ⓕ gravitere (mod), blive tiltrukket (af).
gravitation ⓔ & ⓕ f, tyngdekraft.
gravité ⓕ f, **gravity** ⓔ vigtighed, betydning; alvor(lighed), betænkelighed, farlighed; værdighed; (mus.) dybde; (fys.) tyngde(kraft).
gravitetisk — ⓣ gravitätisch — ⓔ grave, solemn — ⓕ grave, digne, majestueux.
gravning — ⓣ Graben n — ⓔ digging, excavation — ⓕ creusement, bêchement m; fouille f.
gravure ⓕ f, gravering; graver-, raderkunst; gravure, stik, (træ)snit
gravy ⓔ sky.
gray ⓔ graa. **g.ish** graalig. **g.ling** smelt, krøkle, slom (en fisk). **g.-mill** (bot.) stenfrø; mannagryn.
graze ⓔ streife, stryge langs

bygget 1081—1550. Var i normannertiden angelsachsernes tilflugtssted. Fra E. forsynes London for en stor del med frugt og grønsager.

E'lymus, se Marehalm.

Elyria *[eli'ria]*, by i de Forenede stater, Ohio, 40 km. s.v. for Cleveland; 8791 indb. (1900). Stor metalindustri.

Elysée-paladset *[elize'-]*, se Paris.

Ely'sion, den elysiske slette, omtales i de ældste, græske heltekvad som det lykkelige sted ved jordens yderste grænser, hvor de ypperste af fortidens mennesker efter døden havde en tilværelse, som meget nærmede sig gudernes. Andre steder tales om de saliges øer ved den dybe oceanosstrøm. I sagnene er det særlig høi byrd, som giver adkomst til E.; senere opstod forestillinger om, at det var de særlig retfærdige, hvis sjæle efter døden hensattes hertil.

Elz, bielv til Rhinen, kommer fra Schwarzwald i Baden og gaar i n.v. retning; 90 km. lang. For at afverge oversvømmelser er bygget Leopoldskanalen, som ved Riegel forlader E. og gaar til Rhinen.

Elze, Friedrich Karl (1821—89), f. i Dessau, d. i Halle, hvor han 1875 blev professor i engelsk filologi. For de anglistiske studiers udvikling har hans virke havt stor betydning, ved den kritiske udgave af Hamlet (1857), ved sine bidrag til «Jahrbuch d. Shakespeare-Gesellschaft», som han længe redigerede, ved sin store kritiske biografi «William Schakespeare» (1876); desuden ved fortræffelige biografier over Scott (1864) og Byron (1870, oversat), senest ved sin «Grundriss der engl. Philologie» (1887).

Elzevīr, se Elsevier.

Elæa'gnus (bot.), sølvblad (s. d.).

Elǣis, se Oljepalme.

Elæolī't, se Nefelin.

Elæomēter (græ.) er en flydevegt (s. d.), særlig bestemt til oljer.

Em (d.), norsk *eim*, damp af varmt vand.

Emalje (fr. *émail*, ital. *smalto*, middelaldersk lat. *smaltum* af t. *Schmelz*), glassubstans farvet med metaloksyder oftest anvendt til udsmykning af metalarbeider. Den pulveriserede glasmasse udrøres i vand og tilsættes med et vegetabilsk bindemiddel, honning eller harpiks, og anbringes som en deig paa metallet. Ved ophedning forbrænder bindemidlet, medens glasset smelter og forbinder sig fast med metallet. E. kan være gjennemsigtig (translucid) eller ugjennemsigtig (opak). Der skjelnes mellem guldsmed-e. og maler-e. Efter tekniken falder den første i grube-e. *(émail champlevé)*, hvor e. anbringes i etsede, graverede eller paa anden mekanisk maade frembragte gruber i metallet, og celle-e. *(émail cloisonné)*, hvor e. anbringes i celler dannet af metalstrimler, der loddes fast paa underlaget. Ved grube-e. kan hele fladen dækkes af e. *(en plein émail)* eller en del af tegningen (figurer eller grund) udspares i metallet *(émail à taille d'épargne)*; gruberne deles undertiden ved paaloddede metalstrimler *(émail mixte)*. E. anbringes ogsaa paa reliefgrund, hvorved gjennemsigtig e. faar dybere toner i cellernes største fordybninger, lysere i de grunde (relief-e., *émail en creux, émail de basse taille*, ital. *opera di basso relievo*). I 16 aarh. emaljeredes ogsaa undertiden høie relieffer og rundfigurer *(émail de ronde bosse)*. E. kan anbringes uden undergrund mellem filigranstraade (vindus-e., *émail à jour*). Ved maler-e. dækkes metaloverfladen helt af en e.-grund, hvorpaa der males med e.-farver. — E.s ældste historie er meget dunkel og forbindelseslinjerne uklare, bl. a. fordi gjenstande med indfældte halvædelstene, glasstykker og lufttørret farvet kit ofte er blevet forvekslet med og vanskelig lader sig skjelne fra virkelig e. eller smeltearbeide. Ved siden af den nævnte art udsmykning forekommer egte e. paa gammel-ægyptiske smykker. Ogsaa i Grækenland, Etrurien og Rom anvendtes celle-e. Fra 1—3 aarh. findes grube-e. i millefiori-teknik (s. d.) med underlag af bronce og kobber paa jordfundne smykker og kar i Nord- og Mellem-Europa (barbar-e.). Medens grube-e. væsentlig er brugt i Vest-Europa paa underlag af uædle metaller, er celle-e., der mest anvendes til ædle metaller, af orientalsk oprindelse. Den dyrkedes i Bysants ialfald fra 6 aarh. og blomstrede især efter billedstriden under det makedoniske dynasti (for de vigtigste byzantinske e.-arbeider, se Byzantinsk kunst; herhen hører det i dronning Dagmars grav fundne bekjendte brystkors, sandsynligvis fra 9 aarh., der opbevares i nationalmuseet i Kbh.; se afbildningen). I Rhinegnene og den franske by Limoges forarbeidedes fra 11 aarh. og især i 12 aarh.

Forside. Bagside.

«Dagmarkorset». Byzantinsk arbeide fra det 9 aarh.; fundet i dronning Dagmars grav i Ringsted.

celle-e. paa kobber. De franske og de tyske arbeider synes uafhængige af hinanden og begge paavirket af byzantinsk kunst. I Tyskland er Köln hovedsædet (vigtigste mester Fridericus, ca. 1150—80), dernæst Aachen, Trier, Hildesheim og Maasegnene. Eiendommelig for disse arbeider er anbringelse af forskjelligfarvet e. i samme grube, hvad der giver jevne overgange i tonerne (ukjendt i byzantinsk arbeide). Limogesarbeiderne karakteriseres desuden ved, at figurernes hoveder ofte er udført i relief (støbt og paaloddet, ikke emaljeret). Relief-e. paa lysende sølvgrund blev alm. i 14 aarh. Da den let springer af, opgives den i 15 aarh. for større flader og anvendes kun til mindre ornamenter; i 16 aarh. bruges den meget paa guld til juveler, ure, daaser, ordener. Traad-e. (e. paa underlag mellem tykke filigranstraade) har især været dyrket i Ungarn (ca. 1430—1550). Guldsmed-e. paa plastiske arbeider forekommer fra 14 aarh. i Tyskland, Frankrige og Italien, men er især yndet til smykker i 16 aarh. Ved maler-e. dækkes en kobberplade helt af en e.-grund, hvorpaa der males med e.-farver

---

(med), bestryge; fóre (med græs); skaffe beite (til); beite paa; afgive beite; streif(saar, -skud); (kugles) nedslag.

Grazie ⓣ f, gratie, ynde; en af de tre Gratier.

grazier ⓔ driftekar, slagthandler.

grazing ⓔ beiting, beite, græsgang; streif, let berørelse.

gré ⓕ m, behag, forgodtbefindende, lyst; (bon) (egen fri) vilje; tak(nemmelighed). **bon g. mal g.** enten du vil eller ikke. **de g. à g.** i mindelighed, efter overenskomst; underhaanden.

gréage ⓕ m. optakling.

grease ⓔ fedt; smørelse, smurning; muk (hestesygdom); fedte; smøre; bestikke.

great ⓔ stor; fornem. **freight by the g.** fragte pr. rus. **the greats** fjerde eksamen (i Oxford). **g.-aunt** grandtante. **g.-coat** over-, vinterfrak. **g.-grandfather** oldefader. **greatly** storlig; høilig, sterkt.

greatness ⓔ storhed.

greaves ⓔ pl, talggrever, -skræ(d)er; benskinner.

greb — ⓣ Griff m — ⓔ (efter noget) grasp, gripe; (paa sverd) hilt; (paa dør) handle; paa saks) branch; (det rette g.) (have, know) the knack of, (have) a knack at; (et heldigt g.) a happy hit — ⓕ coup m, prise; manière (f) de saisir, de manier qc, de procéder dans qc, (mus.) de toucher; (have det rette g.) avoir l'habitude de qc,

ligesom i glasmaleri. Denne teknik, der tog sin begyndelse i slutten af 15 aarh., har især været dyrket i Limoges i Frankrige. I den ældste periode (1470—1530; hovedmestre: familien Pénicaud) bruges forskjellige farver for tegningens forskjellige dele, med konturer i sort og lyset paasat i guld; som forbilleder tjente kobberstik af Mantegna, Dürer og nederlænderne. I blomstringsperioden (1530—80) udføres maleriet væsentlig i sort og hvidt (grisaille), idet der modelleres og schatteres med hvid farve paa mørk grund (hovedmestre: Léonard Limousin, Pierre Reymond, Pierre Courteys, Jean de Court). En forfaldstid indtræder i slutten af 16 aarh.: brogede farver, guld, smaalig udførelse, portræter i spansk kostume, genrebilleder o. l. I 17 aarh. afløses den ældre teknik af maling med opake e.-farver paa h v i d e.-grund, hvorved e.-maleriet sank ned til miniaturmaleri for at fortsættes i porcellænsmaleri. Denne genre blomstrede i 18 aarh. og fandt især anvendelse paa smaa guldsager, til portræter, ure, daaser o. l. Den o r i e n t a l s k e e.s historie er dunkel: den i n d i s k e (Jeypore-e.) synes at være af persisk oprindelse; den k i n e s i s k e celle-e. kan neppe føres længere tilbage end til Ming-dynastiet (1368—1643), med blomstring i 17 og 18 aarh. (kinesisk e.-maleri paa hvid grund synes at skyldes europæisk indflydelse gjennem jesuiterne; midten af 18 aarh.); den j a p a n s k e celle-e. er vistnok indført fra Kina i 16 aarh. — I Norge er e. til guldsmedarbeide blevet indført af guldsmed J. Tostrup og dyrkes i betydelig udstrækning siden 1880-aarene. Norge, Rusland og Paris er hovedstederne for den nyere guldsmed-e.

Emalje, se ogsaa T æ n d e r.

Emaljefarver. Farvet emalje faar man ved til grundmassen, der bestaar af kiselsyre og alkalier, at tilsætte metaloksyder, som kan opløses deri. Tinaske giver hvid farve, kobberoksyd blaa o. s. v. Blyoksyd bør ikke anvendes som bestanddel af e. for kogekar. I almindelighed lægges e. ikke direkte paa metallet, men dette overtrækkes først med en simplere ufarvet grundmasse. Da hvert lag brændes for sig, maa det sidstes smeltepunkt ligge lavere end det førstes.

Emanatiōn, udstrømning, en af Rutherford indført betegnelse for et gasformigt radioaktivt stof, som antagelig opstaar ved forvandling af radium og andre radioaktive stoffe. Se R a d i o a k t i v i t e t og R a d i u m.

Emanatiōn (filos.), udstrømning, betegner i modsætning til skabelse verdens tilblivelse som en udstraaling eller udfoldelse af Guds væsen, ikke som en enkelt vilkaarlig handling. I modsætning til evolution, som betyder udvikling af høiere livsformer ud fra lavere, stiller e.s-læren det fuldkomne som det oprindelige, og det ufuldkomne og lavere er netop i samme grad lavere, som det fjerner sig fra sit udspring.

Emanatiōnsteorien kaldes den af Newton fremsatte, nu forladte lysteori, hvorefter lys skulde være et stof, som sendtes ud fra de lysende legemer med en hastighed af 300 000 km. i sek.

Emancipatiōn var i rommerretten den retslige handling, hvorved et barn frigjordes for fædrenemagten *(patria potestas)* og opnaaede personlig myndighed. I ældre tid var denne akt bundet til strenge former; i den justinianske ret krævedes kun en frigivelseserklæring fra faderens side i overvær af barnet, uden at dette protesterede. Nogen ret til e. havde barnet ikke. E.s virkning var, at barnet ansaaes udtraadt af agnaternes kreds og dermed af familien. E. var et særligt romerretsligt institut, nøie forbundet med romernes særegne familieretslige og arveretslige forhold. — I nyere tid benyttes e. i overført betydning om forskjellige p o l i t i s k e frigjørelsesbestræbelser — kvindernes, jødernes e. — E m a n c i p ē r e, frigjøre, gjøre ligeberettiget.

Emancipatiōnsakten, navnet paa den eng. parlamentsakt af 13 april 1829, hvorved katolikernes «emancipation» gjennemførtes. Testakten (s. d.) blev ophævet for katolikernes vedkommende, saa at disse mod at aflægge en statsborgerlig ed kunde indtræde i parlamentet og i næsten alle offentlige embeder. Siden er katolicismen gaaet sterkt frem i England og særlig i Irland.

Emanēre (lat.), udstrømme eller lade udgaa, udstede.

Emants, M a r c e l l u s (1848—), holl. forfatter, f. i Voorburg, var en forløber for den moderne litterære bevægelse i Holland gjennem sit tidsskrift «De banier» (1875—80). Blandt hans arbeider anføres de episke digte «Lilith» (1879) og «Godenschemering», dramaet «Adolf von Gelder» (1887) og flere romaner.

Emanuel, se I m m a n u e l.

Emanuel (port. Manuel) I, d e n s t o r e el. d e n l y k k e l i g e (1469—1521), port. konge (1495—1521) efter sin fætter og svoger Johan II; var en dygtig og oplyst regent, interesseret for kunst og videnskab, gav gode love og arbeidede for folkeoplysningen. E.s regjering blev en lykkelig og blomstrende tid for Portugal, især ved hans iver for opdagelsesreiser og kolonierhvervelser. E. udsendte Vasco da Gama, Alvares Cabral og Amerigo Vespucci; Almeida og den tapre Albuquerque erobrede store kolonier i Indien, og ved handel paa Java og Molukkerne blev Lissabon Europas første handelsplads. Det glimrende liv i Portugals «guldalder» havde dog ogsaa sine skyggesider, saaledes de grusomme forfølgelser af jøder og maurer.

Emanuel II, konge af Portugal, se M a n u e l.

Emaus, se E m m a u s.

Emba, elv i Asien, i den vestlige del af Kirgisersteppen, gaar gjennem distriktet Uralsk og falder efter et over 500 km. langt løb ud i det Kaspiske havs nordende. Er tør en stor del af aaret, blot om vaaren naaes sjøen.

Emballage *[aŋbalášе]* (fr.), 1. den gjenstand, hvori en vare er indpakket eller indsnøret, saasom fad, tønde, kasse, balle, sæk, matte, lærred, taug o. s. v.; 2. ogsaa d. s. s. e m b a l l e r i n g, en vares indpakning, sammensnøring; 3. den godtgjørelse, der beregnes for indpakningen og for det dertil brugte materiale. E m b a l l e r e, indpakke, indsy, sammensnøre.

Embargo. Beslaglæggelse af en fremmed stats eller dens undersaatters eiendele. Anvendes særlig om beslaglæggelse af fremmed stats handelsskibe, som befinder sig inden landets omraade. E. har været anvendt dels som et folkeretsligt tvangsmiddel, dels som indledning til fiendtligheder mellem to magter.

Embede er i Norge navnet paa de stillinger i statens tjeneste, hvortil kræves kgl. udnævnelse som embedsmand. Embedsmænd er i alm. uafsættelige. Se forøvrigt A f s k e d, A n s æ t t e l s e.

---

savoir comment s'y prendre pour faire qc; (haandtag, dør-) poignée f.
grebe ⓔ, **grèbe** ⓕ m, (zool.) lom.
grebethed — ⓣ Ergriffenheit f — ⓔ rapture, ecstasy — ⓕ saisissement m.
grec ⓕ (m), græsk; græker; falskspiller, bondefanger; kaudervælsk, malebarisk. **grecque** f, à la greque-bord.
Grèce ⓕ f, **Greece** ⓔ Grækenland.
Grecian ⓔ græsk; græker.
gréciser ⓕ, **grecize** ⓔ græcisere, give græsk form.
Grecism ⓔ græsk sprogeiendommelighed.
gredin ⓕ m, slyngel, usling.
gredinerie ⓕ f, gemenhed, slyngelstreg.
gré(e)ment ⓕ m, takkelage, rig.
green ⓔ grøn; frisk (om saar), kraftig (alderdom); umoden; raa (ved o. l.); grønt, grøn farve: grønning, græsvold; grøn te. **g.-grocer** grønthandler. **g.horn** grønskolling. **g.house** veksthus. **g.ish** grønlig.
greenroom ⓔ foyer (skuespillers).
greensickness ⓔ blegsot.
greensward ⓔ grønsvær.
gréer ⓕ takle, rigge.
greet ⓔ hilse. **g.ing** hilsen hilsning.
gréeur ⓕ m, takkelmester, rigger.
greeve ⓔ (skotsk) forvalter, bestyrer.

Embedsdragt er i Norge foreskrevet for saavel militære og civilmilitære som for et stort antal civile embedsmænd. E. er i alm. uniform, men er for geistlige ornat og for lagmænd og lagmandsretternes bisiddere og retsskrivere samt for rigsadvokaten og statsadvokaterne sorte kapper (kun under retsmøder). Ved resol. af 24 nov. 1905, 24 apr. og 17 juli 1908 er saavel daglig- som galauniform afskaffet for regjeringens medlemmer, statssekretæren, departementsembedsmænd, amtmænd, magistratspersoner, dommere, medicinaldirektøren og bergvæsenets funktionærer, galauniform desuden for paatalemyndighedens embedsmænd og politijenestemænd.

Embedsed skal i Norge aflægges af saavel civile som geistlige og militære embedsmænd overensstemmende med en formular, som er fastsat ved resolution af 21 nov. 1905 eller for valgte generalkonsulers vedkommende ved kgl. res. af 28 sep. 1906.

Embedseksāmen, en universitetseksamen, som giver adgang til at blive embedsmand i vor civile og geistlige administration. Fastlønnede officerer, som ogsaa udnævnes som embedsmænd, tager sine eksamener ved den norske krigsskole, sjøkrigsskolen og den militære høiskole. Ved Kra. universitet afholdes 6 e.: teologisk, juridisk, medicinsk, sproglig-historisk og matematisk naturvidenskabelig eksamen samt bergeksamen; den sidstnævnte vil i sin tid blive overflyttet til den tekniske hoiskole i Trondhjem. Statsøkonomisk eksamen er ordnet som en e., men giver ikke, retslig seet, noget fortrin ved besættelse af stillinger i statens tjeneste. (Se forøvrigt art. C a n d i d a t u s.) — Ifølge lov af 15 april 1893 behøves ikke juridisk eksamen for at kunne udnævnes til stiftamtmand, amtmand eller borgermester.

Embedsgaard er tillagt et stort antal embedsmænd, særlig dem, som har bopæl paa landet. I tidens løb er adskillige solgt. Af salgssummerne er oprettet fond, hvis renter delvis udbetales vedk. embedsmænd. Der er følgende 3 c i v i l e e.s-f o n d (med angivelse af henholdsvis kapitalfondets og rentefondets størrelse pr. 31 mars 1907): amtmands-e.s fondet kr. 336 901.88 og kr. 28 725.60, foged-e.s-fondet kr. 805 122.19 og kr. 338 915.33, sorenskriver-e.s-fondet kr. 582 694.55 og kr. 283 167.59 (se love af 25 aug. 1848, 14 juni 1851 og 14 mai 1872). Hertil kommer p r e s t e g a a r d s f o n d e t, hvis kapital pr. 31 mars 1907 var kr. 3 662 272.30 (oprettet ved lov af 19 juni 1882 § 13, jfr. love af 29 mai 1886 og 26 juni 1896) samt c h e f s g a a r d s f o n d e t (s. d.).

Embedsmisbrug og e m b e d s m y n d i g h e d. Embedsmænd (s. d.) er den vigtigste klasse statstjenere. Den myndighed, de i stillings medfør er i besiddelse af, udøver de dels direkte paa statens vegne (dommerne), dels umiddelbart paa den udøvende magts (kongens) vegne. Vor grundlov bygger i adskillig udstrækning paa embedsmænd til statens styre og forvaltning (§§ 12, 21, 22, 92). Den forudsætter, at de under udøvelse af sit hverv skal stilles selvstændig og ubunden af kongen og hans instruktion. Dette gjælder ubetinget og uden indskrænkning dommere, men ogsaa til en vis grad andre embedsmænd. De har ret og pligt til at handle efter egen forstaaelse af den lov, deres stilling paalægger dem at fuldbyrde og haandhæve. Den myndighed, de indehar, er vigtig og betydningsfuld; misbrug er forbundet med særskilt strengt ansvar. Dette er i begge retninger understreget af vor straffelovgivning. Lov af 22 mai 1902 §§ 110—126 og 324—325 opregner en række forbrydelser og forseelser i den offentlige tjeneste, som rammes med tjenestens tab eller andre strenge straffe; dens §§ 126—147 og 326—346 sætter straf for forskjellige forbrydelser og forseelser mod den offentlige myndighed og de tjenestemænd, hvem denne er betroet. Ansvar for e. kan ikke alene gjøres gjældende af det offentlige til straf (og erstatning), men ogsaa af den krænkede privatmand ved civilt søgsmaal ved de alm. domstole, jfr. grundlovens § 99. E. som statsraad eller som medlem af høiesteret medfører ansvar for rigsretten (s. d.) ifølge ansvarligheds-loven af 7 juli 1828. Mindre e. rammes af forskjellige disciplinærforanstaltninger af overordnet myndighed, se D i s c i p l i n æ r s t r a f og T a u s h e d s p l i g t. [Litt.: Aschehoug, «Norges nuværende statsforfatning», II, kap. 50 og 51; Morgenstierne, «Om statsansvar for embedshandlinger» (1887).]

Embla, i nordisk mytologi den første kvinde, Asks hustru, skabt af et træ.

Emblēm (græ.), indlagt arbeide, prydelse, symbol, merke, festtegn.

E'mbolus, et oftest fra en fastsiddende thrombe (blodprop) løsrevet stykke, som føres afsted med blodstrømmen til et sted, hvor det ikke kan passere og derfor danner en tilstopning af blodkarret. E. kan ogsaa være en luftblære, medført fra en f. eks. ved operation aabnet blodaare, eller en fedtdraabe fra benmarven ved benbrud. Jfr. B l o d p r o p.

Embouchure *[åbuŝyr]*, se A n s a t s.

Embrasure *[åbrāzȳr]*. 1. Vindus- eller døraabning i en mur. — 2. (Mil.), se S k y d e s k a a r.

Embretsfoss, vandfald i Dramselven (17.2 m.), mellem Gjeithus og Aamot jernbanestationer, Modum herred, Buskerud amt. Ved fossen ligger det store træsliberi og papirfabrik af samme navn.

Embrun *[åbrœ̄']*, by i det sydøstlige Frankrige, depart. Hautes-Alpes, ved foden af det 2544 m. høie St. Guillaume; 2936 indb. (1901). Vigtig i militær henseende. E. har silke- og uldvæverier og kaldtes tidligere E b r o d u n u m. Flere konciler har fundet sted i E.

E'mbryo (græ), frugt, i fødselsvidenskaben betegnelse for fosteret (s. d.). — E. (bot.), kim, se F r ø, F r ø e m n e.

Embryologī, læren om fosteret (s. d.).

Embryonāl, uudviklet.

Emden, by i Preussen, regjeringsdistriktet Aurich, Hannover, 3.8 km. fra elven Ems, som tidligere flød tæt forbi byen. Nu er denne forbundet med elven ved storartede havneanlæg, en ydre, Aussenhafen, for store skibe og en indre, Binnenhafen; 20 728 indb. (1905). E. har 9 kirker, raadhus, 3 skibsverfter, 2 mekaniske verksteder og har livlig handel med kvæg, smør, ost og fisk. Byen driver fiskeri i Nordsjøen og tilvirker tobak, cement, papir og læder. Den har et hollandsk udseende med sine mange kanaler, over hvilke der fører broer. Norsk vicekonsulat.

Emerge'nser (bot.), betegnelse for særlig kraftige, under overhuden anlagte haardannelser. Eks. paa e. er tornene hos stikkelsbær og rose samt piggene paa visse af søtviderfamiliens frugter.

---

greffage (f) m, podning.
greffe (f) f, podning; podekvist; øie; m. skrivestue; kontor.
greffer (f) (ind)pode; sulte. **se g.** podes.
greffeur (f) m, podegartner.
greffier (f) m, (rets)skriver, registrator; kat.
greffoir (f) m, podekniv.
greffon (f) m, podekvist.
gregarious (e) selskabelig.
grège (f) (f): **(soie) g.** raasilke.
grégeois (f): **feu** (m) **g.** græsk ild.
grègues (f) f pl, bukser. **tirer ses g.** pakke sig.
grei — (t) nicht verwickelt; einfach, klar, leicht — (e) disentangled, ready, straight, orderly, clear; (om personer) clear-headed, expeditious, straight-forward — (f) clair, évident; facile; simple.
greie — (t) in Ordnung bringen ordnen, entwirren; erklären — (e) disentangle, (make) clear — (f) débrouiller démêler; régler; terminer: expliquer; rendre clair (évident): (g. sig godt) se tirer d'affaire.
greie se rede.
greier pl — (t) Gerätschaften f pl — (e) tools, traps, gear, tackle, apparatus; matters — (f) instruments, moyens pl, attirail m.
Greif (t) m, grif.
greifbar (t) haandgribelig.
greifen (t) gribe.
greinen (t) graate, skraale, skrige, tude.

Emeri'tus (lat.), en udtjent, en som paa grund af alder eller svagelighed er afgaaet fra sit embede (især om en prest, *pastor emeritus*).

Emersiōn, et himmellegemes gjenfremkomst, efterat det en tid har været skjult bag en anden klode eller i sammes skygge; bruges især om Jupiter-maanerne. Se Immersion.

Emerson *[e'məsən]*, Ralph Waldo (1803—82), amer. tænker og digter, var en kort tid prest for en unitarisk menighed, men nedlagde sit embede paa grund af divergenser angaaende sakramenterne. 1833 foretog han en reise i Europa, hvor han sluttede venskab med Carlyle. Deres mangeaarige brevveksel er udgivet: «Correspondence of Carlyle and E.» (1883). Efter sin hjemkomst bosatte E. sig i Concord, hvor han med mund og pen virkede for sin idealistiske, individualistiske livsanskuelse. Naturens liv er, ligesom den ubetingede sedelov, en aabenbaring af Guds vilje. Jesu Kristi gjerning betragter han ganske som unitarismen. Navnlig gjennem sine skrifter, som blev meget læst, har E. i høi grad paavirket det nyere amerikanske aandsliv. Af disse kan foruden digtsamlingerne «Poems» (1846) og «May-dag and other pieces» (1837) nævnes: «Nature» (1836); Literary ethics» (1838); «Essays» (1841); «Miscellanies» (1849); «Representative men» (1850, d. overs. Kbh. 1857 ved E. M. Thorson); «English traits» (1856); «The conduct of life» (1860); «Letters and social aims» (1875). Paa dansk foreligger desuden en afhandling af E., «Tale holdt til de ældre theologiske studerende ved universitetet i Cambridge i Massachusetts», Kbh. 1856 (ved E. M. Thorson). Hans samlede verker er gjentagne gange udgivet, saaledes i 14 og 12 bd. (Boston 1890).

E'mery, Carlo (1848—), ital. zoolog, har særlig arbeidet med myrernes systematik, som han har seet i lys af almindelige biologiske spørsmaal; særlig har han fæstet sin opmerksomhed ved artsdannelsen, hvor han delvis nærmer sig De Vries (s. d.).

E'mesa, se Høms.

Eme'ticum, brækmiddel.

Emfāse (græ. *e'mfasis*), eftertryk i talen; emfatisk, eftertrykkelig, fyndig.

Emfysēm (græ. *emfyséma*), opblæsning med luft. Ved visse sygelige tilstande, f. eks. ved ribbensbrud med læsion af lungen, kan luften blive trykket ud i bindevævet under huden, som derved svulmer op, hud-e. Noget lignende kan ske ved visse gasdannende bakterier, f. eks. under koldbrand, forraadnelses-e. Almindeligst er e. betegnelse for en lungelidelse, en sygelig udvidning af lungen, der befinder sig i en stadig opblæst tilstand, idet den har mistet sin elasticitet, saa at den ikke formaar at presse den indaandede luft ud. Sygdommen kan være medfødt og optræde i barnealderen eller den yngre alder; den kan foraarsages ved visse legemlige anstrengelser (glasblæsere, hornblæsere o. l.). Men den hyppigste aarsag er den kroniske bronkit. Hovedsymptomet ved e. er kortpustenhed, der kan være meget betydelig; paa grund af den ofte ledsagende bronkit er der oftest hoste. Under sygdommen svækkes hjertet paa grund af den forøgede modstand i lungekredsløbet.

Emigra'nterne (fr. *les émigrés*) kaldes i alm. de under den store revolution udvandrede franskmænd, som af misnøie med de nye, ved Bastillens fald 14 juli 1789 indledede tilstande søgte tilflugt i udlandet. Især efterat Ludvig XVI i 1791 havde underkastet sig den nye forfatning, tiltog antallet af e. i stor maalestok. Medlemmer af adelen og geistligheden, alle som havde tabt nedarvede forrettigheder, eller som negtede at underordne sig det nye styre, og som derfor af denne eller andre grunde som revolutionens fiender frygtede forfølgelser, tog afsted i tusenvis for at redde livet eller for i udlandet at afvente en for deres interesser gunstigere vending i begivenhedernes gang i hjemlandet. De fleste e. søgte ly i de nærmest til Frankrige grænsende lande, Tyskland, Schweiz, Piemont, Spanien, Belgien, Holland, England, men ikke faa ogsaa i fjenere lande, Polen, Rusland, Danmark, Sverige, ja enkelte helt oppe i Norge, dengang en bortgjemt og ukjendt afkrog i Europa. Den egentlige hofadel blandt e. samlede sig om kongens brødre, greverne af Provence (den senere Ludvig XVIII) og af Artois (senere Karl X), der holdt til i Koblenz, hvor de dannede et formeligt hof, og hvor der oprettedes en saakaldt «regjering», en «kongelig» domstol, ligesom der gjennem udsendinge til fremmede statsoverhoveder søgtes forberedt en hevnkrig mod Frankrige. Var stemningen allerede før fiendtlig bitter ligeover e., blev den ved disse landsforræderske intriger yderligere ophidset, og 9 nov. 1791 vedtog den lovgivende forsamling en beslutning, der erklærede franskmænd, som samledes udenfor Frankriges grænser mistænkte for høiforræderi og skyldige at miste liv og gods, saafremt de ikke inden aarets udgang vendte tilbage eller splittedes. Ved sin anmassende optræden bidrog e. ikke blot til at paaskynde Ludvig XVI's henrettelse, men bragte ogsaa tusender af den gamle ordens tilhængere og endnu flere, der mistænktes for at have forbindelser eller endog blot sympati med «aristokraterne», paa skafottet. 30 000 navne opførtes paa listerne over de for altid landsforviste eller guillotinen hjemfaldne. Naar revolutionen kom ind paa massehenrettelsernes vei, skyldtes dette ikke mindst e.s høist udfordrende holdning. De af e. forladte faste eiendomme, hvoriblandt mange af Frankriges gamle historiske slotte og godser, blev konfiskeret og solgt for statens regning. Mange af e. levede under landflygtigheden i den yderste fattigdom, ikke faa nedsatte sig for godt, hvor de var truffet til at havne, endel deltog i felttogene mod sit gamle fædreland. De fleste kom dog tilbage til Frankrige, dels efter den af Napoleon Bonaparte 26 april 1802 udfærdigede betingede amnesti, dels efter den anden restauration 1815. Under reaktionen i de følgende aar kom mange af dem atter til ære og værdighed og fik i høie embeder og (ved en l. af 27 april 1825) tillige gjennem statspensioner til et samlet aarligt beløb af 30 mill. frc. nogen erstatning for de tabte eiendomme. [Litt.: E. Daudet, «Histoire de l'émigration» (3 bd., Paris 1886—90).]

Emigra'ntlitteraturen, en betegnelse dannet i 1872 af G. Brandes for den franske litteratur, der omkr. 1800 skabtes af forfattere, som havde flygtet, dels for revolutionen, dels for Napoleon; i det første bind af hans «Hovedstrømninger», som bærer dette navn, behandles særlig Sénancour (forfatter af «Oberman»), Chateaubriand i hans første periode, samt Mad. de Stael. Betegnelsen har med rette ikke vundet almen anerkjendelse.

---

greis ⓣ graa(hærdet), alderstegen.
Greis ⓣ m, olding, gubbe. **g.enhaft** oldingeagtig, gammelmandsagtig.
grel — ⓣ grell — ⓔ glaring, striking; (i malerspr.) crude — ⓕ (farve) tranchant, vif, criard, cru, dur; (modsætn.) frappant.
grêle ⓕ f, hagl; (fig.) regn, skur.
grêle ⓕ spinkel, tynd, mager.
grêlé ⓕ haglskadet; koparret.
grêler ⓕ hagle; ødelægge (hagl).
grelet ⓕ m, spidshammer.
grelhed — ⓣ Grellheit f — ⓔ glaringness, crudeness — ⓕ dureté, crudité f: trop grand éclat m; charge, exagération f.
grelin ⓕ m, trosse.
grell ⓣ skingrende, gjennemtrængende, grel.
grêlon ⓕ m, (hagl)korn.
grelot ⓕ m, bjelde, klokke
grelottement ⓕ m, rystlng, skjælving.
grelotter ⓕ ryste, skjælve, dirre: hakke tænder (af kulde).
greluchon ⓕ m, modenar.
grémil ⓕ m, (bot.) stenfrø.
gren — ⓣ Ast, Zweig m: (paa gaffel) Zink; (paa horn) Ende, Zacke — ⓔ branch, (kun paa træ) bough (paa gaffel) prong — ⓕ branche f (vinranke) sarment; (paa gaffel) fourchon m.
grenade ⓔ & ⓕ f, (mil.) granat, ⓕ ogs. granatæble.
grenader — ⓣ Grenadier m — ⓔ & ⓕ grenadier m.

Emigratiōn (lat. *emigrare*, udvandre, udflytte af fædrelandet), udvandring (s. d.); emigrere, udvandre; emigrant, udvandrer.

Emīlia, landskab i Italien, omfatter prov. Bologna, Ferrara, Forli, Modena, Parma, Piacenza, Ravenna og Regio; 20 659 km.² med 2 445 035 indb. (1901). Navnet hidrører fra den konsulen M. Æmilius Lepidus i 177 f. Kr. anlagte militærvei Via Æmilia, som førte fra Placentia (Piacenza) til Ariminum (Rimini). Landskabet vandes af Po og dens bielve og er meget frugtbart.

Emin (arab. *amīn*, paalidelig), egennavn hos araberne og tyrkerne; anvendes ogsaa som appellativ (med betydningen opsynsmand, præfekt, direktør) i mange sammensætninger til at udtrykke forskjellige embedstitler.

Emine'-Balkān, den østligste del af Balkan, som ender i det Sorte hav i kap Eminé Burun.

Eminescu, Mihail (1850—89), rumænsk digter; bibliotekar ved universitetet i Jassy og redaktør for den konservative avis «Timpul». Hans formfuldendte digte «Poesii», der udkom, efterat han i 1883 var blevet uhelbredelig sindssyg, har været af stor betydning for den rumænske litteratur. De omfatter lyrik, satirer og elegier, delvis skrevet under indflydelse af Schopenhauersk pessimisme.

Emin pasha, eg. dr. Eduard Schnitzer (1840—92), berømt tysk Afrika-forsker, havde virket som læge først i tyrk. og fra 1875 i ægypt. tjeneste, da han 1878 efter Gordons anbefaling udnævntes til guvernør over den ægyptiske Ækvatorialprovins. E. modtog denne i den elendigste forfatning, herjet af slavejægere og en korrumperet embedsstand; desuden var forbindelsen med Chartum afbrudt i 1½ aar (fra midten af 1878 til begyndelsen af 1880), da Nilen var tilstoppet af plantebarrierer (sedd). Det lykkedes dog E. at bringe sin prov. paa fode igjen, saa at den kunde staa paa egne ben uafhængig af Ægypten. Dette blev af overordentlig betydning, da Mahdi-oprørets udbredelse endelig for alvor afbrød enhver forbindelse med dette land. Skjønt mahdisternes holdning efter Chartums fald (26 jan. 1885) blev mere og mere truende, formaaede dog E. fremdeles at holde besat de sydlige stationer og i n. stationerne ved Nilen. I Europa fulgte man med deltagelse E.s skjæbne, og opfyldt af beundring for hans tapre forsvar udsendte man baade fra britisk side (under Stanley) og fra tysk side (under Peters) hjælpe-ekspeditioner, som dog i virkeligheden lige saa meget var politiske missioner, da den koloniale kappestrid mellem England og Tyskland gjorde den nu herreløse Ækvatorialprovins til en attraaværdig besiddelse. Langs Kongo og Aruwimi lykkedes det Stanley efter utrolige anstrengelser at naa E.s leir ved Albert Njansa 29 april 1888, men med en udhungret flok, der blev E. mere til uleilighed end til hjælp. E. negtede at forlade sin post, men blev efter nogen tids forløb af Stanley tvunget til afmarsch 8 mai 1889; de naaede Sansibar-kysten i dec. s. a. E. traadte i mars 1890 i tysk tjeneste og drog sammen med Stuhlmann i spidsen for en stor ekspedition til sin forrige provins for at sikre Tyskland denne og derfra etablere en forbindelse med tysk Kamerun. Imidlertid var han uklog nok til ogsaa trænge ind paa Kongostatens omraade, hvor han blev indblandet i de belgisk-arabiske stridigheder og dræbt af araberne 20 okt. 1892 i Kibonge ved Lualaba. — E. er blevet meget forskjellig bedømt; han var først og fremst videnskabsmand, som ved sine fine iagttagelser og store samlinger i høi grad har øget kjendskabet til Ækvatorial-Afrikas zoologi, etnografi og meteorologi. Man yder ham derfor størst retfærdighed ved at anerkjende ham som en af de flittigste forskere og samlere blandt de moderne Afrika-reisende, dernæst som en meget dygtig administrator af sin provins under de vanskeligste forhold. [Litt.: Reichard, «E. P.» (2 opl., Leipzig 1895); Emin Pascha, «Reisebriefen und Berichten» (1888) etc.]

Emīr, amīr (arab.), befalingsmand, fyrste, statholder. Kaliferne betegnedes som e. al-muminīn, de troendes fyrste, og e. al-umarā, fyrsternes fyrste, flaadens øverstbefalende som e. al-bahr, høvdingen paa havet (hvoraf vort admiral, fr. *amiral*). E. brugtes tidligere ogsaa som titel paa muhammedanske dynastier i Ægypten, Persien, Spanien. Nu anvendes betegnelsen bl. a. om regenten i Afghanistan, samt om Muhammeds efterkommere gjennem hans datter Fatime. Det persiske *mirza*, prins, herre, er sammensat af e. og en fork. form af *zadeh*, søn.

Emissiōn (lat. *emissio*, udfærdigelse) betyder i handelssproget udstedelse af statsobligationer, aktier, pengesedler. E.-kurs er den pris, for hvilke saadanne værdipapirer ved udstedelsen sælges til første kjøber. Emittere, udsende paa markedet, sætte i omløb.

Emissiōnsteorien (emission, udsendelse), d. s. s. emanationsteorien (s. d.).

Emissær, udsending, (i norsk sprogbrug) navnlig for missionsselskaber.

E M K, fork. for elektromotorisk kraft (s. d.).

Emma, angelsachs.-dansk dronning, datter af Rikard I af Normandie, gift 1002 med den angelsachsiske konge Ethelred, hvem hun fødte flere børn, blandt dem den senere engelske konge Edvard Confessor. Kongeparret blev fordrevet til Normandie af Svein Tjugeskjeg, da denne erobrede England (1013). Efter Ethelreds død (1016) egtede E. Knut den store (1017). Dette egteskab blev lykkeligt. E. havde del i Knuts angelsachsiske politik og søgte, med støtte af den mægtige jarl Godwin, at sikre England for deres søn Hardeknut. Efter dennes død (1042) kom hendes søn af første egteskab, Edvard, paa tronen, men han berøvede hende baade magt og eiendom. Hun døde 1152. E. havde altid været gavmild mod kirken; til gjengjæld forherligede geistligheden den kloge og intrigante dronnings minde. [Litt.: J. Steenstrup, «Normannerne» (bd. II, Kbh. 1882).]

Emma Adelaide E. Vilhelmine Therese (1858—), regentinde af Nederlandene, datter af prins Georg Victor af Waldeck, egtede 7 jan. 1879 den næsten 62-aarige Vilhelm III af Nederlandene, og skjænkede ham 31 aug. 1880 datteren Vilhelmina, den nuværende (1908) dronning af Nederlandene. Fra sin egtefælles død (23 nov. 1890), indtil datteren ved fyldte 18 aar var blevet myndig (1898), forestod E. med streng overholdelse af det parlamentariske styres krav landets regjering. Hun har senere levet i tilbagetrukkethed omgivet af sympati og hengivenhed.

Emmaus, ifølge Luk. 24, 13 det sted i nærheden af Jerusalem, hvor Jesus efter opstandelsen søgte hen med to af sine disciple. E. er antagelig det nuværende El-

---

grenadier (f) m. granatæbletræ; grenader.
grenadière (f) f. midterste geværring; (kvindelig) grenader (i frelsesarmeen).
grenadille (f) f. passionsblomst; grenadiltræ.
grenadin (f) m. (slags) frikandeau.
grenadine (f) f. grenadin.
grenage (f) m. korning.
grenaille (f) f. kornaffald.
grenailler (f) korne.
grenasse (f) f. bøie.
grenat (f) (m). (min.) granat; granatrød(t).
Grendel, Grengel, Grindel (t) m. plogaas.
grene se forgrene.
greneler (f) narve.
grener (f) korne; narve; sætte frø, korn.
grèneter (f) narve.
grèneterie (f) f. frøhandel.
grènetier (f) m. grønthandler.
grènetis (f) m. perlerand (paa mynt).
grenier (f) m. (korn-, hø)loft; loftsrum: kvist.
grenoir (f) m. krudtsold.
grenouillard (f) m. (zool.) frosk; ivrig bader; vanddrikker.
grenouille (f) f. frosk. **faire sauter, manger la g.** tage af, løbe væk med kassen.
grenouiller (f) plaske, bade; drikke vand.
grenouillère (f) f. froskepyt; kjær, myr, sump; badeanstalt.

K u b ē b e mellem Jaffa og Jerusalem. Korsfarerne fandt der i 1099 et c a s t e l l u m E.

E'mme, to elve i Schweiz. 1. G r o s s e E. el. E m m a t, bielv til Aar, kommer fra Berner Oberland, strømmer gjennem den naturskjønne og for sin tilberedning af ost bekjendte Emmenthal og falder ud i Aar 3 km. nedenfor Solothurn; 73 km. lang. — 2. K l e i n e E. el. W a l d-E., bielv til Reuss, kommer fra Nesselstock i kanton Luzern og forener sig med Reuss nedenfor Luzern; 60 km. lang.

Emmena'goga er midler, som fremkalder eller forøger menstruationen (s. d.).

Emmenthal, se E m m e.

Emmerich, by i Preussen, regjeringsdistriktet Düsseldorf, ved Rhinen, i nærheden af den holl. grænse; 12 578 indb. (1905). Tilvirkning af tobak, chokolade, margarin og kemikalier.

Emmert, ventil i bunden af en skibspumpe, se P u m p e.

Emmetropī betyder normalsynthed. Et emmetropisk øie ser uden videre tydelig paa længere hold, d. e. 3—4 m.s afstand eller mere. Paa kortere hold maa det for at se tydelig anspænde akkommodationen (s. d.).

E-moll toneart har ♯ for f som fortegn. Akkorden er e g h.

Emolet el. m o l e t, forældet betegnelse for den lille multiplikationstabel, af plattysk *ēnmâlēns* (høitysk *Einmaleins*). Ordet anvendes bl. a. af Holberg og Wessel.

Emollie'ntia (demulcentia) er irritationslindrende midler som forskjellige slags bryst-te, salep, bygsuppe o. a.

Emolume'nt (lat. *emolumentum*), fordel, indtægt, navnlig bi-indtægt.

Empedŏkles, græ. tænker fra Akragas (Agrigentum) paa Sicilien (omkr. 490—430 f. Kr.). Skjønt født aristokrat lykkedes det ham at skaffe sin fødeby en demokratisk forfatning. Nød høi anseelse som filosof, taler, matematiker og læge, ja han betragtedes ogsaa som en undergjører og profet, forgudedes af folket, og hans liv og død er omspundet af fantastiske sagn. Sandsynligvis har han tilbragt sine sidste leveaar som landflygtig i Grækenland. Der kjendes kun brudstykker af hans skrifter, i andres citater, tils. omkr. 450 verslinjer (kritisk udgave af Diels 1903). E. er en etiker af høi rang; han saa det som sin opgave at retlede menneskene til harmoni, fred, sedelighed, begeistring. Hans lære gaar ud paa, at der ikke gives nogen opstaaen, og at heller intet forgaar. Stoffet er evigt i sit kvantum og sine bestemte grundegenskaber, bundet til de fire «elementer»: ild, vand, luft og jord. Ved disses blanding i forskjellige forhold opstaar den materielle verden. Ligesom Herakleitos gaar han ud fra en verdensudvikling, bestaaende i et evigt kredsløb af opstaaen og undergang. Det forenende, opbyggende princip er kjærligheden, det opløsende, tilintetgjørende er hadet. Disse behersker elementerne, der indbyrdes tiltrækker eller frastøder hinanden. I menneskets aand indgaar alle fire grundelementer, hvorfor den har slegtskab med alt i verden. Aanden, sjælen, har sit sæde i blodet og gaar ved døden over i andre former, særlig i dyr. Derfor maa disse ikke dræbes eller fortæres. [Litt.: E. Zeller, «Die Philosophie der Griechen» (bd. I, 5 udg., Leipzig 1892).]

Empetrăceæ, *empetrum*, se K r æ k l i n g f a m i l i e n.

Empire day *[e'mpaiə dē]*, en i 1904 ved privat initiativ indstiftet nationaldag for hele det Britiske rige. Dagen, som er vilkaarlig henlagt til dronning Victorias fødselsdag (24 mai), er endnu ikke officielt anerkjendt som nationaldag; men alt synes at tyde paa, at det bare er et tidsspørsmaal, naar saa sker.

Empire-stil *[āpīr-]*, keiserstil, den antikiserende stil under Napoleons keiserdømme. Fra renaissancen har den klassicistiske retning aldrig været helt afbrudt i Frankrige. Under Ludvig XV (allerede ca. 1740) tager den ny fart som reaktion mod rokokoen, delvis under paavirkning af den antikbegeistring, som udgravningerne i Pompeji (begyndt 1748) foraarsagede. Under Ludvig XVI blev den eneherskende (se L o u i s XVI-s t i l). Efter den 9 thermidor 1794, da revolutionens uro lagde sig, førte beundringen for den romerske republik til ivrig efterligning af romerske forhold (*style messidor, style directoire*). Under Napoleons keiserdømme (1804—14) naaede klassicismen sit høidepunkt: antiken er aldrig før blevet efterlignet saa videnskabelig grundig og konsekvent, men heller aldrig saa upersonlig og aandløst, saa akademisk doktrinært. I arkitekturen blev enhed, symmetri, monumentalitet ledende kunstneriske idéer, for hvilke hensigtsmæssighed og komfort maatte vige pladsen. Kunstlivet lededes i akademisk aand af maleren David med diktatorisk strenghed. Damerne klædte sig i antike dragter. Bygverker reistes efter romerske forbilleder: triumfbuen paa Place de l'étoile (efter Septimus Severus' triumfbue i Rom), Madeleinekirken, børsen, Vendômesøilen (efter Trajansøilen). Man tilstræbte enkelhed og naturlighed ved anvendelse af rolige, stive former. I barskhed overgaar e. endog den doriske stil. Dens tørhed og kulde forhøies ved dens foragt for farve: hvidt og guld anvendtes mest. Sammenlignet med antiken bestaar den i en sammenhængsløs, rent ydre overføring af antike former: etruskiske, romerske, doriske, ægyptiske (efter felttoget i Ægypten 1798—99) og, merkelig nok, gotiske. I bygningernes façader fremtræder en forkjærlighed for tunge doriske former (doriske søiler) med sparsom figur- og ornamentudsmykning: reliefplader, medaljoner, rosetter, laurbærkranse og guirlandere, ophængte draperier o. s. v. Til indre dekoration anvendtes formindskede pompeianske vægbilleder, vægtræk af tæt foldede lette silkestoffe udsyet med broderier og guld, eller man nøiede sig med stukrelieffer, malede draperier og (for første gang) papirtapeter. Møblerne, oftest af akacia og mahogny, var stive, retlinjede, konstruktive, med overførte antike arkitekturformer (f. eks. søiler som bordben, offeraltere, trefødder), med glatte flader rigt forsiret med forgyldte broncebeslag. Ornamenterne bestod, foruden af de nævnte, af palmetter, spæde akanthusblade og andre antike motiver, blandet med ægyptiske sfinkser og imperialistiske emblemer. De første møbler af denne art udførstes 1790 af Georges Jacob efter tegning af David

Empire-stil: Lænestol. (Fransk arbeide. Kra. kunstindustrimuseum.)

---

grenouillet ⓕ m. froskbid; kantkonval.
grenouillette ⓕ f. (zool.) løvfrosk.
grenu ⓕ kornrig; kornet.
Grenze ⓣ f. grænse.
grenzen ⓣ grænse.
grès ⓕ m. sandsten; stentøi.
grésier ⓕ m. sandstensbryder.
grésière ⓕ f. sandstensbrud.
grésil ⓕ m. hagl.
grésillement ⓕ m. indskrumpning; indskrumpethed.
grésiller ⓕ hagle; faa til at skrumpe ind.
grésillin ⓕ m. hagl.
grésillon ⓕ m. knust glas; knuste kul.
gresserie ⓕ f. sandstensbrud; stentøi.
Greuel ⓣ m. gru, rædsel, vederstyggelighed. **greulich** gruelig, rædselsfuld, vederstyggelig.
greve — ⓣ Graf m — ⓔ count, (engelsk) earl — ⓕ comte m.
grève ⓕ f. (sandet) bred, strand; streik. **la G.** Grèvepladsen. **faire g.** vente paa arbeide.
grevelig — ⓣ gräflich — ⓔ of a count, belonging to a count — ⓕ de comte; comtal.
grever ⓕ bebyrde, beskatte, betynge.
grevinde — ⓣ Gräfin f — ⓔ countess — ⓕ comtesse f.
gréviste ⓕ streikende (arbeider).
grevskab — ⓣ Grafschaft f — ⓔ (gods) count's estate; (provins) county, shire — ⓕ comté m.

EMPIRE

Lysestage fra ca. 1800.

Sekretær fra 1780.

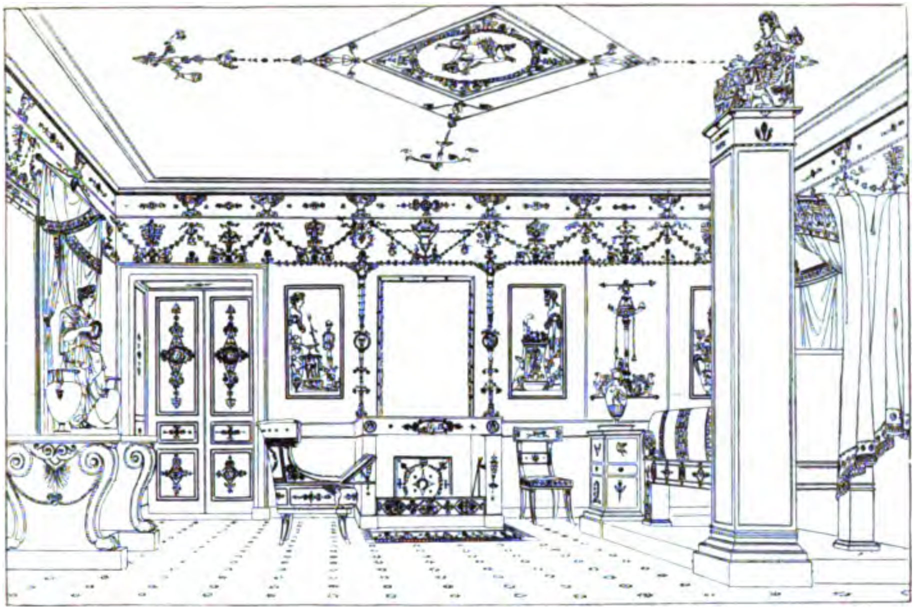

Lysestage fra ca. 1800.

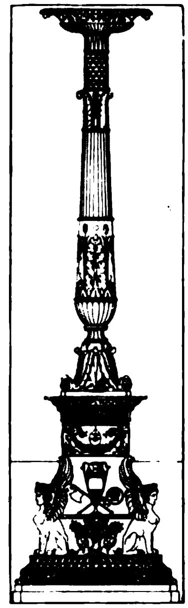

Stolene og bordet fra tiden omkring 1800—1814.

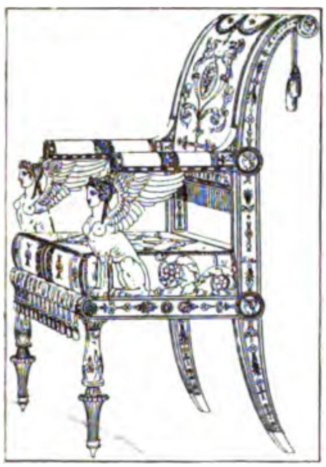
EMPIRE-STIL

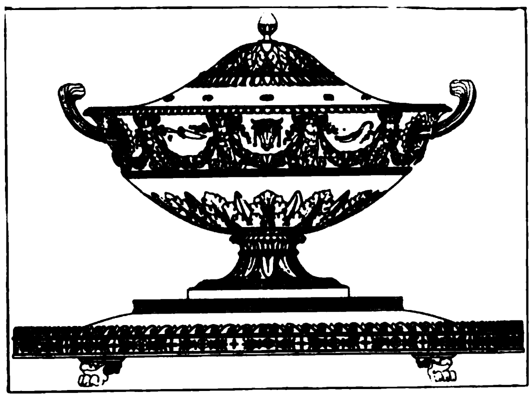
Soveværelse.

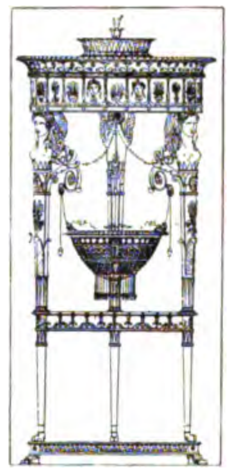
Kandelaber.

Armstol.

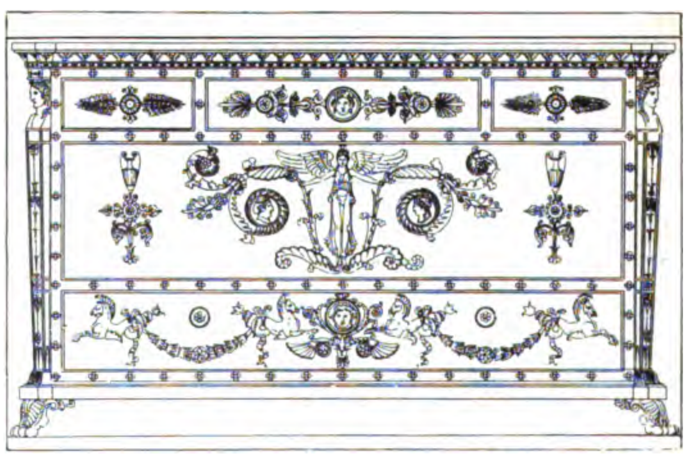
Sølvterrin.

Sybord i form af trefod.

Bord.

Kommode.

Samtlige tegninger efter Percier og Fontaine.

(saaledes sofaen paa Mme. Récamiers portræt, se afbildning under artikelen David). Da Jacob 1793 fik bestilling paa møbler til konventet, lod han to unge arkitekter, Percier (1762—1853) og Fontaine (1764—1838) gjøre tegningerne til dem. Disse to mænd, der siden blev Napoleons arkitekter, gav e. sin udformning (hovedverk: «Recueil de décorations intérieures», 1801, 2 udg. 1812). De byggede bl. a. Malmaison og indredede Tuilerierne, Louvre, St. Cloud og Fontainebleau. — I Frankrige holdt e. sig til ca. 1820. Restaurationen i 1830, der reagerede mod keiserdømmet og søgte tilknytning til det gamle kongedømme. gjenoptog rokokoen eller tog græsk stil til forbillede. I de fleste andre lande gik e. ogsaa over til «ny-hellenisme» (Schinkel i Berlin, Klenze i München, T. Hansen i Wien, Harsdorff og C. F. Hansen i Danmark, H. Linstow i Norge); som borgerlig stil gaar denne i Tyskland under navn af Biedermaierstil (ca. 1820—40), der igjen afløstes af den romantiske nygotik. — Sml. foruden Percier og Fontaine ogsaa Normand's «Nouveau recueil de divers genres d'ornements» (1800—03) og Bouchot's «L'empire» (1892). Se pl. Empire-møbler.

Empirī (græ.), erfaringslære. Erfaring er al vor videns kilde, og vor erkjendelse af den ydre verden bestaar kun i en bearbeidelse af vore erfaringer. Forsaavidt kan alle videnskaber kaldes empiriske, d. e. bundende i erfaringen, eller erfaringsmæssige. Særlig benyttes dog denne betegnelse om saadanne videnskaber, som støtter sig paa en stedse fornyet og ved sansningen kontrolleret og berigtiget erfaring. Saaledes er fysiken en empirisk videnskab, fordi den stadig paany vender tilbage til den direkte iagttagelse som sin kilde, medens matematiken ikke er en empirisk videnskab, fordi de erfaringer, paa hvilke den er bygget op, efter sin natur og som logisk tankeproces kan gjøres en gang for alle uden støtte i sansningen. De isolerede iagttagelser giver i og for sig ingen virkelig erfaring, derfor endnu ikke nogen videnskab. Først gjennem gruppering og systematisering af mange erfaringer er de forskjellige empiriske videnskaber blevet til. E.s fremgangsmaade er da at gaa fra det enkle og usammensatte fænomen til de stedse mere sammensatte fænomener og kjendsgjerninger. — Empirisme kaldes en filosofisk eller anden videnskabelig retning, som i erfaringen søger erkjendelsens eneste grundlag. — Empiriker, en videnskabsmand, som i sin forskning anvender den empiriske metode, erfaringsteoriker, rationalist. Betegnelsen e. er hyppig anvendt i lægevidenskaben.

Empis *[āpi']*, Adolphe (1795—1868), fr. forfatter, forfattede sammen med andre en række fine lystspil, hvoraf et udvalg udgaves 1840; desuden et heldigt historisk drama i tableauer «Les femmes de Henri VIII» (1854).

E'mpoli, by i Italien, prov. Florens i nærheden af Arno; 8500 indb. (som kommune 20 404 indb. (1901)). E. har et gymnasium og en kirke fra det 11 aarh., har tilvirkning af halm- og filthatte og livlig handel med frugt og grønsager.

Empōrer kaldes i den kirkelige bygningskunst de gallerier, som anbringes over sideskibenes hvælvinger, men under deres ydre tag. De aabner sig ind mod kirkens midtskib ved buerækker brudt gjennem muren under vinduerne; buerækkerne er sedvanlig tredelte, deraf navnet triforium.

Emporia *[əmpória]*, by i de Forenede stater, Kansas, 160 km. s.v. f. Kansas City, 8223 indb. (1900). Jernbaneknudepunkt, handel.

Empūsa (bot.), soppe, som snylter i levende insekter, hvis indre de fylder med en traadet masse, der tilsidst udvider sig saa sterkt, at dyret gaar til grunde. Formeringsorganerne, de saakaldte konidier, dannes i spidsen af hyfetraade, der indenfra er trængt ud til insektets overflade. Disse sporer bliver paa grund af saftspændingen i hyferne slyngede temmelig voldsomt ud, hvorved de let overføres paa andre insekter, paa hvilke de da spirer. Om høsten vil fluer, dræbt af *e. musca*, være hyppige at se, f. eks. paa vindusruder. Med udstrakte vinger og ben og opsvulmet bagkrop er de ved snabelen fæstet til ruden, medens den hvidlige sky af hvidt, fint sporestøv, der omgiver dem, forraader dødsaarsagen.

Empyēm er materie i lungesækken *(pleura)*; opstaar oftest efter alm. lungebetændelse; kræver operation.

Empyrēum (græ. *empyros*, brændende), i den gamle naturfilosofi ildhimmelen, den øverste himmel; senere «de saliges opholdssted», den øverste lyshimmel (saaledes i Dantes «Divina commedia»). Empyreisk, himmelsk, lysstraalende.

Empyreumātiske oljer er fællesnavn for mange forskjellige sterkt lugtende tjæreoljer, vundet ved tør destillation af forskjellige dyre- og planteprodukter, saasom kul, træ, rav og gamle ben. De raa destillater omdestilleres.

Ems (lat. Amisia, holl. Eems), elv i det n.v. Tyskland, udspringer paa s.v.-siden af Teutoburgerwald, flyder gjennem Hannover, hvor den optager Hase og Leda og munder ud i Dollart; 330 km. lang. E. er kanaliseret og bliver derigjennem seilbar 241 km. I den senere tid har man anlagt en mængde kanaler i Ems' elveomraade dels for at danne kommunikation, dels for at tørlægge myrene.

Ems, by i Preussen, regjeringsdistriktet Wiesbaden, prov. Hessen-Nassau, ved Lahn, 87 m. o. h.; 6492 indb. (1900). E. er bekjendt for sit milde klima og sine storartede bad. Den har mere end 20 alkaliske mineralkilder (Kesselbrunnen, Krähnchen, Fürstenbrunnen m. fl.), som var kjendt allerede af romerne. Temperaturen veksler mellem 28.5 ° og 46.6 ° C. Se ogsaa Emservand.

Emsdetten, landsby i Preussen, regjeringsdistriktet Münster, Westfalen, nær elven Ems; 9311 indb. (1905). Spinderier, væverier og farverier.

Emser, Hieronymus (1478(77)—1527), rom.-kat. teolog paa reformationstiden. Efter disputatsen i Leipzig begyndte han en heftig strid med Luther, i hvilken de skrev flere skarpe skrifter mod hinanden. Da E. tog en ironisk «tilbagekaldelse» af Luther for alvor, opgav denne at svare. Alligevel fortsatte E. ufortrødent sine angreb. 1527 udgav han en tysk oversættelse af det nye testamente efter Vulgata, som væsentlig kun er en bearbeidelse af Luthers. [Litt.: G. Kawerau, «H. E.», Halle 1898.]

Emserdepechen kaldes det telegram, som kong Vilhelm af Preussen 13 juli 1870 lod sin legationsraad sende Bismarck med en henstilling til ham om dets mulige offentliggjørelse, og hvori han meddelte Bismarck, at han havde afvist den fr. gesandts forlangende om

---

grey (e) graa: graat; graa hest; grævling. **g.-fly** kobrems **g.hen** aarhone. **g.hound** mynde.

grianneau (f) m. aarfugl.

grib — (t) Geier m — (e) vulture — (f) vautour m.

gribe — (t) (er)greifen. (an)fassen: (g.nde) packend; (einen auf der That) ertappen — (e) catch. seize. (med fast tag) grasp; fig. affect; embrace (an opportunity): (g. an) go about, attack; (g. ind i) enter into, bear on, encroach (intrench) upon; (ind) interfere; (om sig) spread; (til) resort, have recourse to, take up (arms), take to (flight); (g.nde) impressive. thrilling — (f) saisir, prendre; (g. an) aborder, entreprendre: surprendre (q à voler, en mensonge); (g. ind) intervenir; (ind i) empiéter. usurper sur; (g. til) recourir à; prendre (les armes).

griblette (f) f, ristet kjødret.

gribouillage, gribouillis (f) m, kragetær, krimskrams, smøreri.

gribouille (f) m, dumrian.

gribouiller (f) slurve, jaske, sluske, skrible

gribouillette (f) f: **à la g.** i grams.

gribouilleur (f) m, slurv, skribler.

griddle (e) stegepande, -plade; staaltraadsold.

gridiron (e) stegerist.

Griebs (t) m, kjernehus.

Grieche (t) m, græker.

grief (e) sorg, smerte, prøvelse.

grief (f) farlig, alvorlig; streng,

yderligere garantier mod, at en hohenzollernsk prins besteg Spaniens trone. Ved at sammentrænge denne depeches ordlyd gav Bismarck den en form, som maatte give det udseende af, at kongen paa en særlig krænkende maade havde afvist gesandten. Bismarck beregnede, at depechen, naar den offentliggjordes i denne form, vilde ophidse franskmændene («virke som en rød klud paa den galliske tyr») og derved fremkalde den af Bismarck, Moltke o. fl. tyskere saa høilig ønskede krigserklæring. Samme aften lod Bismarck den saaledes forvanskede depeche trykke i «Norddeutsche Algem. Zeitung» og naaede sin hensigt.

Emserpunktatiōnen er navnet paa 23 artikler, som erkebiskoperne af Mainz, Trier, Köln og Salzburg 1786 lod opstille i Ems og derefter stadfæstede for at verne sin selvstændighed overfor pavens indgriben i Tysklands kirkelige forhold. Da pavestolen ubøielig fastholdt sin hævdvundne magt, og biskoperne afgjort stillede sig paa pavens side, maatte erkebiskoperne efterhaanden opgive sine fordringer. Dette skyldtes for en stor del, at Josef II trods sine løfter kun ydede dem en lunken støtte. Saaledes faldt dette forsøg paa at hævde en relativt uafhængig national katolsk folkekirke magtesløst til jorden.

Emservand, se M i n e r a l v a n d e.

Emulsīn er et ferment, som findes i mange planter, bl. a. i bitre og søde mandler. Det spalter mange glykosider til simplere sammensatte stoffe og virker paa lignende maade paa melkesukker. Dets virkning er størst ved 30—40 °.

Emulsiōn, en vædske, hvori er opslemmet uopløselige bestanddele i fint fordelt tilstand. Melkesaften i valmue, løvetand, melkebøtte og mange andre planter er en saadan e., hvori vædsken er cellesaft, de opslemmede dele kautschuk, harpiks, olje o. s. v. Forskjellige i vand uopløselige lægemidler gives i form af e., saaledes olje, kamfer; en tilsætning af gummi eller eggeblomme er i regelen nødvendig for at holde stoffene opslemmede. M a n d e l-e. fremstilles af mandler, som stødes sammen med vand.

Emulsiōnsbilleder, se F o t o g r a f i.

Emund d e n g a m l e, sv. konge omtr. 1047—60, frillesøn af Olav Skotkonung. Med E., som efter traditionen var haard og grum («den slemme»), og hans tidligere faldne søn uddøde den gamle svenske kongeæt.

Emuslegten *(dromæus)*, slegt tilhørende kasuarfamilien af strudsefuglenes orden (s. d.). Nebbet kort, bredt og fladt. Kinderne og den øvre del af halsregionen nøgne. Fjærenes bifane lige stor som hovedfanen. Vingerne forkrøblede, mangler tommel; halen ligeledes forkrøblet; ingen sving- og styrefjære. To til Australien begrænsede arter; mest kjendt er *d. novæ hollandiæ*, d e n n y h o l l a n d s k e s t r u d s, som tidligere var udbredt over Australiens og Tasmaniens kyststrækninger, men nu har trukket sig tilbage til de store indlandssletter. Indtil 2 m. høi; hoved, hals og krop dækket af brune, børsteagtige fjære. Meget sky, umulig at tæmme; løber hurtigere end en vindhund, men ikke saa hurtig som den afrikanske struds. Kjødet ligner af udseende og smag oksekjød; meget efterstræbt. Eggene mørkegrønne, lægger gjerne 6—13 ad gangen, velsmagende, veier ca. 0.43 kg. Har ikke sjelden forplantet sig i fangenskab i Europa.

Enaarige (m o n o c y k l i s k e) **planter,** d. s. s. annuelle (s. d.).

Enaarig frivillige er i større europæiske arméer med fleraarig tjénestetid unge vernepligtige, der ved at dokumentere et vist høiere dannelsestrin (eksamen fra høiere skole) tillades at aftjene sin vernepligt i løbet af 1 aar. Som regel holder de sig selv med uniform og forpleining, ved kavaleriet endogsaa hest; de kan gjerne selv vælge vaabenart. Under tjenesten faar de ved sit regiment speciel uddannelse, hvorefter de aflægger en prøve og beskikkes til reserveofficerer. Som saadanne indkaldes de gjerne til øvelse under de paafølgende aars regimentsøvelser el. l. Findes ikke i de nordiske lande.

Enallage (græ.), ombytning af en ordform eller ordklasse med en anden (f. eks. *vivere* i stedet for *vita* el. l.).

Enantiomorfī kaldes to forskjellige krystalformer, som forholder sig til hinanden som en gjenstand til sit speilbillede eller som høire hanske til venstre.

Enantiotropī kaldes den egenskab ved enkelte krystaller, at de ved at udsættes for en forandring i temperatur eller tryk antager et andet krystalsystems former.

Ena'rea (Enarya), landskab i det s. Abessinien n. for Kaffa, bjergfuldt (Egan 3090 m.), gjennemstrømmet af elven Gibié, ved hvilken byen Saka. Indbyggerne er gallaer, kaldes sidama eller sødama. Først besøgt af en port. missionær i 1516.

Enare träsk (kvænsk Inari, finsk Anara, Einara), indsjø i Finland, Uleåborgs län, mellem 68 ° 40 ' og 69 ° 25 ' n. br., ligger 115 m. o. h. og er 1421 km.² stor. Dens fornemste tilløb er Ivalojoki og Vaskujoki, gjennem Pasvikelven har den afløb til Nordishavet. Sjøen er opfyldt af talløse holmer. Ved dens venstre bred ligger sognet Enare.

Enargi't, en rombisk krystalliserende rig kobbererts, hvis kemiske formel er $3Cu_2S.As_2S_5$. Foruden kobber (48.6 pct.) indeholder den ogsaa en del jern, zink og antimon. Farven er mørk og den sp. v. betydelig. Den forekommer i mængde som en vigtig kobbererts ved Marococha i Peru og desuden flere andre steder.

Enault *[enå']*, L o u i s (1822—1900), fr. forfatter, foretog flere reiser i Europa og Orienten. Blandt hans talrige reisebeskrivelser anføres «Voyage en Laponie et en Norvège» (1857), og af hans romaner «Un amour en Laponie» (1861).

En avant *[anavā']* (fr.), fremad!

En bloc *[āblå'k]* (fr.), i bunke, det hele paa én gang.

Enbo, se E n k j ø n n e t.

En canaille *[ākanai']* (fr.), i udtrykket «behandle nogen e. c.»: «som om han var en kanalje», ringeagtende.

Encartaciōnes, L a s, et lidet omraade i det nordlige Spanien, delt mellem prov. Biscaya og Santander, er omtr. 45 km. langt og 16—20 km. bredt. Det er rigt paa jern-, bly- og kobbermalme, som udskibes fra Bilbao til England og Tyskland. Indb. er af baskisk herkomst, men taler spansk.

Enceinte *[āsæ't]* (fr.) kaldes ved en moderne fortfæstning, hvor hovedforsvaret skal overtages af de fremskudte (detacherede) forter, den stormfri fæstningsvold, der anordnes umiddelbart omkring den befæstede by for at sikre denne mod overrumpling. Før i tiden byggedes

---

haard; m, skade; besværing, (grund til) klage.

Griesgram Ⓣ m, grættenhed; grinebider.

griesgrämig, -grämlich Ⓣ grætten, vranten.

Griess Ⓣ m, grus; gryn.

grievance Ⓔ besværing, kjæremaal.

grieve Ⓔ volde sorg, bedrøve; sørge.

grièveté Ⓕ f, størrelse, grovhed.

grievous Ⓔ svær, svar, haard; bitter, tung; graverende.

Griff Ⓣ m, greb; haandtag; klype.

griff Ⓔ novice, ny mand.

griffade Ⓕ f, greb (med klørne).

griffe Ⓕ f, klo; (bot.) luftrod; knold(rod); navnestempel; hage, klemme, klo, tang.

griffer Ⓕ rive, klore; slaa kloen i; knibe.

griffel — Ⓣ Griffel m — Ⓔ slate pencil — Ⓕ crayon (m) d'ardoise.

griffin Ⓔ (lamme)grib.

griffon Ⓕ m, gjeddekrog: **(vautour) g.** grib; grif; (slags) hund.

griffonnage Ⓕ m, kragetær; smøreri, makverk

griffonner Ⓕ jaske, sluske; smøre op, ned, sammen.

griffonneur Ⓕ m, slurv; fusker, smører.

griffonnis Ⓕ m, penneskisse.

griffu Ⓕ med klør.

griffure Ⓕ f, rift, klør.

grig Ⓔ sandaal; siris.

kun e.-fæstninger, d. e. der fandtes ingen detacherede forter. E. maatte da udstyres sterkere end i en moderne fæstning.

Encellerust, se R u s t s o p.

En chef *[ãšœ'f]* (fr.), som øverstbefalende; g e n e r a l e. c., overgeneral; r e d a k t ø r e. c., hovedredaktør.

Enchiri'dion (græ.), liden haandbog.

Enchondrōma, brusksvulst (s. d.).

Encina, J u a n d e l (omkr. 1469—1534), det spanske dramas fader, f. og d. i Salamanca. Han var først sekretær hos hertugen af Alba, men foretog senere reiser til Rom og Jerusalem; 1519 blev han prior ved klosteret i Leon. Hans tidligere digte, hvortil han selv har sat musik, udgaves 1496. I sin poetik: «Arte de trobar» er han afhængig af den provençalske digtning. Men hans historiske betydning hviler paa hans 14 dramatiske hyrdespil, som danner overgangen fra middelalderens liturgiske drama til Calderons «Antos». [Hans «Teatro completo» udgaves 1893. — Cotarelo, «J. del E. y los origines del teatro español» (1901).]

Encke, E r d m a n n (1843—96), t. billedhugger. Elev af A. Wolff. Indtager en fremtrædende plads blandt berlinerbilledhuggerne. Af hans verker kan merkes: portrætbuste af keiserinde Friedrich (Viktoria), Fredrik I af Brandenburg og især statuen af dronning Louise (marmor; i Berlins Tiergarten; 1880; med postamentrelieffet: krigernes afsked og hjemkomst), en værdig pendant til Drakes Fredrik Vilhelm II sammesteds. Senere arbeider: keiser Vilhelm I's og keiserinde Augustas sarkofager (Charlottenburgs mausoleum; 1894).

Encke, J o h a n n F r a n z (1791—1865), t. astronom, studerede i Göttingen astronomi og matematik under Gauss, blev 1816 assistent, 1822 direktør for observatoriet Seeberg ved Gotha, hvor han opdagede den merkværdige korte omløbstid (1207 dage) for den efter ham opkaldte, men af Pons 26 nov. fundne komet, samt erkjendte, at dens bane indsnævredes. E. blev 1825 direktør for det nyopførte observatorium i Berlin, fortsatte efter Bodes død udgivelsen af «Berliner astr. Jahrbuch» og stod længe som astronomiens officielle repræsentant i Preussen. E. var utrættelig som astronomisk beregner og en meget dygtig universitetslærer.

Encounterbai *[enkau'ntəbē]*, havbugt i Syd-Australien; her har Murray, Australiens største elv, sin munding.

Encyclopædia Britannica *[ensiklope'dia -]*, se E n c y k l o p æ d i.

Ency'klika (*literæ encyclicæ*, af græ. *enkyklos*, rund) er i alm. navnet paa en pavelig rundskrivelse enten til hele romerkirkens eller til et enkelt lands kirkelige overhyrder. Sedvanlig bærer e. navn efter begyndelsesordene. Navnlig de senere paver (Pius IX og Leo XIII) har udsendt en række e., af hvilke særlig Pius IX's «Quanta cura» med tilføiet syllabus af 8 dec. 1864 er blevet bekjendt (se P i u s I X).

Encyklopædī (græ.), metodisk-oversigtlig fremstilling af menneskelig viden i dens hele omfang eller inden større omraader (s p e c i a l-e.). De enkelte e., som er opbevaret fra oldtiden (f. eks. Plinius d. æ.s «Historia naturalis») og middelalderen (verker af Isidorus, Hrabanus Maurus, Magnentius og Vincentius Belvacensis), er noget vilkaarlige skematiske sammenstillinger af forskjellige kjendsgjerninger og staar temmelig fjernt fra nutidens, som har til forudsætning Francis Bacons (s. d.) arbeider over den logiske systematik. Medens oldtidens e. var skrevet for at læses i sin helhed, er den moderne e. i udviklingens medfør blevet en opslagsbog, hvor veien til de enkelte kjendsgjerninger lettes ved udførlige registre eller ved alfabetisk anordning af stoffet (r e a l-e.). De første real-e., der fremtraadte paa folkets sprog, som Moreris «Grand dictionnaire historique et critique» (1673) og Bayles «Dictionnaire historique et critique» (1697), viste sig som udmerkede boghandlerforetagender og fik talrige efterfølgere i det 18 aarh., deriblandt Diderot og d'Alemberts berømte «Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» (1751 ff.), som ved sin subjektivitet kom til at virke som et sterkt frisindet tendensarbeide. I det 19 aarh. er ved siden af de store e. fremtraadt en mere folkelig genre i de saakaldte konversationsleksika, som har løsnet paa kravet til udtømmende behandling og derved er blevet mere skikket til at tilfredsstille det daglige behov hos det alm. publikum. Tyskland har her gjort begyndelsen, trolig efterfulgt af de øvrige kulturlande. Af nutidens talrige e. skal her nævnes nogle af de betydeligste, ordnet efter lande. A m e r i k a: «New international encyclopædia» (17 bd., 1902—04). E n g l a n d: «Encyclopædia Britannica» (24 bd., 1875—82) med «Index» (1889) og «New volumes» (vol. 25—35, 1902—03); «Chambers' encyclopædia» (10 bd., 1901): «The Harmsworth encyclopædia» (8 bd., 1906). F r a n k r i g e: «La grande encyclopédie» (31 bd., 1885 —1903); Auges «Nouveau Larousse illustré» (8 bd., 1897 —1907). T y s k l a n d: «Brockhaus' Konversations-Lexikon» (17 bd., 1901—04); «Meyers Konversations-Lexikon» (20 bd., 1902 ff.); «Meyers kleines Konversations-Lexikon» (6 bd., 1906 ff.). Blandt de skandinaviske lande har S v e r i g e et stort anlagt verk i «Nordisk familjebok» (ny udg. i ca. 20 bd., 1906 ff.); «Folkets bok» (1906 ff.) er en mindre haandbog. I D a n m a r k er «Nordisk conversationslexikon» (3 udg. 6 bd.+ tillæg, 1884—94) afløst af «Salmonsens store illustrerede konversationsleksikon» i 18 bd. (1893—1907) og «Illustreret konversations-leksikon» (1907 ff.). De to førstnævnte e. har havt særskilte norske redaktører og har taget sigte ogsaa paa det norske bogmarked. N o r g e s første e. var C. Johnsens «Norsk haandlexikon» (3 bd., 1879—88). S. Konows «Norsk lomme-konversations-lexikon», en bearbeidelse fra tysk, udkom 1891. I 1906 begyndte nærværende «Illustreret norsk konversationsleksikon», redigeret af H. Nyhuus, at udkomme. — Den almindelige e. vil i regelen ikke kunne tilfredsstille fagmanden, som for sine specielle behov maa ty til en special-e., som begrænser sin fremstilling til vedk. emne. Gode typer paa special-e. har man i efternævnte verker: «Kirke-leksikon for Norden», udg. af Fr. Nielsen (1900 ff.); «Handwörterbuch der Staatswissenschaften», udg. af J. Conrad o. fl. (7 bd., 1898—1901); Schmids «E. der gesammten Erziehungsund Unterrichtswesen» (10 bd., 1876—87); «Handwörterbuch der Zoologie, Anthropologie und Ethnologie» (8 bd., 1880—1900); «Handwörterbuch der Chemie», udg. af A. Ladenburg (13 bd., 1892—96); Eulenburgs «Real-e. der gesammten Heilkunde» (22 bd., 1885—90; ny udg. paabegyndt); Luegers «Lexikon der gesammten Technik»

---

grignard (f) m, gipsspat.
grigne (f) f. revne, spræk, spalte.
grignon (f) m, (brød)skorpe; beskøit.
grignoter (f) gnaske paa, i sig; knibe, hole: punktere.
grignotis (f) m, punkteret arbeide.
grigou (f) m, gnier, gjerrigknark.
gril (f) m, (stege)rist.
grill (e) stege paa rist, grillere; pine og plage.
grillade (f) f, ristning; ristet kjød.
grillage (f) m, gitter(verk); røstning.
grillageur (f) m, gittermager.
grille — (t) Grille, Laune f — (e) whim, vagary, fancy, crotchet, crack; (sætte en g.r i hodet) turn one's head — (f) caprice m, fantaisie, lubie f; (se forger des) chimères f pl.
grille (f) f, gitter(verk); stakit; talegitter, -stue (i kloster); hjelmgitter, visir · rist (i ovn m. m.).
Grille (t) f, siris; græshoppe; grille, indfald.
grillenhaft (t) lunefuld.
griller (f) riste; brænde (kaffe); (tekn.) røste; (af)svide; tilgitre; sætte i kloster.
grillere — (t) rösten — (e) grill — (f) griller.
grillet (f) m, brandblemme; bjelde.
grilloir (f) m, røsteovn.
grillon (f) m, siris.
grim se styg.

(1904 ff.); «Landmandsbogen», udg. af T. Westermann og H. Goldschmidt (3 bd., 1895); «Nordisk illustreret havebrugsleksikon», red. af L. Helweg (1902); Sturgis' «Dictionary of architecture and building» (3 bd., 1901); Grove's «Dictionary of music and musicians» (4 bd, 1889—90) med «Index» (1890); Granzows «Geografisk lexikon» (3 bd., 1898); Paulys «Real-e. der classischen Altertumswissenschaft» (1892 ff.); Haydn's «Dictionary of dates» (1906). [Se bl. a. J. C. Kalls «Ved afslutningen af Salmonsens konversationsleksikon» i «Ny aarh.» (1908). Bibliografi i Alice B. Kroeger's «Guide to the study and use of reference books» (1902).]

Encyklopædi'ster, udgivere af og medarbeidere ved «Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers» i 28 foliobind, som udkom i Paris 1751—72 under redaktion af Diderot (og for de første binds vedkommende af d'Alembert), og som skulde være et fælles organ for det 18 aarh.s franske filosofers idéer om filosofi, religion, etik, statslære, økonomi o. s. v. Medarbeidere var bl. a. Rousseau, Voltaire, Holbach, Grimm og Turgot. E. bruges derfor ofte i betydningen fritænkere eller deister.

Endāseh, alenmaal i Rumænien (= 0.6314 m.) og i Tyrkiet (pik e. = 0.6528 m.).

Ende, Hans am (1864—), t. maler. Studerede i Karlsruhe og München. Medlem af kunstnerkolonien i Worpswede ved Bremen. Maler nordtyske landskaber med poetisk opfatning og malerisk kraft med forkjærlighed for idylliske stemninger.

Ende, sjøudtr. for taug. Taugets e. kaldes tampen. — Spinde en e., d. s. s. lyve.

Endecha (sp.), klagesang, elegi, «bedrøvelig vise», ofte om forsmaaet eller tabt kjærlighed, da døden synes eneste udvei. Forekommer som kunstform navnlig i det 17 aarh.s Spanien. Strofen betaar i almindelighed af 4 verslinjer.

Endeknop, se Knop.

Endelave, ø i Kattegat mellem sydenden af Samsø og mundingen af Horsens fjord; 13 km.²; 675 indb., som for en del lever af skibsfart.

Axel Ender: Tordenskjold.

Endemī el. endemisk optræden betegner, at en sygdom blandt befolkningen i en by, et distrikt eller land optræder til stadighed, er «stationær». Saaledes er tuberkulosen endemisk i alle europæiske lande, medens koldfeber f. eks. er endemisk i visse egne af Finland («frossan») og Italien ligesom i en række tropiske lande.

Endemorǣner, se Moræner.

Ender, Axel Hjalmar (1853—), n. maler og billedhugger. Elev af Eckersbergs malerskole og af Stockholms akademi; studerede ogsaa i München. Hans plastiske formsans, der saalænge havde søgt udtryk i konventionelle, glatte billeder med smukke bondepiger, har i den elegante, dekorative Tordenskjoldstatue i Kra. fundet sin rette kunstneriske form. Af hans malerier kan nævnes altertavlen «Kvinderne ved graven» i Molde.

Enderbyland *[e'ndəbilænd]*, en landstrækning i Sydishavet under polarcirkelen og paa omtr. 50 ° ø. l., opdaget 1831 af hvalfangeren Biscoe og af ham opkaldt efter hans reder.

Endermātisk metode (med.), betegner en indsprøitning af lægemidler (morfin, kloral, kinin, antidifteri- o. a. serum) under huden.

En détail *[ādeta'j]* (fr.), i det smaa, stykkevis (modsat en gros, udførlig, omstændelig).

Endetarm *(rectum)* er den del af tarmkanalen, der ligger i det lille bækken. Dens nederste del er omsluttet af en sterk lukkemuskel, der naar til e.s-aabningen, *anus*, hvor tarmslimhinden gaar over i huden. E. er hyppig sædet for sygdomme, alm. er hæmorrhoider (s. d.), sjeldnere e.-betændelse, *proktitis*, en meget smertefuld lidelse, undertiden foraarsaget ved irritation af ekskrementerne, hyppigere ved saardannelse (tuberkulose, syfilis, kræft) eller ved en gonorrhoisk betændelse. Ved slappelse af lukkemuskelen og ved fordøielsesforstyrrelser, især diarrhoe, kan der, især hos børn, opstaa fremfald af e.

Endivie, se Cichorium.

Endlicher, Stephan Ladislaus (1804—49), østerr. botaniker, fra 1840 professor og direktør for den botaniske have i Wien. E. var en af sin tids store plantesystematikere; han opstillede et fuldstændigt system, som endnu har betydeligt værd. Han gjorde ogsaa ellers meget for at fremme den bot. videnskab; anvendte saaledes store summer af sin private formue til at berige universitetets samlinger og bibliotek; desuden blev «Annalen des Wiener-Museums» grundlagt af ham.

Endode'rmis, se rodens anatomi under art. Rod.

Endogamī, se Eksogami.

Endogēn. 1. (Bot.). E. kaldes sideorganerne, naar de anlægges i plantens indre væv. Eks. paa e. dannelser er siderødder; disse maa for at komme frem gjennembryde de udenfor liggende væv (for røddernes vedk. bark og hudvæv; jfr. Eksogen). — 2. (Geol.). De kræfter, som har taget og fremdeles tager del i udformningen af jordens overflade, er af to slags: de, som staar i aarsagsforhold til jordens glødende indre og dettes afkjøling og som kaldes e., og de, hvis udgangspunkt er at søge i jordens vand- og lufthylle, de eksogene.

Endokardi'tis, betændelse i hjertets indvendige hinde, navnlig paa klapperne, almindeligst ved gigtfeber, undertiden ogsaa ved andre infektionssygdomme.

Endometri'tis, betændelse i livmoderens slimhinde. Aarsagen kan være kredsløbsforstyrrelser, infektioner, især gonorrhoe og barselseng, og andre sygdomme i livmoderen og nærliggende organer. Symptomerne er abnorm afgang af blod og forøget slimafsondring.

---

grim ⓔ fæl, styg, uhyggelig.
grimaçant ⓕ grinende; fortrukken; foldet, poset, rynket.
grimacer ⓕ skjære ansigter, grine; slaa folder, pose.
grimaces ⓕ f pl, forstillelse, hykleri.
grimacier ⓕ grinende, hyklerisk; m, grinebider; hykler.
grimase — ⓣ Grimasse, Fratze f — ⓔ & ⓕ grimace f.
grimalkin ⓔ gammel kat.
grimaud ⓕ m, skribler; pedant; (adj) grætten.
grime — ⓣ Halfter f — ⓔ halter — ⓕ licou m.
grime ⓔ smuds; skidne.
grime ⓕ m, **(père) g.** gammel grinebider.
grimelin ⓕ m, knegt, gutunge.
grimer ⓕ: **se g.** male sig rynket, sminke sig.
Grimm ⓣ m, forbitrelse, harme.
grimmig ⓣ forbitret, rasende; grum, frygtelig.
grimoire ⓕ m, hekse-, tryllebog; kaudervælsk; krageter.
grimper ⓕ klatre; (bot.) slynge sig.
grimpereau ⓕ m, (zool.) trækryber.
grimpeur ⓕ m, klatrer; klatrefugl; (adj) klatre(nde)-.
grimy ⓔ skidden, smudsig.
grin — ⓣ Grinsen n — ⓔ grin — ⓕ grimace f; ricanement m.
grin ⓔ grin(e).
grincement ⓕ m, knirking.

Endoparasi't (bot.), en snylter, som bor indeni vertorganismen, udførligere se art. Snylteplanter.

Endopla'sma, entosark, det indre, blødere og kornrigere lag, særlig af éncellede dyrs protoplasma.

Endōr, et sted i Issaskar, dog tilhørende Manasses stamme, nu kaldt Endûr, mellem Tabor og Lille Hermon. Her boede den troldkvinde, som Saul besøgte om natten inden sin sidste kamp med filisterne.

Endoskōp, et instrument, der kan indføres i rørformede kanaler som urinrøret, spiserøret, endetarmen o. l. eller i hulrum som blæren og mavesækken og gjør det muligt at se ind i disse.

Endosmōse, se Elektrisk endosmose og Osmose.

Endospe'rm (bot.), frøhvide, se Frø og Frøemne.

Endossement[*aŋdåsəmáŋ*], endossent, endossatar, se Endossere.

Endossēre (af ital. *in dosso*, paa ryggen), at overdrage et til ordre udstedt dokument til en anden. Endossementet kan være fuldstændigt, naar endossatarens (den til hvem dokumentet overdrages) navn indsættes og endossentens (overdragerens) underskrift tegnes (den alm. benyttede form er: for mig at betale til hr. N. N. eller ordre), eller blankoendossement, der bestaar af endossentens underskrift alene med aabent rum ovenfor denne til senere indsættelse af en endossatars navn. Prokuraendossement indeholder alene en fuldmagt til indkassering el. l.

Endostȳl, hypobranchialfure, svelgfure, en i ernæringens tjeneste staaende, med flimrende og slimafsondrende celler beklædt fure langs gjelletarmens ventrale midtlinje hos sækdyr, *amfioxus* og *cyclostom*-larver. Svarende til høiere hvirveldyrs skjoldkjertel.

Endotēl, særlig tidligere benyttet betegnelse for det énlagede pladeepitel, som beklæder legemets indre hulheder samt indsiden af blod- og lymfekar.

Endotermisk forening (kem.), se Termokemi.

Endȳmion var efter græske sagn en skjøn yngling. Da han efter jagt nød søvnen paa bjergets top, saa Selene, maanens gudinde, ham og betoges af kjærlighed. Paa hendes bøn skjænkede Zeus ham udødelighed og evig ungdom. Sagnet er oftere benyttet i billedkunsten, dels i den alexandrinske tid, dels i romertiden, hvor E.s søvn paa sarkofager bliver et symbol paa døden.

Enebak (det gamle Ignarbakki, af elven Ign, den nuværende Prestaa), herred i Akershus amt, s.ø. f. Kra., 252.71 km.² med 3024 indb. (hvoraf 59 svensker); 14.56 pr. km.² Herredet, der svarer til E. prestegjeld og sogn, ligger omkring Øieren med den største del paa vestsiden, og grænser mod s. til Smaalenenes amt. Af arealet er 41.6 km.² aker og eng og 160 km.² skog, resten indsjøer, udmark og myr. Terrænet langs Øieren bestaar af veldyrkede bakker, gjennemfuret af steile og dybe slugter. Forøvrigt er herredet, der for det meste bestaar af lave skogaaser (360 m.), sterkt gjennemskaaret af talrige smaa vasdrag og ret store vande (Børtervand, Mjermen, Lyseren m. fl.). De vigtigste næringsveie er jordbrug (akerbrug og melkeproduktion) og skogdrift. En betydelig del af skogen er paa udenbygds eieres hænder. Havnegangene er ikke videre gode. Der findes en del sagbrug, 1 cellulosefabrik (Flateby brug), 1 garveri, 1 meieri m. m. Paa gaarden Ekeberg har der været forskjellig slags fabrikvirksomhed, i 1860—70-aarene dreves der saaledes teglverk, træoljefabrik m. m., i 1866 oprettedes en fyrstikfabrik, der nedlagdes i 1887, i 1888 oprettedes en cellulocefabrik, der brændte i 1893. Inden herredet, paa vestsiden af Øieren, ligger gaarden Flateby (Fladeby) (s. d.). Flere af de største eiendomme (saaledes skogeiendommene Vik og Rødsjø) eies af folk udenfor bygden. E. sparebank, oprettet 1851. Antagen formue (1907) 4 050 000 kr., indtægt 621 000 kr.

Eneberettiget, se Eneret.

Enebo, Sigurd (1866—), n. folkeskolelærer og amatørastronom, har fra 1886 været ansat som folkeskolelærer i flere gudbrandsdalske bygder og fra 1896 i Dombaas. Ved siden heraf har E. med en sjelden iver og interesse drevet astronomiske studier, i de første aar hovedsagelig af teoretisk art; siden 1903 har han udelukkende været beskjæftiget med studiet af foranderlige stjerner. Herunder har han opdaget flere nye, deriblandt en algolostjerne, og bestemt elementerne for en række andre. Tildeltes i 1906 af «Astronomische Gesellschaft» Lindemanns pris. Nansenfondet har udlaant ham en større kikkert, og fra 1908 har han statsunderstøttelse.

Eneboer, se Anakoret.

Enebær, bærkonglerne af ener. Om deres bygning og anvendelse se art. Ener.

Enemerke (oldn. *endamerki*, yderste grænse) var i gammel dansk ret den del af fællesskabsjorden, der ved særskilt hegn eller gjærde var adskilt fra byjorderne og som af besidderen kunde dyrkes uden at følge reglerne for trerangsskiftet; e. i denne forstand har ingen praktisk betydning længere. — I alm. tale benyttes e., i ligefrem og overført forstand, om omraade, hvorover man har særlig raadighed.

Enemesse el. privatmesse *(missa privata)*, benævnes den messe, som presten læser i forening med en ministrant (medhjælper), uden at der behøver at være nogen menighed tilstede (se Messe).

Ener *(juniperus)*, slegt af cypresfamilien, oftest med naaleformede blade og med bærlignende kongler. Ca. 30 arter. I Norge én art: alm. e., brisk, brake *(j. communis)*, der er en busk med naaleformede, udstaaende, i tretallige kranse stillede blade og kugleformede, blaasorte bærkongler, de saak. «enebær». Disse, som bruger to somre til sin modning, er sammenvokset af tre kongleskjæl, der hvert bærer et frø. Tvebo. Denne art er udbredt i hele Europa og store dele af Asien. Hos os findes den til de nordligste egne og gaar høit op paa fjeldene, her gjerne med kortere, tiltrykte

Ener *(juniperus communis)*.

---

knagen, skriging (dør); (tænders) gnidsel; snerring.

grincer Ⓕ knirke, knage, skrige; snerre, fræse.

grinche Ⓕ m, tyv(eknegt).

grincheux Ⓕ m, grinebider; tyv; (adj) grætten.

grinchir Ⓕ kvarte, hole, raspe.

grind — Ⓣ Rahmen m, Gestell, Heck(e) n (f); (is. i pl) Hürde f, Pferch m — Ⓔ gate, lattice door; (pl) pen, fold — Ⓕ treillis m, grille; barrière f; (pl) parc (m) mobile.

grind Ⓔ male (knuse); slibe; hvæsse, skjærpe; rive (farver); skjære (tænder); manuducere; (fig.) (under)trykke; lade sig male (slibe); trælle; manuduktion (under høitryk).

grindhval — Ⓣ Grinddelphin, schwarzer Delphin m — Ⓔ ca'ing whale — Ⓕ épaulard m (à la tête ronde).

grinder Ⓔ maler; (skjær)sliber; farveriver; jeksel; (eksamens)manuduktør. **grindery** skomagermaterialier.

grindstone Ⓔ slibesten.

grine — Ⓣ grinsen, greinen; mürrisch sein — Ⓔ grin, simper; turn up one's nose, frown — Ⓕ grimacer, ricaner.

grinebider — Ⓣ Murrkopf, sauertöpfischer Mensch m — Ⓔ cross-grained person — Ⓕ ricaneur m.

grinet se grætten.

gringalet Ⓕ m, spirrevip, svækling.

naale som **d v e r g**-e. *(j. c. nana)*, der opfattes som en varietet af hovedarten. E. kan naa en betydelig høide og kan antage træform, den største maalte e. i Norge var 12.5 m. høi med stammeomkreds 1.3 m. — E n e b æ r e n e anvendes foruden i medicinen ogsaa til klaring af genever («enebærbrændevin») og i røgerierne. — I mange egne af vort land strøes de unge grenskud paa de umalede gulve, og et afkog af e.-grene bruges til at rense trækar med. — Af udenlandske e.-arter skal nævnes: *j. sabinæ*, «sebenbom» (tysk *Sevenbaum*), vildtvoksende i Mellem- og Sydeuropa; de unge grene *(ramuli sabinæ)* af denne art var officinelle; de indeholder en æterisk olje, der virker sterkt etsende paa hudvævet og tidligere misbrugtes til fosterfordrivelser. Af den sydeuropæiske *j. oxycedrus* og de nordamerikanske *j. bermudiana* og *j. virginiana* faaes værdifulde træsorter, nemlig cedertræ, og blyantstræ (s. d.). *J. drupacea*, der hører hjemme i Orienten, har spiselige bærkongler. Flere *juniperus*-arter plantes som prydbuske, saaledes foruden *virginiana*, *sabinæ* og *drupacea* ogsaa *j. phœnicea* og *j. chinensis*, hvilken sidste stammer fra Østasien.

Eneret er en ved retsordenen tilsikret og beskyttet særlig adgang til at udnytte en opfindelse, litterære eller kunstneriske frembringelser, benytte et vist firmanavn, varemerke etc. Der skabes herved retslige monopoler (s. d.), i modsætning til faktiske monopoler. Se nærmere B e v i l l i n g, F i r m a, F o r f a t t e r r e t, K o n c e s s i o n, K u n s t n e r r e t, P a t e n t, P r i v i l e g i u m, V a r e m e r k e.

Energeti'k, læren om energien og dens omdannelser, se T e r m o d y n a m i k.

Energī (græ.), kraft, styrke, eftertryk, fynd; (fys.) et legeme eller et system af legemer eller stoffe siges at indeholde e., naar de er istand til at udrette arbeide af en eller anden art. En vegt, som er hævet et vist stykke over jordens overflade, kan ved at falde udrette arbeide, f. eks. hæve en anden vegt og er altsaa i besiddelse af e., som man i dette tilfælde kalder **s t i l l i n g s**-e. eller **p o t e n t i e l** e. En kugle i bevægelse er i besiddelse af e., den saakaldte **b e v æ g e l s e s**- eller **k i n e t i s k e** e., idet den ved at stanses eller ved at formindske sin hastighed vil kunne udrette arbeide. Idet e. i de to tilfælde fuldstændig gaar over til ydre arbeide, vil den kunne maales ved dette arbeide. Den hævede vegts stillings-e. maa da aabenbart kunne udtrykkes ved produktet af tiltrækningskraften (vegt) og veilængde (afstanden fra jordoverfladen); for bevægelses-e. finder man, at den udtrykkes ved det halve produkt af massen og hastighedens kvadrat. — Foruden de to nævnte former for e. kjendes andre, f. eks. den **e l e k t r i s k e** e., den **k e m i s k e** e. og **v a r m e**-e. Om alle disse former gjælder det, at de kan omdannes til hinanden. Saaledes omdanner man i dampmaskinen kullenes og luftens kemiske e. til varme og denne igjen til **m e k a n i s k** e. I dynamoen frembringer den mekaniske e. elektricitet, i elektromotoren finder det modsatte sted. I det galvaniske element frembringer den kemiske e. elektrisk og derigjennem mekanisk e. o. s. v. For alle disse omdannelser gjælder det tillige, at der til en bestemt mængde af den ene e.-form svarer en ganske bestemt mængde af den anden, uafhængig af den maade, hvorpaa omdannelsen foregaar, saaledes at man f. eks. ved omdannelse af en vis mængde mekanisk e. til elektrisk og denne atter til mekanisk faar netop saa meget af den sidste, som man gik ud fra. E. kan saaledes ikke forsvinde eller forbruges, lige saa lidt som den kan opstaa, men e.s mængde i verdensaltet maa være konstant. Denne sætning er i sidste instans en erfaringssætning fremgaaet af alle de mislykkede forsøg paa at skabe e.: fremstille et perpetuum mobile, men er ikke desto mindre af saa almengyldig art, at den danner saa at sige hovedgrundlaget for al naturvidenskab. — For at kunne sammenligne de forskjellige e.-arter og overhovedet kunne operere kvantitativt med e., maa man have bestemte maal for dens forskjellige former. Som enhed for mekanisk e. kan anvendes f. eks. kilogrammeteren eller den e.-mængde, som kan hæve et kilogram 1 meter. Den elektriske e. kan ligesom den mekaniske fremstilles som produktet af to faktorer, af hvilke den ene, elektricitetsmængden, svarer til vegten, den anden, den elektriske spændingsforskjel, til afstanden. Produktet af elektricitetsmængde og spændingsforskjel giver den elektriske e., og enheden heraf: en joule, faaes naar man danner produktet af enheden for spænding (volt) og enheden for elektricitetsmængde (coulomb). Som enhed for varme kan anvendes kalorien eller den varmemængde, som kan opvarme et gram vand én grad. Disse enheder staar i et bestemt forhold til hinanden, idet nøiagtige undersøgelser har vist, at 1 kalorie er omtr. 0.426 kgm. og 1 joule = 0.24 kalorier. — Den e.-form, som lettest opstaar ved omdannelsen af andre e.-former og hvoraf disse atter almindeligvis vanskeligst gjendannes, er varmen. En kemisk proces, ved hvilken kemisk e. forsvinder, vil saaledes sedvanlig være ledsaget af en til den kemiske e. svarende varmeudvikling. Opbygger man de kemiske stoffe til et galvanisk element, kan den kemiske e. omdannes til elektrisk, men sluttes elementet gjennem en ledningstraad, vil den elektriske e. atter omdannes til varme. Ogsaa i andre henseender indtager varmen en særstilling mellem e.-arterne. Lovene for de e.-omdannelser, ved hvilke varmen er medvirkende, omhandles i en særlig videnskab: termodynamiken.

Ene'rgisk, i besiddelse af energi.

Energico *[enæ'rdjiko]* (ital.), med kraftigt, bestemt musikalsk foredrag.

Energofōn, lydforbedringsapparat for mikrofoner til lettelse af telefonering paa længere eller mindre gode telefonlinjer. Opfundet 1908 af redaktør Berg-Jæger.

Eneroth, P e r O l o f E m a n u e l (1825—81), sv. forfatter. Dr. phil. 1854, blev 1856 lærer ved «Svenska trädgårdsföreningens» elevskole, 1858 forstander for selskabets skole og have. En frugtbar og alsidig skribent, som bl. a. interesserede sig for kvindesagen og folkeskolen, men særlig har fortjeneste af svensk frugtavl. Hans betydningsfuldeste arbeide herom: «Handbok i svensk pomologi» (1864—66) er hovedverket paa dette omraade.

Enervēre (lat.), afkræfte, svække; **e n e r v e r e t**, afkræftet, svækket.

Eneström, G u s t a f H j a l m a r (1852—), sv. matematiker, amanuensis ved det kgl. bibliotek i Stockholm. Har særlig beskjæftiget sig med matematikens historie samt med pensionskassespørsmaal. Udgiver fra 1887 af «Bibliotheca-mathematica», et internationalt tidsskrift for matematikens historie.

---

gringotter (f) kvidre; tralle.
gringue (f) f, brød.
griotte (f) f, (bot.) morel; brunflekket rødt marmor.
griottier (f) m, moreltræ.
grip (e) greb, (haand)tag; gribe, fatte.
gripe (e) gribe (om), fatte; knibe (mavesmerter); knuge, pine; være gjerrig, knibe; greb, (haand)tag, fæste; tryk, hjemsøgelse, prøvelse; (pl) mavesmerter; (sjø)krig; (pl) baadskrabber.
griping (e) nærgaaende, nærig, grisk; luvgjerrig.
grippard (f) m, kat.
Grippe (t), **grippe** (f) f, influensa. **avoir (prendre) en g.** (f) have, faa noget imod en.
grippé (f) syg af influensa.
grippe-coquin (f) m, gripomenus (politibetjent).
grippeminaud (f) m, pus (kat).
gripper (f) gribe, knibe, rapse. **se g.** slaa rynker, krympe sig.
grippe-sou (f) m, gnier, jøde.
gris — (t) Ferkel; Schwein n — (e) pig — (f) (petit) cochon; (billard) raccroc.
gris (f) graa(haaret); skyet; beruset; m, graat, graa farve, graat tøi. **faire g.e mine à** se surt til.
grisaille (f) f, graat i graat.
grisailler (f) male graa(t i graat; blive graa.
grisard (f) m, graapoppel.
gris-argentin (f) sølvgraa.
grisâtre (f) graalig.
gris-bleu(âtre) (f) blaagraa.

Enevælde, se Absolutisme.

En face *[åfa's]* (fr.), forfra, lige i ansigtet.

Enfant *[åfå]* (fr.), barn; e. perdu *[åfå-pærdy']*, syndebuk (jfr. Enfants perdus); e. terrible *[åfå-tæri'bl]*, skrækkeligt barn, en som ved sin aabenmundethed kompromitterer sin nærmeste, sit parti eller sin sag.

Enfantin *[åfåtæ']*, Barthélemy Prosper (1796—1864), fr. sværmer og socialreformator, en af de mest fremtrædende forkyndere af saint-simonismens lære. Sluttede sig til Saint-Simon (s. d.) kort før dennes død (1825). Han paatog sig at udforme mesterens lære videre og blev sammen med S. A. Bazard (s. d.) retningens overhoved. Ved sine fantasterier trak han den imidlertid snart ud i latterlige og forargelige ekstravagancer, som bragte den og ham selv i fuldstændig miskredit; bl. a. gjorde han sig selv til et slags pave og prækede «kjødets evangelium», hvorfor Bazard, M. Chevalier og andre af Saint-Simons høit begavede elever skilte sig ud. 1832 blev han dømt for afholdelse af ulovlige sammenkomster og usedelighed. Dermed var hans saga som religionsstifter og socialreformator ude. 1845 blev han direktør for jernbanen Lyon—Paris. Hans af sygelig selvfølelse svulmende breve og manifester udgjør hovedmassen af «Oeuvres de Saint-Simon et d'E.» (47 bd., Paris 1865 flg.).

Enfants de France *[åfå-də-frås]* (fr.), «Frankriges børn», før revolutionen betegnelse for den fr. konges legitime børn, børnebørn, søskende og søskendebørn.

Enfants de troupe *[åfå-də-trúp]* (fr.), «soldaterbørn», sønner af gifte militærpersoner (ogsaa officerer indtil og med kapteiner), hvem staten yder en vis understøttelse til opdragelse og uddannelse for at bevare dem for den militære stand.

Enfants perdus *[åfå-pærdy']* (fr.), i ældre tid betegnelse for en art let infanteri, som skulde aabne angrebene, en angrebs- eller stormkolonne, der saa at sige var viet til døden; deraf udtrykket, som betyder fortabte børn.

Enfants sans souci *[åfå-så-susi']*, Les (eg. de sorgløse børn), et selskab af klerker ved justitspaladset i Paris, som fra slutten af det 14 aarh. opførte «sottier» (narrespil); de konkurrerede med de andre selskaber, som «Confrérie de la passion» og «La basoche». Deres chef hed narrefyrsten («le prince des sots»). Blandt dets medlemmer var Marot, som skrev sin «La ballade des enfants sans souci». Det bestod til slutten af det 16 aarh.

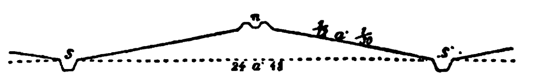
Enfant terrible *[åfå-tæri'bl]*, se Enfant.

Enfield. 1. By i det sydlige England, grevsk. Middlesex, 16 km. n. f. London bro; 42 738 indb. (1901). I nærheden findes en kongelig geværfabrik. — 2. By i de Forenede stater, Connecticut, ved elven Connecticut, 24 km. n. for Hartford; 6699 indb. (1900). Industri (krudt, cykler).

Enfilēre kaldes i militærsproget at beskyde fæstningsverker eller troppeafdelinger efter længderetningen.

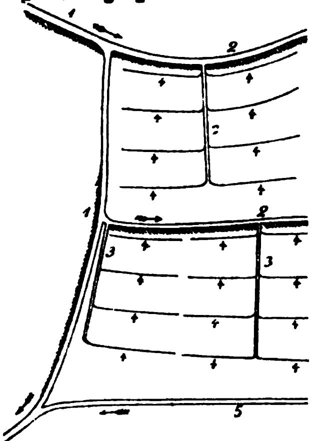
Enfrøbladede *(monocotyledones)*, klasse af dækfrøede *(angiospermæ)*. Sit navn har e. deraf, at kimplanten kun har 1 kimblad. Forøvrigt er de særpræget paa forskellig maade. Saaledes dør den unge plantes primrod paa et tidligt stadium og erstattes af birødder, som oftest forekommer i stort antal og er lidet forgrenet. Stængelen er hos talrige e. underjordisk, enten rodstok, løg eller knold; hvis den er overjordisk, er den gjerne urteagtig. Kun forholdsvis faa e. er trær, saadanne findes fortrinsvis blandt palmerne. Saavel rødder som stængler mangler tykkelsesvekst, idet der ikke er noget forbindende kambiumvæv mellem karstrengene, som i stængelen forekommer spredt i grundvævet og ikke som hos de tofrøbladede ordnet i én kreds. Bladene mangler som regel stilk, pladen er lige- eller buenervet og gjerne helrandet. Afvigelser herfra findes især hos palmer og araceer, hvor bladene baade kan være stilkede og rigt indskaaret. I blomsten er oftest 3-tallet fremherskende, og der er mest 2 tre-tallige kranse af blomsterdækblade, 2 tre-tallige kranse støvblade og inderst 3 frugtblade, dog er der talrige undtagelser fra denne grundtype, saaledes hos græs og halvgræs, hos orkideer o. m. a. Frugten kan være kapsel, bær, stenfrugt eller nød; frøene udmerker sig ved sin store frøhvide og sin lille kim. — Efter moderne systematikere, som Engler og Prantl, inddeles e. i 43 familier.

Eng betegner opr. et jordstykke, bevokset med vildtvoksende, fleraarige græsarter og andre urtagtige planter, der er tjenlige til foder (hø). Et sligt jordstykke kaldes nu gjerne naturlig e. i modsætning til kunst-e., som faaes ved at tilsaa akeren med frø af ovennævnte planter. Udstrækningen af naturlig e. er i Norge henved 4 mill. maal (à 1000 m.²), kunst-e.s omtrent tilsvarende, idet det kan antages, at omtrent to tredjedele af landets akerareal bærer e.-planter. Det aarlige udbytte af e. er beregnet til omkr. 130 mill. kr., medens korn- og potetdyrkningen kun giver 75 mill. kr. — E.-dyrkning er saaledes den vigtigste «kultur» i Norges jordbrug. Den naturlige e.s dyrkning bestaar mest i at hegne, renske og overgjødsle samt høste. Særlig gjødslingen bliver ofte forsømt, e. faar lidet igjen for de næringsstoffe, den afgiver, de kommer mest akeren tilgode. Derfor heder det ogsaa, at «e. er akerens moder». Dyrkning af kunstig eng sker ved i velrensket, velgjødslet jord at udsaa e.-frø, helst en blanding af flere slags; mest bruges timotei og kløver (rød-, hvid- og alsikekløver) samt svingel, hundegræs, svingelfaks, hvein, jædersk raigræs o. fl. E.-frøblandingen maa nøie afpasses efter de naturlige vekstforhold (jordbund, klima) og den varighed af e., der tilsigtes. Der maa være dybtgaaende og grundtgaaende, høitvoksende, bladrige og tætvoksende planter i blandingen for bedst mulig at udnytte voksestedet. Saamængden bør være rigelig (3—6 kg. pr. maal), nedmuldingen passende (2—4 cm.). Da e.-planterne skal overvintre, maa de være tilstrækkelig haardføre; der lægges vegt paa, at frøet enten er avlet paa stedet eller under forhold, der ikke afviger for meget fra de stedlige. Frøet saaes enten alene, men oftest samtidig med en dækvekst. E. høstes, naar blomstringen begynder hos de vekster, der er de mest fremtrædende i blandingen. Hvis e. beites, maa den ikke snaubeites for sterkt. — Gjødsling af e. er et godt middel til at gjøre e. ikke alene rig, men ogsaa varig. Den maa foretages som ovenpaa-gjødsling, hvortil nu bruges letopløselig gjødsel som kompost, gjødselvand, aske, kalk- og chili-salpeter, tomas- og super-fosfater. Gjødslingen udføres baade høst og vaar; de let-løselige kunst-

Engvanding: Ryg-anlæg.

gris-de-more (f) graasort.
gris-d'épine (f) graagrøn.
grise — (t) ferkeln — (e) farrow — (f) mettre bas; cochonner. **g. (sig) til** — (t) (sich) beschmutzen, besudeln — (e) dirty (one's self) — (f) (se) salir, (se) souiller.
grise (f) f, ubehagelighed.
griser (f) drikke fuld, beruse.
griseri se svineri.
griserie (f) f, rus.
griset (f) m, (zool.) stillitsunge.
grisette (f) f, graa bomuld(s-kjole); grisette, ung, letlevende (sy)-pige.
grisliness (e) fælhed, gyseligt udseende.
grisly (e) fæl, gyselig, uhyggelig.
grisolement (f) m, trilling, synging.
grisol(l)er (f) slaa triller (lerke).
grison (f) (m), graa(haaret gubbe); æsel.
grisonner (f) graane; blive graa.
Grisons (e) pl, Graubünden.
grisou (f) m: **(feu) g.** grubegas.
grist (e) møllegods, meld; forsyning. **g. to his mill** vand paa hans mølle.
gristle (e) brusk. **gristly** brusket, bruskagtig.
grit (e) (hvede)grøp; (pl) (hvede-, havre)gryn; grus, sand; (dagligtale) fut, mod i brystet; (kverne)grjot; knirke, gnisse.
gritty (e) grusel, sandet; grumset, gruttet; med fut, med mands mod.
grive (f) f. kramsfugl. **grivelé** graa- og hvidspettet.

Engvanding: Hæng-anlæg.
1. Tilledningsgrøft; 2. indlednings-; 3. fordelings-; 4. vandingsgrøfter; 5. afledingsgrøft.

gjodselslag bruges dog helst om vaaren. — E.-vanding bruges i de mest regnfattige strøg, men ogsaa i de mindre regnfattige, hvis man har frugtbart vand. Vandingen sker 1. ved opdæmning, der marken er uden fald, slig at vandet bliver staaende helt over marken, eller 2. ved overrisling, paa heldende mark. Overrislingsanlæg kan være ryg-anlæg eller hæng-anlæg. Ved de førstnævnte laves kunstigt fald, idet vandet risles udover til begge sider fra en liden grøft, lagt midt efter en teigryg. Ved hæng-anlæg risler vandet udover den laveste kant af de næsten horisontale smaa vandingsgrøfter, der lægges i 5 à 10 m.s afstand i skraanende terræn. Vandet føres hen til anlægget i særskilte tilednings- og bort igjen i afledningsgrøfter. E.-vandingsarbeidet kræver megen indsigt og paapasselighed.

Engadīn (rätorom. Engiadina, ital. Engadina), dal i Schweiz, kanton Graubünden, 95 km. lang, er en af de høiest beboede dale i Europa og gjennemstrømmes i hele sin længde af Inn. Den deles i to dele, som er meget forskjellige i klima, landskabelig karakter og produkter. Ober E., fra Malojapasset (1811 m.) til Cinuschel (1616 m.), har et tørt klima og sterk insolation, temperaturen veksler mellem + 11 ° og ÷ 10 ° C.; løvskog mangler, men dalens bund er dækket af saftigt græs. Alpedrift er derfor hovednæringsveien. Unter E., til Finstermünz ved grænsen af Tirol (1019—1616 m.), er smalere, husene ligger derfor paa fjeldenes sider, klimaet er mildere og kornavlen paa terrasserne er betydelig. Turisttrafikken til E. er blevet betydelig, efterat Abulabanen er aabnet (1903).

Engāno (Pulo Pertja el. Telandjang), holl. ø i det Indiske hav, 120 km. s.v. f. Sumatra, med naboøer omtr. 435 km.²; 700 indb., malaier.

En garde *[āgar'd]* (fr.), i dækstilling, beredt baade til forsvar og angreb, paa sin post.

Engbrystethed, betegnelse for kortaandethed hos hesten. Skyldes som oftest en lungelidelse, lungeemfysem (s. d.), sjeldnere lidelser i cirkulationsorganerne (hjertelidelse). Tilstanden er kronisk og i regelen uhelbredelig og henregnes til de saakaldte «skjulte feil», for hvilke sælgeren er kjøberen ansvarlig.

Enge, Nils Nilsen (1816—86), n. politiker, «den første bonde paa præsidentstolen». E. begyndte som 15-aarig skoleholder i sin hjembygd Birkenes (Nedenes), blev 1849 lensmand i Eide, hvorfra han 1861 forflyttedes i samme stilling til Sande (Jarlsberg), tog 1883 afsked, da han 1881 var blevet administrator ved Norges banks afdeling i Drammen. Faa har siddet i stortinget saa længe som E.; han var medlem af alle ting fra 1848—82, undtagen 1874—76; fra 1872 af som medlem af lagtinget, hvis præsident han var 1880—82. E. var sto venstremand og stod som regel i Johan Sverdrups fylking; han var efterhaanden medlem af tingets vigtigste komiteer, sad saaledes 1851—69 i justitskomiteen, hvor han lagde sig i sælen for juryens gjennemførelse.

Engekall *(rhinanthus)*.

Engekall *(rhinanthus)*, planteslegt af de maskeblomstredes familie med modsatte, temmelig smale blade og uregelmæssige, gule blomster. Det i afblomstret tilstand opblæste, poseformede bæger er oprindelsen til navnet «pengepung». I Norge to arter, store e. *(r. major)* og lille e. *(r. minor)*, som begge er alm. paa fugtige enge. — E. er rodsnylter (se Snylteplanter), idet dens rødder ved egne sugeorganer er fæstet til andre planters rødder, fra hvilke den tager en del af sin næring.

Engel, Ernst (1821—96), t. statistiker. Uddannet som bergingeniør overtog E. 1850 ledelsen af Sachsens officielle statistik og var fra 1860—82 chef for det kgl. preuss. statistiske bureau. E. nød som embeds- og videnskabsmand megen anseelse, og talrige verker og afhandlinger foreligger fra hans haand vedkommende industrielle og sociale emner. Af hans verker kan nævnes: «Das Zeitalter des Dampfes», «Der Kostenwerth des Menschen», «Die Lebenskosten belgischer Arbeiterfamilien früher und jetzt».

Engel, Georg (1866—), t. forfatter, f. i Greifswald, studerede i Berlin og har siden 1890 levet som digter og journalist. Som en af repræsentanterne for den moderne tyske «Heimatkunst» henlægger han gjerne scenen for sine digtninge til hjemstavnen, Pommern. Han har skrevet romaner som: «Ahnen und Enkel» (1892), «Das Hungerdorf», «Zauberin Circe», «Die Last», «Hann Klüth» (1905); flere dramaer, hvoraf det betydeligste er «Ueber den Wassern» (1901), endvidere «Im Hafen» (1905) og «Die Hochzeit von Poël» (1906).

Engel, Gustav Eduard (1823—95), t. sanglærer, professor ved høiskolen i Berlin, musikalsk medarbeider i flere blade, meget anseet som kritiker og forfatter af arbeider for sangundervisningen, et fortjenstfuldt verk om tonekunstens æstetik m. v.

Engel, Johann Jakob (1741—1802), t. forfatter, f. i Mecklenburg, kom til Berlin, hvor han indtog en anseet litterær stilling og blev leder for det nye nationalteater; i denne sidste egenskab skrev han sit anseede verk «Ideen zu einer Mimik» (1785—86). E. forfegtede energisk «oplysningen» ligeoverfor de unge Sturm und Drang-forfattere; meget udbredt var hans «Philosoph für die Welt» (1775—77). [Litt.: «Sämmtliche Schriften» (1801—06). K. Schröder, «J. J. E.» (Schwerin 1897).]

Engel, Johan Karl Ludvig (1778—1840), tyskfødt arkitekt i Finland, indkaldt fra St. Petersburg til Helsing-

---

grivois (f) lystig, (for) fri, anstødelig, plump, saftig, slibrig: m, lystig, resolut fyr.
grivoiserie (f) f, slibrighed.
grizzle (e) graat, graa farve. **grizzled** graanet, graasprængt.
grizzly (e) graaladen.
gro — (t) wachsen; keimen: (saar) vernarben — (e) grow, (spire) sprout, (heles) heal; (g. fast) become fixed, strike root — (f) croître, pousser; (g. fast) s'attacher (à), s'enraciner; (heles) guérir, se cicatriser, se refermer, reprendre.
groan (e) suk(ke tungt), støn(ne); knage (tømmerverk).
groat (e) grot, ca. 30 øre; (pl) (havre, hvede)gryn; grødomslag.
grob (t) grov. **G.bäcker** m, rugbrødbager. **g.drähtig** grovtraadet. **g.körnig** grovkornet.
Grobheit (t) f, grovhed.
grobian — (t) Grobian m — (e) churl, brute — (f) rustre, brutal m.
gröblich (t) grovelig.
grocer (e) kjøbmand, husholdnings-, kolonialhandler.
grocery (e) husholdningsvarer, -handel.
grog — (t) Grog m (e) & (f) grog m.
grognard (f) grætten; m, (gammel) grinebider, brumbasse, hugaf, veteran.
grogner (f) grynte; give ondt af sig, knurre, mukke.
grognerie (f) f, knurring, mukking.
grogram (e) grogram, slags tøi.

fors i 1816, hvor han udførte en række monumentalbygninger som senatshuset, raadhuset, generalguvernørens hus, teatret, universitetsbygningerne samt mange privathuse og derved gav byen dens monumentale arkitektoniske præg. Hans opr. plan for den store Nikolaikirke i Helsingfors blev meget ændret under udførelsen.

Engel, Karl (1818—82), t. musikhistoriker i England, medarbeider i «Musical Times» og andre fagblade, forfatter af forskjellige meget fortjenstfulde verker om musikinstrumenter og musikhistorie, «Musical myths and facts» m. v.

Engel (græ. *angelos*, sendebud). Engle omtales i bibelen som overjordiske skabninger, der staar i et umiddelbart tjenende forhold til Gud. De er tilstede ved verdens skabelse (Job. 38, 7). De benævnes: «Guds børn (sønner)», «de hellige», «de vældige». I talløs mængde omgiver de Guds trone og lovpriser ham (Job. 1, 6; 1 Kong. 22, 19). I Daniels bog nævnes navnene paa de ypperste: Mikael og Gabriel. I apokryferne og pseudepigraferne nævnes andre: Rafael (Tobias bog) og Uriel (Henoks bog, 4 Esra). En særstilling indtager «Herrens e.» (1 Mos. 16, 7 o. fl. st.). Det er omstridt, hvorvidt Keruber og Serafer (s. d.) skal henregnes til e. Den jødiske teologi gav læren om e. en videre udfoldelse (de 7 erkeengle, jfr. Tobias 12, 19). Paa Jesu tid negtede sadducæerne, at der var e. til (Ap. gj. 23, 8). I det nye testamente møder man væsentlig de samme tanker. E. er «tjenende aander» (Hebr. 1, 14). De er ubetinget underordnet sønnen (Hebr. 1, 4—14, jfr. Kol. 1, 16). Ved e. kundgjøres aabenbaringens store begivenheder for menneskene (Luk. 1, 26 ff.; 2, 9 ff.; Mark. 16, 5 ff. og parallelsteder). De beskjermer og hjælper Guds børn (Matt. 4, 11; Luk. 16, 22 o. fl. st.). Det er dog vistnok med urette, at man ud fra Matt. 18, 10 og Ap. gj. 12, 15 har opstillet læren om skytsengle for de enkelte mennesker. Ved den sidste dom vil e. være virksomme (Mark. 8, 38, Matt. 24, 31; 25, 31). Et englefald omtales Judas 6 og 2 Peter 2, 4. Som skabninger maa e. ikke tilbedes (Kol. 2, 18; Aab. 19, 10). — Det vil vistnok alm. blive anerkjendt, at den hellige skrifts tale om e. ikke er af en saadan art, at den kan lægges til grund for en sammenfattende dogmatisk læreudvikling.

Engelberg, by i Schweiz, kanton Unterwalden, 1023 m. o. h., omgivet af høie fjelde og gjennemstrømmet af E.-elv; 1966 indb. (1900). E. har et kloster med en smuk kirke. 1899 aabnedes i E. en vand- og luftkuranstalt, som er meget besøgt. En elektrisk bane fører fra Stansstad ved Vierwaldstättersjøen hidop.

Engelbrekt Engelbrektsson (d. 1436), sv. frihedshelt, var af lavadel og bosat i Dalarne, hvor han blev vidne til Jösse Erikssons voldsherredømme. Oprørt herover drog han et par gange til Erik af Pommern i Danmark for at klage, men blev afvist. Da reiste han 1433 dalkarlene til oprør. Dette bredte sig med saadan kraft, at E. kunde tvinge rigsraadet til at opsige kongen troskab. Denne kom til Sverige og gav løfter; men da han ikke holdt dem, fik oprøret et nyt fremstød. I Arboga (jan. 1436) valgtes dog ikke E., men marsken, Karl Knutsson (Bonde), til rigshøvedsmand, idet adelen saa med uro paa den folkelige bølge, E. havde vakt. Dennes stilling var dog saa sterk, at man ikke kunde se bort fra ham, og han fik derfor den opgave at fuldbyrde landsdelenes befrielse. E. gjennemkrydsede nu Sverige med sine skarer, indtog Halland og Bleking og begyndte at beleire Axevall slot, da sygdom nødte ham til at søge hvile paa sit län Örebro. Skjønt endnu syg, brød han dog atter op for at drage til en raadsforsamling i Stockholm; men underveis blev han overfaldt og slaaet ihjel paa en liden ø (Engelbrektsholmen) i Hjälmaren. Morderen var Måns Bengtsson, hvis fader, Bengt Stensson paa det nærliggende Göksholm, laa i strid med E. Denne jordedes i Örebro. — E. var af konstitution liden og svag, men besjælet af en brændende energi, en utrættelig daadskraft og stor veltalenhed. I løbet af knapt tre aar havde han gjort et storverk, befriet sit land, hævet det svenske folk til selvstændighed og vakt fædrelandskjærligheden tillive hos det. E. er en forløber for Gustaf Vasa. Den nyfødte nationalitetsfølelse hos det svenske folk har i den saakaldte «Engelbrektsvise» forherliget landets befrier.

Engelbretsdatter, Dorothea, se Dorothea E.

Engelhard, Wilhelm (1813—1902), t. billedhugger. Elev af Thorvaldsen i Kbh. og Schwanthaler i München; studerede ogsaa i Rom. Arbeidede i Hannover. Fantasirig romantiker. Verker: Edda-frise (i slottet Marienburg ved Hannover), kurfyrstinde Sofie (Herrenhaus park), «Psyke dræber den sovende Amor» og «Odin», kolossalstatue udenfor museet i Hannover (1902).

Engelhardt, Helvig Conrad Chrstian (1825—81), d. arkæolog, fremdrog i 1850- og 1860-aarene ved en række store udgravninger af danske moser (myrer) en rigdom af oldsager fra folkevandringstiden, beskrevet i hans beretninger om mosefundene i Thorsbjerg, Nydam, Kragelund og Vimose. E. blev i 1864 knyttet til nationalmuset i Kbh. og var fra 1868 sekretær i det nordiske oldskriftselskab.

Engelhart, Thomas von Westen (1850—1905), n. politiker og embedsmand, statsadvokat for Akershus og Kristians lagsogne 1889. Valgtes 1885 som venstre til stortingsmand for Hedemarken og gjenvalgtes for de følgende tre perioder 1889—97; præsident i odelstinget 1889 og 1891. Gik 28 nov. 1891 som chef for indredepartementet ind i Steens første ministerium, men gjenoptog, da dette 2 mai 1893 afløstes af Emil Stangs andet ministerium, sit mandat for valgperioden 1892—94 i stortinget. Under den unionelle krise 1895 spillede E. en fremtrædende rolle ved at bryde med venstres taktik for at faa den langvarige ministerkrise hævet og et praktisk kompromis mellem partierne indledet, et skridt, der indbragte ham voldsomme angreb fra partiets radikale fløi. Hans optræden gav imidlertid i sine videre følger stødet til dannelse af det Hagerup'ske blandingsministerium af 14 okt. 1895, i hvilket E. traadte ind. Ved dets afgang 19 febr. 1898 blev E. udnævnt til amtmand i Bratsberg; 1902 forflyttedes han i samme egenskab til Jarlsberg og Larvik.

Engelholm, se Ängelholm.

Engelmann, Rudolf (1841—88), t. astronom, f. i Leipzig, 1863—74 observator smst., men maatte derefter overtage sin faders anseede forlagsboghandel i samme by. E. har med megen flid maalt dobbeltstjerner og stjernepositioner samt udført talrige beregninger.

Engelmann, Theodor Wilhelm (1843—), t. fysiolog, f. i Leipzig, 1867 assistent ved fysiologisk laboratorium i

---

gröhlen Ⓣ brøle, skrige, skraale, vræle.
groin Ⓔ lyske; svange; (ark.) ribbe; indbygning, slags dæmning; (vb) ribbe.
Groll Ⓣ m, nag.
grol(l)e Ⓕ f, kornkraake.
grollen Ⓣ bære nag (til); brumme, rulle, drøne.
grommeler Ⓕ brumme, mumle; furte, grine.
grommeleux Ⓕ grætten, furten; m, brumbasse.
gromwell Ⓔ (bot.) stenfrø.
gronder Ⓕ knurre, brumme; bruse (hav), rulle (torden), tordne (skyts): skjelde ud.
gronderie Ⓕ f, skjend(en); skjenderi.
grondeur Ⓕ grætten, grinet, prippen; m, grinebider; trættebroder.
grondin Ⓕ m, knur.
groom Ⓔ staldgut, rideknegt; svend, brudgom; stelle, passe (heste). **groomsman** brudekarl.
groove Ⓔ grop; skjølp; fuge (ogs. vb).
grop — Ⓣ Grube, Vertiefung f — Ⓔ groove, hollow, cavity — Ⓕ petit creux m; fosse f, trou m.
grope Ⓔ famle, føle sig for.
gros — Ⓣ Gross n — Ⓔ gross; (en gros) wholesale — Ⓕ grosse; douze douzaines f pl; (en gros) en gros.
gros Ⓕ tyk, svær, før, stor; plump; alvorlig, vigtig; velhavende; rigtig, erke-; frugtsommelig. **en**

Utrecht, 1871 prof. der., 1897 professor i fysiologi og direktør for fysiologisk institut i Berlin. I forskjellige haandbøger og tidsskrifter talrige histologiske og dyrefysiologiske arbeider. Fra 1898 udgiver af den fysiologiske afdeling af «Archiv für Anatomie und Fysiologie».

Engelmann, W i l h e l m (1808—78), t. bibliograf og forlagsboghandler i Leipzig, har bearbeidet og udgivet værdifulde kataloger over forskjellige litteraturgrene efter 1750, saaledes «Bibliotheca auctorum classicorum» (8 udg., 1880—82), «Bibliotheca geographica» (1856—58), «Bibliotheca zoologica» (1861—62) o. fl. Forlaget, et af Tysklands største, eksisterer fremdeles og omfatter især naturvidenskab, teknologi og historie.

Engels, F r i e d r i c h (1820—95), t. socialist, var fabrikant, lærte 1844 Marx at kjende og sluttede et venskab for livet med den store socialfilosof, ved hvis paavirkning og sammen med hvem han blev grundlægger af den videnskabelige socialisme. E.s skrifter er udarbeidet i nøie samforstaaelse med Marx, hvis første og vigtigste fortolker han derfor blev. Hans bog «Die Lage der arbeitenden Klasse in England» (1845) vil, ensidighed tiltrods, altid bevare værd som rystende kulturbillede. Sammen med Marx udarbeidede E. 1848 det epokegjørende «kommunistiske manifest» (s. d.). Af hans senere skrifter er de merkeligere «Die Entwickelung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft» (1882), «Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats» (1884), hvorhos han udgav og indledede 2 og 3 bd. af Marx' «Das Kapital» (1885—94). E. er en af socialismens betydeligste og interessanteste personligheder og forfattere.

Engelsborg (ital. Castel Sant Angelo), bygning i Rom paa høire Tiberbred, opr. (136—39 e. Kr.) bygget som

Engelsborg.

gravmæle for keiser Hadrian, senere forvandlet til en fæstning, nu et slags museum. Bygningen bestaar af en firkantet underbygning, omtr. 85 m. i kvadrat og 30 m. høi; ovenpaa denne reiser sig en høi rundbygning af travestin (diameter omtr. 65 m.), opr. smykket med mange statuer. Gjennem en spiralformig gang kommer man til gravkamret. Ovenpaa rundbygningen er nu en mængde middelalderlige værelser fra den tid, paverne benyttede den som borg, og en statue af erkeengelen Michael (deraf borgens nuværende navn).

Engelske komedianter kaldes en række omreisende skuespillertrupper, som i tiden 1586—1620 kom over Nederlandene til Tyskland og opførte engelske skuespil, især Shakespeares, i raa bearbeidelser; i begyndelsen opførtes stykkerne paa engelsk, senere i slette tyske oversættelser. E. k. fik stor betydning for grundlæggelsen af det tyske teater.

Engelsk havestil, se H a v e k u n s t.

Engelsk heftplaster, se H e f t p l a s t e r.

Engelsk horn, en stumpvinklet eller buet, forstørret altoboe, hvis toner noteres en kvint høiere, end de lyder, særlig benyttet af ældre mestere som Rossini, Meyerbeer, Wagner. Tidligere havde det som saakaldt jagtoboe, i almindelighed af rundagtig form og læderbetrukket, endnu større udbredelse.

Engelsk jord er en fra Wales stammende varietet af slibepulveret trippel, bestaaende af mikroskopiske skaller af kiselalger (se D i a t o m i t).

Engelskjøn, C h r i s t i a n A u g u s t (1836—), n. læge i Kra.; fik 1861 Skjelderups guldmedalje for en afhandling om mellemkjødets muskler. I sin tid virksom som forfatter og praktiserende læge paa nervesygdommenes omraade. Har udgivet en meget læst brochure om rosens dyrkning og har opfundet en skattet blomstergjødning.

Engelsk lakris, se L a k r i s.

Engelskridning (rideteknisk udtryk), se L e t r i d n i n g.

Engelskrødt kaldes en del rødlige farver, hvis væsentlige bestanddele er jernoksyd; ved glødning af jernvitriol (ferrosulfat) faaes saaledes de almindeligst kjendte sorter: t o d t e n k o p f, d o d e n k o p, k o l k o t a r, c a p u t m o r t u u m, p o l e r r ø d t o. s. v. Ved finmaling af naturlig forekommende jernoksyder, saasom blodsten, faaes ogsaa e., der i handelen ofte kaldes i n d i s k r ø d t, p e r s i s k r ø d t, j e r n m ø n j e o. s. v.

Engelsk salt, se M a g n e s i u m s u l f a t.

Engelsk skind, betegnelse for et skindlignende glat, tæt bomuldsstof, enten tætvævet atlasktøi eller strikket med særegne masker. Anvendes til ridebukser, hansker o. l.

Engelsk sprog og litteratur, se E n g l a n d.

Engelsk sved, en epidemisk sygdom, som optraadte i det 15 og 16 aarh., navnlig i England. Den ytrede sig ved sterk svedafsondring og endte i regelen dødelig i 1—2 døgn.

Engelsk syge *(rachitis)*, en børnesygdom, som først 1650 er beskrevet af en eng. læge, deraf navnet. Den egentlige aarsag til e. s. er ukjendt, kun ved man, at daarlige ydre forhold, som indvirker uheldig paa børnenes ernæring og trivsel, spiller en stor rolle; navnlig synes en uhensigtsmæssig kost med deraf følgende fordøielsesforstyrrelser at være af betydning. Sygdommen optræder næsten altid i barnets første leveaar og ytrer sig ved en abnorm vekst af bensystemet, særlig derved, at der i de lange bens ender dannes betydelige mængder af et abnormt og blødt benvæv med ringe kalkafsætning. Følgen er, at enderne af de lange ben bliver bløde og opsvulmede. Paa brystet ytrer sygdommen sig ved en række fremstaaende knuder langs overgangsstedet mellem ribben og brusk («rosenkrans»). Paa armene svulmer benene især op om haandleddet, saa det ser ud som to led

---

g. i det store og hele; m. den største del, det vigtigste, hovedsag. **maison** (f) **de gros** engrosforretning. **gros bagages** m pl, (mil.) tros. **gros-bec** m, (zool.) kirsebærfugl.

groseille (f) f, ribs(saft); (à maquereau, verte) stikkelsbær; m, ribsrødt (farve).

groseillier (f) m, ribsbusk; (épineux, à maquereau) stikkelsbærbusk; (noir) solbærbusk.

gross (t) stor. **G.eltern** pl, bedsteforældre. **g.enteils** for en stor del. **G.handel** m, engroshandel. **G.händler** m, grosserer. **G.hans** m, praler, skryder. **g.jährig** (fuld)myndig. **G.kind** n, barnebarn. **G.knecht** m, gaardsbestyrer. **G.maul** n, storpraler, skryder. **G.mut** f, høimod(ighed), høisind(ethed). **g.mütig(keit)** (f) høimodig(hed), høisindet(hed). **G.mutter** f, bedstemoder. **g.nasig** storsnudet. **g.schnauzig, -schnäuzig** storsnudet. **g.spurig** brautende, stor paa det. **G.städter** m, storstads-, hovedstadsbeboer. **g.städtisch** storstads-, hovedstadsmæssig. **G.thuer** m, storpraler, skryder. **g.thun** prale, skryde, være stor paa det. **G.vater** m, bedstefader. **G.würdenträger** m, stordignitar. **g.ziehen** opføde, opdrætte. **G.züchtung** f, opfødning.

gross (e) stor, svær; grov, plump; tyk (luft); brutto-; (hoved-masse, -styrke; gros, 12 dusin. in

(«dobbeltled»). Mest fremtrædende er ofte forandringen af skinnebenene, der foruden at svulme op i enderne bliver krumme og udadbøiede («sabelben»), hvorved barnet tildels faar en vaklende gang. Hvad angaar hovedets ben, er disse ofte tynde og pergamentagtige, og i mange tilfælde lukkes først de naturlige mellemrum mellem dem (fontanellerne) i 2—3 leveaar. Endelig kan anføres, at tændernes frembrud gjerne er uregelmæssigt og forsinket, og at de ofte faar en abnorm form og stilling. Det rakitiske barn er blegt, i daarlig ernæringstilstand; det sveder let, især paa hovedet, naar det sover. Ofte optræder aandenød paa grund af krampe i strubemusklerne, og alm. kramper sees ikke sjelden. En del af børnene dør paa grund af tarmkatarrh, alm. svækkelse, tiltrædende tuberkulose o. s. v. Men de fleste kommer sig, naar de kommer under gunstige forhold og passende behandling; som regel forsvinder herved bendeformiteterne, navnlig bliver de krumme ben mere rette. Dog kan den daarlige brystform (kyllingebryst), et snævert bækken og en skjæv rygrad holde sig hele livet.

Engelstad, Jess Julius (1822—96), n. militær og jernbanemand. Premierløitnant 1847 og kaptein 1869 i ingeniørbrigaden og tog afsked fra den militære tjeneste 1870. Fra 1856 var han ansat som sekretær og teknisk konsulent hos direktionen for Hovedjernbanen og overbestyrer ved denne 1859—96. Ordensmand og god administrator, men uden sterkere tro paa landets økonomiske udvikling, derfor yderst varsom med at anbefale udvidelser og reformer i jernbanespørsmaal.

Engelsted, Malthe Odin (1852—), d. maler, kom 1873 paa akademiet og reiste i slutningen af 1880-aarene til Italien og Grækenland med akademiets støtte. Var 1891 blandt stifterne af den Frie udstilling og har udstillet der siden. E.s fag er de smaa fortællende «psykologiske» malerier («Hos inspektøren», «L'hombre») og bibelske billeder.

Engelstoft, Laurids (1774—1851), d. historiker, 1803 professor i historie ved Kjøbenhavns universitet. Blandt hans vigtigste skrifter kan nævnes: «Kvindekønnets huslige og borgerlige kaar hos skandinaverne før kristendommens indførelse» (1799), «Filip August, konge af Frankrige, og Ingeborg, prinsesse af Danmark» (1801), samt «Tanker om nationalopdragelsen» (1808). Hans «Udvalgte skrifter» i 3 bd. udk. 1859—62.

Engelsviken (opr. navn Ingjaldsvik), samling af huse (50) paa østsiden af Kristianiafjorden i dens ytre del, Onsø herred, Smaalenene. Paa stedet, der har postaabneri og dampskibsanløb, bor 260 indb. (1900).

Engelvær, en samling af talrige smaa øer og holmer i Vestfjorden, v. for handelsstedet Grøtø, Steigen herred, Nordlands amt. Været er et godt eg- og dunvær, og der drives et betydeligt hjemmefiske, væsentlig af befolkningen i Steigen herred. Paa været bor tre familier (1900).

Engeløen (oldn. *ǫngul*, angel), 71.70 km.² stor ø paa østsiden af Vestfjorden, Steigen herred, Nordlands amt. Øen, der er skogbar og har et fladt, af trange viker indskaaret, ganske tæt bebygget forland (ialt 1326 indb.), er i det indre opfyldt af en række vakre optil 648 m. høie tinder. Langs kysten gaar hovedvei. Paa øen ligger Steigen kirke ved den gamle ættegaard, senere lagmandsgaard, af samme navn.

Engene dynamitfabrik og krudtverk (firma: Nitroglycerincompagniet, Kra.), stort fabrikanlæg paa Kristianiafjordens vestside, n.v. for Drøbak, Hurum herred, Buskerud amt. Fabriken, der beskjæftiger 180 arbeidere, ligger ved en liden bugt, nær Sætre postaabneri; dampskibsanløbssted. Til fabriken hører flere arbeiderboliger, direktørbolig, skole m. m.

Enger, Gulbrand (1822—86), n. instrumentmager i Danmark, overtog i 1855 hofinstrumentmager Thomas Jacobsens forretning i Kbh. og blev især anseet som specialist i reparationskunst. Mange præmiebelønninger og hædersgave fra danske musikere. Flygel paa Norsk folkemuseums udstilling 1904.

Engerdalen benævnes den nordlige del af Tryssils dalføre, omkring den 12.35 km.² store, 17 km. lange og 92 m. dybe indsjø Engeren og elven Engera. Fra Engerens nordende (Heggeriset) fører hovedvei nordover til Fæmunden, og fra dens sydende (Engerneset) fører vei sydover til Tryssil og sydvestover til Rena i Østerdalen; langs østbredden er nu vei under bygning. Den øvre del af dalføret hører til Ytre Rendalen, den nedre til Tryssil herred i Hedemarkens amt.

Engerth, Eduard von (1818—97), østerr. maler. Historiske billeder og fresker, f. eks. scener af «Figaros bryllup» og «Orfeussagnet» i Wiens opera. 1865 professor ved Wiens akademi, 1871—92 direktør for det keiserlige malerigalleri, hvorover han udgav en katalog (3 bd., 1882—86).

Engerth, Wilhelm von, friherre (1814—84), generaldirektør for statsjernbaneselskabet i Østerrige. Var først arkitekt, men slog sig saa paa maskinfaget. Konstruerede ved Semmeringbanens bygning et lokomotiv med tender, det bekjendte «system E.», som senere har faaet stor anvendelse. Af hans andre arbeider kan særlig nævnes reguleringen af Donau.

Engeström. 1. Jacob von E. (1735—1802), sv. embedsmand og politiker. E., som 1776 blev kancelliraad, 1769 «sekreta utskottets» sekretær og 1779 bankofuldmægtig, tilhørte Gustaf III's modstandere, og selv om han ikke billigede sammensvergelsen mod denne, kjendte han dog planen. Efter mordet holdtes han derfor i fængsel i 3 aar og mistede sine embeder. Blandt hans efterladenskaber fandtes et udkast til en regjeringsform i frihedstidens aand, med begrænset kongemagt og en klassevis folkerepræsentation valgt for 3 aar. — 2. Johan von E. (1743—1807), foreg.s broder, en stridbar, men uegennyttig politiker, som hørte til Gustaf III's modstandere og derfor havde været fængslet 1789. Ved forsigtig at holde sig fjernt fra sammensvergelsen slap han forholdsvis let, og han var i sin sidste tid Gustaf IV Adolfs støtte. — 3. Lars von E. (1751—1826), foreg.s broder, sv. diplomat; var fra 1773 ansat i den diplomatiske etat, hvor han snart blev paaagtet af Gustaf III. 1782 blev han sendt til Wien og var fra 1788 minister i Warschau, hvor han indtog en indflydelsesrig stilling. Efter et kort ophold i Sverige blev han 1793 minister i London og 1795 i Wien, hvor han dog som mistænkt for franske sympatier ikke blev modtaget. 1798 blev han minister i Berlin, hvor han blev til 1803. 1809 blev han statsminister for de udenrigske anliggender, hvad han var til 1824. E. var ingen stor statsmand,

---

(the) g. i det store og hele (taget). **g.beak** kirsebærfugl.

Grösse (t) f, størrelse; storhed; høide. **G.nverhältnis** n, proportion.

grosse (f) f, stor skrift, stil; afskrift, kopi, udfærdigelse; gros. **à la g.** paa bodmeri, bodmeri-.

grosserer — (t) Grosshändler, Grossierer, Grossist m — (e) wholesale-dealer, (wholesale-)merchant — (f) négociant m (en gros).

grosserie (f) f, grove jernvarer; engrosforretning.

grossesse (f) f, frugtsommelighed, svangerskab.

grosseur (f) f, tykkelse, størrelse; svul(st).

grossier (f) grov, simpel, tarvelig: raa(t udført); plump, tølperagtig, ubøflig, uopdragen.

grossièreté (f) f, grovhed.

grossir (f) gjøre grov(ere), stor, større; forsterke, (for)øge; overdrive.

grossoyer (f) udfærdige (dokument): skrive af, renskrive.

grösstenteils (t) for størstedelen.

grotesk — (t) grotesk — (e) & (f) grotesque.

grotesque (e) & (f) f, groteske (arabeske).

grotte — (t) Grotte f — (e) grot(to) — (f) grotte f.

grouillement (f) m, kribling; mylder, vrimmel; rumling.

grouiller (f) krible, myldre, vrimle; røre sig, ryste; rumle (mave).

men derimod en stor arbeidskraft. Karl Johan lod ham i hans stilling som udenrigsminister kun have ringe indflydelse, hvorimod han havde mere at sige i de indre spørsmaal. Han var navnlig i sine senere aar en meget reaktionær mand. Med den stilling, Norge fik, kunde han ikke forsone sig. Han blev meget dadlet for Bodøsagens sørgelige udgang; men for den havde han dog ingen skyld.

Engh, John (1833—1900), n. missionsprest og det Norske missionsselskabs første udsending til Madagaskars indland. Var den første europæer, som bosatte sig i Nordbetsiléo, hvor han 1867 anlagde stationen Betáfo, som ved hans hjemreise talte tusender af kristne. Død i Stavanger.

Enghien *[ãgæ̃']*, Louis Antoine Henri de Bourbon-Condé, hertug af (1772—1804), fr. prins, som emigrerede 1789, deltog i krigene mod Frankrige indtil 1801 og levede efter 1801 som privatmand i Baden. Da Bonaparte efter opdagelsen af Cadoudal-sammensvergelsen 1804 havde bragt i erfaring, at franske prinser havde været medvidere (dette gjaldt i virkeligheden greven af Artois), og der samtidig meldtes om engelsk agitation i Syd-Tyskland og om hertugen af E.s meddelagtighed deri, besluttede Bonaparte, som mente, at denne ogsaa havde været med i sammensvergelsen, at gribe ham selv med fare for at krænke folkeretten ved at arrestere en mand paa fremmed territorium. Hertugen blev grebet og ført til Strassburg og derfra til Paris. En krigsret i Vincennes dømte ham til døden, fordi han maatte tilstaa at have baaret vaaben mod Frankrige ogsaa efter amnestien 1799, medens han tilbageviste beskyldningen for andel i sammensvergelsen. Han blev skudt natten 20—21 mars 1804.

Enghien *[ãgæ̃']*, by i Belgien, prov. Hennegau, nær Dendres bielv Marcq; 4569 indb. (1902). Fabrikation af tepper, kniplinger og uldvarer.

Enghien *[ãgæ̃']* (E.-les-Bains), badested i Frankrige, depart. Seine-et-Oise, 2 km. fra høire Seinebred, 12 km. fra Paris; 4067 indb. (1902). E., som har 8 svovlkilder, besøges af patienter, der lider af strubekatarrh.

Engkarse *(cardamine pratensis)*, en paa fugtige enge meget alm. plante med lysfiolette blomster i klase i stængelens spids og finnede blade. E. tilhører de korsblomstredes familie. Undertiden, især i fjeldegnene, formerer den sig ved knopper, som dannes paa bladene.

Engkarse *(cardamine pratensis)*.

England betegner i snævrere forstand enten det eg. E. alene eller E. med Wales; i overført videre forstand benyttes ordet som et slags forkortet udtryk om E., Skotland og Irland, d. e. de «Britiske øer», «Storbritannien og Irland», hvad engelskmændene kalder The united kingdom of Great Britain and Ireland; paa norsk kunde det Britiske rige i Europa enten kaldes de Britiske øer eller Storbritannien og Irland. Af praktiske grunde vil endel af det hele riges forhold i det efterfølgende blive behandlet under E. Se forøvrigt de enkelte lande og øer. Størrelse og beliggenhed. Det Britiske rige i Europa (med undtagelse af Gibraltar og Malta) har et fladeindhold af 314 339 km ^{2} og et folketal af omtr. 44$^1/_3$ mill. (1907). Det omgives af Atlanterhavet i v. og n., Nordsjøen i ø. og den Britiske kanal (Kanalen) i s. Det dannes af de to store øer Storbritannien og Irland, skilt ved St. Georgskanalen, den Irske sjø og Nordkanalen, samt desuden en hel del større og mindre øgrupper og øer (ialt omkr. 5000), hvoraf de vigtigste er Shetlandsøerne og Orknøerne i n., Hebriderne v. f. Skotland, øen Man i den Irske sjø og Kanaløerne eller de Normanniske øer i Kanalen ved Frankriges nordkyst. Skotlands nordspids ligger paa omtr. 58° 42' n. br. (d. e. lidt s. f. Stavanger), medens Shetlandsøerne strækker sig til næsten 61° n. br.; E.s sydspids, kap Lizard, ligger paa 49° 58' n. br. (d. e. omtrent som Prag). I v. strækker Irland sig til 10° 28' v. l. (det vestligste punkt i Europa, naar Island ikke medregnes), medens det østligste punkt af E. er paa 1° 46' ø. l. (d. e. næsten som Paris). — Det egentlige E. omfatter den sydlige og større del af Storbritannien og har med Wales et fladeindhold af 151 015 km.^{2} og et folketal af over 35 mill. (1907), uden samme et fladeindhold af 131 674 km.^{2} og et folketal af over 33 mill. Grænsen mod Skotland gaar fra Solwayfjorden paa vestsiden i nordøstlig retning langs Cheviotfjeldene. Kysterne er meget indskaaret af havet, hvorved ikke noget punkt i landet kommer til at ligge over 100 km. fra kysten. Eiendommeligt for landet er de brede tragtformede elvemundinger; disse danner udmerkede havne, og her ligger alle de store handelsbyer. Ved en linje fra mundingen af elven Tees (s. for Newcastle) til byen Exeter (ved Kanalen), deles landet i to temmelig forskjellige dele, baade geologisk og geografisk. N. og v. for denne linje bestaar landet af lag fra den geologiske oldtid, fra silur til perm. Fjeldgrunden dannes af skifer, kalk og sandsten, som er gjennembrudt af granit, porfyr og andre eruptiver. Engang har disse formationer dannet en uhyre fjeldkjede, men af denne er der nu bare ruiner igjen, der i form af temmelig lave, adskilte fjeldgrupper opfylder landet. S. og ø. for den nævnte linje stammer lagene fra senere geologiske tider, fra trias til tertiær; de ligger i det hele taget fladt, og der er ingen eruptiver i dem. Landet er derfor noksaa fladt og lavt, bare hist og her findes der lavere aaser; mange steder er landet ogsaa dækket af istidsgrus. Denne sydøstlige del af E. danner et rigt og frugtbart land, det egentlige kornland, medens det er meget fattigt paa mineralske skatte. Disse, især kul og jern, findes i den nordvestlige gammelgeologiske del. Længst i n.v. ligger Cumberlands fjelde, en gruppe med bratte fjelde, hvis høieste top Sca Fell Pike er 978 m. (se forøvrig art. om Cumberland). I ø. staar de i forbindelse med Penninerne (s. d.), en lang, lav fjeldkjede, som grener sig ud fra Cheviotfjeldene paa grænsen af Skotland og gaar i n.-s. retning gjennem det midtre E. og med sine yderste udløbere naar til henimod Birmingham. Høiden overstiger ingen steder 900 m. Medens selve fjeldene ofte er ufrugtbare, dækket med mos og lyng og derfor temmelig daarlig befolket.

---

ground ⓔ jord(bund); gulv; grund: terræn; bund; bundfald; (park)anlæg; begyndelsesgrunde; (doms)præmisser; sætte paa grund; grund(lægg)e; begrunde; grunde (i maling); tage (gevær) ved foden; undervise i begyndelsesgrundene; (grund)støde. **g.age** havnepenge. **g.-bait** flu, fly. **g.-floor** første etage. **g.-ice** bundis. **g.-ivy** korsknap. **g.less(ness)** ugrundet(hed). **g.ling** pigget mort (en fisk); parterregjænger. **g.-plot** tomt; grundtegning. **g.sel** svineblom. **g.sill** svill, grundstok. **g.-tackle** ankere, kjeder og fortøininger. **g.-work** grundlag.

group ⓔ, **groupe** ⓕ f, gruppe, klynge, flok.

group ⓔ, **grouper** ⓕ gruppere, ordne, samle.

group ⓕ m, pengepose.

groupement ⓕ m, **grouping** ⓔ gruppering.

grouse ⓔ barfugl, skoghøns; britisk rype = **red g.**; skyde ryper.

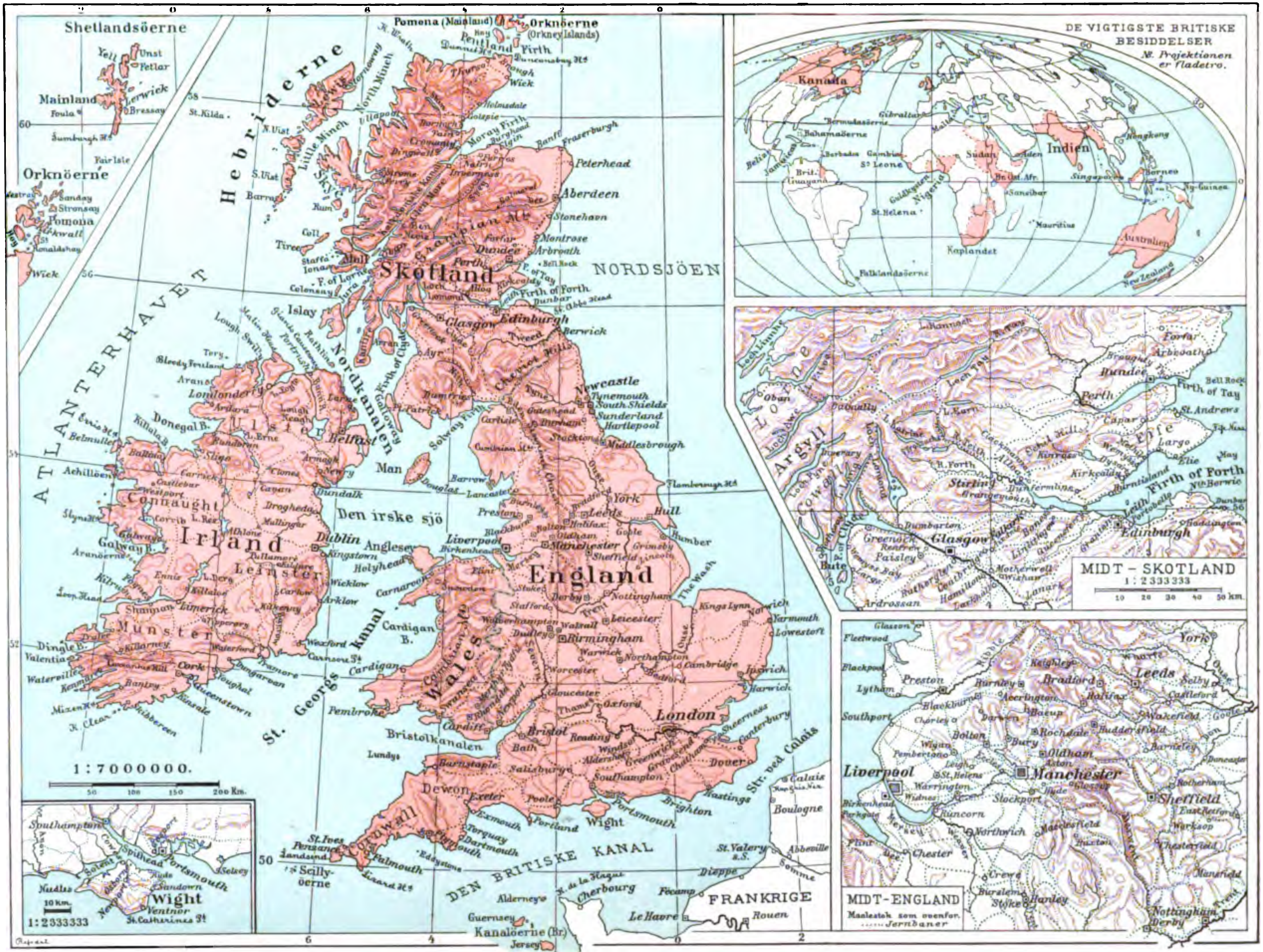
grout ⓔ grovt mel; (skotsk) grød; (pl) bundfald, grut; tynd mørtel, gips- el. lervelling; fuge (med gips). **g.y** grætten, vond.

grov — ⓣ grob — ⓔ coarse gross; (uhøflig) rude; (svær) large, big; grave (mistake); rough (tone, voice) — ⓕ gros(sier); grave; rude, brutal; impoli, impertinent, insolent; (plaisanterie f) forte; (ignorance f) crasse. **grovbrød** — ⓣ Schwarzbrot n — ⓔ coarse bread.

ENGLAND OG WALES

OVERSIGTSKART OVER DE BRITISKE ØER

Illustreret norsk konversationsleksikon.

H. Aschehoug & Co.

findes der paa begge sider vældige masser af kul og jern, i Northumberland og Durham og længst i s. i the Midlands, landet i det midtre omkring Birmingham. Disse egne er derfor sædet for E.s mægtige industri. Flere betydelige elve udspringer paa Pennineme, Tyne og Tees, som gaar ud i Nordsjøen, Eden, som falder ud i Solwayfjorden, og Mersey, som med sine bielve gaar gjennem Lancashires slette v. for Penninerne og med en bred munding falder ud i den Irske sjø. — V. for the Midlands ligger fjeldene i Wales, hvor vi finder E.s høieste top Snowdon, 1085 m. (se forøvrigt Wales); i Wales udspringer Severn, som danner en stor bue og med en bred munding falder ud i Bristolkanalen. S. for Bristolkanalen paa halvøen mellem denne og Kanalen ligger fjeldene i Devon og Cornwall, øde granitfjelde, hvis høieste dele ofte dannes af heder. Cornwall ender med Kap Lands End, og ude i havet ligger i fortsættelse af halvøen Scillyøerne. I det østlige og sydøstlige E. mangler egentlige fjelde. Der er en rig veksling mellem slette- og aasland, og skjønt der er meget lidet skog, er der mange trær og spredte trægrupper, saa hele landet ser ud som en stor park. I n. ligger de frugtbare sletter i York og Lincoln omkring de to store elve Ouse og Trent, der begge kommer fra Penninerne og forener sig i den brede elvemunding Humber (som falder ud i Nordsjøen). Længer i s. ligger omkring den store Wash-bugt den største slette i landet, et frugtbart marskland med kanaler og diger Øst-E. er det eg. kornland. Syd-E. derimod er mere skikket for saueavl, da aaserne her dannes af tør kalk og kridt, som strækker sig i lange rækker indenfor Kanalen, ofte dækket af udstrakte heder. Langs kysten gaar South Downs, som begynder i v. i Dorset og ender i Beachy Head ø. f. Brighton. Parallel hermed gaar inde i landet North Downs, som ender i ø. i Dovers hvide klipper; mellem begge Downs ligger the Weald, hvor der engang var vældige skoge, af hvilke der endnu er rester. N. for North Downs løber Themsen (Thames) i en bred dal ud i Nordsjøen; London ligger i et stort bækken, i s. begrænset af North Downs og i v. og n. af Chiltern Hills. V. for North Downs bortimod Bristolkanalen ligger den store Salisburyslette, og endnu længer v. sletten i Somerset. Bristolkanalens og Severndalens østside dannes af Cotswold Hills, som med sine yderste forgreninger strækker sig langt nordover. I Syd-E. er der ikke saa mange store byer som i Nord- og Vest-E., men landets største by er dog fremstaaet her ved Themsen.

Klima. E. har et udpræget havklima. Sommeren er forholdsvis kjølig, især i det nordvestlige, vinteren derimod mild. Derfor kan mange steder sydlandske planter vokse i det frie, men vin kan ikke dyrkes. Den s.ø. del er den klimatisk mest begunstigede, med varm sommer og forholdsvis liden nedbør. Nogle tal oplyser forholdet. Januar-, juli- og aarstemperaturen er henholdsvis i Liverpool 4.8°, 16.9°, 10.3°, i Hull 3.1°, 15.8°, 8.8°, i London 3.5°, 17.9°, 10.3 °. Sydkysten ved Kanalen har en meget mild vinter; øen Wight rivaliserer heri med Fiume ved Adriaterhavet, Scillyøerne med Genua. Nedbøren er meget stor i det nordvestlige E., den er i Cumberland maaske større end noget andet sted i Europa, idet den stiger til 3600 mm. Luften er i denne del af landet altid raa og fugtig og ofte taaget. I det sydøstlige E. er nedbøren meget mindre, London f. eks. har ikke mere end Kristiania (omtrent 600 mm.). Her er ogsaa luften tørrere og mindre taaget (taagen i selve London er af lokal art). Det sydlige E. har i det hele et meget godt klima. (Om natur og klima i Irland, Skotland og Wales, s. d.)

E.s plantevekst er i det store og hele taget nær beslegtet med den i Mellemeuropa raadende; i Cornwall, Devon og de sydøstlige egne er floraen lig Bretagnes og Nordfrankriges. I ældre tider indtil langt ind i middelalderen var E. et skogland, nu er imidlertid det skogdækkede areal svundet ind til blot et par procent af landets overflade, og E. er et af de skogfattigste lande i Europa. Det vigtigste skogtræ er eken, sammen med den forekommer ogsaa bøk. Af andre vildtvoksende trær kan nævnes alm, ask, avnbøk, birk, or og asald, og meget hyppige er ogsaa barlind og kristtorn. Naaleskog findes derimod ikke i E. Flere steder, som i Wales og Cornwall, er der store lyngmarker med røslyng og klokkelyng *(erica)* som de herskende planter. — E. er berømt for sine skjønne parkanlæg, hvor flere i sydligere egne hjemmehørende trær kan trives paa grund af de milde vintre; saaledes sees her ikke sjelden cedere, egte kastanjer, plataner, laurbærtrær og *araucaria* i parkerne, ligesom i de sydlige kystegne kjælne planter som kaktus, myrter, camelia og yuccaer kan overvintre paa friland.

E.s dyreliv er i alt væsentligt overensstemmende med kontinentets, med undtagelse af, at artsantallet for flere gruppers vedk. er betydelig ringere. Af pattedyr findes saaledes kun 40 arter (i Tyskland 90); ligeledes er fuglene, krybdyrene o. a. sparsommere repræsenteret end paa kontinentet. Snogen og hugormen er alm. Eiendommelig for E. er den rødbrune dalrype (i Wales). — Havet omkring E. er fiskerigt. Torsk, makrel og sild søger stimevis ind til kysterne. Flyndrefiske, laks o. a. er ligeledes paa flere steder meget talrige. De engelske østers er velkjendte fra oldtiden.

Befolkning. De Britiske øers folketal er vokset meget raskt i løbet af det 19 aarh. I 1801 var det omtr. 15 900 000, i 1821 20 900 000, i 1841 26 700 000, i 1861 29 300 000, i 1881 35 250 000, i 1901 41 976 827 og i 1907 anslaaes det til omtr. 44½ mill. Medens landet i 1801 havde omtr. 88.5 pro mille af Europas befolkning, har det nu omtr. 104 pro mille. Men veksten har været meget ujevn i de enkelte lande. I E. og Skotland er folketallet gaaet sterkt frem, medens det i Irland gik frem indtil omkr. 1841, fra hvilken tid det har gaaet tilbage. De følgende tabeller oplyser dette slaaende:

Aar.	England og Wales.	Skotland.	Irland.
1801	8 892 536	1 608 420	5 395 456
1821	12 000 236	2 091 521	6 801 827
1841	15 914 148	2 620 184	8 175 124
1861	18 954 444	3 062 294	5 198 564
1881	24 613 926	3 735 573	5 174 836
1901	27 483 490	4 472 103	4 458 775
1907	ca.35 000 000	ca.4 800 000	ca.4 380 000

Desuden nogle hundrede tusen i hær og flaade, som ikke er tællet med. De enkelte landes folketal procentvis af det hele sees af følgende tabel:

brown bread — (f) pain (m) bis, noir. **grovhøvl** — (t) Schrothobel m — (e) rough plane — (f) riflard m. **grovkornet** — (t) grobkörnig, derb — (e) coarse-grained — (f) à gros grains; (fig.) grossier. **grovsmed** — (t) Grob-, Hufschmied m — (e) blacksmith — (f) taillandier, forgeron m.

grove (e) lund, løvgang.

grovel (e) krybe, kravle; være af en krybende (lavtliggende) aandsretning.

grovelig — (t) gröblich — (e) grossly — (f) grossièrement; (pécher) gravement.

grovhed — (t) Grobheit f — (e) coarse-, gross, rude-, roughness; (pl) rude language — (f) grossièreté; grosseur; gravité; rudesse, brutalité; impolitesse, impertinence, insolence f.

grow (e) vokse (op, frem), gro, tiltage; blive; lide (mod); dyrke, avle, producere. **a grown man** voksen. **a grown sea** hul sjø.

growl (e) brum(me), knur(re).

growler brummer, knurrepotte.

growth (e) (frem)vekst; dyrkning, avling; bestand; aargang (f. eks. af vin), (vin)sort.

growthead (e) slags abor.

gru — (t) Grauen n, Graus m — (e) horror, terror; (en g.) horrible, shocking — (f) horreur, abomination f.

gruau (f) m, (byg-, havre)gryn; flormel; (zool.) traneunge; (liden) kran.

	1801	1841	1851	1861	1881	1901
	Omtr.	Omtr.				
England	56	59.6	61	64.6	69.8	74.1
Wales			3.6	3.8	3.8	4.1
Skotland	10	9.8	10.4	10.4	10.6	10.8
Irland	34	30.6	23.7	19.8	14.6	10.7
Man	—	—	0.2	0.2	0.2	0.1
Kanaløerne	—	—	0.3	0.3	0.3	0.2
Hær og flaade, sjøfolk ude	—	—	0.8	0.9	0.7	—

Befolkningstilveksten belyses ogsaa af følgende tabel, som viser tilveksten i pct. fra tælling til tælling:

	1861	1871	1881	1891	1901
England	12	13.4	14.5	11.7	12.1
Wales	10.5	9.5	11.8	11.6	13.3
Skotland	6.0	9.7	11.2	7.8	11.1
Irland	÷11.8	÷ 6.7	÷ 4.4	÷ 9.1	÷ 5.2
Øerne	0.2	0.8	÷ 2.3	4.7	1.9
Hele riget	5.6	8.8	10.8	8.2	9.9

De foregaaende tabeller viser, at medens E. (med Wales) i 1801 bare havde lidt over halvparten af hele rigets befolkning, har det nu næsten 4/5 af den. Skotland har nu som da omtr. 1/10 af det samlede folketal, medens Irlands andel er sunket fra at være over 1/3 i 1801 til omtr. 1/10 i 1901. Befolkningens fordeling oplyses godt ved befolkningstætheden. Denne var i 1901 for hele rigets vedkommende 132 pr. km.^{2}; i E. var den pr. km.^{2} 234, i Wales 84, i Skotland 57 og i Irland 53. Af Europas stater har blot Belgien og Holland større befolkningstæthed end de Britiske øer og blot Belgien større end det egentlige E. Den største del af befolkningen bor i byerne (dog ikke i Irland, hvor bare 1/3 er bybefolkning). Bybefolkningen er især stor i E., hvor den i 1906 udgjorde 77 pct. af hele befolkningen, medens altsaa landbefolkningen bare var 23 pct.; i Skotland udgjør bybefolkningen omtr. 70 pct., men i Irland bare 31 pct. Der er flere store byer end i noget andet land, og de Britiske øer har jordens største by. Ved folketællingen i 1901 havde 9 byer mere end 250 000 indb. og 24 fra 100 000 til 250 000; antallet af byer med mere end 100 000 indb. er nu over 40. De store byer ligger især i det n. og n.v. E. (først og fremst i Lancashire), hvor de vældige kul- og jernleier har frembragt en uhyre industrivirksomhed. — Folketallets tilvekst hemmes af den sterke udvandring. I aarene 1853—1900 udvandrede ialt 8 864 756 personer, deraf 4 675 008 englændere, resten skotter og irlændere. I 1907 udvandrede der 395 447 personer, hvoraf 264 995 englændere. Af udvandrerne gik omtr. 170 000 til de Forenede stater, 151 000 til Canada og resten til andre lande, især britiske kolonier. Samtidig var der imidlertid ogsaa en noksaa betydelig indvandring fra andre lande. Hertil kommer, at overskuddet af fødte over døde er meget stort. Som i flere andre europæiske lande er der ogsaa paa de Britiske øer en relativ tilbagegang i fødslernes antal (d. e. i forhold til befolkningens størrelse), men da samtidig dødsfaldene aftager i tal, stiger overskuddet; det sees af følgende tabel:

England og Wales.

Aar.	Indbyggerantal.	Fødsler.	Dødsfald.	Overskud af fødte.
1900	32 249 187	963 876	587 830	376 046
1905	34 152 977	966 608	520 031	446 579

Det samme gjælder for Skotland og Irland. Baade antallet af fødsler pr. 1000 indb. saavelsom overskuddet af fødte over døde er omtr. det samme som i Norge; ovenstaaende tabel giver for aaret 1905 henholdsvis omtr. 29 og 13. Som i Norge er der flere kvinder end mænd. I 1906 var der i E. og Wales 1079 kvinder for hvert 1000 mænd; i Skotland og Irland var der ikke fuldt saa mange kvinder (henholdsvis 1047 og 1065 kvinder paa 1000 mænd). I aaret 1900 var det samme forholdstal for E.s vedkommende 1068, og det var da større end i noget andet europæisk land undtagen Portugal (hvor det var 1093; i Norge var det samme aar 1064). — Det engelske sprog tales af de fleste indbyggere. Øernes opr. befolkning var kelter, og keltiske dialekter har endnu holdt sig i Wales, i Høiskotland og i Irland, men antallet af dem, som taler keltisk, gaar stadig tilbage. I Wales kunde saaledes i 1881 70 pct. af befolkningen tale keltisk (d. e. her kymrisk), i 1901 bare 46 pct., og blot 13.9 talte kun kymrisk. I Skotland kunde i 1901 5.16 pct. tale keltisk (d. e. her gælisk), og i Irland 14.36 pct. irsk. — Af udlændinger var der i 1901 omtr. 287 000 (se forøvrigt ogsaa Irland og Skotland).

Næringsveie. De Britiske øer er (med undtagelse af Irland) først og fremst industri- og handelsland, medens jordbruget er af forholdsvis underordnet betydning. Det er øernes rigdom paa kul og jern og landets beliggenhed ude i havet skilt fra det øvrige Europa, som har ført til dette resultat. — Jordbruget. Klimaet er gunstigt, og jordbunden er frugtbar, men alligevel kan jordbruget paa langt nær ikke skaffe nok til den talrige befolkning, da industri, bergverksdrift og handel trækker stadig flere mennesker til sig. Landets areal var i 1905 fordelt saaledes: aker omtr. 24.5 pct., eng og beiter 37.5 pct., skog 4 pct., uproduktivt land 34 pct., hvoraf 16.5 pct. fjeld (især i Skotland). Jordeiendomsforholdene er endnu middelalderlige, idet næsten al jord eies af adelen og store godseiere; især finder dette sted i Skotland. I det egentlige E. eier 5000 mennesker halvparten af landet; i Skotland eier 70 mennesker halvparten, og en mand besidder over 5000 km.^{2} eller en trettendedel af hele landet; Irland danner i denne henseende en mellemting mellem E. og Skotland. De store jordeiere bortforpagter sine eiendomme i smaadele, og en selveiende bondestand mangler derfor omtrent fuldstændig. Jordbruget staar alligevel i E. og Skotland (ikke Irland) kvalitativt meget høit. Hvede dyrkes især i det østlige E. fra Humber til Themsen, men avlingen aftager i størrelse, da stadig endel af akerlandet lægges ud til eng; i løbet af de sidste 40 aar er den aftaget til det halve, saa at den nu bare strækker til for 2—3 maaneder. Havre dyrkes især i Skotland og Irland, og avlingen heraf er 3 gange saa stor som af hvede. Dernæst dyrkes byg (avling større end af hvede), poteter (især i Irland), grønfoder etc. — Husdyrene er fortrinlige, der er lagt

---

grub ⓔ rode, grave; tigge; orm, mark; (vulg.) mad, foder. **g.axe** græv.

Grübchen ⓣ n, smilehul.

grube — ⓣ Grube f — ⓔ pit; (bergverk) mine; (fordybn.) hollow — ⓕ fosse f, creux m; (fald-) trappe; (bergverk) mine f. **grubearbeider** — ⓣ Grubenarbeiter m — ⓔ miner, pitman — ⓕ (ouvrier) mineur m. **grubedrift** — ⓣ Grubenbau m — ⓔ mining (work, exploitation) — ⓕ exploitation (f) des mines.

Grube ⓣ f. grube; udgravet fordybning; grav.

Grübelei ⓣ f. grubleri.

grübeln ⓣ pirke, plukke (i noget); gruble.

gruble — ⓣ grübeln, sinnen — ⓔ muse, ponder, brood, ruminate (on) — ⓕ se creuser la tête, s'ingénier; méditer, spéculer, réfléchir, ruminer (sur).

grublende — ⓣ grüblerisch — ⓔ brooding — ⓕ spéculatif, méditatif; rêveur.

grubler — ⓣ Grübler m — ⓔ muser — ⓕ (esprit) spéculatif; rêveur m.

grubleri(er) — ⓣ Grübelei f — ⓔ musing, revery — ⓕ méditation(s), réflexion(s); rêverie(s) f pl

grudge ⓔ misunde; spare (paa); være misundelig; nag **grudger** avindsmand, misunder. **grudgingly** kun modstræbende, ugjerne

grue — ⓣ grauen — ⓔ for dread, tremble (shudder) at — ⓕ avoir de l'horreur, avoir peur,

meget arbeide paa at opdrætte gode racer; de engelske heste (veddeløbsheste), kjør, svin og sauer er alle berømte og holdes ofte som avlsdyr i andre lande. Husdyrholdet er ikke stort, blot af sauer holdes der mange, i 1907 omtr. 30 mill., hvilket er mere end i noget andet europæisk land med undtagelse af Rusland; dog strækker uldproduktionen ikke til for behovet. Af heste var der samme aar omtr. 2 mill., kjør 11$^1/_2$ mill., svin 4 mill. — Skog har landet næsten ikke, der maa indføres store mængder tømmer fra Skandinavien og Canada. — Fiskerierne er meget store. I 1906 var der 2210 fiskedampskibe og 23 884 skøiter og andre seilbaade med en besætning af ialt næsten 106 000 fiskere. Fiskerierne foregaar ude i Nordsjøen og langs kysterne (især østkysten), og der fiskes især sild, dernæst torsk, kolje, makrel, hummer etc.; værdien af hele fangsten var i 1907 omtr. 210 mill. kr.; udførselen af fisk, især sild, er adskillig større end den norske. — Bergverksdrift og industri. De Britiske øers rigdom og magt skyldes for en væsentlig del de store kul- og jernleier. De største kulleier ligger i det nordlige og vestlige E., i Durham, Northumberland, Yorkshire, Lancashire etc., i det sydlige Wales og i det midtre Skotland; i Irland derimod mangler kul næsten ganske. Produktionen er i stadig vekst; den var i 1906 omtr. 255 mill. tons til en værdi af omtr. 1650 mill. kr. (i 1907 272 mill. tons); omtr. femteparten udføres. Kulproduktionen er større end i noget andet land med undtagelse af de Forenede stater, men den gaar relativt tilbage, den var omkr. 1870 halvparten af verdensproduktionen, nu bare fjerdeparten. Videre brydes der jernmalm, i Cleveland, Cumberland, Skotland etc., i 1906 omtr. 16 mill. tons, hvoraf udsmeltedes over 5 mill. tons rujern; dette er dog ikke nok til behovet, af indført malm (især fra Spanien, dernæst Sverige) blev udsmeltet omtrent den samme mængde. I de Forenede stater og Tyskland udsmeltes nu mere jern end paa de Britiske øer, og der er en endnu større relativ tilbagegang i jernproduktionen end i kulproduktionen. Videre findes der tin, bly, kobber, zink og en mængde andre mineraler, som salt, kalksten etc. I gruberne arbeidede 1906 omtr. 913 000 personer, hvoraf bare i kulgruberne 882 000, dertil kommer saa omtr. 100 000 arbeidere i alle slags stenbrud. Den samlede produktion havde i 1906 en værdi af omtr. 2200 mill. kr.; dertil kommer værdien af det metal, som udsmeltes af indført jern. — Industrien. Støttet paa sin rigdom paa kul og raastoffe har de Britiske øer udviklet sig til jordens største industriland; men den tyske og især den amerikanske industri er dog i den sidste tid rykket den britiske nær ind paa livet og har i enkelte retninger overfløiet den. — Tekstilindustrien er vigtigst. Den beskjæftigede i 1904 over 1 mill. arbeidere, hvoraf 380 000 mænd og 640 000 kvinder (208 000 var børn under 18 aar). Uldindustrien er ældst. Dens hovedsæde er Yorkshire (Leeds, Bradford, Huddersfield etc.); den arbeider baade med hjemligt og indført raastof. Bomuldsindustrien er nu meget vigtigere. Den har sit hovedsæde i Lancashire (Manchester, Oldham, Bolton, Blackburn, Preston etc.); ogsaa i Skotland er der megen bomuldsindustri (Glasgow). Bomulden indføres fra de Forenede stater og Ægypten. Den britiske bomuldsindustri er større end alle de europæiske landes tils.; i 1903 var der paa de Britiske øer omtr. 48 mill. spindler og i det øvrige Europa 33 mill., i de Forenede stater 22$^1/_4$ mill. Bomuldsvarer er øernes største udførselsartikel. Linindustrien har hjemme især i Irland (Belfast), hvor den beskjæftiger over 70 000 arbeidere. — Metalvareindustrien sysselsætter flere arbeidere end tekstilindustrien, men dens produkter er ikke saa værdifulde. Dens hovedsæde er i det midtre E. (Birmingham, Wolverhampton, Sheffield, Leeds, Bradford), i det sydlige Wales og i det midtre Skotland. Fra Birmingham faaes vaaben og alle slags metalvarer (f. eks. skruer og pennesplitter), fra Sheffield knive o. s. v. Skibsbygningen er den største i verden, der bygges flere skibe end i alle andre lande tils.; i 1906 blev bygget 334 seilskibe paa 32 000 tons og 819 dampskibe paa 890 000 tons (netto), d. e. mere end Norges hele dampskibsflaade; for udlandet blev bygget 361 skibe paa 235 000 tons. De største skibsverfter er i E. ved Tyne, Sunderland, Hartlepool, Middlesbrough etc., i Skotland ved Clyde (Glasgow), i Irland ved Belfast. — Videre kan nævnes papirfabriker, kemiske fabriker (Newcastle), glas-, porcellæn- og stentøifabriker (de sidste især i the Pottery District i Staffordshire), bryggerier (Burton, s. d.), tobaksfabriker, lædervarefabriker (London, Birmingham), sæbefabriker (Pears soap sunlight soap). — Handel. De Britiske øer er siden midten af forrige aarh. et frihandelsland, idet afgift blot kræves af en del kolonialvarer samt af spirituosa og vin. Det har en gunstig beliggenhed for handel og skibsfart, og disse to næringsveie har derfor faaet en kraftigere udvikling end i noget andet land. Udenrigshandelen stiger sterkt, som tabellen viser:

Aar.	Indførsel.	Udførsel.	Tilsammen.	Pr.indb.
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
1898 .	8 564 000 000	5 351 000 000	13 915 000 000	354.70
1907 .	11 752 000 000	9 431 000 000	21 183 000 000	481.40

(Her som i det følgende er de eng. angivelser omgjort til kroner efter kursen 1 £ = kr. 18.20.) Af udførselen i 1907 falder omtr. 1600 mill. kr. paa gjenudførte fremmede varer, saa at der af britiske varer udføres for lidt over 7800 mill. kr. Den store forskjel paa indførselen og udførselen dækkes fuldstændig af renterne af de vældige britiske kapitaler, som er anbragt i udlandet, og af indtægterne af skibsfarten. I forhold til hele verdenshandelen gaar den britiske handel tilbage; i 1885 var den 18 pct. af hele verdenshandelen, i 1905 15 pct. Større handel pr. indb. har Holland, Belgien, Schweiz og Danmark. Af den hele handel falder 90.6 pct. paa E., 8 pct. paa Skotland og bare 1.4 pct. paa Irland (af udførselen bare 0.4 pct. paa Irland). — Vigtigste indførselsartikler er alle slags madvarer for (i 1907) omtr. 4500 mill. kr., deraf korn for 1370 mill. kr., kjød for 940 mill. kr.; raavarer til fabrikerne for 4400 mill. kr., deraf bomuld for 1290 mill. kr. og uld for 660 mill. kr.; alle slags fabrikvarer for 2800 mill. kr. Vigtigste udførselsartikler er: fabrikvarer for 6225 mill. kr., deraf bomuldsvarer for 2000 mill. kr., uldvarer for 620 mill. kr., skibe for 180 mill. kr., maskiner for 580 mill. kr., metalvarer for 850 mill. kr., kemikalier og farver for 310 mill. kr. Desuden udføres kul for 780 mill. kr.

---

frémir, trembler (d'horreur); (for) ogs. redouter.

grue sb — Ⓣ Herd m — Ⓔ hearth(-stone), fire-place — Ⓕ âtre, foyer m.

grue Ⓕ f, (zool.) trane; fæ, fjog; gaas; tøite; kran. **faire le pied de g.** staa længe og vente.

gruel Ⓔ velling.

gruelig — Ⓣ greulich, grässlich, abscheulich — Ⓔ horrid, horrible, shocking — Ⓕ horrible, affreux, atroce.

gruer Ⓕ male til gryn.

gruerie Ⓕ f, skogunderret.

grueur Ⓕ m, grynmøller.

gruff Ⓔ barsk.

Gruft Ⓣ f, grav(hvælving). **G.-kirche** f, kryptkirke.

gruger Ⓕ knase, knuse; gjøre kaal paa; plukke, udsuge.

grugeur Ⓕ m, snyltegjest, udsuger.

grum se grusom.

grumble Ⓔ knur(re), brumme; murre (tand); knurren. **grumbler** knurrepotte, skumler = **grumbletonian.**

grume Ⓔ klump, i vædske.

grume Ⓕ f, bark.

grumeau Ⓕ m, klump.

grumeler Ⓕ: **se g.** klumpe sig, blive klumpet.

grumeleux Ⓕ klumpet; grynet; knudret.

Grummet Ⓣ n, hna, efterslæt.

grummet Ⓔ (taug)strop, krans. **oar-g.** hamlebaand.

grumous Ⓔ klumpet, tyk.

grumpy Ⓔ grætten.

grums — Ⓣ Bodensatz m —

Den største handel foregaar med kolonierne, som sender raastoffe og madvarer til øerne, medens de modtager fabrikvarer, dernæst med de Forenede stater (hvorfra faaes korn og bomuld), Frankrige (herfra kommer luksusvarer), Tyskland, Rusland etc. Handelen med Norge var (i 1906; brit. angivelser) omtr. 190 mill. kr., deraf indførtes fra Norge omtr. for 125 mill. kr. (tømmer, træmasse, papir, jernmalm, fisk etc.). — Skibsfart. Handelsflaaden er den største i verden, halvparten af hele verdensflaaden. Den talte i 1906 9857 seilskibe paa tilsammen 1 555 000 tons og 10 907 dampskibe paa tilsammen 9 612 000 tons (netto). Denne vældige flaade havde en besætning af omtr. 271 000 mand, hvoraf 38 000 udlændinger og 44 000 laskarer (malaier og andre asiater). En stor del af flaaden er sammensluttet i store selskaber med rutegaaende skibe fra E. til alle lande. Mange er dog ogsaa «tramps» af samme art som de norske skibe. Skibsfarten i de britiske havne er sterkt stigende. I 1902 var drægtigheden af de ind- og udgaaende skibe i udenrigsk fart 99 291 000 tons, i 1906 var den 120 790 000 tons. Heraf faldt 44 324 000 tons paa udenlandske skibe, deraf omtr. 9 mill. tons paa tyske og 7½ mill. tons paa norske skibe; dernæst følger svenske, danske o. s. v. De britiske havne er den norske flaades største fragtmarked, men skjønt den norske skibsfart er steget her, er den dog tiltaget mindre raskt end flere andre landes. De største havne er London, verdens største sjøhavn, med 19 408 000 tons (ind- og udgaaende skibe), Liverpool 15 271 000 tons, Cardiff 13 489 000 tons etc. Mest besøgt af norske skibe er London, Newcastle, Cardiff, Hartlepool, Blyth. [Litt.: «Statesman's yearbook 1908»; Ashley, «British industries» (London 1903); Bartholomew, «Atlas of the world's commerce» (London 1907); «Norske konsulatberetninger», 1907.]

Samfærdsel. I 1906 var der 37 108 km. jernbaner i landet, i forhold til landets størrelse det næst tætteste jernbanenet (efter Belgien); paa E. falder 25 517 km., paa Skotland 6180 km. og paa Irland 5411 km. Banerne befordrede 1240 mill. passagerer, mere end i noget andet land, de Forenede stater indbefattet. Den i alle baner anbragte kapital var omtr. 23 421 mill. kr. og nettoindtægten var 809 mill. kr. — Kanalernes længde var (i 1898, ingen senere angivelse) 6600 km.; der er liden trafik paa dem undtagen paa den store kanal fra havet ind til Manchester, tilgjængelig for de største skibe. — Af postkontorer var der i 1907 23 427, som ekspederede 3510 mill. breve og brevkort, 83 pr. indb., d. e. mere end i noget andet land. — Der er (1907) 91 200 km. telegraflinjer og 12 993 telegrafstationer, som ekspederede 89½ mill. telegrammer, over 2 pr. indb. eller næsten dobbelt saa meget som i noget andet land. Ved kabler staar de Britiske øer i forbindelse med alle lande, og de fleste af de store kabler er britiske (af det samlede kabelnet 406 490 km. var i 1903 248 147 km. britiske). — Telefonen er ikke udbredt forholdsvis saa sterkt som f. eks. i Norge, men dens benyttelse stiger sterkt.

Forfatning. E. udgjør sammen med Skotland (siden 1707) og Irland (siden 1800) kongeriget Storbritannien og Irland, en helstat under fælles styre af konge, ministerium og parlament, med særskilte ministre for de skotske og irske sager, samt en vicekonge i Dublin. Nogen egentlig grundlov, hvis bud staar over alm. love, kjendes ikke. Forfatningen er resultatet af en lang, interessant historisk udvikling; dens regler er væsentlig uddannet sedvaneretslig, støttet af enkelte vigtige lovbud: Magna charta (1215), Petition of rights (1628), Act of settlement (1689) og reformloven (1832). Det eiendommelige saak. parlamentariske styre, som herved er udviklet, arbeider med følgende organer: 1. Kongen. Kronen er arvelig i huset Sachsen-Coburg-Gotha, ogsaa paa spindesiden; dog gaar søn inden samme søskendekuld foran datter. Kongen maa tilhøre statskirken. «The King can do no wrong»: kongen kan ikke for domstolene trækkes til ansvar for sine handlinger; for disse maa ministrene tage det fulde ansvar. Tidligere havde kongen stor magt og førte en personlig politik. Med parlamentarismens sukcessive gjennemførelse er dette blevet anderledes. I 1707 benyttedes det kgl. absolute lovveto sidste gang. Med det fulde politiske ansvar er magten gaaet over paa ministeriet; efter dettes raad maa kongen udøve den store myndighed i alle styrelsens retninger, der efter forfatningen tilligger ham. Kongen har dog vigtige pligter som statens repræsentant, udad og indad, af mere social og national karakter; under ministerkrise forudsættes han at overdrage det nye ministeriums dannelse til den mand, som efter den hele politiske situation har størst udsigt til at finde støtte hos flertallet i det siddende eller i tilfælde af appel til vælgerne gjennem parlamentets opløsning i et nyvalgt underhus; denne vanskelige opgave kan han kun opfylde, naar han staar udenfor og over de politiske partier, som kjæmper om magten i parlament og regjering.

Englands rigsvaaben.

2. Ministeriet, ca. 50 medlemmer, hvoraf dog atter høist 20 danner det egentlig styrende kabinet, med premierministeren i spidsen. Ministrene maa, praktisk talt, være medlemmer af et af parlamentets huse, da de kun i saadan egenskab har adgang til her at forsvare regjeringens politik. De vigtigste ministre, foruden førsteministeren, er: Lord high chancellor, præsident i overhuset og høieste dommer, chancellor of the exchequer, finansminister og underhusets leder, hvis førsteministeren har sæde i overhuset, 5 statssekretærer (for inden- og for udenrigske sager, hær, flaade, kolonier). 3. Parlamentet. Overhuset bestaar af de kgl. prinser, 2 erkebiskoper og 24 biskoper, alle engelske lorder, 16 for hver periode valgte skotske og 28 paa livstid valgte irske lorder, ialt ca. 600. Underhuset bestaar af 670 folkevalgte repræsentanter, hvoraf 30 fra Wales, 72 fra Skotland, 103 fra Irland: 337 fra land, 284 fra by og 9 fra universiteterne. Parlamentsperioden er 7 aar, men kongen (med mini-

---

(e) sediments, grounds pl — (f) sédiment; (kaffe-) marc m.

grumset — (t) trübe, mit Bodensatz vermischt — (e) muddy, thick, turbid — (f) trouble.

grün (t) grøn; huld. **G.** n, grøn farve, grønt. **G.donnerstag** m, skjærtorsdag. **G.kram** m, grønsager. **G.schnabel** m, grønskolling, jypling. **G.span** m, spanskgrønt. **G.specht** m, grønspette; grønskolling.

grund — (t) Grund, Boden m — (e) ground; (jord) soil; (bygnings) ogs. plot, site. (amerik.) lot; (fornufts-) reason; (from the) bottom (of my heart), (i g.en) at bottom, in the main; after all, considering all things; (i bund og g.) utterly, totally; (on my) premises pl; (komme paa g.) run aground, strike; (gaa til g.e) be ruined; (ligge til g. for) underlie; (lægge til g. for) follow, take for one's base, make . . . the base (of) — (f) fond(ement); terrain m; base f; (jord) ogs. sol m; (lægge til g.) ogs. prendre pour point de départ; se fonder (se baser) sur; partir de; (støde paa g.) échouer; toucher (le fond, un écueil); (gaa til g.e) périr; (aarsag) cause, raison f; (anledn.) sujet, lieu m; (bevæg-)motif; (fornufts-) ogs. argument (m). **paa g. af** — (t) wegen (m. gen.) — (e) on account of, owing to, by reason of — (f) à cause (par suite, en vertu) de. **grundafgift, -skat** — (t) Grundsteuer f — (e) land-tax — (f) impôt (m) foncier. **grund-**

steriet) benytter i alm. sin opløsningsret, saa samlingstiden gjennemsnitlig er 4½ aar. Overhuset fungerer som domstol i sager anlagt af underhuset mod ministre eller andre, som har krænket sine embedspligter (impeachment), og som øverste appeldomstol i sager, indanket fra de alm. domstole. Underhusets præsident, the speaker, vælges paa livstid og ikke efter partihensyn; for at sikre hans upartiskhed deltager han ikke i husets voteringer. 4. Vælgerne. Ved de tre valglove af 1832, 1867 og 1884 er de oprindelig meget indskrænkede, vilkaarlige stemmeretsregler udvidet, saa alle fastboende mænd (ca. 6 mill.), som ikke er fattigunderstøttede, har stemmeret. — Den engelske statsskik har, tidligst og mest fuldkomment, udviklet det repræsentative styre og det politiske tillidsforhold mellem styrende og styrede, som er dette eget. Ved valgene bestemmes den alm. politiske retning, saaledes som denne fremgaar af modsætningen mellem de store politiske partier og deres første mænd. Det parti, som har flertal i underhuset, har politisk styreret; af dets midte udgaar ministeriet, hvis chef, i egenskab af partiets første mand, i særlig grad nyder partiets og vælgerflertallets tillid. Under normale parlamentariske forhold, hvor regjeringen har sikker støtte i parlament og blandt vælgerne, er kabinettet det styrende organ; ingen bevilgning kan gives uden finansministerens samtykke; selv paa parlamentets benyttelse af dets lovgivnings- og beskatningsmyndighed øver regjeringen den altoverveiende indflydelse; alle love skal vedtages af begge huse; men overhusets rolle indskrænker sig dog i saa henseende til en art suspensiv revisionsadgang. Denne store magt beholder ministeriet kun, saalænge det bevarer underhusets og i sidste instans vælgernes tillid. «Hans Majestæts opposition» staar rede til efter kongens kaldelse at overtage regjeringen, om det lykkes den at tilføie ministeriet et nederlag i underhuset eller ved valgurnen. — Forvaltningen særpræges ved to ting: domstolenes uafhængighed og store myndighed og et sterkt udviklet lokalt selvstyre («selfgovernment»). Der findes ikke, som regelmæssig paa kontinentet, forvaltningsdomstole eller militære retter; de alm. domstole har myndighed i alle retstrætter, ogsaa hvor de høieste statsfunktionærers handlinger overfor individet retslig skal bedømmes. De vigtigste domstole er i første instans fredsdommerne (med jury i straffesager) og high court of justice, s. d. (i større sager). Øverste domstol er overhuset. Det lokale selvstyre tilligger folkevalgte raad, county councils (s. d.) i grevskabet og borough councils (s. d.) i by; ogsaa kvinder har kommunal stemmeret; 40 grevskaber i E., 12 i Wales, Skotland og Irland har sin egen forvaltning (om koloniernes forvaltning se disse). — Finanser. Indtægterne belob sig 1905—06 til 2580 mill. kr, udgifterne til 2555 mill. kr. De første bestaar af told, stempelafgift, arveafgift, indtægter af post og telegraf, jordskat og skat paa indtægt. Denne rammer kun indtægter over 3000 kr. og hviler særlig tungt paa den høiere middelstand. Udgifterne gaar væsentlig til flaade, hær, skolevæsen og til afbetaling paa den store statsgjæld. Denne, der skyldes de mange krige, beløb sig i 1906 til 14.3 milliarder kr. (322.2 kr. i kapital og 11.6 kr. i renter pr. hoved).

Den engelske ret bestaar af den uskrevne sedvaneret (common law), af lovsret (statute law) og af den af de tidligere chancery courts udviklede equity (s. d.). Domsafgjørelserne spiller en fremtrædende rolle i retsudviklingen; parlamentslovene ansees kun som ændringslove i den derved udformede ret. Høiere domstoles afgjørelser binder de lavere domstole. Overhusets præjudikater kan kun rokkes ved ny lov. Den eng. ret er derfor meget særpræget og national, bygget op paa gammel britisk, angelsachsisk og dansk ret, dog senere ogsaa sterkt paavirket af romersk ret. Dens tilegnelse er vanskelig, da dens væsentligste indhold er en lang række praktiske retstilfælde for hvert vigtigere spørsmaal.

Hæren. Den efter Boerkrigen begyndte reorganisation af hæren er endnu (1908) ikke færdig. Maalet er fremdeles at undgaa indførelse af almindelig vernepligt ved at skaffe en saakaldt territorialhær af hvervede mandskaber (300 000), der skulde være tilstrækkelig til at afslaa forsøg paa landgang i øriget. I 1906—07 udgjorde fredsstyrken i hjemlandet og kolonier udenfor Indien: 196 600 mand, 24 000 heste, 774 kanoner; Indien: 75 031 mand, 15 286 heste, 408 kanoner. I krigstid er hæren paa papiret beregnet at skulle kunne drives op til 907 055 mand. — Flaaden er verdens største og vedligeholdes efter den saakaldte two-powers-standard, d. e. den skal til enhver tid kunne forsvare øriget og dets talrige kolonier mod et fælles angreb af de to næststerkeste sjømagter. I 1907: 57 slagskibe paa 809 638 tons, 32 panserkrydsere 378 758 tons, 37 store beskyttede krydsere 290 483 tons, 36 mindre do. 114 364 tons, 17 torpedokanonbaade, 176 torpedojagere, 37 nye og 60 gamle torpedobaade, 36 undervandsbaade. Under bygning: 8 slagskibe, 6 panserkrydsere, 1 beskyttet panserkrydser, 33 torpedojagere, 24 undervandsbaade og 17 hjælpekrydsere. Bemanding: 2978 officerer, 1178 ingeniører, 98 613 mandskaber, 18 598 marineinfanteri. 3903 kystvagt. De aarlige udgifter til marinen var i 1907—08 565.2 mill. kr.

Mynten hviler paa den rene guldfod. Det engelske pound eller livre sterling (£) = 20 shillings à 12 pence = kr. 18.159. Hovedbetalingsmiddel er, ved siden af mynt og checks, Bank of Englands pengesedler paa 5—1000 pund. Banken kan udstede for 15 mill. pund flere sedler end forhaandenværende guldbeholdning. (Se ogsaa planchen Mynter I.) — Maalsystemet er meget kompliceret. Længdemaalet er imperial standard yard = 914.39 mm. = ½ fathom = 3 feet; 1 foot = 12 inches (tommer) à 12 linjer. Milen er 1609.3 m. Flademaalet er square yard = 9 square feet = 0.8361 m.²; dertil square rod = 30.25 square yards, acre = 40.47 ar og square mile = 640 acres. Rummaal er cubic foot = 1728 cubic inches = 1/27 cubic yard = 28.3 liter. Fragttonnen er 42, registertonnen 100 cubic feet. Vegtmaal er pound avoirdupois paa 7000 troygrains = 453.59 gr. = 16 ounces à 16 drams à 3 scruples. Ton som vegt = 20 hundredweights à 4 quarters à 2 stones à 14 pounds.

Undervisningsvæsen. E.s to ældste universiteter, Oxford og Cambridge, skriver sig fra middelalderen og har endnu bevaret meget af denne tids karakter i sin organisation. De bestaar af en flerhed af colleges,

---

bestanddel — Ⓣ Grundbestandteil m — Ⓔ constituent (part) — Ⓕ partie (f) essentielle, intégrante, élément m. **grundbetingelse** — Ⓣ Grundbedingung f — Ⓔ essential condition — Ⓕ condition (f) principale. **grundbetragtning** — Ⓣ Grundbetrachtung f — Ⓔ principle — Ⓕ idée (f) fondamentale. **grundbetydning** — Ⓣ Grundbedeutung f — Ⓔ primary signification — Ⓕ sens (m) primitif. **grundeiendom** — Ⓣ Grundbesitz m, -stück n — Ⓔ landed property — Ⓕ propriété (f) foncière (territoriale); bien-fonds m. **grundeier** — Ⓣ Grundbesitzer, -herr m — Ⓔ houseowner; (eier af jord) landed proprietor, (ground) landlord — Ⓕ propriétaire m (foncier). **grundfalsk** — Ⓣ grundfalsch — Ⓔ radically false — Ⓕ absolument (entièrement) faux. **grundfjeld** — Ⓣ Urgebirge n — Ⓔ primitive rock — Ⓕ montagne (f) primitive. **grundflade** — Ⓣ Grundfläche f — Ⓔ basis, base — Ⓕ base f. **grundforskjel** — Ⓣ Grundunterschied m — Ⓔ fundamental (essential, deeply-rooted) difference — Ⓕ différence (f) fondamentale (essentielle). **grundlag** — Ⓣ Grundlage f — Ⓔ base, basis, foundation — Ⓕ base f, fondement m. **grundleie** — Ⓣ Grundzins m — Ⓔ ground-rent — Ⓕ loyer d'un terrain. **grundlov** — Ⓣ Grundgesetz n — Ⓔ fundamental law, constitution — Ⓕ loi fondamentale; constitution f. **grundlov-**

hvor studenterne baade bor og undervises. Undervisningen har dels en videnskabelig karakter, dels sigter den paa at meddele en høiere dannelse uden strengt fagmæssigt formaal. Nyere universiteter er der i London, Manchester, Birmingham o. fl. st. De har alle et udstrakt selvstyre. I nær tilslutning til universiteterne staar de saakaldte public schools, hvoraf enkelte ogsaa skriver sig fra middelalderen. De er ogsaa som universiteterne internater, boarding-schools. De mest kjendte er Eton, Harrow, Rugby, Winchester o. fl. Disse er høiere skoler for E.s velstaaende klasser, og undervisningens tyngdepunkt er endnu de klassiske sprog. De er ikke statsskoler, men opretholdes ved egne midler. Ved siden af disse er der en mængde andre saakaldte secondary schools for gutter eller piger, svarende til vore middelskoler og gymnasier; men de har ingen fælles type. Mange er private, andre opretholdes af kommunerne, enkelte har statsunderstøttelse. Ved lov af 1902 søgte man at bringe disse skoler ind under en vis regel og offentlig kontrol. Indtil 1870 havde E. ingen folkeskolelov. Tidligere laa undervisningen i hænderne paa de forskjellige kirkesamfund. Ved loven af 1870 indførtes tvungen skoleundervisning. Der oprettedes kommuneskoler, som stilledes under skolestyrer (school-boards), der valgtes direkte af borgerne. Disse havde ret til at udskrive skoleskat. Religionsundervisningen i disse blev konfessionsløs. Ved siden af kommuneskolerne bestod dog fremdeles kirkesamfundenes skoler, som havde statsstøtte. Ved lov af 1902 bestemtes, at skolestyrerne, som hos os, skulde vælges af kommunestyret. Ligeledes fik kirkeskolerne ogsaa ret til bidrag af kommunerne. Siden 1902 staar skolerne i E. og Wales under et centralstyre (board of education), med en minister i spidsen. I den sidste tid har der staaet en sterk politisk strid om folkeskolerne. som væsentlig dreier sig om kirkeskolernes forhold til kommunerne. — S k o t l a n d har fire universiteter, som alle skriver sig fra ældre tider. De vigtigste er Edinburghs og Glasgows. De har en organisation med fakulteter og ligner saaledes mere fastlandets universiteter. Reformationen gjorde saavel de høiere skoler som folkeskolerne til kirkelige institutioner. Dette ophørte i 1872, da de blev underlagt kommune og stat. Skotland har sit eget education-department med sæde i London. — I r l a n d har tre universiteter, det vigtigste i Dublin. Dets nuværende skolevæsen er ordnet ved lov af 1892. De høiere skoler og folkeskolerne (national schools) staar under sine særskilte styrer. Religionsundervisningen i national schools er lagt udenfor den almindelige skoletid. — Flere af universiteterne i Storbritannien og Irland har ret til at sende medlemmer til parlamentet.

K i r k e l i g e f o r h o l d. Interessen for kirkelige anliggender er et karakteristisk træk hos det engelske folk. Søn- og helligdage er i E. ikke blot hviledage, men i større udstrækning end i noget andet europæisk samfund kirkens og andagtens dage for alle lag af befolkningen. Kirkegang er «god tone», ukirkelighed eller religiøs ligegyldighed alm. misbilliget. Samtidig hersker der stor toleranse med hensyn til bekjendelse. I ly heraf er talrige sekter groet op, men de viser i alm. liden paagaaenhed i forkyndelsen. I det hele frembyder de kirkelige forhold i E. et mere indviklet og broget billede end i noget andet land. — Historisk har den engelske statskirke *(the Established Church of E.)* sin rod i katolicismen. Henrik VIII's oprør mod paven betyder igrunden blot, at han af en romersk-katolsk vilde gjøre en eng.-katolsk kirke med kongen som overhoved i pavens sted. Dette bekræftedes af parlamentet 3 nov. 1534. En virkelig kirkereform i protestantisk aand blev først indledet under Edvard VI (1547—53). Den nye «protestantisk-episkopale» kirkes lære, der betegner et kompromis mellem katolicisme og reformation, blev under Elisabeth udformet i de 39 trosartikler og i den alm. bønnebog («Common prayer book»), der ogsaa omfatter regler for den kirkelige ritus. Først under Georg III blev der indrømmet dissentere større frihed; men nogenlunde jevnbyrdige rettigheder med de episkopale opnaaede de først ved Testaktens ophævelse 1828 og ved loven om katolikernes emancipation 1829. Jøderne fik ikke statsborgerlige rettigheder før 1858. Antagelig 72 pct. af befolkningen tilhører statskirken, ialfald i navnet. Af de 29 985 for vielser anvendelige kirker og kapeller i E. og Wales tilhørte 1905 15 584 i 14 080 sogne statskirken, 14 401 andre bekjendelser, men af egteskaber blev s. a. kun 63.6 pct. indgaaet efter statskirkens ritus, 4.1 pct. efter romersk-katolsk, 14 pct. i andre kirker, medens 18.3 pct. viedes borgerlig. Statskirkens afhængighed af staten er betydelig, men dog med spillerum for selvstændighed, navnlig i økonomiske sager. Biskoperne har udstrakt myndighed, tiltrods for. at retten til at udnævne dem ligger i regjeringens haand. Der er 2 erkebiskoper og 35 virkelige biskoper i E. og Wales; hertil kommer 32 dekaner *(deans)*, 95 erkediakoner *(archdeacons)* og 810 provster *(rural deans)*. Det samlede antal af statskirkens geistlige betjening var 1901 25 235, hvoraf 13 880 beneficerede. Geistlighedens samlede indtægter beregnedes 1905—06 til 220 mill. kr., hvoraf 140 mill. kr. indkom i frivillige gaver. De høiere geistliges indtægter er betydelige; biskoperne af York og London har saaledes hver i løn 180 000 kr.; de øvrige biskoper mellem 36 000 kr. og 144 000 kr.; dekaner ved større kirker oppebærer 36 000 kr., kanniker *(canons)* 18 000 kr. i løn. Hertil kommer fri bolig, undertiden rene paladser. Til statskirken bekjender sig byernes besiddende klasser og landbefolkningen, medens sekterne finder sine tilhængere overveiende blandt arbeidere og smaafolk. Man skjelner inden statskirken mellem tre retninger: de høikirkelige, lavkirkelige og bredkirkelige. Grænserne mellem disse er dog ikke skarpt optrukket. Det høikirkelige parti lægger fremfor alt vegt paa kirkens historisk udviklede dogmatik, dens ritus og disciplin; de lavkirkelige udgjør det puritanske element; de tillægger lære og ceremonier mindre betydning, men lever i «den usynlige kirke» og ivrer for missionsvirksomhed; de bredkirkelige indrømmer bekjendelsesfriheden og den teologiske forskning et videre spillerum og ønsker at udfolde den praktiske kristendom, holder paa moralen fremfor dogmet. Den eng.-episkopale kirke er i nyere tid udvidet til at være en virkelig verdenskirke, idet dens institutioner virker over hele det Britiske rige; siden 1867 har den et fælles organ i det pananglikanske kirkemøde, Lambethkonferencerne (s. d.), der under erkebiskopen af Canterburys ledelse samles omtrent hvert tiende aar i London, sidste gang juli—aug.

---

givende — (t). konstitulerend(e Versammlung f) — (e) Constituent (Assembly) — (f) constituant. **grundlovsmæssig** — (t) grundgesetzlich — (e) constitutional — (f) constitutionnel. **grundlovsstridig** — (t) konstitutionswidrig — (e) anticonstitutional — (f) in-, anticonstitutionnel. **grund(lægg)e** — (t) gründen — (e) found; lay the foundation of — (f) fonder; établir. **grundlæggelse** — (t) Grundlegung, (Be)gründung f — (e) foundation — (f) fondation f; établissement m. **grund(lægg)er** — (t) Grundleger; (Be)gründer m — (e) founder — (f) fondateur m. **grundløs** — (t) grundlos, ungegründet, unbegründet — (e) groundless, baseless — (f) mal fondé; dénué de (sans) fondement; frivole **grundmur** — (t) Grundmauer f — (e) brick wall, fundament — (f) soubassement m. **grundmuret** — (t) massiv gebaut — (e) brick-built; (fig.) firm, deep-rooted — (f) de briques; solide. **grundregel** — (t) Grundregel f — (e) fundamental rule — (f) règle (f) fondamentale. **grundrids** — (t) Grundriss m — (e) ground plan, draught, outline — (f) plan m. **grundrig** — (t) steinreich — (e) very wealthy — (f) richissime. **grundskud** — (t) Grundschuss, Schuss (m) unter der Wasserlinie — (f) shot between wind and water — (f) coup m (de canon) à la flottaison. **grundsprog** — (t) Grund-, Ursprache f — (e) original language — (f) lan-

1908 (243 delegerede, hvis forhandlinger er resumeret i «Encyclical letter», dateret 5 aug. 1908, indeholdende 78 resolutioner). 1844 grundlagdes i E. en forening, «Liberation society», hvis maal er statskirkens ophævelse *(disestablishment)* og dens formues fordeling mellem alle kirkelige samfund *(disendowment)*; denne reform har endnu (1908) ikke kunnet gjennemføres. — E.s dissentere er spredt i et uendeligt antal sekter, som hver har sine fuldt uafhængige kirkesamfund. Siden 1890 er der opstaaet en sterk bevægelse for at søge alle dem blandt disse, der staar paa evangelisk grund, samlet til en fællesorganisation («Free church federation movement»). Denne frikirkebevægelse har i det 20 aarh. faaet gjennemgribende betydning for E.s kirkepolitiske liv i dets helhed. Den afsatte frugt bl. a. i regjeringens forslag til ny skolelov 1906, efter hvilket skolens religionsundervisning skulde være fælles og paa kristendommens grund konfessionsløs *(undenominational)* under offentlig kontrol, et forslag, der imidlertid foreløbig strandede paa overhusets modstand. De vigtigste sekter er baptister, kongregationalister, metodister af forskjellige typer, presbyterianere og «bibelkristne». Hertil maa ogsaa regnes Frelsesarmeen (s. d.), hvis sociale betydning endnu (1908) befinder sig i vekst, kvækerne og unitarierne. Men der er hundreder andre. Til egentlige dissentere regnes ikke den romersk-katolske kirkes bekjendere, der har sin særlige organisation med en erkebiskop (af provinsen Westminster), 15 biskoper og ialt (1907) 3524 geistlige med 1736 kirker og stationer for 2 130 000 menighedslemmer. Blandt ikke-kristne har kun jøderne betydning; deres antal er (1904) 196 000 med 200 synagoger. — S k o t l a n d har sin egen statskirke *(the Kirk)*, grundlagt 1560 og reorganiseret som presbyteriansk 1688, saaledes at dens geistlige af enhver grad har lige rang og ret. Antallet af sogne er (1907) 1415 med 1661 kirker og kapeller for ca. 700 000 menighedslemmer. Ved siden af denne statskirke er der mægtige frikirkeorganisationer, den forenede presbytarianske kirke med ca. 505 000 og den episkopale kirke med 133 000 medlemmer; desuden har romerkirken over 400 000 tilhængere. — I I r l a n d omfattede den romersk-katolske kirke 1901 74.2 pct. af befolkningen, 3 308 661 personer, medens den protestantisk-episkopale kirke talte 581 000 (13 pct.) og alle andre kirkesamfund tilsammen omtr. samme antal. [Litt.: Stephens & Hunt, «History of the English Church» (1904); Alsop, «The anglican reformation» (1904); Silvester Home, «The free church federation movement» (1900); J. O. Andersen, «Kirkeorganisationen udenlands» (Kbh. 1905).]

S p r o g. Navnet engelsk betyder eg. anglernes sprog og stammer saaledes fra den tid (5 aarh. e. Kr.), da størstedelen af E. blev besat af tre folkestammer fra fastlandet, der efter en gammel beretning kaldes angler, sachser og jyder. Sachserne kom vistnok fra landene omkring Elben, anglerne og jyderne kom derimod muligens fra nordligere egne (jfr. det sønderjydske Angel); deres sprog var nedertyske dialekter, nærmest beslegtet med frisisk. Af disse besatte anglerne den større nordlige, sachserne den mindre sydlige del, jyderne landskabet Kent og øen Wight. Den opr. keltiske befolkning blev fortrængt til yderkanterne af landet: Wales, Cornwall, Skotland, Irland og øen Man. Da anglerne var de talrigste og sterkeste, og da tillige de første forsøg til selvstændig digtning fremkom blandt disse, blev det dem, der gav folket og sproget det fælles navn. Kong Alfred (omkr. 900), der selv anvender den vestsachsiske dialekt, slaar navnet «englisc» fast som fællesbetegnelse for modersmaalet i modsætning til latin, ligesom han som betegnelse for folk og land anvender navnene: «engle», d. e. angler, «Angelcyn» eller «Engla land», d. e. anglernes land. Indenfor dette sprogs historie fra de ældste tider til nutiden pleier man at skjelne mellem tre store perioder. Den oldengelske periode er det tidsrum, da de fulde endevokaler *a, e, u* endnu er bevaret i sproget, f. eks. *mona*, maane, *sunne*, sol, *wudu*, skog. I den middelengelske periode falder alle disse endelser sammen til *e*: *mone, sunne, wude*, og i den nyengelske periode falder de helt bort: *moon, sun, wood*. — O l d e n g e l s k er saaledes fællesbetegnelse for de dialekter der tales og skrives i E. fra omkr. 600 til omkr. 1100. Som før omtalt fandtes de første spor af digtning iblandt anglerne i nord. Det er digte af bibelsk indhold, der tilskrives forfatterne Kædmon og Kynewulf, men disse saavel som det store oldengelske epos «Beowulf» er kun opbevaret i sin senere omformning i den vestsachsiske dialekt, som under kong Alfred i nogen tid blev den herskende, skjønt det som paavist blev anglerne og ikke vestsachserne, der gav sproget navn. — Dette oldsprog er et formrigt sprog, som skjelner mellem 4 kasus i nominalbøiningen og 3 personer i verbalbøiningen. Ogsaa de gamle fællesgermanske deklinationer og aflydsklasser er i hovedtrækkene bevaret. Med hensyn til ordforraadet optages der i denne periode foruden nogle enkelte keltiske ord navnlig en række latinske ord (gjennem kirkens indflydelse) og en række nordiske ord. Disse sidste, der kom ind med de nordiske vikinger i 9—10 aarh., er ikke synderlig mange, men omfatter nogle af de alm. ord i sproget. Ord som: *die*, dø, *fellow*, kamerat (fælle), *ill*, syg (ilde), *law*, lov, *skill*, dygtighed, *sky*, himmel, *take*, tage, *they*, de, *wrong*, feil (vrang) er alle laant fra nordisk. — M i d d e l e n g e l s k er sproget, som det tales og skrives i E. fra omkr. 1100—1500. Det er den normanniske erobring af landet 1066, der danner den historiske indledning til perioden Den udbredelse, det franske sprog faar i visse kredse af befolkningen, og den store invasion af franske ord i eng. sprog gjør sit til at fremskynde den sproglige udvikling og udviske de gamle former; men forøvrigt er den franske indflydelse ikke saa stor, som man i alm. tror. Først 1215 finder man et officielt dokument udstedt paa fr., og allerede 1258, knapt 50 aar efter, er det franske sprogs overmagt brudt, og det ligestilles med eng. og latin i den kgl. proklamation fra dette aar. Et aarh. senere bliver eng. atter knæsat som officielt sprog ved domstolene og ved parlamentets aabning (1362). — Det ovenfor omtalte sammenfald af endevokalerne *a, e, u* bevirker en gjennemgribende simplificering af ordenes bøining. De gamle kasus og personer smelter sammen, og ved periodens slutning er af den gamle bøining væsentlig kun bevaret endelsen *-es* som flertals- og eieform, senere ogsaa som betegnelse for 3 person ental i nutid af verberne. — Ordforraadet vokser efter en hidtil ganske ukjendt maalestok ved optagelse af franske ord, ikke blot af den normanniske dialekt, men ogsaa i stort omfang af dialekten i Ile de

---

gue (f) du texte original; (stamsprog) langue mère (primitive). **grundstemning** — ⓣ Grundstimmung f — ⓔ keynote — ⓕ humeur (f) ordinaire. **grundsætning** — ⓣ Grundsatz m — ⓔ principle, maxim; (mat.) axiom — ⓕ principe m, maxime f; (læresætning) axiome m. **grundtal** — ⓣ Grundzahl(wort) f (n) — ⓔ cardinal number — ⓕ nombre (m) cardinal. **grundtanke** — ⓣ Grundgedanke m — ⓔ fundamental idea — ⓕ idée fondamentale, dominante. **grundvold** — ⓣ Grundlage f — ⓔ foundation, basis, base, ground-work — ⓕ fondement m, base f.

grund adj — ⓣ seicht, untief — ⓔ shallow, shoal(y) — ⓕ peu profond, bas; (som kan vades) guéable.

Grund ⓣ m, grund(lag); jord; bund; (lang, smal) dal; baggrund; bagsæde; (bevis-, bevæg)grund; anledning; aarsag **in den G. bohren** bore i sænk. **im letzten G.e** i sidste instans, til syvende og sidst. **G.buch** n, jordebog, matrikel. **g.faul** luddoven. **G.feste** f, grund(vold). **g.los** bundløs; grundløs. **G.schuld** f, hypotekgjæld. **g.stürzend** revolutionær, radikal.

grund(e) sb — ⓣ untiefe Stelle (f) im Wasser — ⓔ shoal, shallow — ⓕ haut-fond m.

grunde vb se grundlægge (paa, over) — ⓣ über etw. grübeln, nachgrübeln — ⓔ ponder, meditate (on)

France, det senere franske rigsmaal. — Paa denne maade faar sproget en mængde dubletter af franske og engelske ord med oprindelig samme betydning. Fra begyndelsen af det 15 aarh., efterat den store digter Chaucer (s. d.) havde testamenteret det engelske folk sin rige skat af poesier, kan man tale om et fælles engelsk rigsmaal, udgaaet fra den dialekt, som taltes i London, Chaucers fødeby og landets hurtig opblomstrende hovedstad. — Nyengelsk er betegnelsen for det engelske sprog fra omkr. 1500 til vore dage. Nærmere bestemt begynder den nyengelske periode, da Caxton 1475 indfører bogtrykkerkunsten i E. Derved fæstnes nemlig det 15 og 16 aarh.s ortografi som norm for eng. skriftsprog i de følgende aarh. Medens retskrivningen saaledes ikke har undergaaet væsentlige forandringer i denne periode, har det talte sprog gjennemgaaet en meget betydelig udvikling, saaledes at det engelske tale- og skriftsprog nu afviger mere fra hinanden, end det er tilfælde med noget andet europæisk sprog. Udviklingen er gaaet i retning af en yderligere simplificering af formerne, navnlig paa grund af det omtalte bortfald af endevokaler *(moon, sun, wood)*, saaledes at eng. nu er det formfattigste sprog i Europa. Paa den anden side er det vel nok det ordrigeste af de europæiske sprog, idet det ved siden af en fortsat optagen af laanord rundt omkring fra og særlig fra latin eller dettes dattersprog har udviklet en rig evne til nydannelser indenfor selve sproget. Karakteristisk for eng. er saaledes de mange eksempler paa, at det samme ord i forskjellig stilling og undertiden med forskjellig akcent kan anvendes som substantiv, adjektiv og verbum. En sidste eiendommelighed ved sproget i denne periode er den uhyre udbredelse, det har faaet verden over, saaledes at det nu tales og skrives som modersmaal af 125 mill. mennesker. Dette skyldes vel i første række den engelske races seierrige fremtrængen i alle verdensdele, men tillige det engelske sprogs overordentlige fylde og smidighed som udtryk for tanken. [De væsentligste norske bidrag til den overordentlig talrige litteratur er Storm, «Englische Philologie» (Leipzig 1892—96); Brynildsen, «Norsk-engelsk ordbog» (1892) og «Engelsk-dansk-norsk ordbog» (1902—07, 2 bd.).]

Litteratur. Angelsachsisk litteratur. Man har en ganske rig poetisk litteratur i det angelsachsiske sprog. Hovedverket er det episke digt «Beowulf», som skildrer denne helts kampe med uhyrer og drager i Sjælland og Sydsverige; digtets oprindelse ligger forud for angelsachsernes overflytning til E.; ved form og indhold hører det ind under den ældste germanske fællestradition. Under Kædmons navn gaar en række poetiske bearbeidelser af bibelen; af Kynewulf haves flere lyrisk-symbolske digte. Den angelsachsiske prosalitteratur, der tager sin beg. i 8 aarh. med de ældste partier af den «angelsachsiske krønike», naar sin høieste udvikling under Alfred den store (871—901; s. d.). Kongen gik selv i spidsen ved sine overs. af Boethius, Orosius, Gregor den stores «Cura pastoralis». Fra begyndelsen af 11 aarh. haves Ælfrik og Wulfstans (s. d.) prækener. Hvad der forøvrigt blev forfattet i denne periode, blev skrevet paa latin og af kirkens mænd. — Middelengelsk litteratur (1200—1350). Normannernes erobring af E. i 1066 medførte den blanding af det angelsachsiske og franske sprog, hvoraf det nyengelske sprog udgik. (Jfr. England, sprog.) Denne blanding var i det væsentlige fuldendt ved midten af det 14 aarh. I denne periode er den franske litterære indflydelse overveiende. De franske «Chansons de geste», som fortæller om kong Arthur, Karl den store og Alexander den store, oversættes og efterlignes i E. — Ældre engelsk litteratur (1350—1500). Efterat sprogsammensmeltningen i det væsentlige er foregaaet, opstaar der en rig poetisk og prosaisk eng. litteratur. Fremtrædende forfattere i denne er William Langland, som skrev det religiøse digt «Vision of Piers Plowman». John Wiclif, som oversatte bibelen, og Geoffrey Chaucer, som i sine berømte «Canterbury tales», skrevet under italiensk paavirkning, har givet en mesterlig skildring af sin samtids mennesker og forhold. — Nyere engelsk litteratur. Renaissancen og reformationen skabte et sterkt aandeligt liv i E., men førte ogsaa til, at det latinske sprog for en stund fortrængte det engelske som litteratursprog. Til denne periode hører Thomas Morus' fantastiske roman «Utopia». Ved William Tyndales oversættelse af det nye testamente i 1525 fik imidlertid det engelske sprog sin moderne form og bliver for fremtiden bæreren af omtrent alt engelsk aandsliv. Den store opblomstring af den nyere engelske litteratur faar vi i «dronning Elisabeths tidsalder» (1558—1603). Da skriver saaledes Edmund Spenser sit allegorisk-romantiske digt «Faerie Queene» (fédronningen). Men særlig blomstrede den dramatiske litteratur op. Denne byggede paa middelalderens mysterier og mirakelskuespil, men fik en helt verdslig karakter og udmerker sig ved en lidenskabelig patos, en livfuld menneskeskildring og et farverigt sprog, som ikke senere er overgaaet. Blandt denne periodes ypperste forfattere kan nævnes Greene, Marlow, Ben Jonson, men især William Shakespeare, alle tiders største dramatiske digter. Hans samtidige Lord Bacon skrev sine filosofiske arbeider paa latin og engelsk. Efter Elisabeth bliver den puritanske aandsretning fremherskende i E., og samtidig faar vi den politiske kamp mellem Stuarterne paa den ene side og parlamentet og Cromwell paa den anden (1603—60). Dette giver tidens litteratur en udpræget religiøs-politisk karakter, saaledes John Miltons' store episke digt «Paradise lost», Clarendons «History of the rebellion» og Bungan's «Pilgrim's progress». — Restaurationen (1660) bragte litteraturen ind under indflydelse af den i Frankrige herskende klassiske smag. Dette er allerede merkbart hos John Dryden, saavel i hans dramatiske digtning som i hans satirer, som «Absalon and Achitophel». Samtidig tog filosofi og naturvidenskab et stort opsving særlig fremmet ved oprettelsen af Royal society (1662). Blandt tidens fremragende prosaforfattere kan nævnes Isaac Newton og John Locke. Denne litteratur, som mere appellerede til forstanden end til følelsen, mere hævdede tankens og stilens korrekthed, klarhed og elegance end fantasiens flugt og det poetiske udtryks billedrigdom og farve, naaede sin høieste udvikling i den saakaldte «dronning Annas tidsalder» (1685—1720). Ved den engelske revolution i 1688 begyndte E.s parlamentarisk-politiske liv. De to store partier whigger og toryer, begynder sin kamp om magten, og i denne kamp benyttedes samtidens forfattere for at vinde den

---

— (f) méditer, spéculer, ruminer (sur).

grunde (i maling) — (t) gründen — (e) ground, prime — (f) abreuver.

grunde sig paa — (t) sich (auf etw.) gründen — (e) be founded on — (f) se fonder, être fondé (reposer) sur; tenir à.

Grundel (t) f, grundling.

gründen (t) grund(lægg)e, oprette, stifte; sætte (sit haab til); bunde, naa bund(en).

Gründer (t) m, grund(lægg)er, stifter; «gründer».

grundet — (t) (wohl) begründet — (e) (well) founded — (f) (bien) fondé, juste.

grundig — (t) gründlich (e) profound, solid, thorough-going; (a) radical (cure) — (f) solide, profond, radical; à fond; excessivement: (s'ennuyer) à mourir.

grundighed — (t) Gründlichkeit f — (e) profoundness, profundity, solidity, thoroughness — (f) solidité, profondeur f.

Gründling (t) m, grundling.

Gründung (t) f, grundlæggelse; oprettelse, stiftelse.

Grüne (t) f, grønt; grønning.

grunker — (t) gelbe Vögel, Füchse pl — (e) hoards of money, tin — (f) (avoir) de quoi.

grunt (e) grynt(e).

grunzen (t) grynte.

gruppe — (t) Gruppe f — (e) group — (f) groupe m; (politisk) ogs. fraction f.

offentlige mening. Litteraturen fik derfor en stor anseelse, og forfatterne blev indflydelsesrige mænd. De betydeligste blandt dem var Joseph Addison, som navnlig er blevet berømt ved ugeskriftet «The spectator», hvorfra den nye engelske tidsskriftlitteratur stammer, Daniel Defoe, forfatteren af den bekjendte roman «Robinson Crusoe», Jonathan Swift, E.s største satiriker, som vandt verdensry ved sine fantastiske reiseromaner «Gulliver's travels», Alexander Pope, ligeledes en betydelig satiriker og forøvrigt den forfatter, som er mest repræsentativ for denne periodes reflekterede og forstandsmæssige retning. — Under Robert Walpoles lange styre tabte litteraturen sin politiske indflydelse, og dens dyrkere levede i det store og hele under meget usle vilkaar. Omkring 1750 forandredes igjen dette forhold ved Samuel Johnsons optræden, efter hvem den følgende litteraturperiode gjerne benævnes Johnsons tidsalder (1745—97). Medens i den foregaaende periode London og dens klubber havde været litteraturens centrum, faar denne nu en alsidigere karakter. Nye retninger optræder, og nye emner behandles. I poesien afløses den kolde klassiske forstandsmæssighed af følelse og naturbeskrivelse. I prosaen møder vi en ny interesse for historie og filosofi; man dyrker parlamentarisk veltalenhed, socialøkonomi, religiøs litteratur; de første moderne aviser opstaar og ligesaa romanen, den litteraturform, som mere end nogen anden blev dyrket i den følgende tid. Blandt periodens mest fremtrædende forfattere kan foruden Samuel Johnson, tidens ledende kritiker, nævnes: Oliver Goldsmith, forfatteren af «The vicar of Wakefield», naturdigterne James Thomson og Thomas Gray, William Cowper, Edw. Young, James Macpherson, forfatteren af «Ossians» digte, og endelig den skotske digter Robert Burns, som danner overgangen til den følgende periode. Endvidere novellisten Henry Fielding, dramatikeren Richard Sheridan, filosofen David Hume og historikeren Edward Gibbon, de store talere Edmund Burke, den ældre og yngre Pitt og Adam Smith, forfatteren af «On the wealth of nations». — Under indflydelse af den franske revolution og den tyske naturfilosofi opstod omkr. 1800 den moderne eng. poesi. Denne har dels en natur-romantisk karakter som hos William Wordsworth og Samuel Coleridge, dels en revolutionær karakter som hos George Gordon, Lord Byron og Percy Bysshe Shelley. De stod begge i skarp opposition til de politiske, religiøse og moralske synsmaader, som herskede i det engelske samfund, den første ud fra et mere naturalistisk, den sidste ud fra et mere idealistisk livssyn. Som en af E.s største digtere betragtes ligeledes John Keats. I samme periode faar ogsaa det frihedsstræbende Irland sit digteriske udtryk i Thomas Moore. — En næsten jevnbyrdig fortsættelse faar denne «engelske naturalisme» i den Victorianske tidsalders digtere (omkr. 1830—70). Poesien faar paa en gang en mere national og en mere kosmopolitisk-human karakter. Fremtrædende repræsentanter for denne poesi er Alfred Tennyson og Robert Browning, den første fortrinsvis inspireret af eng. naturliv og middelaldersk folkepoesi, den sidste af ital. natur og kunst. Disse retninger fik en videre udvikling hos de saakaldte prærafaeliter, hvis betydeligste navne er Dante Gabriel Rossetti, William Morris og Algernon Swinburne. — Den moderne engelske prosa betegnes særlig ved «romanens» overordentlige udvikling. Walter Scott skabte den «historiske roman», i hvilken han særlig behandlede Skotlands historie. Denne dyrkedes ogsaa af Edward Lytton Bulwer. De betydeligste skildrere af samtidens sociale liv var Charles Dickens og William Makepeace Thackeray. Den første har med stor skabende fantasi og uforlignelig humor skildret mennesker fortrinsvis af middelstanden og folket, den sidste med stor psykologisk evne og bidende vid fortrinsvis de høiere samfundsklasser. Af senere romanforfattere kan nævnes George Eliot (Mary Ann Evans), Anthony Trollope, George Meredith og Rudyard Kipling, som navnlig er blevet populær ved sine skildringer fra Indien. — Slutningen af det 19 aarh. saa en ny opblomstring af det engelske drama, delvis under indflydelse af Henrik Ibsen. Af moderne dramatikere kan nævnes Oscar Wilde, Bernhard Shaw og Arthur Pinero. — Engelsk historieskrivning og filosofi har ogsaa havt en blomstringstid i Victorias tidsalder. Thomas Babington Macaulay skrev bl. a. sin livfulde «History of England», Thomas Carlyle sine originale og dramatiske verker «The French revolution» og «Letters and speeches of Oliver Cromwell». Af andre historikere kan nævnes James Froude og Samuel Rawson Gardiner. I filosofi og naturvidenskab har E. en række fremragende forfattere. John Ruskin har skrevet en række arbeider, i hvilke han behandler kunst, moralfilosofi og sociale spørsmaal, socialøkonomen John Stuart Mill har desuden gjort sig bekjendt ved sit verk «Subjection of women» (kvindernes underkuelse), Charles Darwin grundlagde udviklingslæren gjennem sine bøger «Origin of species» (arternes oprindelse), og «Descent of man» (menneskets afstamning), og Herbert Spencer anvendte denne teori paa samfundslæren. En betydningsfuld plads i engelsk aandsliv indtager tidsskrifterne, i hvilke politiske, sociale, religiøse og litterære spørsmaal behandles med stor frihed og indsigt. Blandt disse kan nævnes «Edinburgh review», oprindelig organ for whiggerne, «Quarterly review», organ for toryerne, «Nineteenth century», «Fortnightly review», «Contemporary review». (Se med hensyn paa enkeltheder under de forskjellige forfatteres biografier.) [Litt.: Blandt den mængde større og mindre verker, som behandler eng. litteratur, kan her kun nævnes enkelte: Stopford A. Brooke, «History of early English literature» (1892); B. von Brink, «Geschichte der englischen Litteratur» (bd. I, 2 Aufl. 1899, bd. II 1893); H. Taine, «Histoire de la litterature anglaise» (1864, overs. til d. af Vodskov); Garnett og Gosse, «English literature» (1903); H. Morley, «English writers» (1887—91) og den af samme udg. samling «English men of letters»; Ad. Hansen, «Den engelske og den nordamerikanske litteraturs historie i omrids» (Kbh. 1902); E. Gosse, «Short history of modern English literature» (1897). Af den af Macmillan & co. udg. litteraturhistorie er udkommet 5 bd. af Stopford A. Brooke, W. H. Schofield, G. Saintsbury og Edm. Gosse. — 1907 begyndte at udkomme en stor «Cambridge history of English literature». G. Brandes, «Naturalismen i England». Af Stopford Brooke er der ogsaa en kort «Literature primer». Jfr. K. L. Sommerfelt, «Engelsk litteraturhistorie» (1886). og Otto Anderssen, «Short history of English literature» (2 udg., Kra. 1908).]

---

gruppere — Ⓣ gruppieren — Ⓔ group — Ⓕ grouper.
gruppering — Ⓣ Gruppieren n. Gruppierung f — Ⓔ grouping — Ⓕ groupement m.
grus — Ⓣ Schutt; Kies, (ogs. nyre-) Gries m; (zu) Trümmern (gehen, verfallen) — Ⓔ gravel; (mur-) rubbish; (fall to) ruins — Ⓕ gravier; (mur-) gravois m; (med.) gravelle f; décombres, (tomber en) ruines; (mettre en) cendres f pl.
gruse — Ⓣ mit Kies beschütten — Ⓔ gravel — Ⓕ graveler; sabler (avec du gravier).
gruselig Ⓣ gyselig, græsselig.
gruseln Ⓣ (upers.) gyse.
grusom — Ⓣ grausam — Ⓔ cruel — Ⓕ cruel, inhumain, barbare; horrible, affreux.
grusomhed — Ⓣ Grausamkeit f — Ⓔ cruelty — Ⓕ cruauté, barbarie f.
Gruss Ⓣ m, hilsen.
grüssen Ⓣ hilse.
grut — Ⓣ Bodensatz m — Ⓔ grounds — Ⓕ sédiment, marc m.
Grütze Ⓣ f, gryn; grød.
gruyer Ⓕ trane-.
gruyer Ⓕ m, skoginspektør.
gruyère Ⓕ m, schweizerost.
gry — Ⓣ anbrechen, grauen; (ad dag) tagen — Ⓔ dawn, break, peep — Ⓕ (commencer à) poindre; (fig.) naître.
gry sb se daggry.
gryde — Ⓣ Hafen, Grapen, Topf m — Ⓔ pot — Ⓕ marmite f, pot m. **grydekrog** — Ⓣ Kessel-

Kunst. Arkitektur. Fra den forhistoriske tid er E. særlig rigt paa stensætninger (dolmen, cromlech og stonehenge). Under det angelsachsiske herredømme var træ et hovedmateriale og har altid i E. fortsat at spille en stor rolle. Med Vilhelm Erobreren kom den romanske stenarkitektur til E. (1066). Karakteristiske for den er de flade trælofter i modsætning til de normanniske krydshvælvinger, langt kor og høit taarn over tverskibenes skjæring med langskibet: katedralerne i Winchester (1079—93), Norwich (fra 1096), Ely (1082—1174), Peterborough (1140—93) og Magnus-katedralen paa Mainland (fra 1137) fra nordmændenes herredømme over Orknøerne. Ogsaa gotiken kom til E. fra Frankrige, men da den i moderlandet endnu kun var halvfærdig, har den i E. taget en selvstændig udvikling. Medens franske gotiske kirker karakteriseres ved opadstræbende, slanke forhold, er lav, langstrakt form, tung kraft og alvor eiendommelig for de engelske. Det lange kor (ofte af samme længde som langskibet) har gjerne ret afslutning med et kapel (lady-chapel); taarnene er ofte ret afskaaret med flaler eller spidse smaataarne paa hjørnerne; i vinduerne lancetbuer. Den engelske gotik deles i tre perioder: 1. Early English (ca. 1175—1250): koret paa katedralen i Canterbury (1174), façade paa katedralen i Peterborough, katedralerne i Lincoln (koret 1190, skibet 1209—35) og Wells (1214—35) og stilens mesterverk, katedralen i Salisbury (østdel 1220—50, taarn 14 aarh.). 2. Decorated style (1250—1400), især karakteriseret ved forsiringsmaaden: det før forsmaaede «masverk» benyttes i vinduerne og uddannes tidligere end paa fastlandet til fiskeblære- og flammeformer, eiendommeligheder, som senere i Frankrige udviklede sig til «style flamboyant»; hertil vifteformig udbredelse af hvælvingsribberne, der fører fra stjernehvælving til nethvælving. Hovedverker: Westminster abbey (1245—ca. 1300) med sterk fransk paavirkning (koromgang og kapelkrans), katedralerne i York (med trætag), Lichfield, Exeter og Hereford. Tilbygning paa ældre katedraler: Ely (taarn), Wells (østdel), Gloucester (korsgang). Verdslig bygning: Westminster hall (fuldendt 1398), sandsynligvis verdens største sal uden søiler, med pragtfuldt træloft. 3. Perpendicular style (1400—1500). Efter de uheldige krige med Frankrige spærrede E. sig ude fra det kontinentale kunstliv og udviklede en selvstændig, temmelig ugotisk stil: flade hvælvinger eller oftest vandrette, rigt udskaarne trælofter og aabne tagstole, rigt smykket med guld og farver. Da spidsbuens bæreevne saaledes blev overflødig, omdannedes denne til kjølbue og den flade ⌒-formede tudorbue, ofte med helt retlinjet omramning. Stjernehvælvingernes slutstene fik form af lange, nedhængende, stalaktitlignende tapper. Vinduer og vægge fyldtes med lodret stavverk med vandrette krydsninger. I denne geometriske, noget tørre stil ombyggedes langskibene paa katedralerne i Canterbury (1378—1411) og Winchester (fra 1394). Typiske viftehvælvinger viser katedralen i Gloucester (ca. 1400) og især Georgs-kapellet i Windsor, kapellet i Kings college i Cambridge og Henrik VII's pragtkapel i Westminster abbey (ca. hundrede aar senere). Verdslige bygninger: Winsor slot, Guildhall i London (1411—51), New college i Oxford, King's college i Cambridge og talrige andre colleger. Den italienske renaissance, som optræder første gang i Henrik VII's gravmonument i Westminster (1518), fortrænger i E. aldrig helt gotiken. Fra 1550 byggede John Thorpe en række herresæder i den tunge, pralende «Queen Elisabeth style». Ca. 1620 bringer Inigo Jones Palladio's strenge regler til anvendelse i paladset Whitehall (1619—21). Størst betydning fik Christopher Wren, som 1675—1710 byggede St. Paul's-katedralen efter forbillede af Peterskirken i Rom. Herved indlededes en kraftig barokstil («Queen Anne style») iblandet med gotiske elementer. I 18 aarh. gav Stuart og Revetts opmaalinger af græske bygninger stødet til en «ny-klassicisme» (f. eks. Coventgarden-teatret i London af R. Smirke, d. 1845). 1820—30 begynder den romantiske ny-gotik (the Gothic revival) især befordret af A. W. Pugin (d. 1852). Dens hovedverk er Ch. Barry's parlamentsbygning (1840—60), der efterfulgtes af Manchester raadhus og det naturhistoriske museum i South Kensington, begge af A. Waterhouse, og særlig justitspaladset i Birmingham af A. Webb og Ingress Bell. Den prærafaelitiske malerskole har vakt interessen for italiensk renaissance, hvori Imperial institute af E. Collcut er bygget. I 1860-aarene skabte P. Webb, E. Nesfield og Norman Shaw det moderne, komfortable engelske hjem i tilslutning til gamle borgerlige landhuse. Den første byggede 1859 W. Morris' hus. De er blevet efterfulgt af D. Sedding, George og Peto, Lethaby, Newton, Voysey, Baillie Scott, Mackintosh o. a. — Malerkunsten i E. begynder egentlig først i det 18 aarh. I middelalderen havde de irske munke som randmalerier i sine manuskripter udviklet en egen ornamental stil af baandslyngninger. Det egentlige maleri repræsenteres i lang tid af udlændinge: Mabuse under Henrik VII, Holbein og M. Coxie under Henrik VIII, Ant. Mor under Maria Tudor. Karl I samlede malerier og indkaldte fremmede kunstnere; under Karl II arbeidede westfaleren P. Lely, lübeckeren G. Kneller og især van Dyck. De indfødte kunstnere efterlignede i Holbeintiden Holbein, i van Dyck-tiden van Dyck: dygtige var især miniaturmalerne Oliver og Cooper. Der maltes mest portræter og allegorier. Den nationale eng. malerkunst begynder med Hogarth (1697—1764), hvis betydelige fortrin som maler ofte er blevet overseet for hans egenskaber som sedeskildrer og ironiserende moralist. Den intelligente eklektiske Reynolds (1723—92) optog de maleriske og koloristiske traditioner fra de store flamlændere og venetianere, medens den geniale Gainsborough (1727—88) i sine portræter og landskaber har al rokokoens charme parret med friskhed. Ved siden af disse bringer en række portrætmalere (Romney, Raeburn, Hoppner, Opie o. a.) den eng. malerkunst i slutten af det 18 aarh. til en rig og ensom blomstring. Den vaagnende naturbegeistring og interessen for landlivet fik bl. a. udtryk i G. Morlands (1763—1804) jæger- og baadpartier. Medens i landskabsmaleriet den dygtige R. Wilson (1714—82) sluttede sig til Cl. Lorrains idealiserende genre og blev en forløber for Turner, lagde J. Crome (1769—1821) under nederlandsk indflydelse grundlaget for den moderne landskabskunst (Norwich-skolen). Den begavede kolorist Bonington (1801—28) fik direkte indflydelse paa fransk malerkunst (se art. Delacroix). Dette gjælder endnu mere Constable (s. d.), der bliver banebryder for

---

haken m — ⓔ pot-hook — ⓕ crémaillère f.

gryn — ⓣ Grütze f, Gries m — ⓔ groat, grit — ⓕ gruau; (enkelt) grain m.

grynt(en) — ⓣ Grunzen n — ⓔ grunt — ⓕ grognement m.

grynte — ⓣ grunzen — ⓔ grunt — ⓕ grogner.

græde — ⓣ weinen — ⓔ cry, weep — ⓕ pleurer. **g. ud** — ⓣ ausweinen — ⓔ weep one's fill — ⓕ pleurer tout son soûl.

Grækenland — ⓣ Griechenland — ⓔ Greece — ⓕ Grèce f.

græker — ⓣ Grieche m — ⓔ Greek — ⓕ Grec m.

græmme: g. sig over — ⓣ sich über eine Sache grämen, härmen — ⓔ grieve, repine (at); (g. sig ihjel) die of a broken hearth — ⓕ se chagriner, s'affliger de qc· se ronger le cœur; (g. sig ihjel) mourir de chagrin.

græmmelse — ⓣ Gram m — ⓔ vexation, affliction — ⓕ affliction f, chagrin m.

grænd — ⓣ Nachbarschaft f — ⓔ neighbourhood — ⓕ voisinage m.

grænse — ⓣ Grenze f — ⓔ frontier, confine, limit, boundary, border — ⓕ limite; (lande-) frontière f; (-omraade) confins m pl. (skranke) borne f, (rand) bord m. (udkant) lisière; terme m. **grænseløs** — ⓣ grenzenlos — ⓔ boundless; inordinate, excessive — ⓕ sans bornes (limites); illimité; infini; immense, énorme; excessif.

«le paysage intime» (Barbizon-skolen). I den geniale lys- og solmaler Turners (1775—1851) billeder faar den engelske landskabskunst sit eiendommeligste og mægtigste udtryk. Den ekscentriske W. Blake (1757—1827; s. d.) er en forløber for de senere fantasimalere. Det 18 aarh.s portrætkunst fortsættes i det 19 aarh. af Th. Lawrence (1769—1830). Det litterære genrebillede med middelmaadigt kunstnerisk værd dyrkes først af D. Wilkie (1785—1841), som finder talrige efterfølgere i G. S. Newton, Maclise, Leslie, Ward, Frith, Mulready o. a. Dyremaleriet har sin mest fremragende repræsentant i E. Landseer (1802—73), der dog forlener dyrene med et vel menneskeligt sjæleliv. Som reaktion mod den akademiske aandløshed og glatte, rutinemæssige teknik reiste der sig ved midten af det 19 aarh. en bevægelse, der havde sin forløber i Madox Brown (der udstillede fra 1844), fik impulser fra kunstforfatteren Ruskin («Modern painters», 1843) og samlede sig i den saakaldte prærafaelisme. 1848 stiftedes Pre-raphaelite brotherhood af H. Hunt, D. G. Rossetti og J. E. Millais; hertil kom siden Madox Brown o. fl. a. Som navnet antyder, søgte man tilbage til tiden før Rafael, til quatrocento: i efterfølgelsen af dennes unge, naive bestræbelser for i kunsten at underlægge sig naturen saa man den eneste vei til en gjenfødelse af samtidens kunst, medens en tilknytning til den senere fuldmodne kunst mentes at føre til akademisk udenadlærthed og tomhed. Overensstemmende hermed lagdes hovedvegten paa et uddybet naturstudium, paa realistisk gjengivelse af alle detaljer, paa følelsens egthed og intensitet, saaledes at den famlende, ufuldkomne bestræbelse for at bringe det personlig følte til udtryk blev foretrukket for en rutinemæssig sikkerhed; samtidig afløstes de brune asfalttoner af sterke, ubrudte farver i mosaikagtig, broget sammenstilling. Romantikere som disse kunstnere var, valgte de sine emner fra middelalderske digte og sagn og nyere digteres bearbeidelse af dem (Keats). Videre seet kjæmper her en germansk kunstopfatning mod den klassisk-akademiske. Retningen fik sin teoretiske talsmand i Ruskin («Pre-Rafaelitism», 1851) og i sit litterære organ «The Germ» (1850). For engelsk kunst fik prærafaelitismen vidtrækkende betydning; til sin yderste udvikling førtes den af Burne-Jones (s. d.). Derimod har den malerisk begavede «tankemaler» G. F. Watts som kolorist taget venetianerne til forbillede (Tizian, P. Veronese). Den akademiske retning er paa den anden side repræsenteret af F. Leighton, E. Poynter, A. Moore og den i Holland fødte Alma Tadema, der alle med forkjærlighed har malet emner fra antikt græsk liv. Senere har fransk malerkunst paavirket den engelske. Nordamerikaneren Whistlers sølvgraa toner og flydende behandling spores i Glasgower-skolen (J. Lavery, J. J. Shannon, Ch. Shannon, J. Gutrie, A. Roche). Af den skotske skole kan særlig nævnes W. Orchardson, som med forkjærlighed behandler empire-tiden. [Litt.: Af nyere verker om eng. malerkunst kan bl. a. nævnes: Muther, «Geschichte der englischen Malerei» (1903); de la Sizeranne, «Peinture anglaise contemporaine» (1895); Meier-Graefe, «Die grossen Engländer» (1908).] — Billedhuggerkunsten spillede i E. længe en underordnet rolle. I middelalder og renaissancetid staar den under fransk paavirkning. Hovedverker i gotik er: façadeskulpturerne paa katedralen i Wells og «Englekoret» i Lincolns katedral. Betydeligst er ellers gravmonumenterne med den afdøde modelleret hvilende paa gravpladen (Henrik III og dronning Eleonora i Westminster abbey, den sorte prins i Canterbury). Med renaissancen tiltager kraftigt realistisk liv i fremstillingerne. I det 16 aarh. arbeider væsentlig italienske kunstnere: Torrigiano (Henrik VIII i Westminster abbey) og senere hollændere. I slutten af det 18 aarh. fremstaar en betydelig kunstner i J. Flaxman (1755—1826), hvis arbeider, præget af ynde og aandfuldhed, slutter sig til antiken. De efterfølgende billedhuggere følger dog nærmere Canovas elegante kunst med sentimental tilsætning (Chantrey). J. Gibson sluttede sig til Thorvaldsen. I nyere tid er eng. billedhuggerkunst blevet paavirket i naturalistisk retning af fransk, særlig da Carpeaux, Carrier-Belleuse og Daloux efter keiserdømmets fald (1870) tog ophold i London. — Kobberstikkunsten optræder i E. først i 16 aarh. dyrket af udenlandske kunstnere (W. Hollar o. a.). Betydelige eng. kunstnere optraadte ikke før i 18 aarh.; den berømteste, Hogarth, lod oftest sine blade stikke af andre. I anden halvdel af 18 aarh. yndedes særlig punktérmanéren («stipple engraving», «engelsk manér», se Kobberstik), der ved sin bløde virkning egnede sig godt til gjengivelse af Angelika Kauffmanns og italieneren Ciprianis noget sødlig sentimentale kunst. Dens hovedrepræsentant er italieneren Bartolozzi (1728—1815; 1764—1802 i London). Sortekunsten (mezzotinto) anvendtes meget til reproduktion af malerier af Reynolds, Gainsborough, Romney, Hoppner, Morland og Smith og har sterkt bidraget til disse kunstneres popularitet. Radérkunsten har særlig under Rembrandts og Whistlers indflydelse udviklet sig til kraftig blomstring (Seymour-Haden, W. Strang, Herkomer, Cameron o. a.). — Illustrationskunsten har i E. været dyrket af betydelige kunstnere: Burne-Jones, W. Crane, A. Beardsley o. m. a. Nydelige barnebøger er udgivet af Kate Greenaway, humoristiske af Caldecott. Fremragende karikaturtegnere er: Hogarth, Gillray, Rowlandson, Cruikshankerne, J. Leech og Ch. Keene. — Kunstindustrien har siden verdensudstillingen i London 1851 teoretisk været befordret af Ruskin, praktisk af W. Morris (1861) og naaet en høi udvikling, der siden ca. 1890 ogsaa har paavirket kontinentets. — Engelsk kunst er i det hele sterkt national og har ofte fulgt en ren «kontinentalafspærring». Den har dog ogsaa givet udlandets kunst sterke impulser, saaledes den nyere landskabskunst, kunsthaandverket og det moderne hus og hjem. — Musik. En stor epoke havde E. i det 16 og i begyndelsen af det 17 aarh., da dets komponister i den verdslige vokalmusik kunde kappes med de bedste italienere (madrigalen med Dowland og Morley) og dertil havde skabt en virkelig klaverstil (Tallis, Bird og virtuosen John Bull). Endnu engang senere brød et geni, den navnkundige Purcell, igjennem den importerede kunst, med hvilken forøvrigt Händel i 1710 bragte en glimrende ital. operaperiode. Efter Purcell findes ingen helt genial eller typisk national tonedigter. Blandt de mest kjendte er den afholdte Balfe, Arne («Rule Britannia»), Benedict, Bishop («Sweet home»), Costa, Bennett, som bragte nyere tyske impulser, Leslie, brødrene Mac-

---

extrême. **grænseskjel** — ⓣ Markscheide f — ⓔ bound limit — ⓕ borne f.

græs — ⓣ Gras n; (drive paa g.) auf die Weide führen — ⓔ grass, herbage; (bite the) dust; (drive paa g.) drive to graze — ⓕ herbe f; (grønsvær) gazon m; (bot.) graminée; (drive paa g.) mener paître; mettre en pâture, au vert. **græsenke** — ⓣ Strohwitwe f — ⓔ grass-widow — ⓕ femme (f) dont le mari est en voyage. **græsgang** — ⓣ Weide f — ⓔ pasture — ⓕ pâture f, pâturage m. **græsgrøn** — ⓣ grasgrün — ⓔ grass-green — ⓕ vert d'herbe. **græshoppe** — ⓣ Heuschrecke f — ⓔ grasshopper; locust — ⓕ sauterelle f. **græskar** — ⓣ Kürbis m — ⓔ gourd, pumpkin — ⓕ courge; citrouille f. **græsklædt** — ⓣ grasig, grasbewachsen — ⓔ grass-grown — ⓕ couvert d'herbe; herbeux. **græsløg** — ⓣ Graslauch m — ⓔ chives — ⓕ civette f. **græsplæn** — ⓣ Rasenplatz m — ⓔ lawn — ⓕ pelouse f. **græstorv** — ⓣ Rasen(stück) m (n), Sode, Plagge f — ⓔ green turft, sod — ⓕ gazon m. **græsvold** se grønsvær.

græsk — ⓣ griechisch — ⓔ Greek — ⓕ grec.

græsse — ⓣ grasen, weiden — ⓔ graze, pasture, browse — ⓕ paître; brouter (l'herbe), pâturer.

græsselig — ⓣ grässlich — ⓔ horrid, shocking — ⓕ affreux, horrible, terrible, atroce.

farren, brødrene Holmes, nokturnens skaber John Field, Parry, Prout, Stanford, A. Mackenzie, Cowen og mange andre udmerkede kunstnere, men ingen stor skabende aand, der i tonekunsten har kunnet give den kraftige angelsachsiske races eiendommeligheder genialt udtryk. Selv et saa betydeligt talent fra den nyere tid som Arthur Sullivan havde neppe noget sterkt typisk racemerke, fraregnet det drag af sødme, som gjennemgaaende kommer frem baade i eng. og amer. musik. De senere aar bærer imidlertid sikre tegn paa en gjenfødelse, og navne som Edward Mac Dowell, der dog nærmest er amerikaner, Algernon Ashton og især Sir William Elgar træder allerede sterkt frem i det mellemfolkelige musikliv. Forøvrigt har E. til alle tider med levende interesse tilkaldt alt, som udenfor landet har havt ry og anseelse, og paa grund af de overordentlig gunstige økonomiske vilkaar har kunstnerne altid villig søgt did. Den største begeistring har mødt, ikke bare virtuoserne, men ogsaa de store skabende mestere fra Mozart og Haydn til vor tids Grieg med alle mellemled. Overordentlig høit staar den kirkelige musik og korsangen i det hele. De store musikfester er verdensberømte. Nævnes maa ogsaa Krystalpaladsets koncerter og Philharmonic society i London for klassisk musik. — Teater. I E. som i de fleste europæiske lande kan dramaets kunst føres tilbage til de kirkelige «mysterier» eller «mirakelspil» i det 12 aarh., naive og opbyggelige fremstillinger i dramatisk form af den hellige historie, opført af geistlige. Beslegtet hermed er de ved universitetsskolerne udviklede «moraliteter», hvori indholdet var af mere verdslig art. Efterhaanden ophørte kirkens befatning med disse forestillinger, laugene tog dem i arv, det komiske element blev mere fremherskende, idet smaa humoristiske billeder af folkelivet, ofte grovkornet platte i sin komik, tilknyttes de bibelske emner og lidt efter lidt fik selvstændig betydning. I det 15 aarh. kom, sammen med hofmoder af fransk oprindelse, smagen for saakaldte «mellemspil», skuespil, hvis emne som regel var hentet fra mytologien eller som forherligede en merkelig historisk personlighed. Spirerne til en friere dramatisk digtning var dermed tilstede, og omkr. 1560 møder vi de første udslag af en saadan, samtidig i bloddryppende rædselsdramaer og burleske komedier. Hurtig faar denne digtning en frodig vekst. Medens hoffet og det øvrige høie selskab behagede sig i et forskruet billedprangende, anstrengt aandrigt og snart i regler stivnet kunstdrama, repræsenteret navnlig af John Lilly (ca. 1580), groede det nationale drama inden folkets brede lag i friere former og med rigere stofvalg. Her finder vi en hel digterskole, hvis betydeligste, rigt overstrømmende talent var Christopher Marlowe (1563—93). London var fra begyndelsen af den engelske dramatiske litteraturs brændpunkt, men i selve City blev teaterforestillinger 1574 forbudt, hvorfor de tre første faste skuespilhuse i de nærmest følgende aar blev opført paa denne bydels grænse, men udenfor dens omraade. Dronning Elisabeth, som elskede skuespil, valgte 1583 blandt de privilegerede selskabers personale 12 skuespillere (damer havde dengang endnu ikke adgang til scenen), som fik ret til at kalde sig «the Queens players». Standen havde rig tilgang, og bander af skuespillere, ikke altid mors bedste børn, oversvømmede ikke blot E., men fandt ogsaa vei til fastlandet, hvor disse eng. «komedianter» opnaaede et vist ry. Paa den saaledes forberedte jordbund opstod William Shakespeare (s. d.) og omtrent samtidig Ben Johnson, hvis polemiske lystspil ogsaa fandt et stort publikum og megen efterligning. En hel række forfattere træder i Shakespeares og Johnsons fodspor. Denne blomstring stanses brat af puritanismens kolde pust: det lange parlament forbyder 1642 al teatervirksomhed, der ligger helt nede, indtil Karl II 1660 bestiger tronen. Reaktionen mod puritanismens livsfiendske strenghed ytrer sig i den følgende tids dramatiske kunst som overdrivelse og unatur: tragedien deklamerer med opstyltet svulst (Dryden, Otway, Lee), komedien boltrer sig i plump, brutalt aabenhjertig ublufærdighed (Wycherley, Farquahr, Congreve). Teatrenes indre indretning vedblev længe at være yderst primitiv; egentlige kulisser indføres først af Davenant 1662. Kvinderne betraadte først brædderne efter Stuarternes restauration. I slutningen af det 18 aarh. fik E. en række ypperlige skuespilforfattere i Oliver Goldsmith, Richard Cumberland og Richard Sheridan, som gav skuespilkunsten taknemlige opgaver. E. havde ogsaa i det 18 aarh. en stor mængde fremragende skuespillere, fremfor alle David Garrick, der i høi grad hævede standens sociale anseelse, senere, i begyndelsen af det 19 aarh., Edmond Kean og John og Charles Kemble. Den store digtning, som holdt sit indtog ved begyndelsen af det 19 aarh., tog andre veie end dramaets, og i hele forrige aarh. fandt det engelske teater kun ringe støtte hos landets digtere. Byrons, Shelleys, Brownings og Swinburnes verker i dramatisk form er ikke skrevet med teatret for øie, og Edward Bulwers skuespil hævede sig ikke over den banale hverdagslighed. E.s teater levede i det 19 aarh. overveiende paa tradition og paa overførelse fra fremmed litteratur, navnlig det franske drama, og mod aarh.s slutning giver Ibsen nye impulser, medens den ulykkelige Oscar Wildes tid til at bryde igjennem ikke indtraf, saalænge han levede. Et nyt opvæld kommer med den af Ibsen paavirkede Bernhard Shaw, E.s betydeligste dramatiske forfatter i nyere tid. Blandt andre samtidige, men ingenlunde som Shaws ligemænd kan nævnes A. W. Pinero, H. A. Jones, Sidney Grundy, I. M. Barrie, Haddon Chambers og Comyns Carr. [Litt.: Ward, «A history of English dramatic literature» (2 bd., London 1875); Fitzgerald, «A new history of the English stage, from the restauration to the liberty of the theatre» (2 bd., London 1882); Hamilton, «The drame in E. during the last three centuries» (London 1891).]

Presse. Før de trykte avisers tid hjalp man sig i E., ligesom paa fastlandet, med haandskrevne breve for at tilfredsstille behovet efter at erfare nyt. Disse breve kaldtes *news-letters*, senere, da de blev noget mere omfangsrige, *news-pamphlets*, nyhedshefter. Overgangen til at levere disse i trykt form skede ved Nathaniel Butler, som satte igang udgivelsen af den første egentlige avis i E., «The courant or weekly news» (1622). Allerede 1641 var man naaet derhen, at det lange parlament lod udgive officielle referater af sine forhandlinger i form af en avis, noget dengang helt ukjendt. Den politiske diskussion ude blandt folket fik derved en sterk opmuntring, og i den nærmest følgende tid dukkede der op en hel del presseforetagender, udgivet som ugeskrifter og de

---

græsselighed — (t) Grässlichkeit f — (e) horridness — (f) horreur, atrocité f.
grætten — (t) mürrisch — (e) peevish, cross, whimpering — (f) maussade, morose, bourru; grondeur.
græv — (t) Hacke f — (e) pick, mattock — (f) blaireau m.
grævling — (t) Dachs m — (e) badger, grey-brock — (f) blaireau m.
grød — (t) Brei m — (e) boiled groats, stirabout, porridge, hasty pudding; (frugt-) marmelade — (f) bouillie f (de gruau).
grøde — (t) Ernte f, Ertrag m — (e) crop, produce, product(ion) — (f) fruits (m pl) de la terre, récolte, moisson f.
grøft — (t) Graben m — (e) ditch, trench — (f) fossé m. **grøftegraver** — (t) Grabenarbeiter m — (e) ditcher — (f) fossoyeur m.
grøfte — (t) einen Graben ziehen — (e) ditch, trench — (f) creuser un (des) fossé(s).
grøn — (t) grün — (e) green, (kun om græs og fig.) verdant (f) — vert.
grønfoder — (t) Grünfutter n — (e) green crops, green food (fodder — (f) fourrages m pl; vert m
grønirisk — (t) Grünfink, Grünling m — (e) greenfinch — (f) verdier m. **grønkaal** — (t) Grünkohl m — (e) kail, kale, borecole — (f) chou(x) vert(s) m (pl). **grønsager** — (t) Gemüse n — (e) greens, vegetables — (f) légumes m pl (verts).
grønsaltet — (t) frisch gesalzen

fleste under navnet «Mercurius». Et af dem blev 1666 oprindelsen til den endnu bestaaende officiøse statstidende «The London gazette». Den første dagsavis, som formaaede at holde sig, var «The daily courant», som begyndte 1703. En foregangsmand paa pressens omraade blev «Robinson Crusoe»s forfatter Daniel Defoe, som i sin «Review» (1704—13) indførte den kritisk-ræsonnerende, «ledende» artikel. Denne betydningsfulde nye art af forfatterskab fandt efterligninger bl. a. i den af Bolingbroke 1710 grundlagte «Examiner», hvis redaktion kort efter gik over til Jonathan Swift (s. d.), og som blev det første eksempel paa et «inspireret» ministerielt organ. Stor betydning for udviklingen af engelsk journalistisk kunst havde det af Steele og Addison grundlagte «The tatler» (pratmageren), der udkom 3 gange ugentlig 1709—11. Til i høi grad at hemme pressens fortsatte udvikling bidrog den 1712 indførte avisskat og det af Rob. Walpole (1721—42) drevne bestikkelsessystem. Ikke desto mindre formaaede aviserne, ikke mindst som følge af oprivende kampe mellem kongemagt og parlament, efterhaanden i løbet af det 18 aarh. at vinde en urokkelig stilling som bærer af den offentlige mening. Navnlig tre London-blade traadte i dette tidsrum i forgrunden som organer for mægtige partistrømninger, «The public advertiser» (1726), som navnlig fik umaadelig indflydelse, da «Junius» (s. d.) her skrev sine «breve» (1767—72), «The morning chronicle» (1769) og «The morning post» (1772). 1785 grundlagdes «The times», der i første halvdel af det 19 aarh. var verdens betydeligste avisforetagende og fremfor noget saadant af international indflydelse, 1794 kom «Morning advertiser» og 1803 «The globe». Den trykkende avisskat blev betydelig nedsat 1836 og 1855 helt afskaffet, hvilket gav pressens udvikling et nyt fremstød. Af større aviser, som senere opstod, nævnes «Daily news» (1846), «Daily telegraph» (1855), «Standard» (1857), «Pall mall gazette» (1865), «St. James' gazette» (1880), «Daily graphic» (1890), «Westminster gazette» (1893), «Daily mail» (1896) og «Daily express» (1900). Karakteristisk for engelsk presse er, at aviserne ganske overveiende finder sin udbredelse gjennem løsnummersalg. Deres udbredelse er undertiden overordentlig stor; de nyere 1/2 d.-aviser kan naa op i daglige oplag paa over 1 mill. eksemplarer. I intet land er dagens avis blevet et alment behov som i E.; det er et vidnesbyrd ikke blot om folkets høie kultur, men ogsaa om pressens egne fortræffelige egenskaber: dens alsidighed, saglighed, hurtighed, nøiagtighed, upartiskhed, hensynsfuldhed, retskaffenhed, uafhængighed, ubestikkelighed. Lord Rosebery har træffende sagt, at den engelske presses valgsprog kunde være: «Be just, and fear not». Undtagelser bekræfter blot regelen. Betegnende for avisernes upersonlige korrekthed og institutionsmæssige, traditionsbundne karakter er deres redaktionelle anonymitet og deres mangel paa polemiske indlæg: enhver avis kjæmper for sine positive maal og berører kun nødig modstanderes eller konkurrenters meninger eller udtalelser. Dette hindrer ikke, at aviserne staar i levende rapport med sine læsere gjennem «inserater»; en rig samling «breve til redaktøren» vil man finde i enhver avis. En fortræffelig støtte har den engelske dagspresse af de store efterretningsbureauer, først og fremst det af baron Reuter oprettede, fra 1865 som et verdensbureau reorganiserede telegrambureau, samt i sin mægtige sammenslutning, «Press association» (1868). Pressens økonomiske styrke i E. har sit grundlag i dens betydelige annonceindtægter. Disse tillader de store avisforetagender at ofre undertiden uhyre summer paa sin redaktion og navnlig dens nyhedsafdeling. Alligevel er aviserne stedse blevet billigere, de fleste store dagblade koster nu blot 1/2 d. (3.7 øre). Men dermed vokser atter udbredelsen og annoncernes værdi: eksempelvis har «Standard» givet 1 mill. kr., «Daily telegraph» 2 mill. kr. i aarligt overskud. Af dags- og ugeblade fandtes 1907 ifølge de iøvrigt ikke helt paalidelige opgaver i Sells «Directory of the world's press» i London 744, udenfor hovedstaden, hvis presse er baade mægtig og indflydelsesrig, 2023; hertil kom 1562 maaneds- og andre periodiske publikationer, tilsammen 4329 presseorganer. [Litt.: H. R. Fox Bourne, «English newspapers» (2 bd., 1887); art. «Newspapers» i 10 opl. af «Encyclopædia Britannica»; Otto Sylwan, «Den moderna pressen» (Stockholm 1906); Th. Lorenz, «Die englische Presse» (i samlingen «England in deutscher Beleuchtung», Halle a. S. 1907).]

Det Britiske verdensrige (The British empire). Det Britiske rige i Europa er centrum i et verdensrige, som i udstrækning og folketal aldrig har havt sin lige. Det omfatter næsten halvparten af Nord-Amerika, en del af Vestindien og en liden del af Syd-Amerika; hele Australiens fastland, Tasmanien, Ny-Seeland og mange af de smaa øer spredt udover Stillehavet; en stor del af Afrika; i Asien foruden mange mindre landstrækninger og øer først og fremst Indien, som i udstrækning er 5/6 af Europa, medens folketallet er saa stort som alle europæiske landes tilsammen undtagen Rusland. Tilsammen har hele riget et fladeindhold af omtr. 32 mill. km.^{2}, d. e. omtr. 1/4 af den hele landflade paa jorden, medens folketallet er over 400 mill., d. e. 1/4 af hele jordens folketal.

Oversigt over det Britiske verdensrige.

Efter «Almanach de Gotha 1908».
(Folketallene er ikke fra samme aar.)

I. Europa.	Størr. i km.^{2}	Folketal.
De Britiske øer etc. .	314 339	44 100 231 (1905)
Gibraltar	5	18 654 (1906)
Malta	303	205 059 (1905)
Tilsammen	314 646	44 325 545

II. Asien.	Størr. i km.^{2}	Folketal.
Keiserriget Indien . .	4 826 100	295 213 000 (1901)
Ceylon	65 607	3 950 123 (1905)
Cypern	9 282	248 114 (1905)
Straits Settlements . .	4 140	603 460 (1905)
Malakkastater	68 320	872 000 (1905)
Britisk Borneo	204 860	694 000
Hongkong	1 009	489 055 (1905)
Vei-hai-vei	738	130 792 (1901)
Spredte besiddelser . .	19 030	298 100
Tils. (afrundede tal) . .	5 200 000	302 500 000

— ⓔ corned — ⓕ (g. flesk) du petit salé. **grønskolling** — ⓣ Grünschnabel m — ⓔ greenhorn, puppy — ⓕ blanc-bec m. **grønsvær** — ⓣ Rasen m — ⓔ greensward, sod — ⓕ gazon m. **grønthandel** — ⓣ Gemüsehandel m — ⓔ green-grocery trade; greengrocer's — ⓕ commerce (m) de légumes. **grønthandler(ske)** — ⓣ Gemüsehändler(in) m (f) — ⓔ green-grocer — ⓕ marchand(e) m (f) des quatre saisons (de légumes); maraîcher m, maraîchère f.

grønske — ⓣ grüne Farbe f; grüne Wasserpflanzen pl — ⓔ verdancy, green stain; (vandplanter) green confervæ — ⓕ verdure; tache (f) verte; conferves (f pl) vertes.

grøpe — ⓣ schroten — ⓔ grind coarsely — ⓕ égruger.

grøsse — ⓣ schau(d)ern, gruseln — ⓔ shudder — ⓕ frissonner, frémir.

guana ⓔ (zool.) leguan.

guanaco ⓔ (zool.) lama.

guano — ⓣ Guano m — ⓔ & ⓕ guano m.

guarantee ⓔ garanti, borgen; den for hvem der gives borgen; garantere, borge for.

guaranty ⓔ garanti, borgen.

guard ⓔ beskytte; forvare; bevogte; holde vagt; være forsigtig; vagt; konduktør; forbehold, indskrænkning; parerbøile; urkjede; fenderlist (paa skibsside); gardestilling; (pl) garde. **guarded** forsigtig.

III. Amerika.	Størr. i km.²	Folketal.
Canada	9 659 400	5 683 396 (1905)
Ny-Foundland etc.	128 670	229 527 (1905)
Bermudas	50	20 209 (1905)
Britisk Honduras	19 580	40 372 (1905)
Bahamaøerne	11 405	58 175 (1905)
Smaa Antiller	8 392	837 617
Andre øer	1 022	11 300
Jamaica	10 896	817 560 (1905)
Britisk Guayana	233 808	296 565 (1905)
Falklandsøerne	16 800	2 016 (1905)
Tils. (afrundede tal)	10 090 000	7 997 000

IV. Afrika.	Størr. i km.²	Folketal.
Gambia	9 373	90 354 (1901)
Sierra Leone	77 700	1 027 000 (1901)
Guldkysten	308 870	1 486 433 (1901)
Nigeria	864 100	13 227 393
Somaliland	176 000	300 037 (1905)
Britisk Øst-Afrika	458 673	4 038 256 (1905)
Uganda	578 800	4 000 000
Sansibar	2 640	200 000
Nyassaland	106 134	977 252 (1905)
Natal	91 607	1 141 406 (1905)
Kapkolonien	717 388	2 470 289 (1905)
Basutoland	26 658	348 848 (1904)
Betsjuanaland	712 200	125 040 (1905)
Oranjeelvkolonien	130 510	387 315 (1904)
Transvaal	309 913	1 399 528 (1905)
Rhodesia	1 116 931	1 378 000
Mauritius	1 826	377 532 (1905)
Ægypten	994 300	11 206 359 (1907)
Ægytisk Sudan	2 500 000	2 000 000
Spredte øer	1 007	30 465
Tils. (afrundede tal)	8 179 600	46 200 000

V. Australien.	Størr. i km.²	Folketal.
Australiens for. stater	7 933 400	4 450 000 (1906)
Ny-Seeland etc.	271 059	948 649 (1906)
Øer i Stillehavet	44 868	338 285
Tils. (afrundede tal)	8 249 300	5 737 000
Hele riget	32 000 000	408 750 000

I det 16 aarh. begyndte E. at udvikle sig til sjømagt, men de første kolonialforsøg fandt først sted i slutten af aarh., længe efter portugisernes og spaniernes. Englændernes første sjøreiser gik mod v. for at naa Indien ad den n.v. gjennemfart («n.v.-passagen»). Herunder opdagede Caboto el. Cabot (s. d.) Ny-Foundland alt i aaret 1497, og omtr. 100 aar efter, i 1583, blev dette land af Humphrey Gilbert, en halvbroder af Walter Raleigh (s. d.), taget i besiddelse for England. Nogle aar senere (1585) grundede Walter Raleigh en koloni paa kysten af Nordamerika, som han til ære for dronning Elisabeth kaldte Virginia; det var paa øen Roanoke, s. f. Albemarle sund i det nuværende Nord-Carolina. Begge disse kolonier blev imidlertid snart igjen forladt. I begyndelsen af det 17 aarh. blev imidlertid kolonialforsøgene gjenoptaget og nu ikke bare i Amerika. Dog var opmerksomheden særlig rettet paa Amerika. I 1607 blev grundet Jamestown ved mundingen af Jameselven, den første varige britiske koloni i Amerika, og alt i 1624 blev Virginia erklæret for kronkoloni. Lidt efter lidt steg indvandringen, særlig af puritanere og kvækere, og omraadet blev ogsaa udvidet, da de paa samme kyststrækning beliggende hollandske kolonier blev erobret. Særlig sterk var indvandringen til de nordligste kolonier, de nuværende Ny-Englandsstater i de Forenede stater. Omtrent samtidig prøvede englænderne at sætte sig fast i det s.ø. Canada, men her traf de paa franskmændene, og dermed begynder den lange britisk-franske kamp om kolonialherredømmet, som har medført sammenstød mellem de to magter saa sent som i 1898 (Fasjodaaffæren, s. d.), men som nu foreløbig er ophørt. Ogsaa i Vestindien fik englænderne paa denne tid fast fod og erobrede her flere øer. I 1600 blev det engelsk-ostindiske kompani grundet, og omtrent samtidig et lignende holl. kompani; i midten af det 17 aarh. blev ogsaa et fransk handelskompani stiftet. I Forindien havde portugiserne forrangen som handelsmagt, og i den kamp, som opstod, opnaaede det engelske kompani i lang tid lidet; det var først hollænderne, senere franskmændene, som gjorde de største erobringer. Men i det 18 aarh. begynder engelskmændenes fremgang, og i 1757 vandt Robert Clive en afgjørende seier over franskmændenes indfødte forbundsfæller. Fra dette aar skriver engelskmændenes magt i Indien sig. Ogsaa i Afrika begyndte englænderne i det 17 aarh. sine kolonialforsøg ved oprettelse af handelsstationer paa kysten af Vest-Afrika, men det engelske kolonirige i Afrika er dog først dannet i det 19 aarh. I det 18 aarh. steg E.s kolonimagt sterkt foruden ved de nævnte erobringer i Indien ogsaa ved erobringer i Amerika. N. for de britiske kolonier i det nuværende ø. Canada havde Frankrige erobret store landstrækninger, men alle disse maatte Frankrige afstaa til England efter syvaarskrigen ved freden til Paris 1763. E.s kolonimagt havde nu naaet et foreløbigt maksimum, men den led en sterk rystelse, da de sydlige nordamerikanske kolonier rev sig løs og dannede de Forenede stater (1783). Under krigene mod Napoleon udvidede E. igjen sterkt sit kolonirige. En hel del af de franske og hollandske kolonier blev E.s bytte, deriblandt Mauritius, Kaplandet (før hollandsk), Ceylon og en del af Guayana. I det 19 aarh. er det britiske kolonirige vokset sterkere end i noget andet tidsrum. I Amerika blev Canadas grænser skjøvet mod v. og n., og alt i de første aartier af aarhundredet var hele den n. halvpart af Nordamerika med undtagelse af Alaska blevet engelsk. I Indien blev de indfødte fyrster lidt efter lidt afsat eller gjort til vasaller, og omkr. 1850 var hele Forindiens erobring fuldført. Alt i 1826 var engelskmændene trængt ind i Birma, og i 1886 var hele landet erobret. Forindiens erobring var blevet udført af det mægtige engelsk-ostindiske selskab, men efter en frygtelig opstand af de indfødte tropper blev landet i 1857 lagt ind under den britiske krone. De andre besiddelser i Asien, Singapore, Hongkong etc., erhvervede E. paa samme tid, Vei-hai-vei i Kina (ret overfor Port Arthur) først 1898. — I Australien begynder

guardian (e) formynder; forstander, bestyrer. **board of g.s** fattigkommission. **a g. angel** skytsengel.

guardsman (e) gardist.

guava (e) (bot.) guajave.

gubbe — (t) Greis m — (e) old man, greybeard, veteran — (f) vieillard m.

Gubel (t) m, myrjord.

Guck (t) m, glyt: blik. **G.-fenster** n, glug. **G.glas** n, kikkert. **G.kasten** m, perspektivkasse.

gucken (t) kikke; titte frem.

Gucker (t) m, (en som) kikker; kikkert; glug.

gud — (t) Gott m — (e) God, god — (f) Dieu; dieu m. **guddatter** — (t) Pate f — (e) god-daughter — (f) filleule f. **gudfader** — (t) Gevatter, Pate m — (e) godfather — (f) parrain m. **gudforladt** — (t) von Gott verlassen — (e) God-forsaken — (f) abandonné de Dieu; maudit. **gudfrygtig** — (t) gottesfürchtig — (e) godfearing; godly, pious-minded — (f) pieux, religieux. **gudfrygtighed** — (t) Gottesfürchtigkeit f — (e) godliness, piety — (f) crainte de Dieu; piété, devotion f. **gudhengiven** — (t) gottergeben — (e) resigned (to the will of God) — (f) soumis à la volonté divine. **gudhengivenhed** — (t) Gottergebenheit f — (e) resignation — (f) soumission (f) à la volonté divine. **gudløs** — (t) gottlos — (e) godless, impious — (f) irréligieux; impie, athée. **gud-**

de engelske koloniforsøg først i 1788, da Sydney blev grundet som straffekoloni. Snart kom der ogsaa frivillige indvandrere, som især nedsatte sig paa østkysten, og lidt efter lidt blev hele verdensdelen taget i besiddelse. Ny-Seeland og de andre britiske øer i Stillehavet er ogsaa erhvervet i denne tid. — Efterat engelskmændene i 1815 havde faaet Kaplandet, begyndte de langsomt at trænge nordover. De to boerrepubliker, Transvaal og Oranjefristaten, som var E.s værste modstandere, blev erobret 1902. I det n.v. Afrika kjøbte E. omkr. 1850 de danske og senere de hollandske kolonier paa Guldkysten og har saa senere erobret store landstrækninger i det indre, især omkring Niger. Her trængte ogsaa Frankrige og Tyskland erobrende frem, men i 1899 blev alle tre lande enige om sine besiddelsers grænser. I det n. og ø. Afrika har E. siden 1882 faktisk Ægypten i sin besiddelse, skjønt landet nominelt er tyrkisk lydstat. Fra Ægypten er englænderne saa trængt sydover langs Nilen og har her erobret store landstrækninger, som officielt tilhører Ægypten, men faktisk E. (ægyp. Sudan). Under denne fremtrængen var det, at Kitchener i 1898 traf franskmændene under Marchand i Fasjoda og tvang dem til tilbagetog. For sin egen del erobrede englænderne Uganda ved Victoriasjøen og britisk Øst-Afrika paa østkysten samt andre lande og øer her. (Om detaljer i kolonihistorien se forøvrigt de enkelte kolonier.) — De britiske kolonier adskiller sig i meget fra andre landes kolonier. Mange af dem er indvandringskolonier, hvor den oprindelige befolkning er omtrent forsvundet og erstattet af hvide, især briter. Disse udflyttede briter føler sig fremdeles som saadanne og betragter sit land som dele af det mægtige britiske verdensrige. De har ingen repræsentanter i parlamentet i London, men har til gjengjæld udstrakt selvstyre. Efter sit styre kan de britiske kolonier deles i tre slags, nemlig: 1. kronkolonier, som styres direkte af E., og som omfatter stater med væsentlig indfødt befolkning, 2. kolonier med repræsentative institutioner, hvor kronen har veto i lovsager og kontrol over embedsmændene, 3. kolonier med ansvarlig regjering (parlament og statsraad), hvor kronen udnævner en guvernør og nominelt har vetoret i lovsager, men ingen kontrol over embedsmændene. Til denne sidste gruppe hører Canada, Australiens forenede stater og Ny-Seeland, Kapkolonien, Transvaal og Oranjeelvkolonien. Indien danner et eget rige, kongen af E. er keiser af Indien. Forøvrigt er der en temmelig løs sammenhæng mellem det store riges enkelte dele. De fleste kolonier klarer sig i finansiel henseende selv og trænger intet tilskud fra E. Blot Indien holder egen hær (engelske og indfødte), som underholdes af landets egne midler; i Canada og Australien er der heller ingen engelske tropper, disse lande har en indfødt milits. Men i de øvrige lande holder moderlandet garnisoner, som for en væsentlig del betales af E., dog med noget tilskud af de enkelte kolonier; i 1907—08 var den samlede britiske hærstyrke i kolonierne, med undtagelse af Indien og Ægypten, omtr. 50 000 mand; udgifterne hertil var omtr. 83 mill. kr., hvoraf kolonierne bidrog omtr. 11 mill. kr. Desuden koster kronkolonierne, som styres af E., omtr. 20 mill. i administration. — I den senere tid har der hævet sig røster baade i E. og i kolonierne for en nærmere sammenslutning af alle det store riges spredte dele til et Greater Britain (større Britannien). og til dette formaal har der været afholdt kolonialkonferencer i London, hvor udsendinger fra alle kolonier med selvstyre har været tilstede; den sidste fandt sted 1907. Særlig har der været diskuteret en sammenslutning til et stort toldforbund, og et stort engelsk politisk parti har en saadan sammenslutning paa sit program, men parlamentsvalgene i 1906 viste, at stemningen i E. endnu er mod et saadant forbund. [Litt.: «Statesman's yearbook 1908»; «Almanach de Gotha 1908»; Supan, «Die territoriale Entwickelung der europæischen Kolonien» (Gotha 1906); A. Zimmermann, «Die europæischen Kolonien» (bd. 2 og 3, Berlin 1896—1903).]

Historie. Den ældste tid indtil 1066. Ved den historiske tids begyndelse beboedes E. ligesom Gallien af kelter, blandt hvilke de vigtigste stammer var briter og gæler. Cæsar gjorde to tog derover (55 og 54 f. Kr.), men forsøgte ikke at erobre landet; først under keiser Claudius 43 e. Kr. begyndte romerne at sætte sig fast i E., og erobringen fuldførtes 85 af Agricola under Domitian. Romernes herredømme naaede til elvene Forth og Clyde, hvor en grænsevold byggedes til vern mod skotterne. Britannien paavirkedes sterkt af rom. kultur, dog ikke som Gallien og Spanien i den grad, at ogsaa sproget romaniseredes. Da folkevandringens storme brød løs over romerne, maatte de 428 trække sine tropper bort, og briterne søgte nu hjælp mod skotternes angreb hos angler og sachser i Nord-Tyskland. Disse havde allerede tidligere foretaget plyndringstog mod Britanniens kyster, nu satte de sig fast, erobrede den sydøstlige del af landet og forjog kelterne til Wales, Cornwall og de skotske høilande. Angelsachserne tilintetgjorde fuldstændig den romerske kultur og kristendommen, der var begyndt at udbredes blandt briterne. De delte landet imellem sig og oprettede en del smaastater; efter kristendommens indførelse omtr. 600 vedblev kun 7 kongeriger at bestaa (Kent, Essex, Sussex, Wessex, Mercia, Østangel og Northumberland), som alle forenedes 827 under kong Egbert af Wessex (802—39) til ét rige, Anglia. Allerede 787 var nordiske vikinger begyndt at herje paa E.s kyster; danerne grundlagde derpaa i det følgende aarh. et rige i Nord-E., og angelsachserne maatte dele landet med dem efter en linje (Watlingastreet) fra London til Liverpool (878); men kong Alfred den store (871—901) reddede sit rige fra fuldstændig undergang, og Athelstan (925—41) tvang i slaget ved Brunnanborg (937) daner og nordmænd til at underkaste sig. Edgar (959—75) befæstede angelsachsernes herredømme yderligere og trængte tillige kelterne længere tilbage i Wales og Cornwall; men under hans søn Ethelred den raadvilde erobrede Svein Tjugeskjeg hele E. 1013, og dennes søn Knut den mægtige blev efter en haard kamp med Ethelreds søn Edmund Jernside anerkjendt som konge over hele E. 1016—35. Efter Knuts søn Hardeknut (1035—42) blev Ethelreds anden søn Edvard Bekjenderen konge (1042—66); han lod sig lede af jarlen Godwin, og da han døde, blev Harald Godwinsson udraabt til konge; men hertug Vilhelm af Normandiet gjorde fordring paa tronen, landede i E., slog Harald ved Hastings (Senlac) 1066 og blev kronet til konge i London.

---

løshed — ⓣ Gottlosigkeit f — ⓔ godlessness, impiety — ⓕ irréligion; impiété f, athéisme m. **gudmenneske** — ⓣ Gottmensch m — ⓔ God and Man — ⓕ Homme-Dieu m. **gudmoder** — ⓣ Gevatterin, Pate f — ⓔ godmother — ⓕ marraine f. **gudebillede** — ⓣ Götterbild n — ⓔ idol; (kinesisk) jose, joss — ⓕ idole f. **gudelære, -sagn** se mytologi, myte. **gudsbegreb** — ⓣ Gottesbegriff m — ⓔ notion of God — ⓕ notion (f) de Dieu. **gudsbespottelse, -bespotter** — ⓣ Gotteslästerung f, -lästerer m — ⓔ blasphemy, profanity; blasphemer, profaner — ⓕ blasphème; blasphémateur m. **gudsdom** — ⓣ Gottesurteil, Ordale n — ⓔ judgment of God; ordeal — ⓕ jugement (m) de Dieu; ordalie f. **gudsdyrkelse** — ⓣ Gottesdienst m, -verehrung f — ⓔ (divine) worship — ⓕ culte m (divin). **gudsforgaaen** — ⓣ gottvergessen, ruchlos — ⓔ abandoned, graceless — ⓕ impie, scélérat, pervers; (forsoren) crâne. **gudsforgaaenhed** — ⓣ Gottesvergessenheit, Ruchlosigkeit f — ⓔ depravity, gracelessness — ⓕ impiété, scélératesse f. **gudsfornegtelse** — ⓣ Gottesleugnung f — ⓔ atheism — ⓕ athéisme m. **gudsfornegter** — ⓣ Gottesleugner m — ⓔ atheist — ⓕ athée m. **gudsfrygt** — ⓣ Gottesfurcht f — ⓔ the fear of God; devotion — ⓕ crainte de Dieu; piété f. **gudstjeneste** — ⓣ Gottesdienst m —

— Normanniske konger (1066—1154). Vilhelm Erobreren (1066—87) erklærede sig for eier af hele landet, beholdt en stor del som krongods og uddelte resten til sine normanniske vasaller og undervasaller efter det franske lensvæsens mønster. En oversigt over jordfordelingen har man i den store jordebog fra 1085 («Doomsdaybook»). Angelsachserne gjorde heftig modstand mod undertrykkerne; først langsomt og efterhaanden gjenoptoges de angelsachsiske love og sedvaner. Erobrerens søn Vilhelm II (1087—1100) regjerede haardt ligesom faderen; men hans broder Henrik I (1100—35) udstedte 1101 *Charta libertatum*, det første frihedsbrev, grundlaget for den eng. forfatning, hvorved den gamle angelsachsiske landsret bekræftedes. Henrik fratog sin broder Robert Normandiet 1106 og hævdede kronens høihedsret i investiturstriden med paven. Efter Henriks død bemægtigede Vilhelm I's dattersøn Stephan af Blois (1135—54) sig tronen i stedet for Henriks datter Mathilde, gift med grev Gotfred Plantagenet af Anjou; men kong David af Skotland hjalp Mathilde og slog Stephan i «faneslaget» ved Northallerton 1138; derpaa blev denne ogsaa beseiret af Mathilde selv 1141, og han indgik nu forlig om, at hendes søn Henrik skulde arve riget efter ham. — Huset Plantagenet (1154—1485). Henrik II (1154—89) gjenoprettede kongemagtens anseelse og skaffede landet fred ved at tøile de store vasaller; han organiserede retsvæsenet (jurydomstole; King's bench) og skatkamret (exchequer). Han beherskede foruden E. og Normandiet tillige Anjou, Maine, Poitou og Guienne i Frankrige, indtog Irland 1171 og tvang 1174 kong Vilhelm af Skotland til at anerkjende E.s lenshøihed. Ved «Constitutions of Clarendon» 1164 forsøgte han at gjøre den engelske kirke ganske afhængig af kronen; han kom derved i strid med erkebispen af Canterbury, Thomas Beckett, som blev myrdet 1170; men 1172 udsonede Henrik sig med paven uden at have faaet sine planer gjennemført. Hans søn Rikard I Løvehjerte (1189—99) forsømte landets styrelse for at feide med sine vasaller og frembragte derved alm. lovløshed. Paa hjemveien fra det tredje korstog blev han fanget 1191, og E. maatte udrede en stor løsesum, før han blev frigivet 1194. Efter ham fulgte hans broder Johan uden land (1199—1216); han mistede de fleste franske besiddelser til Filip August, og da han kom i strid med pave Innocens III om bispevalgene, blev der lyst ban over ham, interdikt lagt over landet, og Filip August truede med at forjage ham. Han nedlagde da sin krone 1213 og fik sit land tilbage som paveligt len mod en aarlig afgift paa 1000 mark sølv, hvorpaa interdiktet blev hævet. Paa grund af hans upaalidelighed og daarlige styre (ved Bouvines 1214 led han et stort nederlag mod Frankrige) tvang baronerne og Londens borgere ham til paa engen Runnymede 15 juni 1215 at udstede det store frihedsbrev (*«Magna charta»*). Dette, der er blevet grundvolden for al senere eng. forfatningsudvikling, sikrede den personlige frihed og eiendom mod vilkaarlig og ulovlig krænkelse, forpligtede kongen til aarlige rigsmøder (parlamentum) med baronerne og valgte udsendinge fra grevskaberne, samt gjorde paalæggelsen af overordentlige skatter afhængig af disses samtykke. Under hans søn Henrik III (1216—72) fortsattes kampen med baronerne; med Frankrige kom Henrik i krig 1242 og maatte ved freden i Bordeaux 1243 afstaa alle lande n. f. Garonne. Hans elendige regjering førte til, at baronerne ved de saakaldte Oxford-provisioner 1258 indførte et staaende udvalg af parlamentet til at hjælpe kongen med at styre landet, men da saa Henrik ved pavens hjælp søgte at gjenvinde magten, gjorde baronerne oprør under ledelse af Simon af Montfort, greve af Leicester, og fangede ham i slaget ved Lewes 1264, hvorpaa Montfort sammenkaldte et parlament jan. 1265, i hvilket der foruden baronerne ogsaa mødte to riddere fra hvert grevskab og to borgere fra en del af byerne. Derved lagde Montfort grunden til underhuset, men allerede aug. 1265 faldt han ved Evesham mod Henriks søn Edvard, som befriede sin fader og tog styret for ham. Under Edvard I (1272—1307) gik den engelske forfatningsudvikling et skridt videre, idet Edvard behøvede mange penge til sine krige og derfor maatte anerkjende parlamentets skattebevilgningsret (1297). Edvard underkastede sig 1282—83 Wales og indsatte John Baliol som sin lensmand i Skotland; Baliol gjorde oprør, men blev afsat efter nederlaget ved Dunbar 1296; da saa Edvard vilde styre Skotland selv, maatte han kjæmpe med stadige oprør af William Wallace og Robert Bruce. Hans søn Edvard II (1307—27) fortsatte kampen mod skotterne, men blev slaaet ved Bannockburn 1314 og maatte anerkjende Bruce. Edvard styrede daarlig omgivet af slette raadgivere og kjæmpede mod idelige oprør af baronerne, som tilsidst afsatte ham. Hans søn Edvard III (1327—77) gjenerhvervede herredømmet over Skotland i slagene ved Halidon Hill 1333 og Nevill's Cross 1346, og da han gjorde fordring paa den franske krone, efterat den kapetingske linje var uddød, paabegyndte han 1339 den store hundredaarskrig mellem E. og Frankrige. Efter seirene ved Crécy 1346 og Poitiers 1356 gjenvandt E. ved freden i Bretigny 1360 Poitou, Gascogne og Guienne, men allerede 1369 gik disse lande tabt i en ny krig. Under Edvard III befæstedes det engelske selvstyre yderligere, parlamentet fik mere magt og deltes fra omtr. 1340 i overhuset (de store prælater og baroner) og underhuset (commoners, d. e. grevskabernes og byernes repræsentanter). 1362 ophørte fransk at anvendes ved offentlige forhandlinger og afløstes af folkesproget. Under hans sønnesøn Rikard II (1377—99) herskede stor indre forvirring; parlamentets, særlig underhusets, betydning voksede; men bønderne, som ledet af Wat Tyler gjorde oprør 1381, blev blodig underkuet, og de kjetterske lollarder blev heftig forfulgt. Efter at have styrtet sin fætter Rikard besteg Henrik IV (1399—1413) af linjen Lancaster tronen; men han maatte kjæmpe mod stadige oprør og sammensvergelser og forfulgte ivrig John Wiclifs tilhængere. Hans søn Henrik V (1413—22) beseirede Frankrige ved Azincourt 1415 og anerkjendtes ved freden i Troyes 1420 som arving til Frankrige, hvorpaa han egtede Karl VI's datter Katarina. Deres søn Henrik VI (1422—61) blev 1 aar gl. konge af E. og Frankrige, men ved jomfruen af Orléans' optræden gik Frankrige atter tabt. Henrik styrede daarlig, idet han beherskedes af sin hustru Margarete af Anjou og hendes yndlinge. Tilsidst gjorde en prins af kongehuset, Rikard af York, oprør 1452, og dermed begyndte den blodige krig mellem den røde

---

ⓔ divine service; (after) church — ⓕ service (office) divin, culte m.

guddom — ⓣ Gottheit f — ⓔ godhead, deity, divinity — ⓕ divinité; nature (f) divine.

guddommelig — ⓣ göttlich — ⓔ divine — ⓕ divin.

gudelig se gudfrygtig, religiøs.

gudgeon ⓔ (zool.) grundling; (fig.) dompap; agn; akseltap i balance; (sjøudtr.) rorløkke; lure, narre.

gudinde — ⓣ Göttin f — ⓔ goddess — ⓕ déesse f.

gué ⓕ m. vadested; (interj.) hurra! **passer à g.** vade over.

guédasse ⓕ f. vaidaske.

guède ⓕ f. (bot.) vaid.

guéder ⓕ farve med vaid.

guéd(e)ron ⓕ m. vaidfarver.

guéer ⓕ vade, vasse over; ride til vands; skylle (tøi).

guelte ⓕ f. provision, penge.

guenille ⓕ f. pjalt, fille, klud; (pl) fig. lapperi, skrab.

guenillon ⓕ m. fille, papirbete.

guenipe ⓕ f. slurve, tøite.

guenon ⓕ f. hunabe; marekat; (fig.) stygging, abefjæs.

guêpe ⓕ f. hveps.

guêpier ⓕ m. hvepsebol, -rede; blæder.

guère ⓕ: **ne . . . g.** ikke synderlig, videre; ikke rigtig; neppe knapt. **ne . . . g. que** næsten bare.

guéret ⓕ m. brakmark.

guéridon ⓕ m. stumtjener.

guerilla(krig) — ⓣ Guerilla f

rose (Lancaster) og den hvide (York). Rikard faldt ved Wakefield 1460, men hans søn Edvard IV (1461—83) lod sig udraabe til konge og beseirede i flere blodige kampe Margarete og Henrik VI. Edvards sønner, Edvard V (1483) og Rikard af York blev begge myrdet af sin farbroder Rikard af Gloucester, der lod sig udraabe til konge som Rikard III (1483—85), men allerede to aar efter faldt ved Bosworth mod Henrik Tudor, paa mødrene side en ætling af huset Lancaster. — Huset Tudor (1485—1603). Under den blodige Rosekrig var en stor del af E.s gamle adel gaaet tilgrunde, og Henrik VII (1485—1509) kunde derfor ved at støtte sig til den sterkt opblomstrende borgerstand knække baronernes magt og hævde den kgl. myndighed; samtidig var ogsaa bøndernes livegenskab ophørt. Ved en klog finanspolitik omgik han parlamentets skattebevilgningsret og styrkede yderligere kongemagten ved oprettelsen af stjernekamret, en øverste domstol over politiske forbrydelser. Den saaledes erhvervede magt forstod ogsaa hans søn Henrik VIII (1509—47) at bevare uden at indrømme parlamentet videre myndighed. Henrik kjæmpede først i forbund med Spanien og Østerrige mod Frankrige, som han beseirede i «Sporeslaget» ved Terouanne 1513; men senere sluttede han fred 1525 med Frans I og førte en fiendtlig politik mod Karl V. Efter en strid med paven gjennemførte han ved erkebiskop Cranmer af Canterbury en kirkeforandring 1536, hvorved han erklærede sig selv for den engelske kirkes overhoved, udstedte 6 trosartikler og ophævede klostrene. Under hans søn Edvard VI (1547—63) førtes kirkereformen videre af protektoren John Dudley, hertug af Northumberland, i forening med Cranmer, og den reformerte lære greb sterkt om sig blandt folket. Edvards søster Maria den blodige (1553—58) egtede Filip II af Spanien og forsøgte med vold og grusomme forfølgelser at gjenindføre katolicismen. 1558 gik Calais, den sidste engelske besiddelse i Frankrige, tabt. De protestantiske anskuelser havde nu slaaet saa fast rod i folket, at den næste dronning, Marias halvsøster, Elisabeth (1558—1603) trods sin personlige sympati for katolicismen var nødt til at følge den offentlige mening og gjennemføre reformationen 1562 ved de 39 artikler, grundlaget for den anglikanske kirkeforfatning; men alligevel prægede modsætningen mellem katoliker og protestanter E.s politik i over 100 aar. Den katolske Maria Stuart henrettedes 1587. Elisabeth støttede nederlænderne mod Spanien, og 1588 blev den spanske Armadas angreb med glans afslaaet. Kampen med Spanien bragte et mægtigt opsving i E.s handel og sjøfart, samtidig med at industriens udvikling tog fart. Kolonisationen i Amerika begyndte, og det ostindiske kompani fik sit monopol 1600. Paa alle omraader var E. i rivende fremgang, og grunden lagdes til det moderne E.s industrielle og maritime verdensherredømme. — Huset Stuart (1603—89). Før Elisabeth døde, udpegede hun til sin efterfølger Jakob I (1603—25), Maria Stuarts søn, hvorved E. og Skotland forenedes i personalunion. Som tilhænger af den episkopale kirkeforfatning forfulgte Jakob puritanerne og efter krudtsammensvergelsen 1605 ligeledes katolikerne. Opfyldt af høie tanker om den kgl. værdighed vilde han bevare Tudorernes magt overfor parlamentet og søgte at omgaa dets skattebevilgningsret; men dette i forening med hans tilbageholdenhed i trediveaarskrigen lagde spiren til det fremvoksende had mod Stuarterne. Baade puritanere og katoliker udvandrede i mængde og grundede kolonierne Ny-England og Virginia. Hans søn Karl I (1625—49) fortsatte striden med parlamentet om pengebevilgningerne; 1628 indrømmede han underhuset dets fordringer i «Petition of rights»; men efter en ny strid 1629 regjerede han i 11 aar uden parlament, indtil han kom i krig med skotterne ved at ville paatvinge dem en ny liturgi og derfor for at skaffe penge blev nødt til paany at sammenkalde parlamentet, det saakaldte lange parlament (1640—53), hvor puritanerne fik flertal. Karl maatte nu ophæve stjernekamret og gjøre andre indrømmelser, men hans upaalidelighed og stadige forsøg paa at komme udenom sagens kjerne: ingen penge uden parlamentets bevilgning, førte tilsidst til borgerkrigen 1642. Karl tabte ved Marston Moor 1644 og imod Cromwell ved Naseby 1645, flygtede derpaa over til skotterne, men disse solgte ham 1647 til parlamentet. Nu udbrød der strid mellem det presbyterianske parlament og de mere yderliggaaende independenter, der havde magten i hæren; denne bemægtigede sig kongen, slog skotterne, som reiste sig til kamp for ham, ved Preston 1648, og efterat Cromwell havde renset parlamentet, lod dette (rumpparlamentet) Karl dømme og henrette 1649 og erklærede E. for en republik. Cromwell kunde imidlertid ikke enes med parlamentet og styrede enevældig som protektor (1653—58). Han arbeidede for religiøs toleranse, skaffede ro i landet og gjennemførte vigtige forbedringer i lovgivning og forvaltning. Ved Navigationsakten 1651 hævede han E.s sjømagt, og han skaffede det anseelse i Europa i de seierrige krige med Holland 1652—54 og Spanien 1654—58. De republikanske idéer var imidlertid ingenlunde de fremherskende i E.; vel blev Cromwels søn Rikard protektor (1658—59), men derpaa førte den skotske general Monk sine tropper til E., og et nyt parlament valgte Karl I's søn Karl II (1660—85) til konge. Denne begivenhed kaldes i E.s historie «restaurationen» og danner i flere henseender udgangspunktet for en ny tid. Uniformitetsakten 1662 gjenindførte derpaa den episkopale kirkeordning med forfølgelse af puritanerne, men Karl var selv katolik og støttede i ydmyg afhængighed Ludvig XIV i krigene mod de protestantiske Nederlande 1665—67 og 1672—74. Ligesom faderen var han udpræget absolutist, men parlamentet tvang ham ved Testakten 1673 til at udelukke katoliker fra alle embeder og ved Habeascorpusakten til at respektere den personlige frihed. Oppositionen i parlamentet, whiggerne, forsøgte tillige at udelukke kongens broder Jakob, der aabenlyst var gaaet over til katolicismen, fra tronfølgen, men Karl regjerede da fra 1681 uden parlament. Jakob II (1685—88) arbeidede dristig paa en katolsk-absolutistisk reaktion og udstedte et toleranseedikt 1687, der gav katolikerne ligeberettigelse med andre; men da fødselen af en tronarving (juni 1688) stillede det katolske kongedømmes vedvaren i udsigt, henvendte baade «toryer» og «whigger», som navnene nu blev henholdsvis paa det konservative og det liberale parti, sig til Vilhelm af Oranien, gift med Jakobs ældste datter Maria, med anmodning om at komme

— Ⓔ desultory (guerilla) warfare — Ⓕ petite guerre f.

guérir Ⓕ helbrede, kurere; (se) komme sig, helbredes.

guérison Ⓕ f. helbredelse.

guérissable Ⓕ som kan læges.

guérisseur Ⓕ m, kvaksalver.

guérite Ⓕ f, skilderhus; (bane)-vogterhus; bremsebur, -kupé. **g.-urinoir** pissoir.

guerre Ⓕ f, krig, feide, strid. **nom** (m) **de g.** pseudonym. **à la g., comme à la g.** det er krigens gang.

guerrier Ⓕ (m), krigs-, kriger(-); krigersk.

guerroyer Ⓕ føre krig, krige.

guerroyeur Ⓕ m, kriger, krigshelt.

guess Ⓔ gjette; (amerik.) antage; gjetning, gisning.

guest Ⓔ gjest.

guet Ⓕ m, vagt; udkig; nattevagt, -politi. **mot** (m) **du g.** løsen. **g.-apens** m, baghold; lumskt overfald.

guêtre Ⓕ f, gamasche.

guêtrer Ⓕ give gamascher paa. **guêtrier** m, gamaschefabrikant.

guetter Ⓕ (se) ligge paa lur efter; passe op.

guetteur Ⓕ m, lurer; udkig(s-mand); taarnvægter; kystvagt.

gueulard Ⓕ m, slug-, skraalhals. **cheval** (m) **g.** haardmundet hest.

gueule Ⓕ f, gab, flab, mule, kjæft; fjæs; snude, tud; munding, aabning; (ark.) karnis. **une fine**

til E. Ved denne revolution flygtede Jakob til Frankrige; et indkaldt parlament valgte Vilhelm og Maria til regenter og fastslog ved Declaration of rights parlamentets og folkets rettigheder overfor kongen. Disse blev derefter stadfæstet af Vilhelm III i Bill of rights 1689; dermed var den lange kamp mellem konge og parlament forbi og folkets ret til deltagelse i statsstyret ubrydelig fastslaaet. — Grundlæggelsen af det parlamentariske kongedømme og koloniværldet (1689—1763). Vilhelm III (1689—1702) undertvang 1690 Irland, hvor Jakob II var landet med fransk hjælp, og ledede koalitionskampene for den europæiske ligevegt mod Ludvig XIV. I sit indre styre rettede han sig meget efter parlamentet, hvor han støttedes af whiggerne i modsætning til toryerne, der gjerne vilde have Stuarterne tilbage. Hans svigerinde Anna (1702—14) fortsatte whigpolitiken; hertugen af Marlborough, whiggernes fører, ledede kampen mod Ludvig XIV i den spanske arvefølgekrig (1701—13) og gjennemførte E.s og Skotlands forening til kongeriget Storbritannien med fælles parlament 1707; men 1710 styrtedes han, og et toryministerium under Lord Bolingbroke sluttede fred med Ludvig i Utrecht 1713, hvorved E. erhvervede Ny-Foundland, Ny-Skotland og Gibraltar. Ifølge den protestantiske tronfølgelov af 1701 besteg nu det hannoveranske hus tronen med Georg I (1714—27). Som modstander af toryerne overlod han whiggerne regjeringen af E.; da han selv mest interesserede sig for de tyske anliggender, fæstnedes efterhaanden det parlamentariske princip, at ministeriet skulde være i overensstemmelse med repræsentationen. Whiggernes leder under Georg II (1727—60) var Robert Walpole fra 1721—42; han skaffede sig stadig flertal i underhuset ved hjælp af bestikkelser, men forvaltede finanserne ypperlig og fremmede handel og industri; hans udprægede fredspolitik førte til hans fald efter udbruddet af den østerrigske arvefølgekrig (1740—48). Georg II understøttede Maria Theresia mod Frankrige og kuede i slaget ved Culloden 1746 den sidste stuartske opstand, som Jakob II's sønnesøn Karl Edvard havde reist i Skotland ved Frankriges hjælp. Nye kolonistridigheder med Frankrige i Nordamerika førte til E.s deltagelse i syvaarskrigen 1756—63. Den energiske William Pitt (Lord Chatham) ledede regjeringen, og E. seirede baade i Nordamerika under Wolfe og i Ostindien, hvor Robert Clive grundl. det eng. herredømme ved seieren ved Plassey 1757. Pariserfreden 1763, sluttet under Georg III (1760—1820), skaffede E. Canada, Ny-Brunsvig, Louisiana og Florida og overherredømmet i Ostindien, som Frankrige helt opgav. — Den amerikanske frihedskrig og kampene mod Napoleon (1763—1815). Georg III sluttede sig straks til toryerne, der fra nu af næsten udelukkende havde magten i over 60 aar, og forsøgte igjen at gjøre kongens suveræne myndighed gjældende. Hans stivsindethed overfor amerikanerne ved paalæggelse af indførselstold og stempelskat og, da dette ikke lod sig gjennemføre, ved en liden told paa te bragte de frihedskjære kolonister til oprør 1775. De 13 koloniers kongres i Filadelfia proklamerede de Forenede staters uafhængighed 4 aug. 1776 og trods seire tilsjøs over Frankrige og Spanien maatte E. dog efter general Cornwallis' kapitulation ved Yorktown 1781 ved freden i Versailles anerkjende staternes uafhængighed 1783. Derimod mislykkedes Hyder Alis og Tippo Sahibs forsøg paa at kuldkaste det eng. herredømme i Ostindien. 1783 blev William Pitt den yngre førsteminister; som tory var han en absolut modstander af den franske revolution, og efter Ludvig XVI's henrettelse 1793 begyndte han den haardnakkede krig mod revolutionen og Napoleon, som varede lige til 1815. Tilsjøs var E. overlegen; Nelsons seir ved Abukir 1798 tilintetgjorde Bonapartes planer mod Ægypten, og de irske oprørsforsøg blev ubarmhjertig knust; tillige ophævedes det irske parlament, og Irland indtraadte i parlamentarisk union med Storbritannien. Efter en kort afbrydelse ved ministeriet Addington, der sluttede freden i Amiens 1802, ledede Pitt paany ministeriet til sin død 1806. Krigen udbrød atter, Nelson ødelagde den fransk-spanske flaade ved Trafalgar 1805, den danske flaade bortførtes 1807, og fra 1808 førte Wellington sin seierrige udryddelseskrig mod de franske i Portugal og Spanien. Napoleons forsøg paa ved fastlandsspærringen at knække E. bragte kun dette til endnu seigere at fastholde koalitionerne mod ham. De store subsidier til de allierede Rusland, Østerrige og Preussen styrtede E. i en svimlende statsgjæld, men Napoleon fældedes tilsidst, og i den første Pariserfred 1814 fik E. erstatning for tabene i Ceylon, Kaplandet, Malta og Helgoland, og efter Wellingtons seier ved Waterloo 18 juni 1815 og den anden Pariserfred nov. 1815 tillige protektoratet over de Joniske øer. E. gik derved ud af striden som den enevældige kolonimagt; dets medbeilere Frankrige og Holland var omtrent sat helt ud af spillet. — Reformperioden (1815—46). Den uhyre statsgjæld, toldbeskyttelsen og de mange kriges trykkende byrder havde efterhaanden fremkaldt uheldige sociale forhold, saa at der efter freden udbrød sterk gjæring i de lavere folkeklasser, der krævede politiske reformer gjennemført, navnlig en valgreform; men toryerne, ledet af den strengt konservative Lord Castlereagh, modsatte sig ethvert fremskridt og hævdede udadtil legitimitetsprincipet. Først under Georg IV (1820—30), da Canning blev sjælen i regjeringen 1822—27, kom en liberalere strømning til magten. E. anerkjendte de syd- og mellemamerikanske fristater og hjalp grækerne i deres frihedskamp, og tillige begyndte Canning at indskrænke toldbeskyttelsessystemet. Det følgende toryministerium Wellington maatte gaa med paa dissenternes og katolikernes fulde politiske ligeberettigelse ved Testaktens ophævelse 1829. Under paavirkning af julirevolutionen og med støtte hos Vilhelm IV (1830—37) kunde derefter whiggernes fører Lord Grey gjennemføre valgreformen 1832, hvorved vælgertallet forøgedes med henved 1 mill. Fra nu af kom tyngdepunktet til at ligge i underhuset, og toryerne maatte indrømme, at et ministerium uden virkeligt flertal i underhuset var en umulighed. Tillige gjennemførtes negerslaveriets ophævelse 1833 og betydelige forbedringer i fattig- og kommunalovgivningen. Under dronning Victoria (1837—1901), der som kvinde ikke kunde arve Hannover, hvilket derved skiltes fra E., vedblev de liberale at have magten indtil 1841. Det nye toryministerium Peel endte seierrig opiumskrigen med Kina 1840–42, dæmpede chartistagitationen for en mere demokratisk valgordning og kuede

---

g. gourmand. **fleur** (f) **en g.** læbeblomst.
gueulée (f) f, mundfuld; grovhed, skjeldsord.
gueuler (f) skraale, skrige op. **g. le lièvre** tage haren.
gueuleton (f) m, ædegilde, -lag.
gueuletonner (f) smause.
gueusaille (f) f, tiggerpak, (lurvet) pak. **gueusailler** tigge.
gueusard m, tigger; prakker, hallunk.
gueuse (f) f, ballastjern.
gueuser (f) (gaa rundt og) tigge.
gueuserie (f) f, tiggeri; jammer, elendighed.
gueux (f) m, tigger, fant; kjeltring; (adj) udfattig, tiggefærdig; jammerlig, elendig, ussel.
guffaw (e) (dagligtale) høi latter.
Guffer (t) m, moræne.
gufs se vindpust.
Gugel (t) f, hætte, kappe. **G.-hopfen, hupf** m, søsterkage.
gui (f) m, mistelten; (sjøudtr.) (mesan)bom.
guibolle (f) f, skank (ben).
guiche (f) f, baand (paa munkekutte); spytkrølle, favorit.
guichet (f) m, (liden) dør, (billet)luge; klaf, glug, lem; (billetkontor, kasse.
guichetier (f) m, slutter; portner.
guidable (e) som lader sig lede.
guidance (e) ledelse.
guide (e) & (f) m, fører, styrer, (vei)leder, veiviser; rettesnor; (f) ogs. fløimand; (sjøudtr.) bøie; f, tøm; line; (pl) drikkepenge. **g.-album** (f) m, illustreret reisebog.

den af O'Connell ledede bevægelse for repeal (d. e. ophævelse) af unionen mellem Irland og E.; men samtidig gjennemførte Peel betydelige toldnedsættelser, og under trykket af den 1839 stiftede «Anti-corn-law league» samt potetsygdom og hungersnød i Irland indsaa han nødvendigheden af korntoldens fuldstændige ophævelse, som derpaa vedtoges efter voldsomme kampe 1846. Hermed var E. slaaet ind paa den nyere socialøkonomis principer om fri konkurrance, og efterhaanden gjennemførtes frihandelen fuldstændig ved Navigationsaktens ophævelse 1849 og handelstraktaten med Frankrige 1860. — E. fra midten af det 19 aarh. Siden 1815 har E. som regel hyldet ikke-interventionsprincipet i europæiske spørsmaal og har kun deltaget i én europæisk krig: Krimkrigen 1854—56; efter Sebastopols erobring sikredes ved Pariserfreden 1856 Tyrkiets integritet, og Rusland forpligtedes til ikke at holde krigsskibe i Sortehavet. 1850 fik Australien og Kaplandet friere forfatninger, derimod blev Indien efter det store seapoyoprør 1857 frataget det ostindiske kompani og lagt under kronens styre 1858; senere ophøiedes Indien 1877 til keiserrige og regnes for et særskilt rige med eget styre. I den nordamerikanske borgerkrig anerkjendte E. sydstaterne som krigsførende magt, men ellers holdt E., hvis udenrigspolitik i over 20 aar lededes af Lord Palmerston (d. 1865), sig udenfor enhver energisk intervention baade i det polske spørsmaal 1863 og det danske 1864; kun Italien fik 1859—60 sterk støtte af E. til samlingen af alle smaastater til en enhed. 1867 gjennemførte det konservative kabinet Derby-Disraeli en ny valgreform, der atter forøgede vælgernes antal med over 1 mill.; men netop dette førte til, at kabinettet styrtedes, og den liberale Gladstone blev premierminister 1868—74. Denne fuldstændiggjorde valgreformen ved indførelse af hemmelig afstemning 1872. Irerne, der levede i en stadig oprørsbevægelse (fenierne), søgte han at berolige ved ophævelse af den irske statskirke 1869 og en god landlov 1870; men langtfra tilfredse med det begyndte de en voldsom agitation for home rule. Gladstones mindre energiske udenrigspolitik, der tilføiede E. et føleligt nederlag paa Londonerkonferencen 1871, hvor Rusland befriede sig for forpligtelsen fra 1856, gav de konservative magten ved valgene 1874, og et nyt ministerium traadte til med Lord Beaconsfield (Disraeli) 1874—80. Denne, den moderne engelske imperialismes fader, satte straks alt ind paa at udvide E.s magt, opkjøbte Sueskanalaktierne af khediven, modsatte sig energisk Ruslands fordringer paa Berlinerkongressen 1878 og erhvervede Cypern. Desuden indlededes en krig med Afghanistan 1877, og boerrepubliken Transvaal annekteredes 1877. Af indre reformer gjennemførtes 1875—76 en gjennemgribende reform af retspleien. Men misfornøielsen med de store udgifter til alt dette bragte atter magten i hænderne paa Gladstone (1880—85), der straks endte krigen mod Afghanistan og efter nederlaget ved Majuba Hill 1881 indrømmende Transvaal uafhængighed. Tiltrods for sine fredelige principer maatte Gladstone dog lade Alexandria bombardere og Ægypten besætte 1882. Overfor irerne fortsatte han sin imødekommende politik ved forbedrede landlove, og 1885 gjennemførte han den tredje valgreform, der frembragte $2^1/_2$ mill. nye vælgere. Efter et kortvarig konservativt ministerium Salisbury, der indlemmede kongeriget Birma i det indiske rige, fulgte Gladstones tredje kabinet (1886) med forsøget paa at løse en af hans livs største opgaver: at skaffe irerne retfærdighed; han foreslog en ny irsk landlov og oprettelsen af et irsk parlament og ministerium. Men saa udtraadte Chamberlain og Hartington (senere hertug af Devonshire) af whig-partiet og dannede de liberale unionisters parti. Home rule-loven blev forkastet, og Gladstone afløstes for anden gang af Salisbury (1886—92); hær og flaade blev igjen forsterket, de irske forhold søgtes forbedret ved nye landlove og gavnlige økonomiske foranstaltninger, og 1888—89 ændredes lokalforvaltningen i E.-Skotland fuldstændig ved oprettelsen af grevskabsraad, der vælges ved alm. stemmeret. Ved valgene 1892 opnaaede Gladstone paany flertal ved støtte fra irerne og dannede sit fjerde ministerium (1892—94), men hans home rule-lov forkastedes af overhuset 1893, og hans efterfølger, Lord Rosebery, maatte gaa af efter et nederlag i underhuset 1895, hvorpaa fulgte Salisburys tredje kabinet (1895—1902). En energisk udenrigs- og kolonipolitik indledes; Ashantilandet annekteredes 1896 og Nigeria 1899; mahdibevægelsen i Sudan, der havde kostet Gordon livet, blev kuet ved Kitcheners felttog, som endte med kalifen Abdallahs nederlag ved Omdurman 1898 og Øst-Sudans annektion 1900, medens Frankriges forsøg paa at trænge frem i Øst-Sudan (Fasjodaaffæren 1898) blev alvorlig tilbagevist. Sjælen i disse foretagender var koloniministeren Chamberlain, og det var ogsaa hans politik, som hidførte Boerkrigen (1899—1902), som endte med Transvaals og Oranjefristatens indlemmelse i det sydafrikanske kolonirige. 1901 døde dronning Victoria og efterfulgtes af sin søn Edvard VII, og aaret efter afløstes Salisbury af kabinettet Balfour (1902—05), men dette ændrede i ingen henseende regjeringens imperialistiske politik, ligesom der ogsaa blev taget kraftig fat paa en reorganisation af hær og flaade. 1903 afsluttedes en voldgiftstraktat med Frankrige og 1904 en kolonioverenskomst, som ordnede alle tidligere kolonistridigheder og gav Frankrige frie hænder i Marokko. Desuden sluttedes et forbund med Japan 1905, hvorved E.s stilling i Østasien betydelig styrkedes. I det indre lykkedes det at faa beroliget den irske befolkning ved en ny vidtgaaende landlov 1903, og en meget konservativ skolelov gjennemførtes 1902, hvori den konfessionelle religionsundervisning sterkt begunstigedes. Imidlertid havde Chamberlains bestræbelser for en overgang til beskyttelsessystemet og derigjennem skabelsen af et toldpolitisk «Greater Britain» hidført et brud indenfor det konservative parti. Chamberlain, hertugen af Devonshire o. a. traadte ud af ministeriet sep.—okt. 1903, og Balfour bestræbte sig forgjæves efter at styre en mellemvei mellem Chamberlains protektionisme og de liberales frihandelsprinciper; han afløstes derfor dec. 1905 af det liberale kabinet Campbell-Bannermann (1905—08). Nyvalgene jan. 1906 gav de liberale en overordentlig stor majoritet, men alligevel er det ikke lykkes dem at gjennemføre nogen af de store merkesager, de havde paa programmet. En radikal skolelov, forelagt af Birrell 1906, forkastedes af overhuset, hvorefter de liberale truede med at indskrænke dettes lovgivende myndighed, hvad der dog endnu ikke har

---

g.-âne m, æselsbro, fuskelap; messebog; linjepapir.
guide (e), **guider** (f) føre, (vei)lede; styre, vise (vei).
guideau (f) m, strømbryder.
guidon (f) m, retningsflag; fanejunker; (tilsjøs) stander; (laugs-, forenings)fane; sigtekorn; drue; henvisningstegn; (i spil) fuskermerke; styre (paa cykkel).
guignard (f) m, bol(d)tite.
guigne (f) f, uheld; kirsebær; (pl) (zool.) gjeller.
guigner (f) skjele. til; have et godt øie til, lure paa.
guignette (f) f. (zool.) sjølerke; (sjøudtr.) kalfatjern.
guignier (f) m, kirsebærtræ.
guignol (f) m: **(théâtre de) g.** slags dukke-, barneteater.
guignolet (f) m, kirsebærlikør.
guignon (f) m, uheld (i spil)
guignonnant (f) fortrædelig, ærgerlig.
guild (e) gilde, laug. **g.hall** laugshus.
guile (e) besnære; list; falskhed, snare.
guillage (f) m, gjæring.
guillaume (f) m. falshøvl; krudtsold.
guilledou (f) m: **courir le g.** drive om, gaa paa galeien.
guillemet (f) m, anførselstegn.
guillemeter (f) sætte i anførselstegn.
guillemot (e) (zool.) lomvi.
guillemot (e) & (f) m, (zool.) teiste.
guiller (f) gjære (øl).

givet sig udslag i handling. Home rule-standpunktet maatte de liberale ligeledes modificere, og en af Birrell, som var blevet minister for Irland, forelagt selvstyrelov (1907) blev afslaaet af irerne som uantagelig. Planen om nedsættelse af militærudgifterne, som Campbell-Bannermann forgjæves fremførte paa fredskongressen i Haag 1907, vandt ligesaa lidet bifald, og i udenrigspolitiken nødsagedes han til at følge den engang indledede retning. Paa Algeciraskonferencen jan.—april 1906 støttede E. energisk Frankrige overfor keiser Wilhelms marokkopolitik, og kong Edvard fortsatte bestræbelserne for den fransk-engelske entente og for at isolere Tyskland diplomatisk ved sine reiser til Spanien og Italien april 1907. Tillige indlededes et bedre forhold til Rusland ved en traktat om Mellem-Asien aug. 1907. Efter længere tids sygdom afløstes Campbell-Bannermann april 1908 af Herbert Henry Asquith; denne er ikke saa idealistisk-liberal som forgjængeren og holder sterkt paa at bevare E.s overherredømme paa havet; han vil derfor neppe kunne vente den støtte fra arbeiderpartiet og irerne, som hans forgjænger fik. I budgettet for 1908—09, forelagt mai 1908, har Asquith foreslaaet indførelse af alderdomsunderstøttelse, samtidig med en betydelig nedsættelse af statsgjælden. Udenrigspolitisk er tilnærmelsen til Rusland styrket ved et møde mellem Edvard VII og Nikolai II i Reval juni 1908, hvor der vistnok opnaaedes en overenskomst om det makedoniske og de vestasiatiske spørsmaal, deriblandt det persiske. E. staar nu (sep. 1908) sterkere end nogensinde før ved sine allianser og ententer, og dets finansielle stilling er, som man kan se af budgettet 1908—09, gunstigere, end den længe har været. [Litt.: Grosz, «The sources and litterature of English history to 1485» (London 1900); Ranke, «Englische Geschichte vornemlich in 17—18 Jahrh.» (4 Aufl. Leipzig 1877 ff., 9 bd.); Green, «History of the English people»; Buckle, «History of civilization in E.»; Macaulay, «History of E. from the accession of James II» (5 bd.); Lecky, «History of E. in the 18 century» (8 bd.); Pauli, «Geschichte E.s seit 1814» (Leipzig 1864—75, 3 bd.); Spencer Walpole, «History of E. 1815—58» (1880—86, 2 bd.); Mac Carthy, «History of our own times 1837—1901» (1882—1905, 6 bd.); Gneist, «Englische Verfassungsgeschichte» (Berlin 1882); Cunningham, «The growth of English industry and commerce» (2 bd.); Traill, «Social E.» (1902 ff., 6 bd.).]

Englebrødre, se G i c h t e l, Johann Georg.

Englemageri, vulgært navn paa den forbrydelse at modtage pleiebørn, især udenfor egteskab fødte, mod betaling og med forsæt forsømme eller mishandle dem i den grad, at de inden kort tid maa omkomme. Se n. strfl. af 22 mai 1902 § 219, jfr. §§ 233 og 242.

Engler, A d o l f (1844—), t. botaniker, blev i 1878 professor i botanik og direktør for den botaniske have i Kiel, kom 1884 som professor til Breslau og endelig 1889 til Berlin. E. er plantesystematiker og er som saadan forfatter af et stort antal værdifulde verker. Han har behandlet en række plantefamilier saavel i «Flora brasiliensis» (udg. af Martius) som i «Monographiæ phanerogamarum» (udg. af de Candolle). Er desuden (siden 1880) udg. af «Jahrbücher für Systematik, Pflanzengeschichte und Pflanzengeographie» og (siden 1888) medudgiver af E. und Prantl, «Die natürlichen Pflanzenfamilien», en overalt i den botaniske verden udbredt og høit skattet haandbog.

Englerke, se L e r k e r.

Englesøstre (Angelikerne), en kvindelig rom.-kat. orden for sygepleie og kristeligt kjærlighedsarbeide, stiftet omkr. 1530 af grevinde Ludovica af Torelli fra Guastalla ved Parma. 1534 stadfæstedes ordenen af paven; dens regel er dannet efter Augustinerregelens forbillede.

Englisere, se A n g l i s e r e.

English river *[i'ŋliš ri'və]*, se C h u r c h i l l.

Engobe *[ãgå'b]* (fr.) kaldes i keramiken anbringelsen af et overtræk eller relief af ler paa et lerkar af en anden farve. Leret anbringes i fortyndet tilstand, udrørt til en velling. Bruges saavel til dekoration som for at give en gjenstand af daarligt materiale et bedre udseende.

Engpiplerke, se P i p l e r k e r.

Engraulis, se A n s j o s.

En gros *[ã grå']* (fr.), i det store, i store partier, partivis (ved varesalg) i modsætning til e n d e t a i l.

Engström, A l b e r t L a u r e n t i u s J o h a n n e s (1869—), sv. tegner. Debuterede 1894 med humoristiske tegninger, var 1894—96 medarbeider i «Søndags-Nisse» og oprettede 1897 «Strix», som hvis redaktør han har offentliggjort en mængde tegninger og lettere litterære bidrag. Udgav 1896 «En gyldene book» (fantastiske tegninger), «Karrikatyrer» (1896), «Vänner och bekanta» (1896), «Drufklasar och fikonkvistar» (1898), «Medmänniskor» (1899) m. fl. Ogsaa illustrationer f. eks. til eventyr af Topelius. E.s vittighedstegninger, der omfatter alle svenske folkelag, er af folkepsykologisk værd. De viser nyskabende evne, skarp analyse af menneskene og en grotesk fantasi. [Litt.: J. Hërtz, «A. E.» (1904).]

Enguēra, by i det østlige Spanien, prov. Valencia, n. for Sierra de E.; 5746 indb. (1900). Uldvarefabriker.

Engvanding, se E n g.

Engyrie, se A n g o r a.

En haie *[ãæ']* (fr.), opstillet i dobbeltrække overfor hinanden.

Enharmoniske kaldes toner, som paa faststemte instrumenter (piano, orgel) er identiske, men fysikalsk forskjellige, f. eks. fis—ges, b—ais. Forskjellen kommer frem i sang, paa strygeinstrumenter m. v. E. t o n e a r t e r er f. eks. fis dur—ges dur. E. a k k o r d e r f. eks. des—f—as og cis—eis—gis. E. f o r v e k s l i n g er en ombytning af e. tonearter, enten alene for at lette noteskriften eller for virkelig at opnaa forskjellig tonalitet.

Enhed, se A b s o l u t m a a l og E l e k t r i s k e e n h e d e r.

Enhedspatron forener ved en hylse projektil, krudtladning og tændmiddel. E. blev opfundet 1827 af tyskeren J. N. Dreyse, der herigjennem og ved sin anvendelse af den i bagladegeværer hidførte en fuldstændig omveltning i vaabentekniken. De første e. havde papirhylser; først under krigen i Nordamerika 1861—65 konstrueredes de gastættende og mere holdbare metalhylser (af kobber eller en kobberlegering). Nu fik udviklingen af ildhaandvaaben, mitraljøser og maskinskyts (s. d.) øget fart, og inden aarhundredets udgang havde e. ogsaa faaet anvendelse ved kanoner med feltkalibre, hvilket for en væsentlig del betinger dette skyts's hurtigskydende evne.

Enhjørning. 1. Et fabeldyr af hesteskikkelse med

---

guilleret Ⓕ lystig, munter, kvik; tynd, let (dragt).
guilleri Ⓕ m, (spurve)kvidder.
guilloche Ⓔ ornament af fortløbende over hinanden snoede linjer.
guillocher Ⓕ (tekn.) guillochere.
guillotine — Ⓣ Guillotine f — Ⓔ & Ⓕ guillotine f.
guillotinere — Ⓣ guillotinieren — Ⓔ guillotine — Ⓕ guillotiner.
guilt Ⓔ strafskyld. **guiltless** skyldfri, uskyldig.
guilty Ⓔ skyldig; brødefuld.
guimauve Ⓕ f, (bot) altæa.
guimbarde Ⓕ f, mundharmonika; daarlig guitar; nothøvl; arbeids-, fragtvogn; daarlig vogn.
guimpe Ⓕ f, brystslør.
guindage Ⓔ sorterings- og nummersystem for garn.
guindage Ⓕ m, opheisning.
guindal Ⓕ m, (gang)spil, heis, vinde
guindant Ⓕ m, høiden af flag, seil.
guindé Ⓕ affekteret, forskruet; stiv, tvungen.
guinder Ⓕ heise op; gjøre affekteret. se g. ogs. blære, lapse sig.
guinderesse Ⓕ f, heisetaug, vindereb.
guinea Ⓔ guinea, 21 shillings. **g.-corn, -grass** slags indisk hirse. **g.fowl, -hen** perlehøne. **g.-pepper** paradiskorn; kayenne. **g.-pig** marsvin. **g.-worm** medinaorm.
guingan Ⓕ m, gingham (tøi).

et stort fremspringende, spidst og ofte snoet horn i panden. Det omtales allerede af oldtidens forfattere, troedes at leve i Indien eller Afrika, hvor en forveksling med næshorn er tænkelig; spørsmaalet om dyrets virkelige eksistens har været videnskabelig drøftet i det 19 aarh. Til e.s horn knyttedes mange overtroiske forestillinger, særlig om dets lægende kraft, og horn af narhvalen har ofte tjent dette øiemed. I middelaldersk kunst forekommer e. hyppig, især som symbol paa jomfruelighed, særlig jomfru Marias ubesmittede undfangelse. — 2. (Astr.). Stjernebillede paa den sydlige himmel mellem Orion, Store Hund, Argo, Hydra og Lille Hund; indeholder kun stjerner af fjerde størelse og derunder, blandt dem flere dobbelte og tredobbelte.

Enhovede, tidligere systematisk betegnelse for hestefamilien (s. d.) af de upartaaede hovdyr.

Enhuber, Karl von (1811—67), t. maler. Elev af akademiet i München. Humoristiske genrebilleder af bondeliv i Bayern.

E'nhydra, havoter, se Oter.

Enkausti'k, enkaustisk (græ. *engkausis*, indbrænding), maling med voksfarver, anvendt af grækerne og romerne. Farverne tilsættes med smeltet voks som bindemiddel og maa holdes varme under arbeidet. Anvendes ogsaa til indsætning af marmor og gibs, som derved gives en let tone og beskyttes mod fugtighed.

Enke er efter norsk ret fuldmyndig uden hensyn til alder. — En e. kan faa amtmandens tilladelse til at hensidde i uskiftet bo med hendes og afdøde mands fællesbørn under 25 aar, naar hun med paalidelige vidnesbyrd godtgjør at være en forstandig og huslig kvinde. E. efter husmand, arbeider og andre smaakaarsfolk er berettiget hertil uden amtmandens tilladelse. Bevilling til at sidde i uskifte med særkuldbørn under 18 aar kan ogsaa erhverves. Se lov af 30 juli 1851. — En e. maa ikke gifte sig paany inden 9 maaneder efter mandens død, medmindre en læge eller jordmoder bevidner, at hun ikke er svanger.

Enkekasser. Af saadanne findes i Norge flere, bl. a. forskjellige geistlige e. Den største e. er den Norske enkekasse, stiftet 1775 som «den alm. enkekasse», opr. fælles for Norge og Danmark. Bestemmelserne findes i love af 21 juni 1895, 8 april 1899 og 22 mai 1902. Den Norske enkekasse bestaar af to afdelinger: den ældre afdeling, hvis formue 31 dec. 1906 var 76 983 kr., og den nye afdeling, hvis formue samtidig var 17 786 117 kr. (Jfr. Enkepension.)

Enkelādos, en af giganterne (s. d.).

Enkeltbekkasin, se Bekkasinslegten.

Enkeltvirkende er maskiner med frem- og tilbagegaaende stempel, naar dette kun i den ene retning bevæges af drivmediet (ved kraftmaskiner) eller bevæger den vædske eller gas, som skal befordres.

Enkepension maa enhver embedsmand og enhver anden statens tjenestemand, som har en løn af mindst 2000 kr., sikre sin hustru ved indskud i den Norske enkekasse. Pensionen skal udgjøre en femtedel af mandens faste løn, dog ikke over kr. 1000. Denne pligt kan fyldestgjøres enten ved overlevelsesrente, straks begyndende livrente eller livsforsikring paa forsørgerens liv. Forsikring i private selskaber fritager kun i visse undtagelsestilfælde for indskud i Enkekassen.

Enkhuizen *[e'ŋkhȧizn]*, by i Nederlandene, prov. Nordholland, ved Zuidersjøen; 6865 indb. (1901). E. var i det 17 aarh. Nederlandenes fornemste fiskerby og havde omtr. 40 000 indb., nu er havnen igjensandet. E. er dyremaleren Paul Potters fødeby.

Enkjønnet, se Diklin.

Enklang (unisonus), den rene prim, den fuldstændige samklang af to lige høie toner.

Enklāve (fr.), en del af en stat, som ikke hænger sammen med det egentlige statsgebet, men omsluttes af en eller flere fremmede stater. I forhold til det land, som vedkommende omraade tilhører, benævnes det undertiden eksklave.

Enkli'tisk (gram.), eg. «tilbagelænet», kaldes et ord, som lydlig opgiver sin selvstændighed og indgaar i forbindelse med det foregaaende (saaledes er substantivets bestemte artikel i norsk og flere sprog egentlig et e. pronomen).

Enkōmion (græ.), opr. en lovsang, som blev afsunget til ære for seierherrerne i de store græ. nationallege; senere: lovtale, lovsang i alm.

Enkrati'ter (græ.) «de afholdende», en gnostisk-asketisk sekt i oldkirken. Afholdt sig fra vin og kjød og forkastede egteskabet.

Enkrini'tkalk, en forholdsvis sterkt udbredt kalksort, der indeholder enkriniter (sjøliljer).

Enköping, by i Sverige, Uppland, Upsala län, ved E. å, 4 km. fra dens munding i Mälaren; 4820 indb. (1906). Fyrstikfabrik, dampmølle; i omegnen dyrkes en mængde grønsager. E. er en af Sveriges ældste byer.

Enmandskreds kaldes en valgkreds, naar der fra denne efter valgordningen kun skal vælges én repræsentant til vedkommende lands nationalforsamling, og hvor der ved valghandlingen selvfølgelig kun opstilles og stemmes paa en enkelt kandidat fra hvert parti (fr. *scrutin individuel* eller *uninominal*). Modsætningen til landets opstykning i e. er den ordning, hvorefter en vælgerforsamling har at vælge flere repræsentanter, paa hvilke der som regel stemmes underet, som ved stortingsvalgene hos os tidligere amtvis eller i byer med flere repræsentanter. Denne ordning kaldes ofte listevalg (fr. *scrutin de liste*). Landets inddeling i e. (valgsogne) blev hos os indført ved l. af 7 april 1906; sml. den revid. gr. § 59.

En masse *[āma's]* (fr.), i masse, alle tilsammen.

En miniature *[ā minjatȳr]* (fr.), i formindsket størrelse.

Enna, August (1860—), d. komponist. I midten af 1880-aarene begyndte hans kompositioner at vække opmerksomhed, og Gade fik interesse for ham. Fra 1892, da operaen «Hexen» blev opført første gang, træder han frem i rækken blandt Danmarks frugtbareste komponister. Slag i slag fulgte nu en lang række lignende verker («Kleopatra», «Aucassin og Nicolette», «Lamia», eventyrspil efter H. C. Andersen o. fl.), der for en del ogsaa naaede frem til udlandets scener. Men til frodigheden svarer neppe nogen jevnbyrdig originalitet og dybde. E. har ogsaa udgivet sange, korverker og klaversager.

Enneberg el. Gader Thal, en sydlig sidedal til Pusterdalen i Tirol; 1200 m. o. h.; 5289 indb. (1900), der er ladinere og driver kvægavl.

Enneper Strasse el. Emper Strasse, dal i Preussen, prov. Westfalen, er 11 km. lang og 1 km. bred og gjen-

---

guingois (f) m, skjævhed.

guinguette (f) f, bule, kneipe; (lidet) landsted; snadde.

guiorer (f) pibe.

guiper (f) gimpe. **guipoir** m, gimpenaal.

guipon (f) m. tjærekost.

guipure (f) f, guipure.

guirlande — (t) Guirlande f — (e) festoon, garland — (f) guirlande f.

guise (e) & (f) f, maade, vis; (e) ogs. skikkelse, ydre.

guiser (e) maskeret person; julebuk.

guitar — (t) Guitarre f — (e) guitar — (f) guitare f.

guitarerie (f) f, guitarklimpring.

guitariser (f) klimpre paa guitar.

guitarist (e), **guitariste** (f) m, guitarspiller.

gul — (t) gelb — (e) yellow; buff (waistcoats); drab (boots) — (f) jaune; (hest) isabelle **gulsot** — (t) Gelbsucht f — (e) jaundice — (f) jaunisse f. **gulspurv** — (t) Goldammer f — (e) yellow-hammer — (f) bruant m.

Gulasch (t) n, gulasch (ungarsk kjødret).

gulch (e) (amerik.) udtørret elvefar, ravin.

guld — (t) Gold n — (e) gold — (f) or m. **guldbryllup** — (t) goldene Hochzeit f — (e) golden wedding — (f) noces (f pl) d'or. **guldførende** — (t) goldführend — (e) auriferous, gold-bearing — (f) aurifère. **guldgraver** — (t) Goldgräber m — (e) (gold-)digger

nemstrømmes af E n n e p e r el. E m p e r, ved hvis bred findes en mængde fabriker, især for grovere jernvarer.

Ennery, A d o l p h e P h i l i p p e d', se D e n n e r y.

Ennes, A n t o n i o (1848—1900), port. forfatter, f. i Lissabon, blev efter at have indehavt høie embeder 1891 overordentlig kommissær i Øst-Afrika. Han vakte opsigt med sit skuespil «Os Lazaristas» (1874) og skrev senere flittig for scenen. Ved siden heraf virkede han som journalist i fremskridtsvenlig aand.

Enningdalen kaldes den sydligste snip af Norge, s. og ø. for Idefjordens bund. E., der nu er annekssogn til Id prestegjeld, hørte før grænsereguleringen af 1661 til Nafverstad sogn i Bohuslän, Sverige. Gjennem E. har svenskerne gjentagne gange rykket ind i Norge. Her forefaldt de kjendte træfninger ved Prestebakke lige ved E. kirke 10 juni og ved Berby 12 sep. 1808.

Ennis *[e'nis]*, by i det vestlige Irland, grevsk. Clare, ved Fergus; 5093 indb. (1901). E. har katolsk seminar, sindssygehospital og ruiner af et kloster, stiftet 1240.

Enniscorthy *[eniskå'əþi]*, by i Irland, grevsk. Wexford, ved Slancy; 5458 indb. (1901). Ølbryggerier, møller; driver handel med grønsager.

Enniskillen *[e'nis-]*, by i Irland, grevsk. Fermanagh, paa en ø i og paa begge bredder af elven Erne, mellem Upper og Lower Erne sjø; 5339 indb. (1901). E. har en berømt latinskole, linindustri og dampsage. To forter forsvarer overgangen over elven.

E'nnius, Q u i n t u s (239—169 f. Kr.), rom. digter, f. i Rudiæ i Syditalien af fornem oskisk slegt, tilegnede sig græ. dannelse, blev rom. soldat og førtes af Cato til Rom, hvor han opnaaede rom. borgerret og levede i venskabelig omgang med de græskinteresserede fornemme, særlig Scipio Africanus den ældre. Han bearbeidede græ. tragedier og komedier paa latin, skrev satirer og filosofiske verker; men hans hovedverk var «Annalerne», en digterisk romersk historie (efterligning af Homer) til hans egen tid, vigtig ved sin sprogform og indførelsen af heksametret; det var Roms nationalepos, til det blev fortrængt af Virgils «Æneide». Kun brudstykker af E.s verker bevaret.

Enns. 1. Bielv til Donau, kommer fra Salzburg, flyder gjennem Steiermark og deler erkehertugdømmet Østerrige i Øvre og Nedre Østerrige (Österreich ob der E. og unter der E.) og falder ved byen E. ud i høire Donaubred; 304 km. lang. — 2. By i Østerrige, distr. Linz, Øvre Østerrige, ved elven E.; 4277 indb. (1900). E. har ølbryggerier, fabrik for landbrugsmaskiner og et slot med romerske sager. Kaldtes af romerne Laureacum.

Enoch, se H e n o c h.

Eno'rm (lat.), overordentlig, umaadelig, uhyre, uhørt.

Enos, havneby i Tyrkiet, vilajetet Adrianopel, ikke langt fra Maritsas munding. Omkr. 7000 indb., for det meste græske. Kaldtes i oldtiden Aenos.

Enostōse (græ.), bensvulst, der udvikler sig inde i knoklernes marvkanal.

En passant *[ā pasā']* (fr.), i forbigaaende, flygtig, leilighedsvis.

En profil *[ā pråfi'l]* (fr.), tegnet eller seet fra siden, i profil (jfr. E n f a c e).

Enquête *[ākǣt]* (fr., af lat. *inquisita*, det efterforskede, undersøgte); 1. (jur., eng. *inquiry*), en undersøgelse iverksat ved forhør af personer, som antages at have særlig forroligt kjendskab til de forhold, som falder ind under undersøgelsens ramme og formaal. En saadan e. kan anordnes af regjeringen, nationalforsamlingen eller en anden offentlig myndighed; 2. (social) en granskning af økonomiske eller sociale forhold, som ligger udenfor de sedvanlige statistiske tællingers omraade, hvor det derfor ikke saa meget kommer an paa talmæssig at belyse de kjendsgjerninger, hvorom det dreier sig, som at indsamle personlige domme om vedkommende spørsmaal hos sagkyndige personer. Ofte benyttes en saadan e. ved forberedelse af nye love, navnlig af socialpolitisk eller økonomisk art (undersøgelserne af arbeider- og boligforholdene i England, af kartelvæsenets udbredelse i Tyskland). En e. kan ogsaa foregaa paa den maade, at en centralmyndighed udsender spørsmaal til underordnede korporationer til besvarelse, som regel da med benyttelse af særlige skemaer; hos os har saaledes stortinget eller et regjeringsdepartement oftere udsendt forespørsler til herredsstyrerne for at æske disses «udtalelser». Ogsaa en avisredaktion eller en enkeltmand kan istandbringe en e. ved at udsende «rundspørsmaal» ang. et eller andet aktuelt eller interessant emne.

Enriquez Gómez, A n t o n i o (omtr. 1600—60), sp.-port. digter, f. i Segovia, maatte som søn af en jøde flygte for inkvisitionen og drog til Amsterdam 1636, hvor han gik over til jødedommen. Før sin flugt havde han skrevet det interessante drama i Calderons aand, «Á lo que obliga el honor». 22 komedier gaar under hans navn. At hans navn er blevet staaende, skyldes dog nærmest hans gavtyvroman «El siglo pitagórico y Vida de Don Gregorio Guadaña» (1644), som er blevet benyttet af Lesage til hans «Gil Blas».

En route *[ā ru't]* (fr.), underveis; fremad.

Enschede *[enskede']*, by i Nederlandene, prov. Over Issel, nær den preussiske grænse; 30 588 indb. (1905). E. danner sammen med Lonnecker centrum for Nederlandenes bomuldsindustri. Her findes 8 spinderier og omkr. 80 større og mindre væverier, 20 kattunvæverier og nogle kattuntrykkerier. Har ogsaa en elektromotorfabrik og et jernstøberi.

Ensemble (fr. *āsā'bl*) betegner summen af alle samvirkende kræfter i et musikstykke paa eller udenfor scenen, f. eks. i et operakor, med soloer og orkester, et oratorium, en strygekvartet m. v. Saadanne kaldes ogsaa e.-stykker, modsat solonummere.

Ensilage *[āsilāž]* el. s y l t e f o d e r laves ved at opbevare de friske til kreaturerne bestemte fodermidler under et mere eller mindre sterkt pres. Denne nedsyltning kan enten foregaa i en kum eller i en stak. Ved den første faaes gjerne surt syltefoder, ved den sidste sødt. Dette beror dog egentlig paa beskaffenheden af den gjæring, fodermidlerne undergaar, og gjæringen er igjen afhængig af det anvendte pres, hvorved lufttilgangen til fodermassen reguleres. Jo sterkere pres, jo svagere gjæring og større udsigt til, at massen skal blive sur. Men saavel surt som sødt syltefoder, hvis tilberedning er vellykket, er et sundt og letfordøieligt foder, særlig skikket til fededyr, men ogsaa til melkedyr, forudsat det bruges med forsigtighed. Nedsyltning af fodermidlerne bør ske, naar disse er i frisk tilstand. Særlig skikket til syltefoder er efterslaatten og turnipsbladene.

— (f) chercheur (m) d'or. **guldgraveri** — (t) Goldgraben n — (e) digging — (f) (fouille (f) à la) recherche (f) de l'or. **guldhare** — (t) Goldhase, Aguti m — (e) & (f) agouti m. **guldmager** — (t) Goldmacher m — (e) alchemist, goldmaker — (f) alchimiste m. **guldmagerkunst** — (t) Goldmacherei, Goldmacherkunst f — (e) alchemy, gold-making — (f) alchimie f. **guldregn** (bot.) — (t) Goldregen, Bohnenbaum m — (e) laburnum — (f) cytise f (des Alpes). **guldsmed** — (t) Goldschmied m — (e) goldsmith — (f) orfèvre, (juveler) bijoutier m. **guldsnit** — (t) Goldschnitt m — (e) gilt edges — (f) dorure (f) sur tranche. **guldstol: bære paa g.** — (t) im Hockestühlchen tragen — (e) carry in a king's cushion, chair — (f) porter en chaise. **guldvegt** — (t) Goldwage f — (e) assay balance, gold-weight — (f) trébuchet m.

Gulden, Gülden (t) m. gylden.

gulerod — (t) Mohrrübe, Karrotte f — (e) carrot — (f) carotte f.

gules (e) (heraldik) rødt.

gulf (e) afgrund, svelg; stor havbugt, golf. **the G.-stream** Golfstrømmen.

gulhed — (t) Gelbheit, gelbe Farbe f — (e) yellowness — (f) jaune m; couleur (f) jaune.

gull (e) lure, tage ved næsen; lettroende fyr, dompap; maage.

gullet (e) madpibe, spiserør hos dyr; vandrende; (pl) ulvetænder (paa sag).

E'nsisheim, by i Elsass-Lothringen, regjeringsdistrikt Ober-Elsass, ved elven Ill; 2555 indb. (1900). E. har en evangelisk og en katolsk kirke og en strafanstalt for mænd (tidligere jesuiter-kloster). Fabrikation af jernvarer, kokusmatter og møbler.

Ensival *[āsiva'l]*, by i Belgien, prov. Lüttich, ved elven Vesdre, 16 km. n. f. Spa; 6527 indb. (1900). Tøifabriker, uldvæverier og farverier.

Enskild bank kaldes i Sverige en privatbank, der indtil den nyeste tid havde ret til at udstede sedler, hvorfor man ogsaa som garanti krævede, at dens aktionærer skulde staa solidarisk ansvarlige for vedkommende banks forpligtelser. Af saadanne banker fandtes i 1901 26 i virksomhed med en omløbende seddelmasse af ialt 83.6 mill. kr. Ved lov af 1897 blev seddeludstedelsesretten berøvet dem efter udløbet af 1903, idet eneretten til denne fra 1904 overførtes paa rigsbanken. De e. b.s seddelomløb var da gaaet ned til 4.6 mill. kr.

Enskinnebane kan konstrueres som en bane med én skinne paa bukke, saaledes at lokomotiv og vogne understøttes af hjul, som ruller paa denne skinne anordnet i midtplanet og saaledes, at lokomotiv eller vogn rager ned paa begge sider. Veltning hindres ved støtteskinner anbragt over eller under vognene. Brennan

Enskinnebane.

(s. d.) mener at kunne undvære støtteskinnerne og anordner bæreskinnen direkte paa sviller paa marken. E. anvendes ogsaa som hængebane, hvor vognen (sedvanlig elektrisk drevet) er ophængt i arme med hjul, som løber paa en skinne understøttet af jernbærere paa høie stativbukke. For Elberfeld-Barmen er bygget en saadan for en 13.3 km. lang strækning og 30 km. pr. time kjørehastighed.

Ensomhedsøen, ø i Nordishavet n. for Taimyrhalvøen paa omtr. 86° ø. l., opdaget 1878 af kaptein Johannesen fra Tromsø. Omtr. 200 km.² stor og op til 160 m. høi.

Enstati't, et rombisk pyroksenmineral, som i ren tilstand bestaar af magnesiumsilikat ($MgSiO_3$). Farveløs, gulagtig, brunlig eller grønlig, eftersom den er forurenset. Forekommer i store, vakre krystaller paa apatitgangene i Bamle, i Nordland og flere andre steder.

Enstrøget el. e n s t r e g e t kaldes oktaven over den saakaldte lille oktav og alle dens 12 toner. Den udgjør i alm. sopranstemmens dybere lag og mellemtonerne paa fiolin og piano, og i den findes den saak. kammertone. Hver enkelt oktav i tonesystemet og alle dens enkelte toner har en saadan særskilt betegnelse. I skrift noteres det enstrøgne c enten c̄ eller c' eller c·.

Ensymmētrisk, u r e g e l m æ s s i g, z y g o m o r f, kaldes en blomst, naar den kun ved et eneste plan kan deles i to symmetriske halvdele. Eksempel: maskeblomstredes og læbeblomstredes blomster.

Entablement *[ātabləmā']* er den bygningsdel, som udgjør bekransningen over søilerne og bestaar af arkitrav, frise og gesims (s. d.).

Entāda scandens, busk af de erteblomstredes familie med meget lang, slyngende stamme og indtil 1 m. lange belge, hvori store, flade frø. Disse sidste føres af Golfstrømmen endog op til vore kyster, hvor de af fiskerne er kjendt under navn af sjønødder.

Entail *[əntēl]* er i eng. ret testamentarisk disposition over efterladt jordegods, saaledes at arvingen kun faar en brugsret over dette; godset skal ved hans død uafkortet gaa i arv inden en bestemt familie efter nærmere arvegangsregler. Der opstaar saaledes et fideikommis. Den fulde økonomiske udnyttelse af store dele af engelsk jord er paa denne vis vanskeliggjort. Se Settled land act af 1882, som søger at indskrænke adgangen til at lægge saadanne baand paa jordens fremtidige brug.

Ental el. e n k e l t t a l (lat. *singularis;* gram.), den form af substantivet, som betegner et enkelt eksemplar eller udtrykker begrebet rent stoflig uden talangivelse, og former af adjektiver eller verber, der viser, at de hører til substantiver i e.

E'ntasis (entase) kaldes den svungne linje i et søileskafts afsmalning opad mod kapitælet. E.s optiske virkning er, at søilen giver indtryk af liv og bærende kraft; e. forekommer paa saa godt som alle græsk-doriske søiler, men kan være mere eller mindre sterkt markeret.

Entebbe, Central-Afrika, befæstet hovedstad i brit. Uganda Protectorat, ligger i provinsen Uganda, distriktet Busiro, under 0° 10' n. br. paa en i Victoria Njansas nordvestlige del udstikkende halvø, hvor ogsaa E.s havn Port Alice. E., som har telegrafforbindelse, er hovedsæde for den brit. administration i Uganda.

Entelekī (græ., virkelighed, modsat mulighed) brugtes af Aristoteles og hans disciple om formen modsat stoffet; sjælen kaldte de f. eks. legemets e., som den, der gav legemet, som havde muligheden for at leve, det virkelige liv.

Entente cordiale *[ātā't kårdja'l]* (fr.), eg. hjertelig forstaaelse. Udtrykket benyttes som betegnelse for to regjeringers fortrolige forhold og enige samvirken. Det findes første gang benyttet i det fr. depûteretkammer 1840.

Enteri'tis, tarmbetændelse (s. d.).

Enterocoel, egte kropshule (*cølom,* s. d.), dannet ved afsnøring fra urtarmen (s. d.).

Enteroklȳse, tarmudskylling.

Enteroli't, tarmsten, dannes af haarde ekskrementknolde, som inkrusteres med kalksalte. Undertiden kan de dannes omkr. en galdesten eller et nedsvelget fremmed legeme, som en kirsebærsten el. l. De findes navnlig i den egentlige blindtarm, undertiden i dennes appendiks og kan give anledning til betændelse i slimhinden.

Enteropneu'sta, tarmaandende, se B a l a n o g l o s s u s.

Enteroskōp, e n t e r o s k o p ī, se E n d o s k o p.

---

gullible (e) lettroende, dum.
gullig — (t) gelblich — (e) yellowish — (f) jaunâtre.
gully (e) udtørret elvefar, ravin; (skotsk) stor kniv; (vb) hule. **g.-hole** kloakhul.
gulne — (t) gelb werden, vergilben — (e) yellow — (f) devenir jaune; jaunir.
gulp (e) gylp(e).
Gülte (t) f, landgilde.
gülten betale landskyld.
gültig (t) gyldig, gangbar.
gulv — (t) Fussboden m, Diele f — (e) floor; (i teater) parquet — (f) plancher; (indlagt) parquet; (flise-, sten-) carreau.
gum (e) gumme, tandkjød; gummi; klæbe. **g.-boil** tandbyld.
gumle — (t) knaupeln, knabben — (e) mumble — (f) mâchonner.
gumlere (pl, zool.) — (t) Zahnlücker — (e) edentates — (f) édentés m pl.
gumme — (t) Zahnfleisch n — (e) gum — (f) gencive f.
gummi — (t) Gummi n — (e) gum; (opløst) gum-paste, liquid gum — (f) gomme f.
gumminess (e) klæbrighed.
gummy (e) gummiagtig, klæbrig.
gump (paa fugle) — (t) Bürzel m — (e) rump — (f) croupion, cul m.
gumption (e) (dagligtale) omløb (i hovedet).
gumptious (e) kvik, kløgtig, dygtig.
gun (e) ildvaaben (gevær, kanon).

Enterotomī, en operation, ved hvilken man gjennemskjærer væggen af en tyndtarmslynge, enten for at fjerne et fremmed legeme, f. eks. en galdesten, hvorpaa man i regelen syr e.-saaret sammen, eller for at skaffe afløb for tarmindholdet ved hindringer for dettes passage gjennem tarmen. Under disse omstændigheder syes tarmen fast til snittet i bugvæggen, saa at tarmindholdet stadig kan løbe ud. Se T a r m s l y n g.

Enthymēm *(in mente)* kaldes en slutning ud fra to forudsætninger, af hvilke kun den ene nævnes, f. eks. «jeg tænker, altsaa er jeg til», underforstaaet: at tænke er en form for tilværelse.

Entlebuch, dal i Schweiz, konton Luzern. Gjennemstrømmes af Emme og dens bielv Entle, som gaar forbi byen E. (2665 indb.). Hele dalen er 16 km. lang og har 16 235 indb. (1900) fordelt paa ni kommuner.

Entledige, d. s. s. afskedige, se A f s k e d.

Entoco'ncha mira'bilis, parasitisk snegl af sterkt omdannet, ormlignende legemsform; lever i indvoldene hos en sjøpølse, *synapta digitata.*

Entode'rm, e n t o b l a s t, tarmblad, det inderste af de to primære kimblade (s. d.).

Entomofīle blomster er saadanne, som bestøves ved insekter, se F r e m m e d b e s t ø v n i n g.

Entomologī (græ.) benævnes den gren af zoologien, hvis dyrkere, e n t o m o l ō g e r n e, beskjæftiger sig med insekterne.

Entoparasi'ter, se S n y l t e d y r.

Ento'ptiske fænomēner er lysfornemmelser, som fremkaldes ved eiendommeligheder i øiet selv under paavirkning af objektivt lys. Mest bekjendte er de «flyvende myg», smaa bevægelige skygger, som skyldes uklarheder i glasvædsken; de træder sterkest frem, naar øiet rettes mod den oplyste himmel. Herhen hører ogsaa iagttagelsen af nethindens aaresystem; naar man i et mørkt rum bevæger et lys til siden for øiet, fremtræder aarerne som mørke striber paa rød grund.

En-tout-cas *[ãtuka']* (fr.; eg. «i hvert tilfælde»), en mellemting mellem en paraply og parasol.

Entozōer, se S n y l t e d y r.

Entrāda (ital.) er en mindre indledning til en opera eller større musikverk.

Entre, e.-b i l e, e.-d r æ g, e.-g a s t, e.-h a k e, e.-p i g, se E n t r i n g.

Entreact *[ãtrákt]* (fr.), mellemakt, mellemspil i et sceneverk, specielt en opera.

Entrecasteaux-øerne, se D'E n t r e c a s t e a u x-ø e r n e.

Entrechat *[ãtrəša']*, kunstigt dansespring, hvorunder man krydser benene.

Entre-deux-Mers *[ãtrədømǣr]*, eg. «mellem to have», vindistrikt i Frankrige, depart Gironde, mellem Dordogne og Garonne, er bekjendt for sine Bordeaux-vine.

Entre Douro e Minho, se M i n h o.

Entrelacs *[ãtrəla']* (fr.), ornamenter dannet af slyngede baand, linjer, grenverk o. l. Særlig ofte anvendt i tidlig middelaldersk germansk og i arabisk, kinesisk og japansk kunst.

Entremēs (sp., af fr. *entremets,* eg. mellemmaaltid), opr. mimiske festspil, som opførtes under store festmaaltider. Senere blev betegnelsen overført paa teatrets mellemspil; disse var farcemæssige og hentede sit stof fra folkelivet. E. er skrevet af Lope, Calderon; en del livfulde ogsaa af Cervantes. I Frankrige betegner nu «intermède» mellemspil, medens «entremets» betyder «mellemret».

Entremont *[ãtrəmō']*, V a l d'E., dal i Schweiz, kanton Wallis, hvorigjennem veien til Store St. Bernhard gaar. Dalen danner med Val de Bagnes og Ferret distriktet Val d'E. med 9272 indb. (1900).

Entrepôt *[ãtrəpô']* (fr.), lager, særlig et saadant, hvor varer henligger foreløbig ufortoldet, og hvorfra de i indlandet usolgte toldfrit eller mod erlæggelse af en gjennemgangstold, undertiden med særligt tillæg netop for saadanne varer (s u r t a x e d'e.), atter kan udføres.

Entre-Rios (d. e. «mellem elvene»), provins i Argentina mellem elvene Uruguay og Parana; 74 571 km.² med 376 600 indb. (1905); i 1895 bare 292 000 indb. Landet danner en lidt bølgeformig slette, som i sin midtre og nordlige del er dækket af store skoge, medens resten danner frugtbare græssletter. Stadig mere af sletten bliver opdyrket, og der avles alt nu meget mais og hvede. Endnu vigtigere er dog fædriften, der holdes millioner af heste, kjør og sauer.

Entresol *[ãtrəså'l]*, halvetage eller mellemetage, som er indskudt mellem to af husets øvrige etager og er noget lavere end disse. Anbringes som oftest mellem underetagen og 1ste etage.

Entring brugte man i ældre tid i sjøkamp, naar man havde ødelagt sin modstander tilstrækkelig ved beskydning. Man seilede op paa siden af ham og holdt skibene sammen ved e n t r e d r æ g g e r, som blev kastet over i hans rig, ved e n t r e h a k e r, svære b a a d s h a k e r m. m. Saa gik en styrke med pistoler og haandvaaben over paa det fiendtlige skibs dæk. E n t r e b i l e var et slags øks med en pig, som brugtes ved e. Ved hver kanonport stillede forsvareren folk bevæbnet med e n t r e p i g, en lang stang med jernpig, hvormed han stak efter e n t r e g a s t e r n e, som søgte at komme ombord. — E. kunde ogsaa foregaa ved bevæbnede baade.

Entropī. Naar et legeme ved en konstant temperatur, maalt paa den absolute temperaturskala, modtager en varmemængde, faar det en e.-tilvekst, som er lig varmemængden divideret med den absolute temperatur. Afgiver det den samme varmemængde ved samme temperatur, formindskes dets e. lige meget. Begrebet e. er indført af Clausius, og navnet er dannet af ἡ τρόπή (forvandlingen). Et legemes e. kjendes aldrig, alene forandringerne i e. kan beregnes saaledes som forkiaret. Undergaar et legeme en række forvandlinger og ender i samme tilstand som oprindelig, saa lærer termodynamiken, at dets e. er den samme som oprindelig, hvis forvandlingerne ogsaa lod sig gjennemgaa i omvendt rækkefølge (reversibel cirkelproces); i modsat fald er e. tiltaget. Da fuldkommen reversible cirkelpocesser ikke vides at forekomme i naturen, synes det nødvendigt at slutte, at universets e. altid vokser. Jfr. T e r m o d y n a m i k.

Entro'pium, indaddreining af øielaagsranden, skyldes oftest arskrumpning i øielaagets slimhinde efter trakom («ægyptisk øiensyge»). Hos gamle folk bliver nedre øielaag undertiden indaddreiet paa grund af svind af muskelfibre. Behandlingen er operativ.

Entuméni, n. missionsstation i Zululand, anlagt 1851 af biskop Schreuder. Da Schreuder i 1873 udtraadte af

---

a big (great) g. storkar, þikse. **g.ning excursion** jagttur. **g.-carriage** lavet. **g.-cotton** skydebomuld. **g.nage** skibs kanoner. **g.nel** dolbord, æsing, rip. **g.ner** artillerist. **g.nery** artilleri. **g.-port** kanonport. **g.-portion** kanonstand, i skydeskaar. **g.powder** krudt; krudt-te. **g.reach** skudhold = **g.shot. g.room** (kadet)-messe. **g.smith** bøssemager. **g.-stock** (bøsse)skjæfte.

Günsel (t) m, (bot.) læbeløs

gunst — (t) Gunst f — (e) favour; (begunstigelse) indulgence — (f) faveur f. **gunstbevisning** — (t) Gunstbeweis m, -bezeigung f — (e) (mark of) favour, favour conferred; piece of patronage — (f) (marque de) faveur f.

gunstig — (t) günstig; (der) geneigt(e Leser) — (e) favourable, propitious: following (breeze); (the) gentle (reader) — (f) favorable, propice; (lecteur m) bénévole.

Günstling (t) m, yndling

Gur (t) f, vædske, som siver ud af fjeldet.

Gurgel (t) f, strube, hals, svelg.

G.abschneider m, morder, stimand.

gurgeln (t) gurgle, skylle (halsen); synge (med strubetoner), kurre, boble, klukke.

gurgle: g. sig — (t) sich gurgeln — (e) gargle — (f) se gargariser. **gurglevand** — (t) Gurgelwasser n — (e) gargarism, gargle — (f) gargarisme m.

det Norske missionsselskab, overlodes denne station til «den norske kirkes mission ved Schreuder». Har 1908 ca. 1000 kristne og bestyres af missionær H. Astrup.

Entusia'sme (græ.), begeistring, sværmeri, henrykkelse; entusiast, sværmer, lidenskabelig beundrer.

Enukleatiōn, en operation, hvorved man udskræller en svulst. Anvendes især som betegnelse for den operation, hvorved man fjerner øiet.

Enuma ēliš, saaledes begynder og saaledes betegnedes af babylonierne den store babyloniske skabelsesmyte, hvis indhold tidligere delvis var kjendt gjennem forfatterne Berosus og Damascius, og hvis babyloniske ordlyd er gjenfundet i Assurbanipals (s. d.) bibliotek. Af eposet, som opr. sandsynligvis omfattede 7 tavler, er endnu alene fragmenter kommet for dagen. Det har rimeligvis allerede ca. 2000 f. Kr. faaet den form, hvori det nu foreligger.

Enumeratiōn (lat.), optælling, opregning; enumerēre, optælle, opregne.

Enurēsis, uvilkaarlig afgang af urinen. I alm. betegnelse for den sygelige tilstand hos børn, at de lader vandet i sengen om natten, *e. nocturna;* stundom gaar det ogsaa ufrivillig fra dem om dagen, *e. diurna.* Om aarsagen vides intet bestemt; undertiden synes sygdommen at bero paa sygeligt nervøst anlæg, undertiden er grunden til e. for lang og snæver forhud, irriterende urin (blærebetændelse, bakteriuri), blæresten, orm, fremmede legemer i moderskeden o. l. I enkelte tilfælde synes adenoide vegetationer i næsesvelgrummet at spille en rolle. I saadanne tilfælde kan behandlingen blive virksom, men ofte modstaar sygdommen en saadan. Man kan hjælpe ved kun at give barnet lidet at drikke om aftenen, ved ikke at give det for meget over sig i sengen. Undertiden hjælper det at lægge underkroppen høiere end hovedet.

Enveloppe *[āvəlå'p].* 1. (Mat.), se Indhyllingskurver og -flader. — 2. (Mil.). Et sammenhængende udenverk ved permanente, specielt ældre bastionære befæstninger. Det omgiver hele eller en større del af hovedvolden. De dele af e., der er indrettet for artilleri, benævnes ogsaa kontregarde (s. d.), hvor der kun findes ildlinje for infanteri, kaldes den couvreface.

En vogue *[ā vå'g],* i gang, i brug, i mode.

Envoyé *[āvwaje']* (fr.), sendemand, gesandt (af anden rang), udsendt minister; sedvanlig titel for saadanne med udstrakt fuldmagt er envoyé extrordinaire et minstre plénipotentiaire (overordentlig udsending og befuldmægtiget minister).

Enyalios, «den af kamplyst besjælede», er hos Homer og andre oldgræske digtere tilnavn til krigsguden Ares (se Enyo).

Enyo (græ.), personliggjørelse af den vilde, krigerske kamptummel, en blodtørstig gudinde, der ødelægger byer og færdes med lyst i myrdende strid. Hun hører til krigsguden Ares' omgivelser og dyrkedes i Athen sammen med ham.

Enz, bielv til Neckar, kommer fra Schwarzwald, Württemberg, gaar gjennem Baden, videre gjennem Württemberg og falder ved Besigheim ud i venstre bred af Neckar. 112 km. lang.

E'nzio el. Enzo (ital. diminutivform for Henrik) (omkr. 1220—72), uegte søn af keiser Frėdrik II. Han egtede 1238 Ubaldo Viscontis enke Adelasia, arving til Sardinien og Corsica, blev Sardiniens konge og faderens statholder i Italien. Som saadan bekjæmpede han tappert paven og guelferne og vandt bl. a. et stort sjøslag 1241 over genueserne ved Meloria (nær Livorno). Han kjæmpede dernæst især i Norditalien, indtil han under slaget ved Fossalta faldt i bolognesernes magt. Trods alle keiserens anstrengelser forblev den unge helt i fængsel til sin død. Efter opløsningen af sit første egteskab giftede han sig med Lucia Viadagola, der fødte sønnen E., Bentivogliernes stamfader. E., som begravedes i Bologna med stor pragt, er ofte besunget af digtere.

Enzooti (græ.), en dyresygdom svarende til menneskemedicinens endemi (s. d.), som angriber flere eller færre dyr inden et mere begrænset omraade (en besætning, en bygd), og som ofte holder sig til vedk. lokaliteter, er stationær.

Enzym, se Ferment.

E. o., fork. for ex officio (lat.), paa embeds vegne, i embeds medfør.

Eocēn (af græ. *ēos,* morgenrøde, og *kainos,* ny) er navnet paa den ældste af tærtiærformationens (s. d.) underafdelinger.

Eo i'pso, netop derved, af samme grund, uden videre.

Eokambriske lag. I de centrale dele af den Skandinaviske halvø bestaar fjeldgrunden for størsteparten af et ovenpaa det gamle grundfjeld afleiret mægtigt dække af lagdelte bergarter overveiende sandsten og konglomerater, for en mindre del lerskifere og kalkstene. For denne lagrække, hvis mægtighed i de midtre dele af feltet gaar op til flere tusen meter, har Brøgger indført navnet den e. l.-række. Den kommer umiddelbart under de forsteningsførende kambriske lag. Se Norge (geol.).

Éon de Beaumont *[eō-də-båmō']*, Charles d', kaldt le Chevalier d'Éon (1728—1810), fr. eventyrer, opr. advokat; blev 1755 paa prinsen af Contis anbefaling sendt i diplomatisk erende til Rusland af Ludvig XV. Optraadte i begyndelsen forklædt som kvinde (derfor ogsaa kaldt la Chevalière d'Éon), vandt keiserinde Elisabeths gunst og ledede i flere aar hendes intime brevveksling med Ludvig XV. Gik senere til London og virkede her paa samme maade som hemmelig agent og som privat korrespondent (om skandaler o. l.) til Ludvig XV, efter hvis ønske det var, at han optraadte som kvinde. Efter kongens død afskediget. Hans i mange retninger interessante breve udgaves 1775 under titelen: «Loisirs du Chevalier d'É.» i 13 bd.

Eo'phytonsandsten. Den underste del af Västergötlands kambriske sandsten er udviklet som e., der er en tyndskifrig sandsten, vekslende med tynde lag af skiferler. Navnet kommer af nogle stamme- og bladlignende partier med langsgaaende striber, og som i relief kun forekommer paa skiktfladernes undre side. De blev tydet som aftryk af høiere planter, *eophyton,* men er i virkeligheden en mekanisk dannelse frembragt af alger o. a., som af strømmen er slæbt langs bunden.

Eos var hos grækerne i oldtiden morgenrødens gudinde, personliggjort som en skjøn, ung kvinde. I de homeriske digte kaldes hun rosenfingret; hun troner paa et gyldent sæde og bærer safranfarvet klædning. Ved morgengry reiser hun sig fra sit leie, bestiger den skin-

---

gurgle ⓔ klukke; risle, skvulpe.
Gurke ⓣ f, agurk.
gurnard, gurnet (zool.) knur.
Gurre ⓣ f, øg, (gammel) mær.
gurren ⓣ kurre; knurre.
gurry ⓔ (indisk) lidet fort.
Gurt ⓣ m, gjord; belte; gjordbue. **G.bett** n, feltseng.
Gürtel ⓣ m, belte, livbaand; beltested. **G.bahn** f, ringbane. **G.rose** f, helvedesild.
gürten ⓣ gjorde. **sich g.** ruste sig; gjøre sig færdig.
Gürtler ⓣ m, gjørtler.
gush ⓔ bruse, fosse; sprøit, sprud; sentimentale udgydelser.
gushing ogs. sentimental.
Guss ⓣ m, støbning; (regn)skyl; (vand-, udløbs)rende, vask; glasering (paa kager). **aus einem G.e** helstøbt. **G.abdruck** m, kliché. **G.eisen** n, støbejern. **G.mörtel** m, beton. **G.naht** f, støbekant, -rand. **G.regen** m, skylregn. **G.-ware** f. **-werk** n, støbegods.
gusset ⓔ spjeld, iklædningsstykke.
güst ⓣ gold, ufrugtbar.
gust ⓔ smag; velbehag; (of wind) vindstød.
gustatif ⓕ (m), smags(nerve)-.
gustation ⓕ f, smag(ing).
gustatory ⓔ smags-.
gusten — ⓣ (gelb)fahl — ⓔ wan(-faced), cadaverous — ⓕ livide.
Güster ⓣ m, istervidje; blege (fisk).
gusti(e)ren ⓣ smage, goutere.

nende vogn og kjører frem over himmelen. Hendes egtefælle er Tithonos (s. d.), men sagnene beretter ogsaa om hendes kjærlighed til skjønne unge mænd. I det lidt yngre hesiodiske epos omtales E. som søster af Helios og Selene, sol og maane, og der berettes, at den kobberrustede Memnon, der i kampen mod Troja faldt mod Achilles, var søn af E. og Tithonos. Her omtales ogsaa Kefalos (s. d.) som elsket af hende. I kunsten, især paa vasebilleder, er E. ofte fremstillet, altid som en ung, skjøn kvinde, oftest med vinger; stundom gyder hun af en vase morgendug ud over jorden. — Til E. svarede hos romerne Aurora.

Eosa'nder, Johan Fredrik, friherre Göthe (1670(?)—1729), arkitekt af sv. slegt, mest i preussisk tjeneste, i stor yndest hos Fredrik I, for hvem han ledede opførelsen eller udvidelsen af en række slotte i og ved Berlin, som Charlottenburg, Oranienburg, Schönhausen, Monbijou. Efter kongens død gik E. en kort tid i sv. tjeneste som generalkvatermester, adlet som friherre Göthe. Senere i polsk-sachsisk tjeneste hos August II som chef for fortefikationerne.

Eosīn, rødt farvestof, farver silke med smuk fluorescens. Se Ftaleiner.

Eozōon (af græ. *ēos*, morgenrøde, og *zōon*, dyr). I Canadas og andre landes grundfjeldsgneis forekommer boller af mere end hovedstørrelse, bestaaende af vekslende parallele baand af kalksten og serpentin. De sidste viser her og der indsnøringer, hvilket foranledigede, at man ansaa dem for kamrene hos en kjæmpemæssig foraminifer. Kalkbaandene skulde være levninger af det fælles skelet, som sammenbandt kamrene. Den blev først beskrevet i 1865 af Dawson og fik navnet *e. canadense*. Möbius' omhyggelige undersøgelser har imidlertid godtgjort, at e. ikke er af organisk oprindelse, men en mineraludskillelse.

E. p., fork. f. en personne, i egen person, personlig.

Ep-, se Epi-.

Epacris, planteslegt, som staar lyngfamilien nær, med smaa, siddende, stedsegrønne blade og hvide eller røde klokkeformede blomster i bladhjørnerne. Nogle arter er vakre prydplanter i veksthuse, saaledes *e. impressa* og *purpurascens*, som begge blomstrer om vinteren.

Epăfos er i græ. mytologi søn af Zeus og Io og konge i Ægypten.

Epa'kter kaldes i kronologien og kalenderberegningen det tal, som angiver maanens «alder» nytaarsdag, d. e. antallet af forløbne dage siden den nærmest foregaaende nymaane (jfr. Kalender).

Epa'ktos, se Lepanto.

Epam(e)ino'ndas (omtr. 420—362 f. Kr.), statsmand og hærfører i Theben, af fornem, men fattig familie; efter at have faaet en udmerket opdragelse deltog han i det offentlige liv og reddede i et slag Pelopidas (s. d.). Efterat aristokraterne, som med støtte af spartanerne havde behersket Theben, var styrtet af Pelopidas og hans venner (uden E.s deltagelse), traadte E. i statens tjeneste som leder, feltherre og gesandt til fremmede magter. Ved sin udmerkede kampopstilling («den skjæve falanks») slog han 371 ved Leuktra spartanerne og gjorde derved Theben til Grækenlands første magt. For at sikre Thebens stilling gjorde han flere tog til Peloponnes og svækkede Sparta, navnlig ved at gjøre Messenien uafhængigt. Paa et tog i Thessalien befriede han sin ven Pelopidas, som var krigsfange. 362 gjorde han sit sidste tog til Peloponnes, slog spartanerne ved Mantinea, men blev selv dødelig saaret. Hans landsmænd formaaede ikke at bevare den førerstilling, han havde skaffet Theben. Personlig var E. ikke blot fremragende som statsmand og kriger, men ogsaa en ædel og uegennyttig fædrelandets tjener.

Epanale'psis (græ.), gjenoptagelse, en talefigur, som bestaar i, at man gjentager et eller flere ord, f. eks. «Jeg iler, jeg iler med vingede fjed» (Grundtvig).

Epa'rk (græ.), befalingsmand, statholder; eparkī, stillingen som e. og provinsen, han raader over. Det byzantinske rige deltes i ældre tid i 64 eparkier, senere i themaer (s. d.). Bispe- og erkebispedømmer i den græ. kirke kaldtes eparkier, hvilket endnu er tilfældet i Rusland. — I det moderne Grækenland er eparki navnet paa et mindre forvaltningsomraade.

Epauletter *[epā-]* (fr.), var oprindelig metalplader til beskyttelse for skuldrene mod sabelhug o. l. Anvendes nu hovedsagelig af officerer og underofficerer som pryd og distinktion ved paradeuniform. Ved enkelte afdelinger har ogsaa de menige e., som vore gardister, de franske infanterister og tyske uhlaner. Visse officerer, generaler, stabsofficerer samt marineofficerer, har paa e.s plade guld-(sølv-)frynser eller kantiljer. I Danmark, England og Østerrige har armeens officerer ikke e.

Epée, Charles Michel, abbé de l' (1712—89), grundlæggeren af den moderne undervisning af døve, blev viet til prest, men fik paa grund af sine jansenistiske anskuelser kun en kort tid udøve sit embede og levede optaget af videnskabelige sysler, indtil han i 1765 af en tilfældig hændelse ledes til at ofre sig for de døves undervisning. Uden at kjende noget til tidligere forsøg dannede han sig et system af tegn og underviste ved hjælp deraf samt ved skrift og ved det fra gammel tid eksisterende enhaandede alfabet (se Fingeralfabet). Han holdt sin skole i gang for egne midler i tyve aar, indtil han i 1785 fik støtte af kongens privatkasse og offentlige midler. Men først to aar efter hans død blev hans skole anerkjendt som statsinstitution. E. kom ogsaa til at gjøre bekjendtskab med talemetoden, der i hans tid praktiseredes i Paris af portugiseren Pereira og i Tyskland af Heinicke (s. d.) og stillede sig ikke helt afvisende til den, men hævdede sin egen metode som den i de fleste tilfælde bedste. E.s store betydning ligger dog først og fremst deri, at han vakte samfundet til erkjendelse af sine pligter ligeoverfor de døve og gav stødet til, at deres undervisning blev et offentligt anliggende i de fleste lande. (Se ogsaa Døveskoler.)

Epei'os, en oldgræsk heros, som i «Odysseen» og de senere episke digte omtales som den mand, der i kampen om Troja byggede den berømte, store træhest, ved hvis hjælp det endelig lykkedes grækerne at erobre byen. Hos Virgil siges, at han selv var blandt dem, som lod sig indelukke i hesten.

Epei'ra, se Edderkopper.

Epei'ros, den græske form for Epirus (s. d.).

Ependȳm er det beklædende cellelag i hjernehulerne og i rygmarvskanalen; ependymitis er betændelse af e.

Güstling (t) m, goldt dyr. **gusto** (e) smag, velbehag. **gusty** (e) stormende, blæsende. **gut** — (t) Bursch, Knabe m — (e) boy; (større) lad, stripling — (f) garçon m. **gutteaar** — (t) Knabenalter n — (e) boyish years, years of boyhood — (f) enfance f, âge (m) puéril. **gutteagtig** — (t) knabenhaft, -mässig — (e) boyish, puerile — (f) enfantin, puéril.

gut (t) god. **für etw. g. sagen** indestaa for. **er hat g. lachen** han kan sagtens le. **g.machen** godtgjøre, bevise, betale. **G.achten** n, skjøn, mening, dom. **G.edel** m, en slags vinstok. **G.haben** n, tilgodehavende. **g.heissen** godkjende. **G.leuthaus** n, hospital. **g.mütig** godmodig. **G.sagung** f, kaution. **G.schmecker** m, lækkermund. **g.thätig** f, veldædig.

Gut (t) n, gode; eiendom, gods; formue; vare. **G.sbesitzer, -sherr** m, godseier. **G.sfrau** f, godseierinde. **Güterbanhof** m, banegaard for godstog. **Güterballen** m, vareballe. **Güterbeschauer** m, takseringsmand, vrager. **Güterbestät(ig)er** m, speditør. **Güterbrief** m, fragtbrev. **Gütergemeinschaft** f, formuefællesskab. **Güterzug** m, godstog.

gut (e) tarm; gut (paa fiskesnøre); udtage indvoldene af, opskjære, gane; plyndre, ødelægge.

Güte (t) f, godhed. **in (der) G.** i mindelighed, med det gode.

Epentēse (e p e n t ē t i s k) bruges i sprogvidenskaben dels om en vokals overføring til en foregaaende (sterk) stavelse, dels meré alment om indskydning af lyd i et ord.

Eperjes *[æ'pærjæš]*, by i Ungarn, komitatet Sáros, ved elven Tarcza; 13 098 indb. (1900), slovaker, ungarer, tyskere og rutener. E. er sædet for en græ.-kat. biskop, har seminar og bibliotek paa over 30 000 bd. Byen grundlagdes omkr. midten af det 12 aarh. af tyskere. 1687 nedsatte den keiserlige general Caraffa her en berygtet «bloddomstol», som dømte mange ungarske insurgenter til døden.

Épernay *[epærnæ']*, by i Frankrige, depart. Marne, ved elven Marne; 19 091 indb. (1901). E. er hovedsædet for tilvirkning af og handel med champagnevine, af hvilke den aarlige omsætning beregnes til 20—30 mill. frc. I kalkklippen er udhugget store kjeldere, som rummer omkr. 5 mill. flasker. I E. tilvirkes ogsaa flasker, korke og andre til champagnefabrikationen nødvendige artikler.

Eph..., artikler, som ikke findes herunder, maa søges under E f...

Ephēmera. 1. (Med.). Endagsfeber, forkjølelsesfeber af kort varighed uden paaviselig lokallidelse. – 2. E., e p h e m e r ī d æ (zool.), se D ø g n f l u e r.

Epi'- (græ.), præposition, hyppig i sammensætninger, ogsaa i formerne e f- eller e p-, paa, ved, til, over, hen, ved siden af, imod, efter.

Epicha'rmos (ca. 540—450 f. Kr.), græ. komedieforfatter, f. paa øen Kos, men levede og virkede paa Sicilien i Syrakus, hvor han skrev sine talrige (ikke bevarede) komedier, de ældste græske, i dorisk dialekt; mange af dem behandlede mytologiske emner. Man roste dem for deres vid og fine dialog; og filosofisk dannet som E. var, forstod han ogsaa at lære tilskuerne sund livsvisdom.

Epicy'kel, den cirkel, en planet ifølge det forældede verdenssystem maatte følge, medens cirkelens midtpunkt beskrev den egentlige cirkelbane (deferenten) omkring jorden.

Epicykloīde beskrives af et punkt paa en cirkel, naar denne ruller udvendig paa en fast cirkel. Hvis punktet ikke ligger paa den rullende cirkel, men er i fast forbindelse med den, indenfor eller udenfor, kaldes e. forkortet eller forlænget. E. har i tidligere tid spillet en rolle i spørsmaalet om planetbanerne.

Epicœnum *(genus e.)* er benævnelsen paa dyrenavne, som under ét grammatikalsk kjøn omfatter begge de naturlige kjøn (f. eks. hund, ravn).

Epida'mnos, se D u r a z z o.

Epidau'ros, oldgræsk by paa Peloponnes, ved den Saroniske bugt i landskabet Argolis, omtr. 40 km. s.ø. f. Korinth, mest bekjendt ved den Asklepioshelligdom, som laa omtr. 10 km. s. f. byen, i bjergland. Helligdommen laa paa en slette mellem ganske lave høidedrag. Den bestod af et stort antal bygninger, som grupperede sig om Asklepiostemplet, en dorisk bygning med søileomgang, 6 søiler i fronten. I templet fandtes gudens statue af guld og elfenben. Fremdeles var her et Artemistempel, en anselig rundbygning (tholos), 20 m. bred, og lange haller, omtr. 75 m. lange, for de talrige syge, som her søgte lægedom. Adgangen til stedet skede gjennem en anselig portbygning mod syd. Nær ved laa forskjellige bygninger, bl. a. med opholdsrum for tilreisende, fjernere bl. a. et teater, det bedst bevarede af alle græske teaterbygninger fra oldtiden, og en rendebane, stadion. Hele pladsen er nu blotlagt ved omfattende udgravninger, foretaget fra 1881 for det græske arkæologiske selskab under ledelse af Kavvadias. Talrige fund af indskrifter o. s. v. gav vigtige oplysninger om stedets betydning og arten af den lægedom, de syge her kunde vinde. De syge skulde sove i buegangene og haabede da i drømme at modtage visioner af Asklepios og derigjennem helbredelse. Der berettedes om talrige mirakelkure, og stedets anseelse var i lange tider overordentlig stor. Nogen egentlig lægekunst udover alm. pleie udøvede presteskabet kun sjelden. Endnu omtr. 400 e. Kr. søgte man til helligdommen. [Dansk oversigt i Chr. Blinkenberg, «Asklepios og hans frænder i Hieron ved E.».]

Epidauros: Tempelrum (restaureret) med Asklepios' statue i guld og elfenben (chryselephantin).

Epidemī kalder man det, naar en sygdom i løbet af et forholdsvis kortere tidsrum angriber et større antal individer. Til de sygdomme, som optræder i e., hører fornemmelig de saakaldte smitsomme sygdomme, f. eks. kopper, kolera, pest, skarlagensfeber, difteri, tyfoidfeber («nervefeber») o. a. Af disse sygdomme er det lykkedes

---

gütig (t) god, venlig, mild, velvillig.
gütlich (t) med det gode, (i) mindelig(hed); sagtmodig, mild.
guttaperka — (t) Guttapercha f — (e) gutta percha — (f) guttapercha f.
gutter (e) (tag)rende; rendesten; gjøre (lægge) rende(r) i, paa. **g. tile** hultegl.
guttural (e) & (f) guttural, strube-(lyd)-.
guvernante – (t) Gouvernante f — (e) governess — (f) gouvernante, institutrice f.
guvernør — (t) Gouverneur, Statthalter m — (e) governor — (f) gouverneur.
guy (e) (sjøudtr.) tørn-ende; forhaler; bardun.
Guy (e) Guy Fawkes' fremstiller i historiske optog; skræmsel, naragtig figur.
Guy (f) (med.): **danse** (f) **de saint-G.** sanktveitsdans.
guzzle (e) sidrikke, fylde sig, tylle i sig. **g.r** fyldefant.
gybe (e) (sjøudtr.) gibbe.
gyde — (t) giessen — (e) pour, shed; (rogn) spawn; infuse (life into) — (f) verser; jeter (de l'huile sur le feu); (fisk) frayer. **gydetid** — (t) Laichzeit f — (e) spawning time — (f) frai m.
gyde (trang gade) — (t) Gässchen n — (e) alley, lane — (f) ruelle f.
gylden adj — (t) golden — (e) golden — (f) d'or, en or; doré; (le) juste (milieu). **gyldenlak** — (t) Goldlack m, Lackviole f — (e) wall-

den moderne sundhedspleie i Europa sterkt at begrænse f. eks. kopper (ved vakcination), kolera (ved forbedrede vandverker med renere drikkevand), tyfoidfeber (renere drikkevand og større renslighed overhovedet) og pest (større renslighed). Nævnes kan ogsaa, at indførelsen af «antidifteri-serum» i væsentlig grad har nedsat dødeligheden af difteri. Af andre midler, som andvendes ligeovenfor de e. sygdomme, kan nævnes karantæne (kolera og pest) ligesom desinfektion af boliger, seng- og gangklæder samt isolation paa sygehus. I Kbh. behandles 9/10 af tyfoidfeber- og 7/10 af difteri- og skarlagenspatienter paa sygehus; i Norge er dette antal tildels endnu større (i Kra. isoleres ca. 9/10 af alle tre nævnte sygdomme paa sygehus). — Endelig kan anføres, at tørlægning af grunden har vist sig meget virksomt at modarbeide en spredning af koldfeber (malaria) og gulfeber; herved modarbeides nemlig en udvikling af de myg, som overfører disse sygdomme.

Epide'rmis. 1. (Zool.). Overhud, én- eller flerlaget dækepitel, som dækker legemets overflade hos flercellede dyr. Hos alle hvirveldyr, med undtagelse af *amphioxus*, flerlaget. Hos amfibierne og amnioterne bestaar e. af to lag, et indre s l i m l a g *(stratum mucosum s. malpighi)*, ogsaa kaldt k i m l a g e t *(s. germinativum)*, da dets celler stadig fornyes, og et ydre h o r n l a g *(s. corneum)*, bestaaende af afdøde, forhornede celler, som stadig afstødes. — E. kaldes hos leddyrene ofte h y p o d e r m i s, da det paa sin udside bærer et mægtigt, ofte sterkt kalkholdigt chitinlag *(cuticula)*. — 2. (Bot.). E. eller overhuden kaldes det cellelag, som begrænser plantens dele udad. I enkelte tilfælde, men sjelden, kan e. bestaa af flere cellelag. Se forøvrigt H u d v æ v.

Epidi'dymis, bitestikel, en fra urnyren (s. d.) stammende del af de hanlige kjønsorganer hos hvirveldyrene; fører sæden fra testikelen over i sædgangen.

Epididymi'tis, betændelse i bitestiklen, *epididymis*. Aarsagen er hyppigst en gonorrohisk betændelse, som er vandret ned fra urinrøret. E. er ledsaget af sterke smerter, svulst og feber. Ikke sjelden kan e. være af tuberkuløs natur og forløber meget kronisk og breder sig da ofte ud til andre organer, hvis der ikke foretages operation.

Epidōt (p i s t a z i t), et monoklint krystalliserende mineral, som i kemisk henseende er et vandholdigt kalciumaluminium-jernsilikat. Mineralet har sterk glasglans, en grønagtig farve og er temmelig haardt. Det forekommer i gode krystaller f. eks. i nærheden af Arendal og desuden paa gange og metamorfoserede bergarter. Til e. slutter sig en isomorf mineralgruppe, som kaldes e.-g r u p p e n.

Epifanei'a, græsk navn paa byen Hama (s. d.) i Syrien.

Epifanīasfesten (græ. *epifaneia*, aabenbarelse) feires alm. 6 jan. Allerede fra det 2 aarh. har man efterretninger om, at denne dag feires til minde om Jesu daab, hvor røsten fra himmelen aabenbarede herrens herlighed. Senere blev festen alm. i hele kirken som en mindefest for herrens aabenbarelse for hedninger. Ud fra evangeliet herom (Matt. 2, 1—12) fik den efterhaanden navnet «Helligtrekongersfest» (s. d.).

Epifanĭos (d. 403), græ. kirkelærer, blev biskop af Konstantia (det gamle Salamis) paa Cypern, var en lærd teolog og nidkjær biskop, som med stor energi bekjæmpede kjetteriet overalt, hvor det viste sig i kirken. Navnlig var han en bitter modstander af Origenes' teologi, som han betragtede som oprindelsen til alle kjetterier. Hans skrifter er udgivet i 5 bd. af Dindorf, Leipzig 1859—62.

Epifȳse er navnet paa de lange rørknoklers endestykker (se B e n). I barne- og ynglingealderen er forbeningen i epifyselinjen ikke fuldstændig, hvorfor e. ved beskadigelser ofte løsner fra knokkellegemet paa en maade, som i flere henseender ligner benbrud.

Epifȳter, planter, som lever paa andre levende planter uden dog som de egentlige snylteplanter, «parasiterne», at tage næring fra dem. E. naar sin skjønneste udvikling i tropernes skoge, hvor de vokser paa trærnes stammer og grene, ja flere endog paa løvblade. De frembyder meget interessante bygningsforhold og er ofte tilpasset til at kunne optage fugtighed direkte fra luften, ligesom de er udrustet med særlige tilheftningsorganer. Forøvrigt optræder de under en mangfoldighed af former, ligesom de er rekrutteret fra de forskjelligste plantefamilier, fra moser, laver og bregner til høitstaaende blomsterplanter, som orkidéer, kaktéer, aracéer og fl. I nordlige egne som i vort land er det mest moser og laver, som er e.

Epiga'strium, hjertekulen, den øverste, midterste region af bugvæggen, mellem de to ribbensbuer (se M e n n e s k e t s a n a t o m i).

Epigenēse- el. **postformatiōnsteorien,** den af C. Fr. Wolff (s. d.) 1759 i mods. til den tidligere evolutionseller præformationsteori opstillede og nu alm. anerkjendte lære, at den unge organisme ikke er tilstede som saadan, hverken i egget eller i spermien, men fremgaar gjennem en række nydannelser.

Epiglo'ttis, den tungeformede, hvide bruskskive, som under synkningen lukker for indgangen til struben (se M e n n e s k e t s a n a t o m i).

Epigōner (græ.), «efterfødte», «efterkommere», i de græske heltesagn sønnerne af de syv fyrster, som havde kjæmpet mod Theben sammen med Polyneikes; mest bekjendt af e. er Diomedes og Alkmaion. E. erobrede Theben, medens omtrent alle deres fædre var fældet. — I historien og litteraturen betegner e. mænd, som uden selv at gjøre nogen betydningsfuld indsats lever paa, hvad et tidligere slegtled har skabt.

Epigrafi'k (græ.) er betegnelse for den særlige del af den arkæologiske videnskab, som har til formaal at læse og tolke indskrifter. Herved forstaaes saadanne meddelelser, oplysninger eller tegn, som er indhugget, graveret eller tegnet paa haardt materiale, som sten, metal, træ, brændt ler o. l., fortrinsvis fra oldtiden. Undtaget er dog mynter og medaljer, der i regelen ikke behandles af e p i g r a f i k e r n e, men henhører under en særlig udformet specialvidenskab, n u m i s m a t i k e n. Heller ikke behandles, uden i særlige tilfælde, meddelelser skrevet eller tegnet paa pergament, papir o. l., eller de egentlige kunstfrembringelser. Ofte er dog en billedfremstilling anbragt som en væsentlig del af meddelelsen paa samme gjenstand som selve indskriften og maa behandles sammen med denne. E.s materiale veksler overordentlig i art, omfang og betydning, fra et fabrikantstempel paa et romersk broncekar til en mindeskrift paa et gravmæle og op til omfattende historiske mindetavler. — Antallet

---

flower — (f) giroflée (f) jaune.
gyldenlæ(de)r — (t) Goldleder n — (e) gilt and figured leather — (f) cuir (m) doré. **gyldenstykke** — (t) Goldstoff, Brokat m — (e) gold brocade — (f) drap (brocart m) d'or.

gylden (mynt) — (t) Gulden m — (e) & (f) florin m.

gyldig — (t) gültig — (e) valid (objection); available (ticket) — (f) valable; (jur.) valide; (lovlig) légitime; (antagelig) admissible.

gyldighed — (t) Gültigkeit f — (e) validity; availability; (have sin g.) apply, hold good — (f) validité; légitimité; admissibilité f.

gymnase (f) m, gymnasium; gymnastik-, turnsal.

gymnasiast — (t) Gymnasiast m — (e) pupil of a gymnasium — (f) lycéen, collégien m.

gymnast — (t) Gymnastiker, Turner m — (e) gymnast — (f) gymnaste m.

gymnaste (f) m, gymnast; gymnastiklærer.

gymnastik — (t) Turnen n, Turnkunst, Gymnastik f — (e) athletic(i)s(m), gymnastics; (fransk) callisthenics — (f) gymnastique f.

gymnastisere — (t) gymnastische Übungen treiben — (e) go through (practise) gymnastics — (f) faire de la gymnastique.

gymnastisk — (t) gymnastisch — (e) gymnastic(al) — (f) (de) gymnastique.

gynécée (f) m, fruerstue.

af bevarede indskrifter fra oldtiden er umaadelig stort, idet saadanne anvendtes i en mængde tilfælde som privat og offentligt meddelelsesmiddel, hvor senere tider især ved bogtrykkerkunstens hjælp kan bruge andre, billigere, men ogsaa lettere forgjængelige midler. Til de vigtigere hører bl. a. love og beslutninger af offentlige myndigheder, regnskaber, overenskomster med fremmede magter, æresindskrifter for fortjente borgere. Særlig slutter sig gavebreve, private kontrakter (kjøb, salg, laan o. s. v.), gravskrifter, bygmester- og bygherreindskrifter, fabrikantnavne og merker. For historien er de af meget forskjellig betydning. Adskillige er ganske uvurderlige historiske dokumenter, saavel hvor de er ene om at berette de historiske fakta, som hvor de omtaler begivenheder og forhold, der ogsaa er kjendt gjennem historieskrivningen; ofte kan de have en absolut autentisk karakter, er i mange tilfælde mere objektive vidnesbyrd end historikerne og saaledes har et monumentalt præg; til andre tider kan ogsaa indskriften være upaalidelig eller ligefrem tendentiøs. Til de betydningsfuldeste kan regnes de meddelelser med uddrag af de officielle historiebøger, som assyrisk-babyloniske konger lod sætte paa væggene i sine paladser, den gamle græske bylov fra Gortyn paa Kreta og keiser Augustus' egen redegjørelse for sin regjering, *monumentum ancyranum*. — Epigrafikernes arbeide bliver saaledes vidt forgrenet og vekslende. Ofte volder den første opgave, at læse indskriften, ikke mindst besvær. Tegnene er ofte lidet fremtrædende og utydelige, de kan være delvis afslidt eller forvitret, kan helt være forsvundet, eller kun fragmenter af det oprindelige hele er tilstede. Som de vigtigste hjælpemidler anvendes papiraftryk og i vore dage fotografier. Selve indskrifterne samles i museerne, de arkæologiske eller stundom i kunstmuseerne. Paa oldtidsbyernes og ikke mindst helligdommenes paladser har ved udgravningen indskriftfundene ofte været den væsentligste del af det hele udbytte. — Indskrifternes nøiagtige ordlyd, de eksakte oplysninger om fundforhold, deres ydre, hele tilstand o. l. er oftest gjenstand for publikation i særlige verker, *corpus*. Allerede Herodot og Thukydides støttede sig i sine historieverker ofte til indskrifterne. Siden benyttede Cola di Rienzi epigrafiske oplysninger i sin «Descriptio urbis Romæ» (1344), og snart efter dannedes den første store samling, og de første udgiverarbeider fremkom. Nævnes skal kun Gruter's «Corpus inscriptionum latinarum» (1603) med de latinske indskrifter, der fra 1863 udgives i et nyt, omfattende folioverk i mange bind, stadig fortsat med en stor stab af medarbeidere. Af de græske udkom en stor samling ved Boeckh i 4 bd., 1824—64 («Corpus inscriptionum graecarum»), siden en ny stor udgave. Lignende samlinger er dannet og udgivet, f. eks. af de ægyptiske, assyriske, indiske, olditaliske, oldkristelige, etruskiske og keltiske indskrifter. De nordiske runemindesmerker, som ligeledes maa henregnes til e.s materiale, er behandlet af specialfaget runologien (G. Stephens, Sophus Bugge, Ludv. Wimmer). Over flere af fagets grene findes særlige haandbøger.

Epigra'm (græ.), eg. indskrift paa en tempelgave, gravplade eller andre mindesmerker i distichons form (et heksameter og et pentameter), senere udvidet til at betegne et fyndsprog, der i korte træk rammede det karakteristiske ved en person, begivenhed o. s. v., som oftest med en satirisk brod under. De gamle græske e. er samlet under betegnelsen den græske antologi. I Rom, hvis sprog som intet andet egner sig for e.s fynd, fandt det sin berømteste dyrker i Martialis. I nyere tid er e. særlig blevet skrevet i 17 og 18 aarh., i England bl. a. af John Owen, i Frankrige af Voltaire. I Tyskland kjendtes i middelalderens priameler (se P r i a m e l) en vis art folkelige e.; det kunstmæssige e. fik særlig hos Goethe og Schiller sin klassiske form. I Norden er rammende e. skrevet af Holberg, Wessel, som er det dansk-norske e.s mester, Baggesen o. fl.; i Sverige dyrkedes det ogsaa særlig i slutten af 18 aarh.

Epi'k, episk digtning, se E p'o s.

Epikarīn, kemisk forbindelse af kulstof, vandstof og surstof, er et organisk stof, som fremstilles af en aromatisk syre (kresotinsyre) og β-naftol; det er et krystallinsk pulver; i ren tilstand farveløst, som handelsvare i regelen rødligt. Bruges mod parasitære hudsygdomme hos dyr.

Epikrīse, samlede betragtninger over en sygehistorie.

Epiktētos el. E p i k t e't (f. omtr. 50 e. Kr.), græ. stoisk filosof, f. i Frygien, kom til Rom som slave, blev frigivet og levede som filosof der til 94, da han med alle andre filosofer blev udvist af Domitian, og virkede saa i Nikopolis i Epirus som lærer. Hans filosofi kjender vi gjennem hans discipel Arrianos (s. d.); den dreiede sig væsentlig om sedelæren. Han udviklede guddommens eksistens og den menneskelige aands slegtskab med guddommen (dog forkaster han troen paa personlig udødelighed). Og idet han viste hen til menneskenes ligestilling overfor guddommen, lærte han hengivelse i sin skjæbne og kjærlighed til alle medmennesker. Menneskets lykke beroede efter E. kun paa dets vilje.

Epikūros el. E p i k u r (341—270 f. Kr.), græ. filosof, f. paa Samos(?), grundede omtr. 305 en filosofisk skole i Athen i en have, han eiede, og levede der til sin død som midtpunkt for en kreds af beundrende disciple. Han skrev overmaade meget i en skjødesløs stil (brudstykker bevaret). — E.s filosofi havde et praktisk præg; han vilde lære folk at leve lykkelig. Han gik ud fra Demokrits (s. d.) atomlære og hævdede, at alt fremkom ved atomernes tilfældige sammenstød; alt maatte derfor ogsaa opløses og gaa tilgrunde, ogsaa sjælen; med denne lære vilde han berolige menneskene mod dødsfrygten. Hvis der var guder, saa mente han, at de ikke bekymrede sig om menneskene. Formaalet for menneskelivet var at opnaa lyksalighed ved nydelse, dog ikke den øieblikkelige, men den varige (se K y r e n æ i k e r n e). Den høieste

Epikuros.

---

gynecian ⓔ kvinde-.

gynecocracy ⓔ, **gynécocratie** ⓕ f, kvinderegimente.

gynécologie ⓕ f, gynækologi.

gynécologiste, gynécologue ⓕ m, kvindelæge.

gynge — ⓣ Schaukel f — ⓔ swing; (for to) ogs. high-flier — ⓕ escarpolette, balançoire f.

gynge vb — ⓣ schaukeln; schwanken, wiegen — ⓔ swing; (skib) ride; (myr) quake; (op og ned paa) be tossing on — ⓕ (se) balancer; (band) être bercé rouler.

gyp ⓔ oppasser, tjener (i Cambridge).

gypaète ⓕ m, (zool.) lammegrib.

gypse ⓕ m, **gypsum** ⓔ gips.

gypseous ⓔ, **gypseux** ⓕ gips-(agtig)-.

gyration ⓔ omdreining, hvirvlen, kredsløb.

gyrfalcon ⓔ jagtfalk.

gys — ⓣ Schauer m — ⓔ shudder; shiver; thrill — ⓕ frisson(nement) m.

gyse — ⓣ schau(d)ern, gruseln — ⓔ shudder; (tilbage) shrink back, shudder (from) — ⓕ frissonner, frémir; (tilbage) avoir horreur (de).

gyselig — ⓣ grässlich, schauderhaft, entsetzlich — ⓔ horrible — ⓕ horrible, affreux, épouvantable, à faire frémir.

gytje — ⓣ Schlamm m — ⓔ (bathing) mud — ⓕ boues (f pl) minérales.

gyve — ⓣ wirbeln, vom Winde getrieben werden — ⓔ fly, fuzz — ⓕ tourbillonner.

nydelse saa E. i venskabet og i sjælens uforstyrrelige ro, der især opnaaes ved dyd. Han tilraadede maadehold i nydelserne og forbød sine tilhængere at blive slaver af nydelsen. — Epikuræismen spillede en stor rolle i Grækenland og Rom i de følgende aarh.

Epikuræer. 1. Tilhænger af Epikuros' (s. d.) lære. — 2. Et nydelsessygt menneske.

Epilepsī er en nervesygdom, hvis typiske særkjende bestaar deri, at patienten pludselig falder bevidstløs om (deraf navnet faldesyge, n., eller ligfald, d.); sedvanlig ledsages bevidstløstheden af kramper i de forskjelligste dele af kroppen. Disse anfald kan stundom gjentage sig med meget korte mellemrum; men i mange tilfælde kan der gaa maaneder eller aar mellem hvert anfald. Anfaldene indledes ikke sjelden af en eiendommelig fornemmelse eller en trækning i et ben eller en arm og slutter ofte med en meget dyb og lang søvn. I den nærmeste tid efter anfaldene er endel epileptikere mere eller mindre voldsomme eller endog helt utilregnelige. — Istedetfor de typiske anfald kan der optræde den saakaldte petit mal, der bare ytrer sig ved sterk svimmelhed eller en kortvarig følelse af, at man besvimer; eller man bliver nogle øieblikke aandsfraværende og taler vrøvlet og usammenhængende. Men i andre tilfælde kan de typiske anfald erstattes af de saakaldte epileptoide tilstande, af hvilke de vigtigste ytrer sig ved en kortvarig sindsforvirring; i saadanne tilfælde kan den syge f. eks. begaa mord, brandstiftelse o. a. uden bagefter at erindre noget af det hele. Disse tilstande har stor retsmedicinsk betydning; hvor der er mistanke om, at de foreligger, er det af stor betydning at faa bragt paa det rene, om ikke patienten tillige har havt epileptiske anfald af typisk art. — I nervøse og drikfældige slegter forekommer e. forholdsvis ofte. Sygdommens egentlige aarsag kjendes ikke. Anfaldene kan udløses ved forskjellige leilighedsaarsager som skræk, nydelse af alkohol o. s. v., men oftest opstaar anfaldene uden en paaviselig leilighedsaarsag. Sygdommens forløb er meget forskjelligt. Nogle epileptikere kommer sig efter nogle faa anfald, medens andre lider af sygdommen hele sit liv. Ved e.s behandling spiller gode hygieniske forhold og en ofte gjentagen brug af brompræparater i lang tid ad gangen en stor rolle. — Under forløbet af en del andre sygdomme kan der optræde «epileptiforme» anfald, som kan være meget vanskelige at skjelne fra de egte epileptiske anfald.

Epilo'bium (mjølke), planteslegt af natlysfamilien, urter med oftest modsatte, hele blade og røde el. hvide firetalsblomster i klase. Frugten er en firkantet, lang og smal kapsel, hvis rum springer op hver for sig; frøene har haardusk i spidsen. 11 indenlandske arter, hvoraf 5 er fjeldplanter. Almindelige over hele landet er *e. montanum* (bjergmjølke), *e. palustre* (myrmjølke) og den indtil over meterhøie *e. angustifolium* (gjeitskor, gjeitrams), med den pragtfulde klase af store, røde blomster i stængelens top. Foruden at være meget almindelig overalt paa tørre braater er denne sidste en af karakterplanterne i vore fjeld- og skoglier.

Epilōg (græ., efterord) kaldes i dramatisk betydning den gjerne versificerede slutningshenvendelse til publikum, hvori stykket søges forklaret eller undskyldt. Bruges i videre betydning om en forfatters forklarende slutord.

Epime'dium, planteslegt af berberisfamilien, hvoraf nogle dyrkes som prydplanter i haver, som f. eks. den lille gulblomstrede *e. alpium*, der stammer fra Mellemeuropa, og de japanske arter *e. rubrum* og den grovere *e. macranthum*.

Epimenĭdes, prest og sandsiger fra Kreta i oldtiden, samtidig med «de syv vise». Han skal have nydt saa stor anseelse, at ogsaa stater, bl. a. Athen, spurgte ham tilraads. Mange sagn gik om ham, at han f. eks. engang faldt i søvn og først vaagnede 50 aar efter, og at han opnaaede en alder af flere hundrede aar; man tillægger ham den udtalelse om kreterne, der citeres i Pauli brev til Titus 1, 12.

Epimētheus, «efterklog», i de græ. sagn broder af Prometheus og gift med Pandora (s. d.).

Épina'l (i middelalderen Spinal), by i Frankrige, depart. Les Vosges, paa begge sider af Moselle; 19 144 indb. (1901). E. har museum, bibliotek paa 38 000 bd., betydelig industri, især i bomuld, og driver handel med vin og korn. Efter krigen i 1870—71 er E. blevet et mægtigt jernbaneknudepunkt og er omdannet til en af Frankriges vigtigste og sterkeste fæstninger.

Épinay *[epinæ']*, Louise Tardien d'Esclavelles, Mad. de la Live d' (1726—83), fr. forfatterinde, f. i Valenciennes, d. i Paris, blev gift med sin udsvævende fætter, men gik snart over til et frit og ubundent liv. Hun samlede om sig de encyklopædistiske forfattere som Diderot, tyskeren Grimm (s. d.), hendes elsker d'Holbach o. fl.; særlig tog hun sig af Rousseau, hvem hun overlod sit havehus, den berømte «Eremitage» ved Montmorency, hvor han boede fra 1756—57, og hvor han først nød landlivets idylliske ro, men hvor snart hans sygelige mistillid til hans velgjørere brød ud, og hvor bruddet med encyklopædisterne indtraadte. Han har i sine «Confessions» og andre verker søgt at blotlægge de intriger, der udgik fra fru É. og d'Holbachs kredse. Hendes egne «Mémoires et correspondance» (først udg. 1818) er til gjengjæld fiendtlige mod Rousseau. [Litt.: Perey et Mangras, «La jeunesse de Mad. d'É.» og «Les dernières années de Mad. d'É.» (1882—83), der dog er ensidigt til gunst for fru É.]

Epinīkion (græ.; flert. -kier), seierssang, særlig en sang (kantate), foredraget af et kor, til ære for en seierherre i en af de store græ. nationallege; bevaret er e. af Pindar og Bakchylides.

Epiŏne, en oldgræsk gudinde, Asklepios' hustru. Paa Kos og i Epidauros dyrkedes hun sammen med ham.

Epiphȳsis ce'rebri, *glandula pinealis*, en ved udbugtning af mellemhjernens tag fremstaaet rudimentær dannelse hos hvirveldyrene. Naar sin største udvikling hos krybdyr, hvor den ligger indsænket i en hulning af issebenet (parietalorgan) og kan have struktur som et øie; i enkelte tilfælde er endog huden over dette «isseøie» gjennemsigtig.

Epīrus (græ. Epeiros, «fastland»), det nordvestligste landskab i det gamle Grækenland, begrænset mod n. af Illyrien, mod ø. af Makedonien og Thessalien (Pindoskjeden), mod s. af Aitolien og Artabugten, mod v. af det Joniske hav (størrelse omkr. 17 600 m.²). Midt i

---

gyvel (bot.) — Ⓣ Ginster, Genster m — Ⓔ broom — Ⓕ genêt m.

haa (zool.) — Ⓣ (Dorn)hai m — Ⓔ (piked) dogfish, (skotsk) hoe (-fish) — Ⓕ chien de mer, squale. requin m. **haakjærring** — Ⓣ Eishai m — Ⓔ Greenland shark — Ⓕ leiche f.

haa se eftersiæt.

haab — Ⓣ Hoffnung f — Ⓔ hope — Ⓕ espoir m; espérance f. **haabløs** — Ⓣ hoffnungslos — Ⓔ hopeless; (person) past hope — Ⓕ sans espérance; désespéré. **haabløshed** — Ⓣ Hoffnungslosigkeit f — Ⓔ hopelessness — Ⓕ état désespéré, désespoir m. **haabefuld** — Ⓣ hoffnungsvoll — Ⓔ hopeful, promising — Ⓕ qui donne de grandes espérances, qui promet beaucoup, plein d'avenir.

haalke(føre) — Ⓣ Glätte, Schlüpfrigkeit f — Ⓔ slipperiness; a slippery (glaced) road — Ⓕ caractère (m) glissant.

haan — Ⓣ Hohn m — Ⓔ disdain, scorn; insult — Ⓕ dédain, mépris m; moquerie f. **haanlatter** — Ⓣ Hohngelächter n — Ⓔ a scornful laugh — Ⓕ rire moqueur (sardonique), ricanement(s) m (pl) **haansord** — Ⓣ höhnisches Wort n — Ⓔ taunts pl, invective — Ⓕ propos railleur; sarcasme m.

haand — Ⓣ Hand f — Ⓔ hand — Ⓕ main f. **slaa h.en af** — Ⓣ seine Hand von eim. abziehen — Ⓔ cast (throw) off, drop, aban-

landet laa en frugtbar slette Hellopia (nu: Janninasletten), ellers er landet væsentlig bjergland (bjergenes retning n.—s.), gjennemstrømmet af talrige elve. Kystbjergene (omkr. 2000 m. høie) falder brat af mod kysten. Bjergene var sterkt skogklædt (ek og bøk). — Befolkningen var væsentlig illyrer (stamfædre til de nuværende albanesere); mod s. anlagde grækere, særlig dorer, kolonier, og gjennem dem fik de opr. indbyggere nogen kultur. Landet var delt i en mængde smaa stater (dal for dal); de vigtigste var chaonerne og thesproterne. Senere fik molosserne den største betydning, og under deres høvding Tharypas omkr. 400 f. Kr. bredte græsk kultur sig mere i landet. En efterkommer af ham, den berømte Pyrrhos (d. 272 f. Kr.), gjorde E. til et mægtigt kongerige og kjæmpede i udlandet; men efter hans død forfaldt kongedømmet, og E. blev en forbundsrepublik. 168 hjalp E. kong Perseus af Makedonien mod romerne; men til straf herjede Æmilius Paulus landet paa det grusomste og solgte 150 000 af indbyggerne som slaver. Samtidig blev E. romersk provins.

Episcopĭus, S i m o n (1583—1643), arminianernes fører efter Arminius' død, blev 1612 professor i Leiden. Dordrechtersynoden udstødte ham af kirken, hvorefter han maatte gaa i landflygtighed. 1626 vendte han tilbage til Holland og blev 1634 leder af det arminianske presteseminarium i Amsterdam. E. var en frisindet, lærd teolog, som i flere skrifter, f. eks. «Apologia pro confessione etc. remonstrantium» og den ufuldendte dogmatik «Institutiones theologicæ», med dygtighed har udviklet og forsvaret sine teologiske tanker.

Epi'scopus (lat., græ. *episkopos*, eg. tilsynsmand), biskop. E. i n p a r t i b u s i n f i d e l i u m, en rom.-kat. biskop, som bærer navn efter gamle kristelige bispestole, som nu ligger i hedenske eller muhammedanske lande; en titulærbiskop; E. œ c u m e n i c u s, alm. biskop, en titel, som patriarken af Konstantinopel gjør krav paa at eie. E. e p i s c o p o r u m, biskopernes biskop, en titel for paven. E. u n i v e r s a l i s, alm. biskop, d. e. biskop over alle kirker i verden, en titel for paven.

Episk digtning, se E p o s.

Episkopāl, e. k i r k e, biskoppelig; den biskoppelige kirke, et alm. navn paa den anglikanske kirke (s. d.), navnlig i Amerika.

Episkopālsystem er i den rom.-kat. kirkeret den teori, som gaar ud paa, at den øverste kirkelige magt tilhører samtlige biskoper. Paven er kun den første blandt ligemænd og maa bøie sig for samtlige biskopers dom paa koncilerne. Til støtte herfor paaberaaber man sig bispeembedets stilling i oldkirken og Herrens ord Matt. 18, 18. I modsætning hertil hævder p a p a l s y s t e m e t, at den øverste kirkelige magt ubetinget tilhører paven. De store reformkonciler i det 15 aarh., febronianismen (s. d.) i Tyskland i 18 aarh. og gallikanismen (s. d.) i Frankrige i det 16 og 17 aarh. er forskjellige forsøg paa at gjennemføre e. Efterat ufeilbarhedsdogmet er blevet fastslaaet paa Vatikanerkoncilet 1870, har papalsystemet imidlertid definitivt overvundet dette. — I den lutherske kirkeret er e. navnet paa den teori, som hævder, at den øverste kirkelige magt tilhører landsherren (landsøvrigheden) som landets øverste biskop («summepiskopatsteorien» (s. d.).

Episkopāt, en biskops embede og værdighed; e p i s k o p a t e t er et lands, eller kirkens, samtlige biskoper (se B i s k o p).

Episōde (græ.), «indskud», betegnede opr. i de græske dramaer den mellem korsangene «indskudte» handling (idet korsangene opfattedes som dramaets hovedbestanddel); nu forstaar man ved e. en bihandling ved siden af hovedhandlingen i en roman eller i et drama.

Epispadī, en medfødt misdannelse af det mandlige lem, idet urinrørsmundingen i stedet for at ligge i dettes spids ligger paa lemmets rygflade.

Epista'xis, se N æ s e b l ø d n i n g.

Epistel (lat.), brev, er i den kirkelige sprogbrug navnet 1. paa det nye testamentets breve, og 2. paa de afsnit af disse, som paa søn- og helligdage oplæses ved gudstjenesten eller lægges til grund for prækenen (se P e r i k o p e).

Epistel (poet.) kaldes en digtning i form af et brev til en (gjerne fingeret) person; dens indhold kan være baade af episk og lyrisk art, men mest anvendes den didaktisk, som læredigt, saaledes Horats (paa heksametre), Boileau o. fl. fr. digtere (paa alexandrinere); den nordiske e. er som oftest paa jamber, i helt frie former er Ibsens «Rimbrev til fru Heiberg» og hans «Ballonbrev».

Epistelside, den høire side af alteret (seet fra kirkerummet). Da alteret sedvanlig vender mod øst, er e. i regelen den sydlige side.

Epi'stolæ cano'nicæ (lat.), de kanoniske breve, er navnet paa det nye testamentets 21 breve: 13 af Paulus, 2 af Peter, 3 af Johannes, 1 af Jakob, 1 af Judas, samt Hebræerbrevet.

Epi'stolæ obscurōrum virōrum (lat.), «breve af ukjendte mænd», en samling satiriske breve fra begyndelsen af det 16 aarh. Aarsagen var en strid mellem kölnerdominikanerne og Reuchlin. En døbt jøde, Joh. Pfefferkorn, angreb sine gamle trosfæller og søgte at bevæge keiser Maximilian I til at lade alle jødiske skrifter brænde med undtagelse af det gamle testamente. Keiseren forespurgte Reuchlin, som skarpt udtalte sig mod forslaget. Som følge heraf blev han angrebet af universitetet i Köln, medens humanisterne støttede ham. Under striden udgav han (1514) «Clarorum virorum epistolæ», berømte mænds breve, d. e. udtalelser fra en række mænd, som sluttede sig til ham. Samme aar udkom «E. o. v.»; de indeholder 41 breve (senere forøget med 7); en anden samling, 62 breve, udkom 1517 (senere forøget med 8). De fingerer at understøtte Pfefferkorn og hans venner, men er i virkeligheden baade ved sin form (slet latin) og indhold en blodig satire over munkenes uvidenhed og usedelighed. Paa den anden side vidner den letfærdige tone i brevene ikke just om lødigheden af den sedelige indignation. De er sandsynligvis forfattede af yngre humanister i Erfurt (de første 41 tilskrives alm. Crotus Rubianus, de 7, som er tillægget til 1 samling, Ulrich af Hutten).

Epistro'pheus, den anden halshvirvel; den er opad forsynet med en tap, hvorom den øverste halshvirvel, atlas, dreier sig (se M e n n e s k e t s a n a t o m i).

Epistȳlion, arkitrav (s. d.).

Epitāfium, græsk ord, som betegner gravmæle med indskrift. Er i vor sprogbrug gaaet over til at betegne

---

don — (f) abandonner. **lægge h. paa sig selv** — (t) die Hand an sich selbst legen — (e) attempt his own life — (f) attenter à ses jours. **leve fra h. til mund** — (t) aus (von) der Hand in den Mund leben — (e) live from hand to mouth — (f) vivre au jour le jour. **fra h.en** — (t) (flink) von der Hand, von statten — (e) off his hands; (faa) get (the work) done; get on well with (the work) — (f) (gaa raskt) partir de la main, (varer) être d'un débit facile. **paa første, anden h.** — (t) auf erster, zweiter hand — (e) at first, second hand — (f) de la première, seconde main. **give penge paa h.en** — (t) Geld auf die Hand geben — (e) give money in hand — (f) donner des arrhes. **paa egen h.** — (t) auf eigene Hand; aus freien Stücken — (e) (alene) by himself, single-handed; (selvstændig) for himself, on his own bottom; of (on) his own authority; (af sig selv) of his own accord; (begin business) apart — (f) de son (propre) chef. **mellem (under) hænder** — (t) unter Händen — (e) in hand — (f) entre les mains, à sa disposition. **være ved haanden** — (t) an (bei) der Hand sein — (e) be at hand — (f) être là (présent, à portée, sous la main). **gaa til haande** — (t) an die Hand gehen — (e) assist — (f) aider, servir. **i hænde** — (t) in Händen — (e) to hand — (f) entre les mains. **haandarbeide** — (t) Handarbeit

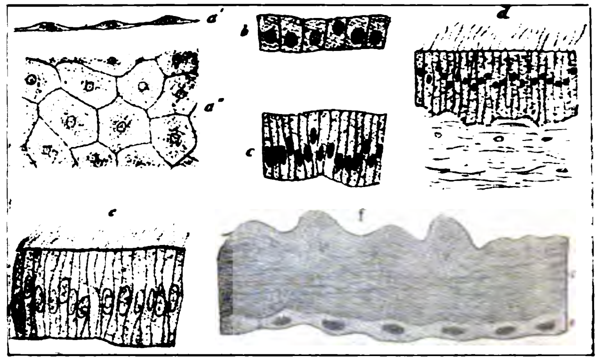

Epitafium over presten J. M. Teiste. (Fra Fet kirke; ca. 1683.)
(Kra. kunstindustrimuseum)

en paa kirkevæg opsat mindetavle over fremskudte mænd. Oprindelsen til denne skik er vel nærmest fra middelalderens begravelser, hvor afdødes vaaben fæstedes over graven. De ældste e. gjengiver den afdødes anevaabener. Dog er det først i protestantismens kirker, efterat katolicismens mange altere fjernedes, at e. bliver en af kirkernes vigtigste udsmykningsgjenstande. Den kunstneriske opbygning følger det protestantiske alter fra renaissancens konstruktive til barokkens dekorative. Der er i vore kirker bevaret en række e. Skikken ophørte her i landet ud i det 18 aarh. I England er den endnu noksaa almindelig.

Epita'fios (græ., ved graven, med underforstaaet *logos*, tale), i Grækenland en officiel mindetale holdt ved en falden krigers grav. Taleren var opnævnt af staten. Bekjendt er Perikles's tale over de atheniensere, som faldt i det første aar af den peloponnesiske krig (431).

Epitēl. 1. (Zool.). Dyrisk cellevæv, hvis celler ligger tæt op til hverandre, uden eller med meget sparsom mellemsubstans; danner et én- eller flerlaget celleblad, som beklæder legemets overflade og dets indre hulheder. Efter cellernes form adskiller man p l a d e-e., k u b i s k e. og c y l i n d e r-e. (én- eller flerlaget). E., hvis celler bærer flimmerhaar, kaldes f l i m m e r-e. Ofte udskiller e.,

Epitel: Forskjellige former af énlaget epitel.

særlig det énlagede, paa sin overflade en fastere, strukturløs hinde *(cuticula)*, som kan have en betydelig mægtighed og ved rigdom paa chitin (s. d.) eller kalk kan opnaa stor fasthed og modstandsdygtighed. Efter funktionen adskiller man d æ k-e. (se E p i d e r m i s), s a n s e-e., k j e r t e l-e. o. a. — E. er det oprindeligste af alle cellevæv og udgjør med sine afsondringer hele legemet hos de laveste flercellede dyr; ligeledes bestaar de høiere dyr paa de første stadier af fosterudviklingen udelukkende af e. (se G a s t r u l a). — 2. (Bot.), se S e k r e t b e h o l d e r e.

Epitem (bot.), se H y d a t o d e r.

Epiteto'n (græ.), tillæg, adjektiv; e. o r n a n s, smykkende tillæg, d. e. et hos digtere (særlig Homer) anvendt staaende karakteriserende adjektiv, f. eks. «den rosenfingrede dagning».

Epithala'mios (græ.; lat. *epithalamium*), bryllupssang, som opr. blev sunget af et kor udenfor brudekammeret; af græ. e. har vi kun brudstykker; lat. er bevaret bl. a. af Catul.

Epitheliōm betegner egentlig enhver kræftsvulst, der er fremgaaet ved en formerelse af epitelceller. Somme forbeholder dog betegnelsen for de mere godartede svulster af denne art, uanseet deres sæde, medens andre, bl. a. mange norske læger, forbeholder den for de epitelsvulster, der udgaar fra en af legemets overflader (f. eks. huden, tungen, skeden).

Epi'tome (græ.), kort udtog af større verker, kort begreb af en videnskab; indholdsangivelserne til de tabte bøger af Livius.

Epi'tritos (græ.), i metriken en versfod, som bestaar af tre lange og én kort stavelse: ◡ — — —, eller — ◡ — —, eller — — — ◡ (1—4 e.).

Epizōer, se S n y l t e d y r.

Epizootī (græ.), farsot, «syge», betegner en dyresygdom, som breder sig til flere eller færre individer; begrebet svarer til menneskemedicinens epidemi (s. d.). E. skyldes vistnok oftest et smittestof: bakterier, andre soppe, snyltedyr. I de civiliserede lande bekjæmpes e. ved offentlige foranstaltninger, beregnet særlig paa hindring af deres indførsel fra andre lande og af deres udbredelse udover det sted eller de steder, sygen først optræder.

E plūribus ūnum (lat.), «af flere (blev) ét», de Forenede staters devise.

---

f — (e) hand (manual) work: (spec.) needlework — (f) travail (ouvrage m) manuel (fait à la main); (kvindelige h.r) ouvrages (pl) à l'aiguille. **haandbag** — (t) Handrücken m — (e) back of the hand — (f) dos (m) de la main. **haandbevægelse** — (t) Handbewegung f — (e) movement of the hand, gesticulation, gesture — (f) geste m. **haandbog** Handbuch n — (e) manual, hand-book, handy book, text book — (f) manuel m. **haandfaaet: h. pant** — (t) Faustpfand n — (e) pawn — (f) gage, nantissement m. **haandfast** — (t) handfest — (e) strong, stout — (f) qui a le poignet ferme; vigoureux, robuste, solide. **haandfuld** — (t) Handvoll f — (e) handful — (f) poignée f. **haandgemæng** — (t) Handgemenge n; (komme i h.) mit eim. handgemein werden — (e) fray, scuffle; close combat (fight), hand-to-hand, come to close quarters — (f) mêlée f, combat m; (komme i h.) venir aux mains, aux prises. **haandgribelig** — (t) handgreiflich — (e) palpable — (f) manifeste, évident. **haandgribeligheder** — (t) Thätlichkeiten f pl — (e) (fall to) loggerheads — (f) (en venir aux) mains. **haandhæve** — (t) handhaben, behaupten — (e) maintain — (f) maintenir, défendre; administrer (la justice). **haandhævelse** — (t) Handhabung, Behauptung f — (e) vindication, maintenance — (f) maintien m, défense; administration f. **haandhæver**

Epõde (græ. *epõdos*, eftersang). 1. I korsange (Pindar) eftersangen, der følger efter og afslutter de til hinanden svarende strofer og antistrofer (s. d.). — 2. En kortere verslinje, følgende efter en længere, eller digt bestaaende af afvekslende længere og kortere verslinjer (dog ikke heksa- og pentameter). — 3. Omkvæd.

Epõke (græ.). 1. Det tidspunkt, fra hvilket en ny tidsregning eller historisk periode begynder, f. eks. Roms anlæggelse, Kristi fødsel. — 2. (Astr.). Tidspunktet for et himmellegemes nærmere angivne position.

Epomẽo el. Monte San-Nicola, en siden 1302 udslukket vulkan paa den italienske ø Ischia, 792 m., øens høieste top.

E'pona, en mulig opr. gallisk gudinde, som navnlig i keisertiden dyrkedes i romerske lande, især de tidligere keltiske, som skytsgud for heste, æsler og muldyr.

Epo'nymos (græ.), «den, som giver navn», betegnelse for de heroer i Athen, som gav de 10 af Kleisthenes indrettede fyler navn. Senere betegnedes saaledes i Athen den øverste archont og i Sparta den øverste efor, efter hvem aaret benævntes. Ogsaa assyrerne kjendte den skik at benytte høiere embedsmænds navn til at betegne aarene med.

Epopée, se Epos.

Epõpeus, en oldgræ. heros, som særlig var knyttet til byen Sikyon. Han nævnes i forskj. efterhomeriske sagn.

Epos (græ., eg. «det sagte», ord, fortælling) el. episk digtning, den digtart, som i form af en sammenhængende fortælling fremstiller tildragelser, digtede eller historiske, i modsætning til dramaet, hvor de sker eller fremstilles for vore øine, og til det lyriske digt, som udtrykker digterens stemninger. Den oprindeligste form, folke-e., beretter folkets mytiske fortidshistorie, uden at dog endnu de handlende personer staar ud af digtet som individuelle karakterer, men hvor selve folket er helten. Heltedigtet bevæger sig om navnkundige helte og deres kreds. Til e. henregnes de mindre former: fabelen (s. d.), dyr-e. (se Dyresagn), den fortællende romance eller ballade (som Welhavens). Som kunstformer er at anføre det religiøse e. og det borgerlig-idylliske e. (se Idyl). Den prosaiske fortællende digtning udvikler sig senere end de versificerede former (se Roman, Novelle, Saga). — Episk digtning mødes hos alle litteratur-folk. Kineserne har sin «Schi-King», hebræerne «Simson»-fortællingen. Indernes «Rāmāyana» og «Mahābhārata» er folke-e. i vældige former. Perserne har digteren Firdūsīs «Shāhnāme». Med dyb individuel karakteristik møder vi e. i grækernes «Iliade» og «Odyssee» (se Homer), paa heksametre, som derfor er blevet betegnet som det «heroiske vers». Under græsk indflydelse staar romernes e. med Virgils «Æneide» og hans senere efterlignere, Lucanus, Statius o. fl. — I middelalderen mødes atter folke-e. i russernes «byliner», kelternes sange, der i det 18 aarh. bearbeidedes i Macphersons «Ossian», i finnernes sange, der i det 19 aarh. optegnedes og udgaves («Kalevala»), og i de gamle germanske mytisk-heroiske digte. De ældste af disse sidste er «Eddaens» sange, der dannes fra det 9 aarh. af, og angelsachsernes «Beowulf»; yngre er den tyske «Niebelungenlied». Den senere middelalder er heltedigtets tid. Den rigeste udvikling finder det i Frankrige; det bevæger sig om nationale og fremmede sagnhelte, der fremstilles i overensstemmelse med tidens ridder-ideal. Heltedigtets motiver (særlig sagnene om Arthur og hans kreds) benyttes af den middelalderlige kunstdigtning, i Frankrige af Crestiens de Troyers, i Tyskland af Wolfram von Eschenbach, Hartmann von Aue, Gottfried von Strassburg. Sagnene om Roland anvendtes særlig i Italiens kunstdigtning i det 15 og 16 aarh., fremfor alle af Ariosto i hans «Rasende Roland». Videre udviklet blev det romantiske kunst-e. i Tassos «Befriede Jerusalem», d'Ercilla's «La Araucana» og Camões «Lusiaden»; til den samme gren kan ogsaa regnes Wielands «Oberon». — I den nyere tid efterlignes atter Virgil, særlig i Frankrige, hvor Ronsard skriver sin «Franciade», Voltaire «Henriaden» om de nationale kongers bedrifter; det er den episke digtnings dødeste skud. Død er ogsaa det idylliske e. paa heksametre, der opstaar i anden halvdel af det 18 aarh. og henter sit stof i samtidens borgerlige liv (som Voss' «Luise»). Alene Goethes mesterverk «Hermann und Dorothea» staar endnu friskt og evigungt. Herhen hører ogsaa Lamartines «Jocelyn», i Norden Runebergs «Elgskyttarne» og «Julkvällen». En fornyelse af det romantiske e. sker først med det 19 aarh.s romantik, i Norden Tegnérs «Frithjofs saga», Oehlenschlägers «Helge». Samtidig dyrkes den mindre poetiske fortælling af Scott, Byron, Paludan-Müller, Tegnér; halvt lyriske er Wergelands større digte. En fornyelse af e. i moderne aand sker ved Byrons «Don Juan», der som sine efterfølgere skildrer en tids-type og tillige er satirisk og kritisk rettet mod samtiden. Herhen hører bl. a. «Eugen Onegin» af Puschkin, Paludan-Müllers «Adam Homo»; ogsaa Ibsens første udkast til «Brand». — Som e.s parodi maa nærmest henregnes det komiske heltedigt, t. eks. Holbergs «Peder Paars», der er beslegtet med digte af Butler, Pope, Boileau. [Litt.: V. Vedel, «Helteliv», «Ridderromantiken».]

Eppan, kommune i Østerrige, distriktet Bozen, Tirol, ligger paa en høislette, 410 m. o. h.; 5408 indb. (1900).

Eppendorf, tidligere forstad til Hamburg, danner efter 1894 en del af byen. Bekjendt sygehus.

Epping, by i England, grevsk. Essex, n.ø. for London; 3789 indb. (1901). Mellem E. og Chingford strækker sig E. skog, som i 1882 blev indkjøbt af London til offentlig park.

Épreuve d'artiste *[eprøv darti'st]*, aftryk af kobberstik eller radering med eller uden kunstnerens egenhændige navn (gjerne med blyant) og forinden nogen underskrift (emnets, kunstnerens og trykkerens navn, dedikationer etc.) er graveret paa kobberpladen (épreuve avant la lettre, modsat épreuve avec la lettre, d. v. s. med de nævnte underskrifter). Er der under pladens udarbeidelse efterhaanden taget prøveaftryk eller i det hele aftryk før den endelige pladetilstand, kaldes disse épreuves de remarque. Da de bløde kobberplader under trykningen hurtig slides, er alle disse første aftryk gjerne de klareste og bedste og derfor særlig værdifulde og eftertragtet. Se État.

Epsom *[e'psəm]*, by i England, grevsk. Surrey, 22 km. s.v. for London; 10 915 indb. (1901). E. er et meget besøgt badested og er bekjendt for sine bittersaltkilder; nu mest bekjendt for sine veddeløb. Se Derby.

— (t) Handhaber, Behaupter m — (e) maintainer, vindicator, asserter; custodian (of order) — (f) défenseur; administrateur m. **haandjern** — (t) Handfessel f, -eisen n — (e) manacle, hand-cuff, -fetter — (f) menotte f. **haandklæde** — (t) Handtuch n — (e) towel — (f) serviette f (de toilette), essuie-main m. **haandlag** — (t) Geschicklichkeit, Gewandtheit f; Handgriff m, -geschick n — (e) handiness, manual adroitness — (f) adresse, habilité, dextérité f; (godt) (avoir) la main bonne. **haandled** — (t) Handgelenk n — (e) wrist — (f) poignet m. **haandlinning** — (t) Handqueder, -besatz m — (e) wristband — (f) poignet m. **haandordbog** — (t) Handwörterbuch n — (e) compendious dictionary — (f) petit dictionnaire m. **haandpenge** — (t) Hand-, Angeld n — (e) earnest (money), arle(s)-penny, hand money; (til soldater) press money, bounty — (f) arrhes f pl; (ved hvervning) engagement m. **haandskrift** — (t) Hand(schrift) f, Manuskript n — (e) handwriting; manuscript — (f) écriture, main f; autographe; manuscrit m. **haandslag** — (t) Handschlag m — (e) shake of the hand; solemn promise — (f) poignée (f) de main. **haandtag** — (t) Griff m, Handhabe f — (e) handle; (paa sverd) hilt — (f) (paa sverd) poignée f; (paa kuffert) portant m. **haandtryk** — (t) Händedruck — (e) squeeze (pressure) of the hand.

Epsom-salt *[ép̣səm sålt]*, engelsk salt, se Magnesiumsulfat.

Epūlis, en svulst, som udgaar fra tandkjødet, i regelen fra mellemrummet mellem to tænder. Den kan blive indtil valnødstor og er ofte af en kræftagtig natur.

Epulōner, et rom. presteskab, oprettet 196 f. Kr., af 3—10 medlemmer, der skulde sørge for de paa Kapitolium afholdte festmaaltider for guderne o. s. v.

E pur si muove (ital.), «og dog bevæger den sig». Disse ord skal Galilæi have sagt, da han 1633 blev tvunget til at afsverge den kopernikanske lære om jordens bevægelse.

Epworth-ligaen *[e'pwəþ-]*, et metodistisk ungdomsforbund; opkaldt efter John Wesleys fødested Epworth. Det dannedes inden de Forenede staters metodistiske episkopale kirke 1889 og har til opgave at fremme sand gudsfrygt, sedelig renhed og en harmonisk udvikling hos kirkens yngre lemmer og venner og at oplære dem til at øve barmhjertighedsgjerninger. Forbundets organ er «Epworth herald», og dets centralbureau er i Chicago. Omkr. aar 1900 talte forbundet ca. 2 mill. medlemmer over hele verden. E. er ogsaa repræsenteret i Norge.

E'ques (lat., rytter, ridder; flert. equites) betegner særlig i det gamle Rom et medlem af riddcrstanden, statens anden stand. Opr. var e. kun de mænd, som var optaget i de 18 ryttercenturier og var forpligtet til at gjøre krigstjeneste tilhest. Censorerne udtog folk til e., og betingelserne for at blive det var bl. a. fribaaren fødsel og en vis formue (paa Cæsars tid 400 000 sestertier). I republikens senere tid udviklede sig af denne ryttertjeneste en ridderstand, som indbefattede alle, der opfyldte betingelserne for at optages i ryttercenturierne (undtagen senatorerne), uanseet om de udtoges til ryttertjeneste eller ei. Denne ridderstand fik særlig betydning, da C. Gracchus fik vedtaget en lov om, at dommerne for fremtiden skulde tages af ridderne (ikke som før af senatorerne); i den følgende tid stredes de to stænder om dommermyndigheden, indtil den ved Cæsar deltes mellem dem. Ridderne bar en guldsignetring og en smal purpurstribe paa tunikaen. (Jfr. Riddervæsen.)

Equīdæ, se Hestefamilien.

Equisetāceæ, equisetum (bot.), se Sneldefamilien.

E'quites, se Eques.

Equity *[e'kwiti]*. I romerretten kjendtes en forskjel paa den strenge, ubøielige ret *(jus strictum)* og en billighedsret *(æquitas)*, som lempede denne rets regler efter de konkrete forhold og deres særlige krav. En lignende forskjel udvikledes tidlig (13 aarh.) i engelsk ret og knyttedes her til to forskjellige domstole, saaledes at the chancellor havde til særlig opgave at haandhæve billighedsretten, the e. Denne har i tidens løb udformet en række vigtige regler, som har øvet stor og gavnlig indflydelse paa engelsk rets udvikling. Ved the judicature acts af 1873 er common law (den strengere, mere formtunge ret) og e. slaaet sammen i den forstand, at de samme regler for fremtiden skulde anvendes ved begge slags domstole, og saaledes at i kollisionstilfælde skulde e.-regelen følges. Derimod er den institutionsmæssige forskjel paa common law courts (de alm. domstole) og chancery courts (der tidligere kun dømte efter e.) opretholdt. [Litt.: Snell, «Principles of e.» (11 udg., 1894).]

Equulĕus (astr.), se Føllet.

Equus (lat.), hest.

Er, kemisk tegn for erbium.

Eragro'stis e'legans, en i Brasilien hjemmehørende græsart, som paa grund af sine smukke blomsteraks dyrkes i haver som prydgræs.

Eragte, i norsk (og dansk) processprog det ord, der ved kjendelser (s. d.) danner overgangen fra præmisser til konklusion («thi eragtes») som ved domme: «thi kjendes for ret».

Erān, se Iran.

E'ranos var hos oldtidens grækere betegnelse for et sammenskudsgilde, hvortil hver af deltagerne bragte sit bidrag; desuden brugtes navnet om selskaber med forskjelligartede gjensidige formaal. Overført er ordet bl. a. anvendt som navn paa et svensk tidsskrift for klassisk og byzantinsk filologi: «E.; acta philologica svecana», udg. i Upsala siden 1896.

Erānske sprog, se Iranske sprog.

Era'nthis hiemālis, en ganske lav, flereaarig urt med vakre gule blomster, som kommer frem tidlig om vaaren; af denne grund dyrkes den almindelig i haverne.

Erard *[erår]*, Sebastien (1752—1831), fr. instrumentfabrikant og konstruktør, grundlagde den berømte pianofabrik E. i Paris; begyndte som arbeider, men fik siden eget verksted Byggede i 1777 det første hammerklaver og konstruerede efterhaanden flere andre instrumenter, deriblandt harpen med dobbelt pedal, som fjernede tidligere ulemper, den for pianoet betydningsfulde repetitionsmekanik, der efter anslaget øieblikkelig kaster hammeren tilbage i sit leie, og det i Frankrige skattede *orgue expressif* (harmonium).

Erasistrātos (3 aarh. f. Kr.), f. paa Keos, fremragende græ. læge og stifter af en skole, som kjæmpede for den empiriske retning i lægekunsten. Fremmede anatomien ved selvstændige undersøgelser, beskyldtes for vivisektion af forbrydere. Ifølge ham er hjernen sædet for sjælen og udgangspunkt for nerverne. De fleste sygdomme opstaar ved overmaal af ernæring. Forkaster aareladning, anbefaler faste, gymnastiske øvelser og bad.

Era'smus, Desiderius (E. fra Rotterdam) (1466—1536), en af humanismens berømteste mænd, f. i Holland. Allerede i sin skoletid kastede han sig med iver over de klassiske studier og foretog senere flere reiser i Frankrige, England og Holland. Hans glimrende begavelse og udstrakte lærdom skaffede ham snart europæisk navnkundighed. 1506 reiste han til Italien, besøgte flere byer: Bologna, Venedig, Rom, overalt hyldet som en af videnskabens ypperste. Efter Henrik VIII's tronbestigelse drog han til England og overtog en lærerpost i græsk ved universitetet i Cambridge. Senere overtog han en vellønnet stilling i den senere keiser Karl V's tjeneste, i hvilken han helt kunde hellige sig studierne. Han boede først i Brüssel, senere i Löwen og efter 1521 i Basel. Da reformationen seirede i denne by, drog han til Freiburg. Han døde paa gjennemreise i Basel og ligger begravet i domkirken. — E. har udfoldet en forbausende rig forfattervirksomhed. Mere end nogen anden har han ved sine filologisk-pædagogiske arbeider og udgaver af klassikerne bidraget til at fremme studiet af oldtidssprogene. Herhen hører ogsaa hans tekstudgaver af det nye testamente og kirkefædrene. E. er den første,

---

hand-shake — (f) serrement (m) de main. **haandverk** — (t) Handwerk n — (e) trade, (handi)craft — (f) métier m, profession f. **haandverker** — (t) Handwerker m — (e) mechanic, artisan, (handi) craftsman, tradesman — (f) artisan, ouvrier m. **haandverkerlære** — (t) Handwerkerlehre f — (e) (serve one's) apprenticeship — (f) apprentissage m. **haandverksmæssig** — (t) handwerksmässig, mechanisch — (e) mechanical — (f) mécanique, routinier. **haandvending: i en h.** — (t) im Handumdrehen — (e) in no time, in the turn of a hand, in the twinkling of an eye — (f) en un tour de main, en moins de rien. **haandsbred** — (t) Handbreit f — (e) handbreadth — (f) largeur de la main; (ne pas reculer d'une) semelle f. **haandsoprækning** — (t) Aufheben (n) der Hand (Hände) — (e) show of hands — (f) (ved h.) à main levée. **haandspaalæggelse** — (t) Auflegen (n) der Hände — (e) imposition (of hands) — (f) imposition (f) des mains. **haandsrækning** — (t) Handreichung, hilfreiche Hand f — (e) a hand's turn) — (f) aide f, secours; (donner un) coup (m) d'épaule.

haandtere — (t) handhaben, handtieren — (e) handle, manage, wield — (f) manier.

haandtering se haandverk.

haane — (t) (ver)höhnen — (e) scorn, scoff at — (f) railler; se moquer de; insulter, outrager.

som har udgivet det nye testamente paa grundsproget i trykken («Editio princeps», 1516). Nye udgaver fulgte 1519, 1522, 1527 og 1535. Den anden (af 1519) benyttede Luther til sin bibeloversættelse. Sine store stilistiske evner fik E. leilighed til at vise i sine populære skrifter, som ofte er af satirisk art. Dette gjælder det berømte «Encomium moriæ» («Daarskabens pris», 1509). Hans mest læste skrift er maaske «Colloquia familiaria» (1518), i formen en veiledning i det latinske omgangssprog, men i virkeligheden et bidende angreb paa relikvievæsenet og munkelivet. Ogsaa skolastiken var hyppig gjenstand for hans angreb. — E.s stilling til reformationen er blevet bedømt meget forskjellig. I begyndelsen stod han i et ganske venskabeligt forhold til Luther, men fjernede sig af flere grunde efterhaanden mere og mere fra ham. Dog nølede han længe med at optræde offentlig mod ham, skjønt det ikke manglede paa opfordringer. Først 1524 skrev han skriftet: «Diatribe de libero arbitrio» (en afhandl. om viljens frihed) mod Luther, som svarede med bogen: «De servo arbitrio» (om den bundne vilje) (se Luther). E.s egen kirkelige opfatning kan vanskelig nøiagtig angives. Formelt vedblev han at tilhøre romerkirken; hans teologi synes ofte beslegtet med oplysningstidens. I nyeste tid har man i hans tanker villet finde det egentlige brud med middelalderens tankegang.

Desiderius Erasmus.
(Efter maleri af Hans Holbein d. yngre.)

Era'stus, Thomas (1524—83), blev 1558 livlæge hos kurfyrst Otto Heinrich af Pfalz og tillige professor i medicin i Heidelberg. I denne stilling øvede han en ikke ringe kirkelig indflydelse. I modsætning til calvinismen bekjæmpede han kirketugt og presbyterialforfatningen; ligeledes hævdede han i flere skrifter Zwinglis nadverlære. 1580 drog han, mistænkt for unitarisme, til Basel som professor i medicin og senere i moralfilosofi. — Den saakaldte erastianisme er den især i England og Skotland udbredte betragtning, at den høieste kirkelige magt (særlig den straffende magt) bør lægges i statens haand.

Erăto var hos grækerne en af de ni muser (s. d.); hun tænktes særlig at beskytte den erotiske poesi.

Eratosthĕnes (omtr. 276—omtr. 194 f. Kr.), piræ. matematiker, astronom og geograf, f. i Kyrene, d. i Alexandria, hvor han studerede og levede størstedelen af sit liv som forstander for det store bibliotek. Hans vigtigste arbeide er gradmaalingen mellem Alexandria og Syene. Han har endvidere opfundet et særligt instrument til løsning af opgaven «kubens fordobling». «E.s sold» er en simpel fremgangsmaade til at udskille primtal af talrækken. Man opstiller de hele tal i rækkefølge og overstreger de tal, der er delelige med 2, 3, 5, 7, 11 . . ., de tiloversblevne er primtal.

Erb, Wilhelm Heinrich (1840—), t. læge, f. i Pfalz. 1865—80 docent og ekstraordinær professor i Heidelberg, 1880—83 ordinær professor og direktør for den medicinske poliklinik i Leipzig; fra 1883 direktør for den medicinske klinik i Heidelberg. Vigtige arbeider paa nervesygdommenes og elektroterapiens omraade.

Erbach, by i Hessen, prov. Starkenburg, ved Mümling; 2787 indb. (1900). Klæde-, sko- og galanterivarefabriker. I greverne af E.s stamslot findes rige museer.

Erben, Karel Jaromír (1811—70), tsjekkisk forfatter. Foretog arkivforskninger, var en tid redaktør af «Prager Zeitung» og blev 1851 stadsarkivar i Prag. Har samlet og udg. tsjekkiske folkeviser og gammeltsjekkiske skrifter, deriblandt Johann Hus' verker.

Erbīl, se Arbela.

Erbīnjord, se Erbium.

E'rbium (Er = 166) er et metal, som hører til de sjeldne jordmetaller; det forekommer i enkelte sjeldne mineraler sammen med de ligeledes sjeldne metaller gadolinium (Gd = 156), terbium (Tb = 159) og tulium (Tu = 171). E.-forbindelserne er i regelen røde, saaledes e.-oksyd (erbinjord, Er_2O_3), e.-sulfat ($Er_2(SO_4)_3$, $8H_2O$) og e.-nitrat ($Er(NO_3)_3$, $5H_2O$), og de viser alle et karakteristisk og skarpt begrænset absorptionsspektrum i den røde, grønne og blaa del af spektret.

Ercilla y Zúñiga *[ersi'lja i su'ñiga],* Alonso de (1533—ca. 95), Spaniens største epiker, forfatteren af «La Araucana», adelsmand og kriger i Filip II's tjeneste. Deltog i kampen mod de indfødte i Chile, araukanerne, som havde gjort oprør, og fik derved idéen til sit store epos, skrev allerede i felten de første sange (paa læderstykker, i mangel af papir). Blev af vicekongen Mendoza dømt til døden som mistænkt for at have anstiftet en opstand, benaadedes paa selve skafottet, men holdtes længe fængslet. Efter sin tilbagekomst til fædrelandet foretog han reiser rundt om i Europa. Døde i fattigdom og, som det synes, i glemsel. Hans verk omhandler hans egne kameraters og araukanernes bedrifter; af nag nævner han ikke Mendoza. Eposet er affattet i den ital. smag og nærmer sig sterkt rimkrøniken, den versificerede dagbog. Man har sammenlignet ham med Camões, som han dog ikke naar; hans digt indeholder enkelte poetiske skjønheder og virker ved sin kraft: «det er vildere end de nationer, som det skildrer,» sagde Voltaire. Et par lidet heldige fortsættelser blev lavet i det 16 og 18 aarh.

Erckmann-Chatrian *[-šatrjā'],* samlingsnavn paa to fr. elsassere, romanforf., Émile Erckmann (1822—99) og Alexandre Chatrian (1826—90); arbeidede i fællesskab og saa ens, at publikum længe tog dem for én skribent; opr. var den ene jurist og den anden glastilvirker. De slog igjennem i 1859 med «L'illustre docteur Mathéus», og fra nu steg forfatterfirmaet stadig i popularitet. Deres romaner er pene, demokratiske og patriotiske folkebøger, som giver landsbyhistorier med smukke skildringer fra Elsass og Rhin-egnen i G. Sands manér eller omhandler Frankriges store tid under revolutionen og det første keiserdømme. Blandt de mest bekjendte er «Histoire d'un conscrit» (overs. paa d.: «En rekrut fra Napoleonstiden», 1888), «L'ami Fritz» (overs. paa sv. 1869; siden

---

haanlig — (t) höhnisch — (e) scornful, disdainful; (omtale h.) belittle — (f) moqueur, railleur; dédaigneux; (rire m) sardonique. **haant: lade h. om** — (t) (etw.) verachten, (einer Sache) hohnsprechen — (e) disdain, disregard, make light of, think scorn of, poohpooh — (f) dédaigner, mépriser; (spotte) se moquer de, railler; (trodse) braver. **haar** — (t) Haar n — (e) hair — (f) poil; (hoved-) cheveu; (heste-) crin m. **(han er) ikke et haar bedre** — (t) (er ist) um kein Haar besser — (e) he is no whit better — (f) ils se valent parfaitement. **komme i haarene paa hn.** — (t) sich in die Haare geraten — (e) go to loggerheads — (f) en venir aux mains. **paa et hængende haar** — (t) bei einem Haare, um ein Härchen — (e) within a hair's breadth, within an ace — (f) il s'en est peu fallu que . . . ne. **med hud og haar** — (t) mit Haut und Haar — (e) skin and all — (f) tout entier. **haarfin** — (t) haarfein, haarscharf — (e) fine as a hair, capillary; (fig.) extremely nice — (f) capillaire; (fig.) subtil. **haarrør** — (t) Haarröhre f — (e) capillary (vessel) — (f) vaisseau (m) capillaire. **haarkløver** — (t) Haarklauber — (e) hair-splitter — (f) éplucheur de mots. **haarkløveri** — (t) Haar-, Wortklauberei f — (e) hair splitting — (f) argutie: subtilité f. **haarpisk** — (t) Zopf m — (e) pigtail, queue — (f) tresse (f) de cheveux. **haarskjærer** —

dramatiseret, spilles endnu paa Théâtre français), «Les deux frères» (overs. paa sv. 1874; dramatiseret under navnet «Les Rantzau» (de to sidste har afgivet tekst til operaer af Mascagni). I 1889 kom det til et afgjørende brud mellem dem. Deres sidste fælles verk var det militære udstyrsstykke «La guerre» (efter Lemaîtres «D'une puerilité charmante»). Man har med urette beskyldt dem for i sine romaner at have bidraget til svækkelse af soldateraanden i Frankrige. Det de optræder mod, er ikke krig i det hele, men angrebskrigene.

Erdély *[œ'rdēlj]*, det magyariske navn paa Siebenbürgen.

Erdélyi *[œrdēljí]*, Janos (1814—68), ung. forfatter, professor i filosofi i Sárospatak. Har indlagt sig fortjeneste ved udgivelsen af en samling ungarske folkeviser og sagn samt en ordsprogsamling.

Erdmann, Axel (1843—), sv. sprogforsker. Efter flere studiereiser i Tyskland og England docent i old-engelsk ved universitetet i Upsala, hvor han tillige en aarrække docerede sanskrit, 1892 professor i nyeuropæisk linguistik, 1904 professor i eng. Forfatter af flere afhandlinger, som for størstedelen vedrører eng.

Erdmann, Axel Joakim (1814—69), sv. mineralog og geolog. Arbeidede 1839—40 i Berzelius' laboratorium og oprettede derpaa et eget laboratorium, hvor han væsentlig studerede den kemiske side af mineralogien. Opdagede flere nye mineraler som praseolit, esmarkit, leukofan m. fl. Senere gik han over til studiet af geologien, blev 1850 lærer ved bergskolen i Falun, og i 1858, da den svenske geologiske undersøgelse oprettedes, blev han den første chef for samme. Som en udmerket administrator indlagde han sig stor fortjeneste af denne institutions udvikling ved siden af, at han ved egne undersøgelser leverede betydelige bidrag til udforskningen af Sveriges geologi. E.s arbeider vedrører væsentlig specielle lokaliteters geologiske forhold, men desuden udkom i 1868 hans «Bidrag till kännedomen om Sveriges qvartära bildningar», som tildels paa banebrydende maade behandler de løse jordlags geologiske forhold.

Erdmann, Benno (1851—), t. filosof, dr. phil. 1873, professor i Kiel 1878, i Breslau 1884, i Halle 1890, i Bonn 1898, har udgivet en stor logik (1892 og 1906), «Die Psychologie des Kindes und die Schule» (1901), «Über Inhalt und Geltung des Kausalgesetzes» (1905), samt kritiske udgaver af flere af Kants verker.

Erdmann, Johann Eduard (1805—92), t. filosof af den hegelske skole, var først prest, men blev 1836 professor i Halle. Foruden skrifter om logik og metafysik har han udgivet: «Versuch einer wissenschaftlichen Darstellung der Geschichte der neueren Philosophie» (3 bd.) og «Grundriss der Geschichte der Philosophie», samt «Psychologische Briefe» (1851, flere gange optrykt).

Erdmann, Nils Axel Fredrik (1860—), sv. litteraturhistoriker. Hans første arbeide, «Modern realism» (1884), behandlede den samtidige franske og dansk-norske litteratur. Har særlig skrevet populære levnetsskildringer af svenske forfattere, saaledes «August Blanche och hans samtid» (1892), «Carl Mikael Bellman, hans omgifning och samtid» (1895), «Es. Tegnér» (1896), «Erik Gustaf Geijer» (1897).

Erdmann, Otto Linné (1804—69), bekjendt tysk kemiker, død som professor i teknisk kemi ved universitetet i Leipzig. Hans vigtigste arbeider angaar nikkel og grundstoffenes atomvegter. Derhos har han paa forskjellige maader gjort sig fortjent af den kemiske litteratur; saaledes satte han igang den bekjendte, endnu eksisterende E.s «Journal für praktische Chemie».

Erdmannsdörffer, Bernhard (1833—1901), t. historiker, professor i Berlin 1869, i Greifswald 1871, i Breslau 1873, i Heidelberg 1874. Har især behandlet 17—18 aarh. Hans hovedverk er «Deutsche Geschichte 1648—1740» (I—II, 1890—93; i Onckens samling), hvorfor keiseren gav ham Verdunprisen. Skrev desuden bl. a. en monografi over Mirabeau (1900). Som Droysens elev delte han dennes storpreussiske sympatier, men han var sagligere og mindre ensidig.

Erĕbos er hos græske digtere fra oldtiden, allerede i de homeriske digte, betegnelsen for skyggeriget, de dødes opholdssted. I ældre tid tænktes det at ligge i det yderste vest, ved Oceanos, senere i jordens dyb. Hos Hesiod er E. personliggjort som mystisk væsen; E. og natten frembringer dag og æter.

E'rebus, Mount, virksom vulkan paa en ø ved Syd-Victorialand i Sydishavet, omtr. 167° ø. l. og 77½° s. br., 3890 m. høi. Opdaget af Ross 1841 og opkaldt efter hans skib «E.».

Erech, ifølge 1 Mos. 10, 10 en af Nimrods 4 byer i Babylonien, d. s. s. babyl. Uruk, græ. Orchoe, nu ruinfeltet Warka, paa venstre bred af Eufrat, s.ø. f. Babylon. I E., som i den ældste tid spillede en meget betydelig rolle, dyrkedes Ishtar som kjærlighedsgudinde.

Erechtei'on, en oldgræsk bygning paa Akropolis i Athen, et af oldtidens skjønneste marmorbygverker. Det var opkaldt efter Erechteus (s. d.) og byggedes under den peloponnesiske krig, henimod slutten af 5 aarh. f. Kr. Det omsluttede flere gamle helligdomme, nemlig det første oliventræ, frembragt af Athene som gave til det land, hun ønskede at beherske, det merke i klippen, som sagdes at være frembragt af Poseidons trefork. da han gjorde krav paa landet, og endelig det høihellige gamle træbillede af Athene (Xoanon); endvidere hed det, at ogsaa Erechteus' grav fandtes i bygningen. E. bestaar af en anseelig, aflang tempelhal, hvortil mod nord slutter sig en aaben søilehal, mod syd den berømte Karyatidehal. Hovedrummet ligger som næsten alle templer i retningen øst—vest og har mod øst en bred portal, baaret af seks slanke, ioniske frontsøiler. Her var vistnok helligdommen for Athene Polices, byen Athens beskytterinde, med træbilledet. Lavere ligger den nordre hal, hvis tag bæres af seks søiler, hvoraf fire i fronten. Loftet har skjønne kassetter, og ind til hovedrummet fører en bred døraabning med pragtfuld, skulperet indramning, ligesom det hele tempel af hvidt marmor. Karyatidehallen har en mur af halv høide, hvorpaa der staar seks kvindeskikkelser (karyatider), som bærer taget. (Se planche Græsk bygningskunst, bd. I, sp. 1502: tilhøire østportalen og bag den nordhallens søiler, tilvenstre Karyatidehallen.) — Gjennem tiderne har E. lidt meget. Lord Elgin bortførte bl. a. en af karyatiderne, nu erstattet i terrakotta; nogen ombygning fandt sted allerede i oldtiden; en tid var den kristen kirke. Baade bombardementet 1687 og frihedskrigen bragte ødelæggelser, som senere tiders nænsomme udbedring kun tildels

---

(t) Haarschneider m — (e) hairdresser — (f) coiffeur m. **haartrukken** — (t) an (bei) den Haaren herbeigezogen — (e) far-fetched — (f) tiré par les cheveux; forcé. **haarvand** — (t) Haarwasser n — (e) hair wash — (f) eau cosmétique pour les cheveux; lotion (f) capillaire. **haarsbred** — (t) Haarbreit n — (e) hair-breadth; (fig.) shade, degree — (f) épaisseur (f) de cheveux; (ne) pas reculer d'une semelle f.

Haar (t) n. haar.

haard — (t) hart; schwer(er Dienst) — (e) hard; (streng) harsh, severe — (f) dur; (fig.) ogs. sévère, rude, rigoureux; (sygdom) grave **haardfør** — (t) abgehärtet — (e) hardy — (t) peu sensible; dur à la fatigue; robuste. **haardførhed** — (t) Abgehärtetheit f — (e) hardiness — (f) insensibilité, force f. **haardhjertet(hed)** — (t) hartherzig(keit) (f) — (e) hard hearted(ness) — (f) dur(ete) (f); cruel (cruauté f). **haardhudet** — (t) dickhäutig, dickfellig — (e) hard-skinned, callous — (f) calleux. **haardkogt** — (t) hartgesotten — (e) hard-boiled — (f) dur. **haardnakket** — (t) hartnäckig — (e) stiff necked obstinate, persistent — (f) opiniâtre (f), entêté, obstiné. **haardnakkethed** — (t) Hartnäckigkeit f — (e) obstinacy, stubbornness, persistency — (f) entêtement m; obstination f.

haardhed — (t) Härte f (e) hardness; (strenghed) harshness.

har kunnet raade bod paa; men selv i sin nuværende skikkelse virker bygningen med en eiendommelig ynde.

Ere'chteus var efter græske oldtidssagn en heros, konge over Attika og en af Athens grundlæggere. Han antoges at have indført dyrkelsen af Athene, oprettet hendes hovedfest, panathenæerne, bygget den gamle Athenehelligdom paa Akropolis (jfr. Parthenon) og endelig have opfundet den firhjulede vogn. Ligeledes henføres ordningen af Athens forhold til Eleusis til ham. Han dyrkedes som heros ved et alter i Erechteion (s. d.). Allerede i tidlig tid taltes i sagnene ogsaa om en konge Erichtonios, om hvem tildels de samme myter fortaltes. Det hed, at han var søn af Hefaistos og havde slangefødder (jfr. Kekrops).

Erechtider, efterkommere af Erechteus.

Eregli (Erekli). 1. By i Tyrkiet, vilajetet Adrianopel, ligger ved Marmarahavet og har omtr. 3000 indb. E. er oldtidens Perinthos, som blev beleiret af Filip af Makedonien. 2. Bender-E., by paa nordsiden af Lilleasien, vilajetet Kastamuni; 5000 indb. (1900). I nærheden findes rige kulgruber. Den kaldtes i oldtiden Heraclea pontica.

Erektil. Enkelte organer bestaar af et system af hulrum, som ved særlig nervepaavirkning fyldes sterkt med blod, hvorved vævet svulmer op og bliver fast: der indtræder erektion. E. væv findes bl. a. i kjønsorganerne og i visse svulster.

Eremi't, anakoret (s. d.).

Eremitage *[-áše]*, eg. eremitbolig, vanligt navn paa smaa trælysthuse i det 18 aarh.s parkanlæg, og paa lystslotte og landlige privatboliger (Ludvig XIV's slot i Marly, Rousseaus hus ved Montmorency). Den danske

Eremitagen (i Dyrehaven ved Kjøbenhavn).

E. er et jagtslot opført 1736 i Dyrehaven; de aarlige hesteveddeløb her kaldes E.-løbene. E. i St. Petersburg er opført 1840—52 og bekjendt for sine rige kunstskatte.

Eremi'tkrebs *(paguridæ)*, familie af de langhalede, 10-benede krebse. Bagkroppen danner en skjæv, tyndhudet sæk, næsten uden muskler, indeholder leveren og generationsorganerne, som er rykket bagover, bæres i et tomt sneglehus (sjeldnere i andre slags skaller), hvori ogsaa forkroppen kan trækkes ind; aabningen kan da lukkes af lemmerne, særlig af den ene af det forreste par brystfødders klosakse, som er betydelig større end den anden. Halefødderne forsvundet eller sterkt reduceret med undtagelse af de bagerste, med hvilke dyret holder sig fast i skallet; ogsaa de to bagerste par brystlemmer er lidet udviklet og tjener til at holde dyret fast eller bevæge det i skallet. Eftersom dyret vokser, skiftes skallet flere gange. Larverne har en kraftig, ret, muskuløs hale, ved hvis hjælp de svømmer livlig om i vandskorpen. — E. er aarvaagne og rovgjerrige dyr, som bevæger sig paafaldende hurtig, særlig ved andet og tredje par brystfødder. Øinene er langstilkede og sterkt bevægelige. — Bekjendt er e.s samliv med flere polyparter, som sidder fæstet paa skallet, og som de omhyggelig løsner og tager med, naar de skal bytte skal. Almindelig ved vore kyster er St. Bernhardskrebsen i skaller af «kong». Enkelte e. foretager vandringer op paa land. En nærbeslegtet art fra Ostindien *(birgus latro)* lever i jordhuller, og den største øvre del af deres gjellehule er omdannet til en slags lunge, medens gjellerne er sterkt reduceret.

Eremitkrebs *(pagurus barbatus)* i sit sneglehus.

Erepsin, et nylig opdaget enzym, som findes i tarmslimhinden og som virker spaltende paa albumoser og peptoner samt kasein; det har derfor betydning ved fordøielsesprocesserne.

Eresfjord og Vistdalen, herred i Romsdals amt, ved Langfjordens bund, sydøst for Molde, 758.23 km.² med 1848 indb.; 2.57 pr. km.² Herredet, der svarer til E. og V. sogne under Nesset prestegjeld, ligger s. for den indre (østlige) del af Langfjorden omkring dens sydøstlige arm E. og det dalføre (Eikesdalen), der danner E.s fortsættelse. Herredet deles ved Eikesdalens (s. d.) dybe dalrevne i et østligt og et vestligt parti, der atter opdeles ved den med E. parallelløbende Vistdal. Af arealet er 16.4 km.² aker og eng, 70 km.² skog (væsentlig løvskog, specielt hassel), resten udmark, myr, indsjøer (samlet areal ferskvand 38 km.²) og is og sne (samlet areal 16 km.²). Bebyggelsen grupperer sig væsentlig opefter Vistdalen, ved E.s bund (Nauste) og opefter den flade af moræner opfyldte dal mellem Nauste og Eikesdalsvandet, der benævnes Sirabygden. Fjeldene er høie og mægtige med adskillig evig sne, i s.v. naar Kleneggen op i 1922 m., i ø. Slaathø til 1829 m. Specielt Eikesdalen er en af Romsdals mest imponerende og severdige trakter. Den elv, der gjennemstrømmer Eikesdalen (Eikesdalsvasdraget), benævnes i sin øvre fossende del Aura, men nedenfor Eikesdalsvandet kaldes den Eira, eller tildels Sira, og flyder stille; den er fiskerig, samlet nedslagsdistrikt 1065 km.² Den vigtigste næringsvei er kvægavl; jordsmonnet er frugtbart og havnegangene gode. Udførsel af tøndebaand (hassel) og hasselnødder har adskillig betydning. Turisttrafiken har spillet en ikke uvæsentlig rolle. Sammen med Nesset herred var udbyttet af fiskerierne i 1906 3360 kr., deraf for laks og sjøørret 1660 kr. Ingen fabrikdrift. Langs E.s østbred er hovedvei, der sætter herredet i forbindelse

---

roughness — (f) dureté; (fig.) ogs. sévérité, rudesse, rigueur f

haaret — (t) haarig, haaricht — (e) hairy — (f) chevelu, poilu, velu.

haav — (t) Hamen, Ketscher m — (e) landing-net, dip-net; drag (-net) — (f) truble f.

Habe (t) f. eiendom, gods. **fahrende H.** løsøre. **Hab' und Gut** hvad man eier og har; habengut.

haben (t) have; fan. **sich h.** bære sig ad, skabe sig. **es hat sich was** jo pyt!

Haben (t) n, kredit, mods. Soll.

Habenichts (t) m, stodder, fattig Per Eriksen.

haberdasher (e) garnhandler. **h.y** (garn og) sysager.

haberdine (e) laberdan.

Haberecht (t) m, rethaver, paastaaelig fyr.

Haberechterei (t) f, rethaveri.

habergeon (e) halsbjørg (ringbrynje).

Habgier (t) f, havesyge.

habgierig (t) havesyg

habhaft (t): **h. werden** faa fat paa.

Habicht (t) m, høg. **H.seule** f, fjeldugle.

habile (f) dygtig, flink; duelig, brugbar; (durk)dreven; (jur.) berettiget.

habilité (f) f. dygtighed.

habiliment (e) klædnings(stykke), dragt.

habilitation (f) f, (jur.) habilitering.

med Molde og Sundalsfjorden i Nordmør. Antagen formue (1906) 934 400 kr., indtægt 188 750 kr.

Ereti'sme, sygelig forøget pirrelighed; erētisk kaldes et menneske, der lider af e.

Erētria, koloni, grundet fra Athen, paa Eubøas s.v. kyst; i 6 aarh. f. Kr. var E. rigt og mægtigt, støttede ligesom Athen den ioniske opstand mod perserne omkr. 500, blev derfor ødelagt af perserne 490 og naaede aldrig sin tidligere betydning.

Erfaring (jfr. Empiri) er dels ydre gjennem sanseiagttagelse, dels indre gjennem selviagttagelse af ens eget sjæleliv. I en lovmæssig aarsagsbunden verden kan der ikke gjøres e, som er i strid med hinanden. Naar den ene e. ikke vil stemme med den anden, er det derfor i fortolkningen af e., at uoverensstemmelsen maa søges. Mangel paa skarp sondring mellem, hvad der er den nøgne erfarede kjendsgjerning, og hvad der af iagttagerens fantasi føies til som fortolkning, er en af de hyppigste kilder til selvbedrag.

Erfaringstabeller er tabeller i forstligt øiemed over trærs eller skogbestands kubikindhold (og tilvekst) under ulige vekstforhold. E. opstilles paa grundlag af masseundersøgelser og har som gjennemsnitsberegninger væsentlig kun betydning ved mere omfattende taksationer.

Erfaringsvidenskaber kaldes de videnskaber, som stadig maa bygge sine fremskridt paa bestemte nye erfaringer, i modsætning til aprioriske videnskaber (matematik), som ikke kræver andre erfaringer end de indre, der til enhver tid kan gjøres i fantasien, fordi de kun gaar ud paa at finde, hvad der følger af selve vor tænknings natur og virkemaade.

Erfelden, by i Hessen, prov. Starkenburg, ved Rhinen; 1204 indb. (1900). I nærheden findes «Svenskesøilen», til minde om Gustaf Adolfs overgang over Rhinen 17 dec. 1631.

Erfurt. 1. Regjeringsdistrikt i Preussen, provinsen Sachsen, omfatter dele af Harz, Thüringerwald og Vogtland; 3530 km.² med 466 419 indb. (1900), hvoraf 361 666 protestanter og 101 662 katoliker. Det er delt i 12 kredse. — 2. Hovedstad i distriktet, ligger ved elven Gera; 98 849 indb. (1905). Var 1814—73 en vigtig fæstning, men nedlagdes. Af kirker merkes den katolske Beatæ Mariæ virginis, grundlagt 1153, og den gotiske St. Severus kirke. E. har et prægtigt raadhus, bygget 1868—75, gymnasium, flere fagskoler, teatre og et museum. Det 1378 stiftede universitet nedlagdes 1816, men minder om det er den botaniske have, observatoriet og det kgl. bibliotek paa 54 000 bd. E. er bekjendt for sin havedyrkning, den har 44 store handelshaver med 2000 arbeidere. E., der tidligere kaldtes Erpesfurt eller Erphorde, anlagdes omkr. 700 og kom 1802 til Preussen.

Erg, se Arbeide (fys.).

Ergăne (græ.), tilnavn til gudinden Athene som beskytterinde af kunstflid.

Ergastēria, by i Grækenland, paa halvøen Attika, nær Kap Sunion; 7926 indb. (1896). E. har en god havn og betydelig bergverksdrift paa bly, den har flere smeltehytter og verksteder.

Ergeni', høidedrag i det sydlige Rusland, mellem Volga og Manytsch; 160 m. høit.

Ergerī, se Argyrokastro.

E'rgo (lat.), altsaa, derfor.

Ergogrăf, redskab til at maale den muskelkraft, som det menneskelige legeme bruger til et arbeide, og derved tillige maaler af den træthed, som dette arbeide fremkalder. Opfundet af Mosso (s. d.).

Ergostăt, et apparat, ved hjælp af hvilket syge ved at dreie et haandtag kan udføre et vist i kilogrammeter foreskrevet arbeide.

Ergotīn *(extractum secalis cornuti),* et officinelt tykt ekstrakt, som fremstilles af meldrøie (s. d.) og anvendes i medicinen som blodstillende middel.

Ergoti'smus, meldrøieforgiftning, optræder især, naar man i nogen tid nyder meldrøieforgiftet brød; melet stammer da fra korn, som har været befængt med meldrøie. Optræder derfor især efter fugtige aar. Foruden i brækninger, diarrhoe og koliksmerter, samt en eiendommelig umættelig følelse af sult bestaar symptomerne i en plagsom fornemmelse af myrekryben i arme og ben (tyskernes *Kriebelkrankheit),* ofte forbundet med nedsat hudfølelse; tillige i sværere tilfælde kramper og sindsforvirring samt i nogle tilfælde koldbrand (jfr. Antoniusild). Optraadte før i tiden tildels i store epidemier, men efterhaanden som man er blevet forsigtig med meldrøiebefængt korn, er sygdommen forsvundet fra størstedelen af Europa.

Erica tetralix (klokkelyng).

Erīca, planteslegt af lyngfamilien, mindre buske med naaleformede, gjerne kransstillede blade og rør- eller krukkeformede, røde, hvide eller gule blomster. Der findes ialt flere hundrede arter af denne slegt, hos os dog kun to, begge tilhørende kystegnene, nemlig de rødblomstrede *e. tetralix* (klokkelyng) og *e. cinerea.* Flere arter dyrkes, som de sydafrik. *e. gracilis* og *e. hiemalis* og de sydeuropæiske *e. carnea* og *e. arborea.* Den sidste, der kan blive et par m. høi, har en rødbrun, haard ved, som især anvendes til tobakspiber.

Ericăceæ, lyngfamilien (s. d.).

Erichsen, Andreas Emil (1841—), n. skolemand, opnaaede allerede som student 1861 universitetets guldmedalje for besvarelse af prisopgaven «Om trældom i Norden»; 1865 filolog. embedseks.

Andreas Emil Erichsen.

habilité (f) f. (jur.) berettigelse.
habillage (f) m. tilberedning; sammensætning.
habillant (f) klædelig.
habillement (f) m. be-, paaklædning; dragt, dres; mundering. **capitaine** (m) **d'h.** intendanturkaptein.
habiller (f) klæde (paa); beklæde; drapere, kostumere; iføre; sy for, til; pakke, tulle ind; tilberede; hekle (hamp). **vêtement** (m) **habillé** galla, kjole. **h. q. de toutes pièces** ikke levne en øre for to skilling.
habilleuse (f) f. pyntekone (i teater).
habit (e) (fysisk) tilstand, beskaffenhed; vane; dragt; (pl) ogs. levevis; klæde, iføre.
habit (f) m. klædning, dragt; dres; (pl) klæder, tøi; frak; (noir) kjole.
habitability (e) beboelighed.
habitable (e) & (f) beboelig.
habitacle (f) m. (rel.) bolig; (sjøudtr.) nathus.
habitant (f) m. beboer, indbygger.
habitat (e) & (f) m. (dyrs, planters) udbredelse.
habitation (e) & (f) f. bolig; beboelse.
habiter (f) bo; (zool. og bot.) høre hjemme (leve, vokse); bebo, bo i, paa.
habit-gloves (e) (dames) ridehansker.
habit-shirt (e) fichu.

1863—77 lærer ved Aars og Voss' skole i Kra., derefter rektor i Tromsø indtil 1892, senere i Stavanger. Foruden lærebøger i modersmaal, historie og litteraturhist. har han paa grundlag af første haands arkivstudier udgivet en række kritiske og historiske arbeider, bl. a. «Petter Dass' samlede skrifter» (bd. I—III, Kra. 1874—77) og et bd. «Dassiana» (Kra. 1891), gjennem hvilke norsk litteraturhistorie er beriget med første rangs rydningsarbeider, samt værdifulde «Samlinger til Stavanger historie» (bd. I—II, Stavanger 1903, 1906), «Bergens kathedralskoles historie» (Bergen 1906) etc. Talrige mindre afhandlinger, der bærer vidnesbyrd om hans lærdom, samlerflid og kritiske sans, findes spredt i tidsskrifter og programmer.

Erichsen, Isaach (1834—), n. officer, søn af statsraad O. W. E., løitnant 1852, chef for depotafdelingen i Trondhjem 1885, faldt for aldersgrænsen som oberst og chef for Nordmøre korps 1899. Fra 1856—71 ansat, med afbrydelser, i statens jernbanevæsen. Deltog i sin tid i striden mellem bredt og smalt spor som tilhænger af det brede for hovedbaner. Arbeidede i 1890-aarene som formand i Trondhjems forsvarsforening særlig for Trondhjemsfjordens befæstning.

Erichsen, Johan Gottfried (ca. 1713—68), læge, f. i Brandenburg, studerede i Halle, ansattes 1744 som livlæge hos grev Reuss, stiftamtmand i Kristiansand; døde i Skien. Synes at have været den første, som udførte tangforløsning i Norge, og er den første, som bestemt vides at have udført fodvending sammesteds (jfr. Joh. Scharffenberg, «Norsk magazin for lægevidensk.» 1901).

Erichsen, Johan Willoch (1842—), n. biskop. Blev teol. kand. 1864, var 1865—68 lærer ved Nissens skole i Kra. og ved en privat pigeskole i Kristiansand, udnævntes 1868 til personelkapellan i Eidsvold, 1873 i Bragernes, 1875 til resid. kap. i Skien og 1890 til sogneprest i Gjerpen, hvor han tillige fra 1893 var provst i Skiens provsti. 1899 valgtes han til biskop i Bergen. Han har udgivet flere prækener og skrevet opsatser i kirkelige og teologiske tidsskrifter.

Erichsen, Jon (Jón Eiríksson) (1728—87), isl. videnskabsmand, rentekammerdeputeret og bibliotekar; kom 1743 i Skálholt lærde skole, blev af den senere biskop L. Harboe taget med til Norge, dimitteredes 1748 fra Trondhjem til Kbh.s universitet; studerede jus og blev 1759 juridisk professor ved Sorø akademi. E. var ivrig interesseret for Islands økonomiske opkomst, bidrog til nedsættelsen af en landbokommission 1770 til undersøgelse af islandske forhold; medlem af kommissioner angaaende islandske sager, undervisningsvæsen og danske landboforhold; var en særdeles dygtig administrativ embedsmand. 1772 medlem af den arnamagnæanske kommission og fra 1779 formand i det da oprettede «Islandske litteraturselskab». 1780 bibliotekar ved det Store kgl. bibliotek, som han overtog i en daarlig forfatning; men han ordnede og kompletterede biblioteket og paabegyndte katalogiseringen. E. led af tungsindighed og druknede sig.

Erichsen, Ludvig Mylius, se Mylius E.

Erichsen, Ole Wilhelm (1793—1860), n. sjøofficer og statsraad. 1811 officer i den danske marine, men tjenstgjorde ved roflotillen i Norge og blev 1814 divisionschef i denne med station ved Hvaløerne. 1817—21 i fransk koffardltjeneste, men gjenindtraadte 1824 i den norske marine. Havde 1826 paa statens vegne tilsyn med de to første dampskibe, Norge anskaffede i England. 1842 medlem af den første unionskomité. 1845 verftschef paa Horten, hvor han meget bidrog til udviklingen af marinens etablissement. 1848—56 statsraad og chef for marinedepartementet. Forfatter af et par smaaskrifter om den norske marines organisation.

Erichsen, Thorvald (1868—), n. maler. Elev af Bergsliens malerskole og Kunst- og haandverksskolen, derpaa af Zahrtmann i Kbh. Landskaber og figurer i ny-impressionistisk retning. Repræsenteret i Kunstmuseet med fem billeder.

Erichsen, Vigilius (1722—82), d. portrætmaler, elev af J. S Wahl, kaldtes 1757 til St. Petersburg, hvor han blev Katharina II's hofmaler og gjorde stor lykke; 1772 vendte han tilbage til Kbh. og blev hofportrætmaler. Paa Rosenborg og Frederiksborg findes enkelte billeder af kgl. personer («Juliane Marie»), som E. har malet; især i stofgjengivelsen er han naaet høit, og han maa heri opfattes som Juels lærer. E. har malet mange miniaturer.

Erichsen, se ogsaa Eriksen.

Erichstrup, Jens (1775—1826), n. embedsmand og eidsvoldsmand, jur. embedseksamen 1798, fuldmægtig i rentekammeret 1803, foged i Lister 1810 og i Larvik 1818, amtmand i Stavanger 1825. Repræsenterede Lister amt i rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814, sad paa stortinget 1818 og 1821—22, hvor han var medlem af talrige komitéer.

Ericht, Loch, sjø i Skotland, paa grænsen af grevsk. Inverness og Perth, ligger i Grampiansfjeldene, 331 m. o. h. Gjennem Loch Rannoch har den afløb til Tay.

Ericson, Nils, friherre (1802—70), sv. ingeniør; blev 1823 løitnant ved ingeniørerne, senere kaptein. Fremsatte en plan til slusebygningen ved Trollhättan og kom selv til at lede arbeidet, der blev fuldført 1844. Udførte desuden flere ingeniørarbeider i Stockholm. Et af hans hovedverker er kanalen mellem Saima og den Finske bugt. Dette arbeide, som han baade har givet plan til og ledet, er et af nutidens interessanteste ingeniørarbeider; blev 1854 adlet og ændrede samtidig sit navn fra Ericsson til Ericson. E. er endvidere skaber af Sveriges jernbanenet. 1860 friherre. Rigsdagen gav ham 1862 en aarlig pension af 15000 kr.

John Ericsson.
(Efter tegning fra 1865.)

Ericsson, John (1803—89), foreg.s broder, berømt sv. ingeniør og opfinder, f. i Värmland. E. blev først officer, men forlod 1826 Sverige for at drage til England og udnytte sin opfindelse, den saakaldte ildmaskine. Istedetfor damp anvendtes i denne forbrændingsprodukterne fra ildstedet. Udnyttelsen af denne op-

habitual ⓔ, **habituel** ⓕ tilvant; vanemæssig; sedvanlig; stadig.
habituate ⓔ, **habituer** ⓕ vænne (til). **s'h.** ⓕ slaa sig ned, til ro.
habitude ⓕ f, (sed)vane; bekjendtskab, omgang; (med.) habitus.
habitué ⓕ m, stamgjest; fast kunde.
hâbler ⓕ braute, skryde. **hâblerie** f, praleri, skryd. **hâbleur** m, pralhans, storskryder, blære.
Habschaft ⓣ f, eiendom.
Habseligkeiten ⓣ pl, eiendele, pakkenelliker.
Habsucht ⓣ f, havesyge.
habsüchtig ⓣ havesyg.
hachage ⓕ m, hakning.
hache ⓕ f, øks, bile.
hache-légumes ⓕ m, hakkekniv.
hachement ⓕ m, (tekn.) afstemning, -høvling.
hache-paille ⓕ m, hakkelsemaskine.
hacher ⓕ hakke (i stykker); (mil., en pièces) hugge ned; ødelægge; slaa ned (hagl); (tekn.) afstemme, -høvle; skravere.
hachereau ⓕ m, **hachette** f, (liden) øks.
hachis ⓕ m, hakkemad.
hachoir ⓕ m, hakkekniv; hakkebret, -blok.
hachure ⓔ & ⓕ f, skravering.
hacienda ⓔ (amerik.) (større) gaard, plantage; isoleret gaard.
Hack ⓣ n: **H. und Mack** sammensurium; rakkerpak.

findelse strandede; men han blev i England, og nu fulgte opfindelserne slag i slag. Først en forbedring af dampkjedelen, saa overfladekondensatoren, dampsprøiten og endelig propellen. Det var ogsaa under hans ophold i England, han deltog i konkurrancen om et virkelig brugbart lokomotiv. Da man imidlertid i England ikke vilde anerkjende propellen, tog han 1839 til Amerika, hvor han traadte i nær forbindelse med C. H. Delamaters verksted i New York, et samarbeide, som varede i 50 aar. Her fik han propellen anvendt paa dampfregatten «Princeton», og ved prøveseiladsen viste det sig, at den var hjuldampskibene langt overlegen. Her optog han igjen arbeidet med varmluftmaskinen, men de storartede forhaabninger, man nærede til hans konstruktion, er alligevel ikke gaaet i opfyldelse. Samtidig fremkom hans opfindelse om overførelse af maskinkraft gjennem en stor veilængde ved komprimeret luft. Dette har særlig faaet anvendelse ved tunnelboringer. 1850 blev han amerikansk borger. Den af E.s opfindelser, som særlig har gjort hans navn verdensberømt, er panserskibet «Monitor». Dette krigsskib, efter en ganske ny konstruktion, bevirkede uden tvil nordstaternes seier over sydstaterne. I de senere aar arbeidede han særlig med torpedoer og byggede hertil det lille hurtiggaaende fartøi «Destroyer». Blandt E.s mange opfindelser maa ogsaa nævnes solmaskinen, hvis princip er at omsætte solvarmen til arbeide. Herved kom han ogsaa ind paa maalinger af solkonstanten. E. glemte aldrig sit fødeland, og det var hans ønske at blive begravet i Sverige. Da hans virksomme liv sluttede, blev hans lig under store høitideligheder bragt fra Amerika til Stockholm og derfra til Värmland. Paa Filipstads nye kirkegaard reistes 1895 et gravkapel for ham. Baade i Amerika og Sverige er reist flere statuer af ham. [Litt.: Church, «Life of John E.» (1891); Säve, «John E.» (1906).]

Ericsson, Lars Magnus (1846—), sv. mekaniker og telefontekniker, f. i Värmland. Grundlagde i Stockholm et mindre verksted for fabrikation af fysiske og kemiske instrumenter og begyndte allerede 1877 at fabrikere telefoner. Ikke alene forbedrede han disse paa mange maader, men han fremstillede dem ogsaa fuldstændig fabrikmæssig. Flere af hans konstruktioner er blevet mønster for hele Europa. Under disse forhold voksede fabriken hurtig, og marked blev vundet over hele jorden. 1896 gik fabriken over til et aktieselskab, for hvilket E. blev administrerende direktør. 1901 trak han sig tilbage som saadan.

Ericsson, se ogsaa Eriksson.

Erīcus Olăi (d. 1486), «den svenske historieskrivnings fader». Efter studier i Rostock blev han kannik i Upsala og efter universitetets oprettelse 1477 dettes første professor i teologi. Betydningsfuldere blev dog hans historiske forfatterskab, som affødte «Chronicon regni gothorum», der gaar til 1464 (udg. af Messenius 1615, senere i «Scriptores rer. svecicarum»). Denne rigskrønike er paa latin, ganske mangelfuld i sproglig henseende, men livlig fortalt. Den er patriotisk præget og bygger især paa rimkrøniken samt flere gamle aarbøger. Forfatterens kirkelige syn og hans had til de danske gjennemsyrer verket.

Eridănos omtales hos oldgræske digtere og gamle forfattere som en stor elv yderst ved jordens grænse mod vest eller nord; herfra kom ravet, hvorfor man vel nærmest har tænkt paa en af de i Østersjøen udgaaende elve. Senere søgte man mest at identificere den med Po eller Rhone.

Eridănus, stjernebillede paa den sydlige himmel mellem Orion og Hvalfisken.

Erie *[īri]*. 1. By i de Forenede stater, ved s.-bredden af sjøen af samme navn; 57 573 indb. (1904). Jernbaneknudepunkt, god havn, stor handel, megen industri. Byen blev grundet 1795, men alt 1749 laa der her et (fransk) fort. — 2. E.-sjø, en af de fem store canadiske sjøer, mellem Canada i n. og de Forenede stater i s., ligger 172 m. o. h., er næsten 400 km. lang og optil 100 km. bred og har et fladeindhold af omtrent 25 800 km.² Gjennem St. Clairelven, St. Clairsjøen og Detroitelven optager den vandet fra Huronsjøen, medens dens afløb til Ontariosjøen dannes af Niagaraelven; ved kanaler omgaar skibsfarten fossen Niagara. Ved Miami- og Ohiokanalen staar sjøen i forbindelse med Ohio (og Mississippi), ved E.-kanalen (s. d.) med Hudsonelven og dermed New York. Omkring E.-sjøen ligger mange store byer, Detroit (ved elven Detroit), Toledo, Cleveland, E. og Buffalo, og der er stor skibsfart paa den.

Eriekanalen *[īri-]*, en af de største og vigtigste kanaler i de Forenede stater, gaar fra Buffalo ved Eriesjøen til Albany ved elven Hudson. E., som blev bygget i aarene 1817—25, har en længde af omtrent 600 km., en bredde af 21 m. og en dybde af 2.1 m.; den har 72 sluser. Ved denne kanal staar New York i forbindelse med de store sjøer og med St. Lorenselvens dal, og derved er byens vekst som handelsstad blevet meget befordret.

Eriels, se Airolo.

Eriesjøen *[īri-]*, se Erie.

Erifўle (græ.), kvindelig heros, som omtales i flere sagn. Det bekjendteste af disse fortæller, at hun bevæget ved en kostelig gave, Harmonias halsbaand, overtalte sin egtefælle, Amfiaraos, til at deltage i sin broder kong Adrastos ulykkelige tog mod Theben («de syvs tog») og saaledes blev aarsag til hans død. Siden hevnede sønnen Alkmaion faderens død paa E.

Eri'gena (el. Eringena), Johannes Scotus (omkr. 833—80), filosof, var lærer i filosofi og teologi i Paris efter først at have reist i Orienten og lært dennes videnskab at kjende. Paa grund af sine frie meninger i teologien maatte han forlade sin stilling og kom under Alfred den store til Oxford. Ogsaa her forfulgtes han af sine kirkelige fiender og siges at være blevet dræbt af munkene i klosteret Malmesbury. Hans hovedverk, «Divina natura» (udg. 1861), søger at forene religionen og nyplatonismen i en mystisk-spekulativ emanationslære, ifølge hvilken alle væsener udstrømmer fra Gud og atter vender tilbage til Gud. Et andet verk er rettet mod læren om forudbestemmelsen, «De divina prædestinatione».

Erigēre, opreise, svulme; jfr. Erektil.

Eri'geron, bakkestjerne (s. d.).

Erik (oldn. Eiríkr), konger i Norge. 1. E. Blodøkse, søn af Harald Haarfagre, fik sit tilnavn paa grund af sine blodige bedrifter paa vikingetog. Af Harald fik E. navn og værdighed af overkonge, men kom derved i strid med sine brødre, som støttede sig til uafhængigheds-

---

hack ⓔ hakke; (gjøre) hak (i); rufferske; leie-; familie-, brugshest; (writer) bladneger; forslidt; leie-.

Hacke ⓣ f, hakke; (sko-, strømpe)hæl.

Hacken ⓣ m. hæl.

hacken ⓣ hakke; kløve; hænge fast.

Häckerling ⓣ m, hakkelse.

hackle ⓔ hekle (lin(-), hamp(-)); (sønder)flenge: flskeflue; (hanes) nakkefjær; (herre)hattefjær.

hackly ⓔ ophakket; ru.

hackmatac ⓔ amerikansk lerketræ.

hackney ⓔ ride-, kjørehest; vognmandshest; neger, leietræl; skjøge; leie-, hyre-, vognmands-; tilfals; fortersket; udleie; gjøre forslidt; fragte i leievogn.

Häckse ⓣ f, knæhas.

Häcksel ⓣ n, hakkelse.

häckseln ⓣ skjære hakkelse.

had — ⓕ Hass m — ⓔ hat(r)e(d), spite — ⓕ haine f.

haddock ⓔ kolje, hyse.

hade — ⓣ hassen — ⓔ hate — ⓕ hair, détester.

hadefuld, hadsk — ⓣ hasserfüllt, gehässig — ⓔ spiteful; rancorous — ⓕ rempli de haine, haineux.

Hader ⓣ m strid, trætte; klud, fille; (fig.) pjalt.

hadern ⓣ trætte, gaa i rette.

Hadersucht ⓣ f. trættesyge.

hadsk se hadefuld.

hadskhed — ⓣ Gehässigkeit f

følelsen hos befolkningen i de forskjellige landsdele. E. overvandt dog sine brødre og fældede flere af dem, men blev derved almindelig forhadt og maatte forlade landet, da hans yngste broder Haakon kom tilbage fra England (ca. 935). Han blev senere konge i Northumberland og faldt i et slag 954. — 2. E. Magnussøn (1268—99), søn af Magnus Lagabøter og den danske prinsesse Ingeborg, blev konge ved faderens død 1280. Under hans mindreaarighed styrede en formynderregjering af rigets verdslige stormænd. Disse kom op i en heftig strid med erkebiskop Jon Raude (s. d.) om den norske kirkes rettigheder, hvorunder erkebispen maatte flygte fra landet. E. selv stod som umyndig helt udenfor striden, og tilnavnet «prestehader», som man i en langt senere tid har givet ham, er derfor helt ugrundet. Som voksen viste E. sig svag og uselvstændig og lod sig lede af sine omgivelser. Han førte en uheldig krig mod hansestæderne og indlod sig i en langvarig ufred med Danmark, hvorunder nordmændene dog kjæmpede med fremgang, tildels i forbund med Erik Klippings drabsmænd. E. var gift med en skotsk prinsesse, og hans datter Margrethe blev 1289 anerkjendt som skotsk dronning («pigen fra Norge»), men døde paa overreisen (1290). E. krævede derpaa Skotlands trone som sin datters arving, men uden resultat.

Erik, konger i Danmark. 1. E. den gamle og den unge, se Haarek. — 2. E. Egod (Eiegod, d. e. den altid gode) (d. 1103), frillesøn af Svein Estridssøn, stod broderen Knut den hellige nær, men maatte under Olav Hunger flygte til Sverige. Valgt til konge (1095) optog han Knuts arbeide for et sterkt kongedømme i pagt med kirken, men viste maadehold og gjorde sig elsket af folket. Tapper og veltalende som han var, trængte han venderne tilbage, indtog Rügen og mæglede fred mellem Norges og Sveriges konger (1101). Paa en reise til Italien (1098) udvirkede han Knuts kanonisation og Danmarks udskillelse af Bremens erkestift (gjennemført 1104). Døde paa Cypern under en bodsreise til det Hellige land. — 3. E. Emune (d. e. den, som altid vil mindes) (d. 1137), frillesøn af ovenn., optraadte efter Knut Lavards mord 1131 som hevner og gjorde oprør mod kong Nils, var først uheldig, men seirede 1134 ved Fodevig og blev konge efter Nils' drab s. a. Viste sig voldsom og selvraadig og stødte folket fra sig; blandede sig uden held i Norges forhold; dræbtes paa tinge af en jydsk herremand. — 4. E. Lam (d. 1146), dattersøn af E. Eiegod, paa fædrene side af norsk æt, valgtes til konge efter ovenn., var tapper, men ustadig og lidet handlekraftig, deraf tilnavnet. Herjede paa England, men lod venderne plyndre i Danmark. Begunstigede kirken. Træt af regieringen gik han i kloster i Odense 1146. [Litteratur for de tre ovennævnte: Olrik, «Konge og prestestand» I—II og «Knud Lavard».] — 5. E. Plogpenning (1216—50), ældste søn af Valdemar II og Berengaria. Stræbte som konge (fra 1241) at gjenreise Danmarks stormagtsstilling mod syd; krig med brødrene Abel og Kristoffer og strid med kirken svækkede rigets kraft. 1250 fik han Rendsburg i sin magt, og man frygtede hans fremtrængen i Tyskland, da han blev dræbt under et besøg i Slesvig paa Abels anstiftelse. E. æredes senere af folket som en helgen. Tilnavnet fik han, da han i anledning af et paatænkt korstog til Estland lagde skat paa hver plog. — 6. E. Klipping (omkr. 1249—86), Kristoffer I's søn, blev konge 1259 under sin moder Margretes formynderskab, sad efter nederlaget paa Lohede mod hertug Erik I (1261) 3 aar fangen i Tyskland; 1266 blev han lyst i ban for sin optræden mod erkebiskop Jakob Erlandssøn. Senere blev dog hans stilling sterkere, og han styrede egenmægtig, indtil stormændene 1282 tvang ham til at udstede den første danske haandfæstning og love aarlige danehoffer. Fra 1284 synes han atter at have gjort sig uafhængig, men faldt snart efter for en sammensvergelse af stormænd. Senere folkeviser lader E. forføre marsk Stig Andersens hustru, men dette, saa vel som fortællingerne om E.s usedelighed overhovedet, er uhjemlet. Klipping betyder «klippet faareskind»; dets betydning som tilnavn for E. kjendes ikke. [Litt.: Holberg, «Konge og danehof».] — 7. E. Mændved (1274—1319), søn af ovenn. og konge ved hans drab 1286, maatte i mange aar føre krig med sin faders mordere, som dømtes fredløse, men forbandt sig med Norge. Af sin svoger Birger inddroges E. desuden i Sveriges forhold. Først i 1309 sluttedes der fred imellem de 3 riger. Ogsaa med sin erkebiskop Jens Grand fik E. en haard kamp og lod ham fængsle 1294, men maatte 1302 bøie sig for paven. E. optog omkr. 1300 Valdemarernes tyske politik, vandt Rostock, Lübeck og 1304 alt land nord for Elben og Elde; men fra 1316 gik næsten alt igjen tabt. E. var energisk og retsindig, men hans kostbare politik og slette husholdning var landet for dyr. Tilnavnet Mændved skyldes sikkert en ed, «som mænd ved». — 8. E. af Pommern (1382—1459), søn af Vratislav af Pommern og datterdatters søn af Valdemar Atterdag, blev paa tanten dronning Margretes foranstaltning 1389 valgt til konge i Norge, 1396 i Danmark og Sverige, kronet 1397. Myndig 1401, men først eneraadig 1412. Fortsatte Margretes politik: Danmarks hegemoni i unionen og Sønderjyllands tilknytning til riget; stormændenes magt holdt nede. Mindre bøielig og vidtskuende end Margrete fulgtes E. ikke af heldet. Efter en kamp med Holsten og hansestæderne 1410—35 opgav han i Vordingborg 1435 Sønderjylland. Hans styre i Sverige fremkaldte 1434 et oprør, hvortil de danske stormænd sluttede sig. 1436 drog E. til Gotland og blev der til 1449. 1439 valgte Danmark og Sverige Kristoffer af Bayern til konge. Norge holdt endnu paa E.; men i 1442 valgtes Kristoffer ogsaa her. E. døde i Pommern. Han var stivsindet og fremfusende, men af udpræget retsfølelse. Hans erhvervelse af Kbh. for kronen 1416 og hans planer om et universitet der viser praktisk blik. Gift med Filippa af England. [Litt.: Erslev, «Erik af Pommern».]

Erik, konger i Sverige. 1. E. Emundsson (d. omkr. 882) var en mægtig viking, som gjorde flere østersjøprovinser skatskyldige, men var i kamp mod Harald Haarfagre mindre heldig. — 2. E. Seiersæl (d. før 994), søn af kong Bjørn, herskede først sammen med broderen Olav, dernæst alene. Da Olavs søn, Styrbjørn Sterke, optraadte som tronkræver, blev han slaaet af E. paa Fyrisvoldene, hvor Styrbjørn faldt (før 985). E., som derefter antog sit tilnavn, var en stor erobrer, der endog en kort tid indehavde Danmark. Han var gift med Sigrid Stor-

---

- (e) rancorousness — (f) haine; animosité f.

Hafen (t) m. havn; krukke, potte, gryde. **H.aufseher** m. havnefoged. **H.binder** m. kjedelflikker. **H.räumer** m. muddermaskine.

Hafer (t) m. havre. **ihn sticht der H.** han er kaad, overgiven. **seinen wilden H. säen** rase ud.

Haferei (t) f. havari; bølepenge.

Haff (t) n. lagunesjø ved Østersjøen.

Hafner (t) m. pottemager.

Haft (t) m. døgnflue; fasthed; hold; sprende, hegte, hake, bøile.

Haft (t) f. fængsel, arrest; pant.

haft (e) hefte, fæste; skaft; skjæfte.

haftbar (t) ansvarlig.

Haftbefehl (t) m. arrestordre.

haften (t) sidde, hænge fast; (für einen) være ansvarlig, indestaa.

Häftling (t) m. arrestant.

Haftnahme (t) f. fængsling.

Hag (t) m. gjærde, hæk; indhegning; lund, krat; eng, plæn.

hag (e) heks.

hagard (f) sky, vild, forstyrret.

hage (ansigtsdel) — (t) Kinn n — (e) chin — (f) menton m. **hagerem** — (t) Kinnriemen m — (e) chin-strap(s) — (f) mentonnière f. **hageskjeg** — (t) Kinnbart m — (e) imperial, chin-beard — (f) barbe (f) du menton. **hagesmekke** — (t) Geifertuch, -lätzchen n — (e) bib, feeder — (f) bavette f.

raade. — 3. E. Jedvardsson den hellige (d. 1160), konge dog vistnok kun i Svearike. Han virkede nidkjært for kristendommen og gjorde ved et korstog til Finland begyndelsen til dettes erobring. E. blev myrdet i Upsala af en dansk prins, ansaaes for martyr og blev Sveriges nationalhelgen, hvis dødsdag (18 mai) aarlig feiredes (Eriksmesse). Kanoniseret af paven blev han dog ikke. — 4. E. (X) Knutsson (d. 1216), sønnesøn af forann., søn af kong Knut Eriksson, maatte kjæmpe med Sverker II, som støttedes af Valdemar Seier. Efter Sverkers død 1210 udsonede E. sig med Valdemar Seier og tog dennes søster Regitse tilegte. — 5. E. (XI) Eriksson (1216—50), søn af forann., blev ved Sverkerættens uddøen med Johan konge (1222). 1229—34 var han i Danmark, forjaget af modkongen Knut Lange, men vendte efter dennes død atter hjem og fandt støtte hos Folkungeslegten. Under E. fæstnedes hierarkiets magt, og Birger jarl foretog et nyt korstog til Finland, hvor tavasterne kristnedes. — 6. E. (XII) Magnusson (1339—59), søn af Magnus Erikssøn og dronning Blanka, hyldedes 1344 som svensk tronfølger. Ophidset af stormændene reiste han oprør mod faderen og udraabtes til konge 1356. Under den paafølgende strid maatte Magnus ty til Valdemar Atterdag, som 1359 gjorde indfald i Skåne. Kort efter døde E., muligvis af pesten; rygterne om giftmord er ubevislige. — 7. E. (XIII), se E., konger i Danmark (E. af Pommern). — 8. E. XIV (1533—77), søn af Gustaf Vasa og Katarina af Sachsen-Lauenburg, havde faaet en udmerket opdragelse, var rigt begavet, veltalende og kunstnerisk interesseret, men samtidig yderst lidenskabelig, sanselig og forfængelig. Personlig feig og mistænksom, ofte grusom og vild, naar lidenskaben kom i kog, bar han paa spiren til en sindssygdom, som siden kom til udbrud. Da han 1560 besteg tronen, tegnede alt dog ret lovende. Indad styrkede han kongemagten, bl. a. ved at indskrænke sine brødres altfor store magt, og udad fik Sverige fast fod i Estland. Imidlertid kastede E. sig ud i en række giftermaalsplaner (med Elisabeth af England, Maria Stuart, Christine af Hessen, Renata af Lothringen), som alle strandede. Under syvaarskrigen med Danmark (1563—70), som han søgte at gjøre saa barbarisk og grusom som mulig, vokste hans medfødte mistænksomhed og vendte sig, næret af stjernetydning og Göran Perssons onde raad, skarpt mod høiadelen. 1567 lod han af frygt for en indbildt sammensvergelse en del adelsmænd fængsle i Upsala, deriblandt Nils Sture. Derpaa myrdede han selv denne i et anfald af vanvid, medens vagten paa hans bud ombragte andre af fangerne (Sturemordene). Nogen tid efter egtede og kronede han sin frille, den lavættede Karin Månsdatter. Men nu reiste hans yngre brødre, Johan og Karl, sig mod ham, tvang ham til at overgive sig og erklærede ham for afsat (januar 1569). Siden levede han som fange paa forskjellige slotte indtil 1576, da han døde, muligvis ved gift. Med Karin havde han en søn, Gustaf, der døde i fattigdom i Rusland, og en datter, Sigrid, som egtede adelsmanden Henrik Tott.

Erik jarl, ældste søn af Haakon Ladejarl (s. d.), gik efter sin faders død i forbund med kongerne af Danmark og Sverige mod Olav Trygvessøn og var hovedanføreren i slaget ved Svolder, hvor Olav faldt (1000). Ved den deling af Norge, som nu paafulgte, fik Erik sammen med sin broder Svein hele det vesten- og nordenfjeldske samt en del af Viken og Oplandene, tildels med vasalpligt under den danske og den svenske konge. Skjønt selv kristne gjorde jarlerne lidet for at opretholde den nye religion; dog afskaffedes enkelte hedenske sedvaner, f. eks. holmgang. Da E. i 1014 fulgte kong Knut (den mægtige) til England, overdrog han styret i Norge til sin søn Haakon, men kort efter blev landet erobret af Olav Haraldssøn (slaget ved Nesjar 1016). E., der var en af kong Knuts bedste støtter i England, fik senere Northumberland af denne og forblev her til sin død (1023 eller 24).

Erik Ivarssøn, n. prælat, biskop i Stavanger fra 1172, blev, trods kong Sverres modstand, valgt til erkebiskop efter Eystein Erlendssøn (1188). Snart kom han op i en heftig strid med kongen, som hævdede ret til at øve indflydelse paa de geistlige valg, søgte at indskrænke erkestolens indtægter, vilde forbyde erkebispen at holde væbnet følge m. m. E. flygtede til Danmark, hvor han fandt støtte hos erkebiskop Absalon og opnaaede, at paven lyste interdikt over Sverre og hans tilhængere samt tvang de norske bisper til at forlade hans sag. Efter Sverres død forligte E. sig med hans søn Haakon og vendte tilbage til Norge (1202). Han var da fuldstændig blind, men blev staaende som erkebiskop indtil 1206, da han nedlagde sin værdighed (d. 1213). Hans kamp mod Sverre synes udelukkende at have været ledet af kirkelige motiver.

Erik, d. prinser. 1. E. I, hertug af Sønderjylland 1259—72, søn af kong Abel, kom 1257 i strid med sin farbroder kong Kristoffer I, som negtede ham len, sluttede sig til kongehusets fiender og seirede i to blodige slag. Af Erik Klipping blev han forlenet med Sønderjylland samt krongodset der og paa Als. Han kjøbte borgen Gottorp, som fra nu af blev hertugernes residens. — 2. E. Langben, foreg.s søn (d. 1310), laa i stadig strid med kong Erik Mændved, som forlenede ham med Langeland, men stod paa venskabelig fod med sin hustrus søstersønner, de norske konger Erik og Haakon Magnussøn, som laa i krig med Danmark. — 3. E. (Kristofferssøn), ældste søn af Kristoffer II, blev valgt til dennes medkonge 1321, kronet 1324, var hadet ligesom faderen og holdtes af sine fiender i 3 aar (1326—29) fængslet paa Haderslev slot. Han døde 1332 som følge af et fald af hesten under flugten fra et tabt slag. — 4. E. (d. 1304), hertug af Sønderhalland, søn af Valdemar Seiers frillesøn Knut. Var en kort tid drost og fik 1284 Sønderhalland som len. Senere paa Norges side mod Erik Mændved. Hans sønnesøns søn, Barnim Eriksen, var sidste mandsætling af det gamle kongehus.

Erik den røde, se Eirik raude.

Eriksberg i Södermanland, et af Sveriges største godser, er fideikommis for den friherrelige æt Bonde. Den pragtfulde hovedbygning, E.s slot, er opført omkr. midten af det 17 aarh. af rigsraad, friherre Erik Gyllenstierne og hustru, flere gange istandsat i det 19 aarh. Til slottet hører foruden store kunstsamlinger et berømt bibliotek, særlig rigt paa nordisk historisk litteratur.

Eriksen, Alfred (1864—), n. prest og socialistisk politiker. Cand. teol. 1888, sogneprest til Karlsø, Tromsø

---

hage (redskab) se hake.
Hagapfel (t) m. skogæble.
Hagebuche (t) f. hvidbøk.
Hagebutte (t) f. nype
Hagedorn (t) m. hagtorn
Hagel (t) m. hagl; bygkorn (paa øiet). **dass dich der H.!** gid du faa en ulykke! **alle H.!** for pokker! **H.gans** f. vildgaas. **H.-guss, -schauer, -sturm** m. haglbyge.
hageln (t) hagle.
hagelvoll (t) døddrukken.
hager (t) mager.
Hagerose (t) f. hunderose.
Hagestolz (t) m. pebersvend, sveinkall.
haggard (e) mager, udtæret, vild.
haggis (e) skotsk hakkepølse.
haggle (e) tinge, prute.
hagiographe (f) (m). helgenbiograf(isk).
hagiographie (f) f. helgenbiografi.
hagl — (t) Hagel m. Schlosse f; (skyde-) ogs. Schrot n — (e) hail; (skyde-) (small)shot — (f) grêle f; (skyde-) dragée f. menu plomb m.
haglbøsse — (t) Schrotflinte f — (e) fowling-piece, shot-gun — (f) fusil (m) de chasse. **haglkorn** — (t) Hagelkorn n. Schlosse f; Schrotkorn — (e) hailstone — (f) grain de grêle, grêlon m.
hagle — (t) hageln. (sved) herabtriefen — (e) hail, patter; (sved) stream — (f) (upers.) il grêle; il tombe de la grêle; (fig.) pleuvoir; (sved) ruisseler.

amt, 1891, doktorgrad i filosofi med «Vilje, en psykologisk afhandling» 1896, siden 1899 ordfører i Karlsø. Begyndte fra nytaar 1902 udgivelsen af bladet «Nordlys», som han fremdeles (1908) redigerer; stiftede s. a. Tromsø amts arbeiderforening paa socialistisk grundlag og har hele tiden senere været dens formand. Medlem af stortinget siden 1903; i 1905 medlem af specialkomiteen. E. er den socialdemokratiske fraktions fører. Som saadan og i kraft af sine betydelige egenskaber som agitator er han en af de mest bemerkede personligheder i samtidens politik i Norge. E. er frygtløs og aggressiv, sine partiformaal varmt hengiven og, som det synes, en uforsonlig modstander af de «borgerlige» partier. I kulturspørsmaal indtager han et frisindet standpunkt. Foruden den ovennævnte doktorafhandling har E. offentliggjort «Religionsbilleder og kulturskildringer» (1901), «Lovbok f. folket» I (1903), «Sletten-saken» (1906) etc.

(Fot. af L. Szacinski.)
Alfred Eriksen.

Eriksen, Jørgen (1535—1604), n. biskop, f. i Haderslev, var slotskapellan paa Bergenhus 1560—66, studerede derefter flere aar i Tyskland, erhvervede magistergraden og blev i 1571 «superintendent» i Stavanger. Som saadan arbeidede han med stor nidkjærhed og dygtighed paa at gjennemføre den nye kirkeorden, bragte kirketugten paa fode, forbedrede skolen, restaurerede den forfaldne domkirke og førte gjennem regelmæssige visitaser tilsyn med presterne og menighederne i sit stift. Til brug for presterne udgav han en for sin tid ypperlig samling prækener over Jobs bog. Han blev begravet i Stavanger domkirke, hvor hans billede endnu findes. [Litt.: Faye, «Magister Jørgen E.» (1859); A. Chr. Bang, «Den norske kirkes historie i 16 aarh.» (Kra. 1894).]

Eriksen, Richard (1869—), n. teosof og forfatter, tog 1889 andeneksamen og kastede sig derefter med stor iver over studiet af okkultisme og spiritisme, hvorom han har udgivet flere skrifter: «Det oversanselige», «Sjælens gaade» og «Spiritismen, dens rette betydning og værd». Er senere gaaet over til teosofien og har foruden talrige artikler af religiøst og filosofisk indhold i pressen offentliggjort «Livets mening», «Kristus og vor tid», «Indledning til teosofien» (en samling af foredrag). Er ved siden heraf formand i Teosofiske samfunds Kristiania-loge.

Eriksgata, den reise, de sv. konger fordum foretog efter hyldingen paa Mora ting i Upland «rättsyles» (med solen) gjennem de seks andre landskaber, Södermanland, Östergötland, Småland, Västergötland, Närke og Västmanland. Ved hver landskabsgrænse modtoges kongen og førtes til hylding paa tinget. Karl IX red 1609 den sidste E. Navnets oprindelse er uvis, maaske betyder det «al rigets vei», men er vist snarere udledet af Erik (maaske Erik den hellige).

Eriks sjællandske lov er en paa Valdemar Seiers tid ad privat vei fremkommen, paa dansk affattet samling af de inden det sjællandske landomraade gjældende retsregler («retsbog»). Indholdet er tildels fælles med Valdemars sjællandske lov, nemlig forsaavidt angaar de til familie-, arve- og strafferet hørende emner. Men desuden har E. s. l. visse afsnit af processen, landboretten, regler om overdragelse af fast eiendom, mandebod o. s. v. E. s. l. blev 1505 udgivet i trykken og fortrængte derved i det væsentlige Valdemars sjællandske lov af retsbrugen.

Eriksson, Jakob (1848—), sv. botaniker, studerede først planteanatomi, derefter fysiologi hos den berømte plantefysiolog, professor Pfeffer i Tübingen. Hans interesser gik dog allerede tidlig i landbrugsbotanisk retning, og de fleste af hans arbeider behandler emner fra dette omraade. Mest bekjendt er hans mange afhandlinger over de dyrkede veksters sygdomme. I 1885 blev E. ansat som Kgl. landtbruksakademiens växtfysiolog og udnævntes kort efter til professor.

Eriksson, Jösse, se Jösse Eriksson.

Eriksson, Kristian (1858—), sv. billedhugger. Ernærede sig længe som ornamentbilledhugger, bl. a. i Hamburg (1877—83), studerede i Paris (fra 1883) og arbeidede i Falguières atelier (1884—87). Ernærede sig ogsaa ved arbeide for kunstindustrielle verksteder og som medhjælper for andre billedhuggere (Hasselberg o. a.). Debuterede paa Salonen i Paris 1888 med «Martyren». Portrætskulptur og monumentale grupper i marmor, statuetter i træ og bronce, dekorative arbeider i sølv, møbelforsiringer o. s. v. Har i sv. billedhuggerkunst indført svenske folketyper og motiver fra det moderne liv (pige, som aker paa kjelke).

Eriksson, se ogsaa Ericsson.

Eriksvisen, et gl. sv. digt af omstridt alder. Den fortæller, at Erik, «den første kong i Göthe landett wijde», sender mænd til et hidtil udyrket land (Vetala), og efter disses konge, Dan, faar landet navnet Danmark. E. offentliggjordes først (paa latin) af den svenske historieskriver Johannes Magni (d. 1544); enkelte forskere fører den tilbage til 13 aarh.; P. A. Munch sætter dens oprindelse til 1450; H. Schück betragter den som oversættelse af det latinske digt hos Johannes Magni.

Erik Thorvaldssøn den røde, se Eirik raude.

Erin, keltisk navn paa Irland.

Erinacëus, se Pindsvin.

Erindring kaldes den med gjenkjendelse forbundne vilkaarlige eller uvilkaarlige gjenfrembringelse af forestillingen om noget tidligere oplevet (se Hukommelse).

Eri'nna, græ. digterinde, yngre veninde af Sappho, hos hvem hun levede i Mytilene paa Lebos (andre lader hende have levet senere); E. døde ugift, 19 aar gammel; kun smaa brudstykker af hendes digte er bevaret.

Eri'nyerne var efter oldgræske sagn hevnende og straffende guddomme, som forfulgte grove forbrydelser og overhovedet for den moralske følelse var personliggjørelser af gjengjendelsen, som tidlig eller senere rammer synden. De udfører saaledes Zeus' vilje, men har hjem i underverdenen. Især tænktes de at straffe mened og modermord. De forfulgte Orestes, da han for at hevne sin fader Agamemnons død havde dræbt sin

---

hagtorn — ⓣ Hage-, Weissdorn m — ⓔ hawthorn — ⓕ aubépine f.
ha-ha ⓔ, **haha** ⓕ m, udsigtshul (i hegn).
hahé ⓕ stille!
Häher ⓣ m nøddeskrike.
Hahn ⓣ m, hane; han (af sangfugle). **H. im Korbe** ene hane i kurven. **H.enfuss** m, hanefod, -fjed; kraaketær; ranunkel. **H.enruf, -sang, -schrei** m. hanegal.
Hahnrei ⓣ m, hanrei.
hai — ⓣ Hai(fisch) m — ⓔ shark — ⓕ chien de mer, squale; requin m.
haie ⓕ f, hegn, gjærde; række, spalier; plogaas.
haïe ⓕ hyp.
hail ⓔ hagl; (lade det) hagle (med); hilse; prale; praining; raab(e); vel mødt! **h. from** (angive sig som) komme(nde) fra, høre hjemme i, paa.
haillon ⓕ m, fille, pjalt.
Hain ⓣ m, lund, lystskog
haine ⓕ f, had.
haineux ⓕ hadefuld, hadsk.
hair ⓔ haar. **h.breadth** haarsmon, -bred. **h.breadth escape** knap redning. **h.-dresser** frisør. **h.-glove** (hestehaars) frotterhanske. **h.iness** haarethed. **h.-moss** bjørnemose. **h.-seating** hestehaarsbetræk. **h.-wash** haarvand.
hairy haaret. **hairy side** narvside.
haïr ⓕ hade.
haire ⓕ f, bods-, haarskjorte.

moder Klytaimnestra. Snart tænkes de som én, snart som flere. Efter Hesiod opstod de af jorden, som var befrugtet af de draaber, der faldt paa den ved Uranos' drab. De omtales allerede i de homeriske digte, men særlig ofte i den gamle tragedie, især hos Aischylos. De kommer i uveirsskyer, deres haar er slanger og i hænderne holder de svøber. Til andre tider har man tænkt sig dem som mildere væsener (eumenider), der vaager over den sedelige verdensorden og ogsaa beskytter dem, som har angret og sonet sin brøde. Til de græske e. svarer hos romerne furierne (s. d.).

Eriobo'trya japōnica, japansk mispel, et lidet vintergrønt træ af rosefamilien med aflange, over blanke, under uldhaarede blade. De vellugtende, men uanselige blomster er næsten skjult af et tæt filt. Frugterne, de saakaldte nespole, er meget saftige og velsmagende og er en yndet spise i træets hjemland, Japan, samt i Amerika og Middelhavslandene, hvor det dyrkes; imidlertid er de ikke holdbare nok til at taale forsendelse.

Eriomēter, uldmaaler, se U l d.

Erio'phorum, myruld (s. d.).

E'ris (græ.), tvedragt, oldgræsk guddom, søster af krigens gud Ares. I et bekjendt sagn heder det, at hun alene af gudinderne ikke blev indbudt til Peleus' og Thetis' bryllup; hun kastede da et gyldent æble ind blandt gjesterne med paaskrift: «til den skjønneste kvinde» og voldte derved, at flere gudinder stred om æren, den trojanske krig (se P a r i s). Forøvrigt skildres hun som en vild og grusom gudinde. Hos Hesiod er hun datter af natten og selv moder til onde væsener som Ponos (besvær), Lunos (hunger) o. fl.

Erith *[īriþ],* by i det sydøstlige England, grevskabet Kent, ved Themsen, 15 km. ø. f. London; 25 296 indb. (1901). E. har mange villaer der tilhører Londons rigmænd. Her findes ogsaa Maxim-Nordenfelts kanonfabrik.

Eritrēa, se E r y t h r æ a.

Eriugĕna, se E r i g e n a.

Erivān (pers. Revan), guv. i rus. Armenien, Transkaukasien; 27 830 km.² med 892 700 indb. (1904). E. er en træløs høislette med nogle enslig liggende toppe, som Store og Lille Ararat og Alagøs, og gjennemstrømmes af Aras med dens mange bielve. I n. ligger Sevangasjøen. Der dyrkes hvede og mais og udføres bomuld, salt, voks, vin og honning. Indbyggerne er tatarer, armeniere og kurder. Hovedstaden, E, ligger ved Sanga, 65 km. n. f. Ararat; 29 033 indb. (1897). Foruden en græ.-kat. kirke findes der mange armeniske kirker og klostre og en gammel fæstning. E. indtoges 19 okt. 1827 af russerne.

Erke, se A r c h i.

Erkebiskop (af græ. *archepiskopos,* overbiskop, senere betegnelse for metropolit, s. d.) er lederen af en kirkeprovins eller erkestift og har de alm. biskoper under sig. E. er den høieste katolske embedsmand næst kardinalerne. Den første nordiske erkebispestol var Lund (1104). Norge fik sin egen e. i Nidaros 1152, Sverige i Upsala 1164. Reformationen afskaffede e., undtagen i England (den episkopale kirke) og Sverige.

Erkebispegaarden i Trondhjem, oftest kaldt k o n g s g a a r d e n, bestaar af to gotiske toetages stenbygninger forbundet ved en portbygning, over hvilken oprindelig et porttaarn har staaet. Den østligste af de to forbundne bygninger indeholder i første etage to rum, hvis hvælv i midten bæres af vakre klæberstens søiler; fra rummene har der ført to trapper i muren op til den store sal, som optager bygningens hele længde og bredde i anden etage. Denne sal var gaardens største, herreeller riddersalen, og af dens vinduer er delvis bevaret de fire rundbuede i nordvæggen og de tre gjenmurede, spidsbuede i østgavlen. Mod vest førte en trap op i

(Fot. af E. Olsen, Trondhjem.)

Erkebispegaarden i Trondhjem (seet fra gaardspladsen).

taarnkammeret over porten. Vestbygningen er kortere og smalere, har to hvælvede rum i første etage til kjøkkener og to tilsvarende hvælvede rum i anden etage, hvoraf det ene er smykket med vægmalerier i renaissance. — E. blev opr. anlagt i 12 aarh. og var erkebiskopernes bolig indtil reformationen; blev derpaa lensherrernes residens, hvoraf navnet kongsgaarden, og er siden 18 aarh. artillerigaard, nu med artilleridepot og rustkammer. Gaarden var i middelalderen omgivet af sterke mure; enkelte senmiddelalderske dele, som en dørbue med erkebiskop Olav Engelbrektssøns vaaben, findes i sidefløien til vestbygningen.

Erkediakon, se A r c h i d i a c o n u s.

Erkeengler (græ. *archángelos,* overengel), i jødedommen og urkristendommen den høieste rangklasse af englene. Der nævnes dels 7 (Uriel, Rafael, Raguel, Mikael, Saraquael, Gabriel, Jeremiel; Henoks bog kap. 20), dels 4 (Mikael, Rafael, Gabriel, Uriel). Den fornemste er Mikael, det israelitiske folks skytsengel. Forestillingen om e. viser tilbage til de 7 babyloniske planetarguder, jfr. ogsaa de persiske amshaspands (s. d.).

Erkehertug, fra 1453 titelen for samtlige prinser af det østerrigske keiserhus.

Erkel, F r a n z (1810—93), ung. nationalkomponist, kapelmester i Pest, var i sit hjemland høit skattet især ved operaerne «Hunyado Laszlo» og «Bank Ban» samt talrige sange.

Erken, H e n r i e t t e M a r i e C a r o l i n e S c h ø n b e r g (1866—), n. forfatterinde paa husøkonomiens omraade. Energisk forkjæmperinde for rationelt og sundt madstel og økonomisk husholdningsførsel gjennem en række udmerkede, sterkt udbredte haand- og lærebøger: «Kogebog

---

haïssable Ⓕ værdig til had, afskylig.

haïsseur Ⓕ m, hader.

hak — Ⓣ Hack m; Scharte f — Ⓔ hack, notch, indentation — Ⓕ coup m; coche, entaille f.

hake — Ⓣ Haken m — Ⓔ hook; (fig.) drawback — Ⓕ croc(het) m; (fig.) anicroche f.

hake: h. sig fast — Ⓣ sich ein-, anhaken — Ⓔ hook on (to) — Ⓕ s'accrocher (à).

hake Ⓔ kulmule, en fisk.

Häkel Ⓣ n (m), hake, hegte; heklenaal.

Häkelei Ⓣ f, heklearbeide; drilleri, stikleri.

häkelig Ⓣ forsynet med haker; ru; vanskelig, kilden, mislig.

Häkeligkeit f, kildenhed.

häkeln Ⓣ hekle; hake fast, hegte; drille, stikle (paa).

Haken Ⓣ m, hake, krog; knag; hegte; klammer.

haken Ⓣ hake fast, hegte; pløie

da hakt es der kniper det

Hakenschlüssel Ⓣ m, dirk.

Hakenspiess Ⓣ m, harpun.

hakig Ⓣ forsynet med haker; kroget, bøiet.

hakke sb — Ⓣ Hacke, Haue f; Karst m — Ⓔ pickaxe, mattock — Ⓕ pioche, houe f.

hakke vb — Ⓣ hacken, hauen, picken; (beim Sprechen) stottern; (mit den Zähnen) klappern — Ⓔ hack, hoe, grub; (om fugl) peck (at), (kjød) chop, mince; (i talen) stutter; (jeg hakker tænder) my teeth are chattering (with cold) —

for skole og hjem» (sammen med Caroline Steen, 1895, 6te udg. 1908), «Kogebog I» (1903, hidtil (1908) udgivet i 20 000 ekspl.) og «Kogebog II» (1902, 2den udg. 1904), «Kogebog for sparsommelige husmødre» (1905), «Levningers anvendelse» (1905), «Hjemmebakning og husmorvink» (1908), «Husets regnskabsbog og kjøkken-abc» (1903). 1903 medlem af tilsynskomm. for Gaustad sindssygeasyl.

Erkestift er det stift eller den kirkeprovins, som er underlagt en erkebiskop.

Erkjendelse. Umiddelbar viden har vi kun om vore egne forestillinger. Den ydre verden erkjender vi kun gjennem de forestillinger, den vækker hos os. Med hvilken ret og i hvilken udstrækning man tør antage overensstemmelse mellem vore forestillinger om tingen og tingen i sig selv, derom handler e.s-læren, f. eks. om tid og rum har objektiv tilværelse eller, som Kant mente, kun er subjektive opfattelsesformer. Medens logiken i snævrere forstand handler om de subjektive betingelser for rigtig tænkning, d. e. om tankernes indbyrdes overensstemmelse, handler e.s-læren eller logik i videre forstand om tænkningens gyldighed for den objektive verden og fører derfor over i metafysiken, som søger at udforske, hvorledes tingene er i sig selv, bortseet fra den maade, hvorpaa de «farves» ved at opfattes gjennem vore sanser.

Erkko, Juhani Henrik (1849—1906), finsk digter, bondesøn fra Nyland; gjennemgik Jyväskylä seminarium og var i flere aar folkeskolelærer og skolebestyrer, deltog desuden med iver i andet folkeoplysningsarbeide. Hans første digtsamling udkom 1870. E.s produktion er overveiende af lyrisk art. Hans digte udmerker sig gjennemgaaende ved klar og elegant form, bestemt og maalbevidst tankeindhold. Hans betydeligste arbeider er de to lyriske dramaer «Aino» (1893) og «Kullervo» (1895), som behandler emner hentet fra «Kalevala». Til det finske nationalteaters aabning i 1902 skrev E. «Pohjolan häät» (Pohjola-bryllupet), som ogsaa er bygget over et Kalevalamotiv. I alle disse tre dramaer benytter E. den finske folkedigtnings versemaal.

Erlach, gl. schweizisk adelsslegt, som endnu blomstrer. 1. Johann Ludwig v. E. (1595—1650), hærfører under trediveaarskrigen. Først i venetiansk, senere i tysk og endelig i svensk tjeneste. Efter Bernhard af Weimars død 1639 overgav han af hensyn til den protestantiske sag Breisach til Frankrige, udmerkede sig i fransk tjeneste ved Lens 1648 og bragte som Turennes underanfører i Frondekrigen hans angreb paa regjeringen til at strande.

Erlandsen, Andreas (1802—60), n. prest, f. i Trondhjem, blev 1837 sogneprest i Sparbu og 1856 provst i Nordre Indherred. Hans «Biografiske efterretninger» om geistligheden i Trondhjems stift (1844—55) og om geistligheden i Tromsø stift (1857) lider vistnok af betydelige mangler, men bygger dog tildels paa gode kilder og er vigtige hjælpemidler særlig for personalhistorien, naar de benyttes med forsigtighed.

Erlandssøn, Jakob, se Jakob E.

Erlangen, by i Bayern, regjeringsdistriktet Mellemfranken, 20 km. n.n.v. f. Nürnberg, i en vel dyrket egn ved Ludwig-kanalen; 23 737 indb. (1905). I E. findes et protestantisk universitet, et gymnasium og en realskole. Bomuldsspinderier og væverier, fabriker for tilvirkning af kamme, børster og øl (E.-øl).

Erlanger *[ærlāgær]*, Camille (1863—), fr. komponist, har havt Pariserkonservatoriets Romerpris og har vundet anseelse ved de bekjendte «Poemes russes» og andre orkesterverker, operaerne «Le juif polonais», «Le fils de l'étoile», «Aphrodite» m. m.

Erlau (ung. Eger), by i Ungarn, komitatet Hevés, ved elven E., bielv til Theiss; 25 893 indb. (1901). E. har en pragtfuld domkirke i græsk stil, observatorium og mange klostre. Erlauervin er Ungarns fineste rødvin. E. beleiredes 1552 af tyrkerne, som blev slaaet tilbage.

Erler *(motacillidæ)*, en spurvefuglfamilie, som i flere henseende ligner lerkerne; har ligesom disse en lang ret klo paa bagre taa, men adskilles bl. a. ved kun at have 9 haandsvingfjære, hos lerkerne 10 (hvoraf den første dog er meget kort). E.-familien er i Norden repræsenteret af kun to slegter: egentlige e. *(motacilla)* og piplerker *(anthus)*, s. d. art.

Erleslegten *(motacilla)*, spurvefugle, hvoraf for tiden kjendes 27 arter og underarter spredt over den gamle verden og Amerikas nordvestre del. I Skandinavien er fundet 5 arter. E. er langstrakte fugle med ret og smalt neb, lang hale (rækker langt udenfor de sammenlagte vinger), sorte ben (sml. art. Piplerker, som hører til samme familie som e.). — Arter: Linerlen *(m. alba)*, udbredt over hele Europa og nordlige Asien, overvintrer i Afrika nord for ækvator og sydlige Asien. Hos os findes den over hele landet. Den er en trækfugl, som kommer i begyndelsen af april og reiser i sept. og okt. Flere gange har den imidlertid overvintret i landet. Den bygger sit rede oftest i stenrøser o. l., undertiden i hule træstammer, lægger 6 graahvide eg med tætte brunagtige smaaflekker. Gulerlen *(m. flava)* er jevnt gul paa hele undersiden. En nordlig varietet af denne art *(m. flava*, var. *viridis)* er meget alm. hos os. Hovedarten er derimod kun fundet paa Jæderen.

Erlend Filippussøn af Losna (d. 1407), n. stormand, søn af Filippus Erlendssøn (se Losnaætten). E. F., som var en rig og mægtig mand, indehavde stillingerne som fehirde i Bergen og sysselmand i Nordfjord, blev medlem af rigsraadet og deltog i fredsforhandlingerne med hansestæderne paa Baahus 1369 samt i fredsslutningen i Kallundborg 1376, men vilde ikke modtage ridderværdigheden. I de islandske annaler roses han for den forkjærlighed, han nærede for islændingerne.

Erling Alvssøn (d. 1283), søn af lendemanden Alv Erlingssøn til Tornberg (nu Tanberg) paa Ringerike og hertug Skules søster Ingebjørg Baardsdatter, blev selv lendemand 1261 og var fra 1275 forlenet med Borgesyssel. I aarene 1265—73 deltog han i den norsk-svenske grænsekommission, 1277 i høvdingemødet i Tunsberg og var i det hele en i hin tid meget anseet mand. Hans søn er den bekjendte Alv Erlingssøn (s. d.).

Erling Skakke, søn af lendemanden Kyrpinga-Orm paa Stødle i Søndhordland, som paa mødrene side stammede fra Haakon Ladejarl og Arnmødlingerne, foretog et korstog til det Hellige land og fik under en kamp med maurerne et saar i nakken, saa han siden altid bar hovedet skakt, deraf tilnavnet. Efter hjemkomsten egtede han Sigurd Jorsalfarers datter Kristina og blev lende-

---

Ⓕ (med hakke) piocher, houer; (med hakkekniv) hacher; (med neb) becqueter; claquer (des dents); (stotre) balbutier, bégayer. **hakkeblok** — Ⓣ Hackblock m — Ⓔ chopping block — Ⓕ billot m. **hakkebret** — Ⓣ Hackbrett n — Ⓔ chopping board — Ⓕ hachoir; (klaver) chaudron m. **hakkemad** — Ⓣ Gehacktes n — Ⓔ minced-meat; mince-meat; (fig.) gallimaufry — Ⓕ hachis m. **hakkespet** — Ⓣ Specht m — Ⓔ woodpecker — Ⓕ pic m.

hakkelse — Ⓣ Häckerling, Häcksel m — Ⓔ chaff — Ⓕ paille (f) hachée. **hakkelsemaskine** — Ⓣ Häckerlings-, Häckselmaschine f — Ⓔ chaff-cutter — Ⓕ hache-paille m.

hal — Ⓣ Halle f — Ⓔ large saloon, hall — Ⓕ (grande) salle f; hall m; (torve-) halle f.

halage Ⓕ m, trækning, ophaling. **cheval (m) de h.** trækhest.

halb Ⓣ halb. **H.bier** n, tyndtøl. **h.bürtig** halvblods. **H.franzband** m, vælskbind. **H.geschoss** n, mezzanin. **H.kutsche** f, kupé. **H.messer** m, radius. **H.part** m, **-scheid, -schied** f, halvdel. **h.schürig** af anden klipning; overfladisk.

halben Ⓣ halvere.

halben, halber Ⓣ for . . . skyld, paa grund af.

halberd Ⓔ hellebard. **halberdier** hellebardier.

Halberzwölf Ⓣ n, halvtolv (kortspil).

mand (1155). I kampen mellem Harald Gilles sønner stod han paa kong Inges side og blev efter dennes fald partiets leder. Hans og Kristinas unge søn Magnus blev taget til konge, skjønt dette stred mod kongearveretten. E. skaffede sig hjælp fra den danske kong Valdemar (den store), overvandt og fældede Haakon Herdebred i sjøslaget ved Sekken 1162 og indtog Trondhjem. Dernæst søgte han at erstatte det manglende retsgrundlag for sin søns trone ved at faa erkebiskop Eystein til at krone og salve ham til konge; men for at opnaa dette maatte han gaa ind paa en ny tronfølgelov, som lagde kongevalget i biskopernes haand (1163). Forholdet til Danmark ordnedes samtidig saaledes, at E. blev Valdemars jarl i Viken. Der reiste sig vistnok oprørsflokke mod Erling, men uden resultat, indtil Sverre i spidsen for birkebeinerne optog kampen mod ham. E. faldt i slaget paa Kalvskindet ved Nidaros 1179. Hans store dygtighed som partifører og kriger er ubestridelig; men det kongedømme han grundlagde, var svagt, ja stod saa at sige i et dobbelt vasalforhold: til kirken og til den danske konge. Hans verk blev heller ikke varigt; thi ved Sverres seier reistes paany det traditionelle, arvelige norske kongedømme.

Erling Skjalgssøn tilhørte en anseet vestlandsk høvdingeæt, boede selv paa Sole paa Jæderen. Mod løfte om at støtte Olav Trygvessøns bestræbelser for at indføre kristendommen fik han 997 kongens søster Astrid tilegte og blev forlenet med alt landet mellem Sognefjorden og Lindesnes; derimod afslog han at modtage jarletitelen og vilde kun kaldes herse eller lendemand. Han fulgte kong Olav paa hans tog til Pommern, men kom ved et tilfælde ikke til at deltage i slaget ved Svolder. Under jarlernes styre i Norge holdt han sig længe uafhængig («Rygekongen»), men indgik efter Erik jarls Englandsreise forlig med Svein jarl og kjæmpede for ham mod Olav Haraldssøn. Til denne kom han, trods forlig, aldrig i noget godt forhold, og efter Erlings slegtning Asbjørn Selsbanes drab blev de personlige fiender. 1025 drog E. til kong Knut og fulgte med ham til Norge, men blev senere overumplet af kong Olav og nedhugget af en af dennes mænd (1028). E. skildres som human overfor sine underordnede og trofast mod sine venner, men stolt og uvillig til at bøie sig for nogen overmand.

Erling Steinvegg udgav sig for en søn af Magnus Erlingssøn; paa kong Sverres tid holdtes han fangen paa Visingsø (i Vättern, deraf tilnavnet), men skal være undsluppet derfra. E. beviste sit udsagn ved jernbyrd, vandt baglerne for sig og blev under beskyttelse af kong Valdemar hyldet som konge i Viken (1204). Herfra førte han en forbitret kamp mod birkebeinerne (overfaldet paa Nidaros 1206), men døde allerede 1207 i Tunsberg og efterlod sig kun to umyndige sønner. Hans herkomst er tvilsom; birkebeinerne paastod, at han var en anden en den E., som sad fangen paa Visingsø.

Erling Vidkunssøn af Bjarkø og Giske, n. stormand, var i sin tid landets mægtigste og indflydelsesrigeste mand. Paa hirdstævnet 1323 blev han udnævnt til drotsete under Magnus Erikssøns mindreaarighed og fungerede som saadan indtil 1332. Se forøvrigt Bjarkøætten.

Erlingsson, Þorsteinn (1858—), isl. digter og redaktør; har navnlig gjennem sin digtsamling «Þyrnar» («Torner», 1897, ny forøget udgave 1905) opnaaet ry som Islands ypperste lyriker og sprogkunstner. Han skriver i letflydende og fint udmeislet form dels radikale, skarpt satiriske tendensdigte, dels yndefulde og bløde stemningsdigte. Lidet produktiv, men hvad han frembringer er fuldlødigt. Prøver paa hans digtning i Olaf Hansen, «Ny-islandsk lyrik» (1901).

Ermann, Georg Adolf (1806—77) t. fysiker og matematiker; 1834 professor i fysik ved Berlins universitet, foretog 1828—30 en reise om jorden for at undersøge jordmagnetismen, hvorunder han traf sammen med Hansteen's magnetiske ekspedition i Irkutsk. Sin reise beskrev han i «Reise um die Erde durch Nordasien und die beiden Ozeane» (5 bd., Berlin 1833—48). Hans arbeider dreier sig forøvrigt mest om jordklodens fysik, særlig jordmagnetismen.

Ermann, Johann Peter Adolf (1854—), t. ægyptolog, foreg.s søn; 1883 ekstraord. og siden 1892 ord. professor i ægyptologi ved universitetet i Berlin, 1885 direktør for den ægyptiske afdeling af de kgl. museer sammesteds. Desuden redigerer han «Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde». E., som er en af nutidens mest fremragende ægyptologer, har beskjæftiget sig saavel med det gamle Ægyptens sprog som med dets kultur- og religionshistorie. Blandt hans skrifter kan merkes: «Ägyptische Grammatik» (1894; 2 udg. 1902); «Ägypten und ägyptischer Leben im Altertum» (1885; 2 udg. 1896); «Die ägyptische Religion» (1905).

Ermeland (Ermland; lat. Varmia), en landstrækning i Preussen, regjeringsdistriktet Königsberg, svarer til de nuværende kredse Braunsberg, Heilsberg, Rössel og Allenstein; 4 249 km.² med 238 393 indb. (1900), for størstedelen katoliker. Indb. taler en eiendommelig tysk dialekt, i det sydlige ogsaa polsk. Lindyrkning og -vævning er de vigtigste næringsveie.

Ermenonville *[ærmnõvi'l]*, by i det nordlige Frankrige, depart. Oise; 454 indb. (1901). Rousseau døde her 1778 og begravedes paa «Poppelholmen» (Ile des peupliers). Hans lig flyttedes 1894 til Panthéon i Paris.

Erment, Nordøst-Afrika, liden by i Øvre-Ægypten paa Nilens vestlige bred, straks s.v. for Luksor og Thebens ruiner.

Ermīner el. erminoner, mindre rigtig herminoner, en oldtysk stammegruppe, d. e. «de store» (samme ord i tysk *Irmin*-søile, oldn. *jǫrmun*-rek). E.s sindbillede Ermin sættes i sagn fra Kristi tid som søn af urmennesket Mannus (s. d.) og broder til Istjo og Ingve, stamfædre henholdsvis for franker samt angler og nordboer; han synes identisk eller sammenblandet med e.s hovedgud Er, som dyrkedes ved irminsøiler, og som har givet tirsdag dens ældre bayerske navn *Ereslag*. E.s kjernestammer var svever og sachser, som i oldtiden udbredte sig fra Holsten syd-, øst- og vestpaa, samt ermun-durer i Thüringen; endnu paa Karl den stores tid var sachserne fanatiske tilbedere af Er. Som politisk inddeling havde e. allerede paa Kristi tid ophørt at spille nogen rolle.

Ernāni, opera af Verdi.

Erne *[ɜn]*, elv i det nordlige Irland, kommer fra Gownasjøen, paa grænsen mellem Ulster og Leinster, rinder gjennem sjøerne Upper E. og Lower E. og falder ud i Donegalbugten; 115 km. lang.

---

halbieren Ⓣ halvere.
halbig Ⓣ halvt om halvt, halvveis.
Halbling, Hälbling Ⓣ m, svag mand.
halbran Ⓕ m, ung vildand.
halbrené Ⓕ vingebrudt.
halbrener Ⓕ jage vildænder.
halcyon Ⓔ isfugl. **h. days** fredhellige dage.
Halde Ⓣ f, skrent, held, bakke.
hale sb — Ⓣ Schwanz; (lang, busket) Schweif m — Ⓔ tail — Ⓕ queue f; derrière m.
hale vb — Ⓣ ziehen; (tilsjøs) halen, holen; (ud) in die Länge ziehen; aus Leibeskräften laufen, (gut) rennen, ausgreifen — Ⓔ haul, pull; (i) hitch up (one's trousers); (h. ind paa) gain upon, (ud) delay, putt off; step (strike) out — Ⓕ tirer; (tilsjøs) haler; (ind paa) chercher d'atteindre, de (re)joindre; (ud) courir.
hale Ⓔ sund (og frisk).
hâle Ⓕ m, solhede; solbrændthed.
hâlé Ⓕ solbrændt, brun.
hale-à-bord Ⓕ m, fangline.
hale-bas Ⓕ m, nedhaler.
hale-dedans Ⓕ m, (klyver)indhalertalje.
hale-dehors Ⓕ m, (klyver)udhalertalje.
haleine Ⓕ f, aande, (vind)pust. **court, gros d'h.** stakaandet **en h.** i aande, i spænding.
halenée Ⓕ f, daarlig aande.
halener Ⓕ spore, veire, faa tæften af.

Ernest-Charles *[œrnœša'rl]*, Jean (1875—), fr. publicist og kritiker, en tid medarbeider i «Revue bleue»; skrev først om jernbaner og sociale og politiske forhold, udgav saa sin «La littérature française d'aujourd'hui» (1902) og «Samedis littéraires» (udgaaet fra hans medarbeiderskab i «Revue bleue»). I sin kritik polemiserer han mod al «industriel» litteratur, træder i skranken for litterær værdighed og uafhængighed samt hævder den franske aands overlegenhed.

Erne'sti, Johann August (1707—81), t. klassisk filolog, skolemand og teolog, rektor ved Thomasschule i Leipzig, professor ved universitetet der i veltalenhed og senere i teologi. Udgav fortjenstfulde udgaver af græske og latinske forfattere, særlig af Cicero, skrev paa elegant latin en række verker (navnlig angaaende fortolkning); som teolog forlangte han, at bibelen skulde fortolkes paa samme maade som de verdslige oldtidsskrifter.

Ernestinske linje, se Sachsen, historie.

Ernst I den fromme (1601—75), hertug af Sachsen-Gotha og Altenburg, gik som ivrig lutheraner i Gustaf Adolfs tjeneste, deltog med hæder i slaget ved Lech og fuldendte i slaget ved Lützen Pappenheims nederlag. Efter slaget ved Nördlingen trak han sig ud af krigen og tiltraadte freden i Prag 1635. Han overtog styrelsen af sine lande, som han forøgede ved giftermaal og arv, regjerede godt og forsøgte af al magt at ophjælpe sit af krigen haardt medtagne land.

Ernst II (1818—93), hertug af Sachsen-Koburg-Gotha (1844—93), regjerede frisindet og holdt ved rettidige indrømmelser sit land fri for urolighederne 1848 og 1849. Han anerkjendte Frankfurterparlamentets rigsforfatning og søgte at bevæge Fredrik Vilhelm IV til at modtage keiserkronen. Under den følgende reaktionstid overholdt han sit lands nye forfatning (af 1849) og søgte at beskytte de nationale samlingsbevægelser. Før krigen 1864 traadte han ivrig i skranken for hertugen af Augustenborgs arvekrav; 1866 søgte han at afholde kong Vilhelm fra at erklære krigen, men stillede sig efter dens udbrud straks paa Preussens side.

Ernst August (1771—1851), konge af Hannover (1837—51), femte søn af Georg III af England, deltog som chef for et hannoveransk rytterregiment i krigen i Nederlandene 1793—95. Som hertug af Cumberland havde han sæde i overhuset, hvor han var ivrig tory og modstander af katolikernes emancipation. Blev 1815 gift med en mecklenburgsk prinsesse, søster af dronning Luise af Preussen. Da han 1837 arvede Hannovers trone, opløste han stænderforsamlingen og forandrede forfatningen i reaktionær aand. Under indtrykket af marsdagene i Berlin 1848 skyndte han sig dog med at omdanne forfatningen i liberal retning og undgik derved større uroligheder i Hannover.

Ernst, Heinrich Wilhelm (1814—1865), østerr. violinvirtuos, vakte paa sine koncertreiser rundt i Europa næsten samme begeistring som Paganini ved sit poetiske, sterkt impulsive spil. Af hans kompositioner staar den vakre «Elegi» fremdeles paa koncertrepertoiret.

Ernst, Mensen (1799—1843), n. hurtigløber, f. i Bergen. Opr. sjømand. Drog tilfods gjennem saagodtsom alle Europas lande, størsteparten af Syd-Asien og Nord-Afrika. Løb bl. a. i 1832 fra Paris 11 juni og indtraf i Moskva 25 juni, ca. 2600 km.; fra München følgende aar 6 juni til Nauplia i 24 dage, ca. 3300 km.; i 1836 fra Konstantinopel til Kalkutta og tilbage igjen, 9000 km. i 59 dage eller gjennemsnitlig næsten 152 km. daglig. Døde i Ægypten og ligger begravet ved Nilens første katarakt. [Litt.: Rieck, «Den norske hurtigløber M. E.s eventyrlige liv» (1844), oversat fra tysk; [Wendelbo], «Verdens hurtigste mand: M. E.», af Rappen Snare (1906).]

Ernæring er optagelsen og bearbeidelsen samt efter sommes definition tillige den paafølgende udskillelse af de stoffe, de saakaldte næringsstoffe, som tiltrænges for at opbygge og vedligeholde de levende organismer samt muliggjøre deres livsytringer, f. eks. produktion af varme, bevægelse, d. e. af «energi». I videre forstand bliver saaledes læren om e. det samme som læren om stofskiftet.

1. Hvad angaar den menneskelige e., indeholdes det for livsvirksomheden fornødne surstof i luften og bliver ved indaandingen optaget af blodet i lungernes kapillærkar (s. d.); idet det indgaar en løs forbindelse med de røde blodlegemers farvestof, det saakaldte hæmoglobin, bliver det saa fra lungerne med det arterielle blod transporteret til hjertet og herfra ud i kroppen, hvor det igjen bliver frit. Det saaledes frigjorte surstof fremkalder en stadig og med varmeudvikling forbunden «langsom forbrænding», d. e. en oksydation af de nedenfor omhandlede næringsstoffe, henholdsvis af vævenes bestanddele; uden en saadan forbrænding kan legemets egenvarme og livsvirksomheden overhovedet ikke vedligeholdes. Foruden andre spaltningsprodukter, som nedenfor skal omtales, dannes der ved denne forbrænding kulsyre, som med veneblodet føres tilbage til og udaandes fra lungerne. — De øvrige næringsstoffe optages med føden; bortseet fra vand, som uden videre opsuges fra tarmkanalen og igjen udskilles gjennem urin, sved og udaandingsluften, bestaar de vigtigste af de hidtil kjendte af disse næringsstoffe af eggehvidestoffe, fedt, kulhydrater og salte. Under henvisning til de specielle art. om disse stoffe samt til art. om fordøielsen skal her om samme anføres, at de, oftest i mere eller mindre forandret form, opsuges gjennem tarmkanalens vægge, hvorfra de dels direkte gjennem portaaren, dels, især for fedtets vedkommende, efter at have passeret chyluskarrene og *ductus thoracicus* (se Menneskets anatomi) gaar over i blodet og med dette tilføres de forskjellige organers væv. — Hvad angaar eggehvidestoffene, er disse de vigtigste kvælstofholdige næringsmidler. De bliver under indvirkning af de forskjellige fordøielsesvædsker, særlig af disses enzymer (pepsin, trypsin, erepsin o. a.; s. d.), ihvertfald for størstedelen omdannede til peptoner, albumoser, aminosyrer o. a.; efter i denne form at være opsuget fra tarmvæggen, omdannes de igjen til de specielle eggehvidestoffe, som indgaar i legemets forskjellige væv, uden at man med sikkerhed ved, i hvilke organer dette finder sted. Eggehvidestoffe er nødvendige for menneskets e., idet de udgjør den vigtigste bestanddel af legemets celler o. s. v. Samtidig bidrager deres forbrænding til varmeproduktionen; herved gaar de væsentlig over til og udskilles gjennem urinen som forskjellige kvælstofholdige stoffe, særlig urinstof, urinsyre o. a.; at disse stoffes samlede kvælstofgehalt er let at bestemme, og at denne igjen afgiver en maalestok for det i organismen forbrugte

---

haler (f) hale, slæbe, trække; styre mod (vinden); gaa om (paa nord, syd osv.); (jagtudtr.) hidse.
hâler (f) brænde, svide; gjøre solbrændt.
haleter (f) gjespe, puste, pæse, snappe efter veiret; sukke efter.
haleur (f) m, baudtrækker.
half (e) halv(del); halvaar, semester. **halves** pl, halvstøvler. **by half** altfor. **h. and h.** halvt af hvert. **h.-baptize** hjemmedøbe. **h.-binding** vælskbind = **h.-calf. h.-bred** af blandet race; halvdannet. **h.cock** (sætte l) halvspænd. **h.-feed** sulte(føde). **h.-length** knæstykke. **at h.-mast** paa halv stang. **h.-pay** pension. **h.-pike** haandspyd. **h.-step** halvtone. **come to h.-sword** gaa paa klingen. **h.-way** halvveis; paa halvveien.
Hälfte (t) f, halvdel.
Halfter (t) f (m, n), grime; stavsæle; pistolhylster.
halftern (t) lægge grime paa.
halibut (e) kveite, helleflyndre.
halieutique (f) (f), fiskeri(-).
haliteux (f) (med.) fugtig.
Hall (t) m, lyd, skrald, d(r)øn.
hall (e) hal, sal; forstue, entre; tingstue; herresæde; (forsamlings)-lokale; kollegium.
hall (f) m, hal, sal.
hallage (f) m, torv-, bodleie
Halle (t) f, hal, sal, galleri; bod.
halle (f) f, torvhal; et blaasenborg (om hus, værelse).

kvantum eggehvide, har faaet praktisk betydning; se nedenfor. — Hvad angaar fedt, d. e. i alm. neutralfedt (fedtsure glycerider), spaltes ihvertfald størstedelen af samme under indvirkning af bugspyttet og galden, og de frigjorte fede syrer opsuges tildels fra tarmvæggen som saadanne, men væsentlig bundet til alkalier, d. e. som sæber. Om ogsaa en del fedt kan opsuges uden foregaaende spaltning, er muligens ikke helt afgjort. Efter at være opsuget omdannes den overveiende del af de fede syrer og fedtsure alkalier hurtig igjen til neutralfedt, som derfor væsentlig forefindes i chylus. Fedtets forbrænding udvikler en betydelig varme. Derfor er det en af organismens vigtigste varmekilder; under sygdomme, som paa grund af liden madlyst o. a. fremkalder en formindsket optagelse af føde, er det derfor af betydning, at store mængder fedt er afleirede i underhudsvævet og om underlivsorganerne som en reservenæring. Forøvrigt indgaar fedt som en nødvendig bestanddel af nervesystemet (nervefibrenes marvskeder). Ved dets forbrænding dannes kulsyre og vand. Om dets forhold til muskelarbeidet se nedenfor. — Af kulhydraterne er stivelse (i mel, poteter o. a.) samt sukkerarter de almindeligste. De omdannes for størstedelen af fordøielsesvædskerne til og opsuges fra tarmvæggen som druesukker, i nogen grad ogsaa som dekstrinlignende stoffe; tildels forgjærer de ogsaa i tarmkanalen til melke- og eddiksyre o. a. Særlig synes bugspytkjertlens saft at være væsentlig for disse næringsstoffes fordøielse. Deres betydning for e. bestaar efter den raadende anskuelse væsentlig deri, at de tjener som varmekilde, idet de dels forbrænder direkte, dels samtidig tjener som et væsentligt, efter sommes mening endog sammen med fedt som det eneste næringsstof for den arbeidende muskel, d. e. de har en væsentlig betydning for al bevægelse. Forinden denne forbrænding o. s. v. foregaar, oplagres det fra tarmkanalen optagne druesukker i stor udstrækning midlertidig i leveren og musklerne som det kulhydrat, der kaldes glykogen, og som saa paany omsættes til druesukker, efterhaanden som der bliver brug for det. Druesukkeret forbrænder til kulsyre og vand. — Saltene opsuges fra mavesækkens og tarmenes vægge sammen med vandet. De indgaar som nødvendige bestanddele af organismen; saaledes er kalk uundværligt for bensystemet, klornatrium og jernforbindelser for blodet. De udskilles dels i samme form, hvori de optages (klornatrium o. a.), dels bundet til organiske forbindelser (jern o. a.). — Enkelte slags kost indeholder for lidet af visse salte. Saaledes trænger erfaringsmæssig visse folkeslag, som lever paa ensidig plantekost, en ekstra tilsætning af klornatrium. Videre tilfører en ensidig e. med komelk mindre kalk og jern end nødvendigt for ældre individer. Imidlertid pleier man, muligens tildels med urette (se nedenfor under grønsager), at gaa ud fra, at den almindelig benyttede blandede kost indeholder mere end tilstrækkeligt af de nødvendige salte, og at man ikke behøver at vie disse nogen mere speciel opmerksomhed. Derimod opstilles for de øvrige af de nævnte næringsstoffe bestemte minimale normer, som maa overholdes, hvis der ikke skal opstaa under-e. De beror paa kemiske undersøgelser, idet man f. eks. har bestemt, hvorledes en række forsøgsindividers føde daglig maa være sammensat for under vedligeholdelse af deres vegt, velbefindende og arbeidskraft helt at dække den eggehvide o. s. v., som daglig spaltes eller forbrænder i organismen, og hvis mængde det udskilte kvantum kvælstof (se ovenfor) og kulsyre er en maalestok for. I sin tid var de af C. Voit (s. d.) opstillede normer de eneraadende. Som gjennemsnitligt dagligt behov for voksne mænd opstillede han en føde, som indeholder 118 gr. (senere 105 gr.) fordøielig eggehvide, 56 gr. fedt og 500 gr. kulhydrater. Dog nødvendiggjør et haardt legemligt arbeide noget større (f. eks. 120—30 gr. eggehvide, 90—100 gr. fedt, 5—600 gr. kulhydrater) og et ringe arbeide noget mindre kvanta (f. eks. 90, 50 og 400 gr.). Da eggehvidestoffe gjennemgaaende forekommer i mindre fordøielig form og oftest tillige i adskillig mindre mængder i næringsmidler fra planteriget end fra dyreriget, har man tillige pleiet at kræve, at ca. en tredjedel af eggehvidestoffet bør tilføres som kjød, eg, melk, ost, blod o. l.; skal nemlig eggehvidebehovet alene dækkes ved plantefødе, kræver dette saa store kvanta af denne, at tarmkanalen maa befrygtes at overlæsses med paafølgende fordøielsesbesvær. Hvor det gjælder kostregulativer, øger man videre oftest ovenstaaende tal med 10 pct. paa grund af plantestoffenes mindre fordøielighed. Senere er disse normer tildels ændrede efter paavisningen af, at 1 gr. eggehvide og 1 gr. kulhydrater ved forbrænding hver afgiver en varmemængde af ca. 4.1 og fedt af ca. 9.3 «kilokalorier» (se Kalorier). Indsættes disse «kaloriværdier» i Voits normer, faaes en kost, som ved forbrænding daglig skal afgive omtr. 3000 kilokalorier, noget mere eller mindre efter arbeidets og individets art; se ovenfor (hertil kommer ovennævnte tillæg af 10 pct.). Denne Rubner'ske norm forudsætter ikke, at et vist antal kalorier skal tilveiebringes af kulhydrater og et vist antal af fedt. idet disse i væsentlig grad viser sig at kunne erstatte hinanden. Derimod pleier man at kræve, at saa mange kalorier, som svarer til Voits eggehvidetal, skal tilføres som eggehvidestoffe; thi disse kan ikke erstattes af de øvrige, kvælstoffrie bestanddele af føden. Rigtignok synes Voits eggehvidetal ifølge nyere undersøgelser ofte at være for store; men man har endnu ikke fundet noget andet tal, der kan opstilles som brugbar norm for det tilladelige «eggehvideminimum». — Forøvrigt maa kosten være mest mulig velsmagende, og det er ofte gavnligt yderligere at øge madlysten ved de saakaldte nydelsesmidler, hvortil foruden krydderier ogsaa f. eks. regnes kaffe og te; mange regner ogsaa hid moderate kvanta øl og vin o. l. Endvidere nødvendiggjør en god e. gode tænder (s. d.), henholdsvis en modarbeidelse af caries (s. d.). — E.s-læren lider endnu af væsentlige huller. Saaledes ved man lidet om en eventuel forskjellig betydning af fødens forskjellige eggehvidestoffe. Og skjønt ellers, som ovenfor nævnt, væsentlige grunde taler mod den rene vegetarianisme, maa man paa den anden side medgive, at rigelige mængder grønsager og frugt daglig viser sig at øve en gavnlig virkning paa e., uden at imidlertid nogen sikkert kan sige hvorfor. Somme søger aarsagen deri, at netop grønsager (som salat, spinat, kaal, blomkaal, gulerødder) og frugt indeholder betydelige mængder alkaliske salte, der skulde neutralisere et eventuelt skadeligt overskud af syrer i brødet, kjødet og den øvrige næring (dette er bl. a. et udgangspunkt for Lahmanns sterkt reklamerede, men

---

hallebarde (f) f, hellebard.
halleluja — (t) Halleluja(h) n — (e) hallelujah — (f) alléluia (m).
hallen (t) lyde, klinge, runge.
hallier (f) m, torvsælger; torvbetjent; krat, skogsnar.
hall-mark (e) (guldsmedlaugets) stempel.
Hallo (t) n, støi, styr.
hallo — (t) hallo! — (e) halloo, hollo(a)! — (f) holà; (i telefon) halloh!
halloo (e) raabe (hallo); praie; hallo!
hallow (e) hellige; (indvie). **H.-Eve** allehelgensaften.
hallucination (f) f, blendverk.
halm — (t) Stroh n — (e) straw — (f) paille f. **h.straa** — (t) Strohhalm m — (e) straw — (f) brin (m) de paille.
halm (e) halm.
halo (e) & (f) m, ring (om sol, maane, øie, brystvorte); (e) fig. glorie, straalekrans.
haloir (f) m, tørkehus (til hamp).
halot (f) m, kaninhul.
hals — (t) Hals m; (aus voller) Kehle f; (tilsjøs) Halse f — (e) neck; (strube) throat; (af fuld h.) at the top of his voice; (over styrbords h.e) on the starboard tack; (over h. og hoved) in hot haste, head over heels — (f) cou m; (strube) gorge; (hests) encolure f; (kjolecollet; (flaske-) ogs. goulot; (af fuld h) à gorge déployée, aux éclats; (crier) à tue-tête, éperdument; (over h. og hoved) précipi-

problematiske «Nährsalze»). Andre antager, at de nævnte næringsmidler maa indeholde visse betydningsfulde, men let spaltbare næringsstoffe, uden hvilke det bl. a. er vanskeligt at forklare, at disse næringsmidler i fersk, men ikke i tørret tilstand øver en saa paatagelig forebyggende og helbredende indflydelse paa skjørbug. Men saadanne næringsstoffe kjender man ellers ikke nærmere til, ligesom ogsaa ellers e.s-læren paa mange maader endnu byder paa flere spørsmaal end svar.

2. Dyrenes e. Hvad der ovenfor er sagt om den menneskelige e. i sin alm., gjælder ogsaa for dyret. Imidlertid gjør den særegne bygning af fordøielseskanalen hos planteæderne, især hos drøvtyggerne, med de deraf følgende eiendommeligheder ved fordøielsesprocessen, at udnyttelsen af de enkelte næringsstoffe kan være temmelig forskjellig hos disse dyregrupper og altæderne og endnu mere kjødæderne. Det rigere bakterieliv i planteædernes fordøielseskanal gjør, at cellulosen udnyttes bedre af dem end de andre dyregrupper, da cellulosen udelukkende eller væsentlig fordøies ved bakteriegjæring. Planteæderne har ogsaa større evne til at omsætte visse kulhydrater (pentosanerne) og visse «amider» (kvælstofholdige plantestoffe, som ikke er eggehvide); af begge stofgrupper gaar større mængder unyttet bort i urinen hos alt- og kjødædere. Paa den anden side vil de sterkere bakteriegjæringer i planteædernes fordøielseskanal betinge et større tab ved de i større mængde dannede mindreværdige gjæringsprodukter; især vil den af kulhydraterne dannede gas, methan (sumpgas), som brændbar (energiholdig) bevirke et ikke ubetydeligt tab. Bakterievirksomheden i fordøielseskanalen vil ogsaa gaa ud over eggehviden, som derved delvis spaltes til stoffe, som kun ufuldstændig kan udnyttes af organismen. Er føden tungtfordøielig, hvad den som regel i høiere grad er hos planteæderne end hos alt- og kjødædere, vil denne unyttiggjorte del af eggehviden blive betydelig større (navnlig for drøvtyggernes vedkommende). Endelig skal her nævnes, at planteæderne sandsynligvis bedre kan tilgodegjøre sig foderets «amider» (se ovenfor) end de andre dyregrupper, idet fordøielseskanalens mængder af bakterier hos de første antages at kunne opbygge eggehvide i sin organisme af amiderne. Planteæderne, især kjørene, trænger regelmæssig tilskud af kjøkkensalt paa grund af den kalirige plantekost. Ogsaa for husdyrene har man opstillet fodernormer, som dog i praksis ikke har vundet synderlig indpas uden tildels ved kvægets fodring; normen angives enten ved næringsstofmængder eller ved antal foderenheder. Som regel gives foderet til husdyrene i utilberedt form; til svin koges eller gjæres ofte større dele af foderet. Tilberedningen har i det hele liden indflydelse paa fordøieligheden, men kan forøge velsmagen. I nutidens husdyr-e. finder tekniske og andre affaldsprodukter udstrakt anvendelse: fra mølle, oljepresserier, bryggerier, brænderier, stivelsefabriker, fiskerier etc., en vekselvirkning mellem industri og landbrug, som paa mange maader er interessant.

3. Planternes e. Først i det 19 aarh. er e.s-forholdene hos planterne blevet studeret med tilfredsstillende resultat; det blev da bragt paa det rene, af hvilke stoffe plantelegemet er opbygget, og hvilke stoffe det nødvendigvis trænger for at leve og udvikle sig. — Naar planter tørrer, bliver de lettere, fordi vandet fordamper fra dem; et alm. kjendt eksempel herpaa er hø, som kun veier omtr. en fjerdedel af det friske græs, tre fjerdedele af dettes vegt udgjøres altsaa af vand. Ophedes nu planterne sterkt, indtil de brænder, bliver der kun en liden askemængde tilbage. Denne veier langt mindre end de tørrede planter, hvorfor der atter maa være forsvundet noget. I dette tilfælde er det gasarter, som er gaaet bort; disse, hvoraf næsten halvparten udgjøres af kulstof, benævnes plantens brændbare eller organiske bestanddele. Asken, i alm. kaldt de uorganiske eller mineralske bestanddele, har ved analyse vist sig at bestaa af følgende grundstoffe: kalium, kalcium, magnesium og jern, svovl og fosfor, og desuden nogle andre som især klor, natrium og silicium. For at kunne afgjøre, hvorvidt alle de i planterne fundne stoffe er lige nødvendige for dem, er der foretaget særegne forsøg, de saakaldte vandkulturer, hvorved unge planter er bragt til at vokse og udvikle sig i destilleret vand, der er tilsat alle de ovenfor nævnte stoffe paa det nær, hvis betydning for plantens trivsel man har villet undersøge. Af disse forsøg er det da fremgaaet som resultat, at ikke alle de stoffe, som forefindes i planterne, er absolut nødvendige. Dette er kun tilfældet med følgende grundstoffe: kulstof, surstof, vandstof og kvælstof (hvilke fire gaar bort ved forbrændingen), kalium, kalcium, magnesium, jern, fosfor og svovl. Disse er alle uundværlige; mangler ét af dem, kan planten ikke naa sin normale udvikling. — De kilder, hvorfra planterne erhverver disse stoffe, er den jord eller det vand, hvori deres rødder lever, samt den atmosfæriske luft. Grundstoffene findes da her i visse forbindelser, saaledes kulstoffet i luftens kulsyre (om dennes optagelse af de grønne planter, se art. Kulsyreassimilation), surstof og vandstof i vand; kvælstof tages fra salpetersure salte og ammoniaksalte (for belgplanternes vedk. kan det ogsaa tages fra luftens frie kvælstof). Kalium, kalcium og magnesium faaes af disse metallers salpetersure, svovl- og fosforsure salte, svovl og fosfor optager planten fra svovl- og fosforsure salte og jernet af jernoksydforbindelser. Disse uorganiske stoffe danner altsaa planternes, d. e. de grønne planters, næringsstoffe, og i de alt overveiende tilfælde er de de eneste stoffe, som saadanne planter normalt bruger til sin udvikling. De optages af planterne, opløst i vand, gjennem særegne organer, nemlig rødderne. Enkelte planter optager dog ved siden af de uorganiske stoffe ogsaa organisk næring, dette er f. eks. tilfælde med grønne snylteplanter og saprofyter og de saakaldte insektædende planter (s. d.). De planter, som ikke indeholder bladgrønt, kan ikke assimilere luftens kulsyre og er ude af stand til at ernære sig af uorganiske stoffe, de er derfor henvist til organisk næring. Saadanne planter er soppene og de allerfleste bakterier.

Erobring, underkastelse af en overvunden stat eller del af en saadan i den hensigt at gjøre besiddelsestagelsen statsretslig varig. Forskjellig herfra er okkupation, midlertidig besiddelsestagelse af et landomraade. Medens i tidligere tider offentligt og privat gods i et erobret eller okkuperet land mere eller mindre vilkaarlig tilfaldt seierherren, har i nyere tid en mère human opfatning

---

tamment. **halsbaand** — (t) Halsband n — (e) necklace, necklet; (til hunde) collar — (f) collier m. **halsbrækkende** — (t) halsbrechend — (e) breakneck — (f) très dangereux, périlleux; très difficile. **halsbrænde, -brynde** — (t) Sodbrennen n — (e) water-brash, black water — (f) fer-chaud m. **halshugge** — (t) enthaupten, köpfen — (e) behead, decapitate — (f) couper la tête à (q), décapiter. **halshugning** — (t) Enthauptung f — (e) decapitation — (f) décapitation f. **halshvirvel** — (t) Halswirbel m — (e) vertebra of the neck — (f) vertèbre (f) cervicale (du cou). **halsløs gjerning** — (t) Todesverbrechen n — (e) capital offence, hanging affair — (f) crime (m) capital. **halstørklæde** — (t) Halstuch n — (e) neckcloth, neckerchief, (mands) cravat, (dames) fichu — (f) cravate f; (silke-) foulard; (dames) fichu m.

Hals (t) m, hals. **H.abschneider** m, morder; aagerkarl. **H.-berge** f, halsbrynje. **H.bräune** f, strubehoste.

halse — (t) anschlagen, bellen — (e) give throat, tongue; bay — (f) donner de la voix; aboyer.

Halse (t) f, (hunds) halsbaand; (sjøudtr.) hals.

halsen (t) (tilsjøs) kovende; omfavne.

Halsgericht (t) n, kriminalret.

Halskrause (t) f, pibekrave.

Halsrecht (t) m, hals- og haandsret.

af forholdet gjort sig gjældende, idet personernes liv og privateiendom respekteres. Konfiskation kan ikke finde sted. Med hensyn til beslaglæggelse af gods under sjøkrig, se Opbringelse.

Erodēre (lat.), gnave, etse bort. Erode'ntia, etsende stoffe (jfr. Erosion).

Ero'dium, se Tranehals.

Ero'ica er det gjængse navn paa Beethovens tredje symfoni, opr. bestemt for Napoleon.

Ero'ico (ital.), med heroisk, storstilet mus. foredrag.

Eros (græ., «kjærlighedsattraa»), en oldgræ. guddom, den skjønneste blandt alle guder, kjærlighedens personliggjørelse. Hos digteren Hesiod er han et af de guddommelige urvæsener; senere tænkes han mest som et skjønt menneske i den tidlige ungdom, fra den alexandrinske tid endog som barn; ofte omtales ogsaa flere Eroter (Amoriner). Snart tænkes han personlig virkende, snart mere som personifikation af kjærlighedens begreb. Hos de romerske digtere gjengaves E. ved Cupido el. Amor. Ingen guddom er i kunsten fremstillet saa ofte som E., stundom i forbindelse med Afrodite. Han sees ofte med vinger, med lyre eller med en blomst, først i yngre tid med buen eller med en fakkel. De i oldtiden berømteste fremstillinger tilhørte 4 aarh. f. Kr. Praxiteles havde udført flere statuer af E.; en af dem fandtes i Thespiæ, hvorfra siden Nero førte den til Rom; her ødelagdes den ved en ildebrand. Ogsaa figurer af Skopas og Lysippos omtales med berømmelse; et bekjendt maleri skyldtes Zeuxis. Til vor tid er foruden statuetter, vasebilleder, gesimser o. s. v. naaet en række marmorkopier; en af dem, som viser E. med buen, findes i flere eksemplarer, hvoraf et i Ny Carlsberg glyptotek, Kbh., og gaar muligens tilbage til Lysippos' original. Ogsaa talrige nyere kunstnere har behandlet denne for billedkunsten saa indtagende skikkelse. For gudsdyrkelsen spillede E. i oldtiden mindre rolle; offentlig kultus fandtes dog i Thespiæ og enkelte andre byer. Paa Kreta og i Sparta var han skytsguddom for vaabenfællers ubrødelige venskab.

Erosiōn. 1. (Geol.). En afgnavning, som gradvis foregaar paa jordoverfladen ved de eroderende kræfters virksomhed. Den fornemste eroderende kraft er det rindende vand, som stadig slider paa sit underlag, men ogsaa ved havbrændingernes og isbræernes virksomhed foregaar der en betydelig e., ligesom ogsaa vinden kan udøve et betydeligt eroderende arbeide. — 2. En overfladisk saardannelse paa slimhinderne, hvis epitel er gaaet tabt.

Erōter, se Eros.

Eroti'k (af græ. Eros, kjærlighedsguden), elskov, elskovsstemning, kjærlighedsdigtning. Erōtiker, et udpræget kjærlighedsgemyt, forfatter af elskovsdigte. Erōtisk, elskovssyg, som handler om kjærlighed (erotiske naturer, digte o. s. v.).

Erpēnius, Thomas (1584—1624), nederl. orientalist, siden 1613 professor i orientalske sprog i Leiden. Særlig beskjæftigede han sig med arabisk og udgav bl. a. en i sin tid meget benyttet arabisk grammatik.

Err, fjeldgruppe i de Rhätiske alper i Schweiz, kanton Graubünden. Af toppe merkes Piz d'E. (3381 m.), Piz de Calderas (3393 m.) og Piz Ot (3249 m.).

Errāre humānum est (lat.), at feile er menneskeligt.

Errātiske blokke, se Flytblokke.

Errātum (lat.; flert. errāta), feil, særlig trykfeil; i flert. ofte d. s. s. «trykfeil(sfortegnelse)».

Error (lat.), feiltagelse, vildfarelse; e. ca'lculi, regnefeil; e. facti, feiltagelse vedrørende noget faktisk; e. juris, feiltagelse angaaende retsspørsmaalet.

Ersch, Johann Samuel (1766—1828), t. bibliograf, paabegyndte 1818 sammen med J. G. Gruber den omfattende, endnu ikke afsluttede «Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste».

Érsekujvár, se Neuhäusel.

Ersindsjan, se Erzingan.

Ersirum, se Erzerum.

Ersisk (egentlig «irsk»), betegnelse for de skotske høilænderes sprog (gælisk).

Erskine *[ə'skin]*, Thomas Erskine, baron (1750—1823), eng. sagfører og politiker. Anvendtes især til politiske sager, forsvarede lord Gordon 1781, Th. Payne 1791 og Horne Tooke 1794; berømt er især hans glimrende forsvarstale for Stockdale 1789. E. blev 1783 medlem af parlamentet, sluttede sig nær til Ch. Fox, var en modstander af Pitt og meget ivrig for valgreformen; forsvarede i et flyveskrift 1797 den franske revolutions grundsætninger. 1806 peer som Lord E. og 1806—07 lordkansler i «alle talenters ministerium». E. var altid en energisk forsvarer af den politiske frihed, misbilligede derfor tvangslovene 1819 *(the six acts)*. E. regnedes for Englands ypperste taler; hans politiske taler er udgivet 1810—12 i 4 bd.

Erslev, Edvard (1824—92), d. skolemand og geograf, udgav en række geogr. lærebøger og karter, meget brugt i Danmark. Fattede 1876 planen til og var en af stifterne af det Kgl. danske geografiske selskab og dettes sekretær i mange aar.

Erslev, Kristian Sofus August (1852—), d. historiker, var fra den tidligste ungdom besjælet af dyb trang til historisk forskning. Han tog magisterkonferens i historie 1876 og derpaa i 1879 doktorgraden med afhandlingen «Konge og lensmand i 16 aarh.», som kaster nyt lys over statsforandringen 1536 og den indre udvikling i Danmark i de nærmest følgende menneskealdre. I 1882 udkom «Dronning Margrete og kalmarunionens grundlæggelse», et af de lødigste verker i dansk historieskrivning. S. a. udnævntes E. til professor i historie og optog nu den opgave at gjøre den moderne hist. kildekritik til det faste grundlag for det historiske studium. Som hjælpemidler hertil udgav han «Grundsætninger af historisk kildekritik» og «Oversigt over kilderne til Danmarks historie i middelalderen». Nærmest til brug for de studerende forfattede han ogsaa sin udmerkede «Oversigt over middelalderens historie» (1891—93). Efter dette grundlæggende universitetsarbeide kunde E. atter vende tilbage til den egentlige historiske forfattervirksomhed. I 1898 udsendte han «Valdemarernes storhedstid», en forstudie til den klare og kraftige skildring af tiden 1241—1481, som han senere har leveret i «Danmarks riges historie». I 1901 fulgte «Frederik IV og Sydslesvig» samt «Erik af Pommern», hvor denne konges personlighed og ideale stræben for første gang ydes fuld retfærdighed. Ogsaa i flere betydelige udgiverarbeider har E. del, særlig «Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis». I det politiske liv har E. optraadt som radikal venstremand.

---

halsstarrig — Ⓣ halsstarrig — Ⓔ stubborn, obstinate, stiff-necked, mule-headed — Ⓕ opiniâtre, obstiné, entêté.

halsstarrighed — Ⓣ Halsstarrigkeit f — Ⓔ stubbornness, obstinacy — Ⓕ opiniâtreté, obstination f, entêtement m.

halt — Ⓣ lahm, hinkend — Ⓔ lame (of a leg), halting — Ⓕ boiteux.

Halt Ⓣ m, stans(ning), holdt; styrke, fasthed. **ohne H.** uden holdepunkt; uden stans.

halt Ⓔ (lade (gjøre)) holdt; halt(e); halting.

halt(er) Ⓣ ser De, jo.

haltbar Ⓣ holdbar, fast, varig.

halte — Ⓣ lahmen, hinken — Ⓔ (go) halt, walk lame, limp, hobble — Ⓕ boiter; fig. ogs. clocher.

halte Ⓕ f. holdt, hvil(ested), rast(plads); stansning, pause; forfriskning; holdt!

halten, halting — Ⓣ Lahmen, Hinken n, Lahmheit f — Ⓔ halting, limp; lameness — Ⓕ clochement m, claudication f.

halten Ⓣ holde; rumme; mene, anse (for); (viel auf einen) sætte stor pris paa; stanse. **sich h.** holde sig; opføre sig. **gehalten** langtrukken; forpligtet; behersket, tilbageholden.

Halter Ⓣ (penne)holder, (-)skaft, greb; gjæter.

halter Ⓔ (lægge) grime, strikke (paa).

haltère Ⓕ m. manuel, haandvegt.

halte-repas Ⓕ f, spisehvil.

Erslew, Thomas Hansen (1803—70), d. litteraturhistoriker; udgav «Alm. forfatterlexikon for kongeriget Danmark» (3 bd., 1843—53), omfattende forfattere levende i tidsrummet 1814—40. Dertil kom et supplement i 3 bd. (1858—68) for tiden 1840—53. I manuskript bidrag til et nyt supplement. Verket er overordentlig grundig og dygtig gjort, med en fylde af bibliografiske og personalhistoriske oplysninger og udmerker sig ved sin sjeldne nøiagtighed.

Erstatning er godtgjørelse i penge for den skade eller det tab, som en har lidt. E.s grund er efter norsk ret forskjellig: 1. Retsbrud, d. e. krænkelse af en persons retsbeskyttede gode ved en anden persons handling, der er at tilregne denne som forsæt eller uagtsomhed i forhold til den tilføiede skade. Norsk rets regler herom bygger paa romerretten, der, i modsætning til gammel germansk ret, lægger vegt paa den subjektive skyld. Regelmæssig er kun den skadegjørende, der er mindst 14 aar og ellers tilregnelig, erstatningsforpligtet; ifølge l. af 22 mai 1902 nr. 11 §§ 22 og 23 kan dog retten, hvis den skadegjørende har midler, paalægge ham heraf at betale e., om retten finder det billigt. Regelmæssig erstattes kun økonomisk skade, men ogsaa al økonomisk skade; ifølge nævnte lovs §§ 19—21 skal ogsaa anden skade, forvoldt ved visse større forbrydelser, erstattes. E. kan ikke kræves, naar den skadelidte selv forsætlig har medvirket til skaden. Foreligger uagtsomhed paa begge sider *(compensatio culpæ)*, skal spørsmaalet om e. afgjøres af retten under hensyn til beskaffenheden af de fra hver side begaaede feil og disses indflydelse paa skaden (§ 25). Se ogsaa sjøfartsloven af 20 juli 1893 § 220. 2. Uden personlig skyld kan man efter enkelte spredte lovbud blive e.s-pligtig for egne eller andres handlinger, f. eks. for nødstilstandshandlinger (l. af 22 mai 1902 § 24), for sine tjeneres handlinger «udi tjenesten», N. L. 3—21—2; fabrikens ansvar for bedriftsulykker, l. af 23 juli 1894. I moderne ret arbeider sig mere og mere frem det saakaldte risikoprincip, at man uden hensyn til skyld faar bære de økonomiske følger af sine handlinger, særlig naar disse er udslag af regelmæssig bedrift og derfor som oftest bringer udøveren direkte fordele. — 3. E.s-pligt kan udspringe af kontrakt (forsikring, garanti, s. d.) eller direkte af loven, jfr. grl. § 105 om, at den, fra hvem noget eksproprieres (s. d.), bør have fuld e. Ligesaa ved militære rekvisitioner i krigstid. — E.s størrelse bestemmes i alm. ved skjøn (s. d) af 4 (2) uvillige mænd, hvorfra der kan ankes til overskjøn. E. kan, hvor den har sit udspring fra strafbar handling, i anledning af hvilken straffesag er reist, under visse omstændigheder tilkjendes under straffesagen (straffeprocesloven af 1 juli 1887 § 3 og kap. 32 samt nævnte lov af 22 mai 1902 § 28), men indtales iøvrigt som andet pengekrav og holdes i moderne ret strengt ud fra enhver slags straf (bøder, konfiskation). Krav paa e. forældes i 3 aar, er det udsprunget af en strafbar handling, i 10 aar, nævnte lov af 22 mai 1902 § 28.

Ert (*pisum;* bot.), slegt af de erteblomstrede, enaarige, glatte urter med svag stængel, der klatrer ved hjælp af slyngtraade, som udgaar fra spidsen af de ligefinnede blade. Akselbladene er store. To arter dyrkes, nemlig hvid-erten *(p. sativum)* og graa-erten *(p. arvense)*. Den første har hvide blomster, som sidder to sammen i bladhjørnerne, og lyse, grønne, gule, hvide eller blaalige frø. I det hele findes der over 100 kulturformer af denne art; disse kan dog henføres til tre hovedgrupper: skal-e., der har trinde og grønne belge, marv-e. og sukker-e.; de to sidste er det, som gjerne anvendes i haverne. Graa-e.s hjemland kjendes ikke, men dens dyrkning synes efter de i de mellemeuropæiske pælebygninger (broncetiden) gjorte fund at være meget gammel. Graa-e. har fiolet-purpurrøde blomster, enlige i bladhjørnerne, og mørke, graa eller brune og undertiden spettede frø. Denne art som nu kun anvendes i akerbruget, stammer fra Middelhavsegnene, hvor den endnu findes vild. — E. trives bedst paa kalk- og lerholdig jord. Den gjødsles med mineralske stoffe, saasom kalk, aske, fosfater og kalisalte, ikke med kvælstofholdig gjødsel, da den som belgplante har god evne til at nyttigjøre luftens fri kvælstof. Jorden trænger ingen særlig omhyggelig bearbeidning, ialfald ikke for de e.-slag, der dyrkes paa akeren. Men nedmuldningen maa være dyb, en 6—8 cm. Planterne har ikke let for at holde sig oppe, hvorfor de, som dyrkes i haven, gjerne støttes ved stænger eller riskvister. Paa akeren blandes e. af samme grund ofte med en stivstraaet havresort. Veksttiden er forskjellig hos de forskjellige slag, 12 til 16 à 17 uger. Udbyttet er vekslende, men en e.-avling, som slaar godt til, er baade paa aker og i have meget værdifuld, særlig paa grund af sit store indhold af eggehvidestoffe.

Hvid-ert *(pisum sativum)*.

Erteblomstrede *(papilionaceæ)*, tofrøbladet, frikronet plantefamilie af belgplanternes orden. De herhen hørende vekster er mest urter og buske, sjelden træer. Bladene er sammensatte og forsynet med tydelige, ofte meget store akselblade. Blomsterne, som enten sidder enkeltvis eller i klaselignende blomsterstande, er zygomorfe og har gjerne iøinefaldende farver; bægeret bestaar af 5 indbyrdes sammenvoksede blade; af kronens blade er det bagerste stort og fladt udbredt og kaldes fanen, de to sidestillede kaldes vingerne, medens de to forreste er sammenvokset og danner den baadformede kjøl. Saavel vingerne som kjølens blade er sterkt usymmetriske. De 10 støvdragere er enten alle sammenvokset, eller den bagerste er fri. Frugten er oftest en 2-klappet opspringende belg med mange frø i to rækker langs bugsømmen. Familien indeholder ca. 6 000 arter, som er fordelt over hele jorden; af disse er en stor mængde nytteplanter, saaledes erter, bønner, linser, jordnød, vikker, hestebønne, luzerne og kløver. Endel er lægeplanter, som *glycyrrhiza glabra* («lakrisrod»), *trigonella fænum*

Haltestelle (t) f, holdeplads, stoppested.
haltlos (t) uden hold el. fasthed: værdiløs; holdningsløs.
Haltlosigkeit (t) f, manglende fasthed; gehaltløshed; holdningsløshed.
Haltung (t) f, holden; holdning.
hallunk — (t) Halunke m — (e) villain, scoundrel — (f) coquin m.
halv — (t) halb — (e) half — (f) demi; (h.t) à demi, (à) moitié. **halvaar** — (t) Halbjahr n — (e) half-year, six months — (f) six mois pl; semestre m. **halvaarlig** — (t) halbjährlich — (e) half-yearly, semi-annual — (f) qui se fait tous les six mois; semestriel. **halvanden** — (t) anderthalb — (e) one and a half — (f) un et demi. **halvbroder** — (t) Halbbruder m — (e) half-brother — (f) (paa fædrene side) frère (m) consanguin, (mødrene) frère utérin. **halvcirkel, -formig** — (t) Halbkreis m, -förmig — (e) semi-circle, semi-circular — (f) demi-cercle m, demi-circulaire. **halvdannelse** — (t) Halbbildung f — (e) superficial education — (f) instruction (f) superficielle. **halvdannet** — (t) halbgebildet — (e) half-bred, -educated, under-bred — (f) médiocrement instruit; à peine dégrossi. **halvdel** — (t) Hälfte f — (e) half, moiety — (f) moitié f. **halvdæk** — (t) Halbdeck n — (e) half-deck — (f) demi-pont m. **halvdød** — (t) halbtot — (e) half-dead — (f) à moitié mort, demi-mort. **halvfærdig** — (t) halbfertig —

græcum («bukkehornfrø»). Farveplanter er f. eks. *genista tinctoria* og *indigofera*-arter. Guldregn, blaaregn, pralbønne o. m. a. er prydplanter.

Ertebønne *(cajanus indicus)*, en i Ostindien hjemmehørende belgplante med krumme, flerfrøede belge. Den dyrkes for de spiselige frøs skyld, «brasilianske angolaerter», flere steder i troperne, ligesom ogsaa i Italien. Roden, bladene og blomsterne anvendes i de tropiske egne som lægemiddel.

Erteknap *(orobus)*, erteblomstret planteslegt med fiolette eller røde blomster og 2—7 par smaablade. Bladene har ingen slyngtraad, men ender i en brod. Hos os 3 arter, som alle væsentlig tilhører den sydlige del af landet, disse er den knoldede e. *(o. tuberosus)* med vinget stængel, samt sort e. *(o. niger)* og vaar-e. *(o. vernus)*, begge med uvinget stængel. Slegten *orobus* opføres i den senere tid gjerne under slegten *lathyrus*.

Knoldet erteknap
(orobus tuberosus).

Ertevand, Store, 3 km.^{2} stort vand, ø. for Fredrikshald, Id herred, Smaalenene. Vandet har afløb til Femsjøen og Tista.

Ertholmerne, se Kristiansø.

Erts bruges alm. som fællesbetegnelse for mineraler, der som væsentlig bestanddel indeholder tunge metaller. Efter sit indhold deles e. i sølv-, kobber-, jern-e. o. s. v., og efter det element, hvortil metallerne er bundet, benævnes e. svovl-e., oksydiske e. o. s. v. Foruden e. bruges hos os ogsaa tildels benævnelsen malm om samme begreb, men den benævnelse, vor nuværende berglov benytter sig af, er e., idet berglovens § 8 bestemmer, at alle metaller og e. med undtagelse af myr- og sjømalm, er gjenstand for muting.

Ertsleiesteder er den alm. benævnelse for de forekomster i jordens skjød, hvor der er gedigne metaller, ertser eller en del andre nyttige mineraler og stene. Sikre og almengyldige regler for, hvor e. er at finde, gives ikke, men der er om visse bestemte e.s optræden gjort erfaringer af værdi, saa man kan søge med større udsigt til held, og læren herom har udviklet sig til en egen videnskabsgren. — Ertserne optræder dels i fast berg og dels i løse jordlag. Af e. i fast berg er gangene og leierne de vigtigste. En gang er en fyldt sprække, som kan gjennemsætte saavel lagdelte som massive bergarter, medens leierne kun forekommer i lagdelte bergarter, liggende parallelt med lagfladerne. Gange og leier benævnes undertiden pladeformede e. og har stor udstrækning i to retninger, medens den tredje dimension, tykkelsen eller mægtigheden, pleier at være forholdsvis ringe. For at bestemme retningen af et leiesteds udstrækning angiver bergmændene strøg og fald. Strøget er den vinkel, som en i leiestedets plan liggende horisontal linje danner med nord-sydlinjen, og ved faldet forstaaes den vinkel, som leiestedets plan danner med horisonten, eller med andre ord leiestedets største heldning. Det berg, som ligger over ertsen, kaldes «det hængende», og det, som ligger under, kaldes «det liggende». Leiestedets længde efter strøgretningen kaldes «udstrækning i felt»; ved mægtigheden forstaaes den korteste afstand mellem de to flader, som begrænser leiestedet. Efter strøget kan e. ende paa den maade, at mægtigheden efterhvert aftager og gaar ud i en kile, «kiler sig ud», eller de kan dele sig i to eller flere grene, som efterhvert aftager, «de gafler sig», eller ogsaa kan de pludselig afskjæres. Naar leiestedet skjæres over af en kløft, saa ertsen findes igjen enten høiere oppe eller dybere nede, længere til høire eller venstre, siger man, at leiestedet er forrykket. — Ertsgange optræder af og til alene, men oftest selskabelig. De selskabelig optrædende gange behøver ikke at have nogen bestemt strøgretning, men ofte, som paa Kongsberg, stryger gangene omtrent parallelt. I en gang er ertsen undertiden knyttet til et vist baand eller en vis stribe, som af bergmændene blir benævnt ertsfall. Gangenes mægtighed pleier ikke at være meget betydelig, men veksler imellem temmelig vide grænser, fra 1 mm. til opimod 50 m. og mere; sjelden pleier dog mægtigheden at være større end et par meter. I alm. er det dog kun en liden del af gangen, som bestaar af erts, den største plads indtages i regelen af andre mineraler. De ertsgange, som afbygges ved Kongsberg, er sedvanlig mellem 3 og 10 cm. og sjeldnere op til 30—50 cm. mægtige. — I modsætning til gangene er den anden hovedtype af de pladeformede e., leierne eller fløtzerne, en samtidig geologisk dannelse med den omgivende bergart. Til denne slags e. hører stenkulsfløtzerne, som kan have en meget betydelig udstrækning, men desuden optræder ogsaa egentlige ertser paa denne art af leiesteder. Saaledes f. eks. kobberskiferen ved Mansfeld, der er udbredt over en strækning af mere end 100 km^2. Leierne har i alm. en større mægtighed end gangene og ofte ligger der flere ovenpaa hverandre. Især er dette tilfælde med kulfløtzerne, hvoraf der kan være 50, ja endog over 200 over hverandre, adskilt ved uholdige lag. Noksaa alm. er det, at leiet ikke er fortløbende, men at det bestaar af adskilte ertspartier, som da gjerne har form af langt udtrukne linser. — En egen type af leiesteder, hvortil bl. a. mange af vore norske maa henregnes, er de, som gjerne optræder i randen af en eruptivisk bergart, og som antages at være opstaaet ved en magmatisk udsondringsproces. — Af mere uregelmæssige e. er der flere forskjellige typer. Saaledes f. eks. de saakaldte fallbaand, hvorved forstaaes saadanne e., hvor ertsen optræder som en fint fordelt bestanddel i lagdelte bergarter, uden at disse bergarter udmerker sig fremfor de øvrige lag ved andet end ertsgehalten. Fallbaand kjendes bl. a. fra Modum, hvor koboltertser ledsager samme, samt fra Kongsberg, hvor de ertsførende gange gjennemsætter dem. — Stokke kaldes e., som har en betydelig mægtighed i forhold til udstrækning i felt (f. eks. Falun kobbergruber). Stokkene kan dels ligge parallelt med berglagene og kaldes da liggende stokke, eller de kan gjennemskjære samme og kaldes staaende. Stokverk har man kaldt forekomster, hvor bergarten er gjennemsat af et netverk af ertsgange. Som eksempel herpaa kan nævnes tinstensforekomsterne i Sachsen, Böhmen og Cornwall. Nyrer

---

ⓔ half done, half-finished — ⓕ à moitié (à demi) fait, prêt. **halvfætter** — ⓣ Vetter (m) im zweiten Grade — ⓔ second cousin — ⓕ cousin (m) au deuxième degré. **halvgammel** — ⓣ ältlich — ⓔ oldish — ⓕ entre deux âges; vieillot. **halvgud** — ⓣ Halbgott m — ⓔ demi-god — ⓕ demi-dieu m. **halvhanske** — ⓣ Halbhandschuh m — ⓔ mitten — ⓕ mitaine f. **halvkugle, -formet** — ⓣ Halbkugel f, -förmig — ⓔ hemisphere, hemispherical, semi-globular — ⓕ hémisphère m; hémisphérique. **halvmaane** — ⓣ Halbmond m — ⓔ half-moon, crescent — ⓕ croissant m, demi-lune f. **halvstuderet** — ⓣ halbgelehrt — ⓔ half-learned; (h. røver) smatterer, sciolist — ⓕ (h. røver) demi-savant m. **halvstøvle** — ⓣ Halbstiefel m — ⓔ half-boot — ⓕ bottine f; (snøre-) brodequin m. **halvtolv** (spil) — ⓣ Halberzwölf n — ⓔ Van-John — ⓕ onze et demi m. **halvvei: paa h.en** — ⓣ auf halbem Wege — ⓔ half-, mid-way — ⓕ à mi-chemin, à moitié chemin. **halvø** — ⓣ Halbinsel f — ⓔ peninsula — ⓕ presqu'île, (stor) péninsule f.

halvere — ⓣ halbieren — ⓔ halve, bisect — ⓕ partager en deux, par la moitié.

ham sb — ⓣ Haut f, Balg m — ⓔ slough — ⓕ dépouille, peau f. **skyde h.** — ⓣ sich häuten — ⓔ cast the slough (skin) — ⓕ (skifte) faire peau neuve, muer, (skyde) se

og **klumper** er uregelmæssige e. af den form, som navnet antyder, og som eksempler paa ertser, der forekommer paa den slags leiesteder, kan nævnes kromjernstenen ved Røros. — Af e. i løse jordlag er der særlig to slags, overfladeleiesteder og de sekundære leiesteder. Overfladeleiestederne er saadanne, hvor ertsen eller det nyttige mineral ved kemisk udfældning, afdampning, det organiske livs virksomhed eller paa anden maade er dannet paa det sted, den findes. Blandt de ertser, der optræder paa overfladeleiesteder, kan særlig nævnes myr- og sjømalm, som dannes ved, at jernhydroksyd udfældes paa bunden af myrer, sjøer, langs bække o. l. st. Andre eksempler paa overfladeleiesteder er forekomster af torv, guano, salt og salpeter. — De sekundære e. fremkommer derved, at e. i fast berg opsmuldres, og de opsmuldrede dele føres bort til steder, hvor enkelte af ertserne bliver liggende igjen, medens det uholdige berg efterhaanden opløses eller bortskylles. Paa sekundære leiesteder findes kun de ertser, som i meget ringe grad angribes af luft og vand, som f. eks. guld, platina og tinsten i sand og gamle elveleiesteder.

Ertvaagø, en 121.03 km.² stor ø i Romsdals amt, ø. f. Kristiansund. Øen ligger mellem Edøfjorden i n. og Vinjefjorden i s.; den er adskilt fra fastlandet i ø. ved Auresundet og fra øen Stabben i v. ved Imarsundet. Fra n. stikker en lang bugt, Foldfjorden, sydover og deler øen i en østlig og en vestlig del. Fjeldene naar op i 671 m. (Ertvaagfjeld), siderne er delvis bevokset med løvkrat. Bebyggelsen er spredt langs kysten, ialt 1109 indb. Af øen hører en del (71.73 km.²) til Aure, en del (22.47 km.²) til Valsøfjorden og en del (26.83 km.²) til Tusteren herred.

Ertzgaard, Petter Johnsen (1784—1848), eidsvoldsmand, underofficer ved det strindenske kompani, deltog i Jämtlandstoget 1809 som furer og var i 1814 medlem af rigsforsamlingen paa Eidsvold som anden deputerede for det trondhjemske dragonkorps; døde som gaardbruger paa fædrenegaarden Ersgaard i Nedre Stjørdalen.

Eruditiōn (lat.), grundig lærdom, udstrakt viden.

Eruptiōn. 1. (Geol.). Et mere eller mindre voldsomt udbrud fra jordens indre af emner som f. eks. lava, aske, slam, varmt vand eller damp (se nærmere Vulkaner). — 2. (Med.). Udbrud af et hududslet.

Eruptiōnskegle, se Vulkaner.

Eruptīve bergarter kaldes saadanne stene, som er brudt frem fra jordens indre.

E'rvum, se Linse.

Erwin, kaldt E. von Steinbach (d. 1318), en af den tyske gotiks største mestere, byggede Strassburgmünsterens berømte vestfaçade og restaurerede dens langskib. Et par af hans sønner fortsatte arbeidet.

Erycīna (lat.; græ. Erykine), tilnavn til Afrodite (efter et bjerg paa Sicilien).

Eryma'nthos (græ.), oldtidens navn paa et bjerg i det n.v. Peloponnes. Efter sagnet fandtes her engang et frygteligt vildsvin, som huserede i omegnen, til det dræbtes af Herakles.

Ery'ngium, se Strandtistel.

Erysi'chton, oldgræsk heros, søn af Triopas, fra Thessalien. I et bl. a. hos digteren Kallimachos bevaret sagn heder det, at han omhuggede en til gudinden Demeter indviet lund og derfor straffedes med umættelig hunger.

Ery'simum, se Hjørneklap.

Erysi'pelas, se Rosen.

Erysiphe, se Meldug.

Erythēm, rødme af huden. Foruden efter udvendig irritation (kemiske og mekaniske aarsager, varme, kulde og lys) kan e. optræde reflektorisk (skamrødme) eller paa grund af en betændelsesagtig tilstand i huden, f. eks. ved skarlagensfeber, tyfus, syfilis o. a. *Erythema nodosum*, se Knuderosen.

Erythrai' (græ.), i oldtiden navn paa flere græske byer, hvoraf den bekjendteste laa i Lilleasien, overfor Chios. I oldtiden fandtes her en berømt sibylle, hvis hulehelligdom i ny tid antagelig er gjenfundet ved Lytri. Byen var ganske betydelig, havde to havne og var en af det ioniske forbunds 12 byer.

Erythrīn. 1. (Kem.), se Erythrit. — 2. (Min.). Mineral, som bestaar af et vandholdigt koboltarsenat ($Co_3As_2O_8 \cdot 8H_2O$). Kaldes ogsaa koboltblomst.

Erythrīna corallode'ndron, træ af de erteblomstredes familie, bedst kjendt fra kakaodyrkningen, hvor det anvendes som «skyggetræ» for de ømtaalige kakaotræer; af denne grund er det blevet kaldt kakaotræets moder.

Erythri't, fycit (kemisk formel $C_4H_6(OH)_4$), er en saakaldt fireværdig alkohol af søt smag. I ren tilstand danner det kvadratiske, farveløse krystaller, der smelter ved 126 ° og let opløses i vand. I fri form findes det i algen *protococcus vulgaris* og bundet til orselinsyren som erythrin i nogle alger og i mange lavarter, navnlig i *roccella montagnĕi*.

Erythrofȳl, fællesbetegnelse for de røde farvestoffe, som om høsten dannes i mange veksters løv, f. eks. hos vildvin.

Erythro'xylon, se Cocabusk.

Erythrǣa (ital. Eritrea), Nordøst-Afrika, ital. koloni n. og ø. f. Abessinien paa kysten af det Røde hav mellem Ægypten og fransk Somali-land (Obok), fra Raskasar (18 ° n. br.) til Ras Dumeira (12 ° 42′), ca. 130 000 km.² med ca. 280 000 indb. (2.1 pr. km.²). E. bestaar af en nordlig større del med faste grænser mod Ægypten og Abessinien (i syd elven Mareb) og en sydlig kystrand med vaklende grænse mod det af afar- eller danakilstammer beboede indland. I syd optages E. af en tør og ufrugtbar, temmelig bred kystslette med spredte vulkankegler; nordover smalner denne af til en kyststrimmel, hvorfra landet hæver sig terrasseformig op til det abessinske plateau-land, som optager E.s nordlige del, hvis tildels vulkanske fjelde naar sit høieste punkt i Suaira (3018 m.). E.s klima er særlig i kystzonen overordentlig varmt (Massaua's aarlige middelvarme 30.3 °) og meget tørt (den aarlige regnhøide i Massaua 222 mm., i Assab 61 mm.). Det bedste kulturland findes derfor i den nordlige del, paa høilandet og i dalene (Falcats og Khor Baraka's vanddistrikt). Indbyggerne er dels nomader (særlig afar-stammerne i syd), dels fastboende, jorddyrkende eller handlende abessiniere. De ca. 4500 europæere (ca. 3900 italienere) bor væsentlig i byerne, hvoraf de vigtigste er Massaua (koloniens hovedhavn), Asmara (guvernørens residens), Anfila, Beilul, Assab. Fra Massaua til Asmara er af strategiske hensyn en jernbane under arbeide. — 1870 havde dampskibsselskabet Rubattino kjøbt Assab og Assab-bugten, som 1879 over-

---

dépouiller. **hamskifte** — ⓣ Häutung f — ⓔ moult(ing), mewing — ⓕ mue f.

ham ⓔ knæled, has; laar; skinke.

hamac ⓕ m. hængekøie.

hamadryad ⓔ, **hamadryade** ⓕ f. skog-, trænymfe.

hamate ⓔ kroget, haket; forviklet.

ham-cured ⓔ mørkrøget (om sild).

hame ⓔ bogtræ (i hestesæle).

hameau ⓕ m. (liden) landsby.

hameçon ⓕ m. (fiske)krog.

hamée ⓕ f, (mil.) skaft (paa visker).

Hamen ⓣ m, fiskekrog; net, garn.

hämisch ⓣ onskabsfuld.

hamle: h. op med — ⓣ es mit eim. aufnehmen können, eim. gewachsen sein, gegen einen aufkommen — ⓔ be able to cope with, be a match for, be even with — ⓕ pouvoir se mesurer avec, ne le céder en rien à, égaler. **hamle** se skaate.

hamlebaand — ⓣ Ruderband n — ⓔ oar-grummet — ⓕ estrope (f) d'aviron.

hamlet ⓔ liden landsby.

Hämling ⓣ m, gilding.

Hammel ⓣ m, gjeldbuk. **H.-keule** f, faarelaar.

Hammelsprung ⓣ m, afstemning ved at hver gaar til sin side

hammer — ⓣ Hammer m — ⓔ hammer; (dør-) knocker — ⓕ marteau m.

toges af den ital. regjering og 1882 officielt erklæredes for koloni. Det ital. protektorat udvidedes snart over kysten 5° mod nord, og 2 jan. 1890 sammenfattedes samtlige ital. besiddelser paa sydvestkysten af det Røde hav under navnet Eritrea («Rødehavskolonien», af lat. *Mare Erythraeum*). Med keiser Menelik II, som tildels ved ital. hjælp var blevet hersker over hele Abessinien, sluttedes 2 mai 1889 en overenskomst i Utjalli, som i forholdet til fremmede magter gjorde Abessinien til en ital. vasalstat. Men da dervischerne, som fra Sudan truede baade abessiniere og italienere, var beseiret ved Agordat 20 dec. 1893, begyndte Menelik krig med Italien. Under Baratieri's overkommando overskred italienerne grænseelven Mareb i slutten af 1894 og vandt til en begyndelse flere mindre seire. Men 7 dec. 1895 blev major Toselli's korps oprevet ved Amba Aladji, 20 jan. 1896 faldt Makalle og 1 mars s. a. led Baratieri et fuldstændigt nederlag ved Adua, som med ét slag tilintetgjorde Italiens stilling i Abessinien. Ved freden i Addis Abeba 26 okt. 1896 erkjendtes Abessiniens uafhængighed, og E. indskrænkedes til omfanget fra 1889. E., som før krigen var en blomstrende koloni, har siden kun været i langsom fremgang.

Erythræa (bot.), slegt af søterodfamilien, mindre, glatte urter med hele blade og røde blomster. Paa de sydligste strandkanter i vort land vokser de to vakre arter *e. vulgaris* og den lille *e. pulchella*. Nogle arter dyrkes ogsaa som prydplanter, saaledes *e. centaurium*.

Erythræiske hav (græ., «det røde hav») kaldte Herodot og Strabon hele havet s. f. Asien, indbefattende bugterne, det Røde hav og den Persiske bugt; senere forstod man ved E. h. kun bugten mellem Arabien og Indien (sjelden det Røde hav).

E'ryx, nu Monte San Guiliano, oldtidens navn paa et bjerg paa Sicilien, længst mod nordvest. Der fandtes i oldtiden paa toppen et berømt tempel for Afrodite, opr. muligens anlagt af fønikere for Astarte. Afroditedyrkelsen her havde en tildels asiatisk karakter.

Erzberger, Mathias (1875—), t. politiker og forf. fra Württemberg; har siden 1896 taget virksom del i den sydtyske, katolsk-kristelige arbeiderbevægelse og indvalgtes 1903 som en af centrums mest fremragende mænd i den tyske rigsdag. Her gjorde han sig snart bemerket ved hensynsløst at blotte kolonialforvaltningens forsyndelser og mangler. Hans angreb paa regjeringen høsten 1906 bidrog væsentlig til bruddet mellem rigskansler Bülow og centrum, hvilket førte til rigsdagens opløsning i decbr. s. a. Blandt hans brochurer er fem hefter «Die Zentrumspolitik im Reichstag» (1904—07), der redegjør for partiets program.

Erzerūm, hovedstad i et vilajet af samme navn i tyrk. Armenien (omtr. 50 000 km.² med 646 000 indb., hvoraf 500 000 muhammedanere og 145 000 kristne). Den ligger i nærheden af Karasu (en af Eufrats kildeelve, s. d.), 1 880 m. o. h. paa en frugtbar høislette. Klimaet er sundt, men koldt, med kjølig sommer og streng vinter. Der er omtr. 40 000 indb. (næsten ²/₃ tyrker, næsten ¹/₃ armeniere, jøder, perser etc.). Byen omgives af en dobbelt stenmur og en dyb grav; gaderne er smale og skidne, husene ofte halvt underjordiske med fladt tag, hvor kjørene græsser. Der er 65 moskéer, 4 kirker, mange dervisjklostre, karavanserajer og offentlige badehuse. Byen er sæde for en pasha, en armenisk og en græsk biskop. militærskole etc. Den ligger ved handelsveien mellem Trapezunt og Tebris og var derfor før en rig handelsby. Nu er handelen gaaet tilbage, delvis fordi den har taget andre veie, men endnu er E. Armeniens største handelsby. E. har været gjenstand for mange kampe, i den senere tid mellem tyrkerne og russerne, som flere gange erobrede den, sidst i 1877; den blev givet tilbage til Tyrkiet i 1878. Stort blodbad paa armenierne i 1895. Flere gange delvis ødelagt af jordskjælv.

Erzgebirge, fjelddrag, der med en bredde af ca. 40 km. strækker sig i en længde af omtr. 150 km. mellem Elsterfjeldene i vest og Elbesandstensfjeldene i øst. Mod syd falder fjeldene forholdsvis steilt af mod Egerdalen, medens nordheldingen er svagt skraanende. Fjeldryggen er gjennemsnitlig 7—800 m. høi, de høieste toppe, Keilberg og Fichtelberg, naar op til vel 1200 m. o. h. Fjelddraget bestaar for den væsentligste del af de ældste geologiske stene, gneis, glimmerskifer og fyllit, hvortil kommer betydelige felter af eruptiviske bergarter, særlig granit. — Fra gammel tid er fjeldene kjendt formedelst sin rigdom paa nyttige metaller og ertser, hvilket har givet dem sit navn. Allerede omkring midten af det 12 aarh. blev der igangsat bergverksdrift, og siden har E. været blandt de steder i Tyskland, hvor denne næringsvei har naaet sin mest fuldkomne udvikling. Af metaller, som forekommer, kan nævnes tin (Geyr, Zinnwald), nikkel og kobolt (Schneeberg, Annaberg), zink, kobber og jern (Eibenstock), men af størst vigtighed har været forekomsterne af bly og sølv. Disse forekomster strækker sig i en zone fra Meissen over Freiberg, Marienberg og Annaberg til Joachimsthal. Midtpunktet for sølvudvindingen er især Freiberg, hvor et af verdens mest kjendte bergakademier findes. — I forbindelse med bergverksdriften udviklede der sig i E. allerede meget tidlig en betydelig industri, hvilken næringsvei nu, efterat bergverksdriften har været i tilbagegang, er blevet hovednæringsveien. Af de mange industrigrene, som drives, kan især nævnes flere slags tekstilindustri, hvoriblandt knipling industrien kan føres tilbage helt til 1341, trævareindustri, porcellænsindustri og en meget mangesidig metalindustri. Det fornødne kul faaes fornemmelig fra den ved nordranden af fjeldene værende Zwickauer Mulde. Den sterke udvikling af industrien har medført, at E. hører med blandt de tættest befolkede egne i Mellemeuropa. Den gjennemsnitlige befolkningstæthed udgjør 150 à 200 pr. km.², og i distriktet Annaberg bor der endog 230 mennesker pr. km.²

Erzingan (Erez, Ersindsjan), by i tyrkisk Armenien, vilajetet Erzerum, ligger ved Karasu, en af Eufrats kildeelve, 1 420 m. o. h., 23 000 indb. Livlig handelsby.

Es er det med ♭ en halvtone fordybede E. Dur tonearten har 3 ♭ som fortegn, akkorden er es—g—b. Molltonearten har 6 ♭ som fortegn, akkorden er es—ges—b.

E. S., mester fra 1466, t. kobberstikker, hvis navn er ukjendt, men hvis monogram kjendes fra 21 stik. Arbeidede sandsynligvis i Schwaben ca. 1450—67. Paavirket af flandersk kunst. Er for kobberstikket af tilsvarende betydning som van Eyck for malerkunsten, idet han hævede det fra ubehjælpsom primitiv teknik til fuldt

---

Hammer (t) m, hammer(verk).
hammer (e) hammer; (gevær)-hane; hamre. **h.able** hamrelig. **h.cloth** bukdækken. **h.harden** koldhamre.
hammock (e) køl.
hamp — (t) Hanf m — (e) hemp — (f) chanvre m.
hampe (f) f, skaft, stang; (blomster)stængel; (hjorte)bryst.
Hampelmann (t) m, hallingmand.
hamper (e) (torv)kurv; lænke; binde, snære; belemre; forvikle.
hamre — (t) hämmern, klopfen — (e) hammer — (f) battre (à coups de marteau); marteler; (løs) tapoter (sur le piano).
hamren, hamring — (t) Hämmern n — (e) hammering — (f) coups (pl) de marteau; (hjertets o. l.) battement; tapotage m (sur le piano).
hams — (t) Hülse f — (e) hull — (f) brou m, écale f.
hamshackle (e) binde (hest) med hovedet til et af forbenene; give en klamp om foden.
Hamster (t) f, **hamster** (e) & (f) m, (zool.) hamster.
hamstring (e) hasesene; skjære haserne over paa.
han — (t) er — (e) he — (f) il. Sb — (t) Männchen n — (e) he, male; (om visse fugle) cock — (f) mâle; (hane) coq m. **haubi** se drone. **hankat** — (t) Kater m — (e) tom-cat — (f) matou m. **hankjøn** — (t) männliches Geschlecht n — (e) male sex, gender; (gram.) masculine gen-

kunstnerisk udtrykssæt. Hans typer er slanke, de arkitektoniske og ornamentale omramninger gotiske, landskabsdetaljer realistiske.

Esaias el. Jesaja (hebr. Jescha'jāhū, d. e. Jahve giver frelse), en judæer, som i kong Usias dødsaar (ca. 740 f. Kr.) følte sig kaldet til profet (kap. 6), og som virkede i Jerusalem under Jotham, Ahas og Hiskia. E. træder frem som en majestætisk skikkelse; i et vældigt og kraftigt sprog skildrer han Jahve (Jehova) som Israels almægtige gud, der benytter det overmodige Assur som et viljeløst redskab, hvormed han fremmer sine planer (10, 5. 15); og samtidig er denne gud rettens og retfærdighedens haandhæver, derpaa kommer det an, og ikke paa mængden af slagtofre (1, 10—20); derfor maa det ugudelige Israel og Juda gaa tilgrunde, kun en liden rest skal reddes og opleve den herlige messianske tid. — Vor nuværende E.s bog skriver sig ikke i sin helhed fra profeten E., men er sammensat af bestanddele fra forskjellige tider. A. Proto-Jesaja: 1. kap. 1—12, den ældste gruppe; 2. kap. 13—23, orakler mod fremmede folkeslag (kap. 22 mod Jerusalem); 3. kap. 24—27, den saakaldte Jesaja-apokalypse (sandsynligvis fra slutningen af 4 aarh. f. Kr.); 4. kap. 28—33, omhandlende Sanheribs angreb (701), men med mange senere tilføielser; 5. kap. 34 og 35, mod Edom (tidligst fra eksilets tid); 6. kap. 36—39, et historisk anhang. B. Deutero-Jesaja: 1. kap. 40—48; 2. kap. 49—55, tilblevet paa eksilets tid og indeholdende trøst for de landflygtige judæere i Babylonien. C. Trito-Jesaja, de sidste kapitler fra kap. 56 af, eller muligens først fra kap. 63, rimeligvis fra Esras og Nehemias' tid.

Esau («den lodne»), Isaks og Rebekkas ældste søn, Jakobs tvillingbroder. Hans historie fortælles 1 Mos. Hans bopæl Seier (1 Mos. 32, 3 jfr. 36, 8) er et bjergland i det sydlige Juda. Tilnavnet Edom (den røde) udledes enten af en rødlig hudfarve (1 Mos. 25, 25) eller af hans forkjærlighed for en rødlig linseret (1 Mos. 25, 30). Han er det edomitiske folks stamfader.

Esbern Snare (omtr. 1127—1204), d. stormand, ældste søn af Asser Rig og broder af Absalon. Sluttede sig tidlig til Valdemar den store, hvem han 1157 førte fra Roskilde til Jylland. Raadsnar og tapper i kamp, besindig og høimodig i raad. Deltog i Rügens erobring 1168 og i andre kampe mod venderne. Som broderens høvedsmand i Skaane deltog han i bondekampen her 1182. Byggede fæstningen Kalundborg og den femtaarnede kirke der. Begravet i Sorø.

Esbjerg, by i Danmark, paa vestkysten af Jylland indenfor Fanø, 15 665 indb. (1906). Meget vigtig udførselshavn for landbrugsprodukter. Herfra udføres 3/4 af alt det udførte flesk, 1/8 af smørret og 1/8 af eggene. Næsten al udførsel foregaar til engelske havne (Grimsby, Parkeston etc.) og Hamburg. E. er bare lidt over 30 aar gl. Havnen blev aabnet 1874, men er senere stadig blevet udvidet. E. er ogsaa en stor fiskerby og har en betydelig dampskibsflaade.

Escanaba *[eskənābə]*, by i de Forenede stater, Michigan, ved Green Bay, en nordvestlig bugt af Michigansjøen; 9549 indb. (1900). Tømmer- og jernhandel.

Escaut *[eskå']*, fr. navn paa Schelde.

Eschatologī, se Eskatologi.

Eschel, se Smalte.

Eschenbach, Wolfram v., se Wolfram.

Eschenburg, Johann Joachim (1743—1820), t. litterat, professor i litteratur ved Carolinum i Braunschweig, især bekjendt ved sine arbeider om engelsk litteratur («Britisches Museum», «Annalen der britischen Litteratur») og sine oversættelser fra engelsk. Han oversatte engelske og skotske folkeviser, som nylig var udgivet af Percy, og fuldendte og rettede den første tyske prosa-oversættelse af Shakespeare («Shakespeares theatralische Werke», 1775 ff.), som Wieland havde begyndt.

Escher, Johann Heinrich Alfred (1819—82), schweiz. statsmand. Studerede retsvidenskab og blev 1844 docent i sin fødeby Zürich. Spillede en betydelig rolle her som liberal politiker og indtog en ledende stilling indtil demokraternes seier 1867. Virkede ivrig for den schweiz. forfatningsrevision 1848 og var 1849—50 og senere præsident i nationalraadet. Gjennemførte loven om blandede egteskaber og arbeidede ivrig for bygning af nye jernbaner.

Escher von der Linth, Arnold (1807—72), schw. geolog, blev i 1834 docent ved universitetet i Zürich og 1856 professor ved polyteknikum sammesteds. Hans fleste videnskabelige arbeider omhandler Alpernes geologi.

Escher von der Linth, Johann Conrad (1767—1823), schweiz. statsmand. Født i Zürich, kjøbmand, geolog og fintdannet skjønaand. Kjæmpede med maadehold for den franske revolutions idéer. 1798—1802 fremragende medlem af den lovgivende forsamling. Gjennemførte 1807—22 det store og fortjenstfulde verk at kanalisere Linthelven; fik derfor af staten tillagt navnet v. d. Linth.

Eschricht, Daniel Frederik (1798—1863), d. fysiolog, professor 1829—63, for konservativ til at kunne følge med den moderne kemisk-fysiske retning i fysiologien. Bekjendt for sine undersøgelser indenfor udviklingslæren og den komparative anatomi. Har udgivet en haandbog i fysiologi 1834—41, desuden talrige afhandlinger.

Eschscho'ltzia califo'rnica, énaarig plante af valmuefamilien, med fjærdelte, lidt graalige blade og enlige, store, gule blomster paa lange stilke. Planten dyrkes alm. i haver helt til de nordligste egne af vort land.

E'schwege, by i Preussen, prov. Hessen Nassau, 40 km. s.ø. f. Cassel, ved Werra; 11 113 indb. (1900). E., som har livlig handel og industri, kaldes undertiden «det hessiske Elberfeld».

E'schweiler, by i Preussen, regjeringsdistr. Aachen, ved elven Inde; 23 624 indb. (1905). Jernverk, bly-, kobber-, zink- og kulgruber; en mængde fabriker.

Escoiquiz *[eskojki's]*, Juan (1762—1820), sp. prest og politiker; blev lærer for kronprinsen (Ferdinand VII), men fjernedes 1798 paa grund af Godoys fiendskab. 1808 blev E. statsraad og underskrev i Bayonne Ferdinand VII's abdikationsakt. Minister 1813, faldt i unaade for sine liberale anskuelser. Skrev «Expocisión de los motivos», d. e. grundene til Ferdinands reise til Bayonne; en vigtig kilde til tidens historie.

Escoria'l kaldes det store, berømte spanske slot og kloster. som Filip II lod opføre ved landsbyen E. (50 km. n.v. f. Madrid) til ære for St. Laurentius, paa hvis helgendag, 10 aug., spanierne vandt slaget ved St. Quentin

---

der — (f) sexe (m) mâle; (gram.) (genre) masculin m.

han (f) um! puh!

hanap (f) m. pokal, støb, krus.

hanche (f) f. hofte; (sjøudtr.) laaring; (i fegtn.) **se mettre sur la h.** sætte sig i positur.

hanchu (f) hoftebred.

Hand (t) f, haand. **kurzer H.** kort, kort og godt. **an die H.** ihænde. **an der H.** ved hjælp af. **an der (flachen) H. liegen** ligge i dagen. **aus der H.** fra sig. **von langer H.** længe i forveien. **von der H. weisen** afvise. **H.brief** m, haandskrivelse. **h.fertig** fingernem, nævenyttig. **H.geld** n, handsel: penge paa haanden. **h.gemein werden** ryge i slagsmaal. **H.griff** m, haandlag; manipulation; fif. **H.-habe** f, haandtag, skaft. **h.haben** haandtere, tumle med, føre; haandhæve, hævde. **H.haber** m, haandhæver. **H.habung** f, haandtering, brug; haandhævelse, hævdelse. **H.-langer** m, haandlanger. **H.schelle** f, haandjern. **H.schrift** f, haandskrift; (gjælds)bevis. **H.schuh** m, hanske. **H.speiche** f, haandspak. **H.streich** m, kup. **H.-teller** m, haandflade. **im H.-umdrehen** i en haandvending, ruf, fart. **H.zeichen** n, bomerke. **H.zeichnung** f, underskrift.

hand (e) haand; (ur)viser; haandsbred; side, retning; færdighed; arbeider, mand, (pl) folk(e-hjælp); haand(skrift). **be h. and glove** være intime venner. **bear**

i 1557. Det vældige bygningskompleks, hvis hovedfaçader er 240 m. og sidefaçader 190 m., er anlagt i form af en rist, St. Laurentius' helgenattribut. Stilen er ital. renaissance, materialet granitkvadre; bygmestrene var Juan af Toledo og efter ham Juan af Herrera. I E.s pragtfulde kirke, en efterligning af St. Peterskirken i Rom, er de spanske kongers begravelsesplads. E. har flere gange lidt ved ildebrande, senest i 1872, og ved herjing under napoleonskrigene; af dets berømte bibliotek er kun en del tilbage. Klosteret er nu inddraget,

Escorial. (Efter et gammelt stik fra 1764.)

men et høiere seminar findes i dets sted. E. benyttes dog hovedsagelig som kgl. sommerresidens og kongeleiligheden er smykket med malerier af renaissancemestre som Velasques, Tizian og Tintoretto.

Escosūra, Patricio de la (1807—78), sp. politiker, militær og forfatter; blev ritmester og guvernør; maatte efter Esparteros seier flygte til Frankrige, var to gange indenrigsminister, udmerkede sig som parlamentarisk taler, ivrede for reduktion af kirke- og klostergodset, skiftede flere gange parti. Hans skrifter er dels af kulturhistorisk (spansk) og historisk-politisk (engelsk) art, dels memoirer, endelig skuespil, romaner og digte.

Escudillo *[-di'ljå]* (de oro) (sp.), eg. liden gulddaler, en 1730—1848 i Spanien præget guldmynt, oprindelig værdi af 20 reales eller 1 sølvpiaster, omtr. = kr. 3.70.

Escūdo (sp.), eg. skjold, dernæst daler (sml. fr. *écu*), navn paa flere spanske og spansk-amerikanske guld- og sølvmynter og en portugisisk guldmynt. I Spanien var (før 1871) en e. i guld = kr. 1.87; i sølv havde den omtr. samme værdi. I Portugal var e. indtil 1835 en guldmynt af værdi kr. 8.06. I flere spansk-amerikanske lande er e. endnu gangbar og som regel = 10 frc. (kr. 7.20).

Escuintla, by i Guatemala (Mellem-Amerika), ved jernbanen mellem hovedstaden Guatemala og Stillehavet, omtr. 5000 indb., stor kaffehandel. Her laa før hovedstaden i et indfødt rige, i 1524 erobret af spanierne.

Escuria'l, urigtig form for Escorial (s. d.).

Esdrēlon, et frugtbart dalstrøg (Jesuels slette) i Palæstina paa grænsen mellem Galilæa og Samaria, gjennemstrommes af Kisons bæk.

Esdud, se Asdod.

Eserīn, fysostigmin (kemisk formel $C_{15}H_{21}N_3O_2$), er et yderst giftigt alkaloid, der forekommer i kalabarbønnerne *(physostigma venenosum)*; som salicylsurt salt anvendes det særlig ved øiensygdomme, hvorunder det virker sammentrækkende paa pupillen. Nævnte salt anvendes ogsaa sammen med saltsurt pilokarpin som afførende middel ved kolik o. l. hos heste.

Eses er det med 𝄫 en heltone fordybede E.

Esger, nu alm. Eske, dansk mandsnavn svarende til det norske Asgeir.

Esher *[e'šə]*, by i det s.ø.-lige England, grevsk. Surrey, 25 km. s.v. f. London; 9489 indb. (1901). E. har et gammelt slot og en gotisk kirke. I nærheden Sandow Park, hvor der holdes hesteveddeløb, og slottet Claremont, s. d.

Esho'we, betydelig by i Zululand, i nærheden af hvilken den norske missionsstation af samme navn anlagdes 1861 af missionær Oftebro. Stationen ødelagdes 1879 under zulukrigen, men blev straks gjenopbygget. Skole til uddannelse af indfødte lærere samt et pigeasyl. Har for tiden (1908) 1042 kristne.

Esi'pov, Annette, se Essipov.

Esja, stor fjeldmasse i det v.-lige Island, n. f. Reykjavik. Det bestaar af basalt, har bratte og storartede former. Omtr. 900 m. høit. Paa gaarden Esjuberg ved foden blev Islands første kirke bygget.

Eskādre, en under fælles høistbefalende (e.-chef) stillet samling krigsskibe, der bestaar af mindst 2, men ikke af over 4 divisioner (s. d.) egentlige kampskibe. Reglerne for krigsskibes inddeling er forøvrigt noget forskjellig for de forskjellige mariner. Til e. hører som oftest en eller flere divisioner torpedofartøier samt endel fartøier for speciel tjeneste, se Flaade.

Eskadrōn er rytteriets taktiske enhed og tæller fra 120—150 stridende. E.-chefen kaldes ritmester, og e. deles hos os i 3 troppe, der kommanderes af løitnanter. 3—6 e. danner i alm. et regiment; hos os danner 3 e. et korps. — Navnet e. betegnede opr. en opstillingsform for saavel kavaleri som infanteri, men fik i det 17 aarh. den betydning, det nu har.

Eskaladēring (eskalade), storm paa befæstninger ved hjælp af stiger (stormstiger).

Eskamotēre (fr.), bortfjerne, faa til at forsvinde ubemerket, især ved taskenspillerkunster.

Eska'rpe, den indre gravskraaning ved befæstninger. Ved ældre permanente befæstninger var e., ihvertfald ved tørre grave, for stormfrihedens skyld klædt med en omtrent lodret (revêtements-) mur, ofte forsynet med e.-gallerier. Murverket maa ikke naa høiere, end at det er dækket mod beskydning. Hvor e.-mure i senere tid er anvendt, er de i regelen fritstaaende ved foden af e. for ved breschelægning ikke at foranledige udrasning og fyldning af graven. Nu søges dog almindeligvis, saavel ved feltforskansninger som ved permanente verker, e.s stormfrihed sikret ved mindre saarbare hindringer, jerngitre eller pigtraadhindere.

Eskatologī, eschatologi (af græ. *éschaton*, det yderste, sidste, og *lógos*, lære), læren om den sidste ting, d. v. s. fornemmelig om hvordan det tilsidst vil gaa med verden og menneskeslegten, men dernæst ogsaa om den enkeltes skjæbne hinsides døden. — Tanken om, at denne verden

---

a h. hjælpe til, gaa tilhaande. **wash one's h.s of** slaa haanden af. **bring (a child) up by h.** opflaske. **money in h.** kontanter. **be well in h.** lystre godt. **goods on h.** varebeholdning. **out of h.** paa staaende fod. **h.-barrow** bærebør, baare. **h.-bell** (bord)klokke. **h.-bill** løbeseddel, plakat; (teater)program; gjældsbevis; faskinekniv. **h.car** dræsine. **h.-cuff** (belægge med) haandjern. **h.-grapnel** entredræg. **h.liner** snørefisker. **h.-maid** (tjeneste)pige, terne. **h.-maker** rapser, tyv. **h.-mast** (sjøudtr.) spantebuk. **h.-organ** lirekasse. **h.shake** haandtryk, -slag. **h.-spike** haandspak. **h.-spring** kolbøtte, rundkast.

hand ⓔ vb levere; lange, række; (sjøudtr.) beslaa; hjælpe.

handel — ⓣ Handel m; (konkr.) Handlung f — ⓔ trade, commerce, traffic; (strike a) bargain — ⓕ (som levevei) commerce; (enkelt h., kjøb) marché m; (foretagende) affaire, entreprise f; (butik) ogs. magasin m. **h. og vandel** — ⓣ Handel und Wandel — ⓔ conduct, habits; (in) common intercourse — ⓕ conduite f; (dans) les affaires. **handelsbetjent** — ⓣ Handlungs-, Ladendiener, Kommis m — ⓔ merchant's clerk, shop-man — ⓕ commis (marchand), employé (m) de commerce. **handelsforbindelse** — ⓣ Handelsverkehr m, -beziehung f — ⓔ commercial connection — ⓕ relation (f) commerciale. **han-**

engang skal gaa tilgrunde, gjenfindes hos de forskjelligste folkeslag, saavel hos de primitive som hos kulturfolkene. Om maaden varierer forestillingerne: snart tænker man paa ild (verdensbrand), snart paa vand (en ny «syndflod»), snart paa tørke, snart paa kulde (fimbulvinter), eller paa vulkanske udbrud o. l.; naturforholdene paa det sted, hvor forestillingen oprindelig hører hjemme, har her spillet en stor rolle; undertiden er naturkatastrofer, som fra først af var tænkt hver for sig, stillet sammen (saaledes f. eks. i Vǫluspá). Enkelte steder har spekulationen ført tanken videre og er naaet frem til forestillingen om et kredsløb af evig tilbagevendende verdensperioder (jfr. den moderne videnskab, specielt Svante Arrhenius, «Världarnas utveckling»), saaledes i Indien og Grækenland (stoikerne). Særlig bemerkelsesværdig er de eskatologiske forestillinger i den g a m m e l p e r s i s k e, af Zarathustra stiftede mazdareligion, i hvis ældste bestanddel (gāthāsangene) verdensafslutningen bestemt karakteriseres som en dom, medens den for den senere, temmelig optimistiske betragtning (fornemmelig kjendt gjennem «Bundehesh», s. d.) nærmest fortoner sig som en renselse og fuldendelse. Tiden varer 12 000 aar, fordelt paa fire lige lange perioder. Efterhaanden kommer det til kamp mellem den store gode gud, skaberen af alt godt, «den vise hersker», Ahura Mazda, og skaberen af det onde, «den fiendtlige aand», Angra Mainju. Zarathustra træder frem henimod begyndelsen af den sidste periode, hvis første tusen aar er tiden for den nuværende menneskehed. Denne tager del i kampen mod de onde magter og bidrager til at hidføre det godes fremskridt (frashokereti). Med tusen aars mellemrum fødes de tre verdensfrelsere, opstaaet paa overnaturlig maade af profetens sæd og født af en jomfru. Den sidste af dem, som specielt benævnes «frelser» (saoshyant), opvækker alle døde. De onde renses gjennem smeltet metal eller ved hjælp af helvede. Kun enkelte, der som følge af særlig svære synder allerede under sin levetid er blevet til djævle (daêver), tilintetgjøres sammen med dæmonerne. Saoshyant rækker menneskene udødelighedsdrikken; de lever evig salig paa den rensede jord, hvor Zarathustra forretter høimessen. Ogsaa helvede renses og indvindes for jorden. Denne gammelpersiske e. har sandsynligvis ikke været uden indflydelse paa udformningen af den j ø d i s k e. Allerede hos profeten Amos (8. aarh. f. Kr.) er der tale om «Jahves («Herrens») dag», den store slutningskatastrofe, hvorom man trøstig mente, at den under enhver omstændighed vilde blive til glæde og frelse for Israel. Profeterne derimod fremstillede i sin forkyndelse frelsen som betinget af, at folket omvendte sig fra sine synder. Da skulde der engang for folket oprinde en salig fremtid. Med senjødedommen (fra 1 halvdel af 2 aarh. f. Kr. til ca. aar 100 e. Kr.) og apokalypserne (s. d.) indtræder en ændring af fremtidshaabet. Det gamle haab holdt sig indenfor denne vor nuværende verdensorden (græ. *aiōn hoútos*); det nye haab venter en ny, derfra væsensforskjellig verdensorden (græ. *aiōn méllōn*). Det er den os nu saa fortrolige forestilling om den «dennesidige» og den «hinsidige» verden, hvis første tilsynekomst hos jøderne vi her bliver vidne til. Denne verden maa gaa tilgrunde; thi den ligger i det onde; djævelen og hans hær har for stor magt. Her gjør vi ogsaa for første gang hos jøderne bekjendtskab med djævelen: det gamle testamente, profeterne, kjender ham ikke. Ved verdenskatastrofen skal Gud kjæmpe en stor kamp med djævelen og beseire ham. Den gamle verden brænder op, og den nye fødes. Menneskene stedes for dommen. Indenfor det gamle Israel mente man, at naar graven lukker sig over mennesket, saa er det forbi med ham; i dødsriget («scheol») samles alle, onde og gode, til en elendig skyggetilværelse; og derfra gives der ingen udfrielse. Fremtiden tilhører Israels folk; ikke den enkelte; over ham ruller historien videre. Og nu, pludselig, i senjødedommens apokalypser møder vi — opstandelseslæren! Først i 2 aarh., i Daniels bog (s. d.), er den med sikkerhed bevidnet. Til en begyndelse tog den alene sigte paa de særlig fromme og de overvættes ugudelige, som ikke havde faaet fuld gjengjældelse i denne verden. Det gamle Israel ventede, at Gud engang i spidsen for folket vilde stille Messias, den salvede konge av Davids æt; og under ledelse af denne væsenlig rent menneskelig tænkte regent skulde det lykkes Israel at faa trykket stormagterne under sig og selv komme til magten. I senjødedommen forvandles nu ogsaa denne forestilling og bliver til forventningen om «menneskesønnen», et præeksistent væsen, som kommer ned fra himmelen, og som ved verdensdommen spiller en med Guds, man kan næsten sige konkurrerende rolle. Et vidnesbyrd om kompromis mellem de to idékredse, den nationale og den apokalyptiske, har man vistnok at se i den eiendommelige idé om «mellemriget» (eller tusenaarsriget), som vi bl. a. møder hos Paulus (1 Kor. kap. 15) og i Johannes-apokalypsen (Aabenbaringen kap. 20), og som ogsaa langt senere, inden protestantismen (navnlig i 17 aarh.), har været gjenstand for sterk forventning. De ældste kristne, som overtog den jødiske apokalyptik (Aabenbaringen vidner ikke mindst derom), forestillede sig slutningskatastrofen som umiddelbart forestaaende. Og det forsøg paa at udregne tidspunktet for denne katastrofes indtræden, som møder os allerede i Daniels bog, er ofte gjentaget inden kristenheden. En italiensk cisterciensermunk, Joakim af Floris, beregnede, at endetiden vilde indtræffe aar 1260. I aaret 1412 fik man vide, at Antikrist, personifikationen af ondskaben i dens sidste og værste udbrud før Kristi gjenkomst, allerede var 9 aar gammel. Bengel fandt ud, at verden vilde gaa tilgrunde i 1836. En eng. astronom Dimbleby beviste i et skrift, som ogsaa blandt vor almue har spillet en ikke ringe rolle, at verdens undergang maatte ventes ved paasketid 1898 («Den nye tid er nær», oversat fra engelsk ved T. N. Holme, Kra. 1894). Ifølge H. R. G(uldberg) «omfatter den store trængsel tidsrummet fra 1882—1920$^{3}/_{4}$, altsaa et tidsrum af 38 aar, d. e. den samme tid som Israels ørkenvandring androg til, forinden de naaede Kanaan . . . 1896 vil klokken være 5, 1917 er klokken $5^{1}/_{2}$, 1933 er det himmelske ur 5.55» («Vægter, hvor langt paa natten?», Kra. 1887). I middelalderen var eskatologiske fantasier ikke sjeldne; men især fandt de en frugtbar jordbund under reformationstiden med dens gjendøberske o. l. fantastiske sværmerier. — Ogsaa i s l a m har tilegnet sig den jødiske e., som med sin forventning af en forestaaende truende dom fornemmelig var det, der drev Muhammed til at træde frem som profet og forsøge paa at ryste op i sine trygge landsmænds sam-

---

delsgartner — (t) Handelsgärtner m — (e) florist and nursery-man, market-gardener — (f) jardinier (marchand), (marchand) fleuriste m. **handelshus** — (t) Handlungshaus n — (e) commercial house, firm, mercantile establishment — (f) maison f (de commerce). **handelsmand** — (t) Handelsmann m — (e) merchant, trader — (f) marchand, commerçant m. **handelsreisende** — (t) Handlungsreisender — (e) travelling clerk, commercial traveller, bagman — (f) commis voyageur, voyageur (m) de commerce. **handelsstand** — (t) Handelsstand m — (e) mercantile class — (f) le commerce, les commerçants m pl.

Handel (t) m, sag, historie, affære; (rets)trætte, proces; handel; forretning. **ohne H.** uden at tinge, prutte. **Händel** pl, strid, klammeri, spektakler. **handelseinig, -eins werden** blive enig(e) om handelen. **Händelsucht** f, kivagtighed, trættekjærhed. **händelsüchtig** kranglevorn, trættekjær.

handeln (t) handle; drive handel, kjøbslaa; tinge, prutte; forhandle. **sich um etw. h.** gjælde, dreie sig om.

hander (e) overleverer, -rækker; (slang) sekundant, assistent.

handicap (e) (egentl.) bytteleg med mellemlag; slags kortspil; løb med vegtudjevning; belaste, betynge; skabe (en yderligere) vanskeligheder.

vittighed. Forud for dommens dag, som Gud alene kjender, kommer Antikrist, samt Jesus og Mahdien, solen skal gaa op i vest, bjergene forsvinde o. s. v. Efter opstandelsen bliver menneskenes gode og onde handlinger afveiet mod hinanden, paa lignende maade som man forestillede sig det i det gamle Ægypten (se art. Dødsbogen). Man kjender de sterke farver, hvormed i islam himmel og helvede udmales. Forestillingen om saadanne gjengjældelsessteder finder vi ogsaa i Ægypten, Grækenland, Indien (allerede i «Rigveda», og dernæst i brahmanismen, den senere buddhisme, hinduismen) o. a. st. Jfr. Draumkvæde (s. d.). Hvad de gamle israeliter og perser angaar, se ovenf.; de sidstnævnte kjendte desuden et mellemsted, hamistakan, for dem, hvis onde og gode gjerninger lige veiede hinanden op. — Hos primitive folk træffer man hyppig den tanke, at individets skjæbne hinsides døden beror paa saadant som dødsmaaden, begravelsesmaaden, udstyr af amuletter og trylleformularer, eller ogsaa at den er afhængig af vedkommendes sociale stilling. — En eiendommelig plads indtager den opr. buddhisme (s. d.), hvis maal ikke er himmelsk salighed, men nirvana.

Eskeland, Lars (1867—), n. skolemand. Seminareksamen fra Stord seminar, videre uddannelse ved Askov folkehøiskole i Danmark og forskjellige universitetskurser i Norge og England. Fra 1895 styrer af Voss folkehøiskole. Foruden en række avisartikler om sociale og religiøse spørsmaal har han udgivet «Livsspursmaal» (2 udg. 1897), «Vaarkjenning» (1898), «Paa heimveg; nokre talar» (1899), «Norsk salmesong; Elias Blix» (1904) og lærebøger i landsmaal. I skrift og tale har E. været virksom for den nynorske sprogbevægelse.

Eski- (tyrk., gammel), forekommer meget ofte i sammensætning med bynavne.

Eski-Baba («Gamle papa»), by i Tyrkiet, vilajetet Adrianopel, station paa jernb. Adrianopel—Konstantinopel; omtr. 8000 indb. Gevær- og klædesfabrik.

Eski-Djumaja, by i Bulgarien, 40 km. v. f. Sjumla; 8926 indb. (1900). I april stort kvægmarked.

Eski-Hissar, landsby i det vestlige Lilleasien, 150 km. s.ø. f. Smyrna, vilajetet Aidin, med store ruiner af den gamle frygiske by Laodikeia.

Eskil, den hellige (d. omtr. 1080), «Södermanlands apostel», kom fra England som bispeviet missionær og virkede i egnene om Mälaren. Et forsøg paa at faa hedningerne til at lade være at ofre paa den gamle ting- og offerplads Strängnäs kostede ham livet. Hans dødsdag feiredes 22 juni. Han begravedes i Eskilstuna og æredes som helgen.

Eskil (d. 1181), d. erkebiskop, søn af den jydske høvding Christjern Svendssøn, der var broder af erkebiskop Asser, blev af Erik Emune gjort til biskop i Roskilde, men kom senere paa kant med kongen, reiste bønderne imod ham, men tabte og maatte betale store bøder. 1137 valgte kapitlet i Lund ham til erkebiskop, men kun kongens mord s. a. gjorde det muligt at faa valget stadfæstet. I 40 aar derefter var han den danske kirkes øverste styrer. Han var en høit fremragende personlighed, «kirkens kamplystne ridder og forsvarer», ofte i skarp modsætning til Valdemar I og Absalon. Som ven af Bernhard af Clairvaux grebes han af dennes idealer, hvilket særlig viser sig i hans mange klosteranlæg (Heridsvad, Esrom, Tommerup, Væ m. fl.). 1161 drog E., efter at have lidt nederlag mod kong Valdemar I i pavestriden, paa pilgrimsfærd til det Hellige land og var derefter hele 7 aar i den fordrevne pave Alexanders følge i Frankrige. Men omsider ændredes kongens kirkepolitik, og E. vendte hjem, skrinlagde 1170 Knut Lavard i Ringsted og kronede kongens søn Knut. Landflygtighedsaarene havde imidlertid faaet ham selv til at længes efter klosterstilheden, og han nedlagde endelig 1177 sit embede til fordel for Absalon. Død i Clairvaux. [Litt.: H. Olrik, «Konge og præstestand» II.]

Eskilstuna, by i Sverige, Svealand, Södermanlands län, ved E. ån, 7.5 km. fra dens munding i Mälaren; 26 841 indb. (1906). E. har teknisk skole, mekanisk verksted med jernstøberi, betydelige kniv- og jernvarefabriker, en kgl. geværfabrik, anlagt 1836. I 1906 fandtes 127 fabriker med en tilvirkningsværdi af 17²/₃ mill. kr. og 5336 arbeidere. E. har navn efter Södermanlands apostel, den hellige Eskil (s. d.).

Eskimō, tykt bomuldstøi, hvor islettraadene er grove og løsspundet, saa tøiet faar lang luv, som helt dækker bindingen. E. væves saa tæt, at det vanskelig slipper vædske igjennem. Benyttes derfor f. eks. til barnesenge.

Eskimōbugten el. Aviktok el. Hamilton-Inlet, en 240 km. lang fjord paa Labradors østkyst, under omtr. 54½° n. b., et hovedsæde for fangst af sæl, makrel, sild etc. Omkr. 80 km. fra mundingen ligger den lille fiskerby Rigolet.

Eskimoere eller, som de kalder sig selv, innuit, bebor Ishavets kyster fra Grønland i ø. til Beringstrædet i v. Ifølge sin geografiske fordeling og berøring med civilisationen kan de inddeles i tre grupper. 1. Den østlige, som indbefatter stammerne paa Grønland, Baffinsland, Labrador og egnene rundt Hudsonsbugten. 2. Den vestlige fra egnene omkring Mackenzieelvens delta i ø. til Alaskas vestkyst i v. 3. Den mellemste, som omfatter de fra Boothia Felix, det amerikanske fastlands nordligste halvø, i ø. til Kobbermineelven i v. boende stammer. I gruppe 1 er de i de danske besiddelser boende grønlændere os mest bekjendt. De bor fra Angmagsalik paa Grønlands østkyst til Itivdliarsuk paa dets vestkyst. Den kongelige danske grønlandske handel fører tilsyn med disse e. og sender aarlig flere store fartøier derop med proviant og udstyr. Disse sydgrønlandske e. bor i træ- og jordhytter og lever for det meste af sælfangst og fiske. Noget jordbrug drives ogsaa. — Mindre kjendt er de nordgrønlandske e., som lever adskilt fra sine sydligere brødre ved den store isfyldte Melvillebugt. De nordgrønlandske e.s udbredelse kan regnes fra Kap York i s. til Ætah i n. De er hvert aar i forbindelse med de skotske hvalfangere, som har sine fangstfelter deromkring, og driver tuskhandel med dem. De lever af jagt paa hvalros og sæl samt fiske. E. paa Baffinsland rundt Hudsonbugten og paa Labrador staar samtlige i forbindelse med civilisationen. — Den anden eller vestlige gruppe deles i to stammer, kagmallik og nunatarmiunstammerne. Kagmallik-e. var de oprindelige beboere af egnene rundt Mackenzieelvens delta og vestover langs nordkysten af Alaska. De er imidlertid nu næsten helt fortrængt af den dygtigere, mere energiske og i intellektuel henseende

---

handicapper ⓔ opmand; vegtudjevner.
handicraft ⓔ haandarbeide, -verk. **h.sman** haandverker.
handiness ⓔ nethændthed; letvindthed.
handiwork ⓔ hænders gjerning.
handkerchief ⓔ tørklæde.
handle — ⓣ handeln — ⓔ act; (omgaaes med) treat, use, deal with; (drive handel) trade, deal, traffic; (om) be about — ⓕ agir, faire; en user (bien, mal) avec q; traiter; faire le commerce; rendre, acheter; (om) ogs. avoir pour objet, rouler sur. **handledygtig, -kraftig** — ⓣ handlungsfähig — ⓔ vigorous, energetic — ⓕ énergique. **handlemaade** — ⓣ Handlungsweise f — ⓔ (way of) proceeding — ⓕ manière (f) d'agir; procédé m.
handle ⓔ behandle; haandtere, føre, bruge; manøvrere (skib); betjene, bistaa (som sekundant); bruge hænderne, føle; skaft, (haand)greb; hank; (dør)vrider; redskab.
Händler ⓣ m, handlende; forhandler.
handlich ⓣ haandterlig.
handling — ⓣ Handlung f — ⓔ act(ion); (i skuespil) ogs. plot, story — ⓕ action f, acte m.
handling ⓔ berøring, behandling; penselføring.
Handlung ⓣ f, handling; handel; forretning; butik.
handsel — ⓣ Handgeld n — ⓔ handsel, earnest — ⓕ étrenne f; (give h.) étrenner q.

langt overlegne Nunatarmiunstamme, som skriver sig fra egnene rundt Kotzebuesund. Da Sir John Franklin paa sin baadekspedition langs nordkysten af Amerika i 1826 stødte paa kagmallikerne, var de vilde, krigerske og frygtede intet. Nu derimod er de knækket. Civilisationens faste ledsagere, brændevin og sygdom, har gjort sin virkning. Den amerikanske hvalfanger er den, som har bragt civilisationen ind blandt disse naturfolk. Maaden, han har bragt den paa, geraader ham til liden ære. — Gruppe 3 er den, som har været mindst berørt af civilisationen, og flere af disse stammer lever endnu i sin oprindelige tilstand. Netchjillistammen, den mægtigste og en af de mindst berørte, har sine jagtfelter rundt Willerstedtsjøen paa Boothiaistmen. Ved indgifte og omgang er alle de til denne gruppe henhørende smaastammer praktisk talt én stamme. Netchjillistammen kom første gang i berøring med hvide i 1830, da den engelske admiral Sir John Ross paatraf dem under en af sine overvintringer paa østkysten af Boothia Felix. I 1859 blev de ganske flygtig besøgt af admiral Sir Leopold McClintock. Siden den tid har disse mennesker levet fuldstændig udelukket fra udenverdenen. Først i 1904 blev de atter paatruffet. Denne gang af Gjøa-ekspeditionen, som overvintrede paa Kong Williams land. For en iagttager, som netop har forladt de nordgrønlandske e., virker mødet med netchjilli-e. som en overraskelse. Ved det lange ophold i sin kajak, som nordgrønlænderen er tvunget til paa jagt efter sæl, er hans underekstremiteter blevet forsømt i udviklingen og gjør et svageligt indtryk. Overkroppen derimod er godt udviklet. De er gjennemgaaende smaa af vekst. Anderledes med netchjillierne, som lever under saa helt forskjellige livsvilkaar. Hos dem kræves der ligesaavel et vel udviklet under- som overlegeme for at kunne deltage i kampen for tilværelsen. Kajakken, som for nordgrønlænderne er en livsbetingelse, kan for netchjilliernes vedkommende mere betragtes som et legetøi, en kilde til adspredelse. Netchjilliernes fangst foregaar for det meste tilfods. Om sommeren jager han renen, naar denne er paa sin vandring mod nord, og om vinteren sysler han med sine sindrige fangstredskaber og fanger sælen, som lever under en ofte 3 m. tyk is. I modsætning til grønlænderen er netchjillieren høi af vekst (enkelte henved 180 cm.). Den typiske eskimoform, de brede fremadstaaende kindben og den hæslige flade næse, har i mange tilfælde maattet vige plads for en finere ansigtsform. De nulevende netchjilliere har intet kjendskab til indianerne, men typen kan ikke lyve. Deres forfædre maa have været i berøring med indianerne og formet den nulevende stamme. Herpaa synes ogsaa deres intellektuelle evner at tyde. De er i høi grad opvakte og let modtagelige for indtryk. Musikelskende er de ikke og synes den hvide mands sang er rædsom. Deres hæderlighed er helt rørende og deres venskab trofast. Den moral, naturen og forholdene har tvunget dem til at antage, kan muligens hos os synes at fortjene et andet navn, men passer godt for dem. Monogami er den alm. form for egteskabet. Polygami forekommer yderst sjelden. Derimod ser man oftere tilfælde af polyandri, og herover maa man ikke forundres, naar man tager i betragtning forholdet mellem antallet af mænd og kvinder. Man kan trygt gaa ud fra, at to tredjedele er mænd og en tredjedel kvinder. Man har under disse forhold bøiet sig for den moral, som tillader en kone at have flere mænd. Netchjillieren er udelukkende kjød- og fiskespisende. Grønsager kjender han kun fra renens mavesæk. Han er sund og kraftig, men det slidsomme jægerliv giver ingen høi alder, 60 aar er sjelden. Kvinderne er som regel smaa og overordentlig velskabte. De gifte koner er tatoveret paa pande, kinder, hage, paa armene fra skulderen helt ud til yderste fingerled og paa knærne. De ugifte er ikke tatoveret. Henimod modenhedsalderen, 14 aar, faar de dog en stribe paa hagen. Egteskabet bestemmes som regel af forældrene fra fødselen af og indgaaes, naar børnene har rukket 14 eller 15-aarsalderen, uden ceremoni. Deres religiøse opfatning er meget enkel. Har man opført sig godt, efter deres begreber, gaar man til de evig smilende jagtmarker paa maanen. De har ingen forestilling om et høiere væsen. Om sommeren lever de i telt, om vinteren i snehytter. Deres fangstredskaber er overordentlig primitive, men samtidig yderst sindrig forarbeidet og kun af renhorn, deres eneste materiale. Ikke det mindste stykke drivved finder vei til deres kyster. Sine slæder har de tusket til sig fra de søndenfor boende stammer. Materialet i kajakkerne ligeledes. Til trækdyr bruger de hunde og — sine koner. Dygtige slædekusker som grønlænderne bliver de aldrig. [Litt.: Roald Amundsen, «Nordvestpassagen», Kra. 1907.]

Eskimo fra Labrador.

Eskimo-kvinde fra Vest-Grønland.

Eskisjehir, by i Lilleasien, vilajetet Chodavendikiar, 130 km. s.ø. for Brussa, 792 m. o. h.; omtr. 20 000 indb. Jernbaneknudepunkt (tre baner løber sammen her) og derfor vigtig handelsby; udfører merskum. Svovlkilder. — Her beseirede Gottfred af Bouillon 1097 sarasenerne.

Eski-Stambul, havneby paa vestkysten af Lilleasien, ret overfor øen Tenedos, det gamle Alexandria Troas.

Eski-Zagra, se S t a r a Z a g o r a.

Eskōl, dal ved Hebron, hvorfra Moses' speidere medtog den store drueklasse (4 Mos. 13, 24 f.).

Esko'rte, bevæbnede ryttere eller afdelinger, som medfølger personer eller transporter til beskyttelse; hvor det gjælder høitstaaende personer, ogsaa som æresvagt.

Eskuāra, se B a s k i s k s p r o g o g l i t t e r a t u r.

---

handsome ⓔ vakker; ædel; gentil, gavmild; god. **handy** ⓔ flink, letvindt; nethændt; hændig; praktisk. **hane** — ⓣ Hahn m — ⓔ cock — ⓕ coq m; (vand- o. l.) robinet m; (veir-) girouette f; (gevær-) chien m. **hanegal** — ⓣ Hahnengeschrei n, -ruf m — ⓔ cock's crow — ⓕ chant (m) du coq. **hanekam** (ogsaa om planten) — ⓣ Hahnenkamm m — ⓔ cock's comb, coxcomb — ⓕ crête (f) de coq. **hanekylling** — ⓣ Hähnchen n — ⓔ cockerel — ⓕ jeune coq m. **Hanf** ⓣ m, hamp. **hanfen, hänfen** ⓣ hampe-. **Hänfling** ⓣ m, irisk. **hang** — ⓣ Hang m, Neigung f — ⓔ bent, bias, inclination, propensity — ⓕ penchant m, inclination, disposition f. **Hang** ⓣ m, hang, drift; skrent. **hang** ⓔ hænge; behænge; svæve; skraane; steil skraaning; indretning. **h. back** ligge efter; nødig ville til, (from) kvie sig for. **h. on** afhænge af. **get the h. of** faa greie paa, komme til rette med. **a h.dog face** skurkefjæs. **h.er** ophænger; hirschfænger. **h.er-on** snyltegjest; uundgaaelig fyr. **hangar** ⓕ m, skur. **Hängematte** ⓣ f, hængekøie. **Hängemaul** ⓣ: **ein H. machen** surmule. **hangen** ⓣ hænge; skraane. **hängen** ⓣ hænge.

Esla, bielv til Duero, i det vestlige Spanien, prov. Leon, er omtr. 250 km. lang.

Eslāva, Miguel Hilarion (1807—78), sp. komponist og musikhistoriker, hofkapelmester, meget anseet i Spanien ved sine kirkekompositioner, operaer, pædagogiske og teoretiske verker, værdifulde samlinger af ældre spansk musik m. v.

Eslöf, landsby i det sydlige Sverige, Skåne, Malmöhus län; 2345 indb. (1906). Livlig handel, især med korn; flere industrielle anlæg. E. anlagdes 1858 og blev landsby («köping») i 1874.

Esmann, Gustav Frederik (1860—1904), d. forfatter. Efter først at have været journalist debuterede han 1885 i litteraturen med de to fint og nænsomt fortalte noveller «Gammel gæld», men det blev dog som dramatiker, at han afgjørende skulde slaa igjennem og blive en af det danske publikums yndlinge («I stiftelsen» (1886), «Fra provinsen» (1890), «Den kære familie» (1892), «Magdalene» (1893)). Uden nogensinde at naa dybt i menneskeskildring er disse arbeider dog baade underholdende og vittige, snart følsomme, næsten sentimentale, snart agitatoriske og udæskende, altid aktuelle.

Esmarch, Johann Friedrich August v. (1823—1908), t. læge, f. i Tønning. 1848 i dansk fangenskab. 1857—99 ordinær professor og chef for den kirurgiske klinik i Kiel. Udmerket lærer, glimrende operatør. Indførte brugen af irrigator, kloroformmaske, det Esmarch'ske greb ved tilbagesynkning af tungen, men særlig bekjendt ved den kunstige blodtomhed (1873). Ved «Dauerverband» og saarbehandling uden drænage lagt grunden til aseptiken. Talrige afhandlinger indenfor kirurgien, særlig krigskirurgien («Verbandplatz und Feldlazarett» og «Kriegschirurgisch Technik»). Stiftede samariterskoler og -foreninger. Adledes 1887.

Esmark, Axel Thrane (1836—81), n. forretningsmand, søn af nedenn. H. M. T. E.; drev en tid mineralogiske studier og nedsatte sig senere som trælasthandler i Brevik. E. var den første, som satte drift igang paa de bekjendte apatitforekomster i Bamle. Gruberne blev senere solgt til et fransk selskab.

Esmark, Birgitte Elise (1841—97), n. naturforsker og filantrop. For at faa bugt med en brystsygdom reiste hun 1868 til Madeira, hvor hun kom under paavirkning af en engelsk dame, som vakte hendes interesse for social kjærlighedsgjerning. Efter et længere ophold i England optog hun i Kristiania en fleresidig virksomhed for at redde forkomne, bistaa syge og udbrede indre mission. 1885—89 virkede hun saaledes navnlig i Piperviken i fællesskab med frøken Ida Wedel-Jarlsberg. 1890 stiftede hun «Unge kvinders kristelige samfund» og 1892 «Norske kvinders totalafholdsselskab». Som videnskabelig forfatter optraadte hun med en række afhandlinger paa norsk, tysk og engelsk om «Norges land- og ferskvandsmollusker». 1908 reistes en mindestøtte paa hendes grav.

Esmark, Hans Morten Thrane (1801—82), n. prest og mineralog, søn af nedenn. Jens E.; var i 23 aar prest i den mineralrige egn ved Langesundsfjorden, hvor han foretog mineralogiske og geologiske studier, som han offentliggjorde i flere videnskabelige afhandlinger. Opdagede flere nye mineraler (radiolit, thonit, praseolit) og beskrev en del før ukjendte fossiler.

Esmark, Jens (1763—1839), n. mineralog; drev først medicinske studier i Kjøbenhavn, men reiste senere til Kongsberg for at studere bergvidenskab. I 1791 reiste han til Freiberg, hvor geologen A. G. Werner paa den tid samlede en mængde tilhørere fra alle lande, og begav sig saa paa videre studiereise til Böhmen, Ungarn m. v. Hjemkommet fra udlandet blev han 1797 overbergamtsassessor paa Kongsberg og 1802 lektor ved det derværende bergseminar. I 1814 udnævntes han til professor i mineralogi ved Kristiania universitet. Foruden flere geologiske afhandlinger har han skrevet opsatser om teknologiske og økonomiske emner. Han var den første, som ud fra iagttagelse af en moræne uddrog den slutning, at Norge engang havde været dækket af et isteppe, men henlagde tiden herfor til den ældste geologiske periode. Flere alm. benyttede bergartsnavne, som f. eks. sparagmit og norit, skriver sig fra E.

Esmark, Laurits Martin (1806—84), n. zoolog; blev 1843 universitetsstipendiat, 1854 lektor og 1863 professor i zoologi i Kra.; fungerede fra 1847 som konservator ved universitetets zoologiske samlinger, som han øgede betydelig. Foretog videnskabelige reiser til forskjellige verdensdele.

Esmarki't, et mineral, der er en omvandlet cordierit fra omegnen af Brevik. Opkaldt efter H. M. T. Esmark.

Esménard *[æsmenār]*, Joseph Alphonse d' (1770—1811), fr. digter og publicist, litterær censor under Napoleon, reiste meget baade i Europa og Amerika, gjengav en del af sine reiseindtryk i sit hovedverk «La navigation» (1805), et beskrivende digt i Delilles didaktiske manér med glatte, velformede vers. Han var medarbeider i librettoen til Spontinis opera «Fernand Cortez» (1809).

Esmera'lda (sp., «smaragd»), person i Victor Hugos «Notre-Dame de Paris», type paa en idealiseret zigøinerske.

Esmeraldas. 1. Rio E., en elv i Sydamerika, i den n.v. del af republiken Ecuador; den opstaar af flere fra Quito-plateauet gjennem kystkordiljerne strømmende kildeelve og med n.v. løb munder i bugten Rada de E. — 2. Ubetydelig sjøby ved mundingen af Rio E. med kun ca. 600 indb. (før ca. 3000), hovedstad i 3. prov. E., ca. 14 000 km.² med 14 600 indb. (1 pr. km.²).

Esneh (Esna), Nordøst-Afrika, by i prov. Keneh i Øvre-Ægypten, paa venstre Nilbred, under ca. 25° 15' n. br., der hvor den nubiske sandsten slutter. E., som 1897 havde 13 564 indb., hvoriblandt talrige koptere, har en koptisk kirke og en katolsk mission, tilvirker blaa bomuldstøier, sjaler og lervarer og er centrum for karavanhandelen med Sennâr (gummi, strudsfjær, elfenben). E., hvis navn er opstaaet af det gammel-ægypt. Te-snet, var i oldtiden en vigtig by (græ. Latopolis) og har tempelruiner fra Ptolemæernes tid (2 aarh. f. Kr.) og fra den romerske keisertid (2 aarh. e. Kr.).

Esotērisk betegner en erkjendelse eller viden, som er forbeholdt de indviede disciple i en filosofisk eller religiøs skole i modsætning til den eksoteriske lære, som ogsaa meddeles udenforstaaende (jfr. Akroamatisk og Eksoterisk).

E'sox, se Gjedde.

Espāda (sp., eg. «kaarde»), d. s. s. toreador (s. d.).

Espalier *[æspaljé]* anvendes ofte i havebruget som støtte navnlig for frugttrær og slyngende prydplanter.

---

hanging ⓔ hængning; (pl) draperi, gardiner, tapeter. **h. affair** halsløs daad. **h. lamp** hængelampe.

hangle: gaa og h. — ⓣ kränkeln — ⓔ be ailing, sickly — ⓕ être maladif, valétudinaire; trainer.

hangman ⓔ bøddel.

hangnail ⓔ neglerod.

Hängsel ⓣ n. strop (i frak).

hank — ⓣ Henkel m — ⓔ handle, ear; hank, ring — ⓕ anse; oreille f; portant m.

hank ⓔ streng (garn = 7 fed), hespe; (grind)vidje; (tilsjøs) løiert. **get a h. over** faa haand i hanke med. **afford one a h.** give en noget at hænge sin hat paa.

hanker ⓔ hige (efter); gruppere (flokke) sig.

hanneton ⓕ m, oldenborre; fiks idé.

hanrei — ⓣ Hahnrei m — ⓔ cuckold — ⓕ mari trompé, cocu m.

hans (pron.) — ⓣ sein, der sein(ig)e — ⓔ his — ⓕ son; le sien.

hänseln ⓣ have til bedste, drille.

hanske — ⓣ Handschuh m — ⓔ glove — ⓕ gant m. **hanskefabrik** — ⓣ Handschuhfabrik f — ⓔ glove manufactory — ⓕ ganterie f. **hanskeknapper** — ⓣ Handschuhknöpfer m — ⓔ button-hook — ⓕ tire-bouton m (pour gants). **hanskemager** — ⓣ Handschuhmacher — ⓔ glover — ⓕ gantier.

hansom el. **h.-cab** tohjulet kab(riolet).

Det bestaar af et fladt udbredt gitterverk af trælister eller af galvaniseret jerntraad. I almindelighed fæstes e. til en væg el. l.; men det kan ogsaa reises som fritstaaende. Dyrkningen af frugttrær ved e. (e.-t r æ r) spiller mange steder især i udlandet en meget stor rolle i den sterke frugttrækultur og har frembragt mange kunstige former (se F r u g t t r æ f o r m e r). Fordelene ved e.-trær er, at man kan udnytte for frugtdyrkning mange ellers ubenyttede pladse, f. eks. husvægge, og at mere ømfindtlige og fordringsfulde, men tillige mere værdifulde frugtsorter kan tages i kultur.

Espalion *[æspaljō']*, by i det s.v. Frankrige, depart. Aveyron, ved Lot, 329 m. o. h.; 3039 indb. (1901). E. har handel med uld, træ og vin.

España, La, sp. navn for S p a n i e n.

Esparsétte *(onobrychis sativa)*, en sydeuropæisk, fleraarig urt af de erteblomstredes familie med vakre rosenrøde blomster i lange klaser. Den spiller enkelte steder en vis rolle som foderplante.

Espartēro, J o a q u i n B a l d o m e r o F e r n a n d e z, hertug de la Vittoria («seiershertugen») (1792—1879), sp. officer og statsmand. E. erklærede sig 1833 straks for dronning Isabella; reddede 1836 Madrid fra karlisterne; fik overkommando over nordhæren, slog Don Carlos tilbage fra Madrid 1837, gik over Ebro, seirede ved Luchana og undsatte Bilbao. 1838 seirede E. ved Burgos, blev til løn «seiershertug» og grande. 1839 sluttede E. forlig med karlistgeneralen Maroto, Don Carlos' hær opløstes, og 1840 forjog E. Cabrera og gjorde dermed ende paa borgerkrigen. Da enkedronning Kristine indskrænkede kommunernes selvstændighed ved «Ayuntamiento»-loven og ophævede baskernes særrettigheder, sluttede E. sig til oppositionen; Kristine nedlagde regentskabet, og E. blev regent 1841; han styrede kraftig og sparsommelig og undertrykkede flere opstande, men tilsidst forenede modpartierne sig imod ham og han maatte 1843 begive sig til England. 1848 fik E. tilladelse til at vende tilbage og indtog sin plads i senatet, men trak sig snart ud af det politiske liv, indtil han ved opstanden 1854 kaldtes til førsteminister af dronning Isabella og udraabtes til anfører for hæren af de revolutionære. E. forsøgte at gjøre forfatningen mere liberal og at inddrage kirkegodserne foruden andre reformer, men hoffet og krigsministeren O'Donnell modarbeidede hans planer, saa at han 1856 maatte vige pladsen for denne. 1869 blev det foreslaaet at vælge E. til konge, men han afslog det og sluttede sig 1871 til kong Amadeo og senere til Alfons XII.

Espa'rto, alfagræs eller halfa *(stipa tenacissima)*, et i Middelhavsegnene vildtvoksende stort græs med næsten meterlange, sammenrullede blade, som er meget seige, og derfor bruges til flere slags flettearbeider, saaledes til matter, kurve og hatte. Bladenes basttrevler, som er fine og hvide, bruges meget til papirfabrikation, især i England og Frankrige.

Espedalen benævnes den dal, som danner fortsættelsen af Vestre Gausdals dalføre mod n.v., indtil den ved Olstappen svinger mod n. og n.ø. og gaar over i Kvikne (Vinstras dalføre). Dalen, der danner en meget benyttet adkomstvei til den s.ø. del af Jotunheimen, er for det meste opfyldt af de store vande: E s p e d a l s v a n d e t (4.2 km.²), Breisjøen og Olstappen (3.2 km.²), som alle flyder til Vinstra. Ved Espedalsvandets s. og n. ende gjenstaar en del bygninger efter det nedlagte E.s n i k k e l v ę r k.

Espelandsfossen, vakker fos, der paa vestsiden af Oddadalen falder udover fjeldsiden (103 m.), Ullensvang herred, Søndre Bergenhus amt.

Espen, et især i det sydlige Norge brugt navn paa den eventyrhelt, som paa n. alm. kaldes Askeladden. E.-navnet er laant fra de d. eventyrs Esben Askefis. Se forøvrigt A s k e l a d d e n.

Esperanto *[æspæra'ntå]* («den haabende») eller l i n g v o i n t e r n a c i a *[-tsi'a]* er et saakaldt internationalt hjælpesprog, konstrueret af praktiserende læge i Warshau dr. med. Ludwig Zamenhof (f. 1859). Meningen med det er ikke, at det skal fortrænge noget af nationalsprogene, det skal blot være «det andet sprog for alle». Det offentliggjordes 1887 under pseudonymet dr. Esperanto, men først i 20 aarh. har det vundet større udbredelse. Nu har det ganske overfløiet de andre systemer (Volapuk, Idiom neutral, Universal, Novilatin o. s. v.) og er det eneste, der praktisk har godtgjort sin brugbarhed. Sin brugbarhed som talesprog har e. særlig lagt for dagen paa fire kongresser: i Boulogne sur Mer (1905), Genf (1906), Cambridge (1907) og Dresden (1908). Ved disse kongresser har flere og flere ikke-esperantist-institutioner ladet sig repræsentere, saaledes den japanske og de Forenede staters regjeringer etc. Det besidder en stor tidsskriftslitteratur, ikke faa kjendte digterverker er oversat paa det, ligesom det allerede benyttes noget som handels- og turistsprog. Antallet af foreninger verden over er (1908) langt over 1000. Størst udbredelse har e. i Frankrige og England, hvor det har fundet nogen støtte hos autoriteterne; saaledes blev det i 1907 autoriseret af det eng. handelskammer og læres nu paa de fleste handelsskoler i England. I Norge dannedes den første klub 1905 i Kra., senere er der dannet klubber i Bergen, Trondhjem og flere andre byer. I Danmark blev den første forening stiftet 1906; men nu er der flere baade i hovedstaden og provinserne, ligesom der findes en centralforening, som udgiver det danske e.-organ «Dana esperantisto». Som en høiesteret for sproget staar «Lingva komitato» (sprogudvalget). — G r a m m a t i k. Bogstaverne er følgende: *a, e [æ], i, o [å], u, ŭ* (i diftong), *b, c [ts], ĉ [tš], d, f, g, ĝ [dž], h, ĥ [k], j, ĵ [ž], k, l, m, n, p, r, s, ŝ [š], t, v, z [z]*. Af ordklasse- og bøiningsendelser findes 17: *am-o* (kjærlighed), *am-a* (kjærlig), *am-e* (kjærligt), *am-i* (at elske), *mi am-as* (jeg elsker) o. s. v. Der findes kun én bestemt artikel *la*, som er uforanderlig. Ordforraadet bestaar af et mindre antal internationale ordrødder, hvoraf igjen kan dannes en talrig mængde afledninger ved hjælp af for- og efterstavelser: *tond-i* (at klippe), *tond-il-o* (saks); *arb-o* (træ), *arb-ar-o* (skog), *arb-et-o* (busk), *arb-et-ar-o* (buskads), *arb-ar-et-o* (lund); *patr-o* (fader), *patr-in-o* (moder), *ge-patr-o-j* (forældre); *grand-a* (stor), *mal-grand-a* (liden) o. s. v. I ordføiningen tilstræber man ligesom i bøining og afledning den størst mulige logiske klarhed. Ordstillingen er fri. Af norske og danske hjælpemidler maa særlig fremhæves: Thomsen, «Smaa timer i e.» (1907), d. s., «Prozo el danaj-norvegej auboroj» (1908), og F. Skeel-Giörling, «Det internationale hjælpesprog e.» (Kbh. 1904—06, 3 bd.).

Hanswurst (t) m. bajas.
Hantel (t) f. haandvegt, manual.
hantement (f) m. omgang.
hanter (f) omgaaes, søge selskab med; besøge, færdes paa; spøge i.
hanti(e)ren (t) haandtere, behandle; arbeide; handle, drive en haandtering; støie, brake.
Hanti(e)rung (t) f. haandtering; støi.
hantise (f) f. omgang.
hap (e) hændelse; slumpelykke (**h.-hazard**); skjæbne, lod. **h.-less** ulykkelig. **h.ly** ved et tilfælde; kanske.
haperig (t) stammende, stødvis; vanskelig.
hapern (t) stamme, gaa istaa; stanse; knibe.
happe (f) f. krampe; hasp, (kjedel)hank; akselplade, -jern.
happelourde (f) f. uægte ædelsten.
Happen (t) m. mundfuld, bid.
happen (t) snappe, bide.
happen (e) hænde; ske.
happer (f) snappe, nappe; gribe, knibe, kapre.
happig (t) graadig.
happiness (e) lyksalighed; lykke; naturlig skjønhed, ynde.
happy (e) lykkelig; heldig; træffende.
Haps (t) m. bid.
hapsen (t) snappe.
haquenée (f) f. passgjænger.
haquet (f) m. blokvogn, rullevogn; (mil.) pontonvogn.
haquetier (f) m. blokvognskusk, pontonkusk.

Espera'nza (port. Esperança), hyppig forekommende stedsnavn i Sydamerika og det romanske Amerika i det hele, saaledes i Argentina (4 byer), i Bolivia (2 byer), i Brasilien (5 byer, 1 fjeldkjede), i Chile (ø i Patagonien), i Peru (1 by).

Espiche'l, Cabo, forbjerg paa Portugals vestkyst, dannes af udløbere fra Serra da Arrabida og ligger paa halvøen mellem Lissabonbugten og Setubalbugten.

Espinas *[æspina]*, Alfred Victor (1844—), fr. sociolog, har siden 1893 været professor i socialøkonomi ved Sorbonnen. Hans verk «Sociétés animales» (1877) blev udgangspunktet for et videnskabeligt studium af dyrenes samfundsliv. En aandfuld liden oversigtsbog er hans «Histoire des doctrines économiques» (1892). Af hans øvrige arbeider er at fremhæve «Les origines de la technologie» (1897) og «La philosophie sociale du 18. siècle et la révolution» (1898), som navnlig udførlig omhandler Babeuf's sammensvergelse. Blev 1905 medlem af institutet.

Espinasse *[æspina's]*, Esprit Charles Marie (1815—59), fr. officer, fra 1837 tjeneste i Afrika. 1851 oberst i Paris, medhjælper ved statskupet 2 dec. 1851. Brigadegeneral 1852, under Krimkrigen 1855 divisionsgeneral. Deltog i stormen paa Malakoffortet. 1858 indenrigs- og politiminister, men maatte snart vige for det had, hans brutale politiregimente vakte. Faldt 4 juni 1859 ved Magenta.

Espinasse *[æspina's]*, Julie de l', se Lespinasse.

Espinél, Vicente de (omkr. 1544—1634), sp. forfatter og musiker, først student, saa soldat, gjorde krigstjeneste og var krigsfange i fremmede lande, blev efter sin hjemkomst prest og døde i fattigdom. Hans omtumlede og skiftende livsførelse gjorde ham fortrinlig skikket til at skrive den bog, han skylder sin største berømmelse, nemlig den picareske roman «Márcos de Obregón», som Sieck oversatte i 1827 og som Lesage har benyttet i «Gil Blas». Han udgav ogsaa lyriske digte i et eget versemaal; saadanne kaldtes efter ham siden espinelas. Han gaar tillige for at være den, som forøgede guitarens fire strenge med en femte.

Espingol kaldtes: 1. Et gammeldags haandskydevaaben med trompetagtig udvidelse af løbet mod mundingen. 2. Et i det 15 aarh. anvendt skydevaaben, hvor man anbragte flere ladninger foran hinanden i samme løb. Forreste ladning antændtes, hvorefter de øvrige ladninger efterhaanden eksploderede, saa man fik en række automatisk affyrede skud, indtil hele løbet var udskudt. 3. Et af dansken Schumacher konstrueret orgelskyts, der bestod af flere e.-løb (se 2), anbragt paa en lavet. Dette e.-skyts kom sidste gang til anvendelse ved Dybbøls forsvar 1864.

Espinhaço *[-iñãso]*, Serra do («rygradfjeldkjeden»), Sydamerika, navn paa to fjeldkjeder med nord-sydlig retning i Brasilien, i syd i staten Minas Geraes, i nord i staten Bahia, begge dele af det østbrasilianske terrasseland. Den sydlige E. er størst baade i udstrækning og høide (Boas 2300 m., Caraça 1955 m., Itambé 1823 m.).

Espira'ndo (ital.; mus.), hendøende, udaandende, d. s. s. morendo.

Espiri'to Sa'nto, Sydamerika, stat i det sydøstlige Brasilien ved Atlanterhavet, mellem prov. Rio de Janeiro i syd, Bahia i nord og Minas Geraes i vest, 44 839 km.², med (1890) 135 997 indb. (3 pr. km.²). E., som i nord er en flad, ensformig kystslette, men i syd er opfyldt af skogklædte aasrygge, har et varmt, fugtigt, for europæere usundt tropeklima, som begunstiger en rig produktion af kaffe, sukker, tobak, bomuld. E. beboes endnu i nord af vilde indianere (botocudos); men i syd har indvandrede europæere, særlig tyskere, polakker og italienere anlagt flere blomstrende kolonier. Hovedstad er nu Victoria (Nossa Senhora da Victoria) med ca. 20 000 indb., tidligere den allerede 1535 anlagte, nu ubetydelige E. S. i syd.

Espi'ritu Sa'nto, den største ø af øgruppen Ny-Hebriderne i Stillehavet, 4860 km.² med kanske 15 000 indb. Bjergfuld, op til 1682 m. høi. Opdaget 1606 af Quiros.

Esplanade, en stor, aaben plads foran et bygningskompleks; (mil.) et ubebygget strøg, der for skudvirkningens skyld bibeholdtes mellem en befæstet by og dens citadel.

Espólín, Jón Jónsson (1769—1836), isl. historiker. Tog 1792 jur. eksamen i Kbh., var fra samme aar til 1825 sysselmand paa Island, levede siden paa sin gaard Frostastaðir. Skrev «Islands aarbøger i sagastil», en oversigt over Islands historie fra 1262—1832; grundig og paalidelig. Skrev desuden bl. a. salmer og historierim.

Espressivo el. con espressione (ital.), med udtryksfuldt musikalsk foredrag.

Esprit *[æspri']* (fr.), aand, klogskab, vid, slagfærdighed. E. d'escalier, «aandrighed i trappen», om et svar, en vittig bemerkning, som man først bagefter (naar man gaar ned ad trappen, jfr. t. *Treppenwitz*) kommer paa. E. de corps, korpsaand, standsfølelse, i god betydning, ansvarsfølelse. E. fort, fritænker.

Esprits *[æspri']*, benævnelse i den franske farmaci for spirituøse planteudtræk. Anvendes i parfumeindustrien.

Esproncēda, José de (1810—42), sp. politiker og digter, lidenskabeligt temperament, en stormende kraft, høit begavet. Maatte flygte til England og Frankrige paa grund af sin politiske optræden i den republikanske radikalismes tjeneste. Han er i litteraturen den mest glimrende af de spanske romantikere, elev af Byron og V. Hugo. E. kan betegnes som en af de ypperste spanske lyrikere, i form som i indhold, f. eks. sangene om «Piraten», «Bøddelen», «Kosakken».

Esq., eng. forkortelse for esquire (s. d.).

Esquilīnerbjerget, en af oldtidens Roms 7 høie, ø. f. Kapitolium; tvers over E. gik den gamle bymur; udenfor denne laa opr. begravelsespladse; senere anlagde Mæcenas her en pragtfuld park; paa sydskrænten af E. laa Neros «gyldne hus». (Se ogsaa Rom.)

Esquimalt *[éskimålt]*, sterkt befæstet britisk flaadestation i Canada, ved Stillehavet, paa sydspidsen af Vancouverøen, lige ved byen Victoria. Dens besætning dannes af canadiske tropper.

Esquire *[əskwai'ə]*, eg. «skjolddrager», var opr. en rangstitel for engelske adelsmænds yngre sønner og visse andre klasser, men er nu alm. høflighedstitel (omtrent svarende til vort «velbaarne»), der i breve sættes efter navnet, hvor dette kun har døbenavnet og ingen titel foran sig (f. eks. John Ellis, E.).

Esquirol *[æskirå'l]*, Jean Étienne Dominique (1772—1840), fr. sindssygelæge. Byggede 1800 den første private sindssygeanstalt. 1810 Pinels efterfølger. Op-

---

harangue (e) & (f) f, (offentlig) tale; (e) ogs. holde en tale, tiltale.
haranguer (e) taler; skvaldrer, ordgyder.
haranguer (f) (holde) tale (til); læse (en) teksten.
haras (f) m, stutteri.
harass (e), **harasser** (f) ase ud, overanstrenge, udmatte; (e) ogs. plage, genere, forurolige.
harassé (f) forkavet, udslidt, overanstrengt.
harasse (f) f, glaskurv.
harassement (f) m, overtræthed, udmattelse.
harbinger (e) kgl. kammerfurer; forbud: budbringer.
harbour (e) havn; huse, give ly; beskytte; nære. **h.-master** havnefoged.
harcelage, harcèlement (f) m, erting, plageri; foruroligelse, tirring.
harceler (e) erte, bry, plage, forurolige, tirre.
harceleur (f) m, ertekrok, plageaand.
hard (e) haard; slem; klingende (mynt); vanskelig; (sb) baadstø, brygge; (pl) stry. **h.bake** sirupssukker. **h.-favoured** med grove træk. **hardware** kortevarer.
harde (f) f, kobbel(rem); flok.
harden (e) hærde; forhærde; barke (hud).
harder (f) sammenkoble.
hardes (f) f pl, klæder, sager.
Harde (t) f, fogderi (i Schl.-Holst.).
hardi (f) dristig, djerv, rask; fræk.

rettede 1817 den første klinik for sindssyge og holdt sterkt besøgte forelæsninger. 1825 chef for «Charenton» ved Paris og foranledigede oprettelsen af anstalter i provinserne. Er grundlægger af den egentlige psykiatri, indførte en rationel bedømmelse og behandlig ifølge norestraint-principet.

Esquiros *[æskirå's]*, Henri François Alphonse (1812—76), fr. forfatter og politiker; blev retsforfulgt for sin bekjendte «L'évangile du peuple» (1840), hvor Jesus fremstilledes som en demokratisk og socialistisk reformator. I sin digtning viser han sig som romantiker: «Les hirondelles» (1834) og romanerne «Le magicien», «Charlotte Corday».

Esra, af presteslegt, traadte i aaret 458 f. Kr. frem som fører for ca. 1500 landflygtige, der dengang begav sig fra Babylonien til Jerusalem. Her satte han igjennem, at de udenlandske, opr. hedenske kvinder blev fordrevet, og efter Nehemias' ankomst offentliggjorde han (i 444 f. Kr.) den fra Babylonien medbragte lovbog, det vil i hovedsagen sige den saakaldte prestekodeks. En senere tid har i E. feilagtig seet samleren og redaktøren af hele den gammeltestamentlige kanon, grundlæggeren af lovstudiet og af omsorgen for den hellige teksts renhed. — E.s bog fortæller i sin første del (kap. 1—6) om det første tilbagetog af landflygtige efter Cyrus' edikt (538 f. Kr.); den anden del (kap. 7—10) handler om det andet tilbagetog, under E. — E.s og Nehemias' bøger indeholder en kompilation foretaget af en skribent (høist sandsynlig identisk med forfatteren af krønikebøgerne) lang tid bagefter, men dog tildels paa grundlag af autentiske memoirer efter de to reformatorer.

Esras bog, se Esra.

Esrom kanal, se Esrom sjø.

Esrom kloster, en af erkebiskop Eskils mange klosterstiftelser, opr. grundlagt for benediktinere paa jordegods ved Esrom sjø; forandredes imidlertid senere af Eskil selv til cistercienserkloster. Klosteret blev meget rigt og anseet, saa at bl. a. Valdemar Atterdags dronning blev begravet i klosterkirken. Gik med tiden vistnok i aandeligt forfald. Ophørte som kloster 1559.

Esrom sjø, i Nordsjælland, Frederiksborg amt, 5 km. n.ø. for Hillerød, 17 km.^{2} stor. Langs dens vestside strækker Grib skog sig, ved dens østlige bred ligger Fredensborg slotspark, og 1 km. n. f. sjøen Esrom by og kloster. E. s. har ved den 9 km. lange Esrom kanal afløb til Kattegat.

Es Salt, oase i den Syriske ørken, ø. for Jordan og 30 km. n. for det Døde hav, 835 m. o. h.; omtr. 12 000 indb. Eng. mission, fr. pigeskole. Korndyrkning og vinavl.

Essandsjø, et 14.57 km.^{2} stort vand n.v. for Sylene, nær grænsen mod Sverige, Tydalen herred, Søndre Trondhjems amt. Af E. udspringer Nea (Nidelven), der falder i havet ved Trondhjem. Ved E.s søndre ende ligger Esna grube; ikke i drift.

Essay *[esæ']* (eng., af fr. *essai*, eg. forsøg), en kortere afhandling af videnskabeligt eller litterært indhold i en fri almenfattelig form. Betegnelsen indførtes af den fr. moralist Montaigne («Essais», 1580) og overførtes af Bacon («Essays», 1597) til England, hvor denne fremstillingsform særlig er blevet dyrket, i det 18 aarh. af Steele, Addison, Johnson o. fl. (the essayists), i det 19 aarh. fremfor alle af Macaulay, i Amerika af Emerson. E.s opgave var opr. at fremstille et almeninteressant emne i en underholdende, fortrolig stil; dets frie form tillod forfatteren at gaa udenfor emnet og give udtryk for sin livskundskab. Nu anvendes denne betegnelse, som er indført i alle litteratursamfund, særlig paa afhandlinger af æstetisk, litteratur-kritisk, politisk-social og historisk art. I Norden er e. dyrket bl. a. af G. Brandes, N. Kjær o. fl.

Essayist, forfatter af essay (s. d.).

Ess bouquet *[æsbukǽ]* (fr.), sammentrukket af essence de bouquet, en slags fin parfume, der bestaar af vellugtende æteriske oljer.

Esse, det ildsted, hvori jern opvarmes forud for smedning, bestaar af en flad muret herd med en fordybning, ildgruben, og paa bagsiden eller bunden af denne en «form», d. e. en støbt jernplade med et hul, hvorigjennem et rør, «vindpiben», stikker ind. Ved herden findes et e.-traug med vand, bag den oftest en mur, og over den en hvælving eller en blikhætte, hvorfra skorstenen udgaar. Den nødvendige luft tilføres gjennem e.-piben fra en blæsebelg eller blæsemaskine. Som brændsel bruges smaa fede stenkul eller til finere arbeide trækul. Til udearbeide anvendes transportable e., felt-e.

Essek (Esseg, kroat. Osiek, ung. Eszék), hovedstad i Slavonien, komitatet Virovitic, ved Draus høire bred; 24 930 indb. (1900). E. er fæstning og har to klostre, seminar og realgymnasium; driver betydelig handel med korn, kvæg og huder. E. ligger paa samme sted som den af keiser Augustus grundlagte rom. koloni Mursa. I slutningen af det 11 aarh. forenedes denne med Ungarn og antog navnet E. efter en af magyarerne opført borg.

Essen, Fredrik von, friherre (1831—), sv. politiker, sønnesøn af Norges statholder H. H. v. E.s broder. Forlod 1863 den militære løbebane for at varetage sit store familiegods Kaflås i Skåne og andre store eiendomme og industriforetagender, erhvervet ved giftermaal med Aurora Brahe. Medlem af de to sidste stænderrigsdage 1862—63 og 1865—66, hvorefter han sad i første kammaren 1866—74 og 1877—1906. Indtog en fremskudt stilling i kammeret, hvor han repræsenterede moderat protektionisme; fra 1888—94 finansminister, hvorefter han blev udnævnt til rigsmarskalk.

Essen, Hans Henrik von, greve (1755—1824), feltmarskalk og statholder i Norge; gik hurtig frem paa den militære bane og gjorde samtidig som en af Gustaf III's yndlinger en glimrende karrière ved hoffet, fulgte kongen paa hans finske felttog 1788—90 og var ved hans side, da han 1792 blev truffet af det dødbringende skud. 1795—97 var E. overstatholder i Stockholm; 1800 udnævntes han til generalguvernør i Pommern, hvor han var med paa at gjennemføre livegenskabets ophævelse og i 1807 tappert forsvarede Stralsund mod franskmændene. Efter revolutionen 1809 blev E. greve og optoges i statsraadet, men drog allerede samme aar til Paris for at underhandle om fred, som afsluttedes 6 jan. 1810. I 1814 var han næstkommanderende over den hær, som var samlet mod Norge, og udnævntes efter unionens indgaaelse til rigsstatholder i Norge, norsk feltmarskalk og kansler for universitetet i Kra. Ved sit rolige og jevne væsen og sin samvittighedsfuldhed vandt han nordmændenes agtelse, men nedlagde allerede 1816

---

hardiesse (f) f, dristighed, djervhed; frækhed; (pl) dristige tanker, udtryk; friheder.
hardihood (e) dristighed.
hardiness (e) haardførhed.
hardly (e) haardt; neppe; surt.
hardness (e) haardhed.
hardship (e) ondt, gjenvordighed, besværlighed.
hardy (e) staut; dristig; haardfør.
hare — (t) Hase m — (e) hare — (f) lièvre m. **harelab** (gnaphalium) — (t) Ruhrkraut n — (e) cud-weed — (f) immortelle f. **haremund, -skaar** — (t) Hasenscharte f — (e) lagostoma, harelip — (f) bec-de-lièvre m (ogs. den der har h.). **haremyndt** — (t) hasenschartig — (e) harelipped — (f) qui a un bec-de-lièvre.
hare (e) hare. **h.bell** (bot.) smaaklokke. **h.-brained** flygtig, let, ubetænksom.
hare (f) (m), hallo!
hären (t) haar-.
hareng (f) m, sild.
harengaison (f) f, sildefiske, sildetid.
harengère (f) f, sildekone; rappenskralde.
haret (f): **chat h.** m, vildkat.
harfang (f) m, (zool.) sneugle.
Harfe (t) f, harpe.
harfnen (t) spille paa harpe.
Harfner, Harfenist (t) m, harpespiller.
hargneux (f) ilsint, arg, vond.
haricot (f) m, bønne; (de mouton) faarefrikassé. **h.s verts** pl, asparges-, snittebønner.

sit embede og udnævntes til generalkommandør i Skåne. [Litt.: «Breve fra grev H. H. von Essen til Carl Johan» (udgivet af Yngvar Nielsen 1867).]

Essen, by i Preussen, regjeringsdistriktet Düsseldorf, midt i Ruhrs stenkulbækken, mellem elvene Ruhr og Emscher; 231 360 indb. (1905), hvoraf en tredjedel protestanter. E. skylder sin blomstring først og fremst de uudtømmelige kulgruber og den derigjennem frembragte jernindustri. Blandt dens industrielle anlæg indtager de Krupp'ske fabriker den største plads (se Krupp). Desuden findes valseverk, maskinverksteder, dampmaskinfabriker samt fabriker for tobak, eddike og uldvarer. E. har fire jernbanestationer, gymnasium, realgymnasium, tekniske skoler, bergskoler og andre undervisningsanstalter.

Essence *[œsã's]* (fr.; lat. *essentia*), væsen, grundindhold, en tings egentlige natur (jfr. Essens).

Essendrop, Bernhard Ludvig (1812—91), n. prest og politiker. Cand. teol. 1834, senere en aarrække lærer, 1847 sogneprest til Baklandet, 1851 til Strinden, 1875 stiftsprovst til Trondhjems domkirke, afsked 1883. 1862—66 og 1871—82 sad han paa stortinget, hvis præsident han var 1874—82. E. var en fortræffelig geistlig taler og en helstøbt personlighed. Som politiker øvede han i en tid, der fik sit præg af de sterke brydninger, som endte i rigsretten, megen indflydelse ved sit humane væsen og sin karakterstyrke. Han tilhørte det daværende venstres moderate fløi.

Essendrop, Karl Peter Parelius (1818—93), n. biskop, foreg.s broder. Cand. teol. 1839, derefter lærer, 1849 sogneprest til Klæbu og bestyrer af det daværende lærerseminarium, 1859 sogneprest til Melhus, 1861 biskop i Tromsø stift, 1867 stiftsprovst og sogneprest ved Vor Frelsers kirke i Kra. 1872—74 var E. statsraad og chef for kirkedepartementet, men trak sig tilbage fra denne stilling for fra 1 jan. 1875 at beklæde stillingen som biskop i Kra. stift. E. regnedes for at være en af den norske kirkes betydeligste talere, og hans «Prækener til alle aarets søn- og helligdage» (1873) hører ved sin formfuldendthed og tankerigdom til det bedste i sit slags inden norsk litteratur. Æresdoktor ved universitetsjubilæet i Kbh. 1879.

K. P. P. Essendrop.

Essēner, se Essæer.

Esse, non vidēri (lat.), ikke synes, men være.

Esse'ns, eg. det væsentlige, benævnelse for 1. enkelte æteriske oljer eller alkoholiske opløsninger, heraf 2. udtræk af lugtestoffe fra planteriget, 3. udtræk af forskjellige droguer, 4. enkelte specielle vine (Tokayer), 5. vædsker, som ved fortynding med vand giver den færdige vare, f. eks. punsch-e., eddike-e. o. s. v.

Essentuki, rus. badested i guv. Stavropol. 28 alkaliske kilder af temperatur 11—15.8 ° C., indeholder tildels ogsaa svovl, jod og brom. Sterkt søgt i sæsonen 15 mai—10 sept.

Essenwein, August Ottmar von (1831—92), t. arkitekt og arkæolog; fra 1866 direktør for Germanische Museum i Nürnberg, hvor han nedlagde et stort og fortjenstfuldt arbeide, bl. a. ved udgivelsen af en række museumsskrifter, specialkataloger og flere kunst- og kulturhistoriske arbeider. Som arkitekt planlagde og ledede han flere større kirkerestaureringer og var specielt interesseret for den dekorative udsmykning af kirkeinteriørerne; af særlig betydning var den romanske udsmykning af kirken St. Maria im Kapitol i Köln.

Essequībo, Sydamerika, elv i britisk Guayana, udspringer paa Serra Arari nær Brasiliens grænse og rinder mod nord til Atlanterhavet. E.s øvre løb er en trang dal, fra sammenløbet med Rupununi (under ca. 4 ° n. br.) er den bred og rinder gjennem mægtige urskoge; dens munding er et æstuarium 24 km. bredt, nærmest havet delt i 4 kanaler ved 3 flade øer. Talrige stryk og fosse gjør den lange elv (965 km.) paa store strækninger ufarbar.

Essex, eng. jarletitel, baaret af slegten Devereux; denne sagdes at nedstamme fra Vilhelm Erobrerens samtidige, Robert d'Evereux, efter byen Evreux i Normandiet. Slegten omtales tidligst 1140 i de engelske annaler og var bosat i Herfordshire: 1. Robert Devereux, jarl af E. (1567—1601), eng. statsmand, kom 1584 til hoffet og gjorde ved sin aand og elskværdighed sterkt indtryk paa Elisabeth; efter jarlen af Leicesters død 1588 blev E. hendes yndling og gjenstand for den halvgamle dronnings paatrængende kjærlighed. 1596 deltog E. med admiral Howard i ekspeditionen mod Cadiz, der erobredes og plyndredes. E. egtede hemmelig en datter af Walsingham og optraadte ofte fornærmende mod Elisabeth trods hendes opmerksomhed mod ham; men samtidig gjorde hans tapperhed og ridderlighed ham ogsaa til folkets erklærede yndling. 1599 fik hans misundere ham sendt som statholder til Irland for at dæmpe en opstand. Han sluttede en vaabenstilstand, vendte tilbage mod Elisabeths ordre for at verge sig mod sine fiender, blev derfor forvist, sluttede sig til Jakob VI af Skotland, søgte at vække opstand i London, blev fængslet og henrettet. — 2. Robert Devereux, jarl af E. (1591—1646), foreg.s søn, blev 1603 gjenindsat i sin faders godser af Jakob I. E. sluttede sig til parlamentet mod Karl I og anførte dets hær indtil 1645; han døde barnløs, hvorved titelen jarl af E. ophørte i familien Devereux. — De nuværende jarler af E. nedstammer fra Will. Capel, som 1503 var lordmayor i London.

Essex *[ésəks]*, grevskab i det østlige England, omfatter landet ved Nordsjøen mellem Stour og Themsen; 3945 km.² med 816 640 indb. (1901), heri ikke medtaget byen West Ham, som er et særskilt grevskab. E. er et sletteland, og kysten danner marskland. Af elve merkes Colne, Blackwater og Crouch, der falder i Nordsjøen, og Lea, Roding, Bourne og Ingreburn, som løber ud i Themsen. Hovedstaden er Chelmsford. — E. var opr. et angelsachsisk («øst-sachsisk») kongerige.

Essi'pov, Anette (1851—), rus. koncertpianistinde: elev af Rubinstein og sin senere mand Leschetitzki i Wien. har ved sine koncertreiser og kammermusiksoireer vundet

---

haridelle (f) f. øg, mær.
härig (t) haaret.
Häring (t) m, sild.
hark (e) hør!
harke — (t) sich räuspern — (e) hawk — (f) graillonner; (op) expectorer.
Harke (t) f. rive.
harken — (t) Räuspern n — (e) hawking — (f) graillon m.
harken (t) rive.
harle (f) m. (zool.) fiskand.
harlekin — (t) Harlekin — (e) harlequin — (f) arlequin.
harlot (e) skjøge.
harm se vred.
Harm (t) m, græmmelse, sorg; tort.
harm (e) skade, ondt; fortrædige.
harme — (t) Zorn, Ingrimm, Unwille m — (e) animosity, resentment — (f) indignation, animosité f.
harme sig, harmes — (t) sich ärgern — (e) feel indignant — (f) s'indigner.
harmelig — (t) kränkend, verdriesslich, ärgerlich — (e) vexatious — (f) fâcheux; indigne.
härmen (t) bedrøve, krænke. **sich h.** græmme sig.
harmful (e) skadelig.
harmløs — (t) harmlos — (e) harmless, inoffensive — (f) innocent, inoffensif.
harmløshed — (t) Harmlosigkeit f — (e) harmlessness, innocuousness — (f) innocence f.
harmonere — (t) harmonieren — (e) harmonize; be in harmony

anseelse som en af nutidens betydeligste pianokunstnerinder. Besøgte Kra. senest 1892.

Esslingen (Essling). 1. Se Aspern. — 2. By i Württemberg, Neckarkreds, ved Neckar; 29 045 indb. (1905). E. har to raadhuse, en vakker gotisk kirke (1350—1516) og en romansk fra 11 aarh., gymnasium og realskole. I E. ligger Württembergs største maskinfabrik med 2200 arbeidere, andre jernvare- og tekstilfabriker, en stor litografisk anstalt og fabriker for hansker, guld- og sølvarbeider. E. er bekjendt for sin vin (mousserende Neckarvin). E. blev 1209 fri rigsstad og kom 1802 under Württemberg.

Essonnes *[æså'n]*, by i det n.v. Frankrige, depart. Seine-et-Oise, ved Esonne, bielv til Seine; 7097 indb. (1901). E. har papirfabrik med 2000 arbeidere, metalstøberi og maskinfabriker. Nord for E. findes verksteder for transportable jernbaner (system Decauville). Her kapitulerede Marmont 4 apr. 1814 for de allierede.

Es Sur, by i tyrk. Syrien, ved Middelhavet, det gamle Tyrus; omtr. 6000 indb., hvoraf mange kristne. Mange kirker og skoler, sæde for en græsk erkebiskop. Udfører bomuld og tobak.

Essæ̆er, jødisk sekt paa Jesu tid, som bl. a. omtales af Filon, Josefus og Plinius, men nævnes ikke under det navn i det nye testamente. Navnets betydning er omstridt, maaske kan det oversættes «de fromme». De levede i smaa samfund, tildels af munkeagtig karakter. De fordrede fuldkomment eiendomsfællesskab, den munkeagtige del af dem forkastede i regelen egteskab, desuden slaveri og al edsaflæggelse, med undtagelse af den ed, som aflagdes ved indtrædelsen i samfundet. De ernærede sig ved akerbrug og kvægavl, men forbød al handel og flere haandverk, specielt forfærdigelse af vaaben. De hyldede frihed, lighed og broderskab. Loven overholdtes strengt, navnlig sabbatsbudet; derimod deltog de ikke i tempeltjenesten. I moralsk henseende lagde de vegt paa askese og renhed. I dogmatisk henseende troede de paa sjælens udødelighed, ligesom de skal have udviklet en udførlig englelære. De dannede et mysteriesamfund. Den af den svenske biskop C. A. Agardh 1855 fremstillede teori, at e. fortsatte de gamle profeters samfund, har i nyere tid vundet mere tilslutning. Saaledes Rabbi Klein, «Religionshistoriske forelæsninger» (Stockholm 1898), og Chr. A. Bugge, «De tre religionsretninger i Israel» (i «Norsk theol. tidsskrift», 1908).

Estafette *[æstafæ̆t]*, se Stafet.

Estakā̆der, rækker af nedrammede pæle i sjø eller vasdrag. Væsentlig til begrænsning af bestemte omraader, f. eks. oplagspladse for tømmer, skibsløb i trange farvand, ledning af isdrift m. m. Pælenes afstand omkr. 2—5 m.; høide over vandet 1 m. eller mere; neppe anvendt ved større vanddybde end 4 à 5 m. Ofte forbindes rækkens pæle med tømmer, enten oventil eller i vandfladen.

Esta'ncia (sp., bolig) betegner i Sydamerika bondegaarde, hvor der udelukkende drives kvægavl og meieri. Deres eiere kaldes estancieros. Navn paa 2 smaabyer i Brasilien. — 1. E. i prov. Sergipe nær Atlanterhavet under ca. 11° 10′ s. br. — 2. E. Velha i prov. Rio Grande do Sul under ca. 28° s. br.

Estandart, se Standart.

Estatūto reā̆l (sp.), det kgl. statut, forfatning udstedt af enkedronning Kristine 15 apr. 1834; ændrede cortes i liberal retning, ophævedes ved militærrevolte i La Granja aug. 1836, men gjenindførtes 1845 og holdt sig næsten uforandret til septemberrevolutionen 1868.

E'ste, ældgammel ital. fyrsteslegt, knyttet til Ferrara, hvor dens hof vandt stort ry i renaissancetiden. Det ældste sikre medlem er Adalbert (d. 917). — Obizzo II anerkjendtes som herre i E. og Ferrara 1276 og blev 1288—90 Modenas og Reggios fyrste. Slegtens følgende historie er en mørk kamp om herredømmet. — Nicolo III (d. 1441), der førte et pragtfuldt hof, lod 1425 sin hustru Parisina Malatesta henrette, og samme skjæbne rammede sønnen Ugo. — Borso (d. 1471), Nicolo's søn, fik af keiseren titel af hertug af Modena og Reggio samt af paven titelen hertug af Ferrara. — Hans broder Ercole (1433—1505) samlede lærde humanister ved sit hof og skabte en blomstringsperiode for universitetet. — Sønnen Alfonso I (1486—1534) var tillige en dygtig statsmand, der som kirkens gonfaloniere i Julius II's navn bekjæmpede Venedig. Siden kom han i strid med paven, banlystes og mistede en tid sine lande, som keiseren gjengav ham. Hans anden hustru var Lucrezia Borgia. — Hans søn Ercole II (1508—59) stod paa Spaniens side. Han var gift med Renée af Frankrige (Ludvig XII's datter). — Med Alfonso II (d. 1597), ved hvis hof Tasso levede, uddøde husets egte linje. — En uegte gren af slegten overtog med Cesare (1562—1628) landet, men paven fratog ham Ferrara. 1694 overtog en ny linje med kardinal Rinaldo (d. 1737) herredømmet i Modena og Reggio. Dennes sønnesøn Rinaldo mistede ved freden i Campo Formio 1797 sine lande, men fik 1801 i Lunévillefreden Breisgau som erstatning. Med ham uddøde slegtens mandslinje. Datteren mistede ved freden i Pressburg 1805 atter Breisgau.

E'ste, by i det nordlige Italien, prov. Padua, ved elven Frassine; 8876 indb. (1901). Porcellæns- og fajancefabriker.

Este'lla, by i det nordlige Spanien, prov. Navarra, ved elven Ega; 5736 indb. (1900). Don Carlos havde 1833 sit hovedkvarter her. 24 aug. 1873 besattes E. af carlisterne, befæstedes, angrebes forgjæves 1874 af republikanerne og overgav sig først 16 febr. 1876.

Estēpa, by i det sydlige Spanien, prov. Sevilla, i en bjergfuld, olivenrig egn; 8591 indb. (1900). E. har en vakker kirke; var tidligere en vigtig fæstning.

Estepōna, by i det sydlige Spanien, prov. Malaga, ved Middelhavet; 9310 indb. (1900). Frugt-, vin- og sukkeravl; betydelig handel og fiskeri.

Ester, et med finlænderne (kvænerne) nær beslegtet folk i Estland og det nordlige Livland samt tilgrænsende russiske guvernementer, desuden smaa udflytterkolonier i Syd-Rusland, Kaukasus etc., ialt (1897) 1 002 738, hvoraf omtr. 200 000 ortodokse (græ.-kat.), resten lutheranere; i Estland 365 959 (89 pct. af landets befolkning), i Livland 518 594 (40 pct. af befolkningen). — Naar e. har bosat sig i Estland og Livland, vides ikke med sikkerhed. Navnet e. er vistnok overført paa dem fra deres baltiske nabofolk, letterne og litauerne, som Tacitus kalder æstni. — E. er og har, saa langt man kjender deres historie, altid været et jordbrugerfolk, desuden dygtige sjømænd. I ældre tider havde de ogsaa ry som tapre krigere. I begyndelsen

---

(keeping); sympathize — (f) s'accorder, s'harmoniser, sympathiser.

harmoni — (t) Harmonie f — (e) harmony, concord, unison — (f) harmonie f.

harmonika — (t) Harmonika f — (e) harmonica, (glas-) musical glasses, accordion — (f) accordéon, harmonica m.

harmonisk — (t) harmonisch — (e) harmonic; harmonious — (f) harmonieux; harmonique.

harmonist (e), **harmoniste** (f) m, harmonikjender, harmonist.

harmonium — (t) Harmonium, Harmonion — (e) & (f) harmonium m.

Harn (t) m, urin.

harnachement (f) m, (op)sadling, forspænding: ridetøi, sæle(tøi); (fig.) latterlig dragt.

harnacher (f) (op)sadle, paasæle, spænde for; Jugle, udstaffere.

harnais (f) m, **harness** (e) rustning; sæletøi, ridetøi; (e) ogs. iføre rustning; paasæle. **h.-maker** (e) sadelmager. **h.-paste** (e) lædersmørelse.

harnen (t) lade vandet.

harnischen (t) klæde i harnisk, væbne.

harnisk — (t) Harnisch m, Rüstung f — (e) armour — (f) armure; (brynje) cuirasse f. **komme, bringe i h.** — (t) in Harnisch geraten, jagen, treiben — (e) fire up; provoke, enrage — (f) s'emporter; (se) mettre en colère, (s)'irriter.

af det 13 aarh. blev e. undertvunget og kristnet af dansker og tyskere. Deres gamle religion var finsk-urgisk schamanisme, natur- og aandedyrkelse, hvor schamanen («seeren») spillede en hovedrolle. — E. har i aarhundreder staaet under fremmede herrer: danskerne, tyskerne, svenskerne og russerne. Overklassen har lige til de sidste aar været tysktalende. Nu er der saa smaat begyndt at ske en forandring heri. Hvad der fremfor alt har holdt den estniske nationale bevægelse oppe, tiltrods for tyskernes sociale magtstilling og tiltrods for russificeringsbestræbelserne, er den rige estniske folkedigtning, sml. Estnisk sprog og litteratur.

Ester (af persisk *sitāreh,* «stjerne»), ogsaa kaldt Hadassa («myrt»), en i den persiske hovedstad Susa bosiddende jødinde, der paa grund af sin skjønhed blev udseet til gemalinde for perserkongen Ahasverus, d. e. Xerxes (485—465 f. Kr.), og som ved hjælp af denne sin stilling formaaede at frelse sine landsmænd fra den fordærvelse, som Haman, kongens yndling, havde anstiftet mod dem. — Dette fortælles i E.s bog, en folkebog, sandsynligvis først fra 2 aarh. f. Kr. Hensigten er at forklare oprindelsen til Purim-festen. Bogen er et udslag af den jødiske fanatisme i den senere eftereksilske tid; og jøderne sætter den meget høit.

Esterel *[œsterœ'l],* Monts d', en fjeldkjede i Frankrige, depart. Var og Alpes-maritimes, en af de vestlige grene af Havalperne. Den høieste top er Mont Vinaigre, 616 m. Gjennembrudt af flere tunneler for jernbanen Marseille—Nizza.

Esterházy von Galántha, gl. ung. adelsslegt, som blomstrer i tre linjer. Til linjen Forchtenstein hører følgende: 1. Paul (1635—1713), fyrste af E., udmerkede sig i krigene med tyrkerne og under Tököl ps og Rakoczys oprør; bidrog til arvelighedserklæringen 1687; palatin og rigsfyrste, høit begavet kriger og skjønaand. — 2. Nikolaus (1765—1833), fyrste af E., gjorde store reiser som diplomat og privatmand og samlede med uhyre bekostning rige kunstskatte. Afslog 1809 Napoleons tilbud om Ungarns krone. — 3. Paul Anton (1786—1866), ovenn.s søn, diplomat. Var 1848 en kort tid udenrigsminister i det første ungarske ministerium. Hans og faderens pragtsyge forarmede slegten. — 4. Moritz (1807—90), greve af E. Diplomat; 1861—66 østerr. minister uden portefølje; spillede navnlig 1865—66 en stor rolle som preusserfiendtlig og høiaristokratisk katolik.

Esterházy, Walsin- (1848—), fr. officer, af en illegitim sidelinje af den ungarske magnatfamilie E., en af Dreyfussagens (se Dreyfus) mest berygtede personligheder. Frifundet i den saak. E.-proces (jan. 1898) blev han siden overført at have skrevet «bordereau'et», hvad E. senere selv vedgik. 1898 flygtede han til England; kom under leide til Paris 1899 og fremkom her med en række frygtelige afsløringer om sig selv og generalstaben. Høiesteretsdom af 12 juli 1906 fastslog, at bordereau'et var skrevet af E.

Est est est, en god muskatellervin fra Montefiascone.

Estienne (latiniseret: Stephanus), fr. bogtrykkerfamilie. Stamfaderen, Henri E. (ca. 1460—1520), grundlagde 1501 i Paris et bogtrykkeri, som senere gik over til sønnen, Robert E. (1503—59), og under dennes ledelse udsendte en række betydelige verker, bl. a. R. E.s eget store «Thesaurus linguæ latinæ» (1532, 2 bd.). R. E., hvis hus en tid lang var et samlingssted for Paris' lærde, sluttede sig til den reformerte lære og maatte af den grund flytte til Genf. Hans søn, Henri E. (1528—98), var en af sin tids bedste kjendere af græsk og udgav «Thesaurus linguæ græcæ» (1572, 5 bd.; 3 oplag ved Didot, 1831—65). Familiens typografiske ry naaede under ham sit høidepunkt, særlig ved hans græske klassikerudgaver. Ogsaa H. E. maatte paa grund af religionstvistigheder skifte bopæl. Familiens bogtrykkervirksomhed fortsattes under hans søn og sønnesøn, men ophørte ved den sidstes død (1674).

Estí'nto (ital.), udslukt, til det yderste pianissimo (Lizst).

Estland, den nordligste af de tre russiske Østersjøprovinser, ligger paa sydsiden af den Finske bugt, n. f. Livland. Størrelsen er 20 250 km.², folketallet 451 700 (1906). Det er et fladt land, 60—120 m. høit, som har en temmelig brat kyst mod den Finske bugt. Der findes en mængde vande (deriblandt grænsesjøen Peipus) og en hel del smaa elve, hvoraf den største er Narova, Peipussjøens afløb. Klimaet er haardt, middeltemperaturen er 4—5 °, d. e. som i Nordland, men sommeren er hed. Af indbyggerne er den allerstørste del ester (s. d.); videre er der omtr. 22 000 tyskere, der gjerne kaldes estlændere. omtr. 20 000 russere og 6000 svensker, som mest bor ved kysten og paa øerne. Af religion er befolkningen protestantisk, bare omtr. 8 pct. tilhører andre konfessioner. Skjønt altsaa praktisk talt hele befolkningen taler estnisk, er dog russisk indført som undervisningssprog, og dette har i den senere tid sat folkeoplysningen meget tilbage. Jordbrug er den vigtigste næringsvei; der dyrkes rug, havre byg og poteter. Der er mange store godseiere (ofte tyske), og de alm. bønders stilling er trykket. Der er store skoge med mange vilde dyr (bjørn, ulv, elg o. s. v.). Langs kysten er der betydeligt fiske. Industrien er ikke liden, ved Narva er der en vældig bomuldsfabrik med 5000 arbeidere, og der er en mængde brænderier. Der er noksaa mange jernbaner, og handelen med udlandet er stor; den største by, Reval, er en slags vinterhavn for St. Petersburg. E. er et eget guvernement med Reval (65 000 indb.) til hovedstad. — Historie. E. var i det 11—12 aarh. gjenstand for danske og tyske kolonisationsforsøg; 1208 satte sverdriddernes orden sig fast i landet, men maatte kjæmpe med ester og russere. I disse forhold greb Valdemar Seier ind, kom 1219 til E., erobrede det og tog det til len af paven. Ordenen maatte 1238 anerkjende Danmarks besiddelse af landet, men gjorde stadig krav paa det. Forbindelsen med Danmark var meget løs, E. var tysk kultiveret, og en stor esteropstand 1343 kuedes af ordenen. 1346 solgte da Valdemar Atterdag E. til denne. Ved dens opløsning hyldede E. Sverige 1561, og den danske prins Magnus' forsøg paa at skabe et herredømme i E. mislykkedes. 1721 maatte Sverige afstaa E. til Rusland, som det siden har tilhørt, opr. med en vis selvstændighed; i 19 aarh. indførtes dog russisk lov, og under de to sidste keisere er E.s særstilling væsentlig forsvundet (jfr. Ester).

Estlander, Jakob August (1831—81), f. i Finland, 1860 professor i kirurgi i Helsingfors. Forskjellige afhandlinger spredt i tidsskrifter. Hans navn særlig knyttet

---

haro (f) m, (den offentlige menings) harme. **crier h. sur** bryde staven over.
harp (e) (spille paa) harpe. **h. (up)on** have til kjephest.
harpagon (f) m, gnier.
harpe — (t) Harfe f; Kornfege f — (e) harp; (grus-, kul-) screen — (f) harpe f; (korn-) crible m; (grus-) claie f. **harpespiller** — (t) Harfenspieler, Harfner m — (e) harpist, harper — (f) joueur de harpe, harpiste m.
harpeau (f) m, entredræg.
harper (f) klemme. **se h.** komme i slagsmaal.
harpie (f) f, harpy; furie, Xantippe.
harpigner (f): **se h.** slaas; skjændes.
harpiks — (t) Harz n — (e) resin — (f) résine f.
harpin (f) m, baadshake.
harpun — (t) Harpune f — (e) harpoon — (f) harpon m.
harpunere — (t) harpun(ier)en — (e) harpoon — (f) harponner.
harpuner(er) — (t) Harpunierer — (e) harpooner — (f) harponneur.
harr (en fisk) — (t) Äsche f — (e) grayling — (f) ombre (f) de rivière.
harren (t) vente, bie.
harridan (e) pulverheks.
harrier (e) harehund.
harrow (e) harv(e): oprive, pine, plage.
harry (e) plyndre, herje.
harsch (t) haard; barsk; ru.

til en bestemt operationsmetode ved kronisk empyem (d. e. materieansamling i lungesækken).

Estlander, Karl Gustaf (1834—), finsk æstetiker og kunstkritiker. Har paa mangfoldige maader fremmet finsk kunstliv og som udgiver af «Finsk tidskrift» (1876—86) skabt et finsk centralorgan for litterært arbeide paa svensk sprog. Af hans kunsthistoriske arbeider er hovedverket «De bildande konsternas historia från slutet af 18 aarh. till våra dagar» (1867); desuden kan nævnes: «Hippolyte Flandrin» (1890). Som litteraturhistoriker har han bl. a. syslet med den franske middelalderske heltedigtning og J. L. Runebergs digtning. E., der er en af Nordens mest fremragende æstetikere, blev 1860 docent og 1868(—98) professor i moderne æstetik og litteratur.

Est mo'dus in re'bus, sunt ce'rti de'nique fines (lat.), citat af Horats (Sat. I, 1, 106), «der er et vist maal i (alle) forhold, der er kort sagt bestemte grænser» (udenfor hvilke man ikke bør gaa).

Estnisk sprog og litteratur. Det estniske sprog, som tales af omtr. 1 mill. mennesker (se Ester), hører til den «vestfinske» eller baltisk-finske gren af den finsk-ugriske sprogstamme. Ligheden mellem finsk og estnisk er omtrent som mellem islandsk og et af de andre nordiske sprog. I det store og hele har estnisk ikke bevaret den oprindelige sprogbygning saa godt som finsk, om der end er punkter, hvor estnisk har bibeholdt sproghistorisk interessante eiendommeligheder, som nu ikke findes i finsk. Estnisk har ikke det harmoniske præg som finsk, men har til gjengjæld heller ikke saa mange lange og tungvindte ordformer. I ordforraad og endnu mere paa syntaktisk omraade er estnisk meget sterkere paavirket af tysk, end finsk er paavirket af svensk. Man opstiller alm. to estniske dialektgrupper: revalestnisk i nord og vest og dorpatestnisk i syd til øst. — I det 17 aarh. opstod der to estniske skriftsprog, af hvilke det ene, det nordestniske, nu er eneraadende. — Grammatik og estnisk-tysk ordbog af Wiedemann. — Den estniske litteratur var før det 19 aarh. udelukkende af religiøst indhold. I begyndelsen af det 19 aarh. begyndte der at udkomme ogsaa anden litteratur paa estnisk, mest til folkelæsning. Samtidig søgte man at rense ud de værste germanismer af skriftsproget; O. W. Masing (d. 1832) og grev P. Manteuffel (d. 1842) er de mest kjendte navne fra denne periode. — Som udgiver af det estniske nationalepos «Kalevipoeg» (s. d.) har Fr. R. Kreutzwald (d. 1882) havt en lignende stilling i estnisk aandsliv som Lønnrot i finsk. Kreutzwald var desuden en dygtig oversætter af lyrisk poesi. Ved siden af ham bør nævnes Lydia Jannsen (d. 1886, pseudonym Koidula). som udfoldede en rig og selvstændig lyrisk produktion. — For tiden har den estniske litteratur en hel række af lyrikere og ikke saa faa novelle- og romanforfattere. Heller ikke dramatikere mangler, om det end maa siges, at den estniske dramatiske litteratur endnu kun er i sin vorden. Den estniske folkedigtning er særdeles rig, og den har meget stor betydning for den sammenlignende folkedigtningsforskning, særlig for forstaaelsen af den finske folkepoesis udviklingsgang. Indsamling af folkesange, sagn etc. er i Estland blevet en nationalsag, hvor alle nationalt vaagne ester vil være med. De betydeligste af nyere samlere er Weske (d. 1890), Hurt (d. 1906) og Eisen. «Det lærde estniske selskab» (grundet 1838) har udrettet meget for folkedigtningsforskningen, det har leveret værdifulde afhandlinger om estnisk mytologi og estnisk historie. Siden 1873 har der ogsaa bestaaet et estnisk litteraturselskab, hvis publikationer er udelukkende paa estnisk. — For tiden udkommer der over 20 estniske aviser, hvoraf 4 dagblade (3 i Reval og 1 i Dorpat).

Esto mihi (lat., «vær for mig»), fastelavnssøndags lat. navn. Det er hentet fra Salm. 71, 3, hvormed messen paa denne søndag begynder.

Estompe *[æstö'p]* (fr.), et stykke skind eller trækpapir rullet sammen til en cylinder og tilspidset i begge ender; bruges i tegnekunsten til at udbrede og sammensmelte stregerne, særlig paa kul- og kridttegninger.

Eston *[estn]*, by i det nordlige England, grevskabet York, 16 km. s.ø. for Middlesbrough; 11 199 indb. (1901). Jerngruber, jern- og staalverker.

Estournelles de Constant *[æsturnæl-də-köstã']*, Paul Henri Benjamin, baron af (1852—), fr. politiker med særlig interesse for fredssagen. I sin ungdom diplomat, 1895 deputeret fra Sarthe, hvis repræsentant han senere har været, fra 1904 medlem af senatet. Var et af Frankriges ombud ved fredskonferencerne i Haag 1899 og 1907. Har taget initiativet til de interparlamentariske besøg og organiserede bl. a. et saadant i Paris for de tre nordiske landes parlamentariske repræsentanter i 1904. Fik 1903 istand en parlamentarisk gruppe for international voldgift i deputeretkammeret og virkede her for afslutning af en række voldgiftstraktater, bl. a. mellem Frankrige og Sverige og Norge. Har senere arbeidet paa en udsoning mellem Tyskland og Frankrige. E. er en flittig bidragsyder om internationale og sociale spørsmaal til tidsskrifter og i dagspressen. [Litt.: E. Sjöstedt, d' E. de C., Stockholm 1904.]

Estrāda, La, by i det nordlige Spanien, prov. Pontevedra, 30 km. n.n.ø. for Pontevedra, i en tæt befolket fjeldegn.

Estrāde kaldes en noget forhøiet del af gulvet i et rum, et eller flere trin høiere end det øvrige. Blev særlig tidligere anvendt foran vinduer til siddeplads eller foran væggen for sofa eller seng; i tronsale benyttes e. for tronen, i festsale som musiktribune for orkesteret o. s. v.

Estragon kaldes i Frankrige og Tyskland *artemisia dracunculus*, en slags malurt, hvis bittert smagende, men behagelig duftende blomstersamlinger anvendes i kjøkkenet og ved tilberedelse af e.-eddike.

Estrées *[æstré]*, gl. fr. adelsslegt. Gabrielle d'E. (1571—99), Henrik IV's elskerinde. Gjorde kongens bekjendtskab 1591. Henrik lod hende gifte med en enkemand med 14 børn, men egteskabet opløstes snart; G. ophøiedes til hertuginde af Beaufort, og kongen var allerede i begreb med at lade sig skille fra Margrete af Valois for at egte den høist frugtsommelige G., da denne pludselig døde, vistnok som følge af fortidlig fødsel og ikke af gift, som der ymtedes om. Hendes broder, François Hannibal d'E. (1573—1670), blev 1594, 21 aar gl., biskop af Noyon; senere officer, marskalk og hertug. Memoirer (Paris 1666). Hans dattersøn Louis Charles César le Tellier, hertug af E. (1697—1771), den sidste af slegten, var officer og deltog i den østerrigske arve-

---

harschen (t) blive haard, stivne; sætte skorpe (saar).

harsh (e) ubehagelig; ru. grov: bitter, stram; haard, inhuman; skurrende.

harshness (e) ubehagelighed; haardhed.

harsk — (t) ranzig — (e) rancid — (f) rance.

harskhed — (t) Ranzigkeit f — (e) rancidness, rancidity — (f) rance m, rancidité f.

hart (t) haard; tung (hørsel), dyb (søvn); klingende (mynt); tæt, nær, lige (ved). **h.e Stirn** f, frækhed. **h.gesotten** haardkogt: forhærdet, forstokket. **H.kopf** m. stivnakke; fæhoved. **h.köpfig** tungnem = **h.lehrig, -lernig;** stivnakket. **h.leibig** haardlivet, forstoppet. **h.näckig** haardnakket. **H.sinn** m, haardhjertethed: haardnakkethed. **h.sinnig** haardhjertet, -nakket. **H.traber** m, god traver.

hart (e) hjort. **h.shorn** hjortetak.

hart (f) m. vidje(spenning).

Härtung (t) f, hærdning.

harum-scarum (e) ubesindig, fremfusende, flaaset.

harv — (t) Egge f — (e) harrow — (f) herse f.

harve — (t) eggen — (e) harrow — (f) herser.

harvest (e) høst(e). **h.-fly** cikade.

harvester (e) høstkar, (pl) høstfolk.

harvning — (t) Eggen n — (e) harrowing — (f) hersage m.

følgekrig og havde i syvaarskrigen som marskalk overkommandoen over den franske hær i Tyskland.

Estreicher, Karol Józef Teofil (1827—), polsk bibliograf og litteraturhistoriker. Hans hovedverk er «Bibliografia polska», som i en række bind giver en omhyggelig fortegnelse over samtlige polske tryk fra det 15 aarh. til nutiden.

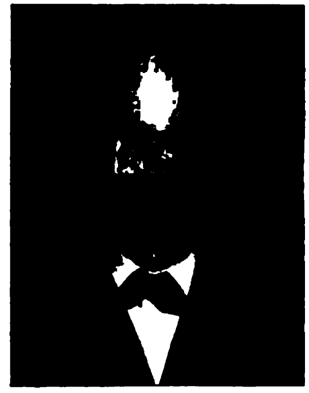
Estrella, Serra da (lat. Mons Herminius), fjeldkjede i Portugal, prov. Beira, mellem elvene Mondego og Zezere. Dens høieste top, Malhão, 1 993 m., er snedækket mere end halve aaret og omgivet af fire alpesjøer. E. er beboet af fattige gjede- og faarehyrder.

Estremadūra. 1. Provins i Portugal, grænser til Beira, Alemtejo og Atlanterhavet; 17 382 km.² med 1 232 593 indb. (1900). Den deles af Tejo i to næsten ligestore dele, af hvilke den nordlige er et fjeldland (Montejunto, 666 m., Serra de Cintra, 540 m.) med flad sandig kyst, medens den sydlige er et rigt sletteland. Af elve munder Zezere, Sôrraya og Canha i Tejo, medens Sado, Sizandro og Liz falder i Atlanterhavet. Klimaet er sundt og behageligt, men landet hjemsøges ofte af jordskjælv. Provinsen deles i 3 distrikter, Leiria, Lissabon og Santarem. — 2. Landskab i Spanien, grænser til Leon, Ny-Kastilien, Andalusien og den port. prov. Alemtejo; 41 860 km.² med 882 410 indb. (1900). Landet er en høislette, som Tajo og Guadiana deler i 3 dele. N. f. Tajo strækker sig Sierra de Gredos, Tras la Sierra og Sierra de Gata; mellem Tajo og Guadiana udbreder sig E.s fjeldsystem, som bestaar af et stort antal mer eller mindre isolerede fjelde, Sierra de Guadelupe, de Montanchez, de San Pedro, de San Mamede o. fl. Landet s. f. Guadiana er for det meste fladt. Landskabet gjennemstrømmes af en mængde elve, som dels falder ud i Tajo, dels i Guadiana. Klimaet er hedt, sommeren er regnfattig, men om natten kan der falde meget dug, vinteren er saa mild, at faarehjorder her kan være paa vinterbeite. Trods jordens frugtbarhed hører landet til Spaniens fattigste trakter. Fjeldene er rige paa sølv, bly og kobber, men saavel bergverksdriften som handel og industri er ubetydelig. Indbyggerne, et blandingsfolk af mozarabere og spaniere, er alvorlige, ærlige, gjestfrie og tapre. Landskabet deles i prov. Badajoz og Cáceres.

Estremoz *[-mâ's]*, by i det sydlige Portugal, prov. Alemtejo; 7 857 indb. (1900). E. er bekjendt for sine marmorbrud og for sine porøse lerkar (vandkjølere).

Estrid, d. kongemoder. Datter af Svein Tjugeskjeg og Sigrid Storraade, egtede Ulf jarl og fik med ham bl. a. sønnen Svein Estridssøn, som blev stamfader til de følgende danske konger.

Estrup, Jacob Brønnum Scavenius (1825—), d. statsmand, arvede 1846 godset Kongsdal i Holbæk amt og kjøbte 1852 Skafføregaard i Randers amt. Indvalgtes 1854 i folketinget, men trak sig tilbage efter et halvt aar. 1864 valgtes han til medlem af rigsraadets landsting, hvor han blev godseiernes ordfører. Som saadan fik han væsentlig andel i grundlovsrevisionen og landstingets nye sammensætning, hvorved godseiernes politiske magt blev betydelig udvidet. Nov. 1865 til sept. 1869 var han indenrigsminister i ministeriet Frijs og gjennemførte her en række vigtige reformer (jernbaneanlæg, veiholdets overførelse til amterne, anlæg af Esbjerg havn, nye kommunallove for by og land). 11 juni 1875 blev han konseilpræsident og finansminister og førte herefter i 19 aar en haardnakket kamp mod venstre, der krævede parlamentarisme; han hævdede landstingets ligeberettigelse med folketinget og kongemagtens politiske uafhængighed. 1877 lykkedes det ham vistnok at sprænge venstre, men han formaaede ikke at forfølge sin seier, og oppositionen stod faa aar senere atter samlet, kraftigere end nogensinde, og modsætningerne mellem de politiske partier uddybedes stadig. Samtidig voksede socialdemokratiet mægtig. E. holdt imidlertid fast ved sin stilling i haab om, at folkets stemning skulde slaa om. Han veg ikke tilbage for at bruge sterke midler og regjerede i 9 aar (1885—94) uden lovmæssig finansbevilgning. Flertallets uvilje mod ham blev stedse større, medens et taabeligt forsøg paa at rydde ham af veien ved mord (21 okt. 1885) øgede hans stjerne hos høire. Tilslut gik det dog op for dette parti, at et forlig maatte istandbringes, hvis ikke landets forfatning og lovgivning skulde tage varig skade, og det fordrede hans afgang. Forliget blev omsider til virkelighed 1894, og E. traadte tilbage 7 aug. s. a. Han fortsatte imidlertid at gjøre sin indflydelse gjældende. 1900 blev han kongevalgt medlem af landstinget, hvor han 1903—08 kjæmpede for høires sag ved spørsmaalet om den kommunale valgretsreform. Selv E.s bitreste modstandere har altid maattet beundre hans arbeidskraft, overbevisningstroskab, uegennyttighed og mandige karakter.

J. B. S. Estrup.

Etaarig frivillige, se Enaarig frivillige.

Et ab ho'ste docēri (lat.), ogsaa af sin fiende skal man lade sig belære.

Etablēre (fr.), grundlægge, stifte, indrette, oprette, opstille (en regel); e. sig, nedsætte sig, indrette sig, aabne en butik, handel el. l.

Étagère *[etašæ'r]* (fr.), et møbel med flere hylder til at anbringe nips og smaagjenstande paa.

Etah *[īta]*, by og distrikt i Forindien, Nordvestprov. Byen E. ligger 50 km. n. f. Agra og har 8796 indb. (1901). Omkring ligger distriktet E., som er omtr. 4500 km.² og har omtr. 864 000 indb.

Étampes *[etā'p]*, Anne de Pisseleu, hertuginde af (1508—76), fr. adelsdame; vandt ved sin skjønhed, sit vid og sin dannelse Frans I's kjærlighed og blev hans elskerinde. Ophøiet til hertuginde. Henrik II's elskerinde, Diana af Poitiers, fik hende efter Frans' død 1547 forvist fra hoffet. I sine sidste aar var hun hugenot.

Étampes *[etā'p]*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Seine-et-Oise, 50 km. s. v. f. Paris; 127 m. o. h. ved Juine; 9 001 indb. (1901). Livlig handel med hø og uld; betydelig industri, især i likører, kalk, gips og teglsten. E. har flere kirker, et raadhus samt et taarn, hvori Filip

---

Harz (t) n, harpiks.
harzen (t) harpikse; samle harpiks.
harzicht, harzig (t) harpikset, harpiksagtig.
has: faa h. paa — (t) mit etw. zu Ende kommen — (e) dispatch, make an end of — (f) venir à bout de, mettre fin à
hasard (f) m, fare, risiko; (marchandises de) brugte sager; tilfældighed, træf. **au h.** paa maafaa, paa lykke og fromme.
hasardé (f) farlig, vovelig = **hasardeux. blond h.** ræverød.
hasarder (f) vange, risikere, sætte paa spil.
hasard(spil) — (t) Hazardspiel n — (e) game of chance; gambling — (f) jeu (m) de hasard.
hasardspiller — (t) Hazardspieler m — (e) gambler — (f) joueur m.
haschen (t) gribe, snappe, fange.
Haschemann spielen (t) lege tagfat.
Häscher (t) m, politibetjent; gendarm.
hase se knæhase. **smøre h.r** — (t) sich aus dem Staube machen, Reissaus nehmen, das Hasenpanier ergreifen, Fersengeld geben — (e) take to one's heels, cut and run, turn tail — (f) filer; montrer les talons, jouer des jambes.
Hase (t) m, hare; rædhare. **H.nfuss** m, harelab; kujon, kryster. **h.nfüssig** feig, forsagt. **H.nklein** n, hareragout.
hase (f) f, (jagtudtr.) sættehare.

August holdt sin dronning, den danske prinsesse Ingeborg, fangen fra 1201—12. I nærheden af byen sandstensbrud.

Étang *[etā']* (fr., dam), navn paa store strandsjøer ved Frankriges sydlige og vestlige kyst. De dannes af kystelve og er ved smale dæmninger skilt fra havet, med hvilket de staar i forbindelse ved en kanal eller elvemunding. Jfr. Berre.

Etapevæsenet har til opgave at holde en opererende hær i forbindelse med hjemlandet, saaledes at den herfra kan erholde alt, hvad den behøver, og omvendt kan tilbagesende syge, saarede, fanger, materiel o. s. v. E. sørger for indkvartering og forpleining af det til og fra hæren gaaende personel, for vedligeholdelse og sikring af kommunikationer (jernbanelinjer, veie, broer, telegraflinjer o. l.) og for organisationen og den rette brug af disse.

Étaples *[etāpl]*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Pas-de-Calais, ved den lille elv Canche, 5 km. fra Kanalen; 4 709 indb. (1901). E. er et besøgt badested. Her sluttedes 3 nov. 1492 fred mellem Frankrige og England.

Etāt. 1. (Civil). Indbegrebet af statens civile tjenestemændsklasser i modsætning til geistligheden og militæretaten. — 2. (Mil.). Det militære personel til forskjel fra civiletaten. Inden militæretaten skjelnes atter mellem landetat og sjøetat, som dog er sjeldnere betegnelser for armé og marine.

État *[etá]* (fr.), benævnelse for aftryk af de forskjellige pladetilstande af et kobberstik eller en radering forinden pladens endelige fuldførelse. Der skjelnes mellem premier, second, troisième é. o. s. v., ligesaa mellem forskjellige «états» i betydning af tidligere og senere aftryk af den fuldførte plade.

État, L', c'est moi *[letá sæmwa']*, «jeg er staten»; ordene tillægges Ludvig XIV som et kort og rammende udtryk for hans opfatning af det uindskrænkede enevælde.

États généraux *[etá ženerå']*, i Frankrige navnet paa rigsstænderforsamlinger, repræsentanter for kirke, adel og uprivilegerede (tredjestand), som i 14—17 aarh. sammenkaldtes, især under vanskelige forhold, for at bevilge kongen ekstra skatter eller, ved sit medansvar, at lette gjennemførelsen af en eller anden nødvendig eller af kongen ønsket ordning. De blev aldrig en fast institution eller et led i forfatningen. Efter 1614 samledes de ikke før 1789. Rigsstændernes forhandlinger og valgbreve *(cahiers)* er en hovedkilde til Frankriges indre historie og til belysning af de enkelte stænders politiske udvikling. Den sidste stænderforsamling 1789 vedtog selv at ophæve sin stænderske karakter (eden i boldhuset) og indledede som nationalforsamling og grundlovgivende forsamling revolutionen.

Etatsraad, d. titel, som i Danmark giver sin indehaver plads i tredje rangklasse.

Etawah, by i Forindien, Nordvestprov., ved elven Jumna, 110 km. s.ø. f. Agra; 42 570 indb. (1901). Har et meget helligt hindutempel og en stor moské. Livlig handel.

Etc. (lat.), forkortelse for et cetera, og saa videre.

Et cetera (lat.), og saa videre (jfr. Etc.), eg. og det øvrige.

Eten, Puerto de, Sydamerika, liden sjøby i det nordlige Peru, depart. Lambayeque under ca. 7° s. br., ved jernbane forbundet med Chiclayo. Tilvirkning af bomuldsstoffe, straahatte og hængematter. 3 000 indb. (1890).

Eteŏkles, oldgræ. heros, søn af kong Oidipus i Theben, broder af Polyneikes og søstrene Antigone og Ismene. I den strid om herredømmet i Theben, som efter Oidipus' død opstod mellem brødrene, seirede E. og fordrev Polyneikes. Da denne siden i forbund med andre fyrster («de syv mod Theben») angreb fædrebyen, faldt de to brødre i indbyrdes tvekamp. Den forskjellige behandling, som kong Kreon derefter lod deres lig vederfares, er et af de bærende motiver i Sofokles tragedie «Antigone».

Etēsier. Etesiske (d. e. aarstids-) vinde, om sommeren efter solhverv i de græske farvande og det østlige Middelhav, nordlige vinde af samme art som passater og monsuner.

Etex *[etæ'ks]*, Antonie (1808—88), fr. billedhugger, maler og arkitekt. Elev af Ingres og Pradier. Efter udstillingen af sin kolossalgruppe «Kain» i 1833 fik han i opdrag at udføre relieffer til triumfbuen i Paris. De fleste af hans verker er offentlige monumenter. Ogsaa malerier, arkitektoniske udkast og kunsthistoriske skrifter.

Etfeh, se Edfa.

Ethelbert el. Æthelberht (d. 616), konge i Kent 560—616; fra 593 herre over englænderne s. f. Humber. Modtog 597 Augustin venlig, lod sig døbe og virkede for kristendommen. Gav omkr. 600 den ældste samling af angelsachsiske love.

Ethelfleda el. Æthelflæd (d. omkr. 918), dronning af Mercia. Datter af Alfred den store; gift med Ethelred af Mercia, efter hvis død 912 hun styrede landet alene og tappert forsvarede det mod de danske.

Ethelred el. Æthelred, eng. konger. 1. E. I (d. 871), konge over Wessex og Kent 866—71. Laa i stadig kamp med danskerne, som under ham begyndte at sætte sig fast i England. Slog dem ved Ashdown 871, men døde s. a. Ansaaes for helgen. — 2. E. II, den raadvilde (968—1016), eng. konge 978—1014. Virkelysten, men uden udholdenhed. Danskerne plyndrede stadig landet; 991 begyndte E. at kjøbe dem bort, men brød selv forliget og foranstaltede 1002 et massemord paa dansker. 1013 erobrede Svein Tjugeskjeg England, E. flygtede til Normandiet, kom tilbage, men døde i London, som beleiredes af Knut den mægtige.

Ethelstan el. Æthelstan, se Athelstan.

Ethelwulf el. Æthelwulf (d. 858), konge af Wessex og Kent. Oprindelig bestemt til geistlig viste han stadig kirken stor interesse. Slog danskerne ved Ocksley 851 og betvang et oprør i Wales 853. Delte senere riget med sin søn Ethelbald. Foretog 855 en reise til Rom og skal da have indført afgiften af peterspenge i England.

Etheredge *[ĕþərədž]* el. Etherege, Sir George (1634—91), eng. dramatiker, gjorde tjeneste i diplomatiet og skrev samtidig en række skuespil, som henter sine emner fra samtidens frivole selskabsliv. Af disse kan nævnes «The comical revenge», «She would if she could» og «The man of mode».

Étienne *[etjæ'n]* fr. bogtrykkerfamilie, se Estienne.

Étienne *[etjæ'n]*, Charles Guillaume (1778—1845), fr. dramatisk forfatter og journalist, skrev i leiren ved Boulogne 1804 nogle leilighedsstykker, som slog an hos Napoleon og aabnede de store teatres porte for ham. Han blev aviscensor og medlem af akademiet. Han afsattes fra sine embeder af Bourbonerne og slog da ind paa oppositionel journalistik; han var en af dem,

---

Hasel (t) f, hassel. **H.hühn** n, jerpe.
hash (e) bakke (op); hakkemad. **settle his h.** gjøre kaal paa ham.
Häsin (t) f, hunhare, sætter.
haslet (e) hjerteslag.
hasp — (t) Haspe f — (e) hasp — (f) birloir m.
hasp (e) stænge med hasp.
haspe, hæspe (til at vinde garn med) — (t) Haspel f (m), Garnwinde, Weife f — (e) reel, hasp — (f) dévidoir m.
haspe (af) — (t) haspeln, weifen — (e) reel (off) — (f) dévider; débiter rapidement.
Haspe, Häspe (t) f, hasp, krog, krampe.
Haspel (t) m (f), haspe, vinde; (gang)spil: fed (garn).
haspelig (t) kavende; sprællende; urolig, ustadig.
haspeln (t) haspe; vinde, heise; vimse om: fare.
Hass (t) m, had.
hassel(busk) — (t) Nussbaum m, Haselstaude f — (e) hazel (bush) — (f) coudrier, noisetier m. **hasselnød** — (t) Haselnuss f — (e) hazel nut — (f) noisette f.
hassen (t) hade.
hassenswert, -würdig (t) afskylig.
hässlich (t) hæslig, styg.
hassock (e) knæ(le)pude, til kirkebrug; fodpude.
hast — (t) Eile, Hast f — (e) hurry, speed; haste — (f) hâte f.

som stillede den adresse, der blev anledning til julerevolutionen 1830. Den unge romantik bekjæmpede han energisk. Som forfatter tilhører han den talrige gruppe af komedieskrivere under keiserdømmet, der lever paa den klassiske komedies former, men desuden har optaget Beaumarchais i sig og ved sin sindrige og livfulde kombinationsevne danner overgangen til den senere vaudeville. Nu erindres kun «Les deux gendres», paa vers, anseet som tidens bedste komedie (1810). Sammen med Martainville har han skrevet en «Histoire de théâtre français» (1802). [Litt.: «Oeuvres», 1846—53; biografi af L. Thiessé, 1853.]

Étienne *[etjœ'n]*, Eugène (1844—), fr. politiker, har siden 1881 repræsenteret Oran i deputeretkammeret. Var en trofast tilhænger af Gambettas opportunistiske politik. Autoritet i kolonial- og budgetspørsmaal; 1889—92 understatssekretær for kolonierne, vicepræsident i kammeret 1892—95 og 1902—04. Blev 24 jan. 1905 indenrigsminister i Rouviers andet kabinet, hvis krigsminister han 13 nov. s. a. blev. Denne stilling beklædte han ogsaa i det følgende ministerium Sarrien, men gik af med dette 22 okt. 1906. Sommeren 1907 besøgte han Tyskland og havde her sammenkomster, som blev tillagt politisk betydning, bl. a. med keiseren og rigskansleren.

Étienne *[etjœ'n]*, Michael (1827—79). østerr. journalist. Politisk forfulgt 1849 flygtede han til Paris, hvor han levede som pressemand; 1855 vendte han tilbage til Wien, hvor han, sammen med Max Friedländer, 1 sept. 1864 begyndte udgivelsen af det liberale hovedorgan «Neue freie Presse», hvis chefredaktør han i tysk frisindet aand var indtil sin død.

Eti'k. 1. Sedelære, moralfilosofi er navnet paa den filosofiske disciplin (ogsaa kaldt praktisk filosofi), som søger at opstille almengyldige principer for vurderinger om godt og ondt, om ret og uret. Medens der blandt moralfilosofer i nutid og fortid har været forholdsvis ringe uoverensstemmelse om, hvilke handlinger der er moralske og hvilke der er umoralske, er der med hensyn til begrundelsen af disse vurderinger opstillet vidt forskjellige systemer, der dog maaske kan samles i to hovedgrupper, den objektive og den subjektive e., eftersom det er i handlingernes resultat eller i sindelaget, man søger maalestokken. Den første vender især undersøgelsen mod handlingernes formaal og resultater og søger at finde et altomfattende hovedformaal, det høieste gode *(summum bonum)*, der f. eks. bestemmes som «den størst mulige lykke for det størst mulige antal følende væsener», «den alm. velfærd», «det for slegten mest livsfremmende» e. l., og de enkelte handlinger maa da vurderes efter, hvorvidt deres resultater tjener til at fremme eller modvirke dette formaal. — Den subjektive e. vender især undersøgelsen mod de motiver, som fører mennesket til at handle «etisk» og til at fælde etiske domme for gjennem en analyse af dette det moralske sindelags (samvittighedens) natur at udfinde, hvilken art opførsel, hvilke formaal og handlinger der logisk maa svare til det. — Naar de fleste etiske systemer optræder som universel værdilære eller lykkelære og som etisk indifferente kun betragter saadanne tilfælde, hvor valget staar mellem lige lykkebringende handlinger, faar de den største vanskelighed ved at begrunde sin almengyldighed, og det indrømmes da ogsaa af flere af lykkemoralens talsmænd, at der med lige logisk ret kan opstilles moralsystemer med saa forskjellige «høieste maal» som slegtens vel og det enkelte individs isolerede vel, idet valget af formaal ikke kan videnskabelig begrundes, men udspringer af den sterkeste herskende drift eller følelse. Enhver konsekvent gjennemført levelære, selv en rent egoistisk klogskabslære, skulde da med lige ret kunne gjøre krav paa at kaldes videnskabelig e. — Denne vanskelighed har enkelte tænkere søgt at komme udover ved at begrænse moralbegrebet snævrere, f. eks. i tilknytning til den gjængse sprogbrug. saaledes at e. eller moral ikke bliver læren om al lykkebringende handlen, men om den handlemaade, der tjener til at opretholde visse ganske bestemte betingelser for lykkeligt samliv mellem de enkelte individer, nemlig den for samfundslivets trygge funktion nødvendige gjensidige tillid mellem individerne. Der vil da blive mange handlinger, som falder udenfor egentlig moralsk vurdering. da denne ikke kommer til at omfatte alt, hvad der er værdifuldt, og der bliver derfor ved siden af en saadan morallære plads for en filosofisk lykke- eller levelære i videre forstand, medens morallæren faar større udsigt til at vinde almengyldighed, naar den begrænser sig til at formulere de for alt samliv nødvendige grundbetingelser. — I 18 aarh. søgtes det eg. etiske problem løst af tænkere som Mandeville og Helvetius, der udviklede, at alene den egoistiske moral er fornuftig, at menneskets høieste pligt er at søge, hvad der er fordelagtigt og tiltalende for den enkelte, medens Rousseau vilde bygge paa selve følelsens egen værdi. Denne tanke optog Kant, idet han videre hævdede, at pligten beror paa det kategoriske imperativ, samvittighedens røst, uden hensyn til hvad den individuelle lykketrang eller den almene velfærd fordrer. I det 19 aarh. betegner den Mill-Bentham'ske velfærdsmoral en reaktion mod Kant; siden blev den engelske lykke- og nyttemoral begrundet paa en noget anden maade af Spencer, for saa mod aarhundredets slutning at blive underkastet en voldsom kritik fra idealistisk hold, men først og fremst af de to originale moralfilosofer Guyau og Nietzsche. — Blandt nyere norske bidrag til e. kan anføres: H. C. Hansen, «Moral, religion og videnskab» (1891); A. Aall, «Macht u. Pflicht» (1902); Kr. B.-R. Aars, «Gut u. Böse» (1907). — 2. Kristelig e. Da mennesket former sit sedelige liv overensstemmende med sin verdens- og livsanskuelse, vil der altid bestaa et organisk forhold mellem religion og sedelighed, og enhver religion vil nødvendig indeslutte en e. Gjennem denne lægger en betydningsfuld side af religionens væsen sig for dagen. — Kristendommen er historisk fremgaaet af det gamle testamentes aabenbaring, hvis etiske grundbetragtning har sit typiske udtryk i de 10 bud. Jesus Kristus «fuldkommer loven» (Matt. 5, 17). Dels uddyber og skjærper han dens indhold. Ikke blot den syndige handling, men det onde sind, hvorfra handlingen udspringer, er en overtrædelse af loven (Matt. 5). Dels giver han mennesket kraften til at overholde loven. Den kristne, som har faaet syndsforladelse og fred fra Gud, maa nødvendig have et tilgivende og forsonligt sind overfor mennesker. selv overfor fiender. «Kjærlighed er lovens fylde» (Rom. 13, 10, jfr. Matt. 22, 37 ff.). Saaledes knytter kristen-

---

hastverk er lastverk — (t) eile mit Weile — (e) haste makes waste — (f) hâtez-vous lentement.
hastverksarbeide — (t) eine in der Eile ausgeführte Arbeit — (e) hurried work — (f) ouvrage (m) fait à la hâte.
haste — (t) eilen — (e) haste(n), hurry, speed; (h.r!, paa brev) immediate, urgent; (h.r ikke) there is no hurry; (det h.r med) this case requires dispatch — (f) presser; (h.r!) urgente!
hasté (f) (bot.) spydformet.
haste (e) hast(verk), skynding.
hasten (t) haste.
hasten (e) frem-, paaskynde; skynde sig.
hastig — (t) eilig, eilend, schleunig, hurtig; (hidsig) jähzornig — (e) hasty — (f) rapide, précipité, accéléré; soudain, subit; prompt; (liter) emporté, irascible, vif, brusque.
hastighed — (t) Eile, Hurtig-, Schnelligkeit f — (e) hastiness; velocity, speed — (f) vitesse, rapidité; précipitation, grande hâte; irascibilité, vivacité f.
hastings (e) tidlige grønsager, is. erter.
hat — (t) Hut m — (e) hat, (dame-) ogs. bonnet; (hætte, dække) hood, cap, top — (f) chapeau m.
hattemager — (t) Hutmacher m — (e) hatter — (f) chapelier m
hatch (e) udruge(s), -klække; ruge, hække; (udruget) kuld; (udklækning, -rugning; skravere; halvdør; (sjøudtr.) luge.
hatchel (e) (lin-, hampe)hekle.

dommen religion og e. nøie sammen. De er to sider af samme sag. Det kristne liv er ganske vist principielt troens forhold til Gud, men dette er kun sandhed og virkelighed, naar det bestemmer al den kristnes tragten og handlen. — Derfor er det urigtig at paastaa, at den kristelige e. opstiller fordringer, der maa føles som en fremmed lov, som paalægges udenfra; meget mere giver de alene udtryk for det, som den kristne inderst inde higer efter og attraar. Den kristne bøier sig for aabenbaringen i Kristus, fordi denne inderlig overbeviser ham om sin sandhed og skjænker viljen nyt indhold og nye maal. Dog har hin paastand en relativ berettigelse overfor romerkirkens e. Ligesom denne væsentlig bestemmer troen som antagelse af kirkens lære, bestemmer den ogsaa væsentlig loven som overholdelse af kirkens bud, eller nøiagtigere antagelse og overholdelse af kirkens formulering af aabenbaringens indhold. Den konsekvente gjennemførelse heraf er den kasuistiske e. I modsætning hertil hævder reformationen den oprindelige evangeliske betragtning: «gode, fromme gjerninger gjør aldrig en god, from mand; men en god, from mand gjør gode, fromme gjerninger» (Luther). De sedelige forskrifter faar kun betydning som et speil for den kristnes livsførelse. Dette er kjernen i konkordieformelens lære om lovens betydning for kristne (art VI). — I nøie sammenhæng med den evangeliske betragning af tro og sedeligt liv, blev e. i den evangeliske kirke længe behandlet som en del af troslæren. Først Georg Calixt (d. 1656) udskilte e. og gjorde den til gjenstand for en selvstændig fremstilling. Senere er der fremkommet en række forskjellige behandlinger ud fra de forskjellige principer, som det kristelig liv indeslutter. Indenfor den norske og danske litteratur kan der henvises til: Gisle Johnson, «Forelæsninger over den kristelige ethik» (Kra. 1898); H. Martensen, «Den christelige ethik». Den almindelige del (1871. 5 opl. 1884) og den specielle del I—II (1878, 3 opl. 1879); C. Henrik Scharling, «Christelig sædelære» (2 udg. 1896); F. C. Krarup, «Grundrids af den kristelige etik» (1894).

Etikette, fr. ord, som nu bruges i omtrent alle sprog. 1. Om paaklæbede og indbrændte navneangivelser paa flasker, krukker o. l. — 2. E. betegner den ydre samling former, som bør overholdes i selskabslivet; i engere forstand de ved hoffet og i diplomatiet brugelige regler for passende optræden.

Et in Arcādia ego (lat.), «ogsaa jeg i Arkadien», d. e. ogsaa jeg har været lykkelig (se Arkadien), opr. vistnok indskrift under et dødningehoved paa et maleri af Schidone; anvendt af Goethe som motto i «Aus meinem Leben» 2 del (den italienske reise); sml. Schillers digt «Resignation»: «Auch ich war in Arkadien geboren» og Wennerbergs «Gluntarne»: «Ack, i Arkadien äfven jag har varit, varit der länge, varit der förgjäves».

Etiolēret siges planten at være, naar den har udviklet sig under lysmangel. De e. planter har et afvigende udseende; det mest karakteristiske er deres blege farve, stænglerne er hvidagtige, bladene gule, idet der i mørke ikke kan dannes bladgrønt i dem. Af denne grund vil saadanne planter heller ikke kunne leve længe. Foruden den blege farve faar de e. plantedele gjerne ogsaa anden form, idet stænglerne bliver lange og tynde og bladene smaa og ofte skjælagtige, f. eks. hos poteter, som skyder i kjelderen. Hos mange enfrøbladede, som løkvekster, kan dog bladene blive længere end normalt. Alm. er det ogsaa, at plantedelene bliver blødere, naar de udvikles i mørke (f. eks. blegselleri, asparges), hvilket kommer af, at cellevæggene bliver tynde, og cellerne mere vandrige.

Etisk, se Etik.

Etiske samfund (Ethical societies, Ethical culture) er udtryk for en bevægelse, som er fremme i England, Amerika og Tyskland, og som har til formaal at virke for etisk kultur, baade personlig og social, paa almenmenneskelig grund, uafhængig af konfessionelle forudsætninger. I Tyskland har navnlig Christoph Moritz von Egidy (1847—98) gjort sig bekjendt ved sit arbeide i denne retning. Som organer for saadanne foreninger udgives: «The international journal of ethics» (Filadelfia) og «Etische Kultur» (Berlin).

Etjmiadzīn, se Etsjmiadsin.

Etkammersystem raader i en konstitutionel stat, naar folkerepræsentationen i politiske anliggender udgjør ét kammer; modsat tokammersystemet, hvor den deler sig i to af særskilte valghandlinger fremgaaende, af hinanden uafhængige og formelt sideordnede kamre. Derimod gjør det intet væsentligt til sagen, om etkammeret til behandling af visse spørsmaal deler sig i to (som i Norge i odelsting og lagting) eller omvendt (som i Sverige) træder sammen ved visse afstemninger. — Tokammersystemet er det almindelige. E. findes, foruden i Norge, i Grækenland, Serbien, Bulgarien, Finland og paa Island. I de to sidste lande har man en lignende afdelingsbehandling for lovsager som i Norge. I det Tyske rige udgjør rigsdagen vistnok ét kammer, men dens myndighed er i høi grad indskrænket ved det saak. rigsraad (se Tyskland, forfatning).

Etlar, Carit, se Brosbøll, J. C. C.

Etmaal (sjoudtr.), døgn; e. regnes altid fra kl. 12 middag.

Etna, Siciliens berømte vulkan, der naar op til en høide af 3313 m., ligger paa øens østkyst, n. f. Catania. Fra en henimod cirkelformig grundflade med diameter af 30—40 km. hæver E. sig nederst med en forholdsvis flad skraaning (2—5 °), men ovenfor er heldningen betydelig større og naar i den øverste 300 m. høie kraterkegle 20—30 °. Øst for denne kegle ligger den dybe, 3—5 km. brede dal Valle del bove, i hvis steile sider man ser en mængde forskjellige lag, hvor lava veksler med vulkansk tuf. — E. er et helt igjennem vulkansk fjeld, der er dannet efter tertiærtiden ved en række forskjellige udbrud. Hovedkrateret har flyttet sig flere gange. Det ældste paaviselige udbrudssted, som allerede maa være ødelagt ved forhistoriske udbrud, ligger saaledes ca. 5 km. s.ø. f. det nuværende hovedkrater, som dannedes i 1669. — E. har i løbet af den historiske tid været i stadig virksomhed, og man regner, at der af egentlige udbrud gjennemsnitlig har været 10 i aarhundredet. Større udbrud i oldtiden vides med sikkerhed at have fundet sted i aarene 396 og 122 f. Kr. Af middelalderens mange udbrud antages det betydeligste at have foregaaet i 1169, men selv dette staar vistnok i størrelse tilbage for udbruddet i 1669, da endel af lavastrømmen naaede ud i havet og delvis ødelagde Catania. — Fra centralkeglens hovedkrater, der har et tversnit af ca.

---

hatcher (e) udruger, -klækker; rugeapparat.
hatchet (e) haandøks.
hatching (e) skravering.
hatchment (e) vaaben(skjold, som bæres ved begravelse).
hate (e) had(e). **h.ful** hadsk; forhadt; afskylig.
hâte (f) f, hast(verk); fart, skynding.
hâter (f) frem-, paaskynde. **se h.** skynde sig.
hâtier (f) m, stegebuk.
hâtif (f) tidlig (moden).
hâtiveau (f) m, sommerpære; tidlige erter.
hâtiveté (f) f, tidlig modenhed.
hatred (e) had.
hätscheln (t) kjæle for; forkjæle.
Hätschelung (t) f, kjæleri, forkjælelse.
Hatschier (t) m, drabant, hestgardist; gendarm.
hatter (e) hattemager.
Hatz(e) (t) f, parforcejagt.
Hau (t) m, hug, slag; hugst; (pl) juling.
hauban (f) m, (sjøord) vant; støtte-, styretaug, bardun.
Haube (t) f, lue, hætte, kappe; (fjær)top; kuppel. **unter die H. kommen** blive gift. **H.n** lue-, kappe-; (i fuglenavne) top-.
hauben, häubeln (t) sætte en kappe, hætte paa.
haubergeon (f) m, (liden) panserskjorte.
hauberk (e) (hel) ringbrynje.

0.5 km., udstødes i regelen kun damp og løse udbrudsprodukter, medens der ved sterkere udbrud aabner sig radiale sprækker paa fjeldets sider, hvorfra den basaltiske lava strømmer ud. Foruden hovedkrateret har der efterhaanden paa fjeldets skraaninger dannet sig en hel del bikratere, hvoraf enkelte endog naar en høide af over 100 m. Man tæller af saadanne bikratere eller parasitkegler flere hundrede. — Den nedre del af E. er meget frugtbar og tæt befolket. Ovenfor det dyrkede belte er der betydelige skoge, som naar op til en høide af ca. 2200 m., men kommer man op over denne grænse, er planteveksten yderst sparsom. Øverst er sne og is.

Etna'rk (græ., «folkehersker»), betegnelse for en fyrste, som anerkjender en fremmed magts overherredømme, f. eks. flere jødiske herskere i oldtiden; ogsaa provinsstatholder i Østen; e.s landomraade og stilling kaldes e t n a r k i.

Etne, herred i Søndre Bergenhus amt, paa grænsen mod Stavanger amt, 318 km.² med 2 058 indb.; 7.01 pr. km.² Herredet, der svarer til E. prestegjeld med Støle, Grindeim og Gjerde sogne, ligger s.ø. f. Skaanevikfjorden omkring den 9 km. lange fjordarm E t n e p o l l e n og det dalføre, der fortsætter mod n.ø. i dens forlængelse. Ved Etnepollens bund (E t n e s j ø e n) er terrænet fladt med udprægede terrasseformer. I nord, mod Skaanevik, naar fjeldene i Haafjeldet en høide af ca. 860 m., i syd, paa grænsen mod Stavanger amt, er høiderne betydelig større. Herredet er opfyldt af mange, tildels store vande, hvoriblandt nævnes Stordalsvandet (8.6 km.²) og Løkjelsvandet (3.8 km.²). Den nedre del af dalføret gjennemstrømmes af E.-e l v e n (Etna), der kommer fra Stordalsvandet og danner flere betydelige fosse, hvoriblandt nævnes Vafoss (10 m.); nedslagsdistrikt 251 km.² Af arealet er 14.4 km.² aker og eng, 43 km.² skog (hvoraf 4 km.² naaleskog) og resten udmark, snaufjeld, myr og indsjøer. Den vigtigste næringsvei er jordbrug, saavel fædrift som akerbrug; jordsmonnet er frugtbart, der avles ikke lidet korn og havnegangene er gode. Udbyttet af fiskerierne (1906) opgives til 4 000 kr. Ved Etnesjøen ligger den flade mo, Stølemoen, der tidligere var eksercerplads; her findes mange gravpladse og oldtidslevninger. Nær ved ligger gaarden og kirken Støle (det gamle Studla), hvor Erling Skakke residerede (1155—79). Fra herredet udgaar hovedvei mod s.v. til Haugesund, mod syd til Sandeid ved Ryfylkefjordene, mod vest til Skaanevik og mod n.ø. til Sævereid ved Aakrefjorden. Distriktet hører militært til Kristiansandske brigade. E. sparebank, oprettet 1860. Antagen formue (1907) 1 325 000 kr., indtægt 211 000 kr.

Etnedalen, herred i Kristians amt, n.ø. for det egentlige Valdresdalføre, 439.80 km.² med 1739 indb.; 4.07 pr. km.² Herredet, der svarer til E. prestegjeld med Bruflat og Nordre Etnedalen sogne, ligger omkring den store elv Etna, der har sine kilder opunder Skaget (s. f. Vinstervandene) og i sydlig retning først gjennemstrømmer dele af Østre Slidre og Nordre Aurdal og derefter den egentlige Etnedal i samme retning; ved Bruflat kirke svinger den mere mod øst og flyder gjennem den nedre Etnedal og Nordre Land til Randsfjordens nordvestre ende. Den modtager mange tilløb, saaledes fra den 2.9 km.² store Dalsfjord, det 4.5 km.² store vand Fulsen, den 2.3 km.² store Rotsjø m. fl., og den gjennemstrømmer det 2.8 km.² store vand Ettensen. Inden Herredet danner elven ingen fosse af betydning, men efter at have forladt herredet danner den flere fald, hvoriblandt Høljerastfoss (14.2 m.), Kaargaardsfoss (8.2 m.), Masstufossene (10.5 m.) m. fl. Samlet længde ca. 80 km., nedslagsdistriktet 933 km.² Ialt er der inden herredet 166 større og mindre vande med samlet areal 12.8 km.²; arealberegning over dyrket jord m. v. foreligger ikke. Fædrift er hovednæringsvei; der er godt og frugtbart jordsmon og ypperlige fjeldbeiter. Inden herredet er ogsaa adskillig skog (naaleskog). Elve og vande er fiskerige. Gjennem den sydlige del af herredet gaar Valdresbanen, og Tonsaasen station med det store Tonsaasen sanatorium (s. d.) ligger inden herredet. Opigjennem den egentlige (øvre el. nordre) Etnedal fører off. kjørevei ca. 25 km. Dalen er spredt bebygget. Der drives en del husindustri; specielt staar smedehaandverket høit. Antagen formue (1907) 2 012 000 kr., indtægt 232 000 kr.

Etnografī (folkebeskrivelse) er menneskegruppernes (hordens, stammens, folkets) kulturhistorie; dog beskjæftiger den sig fortrinsvis med de lavere staaende folk. Medens antropologien søger inddeling af menneskeheden paa grundlag af legemlige fællestræk, og lingvistiken fordeler den i sproggrupper, er e.s særlige opgave den menneskelige kultur, den materielle saavelsom den aandelige (klæder, bolig, føde, erhverv, sociale, politiske og religiøse forhold). Den etnografiske skildring anfører folkets plads indenfor det antropologiske og sproglige system, men de tre inddelinger er ikke sammenfaldende: to folk med samme kultur kan være sproglig forskjellige og folk med samme sprog antropologisk seet staa hinanden fjernt. For den sammenlignende e. anvendes ordet etnologi (s. d.), der alm. udsondres som en særlig videnskab; ofte anvendes dog et af ordene som fællesbetegnelse. E. som videnskab skylder det 19 aarh. sin tilblivelse, om den end fra ældre tid kan hente meget nyttigt materiale. [Litt.: Th. Waitz, «Anthropologie der Naturvölker» (1858—72); Wood, «Natural history of man» (1868—70); Fr. Müller, «Allgemeine Ethnographie» (1873); Peschel, «Völkerkunde» (1874 og senere.); Fr. Ratzel, «Völkerkunde» (1885 ff.); Kr. Bahnson, «Etnografien» (1894 ff.); Tylor, «Primitive culture» (4 ed., 1903); Schurtz, «Urgeschichte der Kultur» (1900); Dieserud, «Scope and content of the science of anthropology» (Chicago 1908).]

Etnogrāfiske musēer, samlinger af gjenstande fra naturfolk og kulturfolk særlig udenfor den europæisk-forasiatiske kulturkreds. Tanken om, inden den europæiske kultur havde naaet helt at udviske det oprindelige, at indsamle det etnografiske materiale i særlige museer opstod ca. 1830 i Frankrige hos geografen Jomard; det første museum af denne art oprettedes dog i Khb. af C. J. Thomsen. Nu forefindes talrige e. m. ikke blot i Europa, Amerika, men ogsaa i andre verdensdele; de betydeligste findes i Berlin, Leipzig, Stuttgart, Leiden, London og Washington; i Norden findes gode samlinger i Kristiania og Stockholm. Museet i Kristiania, hvor samlingen siden 1904 er udstillet i Historisk museum, befinder sig i rask vekst. Dets første chef var P. A. Munch til 1862, senere har det været ledet af L. K. Daa (d. 1877) og Yngvar Nielsen. [Litt.: Yngvar Nielsen, «Universitetets etnografiske samlinger 1857—1907» (Kra. 1907).]

Etnologī bruges hyppig enstydig med etnografi; men den adskilles ogsaa derfra og bruges da om den sammen-

---

haubert Ⓕ m, panserskjorte.
haubit se hugbit.
Haubitze Ⓣ f, haubits, granatkanon.
Haublock Ⓣ m, huggestabbe.
Hauch Ⓣ m, aande(pust); vind, luftning; duft. **H.blatt** n, drøbel. **H.laut** m, aandelyd.
hauchen Ⓣ (ind)blæse, puste; bibringe; (ud)aande; aspirere.
Haudegen Ⓣ m, huggert; dygtig fegter; (gammel) hugaf.
Haue Ⓣ f, hakke; møllejern; diksel.
hauen Ⓣ (til)hugge; skjære (korn), kløve (ved). **sich h.** slaas.
Hauer Ⓣ m, hugger; vinhavearbeider; gammelt vildsvin; huggeredskab; huggert; jagtkniv; (pl) (vildsvins) hugtænder.
Häuer Ⓣ m, bergbryder, minør.
Haufe Ⓣ f, haug, bunke, dynge, masse, mængde; stabel; (mil.) peloton, detachement. **über den H.n** overende, omkuld.
häufeln Ⓣ saate (høi); hyppe.
häufen Ⓣ ophobe, (op)dynge; fylde (et maal).
häufig Ⓣ hyppig; talrig.
haug — Ⓣ Anhöhe f, Hügel; Haufe m — Ⓔ hillock; heap — Ⓕ petite colline f; tas, amas m.
haughtiness Ⓔ overmod; stolthed.
haughty Ⓔ hovmodig; overmodig, stolt.
Hauk Ⓣ m, drøbel.
haul Ⓔ hale; skrale (vind); halen; (fiske)dræt, fangst; (godt) kup. **h. off** luffe fra. **h. up** give

lignende etnografi (s. d.); behandler i modsætning til denne, paa hvis materiale den bygger, ikke det enkelte folks kulturtilstand, men undersøger det enkelte kulturtræk i dets forekomst hos forskjellige folk og udreder aarsagerne til dets opstaaen just paa disse steder; kulturmeddelelser, folkets kulturstandpunkt og geografiske forhold er væsentlig forklarende faktorer; visse primitive tanker og opfindelser har dog utvilsomt sin rod i menneskets sjælelige fællespræg og opstaar uafhængig paa de forskjelligste steder.

Étoges *[etå'ž]*, landsby i depart. Marne ved landeveien fra Châlons sur Marne til Montmirail. Haard kamp 14 febr. 1814 mellem franskmændene (under Napoleon og Marmont) og russerne og preusserne (under Blücher).

Etografī (græ.), se E t o l o g i.

Etologī (græ.), fremstilling af seder og skikke hos de forskjellige folkeslag.

Eton *[ītn]*, by i England, v. f. London ved Themsen, ret overfor Windsor, 3 301 indb. (1901). Her ligger E. college, en af Englands mest anseede lærde skoler, stiftet af Henrik VI i 1440. Skolens indtægter er omkr. 360 000 kr. om aaret. Den styres af en rektor (head-master) og har omtr. 50 lærere og 1000 elever og desuden en hel del funktionærer, som lever af den. Af eleverne har 70 friplads («King's boys») og bor paa skolen, medens resten, de saakaldte «oppidans», betaler for sig og bor hos lærerne eller i private hjem; eleverne tilhører Englands første familier. Der lægges vegt paa studiet af matematik og klassiske sprog, og som overalt i England indtager sporten en fremtrædende plads i opdragelsen, særlig roning og cricket. Baade lærere og elever bærer en eiendommelig sort dragt, og forøvrigt har mange underlige skikke udviklet sig i tidens løb. Af berømte mænd opdraget i E. kan nævnes Pitt den ældre, Fox, Canning, Wellington, Gladstone, Salisbury, Rosebery.

Étrek, se A t r e k.

Étretat *[etrəta']*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Seine-Inférieure, 27 km. n.v. f. Le Havre, ved Kanalen, hvis kyst her har maleriske klippedannelser; 1 892 indb. (1901). E. er et meget besøgt badested og har kirker fra det 11 og 13 aarh.

Etro'pol, by i Bulgarien, 60 km. n.ø. f. Sofia, paa nordsiden af Balkan; 3 579 indb. (1893). Den indtoges 24 nov. 1877 af russerne under Gurko og befæstedes, hvorefter Gurko gik over Balkan 25—30 dec. 1877.

Etruria *[ətrūriə]*, by i England, grevskabet Stafford, 1.6 km. v. f. Hanley; 6 437 indb. (1901). Den opstod omkr. den berømte porcellænsfabrik, som anlagdes 1769 af Wedgwood.

Etrūrien, navn paa et landskab i det vestlige Mellem-Italien; i oldtiden begrænsedes det mod nord og syd af elven Macra og Tiberen, mod øst og vest af Apenninerne og havet. Dets beboere var etruskerne (s. d.).

Etrūrien. Dette gamle navn kom pludselig atter i brug, da Napoleon I okt. 1800 udnævnte Ludvig af Parma til konge af E. Denne døde imidlertid 1803, men efterfulgtes af sin søn Karl Ludvig med hans moder Marie Louise af Spanien som formynder. Dec. 1807 maatte hun dog paa keiserens befaling ophøre med regentskabet, og 1808 forsvandt kongeriget E., idet det indlemmedes i Frankrige.

Etruskerne, oldtidsfolk i Italien. Deres stammelandskab var Etrurien, men desuden boede de i større dele af landet baade mod n. og s., saaledes i dele af Posletten, i Latium og Kampanien. Allerede i tidlig, forhistorisk tid beboedes Etrurien af et eget folk med en betydelig kultur. Navnlig kan det sees, at e. i broncealderen sad inde med en høit udviklet teknik, og at de drev en udstrakt handel, som førte deres varer viden om, selv til det fjerne Norden. Overgangen til den historisk kjendte periode falder i 7—5 aarh. f. Kr. E. var da ubestridt i industri og handel Italiens hovedfolk. De samlede sig i betydelige, heldig anlagte og ved sterk befæstning sikrede byer, af hvilke flere endnu er til, saaledes Cære, Veji, Falerii, Tarquinii, Vulci, Cortona og Velathri (senere Volaterræ). I flere af de gamle byer, som nu ikke mere beboes, vidner ruiner og gamle bymure om fordums glans; i Velathri staar endnu den dag idag en hvælvet portbygning. Selv kaldte folket sig rasenner. Deres herkomst er ubekjendt, men sproget kjendes fra talrige indskrifter (se E t r u s k i s k s p r o g). Et i snævrere forstand italisk folk som umbrer eller latinere var de ikke. Som fremragende handelsfolk blev e. det første mellemled for vekselvirkningen mellem Grækenland og Rom. De havde tidlig øie for fortrinene ved Grækenlands materielle og aandelige kultur og var ivrige for at tilegne sig produkterne deraf. Det var et folk med en livlig opfatningsevne og betydelig modtagelighed; mindre var deres evne til virkelig at tilegne sig det fremmede og deraf skabe noget nationalt. Landets egne kunstneriske og kunstindustrielle frembringelser staar som helhed betydelig under de fremmede forbilleder. Men praktiske, reelle ting havde de udpræget evne for. De blev saaledes romernes læremestre i bygningskunsten; Cloaca maxima, den store romerske afledningskanal, som endnu er til, er kun et blandt mange vidnesbyrd herom. E. byggede det romerske hovedtempel for Jupiter, Juno, Minerva paa Kapitolium og meddelte romerne den eiendommelige tempelform, som adskiller sig en del fra grækernes. Særskilt anvendte de etruskiske bygmestre i udstrakt maal hvælvinger af kiledannet sten. Heller ikke dette var dog opfundet hos e.; de havde modtaget det fra Orienten eller muligens Grækenland, men bragte denne kundskab til stor betydning. Fra Grækenland modtog de ogsaa guderne Tinia (Zeus), Turms (Hermes), Uni (Hera), Menerva (Athene). Ogsaa her fandt kun en udvendig, overfladisk tilegnelse sted, og tro var sterkt blandet med overtro. Derimod havde de uddannet en eiendommelig spaadomskunst, som ogsaa indførtes hos romerne, men udøvedes af etruskiske prester, haruspex'er; de spaaede bl. a. af jærtegn, fugles flugt, offerdyrets bevægelser eller indvolde o. s. v. For de døde viste de en overordentlig omsorg; dette har bevirket, at der fra etruskiske grave saavel fra historisk som ældre tid er fremdraget en stor mængde oldsager, deriblandt tusender af indskrifter. E. oldsager findes derfor i betydeligt antal i alle større museer, saaledes ogsaa i Kbh. (antiksamlingen og Ny Carlsberg glyptotek). E. havde en tilbøielighed til magelighed og vellevnet. Da de for alvor stødte sammen med det haardføre, nøisomme romerfolk, maatte de bukke under, skjont krigene, som mange træk viser det, blev besværlige og langvarige. Til samnitterne tabtes i det 5 aarh. de sydlige

---

op (seil); arbeide sig op til luvart.

haunch ⓔ hofte; bagfjerding.

haunt ⓔ besøge ofte; plage; spøge, gaa igjen (i); færdes ofte; streife; tilhold(ssted).

Haupt ⓣ n. hoved; stykke storfæ, slagt; (over)hoved; fører. **H.ende** f, hovedgjærde; øverste ende (bord). **H.erbe** m. universalarving; n, hovedarv. **H.kraut** n, hvidkaal. **H.mann** m, høvding; kaptein; høvedsmand; foresat. **H.marssegel** n, store merseil. **H.messe** f, høimesse. **H.mime** f, første fiolin; koryfæ. **H.nenner** m, generalnævner. **H.redner** m, hovedtaler; første rangs taler. **H.schlag** m. (tiurens) klunk. **H.seite** f, (mynts) forside, a(d)vers; hovedpunkt. **H.treffer** m, hovedgevinst. **H.trumpf** m, høieste trumf, matador. **H.verbrechen** n, halsløs gjerning.

Häuptling ⓣ n, (over)hoved, høvding; vinstok uden sidegrene.

Haus ⓣ n. hus. **zu H.e** hjemme. **nach H.e** hjem. **von H.e aus** fra første færd; af naturen; egentlig. **H.armer** m, pauvre honteux, husarm. **h.backen** hjemmebagt; drøi, prosaisk. **H.bier** n, hjemmebrygget øl. **H.brief** m, skjøde. **H.buch** n, jordebog; husholdningsbog. **H.bursch** m, visergut; hybelkamerat. **H.diele, -flur** f, entré, korridor. **H.eule** f. dverg-, spurveugle. **H.geflügel** n, fjærfæ, høns. **H.gesinde** n, tjenerskab. **H.grille** f, siris. **H.halt(ung)** m

udposter, Kampanien, og lidt senere Podalen til gallerne. De første tab til romerne, sydlige byer som Veji og Falerii, fandt sted samtidig. Handelen var allerede tidligere for en væsentlig del erobret af karthagerne; den politiske selvstændighed var borte omkr. 300 f. Kr. Skjønt etruskisk kultur endnu et par hundrede aar kan spores, om end stedse mere vigende, havde folket, da det 90 f. Kr. optoges i det romerske borgersamfund, allerede forlængst ophørt at være farligt for de romerske seierherrer.

Etruskisk sprog taltes og skreves af etruskerne i oldtiden. Der findes ikke faa levninger af dette gamle sprog, skjønt der ikke er bevaret nogen litteratur. Dels har græsk-romerske forfattere bevaret og meddelt forklaring til en del ord, ialt knapt et halvt hundrede; dels foreligger nu 7—8000 indskrifter; disse er dog for det meste ganske korte og indeholder væsentlig navne. De findes mest paa brugsgjenstande, især metalspeile, paa sarkofager og gravurner og som tilskrifter paa gravvæggene. Deres geografiske udbredelse er noksaa stor, idet de findes saavel i det egentlige Etrurien, som i Kampanien og Norditalien. Særlig langt og saaledes meget vigtigt er det brudstykke af en rituel tekst, skrevet paa lærred, som man fandt sidst i det 19 aarh. (anvendt som bind om en ægyptisk mumie; den bevares nu i museet i Agram). Skjønt materialet saaledes ingenlunde er ringe, og skjønt der gjennem lange tider af sprogforskere er arbeidet paa sagens løsning, hører spørsmaalet om det e. s.s stilling og dermed om selve folkets herkomst og etnografiske forhold endnu til de i videnskaben mest omtvistede. Det kan læses, idet de i indskrifter anvendte bogstaver er afledet af de græske. Sproget hører i hvert fald ikke til de egentlig italiske, hvilket dog ikke udelukker, at der i det kan findes saadanne bestanddele, navnlig optaget fra latin. Snarest synes det overhovedet ikke engang at være noget indoeuropæisk sprog. De betydeligste forskere, som har behandlet disse spørsmaal, er Ducke («Etrurische Forschungen», 1884), C. Pauli, W. Corssen («Die etruskische Sprache», 1874—75), Lattes, Sophus Bugge og Alf Torp. Indskrifterne udgives af Pauli og Danielsson (efter Paulis død af Danielsson og Herbig) i «Corpus inscriptionum etruricarum».

Etsch, se A d i g e.

Etsjmiadsīn, gammelt berømt armenisk kloster i det russ.-transkaukasiske guvernement Erivan, 22 km. v. f. byen Erivan. Klosteret bestaar af 3 dele, omgivet af mure og med hver sin kirke. E. er sæde for armeniernes øverste patriark og for den arm. kirkes synode og er derfor armeniernes største helligdom; her er et kostbart haandskrift-bibliotek og et bogtrykkeri, hvorfra mange arm. skrifter udgaar. E. blev i 1824 af Persien afstaaet til Rusland.

Etsning (med.), en ved kemiske midler fremkaldt tilintetgjørelse af legemets væv, optræder ved ulykkestilfælde, f. eks. i huden, i spiserøret eller mavesækken efter indvirkning af sterke mineralsyrer, lud, karbolsyre o. a. Er e. ikke for udbredt eller sterk, saa der f. eks. for mavesækkens vedkommende gaar hul paa den, indtræder helbredelse, der ofte kan være ledsaget af en betydelig ardannelse; i spiserøret og mavesækken kan disse ar genere ernæringen. I helbredende øiemed anvendes e. nu forholdsvis sjelden, f. eks. mod visse sygdomme i huden, som lupus (pyrogallussyre), mod visse smaa overfladiske svulster o. a.

Etterbeck, forstad i s.ø. til Brüssel; 23 992 indb. (1904). Patronfabrik, garverier og farverier.

Etterstadsletten i Østre Aker, nær Kra.; her holdt Karl Johan trods indtrængende modforestillinger fra norsk side i august 1821 sin bekjendte «lystleir», hvor 6 000 mand norske og svenske tropper var samlet. De svenske var endog forsynet med skarp ammunition. Det synes, som om kongen, irriteret over stortingets holdning, særlig i statsgjældsspørsmaalet, har tænkt sig muligheden af en politisk krise, men han beroligedes, da stortinget paa sin side i det væsentlige gav efter for hans forestillinger ang. Norges andel i den fælles dansk-norske statsgjæld.

Ettingshausen. 1. A l b e r t von E. (1850—), østerr. fysiker, fra 1888 professor ved den tekniske høiskole i Graz, har gjort talrige fortjenstfulde undersøgelser i akustik, elektricitetslære o. s. v. — 2. A n d r e a s, friherre v. E. (1796—1878), foreg.s onkel, var indtil 1865 direktør for det fysiske institut ved Wiens universitet og har navnlig fortjenester af den fysiske undervisning. Hans afhandlinger er mest af matematisk indhold. — 3. K o n s t a n t i n, friherre v. E. (1826—97), palæontolog og botaniker, foreg.s søn, blev 1854 professor i botanik og medicinsk naturhistorie ved Josefs-akademiet i Wien og i 1870 professor ved universitetet i Graz. E. har indlagt sig stor fortjeneste ved sine omfattende arbeider over fossile planter.

Ettlingen, by i Baden, 8 km. s. f. Karlsruhe; 8668 indb. (1905). Bomuldsspinderi og væveri. Omegnen er rig paa mindesmerker fra romertiden.

Ettmüller, E r n s t M o r i t z L u d w i g (1802—77), t. germanist, professor i Zürich. Indlagde sig i sin tid fortjeneste ved udgaver af ældre tyske litteraturverker og ved et angelsachsisk leksikon, samt ved en oversigt over den germanske litteratur («Handbuch der deutschen Litteraturgeschichte»). Alle disse verker, saavelsom hans oversættelser af «Beowulf» og af endel eddadigte, er nu helt forældet.

Ettrick, elv i det sydøstlige Skotland, grevsk. Selkirk. Bekjendt ved den skotske folkedigter James Hogg, som bærer tilnavnet «hyrden fra E.».

Etty *[ēti]*, W i l l i a m (1787—1849), eng. maler. Elev af akademiet i London og af Lawrence. Opholdt sig 1822—24 i Italien. Efterstræbte de gamle venetianeres koloristiske kraft, hvormed han især malte smukke nøgne kvindeskikkelser efter Tizians og Rubens forbillede. Selv lagde han megen vegt paa det moralske indhold af sine billeder. Hans ry grundlagdes ved «Kleopatra» (1821). For hans hovedverk regnes de tre billeder af «Judiths historie» (1827—31). Da han anvendte meget asfalt i sine farver, er hans malerier sterkt medtaget.

Étude *[etýd]* (fr.), studie, fortrinsvis et mus. øvelsesstykke til fremme af teknisk færdighed m. v., f. eks. klangvirkninger, anslag, venstre haand, oktavgange. Koncert-e. har ved siden af sit rent tekniske udstyr ofte ogsaa et rigt mus. indhold, f. eks. Chopins, Schumanns berømte «Études symphoniques».

Etymolōg (græ.) kaldes en sprogforsker, naar han fortrinsvis beskjæftiger sig med etymologiske undersøgelser.

(f), husholdning. **mit etw. h.-halten** økonomisere med. **H.-hammel** m, stuemenneske. **H.-jungfer** f, (tjeneste)pige; kammerjomfru. **H.mann** m, medleier; husmand; gaardsgut; familiefader; taarnvægter. **H.mannskost** m, hverdagskost. **H.schlüssel** m, port-, gadedørsnøgle. **H.wasser** n, spilde-, skyllevand.

Häuschen (t) n, lidet hus; privet.

hausen (t) have tilhuse, bo; økonomisere; leve i fred.

Hausen (t) m, husblasstør. **H.-blase** f, husblas, fiskelim. **H.-rogen** m, kaviar.

hausieren (t) handle fra hus til hus, være skræppekar.

Hausierer (t) m, skræppekar.

Häusler (t) m, husmand; inderst, indsidder.

häuslich (t) huslig; hjemme-. **sich h. niederlassen** fæste bo.

Häuslichkeit (t) f, familieliv; huslighed, økonomisk sans; husligt anliggende.

hausse (f) f, underlag; (mil.) (gevær)viser, kanonopsats; (pris-, kurs)stigning.

haussement (f) m, forhøielse, hæven; (d'épaules) skuldertræk.

hausser (f) gjøre (blive) høiere, høine; hæve (sig); trække paa (skuldrene); stige, vokse. **se h.** hæve sig; klarne (veir).

haussier (f) m, spekulant (i kursstigning).

Haut (t) f, hud; skind; hinde; ham. **auf der faulen H.** paa

Etymologī (græ.), læren om ordenes afstamning. Den etymologiske videnskabs opgave er at føre ordene tilbage til deres ældste skikkelse og betydning (paavise deres e.). I mange tilfælde er denne opgave let; at *barn* kommer af oldn. *barn* eller fr. *enfant* af lat. *infans*, umælende, behøver ingen nærmere paavisning. Ofte giver sprogets ældre former af et ord tilstrækkelig oplysning om dets oprindelse, f. eks. *barsel* af ældre *barnsøl*, gilde ved barnedaab. Men selv hvor ordet er kjendt i en ældre form, er sammenhængen mellem et ords nuværende og tidligere form ikke altid klar, og det gjælder da at vise, at de eventuelle forskjelligheder i form og betydning er regelmæssig udviklet eller forklarlige paa anden maade. Fransk *île*, ældre fr. *isle* gaar tilbage til lat. *insula*, ø, gjennem en række velkjendte lydovergange; *gjest*, opr. *gastis* svarer lyd for lyd til lat. *hostis*, fiende, og de modstridende betydninger lader sig forene i betydningen «fremmed». Jo længere man vil følge et ord tilbage i tiden, desto vanskeligere bliver det at paavise sammenhængen med andre ord.

Etymolōgicum ma'gnum (græ.-lat.), «den store etymologiske ordbog», er navnet paa flere græske verker fra middelalderen, hvis etymologiske hovedindhold omtrent er værdiløst, men som har værdi ved at citere talrige (til dels nu tabte) skrifter og ved grammatiske bemerkninger.

Etzel, se Attila.

Etzel, Karl von (1812—65), t. arkitekt og jernbaneingeniør, projekterede og udførte det første jernbanenet i Württemberg. 1852 kaldtes han til Schweiz for at overtage ledelsen af det schweiziske centralbaneselskab. 1857 reiste han til Wien for at bygge Brennerbanen. Døde, inden denne blev færdig.

Eu *[ø]*, Louis Philippe Marie Ferdinand Gaston d'Orléans, greve af (1842—), fr. prins, ældste søn af hertugen af Nemours, sønnesøn af Ludvig Filip; efter februarrevolutionen opdraget i England og Spanien; 1864 gift med Isabella af Braganza, datter af keiser Pedro II af Brasilien. 1865 marskalk i den brasilianske armé, førte med strategisk dygtighed overbefalingen i krigen 1869—70 mod Paraguay og vandt flere seire. Fremkaldte ved sin ukloge optræden revolutionen 1889 og maatte flygte sammen med keiserfamilien.

Eu *[ø]*, by i Frankrige, depart. Seine-inférieure, 29 km. n.ø. f. Dieppe, ved Bresle; 4611 indb. (1901). Industri i olje, papir, seildug, glas og uldstoffe; livlig handel. E. har en vakker kirke fra det 13 aarh. Af det prægtige slot, paabegyndt 1578 af Henrik I af Guise, fuldført i det 17 aarh. og forøvrigt bekjendt for sin portrætsamling, nedbrændte det meste 1902.

Eu- (græ.), forstavelse, betegner i modsætning til *dys-* noget godt, skjønt, dygtigt.

Euagŏras (d. 374 f. Kr.), konge, først i Salamis paa Cypern, dernæst over hele Cypern fra 410—374 f. Kr. Han modtog Konon (s. d.) vel 405 og sluttede forbund med Athen, som han støttede godt; senere førte han krig mod perserne, først heldig, saa at han gjorde erobringer paa fastlandet, senere med nederlag; dog beholdt han ved freden Salamis. Myrdet.

Euagrĭos (2 halvdel af det 6 aarh. e. Kr., opholdt sig mest i Antiokia), byzantinsk kirkehistoriker, den betydeligste af dem, som fortsatte Eusebios' verk. Hans arbeide, som fremstiller den byzantinske kirkehistorie fra 431—594, har høi værdi for kjendskabet til den tids dogmatiske udvikling.

Eua'nder (lat.; græ. Euandros), en heros, efter sagnene udvandret fra Arkadien til Italien og grundlægger af bebyggelsen paa en af Roms 7 høie, den palatinske. I Virgils «Æneide», hvor nymfen Carmenta nævnes som hans moder, er E. i forbund med Æneas i kamp mod rutulerne; hans søn Pallas faldt, men hevnedes af Æneas.

Eubulĕus (græ., «den velvillige»), tilnavn til guder som Zeus, Dionysos og Hades, men dyrkedes i Eleusis ogsaa som særlig heros, broder af Triptolemos (s. d.).

Eubūlos. 1. E. (d. omkr. 330 f. Kr.), attisk taler og politiker. Modstander af Demosthenes, arbeidede ivrig for fred i forbundsfællekrigen 355 f. Kr., ordnede derefter med stor dygtighed Athens finanser, men fik vedtaget, at de fattige borgere skulde faa sine teaterbilletter betalt af staten (se Theorikon); han var stemt for fred med Filip af Makedonien; ingen af hans taler bevaret. — 2. E. (omkr. 360 f. Kr.), attisk komedieforfatter; hans (ikke bevarede) stykker («den mellemste komedie», se Græsk litteratur) parodierede særlig Euripides.

Eubøa (græ. Evboia, lat. Eubœa, nygræ. Evvia, ital. Negroponte), græ. ø i Ægæerhavet, tæt ved østkysten af Grækenland, hvorfra den adskilles ved Trikeri og Oreos i n., Atalanta og Euripos i v.; 3775 km.² med 103 265 indb. (1896). Øens største længde fra Pondikonisi i n.v. til Mandelon i s.ø. er 158 km., den største bredde, ved Chalkis, 52 km. E. har en mængde smaa vandløb og er bjergfuld. I midten hæver sig Delfifjeldet (1745 m.) og i s. ligger Hagios Elias (1475 m.). Vestkysten har frugtbare sletter, der tidligere gjorde E. til Athens kornkammer, og endnu frembringer vin, olje og figen i overflod. Jordbrug og kvægavl er hovednæringsveiene; i fjeldene findes jern, kobber, brunkul og marmor. — Som E.s ældste beboere i oldtiden nævnes abanterne; disse fortrængtes (vel omkr. 1100 f. Kr.) af ionere. Dette folks vigtigste byer var Chalkis og Eretria, der udmerkede sig ved handel og industri (øen var frugtbar og rig paa jern, kobber, asbest og karystisk marmor, se Marmor) og anlagde talrige kolonier, indtil de svækkedes ved at bekrige hinanden, saa at Athen 506 kunde erobre Chalkis og underkaste sig hele øen, som det bevarede til 411; 411—338 var E. fri, 338—194 under makedonerne, 194—146 en forbundsstat under romernes overhøihed; fra 146 f. Kr. del af den romerske provins Makedonien; 1470 e. Kr. kom E. under tyrkerne, 1821 løsrev øen sig og kom under Grækenland.

Eucaly'ptus, til myrtefamilien hørende trær, ofte med mægtige dimensioner, med hele, læderagtige, paa æterisk olje rige blade og forholdsvis uanselige blomster. Blandt de ca. 130 kjendte arter, som hører hjemme i Australien og Tasmanien og danner en meget vigtig bestanddel af disse egnes skoge, er der flere nyttetrær. Især anvendes den haarde og tunge, holdbare ved meget, saaledes til skibsmateriale, til brolægning af gader og til møbler. Af e.-blade faaes ved destillation e.-olje, der er farveløs eller gulagtig med aromatisk lugt og smag; den bruges nu mest til parfumering af sæber, men anvendes ogsaa i medicinen til indaanding mod snue og

---

ladsiden. **aus heiler H. klagen** klage uden grund. **mit heiler H.** helskindet.

haut (f) høi; hovmodig; ædel; fin, fornem; rum (sjø); m. høide, top; overdel. **(tenir) la main h.e (à q), h. la main** i stramme tøiler; med fast haand; overlegent; med lethed. **h. mal** m, nedfaldssyge. **ici-, là-h.** her-, deroppe. **h. le pied** ledig (hest), tomt (tog); afsted! **faire le pied h.** fordufte. **(crier) du h. de sa tête** af fuld hals. **en h.** op(over); paa dæk; oppe, ovenpaa, -til.

hautain (f) hoven, stolt, overlegen.

hautbois (f) m, **hautboy** (e) (h)obo; (f) ogs. (h)oboblæser = **hautboïste** m; (e) ogs. ananasjordbær.

haut-de-chausse(s) (f) m, knæbukser.

haute-contre (f) f. alt(stemme); altsanger.

haute-marée (f) f, høivande, springflod.

hautement (f) høit, rent ud; dristig; kraftig.

häuten (t) flaa. **sich h.** skifte ham.

haute-paye (f) f, høiere sold.

Hautesse (f) f: **Sa H.** hans høihed (sultanen).

haute-taille (f) f, første tenor.

hauteur (f) f, høide; høihed; hovmod, stolthed; høide(punkt), haug, bakke.

haut-fendu (f) m, lang kar.

haut-fond (f) m, grunde.

haut-goût (f) m, pikant smag.

bronkiallidelser; nogle draaber i en kop varmt vand. Barken indeholder garvestoffe. Ogsaa en harpiks, k i n o, faaes af e.-arter som *e. bucoxylon*. Den mægtigste e.-art er *e. amygdalina,* hvis stamme skal kunne blive 155 m. høi og ved roden have en omkreds af indtil 30 m. *E. globulus*, «febertræ», har blaagrønne blade. Begge disse arter plantes flere steder i Middelhavsegnene; den sidste især i sumpige, for feber udsatte trakter som den romerske Campagna, hvor bladene og barken bruges som feberstillende middel. Ved den sterke fordampning, som foregaar fra disse veksters store bladmasser, bidrager de ogsaa til at gjøre jordbunden tørrere.

Eucharistī (græ., «takkebøn»), betegner 1. i den gamle østerlandske kirke den takkebøn, som gik forud for indvielsen af brød og vin i den hellige nadver, 2. de indviede nadverelementer, og 3. hele nadverens sakramente. Nu betegner e. sedvanlig oldkirkens nadver.

Eucharisti'k, læren om den hellige nadver.

Euchi'ter, se M a s s a l i a n e r.

Eucholo'gion (græ., «samling af bønner»), er i den græ.-kat. kirke navnet paa hovedalterbogen. Den indeholder 1. Chrysostomus' og Basileios' liturgier, 2. ritualet for forvaltningen af sakramenterne, samt 3. en række bønner for forskjellige tider og leiligheder.

Euchri (tyrk.), en tiendedel; i det metriske system, e.-zua = 0.1 m., e.-dirhem = 0.1 gr.

Eucken, R u d o l f C h r i s t o p h (1846—), t. filosof, professor i filosofi i Basel 1871, i Jena 1874, har udgivet «Prolegomena zur Forschungen über die Einheit des Geisteslebens in Bewusztsein und That der Menschheit» (1885), som minder om Fichte.

Euclīdes (Euclid), se E u k l e i d e s.

Eudaimoni'sme (græ., «lykkelære»), er en fællesbetegnelse for de moralfilosofiske systemer, som sætter den handlendes lyksalighed, hvorledes denne saa end nærmere bestemmes, som høieste maal for alle handlinger og bestemmer dyden som den hensigtsmæssigste vei til dette maal. Sterkest er e. blevet bekjæmpet af Kant, der kun anerkjender som dyd det, som ikke gjøres af lyst og tilbøielighed, men af pligt.

Eudes *[ød],* J e a n, se E u d i s t e r.

Eudialy't, et heksagonalt mineral, hvis væsentligste kemiske indhold er et silikat af zirkonium, kalcium og natrium, foruden mindre mængder af klor og cerium. Farven er oftest rød eller brun, haardheden lidt mindre end feldspatens. E. forekommer som bestanddel af nefelinsyenit, f. eks. paa Grønland, Kolahalvøen, i Arkansas m. fl. st. En brun varietet, som er kaldt e u k o l i t, forekommer ved Langesundsfjorden.

Eudidymi't, et monoklint mineral, som er et vandholdigt natrium-beryllium-silikat. Forekommer i smukke perlemorglinsende, farveløse krystaller paa øerne i Langesundsfjorden.

Eudiomēter kalder man et til analyse af gasarter eller gasblandinger særlig indrettet maalerør. Det bestaar af et nøiagtig inddelt glasrør, som er lukket i den ene ende og her forsynet med to indsmeltede platinatraade, hvis frie ender inde i glasrøret er fjernet 1 à 2 mm. fra hinanden. Som eks. paa e.s alm. anvendelse skal en analyse af atmosfærisk luft anføres. Først afspærres over kviksølv en passende mængde luft, hvis volum nøiagtig maales, idet der tages hensyn til tryk, temperatur o. s. v. Derpaa ledes der rent vandstof op i e., og det samlede volum aflæses. Nu spændes e. fast, og en elektrisk gnist bringes til at slaa over imellem de to platinaspidser, hvorved en liden eksplosion indtræder, idet luftens surstof og en tilsvarende mængde af det tilsatte vandstof forener sig til vand; samtidig stiger kviksølvet op i røret, og volumformindskelsen angiver den forsvundne mængde vandstof og surstof. Da nu 1 volumdel surstof forbinder sig med nøiagtig 2 volumdele vandstof til vand, kan den undersøgte lufts surstofmængde let beregnes af de gjorte maalinger.

Eudi'ster *[ødister],* en rom.-kat. prestekongregation, stiftet af presten Jean Eudes (1601—80), som 1640 blev superior for oratoriet i Caen. Her stiftede han 1643 et samfund af «missionsprester af Jesu og Maria», som skulde virke for alle former af indre mission. 1645 stiftedes en kvindelig kongregation: «Les sœurs de Notre Dame de charité de refuge», som skulde arbeide blandt faldne kvinder. Medlemmerne af begge samfund kaldes sedvanlig e. De sluttede sig nær til jesuiterne.

Eudo el. O d o, hertug af Akvitanien (688—735), uafhængig af det merovingiske Frankrige, men maatte verge sig baade mod de fra Spanien fremtrængende arabere og mod Karl Martel. For at faa hjælp mod Karl Martel lod han sin datter egte en arabisk høvding, der havde gjort oprør mod Abd-el-rhaman, og denne brød da ind i Akvitanien og trængte frem lige til Poitiers og videre hen imod Tours. E. paakaldte nu Karl Martels hjælp, og denne seirede mellem Tours og Poitiers over Abd-el-rhaman 17 okt. 732.

Eudo (O d o) (d. 898), søn af Kapetingernes (s. d.) stamfader Robert den tapre, var greve af Paris og Orléans o. s. v. og vandt ry for sin kjækhed i kampen mod normannerne, blev derfor valgt til konge over Nord-Frankrige, 888 efter Karl den tykkes død, idet man forbigik den karolingiske arving, den otteaarige Karl (den enfoldige), der dog blev konge efter E.s død. E.s brodersøns søn var Hugo Capet.

Eudōkia F e o d o r o v n a (1670—1731), rus. keiserinde, 1689 formælet med Peter I og mor til den ulykkelige Alexej. Peter lod sig 1698 skille fra hende og lod hende indespærre i et kloster. Blev senere indviklet i processen mod Alexej, forhørtes i Moskva og blev paany indespærret. Ved sin sønnesøn Peter II's tronbestigelse 1727 fik hun lov til at vende tilbage til Moskva.

Eudo'xia L i c i n i a, datter af keiser Theodosius II, formælet med den vestromerske keiser Valentinian III. Da hendes egtefælles morder Maximus tiltvang sig hendes haand, indkaldte hun vandalerne fra Afrika til Italien 455; holdtes senere af disse i syvaarigt fangenskab i Afrika og døde i Konstantinopel.

Eudo'xos f r a K n i d o s (omkr. 370 f. Kr.), græ. astronom og naturfilosof, discipel af Platon. E. skal have indført teorien om de hulkugler, i hvilke planeterne mentes at løbe rundt, samt forfærdiget de første himmelglober. Han betragtede ideerne som noget stofligt og ansaa lystfølelsen for det høieste gode. Ingen af hans verker findes opbevaret.

Eue'meros (omkr. 300 f. Kr.), græ. filosof og mytologisk forfatter; i et kun af brudstykker og citater kjendt

---

häutig ⓣ hindeagtig, hudet.
haut-le-cœur ⓕ m, kvalme.
haut-le-corps ⓕ m, ryk, spring; mavekrampe.
haut-le-pied ⓕ m, lediggjænger.
Häutung ⓣ f, hudskifte.
Hauzahn ⓣ m, hugtand.
hav — ⓣ Meer n, See f — ⓔ sea; ocean, main; (above) the level of the sea — ⓕ mer f, océan m; (au-dessus du) niveau de la mer. **havaal** — ⓣ Meeraal m — ⓔ conger(-eel), sea-eel — ⓕ anguille (f) de mer, congre m. **havblik** — ⓔ Meeres-, Windstille f — ⓔ (dead) calm — ⓕ calme m, bonace f. **havfrue** — ⓣ Meerweib n, -frau f — ⓔ mermaid — ⓕ fée de mer, sirène, néréide f. **havkat** — ⓣ Seewolf m — ⓔ sea-wolf — ⓕ loup (m) marin. **havmand** — ⓣ Meermann m — ⓔ merman — ⓕ triton m. **havsule** — ⓣ Tölpel, Basangans, Gannet f — ⓔ gannet, solan-goose — ⓕ fou m. **havsnød** — ⓣ Wassersnot, Wassergefahr f — ⓔ distress (at sea) — ⓕ péril (m) de mer; (un navire en) perdition f.
havanacigar, havaneser — ⓣ Havannacigarre f — ⓔ havana — ⓕ havane m.
havareret — ⓣ beschädigt, havariert — ⓔ (sea-)damaged — ⓕ avarié.
havari — ⓣ Havarie, Havarei f — ⓔ average — ⓕ avarie f. **lide h.** — ⓣ havarieren — ⓔ get damaged — ⓕ s'avarier.

skrift tydede han de græske myter rationalistisk og vilde vise, at guderne saavel som heroerne opr. havde været mennesker, som til løn for store gjerninger var sat op paa Olympen; hans metode vandt stor anerkjendelse hos grækere og romere.

Euf..., se ogsaa Euph...

Eufēmia (d. 1312), n. dronning, datter af Günther af Arnstein, greve af Ruppin, egtede 1299 kong Haakon V Magnussøn og blev moder til Ingebjørg, som 1312 blev formælet med den svenske hertug Erik Magnussøn. E. er mest bekjendt gjennem «Eufemiaviserne» (s. d.), som hun antages at have ladet oversætte til svensk til ære for sin svigersøn, hertug Erik, hvem hun stedse omfattede med varm hengivenhed.

Eufemiaviserne kaldes en af den norske dronning Eufemia foranstaltet svensk (og derfra til dansk overført) rimet bearbeidelse af tre middelalderlige romantiske digtninge (ridderromaner). De to første af disse, «Ivan Løveridder» (efter en fransk original) og «Hertug Fredrik af Normandi» (efter en tysk kilde), har hentet sit stof fra sagnkredsen om kong Arthur (se Artus); den tredje, «Flores og Blanzeflor», stammer gjennem fransk fra en sengræsk kjærlighedsroman. [Litt.: G. Storm i «Nord. tidsskr. f. filol.», ny række I.]

Eufemi'sme (græ.), formildende udtryk for en sag eller gjenstand, som man ikke vil nævne ved dens rette navn, f. eks. livlig fantasi for løgnagtighed.

Eufonī (græ.), eg. «vellyd», spillede tidligere en stor rolle i grammatiken til forklaring af forskjellige lydlige fænomener, særlig indskud af lyd som *t* i n. *mundtlig* eller i fr. *donne-t-il?*, medens nutidens sprogvidenskab ikke tillægger vellydshensyn væsentlig betydning.

Euforion (275—25 f. Kr.), oldgræsk, alexandrinsk digter, f. paa Eubøa, død som bibliotekar hos Antiochos den store i Syrien. Han skrev elegiske og episke digte, som fandt adskilligt bifald og efterligning hos romerne.

Eufrānor (4 aarh. f. Kr.), græ. maler og billedhugger af den argiviske skole, f. i Korinth; arbeidede i Athen. Elev af Aristeides (igjen elev af Polyklet). Dekorerede Zeus Eleutherios' stoa med fresker: «De tolv guder», «Demokratiet», «Folket», «Theseus» og «Rytterslaget ved Mantinea», det tidligste græske historiemaleri. Udførte kolossale allegoriske statuer («Modet», Grækenland»), gudebilleder, hvoriblandt Apollon Patroos for dennes tempel, en «Paris» og «Bonus Eventus» (Triptolemos) m. fl. Hans statuer, der havde smekre legemer og store hoveder, dannede en overgang fra Polyklets firskaarne til Lysips slanke. Samtidig med Skopas og Praxisteles. E. var en meget frugtbar kunstner og en banebryder. Ingen arbeider af ham kan med sikkerhed paavises som bevaret.

Eufrat, elv i Asien, udspringer i det armenske høiland med to kildeelve, Karasu (vestl. E.), som kommer fra fjeldene nord for Erzerum, og Muradsu (østl. E.), som kommer fra Ala Dag s.v. for Ararat; den sidste er den længste, 600—700 km., medens den første af orientalerne er anseet som hovedelven. De løber begge vestover og forener sig ved Keban Maden. Derefter bryder E. i et sterkt fossende løb gjennem mange fjeldkjeder indtil Samsat (490 m. o. h.), hvor den har sine sidste fosse. Den har nærmet sig Middelhavet sterkt og er syd for Rumkale bare 155 km. fra det. Dens hovedretning har hidtil været vest eller sydvest, men nu skifter den retning, gaar først mod syd til Meskene og derefter mod sydøst gjennem Mesopotamiens flade og øde ørkenland. Den er her dybt nedskaaret i slettelandet, og bare bredderne er dyrket og bebygget. Den nærmer sig nu Tigris og er bare 35 km. fra Bagdad ved denne elv. Men nu fjerner den sig igjen fra Tigris, og begge elve omslutter landet Irak Arabi, i oldtiden rigt og frugtbart, gjennemfuret af vandingskanaler, nu øde, bare beboet af beduiner; enkelte kanaler er dog endnu bevaret. Ved Korna forener E. sig med Tigris, og den samlede elv fører herefter navnet Sjat-el-Arab. Denne gaar gjennem et fladt og godt opdyrket land og falder efter et 170 km. langt løb ud i den Persiske bugt, 90 km. nedenfor Basra; stort delta ved mundingen. Længden er fra Muradsus kilde omtrent 2800 km., vanddistrikt omtrent 675 000 km². I regntiden (mars—juli) kan dampskibe gaa lige til Samsat, men i tørketiden er skibsfarten umulig; mest befares elven med flaader, som ligger paa udspændte dyrehuder. Blot i det øvre løb er der stadig rindende bielve. Der er mange vigtige byer langs bredderne: Erzerum, Erzingan, Egin, Biredsjik, Rakka, Deir (Ed-Der), Hille med ruiner af det gamle Babylon, Basra etc.

Eufronīos (arbeidede ca. 500—460 f. Kr.), den ypperste af de græske vasemalere. Arbeidede i rødfigurmaleriets «strenge stil» med bibehold af en del arkaisme. Mytologiske emner og scener fra dagliglivet, snart i let, elegant, snart i kraftigere tegning, alt efter emnernes art. Hovedverker i Louvre og St. Petersburg.

Eufrosȳne (græ., «rolig glæde»), gudinde, en af Chariterne (s. d.), datter af Zeus.

Euganēerne (ital. Colli Euganei), en isoleret mindre fjeldkjede i Italien, provinsen Venezia, mellem Frassine i syd og Bocchiglione i nord; naar i Venda, 577 m., sin største høide. E. er af vulkansk oprindelse, er rige paa mineralkilder og er skogklædt.

Eugen *[øšē'n]*, paver. 1. E. I (654—57) kjæmpede forgjæves for at faa den monotheliske lærestrid (s. d.) bilagt. — 2. E. II (824—27), indgik kort efter sin regjeringstiltrædelse forlig med keiser Ludvig den fromme. Denne anerkjendte pavens rettigheder i Rom, men hævdede samtidig sin politiske overhøihed. Derimod bøiede han sig for paven i billedstriden (se Billeddyrkelse). — 3. E. III (1145—53), discipel af Bernhard af Clairvaux. Hans papat var uroligt; gjentagne gange maatte han flygte fra Rom, hvor Arnold fra Brescia (s. d.) kjæmpede for at afskaffe pavens verdslige magt. Først 1152 fik han ubestridt byen i sin magt. Han gav stødet til det andet korstog (s. d.). Bernhard har tilegnet ham skriftet «De consideratione» i 5 bøger, hvori han foreholder ham det kirkelige embedes ideal og formaner til at modarbeide kirkens verdsliggjørelse. — 4. E. IV (1431—47) indkaldte 1431 Baselkoncilet (s. d.). 1439 lykkedes det ham at tilveiebringe en union med den græske kirke. I sine senere aar var han optaget af at slutte en række overenskomster med de forskjellige magter, hvorved de for pavestolen uheldige beslutninger paa Baselkoncilet neutraliseredes.

Eugen *[øšē'n]* (fr. François Eugène), prins af Savoien (1663—1736), den berømte «prins E.», yngste søn af prins E. Moritz af Savoien-Carignan, greve af

---

have — ⓣ Garten m — ⓔ garden — ⓕ jardin m. **havebrug** — ⓣ Gartenbau m — ⓔ & ⓕ horticulture f, ⓕ ogs. jardinage m. **havejordbær** — ⓣ Gartenerdbeere f — ⓔ garden strawberries — ⓕ fraise (f) de jardin; (planten) fraisier cultivé.

have vb — ⓣ haben — ⓔ have — ⓕ avoir; posséder. **have sig** se forholde. **havesyg** — ⓣ habsüchtig — ⓔ covetous — ⓕ avide (de biens). **havesyge** — ⓣ Habsucht f — ⓔ covetousness — ⓕ avidité f (de richesses).

have ⓔ have: faa; holde; spise (middag osv.). **h. at you!** agt dig! det gjælder dig! **h. with you** jeg gaar med. **I had better (best) do** jeg gjør bedst. **I had rather** jeg vil hellere. **I had as good do** jeg kan ligesaa gjerne. **I had to** jeg maatte.

hâve ⓕ bleg og mager.

havelock ⓔ (mil.) hovedklæde (mod solstik).

haven ⓔ havn, vik.

haveron ⓕ m, vild havre, floghavre.

haversac ⓔ (mil.) brødpose.

havn — ⓣ Hafen m — ⓔ harbour, port, haven — ⓕ port; fig. ogs. asile m. **havneafgift, -penge** — ⓣ Hafengeld n, -gebühr f, -zoll m — ⓔ harbour dues, port charges — ⓕ droits (m pl) de port. **havnefoged** — ⓣ Hafenmeister, -kapitän m — ⓔ harbour master — ⓕ intendant (m) de port. **havneplads** — ⓣ Hafen-, Anker-

Soisson, og kardinal Mazarins søsterdatter Olympia Mancini, var sin tids største feltherre og tillige en udmerket statsmand. E. var opr. bestemt for den geistlige stand, og da han paa grund af svagelig helbred blev negtet optagelse i den franske hær, gik han 1683 i østerrigsk tjeneste, hvor han straks udmerkede sig ved undsætningen af Wien. Under prins Ludvig af Baden og Karl af Lothringen udviklede hans feltherretalent sig saaledes, at han allerede 1687 efter slaget ved Mohács, hvor han var den første i de tyrkiske forskansninger, blev udnævnt til feltmarskalkløitnant. 1690—96 kjæmpede han med samme udmerkelse mod franskmændene i Italien og fik det følgende aar kommandoen over den østerrigske hær mod tyrkerne, som han slog i det afgjørende slag ved Zeutha. Men det var dog især i den spanske arvefølgekrig, at E. indlagde sig berømmelse ved de glimrende seire han vandt, dels alene ved Turin 1706 og dels i forbindelse med Marlborough ved Höchstädt 1704, Oudenarde 1708 og Malplaquet 1709. Efter freden 1714 fik han overbefalingen over hæren mod Tyrkiet 1716, seirede ved Peterwardein og erobrede Belgrad. I de følgende fredsaar virkede han som statsmand og udviste som saadan en lignende dygtighed som i felten. Døde pludselig, efterat den 71-aarige helt endnu en gang var rykket i felten i anledning af den polske arvefølgekrig. Hans feltherretalent og hans krigsbedrifter har indlagt ham udødelig hæder, som statsmand og diplomat var han ikke mindre stor, og af soldaterne var han forgudet. Ogsaa for kunst og videnskab havde han levende interesse; i sit palads Belvedere i Wien havde han samlet et betydeligt bibliotek og mange kunstskatte.

Prins Eugen af Savoien.

Eugen *[øšēn]* Napoleon Nicolaus (1865—), sv. arvefyrste, Oscar II's fjerde søn; har vundet ry som maler. Begyndte at male paa en reise i Ægypten og Syrien 1885. Elev af W. v. Gegerfeldt. Studerede i Paris i Bonnats og Gervex' atelierer under Puvis de Chavannes, Roll og Humbert. Debuterede paa verdensudstillingen i Paris 1889. Særlig udmerket skildrer af den nordiske sommernats poetiske tusmørke med forkjærlighed for Stockholmsegnens natur med vand, øer og de grønklædte bakkers bløde linjer. Store dekorative vægmalerier i det kgl. teater (1897—98), i Norra latinläroverket, Stockholm (1899) og i Stockholms nation i Upsala (1900). I Kunstmuseet i Kra. «Indsjø» (1891).

Eugène de Beauharnais *[øžǣn-də-båarnǽ]*, se Leuchtenberg.

Eugene City *[jū́džin si'ti]*, by i Forenede stater, Oregon, ved elven Willamette, 3236 indbyggere (1900), sæde for Oregons statsuniversitet.

Eugēnia, tropisk slegt af myrtefamilien, vintergrønne trær eller buske med læderagtige blade og bærfrugter, der hos mange arter er spiselige. For bærenes skyld dyrkes saaledes baade i den gamle og den nye verden *e. uniflora*, et træ, der af de indfødte kaldes pitanga.

Eugenias stiftelse, en opdragelses- og undervisningsanstalt for fattige piger i Kra., med adgang for børn fra andre steder i Norge. E. s. blev oprettet ved sammenskud af bidragsydere efter (anonym) indbydelse af fru Marie Schandorff, f. Lasson (1784—1848), der ogsaa ellers virkede for stiftelsen og ved sin død testamenterede den 77 500 kr.; den traadte i virksomhed 8 nov. 1827 og fører navn efter dronning E. B. Desideria. Ved kgl. resol. af 13 nov. 1843 erholdt den ret til at ansees som offentlig stiftelse. Eleverne optages frit eller mod en lav betaling i almindelighed ikke før det fyldte 8 aar og udgaar som regel fra den i 17—18-aarsalderen efter at have lært almindelige skolefag og forskjellig slags haandgjerning og husstel. Til stiftelsen, der støttes med bidrag fra forskjellige hold, er siden 1838 knyttet «Kong Karl Johans asyl» for smaa børn. [Litt.: «Beretning i anl. af 75-aars-festen» (1903).]

Eugénie *[øšeni']*, keiserinde af Frankrige (1826—), datter af en sp. adelsmand, greven af Montijo. Efter faderens død 1839 levede hun et uroligt liv paa idelige reiser sammen med sin moder. 1851 var hun i Paris og deltog i det fornemme selskabsliv, bl. a. i præsidentens fester i Elysée-palæet. 1853 egtede keiser Napoleon III hende, efterat han uden held havde søgt en hustru indenfor de europæiske fyrstehuse. 1856 fødte hun sønnen Napoleon (keiserprinsen). Hun laa under for sin forfængelighed, som i yngre aar væsentlig tilfredsstilledes i et overdaadigt selskabsliv, men som senere gav sig udslag i politiske intriger. Dette var saa meget mere skjæbnesvangert, som hun manglede indsigt og dømmekraft, og som hendes kloge, i alle retninger overlegne egtefælle med aarene svækkedes af sygdom, saa han ikke kraftig nok kunde modsætte sig hendes og hendes omgivelsers spekulationer og fantasterier, der om ikke just hidførte, saa dog muliggjorde krigen 1870. I sine velmagtsdage var E. verdensmodens dronning, men det lykkedes hende ikke at vinde det franske aands- og fødselsaristokrati, og kun faa virkelig betydelige og redelige mænd (deriblandt Mérimée) fandtes i hendes omgivelser. Ved krigens udbrud udnævntes hun til regentinde, men efter Sedan maatte hun forlade Tuilerierne og flygtede 8 sept. til England. 1873 enke. I de følgende seks aar arbeidede hun for at gjenindføre keiserdømmet i Frankrige og sætte sønnen paa tronen, men 1879 faldt han i

Keiserinde Eugénie.

---

platz m — ⓔ harbour accommodation — ⓕ poste, mouillage m.
havnevæsen — ⓣ Hafenwesen n — ⓔ the administration of harbours; the harbour authorities — ⓕ administration (f) du port, des ports.
havnegang — ⓣ Weide f — ⓔ pasture — ⓕ pâturage m.
havne (fig.) — landen — ⓔ find (get) rest; end (in) — ⓕ arriver au port.
havoc ⓔ ødelæggelse(sverk); nederlag, mandefald. **make (sad) h. of** sørgelig tilrede; (interj) gaa paa! (og spar intet).
havre — ⓣ Hafer, Haber m — ⓔ oats — ⓕ avoine f. **havregrød** — ⓣ Haferbrei m, -muss n — ⓔ stir-about, (oat meal) porridge; (til omslag) (boiled) groats — ⓕ (bouillie (f) de) gruau d'avoine.
havresac ⓕ m, ransel.
haw ⓔ (anat.) blinkhinde; stamme(n); (vb og interj) betegner, at hesten skal gaa til høire; styre med efter behag. **h. and gee about** fare (stundesløs) fra det ene til det andet.
hawberry ⓔ hagtorn(bær).
hawfinch ⓔ kirsebærfugl.
hawk ⓔ (jage med) høg; harke(n); sjakre; høkre med; udraabe; kalkbret. **h.er** gadesælger; høgejæger.
hawse ⓔ (sjøudtr.) klyds.
hawser ⓔ trosse, mindre kabeltaug.
hawthorn ⓔ hagtorn.
hay ⓔ (tørke) hø. **h.-cock** hø-

zulukrigen, og dermed var E.s politiske rolle udspillet. Hun bor i England i besiddelse af betydelige midler og har bl. a. lande ogsaa besøgt Norge. [Litt.: Tschudi, «E.» (Kbh. 1897).]

Eugenie *[eužení]* [Charlotta E. Augusta Amalia Albertina] (1830—89), prinsesse af Norge og Sverige, var kong Oscar I's eneste datter. Fleresidig begavet dyrkede hun litteratur og kunst, udgav det biografiske arbeide «Les princesses de la Suède» (1864, «Svenska prinsessor», 4 udg. 1889) og en række musikalske kompositioner, der aabenbarer et smukt talent. Ogsaa som billedhugger forsøgte hun sig, bl. a. med «Norsk hornblæser» (1866). 1867 tog hun ophold paa Gotland, hvor en række filantropiske stiftelser vidner om hendes af dyb religiøsitet baarne menneskekjærlighed.

Eugenōl (kemisk formel $C_{10}H_{12}O_2$) er en oljeagtig vædske af egenvegt 1.073 og kogepunkt 247 °, som fremstilles af nellikolje og andre æteriske oljer og er det stof, som nelliker skylder sin eiendommelige vellugt. Anvendes i medicinen, som bestanddel af parfumer og til kunstig fremstilling af vanilin.

Euglēna vi'ridis, alm. udbredt flagellat (s. d.) af euglenoidéernes familie; disse er ptantelignende, klorofylførende, har en betydelig øienflek og bevæger sig omkring i vandet med en lang svingtraad ved forenden af det spindelformede legeme. E. v. kan ofte gjennem sin masseoptræden farve smaa vandpytter livlig grønne; sjeldnere er en purpurfarvet varietet.

Eugubīnske tavler kaldes 7 kobbertavler med indskrifter, fundet 1444 i byen Gubbio, provinsen Perugia, i Mellemitalien. Byens middelalderlige navn var Eugubium, hvoraf navnet paa tavlerne. De opbevares endnu i byens raadhus; oprindelig skal der have været 9, hvoraf 2 i 1540 kom til Venedig, men nu ialfald ikke kjendes. De e. t. vakte megen opmerksomhed og gjennem flere aarh. arbeidedes paa deres tydning, bl. a. af Lipsius, K. O. Müller, Grotefend, Bücheler og Sophus Bugge. Det sidste hovedarbeide over dem er af M. Bredal, «Les tables eugubines» Paris 1875—78, og i hovedsagen kan de nu ansees for tydet. De er affattet væsentlig i umbrisk sprog (s. d.), for en mindre del dog paa latin. De stammer fra noget forskjellig tid, de ældste antagelig ca 200, de yngste omkr. 100 f. Kr. De er de vigtigste bevarede prøver af det nævnte gamle sprog. Indholdet er af religiøs, nærmest rituel natur.

Euhemĕrus, se Euemeros.

Eukaīn B er et bedøvende middel, som ligner kokain i sin virkning, og som fremstilles ad syntetisk vei. E. B danner farveløse krystaller, der er let opløselige i vand, hvilken opløsning kan steriliseres, hvad kokainopløsninger ikke kan. En 2—3 pct.-holdig opløsning paa slimhinderne eller indsprøitet under huden frembringer følelsesløshed. E. A anvendes næsten ikke, da det er mere giftigt.

Euklei'des (Euclid(es)). 1. E. (4 aarh. f. Kr.), græ. filosof fra Megara. Discipel af Sokrates, men tillige paavirket af den eleatiske filosofi. Han var tilstede ved Sokrates' død, og flere af dennes disciple, deriblandt Platon, fulgte derefter med ham til Megara, hvor han endnu i 20 aar var leder af den megariske skole. — 2. E., græsk matematiker, virkede i Alexandria omkr. 300 f. Kr. Epokegjørende betydning for matematikens udvikling fik hans «Elementer», hvori han gav en samlet fremstilling af sin samtids viden paa den elementære matematiks omraade, saa systematisk opbygget og stringent begrundet, at dette verk har været mønster for alle tider. Med «Elementer» fik matematikerne et af alle anerkjendt grundlag, hvorpaa de kunde bygge sine videre studier, og til dem henviste de i sine arbeider; allerede Archimedes gjør dette. Fra den tid, gjennem hele middelalderen og langt ind i den nyere tid var «Elem.» grundlaget for alt matematisk studium. De kommenteredes af Theon og Proklos, bearbeidedes paa latin af Boëthius (d. 525), oversattes til arabisk (9 aarh.), latin (12 aarh.), persisk (13 aarh.). Ældste græske tekstudgave 1533. Siden utallige oversættelser og bearbeidelser; visse dele af verket (væsentlig de plangeometriske) benyttes endnu i svenske, engelske og russiske skoler. «Elem.»s fremstilling er ikke ganske let; men de er heller ikke skrevet som lærebog for børn. Sagnet fortæller, at E., da hans velynder Ptolemæus I engang spurgte, om der ikke gaves nogen lettere vei til geometrien, gav til svar: Til geometrien fører ingen særskilt vei for konger. «Elem.» bestaar af 13 bøger: I—VI handler væsentlig om plane figurer, VI—IX tallære, X om inkommensurable størrelser, XI—XIII stereometri (XIV—XV, som findes i enkelte udgaver, er senere tilføielser). Fremstillingen er rent deduktiv, bygget op paa definitioner og et begrænset antal bestemt formulerede aksiomer; deriblandt det berømte parallelaksiom (E.s postulat), ifølge hvilket der gjennem et punkt udenfor en ret linje kun gaar én parallel. I tidens løb har der været anstillet utallige forsøg paa at bevise dette (særlig af Legendre), men uden held. I det 19 aarh. er det vist, at det er muligt at opføre geometriske lærebygninger, hvori man antager, at parallelaksiomet ikke gjælder, men vel de øvrige geometriske forudsætninger (Gauss, Bolyai, Lobatschefsky). Dermed er det godtgjort, at parallelaksiomet ikke er en logisk følge af disse, og at det derfor ikke kan bevises. Andre verker af E. er «Data», «Porismer» o. fl.; særlig i sidstnævnte verk viser han sig ogsaa som en betydelig skabende matematiker. [Litt.: Zeuthen, «Forelæsninger over matematikens historie» I; Cantor, «Geschichte d. Mathem.» I; Heiberg, «Litterargesch. Studien über Euclid». Nyeste tekstudgave af Heiberg & Menge. Nye oversættelser af de plangeom. bøger af Max Simon (tysk) og Eibe (dansk).]

Eukoli't, en brun varietet af mineralet eudialyt (s. d.). Forekommer bl. a. ved Langesundsfjorden.

Eukrasī (græ.), god blanding af legemets vædsker, hvoraf følger sund legemsbeskaffenhed, sindsligevegt.

Eukri't, en af ældre geologer brugt betegnelse for enkelte anortitførende bergarter, saaledes f. eks. brugt som betegnelse af en gabbroart fra Seiland ved Hammerfest.

Eulālia, den hellige, sp. helgen, en kristen jomfru af fornem æt, som led martyrdøden i Merida, Spanien, under Diokletians forfølgelser 304. Festdag 10 dec.

Eulenburg, Albert (1840—), t. læge, privatdocent i Berlin, senere professor i Greifswald. Oprettede 1882 i Berlin en poliklinik for nervesygdomme. Har særlig givet sig af med den fysiologiske side af disse sygdomme, har saaledes gjort grundlæggende forsøg angaaende de thermiske centra i hjernebarken. Hans navn er særlig

---

saate. **h.-rick** lang høstak. **h.-stack** høstak.

hayer (f) hegne.

hayon (f) m, for-. bagkarm (paa vogn).

hazard (e) tilfælde; fare, (staa en) risiko; hasard(spil); vaage, risikere. **at a h.** paa lykke og fromme.

hazardous (f) vaagelig, risikabel.

haze (e) dis.

hazel (e) hassel; nøddebrun.

haziness (e) disighed.

hazy (e) disig.

he (t) hei (da), hm! hvad?

he (e) han.

head (e) hoved; knap (paa stok), top; hovedgjærde; kalesche; (mil.) tête; front; øverste ende; naut; kilde, udspring; fald(høide); vandmængde; bund; afdeling, punkt, moment; stævn; gallion. **gather h.** samle styrke, udvikle sig. **make h. against** byde spidsen. **make h. on** hale fra. **h.-ache** hovedpine. **the h.-boy** nummer 1, duksen. **h.-clerk** fuldmægtig. **h.er** (hovedkulds) fald, plump. **h.-fast** fortrosse **h.first** hovedstupes. **h.iness** raskhed, ubesindighed; strid(ig)hed; berusende kraft. **h.ing** overskrift. **h.land** pynt, odde; aker-ren. **h.long** hovedstupes; ubesindig, over hals og hoved. **h.man** førstemand, høvedsmand **h.master** bestyrer, rektor. **h.most** forrest, fremst. **h.-sea** næsesjø. **h.sman** bøddel. **h.spring** kilde, udspring. **h.-stone** hjørnesten; (opretstaaende)

knyttet til udgivelsen af «Real-encyclopädie der gesammten Heilkunde», paabegyndt 1880.

Eulenburg, preuss. adelsslegt. 1. Friedrich Albrecht zu E., greve (1815—81), statsmand. Sluttede 1861 som udsending i Kina og Japan traktater med disse lande. 1862 indenrigsminister under Bismarck, hvis tro støtte han var. Efter 1866 virkede han for en ny administrationsordning med større selvstyre; den gjennemførtes 1872—75 for de østlige provinser. Strid med Bismarck bevirkede E.s afsked 1878. I landdagen 1866—77. — 2. Botho zu E., greve (1831—), statsmand. Indtog høie stillinger i administrationen; 1878 indenrigsminister efter sin ovenn. halvonkel. Gjennemførte s. a. socialistloven, men afgik paa grund af strid med Bismarck 1881. 1892 preus. ministerpræsident og indenrigsminister; uenighed med Caprivi om undtagelsesloven voldte begges afsked 1894. I landdagen 1863—70 og 1879—81; 1899 medlem af herrehuset. — 3. Philipp zu E., fyrste af E. og Hertefeld (1847—), brodersøn af F. A. E., diplomat. Deltog i krigene 1866 og 1870—71, derpaa preus. gesandt i München og flere tyske hovedstæder. 1894—1902 tysk gesandt i Wien; traadte 1902 tilbage af helbredshensyn. Fortrolig ven af Wilhelm II, hvem han fulgte paa mange reiser; øvede stor kulisseindflydelse i reaktionær retning. Medvirkede til Caprivis fald 1894 og skal 1906 have intrigeret mod Bülow i marokkosagen. Som digter og komponist («Rosenlieder», 1886; «Skaldengesänge», 1892) udpræget lyriker. 1907 indtraadte brud med keiseren, og E. og hans kreds mistede al indflydelse. Kort efter stevnet som vidne i den Harden—Moltkeske proces fralagde han sig ved ed homoseksuelle tilbøieligheder, men blev, da der snart efter fremkom vidnesbyrd i modsat retning, 1908 fængslet og i juni s. a. sat under tiltale for mened. Sat paa fri fod sept. 1908 paa grund af sygdom mod en kaution af 100 000 mark.

Eulengebirge *[ŏi'l-]*, se Sudeterne.

Eulenspiegel *[ŏi'lənšpīgəl]*, se Uglspeil, Till.

Euler, Leonhard (1707—83), schw. matematiker og fysiker, f. i Basel, d. i St. Petersburg. Under veiledning af Joh. Bernoulli i Basel blev han 1723 magister. Efter faderens ønske studerede han derpaa teologi og østerl. sprog, samtidig med, at han hørte forelæsninger i medicin. 1727—41 var han knyttet til akademiet i St. Petersburg som matematiker og fysiker. 1741—66 kom han til akademiet i Berlin, men vendte tilbage til St. Petersburg 1766. E.s matematiske arbeider har havt den største betydning, særlig i mekanik og differential- og integralregning, og han har udfoldet en meget betydelig forfattervirksomhed, idet han i sin levetid udgav 473 (ofte flere bind sterke) bøger og afhandlinger og efterlod mange, som senere er udgivet.

Eulogī (græ., «velsignelse») er navnet 1. paa den kirkelige velsignelse, som presten uddeler til menigheden, og 2. paa den hellige nadver (1 Kor. 10. 16) og specielt paa det indviede brød, hvoraf dele blev sendt rundt til dem, som var forhindret fra at være tilstede i hovedkirken, syge, fanger og mindre menigheder.

Eulysi't, bergart, som væsentlig bestaar af et olivinmineral sammen med augit og granat. Optræder i smaa linseformede partier i granulit ved Tunaberg i Sverige.

Eulytīn (vismutblende), et mineral af helvingruppen. Bestaar af vismutsilikat, krystalliserer tetraedrisk, har en diamantagtig glans og forekommer i farveløse, graa, gulagtige eller brune varieteter. Findes ved Schneeberg og Johanngeorgenstadt i Erzgebirge.

Eumai'os, den «guddommelige» svinehyrde hos Odysseus; E. modtog Odysseus venlig, da denne forklædt som tigger kom hjem, og hjalp ham ved beilerdrabet.

Eumĕnes. 1. E. fra Kardia (d. 316 f. Kr.), makedonisk feltherre og sekretær hos kongerne Filip og Alexander den store; efter Alexanders død støttede han trofast Perdikkas, men efter dennes død blev han angrebet af Antigonos i Kappadokien, hvilken provins han bestyrede, og beleiret i fæstningen Nora; undsluppen derfra kjæmpede han for Polysperchon og sikrede store dele af Asien for ham i fortsatte kampe mod Antigonos, indtil den kongelige garde Argyrospiderne udleverede ham til Antigonos, der lod ham dræbe. — 2. E. II, konge af Pergamon, fra 197—159 f. Kr., ven og forbundsfælle af romerne, som han hjalp i krigen mod Antiochos af Syrien 190; til løn fik han det meste af Lilleasien: senere kjølnedes hans forhold til romerne: han beskyttede kunst og videnskab (under ham grundlagdes biblioteket og afsluttedes alteret i Pergamon).

Eumenīder, se Erinyer.

Eumenĭus (f. omkr. 250 e. Kr.), rom. taler og veltalenhedslærer, f. i Gallien, lærer for Konstantius Chlorus, senere bosat i sin fødeby Augustodunun (Autun); 4 bevarede lovtaler (bl. a. til Konstantius og Konstantinus) tillægges ham og viser, at E. besad baade talent og takt.

Eumetrī (græ.), rigtigt maal, rigtige forhold, forholdsmæssighed; eumetrisk, forholdsmæssig, som har rigtige forhold.

Eumo'lpos, «den skjønt syngende og spillende», oldgræ. heros, som nævnes i nær forbindelse med gudinden Demeter. Vindyrkningens indførelse tilskrives ham, ligesom han antoges at have ordnet de eleusinske mysterier, især deres musiske og ceremonielle dele. Fremdeles omtales han som fører for Eleusis i en krig mod kong Erechteus i Athen og som stamfader for Eumolpiderne, den slegt i Eleusis, hvoraf den fornemste prest, Hierofanten, blev taget.

Eunapĭos fra Sardes (omkr. 400 e. Kr.), græ. filosof og historiker; bevaret af ham 23 biografier af filosofer: tabt et hist. verk, som behandlede tiden 270—404 e. Kr.

Eune'ctes, vandkjæmpeslange, tilhørende boaslangernes familie. Mest kjendt er *e. murinus*, de indfødtes *anaconda*, fra Sydamerika. Naar en længde af ca. 8 m. og er Amerikas største slange. Oversiden mørk brungrøn med ovale, sorte flekker, undersiden gul med firkantede, sorte flekker. Næseborene vender, svarende til dyrets levevis, opad og kan lukkes fast til. Føder levende unger. Lever i og i nærheden af vand, svømmer og dykker udmerket, skal særlig leve af fisk, men findes ofte ved bredden, lurende paa sumppattedyr; angriber neppe mennesker. Efterstræbt af indianerne, som spiser deres kjød og benytter skindet til skotøi o. l.

Eunicīder, familie af marine børsteorme, naar en længde af ca. 1 m. og angriber endog fisk.

Eunomĭa (græ., «lovlig orden»), en oldgræ. gudinde, datter af Zeus og Themis. Hun var en af Horaerne og saaledes søster til Dike (ret) og Eirene (fred).

---

gravsten. **h.strong** strid. **h.way** fart (forover). **h.y** egensindig, strid; ubesindig: berusende, hed (vin)

head ⓔ vb staa (stille sig) i spidsen for, gaa (komme) foran, forud for; sætte hoved paa; bunde (tønde); blæse stik i stævn; ligge (an), stævne.

heal ⓔ hele(s), læge(s). **h.-all** (bot.) prunel(le).

health ⓔ sundhed, helse; skaal, velgaaende. **h.ful** sund. **h.iness** sundhed.

heam ⓔ (dyrs) efterbyrd, efterløsning.

heap ⓔ dynge, haug, bunke; sværm; masse; opdynge. **h. upon** overøse med. **be struck all of a h.** staa som himmelfalden. **heaped** toppet, topmaalt.

hear ⓔ høre; afhøre; behandle (retssag).

hearing ⓔ hørsel; afhørelse; behandling, forhandling.

hearken ⓔ lytte.

hearsay ⓔ (løst) rygte, forlydende.

hearse ⓔ ligvogn.

heart ⓔ hjerte; mod; sind; (naaletræs) al, malm. **at h.** i grunden. **by h.** udenad. **find it in his h.** kunne bringe over sit hjerte. **h.-breaker** hjerteknuser; og haarlok. **h.-burn(ing)** kardialgi. **h.-burning** og gjæring, misnøie(-) (vækkende). (som sætter) ondt blod. **h.-rending** hjerteskjærende. **h.'s ease** stedmorsblomst. **h.-spoon** navle.

Eunomĭos, teolog i det 4 aarh., blev 360 biskop af Kyzikos, men opgav senere sit embede og trak sig tilbage til Kappadokien. I flere skrifter, som nu saa godt som alle er gaaet tabt, udviklede han en yderliggaaende arianisme. Han og hans tilhængere, e u n o m i a n e r n e, blev ivrig bekjæmpet af kirken.

Eunu'k, gilding. Især om negere, som er ansat som opsynsmænd ved haremerne.

Euŏi' (græ.), omtr. d. s. s. «hil» (lat. *evoë*), hyldningsraab af de bakkantiske kvinder til Dionysos under optogene til hans ære.

Euo'nymus (bot.), slegt af familien *celastraceæ*, mest høie buske, hvoraf flere anvendes som prydbuske i haver. Den almindeligste er *e. europæus*, vildtvoksende i Asien og Europa saa langt nord som i Danmark; den har firkantede grene og om høsten vakkert røde frugter, ligesom ogsaa bladene da bliver røde. Denne art dyrkes i mange varieteter med forskjelligfarvede frugter.

Eupātor (græ., «søn af en fornem fader»), tilnavn for flere konger af Pontos og Syrien, baaret f. eks. af Mithradates den store og Antiochos V.

Eupato'ria (rus. Jevpatoria og Koslov), by i det sydlige Rusland, guv. Taurien, paa vestsiden af halvøen Krim. 17 915 indb. (1897). E. har mange kirker og moskéer. Havnen er grund og aaben for storme. E. er i den senere tid blevet et meget besøgt badested, men dens kommercielle betydning er liden.

Eupatōrium cannabinum (bot.), en høi urt med talrige smaa røde blomsterkurve, forenet i halvskjerm; bladene er modsatte, 3—5-koblede. E. c. vokser i Norge hist og her i de allersydligste kystegne; den dyrkes ogsaa som prydplante.

Eupatrīder (græ., «nedstammende fra fornemme forældre»), fødselsadelen i det gamle Attika, opr. de eneste fuldtberettigede borgere, mistede sine politiske forrettigheder ved Solons forfatning; bevarede eneadgang til visse prestestillinger.

Eupen *[ø'jpen]*, by og luftkursted i Preussen, regjeringsdistriktet Aachen, 256 m. o. h., nær den belgiske grænse; 14 297 indb. (1900). Klædesfabriker, store garverier og andre industrielle anlæg.

Euph..., se ogsaa E u f....

Eupho'rbia, e u p h o r b i ā c e æ, se V o r t e m e l k f a m i l i e n.

Eupho'rbium er en melkesaft, som erholdes ved indsnit i *euphorbia resinifera* (se V o r t e m e k f a m i l i e n). E. danner uregelmæssige, gule, skjøre stykker. E. er uden lugt og fremkalder ved pulverisering sterk irritation af slimhinderne. Smagen er skarp og brændende. Anvendes i med. i plastre som et blæretrækkende middel.

Euphrāsia, se Ø i e n t r ø s t.

Euphui'sme benævntes den kunstige, affekterede prosastil i England mod slutten af det 16 aarh., svarede til den sp. gongorisme; navnet skriver sig fra John Lilly's roman «Euphues» (1580). Selv Shakespeare gik ikke fri for denne manér, men han har ogsaa parodieret den.

Euple'ctes, se V æ v e r f u g l.

Eupŏlis (omkr. 420 f. Kr.), attisk komedieforfatter paa den peloponnesiske krigs tid, angreb i sine (ikke bevarede) komedier ligesom Aristofanes demokratiets udskeielser og den moderne dannelse (sofistvæsenet); døde ung efter syv gange at have vundet prisen med komedier.

Eurāsien, navn paa Europa og Asien, taget som en geografisk enhed, som én verdensdel.

Eurāsier, indisk benævnelse paa blandingsafkom af indfødte indiere og europæere *(half caste* el. *half-breed)*. Hudfarven kan være alle afskygninger fra sort til hvid. Der er kanske 100 000 af dem i Indien. De er lidet anseet baade af indiere og europæere.

Eure *[ør]*. 1. Bielv til Seine, udspringer 285 m. o. h. paa høiderne i landskabet Perche, depart. Orne, og falder i Seine omtrent 2 km. ovenfor Pont-de-l'Arche. 226 km. lang. — 2. Departement i det nordlige Frankrige, omfatter det s ø. Normandie; 6037 km.² med 334 781 indb. (1901). E. er et af Frankriges bedste korndistrikter og har livlig industri saavel i manufaktur som metalvarer. Det deles i 5 arrondissementer: Bernay, Evreux, Les Andelys, Louviers og Pont-Audemer. Hovedstad Evreux.

Eure-et-Loire *[ør-e-lwár]*, departement i det nordlige Frankrige, dannet af dele af de tidligere landskaber Orléannais, Normandie og Isle-de-France; 5940 km.² med 275 433 indb. (1901). E. er et meget frugtbart landskab, der for en stor del forsyner Paris med hvede. Depart. er delt i 4 arrondissementer: Chartres, Chateaudun, Dreux og Nogent-le-Rotrou. Hovedstad Chartres.

Eureka *[jurīka]*, by i Forenede stater, Kalifornien, ved Humboldtbugten, en bugt af Stillehavet; 7327 indb. (1900). Udskibningssted for rødved (af *sequoia sempervirens*).

Eu'reka, se H e u r e k a.

Eurekasund i det amerikanske polarhav, mellem Axel Heibergs land og den store ø, som med mange forskjellige navne (Grants land, Grinnells land, Ellesmere land, Kong Oscars land etc.) strækker sig vest for Grønlands nordvestkyst. Sundet blev opdaget under Sverdrupsekspeditionen 1898—1902.

Eu'rik (d. 484), vestgoternes konge, søn af Theodorik I, dræbte 446 sin ældre broder Theodorik II og tiltog sig kongemagten; han erobrede hele landet s. f. Loire fra romerne og blev derved den mægtigste konge i vesten. E. regjerede godt og maadeholdent, gav sit folk skrevne love og holdt geistligheden i tømme. Som arianer er han blevet ilde omtalt af de katolske krønikeskrivere.

Euri'pides (480(?)—406 f. Kr.), den yngste af Athens tre store tragikere, efter sagnet født samtidig med sjøslaget ved Salamis; studerede som ung filosofi, skal have været en ven af Sokrates. Tidlig begyndte han at skrive tragedier, den første opført 455; prisen vandt han første gang 441. Paa grund af sine idéer og sit væsen (han skildres som et tungt og indesluttet stuemenneske) blev han i samtiden ofte angrebet, særlig af komedieforfatterne, medens Aristoteles betegnede ham som «den mest tragiske», og den senere oldtid satte ham høiest blandt tragikerne. I hans stykker fremtræder ofte haarde domme om kvindekjønnet, hvilket har fremkaldt det vistnok grundløse sagn, at han havde havt sørgelige erfaringer i to egteskaber. Omkr. 408 forlod han Athen efter indbydelse af den makedoniske konge Archelaos, ved hvis hof i Pella han døde. Hans minde hædredes i Athen ved et monument og opstilling af hans statue i teatret. I oldtiden kjendte man 74 egte dramaer af E.; vi har bevaret 17 egte tragedier og 1 sartyrdrama («Kyklopen»); be-

---

hearth ⓔ grue, peis, ogs. fig. arne; kamin.

hearty ⓔ hjertelig; ivrig, virksom; kraftig, frisk, sund.

heat ⓔ hede. varme; brunst; glødning; (sportsudtr.) skei; ophede(s); (op)hidse. **h.er** heder, varmer; bolt, i strygejern.

heath ⓔ (bust)lyng; lyngmo. **h.cock** aarhane.

heathen ⓔ hedning; hedensk. **h.dom** hedendommen. **h.ish** hedensk. **h.ism** hedendommen; hedenskab.

heather ⓔ (bust)lyng. **h.y** lynggroet.

heat-lightning ⓔ kornmo.

heat-stroke ⓔ solstik.

heaume ⓕ m, hjelm.

heave ⓔ løfte, reise; (sjøudtr.) hive; kaste; drage (suk); hæve sig; stige; bølge; svulme; bryde sig (ville kaste op); hævning; bølgen, svulmen; arbeiden; stød (opad), (sjøens) skub; brydning. **h. down** kjølhale. **h. up** opgive (plan). **h. in sight** komme i sigte.

heaven ⓔ himmel. **h.ly** himmelsk. **h.ly body** himmellegeme.

heavy ⓔ tung; svær (f. eks. sjø); sterk (f. eks. torden); tungt fordøielig; leret; betydeligt (beløb); tyk (linje; læbe). **h. man** tragisk skuespiller. **h. sea** braat(sjø).

Hebamme ⓣ f, jordemoder.

hebdomadaire ⓕ ugentlig.

Hebebaum ⓣ m, løftestang.

Hebefeier ⓣ f, kranselag = **Hebeschmaus** m.

Hebel ⓣ m, vegt-, loftestang

rømtest er «Medeia», «Hippolytos», «Elektra», den tauriske og den auliske «Iphigeneia» og «Bacchantinderne». I behandlingen af det mytol. stof, som E. tog op, gik han meget frit tilverks, omformede sagnene, som det passede ham, ogsaa saaledes, at personerne kunde blive talerør for hans egne og hans samtids filosofiske idéer, Athens «oplysningstidsalders» (ogsaa politiske spørsmaal fra sin egen tid lader han dem drøfte). Modsætningen mellem personerne og deres idéer virker ofte stødende, og tragedien har herved mistet det ophøiede præg, den havde hos Aischylos og Sofokles. Til gjengjæld afspeiler E.s verker i langt høiere grad det virkelige menneskeliv, og han er derved blevet forbillede for den yngre attiske komedie. Hans svaghed er opbygningen af dramaet: han kan ofte ikke skabe den rette eksposition, men maa tage sin tilflugt til at oplyse tilskuerne) og læserne) ved en prolog, d. e. en enetale, hvori en person meddeler tilhørerne stykkets forudsætning og gang. Til at løse knuden bruger han ofte et ydre middel, en deus ex machina (s. d). Koret spiller hos E. ikke længer nogen stor rolle; korsangene er en ydre pynt for dramaet, ingen væsentlig bestanddel deraf. Sin styrke har han i udførelsen af den enkelte scene, der ofte virker med vældig kraft, og især i skildringen af de menneskelige lidenskaber, først og fremst kjærligheden; og her har han i verdenslitteraturen gjennem Seneca og den franske tragedie faaet den største indflydelse. [Litt.: «Medeia», overs. metrisk af F. Gjertsen, Kra. 1892. Dansk overs. ved Wilster og Christensen-Schmidt.]

Euripides.

Euri'pos, den smaleste del af sundet mellem øen Eubøa og det græske fastland. Navnet, i sin moderne form Egripo, benyttes nu om selve øen. De gamle paastod, at vandet 7 gange steg og 7 gange faldt i løbet af døgnet, noget nutidens iagttagelser ikke har stadfæstet.

Euri't, en meget finkornig bergart, som bestaar af kvarts, feldspat og glimmer. Udbredt over store felter i Sverige, hvor den ledsages af betydelige malmforekomster.

Eurōpa var efter oldgræ. sagn datter af kong Agenor (el. Foiniks) i Fønikien. Da hun en dag med sine legesøstre plukkede blomster ved stranden, bortførte Zeus hende i tyreham til Kreta. Her fødte hun Zeus de berømte helte Minos, Rhadamantys og (efter nogle sagn) Sarpedon. Hendes sønner arvede efter sin stedfader, kong Asterios, herredømmet over Kreta. Her æredes ogsaa E. som gudinde.

Eurōpa er den nordvestlige niendedel af «den gamle verden». Af Eurasien (d. e. E. og Asien) udgjør det mellem femtedelen og sjettedelen. Om E.s grænse mod Asien se Asien. Efter vort nuværende kjendskab til jordoverfladen vilde E. ikke være at regne som en egen verdensdel, men kun som en del af Eurasien. Forøvrigt er E.s grænser: Middelhavet (hvor dog baade Gibraltarstrædet og havstykket mellem Tunis og Sicilien skiller mellem, hvad der i en geologisk ikke fjern tid har havt sammenhæng), Atlanterhavet og Nordishavet. Af den tertiære landbro over til Nordamerika staar Island og Færøerne tilbage. Af øerne i de nævnte have regnes de fleste store øer i Middelhavet undtagen Cypern til E., i det Ægæiske hav (Arkipelagus) regnes Kykladerne til E., Sporaderne til Asien. I Atlanterhavet og Nordishavet ligger imidlertid flere øer, om hvis tilhørighed til E. meningerne er delt: Azorerne, Island, Spitsbergen, Novaja Semlja o. a. — E., som selv egentlig kun er en fra Asien fremspringende halvø, løber igjen ud i halvøer og øer som ingen anden verdensdel (35 pct. af den hele flade), om end fastlandets kystudvikling (1 : 3.5) staar under Nordamerikas. Afstanden mellem det nordligste punkt, Nordkap (71° 10′ 21″, Knivskjælodden ved Nordkap 71° 11′ 8″), og det sydligste, Kap Tarifa i Spanien, 36° n. br., er omtrent 4000 km. Vestpunktet af fastlandet er Kap da Roca udenfor Lissabon (9° 27′ v. l. f. Gr.), af Irland Dunmore Head (10° 26 v. l.). I øst følger Ural den 60de meridian, i nord bøiende østover til den 65de. — Fladeindholdet er 10 mill. km.², hvoraf halvøer 2 700 000 km.² og øer 790 000 km.² E., den næstmindste af verdensdelene, udgjør saaledes mellem 1/14 og 1/15 af jordkuglens landflade, 1/51 af den hele jordflade. — I den mellemste del af tertiærtiden fik E. sine hovedtræk, som veir og vand senere har udmeislet videre eller afglattet. Fra hin tid er E. geologisk delt i: 1. Vest- og Mellem-E. med høiere eller lavere liggende flak. Dette falder i 3 zoner, løbende fra sydvest til nordøst: a. E.s høie nordvestlige rand mod det nordatlantiske ocean og det europæiske Nordhav, nemlig de nordlige irske og de nordengelske bjerge, de skotske høilande og, paa den anden side af Nordsjøen, det mægtige norsk-svenske høifjeld. b. En lavtliggende midtzone, indbefattende saavel det sydengelske, det nordfranske, det nordtyske og det dansk-sydsvenske lavland, som de grunde have den Irske sjø, Kanalen, Nordsjøen og Østersjøen. c. En sydøstlig zone, endnu mere udstykket end den nordvestlige, nemlig indbefattende den spanske høislette, det franske midtplateau, de mellemtyske fjelde, det polske bjergland. 2. Det østeuropæiske lavland, hvis 2 zoner er: a. Den svensk-finske, af Bottenviken delte grundfjeldsflade («det baltiske skjold») og b. det store russiske lavland. 3. Sydeuropa eller Middelhavsegnene, som har faaet sit præg af geologisk talt nyere fjeldfoldninger og landindstyrtninger. Til denne zone hører Syd-, Øst- og Nord-Spaniens foldefjelde, endvidere Alperne, Apenninerne, Karpaterne og Balkanhalvøens fjelde, blandt hvilke sidste mødes en afvigelse fra zonens almindelige opbygningsmaade i det serbisk-makedoniske landflak, ligesom der ogsaa enkelte andre steder indenfor zonen møder afvigelser. — Ogsaa efter sit omrids og de omgivende eller indtrængende haves oprindelse og deres dermed sammenhængende dybdeforhold falder E. i tre dele: 1. Nordvest-E.s halvøer og øer mellem grunde have,

---

alle H. (in Bewegung setzen) himmel og jord. **die H. ansetzen** tage fat.
hebeln Ⓣ løfte (med en løftestang).
heben Ⓣ løfte, hæve; høine; fremhæve; reise (en bygning); bortskaffe, eliminere. **gehoben** høiere (stil). **sich h.** gaa op (i op); vige bort.
Heber Ⓣ m, hævert.
héberger Ⓕ huse.
hébété Ⓕ (m), (aands)sløv, idiot.
hébètement Ⓕ m, sløvelse, sløvhed.
hébéter Ⓕ sløve.
hebraisk — Ⓣ hebräisch — Ⓔ Hebrew; Hebraic — Ⓕ hébreu; hébraique.
hébraïser Ⓕ studere hebraisk.
hebræer — Ⓣ Hebräer m — Ⓔ Hebrew — Ⓕ Hébreu m.
Hebung Ⓣ f, hævning, løftning; svulmen; stigen; opførelse (af bygning); fjernelse (af hindring); (skatte)opkrævning; (mat.) elimination; ophjælp; (pl) oppebørsler, (stehende) fast indtægt.
Hechel Ⓣ f, (lin)hekle; snerp; sting-, strængesild.
Hechelei Ⓣ f, (stadig) hegling; nedrakning.
hecheln Ⓣ hekle (lin); gjennemhegle.
Hecht Ⓣ m, gjedde; tyk tobaksrøg; fyr, kar. **H.bars(ch)** m, gjørs. **h.grau** blaagraa.
Heck Ⓣ n, indhegning, stakit; grind; (sjøord) hæk. **H.apfel** m, apald. **H.buche** f, hvidbog. **H.**-

OVERSIGTSKART OVER EUROPA

hvis bund har udgjort en tørliggende del af fastlandet indtil en forholdsvis sen tid. 2. Fastlandskjernen, mellem rand- og indhavene i nord og syd. Fastlandskjernen deler sig ved den 20de meridian i en vestlig smalere og en østlig bredere, egte kontinental del (Rusland). 3. Syd-E.s halvøer og øer. — Idet E.s omrids og øvrige naturforhold er langt mere afvekslende end de øvrige verdensdeles, faar E. langt flere særprægede enkeltomraader af hensigtsmæssig begrænset omfang, end tilfælde er i de andre verdensdele. Dette har i høi grad virket udviklende paa dets beboere, ligesom dets gjennemsnitlig ringe afstand fra havet i forbindelse med fjeldenes retning har givet det et gunstigt klima. Det er især det vestlige E., som nyder disse fordele, medens den østlige del, Rusland, er et ensformigt fladt indland. — Med en middelhøide beregnet til 300 m. er E. den laveste verdensdel, 6 mill. km.² af dets overflade naar ikke over 200 m. o. h., og kun 0.1 mill. km.² naar over 2000 m. Noget lignende til Asiens, Amerikas og Afrikas høividder eller de to førstnævnte verdensdeles vældige fjeldkjeder findes ikke i E. — E. er udformet dels ved det rindende vands arbeide, dels under isens indflydelse. Under istiden (eller istiderne) i den senere tertiære tid og i kvartærtiden laa en vældig jøkelmasse over Kjølenhalvøen (den Skandinaviske halvø) og Finland og bredte sig en tidlang udover den nuværende Nordsjø og Østersjø til Storbritanniens vestkyst, til det mellemtyske fjeldland og udover en stor del af det russiske lavland. Ogsaa mange andre egne i E. var isdækket, saaledes strakte særlig store jøkler sig ud fra Alperne. Istidens indtræden og tilbagetræden var foranlediget ved forandringer i klimaet (temperatur og fugtighed), forandringer, som ogsaa paa forskjellig maade har paavirket det ene og det andet landskabs udseende og karakter. I de engang isdækkede egne har overfladen glacialt præg, sommesteder, saaledes paa Kjølenhalvøen, præg af skridjøkelens udmeisling og bortskuring, andre steder, saaledes f. eks. i Danmark, præg af jøkelens og jøkelelvenes aflæssing (moræne). I Mellem- og Syd-E. har det rindende vands arbeide skabt dallandskaber, der lavere nede ender som elvesletter. Længst i syd og i sydøst har verdensdelen været under indflydelse af tørrere klima, og den ungarske lavslette, Nedre-Donaus lavslette, det sydlige Rusland ligesom ogsaa den spanske høislette har steppenatur. Den kaspiske depression har noget af det asiatiske præg over sig, bl. a. det ørkenagtige landskabs afløbsløshed. — Idet der for de enkelte landskaber og lande, fjelde og elve henvises til specialartiklerne, gives her kun en kort opregning. — Det sydeuropæiske høiland er en del af det store høilandsbelte, som strækker sig gjennem Eurasien fra det Stille hav til Atlanterhavet. Det indbefatter Jaila paa Krim (1543 m.) og, efter afbrydelsen ved det Sorte hav og det Ægæiske hav, Alpesystemets rækker af sammenhængende kjedefjelde. Alpesystemets kjerne er Alperne (Mont Blanc 4810 m., E.s høieste fjeld). Til denne slutter sig Apenninerne (Gran Sasso 2900 m.), Balkanhalvøens vestfjelde (Sjar Dagh 2510 m., Olymp 2985 m.), Karpaterne (Gerlsdorferspitze i Tatra 2663 m.) og Balkan (Jumrukčal 2385 m.). Uden ydre sammenhæng med Alpesystemet staar Pyrenæerne (Pic d' Anethou 3404 m.) og Sierra Nevada (Mullahazen 3481 m.). — I de mellem- og nordeuropæiske fjelde skifter fjeldmasser og kjedebjerge, enkeltfjelde og høisletter i broget mangfoldighed: Det polske bjergland (Lysa Gora 617 m.), de mellemtyske fjelde (Schneekoppe i Riesengebirge 1603 m., Feldberg i Schwarzwald 1493 m.), det franske midtplateau med sine fjelde (Mont Dore 1886 m.), de britiske fjelde (Ben Nevis 1343 m.), de skandinavisk-finske fjelde (Galdhøpiggen 2468 m., Kebnekaisse 2123 m., Halditsjokko 1254 m.). Uden sammenhæng med de øvrige fjelde ligger Ural (Töll pos 1657 m.). — E.s sletter indenfor høilandet, høisletterne, er: den schweiziske og den høityske, ved Alpernes nordfod, og de to kastiliske i Spanien; lavsletterne er: Po-sletten, sletten ved Øvre-Rhinen og de tre Donau-sletter, Wienersletten, den ungarske lavslette og den valakiske slette. Alt i alt udgjør lavlandet to tredjedele af E. — E.s hovedvandskil løber fra det nordlige Ural nogenlunde i midten af fastlandskjernen (hvor Rhinens kildeomraade volder en udbøining mod syd) og den Pyrenæiske halvø (hvor Ebro volder en udbøining mod nord). De største elve tilhører den sydøstlige heldning. Længst er Volga 3183 km. og Donau 2850 km. Disse to har ogsaa de største vanddistrikter, Volga 1 459 000 km.², Donau 817 000 km.² Den vestlige del af E. er stykket op i en broget mængde elvedistrikter. Saaledes har de sydeuropæiske halvøer, de Britiske øer og Kjølenhalvøen hver sit eget elvesystem. De fleste indsjøer findes i de omraader, som engang har været under isens paavirkning: Alperne, landene omkring Østersjøen og de Britiske øer. — Klima. E. er den eneste verdensdel, som ligger helt udenfor den hede zone, og kun en liden del af verdensdelen, dens yderste nord, rækker indenfor den kolde zone. Det tilhører altsaa væsentlig den tempererede zone; det yderste syd kan dog betegnes som subtropisk. Endvidere faar det stor betydning for E., at verdensdelen udgjør vestsiden af et stort fastland og ligger ud mod østsiden af et verdenshav. Ogsaa indskaaretheden i vest og den uhindrede tilgang for havets vinde og fugtighed giver det vestlige E. et gunstig skiftende veirlag, hvorimod Øst-E. ogsaa i klimatisk henseende er ensformigt. — E.s planteliv har undergaaet betydelige forandringer i tidernes løb som en følge af de allerede foran berørte klimatiske skiftninger og som en følge af menneskets optræden. Det skyldes klimaskiftninger, klimaet før, under og efter istiden, at de forskjellige dele af E. har havt et helt andet plantedække, end de nu har. Menneskets optræden har over omraader, som tilsammen udgjør meget over halvdelen af verdensdelens overflade, fremkaldt en «kulturvegetation» istedetfor det oprindelige plantedække. Særlig er det oprindelige skogdække mere eller mindre forsvundet, væsentlig kun bevaret i de nordlige egne, hvor rydning i opdyrkningsøiemed har været mindre omfattende. Ved siden af skogen, som i nord bestaar af naale- og birketrær, længere syd af løvtrær, kan som karakteristiske plantestrøg nævnes den russiske ishavskysts tundra og Kjølenhalvøens og Alpernes høifjeldsbelter med lavarter og myrstrækninger. Ligesaa græsstepperne, den russiske, den ungarske og den spanske. — I tertiærtiden har E. tildels huset et tropisk dyreliv: aber, elefanter o. s. v. Istiden fordrev

---

dorn m, hagtorn; slaape(bær).
H.münzer m, falskmynt(n)er.
H.mutter f, liggehøne.
Hecke Ⓣ f I, hæk, levende hegn; buskads, (torne)krat; grind.
Hecke Ⓣ f II, parring(stid), (hæk)ketid, klækning; hækkebur; (klækket) kuld.
hecken Ⓣ parre sig, hække, klække; yngle; udklække, -ruge.
Heckenigel Ⓣ m, bustdivel.
Heckenkäfer Ⓣ m, oldenborre.
Heckenschnarre Ⓣ f, akerrikse.
heckicht, heckig Ⓣ busket, gjennemskaaret af hækker.
hectare Ⓕ m, hektar.
hectic Ⓔ, **hectique** Ⓕ hektisk; Ⓔ ogs. hektisk feber = **hectisie** Ⓕ f.
hed — Ⓣ heiss; hitzig(es Getränk) — Ⓔ hot; heady (wines); (the) torrid (zone).
hede sb — Ⓣ Hitze f — Ⓔ heat — Ⓕ chaleur, ardeur.
hede II se hei.
hede vb — Ⓣ heissen — Ⓔ be called (named); (hvad h.r De) what is your name?; (hvad h.r det paa norsk) what is the Norwegian for that? (som det h.r i visen) as the song has it, as the old song goes — Ⓕ s'appeler; se dire; faire; (hvad h.r det paa norsk) comment dit-on (appelez vous) cela en norvégien?; (som det h.r i) ainsi que dit . . .
Hede Ⓣ f, stry.
hedensk — Ⓣ heidnisch — Ⓔ

disse dyrearter, og bjørn, mammut, ren o. s. v. rykket ind, i sin tur trækkende sig tilbage, da klimaet mildnedes. Fra denne tid skriver menneskets optræden sig, og det optager kampen mod og fordrivelsen eller tilintetgjørelsen af vilddyrene. De fremtrædende dyrearter er nu husdyrenes. — De første sikre spor af m e n n e s k e t i E. er fra kvartærtiden. Efter slutten af istiden er der muligens trængt ind andre folk fra Forasien, kanske ogsaa fra Nordafrika, og en ældre befolkning er tilintetgjort eller trængt tilbage. Som udspring for hovedmassen af E.s folk, dem med indogermanske sprog, antages et indogermansk (arisk) folk, hvis urhjem muligvis har været i et af landene ved Østersjøen. Østenfor disse ældste indogermaner har kanske allerede dengang boet finske folk, ligesom der i det vestlige og sydlige E. synes at maatte have boet en fra indogermanerne forskjellig befolkning, muligens beslegtet med Nordafrikas berber eller Forasiens alarodiske (armenisk-sydkaukasiske) folk. Vandringer af hine ældste indogermaner (i det 2 aartusen f. Kr.) har ført til folkeblandinger i Vest- og Syd-E. Her opstaar saaledes kelter vestligst, germaner i midten, litauer og slaver i øst. Desuden italiker paa Apenninerhalvøen, illyrer, traker og hellener paa Balkanhalvøen. Af de oprindelige folk lever igjen iberer paa Pyrenæerhalvøen, ligurer i Sydfrankrige og Norditalien, rhæter og etrusker i Alperne og Apenninerne, sicaner paa Sicilien. — Sin k u l t u r har de europæiske folk faaet fra Forasien og Ægypten, ad forskjellige veie. Og denne kultur har i de europæiske lande og under E.s himmel faaet et andet, mere individualiseret og udviklingsdygtigt præg end kulturen ved Nilens og Eufrats bredder. Som græsk, senere romersk kultur (hellenisering, romanisering) har den gjennemtrængt oldtidens E. Middelalderen bringer udbredelsen af kristendommen og nye folkevandringer (den germanske, arabiske, mongolske). — Til bestemmelse af de europæiske folks raceinddeling merker vi os nordeuropæernes (nordgermanernes eller skandinavernes, tildels ogsaa tyskernes og kelternes) høireiste, blonde, blaaøiede, mestendels langskallede (dolichocefale) type. Ogsaa det ældste russerfolk og finlænderne nærmer sig denne type. Et midtre folkebelte fra Frankrige gjennem Sydtyskland over Alperne kaldes ofte det alpine; folkene her har lavere vekst, mørkere let, er mestendels kortskallede (brachycefale). Syd-E.s folk har ogsaa mindre høide, mørkere let, men er langskallede. — Af de europæiske folk udgjør: 1. Resterne af de egte kelter (gæler, kymrer, bretoner) ca. $2^1/_2$ mill. 2. Germanerne 128 mill., altsaa paa det nærmeste tredjedelen af E.s befolkning. Underafdelingerne er nordgermanerne eller skandinaverne 10 mill. (nordmænd $2^1/_4$ mill., svensker $5^1/_2$ mill., dansker $2^1/_2$ mill., islændinger 80 000), sydgermanerne eller tyskerne $68^1/_2$ mill., med hollændere og flamlændere tilsammen $8^1/_2$ mill., og englænderne 40 mill. 3. Den lille litauiske folkegruppe (litauer og letter) 4 mill. 4. De slaviske folk 120 mill., med underafdelingerne vestslaver (polaker 17 mill., tsjekker med mährer og slovaker $8^1/_4$ mill.), østslaver eller russer (82 mill.) verdensdelens største folkegruppe, og sydslaver (slovener, kroater, serber $9^1/_2$ mill. og bulgarer 4 mill.). 5. Den tredje hovedgruppe af de indogermanske folk er de romanske folk, 108 mill. Underafdelingerne er franskmænd (med vallonerne 41 mill.), portugisere ($5^1/_2$ mill.), spaniere (med katalanerne 18 mill.), italienere ($33^3/_4$ mill.), de rhæto-romanske folk (50 000) og rumænerne ($9^1/_2$ mill.). 6. De illyriske albanesere ($1^1/_2$ mill.) og 7. grækerne ($4^1/_2$ mill.) er ogsaa indogermanske folk. Ikke indogermanske folk er de følgende: 8. de iberiske basker 700 000; endvidere 9. de finske folk $6^1/_4$ mill., med underafdelinger: finner og samojeder, finlændere (suomi), ester og karelier og de østfinske folk ved Mellem-Volga. Til disse slutter sig 10. tyrkiske tatarer $3^1/_4$ mill. (tatarer, kirgiser o. a.) samt 11. magyarerne ($8^3/_4$ mill.) og 12. tyrker eller osmaner ($2^1/_2$ mill.). 13. Kalmyker (et egte mongolerfolk ved Nedre-Volga) 100 000. Spredt træffes 14. jøderne ($5^3/_4$ mill.) og 15. zigeunerne ($^3/_4$ mill.). — Den europæiske menneskehed beherskes i r e l i g i ø s henseende af kristendommen, i en evangelisk (98 mill.), en romersk-katolsk ($178^1/_2$ mill.) og en græsk-russisk-ortodoks ($103^1/_2$ mill.) afdeling. Islam tæller omtrent $8^1/_2$ mill. tilhængere, de buddhistiske kalmyker udgjør 100 000. Foran er ogsaa nævnt tallet paa de over hele verdensdelen spredte jøder. — Dannelsen af E.s s t a t e r har taget sin begyndelse i middelalderen. De er nu følgende ordnet efter folketallet efter den nyeste opgave, der for det ene eller andet tal støtter sig paa en beregning. Sidste alm. folketælling holdtes for de fleste lande i beg. af dette aarh.

Stater.	Flademaal[1] km.[2]	Mill. indb.	Paa 1 km.[2]
1. Rusland m. Finland	5 377 000	121.2	22.5
2. Tyskland	542 000	60.6	112
3. Østerrige-Ungarn med Bosnien	676 000	49.4	73
4. Storbritannien og Irland	315 000	44.3	140
5. Frankrige	536 500	39.25	74
6. Italien	287 000	34	118
7. Spanien	500 000	18	36
8. Belgien	29 500	7	243
9. Rumænien	131 000	6.6	50
10. Tyrkiet	169 000	6	36
11. Nederlandene	33 000	5.6	169
12. Sverige	448 000	5.3	12
13. Portugal (uden Azorer, Madeira)	90 000	5	56
14. Bulgarien	96 000	4	42
15. Schweiz	41 000	3.5	84
16. Serbien	48 000	2.7	55.6
17. Danmark (uden Island, Færøer)	39 000	2.6	64
18. Grækenland	64 700	2.4	37.6
19. Norge	321 500	2.3	7.2
20. Luxemburg	26 000	0.25	95
21. Montenegro	9 000	0.23	25
22. Monaco	1.5	0.015	10 000
23. San Marino	60	0.011	183
24. Lichtenstein	159	0.01	60
25. Andorra	452	0.005	11.6

(Kreta og Thasos er her ikke opført.)

[1] Afvigende tal skyldes ofte, enten de i grænsen liggende vandflader og enkelte tilhørigheder udenfor stammelandet er regnet med eller ikke. Tallene er afrundet.

heathen(ish), pagan, gentile — Ⓕ païen.

hedenskab — Ⓣ Heidentum n — Ⓔ paganism, heathenism — Ⓕ paganisme m.

hederaceous Ⓔ vedbend-.

Hederich Ⓣ m, (bot.) korsknap; akersennep; akerreddik.

hedge Ⓔ hæk, levende hegn; indhegne; hegne (om); indringe indeslutte. **h.bill** krumkniv. **h.-hog** bustdivel. **h.-lawyer** vinkelskriver. **h.-mustard** (bot.) hjørneklap. **h.-popping** smaafugljagt; søndagsjægeri. **h.sparrow** jernspurv. **h.-writer** smører.

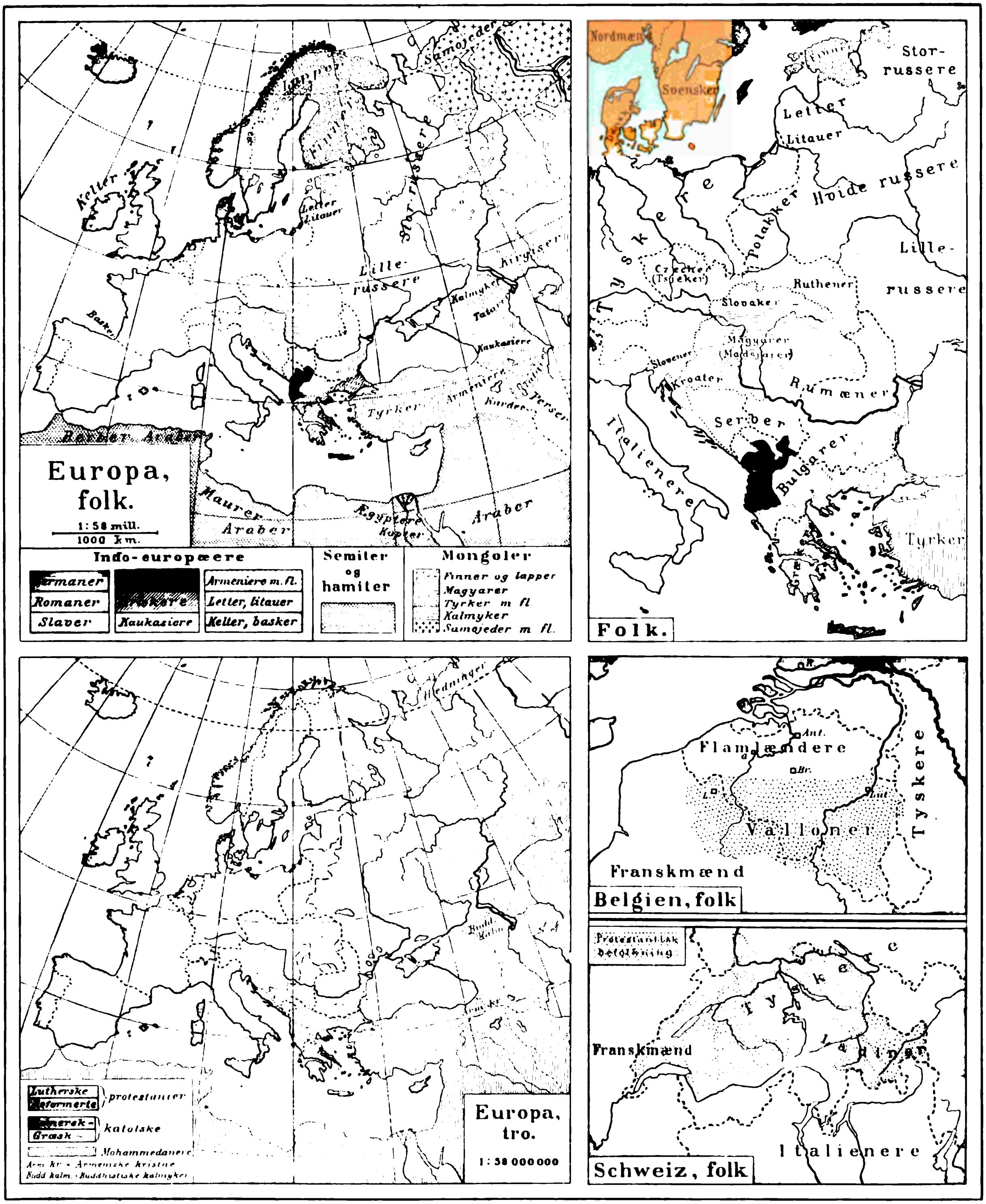
hedning — Ⓣ Heide m — Ⓔ heathen, pagan, gentile — Ⓕ païen; (best. pl. rel.) les gentils. **hedningemissionen** — Ⓣ die Heidenmission — Ⓔ the mission to the heathen — Ⓕ les missions (f pl) étrangères.

heed Ⓔ agte, ænse; opmerksomhed. **take h.** tage sig ivare. **h.ful** varsom, opmerksom. **h.-less** ligegyldig, uopmerksom.

heel Ⓔ hæl; tamp, slut; spore; rod-ende; sætte hæl(er) paa; (sjø-udtr.) krænge. **go h.s over head** falde hovedstupes. **have the h.s of** hale fra. **lay by the h.s** binde og baste. **take to his h.s** tage benene fat. **h.-piece** kappe(læder); tamp, slut. **h.-tap** bagflik(ke).

Heer Ⓣ n, hær; sværm. **H.-bann** m, opbud; vernepligt. **H.-biene** f, rovbie. **H.haufe** m, detachement. **H.kuh** f, bjeldeko.

EUROPA, FOLK OG TRO

Af de europæiske stater er nu kun Tyskland og Schweiz forbundsstater. De fleste er konstitutionelle monarkier, Frankrige og Schweiz er republiker. Tyrkiet har været et uindskrænket monarki, indtil forfatningen af 1876 nylig (1908) paany traadte i kraft. Rusland har med indførelsen af rigsdumaen (1905) indledet en konstitutionel udvikling. — De foran opførte tal viser kun staternes størrelse og folketal indenfor E. (tildels kun stammelandets). Men flere europæiske stater har kolonier og bilande. I nedenstaaende tabel gjøres ikke nogen forskjel paa koloni, biland og ydre (d. e. udenfor stammelandet eller hovedlandet liggende) besiddelse.

	Koloni(bilands)-omraadet.		Hele riget.	
	Mill. km.²	Indb. i mill.	Mill. km.²	Indb. i mill
1. Det Britiske rige (med Ægypten og ægypt. Sudan)	31.7	364.3	32	408.7
2. Det Russ. rige	17	25.5	22.3	121
3. Det Franske rige	11	50.3	11.5	90
4. Det Tyske rige	2.5	12.5	3	73
5. Nederlandene	2	38	2.03	43.5
6. Italien	0.5	0.75	0.787	34.75
7. Det Tyrkiske rige (uden Ægypten)	2.8	18	3	24
8. Belgien	2.4	19	2.43	26
9. Spanien	0.213	0.3	0.72	19
10. Portugal	2	7.25	2.2	12.7
11. Danmark[1]	0.195	0.137	0.2336	2.75

[1] Af Grønland, 2.2 mill. km.², er kun medregnet den jøkelfri del, 88000 km.²

E.s **folkemængde** er (1907) beregnet til 422 mill., hvilket udgjør 43 pr. km.², medens den gjennemsnitlige folketæthed udover jorden er 11. E.s folkemængde har mere end fordoblet sig i forrige aarh., idet den for aaret 1800 var beregnet til 185 mill. Særlig har befolkningstilveksten været stor i industrilandene (Storbritannien og Tyskland o. a.) og i Rusland. Storbritannien og Tyskland indeholder de omraader, hvor (ved siden af Belgien) folketætheden er størst i E. (Londoneregnen, Lancashire, Forth-Clyde-lavlandet, enkelte strøg ved Rhinen og Elben). Det største antal store **byer** ligger i det vestlige E. E. har over 150 byer med mere end 100 000 indb. (afvigende tal skyldes ofte, enten «forstæder» tælles med eller ikke). Af disse har over 1 mill.: London a. county of London 4 721 000, b. politidistriktet London (1906) 7 113 500, c. city of London (1906) 27 000, Paris 2 763 000, Berlin 2 000 000 (med forstæder 3 000 000), Wien 2 000 000, St. Petersburg (med forstæder) 1 400 000, Konstantinopel (med forstæder) 1 100 000 (uden forstæderne, i Asien, 950 000), Moskva (med forstæder) 1 000 000. Hovedstæderne er i rækkefølge efter de foranstaaende (med undtagelse af Moskva): Budapest 870 000, Brüssel (med forstæder) 600 000 (uden forstæder 200 000), Madrid 540 000, Kjøbenhavn (med forstæder og Frederiksberg) 514 000 (uden de samme 430 000), Rom 500 000, Lissabon 350 000, Stockholm 333 000, Bukarest 300 000, Haag 242 000, Kristiania 230 000, Athen 111 000, Sofia 83 000, Belgrad 80 000, Bern 72 000, Luxemburg 21 000, Cetinje 4000, Monaco 3000, San Marino 1600, Vaduz 1000, Andorra la Vieja 600. — Hvad E.s **næringsliv** angaar, saa frembringer verdendsdelen mindre af næringsmidler og raastoffe, end den selv trænger; tilførselen af disse artikler fra andre verdensdele betales med overskuddet af industriel produktion, fragtfart og handel i forbindelse med afkastningen af den i de andre verdensdele anbragte kapital. — Som egne, hvor **landbrug**, kornavl og kvægstel, er fremherskende, kan nævnes Syd-Rusland, Ungarn og Balkanhalvøen; Syd-Rusland og Ungarn med hvedeavl, Serbien og Rumænien med endnu betydeligere maisavl. Hveden er ogsaa hovedkornet i England og Frankrige, rugen i det midtre Rusland og Tyskland fra Ural til Rhinen, medens i Nord-Rusland og Skandinavien havre er hovedkornet. I Syd-E. faar landbruget sit præg af frugt- og vinavlen. I Skandinavien og Rusland er skogbruget af fremherskende betydning, i Norge ogsaa fiskeriet. I **bergverksdriften** er produktionen af ædle metaller liden sammenlignet med Amerikas, Afrikas og Australiens. Kun Rusland har en større guldproduktion, Tyskland, Spanien og Østerrige-Ungarn en større sølvproduktion. Vigtigere er derimod udvindingen af jernmalm (i Nord- og Mellem-Sverige, Storbritannien, Tyskland, Nord-Spanien o. a.) og af kul (fornemmelig i Storbritannien og Tyskland, ogsaa i Østerrige, Frankrige, Belgien og Rusland). Hovedsæderne for **storindustrien** ligger i Storbritannien, Tyskland og Frankrige. I **skibsfarten** indtager Storbritannien den første plads af alle lande paa jorden med hensyn til handelsflaadens størrelse (i 1905 12 000 skibe paa over 50 tons, deraf 7400 dampskibe, alt ialt 10 mill. tons). Ogsaa Tyskland, Frankrige og Norge har store handelsflaader, det sidstnævnte land især henseet til sit ringe indbyggertal, i hvilken henseende det indtager en enestaaende plads (1.3 beregnede reg.-tons for hver indb.). Den største udenrigske skibsfart har ogsaa de Britiske øer (i 1905 112 mill. tons ind- og udgaaet trafik), medens Danmark har den største skibsfart henseet til indbyggertallet (5.3 tons for hver indb.). E.s **handelsomsætning** (ind- og udførsel) sættes for 1905 til en værdi af 63½ milliard kr., 64 pct. af verdenshandelen, næsten 3½ gange saa stor som Amerikas, 6 gange Asiens, 16 gange Afrikas og næsten 50 gange Australiens. Størsteparten falder paa Storbritannien og Irland med 17.7 milliarder kr.; dernæst har Tyskland en samlet handelsomsætning stor 12 milliarder kr. og Frankrige 9 milliarder kr. Den største handelsomsætning for hver indbygger har Nederlandene med 1228 kr. — **Færdsel og førsel** mellem E. og de øvrige verdensdele foregaar mest tilsjøs, skjønt jernbaneforbindelsen med Asien (Sibirien, Turan, Lilleasien) med tiden vil faa øget betydning. For denne oversjøiske fart har aabningen af Sueskanalen (1869) faaet stor betydning. Den oversjøiske trafik har sine hovedstationer i de nordvesteuropæiske havne, de britiske havne London, Liverpool, Glasgow, Southampton o. a., fastlandshavnene Hamburg, Bremen, Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen. Ogsaa Havre, Nantes med St. Nazaire og Bordeaux, Lissabon, i Middelhavet Marseille og Genua har stor oversjøisk skibstrafik. Vigtige rutedampskibsselskaber i denne trafik er Norddeutscher Lloyd i Bremen, Hamburg-Amerikalinjen, Peninsular and oriental steam navigation company

H.rauch m, moe, ølrøg. **H.säule** f, kolonne. **H.schau** m, mønstring, troppcrevy. **H.schnepfe** f, enkeltbekkasin. **H.strasse** f, militærvei; landevei, alfarvei. **H.strom** m, hovedvasdrag. **der H.wagen** Karlsvognen. **H.(es)zug** m, felttog; hær paa marsch. **H.(es)folge** f, tjenestepligt. **H.esmacht** f, vaabenmagt. **h.espflichtig** vernepligtig.

Hefe (t) f, gang, gjest; bundfald, berme..

heficht, hefig (t) gjæragtig, bermet.

Heft (t) n, skaft, haandtag; fæste; hefte; (stile-, skrive)bog. **dabei H.e anlegen** lægge bret paa. **das H. der Regierung** regjeringens tøiler. **H.faden** m, traakletraad.

hefte sb — (t) Heft n, Lieferung f — (e) (del af bog) part, number; (bog) pamphlet, (stitched) manuscript — (f) (af bog) livraison f, fascicule, (af tidsskrift) numéro; (stilebog) cahier m; (bog) brochure f.

hefte vb. — (t) heften; (einen) verhaften; (opholde) hemmen, verzögern; (intr.) haften — (e) fix, attach, fasten; (med traad) baste; (klæbe) stick; (sammen, bog) stitch, sew; (med knappenaale) pin; (op) tuck up; (opholde) retard, delay, detain; (intr.) be liable for; (paa) be a charge upon; be encumbered — (f) (fast, sammen) attacher, fixer; (lime)coller; coudre; faufiler; (bog) brocher; porter (le regard sur); (op)

(«P. and O.» steamers), Messageries maritimes. For den indreeuropæiske skibstrafik kommer ogsaa indhavenes havne i betragtning. Elve-, indsjø- og kanaltrafik er vigtig først og fremst i Rusland, men ogsaa i flere andre lande (Sydsverige, Tyskland (Rhinen, Donau o. a. elve), Frankrige, Nederlandene, England). En vigtig gjennemgangskanal er Nord-Østersjøkanalen, aabnet 1895. — E.s jernveisnet udgjorde ved udgangen af 1905 309 000 km. (Amerikas 460 000, Asiens 81 000, Afrikas 26 600, Australiens 28 000, jordens alt i alt 905 700 km.). Af dette har Tyskland det længste (53 000 km.), Belgien det tætteste i forhold til statens fladeindhold (155 for hver 1000 km.²), Sverige i forhold til folketallet (2.38 for hvert 1000 indb.). Den længste iltogslinje gjennemskjærer E. fra sydvest til nordøst: Lissabon—Madrid—Paris—Berlin—Warschau—Moskva—Samara (videre over i den sibiriske linje). Fra denne udgrener sig Paris—Calais—London o. s. v., Paris—Strassburg—München—Wien—Budapest—Konstantinopel («Orient-ekksprestoget»), linjer til de forskjellige Middelhavshavne, Berlin—Hamburg—Skandinavien, Berlin—Odessa, Berlin—Triest, fra Moskva linjer til Ruslands øvrige hovedbyer. E.s (og jordens) nordligste jernbanestation er Narvik. [Litt.: Hettner, «Grundzüge der Länderkunde, I, Europa» (Leipzig 1907).]

Eurōpa, ubeboet ø i Mosambikkanalen under 22° 19' s. br. mellem Øst-Afrika og Madagaskar, ca. 275 km. v. f. denne ø. E., som vistnok ikke har drikkevand, er af betydning paa grund af sin strategisk vigtige beliggenhed og sin udmerkede havn. Anerkjendtes som fransk besiddelse 1897.

Eurōpa, Peñas de el. Picos de, fjeldgruppe i det nordlige Spanien, inden de Kantabriske fjelde, paa grænsen mellem prov. Oviedo, Santander, Valencia og Leon. De høieste toppe er Torre de Cerredo (2678 m.) og Peña Vieja (2665 m.).

Européen, L' *[lørâpeœ']*, internationalt, i Paris 1901—06 udgivet fr. ugeskrift, grundlagt af litteraten Julien Leclercq (1865—1901) med støtte overveiende af finsk, ved senator Leo Mechelin repræsenteret kapital. Det første nummer udkom 7 dec. 1901. Programmet var at hævde undertrykte nationers ret, fremme mellemfolkelig solidaritet og fred. Strid mellem eiere og redaktion førte nov. 1904 til oprettelsen af det endnu (sept. 1908) bestaaende «Le courrier e.», som blev tiltraadt af «L'E.»s samlede redaktion med uforandret program. Under ny ledelse førte derefter «L'E.» en hensygnende tilværelse og gik ind feb. 1906. I det nye blads tilsynskomité indtraadte bl. a. Bjørnstjerne Bjørnson. Begge blade har indeholdt talrige artikler undertegnet med verdenskjendte navne. Som redaktionssekretær ved «L'E.» og dets afløser virkede 1901—06 nordmanden Arne Hammer. Fra 1908 udgaar «Le courrier e.» med to hefter maanedlig.

Europæiske koncert (d. e. enighed) er en nu forældet betegnelse for den ved konventionen til Chaumont 1 mars 1814 grundlagte, ved Aachenerkongressen 15 nov. 1818 stadfæstede overenskomst mellem de daværende stormagter om at opretholde freden i Europa og henvise stridigheder til afgjørelse ved internationale konferencer. Betegnelsen gav anledning til at fremstille Europa under billedet af et orkester, hvis musik dog ikke altid var baaret af den ønskede harmoni.

Eu'ros (græ.), personifikation af sydøstvinden.

Eurōtas (nu Iri), det oldgræske navn paa den elv, som løber gjennem Spartas landdistrikt; omkring dens udløb er der frugtbart, men usundt marskland.

Euryanthe, opera af Weber.

Eurydĭke, Orfeus' hustru, døde efter oldgræske sagn meget ung. Hendes egtefælle bevægede ved sin vidunderlige musik underverdenens guder til at lade hende komme tilbage til livet, men da han for tidlig vendte sig om mod E., som fulgte bag efter ham, brødes den opstillede betingelse, og hustruen maatte vende tilbage til skyggeriget. Sagnet er saavel i oldtiden som i nyere tid meget ofte behandlet i kunsten, saavel billedkunst, som dramatisk og musisk.

Eurykleia, i «Odysseen» Odysseus' amme, der, da han kom hjem forklædt som tigger, og hun blev sat til at vaske hans fødder, gjenkjendte ham paa et ar, han havde paa benet.

Eurymĕdon, liden elv i Lilleasien, gaar mod syd og falder ud i Adaliabugten (Middelhavet). Bekjendt gjennem Kimons seier over perserne (469 f. Kr.). Heder nu Køpry-su.

Eurynŏme, græsk gudinde, Chariternes moder, selv datter af Okeanos. Sammen med Thetis modtog hun Hefaistos, da han af Hera var blevet nedstyrtet fra Olympen.

Eury'pterus, en fossil krustacéslegt, som fandtes i den palæozoiske tid. (Se Dolkhaler.)

Eurypўlos, oldgræ. heros, dyrket i Patrai paa Peloponnes. E. skal have indført dyrkelsen af Dionysos.

Eury'stheus (græ.), søn af Stenelos og Nikippe, konge over Mykene, blev ved Heras list konge over Argolis istedetfor Herakles (s. d.), skjønt han manglede de naturlige betingelser for udøvelsen af kongemagten. Herakles blev saaledes E.s undersaat og udførte paa hans befaling bl. a. sine «12 arbeider».

Eusebīos. 1. E. fra Cæsarea (omtr. 275—340) med tilnavnet «Pamphili» (d. e. Pamphilus' ven), biskop i oldkirken. Maatte under Diokletians forfølgelse flygte til Ægypten og blev omtr. 314 biskop i Cæsarea i Palæstina. E. stod i stor anseelse hos Konstantin den store, for hvem han til gjengjæld nærede en ubegrænset beundring, hvorom hans levnetsbeskrivelse af keiseren, «Vita Constantini», vidner. E. var en af sin tids lærdeste teologer; hans skrifter, som spænder over alle teologiens grene, er sterkt paavirket af Origenes. Det betydeligste er hans kirkehistorie, som skildrer tiden til 324 (d. overs. ved C. A. H. Muus, 2 udg. Kbh. 1865). Den er vor vigtigste kilde til oldkirkens historie. Den bedste udgave af hans verker er besørget af det kgl. preussiske videnskabernes akademi. Udkommet er bd. I—IV, Leipzig 1902—06. — 2. E. fra Nikomedia (d. omtr. 342), biskop i Beirut i Syrien, senere i Nikomedia. I den arianske strid søgte han, som var discipel af Lukianos af Antiochia i begyndelsen at beskytte Arius. Efter Nicæamødet blev han forvist. 328 vendte han tilbage og forstod med stor klogskab at vinde Konstantin den store, hvis mest betroede teologiske raadgiver han blev. Sin magt benyttede han til at fremtvinge anerkjendelsen af en semiariansk opfattelse, rettet mod Athanasios (s. d.). 337 døbte han Konstantin paa dødsleiet. Kort efter blev han biskop

---

retrousser; (opholde) retarder, retenir; (intr.) tenir; (for) se porter caution de; (paa) être grevé (de dettes).

Heftel Ⓣ m (n, f), hegter (og maljer); spænde(naal); krampe, krog.

hefteln Ⓣ (fast)hegte.

heften Ⓣ fæste, fastbefte, -binde, -spænde; traakle, neste.

heftig — Ⓣ heftig, hitzig, jähzornig — Ⓔ vehement, violent, impetuous; (smerte) acute, intense, severe; (blive h.) fly into a passion — Ⓕ violent, vif, véhément, impétueux; fort; (opfarende) emporté, irascible.

heftighed — Ⓣ Heftigkeit, Hitze f — Ⓔ vehemence, violence, impetuosity; intensity — Ⓕ violence, impétuosité; force; ardeur f; emportement m.

Hege Ⓣ f, bevaring, hævd, vern; pleie; fredet skog. **H.(be)reiter** m, skogfoged. **H.zeit** f, fredningstid.

Hegeling Ⓣ m, furustok, som gjærde; hegelianer; harr.

hegen Ⓣ indhegne; frede; verne om, holde i hævd; gjemme (frugt); stelle godt med, pleie; indeslutte, -holde; nære, have.

Heger Ⓣ m, bevarer; hævder; skogfoged; fæstebinde; korn-, noddeskrike; sand-ør(e). **H.man** fæstebonde.

Hegira Ⓔ, **hégire** Ⓕ f, hedschras (muhammedanernes tidsregning fra 622).

hegle se hekle.

af Konstantinopel. Som saadan stod han keiserfamilien meget nær og var bl. a. lærer for den senere keiser Julian.

Euskāra, se B a s k i s k s p r o g o g l i t t e r a t u r.

Euskirchen, by i Preussen, regjeringsdistriktet Köln, nær elven Erft; 11 350 indb. (1905). E. tilvirker sukker, malt, uldtøier, metalvarer og har ølbryggerier, brændevinsbrænderier, damp- og vandmøller.

Euspongier, badesvampe, slegt af hornsvampene (se art. S v a m p e). Skelettet, som gaar i handelen, bestaar af en eiendommelig organisk substans (ikke horn), som er afleiret i form af traade. Fra Europa drives svampefiskeriet særlig i Adriaterhavet samt ved Grækenlands, Nordafrikas og Lilleasiens kyster; den fineste vare er levantinersvampene (*euspongia officinalis,* var. *mollissima*), dernæst kommer adriatersvampene. Bløddelene dræbes ved knusning, hvorefter man lader dem forraadne; tilsidst udvaskes svampene med ferskt vand.

Eusta'chio, B a r t o l o m m e o (d. 1574), berømt anatom, f. i Italien. Ivrig tilhænger af Galen. Den første, som gjorde komparative anatomiske undersøgelser. Mest bekjendt er hans undersøgelser af tænderne og nyrerne; hans navn er særlig knyttet til det e u s t a c h i s k e r ø r (fra næsesvelgrummet til trommehulen).

Eustathīos. 1. E. f r a S e b a s t e (omkr. 300—omkr. 380) blev tidlig grebet af munkelivets asketiske idealer og kom herved i strid med geistligheden. Omkr. 355 blev han biskop i Sebaste i Pontos. I datidens dogmatiske stridigheder vaklede han mellem semiarianerne og nicæanerne. Som følge heraf blev han afsat og forkjetret paa forskjellige synoder. Hans betydning ligger i hans nidkjære arbeide for munkelivet i Østen. — 2. E. f r a T e s s a l o n i k a, var diakon ved Sofiakirken i Konstantinopel og blev 1175 erkebiskop af Tessalonika. Han er en af den græske kirkes ædleste skikkelser, paa én gang en from kristen og en myndig kirkefyrste. Har skrevet en række skrifter, hvoraf navnlig en kommentar til Homers digte er blevet berømt.

Eute'ktisk kalder man en af to substanser bestaaende smeltemasse, som ved et bestemt blandingsforhold stivner ved en lavere temperatur end smeltetemperaturen for hver af de enkelte substanser.

Eute'rpe (græ.). en af de ni Muser (s. d.).

Eute'rpe olerācea (brasiliansk kaalpalme), en sydamerikansk palme, hvis unge skud er meget velsmagende og spises som «palmekaal».

Euthanasī (græ.), rolig, let død.

Euthēria, underklasse af pattedyrene; benævntes tidligere *placentalia,* d. e. dyr, hvis fostre ernæres gjennem en placenta eller moderkage. Da imidlertid paa den ene side placenta hos mange e. er meget lidet udviklet, og paa den anden side visse pungdyr, som tidligere henførtes til de aplacentale pattedyr (nu *metatheria*), har en vel udviklet placenta, er e. heldigere som benævnelse for de høiest udviklede pattedyr.

Euthymīos Zigabēnos (d. omkr. 1118), lærd græ.-kat. munk; skrev, foruden en række fortolkninger til de bibelske skrifter, paa keiser Alexios' opfordring bogen «Panoplia», d. e. «rustkammer», et polemisk skrift mod alle kjettere.

Eutin *[oitīn],* by i det oldenburgske fyrstendømme Lübeck, i det østlige Holstein, ved E.-s j ø e n; 5 204 indb. (1900). E. har et slot, gymnasium, bygnings- og landbrugsskole. Omgivelserne er rige paa sjøer og bøkeskog. I E. er komponisten Karl Maria v. Weber født.

Euting *[oi'-],* J u l i u s (1839—), t. orientalist, 1871 bibliotekar i Strassburg, 1880 professor smst. Han har særlig gjort sig bekjendt som en ivrig samler af gamle semitiske indskrifter. Meget betydningsfuld i saa henseende var hans reise 1883—84 i det indre af Arabien.

Eutropīus. 1. Romersk historiker i 4 aarh. e. Kr., keiserlig sekretær, deltog i Julians tog mod perserne 363, skrev en knap og klar oversigt over den rom. historie, som nød stor anseelse og blev ogsaa oversat til græsk. — 2. En slave, som kom til keiser Theodosius' hof, blev kammerherre og senere under Arcadius rigsforstander; forhadt paa grund af sin griskhed og grusomhed blev han styrtet 399 e. Kr., jaget i landflygtighed og senere dræbt.

Euty'ches, græsk teolog i 5 aarh., archimandrit; var allerede en gammel mand, da han blev draget ind i tidens dogmatiske stridigheder. Paavirket af den alexandrinske teologi lærte han, at Jesus Kristus, efter den guddommelige naturs forening med den menneskelige, kun havde én natur. Kirkemødet i Konstantinopel 448, som ledede af patriarken Flavianus, afsatte ham for kjetteri. Denne beslutning blev billiget af Roms mægtige biskop Leo. Alligevel satte patriarken af Alexandria, Dioskuros, aaret efter paa kirkemødet i Efesus igjennem, at E. frikjendtes, og at Flavianus fordømtes. I de følgende aar fortsattes striden herom, indtil kirkemødet i Kalcedon 451, væsentlig ved biskop Leos indflydelse, fordømte og afsatte Dioskuros. Dermed var E.s sag tabt. Hans lære, e u t y c h i a n i s m e n el. monofysitismen (s. d.), fik dog stor betydning i den østerlandske kirke.

Euxeni't, et paa sjeldne grundstoffe rigt. rombisk mineral, som bestaar af niobat, titanat, ytrium, erbium, cerium, uranium og germanium. Mineralet, som er noget haardere end feldspat, har sterk glans og brunlig sort farve. Forekommer paa granitiske pegmatitgange bl. a. st. i det sydlige Norge.

Eva, hebr. *havva,* hvis opr. betydning er usikker, men som minder om hebr. *haj,* levende; E. betegnes derfor ogsaa som «alt levendes moder», 1 Mos. 3, 20. Ifølge 1 Mos. 2, 21 flg. er hun bygget op ved hjælp af et ribben, som Jahve tog ud af «mennesket» (Adam, s. d.). Med Adam havde hun sønnerne Kain, Abel og Set, 1 Mos. 4, 1 flg. 25. Forført af slangen forledede hun ogsaa Adam til ulydighed, 1 Mos. 3, 1 flg. (jfr. 2 Kor. 11, 3; 1 Tim. 2, 14), hvorfor mennesket blev drevet ud af Edens have (se E d e n), 1 Mos. 3, 23.

Evakuēring. 1. (Mil.). Rømning, frivillig opgivelse af et befæstet sted eller et etablissement med deraf følgende afmarsch og bortføring af personel, materiel og forraad; de feltmæssige og bevægelige militære sanitetsanstalter skal reglementsmæssig snarest mulig e v a k u e r e de syge til faste sygehuse. — 2. (Tekn.). Udsugning af luften af en beholder.

Evan, tilnavn til den græ. guddom Dionysos (Bacchus), jfr. E u o i.

Eva'nder, se E u a n d e r.

Evangeliārium (evangeliebog), en bog, som indeholder de afsnit af de fire evangelier, som bruges ved gudstjenesten. Den tilsvarende samling stykker af brevene, Apostlenes gjerninger og Johannes' aabenbaring heder

---

hegn — ⓣ Zaun, Hag m, Hecke, Umzäunung, Einfriedigung f — ⓔ fence, enclosure; (levende) hedge — ⓕ clôture, haie f; (indelukke) enclos m.

hegne; h. om — ⓣ schirmen — ⓔ screen — ⓕ abriter, protéger.

Hehl ⓣ n, dølgsmaal; hemmelighed.

hehlen ⓣ dølge, skjule; fortie; hæle.

Hehler(in) ⓣ m (f), hæler(ske).

Hehlerei ⓣ f, hemmeligholdelse; hemmelighedskræmmeri; hæleri.

hehr ⓣ (op)høi(et); ærværdig; hellig.

Hehre, Hehrheit ⓣ f, (op)-høi(et)hed.

hei — ⓣ flacher Gebirgsrücken m; (lyng-) Heide f — ⓔ (broad, flattish) mountain-ridge; (lyng-) heath — ⓕ croupe (f) aplatie; plateau m; (lyng-) bruyère, lande f.

Heide ⓣ f, (lyng)mo, -hei; lyng. **H.bereiter** m, skogvogter. **H.-rauch** m, moe, ølrøg.

Heide ⓣ m, hedning. **H.n** (i sammensætn.) hedning(e); stor, rædsom, voldsom.

Heidenschaft ⓣ f, **-tum** n, hedenskab; hedninger.

Heidgras ⓣ n, rome(græs).

heidicht ⓣ moagtig; lyngklædt.

Heidin ⓣ f, hedensk kvinde.

heidnisch ⓣ hedensk.

Heiduck ⓣ m, letbevæbnet soldat (i Ungarn); høivoksen tjener (smstds).

epistolarium. Undertiden sammenfattes begge under navnet e.

Evangelical alliance *[əvəndžélikəl ælai'əns]*, se Evangelisk alliance.

Evangelical association of North America *[əvəndžélikəl æsosiéšn əv nåəþ æmérikæ]* (Albrechtsfolkene), et metodistisk samfund, stiftet af den tyskfødte amerikaner Jacob Albrecht (1759—1808). 1796 begyndte han at arbeide paa at vække religiøst liv blandt sine udvandrede landsmænd. Han paavirkede store kredse, som 1816 antog ovennævnte navn. Baade med hensyn til lære og forfatning organiserede de sig efter den biskoppelige metodistkirkes mønster. Senere har de drevet mission i Tyskland og Schweiz.

Evangelical friends *[əvəndžélikəl frendz]*, se Kvækerne.

Evangelieharmonī, en sammenarbeidelse af de 4 evangelier til én sammenhængende beretning, hvorved de forskjellige afsnit søges forenet til et harmonisk hele. Den ældste e. er Tatians «Diatessaron» fra 2 aarh. Ved siden af den har Augustins ufuldendte verk «De consensu evangelistarum» faaet stor betydning. I den lutherske kirke har Osiander, som dannede navnet e., og Johann Gerhard udgivet saadanne verker. Den nyere teologi har i stigende grad vendt sig fra disse forsøg, idet den betragter de fire evangelier som selvstændige kilder, der ikke umiddelbart lader sig forene til enhed. Et udsnit af en e. er den oversigt over «Vor Herres Jesu Kristi lidelses historie», som findes i den norske kirkes salmebog.

Evangēlier, se Evangelium.

Evangelieside betegner i den kirkelige symbolik den nordre side af alteret i modsætning til epistelsiden, den søndre. Under katolsk gudstjeneste oplæstes nemlig evangelierne og epistlerne fra de respektive sider af alteret.

Evangelisatiōn, protestantisk missionsvirksomhed i katolske (særlig romanske) lande.

Evangēlisk, d. e. overensstemmende med evangeliet i den hellige skrift. Alle de protestantiske kirkesamfund, som hævder, at det uforfalskede og ubeskaarne evangelium er troens grund i modsætning til alle menneskelærdomme, kalder sig evangeliske kirker. Undertiden bruges adjektivet e. i snævrere betydning om den unerede kirke i Preussen, som fremkom ved en sammensmeltning af den lutherske og reformerte kirke.

Evangēliska fosterlandsstiftelsen, sv. selskab for indre og ydre mission, stiftet 1856 i Stockholm. Med hensyn til indre mission har det virket dels ved udbredelsen af den hellige skrift (d. e. som bibelselskab), opbyggelsesskrifter og kristelige blade, dels ved udsendelsen af omreisende lægprædikanter og kolportører. Med hensyn til ydre mission har det arbeidet dels i Afrika i Kunama og senere i nærheden af Massaua i Abessinien, dels i Centralprovinserne i Indien. Desuden har det udsendt sjømandsprester til forskjellige havnebyer. Se «E. f.s 50-åriga verksamhet 1856—1906. Et minnesskrift, utg. af stiftelsens styrelse» (1906).

Evangēlisk alliance (Evangelical alliance), en forening af protestantiske kristne af forskjellige bekjendelser til fremme af protestantismens fælles formaal og bekjæmpelse af romerkirken og den religiøse ligegyldighed. Den stiftedes i London 1846 paa initiativ af prester og lægfolk i den skotske frikirke. Alm. møder har været afholdt i London 1851, Paris 1855, Berlin 1857, Genf 1861, Amsterdam 1867, New York 1873, Basel 1878, Kbh. 1884, Florens 1891, London 1896. Foreningens hovedorgan er «Evangelical Christianity».

Evangēliske raad, se Consilia evangelica.

Evangelisk-lutherske kirke er navnet paa de kirkesamfund (landskirker), som vedkjender sig den lutherske kristendomsopfatning, saaledes som den er formuleret i de lutherske symbolske skrifter. De forskjellige lutherske kirkesamfund anerkjender flere eller færre af disse som norm og regel for lære og liv. Den norske kirke er ifølge grundlovens § 2 evangelisk-luthersk. Den anerkjender som sine symbolske skrifter, foruden de tre økumeniske symboler, den uforandrede Augsburgske konfession og Luthers lille katekismus.

Evangelisk-lutherske kirke i Nordamerika, se Ellingianerne.

Evangelisk luthersk kirketidende, organ for den norske synode i Amerika, begyndte at udkomme i Inmansville, Wis., 1855 under titelen «Kirkelig maanedstidende». Fra 1868 udkommer det i Decorah, Ia., siden 1874 under ovennævnte titel. Dets mere fremtrædende redaktører har været pastor H. A. Preus, professorerne J. B. Frich, H. G. Stub og Laur. Larsen.

Evangeli'st, den som forkynder evangeliet, er i det nye testamente navn paa omreisende missionærer, som stod under apostlene, sml. Ap. gj. 21, 8; Ef. 4, 11; 2 Tim. 4, 5. Senere har den kirkelige sprogbrug begrænset ordet til forfatterne af de fire evangelier. Tidlig tillagde den oldkirkelige kunst e. bestemte symboler, specielt de Ezek. 1, 10 og Aab. 4, 7 omtalte fire skikkelser: mennesket (Matthæus), løven (Markus), oksen (Lukas) og ørnen (Johannes). Denne symbolik blev alm. fra 5 aarh.

Evange'lium (græ.), «det gode budskab», det gode budskab om Guds naade mod menneskene. I det gamle testamente fremtræder e. særlig i profetierne om Messias (s. d.). 1 Mos. 3, 15 har faaet navnet «protevangeliet». I det nye testamente betegner e. budskabet om Guds rige, som er kommet i Jesus Kristus, eller efter Jusu død budskabet om den frelsesaabenbaring, som Jesus har bragt (Rom. 1, 2—4). I dogmatisk sprogbrug er e.s forkyndelse ved siden af sakramenterne et naademiddel (s. d.). Jesus har selv indstiftet e.s forkyndelse (Matt. 28, 19). E. er i modsætning til loven indbegrebet af alle de gaver, som Gud skjænker gjennem Jusus Kristus. Medens loven paabyder, tilbyder e. Det er omstridt, hvorvidt e.s forkyndelse indeslutter loven eller kun bringer budskabet om Guds naade (se Loven). I historisk henseende betegner e. de skrifter fra den ældste kirkes dage, som beretter Jesu liv og gjerning. Fortrinsvis bruges navnet om de fire kanoniske evangelier, som kirken alene anerkjender. Overskrifterne, som ordret oversat lyder: E. efter Matthæus, efter Markus o. s. v., er senest fra 2 aarh. De tre første e. er nøie beslegtet i form og indhold; deres fællesnavn er synoptikerne (s. d.). Derimod afviger Johannes e. fra dem baade i sprogbrug og stof. Ved siden af de kanoniske e. findes en række apokryfe e., som kirken har afvist. De er vistnok fremkommet i kjetterske samfund og har navnlig fundet udbredelse i disse. Blandt dem kan nævnes «Hebræerevangeliet», «De

---

Heie (t) f, (laggers) klubbe; rambuk, stensætter(jomfru).

heien (t) banke; stampe, nedramme.

heifer (e) kvige.

height (e) høide. **heighten** forhøie.

heikel(ig) (t) delikat, ømtaalig; vanskelig.

heil (t) hel; intakt; istand; i bedste velgaaende; helbredet, frisk; lægt (saar).

Heil (t) n. frelse; lykke. **Im Jahre des H.s** anno domini ... **H. dir** Gud være med dig, hil dig! **Heil-** i sammensætn. (oftest) læge, sundheds-, kur-. **H.anstalt** f, klinik. **H.art** f, kurmetode **H.bad** n, mineralbad. **h.bringend** heldbringende. **H.(ig)butt** m, helleflyndre. **H.gymnastik** f, sygegymnastik. **h.los** uhelbredelig; fortvilet; beklagelsesværdig; ulykkebringende, ulykkelig; fordærvet, ryggesløs; (fam.) voldsom, uhyre. **H.losigkeit** f, opgivet (fortvilet) tilstand; ugudelighed; voldsomhed. **H.sarmee** f, frelsesarmé. **H.smittel** n, naademiddel.

Heiland (t) m, frelser.

heilbar (t) helbredelig; afhjælpelig.

heilen (t) blive frisk; læges, gro; helbrede; bøde paa.

heilig (t) hellig; from, religiøs. **das h.e Ding** rosen. **die h.e Krankheit** f, fang. epilepsi. **der H.e** helgenen.

heilig (t) ganske sikkert.

12 apostles e.», «Petrusevangeliet», «Philippusevangeliet», «Matthiasevangeliet», «Jakobs bog» («Prot-e. Jacobi»); alle fra 2 aarh.

Evange'lium æte'rnum (lat.), «det evige evangelium», er et fra Joh. aab. 14, 6 hentet navn, som tillagdes tre skrifter af apokalyptisk indhold af Abbed Joakim fra Fiore *(a Floris)* (s. d.).

Evanger (tidligere skrevet Ævanger), herred i Søndre Bergenhus amt, mellem Bergen og Voss, 590.55 km.² med 2121 indb.; 3.66 pr. km.² Herredet, der svarer til E. prestegjeld og sogn, er i forskjellige retninger gjennemskaaret af dybe og trange dale. Hoveddalføret (øst—vest), der danner en fortsættelse af Sørfjordens arm, Bolstadfjorden, og mod øst gaar over i Vossedalføret, gjennemstrømmes af Vosselven, der straks før den falder i det 6.5 km. lange E.-v a n d, danner E.-f o s s e n (6 m). Nedenfor (vestenfor) E.-vandet benævnes vasdraget Bolstadstrømmen, der for forbindelsen med Voss, før jernbanen blev bygget, var gjort farbar for mindre fartøier. Fra E.-vandets nordbred skyder den 10 km. lange Teigedal sig ind i fjeldmassen i nordøstlig retning. Den sydvestlige del af herredet spaltes af Bergsdalens vilde fjeldrevne (s. d.) og den nordøstre af Eksingedalen (s. d.). Gjennem alle disse dalfører gaar offentlige kjøreveie. I nordøst naar fjeldene i Kvitenosi op i en høide af 1448 m., i sydvest er Storliknausen 1189 m. Langs hoveddalførets sydkant gaar Vossebanen gjennem talrige tunneler og skarpe kurver; stationerne Bolstad og E. ligger inden herredet. Af arealet er ca. 52 km.² skog, deraf 8 km.² naaleskog, sammen med Voss er der 43 km.² aker og eng. Den væsentligste bebyggelse er langs E.-vandet; forøvrigt ligger der gaarde og sætre spredt opefter dalførerne. Den vigtigste næringsvei er fædrift (der holdes adskillige gjeter) og hesteavl; havnegangene er gode. Ved gaarden Brekhus, øverst i Teigedalen, er der en mindre legetøisfabrik med dreieri. E. sparebank, oprettet 1886; antagen formue (1907) 853 000 kr., indtægt 230 000.

Evaniidæ, en liden familie af snyltehvepse (s. d.), der udmerker sig ved, at den fra siderne sterkt sammentrykte bagkrop er fæstet ved en stilk oppe paa ryggen, ikke som alm. nedentil paa bagkanten af brystsiykket. Slegten *evania* snylter i kakerlakker.

Evans *[e'vənz]*, A r t h u r J o h n (1851—), eng. arkæolog, søn af Sir John E., har foretaget større forskningsreiser i de østlige Middelhavslande og har særlig i de senere aar drevet udgravninger paa Kreta, hvor han har gjort betydningsfulde fund fra det 2 aartusen f. Kr. og bl. a. paavist talrige indskrifter med hidtil ukjendte skrifttegn. Udgravningerne siden 1900 i Knossus har blotlagt det gamle kongepalads, knyttet til kong Minos' navn og Minotauros; saavel anlægget som enkeltfundene her var af den største videnskabelige interesse. [Litt.: Montelius, «Konung Minos' palats» (i «Nordisk tidskrift» 1905).]

Evans *[e'vənz]*, Sir G e o r g e d e L a c y (1787—1870), eng. general, deltog fra 1810 i Wellingtons felttog i Spanien og i den nordamerikanske frihedskrig og udmerkede sig 1815 ved Waterloo. Førte som spansk generalløitnant den fremmedlegion, som kjæmpede mod karlisterne, og erobrede Irun. E. anførte en division af hæren paa Krim 1854, hvor han deltog i kampene ved Alma, Balaklava og Inkerman.

Evans *[e'vənz]*, S i r J o h n (1823—1908), eng. arkæolog og numismatiker, stod gjennem en aarrække i spidsen for flere store videnskabelige foreninger og tidsskrifter, udgav talrige afhandlinger og større verker over britiske mynter og oldsager. E. eiede betydelige samlinger af mynter og antikviteter.

Evans *[e'vənz]*, M a r y A n n, se E l i o t, George.

Evans *[e'vənz]*, O l i v e r (1755—1819), amer. tekniker. Opfandt som ganske ung en spindemaskine og gav udkast til en høitryksdampmaskine uden kondensator. Denne foreslog han til drivkraft for vogne. Byggede senere en dampmaskine til drift af møller og gjorde mange nyttige opfindelser paa dette omraade, f. eks. elevatoren, transportskruen, fødeapparat til kverne. 1804 opfordrede sundhedskollegiet i Filadelfia E. til at bygge en dampmuddermaskine. Denne, som var saaledes indrettet, at den kjørte sig selv ned til vandet, blev brugt til renselse af Filadelfias dok. E. skrev «The young millwright's and miller's guide» (New York 1795) og «The young steamengineer's guide» (3 opl. New York 1805).

Evans *[e'vənz]*, R o b l e y D u n g l i s o n (1846—), nordamer. admiral; deltog i borgerkrigen i angrebene paa fort Fisher 1865 og blev haardt saaret. Sit tilnavn «fighting Bob» erhvervede E. ved sin energiske optræden som chef paa «Yorktown» ved Valparaiso 1891 under en spændt situation mellem fristaterne og Chile. Deltog i sjøslaget ved Santjago 1898 mod spanierne som slagskibschef. Øverstkommanderende i Stillehavet 1902—04; dec. 1907 chef for Atlanterhavsflaaden paa en tur rundt om jorden; naaede april 1908 San Francisco, men afløstes da paa grund af sygdom af admiral Sperry.

Evanston *[évənstən]*, by i de Forenede stater, Illinois, ved Michigansjøen, lidt nord for Chicago (nærmest en forstad til denne by); 22 950 indb. (1906). Sæde for North Western university, det næst største i Illinois med (1906) 303 lærere og 3473 studenter.

Evansville *[évənzvil]*, by i de Forenede stater, Indiana, ved Ohio; 63 800 indb. (1907). Jernbaneknudepunkt, stor handel med jern, korn og tobak, livlig industri, bryggerier, møller, jernstøberier etc.

Evaporatiōn, inddampning, det at forvandle en vædske til damp. E v a p o r e r e, inddampe.

Evaporatiōnsapparat, fordunstningsmaaler, se A t m o m e t e r.

Evasiōn (lat.), undslippen, flugt; udflugt, paaskud.

Evaux *[evó']*, by i Frankrige, depart. Creuse, 460 m. o. h.; 1848 indb. (1901). E. er bekjendt for sine 18 varme kilder (38—53 ° C.), et par lidt koldere. De besøges især af reumatiske patienter.

Eve, se E w e.

Evektiōn (astr.), stor ujevnhed (1¹/₄°) i maanens elliptiske bevægelse som følge af, at soltiltrækningen forandrer banens ekscentricitet; opdaget af Cl. Ptolemæus, og af Tyge Brahe betegnet e.

Evelyn *[e'vəlin]*, J o h n (1620—1706), eng. forfatter; studerede jus, blev æresdoktor 1669; var et af de første medlemmer af Royal society; beklædte efter restaurationen flere embedsstillinger. E.s verker er nu uden betydning: «Sylva» (1664) og «Terra» (1675); derimod har hans «Diary» stor historisk interesse ved at vise royalistpartiets standpunkt, er udgivet i 4 bd. 1879.

Heilighaltung ⓣ f, helligholdelse.

Heiligsprechung ⓣ f, kanonisation.

heiligen ⓣ hellig(gjør)e; optage blandt guderne; kanonisere; indvie. **geheiligte Redensarten** talemaader, som har brugens hævd.

Heiligen-, heiligen- ⓣ (i sammensætn.) helgen-. **H.pflanze** f, cypres. **H.pfleger** m, kirkeverge, fattigforstander.

Heiligtum ⓣ n, helligdom.

Heiligung ⓣ f, hellig(gjør)else; kanonisation; indvielse.

heilo (en fugl) — ⓣ Goldregenpfeifer m — ⓔ golden plover — ⓕ pluvier (m) doré.

heilsam ⓣ lægende, heldbringende, gavnlig.

Heilsamkeit ⓣ f, lægende kraft: gavnlighed.

Heilung ⓣ f, helbredelse, kur.

Heim ⓣ n, hjem(sted); bolig.

heim ⓣ hjem.

Heim-, heim- ⓣ i sammensætn. oftest hjem-. **h.fallen** hjemfalde. **h.reden: ihm h.** tale tilrette, bringe til fornuft. **H.tücke** f, lumskhed, lumsk streg. **h.tückisch** lumsk, underfundig, falsk. **h.zahlen** (tilbage)betale; gjengjælde = **h.geben.**

Heimat ⓣ f, hjem(land, -stavn). **H.(s)recht** m, borger-, hjemstavnsret.

heimatlich ⓣ hjemlig, hjemmets. **h. werden** akklimatisere sig.

Heimchen ⓣ n, siris.

Evenepoel, Henri Jacques Édouard (1872—1900), belg. maler. Har malet glimrende koloristiske skildringer af det moderne liv.

Evenes, herred i Nordlands amt paa begge sider af Ofotfjorden i dens ytre parti, 574.9 km.² med 3113 indb., hvoraf 484 finner; 5.5 pr. km.² Herredet, der svarer til E. sogn af Ofoten prestegjeld samt en del af Trondenes prestegjeld i Tromsø amt, deles ved den brede og dybe Ofotfjord (indtil 525 m.) i et nordligt og et sydligt parti. Bredderne langs fjorden er skogbevokset (løvskog) op til en høide af ca. 400 m.; i nord, paa amtsgrænsen mod Tromsø amt; er der høider optil 1012 m. (Resmaalstind), og mod syd stiger terrænet op til Frostisens evige snemasser. Af arealet er ca. 8.6 km.² aker og eng, ca. 50 km.² skog (løvskog), og resten er udmark, snaufjeld, myr og indsjøer. En stor del af herredet er endnu ikke kartlagt, saa maalopgaverne kun kan blive omtrentlige. Allerede fra gammel tid har det været kjendt, at der i dette distrikt var betydelige forekomster af metaller (kobber og jern), og Bals kobberverk med gruber ved Børsvand og Raandalsvand er det ældste i Nordland; dette verk er nu ikke i drift. Inden herredet foregaar for tiden en omfattende prøvedrift, og der findes udstrakte forekomster af jern, kobber og zink. Syd for Ofotfjorden, i Haafjeldet og omliggende terræn, er der dannet et aktieselskab, «Haafjeldets nedre jernfelter», med en kapital af 100 000 kr., der driver prøvedrift. Nord for fjorden, omkring den brede fjordarm Bogen, driver aktieselskabet «Ofotens malmverker» forsøgsdrift i rige felter. Her udbrødes i 1906 10 000 tons af 100 mand, et koncentrationsverk (beregnet til 200 000 kr.) er under opførelse, og der er jernbane under bygning til gruberne, og lastekaier under opførelse ved kysten. Inden herredet er desuden rige marmor- og kalkstenforekomster (Hekkelstrand marmorbrud, Ofoten teglverk). Der drives noget fiskeri, i 1906 til en værdi af 11 745 kr. Fædrift er hovednæringsvei; der findes 4 meierier, er udmerkede beiter og meget til dyrkning skikket jord. E. sparebank, oprettet 1900. Antagen formue (1907) 1 378 000 kr., indtægt 412 000 kr.

Allart van Everdingen: Elv i granskog. (Kunstmuseet i Kbh.)

Evens, Otto Frederik Theobald (1826—95), d. billedhugger, elev af H. V. Bissen. Hans bekjendteste verker er: Mindesmerket over Ewald og Wessel ved Rundetaarn og Karoline Amalie i Sorgenfri. I Kunstmuseet og paa Frederiksborg flere arbeider af ham. E.s kunst har et jevnt, naturligt præg.

Evenstad, Ole Olsen (1766—1833), eidsvoldsmand, lensmand og gaardbruger paa Evenstad i Stor-Elvedalen, repræsenterede Hedemarken paa rigsforsamlingen paa Eidsvold 1814 og paa stortinget 1824, hvor han deltog i komitéforhandlingerne om berg-, skog- og veivæsen samt om kjøbstad paa Oplandene. Ogsaa i 1833 blev E. valgt til stortingsrepræsentant for Hedemarken, men meldte forfald.

Evenstadfoss (Eivenstadfoss), vandfald (17 m.) i Nidelven (Nisser), Froland herred, Nedenes amt.

Eventualitēt (lat.), et mulig indtrædende tilfælde, mulighed.

Eventuālmaksimen er den regel i norsk civilproces, at enhver af parterne første gang han har ordet skal fremkomme med alle sine angrebs- og forsvarsmidler; ellers er de forspilt, saasandt den anden part kræver dette. Regelen er nyttig under skriftlig procedure til stoffets begrænsning og sagens paaskyndelse; den kan dog virke haardt og uretfærdig; den gjælder ikke, hvor det offentlige er umiddelbart interesseret; har ingen berettigelse under et mundtligt processystem og er heller ikke optaget i udk. til ny civilproces.

Eventu'el (lat.), i tilfælde af, mulig.

Eve'ntus (lat.), udfald; e. docebit, udfaldet vil vise (det); e. stultorum magister, (først) udfaldet belærer (d. e. overbeviser) taaber.

Eventyr, se Folkeeventyr.

Evenvik, dampskibsanløbssted, postaabneri, telefonstation m. m. ved Gulen kirke paa nordsiden af den lille Gulenfjord, ved indløbet til Sognefjorden, paa dens søndre side. Her holdtes i middelalderen Gulatinget, der var fælles lagting for fylkerne mellem Søndmør og Rygjarbit.

Everdingen, Allart van (1621—75), holl. maler og raderer. Elev af Roelant Saverijs i Utrecht og særlig af Pieter Molijns i Haarlem. Besøgte ca. 1640—44 Norge og (bevislig) Sverige (Södermanland). Arbeidede derefter i Alkmaar, Haarlem og fra 1652 i Amsterdam. Berømt for sine malerier og raderinger kjendt under navn af «norske landskaber»: fri, romantiske digtninge over indtryk fra hans reise i Norden (fjelddale og klippelandskaber med gran- og birkeskoge, fossefald og stryk, sagbrug og tømmerhytter). Billeder bl. a. i Kbh. (se afbildningen) og Stockholm. [Litt.: O. Granberg. «A. v. E. och hans «norska landskap»» (1902).]

Everest *[évərəst]*, Sir George (1790—1866), eng. ingeniør, ledede i 1823—43 Indiens trigonometriske opmaaling. Han fuldførte den indiske meridiangradmaaling. Hans efterfølger i embedet opkaldte Himalajas høieste fjeld efter ham (se Everest, Mount).

---

heimisch (t) indfødt; hjemlig; hyggelig; fortrolig, kjendt; husvant.

heimlich (t) hemmelig; skjult; husvant; fortrolig; koselig. **H.-thuerei** f, **-thun** n, hemmelighedskræmmeri = **Heimlichkeit** f.

Hein (t): **Freund H.** manden med ljaaen, ɔ: døden.

hein (f) hvad? ikke sandt?

heinous (e) afskylig, styg, meget graverende.

heir (e) arving. **h.ess** kvindelig arving; guldfugl. **h.loom** arvestykke.

Heirat (t) f, egteskab, giftermaal. **H.antrag** m, frieri. **h.s-fähig** giftefærdig.

heiraten (t) gifte sig med, egte.

heire — (t) Reiher m — (e) heron — (f) héron m.

heischen (t) kræve, fordre; bede, tigge.

Heischung (t) f, fordring, krav.

heise — (t) aufwinden; (tilsjøs) h(e)issen; (die Segel) aufziehen; (die Flagge) aufstecken — (e) hoist; (flag og lette ting) run up — (f) hisser; (faire) monter, guinder.

heiseapparat — (t) Hebemaschine f, -zeug n, Aufzug m — (e) hoist(ing apparatus); elevator — (f) ascenseur, élévateur m.

heiser (t) hæs.

Heiserkeit (t) f, hæshed.

heis(n)ing — (t) Aufwinden, -ziehen n — (e) hoisting — (f) guindage m.

heiss (t) hed, varm. **H.durst**

Everest, Mount *[maunt évərəst]*, fjeld i Asien, den høieste hidtil maalte top paa jorden, 8840 m., ligger i Himalaja paa grænsen af Indien og Tibet. Opkaldt efter Sir George E. (s. d.). Er længe blevet kaldt Gaurisankar, da Schlagintweit mente, at et fjeld, som af de indfødte blev kaldt Gaurisankar, var det samme som Mt. E. I 1904 er det paavist, at det her dreier sig om to forskjellige fjelde. Gaurisankar ligger 52 km. vest for Mt. E. og er meget lavere; men begge toppe ligger i samme gruppe, forbundet ved store bræer («Geographical journal», bd. XXIV, s. 458). Paa tibetansk kaldes fjeldet Tsjomo-Kankar, snekongen.

Everett *[e'vərət]*. 1. Alexander Hill E. (1790—1847), nordamer. diplomat og forfatter; 1818—24 gesandt i Haag og 1825—29 i Madrid. Derpaa senator i Massachusetts; 1829—35 redaktør af «North American review»; 1846 i diplomatisk sendelse til Kina. Skrev: «Europe» (1822) og «America» (1827), om de store magters politiske stilling og indre forhold; «New idea on population» (1822), et modskrift mod Malthus. — 2. Edward E. (1794—1865), nordamer. prædikant og politiker, foreg.s broder; var først unitarisk prest i Boston; professor i græsk ved Harvard; udgav indtil 1829 «North American review». E. var 1825—35 medlem af kongressen; leder af oppositionen mod Jackson; 1836—40 guvernør i Massachusetts; 1841—45 gesandt i England og 1852 udenrigsminister. Var en berømt taler og forelæser; hans taler er udgivet i 4 bd. 1850—69.

Everett *[évərət]*, byer i de Forenede stater. 1. By i Massachusetts, forstad til Boston, 3 km. nord for denne by, 29 108 indb. (1905). Stor industri. — 2. By i Washington, ved den nordl. pacificbanes endepunkt ved Pugetsund (Stillehavet), 25 000 indb. (1906; bare 7 800 i 1900). Store sagbrug, jernstøberier, papirfabriker, udførsel af jernmalm.

E'verghem, by i Belgien, prov. Øst-Flandern, nær Gent. 7 675 indb. (1900). Lin- og bomuldsvæverier.

Everglades *[évəglēdz]*, stor myrstrækning i det sydlige Florida (de Forenede stater), 250 km. lang og 100 km. bred, bevokset med myrgræs og hist og her myrcypresser. Støder i nord til den store sjø Okee-cho-bee.

Everlasting *[évəlāstiŋ]*, et meget sterkt tætvævet stof af bomuld eller kamgarn eller af begge dele.

Evers, Franz (1871—), t. digter. Hans lyrik («Sprüche aus der Höhe», 1893, «Königslieder», 1894, «Hohe Lieder», 1896) er sterkt paavirket af Nietzsches tanker og viser forkjærlighed for symbolik. Han indtager en mellemstilling mellem den ældre formfaste tradition og impressionisternes frihed i formel henseende.

Eversiōn (lat.), omstyrtning, tilintetgjørelse.

Evert, nordtysk og hollandsk fartøi, lidet, fladbundet, med stormast og en liden papegøiemast; har «sverd» istedetfor kjøl.

Evertebrāter, invertebrater, hvirvelløse dyr, sammenfattende betegnelse for alle dyr med undtagelse af hvirveldyrene. Omfatter dyrerækker uden nærmere slegtskab og har saaledes ingen systematisk betydning.

Everth, John, eng. handelsmand, se Bodøsagen.

E'vertsen. 1. Jan E. (1600—66), holl. admiral; han deltog i forskjellige kampe mod Spanien, Frankrige og England og havde stor andel i den spanske flaades ødelæggelse ved Downs 1639. Han var underfører paa den flaade, som Holland 1659 sendte Danmark til hjælp. — 2. Cornelius E. den ældre (1610—66), foreg.s broder, var ogsaa holl. admiral. 1659 overførte han danske tropper fra Sjælland til Fyn og faldt i det 4 dages sjøslag i Nordsjøen mellem hollænderne og englænderne. — 3. Af hans syv sønner udmerkede den anden søn, Cornelius E. den yngre (1642—1706) sig som sjøhelt.

Evesham *[īvzəm]*, by i det vestlige England, grevskabet Worcester, ved Avon. 7 101 indb. (1901). Her seirede prins Edvard, senere kong Edvard I, den 4 aug. 1265 over Simon af Montfort.

Evi'ctio er i romersk ret den erstatningspligt, en sælger har overfor kjøberen, naar gjenstanden fravindiceres denne af tredjemand som eier. Sælgerens hjemmelsansvar (s. d.) er dog betinget af, at kjøberen, som sagsøges af eieren, underretter sælgeren ved *litis denuntiatio* og derved giver ham adgang til at varetage sit og kjøbers tarv.

Evide'ns (lat.), øiensynlighed, haandgribelighed, den høieste grad af vished. Evide'nt, øiensynlig, aabenbar, haandgribelig.

Evige edikt kaldes det feb. 1577 mellem generalstaterne og Juan d'Austria sluttede forlig til sikring af Nederlandenes frihed; det gjennemførtes ikke. — Ligeledes Hollands dec. 1667 tagne beslutning at afskaffe statholderværdigheden; den tiltraadtes af de øvrige provinser 1670, men blev ophævet 1672.

Evige jøde, se Ahasverus og Jerusalems skomager.

Evige lampe kaldes den i katolske kirker foran alteret stedse brændende lampe.

Evige stad (lat. *urbs æterna*), æresnavn for Rom for at betegne dens uforgjængelighed; officielt brugt fra 4 aarh.

Evighed er den absolute ophøiethed over tiden. Det kristelige gudsbegreb indeslutter, at Gud som tidens ophav er ubetinget ophøiet over denne. En positiv forestilling om e.s indhold er imidlertid udelukket, da al menneskelig erkjendelse maa bevæge sig i tidens former. Guds e. indeslutter kun det dobbelte, at tiden ingen indflydelse øver hverken paa Guds væsen (d. e. han er den uforkrænkelige) eller paa Guds vilje (d. e. han er den uforanderlige). Paa den anden side kan tiden ikke være nogen hindring for Gud, men skjønt ophøiet over tiden virker han dog i tiden for sit evige formaal. I den hellige skrift fremhæves ofte Guds e. som en af de sandheder, troen umiddelbart indeholder, f. eks. Salm: 90, 2—4; 102, 25 f.; Jakob 1, 17; 2 Peter 3, 8; Rom. 1, 23; 1 Tim. 1, 17; 6, 16; Joh. aab. 1, 4. 8; 10, 6; 15, 7. Den kristne, som lever i troens samfund med Gud, har dermed ogsaa del i det evige liv (s. d.).

Evighedsblomster, en fællesbenævnelse for blomster eller oftere blomsterstande, som kan holde sig og bevare sit udseende gjennem længere tid. De fleste e. findes blandt de kurvblomstrede og specielt blandt slegter som *helichrysum, ammobium, rhodanthe* og *helipterum;* det er hos disse de stive, skjælagtige, gjerne vakkert farvede svøbblade, som danner den længevarende «blomst». Ogsaa blandt andre familier er der e., saaledes hos græsfamilien, hvor f. eks. «bævende hjerter» (sl. *briza*) er almindelig kjendt. E. bruges mest til kranse og makartbuketter.

---

m, brændende tørst. **h.grätig** tungsmeltelig. **h.hungrig** skrubsulten. **H.sporn** m, brusboved, fusentast.

heissen Ⓣ I kalde; byde, befale; hede; betyde. **g. h.** godkjende.

heissen Ⓣ II heise.

Heister Ⓣ m (n, f), bok (bøg); korn-, nøddeskrike; skjære.

heiter Ⓣ klar, lys, glad, venlig.

Heitere Ⓣ f, (himmelens) klarhed.

Heiterkeit Ⓣ f, klarhed, lyshed, gjennemsigtighed; lys stemning, munterhed.

heitern Ⓣ (op)klare; (op)muntre.

heizbar Ⓣ som kan opvarmes, -hedes.

Heize Ⓣ f, ilæg, i smelteovn.

heizen Ⓣ ophede, -varme; ilde i.

Heizmaterial Ⓣ n, brændsel.

Heizraum Ⓣ m, fyrrum.

Heizer Ⓣ m. fyrbøder; bestilt byder (paa auktion).

Heizung Ⓣ f, ophedning, -varmning, -fyring.

hekle vb — Ⓣ hecheln — Ⓔ hatchel, hackle — Ⓕ sérancer; regayer (le chanvre). Se gjennemhegle.

hekle sb — Ⓣ Hechel f — Ⓔ hatchel, hackle — Ⓕ séran; regayoir m.

heks — Ⓣ Hexe f — Ⓔ witch, hag, sorceress; (you little) rogue, minx, gipsy! — Ⓕ sorcière; (une vieille) mégère; (din lille h.) petite coquine, friponne f. **heksekunst**

Evje, herred i Nedenes amt, nord for Kristiansand, 176.85 km.^{2} med 863 indb.; 5.27 pr. km.^{2} Herredet, der svarer til E. prestegjeld med E., Iveland og Hornnes sogne, ligger omkring Otras dalføre syd for Byglandsfjorden. Den væsentlige bebygning er i den nordre del af Otras dalføre, hvor der er forholdsvis fladt og skogbevokset (naaleskog). Otra danner inden herredet flere vandfald, hvoriblandt Syrtveitfoss (7.2 m.), Vaalefoss (3.5 m.), Birkelandsfoss (5.4 m.), Fennefoss (6.4 m.) m. fl., den modtager flere tilløb, saaledes Daasaaen fra nordvest ved Hornnes og Frøisaa fra nord ved Iveland jernbanestationer. Langs disse vasdrag gaar der offentlige kjøreveie. Af arealet er 2.3 km.^{2} aker og eng, 100 km.^{2} skog, og resten er udmark, snaufjeld, myr og indsjøer (areal ferskvand ialt 13.1 km.^{2}). Skogen (for det meste naaleskog) er veksterlig; den eies for det meste af bygdens folk. Fædrift er den vigtigste næringsvei, specielt i den nordlige del er der udmerkede fjeldbeiter. Evje landboforening, oprettet 1888. Inden herredet findes flere feldspatbrud og en del nikkelforekomster. Adskillige sagbrug. Ved Fennefossen ligger Evje nikkelverk, der drives som aktieselskab med en kapital paa 116 000 kr. Af nikkelgruberne, der ligger ved Flaat, ca. 5 km. fra verket i nordøstlig retning, uddreves der i 1906 6081 tons nikkelmalm, der gav ca. 200 tons smelteprodukt. Ved verket beskjæftigedes 42 arbeidere. Verket, der begyndte i 1872, bortleiedes i 1883 til et engelsk selskab, der stansede driften i 1894. I 1899 efter aabningen af Sætersdalsbanen optoges driften paa nyt. Inden herredet er E. og Hornnes sparebank. Antagen formue (1907) 1 009 000 kr., indtægt 196 000 kr.

Evje, herregaard i Rygge herred, Moss sorenskriveri, Smaalenenes amt, har tilligemed det underliggende Vang en matrikulskyld af ca. 78 mark. Gaarden tilhørte i den senere middelalder forskjellige norske adelsslegter og kom ca. 1580 i slegten Brockenhuus' eie. De næste 200 aar vandrede gaarden gjennem slegterne Nettelhorst, Bjelke, Marskalk og Folckersahms hænder og eiedes ca. 1750 af generalløitnant Michael Sundt og senere af dennes søn generalmajor Johan Ludvig Sundt, der i 1793 solgte den til assessor Peter Elieson. Senere har den havt en række forskjellige eiere. Den nuværende standsmæssige hovedbygning er opført af statsraad Johan Thorne, der ogsaa har indlagt sig stor fortjeneste af gaardens drift.

Evje kaldes en gren af en elv, som gaar ind paa laverelliggende mark og danner smaa tjern eller sjøer, hvis vandstand afhænger af elvens. Ordet bruges ogsaa i samme betydning som bag-e., d. e. sted, hvor elvevandet indved bredden gaar tilbage. E.-fiske, se Flaatefiske.

Evjen, John Oluf (1874—), amer. historiker, f. af norske forældre i Ishpeming, Mich., studerede i Minneapolis, Kjøbenhavn og Leipzig, hvor han tog den filosofiske doktorgrad, blev 1904 lærer i kirkehistorie ved den Forenede kirkes presteskole i St. Paul, Minn., 1905 udnævnt til professor i historie ved Pennsylvania college, Gettysburg, Pa. E. har foruden flere artikler og afhandlinger bl. a. udgivet «Die Staatsumwälzung in Dänemark im Jahre 1660», Leipzig 1903, og «Germany and the book of concord», Gettysburg 1905.

Evocāti (lat.), «udkaldte», i den gammelromerske hær soldater, som havde udtjent, men af feltherren (mod høiere sold og andre fordele) var bevæget til at tjene videre.

Evoë, se Euoi.

Evokatiōn (lat.), eg. «udkaldelse», d. e. 1. opbud til krigstjeneste (sml. Evocati), 2. evocatio sacrorum («udkaldelse af det hellige»), den skik hos romerne, at de opfordrede en beleiret eller erobret bys guder til at følge sig til Rom (forat de ikke skulde hjælpe byen eller krænkes); 3. stevning af sagførende parter fra deres alm. verneting for en fjernere domstol (særlig i middelalderen for den keiserlige domstol i Tyskland eller for pavens domstol).

Evolu't, se Evolvent.

Evolutiōn, udvikling, er den almenvidenskabelige betegnelse for den universelle foreteelse, der inden verdensaltet og dettes enkelte led og retningsrækker kan iagttages som en bestemmende og fremadskridende overgangsbevægelse fra lavere, enklere og typisk mindre udprægede tilværelsesformer til stedse høiere, fuldkomnere, mere sammensatte og mangeartet differentierede. Læren om en saadan sukcessiv verdensvorden, e.s-læren, e.s-teorien, i videre, filosofisk forstand staar i modsætning til den ældre, kristelig-teologiske opfatning af skabelsen som et faatal af momentane akter fra guddommens side, hvorved verden i alt væsentligt fremstod fuldt færdig i sin endelige skikkelse. I snævrere, naturvidenskabelig anvendelse forstaaes ved e.-teorien dels 1. præformationsteorien, den nu forladte lære, at fosteret var tilstede som saadant, fuldt færdigt eller med alle væsentlige dele, i kjønscellerne, enten i egcellen eller i spermien, saaledes at befrugtningen kun gav impuls til den videre vekst af det forhaandenværende anlæg; førte i sin yderste konsekvens til den antagelse, at alle senere generationer af en art var tilstede i kjønscellerne hos de første individer af arten, som levede paa jorden, den ene inde i den anden som et sæt kinesiske æsker; modsat den nu herskende epigeneseteori (s. d.); dels 2. descendensteorien (s. d.).

Evolutiōn kaldes den bevægelse, som efter givne regler udføres af krigsskibe i formering, f. eks. at der fra kolonneorden (skibene gaar i hinandens kjølvand) paa givet signal fra høistkommanderende formeres linje-orden (skibene gaar ved siden af hinanden paa én linje). Evolere, udføre en e.

Evolutioni'st, tilhænger af evolutionsteorien (se Evolution).

Evolve'nt. Tænker man sig langs en kurve en traad lagt, og man derpaa ruller den ud fra kurven, idet man strammer den, vil endepunktet beskrive en ny kurve, e. til den givne. Den givne kurve bliver evolut til e. Evoluten indeholder krumningscentrene for e.s punkter, d. v. e. falder sammen med cirkelbuer med centrer paa evoluten.

Evolve'nthjul, tandhjul, hvis tandkurve er en evolvent, se Tandhjul.

Evŏra. 1. Distrikt i det sydlige Portugal, prov. Alemtejo. 7088 km.^{2} med 128 062 indb. (1900). — 2. By i ovennævnte distrikt, ligger i en frugtbar egn, 115 km. s.o. f. Lissabon, 277 m. o. h. E. er omgivet af gamle forfaldne mure, har en gotisk kirke fra 13 aarh., en romersk vandledning, anlagt af Quintus Sertorius (80 f. Kr.). E. har 16 152 indb. (1900), der drives hattefabrikation og handel med kvæg, vin, olje og træ.

— ⓣ Hexen-, Zauberkunst f — ⓔ witchcraft — ⓕ art (m) magique; magie, sorcellerie f; (pl) ogs. tours de sorcier: sortilèges m pl. **heksemester** — ⓣ Hexenmeister, Zauberer, Schwarzkünstler m — ⓔ wizard, sorcerer, necromancer, conjurer — ⓕ sorcier m.

hekse — ⓣ hexen, zaubern — ⓔ practise witchcraft, be a sorcerer — ⓕ être sorcier, sorcière; user de sorcellerie.

hekseri — ⓣ Hexerei, Zauberei f — ⓔ witchcraft, sorcery — ⓕ sorcelleri, magie f

hektisk — ⓣ hektisch — ⓔ hectic — ⓕ hectique.

hel — ⓣ ganz — ⓔ whole, entire; ogs. integral (number); (h.e) all the; as many as (twenty); (a) great (deal); (en h.) quite a; (i det h.e) altogether, in (at) all, on the whole, at large; (h. og holden) safe and sound, (adv) entirely — ⓕ entier, complet, total; (h.e) tout le; (h. og holden) ogs. intact; sain et sauf; (i det h e) au (en) total; en somme, après tout; au fond. **helskindet** — ⓣ mit heiler Haut — ⓔ with a whole skin — ⓕ sain et sauf; (slippe h. fra det) l'échapper belle. **helskjeg** — ⓣ Vollbart — ⓔ a full beard — ⓕ barbe (f) entière. **helstøbt** — ⓣ in einer Form gegossen; (fig.) aus einem Gusse — ⓔ (all) of one piece; (fig.) foursquare — ⓕ tout d'une pièce. **heluiden** — ⓣ ganzwollen — ⓔ allwool — ⓕ de pure laine.

Évreux *[evrø']* (lat. Mediolanum Aulercorum, Eburovices eller Ebroicum), by i det nordvestlige Frankrige, depart. Eure, ved Iton, bielv til Eure; 16 752 indb. (1901). E. har en af Frankriges smukkeste katedraler, et biskoppeligt palads, et lærerseminar, et bibliotek paa 23 000 bind, en botanisk have og en stor sindssygeanstalt. Metalurgiske verksteder, garverier, papir- og kortevarefabriker. I nærheden ligger Vieil-E., der har ruiner af teater, bad og akvædukt fra romernes tid. — E. er en af de ældste byer i Normandie.

Evron *[evrõ']*, by i det nordvestlige Frankrige, depart. Mayenne, ved elven Jouanne; 3044 indb. (1901). Dampmølle, maskin- og verktøifabriker.

Evvi'va (ital.), (han eller hun) leve!

Ewald, Carl (1856—1908), d. forfatter, søn af nedenn. H. F. E., vakte først opmerksomhed med romanen «Lindegrenen» (1886), der i forening med «Fru Johanne» og «Den gamle stue» (1895) udgjør hans betydeligste bidrag til skjønlitteraturen; disse verker efterfulgtes af en uhyre frodig produktion af meget forskjellig lødighed og hyppig spillende sterkt paa det aktuelle, ligesom han i en del af dette tidsrum var en flittig medarbeider ved «Politiken». Af hans arbeider kan nævnes den humoristiske roman «James Singletons store udenlandsreise» (1897), «Min lille dreng» (1899) og den historiske romanserie «Danske dronninger uden krone», hvis sidste bind «Grevinde Danner» afsluttedes lige før hans død. Langt større betydning har dog hans naturhistoriske eventyr (14 smaa bind); de er baade yndefulde, skjelmske og alvorlige, om det end af og til hænder, at det pædagogiske tager magten fra det poetiske.

Ewald, Ernst Deodat Paul Ferdinand (1836—), t. maler. Elev af Steffeck i Berlin og Couture i Paris. Fra 1874 direktør for undervisningsafdelingen ved kunstindustrimuseet i Berlin. Freskoer i raadhusets bibliotek og nationalgalleriet i Berlin.

Ewald, Georg Heinrich August von (1803—75), t. orientalist og teolog, 1827 ekstraordinær, 1831 ordinær prof. i filosofi ved universitetet i Göttingen, 1835 prof. i orientalske sprog smst. Af politiske hensyn blev han 1837 afsat, men aaret efter udnævnt til prof. i Tübingen. E., som siden 1848 paany virkede i Göttingen, traadte 1867 tilbage, da han efter Preussens annektion af Hannover vægrede sig ved at aflægge troskabsed til den nye regent. I rigsdagen optraadte han ihærdig mod den nye tingenes tilstand. Ogsaa i kirkepolitiken kastede han sig ind med lidenskabelig heftighed. E. beskjæftigede sig med orientalske sprog, særlig hebraisk, endvidere med israeliternes historie og med fortolkning af bibelske skrifter. Han har paa disse omraader leveret overmaade fremragende arbeider.

Ewald, Herman Frederik (1821—1908), d. forfatter, vandt sig et navn ved sine historiske romaner, der indlededes med «Svenskerne paa Kronborg» (1867). Som de bedste kan fremhæves: «Den skotske kvinde paa Tjele» (1871), «Anna Hardenberg» (1880) og «Valdemarstoget» (1884). E.s historiske romaner er en værdig fortsættelse af Ingemanns; de eier vel ikke disses store fantasi og umiddelbarhed, men er til gjengjæld historisk nøiagtigere og er meget omhyggelige i sine person- og lokalskildringer.

Ewald, Johan von (1744—1813), d. officer, f. i Kassel, deltog som frikorporal i syvaarskrigen og som kaptein (i engelsk sold) i den nordamer. frihedskamp. E. kom 1788 i dansk tjeneste og ansattes ved «det lette infanteri», hvilket han som forfatter (f. eks. «Om den lille krig») og som chef ofrede banebrydende arbeide. Fra 1803 laa E. omtrent stadig paa grænsevagt i Holstein, først som avantgardechef og senere som kommanderende general.

Ewald, Johannes (1743—81), d. forfatter, f. i Kbh. i et meget religiøst hjem, idet faderen, Enevold E., prest og forstander for Vaisenhuset, var en af pietismens førere i datidens Danmark. Ved faderens tidlige død kom han 11 aar gl. i huset hos en ven af denne, rektor Licht i Slesvig, og fra skolen her blev han student 15 aar gl. Allerede i skoletiden havde han, lærenem som han var, faaet rig leilighed til æstetisk læsning, og navnlig det eventyrlige havde tiltrukket ham sterkt. Som ganske ung student forelskede E. sig heftig i en ung pige, Arendse Hulegaard, der fik en overordentlig betydning for hans livsførelse; han besluttede, for des før at kunne gifte sig med sin Arendse, at opgive studeringerne og blive soldat og derigjennem skabe sig en straalende karrière; og han lod det ikke blive ved tanken. 16 aar gl. drog han til Tyskland, deltog i syvaarskrigen, døiede mange farer og strabadser og vendte atter hjem 1760, rig paa oplevelser og vistnok allerede merket af den sygdom, gigten, der senere skulde pine ham saa haardt. Efter hjemkomsten kastede han sig med iver over teologien og tog snart en saa udmerket eksamen, at man satte de største forventninger til ham. Han blev nu offentlig forlovet med Arendse; men forlovelsen førte ikke til giftermaal. Arendse slog op med ham og giftede sig med en anden, uden at man egentlig rigtig kjender aarsagen. Denne begivenhed har digteren selv i sine biografiske fragmenter «Levnet og meninger» fremstillet som det vendepunkt i hans liv, der bestemte ham til at «slentre livet igjennem», idet han «blev uenig med al timelig lykke». Dette er sikkert sandhed med modifikation; selvfølgelig har meget andet, navnlig hans egen ekscentriske og «romanske» digternatur, medvirket til, at hans liv kom til at forme sig saa uregelmæssig og lidet borgerlig. Sikkert er det, at hans liv fra nu af stadig er formørket af sygdom, nød og ulykke. Allerede hans første digtning, den allegoriske fortælling «Lykkens tempel» (1764), vakte adskillig opmerksomhed. Og det gjorde vel sit til, at han fra nu ofrede poesien al sin evne og flid. Hans store mønster var Tysklands berømte «barde» Klopstock. Dennes indflydelse er overmægtig

Johannes Ewald.

---

hélas (f) ak! desværre! m. suk.
helbred — (t) Gesundheit f — (e) health — (f) santé f.
helbrede — (t) heilen — (e) heal; cure — (f) guérir. **helbredes** — (t) geheilt werden, genesen — (e) be healed, cured — (f) (se) guérir.
helbredelig — (t) heilbar — (e) curable — (f) curable, guérissable.
helbredelse — (t) Heilung, Genesung f — (e) cure, healing; recovery — (f) guérison f.
held — (t) Glück n — (e) good luck, success; good fortune — (f) (bonne) chance f, bonheur, succès m; (i spil) veine f. **heldbringende** — (t) Glück bringend — (e) salutary, beneficial — (f) qui porte bonheur, favorable, heureux.
Held (t) m. helt.
heldenhaft (t) heroisk.
heldig — (t) glücklich; günstig — (e) lucky, fortunate; successful — (f) heureux, qui a de la chance; chanceux; avantageux. **heldigvis** — (t) glücklicherweise — (e) luckily, fortunately — (f) par bonheur, heureusement.
Heldin (t) f. heltinde.
hele — (t) ein Ganzes — (e) a (connected) whole — (f) un tout (entier): une totalité.
hele se helbrede.
hêlement (f) m. praining.
héler praie.
helfen (t) hjælpe.
Helfer (t) m. (med)hjælper; fuldmægtig; kapellan.

saavel i det bibelske drama «Adam og Eva eller den ulykkelige prøve» (1769) som i den oldnordiske tragedie «Rolf Krage» (1770). For nutidens publikum er de begge, tilligemed hans komiske forsøg «De brutale klappere» samt «Harlequin patriot», fuldkommen ulæselige. I 1773 blev E. anbragt i pension i Rungsted, og fra de følgende aar skriver sig det skjønne digt «Rungsteds lyksaligheder» og den storslagne tragedie «Balders død», hvori den herlige valkyriesang. Af E.s lyrik maa forøvrigt nævnes den stolte fædrelandssang «Kong Kristian stod ved høien mast», folkevisen om «Liden Gunver», «Ode til sjælen» samt hans svanesang «Udrust dig helt fra Golgatha». Hans ypperste prosaskrift er de biografiske fragmenter «Levnet og meninger»; hans betydeligste drama er syngestykket «Fiskerne», hvori for første gang i dansk litteratur jevne mennesker af almuen fremføres som helte i et sørgespil; det er ogsaa det første store digt om havet i dansk poesi. E. er i det hele den store hovedhjørnesten for moderne dansk digtning, hans sublime patos har ingen senere naaet. Hans samlede verker blev udgivet af Liebenberg, siden er der kommet et mindre udvalg. De bedste biografier er Hammerichs og A. D. Jørgensens.

Ewart *[juət]*, William (1798—1869), eng. politiker, næsten 40 aar medlem af parlamentet, hvor han bidrog til at gjennemføre mange frisindede reformer, bl. a. den grundlæggende lov af 1850 om oprettelse af folkebiblioteker (se Bibliotek, bd. I, sp. 960).

Ewe, negerlandskab paa Slavekysten i Vest-Afrika mellem Ashanti og Dahome, nu hovedsagelig hørende til det tyske beskyttelsesomraade Togo. De indfødte er beslegtet med sine østlige naboer, og sproget i Dahome, Jomba og Lagos regnes som dialekter af e.-sproget.

Ex..., artikler, som ikke findes herunder, maa søges under Eks...

Ex (lat.), af, unda, fra; bruges hyppig i sammensætninger i betydningen forhenværende, f. eks. exkonge, expræsident, exminister o. s. v.

Ex abru'pto, pludselig.

Exaltádos (sp.), eksalterede; efter revolutionen 1820 navn paa det mest yderliggaaende radikale parti i modsætning til moderados, de maadeholdne. 1822 havde e. en kort tid magten i cortes.

Exāmen a'rtium, se Artium, e. philosophicum, se Andeneksamen.

Ex a'nimo (lat.), af hjertet, frivillig, oprigtig.

Ex a'sse (lat.), «til det hele», i forbindelsen heres e. a., arving til det hele, universalarving; fremdeles: fuldstændig, helt og holden.

Exau'di (lat., «hør!»), sjette søndag efter paaske, da man tidligere paa denne dag pleiede at synge en efter Salm. 27, 7 forfattet salme, som begyndte med dette ord.

Ex auditorĭo (lat.), «fra tilhørernes kreds», bruges, naar en tilhører deltager som opponent ved en doktordisputats el. l.

Ex bene placĭto (lat.), efter forgodtbefindende.

Exc., excud. efter et navn findes paa ældre kobberstik og træsnit; er en forkortelse for excudit («har trykt det», «har graveret det») og betegner kunstverkets forlægger, enkelte gange ogsaa kunstneren, naar denne selv er forlægger.

Ex ca'thedra (nemlig Petri; lat.), «fra (Peters) lærestol», betegner de lærebestemmelser om tro og seder, som paven udsteder i egenskab af alle kristnes hyrde og lærer. Ifølge Vatikanerkoncilets beslutning (sess. IV, I, IV, tilkommer der disse ufeilbarhed.

Exce'lsior (lat.), «høiere», d. e. stræbende opad; eg. komparativ af adjektivet excelsus, fremragende, høi, ophøiet.

Exce'ptis excipie'ndis (lat.), med undtagelse af det, som bør undtages.

Exchequer *[əkstše'kə]* er i engelsk statsret betegnelse for skatkammeret, finansministeriet. Navnet skal stamme fra William Erobrers tid og skrive sig fra det schakbretrudede klæde, som dækkede skatkammerbordet. Bill of e. er navnet paa en statsobligation. Tidligere var court of e. en egen domstol, er siden 1881 indgaaet som en del af high court of justice. Chancellor of the e. er finansministeren, næst førsteministeren regjeringens vigtigste medlem.

Exchequer bills *[əkstše'kə bilz]* kaldtes i England de rentebærende obligationer, som skatkammerkansleren (finansministeren) efter parlamentets bemyndigelse udfærdigede til dækkelse af uforudseede behov. Renten blev fastsat for et halvt aar ad gangen og maatte ikke overstige $5^1/_2$ pct.; de gik som alm. betalingsmiddel. Første gang e. b. blev udstedt, var 1696, sidste gang 1861. Indtil 1853 dannede de den eneste udvei til at optage smaa, tilfældige statslaan. De sidste e. b. blev indløst 1897, og det antages, at de herefter ikke vil forekomme. De er nu afløst af e. bonds, rentebærende obligationer med bestemt indløsningsfrist, i alm. 3 eller 5 aar, med fast rentefod for den hele tid. Reglerne for disse statsgjældspapirer er bestemt i «E. b. and bonds act» af 1866.

Excita'ntia, oplivende, stimulerende midler, nafta, hoffmannsdraaber, kamfer o. s. v.

Exclusīva (lat., nemlig *sententia*, stemme) betegner efter alm. sprogbrug den ret, som nogle katolske magter (Frankrige, Spanien og Østerrige) gjør krav paa, til ved pavevalg at udskyde den eller de kandidater, som er dem ubehagelige.

Excūdit, se Exc.

Ex decrēto (lat.), ifølge retslig afgjørelse.

E'xedra (græ., «sæde udenfor») var ved de antike gymnasier den med siddepladse forsynede halvrunde sal, hvor filosoferne og retorerne færdedes; i romernes privathuse betegner e. samtale- og selskabsrum; i de kristne basilikaer den halvrunde apsis med bænkerader for presteskabet. E. anvendes ogsaa om stenbænke af halvrund form i arkitektoniske parkanlæg.

Exelmans *[ægzælmā']*, René Joseph Isidore, greve (1775—1852), fr. marskalk, deltog i revolutionens første felttog som frivillig og knyttedes 1801 som adjutant til Murat. Blev ved Eylau general. Efter et treaarigt fangenskab i England tjente han 1812 i den keiserlige garde. Sluttede sig efter krigen til Bourbonerne, men gik atter over til Napoleon og tilføiede en preussisk rytterstyrke et nederlag ved Versailles. Døde som marskalk af Frankrige.

Exe'mpli causa el. exempli grātia (lat.), forkortet e. c. og e. g., for eksempel.

Ex est (lat.), det er ude, forbi.

Helfershelfer Ⓣ m. medskyldig.
helg — Ⓣ Fest n, Feiertag m — Ⓔ holiday, feast, the Sabbath — Ⓕ fête f.
helgen — Ⓣ der (die) Heilige — Ⓔ & Ⓕ saint m. **helgendyrkelse** — Ⓣ Heiligenanbetung f, -dienst m — Ⓔ dulia — Ⓕ culte (m) des saints.
helhed — Ⓣ Gesamt-, Ganzheit f; (i sin h.) im Ganzen genommen — Ⓔ totality, entireness; (i sin h.) in its entirety — Ⓕ totalité, intégrité f; tout m. **hélianthe** Ⓕ m, (bot.) solvendel, solsikke. **hélianthème** m, solrose.
helical Ⓔ spiral(formig)-.
hélice Ⓕ f. skruelinje; propel.
hélicoïde Ⓕ skrue(dannet)-.
helio Ⓣ & Ⓔ. **hélio** Ⓕ (i sammensætn.) sol-, lys-, helio-.
heliotrop — Ⓣ Heliotrop n (m) — Ⓔ heliotrope, turnsol — Ⓕ héliotrope m.
helix Ⓔ spiral.
hélix Ⓕ m, ydre ørerand.
hell Ⓣ klar; lys; klangfuld; skingrende. **H.dunkel** n, halvmørke, tusmørke; halvlys, clair-obscur.
hell Ⓔ helvede; (tailor's) napkasse, (trykkers) defektkasse; spillehus.
helle (sten-) — Ⓣ Fliese f — Ⓔ slab, flag(stone) — Ⓕ pierre plate; dalle f.
Helle Ⓣ f, klarhed.
hellebard — Ⓣ Hellebarde f — Ⓔ halberd — Ⓕ halleberde f.
hellebore Ⓔ nyserod.

Exeter *[éksətə]*. 1. By i det sydvestlige England, er siden 1888 et eget grevskab; 12.8 km.² med 47 185 indb. (1901). Bekjendt for sin pragtfulde katedral.

Exe'unt (lat.), de gaar (scenisk anvisning i eng. teaterstykker). Exit, han gaar.

Ex jūre (lat.), med rette, lovlig (jfr. De jure).

E'xlex (lat.), lovløs, fredløs.

Ex lībris (lat.), bogeiermerke, et paa permens indside fastklæbet blad, som ved en indskrift eller en billedlig fremstilling (vaaben, symbol, portræt) eller begge dele viser hen paa eieren. Den sedvanlige formel for indskriften lyder: Ex libris N. N., d. e. af N. N.s bogsamling. Skikken at bruge e. fremstod ca. 1480 i Tyskland og havde der en kunstnerisk glansperiode i det følgende aarh., samtidig med at den vandt indpas i England, Frankrige og Sverige. Efter en ny opblomstring i det 18 aarh., særlig i Frankrige under Ludvig XV og Ludvig XVI, forsvandt e. næsten ganske for igjen i vore dage at naa en udbredelse som aldrig før. En række af de betydeligste kunstnere har tegnet e., saaledes Albrecht Dürer, Lucas Cranach, Hans Holbein, Virgil Solis, Gra-

Norsk ex libris fra 18 aarh.

Norsk ex libris fra 19 aarh.

velot, Moreau le jeune, Max Klinger, Hans Thoma, Peter Janssen, Joseph Sattler, Anning Bell, Walter Crane o. s. v. Moderne skandinaviske e. er tegnet af Carl Larsson, Otto Engeström, Oskar Björck, Hans Tegner, Hans Nicolai Hansen, Thorv. Bindesbøll, Gerh. Munthe, Brynjulf Larsson, Thorolf Holmboe o. fl. E. er ved siden af frimerker og prospektkort et af de mest yndede felter for samlere og har i de større kulturlande skabt en række e.-foreninger, som ved sine publikationer forøger den allerede rige e.-litteratur. [Litt.: Zur Westen, «Exlibris» (1901), Carlander, «Svenska bibliotek och ex-libris» (1902—04, 6 bd.).]

Ex mandāto (lat.), ifølge befaling, fuldmagt.

Exmoor *[e'ksmūə]*, E. Forest, en tidligere skogrig, nu mere hedelignende høislette i det sydvestlige England, ved Bristolkanalen, paa grænsen af grevskaberne Devon og Somerset. Anvendes mest til græsgange for faar.

Exmouth *[e'ksməþ]*, Edward Pellew, viscount (1757—1833), eng. admiral, traadte ind i marinen 1770 og deltog altid seierrig i de franske krige. 1802 valgtes han ind i parlamentet, men traadte snart paany i krigstjeneste og erobrede de danske besiddelser i Ostindien. 1814 blev han peer og admiral; 1816 knækkede han Sjørøverstaternes magt, navnlig ved et vel udført bombardement af de algerske forter.

Exmouth *[e'ksməþ]*, by i det sydvestlige England, grevsk. Devon, ved elven Exe; 10 485 indb. (1901). E. har flere dokker og er et meget besøgt sjøbadested.

Exner, Franz (1849—), østerr. fysiker, 1879—91 ekstraordinær og fra 1891 ordinær professor ved Wiens universitet, optog i 1880-aarene luftelektriciteten til systematisk undersøgelse, idet han og hans elever undersøgte potentialfaldet i dets afhængighed af meteorologiske og klimatiske faktorer paa forskjellige steder af jorden, ogsaa i troperne. Disse undersøgelser har vist, at de fra jordoverfladen udgaaende elektriske kraftlinjer for størstedelen ender allerede i de nedre lag af atmosfæren.

Exner, Franz (1802—53), østerr. filosof, prof. i filosofi i Prag 1832—45, tilhænger af Herbarts filosofi og modstander af Hegels. Forfatter af «Über Nominalismus und Realismus» (1841), «Die Psychologie der Hegelschen Schule» o. fl.

Exner, Johan Julius (1825—), d. maler. Elev af J. L. Lund og Eckersberg. Begyndte som historiemaler, men gik over til genrebilleder, hvortil han (fra 1852) væsentlig hentede motiverne fra amagerbøndernes liv. Mest populære er «Besøget hos bedstefaderen» (1853) og «Gildet hos en bonde paa Amager» (1854, begge i Kunstmuseet i Kbh.). I sine senere lignende billeder fra Hedeboegnen og Fanø (efter 1877) har fortællekunsten taget overhaand over malerkunsten. Fra en reise i Italien (1857—58) findes gode billeder. I E.s elskværdige kunst er kanske det bedste hans barneskikkelser. (Se billede næste side.)

Exner, Siegmund (1846—), f. i Wien. 1875 ekstraordinær professor i fysiologi i Wien, 1891 ordinær professor. Bekjendt for sine nerve- og sansefysiologiske undersøgelsér bl. a. om lokalisationen af de forskjellige funktioner i hjernebarken. Medudgiver af «Centralblatt für Physiologie».

Ex ni'hilo ni'hil (lat.), «af intet (opstaar) intet», er det negative udtryk for sætningen: enhver forandring har sin aarsag.

Exobasidium, snyltesoppe, tilhørende familien *thelephoraceæ*. Myceliet lever inde i vertplanten og foraarsager, at denne bliver hypertrofisk misdannet. Den mest kjendte art er *e. vaccinii*, som er alm. hos visse lyngvekster. Hos tyttebær bliver de af soppen angrebne blade skeformet hule, røde paa oversiden, hvide paa undersiden, hvor sporerne træder ud, og stængelen svulmer op. Hos blaabær angribes kun bladene, som bliver store og paa undersiden hvide. I Alperne foraarsager denne sop lignende misdannelser paa alperoserne.

Exocœtus, se Flyvefisk.

Exo'dium (lat.), «udgang, slutning», særlig hos romerne slutning paa en teaterforestilling, et lystigt efterspil ovenpaa de høitidelige skuespil, opr. *saturæ*, senere atellaner el. mimer (s. d.).

E'xodus, se Eksodus.

Ex offi'cio (lat.), i embeds medfør.

Exophtha'lmus, sygelig fremstaaenhed af øiet, kan være ensidig og skyldes da som regel en sygelig proces (svulst eller betændelse) i øiehulen bag øiet. Hyppigere er e. dobbeltsidig og skyldes da som oftest Basedow's sygdom.

---

hellefisk, -flyndre — (t) Heilbutte f, Heiligbutt m, Riesenscholle f — (e) hali-, holibut — (f) flétan m.

Heller (t) m, styver, hvid; (i Østerrige) ½ kreuzer.

heller(e) — (t) lieber — (e) rather, sooner — (f) plutôt; (aimer) mieux. **h. ikke** — (t) auch nicht — (e) nor, neither — (f) ni . . . non plus; ne . . . pas non plus.

hellig — (t) heilig — (e) holy, sacred — (f) saint; (indviet, ukrænkelig) sacré; (promesse f) solennelle. **den helligaand** — (t) der heilige Geist m — (e) the Holy Ghost — (f) le Saint-Esprit. **helligaften** — (t) heiliger Abend, Fest-, Vorabend m — (e) eve of a holiday — (f) veille (f) d'une fête. **helligbrøde** — (t) Entweihung des Sabbattages, Sabbatschändung f, Sakrileg n — (e) sacrilege — (f) sacrilège m. **helligdag** — (t) Fest-, Feiertag m — (e) holiday; festival — (f) (jour de) fête f, jour (m) férié. **hellig(gjør)e** — (t) heiligen — (e) hallow, sanctify — (f) sanctifier. **helligholde** — (t) heilig halten, heiligen, feiern — (e) keep holy, observe; celebrate — (f) sanctifier; célébrer. **helligholdelse** — (t) Feier f — (e) keeping holy, observance; celebration — (f) sanctification, célébration f. **helligtrekonger(sdag)** — (t) Dreikönigsfest n — (e) Twelfth Day, Epiphany — (f) l'Epiphanie f, le jour des Rois.

hellig (t) udmattet, sulten og tørst.

Ex orie'nte lux (lat.), lyset kommer fra østen.

Expectora'ntia, lægemidler, som befordrer opspytning af slim fra lungerne: senega, ipecacuanhæ, kamfer, jodkalium, salmiak o. s. v.

Expert *[ækspǟr]*, H e n r i (1863—), fr. videnskabsmand, lærer ved nationalskolen for klassisk musik i Paris, docent i musikhistorie ved hoiskolen for sociale studier, stifter af et selskab for historiske koncerter, udgiver af en stor kritisk samling af franske og nederlandske komponister ved aar 1500.

E'xplicit (lat., muligens fork. for e x p l i'c i t u m e s t v o l u m e n, d. e. bogrullen er helt udfoldet), «her ender bogen», alm. slutning i middelalderens haandskrifter og trykte bøger. (Jfr. I n c i p i t.)

Expli'cite (lat.), udtrykkelig, klart, klarlagt (modsat i m p l i c i t e).

Expre'ssis ve'rbis (lat.), udtrykkelig.

Ex profe'sse (lat), paa fagets vegne, af fag (jfr. P r o f e s s i o n).

Johan Julius Exner: Den lille rekonvalescent.

Ex recensiōne (lat.), med en paafølgende genitiv, f. eks. Madvigii, d. e. «udgivet af Madvig» (paa klassikerudgaver).

Exsicca'ntia, udtørrende lægemidler, især strøpulvere, som potetesmel, salicyl, alun, jodoform o. l.

Exter, J u l i u s (1863—), t. maler; elev af Alex. Wagner i München. Farvestemninger i blege, lyse, blaafiolette dæmringstoner, der kan karakteriseres som en videre udvikling af Besnards impressionisme («Bølgen», «Adam og Eva»). Senere har emner fra bondelivet ført ham udenom farvemystikens udskeielser, samtidig med at hans form er blevet sikrere og foredraget kraftigere.

E'xstispex (lat.; flert. e x s t i s p i c e s af e x t a, indvolde), «indvoldsskuer», rom. sandsiger, som tog varsler af dele af offerdyrenes indre organer.

Extra'ctum, se E k s t r a k t.

E'xtra ecclēsiam nulla sa'lus (lat.), udenfor kirken er der ingen frelse, d. e. den katolske kirke er den eneste saliggjørende.

E'xtra mūros (lat.), udenfor murene, udenfor byen.

E'xtra o'rdinem (lat.), udenfor ordenen.

Extravaga'ntes kaldes de pavelige dekretaler, som ikke er optaget i den alm. kirkeret, men som foreligger udenfor denne. De er tildels optaget i de senere udgaver af «Corpus juris canonici». Deres retslige gyldighed er omstridt.

Exumaøerne, en øgruppe tilhørende Bahamaøerne (Vestindien), mellem Andros, Eleuthera og Cat-øen. Det er en 200 km. lang række af smaa, smale koraløer (tils. omtr. 380 km.²), som i syd slutter med Stor-Exuma. Indbyggertallet er omtr. 3100 (1901). Fiskeri og frugtavl.

Ex u'ngve leōnem (lat.), paa kloen (kjender man, skal man kjende) løven.

Ex ūsu (lat.), ifølge skik og brug.

Ex vōto (lat.), ifølge løfte, alm. indvielsesformular paa romerske gravstene og offergaver til guderne; en e x v o t o s t a t u e, d. e. statue, indviet til guderne ifølge løfte (f. eks. som tak for helbredelse).

Eybler, J o s e p h v o n (1765—1846), hofkapelmester i Wien, ven af Haydn og Mozart, adlet i 1835, har komponeret talrige messer, gradualier, offertorier, symfonier kammermusik m. v.

Eyck *[aik]*, H u b e r t v a n (ca. 1366—1426) og J a n v a n (ca. 1386—1441), nederl. malere, brødre, f. i Maaseijck (Eijck an der Maas) i provinsen Limburg. Om Hubert vides meget lidet. Sikkert er, at han har været den yngre Jans lærer og arbeidede i Gent. Ogsaa Jan arbeidede først i Gent, 1422—24 i Haag som Johan af Bayerns hofmaler, 1425—28 i Lille som Filip den gode af Burgunds hofmaler, for hvem han 1428—29 i diplomatisk erende reiste til Portugal og Spanien; 1429 vendte han tilbage til Gent for at fortsætte den af Hubert paabegyndte altertavle, som han afsluttede 1432, hvorefter han bosatte sig i Brügge, hvor han døde. Oprindelsen til Huberts kunst, hvori al tidens maleriske kunnen n. f. Alperne er samlet, er uvis. Dog var Limburg forlængst et centrum for nederl.-tysk maleri med fransk-flamsk paavirkning. Ogsaa med de franske miniaturmalerier, der viser en høi kunstnerisk udvikling med udpræget virkelighedssans, har E.s kunst forbindelse. Brødrenes eneste sikre fælles arbeide er det berømte Genter alterverk, malt for Johanneskirken (nu St. Bavo) 1520—32, den nordiske malerkunsts mægtigste verk i 15 aarh. Af dets 20 billeder findes det faste midtstykke med 4 billeder endnu i kirken, af fløiene ydersidens 4 øvre billeder i Brüssel, alle de øvrige i Berlin. Billedernes grundtanke er syndens udryddelse og menneskets forsoning med Gud ved offerlammets død, fremstillet fra syndefaldet til saligheden. Sandsynligvis er de tre store midtfigurer, der er mere skematiske og haarde i tegning og modellering, af Hubert, resten af Jan. Brødrene har længe, med urette, gjældt for oljemaleriets opfindere. Deres frem-

---

helligdom — Ⓣ Heiligtum n — Ⓔ sanctuary; sacred thing — Ⓕ sanctuaire; lieu (m) saint; chose sainte, sacrée; relique f.

hellish Ⓔ helvedes, djævelsk.

Helm Ⓣ m, hjelm, kuppel; skaft; rorpinde.

helm Ⓔ ror; (retort)hat.

Helmbiene Ⓣ f, drone.

helmen Ⓣ ifore hjelm; skjæfte.

helmet Ⓔ hjelm.

helminthe Ⓕ m, indvoldsorm.

helminthic Ⓔ orme-; ormfordrivende (middel).

helmport Ⓔ rorbjørn.

helmsman Ⓔ rorgjænger.

help Ⓔ hjælpe; forhindre, undgaa; forsyne (sig); servere, øse op; hjælp(emiddel); selskabsdame; (amerik.) tjener, pige.

helper Ⓔ hjælper(ske); assistent.

helpful Ⓔ behjælpelig, tjenlig.

helpless Ⓔ hjælpeløs.

help-mate Ⓔ medhjælp, især egtemage.

helse se helbred. **helsebot** se helbredelse. **helseløs** — Ⓣ an einer unheilbaren Krankheit leidend — Ⓔ broken in health, incurable — Ⓕ inguérissable, incurable.

helst — Ⓣ am liebsten — Ⓔ (jeg vil h.) I should prefer; (you had) best; (især) especially — Ⓕ le plus volontiers; (især) surtout, (j'aime) le plus, (je préfère) de beaucoup; (il vaut) mieux.

helt — Ⓣ Held m — Ⓔ hero — Ⓕ héros, champion m. **helte-**

Hubert van Eyck og Jan van Eyck: Syngende engle (fra Genteralteret). (Galerie der kgl. Museen, Berlin.)

skridt ligger imidlertid i deres farvers hidtil uovertrufne lysstyrke, i deres flydende, sammensmeltende malemaade, hvorved de opnaaede en fuldkomnere, blødere modellering og finere nuancer og overgange. Deres største betydning ligger dog kanske i deres kjærlighedsfulde fordybelse i naturen. Om billeder, der kan tillægges Hubert, strides de lærde. De vigtigste signerede og daterede billeder af Jan (de fleste af lidet format) er: «Madonna med barnet» (1432, Ince Hall ved Liverpool), «Giovanni Arnolfinis formæling» (1434, nationalgalleriet, London) «Magister de Palas madonna» (1434, Brügge), «Jan de Leeuwes portræt» (1436, Wien), «Den hellige Barbara» (1437, Antwerpen), «Madonna ved brønden» (1437, Antwerpen), «Kunstnerens hustru» (1439, Brügge). Af andre billeder, der stilkritisk tillægges ham, kan nævnes: «Manden med nelliken» (Berlin), det herlige «Kansleren Rollins madonna» (Louvre), «Madonna fra Lucca» (Frankfurt), «Forkyndelse» (St. Petersburg) og den smukke altertavle i Dresden. [Litt. af Crowe og Cavalcaselle, J. Weale, E. Durand-Gréville, K. Voll, L. Kaemmerer o. a.]

Eyde, Samuel (1866—), n. industri-organisator, f. i Arendal. Afbrød universitetsstudierne for i Berlin at lægge sig efter tekniske fag og tog diplomeksamen ved Charlottenburg høiskole. Arbeidede derefter en aarrække som ingeniør i Tyskland, Sverige og Norge, navnlig med stations- og havneanlæg. Sammen med ingeniør C. O. Gleim, Hamburg, vandt han 1897 1 præmie ved den internationale konkurrance om stationsanlæggene i Kra., 1898 1 præmie for plan til Kra. havn og ved stationskonkurrance i Kbh. 1899 3 præmie. Firmaet anlagde havne og stationer bl. a. i Göteborg, Helsingborg og Malmö. Konsulent ved jernbanestyrelsen og stationskommitéen af 1899 indtil 1903. Senere har E. væsentlig været knyttet til det, navnlig af svensk kapital støttede arbeide for industriel nyttiggjørelse af den af prof. Birkeland (s. d.) planlagte og af denne og E. i forening videre udviklede metode for fremstilling i stort af kalksalpeter (s. d.). Til gjennemførelse af denne opgave har E. dannet flere større aktieselskaber, dels til udnyttelse af patentrettighederne, dels til metodernes fabrikmæssige tilgodegjørelse. Da fremstillingen af kalksalpeter (Norgesalpeter) kræver anvendelse af store kraftmængder, har E. og hans medinteressenter ogsaa sikret sig en række af Norges større vandfald, bl. a. Svælgfoss, Rjukan og Vamma, ligesom de har deltaget i større vasdragsreguleringer i den hensigt at forøge disse vandfalds effektivitet. Af de selskaber, som direkte eller indirekte har arbeidet til salpeterindustriens fremme, kan nævnes: aktieselskabet det Norske kvælstof kompani, det Norske aktieselskab for elektro-kemisk industri og navnlig Norsk hydro-elektrisk kvælstofaktieselskab, hvilket sidste, grundlagt høsten 1905 med kapital 7.5 mill. kr., senere udvidet til ca. 29 mill. kr., har i Tinnelven udbygget Svælgfoss til udnyttelse (40 000 hk.) for Notodden salpeterfabrik, det første industrielle anlæg for direkte oksydation af luftens kvælstof, i drift siden høsten 1907. Af dette selskab er 1907—08 i forening med Badische Anilin- und Sodafabrik, der ogsaa disponerer en metode for fremstilling af kalksalpeter, oprettet to nye selskaber, Norsk kraftaktieselskab og A/S de norske salpeterverker med samlet kapital af 34 mill. kr. til udnyttelse bl. a. af ca. 240 000 hk. fra Rjukan. I løbet af ca. 5 aar har saaledes E. ført frem til løsning paa norsk grund en opgave af gjennemgribende betydning for Europas landbrug og er dermed blevet en af landets store foregangsmænd paa industriens omraade. De vældige kapitaler, som de E.ske selskaber disponerer, sidder endnu for en langt overveiende del paa udenlandske hænder. De videre resultater af metodens industrimæssige anvendelse imødesees overalt med de største forventninger.

(Fot. af L. Szacinski.)

Samuel Eyde.

Eydtkuhnen, landsby i Preussen, prov. Øst-Preussen, ved den russiske grænse; 3707 indb. (1900). Livlig speditionshandel, især med russiske heste og gjæs.

Eye *[ai'ə]*, Johann Ludolf August von (1825—96), t. kunst- og kulturhistoriker. Blev 1853 forstander for Germanisches Museum i Nürnberg. Har bl. a. skrevet: «Leben und Wirken A. Dürers», «Das Reich des Schönen» (Berlin 1878), samt sammen med Joh. v. Falke «Kunst und Leben der Vorzeit» (Nürnberg 1855—58; 3 opl, 1868, 3 bd.) og «Galerie der Meisterwerke deutscher Holzschneidekunst».

Eyjafjalla-jökull (Øfjeldjøkelen), en isdækket vulkan ved sydkysten af Island, 1705 m.; den danner den vestlige pynt af den store ismark Myrdalsjökull. E. har havt udbrud to gange i historisk tid (1612 og 1821).

Eyjafjörður (Øfjorden), fjord paa Island, den længste og smukkeste paa nordkysten, 60 km. lang. Begge fjordsider dannes af høie fjelde, og fra fjordbunden strækker der sig en frugtbar dal langt op i landet. Nær bunden byen Akureyri (s. d.).

Eylau *[ai'lau]*. 1. Deutsch-E., by i Preussen, regjeringsdistriktet Marienwerder, West-Preussen, ved Geserich-

---

daad, -gjerning — (t) Heldenthat f — (e) heroic deed, exploit — (f) action (f) héroïque, exploit, haut fait m. **heltedigt** — (t) Heldengedicht n — (e) epic poem — (f) poème (m) épique: épopée f. **heltemod** — (t) Heldenmut m — (e) heroic courage, heroism — (f) héroïsme, courage (m) héroïque. **heltemodig** — (t) heldenmütig — (e) heroical — (f) héroïque; en héros.

helter-skelter (e) i hui og hast; hulter til bulter.

heltinde — (t) Heldin f — (e) heroine — (f) héroïne f.

helve (e) (økse)skaft; skjæfte.

helvede — (t) Hölle f — (e) hell — (f) enfer(s) m (pl).

helvedes — (t) Höllen-; höllisch, verteufelt — (e) devilish; a devil of (a fellow) — (f) infernal, d'enfer; énorme. **helvedesild** (sygdom) — (t) Gürtelflechte, -rose f — (e) shingles — (f) zona m. **helvedesmaskine** — (t) Höllenmaschine f — (e) infernal machine — (f) machine (f) infernale. **helvedessten** (med.) — (t) Höllenstein m — (e) lunar caustic — (f) pierre (f) infernale.

hem (e) fald (paa tøi); kant: harke(n), rømme sig; falde, kante. **h. about** indeslutte, kringsætte.

hématémèse (f) f, blodbrækning.

hématidrose (f) f, blodsved.

hématie (f) f, blodlegeme.

hematite (e), **hématite** (f) f, hematit, blodsten.

hématocèle (f) f, blodbrok.

sjøen, der gjennem Elbing-oberländischer kanal staar i seilbar forbindelse med Østersjøen; 8074 indb. (1900). Jern- og kvernindustri. — 2. **Preussisch-E.**, by i Preussen, regjeringsdistriktet Königsberg, Øst-Preussen, ved Pasmar; 3 248 indb. (1900). Bekjendt paa grund af den blodige og uafgjorte kamp mellem Napoleon og russerne under Bennigsen 7 og 8 febr. 1807.

Eyrarbakki, den eneste by paa Islands sydkyst, nær udløbet af Hvitá. Livlig handel, da omegnen er frugtbar. 726 indb. (1904).

Eyrbyggjasaga, islandsk ættesaga, har navn efter beboerne af gaarden Eyrr. Den begynder med landnamstiden, omhandler dog især tiden omkr. aar 1000; Snorre gode (d. 1031) er en af hovedpersonerne. Sagaen, der vistnok er forfattet i det 12 aarh., har betydelig interesse i historisk henseende og ved sine oplysninger om hedensk gudsdyrkelse. Den er oversat paa dansk i N. M. Petersens «Historiske fortællinger om islændernes færd» (ny udgave ved V. Dahlerup og F. Jónsson 1901).

Eyre *[ai'ə]*, Edward John (1815—1901), eng. opdagelsesreisende. Han udvandrede i 1833 til Australien og foretog her mange reiser, opdagede Torrenssjøen og den efter ham benævnte E.-sjø (s. d.), fulgte Murray til dens munding etc. I 1841 gjorde han under store vanskeligheder sin største reise, langs sydkysten af Australien til Kong-George-sund i Vest-Australien. Var 1846 53 guvernør over Ny-Seeland og 1862—66 guvernør over Jamaica.

Eyre-sjøen *[ai'ɔ-]*, saltsjø i Syd-Australien, inde i landet, 12 m. lavere end havfladen, 9300—9900 km.² stor. I tørketiden forsvinder den næsten helt, saa der bare bliver en saltskorpe tilbage. I regntiden fyldes den af mange elve, deriblandt Barcoo, Kallakupa, Warburton, Frome, Neales etc. Paa syd- og vestsiden er der ferskvandskilder, hvilket muliggjør bebyggelse. Opkaldt efter E. J. Eyre (s. d.)

Eyria *[ǣriə]* (eller Eyres halvø), halvø i Syd-Australien, mellem Spencerbugten og den store australske bugt, i n. begrænset af Gawlerfjeldene. Nogle faa beboere, der lever som gjætere.

Eyskegger (af oldn. *ey*, ø, og *skeggi*, mand) el. gullbeiner var navnet paa en oprørsflok paa kong Sverres tid, hvis kjerne bestod af besætningen paa ledingsskibene fra de skotske øer. Flokken anførtes af lendemanden Halkell Jonssøn af Blindheim; men dens kongsemne var kong Magnus Erlingssøns søn, Sigurd. Vaaren 1193 drog e. fra Orknøerne til Viken, hvor de fik Sigurd hyldet til konge; derefter plyndrede de paa biskop Valdemar af Slesvigs opfordring de danske kyster, men vendte allerede om høsten s. a. tilbage til Norge, hvor de satte sig i besiddelse af Bergen. 3 april 1194 blev de imidlertid fuldstændig slaaet af Sverre i Florevaag, hvor baade Halkell og Sigurd faldt. Resterne af flokken gik senere ind i det af biskop Nikolaus organiserede baglerparti.

Eystein. 1. E. Magnussøn, Magnus Barfots søn, besteg 1103 Norges trone sammen med sine brødre Sigurd og Olav, af hvilke den sidste døde ung. Medens Sigurd foretog sit store tog til det Hellige land, styrede E. riget med klogskab og mildhed og blev meget afholdt af nordmændene. Ligesom sin farfader Olav Kyrre, hvem han i meget lignede, virkede han for fredelige fremskridt. Han anlagde fjeldstuer paa Dovre og en havn ved Agdenes, byggede kirker og klostre («Munkeliv» i Bergen) og lod flere af provinsiallovene optegne. hvorfor han ogsaa har faaet tilnavnet den «lovspake» Ved underhandlinger opnaaede han, at jæmterne frivillig gav sig ind under Norge. Forholdet mellem ham og hans yngre broder Sigurd var ikke godt, men freden bevaredes. E. døde 1023 uden sønner. — 2. E. Haraldssøn, søn af Harald Gille, f. i Skotland, kaaredes 1142 til konge i Norge ved siden af sine allerede tidligere udraabte brødre Sigurd og Inge. med hvilke han levede i stadig strid, indtil han blev dræbt af kong Inges mænd i Ranafylke 1157. Han blev begravet i Foss kirke i Bohuslän og dyrkedes senere som lokalhelgen paa de kanter. I levende live havde han kun nydt ringe anseelse.

Eystein Erlendssøn, n. erkebiskop, af en anseet trøndersk æt, beslegtet med Arnmødlingerne og kongeætten, var kapellan og fehirde hos kong Inge Krokryg og blev af denne udnævnt til erkebiskop i Nidaros 1157, men først indviet 1160 (eller 1161). Med stor dygtighed og kraft optog E. arbeidet for at styrke kirkens magtstilling i Norge. De politiske forhold var gunstige herfor, idet Erling Skakke trængte geistlighedens bistand til at sikre sin søn Magnus kongeværdigheden. E. gik, trods trøndernes uvilje mod Erling, ind paa at krone og salve kong Magnus (1163) og opnaaede derved ikke alene økonomiske fordele for erkestolen, men ogsaa, at biskoperne indrømmedes den afgjørende indflydelse paa kongevalget. Under striden mellem Magnus og Sverre støttede E. kraftig kong Magnus og maatte efter dennes nederlag paa Ilevoldene forlade landet, drog til England og satte herfra Sverre i bann (1180). Først 1183 kom han tilbage og indgik nu forlig med Sverre. Han døde 26 jan. 1188 og blev bisat i Nidaros domkirke, som for en væsentlig del er ombygget af ham. Allerede i 1161 indviede han et sidekapel i tverskibet (nu Thomas Angels kapel), og for at vinde plads for en fortsat udvidelse flyttede han den i nærheden liggende Mariakirke over til Elgesæter. Ogsaa for bygning af kirker i andre dele af stiftet var han virksom, ligesom han hyppig foretog visitationsreiser og ivrig befordrede Olavs-dyrkelsen, bl. a. ved at udgive et tillæg til den ældre Olavs-legende, hvori han optegner de mirakler, som skulde være hændt i hans egen tid. Paa en norsk synode 1229 blev E. erklæret for helgen, men alle ansøgninger om hans kanonisation blev afslaaet fra pavestolens side.

Eystein Meyla, søn af kong Eystein Haraldssøn, stiftede trods sin ungdom (tilnavnet Meyla betyder liden pige) i 1174 birkebeinernes oprørsflok mod Erling Skakke og hans søn, kong Magnus, og hyldedes 1176 til konge paa Øreting ved Nidaros; men i 1177 blev birkebeinerne fuldstændig slaaet af kong Magnus paa Re i Ramnes prestegjeld (nær Tønsberg), hvor E. selv faldt.

Eysteinn Ásgrímsson, isl. digter fra midten af det 14 aarh. Hans navn er knyttet til den nordiske middelalders fortrinligste religiøse digt «Lilja» (liljen); det er meget omfangsrigt (100 vers), særdeles klart i tankegangen, let og ukunstlet i formen (der findes saaledes næsten ingen omskrivninger). Indholdet er den religiøse middelalders sedvanlige, men i slutningen hæver digteren sig til det sublime i den skjønne, lidenskabelige lovprisning af jomfru Maria.

---

hématose (f) f, bloddannelse.
hématurie (f) f, blodpis.
Hemd (t) n, skjorte; serk. **H.-bund** m, skjortelinning.
hémérocalle (f) f, (bot.) daglilje.
hemicycle (e), **hémicycle** (f) m, halvkreds, (f) spec. amfiteater.
hémicyclique (f) halvrund.
hemiplégie (f) f, **hemiplegy** (e) lamhed i den ene side.
hémiptère (f) (m), halvvingedække t.
hemisphere (e), **hémisphère** (f) m, halvkugle.
hemispherical (e), **hémisphérique** (f) halvkugleformig.
hemistich (e), **hémistiche** (f) m. halvvers.
hemlock (e) skarntyde.
hemme — (t) hemmen, aufhalten — (e) check, repress, restrain, hamper — (f) retenir, entraver, arrêter.
hemmelig — (t) heimlich, geheim; insgeheim — (e) secret; (i smug) clandestine; (mods. offentlig) private; auricular (confession), (a) lurking (suspicion) — (f) secret; caché; clandestin; (adv) ogs. en cachette, à la dérobée.
hemmelighed — (t) Geheimnis n — (e) secrecy, privacy; secret, mystery — (f) secret; mystère m.
hemmelighedsfuld — (t) geheimnisvoll — (e) mysterious, (an air) of mystery — (f) mystérieux.
hemmelighedskræmmeri — (t) Geheimthun n, Geheimniskrämerei

Eystein Orre, søn af Thorberg Arnessøn (se Arnmødlingeætten) og Erling Skjalgssøns datter Ragnhild, deltog i Harald Haardraades tog til England, hvor han under kongens marsch til York kommanderede den del af hæren, som blev tilbage paa flaaden. Ved efterretningen om overfaldet ved Stanford bro ilede E. Harald til undsætning, men naaede først frem efter dennes fald. Alligevel kastede han sig ind i en heftig kamp (Orreriden), hvorunder han selv og de fleste af hans mænd fandt døden (1066).

Eystrasalt kaldte vore forfædre Østersjøen; benævnelsen Østersalt findes endnu brugt af danske digtere. Ogsaa i andre sprog (latin, græsk, kymrisk) anvendes ordet «salt» som betegnelse for havet; maaske var havsaltet det første salt, indogermanerne lærte at kjende.

Eyton *[ai'tən]*, Robert William (1815—81), eng. arkæolog og historiker, har leveret omfattende og værdifulde studier over tidligmiddelalderske samfundstilstande og kulturforhold i England bygget over «Domesdaybook».

Eyvind Skaldaspiller, n. skald hos Haakon den gode, af haalogalandsk lendemandsæt, fik sit tilnavn (skaldenes ødelægger eller plyndrer) deraf, at han i sterk grad benyttede tidligere forbilleder: i «Hákonarmál», som han digtede til minde om kong Haakon, har han efterlignet «Eiríksmál», som Gunhild lod digte over Erik Blodøks; det genealogiske digt «Háleygjatal» har sit mønster i Tjodolv af Hvins «Ynglingatal». Af «Háleygjatal», der forherliger Haakon jarl ved at føre hans slegt op til Odin, er dog kun brudstykker bevaret. Hvorvidt E. deltog i Jomsvikingeslaget, er uvist. Hans søn var Haarek af Tjotta. [Litt.: F. Jónsson, «Oldnorsk-oldislandsk litteraturhistorie» I.]

Eyzies, Les *[læz æzi']*, by i Frankrige, depart. Dordogne. Omkr. 1860 fandt man her i nogle huler knokler fra forhistorisk tid.

Ezekiel (Luther: Hesekiel; hebr. Jechezkēl), prestesøn, selv prest og som saadan tilhørende det aristokrati i Jerusalem, der i 597 f. Kr. førtes i landflygtighed sammen med den judæiske konge Jojakin. Han bosatte sig i Tel Abīb ved den babyloniske kanal Kebār, hvor han havde et hus og en hustru. Herfra virkede han mellem aarene 593 og 571 (muligens endnu noget senere) som profet. — E. bog bestaar af følgende 4 dele: 1. kap. 1—24 (fra aar 593—589), om Jerusalems nær forestaaende fald; 2. kap. 25—32 (fra aar 588—586), orakel mod 7 fremmede folk; 3. kap. 33—39 (tildels fra aar 586), Jahve skal paany bistaa sit folk og triumfere over verden; 4. kap. 40—48 (fra aar 573), en vision, hvori E., «presten i profetkappe», fremlægger programmet for det paa prestekodeksen grundede eftereksilske teokrati.

Ezzelīno da Romāno (1194—1259) var af tysk adel og overtog 1221 efter sin fader italienske godser omkring Treviso. 1226 blev han podesta i Verona, mistede dog atter magten, men svang sig ved folkets hjælp 1230 op til byens herre. Nær knyttet til keiser Fredrik II erobrede E. i hans navn Vicenza og Padua samt hele markgrevskabet Treviso og styrede som keiserlig vikar egnen mellem Oglio og Trento-bjergene. Efter keiserens død 1250 forstod han at holde sig uafhængig, ja endog at udvide sit omraade, indtil hans fiender endelig ved Cassano-broen fik ham i sin magt. Han dræbte sig selv i fængslet. Storladen i energi og klogskab, men ogsaa i sin hevngjerrighed, herskesyge og grusomhed er E. med rette anseet for en forløber for den særprægede tyrantype, som siden i renaissancetiden udfoldede sig i Italien.

Eötvös, József, baron (1813—71), ung. politiker. Studerede filosofi og jus; advokat og embedsmand, senere udelukkende litterat. Skrev bl. a. et betydningsfuldt verk om fængslerne og flere romaner, saaledes «Der Kartäuser», «Der Dorfnotar» og «Ungarn 1514»; desuden fremragende journalist. Sluttede sig til Kossuths og Déahs liberale politik og var en af førerne for centralisterne. Indtraadte i det første ungarske ministerium 1848; boede derpaa efter krigen nogle aar i München som politisk forfatter. Fra 1861 atter aktiv politiker og et af rigsdagens mest begavede og indflydelsesrige medlemmer. Blev 1867 kultusminister og gjennemførte som saadan bl. a. skoletvang. 1856 vicepræsident, 1866 præsident i det ungarske akademi. Som aandfuld taler, uegennyttig og sterkt national statsmand regnes han blandt Ungarns første mænd.

F.

F, det sjette bogstav i alfabetet, er en læbetandlyd. I runealfabeterne er F det første tegn og betegnes ved ᚠ. — Som forkortelse betyder F (f) fecit, filius m. fl., i England fellow. — Paa tysk mynt er F Stuttgart. — I fysiken betegner F termometerskalaen efter Fahrenheit. — F (mus., fr. og ital. *fa*) er det fjerde trin i vor diatoniske C-dur-skala. Ogsaa forkortelse for forte. F. F., fortissimo. F-huller kaldes lydaabningerne paa strygeinstrumenternes dæk. F-nøgle (basnøgle) paa nodesystemets fjerde linje betegner denne som pladsen for «lille» oktavs F.

Fa (mus.), se F.

Faaberg, den øverste gaard i Jostedalen i Sogn. Herfra er der fjeldovergange over Jostedalsbræen til Loen eller Stryn i Nordfjord og til Skiaaker over Handspikje og til Mørkrisdalen i Lyster.

---

f — ⓔ secretiveness — ⓕ cachotteries f pl. **hemmeligholde** se dølge.

Hemmniss ⓣ n, hindring.

Hemm-vorrichtung ⓣ f, bremse.

hémoptysie ⓕ f, blodspytning.

hemorrhage ⓔ, **hémorr(h)agie** ⓕ f, blodtab, blødning.

hémorr(h)oïdes ⓕ f pl, **hemorrhoids** ⓔ pl, hæmorrholder.

hémostase ⓕ f, stansning af blødning.

hémostatique ⓕ (m), blodstillende (middel).

hemp ⓔ hamp.

hempe — ⓣ Henkel m — ⓔ loop, strap — ⓕ attache f.

hemsko — ⓣ Hemmschuh m — ⓔ drag, clog — ⓕ sabot m.

hemstitch ⓔ hulfald(e).

hen ⓔ høne; (i sammensætn.) hun-. **h.bane** villrot, bulmeurt. **h.bit** (bot.) liden tvetand. **h.-coop** hønsebur. **h.-pecked** underkuet, under tøffelen. **h.-roost** hønsesti.

henad se bortover, langsmed.

henblik: med h. paa — ⓣ mit Hinblick, Rücksicht auf — ⓔ taking into consideration — ⓕ à l'égard (au sujet) de.

hence ⓔ herfra; fra nu af = **henceforth.**

henchboy, -man ⓔ gut, page, lakei; livtjener.

hendecagon ⓔ, **hendécagone** ⓕ m, ellevekant; ⓕ ogs. ellevekantet.

hendes — ⓣ ihr, der ihrige — ⓔ her(s) — ⓕ son; le sien.

hends — ⓣ (da)hinsterben;

Faaberg, herred i Kristians amt ved Mjøsens nordvestre ende, omkring Lillehammer, 478 km.² med 5237 indb.; 11.53 pr. km.² Herredet, der svarer til F. prestegjeld med F. og Mesna sogne, er det sydligste herred i Gudbrandsdalen og omfatter de vakre, veldyrkede og forholdsvis flade strøg ved Mjøsens nordende samt dele af Gausdal og den egentlige Gudbrandsdal. Herredet, der gjennemstrømmes af Jøra (Gausa) fra nordvest og Laagen (Gudbrandsdalslaagen) fra nord, deles ved Laagens dalføre i en østlig og en vestlig del, af hvilke den vestlige igjen opdeles ved Saksumelvens dalføre. Lierne er bratte, med adskillig dyrket, sterkt bakket land inde imellem naaleskogen; i nordøst ligger Balbergkampen med udsigtstaarn 660 m., hvorfra glimrende udsigt. Fra det 1086 m. høie Næverfjeld haves en endnu videre udsigt. Arealet af aker og eng m. v. er ikke beregnet. Inden herredet findes adskillige sanatorier, rekreations- og sommer- og vinteropholdssteder. Særlig nævnes Balberg sanatorium, Balbergkampen, Nordsæter, Ersgaard, Langset, Ravnum, Reiset m. fl. Gudbrandsdalsbanen og den gudbrandsdalske hovedvei gaar gjennem distriktet. Ved Brunlaag er der bro (i nærheden stort hotel med skydsstation, s. d.) over Laagen med vei til Gausdal. Inden herredet ligger Hove landbrugsskole og paa vestsiden af Laagen Jørstadmoen ekserserplads for Gudbrandsdalens bataljoner. De vigtigste næringsveie er jordbrug og skogdrift, hvortil kommer hoteldrift. Der findes en del sagbrug. F. sparebank, oprettet 1857, med sæde i Lillehammer. Antagen formue (1907) 4 144 000 kr., indtægt 748 000 kr.

Faaborg, Hans (d. 1516), slotsskriver paa Kbh.s slot. Angav Torben Oxe for at have efterstræbt Dyveke, men blev senere selv beskyldt for det samme og hængt. Efter Dyvekes død 1517 opstod rygter om hans uskyldighed, hvorfor Kristian II lod hans lig nedtage og begrave.

Faaborg, kjøbstad paa Fyns sydkyst ved den lille F. fjord; omkr. 4000 indb. (1906). F. er gammel; den har været befæstet, men det meste af befæstningen er forlængst forsvundet. Er nu en by i vekst og virksomhed. To baner fører til F., en ældre fra Ringe, en nyere fra Odense.

Fåhræus, Johan Fredrik (1796—1865), sv. statsraad og embedsmand. Afløste 1847 sin broder, Olof I. F., som statsraad og civildepartementets chef og udfoldede en betydelig virksomhed (brændevinslov 1855, decimalsystemets indførelse, oprettelse af et statistisk kontor). 1856 blev han generaltolddirektør, adlet 1857. Han varetog en mængde hverv og var medlem af flere rigsdage.

Fåhræus, Olga, f. Björkegren (1857—), sv. skuespillerinde, f. i Stockholm. Gik 1879, efter at have spillet paa Nya teatern, til Dramatiska teatern, hvor hun navnlig tolkede det moderne repertoires tragiske kvindeskikkelser. Trak sig tilbage fra scenen 1887.

Fåhræus, Olof Immanuel (1796—1884), tvillingbroder af J. F. F., sv. statsraad, embedsmand og videnskabsmand. Som statsraad og civildepartementets chef (1840—47) forenklede han forvaltningen, fremmede samfærdsels- og undervisningsvæsen. Landbrugs- og navigationsskoler oprettedes, landbrugsakademierne omordnedes og laugsvæsenet ophævedes (1846). F., der 1842 var blevet adlet, var 1867—78 medlem af første kammer, dets viceformand 1868—72 og 1875, 1867 medlem af statsutskottet og 1867—71 ordfører for rigsbankens direktion. Har skrevet flere entomologiske arbeider samt «Skildringar ur det offentliga lifvet» (1880).

Faar *(ovis)*, afdeling af de hulhornedes familie af drøvtyggerne (s. d. art.), adskiller sig fra de meget nærstaaende gjeder (s. d.) fornemmelig ved at have spiralsnoede horn, fladere pande, krum næse, høiere, slankere ben og gjerne kortere, alsidig behaaret hale samt ved mangelen af skjeg og tilstedeværelsen af taare- og klovkjertler. Pelsen bestaar af en tæt uld, blandet med længere, tynde haar; snuden haaret. Begge kjøn har horn; men hunnernes er altid mindre og gjerne mindre krumme; det tamme f.s hunner kan helt mangle horn. De vilde f. ligner i levevis gjederne og bebor som disse skogbare klippeegne, hvor de klatrer og springer med stor dygtighed og udholdenhed; de lever gjerne i store flokker. Slutter sig villig til menneskene og omdannes let ved deres udvalg. Se Faareracer. De vigtigste vilde arter er følgende: 1. Den europæiske muflon *(o. musimon)* var før udbredt over de europæiske Middelhavslande, men er nu indskrænket til Corsicas og særlig Sardiniens bjergegne. Overgaar kun lidet det tamme f. i størrelse; jages meget for sit velsmagende kjød. 2. Mankefaaret, arabernes arni *(o. tragelaphus)*, ligner adskillig stenbukken; udmerker sig ved de lange mankehaar, som dækker brystet og forbenene og hos hannen naar lige til jorden. Bebor de ødeste og vildeste fjeldegne i Nordafrika. Jagten farlig, da de gamle bukke, som naar en skulderhøide af 1 m., ofte angriber mennesket. 3. Kaschkaren *(o. polii)* fra Mellemasiens fjelde naar en vegt af 230 kg. og bærer mægtige, næsten cirkelformig krummede horn med udadbøiede spidser; omfatter en række underarter, hvoraf argali-f. er den største og mest bekjendte. 4. Det tykhornede f., amerikanernes bighorn *(o. montana)*, bebor de øde strækninger paa Klippebjergenes vestskraaning. Klatrer og springer med overordentlig færdighed. Vegt indtil 175 kg. Det har hidtil ikke lykkedes at fange noget levende eksemplar. Paa Kamtsjatka og nærliggende øgrupper findes nærstaaende former.

Faarbaute, i nordisk mytologi en jætte, fader til Loke, eg. den, som slaar med ulykke.

Faarekylling, se Siris.

Faarelus, faarelusflue, faaretæge *(melophagus ovinus)*, et 5—6 mm. langt, vingeløst, brungult farvet, luslignende insekt, der lever som blodsugende snylter paa faaret, skjult under ulden. Den hører til de saakaldte lusfluer og formerer sig, som disse, ved at føde levende larver, der straks efter forvandles til pupper. Ved sin massevise optræden kan den stundom blive skadelig.

Faareracer. Tamfaarets *(ovis aries)* tæmning er foregaaet i forhistorisk tid. I Mellemeuropa skriver de første knokkelfund af tamfaaret sig fra den ældste neolitiske tid (ældre stenalder). Tamfaarets afstamningsforhold er uklare; man har været tilbøielig til at føre det tilbage til en enkelt vild art, men det er neppe rigtigt, flere arter er vistnok efterhvert tæmmet og har saaledes bidraget til dannelsen af tamfaaret. Af forskjellige grunde gaar man ud fra, at stenalderens første tamfaar *(o. a. palustris)* er kommet ind med et kvægbrugende folk østenfra, det antages at stamme fra det afrikanske mankefaar *(o.*

(om lyd) verhallen — ⓔ die (away), expire; (-ende) ogs. languishing — ⓕ mourir, languir, s'éteindre, expirer.

henføre — ⓣ (auf etw.) beziehen — ⓔ refer (to) — ⓕ rapporter (à); ranger (compter) parmi.

hengaa — ⓣ vergehen — ⓔ elapse, pass away — ⓕ se passer, s'écouler.

hengive: h. sig (til) — ⓣ sich hin-, ergeben — ⓔ abandon one's self to, indulge in, give one's self up to; (for andre) sacrifice one's self — ⓕ s'abandonner (se livrer, s'adonner; se laisser aller, se vouer) à.

hengivelse — ⓣ Dahin-, Hingabe, -gebung, Ergebung f — ⓔ resignation — ⓕ résignation f.

hengiven — ⓣ ergeben; zugethan — ⓔ attached, devoted, well-affected (to) — ⓕ dévoué, affectionné, attaché.

Hengst ⓣ m, hingst.

henhold: i h. til — ⓣ mit Bezug (Beziehung) auf, unter (mit) Bezugnahme auf — ⓔ with reference to, pursuant to — ⓕ conformément à, selon, suivant; en se référant à. **henholdsvis** — ⓣ beziehungsweise, bezüglich, respektiv — ⓔ respectively — ⓕ respectivement.

henholde: h. sig til sich auf etw. berufen — ⓔ refer (appeal) to — ⓕ s'en tenir (s'en référer, s'en rapporter) à.

henhøre — ⓣ (unter etw.) gehören — ⓔ appertain, relate to;

FAARERACER

Muflonfaar.

Korthalet norsk faar (fra Gudbrandsdalen).

Cheviotfaar.

Oxfordshiredownfaar.

Tauterøfaar.

Merinofaar.

Southdownfaar.

Islandsk faar.

tragelaphus). — I det følgende er fulgt C. Kellers fremstilling af racegrupperne. 1. Racer sandsynligvis stammende fra muflon *(o. musimon).* Hertil regnes a. de korthalede høilandsracer (1—13 halehvirvler) i Norge, Nordsverige, Finland, Nordrusland, Sibirien, Island og øerne nordenfor Skotland. Smaa, haardføre dyr, hornene smaa, ofte manglende. b. Hedefaaret (t. *Heidschnucke*) i Nordtyskland, Lüneburgerheden. Er af de mindste faareracer. c. Marskracerne i marskegnene s. f. Nordsjøen og Kanalen. Svære, kjødfulde, kollede, languldede dyr. Kjendte repræsentanter er det friesiske langs Nordsjøkysten i Tyskland, texelfaaret i det n ø.-lige Holland, det hollandske, flamske, larzacfaaret (i depart. Aveyron), som leverer melk til roquefortosten. 2. Racer, som antages stammende fra det afrikanske mankefaar (se art. Faar), er af Europas ældste tamfaar, men er nu næsten forsvundet fra vor verdensdel, den eneste repræsentant synes bündenerfaaret i Graubünden at være. Dinka- el. mankefaaret i Sydnubien er en af de faa afrikanske racer. 3. Racer stammende fra det asiatiske steppefaar *(o. arkal),* mellem det Kaspiske hav og Persien, har bredt sig over store dele af Europa, især i syd, samt over det meste af Asien og Afrika. Mest berømt er a. merinofaaret med sin fine, tætte, sterkt krusede uld, markedets værdifuldeste vare. Indtil begyndelsen af det 18 aarh. var racen indskrænket til Spanien; fra da af begyndte indførselen til andre lande. Stor betydning har merinoavlen i Tyskland, især i syd, Østerrige og Frankrige, hvor især stammen fra statsschæferiet i Rambouillet (s. f. Paris) har udmerket sig. Ogsaa til Norge er der kommet enkelte merinofaar. Sterkt udbredt er racen ogsaa i Australien, Syd-Afrika og Amerika. b. Faaret med skrueformede horn (t. *Zackelschaf*), lang- og grovuldede faar, især udbredt i det s.ø.-lige Europa. I vest er gruppen nu trængt tilbage, rester findes i Sydtyskland, Frankrige og muligens Storbritannien (walesfaaret i Wales og blackfacedfaaret i Skotland). c. Fedthalefaaret *(o. platyura)* og d. fedtsædefaaret *(o. steatopyga,* t. *Fettsteissschaf*), de i Asien og Afrika mest udbredte former. Den første har en bred hale med betydelige fedtafleiringer i bindevævet, findes især i det sydlige og vestlige Asien, Nord-Afrika og flere sydeuropæiske lande. Det sidste (ogsaa kaldt det tatariske faar) er det mest udbredte faar i Asien gjennem hele steppelandskabet fra Rusland samt i nord. I Afrika optræder det i Abessinien, Somalilandet o. fl. st. Enkelte repræsentanter i Sydrusland. — Udenfor nævnte grupper staar Storbritanniens faareracer, som man endnu ikke har kunnet klassificere. Verdens mest udviklede kjødfaar. a. Af languldede racer merkes: leicester- eller dishleyfaaret, det høiest forædlede, grundlagt i midten af det 18 aarh. af Robert Bakewell, cotswoldfaaret, vistnok Englands sværeste faar, lincolnfaaret, romneymarshfaaret (fra Kent) og border-leicesterfaaret, paa grænsen mod Skotland. b. Middellanguldede. Cheviotfaaret i Sydskotlands og Nordenglands høidedrag, meget anvendt i vort land; sutherlandscheviot længst i nord, større. c. Kortuldede med graat eller sort fjæs: southdownfaaret hører til Englands høiest forædlede racer (Sussex), shropshirefaaret, oxfordshiredownfaaret, endel brugt i Norge, suffolkfaaret med sort fjæs. d. Bjergfaareslag: walesfaaret i Wales og blackfacedfaaret («sortfjæsfaaret») i Skotlands høiestliggende distrikter, lidt anvendt i Norge. — Norges gamle, oprindelige faar var et korthalet bjergfaar, nu trængt adskillig tilside, efterat cheviotfaaret har faaet saa sterkt indpas. Størst indflydelse paa vor faareavl har cheviotfaaret havt, hvis indførsel staten siden 1860 har støttet. 1889 blev givet bevilgning til en faareavlsgaard (schæferi) paa Hodne paa Rennesø i Ryfylke. I 1903 blev indkjøbt en lignende gaard, Gjærø i Rødø herred i Nordland, og endelig i 1908 besluttedes indkjøbt en del af Edø i Edø prestegjeld paa Nordmøre. Oxfordshiredownfaaret har fundet lidt anvendelse i det trondhjemske og i syd (gammel stamme paa landbrugshøiskolen). En eiendommelig race er tauterøfaaret fra Tautra i Trondhjemsfjorden, hvis fine, krusede uld tyder paa slegtskab med merinofaaret, som sandsynligvis munkene i Tautra kloster har indført. — Faareholdet spiller en ganske stor økonomisk rolle i vort land for tilgodegjørelse af fjeld- og skoghavnegange. Faareantallet er dog i de sidste 50 aar gaaet sterkt ned, fra 1 705 390 stykker i 1865 til 994 400 i 1900. (Se planche Faareracer.) [Litt.: J. Schumann, «Faarehold i Norge» (1895—1901, 2 bd.).]

Faaresop *(polyporus ovinus),* spiselig sopart af familien *polyporaceæ.* F. har indtil 10 cm. vid hat, der er hvidagtig, eller med rødligt anstrøg og som ung med hvide porer. Da den gjerne vokser i tætte grupper, er hatten ofte uregelmæssig af form. F. hører hjemme i naaleskoge. (Se planche Sop.)

Fårö, en liden ø i Østersjøen ved nordspidsen af Gotland, hvorfra den skilles ved F. sund. F. sund er en af de bedste havne i Østersjøen.

Faba, se Hestebønne.

Fäbel (lat. *fabula*). 1. En digtnings handling, plan. — 2. En kort fortællende læredigtning paa vers eller prosa, hvor dyr, planter eller livløse ting, ogsaa allegoriske personer, optræder talende og handlende; dens lære stilles ofte i sammentrængt form foran, eller som oftest efter, den eg. fortælling («moralen»). F., der i den nyere tid staar som en udpræget kunstform, gaar dog ligesom myten og eventyret tilbage til den førlitterære tid og har sin rod i den primitive sjæls personliggjørende trang; den maa derfor forudsættes hos alle folk (se ogsaa Dyresagn). F. optræder i litteraturen først i Orienten; de indiske f. tillægges Bidpai, de arabiske Lokman. Den ældste græske f., der angivelig skal skyldes den frygiske frigivne Æsop (d. 560 f. Kr.), synes at hvile paa orientalske kilder. Den æsopiske f. omplantedes af Fædrus paa latinsk jordbund. Medens middelalderen var dyreeposets tid, har den eg. f. i den nyere tid faaet fremragende dyrkere. Den berømteste er Lafontaine (17 aarh.), der ved genial evne til karakteristik staar som en af den franske litteraturs største skribenter. Han efterlignedes i Tyskland af Gellert; andre tyske f.-digtere er Gleim, Lessing, Pfeffel, og i den nyeste tid Heys f. med Speckters tegninger. I Sverige fandt Lafontaine en efterligner i G. F. Gyllenborg. Efter det 18 aarh. maa f. i det store og hele betragtes som død. Forsøg til original nyskabelse gjordes af Kaalund. Paa norsk haves bl. a.: L. Sagen, «Fabler for unge og gamle» (1835); M. C.

---

come within — (f) être du ressort (de la compétence) de.

henimod — (t) gegen, ungefähr — (e) towards, near(ly), almost — (f) vers; environ, à peu près.

henkaste — (t) hinwerfen; fallen lassen; (h.t) gleichgültig, ungezwungen — (e) let fall, throw out, drop; write down hastily; (h.t) casual (remark); (i en h t tone) carelessly, in an off-hand way — (f) coucher (sur le papier), esquisser rapidement; lâcher (un mot); (h.t) (d'un ton) dégagé.

Henkel (t) m, hank, øre; hempe.

henken (t) hænge, klynge op.

Henker (t) m, bøddel; (i eder) fanden. **H.(s)frist** f, galgenfrist.

henkerisch bøddelagtig.

henlede — (t) hinleiten, (-)lenken — (e) direct, draw, invite (the attention) to, turn (the conversation) on — (f) amener (la conversation), appeler, attirer (l'attention) sur.

henligge — (t) hinliegen, liegen bleiben, ruhen — (e) lie, remain — (f) rester, demeurer là; reposer; demeurer en suspens.

henlægge — (t) hin-, weglegen — (e) put away (by), lay aside — (f) suspendre; mettre de côté (à part).

Henne (t) f, høne.

henné (f) m, (bot.) alkanne.

hennery (e) hønseri, hønsegaard.

hennir (f) vrinske. **hennissement** m, vrinsken.

henrette — (t) hinrichten — (e) execute — (f) exécuter.

Hansen, «Halvhundrede fabler» (1838) og «Fem og tyve fabler» (1842), begge tildels efter Speckter.

Faber, Ernst (1839—99), t. missionær og sinolog, f. i Koburg, d. i Tsingtau. Af hans skrifter nævnes: «Lehrbegriff des Konfuzius» (1872 og 73), «Prehistoric China» (i «Journal of the China branch of the Royal asiatic society», 1890), «China in historischer Beleuchtung» (1895). Endvidere hans kritik af Kinas klassikere (1896—98), ufuldendt. Var meget anseet blandt Kinas lærde.

Faber, Frederik (1795—1828), d. zoolog, opholdt sig 1819—21 som naturforsker og navnlig ornitolog paa Island, i hvilket tidsrum han gjorde store indsamlinger for det daværende «kongelige» museum i Kbh. og samtidig nedskrev talrige iagttagelser, som senere offentliggjordes, navnlig i hans hovedverk: «Ueber das Leben der hochnordischen Vögel» (1826).

Faber, Jacob Stapulensis, eg. Jacques Lefèvre d'Estaples (omkr. 1455—1536), fr. humanist og teolog, var en tid lærer i Paris, hvor han særlig syslede med de klassiske sprog og bibelens fortolkning. Udgav senere i Meaux en oversættelse af bibelen efter Vulgata. Levede sine sidste aar hos hertuginde Margrete af Navarra. F. er en af de humanister, som har bidraget til at bane vei for den reformatoriske bevægelse i Frankrige.

Faber, Johann Lothar von, friherre (1817—96), t. fabrikant, overtog 1839 den af hans oldefader oprettede blyantsfabrik og bragte den ved indførelse af store forbedringer frem til et verdensforetagende, som nu har filialer i Berlin, Paris, London og New York. Fabriken fremstiller især blæk og farver, skifertavler og grifler og endelig blyanter. Grafiten til disse faaes fra de østsibiriske grafitminer, som fabriken har faaet koncession paa. F. blev 1863 ophøiet i adelsstanden og 1881 i kongeriget Bayerns arvelige friherrestand.

Faber, Peter Christian Frederik (1810—77), d. telegrafdirektør og forfatter, har bragt det d. telegrafvæsen umaadelig frem. Mest bekjendt er han dog blevet som forf. af «Den tapre landsoldat», skrevet til en melodi af E. Hornemann lige efter indkaldelsesordrerne 1848.

Faber (lat.), haandverker, smed, tømmermand, flert. fabri særlig om ingeniørkorpset ved en romersk hær; f. est suæ quisque fortunæ, enhver er sin egen lykkes smed.

Faber du Faure *[fabr dy får]*, Otto Eduard von (1829—), t. maler. En af de fineste kunstnere af Piloty-skolen i München, videreudviklet i Paris. Brilliante slagbilleder, bl. a. fra krigen i 1870, udmerkede rytterportræter og bredt udførte scener af orientalsk rytterliv.

Fabian society *[fébiən səsai'əti]* (det fabiske, efter Fabius Cunctator, den nølende, benævnte selskab) i London til udbredelse af moderat-socialistiske anskuelser. Det søger sin tilslutning begrænset til folk med høiere dannelse, som ønsker at give bidrag til en aktiv propaganda; det tæller mange aandelig fremragende kræfter. Selskabet har udgivet en række skrifter og brochurer, hvoriblandt navnlig «Fabian essays in socialism» (norsk udg. ved Fr. Wolff, Bergen 1895—96), og talrige flyveblade, spredt i store oplag.

Fabiānus, biskop af Rom 236—50, led martyrdøden under keiser Decius' forfølgelse. Han blev begravet i Kallist-katakomberne, hvor man har fundet hans gravsten.

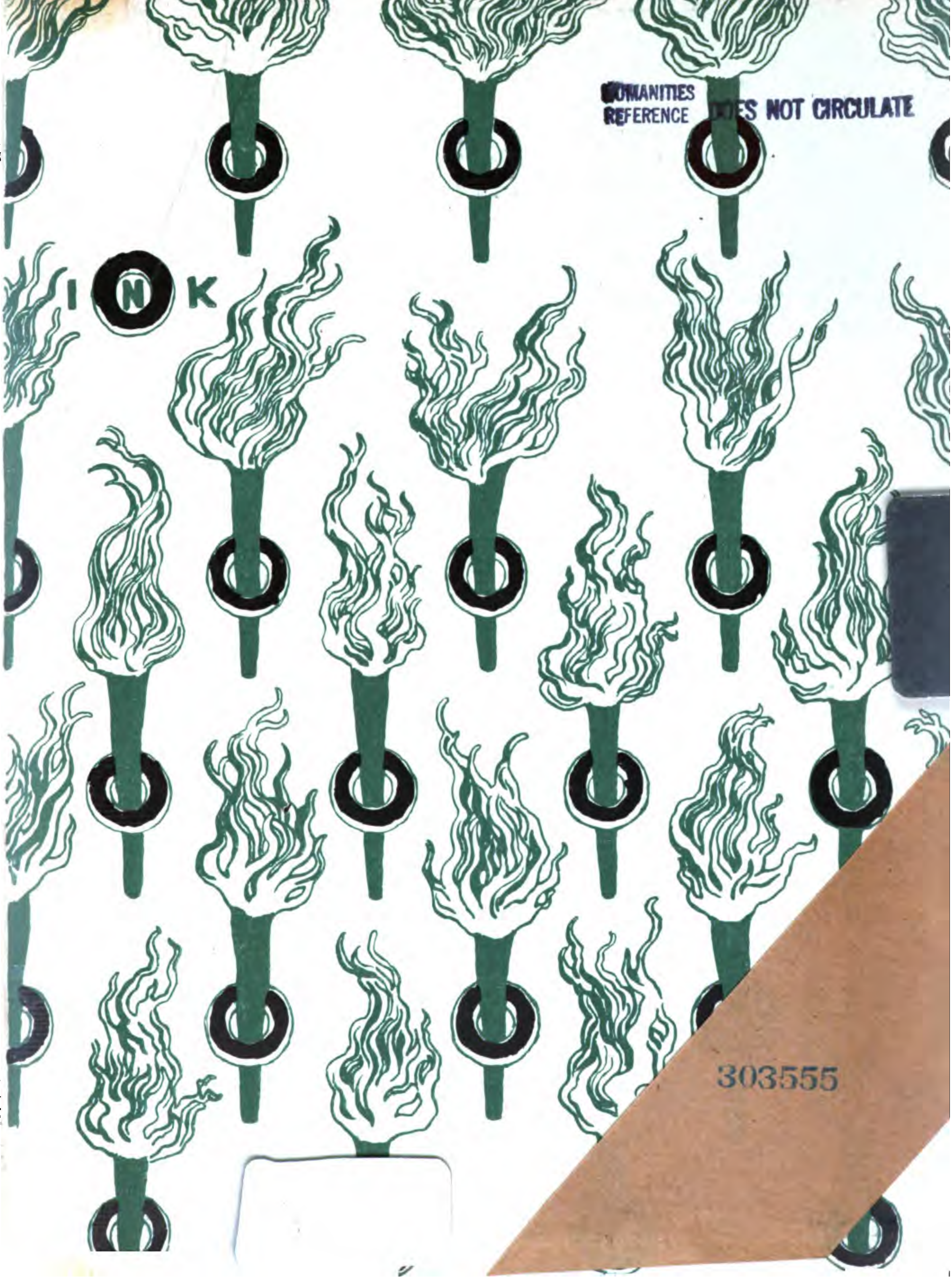
Fabius, rom. patricierslegt, hvis magt stod paa sit høieste i republikens første tid; den maatte 479 forlade Rom og gik paa én mand nær tilgrunde i slaget ved Cremera mod Veji (477). Af slegtens senere medlemmer kan nævnes: 1. Quintus F. Maximus Rullianus udmerkede sig i kampen mod samniterne (325), slog som konsul etruskerne og umbrerne og tilføiede endelig 295 under sit femte konsulat samniterne og gallerne et afgjørende nederlag ved Sentinum. — 2. Quintus F. Maximus (Cunctator) (d. 203 f. Kr.), gjentagne gange konsul og diktator, Hannibals berømte modstander i den anden puniske krig. Han forstod, at romerne ikke kunde staa sig mod Hannibal i aaben kamp, og undgik efter nederlaget ved Trasimenersjøen slag, fulgte derimod fiendens bevægelser og lagde ham alle mulige hindringer iveien. Romerne blev kjed af denne taktik, gav F. tilnavnet «Cunctator» (nøleren) og valgte, da hans diktatur var udløbet, den kamplystne Terentius Varro til konsul. Følgen var nederlaget ved Cannæ (216). F. erobrede under sit femte konsulat Tarent (209). — 3. Quintus F. Pictor (omtr. samtidig med ovenst.), Roms ældste historieskriver. Hans paa græsk skrevne Roms historie, som er gaaet tabt, benyttedes af Livius og andre senere historieskrivere.

Fable convenue *[fabl kõvənÿ]*, opdigtet historie, som man fæster lid til som historisk.

Fabliau *[fabliå']* (el. fableau, gammelfr.), i den gammelfr. litteratur en kortere humoristisk fortælling paa vers. Fra det 12 til begyndelsen af det 14 aarh. er henved 150 f. bevaret; den ældste om en parisisk koblerske Richeut er fra 1159. Deres stof er hentet fra det daglige liv, hvoraf de giver drastiske skildringer; de stadig tilbagevendende motiver er konernes utroskab, mændenes dumhed og munkenes udskeielser; tonen er altid plump, opfatningen af kvinden er simpel. De enkelte f.s emner maa søges paa de forskjelligste steder: flere har sin rod i den orientalske tradition, andre er egte middelalderlig franske. De foredroges særlig i Nord-Frankrige af lavere jonglører. I det 14 aarh. dør f.-digtningen ud, men deres stof gaar over i fortællingen (bl. a. Boccaccio, Chaucer) og senere i farcen. [Udgave: «Recueil général et complet des fabliaux par Montaiglon et Raynaud», 6 bd., Paris 1872—90. — Litt.: J. Bédier, «Les fabliaux» (2 udg., Paris 1895.]

---

henrettelse — (t) Hinrichtung f — (e) execution — (f) exécution f (capitale).
henrive — (t) hinreissen, entzücken — (e) carry away, transport; enrapture — (f) entraîner, charmer. **henrivende** — (t) (hin)-reissend, entzückend — (e) fascinating, charming, ravishing — (f) ravissant, charmant; (adv) à ravir.
henrykke se henrive.
henrykkelse — (t) Entzücken n, Entzückung f — (e) transport, rapture, ecstacy — (f) ravissement, enchantement, transport, enthousiasme m.
henseende — (t) Hin-, Rücksicht, Beziehung f — (e) respect, regard; (in that) particular; (pl) (on many) accounts, (for certain) purposes; every (way) — (f) rapport, égard m. Se ogsaa hensyn.
hensigt — (t) Absicht f, Zweck m — (e) intention, design, purpose, intent, view; (have til h.) intend (to) — (f) intention f, but, dessein m, vue f.
hensigtsmæssig — (t) zweckmässig — (e) suitable to the purpose, adequate, appropriate, effective, serviceable, convenient; (være h.) answer — (f) conforme au but, convenable, utile, pratique.
hensigtsmæssighed — (t) Zweckmässigkeit f — (e) suitableness to the purpose, fitness to function, suitability, adequacy; appropriateness — (f) convenance, conformité (f) au but.
henslæbe (sit liv) — (t) hinschleppen — (e) drag away — (f) traîner.

INK